
0279759

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/milonhalashonhai04beny

Complete International Centennial Edition

DICTIONARY AND THESAURUS OF THE HEBREW LANGUAGE

VOL. III

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Éliézer Ben Yehouda
à Jérusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך שלישי

ניו–יורק · טומס יוסלוף · לונדון

© 1960 by Sagamore Press, Inc. כל הזכויות שמורות

Thomas Yoseloff, *Publisher*
11 East 36th Street
New York 16, N. Y.

Thomas Yoseloff Ltd.
123 New Bond Street
London W. 1, England

Printed in the United States of America

CCF 198972

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כ ו ל ל:

א) כל מלות הלשון העב־ית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, היש־ה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אש־ יצ־ המחבר למושגים ישנים וחדשים, איש־ לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל נוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש מ ל י ם, בהערות, באו בו חקירות והַוָּיוֹת כדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, וההקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

ח ב ר ו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

GENEALOGICAL DEPARTMENT
OF
CHURCH OF
LATTER-DAY SAINTS

כרך שלישי

ירושלם — ניו־יורק

שנת העשור למדינת ישראל (1959)

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, כתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים כסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי כציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי כהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ כמשניות דכני מערבא, וכקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

° מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁖ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

לכבוד

ראש העיר בּרַדפורד

הנדיב יעקב מוזר

ולכבוד

הנדיב שמואל וָן־דן־ברג

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הניעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן הבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקרומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את נוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמו"כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם נוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המְנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ' מְנֻקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש' שנמצאו בהגניזה שפרסם דר' גינזב' בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח' של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint–Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לציֵן בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ"ך.

* מלים מנוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∵ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

∴ מלים שחדשו אחרים " " " " " " " " " "

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א"א, ארך אנפין.
אב', מסכת אבות.
א"ב ב"ס, אלף בית בן סירא.
א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אג' המוס', אגרת המוסר.
אגר' בע"ח, אגרת בעלי חיים.
אדו"ם, אהבת דוד ומיכל.
אדר"נ, אבות דרבי נתן.
אהל', אהלות.
אה"ע, אבן העזר.
אה"צ, אהבת ציון.
או"א, אמת ואמונה.
או"ד (לרס"ג), אמונות ודעות.
או"ז, אור זרוע.
או"ח, אורח חיים.
או"סה', אולסהויזן.
או"נ, אוצר נחמד.
אוצה"ח, אוצר החיים.
אוצה"ס, אוצר הספרות.
אוצה"ש, אוצר השרשים.
אוצ"ט, אוצר טוב.
אורח' צד', אורחות צדק.
איו', איוב.
איכ', איכה.
איל' אהב', אילת אהבים.
אי"ש, איש שלום (Friedman).
אמו"ר, אמונה רמה.
אמשד', אמשטרדם.
א"ס, אין סוף.

אסת׳, אסתר.
אעפ״י, אף על פי.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארנ׳ מוס, ארנולד . . .
א״ת, אבן תבון.

ב.

ב״א, בן אשר.
באה״ג, באר הגולה.
באו״ה, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא.—בר בהלול.
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשד׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.
ביהמ״ד, בית המדרש.
בינ׳, בינוני.
בכו׳, בכורים.—בכורות.
ב״מ, בבא מציעא.
במד׳, במדבר.
ב״ס, בן סירא.
בסור׳, בסורית.
ב״ע, בר עלי.
בעבר׳, בעברית.
בע״ח, בעלי חיים.
בערב׳, בערבית.
ב״ק, בבא קמא.
ב״ר, בן רבי.—בראשית רבה.
בראש׳, בראשית.
בר״ד, בר דוד.
ברכ׳, מסכת ברכות.

ג.

גא׳, גאון.—גאונים.
גא״י, גלילות ארץ ישראל.
גיט׳, גיטין.
ג״כ, גם כן.
גמ׳, גמרא.
גני׳, גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ״נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה כ״י עתיקים).
ג״ע, גן עדן, של ר״א הקראי.
גפה״ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד״א, דרך ארץ.
דא״ז, דרך ארץ זוטא.
דא״ר, דרך ארץ רבה.
דבר׳, דברים.
דג״ח, ד׳ גנזבורג, מהדורה חדשה של התנך.
ד״ה, דבור המתחיל.
דה״י, דברי הימים.
דהי״א, דברי הימים א.
דהי״ב, דברי הימים ב.
דו״מ, דוד ומיכל.
ד״ח, דברי חכמים.
די״ע, דברי ימי עולם.
דל״ע, דקדוק לשון עברית.
דני׳, דניאל.
ד״ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח׳ בתלמוד בבלי של מ׳ רבינוביץ).
דרנב׳, דרנבורג.

ה.

ה״ג, הלכות גדולות.
הגר״א, הגאון ר׳ אליהו.
הוס׳, הוספה.
הוצ׳, הוצאת.
הור׳, הוריות.
הוש׳, הושע.
הלכ׳ פסוק׳, הלכות פסוקות.
הקד׳, הקדמה.
הרא״ש, הרב רבנו אשר.
הרדב״ז, הרב דוד בן זמרי.
הר״ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויקר׳, ויקרא.
וכדו׳, וכדומה.

ז.

ז״א, זעיר אנפין.
זבח׳, זבחים.
זכר׳, זכריה.
ז״ל, זה לשונו.

ח.

ח״א, חלק א.
ח״ב, חלק ב, וכו׳.
חבק׳, חבקוק.
חגי׳, חגיגה.
חה״י, חמדת הימים.
חה״נ, חלקת הנקוד.
חה״פ, חלקת הפעלים.
חו״ה, חובות הלבבות.
חוה״מ, חול המועד.
חוהמ״ס, חול המועד סכות.
חוהמ״פ, חול המועד פסח.
חו״י, חות יאיר.
חול׳, חולין.
חו״מ, חושן משפט.
חז״ס, חיים זליג סלונימסקי.
חל״א, חכמי לשון אשורית.
חס׳, חסר, חסרים.
חקו״ד, חקור דין.
חת״ס, חתם סופר.

ט.

טבו״י, טבול יום.
טהר׳, טהרות.
טואו״ח, טור אורח חיים.
טוחו״מ, טור חושן משפט.
טע׳ זקנ׳, טעם זקנים.

י.

י״א, יש אומרים.
יבמ׳, יבמות.
י״ג, יש גורסים.
יוא׳, יואל.
יו״ד, יורה דעה
יוה״כ, יום הכפורים.
יחזק׳, יחזקאל.
יל״ג, יהודה ליב גורדון.
ילק׳ שמע׳, ילקוט שמעוני.
י״מ, יש מפרשים.
יסוה״ת, יסודי התורה.
יסו״ע, יסוד עולם.
יסט׳, יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש׳, ירושלמי.
ירמ׳, ירמיה.

ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוכ', כתובות.

ל.

לקו"ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ' לטריש, מ' אלדבי, מאיר...
מ"א, מלכים א'.—מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. Lowe עפ"י כ"י).
מדב"ע, מדבר בעדו.
מדה"ג, מדרש הגדול.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"ם מרוטנבורג, הרב מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מוא"ר, מוסדי ארץ (של קלמן שולמן).
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.—מספר זוגי.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכ"ר, משה כהן ריכרסון (בעל התה"ג נתה"פ).
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.
מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנוה"מ, מנורת המאור.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו', מסורה.
מ"ע, מצות עשה.—מאיר עין (על הספרי).
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ', משמעה, משמעה, משמעות.
מת' שפת', מתק שפתים.

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחה, נוסחאות.
נזי', נזיר.—נזירות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
נ"י, נמוקי יוסף.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יו"ד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדה"ד, סדר הדורות.
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ח וקה"ע, סדר החכמים וקורות העתים (ניבויאר).
סהמ"א, ספרות המאוחרת.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.

ע

עב', עבר
עבוה"ק, עבודת הקדש.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערוב', ערובין.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.
עתיק', עתיקות.

פ.

פדר"א, פרקי דר' אליעזר.
פה"פ, פה הפעל.
פ"י, פעל יוצא.

פלו׳, פלוני, פלונית.
פסח׳, פסחים.
פסיק׳ רב׳, פסיקתא רבתי.
פסיק׳ ר״כ, פסיקתא רב כהנא.
פ״ע, פועל עומד.—פתחי עולם.
פעו״י, פעל עומר ויוצא.
פריש״י, פרש רש״י.
פתי׳, פתיחה.

צ.

צ״ר, צמח רור.
צו״ג, צום גדליהו.
צוה״ת, צוהר התיבה.
צ״ל, צריך להיות, לומר.
צפנ׳, צפניה.

ק.

קרוה״ח, קרוש החדש.
קרוש׳, קרושין.
קהל׳, קהלת.
קוה׳, קוהוט.
קונט׳, קונטרים.
קינ׳, קינה.
קני׳ קנים.
ק״ס, קרית ספר.
ק״ש, קלמן שולמן.

ר.

ר״א קליר, רבי אליעזר . . .
ר״א מורינא, רבי אריה . . .
ר״א הקראי, רבי אהרן . . .
ר״א דלמידיגו, ר׳ אליהו . . .
ר״א בחור, רבי אליהו . . .
רא״ב, 〃 〃 בחור.
ראב״ד, רבי אברהם בר רוד.
ראב״ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב״ש, ר׳ גרשון בן שלמה.
רגמ״ה, רבנו גרשון מאור הגולה.
רר״ק, רבנו רור קמחי.
ר״ה, ראש השנה.
רה״ג, רב האי גאון.
ר״ח, רבנו חננאל.
רה״ו, רבי חיים ויטאל.
ר״י נאגארה, ר׳ ישראל . . .
ר״י אברבנאל, ר״י ישראלי, ר״י סטנוב, ר׳ יצחק . . .
ר״י עמרין, ר׳ יעקב . . .
ר״י א״ת, רבי יהודה אבן הבון.
ר״י אלבו, ר״י בן אביתור, ר״י יעבץ, רבי יוסף . . .
ר״י הלוי, ר״י אלחריזי, ר״י חיוג, רבי יהורה . . .
ר״י מפיסא, ר׳ יחיאל . . .
רי״א, ר׳ יצחק אברבנאל.
ריב״ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב״ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב״ק, ר׳ יהודה בן קריש.
ריב״ש, רבי יצחק בר ששת.
רי״ף, רבי יצחק אלפסי.
רי״ק, רבי יוסף קמחי.
ר״ל, רצה לומר.
רלב״ג, רבי לוי בן גרשון.
רלב״ח, רבי לוי בן חביב.
ר״ם, רבי מאיר.—רבי משה.
ר״ם מרוטנברג, ר״ם גבאי, ר״ם ררעי, רבי משה . . .
רמ״א, רבי משה איסרליש.
רמא״ג, ר׳ מררבי אהרן גנזבורג.
רמב״ם, רבנו משה בן מימון.
רמב״ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב״ע, רבי משה בן עזרא.
רמ״ג, ר׳ מאיר גבאי.
רמח״ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ״ע מפאנו, רבי משה עזריה . . .
רמ״ק, רבי משה קוררוברו.
ר״נ, רבנו נסים.—רבנו נתן.
רנה״ו, ר׳ נפתלי הירץ ויזילו.
רנ״ק, ר׳ נחמן קרוכמל.
רסע״ג, רב סעריה גאון.
רע״ב, ר׳ עובדיה ברטנורה.
רע״ג, רב עמרם גאון.
רע״פ, ר׳ עמנואל פרנסים.
ר״ש הנגיר, ר״ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב״א, ר׳ שלמה בן ארוה.
רשב״ג, ר׳ שלמה בן גבירול.
רשב״י, רבי שמעון בר יצחק.
רשב״י הבבלי, רבי שלמה בר יהורה . . .
רשב״ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב״צ דוראן, ר׳ שלמה בן צמח . . .
רש״ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש״י, רבנו שלמה יצחקי.
רש״ל, ר׳ שלמה.
ר״ת, רבנו תם.—ראשי תיבות.

ש.

ש׳ בלאך, שמשון . . .
ש״א, שמואל א׳.—שבילי אמונה.
ש״ב, שמואל ב׳.
שבו׳, שבועות.
שבי׳, שביעית.
שבי״ע, שבילי עו״ם.
שרה״פ, שער רקרוק הפעלים.
שדה״ש, שער דקדוק השמות.
שר״ל, שמואל רור לוצאטו.
שה״ג, שבת הגרול.
שה״ב, שיר הכבור.
שה״פ, שם הפעולה.
שה״ק, שלשלת הקבלה.
שה״ש, שיר השירים.
שו״ע, שולחן ערוך.
שופט׳, שופטים.
שו״ת, שאלות ותשובות.
ש״ז, שם זכר.
שזו״נ, שם זכר ונקבה.
שי״פ, שמואל יוסף פין.
שי״ר, שלמה יהודה רפפורט.
של״ה, שני לוחות הברית.
שמה״צ, שמות הצמחים.
שמו׳, שמות.
שמח׳, שמחות.
שמ״ע, שמיני עצרת.
ש״נ, שם נקבה.
שנו״ז, שם נקבה וזכר.
שעה״ש, שער השמים.
שקל׳, שקלים.
ש״ש, שירי שלמה.
שש״ק, שירי שפת קרש.
ש״ת, שמחת תורה.

שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
הד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תהכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן.—ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו', תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנחו', מדרש תנחומא.
תנח' בוב', תנחומא שהו"ל בובר.
תענ', תענית.
תק' מדה"נ, תקון מדות הנפש.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תשו', תשובות.
ת"ת, תלמוד תורה.

AJSL, the American journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen.—Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin. v. Dr. Preuss.
Brock, Bpockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörter.
Ges, Gesenius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Review.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, Der massoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.—MdO, die Massoreten des Ostens.
Kö, König, Lehrgehäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th .Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift der deutschen Morgenländ. Gesellschaft.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עברים, אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסם בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

חפשית[1], ש"נ, — בית החפשית, בית חולים, ווינגע : Krankenhaus ; hôpital : hospital יי' את המלך ויהי מצרע עד יום מתו וישב בבית החפשית[2] (מ"ב טו ה). ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו וישב בית החפשות[3] מצרע כי נגזר מבית יי' (דה"ב כו כא). — והשתמשו במלה זו במשמ' זו הסופרים בזמן החדש: ויעש להם בתים בתי תפלה ובתי כנסיות ומדרש חכמים והנוך תלמידיהם ובתי החפשיות[4] לעניים ומנוגעים ואמללים (הרכע כוסות, כוס ישועות ג). ויוליכהו ההלך מפנה לפנה ויראהו את הגשרים הרחבים והארוכים ואת ארמוני שיש הנשגבים וכו' ואת ההיכל הנורא ומקדש מלך בתי האסור ובתי החפשית בתי נכאת ובתי עקד (הקד' תעוד' ביברא).

***חפשיות**, ש"נ, — מעמד מי שהוא הפשי : וכל אשר היו בנועים תחת ירושלם הפיש פומפיוס בחפשיות מלהיותם עבדי ירושלם (יוסיפון לט). שהיא האמת לנו מציאות טבע האפשר וחפשיות הבחירה האנושית ההכרחי מאד בחק התורה (מגח' קנא' לר"י מסיכא 44). שאין המשל הזה מהקה ומצייד כל עניגו של אדם שהרי לא נרשם בו ענין חפשיותו בפעולותיו (ר"י מוסקטו, נפוצ' יהודה א).

חפש[4]), ממנו חפש, חפש, *הפוש, *חפישה, ואולי *הפושית.

חפש, פ"י, חפש, יחפש, יחפשו, יחפשנה, — במו חפש : אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). — ובמשמ' עין והתבונן : נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יי' (איכ' ג מ). — ובהשאלה : נר יי' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (משלי כ כז), חקר ובדק. יחפשו עולת (תהל' סד ז), עי' חפש — ובמשמ' *עיון והקירה בדבר : וכאשר חפשתי מלת בריאה הנה היא כמו גורה (ראב"ע, הקד' ב לפר' עה"ת). — פע', חפש, אחפש, — בקש, השתדל למצא, suchen : chercher ; to search : ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא וכו' ויחפש (לבן) ולא מצא את התרפים (בראש' לא לד-לה). וימהרו (אחי יוסף) ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו ויחפש (אשר על בית יוסף) בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן (בר' מד יא-יב). והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (ש"א כג כג). ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יי' (מ"ב י כג). — וחפש את המקום למצא בו הדבר שהוא רוצה בו, בקש ובדק בתוך המקום הזה : מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (מ"א כ ו). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות ופקדתי על הקפאים על שמריהם (צפנ' א יב). — חפש מן המקום את הדבר, חפשו שם לקחתו : אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים (עמו' ט ב-ג). — ובתלמוד : רשב"ג אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' ב ג). חזר (השטן) ואמר לפני הקב"ה רבש"ע חיפשתי (את התורה) בכל הארץ ולא מצאתיה אמר לו לך אצל בן עמרם (שבת פט.). — ואמר הפיטן : דבאי רוח נמיכות, מחפשי ביום דין זכות (מוס' א ר"ה, הגסיכה). הילי מים אשר בם שבילו דברו תמונה לא ראינו זולתי קול, חפשתי ישימון היש ואמר אין (מוס' ב ר"ה, הנוכה). יי' ימלך בהיכלך פשטה בידים תתפש, במלא גויות שם השב ותחפש, אבירים בעגלי עמים מתרפס (יוצ' שבת א אחה"פ, ויושע). — ובהשאלה, חפש רוחו, התבונן ובדק וחקר בדבר : אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי הלעולמים יזנח יי' ולא יסיף לרצות עוד (תהל' עז ז-ח). — ואמר הפיטן : ליל שמורים רוחי יחפש למללה, אזכרה נגינתי בלילה (מער' ליל ב פסח, ליל שמרים). — והמשורר אמר בדברו על העין : נאם עין אני רואה וחוזה מחפש מה בחדרי החדרים (ראב"ע, חדסים). — ובמשמ' השתדלות לדעת : החלק הראשון המופת והאות שרובן להודיענו האמת בדברים שאנו מחפשין עליהן לדעת אותן (ס' מוסר לר"י עקנין ב טז). — ואמר הפיטן : בבל שכלנו תחפשנהו, במרענו למצא מה הוא (כהי"ת ליום ה).

— נפע', נחפש, — שתפשו אותו : איך נחפשו[1] עשו נבעו מצפוניו (עובד' א ו).

---

[1]) עי' הערה לערך ב.חפשי. — [2]) ס"א החפשות. וגזרוהו הקדמונ' מן השם א.חפשי, ואמרו כי הכונה בו בית התבודדות, ויש שהגיהו ביתה חפשית, ר"ל ישב בביתו הפשי, בלי עבודה. ועי' הערה לערך ב.חפשי. — [3]) כך הכתיב, והקרי החפשית, וס"א החפשית כתיב וקרי. — [4]) ולעז שם: שפיטעלער. — [4]) דק בעבר'.

[1]) י"א שצ"ל נחשפו, כמו ירמ' מט י.

— פע', חִפֵּשׂ, — שֶׁחִפְּשׂוּ אותו: בעלץ צדיקים רבה, תפארת ובקום רשעים יְחֻפַּשׂ [1]) אדם (משלי כח יב). — מְחֻפָּשׂ, עי' חֵפֶשׂ. — ובמשמ' *חקירה ודרישה בדבר: בעלים בעץ אלה נובלים ואלה יציצו כן בני אדם אלה מתים ואלה נולדים וכל מעשיו יְחֻפְּשׂוּ לפניו ופעל ידיו הולך אחריו (ב"ס, הרג' כ"ז יד כ-כא).

— התפ', הִתְחַפֵּשׂ, — עשה שֶׁיִּתְחַפְּשׂוּהוּ, שלא יכירהו אדם, על ידי דבר ששם על פניו ועל עיניו או על ידי תלבושת מיוחדה וכדומה, sich verkleiden, verstellen: se déguiser; disguise o. s. וַיִּתְחַפֵּשׂ שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה (בעלת האוב) לילה ויאמר קסומי נא לי באוב וכו' ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול (ש"א כח ח-יב). ויעמד (הנביא שנפצע) למלך אל הדרך וַיִּתְחַפֵּשׂ באפר על עיניו ויהי המלך עבר והוא צעק אל המלך וכו' וימהר ויסר את האפר מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א כ לח-מא). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הִתְחַפֵּשׂ ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך וַיִּתְחַפֵּשׂ מלך ישראל ויבוא במלחמה (דה כב ל). ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם בו הִתְחַפֵּשׂ [2]) (דהי"ב לה כב). — ובהשאלה, בדבר לא בע"ת, הלבוש וכדומה: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כח יִתְחַפֵּשׂ [3]) לבושי כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יז-יח). — ובמשמ' יִתְחַפֵּשׂ א"ע, חקר ודרש בעניני עצמו: התקוששו וקושו כלומר התחפשו ממומיכם הרעים (פרבי כד"ק, קכב).

חֵפֶשׂ, ש"ז, — שם"פ מן חִפֵּשׂ: יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו יחפשו עולת תמנו חֵפֶשׂ [4]) מְחֻפָּשׂ וקרב איש ולב עמק (תהל' סד ו-ז).

***חַפְשָׁן**, ש"ז, — מי שדרכו וטבעו לחפש, לחקור ולדרוש: ואלו לא ידעתיך והכרתיך מאז חפשן והקרן כטבעך הייתי אומר היות זה לך התכלית הראשון והעיקרי באמת (רמח"ל, דרך תכמ' ע).

א.*חפת [5]), ממנו *חֵפֶת, א.*חָפַת.

[1]) י"א כי הכתוב מְשֻׁבָּשׁ. — [2]) יש מגיהים החריש. — [3]) המליצה קשה, ויש מגיהים יתחפש, וכיוצא באלה הגהות. [4]) הכתוב מְשֻׁבָּשׁ, ועי' ערך תמן. [5]) בערב' כפת a), ועי' הערה להערך.

a) كَفَت

***חֵפֶת** [1]), ש"ז, סמי' חֵפֶת, — שולי הבגד הכפופים למעלה, d. aufgestreifte Teil des Kleides; parti retroussé de l'habit; the tuck: (הוציא חפץ בשבת) בין פונדתו לחלוקו ובחפת [2]) חלוקו במנעלו בסנדלו פטור שלא הוציא בדרך המוציאין (שבת י ג). עובר (אדם ביוה"כ בנהר) ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו (יומ' עז:). כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו"ק י.). — ונתן את פלוני בְּחֻפְּתוֹ, רמה אותו: כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי לבן שהוא רבם של הרמאים נתתיו בחפתי [3]) לאותו האיש על אחת כמה ובמה (מד"ר כרלס' עה). — ואמר המליץ: יאסר בבהמות כתוך רפתו, ובכלב יאכל את פתו, מדלותו ימכור זגיו וגפתו, ולא ישאר פרוטה בְּחֻפְּתוֹ (תוכת' מוס' לעור' הככלי ס).

א.*חָפַת [4]), פ"י, עת' יַחְפּוֹת, פעו' חָפוּת, — חָפַה את חליקו וכדומה, הגביה וכפף למעלה שולי החלוק כדי שלא יגעו בארץ ויתלכלכו, aufstreifen; retroussé; tuck up one's garment: אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות [5]) ולא במנעל ולא בסנדל (שקל' ג ב). מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס

[1]) עי' הערה להשרש ולקמן. — [2]) כך בערוך ובבב"י (ד"ס) ומשנ' ירוש' ובקצת נוסח' הדפוס. ונקוד בקצת נוסח' חֶפֶת, וּבְחֶפֶת, ובקצת נוסח' ובחיפת. בנוסח' יפת, וכן רש"י וכן רמב"ם. ופרש הערוך: הוא בית יד של חלוק שעל זרוע בלשון ישמעאל ג'יב. ע"כ. ורש"י ורמב"ם פרשו השפה התחתונה. ולוי כמו הערוך. אך ביומא במקום המובא בפנים פרש רש"י בעצמו להגביה שולי חלוקו על זרועו. ומהענין מוכח שם כי הכונה לשולי הבגדים שהגביה העובר בנהר שלא ירטבו במים. וכן נראה ברור מהפעל חפת שבתוספתא ברב' שמובא בפנים, ועי' הערה שם. — [3]) גוף הדבור בארמ': לבן רהוא רבהון דרמאי יהיבתיה בחפתי לההוא גברא על אחת כמה וכמה. [4]) בערב' כַּפַת a), ועי' הערה לקמן. — [5]) פרש"י (יבמ' קכ:): חלוק שיש בו אימרא. ע"כ. וערוך, לוי קוה' ואחרים: שיש לו בית יד, או חוב. אבל, כל זה לא יתכן במאמר התוספתא המובא בבנין פע'. והפרוש המדיק פרש בעל קרבן העדה כאן: כשהמלבוש ארוך וכופלים אותו מלמטה אותו הכפל קרוי פרגוד חפות. ע"כ. ופרוש זה מוכח כברור גמור מהנאמר בתוספתא שבשביל שהעבד לא חפת את החלוק של רבו נתלכלך החלוק, מפני שהיה סרח העדף שלו נגרר בארץ. ובערב' ממש במשמ' זו כפת a): כפת פלאנ דילה, שבהה

a) كَفَت

לא בפרגוד חפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומות הלשכה העשיר (מד"ר שמות נא).
— פע', *חִפֵּת, — כמו חָפַת, בנחץ הפעולה: (מלך בשר ודם שאמר לעבדו) לחפות לו חלוק והוא לא חיפת לו חלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו (תוספתא ברכ' ו יח).

כ.*חפת[1]), ממנו *חָפִית, ב.*חָפֵת.

ב.*חָפַת, פ"ע, עב' ועת' קל לא נמצא.—פע' חָפוּת, חֲפוּתִים,— חָפוּת לדבר פלוני, מכֻון לו לפי המדה, לפי הצרך, passend; ajusté; adapted: נמצאו המדים (שהלביש שאול את דוד) חפותים[2]) לא משולשים ולא מסולקין (מדר' שוח"ט, ס"א כא). — ובמשמ' נאה ויאות לפי טיבו: אין שמותם של שבטים עכור להם אלא חפות להם (מד"ר בראש' עא).

חֵץ[3]), ס"ז, כנ' חִצִּי, חִצָּם, מ"ר חִצִּים, חִצֵּי, חִצַּי, חִצֶּיךָ, חִצָּיו, — א) בלי זין, חתיכת מקל של עץ שבקצהו דרכן של ברזל חד ועקץ בולט בגופו שבו יאחז ביתר הקשת הדרוכה ובכח חורת היתר המתוח לאיתנו יורק החץ הזה למרחוק ויחדור לתוך הגוף שפגע בו, Pfeil; flêche; arrow: לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חֵץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה (ישע' לז לג). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חֵץ כי

וצ'מה אלי נפשהו,—ובעבר': כפת פלוני סרח העדף של בגדו, ר"ל כפלהו וקכצהו אל עצמו.

[1]) אולי כמו בערב' טבק a).

[2]) זאת דרשו מהשם מַדָּיו מלשון מִדָּה. והנה אין לערב מושג זה עם מושג חפות הראשון, ועל כרחנו עלינו להבדיל ביניהם ולהניח כי נתמזגו כצרוף חפת בעבר' שני צרופים קדומים, האחד צרוף כפת בערב' והשני אולי נתחלף מהצרוף טבק שמשמש בערב' ממ"ש במשמ' זו של הסכמה בין שני דברים, ומה שמצוין עוד שגם בערב' יש שם טבק לדבר שטוח עגול כמו בעבר' חפית, עי' בערכו.

[3]) באשור' אצ. הלשון הערב' השתמשה למושג זה בהרבה שמות שאין שום דמיון ביניהם ובין המלה חץ העברית, וזה נותן מקום לשער כי שני העמים התחילו להשתמש בחץ אחרי שכבר נבדלו ונפרשו זה מזה, אך השם קשת ששניהם משתפים בו מעיד שידעו כלי זה בעודם יחד. רק לחץ קטן של הילדים השתמשה הלשון הערב' בשם דומה להשם העברי, חט'ואה b). ועי' חצץ.

a) طبق b) حظوة.

ליי' חטאה (ירמ' נ יד). דרך קשתו ויציבני כמטרא לַחֵץ (איכ' ג יב). לא תירא מפחד לילה מֵחֵץ יעוף יומם (תהל' צא ה). — וסמי': ויאמר חֵץ תשועה ליי' וְחֵץ תשועה בארם והכית את ארם (מ"ב יג יז). — וכנ': ויצא כברק חִצּוֹ (זכר' ט יד). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חִצָּם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל' יא ב). — ומ"ר: ויאמר לו אלישע קח קשת וְחִצִּים ויקח אליו קשת וְחִצִּים (מ"ב יג טו). בַּחִצִּים ובקשת יבא שמה (ישע' ז כד). הברו הַחִצִּים מלאו השלטים (ירמ' נא יא). כמתלהלה הירה זקים חִצִּים ומות (משלי כו יח). חִצֵּי גבור שנונים (תהל' קכ ד). אשכיר חִצַּי מדם וחרבי תאכל בשר (דבר' לב מב). אשר חִצָּיו שנונים וכל קשתתיו דרכות (ישע' ה כח). יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וְחִצָּיו ימחץ (במד' כד ח). חִצֶּיךָ שנונים עמים תחתיך יפלו (תהל' מה ו). והכיתי קשתך מיד שמאלך וְחִצֶּיךָ מיד ימינך אפיל (יחזק' לט ג). אמר רבי לוי אפילו קנים של חצים לא חסרה ארץ ישראל (מד"ר קהל', כנסתי). — *חֵץ שבמצודה: מצודת האישות שנטמא החץ שלה לא נטמאת המצודה אפילו בשהיא מתוחח (רמב"ם כלים כ טו). — ולדמיון לדבר חד ממית, במוסריות: חֵץ שוחט לשונם מרמה דבר בפיו (ירמ' ט ז). וישימני לְחֵץ ברור באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). מפיץ וחרב וְחֵץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (משלי כה יח). — ומליצה, *יורה כַּחֵץ, דמיון לנצוק חוק: ביורה כחץ מי ירע (נדר' לא.). — *חִצִּים בעיני פלוני, כמשמ' של התגרות בפלוני, ובפרט חצים בעיני השטן: הן אמת כי צמא לחכמה אני אבל לחכמת השמים ולא להכמת שאול וצלמות חצים בעיני השטן[1]) בוז לעג לו (דכיר למא"נ, ליל שמורים). — *חֵץ החשק, מליצה לרגש החשק שיתלהב פתאם באדם לאשה, עפ"י הדמיון של היונים הקדמונים שדמו להם את אלהי האהבה בצורת קַשָּׁת יורה חצים: וראה סוקראט מלמד ילמד לנערה הכתיבה אמר הוי המלמד לא ישקו החץ אלא לירות בו (מוסרי הפלוס' ב א).—ואמר המליץ: עליה (על השפחה) מתג ורסן, ובלחייה יופי וחסן, בעת תדרוך חצה על יתר, תבקע הלב אשר תמצא ויתבתר (ר"י חריזי, איתיאל ח). — ובהשאלה, כנוי להברק מפני מהירות מעופו: וישלח חִצִּים ויפיצם ברק ויהמם (ש"ב כב טו). לאור חִצֶּיךָ יהלכו לנגה ברק חניתך (חבק' ג יא). ברוק ברק ותפיצם שלח חִצֶּיךָ

[1]) בארמ': גירא בעיניה דשטן (קדוש' פא.).

ותהמם (תהל' קמד ו). — ובמליצה, בהשאלה, הפגעים הרעים הבאים על האדם: אנוש חִצִּי בלי פשע (איוב לד ו). כי חִצֵּי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי (שם ו ד). בשלחי את חִצֵּי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית (יחזק' ה יו). אספה עלימו רעות חִצַּי אכלה בם מזי רעב ולחמי רשף וקטב מריר, (דבר' לב כג-כד). ח צ י כלין והן אינן כלין (סוט' ג.). אינו מן הראוי אל המשכיל להאמין שהגמול אשר ינמול השם אל ברואיו השומרים מצותיו יהיה בעולם הזה הואיל ו ח צ י הזמן נגד הצדיק והרשע נבונים (י"ג יסוד' המשכיל לר"ד בן כילא ח). — ב) כמו עֵץ, חֵץ החנית: וְחֵץ חניתו כמנור ארגים (ש"א יז ז), ועי' עֵץ' — ג) *בחכמת השעורים, קו נצב יורד מאמצע הקשת אל היתר, Pfeil; flêche; cosinus: ואם תבוא לדעת מן הקשת כמה הוא ערך המיתר הנוור לקשת ההיא והוא הנקרא ח ץ והוא קו ישר חתוך מקוטר העגול עומד זוית נצבת על המיתר המחוצה תחלתו עם תבלית המיתר בתוך העגול וסוף ארכו מגיע על הקו העקום המקיף את העגול לנבח קשת המיתר המחוצה (ר"א בר"ח הנשיא, חשבון מהלכ' הכוכבים). דע בי יש בעגול דברים רבים האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי הכפל והרביעי היתר והחמשי ה ח ץ והששי השברים (ראב"ע, ספ' המספר ז). וזה הדבר יהיה לך יסוד כי לעולם מרובע מה שנשאר מן ה ח ץ אל הנקודה עם מרובע ח צ י היתר יהיו שוים אל מרובע ח צ י האלכסון (שם). ובאשר נוציא יתר בשלישית האלכסון יהיה מרובע היתר עם מרובע ה ח ץ כמו מרובע אלכסון העגול (הוא, יסוד מורא יא). כי יש למקום נפילת ניצוץ השמש מה שהוא במדרגת מקום נפילת ה ח ץ מהאצטוונא והמחודד באלו הוא עובר מהמרכז גרם השמש אל מה שיהיה נבחו וכו' ואנחנו בקיץ נופלים ב ח ץ או בקרוב ממנו ויתמיד זה עלינו בעלי שוכני הרחבים האלה וכו' ואמנם החורף הנה החום יהיה כבר נחסר בו והקור לא נקבע עדיין וכאלו אנחנו באמצע הרוחק שבין ה ח ץ הנזכר ובין המקיף (קאנון א כ כ ג).— *חֵץ ארמני, סַם: פרק יא ב ח ץ הארמיני ומה שראוי בשער הזה הנהגת רפואת מי ששרפו ח ץ הארמיני אמרו כי ראוי שישתה מיד גלבנום כי זה רפואתו (סם ד ו א ג יא).— *חֵץ הכסף, שֵם מין דג מהדגים: ח ץ ה כ ס ף דומה בתארו ומראהו לדג הארן העב"ט ארכו כחצי אמה משכנו בימי אירופא (תוה"א לביגהק, הדגים רמב).

אשפה. – ירה. – יתר. – מטרה. – קשת. – שלש.

*חצאים, — מ"ר מן חצי, עי"ש.

א·**חצב**[1], ממנו א·חָצַב, מַחְצֵב, *חַצָּב, *חֲצִיבָה.

א·**חָצַב**, פ"י, חֹצֵב, יַחְצֹב, — א) חָצַב בור וכדומה בתוך הסלע, הכה בגרזן חד בתוך הסלע וחתך ושבר אותו ועשה בו נקרה פחות או יותר עמקה לבור לקבר וכדומה, aushauen; tailler; hew out, ויעזקהו (את הכרם) ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חָצֵב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים (ישע' ה ב). היתפאר הגרזן על הַחֹצֵב בו (שם י יה). מה לך פה ומי לך פה כי חָצַבְתָּ לך פה קבר חֹצְבִי מרום קברו חקקי בסלע משכן לו (שם כב יו). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חֲצוּבִים אשר לא חָצָבְתָּ (דבר' ו יא). לַחְצֹב להם בארות (ירמ' ב יג). ויבן מגדלים במדבר וַיַּחְצֹב ברות רבים (דהי"ב כו י). — וביחס הפָּעוּל להאבן או המתכת שמוציאים על ידי החציבה בהסלע: ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תַּחְצֹב נחשת (דבר' ח ט). לַחְצוֹב אבני גזית (דהי"א כב ב). חכמות בנתה ביתה חָצְבָה עמודיה שבעה (משלי ט א). — חֹצֵב, חֹצְבִים, העושים במלאכה זו: ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חֹצֵב בהר (מ"א ה כט). ויעמד חֹצְבִים לחצוב אבני גזית (דהי"א כב ב). ולגדרים וּלְחֹצְבֵי האבן (מ"ב יב יג). — ובהרחבה, חָצַב בפלוני, הכהו, הרגו: על כן חָצַבְתִּי[2] בנביאים הרגתים באמרי פי (הוש' ו ה). — ומצויה בספרות התלמודית: אמרו עליו על פינחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כ"ג והלבו אחריו גוברין ומרבולין ומצאוהו ח ו צ ב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (ספרא אמור כא ב). אבן ש ח צ ב ה מתחילה לבימום הרי זו אסורה (ע"ז ג ז). כל ה ח ו צ ב צלם לע"ז וכו' מתרין בו על כל סיתות וסיתות (ירוש' ע"ז ד מג ד). הכל מודין שלא יקוץ לו ארזים (וכן) לא י ח צ ו ב לו אבנים היו ח צ ו ב ו ת תפלוגתא דר' יהודה ורבנן (שם מו"ק א פ ד). מעשה נסים היו הלוחות ונגללין היו וכו' ו ח צ ו ב י ן מגלגל חמה היו (מד"ר שה"ש,

1) רק בעבר' וארמ'. בערב' משמשים השרשים חצב וח'צב a) במשמ' אחרות. אך בערב' ההמונ' משתמשים בהשרש קצב b) גם לסתות אבנים.

2) יש מגיהים מחצתי.

a) خصب b) قصب

ידיו). — וּשֵׁם, הוֹצֵב: מסר החוצב לגמל הגמל חייב (ירוש' כ"מ י יב ג). נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולסתתין (בס בקל' ד מת.).—ובהשאלה, *חצוּב מאש: התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה איש לבנה חרותה באש שחורה תיא אש מובללת באש חצובה מאש ונתונה מאש (ירוש' בקל' ו מט ד). — *מאויר: יצר מתוהו ממש ועשה אינו ישנו וחצב עמודים גדולים מאויר שאינו נתפש (ילירה ב ג). — *דברים חצובים, מחלטים: מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו וגזרותיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה דברים אשר הם חצובים מלפניו (מד"ר שמות ו).—ומליצה, חָצַב להבות, הוליד להבה בבת ההבאה העוה והחם הגדול, למשל הרעם: קול יי' על המים אל הכבוד הרעים יי' על מים רבים קול יי' בכח קול יי' בהדר קול יי' שבר ארזים וכו' קול יי' חֹצֵב[1] להבות אש (תהל' כט ג-ז).—ואמר הפיטן: החוצב להבות וברקים, ותבל מאירים ומבהיקים (יול' יוה"כ, אפסי ארץ). — חֲצוּבֵי אש, יְחֻצוּבֵי להבים, כנוי למלאכים: והרי אור כעין מאור פני נשר לארבעתם, חֲצוּבֵי איש יצוקי אש וסוסי איש מרכבותם, שמך יברכון בעת ילכון לא יסבו בלכתם (יולר בכת א אחה"פ, הראלים). הנערץ בחצובי להבים, הנקדש בטכס טהורים (בס, הנקדש). השוכן בשקט חצובי שלהביות, התומך מיחליו ועיניהם לו תלויות (בס, האדיר). קמתי יחדתיו כחצובי שלהבו, פתחתי כבודו חמק מלבוא (יול' ב פסח, גן נעול). —ואמר המשורר על הנשמה: ואצלת עליה רוח חכמה, וקראת אותה נשמה, עשיתה מלהבות אש השכל הֲצוּבָה, ונשמתו כאש בוערה בה (רשב"ג, כ"מ). — ובכלל במשמ' יצירה ועשיה: מים מרות חקק וחצב בהן תוהו ובהו רפש וטיט חקקן כמין ערוגה הציבן כמין חומה סבבם כמין מעזיבה (ילירה א י). אש ממים חקק וחצב בה כסא הכבוד ואופנים ושרפים (בס יא). — ואמר המשורר: ושואב ממקור האור מבלי דלי, ופועל הכל בלי כלי, וְחָצַב וחקק, וטהר וזקק, וקרא אל העין ונבקע, ואל היש ונתקע (רשב"ג, כ"מ). דהרות משמרתו מחנות עליות, גם ככם רום שבתו יחצוב בגויות, מעשה מרכבתו שם בארבע חיות (ר"י הלוי, יעטך). — *וְחָצַב מפיו, הוציא דברים מפיו: ובו יושב עוטה אורה, חוצב מפיו תלמוד תורה (יול' א ר"ה, מלך במשפט).

— ב) *בענין יצירת קולות המבטא: חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד (ילירה א י). עשרים ושתים אותיות חקקן חצבן שקלן והמירן צרפן וצר בהם נפש כל היצור ונפש כל העתיד לצור (בס ב ב). שבע כפולות בגד כפרת חקקן חצבן צרפן וצר בהם כוכבים בעולם (בס ד ג). — וּפָעוּל: עשרים ושתים אותיות יסוד חקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמשה מקומות אחה"ע בומ"ף גיכ"ק דטלנ"ת זסשר"ץ (בס ב ג). והקול והרוח והדבור שהאותיות חקוקות וחצובות וקבועות בו נקרא רוח הקדש (רמב"ן, פי' ילי' ב ג). —ג) *בחכמת הלשון, שם חצוב, מלה חצובה משרש פלוני, כמו גגזור: חנם אשר היא מתנה בלא מחיר חצוב מן הילדים אשר חנן אלהים וכגון מלת רקם אשר הוא חצוב מן רק והמם נוספת בו וכן תהיה אומר תהום חצוב מן תוהו (הגיון הנפש לבר חייא א). ופעולת אכף כבאן חצובה מן ואכפי עליך לא יכבד (בס ג). והשטה או הפרוש שהוא חצוב מן ויפרשו (הוא, ס' התבונות א). וכן המשובע המשומן כל אחד מהם [שמו] חצוב מן מנין צלעותיו (בס).

— נִפע', נֶחְצַב, יֵחָצֵב, יֵחָצְבוּן,—שהצבו אותו, א) נחצבו דברים באבן, נחקקו בכלי חד האותיות בתוך האבן, eingehauen w.; être engravé; be graven: מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יֵחָצְבוּן (איוב יט כג-כד). ואין דבר שלא יצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות שנאמר קול יי' חוצב להבות אש (מכי' יתרו ט). — ואבנים מסלעים: צריך שתהא חציבתן (של האבנים) בקודש ובקודש יחצבו (ירוש' יומ' ג מ ג). — ועמוד מהסלע וכדומה: אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב שנחצב ממנו (מד"ר שמות טו). — *ובהשאלה: מטי הרג הסליל והטלילם בטל, משם צדק נחול לילדותיו טל, נֶחְצַב בצור אטם זרם מלהטל (ר"א קליר, תפל' טל, אתגרה). ומשהם מפארים עוד לא שונים, כי בנהר דינור שחים ונתנים, ועוד מנו נחצבים ומתחדשים כראשונים, שבח והלל ורון לאל משננים (יולר בכת שקל', אז ראית). —*ובהשאלה ביחס לקולות המבטא: וביציאת הקול מן הגרון הגיהור יוצא מפה ויחצב דמות אותיות כפוף ופשוט (פי' ילי' לר"י ברללוני 208).—ב) *בדקדוק, מלה נחצבה משרש מהשרשים, נגזרה ממנו, נסתעפה ממנו: שהם יוצאים מעקר ויתיצב וכמוהו אם לא יישים עליהם נויהם שהוא נחצב מן והכמות תישמנה

---

[1]) בבר פקפק ברט (SWU, 22) אם פעל זה הוא מהשרש חצב באבנים, כי אמנם אין זו התעפות טבעית ומליצה טבעית.

(כ"מ ג'יקטיליה, אות' הגות לר"י תיוג).

— פע', חִצֵּב, — שחצבוהו מסלע וכדומה, ובהשאלה נולד: הביטו אל צור חֻצַּבְתֶּם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישע' נא א-ב). — ואמר הפיטן: טרם כל מפעל חצב, יום במחשבת צור חִצֵּב, כאחור וקדם בתוך נחצב (יוצר א ר"ה, את תיו). ויפשט רקמה ותולע, וילבש רמה ותולע, ולעפר ישכב, וישוב אל יסודו אשר ממנו חֻצַּב (רסה"ג, כ"מ).

— הפע', הֶחֱצִיב, מַחֲצִיב, מַחֲצֶבֶת, — הִכָּה, הרג: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי בימי קדם דורות עולמים הלוא את היא הַמַּחְצֶבֶת[1]) רהב מחוללת תנין (ישע' נא ט). — ואמר הפיטן: עורי המחצבת רהב לגוים, באתי והושת לי דרך בעזים, אני ישנה זך הנוגי כחרוזים (יוצר ב פסח, גן נעול).

— פע', ˚חִצֵּב, — כיחם להאותיות ו שהוא חיצב (את האותיות) להפריד זו מזו (פי' יליר', מיות' לרהכ"ד ב ב).

ב.*חצב, ממנו א.*חָצָב, ואולי ב.˚חָצַב.

ב.˚חָצַב[2]), פ"י, — א) חָצַב קנה במים וכדומה, השקיעו, eintauchen ; enfoncer ; to immerse: (כדי) שלא יהיה זה דולה מחצי הבור שהוא רשות חבירו וכן זה בשל זה לפיכך מצריך ראשי הקנים שיהיו בולטין מן המים למעלה טפח או חוצבין[3]) ראשי הקנים במים טפח (ר"ת ערוב' סו:). — ב) שאב מים, schöpfen ; puiser ; to draw: למנוע הדלי מלילך ולחצוב[3]) המים מרשות חבירו וכו' (שמקוים להם שאין) דלי מהלך וחוצב מים חוץ מארבעה (ר"ת ערוב' סו:). בדלי שחוצבין בו מים מן הנהר (ערוך, ערך תלכא).

*חָצָב, ש"ז, מ"ר חַצָּבִים, — כמו חוצב, מי שאומנותו לחצב אבנים: החצב שמסר לסתת (כ"מ קיח:). כאדם שהוא אומר לחבירו כה מלאכתו של פלוני ככף נגר חצב כך מעשה אלהים (והזהיר, שמות קטו.).

א.*חָצָב[1]), ש"ז, מ"ר חֲצָבִים, — כד של חרס גדול, grosser ird. Krug; grande jarre ; gr. earthen jug: חצבים גדולים שיעשו בב' לוגין (ספרא שמיני ז). לא היו כונסין אותו (את היין) בחצבים גדולים אלא בחביות קטנות (מנח' ח ז). מלודיות ועד לחמיות בחצי לוג מלחמיות ועד הצבים גדולים בלוג רבן יוחנן בן זכאי אומר חצבים גדולים שיעורן בב' לוגין (כלים ב ב). וכן היה (ר"ש) אומר בחצבים גדולים שנקבו שיעורן מלא מיצה שנייה של קנה (שם ט ח). ולא היו כונסין אותן (את הענבים) לא בחצבים גדולים ולא כחביות קטנות (תוספתא מנח' ט י). מביאין חצבין שהן בדין לכנות וטחין אותן באדמה שמעורב בה סממנין ומדבקין בה מאותו זרע הלתן וזרע פשתן ועד שיוצאין מכית המרחץ מלבלב ואוכלין אותו ומצנן אותן מצפרני רגליהן ועד שער ראשיהן (תנו' הגה', הרכבי מו).

ב.*חָצָב[2]), ש"ז, — ירק ממין הבצלים, יגדל בא"י במקומות החול, וקוראים לו גם יבצל העכבר, ובלעז בצל הים, squill ; scille ; Meerzwiebel: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצב[3]) שיהא מקירו

[1]) יש מגיהים הַמְּחֹצֶצֶת.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) כך כתוב בנוסח' פרוש ר"ח בש"ם וילנה, ובהיות שבתוכה מלה זו שם שלש פעמים בתוך סגנון העברי ופעם אחת בסגנון ארמי: וקא חציב דלי מיא דביני ביני, ע"כ, אין שום ספק בדבר שאין באן שום שבוש אלא באמת כהב הר"ח חצב במשמ' זו. וראיה ברורה לאמתות מלה זו במשמ' זו מה שהערוך פרש השם חצובה עפ"י הפעל חצב הדלי מים מהנהר. ולא נתברר לי מקור פרוש זה ממי לקחו הערוך. ולא העיר קוה' מאומה ע"ז. ולא מצאתי שום מקור למלה זו לא בעברית הקדום' ולא באמצ' שבתלמוד ומדרשים, אף לא בארמ' וערב', ואיני יודע בלל מאין לקח לו הר"ח פעל זה במשמ' זו, ואיך קרה הדבר בי לא בא פעל זה במשמ' זו בשום מקום אחר וולהי שני המקורות הללו. ועכ"פ צריך להניח, כי בזמן ההוא היה הפעל חצב נהוג בהדבור הארמי החי והיה שגור בפיהם ובשגירת הלשון השתמש בו ר"ה גם בעברית, במו שקרה כזאת בהרבה מלים מהלשון הארמית וכמו"ב את"כ מהלשון הערבית. ואולי זה הוא המקור להשם א.חָצָב.

[1]) כארמ' חצבא: רב נחמן תקן חצבא בת תשעה קבין (כתב' נב.). נקרקש כנכתמא אחצבא (ע"ז יב:). האי דשדי מיא מפומא דחצבא משום ציבתא (חול' קה:). הני חצבי שחימי דארמאי ביון דלא בלעי טובא משבשכן במים (ע"ז לג:). הני נשי דמליין חצבייהו מיא מ"ט לא משנין (כיו"ט) משום דלא אפשר היכי לעבדי דמליין בחצבא רבה לימלי בחצבא זוטא הא קא מפשי בהילוכא וכו' (בנת קמח.). הני נשי דשקלן חצבייהו ואזלן ויתבן אפומא דמבואה (ביצ' ל.). וכן בסור' חצבא, והדג' ב"ע בערב': אלג'רה ד'את אלאד'אן אלת'ב, ד"ל כד גדולה בעלת אזנים, ובבלל כד גדולה. וגם באשור' הַצַּב בענין זה.

[2]) דק עבר' ואדמ', ועי' הערה לקמ:. — [3]) כך גרס' הערוך, וכך במשנ' עם גוף פרוש הדמב"ם בערב', ובב"י, בנוסח' התצוב. והנה נעלם כבר מהקדמונ' איזה ירק

(כלא' א ח). החצב ר' שמעון אומר כלאים (בכרם) וחכמים אומרים אינו כלאים (תוספתא שם ג יו). מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים (שם שבת יד ח). הסצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה וטומאה לא (כ"כ קנה.), ועי' *חֲצוּבָה.

ג.*חָצָב, ש"ז, — מין תמר קשה, harte Dattelart; dattls dures; hard dates: אף דקל טב וחצב[1]) ונקליבס אסור למכור לעבו"ם (ע"ז א ה).

חַצֶּבֶה[2]), ש"נ, — חלי, *אדמת, Röteln, Masern; rougeole; measles: דע כי החצבה היא באלו היא נדרה אדומה ואין הפרש ביניהם ברוב הענינים ואמנם ההפרש ביניהם שהחצבה אדומיית והיא קטנת השעוריות וכו' (קאנון ד א ד ח). ויקרה לנערים חצבה על הגוף והם נקודות במין נשיכת הפרעושים או גדרי והוא במין פלפלין (מ' אלדכי, ש"א ה א). והרע שבכל מיני החצבה והנדרי הוא שמראהו בעין ציץ הבנפסג' הלח (שם).

חֲצָבוּת, ש"נ, — אומנות החַצָּב: ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסופיה מלאכה עיונית ויקראו כל אחת מהנגרות והחצבות ומה שדומה להן מלאכה מעשית (מלות הגיון יד).

*חֶצֶד, ש"ז, כמו ג.*חָצָב, עי"ש.

קראו היהודים בשם זה, ועפ"י דברי אבא אריבא (כ"כ נו.) שהעיד שבו תיחם יהושע את הארץ, אמרו המפרשים (ר"נ גאון, ר"ח ואחרים) שהוא צמח ששרשיו בקעים עמק וזקוף בקרקע ואינם נוטים לבאן ולבאן. ואמר רה"נ (תש' הגא', הרכבי מז). שהוא אלתייל בערב'. אבל, בבר הוכיח עמנואל לֶו (J. Löw. Festchr. J. Levy's 70 Geb.) כי זהו הירק ממין הבצל הרשום בפנים, עפ"י עדותו של חכם הצמחים Achersohn, כי עוד היום נוהגים הפלחים בטרבלוס וגם באלעריש לתחם את שדותיהם בצמח הבצלי הזה, וכן העידו סופרי הרומאים שהיה נהוג בזמן ההוא להחוב יחור של תאנה בירק הבצלי הזה לשמר על התאנה מפני התולעים, וגם בדבר אכילת הצבאים העיד החכם שוינפורט כי מינים דומים לזה בא"י הם באמת מאכל צבאים.

[1]) כך בערוך וב"י, והנוסח' במשנ' ירוש' חצד. והנה ככר פרשו בגמ' שם (יד:). שהוא קשבא, והוא בערב' קשב a), תמרים יבשים. וערוך ורמב"ם פרשו במשם' קני הסכר, מפני שחשבו כי קשבא הוא קצב b) בערב' (לֶו, בהלמ"ח).

[2]) בערב' חצבה c).

a) قشب b) قصب c) حصبة

*חָצַד[1]), סמנו *חָצַד, *חֲצִידָה.

*חָצַד, פ"י, — חצד את התבואה מן השדה, קָצַר: בשתתחיל לחצוד ולקצור הקליפות לא תכלה פאת שדך שהנשמה נקראת שדה (נעם אלימלך, קדוש'). — נפע', *נֶחְצַד, — שחצדוהו: קמה אלמתי היא אגדת הקציר הנחצד (הפרש' לריב"ג, אלם). רב יהודה וכו' התיר לעקור פשתן כי לא ייחצד כי חצידתו היא עקירתו עם שרשיו (פי' מס' מבקין לר"ש היתום).

חצה[2]), סמנו א.חָצָה, א.חֲצִי, מֶחֱצָה, מַחֲצִית, חֲצוֹת, *חֲצוּי.

א.חָצָה, פ"י, חָצִיתִי, אֶחֱצֶה, וַיַּחַץ, וַיֶּחֱצֵם, יֶחֱצוּ, יֶחֱצָיֻן, יֶחֱצֻהוּ, — א) חָצָה דבר, חלק אותו לשני חלקים שוים, halbieren; partager en parties égales; to halve: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה וְחָצִיתָ את המלקות בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה (במד' לא כו-כז). וממחצית בני ישראל אשר חָצָה משה מן האנשים הצבאים (שם מב). ומכרו את השור החי וְחָצוּ את כספו וגם את המת יֶחֱצוּן (שמות כא לה). וַיַּחַץ (יעקב) את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות (בראש' לב ח). —*וביו' עם בנוי: מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה בבקר ומחצה בין הערבים (מנח' ד ה). —*ומק': שרצו לעשות מחיצה שרצו לחצות (כ"כ ג.). — ופעול *חָצוּי, חֲצוּיָה, בהנדסה, מצבה חצויה: והתמונה הזאת קורין לה מצבה חצויה מפני שהיא מחצית התמונה אשר הקדמנו פרושה אם אתה חולק אלכסון ראשה אל אלכסון תושבהה תהיה נחלקת לב' מצבות חצויות (ר"א בר"ח הנבית, התשברת ד). — ובהרחבה חִלֵּק בכלל, גם לחלקים לא שוים, וגם ליותר משנים, teilen; partager; to divide: וַיַּחַץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות (בראש' לג א). וַיַּחַץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים (שופט' ז יו). ויקח את העם וַיֶּחֱצֵם לשלשה ראשים (שם ט מג). יכרו עליו חברים יֶחֱצוּהוּ בין כנענים (איוב מ ל). — וְחָצָה הנחל, עבר בתוך הארץ והגיע: ורוחו כנחל שוטף עד צואר יֶחֱצֶה (ישע' ל כח). — ואמר המליץ: והיום אל תהי חרד

[1]) בארמ' חצד, בערב' חצד a).

[2]) רק עבר' וכנענ'. קצת קרוב בערב' חטי b).

a) حصد b) حظي

לשבוך, ואל יהיה למחר יום אמונך, ולא תפחד במו נחל תלאות ואף אם יחצה עד צואריך (רב"ע פלקיירא, לרי היגון ד). — וחצה את ימיו, הגיע עד חצי ימי חייו: ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (תהל' נה כד). — ומפני החרוז והמשקל אמרו הפיטנים גם חץ, הצת, במקום חצה, חצית, כאלו היה נע"ו: לילה חצת, ראש מחצת, תנין דעצת, דאש לויתן רצצת (יול' ב פסח, כעשר). במעטה לבושך אור בקר הגהת בין זידונים חצת בקרח הנורא (משל' כר קלוני', אמין כח). הן בחלום חזיונה על בהט שש סחרת, על הררי ציונה נגלה סלם חוברת אז קול זמיר אומרת, זה שער השמים, מן חץ במקלו מים, אדמת קדש הרקימה (כנף רענן', הן כחלום). — ב) *חצה בין, במו חצץ, היה למחצה: אימתי חצה האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה (מד"ר נרא"ב' ד).

— נפע', נחצה, עת' יחצה, יחצו. תחצה, תחץ, — שחצו אותו, נחלק: ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה (מ"ב ב ח). ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד (יחזק' לז כב). — וליותר משני חלקים: ובעמדו תשבר מלכותו והחץ לארבע רוחות השמים (דני' יא ד).

— הפע', *החצה, מחצה, מחצים, — במו חצה: והניזק והמזיק בתשלומין משלמין חצי נזק מיכן שמחצין את הנזק (ירוש' כ"ק א כ ג). פחת שפחתתו מיתה מחצין בהי (בבלי שם לד.).

ב.*חָצָה, פ"י, — חצה את שניו, במו חצץ: ולא יקטמנו (את עץ הבשם) לחצות בו שיניו ולפתוח בו דלת (תוספתא שבת ה י). נוטל אדם קיסם לחצות בו שיניו (שם יו"ט ג ח).

*חָצוּב, ש"ז, — במו א.*חָצָב, עי"ש בהערה.

א.*חֲצוּבָה, ש"נ, מ"ר חצובות, — במו א.*חָצָב: ר' יוסי בן חנינא אמר חצובות מפסיקין לפיאה (ירוש' פאה ב טו ד). הבנים עמו (נח בתבה) ומורות לפילים חצובות לצבאים וזכוכית לנעמיות (מד"ר שמות לא). שבעולם הזה מתחמים באבנים ובחצובות אבל לעתיד לבא מתחמין באבנים טובות ומרגליות (פסיק' דר"כ, עניה סוערה).

ב.*חֲצוּבָה[1], ש"נ, מ"ר חצובות, — מצב בעל שלש רגלים ישמש לתשמישים מתחלפים, Dreifuss

[1]) עי' הערה לקמן.

tripod ; trépied : (היו המטבעות שמצא מונחים) כשורה מהו בחצובה[1]) מהו בסולם מהו (ב"מ כה.). ביצד הן (האילנות המבורים) עומדין רב אמר כשורה ושמואל אמר בחצובא (ב"ב פג:). — ובפרט *חצובה של ברזל ששופתים עליה הקרדה בבירה: וצריך ללבן החצובה שקורין דרייפוס (מהרי"ל, הלב' פסח), חצובה[2]) צריך ליבון (הגה' רמ"א, שו"ע או"ח תנא ד).

*חָצוּי, — א) פעול מן א.חצה, עי"ש, — ב) ש"ז, במלאכת השיר: והחלק הב' (של השיר) יקראוהו החצוי והוא שיהיו בו שני חרוזים נבדלים אחד בדלת הראשונה ואחד בדלת השנייה (רמ"ע אבן דנאן, פרק בשיר, ניבויאר).

חצון, — עי' חיצון.

*חָצוּף, ת"ז, — לנק' חצופה, מ"ר חצופים, חצופות. עז פנים מאד, שמצא עז בלבו לעשות ולדבר בגאוה וגמות מה שאינו יאות או מה שהוא חוץ מדרך העולם, arrogant ; frech: שנים שרנו דינן דין אלא שהוא נקרא ב"ד חצוף (ירוש' ברב' ז יא). למלך שהיו לו שתי בנות אחת חצופה ואחת בשירה (שם תענ' ג סו ד). בני חצופה אלו עזי פנים (כלה רבתי א). ג' חצופים הם חצוף בחיה כלב בעוף תרנגול ובאומות ישראל[3])

— [1]) פרש ר"ח: זה למעלה מזה במקום מורד, ע"כ, והובא גם בערוך, והובאו שם בערוך עוד פרושים מתחלפים. אך בענין עמידת האילנות המבורים שאמר שמואל או ר' יוחנן (ב"ב פג:) שעומדים בחצובה, דברי הכל שהכונה היא שהם עומדים במו ראשי שלש זויות המשלש. כך הערוך: פי' שהן משולשין שנים זה בנגר, זה והג' יוצא ונכ. ע"כ. וכן רש"י (ערוכ' פס: וב"מ כאן) וכן רשב"ם (ב"ב שם) קנקן שיש לו ג' רגלים. ז בן דמב"ם (מכיר' כה ג): כד"א בשהיו שלשה האילנות עומדין במו שלשה פטפוטי בירה ששופתין עליהן את הקדרה. ע"כ. ואין לה למלה זו אח בשאר הלשונות האחיות בצרוף זה ממש, אך בצרוף קרוב לזה יש בערב' מלה שבמשמ' היא דומה לה ממש, והוא השם שג'אב a) שהוא מצב של שלשה רגלים בעץ יתלה בו הרועה את נאד המים שלו בדי שיצטנן. ובבר הזכרתי פעמים אחדות חלוף ח—ש, צ—ג' בשתי הלשונות. — [2]) ופרשו המפרשים שם: הוא בלי שיש לו ג' רגלים ומעמידים הקדרה או המחבת עליה.

[3]) ואמרו שם: אתה סבור שהוא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב.

a) شِجاب

(מד"ר שמות מג). ומה הנטר הזה ח צ ו ף בך הכנעניים ח צ ו פ י ם (שם שה"ש, אתי מלבנון). — והנפש: אמר לו יצחק (לאברהם) אבא אוסרני בידיי וברגליי שהנפש ח צ ו פ ה היא שלא אראה המאכלת בא עלי ואקרטע ואיפסל מן הקרבן (פסיק' רבתי מ).—והפנים: אין בן דוד בא אלא בדור שפניו ח צ ו פ ו ת וחייב כלייה (מד"ר שה"ש, התאנה).—ובהשאלה, שָׁעָה חֲצוּפָה, שיקרו בה מקרים לא הגונים: ר' חזקיהו בשם ר' אבהו (היה מתפלל) יהי רצון לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות ה ח צ ו פ ו ת הקשות הרעות היוצאות ומתרגשות לבוא בעולם (ירוש' ברכ' ה ח ד). בשעה שאתה רואה שעה ח צ ו פ ה אל תעמוד בנגדה אלא תן לה מקום (אגד' ברא' מו). — והארץ: אמר ר' ויוא בא וראה כמה היא ח צ ו פ ה ארץ ישראל שעדיין עושה פירות (מד"ר איכ', פתיח').

****חִצּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן חִצֵּר, פעולת התקיעה בחצצרת, בשופר וכדומה: עונות מותה, עבודות מאחה, עבודות מנחה, קול חִצּוּר שופר (ר"ה קליר, אבא דעי).

חֲצוֹצְרָה, — עי' חֲצֹצְרָה.

חֲצוֹת, ש"נ, — בפרט חֲצוֹת הלילה, הזמן שנחלק בו הלילה לשני חלקים שוים, שכבר עבר ממנו חלק אחד במדת החלק שנשאר עוד ממנו, Mitternacht ; minuit ; midnight: כה אמר יי' כַּחֲצֹת הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שמות יא ד). חֲצוֹת לילה אקום להודות לך (תהל' קיט סב). רגע ימתו וַחֲצוֹת לילה יגעשו עם ויעברו (איוב לד כ). — *ובלי השם לילה: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר"א וחכמים אומרים עד ח צ ו ת ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). ברקה עצמה בשחרית ושימשה בעד ב ח צ ו ת וראת במנחה (ירוש' ניד' א מט). — *תִּקּוּן חֲצוֹת, עי' תִּקּוּן. — *ובמשמ' חצי, חלק האחד של שני חלקי דבר, בפרט של הלילה: שנחלק הלילה (לאברהם) ו ב ח צ ו ת הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובאלו ל ח צ ו ת לילה של מצרים (רש"י ברא' יד טו).

א.חֲצִי[1], חֲצִי, ש"ז, סמי' חֲצִי, כנ' חֶצְיוֹ, חֶצְיֵנוּ, מ"ר *חֲצָאִים, *חֲצָיִים, — חלק אחד משני חלקים שוים של דבר שלם, half ; moitié ; Hälfte: ועשו ארון עצי שטים אמתים וָחֵצִי ארכו ואמה וָחֵצִי רחבו ואמה וָחֵצִי קמתו (שמות כה י). כי למועד מועדים וָחֵצִי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני' יב ז). ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי הַחֵצִי הוספת חכמה וטוב (מ"א י ז). ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את הַחֲצִי לאחת ואת הַחֲצִי לאחת (שם ג כה). ובניהם חֲצִי מדבר אשדודית (נחמ' יג כד). — וסמי': ויקח משה חֲצִי הדם וישם באגנת וַחֲצִי הדם זרק על המזבח (שמות כד ו). חֲצִי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן (שם כו יב). והיתה הרשת עד חֲצִי המזבח (שם כז ה). ויאכל חֲצִי בשרו (במד' יב יב). בלול בשמן חֲצִי ההין (שם יח ט). לתשעת המטות וַחֲצִי המטה (שם לד יג). וישכב שמשון עד חֲצִי הלילה ויקם בַּחֲצִי הלילה (שופט' טז ג). ויגלח את חֲצִי זקנם (ש"ב י ד). אם תתן לי את חֲצִי ביתך לא אבא עמך (מ"א יג ח). ויצא חֲצִי העיר בגולה (זכר' יד ב). ומש חֲצִי ההר צפונה (שם ד). שבוע אחד וַחֲצִי השבוע (דני' ט כז). עד חֲצִי המלכות וינתן לך (אסת' ה ג). בַּחֲצִי ימו יעזבנו (ירמ' יז יא). ושמרון בַּחֲצִי חטאתיך לא חטאה (יחזק' טז נא). לַחֲצִי שבט המנשה (דבר' ג יג). מֵחֲצִי מטה מנשה (יהוש' כא כז). כְּבַחֲצִי מענה צמד שדה (ש"א יד יד). — ובמשמ' בְּתָוֶךְ, באמצע: ויעמד השמש בַּחֲצִי השמים (יהוש' י יג). ויכרת את מדויהם בַּחֵצִי (ש"ב י ד). — ונחלק לַחֵצִי, לשני חלקים שוים: אז יחלק העם ישראל לַחֵצִי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי (מ"א טז כא). — ונכנ': ויעש למזבח מכבר וכו' מלמטה עד חֶצְיוֹ (שמות לח ד). (כל ישראל) עמדים מזה ומזה לארון וכו' חֶצְיוֹ אל מול הר גרזים וְהַחֶצְיוֹ[1] אל מול הר עיבל (יהוש' ח לג). חֶצְיוֹ (של העץ) שרף במו אש על חֶצְיוֹ בשר יאכל (ישע' מד טז). ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וּלְחֶצְיוֹ נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה (יהוש' כב ז). ואם ימתו חֶצְיֵנוּ לא ישימו אלינו לב (ש"ב יח ג). ותקשר כל החומה עד חֶצְיָהּ (נחמ' ג לח). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חֶצְיָם אל הים הקדמוני וְחֶצְיָם אל הים האחרון (זכר' יד ח). — ובמשמ' באמצע: ונבקע הר הזיתים מֵחֶצְיוֹ מזרחה וימה (שם ד). — ובסהמ"א: תורמין בצל קטן שלם ולא ח צ י בצל גדול (תרומ' ב ה). השואל את הפרה שאלה ח צ י היום ושכרה ח צ י היום (ב"מ

[1]) משרש חצה.

— [1]) יש סוברים שצ"ל וחציו.

ח ג). אדם משחרר חצי עבדו (ירוש' קדוש' א ס). נותן חצי קנס לרבו וחצי כופר ליורשיו (גיט' מג.). חצי כופר (כ"ק מ.). חצי נוק (שם). דבר ולא חצי דבר (כ"ב נו:). — וככנ': שתי ידות לככר משלש לקב חציה לבית המנוגע וחצי חציה לפסול את הגויה (עירו' ח ב). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט' ד ה). בית פירות לי בידך וכים מלא מעות לי בידך אין לך בידי אלא חציין ושלישן (תוספתא שבוע' ה יז). נעול כולה כלחוץ פתוח הציה בלפנים וחציה כלחוץ (ירוש' שבת א ג). נתן לו פרוטה ואמר הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות והלך והביא בכולה נרות בכולה פתילות (תוספתא מעי' ב ט). חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה (גיט' מג.). וכי מצינו דמים שחציין חטאת וחציין עולה (יומ' טו.). נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים באוקינוס (מד"ר כראש' ד). ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (שם קהל', זכוני מות). — ומ"ר: שתי הכיות וכהן בשני חציי ויתים (אהל' ח ו). מפטם לחציין פטור וכו' שמן שפטמו לחציין פטור (כרית' ה.). אין הפסח לחצאין אלא או כולן יעשו בטומאה או כולן יעשו בטהרה (ירוש' הור' ת מו:). אמר רב יוסף אין נזירות לחצאין (נדר' פג.). היו מפטמין אותה (את הקטרת) לחצאין לפיכך יחיר שפיטם לחצאין חייב (כרית' ו:). שני חצאי זיתים בתוך הבית (ירוש' פסח' ג ל). חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר (כ"ק עו:). — °חצי שעה פלונית: התחלת זמן תמיד של בין הערבים מכי מתחיל להעריב דהיינו מחצי שבע ולמעלה דהא חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם וקודרת כנגדה למטה ואינו נוטה לשום צד ומחצי שבע ולמעלה נוטה ברקיע למערב סמוך למנחה מהתחלת שבע (רש"י שבת ט:). — °חֲצִי קֹטֶר, עי' קֹטֶר. — °ישֵׁב סטֵבַע, Mark: פיורו מסוגם לתת להגמון ולפחה ולשריו ולעבדיו ולעירונים כנגד ארבע מאות חצאים כדי לעזרם ולא הועיל להם מאומה (מעש' הנזל' ממגלה).

ב. °חֵצִי, ש"ז, — כמו חֵץ: ויאמר (יהונתן) לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החֵצִי להעברו: ויבא הנער עד מקום החֵצִי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החֵצִי ממך והלאה וכו' וילקט נער יהונתן את החצי[1] ויבא אל אדניו (ש"א כ לו-לח). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החֵצִי מלבו ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד).

°חֶצִי, ת"ז, נקב' חֶצִית, — בצורת הַחֵץ: ושלב ישר מחלק הראש בארך לשני חצאים יאמר לו לבדו חציי וכשיבחן מצד חבור עם הכללי אז יאמר לו שפודיי (קאנון א א א ב).

°חֲצִיב, ש"ז, מ"ר הֲצִיבִים, כנ' חֲצִיבִי, — דבר שממנו נחצב דבר, ובהשאלה כנוי לאבותיו של אדם: והוא נמלט לקאשטילייא אשר שם מקום הורי ושם בית חציבי, ואז שלל רכושי עד בלי די ובז טובי וכספי עם זהבי (ר"י אלחרזי, תלונה על הזמן, או"ש ב).

*חֲצִיבָה, ש"נ, — שה"פ מן חָצַב: צריך שתהא הציבתן (של האבנים) בקודש (ירוש' יומ' ג מ ג). חציבת קברו והתוך תכריכין (רש"י כיל' ו.). החוצב דבר מה להכין אותו באופן שיהיה נאות לשמו בבנין ההוא וע"י החציבה ישוער ויוגבל בתאר מיוחס אל האומן המלאכותי (נוה שלום א ז). — °ובהשאלה: הקיקת וחציבת התהו והבהו ר"ל כל הנמצאות שנרשמו בהם (פי' יציר', מיוח' לראב"ד א י).

°חֲצִיבוּת, ש"נ, — בהנדסה ותכונה, נקורה ששם שני קוים פגשים זה בזה ותצבים זא"ז: ההקפה בגלגל ההקף באחת משתי נקורות החציבות אם מן נקודת החציבות שיתחיל להתנועע לצד מזרח שהוא גובה ההקף או מן נקורת החציבות שיתחיל להתנועע לצד מערב שהוא שפל ההקף (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ב). — וסגולת החציבה: והזכיר (בעל ספר יצירה) חקק כנגד תהו שהוא דק בתכלית הדקות כי הוא יש מאין וחציבה כנגד בהו כי היא מקבלת החציבות והוא הפרד חלקי הנחצב זה מזה (פי' יציר', מיוח' לראב"ד א י).

°חֲצִידָה, ש"נ, — שה"פ מן °חָצַד: התיר לעקור פשתן כי לא ייחצד כי חצידתו היא עקירתו עם שרשיו כדי לכסות בו (פי' מבקין לר"ש היהוס).

°חָצִין[2], ש"ז, — מין קרדום, כשיל: המסר הגדול ויתד של מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים

---

[1]) כך הכתיב, והקרי החִצִּים, כס"א החִצִּים כתיב וקרי.

[2]) ביונ' ἀξίνη. בארמ' חצינא: וחצינא דנגרי

ו ח צ י ן ההרשים וקורנם של בשמים (רמכ"ס שבת כה ט).

***חֲצִיפוּת**, ש"נ, — מדת הֶחָצוּף : אז תשתוממתי על ח צ י פ ו ת גדולה כזאת (שד"ל, מכת' רמז). —ואמר המליץ : בהבל ימירו את כבודם, והרמה תפלת את כבדם, ב ח צ י פ ו ת ם יבעטו במוסר, וצלם מעליהם יוסר (הקד' תוכח' מוס' לעזר' הככלי).

***חָצִיץ**[1], ש"ז, מ"ר חֲצִיצִים, — דבר החוצץ : ספק רשות עם הארץ מדרסו ו ח צ י צ ו והסיטו טהורין לחולין וטמאין לתרומה (תוספתא תגי' ג כא). שיעורין ח צ י צ י ן ומחיצין הלכה למשה מסיני (ערוכ' ד.).

***חֲצִיצָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָצַץ : משום ח צ י צ ה (כ"ק פב.). לא אמרו ח צ י צ ה בפחות משלש על שלש אלא במקום בגדים (זכח' יט.). ח צ י צ ה הפוסלת בטבילה (רש"י ערוכ' ד.). — ואמר הפיטן : חֲצִיצַת חפיפת לכלוך שרץ הלח, טבילת טהרת צנור מימך יקלח, כי אתה ה' רב טוב וסלח (סליח' ער"ה, אכ לרחס). — ובהשאלה : ואמר הפילוסוף עצימת העין ח צ י צ ה בפני התאוה (מאמ' השכל לראכ"ן, דכור א).

חָצִיר[2], ש"ז, סמי' חֲצִיר, מ"ר *חֲצִירִים,— א) עשב, ירק, Gras ; herbe ; grass : לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חָצִיר ונחיה סוס ופרד (מ"א יח ה). כי יבש חָצִיר כלה דשא ירק לא היה (ישע' טו ו). וצמחו כבין חָצִיר בערבים על יבלי מים (שם מד ד). והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים בנוה תנים רבצה חָצִיר לקנה וגמא (שם לה ז). הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חָצִיר כבקר יאכל (איוב מ טו). מצמיח חָצִיר לבהמה ועשב לעבדת האדם (תהל' קד יד). המצמיח הרים חָצִיר נותן לבהמה לחמה (שם קמז ח-ט). גלה חָצִיר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה).— ולדמיון לקצר החיים ומהירות הכְּלָיָה : וישביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דשא חֲצִיר גגות ושדמה לפני קמה (ישע' לז כז). כל הבשר חָצִיר וכל חסדו כציץ השדה יבש חָצִיר נבל ציץ כי רוח יי' נשבה בו אכן חָצִיר העם (שם מ ו-ז). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חָצִיר ינתן (שם נא יב). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חָצִיר ייבש (איוב ח יב). כי כֶחָצִיר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז ב). אנוש כֶּחָצִיר ימיו בציץ השדה כן יציץ כי רוח עברה בו ואיננו (שם קג יה-יו). יהיו כַּחֲצִיר גגות שקדמת שלף יבש (שם קכט ו). — ואמר המליץ : הלא איש עת בוזה נבחן ונבר הבל חסדו בציץ או כ ח צ י ר י ם (מנח' מלוגזגו, דרך חיים ג).—ובהרחבה, השדה שבו יצמח חָצִיר, Aue, Wiese ; pré , prairie ; meadow : והיתה נוה תנים חָצִיר לבנות יענה (ישע' לד יג).—ב) ירק ממין הבצלים, רחב העלים, ישתמשו בו לתבל בו התבשיל וחי ללפת בו את הפת, Porree ; poireau ; leek : זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת הֶחָצִיר [1]) ואת הבצלים ואת השומים (במד' יא ה). ה ח צ י ר וירקות שדה שליקטן להטיל בהן רשאי להטיל בהן למאכל בהמה אין רשאי להטיל בהן (תוספתא שבי' ה יו). ומי שהוא עצור יזהר מאלו הדברים שכתבתי וישתה מרות שור במים פושרין או דבש שנתבשל עם מיץ דם או מיץ עלי ה ח צ י ר והעולשין עם דבש (מ' אלדכי, ב"א ד).— ומ"ר *חֲצִירִים : לא הוזכרו רמוני בדאן ו ח צ י ר י גב אלא שיהיו מתעשרין ודאי בכל מקום (כליס יז ה). —ואמר המליץ : ולא תשתה עדי תרעב ותצמא והכבד באחרית האבילה וחרדל עם צנון גם ה ח צ י ר י ם באוכלך אל תתאו מים (ר"י חריזי, רפוא' סגוייס).

***חֲצֶלֶת**, ש"נ, מ"ר חֲצָלוֹת, — בעין מחצלת מגמי, מנצרים ובדומה לחתל בו דברים : כל ה ח ו צ ל ו ת

(שבת קנג:). מרא ו ח צ י נ א (ערוכ' עז:). באתרא דתנא דירן איכא תרתי ח צ י נ י לרבתי קרי לה בשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד (כ"ק קיט:).—וכן בסור' חצינא, ותרגם ב"ע : אלקאדום אלפאש, הקרדום הגרזן. וגם בערב' יש שֵׁם זה וממש בצורתו העברית חַ'צִינ a), ואמר אבן אלאערבי שהוא אחד משמות הפאש (הגרזן) : אלחצינ אלחדת'אן ואלמכשאה, ואמר אבן שידה אלחצינ הוא פאש (גרזן) בעל פה אחד, ואמרו שהוא משמש בלשון וו"נ. וככר הטיל פרנקל (Fr. Aram 86) ספק בערביותו ואמר כי נשאל בערב' מארמ', עב"פ הודה בבשורתו השמית ודחה דעת האומרים שהשמיים לקחוהו מהיונים, ואדרבה רגלים לדבר כי היונים לקחוהו מהשמיים, וכבר קים ואֲשר זאת עמנ' לִו בהערות לקרוים עפ"י השם האשורי חַצִנְ.

1) מן חצץ.

2) בערב' חצ'ר b) ירק, ומחצ'רה c) מקום דשא.

a) خَصِين b) خضر c) محضرة

prairie.—1) ת"א כרתי, וכן רסע"ג ואלכראת', וכן ריב"ג ורש"י. רק ראב"ע פקפק בין השם הכללי של חציר והשם הפרטי. וככר דחה לִו (I. Löw X XIII, 278) את ההשערה התמוהה של אחד החדשים, ושהסכים לו גם נסטלת, שצריך להגיה במקום חציר חצים, שהוא שם מצרי להזונים. בודאי לא לזונים התגעגעו בני ישראל.

טמאות טמא מת (עדי' ג ז). תוצלות[1]) של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא (סוכ' כ:). — ואמר הפיטן: עגלה גוי מפצלת, טלאיו סך בכחוצלת, אני חבצלת (יוצר ב פסח, אפיק רנן).

א·חצן, ממנו חֹצֶן, חֵצֶן.

חֹצֶן[2]), ש"ז, כנ' חָצְנִי, — החֹב; Busen; sein bosom: כה אמר אדני יי' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחֹצֶן[3]) ובנתיך על כתף תנשאנה (ישע' מט כב). גם חָצְנִי נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו (נחמ' ה יג). — ואמר המשורר: חמד ומן הרע היותנו נחים ולשקיט כבפיר נער, ונחלוש לשבית גבול שוטם חצנו להפריד אוהבים נער (רמב"ע, תרשיש ז). — ונער חצנו, במשמ' התעורר לעשות דבר והשליך כל העכובים: וכאשר ראיתי כי העצה טובה, והתוכחה חשובה, ולא מצאתי לה תשובה, כי היא מבור השכל שאובה, ומהר הבינה חצובה, אז את חצני נערתי, ויהבי על בוראי השלכתי (מ' אלדני, הקד' ס"א). — ובמשמ' יהזרוע: ויבשה הזרוע ורפתה הימין ונחלש החוצן ונהרס השן (ר"י אלחריזי, איתיאל יג).

חֵצֶן, ש"ז, כנ' חִצְנִי, — כמו חֹצֶן: שלא מלא כפו קוצר וחִצְנוֹ מעמר (תהל' קכט ז).

ב·חצן[4]), ממנו אולי *חָצִין.

***חצף**[5]), ממנו *חָצוּף, *חֲצַף, *חֲצִיפוּת, *חֻצְפָּה.

[1]) ואמרו שם: מאי תוצלות אמר רב אבדימי בר המדורי מרווכלי מאי מרזוכלי אמר ר' אבא מובלי ד"ש בן לקיש אומר מחצלות ממש (שם כ.).

[2]) בערב' הקדומה חִצ'נ a), ובערב' ההמונית ח'צ'נ b), ופרושו החֹב, מה שתחת האצילים ועד החלצים, ואעפי"כ יאמרו חַצ'נ אלולד, נשא את הילד בזרועו. ועי' הערה לקמן. — [3]) תרגמו השבעים ϰόλπος, ור"ל בחֹב. ת"י: וייתון בניך בציבין. ע"ב. מנחם: הזרוע והעליה. רש"י כמו בית השחי. רד"ק: זרוע או כנף הבגד. וכן שאר המפרשים הקדמונ' והחדשים.

[4]) קבעו הערבים שרש ח' צ נ להשם ח'צינ, אך שום פעל אין ממנו. וגם בעלי המלונים האשורים הביאו השם חצין. בשרש חצן. ופרנקל במקום הנזכר למעלה אמר כי אולי נגזר שם זה משרש חצה במשמ' חֵלֶק, ובהוספ' ־ין.

[5]) בארמ' וסור' חצף. בערב' קצת דומה לו צפק d) במשמ' גסות של האריג ועוות הפנים.

a) حضن b) حضن c) صفق

***חָצַף**[1]), — קל נמצא בתו"מ בסגנון עברי רק בפָעול חָצוּף, עי' זה הערך.

— הִפע', *הֶחְצִיף, פ"ע, — היה חָצוּף, התנהג כמו חצוף: למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו' אמר להם לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא (מד"ר קהל', מה יתרון). כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא (למעלה) (שם, טובה חכמה). שלא החציף להעבירה על דת (מרדכי כתוב' קפ"ו). יש אתו אחזת מרעים ואגודת פועלי און מינים ואפקרוסים מחזיקים ואומרים לו הגבה שמלתך מחציפים פניהם נגד יראי ה' ושומרי תורתו (אגר' ספורנו, JQR VIII, 518). — ובמשמ' פ"י, החציף עצמו: לא הוצרך שרות תחציף עצמה כל כך בתמר (ר"י קארו, מגיד מיש', ויגש).

— פִע', *חִצֵּף, פ"י, — עשהו חָצוּף: לכל הבא עלינו מעט קצפת, לרעה עזרו גוי עז חֻצְפַּת, כף עין בעין מפרוע אספת, בלפי חסד זרוע גבוי חשפת (סליח' ב עי"ת, תוחלת).

— פֻע', *חֻצַּף, מְחֻצָּף, מְחֻצֶּפֶת: נוותיו שמאד יפות, חנפות כמ מאומפות, ווומס עם מנאפות, וכל דוות מחוצפות (מבורך בן נתן, לקו"ק סז).

— הִתפ', *הִתְחַצֵּף, — כמו החציף: ואזכר להם דברי עוונות ראשונים וההוצפות אשר התחצפו אותם החכמים בשם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות (אגר' ר' הלל החסר, טעם זקנ' עב:).

·חָצָף[2]), ש"ז, — מין ממיני השחין: בחצף הנה יעלו צמחים קטנים בגוף או באבר אחר הויעה מאד או מעט החפיפה בעת הרחיצה (קאנון ד ז ג ח).

***חֻצְפָּא,** — עי' *חֻצְפָּה.

***חֻצְפָּה**[3]), ש"נ, — מדת החָצוּף, Frechheit; arrogance: גור אריה יהודה מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחוצפה של גוריו (מד"ר בראש' לח). וימהר וירוץ אליו לקרוא תגר על מדה זו וכו' ומי

[1]) בארמ' חציף: חציף עלי בר ישראל דמפריט חטאיה (סוט' ז.), ומצוי הרבה.

[2]) בערב' חַצַפ a).

[3]) בארמ' חוצפא: בעקבות משיחא חוצפא

a) حصف

גרם לו ה ה ו צ פ ה הזאת הלא הוא אשר נשמן בומן טובו (ר"מ אלשיך, איוב טו כו). ואוכר להם (לחכמי אשכנז וצרפת) דברי עונות ראשונים ו ה ח ו צ פ ו ת אשר התחצפו החכמים בשם וסכלים כפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות (אגר' ר' הלל הסכר, טעס זקנ' עב:). — ומשל: ח ו צ פ ה [1]) מלכות בלא כתר (רב נחמן, סנה' קה.). ח ו צ פ ה אפילו נגד השמים מועילה (רב ששת, שם).

א·חָצַץ, ממנו א.חָצָץ.

א·חָצָץ[2]), ש"ז, מ"ר חֲצָצִים, חֲצָצֶיךָ,—א) אבנים קטנות חלקות, Steinchen, Kies; caillou; gravelstone: ויגרם בֶּחָצָץ שני הכפישני באפר (איכ' ג יו). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חָצָץ (משלי כ יז). — ואמר הפיטן: תחתיות ארץ זמר שמעו תנו צדקותיו ח צ ץ הולכי נתיבות (מבו' כר קלוני', עבודת אמיץ כח). — ומ"ר, בהשאלה לברקים: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חֲצָצֶיךָ [3]) יתהלכו (תהל' עז יח). — ואמר הפיטן: הסיר אופני גלגלם, ונהגם בכבדות להכשילם, ורמו עבות למולם, ח צ צ י ך הלכו לשכלם, טבעו בבוץ רגלם (יוצר ז פסח, אכד).—וכמו חֵץ, ואמר המשורר: הטוב כי יטמא מענהו מרמה ויצהל ויאהל במקהל רשעים, וישלח ח צ צ י ו כרקיו וחציו לכלות מנאציו ומטעה וטועים (ר"ש גוגאפיד, תגי קול).—ב) מחלת האבן בכליות: ישתתפו הכליות והמקוה בסבת הולד השתן והחצץ כי ה ח צ ץ ישלם הולדו מחמר נפעל ומכח פועל (קאנון ג י ת). ואעפ"י שיובדלו שני ה ח צ צ י ם הנה יהיה ח צ ץ הכליות יותר רך ויותר קטן ויותר נוטה לאדום ו ח צ ץ המקוה יותר גדול (שם ו כ ד). הולדת ה ח צ ץ לא יהיה כי אם במקוה ובכליות (פרקי משה ו). ו ה ח צ ץ הנולד בכליות ובכיס השתן מתילד מליחה עבה מתקשה (מ' אלדבי, ש"א ד). ו ה ח צ ץ המתילד בכיס השתן אמנם התילדו יהיה בחללו וכו' (שם). — ואמר המליץ: אם תחוה זרים בעוות מצח, חצים לנגדך כוננו על יתר, אם יארבו לך ופחי רצח, חנם לרגלך טמנו בסתר, דם דוד לצור עליון והוא לנצח, יביא בכליותם ח צ צ י ם יתר, אמנם מאומה בחרי אל תעש, כי לאווילים יהרג הכעש (מתק שפת' לרע"פ 582).— ג) כנוי להראשונה משלשת הטפות המרות שהממונה על נשמת המת מטיף לתוך הכוס שהוא משקה אותה מיד אחרי הפרדה מהגוף: ואיזהו כוס התרעלה בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג' טיפות הא' ח צ ץ והא' מר ממות והא' קובעת (ראב' חכמה, היראה יג).

ב·*חָצָץ, ש"ז, — מקום המְחִצָּה: בית שחצצו בנסרים וכו' טומאה בבית כלים ש ב ח צ ץ טהורין טומאה ב ח צ ץ כלים שבבית טמאין (אהל' יח ד). חצצו (את הבית) מארצו וטומאה ב ח צ ץ (תוספתא שם טו ד).

ב·חָצַץ[1]), ממנו א.חָצָץ, חֵצֶץ.

א·חָצַץ[2]), — קל לא נמצא.

— פע', חִצֵּץ, בינ' מְחַצֵּץ, מְחַצְּצִים, — חִצֵּץ את פלוני, דבר על לבו והעירו וזרזו והלהיבו לדבר מהדברים, כפרט הלהיבו בדברים וכדומה למלחמה על האויב, aufmuntern, ermahnen, anreizen; exciter, encourager, pousser à, exhorter; to incite, encourage, exhort: לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו יי' רכבי אתנות צחרות ישבי על מדין והלכי על דרך שיחו מקול מְחַצְּצִים [3]) בין משאבים

יסגי וויקר יאמיר (סוט' סוף ט). — [1]) גוף המשל בארמ': אמר רב נחמן חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני. אמר רב ששת חוצפא מלכותא בלא תאגא היא.

[2]) בערב' חַצַי a). — [3]) ריב"ג: אבני הברד.

a) حصي

[1]) בערב' חצ'צ' a), ועי' הערה להפעל.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כבר העיר ר"י **חיוג**: מחצצים בקלות ושרשו להדגש. ע"כ. וכן החדשים. ונתלבטו המפרשים הקדמונ' והאחרונ' בפרוש מלה זו. השבעים תרגמו ἀνακρουομένων, שר"ל ההודפים ודוחים לאחור. הירונ' הרגם כלל לא לפי הנוסחה המסורה, אלא כאלו היה כתוב: במקום שנשברו מרכבות האויב. ת"י מבאר דרך דרש במליצה ארוכה: מאתר דהוו אנסין להון ונסבין מה דבידיהון בית מכונת לסטין ומתובה מוכסין על גובין בית שקיא דמיא לאתר דהואה נפקן בנתא דישראל לממלי מיא דלא הואה יכלין לאשמעא קל טרפת פרסת רגליהון מן קדם סנאה ומעיקא. ע"כ. והנה מהירונ' ומת"י נראה קצת כי היתה להם גרסה „מקום" תחת „מקול", אך הרגום השבעים הוא לפי הנוסח המסור: מקול. מהמבארים היהודים הקדמונים הראשון הוא מנחם, אמר וז"ל: מקול מחצצים ויצא חצץ בלו פתרונם לפי ענינם סדרים ומערכות וכה פתרון מקול מחצצים מקום מערכות המלחמה ומסדרי הקרב מקום הנורא שם יתנו צדקות יי'. ע"כ. ר"י חיוג פרש מחצצים במשמ' הץ, אך הביא כי יש מי שפרשו

a) حضض

שם יתנו צדקות יי' צדקת פרזונו בישראל אז ירדו

מחצצים כמו מספר חדשיו חֻצצו. ריב"ג הסתפק בהורעה שכבר נזכרה מלה זו בספ' אותיות הכפל, ובעצמו לא פרש כלום, ונראה כי הסכים לפרושו של ר"י חיוג מלשון חץ. רש"י הביא בתחלה דעת פרושו של מנחם, והוסיף וז"ל: ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני' חלוקי הנחל קיזל"ש בלעז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגיש בכם הע"ג מעכשיו אין לחוש על זאת. ע"ב. רד"ק בהשרשים ובפרושו כמו ר"י חיוג: יורי החצים, וכן רלב"ג, וכן אברבנאל, וכן רוב הבאים אחריהם מהמפרשים היהודים. רק אבן כ ר ו ן דמה מחצצים להפעל הערבי חצ a) שפרושו הוא רץ במהרה. מהמפרשים הנכרים, הנה גזנ' בעצמו פרש בתחלה כמו"ב במשמ' חץ, ואח"כ במשמ' מחלקים, ור"ל מחלקים השלל, וכך קצת החדשים. וקצתם (הופמ', קניג ואחרים) פרשו מכים בתף לפי קצב הקול, Takt schlagende, ואחרים פרשו רועים, ויש מי שהגיהו הגהות מתחלפות במקום מחצצים: מצחקים, מחצצרים, וביוצא בזה. אך כל הפרושים האלה דחוקים גם לפי הגזרה וכפרט לפי הענין, ואף אחד מהם אינו מספיק ואינו נותן למליצת הכתוב משמעה טבעית, וכלם שללים ממנו כל העֹז והרעננות של השירה הקדומה הזאת. וככר הודה בזה הויפט כתנ"ך המגון (P. Haupt, SBOT), והשמיט כל הפסוק הזה מתוך הנוסחה העברית, מפני שאי אפשר לדעתו לרפאו ולהחזיר לו צורתו הקדומה ומשמעתו הטבעית. וגם האחרון שבהמפרשים הנכרים, Marti, גם הוא מודה כי כל הפרושים אינם מניחים הדעת, ורק על פי הדחק הוא מסכים להגהה מצחקים במקום מחצצים, ותרגם: Horch wie man scherzt, fröhlich ist zwischen den Tränkrinnen, — ובעבר': האזינה איך מתלוצצים, הכל עלז שם בין השקתות. וכעין זה המתרגמים רב שאר המתרגמים הנכרים, ומחלישים את כחה של השירה הקדומה ומהפכים אותה לדברים שאין בהם כלום מרוחו של הזמן ההוא. וכל זה מפני שנעלם מכלם המקור האמתי של מלה זו, והוא השרש חצ'צ' b) הרשום בהערה להשרש, שהוא משמש בערב' במשמעה שיחסתי בגוף הערך להפעל העברי חִצֵּץ, ושפרשוהו המלונים הערבים בהפעלים הנרדפים חַת' c) וחַרַצ' d), שמשמעתם היא: העיר והסית והלהיב את פלוני לדבר. ואמר אלאזהרי וז"ל: ויקאל חַצַ'צַ'ת e) אלקום עלי אלקתאל תחצ'יצ'א אד'א חרצ'תהם, ע"ב, ובעבר': ויאמרו חַצַ'צ' את העם ל מ ל ח מ ה בשהעירוהו והסיתוהו והלהיבוהו לזה. ובבנין הכבד חַאצַּה f) עליה

a) حض b) حضض c) حثّ

d) حَرَض e) حَضَضْت f) حاضّة

לשערים עם יי' (שופט' ה ע״א).

מחאצה, העיר והסית כל אחד מהם את חברו. הרי לנו עדות שאין ספק בה, כי השרש ח צ ץ וכפרט בבנין הכבד חַאצַּץ, ממש כמו מחצצים שלנו, משמש בלשון הערבית בפרט בענין הסתה והלהבה את העם למלחמה על האויב, ועי"י משמעה זו להפעל מחצצים מקבלת כל מליצת הכתובים האלה כונה טבעית, עזה, לפי מעמד נפש העם בימי השופטים, כשבחות נעוריו ורוח הכבוש והמלחמה המו והתגעשו בקרב נפשו בכל תקפם, והכתוב הזה, שלפי כל הפרושים של הקדמ"נ' והחדשים נדמה אחד מהיותר בלי טעם ומשבשים שבמקרא, מתראה לנו לפי הפרוש החדש אמתי בנוסחתו המסורה ב ל י ש ו ם צ ר ך להגהות בדויות, וטבעי ועז לפי כל הענין. רק הפעל ש י ח ו שבפסוק הקודם, לפי פרושו הרגיל, מקלקל את טבעיות המליצה, וככר הניפו החדשים את חרבם גם עליו, ורובם הגיהו שירו במקום שיחו. ואולם, גם כאן, הנוסחה המסורה היא האמתית ו א י ן צ ר ך כ ש ו ם הגהה, אלא שאין שיחו זה מלשון שיח ודבור הרגיל בעבר', כ"א הוא כמו"ב פעל קדום, שלא השתמשו בו אולי הרבה אח"כ בעבר' ונשמר לנו בהשיר הקדום הזה, ועודנו חי בלשון הערב', והוא השרש הערבי שיח a), בשין, עפ"י המנהג הקבוע בין שתי הלשונות האלה שהשין בהאחת היא שין באחותה, ומשמש במשמ' זהירות ו ה ת א מ צ ו ת ע ז ה ו ח ז ק ה בדבר מהדברים: שאיח b) אלרג'ל ג'ד פי אלאמר, ר"ל היה זהיר והתאמץ בהדבר, וגם פעל זה שמש בפרט בענין הזהירות וההתאמצות והקנאה במלחמה: קאל אבו זויד אלהזלי ירת'י רג'לא מן בני עמה ויצף מואקפה פי אלחרב וכו' בדרת אלי אולהם פשבקתהם ו ש א י ח ת קבל אליום אנב ש י ח, — ובעבר': אמר אבו זויד אלהזלי בקוננו על אחד מבני דודו ובתארו מנהגו במלחמה וכו' השכמת אל ראשניהם והקדמת אותם ושחת (ר"ל והתאמצת) עוד לפני היום כי אתה שיח (אמיץ וזהיר). ואמר אלאזהרי: שאיח אי קאתל, — ר"ל נלחם עם פלוני. ואין שום ספק בדבר כי במשמ' זו השתמש במלת שיחו גם המשורר העברי בקריאת זרוזו אל חוקקי ישראל ורוכבי האתונות וישבי על מדין והלכי על דרך, וקרא להם: ש י ח ו מקול מ ח צ צ י ם בין המשאבים, ר"ל הזדרזו והתאמצו וקנאו קנאה גדולה, הנה קול המעירים והמלהיבים את העם למלחמה על האויב, שם הם מתנים ומספרים צדקות אלהי ישראל לעמו. אז ירדו לשערים עם יי'. רק המלה מקול קצת קשה, ויותר היתה המליצה חלקה לו היה כתוב קול, בלי המם. אך קושי זה הוא גם לפי פרושי שאר המפרשים, ובמקום כל השבושים ששבשו החדשים בכתוב זה לא נחטא אם נרשה לנו הגהה קלה אחת ונמחוק את המם שבראש המלה מקול. ואולי אין צרך גם בזה, כי לא מן הנמנעות הוא שתהיה מ זו לא במקום המלה מן

a) شيح b) شايح

חָצִיץ[1], ת"ז, — מתעורר ומשתוקק ושׁקד לעשות דבר בעז וחרון, **aufgereizt; excité; incited** : מלך אין לארבה ויצא חֹצֵץ[2] כלו (משׁלי ל כז). —

ואמר המליץ : וילך ח ו צ ץ[1], ואחר לכתו שב מררכו והוא מרוצץ (ר"י אלחריזי, איתיאל׳ יד).

ב. **חָצַץ**, · — קל לא נמצא במקרא.

— פע׳, חֻצַּץ, חֻצְּצוּ, — נ ק ב ע במדה ובמות קבועה, **bestimmt sein ; être fixé ; be fixe** : כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חֻצָּצוּ (איוב כא כא).

— קל, יחַצֵּץ, — קבע ויחֵד : ובשי.ות רום שירתם חפצת, ובקדושת מרום קדושתם היות פצת, ובכנוי שם גבוה שמותם חִצְּצַת, אלים בשם אלים, אלהים בשם אלהים, (יוצ׳ ב פסח, בעבר מכות).

— התפ׳, יהתחַצֵּץ, — הסתדר : לך יחד גוי אחד תהלתך יעריצון, מחנותם ארכעתם למול כמאך י ת ח צ צ ו ן, נוראים ונשאים בעין קלל יתנוצצון (יוצר, אהלים).

ג. ***חָצַץ**, פ"י, עת׳ יַחְצֹץ, בינ׳ חֹצֵץ, — הבדיל, עשה מְחִצָּה בין שני דברים, **scheiden, eine Scheidewand machen; séparer, établir une cloison ; to partition** : בית ש ח צ צ ו כנסרים או ביריעות מן הצדדים או מן הקורות (אהל׳ יה ד). בית ש ח צ צ ו בקנקנים וטח בטיח (שם ו ב). תנור ש ח צ צ ו כנסרים או כיריעות (כליס ח א). תנור ש ח צ צ ה לשנים והוסק אחד מהן (תוספתא כליס ב"ק ד ז).— וכהרחבה, הבדיל באיזה דבר בין שני חלקים : היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה ח ו צ ץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (ברכ׳ כד:). — וכמשמ׳ פ"ע, היה לְמְחִצָּה, חָצַץ כפני דבר, כאלו היה מְחִצָּה כפני הדבר ההוא ומנע את הדבר לעב׳ר : יש מביאין את הטומאה ו ח ו צ צ י ן מביאין את הטומאה ולא ח ו צ צ י ן ח ו צ צ י ן ולא מביאין לא מביאין ולא ח ו צ צ י ן (אהל׳ ת א). אלו ח ו צ צ י ן באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מקו׳ ט א). טפח על טפח על רום טפח מרובע׳ מביא את הטומאה ו ח ו צ ץ בפני הטומאה (אהל׳ ג ז). אם סוכה שיש

אלא מ המשקל מפול, והמלה מקול היא שם מנע"ו במו מָאור, מָנוס. ויש גם בצירי המם מֵרוֹץ, וגם בהירק ודגש אחריו מִשּׁוֹט, וכמו גם כערב׳ מִקַאל a) כמו קאל, לשם הפעולה לדבור, ותהיה גם מִקוֹל צורה עתיקה נרדף להצורה קול, ויצאה אח"כ מהשמוש. ויש בכתוב זה עוד מלה מספקה, והיא המלה משאבים, שלא באה במקרא אלא במקום הזה כלבד, ופרשוה רוב הקדמונ׳ והחדשים כמשמ׳ מקום שאיבת המים. והנה, אע"פ שגם לפי הפרוש החדש יתכן בעצם הדבר שנאמר כי הכונה היא שבמקום שאיכת המים להיבו את העם למלחמה, ככ"ז צריך להעיר כי אין פרוש זה הוץ מכל ספק, והתרגומים הקדמונ׳ אינם מסכימים כלם בתרגומו. בנוסחה המקובלה של השבעים מלה זו מתורגמת אמנם במשמ׳ כעין מקור שאיכת מים, אך בנוסחה אחרת היא מתורגמה כמשמ׳ עליזי מלחמה, ובהרגומו של עקילם הגר מתורגמה מלה זו καταλέγοντον, שר"ל הקרואים לעבודת הצבא. ואין לזה התרגום שום מקור בשרשים העברים, ולכן אין להניח כי ה ס כ ר ה ש ל ו בעצמו עפ"י גזרה שגזר מלה זו מאחד מהשרשים המצויים, ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי הוא שמע משמעה זו מאותם שלמד אצלם הלשון העברית, וזו ששמע מלה זו כדבור העברי או הארמי כמשמ׳ זו, אעפ"י שלא מצאנוה אח"כ בתלמוד, שרגיל בו השמוש למושג זה בהמלה מ ו כ ת ב, שהוא תרגום מרומית. עכ"פ תרגומו של עקילם להמלה משאכים, שהוא נאה מאד להפעל מחצצים לפי הפרוש החדש, בודאי ראוי להתבונן בו. ועי׳ עוד ערך מַשְׁאַב. ואין צריך לתמוה כי באו כשירה זו ב"כ מלים שלא היו שגורות אח"כ כלשון. אדרכה, היה צריך לתמוה אלמלא לא נמצאו כה מלים כאלה, כי הכל מודים שהיא אחת מהיותר עתיקות שנשארו לנו מהלשון העברית, ובודאי נתחברה כזמן הנצחון, וכהיותה שירה שלמדוה על פה נשארה כחויתה ולא נמתקו צורות המלים לפי התפתחות הלשון אח"כ.

[1]) מן כ.חצץ, ועי׳ הער הלקמן. — [2]) גם כפרוש, מלה זו התקשו הקדמונ׳ והחדשים. השבע׳ תרגמו εὐτάκτως. שמשמ׳ היא בסדר, כמשטר של חיל מלחמה. הירונ׳ per turmas, ר"ל גדודים גדודים. מנחם פרש גם הוא לפי הענין מלשון ערוך במערכות מלחמה. ר"י חיוג כמשמ׳ חץ. רד"ק : ויצא חצץ יש שפרשוהו מאוסף והנכון שהוא מהענין הזה שפרשנו מענין חתיכה ויהיה חוצץ פעל קל או שם תאר רוצה לאמר אעפ"י שאין לו מלך יצא כולו ביחד מ ח ת ך וכורת העשבים והאילנות להשחית. ורוב החדשים כמו השבעים ומנחם. ואעפ"י שמשמ׳ זו וכמו"ב של הירונ׳ נאותות לפי הענין, אך אין להן מקור ברור כשרשי הלשון, ולכן יש לפרשו במשמ׳ השרש ב.חצץ שלמעלה, והכונה היא : אף שאין לו להארבה מלך להעירו ולהלהיבו למלחמה, אעפי"כ הוא יוצא בעז והתעוררות והשוקה כאלו הסיתוהו והלהיבוהו לזה. — [1]) באן שהמלה חצץ אמורה ל י ח י ד אין מקום להפרושים של הקדמונ׳, אלא שהמליץ בהוש הלשון שלו השתמש ברגש טבעי במלה זו במשמ׳ של זריזות ואמץ הרוח, והוא ההפך ממרוצץ שאח"כ.

a) مِقَال

לה פתח הרי היא חוצצת על גבה (תוספתא שם ג ח). סם יבש שעל גבי מכה והכוחל שבעין הרי אלו אין חוצצין הדם והדיו והדבש והחלב ושרף התות ושרף התאינה וכו' יבשין חוצצין לחין אין חוצצין ושאר כל השרפין בין לחין בין יבשין הרי אלו חוצצין (שם מקוא' ו ט). אם הקפיד עליו (על הבלי) חוצץ הוא לטבילה ואם לאו אינו חוצץ לטבילה (ירוש' פסח' ג ל.). שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו למים (ערוב' ד:). נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינן חוצצות (שם). מין בשאינו מינו חוצץ או אינו חוצץ (יומ' נח.). וכל דבר שחוצץ בטבילה בגוף חוצץ בנטילת ידים לחולין ובקידוש ידים ורגלים במקדש (חול' קו:). שהיה דבר חוצץ בין הבזיכין ללחם ובין הלחם לשלחן (מד"ר כמד' ד).—ואמר הפיטן: עושה מצוה באימה ויראה ובודק עצמו מֵהוֹצְצֵי טבילה (עבודה, תכנת כל אלה).
— פִּע', *חִצֵּץ, — כמו חָצָה, חִלֵּק לחצי: עושין פשרה ומחצצין ביניהן לזה חצי ולזה חצי (רגמ"ה כ"כ קלג:).

ד. *חָצַץ, פ"י, — חָצַץ את השִּׁנַּיִם בקיסם, הכניס הקיסם בין שתי שנים והוציא משם מה שנשאר ביניהם מן האכל ובדומה, mittels Zahnstocher die Zähne reinigen ; curer les dents ; pick one's teeth : נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו (כיל' ד ו). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן וכו' אבל אסור לחצוץ בו שיניו (גמ' שם לג:).
— פִּע', *חִצֵּץ, מְחַצֵּץ, מְחַצְּצִים, — כמו הקל: חמשה דברים נאמרו בקלומות (בקרומית) של קנה אין שוחטין בה ואין מוהלין בה ואין מחצצין בה את השנים וכו' (ירוש' שבת ת יח ג).

*חֲצָצָה, ש"נ, מ"ל חֲצָצוֹת, — כמו חֲצִיצָה: א"ר יוחנן לא חצצות ולא הסיטות ולא רשות היחיד ולא עם הארץ אצל התרומה (ירוש' חגי' ג עת ג).

*חֲצָצִי, ת"ז, — של החצץ, של חלי החצץ: והקולנגי (הכאב) מתחיל פתאם בזמן קצר והחצצי מעט מעט ויתחזק באחריתו (קהנון ג יו ג יז). ואם יתרבו רפואות מהסממנים החצציים ראוי שיערב בהם מינים מהסממנים שיהיו עוזרים להם על פעולתם (שם ; יח כ ז). וגם ישתו (החולים במחלת החצץ) המימות שיבושל בהם הרפואות החצציות והמפתחוה אותם (שם). המימות החדות אשר לפעמים ישתינו העור אם יושם בהם הרפואות החצציות ויטבל בהם בגדים בעודם חמים ויונחו על מקום החצץ יתיבוהו (שם).

חִצְצֵר[1], פ"י, בינ' מְחַצְצֵר, — תקע בַּחֲצֹצְרָה: ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים[2] בחצצרות לפני ארון האלהים (דהי"א יה כד). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בבלי שיר יי' אשר עשה דויד המלך וכו' והכהנים מַחְצְצְרִים[2] נגדם (דהי"ב ז ו). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי' והכהנים מַחְצְצְרִים[2] בחצצרות (שם יג יד). — והשמיעה החצצרה קול: ובל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים[2] הכל עד לכלות העלה (שם כט כח).

חֲצֹצְרָה[3], ש"נ, מ"ל חֲצֹצְרוֹת, — בלי נגינה של נפיחה, בעין שופר עשוי ממתכת, Trompete ; trompette: עשה לך שתי חֲצוֹצְרֹת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה וכו' ובני אהרן הכהנים יתקעו בַּחֲצֹצְרוֹת וכו' וכי הבאו מלחמה בארצכם וכו' והרעתם בַּחֲצֹצְרֹת וכו' ובראשי חדשכם ותקעתם בַּחֲצֹצְרֹת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם (במד' י ב-י). ובלי הקדש וַחֲצֹצְרוֹת התרועה בידו (שם לא ו). וכל עם הארץ שמח ותקע בַּחֲצֹצְרוֹת (מ"ב יא יד). ובניהו ויחזיאל הכהנים בַּחֲצֹצְרוֹת תמיד לפני ארון ברית האלהים (דהי"א יו ו). ועמהם הימן וידותון חֲצֹצְרוֹת ומצלתים (שם מב). ובהרים קול בַּחֲצֹצְרוֹת ובמצלתים ובבלי השיר (דהי"ב ה יג). ובעת החל העולה החל שיר יי' וְהַחֲצֹצְרוֹת ועל ידי בלי דויד מלך ישראל (שם כט כז). ומבני הכהנים בַּחֲצֹצְרוֹת זבריה בן יונתן (נחמ' יב לה). זמרו ליי' בכנור בכנור וקול זמרה בַּחֲצֹצְרוֹת וקול שופר הריעו לפני המלך יי' (תהל' צח ה-ו).

א. חצר[4], ממנו חָצֵר.

חָצֵר, שו"נ, סמי' חֲצַר, כנ' חֲצֵרוֹ, ועם ה המקום חָצֵרָה, מ"ל חֲצֵרִים, חֲצֵרוֹת, —א) כפר קטן, קבוצת בתים בשדה, Weiler ; hameau ; hamlet : ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ

---

[1]) נגזר מן חצֹצרה, עי"ש. — [2]) למערבאי מחצצרים בתיב מַחְצְרִים קרי, למדנחאי מְחַצְצְרִים בתיב וקרי.

[3]) לא נתברר מקורו.

[4]) אמרו החכמים בי הוא השרש חצ'ר a) בערב'. שמשמש בלשון זו כמשמ' היה במקום מן המקומות, דר בו. ובעצם משמ' חָצֵר שבעבר' משמשת בערב' מלה קצו דומה לחצר והיא צַחַן b).

a) حضر b) صحن

יחשב (ויקר' כה לא). וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה (יהוש' יט ח). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר (ישע' מב יא). כי חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם (נחמ' יב כט). ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו (יהוש' כא יב). זאת נחלת בני ראובן למשפחותם הערים וחצריהן (שם יג כג). אלה בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם (בראש' כה יו), ועי' עיר. — ב) חצר של הבית, קרקע פנוי סביב לבית או מאחוריו, לכל צרכי תשמישי הבית, Hof ; cour ; court : ושמת את החצר (של המשכן) סביב ונתת את מסך שער החצר (שמות מ ח). ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית (מ"א ו לו). חצר האחרת מבית לאולם (שם ז ח). בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון (ירמ' לו י). ויהי בראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו (אסת' ה ב). ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה וכו' ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא (שם ו ד-ה). וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת (שמות לח כ). ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה (שם כז ט). בחצר אהל מועד (ויקר' ו ט). ויבא אתי אל חצר בית יי' הפנימית (יחזק' ח יו). ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת' ב יא). ותעמד בחצר בית המלך (שם ה א). ויבאו אל המלך חצרה (ירמ' לו כ), אל החצר. ויבאו אל בית איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם (ש"ב יז יח). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ז). אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך (תהל' סה ה). כי טוב יום בחצריך מאלף (שם פד יא). ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (שם י ח). לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים (נחמ' יג ז). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת (שמות ח ט). חצרות קטרות ארבעים ארך (יחזק' מו כב). בשתי חצרות בית יי' (מ"ב כא ה). ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישע' סב ט). שלמה בנך הוא יבנה ביתי וחצרותי (דהי"א כח ו). באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה (תהל' ק ד). שאו מנחה ובאו לחצרותיו (שם צו ח). ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרתיהם (נחמ' ח יו). — ומצוי בספה"א: איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרות רבי ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעשר' ג ה). הדר עם הנכרי בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב ה"ז אוסר עליו (ערוב' ו א). אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב (שם ח י). חצר גדולה שנפרצה לקטנה (שם ט ב). חבר ועם הארץ שהיו שרויין בחצר ושכחו כלים בחצר (תוספתא טהר' ט א). חצר שהרבים בוקעין בתוכה הרי היא במבוי (ירוש' פסח' א כז:). חצר שרובה פתחים וחלונות (ערוב' יא.). בחצר המשתמרת (ב"מ יא.). שכן בצור מושיבין שומר על פתח החצר (גיד' מו:). חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו (ב"מ יא.). אחד הלוקח ואחד השוכר בית בחצרו של נכרי (ע"ז סא.). שתי חצירות זו לפנים מזו הפנימית חייבת והחיצונה פטורה (מעשר' ג ה). גבאי קופה בשביעית לא יהו מדקדקין בחצירות של אוכלי שביעית (ירוש' דמאי ג כג:). שתי חצירות זו למעלה מזו לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה (ב"ב ו:). —*חצר מהלכת, בדיני ממונות, עבדו או בהמתו של אדם: חצר מהלכת היא וחצר מהלכת לא קנה (ב"ק יב.). —*חצר הקבר: חצר הקבר העומד בתוכה טהור (אהל' יח ח). ואיזה הוא חצר הקבר זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו (תוספתא שם טו ז). — *חצר הבירה, מקום פנוי בהבירה לשום שם הקדרות וכדומה: חצר הבירה בזמן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאויר (כל' ז ג). — חצר-מות[1], בנוי מליצי לבית הקברות: הלך (שמואל אחרי מות אביו) לחצר מות[2]) אמר להם רוצה אני את אבא (ברכ' יח:). — ואמר המשורר: ובבא עתו יצא מחצריו לחצר מות, ומצל הדריו לצלמות (רשב"ג, כ"מ). וקול יעבר נחוץ אבל אל חצר מות, מגורי מידעיו והוריו והורותיו (רמב"ע, בשם אל). — ג) *החלק החיצון של הרחם: היתה בודקת וכו' בחצר והיא טהורה בטרקלין והיא טמאה לא תבדוק אלא בחצר (תוספתא נדה ח ד). —*חצר הכבד, יתרת ובבד: מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבוד שלו (יומ' פ ו). נשכו כלב שוטה (את עבדו של ר"י הנשיא)

---

[1]) במקרא שע"פ של ארץ: את אלמודד ואת שלף ואת חצר מות (בראש' י ג), וכך שמה עד היום הזה. ובמדרש דרשו השם הזה בדרך דרש: מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלים כרישים לובשין בלי ספייר ומצפים למיתה בכל יום (מד"ר בראש' לז). — [2]) בסגנון ארמי: אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינ' אבא וכו'.

והאבילו (ר"י) מ ח צ ר כ ב ד שלו ולא נתרפא (יוסף שם ת מה:). — *חצר המלך, בית המשפט: ששופטי מדינה ומדינה כאשר ישפטו הדין כדת המלכות יאמרו שהמלך מצוה זה ומעניש זה ויקראו למקום משפטם ח צ ר המלך אעפ"י שאין המלך שם (ר"י אברבנאל, נלאב׳). — וחצר לבד, במשמ׳ בית דין: ראובן אנס את שמעון ומסרו ביד ח צ ר הנכרים בעלילות שהעליל עליו ואסרוהו (בו"ת כב:"א ג פג). יששכר הלך ל ח צ ר הנכרים והלשין את שמעון עד שהוציא אותיות מן ה ח צ ר לתפוס את שמעון בבל מקום שנמצא (שם פד). והתירו למלוה שימסור דינו לחצר הממונה מצד המלכות כדי להכריחו וכו׳ ולפרוע לו חובו (התרומות סב א ו).

*חצרון, ש"ז, מ"ר חצרונים, — אחד מאנשי הצר המלכות, Hofmann; courtier, courtisant: ויען ח צ ר ו ן אחד משרי המלך אל יגע בכם איש (ויכ׳ ה ר׳ יחיאל, Wagenseil 8). וראובן משיב שאינו רוצה לגלות ה ח צ ר ו נ י ם המקבלים את השוחד כי יש סכנה בדבר אם יגלה (בו"ת מהר"י קולון קעג).

*חצרן, ש"ז, מ"ר חצרנים, — כמו חצרון: שאיים אותם ה צ ר ן אחד מאדוננו המלך יר"ה (בו"ת ריב"ב רנח). והארבעה הנזכרים כראותן חמת ה ח צ ר ן הנזכר ומיראתם אותו בקשו ערבי אחר ומסרו מודעה בפניו ובפני עדים כשרים שמתוך אנסם היו תותמין בברידה (שם). אינו רוצה לפרוע ראובן מה שנשבע עליו שהוציא בעבורו אם לא יגיד לו לאיזה ח צ ר ן נתן שוחד ובמה נהן לו (בו"ת מהר"י קולון קעג). אחר כל אלה הדברים היתה קטטה בין שני הבחורים הנזכ׳ על הבתולה הנזכ׳ והלכו ע"ז בפני ה ח צ ר נ י ם המלכיים והגיש כל אחד דינו לפני ה ח צ ר נ י ם (תבנ"ן ג ט).

*חצרנות, ש"נ, — מנהג החצרנים ומדותיהם ואופן דבריהם, Höflichkeit; courtoisie; courtesy: ודבר הכתוב כך על דרך צחות ו ה ח צ ר נ ו ת (קוגט׳ הדקדוק 15). וכאשר היה קשה להרשי הלשון להרבות לשונם אדרבה היה להם ה צ ר נ ו ת וצחות לשון שידברו במעוט האותיות (שם 17). — ובמשמ׳ דרך ארץ, מדת האדיבות (כ"ו, מלון גרמני עברי).

*חצרני, בת"ז, — כמו חצרן, של חצרן: אם תכיר אותו פלוני ותציירנו שם הוא בעצמו הרי טוב ואם לא המשל בזה תרצה לזכור עזרא הסופר תרשום איש ח צ ר נ י מקנא לטוב אחיו בני ישראל או איש בקסת סופר במתניו וקולמוס לאזנו וכו׳ (א מודינא, לב הא״ה ג ב). — ובמשמ׳ בעל ד"א (כ"ו, מלון גרמני עברי).

חק[1], ש"ז, במקף חק-, כנ׳ חקי, חקה, חקכם, מ"ר חקים, חקי, חקי, חקיך, חקיו, — א) מה שנקבע והחלט לפלוני, Bestimmtes; chose fixé; appoint. thing: רק אדמת הכהנים לא קנה כי ה׳ק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה (בראש׳ מז כב). והיה לאהרן ולבניו לחק-עולם מאת בני ישראל (שמות כט כח). כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק-עולם לדרתיכם מאשי יי׳ (ויקר׳ ו יא). לך נתתים למשחה ולבניך לחק-עולם (במד׳ יח ח). כי חקך וחק-בניך הוא מאשי יי׳ (ויקר׳ י יג). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וח׳ק לנערתיה (משלי לא יה). ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (שם ל ח), ר"ל כמות הלחם הנצרכה לי. ותק השמן הבת (יחזק׳ מה יד). והנה נטיתי ידי אליך ואגרע חקך (שם יו כז), ר"ל מה שקצבתי וקבעתי לך לצרכיך. — וכמות קצובה של עבודה וכדומה: מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם (שמות ה יד), ר"ל הכמות הקבועה של לבנים. — ואמר הפיטן: ועגש (אדה"ר) כוצת אל לטרוף חקו (מבל׳ כר קלוגי׳, אמין כח). — *ח׳ק ת"ת וכרומה, השכר הקצוב להם: ראו הגאונים ז"ל שאם אין משימין ח ק לתלמידי הכמים להתפרנס ממנו נטרדים במזונותיהם ואינם עוסקים בתורה (ר"י עקנין, ס׳ מוסר ד ז). — *ח ק הישיבות: ואחר פטירת רבינו האי ורב שמואל הכהן אבן חפני נתמעט הלימוד בארץ שנער ונתדלדלו הישיבות ורבתה ועלתה חכמת התורה והתלמוד בארץ אספמייא ואפריקה והסבה היתה שנפסק ח ק הישיבות שהיה הולך לבבל מאספמייא ומאפריקה ומארץ המערב וארץ הצבי (רכ"ע אבן דאוד, מאמ׳ על סד׳ הדורות). — ומדה וקצב לדבר מהדברים: לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה בעשתו למטר ח׳ק ודרך לחזיז קלות (איוב כח כה-כו). — ובכלל, *מה שקבע לו אדם לעשות בזמן קצוב וכדומה: שאם יארע לאדם מקרה שלא השלים ח ו ק ו בלימוד היום שישלימנו מיד בו בלילה ולא ידחהו כלל (טור או"ח, ד"א רל"ח). — ב) גבול שיושם לדבר, Grenze; limite; boundary: אשר שמתי חול גבול לים חק-עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ׳ ה כב). ח׳ק חג על פני מים עד הכלית אור עם חשך

1) בערב׳ חק a).

ה) חק

(איוב כו י).— ומליצה, שָׁבַר עליו חֻקּוֹ, במשמ' קבע לו גבול, שלא יעברנהו: ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו ו א ש ב ר [1]) עליו חֻקִּי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופה ישית בגאון גליך (איוב לח ח-יא). — ואמר המשורר: אתה אחד ולשום לך ח֗ק וגבול נלאה הגיוני (רשב"ג, כ"מ).—ובלי ח֗ק, בלי מדה וגבול: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה (ישע' ה יד).--ג) זמן קצוב ושעה קבועה לדבר מהדברים, :bestimmte Zeit; moment fixé; appointed time מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תשית לי ח֗ק ותזכרני (איוב יד יג). אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך ח ק ו [2]) עשית ולא יעבר (שם ה). יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק ח֗ק [3]) (מיכ' ז יא). בטרם לדת ח֗ק כמֹץ עבר יום (צפנ' ב ב). — ואמר בן סירא: זכור כי מות לא יתמהמה ו ח ו ק שאול לא הגד לך (ב"ס גני' יד יב).—ד) מה שקבוע בהטבע, המנהגים שהטבע מתנהגת על פיהם מעולם ואינם משתנים, Naturgesetz; loi de la nature; law of nature: כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם וכו' רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו אם ימשו הַחֻקִּים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ' לא לה-לו). — ומה שנקבע לאדם רעות ומקרי הזמן: והוא באחד ומי

— [1]) וו מליצה לא טבעית ביותר, וע"כ יש מפקפקים באמתת הנוסחה המסורה. לפי השבעים והפשיטא (ועכד) נראה שקראו ואשית, וקצת החדשים מגיהים ואשכר, ואשטר, וכדומה, וכספרי (Caspari ZDMG, LXIII, 689) בּפר בכל ואמר שאין הכתוב מדבר כלל בהים והמלה ים שבפסוק ויסך היא כפל מן סוף המלה בדלתים, ועפי"ז הוא משבש גם המליצה ואשבר עליו חקי. אבל, לפי הנוסחה המסורה, אנו חייבים לקבל מליצה זו, וכבר השתדלו הקדמונ' להכשירה. ת"י: ופסקית עליו גזרתי. דיב"ג אמר: הוא אצלי דומה ללשון הערב שהם אומרים ת'כרתיו על הדבר כמו החזקתיו עליו ופרשתי ואהויק עליו חקי וגבולי וזה הענין מסכים לאמרו אשר שמתי חול גבול לים וענין אמרו ואשבר עליו חקי כלומר לא יסור זה החוק וזה הגבול מוחק על הים כל ימי עולם. ע"כ. ורש"י אמר: עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חק אשר לא יעצרם. ע"כ. ראב"ע: שברתי כחו בחקי. ע"כ. רלב"ג: ואגזור עליו גזרתי. ע"כ. רד"ק: כלומר כרתי ברית וגזרתי עליו חקי שלא יעצרנו ונאמר שבירה כענין הזה כמו שנאמר כריתה בבריה. ע"כ. ועי' עוד ערך שבר. — [2]) כך הכתיב, והקרי חקיו. — [3]) י"ם שזה כפל של ע"פ ול"פ מן רחק, ועי' זה.

ישיבנו ונפשו אותה ויעש כי ישלים חֻקִּי (איוב כג יג-יד).—ה) יעוד והבטחה, Versicherung; promesse; promise: אספרה אל ח֗ק [1]) יי' אמר אלי בני אתה (תהל' ב ז). ויעמידה ליעקב לְח֗ק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען (שם קה י-יא). —ו) מנהג שנקבע ונתקבל כמו חובה, Sitte; usage; custom: ותהי ח֗ק בישראל מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה (שופט' יא לט-מ). ואמר אל בניהם במדבר בְּחוּקֵי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו (יחזק' כ יח). — ובכלל מה שנקבע להעשות בזמן קצוב: כי תביא ח֗ק זכרון להפקד כל רוח ונפש (מוסף ר"ה, אתה זכר). — ז) הסכמות ותנאים שקֹבעים ביניהם שני צדדים, למשל הקונה והמוכר, וביוצא בזה: ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה וְהַחֻקִּים [2]) ואת הגלוי (ירמ' לב יא). — ח) בפרט, מה שקֹבעת וגֹזרת רשות עליונה אלהית או אנושית לעשות ולא לעשות, ואיך להתנהג בענינים מתחלפים, Gesetz; loi; law: וישם אתה יוסף לְח֗ק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש (בראש' מז כו). שם שם לו (האלהים לישראל) ח֗ק ומשפט (שמות יה כה). ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו ח֗ק ומשפט בשכם (יהוש' כד כה). כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה (דוד) לְח֗ק ולמשפט לישראל עד היום הזה (ש"א ל כד-כה). והיתה להם חָק-עולם לו ולזרעו לדרתם (שמות ל כא). ושמרתם את הדבר הזה (לעשות הפסח) לְחָק לך ולבניך עד עולם (שם יב כד). ראה למדתי אתכם חֻקִּים ומשפטים כאשר צוני יי' אלהי (דבר' ד ה). ומי גוי גדול אשר לו חֻקִּים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (שם ח). והזהרתה אתהם את הַחֻקִּים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון (שמות יח כ). אלה הַחֻקִּים והמשפטים והתורת אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה (ויקר' כו מו). אלה הַחֻקִּים אשר צוה יי' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (במד' ל יז). שמע אל הַחֻקִּים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות (דבר' ד א). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה

—[1]) י"ם כי הכתוב משובש, ומגיהים מרחוק במקום אל חק (REJ, 1891, 32). — [2]) יש מפקפקים במשמ' זו.

לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם (דהי"ב יט י). ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חֻקֵּי האלהים ואת תורתיו (שמות יח טז). ואם תלך בדרכי לשמר חֻקַּי ומצותי (מ"א ג יד). אשר בחֻקַּי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם (יחזק' יא יב). למימי אבתיכם סרתם מֵחֻקַּי ולא שמרתם (מלא' ג ז). והאזנת למצותיו ושמרת כל חֻקָּיו (שמות טו כו). על מאסם את תורת יי' וְחֻקָּיו לא שמרו (עמו' ב ד). אחלי יכנו דרכי לשמר חֻקֶּיךָ (תהל' קיט ה). הורני יי' דרך חֻקֶּיךָ (שם לג). (השאול פוערת פיה) למי שמשייר אפילו חוק אחד (שלא שמר אותו) (סנה' קיא.). אפילו לא למד אלא חוק אחד (שם). לא היו בופתין את הטלה וכו' משום דמהלך בחוקי העבו"ם (תמיד לא:).—ובמשמ' *דת: בני עמד בחוקך[1]) ובו התרע ובמלאכתך התישן (ב"ס גני' יא כ). — וקצת במשמ' גזרה, ענש: אך דברי וְחֻקַּי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יי' צבאות לעשות לנו כדרכינו ובמעללינו כן עשה אתנו (זכר' א ו). — ובמשמ' *גזרה ומקרה הכרחי שאין להמלט ממנו: האח למות כי טוב חקיך לאיש אונים וחסר עצמה (ב"ס גני' מא ב). אל תפחד ממות חקיך זכר כי ראשונים ואחרונים עמך (שם יג).—*על ח̇ק, במשמ' כפי הראוי, במשפט: חכמי שית בספרתם ומושלים במשמרותם חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (ב"ם גני' מד ד-ה). — *ח̇ק ולא יעבור: קבלנו דבריהם להיות כחוק ולא יעבור עלינו ועל הבאים אחרינו לדורי דורות (פנק' קרהקא, שנת ש̇ז"ת), ועי' משפט. — ט) *סימן וחותם טבוע בבשר ובדומה, Zeichen; marque; mark: אברהם אב המון גוים לא נתן בכבודו מום אשר שמר מצות עליון ובא בברית עמו בבשרו כרת לו חק ובניסוי נמצא נאמן (ב"ם גני' מד ט-כ). אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם צאצאיו חתם באות ברית קדש (תוספתא ברכ' ו יג). — ואמר הפיטן: נתונה בבריתך חוק בשארם, ממחצבת צורם מולדת שאורם, לברית הבט ותדית באורם (יוצר יוה"כ, תאות נפש). — י) *במשמ' זכות על דבר מהדברים[2]), Recht; droit; right: שגמילות הטוב בולל שני ענינים האחד מהם לגמול טוב למי שאין לו חק עליך כלל והשני להטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהיה ראוי ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (ר"מ א"ת, מו"נ ג נג). והיושר הוא להגיע כל בעל חק לחוקו ולתת לכל נמצא מן הנמצאות כפי הראוי לו (שם).—*בְּחֹק[1]) פלוני, בחוק, בְּחֻקּוֹ, בחוקו, ביחס לפלוני, במהותו, בטבעו, בכחו: הנה שם הספר והסיפור והספר בחק[2]) האל דבר אחד ובחק האדם שלשה מפני שהוא מצער בשכלו ומדבר בפיו וכותב בידו הדבור ההוא (כוזרי ד כה). שברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספור וספר כלם בחקו[2]) יתברך אחד (שם). והחמר שלו (של הבורא) גם כן אינו דם ובשר וזה תכלית מה שתשבוהו רוממות בחק השם (ר"ב א"ת, מו"נ א א). אבל הכוונה להבין ענין השפע הנאמר בחק הבורא ובחק השכלים ר"ל המלאכים (שם ב יב). והמובן מדבריהם שהם אומרים כמו שאין לאות בחקו להיותו בלתי ממציא הנמנעות כי לנמנע טבע קיים אינו מפעולת פועל ולזה אי אפשר לשנותו כן אין לאות בחקו בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר (שם יג). שכל התוארים שיתוייב שימצאו לו יתברך כמו היכולת והרצון וזולתם מן התארים שאם לא נמצאו לו היה חסר הנה אמנם ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון בחוקו (העקרים א טו). ולזה היה זה התואר מותר בחקו יתברך יותר מכל התארים ומכל השמות (שם כ כו). שאין מחקו יתברך להמית צדיק עם רשע (ר"י אברבנאל, וירא). בהיות הזרות (של לדת יצחק) והצחוק בחקו (של אברהם) ג"ב (שם). ובלוט (אמר הכתוב) ומצות אפה ויאכלו להיות פלא האכילה בחקם (של המלאכים) (שם). דבר שיתוייב בחק כל אדם לעשותו בתור אהבה ונדבה הנה הוא נקל מאד שיעשה מיראה (חוות קשה לר"י ערמאה ג). במעט שנמנע האדם בחק האדם להמנע מכל וכל מערוב ערובה לפעמים (המאירי, משלי יא). כי הצדיק אין מחקו להתאוות רק למעשים הטובים (שם, תועבת יי'). שיזהר מהאמין הנמנעות בחק יתברך (שם יד, פתי יאמין). שמרע"ה השיג יותר ממה שבחק האנושי להשיג (רהב' דעת לר"מ אלבילא קלט). שהיציאה מהכח לפועל

— [1]) כך גם ביוני, בהסורי: ברתך.— [2]) כמו בערב'.

— [1]) עפ"י הלשון הערב' פי חק [a].— [2]) בגוף הערבי: פי חק אללה שיא ואחדא ופי חק אלאנסאן ג' וכו' ובלהא פי חקה תע' ואחד.

a) في حق

איננו שנוי בחק הנפרד לטוען כה טענות (גוה בלוס א ו). החלק הראשון הנמנע שנתן מגיעתו בחקנו לבד ובחק המנהג הטבעי (שם ז ב ו). דע כי התחייב מחק הממציא שיניח כל דבר שוקט על שורש מציאותו המחויב על צד חיובו והאפשר על אפשרותו וכן התחייב מחק הממציא שישיג את מה שהמציא השגה נמשכת על טבע מציאותו ושורשו מבלי שישנה טבע מציאותו ויתחייב עוד מחקו שישיג העתיד שיהא כך (מלח׳ השכל לרלב״ג). לא יתכן התחדש לו (להבורא) ידיעה עתה מה שלא ידע מקודם ולא שיהיו לו ידיעות רבות והוא שבהתחלף הידועים יתחלפו הידיעות כמו בחקינו אבל נאמין שבידיעה אחת ידע הכל מה שעבר ושיתהוה (שם). שידיעת אלה הדברים הוא נמנע בחק כל מוגבל ומוקף בזמן (י״ג יסוד׳ המשכ׳ לר״ד כן כילא א). עם היות הענין ההוא בלתי נמנע בחקנו ובחק הטבע אלא הוא אפשרי רחוק (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיכא 114). כי לרוב שלימות האל ית׳ אין ראוי לאדם ליחס לו דבר שיהיה חסרון בחק האדם החסר (אוהב משפ׳ לאיוב יד). שהשכל יחייב להאמין שמי שהוא סבת כל הסבות יתברך שישגיח בענייני נבראיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ושזהו שלימות בחקו ית׳ (שם ז).

חַק, — עי׳ חֵיק.

חֻקָּה, ש״נ, מ״ר חֻקּוֹת, — כמו חֹק, א) חֹק ומשפט: חֻקָּה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ (במד׳ ט יד). חֻקָּה אחת לכם ולגר הגר (שם יה יה). ושמרת את החֻקָּה הזאת (לעשות הפסח) למועדה מימים ימימה (שמות יג י). זאת חֻקַּת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שם יב מג). זאת חֻקַּת התורה אשר צוה יי׳ לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה (במד׳ יט ב). כְּחֻקַּת הפסח וכמשפטו כן יעשה (שם ט יד). — חֻקַּת עולם, שישמרוה לעולם: וחגתם אתו (את יום הפסח) חג ליי׳ לדרתיכם חֻקַּת עולם תחגהו (שמות יב יד). ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חֻקַּת עולם (שם יז). חֻקַּת עולם לדרתיכם בכל מושבתיכם כל חלב וכ׳ דם לא תאכלו (ויקר׳ ג יז). — חֻקַּת משפט: והיתה לבני ישראל לְחֻקַּת משפט כאשר צוה יי׳ את משה (במד׳ כז יא). והיו אלה לכם לְחֻקַּת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם (שם לה כט). וישמר משמרתי מצותי חֻקּוֹתַי ותורתי (בראש׳ כו ה). ושמרתם את חֻקֹּתַי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם (ויקר׳ יח ה). יען וביען במשפטי מאסו ואת חֻקֹּתַי געלה נפשם (שם כו מג). תעשו אתו (את הפסח) במעדו בכל חֻקֹּתָיו ובכל משפטיו תעשו אתו (במד׳ ט ג). — ב) מנהגים קבועים: ולא תלכו בְּחֻקֹּת הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקץ בם (ויקר׳ כ כג). כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה כי חֻקּוֹת[1] העמים הבל הוא (ירמ׳ י ב-ג). וישתמר חֻקּוֹת עמרי וכל מעשה בית אחאב (מיכ׳ ו יו). וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לא תלכו (ויקר׳ יח ג). — ג) המנהגים הקבועים של הטבע: ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בעתו שבעת חֻקּוֹת קציר ישמר לנו (ירמ׳ ה כד). כה אמר יי׳ נתן שמש לאור יומם חֻקֹּת ירח וכוכבים לאור לילה (שם לא לה). אם לא בריתי יומם ולילה חֻקּוֹת שמים וארץ לא שמתי גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס (שם לג כה-כו). הידעת חֻקּוֹת שמים אם תשים משטרו בארץ (איוב לח לג). — ג) *במשמ׳ גבול: חוקות שבהם חקקתי את החול וגו׳ חוקות שבהם חקקתי את התהום (מד״ר ויקר׳ לה). — ובמשמ׳ זמן קצר קבוע: כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות ותראה הלבנה אך על חקות ידועות ופעם יהי ביניהם שלשים שעות ולא תראה אפילו בגבעות (רהב״ע, הקד׳ א׳ לפרושו עה״ת).

א.חקה[2], סמנו א.חֻקָּה.

א.חָקָה, — קל לא נמצא.

— פע׳, חִקָּה, מְחֻקֶּה, — שחקק אותו, חקקו וצירו בהכותל ובדומה, Eingegrabenes ; gravé ; graven: וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על המְחֻקֶּה[3] (מ״א ו לה). ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מְחֻקֶּה על הקיר סביב סביב (יחזק׳ ח י). ותרא אנשי מְחֻקֶּה[4] על הקיר (שם כג יד).

— התפ׳, הִתְחַקָּה על שרשי רגלי פלוני[5], — התבונן וחקר ודרש לכל פסיעה ופסיעה שהוא עשה, sich erkundigen; s'enquerir; inquire about: ותשם בסד רגלי

[1] יש מגיהים חתת וכדומה.
[2] כמו חקק.
[3] בס״א המְחֻקֶּה מם רפה. ואולי כמו שם. —
[4] אולי אנשים מחקים.
— [5] עי׳ הערה לקמן.

ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תִּתְחַקֶּה [1] (איוב יג כז). — והשתמשו במליצה זו בסהמ"א, בקצת שנויים לפעמים וגם במשמ' הלך אחריו ולא נפרד ממנו: שכור מי רוש ולא תירוש וחמת תנין ישוקה, וסף רעל ביד מעל וחטאו אותו משקה, ולא יודע [נמנע] ולא נכנע מאל אשר לא ינקה, וכנושה עלי שרשי מצעדי יתחקה, ועיניו על נתיבותי לשמר כל ארחותי, נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי (ראב"ע, מקור עיני). כי בזה תבער כאיש חמתו ומתנכל עליו בכל עת על שרשי רגליו יתחקה ונמצא מסכן עצמו (המאירי למשלי יא, בטוב צדיקים). כי רבים מקנאים (בהעשיר) ומתחקים על שרשי רגליו להביא מכמניו אל גנזי המלך לכפר נפשו (שם יג, כפר). כי מרוב השונאים שיש לו בסבת סלף לשונו ישנאוהו ויתחקו על שרשי רגליו וכמעט פשע יסבבו לו היזק רב (שם יה, מרפא לשון). הנני שואל מאת מע"ל בתוקה להשיך את חמתו במקצת אם איננו שליט ברוחו להשיב אפו ממנו מכל וכל ולחכות עד אשר אתחקה על שרשי רגלי מעמד הבורה (מא"ג, קרית ספר יד). — ובהשאלה, יהתחקה על שרשי דבר מהדברים, ברק וחקר ודרש בו היטב עד עמקו, ולמצא תחלתו ומהותו וכדומה: שמים לרום וארץ לעומק ורוחב לב נבון אין חקר אוהב התחקות על שרשי מחצב אנשותו, אין חקר לתבונתו, רבים חקרי לב אשר אתו (ידע' הפניני, בחי"ע ה). מסרר ביה שבנך לא הספר ולא התחקה על דרכו (כ"ס, תרג' כ"ז יט יג). ואני חפץ לדעת אחרית דבר וכו' תתחקה על שרשי הדבר בחכמתך תעשה וכדעתך תודיעני (אגר' יל"ג א עד).

— פע', *חִקָּה, — א) חִקָּה והלך כדרכו, התכונן להדרך לבלתי יתעה: ויסע אברהם הלוך ונסוע הנגבה מחקה והולך ומכוין כנגד בית המקדש (מד"ר ברא' לט). — ב)

— [1]) כל מה שנתחבטו המפרשים בפרוש מלה זו ובונתה לא מצאו דבר נכון וטבעי. התרגומים הקדמונ' הרגמו במלים שכונתן היא: התכונן והקר ודרש, וכך נראה שפרשו המפרשים הקדמונ', וזה אמנם נכון לפי כונת הענין, אך לא נתברר איך יכול להסתעף משמעה זו ממשמ' הפעל חקה בענין הקיקה וציור. וגם פרושם של החדשים, במשמ' חתוך והקף גבול, הוא דחוק ואינו טבעי כלל. ולכן יש סברים כי הכתוב משובש, וע"ז מעיד קצת מה שהוא ארוך יותר ממדת שאר הפסוקים ואינו לפי המשקל. אך לפי הנוסחה המסורה כבר השתמשו הסופרים הקדמונים והחדשים במליצה זו במשמ' של מארב והתבוננות וחקירה ודרישה.

יִכָּתֵב: והיה למחוקק לחקות צפר עורם אל עצמם (ר"ת נגד דונש 91). ולפי דברי דונש היה לחקות ותהיינה כערי ערוער (שם 85). — ובהשאלה, במשמ, עשה רשם עמק בלב: יחקו (החכמים) אותם בלבם שלא ישכח מהם (המאירי למשלי י, חכמים יצפנו).

ב. *חָקָה[1]), — קל לא נהוג.

— פע', *חִקָּה, — חִקָּה את פלוני, עשה ממש כמו שפלוני עשה, nachahmen; contrefaire, imiter; imitate: אבא שאול אומר פמליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך (ספרא קדוש' א). אין שוחטין בגומא אבל עושה הוא גומא בתוך ביתו בשביל שיכנס הדם בתוכו ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את המינין (ירוש' כלא' ט לג. ובבלי חול' מא:). — ומצוי בספרות המאחרת: שיראו הנביאים דברים שהרצון בהם משל כנרות ובריה והסוסים וההרים ומגלת יחזקאל וחומת אנך אשר ראה עמוס וכו' אשר הנרצה בהם לחקות ענין (מו"נ ב מג). וזה בשיהיה המדמה מוכן בשלמות לחקות מה שהגיע מההשגה לשכל ההיולאני יחקה הסדור ההוא בעינו (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). חשבו מכשפי מצרים לחקות פלאי הנביא (אמונה רמה ז ב). ובבה הענין במלאכות המחקות מלאכת השיר (באור ספר הגיר לארסטו). כשהוא לפעמים מחקה ומדמה פעל מה (לבון למוד' לר"ד יחייא ב ב). ונהגתי בזה מנהג קדמונינו ז"ל ובחרתי ללכת בענין זה בעקבותם וביחוד הייתי מחקה כקוף את מעשי האדם הגדול הרמב"ם ז"ל (הקד' תעוד' ביסראל). — וחִקָּה את העינים, כמו אחז העינים, עשה דברים כדי לטעות בדבר: שוח הנר קרובו היה ונראה כאילו מחקה [2]) את העינים (תשו' ר"ת נא). — ובמשמ' צִיֵּר ודִמָּה בדמיונו[3]): ומטבע החקויים וההדמויות עד שכאשר חלק שכלך אל חלקי הדבר תקהו אילן בעל הענפים ואם סדר השכל דבר על מדרגות תקהו במעלות ושלבים ובו יזכור מה ששכח

[1]) לא נתברר מקורו. רק בשרש חכי a) בערב משמש הבנין חאכה b) קצת גם במשמ' היה דומה לו. ואמר ר"ש א"ת וז"ל: כשיעשה אדם מעשה אחד על דמות מעשה אחר לו נקרא מחקה מאמרו מחוקה על הקיר כלומר נעשה דמותו בקיר והוא ענין שקוראים בלעז דמוגר ובערבי מחאכה בערבי בכ"ף ובלשוננו בקו"ף (פי' המלים הז ות בכמו"נ). — [2]) לא מצאתי שמוש זה במקום אחר. — [3]) ואולי כל זה מה שלקמן מן א.הקה.

a) حكى b) حاكة

(א' מודינא, לב האריה א 7). המאורע הזה (שראה יעקב באר בשדה ופגישתו עם רחל) מחקה ומצייר קורות גלותינו חקוי שלם כי ישראל נקראו צאן (נפול' יהוד' ג).

— פע', ׳חִקָּה, — חִקָּה הדבר לפלוני, צִיֵּר לפניו בדמיון: כי כל העם בעבור שיקשה עליהם להבין אלו הענינים בנפשם לפי מה שהם עליו מן המציאות חופשו להודיעם להם בפנים אחרים ואלו הם מיני החקויים ויוחקו אלו הדברים לכל כת ולכל אומה בדברים אשר הם יותר ידועים אצלם (ההתחל' לאלפרבי' 46).

— נתפ', ׳נִתְחַקָּה, — נתחקה בו הדבר, שהוא נהיה דומה להדבר ההוא: ואין במלת צלם מה שיורה על גשם אלא על חקוי ונתחקו המלאכים באדם להיות מדבר וכן המציאות בכללו נתחקה בו (אמונ רמה ו א). ומחוזק ההתבודדות בדבר ההוא אשר בו המחשבה יתחקה בנפש חקוי חזק ותתעלה הנפש כאילו היא נשללת מן הגוף (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתה"ת כז). — והתחַקָּה במשמ' התחפש ועשה א"ע כמו דומה להדבר: ובארבעה עשר להדש אדר, בחורי ישראל לבבוד ולהדר, יתפארו ויתהללו, כי ישתגעו ובי יתהוללו, וכו' זה ילביש שמלת אשה ולגרגרותיו ענקים, וזה יתחקה כאחד הרקים, תוף ומחול שמחה ושלישים, אלו עם אלו אנשים עם נשים (ר'קלונ', אבן בחן).

׳חִקּוּי, ש"ז, מ"ר חִקּוּיִם, — שה"פ מן ב.חקה: ועשיית אלו הדברים אשר בהם יטעו וישקרו תקרא מלאכה ההטעיה והנה ייופו הדברים ויגנו בדמיון ובחקוי לזולת הדברים (מלות הגיון ח). ילמד האדם דרבי החקויים אשר ירגילו האדם (רלב"ג משלי א ג). ויבא המראה ויתקה הסוג ההוא בסה שיצדק על כל אחד מהמינים אשר תחת הסוג ההוא וזה החקוי הוא החידה והמשל (הוא, מלחמ' ה' כ ו). ואלו היה יוסף נוהג מנהג הפותרים שיפהרו כל החלומות על זולת הדברים ההם להיותם חקויים דמיוניים היה מבקש חקוי לכוס פרעה ולענבים ולשאר הדברים .(כ"י אברבנאל, מקץ). שהיו הפרות והשבלים שראה פרעה משל וחקוי לדברים אחרים בי להיותם מפזעל הסדמה חשבו (החרטומים) היותם הקויים והמשלים לדברים אחרים בהכרח (שם). ובן הלמוד והחקויים והדמויים ערבים (נופ' צופים כ ה). כבה ימצא להם החקוי כמאמרים (ביאור ספ' הביר לארסטו). אבל הספורים התוריים או הנביאיים אשר אין מצוה להם דין אחר וזה כי אם הסכרה האנושית הישרה לא תגגר ותקביל לספור ההוא אין ראוי שנתן לו ציור או חקוי דמוי או המשל אבל ראוי שנבינהו על פשוטו במדרגת ספור עניני האבות במו נצחוי אברהם את המלכים וסיפור הריגת משה את המצרי כי הסיפורים האלה יגידו לנו הענינים אשר קרו בימים ההם ומה לנו לתור אחריהם חקוי או דמוי (זכות אדם 11). כי הבורא ית' ראשית כל האציל שכל עלול אחד שלם בתכלית מה שאפשר ושם בו תקויי רשמי דוגמות כל הדברים (נפולות יהודה ח).

׳חִקּוּק, ש"ז, — שה"פ מן חִקֵּק: הזהב מבוון על חיקוק הצורות שוקע במקום שקוע ובולט במקום בליטתו (רפ"י מ"א ו לה).

׳חֲקוּק, ש"ז, מ"ר חֲקוּקִים, — קו חקיק: בח יצייר וירקם ויפתח פיתוחים ויהוק חקוקים ויארוג ויבנה הוא לבדו בתכלית הציור והדקות והרקמה וההקיק (ראב"ע, כפ' העלמים).

***חִקּוּר**, ש"ז, — שה"פ מ, קר, בנחץ הפעולה: ונותנת לו (התורה למי שעוסק בה לשמה) מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין **לו רזי תורה** (אבות ו א).

׳חֲקוּר[1], ת"ז, לנק' חֲקוּרָה, — בווי, מלא דברי בזיון וחרופים וכדומה: ומשנה זה ידבר בי גדולות ורעות מבלי חתה ומורא, וחבר את בוביו העצומים והרבים באגרת חֲקוּרָה, וחלילה לכמוני לדבר בפי מל התהי עליו נטורה (ר"ב הנגיד, אלוה עוז).

׳חֻקִּי, ת"ז, מ"ר חֻקִּיִּים, — של חֹק: בי דבר אחד חקי יש בו שאין לו טעם (בל"ה, פי' על הגדה, אין מפטירין). — ומצוי בספרות החדשה במשמ' לפי החוק, מכון להחק, legal.

׳חֲקִיקָה[2], ש"נ, מ"ר דְקִיקוֹת, — שה"פ מן חָקַק: משך החקיקה במבוי שהוא פחות מי' טפחים גבהו וכו' הכשר בל המבוי בחקיקת כ' טפחים ואילו היה באמה בה ו' טפחים אינו בשר עד שיהיו כחקיקהו כ"ד טפחים (ר"ח ערוב' ג:). מקום שנועלין בקרשים הרבה ואין להם אסקופה אלא שיש חקיקה למעלה ולמטה שמכניסין בה הקרשים כגון בשל חנויות

---

[1]) בערב' חַקִיר a), ועי' הערה [1]) לערך חקר.

[2]) בסגנון ארמי: למימרא דחקיקה לאו כתיבה היא (גיט' כ.).

---

a) حقير

(לבוש או"ח, שבת סי' ד). שעשה חקיקה סימן (ערוך, ערך חק). הדיוט שחקק קב בבקעת הואיל ואינו אומן ואין דרך חקיקה בכך וכו' הואיל וכל דרך חקיקת: של זה בכך (רש"י שבת יח:).—וחקיקת אותיות וכדומה: כתיבה היא דבר שאינה של קיימה כמו החקיקה כי הכתיבה אם היא בדיו נמחקת במים וולתו וכו' אבל חקק הוא מלשון חקיקה שהוא רושם חוק כגון חפירה וחתירה באבן (פי' יצירה לר"י ברצלוני 112). חקיקתן וצורתן (של האותיות) וכו' וחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות (רש"י פסח' נד.).—ובהשאלה:. וכיון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת דמות הצורות נחתום עתה ספרינו זה בזכרון פרקיו ושעריו (תמה"נ לרמב"ם כד). היצירות הרוחניות המזהירות וזהר שכלי נתפש במחשבות וזה הציור נקרא בספר יצירה חקיקה (האמונ' לרא"ע פלקיירא ד י). סוד חקיקת הדברים ושעורם וגבולם ושאונן יכולים לעלות חוץ לגבולם (שערי אורה לר"מ גיקטיליה כב). ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתה"ת כו). — ומ"ר: ודע והבן כי כלה חקיקות הנזכרות בספר יצירה שחקק ה' יתברך במעשה בראשית כלן חקקן ע"י אל חי אדני (שערי אורה לר"מ גיקטיליה כא). — *חקיקת ספר, הדפסתו: והיתה חקיקתו בעיר פיזרו אשר במדינת איטליאה (בסוף פי' התור' לרמב"ן, שנת רעד). נשלמה חקיקת המאמר הנכבד הוה הסקודיש (בסוף כפ' העקרים, שנ' רמו).

***חֲקִירָה,** ש"נ, מ"ר חֲקִירוֹת, — שה"פ מן חָקַר, א) בדיקה ושאלות ועיון בדבר: כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר ושאינו צריך חקירת חכם יחזיר (גיט' ד ז). בדין היה נדר שהוא צריך חקירת חכם מפני נדר שאינו צריך חקירת חכם (ירוש' כתוב' ז לא נ). נדר שהוא צריך חקירת חכם את אומר נדר שבטל מקצתו בטל כולו כאן שאינו צריך חקירת חכם לא כל שכן (שם נדר' נ לח.). — ב) חֲקִירַת העדים וכדומה, שאלות מתחלפות ששואלים את העד כדי לבחנו אם עדותו אמתית, Ausforschung; examination ; examen: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה (סנה' ד א). שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (שם ה). היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום (שם ה א). מה בין חקירות לבדיקות חקירות אמר אחד מהן איני יודע עדותן בטילה בדיקות אפילו שניהם אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימה (פסח' יג.). חקירת העדים בתחילת דין (ר"ה כה:).— ואמר הפיטן: סדרה בסמנים ובמסורות ובדקדוקי חֲקִירוֹת כדיני ממונות ודיני נפשות (יוצר ב שבוע, ' אזהרת). — ג) בפלסופיה, עיון עמוק וחפוש בשכל בשאלה מהשאלות השכליות, Forschung, investigation: החקירה בטוב והרע היא לפלוסופיה המדינית והיא חוקרת בצד מה בנמצא במה שהוא נמצא (הקד' רלב"ג לקהלת). והנה מנה זה החכם (קהלת) בחקירותיו אלה ההקדמות המפורסמות הנופלות בזה הצודקות והבלתי צודקות כי בזה האופן תשלם החקירה (שם). כי אלו הדברים וכל כיוצא בהם אילו היינו באים לדון עליהם מצד החקירה האנושית ולספוק אותם מן הסברא באמת החקירה תנצח (בו"ת רבב"א י). שהוא (נח) היה מאמין כפי הקבלה אשר בידו מאביו מבלי שתקדם לו החקירה כאברהם אבינו (חזות קשה לר"י ערמאה ב). מה שהתחכם והתלמד בדרכי החקירה ואיך ברר מתוך חקירתו המורסן והסובין מן הסולת (הקד' המאירי למשלי). שדרכי החקירה לחקור כל דבר חכמה עם סותרו (שם יו, לאדם מערבי). שיכרית ההמוני להאמין בדרך קבלה מה שידעהו החכם דרך חקירה ועיון (שם ה). המתנכל להרס אשיות התורה בבקשו החקירה על הפנות המקובלות (שם י). ולוה החקירה האנושית להגיע אל וה הדבוק הוא דבר בטל (מנח' קנא' לר"י מפיסא 74). ועל רוב מצאום (את יסודי הדת הישראלית) מסכימים עם מה שעמדו עליו אחר הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמיתתו (הקדמ' אמונה רמה). אלו עיקר החקירות נכתבות תחלה בראש ואחר כן באר אותן במופת אחד לאחד (בעל השמים יא). — ד) *הַחֲקִירָה, בית המשפט שכוננה הכנסת הנוצרית הקתולית בפרט בספרד לחקור ולדרוש אם לא נלכדו הנוצרים בכפירה ובמינות, והשתמשה בענויים איומים ובמשפטים אכזרים נגד החשודים באיזו מינות, Inquisition: מהיום ההוא והלאה רבו האנוסים בכל ארץ ספרד וישימו עליהם חקירה עד היום הזה (דה"י ליוסף הכהן, שנת 1410). וכאשר באה החקירה שם אמרו תושבי הארץ שאם ירצו לדעת מי הם מהאנוסים נוהגים יהדות שיתפשו להר' יהודה ויהרגה (שבט יהודה יא). ויצאו מן הארץ ההיא (ספרד) מפני חמת המציק כי צוררים הם לנו בכליהם חקירה ודרישה נחש שרף ועקרב נחש הנושך בממונינו שרף

השורף אותנו ומכים אותנו בעקרבים עד כי מפני זה כאנו אל ארץ אשכנז (מכת' יצחק אבודיה לבוקסטורף, REJ, 1886, 274). שהחבורים מזה המין (המדברים באהבת נשים) יחד כלם נידונים נידונים המה לשריפה מטעם מעלת שרי החקירה המרחיקים אותם בזרוע (כסא' לבית דוד ג ט).

***חֲקִירִי,** ת"ז, לנק' חֲקִירִיית, — של חֲקִירָה, מטבע החקירה: שזהו מופת עיוני וחקירי על מציאות האל יתברך (דרך אמונה, כיבאגו מט). ואמנם אומרם שאין מלאכי השרת אומרים שיתה למעלה עד שישראל אומרים למטה הנה דעתם בזה דעת מי שחשב שאין הנה ידיעה נקנית וחקיריית שלא יצטרך אל הקדמה מה מקובלת (שם נא). וזאת ההשגה היתה חקיריית לא נבואיית (שם נא).

חקן, ממנו חֹקֶן, חִקֵּן, חֹקְנָה.

***חֹקֶן**[2], ש"ז, מ"ר חֳקָנִים, — ברפואה, הכנסת סממנים בפנים הגוף על ידי כלי זרק דרך פי הטבעת לשלשול, Klystier ; clystère ; enema : ויועילם ג"כ החוקן בשמן וכו' וירחיק מהם החוקנים המושכים החדים וכו' ואמנם החוקנים הרטובים השמנים הנה הם מהדברים היתר מועילים (קאנון א ג ג ג). כאיכות החוקן וכליו אמנם שפופרת החוקן הנה התבנית היותר טוב שזכרו הקדמונים שיהיה האבוב חלק סובב בו בשליש (שם ג יו ד ו). והחוקנים המדקדקים המתיכים הלחויות המשלשלים אותם מועילים מאד (שם יד ד יא). ואמנם ההנהגות המריקות והמשלשלות המימיות והפתילות והחוקנים הנה הם יותר קרובים אל המים ויותר קים על הטבע (שם שם יג). ויאמר רופא אחד אני ארפאנו עם ההרקה בחוקנים (דרך אמונה, כיבאגו נג.).

***חִקֵּן,** פ"י, חִקַּנְתִּי, אֲחַקֵּן, — עשה חֹקֶן : וספר גלינ' כי אשה אחת מצאה אותה הזלת דם מן נוילה וחקן אותה בחוקן חד (קאנון ג י ג ג). מי החלב שהוסרו חמאתו וגבינותו הנה הוא מנקה רוחץ שרוחץ הקרבים ומבער מהם המותרים המעופשים אם ישתה או יתחקן בו (פרקי משה נה).

— נפע', *נֶחְקַן, — עשו לו חֹקֶן : ואולם ההנחה היתר חשובה לנחקן שיהיה שוכב על גבו (קאנון א ד יז).

***חֹקְנָה,** ש"נ, מ"ר חֹקְנוֹת, — כמו חֹקֶן : ואחר שינקה מן הסוגלה העשה חוקנה מהסמים המיבשים (מ' אלזכי, ש"א ד). והעשה חוקנה בשמן ורד ותשב במים שנתבשלו בהם עלי הדס ועלי ורדים ועדשים וקליפת רמונים (שם).

חקק[1], ממנו חֹק, חֻקָּה, חִקּוּי, *חִקּוּק, *חֲקִיקָה, הֶחֱקֵק, מְחֻקָּק.

חָקַק, פ"י, עב' חַק, חַקֹּתִי, וגם חָקַק, חָקַקְתִּי, ביני' הֹקֵק, ובסי' הסמי' הקדום חֹקְקִי, מ"ר חֹקְקִים, עת' אָחֹק יָחֹק, יָחֹקוּ, וגם אֶחְקֹק, צוי חֹק, בכנ' חֻקָּה, — א) עשה כגרזן, במקור וכדומה נקרה וחלל בתוך גוף קשה ועשהו חלול ונבוב, aushöhlen ; creuser ; hollow out : מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר חצבי מרום קברו חֹקְקִי בסלע משכן לו (ישע' כב יז). — ומצוי במשמ' זו בספה"מ : כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים ר"ע מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (כלים כב ט). שעוקר וחוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה (מכי' בוא ו). הלפת ואתרוג ודלעת יבישה שחקקום תינוקות למוד בהן את העפר או שהתקינן לכף מאזניים (תוספתא כלים ב"מ ז ז). השוקת שבסלע אין ממלין בה מפני שחקקה ואח"כ חיברה (ירוש' שבת ט יא ד). קערה שחקקה קוף (שם ביצ' א ס:). חקק בו (בקרקע הבית) ד' על ד' והשלימו לי' (שבת ז:). הדיוט שחקק קב בבקעת (שם יא:). ויש ברגלה (של הכפה) ג' ואין ברחבה ד' ויש בה לחוק להשלימה לארבעה (יומ' יא:). ציגור שחקקו ולבסוף קבעו (ב"ב סה:). עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים (כגה' ק.). מה עשה אביו נטל מקל וחקקו ונתן בו קסיע ונתנו לבנו (מד"ר ויקר' כה). חוקות שבהם חקקתי את התהום שנאמר בחוקו חוג על פני תהום (שם לה). שתי חצירות זו למעלה מזו שהאחת גבוה יותר מן האחרת תחתון יחקוק מחיצה בקרקע עליון ובונה עד שיהיה הכותל שוה לחצר העליון (רגמ"ה ב"ב ו:). אפילו היה מקום חדודו (של הפתח) עבה עד שאפשר לחוק בו ולהשלימו לד' (המאירי, יומ' א). — ואמר המשורר : חקק ותצב מסלות, והעמיד צבאים ומזלות, והמריצו

---

[1] רק עבר' וארמ' במשמ' נקירה ונתיבה.

[1] בערב' חקנ a).
[2] בערב' חֹקְנ b).

a) حقن b) حُقْن

מימי מצולות, צפור שמים ודגי הים (ר"י הלוי, מי כמוך). —"וחק: ומהם נתיבות חק לכל תוצאות הגוף, בריריו ודמעותיו ורקו וניעותיו (ראב"ע, כתם אל). — ופָעוּל: ברפת בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותו בשבת ולא אמרו חקוק אלא לענין טומאה (תוספתא שבת יג יז). טבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה (שם כלים ב"מ ב א). נטל רבן גמליאל חוט מסרינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה (על החפית) ונמצאת חקוקה כל שהוא (שם כל' ב"ב ב ד). א"ר יהודה א"ר כולן (כל הרצים לפני הרכב) נטולי טחול וחקוקי בפות רגלים היו (סנה' כא:). הרחיים של פלפלין וכו' פי' כלי עץ חקוק ובאמצעיתו טס של ברזל קבוע במסמרים עוסרים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה וכו' ונותן הפלפלין באותו ברזל המתוח באמצע החקוק לאורכו הנקוב בכברה ושוחקין בעליון שראשו מצופה ברזל במין פטפוטין קטנים גסין יותר מעט מן הנקבים (ר"ח ביצה כג:). ראשי כלונסאות החקוקין אם חקקן לדעת מקבלין טומאה (רמב"ם כלים כה יא). שאין מחזיקין אותו (את הפתח) בחקוק כדי להשלים את השיעור (המאירי על יומא א). — ב) עשה בדבר חד ודק, בעט ברזל וכרומה, שריטה וציור צורות אותיות וכדומה, ein graben; engraver; engrave: עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חֻקָּהּ ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וְחַקּוֹתָ עליה עיר (יחזק' ד א). הן על כפים חַקֹּתִיךְ חומתיך נגדי תמיד (ישע' מט יו). בתב לא חוקק (ירוש' שבת יב יג ד). גמלן הקב"ה (את צורות ארבע החיות) והקקן בכסא הכבוד (מד"ר בה"ש, עמודיו). זה מעשה המנורה שהקב"ה הראה לו (למשה) באצבע ואעפ"י כן נתקשה מה עשה הקב"ה חקקה על ידו אמר לו רד ועשה בשם שהקקתיה על ידך (תנחומא בהעלי יא). — ואמר הפיטן: טבע ויו טהרה, יה חקקו ככם יקרה (אל ידען, נעי' יוה"כ). כתם טהור פז דמות ראשו, וְחַק על מצח כבוד שם קדשו (שיר הכבוד). הורית לנו עשרת הדברות, וקשרת לנו עשרה בתרים, ובשני לחות חקקתם, ושני עולמות הנחלתם (מוס' ב פ־זע', אזכרה). — ופָעוּל: צלמי כשדיים חֲקֻקִים בששר (יחזק' כג יד). בחקוקין (צורות הע"ז) על גופה (ירוש' ע"ז ג מג:). דמות דיוקנו (של נבוכדנצר) היתה חקוקה לו על מרכבתו (סנה' לו:). שם המפורש חקוק עליו (מד"ר בה"ב, גן). שהיה דגון אלהיו חקוק על לבו (של גלית)

(שם, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: הסתכל בתבנית אשר בכסא חקוקה, וכתבה אשר תחתיו פקוקה (יוצ' א ר"ה, מלך במשפט). תבנית תם יפן חקוקה בכסא, ארבע חיות נושאות ומנשאות עם כסא (מוס' א ר"ה, והחיות). והרי גיו מחוץ ומגיו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ובאד תהלתך מטיפים (שבת א אחה"פ, אלוגי עו). — ובהשאלה: היה ר"ע רן ק"ו בעצמו מה רך פסל את הקשה רברי תורה שקשה בברזל עאבו"כ שיחקקו את לבי שהוא ב"ו (אדר"נ ו). — ואמר הפיטן בהשאלה: בימינך בתבת דברות חיים, ובאצבעתיך חקקת תוכחות מוסר (מוס' א שבוע', אתה הנחלת). — ובהרחבה במשמ' רשימה וכתיבה בכלל: עיקר הכתיבה היאך ארם יורע לחוק סימנין ואותות לרברים (תבו' הגא', הרככי כט). והגבולות והחקים אשר בתבנו, והנשארים אשר לא חקקנו (הקד' דונש על מנחם). ראיתי לרשום בתחילה צורת הטבעים הארבעה אשר זכרנו קודם וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תבונת ציוריה כדי שיהיו קרובים להבין (תמ"נ לרמב"ג יח). — ואמר הפיטן: כלה מני דוב כהתרפה ממלאכת, חַק במכתב ויעבר קול (מוס' ב ר"ה אנוסה). — ואמר המשורר: ורבנו יצחק, יבורך משחק, אמרים אליו חַק, והיום נמחקים (ראב"ע, גדוד הסיר). למעלת הוד יעל, כגבר הוקם על, לזאת חַקֹּתִי על, שמו שיר השירים (הוא, אני אל אל). ארוין שם השדה ברמל ויער, למקים שב ילין באביב הנער, שם שר עת ומיר על כר עין ועין, שם חי עודנו עיר ישיר בינימו, שם שיחים ישיחו מה חַק עלימו, אקרא שירים אשמע אך שרם אין (אלס בב"ק, מגל דמעה). — ובדמיון: והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטת החגורה ע"י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה (יסו"ע לר"י ישראלי ג א). והעגולה הקוית שחוקק מרכז גלגל ההקפה בשטת הנוטה ע"י המרוצה הזאת יקראו אותו הקדמונים בשם הגלגל הנושא לגלגל ההקפה (שם ח). העגולה הנכחית הזאת שאחוג אותה היא העוברת בשטתה על מרכז הירח בשום עת ידועה ובמדיגה ידועה חקוקה סביב נקודת ה שהוא מרכז המולות (שם ו). — ואמר המשורר: ועל כל טור וטור בהם חקוקות, עלי לוח שמונה מחלקות (ראב"ע, אמרר). ובהשאלה, במשמ' רשום רשם חוק ועמוק שלא ימחה על נקלה: לעולם יהא אדם זריז ללמוד בעת שיהא למודו מצליח וחקוק בדמיונו והוא כעת הילדות (המאירי, יומ' ג). אחרי שיהא מורגל האדם בלימוד התורה בהיות חקוקה בלבו יראת שמים ואהבתו (מגו"מ ד

א ג א). — ג)*קבע חֹק¹): אני ה' חקקתיו ואין לך רשות להרהר בהן (יומ' סז:). אמר הקב"ה חקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי (מד"ר במד' יט). אם בחקתי תלכו וגו' חקים שהם חקוקים על יצר הרע (שם ויקר' לה). אמר ר' שמעון אלו דברי תורה החקוקים וכתוב בהן לא תנאף (שם במד' י). כל דין שיחקוק אותו השר לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו אינו גזל (שו"ע חו"מ, גזילה בסע ח). ואם המלך חקק לבעל אומנות אחד כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר (איגו דין המלכות) הואיל ואינו חקוק לכל (רמ"א שם). — ואמר הפיטן: זה מליץ בהרחיב בצר, חקקו למשפט ולדורות הנצר (מוס' א ר"ה, אפד מאז). יועץ מישרים לחוק, יראיו להיים לָהוק (מוס' יוה"כ, אמרו לאלהים). יקיים עלינו אמרתו, בחקוק בתורתו (שם). אספרה אל חוק תעודת לקח אשר עַל ספר חִקה, אמת לבלתי הכר פנים בתורת הון אשר בפלגות חקרי לב חקוקה (אזהר' ר"י ברצלוני, אספרה). הן מבעשור חֲקָקִי לחיים, והודיעני ארח חיים (יוצ' ב סכות, ארחץ). אתו מצות וחקים, באר היטב חקוקים, גמולי חלב מניקים, דדימו חבמה מפיקים (יוצ' א שבוע', אתו). — *וחַק במשמ' וו: כי אמרו (בני יוסף שיצאו ממצרים) תם הקץ אשר חק ה' על בני ישראל מימי קדם (כפ' היכל, שמות). — ובמשמ' *קבע, עשה למנהג: ובחקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקים להם בגון תותריות וקרקסאות (ספרא אחרי קלט). — *חַקק מִלָּה וכדומה, קבע מלה במשמעה מיוחדה: ולווי שם חקקוהו החכמים הפלוסופים שהוא יחס אל גוף מונח על שטחו וכו' (ר"א בדרשי, תות"ב, נלוה). כמה שם חקקוהו שהוא כל דבר שישוער בלו בחלק ממנו וכו' וחקקו הכמה המפורד שהוא מה שאי אפשר שיונח באמצעיתו (שם, ערך אין). — ד) *בהשאלה, במשמ' עשה ויצר: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה יי' צבאות אלהי ישראל וכו' עשר ספירות בלימה (יצירה א א). ומהן חקק שבעה רקיעים ושבעה אדמות ושבע שבתות (שם ד ג). וביון שצפה אברהם אבינו והביט וראה וחקק וחצב עלתה בידו נגלה עליו אדון הכל וקראו אוהבו (שם ה ג). — ואמר המשורר: ויגלגל גלגל על מעליו, וַחק עולם ומגדליו (ר"י הלוי, מי כמוך). — ופָעוּל: ובהיות עולם מים במים הייתי חקוקה מאז (יוצ' א שבוע', ה' קנני). — ואותיות קולות הדבור: שבע כפולות בג"ד כפר"ת חקקן חצבן צרפן וצר בהן כוכבים בעולם (יצירה ד ג). חקקן צרפן וצר בהן שנים עשר מזלות בעולם (שם ה ג). — ה) *הִדְפִּיס ספר בדפוס, drucken; imprimer, to print: ומי שזכני להשלמת ספר זה יזכני ברחמיו לחקוק עוד מן התלמוד (יהוש' שונצינו, מס' ברכ', בנ' רמ"ד). ספר הישר זה מדויק מפואר ומתאר ביופי ובל שלמות מעלה לשם ולתהלה חקוק בעט ברזל וכו' (בלמ' גרפתי, בספ' מבח' הפנינ', בנ' רמד). ויעורר רעיוניו לחקוק הדרש הזה בימיו (ר' בחיי עה"ת, בנת רעז). אקום היום ואחקוק הספר הזה אשר למשכילים וזהיר בזוהר הרקיע (בסוף פי' רש"י עה"ת, בנת רפו).

— פוע', חוּקַק, עת' יְחוּקַקוּ, בינו' מְחוּקָק, — קבע חֻקִּים: בי (בחכמה) מלכים ימלכו ורזנים יְחוֹקְקוּ צדק (משלי ח יה). — *וחוקק את פלוני, קבע לו חֹק, ואמר הפיטן: שמע פגיעתי בפגיעת תמה, תחוקקנו לחיים ותיטיב לנו החתימה (נעי' יוה"כ, מרוכיס לרכי). — חוּקַק חוּקְקִים, שֵׁם, במו מְחוֹקֵק, עי' מְחוֹקֵק.

— פע', חִקֵּק, מְחַקֵּק, — שֶׁחִקְּקוּ, שנקבע לְחֹק: אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר פן ישתה וישכח מְחֻקָּק¹) וישנה דין כל בני עני (משלי לא ד-ה). — *ומְחֻקָּק עליו, נגזר עליו: בחק המשפט והמחוקק על האם לעשות לבן כטנה (יוסיפון לג).

— הפע', הֻחַק, יֻחַק, יֻחַקוּ, — שחקקו אותו, שרשמו בלוח קשה בבלי חד: מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויֻחַקוּ בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). — *ובהשאלה, בהמחשבה והדמיון: ואולם מה שיוחקו בו הם דברים רבים קצתם הם יותר קרוב אל המוחקים וקצתם יותר רחוק במו שיהיה זה בנבראים (בכתב' לאלפרבי, הסיף 45). בן היה מן ההכרח לשום שבל פועל מאיר לצורות הדמיוניות עם הפשטת המשיגים ההיולאנים והשבתם צורות מושכלות למען יוחקו בשבלי ההיולאני וישבילם בפעל (נפיל' יהוד' יג).

— נפע', *נֶחְקַק, עת' יֵחָקֵק, — שחקקוהו, שעשוהו חלול: שאם תיחקק (האבן) מודד מבפנים וכו' שאם תיחקק בעגולה (ירוש' ערוב' ב ב). היתה שם אבן עגולה רואין כל שאילו תחקק ותחלק ויש בה אמה לכאן ואמה לבאן (בבלי שם יט:). שנחקק בסילון

— ¹) בהפלת הדגש והשלמה בתנועה ארובה.

¹) בערב' חַק a).

a) حق

ויש לו דפנות משני צדדים (רש"י יבמ' עה:).—וכמשמ' ׳נרשם, נכתב, נקבע כמו חֹק: צבור משלי חכמים וחידותם נ ח ק ק ו כנבואה, המה דברי דוברי דודים ערבים, ותנח עליהם הרוח והמה ככתובים (תוהכ' כ"י כרללוני, הספרה). גם היא במאד מחוקה, כתקף וכתבָי נ ח ק ק ה, מעמו בלי לסלקה (יוצר פרה, ת׳ס תבר). כארבעים ותשעה פנים טמא נ ח ק ק י ם, ארבעים ותשעה פנים טהור מחשקים, מניך ודגלו נדרשים ו נ ח ק ק י ם (יוצ' ת בטע', תלה). מצדיקים לכל בם עוסקים, דברימו כספר נ ח ק ק י ם, סופרימו כצדק מחקקים (שס, תתו). כי השחקים וכל פרטיהם נבתכו ו נ ח ק ק ו בחכמה (פי' יליר', מיוח' לרתכ"ד ת).

— הִפע', ׳הֻחַק, לווי הֻחַק,—עשה לחֹק, קבע: אנא הֻחַק ומן חרותנו לימים שבעה (רסע"ג, הוצע').

— נִתפ', נִתְחַקֵּק, — נעשה חקוק, נתרשם: אחה"ע כומ"ף גיב"ק דטלנ"ת וצשר"ם חקוקות בקול כי בלתי הקול לא י ת ח ק ק כגון כי כראותך הוולד כשעת יציאתו סחשך לאור יאמר א' לכל האותיות (פי' יליר' לר"י ברללוני 208). העיקר הגדול שאנו צריכים להקדים ולהציע בחכמת התבונה הוא לידע משפטי המשולש ה מ ת ח ק ק בעקמימות רקיע גלגלך או על גבו (יסו"ע לר"י יברתלי ת מב).

— פִּע' ׳חִקֵּק, — כמשמ' הדפים: נראה לנו ל ח ק ק ם עם המפרש המופלג הזה רבינו דוד קמחי ז"ל (ר"י שונלינו, בספ' נכית' ת, שנת רמ"ו).

***חֲקָק**, ש"ז, — מקום חָקוּק, חָלָל: ח ק ק שבבקעת ושבקורה (תוספתא כלים כ"ק ו ד). יתקק בתוכו ח ק ק (רש"י שבת קט:). שהיה ה ח ק ק נוקב את כל הלוח ולפיכך היו מם וסמך בנם (שם קד.). מחמין לו (לכ"ג) חמין מבערב יוה"כ ומטילין ביום הכיפורים לתוך ח ק ק בניין בית טבילתו (הות, יומ' לת:). שנחקק בסילון ויש לו דפנות משני צדדים ו ה ח ק ק באמצע כמין צנור (הות, יבמ' עה:). ה ח ק ק של בית הטבילה היה גבוה יותר מג' אמות (תוספ' יומ' לת:). שהרי ה ח ק ק שלו עשוי להתמלאות באבן (רמב"ם כלים ד ג). מי שיכתב על האבנים חוקק תחלה האבן בעט ואח"כ ממלא ה ח ק ק עופרת כדי שיהא קיים לעד כי אם ישאר ה ח ק ק ריקן יתפוצצו צדי ה ח ק ק לימים ותשוב הכתיבה נמחקת (שרשי רד"ק, עט). וי"מ כי ציר הוא ה ח ק ק שבמפתן שנכנסה בו רגל הדלת וכו' ואותו ה ח ק ק נקרא צנור (שס, שרש ציר).

חִקְקֵי, ש"ז, מ"ר חֲקָקִים, סמי' חִקְקֵי, — א) חִקְקֵי הַלֵּב, מחשבות, וממים: בפלגות ראובן גדלים חִקְקֵי[1] לב (שופט' ה יה). — ב) כמו חֹק ומשפט: הוי החקקים חִקְקֵי און ומפתבים עמל כתבו (ישע' י ת).

חקר[2], ממנו חָקַר, חֵקֶר, מֶחְקָר, ׳חִקּוּר, *חֲקִירָה, ׳חֲקִירִי, ׳חוֹקֵר, ׳חַקְרָן, ׳חַקְרָנוּת ׳חַקְרָנִי, ׳מֶחְקָרִי.

חָקַר, פ"י, חָקַרְתָּ, חֲקָרָהּ חֲקַרְתָּנִי, עת' אֶחְקֹר, אֶחְקְרֵהוּ, יַחְקֹר, יַחְקְרֶנּוּ, יֵחָקֵר, נֶחְקֹר, נַחְקֹרָה, חֹקֵר, חוֹקֵר, חִקְרוּ, חָקְרֵנִי, מקו' חֲקֹר, לַחֲקֹר, לַחְקֹר, לְחָקְרָהּ, — א) חָקַר את הארץ, חפש ובדק והתבונן לכל מה שבתוכה, למען דעת היטב מוצאיה ומובאיה וכל עניניה, auskundschaften, ausforschen ; explorer ; explore: הלוא בעבור חֲקֹר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש"ב י ג). הלא בעבור לַחְקֹר ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג). וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים וכו' לרגל את הארץ וּלְחָקְרָהּ ויאמרו אלהם לכו חִקְרוּ את הארץ (שופט' יח ב). — ב) חָקַר את הדבר, בדק אותו, שאל ודרש, אם אמת מה שאומרים, ולדעת איך הוא הדבר : erforschen ; examiner ; investigate ודרשת וְחָקַרְתָּ ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). כי אֶחְקֹר את אבי בעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד (ש"א כ יב). אני יי' חֹקֵר לב בחן בליות ולתת לאיש בדרכו כפרי מעלליו (ירמ' יז י). נחפשה דרכינו וְנַחְקֹרָה ונשובה עד יי' (איכ' ג מ). מקצה שבעה חדשים יַחְקֹרוּ (יחזק' לט יד). הטוב כי יַחְקֹר (אלהים) אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו (איוב יג ט). הלא אלהים יַחֲקָר-זאת כי הוא ידע תעלמות לב (תהל' מד כב). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תַּחְקְרוּן מלין (איוב לב יא). כבד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חֲקֹר דבר (משלי כה ב). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חֲקָרָהּ ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה (איוב כח כז-כח). צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וַחֲקָרוֹ (משלי יח יז). הנה זאת חֲקַרְנוּהָ כן היא (איוב ה כז). יי' חֲקַרְתַּנִי ותדע אתה ידעת שבתי וקומי (תהל' קלט א-ב). חָקְרֵנִי אל ודע לבבי (שם כג). אב אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אֶחְקְרֵהוּ (איוב כט יו). חכם בעיניו איש עשיר

---

[1] י"מ כי זה במקום חקרי, כמו בפסוק יו שם.

[2] רק עברית וארמית.

ודל מבין יַחְקְרֶנּוּ [1]) (משלי כח יא).—ואמר בן סירא: תהום ולב חקר ובכל מערומיהם יתבונן (ב"ס גני' מב יח). ואל תאמן לרב שיחו כי מהרבות שיח ינסיך ושחק לך וחקרך (שם יג יא).— ואמר הפיטן: זוכר נשכחות, הוֹקֵר טוחות, עיניו פקוחות, מגיד שיחות, אלהי הרוחות (יוצר ב ר"ה, מלך עליון). בטוחות חוֹקֵר, צאן עדרו יבקר, בעת תמיד הבקר (יוצ' יוה"כ, אומה). קרבי יחמרו בְּחָקְרְךָ חלוחיל, ומאימת הדין נפשי תכחיל (יוצ' א ר"ה ירא‍תי). כי נכה לבב ושפל תראה, מדתך לא כבישר לעינים יראה, כי למבטך כל פעל סקור, כמום וגם סתום אתך חָקוּר (יוצ' יוה"כ, כי הודה). אהובים שמרום (את החקים), עמוסים חקרום, בכל לב נצרום, בחכמה דרשום (מוס' א שבוע', אז). — ובענין *חקירת העדים ובדומה: הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר (אבות א ט). — וגם עם לְ אחריו, חָקַר לְהַדָּבָר: קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוֹקֵר [2]) אבן אפל וצלמות (איוב כח ג). — ובהשאלה, חָקַר ממסך, התבונן אליו אם הוא טוב בטעמו ומראהו וכדומה, ובכלל שתה יין: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין לבאים לַחְקוֹר ממסך אל תרא יין בי יתאדם (משלי כג כט-לא). — *חָקַר מזמור וכדומה: חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרותם חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (ב"ס גני' מד ד-ה). — *ובפרט בענין החפוש והעיון בשאלות של חכמה ודעת, בטבע העולם ובדומה, ואמר בן סירא: נפלא [3]) ממך אל תדרוש ותוק ממך אל תחקור (ב"ס גני' ג כא). הכן בחכמה ותכם בבינה בחון בהם וחקור מהם והעמד דבר על בוריו והשב יוצרו על מכונו (יצירה א ד). — ומצוי זה מאד בספרות המחקר, ואמר המשורר: גבר אשר דת וחק הדת עלי לבו, ישמח בדעתו כגבור עת שלוף הרבו, לחקור יסוד סוד צפנתיו י: לה אל מעון מדע וישקיף בעין שכל באישנבו (ראב"ע, גבר). — ופָעוּל יָחְקוּר, חֲקוּרָה, שחקרו בו: והזהר ואל תכתוב מלה פרושה כי אם חקורה כהוגנה ודרושה (דוגש על מנח', מוזנים).— ובפרט, *בענין החפוש של בהגי הדת בספרד אם המאמינים אינם כופרים בעקרי הדת הנוצרית ואינם מתנהגים לפי חקי הכנסת הקתולית: והן רבים בארץ ספרד שהיו יותר מיוצאי מצרים חוקרים עליהם לאמר כופרים אתם בדת הנוצרים (ר"י אברבנאל, מעייני ישועה יב ב ו). ואעפ"י שהיו חוקרים עליהם לא נמנעו משמירת תורת משה ע"ה בכל אפשרותם (שבט יהודה יא). ובזאת השנה (רמ"ב) התחילו לחקור בעד האנוסים בענין הדת (ספ' יוחסין ה), ועי' *חוֹקֵר.

— נפע', נֶחְקַר, — שחקרו אותו, שיכלו לחקר אותו, לא נֶחְקַר, לא היה באפשרות לחקרו, לדעת כמותו: וינח שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד לא נֶחְקַר משקל הנחשת (מ"א ז מז). ברתו יערה נאם יי' כי לא יֵחָקֵר כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ' מו כג). — יֵחָקֵר הדבר, במשמ' יחקרו אותו לדעת מהותו: כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה וְיֵחָקְרוּ מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמ' לא לז). — ואמר הפיטן: ולתבונתו הלא אין חקר, ומספר שניו לא יחקר (שח"ת ליום ג).—ובענין *חקירת העדים: נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר"ה ג א). עד שלא נחקרה עדותן (תוספתא כתוב' ג א).—ובחכמות ושאלות מדעיות: כי בעבור אשר היתה מלאכת חכמת הלשון בלי לכל נדרש ומבוא אל כל נחקר היתה היגיעה לגעת אל תכליתה ולעמוד על כל עניניה וכו' כי בעמוד על זה תהיה העמידה על כל הענינים הנחקרים (הרקמה, הקדמ' המחבר). שכל הדברים הנחקרים באותה החכמה ייוחסו אליו (נוה שלום א ג).

— פע', חִקֵּר, — במו קל בנחץ הפעולה: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וְחִקֵּר תקן משלים הרבה (קהל' יב ט).

— הפע', *הֶחְקִירוֹ, — עשה תחבולות לחקרו ולהביאו לידי הודאה: כתבו לה ומחקו והשקוה כדי להחקירה שתודה (ראב"ד עדי' ה ו).

— התפ', *הִתְחַקֵּר: ממדבר נתנה מקום הפקר, נגד השמש

[1]) אולי היתה כונת המליץ באן למשמ' השרש הקר [a]) בערב' בענין בזוי וזלזול.— [2]) לפי דעת החוקרים החדשים כל הכתוב לקוי. ואולי צריך להפסיק בתכלית ולחבר הוא חוקר עם אבן אפל וצלמות.— [3]) אחד המאמרים המעטים של ב"ס שהובאו בתלמוד אך בקצת שנוי נוסחה. בירוש': פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (ירוש' חגי' ב עו ג, בשם ב"ס). — ובבבלי שם: שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי' יג.).

[a]) حقر

לעין כל סוקר, סוררים שבנו צחיחה להתעקר, עת יבואו במשפט לְהִתְחַקֵּר (יול׳ כ בכ״ע׳ אֹרת הייס).

חֵקֶר, ש״ז, מ״ר חֲקָרִים, כמי חִקְרֵי, — א) פעולת החקירה ומסקנתה, Erforschung; investigation: כי שאל נא לדר רישון וכונן לְחֵקֶר אבותם (איוב ח ח). — ואמר בן סירא: לצאת אחריה בחקר[1]) וכל מבואיה ירצד (כ״ס גני׳ יד כב). — ואמר הפיטן: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בוכוח אף וְחֵקֶר יסכר פי דוברי שקר (מוס׳ א׳ כ״ה, אמץ אדירי). חֵקֶר מפקד לילה יגיה בלהב לילה, ח״ק הגה יומם ולילה, לגיהם יזכור (מוס׳ א׳ כ״ה, זכר תחלת). — אֵין חֵקֶר להדבר אי אפשר להגיע לדעת את הדבר בחקירה, מפני שהוא גדול, עמק, נשגב, בלי סוף: הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חֵקֶר לתבונתו (ישע׳ מ כח). גדול יי׳ ומהלל מאד ולגדלתו אין חֵקֶר (תהל׳ קמה ג). שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חֵקֶר (משלי כה ג). — ולא חֵקֶר: הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חֵקֶר (איוב לו כו). ירע כבירים לא חֵקֶר[2]) ויעמד אחרים תחתם (שם לד כד). — ועשה דבר ואין חֵקֶר: עשה גדלות ואין חֵקֶר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). — וְעַד אֵין חֵקֶר: עשה גדלות עד אין חֵקֶר ונפלאות עד אין מספר (איוב ט י). — ובמהמ״א: וו מלכות הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן (מד״ר בראש׳ ב). אין חקר לפורענותן של רשעים לעתיד לבא (שם ויקר׳ כז). מה הכוכבים הללו אין להם לא חקר ולא מנין כך ישראל אין להם לא חקר ולא מנין (שם דבר׳ א). וכן כתבו באותן אגרות שלום לכם עד אין חקר יודע לכם שארם אחד יש בינינו וכו׳ והמן שמו ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו (שם אסתר, אם על המלך טוב). — ואמר הפיטן: כל יקר וכל טוב מידך, לאשר תחפוץ עשות חסדיך, אין חֵקֶר לגדלתך, ואין מספר לתבונתך (שיר היחוד ליום ג). — חִקְרֵי לֵב, המחשבות והרגשות בדבר מהדברים: לפלגות ראובן גדולים חִקְרֵי[3]) לב (שופט׳ ה יו). — ואמר הפיטן: צופה כל נולדות, חופש כל העתידות, קורא הדורות מראש, חִקְרֵי לב לתור ולדרוש

---

[1]) בגוף הנדפס בהקר, והגהה על הגליון בחקר. — [2]) י״ם כי הכתוב משבש. — [3]) י״ם כי צ״ל הקקי כמו בפסוק שלפני זה.

(יול׳ א׳ כ״ה, אהן לפועלין). — ב) דבר עמוק, נסתר ונעלם שאדם מבקש להשיגו: הַחֵקֶר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא (איוב יא ז). — ואמר בן סירא: מחוה חליפות ונהיות ומגלה חקר נסתרות (כ״ס גני׳ מב יט). — ואמר הפיטן: חֵקֶר אלוה לא ימצא, ותכלית שדי לא תקצה (בהי״ת ליום ב). מי יטיף טוב טעמך, מי יחוה חֵקֶר הירותיך (יול׳ יוה״כ, מי יתנה). — וְחֵקֶר התהום, עמקו: הבאת עד נבכי ים וּבְחֵקֶר תהום התהלכת (איוב לח יו). — ובמשמ׳ החקירה בעיון שכלי: ורוז מקרא ותרגום תורה ונביאים שמונה, וכתובים משלשים אחד עשר. חִקְרֵי הלכות וסדרים ששה, ועליהם תלמוד שלשים וששה (מוס׳ ב׳ כ״ה, אזהרת). — ואמר המשורר: וצעדת בגבנוני הרריו, עדי באת אלי הבלית פלאיו, ויתהלך לבבך תוך דְקָרָיו, בבמה עוז הכה צעדיו ותמציא נהרות צופים בצוריו (ינחק בן רהב״ע, המאק הזין).

***חֶקְרוֹן**, ש״ז, — בה״פ מן חֵקֶר: כי רוב החקרון, כשרון ובאין חקרון אין מוסר (אכף הרופא 122). מכפרות המספר והאותיות כבוק כראשונה ואין קין לאחריהן כי אם חקרונם לא ישיגו היוצרים אבל יוצרם ידע חקרונם לכל (פי׳ יצי׳ לר״י בגלוני 162).

***חַקְרָן**, ש״ז, מ״ר חַקְרָנִים, — מי שחוקר, שטבעו לחקור בכל דבר: שביון (פנחס) הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הכל רואים את זכרות שלו בקיבה שלה בשביל החקרנים שלא יהו אומרים לא היתה שם טומאה (ספרי במדב׳ קלא). מפני הנפש הזאת נעשה האדם שלם בעולם הזה הגשמי ובה נעשה מכיר וחקרן (ריב״ל, עולם הקטן כג). ואלו לא ידעתיך והכרתיך מאז הפיטן והחקרן בטבעך הייתי אומר היות וה לך התכלית הראשון והעקרי באמת (דכך חכמ׳ לרמח״ל). — וקצת במשמ׳ של ולזול: ובמהר״ר חיים קליפירין ע״ה להיות שהיה חקרן גדול אמר להרב אדוני לא אוכל להתאפק מלשאול לכב״ת למה קמת לפני הבחור מלוא קומהך (עמה״מ, בעל הו״א לו). צריך כ״א ואחר ליזהר מאד להרחיק החקירות מלבו ולהשליכה מלבו לגמרי לבלי להיות ח״ו חקרן כלל רק להאמין בה׳ ובצדיקים אמתיים באמונה לבד בלי שום חקירות כלל (מגיד ביהות להר״ג נו). — ואמר המשורר: עסקן כדברים ודעתן חקרן ופיטן, בל דבריו במין היוצא מן המעטן (יל״ג, לידידו מיעזעס).

***חַקְרָנוּת**, ש״נ, — טבע החקרן[1]), מצוי בספרות החדשה.

---

[1]) לא נמצאה פתקה למלה זו, אך היא הקוקה

°חַקְרַנִי, ת"ז, לנק' חַקְרַנִית, — כמו חַקְרָן: ועל כן נקראת הנפש החכמה נפש ה ח ק ר נ י ת הואיל והאויר היוצא מן החזה יניעהו האדם ויתהכהו באשר יתהכו אותו שאר בעלי חיים (ריב"ל, עולם הקטן א).

א.חֹר[1]), חור, ש"ז, מ"ר חֹרִים, חֹרֵי, חֹרָיו, חֹרֵיהֶם, — א) פתיחה וחלל בגוף, נקב, בפרט ארוך וצר, Loch ; trou ; hole, למשל בדלת של ארון שדרך בו חלשים מעות לתוכו: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חֹר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא איש בית יי' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י). — ופתיחה בכותל: ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חֹר אחד בקיר (יחזק' ח ז). דודי (שעמד בחוץ) שלח ידו מן הַחוֹר ומעי המו עליו (שה"ש ה ד). — והחלל בראש מושב העינים: ועיניו תמקנה בְחֹרֵיהֶן ולשונו תמק בפיהם (זכר' יד יב). — ב) חֹר באדמה, בצור וכדומה, כמו מערה ישבו בה בני אדם: ויאמרו פלשתים הנה עברים יצאים מן הַחֹרִים אשר התחבאו שם (ש"א יד יא). בערוץ נחלים לשכן חֹוֲרֵי עפר וכפים (איוב ל ו). — ולחיות טרף: אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חֹרָיו ומענתיו טרפה (נחו' ב יג). — ומצוי בתומ"ד, °חוֹרֵי הנמלים: ח ו ר י הנמלים שבתוך הקמה (פאה ד יא). ח ו ר י נמלים אסורין משום גזל (תוספתא שם ב יו). ח ו ר י הנמלים שלנו בצד הערימה (ירוש' חלה א נח.). נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכהלין ומה ש ב ח ו ר י נמלים (תעני' ה.). צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן וכו' ומהריבין ח ו ר י נמלים (מו"ק ו:). — ולחברבר: והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי ח ו ר ו (ירוש' ברכ' ה ט.). מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להן הראו לי את ח ו ר ו הראוהו את ח ו ר ו נתן עקבו ע"פ ה ח ו ר יצא ונשכו ומת אותו ערוד (ברכ' לג.). טיבו של ח ו ר זה להיות מגדל שרצים (מד"ר שה"ש, פשטתי). — וחורי מערה: ח ו ר י המערה וסדקי המערה מטבילין בהם במה שהם (מקוא' ו א). — ובכותל וכדומה: כשהיה שם ח ו ר והיא נהגית מן ה ח ו ר כשם שהזורעים נהנין מן הערוגה (ירוש' שבת יא יג.). כשהיה בפתח ח ו ר אסור להשתמש מתוכה ל ח ו ר ומן ה ח ו ר לתוכה (שם א ג.). שכן ראוי ליכנס בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו ח ו ר פחות מטפח (שם ערוב' ג כ ד). ח ו ר י בית העליונים ותחתונים וגג היציע (פסח' ח.). זה יכול להכניסו ל ח ו ר י ן ולסדקין וזה אינו יכול להכניסו ל ח ו ר י ן ולסדקין (שם). כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה ש ב ח ו ר י ן ומה שבסדקין כך המן מגיד להם לישראל מה ש ב ח ו ר י ן ומה שבסדקין (יומ' עה.). שנוהגים נסרים סביב פתחי הלונות ופותחין במקום ח ו ר י קיבוע הקורות (רש"י כ"ק סז.).—ואמר הפיטן: וענו חוזיהם, שאול משכניהם, ב ח ו ר י עפרים ועמקי נשיה (בכת שמעו, אמתר עדתין). —ואמר המשורר: ופגש קדקדי בענן תלאות, ועלי סחפו גשמי מטריו, ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע ל ח ו ר י ו (רשב"ג, בירי שלמה יב).

ב.חֹר[1]), חור, ש"ז, מ"ר חֹרִים, הוֹרִים, — אדם רם היחס, שר, Edler ; noble: ותשלח (המלכה איזבל) הספרים אל הזקנים ואל הַחֹרִים אשר בעירו (מ"א כא ח). ואמר אל הַחֹרִים ואל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על החומה (נחמ' ד יג). ואקבצה את הַחֹרִים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (שם ז ה). ואריבה את הַחֹרִים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים (שם ה ז). בגלותו את יכוניה בן יהויקים מלך יהודה מירושלם בבלה ואת כל חֹרֵי יהודה וירושלם (ירמ' כז כ). ואת כל חֹרֵי יהודה שחט מלך בבל (שם לט ו). גם בימים ההם מרבים חֹרֵי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה (נחמ' ו יז). ואריבה את חֹרֵי יהודה ואמרה להם

בזכרוני, אף שנעלם ממני עתה המראה מקום.

[1]) בערב' חֻ'ר a). בריש דגושה, חר באבן הרכב של הרחים שדרך שם יערו את הדגן.

a) حُرّ

---

[1]) מן שרש חרר, במשמ' חֹפש, עי"ש. קצת החדשים ראו בזה א ר מ י ו ת, ר"ל מלה ארמית שאולה, אך כבר דחה נלד' דעת זו ואמר שהיא עברית גמורה והמתיע בשמוש השרש ח ר ר גם בערב' במשמ' זו. וריב"ג הביא מלה זו בשרש חור ואמר: כן חרים חורים וכו' הם גדולי הארץ ושריה וקורים להם בלשון ערב ביאץ' וענין המלה הזאת לבן. ע"כ. ובאמת, ביצ'ה אלבלד a) ר"ל בערב' אחד מטובי העיר שאליו מתקבצים בני העדה. וכן ראב"ע מענין לבן: ודמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה גדולה לחשך. ע"כ. אפס, כי שמוש המלה חורים בתלמוד בענין העבדות מעיד

a) بيضة البلد

מה הרבר הרע הוה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת (שם יג יז). — וכנג׳: חֹרֶיהָ ואין שם [1] מלוכה יקראו וכל שריה יהיו אפס (ישע׳ לד יב). — בֶן־חוֹרִים, שנולד מחורים, מגדולי היחס: אשריך ארץ שמלכך בֶּן־חוֹרִים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי (קהל׳ י יז). אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ב״ק ח ט). — ואמר המשורר: היות גבר ובן חורין ואורח, מהיר צדק ישר לבב וארח (בד״מ לרה״ג יז). הגבר בבל רגע חסדיך, לשים בני חורים עבדיך (רמב״ע, בתאב אלמחאצ׳רה יט, כ״י ד׳ ילין, בשם משורר שלא נקב שמו). — *יצא העֶבד בֶּן־חוֹרִים. יצא לחפשי מעבדותו ונהיה בֶּן־חוֹרִים: הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין (פאה ג ז). משחרב בית המקדש בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה (סוט׳ ט יה).—עשאו בן חוֹרים, הוציאו לחפשי: העבד שהיה אוכל בתרומה ובאו ואמרו לו מת רבך וכו׳ או עשאך בן חורין (תרומ׳ ח ה). המוכר עבדו לעבו״ם או לחוצה לארץ יצא בן חורים (גיט׳ ד ו) עשיתי פלוני עברי בן חורין עשיתיו בן חורין עושה אני אותו בן חורין (תוספתא ב״ב ט יד). טבי עבדי עשיתי בן חורין (ירוש׳ גיט׳ א מג ד). — ובהחלט, בֶּן הוֹרִים, עבר שיצא לחפשי: מי שחציו עבר והציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט׳ ד ה). — ובת חוֹרים, שפחה שיצאה לחפשי: לישא שפחה אינו יבול שבבר חציו בן חורין בת חורין אינו יבול (לישא) שבבר חציו עבד (גיט׳ ד ה). — בני חורים: בני חורין ובני ברית והנשים בבלל הנזק והניזק והמזיק בתשלומין (ב״ק א ג). ואין רשאין (האפוטרופסים) להוציא עבדים בני חורין אבל מוכרין אותן לאחרים ואחרים מוציאין אותן בני חורין (תוספתא תרומ׳ א י). — *נכסים בני חורים, ההפך מן מְשֻׁעבדים שלא הוקצו לגבות מהם חוב: אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין (ב״ק ח:). שטרי שיש בהם אחריות נכסים גובה מנכסים משועבדים ושאין בהם אחריות נכסים גובה מנכסים בני חורין (ב״מ יג:). גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסין בני חורין (ב״ב קנז:). — *ובת חורים, אדמה לא משועבדה: ואם מכרה (המזיק את העדית שיש לו) אין הניזק גובה אלא מזיבורית שביר המזיק שהיא בת חורים (טוחו״מ קיט ג).— ובהשאלה, *בן חורין לדבר מן הדברים, שהרשות בידו לעשות או לא לעשות: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבות ב יו). שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה (שם ו ב).— ובלי בן, חור מדבר, חורים מהדבר, חפשי: אמר הקב״ה לישראל בני בך חשבתי שתהיו חורין מן המלביות (מד״ר דבר׳ ה).

שהוא מלשון חרר במשמ׳ חרות.—[1]) י״א בי הכתוב משבש.

חֹר, חוּר, ב״ז, — במו חֹר, מקום מחבוא בארמה לנחש וברומה: ושעשע יונק על חֻר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ירו הדה (ישע׳ יא ח). והוא עם בזוז ושסוי הפח בַּחוּרִים [1]) בלם ובבהי בלאים החבאו (שם מב כב).

חרא[2]), ממנו חָרָא, מַחְרָאָה.

חֲרָא[3]), ב״ז, מ״ר חֲרָאִים, חֲרָאֵיהֶם [4]), — השם הגם ההמוני לצואה היוצאת מהגוף, Dreck; merde; muck: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לרבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאבל את חראיהם [5]) ולשתות את שיניהם עמבם (ישע׳ לו יב), ועי׳ חרי.

א׳חרב, ממנו: א.חָרֵב, א.חֹרֶב, א.חָרֵב, חָרָבָה, חָרָבוֹן.

א.חָרֵב, ת״ז, נקב׳ חֲרֵבָה, חריבה, מ״ר חֲרֵבִים, חֲרֵבוֹת, — יָבֵשׁ, לחם וכדומה, trocken; sec; dry: ובל מנחה בלולה בשמן וַחֲרֵבָה לבל בני אהרן תהיה (ויקר׳ ז י). טוב פת חֲרֵבָה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). בשהייתי לומד תורה אצל ר׳ יוחנן החורני ראיתי שהיה אובל פת חריבה במלח בשני בצורת (ר״ה בר׳ לדוק, יבמ׳ טו:). בך היה מנהגו של ר׳ יהודה ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לביריים ואובל ושותה עליה קיתון של מים (תענ׳ ל.).

א.חֹרֶב, ב״ז, — א) חֹם השמש, חֹם יָבֵשׁ, שאין בו לחות ורטיבות, Hitze; chaleur; heat: הייתי ביום אבלני חֹרֶב וקרח בלילה (בראש׳ לא מ). וסכה תהיה לצל יומם

[1]) עי׳ ערך הפח.
[2]) בערב׳ חֹרא a).
[3]) בערב׳ חַרא׳ b). — [4]) בך קניג. — [5]) בתיב והקרי צואתם, מפני שהשם חרא היה גם ותמוני.

a) خرا | b) خرٔا

מהֹרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע' ד ו). מחסה מזרם צל מחרב (שם כה ד) כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה (שם ה). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (ירמ' לו ל). עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). — ואמר בן סירא: שמש מביע בצאתו חמה מה נורא מעשה יי' כהצהירו ירתיח תבל לפני חרבו[1]) מי יתכלכל (כ"ס גני' מג ב-ג) — ב) יֹבֶשׁ, סגולת דבר שאין בו לחלוחית ורטיבות, שאין בו שום מים וכדומה, Trockenheit; sécheresse; dryness: הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל (שופט' ו לז). יהי נא חרב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל (שם לט). חרב אל מימיה ויבשו (ירמ' נ לח). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר (חגי א י-יא). — ואמר המשורר בכתר מלכות: ומבי חרב ולחמי רשף נהפך לחרב לשדם (רשב"ג, כ"מ).

ב. **חרב**[2]), ממנו ב.חָרֵב, ב.חֹרֶב, ב.חֶרֶב, *חרבה, *חרבן.

ב. **חָרֵב**, ת"ז, לנק' חֲרֵבָה, מ"ר חֲרֵבִים, חֲרֵבוֹת, — מקום חרב, שנהיה ריק ע"י מלחמה וכדומה מאנשים, מבניגים, zerstört, verwüstet; détruit, déserté; laid waste, destroyed: כה אמר יי' עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם וגו' קול ששון וקול שמחה (ירמ' לג י-יא). עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן (שם יב). העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב (חגי א ד). יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו (שם ט). ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ' ב ג). ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את חומת ירושלם (שם יז). חלקו בכור לארץ ישראל שהיתה חריבה באותן

[1]) אולי הכתיב חרבו ולא חורבו מעיד שהיה גם שם חרב או אפילו חרב.

[2]) גם אשור'. ארמ', בערב' חרב a).

a) خرب

הימים (ירוש' מגי' א ט). העיר האבילה והחריבה והרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים (שם ברכ' ד ג). — ומ"ר: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות[1]) והנשמות והנהרסות בצורות ישבו (יחזק' לו לה). כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (שם לח).

ב. **חָרֵב**, ב"ז, — מעמד מקום חרב: כי בי נשבעתי נאם יי' כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה (ירמ' מט יג). וחדשו ערי חרב שממות דור ודור (ישע' סא ד).

א. **חָרַב**, פ"ע, עת' יחרב, ויחרב, חרבי, — חרבו המים, נתנגבו, והדבר שהמים היו עליו נהיה יבש: vertrocknen; sécher; become dried: בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (בראש' ח יג). — ונהר, ים: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאזניחו נהרות דללו וחרבו יארי מצור (ישע' יט ה-ו). יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושע יג יה). ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות במדבר (תהל' קו ט). האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (ישע' מד כז). — והאדמה חרבה מהמים שעליה, יבשה: ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (בראש' ח יג).

— הפע', החריב, אחריב, והחרבתי, — עשה שיחרב, הוביש, החריב את הנהר וכדומה: אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף פעמי כל יארי מצור (ישע' לז כה). אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש (שם מב יה). הן בגערתי אחריבים אשים נהרות מדבר (שם נ ב). והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ' נא לו). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה (ישע' נא י).

— פֻע, חֹרַב, חֹרְבוּ, — כמו קל: יתרים לחים אשר לא חרבו (שופט' יו ז).

ב. **חָרֵב**[2]), חרב, א) פ"ע, יחרב, יחרבו, יחרבו, תחרבנה, נווי חרבו[3]), מק' חרב, — חרבה הארץ, היתה חרבה,

[1]) לא נתברר סבת החטף קמץ של האות ח, בעוד שבנקבה יחידה היא בחטף פתח. וכבר דחה קניג (Kö. I, 241) דעת בטב' (Bö. s. 210) כי זו פעולת נטיית התת לקטצות.

[2]) בערב' חרב a), והדין נותן שיהיה העבר בעבר' חרב, אך יש קראים בריש פתוחה. — [3]) שוא הריש נח, חריבו,

a) خرب

: zerstört w.; dev. désruit; bec. destroyed
והיתה ארצה לזפת בערה לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה מדור לדור תֶּחֱרַב לנצח נצחים אין עבר בה (ישע' לד ט-י). כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תֶּחֱרַב מאין יושב (ירמ' כו ט). שמו שמים על זאת ושערו חָרְבוּ מאד נאם יי' (שם ב יב). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יֶחֱרָבוּ (עמו' ז ט). בכל מושבותיכם הערים תֶּחֱרַבְנָה והבמות תישמנה למען יֶחֶרְבוּ ויאשמו מזבחותיכם (יחזק' ו ו). והערים הנושבות תֶּחֱרַבְנָה והארץ שממה תהיה (שם יב כ).—והגוי חָרֵב, נשבר וחדל מהיות גוי: כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חָרֹב יֶחֱרָבוּ (ישע' ס יב). — ומצוי בתלמ' ומדר': בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר (תענ' ד ו). משחרב בית המקדש בטל השמיר (סוט' ט יב). משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (תוספתא שם יה יא). מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברכ' ח.). מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה (שם לב:). מיום שחרב ב"ה לא נראית רקיע בטהרתה (שם נט.). ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה המלכות על ישראל פ' שנה עד שלא חרב הבית גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית מ' שנה עד שלא חרב הבית גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות (שבת טו.). עצי ירושלם של קינמון היו ובשעה שהיו מסיקין מהן ריחן נודף בכל ארץ ישראל ומשחרבה ירושלם נגנזו (שם סג.). לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת (שם קיט:). לא חרבה ירושלם אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה (שם). מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזיון קדשים (יומ' ט.). אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן (קסרי וירושלם) אל תאמן ישבו שתיהן אל תאמן חרבה קסרי וישבה ירושלם חרבה ירושלם וישבה קסרי תאמן (מגי' ו.). מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגי' יג:). מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים צימוקין לעולם יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין (תענ' יט:). לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה וכו' ולא עבדו לפנים משורת הדין (ב"מ ל:). מפני מה חרבו חנויות של בית הינו ג' שנים קודם ירושלם מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה (שם פח.). מיום שחרב ביהמ"ק ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים (ב"ב יב.). מיום שחרב ביהמ"ק לא הוגשמה רוח דרומית (שם כה:). משחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריזין (על האבדה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ב"מ כח:). מיום שחרב ביהמ"ק אין שחוק להקב"ה (ע"ז ג:). בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם שהיה עומד בבית המקדש אמר לו מה לידידי בביתי (מנח' נג:). — וכינ' חָרֵב, חֲרֵבָה: כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת לסוף חרבה (שבת יא.). בעון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל (שם לג.). — *וכרם וכדומה: כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא' ה א). כרם שחרב מאמצעו אם אין שם ששה עשרה אמה לא יביא זרע לשם (שם ד א). — ב) פ"י: ואל יושבי פקוד חֲרֹב והחרם אחריהם נאם יי' (ירמ' נ כא). חִרְבוּ כל פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם (שם כז).

— נפע', נֶחֱרַב, נֶחֶרְבוּ, נֶחֱרֶבֶת, נֶחֱרָבוֹת, יֵחָרֵב, — כמו קל, נעשה חָרֵב, הארץ, הגוי, המלכים: נֶחֶרְבוּ המלכים ויכו איש את רעהו (מ"ב ג כג). בתתי אתך עיר נֶחֱרֶבֶת כערים אשר לא נושבו (יחזק' כו יט). ועריו בתוך ערים נֶחֱרָבוֹת תהיינה (שם ל ז). — ובתלמוד: ויצאה סנהדרין גדולה לקראתו (של נבוכדנצר) ואמרה לו הגיע זמן הבית הזה ליחרב (ירוש' שקל' ו ג). כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב (ערוב' יח:). יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב (יומ' לט.). והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל

ואמר ריב"ג: וכן הוא (הקמץ) שלא בהקיצה בושערו חרבו מאד אך המשפט להיות כמו קִרְבוּ שאו את אחיכם וכבר רצו אנשים שחושבים להם חכמים שיוציאוהו במבטא כלשון מוצא חרבו המים ולשים הריש דגשות כאשר בפרקו נזמי הזהב אעפ"י שהיא סברא חלושה מאד והראינו אותם המסורה עליו (על ושערו חרבו) לית דכוותיה והראינום עוד המסורת על חרבו המים שנים ושבו לאחור, ע"כ, וכונתו שאלה החכמים רצו לקרא החית בקמץ גדול מבנין הכבד, אך המסורה לית דכותיה והמסורה חרבו שנים מעידה כי חרבו שערו נקראת הרש בחטף קמץ. והעיד רד"ק בפרוש שהשוא הוא נח: כי יש אומרים כי השוא (של ברתו יערה) נח וקראים הקמץ חטוף כמו חרבו מאד (מכלול, בהה"ס), ולא כמו החדשים (Stade § 63 ,הברה פתוחה, Ges.K: schweb. Schwa, (Kö.II, 453 chorebu, יען הקריאה המסורה היא העקר.

מפני מה אתה מבעית עצמך יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב (שם לט:). זה צדקיה שנחרב בית המקדש בימיו (סנה' קג.). ועתיד ביהמ"ק ליחרב וקרבנות ליבטל (פסיק' רבתי טו). — ואמר המשורר: יקל בעיני כל טוב ארץ ספרד כמו יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב (ר"י הלוי, לבי במזרח).

הפע', החריב, החרבתי, החריבו, אחריב, מחריב, מחריביך, — עשה שיהיה חרב, zerstören ; détruire ; to destroy: נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שופט' יו כד). החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם (ישע' לז יח). וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה (יחזק' יט ז). הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר (צפנ' ג ו). מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע' מט יז). — ובספרות התלמ': יכול בחרבן בית המקדש חתם (ירמיהו) ת"ל עד הנה דברי ירמיהו כמפולת שלמחריביו חתם (ירוש' ברכ' ה ת ד). שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את את כל העולם כולו (ערוב' יג.). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו (פסח' מט.). עתידים מחריבים ליפול ביד פרס קל וחומר ומה מקדש ראשון שבנאוהו בני שם והחריבוהו כשדיים נפלו כשדיים ביד פרסיים מקדש שני שבנאוהו פרסיים והחריבוהו מחריבים אינו דין שיפלו מחריבים ביד פרסיים (יומ' י.). אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יטעוך עכו"ם להחריבו (שם סט.). שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו (סוכ' נב.). ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו מפניה (גיט' לא:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (כנה' לו:). אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו (ע"ז יח.). הרבה קולות בראתי בעבים וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו וכו' שאלמלי שתי קולות יוצאות משביל אחד מחריבין את כל העולם (ב"ב טז.). אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה הגלית את בני ומסרתן בידי האומות והרגום בכל מיתות משונות והחרבת את בית המקדש מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך (מד"ר איכ', פתיח'). אפילו דברים שאת רואה קוצין בתורה תילי תילין יכולות הן להחריב את העולם ולעשותו תל (שם שה"ש, רא:ו). — ותורי נמלים וכדומה: מחריבין חורי הנמלים במועד (ירוש' מו"ק א פ ג). — ובהשאלה, בענין קלקול הלשון וכדומה: החריב לשון העברית (תבו' דונש על רסע"ג ה).

— הפע', החרב, — שהחריבו אותו: החרב נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו (מ"ב ג כג). ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה (יחזק' כט יב). יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה (שם כו ב).

— התפ', *התחרב, — כמו נחרב, שהחריבו אותו: אין סוף לרעות שעשיתי גרמתי לבית מקדשך שיתחרב והרגתי הנביאים (פסיק' רבתי לא).

ג·חרב[1], ממנו חרב, *חרבה.

חרב[2], ש"נ, כהפס' חרב, כנ' חרבי, מ"ר חרבות, סמי' חרבות, כנ' חרבותיו, חרבותם, חרבותיהם, —

א) כלי זין, כלי חד עשוי מברזל בעין סכין ארוכה פהות או יותר רחבה, יכו בה את האויב, ויכרתו בה את ראשו וכדומה, Schwert ; épée ; sword: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גמד ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שפט' ג טז). וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש"א יג יט). וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (שפט' ג כא). ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי (ש"א כא ט). אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (ברא' מח כב). ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח (שם לד כה). ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך (יהוש' כד יב). כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל' מד ז). כי לא בחרבם ירשו ארץ (שם ד). כי מפני חרבות נדדו (ישע' כא טו). הפשי חרבות כלם (יחזק' לח ד). ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם

---

[1]) בערב' חרב a) במשמ' חד ושנון.
[2]) בארמ' חרבא. בערב' חרב b) מלחמה, חרבה c) כמו חנית.

---

a) حرب b) حَرب c) حَرْبَة

עליהם (מ"א יח כח). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד י). — הָרַג בחרב: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים (שמות כב כג). לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט). רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם (שם יג כב). ואתו הרגת בחרב בני עמון (ש"ב יב ט). פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ"א ב לב). אשר הרג את כל הנביאים בחרב (שם יט א). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' טו ג). בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו (יחזק' כג י). ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה (שם כו ו). עמך בחרב יהרג (שם יא). — הִכָּה בחרב: ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו (ישע' לז לח). ואת כל יהודה אתן ביד מלך בבל והגלם בבלה והכם בחרב (ירמ' כ ד). ולקחת את השלשית תכה בחרב סביבותיה (יחזק' ה ב). — ורגילה מאד המליצה הָרַג לפי חרב, הִכָּה לפי חרב: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב (בראש' לד כו). ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו (במד' כא כד). הכה תכה את ישבי העיר ההוא לפי חרב (דבר' יג טז). והכית את כל זכורה לפי חרב (שם כ יג). — והחרים לפי חרב: החרם אתה (את העיר) ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב (דבר' יג טז). ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה וחמור לפי חרב (יהוש' ו כא). — נָפַל בחרב והִפִּיל בחרב: ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד' יד ג). ונפלו בחרב איביהם (ירמ' כ ד). מתיך בחרב יפלו (ישע' ג כה). והפלתיו בחרב בארצו (שם לז ז). ובניך ובנתיך בחרב יפלו (עמו' ז יז). בחרבות גבורים אפיל המונך (יחזק' לב יב). — ולפי חרב: ויפלו כלם לפי חרב עד תמם (יהוש' ח כד). — מֵת בחרב, הֵמִית בחרב: הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב (ירמ' יא כב). ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נא). ואשבע לו ביי' לאמר אם אמיתך בחרב (שם ב ח). והבא אחריה המת בחרב (מ"ב יא טו). — נָתַן

בחרב: ומהי קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ט). — חָגַר החרב, חבר אותה אל החגורה במתניו: ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת (ש"א יז לט). ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגר גם דוד את חרבו (שם כה יג). — שָׁלַף חרבו מתערה, הוציאה מהתער כדי להכות בה: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שפט' ח כ). שלף חרבך ומותתני (שם ט נד). ותרא האתון את מלאך יי' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו (במד' כב כג). — שְׁלֵף חרב, איש שיודע לשלף החרב, שיודע להלחם, שנלחם בחרב: ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב (שפט' כ ב). כל אלה יש לפי חרב (שם כה). ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש (ש"ב כד ט). — השיב חרבו אל תערה, אל נרנה, עי' במקומו. — אָכְלָה החרב, הרגה: אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר (דבר' לב מב). ויקרא אבנר אל יואב (שאנשיהם נלחמו זה בזה) ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). אל ירע בעיניך את הדבר הזה (כי נפלו רבים במלחמה) כי בזה וכזה תאכל החרב (שם יא כה). וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא (שם יח ח). ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח). אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית (ירמ' ב ל). התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך (שם מו יד). — ואֻכַּל חרב: ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישע' א כ). — נָשָׂא חרב אל פלוני, נלחם אתו, ואמר הנביא בחזון השלום בין העמים והלאמים: ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד). — חַלְלֵי חרב, עי' חָלָל. — קָרָא חרב על, קרא עליו מלחמה: לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ נאם יי' צבאות (ירמ' כה כט). — הֵרִיק חרב אחריו: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה (ויקר' כו לג). והשלשית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם (יחזק' ה ב). — אחוז חרב, תפש חרב, חרב חדה, מרוטה, שנונה, נטושה, עי' ב"א במקומו. — הביא חרב על ארץ, על עם, הביא עליהם מלחמה: והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית (ויקר' כו כה). כה אמר אדני יי' להרים

ולגבעות לאפיקים ולגיאות הנני אני מ ב י א עליכם חרב ואבדתי במותיכם (יחזק' ו ג). חרב יראתם וחרב א ב י א עליכם (שם יא ח). או חרב א ב י א על הארץ ההיא ואמרתי חרב תעבר בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יד יז). — יצא בחרב לקראתו, יצא עליו למלחמה: ויאמר אליו אדום (לישראל שרצו לעבר דרך ארצו) לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך (במד' כ יח). — חרב לפלוני, קריאה במשמ' נלחמה למען פלוני, בעזרת פלוני: ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו' ויקראו חרב ליי' ולגדעון (שפט' ז כ). — נתן חרב בידי פלוני, נתן לו סבה ויכלת להלחם בו: ויאמרו אלהם (העם למשה ולאהרן) ירא יי' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו ל ת ת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). — שבויות חרב, שנלקחו שבי במלחמה: ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (ברא' לא כו). — חי על חרבו, חי על מה שהוא משיג בכח החרב: הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ועל חרבך ת ח י ה ואת אחיך תעבד (ברא' כז לט-מ). — עונות חרב, שבשבילם חרב באה על הארץ: גורו לכם מפני חרב כי חמה ע ו נ ו ת חרב (איוב יט כט).— חרב המתהפכת, שהשכין אלהים לפני גן העדן לשמרו מפני אדם ואשתו: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (ברא' ג כד). — *צחצוח חרבות: אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח ח ר ב ו ת אל תיראו מפני הגפת תריסין וכו' (סוט' מ א). — *וחרב חדה מונחת על צוארו, משל לסכנה שאין להמלט ממנה: אפילו ח ר ב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ' י.). — ודמיון לדבר חד, מזיק: שניהם (של האויבים) חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל' נז ה). הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם (שם נט ח). דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יד).— *ומשל לכח עז מכריע שאי אפשר לעמוד בפניו, ואמר החכם: האמת היא ח ר ב על השוא (מוכרי הפלוסופ' ב א). ובשכל יחלק מה שלא יחלק ב ח ר ב (אמונות רמה א ז). — ואמר המשורר: בעט סופר יהי עושה אתי בין אשר לא יעשה גבור ב ח ר ב (רמב"ע, תרשיש י). — *וחרבו של מלאך המות: כל שבעה ה ח ר ב שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חדש היא חוזרת לתערה (ירוש' מו"ק ג פ"ג ג). — וספר מלאך המות: וכשאני עומד למעלה מן המטה ו ח ר ב י שלופה בידי ג' טפות נוטפות מן ה ח ר ב באחת מת ובאחת הוא מסריח ובאחת פניו מוריקות (פרקי רבנו הקדוש). — ומ"ר יחרבים, ככ' חרביו: ועל כן אל ששוני לא אהי שש ולא אדאג לעולם מבאביו, ולא אקצוף לעולמים למעשיו, ולו החליף בכליותי ח ר ב י ו (ר"מ זכות לקו"ק פג).— ב) כלי אמנות חד עשוי מברזל או חמר קשה אחר, צ׳ר וכדומה, לפתח אבנים, לחתך בשר וכדומה [1]), schneidendes Gerät; instrument tranchant; cutting instr.: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ כה). בעת ההיא אמר יי' אל יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית ויעש לו יהושע חרבות צרים וימל את בני ישראל (יהוש' ה ב-ג). — ובפרט *הברזל החד של המחרשה: הנוגע בעול וכו' ב ח ר ב [2]) ובבורך וביצול טמא (כלים כא ב). ה ח ר ב שפרשה עם יתדות המחרישה הרי זו טמאה מפני שהוא מנקר בה חליות של באר (תוספתא כלים כ"ב א). — ג) חרב החזה, שם עצם בגוף בעלי חיים: בקצה עצם הרוחב של החזה תלוי למטה תנוך ארוך ועוקצי הנקרא ח ר ב החזה (עמודי השמים, תפארת אדם כ:). — ד) שם לאחד הקלפים של משחק: שאלוני ומי המציא קלפים ומי חשך מאור עולם בנשפם, ואמרתי מתי תופת מצאום לאבד יושבי תבל וטפם, וצורתם ותבניתם מגלות וזדון לבם ותרמיתם ואפם, ח ר ב ו ת בם לדקר בל מצחק ונפשותם אשר שמו בכפם, ותרעלה בכוסותם יכסון והעצים להתלות בקצפם (מתק שפת' לרע"פ 44).

א. **חרבה** [3]), ש"נ, מ"ר חרבות, החרבות, בחרבות, בחרבות, סמי' חרבות, כנ' חרבתיו, חרבתיך, חרבתיהם, — א) מקום חרב, ארץ, עיר חרבה, בית

— [2]) בערב' חרבה a). ואולי זו היא המשמעה הראשנה של השם חרב, ואעפ"כ סדרתי משמ' של כלי זין של מלחמה קודם, מפני שהיא יותר מצויה. —[2]) פרש רה"ג: פי' סייף בטיית והוא העץ שתופס בו האיש החורש ידו. ע"כ. וכן רמב"ם: עץ דמיון סייף ניתן בעין המחרישה מחובר בו והוא אשר בו יתויק המחרשת בידו. ע"כ. וכן ר"ש: החרב הוא העץ שתופס בו האיש החורש.

[3]) בערב' ח'רבה b).

---

a) حَرْبَة b) خِرْبَة

חָרֵב וכיוצא בוה, Verödung, Trümmerstätte : désolation ; ruine ; desolation, ruins : והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חָרְבָּה (ירמ' כו יז). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי על ירושלם ועל כל ערי יהודה והנם חָרְבָּה היום הזה ואין בהם יושב (שם מד ב). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לְחָרְבָּה תהיה הארץ (שם ז לד). כי נשבעתי נאם יי' כי לְחָרְבָּה יהיה הבית הזה (שם כב ה). את ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה את שריה לתת אתם לְחָרְבָּה לשמה לשרקה ולקללה (שם כה יח). עריך חָרְבָּה אשים ואתה שממה תהיה (יחזק' לה ד). ואתנך לְחָרְבָּה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (שם ה יד). הרי ישראל אשר היו לְחָרְבָּה תמיד (שם לח ח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לְחָרְבָּה [1]) (ישע' סד י). כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חֳרָבוֹת כה אמר יי' צבאות המה יבנו ואני אהרום (מלא' א ד). והושבתי את הערים ונבנו הֶחֳרָבוֹת והארץ הנשמה תעבד (יחזק' לו לג-לד). והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונשבו הערים וְהֶחֳרָבוֹת הבנינה (שם י). חי אני אם לא אשר בֶּחֳרָבוֹת בחרב יפלו (שם לג כז). כשעלים בֶּחֳרָבוֹת נביאיך ישראל היו (שם יג ד). להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות לֶחֳרָבוֹת השממות ולערים הנעזבות (שם לו ד). דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חֳרָבוֹת שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהל' קב ז-ח). — וסמי' : והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה וּלְחָרְבוֹת עולם (ירמ' כה ט). וכל עריה תהיינה לְחָרְבוֹת עולם (שם מט יג). פצחו רננו יחדו חָרְבוֹת ירושלם כי נחם יי' עמו גאל ירושלם (ישע' נב ט). ובנו חָרְבוֹת עולם שממות ראשנים יקממו (שם סא ד). כי חָרְבֹתַיִךְ ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב (שם מט יט). כי נחם יי' ציון נחם כל חָרְבֹתֶיהָ וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' (שם נא ג). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וְחָרְבוֹתֶיהָ אקומם (שם מד כו). לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חָרְבֹתָיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם (עזרא ט ט). ונוע ינועו בניו ושאלו ודרשו מֵחָרְבוֹתֵיהֶם (תהל' קט י). — חָרְבוֹת מֵחִים, עי' מֵחַ.

ב. חָרְבָּה[2]), ש"נ, מ"ר חֳרָבוֹת, — בנין מפאר, היכל, Palast ; palais ; palace : למה לא מרחם

— [1]) בקצת כ"י לחרפה.

[2]) עי' הערה לקמן.

אמות וכו' כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי עם מלכים ויעצי ארץ הבנים חֳרָבוֹת [1]) למו או עם שרים זהב להם הממלאים בתיהם כסף (איוב ג יא-יה).

חָרָבָה, ש"נ, מ"ר חֲרָבוֹת, — האדמה שאינה מכסה מים, הפך מן ים וכדומה, d. Trockene; terre ferme; dry land : ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לֶחָרָבָה ויבקעו המים ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד כא-כב). כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בֶּחָרָבָה מתו (בראש' ז כב). ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יי' בֶּחָרָבָה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בֶּחָרָבָה (יהוש' ג יז). ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יי' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל הֶחָרָבָה וישבו מי הירדן למקומם (שם ד יח). ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת הֶחָרָבָה (חגי ב ו). המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך וכו' בין הים לחרבה בין מים העליונים למים התחתונים (פסח' קד.). — ואמר המשורר : ועיני שלחה יבלי בכי ולו מתהום תדלה אזי היתה לחרבה (ראב"ע, הותלתי נכוכה).

*חֻרְבָּה, ש"נ, מ"ר חֻרְבּוֹת, — כמו חָרְבָּה : היה שם (בתוך החצר) חורבה ר' יוחנן אמר נותן חורבה לבעליה (ירוש' ערוב' ח כה.). היה משתמש בחורבה דרך חלון (שם). חורבת ראובן בתוך חצר שמעון ושמעון משתמש בה כמי שהיא שלו (שם). תלוש מן החורבה הזו שתקנה לך אוירה (שם דמאי ו כה ג). מוכר לו חורבה ומשייר לו אוירה (שם קדוש' א ס:). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי

—[1]) כל הקדמונ' ראו במלה זו השם א. חָרְבָּה, בנין חָרֵב. אך אין זה מתישב יפה לפי המליצה. יש מי שדמו מלה זו להמלה הערב' הרם, אהראם a), שהוא שם להבנינים הגדולים שבנו מלכי מצרים הקדמונ' על קבריהם, ואחרים דמוהו להשם מחראב b) בערב' שהוא שם להדוכן שעומד עליו החזן במסגד (ואמרו חכמי הערבים שנקרא הדוכן בך מפני שמשם האמאם עושה מלחמה עם השטן), בבית כנסת, וגם שם לבית כנסת, ולחדר קבלת אורחים של המלך, וקצת החדשים הגיהו ארמנות, היכלות. בכל זה יש לפקפק, עכ"פ לפי הנוסחה המסורה אנו צריכים לפרש את השם חֳרָבוֹת כאן במשמ' בנין מפאר, אף שאי מקור לזה.

a) هرم , اهرام b) محراب

לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל (ברכ׳ ג.). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה (תוספתא ב״מ יא ד). (המוכר) אויר חורבתו לחבירו לא עשה בלום ובו׳ והיאך אפשר לאדם למכור אויר חורבתו לחבירו (ירוש׳ דמאי ו כה ג). מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה (שם ב״ק ט ו ד). השועל הזה מצפה בחורבות לבשיראה בני אדם לאיזה צד יהי בורח (מד״ר רות, ויהי בימי).

***חַרְבָּה,** ש״נ, — במו חֶרֶב, במשמ׳ סכין גדולה לקציץ תאנים ובדומה: תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצץ אותם בחרבה (שבי׳ ח ו).

חַרְבוֹן[1], ש״ז, מ״ר חַרְבוֹנִים, סמי׳ חַרְבוֹנֵי, — במו חֹרֶב, חֹם היבש של הקיץ: בי יומם ולילה תבבד עלי ידך נהפך לשדי בְּחַרְבֹנֵי[2]) קיץ (תהל׳ לב ד). — ואמר הפיטן: לחבוש ולהאריך, חרבון חֹרב מפריך, לדבר גבורות אאריך, בי עת לקצר ועת להאריך (ר״ה קליר, תפל׳ גשם, אפיק מען).

·חַרְבוּת, ש״נ, — מעמד של חרבן: והודיעו (להמתעצל בלמודו) חרבותו בסוף ושלא יובל להשתדל בהצלתו (המאירי למשלי, פרשה ט מפרשיותיו).

***חֻרְבָּן,** חֻר׳, חורבן ש״ז, מ״ר חֻרְבָּנִים, ·נות, — שה״פ מן א. חָרֵב, חֻרְבַּן בית, חֻרְבַּן ארץ, ממלבה, ובדומה, Zerstörung; destruction: לזה (להקב״ה) נאה לקרות גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק (ירוש׳ ברכ׳ ז ד). חרבן בית המקדש [ש]אפילו מלאבי שלום בבו (חגי׳ ה:). שהראהו הקב״ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני (גיט׳ נז:) אחר ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמר לך אדם קח שדה שוה אלף דינרים בדינר אחד לא תקח (ע״ז ט:). אבא שאול אומר מחלוקת ב״ד חורבן העולם (דה״ז ט). בחרבן בית ראשון העמידה (תרמוד) פ׳ אלף קשתים ובו׳ ובחרבן בית שני העמידה שמונת אלפים קשתים (מד״ר ברא׳ נו). רבי ע״י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזבר והיה דורש ובובה ומתנחם (שם איכ׳, בלע). — ובבל׳: הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה (ראה אותם) בחורבנן אומר ברוך דיין האמת (ברכ׳ נח:). הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע (הרואה) ירושלם בחורבנה אומר ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע (הרואה) בית המקדש בחורבנו אומר בית קדשנו ותפארתנו ובו׳ היה לשרפת אש (מו״ק כו.). בי מה בצע עוד לנו בחיים אחרי שממות ארצנו וחרבן בית מקדשנו להיותנו לבוז וקלס ולעג בגויים (יוסיפון לז). — ומ״ר: אשריו בל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות (מד״ר ברא׳ נו). ישים על לבו אלו הדברים והענינים, ויקבע עצמו יום זה לקונן עליו בעל שני החורבנים, אולי ישקיף ה׳ ויראה ממעונים (מגי׳ עיפה לר״ב הכהן, מבי׳ הת״ע). — ואמר הפיטן: קומם נפולה במה שנים, קדורנית יושבת במחשבי אשונים, רם תזבור ברית ראשונים, רומם דבירך מֵחֻרְבָּנִים ראשונים (סליח׳ ב עי״ת, אנחנו החמר). — וברם ובדומה, מקום חרב, לא נטוע: בל המדות שאמרו חבמים בברם בגון חרבן הברם ומחול הברם ופיסקי ערים (תוספתא בליא ב״מ ו יג). ר׳ ליעזר בן יעקב מחמיר בחורבנו יותר ממטעתו (ירוש׳ בלא׳ ד בט ג). — ובהשאלה, קלקול והשחתת דבר, חרבן הלשון: וזה הוא חרבן לשון העברית (תבי׳ דונש על רסע״ג א).

·חִרְבֵּשׁ[1]), פ״ע, — חִרְבֵּשׁ אבר בע״ח, פִּרְבֵּס, עשה תנועה מהירה, של עוות, במו רגלי בהמה שחוטה בשעת הגסיסה, בפשיטה וחזרה, zucken; s'agiter convulsivement; to twitch: שחט וראה עיקור רגליה ומשך אותה מן המקום וחרבשה[2]) רגליה טרם תמות וטרם ישפך הדם בלו והתבעטה בידיה ורגליה יחדיו (הלכ׳ טרפ׳ לאלדד הדני, אפשטיין ב ו).

א·חרג[3]), ממנו חָרַג.

חָרַג[4]), פ״ע, עת׳ יַחְרֹג, יַחְרְגוּ, — חָרַג ממקום, נמלט משם בבהלה מפני מצוקה, hervorzittern; s'élancer avec frayeur; escape with anguish: תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני לשמע אזן ישמעו לי בני נבר יבחשו לי בני נבר יבלו וְיַחְרְגוּ[5]) ממסגרותיהם (תהל׳ יח מד-מו). — ואמר המליץ במשמ׳

---

[1]) משק׳ פרזון. — [2]) יש מגיהים בחרף ובקיץ.

---

[1]) בערב׳ כרבש, תכרבש a), ובערב׳ ההמונ׳ כרבג׳, תכרבג׳ b) ממש במשמעה זו. — [2]) והגיה שם המו״ל: והרפש, מלשון רפש, ואינו נבון.

[3]) בערב׳ הרג׳ c).

[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) בש״ב (כב מו) ויחגרו. ותרגמו השבעים בשני המקומות בשתי מלים מתחלפות

---

a) كربش تكربش b) كربج تكربج c) حرج

יראה ופחד: פיך לשקר כאיל יערוג, ומִמקרי הזמן לא תחרוג, שלש פעמים בצנה תחוג, וכשכור סובא תנוע ותחוג (תוכח' מוסר לעזרה הבבלי ח). — ואמר המשורר במשמ' מהר להמלט ממקום: הנהרות גאו מלאו על כל גדותם, הנשרים התרועעו חרגו ממסגרותם (יל"ג, במחת כתגן).

ב· חרג[1], ממנו *חוֹרֵג.

אמנם, אך שמשמ' שתיהן היא נדנוד וכשל ופסיחה ופקפוק. ת"י: ויטלטלון. רסע"ג פרש: ויתרגו יפחדו, כמו תרגת מותא בארמ' שהוא תרגום ומחדרים אימה (כפת יתר לרהכ"ע כו). וכבר נתוכחו במשמ' שתי המלים ויחגרו ויחרגו מנחם ודונש, שהראשון פרשן במשמ' רפוי החגורה, והאחרון חלק עליו ודחה פרושו ויפרשן במשמ' השם תֵּגֵר. אמר מנחם בערך חרג וז"ל: אין למלה זו דסיון בתורה ופתרונה כפי ענינה כמו רפיון חגורה כמשמעו. ע"כ. וכך בערך אשתוללו: וכמהו (כמו וישרשך וכדומה במשמ' סתירת הדבר) ויהגרו (כך כגוף כתב היד בעדות המו"ל ולא כמו שהגיה המו"ל ויחרגו מפני המ"מ לתהל' יח מו) פתרונו תרפה חגורתם ותסיר ממתניהם. ע"כ. והשיג עליו דונש ודחה הדמיון עם וישרשך וחבריו ויפרש ויחרגו ממסגרותיהם: ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם וכו' ופתרתי ויחגרו ויפסחו מלשון ארם אשר הפסח חגורא בו מהורגם. ע"כ. ולפרוש זה, שכבר הרגמו כך השבעים וקצת דומה לזה גם ת"י, הסכים גם ריב"ג, ואמר ויחרגו הוא הפוך ויתגרו, ובערך חגר אמר ויהגרו ממסגרותיהם מתרגום פסח חגירה. ורש"י הביא דעת מנחם ודונש ופרש לפי דעת רסע"ג במשמ' אימה ופחד, וכך הכריע גם ר"ת נגד מנחם ודונש, אך לא הזכיר לא את רסע"ג ואף לא את רש"י. וכמו"כ ר"י אברבנאל. והחדשים, קצתם החליטו כי הכתוב כלו משבש, והגיהו הגהות מתחלפות, ואחד מהם (T. K. Cheyne, Psalms) מצא בפסוק זה את בני גְּבָל וגשודים וישמעאלים ותשורה וכחם, וכדומה. אך רוב החדשים מסכימים כי העקר הוא ויתרגו, ומדמים לזה את השרש הערב' ח'רג' a) במשמ' יצא, ואחרים השרש חרג' b) שמשמש במשמע' מצוקה ומצוקת הלב, והפעל חרג' ענ, ר"ל נמלט מן המצוקה.

[1]) בערב' ח'רג' c) במשמ' יציאה וחוץ. את השרש הזה שם בעל כ"כ למקור להשם *חורג. ואמר בעל כ"כ שהוא במשמ' חיצון, וכמו מולדת חוץ בעבר'. לא בוקסד' ולא כמתלי לא הזכירו גזרה זו. והביא גזרה זו גם לוי. ולא העיר ע"ז נלדקה בהערותיו כלום, משמע שגם הוא מסכים לגזרה זו. ובאמת, מצא לא מצאתי שום שרש אחר פחות או יותר קרוב לצרוף האותיות של חורג, שאפשר יהיה לגזור ממנו את השם הזה במשמ' שהוא משמש בו בלשון התלמודית. אך אין ספק בדבר כי אין זו מלה חדשה שנתחדשה אז כזמן התלמוד, אלא היא מלה עתיקה שהיתה שגורה כפי העם. כי כבר העירותי על זה, שחכמי התלמוד לא היו מרחיבי הלשון ומחדשים בכונה. המלים שתחדשו באמת נוצרו אצלם בדרך טבעי כמעט מעצמן, ובלי שכִוֵּן היוצר ליצירה חדשה, ויצירות טבעיות כאלה הן אפשרוֹת רק ממקור פנימי, משרשים שגורים בפי המדברים, ולא משרשים זרים, מלשון אחרת, אפילו אם היא אחות ללשון שמדברים בה היוצרים. ובהיות שלא מצאנו בשום מקום ששמש שרש חרג אצל המדברים עברית במשמ' יצא ובמשמ' חוץ, אי אפשר להנית שהחכמים חדשו המלה חורג במשמ' זו עפ"י גזרה משרש שלא היה שגור בפיהם, ויותר קרוב הדבר שהיו לוקחים מלה כמו שהיא מיונית או רומית, אך השמות למושג זה ביונית וברומית πρόγονος ,privignus, אינם דומים כלל להצרוף חורג. ואִלו היה השם חורג נוהג כהויתו בערב' היה עוד אפשר שנכנס בדרך מהדרכים אל תוך הלשון שדברו אז היהודים, אבל בערב' אין אחד מצרופי השרש חרג משמש כלל וכלל למושג שאנו עוסקים בו, וכבר העיר נלדקה על זה, שאי אפשר שבתוך לשון חיה, יהי אפילו בזמן קלקולה, יבקשו המדברים לברוא להם מתוך שרש של לשון אחרת מלה חדשה שאינה נהוגה כלל בלשון הזרה ההיא. ובהיות שאין בלשון ערבית למושג זה איזה צרוף שיהיה מהשרש חרג אי אפשר שלקחו המדברים עברית אז את הצרוף חורג להמושג האמור. אין איפוא ספק בדבר, כי השם *חורג, *חורגה, למושג של ילד אשתו של אדם מבעל אחר או של בעלה של אשה מאשה אחרת, הוא שם קדום, והיה השרש שממנו נגזר זה השם נהוג בזמן קדום בלשון העברית ואח"כ יצא מהשמוש הכללי ולא נשאר ממנו אלא השם הנגזר ממנו. וכבר נזכר בהערה ליחרגו שקצת החכמים סברים כי זהו השרש ח'רג' הערבי במשמ' יצא. אבל, אפילוֹ אם נניח כדברי אותם החכמים שסברים כי הפעל יחרגו הוא מן שרש אחד ולא מן ח'רג', עכ"פ השם *חורג נותן מקום לגזור שהשרש הזה שמש בעברית בזמן קדום. ואעפי"כ יש לפקפק אם באמת נסתעף השם הזה מהמושג של יציאה וחוץ, כדעת בעל כ"כ ולוי שהם מדמים אותו למולדת חוץ (וִיקר' יח ט), כי אעפ"י שאונק' תרגם אמנם מולדת הוץ דילידא מן אמך לגבר אחרן, לא באה הסכמת ההלכה ע"ז, וחכמי התלמוד (יבמ' כג·כד.) פרשו מולדת חוץ באופן אחר, וכן שאר המפרשים פרשו דבוד זה בפנים אחרים. ועוד, שאנו רואים שהלשון הערב' לא השתמשה במושג של חוץ למושג זה, כי הערבים קוראים לילד האשה מבעל אחר או לילד הבעל מאשה אחרת בשם רַבִּיב a), והוא משרש רבב, רב b), במשמ' של גדול ותנוך. ואולי נסתעף גם השם חורג

a) خرج b) حرج c) خرج

a) رَبِيب b) ربب , رَبّ

חַרְגֹּל[1], ש"ז, מ"ר חַרְגֹּלִים, סמי' חַרְגֹּלֵי, — מין נאכל ממיני הארבה, Heuschreckenart; esp. de sauterelles; sp. of locust: את אלה מהם (משרץ העוף המנתרים) תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל[2] למינהו ואת החגב למינהו (ויקר' יא כב). —*ביצת החרגל[3], שהיתה משמשת לסגולה לכאב האזן: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). — ובהשאלה לצבא האויב, ואמר הפיטן: טסו חרגלי ילק, זמורי הכקק והבלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (יוצ' שבת א חנכה, אין צור).

א. **חרד**[4], ממנו חָרֵד, א. חֲרָדָה.

חָרֵד[5], חָרַד, פ"ע, עת' יֶחֱרַד, יֶחֶרְדוּ, יַחֲרִדוּ, יהרדו, חֲרַד, חִרְדוּ, — א) רעד, מלאה נפשו פחד ונזדעזה, zittern; trembler; tremble: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וְחָרַד ופחד מפני תנופת יד יי' צבאות אשר הוא מניף עליו (ישע' יט טז). ויאמר לו יצחק אביו (לעשו) מי אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו וַיֶּחֱרַד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (ברא' כז לב-לג). ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד וַיֶּחֱרַד כל העם אשר במחנה (שמות יט טז). המצב והמשחית חָרְדוּ גם המה (ש"א יד טו). וירא שאול את מחנה פלשתים וירא וַיֶּחֱרַד לבו מאד (שם כח ה). וַיֶּחֶרְדוּ ויקמו כל הקראים אשר לאדניהו (כשישמעו כי המליך דוד את שלמה) וילכו איש לדרכו (מ"א א מט). אם יתקע שופר בעיר ואם לא יֶחֱרָדוּ (עמו' ג ו). חִרְדוּ שאננות רגזה בטחות פשטה וערה וחגורה על חלצים (ישע' לב יא). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים וכו' על הארץ ישבו וְחָרְדוּ לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו טז). — וחָרְדוּ איש אל אחיו, הביטו איש אל אחיו וחָרְדוּ: ויצא לבם וַיֶּחֶרְדוּ איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו (ברא' מב כח). — חָרֵד לדבר, מפני הדבר, היה הדבר סבה במה שחרד: אף לזאת יֶחֱרַד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא (איוב לז א-ב). — וגם בדברים לא בע"ח: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן וַיֶּחֱרַד כל ההר מאד (שמות יט יח). עברו מעברה גבע מלון לנו חָרְדָה הרמה גבעת שאול נסה (ישע' י כט). ראו איים וייראו קצות הארץ יֶחֱרָדוּ קרבו ויאתיון (שם מא ה). עתה יֶחֶרְדוּ האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מצאתך (יחזק' כו יח). — וכינ' חָרֵד, חֲרֵדִים: ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וְחָרֵד (ללכת במלחמה) ישב ויצפר מהר הגלעד (שפט' ז ג). אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם (שבת לא:). — וְחָרֵד על דבר, היה מלא דאגה ופחד פן יקרה לדבר הוה רעה: והנה עלי ישב על הכסא יך דרך מצפה כי היה לבו חָרֵד על[1] ארון האלהים (ש"א ד יג). — וְחָרֵד עַל, חָרֵד אֶל, במשמ' נזהר מאד לשמור הדבר, לעשותו: ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וְחָרֵד על[1] דברי (ישע' סו ב). שמעו דבר יי' הַחֲרֵדִים אל דברו (שם ה). — וְחָרֵד כדבר, כמו הקודם: ואלי יאספו כל חָרֵד בדברי אלהי ישראל (עזר' ט ד). ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל

— [1]) בקצת ב"י אֶל.

ממשמ' זו, כי הפעל חַ'רַג' a) בבנין פִּעל משמש בערב' במשמ' חִנֵּךְ ולִמֵּד: חַ'רַג' זידא פי אלאדב דרבה ועלמה, — ובעבר': חרג את זיד במוסר הדריכהו ולמדהו. וכך גם ההפע', והשם חִ'רִיג' חָנִיךְ, תלמיד. — ועוד חרג שלישי הזכיר רשב"ש בספר המליצה (ככל, סי' 470) חורגין את המאכלת, כמשמ' חדד והשחיז, ולא מצאתי בספרותנו מי שהשתמש בפעל זה כמשמעה זו.

[1]) כערב' חַרְגַ'ל b) היה ארוך, וגם רץ כמהירות גדולה, רץ הנה והנה, והשם חֻרְג'ל c) ארוך הרגלים, והשם חַרְגַ'לַה d) עדת ארבה. אך כין שמות מיני הארבה בערב' לא נמצא שם זה. — [2]) ת"א חרגולא. וכן כסור' חרגלא, ופרש ב"ע: קמצא רבא, ר"ל חגב גדול, ותרגם בערב' אלג'ראד אלכביר, ארבה גדול. ואמרו כגמ' (חל' סה.). הרגול זה ניפול. ואין ספק בדבר כי ידעו בזמן ההוא איזה מין ממין הארבה נקרא בשם זה, הואיל וביצת החרגל היתה סגולה ידועה אז בין ההמון כנראה ממשנה שבת המובאה כפנים. מימי הגאונים לא באה לנו קבלה מסורה לאיזה מין ממיני הארבה קראו כך, אך מתרגם הקאנון אמר: והחגב גדול הגוף אשר אין כנפים לו נקרא חדגול (קאנון דוה ג). — [3]) ואמרו בנמ' ירוש' (שבת ו חג) יוצאין כביצת החרגול טב לאודנא ובשן של שועל טב לשינה ובמסמר הצלוב טב לעככיתא.

[4]) כערב' חרד e) במשמ' כעס ורגש. ויש מדמים לזה השרש הערבי ח'רד f) כמשמ' בושה.

[5]) בערב' חַרִדַ g), עי' הערה להשרש.

---

a) خَرَجَ b) حَرْجَل c) حُرْجُل d) حَرْجَلَة e) حرد f) خرد g) حَرِدَ

נשים והגולד מהם בעצת אדני וְהַחֲרֵדִים במצות אלהינו וכתורה יעשה (כם י ג). — והשתמשו בזה בזמן החדש במשמ' חָסִיד, אדם נזהר מאד במצות הדת, fromm; religious; réligieux. — כ) חָרֵד לקראת פלוני, מהר לצאת לקראתו, לקבל פניו בקצת דאגה או ברגשי כבוד ותכת: ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן וַיֶּחֱרַד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (ש"א כא ג). ויבא (הנביא שמואל) בית לחם וַיֶּחֶרְדוּ זקני העיר לקראתו ויאמר שלם בואך (שם יו ד). — וְחָרֵד אחרי פלוני, מהר בדאגה ופחד ללכת אחריו: ושאול עודנו בגלגל וכל העם חָרְדוּ אחריו (ש"א יג ו). — וְחָרֵד אֶל פלוני, טרח והשתדל בשבילו ברגשי כבוד ותבה: ותאמר (האשה התקועית) אל אישה הגת נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי היום ויבא (אלישע) שמה ויסר אל העליה וישכב שמה ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו ויאמר לו אמר נא אליה הנה חָרַדְתְּ אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מ"ב ד ט-יג). — חָרֵד ממקום, מהר ללכת משם בפחד מאיזה דבר או בתשוקה למקום אחר: אחרי יי' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג וְיֶחֶרְדוּ בנים מים יֶחֶרְדוּ כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (הוש' יא י-יא). — וְחָרֵד במשמ' הקיץ פתאם משנתו: ויהי בחצי הלילה וַיֶּחֱרַד[1] האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו (רות ג ח).

— הפע', הֶחֱרִיד, הַחֲרֵד, מַחֲרִיד, וְהַחֲרַדְתִּי, — עשה שיחרד: ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מַחֲרִיד (ויקר' כו ו). וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מַחֲרִיד (מיכ' ד ד). עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מַחֲרִיד (ישע' יז ב). ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מַחֲרִיד (ירמ' ל י). ולא יהיו עוד (ישראל) בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מַחֲרִיד (יחזק' לד כח). וירדף (גדעון) אחריהם וילכד את שני מלכי מדין את זבח ואת צלמנע וכל המחנה הֶחֱרִיד (שפט' ח יב). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים לְהַחֲרִיד את כוש בטח (יחזק' ל ט). ויבאו אלה לְהַחֲרִיד אתם (זכר' ב ד). ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים וְהַחֲרַדְתִּי אתו ונס כל העם אשר אתו (ש"ב יז ב). — ובספה"א: חרדה שהחריד יעקב ליצחק (מד"ר בראש' סו). חרדה שהחרידה רות לבועז (שם רות ג ח). — ואמר הפייטן: בן את ואחות אם ואף גם כל שְׁאֵר תבכו למשפחות וגדדו בם גדוד, דוד טוב וכל אנשים וגם נשים בכו ואני בבכיתי אזי אחריד חרוד (קינ' לת"ב, יהודה ויבראל).

— נפע', נֶחֱרַד, — נבהל פתאם: ויהי כבא האנשים בית דניאל והוא מתפלל ומודה ולא נחת מפניהם ולא נחרד לבבו לקול שאונם (יוסיפון ח ג). — ואמר הפיטן: חסרה זכות אבות ולא תליץ בעד זרעם וסף גזעם ונחרדו חרוד (קינ' לת"ב, יהודה ויבראל).

— הפע', הֻחְרַד, — כמו נחרד: ווי שאול במתרתו אף כי אציע, חזיתי והנה שם לחברה ולהפציע, משש לבי והֻחְרַד כי לבין מות כפסיע (סליח' ג עי"ת, יחכיאל). ויהי לשבעת הימים ביום ר"ח סיון יום ביאת ישראל לסיני לקבל את התורה הוחרדו אותם אשר בחדר ההגמון ועשו בהם האויבים באשר עשו בראשונים אשר בבתיהם ויתעוללו בהן ויתנום לחרב (קונט' נזר' תתנ"ו לרא"ן).

— התפ', הִתְחָרֵד: שבתוך המראה ההוא (שראה ירמיהו) היה חרד ומתחרד וקורא אוי על עצמו שראו עיניו השם והוא היה בעיניו טמא שפתים (ר"ב א"ת, יקוו המים ח). ולזה אמר ובעתתו רוח רעה מאת ה' ר"ל שהיה כבדי ומתגעש ומתחרד פעמים רבות בסבת רוח רעה (ר"י אברבנאל, ש"א יו). כשמעם (המלאכים) זכרון התפלה מתחרדים אלו לעומת לאלו ואומרים כולם כאחד קדוש קדוש קדוש (כרית מנוח' י ד). וכשמעם הדבור הנאה והנעלה מתחרדים אלו לעומת אלו (שם ג).

כ. חֶרֶד[1]), ממנ: ב. חֲרָדָה.

*חָרָד[2]), ש"ז, מ"ר חֲרָדִים, — כעין חלון ארוך לא מפלש עשוי בכותל, ישמש כעין ארון לבגדים וחפצים וכדומה, Wandschrank; placard; cupboard: הגנבים שנכנסו לתוך הבית כל הבית כולו טמא דברי ר' מאיר וחכ"א אינו טמא אלא עד מקום שהן יכולין לפשוט את ידיהן וליגע מקום גניבה מודה ר' מאיר בחרדין[3]) וחרויין שאין בהן מקום רגלי הגנבים

---

[1]) בהללי ח בשוא פשוט.

[1]) בערב' הרד a), שמשמש במשמ' של קריאה, ועי' הערה לערך ב. חֲרָדָה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בנוסח', ובמהד

a) هرد

שאינו טמא אלא עד מקום שהן יכולין לפשוט ידיהן וליגע (תוספתא טהר' ח ה).

א. חֲרָדָה, ש"נ, כמו' חֶרְדַּת, מ"ר חֲרָדוֹת, — רגש הפחד והבהלה של אדם חָרֵד, Schrecken, frayeur; terror: ויחרד יצחק חֲרָדָה גדלה (בראש' כז לג). ותהי חֲרָדָה במחנה בשדה ובכל העם (ש"א יד יח) קול חֲרָדָה שמענו פחד ואין שלום (ירמ' ל ה). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חֲרָדָה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא (דני' י ז). תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לַחֲרָדָה (ישע' כא ד). ותרגז הארץ ותהי לְחֶרְדַּת אלהים (ש"א יד יח). חֶרְדַּת אדם יתן מוקש ובוטח ביי' ישגב (משלי כט כה). שחרדה מסלקת את הדמים (נד' ד ז). ומרוב שנכנסה בו חרדה (מפני הנחש) נתבהל ונשר שערו (מד"ר במות כד). שתי חרדות חרד יצחק אחת בהר המוריה בשעקדו אביו ונטל את המאכלת לשחטו נגלה הקב"ה עם המלאכים ופתח את הרקיע ויצחק נשא עיניו וראה חדרי המרכבה וחרד ונזדעזע וכאן חרד חרדה וכו' והיתה חרדתו גדולה מאותה חרדה (תנחומא תולדות כב). — ובמשמ' טִרְחָה והשתדלות: אמר נא אליה (להאשה השונמית שהכינה הכל לאלישע) הנה חרדת אלינו את כל הַחֲרָדָה הזאת מה לעשות לך (מ"ב ד יג).

ב. חֲרָדָה[1], ש"נ, מ"ר חֲרָדוֹת, — בלאים, קרעים, בגדים קרועים שלובש אדם בשעת צערו ואבלו, Fetzen, Lumpen; chiffon, haillon; rags: כה אמר אדני יי' לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים[2]) והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חֲרָדוֹת[3]) ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יה-יו).

צו"מ חדרין, ובר"ש (טהר' ז ו) חררין, והגר"א דגיה מדעתו חורין. והנה נגד גרסת הר"ש מעידים שני עדים, הנוסח' וכ"י אר"פ, שבשניהם יש ד אחת בתוך התבה, ונגד גרסת הב"י אר"פ מכרעת גרסת הנוסח', מפני שכל ענין ההלכה והלשון: מודה ר"מ בח . . . . שאין בהן מקום רגל הגנבים, מוכיחים כי אין פה הכונה לְהָדֶר כי אם לדבר שבתוך הכותל, וכן פרשו ר"ש והגר"א והמפרשים האחרים. ועוד שיותר יש לחשב כי מלה לא רגילה חרדים נהיתה בידי המעתיק להמלה הרגילה חדרים ממה שנניח כי מלה רגילה חדרים נהיתה למלה לא רגילה חרדים. ובדבר משמ' המלה, הנה כאמור למעלה, אין ספק כי הכונה בה לבית קבול עשוי בכותל להנחת החפצים, וכמו שפרשו המפרשים, אלא שאין זה חלל צר שלזה יש המלה ח'ר, וגם לא חלון קטן שזו היא משמ' המלה הדויים או חרויים, עי' זה הערך, והמנהג הפשוט בכל הבתים בארצות הקדם שבתוך הכותל עשויים כעין חלונות ארוכים לא מפלשים והם משמשים שמוש של תבה או מגדל לשים בהם כלי הבית, בגדים וחפצים, המנהג הזה עושה לודאי כי הכונה בהמלה חרדים כאן היא מין הארון הזה.

[1]) עי' בהערה [3]) שלקמן. — [2]) לפי השבעים: נשיאיהם. — [3]) פרשו הקדמונ' והאחרונים חרדות זו במשמ' א.חֲרָדָה, ואמרו שזו השאלה מליצית. אבל, מלבד שעצם השאלה לבש חרדות אינה כ"כ נמלצה, עוד קשה הכפל אח"כ וחרדו לרגעים, שזה מיותר לגמרה, ומחליש המליצה. וכבר רצו קצת החדשים להגיה קדרות במקום חרדות, ואולם גם בזה לא נרפא הכתוב כי לפי ההקבלה עם מה שנאמר קודם: והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו, נצרכה פה לבישה ממש, לבישת בגדי אבל. וכבר הרגיש בעצם הדבר הרמ"ל מלבים בפרושו על יחזק' ואמר: חרדות ילבשו הלבוש יהיה לבוש חרדות ר"ל לבוש שק ואפר, ע"כ. רק אין צרך לפרש חרדות לבוש של חרדות, אלא שחרדה הוא שם ללבוש של קרעים, של בלאים, ובדומה, ילבשהו אדם בצרה ואבל, ונשמר לנו במס' שמחות, בהלכ' קריעת האבל, שם דומה ממש לחרדות, רק במשקל זכר, חרוד, ופרש המפרש שהוא בגד בזוי, וגזרו לוי מהשרש הערבי הרד, ועי' הערה לערך הרוד. והשתמש הנביא כאן ביחוד בשם זה לכונת לשון נופל על לשון עם הפעל וחרדו שאחרי כן.

*חֲרְדוֹן¹), ש״ז, מ״ר חֲרְדוֹנִים, — מין לטאה גדולה, ובפרט הזכר, big lizard ; gros lézard ; gr. Eidechse: זימן (הקדוש ב״ה) חכינא והעלה עליה חרדון ויצא ממנה חברבר (ירוש' ברכ' ח יב: ובעין זה מד״ר ברא' פב). לקוח חרדון ההולך על כפיים ומראיהו ירוק וימצא ביערים בימי אביב (אסף הרופא 108).— והשתמש בשם זה בתוה״ט להלטאה הגדולה, Stellio vulgaris: החרדון נמצא למרבה בכל מקומות משכנו והוא שוכן שם לצבאותיו על סלעים ואבנים ועל חומות וכתים אשר יסק עליהם קל מהרה במרוצתו יחפוז גוו ויתפתל כנחש וגם כהתרפקו על הכותל יתעות וירוץ בחפזון נמרץ מרום ישא אז את ראשו בגאון וגבה כאחד מבני שחץ בעמדו ישא ראשו וישתחוה לרגעים אפים ארצה וכו' ספרו (החכמים) בימיהם כי הישמעאלים שונאים את החרדון והורגים אותו כחשבם כי בהשתחויתו יגיע עליהם במו ראשו וזו לענו לדתם (תוה״ט, הזוחלים).

*חַרְדַּל¹), ש״ז, מ״ר חַרְדָּלִים, — זרעון שגרגריו דקים עגלים, והוא חריף הטעם ושוחקים אותו ומתקינין בחמץ ואוכלין בבשר וכדומה, וישתמשו בו לרפואה כהנחות על הגוף לחמם המקום, Senf ; moutarde ; mustard: חרדל וחרדל מצרי ודלעת המצרי

---

¹) בסור' חרדנא, וחרדנא דנילוס וחרדנא דימא להבדילו מן חרדנא דיבשה, חרדון היבשה. בארמ' חרדונא, ינה: תני ובלבד שלא ישוח (בתפלה) יותר מדאי אמר ר' ירמיה ובלחוד דלא יעביד כהדין חרדונה אלא כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (ירוש' ברכ' א ג ז). והצב (ויקר' יא כט) ת״י: וחרדונא. בערב' חִרְדוֹן a) וחִרְדַ'וֹן b), וכבר הביאן אלג'ואליקי באלמערב בין המלים השאולות מפרסית, ופרנק' סובר שהיא שאולה מארמית. והביא אלג'ואליקי בשם אלאצמעי שאמר כי אינו יודע כברור איזו חיה מבנים הערכים חרדון, וכמו״כ אלמצבאח בשם אבן דריד ואחרים, ואמרו שהיא חיה קטנה דומה לחרבא (חמט) והיא מצויה בסביבות מצרים, והיא יפה ומנומרה בגונים ונקודות. ויש אומרים שהיא זכר הצב כערבית. ואמר פלישר בהערותיו לםלון התרגו' של לוי כי אין לתמוה על פקפוק זה, מפני שבכלל אצל המזרחיים הרבה משמות בע״ח וצמחים אינם קבועים בדיוק. כלשון ההמונ' הערב' בסוריה ומצרים קוראים חרדַ'ון למין לטאה גדולה ששמה המדעי בלטינית הוא Stellio vulgaris, ונתקבלה מלה זו כמשמ' זו גם בלעז, ועפי״ז קבע השם הזה גם בעל תוה״ט.

¹) כך מנוק' במחזור מנוקד' ישן כ״י כיה״ם כזנתנסי

---

a) حِرْدَوْن b) حِرْذَوْن

(כלא׳ א כ). ואת החרדל (מרחיקין) מן הדבורים (ב״ב כ י). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל חריע (תוספתא כלא׳ ב ד). מעשה בשיחין בקלח אחד של חרדל שהיו בו שלשה בדין ונפשח אחד מהן וסיככו סוכת היוצרין ומצאו בו שלשה קבין של חרדל (ירוש׳ פאה ז כ:). אמר ר״ש בן חלפתא קלח אחד של חרדל היה לי בתוך שלי והייתי עולה בו כעולה בראש התאנה (שם). — ובכנ׳: שאתה אומר לו הרחק חרדלך מן דבוראי (ב״ב יח.). — ומתקן לאכילה: נותנין ביצה במסננת של חרדל (שבת כ ב). אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל (פסח׳ ב ח). חרדל ששחקה מערב שבת מביא דבש ונותן לתוכו (תוספתא שבת יד יד). הלוף והחרדל ותרמיסין ושאר כל הנכבשים בין עד שלא המתקו בין משהמתיקו (שם עוקצ׳ ב ט). תמרות של תלתן של חרדל ושל פול לבן (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). מטלטלין החרדל מפני שהוא מאכל יונים (שם שבת יח יז ג). ממתקין את החרדל בגחלת (שם ביצה ד סב ג). הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (ברכ׳ מ.). חרדל שלשו מע״ש למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש (שבת קמ.). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתוק החיטים צריכים להטחן (מד״ר בראש׳ מב). — ולכל גרגר וגרגר של החרדל: הרואה טיפה (של דם) כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז׳ נקיים (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה ז׳ נקיים (בבלי שם לא.). לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה כמין חרדל של דם (מד״ר ויקר׳ לא). — ומ״ר: השק מלא אגוזים בירך את נותן לתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מהזיקין (מד״ר שה״ש, אל גינת אגוז). — ״ובחלום סימן לקבורה: כשלקת עפר (בחלום) סימן לקבורה וחרדל גם כן לפי שהוא דק כעפר (פתר׳ חלומ׳ לר״ש אלמולי ד ד).

ברומה, וכן בוקשד׳ וצ״ד. לוי ד סגולה. יסטר׳ ד קמוצה. בארמ׳ וסורית חרדלא. בערב׳ חַ׳רְדַל a) חרד׳ל b). ואמר פרנק׳ (Fr. Aram. 141) שהיא מלה חשודה אעפ״י שהזכירוה כבר הערבים הקדמונ׳ עוד לפני מחמד. ולא נתברר מקור מלה זו.

a) خَرْدَل b) حَرْدَل

*חַרְדְּלִית[1], ש״נ, — זרם של מי גשמים מקלחים ובאים בעז ממקום גבוה, Giessbach; torrent: מטבילין (כלים) בחרדלית (עדי׳ ה ב, ובעי״ו מקוא׳ ה ו). ואיזהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון (תוספתא מקוא׳ ד י). שלש גממיות בנחל העליונה התחתונה והאמצעית וכו׳ וחרדלית של גשמים עוברת ביניהן (חגי׳ יט.). חרדלית ששוטפת ויורדת ממקום גבוה (רש״י שם).

*חַרְדֶּלֶת, ש״נ, — כמו הרדלית: שלש גממיות של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה חרדלת של גשמים נכנסת לתוכן ויוצא מהן (תוספתא מקוא׳ ג ד).

·חַרְדָּן[2], ש״ז, — כמו א.חרדה: שהוא שאינו גוף ולא כח בגוף יתחייב לסלק ממנו יתברך ההתפעלים הגשמיים כלם כמו החרדן[3]) והעצב והשמחה והנקימה והנטירה (העקרים ב ז).

·חַרְדְּנִיאֵל, ש״ז, — מלאך ממונה על הרקיע, גבה קומה מאד: ועל הרקיע ממונה חרדניאל אמרו עליו על חרדניאל שגבוה מחביריו מהלך ששים רבוא פרסאות וכל דבור ודבור שמוציא מפיו יוצאים עמו י״ב אלפים ברקים של אש לבגה ושר צבאו ברקיאל ממונה עליו ומלאכים ברקיע שמגידים שבחו והיאך מתגהג עם העולם (ספר רזיאל כג:).

א·חרה[4]), ממנו חָרָה, חָרוֹן, חֳרִי, ואולי גם *תַּהֲרוּת.

חָרָה, פ״ע, עת׳ יֶחֱרֶה, יִחַר, וַיִּחַר, מקור חֲרֹה, חֲרוֹת, בַּחֲרוֹת, — חרה לו, כָּעַס, קָצַף, zornig w.; se fâcher; become angry: ויאמר יי׳ לקין (שהתרעם על אלהים שלא שעה אל מנחתו) למה חָרָה לך ולמה נפלו פניך (בראש׳ ד ו). אם כה יאמר (שאול) טוב שלום לעבדך ואם חָרֹה יֶחֱרֶה לו דע כי כלתה הרעה

[1]) כבר אמר בנימין מוספיא, כי מקור מלה זו במלה יונית הררא, והסכימו לזה רוב החדשים, מפני שאין בשאר הלשונות השמיות מלה דומה לה במשמ׳ זו ואין שרש שמי שנוכל לגזרה ממנו. ואעפי״כ מפני הסוף העברי ־ית, ־ית, יש לה קצת זכות בתוך אוצר המלים של הלשון העברית. ורה״ג גרס הרדלית בהא.
[2]) משק׳ אַבְדָן, בִּנְיָן. — [3]) כך בכל הדפוסים.
[4]) בארמ׳ חרא. ברט מדמה לזה וחר a) בערב׳ במשמ׳ כעס.

a) وحر

מעמו (ש״א כ ז). ויאמר (אברהם בדברו אל האלהים) אל נא יִחַר לאדני ואדברה אך הפעם (כרא׳ יח לב). וישע יי׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה וַיִּחַר לקין מאד ויפלו פניו (שם ד ד-ה). וַיִּחַר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (שם לא לו). ובני יעקב באו מן השדה כשמעם (מה שענה שכם את דינה אחותם) ויתעצבו האנשים וַיִּחַר להם מאד כי נבלה עשה (שכם) בישראל (שם לד ז). וַיִּחַר למשה מאד (על דתן ואבירם) ויאמר אל יי׳ אל תפן אל מנחתם (במד׳ טז טו). ויהי דבר יי׳ אל שמואל לאמר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים וַיִּחַר לשמואל ויזעק אל יי׳ כל הלילה (ש״א טו י-יא). והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה (שקרה בין אמנון ובין תמר) וַיִּחַר לו מאד (ש״ב יג כא). וירע אל יונה רעה גדולה (על מה ששלחהו אלהים להתנבא על נינוה) וַיִּחַר לו (יונ׳ ד א). ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה וַיִּחַר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים (נחמ׳ ג לג). וַיִּחַר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם (של העם על השרים) ואת הדברים האלה (שם ה ו). — חָרָה לו עַל דבר, כעס או הצטער בשביל הדבר: ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חָרָה לך על הדבר הזה (שמהרנו להשיבו אלינו) האכול אכלנו מן המלך (ש״ב יט מג). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חָרָה לך על הקיקיון ויאמר היטב חָרָה לי עד מות (יונ׳ ד ח-ט). ויאמר (איש בשת בן שאול) אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי וַיִּחַר לאבנר מאד על דברי איש בשת ויאמר הראש כלב אנכי (ש״ב ג ז-ח). וימת שם (עזה) עם ארון האלהים וַיִּחַר לדוד על אשר פרץ יי׳ פרץ בעזה (שם ו ז-ח). — וחרה בעיניו כי, כמו חרה לו על: ועתה אל תעצבו ואל יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כי מכרתם אתי הנה (כרא׳ מה ה). — וכפרט עם אַף, חָרָה אַפּוֹ[1]) פלוני: וְחָרָה אַפִּי והרגתי אתכם בחרב (שמות כב כג). ויאמר אהרן אל יִחַר אַף אדני (שעשיתי את העגל) (שם לב כב). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה

[1]) יש סמך לדבר כי לפנים קראו שתי מלים אלו חרה-אף כמלה אחת, חַרְף, וכמו״כ חרה אפי כמו חַרְפִּי, ולכן אמרו בגמ׳ ירוש׳ (מגי׳ א הל׳ יא): אלו שמות שהן נחלקין (בכתיבה) בית אל בית און וחרה אף וחרה אפי.

וירא את העגל ומחלת וַיִּחַר אַף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם (שמות לב יט). וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד וַיִּחַר אַפּוֹ (שופט׳ ט ל). ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים (שאמר נחש העמוני לישראל) וַיִּחַר אפו מאד (ש״א יא ו). — וחרה אפו בפלוני: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי׳ חָרָה בעם ויך יי׳ בעם מכה רבה מאד (במד׳ יא לג). וְחָרָה אַף יי׳ בכם ועצר את השמים (דבר׳ יא יז). וַיִּחַר אַף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי (כרא׳ ל ב). וַיִּחַר אַף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש״א יז כח). הבנהרים חָרָה יי׳ אם בנהרים אפך (חבק׳ ג ח). ויסף אַף יי׳ לַחֲרוֹת בישראל ויסת את דוד בהם (ש״ב כד א). לולא יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בַּחֲרוֹת אפם בנו (תהל׳ קכד ב-ג). — וחרה אפו אֶל פלוני ועל פלוני: וַיִּחַר אַף בלק אֶל בלעם ויספק את כפיו (במד׳ כד י). עַל הרעים חָרָה אפי ועל העתודים אפקוד (זכר׳ י ג). — וחרה בעיני פלוני: ותאמר (רחל) אל אביה אל יִחַר[1]) בְּעֵינֵי אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (כרא׳ לא לה). — והשתמש הפיטן שלא כדין בפעל זה בהחלט חרה פלוני, ויחר פלוני במשמ׳ קָצַף: חָם וַיִּחַר מושל רשע, חזק מכותיו בלי פשע (אודך כי אנפת, שבת א׳ חנכה).

— נפע׳, נחרה[2]), כינ׳ נֶחֱרִים, עת׳ אֵחָרֶה, — נחרה פלוני בפלוני, התנהג אתו בקושי, ברע לב, באיבה, misshandeln, placken; maltraiter; maltreat: אל תראני שאני (שולמית) שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נִחֲרוּ[3]) בי שמני נטרה את הכרמים (שה״ש א ו). הן יבשו ויכלמו כל הַנֶּחֱרִים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך (ישע׳ מא יא). עדיו יבוא ויבשו כל הַנֶּחֱרִים בו (שם מה כד).

— הפע׳, הֶחֱרָה, הֶחֱרֵיתִי[4]), יַחֲרֶה, יַחַר, וַיַּחַר, — א) הֶחֱרָה אפו על פלוני, עשה שיחרה אפו: יתיצני סביב

ע״כ. ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק. —[1]) ריב״ג: וכבר אמרו אל יחר בעיני אדוני במקום אל ירע. —[2]) עי׳ הערה שלקמן. —[3]) הסכמת המדקדקים הקדמונ׳ כי הוא נפע׳ מן חרה זה, וכן מהחדשים בטכר וגז״ב, נגד אולד, אולסה׳ ושטדה שהחליטוהו מן חרר, ואמר גז״ק כי נִחֲרוּ הוא במקום נִחְרְרוּ כמו נָהִיוּ, ונחטף מפני פגישת חית וריש. ואולם בכלל קצת קשה הסתעפות משמ׳ זו ממושג החֹם והרגז, ועי׳ נ ח ר. — [4]) ר״י חיוג.

ואלך ויסע כעין תקותי ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט י-יא). — ב) החרה [1]) ועשה דבר, נזדרז ועשה בחם וקנאה, eifrig sein ; être zélé ; be zealous : אחריו החרה [2]) החזיק ברוך בן זבי (בבנין החומה סביב ירושלם) מדה שנית (נחמ׳ ג כ). — התפ׳ התחרה, תתחרה, [3]), תתחר, — התחרה בפלוני, התקנא בו והשתדל לעשות כמעשהו, wetteifern ; rivaliser ; to rival : אל תתחר [4]) במרעים אל תקנא בעשי עולה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל׳ לז א-ב). דום לה׳ והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות הרף מאף ועזב חמה אל תתחר אך להרע (שם ז-ח). אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כד יט-כ). — ואמר המשורר : במרע אל תתחר, ודרכו אל תבחר, בליל פה ובמחר, מקמט בקברים, והתחר ביראה, וקנא במורה, תעודת הבורא, ומעגלי מישרים (דונש, לכבוד הגאון סעדיה). — ובמשמ׳ *התגרה: באין עצמה אל תתחר [5]) ובריב זדים אל תקומם (כ״ס גני׳ יא ט). באויבי אל תתחר, ואפך בו יחר, סביביו תאכל אש, ואת תוכו נחר (ראב״ע, כאויבי). — וכמו שלמים: אל תתחרה באיש מתעלל כי צורה הוא לדברי פיך (כ״ס, תרג׳ כ״ז ח יד). — ובמשמ׳ *השתדל והתאמץ : ואם תחפץ לכתוב דבר בהוך עלי העתים תתחרה על פי רוב לכתוב דבר ממשי ואותך אבקש אשר בבוא התכריך מליפציג לה׳ ד׳ תתחרה לגרשו מריגא בחפזון (אגר׳ יל״ג א יג).

— [1]) מלה השודה, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו המבארים הקדמונים ורוב החדשים במשמ׳ זריזות והתלבות. אמר ריב״ג : ואפשר שיהיה מן הענין הזה ואחריו החרה החזיק כלומר חם לבו ובנה. ע״כ. אבל הדבר חשוד, כי מדוע לא נכתבה מלה זו אלא פעם אחת רק אצל אחד מרבים שנזכרו שם שעסקו בבנין החומה, ולא אצל הראשון או אצל האחרון אלא באמצע, ובודאי אין שום סבה לחשב כי זה האחד בלבד נזדרז בדבר ולא האחרים. ולכן קרוב הדבר כי מלה זו היא שבוש, כפל משובש מן המלה החזיק שלאחריה. וכבר מחקוה קצת החדשים. אבל, עפ״י הכלל שלשוננו בנויה ומיוסדה על התנ״ך לפי הנוסח המסור, יש לה למלה זו זכות בלשון במשמ׳ שיחסו לה המפרשים. — [3]) ר״י חיוג. — [4]) אמר ר״י חיוג : ויתכן היות אל תתחר במרעים מזה הענין (של חרה) ויהיה שרשו תתחרה כמו תתגרה. ע״כ. וכן גם החדשים. — [5]) בפנים גוף הכ״י כתוב תאחר. אבל הנוסח הסורי תתחרא מעיד כי נשתבש הנוסח העברי ונתחלפה התיו באלף.

— והשתמשו הסופרים החדשים הרבה בפעל התחרה בפלוני במשמ׳ נלחם עם פלוני למשל בעניני מסחר וכדומה, עשה לו תחרות, עי׳ זה הערך. — התחרה׳ מתחרה, עי׳ תתחר.

ב. חרה [1]), ממנו חרא, חרי, מחראה.

***חרוב [2])**, חרוב, ש״ז, מ״ר חרובים, חרובים, — אילן דומה במראהו לאילן התפוח, והוא דחוס בעלים ונותן פרי כעין תרמיל ארוך נוצץ ובשרי, מתוק הטעם ובו גרעינים קשים, Bochshornbaum ; caroubier ; carob-trce : ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). מרחיקין את האילן מן העיר כ״ה אמה בחרוב ובשקמה חמשים אמה (ב״ב ב ז). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה ובחרוב ובשקמה בנגד המשקולת (שם יג). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו׳ ואת החרוב שאינו מורכב (שם ד ח). המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה (ירוש׳ שם סוף ד). גוי אחד שאל את ר״ג אמר מפני מה נגלה הקב״ה למשה מתוך הסנה א״ל אלו נגלה על חרוב אחד או על תאנה אחת כך היית שואלני (מד״ר שמ׳ יב). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאהלו (האלהים לאדם את חוה) אלא משקשטה בכ״ד מיני תכשיטין את״כ הביאה לו (שם ברא׳ יח). אין הארץ שותה אלא לפי הסומה אם כן מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום (שם יג). — ומ״ר: ובאילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים (פאה א ה). אר״ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח ולחרובין כל הרואין זה את זה (שם ב ד). מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית וכו׳ החרובין משישלשלו והגפנים משיגריעו (שביע׳ ד י). לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית (שם ז ה). דקלים וזיתים וחרובין אע״פ שחנטו פירותיהן קודם ט״ו בשבט (ר״ה יה:). — והפרי, התרמילים המתוקים : ב׳ ציבורי זיתים וחרובין שכחה (פאה ו ה). הדבילה והתמרים והחרובים

[1]) בערב׳ ח׳רי a).

[2]) כך נקוד בתוספתא (ב״ב א יב) כ״י אר״פ. ולוי נקד ח קמוצה ר שרוקה, וכך הברת האשכנזים, וכן גם התימנים. הספרדים הוברים חרוב, בארמ׳ וסורית

a) خرى

האורז והכמון (דמאי ב א). חרובין חרשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש (בכי׳ ז ז). החרובין (חייבים במעשרות) משינקדו וכל השחורים משינקדו (מעשר׳ א ג). הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (שם ו). והחרובים עד שלא כנסם לראש הגג מוריד מהם לבהמה (שם ג ד). אין פרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה (שבת כד ג). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתיקו (תוספתא מע״ש א יג). חרובין מאכל בהמה הן (ירוש׳ מעשר׳ ג א). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (ברכ׳ יז:). בבקשה ממך מפני שאני בדוחק השאילני כור של חרובים א״ל בוא וטול א״ל השאילני כור של שעורים והנח כור של חרובים א״ל בוא וטול (מדר׳ אגדת בראב׳ פו). — ומשל: משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורים מפני שאין לי פת חטים מפני מה אתה אוכל חרובים מפני שאין לי דבילה (ספרי, בהעלותך פט). — ומיני הרובים גרועים: חרובי שיטה וחרובי צלמונה וחרובי גירודא [1]) שאין נאכלים (ספרי דבר׳ קה). והיו אוכלין (רשב״י ור״א בנו בהיותם במערה) חרובין של גרוד׳ עד שהעלה גופן חלודה (מד״ר בראב׳ עט). — וקללה: חרובין תאכלו (מד״ר ויקר׳ לה), ר״ל תהיו דלים ורשים שיהיה מאכלכם חרובים. יושבין (אוה״ע) משיחין בי ומלעיגין בי ואומרין (כדי שלא נצטרך לחרובים [2]) כיהודים) (ר׳ אכהו, מד״ר איכ׳, פתית׳). — וברפואה: החרובים הדומים לקרני עיזים מתוקים והמים ויבשים מונעים את הרוחות ומבניעים את הליחה וכובשים את המרה (אסף הרופא 31). חרובים הצומחים בקוצים בארץ גלייה ופרים דומה לכליות הכבשים מחזיקים את הילוך המעיים (שם).

*חֲרוּבִית, ש״נ, מ״ר חֲרוּבִיּוֹת, — אילן החרוב: אמר רבי חנינא (אבשלום) כחרובית גדולה היה (מד״ר במד׳ ט). מיד כעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו אמר ר׳ יצחק בר׳ חנינא בר פפא בר׳ יצחק והוא מביא חרשים ונוסר את החרובית והיה הדם שותת (פסיק׳ רבתי, ויקח אגיה).

*חָרוּד[1]), ש״ז, — כמו ב.חרדה: (קרע האבל) את הכרסים ואת הברדסים ואת הפלמוט ואת השלל ואת החרוד[2]) לא יצא (ידי חובת קריעה) (מס׳ שמח׳ ט).

חָרוּז[3]), ש״ז, מ״ר חֲרוּזִים, — א) חוליות של פנינים ובדומה חרוזים על פתיל, תלבשם האשה לתכשיט על צוארה, Perlenschnur; collier des perles; strings of pearls: נאוו לחייך בתורים צוארך בַּחֲרוּזִים תורי זהב נעשה לך עם נקדות הכסף (שה״ש א י־יא). —ואמר הפיטן: אני ישנה זך הנוני בחרוזים, פשטתי חליתי בכרעי לתרזים (יוצר ב׳ פסח, גן נעול). — ועצם החוליות: וכבר נאמר כי החרוזים העשויים מאבן האלמוגים אם יתלו די שיגעו באצטומכא יועילו תועלת גדולה לכאביה (קאנון ג יג ד א). — ב) *נתח בשר או דג חרוז על שפוד וכדומה שתלוי בחנות הקצבים: (בעה רב הונא מרב בשר) בחרוזין [4]) מהו (אם זה סימן מספיק אם נעלם מן העין ביד גוי

חרובא. בערבית חַ׳רּוּב a), ח׳ִרְנ׳ב b), וכבר פקפק פרנק׳ (Fr. Aram. 14) בערביותו, מפני שעצם המשק׳ פַעּוּל אינו ערבי ביותר וגם מפני מציאות הצורה השניה ח׳רנ׳ב. — ולא נתברר מקור השם. — [1]) בירוש׳ (מעשר׳ א א) גדורה: שאני מרבה חרובי שיטה וצלמונה וחרובי גדורה. — [2]) עצם המשל הוא בארמית: בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי. — ומשל: צריכין ישראל לחרובא עבדין תתובא (פסיק׳ דר״כ, במשו), ובעבר׳: צריכים ישראל לחרוב הם עושים תשובה. — וכדרך דרוש: למה נקראו חרובים שמחריבים את השנים (תנחומ ירושלמי, הקד׳).

a) خَرُّوب   b) خِرْنِب

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בכל נוסח׳ של מס׳ שמחות, והגיה הגר״א עפ״י הבבלי מו״ק כו: הקורע את הסולמות ואת הלקט ואת השלל ואת המלל. אך זו הגהה יותר מדי קיצונית, כי רק המלים פלמוט ושלל דומות להמלים האחרות שבגמ׳ מו״ק שם, אבל המלים הכרסים והברדסים והחרוד אינן דומות כלל ללקט ומלל, והשתבשות כזו קשה להניח. וע״כ דבר ברור הוא כי כמו ברדסים וכרסים הם שמות בגדים כן גם חרוד, וכבר פרש כך גם המפרש בעל נחלת יעקב, אמר וז״ל: הכרסים וכו׳ מיני בגדים הן שאינן חשובין מש״ה לא יצא בהן ידי חובת קריעה. ע״כ. ובספר המליצה לר״ש בר״ש פרש טלוא. וסמך לזה גם השם ב.חרדה, וכבר נזכר בהערה שם דעת לוי והגזרה מן השרש הרד בערבית, ואלה שתי המלות חרוד וחרדה מעידות זו על זו.

[3]) מן חרז, עי״ש. — [4]) כך בנוסח׳, ובערוך

והכיר אח"כ היהודי את החרוזים) אמר לו אל תהי שוטה בחרוזין הרי זה סימן (חול' לה:). ואם יש בשר בחרוזים כמו שתולין הקצבים ועשה בו הלוקח סימן באותם חרוזים מהו (רגמ"ה שם). מצא חרוזין [1]) של דגים ושל בשר הרי אלו שלו (תוספ' שם). — ג) במלאכת השירה, פסוק מרכב ממספר קצוב של הברות עפ"י סדר קבוע, verse ; Vers[2]): בחרוז ומפֹרד, כמו הטל יורד, בלב חכמי ספרד, לדורי הרורים (שירי דונש על מנח' ב טו). וירב חרוזים מעֻותים ונלוזים בעבור הודיע חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו' תלמידי מנח', רהם דכל). ונעים זמירות כל מתי שיר, ואדון השיר ומבצר קורע, באו לך חרוזים נעמו, ירך לבבי ויקרע (רשב"ג, שירי שלמה לב). כתר לי זעיר עד אערך לפיך חרוזים רקים צנומים ודקים בם עור ופסח (ר"י הלוי, מכת' לר' דוד). חרוזי שיר בעת שקר עניתם, ואיך עת האמת עתה דמיתם, קשרתם בלבם וזדתם, עדי לבא ברסני לא רציתם (הוא, אמור גלגל ההקיץ). נאום אסף ביום אסף חרוזיו, ונשא על נשיא לוי חרוזיו (הוא, נאום אסף). וכאשר יפתח האות בעבור שיש אחריו נח נראה כמ"ם אמר יקמץ בקמץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח כי משפט אחד להם וכאלו הוא חצי חרוז (ראב"ע, צחות, בדבר התנועות). והדרך השניה של משקל הפועלים והשמות היא על דרך בעלי החרוזים ושוה הוא במשקל וכו' (שם, משק' הפעלים). ובעבור היות זה המשקל בבד בלשון הקודש ובעבור היתרות הוצרך בעל החרוזים להפסיק סלת בגבור (שם). ובאמת כי היא (חכמת הלשון) חכמה מפוארה כי ידע בעליה לדבר לשון צחות במכתביו או בחרוזיו (הוא, יסוד מורא א). יש (נביא) עושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך לימוד (הוא, פי' יונה א א). ואם באנו לדקדק בספרים שאינם דרך חרוזים נמצא בהם טעיות רבות בדקדוק גם בטעמי המלות אף כי בבל חרוז (הוא, שפת יתר עד). אם במפרד נפשי תחרד איך בחרוז יש לי תקוה (רמב"ע, דיואן 198). לזאת יאות להתם בל חרוזים בך כי לך נאוה תהלה (הוא, תרשיש א בסט). שלחו חרוזים ירדו על לב אנוש צמא למי שכל כמימי גשם יפ ומא דם מאד צחו עדי עלו חרוזיהם כמנין לשם (שם בע). גלה סוד רזיו דונש בחרוזיו עד פה וכו' בחרוזי שירי יאורו עיני נשפו (דונש על מנח', הכרע' ר"ת). וראינו להביא אחר כן מעט מזער מרברי החכמות ומיליהם ולחבר אליהם ממה שחיברו אנשי המוסר בחרוזים (ר"י א"ת, תמה"ג לרשב"ג כד). והיה זה אחר הגיע אלי בתביך וחרוזיך מן אסכנדריה (ר"ש א"ת, פתיח' מו"נ). שיש אתנו עם בני ישראל שלשה מינים מהשירים המין האחד הוא מהמאמרים הנעשים בסדר במשקל ובמשורה וכו' ונקראו השירים ההם חרוזים לפי שהם שבילים מסודרים מלשון צוארך בחרוזים שהם אבנים טובות ומרגליות נקודות מחוברות ומסודרות בסדר ותבנית ישר (ר"י אברבנאל, נחלת). ואמרו החרוזים יגיעה רבה בהעשותם ותבלית רוחב הלב בהראותם לפני מבחיני ערכם (ידע' בדרשי, הפרדס ח). וחקקתי על פני הספר חרוזים שנים על שם הספר (ספ' הגלוי לרי"ק, קלה). — וביחוד שויון הקול בסוף שתים או יותר מלים [1]), במו אמר-שמר, גבע-צבע-שבע, וכיוצא בזה, Reim rime ; rhyme: ומזה (מן צוארך בחרוזים) קראו המשוררים הפנות של בתי השיר חרוזים בעבור סדורם על אותות ידועות (ריב"ג, שרש חרז). צריח שיר מסוגר השערים, ונלאו מעבור בו רוב יצורים, אשר בו אוצרות שיר לא ערבו זהב אופיר ולא גזרי שסידים, ומחמד כל מליצות גם נבות החרוזים החשוקים

חריזים. ופרש: דץ בו קוץ או מידי אחרינא. ע"כ. ורש"י לעז רישטיש, ונראה שהכונה בזה לרשת וכדומה. אך רגמ"ה פרש חרוזים נתח כמו שעושים הקצבים, ובהיות שהוא הקדמון פרושו מכריע, ובפרט שהוא כבר השתמש בלשוננו בשם זה במשמ' זו, וגם התוספות הסכימו לפרוש זה, כנראה מדבריהם שם ד"ה בחרוזים, שאמרו שם: משמע שאין דרך לחרוז בשר, והביאו מהתוספתא מצאו חרוזין, כמו שהובא כפנים. ועי' הערה שלקמן. — [1]) הביאו התוספ' מאמר זה בשם התוספתא ב"מ ב. אך בגוף התוספתא בנוסח' וגם בכ"י אר"פ מהד' צו"ם הגרסה: חתיכות של בשר ומחרוזות של דגים. ואולי בכ"ז היתה בידיהם נוסח' אחרת ששם היתה גרסה זו שהביאו, עכ"פ בעלי התוספ' השתמשו במלה זו כמו"כ במשמ' שהשתמש בה כבר רגמ"ה. — [2]) עפ"י לשון ערבית שהשתמשו למושג זה בהשם נט'ם a), שעקר משמעתו הוא סדר וביחוד חרוזי פנינים וכדומה, ובהשאלה במלאכת השירה, פסוק שקול במספר ההברות וסדר

ביותר. — [1]) עי' בהערה לערך חרז אדות הראשונים שהשתמשו בשרש זה במלאכת השירה, אבל בצורה

a) نظم

הבחורים (ר"מ דרעי, לקו"ק פט). ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו (את ר"א קליר) לאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ הפיל (ראב"ע, קהל' ה א). ואפשר שיביאום (מחברי ספרי הפלסופיה) במשקל שיר וחרוז[1]) ויבחרו להם מלים צחות (ר"י תריזי, מו"נ א עג). ונקרא התנועת האחרונה השוה בכל השירה חרוז ונקרא האות השרשית המתנועעת אות החרוז (רס"ע אבן דנאן, פרק כתרז). מי הוא אבי המשוררים אם תדעו אחי ואי מזה חרוזים באו (שם). וכבר בקשתי וחפשתי הרבה ומצאתי כי לפני חרוזי הרב הגדול ר"א הקליר ז"ל לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומתנו (הוא, הקד' הספס' בלו, כב"י). שהספרדים נתעסקו בה (במלאכת החרוזים) יותר ועשו חרוזי הנוי והצחות במעשה הישמעאלים שם). חרוז הוא השואת ההברה באחרית התבה כמו שירה ברה טהורה שהתנועה האחרונה לכל התבות רָה וכן דבר שבר מדבר תנועה אחרונה לכלם בֵּר (ר"ע פרנסים, מתק שפת' 41). תפשתי את קסתי ולשלחני ישבתי, לענוד בת שירי חרוזים כאשר נסיתי (יל"ג, השירה מאין תמצא). — ˙חֲרוּז עָנִי, ששויון הקול אינו ממש או שמספר הקולות השוים אינו אלא אחד וכדומה: יש בפיוטיו (של ר"א קליר) חרוזים עניים ואביונים מחזרי על הפתחים שחיבר הר עם נבחר (ראב"ע, קהל' ה א).

***חָרוֹז**, ש"ז, מ"ר חָרוֹזִים, — מי שמחבר חֲרוּזִים, שירים שקולים: חרוזים אלו הן הפייטנים (מדר' שה"ש א י).

˙**חֲרוּזָה**, ש"נ, מ"ר חֲרוּזוֹת, — כמו חרוז בשיר במשמ' הכללית: לא הביא המלים האלה הדומות להם בחרוזות השיר היותם מוצאים פתחון פה ואף כי לא דבר כזאת בחרוזה ולא בפרידה (תשו' תלמ' דונש, ערך תוגן). ואת שירתי זאת, תהי אם לחרוזות, ובתיה חוזות, לשרי השירים (שם, את מי תרפת). שיש בעולם יחשבו שעלה בידם קנין נכבד מדברים פחותים כעושי החרוזות והמליצות והשירים (ר' קלוני', אבן בחן פ:). — ובמו"ב פסוקים אחדים מהשיר חרוזים ומחברים יחד, Strophe: מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הזקן מפריז נתארח אצל ר' שמעון הגדול כשהתחיל ר' שמעון ליסד סדר זה אז בקש רבינו אליהו הזקן מרבי שמעון לייסד חרוזה אחת בשמו (מנהגי וירמייזא, א' אפשטיין ה). כאשר יסד המשורר בחרוזה רביעית קוץ מכאיב (מחז' ויטרי רמט). והתחיל בחרוזתו השלישית סיבה היתה (שם). שהרב רבי יצחק ז"ל בן גיאת כתב במחזור חרוזה אחת כתוב בה עשית בראשית שבעה גלגלי רקיע (שו"ת רשב"א תקנת). אלה הבתים וסדרם ואלה החרוזות בדקדוק רב עשויות מהררי שכל חצובות (הקדמ' פרדס התכמ' לרלב"א, אוה"ם ג). כמו שאמר המשורר כמפליג בחולשת גופו ודלותו שתי חרוזות אלו במחברת שיריו (המאירי, הקדמ' למשלי). והמשורר אמר בנועם חרוזותיו משבח בית נדיב נכבר (שם יא). ובסוף כל אחד אומר חרוזה אחרונה מפיוטי דחתן (מהרי"ל, הלכ' ת"ב). וכן כל שתי חרוזות לצבור ושליח צבור ח::ד וכו' שליח צבור גומר הכל עד מנגד עיניך ואז אומר הצבור אתה מכין חרוזה ראשונה ופותחים בקול רם חרוזה האחרונה שמך מעולם (הוא, הלכ' ליל יוה"כ). ומתחילים ביום שני שמו מפארים וכל אותן חרוזות ואדר והוד וכשמגיע לחרוזה עמוסך מדלג עד קרית משוש (הוא, הלכ' ר"ה). והטבת מלאכת השבח תהיה בעשותה החרוזות הארוכות לא הקצרות (כאור ספ' הביר' לאריסטו ו). נתפשט המנהג לומר (במוצ"ש) החרוזות והפיוטים שנזכר בהן אליהו (לבוש או"ח רנט י). חרוזות אלו כתב א"א הגז"ל בכתב אשורית גדול למראה (שו"ת תו"ת יאיר, בסוף). — ובמשמ' חרוזים בענין שויון הקול, ואמר המשורר: ונאשרהו אשר יחשוק גבירה כזאת, ונדבר לפניו דברי חשק בחרוזות, ונעשה אל הגבירה רמיזות (עמנ', מחב' יז). — ובחכמת החשבון: שורת מספרים אשר יתרון מספר השני מן הראשון שוה אל יתרון מספר השלישי מן השני וכן יתרון הרביעי מן השלישי וכן כלם עד כלות כל השורה [ילכו המספרים הלוך וגדול בכדי יתרון ההוא או להיפך שהמספרים הולכים בכל השורה הלוך וחסור בכדי איזה מספר קצוב] וכו' ואני אקראנה חרוזה הנדסית להיות מספרי השורה חרוזים איש באחיו

חרוז במשמ' זו איני יודע מי השתמש קודם. — [3]) בגוף הערבי: סג'עת. ואמר רמב"ם במכתבו לר"ש א"ת בערב': ואלסג'אעה הי אלקאפיה ואסמהא באלעבראני חרוז. ע"כ. — ובעבר': וסג'אעה בערב' היא השואת ההברות ושמה בעברית חרוז.

ובידיעת שנים מהם נוכל לחרוז את כלם ע״פ הוספה היתרון או הגרעתו ד״מ שורת מספרים הטבעיים 1 2 3 4 5 6 כו׳ אשר יתרון המאוחר מהקודם בכולם הוא 1 או שורה זאת 3 5 7 9 11 13 כו׳ אשר היתרון הוא 2 או 26 21 16 11 6 1—4—9 וכו׳ אשר היא הולכת הלוך וחסר בכדי 5 כל אלה ודומיהן ה ר ו ז ה הנדסית תקראנה (כליל החשבון ו א). שורת מספרים ההולכת תהלוכת ערך מדידי והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה באופן שמנת הערך שוה בכלם תהיה מתגברת והולכת או שתלך הלוך וחסור וכו׳ ואני אקראנה ת ר ו ז ה מדידית ד״מ 1 2 4 8 16 32 כו׳ או 4 12 36 108 324 כו׳ כל אלה ודומיהן ת ר ו ז ו ת מדידיות (שם ג).

*חֲרוּזִי, ת״ז, נקב׳ חֲרוּזִית, — שיר חֲרוּזִי, שעשוי בחרוז: ושיר ה ר ו ז י יקרא כל שיר שתבא אות החרוז בסוף כל דלת מדלתותיו (ספר הקדמ יה). והחלק הר׳ (מהשירים) יקראוהו ה ח ר ו ז י והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרוז אחד בשתי דלתותיו ואין חרזי בית זה כחרזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (רס״ע אבן דנאן, פרק כביר). שיר ה ר ו ז י הוא כשיבאו החרוזים בדלתות ובסוגרים (מתק שפת׳ לר״ע פרנסיס 47). וזאת ההקדמה ה ח ר ו ז י ת על דרך חרוזה אשכנזית (הקד׳ מסור׳ המסרת). ועוד יש על משקל זה אלא שהתנועה ה ח ר ו ז י ת יבא יתר במקומה (שם 52).

*חָרוּט[1]), ש״ז, מ״ר חֲרוּטִים, — א) בתשברת, כמו גריש, והוא גוף עגול התושבת וחד הראש [2]), : Kegel; cône; cone בשאלת החשבון וספר ה ח ר ו ט י ם ובתחבולות ולהרבות משאלות אל ההנדסה (ת׳ פרק׳ להרמב״ם ה). והנה כבר התבאר בספר ה ח ר ו ט י ם אפשרות התקצר המרחק לבלתי תכלית (ר״ת קרשקש, אור ה׳ ב א). — ב) נקודה: עושין לכל אות ואות סימן ו ח ר ו ט י ן ומקבצין כל האותיות ו ה ח ר ו ט י ן ועושים מלים (פרקי׳ הנקדן לב). — ג) דברים כתובים באבן או על חמר אחר, : Inschrift ; inscription ועליו (על הארון) ח ר ו ט י ם אשר כבר נמחו רבים (הג״ל ממלריס 151). בפרי אחד הביא לנו לוח אבן גדול חקוק ב ח ר ו ט י ם למכרו לנו (שם 158).

[1]) עי׳ ערך חרט. — [2]) בערב׳ מחרוט a).

a) مخروط

*חָרוּי[1]), ש״ז, מ״ר חֲרוּיִים, — שקיעה בכתל להניח בה חפצים, : Blende ; niche; blind window המוסר מפתח לעם הארץ הבית טמא וכו׳ היו שם יציעין גבוהין עשרה טפחים ו ח ר ו י י ן [2]) גבוהים עשרה טפחים אינו טמא אלא עד מקום שהוא יכול לפשוט ידו וליגע (תוספתא טהר׳ ח ה).

*חֲרוּךְ, ש״ז, — שה״פ מן חָרַךְ: לא נשתנה (גרש כרמל) מברייתו אפי׳ ע״י ה י ר ו ך [3]). ו ה ה ר ו ך ידוע בדברי חז״ל (לד״ק, ערך חרך).

חָרוּל[4]), ש״ז, מ״ר חֲרֻלִּים, חֲרוּלִים, — א) צמח קוצי, : dorniges Unkraut; herbe épineuse; thorny weed לכן חי אני וכו׳ כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חָרוּל [5]) ומכרה מלח ושממה עד עולם (צפנ׳ ב ט). מן גֵו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים בין שיחים ינהקו תחת חָרוּל יספחו (איוב ל ה-ז). על שדה איש עצל עברתי

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) בנוסח׳ הדפוס ובמהד׳ צו״מ כאן הרויין, ה בראש המלה. אבל בסי׳ 6 במהד׳ צו״מ שם חרויין בחית, וסיוע לזה גם גרסת ר״ש (טהר׳ ז ה) במקום הזה בתוספתא חררים ואין לאמר כי זה שבוש פשוט, הואיל והר״ש בעצמו פרש כאן חררין חורין שבכותל, מוכח שבאמת היתה לפניו גרסה בחית בתחלת המלה, ונגד ר השניה שבגרסת הר״ש מעידות כל הנוסח׳ של התוספתא כאן ובהלכה ה, שגם שם באה מלה זו (עי׳ למעלה ערך *חָרַר) והביאה הר״ש בעצמו בפרק זה משנה ו בצורה הדויין, בדלת במקום הריש שבכל נוסח׳ התוספתא. מכל זה מוכח, כי הצורה האמתית של מלה זו היא חרויין ב ח י ת בראשיתה ו ר י ש אחת. ובדבר משמ׳ השם חרויין הנה ר״ש פרש חורין שבכותל, אך אין ספק שלא לחור סתם שבכותל קראו חרוי, כי למושג זה משמש השם ח ו ר גם בתוספתא, ונראה מהענין שהוא דבר עשוי בכונה בהכותל כמו יציעין, ולכן נראה שהוא השקיעה הנהוגה בכתלים להנחת חפצים וכדומה, ומעיד על זה גם זווג שתי המלים חרדים וחרויין בתוספתא כאן הלכה ה׳ שהובא בערך חָרַר שנזכר למעלה. והנה לא נתברר מקור שם זה, ואולי נסתעף משרש חרה באשור׳ במשמ׳ חפר, והשם ח ר ו כלי שיש לו בית קבול (מלון אשור׳ דליץ).

[3]) לא נמצא על הפתקה מראה מקום.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. בערב׳ דומה לה בצרוף האותיות ח׳לַר a), בסור׳ חורלא, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) אין לברר בדיוק איזה צמח מהצמחים קראו בשם זה המדברים עברית בימי חיי הלשון, כי גם

a) خُلَّر

ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חֲרֻלִּים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד ל-לא).—והשתמשו במלה זו במשמ' זו גם בזמן מאוחר: ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא (כאשר גרש אברהם את הגר) הלך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר ואמר רבון העולמים אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא (פרקי ר"א ל). ופעמים יורע על הארץ מאין פתוח גם כי יצאו החרולים יניחם שם עד שיכמו התבואה (מלמד התלמיד, שופט'). — ואמר הפיטן: מטע קרן שמן המדושן, מרמס מרוע בחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלוח פרות הבשן (סליח' יום ג, אין כמדת). — ב) ״השתמשו בשם זה ביחוד כמו שם לצמח הקוצי שעליו מכסות שערות דקות שבנגע בהן בשר גוף בע"ח הן גורמות באב כמו אש שרפת, Nessel; ortie; nettle (Urtica): עשב צומח בחורבות ובחוצות נקרא בלשון ארם ואטאיי ובלשון יון קנידא ובלשון רומיים לורדיקא הוא חרול ובלשון ערב נקרא חורייק וקורריץ

התרגומים הקדמונים אינם מסכימים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו כאן ובאיוב במלה שמשמ' היא הוציאו ודחהו מן, ובמשלי במשמ' זרדים יבשים. ת"י במשלי חרול, ובאיוב מלוחין. הירונ' תרגם במשמ' קוצים, וכן רסע"ג קוצים סתם: חרשף a). ריב"ג: פרשו בו חרשף (כמו דרדר) ואמר התרגום ממשק חרול משמט מלוחין ובערבי מלאח וזה אצלי יותר נכון לפי שספר מקום צמחו בספור הזה כמו שאמר ומכרה מלח ושממה. ע"כ. רש"י במשלי: חרלים גדולים מקמשונים והרי הם חדים בקוצים. ע"ב. רק באיוב לעז חרול אורטיאש, שהוא הצמח השורף בנגיעה. רד"ק: יש מפרשים כי הוא עשב דומה לקוצים אורטיגש בלעז וי"מ שהוא הקוץ שמעמידין בפרח שלו הגבינה קרדון בלעז. ע"כ. מהחדשים, גזנ' פרש שיח קוצי ולא באר המקור. רק Ditrich גזר אותו מן חרר, או חרה, במשמ' יקידה ושרפה, ואמר כי הלמד נוספה, והסכים לזה אולסה' (Ohlsh. § 216 b) אף על פי שקשה היתה בעיניו דגשות הלמד, וכמו"ב בטב' (Bö. § 762) שגזרו מן חרו. עד שבא נלקד' (Nö. Maud.) והטיל נגר בסברה זו וגזר כי השם חרול (Gr. § 54 הוא השם הערבי ח'לר b) שהוא אחד ממיני הקטניות, Lathyrus, כמו שכבר אמר Geor. 18, 6, וכמו שתרגם ב"ע חורלא בגלבאן בערב'. והסכים לזה לֵו (E. Löw, Pfln. § 127). וכן החדשים שואלי, בוהל וקניג. אבל, זה קצת קשה, יען באדמת כרם שלא נעבד עולים באמת מיני קוצים ולא מיני קטניות.

a) حرشف b) خُلَّر

(הסף 85). המלבין פני חבירו ברבים יתענה מ' יום וילקה בכל יום וכו' ויתגלגל בחרולים ערום שקורין ברען נעסלי"ן בל"א (עמה"מ, תיקוני התשו' יב). חרולים אורטיגא"ש בלעז אם תבשלם בשרשם ותרחוץ הפנים באותם המים יתלבנו (ספר מוסר לר' אליהו יח). לחרש שאינו שומע קח חרולים הנק' אורטיגא"ש יתסיר המיץ וערב אותו בשומן אווז וכו' ושים אותו באוזן ויועיל (דרך יבחה, ספר הסגולות).

*חֲרוּלָה, חרלה, ש"נ,—כמו חָרוּל: וחלק (אלכסנדר הגדול) מלכות וממשלה, לארבעה בני עולה, הם היו לסגולה, קוץ ודרדר וחרולה (זולת חנכה, אזכר מעללי יה). — ואמר המשורר: ונחשב לי (הזמן) לאכזר ביענים ולא חס עין אנוש עלי לחמלה, וייסר בוגדי בגד בשוטים ולי יסר בעקרב וחרלה, ופנה מעסקיו הזמן רע משלם אל פני נפשי גמולה (עמנ', מחב' ה).

*חֵרוּם, ש"ז, — מעמד של תגרה בין שתי ארצות, שנפסק מגע ומשא ביניהן, Kriegzustand; état de guerre; state of war: רב אמר (מה שאמרו במשנה שאם היה ביהודה והחזיק בקרקע בגליל אינה חזקה) בשעת החירום[1] שנו (ירוש' ב"ב ג יד). דסתם יהודה וגליל כשעת חירום דמו (כתוב' יח). — ״ובכלל, במשמ' מעשי אלמות ותקיפת אויב: וההוקים מצויים בהם (בנסיעות הספינות בים) אם מזעף הים אם מחרום האויבים השוללים (תשו' ריב"ש נח).

*חָרוּם, — עי' *חרם.

א*חָרוֹן, ש"ז, סמי' חֲרוֹן, מ"ר חֲרוֹנִים, כנ' חֲרוֹנְךָ, — בה"פ מן חרה, בפרט בחבור עם אף, חֲרוֹן אַף, כעס, קצף עז, Zorn; colère; anger: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חֲרוֹן אַף יי' אל ישראל (במד' לב יד). הנה יום יי' בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה (ישע' יג ט). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי' צבאות וביום חרון אפו (שם יג). ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יי' (ירמ' כה לז). והבאתי עליהם רעה את חרון אפי נאם יי' ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (שם מט לז). בטרם לא יבוא עליכם חרון אף יי' (צפנ' ב ב). לפני זעמו (של אלהים) מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו

[1]) פרש הערוך: סיכסוך איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר. ע"כ. רש"י: שיש תגרה בין המלכיות. ולא נתברר מקורו.

ממנו (נחום א ו). הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו (איכ׳ א יב). ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף יי׳ עליכם (דהי״ב כח יא). — עשה חרון-אפו בפלוני, עשה לו הרעה שזמם בקצפו עליו: לא שמעת בקול יי׳ ולא עשית חרון-אפו בעמלק (ש״א כח יח). לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים (הושע יא ט). — שפך חרון-אפו על פלוני: כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון (איכ׳ ד יא). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). — שלח חרון אפו בפלוני: ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בלחומו (איוב כ כג). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהל׳ עח מט). — חרון אפו השיג את פלוני, הגיע עדיו וחל עליו: שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהל׳ סט כה). — שב חרון אפו מפלוני, חדל כעסו וקצפו מפלוני: וישב חרון אף יי׳ מישראל (במד׳ כה ד). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי׳ ממנו (ירמ׳ ד ח). לא ישוב חרון אף יי׳ עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו (שם ל כד). עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליי׳ וכו׳ ועבדו את יי׳ אלהיכם וישב מכם חרון אפו (דהי״ב ל ח). — ושב מחרון אפו, חדל מקצפו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שמות לב יב). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (דבר׳ יג יח). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יי׳ מחרון אפו (יהוש׳ ז כו). אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה (מ״ב כג כו). ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יונ׳ ג ט). — *ונסתלק ה״א: א״ל בר קפרא לרבי ראיתי (בחלומי) חוטמי שנשר א״ל חרון אף נסתלק ממך (ברכ׳ נו:). — וחרון לבד, בלי אף: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך [1] יאכלמו כקש (שמות יה ז). הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה (יחזק׳ ז יב). כי חרוני אל כל המונה (שם יד). אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו (תהל׳ ב ה). הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ׳ יג יח). — ומ״ל: עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני (תהל׳ פח יז). — ואמר המשורר: וישובו מקנאי מעלתי מלאים מחמת אף חרונים, ואת חחי באפיכם אשוה ואתן על לחייהם רסנים (רשב״ג, שירי שלמה ט). — ואמר הפיטן: מלך עליון שומע אל אביונים, ומאזין תנונים, מאריך רצונים, ומקצר חרונים (קרוב׳ כ ר״ה, מלך עליון). עלתה מהעזרה אל הגג בחרונים, וראתה אותם עושים כונים, עזבה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים (קינ׳ לת״ב, בכינה צועקת). זכור אומן אשר אמן כאב המגדל בנים, ברית עניו וחזוגיו נאמן הנאמנים, יקותיאל בחיל האל משיב אף וחרונים, אשר הוציא וגם המציא פדות לבני איתנים (סמא״ל, סלית׳ ר״ה, יברהל). אם בגלות ישן נושן, ארכו לך זמנים, עוד מעט אפי יעשן, אעורר חרונים (ר״י נאגארה, זמיר׳, עו״ת לד). — ובנוסח׳ החרם: ויאפל מזלו (של המחרם) במעונים, ויהיה לקצף אף וחרונים, ותהיה נבלתו לחיות ופתנים (חרם הגדול, בוקבד׳, ערך חרם).

ב.חָרוֹן [1], ש״ז, — צמח קוצי, Dornstrauch; plante épin.; thorny bush: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון [2] ישערנו (תהל׳ נח י).

חֲרוֹן [3], ש״ז, — כמו א.חרון, ומליצה, השיב אפו מחרון, כמו המליצה שב מחרון אפו: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה אספת כל עברתך השיבות מחרון [4] אפך (תפל׳ פה ג-ד).

*חֲרוֹסֶת, — עי׳ *חרֹסת.

*חָרוּף, ת״ז, לנק׳ חרופה, — שפחה חרופה, שנחרפה לאיש, עי׳ ערך ב.חרף: אשם גזילה אשם מעילה אשם

---

[1] אולי פה במשמ׳ העקרית של להט אש.

[1] עי׳ הערה לקמן. — [2] לפי היוני הגיהו קצת החדשים תרול במקום חרון זה, ועכ״פ עי״ז מתישבת מליצת הכתוב קצת יותר, בפרט אם נפרש על ישערנו כמשמ׳ שרפה, עי׳ ערך שער, ולבלתי שבש הנוסחה המקבלה אפשר לאמר כי השם חרון שמש במשמ׳ קוץ.
[3] משקל כאוש, שכול, ועוד. ועי׳ הערה לקמן. — [4] אמר רד״ק (במכלול ובשרשים): ומקור אחר השיבות מחרון אפך שאם היה שם היה לו לומר חרון בקמץ החת כי איננו סמוך ואפך הוא הפעול. ע״כ. אבל, מקור מוכרת פעול (ובל״ה פעון) הוא זר, ועדיף לשקלו ע״מ השמות הרשומים בהערה הקודמת. ואעפ״י שיש מקום לפקפק באמתת הנוסחה השיבות ונכונה אולי דעת רוב החדשים שצריך לקרוא בקל: שבת, וכיוצא בזה, אעפי״ב לפי הנוסחה המסורה נכונה דעת הרד״ק כי הפעול הוא אפך.

שפחה הרופה אשם נזיר ואשם מצורע (תוספתא כרית' א יט). איזו היא שפחה חרופה זו שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי (גיט' מג.). הבא על חמש שפחות חרופות בהעלם אחת (כרית' ט.).

*חֵרוּף, ש"ז, מ"ר חֵרוּפִים, — שה"פ מן א.חֵרֵף: ויעשו גאצות גדולות חרופין וגידופין (מד"ר במות מא). סיסרא הרשע על ידי שנתגאה ולחץ את ישראל וכו' בחירופין ובגידופין לא נדון אלא באש (שם ויקר' ז). — ואמר הפיטן: דלת עם לקלם וְחֵרוּף, רחופים כחופים נתונים לטרוף, גלות ושעבוד ונסיון וצירוף, גלגל בחסד לסליחה ותרוף (סלית' יום א, תכא לפניך). על אלה עשקוגו בחרופיהם, והגדילו שאון גדופיהם, פצו עלי פיהם (ר"א קליר, איכה אשפתו). הטה אלהי אזנך לדוברת אני ואפסי עוד, וישמע גדופיה וחרופיה משתחצת עד כמאך עוד (הוא, הטה).

*חֲרוּפָה[1], ש"נ, — גערה הרופה לאיש, ובלשון בני יהודה כמו ארוסה, כלה: ביהודה קורין לארוסה חרופה (קדוש' ו.). האומר (לאשה ביהודה את) חרופתי (היא) מקודשת (שם).

א. חָרוּץ[2], ש"ז, — שם מליצי להזהב, Gold; or: ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וְחָרוּץ כטיט חוצות (זכר' ט ג). כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל' סח יד). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מֵחָרוּץ נבחר (משלי ח י). טוב פריי (אמרה החכמה) מֵחָרוּץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (שם יט). קנה חכמה מה טוב מֵחָרוּץ וקנות בינה נבחר מכסף (שם יו יו). כי טוב סחרה (של החכמה) מסחר כסף וּמֵחָרוּץ תבואתה (שם ג יד). — ואמר בן סירא: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ"ס גני' יד ג). רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם לד ה). — ומ"ר חֲרוּצִים: יבואון מקצה ארץ בחונים בכור עוגי וחפציהם הרוצים, ליד נדבה כרצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים[3] (רמב"ע, תרשיש א קמג).

ב. חָרוּץ, ש"ז, מ"ר חֲרוּצִים, — א) בעבודת האדמה, כלי דישה ידושו בו תבואה, לוח קבועים בו כעין שִׁנַּיִם של אבן או של ברזל יעבירוהו על התבואה, Dreschschlitten; traîneau à battre, threshing grain: כי לא בְחָרוּץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (ישע' כח כז). — ב) מום בגוף האדם, כעין סדק או פגימה בעין או בשפה, Schmarre; taillade; slash: עורת או שבור או חָרוּץ[1] או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה ליי' (ויקר' כב כב). מה שבור במקום עצם אף חרוץ במקום עצם (בכור' מא.). — ג) כעין עמק צר בין שני הרים, או חפירה רחבה מסביב לחומה ובדומה[2], Graben, Tal; fosse; ditch: המנים המגים בעמק הֶחָרוּץ[3] כי קרוב יום יי' בעמק הֶחָרוּץ (יואל ד יד). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וְחָרוּץ[4] ובצוק העתים (דני' ט כה).

ג. חָרוּץ, א) ש"ז, מ"ר חָרוּצִים, חָרֻצִים, — אדם מהיר וזריז מאד, Fleissiger, Geschickter, appliqué, adroit; sedulous, dilligent: מחשבות חָרוּץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (משלי כא ה). ראש עשה כף רמיה ויד חָרוּצִים תעשיר (שם י ד). יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה למס (שם יב כד). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חָרֻצִים תדשן (שם יג ד). — ב) *ת"ז, לנק' חֲרוּצָה, מ"ר חֲרוּצִים, חֲרוּצוֹת: א"ל (הקב"ה לדוד) דוד ידיך חרות וחרוצות הן ואני מבקש לרדות בהן עולמי (ילק' מכירי, תהל' ס כג). — *חֲרוּץ הלשון, שהוא חורץ תמיד לשונו: כי הכלב חרוץ הלשון (ר' כתיי, כוא).

---

[1]) עי' ב.חֵרֵף.

[2]) בכנענ' חרץ: כאי אדלן כסף אי אדלן חרץ וכל מנם משד (כתבת תבנית בן אשמנעזר מלך לידון), ובעבר': כי אין אצלי (בתוך קברי) לא כסף ולא זהב ולא כל דבר חפץ. ויש סוברים כי זו מלה שאולה גם בכנענית מאשור' חֻרָצ, ומזה גם ביונ' כריזוס לזהב. — [3]) ורשום שם: מלשון בירקרק חרוץ.

[1]) אמרו בספרא (אמור קיג): חרוץ ריס של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק. והנה אפשר כי הוא תאר כמו שבור, אך הקדמונ' החליטוהו לשם מום, כמו המומים שלאחריו, ואמרו שהוא מה שנזכר בבכורות ו ב חריץ של עין, לפי גרסת ריב"ג והערוך, במקום הריס שבנוסח', וכמו"כ מה שנזכר שם משנה ד שפתו שניקבה (רד"ק, השרשים). ואולי קצת דומה לזה השם חארצה a) בערב', שהוא פצע שקורע העור. וגם רוב החדשים פרשוהו כמו שם. — [2]) אמרו הקדמונ' שהוא כמו חריץ המצוי בתלמוד, וכן באשור' חריצ החפירה שמסביב לעיר. — [3]) כך ריב"ג. ות"י: במישר פליג דינא, תרגם חרוץ כשם מפשט במשמ' פסק דין, וכן רד"ק וכן רוב החדשים. — [4]) לפי קצת התרגומים הקדמונ' הגיהו רוב החדשים במקום חרוץ חוץ או חיץ.

---

a) حارصة

ד· **°חָרוּץ**, א) ש"ז, מ"ר חֲרוּצִים, — עקץ חד: ויבאו ראשי החרוצים המחודדים במעי התנין וינקבום (יוסיפון ג). — ב) ת"ז, ההפך מן חָלָק, rauh; âpre; asper: וכן בחוש המשוש אנחנו מתפעלים אך בנגוע המוחש בגופנו להרגיש בו אם הוא חם או קר לח או יבש חלק או חרוץ רך או קשה (הדס, חו"ה, מחקרי במות המדבר׳, חכמ׳).

ה· **°חָרוּץ**, ש"ז, — כמו הוּץ של דקל: ירוק שבירוקים רבי אלעזר אמר כשעוה וכתורמל סומכוס אומר כבנף טווס וכחרוץ[1]) של דקל (תוספ׳ סוכ׳ לא: כבס תוספתא נגע׳).

חֲרוּצָה, — עי׳ חֲרֻצָּה.

°חֲרוּצִי, ת"ז, נק׳ חֲרוּצִית, — מטבע דבר חרוץ: ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוחני לא מפני שאינו היא הדבר החרוצי והרוחני אבל היא הוא בגופה ובעינה (תרג׳ דברי דוד אלמוקמץ, פי׳ יציר׳ לר"י ברצלוני 80).

·**חָרוּק**[2]), ש"ז, מ"ר חֲרוּקִים, — שם לבע"ח קטנים מסוג הרומשים בלי חוט השדרה בעלי שש רגלים וגופם מחלק בתוך כמו בחתך עמוק, Kerbtier, insecte; ·ct (האור תרע, קלז).

***חֵרוּת**[3]), ש"נ, — כמו חֹפֶש, מעמד אדם חפשי, בן חורים, Freiheit; liberté; ·ty: שעשה (הקב"ה) לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (פסח׳ י ה). ובי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח וכו׳ רבו (של העבד) מוציאו לחירות ואינו שמח (מכי׳ כא, ה). כגון שבא (חצי עבד וחצי משוחרר) על אשת איש ונמצא צד חירות שבו משתמש באשת איש (יבמ׳ מה:). ר׳ יהורה אמר (מי שעוסק בתורה יש לו) חירות ממלאך המות ר׳ נחמן אמר

---

[1]) בגוף התוספתא שלפנינו וכחוין של דקל, אך כנראה בנוסח׳ בעלי התוספ׳ היתה נוסחה זו, ואין זה שבוש פשוט, כי הביאו שם ראיה מן כירקרק חרוץ.
[2]) יצר דר׳ מזיא, מפני שגופם כמו חרוק באמצע, והשתמש בו גם במאמרו על שמירת הבריאות בה„אור" בגליון הרשום בפנים.
[3]) מן שרש ב.חרר, עי"ש. בערב׳ חֻרִיָּה a).

a) حُرِيَّة

חירות מן המלכיות ורבנן אמרי חירות מן היסורין (מד"ר ויקר׳ יח). אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על הנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות (בם במות מא). תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו (תפלת י"ח, תקע). — ואמר הפיטן: שבים שבים שבח שחרות, שתולים יושר ילדות בחרות, תגן הֵרוּת מצד תחרות, תחון תיו חיים חרות (סלית׳ יוס ז, הם עוגינו). — °זכות מיוחדה נתונה לאדם לעשות דבר מה, במסחר וכרומה: ומי שיש לו חירות לסחור בלי מכס אינו רשאי לשלוח סחורה של איש אחר שאין לו חירות על שמו (פנק׳ קראקא, בנ"ה). — ובמשמ׳ °זכות מיוחדה בכלל מהממשלה בענין צבורי: שלא יבררו רב או ראשים וטובים לקהל ושאר מינויים שבעולם רק ברחוב היהודים וכפי דת תורתנו הקדושה ויש לנו ע"ז חירות וקיומים מן המלכים ומן השרים ומושלים (בס). — °ומ"ר: ויש לה חריות וזכיות לעמד בין המקום של אשת האלוף הפרנס וכו׳ לראות בהגבהת הס"ת על המגדל (פנק׳ הקהלה של וירמייזא יא).

א· ***חָרוּת**[1])׳ א) ש"נ, מ"ר חֲרָיוֹת[2]), — ענף הדקל, העלֶה שלו, Palmblatt; feuille de palmier; palm-twig: לולב העשוי כמין חרות ושנפרצו רוב עליו (תוספתא סוכ׳ ב ז). ריאה שדומה לחרות של דקל (והזהיר, במיני). — ומ"ר: רבי יוחנן בן ברוקה אומר חריות של דקל היו מביאין והובטין אותן בקרקע בצידי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות (סוכ׳ ד ו). הקש והחריות והעצים והאבנים (ספרי, תקת קכו). חריות מלמטה ועצים מלמעלה כיון שעלה האור בנתיים מותר (ירוש׳ שבת סוף א). שיורי חריות בגפת ובעצים (שם נה ג). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור לאהלין צריכות קישור (בם ד ז.). חיפהו (את הקבר) מחצלות בטל מילאהו חריות צריכה (בם גזי׳ ט ג ד). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאבילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד"ר כרא׳ מא). ריאה שנמצאת נפוחה כמו עיקר חריות של דקל (רמב"ם שחיט׳ ח ח). — ואמר

---

[1]) עי׳ ערך ב.חרת. בארמ׳ חרותא (סוכ׳ לב.), וכן בסור׳ חרותא, ותרגם ב"ע אלסעפה, והוא ענף ועלה התמר. — [2]) בכ"י פרמה מנק׳ חֲרָיוֹת, ובקצת

תפיטן: עמד מקדם ופניו למערב, פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריות ומוקדה הרב (יוצ׳ שבת פרה, אמרה סגוגה). — *וכובע חריות, סימן של בושה: מאימתו שם (לוט אחרי המעשה עם בנותיו) ברושו כובע חריות ¹), ויהי ללעג וקלס לעיני הבריות (תוכח׳ מוב׳ לעזר׳ הבבלי ו). ברחובות תארוב כאריות, ותרדוף לגלות העריות, מפשעיך תשים בראשך כובע חריות, ועל כתפך תשא סלי חוריות (שם יד). תתאוה לגלות בשר ערוה, ונפשך מנחל קישון תתרוה, בראשך תשים כובע חריות, ותגנוב את דעת הבריות (שם יז). — ב) ת״ז, לנק׳ חֲרוּתָה: לולב כפוף קווץ סדוק וכו׳ חרות פסול דומה לחרות כשר (סוכ׳ לב.). — ובע״ח חרות, חֲרוּתָה, שצמקה הריאה: ניטלה האם שלה (של הבהמה) וחרותה בידי שמים (חול׳ ג ב). איזו היא חרותה כל שצמוקה הריאה שלה (תוספתא שם ג יב וגמ׳ שם נה:). — ופעול מהפעל הרת, עי׳ בזה הערך.

ב״**חֲרוּת**²), ב״ז, מ״ר חֲרוּתִים, — פרי ממין התמרים, האחונים וכדומה: עשר׳ מהם (מעצי פרי שבגן הנזכר שם) נאכלין מה שבחוין ואלו הן תמרים זיתים חרוב׳ פירסקין עזרדין שזופין אחונין גדגדניות חרותי׳ ³) עלוסים (ה״כ בל ב״ס, מהד׳ בטיגב׳ כב.).

חרז¹), ממנו חָרוּז, *חָרַז, *חָרוּז, *חֲרוּזָה, *חֲרוּזִי, *חֶרֶז, *חָרָז, *חֲרָזָה, *חַרְזָן, *חֲרִיזָה.

***חָרַז**, פ״י, עת׳ יַחְרֹז, — חרז חוליות על חוט וכדומה, הלביש את החוליות על החוט זו אחרי זו דרך הנקבים שבהן: לאחד שמצא צרור של מרגליות וכו׳ ישב וחרז הגדולות לעצמן והקטנות לעצמן (מד״ר במות כ). — וכ״ד חָרוּז על דבר כמו חוליות: אמר ר׳ יהושע בן לוי שליש מאות תינוקות נמצאו חרוזים בשוכה אחת (שם איכ׳ ה יג). בין שתוא (התכשיט) עשוי מתתיכות של זהב חרוזות בחוט בין שאותן התיכות קבועות כמטלית (הלכות או״ת בג ה). — ובהשאלה, חָרַז דברי תורה וכדומה, סדרם זאח״ז כמי שחורז מרגליות: אמר לו (ר״ע לבן עזאי) שמא בחדרי מרכבה היית עסוק אמר לו לאו אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים (מד״ר בה״ב, לואלך). בשעה שהיו חורזים בדברי תורה וכו׳ והאש מתלהטת סביבותיהם (שם). רבי אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו אמר שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן (שם). אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות ז׳ בזו ומושכות זו בזו (שם). — ואמר הפייטן: טהור פענח רזים, חכמי מדות מפריזים, טעמי תורות חורזים, קרות בתינו ארזים (ר׳ מבול׳, יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). — ובני אדם חֲרוּזִים, עומדים מסדרים זא״ז כחרוז מרגליות: אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוני׳ של מרגליות (מד״ר בה״ב, לואלך). — ובהשאלה, במלאכת השיר, עושה חרוזים: ויכן אותו (את ספר האגרון) לחוד חידות ולמשול משלים ולהבין כל מתכנת ולחרוז כל מחרזת אשר יערכו בו הפודטים וכל שרי שיר (לסע״ג, הקד׳ האגרון). לא תחרוז בשור ובחמור יחדו אך תשים את החמור בהר המור ואת השור בארץ המישור (תל״ע ס׳ בעע, בשם להב״ע). קינה היא וקוננוה, בהר ציון חרזנוה, ובדמעות כתבנוה, ולגולה שלחנוה, והלילי אום מוכה, והאנחי ואת נדכה, עלי ציון המוכה, בכל נגע ובכל מכה (יהוד׳ בן עגלן, לקו״ק 139). — ופעול, *חָרוּז, חֲרוּזָה, שיר חָרוּז, שקול בחרוזים: יען ראיתי החרוז יתר לכל דבר ואם דרכו מאד נפצרת, שקול שקלתיו ואשימהו לשיר חרוז למען להיות מזכרת (רשב״ג, ענק). השיר השקול או המליצה החרוזה (למב״ת, דרכי נעם).

— נפע׳, *נֶחֱרַז, נֶחֱרָזִים, — במשמ׳ עומדים בסדר זא״ז: טבע בשני כסילים נחרזים, טבס עטר באילה (ר״א קליר, אביסת בלותו).

— פע׳ *חִרֵז, מְחָרֵז מְחֹרָזִים, מחורזים, — חרוזים על חוט וכדומה: רמונים עשויין שתי טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה (רב״י מ״א

משנ׳ מנוק׳ נדפס׳ חֲרָיוֹת. — ¹) אינני יודע מקור הדבר הזה.

²) משק׳ תַּפּוּחַ. ולא נתברר מקור השם ולא מהות הפרי בדיוק, ועי׳ הערה שלקמן. — ³) כך בנוסח׳ הכ״י שלפיתו הדפים שטינשנ׳ את המהדורה שלו, ובקצת נוסח׳ נשמטו קצת השמות שבאו כאן. בתלמוד ומדרשים לא נזכר שם זה לפרי מן הפרות ולא מצאו החכמים סמך נכון לאיזה פרי נתכון בעל הספר הזה. השערת בריל (Brüls Jahrb. I,206) שהוא הנטל בערב׳ אין לה על מה לסמוך. עמ׳ לֶו, בספרו על הצמחים, לא פרש את השם הזה.

¹) בערב׳ ח׳רז a), במשמ׳ של נקב ורצע במרצע. ובמשמ׳ עקרית זו גם בארמית.

a) خرز

ז כ). — ואמר הפיטן: נוקם לצרים ונוטר לאויבים, מדדת מדתם כזדו לאהובים, לוחם וניניו הותלו מוצלבים, כבהרזת של דגים הורזו תחובים (ר׳ משולם, סליח׳ לתע״א, כמתי מספר).

— הפע׳, *החריז, — בהשאלה, החריז דברי תורה: אלא מחריז (היה בן עזאי) דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים ודברי תורה שמחין כיום נתינתן בסיני (מד״ר ויקר׳ יו). — וכמשמ׳ מחבר דברים זה לזה: החיים מחביר והמות מפריד, החיים מחריז והמות מפזר (תוכחה לר׳ בחיי הדיין, ברכי נפשי). והאות למטה מן הכל שאינו מוכיח לא על שם ולא על זמן אלא מחביר ומפריד ומחריז ומפזר (הור׳ הקורא 14). — ובמלאכת השיר: האלמתי כל מצחצה ואחסום פה כל מחריז לבלתי הותיר למו מקום לדבר ולא מענה להוסיף (הגר׳ מנח׳ לחסדאי).

— נתפ׳, *נתחרז, — נתחרזו חוליות על חוט: להוט של כסף או של זהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדה (נפול׳ יהודה מט).

*חָרָז, ש״ז, מ״ר חֲרָזִים, — כמו חָרוּז במלאכת השיר: וירב דונש חרזים מעותים ונלוזים בעבור הודיע חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו׳ תלמ׳ מנח׳ על דונש 20). הלא רב סעדיה ז״ל יש לו כמה שירים וכמה חרזים ולא נשקלו במשקל הערב (שם 27). לפזר בם חרזים כבדולח ואין אוסף לפרד מחברותיו (ר״י הלוי, הנך יברים). יהודים הפרזים, ודונש בחרזים, לחכם הרזים, כתואי מכמרים (ר״ת בשבלעותיו, אני אדרש). נעמה מליצתך ומה יקרה, לו בחרז דבקה ונקשרה, המתק כצוף ודבש בראשית, אך באחרית כלענה מרה (פגת׳ הלוי, Mon.Fr. XX 457). אנוש השב עלי כמה לזוזים, אני גבר ירחמאל בחרזים, אזי אדעה ואוסיף לו לכל זוז פרוטה או רביע בחפזים (ירחמאל בן שלמה, הידה). ועשיתי חרוזים אחרים על חרז אפיקורוס ציצים תנו דודים לספר זה (ספ׳ הגלוי לרי״ק 135). אמר המיסד לפי שמליצת החרז צרה ודחוקה אצלי ואצל זולתי וכו׳ לכן ישר בעיני לגמור הדברים במליצה מסוררה לא אחזר אחר חרזים אם לא שיזדמן מאליו (ר׳ קלונימוס, אבן בחן עא:). והחזן שהתפלל אמר חרז אחד של זכור ברית (הרוקח, סי׳ קיג). לכך בכל חרז ביוצר יום הכיפורים אז ביום כפור יש אור ונעלם אור בחרז (שם ריז). וזה מעשה החרז נסדר תנועות ויתדים על משקלים מהמשקלים הידועים בהרגל לשוננו וכו׳ וכשנשלים חצי הבית נשקל עליו אחד כמהו שנשים בו את החרוז (רס״ע אבן דנאן, כספ׳ הברב׳ בלו). והחלק הד׳ (מהשירים) יקראוהו החרוזי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרז אחד בשתי דלתותיו ואין חרזי בית זה כחרזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (הוא, פרק נביר). יסכימו השלשה טורים ראשונים בחרז אחד והרביעי בחרז אחר וכפי חרז הרביעי כן יהיה חרז הטור הראשון מן השיר הנמשך אחריו (רמב״ת, דרכי נעם). ונשתמש (רשב״ג) בחרז אחד פעמים רבות ר״ל שסיים בתים רבים במלה אחת (מנחם מלונזנו, הקד׳ דרך חיים).

*חָרָז, פ״ז, — כמו חַרְזָן: סדרתי כל רז עדי התמותי כל חרז[1] האלמתי כל מצהצה ואחסום פה כל מחריז (הגר׳ מנחם לחסדאי).

*חֲרָזָה, ש״נ, — כמו חָרֶז: ידענו כי אז מ׳ ר׳ סעדיה וזולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה בהיבור החרזה ושיקול הפיוט׳ (תש׳ דונש על רסע״ג 105). ועשה לדוחק המשקל תשפוט ותשמור ותעבור אמר בשלשתן שרק אם אתה צריך עליה לדוחק בחרזה ואל מה שהיה על משקלה כמו תזכור תעשה אותו לפי שהוא על המידה (שם 108).

*חַרְזָן, ש״ז, מ״ר חַרְזָנִים, — מי שעושה חרוזים בשיר: אמר אחד מן החרזנים אכתב בלב רגז כל אשר עלי גז (ר״י א״ת, הכרב׳ לריב״ג, גזז). החרזנים ואנשי לבב גורעין הא׳ בלשונם כאשר אמרתי ביסוד המשנה (עטר׳ לבי גרן 110, בהערה). ושמי עמנואל תלמיד החרזנים מתאבק בעפר רגלי הרבנים (עמנ׳, מחברת א). ובמשקל שיר פלס, פן תהיה לקלס, גם בלתו כל חרזן לרוח ניב זורה, ממכשול זה סקל, שירך פן תתקלקל, כי שקל ישקל, או ירה יירה (מתק שפת׳ לרע״פ 60). — והשתמש עמנואל בשם זה כתאר לשיר, במשמ׳ שיר חָרוּז: בי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר חרזן, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים מזן אל זן (עמנ׳, מחב׳ כג).

*חֲרֹזֶת, ש״נ, — חֲרֹזֶת דגים, כמו מַחֲרֹזֶת, עי׳ ערך חָרַז בנין פִּעֵל.

---

[1]) מהחרוז עם רז נראה כי גם מלה זו צריך לקרוא בריש קמוצה. וא״ב זה שֵׁם ע״מ חָרָשׁ.

***חַרְחָבִין**, — עי' *חרחבינה.

***חַרְחָבִינָה**[1], נ"נ, — ירק ממיני החס נאכל חי בחמץ ושמן וכדומה, Mannstreu; panicaut (Eryngbium): ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה[2] (פסח' ב ו). עלי תמכה וחרחבינה עלי וורד ועלי מילת (תוספתא שבי' ה ג). — ואמר המליץ: תשים לי קוצים תחת כרתי, ותשחר את פני באפר כירתי, בכל יום ויום תאכילני חרחבינה וכרתי, ולא אוכל להכיר בין תכלת לכרתי (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר קא.).

א. **חַרְחוּר**, — עי' חרחר.

ב. ***חַרְחוּר**[3], ·חור, נ"ז, — הברזל החד הרחב שבקצה האחד של המרדע וכדומה: חרחור[4] שנפגם טמא עד שינטל רובו (כלים יג ג). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה לדרבן (שם כה ב). שירי חרחור מלמטן שבעה (שם כט ח). מרדע[5] שניטל החרחור טמא מפני הדרבן ניטל הדרבן טמא מפני החרחור נחלק לשנים ונשתייר בחרחור עד שבעה טפחים ובדרבן עד ארבעה טפחים טמא (תוספתא כלים ב"מ ג ז).

ג. ***חַרְחוּר**[1], נ"ז, — מקום שנחרך בככר לחם: מסמר שאחר הככר וגרגר מלח קטן וחרחור[2] פחות מכאצבע (טבו"י א ג).

·חֶרְחוּר, נ"ז, מ"ר חרחורים, — חרחור ריב וכדומה, שה"פ מן חרחר: יבאר לנו אדוננו ויפסק מבין תלמידיו חרחור ריב (תש' גא' שע"ל ה ד). וכן פי' ז"ל בשוט לשון בחרחורי לשון (אוהב משפט לאיוב ה כא). ראיתי דמעות העשוק היורד ובוכה משוק לשוק קול נהי וקול בכי וקול תמרורים וכו' הקול קול עקב וקול ערעורים וכו' בריב ומצה וחרחורים קול רבה ויבבה בתרועה ושברים (רש"ל, כבו"ת רמ"א יג).

***חַרְחַל**, נ"ז, מ"ר חרחלים, — ירק דומה לחזרת וחרחבין וכדומה, נאכל חי וכבוש: תני בר קפרא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בעולשין ובתמכא בחרחלין[3] ובחרחבינין ובחזרין (פסח' לט.), ולא נתברר בדיוק מהו.

א. **חִרְחֵר**, פ"י, — א) חרחר ריב, במליצה, הדליק את הריב בין אנשים, גרם בדבריו או במעשיו שיריבו ויתקוטטו זה בזה, entzünden; allumer; kindle: באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כ-כא). — ומצוי שמוש זה בספרות: שהיה זה ממלך ארם תואנה לחרחר ריב ולעלות להלחם בו (ר"י אברבנאל, מ"ב ה). כי אם אמור לו (מי שבא לפיים את חברו) הנה אנכי המאתי לך ואם אתה רברת דופי נגדי אנכי הסיבותי שחרחרתי ריב ונתתי לך פתחון פה לדבר עלי סרה (ר"מ אלשיך, איוב לג כז). חזר (שמעון) לעיר מולדתו ונשא אשה אחרת ולאחר ימים שם על לבו לחרחר רברי ריבות נגד ראובן אביו בכח השטר הראשון אשר הודה לו אביו (בו"ת תורת אמת קיג). שלא היה באסיפת כל בני הקהלה

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך נוסח' כ"י וכך הכתיב בהא כסוף במקום הנוסח שבדפוסים בכתיב אלף בסוף (ד"ס), וכן בהתוספתא ה בסוף. ופרש ר"ל שם בגמ' את השם חרתבינה באצוותא דדיקלא, ובכ"י אסיתה (ד"ס), ובר"ח אסוא, ולא נתברר לנכון מה הכונה בזה. ואמר הרי"ף וז"ל: יש שפירשו אל קוצעינה (ככ"י אלקרצעינא, ד"ס, והוא אלקרצענה [a]) בערב', ונקרא בערב' גם בקלה אליהודיה וגם שיכה יהודיה וגם שיכה אברהים), ויש שפירשו אל הנרקוקי, ע"כ, והביא גם רמב"ם כפרוש המשנ' שלו את הפרוש הראשון של הרי"ף, ודחה ר"נ פרוש זה מפני שהעשב שנקרא בערב' אלקרצענה אינו חריף. אבל, אם משום זה אין קושי כדבר, שהלא גם חזרת שהיא החס אינה חריפה ביותר, ובהיות שאין לנו פרוש יותר מוסמך, עלינו לקבל פרושו של הרי"ף שהסכים לו גם הרמב"ם. וכן לֶו (Pfln. § 135).

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) פרש רה"ג וז"ל: שוביא דמרא כלי' חכמים בטיית שהוא חותך משני צרדין. ע"כ. ואין ספק כי הלשון משובש וצ"ל שכה בטיית שופתא דמרא בלי' חכמים (כך הלשון בערוך) שהוא חותך משני צרדין. וכעין זה רמב"ם בפירושו (כה ב): חרתור הוא הברזל הדומה לרומח יהיה בקצה המרדע. ע"כ. וכן הר"ש כאן: חרתור נראה שהוא אחר מכלי האיכר ועשוי כעין מר שחופרין בו את הקרקע והרתור זה ברזל שלו מחודד לחתוך בו שרשין שלא יעכבו את המחרישה. — [5]) כך הגרסה בהר"ש במקום הנזכר, ובנוסח' וכן במהד' צו"מ מרדה, ותסרה כאן בבה שלמה שהביא הר"ש.

[a]) القرصعنة

[1]) לפי דעת המפרשים מן חרה, או חרר, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרש רה"ג: ותרהור פי' מקום ששיתר הלחם כדכתיב ועצמי חרה מני חורב. וכעין זה רמב"ם ור"ש.

[3]) כך גם בכ"י (ד"ס), וכתב רש"י: חרתלין לא אתפרש שמו. ולא הביא מלה זו הערוך, וגם לא לֶו בספרו על הצמחים.

רק איזה מהמבוררים שחרחר עמהם ריב והכעיסם (פתחי תבונ׳, בתו״מ, סוף בלג). — ואמר הפייטן: גוזלי בתר והמלק, יקרו כהבהבי עלק, חרחר ריב וחלק, עקוד מתן חלק (ר״ב כ״י הבבלי, בבת ה׳ תגובה). — וְחִרְחֵר מתקוטטים, ששסה אותם זה בזה: ושקר לא תענה, ויתום לא תענה, ועל ריב לא תענה, לחרחר מתגרים (הזהר׳ לרבנ״ג, כלל בדי). — ובהחלט, בלי השם ריב אחריו, *חִרְחֲרוּ זע״ז, התגרו והתקוטטו: ולא תקנאו זה את זה ולא תחרחרו זה עם זה ולא תכייישו זה לזה (מד״ר בה״ב, היובבת). — וְחִרְחֵר פלוני, הקים מריבות: בבן אין להסיר ולא להתמיר, אין להרהר ולא לחרחר (ר״א קליר, בבת פרה, אין לבותת). ירושלם נוצרים באו לך להריב ולחרחר, הצפעוני גרם בך בהשתחות לאל אחר (סליח׳ ג׳ עבי״ת, ירובלס). ורבים מן התועים מתגאים בתעיותם ומחרחרים בהבלותם ומתהרים בספקותם (תרג׳ קדמון בל הו״ד). ולסבה שהקונים הנז׳ לא רצו לתת לשמעון מאלתו שבקש מהם שיוותרו לו מזכותם בדבר אחר חרחר ועורער בנגדם על פתיחת הפתח הנז׳ באומרו כי רוצה לסתום הפתח (בו״ת נחם לב קמא). — *חִרְחֵר הגמל, במשמ׳ עשה בקצף וחֵמה, הכה, בעט: שמועד הוא (הגמל) לנשך ולחרחר ולבעט בין הגמלים (רגמ״ה כ״כ נג.). — ב) *חִרְחֵר את פלוני בבהלה וכדומה: לא חרהרתים[1]) בחליים ולא צביתים בעוננות אלא בריא אולם עשיתים בריאים כאולם (ילק׳ במע׳, תהל׳ עג תתה).

— התפ׳, *הִתְחַרְחֵר, — התחרחר הריב, נדלק ופרץ: וקרוב לודאי שימאנו יושבי קוררי׳ מלסייע ליושבי הגמונ׳ ועי״ב ה״ן הריב מתחרחר וביני ביני יש לחוש לתקלה גדולה (פנק׳ במברג ו, קוכן ע״י ז).

— פע׳, *הִרְהֵר, מְחַרְחֵר, מְחַרְחֶרֶת, מְחוּרִי, — גחלת מחרחרת, לוחשת: גחל כי מחורחרת, קרב רגע סחרחרת (יוצ׳ ב׳ פסח, סדור מנוק׳ כ״י כונתנטי ברומה).

ב. *חִרְחֵר[2]), פ״י, — חִרְחֵר את חלות הדבש בבוורת, חמם אותן באש להפרישן מתוך הצוף, erwärmen (die Houigwaben); rechauffer (les rayons de miel); to heat (the honey-combs): חלות דבש מאימתי מיטמאות משום משקה ב״ש אומרים משיחרחר[3]) בית הילל אומרים משירסק (עוקצ׳ ג יא). — ועי׳ כוורת.

חַרְחֻר[1]), *חור, ב״ז, — שם מחלה: יכבה ה׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר[2]) ובחרב ובשדפון ובירקון (דבר׳ כח כב). — ונהגו הקדמונים להשתמש בשם זה למחלת הרזון והשחפת המכלה את הגוף: ואמנם בקיעת מורסא בצדדי החזה וכו׳ אם שיחנק ברוב וימות וכו׳ ואם שתתעפש הריאה ויפול בחרחור וכו׳ ואמנם אותות העתק רקיקת המוגלא אל החרחור ברעיכת הבראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י ד עו). בשתיני החזה והריאה ומהם החרחור הוא טישי (בס יו). והאנשים היותר מקבלים לרפואת החרחור הם הנערים וכו׳ והנה יקרה לבעלי החרחור שימשוך בהם החרחור זמן וכו׳ והנה ראיתי אשה שהיתה מהחרחור קרוב משלש ועשרים שנים או יותר מעט (בס). באותות החרחור הם כשיראו אותות רקיקת המוגלא וכו׳ וכשיתחדש חרחור יתראו גם כן האותות אשר ספרנום וכו׳ וגם ידעך המראה בהתחלה מן החרחור אך יתאדם בעת

---

[1]) שם הגרסה הרהרתים. אך צ״ל חרחרתים, כי זהו ר״ה של תרצובות.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) כך בנוסח׳. ואמר הגאון: פירוש איכא דאמרי משיהרהר משיביא עשן באלו מתרחר ריב עם [הדבורים] ופירוש [אחר] משיהרהר משיתשוב מחשבה לרדות הדבש. ע״כ. וכבר דחה הרמב״ם את שני הפרושים האלה מבחינת ההלכה ואמר: הוא מאמר לא יסכים עם העקרים. ע״כ. אבל, גם מבחינת הלשון אין הפרוש הראשון מתקבל, כי אין זה כלל דרך לשון טבעית לדבר כך, אלא כעין דרוש. והרמב״ם, בחוש הדברים שלו, ראה גם כאן את הכונה האמתית בפעל זה, ופרש: מנד יסכנהא ליכרג׳ עסלהא, — ובעבר׳: כיון שיחמם אותם (את חלות הדבש) להוציא דבשן. והנה הרמב״ם גוזר פעל זה מן הרחר שבמקרא, ואעפ״י שזה קצת קשה, כי עצם פרוש מלה זו עוד לא נתברר בודאות, ואפשר שלא היתה לה כלל לפנים משמ׳ ח״ם, ועב״פ זה חם טבעי של הגוף ולא חם של אש, ואעפי״כ בכונת הפעל חרחר כאן פרושו של הרמב״ם מסכים עם טבע הדברים, כי באמת כך נוהגים ברדיית הדבש שמחממים את הצוף וע״י זה הדבש מתרכך ונפרש מתוך בית השעוה שלו.

[1]) לא נתברר היטב מקורו ופרושו בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) ת״א ובחרחורא, כמו בעברית. השבעים תרגמו במשמ׳ גרוי, כנראה שפרשוהו מלשון חרחר ריב. רסע״ג תרגם ואלפאלגa) שהוא הפלג, ר״ל כסיתת האברים, Lähmung, paralysie. — ובאין קבלה מחלטה ולא הברע לאחד הפרושים האלה יש לקבל המשמעה שבה השתמשו סופרי חכמת הרפואה בספריהם.

---

a) فالج

עליית האדים (שם כ). ואותם שסבת חרחורם ליחה באכלת הנה יפלטו רוק. כטעם מי הים מלוח מאד (שם). נגעי הריאה הוא חולי החרחור שהוא חולי הטיסיצי (בגעי כגכול׳ ג). והרוטב שלהם (של הסרטנים) טוב למי שיש בו חולי החרחוד נקרא טיסיצי (שם).

א. חרט[1], ממנו חֶרֶט, ב. *חָרַט *חֲרִיטָה.

חֶרֶט, ש"ז, — א) כלי הקוקה בתוכו צורה מהצורות ויוצקים לתוכו מתכת וכדומה לתת לה הצורה ההיא, Form; moule; mould: ויקח (אהרן את הזהב) מידם ויצר אתו בַּחֶרֶט ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד). — ב) כתיבה, גופן, צורת אותיות, Schrift; écriture; writing: קח לך גליון גדול וכתב עליו בְּחֶרֶט[2] אנוש למהר שלל חש בז (ישע׳ ח א). — ג) *כלי אומנות חד לפתח בעץ ואבן ומתכת, כעין מפסלת, Meissel; burin; chisel: בלי כסף שמציירין בהן פרחים וצורות בחרט ומעשנן בגפרית והן משחירות וניכרות (רש"י שבת יח.). — ובמשמ׳ עט כתיבה: ועין רואה תראה בה (בציון) חזיונות נפלאים לא יהארם הציר בשרד ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (א׳ מפו, אה"צ י) — ובמשמ׳ עט של שער שמציירים בו בצבע, Pinsel; pinceau; brush: אני אינני בורא יש מאין, ציר אנכי ובימיני חרט, את אשר אראה עין לעין, אותו אתאר על לוח בשרד (יל"ג, אל יהדם יהודה).

ב. *חרט[3], ממנו א. *חָרַט *הִתְחָרֵט, *חֲרָטָה.

א. *חָרַט, — קל אינו נהוג.

— התפ׳, הִתְחָרֵט, — הִתְחָרֵט בו, הִתְחָרְטוּ בהם, הצטער ונחם שעשה דבר מהדברים, bereuen; se repentir de qqch.; to regret, repent: ארבעה מתחרט עליהן הקב"ה שבראם ואלו הן גלות כשדים וישמעאלים ויצה"ר (סוכ׳ נב:). כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד (חגי׳ ה.). ומפני מה אמרה תורה (אשה שילדה) זכר (תביא קרבנה) לשבעה (ימים) ונקבה לארבעה עשר זכר שהכל שמחים בו (האשה שנדרה מפני צער לדה שלא להזקק יותר לבעלה) מתחרטת לשבעה נקבה שהכל עצבים בה (האשה) מתחרטת (על נדרה) לארבעה עשר (נדה לא:). בשהן תוהין נוזרין ובשהן מטמאין ורבין עליהן ימי נזירות מתחרטין בהן ונמצאו מביאין חולין בעזרה (נדר׳ ט:). בתחלה לא נהגו בו (האחים ביוסף) אחוה ומכרוהו ולסוף מתחרטין ואומרין איםתי נרד למצרים נחזיר את אחינו לאביו (מד"ר בראש׳ לא). מעשה באדם אחד שהיה מתחרט שלא קרא ולא שנה (שם במד׳ ד). אף במקום אחר נתחרט הקב"ה ביצר הרע אמר ובי מה שבר עשיתי ונתחרטתי ממנו שבראתי אותי בעולמי (תנא דבי אליהו יג). — ואמר החכם: מי שמתחרט על מה שעבר כאילו לא חטא (ר"י א"ת, תמה"נ לרבנ"ג). אמר החכם כשאני מדבר אתחרט וכשאיני מדבר לא אתחרט (הוא, מבח׳ הפנינ׳, השתיקה). אלו היית מעיין במעט שנשאר מימיך היית מואס במה שתקוהו ממעט מאוייך והיית מקצר מחריצותך ותחבולתך כי אחריתך להתחרט יום שתמעד רגלך וימסרון בני ביתך (שם, הפרישות).

ב. *חָרַט, פ"י, עת׳ יַחֲרֹט, — חָקַק ופתח בבלי חד בעץ או באבן או במתכת, meisseln; ciseler; to chisel: ישראל יושבין למטה וחורטין את העגל (תנחומא כי תשא יד). אז ראית וספרת והכנת וחקרת ובו׳ ובתבת וחרטת וחקקת וציינת וחרת (ר"א קליר, פ׳ שקל׳, אז ראית). הם חרטוהו (את העגל) היות צג כתמים ובו חיכו מהיות תמימים (הוא, שבת פרה, אין לבותת). בלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין (רש"י שמות לב ד). להשיב בן לברט, גביר סודות חרט, אשר דרך ירט, והכבוד הרעים (ר"ת בהכרעותיו, סוף תבו׳ דונש). מתוך הסנה י"מ מפני שכולו מזה ואין יכולת לחדוט בו פרצוף פסל (תזקוני, שמות ג ב). — ופעול חָרוּט, חֲרוּטִים, בהשאלה, במשמ׳ מצויר, קבוע: ובמו שהנר שזור מהרבה חוטין בן היו בנשמת אדם הראשון ניצוצות נשמות חרוטין (מעי׳ לבון, תפי׳ על כי"ע, שלום עליך).

— הפע׳, *הֶחֱרִיט, — כמו קל במשמ׳ חקיקה, ובהשאלה ציר: עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו הגדול בלבד

---

[1]) בארמ׳ וסור׳ חרט כמו בעברית. בערב׳ ח׳רט a) במשמ׳ גרד והסיר קלפתו, ובמשמ׳ עשה כלי במפסלת, במכונה סובבת.

[2]) אמרו קצת הקדמונ׳ כי הוא כנוי בלשון נקיה לאבר הזכרות. אמר ריב"ג: חרט אנוש קולמוס והוא כנוי לזכרות והכתיבה הזאת כנוי למשגל. ע"כ. ונראה כי יחסו משמ׳ זו לחרט עפ"י לשון ערב׳ שאומרים חרט ג׳אריתה, בעל אותה.

[3]) לא נתברר מקור שרש זה, שאין במותו בשאר הלשונות השמיות במשמ׳ זו.

a) خرط

ועלה במחשבה לברוא את העולם והיה מחריט את העולם לפניו ולא היה עומד משלו משל למה הדבר דומה למלך שהוא רוצה לבנות פלטרין שלו אם אינו מחריט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו אינו מתחיל לבנות כך הקב"ה החריט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה (פרקי ר"א ג). קו עולם בנטותו להחריט יסודותיו ולתתמה, קרקסיו לא עמדו עד תשובה קדמה (יוצ' ככת תכוכ', אכתר). והנה החדיט הרצון הנמצאות כלם בגולם הלב קודם צאתם למציאות היש העצמי (עסיס רמוני' יכ א).

— נפע', ״נֶחֱרַט, — במשמ' נדפס: נחקק (הספר) וגם נחרט בש"ת לפרט (סוף נמוקי ר"א כתור על ברכי כד"ק).

— פע', ״חֵרֵט, מְחָרֵט, — כמו הפע': שבעל הרצון היה מחרט לפניו עיגול אחד (עמה"מ, כער או"א מו).

— הפע' ״הָחְרַט, הוחרט, — שחרטוהו: קצף אם הוחרט כספר, לבלתי מצוא כפר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, זכר תתלת). קלוננו הוחרט בעט לזכור, ראשית גוים לגלע בזכור (הוא, פ' בקל', אזכיר).

— התפ', ״הִתְחָרֵט, — התהרט הציור בדבר, נחקק ונרשם: והנה נראה האנוש ידבר ביום קר ביציאת האות מהפה יתהוך באויר ויתחרט בו דמות כדמות האותיות (הריקנעי, ויקא).

חֲרָט, מ"ר חֲרָטִים, — עי' חָרִיט.

***חֲרָטָה**, ש"נ, מ"ר חֲרָטוֹת, — שה"פ מן הפעל הקודם: פותחין (למי שנדר) בחרטה (נדר' כב:). בעל נעשה שליח להרטת אשתו (שם ת:).—ומ"ר: התעוררו חזורתי וחרטותי והענין שהייתי חושב לאבדך ולהשחיתך וכאשר הסכמתי על זה המו רחומי וחזרתי בי ממחשבתי עליך (הכרכ' לריכ"ג, כרם נחס).—ואמר החכם: כשתירא מן החרטה אמור לא קודם הן (מכח' הפניג', הלדק). ואמר שים החרטה מדתך תגיע אל השמחה כאחריתך (שם 66). מי שורע השנאה יקצר ההרטות (מעל' המדות, אהכ' הא').

*חזר בו. - *מלך, *נמלך. - נִחַם. - שב בתשובה. - *תהה.

***חַרְטוֹם[1]**, ״טום, ש"ז, מ"ר חַרְטוּמִים, ״טוּמִים, —אף, חוטם, בפרט ארוך ובולט בקצת בע"ח, כמו המקור של העופות וכיוצא בהם: נבלה פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפיים ולנוצה ולביצים (ספרא, אחרי קנג). החרטום [1]) והצפרנים מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (טהר' א ג). שמא שתו התרנגולין ממשקין הטמאים ובעוד המשקה טופח בחרטומיהם נקרו בעיסה (כב"י קדוכ' פ:).—ובהרחבה, קצה הראש שמצד הפה גם בכבשים וכדומה: כולן עומדים כשורה והאבדים (של הטלה) בידם הראשון בראש וברגל הראש בימינו וחרטומו [2]) כלפי זרועו (תמיד ד ג).—וגם לדבורים וכדומה: וברא לי (הבורא) שני חרטומים חדים אקבין בם עלי האילנות ופרחיהם וכל הצמחים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג יד). ואיך יקחו (הדבורים) השעוה ברגליהם מעלי הצמחים והדבש בחרטומיהם מפרחי הצמחים והאילנות (שם ד א).—ומשל: המשפט יש לו חרטום שעוה, נכסף לכל צד ולכל תאוה (הקד' יהוכ' ככון לעי"מ על התלמ'). המשפט לו חרטום של שעוה, נכסף לכל תאוה, כדמיון העורות הנמשכים לכל חשק ותאבה, אליו אל תשמע ותאבה (מרא"ה המוסר כא).

— ״חרטום הנפלא שֵׁם עוף: חרטום הנפלא קטן מעט מהראשון ונפלא לנו כחרטומו הארוך כעבי אצבע אשר לחיו העליון יכוף בראשו לתחת והתחתון יעלה מעלה ויעברו זה בצד זה שתי וערב (תוה"א לפינה"ק, העוף קנט).—חרטום החרב הידוע, הרטומו דק ושטות משני עבריו ומתעקם מעט למעלה דומה בצלמו אל החרב וע"כ נקרא בשמו (שם קע). — ובהשאלה לקצה קצת כלים וכדומה, כמו הנעלים, ראשו החד שלפניו: חרטום של נעל [3]) (מד"ר איכ' א א). פיו של עוף ושל בהמה ושל סנדל נקרא חרטום (ערוך, ערך זה). — ״חרטום, פי העורב, שֵׁם לחלק מעצם הכתף: ולו (לעצם הכתף) שתי תוספות האחת מהן למעלה ומהן לאחור ונקרא [אגרסו] חרטום ופי העורב ובהם קשרי הכתף עם השכם (קאנון א ה א יז).

חַרְטֹם[4], ש"ז, מ"ר חַרְטֻמִּים, — כנוי לחכמי מצרים הקדמונים וקוסמיהם: ויקרא (פרעה) את כל חַרְטֻמֵּי

---

[1]) צורת גבעול, פרעוש, רפסוד. בערב' ח'רט'ם a), ח'רטום b), במשמ' זו ממש, וסוברים כי זהו השם חוטם בהוספת האות ר באמצע.—[1]) ושאלו בגמ' (חול' קכח.): חרטום עץ בעלמא הוא אמר ר' אלעזר בחרטום תחתון. ע"כ.—[2]) כך בערוך, ובנוסח' וחוטמו. אך נוסח' הערוך יותר נכונה לפי הענין, כי הכונה פה לא החוטם אלא צר הראש שלעומת הערף. — [3]) בארמ': איפסיק חרטומא דסנדליה.

a) خُرطُم b) خرطوم

[4]) לא נתבדד מקור מלה זו. יש גוזדים אותה

מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה (בראש׳ מא ח). ואמר (את החלום שחלמתי) אל החרטמים ואין מגיד (פתרונו) לי (שם כד). ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח ג). ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יד). ויאמר המלך (נבוכדנצר) לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (דני׳ ב ב). וימצאם (המלך את דניאל חנניה מישאל ועזריה) עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (שם א כ).—ובספהמא״ח: כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיו מעשה אלהים ולא מעשה שדים (מד״ר שמות י). הוליכה אותו (סגולה את משה) לנחל אמרה לו במקום הזה עשו ארון של ת״ק ככרים והשליכוהו בתוך הנחל החרטומים והאשפים (שם דבר׳ יא). — ואמר הפיטן: ואשף וחרטום לא ילחצון, וכל שם ולהט לא ינצחון (בהי״ת ליום ה). לא ינצחון כל החכמים, כל הקוסמים והחרטומים (שם). — °כתב החרטום, כתב הצורות של המצריים הקדמונים, Hieroglyph: עוד ימצאו בה צורות ותמונות ממכתב החרטום[1] (בכי״ע ג). וכל חכמתם ובינתם הסתירו במסתרי מכתב החרטומים מכתב אשר לא ידעו איש אחר זולתם כי שלשה מיני מכתבים היו בידי המצרים מכתב החרטומים מכתב הכהנים ומכתב העם (די״ע לק״ם א).—והשתמש בו אחד הסופרים כשם לְצִיר, חרטום-אורה, במשמ׳ ציר-אור: (חתימ׳ קא״ם תחת הפיל הגיון, הבהל ח ג).

חֲרִי[2]), ב״ז, כנ׳ חֲרֵיהֶם, — כמו חֶרֶא, צואה: ויאמר אליהם רבשקה (לשרי היהודים) העל ארניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על

האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם[1]) ולשתות את שיניהם עמכם (מ״ב יח כז).—ובספהמא״ח: אף חרי יונים מפוצץ האבן אף חרי הצפורים הדרורים (אסף הרופא 56). לקוח חרי התרנגולים האדמדם מלוא התרווד (שם 109). לקוח חרי הצפורים הדרורים (שם 115).

חֳרִי, ב״ז, — חרי אַף, כמו חָרוֹן: ואמרו כל הגוים על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת מה חֳרִי האף הגדול הזה (דבר׳ כט כג). ויצא (משה) מעם פרעה בחרי[2]) אף (שמות יא יח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחֳרִי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו (ישע׳ ז ד). גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכ׳ ב ג). ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם בחרי אף (דהי״ב כה י). — ובספהמא״ח, חרי לבד: שלחת בצרים חֳרִי וזעם, ישמרת בעברתך יפיפי פעם (ר״ש כר״י, יוצ׳ ז׳ פסח, אותותיך).

חֹרִי[3]), ב״ז, — מין מאפה, כעין עֻגות וכדומה, Gebäck; patisserie; cake: ויאמר (שר האופים של פרעה) אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חֹרִי[4]) על ראשי ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה (בראש׳ מ טז-יז).—ובמשנה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין אמרו לו מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל להיות אופין פתין גריצין וחרי[5]) (עדי׳ ג י וביצ׳ ב ו).

מן השרש חרט במשמ׳ חקיקה וכתיבה, ואומרים כי פרושו העקרי של חרטם הוא: יודע כתיבה, ויש גוזרים אותו מהשם חוטם, ואומרים כי פרושו הוא המדבר דרך חוטמו, ואומרים שכך היה מנהגם של החרטמים. ואולי יותר נכונה דעת קצת החכמים שסוברים כי זו מלה מצרית, אעפ״י שעד כה לא נמצאה במצרית הקדומה מלה דומה ממש לזו. — [1]) לפי השם הלועזי שמקורו ביונית ומשמעתו כתב הקדוש.

[2]) בערב׳ חַ֫רְ a), ועי׳ הערה לערך חרא. —

a) خَرِ

[1]) כך הכתיב, והקרי צואתם, לשון נקיה, ונראה כי הוא מ״י, אעפ״י שחראיהם הכתוב בישע׳ (לו יב) הוא כנראה ס״ר.

[2]) עי׳ אדות קריאת קמץ הבית בהערה לערך אֳנִי והמחלקת בין המדקדקים הקדמונים שהעידו כלם בקבלה שהוא קמץ גדול, והמדקדקים הנכרים החדשים שמחליטים על פי הסברה שהוא קמץ חטף.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן.—[4]) ת״א סלין דחירו. השבעים תרגמו במשמ׳ לחם, והולג׳ במשמ׳ קמה, וכעין זה רסע״ג. אך בירוש׳ (ביצ׳ ב סא ג) פרשו השם חרי זה כמו השם חרי שבמשנה שהובא לקמן, ששם אין ספק בדבר כי הכונה היא לעוגות. ועי׳ הערה לקמן. — [5]) כך כאן וכך במשנה שבמשניות ביצה, חורי, וכן במשנה בגמ׳ ירוש׳. אך במשנה בגמ׳ בבלי בביצה חררין. ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (ביצ׳ ב סא ג): ורבנן שמעין לה (להמלה חורי שבמשנה שם) מן הדא

·חריון[1]), ש"ז, מ"ר חריונים, — צואת היונה: מקום אשר תחנה עליו מחנה כוו (של עופות הנוסעות) ישונה ויפליא מראהו כשממות עולם מאד עליו ימצא חריונים מכוסה בגובה אצבעות אחדות עשב ושוכות שוממים וחרבים (תוה"א לבינהק, העוף קיג).

·חריזה, ש"נ, — שה"פ מן חרז, כמו חרוזה: במרבדים כספירים (השירה) ארוגה, ושיחים מן בדולחים תפורה, ממלאים כתמים בחריזה, וכזמירות תהלים בספירה (ר"ב הגגיד, הלוה עוז).

חריט[2]), ש"ז, מ"ר חריטים, — כעין כיס מעור וכדומה לשים בו כסף וכדומה, ותשאינה אותו הנשים גם לקשוט, Tasche; bourse, ridicule; purse: ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נעריו (מ"ב ה כג). — ומנה הנביא את כלי הקשוט של בנות ציון: המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים[3]) הגליונים והסדינים והצניפות והרדידים (ישע' ג כב-כג). — ובסהמ"א: ורבים מישראל יוצאים מבתיהם אל כנסיותיהם בשבת במשאות וטוענים חריטים וקרועי בגדים על זרועותם וחלאים על נשיהם (הגר' סהל, לקו"ק, נספ' 32). טוענים חריטים על זרועותם ויושבים בשוקים, שהים בסחורה וכל מיני עסקים, מבקרים החולים ואת נשיהם מחבקים (יפת הלוי, שם 22).

והנה ג' כלי חורי על ראשי. ע"כ. ופרש הערוך כלומר חררות גדולות אפויות למלך. ויותר מדויק פרושו של הרמב"ם למשנה עדיות: וחרי מין מן הפת גדול הגוף, ע"כ, ור"ל כי חרי הוא עוגה עבה, לא דקה כרקיק.

[1]) מצמצם מן חרי יונים, והוא מהמלה חריונים שבמקרא (מ"ב ו כה), לפי הכתיב שם בשתי מלים חרי יונים, עי' חרי, ואמר ריב"ג שהיו משתמשים בזה לשרפה, ואולי באמת היו אנשים רעבים אוכלים זה עפ"י הדחק, ויש מי שהגיה חרובין (ZAW XX 207).

[2]) בערב' ח'ריטה a) ופרשו המלונים הערבים: מה'ל אלכיס תכון מן אלח'רק ואלאדם (לסאן אלערב), ובעבר': כעין הכיס תהיה מבגד או מעור. — [3]) בירוש' (שבת ו ח:) אמרו: והחריטין זונרין מציירין, ע"כ, ר"ל אזורים מצויירים. אך רוב המפרשים הקדמונ' והאחרונים פרשו גם חריטים של ישע' מלשון כיס, וקצתם פרשוהו רדיד. ובמשמ' כיס של נשים וכדומה נהוג השמוש במלה זו בלשון הדבור בא"י.

a) خرِيطَة

·חריטה, ש"נ, — שה"פ מן א.חרט: הוא המכונה גליפא וחקיקה וחריטה (עסיס רמונ' ה ה).

·חריכה, ש"נ, — שה"פ מן חרך: שהאזן רכה ונצלית בחריכתה (רב"י ע"ז לח.). ונראין הדברים שהחריכה מרכבת כעין הפתיחה (ר"ח שבת קנה:). החריכה נמי כמו היתוך הוא (הנ"ה, יומ' כח:). והוציאו בלשון חריכה שהוא התחלת הכנת הבשול (המאירי למגלי' יג).

***חריע**[1]), ש"ז, — צמח עשבי שנתי דומה כגונו לכרכום, Saflor; carthame; safflower: אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים לשדה ירקות חרדל וחריע[2]) (כלא' ב ח). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל חריע וכמה אורך השדה עשר אמות ומחצה (תוספתא שם ב 7). — בנות חריע, הזרע, הגרעינים: בנות חריע[3]) נקחות בכסף מע"ש (תוספתא מע"ש א יג). — *חלת חריע, כעין עגה קטנה של זרעוני החריע בתבלים שהיו אוכלים לפני הסעודה לרכך הבטן: התיאה והחלתית והפלפלין וחלות[4]) הריע (עוקצ' ג ה). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקדירה (ירוש' פסח' ג כט 7). — והצבע: צמר גפנים שצובעין אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראו אדומות (ערוך, ערך שרק). וחריע הוא הצבע שצובעים בו הבגדים והוא דומה לשערות אדומות מעט ונוטות לירוקה (רמב"ם, בתיע' ז).

·חריף[5]), ת"ז, נק' חריפה, מ"ר חריפים, חריפות, — חד, כמו סכין וכדומה, ובהשאלה חד השכל, פקח,

[1]) בערב' אלח'ריע a), וכן בסורית הריע. — [2]) ואמרו בגמ' ירוש' שם (ב כח.) מהו חריע מוריקא. — [3]) בכ"י אר"פ מהד' צו"מ בנת הריעא, אך בנוסח' בנות חריע. — [4]) פרש הרמב"ם וז"ל: וחלות חריע קרץ אלקרטם וד'לך אן יכרג' לבה ויסחק ותקרץ מנה אקראץ תצרף פי אלאטעמה ואלירושלמי בינ לנא אנ חריע הו אלקרטם, — ובעבר': וחלות חריע חלות של מוריקא וזה שמוציאין את לבו ושוחקין אותו ועושין ממנו חלות שמשתמשים בהם במאכלים והירושלמי ביאר לנו שחריע הוא המוריקא.

[5]) בארמ' חריפא במשמ' העקרית, כלי חד: איזמלוון חריפין (ת"י יהוש' ה ב). ההוא סבא דפרולוי חריפין (יבמ' נדה כב:). סכינא חריפא (ב"ב קיא:). —

a) الخريع

scharfsinnig; ingénieux, fin; acute : מי שאינו חריף לרמות קרוי תם (רש"י ברא׳ כה כז). סוחרים חריפין שבה הרגילים לצאת ולשוט כבפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר (הוא, יחזק׳ לח יג). ולא יוכל לבשל זה הכלי אלא החריף מאד במלאכה עד שיצא הכלי ממורט המראה (פי׳ המשנ׳ להרמב"ם, כלים כ א). ומזה הצד ימצאו אנשים בעיר אחת או במחוז אחד יותר חריפים ויותר פקחים (העקרים א כה). כלומר (אשה) חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פי׳ מבלי גזרת׳ הלוי ז). ומכאן ואילך (מבן עשר ומעלה הקטן הוא) בחזקת חריף עד שיתברר לך שאינו חריף (טוחו"מ רלה א). שהיה חזק בכח המשער הזה מפה שהיה חריף בקניין הממונות (פתר׳ חלומ׳ גר"ב אלמולי כו). — ואנשי מחוזא ופומבדיתא היו חריפים מפורסמים: מה[1]) שבני מחוזא חריפים הוא בשביל ששותים מים מדגלת (ברכ׳ נט:). אמרו חריפי דפומבְּדיתא אין ערלה בחוצה לארץ (קדוש׳ לט.). — ובבע"ת, עז וכדומה: יש לבעל העדר עז חריף ודרך העזים (האלה) להלך בראש והעדר הולך אחריהם (רש"י ב"ק נב.). — וטעם חריף, כגון צנון ופלפלים וכדומה, piquant : כל מאכל בני אדם נחלק לששה מיני טעם ממתוק ומחמץ ומרור ומלוח והחריף ושנות הוא מעופץ (אסף 12). — ואמר המשורר: תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו

וטעם חריף: פיפלתא חריפתא (מגי׳ ז.). — ואדם חד השכל: רבי זירא חריף ומקשה (הור׳ יד.). וכן בסור׳ חריפא, ואמר ב"ע וז"ל: יקאל עלי אלשכל אד׳א כאן מתהי לאן יקטע פישמא חשב אלאיג׳אד ויקאל עלי אלצות אד׳א כאן רקיקא צלבא ויקאל עלי אלהרכא אד׳א כאנת שריעה מנ אלאנשאנ או מנ אלמרצ׳ ומנ ע׳יר ד׳לב ויקאל עלי אלטעם אד׳א כאנ הריפא חרקא או מיבע אלטעם ויקאל עלי אלד׳הנ אד׳א כאנ ד׳כיא מאצ׳יא ויקאל עלי אלחאל פי אלמואד אד׳א כאנת קויה מתמכנה, ע"כ, — ובעבר׳: יאמרו (חריפא בסור׳) על הצורה כשהיא עשויה להיות קוטעת ויקרא לפי תכונתה, ויאמרו על הקול כשהיא דקה קשה ויאמרו על התנועה כשהיא מהירה באנשים והמחלה וזולתם, ויאמרו על הטעם כשהוא עוקץ ושורף ויאמרו על השכל בשהוא זך וחד, ויאמרו על מעמד העצמים כשהוא חזק. בערב׳ חֲרִיף a), בפרט טעם חריף. — [1]) בארמ׳: האי

a) خَرِّيف

הרוחות הקשים, ויקררו את גופי האנשים, ראוי לאכול בו את הכרשים, כל חריף זרע גם שרשים, ולחזק הכליות הרפושים (ראב"ע, במעו גא). תמוז בו ירבה החם בגופים, עם יבש שיבער כרשפים, השמר פן תאכל החריפים, ותאכל מאכל קר גם כל רפים (בס). — ונהר וכדומה, שמימיו נוהרים במהירות ובכח עז: כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג (רש"י ישע׳ נח יב). — ובכלל מהיר, חריף להתבשל וכדומה, שמתבשל מהרה: שעורה וקטנית החריפים להתבשל מהרה (ר"א כדרכי, תו"ת, תרף). — ומקה חריף [1]), וִשַׁעַר חריף [2]).

חֲרִיפוּת, ש"נ, — סגולת דבר חריף: כשהחריפות (של הסכין) נהפך לצדדין ואינו חותך יפה (רש"י יהוש׳ ה ב). — וחריפות הטעם: והמרבה לאכול חריפות[3]) וכל טעם מפולפל וחרוך ימעט בו הזרע (אסף 15). מתוק או מר או המוץ או מלוח והשמנונית והחריפות והעפיצות והתפל (פי׳ יצירה מיוח׳ לראב"ד א). עוד יש בה (בהמרה) תועלת אחרת שהיא מרחיבה הגידים הצרים והדקים מרוב חדודה וחריפותה בדי שיכנס בהם הדם בנקל (מ׳ אלדבי, ש"א 7). — וחדוד השכל: בשעת הערות כבר הגיע לפרקו ובדקוהו עדים ומצאו בו חריפות וכתבו עליו שטר בהודאתו (תש׳ הגא׳, כי"ת ה). מי שהיה בעל לימוד יותר מחבריו לא ישתרר עליהם בשום דבר מן הדברים וגם חבריו לא יהיו שונאים אותו בעבור חריפותו (פי׳ מבני לזרח׳ הלוי ג). ולענין החריפות והפלפול היה ר׳ אלעזר בן ערך מכריע (רע"ב אבות ב ח). שבתחבולה וחריפות אמר לו משה (לפרעה) התפאר עלי (פענח רזא, וארא). — וחריפות המטבע, שיוצאת בכל מקום והכל רוצים לקבל אותה: המטבע היוצאה מהרה ובחריפות יותר מהאחרת היא השובה טיבעא נגד האחרת והאחרת חשובה פירות לגבה וידוע שמטבע׳ של כסף יוצאות בחריפות יותר מכל המטבעות (נמוק׳,

[1]) דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת (שם). — [2]) בארמ׳: בזבינא חריפא (נדר׳ נא:). — [3]) בארמ׳: האי מאן דיהיב זוזי אתרעא חריפא צריך לאתחזויי לבי דרי (ב"מ סג:).

[3]) ואולי הכונה חריפות ז חלומה, מ"ר מן חריפה, והכונה דברים חריפים.

מקת וממכ׳ רג ד). — ובמליצה וכדומה, כח המליצה ועזה: אמנם דע כי לא על המשקל והחרוז לבדם תהיה תפארת השיר אם לא יהיה מאמרו ועניננו בחריפות ואם מגמת המשורר לא תהיה אלא למשקל והרוז יהיה שירו כגוף בלי נשמה (מתק שפת׳ גלע״פ 55).

·חריפי, ת״ז, לנק׳ חריפית, — מטבע החריף: ע״י מלאכת ההטפה נוכל להפריד שלשה מינים מתחלפים מן הגשם עצם מימיי עצם חריפיי עצם שמניי (רא״ב למוד׳ ב ז ב). ההתחמצות יחלק לג׳ מינים התחמצות ייני או חריפי התחמצות חומצי התחמצות עפושי או הרקבון (שם).

א·**חריץ**[1], ש״ז, מ״ר חריצים, סמי׳ חריצי, חרצי, — גבינה לחה, חמצמצה, מתבלה בעשבים חמוצים: ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך ואת עשרת חרצי החלב האלה תביא לשר האלף (ש״א יז יז-יח). — והשתמשו בו בספרות במשמ׳ מקרץ אחת של גבינה בכלל: לקפות גבינה לקבץ פיתותי החלב הקפוי ולעשותם חריץ של גבינה (ר״ת שבת קלד:). רק לכותבים במכתב לאמר יגיעך כך וכך חריצים של גבינה (גינת ורד׳, יו״ד א כ). לקנות חריץ אחד שלם שהרי כל הגבינות עשויות חריצים (שם).

[1]) בערב׳ כריץ a), ואמר אבן מנט׳ור: ואלכריצ אלאקט אלמג׳מוע אלמדקוק וקיל הו אלאקט קבל אנ ישתחבם יבשה וקיל אלאקט אלד׳י ירפע פיג׳על פיה שי מן בקל לילא יפסד וקיל אלכריצ אלאקט ואלבקל יטבחאנ וקיל אלכאריצ אלאקט עאמה, ע״כ, — ובעברית: אלכריץ הוא אלאקט (גבינה רכה שנעשית מחלב חמוץ) המקובץ והכתות, וי״א שהוא האקט קודם שנתיבש יפה, וי״א שהוא האקט שישימו לו מעט מעשבים כדי שלא יתקלקל, וי״א שהכריץ הוא האקט והעשבים שיבושלו יחד, וי״א שהכריץ הוא האקט בכלל. והוסיף עוד אלשרתוני ז״ל: וקיל אלכריצ אנ יטבח אלחמאצ׳ באללבנ פיגפפ פירפע וידח׳ר פיוכל פי אלקיט׳ וקיל אלכריצ אנ יכרצ אי יחלט אלאקט ואלתמר, ע״כ, — ובעבר׳: וי״א הכריץ הוא שיבושל (עשב) החמיץ בלבן ויתיבש ויכבשוהו ויאכל בעתות חום הקיץ, וי״א שהכריץ הוא שיעורב האקט ותמרים יחד. — ונראה כי הערבים קוראים כריץ לחלב נחמץ ולגבינה רכה מתוקנים במיני עשבים בכל מקום ומקום לפי מנהגו, וכך היה גם החריץ אצל היהודים לפנים.

a) كَرِيص

ב·**חריץ**[1], ש״ז, מ״ר חריצים, סמי׳ חריצי, חרצי, — חריץ ברזל, כלי אומנות כעין החרוץ של דישה: ואת העם אשר בה (בעיר המואבית רבה) הוציא (דוד) וישם[2] במגרה ובחרצי[3] הברזל ובמגזרת הברזל (ש״ב יב לא). — ואמר הפיטן: נטע בנתך למגזר ברזל וחריצים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (סלית׳ ה׳ עי״ת, תותלת).

ג·***חריץ**[4], ש״ז, מ״ר חריצים, — א) חפירה בקרקע ארוכה וצרה, Graben; fossée; trench: גדר שהוא גבוה עשרה טפחים וחריץ שהוא עמוק י׳ ורחב ד׳ (כלא׳ ד ג). חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ד׳ ראב״י אומר אם היה מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים (שם ה ג). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה (ערוב׳ ז ג). החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין (ב״ק ה ה). מטבילין (כלים) בחריצין ובנעיצין (מקוא׳ ה ו). חריץ שבין שתי חצירות צידו אחד עמוק עשרה וצידו אחד שוה לארץ (ערוב׳ עז.). הדבר דומה לב׳ בני אדם לאחד היה לו תל בתוך שדהו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו בעל חריץ אמר מי יתן לי תל זה בדמים בעל התל אמר מי יתן לי חריץ זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלואי (מגי׳ יד.). יש בבבל קול שנשמע מתוך אגמים וחריצים של מים וקול קשה הוא ואומרין זה קול רידיא (תשו׳ הגא׳, הרכבי רפט). — חריץ מבורץ: נראה דברי ר׳ אליעזר בחריץ המבורץ (תוספתא כלא׳ ג י), ועי׳ ערך ברץ. — חריץ מבריק: מודין חכמים לר׳ ליעזר בן יעקב בחריץ מבריק כדי הוא ועבודתו (ירוש׳ כלא׳ ד כט ד), ועי׳ ערך ברק. — בן חריץ, חריץ קטן: (האומר לחברו) חציה בדרום אני מוכר לך משמני ביניהן ונוטל חציה והוא מקבל עליו מקום הגדר והחריץ ובן חריץ וכמה הוא חריץ ו׳ טפחים ובן חריץ

[1]) עי׳ ב. חרוץ, ושרש ב.חרץ, ולא נתברר בדיוק איזה כלי באמת היה החריץ, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בדהי״א (כ ג) וישר בריש, במקום וישם במס. — [3]) בדהי״א (שם) ובחריצי מלא.

[4]) בערב׳ חַ׳רִיצ a).

a) خَرِيص

שלשה (כ"ב ו ד). כופין בני בקעה זה את זה לעשות ביניהם חריץ ובן חריץ (תוספתא ב"מ יא יח). וכמה בין חריץ לבן חריץ טפח (ב"ב קח.). — ב) בכלל, חתך ושריטה שעושה דבר חד בגוף מן הגופים, בקרקע וכדומה, Einschnitt; incision: לא יגור אדם את הכסא ואת המטה ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חריץ (ירוש' כלא' ח כז:). א"ר מנא עד מקום שהוא (הכלי הנגרר) עושה חריץ (שם שבת ג ה ג). מקום חריץ (חול' נה:). ואם אין חריצן ניכר (מנח' לד:). כלו הוא (המורג) של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל (רש"י ישע' מא טו). בעל פיפיות הם חידודי החריצין (שם). שני חריצין בכל אחד מן הבדים והטבעות נתונות בהם (תוספ', תרומ' כה טו). וכשהיה מכנים הידות (של הקרשים) לתוך נקבי האדנים עובי החריצים יהיו מכסים שפת האדנים מכל צד בצמצום (שם כו כג). — ובמשמ' ״חור: שהשמש היה גונב בכל שבוע מתוך הקלפי דרך החריץ שלמעלה (פתחי תשו', שו"ע חו"מ שא ה). — ובהשאלה, ״רוח דק בין שני דברים: ביצד עושים תפילין של ראש לוקחין עץ מרובע ארכו כרחבו וכגבהו וכו' וחופרין בו שלשה חריצין כדי שיעשה לו ארבעה ראשים (רמב"ם תפיל' ג ב). ונראין העדים בין חריצי הקשרים (רשב"ם ב"ב קס:).

*חֲרִיצָה, ש"נ, — שה"פ מן חרץ לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון (מדר' תהל' סג). כי מכיר בין חריצת הכלב ובין נעירת החמור (י' וכדא, ס' בעבוע').

·חֲרִיצוּת, ש"נ, — סגולת האיש הֶחָרוּץ: החרון והרצון והקנאה וההריצות וכו' והקנאה וההריצות יש שיהיו בחוש האף וכו' והחריצות היא תנועת האדם ותהיה כלי הנשימה אשר הם קוטב חוש הריח (ר"י א"ת, תמה"נ לרשב"ג טז). ואמר על מלך אחד שהרג אחד משריו ומצא כתוב בחגורתו אם הגזרה אמת החריצות שקר (הוא, מבח' הפנינ' 62). הטבע שם בטבע הדרור שיתאחדו איש ואשתו ויבחרו להם לדירה מקום דירתנו החשובה וכו' ויגדלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה ובחריצות רב (מלמ' התלמיד', תרומה). בטח לבי אחרי תכלית הבטחון בבוראך בעזר החריצות ותשועת העצה כי כם יברך גבר (בחי"ע טז). היקר שבהון האדם הוא החריצות (ערבי כד"ק, תכן). בעת לא יעזור האל לגבר בחמת שוא וריק ירחץ הליכיו חריצותו יחישהו לחריץ (בן המלך והנזיר יז). אהוב את המלאכה והחריצות ושנא את הרבנות והעצלות (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). גם שלח (המלך) כתב לאימיר אלמועדין היושב בבגדד שיעשה בזה כל החריצות הראוי ויתרה לראשי הגולה על הדבר הזה (שבט יהוד' לא). שאין להמנע מן החריצות כי בחריצות יגיע תכלית אשר ידרשהו הנגזר (ר"מ גרבוני, המאמר בבחירה). והנצל ברוב זריזותך וחריצותך כהנצל הצבי מיד (המאירי, משלי יא). שלא יתרשל מהשתדל בקניית הממון בבדי צרכו וצורך ביתו בחריצות וזריזות (שם יב). החריצות היא תבונה ודעת להיות רואה את הנולד ולהגיד מראשית אחרית בכל עסקיו (א' מודינא, צמח צדיק יח). מה שעמדו עליו (החוקרים) אחרי הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמתו (אמונה רמה א). בתאות בני אדם העושר והושבים שיוכלו להשיגו בחריצותם מתעסקים כל ימיהם בהמדתם להעשיר (מנוה"מ א ה א). — ועי' ״זְרִיזוּת, מָהִיר, *אֹשֶׁך, *כֹשֶׁר. — חֲרִיצוּת הכלב, סגולתו שהוא חורץ את לשונו: ועל דרך הקבלה מה שהביא חריצות הכלב אצל מכת בכורות ידוע כי הכלב הגשמיי לא ישבע לעולם (ר' בחיי, בוא).

·חֲרִיק[1], ש"ז, — עשה דבר בַּחֲרִיקוֹ של פלוני, לאמר תחתיו, במקומו, מה שפלוני היה צריך לעשות:

---

[1]) מלה מקורה במאמר הגמ' בסגנון ארמי: הא שארא עבדא ותימא ליה עיילית לך איתתא בחריקאי (כתוב' סא.), — ובעבר': אבל שאר הדברים (האשה שהכניסה לבעלה שפחה אחת) עושה, ומדוע לא תאמר לו האשה הלא הכנסתי לך אשה שתעשה לך המלאכות שמוטל עלי לעשות. וכמו"כ בדברי רב הונא למי שהיו באים לבקש ממנו לשפוט ביניהם: כי הוה אתי דינא לקמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי ואידון לכו דינא (שם קה.), ובעבר': כשהיו בעלי דינים באים לפניו אמר להם תנו אדם שידלה (מים להשקות השדה שלי) במקומי ואדון לכם הדין. וכמו"כ בערכין (כז:): אמר אחד הרי שלי בעשרים ושש וכו' רצו אין לא רצו לא אמרו אתא גברא בחריקין. ע"כ. והנה, יש פקפוק בעצם הגרסה, כי במקום חריקאי בחית בראש המלה שבנוסח', גרסת הערוך היא הריקאי, בהא, וכמו"כ לא נתברר מקורה הראשון של מלה זו, מאיזו לשון באה, וי"א שהיא פרסית. אבל, ככר נתנו לה רבים מגדולי לשוננו צורה עברית והשתמשו בה בסגנון עברי. וכן קצת בצורה ארמ' חריקאו: ואגב ק"ם הנ"ל נתנו לשלשתן הנ"ל כח הרשאה להיותם עומדים בחריקאו ובמקומם

שמנהג הוא בכל תפוצות הגולה במקום שיש להם א׳ או שנים פחות ממנין שמשכירין להשלים את המנין בימים הנוראים שאין דרכם לצאת מביתם יכולין לכופם או לישאר או להשכיר אחר בחריקיהם (מרדכי ב״ב תעח). — ועי׳ ב. חֲרִיקָה.

א.* **חֲרִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן א. חָרַק: ידידי צעקני זמני וחרק שן מאד עלי חֲרִיקָה, נאקתי לך רבה וגדלה ועדי אל אשר ישמע נאקה (ר״ש הנגיד, נדיבותך).

ב.* **חֲרִיקָה**, ש״נ, — כמו חָרִיק: שאם התובע עומד וח״ב בידו מסך אלף וש״ע ותובע סך זה ועוד ת׳ מאות וזה מודה בסך שבח״ב ועל ת׳ מאות טוען שפרעתי ללוי שבא בחריקתך ישבע שבועה דאורייתא (שו״ת תת״ס, תו״מ ו).

א.* **חֲרִיר**, ש״ז, מ״ר חֲרִירִים, — קוף המחט, והוא הנקב הקטן שבראשו שדרך בו משחילים את החוט, Oehr; œil; eye: מחט שניטל חרירה או עוקצה טהורה אם התקינה למיתוח טמאה (מחט) של סקיין שניטל חרירה טמאה מפני שהוא כותב בה (כלים יג ה). אמר הקב״ה פתחו לי פתח כחרירה של מחט ואני פותח לכם פתח שיהו אהליות ובתצריות נכנסין בו (פסיק׳ דר״כ, החדש).

ב. **חֲרִיר חֲרִירִים**, — עי׳ חָרֵר.

חָרִישׁ, ש״ז, כנוי׳ חֲרִישׁוֹ, — א) הזמן שהאכר חורש שדהו, Pflügezeit; temps de labour; plowing time: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חָרִישׁ וקציר (בראש׳ מה ו). — ב) עצם העבודה, Pflügen; labourer; plowing: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בֶּחָרִישׁ ובקציר תשבת (שמות לד כא). — ובספה״מ: גמר חריש בחצות יום לא יאמר בוא ונכבש בשדה אחרת (תוספתא ב״מ ז ו). אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית (ר״ה ט.). מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה (שם). — ואמר המליץ: התחשוב לפניך היהודים, לפניך עתודים, הלא אתה כשור חריש, ומי יתן ותהי אויל מחריש (הכר׳ בר הלל, מגי׳ זוטא הרשע).

הן על פי הדברים אגרת שלומים שכתוב יכתוב כמהרר״י הנ״ל לשלשתן מארץ הקדושה לטובה איך ומה שיתנהגו בהבית אשר לו (פסק׳ קראקא יד, שנת ת).

— והשדה שצריך לחרש: (לקוח יקח המלך את בניכם לעבודת הצבא) ולחרש חֲרִישׁוֹ ולקצר קצירו (ש״א ח יב). — ג) *צורת החרישה: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס (תוספתא כלא׳ א יז).

א.* **חֲרִישָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן א. חָרַשׁ: אם בשמכרו (את השור) לאריס דברי הכל לחרישה מכר (ירוש׳ בבי׳ ה ט.). חרישה היתה במשכן שהיו חורשין ליטע סממנין (שם שבת ז ט ד). כשהיתה המלכות אונסת הורי ר׳ ינאי שיהו חורשין חרישה הראשונה (שם סנה׳ ג כא:). כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן בקצירתן וכו׳ (מד״ר במד׳ י). — ומ״ר בהשאלה בלשון נקיה להזדווגות זו״נ: כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שהרשתי באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן עכשו הורה הבכורה לבעליה (שם בראש׳ לח).

ב.* **חֲרִישָׁה**, ש״נ, — סגולת מי שהוא חֵרֵשׁ: לא תקלל חרש דבר הכתוב באומללים שבאדם מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו (ספרא קדוש׳ קד).

ג.* **חֲרִישָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן ב. חָרַשׁ, הֶחֱרִישׁ, כמו שתיקה, ההפך מן דבור: ולימד בבעל שעשה חרישה ושמיעה ביום נדר (ספרי מטות קנג). מה בעל עשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר (שם). כשראיתי ימי בדמי בשממון וחרישה (רש״י יבמ׳ לח י).

ד.* **חֲרִישָׁה**, ש״נ, — כמו חֹרְשָׁה: לחרישת הקנים שאין אדם יכול להכנס לתוכה מה עשה פיקח אחד כיסח ונכנס (מד״ר קהל׳, ופתיחתא).

חֲרִישִׁי[1]), ת״ז, נקי׳ חֲרִישִׁית, — תאר לרוח, רוּחַ חֲרִישִׁית, חמה, יוקדת, glühend; brûlant; hot: ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חֲרִישִׁית[2]) ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו לנכון, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בקצת כ״י חרישות (K), אבל אין צורה זו טובה מהצורה המסורה. ופרש ריב״ג: ויתכן שיהיה מן הענין הזה (של חריש בשדה) רוח קדים חרישית שניחס אותה אל הפרק אשר יהיה בו החריש והוא פרק קר ויבש והיתה הרוח ההיא קרה ויבישה. ע״כ. רש״י: אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן ת״י שתיקא. ע״כ. ראב״ע: אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאין עד

ת). — "וכמו שֵׁם, רוח יוקד, ובהשאלה במשמ' חרון אף: שצף חרישית אם חר להשית, שובה אשר השית, לשובבים יזכר (מוסף ה' ר"ה, זכר תחלת). דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלט שובבים מחרישית (בס, אף ארת). — ורוב שמושו בספרות המאוח' במשמ' שקט ומנוחה, כמו שה"ת: ויחרישו כל העם ולא ענוהו דבר אך נתלחשו וירננו זה על זה חרישית (תולד' אלכסנדר 16). השכילו שכל טוב לאסור ביתרים לחים כן תרנה ולהובילוה לאט לאט לרוה צת חרישית מאחורי עבי גבי הגלים (בכי"ע, יקד' ת"א). — ואמר הפיטן: בו (בשבת) ידו ישם חפשית, לכן בקול המולה ולא בחרישית, אקום בעוד לילה בזמרה ותהלה לתת גדולה ליוצר בראשית (ר"י נגארה, פזמ', יום זה). — וכמו תאר: מה נעים קול מרכבות בראשי ההרים כשאון חרישי שואן מקצות ארץ (ה' מפו, אה"צ י).

"חֲרִיתָה, ב"נ, — בה"פ מן חָרַת: סתות וכריתה וחפירה ובקוע וחריתה (הבכב' גריב"ג, הגב).

"חֲרִיתוּת, ב"נ,—סגולת דבר שצבעו כמו חרת הדיו: השחור כחריתות הדיו טמא (רה"ג נדה ב ג).

חֲרַךְ[1], ב"ז, מ"ר חֲרַכִּים, — כעין הלון קטן בקיר, דומה דודי לצבי או לעפר : Luke ; lucarne האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים[2] (שה"ש ב ט). — ויחיד: כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד"ר במד' יא). ועלתה לראש הגג שיש שם חרך אחד שיכולה להציץ משם ולראות (בו"ת מהרי"ע, אה"ע א). — ואמר הפיטן: ואם תעינו מדרכך, אנא הצל מחרכך, ותושיע עם עני ומתכך (יוצר ב' פסח, אודך). — ובהשאלה: אך היא (האהבה האמתית) נתלית בדברים נצחיים יוצאת מן חרכי ידיעת ההשכלות האמתיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא ה). — וכעין נקבים קטנים עשוים בלוח וכדומה: הדרך האחד אשר הוא דרך החרכים כי עשה תעשה לך ולרעך דף אם מגסרים דקים אם ממתכת ותחקוק עליו שורות שורות של חרכים קטנים מפולשים (ערוג' הבש' ל).

א. **"חֶרֶךְ**[1], ב"ז,—כמו הֶרֶךְ: טוב התואר קדורנית מפרך, טריה מכה מבלי ארך, יום נקם נסתם דרך, יום שלום נחתם חרך (סליח' יוס ג, אין כמדת). השגית עפר מחרך ארבות, והתל ארך בתבם תערובות (בכת פ' החדב, אתית עת). ובכבודך צין מחרך, בבל רחב וארך, ועמך בטובך להארך (בכת פ' זכור, זכור את).

ב. **"חֶרֶךְ**[2], תגרי חרך, כמו תגרי הֶרֶךְ, עי"ש.—ומצוי בצורה זו בספרות: אין ביד הקהל להחכיר כזאת האומנות ומ"ש אומנות הקצבות מהחייטים וסוחרי המשי והפיצתן ותגרי חרך וכדומה (בו"ת חת"ס, חו"מ סא). מיהו מ"ש מחותני הגג"י לחוש ג"כ למוכרי תבלין ותגרי חרך ונראה דלא שכיחי כלל שיהי' בחצר השותפים כי רובם ככולם יש להם חנות פתוחה לרה"ר (בס לב). תגרי חרך שבירושלים היו אומרים בואו וקחו לכם תבלין למצוה כגון קנמון וכיוצא בו (ר"ת פסח' קטו). יורו עליו בשמים ראש כדי שיהיה נערך ותבלין שיקנו מתגרי חרך (ר' קלוני', אבן בחן סה).

חרך[3], ממנו חָרַךְ, "חֵרוּךְ, "חֲרִיכָה.

חָרַךְ, פ"י, עת' יַחֲרֹךְ — שרף קצת, הבהב, sengen ; brûler ; to char: לא יַחֲרֹךְ רמיה צידו (משלי יב כז). — ואמר הפיטן: לא יחרכו רמיה צידתם, כי און ועמל תחת שפתם (יוצ' ב בבוע', תתערב). — ומצוי במשמ' זו בספרות המאוחרת: חרכו (את החמץ) קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו (פסח' כא:). וברגלים אין מחמירין אלא חורכין אותן ברמץ בלי מליחה (בו"ת תרומ' הדבן קסח). ופעמים שיפול הברק על בגדים ויחרכם ולא ישרפם (בעה"ב ה א ג). — "וטעם חָרוּךְ: והמרבה לאכול חריפות וכל

שתחרשנה האזנים. ע"כ. וכן רד"ק: ויתכן לפרש מזה הענין (מלשון חרש שאינו שומע) רוח קדים חרישית כלומר חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בהיותה. ע"כ. אבל, כל זה רחוק.

[1] בארמ' חַרְכָּא: בחרכא דבותלא (ת"י במות כב א), ועוד. — [2] הפעל מציין מעיד על חרך שהוא פתיחה קטנה מחלון, וכן נראה מדמיון המדרש זכות אבות להחלון. וזכות האמהות לחרך.

[1] מהחרוז של מלה זו עם דרך נראה כי הם קראו חֶרֶךְ, וכך מנוק' במחזורים.

[2] כך בחית בנוסח' הדפוס ובכ"י (ד"ס) במקום הגרסה הרך בהא שבהערוך, ועי' בהערה לערך הרך שהכרעתי כגרסת הערוך, ואעפי"כ גם להגרסה חרך בחת יש זכות בלשון.

[3] כך גם בארמ' וסור'. בערב' חרק a).

a) حرق

טעם מפולפל ותרוך ימעט בו הזרע (אסף 15). — ובהשאלה: והשירה ארוכה, והסיגים חרכה, ורק לא נערכה, לאחר מעשרים (דונש על מנח׳, לדורש התכמות).

— פִּע׳, *חֵרֵךְ, מְחָרֵךְ: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בו את האור מפני שהוא מחרך (שבת עז ה). שחירכו (את החמץ) קודם זמנו (פסח׳ כא:). מפני שהוא מחרך גרם כיבוי (שבת קכ:).

— פֻּע׳, *חֹרַךְ, מְחֹרָךְ, מְחֹרֶכֶת: מדליקין בפתילה המחורכת ולא בסמרטוטין (תוספתא שבת ב א). שאין מדליקין בפתילה שאינה מחורכת ולא בסמרטוטין שאינן מחורכין (גמ׳ שם כט.).

— נִתְפּ׳, *נִתְחָרֵךְ: א״ר יהושע בן לוי (זו האגדה הכותבה אין לו חלק הדורשה מתחרך השומעה אינו מקבל שכר (ירוש׳ שבת יה יז ג). לכרמל שלא נשתנה מברייתו כלל שלא נתחרך ולא נטחן (רגמ״ה כרית׳ ו:). — והשערות נתחרכו, במשמ׳ נעשו מקוצים ומתלתלים: וחם על שראה בעיניו ערות אביו נעשו עיניו אדומות ועל שהגיד בפיו נעשו שפתותיו עקומות ועל שלא חזר פניו נתחרך[1]) שער ראשו וזקנו (תנחומא נח עז).

חרל[2]), ממנו חָרוּל, עי״ש.

∴**חַרֶלֶת**[3]), ש״נ, — שם מחלה שתחדש שחינים בעור כמו מנגיעה בחרול, Nesselfieber (Urticaria).

א.**חרם**[4]), ממנו א.חֵרֶם, חָרַם, הֶחֱרִים, *חֵרוּם.

א.**חֵרֶם**[5]), חֶרֶם, ככנ׳ חֶרְמִי, מ״ר חֲרָמִים, — א) דבר מנוע מאדם, שאסור לו להנות ממנו, אם מפני שהקדיש את הדבר לגבוה או מפני שצריך לכלות את הדבר ולהעבירו מן העולם, Verbotenes; chose défendue; prohibited thing: אך כל חרם[6]) אשר יחרם איש ליי׳ מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליי׳ (ויקר׳ כז כח). והיה השדה (אשר הקדיש) בצאתו ביבל קדש ליי׳ כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו (שם כא). כל חרם בישראל לך (לאהרן) יהיה (במד׳ יח יד). רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל (של יריחו שלכדוה בני ישראל) נתנו אוצר בית יי׳ וכו׳ וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף יי׳ בבני ישראל (יהוש׳ ו כד-ז-א). חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (שם יא). המנחה והחטאת והאשם המה (הכהנים) יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה (יחזק׳ מד כט). — ומ״ר: ואלו ניתנין לכל כהן החרמים והבכורות ופדיון הבן (חלה ד ט). כל כנוי נדרים כנדרים וחרמים כחרמים (נדר׳ א א). ר׳ יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית וכו׳ וחכמים אומרים סתם חרמים לכהנים (ערכ׳ ח ו). הערכין והחרמים והקדישות (סנה׳ פח.). סתם חרמים ביהודה מותרין ובגליל אסורין שאין אנשי גליל מכירין את חרמי הכהנים (נדר׳ ב ד). חרמי כהנים אין להם פדיון אלא ניתנים לכהנים (ערכ׳ ח ו). חרמי כהנים שהקדישן להקדש המזבח או להקדש בדק הבית לא עשה כלום (תוספתא שם ד ל). קדשי מזבח שהתפיסו לחרמי כהנים לא עשו כלום (תמור׳ לב.). כנגד ד׳ חרמין שהוא עתיד לפשוט את ידיו בהן ואלו הן ד׳ חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמו של מדין (מד״ר בהעל׳ פה). — ודבר שנגזרה עליו כליה ואבדון: והיתה העיר (הלכודה) חרם היא וכל אשר בה ליי׳ רק רחב הזונה תחיה (יהוש׳ ו יז). ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם (של עמלק שצוה שמואל להשמיד הכל) לזבח ליי׳ אלהיך בגלגל (ש״א יה כא). ואת כל שללה (של העיר הלכודה) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל וכו׳ ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (דבר׳ יג יז-יח). — ודבר נתעב שראוי שינתן לכליה ואבדון: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יי׳ אלהיך הוא ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דבר׳ ז כה - כו). — ובמשמ׳ מעשה תועבה, מעל בחרם: כי כה אמר

---

[1]) י״א שצ״ל נתכרך (REJ 1892, 89).

[2]) רק עברית. וי״א שדומה לו חלר בסור׳ וערב׳, עי׳ חרול.

[3]) יצירת דר׳ מזיא, והשתמש בה בהאור.

[4]) שרש משותף לרוב הלשונות השמיות במשמ׳ דומות למשמ׳ בעברית, ועי׳ הערה לקמן.

[5]) בערב׳ חִרם a) במשמ׳ אסור ומניעה. — [6]) העיר רד״ק כי הוא בשש נקודות, ר״ל בסגול, אך בכל

a) حِرم

יי׳ אלהי ישראל חֵרֶם בקרבך ישראל (שאיש אחד מעל בחרם ולקח לו דבר ממנו) לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החֵרֶם מקרבכם וכו׳ והיה הנלכד בַּחֵרֶם ישרף באש (יהוש׳ ז יג-יה). — ועושה מעשה התועבה, המועל בחרם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לְחֵרֶם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החֵרֶם מקרבכם (שם יב). — ומליצה, שם דבר פלוני לְחֵרֶם, לאמר לדבר נתעב שראוי בשביל זה לכליה: ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לְחֵרֶם ועכרתם אותו (שם ו יח). — ונתן את פלוני לְחֵרֶם, גזר עליו כליה: אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לַחֵרֶם יעקב וישראל לגדופים (ישע׳ מג כז-כח). — הכה את העיר חֵרֶם, לכרת ונתנה לְחֵרֶם: פן אבוא והכיתי את הארץ חֵרֶם (מלא׳ ג כד). — ובמשמ׳ חרבן: וישבו בה (ישראל בירושלם) וחֵרֶם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח (זכר׳ יד יא). — איש חֶרְמוֹ, עַם חֶרְמוֹ, שגזר עליו חֵרֶם כליה והשמד: ויאמר אליו (הנביא למלך ישראל אשר שלח את מלך דמשק מידו חפשי) כה אמר יי׳ יען שלחת את איש חֶרְמִי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ מב). כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חֶרְמִי למשפט (ישע׳ לד ה). — ואמר בן סירא: אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים בגבורתם ולא חמל על מגורי לוט המתעברים בגאותם ולא חמל על גוי חרם הנורשים [1]) בעונם (כ״ס גני׳ יו ז-ט). — ב) *התיחד אח״כ בפרט למעשה רשות דתית שמטלת חובה על אדם ומבדלת ומפרשת מתוך העדה את אחד מיחידיה בכח הדת ובאלות וקללות וכדומה, וגוזרת שאיש מהעדה לא יהיה בשום מגע ומשא [2]), Bann; anathème; -thema: אמר להם יהודה (לאחיו) ראובן אין בכאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה מה עשו שתפו להקב״ה באותו חרם שלא יגיד לאביהם וכו׳ הגידו לו (לראובן) את המעשה ואת החרם ושתק ואף הב״ה אעפ״י שכתיב בו מגיד דבריו ליעקב דבר זה לא הגיד מפני החרם (מספ׳ החרס לרמב״ן בשם מדרש הגדה). איזהו חרם ואיזהו שמתא שמתא היא נדוי שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחא לאחר שמנדין אותו שלשים יום ואינו חוזר כותבין עליו חרם ומוציאין אותו מכלל ישראל (תשו׳ הגא׳, בע״ל עה). אל יאמר אדם לא שמעתי החרם ולא כללתי בה עצמי צא ולמד מיהונתן בן שאול כי לא ידע יהונתן בהשבע אביו ואפ״ה רצה שאול להרוג יהונתן על השבועה ועל החרם בלא ידיעתו (תשו׳ ר״ה מגרמיזא). וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך (רמב״ם ת״ת ז ג). ויחיד מומחה מתיר הנידוי או החרם לבדו (שם ז). היהודים העניים שלחו במרוצה לאפיפיור והוא צוה חרם גדול בכל המקומות שיקומו נגד הרועי׳ ולא הועיל (שבט יהוד׳ ד). ואומרין (בי״ד) בלשון הזה כל העושה כך וכך וכל הפורץ גדר בדבר זה יהיה בחרם או מוחרם הוא זה הלשון סתם נקרא חרם (מספ׳ החרס לרמב״ן, בסוף כלבו). והחרם נכנס לו (להמוחרם) ברמ״ח אבריו ובלתה את עציו ואת אבניו (שם). שהעידו עליו שני העדים שעבר על החרם ופסול לעדות (שו״ת ריב״ש רסו). שהעובר על חרם הקהל פסול הוא (שם). כל העובר על החרם באלו עובר על כל התורה כלה (כלבו, סי׳ קלט, בשם אמרו חז״ל). מלשין יכולים להכריחו בכח חרם לומר מה שאמר (שם קיו). וכל האיש אשר ימלאנו לבו לבקש מאחד מהאנשים ההמה דבר מכל הכתוב פה או יבטא בשפתיו יחול עליו חרם האל י״ת ומלאכיו הקדושים ובני האדם ורבץ בו החרם עד יהיה מוסר לכל רואיו (שו״ת מהרשד״ס, חו״מ שמד). — ומ״ר חֲרָמִים: כל נדרים ואסרים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו (נוסח כל נדרי מרסע״ג, בסוף כלבו). — ומ״ר חֲרָמוֹת: ובכל החרמות והאלות והקללות והנדויין והשמתות שנעשו מימות משה רבנו ועד עכשיו (שם). מכל אלה יש חרמות חמורות מגאוני עולם (כלבו, סי׳ קיו). טוב לעשות תקנה בחרמות ונידויים על מי שישא אשה על אשתו (שו״ע אה״ע א נא). — *חרם רבנו גרשון: והחרם ששם רבנו גרשון שלא לישא שתי נשים אין להתירו רק במאה אנשים (כלבו, סי׳ קיו). והעם רננו אחריו מטעם חרם רבינו גרשון ז״ל כי קרובי המקודשת הראשונה מאיימים עליו להלשינו ומורים התר לעצמם על כי עבר חרם ר״ג (שו״ת רשד״ס, אה״ע עח). שמקבלים עליהם חרם רבינו גרשון שלא לישא אשה על אשתו (שם). למי שעבר על חרם רבינו גרשון או על חרם הקהל ונשא

נוסח׳ דפוס וכ״י בצירה. — [1]) בגוף הנוסח העברי, הנודשים, אך הנוסח היוני מעיד כי צ״ל הנורשים. — [2]) כך גם בערבית. ובדרך דרש: חר״ם בגימטריא רמ״ח הוי כך יוצאה בדמ״ת איברים (ר״ח מו״ק יז.).

אשה אחרת על אשתו (שו"ת מהר"ם מזרחי א יז). תראו שזה רבי יודא מינץ כתב שאני עברתי חרם רבנו גרשון (שו"ת מהר"י מינץ י).—ואמר המליץ: טוב לי לשבוע מטוב וממגד, מהיות חיי הלואים מנגד, כי כמה פעמים ריקות בטני לא יניחני לישון, ואני לא קבלתי חרם רבנו גרשון, לכן זכר טוב רחש לבי, אשר לא ימצא עון בי (נגיד' הזמן ז).

ב.חרם[1]), ממנו ב.חֵרֶם, ואולי חֶרֶם.

ב.חֵרֶם, ש"ז, נכנ' חֶרְמִי, מ"ר חֲרָמִים, — א) רשת לצוד בה דגים שבקציה כעין כיס צר, Netz;filet;net: ותעשה אדם (הפקר) כדגי הים כרמש לא מושל בו כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יה). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (שם יו-יז). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי (יחזק' לב ג). משטח חרמים תהיה בתוך הים (שם כו ה). ועמדו עליו דוגים מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו למינה תהיה דגתם (שם מז י). החרם טמא מפני זוטו (כלים כג ה). העושה בגד מן החרם טהור ומזוטו טמא ר"א בן יעקב אומר אף העושה בגד מן החרם וכפלו טמא (שם כח ט). כיצד צדין דגים בחזקת טהרה בין שצדן בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (תוספתא מכשיר' ג יג). כמה מצודות וחרמים עשיתי לו (לבן הדד מלך ארם) עד שמסרתיו תחת ידך ושלחתו והלך בשלום (ירוש' סוף סנה').—צד אותו חרם: אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חֵרֶם[2]) (מיכ' ז ב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהל' ז כו). — ב) *ים או ברכה שצדים בה דגים: ימה של טבריא בחלקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרם בדרומה (ב"ק פא:). נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים (נדר' ב ד).

[1]) לפי דעת רוב החכמים מהשם ח'ר a) בערב' שמשמש במשמ' נקב.

[2]) בקצת כ"י ח קמוצה, אך ברוב הספרים בצירה, וכן המסורת בפסוק והכיתי את הארץ חרם: שנים בסו"פ, וכן רד"ק: בחמש נקודות.

a) خ

ג.*חֲרָם[1]), ש"ז, מ"ר חֲרָמִים, — נקע מלא מים: תני רבי חייא חרם[2]) שבין התחומי שבת צריך מחיצה של ברזל להפסיקו (ערוב' מז:).

חָרֻם[3]), חרום, ת"ז, — מי שחטמו תחת המצח שקוע והוא יכול לכחל שתי עיניו כאחת: איש עור או פסח או חָרֻם או שרוע (ויקר' כא יח).

חָרַם, —קל לא היה נהוג בזמן הקדום.

— הפע', הֶחֱרִים, הֶחֱרַמְתִּי, וְהֶחֱרַמְתִּי, הֶחֱרַמְתֶּם, וְהֶחֱרַמְתֶּם, יַחֲרִים, וַיַּחֲרֵם, נַחֲרִים, וְנַחֲרֵם, הַחֲרֵם, לְהַחֲרִים, גּוֹי הַחֶרֶם, הַחֲרִימָהּ, — עשה חרם, נתן דבר לחרם, במשמ' הקדיש: אך כל חרם אשר יחרם איש ליי' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליי' (ויקר' כז כח). והדקות עמים רבים והחרמתי ליי' בצעם והילם לאדון כל הארץ (מיכ' ד יג). — ובמשמ' השמיד: והכיתם (את העמים במלחמה) החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר' ז ב). ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח', וכן ברש"י ותוספ' שרצו לגזרו מן מצודות וחרמים או מן והחרים יי' לשון ים, וכן בכ"י א"פ, וכן באו"ז סי' קנא ובריו"ף כ"י. אבל בריו"ף הנדפס ובראש דפו' ויניציה ובס' העתים וברוקה, חרס, בסמך בסוף (ד"ס), וכן בר"ח הנדפס. אך רגלים לדבר כי בר"ח שהיה לעיני בעלי התוספ' היה חרם במם, כי הם הביאו פרושו של ר"ת ולא העירו שהוא גורס בסמך. והנה רש"י פרש הרב זה כמו ב.חרם במשמ' מצודת דגים, וכבר הביאו התוספ' פרושו של ר"ת שפרש חרם זה במשמ' נקע מלא מים סתם, והסתייעו גם מר"ה שפרש חריץ מלא מים, וכן הרי"ף. ובגמ' כ"י מ' בפרוש חריץ מים במקום חרם שבנוסחא' (ד"ס). עכ"פ, הנוסחא' חרם מכריעות, ומשמ' באו לנו הקדמונים, ואעפ"י שלא נתברר מקור המלה במשמ' זו יש לה זכות אזרח בלשוננו, ועי' מים.

[3]) בערב' משמש הפעל חَرِم a) במשמ' נקב את דופן הפנימי של האף. ואעפ"י שאפשר כי כך היתה הכונה בהתאר חרום גם בעבר', ובמשמ' זו פרשוהו רוב החדשים, אעפי"כ אין ספק כי בזמן התלמוד היתה לו הכונה הרשומה בפנים, כמו שאמרו: חרום שחוטמו שקוע (ספרא אמור מח), חרום שחוטמו שקוע וכו' יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו כאחת (בכור' מג:), ופרוש זה שבאה עליו עדות הקבלה הוא המכריע.

a) خَرَم

(יהוש׳ ח כו). ואת כל מלכיהם (הכה יהושע) לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים (שם י מ). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח וכו׳ ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף (דבר׳ ג ה-ו). ואת עמלק החרמתי (ש"א יה כ). אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במד׳ כא ב). והבאתים (את האויבים) על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה (ירמ׳ כה ט). לך והחרמתה את החטאים (ש"א יה יח). ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם (יהוש׳ ב י). לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש"א יה ג). ואת היותר החרמנו (שם יה). כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו (שופט׳ כא יא). וישמע יי׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (במד׳ כא ג). ויכום לפי חרב ויחרימו את כל נפש אשר בה לא השאיר שריד (יהוש׳ י כט). כי לכד יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן עשה לעי ולמלכה (שם א). ויכרת (יהושע) את הענקים מן ההר וכו׳ עם עריהם החרימם יהושע (שם יא כא). ויכו את אהליהם ואת המעינים אשר נמצאו שמה ויחרימם עד היום הזה וישבו תחתיהם (דהי"א ד מא). ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (ירמ׳ נא ג). סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (שם נ כו). — ובמשמ׳ גזר עליהם כליה: כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ישע׳ לד ב). — והחרים, במשמ׳ מעל ונגע בחרם: ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו [1]) ולקחתם מן החרם (יהוש׳ ו יח). — וכמשמ׳ *הכריז חרם על איש: מנדין לאלתר ושונין לאחר ל׳ ומחרימין לאחר ששים (מו"ק טז.). אמרו (אחי יוסף) נחרים בינינו שלא יגיד אחד ממנו ליעקב אבינו (כלכו, בשם מדר׳ אגדה). גזרנו ונדינו והחרמנו על כל איש ואשה הקרובים או הרחוקים אשר יביא את חברו בדיני גויים (נוסח׳ תקנ׳ לר"ת, שם קיז). וכן אם ראו בית דין להחרים לזה לבתחלה ולהחרים מי שיאכל עמו וישתה עמו או מי שיעמוד עמו בארבע אמות מחרימין כדי לייסרו (רמב"ם ת"ת ז יג). עכשו נהגו להחרים ולהשביע על דעת המקום ועל דעת הקהל (מפת׳ התרם לרמב"ן, בסוף כלכו). ועכשו שהנהיגו אבות לומר מחרימין אנו ומשביעין שלא יעשה אדם דבר פלוני וכל העובר ועושה ארור הוא (שם). בגזרת עירין ובמימר קדישין אנו מחרימין ומשביעין ומנדין ומשמתין ומקללין ומאררין על דעת המקום ועל דעת הקהל (כלבו, סי׳ קלט). בני העיר שמחרימין פורעי המס כל מי שלא יבא לזמן פלוני ויפרע (שו"ת הרא"ש ו). ר"ג החרים על הנושא על אשתו אבל ביבמה לא החרים וכן בארוסה וכו׳ ולא החרים אלא עד סוף האלף החמשי (שו"ע אה"ע א י). תקנת הכמים היא שרשאי כל אדם להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבא ויעיד (לבוש כח). — והחרים על עצמו: ובעת שנחשד (בדבר עברה) החרים על עצמו אם עשה זה המעשה (כלבו, בשם ר"י אלפסי).

— הפע׳, החרם, יחרם, — שהחרימוהו, שהשמידוהו: זבח לאלהים יחרם [1]) בלתי ליי׳ לבדו (שמות כב יט). — ובמשמ׳ הקדישוהו לשמים וכדומה: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה (ויקר׳ כז כט). — והרכוש וכדומה יחרם, ילקח מבעליו ויעשוהו חרם: וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (עזר׳ י ח). — *ויחרם האיש, והוא מחרם, מוחרם, שהטילו עליו חרם דתי: מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו (מו"ק טו.). שעל דעת כן הוחרם מתחלה (מפת׳ התרם לרמב"ן, בסוף כלכו). שאסור לאכול ולשתות עם המנודה או המוחרם (שו"ע יו"ד שלד ה). האיש העושה הרע הזה וגם העדים אשר המציאו עצמם לעדות קידושין יהיו מוחרמים ומנודים כשני

---

[1]) יש מגיהים תחמדו לפי ת"ע, אך לפי הנוסחה המקובלה יש לו לפעל זה המשמ׳ הרשומה בפנים.

— [1]) אמר ריב"ג במשתלחק: בנקל אלדמה פי יחרם מן אל יא אלי אלחרף אלחלקי, ע"ב, ובעבר׳: בהעתק הקמץ החטף מן היוד אל האות הגרונית. וכן ברקמה (שער ל): החרם (יהוש׳ יא יא) והכניסו על הה"א הקמצות על הזרות היה ככד עליהם היות הקמץ בה"א עם תנועת הח"ת והיה זה קל עליהם בה"א והתחל בעבור נח הח"ת מפני רגשות הת"ו. ע"כ. וחלקו החדשים ע"ז, ואמרו כי צריך לקרוא היוד בק"ח (דלגכור׳ בהערה למשתלחק שם) והעתיקוה johorau (Stade 93,), אך אנו סומכים על מסורה רבי הלשון שלנו, ועי׳ הערה לערך אני.

עולמות (תקו׳ הקהל׳ בנת בפ״ג, כנס׳ יברא׳ כ, לקוט׳).
—קל, ״חרם: שהלכו (כל השבטים) ונפלו על פניהם ארצה לפני ארון ברית ה׳ ועשו תשובה גדולה וחרמו שיהא כל ישראל עולים אחריהם ועשו שבועה מקטן ועד גדול (פרקי ר״א לח). כל נדרים ואסרים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו ושחרמנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו בכלן חזרנו ובאנו לפני אבינו שבשמים אם נדר נדרנו אין כאן נדר וכו׳ אם חרם חרמנו אין כאן חרם (רסע״ג, נוסח כל נדרי, בסוף כלבו).—ועי׳ נדוי.

א.*חָרָם, ש״ז, מ״ר חָרָמִים, — אַלָּם, גנב, גזלן: נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ״י שאינה תרומה (נדר׳ ג ד). חרם[1]) שפשט ידו במדומה שהיא של שמן ואח״כ נמצאת של יין (תוספתא ע״ז ז ו). לא ימכרנה (את המטבע החסרה) לא להגר ולא להרג ולא לחרם מפני שמרמין בהן את אחרים (בב ב״מ ג יט). הגבאין והחרמין והפורטין והמוכסין (מס׳ דא״ר ב). משל לאדם מהלך בדרך וסחורתו בידו הגיע להרגים נתן להם מה שנתן ונצל הגיע לחרמים נתן להם מה שנתן ונצל (מדל׳ תהל׳ קית).

ב.*חָרָם, ש״ז, מ״ר חָרָמִים, — דַיָּג שצד דגים בחֵרֶם: קיבלו עליהן חרמי טבריה וגרוסי צפורין דשושי עכו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש׳ פסח׳ ד ל ד). החרם הזה צד במים ואינו צד ביבשה אבל האשה צדה בים וביבשה (תנחומא נשא ד).

״חָרְמָה[2]), ש״נ, — במשמ׳ חֵרֶם: עדי ארדוף ואשיגה ואכה עדי חָרְמָה, ואשיאה כמו נחש והנחש גדול ערמה (ראב״ע, הרתקת כליל תכמה). וכל מי ששותק כל עיקר וכו׳ יענישוהו תיכף ומיד וכו׳ בעונש גוף ועונש ממון להדפו ולרדפו עד חרמה וכל ישראל נקיים (מפנק׳ הקה׳ בנת ב״נ, בכנס׳ יברא׳ ב, לקוט׳ סי׳ ח). ונכון מעם אלהים ואדם ליתן עליו (על האדם המחרם שברח לעיר אחרת) חומרי מקום שיצא משם ויצאו מכ״ת לקראתו בנח״ש ובכל כפיות ונגישות ורדיפות עד חרמה (מכת׳ ד׳ הרל׳ כפולין, בנת תכ״א).

*חֶרְמוֹן, ש״ז, — כמו בּ.חֵרֶם: מה חרמון זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב (מד״ר שה״ש, אתי מלבנון).

״חַרְמַל[1]), ש״ז, — שם עשב חריף הטעם ומר יצמח בראשית הקיץ, Peganum Harmala: ויעורר בהם רפואות מעוררות מאד כמו זרע חרמל וזרע הסא הררית (קאנון ג יט כ ו). ותתכושת בפרת המלח מופלא ומזה נפת גרגרי באן כחומץ וגם חרמל עם זרעו בחומץ עד שימוח ויחובש.כו (שם טו ב ו). בודקין את הבתולה מביאין חרמל[2]) שית (המליל׳ לר״ב כר״ב 477).

״חֶרְמָן[3]), ש״ז, — שֵׁם נחש ארסי מאד: בנשיכת באשיליקוש והוא הראשון למין פתן חרש וחורמן (קאנון ד ו ג כג). כבר זכרו חורמן כתארים קרובים מתארי המוכתר (הוא באזיליק) שהוא אינו צולה ואינו ממית בנשיכה לבד אבל גם בהבטה ושמיעת שריקתו ואי זה בעלי חיים שיש שישוך ימק בשרו וימית מה שיקרב אליו מבעלי החיים אך הם תארו אותו שעורו חלף שעור המוכתר וחשבו

---

[1]) כך בתוספתא נוסח׳ הדפוס וכ״י אר״פ מהדו׳ צו״ם, וכן בגמ׳ ע״ז נח. אך בפרושי רב נחשון גאון שבסוף תש׳ גאונ׳ של ר״י טוב עלם מהד׳ קאסיל דף מ. הגרסה חרים, יוד אחרי הריש, ופרש שם: גוי שממונה על מכס של מלך. ע״כ. וגרסתו של ר״י נחשון גאון ופרושו נותן זכות למלה חרים, משקל חסיד, לש״ת לפקיד ממונה על המכס.

[2]) במקרא שם עיר: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום (את בני ישראל) ויכתום עד החרמה (במד׳ יד מה). ויקרא שם המקום חרמה (שם כא ג). מלך חרמה (יהוש׳ יב יד). ועל סמך דבור זה השתמשו בשם חרמה במשמ׳ חֵרֶם הרשומה בפנים.

[1]) בערב׳ חרמל a), ותרגמו אסף בארמית בששא (כפ׳ רפואות אסף 73), והוא בשבשא בסור׳ (Löw, Pfln. 371). וכן בערוך (נשמט המ״מ) שתרגם חרמל בפתילת המדבר ובשבשא. ויצמח העשב הזה בצדי הדרכים בסוריה ומדבר סיני ומצרים (פוסת, נכאת סוריה ופלשטין 191) וגם בלשון פוניה (לו 411).—[2]) אינני יודע מקור המאמר הזה ומה כונתו האמתית.

[3]) בארמ׳ הביא הערוך תרג׳ פתן חרש חורמנא חרשא, ותרגום בבלי נחש עלי דרך כחיוי חורמן ישכו עלי אורחא, ע״כ. ואמר בר עלי: ואית תוב אף חיויא חרמנא ויערף באבן קתרה. — ובעבר׳: ויש כמו״כ אף נחש וידוע באבן קתרה, ר״ל שבערב׳ יקראו כך לנחש זה. ופרשו המלונים הערבים השם אבן קתרה ואמרו שהוא נחש קטן כזרת ארכו, אך ארסי מאד ומי שהכישו הנחש הזה אין לו רפואה. ואמרו שהוא בכור האפעה.

---

a) حرمل

שהוא מאמה עד אמה ותצי (כס כנ). — ואמר המליץ: חמוקי ירכיך כמו חלאים, ומרוב נאונך עצמותי נחלאים, דלת ראשך כ ח ו ר מ ן, וטומאתך כעובדי חמן (תוכח׳ מוסר לעזר׳ הבבלי ט).

חֶרְמֵשׁ[1], ש״ז, — מַגַּל יד, כלי שהאכר קוצר בו את השבלים, קטן מהמגל, Sichel; faucille; sickle: מהחל חֶרְמֵשׁ[2]) בקמה תחל לספר שבעה שבעות ועשית חג שבעות (דבר׳ יו ט־י). כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילת בידך וְחֶרְמֵשׁ לא תניף על קמת רעך (כס כג כו). — ובסהמ״א: מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל וכו׳ נהגו ב ח ר מ ש שלא ישמט המסיט (תוספתה כל׳ ב״מ ב יד). אילן שהתליע מגרדין אותו ב ח ר מ ש או בקרדום (רב נחב׳ גאון, כסוף תב׳ גאו׳ ריט״ע). — ואמר הפיטן: ליל שמורים עמר חֶרְמֵשׁוֹ פלחס, ובמלחמת תנופה נלחם (מער׳ ליל יוה״כ, ל״ס).

חרן[1]), ממנו אולי שם העיר חָרָן.

א. **חרם**[2]), ממנו א. חֶרֶס.

א. **חֶרֶס**[3]), ש״ז, בהפס׳ חָרֶס, — שֵׁם מחלה, מין ממיני השחין בעור, שגורם אכול ותכוך חד וקשה, Juckblattern; prurigo: יככה יי׳ בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר׳ כח כז). — ואמר המשורר: לולא בנו יעקב יחיה את שחין ימים בטל חסדו ורופא ח ר ס ו (ר״י בן סהל בבכת רמב״ע).

ב. **חרם**[4]), ממנו ב. חֶרֶס, חַרְסָה.

ב. **חֶרֶס**, ש״ז, — שֶׁמֶשׁ, Sonne; soleil; sun: המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון האמר לַחֶרֶס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ו־ז). — ואמר המשורר: אמרו לאיש צבע שער לחיו אדום עלי ציץ הוא כמו ח ר ס[5]) (רמב״ע, תרשיש ה). צביה

---

[1]) לא נתברר מקורו. קצת החדשים אמרו שנגזר מן חרם בהוספת ש המשקל, אבל אין בשרש חרם שום משמעה שיסתעף ממנו שם לכלי קצירה. ועי׳ בהערה לקמן. — [2]) ת״א מגלא, וכן רסע״ג אלמנגל. וכן שאר התרגומים הקדמונים וכל המפרשים הקדמונים והאחרונים. ואולם מפני שלא בא בתנ״ך השם הזה אלא בשני המקומות האלה ובכל שאר המקומות שמדובר שם על ענין קצירת הקמה השתמשו רק בשם מגל, קצת קשה להנית כי השם חרמש אינו אלא שם נרדף להשם מגל ואין שום הבדל ביניהם. ומשמוש הלשון כזמן המשנה אנו רואים כי היו להיהודים שני מיני מגל, אחד קטן ואחד יותר גדול, וקראו להראשון מגל יד ולהשני מגל קציר, ונראה מהענין בשני המקומות שבא בהם השם חרמש, שהוא הקטן. במקום הראשון מדבר הכתוב בעת שהאכר רק מ ת ח י ל לקצור מעט שבלים שבשלו בשדהו, ולזה האכר משתמש במגל קטן, ובמקום השני הכתוב מדבר באדם שבא בקמת רעהו שרשאי הוא לקטוף מלילות אך לא לקצור כמגל, וגם כאן יותר יש לחשוב כי הכונה היא למגל קטן שרגילים ב״א להביא בידיהם. ומשמושו של רב נחשון גאון שמובא בפנים נראה כי חרמש הוא בעין סכין עקום, ופיו לא עשוי פגימות. ור׳ אהרן הקראי (כס׳ גן עדן) חלק בין חרמש ומגל שהחרמש הוא בלח ומגל הוא ביבש. והנה עצם זה השם חִרְמִשׁ a) ישנו גם בערב׳ ויאמרוהו לאדמה קשה, ח ל ק ה, שאין על פניה שום צמח. ואולי נסתעף מזה השם חרמש בעבר׳ לכלי שעושה את־האדמה חרמש, ר״ל כלי שבו מחליקים את פני האדמה. קצת החכמים ראו בחרמש המלה הערבית הרמוז b) לסכין, ואחרים גלמוש, כלי ברזל ישתמשו בו בשעת הקציר להדק את קני השבלים יחד.

[1]) בערב׳ חרנ a) משמש גם כמשמ׳ שהה במקום ולא זז ממנו. ואולי מזה שם העיר חרן. וקצת החדשים גזרו השם חרן עפ״י צורתו בערב׳ בחית דגושה, מהשרש חרר במשמ׳ ח֗ם האש או השמש.

[2]) עי׳ הערה להשם א. חרם.

[3]) לא נתברר מקור שם זה. אמר רד״ק: נקרא חרס לפי שמחככין אותו בחרס כמו שנאמר ויקח חרש להתגרד בו. ע״כ. וגם רוב החדשים סוכרים כי חרס זה דומה לג.*חרס שלקמן ועקר משמ׳ הוא החכוך. אבל במשמ׳ כלי חרס לא אמרו בעבר׳ הקדומה חרס בסמך אלא חרשׂ בשין שמאלית, ורחוק הוא שאמרו אז משרש זה בעצמו להמחלה חרס בסמך ולא כמו״כ בשׂין שמאלית. ובאמת, שרש חרשׂ בערב׳, שהוא מקביל להשרש חרשׂ בעבר׳ שממנו חרשׂ, אינו משמש כלל במשמ׳ חכוך וגרוד, ואין שום שם משרש זה למין שחין על העור. ועפ״י כללי חלוף האותיות בין עבר׳ וערב׳ יותר נראה כי חרס זה מקביל להשרש חרצ בערב׳, והשם חרצה b) לפצע שקורע העור. ובדבר משמ׳ המלה בדיוק הגה אונק׳ תרגמה בחרסא, וכן כסור׳, ואעפ״י שהמלונים הסורים תרגמו חרסא בגרב הערבי, אין ספק בדבר כי בעבר׳ היה הבדל בין גרב ובין חרס. ואמרו כגמ׳ חרס הוא גרב היבש, והשבעים תרגמו במלה שר״ל אכול וחכוך קשה, וכן הירונ׳ תרגם prurigine, וכן רסע״ג חכה c) בערב׳.

[4]) רק עברית, ולא נתברר מקורו.

[5]) ורשום בצדו: מל׳ האומר לחרס ולא יזרח.

---

a) حِرْمِس b) هرمز

a) حرن b) حرصة c) حكّة

בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב, בעת יעל עלי זהר באפה עשן בשם עלי חרס ראה עב (בס 7). אבל ארוין אני לקראת תבונה, בעוד חיין ברוין גלגל וחרסו, ודע כי לא אנוש יקנה תבונה, באיש יקנה מעט כסף בכיסו (רבב"ג, כחר מהתלי).

ג. **חרס,** כמו חרש, וממנו ג.*חֶרֶס, *חָרָס, ״חַרְסִי, *חַרְסִית.

ג.***חֶרֶס,** ש"ז, — כמו חֶרֶשׂ: חרס כדי ליתן בין פצים לחבירו (שבת ח ז). בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חרס (תוספתא שבי' ג יח). — ומ"ר: חבית שנתרועעה וטפלה בגללים אע"פ שהוא נוטל את הגללים והחרסים נופלים (כלים ג 7). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין (שם ט ה). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרה ו ח). בשחיקת אבנים בשחיקת חרסים בנעורת של פשתים דקה (ספרא אחרי קג). בראשונה היו אומרים מלקט אדם צרורות וחרסין מתוך שלו בדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגס הגס (תוספתא שבי' ג ט). זלוף בידו וברגלו ובחרסין של שוקת (שם פרה ו ג). חזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין (שם כלים ב"ק ג ח). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה חייב (ב"ק ג א). — כלי חֶרֶס: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ואפילו היא (הנר) של חרס (שבת ב 7). נת של אבן שזפתה עכו"ם וכו' יקלוף את הזפת ושל חרס אעפ"י שקלף את הזפת הרי זו אסורה (ע"ז ה יא). כלי חרס[1]) בריתו מן המים והכשירו באור כלי זכוכית בריתו מן האור והכשירו באור זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה (מד"ר כהלב' יד). לזהבי שהביאו לו (מוניטה) אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב לימים הביאו לו מוניטה שכולה זהב אמר להם הראשון חרס היה והיה מצופה זהב אבל זה כולה זהב (שם שמות ה). אין עושין כסוי לניגית לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרס מפני שהוא מין במינו (שם ויקר' כז). — חֶרֶס התנור וכיוצא בו, דופנו או קרקעיתו העשוי חֶרֶס: נטף מרוטבו על החרס וחזר עליו יטול את מקומו (פסח' ז ב). נגע בחרסו של תנור יקלוף את מקומו (שם). — חֶרֶס הדרייני, חֶרֶס שיין בלוע בו: אלו דברים של ע"א אסורין ואיסורן איסור הנאה היין והחומץ של ע"א שהיה מתחילתו יין וחרס הדרייני[1]) ועורות לבובין (ע"ז ב ג). — ולכתוב עליו: כתב בחרס ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול (תוספתא ב"מ ב 7). כתבו (את הגט) על החרס או על נייר (ירוש' קדוש' א נח ג). — ומליצה, ״צלל במים אדירים והעלה חֶרֶס, ר"ל טרח ויגע הרבה בדבר ולא עלה בידו אלא דבר קל הערך, כמו מי שצולל במים אדירים לדלות פנינים והוציא חרסים: שהנשבע לעבור על דברי צבור נשבע לשוא הוא וכו' וצלל במים אדירים והעלה בידו חרס ולא נפטר מנזירת צבור אם כדין גזרו (תשו' רב"י, או"ח ב). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרס בידם כי לא ידעו ממנו יתברך דבר (מנח' קנא' לר"י מפיסא 22). — ובהשאלה, ״כנוי לצפוי קשה על קצת בע"ח כמו החלזון וכדומה: סביב גוף זה הב"ח חרס מקשיי ושער בעבור שמירתו (רבב"ג דולקן, מג"א, ח"י 7). בב"ח הבלתי דמיים הרך והחרס הקשה ובעל חוליות (שם).

ד. ״**חֶרֶס,** ש"ז, — כמו ג.*חֶרֶס: חרס[2]) שבין שני תחומי שבת (הרי"ף ערוב', סי' תריט).

***חָרָס,** ש"ז, — מי שעושה כלי חֶרֶס: אל תקרי (בכתוב מרגלים חרש) חרש אלא חרס שעשו עצמם קדרים שלא יכירום בני אדם (ערוך, כבס ילמדנו).

חַרְסָה[3]), מלעיל, ש"נ, — כמו ב.חֶרֶס: ויאמרו לו אנשי העיר (לשמשון) ביום השביעי בטרם יבא החַרְסָה[4]) מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שופט' יד יח).

חרסות, — עי' *חַרְסִית, בהערה.

---

[1]) כך במהד' תאודור, ובנוסח' חרש, בשין. —

[1]) ופרשו בגמ' שם (דף לב.): א"ר יהודה אמר שמואל חרס של הדרינום קיסר כי אתא רב דימי אמר קרקע בתולה היתה שלא עבדה אדם מעולם עבדה ונטעה ורמי ליה לחמרא בגלופי חיורי ומייצי להו לחמרייהו ומתברו להו בחספי ודרו בהדייהו וכל היכא דמטו תרו להו ושתו. — ועי' יין.

[2]) כך הגרסה בהרי"ף הנדפס, במקום חרם שבנוסח' הגמ', וכך בראש דפוס ויניציה ובס' העתים וברוקת, וכן בר"ח הנדפס, והוסיף שם הרי"ף: פירוש חרס כמו חריץ מלא מים. ע"כ. ועי' הערה להשם ג.*חרם.

[3]) ה נוספה, במו לילה. — [4]) יש מגיהים החדרה.

***חַרְסִי**, ת"ז, מ"ר חַרְסִיִּים, — של חֶרֶס: במין השני והוא החרסי ואולם זה הב"ח הוא מעט החלקים והוא מעט האברים התצוניים (רבנ"ל דורלן, מג"ה, ח"י ד). העופות והדגים והרך הגוף החרסי הנקרא בלשון יון סלאקר (שם). שימצא מין שיקוב בלשוננו כמו מ"ש בקצת ב"ח חרסי שהוא יקוב חרם קצת מיני חלזון (שם). וזה מהב"ח החרסיים שהנקבה מכנסת אבר בזכר וכן יש מזה המין שאין חבורם דבר אחר אלא שהם מתדבקים וע"ז (שם).

***חַרְסִית**[1], ש"נ — ח'מר שעושים ממנו כלי חֶרֶס, ומכתות חרס שעשאן כעין טיט, Töpferlehm: argile, terre glaise; clay. כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד (מע"ש ה א). חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). מכפין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול' ו ז). מיחם שטפלו בחומר ובחרסית (כלים ג ז). נותנין טיט או חרסית תחת הנר ערב שבת עם חשיכה (תוספתא שבת ג ז). מולגין את הראש ואת הכרעים וטופלין אותן בחרסית ובאדמה (שם יו"ט ג יע). נתן עליו טיט חרסית אדמה סיד וגפסין אפילו כל שהוא ואפילו מבית האומן (שם כל' ב"ק ד יא). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן וכו' אם חברה בסיד ובחרסית מותר (שבת כט:).

***חֲרֹסֶת**[2], חרוסת, ש"נ, — טִבּוּל עשוי מפֵרות כתושים בתערובות תבלים והמין, לטבל בו ירקות חריפים וכדומה, Tunke; sauce: הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין אעפ"י שאין חרוסת מצוה (פסח' י ג). אין נותנין קמח לתוך החרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד (שם ג ח). תבלין זכר לתבן חרוסת[1] זכר לטיט (גמ' שם קטז.). מצה לפני כל אחד ואחד מרור לפני כל אחד ואחד חרוסת לפני כל אחד ואחד (הלכ' פסוק' לר"י גאון, הלכ' פסח). והחרוסת (בפסח) היא מצוה מדברי סופרים וכו' ועושין אותה ממיני פירות מתוקים ומרורים וחומץ ומתבלים אותם בתבלים (אבודרהם, תפל' ליל פסח). — ואמר הפיטן: ולמה טבולו בחרֹסת, זכר לטיט שאשה עם בעלה דורסת (יוצ' שבה"ג, אין ערוך). — ואמר המליץ: ובי"ד (בניסן) בין הערבים מועד צאתנו ממצרים נערי בני ישראל מערכה מול מערכה טחנו ברחים או דכו במדוכה לעשות חרוסת מקובץ מכמה מינים (ר' קלונ', אבן בחן סה.). — בית החרסת, כלי שמחזיקים בו החרסת: כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה אמר רב אשי ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי (פסח' ל:).

***חרע**[2], ממנו *חָרִיעַ.

א.חרפ[3], ממנו א.חֹרֶף, א.חָרַף, *ח־רְפִי.

א.חֹרֶף[4], ש"ז, — זמן השנה שאחרי הקיץ, ראשית ימי הגשמים והק'ר, Herbst; automne; autumn,

---

[1]) מן ג.*חרס. ופריש רה"ג: הרס שמכתשין אותו ועושין אותו טיט שמו חרסית, ע"כ, ולעז הערוך טיסטטסא, והוא testaccio בלעז. והביא הערוך עוד פרוש אחד וז"ל: חרסית מין סיד הוא שחופרין מן האדמה. ע"כ. ורמב"ם פרש: טיט האדמה והוא ידוע אצל הרופאים. ע"כ. — והנה נזכר השם חרסות, לפי הכתיב, וחרסית לפי הקרי, בירמ' (יט ב) בין שמות שערי העיר ירושלם, ופרשוהו קצת הקדמונים ורוב החרשים כמו חרסית זו ואמרו ששם היו יושבים עושי כלי חרס. אך קשה, כי השם חרם בסמך לא נמצא במקרא אלא בשין שמאלית, וגם ירמיהו בעצמו אמר חרש (ירמ' יט א, לב יד) ולא חרס, ולמה אמר השם הנגזר מזה חרסית בסמך ולא חרשית בשין? ובגמ' ירוש' (עירוב' ה בב ג) אמרו: שער חרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה, ע"כ, וכן הרד"ק בשרשיו. וגם זה מוטל בספק, ולא נתבררה בודאות כונת מלה זו.

[2]) מלה עברית בלבד, ולא נתברר מקורו. י"א שנגזר מן השם חרס מפני שמראהו דומה קצת להרס כתוש: על כן עושין אותה מכל מיני פירות מתוקין ומרורין וחומץ כמו הטיט שיש בו כל דבר (ערוך, ערך זה), וזה רק דרוש. ומה שהביא לוי השם הערבי ח'ראשהa) וקוהוט הרישה b) אינו נכון כלל, כי בשני השמות הערבים האלה אין שום דמיון להדבר המכון בהשם חרסת. — [1]) ואמרו בגמ' (שם קטו:): האי חסא צריך לשקועיה בהרוסת משום קפא.

[2]) בערב' משמש השרש ח'רע c) במשמ' דומה להשרש חרץ בעבר', ואולי גם השם הריע דומה קצת להשם חרוץ במשמ' זהב ע"ש גוגו.

[3]) בערב' ח'רפ d) במשמ' קטיפת הפרות ולקיטתם.

[4]) בערב' ח'ריף e), ופרש אבו אלמנצור וז"ל: ואחד פציל אלשנה והי ת'לאת'ה אשהר מן אח'ר אלקיט' ואול אלשתא ושמי ח'ריפא לאנה תח'רפ פיה אלת'אמר

---

a) حراشة b) هرية c) خرع d) خرف e) خريف

שהוא ימי החרישה בשדות בארץ ישראל, וגם כל ימי הגשמים והקֹר, Winter; hiver : עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וָחֹרֶף ויום ולילה לא ישבתו (בראש׳ ח כב). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וָחֹרֶף אתה יצרתם (תהל׳ עד יו-יז). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ וּבַחֹרֶף יהיה (זכר׳ יד ח). מֵחֹרֶף [1]) עצל לא יחרש ישאל בקציר ואין (משלי כ 7). —ובסהמ״א: חצי תשרי מרחשון וחצי כסלו זרע חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף (ב״מ קו:). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (ב״ק נב:). אתה היום רואה החורף את שדך גדילה ובאה עד שנעשית שבולים (פסיק׳ רבתי כה). מועד החורף קר ולח מועד האביב חם ולח (אסף 5). וראשית שנתם הוא כמו שבעת יום אחר תקופת החורף בזמן שהיומים מתחילים להתארך (ערוך, ערך קנלדס). — ומ״ר ״חֳרָפִים: ואל זה כיון אלפרגנ״י באמרו ויהיו זמני החום והקור שוים להם במזג כי הזמן המשומר אלינו היותו קיץ אחד וחורף אחד הוא אצלם שתי קייצים ושתי חורפים (אפילה לר״א בר״ח הנביא ג). שכל השוכנים תחת קו הישר יש להם שני קייצים ושני חורפים וכו׳ ושני החורפים הם בהיות השמש בראש מזל סרטן וכן בראש מזל גדי (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז קיז). — והשתמשו בו קצת הסופרים במשמ׳ סוף הקיץ בלבד: ומה שירד מן הגשם קודם י״ז מרחשון הוא ממטרות החורף לא מתחלת הסתיו (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, פאה ה א). והקיץ הוא כל זמן החם והסתיו הוא כל זמן הקור וידמה שיהיה האביב זמן הפרחים והתחלת הפירות והחורף זמן שנוי מראה העלים והתחלת נבול העלים (קאנון א כ כ ג). — בֵית הַחֹרֶף, שדרים בו ב״א בימי החֹרף והקר: והכיתי בֵית הַחֹרֶף על בית הקיץ ואבדו בתי השן (עמו׳ ג טו). והמלך יושב בֵית הַחֹרֶף בחדש התשיעי ואת האח לפניו מבערת (ירמ׳ לו כב).—ובהשאלה לימי הבחרות של האדם: כאשר הייתי בימי חָרְפִּי בסוד אלוה עלי אהלי (איוב כט ד). — ואמר המליץ: אראה ימי הקור והחום גם קיץ ואביטה זמן חורף, מאין שתות יין ימי רעה המה ובשתותו ימי חורף (רמב״ע, תרשיש ב מג). מה לי ולידידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו הסר, אכן כהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (שם ו). — ובמשמ׳ ״ימי הזקנה: ואם צפון ותימן גן יפיחון יניפון שבלי בשם וקמה, כמו עשו ימי חרפי ואפלי דבש ארדה וממתקי טעימה (ספר היובל לר״ת, בלג׳ נח). נטו ימי בחרות ופנו ערף, וסתיו ימי חיי ועת החרף, ישבות בגן עדני פרי ופרח, ובשערי ימטיר כפור וקרח (מתק שפת׳ לרע״פ 87).

ב. **חֹרֶף**[1]), ש״ז, — אחד ממיני הגרגיר והשחלים, Wiesenkresse; cardamine; lady's smock: מזונות חדים כשום ובצל או חרף הוא נשטורש (קאנון ג י ג ב). חורף חם ויבש יחזק השער הנופל ויועיל לגרב ולשחין (מ׳ אלדבי, ב״א ה). אוכל אדם אובלין ומשקין שדרך הבריאים לשתותן ולאכלן כמו הירקות הקרות כגון החורף והכוסבר וחלוגלוגות (סמ״ג סה).

ג. **חֹרֶף**, ש״ז, מ״ר חֹרְפִים, חורפים,— כמו חריפות, בענין חדוד השכל: הידיעות הקנויות וחדוד המדע וחורפיה ופלפוליה וצלילתו בימי החכמה וכו׳ לכל אלו הידיעות אין להם מבוא כי אם בכח הדעת לבד (ספ׳ המוכר לר״י בן יהודה, אבות ב יג).

א. **חָרַף**[2]), פ״ע, עת׳ יֶחֱרַף, — חָרַף העוף ובדומה, שהה ימי החֹרֶף במקום מן המקומות, überwintern, hiverner ; to winter: יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תֶּחֱרָף (ישע׳ יח ו). — ואמר המשורר: ועד אן אֶחֱרַף ואקיץ, בינות חרפי ואקץ (ר״י הלוי, קראים כלכב).— ובסהמ״א: ותור לא יחרף במקומו וכו׳ ב״א מעבר לים (בעה״ם ה א). — ״וְחָרְפָה הארץ, במשמ׳ היתה בחֹרֶף:

(גבאן אגערב), ובעברית: הוא אחד מפרקי השנה והוא שלשה חדשים מאחרית הקיץ ותחלת הסתו וקראוהו חריף מפני שקוטפים בו את הפרות. ואמר אבן אלאת׳יר שהוא הזמן שבין סוף הקיץ ותחלת הסתו. וחריף הוא גם שם תחלת המטר בראשית ימי הסתו, ואמר אבו חניפה וז״ל: ליש אלהריף פי אלאצל באשם אלפצל ואנמא הו אשם מטר אלקיט׳ ת׳ם שמי אלזמן בה, ע״כ, ובעבר׳: אין חריף בעקרו שם לפרק השנה אלא הוא שם מטר הקיץ ואח״כ כנו בו את עת השנה. ואבו זיד אמר להפך כי חריף הוא המטר האחרון, כמו מלקוש בעברית. — [1]) יש מגיהים בחֹרף.

[1]) בערב׳ ח׳רפ a), ואמרו שעיקרו בלשון נבטית, ובערב׳ אלשפאה, ואמרו שהוא זרעוני רשאד הבר.
[2]) נגזר מן א.חרף, עי״ש.

a) خرف

תישן תנום ארצנו גם תחרף כל החרף, כי תנום תרחק שמש לצפון תפן ערף (אדם בב"ק, בירת בניס).

ב·**חרף**[1]), ממנו ב.חרף.

ב·**חרף**[2]), פ"ע, עת' יחרף, — חרף פלוני, נסוג לאחור מאיזה דבר, to retire; s'écarter; abweichen: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף [3]) לבבי מימי (איוב כז ו).

ג·**חרף**[4]), ממנו ג.חרף, *חרוף, חרפה, **חרפת.

ג·**חרף**[5]), פ"י, עת' יחרף, בינוני חורף, — חרף את פלוני, בזה וגדף וקלל, schmähen; injurier; to outrage, ובינוני כמו שם: ואענה חורפי דבר כי בטחתי בדברך (תהל' קיט מב). חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר (משלי כז יא). כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי (תהל' סט י). — ועבר כמו"כ קל: אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחרף וגידף (מד"ר כרמב' יט). מלך גדול וקדוש מה מאד חרפתני חרפה שאין עליה חרפה (בכט יהוד' ז). — ופעול, *חרוף, לנק' חרופה, מ"ר חרופות, בזוי, בזויה, **מלאכה חרופה, וכדומה, מלאכה פשוטה, של ימי חול: שאסור לעשות מלאכה חרופה בחולי המועדים וכו' שמשמיעים מן הכתובים שנראה שמראים כי בראש חדש היתה להם שביתה ממלאכות חרופות כגון שאמר אשר נסתרת ביום המעשה מכלל שיום ראש חדש אינו יום המעשה (ג"ע לר"א הקרלי, סוף ענין התדב יג). — ואולם רוב שמושו בבנין פעל.

— פע', חרף: כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה (ש"א יז כה). אולי ישמע יי' אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי (ישע' לז ד). ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום (ש"א יז י). אתה בא אלי בחרב ובחניה ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (שם מה). את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים (ישע' לז כג-כד). זאת להם (לבני עמון) תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יי' צבאות (צפנ' ב י). אשר חרפו אויביך יי' אשר חרפו עקבות משיחך (תהל' פט נב). כל היום חרפוני אויבי (שם קב ט). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (שם עט יב). ויאמר (גדעון לאנשי סכות) הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אתי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם (שופט' ח טו). עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך (תהל' עד י). ויחרף (איש מדין) את ישראל ויכהו יהונתן בן שמעי (ש"ב כא כא). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל' נה יג). והיה להם (המורא שאירא מהם) לשם רע למען יחרפוני (נחמ' ו יג). מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם (תהל' מד יז). — ובתו"מ: שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים (מכי' בשלח ב א). שלטון משל מלכות יון היה עובר לאלכסנדריאה וראה את ירושלם וחירף וניאץ וגידף (ירוש' מגי' א ע ג). המחרפים והעובדים ע"ז עאכ"ו שימחו מן העולם (מד"ר כרמב' א). לפי שהיה מחרפם (סיסרא את ישראל) ומגדפם לכך מת מיתה גדופה (שם במד' ד). — ואמר הפיטן: חרפו וגדפו מלאכי תלגת, כצווי אדוניהם לגדל לענת (יוצ' ז פסח, אמ"ו). — ובהשאלה, חרף נפשו לדבר, שם אותה בסכנה, expose; exposer; in Gefahr bringen: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופט' ה יח). — חרף בפלוני, נלחם אתו בחרוף נפש:

---

[1]) עי' הערה להפעל.

[2]) בערב' חרף a), שב, ואנחרף ען b), שטה מן הדרך הישר וכדומה, ועי' הערה שלקמן. — [3]) פרשו רוב הקדמונ' וגם החדשים במשמ' הוכחה, וזה פרוש רחוק, וכבר פרש הרמב"ם מלה זו במשמ' נטייה ואמר: וכן אמרו לא יחרף לבבי מימי עניינו לא תטה עצתי מזה הענין (מו"נ, תרג' א"ת, א לט), וכן הביא רד"ק בשם אביו רי"ק וז"ל: ואדוני אבי ז"ל פירש לא יחרף לא יסוג אחור לבבי מאשר אמרתי כי לא חטאתי, ובערבי יקרא אלמנחראף הדבר הנסוג אחור. ע"כ. וזהו הפרוש היותר נכון לפי כונת המליצה שטען איוב בפסוק זה שמימיו לא עזב את צדקתו.

[4]) עי' הערה להפעל.

[5]) סוברים החדשים כי נסתעף מושג החרוף והגדוף ממושג של חד ועקץ שבהמלה חריף, אך זה רחוק, ובכל המלים המשמשות בערב' במושג של חרוף וגדוף אין אף אחת דומה קצת לחרף.

---

a) حَرَفَ   b) إِنْحَرَفَ عَنْ

ואחרו אלעזר בן דדי בן אחחי בשלשה גברים עם דוד בְּחֶרְפָם [1]) בפלשתים נאספו שם למלחמה (ש״ב כג ט). — והשתמשו הרבה במליצה חרף נפשו בסהמאו״ח במשמ׳ זלזל בנפשו ולא חשבה לבלום: הגבור הוא מה שיחרף נפשו והיינו שלא יחרידהו המות היפה (ר״י אברבנאל, שופט׳ ה).

— פע׳, *חֹרַף, מְחֹרָף, מחורף — שֶׁחֵרפוּהוּ: ואומרים (היהודים) בני אנשים גדולים אנחנו אשר מעולם אנשי שם היינו והם עניים ומדולדלים ומחורפים שאין במותן בעולם (המד׳ הימים ב, פוריס 7).

— נתפ׳, *נִתְחָרֵף, — כמו פֻּעַל במשמ׳ חרפוהו: דוד נתחרף מן גולית (ילקוט ש״ב כג קסה).

ד׳חרף [2]), ממנו ד.חֲרַף, *חֲרוּפָה.

ד׳חָרַף, קל לא נהוג. — ופעול *חֲרוּפָה, שפחה חֲרוּפָה וכדומה, יעודה לאדם, עי׳ ערך *חֵרוּף.

— נפע׳, נֶחֱרַף, נֶחֱרְפָה, נֶחֱרֶפֶת, — קנויה, נועדה, bestimmt; désigné, destiné; designated: ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נֶחֱרֶפֶת [3]) לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה (ויקר׳ יט כ). — ואמר המליץ: ואם תסור אלי להתעדן באשנבי צללי ובמשאבי מקלי תרוה בנוזלי

---

[1]) ח קמוצה ומתוגה, ואמר רד״ק: והחית מעמדת בגעיא ויש קוראים אותה חטף קמץ ולאותה הקריאה יהיה מקור מן הקל. ע״כ. והנה בדהי״א (יא יג) כתוב במקום בחרפם בפס דמים: הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה, ע״כ, ונראה כי זוהי הנוסחה הנכונה, אך לפי הנוסחה כאן משמש חרף במשמ׳ זו.

[2]) אולי בערב׳ קרפ a), ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) לא באו המפרשים הקדמונ׳ והאחרונ׳ וגם החדשים להסכמה בפרוש מלה זו ומשמ׳ בדיוק, וכבר פקפקו בזה גם בעלי התלמוד. כונת הכתוב בכללה היתה ידועה להם שהוא מדבר בשפחה יעודה לאיש לתשמיש המטה, אך בעצם פרוש המלה נחרפת לא היתה להם קבלה, ובקשו לפרשה על פי הסברה. הפרוש היותר קדום אנו מוצאים בהשבעים, שתרגמו במלה יונית במשמ׳ נתונה לשרת ולשמירה, וכנראה כך היו מפרשים מלה זו בקרב היהודים שדברו יונית. אונק׳ תרגם אחידה במשמ׳ מיוחדה. אח״כ נמסר לנו בתלמוד ירושלמי פרושו של עקילס הגר: דאמר ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן תירגם עקילס הגר לפני ר׳ עקיבה והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דאת אמר ותשטח עליו הריפות (ירוש׳ קדוש׳ א נט.), ור׳ חייה בשם ר׳ יוחנן העיד שם: כן פירשה ר׳ לעזר בי ר״ש לפני חכמים והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דתימר בתוך הריפות בעלי. ע״כ. ופרוש זה של נחרפת בלשון הריפות, עפ״י חלוף ה—ח בא גם בגמ׳ בבלי (כרית׳ יא.) בסתם, לא בשם אומרו. והנה אין לברר מזה אם עצם פרוש המלה היה ידוע להם ועקילס גזר אותה עפ״י סברה מן השם הריפות, או, כמו שנראה מהלשון תירגם עקילס הגר, גם עצם הפרוש במשמ׳ בעולה הוציא עקילס עפ״י הסברה. תרגומו היוני של עקילס להתנ״ך אינו מצטין בסגנונו, אך עקילס לא התכון לעשות תרגום יפה, אלא לתרגם את כתבי הקדש מלה במלה בדיוק היותר אפשרי, ולכן בכלל הסברה נותנת שתרגומי המלים שלו הם לפחות לפי מה שהיה מוסכם אז בקרב תלמידי עקיבא רבו, ואעפ״י שהגזרה מן הריפות אינה יכולה להתקבל, מ״מ בעצם משמ׳ המלה רגלים לדבר כי כך היו מפרשים אותה בזמן ההוא. ואולם ראיה יותר ממשית לפרושה של המלה נחרפת יש לנו ממנהג הלשון החיה עפ״י עדות תלמוד בבלי: האומר (לאשה) חרופתי (את) מקודשת שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה (קדוש׳ ו.). אין ספק איפוא כי הצרוף חרף שמש בזמן ההוא, לפחות ביהודה, במשמ׳ של אשה יעודה לאיש לבעילה, אך עוד הדבר מוטל בספק אם מנהג השמוש הזה בלשון בני יהודה הסתעף מהמלה נחרפה, או להפך, שמוש זה של הלשון החיה הוא קדום. ובמשמ׳ ארוסה תרגם גם רסע״ג: והיא אמה מכ׳טובה a) לאי רג׳ל כאן. מנחם בן סרוק פרש: נחרפת מזומנת ומיועדת לבעל. ע״כ. ריב״ג פרש: נחרפת לאיש מפורסמת כלומר מדוברת לו ונזכרת ומזה נקראת הכלה במשנה חרופה. ע״כ. אבל גזרה זו אינה טבעית. רש״י הודה שאינו יודע גזרת מלה זו: נחרפת לאיש מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע דמיון במקרא. ראב״ע: ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר. ע״כ. הרמב״ם גזרה מלשון נטייה: אמרו שפחה נחרפת לאיש דומה לערבי כלומר מנחרפה רוצים בה נוטה מקניין העבדות לקניין האישות (מו״נ א לט), והרמב״ן מלשון בימי חרפי, במשמ׳ נערה יעודה למשכב, ורד״ק: מיועדת ומפורסמת. והחדשים קצתם גזרוה מן א.חרף במשמ׳ העקרית של קטיפת פרות, ובהשאלה לבעילת אשה. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית וקשה להניחה לזמן ההוא. ואולי מקור המלה נחרפת וכן גם חרופה בלשון בני יהודה, הוא בהשרש קרפ בערב׳ הרשום בהערה להשרש, שמשמש גם במשמ׳ קנה והשיג דבר: קרפ אלמאל, השיג את הממון, וקרפ לעיאלה, הרויח למשפחתו, ובעיר מקתרפ והי אלדי׳ אשתרי חדית׳א, ר״ל בהמה שנקנתה מקרוב, וקארפ b) אלמראה, בעל

---

a) قرف

a) مخطوبة b) قارف

טללי והיית קרוב אלי וכשפחה אחרף אליך ואשא משאות מאת פני אליך (ר"י הלחריזי, תחכמוני מט), ר"ל אשעבד א"ע לך כמו שפחה.

ה.°**חרף**, ממנו *חריף, °חריפות, ג. °חרף, °חרפה, °חרפית.

י**חרף**[1]), ממנו ה.*חרף.

ה.***חרף**[2]), — קל לא נמצא.

— פע׳, *חרף,— א) פ"י, חרף את הרוח, עשה שיתפרץ וינשב בחזקה: קול רעמו יחיל ארצו וכבוחו יזעים הרים אימתו תחרף[3]) תימן ולעפות צפון סופה וסערה (ר"ם גני׳ מג ו-יז).—ב) פ"ע, °רוח מחרף, מנשב בחזקה, שאין לעמד בפניה: אני משביע המדבר והערבה והים והחרבה וכו׳ בחרבי השלופה ובזרועי החשופה ובסערה המחרפת[4]) ובאש השורפת (ר"י הלחריזי, תחכמוני נז).

חרפה, ש"נ, סמי׳ חרפת, כנ׳ חרפתי, חרפתך, מ"ר חרפות, סמי׳ חרפות, — א) בושה גדולה, דבר של גנאי וזלזול, Schande ; honte ; shame : ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו (בראש׳ לד יד). ויאמר אלהם נחש העמוני (לאנשי יבש גלעד) בזאת אכרות לכם (ברית) בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (ש"א יא ב). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שם יז כו). לא לעזר ולא להועיל (הלכו למצרים לבקש עזרה) כי לבשת וגם לחרפה (ישע׳ ל ה). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה דבר יי׳ היה להם לחרפה לא יחפצו בו (ירמ׳ ו י). הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת (נחמ׳ א ג). ויאמר יי׳ אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יהוש׳ ה ט). ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ (ישע׳ כה ח). ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ׳ כג לט-מ). כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע׳ נד ד). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזק׳ לו ל). ותהר (רחל) ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי (בראש׳ ל כג). ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל (ש"ב יג יב-יג). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישע׳ ד א). זכר יי׳ מה היה לנו הביט וראה את חרפתנו נחלתנו נהפכה לזרים (איכ׳ ה א-ב). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (משל׳ ו לב-לג). — וכנוי להערוה: גלי שק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח (ישע׳ מז ב-ג). — נשא חרפה, הכבידה עליו החרפה, היתה דבוקה בו: בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמ׳ לא יט). — ומ"ר: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דני׳ יב ב).—ב) בזוי וחרוף וגדוף מהזולת, Verschmähung, outrage : פתיתני יי׳ ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלה לעג לי כי מדי

אשה, והשם קראפ בעילה, וממנו החדית׳ של עאישה: כאן אלנבי צלי אללה עליה ושלם ליצבח ג׳נבא מנ קראפ ע׳יר אחתלאם ת׳ם יצום, ובעברית: היה הנביא עה"ש משכים לא טהור מתשמיש מבלי שראה קרי ואח"כ צם. ובחדית׳ אחר אדות קבורת אם כלת׳ום: מנ כאנ מנכם לא יקארפ אהלה אלילה פלידחל קברהא, ובעבר׳: מי מכם לא בעל אשתו בלילה יכנס בהקבר. ובחדית׳ עבד אללה בן חד׳אפה: קאלת לה אמה אמנת אנ תכונ אמכ קארפת בעצ׳ מא יקארפ אהל אלג׳אהליה, ובעבר׳: אמרה לו אמו היה בדעתך כי אמך תבעל כמו שנבעלו הנשים בזמן הבערות. ונראה כי במשמ׳ של קנין שמש פעל זה גם בעבר׳ אלא שנתיחד לענין קנין שפחה לבעילה, ונתרחב אח"כ אולי גם לעצם הבעילה כמו בערב׳, וכמו שתרגם עקילס הגר, ומזה נסתעף אח"כ גם השמוש חרופה במשמ׳ ארוסה ביהודה. וסמך למשמ׳ קנין להמלה נחרפת הוא תרגום הסורי של הפשיטא שתרגם נחרפת בזבינא: ואמתה הי זבינא לה לגברא. ואעפ"י שלא נתברר מקור תרגום הפשיטא שלא כמו היוני והסורי, ואפשר שזו סברת המתרגם, מ"מ קצת יש להסתיע ממנו בגזרת המלה שנזכרה למעלה.

[1]) עי׳ הערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בגוף הנוסחה, ופרושו לפי הענין, אעפ"י שלא נתברר מקור משמ׳ זו לחרף, ומה שהביאו קצת החכמים סיוע מסור׳ חרף בפעל במשמ׳ נרה והעיר, הוא רחוק. — [4]) לא ידוע מאין שאב המשורר בונה זו לשרש חרף.

אדבר אזעק חמס ושד אקרא כי היה דבר יי׳ לי לחרפה ולקלס כל היום (ירמ׳ כ ח). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ׳ ג ל). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי (איוב יו י) חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין (תהל׳ סט כא). גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (שם קיט כב). אל תיראו חרפת אנוש [1] ומגדפתם אל תחתו (ישע׳ נא ז). שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי (צפנ׳ ב ח). ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (ש״א כה לט). שמעתי חרפתם (של הגוים) יי׳ כל מחשבתם עלי (איכ׳ ג סא). כה אמר אדני יי׳ אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה (יחזק׳ כא לג). קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (תהל׳ עד כב). ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). — השיב חרפה: הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש׳ יב טו). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם (של הגוים) אל ראשם (נחמ׳ ג לו). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (תהל׳ עט יב). — נשא חרפת פלוני, שפלוני חרף אותו: למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי [2]) תשאו (מיכ׳ ו טז). ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד (יחזק׳ לו טו). — נשא חרפה על פלוני, בגלל פלוני, חרפוהו וגדפוהו: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ טו טו). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). — ובמשמ׳ הביא על פלוני חרפה: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו (שם טו ג). — ובמשמ׳ הדבר שאותו מחרפים, נתן את פלוני חרפה, לחרפה, עשהו דבר שהכל מחרפים אותו: הנני שלח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים (יוא׳ ב יט). בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך על כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות (יחזק׳ כב ד). ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה (ירמ׳ כד ט). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (יחזק׳ ה יד). — שמהו חרפה, כמו נתנהו: תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל׳ מד יד). — ואמר הפיטן: הנני אליה באף ורוח זלעפות, ושמתיה למשל ולשנינה ולחרפות (סליח׳ י טבת, או). — היה חרפה לפלוני, שפלוני היה מחרף אותו: היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל׳ עט ד). שסהו כל עברי דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מב). ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי (שם סט יא). — ועי׳ בושה, קללה.

°**חֲרָפָה**, ש״נ, מ״ר חֲרָפוֹת, — כמו חֲרִיפוּת: ודע כי כבר תמצא בתוך החבור הזה דרכים חדשים הדרשתים שם ותנודפות נכבדות (הקד׳ תכמ׳ המספ׳ לר״א מזרחי).

°**חֹרְפִּי**, ת״ז, לנק׳ חֹרְפִּית, מ״ר חֹרְפִּיִּים, חֹרְפִּיּוֹת, — של החֹרֶף: וכן הנקודה הראשונה ממזל גדי נקראת מקום עמידת השמש החורפית (אבפיר׳ לר״א בר״ח הגביא ג). וכן בהיות השמש במעלה ראשונה מגדי אשר הוא מקום עמידת השמש החורפיית ירשום ג״כ עגול אחד (שם). כי האויר החרפי הזק היובש וכו׳ כי יש מהימים מה שהוא סתוי ויש מהם שהוא קיצי ומהם שהוא חרפי (קאנון א כ ב ג). ומה שיהי׳ בסתיו הנה זמנו יותר ארוך מהזמן החרפיי (קבולי גליגוס, בכתלאן, כ״י פריז). והרגע הזה (בשהשמש במאזנים) יקראוהו חכמי התכונה רגע השואת החורפי ובעלי מלאכת העיבור יקראוהו תקופת תשרי (מ׳ אלדבי, ש״א ב). ולמה שהחורף נוטה אל הקור והקור הפך החיים אשר לזה היה הסתיו זמן המיתה צוה שנחזור בתשובה בזמני אותה העבודה החרפיית קודם שנכנס בסכנת המות (אכר׳ ביצאגו, דרך אמונ׳ ג). נקרא זה האופן (העובר דרך סרטן) בשני שמות נקרא מעמד מפני שתי עמידות שבו הקייצית והחורפית ונקרא אופן ארבע צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם (נחמ׳ וגעים ב נח). הרומיים לפנים היו גומרים חרישות שדותיהם ותקון אילנותיהם ביום ארבעים ושבעה אחר עמידת השמש החורפית ומיום עשרים וחמשה לעמידת השמש הקייצית תוקף החום (מעב׳ טוביה, העולם יג).

°**חֲרִפִית**, ש״נ, — טעם החריף: מר ומלוח וחרפית ועפיץ (אסף הרופא 4).

[1]) מ״ר שבור כמו אנשים. — [2]) במקום עמים, כך גם תל״ע.

***חִרְפֵּף**[1], פ"י, — כמו חִדֵּף, הביא עליו כליטה: חרפף, הכלים (ל"ד לר"ד מהתפותים).

***חִרְפֵּשׂ**[2], פ"י, — חִרְפֵּשׂ את ידו, את רגלו וכדומה, כמו חִרְבֵּשׁ: ואם שור נפל בבור וכו' אם היו מעלים אותו משם ישפך דמו וטרם תצא נשמתו ויפילהו לארץ ויחרפש את ידו ואת רגלו כמות הבהמה אשר תשחט על הארץ (הלכ' טרפ' לאלדד הדני ג כג).

***חֶרְפַּת**[3], ש"נ, —כמו חֶרְפָּה: הלחם התהלל ראשונה, לי עצה וגבודה לי בינה, וכו' בשת פנים וחרפת, כי שלחן יחסר פת, פת מבחר כל מאכל, כבוד נוה והוד היכל (ראב"ע, בין רעים).

א. חרץ[4], ממנו א. חָרוּץ.

ב. חרץ[5], ממנו ב. חָרוּץ, א. חָרַץ, ג. *חָרִיץ, *חֲרִיצָה.

א. חָרַץ[6], פ"י, עת' יֶחֱרַץ, — א) חָרַץ את לשונו לאיש, הכלב וכדומה, במשמ' נבח עליו הכלב ורצה לנשכו, ומליצה, לא חרץ כלב לשונו לפלוני, במשמ' איש לא התיצב בפניו ולא נגע בו לרעה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים (בגלל מכת בכורות) וכו' ולכל בני ישראל לא יֶחֱרַץ[7] כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ו-ז). וישבו כל העם אל המחנה אל יהושע מקדה בשלום לא חָרַץ לבני ישראל לאיש[8] את לשנו (יהוש' י כא). — ואמר המשורר: הן חָרַץ גם הכלב לשון, מי יתן יגרוף נחל קישון, את חוה עם אדם הראשון (ראב"ע, אל בורא). גם כאריה ישאג עד כי בלב לשון לא חרץ (העתק לר"י חריזי ג). — והפעל חָרַץ כלברו בלי הישם לשון, *חָרַץ לפלוני, התגרה בו בחריצת לשון: וימשוך לבעם שיהיה מתקוטט עם האנשים ויחרץ להם כמו שיעשו הכלבים (אמונ' ומד' ו ג). — ב) בהשאלה, חָרַץ משפט, חתך, פסק הדין, determine ; décider ; entscheiden: ויהי המלך עבר והוא (הנביא המתחפש) צעק אל המלך ויאמר עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו מלך ישראל כן משפטך אתה חָרָצְתָּ (מ"א כ לט-מ), ועי' עוד חֵרֵץ. — ופעול חָרוּץ, חֲרוּצִים, דבר חָרוּץ, מחלט, שלם: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חָרוּץ [1]) שוטף צדקה (ישע' י כב). — ובמשמ' קבוע במדה: אם חֲרוּצִים ימיו (של האדם) מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו (איוב יד ה-ו). — ועבר: בשעה שברא הקב"ה את עולמו חרץ ימיו של כל אחד ואחד (תנחומא בחקותי א). — ג) *כמשמ' העקרית, עשה חָרִיץ, חתך, סריטה: גבי שבת חפר חרץ נעץ אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת ז ט ד). החופר החורץ הנועץ המדייד המעדר המזבל (שם). ת"ר חרוצים היו קרשים וחלולים היו ארנים (בבלי שם לח:). והיה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן (ברייתא דמלאכ' המשכן א). לפיכך אין הורצין חריץ בעת שסותמין (ר"ח ערוב' קא.). מליאה (המגירה) פגימות וכשריצים לחתוך קורה לשנים מוליכה ומביאה על גבה והפגימות חורצות אותה עד סופה (ר"ב כלים יג ד). — ואמר המליץ: קללות נמרצת, גדירות פורצת, כמורג חורצת, גבעות עם הרים (תבו' תלמידי דונב על תלמידי מנח').

— נפע', נֶחֱרַץ, נֶחֱרָצָה, נֶחֱרֶצֶת, — א) שחרצו את הדבר והחליטוהו, וכמו שֵׁם, נֶחֱרָצָה, דבר חָרוּץ, שאין לשנותו, שלא ישאר אחריו כלום: כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כג). אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (שם כח כב). — כלה ונחרצה נתכה עליו, באה עליו כליה ושמד: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני' ט כז), ועי' כלה. — נחרצת, מלחמה נחרצת: ועד קץ מלחמה נחרצת[2]) שממות (שם כו). — ב) *כמשמ' העקרית: בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה (ירוש' נדה

---

1) בכפילת הלמד כמו אמלל, ולא נתברר די איה מצא בעל צ"ד פעל זה.

2) עי' הערה לחִרְבֵּשׁ.

3) כמו חכמת ודעת (ישע' לג ו), עזרת, ועוד.

4) עי' למעלה בהערה לערך א. חרוץ ולהשרש חרע.

5) אמרו החכמים הקדמונ' כי עקר משמ' של שרש זה בלשונ' השמיות היא תנועה, והחדשים אמרו שמשמ' היא חתך וחפר, וכן באשור' וארמ', וגם בערב' משמש שרש זה במשמ' דומה קצת למשמ' בעבר' בענין סריטה על העור וכדומה.

6) עי' הערה להשרש. — 7) מליצה מיוהדה לעברית. ואמרו הקדמונ' שפרושו הניע לשונו, וכן הירונ' mutiet, והחדשים אמרו שהוא במשמ' חדוד. — 8) וי"א שזה שבוש במקום כלב. — 1) המליצה פה קצת קשה ולא טבעית. — 2) בקצת ספרים ח בשוא פשוטה.

א מט). כל עצם שבגלוי שנחרץ בו חריץ הרי זה מום והוא בכלל חרוץ האמור בתורה (רמב"ם, ביאת המקדש ז יא). — ואמר המשורר: נמשלים הארצות לשוממות נחרצות, נחרצות כזקנה, אלמנה אביונה (ראב"ע, אל אחד).

— הפע׳, °החריץ, — גזר כליה על: זרע קדש החרץ, חכמו קלי מרץ, גזור אצבע קרץ, כותב כתובת פרץ (יוצ׳ שבת א חנכה, אין צור).

ג. **חרץ,** ממנו ב. חרץ, ג. חרוץ, °חריצות.

ב. **חָרַץ,** פ"ע, עת׳ יחרץ, — חרץ האיש, הזדרז והתאמץ והשתדל לעשות דבר, eifrig tun; faire avec zèle; be strenuous: ויהי בשמעך את קול צעדה (של הפלשתים) בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי׳ לפניך להכות במחנה פלשתים (ש"ב ה כד). — והשתמשו בו בספרות המאוחרת במשמ׳ זו: חשבונו עם נפשו על מה שיש ביכלתו ממעשי העבודה ולהרגיל בה ולהתמיד עליה וירוץ ויחרץ לעשותה עד שתשוב לו למנהג (ר"י א"ת, תו"ה, הבכ׳ הנפ׳ ג). ותראה האחד יחרוץ כל ימיו לרכוב האניות ולדרוך בציות לקבוץ הממון ואינו מניח עצמו לישן והוא בילי לנפשו כ"ש לאחרים (מבכי׳ ההודות, ג). — וחרץ על דבר: הלא תקיץ אחי ותראה חסרון מה שתחרצת עליו ומהרת אליו להעמיד גופך על ענינו (ר"י א"ת, תו"ה, תבכ׳ הנפש ג). — ואמר המשורר: אשרי אדם יתאזר עז, גם ללחום עם יצרו חרץ (ר"י חריזי, הענק ג). — והמליץ אמר: בני בטח ביי׳ ואל תרשע הרבה חרץ ואל תבטול (אסף ב עו א). חרץ למלא מחסורך ואל תיגע אך למותר (שם ג). — ובמשמ׳ מצא אמץ לב לעשות דבר: אם תראה (האלמנה) יעשו דין יתום אז תחרץ לצאת גם היא באומרה כי גם בן יעשו דינה (ר"מ אלביק, איוב כט יג).

— הפע׳, °החריץ, — השתדל: אדון הרופאים גלינוס אשר דבר בארוכה ומשתדל ומחריץ ברפואות החלאים תמיד (מוסר הרופא׳ מיוח׳ לר"י יבזאלי).

א.* **חֲרִיץ,** ש"ז, מ"ר חריצים, — א) חתך ושריטה: אין הזכרים (של הכבשים) יוצאין בעגלה שתחת האליה שלהן מפני שהוא עושה חריץ (ירוש׳ שבת ה ו ג). לא יגרר אדם את המטה את הכסא ואת הספסל ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חריץ (שם ביצ׳ סוף ב). בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חריץ (שם נדה א מט.). והיה עושה את הארנים (של המשכן) חלולים וחורין את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע (ברייתא דמלאכ׳ המשכן א). — ובפרות: התמרים משיטילו שאור ר׳ חייה בר ווא אמר משיתמלא החריץ וכו׳ אם כשיתמלא החריץ נובלת היא אם משתפרוש גרעינה מתוך האוכל בשילה היא כל צורכה (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). — ובכליות וכדומה: חותך מן הכליות שלא במקום חריץ (הרוקח סי׳ תסה). — ושריטה: ומראה להם שמיר על פני הדיו כחריץ האות (רב"י סוט׳ מח:). — ורוח דק בין שתי שנים וכדומה: ואם כתבן (את פרשיות התפלין) בעור והניחן בד׳ בתים צריך שיהא ריוח ביניהן וכו׳ ואם אין חרצם ניכר פסול׳ וצריך שיגיע החריץ למקום התפר (סי׳ ירא׳ים, הילה). — ומ"ר: חרציו (של שער המקדש) בגלגלו וצירי צריהו, ונשמע קולו בבקעת יריחו (סליח׳ ער"ה, תפנה תקח). — ב) °בהשאלה, במשמ׳ כליה והשמדה: דרך קשתו וכלה בחריץ, ובברזל עפל ששמי עריץ (ר"א קליר, קינ׳ ת"ב, איכה). נאקת הלל בכל דור כבליון וחריץ, סורו טמא קראו למו כטומאת השרץ (שם, אלה אזכרה). דין כהנים לשמור בנגע הצרעת פן יקוץ בהרת כקרץ, דופי טומאת הארץ פן תטמא ואפקוד עונה בחריץ (אזהר׳ לר"י ברלוני, אספרה). עלי זה הפרץ, לכלה ולחריץ, כשבור נע ארץ, ורגזו ההרים (דונש על מות׳, לדורש החכמות). וקרני כל מתי און יגדע וישמם בעפר ארץ מדושה, ויגע מעשות חריץ ינעים בימיו מצאה נפשם נפישה (רבב"ג, הנפור או דוד). ושת בהם תבל, תלויה בחבל, ושת תלה סבל, כמאזני מישרים, ובמרוצת מרץ, ירוצון מחריץ, להעמיד תל ארץ, יצוקה מעפרים (הוא, תהלת התנמה). יראה וחלה מתנאה הארץ, יזמה פן תהפך לתהו בחרץ (יוצר ב׳ בבוע׳, בלמים). פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סליח׳ ה׳ עבי"ת, אזון תחן). וידידים פליטי חרץ, נגינתם יפצחו במרץ, בלי צוחה ובלי פרץ (זמיר׳ למוצ"ש, כמוצאי). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (ראב"ע, האספו מבכיים). כי ממקומם נוסעים רגלים ויבאו להלחם בחרץ וכלה (הוא, אביר בקולי). יום לכלה וחרץ, יקום שוכן שמי ערץ, למען הרגיע את הארץ (רמב"ע, תוכחה, התבוננו ונדעה). כי אז הגוף במורד והולך

לחרץ וכלה ויורד מטה מטה והנפש למעלה (המנק׳ לרב״ע פלקיירא). אוי ואבוי להם ביום הקרץ וכו׳ יום יעשה משפט בזעם חרץ (יסו״ע לר״מ זכות). נתן אתן את מצרים לכלה וחרץ, על כי בעמי פרצו פרץ (ר״י נהגארה, אלהים דבר). שוכן גבהי רום שמי ערץ, בזרוע עוזו תולה ארץ, פדה עמך מחרץ (הוא, יפלתו זמירות). קדוש ונורא ישימהו בפרץ, ודגה לרוב בקרב הארץ, יכלו משנאיו ואויביו בחרץ, ולטוב מעשה ימהר וירץ (סמא״ל, פזמונ׳ למילה, למטוב רננים). נפלו (המלאכים) לארץ, ויצעקו אֶל אל התפרוץ פרץ, גא על טלה חלב התגזור חרץ, אי אהבת אזרח בבן חטבת (בס, סלית׳ לר״ה, חסדך). — ובמשמ׳ החלטה: פרצו (ישראל) ליושב בארץ (מצרים) ובני נוף חרצו חרץ לאבול עניים מארץ (רבנ״ג, אזכיר כפהד). במדת הדין התחיל לבראותו (את האדם) לאחוז בחרץ המשפט (מחז׳ ויטרי, פתרון נבמת). ודקדקתי עמהם עדו כחוט השעדה, במדתו של אלהים הדין והמשפט והחרץ והשורה (בס).

כ··חָרֶץ, ב״ז, — כמו הָרִין: חרץ הוא מקום שפעמים מתקבצים בו מים ושוהין בו ימים רבים ואינן ראויים לא לשתייה ולא להסתפק מהם ופעמים שריחן רע ואפילו לטבילה אינן ראויין (המלי׳ לר״ב כר״ב 29).

חַרְצֹב[1], ב״ז, מ״ר חַרְצֻבּוֹת, — א) קשר ואגד, Band; lien: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצֻבּוֹת רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים (ישע׳ נח ו). ומ״י בהשאלה, במשמ׳ אגודה, קבוץ: פתרון ספר האמונות וחרצב הבינות ממליצת מפענח צפונות (ברהב תרג׳ אמו״ד, מיות׳ לברכיה הנקדן). — ואמר המליץ: קומה יי׳ עזור את משפטך קשר למו הרצב וירבצו בחוניטו (רספ״ג, גוף ספר הגלוי). — ב) בהשאלה, יסורים, Qualen; tourments; pangs: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצֻבּוֹת[2]) למותם ובריא

[1]) הסכימו החדשים שמלה זו דומה להמלים הערב׳ חצ׳רב, חצ׳רם a) שמשמ׳ שתיהן קשר וחזק את החבל, למשל היתר אל הקשת, ואמרו שמשמ׳ הצער והיסורים נסתעף ממושג הקשירה. אך הסתעפות זו איננה טבעית ביותר, ואולם לא מצאו החכמים מלה דומה לזו במשמ׳ יותר קרובה למושג היסורים, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אין התרגומים הקדמונ׳ מסכימים

a) حضرم

אולם (תהל׳ עג ג-ד). — ואמר הפיטן: סבוני תחלואים ולמותם אין חרצב, ונחנו מה אלהים אם לא תביט צור חצב, הלא בצדקו אני נצב, עליך מן הבקר (אילת השחר, יוה״כ, כגי עמי). — והשתמשו במשמ׳ זו בספרות המאוחרת: (מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות בבר הכניס נפשו ביסורין) וחולי נפשי וגשמי כי נפשו עליו תאבל ואדמתו תשם בחרצבות יסוריו (קול יהודה, כוזרי ג א).

*חִרְצֵב[1]), פ״י, — חִרְצֵב את פלוני לדבר, הביאהו לידי זה, הכריחהו לסבול הדבר, unterwerfen; assujétir à; subject to: לא הורדתם לאין ולא חרצבתם[2]) ליסורין ובריא אולם לפיכך הם בריאים כאולם (תנחומא מצורע יא).

— נתפ׳, נִתְחַרְצֵב בדבר, — נקשר ונאחז ונקבע בו: איך תתיצב אמונתנו במחשבתנו ותתחרצב בלבנו (תרג׳ אמו״ד ז, מיות׳ לברכיה הנקדן).

בתרגום מלה זו כאן. השבעים תרגמו במשמ׳ מאון ורחייה. ת״י: ארום ליתיהון תוהין ומצטערין מטול יום מיתתיהון. הירונ׳ במשמ׳ ראיה והבטה והשקפה, וכעין זה הפשיטא: מטול דלית סכא למותהון. רסע״ג: ואמר בפתרון כי אין חרצבות למותם כי אין קשר לשהתם ואומרין אולי יהיו בריאים (תבו׳ דוגב על רסע״ג קכו). וממשמ׳ זו של קשר בהשאלה לענין צער ויסורים גזרוה שאר הקדמונ׳. מנחם: פתח חרצבות רשע כי אין חרצבות למותם לשון אסירות הם וכה פתרון אין הרצבות למותם לפי הענין הפושעים והמורדים עושי רשעה הנאספים מהם [נ״ה והגואפים הם] על ערסותם ימותו לא לקוחים למות ולא אסורים בזקים ולא תפושים בכבל ולא מוגשים לנחושתים לא יקרה להם מקרה זה ולא נלכדים באחד מאלה כי בשלום ימותו. ע״כ. ריב״ג: חרצבות רשע קשריהם וקשים ור״ל הצרות המביעות מהם והמצוקות הקשות שבאות מהמתם וכמוהו כי אין חרצבות למותם. ע״כ. רש״י: לשון אסיר׳ כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלי יסורין. ע״כ. ראב״ע: חרצובות כמו אגודות וכו׳ גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים באילו אין לנפשם קשורים עם גופם. ע״כ. וכעין זה רד״ק: חרצבות רשע קשרים ואסרים וכן אין חרצבות למותם פירוש שלא יבואו להם יסורים ותחלואים רבים בעת מותם כי במרגוע ונחת ימותו. ע״כ. ובגמ׳ (שבת לא:) דרשו בר״ת חהד ועצב: לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם.

[1]) עי׳ הערה להשם חרצֹב. — [2]) במד״ר (ויקר׳ יז) הגרסה צביתים.

***חַרְצֻבְיָה**, ש״נ, — כמו חַרְצֹב : ופשטום (את הנשים בשעת השמד) מכבודם והניחום ערום ועריה, ויצברום ויאספום יחד כמין חרצוביה, יונק שדי אמו ושפיר ושליה (קינה, אבא בכי, QGJD, III, 329).

חַרְצָה, ש״נ, מ״ר חַרְצוֹת, — כמו ב.חרוץ : על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמוס א ג).

***חַרְצִין**, ש״ז, מ״ר *חרצינים, — כמו חרצן : ומוציאין חרציניהם (פי׳ רסע״ג על ברכ׳ יג:).

*חַרְצִינָה, — עי׳ *חרצנה.

חַרְצָן[1], שו״ג, מ״ר חַרְצַנִּים, —הגרעינים הפנימיים של הענבים, Weinbeerkern ; grain de raisin ; grape-stone : כל ימי נזרו (של הנזיר) מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים [2]) ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). —ומצוי השמוש בו בתו״מ : החרצנים והזגין של גוים אסורין (ע״ז ל ד). וחייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגים בפני עצמן ראב״ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן (נזיר ו ב). הזורע חרצנים עם החיטין הרי זה לוקה ארבעים (תוספתא כלא׳ א יה). אכל הימנו (הנזיר מהאשכול) שני חרצנים וזגין או שסחט ממנו כזית יין ושתה (בב מכות ה א). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (ירוש׳ דמאי א כא ד). מן החרצנים שהכנים (נח) עמו לתיבה נטל וזרע (תנחומא נח כ). שנותנין מים בחרצנין והוא מחמיץ ומרתיח לאחר זמן כיין התוסס; והיינו תמד (רב״י פסח׳ מב:). החרצנים שבענבים נקראים בלשון יון גרגרתא (אסף 55). —ויחיד *חַרְצָן : לעולם אינו חייב (משום כלאים) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד (ירוש׳ כלכ׳ גו ג). מן חרצן ומן זג לא הפר לה (נדר׳ פג.). אכל (הנזיר) חרצן לוקה שתים אכל זג לוקה שתים אכל חרצן וזג לוקה שלש (נזיר לח:). ומשקין בלועין בחרצן וזבין לחוץ (רב״י ביצה ג.). החרצנים והזגים של התר ושם זג וחרצן של התר עליהם (בו״ח תמת יבר׳ ;). — וגם של תמר וכדומה : והחרצנים (של התמרים בטריפולי) אחר כי יודקו המה מספוא לגמלים (בכי״ע ב, טריפולי). והוא (התמר) מתוק ומימיו ובו חרצן קשה כקרן ועגול הנבקע מעט לארכו (תוה״א לביגהק, הגמתים יב).

***חַרְצָנָה**, ש״נ, — חַרְצָן אחד : הענבים והאבשין משיבאישו וכו׳ והוא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד).

א.חרק[1], ממנו א.חָרַק, *חריקה.

א.חָרַק[2], פ״י, עת׳ יַחֲרֹק, יַחַרְקוּ, מקו׳ חָרֹק, — חרק שן, חרק שניו על פלוני, וחרק בשניו עליו, —

---

[1]) בארמ׳ פורצן, בסור׳ פרצנא, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) עי׳ בהערה לערך זג שכבר בימי המשנה לא ידעו בודאות גמורה מה קראו לפנים חרצן ומה זג, ונפלגו בזה ר׳ יהודה ור׳ יוסי (נזיר ו ב), שר׳ יהודה אמר שהחרצנים הם החצוניים, ר״ל הקלפה הדקה, ור׳ יוסי סבר להפך, שהחרצנים הם הפנימיים, ר״ל הגרעינים, וכבר נזכר שם (נזיר לט.) שרב יוסף העיד שאונקלוס שתרגם חרצנים כפורצנין היתה דעתו כר׳ יוסי, ומ״מ יש לפקפק בדבר, מפני הטעמים המבוארים שם בהערה. ומלבד זה יש עוד טעם להכריע לדעתו של ר׳ יהודה מפני שהוא היה מדיק בלשונו והיה בן סמך בפרוש המלים עפ״י מה שהיה ידוע לו בקבלה ועפ״י שמוש הדבור, ופרושו של ר׳ יוסי הוא חשוד עוד שהיא סברתו עפ״י הדמיון עם השם זוג של בהמה, ואין סברה זו יכולה להכריע נגד המקובל, ועוד יש לו לר׳ יהודה סיוע מהתרגומים הקדמונ׳ השבעים והירונ׳, ואעפי״כ, השם פורצן בארמ׳ שאין בו ספק שהכונה בו להגרעינים, וכן בסור׳ פרצנא במשמ׳ זו, הוא סעד למשמ׳ זו של המלה הדומה לה חרצן. ועוד יש קצת סמך לזה ממה שבא חרצנים במ״ר וזג במ״י. גם קדמוני המפרשים שלנו חלוקים. רסע״ג תרגם פ׳רצן, ולא מצאתי מלה זו בהמלונים הערבים באחת המשמעות האלו. ריב״ג כרבי יהודה שהחרצנים הם הקלפה. הפרחון אינו מכריע. רש״י : הם הגרעינים. וכן גם רד״ק. ומשמוש הלשון בימי המשנה נראה ברור כי לפחות בזמן ההוא שמשה מלה זו בדבור הרגיל במשמ׳ שיחס לה רבי יוסי, שכן אמרו במשנה ותוספתא זרע חרצנים עם חיטים יחד, וכן השמוש במשק׳ הנקבה חרצנה, עי׳ זה, וכן נקבע השמוש בספרות. וקצת החדשים שהביאו לחרצן דמיון מהשם חצרם a) בערב׳ שהוא ראשית הענבים, צריכים הם לבאר גם את השם זג במשמ׳ זולת המשמעה שרגילים ליחס לו לפי ר׳ יהודה או ר׳ יוסי, אולי באמת כמו דעת דילמי שהוא לולבי הגפן או ראשי הפסיגים.

[1]) משותף לכל הלשונות במשמ׳ זו.

[2]) בערב׳ חרק a).

---

a) حصرم

a) حرق

חכך שן בשן בדחיקה ונשמע מביניהם קול חד צרוד, knirschen; grincer (les dents); to gnash (the teeth), בפרט בכעס וקצף בכונה של קלס ולעג: פצו עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו (איכ׳ ב יו). בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו (תהל׳ לה יו). זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו (שם לז יב). רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס (שם קיב י). — ומצוי בסהמ״א: התחיל בלעם חורק שיניו עליו (על בלק) שהיה נפשו רחבה (מד״ר במד׳ כ). —*וחרק שניו מצער וכאב לב: (אומרים לרשע בעולם הבא) אם אין אדם מתקן לו מן הישוב מה יאכל במדבר מיד חורק שיניו ואוכל את בשרו (שם קהל׳, מעוות).

— פע׳, *חרק, מחרק, — כמו קל בנחץ הפעולה: אמר רשב״י התחיל (פרעה) מחרק עליהם שיניו ואומר נרפים אתם (מד״ר שמות ה). שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם (פסיק׳ רבתי, טוב אביב).

— הפע׳, *החריק: מפה ומפה הביא עלי מעריק, ובלעגי מעוג שני צר החריק, וכלה כחי בנאום ותם לריק (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*חרק[1]), ממנו ב.*חרקא. *חרק. *חרוק.

ב.*חרק, פ״י, — כמו א.חרץ משמ׳ ג, עשה חתך דק, ופעול חרוק, חרוקה, חרוקים, חרוקות, שיש בו חתך דק: כל ידות הכלים הקדוחות חבור ר׳ יונתן בן נורי אומר אף החרוקות (פרה יב ח). (קרנים) כרוכות חדורות וחרוקות (חול׳ נט:). והרי עז דחרוקות (קרניו) וחלבו אסור (שם). וכל שאין קרניו מפוצלות אם היו קרניו כרוכות בקרני השור וחרוקות בקרני העז (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ א).

א.*חרק[2]), ב״ז, מ״ר חרקים, — כעין חתך דק, חריצה בגוף מהגופים: אם היו קרניו כרוכות בקרני השור וחרוקות בקרני העז ויהיה החרק מובלע בהן (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ א).

ב.*חרק[1]), חרק, חירק, ב״ז, — שם אחת התנועות הקוליות של הלשון העברית, שצורתה היא נקודה אחת, בנקוד הבבלי העליוני על האות בזה: אֹ, ובנקוד הטברני התחתוני תחת האות בך: אִ, וכל היהודים המערבים והמזרחים בלי הבדל הברים אותו כמו קול i ברוב לשונות לעז: קמץ פתח חלם סגל חרק צרי שרק (גוף פי׳ יצירה לרסע״ג). שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק[2]) (דה״ע, סי׳ י). סגול אֶ חרק אִ שרק אוּ (ר״י חיוג, שער הנקוד). כי האות הנעה היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות ונקראות מלכים והם אָה ושמו קמץ וכו׳ ואִי ושמו חרק ואוּ ושמו חולם (שם). ואם תהיה (אות אהח״ע שאחרי שוא) בחרק תהיה גם היא לפניה בחרק (שם 5). ואמר בהעתקת החרק[3]) אל הצרי למִני אשור שהוא בחרק הועתק אל צרי באמרו סורו מֵני דרך (תשו׳ דונש על רסע״ג 107). חלם חרק סגול פתח קטן פתח גדול צרי קמץ שרק (ריב״ג, רבאלגה אלתנביה 276). ותנועת החירק למטה וכו׳ ומפני שבהוצאתו מן הפה נראה הקורא בחורק שיניו קראוהו חירק (ראב״ע, צחות א). בעבור היות החולם עליון והחירק שפל (שם). דע כי התנועות הם חמש וכו׳ הראשונה אָה ושמה קמץ גדול וכו׳ החמישית אִי ושמה חירק (רד״ק, מכלול, שער הנקוד). כי הצירי והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (שם, דקד׳ הפעלים). כי החירק והסגול הרי הם בתנועה אחת ותכבד קריאתם באחת (שם, הפעיל). תנועת השבר והיא החרק וצורתה אִי (רס״ע אבן דנאן, כספר הברבים בלו). והחרק אשר מחמש תנועות אלה תקרא חרק גדולה ולעולם תהיה עמה היוד במכתב (שם). בבוא יוד בחִירק[4]) אל תסטה לדרך זו לבך (כשם קדמון ח).

---

[1]) בערב׳ ח׳רק a) במשמ׳ קריעה. בארמ׳ חרק: ליתרוק ביה פורתא (שבת סז.).

[2]) בארמ׳ חירקא, מ״ר חירקייה: בעינן כרוכות חדורות וחרוקות והוא דמיבלע חירקייהו (חול׳ נט:).

a) خرق

---

[1]) לפי דעת הקדמונ׳ מן א.חרק. לפי דעת קצת (REJ, 1902, Avril 308) צריך לנקד חֲרֶק. אך הנקוד בשני סגול נהוג אצל הקדמונ׳, כמו שנראה בדברי דונש בן לברט המובאים בפנים. —[2]) עי׳ בהערה לערך חולם השערתו של למבר ומה שהעיד ע״ז פרופ׳ בכר. — [3]) כך בגוף הספר, ואין ספק שהוא עכ״פ נקוד קדמון, גם אם אין לנו ודאות גמורה שכך יצא מידי דונש. וכן בדקדוק ר״י חיוג תרגום ראב״ע, הוצ׳ דוקס, נ״כ אפילו אם אין לנו ודאות גמורה כי כך יצא מידו של הראב״ע, עכ״פ זה מזמן קדום, מזמן כתיבת הכ״י לפחות. — [4]) כך מנוקד בגוף הספר.

א. **חרר**[1]), ממנו חר, חרר, חררה, ואולי גם חרחר.

חר, חר, פ"ע, עבר חרה, חרתי [2]), עת' אחר יחר, יחרו [2]), — חר הדבר, נעשה חם מאד ונשרף, : brennen,glühen ; brûler ; burn, glow והעמידה (את הקדרה) על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק' כד יא). — והעצם בגוף בע"ת מחם הטבעי, במשמ' נתיבשה וכלתה : עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). — ובמליצה, במשמ' כלה ונשמד : על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה על כן חרו [3]) ישבי ארץ ונשאר אנוש מזער (ישע' כד ו).

— נפע', נחר נחר, עת' יחר, — כמו קל : נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ' ו כט). הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה (יחזק' יה ד). כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד [4]) נחרו (תהל' קב ד). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' יה ה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו (שם כד י). — וכהשאלה להגרון, נחר הגרון מצעקה וכדומה, נתיבש הגרון ונעשה הקול צרוד [5]), : heiser w ; dev. enroué ; bec. hoarse יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל' סט ד).

— נחרו בי, עי' חרה ועי' נהר.

חרר[6]), ב"ז, מ"ר חררים, — ארץ יבשה, שרופה מחם השמש, מדבר ישימון וכדומה, verbrannte Gegend ; pays brûlé ; sunburnt place : והיה (הגבר אשר יבטח באדם) כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (ירמ' יז ו). — ואמר המשורר : וידיו יזלו גשמי נדבות עדי במקום חררים שם נהרים (ראב"ע, הדבים). אמנם מדינות בתבל כתרצה מאין דרוך רגלך בם כגלים, כאשר חרירי ישימון בעת כפך בם תנופף ישובון כגלים (רמב"ע, תרשיש א).

ב. **חרר**, ממנו א.חר, *חרר, *חרר, *חריר.

***חרר**, פ"י, עת' יחרר, — עשה חר, נקב, durch-löchern ; trouer ; make holes : חור שהררוהו מים או שרצים (אהל' ג ז).

— פע', *חרר, מחרר, — כמו קל בנחץ הפעולה : מה הקב"ה עושה (להצדיקים שמתו בחו"ל) מחרר לפניהם את הארץ ועושה אותן כנודות הללו והם מתגלגלין ובאין עד שמגיעין לא"י (תנחומא ויחי ו).

***חרר**, ב"ז, מ"ר חררים, — כמו חר : חרריו[1]) המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמה שהם (מקוא' ו א). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כהררה [2]) של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד"ר כהלב' א).

***חררה**, ב"נ, מ"ר חררות, — א) עגת לחם עגלה דקה אפויה ע"ג גחלים, Kuchen gebackt auf Kohlen ; gâteau cuit aux charbons ; cake : אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (ב"ק ב ג). נס גדול נעשה להם (ליוצאי מצרים) בחררה שאכלו ממנה שלשים יום עד שירד המן (מכי' בא, מס' דפסח' יד). חררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה נוטל ואם לאו אינו נוטל (תוספתא שבת טו י). (מי שידיו מסואבות) תוהב את החררה בכוש או בקיסם ואוכל עמה זית או בצל בתרומה (שם חגי' ג יב). אמר לו הקב"ה (למשה) מן חררה שהיא יוצא עמהן ממצרים מספיק להן שלשים יום (מד"ר במות ג). בשיצאו ישראל ממצרים במדבר על חררה אחת יצאו ולא הרהרו על דרכיו (סד' אליהו רבה יז). — ומ"ר : כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפוחיות וחררות (בבלי הלק, כרכ' קנט). — ואמר הפיטן : טרם תומצה חררה חופזו לצאת בכישור

[1]) בערב' חר a).

[2]) ר"י חיוג. — [3]) בכל הספרים מלרע, וכבר פקפק בשביל זה ר"י חיוג אם הוא מן הכפולים או מנל"י, אמר בשער חרר וז"ל : וגם יתכן להיות משם על כן חרו יושבי הארץ. והתפלפל בזה הרבה ריב"ג (כרבאל אלתקריב, 320) ובאר דעתו של ר"י חיוג שפקפק בזה מפני שהכפולים קצתם מלעיל כמו סבו, קלו, וקצתם מלרע כמו זכו, רבו, ודעתו של ריב"ג נוטה יותר לגזור על חרו שהוא מנל"י מן חרה. ואולם, בקצת כ"י חרו זה מלעיל (Mich.). — [4]) יש מגיהים במוקד. — [5]) בסור' חר במשמ' זו.

[6]) כך רד"ק, וכנראה מן א.חרר.

a) حر

[1]) כך הגרסה במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ובנוסחא' חורי. — [2]) כך במהדו' ד"ר האודור, ובנוסח' : כהוד של מחט.

(יול׳ כ׳ פסח, הכ׳ר׳ב). קטוף העסה כחררה קבוצה, רצופה בראשיהם שלא חמצה (יולר בכה״ג, המגה גדולה). — ומליצה, *עני המהפך בחררה, ר״ל שהוא עוסק בדבר הסועט שיש לו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו וכו׳ נקרא רשע (קדוב׳ נט.). — ואמר המשורר: ואיש זולתך בשדי תבונות כעני המהפך בחררה, לאור חצך יהלך כל משורר ורשת בלתך תגם מזורה (עמנ׳, מתכר׳ ת). — ודמיון לשנוי הפנים סכעס: א״ר אלעזר שנשתנו פניו (של דוד על הפרץ בעוזא) כחררה (מד״ר במד׳ ד). — ומליצה, כלתה החררה, לא נשאר כלום: ולולי בחירי לוי שהיו להם כפרה, כי כבר כלתה החררה (יהוב׳ כעו, כהקד׳ למסור׳ התגמ׳). — ב) בהשאלה, דבר שיש לו צורת חררה: המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים אין לו שבחה (פאה ה ח), ר״ל שבלים צבורים יחד בעגול כמו חררה. — ונסכת מתכת עגלה דקה: העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל (כל׳ס יה ג). צלם של אבן היה נימוח (בשעת מכת בכורות במצרים) ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה (מכי׳ בא ז). — ודם קרוש: בהמה גסה ששפעה חררת דם (בכור׳ ג א). לא זזו משם (מנהר אחד שרוח שרה עליו) עד שראו כחררת דם צף על המים (תנחומא קדוב׳ ט).

חֲרָרָה, ב״נ, — כמו חָרֵר: בבקרנו הכי נציץ ונחליף ולערב הבי נשכון חרירה, נזיר אחים ומי ראוי לעדן ועדן גן למי ראוי לחרירה (עמנ׳, מתכר׳ ח).

א. **חרש**[1], ממנו חוֹרֵשׁ, חָרִישׁ, חָרָשׁ, מַחֲרֵשָׁה, מַחֲרֶשֶׁת, א.*חֲרִישָׁה.

חָרַשׁ[2], פ״י, עת׳ יַחֲרֹשׁ, מקו׳ חֲרֹשׁ, — חרש האכר את אדמתו, פתח את הארמה בכלי חד כדי לעשותה תחוחה ולהכשירה לזריעה, pflügen; labourer; to plough: לא תחרש בשור ובחמר יחדו (דבר׳ כב י). וימצא (אליהו) את אלישע בן שפט והוא חֹרֵשׁ שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ״א יט יט). הבקר היו חֹרְשׁוֹת והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). את בניכם יקח (המלך) ושם לו במרכבתו וכו׳ ולחרש חרישו ולקצר קצירו (ש״א ח יא-יב). — וחֹרֵשׁ חוֹרֵשׁ, כמו שם: הנה ימים באים נאם יי׳ ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו׳ ט יג). הכל היום יחרש החרש לזרע (ישע׳ כח כד). — ומליצה: חֲרַשְׁתֶּם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוב׳ י יג), לאמר עשיתם מעשה רשע. כאשר ראיתי חֹרְשֵׁי און וזרעי עמל יקצרהו (איוב ד ח). — ומשל, חרש בעגלתו של פלוני, השתמש בדבר של פלוני: ויאמר להם (שמשון להפלשתים שע״י דלילה נודע להם החידה שלו) לולא חֲרַשְׁתֶּם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שופט׳ יד יח). — ובהשאלה, חרש על פלוני דבר, זמם, חשב: אל תַּחֲרֹשׁ על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך (משלי ג כט). — ומצוי בתו״מ: כמה יהא חורש בתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא יישיר רובע לבית סאה (כלא׳ כ ג). עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב״ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי (בכי׳ א א). עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעיה עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (בס ב א). לא ימכור לו פרה החורשת בשביעית (בס ה ח). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר וכו׳ (בכת ז ב). לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב״מ ה י). השובר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה אם נשבר הקנקן פטור (בס ו ד). קונם שדי שאיני חורש בה לעולם (נדר׳ ד ו). לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישבירנה ביום (ירוב׳ דמאי ז כו:). שהיו חורשין (במשכן) ליטע סממנין (בס בכת ז ט ד). ירד (אבא יהורה) לחרוש בהוך חצי שדהו עם בשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה (בס הור׳ ג מח.). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה (בע״ש) נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (בכת לה:). בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע לחורש כיון שחטא אדם מרדו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היה נשמע לחורש (מד״ר בראש׳ כה). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכו׳ אם אין הקב״ה מוציא לך מטטרות שתזורה מהיכן אתה חי (בס ויקר׳ כח). — ואמר המשורר: אשר היתה סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה, עדי פתח סגוריה ותפש טמוניה והוציא כל רכושה (רבכ״נ, הלפור). — ובהשאלה,

---

[1] בערב׳ חרת׳ a), בארמ׳ וסור׳ חרת.
[2] עי׳ הערה להשרש.

a) حرث

בענין בעילת אשה [1]) : ר׳ יוסי בן חלפתא ייבם את אשת אחיו חמש חרישות ח ר ש וחמש נטיעות נטע ודרך סדין בעל (ירוש׳ יבמ׳ א כ:). שהיה (ער בכור יהודה) ח ו ר ש בגנות ומערה לאשפות (מד״ר בראש׳ פה). כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות ש ח ר ש תי באמך לא ברחל הייתי ראוי ל ח ר ש ן (שם לח).—ובמליצה במשמ׳ ענוי ואכזריות : על גבי חרשו חרשים האריכו למעניתם (תהל׳ קכט ג), ענו אותי והתאכזרו בי. — ואמר המשורר : נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הזמן ח ו ר ש עלי גב הוא (ר״י חריזי, הענק ג). לי ישקוד לדרשי, מכף משדדי וחרשי, להרביצני בנוה מדרשי (יונ׳ ב׳ פסח, אפיק).

— נפע׳, נחרש, עת׳ יחרש,—נחרש השדה, חרשו אותו, ותחרש האדמה שדה, כמו שדה, לעשותה לשדה : לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה מיכ׳ ג יב). — ובתו״מ : בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו׳ ונלכדה ביתר ו נ ח ר ש ה העיר (תעג׳ ד ו). לא ניטעת ולא נזרעת ולא נ חר ש ת (תוספתא נגע׳ ו ב). — ואמר הפיטן : נשחטים נשפטים בידי אדונים קשים, ביד הגרים נ ח ר ש י ם ולאדומים נכבשים (סמח״ל, סלית׳ נו״ג, חי בכל).

— הפע׳, החריש, — החריש על פלוני, כמו חרש : וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (שופט׳ כג ח-ט).

ב.חרש, ממנו ב.חרש, א.חרש, חרשת.

ב.חרש, פ״י, בינ׳ חרש, — חרש ברזל, נחשת, אבן ועץ ובדומה, פעל אותו באש, בכלי מלאכה ונתן לו הצורה הרצויה לו, bearbeiten; travailler fabricate : כל חרש נחשת וברזל (בראש׳ ד כב). וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר וכו׳ ואביו איש צרי חרש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת (מ״א ז יג-יד).— ואמר המשורר : תהי לעד תהלתו שמורה ועל שמיר בעט ברזל ח ר ו ש ה (רבנ״ג, הגפור).

א.חרש[2]), ש״ז, סמי׳ חרש, מ״ר חרשים, — מי שחרש בעץ, באבן, בברזל ובנחשת ובדומה, Arbeiter; artisan; artificer : מלא אתם (אלהים) חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם (שמות לה לה). וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש״א יג יט). והוא (העגל שעשו להם לעצבים) חרש עשהו ולא אלהים הוא (הוש׳ ח ו). כי עץ מיער ברתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד (ירמ׳ י ג). הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו וכו׳ עץ לא ירקב יבחר (לפסלו) חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישע׳ מ יט-כ). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (שם נד יו). מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). חרש ברזל (עשה) [ב]מעצד ופעל בפחם וכו׳ ובמקבות יצרהו וכו׳ חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש (ישע׳ מד יב-יג). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (הוש׳ יג ב). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי׳ לחזק את בדק הבית לחרשים ולבנים ולגדרים (מ״ב כב ה-ו). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש״ב ה יא). ויוציאהו (את הכסף המתכן) לחרשי העץ ולבנים העשים בית יי׳ (מ״ב יב יב). מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל הן כל חבריו יבשו וחרשים [1]) המה מאדם (ישע׳ מד י-יא).—ובמשנה, לחרש עץ : טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של ח ר ש י ם ובנעורת של פשתן (שבת ד א). נתן ל ח ר ש שידה תיבה ומגדל לתקן וקילקל (ב״ק ט ג). — חרשי משחית, עי׳ משחית. — חרשי צירים, עי׳ ציר.

ב.חרש, ש״ז, מ״ר חרשים, — א) כשוף : שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). — ב) מכשף : ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו (דהי״א ד יד).

חרש-עץ, ש״ז,—שם מין עוף, Specht; pic; woodpecker : ח ר ש י ע ץ חרטומם על הרוב

— [1]) כך גם בערבית.

[2]) משקל גנב. וכן גם בכנעג׳ חרשם : לחרשם אש פעל אשתת אבן (כתב׳ כתים), ובעברית : להחרשים אשר עשו יסודות האבן. — [1]) כבר הגיהו קצת החדשים וחרשיו, וזה יותר מקביל לחבריו שקצת החדשים קוראים חבריו בחית חלומה, ועדין אין המליצה „המה מאדם“ מיושבת. ואולי היה כתוב הם אדם ונכפל אח״כ הם ונחלק אח״כ הם השני לשתים המה—מאדם.

ישר ולא עכ וארכו במדה מסביב נחיריהם נוצות דקות רגליהם קצרות ומאכלם רמשים (תוה"ט לבינהן, העוף קכב).

ג· **חרש**, ממנו חרש, ג·חרש, ב·*חרישה, *חרשת, ״חרשות.

חֵרֵשׁ, ת"ז, מ"ר חרשים, — מי שיש לו מום באזנו ואינו שומע, tauber ; sourd ; deaf : מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל (ויקר׳ יט יד). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל׳ לח יד). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישע׳ לה ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו (שם מג ח).—ובמליצה להפלגת הפלא, החרשים ישמעו : ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (שם כט יח). — ובהעברה, למי שאינו רוצה לשמע : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח (שם מב יח-יט). — פתן חרש, עי׳ פתן. — ובמשנה : ח ר ש המדבר ואינו שומע וכו׳ ח ר ש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (תרומ׳ א ב). נתפקח ה ח ר ש נשתפה השוטה והגדיל הקטן (ב"ק ד ד). מעשה בבניו של ר"י בן גודגדא שהיו ח ר ש י ם והיו כל טהרות שבירושלם נעשין על גבן (תוספתא תרומ׳ א א) שני אחין ח ר ש י ן נשואין שתי אחיות פיקחות (שם יבמ׳ יג ח). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל ה ח ר ש י ם נתפקחו וכל הסומים נתפתחו (פסיק׳ דר"כ, שוב אבינ). אמר להם יהושע (למרגלים) עשו עצמכם ח ר ש י ם ואתם עומדים על רזיהם (מד"ר רות, רבי סימן).—ואמר המליץ : כאוטם אזן ח ר ש באדם אין (רמח"ל, מגד׳ עז ב ב).—ומשל : הסומא לא ישפוט על הצבע ו ה ח ר ש על השיר (ר"ע מן האדומים, מא"ע, אמרי בינה טו).—ובהשאלה, *בצק החרש, קשה, שאינו תפוח : בצק ה ח ר ש אם יש כיוצא בו שהחמיץ (פסח׳ ג ב).

ג· **חָרַשׁ**, פ"ע, עת׳ יחרש, — א) היה חרש : יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה (מיכ׳ ז יז). — ב) שתק, לא דבר, עבר בשתיקה על דבר, לא עשה כלום נגד זה, schweigen ; garder le silence ; keep silence : ראיתה יי׳ (את מעשי האויב) אל תחרש ארני אל תרחק ממני (תהל׳ לה כב). אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (שם פג ב-ג). אלהי תהלתי אל תחש[1]) כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו (שם קט א-ב). — וחרש לדבר, לדמעות וכדומה : שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך (שם לט יג). — וחרש מן פלוני, הניח את פלוני ולא חש לעזרתו : אליך יי׳ אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בו (שם כח א).

— הפע׳, החריש, החרשתי, אחריש, החרש, — א) היה חרש, לא שמע : ובני בליעל אמרו מה ישענו זה (המלך שאול) ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (ש"א י כז), ר"ל כאלו היה חרש, כאלו לא שמע כלום. — ב) שתק, לא דבר כלום : ויעקב שמע כי טמא (שכם בן חמור) את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם (בראש׳ לד ה). והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יי׳ דרכו אם לא (שם כד כא). ויצעקו בני ישראל אל יי׳ (באשר ראו כי מצרים רודפים אחריהם) וכו׳ ויאמר משה אל העם אל תיראו וכו׳ יי׳ ילחם לכם ואתם תחרשון (שמות יד י-יד). והחרישו העם (כששמעו את חרופי רבשקה) ולא ענו אתו דבר (מ"ב יח לו). ויחרישו ולא ענו אתו דבר (ישע׳ לו כא). ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו (שופט׳ יח יח-יט). הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה (איוב לג לא-לג). ויאמר אליה אבשלום אחיה (אל תמר) האמינון אחיך היה עמך ועתה אחותי החרישי אחיך הוא (ש"ב יג כ). הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו כד). למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבק׳ א יג). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נבון (משלי יז כז-כח) מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה (איוב יג ה). תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך (תהל׳ נ כ-כא). ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך (אסת׳ ז ד). כי אם החרש תחרישי

[1]) בקצת ספרים ר קמוצה.

בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (שם ד יד). — ועם לו אחריו, החריש לפלוני, לא ענה על דבריו, לא ערער עליהם: ואשה כי תדר נדר ליי' וכו' ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה (במד' ל ד-ה). ושמע אישה (את נדרה) והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה (שם יב). ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה וכו' הקים אתם כי החרש לה ביום שמעו (שם יה).—והחריש אל פלוני, במשמ' לא דבר ונטה אזן קשבת לדבריו: **החרישו אלי איים** ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (ישע' מא א). — והחריש ממנו, שתק והניח אותו ולא ספרו דבריו: ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר (ירמ' לח כז). — ובמשמ' שתק והניח לו לדבר: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה (איוב יג יג). — והחריש כמשמ' נמנע מלעשות כלום, לא הזדרז לעשות הדבר הראוי: ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבנו וכו' ועתה למה אתם מחרישים להשיב את המלך (ב"ש יט י-יא). — והחריש מפלוני במשמ' זו, נמנע ולא הזרז לעשות לטובת פלוני: ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל יי' אלהינו ויושיענו מיד פלשתים (ש"א ז ח).—ובספרות המאוחרת: אל דמעתה של הגר לא החרשת על דמעתי אתה מחריש (מד"ר ברא' נג). — ואמר המשורר: לא אחריש עד אחריש שירי על לוח לבב תבל לבל ימחק (דבג"ג, אוני דמעות). נאם אזן לעין החרש נא ומה תוכל ולך צרך לאורים (ראב"ע, חדבים). — ואמר החכם: אם לא תהיה משכיל יודע לדבר היה שומע יודע להחריש (מוסרי הפלסופ' א יד). — והחריש ממנו: ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו (ראב"ע רות ג יז).—ג) פ"י, החריש את פלוני, עשה שיחריש: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בדיך מתים יחרישו [1]) ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב-ג). — והחריש את הדבר, במשמ' כבש אותו תחת לשונו, לא ספר אותו: לא אחריש [1]) בדיו ודבר גבורות וחין ערכו (איוב מא ד).

— [1]) פקפק רד"ק ואמר: גם הוא פועל עומד ופירושו לבדיך מתים יחרישו שעושים עצמם כחרשים בשמעם כזביך. ע"כ. ורוב החדשים משבשים את הכתוב ומגיהים לבדיך, לבדיו, וכדומה, אך לפי הנוסחה המסורה הפעל החריש משמש גם כמו פעל יוצא.

— נתפ', *נתחרש, — נהיה חרש: פקח ונתחרש וחזר ונתפקח פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח (גיט' ג ו). האשה שנתחרשה יוצאת והאיש שנתחרש אינו מוציא (יבמ' יד א). איזה הוא חרש (שאמרו חכמים שממנים לו אפוטרופוס להרום) כל שהיה חרש מתחילתו אבל פיקח ונתחרש הוא כותב והן מקיימין על ידיו (תוספתא תרומ' א א). שור שנתחרשו בעליו או שנשתטו בעליו (בס ב"ק ד ד). בת ישראל פיקחת שנתארסה לכהן פיקח לא הספיק לכונסה לחופה של נשואין עד שיחרש הוא או עד שנתחרשה היא (ירוש' יבמ' ו ז).

— נפע', *נחרש, — כמו נתחרש: הוא (המספר בשעת תשמיש) מספר בשעה שהיה לו לחרוש לכך נחרש אזן זרעו (כלה רבתי א).

ד׳**חרש**[1]), ממנו ר.חרש החריש.

ד׳**חָרַשׁ**, — קל לא נהוג.

— הפע', החריש, — היה בהרוחת נפש, היה שש ושמח, Gefallen finden, sich freuen; être charmé, se réjouir; be pleased, charmed: יי' אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש [2]) באהבתו יגיל עליך ברנה (צפנ' ג יז).

ה׳**חרש**[3]), ממנו ה.חרש.

[1]) בערב' שרח a), ועי' הערה שלקמן.

[2]) פרשו הקדמונים גם החריש זה במשמ' שתיקה ואמרו שכונתו אשתוק על פשעיך (ריב"ג ורד"ק ועוד), אך זה מקלקל המליצה פתאם בין שני קצות הפסוק, ולכן קצת החדשים סוברים כי שתי המלים האלו יחריש באהבתו נוספו אח"כ, ואחרים הגיהו יחדש, או ירחיש, או כמחדש, וכדומה. אך לפי הנוסחה המקובלה אין ספק כי כונת יחריש באהבתו היא כמו שני הפעלים של שמחה שמעבר מזה ומעבר מזה, ואין שום הכרח לאמר כי המלים נוספו, כי אמנם יש גם בערב' שרש דומה לזה, רק מסורס, במשמ' נחת רוח ושמחה, והוא שרח a) הרשום בהערה להשרש, ואנשרח b), במשמ' שרור c) בערב', שהוא שמחה והרחבת הנפש.

[3]) בערב' חרש d) במשמ' שמירה.

a) شرح b) انشرح c) سرور d) حرس

²·חָרַשׁ, — קל לא נמצא.

— נִתפ׳, הִתְחָרֵשׁ, — עשה את עצמו לשומר, בפרט ארב לפלוני ושמר אותו בסתר שלא ירגיש, heimlich bewachen ; garder secrètement ; to watch: ויסבו (אנשי עזה) ויארבו לו (לשמשון) כל הלילה בשער העיר ויתחרשו [1]) כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופט׳ יו ב).

חֶרֶשׁ, ת״ז, — וכמו תה״פ, במשמ׳ בסתר, heimlich, secrètement ; silently: וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חֶרֶשׁ [2]) לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש׳ ב א).

חֹרֶשׁ[3]), ש״ז, מ״ר חֳרָשִׁים, *חֹרְשִׁים, חורשים, — מקום יגדלו בו אלנות סבך קטנים, Dickicht; broussailles; thicket: ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת הַחֹרֶשׁ והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל (ישע׳ יז ט). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וְחֹרֶשׁ מצל וגבה קומה (יחזק׳ לא ג). וערים בנה (המלך יותם) בהר יהודה וּבֶחֳרָשִׁים בנה בירניות ומגדלים (דהי״ב כז ד). — ומצוי בתו״מ: יום שנתחתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטיט ונעשה ח ו ר ש גדול וזה הוא כרך גדול שברומי (ירוש׳ ע״ז א לט ג). שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתלש מן ה ח ו ר ש הזה והולך ומסתבך ב ח ו ר ש אחר (מד״ר בראש׳ נו). — ומ״ר *חֹרְשִׁים: מבוך ב ח ו ר ש י ן וגומם מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום (תוספתא בבי׳ ג כ). אין מגדלין בהמה דקה בא״י אבל מגדלין ב ח ו ר ש י ן שבא״י (ב״ק עט:). א״ר ישמעאל מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעין ב ח ו ר ש י ן (שם פ.). עשרה תנאין התנה יהושע (עם ישראל) שיהו מרעין ב ה ו ר ש י ן ומלקטין עצים בשדותיהם (שם פא.). אבל לא (מכר המוכר עיר) שיריה (של העיר) ולא בנותיה ולא ח ו ר ש י ן המוקצין לה (ב״ב סח:). ארז זה עולה ב ה ו ר ש י ן והוא עשוי הפקר לכל אדם (ילק׳ במע׳, בלק תשע״א).

*חֵרְשׁוּת, ש״נ, — מום החֵרֵשׁ שאינו שומע: הילוך ותגרות ראיה וסמיות שמיעה ו ח ר ש ו ת ים ויבשה מעשה ובטלות (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). הואיל ולעולם היא (החרשת) יכולה למאן מפני ח ר ש ו ת ה (רש״י יבמ׳ קיג.). שסבת האלמות היא ח ר ש ו ת יתחדש בעובר בעודו בבטן אמו ולא ישמע מה שמדברין לו (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, תרומ׳ א ב).

*חֹרְשִׁי ת״ז, — של הֹרֶשׁ, ושֵם חֹרְשִׁי, שם עוף: ה ח ו ר ש י נקרא כן יען כי יאהב לשכון ולקנן בחורש קרוב לערים (תוה״א לבינהק, העוף קמו).

*חַרְשַׁף, ש״ז, — מין עשב קוצי נאכל, Artischocke, artichaut ; -choke: ועלי ח ר ש ף וכרתי ומטה רועה (קאגון ד ו ה ז).

חֲרֹשֶׁת, ש״נ, — מלאכת החָרָשׁ, das Arbeiten, travail ; work: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת וּבַחֲרֹשֶׁת אבן למלאת וּבַחֲרֹשֶׁת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ג-ה). — והשתמשו הסופרים החדשים בהשם חֲרֹשֶׁת, חֲרֹשֶׁת המעשה, במשמ׳ כללות המלאכה שנעשית בבתי המעשה, במכונות, ובדומה, Industrie.

*חֵרֶשֶׁת, ש״נ, מ״ר חֵרְשׁוֹת, — אשה שיש לה המום באזנה שאינה שומעת: העיד ר״י בן גודגדה על ה ח ר ש ת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט (גיט׳ ה ה). חרש שנחלץ ו ה ח ר ש ת שחלצה והחולצת מן הקטן חליצתה פסולה (יבמ׳ קד:). שני אחין אחד פקח ואחד חרש נשואין לשתי נכריות אחת פקחת ואחת ח ר ש ת (שם קי.). אמר רבי ה ר ש ת היתה בשכונתינו לא דיה שבודקת לעצמה אלא שחברותיה רואות ומראות לה (נדה יג:). — ומ״ר: וכן שתי ח ר ש ו ת גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה (יבמ׳ יג ז). שתי אחיות ח ר ש ו ת או שתי אחיות אחת פקיחת ואחת חרשת (תוספתא שם יג ח).

---

[1]) פרשו רוב הקדמונ׳ במשמ׳ שתיקה, או במשמ׳ חשב מחשבות. אך יותר נראה שהוא כמו בערב׳ חרשׁ a) במשמ׳ שמירה, בפרט שמירה בסתר.

[2]) תרגם ריב״ג שרא, ר״ל בסוד. וכן רד״ק: והשם חרש בשש נקודות כלומר הלכו כך בשתיקה שהיו עושים עצמם כחרשים שלא ירגישו בהם. ע״כ. וכך החדשים, במשמ׳ בשתיקה, בסוד וסתר.

[3]) בערב׳ ההמונ׳ ח׳רשׁ b) במשמ׳ יער. ואולי זה בא להלשון הערב׳ מהלשון העברית.

---

a) شَرَح b) انشرح c) سرور d) حرس

חרש[1], ממנו חרש.

חרש[2], ש"ז, כהפס' חרש, מ"ר חרשים, — א) ח'מר שנשרף בכבשן ונהיה קשה, Terracotta, וכלי חרש, כלי עשוי מחרש: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר' ו כא). ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במד' ה יז). כה אמר יי' הלך וקנית בקבק יוצר חרש (ירמ' יט א). לקוח את הספרים האלה וכו' ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכ' ד ב). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (משלי כו כג). תחתיו (של הלויתן) חדודי חרש ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ב) קטע, שבר מכלי חרש, Scherbe; tesson; potsherd: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשוף מים מגבא (ישע' ל יד). יבש כחרש כחי[3] ולשוני מדבק מלקחי (תהל' כב יו). ושתית אותה (את הכוס) ומצית ואת חרשיה תגרמי (יחזק' כג לד). — ומפני שאינו חלק השתמשו בו להתגדד בו: ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו (איוב ב ח). — ובכונה של זלזול: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ישע' מה ט).

א.**חרת**[4], ממנו א.חרת, °חריתה.

א.**חרת**, פ"י, עת' יחרת, בינ' חרות, — חרת אותיות על לוח, רשם אותן בעט ברזל חד, eingraben; graver; to engrave: והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחות (שמות לב יו). — ובהשאלה לאש: תורה שנתן הקב"ה עורה אש לבנה חרותה אש שחורה היא אש ומובללת באש הצובה מאש (ירוש' סוט' ח כב ד). — ובכלל במשמ' כתב, ואמר הפיטן: הספר דעו דרשו מעל ספר, כמו הוא חרות באמרי שפר, השירו בו פני

[1]) בערב' חרש a) במשמ' קשה ולא חלק וחכוך וגרוד.

[2]) מעקר משמ' הקושי ולא חלק שבהשרש. — [3]) י"ס חבי.

[4]) רק בעבר', וי"א שהוא השרש חרש.

a) حرش

גדמה לע'פר, ויזכור להם זכות עפר ואפר (סבת שקל', הכפר). הלא בחטאו בבן פרה, חרת עליהם גזרה, והנם באמירה סוררה (סבת פרה, אם אבר). — ואמר המשורר: ונפרים בסמנים ואותות, בפגריהם רשומות וחרותות (לאב"ע, אבותכ ביר). גבר אשר דת וחק חדת עלי לבו, ישמח בדעתו כגבור עת שלוף חרבו (הוא, גבר).

— נפע', °נחרת, — נכתב, ובמשמ' נגזר: צדיק הוא יי' כי פיהו מרת, וערו ערו עד היסוד בה הוערת, ותמור עזי וזמרת, קינים עליה נחרת (ר"א קליר, קינ', איכה יבכה). יען אשר נוקש בעשר, נחרתו בו מיתות עשר (הוא, מוס' א ר"ה, אמן אדירי).

— הפע', °החרית, — כמו חרת: גאה מגיד מראשית אחרית, בנוי וחרב ובנוי באחרית, ומחובי קלקלתו החרית (ר"א קליר, קינ', איכה את). החרית אישון וחשך מיודע, וקדמונים חזוהו מגודע, אז לראשי דורות נתוצו נודע (שם). הושיעה יי' את עמך את שארית, תכרות להם ברית, כנם נביא והחרית, וכרתי להם ברית שלום (סליח' ד עבי"ת, כלוס תבפות). ייעד ארבעה פרקים והחרית, ידון במו נחלת שארית, (סליח' ער"ה, אל אנוה).

ב.*__חרת__[1], ממנו א.*חרות, ב.*חרת.

ב.*__חרת__, פ"ע, בינ' חרות, — שנהיה כמו *חרות, כמו עלה הדקל: ניטלה האם שלה וחרותה[2] בידי שמים (חול' ג ב). חרותה בידי אדם פסולת (תוספתא שם ג ו). איזוהי חרותה כל שצמקה ריאה שלה (גמ' שם נה:).

א.*__חרת__[3], ש"ז, — צבע שחור של רצענים ומעבדי עורות, Schwärze; noir; blacking: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת[4] עמוק מכן טמא (משנ' נדה ב ז, ותוספתא שם ג יא). נוטל את החרת ונותן על גבי עור לבן ר' יוסי בי ר' בון אמר על גבי עור צבוע (ירוש' שם ב ג.). — ואמר הפיטן: גחן

[1]) עי' ערך *חרות.

[2]) כך בנוסח', וכן במשנ' שבגמ' ירוש', וכן בגמ' בבלי (שם נה:), וכן באלפסי וכו'. אך בערוך ובב"י: הרותא חירותא (ד"ס). והגמ' בעצמה פרשה את המלה, והוסיף העדוך: ראתה הברד או שמעה הרעם ופחדה ונתיבשת הריאה בשרה אבל ראתה בהמה אחרת שנשחטה וכיוצא בזה ופחדה ויבשה הריאה שלה טרפה.

[3]) אין לו אח בשאר הלשונות האחיות, ולא נתברר מקורו. — [4]) ואמרו בגמ' (שם כ.): חרת שאמרו

קרוּנית בַּחֶרֶת [1]), אל תראוני שאני שחרחרת (יוֹ׳ א׳ פסח, אוֹר יבע).

ב.*חֶרֶת, ש״ז, כּהפס׳ חֶרֶת, — הרשם העמוק החרות בדבר חד: שימנה לתהלה לכבוד ולתפארת, וקיים לה חזון אשר התויתה בחרת, וגליתי להם עתרת שלום (סלית׳ ד עבי״ת, כּלוס תבפית). גלף לוחות חרת [2]), יקרה סדר וסחרת (יוֹ׳ ב פסח, אפיק).

*חֲשָׁאִי, חֲשָׁאִים, — עי׳ *חִישִׁי.

חשב [3]), ממנו חָשַׁב, חֵשֶׁב, חֵשֵׁב, חֶשְׁבּוֹן, חִשְּׁבוֹן, מַחֲשָׁבָה, מַחֲשֶׁבֶת, *מְחַשֵּׁב, *מַחְשְׁבִי.

חָשַׁב, פ״ע, עת׳ יַחְשֹׁב, יַחְשְׁבֵ, תַחְשֹׁב, תַחְשְׁבוּ, תַּחְשְׁבוּ, יַחְשְׁבוּ, יַחְשְׁבוּ, יַחְשְׁבוּן, נַחְשְׁבָה, חֲשֹׁב, לַחְשֹׁב, תַּחְשְׁבֵנִי, יַחְשְׁבֶהָ, — א) חָשַׁב האדם מַחֲשָׁבָה, נצטרף בדעתו ובשכלו צרופים שכליים אודות מושג מהמושגים, נדמה לו ברמיונו כך וכך, denken, penser; to think, בפרט חָשַׁב מחשבה על ואל פלוני, היה בדעתו וברצונו לעשות דבר מה לפלוני: ויאמר אליהם יוסף (אל אחיו) אל תיראו כי התחת אלהים אני ואתם חֲשַׁבְתֶּם עלי רעה אלהים חֲשָׁבָהּ לטבה (כּראֹ׳ נ יט-כ). לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חָשַׁב אל ישבי תימן (ירמ׳ מט כ). ויאמרו לכו ונַחְשְׁבָה על ירמיהו מחשבות (שם יח יח). ולא ידעתי כי עלי חָשְׁבוּ מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים (שם יא יט). ולא יעמד כי יַחְשְׁבוּ עליו מחשבות (דני׳ יא כה). ותבך (אסתר) ותתחנן לו (לאחשורוש) להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חָשַׁב על היהודים (אסת׳ ח ג). — וחָשַׁב לעשות דבר: ושאול חָשַׁב (במה שאמר לדוד שיתן לו את בתו במאה ערלות פלשתים) להפיל את דוד ביד פלשתים (ש״א יח כה). אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חֹשֵׁב לעשות להם מפני רע מעלליהם (ירמ׳ כו ג). חָשַׁב יי׳ להשחית חומת בת ציון (איכ׳ ב ח). אשר חָשְׁבוּ לדחות פעמי (תהל׳ קמ ה). — וחָשַׁב דבר על פלוני, במשמ׳ חָשַׁד אותו בכך, היה בדעתו שפלוני עשה כך: ותאמר האשה (אל דוד) ולמה חָשַׁבְתָּה כזאת על עם אלהים (ש״ב יד יג) — ב) חָשַׁב את פלוני לדָבָר, נדמה לו שפלוני הוא כך וכך: ויראה יהודה (את תמר שישבה בפתח עינים על הדרך) ויַחְשְׁבֶהָ לזונה (בראש׳ לח יה), חָשַׁב ונדמה לו שהיא זונה. וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויַחְשְׁבֶהָ עלי לשכרה (ש״א א יג). למה פניך תסתיר ותַחְשְׁבֵנִי לאויב לך (איוב יג כד). גרי ביתי ואמהתי לזר תַּחְשְׁבֻנִי נכרי הייתי בעיניהם (שם יט יה). — וחשב את פלוני כְּדָבָר, במשמ׳ זו: ויחר עלי אפו ויַחְשְׁבֵנִי לו כצריו (שם יא). — ג) חָשַׁב לו דבר פלוני כך וכך, שם לבו לדבר שעשה פלוני והחליט זאת לו כך וכך: והאמן (אברהם) ביי׳ ויַחְשְׁבֶהָ לו (אלהים) צדקה (בראש׳ יה ו). ויאמר (שמעי) אל המלך אל יַחֲשָׁב-לִי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (ש״ב יט כ). אשרי אדם לא יַחְשֹׁב יי׳ לו עון (תהל׳ לב ב). — וסתם, הוא יַחֲשָׁב-לוֹ, ישים דעתו לו, למעשיו, למעמדו, וישלם לו שכר בעד זה: ואני עני ואביון אדני יַחֲשָׁב-לִי עזרתי ומפלטי אתה (תהל׳ מ יח). — ד) חָשַׁב את פלוני, היה פלוני בעיניו נכבד ורב הערך: הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יַחְשֹׁבוּ וזהב לא יחפצו בו (ישע׳ יג יז). הפר ברית מאס ערים לא חָשַׁב אנוש (שם לג ח). איש מכאבות וידוע חלי וכו׳ נבזה ולא חֲשַׁבְנֻהוּ (שם נג ג). ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי׳ ולְחֹשְׁבֵי שמו (מלאכ׳ ג יו). — ואמר בן סירא: אל תתחשב במתי עם זכור כי עברון לא יתעבר (כ״ם גני׳ ז יו). — חָשַׁב דבר לכך וכך, התנהג בו כאלו היה כך וכך: יַחְשֹׁב (הלויתן) לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה (איוב מא יט). ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה אחריו יאיר נתיב יַחְשֹׁב תהום לשיבה (שם כג-כד). — ה) חָשַׁב, וחָשַׁב מחשבות, עיֵן בדבר והתבונן וחקר בו כדי לדעת איך לעשותו, בדי לדעת לעשות דבר הד״ש

דין תניא נמי הכי שחור כחרת ושחור שאמרו דיו וליטא דיו אי אמר דיו הוה אמינא כי פכהותא דדיותא קמ״ל כי חרותא דדיותא. ע״כ. והוסיף הערוך, וז״ל: והשחור כחרת פי׳ חרת הצביעה שצובעין בה העורות. — [1]) כך נקוד גם במחזור׳ מנוק׳ כ״י עתיקים בביה״ם כונתגסי שברומא.

[2]) מהחרוז עם סחרת נראה כי זה חרת צ״ל נקוד ח קמוצה ר סגולה, וכ״ה בהמחזור׳ המנוק׳ הנדפסים, והוא שם ע״מ אבן.

[3]) בערב׳ חשב a) ממש כמו בעברית. בכל המשמעות.

---

a) حسب

דבר של תהבולה ומכוגה: ואמלא אתו (את בצלאל) רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שמות לא ג-ה). ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר והכלת וכו׳ מעשה חשב תעשה אתם (שם כו א). עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת (שם לה לה). ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות (דהי״ב כו יה). הפרטים על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר (עמו׳ ו ה), המציאו והבינו. — ומצוי בתו״מ ובספה״א: חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה (ברכ׳ ו.). מי גשמים שחשב עליהם להדיח את האיצטרובלין (ב״ב סו:). שבעלה (של הנואפת) חושב בו (בהממזר) שהוא בנו ומנחילו עם בניו (מד״ר במד׳ יא). שכל גזילות שגוזלין לישראל אין חושבין עצמם עון אלא חושבין שכל מה שעושין להם מן היושר (שם י). אמר הקב״ה אני חשבתיה לטובה והם חשבו לרעה (סוט׳ לה.). — והשב בדעתו: עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי (מד״ר במד׳ כג). ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). תן דעתך עד שיצא מפיך חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא״ז ג). — ואמר המליץ: ואם שכיר יהי לך ועבדך חשוב אותו כאלו הוא ילדך (רה״ג בעלי מים׳). — ו) *עשה חשבון, rechnen; faire le compte; to count: ואם אמרו גדולים (שבבנים) אין אנו יודעים חשבונות שהשב[1]) אבינו עמך פטורין (ב״ק קיב.). אמר לו (הונגטים לריב״ז) משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב א״ל למה אמר לו הונגטים מפני שהיו כ״ב אלף בכורות ועוד וכו׳ (מד״ר במד׳ ד) — ופעול *חשוב, הדבר חשוב כך וכך, הוא כאלו היה כך: ויום אחד בשנה חשוב שנה (ר״ה ב:). ד׳ חשובין כמתים עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדר׳ סד:). לעולם יהו כל בני אדם חשובין לפניך כלסטים והוי מכבדן כר״ג (דא״ר ה). — ואמר המליץ: דעה צורך בלב שלם ודע כי מעשיך הישרים חשובים על אלהיך כמלוה (ר״ב

הגגיד בן מבלי). — *ואדם חשוב[1]), דבר חשוב, נכבד, רב הערך: אתה אומר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו (מכי׳ בא, פתיח׳). לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה (ע״ז נה.). הוי קטן בעיני עצמך יהי חלקך ברוך לעולם עין טובה ונפש חשובה ילמדך לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה (כלה רבתי ה). שאינו דומה מבייש נערה חשובה וממשפחה מיוחסה למבייש קטנה עניה בזויה (רמב״ם, נער׳ בתולה ב ד). — ודבר׳ לא בע״ח: עלשין חשובות הן (ירוש׳ בכי׳ ז ב). מריבת הים והיבשה מי היא יותר חשובה ודרושה (ר״י חריזי לד). שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקה והרחמנות (בכע יהוד׳ ז). — וחשוב לדבר, הוא חשוב וכדי שיהיה כמו הדבר הזה: ר״ג אומר (תמרות של תלתן) חשובות הן לאוכל ורבנן אמרו אין חשובות לאוכל (ירוש׳ מעשר׳ א א).

— נפע׳, נחשב, עת׳ יחשב, — א) נחשב הדבר לו כך וכך, ונחשב הדבר כך וכך, היה הדבר הזה בעיניו או בעיני כל באלו היה כך: הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (בראש׳ לא יה). כל הגוים כאין נגדו מאפס[2]) ותהו נחשבו לו (ישע׳ מ יז). — ובפרט עם כ הדמיון: פרסות סוסיו בצר נחשבו וגלגליו כסופה (שם ה כח). אכתוב לו רבו תורתי במו זר נחשבו (הוש׳ ח יב). הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע׳ מ יה). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (איוב מא כא). מדוע נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם (שם יח ג). כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהל׳ מד כג). הפככם אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע׳ כט יז). — ונחשב לדבר, כמו בדבר: הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב (שם יז). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש

---

[1]) כך בלי יוד אחרי חית בכל הנוסח׳ וגם בכ״י

(ד״ס). — [1]) בערב׳ חשיב a), ואמר ריב״ג: ומנ הד׳א קאלת אלאואיל ללרגל אלשריף אדם חשוב, ע״כ, ובעבר׳: ומזה (ממשמ׳ כבוד וגדולה שבשרש חשב) אמרו הקדמונים לאדם נכבד אדם חשוב. — [2]) ואולי כאפס.

a) حشيب

מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). — ונחשב על דבר במשמ׳ זו: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ יחשב גאלה תהיה לו (ויקר׳ כה לא). — ב) נחשב הדבר, היה הדבר חשוב בעיני כל, ורב הערך: כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ״א י כא). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישע׳ ב כב). — ״אדם נחשב, ודבר נחשב, כמו חשוב: ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך (הקד׳ תו״ה). אם תעזוב המים העבים וזמן רב לא ישקע מהם דבר נחשב (קאנון א ב ב יו). — נחשב הדבר לפלוני כך וכך, נתקבל הדבר מפלוני באלו היה כך וכך: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן (במד׳ יח כז). בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב (שם ל). — ונחשב הדבר לפלוני, הסכימו כאלו עשה פלוני: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה (ויקר׳ ז יח). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וכו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו וכו׳ דם יחשב לאיש ההוא דם שפך (שם יז ג-ד). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כז יד). — ונחשב לו לדבר: ויפלל (פינחס) ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדר ודר (תהל׳ קו ל-לא). — ונחשב על דבר, לדבר, הוא שיך להדבר: מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב (יהוש׳ יג ג). כי גם בארות תחשב על בנימן (ש״ב ד ב).

— התפ׳ התחשב, — א) התחשב בדבר, במו נפע׳ היה בחשבון הדבר, היה שיך לו: כי מראש צורים אראנו (את עם ישראל) ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב (במד׳ כג ט). — ובמשמ׳ זו במשנה: אמר ר״ע יש לי חמשי השפוד התחוב באהל וכו׳ אמרו לו אין האהל מתחשב (אהל׳ א ג). — ב) ״היה אדם חשוב, נכבד, angesehen s.; être distingué; be distinguished: מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב [1]) הוא הרי זה לא ירחוץ (שבי׳ ח י). — ובמשמ׳ הקפיד ונתן דעתו: לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו ולא יקל עמו את ראשו ולא ישאל בשלומן במקום שמתחשב (תוספתא ע״ז א ב). — ובמשמ׳ ״התנאה, עשה א״ע חשוב: מי שמתחשב על בני אדם אינו מבין עניני הזמן (מכת׳ הפני׳ 60). — ג) ״חשב וחשב בנפשו בדבר מהדברים, nachdenken; reflêchir; meditate: ויפול אברהם על פניו להתבודד ולהתחשב בדבר ההוא באופן שלא ישרידוהו הדברים החמריים המושגים בחושים (ר״י אברבנאל, לך לך, ויהי אחר הדברים). — והשתמשו הסופרים החדשים בדבור התחשב עם דבר לפי לשונו, הלעז במשמ׳ השגיח בדבר, שם לבו להדבר.

— פעל חשב, — א) שחשבו בדבר, ובמשמ׳ מדמה, שנמצא רק בדמיון, במחשבה: ותכלית הענינים ההם (רביבת ימים ולמוד הכמות) מחושבים לא הכרחיים (מאזני צדק לאלגזלי 67). ולפיכך בשהשמש על האופק יחצוב האופק העגולה המחושבת בלב חציה (מאיר אלדבי שבי״ל ב ד). — ובמשמ׳ עסוק במחשבות: והמחושב או הדואג לא יטחן המעט קל העכול (תרגום גליגוס כ״י פריז). — ב) ״ממון מחושב [1]) ממון בעין, במזומנים, שנותנים תיכף ומיד: הנותן לחברו ד״מ מאה והובי׳ מאלו הפתקי׳ כדי שישלם לו אחר עבור שנים או שלשה חדשים מאה והובים במעות מחושבים היש חשש איסור (במב צדקה, א׳ מורפ׳ א). מקין ימים נפלה קטטה בין בעלה רבקה ואחיו ובסבת קטטה זו באתה רבקה ברצון בעלה וברצונה לב״ד לטעון מאת אחי בעלה שיחזיר תשע אלפים פוצי מחושבים שנתנה בתפוסת הבית (עמג׳ תי ריקי, בו״ת הדר׳ אליהו ח). ואם לא תרצה (האלמנה) לעמוד עמהם (עם החורגים) שיתנו לה מדי חדש בחדש די ספוקה במעות מחושבים בב״ב סך מעות לכל חדש (שם כד).

חֵשֶׁב[2]), ש״ז, מ״ר חשבים, — בעין חגורה מקשטה יהדק בו אדם לבוש על גופו, בפרט באופן שקצהו האחד שיושם על הכתף הימנית תעבר מאחור מתחת לבית השחי של יד השמאלית וקצהו השני מהכתף השמאלית תעבר מתחת לבית השחי הימני ויקשרו שני קצותם יחד על החזה, זה בזה, geschm. Gürtel; ceinture ornée; adorned girdle: וחשב [3]) אפדתו אשר עליו (על האפוד) כמעשהו

---

[1]) ואמרו בירוש׳ שם: ואם היה אדם של צורה.

— [1]) עפ״י לשון לעז in contanti.
[2]) לא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב׳ וִשאח a) ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) ת״א השבעים והולגתה תרגמו

a) وِشاح

ממנו, היה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמות כח ח). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחֵשֶׁב האפוד ולא יזח החשן וכו׳ מעל האפוד (שם כח). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחֵשֶׁב האפד (שם כט ה). ויתן עליו (משה על אהרן) את האפד ויחגר אתו בחֵשֶׁב האפד ויאפד לו בו (ויקר׳ ח ז). — ואמר המשורר במליצה: ואם כנור ואם מחול ועוגב בקול נוסדו והיו לאחדים בחין שרות כוללות חן ותבוקות כלי שירים כאם הזבקה ילדים, ערבות קול ומנעימות זמירות ב ח ש ב חן וכל יופי אפודים מרימות קול עלי הרי בשמים בלי מורא ומבלתי פחדים (לקו״ק נג).

חֶשְׁבּוֹן, ש״ז, מ״ר חֶשְׁבּוֹנוֹת, — עיון ומחשבה שכלית, ובפרט פעולת מי שמחשב מספרים יחד, שמחברם זה עם זה או מחסרם זה מזה או כפלם זה בזה, d. Denken, Berechnung; raisonnement, calcul reasoning, counting: סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחֶשְׁבּוֹן ולדעת רשע וכסל (קהל׳ ז כה). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחֶשְׁבּוֹן ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה (שם ט י). ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חֶשְׁבּוֹן אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי (שם ז כז). — ואמר בן סירא: עם נבון יהי ת ש ב ו נ ך וכל סודך בינותם [1] (כ״ס גני׳ ט יה). כלי יוצר לבער כבשן וכמהו איש על ת ש ב ו נ ו על עבדת איש יהי פריו כן ת ש ב ו ן על יצר איש (שם כז ה ו). — ובמשמ׳ חשבון של מספרים, של עסק וכדומה: על ח ש ב ו ן חובר וארח ועל מחלקות נחלה (כ״ס גני׳ מב ג). — ומצוי מאד במשמ׳ זו בפרט בתו״מ: הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי ח ש ב ו ן ואם לא מוציא חלה אחת על הכל (חלה ג ח). שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי חשבון (אבות ד כב). דגים שנתבשלו עם חקפלוטות של מעשר שני והשביחו השבח לפי ה ח ש ב ו ן (ירוש׳ תרומ׳ י א). גיזבר נאמן ובקי ב ח ש ב ו ן היה (משה רבנו) (שם שקל׳ סוף א). ח ש ב ו ן מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר״ה א נו:). ח ש ב ו ן מום הוא יודע (שם ע״ז ג מב.). בשביל (משה רבינו) מנין הלוים בסוף

במשמ׳ מלאכת חֹשב ואריגה, הפשיטא המיאן, רסע״ג ש פ ש ג וכן ריב״ג, וגם החדשים כמו״כ במשמ׳ מלאכת אמנות, וביחוד לפי הענין חגורה. ואולם קצת קשה למה נקראה כך דוקא החגורה והלא גם כל שאר הכלים שנזכרו בענין היו כלים מלאכת חשב. והנה, בין שמות החגורה בערב׳ יש השם וִשאח [a], אך אין בערב׳ שרש וִשח באיזו משמ׳ שנוכל לאמר שממנה נסתעף השם ושאח להגורה, ואין גם פעלים מצרוף ושח זולתי הפעל הנגזר מהשם ו ש א ח, ולכן יש לשער כי זו מלה שאולה בערב׳. וסמך לזה עוד שהיא לא מלה ערב׳ מקורית, ממה שהזכיר אבן שידה שבשם הפעולה אומרים אלתפשק ואלתושח, מוכח שפקפקו בהכתיב העקרי של מלה זו. ואולי הוא השם חֵשֶׁב שאנו עסקים בו, ואולי גם בעבר׳ אינו עברי בעקרו מהמושג חשב במשמ׳ אריגה, אלא שאול הוא בשתי הלשונות מאיזו לשון אחרת ובכל אחת מהן נשתנה קצת צרוף האותיות לפי רוחה של הלשון. ואין לברר איזו היא הצורה העקרית לפי הלשון שממנה בא השם הזה לשתי הלשונות, העברית והערב, יחד. ואולי העקר היה ושאח, ונשתנה בעברית לחֵשֶׁב בכח מדרש מלים המוני, מפני הדמיון עם הפעל חשב במשמ׳ אריגה. ונרויח בזה שנוכל לקבוע ביחוד מהותו של החשב וצורתו ואופן השמוש בו, כי השם ושאח מבואר היטב בכל פרטיו בהמלונים הקדמונים הערבים, וז״ל אלגוהרי בהצחאח: אלושאח באלכשר שי ינשג׳ מנ אדימ עריצ׳א וירצע באלגוהר ותשדה אלמראה בינ עאתקהא וכשחהא, ע״כ, ובעבר׳ ושאח בוו תרוקה דבר יארג מן עור רחב ויקבעו בו פנינים וכדומה ותהדקו האשה בין כתפותיה ובין חלציה. וביותר באור אבן שידה בערך לבושים (מחֹנ ד לח): ולא יכונ אלושאה ושאהא חתי יכונ מנט׳מא בלולו או ודע, ע״כ, ובעבר׳: ולא יהיה הושאח ושאח עד שיהי הרוז בפנינים או צדפים. ובאר שם אבן שידה בפרט אופן לבישת הושאה ואמר: אלתפשק ואלתושח ואחד והוא אנ יתושה באלתוב ת׳ם יתרג׳ טרפה אלד׳י אלקאה עלי ימינה מנ תחת ידה אלישרי וטרפה אלד׳י אלקאה עלי עאתקה אלאישר מנ תחת ידה אלימני ת׳ם יעקד טרפיהמא עלי צדרה, ע״ב, ובעבר׳: תפשק ותושח הכל אחד והוא שישים הלבוש ואח״כ יוציא הקצה שהטיל על ימינו מתחת לידו השמאלית והקצה שהטיל על כתפו השמאלית מתחת ידו הימנית ואח״ב יקשר שני קצותיו יחד על החזה. ובענין זה גם בלשאן אלערב, בדבר מהותו וצורתו של הושאח ואופן לבישתו, יובל זה נאות מאוד לפי הענין בדבר חשב האפוד.

[a] وِشَاح

[1] יש מפקפקים באמיתות מלה זו.

מפני מה פחת מהן ג' מאות מן מנין הראשון הוי לא גנב אותן מן החשבון אלא בדי שיתנו אותן רע"ג בכורות ה' ה' סלעים לאהרן אחיו (מד"ר במד' ד). כל החשבונות שצריך להן בין לשעבר בין לעתיד לבוא אין מחשבין אותן בשבת (תוספתא שבת יז ט). למלך שהיה יושב ומחשב חשבונות באו ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו חשבונותיו (ירוש' תעני' ד סח ג). הגוזל ומאכיל את בניו פטורין מלשלם וכו' ואם אמרו גדולים אין אנו יודעין חשבונות שחשב אבינו עמך פטורין (ב"ק קיב.). כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (ב"ב ט:). בואו ונחשב חשבונו של עולם (שם עח:). מדלג (הקב"ה) על החשבונות ועל הקצים ועיבורין ובחודש הזה אתם נגאלין (מד"ר שה"ש, קול דודי). כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם ובל מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם (שם איכ', כפקו עליך). למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד אמר לו איני מכיר חשבונך (שם דבר' ד). והוא (יוסף) נכנס למלאכתו לחשוב חשבונותיו של רבו (שם בר"ב א א). אמר להם (משה לישראל) הואיל והוא (הקב"ה) חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים (שם, קול דודי). חשבונותיך אלינו כל אותם שני אלפים וארבע מאות וארבעים ושמנה שנים עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב ותושב חשבונות ומעבר עיבורים (פסיקתא רב' טו).—ואמר הפיטן: אימתי בחיל בפור, בעותה בחשבון הספור, גליתי כהצדק פור, דולק כנמצא הפור (יוצר א סוכ', אימתי). היאך לדקדק חשבון לכל דבר, לבל יוגלם חשבון וישטף ויעבר (סליח' נפ' בקל', אז ראית). יפקוד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות, להפילם לתופת דראונות (סליח בב' זכור, אלהים). לכן גבובות כל עשתונות, ונבהלות כל החשבונות, וכל שרעפים וכל הרהורים, נלאים לשום בו שיעורים (בחי"ח ניוס ה).—ומ"ר חשבונים, חשבוני: מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני, אף כי עמדה לי זבות איתני, ועתה נטשתני ובלו חשבוני, אפסו עתותי וגם עברו זמני, וכצאן לטבח נתתי ביד מעני (שבת כ' את"פ, אימתי).—ועשה חשבון: לוף שעברה עליו שביעית ר"א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (שבי' ה ג).

מצילין (מן תשרפה) סל מלא בכרות וכו' ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת (שבת טז ג). וכן ערב פסח בירושלם שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ואוכל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום טוב (שם כג א). אין אנו יודעים מה חשבון עשה עמכם אבא (תוספתא כ"ק יכא). כהן שבא אצל ישראל לעשות עמו חשבון והדליק על גביו שמן שריפה (ירוש' סוף תרומ'). אין אנו יודעין אם עשה אבינו חשבון באחרונה (בם כ"ק י ז:). בא (התנוני) לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר (תנחומא בלק כד).—נתן חשבון, נתן דין וחשבון: דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבו' ג א).—ספר חשבונות, הספר שכתובים בהם החשבונות של אדם: ועכשיו באת לתבעני והרי ספר חשבונות של אבי מצוי ויש לו עליך הוצאה וחשבון (תבו' הגא' גני', גנזכ', 284).—סך חשבון: בעבור היות חשבון עשרה סך חשבון (ראב"ע איוב יט ג).—וחכמת החשבון, החכמה המלמדת מלאכת החשבון, Arithmetik; ·méthique: דעה חכמה ואם דעתה פליאה, דעה חשבון ובין ספרי רפואה (רה"ג, מוס' השכל). כאשר נסיר הא' מן הי' ישארו ט' והם סוף המספרים הנמצאים בחכמתו של השם ית' ועליהם מתגלגל כל החשבון אשר בכל העולם (פי' יציר' לדונש בן תמים, כז). וחכמת החשבון נחלקת לשני חלקים האחד חכמת החשבון המעשית והאחר חכמת החשבון העיונית (ראב' חכמ' לרב"ע פלקיירא 41). ויחל מחכמת החשבון וימצא איש חכם מכת פיתאגורים (הוא, המבקש).—וחכמי החשבון: כתוב בספרי חכמי החשבון בי הרוצה לדעת כמה המחובר מן המספרים שיעברו על הסדר עד סוף מספר ידוע יכפול אותו על חציו (ראב"ע, ספר המספ' ג). וחכמי החשבון שמו המספרים הראשונים במעלות (שם). — ובמשמ' סכום: דע כי כל חשבון הוא חברת אחדים (ראב"ע, ס' המספר ב). לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחר על שנים חשבונות או יותר (שם, הקדמ'). כפלנו ב' על ג' והנה עלו ששה וזהו החשבון השמור (שם א). ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים (שם). לגרוע חשבון אחד מחשבון אחר וכו' לגרוע חשבונים רבים מחשבונים רבים (שם ד). — חשבון

עגול: ובעבור כי חשבון חמשה הוא אמצע בט׳ המספרים על כן נקרא חשבון עגול כי הוא מתגלגל על עצמו כי מרובעו יש בו חמשה (ראב״ע, ספר המספר). וחמשה וששה חשבון עגול כי שניהם אמצעים (הוא, יסוד מורא יא). — ״חשבון הודו, החשבון באותות המספר המיוחסים להודו: ואנחנו נחשוב בחשבון הודו י׳ אלפים משא חרדל ומפרנוה וערכנוה יצא חשבון המדה (פי׳ ילירה לדונש בן תמים, כז) — ״חשבון האבק[1]): בספר אשר חבדתי הנקרא הפתח הודו הנודע בחשבון האבק (פ׳ ילי׳ לדונש בן תמים, כז). — ועי׳ *שִׁעוּר, ״חכמת השעור.

חִשְּׁבוֹן[2]), ב״ז, מ״ר חִשְּׁבֹנוֹת, — מכונה, בפרט מכונת מלחמה לקלוע מרחוק אבני קלע גדולות וכדומה, ‎·ta; baliste; ,Wurfmaschine‎: ויעש (המלך עזיהו) בירושלם חִשְּׁבֹנוֹת[3]) מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (דהי״ב כו יה). — ובהשאלה, תחבולה ומזמה: ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר

[1]) לא נתברר לי מהו, ולא מצאתי שם זה בספר אחר.

[2]) משק׳ קִלְּשׁוֹן, קִמְּשׁוֹן, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) מפני שלא נמצא במקרא מ״ר מן חֶשְׁבּוֹן ולא מ״י מן חִשְּׁבֹנוֹת ובהיות שבמעט בפסוק אחד ובענין אחד (קהל׳ ז כז-כט) נמצא מ״י חֶשְׁבּוֹן ומ״ר חִשְּׁבֹנוֹת, יש לשער אולי כי השבנות הוא מ״ר מן חֶשְׁבּוֹן, ושכך אמרו אולי באמת כזמן ההוא בדבור החי ליחיד חֶשְׁבּוֹן ולרבים חִשְּׁבֹנוֹת. אבל קצת קשה, כי לפי תנועת החית נראה כי ההברה חשבֹנות בחית חרוקה היא הקדומה, מזמן קודם שנשתנה החירק לסגול, ולפי הברת הבית נראה כי חשבון בבית דגושה היא היותר קדומה מזמן קודם שנתרככה הברת הבית. ולכן עדיף לקבל דעת רוב המדקדקים הקדמונ׳ והאחרונ׳ שהחליטו כי הן שתי מלים מיוחדות ומ״ר של חֶשְׁבּוֹן הוא חֶשְׁבּוֹנוֹת, ולמ״ר חִשְּׁבֹנוֹת הניחו מ״י מיוחד. והנה אמר רד״ק בהשרשים שלו כי דגש השין בחִשְּׁבֹנוֹת לתפארת, אך לא באר בפרוש אם ביחיד מוכרת השין קמוצה או כמו״כ שואית. ורוב החדשים (גם Barth NB §196 b) החליטוהו בשין קמוצה, רק כטבר (Bö. § 750) אמר שהשין שואית, כמו קלשון, וכמו שהחליט רד״ק גם קמשונים מן קמשון בממ דגושה שואית, עי׳ זה הערך. ואולי דגש השין איננו לתפארת הקריאה כ״א לציין שהבית אחריה היא רפה, ונקבעה כך ההברה במלה זו, שהיא מזמן מאוחר, אחרי שכבר נהיה הבדל בהברת האות ב בין דגושה ורפויה, כדי להבדילה מהשם חשבון, ומפני שלא היה שמושה מצוי בלשון נשמר החירק בהויתו ולא נשתנה לסגול. — [1]) עי׳ הערה שלמעלה, וגם כאן אפשר לבאר חשבונות במשמ׳ מכונה אלא שהיא בהשאלה במשמ׳ תחבולה ומזמה, ממש כמו המלה machination בלעז.

והמה בקשו חִשְּׁבֹנוֹת[1]) רבים (קהל׳ ז כט).

·חֶשְׁבָּוֹן, ש״ז, — מחשבה, ואמר המשורר: אם אשכונה מזרח אני הוא מערב ישכון ועלי לא יהשוב חִשְׁבָּוֹן[2]) (עמנ׳, מחבר׳ ז).

·חֶשְׁבּוֹנִי, ת״ז, נקי׳ חֶשְׁבּוֹנִית, — של חשבון, מטבע החשבון, — ויִשֵּׁם החֶשְׁבּוֹנִי, יודע חכמת החשבון: השיב החשבוני זאת החכמה נפלאה וחכמים גדולים דקדקו בה (המבקש לרש״ט פלקירא). ויקרא המבקש עם החשבוני בחכמת החשבון עד מלאת לו שנת תמימה וכו׳ וילך המבקש לדרכו והחשבוני ישב במקומו (שם).

·חַשְׁבָּן, ש״ז, — בעל חשבונות, יודע לחשב חשבונות: והיו המלכים הראשונים אשר היו משימין דעתן להעמיד הדבר הזה (ארך ורחב בדור הארץ) על בורין ממנים אנשים חכמים וחשבנים בכל מדינה ומדינה (ר״א בר״ח הנשיא, העבור א ה). ואלו החושבים על הדרך הזה הם החשבנים מהם (מהישמעאלים) והם אנשי מערב ומזרח (שם ט). שראו קצת החשבנים שבחלוף הזה בא להטעות ולהשתבש בו הלומדים ולהתחלף עליהם (שם ז). ואולם דקדוקו הנפלא יותר משאר החשבונות היוצאים מתחת יד שאר החשבנים הוא מטעמים רבים הא׳ שכבר פשט המנהג אצל שאר החשבנים לגרוע ערך החלוף מזמן המולד או הניגוד האמתי (עמוו׳ בן יעקב, בב כנפים, תכונה, כ״י פריז).

·חַשְׁבָּנִי, ת״ז, נקי׳ חַשְׁבָּנִית, — של מחשבה: הכח המציירת היא הדמיונית והמכרת היא החשבנית (מדר׳ החכמ׳ ליהוד׳ הכהן, כ״י ברלין). ענין הצורה תביאנו הזכרנית וחקיקתה תביאנו הדמיונית והרכבת הענין אל החוק תתנהו החשבנית והיא המכרת ומשגת מה שאפשר לה להשיג מאמתת בוראה יתברך (מ׳ הלדבי, ב״א ד א). — ונפש חשבנית וכדומה: ואם יהיה האדם שלם במעלת הנפש

[2]) כך מנוק׳ בהנדפס וכך נראה לפי מספר התנועות, שבשתי המלים יחשב חשבון צ״ל חמש תנועות, ומהטור השני של החרוזה נראה כי איננו חושב חטף פתח במספר התנועות.

הדברנית ובמעלת הנפש ה;ושבנית אי אפשר שלא יתנבא (ע"ת לר"א הקלאי לז).

***חשד** [1]), ממנו *חָשַׁד, *חָשֵׁד, *חָשׁוּד, *חֲשָׁדָה, *חֲשָׁדָן.

***חָשַׁד**, פ"י, עת׳, יַחְשֹׁד, חֲשַׁדְתַּנִי, חֲשָׁדוּנִי, חָשׁוּד, חֲשׁוּדָה, חֲשׁוּדִים, חֲשׁוּדוֹת,—פלוני חָשׁוּד על דבר, כדבר, יש סבה לחשב שהוא עשה הדבר, verdächtigen, soupçonner; to suspect: החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים ולא עורות שאינן עבודין (בכור׳ ד ז). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (שם ט). החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית החשוד על זה ועל זה חשוד על הטהרות ויש שהוא חשוד על הטהרות ואינו חשוד לא על זה ולא על זה זה הכלל כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו (שם י). הנותן לפונדקי׳ מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף (דמאי ג ה). משאלה אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע׳ ה ט). שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת (טהר׳ ז ט). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עובדי אלילים מפני שחשודין על הרביעה ולא תתיחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים (ע"ז ב א). והיו (המצריים) סבורין שכל מי שיש לו ד׳ או ה׳ בנים אין מת אלא הבכור שבהם והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים (מכי׳ בא יג). עם הארץ שקבל עליו דברי חבירות וכו׳ אינו חשוד אלא על אותו דבר בלבד (תוספתא דמאי ב ג). מוכרין ומוציאין זבלים ערב שביעית מישראל החשוד על השביעית (שם שבי׳ א ד). ישראל החשוד להכניס פירותיו לתוך ביתו פירותיו מתוקנין (שם תרומ׳ ד יג). נכרית מיילדת את בת ישראל בזמן שאחרים עומדין על גבה בינו לבינה אסור מפני שחשודין (הגויים) על הנפשות (שם ע"ז ג ג). לא אמרו (שלוקחים שמן ערב שביעית) אלא כשאינו יודע אם חשוד אם אינו חשוד הא דבר בריא שהוא חשוד אסור (ירוש׳ שבי׳ ח לח.). אמר ר׳ אבין אינו חשוד לקלקלה בידי שמים בבית דין הוא חשוד לקלקלה (שם גיט׳ א מג.). חשודה היא (אשה) לקלקל עצמה כדי לקלקל צרתה (שם יבמ׳ יה יה:). חבירין אינן חשודין לא לאכול (דמאי) ולא להאכיל (שם דמאי ב כב ד). הרועין והחמסנין והגזלנין וכל החשודין בממון עדותן בטילה (שם שבוע׳ ז לז ד). עכשיו שאין להם (להכותים) לא מצוה ולא שירי מצוה חשודין הן ומקולקלין הן (שם פסח׳ א כז:). לא יצא כשהוא מבושם לשוק וכו׳ במקום שחשודים על משכב זכור (ברכ׳ מג:). כל העבדים חשודים על הגזל אבל זה (יוסף) וילקט יוסף את כל הכסף כל העבדים חשודים על הערוה אבל זה ולא שמע אליה (מד"ר בראש׳ פו). מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (ברכ׳ לא:). יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו (מו"ק יח:). כל החושד בכשרים לוקה בגופו (יומ׳ יט:). אמרה ליה (חנה לעלי הכהן) לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה (ברכ׳ לא:). אמר לו (בעה"ב לפועלו) בשעה שאמרת הן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתני אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך (שבת קכז:). מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו וכו׳ אמר להן (לתלמידיו) בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי (שם). אמרו לו (המלאכים לאברהם) וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם (ב"מ פו:). הוא (הכה"ג) פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי (יומ׳ יט:). הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שלא יחשדוך אחרים בעבירה (מדר׳ תנא׳, דבר׳ כב ה). למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חברו לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר (מד"ר שמות ה). ובעלי רואה אותי (מסתתרת עמך) וחושדני ומוליכני אצל כהן ומשקה אותי מי המרים (פסיק׳ רב׳ מג). ואם היה שומע (אהרן) על אדם בעולם שרוצה לילך לדבר עבירה בלילה היה יוצא בדרך וכשהיה מוצאו אומר לו בני מפני מה אתה מהלך בדרך שמא יחשדוך בני אדם בדברים רעים (תנחומא חקת, הוספה ב).

—נפע׳, *נֶחְשַׁד, — שחשדוהו בדבר: ספיחי חרדל מגתרין

---

[1]) קרוב להשרש הערבי השׂדa) במשמ׳ קנא.

a) حسد

שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה (בכיע' ע ה). שונא (הוא) כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך (סנה' ג ה). שלא נחשדו (בנות ישראל) על כתמיהן (נדה ז ג). שלא נחשדו (ישראל במצרים) על העריות. ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם (מכי' בא ה). שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל (כפרי מצות קיז). עם הארץ שקבל עליו דברי חברות ונחשד על דבר אחד נחשד על כולן (תוספתא דמאי ב ג). המוכר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם וכו' שורת הדין אינו נאמן ר' יהודה אומר לא נחשדו ישראל על כך אלה הכל לפי מה שהוא איש (בם תרומ' ב ה).

— פע', *חִשֵּׁד,—כמו קל: ובמה ניגף (אביה) רבי יוחנן אמר על שחישד את ירבעם ברבים (ירוש' יבמ' יו יה ג).

— התפ', *הִתְחַשֵּׁד,—כמו חשוד: העולה לתיאטרון וצווח אם לצורך הרבים מותר ואם מתחשד הוא אסור (ירוש' ע"ז א מ).

***חֶשֶׁד**[1], חֲשָׁד[2], ש"ז, מ"ר חֲשָׁדִים, — מחשבה של השערה אודות דבר בלי ודאות ובלי יסוד, רק דרך השערה פחות או יותר קרובה להתקבל, Verdacht, soupçon; suspicion: לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך א"ר בא מפני החשד שלא יהו אומרים איש פלוני יצא לעשות מלאכתו בשבת (ירוש' שבת ה ז). קיוזין לא יתרום מפני החשד (בם שקל' ג מז ג). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ' ג.). בשביל ד' דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד וכו' שלא יהו עוברין ושבין אומרים תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו (שבת כג.). הלכה בסעודה אדם יוצא להשתין מים נוטל ידו וכו' וכשהוא נוטל לא יטול מבחוץ ויכנס מפני החשד (שיחשדוהו שלא נטל) אלא נכנס ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו (יומ' ל.). כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן וכו' עמד משה בתפילה ואמר רבש"ע הוציאנו מן החשד מיד פתח הקב"ה את המערה והראהו להם (מד"ר במד' יט). — ואמר החכם: מי שהכנים עצמו בדבר רע ישיגהו החשד (מבחר הפנינים, ישיב' החכורה). מי שיביא עצמו אל החשד אל יאשים מי שמחשב עליו רע (בם). — והחשד לטובה: כיון שראיתי כל מי שיבוא יאמר כדבר הראשון ובאו השמועות (בדבר המשיח דוד אלראי) שמועה אחר שמועה נכנס בלבי חשד ואמרתי שמא אמת הדבר (אגר' מבני תתקמו, REJ 1882, 174).

[1]) כך הספרדים ובוקשר'.— [2]) אישכנזים ונקוד לוי וקוהוט.

***חַשָּׁד**, ת"ז, מ"ר חַשָּׁדִים, — מי שמדתו לחשד: הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני עצלי כהונה (פסח' פה.).

***חֲשְׁדָה**, ש"נ, — כמו חֶשֶׁד[1]).

***חַשְׁדָן**, ש"ז, מ"ר חַשְׁדָנִים,—מי שמדתו לחשד באחרים[1])

***חַשְׁדָנוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא חשדן, נהוגה בדבור העברי ובספרות החדשה.

חשה[2]), ממנו חָשָׁה, *חֲשִׁי, *חֲשַׁאי.

חָשָׁה, פ"ע, עת' יֶחֱשֶׁה, לַחֲשׁוֹת,—חָשָׁה פלוני, החריש, שתק, נמנע מדבר או מלעשות דבר, schweigen, untätig s.; se taire, être inactif; be still, quiet: למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע' סב א). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם (בם סה ה-ו). העל אלה תתאפק יי' תחשה ותעננו עד מאד (בם סד יא). על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דמי לכם (בם סב ו). עת לחשות ועת לדבר (קהל' ג ז). — וחשה מן פלוני, הניחו ולא ענה לו ולא עשה דבר לטובתו: אליך יי' אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל' כח א). — ובדברים לא בע"ח, חשו גלי הים, שקטו ולא סערו: יקם סערה (של הים) לדממה ויחשו גליהם (תהל' קז כט). — *וחשה לעשות דבר ומעשות דבר, במשמ' התאפק: הנה הוא בעלייתו מתפלל

[1]) נאבדה הפתקה שהיה בה מראה המקום שבאה שם מלה זו.

[2]) רק עבר', אך כבר הזכיר ברט השרש שה'י(a בערב' שמשמש גם במשמ' שקט בתנועתו ועצר מפעולתו.

a) خشي

נכח החלון הפונה נגד בית האלהים אשר בירושלם ויאמינו האנשים ויחשו לעלות אליו אל העליה אשר הוא מתפלל שמה (יוסיפון ג). דהע"ה בספר תהלותיו תמיד לא יחשה מהזכיר ואת ההצלחה הנפשית (חזוק אמונ׳ לר"י כר"א א יח).

—הפע׳ הֶחֱשָׁה, הֶחֱשֵׁיתִי, מַחְשֶׁה, מַחְשִׁים, צווי הַחֲשׁוּ,— א) כמו קל: ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי הֶחֱשׁוּ ויאמר לו אליהו אלישע שב נא פה (מ"ב ב ג-ד). הֶחֱשֵׁיתִי מעולם אחריש אתאפק (ישע׳ מב יד). ואותי לא זכרת לא שמת על לבך הלא אני מַחְשֶׁה ומעלם (שם נז יא). — ואמר הפיטן: זמרי שחק הֶחֱשׁוּ מנועם, וגם מה לכם פה אין היום טעם (ר"א קליר, קינ׳, על תרכן). — ובמשמ׳ נמנע מעשות דבר: ויאמרו (המרגלים) קומה ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מַחְשִׁים אל תעצלו ללכת לבא לרשת את הארץ (שופט׳ יח ט). ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מַחְשִׁים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון (מ"ב ז ט). ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מַחְשִׁים מקחת אתה מיד מלך ארם (מ"א כב ג). נאלמתי דומיה הֶחֱשֵׁיתִי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ג). — ומקו׳ להחשות: ומהחל בממון יש להחשות (רה"ג, בעלי דיני ממונו׳ נא). — ב) הֶחֱשָׁה את פלוני, לפלוני, עשה שיחשה, השתיקו: והלוים מַחְשִׁים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו (נחמ׳ ח יא).

חש"ו,—ר"ת: חרש שוטה וקטן.

*חִשּׁוּב,
ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁב, א) כמו חֲשִׁיבוּת: הואיל ואיסורו חישובו (בכור׳ י.).— ב) חֶשְׁבּוֹן: איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות (שבת עה.). עיבור חודש חישוב חודש (סנהד׳ י:). — ואמר הפיטן: שמטים ויובלות וחשוב תקופות, וספירת העמר שבעה שבועות (מוס׳ א׳ שבוע׳, תודה). — ובסהמ"א: ובעין החישוב הזה יאות שיהיה המנהג בתיקון עת הקבלה האמתית (יסו"ע לר"י ישראלי לא:). ואביא לך משל לחישוב הקבלה האמתית (שם). אמנם אנכי הועלתי ע"פ מזימות לבבי חישוב קל מאד להשוב החיתוך שבין הקווים (כרוך משקלוב, עמודי השמ׳ י:).

*חָשׁוּב, ש"ז, מ"ר חֲשׁוּבִים, — אדם חָשׁוּב, עי׳ חָשַׁב.

א.חָשׁוּךְ, —עי׳ חָשַׁךְ.

ב.*חָשׁוּךְ,
ש"ז, — של חֹשֶׁךְ: אמרה (השכנה) לבעלה כל בני אדם הולכים והקב"ה נותן להם ומזמן להם טובה ואתה יושב בבית חשוך [1]) באופל (תנחומא קדוש׳ ח).

*חִשּׁוּל,
ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁל: וכל תופשי משוט וכו׳ שינהגו אותה (את האניה) כראוי בלא עצלה ובלא חישול ובלא תשות כח (סמא"ל, תפלת היה).

*חִשּׁוּם,
ש"ז,—שה"פ מן חִשֵּׁם: זרם מים מתחלפים בשרתם לאלהי הרוחות, חשום וקרח ערך למכעיסיו במפלחות (שבת ג׳ אחה"פ, אמן דר).

חֶשְׁוָן, ש"ז,—שֵׁם החדש שאחרי תשרי, עי׳ מרחשון.

*חֲשׁוּפָה,— עי׳ *חֲשִׂיפָה.

א.חָשׁוּק, מ"ר חֲשׁוּקִים, — עי׳ חָשַׁק, חֲשֻׁקִים.

ב.*חָשׁוּק,
ש"ז, מ"ר חֲשׁוּקִים,— א) אדם שאדם אחר חשק בו, ובפרט שאשה חשקה בו, Geliebter amant; beloved one: שהחושק על דרך משל כאשר הרגיש שלמות החשוק תתפעל ותתנועע מבלי שיתנועע החשוק כלל ולא ישתנה (אמונה רמה ד ב). כי הש"י מניע השמים הראשונים שהוא הגלגל העליון המקיף בכל והוא שיונעעו כמו שיניע החשוק חשוקו (ר"ת קרבקש, מו"נ ב ה). צורת האשה בחשוקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (מבל הקדמוני ג). — ואמר המשורר: דודי כל יפי למול יפיך אחי קין, גם חן בל החשוקים נגדך אין, דודי את חמדת כל עין, קרב בי טובים דודיך מיין (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק נח). ירקרק מבלי מחלה כדמיון פני חושק בעת יפגוש חשוקו (ר"י חריזי, תחכמוני לב). צבית חן כתפוח תעורר חשוקה לחסות תחת צלליו (עמנ׳, מחבר׳ כג). אומר היין לולא מלאו צביות ממני שקיהם, לא חלצו שד הניקו חשוקיהם (שם כה). ויגש החמשי ויאמר אדוני היו לי שני חשוקים, כמעבה החן יצוקים (שם כז). — ב) כל דבר שאדם חושק ומתאוה לו: יקרים מפנינים ומכל חשוקים, כתב אצבע שוכן שחקים (יוצ׳ ה שבוע׳, אתו). ענדם בכסות נקיה כחשוקים, פנה לנערתם לבל יהו מצוקים (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, אומן).—ובמשמ׳ חשק ועגבים: הנשים המגדלות בניהן בשירי עגבים ודברי חשוקים (שבט

[1]) ואולי גם זה מערך חָשַׁךְ,

מוסד לר׳ אליהו כג). ומה נשאר בירם (של הרשעים) מן התענוגים אשר אחריהם רדפו ומן המטעמים אשר בהם חשקו ומן הטיולים אשר בהם דבקו ומיני דברי חשוקים והתולים ודברי ליצנות אשר שניהם שרקו (בס פא).

חִשּׁוּק, ש״ז, מ״ר חִשּׁוּקִים, — עי׳ חִשֶּׁק, חִשְּׁקִים.

***חֲשׁוּקָה**, ש״נ, מ״ר חֲשׁוּקוֹת, — א) אשה שאיש חשק בה, Geliebte; bien aimée, maîtresse, sweetheart, paramour: ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה (ראכ״ע[1]) בפ״ב ז א). כמו חשוקה יפת עין, ורוק פיה יין (ל״י חריזי, תחכמוני כו). שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא כחושק עם חשוקתו (מלמ׳ התלמיד׳, חיי ברה). למלך שיש לו חשוקה בשוק של בורסקי שיש בה כל מיני ריח רע ואין כבודו של מלך לעבור בה אבל בשביל אותה חשוקה עובר בה (לרור המור, בחוק׳ קו). אחי יש לו חשוקה שהוא מזנה עמה (שבט יהוד׳ ז). ראובן נשבע שכל ימי חיי דינה אשתו לא יקח שום אשה להיות חשוקתו או פלגשו (שו״ת ריב״ש שלה). וחושק עם חֲשׁוּקָה בין ערגות בשמים רוכבים יחדו צמדים (עמנ׳, מחבר׳ ט). אשביעך באילות ובצבאות, לחבר שיר כאשר יאות, ואשלחנו אל הצביה חשוקתי, כי היא לבדה בזמן תשוקתי (בס כ). הריאה היא המלכה אשת המלך כי היא חובקת הלב כחשוקה שחובקת לחשוק (מ׳ אלדבי, ש״א ז). ילמד אדם מאיש שיש לו חשוקה וקבע לה זמן שיבא עליה באשמורת הבוקר שאז אין בעלה אתה בבית לא יאחר רגע (שבט מוס׳ כו).

חִשּׁוּר, ש״ז, מ״ר חִשּׁוּרִים, עי׳ חִשֵּׁר, חִשְּׁרִים.

***חֲשַׁי**, חשאי, ש״ז, מ״ר חֲשָׁאִים, — שתיקה, בְּחַשַּׁאי, בשתיקה, בסתר, בסוד, heimlich; en secret, in secret: שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי (שקל׳ ה ו). רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות (בכר׳ יה:). התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי (פסח׳ נו.). משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להכיא בחשאי (בס). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (יומ׳ מד.). אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי וחזרת לו ליטרא של זהב בפרהסיא זו גניבה (מד״ר בראב׳ יז). אמר לו (ר׳ מאיר לכותי אחד) נאמן אחד בעירנו והכל מפקידין אצלו בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא בא אחד והפקיד אצלו בפרהסיא היאך יחזיר לו או בחשאי או בפרהסיא לא בפרהסיא (בס קהל׳, ברכות הטובה), — ומצוי בסהמ״א.

[1]) לא מצאתי מלה זו כמו שֵׁם במקור יותר קדום.

***חֲשִׁיבוּת**, ש״נ, — סגולת דבר חשוב, Bedeutung; importance: כאן שמנאן (את הלוים) למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן (מד״ר במד׳ ד). שהשמן היה אצלם מצוי הרבה וכי מה שהושם בנר ויש בו שברי פתילה אין לו חשיבות אצלם ואינן משתמשין בו לצרכם (ר״נ גאון, שבת מז.). וזה שהזכיר לו החשיבות כלומר שהוא יפה כמו שדה אחרת שיש במשיחתה מאתים (רמב״ם, מכיר׳ כת יג). כי גדולים הי. בחכמה וביראת חטא והתאבלו עליהם הקרובים והרחוקים מפני חשיבותם (שבט יהוד׳ י). גם זה מפני חשיבותינו וטוב מזגנו כי דבר מועט יספיק לשנבוא אל השלמות (בס י). — ומ״ר חֲשִׁיבֻיּוֹת: והיורדות ממקומות גבוהים עם שאר החשיבויות הם יתר השובים (קאנון א ג ב יו).

חֲשִׁיבָה, — עי׳ חֲשָׁבָה.

***חֲשִׁיפָה**[1]), ש״נ, — אחד ממיני הקנה וגמא יעשו ממנו מחצלאות, Binse; roseau; bulrush: מחצלת של חשיפה[2]) ושל גמי גדולה מסככין בה קטנה אין מסככין בה (סוכ׳ כ.), — ועי׳ שיפה.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בכ״י וכן בתוספתא א, וברש״י כ״י ובפסקי המאירי להל׳ הרי״ף ובס׳ יראים עמוד זמנים סי׳ קכג וכ״ה בדפ׳ פיזרו (עד.), וכן העתיק הר״ש ספ״י דטהרות ופי׳ רה״ג לכלים ט (ד״ס). וכן במשנה כ״י פרמה סכשי׳ ה ט, וכן בשאלת׳ ובהלכ׳ פסוק׳, וכן בסדור רש״י מהד׳ בובר. והנה רה״ג בפרושו לכלים ט ח כתב: איכא דאמרי שיפה ואיכא של חשיפה פי׳ אלא של בטיית וחיטאני בלישנא דרבנן כדאמרינן של חשיפה ושל גמי. ע״כ. וצ״ל במקום אלא של אלאשל, והוא אלאשל a) בערב׳ שפרשו המלונים הערבים כך: נבאת דקיק אלע׳צאן יתחד׳ מנהא אלע׳ראביל באלעראק, ובעבר׳: צמח דק הענפים יקחו ממנו הכברות בעראק. ופרשו עוד: עידאן ינבת בלא ורק יעמל מנהא אלחצר, ע״כ, ובעבר׳: דקל רק

a) الاسل

∴חֲשִׁיקָה, ש"נ, — שה"פ מן חָשַׁק: בג׳ לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד"ר בראש׳ פ).—ואמר המשורר: ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה, ולא תחמול עלי קטן וגדול ותאמר כי בזה יש לי חשיקה (ר"ש הנגיד, פני תבל). ואם תשך נשיכתך נשיכה, ואם תשק נשיקתך נשיקה, באנשים אשר אין לך ולי כהם חשיקה (הוא, ידידותך).

חשך[1], ממנו חֹשֶׁךְ, חָשַׁךְ, חָשֹׁךְ, חָשֵׁךְ, חֲשֵׁכָה, *חָשׁוּךְ, ״חַשְׁכוּת, מַחְשָׁךְ.

חֹשֶׁךְ[2], ש"ז, בכנ׳ חָשְׁכִּי,—ההפך מן אור, העדר האור, שאין העין ראה כלום, Finsternis ; obscurité, darkness: ויהי חֹשֶׁךְ אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו (שמות י כב-כג). ויבדל אלהים בין האור ובין הַחֹשֶׁךְ ויקרא אלהים לאור יום וְלַחֹשֶׁךְ קרא לילה (בראש׳ א ד-ה). יום חֹשֶׁךְ ואפלה יום ענן וערפל (יואל ב ב) תשת חֹשֶׁךְ ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהל׳ קד כ-כב)—ומליצה, עיניו בחֹשֶׁךְ תראינה, לפלא של שנוי הטבע: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומֵחֹשֶׁךְ עיני עורים תראינה (ישע׳ כט יח).— וכנוי להלילה: ויהי השער לסגור בַּחֹשֶׁךְ והאנשים יצאו (יהוש׳ ב ה). חתר בַּחֹשֶׁךְ בתים יומם חתמו למו (איוב כד יו).—וביחס למקום שאין בו אור, כלא, קבר, וכיוצא בזה: להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חֹשֶׁךְ (ישע׳ מב ז). לאמר לאסורים צאו לאשר בַּחֹשֶׁךְ הגלו (שם מט ט). ישבי חֹשֶׁךְ וצלמות אסירי עני וברזל (תהל׳ קז י).—והקבר: היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון היודע בַּחֹשֶׁךְ פלאך וצדקתך בארץ נשיה (תהל׳ פח יב-יג). אם אקוה שאול ביתי בַּחֹשֶׁךְ רפדתי יצועי לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה (איוב יז יג-יד).— בא בַּחֹשֶׁךְ, ישב במקום שאין בו אור, מפני צער ויגון, או להסתתר מעיני רואים: שבי דומם ובאי בַּחֹשֶׁךְ בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע׳ מז ה). — ובמליצה, כנוי לרע אם חמרי או רוחני ומוסרי, למעשים רעים ומדות רעות: הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חֹשֶׁךְ לאור ואור לְחֹשֶׁךְ שמים מר למתוק ומתוק למר (ישע׳ ה כ). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חֹשֶׁךְ (משלי ב יג).—ולצרה וכיוצא בזה: הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חֹשֶׁךְ ולא אור (עמו׳ ה יח). הלא חֹשֶׁךְ יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (שם כ). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חֹשֶׁךְ (נחו׳ א ח). יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חֹשֶׁךְ ואפלה יום ענן וערפל (צפנ׳ א יה). ידע (הרשע) כי נכון בידו יום חֹשֶׁךְ (איוב יה כג). העם ההלכים בַּחֹשֶׁךְ ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם הרבית הגוי לא הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת בקציר (ישע׳ ט א-ב). אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בַּחֹשֶׁךְ יי׳ אור לי (מיכ׳ ז ח). נקוה לאור והנה חֹשֶׁךְ לנגהות באפלות נהלך (ישע׳ נט ט). כי הנה הַחֹשֶׁךְ יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי׳ (שם ס ב). רגלי חסידו ישמר ורשעים בַּחֹשֶׁךְ ידמו (ש"א ב ט).—ובמדרש: בשנה השנית למלך אחשורוש וירא (מרדכי בחלום) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ וכו׳ ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבד זכרו מעל הארץ ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה׳ (מד"ר אסתר, ויגד לו). — ובמשמ׳ יגון וצער, ההפך משמחה: גם כל ימיו בַּחֹשֶׁךְ יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף (קהל׳ ה יו).—ואמר המשורר: דיך כי מלכך יגן בעדך, ובארץ חשכך יכין צעדך (ר"י הלוי, יונה מה תהגי).—

יצמח בלא עלים יעשו ממנו מחצלאות. וכהתזכרה של סנזור נאמר: אשל הוא שמאר וענדנא ישמי אלבוט ובאלשאם אלבאביר, ובעבד׳: אשל הוא שמאר ואצלינו יקראו אותו אלבוט, ובדמשק אלבאביר. ושמאר הוא צמאר במערבי׳ שם קנה וגמא. ומתוספתא כלא׳ נראה ברור כי החשיפה אינו אילן אלא מין קנה דומה לגומא. וכן אמר רה"ג (פרה ג ט): עשב שמו סגג ועושין ממנו חבל דומה לגמי והשיפה והלפה.

[1]) גם בארמ׳. ודמה .Lag לזה את השרש הערבי חשכ a) במשמ׳ כעס, ויותר קרובה דעת Barth שהביא דמיון לשרש זה את השרש הערבי שחכ, שחכב b), אשחנכב אלליל, חשך הלילה, ולשערות שחורות שחכוכ c). ולא רחוק הוא, בי השרש המקביל בערב׳ לשרש העברי חשך הוא ע׳שק d) שהוא משמש בפרט במשמ׳ חשכת הלילה, וכמו"ב העין.

[2]) בארמ׳ חשוכא. בערב׳ ע׳אשק e), הלילה כשחזקה חשכתו.

a) سحك b) سحك سحكاك

c) سحكوك، d) غسق e) غاسق

וכנוי ללא ידיעה וסכלות: כי אתה נירי יי׳ ויי׳ יגיה חשכי (ב״ש כב כט).— הוא הלך בחשך, בסכלות ולא ידיעה: החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך ילך (קהל׳ ב יד).— ובמשמ׳ העלם, שאין איש יודע מזה בלום: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (שם ו ד).—*שר החשך, המלאך הממונה על החשך: שבשעה שברא הקב״ה את עולמו אמר לו לשר החשך סור מלפני מפני שאני מבקש לבראות את העולם באורה ושרו של חשך דומה לשד (פסיק׳ רבתי, מתן תורה).— דבר של חשך, דבר לא נכון, דבר משבש: אמר להן (למך לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי וכו׳ קין הרג ונתלה לו ז׳ דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע״ז רבי אומר הרי זה ק״ו של חשך א״כ מהיכן גובה הקב״ה שטר חובו (מד״ר בראש׳ כג).

אור, עי׳ במקומו.—אפל, אפלה.-אישון, אשון. בהה.
לילה, עי׳ במקומו.—*לקוי חמה, לקוי לבנה.
*נעמן, אוצר החשך בשמים.
ענן.-ערב, בין הערבים.-ערפל.-עתם.
צל.-צלמות.
קדר, קדר השמש.-קדרות.
שחור.-*שקיעת החמה.

חָשַׁךְ, פ״ע, עת׳ יֶחְשַׁךְ, יֶחְשְׁכוּ,—היה חשך, finster, dunkel sein; être obscur; be dark, ויאמר להמקום שנסתלק האור ממנו: ויכס (הארבה) את עין כל הארץ ותחשך הארץ (שמות י יה).— והגוף המאיר כשכבה אורו: כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך (איוב יח ו). יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (שם ג ט).— ובמליצה, חשך היום: ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים (יחזק׳ ל יח).— ובהשאלה להעינים, חשכו העינים, חדלו לראות, ובמליצה בענין צער ויגון: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכ׳ ה יז-יח). תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (תהל׳ סט כד). ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (ברכ׳ יז.).—ובמשמ׳ העקרית, כשהעינים קמות מזקנה: ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג).— ובלשון נקבה חשכה, נעשה חשך: לכן לילה לכם מחזון וחשכה[1] לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום (מיכ׳ ג ו).—ומצוי שמוש זה בתלמוד: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך (שבת ד ב). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך לו והיה מכיר אילן או גדר (ערוב׳ ד ז). מאימתי מברך משתחשך לא בירך משתחשך מברך כל הלילה (תוספתא ברכ׳ ו י). מעשה ברבי טרפון שהיה מהלך בדרך וחשכה לו ולן חוץ לעיר (ערוב׳ מה.). ר׳ יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך (פסח׳ קב.).—ובהשאלה במשמ׳ שחור, חשכו הפנים, נעשו שחורים, בהים: חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות (איכ׳ ד ח). ר״ח בן אנטיגנוס אומר (מרוח אשך הוא) כל שמראיו חשובים (בכור׳ ו ה). — ואמר הפיטן: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי נשרף ביד הארי (בחרית לט״ב, אבלה).— ובמליצה, *חשך העולם בעדו, היה בצרה גדולה: כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו (סנה׳ כב.). אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.).

—הפע׳, הֶחְשִׁיךְ, יַחְשִׁיךְ, וְהַחְשַׁכְתִּי,— א) פ״י, החשיך את היום וכדומה, עשה שיחשך: עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה[1] החשיך (עמוס ה ח). והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (שם ח ט). תנו ליי׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשיך[2] ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג יו).— ובהשאלה, החשיך עצה וכדומה: מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב לח ב). החשכת עצה שנטלתי למעלן (פסיק׳ רבתי, אחרי מות).— *והחשיך את העינים: הוא מלאך המות שמחשיך עיניהן של בריות (ילמדנו חקת, כערוך). זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה (מד״ר במות נא).— ב) פ״ע, החשיך כמו חשך, נהיה חשך: שלח חשך ויחשך ולא מרו את דבריו (תהל׳ קה כח). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (שם קלט יב).—*החשיך לו, נעשה חשך, שקעה החמה ובא הלילה: מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי (תוספתא שבת יח א).— ובמליצה, במשמ׳ בא זמנו למות: וכבוא שמשו יגיח כל רכושו לאבזרי ומי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי ואוהב כסף לא ישבע כסף ואתה מאומה לא תשא בידך כאשר תלך (מלחמ׳ החכמה והעשר ד). — ג) *החשיך פלוני במקום, שהה שם עד הלילה: מי שהחשיך בדרך נותן כיסו

[1]) י״ם שהוא ש״נ ע״מ הכמה.

—[1]) ס״א ללילה.—[2]) ואולי כאן במשמ׳ פ״ע.

לגברי (שבת כד א). כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג). אין מחשיבין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור (שם). מחשיבין על התחום לפקח על עסקי כלה (שם ד). למלך שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיבין אצלו (מכי' בשלח, פתיח'). המוצא ספר בשדה יושב עליו ומשמרו מחשיך עליו נוטלו ובא לו (תוספתא ערובי' יא יח). ובאין עניי כפר שיחין ועניי כפר חנניה ומחשיבין על התחום למחר משכימין ובאין (גמ' שם נא:). לא יהא אדם מחשיך בדרך ולא יצא כשהוא מבושם (דא"ז ו).
—נפע' "נֶחְשַׁךְ,—נהיה חשך: חשכו מאורות וגם שחקים וכל דרך מאד נֶחְשַׁךְ כתום לפניך, כי השחקים מאד זורו ואספו לאורם לפני כל שאון על רוב יגוניך (ר"א קליר, קינ', ליון). תועלתה (של הנפש) בהכנסה בתוך גוף האפול והנחשך (מ' די ליאון, הקד' נפש התכמ').
— נתפ', *נִתְחַשֵּׁךְ, — נתחשכו העינים, חדלו מראות: אלו עינים של האדם שהם ראים את העולם ובשעת זקנתו יתחשבו (הוספ' כ לאדר"נ נוסח' א).—"והתחשך, נעשה חשך, סר האור ממנו: כפי מה שירבה (האדם) להסתבך בעניני העולם כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר (רמח"ל, דרך ה' ד ה).

חָשֹׁךְ, ת"ז, מ"ר חֲשֻׁכִּים,— אדם חָשֹׁךְ, שפל ונבזה, : aus niederem Stande ; bas ; ignoble
חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חֲשֻׁכִּים (משלי כב כט).—וליח' חָשֹׁךְ: בל יתייצב לפני פרעה החשוך (פסיק' רבתי, ותלם). ואין אתה חושש לדבר מקצת החשובים מעמי הארץ (כפ' היכל ליבוביץ הקדמי, העריות). — *פנים חֲשֻׁכּוֹת, פנים של כעס: השלו ששאלו (ישראל במדבר) ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי' בשלח ד ג). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש במלה זו במשמ' אנשים בלי השכלה ומתנגדים להשכלה ודעת, Finsterling, obscurant: הו הו חשכים חסרי לב וזהר, מה יתר אפכם והקנאו איש דעת, כי יאיר עינים כי יפתח צהר, לראות למאורו כל מום מגרעת (אד"ס, מורדי אור).

חָשֵׁךְ[1], ת"ז, מ"ר חֲשֵׁכִים,—כמו חשֶׁךְ, הלך חֲשֵׁכִים, הלך בחשך, במשמ' הפשוטה או במליצה במשמ' רותגית: מי בכם ירא יי' שמע בקול עבדו אשר הלך חֲשֵׁכִים [1]) ואין נגה לו יבטח בשם יי' וישען באלהיו (ישע' נ י).—ואמר הפיטן: בוראו הביר לשלש איתן האורח, וכתת ושבר אלילי תרח, ומבין חֲשֵׁכִים אורו זרח (יוצ' ב' בכוע', כבורי מעשהו). — והמשורר אמר: וישאף (השמש) ויזרח אל מקומו כראש טלה ויסוב על כתיו כמלך בטירותיו, ויבא בצל ארץ ואז יתחשך אורו בצלו למען אין חֲשֵׁכִים תמורותיו (ראב"ע, כבס א).

חֲשֵׁכָה, חשיכה, ב"נ, סמי' חֶשְׁכַת,—כמו הקודם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חֲשֵׁכָה גדלה נפלת עליו (בראש' יה יב). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה ביום יאיר כַּחֲשֵׁיכָה כאורה (תהל' קלט יב). —והגון השחור של גוף עבור: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חֶשְׁכַת[2]) מים עבי שחקים (תהל' יח יב).—ובמליצה בהשאלה במשמ' צרה: ואל ארץ יביט והנה צרה וַחֲשֵׁכָה מעוף צוקה ואפלה מנדח (ישע' ח כב). — ובמשמ' סכלות ובערות: לא ידעו ולא יבינו בַּחֲשֵׁכָה יתהלכו (תהל' פב ה).—ומצוי בתו"מ בפרט במשמ' ראשית הלילה אחרי הערב השמש[3]): ספק חשכה ספק אין חשכה (בע"ש) אין מעשרין את הודאי (שבת ב ז). לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שם א ג). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן (פסח' ה י). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא (גרכ' כז:). — ואמר הפיטן: חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלש באות, קובצו עיירות הסמוכות עסק גדול לנאות, חשכה קצרוהו ונתנוהו בקופה ולעזרה מובאות (ליל ב' פסח, אור יום).—*עם חשכה, מיד בתחלת הלילה: שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם

---

[1]) משק' יָרֵחַ, ובערב' עַ'אשִׁק, ועי' הערה לקמן.

—[1]) י"ם כי זה רבים בל"ז מן חשֵׁכה, אך יותר נראה להניח לרבים זה יחיד בפ"ע, וכן דעת Stade § 324 b, וספך לדבר גם השם הערבי ע'אשק a), בשין תרוקה, שהוא מקביל ממש להצורה חָשֵׁךְ בעבר', ומשמ' הוא הלילה החשוך מאד, ועי' הערה להשרש.

[2]) כך ברוב הספרים, ובקצתם חשכת, בכף דגושה. ובש"ב במקום זה חשרת, עי' זה הערך. — [3]) כך גם בערב' ע'אשק, אול ט'למה אלליל (אנג'והרי).

---

a) غَاسِق

הדליקו את הנר (שבת ב ז). אין נותנין פת לתנור עם חשכה (שם א י). משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה (שם יא). בשבעה נכנסו גוים להיכל ונטלו את הים ואת המכונות ואת העמודים והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום וכו׳ עם חשיכה הציתו בו את האור והיה נשרף בעשור לחודש (סעו״ר כז). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתנם לתוך התנור ע״ש עם חשכה (ירוש׳ תרומ׳ ב מא ג). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא עם מלך ערבי ערב יום כפורים עם חשכה ונתזה צינורה של רוק מפיו על בגדיו (שם מגי׳ א עב.). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו סונחת לו על כתפו (מד״ר קהל׳, נך הכול). — ובשמוש פעל עבר שֶׁחָשֵׁכָה, מִשֶּׁחָשֵׁכָה: נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שהשיכה הרי זה מעובר (ר״ה ג א). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור לשחוט את בתה כל היום וכל הלילה (תוספתא חול׳ ה ח). כיון שחשיכה אמר להן בא השמש או׳ הין (ירוש׳ מגי׳ ב עג ג). מכיון שחשיכה מהו שיהא (הנכנס בסוכה) צריך להזכיר זמן (שם סוכ׳ א נב:). אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה (שבת נא.).— ובהשאלה, קרן חֲשֵׁכָה, בסכלות ולא דעת: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו (ברכ׳ יז.).

‏חֲשְׁכוּת, ש״נ, — כמו חֲשֵׁכָה, בהשאלה, במשמ׳ לא-דעת ובערות: אעבוד את ה׳ בשביל ימות המשיח אשר יסיר החשכות מעמנו ויתרבה האור והשכל וההשגה (קדוש׳ נוי, כי תבא).

א.חשל[1], ממנו א.חָשַׁל, חָשׁוּל, הֶחֱשִׁיל.

א.חָשַׁל, — קל לא נמצא בספרות הקדומה.

— נפע׳, נֶחֱשַׁל, נֶחֱשָׁלִים,—הַנֶּחֱשָׁל אחרי החיל, מי שתשש כחו ואינו יכול למהר לכת עם החיל והולך לאט לאט ונשאר לאחור, Marodeur: זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הַנֶּחֱשָׁלִים אחריך ועתה עיף ויגע (דבר׳ כה יז-יח). — ואמר הפיטן: אמרו לכו ונכחיד נכשלים, אז כמאז זנב כל הנחשלים (יוצ׳ שבת זכור, תמימים). עוילים הוצעו חללים, יציאי עקרבי אמללים, עומדים לזנב נחשלים, אחזו לנו שועלים (יוצ׳ בחוה״מ פסח, אהוכין). נבוני דעת התקרשו ברוח שפלה כי הוא כבודי ופארי, נין ונכד למזנב נחשלים תמחו שמם וזכרם מעפרי (אזהר׳ לר״י ברגלוני, אמגם). — והמשורר אמר: אכן אצילי עמך יקלו בסוד השיר ומימיו חשבו מי שחו, וביום קרב כנחשלים נחספו ובנוססם קוץ ודרדר ידלהו (רמב״ג, אולי דמעות).— וגם שאר בע״ח: ויצאו האילים המתחבאים מפהד הארי, וינגחו נחשלי הצאן בחרי (ר״י ב״ר תנח׳ ירוש׳ לר״ד בן הרמב״ם).—ועת׳: דורשיך בת ציון יום יום ימעטו, ספלטת מחנך רבים יִתְשָׁלוּ, אלה מכאב לב ורויי יכשלו, אלה מטוב לב שמנו ויבעטו (יל״ג, אחרי מות בד״ג). — ובהשאלה במליצה להרעיונות, המחשבות: לבי באיסת אהבה גוע, כי הזמן אבני נדוד קולע, חילי סעיפי אחריה נחשלו וזמן יזנב ואני יגע (רמב״ג, לבי באימת). והנה אנחנו פה היום מלקטים שכחת שבליהם ומזנבים נחשליהם (ר״י אלחריזי, תחכמוני יח), ר״ל השירים החלשים, הרפים. וללמוד ניביו ונתיביו ולזנב נחשלי אמריו (שם יו). השמתם לבבכם אליו, ואם טעמתם דבש מליו, כי אין מזנב נחשליו, ואין משיג במרוצתו אבק רגליו, מה מתקו משליו, ומה נעמו מהלליו (שם א). —ובכלל במשמ׳ לֵאוּת ורפיון כח: אום גלות סובלת, ביד אויב נחשלת, גועשת וחלת (סלית׳ יום ה, יחידה). בעון כי כשלת ולבך אחורנית, ונבוך ונחשלת ראשונה ושנית (סלית׳ י׳ טבת, אבותי). חיש קם בגבור לעשות מצותו לא עיפה נפשו ולא נחשלה (ר״י גאגאלה, זמיר׳ לר״ה, נפשי). — ואמר המליץ: ואין תומך עלי, לחזק נחשלי, ונשארו רגלי, סבוכים בסירים (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעדיה ג). ומי יחזק נחשלי, ואימות מות נפלו עלי (שם). — ובת הגוף ביתם להדפק: ואיננו חליש (הדפק) כי לא נחשל הכה באיבות או כבד כהחשל הנאדי (קאנון ג יד ד ה). — ועֵץ נֶחֱשָׁל, נרקב: איזה עץ עומד במים ואינו נחשל ואיזה עץ נחשל (מדה״ג, ויצב נח).

— פעֵ׳, *חִשֵּׁל, — חִשֵּׁל את הרוח וכדומה, שבר והרפה את כחו: הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב״ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות (מד״ר קהל׳, הולך אל דרום). — ואת הגוף וכדומה: חומץ קר ורטוב

[1]) י״א כי הוא הפרוס מן חלש, ובערב׳ משמש שרש ה׳של a) גם במשמ׳ רפיון כח.

a) خشل

מסעיט האדומה והדם והזרע ו מ ח ש ל הבשר וכח הגוף (מ׳ אלדכי, ס״א ה). — ובהשאלה : כי השררה מהוקתה והדלות מ ח ש ל ת ה ולולי השררה לא היה העולם מתקיים (ר״י א״ת, תמה״ג לרבב״ג כו).

— קל, ״חָשַׁל, — כמו נחשל : אשרי אדם בוטה בך, בך אומץ חוֹשלים, בך בטחון כושלים (תיק׳ ליל שבת בין ר״ה ויוה״כ, אברי אדם). — ומקו׳ חֲשׁוֹל : דודי נקדתי לך שירי יען שבלך נחשל חשׁוֹל, וגתיבותיו לך פניתי אולי לבך עליו ימשול (ר״י אלחריזי, תתכמוני ג).

— הפע׳, ״הֶחֱשִׁיל, — החשיל אותו, עשה שיֵחָשֵׁל, ואמר הפיטן : פץ לי מחשילי, מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי (ר״א קליר, יוצר ב׳ פסח, אפיק). בבתר נזל המשיל, והתציו הגביה בסתר, בעמק הציו החשיל, והבריח עד הרי בתר (רסע״ג, עבודה). זכור אשר עשה לך, אשר קרך ו י ח ש י ל ך (יוצ׳ שבת זכור, אלהים).

״**חֵשֶׁל**, ש״ז, מ״ר הֲשָׁלִים, — חלשות ורפיון כח : צור תמוך אשורי סהנשל, קוממני והוקני מרפיון וחשל (יוצ׳ יוה״כ, אמיץ). למען נאמן אמיץ בלי חשל ונצל מכשל (הושע״ר, אגא אל נא). — ובמשמ׳ אדם נחשל : שדי זכר לילה חולק, שרש וענף בחלקלק להחלק, תמור כי חשליו המליק (עמלק), תבע להזכר מעש עמלק (יוצ׳ זכור, אזכיר סלה).

ב.*‏**חשל**[1], ממנו ב.*חָשַׁל.

ב.*‏**חָשַׁל**, — קל לא נמצא.

— נפע׳, *נֶחֱשַׁל, — נדחה והשלך בזלזול ובעס, verwerfen : rejeter; throw away : שלא היה (עמלק) הורג אלא בני אדם שנמשכו מדרכי המקום ונהשלו[2] מתחת כנפי הענן (ספרי, תצא רנו).

״**חשם**[3], סמנו ״חִשּׁוּם, ״חָשַׁם, וי״א גם הַשְׁמַן.

[1]) בערב׳ ח׳של a) במשמ׳ דחיה והשלכה בזלזול, ועי׳ בהערה לקמן.

[2]) פרשו המפרשים גם זה במשמ׳ רפיון כח, אך סהמליצה ונחשל מתחת הכנפים נראה כי הכונה נתרחק, השלך מן, והוא ממש כמו הפעל חַ׳שַׁל a) בערב׳ הרשום בהערה להשרש.

[3]) שרש הניחו קצת בעלי הלשון להשם הפרטי חשם שבמקרא ולהשם חשמנים, ודמוהו להשרש הערבי חֹשם b) שמשמש במשמ׳ עובי ושומן, ואמרו שמזה

a) خَشَلَ b) حشم

״**חָשַׁם**, פ״ע, — קל לא נמצא.

— נפע׳, ״נֶחֱשַׁם, — נהיה אמיץ כח וחשוב, mächtig sein : être puissant ; be forthy : דודי גור לעבד ינצל אליך בעוז כי נ ח ש מ ת, אל תלשין עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת (אזהר׳ לרסע״ג, קמע״ג).

חַשְׁמַל[1], ש״ז, ובהוספת ה חַשְׁמַלָּה, מלעיל, — א) שם דבר נ׳צץ ומבהיק, ולא נתבאר בודאות מהו : וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב ומתוכה כעין הַחַשְׁמַל מתוך האש (יחזק׳ א ד). וארא בעין חַשְׁמַל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (שם כז). ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין הַחַשְׁמַלָה (שם ח ב). — ובמשמ׳ ״זֹהַר ונגה : בשמוע השר יופי השירה, נפלא על חשמלי זהרה, ויאמר שירתך זאת גברה, על כל השירות ביופיה (עמנ׳, מחבר׳ ה). — ב) *שֵׁם למין ממיני המלאכים מאירים ומגונים : מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל

נסתעף המושג של כח ואמץ ושל גדלות ושררה, ועי׳ הערה לחשמן.

[1]) כבר הקדמונים לא ידעו לנכון משמ׳ מלה זו. השבעים והולג׳ תרגמוה electrum, שעקר משמעתו הוא תערובת מזהב וכסף, וכמו״כ השרף הידוע, חלסוני הגון, שיש לו הסגולה הידועה שבהתחככו ימשך אליו גופים דקים. ובגמ׳ (חגי׳ יג.) אמרו : מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות בסתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב״ה חשות ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב״ה ממללוה, ע״כ, ואמרו המפרשים כי הכונה בדרוש זה שפרשו חשמל כנוי למלאכים, וכן פרשו את המאמר שהובא בפנים בענין התינוק שהיה מבין בחשמל. והנה כל זה מפוקפק, ומלשון הכתוב בעין החשמל מתוך האש, אם אין נוסחה זו משובשת, נראה יותר כי הכונה בחשמל היא לחלק מעצם האש, או הלהבה. ולכן בארו המפרשים הקדמונים שלנו מלה זו במשמ׳ החלק היותר דק מהשלהבת, תכלת הגון, אמר ריב״ג : כעין החשמל בלון נאר זרקא באצ׳מאר אלנאר, ע״כ, ובעבר׳ בתרג׳ ר״י א״ת : במראה הצבע הקרוב לתכלת ויש בו הסתר כי צריך להיות כמראה אש חשמל. ע״כ. וכעין זה רוב שאר המפרשים. ואמר ר׳ אליעזר מבלגנצי : אין אנו בקיאים בלשון המקרא ברוב דברים ואין לנו אלא הענין ועניגו יורה עליו כי זוהר צח וברור במאד מאד הוא כזוהר ברירות החמה שנראית נעה ונדה בגלי מים

זהיה מבין בחשמל[1]) ויצאה אש מחשמל ושרפתו (תגי׳ יג.). כנגדם למעלה אותם המלאכים הנקראים חשמלים ואלו הם לפנים ממעלת הצדיקים (מדר׳ ג״ע). באותה שעה רעשה הארץ והעולם מזדעזע והים מתפרד וחשמלי אש שהיו דומים לגדפי טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו (מדר׳ ג״ע וגיהנ״ם). כתובים בו (בהספר) ענינים ומלים מאירים ככבבי גלגלים וכאראלים וכחשמלים (הקד׳ מגולת המאור). וסוד החשמל שהוא המלאך העליון והקרוב אל השכינה (מנת׳ קנא׳ לר״י מפיסא 103).— ואמר הפיטן: רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל, ומעצומו יאמל (יוצר שבת ב׳ חנוכה, אמלו). זכור גלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (יוצ׳ שבת ור״ח, אכיר). ומתעטפים בשרפים ואראלים, והמשילם לתרשישים וחשמלים (ר״י הגוי, קדוב׳ יוה״כ, ככתו ה׳). אראלים וחשמלים יתנו שיר לשם האל (יוצ׳ שבת א׳ אחה״פ, הללים). ומלאכי מעלה הנעימו מהללו, ובהיכלו כבוד אומר כלו, שרפים ואופנים וזיקי חשמלו, קדושה ותהלה קדמו לסלסלו (יוצר ב׳ שבוע׳, וכל העם). בחשמלי הערבות הראה צור מלכי, כי מארץ ערבות יבש בקראי חכי (סמה״ל, נעי׳ יוה״כ, עז קו).— ג) הכח הטבעי שיש בקצת גופים שבהתחככם ימשכו אליהם גופים אחרים ויולידו אש ואור וכדומה, Elektrizität; électricité; e-ty: מה הספירות אם לא גלגלי שמים, האור החם הקיטור החשמלה[2]); כל כחות הטבע הם מלאכי מעלה, ידעום החוקרים גלויי העינים (יל״ג, בני יוסף כן שמעון ה).— ופשט השמוש הזה מאד בפרט בדבור ובספרות החדשה, וגזרו ממנו גם פעל השמל במשמ׳ טען גוף מן הגופים בכח החשמל.

חַשְׁמַן, ש״ז, מ״ר חַשְׁמַנִּים, — א) מלה לא נתבררה משמעתה בודאות: יאתיו חַשְׁמַנִּים[1]) מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל׳ סח לב). — ופשט המנהג להשתמש בשם זה כתאר בכור להכהנים העליונים של הכנסת הקתולית[2]), cardinal; Kardinal: ושם (ברומי) שר גדול מאד, חשמן נשא הוד, חכם כידידיה, שמו קארדינאל איגידייה (ר״א בחור, הקד׳ תרכיות למסו׳ המסור׳). ואמר לי החשמן תלמידי כי לא ידע מה הוא (הוא, נמוק׳ על שרשי רד״ק, כדלת). ואחר שנתרפאתי הלכתי לרומה לראות הככבים ודמותם וקודם בואם הגדתי הכל לאפיפיור ולקצת החשמנים מגדולי החצר כתוב על ספר (מכת׳ ר״ש מולכו, כדה״י בל יוסף הכהן ג). וילכו אחריהם (אחרי הדוכסים שהלכו עם הקיסר) שני החשמנים ועמהם אמתחות מלאות מטבעות זהב וכסף (שם). סוף דבר כשראו החשמנים ההגמונים והעירונים ושאר גדולי העיר את הנער ההוא מת המה ראו כן תמהו נבהלו (גזר׳ פאולי כבנ׳ בטו, REJ IV 95). נדפס וכו׳ תחת ממשלת האדון החשמן (בעל תבוג׳ ריכ״ב, מסנ׳ ביט). בשנת חמשת אלפים ושנ״ו ביום א׳ וי״ג ימים לחדש סיון בא השמועה מרומי אשר הפיפיור הלז הנקרא קלימינטי אוטבו עשה י״ו חשמנים ובתוכם נעשה ההגמון הלז מפרמו הנקרא בשם אוטבין בנאגרינו (כ״י אוקספ׳, REJ IX, 154). הנה הנם על ראשה מעלת החשמן פילויו אסטלי ומעלת החשמן טריאו לואיגיידיל וירמו (מגלת נהרות למרדכי כ״י להלון). מנעורי ועד עתה נאמן בית החשמן המפואר והיקר ומאד נעלה פרנסיסקו בינטיולי הייתי (הקדמ׳ הודא׳ כע״ד לדוד כבוא). ואנה ה׳ לפנינו המרומם כמ״ר מנחם תנחום וכו׳ וקנא לאלהינו ולתורתו נכנס בעובי

(פרוב יתזק׳, הול׳ מק״ג). אך יש מפקפקים בנוסחה זו, וסוברים כי היא קצת משובשה. ולכן אין לעמד על פרושה האמתי של מלה זו.— [1]) כבר נזכרה בהערה למעלה דעת המפרשים שהכונה כאן למלאך, אך הלשון והיה מבין בחשמל ויצא אש מחשמל אינו מתישב יפה בענין זה.— [2]) והעיר המשורר שם בהערות וז״ל: כונתי להכח הטבעי הנקרא עלעקטריציטעט שכן תרגום היוני של חשמל הוא עלעקטראן ואלו היתה שפת עבר עתידה להתחדש והסופרים ראשין לברוא בה ניב שפתים הייתי אומר לקרוא בשם חשמל להטיליגרף או להטיליפון ויהיה השם חשמל מורכב משתי מלות: חש מל כלומר ממהר לדבר על דרך חש בז (ישע׳ ח) ובדרשת חז״ל עליו עתים חשות ועתים ממללות (חגי׳ טו:). ע״כ. ואעפ״י שאין כל יסוד אמתי ליחם להשמל משמ׳ זו, כי אין ספק בדבר שלא היתה לחשמל משמ׳ electrum, וההרכבה של חשמל אינה אלא דרשה, אעפי״כ, בודאי כדי הוא יל״ג לקבל השמוש שהשתמש בו במלה מן המלים למושג מן המושגים, והצרך עשה שנתקבל השמוש הזה בהדבור ובהספרות ואין מערער ע״ז.

[1]) פרשו קצת הקדמונים שם עם, שם יושבי ארץ חשמון, ויש פרשו במשמ׳ שרים גדולים.— [2]) ר״א בחור, בנמוקיו לשרשי רד״ק, ערך חשמן אומר: א״א היהודים הלועזים קוראים הקרדינלי חשמנים ולא ידעתי מהיכן למדו לומר כן והלא לא נמצאו במצרים קרדינלי. ע״כ. וכבר העיר מ׳ פרלס (M. Perles, Beitr.) כי השם חשמן במשמ׳ קרדינל בא כפעם הראשונה בערוך הקצר כ״י רטיסבון, שהוא עתה במינכן.

הקורה וסבב פני הדבר בחכמתו עם החשמן יר״ה אדון יקר רוח איש תבונה (הקד׳ מגיה ספ׳ הזהר, דפ׳ מנטוכה). שבאו לידיהם עזבוגות חכמי היונים שהביא עמו ביזאריאון החשמן מקוסטנטינה (הלים ליפ״ר מקנדיה, כתב ג׳ לזרח).

חשן, ממנו חֹשֶׁן.

חֹשֶׁן[1], ש״ז, — כעין כסות או תכשיט יכסה את החזה, pectoral ; Brustschild : ואלה הבגדים אשר יעשו חֹשֶׁן[2]) ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ (שמות כח ד). ועשית חֹשֶׁן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן וכו׳ רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו ומלאת בו מלאת אבן וכו׳ ועשית על הַחֹשֶׁן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור ועשית על הַחֹשֶׁן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות הַחֹשֶׁן ונתתה את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעת אל קצות הַחֹשֶׁן ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות הַחֹשֶׁן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד וירכסו את הַחֹשֶׁן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח הַחֹשֶׁן מעל האפוד (שם יה-כח). — והשתמשו המשוררים במלה זו במליצתם: אמריו ספירים, ואותותיו שרים, ומלואת טורים, בחשן סדורים (ר״ב הנגיד, כאכמוּלת). והסהר לבוש חשן ירקרק שאלו מהדר שמש ואוריו (רבכ״ג, כבורב עז). אסירי הזמן טבעו בתוך בוץ ורגלי הטבעו תוך מצולה, אני אדן והצרות קרשים אני אפוד וְחָשְׁנִי כום רעולה (עמנ׳, מחכר׳ ה).

חשק[3]), ממנו חֵשֶׁק, חָשַׁק, ״חוֹשֵׁק, ״חָשׁוּק, ״חֲשׁוּקָה, ״חֲשִׁיקָה, ״חֲשִׁקוּת, ״חַשְׁקָן.

---

[1]) לא נתברר מקורו. יש סברים כי נגזר מהשרש חשן a) שמשמש בערב׳ במשמ׳ יפה, אך זה רחוק. ועי׳ הערה לקמן.—[2]) צורת החשן הזה מבוארה היטב בהכתוב בעצמו, ותרגמו ריב״ג בדנה b) בערב׳, והוא כעין כתנת קטנה או שריון.

[3]) בערב׳ עשק c).

a) حسن b) دنّة c) عشق

חֵשֶׁק[1]), ש״ז, ככנ׳ חִשְׁקִי, — נטיה עזה של הנפש לְדָבָר, ומשמש, א) במשמעה בללית של חפץ ורצון, desire ; désir ; Begehren : ככלות שלמה לבנות את בית יי׳ ואת בית המלך ואת כל חֵשֶׁק שלמה אשר חפץ לעשות (מ״א ט א). תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חִשְׁקִי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ד). — ואמר הפיטן: אזכרה מקדם פלאיך לשמך ולזכרך תשק, כך גילה שלמה מחמד חפצי חשק (כנת כין יוה״כ וסוכות, אזכרה). דקדוק הלכות שבת הזהר ממצוא ולדבר חפצי חשקך (אזהר׳ ר״י ברללוני, אתוה דעי). — ותשוקה חזקה לדבר: אם הנדוד חלקי, מכל עמל נפשי, אשמח בחבלי כי, צריי בתירושי, לא אשבהה חשקי, לעד ולא אשי (ראב״ע, אם הנדוד). על דרך מליצת השיר המפורסמת שתקר׳ שם ההשגה המגעת עם חזוק חשק השם יתעלה נשיקה (מו״נ ג נא). עת בל אנוש ישים בתבל חשקו, אשים באל חשקי ואשמר חקו (ר״י חריזי, תחכמוני ט). נתן (האלהים) בלבי חשק העולם לרדוף אחרי ימים והבלם (רמב״ן, מסתגאב לר״ה, מרחב). — ומ״ל: החשקים מחשבים, וכלי הנשקים שקים, הפנינים צנינים, והשושנים קמשונים (כתי״ע ד), ובהעמיקו העלה עמו את חשק שלמה וכל החשקים הנאים (אגר׳ התכו׳ לר״י לטיף). — ב) ״בפרט בענין נטית אהבה בין זכר לנקבה, Liebe; amour ; love : נגיעה (באמה) מביאה לידי חימום וחימום לידי יצר החשק (כלה רבתי ב), החשק יעור עיני חכמים (ראב״ע, פתגמ׳ ומכתאים נא). חדה עם יעלת חשק יפת מראה יפת קומה, ואולם שור ואל תגע במו תשור פני כימה (הוא, קרא ביר זה). לא אדע מה הוא החשק אבל אדע כי הוא שגעון אלהי (מוסרי הפלוסופ׳ ב ב). החשק כח בראו הבורא למען יהיה כל חי יכול לדחות הכח ההוא כי היא דוחקת אותו על תאותו להוליד (שם א). והיה אפלטון אומר לא יתכן למנוע חשק הנפשות כחשק הגויות בגויות (שם א יע). בני אל תמכור אשתך ביפי אישת זולתך כי החשק מתעה השכל וככר התעה מי שהיה חכם ממך (מכח׳ הפניני׳ לרבב״ג 58). שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא כחושק עם חשוקתו (מלמד התלמיד,

---

[1]) בערב׳ עִשְׁק a).

a) عِشق

חיי ברה). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל (כד הקמח לר׳ בחיי, אהבה). אם לא תרחמני אחי יורד לשאול בציר חשק ואספה (ר״י חריזי, תחכמוני מח). ואש חשקה תפלח הלבבות כלפיד יעבור בין הבתרים (שם מט). עלמה וחשק עם ימי נער המה דמות הותם בתוך חותם (תרוז׳ מבותפ׳, הול׳ גרודי ג, הקדם ג ג). נפשי! בים חשק כבר צללנו, ותחזי כי העלינו חרס, גם כי חפצים העלות פללנו (מתק שפת׳ לרע״פ 24).—ובמדרגת מחלה: והחשק מן החליים המתילדים במוח והוא תגבורת חשיקה עם מחשבה ותאוה וכו׳ ולכן החשק הוא שם למה שיהיה יותר מן האהבה וכמו שהגיצוח הפלגת הזריזות כן החשק הפלגת האהבה (מ׳ אלדבי, ש״א ה). — ובדבור ההמוני במשמ׳ קצת יותר חלשה, חפץ ותשוקה: כי לא היה לי חשק לשתות ואם הייתי יושב ולא שותה היה הבעל הבית מהרעם עלי (כותן לדיק, מכת׳ ו).

א. **חָשַׁק**[1], פ״י, עת׳ יַחְשֹׁק, — היה לו חֵשֶׁק, חָשַׁק לעשות דבר, חפץ ורצה, Lust haben; désirer to desire: ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה וכו׳ ואת חשק שלמה אשר חָשַׁק לבנות בירושלם (מ״א ט יט). — ובפרט חָשַׁק בפלוני, היה לו חשק במשמ׳ אהבה בין זו״נ: שכם בני חָשְׁקָה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה (ברא׳ לד ח). וראית בשביה אשת יפת תאר וְחָשַׁקְתָּ בה ולקחת לך לאשה (דבר׳ כא יא). — וגם במשמ׳ נטיה בכלל: לא מרבכם מכל העמים חָשַׁק יי׳ בכם ויבחר בכם (דבר׳ ז ז). כי בי חָשַׁק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (תהל׳ צא יד).— וחָשַׁק את פלוני מן דבר, חשק בו והצילו מהדבר: ואתה חָשַׁקְתָּ[2]) נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (ישע׳ לח יז). —ובתו״מ: אמר לו (בן עזאי לר״א) מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (תוספתא יבמ׳ ח ד). נתגרשה תלך ותידבק בערביים שחשקה נפשה בהם (ירוש׳ סוף גדר׳). אמר להם הקב״ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני (חול׳ פט.). — ואמר הפיטן: טנא בכורים למאה

חננתו, לקרבן ניחוח חשקתו, יחדו בכל לבם רצו, לעשות רצונך רצו (סלית׳ ד׳ עבי״ת, איתן). ודברו (המלאכים) לפני צור ואמרו לו, מה אנוש כי תגדלו, ומה תחשבהו למקומנו להעלו, קנין שעשועים להנחילו, והשיבם אל הניחו לו, מאז חשקתיו להגדילו, קנין שעשועים לנחלו (יוצ׳ א שבוע׳, אלה). הגה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (רה״ג, מוסר השכל).—ופעול: בשורי עצבך אדאג ואגיל בדעתי אחריתך כי חשוקה (ר״ש הנגיד, נדיבותך). כאין נשאו מרוב חלקיו, בהלותו פני רעיו חשוקיו, וראו בחצי יום דמותו, ועל כן יאמרו קו אחרי קו (רשב״ג, כתין נבאו). אהבתיו בעודי באמת ובתם לבב והיה גמולי שוא ושקר תמורתי, ולאל מיודעי חשוקי אשר ארחו ורחק בעת רחקם משושי ושמחתי (הוא, ידידי). למבין נסתרים, שתי עיני ארים, למלט נותרים, המודים וחשוקים (ראב״ע, נדוד הסיר). בקשת החכמה הוא חשוק מאד ואעפ״י שהוא רחוק להשיגו (רלב״ג קהל׳ ח). כי עניינה (של החכמה) הוא חשוק למשתדל בה כ״כ עד שלא יתן שינה לעיניו מרוב העומק והמבוכות הנופלות בה (שם). לפי שהשאלה הזאת (אם העולם הוא קדום) למעלתה היא חשוקה בטבע לכל מעיין (הוא, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). וכל מגדיו (של חדש אב) חשוקים ופירותיו מתוקים (ר״י חריזי, תחכמוני ה). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה (שם לא). ועוד עשיתי בענין התשוקה והתחברה החשוקה (שם נ). לעזיאל בחיר האל פעולות, לשומעיהם חשוקות ואהובות (שם מו). ומהות האמת אצלו חשוקים, ומדבשו יקבינו משיקים (רס״ע בן יוסף, מטמו׳ נסתר׳ יג).—ואמר הפיטן: תמבו כבוד נוחלי תעודה, שותפו במתן יקרה והמודה, רצויה חשוקה מכל כלי חמדה (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, תמגו). אלה העדות והחקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים (יוצ׳ א׳ שבוע׳, אלה).

— נפע׳, *נֶחְשַׁק, — שחשקו בו: חיי יין ושכר ימתקו ומשניהם מוצא אוצר ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (ב״ס גגי׳ מ יח-יט). פרוש נחשק לביתך שהוא קדש (ברבי כד״ק, הוה). כי הם (החקירות) מטבעם נחשקות ונכספות למעיינים אשר הם הוצאת דבר מתוך דבר (כיבאגו, דרך אמונ׳ ב ב). והמה סבת כל מהותם כחם ופעולתם נוראות בעלילותם ומופלאות בעצמותם מכל המצויים נכספות ונחשקות (בעה״ש לר״א אירירו ז י).

[1]) בערב׳ עַשִׁק a), אהב אהבה עזה. — [2]) יש מגיהים חשׂכת.

a) عَشِقَ

—פע׳, *חִשֵּׁק, — חִשֵּׁק את עצמו בדבר, התאמץ וגרם שיחשק: החכם עיניו בראשו ועיני כסיל בקצה ארץ מסתכל למה שיש לפניו ומשכח סופו חשק עצמך כמצוה לנשאת עושי את המצוה[1]) (כלה רבתי ז).

— פֻּע׳, *חֻשַּׁק, מְחֻשָּׁק, — שהשקו בו: שנתפס בפי ראשונים על האמונה הנפלאה המחושקה בכל העולמות (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XI, 214).

—התפע׳ *הִתְחַשֵּׁק, — כמו חֻשַּׁק: צורת האשה בחשוקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (מבֹל הקדמוני כ).

ב. **חשק**[2]), ממנו חִשֻּׁק, חֵשֶׁק, ב.הֻשַּׁק.

חָשׁוּק, ש״ז, מ״ר חֲשׁוּקִים, — א) קשוט דבר בפרט בקביעת כסף או זהב בתוכו, Verzierung; orne-mentation: ווי העמדים וחֲשֻׁקֵיהֶם[3]) כסף (שמות כז י). וויהם (של העמודים) כסף וצפוי ראשיהם וחֲשֻׁקֵיהֶם כסף (שם לח יט). ואת עמודיו (של האהל עשה) חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וחֲשֻׁקֵיהֶם זהב (שם לו לח).— ב) *כעין טבעת פחות או יותר גדולה יעשו סביב גוף של כלי וכדומה להדקו יחד[4]), Reifen; cercle; hoop: חשוק של כסף או זהב סביב ראשה (מחז׳ ויטרי לג). בלי של עץ החשוק בחשוקי ברזל (ר״א בן ירחי, המנהיג, פסח ט). ויכה את בורז ביד הזקה ובהפין גדול וככעם והמה רבה בענין שחשוקי האוכף של בורז נשברו ובכן נפל לארץ והסוס הלך בשדה (מלך ארטוש, הו״ט, ברליגר 1885). נשאל אם מותר בשבת לפתוח אותו (חבית של דגים) ע״י הסרת החשוקים לאכול הדגים או אסור (תמדה״י ה יד). שופר שנגלדו דק ועשו לו חשוקים של ברזל (הלכ׳ קטנ׳, הו״ת עו).

חִשּׁוּק[5]), ש״ז, מ״ר חִשֻּׁקִים, — אחד מהלקי האופן, העגול העליון החיצון של האופן, Radkranz; circonférence d'une roue; rim of a wheel: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחִשֻּׁקֵיהֶם[1]) וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לג).

— [1]) הנוסחה כנראה קצת משובשת.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, וגזרים המלים הרשומות כאן מהשרש א.חשק, במשמ׳ חבור, ועי׳ הערה לקמן.

[3]) תרגמו השבעים והולג׳ במשמ׳ קשוט, וכן ריב״ג: אלזח׳רפה ואלתזיין, ובתרג׳ העברי של ר״י א״ת: עניני הזיון, והיא המלה הערב׳ במשמ׳ קשוט. אך רד״ק פרש: ענין הדוק וחבור כי היו לעמודים חוטי כסף מדובקים ומקושרים בהם סביב כמו שעושים בחביות העץ להדק אותם. — [4]) עפ״י פרוש רד״ק שלמעלה.

[5]) עי׳ הערה לקמן.

— [1]) לא נתברר משמע׳ שתי המלים האלה חשקים וחשרים בדיוק. לפי תרגום השבעים נראה כי בנוסחה שלהם היתה רק אחת משתי המלים האלה, לא ידוע איזו מהן, ומלה זו תרגמוה בפרגמטיה, בכונ׳ מלאכה. בהולגתה יש שתי המלים, והן מתורגמות הראשנה canthi, ר״ל העגול העליון החיצון, והשניה modioli, ר״ל הנקבות שבה סובב הקטב, ואם נניח שהיה גם בנוסחה של הולגתה המלה הראשנה חשקים והשניה חשרים, כמו בהנוסחה המסורה, יש לנו פרוש מהזמן ההוא לכ״א משתי מלים אלו, אך אין לברר אם שמע הירונ׳ פרוש זה ממוריו היהודים או זו סברת הכרם שלו. ת״י תרגם והופיהן וכבושיהן, אפס במשמ׳ אלה שתי המלים הארמיות בעצמן יש לפקפק, ורק דרך השערה פרשון בעלי המלונים. הסורי תרגם חשקיהם וחשריהם: צבתיהן ושופריהן, ר״ל קשוטיהם ויפוייהם. וקצת במשמ׳ זו גם הערבי: שושנהא ונרגשהא, וכעין זה גם ריב״ג, אמר וז״ל: והשקיהם וחשריהם זח׳רפתהא וארהאפהא יריד רוושהא אלרקאק אלמרהפא אלנאתיה והו מג׳אנש לקול אלערב חשרת אלשנאנ אי רקקתהא ולקולהם איצ׳א למא לטפ מנ אלאד׳אנ ומנ קרר ריש אלשהאם חשר בפתח אלחא ואשכאנ אלשינ, ע״כ, ובעבר׳: וחשקיהם וחשריהם קשוטיהם וחדודיהם ר״ל ראשיהם הדקים המחודדים, והוא דומה למה שיאמרו הערב חשרת אלשנאנ דקותם ולמה שיאמרו כמו״כ להרך מן האזנים ונוצת החין השר בפתח החית ונחות השין (כל זה נשמט בתרגומו של ר״י א״ת). גם ריב״ג פרש איפוא שתי המלים האלה לא במשמ׳ של חלקי האופן, אלא במשמ׳ יפוי וקשוט בכלל. ואעפ״י שהסתיע ריב״ג בזה מלשון הערב׳, דגלים לדבר כי שתי המלים שמשו בלשון התיה באמת במשמ׳ חלקי האופן, כי שתי המלים שלפניהן, ידותם וגביהם, שאין ספק בדבר כי הכונה בהן לשני חלקי האופן, מעידות על חשקיהם וחשריהם כי גם הם שמות לשני חלקי האופן. וכן פרש רש״י, אלא שהוא פרש חשקיהם: הם עגולים סביב שהוא קישורן וחשריהם זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין רייש בלעז, והוא rais בצרפתית. רד״ק אמר: חשקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשריהם ענין קשירה, ע״כ, ולא סיים הדבר בדיוק. ודלב״ג: כי חשקים הם הנקבות שהידות תחובות בהם, וחשרים כמו רש״י, השלבים שבין הנקבות והעגול החיצוני, וכן ד״י אברבנאל. העולה מכל זה הוא, כי מהתרגומים הקדמונ׳ רק הירונ׳ פרש את שתי המלים האלה במשמ׳ חלקי האופן, ויחס לחשק משמ׳ העגול החיצון ולחשר משמ׳ הנקבות שבו תחובות הידות, ומהמפרשים פרש כך רש״י, וגם הוא יחס לחשק משמ׳ העגול החיצוני אלא שלחשר יחס משמ׳ האצבעות שבין העגול החיצוני ובין המרכז, ורלב״ג ור״י אברבנאל שיחסו לחשק משמ׳ המרכז יחסו גם הם לחשר משמ׳ האצבעות. וככן, כמשמ׳ השם

ב. חָשַׁק, פ"י, — קל לא נמצא במקרא.

— פִּע', חִשֵּׁק, — חִשֵּׁק את העמוד וכדומה, עשה לו חִשֻּׁקִים בכסף או בזהב: עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וְחִשַּׁק אתם (שמות לח כח).

— קל, *חָשַׁק דבר בדבר, כמו הדביק, חָשַׁק השפתים זו בזו, הדביק אותם זו בזו: ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז כט.).

— פִּע', *חִשֵּׁק, מְחֻשָּׁק, — שחִשְּׁקוּהו וקשטוהו: רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ע"ז כד:). — ואמר המשורר: אכול גזה משחקת, כמו ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת, ותתהפך כמו חולה בירקון ודלקת, כאלו היא גליל בכסף ובזהב מחושקת (רשב"ג, חידה על התפוח, האסיף תרנ"ד). אשא לבבי לכף אביט בעיני תהום בזהב צדקה אשו רנה מחושקת (ערוג' הבשם לג).

— נִפְע', "נֶחְשַׁק, — עשו לו חִשֻּׁק, בעין טבעת סביב להדקו: ואם בא להגעיל סכינים המחושקים בכסף אצל הקתא ובראשם מסתמ' סעיקר' בחידושן נחשקו ובבולען כך פולטן ואם אחר תשמישן נחשקו צריך להסירם טרם שמגעיל (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).

"חֲשָׁקָה, ש"נ, — כמו חֵשֶׁק: ונפשי נשקה נפשו בחשקה (פזמונ' תימני, לבי יהודה). שם אל אהלל בחשקה, כידוע בל הזקה (ר"י נאגארה, פזמונ', פו). ונראה שהכל תלוי כפי חוזק חשקת תשובתו ודבקותו בהקב"ה שימחול לו (בנע מוס' לר' אליהו, מה).

"חֲשָׁקוּת, ש"נ, — כמו חֲשָׁקָה: והיה לעשו קצת חשקות[1]) להיות עבד הבורא (קדוש' לוי, דרוש לבנוע'). כי הוא (העסק בבנין) קיום העולם כי א"א להיות בלא זה ועי"כ בהכרח שיהיו ב"א שיהיה להם חשקות לזה (מגיד ביתות עב).

"חֶשְׁקִי, ת"ז, — מטבע החֵשֶׁק: שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי שבבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי (מלמד התלמיד', תרומה). רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית (שם, נשא). ואמנם החשקיי (מחנק הרחם שבא בעקב החשק) הנה ימהר להזיק בנשימה (קאנון ג כא ד ט).

א. חשר[1]), ממנו א.חֲשְׁרָה.

ב. *חשר, ממנו *חָשַׁר, "חֵשֶׁר, "חֹשֶׁר, ב."חַשְׁרָה.

***חָשַׁר**, פ"י, עת' יַחְשֹׁר, — חָשְׁרָה הכברה סים, הזילה המים סתוכה דרך נקביה בענין שאין טפה נוגעת בחברתה: והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן (את המים) במפי הנוד וכו' והושרים אותו כמין כברה ואין טיפה נוגעת בחברתה (מד"ר בראש' יג). — ואמר הפיטן: טל דוק למו חֲשׁוֹר, עד קין לחיבת שור (ר"א קליר, תפי' טל, אליס). חוף ימים בציינו, סראית טללי נצנו, טל חֲשׁוֹר לרבין צאנו, ובטל על עשב רצונו (שם). אשר בהפצו חשרת מים חשר, ומעדנות כימה קשר (תוכח' חייס, כספ' בתי הידות). — ופעול "חָשׁוּר, חֲשׁוּרָה: המלתה שיקי רשף למנה, ונלאתה כלכלם נטיעת נעמנה, זו קצותם ענתה מאמנה, חשורת טל תהי עדות ה' נאמנה (פתיח' תרי"ג מלות לרסע"ג, קמע"ג). — ובהשאלה, "חָשַׁר ברכות וכדומה: במזל שור ברכות יחשור, ורב תבואות בבח שור (יוצ' במע"ל, אל חי). ללמדנו היטב חמוצנו לאשור, ברכות יחשור ומרודנו יעשור (סליח' ב' עי"ת, בנת הכסא).

— פִּע', *חִשֵּׁר, — כמו קל בנחין הפעולה: שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין סי מטר וכו' ומנוקבות הן (העננים) ככברה ובאות ומחשרות[2]) סים על גבי קרקע (תענ' ט:). — ואמר הפיטן: ארץ רעשה וגם שמים נטפו לחשרה, גשם נדבות תניף אלהים ליפה וברה (יוצ' ב' בנוע', וכל העם). — ודמעות מהעינים: ובחדש השלישי בקריאת הלל לשורה, השלימו נפשם באהבה קשורה,

---

חשק מסכימים הירונ', שאולי הוא הפרוש שקבל ממוריו היהודים, ורש"י, ובמשמ' השם חִשֻּׁר מסכימים רש"י ורלב"ג ורי"א. ואעפ"י שלא נתברר יסוד אמתי למשמעות אלו להמלים האלה ואין להן דמיון בלשון ערב', שהיא משתמשת להחלקים האלה במלים אחרות, וכמו כן לא באו המלים האלה במשנה במקום שמדובר שם על אופני העגלה, וברור הוא כי בזמן המשנה לא השתמשו המדברים עברית יותר במלים האלה, בכל זאת כדאים הם תרגומו של הירונ' ופרושו של רש"י להמלה חשק ופרושם של רש"י ושל רלב"ג ורי"א להמלה חשר, להחליט משמ' שתי המלים האלה והשמוש בהן.

[1]) ואולי זה מ"ר מן חֲשָׁקָה.

---

[1]) בערב' חת'ר a), בשם' של עובי וצפיפות יחד, למשל בשנעשה החלב חמץ.

[2]) כך בנוסח' הדפוס', ובקצת כ"י ומנשרות.

a) حثر

אהיטה עליהם בבכי יליל לחשרה, כּלולי כתר על ראשם לעטרה (קינ׳ נת״ב, מי יתן). — ובהשאלה, חַשֵׁר לחם וברוסה: ענגים סבוכים כעל כנפי נשרים, רגשי שנאנים חזו מאושרים, שבע מחיצות סוככות ולחם מחשרים (ר״א קליר, יוצ׳ ב׳ סכות, אליס). ישראל מקוה כושר, טהרה תזרוק ותחשר, טומאה תשליך ותגשר (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, לך ה׳).

— נפע׳, *נֶחְשַׁר: מרד מים בשעלו, כשעלו מדדם ואז בקיו, הילקם בסאמר תליים ונחשרים בארץ, בארץ יפיין עב מפרי גוזלימו ברד, וצינת שלג ישת במימיהם (עבודה, אבפוך בית, J. Elbogen, SGJG 1,156).

— הפע׳, *הֶחְשִׁיר, — עשה שיֶחְשַׁר: טל מתחת ולחם ממעל למו החשרת, יאורים לצמאם מצור הוצאת, כנסתם להר תמר ומצוות וחקים הורית (יוצ׳ אהלון פסח, אורת).

*חֶשֶׁר, ש״ז, — מים שנהשרו ורדך כברה, וכנוי לגשם: גרכות פי רצה והכשר, סרר הגיגי כשי יתשר, עתר פצחי בזלת חשר (יוצ׳ יוה״כ, אמיך).

*חֹשֶׁר, ש״ז, — כמו הֶשֶׁר: הסזרית מאורות רמים, וסנהיגם לילות ויסים, זיקים עושה ורעמים, חשֶׁר טללים וגשמים (ר״א קליר, יוצ׳ א׳ בכוע׳, אתו מגות). זכור דלות ועשר, בצרת וחֹשֶׁר, רופי וגם ישר, בדין הוא יזכר (מוס׳ א׳ ר״ה, זכר תתגת). — ובהשאלה: חֹשֶׁר לחמי (הוא המן) הטעמת, כשבע שמחות הנעמת (מבוא׳ בר׳ קונוי, יוצ׳ ב׳ פסח, אידך).

חִשֻּׁר[1], ש״ז, מ״ר חִשֻּׁרִים, — אחד מחלקי האופן, האצבעות הסחברות הגב עם ההיקף החיצוני, Speiche; rayon; spoke: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הכל מוצק (מ״א ז לג).

א. חַשְׁרָה[2], ש״נ, סמי׳ חַשְׁרַת, — חשרת מים וכרומה, עוכים וצמצומם, Dichtigkeit; densité; -ty: וישת חשך סביכתיו חַשְׁרַת[3]) מים עבי שחקים (ש״ב כב יב).

ב. *חַשְׁרָה, ש״נ, — כמו חֶשֶׁר: חשרת ככרה, תשור לרות נשברה, מים חזו בגבורה, למכיני עתי ברה (ר״א קליר, תפי׳ גשם, יפתח). חדש אשר רכיבים

[1]) עי׳ הערה לערך חִשֻּׁק.
[2]) מן חת׳ר a) בערב׳, עי׳ הערה להשרש. —
[3]) בתהל׳ (יח ב): חשכת.

a) حَتَر

בו מריקים, חשרת סים לסלאות רקים (מוס׳ שבת החדש, הנה זה). חן וחסד יתובר, לחנני על רבר, חשרת סים יעבר, כי הנה הסתו עבר (תפי׳ טל, אבנה). חשרת מים עליהם. העביר כי עברו תורות חלפו חוק (רבב״ג, ארץ כמדה יסד). כן רגע לא אנות, בבשר וכרות, כן תמיד אסוכבה, עד זקנה ועד שיבה, וכגלגל בית רחים, מורדף מחשרת מים, על כן רעי בו הפצתי, עד כה את פי קפצתי, כי מעבודה קָשָׁה, רוחי רפיון לבשה (אגר׳ יל״ג א מז).

א. חשש[1]), מזה א. חֲשַׁשׁ, ב. *חֲשָׁשָׁה.

א. חֲשַׁשׁ, ש״ז, — עשב יבש דק, trock. Gras; herbe sèche; dry grass: לכן כאכל קש לשון אש וחֲשַׁשׁ[2]) להבה ירפה שרשם במק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). תהרו חֲשַׁשׁ תלדו קש (שם לג יא). — ומ״ר *חֲשָׁשִׁים: ואין יתרון לחזק התרנים ואין חמדה לתבולת ישישים, ונחשבו לקוץ תרני ארזים ונהפכו לקנים הברושים, וגטל חול בגבהים כתבן וכרולי אבנים כחששים (ר״י הלוי, התרדוף נערות). — ואמר הפיטן: חשמלי מרכבה, חֲשָׁשִׁם לא כבה, חשים כלי עכבה, הררים ומזיעים (יוצ׳ בתוה״מ סכות, יהולנו).

ב. *חשש, ממנו *חָשַׁשׁ, ב. *חֲשַׁשׁ, א. *חֲשָׁשָׁה.

*חָשַׁשׁ, פ״ע, בינ׳ חוֹשֵׁשׁ, חַשׁ, עתיד יַחְשֹׁשׁ, יָחֹשׁ, צווי חֹשׁ, חֹשׁוּ, — א) חָשַׁשׁ פלוני, ירא ודאג, besorgt sein; être soucieux; to apprehend: הנוער את הקלת הוששים אנו שמא יצאו מן העלה לעלה (מכשיר׳ א ד). המעלה שק מלא פירות ונתנו על גבי הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון לתחתון (שם). אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית וממקום למקום (פסח׳ א ב). ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני (גיט׳ ג ז). הלוקח בהמה מניקה מן הנכרי אינו חושש שמא בנה של אחרת היה וכו׳ אינו חושש שמא בנה של זו בא לו אצל זו (בכור׳ ג ב). בן לוי שנתמנו לו ענבים והיו בהן עוללות אין חוששין שמא של עניים הן (תוספתא פאה ג יד). בן חבר שהיה הולך אצל אבי

[1]) כערב׳ חשׁ a), ועי׳ הערה לקמן.
[2]) כבר דמה ריב״ג מלה זו להמלה השיש b) בערב׳ במשמ׳ עשב יבש.

a) حَسّ b) حَشِيش

אמו עם הארץ אין אבי אמו חושש שמא מאבילו טהרות (בס דמאי ב יא). עושה אתה בה והולך ואי אתה חושש שמא הלבה לה צרעתו (ספרי תזא רעד). זאם אינו מאמינו מניחן (את הכלים) בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגנבו מביאן בצינעה בתוך ביתו (פסח׳ נה:). מפצעין את האגוז במטליה ואין חוששין שמא תקרע (כיל׳ לד.). רב אמר חוששין שמא בן גרושה או בן חלוצה הוא (סוט׳ לח:). וגקה האיש מעון אינו חושש שמא תלתה לה זכיות (מד״ר במד׳ ט).—וחוששני : אמר לו (יצחק לאביו) אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין (מד״ר בראב׳ נו). ועוד יש לי מעות להרצותן אך חוששני פן אהיה לפני רבינו במטרית (ס׳ היכר לר״ת, בהל׳ נה). — והֵשֵׁשׁ לדבר, במשמ׳ זו: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנונים אינה חוששת לולד (נדה ג ג). אם יש לה ווסת הרי זו חוששת לווסתה (תוספתא בס ח ב). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כלום הן סימני טומאה אלא שתים חוששנו למוהר (בס נגע׳ ב ג). טומטום זכר ואנדרגינס זכר תשב לזכר ולנקבה וחוששין לזכר (בלידי היכוב׳ נדה ג).—וחֵשֵׁשׁ משום דבר : הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (כלא׳ א ט). שמין עגל עם אמו וסיח עם אמו ומפריז על שדהו ואינו חושש משום רבית (ב״מ ה ה). ירד להוך שדה חברו וליקט ותרם שלא ברשות אם חושש משום גזל אין תרומתו תרומה ואם אינו חושש משום גזל תרומתו תרומה כיצד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל ואם לאו הרי זה חושש משום גזל ואם היה בעל הבית מלקט ומוסיף עליהן בין כך ובין כך אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). רשאי שיאמר לו תן לי מיד בפחות ואין חוששין משום ריבית (בס שקל׳ ב יב). ראת בתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת משום זוב דברי ר׳ מאיר וחב״א אינה חוששת משום זוב (בס נדה נ ג). הנותן לשבינתו פת לאפות בו תבשיל לעשות לו אינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשרות (ירוש׳ דמאי ג כג ד). הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים (חול׳ נא.).

--- והֵשֵׁשׁ לדבר משום דבר : ופוצעין אגוזים של תרומה בידים מאובות ולא חוששו להן משום טומאה (תוספתא פרה יא ו). הנותן לשכנתו עיסה לאפות וקדירה לבשל אינו חושש לשאור ותבלין שבה לא משום שביעית ולא משום מעשר ואם אמר לה עשי לי משליכי הושש לשאור ותבלין שבה משום שביעיה ומשום מעשר (חול׳ ו.). — והֵשֵׁשׁ עַל דבר משום דבר : אומר הוא אדם לפועל הילך דינר זה אכול בו הילך דינר זה שתה בו ואינו הושש על שכרו לא משום שביעית ולא משום מעשרות ולא משום יין נסך (ירוש׳ דמאי ו כה ד).—ודבור רגיל, עושה דבר ואינו הֵשֵׁשׁ, ר״ל אין לו לדאג משום דבר : מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם (שבת כב ד), ר״ל אין לו לדאג שמא בא עי״ז לידי חלול שבה. ונותנה (את הסלע החסרה) למעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה (ב״מ ד ו). ואסור להעלוהו (את הבשר) עם הגבינה על השולהן וכו׳ אבל בשולהן שסודר עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו הושש (חול׳ ח א). שני אבסנאין אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (בס ב). אין פוחתין לעניים בשנת מעשר עני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות בהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). גוי שאמר לו לישראל הן שמן על גבי מכתי ודאי אסור דמאי מוהר נפל על גבי בשרו משפשף ואינו חושש (בס דמאי א יח). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה ואינו חושש (בס שבת ג ה). אין שורפין שתי פרות בגת אחת משנעשת אפר מביא אחרת שורף על גבה ואינו חושש (בס פרה ד ח). תמרים מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר כשער הזול ואינן חוששין (בס ב״מ ד ח). עוסר הוא נוי וחולב בעדר וישראל עוסר על נביו ואינו חושש (ירוש׳ תרומ׳ ח מה ד). מסתכל הוא מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש (בס שבת א נ). היה הולך אצל רבו אצל בתו ועבר בים או בנהר אינו חושש ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש (בס יומ׳ ח מד ד). אם יש ביום בדי למרק ממרק ואינו חושש (בס יבמ׳ ח ט). מערב אדם קב חומטין בבור של תבואה ואינו חושש (שבת

לא.). אמבטיאות של כרכין מטייל בהן ואינו חושש (שם מ.). מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא נכרי ומהפך בו עד שיבא ישראל מבהכ"נ או מבית המדרש ואינו חושש שופתת אשה קדירה ע"ג כירה ובאת נכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבהכ"נ ואינה חוששת (ע"ז לח.). דם שעל גבי ככר גוררו ואוכלו של בין השינים מוצצו ובולעו ואינו חושש (כרית' כא:). כשאדם אוחז המגן אפילו חצים ואבנים נזרקים עליו אינו חושש (תנחומא לך לך יד). כנדה שיש לה טהרה במקוה והכהן עמה בבית ואינו חושש (שם מצורע יח). — וחִיֵּשׁ לפלוני מדבר, ירא ודאג שמא יקרה לו לפלוני הדבר: אמר ר' יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת (שבת יו ז, כב ג). ולמה היו (חיילי נבוכדנצר) רודפים אותם (את ישראל) אלא היו חוששים לנפשם לומר אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב (פסיק' רבתי לא). הֵישֵׁשׁ לדבר, נתן דעתו להדבר, השגיח בהדבר, etw. berücksichtigen; faire attention à; take in consideration: מת בני ואח"כ מת בעלי אינה נאמנת וחוששין לדבריה וחולצת ולא מתייבמת (יבמ' קו ח). עומד על הגורן ומעשר ואינו חושש למי שאכלו שאין אחריות לרמאין (תוספתא דמאי ו יב). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (כיל' נו.). זה יום של גלות שמרחיקים אותו מלכם שאין חוששין עליו שאומרים לא תבוא עלינו רעה (מד"ר במד' י). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה (מס' סופרים כ ד). מפני עוצם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו (יסו"ע לר"י ירחאלי לט:). אפילו האילה ילדה העפרים ועזבה אותם וכו' ולא חששה על ילדיה אעפ"י שהיא רחמנית (רד"ק ירמ' יד ה). — וחִיֵּשׁ לעשות דבר, sich kümmern; se soucier; to trouble about: הישן ביום אינו חושש לחלוין את תפיליו (מס' תפלין א, הוצ' קירכהיים). בעל הבית העושה אותן לעצמו איננו חושש ליפותן כל כך (רש"י פסח' לז.). לפי שעת צרה היא או שרוצה לצמצם סעודתו ואינו חושש להרבות אוכלין (רשב"ם ב"ב קמה:). הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים (ראב"ע שמות ז כ). שבעל החצר לא חשש למחות בו כיון שהוא פחות מטפח (עוהו"מ קנג ה). אבל היכא שהמחזיק ניזוק במו שהוא מזיק יכול לומר לא חששתי למחות כיון שאני מזיקך כמו שאתה מזיקני (בב קנז ע, כבס הרא"ש). כל ימי הקיץ הייתי אומר עדיין יש לי שהות לאכול מהן (מהענבים) ולא הייתי חושש לאכלם (ראב' חכמה, פ' ד"א). — ובמשמ' אכפת לו: וקרא (בן המלך הבת) לכל האנשים והבטיחם הבטחות ורמז להם שאינו חושש אם יאמינו במה שיאמינו (כנע יהוד' ד). כיון שהוא לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו (רד"ק ישע' יד יט). — וגם בנטיות במו חסרים: רוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל רבי לעזר חש למעוט (ירוש' דמאי ב כב ג). להפסד מרובה חשו להפסד מעט לא חשו (שם תרומ' ח מו.). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (שם כלא' כ כז ג). לוים המוזהמין מאימן לא חשו להם משום ריח פסול (שם יבמ' י י ד). שהיה אגרונימוס גדול ודחק עליו להיות מוכר בזול והתירו לו להיות מוכר טבלים והלוקח יחוש לעצמו (שם דמאי ב כב ג). אמר ר"א בר' צדוק פעם אחת נכנס אבא להסב בבית ר"ג והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועליהן פלפלין שחוקות ומשך אבא את ידו אמר לו ר"ג אל תחוש להן מערב יום טוב היו שחוקות (תוספתא יו"ט ב יו). מעתה לא יחושו כהנים על חלתן (ירוש' שבי' ו לו ג). וכלים טעונין טבילה א"ר בא אני אומר שמא היה שם אחד מן הכלים שלא הוזה מעתה נחוש לכולן וכו' (שם, סוף חגי'). לך אמור להם אל תחושו למניינכם (חגי' ג:). בעל שאמר גרשתי את אשתי אינו נאמן וכו' א"ל רבא לרב נתן בר אמי חוש לה (ב"ב קלה.). א"ל (ר"ח לר"ש בן לקיש) לא הלכת לצור מימיך וראית ישראל ונכרי ששפתו שתי קדירות על גבי כירה אחד ולא חשו להם חכמים (ע"ז יא:). אמר לו (הקב"ה למשה) אם אין אתה איש דברים אל תחוש הלא אני בראתי כל פיות שבעולם (מד"ר שמות ג). — וחש לאמר: וחש לומר שמא אותה שקבע מעשרות לקט היא (ירוש' פאה ה יח ד). וחש לומר שמא אותה חולין עושה אותה תרומ' מעשר למקום אחר (שם דמאי ה כד ג). צריך להתנות ולומר אם מאותה שמכניסין לשוק היא מה שעשיתי עשוי וכו' וחש לומר שמא מאותה שמכניסין לבית היא (שם מעשר' ג נ ג). ואפילו נתקלקלה המצודה וחש לומר שמא לא ניצודו מבעוד יום (שם ביצ' ג סב.). ואקרב אליה ולא מצאתי לה

בתולים וחש לומר שמא מצא ואיבד (בס כתוב׳ ד כת ג).
—ב) *חָשַׁשׁ באבר מאברי הגוף, הרגיש באב באבר זה: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו וכו׳ החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ (בכת יד ד). החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת (יומ׳ תו). ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת כפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ט ת). החושש בגרונו לא ירדגו בשמן (תוספתא תרומ׳ ט יב). ולא חולה מסוכן (דוקא פטור מן הסוכה) אלא אף מי שחושש בעיניו וחושש בראשו (בס סוכ׳ ג ג). אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת (מד״ר דבר׳ י). חשש המלך במעיו ולא הניח סם בעולם שלא השקוהו ולא נתרפא (והזהיר, בחקותי). — וְחָשַׁשׁ אֶת אבר פלוני במשמ׳ זו: החושש את ראשו או שעלו בו חטטין סך שמן ולא יסוך יין וחומץ (ירוב׳ מע״ב ג נג:). שכן אשה חוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (בס בכת ת יא:). אמר רשב״ג מעשה שהייתי חושש עיניי בקיסרין וכו׳ (בס סוכ׳ ג גג.). מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו (מד״ר ברא׳ לד). התתומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (בס במות ג). שכל מי שזוכרו (את אחשורוש) חושש את ראשו (בס אבתר א). למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחד לרפאותו כשהזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (בס במד׳ כג). החושש פיו מטילין לתוכו סם ואפילו בשבת (הלכ׳ פסוק׳, יוה״כ). תרגיש בעצמה (האשה בשעת וסתה) מפהקת ומתעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה (רמב״ב איסורי ביאה ת ג).

ב.*חֲשַׁשִׁי[1], חֲשֶׁשִׁי[2], ב״ז, — מה שאדם חֹשֵׁשׁ: ומפני שאנו חוששין נמי עוד חשש אחד כי שמא לאחר פריעת שטר זה המחודש יוציא ראובן אותו שטר הראשון (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 33). ואנו בית דין שראינו שחששנו חשש קבלנו מידו אותו חשטר והוזקקנו לעדותן של עדים (בס 45). ויבואו לומר שאין הכלים צריכין הערב שמש מפני זה החשש גזרו טומאה עליהם (רמב״ס כלים יב ג). לא היו עושין כן אלא מחשש תולעת ב״ג שהיה צריך להביא בידו מזרק מלא דם עד לכבש שהיה בדרום והיו מקצרין לו את הדרך (המאירי יומא ג). אין שולחים מטלטלים או סחורה של יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס אלא שכר שיש בו חשש שמא יחמיץ (בו״ע חו״מ רל י).

א.*חֲשָׁשָׁה, ב״נ, מ״ר חֲשָׁשׁוֹת,—כמו חשש: שאין חששה בה שבעצם נפגמה (והזהיר ויקר׳ יא:). יש לנו לדעת לכמה חששות היא חוששת בתחילת וסתה (בעה״נ לראב״ד, הוסתות). היא חוששת בתחלת הוסתות הימים לשתי חששות כגון שראתה בר״ח ניסן הרי היא חוששת לראש אייר (בס). כל אלו החששות הן בשאין מכירין הקטנה (בו״ת ר״נ גירונדי ה). אם אין שם אחת מכל החששות האלו אעפ״י שטען המלוה כי אין רצונו לקבל מעותיו וכו׳ הלוה יכול לכופו לקבלם תוך הזמן (טור מלוה ולוה עד).—וקצת במשמ׳ חמלה: אמר להם המקום במקומכם לא היה לכם חששה עלי אלא אתם הייתם עובדים לעבודה זרה (מדר׳ תדבא, אפבטיין יו).

ב.*חֲשָׁשָׁה, ב״נ,—כמו א.חֲשַׁשׁ, במשמ׳ חציר יבש: בפות משיתכם בוששות, הרפוני טוחי עששות, כלפיד אש בחששות (יוצ׳ ג׳ פסח, אפיק).

*חֲשִׁיכָה, ב״נ,—בה״פ מן חָשַׁךְ, ובמשמ׳ חסר בכתיב, בלי וו או בלי יוד: ויישמר (הסופר שיכתוב המקרא) בכל טעם ובמגידה ובסמיכה, ובפתוחים ובקמוצים ובמלאה ובחשיכה (ר״ש הנגיד, עבה אחי).

חָשִׁיף, ב״ז, מ״ר חֲשִׁיפִים, כמו׳ חֲשִׂיפֵי, חֲשִׂפִי—עי׳ חָשִׂף.

*חֲשִׁיפָה, ב״נ,—בה״פ מן חָשַׂף: הקב״ה דרכו בקדושה דיבורו בקדושה ויישובו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה (ירוב׳ ברכ׳ ט יג.). — ואמר הפיטן: שריגי הלבינו והשליכוני בחשיפה, שום שמוני לשמה וקצפה (אוצ׳ השתר, יוס ו, אני הכרם).—ומ״ר: הוא החזיק בכנף החשיפות במעיל המעילה ואחז בערפי לבלעני הגם (אגר׳ אילת אהב׳ לר״ב אולוידו).

חשך, ממנו חָשַׁךְ, חָשָׁךְ, חֹשֶׁךְ, חֲשֵׁכָה.

חָשַׂךְ, פ״י, עת׳ אחשׂך, אחשׂךְ, תחשׂך, תחשׂכי,— חָשַׂךְ דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו, zurückhalten, versagen; refuser, épargner; withhold, spare : איננו גדול בבית הזה ממני ולא

[1]) כך ספרדים ואשכנזים.—[2]) כך מנקד באגר׳ חשן משפט לדון אשטרוק מלוניל.

חָשַׂךְ מפני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (ברא׳ לט ט). כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשׂכת את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). תעבוני רחקו ממני ומפני לא חשכו רק (איוב ל י). — וחשך את פלוני מדבר, מנע אותו ולא הניחו לעשות הדבר: גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי (ברא׳ כ ו). ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה (ש״א כה לט), לאמר מנע אותי מעשות רעה. הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא (מ״ב ה כ). — והחשך את פלוני מדבר, במשמ׳ עצר שלא יקרה לו הדבר: יחשך נפשו מני שחת (איוב לג יח). יפלס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם (תהל׳ עח נ). גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב (שם יט יד).—ובהחלט, חשך אותו, מנע אותו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חשך יואב את העם (ש״ב יח יז). כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויי׳ לא רצם (ירמ׳ יד י). חושך שבטו שונא בנו (משלי יג כד). חושך אמריו יודע דעת (שם יז כז). ברב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל (שם י יט). גם אני לא אחשך פי אדברה בצר רוחי (איוב ז יא).— וקצת במשמ׳ פ״ע: קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (ישע׳ נח א). הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין (משלי כד יא-יב). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע׳ נד ב).—ומצוי בתו״מ ובספה״א: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת וכו׳ ומחולל על המעות וחושך גרוגרת אחת רשב״ג אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית ר׳ יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין (דמאי ז ג). החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). חשוך שעה אחת עד שתגיע שעת הסעודה (סדא״ר ב). אמנם כי חשכני האלהים מפי האריות ויחסום את פיהם ממני (יוסיפון ג). ואל נא תחשוך עצמך ועצתך מאת העם הזה (שם).—ואמר הפיטן: טללים בצל מחרב מצוא נפישה, יחד לחשכם מורם ורוח קשה, כל נגע וכל מכה אנושה, להסיר מאום משולשה (מגה כ״ר קלוני׳, יוצ׳ אחרון פסח, אלולים). עברים באברתך סכת, עורים בעברתך חשכת (יוצ׳ כ׳ פסח, אסידים). — ופעול, *חָשׂוּךְ דבר, שאין לו דבר זה: לטמא בגדים במגע וחשוכי בגדים במגע (כלים א ג). ומת שמעון ונשארו בניו בחזקת חשוכי ממון ויצאו הרבה שטרות על שמעון (טור מל״ח׳ בטר׳ סה כ, בשם הרא״ש).—וחשוך בנים, שאין לו ילדים: כי רבה רעת החשוך בנים (פלא יועץ, פריה). — נפע׳, *נחשך, — שחשכו אותו: הדברים בצאתם מעם מסוכסך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יוצ׳ בכה״ג, אאמיר).

חָשָׂךְ[1], ב״ז — הפסק: רדה באף גוים מרדף בלי חשך [2] (ישע׳ יד ו). — ואמר המשורר: חלפה עת הפלאות ימי עולם עברו, נפלאות לא יעשו השמים סוגרו, הארץ עומדת ממקומה לא תמיש, מורדף בלי חשך ילך לו השמש (יל״ג, ובמחת כתגן).

חָשִׂף[3], חשיף, ב״ז, מ״ר חשפים, חשפי, — הַשֵּׂף עזים, עדר של עזים, Herd ; troupeau ; flock ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני ישראל נגדם כשני חשפי עזים וארם מלאו את הארץ (מ״א כ כו-כז). — ואמר המשורר: ויהיו מהנה הנגידים והנדיבים לנגדם כשני חשיפי עזים (ר״י הריזי, תחכמוני יב). ולא יהיו עוד בני האדם משפחות משפחות לבד כי אם בעדרים ובחשיפים כבהמת הארץ (יל״ג, פרק׳ מקוטע׳ ממגי׳ אלכסנדר).

חָשַׂף[4], ממנו חשף, *חשיפה, **חשפה.

חָשַׂף, פ״י, מקו׳ חשף, לחשף, עת׳ יחשף, ויחשף, צווי חשף, חשפי, — א) חשף הכסות ובדומה, הרימה

---

[1]) משק׳ דבר, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמונים ראו בזה עבר, אך לפי המליצה יותר נכונה דעת קצת החדשים שהוא שם למושג מפשט, כמו דבר. וקצת החדשים אמרו שהוא מקור ונקדוהו חֲשֹׂךְ.

[3]) לא נתברר מקור שם זה ולא משמעתו בדיוק, אך התרגומים הקדמונ׳ והמפרשים הקדמונ׳ מסכימים כי הכונה בחשף עדר קטן של עזים. ת״י: כתרי גזרי, וריב״ג תרגם בערב׳ כקטיען, שהוא השם הערבי לעדר בכלל. אך קצת תמוה שלא באה מלה זו בשום מקום אחר בתנ״ך בענין עדרי צאן.

[4]) הביאו קצת החכמים דמיון לזה את השדש הערבי שחפ a) הנהוג בתימן במשמ׳ הסיר הקלפה.

a) شحف

מעל רכר ונגלה הדבר, wegnehmen ; enlever to take off: וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך (ירמ׳ יג כו). קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי[1]) שבל גלי שק עברי נהרות (ישע׳ מז ב).—ב) חשף העץ, הסיר מעליו הקלפה, abrinden ; écorcer decorticate: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יוא׳ א ז).—וחשף היער וכדומה, ההריב האילנות: קול יי׳ יחולל אילות ויחשף יערות (תהל׳ כט ט).—וחשף את הגוף, גלה אותו, entblössen; dénuder; denude: חשף יי׳ את זרוע קדשו לעיני כל הגוים (ישע׳ נב י). — ואמר הפיטן: יצאת לישע עמך, טבחה לשית בקמיך, תשפת ימין תעצומיך, זרות כמוץ לוהמיך (יוצ׳ אחרון פסח, למען). כהשפך אדיר זרועך, נבהלו נחפזו מרעיך, שבטים נהלת במרעך, מה יקרו רעיך (יוצ׳ שבת אחר שבוע׳, אור יבהל). ירום ונשא וגבה נכוה, ישכיל ויוכיח וגוים רבים יזה, חשוף זרועך קרוא כזה, קול דודי הוא זה (יוצ׳ א׳ פסח, ברח דודי).—ופעול: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי [2]) שת (ישע׳ כ ד). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך חשופה (יחזק׳ ד ז). —ואמר המשורר: אבל כי משכו קשת לתומן והרגו איש והן זכות והפות, אשר לא שאלו לקרב הרבות ודין בזרועות החשופות (ר״י הלוי, יפי קול). אנחנו יד יקר גניף תנופה והרבנו לאויכנו שלופה, ועת יתחבאו בעלי גבורה זרוענו להלחם חשופה (ר״י חריזי, תחכמוני מ). ראו חרב שלופה, בגזרת כסף צרופה, ובצניף היופי צנופה, פעם מסתתרת ופעם חשופה (שם לג).— *וחשף שן, גלה שניו בעת הצחוק: ואם תחשוף לנער שן בתאוה [3]), מצחק יחשוף לך שת וערוה (רה״ג, מוסר השכל). צריך שיכבד אדם עצמו מעט במלבושיו ובדיבורו שלא יקל עם הבריות ולא יחשוף השן תמיד (ספ׳ חרדים עא), ר״ל לא יצחק.— ג) חשף מים, שאב: ולא ימצא במכתתו (של הנבל) חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא (ישע׳ ל יד).

בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב יו).—והשתמשו במשמ׳ זו בסהמ״א: בלי שנתנו בו יין נסך ואין מכניסו לקיום כגון כלי שחושף בו או המשפך וכיוצא בה משפשפו במים ודיו (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ יא יז).—ובהשאלה, חשף את פלוני, גלה אותו לעיני כל, הניחו ערום, בלי עזרה: כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ׳ מט י).—ואמר הפיטן: מאד אתחל ואתחלחל ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון כשבולת שטפני (סליח׳ י״ז תמוז, בעה). — *וחשף סוד וכדומה: יש אוהב נהפך לשנא ואת ריב חרפתך יחשוף (ב״ס גני׳ ו ט). ולא תחשף לשונא מה בלבך, ושנאתו סתור אם לא תהי בך (רה״ג, מוסר השכל). אל תאמין נא בפקדון ומקחה איש רכיל אשר לאחרים סוד יהי חושף (ר״ש הנגיד, בן משלי 24). אשר הגיב אסף, ואת סודו חשף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים (דונש על מנחם, לדורש התכמ׳). ותשפו מליך, לכל איש סכליך, וצחקו עליך, צעירים וכבירים (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש). שקטה תמר מלזעוק ומחשוף הדבר (שם, ערך נגס). — ואמר הפיטן: ואות (הוא הטל) לחשוף התומים, ורמז לצחצח כתמים (ר״א קליר, תפי׳ טל, אלים). יחידת ילד השיב בהתרת טל, סדר ותשף לכל כח גבורות טל, רמז כי שכונים יקיצו בטל (שם, תחת אילת).— ופעול: אהוס בנגד דודי ואוכיחו בשובו אהבה מסתרת ותוכחת חשופה (ר״ש הנגיד, לכל זמן). לבעלי אסופות, חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות, דקדוקיה ספות (קרוב׳ לפורים, הלורה). השחורות צחורות, החשופות אטורות, הפרוטות אצורות (יוצ׳ פרה, אין לבותח).— ולווי: ומשא שא והשלך לך שאולה, וליעוש עוש והשבת בית אלילו, בשקוץ קוץ ומעוז עוז וסתרי, וחשוף סוף ודורשיו שוא יקראו לו (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק ע).—ובמשמ׳ הראה: חשוף שירתך לפני חכמים ולא לפני סכלים יתמסוה, ואם תשליך אבן יקרה לרגלי הכלבים ירמסוה (ר״י חריזי, תחכמוני ג).— וחשוף לרוח וכדומה, שהרוח יוכל להגיע אליו, שאין מחצה בינו ובין הרוח: ראוי למי שיבחר המשכנים שירע עפר הארץ ועגינה וכו׳ ואם תהיה (הדירה) חשופה לרוחות או שקועה בארץ (קאנון א ב ב יא). —נפע׳, נחשף,— שחשפו אותו: פרשתי עונש לאוין שבעה מבוארים ונחשפים (אזהר׳ לר״י ברצלוני׳

[1]) כמו אספי, אלא שבמלה זו כבר נשתנה החירק לסגול, אולם מפני החית. — [2]) לפי דעת קצת זה שם בצורה ארמית, ולפי דעת קצת החדשים זו צורה של הקטנה. אבל, רגלים לדבר, כי הכונה האמתית היתה חשופי בפא צרויה. — [3]) בקצת נוסח׳ באהבה (מהד׳ וירטה׳).

לספרה). קודם שיקשר הזרע וקודם שתחשף במכסיה היבש (דוגב על רבע"ג 62). ולא אוית להחביר ספר תשובות במחברת פשו ולא נודע שגגתך ולא נחשף סכלך (תלמידי מנח׳ על דונב, ערך הגן). אלהים אלי אתה, נגדך עלומי נחשפו, נפשי ועצמותי מפחדך שוספו (רבב"ג, רשות לנשמת, הלהים). כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב"ע, תרביב ג טו). וכל נעימה בשלשה תנאים סודה יחשף, כמצאה נדיב או חכם או נכבד אשר אליה כוסף (ר"י חריזי, תחכמוני ה). והגיונו יגלה את קלונו וערותו בשירו נחשפת, ואביו הוא משועבד לנבלות ואמו לחרפות נחרפת (בס יח). — ואמר הפיטן: זרוע עוז נחשפת, חושה בי קראתיך בנפש לך נכספת (סמא"ל, סליח׳ לגו"ג, רתמיך).

— הפע׳, *הֶחְשִׂיף, — כמו קל: עז וישועה לי תוסיף, סכוך נשק זרוע להחשיף (יול׳ ב׳ סכות, תבורת בי).

*חֲשָׂפָה, ב"נ, — שה"פ, והמקום שנחשף כעץ: כי נותרתי ביונה קצוצה אגפות, ובשריג המלבין אשר נחשף חשפות, ואלוה מעוזים שלום לך ישפות (הגר׳ מנח׳ לתכדאי).

*חֲשַׂפְנִיאֵל, ב"ז, — מלאך הממונה על ערבוב הדעת: הממונה לערבב השכל ולהפוך לבות בני האדם נקרא שמו חשפניאל (כרית מנוח׳ ו).

חַת[1], כנו׳ חִתּוֹ, חִתְּכֶם, — א) ב"ז, מורא ופחד מפני דבר, Furcht; frayeur; terror: ומוראכם וחִתְּכֶם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (בראשי׳ ט ב). — בלי חַת, בלי פחד: אין על עפר משלו העשו לבלי חַת[2]) (איוב מא כה). — ב) ת"י לנק׳ חַתָּה, מ"ר חַתִּים, בלי אמץ לב ורוח, mutlos; découragé, confounded: קשת[3]) גברים חַתִּים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). מדוע ראיתי המה חַתִּים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו (ירמ׳ מו ה).

א. חתה, ממנו חָתָה, ב*חִתּוּי, *חִתְּיָה, מַחְתָּה.

א. חָתָה, פ"י, עת׳ יַחְתֶּה, לַחְתּוֹת, — חתה גחלים וכדומה, גרפם ממקום למקום בידו או בכלי: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לַחְתּוֹת אש מיקוד (ישע׳ ל יד). היתחה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו כז). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חֹתֶה על ראשו (בס כה כא-כב). — ומצוי בתו"מ: נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וחותה מן המעוכלות הפנימות (יומ׳ ד ג). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה וירד ועירן לתוך של זהב (תמיד ה ה). שיצאה (האשה) ומצאת את חברתה חותה גחלים תחת קדרה של תרומה (טהר׳ ז ט). (המוציא חרס) כדי לחתות בו את האור (שבת ח ז). בלבה של ספרין ושל רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחין שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא כתחילה חותה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים (תוספתא כל׳ ב"מ ג יא). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת (ירוש׳ שבת ג ה). חתה והקטיר ונשפך הדם (בס יומ׳ ד מא ג). — ומחתה בגחלים: גזירה שמא יחתה בגחלים (שבת לד:). — ואמר המשורר: פגשתם נעמו נחל שתיתם, דרשתם זעמו גחל חֲתִיתֶם (ר"י הלוי, אמר לגלא בחק).

ב. *חתה, ממנו ב.*חָתָה א.*חִתּוּי.

ב. *חָתָה, — קל לא נהוג.

— פִּע׳, *חִתָּה, לווי חַתֵּה, — כמו חתך: ממקום שזב (הדם) התהו[1]) (חול׳ כז.).

ג. *חָתָה, פ"ע, עת׳ יַחְתֶּה, — כמו *חות: נפשו של אדם חותה לשתות בשל זהב (מד"ר אכת׳, והנקות). שדבר האסור נפשו של אדם חותה ממנו (מכ"ס תרומ׳ י).

חִתָּה[2]), ב"נ, — כמו חַת: ויסעו ויהי חִתַּת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראשי׳ לה ה).

א. *חִתּוּי, ב"ז, — שה"פ מן חִתָּה מן ב.חָתָה, במשמ׳ חתך: זב על ידי חתוי בעינן (חול׳ כז.).

ב. *חִתּוּי, ב"ז, — שה"פ מן א.חָתָה: שהרי צימוקה רע לה (להקדרה) ואין שם חתוי (והזהיר במות טז:). הנה חיתוי הלזה (של החותה גחלים בבגדיו) הנה הוא בין בגד לעור הבשר (ר"מ אלשיך, משלי ו כז).

---

[1]) עי׳ שרש חתת. — [2]) אין מליצה זו מתיישבת בדרך טבעי בכתוב, ויש מגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) י"ס כי מלה זו משובשה.

[1]) דרוש שדרשו החכמים את המלה וזבחת, כדי לסמוך ע"ז שהשחיטה היא בצואר.
[2]) מן חתת, עי"ש.

*חִתּוּךְ, ש״ז, —שה״פ מן חִתֵּךְ: שלא היה חסר אלא היתוך הראש (ירוש׳ כלא׳ ט יג:). קריעה בבגדים וחיתוך בעורות קריעה בבגדים באמצע וחיתוך בעורות מן הצד (מס כלת ז י ג). אבל כשגותן סימן בחיתוכה הוי סימן (טוח״מ הלכה רסו טו).—ואמר הפיטן: על זאת בשק עוברים עברים אבל בוטחים כי ישמחו אהרי חתוך בתריך (ר״ה קליר, קינ׳, ניון ידידות).— וחִתּוּךְ ידים וכדומה, צורת הידים: ופיו מתוה כחוט השערה וגויתו כעדשה וכו׳ וחתוך ידים ורגלים אין לו (נדה כה.). כגולם שאין לו היתוך אברים (רש״י שבת עז:). — *חִתּוּךְ בגדים, הגזרה והחתוך שעושה החיט לפי הצורה הדרושה: החיתוך של כל מיני בגדים שבעולם (פוק׳ קהלת, שבת תי״ה). וזהו מלבוש העשוי כגולם בלי צורת חיתוך אברים (מהרי״ל, הלכ׳ שמת׳). —*וחִתּוּךְ הלשון, חִתּוּךְ הקול, חִתּוּךְ אותיות, הוצאת הקולות המתהלפות בכלי הדבור: לא דבר עמהם שום אדם בקושי וחתוך לשון [1]) מטוב ועד רע ובזה הלשון לקחו האומר לדבור חיתוך לשון לא יהרין כלב לשונו לא ינענע לשונו בחתוך קול כי אין לכלב חתוך דבור (ספ׳ הגלוי לרי״ק ט). כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לשון בלא מורא (רד״ק ישע׳ מט ב). שהמתים מספרים בקבריהם זה לזה אף כי אין הסיפור בשפה וחיתוך לשון (הליקוטי, ויבר). ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה ולמדנו ב׳ מסכתות זיכנו בוראנו ונשמע את הקול מדבר בפי החסיד גר״ו קול גדול בחתוך האותיות וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים (הקד׳ של אלקוין למגיד מישר׳ של ר״י קארו). שאין לנו אות מיוחדת לחתוך הצֵי שלהם (של הרוסים) על כן שמו בתמורתה הקוף (ר״ד מהתפותיב, למת דוד, ערך קסר). — *ובמחלות, כאב חד באברים: וההתוך יקרה למי שישתלשל מהרתיצה ובמי שיתקבץ בגופו מהזוהמה (קנולי גליגוס, כסכות התליים) —*ובחכמת השעור, חִתּוּךְ שני גופים, הקו שהם נוגעים זה בזה: חתוך משותף (כספ׳ החשבון של ר״ש מוטוט).

חִתּוּל, ש״ז, מ״ר חִתּוּלִים, —מטלית יתתלוה על מכה וכדומה, Binde; bandage: את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רפאות לשום חִתּוּל לחבשה לחזקה (יחזק׳ ל כא). —ואמר הפיטן: צעקתי לצור מכאבי, מתי חתול מכאובי, צפות באבדן מרכבי (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק). זאת העיזה ומצחה לא בישן, לב לה לדעת רק חדת לישן, חתול סם היושם ונגע ידושן, זה כמה שנים ישן נושן (שבת גדאב׳, אחבבה). הלב יכֻון למעלה מעלות שמיר ושית, חתול הלחוליות מדית ידית יקציע מבית (שבת תבוב׳, אבחל). הותגר אבנט שש כולו, הקיפו בשירוש כנחש בעיקולו, הוכן ליישר עקב מפיתולו, הבינו כאומן מראות היתולו (מבול׳ בר׳ קלוני׳, אבותת, Elb. 129). כיון זהורית בקרניו לאזרה, כהדהפה גולגל וגוזר כגזירה, ירימו גם ירעו גזורה, ירוית שעיר היתול מזורי (שם).

*חָתוּל, ש״ז, מ״ר חֲתוּלִים, חֲתוּלוֹת, — חיה ביתית צדה העכברים, Katze; chat; cat: חתול מותר להורגו ואסור לקיימו (ב״ק פ:). שאלו תלמידיו את ר״א מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכ״ו (הור׳ יג.). חתול (עבורו) לחמשים ושנים יום (בכור׳ ח.). מעשה באחד שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא התולות מקורעין לפניו (ירוש׳ פאה ג יז ד). כי יש דברים הרבה מרבים הכל כגון מגדלי קופות והתולות והולדות הסנאין (מד״ר קהל׳, כי יב). בתחלה חתול ועכבר חברים היו פעם אחת הלך העכבר והלשין לחתול להקב״ה אמר לו רבש״ע אני וחתול השתתפנו ואין לנו מה לאכול אמר לו אתה הלשנת את חברך כדי שתאכלנו עתה הוא יאכל אותך ואתה תהיה לו מזונות (א״ב של ב״ס). — ואמר המשורר: הלְבָנֵי פראים תדמו לבאים ואם לחתולים תדמו שחלים (רס״ע אבן דנאן, מלאכ׳ השיר). —וקצת משלים: חתול יודע זקן מי לוחך (משלי שועלים, עורב וכבבה). לא ראיתי חתול ישן שבא אל תוך פיהו עכבר (ראב״ע, קוס עגל). כמאמר משל הקדמוני איך יהיה העכבר פקדון ביד החתול (ר״י אברבנאל, ב״א כט). החתול בראותו הבשר גבוה מאד עד שלא יוכל להגיעו יאמר מסרית הוא (מ׳ אלדבי, ש״א ח). שאמרו המושלים כי החתול כשהזקין נעשה נזיר (חמדה״י ג קיב.). — *גנבת חתול: כי תמצא בו מרמת שועלים, וגנבות חתולים, ועזות כלב, ונבל דוב אורב, וטמאת עורב (ר״י חריזי, תחכמוני מו). — עזב

[1]) לא נמצאו בין המתקאות שלי מקורות יותר קדומים לשמוש זה.

העכבר וגבו כפי החתול: ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע בפי עטי עזבו, כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול זנבו (שם ג). — **אבל מות חתול, נשתטה: השיב המלך (לטומאש) אילו היה האומר איש אחר הייתי חושב כי מות חתול אכל (שבט יהוד׳ ז). — **חתול הבר: וכלי ההולדה של חתול הבר שהוא דומה לכל תמונתו לחתולים הביתיים (בלטי הגבור׳ ג). — **חתול הים: חתולי הים המה שוכנים רק באמריקה הדרומית והולכים ושטים במים לצוד דגים וכו׳ ונמצא ג״כ במדינות אזיא ואפריקה מין אותים הנקרא בלשונם מאקי הדומים מאד לחתול הים אך שאין להם צפרנים (רהב׳ למוד׳ א ו).

א. חֲתוּלָה, — עי׳ חִתֻּלָּה.

ב. **חֲתוּלָה, ש״נ, — כמו חָתוּל: מין חיה קטנה כפלים מן חתולה נאה (ר״י הדסי, האשכול מה). והיתה (האשה) מזקת ונדמית ליהודי כחתולה והכה אותה היהודי (ספ׳ חסידים תתרכו).

****חֲתוּלִירוֹן**, ש״ז, — אחד משרי הגהנום: השר הי״ב נשמירון הוא וכל מחנהו צורת נשים רעות ומזיקות מכל הכתות המזיקות ובעלי חכמה ואת הבקיאים בשמוש השמות אומרים שג״כ שמו חתולירון שפעמים הוא וכל מחנהו נראים כדמות התולים גדולים ושחורים (עמה״מ, קרית ארבע יה).

חָתוּם, ש״ז, מ״ר חֲתוּמִים, — א) ספר מקנה וכדומה מקפל וחתום, versieg. Urkunde; docum. scellé; seal. doc.: לקות את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (ירמ׳ לב יד). ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה (שם ב). — ב) *סוף נוסחה, סיום, Schluss; conclusion: פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום[1] (ברכ׳ יב.). — ג) **מקום חתימה: מי שלוה מחבירו ולא עשה לו שטר אלא כתב בכתב ידו כגון שכתב אני הבא על החתום מודה שאני חייב לפלוני מנה וחתם למטה (טוחו״מ סט א). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון כ״שם למי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון Abonnent; abonné; subscriber, — ועי׳ פעול חתם.

[1]) ובכ״י אחר: חתום ברכות. וכ״ה בריי״ף.

***חִתּוּם**, ש״ז, מ״ר חִתּוּמִים, — שה״פ מן חִתֵּם: ערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (ב״ב י ח). ושאין עליו עדים ויוצא מתחת ידי שליש אחר חיתום שטרות כשר (תוספתא ב״מ א יג). אמר רב קודם חיתום שטרות גובה (הערב) מנכסים משועבדים לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (ב״ב קעו.). — ובמשמ׳ חָתוּם ב׳, סוף וסיום: כל הברכות אחר חיתומיהן אין אומרים ברכ׳ פסוק וכו׳ מהו אחר חיתומיהן שאם היה עומד בשחרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שמכת בכורות שהיתה עתידה היא המכה היותר עקרית שבמכות ולפיכך התרה בהם ראשונה והיא תחלת המחשבה וסוף המעשה וכמו שאמרו הכל הולך אחר החיתום ולכן נעשתה ביד השם (גרור המור, בוא).

***חִתּוּן**, ש״ז, — שה״פ מן חִתֵּן: ביום חתונתו חיתונים היו וביום שמחת לבו זה בנין בית העולמים (פסיק׳ דר״כ, ויהי ביום כלות). וגם חכמי ישראל לא כתבו עליהם שהחיתון הזה היה אסור להם או עבירה בידם (רס״ע אבן דנאן, בהגה ע״ד האנוסים). קצת חכמי גלילו שאלוהו (את אבי הבת) אם נעשה החתון ברצונו והוא השיב להם שלא היה ברצונו מתרצה בו (בו״ת ריב״ש קנג). — ואמר הפיטן: איכה זנחת בזעמך לזלזל ביד זדים זבולך, ולא זכרת חתון חקי חורב אשר חקקת להמוליך (ר״א קליר, קינ׳, איכה אצת). קפין יהודה ואחיו כבאים להתונו, קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשטנו (שבת ב׳ חנוכה, אודך). עלוז בשמחת ארמונך, ולדון ביום התונך, מי יתנך (יוצר ב׳ פסח, אודך). ויעורר אהבת איתנים, וכהון פאר חתונים, היות למעלה מהם נתונים (יוצ׳ ב׳ סכות, כי אקח).

חֲתוּנָּה, ש״נ, מ״ר חֲתוּנּוֹת, — עי׳ חֲתֻנָּה.

חַתְחַת, ש״ז, מ״ר חַתְחַתִּים, — בקע וסדק רחב באדמה, או כמו נקרה קטנה: גם מגבה ייראו וְחַתְחַתִּים[1])

[1]) תרגמו השבעים והירונ׳ במשמ׳ בהלה, וכן נראה דעת מנחם. וריב״ג תרגמו כבקעים ושברים, אמר וז״ל: חתחתים בדרך והי אלאח׳אקיק אי אלשקיק ואלכשור אלתי תציר פי אלארצ׳, ובעבר׳: הוא הבקיעה והסדק או השברים שיתהוו בארץ. ורד״ק: כלומר שברים ומורא. וכן רוב המפרשים האחרנים. והמפרשים החדשים הנכרים פרשוהו רק במשמ׳ מורא.

בדרך ויִנאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל' יב ה).—ואמר המשורר: והקור יתביא בני איש ויעש להם בתים, והדרכים מי הגשם והשלג תתחתים (ר"י חריזי, תחכמוני ה).

*חַתָּיָה, ש"נ, — בה"פ מן א.חתה, חַתָּיַת גחלים: חתה והקטיר ונשפך הדם יביא פר אחר ונכנס בדמו (ואם) עד שלא הקטיר נשפך הדם חתייה פסולה היא וכו' שאני אומר עד שלא הקטיר נשפך הדם והיא חתייה פסולה (ירוש' יומא' ד מא ג). חישב בחתיית גחלים מהו (בבלי שם מח:). כל שאיבת איש נופל בה לשון חתייה (רש"י ישע' ל יד). כי אין חתיית אש כי אם רדיית גחלים וחתייתם במקומם (ר"ת על דונש, חותה). וחתייה זו שחותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ב יב). וגדולי המחברים פסקו שאף החתייה נפסלת במחשבה (המאירי יומא' ה).

*חֲתִיכָה, ש"נ, מ"ר חֲתִיכוֹת, — בה"פ מן חָתַךְ, א) עצם שה"פ: והבאתו (של הפסח) מחוץ לתחום והתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח' ו א). —ובהשאלה, "חתיכת דין, כמו פסק דין: שאין מקבלין עדים אלא בפני בעל דין חוץ מן הדרבים שפירש זה על דרך גמירת דין וחתיכתו הוא אמור (הבטר' לר"י ברצלוני נו).—ב) חלק חָתוּךְ מן דבר מהדברים, של בשר וכדומה, Stück; morceau; piece: חתיכה של (בשר) קדשי קדשים של פגול ושל נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור לזרים ומותר לכהנים (ערלה ב יז). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסורה (חול' תג). וכן חתיכה של נבלה וכן חתיכה של דג טמא שנתבשלו עם החתיכות (שם ז ה). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות וחתיכות חטאות בירושלם (שקל' ז ג). וכן היה בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפנינו כמה מיני חתיכות הביא לפנינו (תוספתא ברכ' ז ה). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוזות מחרוזות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי טוטות (שם בבי' ה ח). וכן חתיכה של חטאת שנתערבה במאה חתיכות של חולין לא יעלו (ירוש' ערל' ב כח ד). שהיתה חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה (שם יבמ' ד ה ג). מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס א' שתיתי (ברכ' נח.). ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ביצ' יז.). אמר ב"ה לשלוחו תן להן חתיכה לאורחין והוא אומר טלו שתים (כתוב' לח:). ב' אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד זה בא מן הצפון וזה בא מן הדרום זה בא בחתיכתו וזה בא בגבינתו אוכלין על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול' קז:). למלך שהיה לפניו שולחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו חתיכה שני נתן לו ביצה שלישי נתן לו ירק (מד"ר במות ל). למלך שהיה לו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו (שם מא). שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.), ר"ל חתיכה גדולה. — והשתמשו בדבור זה בהשאלה לכל דבר רב הכמות ואמרו חתיכה הראויה להתכבד. — ובכלל גוש גלמי בלי חתוך אברים: המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאה ואם לאו טהורה (נדה ג א). — "וחלק של שדה וכדומה: הלכו להם המים על כל הגן אך אותה חתיכה של שדה לא שקתה שהיא אינה דבקה (הריקנטי, בראש'). למלך שהיה לו גן נאה וחוץ לגן קרוב ממנו חתיכת שדה נאה (החייט, מערכ' האלהות ג). — וכנוי למטבע מהמטבעות: שכל שאהי שוה ה' חתיכות וכשבא ראובן ליפרע משמעון החוב שלו וכו' אינו שוה שם השאהי כי אם ארבע חתיכות וחצי (שו"ת ר"מ אלשיך סא). ובהמשך השתי שנים עלה שער הפרחי זהב ערך ס"ו חתיכות והגרוש ערך מ"ג חתיכות כפי התנאי שביניהם (שו"ת מטב' חייא ס). — ובהנדסה, "חתיכת העגולה, שבין ההקף וקו ישר: חתיכת העגולה היא הצורה שסובב לה קו ישר וקצת מהסובב או יותר מחציה או פחות (ZAW 35,314).—ובלשון החקירה של הקראים, במשמ' "חלק שלא יחולק יותר: שאנחנו נדע בבירור כי כל דבר יעבור שיהיה ויעבור שלא יהיה והדרך בשני הדברים אחד כי לא יהיה אלא לדבר וזה ספור הנוף כי לא יש עת בעתיד יתכן שיהיה החתיכה בפאה וכו' כי מן החוב שיהיה בפאות כלם בעת אחד (באלה בתחום העולם ליהושע בן יהודה). הדבר שלא יחלק ויחתך לשנים הוא יקרא חתיכה או חלק והוא הדבר הדק דק לעיניך יכולה אינה העין לראותו כגון דקות אבק עפר וקמח הנטחן (האשכל לר"י הדסי סה).

*חֲתִימָה, ש"נ, מ"ר חֲתִימוֹת, — בה"פ מן חָתַם, א) כתיבת השם: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר' יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט' כ ד). אין הוא ואחר מצטרפין על חתימת העד השני (ירוש' כתוב' כ כו ג). ואין כל חתימה וחתימה צריכה שני עדים (שם). אימתי עשו אותו כשנים בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם גיט' כ מד). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (שם). ג' שישבו לקיים את השטר שנים מכירין חתימות ידי עדים ואחד אינו מכיר (כתוב' כא:). דיינין המכירין חתימות ידי עדים אינן צריכין להעיד בפניהם (שם). — ובהשאלה, חֲתִימַת זָקָן: שיצא (יוסף) בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן (כ"מ לט:). שאין בן סורר ומורה נידון אלא בחתימת זקן התחתון (יבמ' פ.). — ב) חתימת ספר וכדומה, הדברים האחרונים שלו, חתום: בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו (פסח' קד.). החתימה היא גבול ותכלית מלאכותי מכל מה שנאמר (גופ' לופים ה). הראה בשתי חתימות המזמורים האלה שהוא מדבר על תכלית הצדיקים והרשעים (מלמד התלמי', גלכים). — ג) סגירה ואטימה, Verstopfung, obstruction: הרואה קרי בקיסם וכו' אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה (נדה כב.). אמר שמואל זב צריך כחתימת פי האמה (שם מג:).

*חֲתִירָה, ש"נ, מ"ר חֲתִירוֹת, — בה"פ מן חָתַר: חתר לו (הקב"ה למנשה) חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ונשמע תחינתו (ירוש' סנה' י כח ג). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (מד"ר בראש' עו). לכת אחת למטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן (שם קהל', את הכל). — ובמשמ' חָלָל ונקרה: ויש לתורף שתי חתירות שומרות אותו מהקור (מ' אלדכי, ב"א ד).

חִתִּית[1]), ש"נ, — כמו חַת: בלם חללים נפלים בחרב אשר נתנו חִתִּית[1]) בארץ חיים (יחזק' לב כג). כי חִתִּית גבורים בארץ חיים (שם כז). כי נתתי את חִתִּיתוֹ[2]) בארץ חיים והשכב בתוך ערלים (שם לב). איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו[3]) חִתִּיתָם[3]) לכל יושביה (שם כו יז). אשר נתנו חִתִּיתָם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור (שם לב כד). אשר ירדו את חללים בְּחִתִּיתָם מגבורתם בושים (שם ל). — והשתמשו במליצה זו אח"כ כדבור קבוע לתקיפים בכלל שמטילים אימה על החלשים: המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם[4]) בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט והביריו יורדין לגיהנם

[1]) מן ב.חתת, ואין במקרא חבר למשקל זה אלא גִּתִּית, ומנע"י ציצית. בערב' הַדִּיד a), ועי' הערה לקמן. — [1]) לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא זולתי במקומות המובאים כאן, שכולם הם אצל יחזקאל. ואעפ"י שבקצת פסוקים יש לחשד כי הנוסחה קצת משובשה, בכ"ז בכלל אין לפקפק בעצם המלה וגם בצורתה, ועכ"פ בזמן חכמי התלמוד קראו בודאי את החית חרוקה, כי כך הוא הכתיב בגמ' ר"ה במקום המובא בפנים, יוד אחרי החית, ואין שנוי בזה בכל הדפו' וכ"י. ולפי הענין בכל. אלה הפסוקים ברור הוא שהכונה בהשם חתית האימה שמפיל התקיף על החלש ממנו, ובמשמ' אימה ופחד תרגמו השבעים והירונ', רק הפשיטא תרגמה במשמ' תברא, ר"ל שבר. ונראה שבמשמ' אימה פרשו בעלי התלמוד שהשתמשו במליצה זו לפרנס המטיל אימה יתרה על הצבור, וכן פרשו המפרשים הקדמונ' והאחרונים. ומשמוש מליצה זו בגמ' בתוך דבר הלכה, שעפי"ר אין מליצות נהוגות בסגנון ההלכות, נראה כי מליצה זו, נתן חתית בארץ חיים, היתה כ"כ מצויה בדבור הפשוט ושגורה בפי כל, שנכנסה אפילו בסגנון היבש של ההלכה, מפני הגון המיוחד שכבר קנתה לה מליצה זו בלשון הדבור, ועי' הערה לשרש חתת. וכבר הביא גזנ' דמיון למלה זו מערב' בשרש הדד b) והשם הדיד, תהדיד, שעקר משמע' הוא קול אדיר וחזק כמו קול רעם, והקול הנשמע מהארץ בעת רעש, וכמו"כ קול בנין נהרס, וכדומה, ובהשאלה איום וגזום והטלת אימה של אדם במספר כחו וגבורתו, ועי' עוד שרש ב.חתת. — [2]) נמסר: חתיתו כתיב חתיתי קרי. ויש מגיהים נתן במקום נתתי. — [3]) לפי היוני נתנה חתיתה. — [4]) ופרשו שם בגמ': ושנתנו חיתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים.

a) هَدِيد b) هدّ

ונידונין בה לדורי דורות (כ"ה יז.). —*וחתיתו של דרך וכדומה: חתיתה של דרך נפלה עליו (על נבוכדנצר) (מד"ר איכה, פתית׳).

חתך[1]), ממנו חָתַךְ, *חִתּוּךְ, *חֲתִיכָה, *חֹתֵךְ, ״חֲתֻכָּה.

חָתַךְ, פ"י, עת׳ יַחְתֹּךְ,—א) *חָתַךְ בסכין וכדומה, בדבר חד, דחק הסכין כפיהו החד על הגוף כדי לחלק הגוף לשנים או להסיר ממנו חלק אחד, schneiden; couper; to cut: בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם (תרומ׳ י א). ואין עושין פחמין ביום טוב ואין חותכין את הפתילה לשנים רבי יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות (ביצ׳ ד ד). אין שוברין את החרס ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (שם ה). בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו וחתכה ואח"כ שחט את אמו (חול׳ ד ד). כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היד (ברכ׳ ח:) אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (שם לב:). אין אומרין כטרפות זו דומה לזו שהרי חותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיה (חול׳ מח:). — והרופא וכדומה את בשר הגוף: וקושרין את הטבור (בשבת) ר׳ יוסי אומר אף חותכין וכל צרכי מילה עושין בשבת (שבת יח ג). וכך היו מוכי שחין שבירושלם עושין הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה (ספרא ויקר׳, ונפש כי תחטא). הגע עצמך שנולדה לו יבולת הרי אינו ראוי לחותכה בשבת (ירוש׳ פסח׳ יד לג ג). מעשה ביוסי בן פכסס שעלת על רגלו נומי ונכנס הרופא לחותכה אמר לו כשתניח בו כחוט השערה הודיעני (שם נזיר ז נה ד). — וגם לא בכלי: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור (ערוב׳ י יג). — ופעול חָתוּךְ, אֵבֶר חָתוּךְ, שיש לו צורת האבר: (המפלת) יד חתוכה ורגל חתוכה הרי זה ולד (תוספתא נדה ד יה). המפלת כריית גוף שאינו חתוך וכריית ראש שאינו חתוך (גמ׳ שם כד:). — ״חוֹתֵךְ כִּיסִים, גנב, משמוט: ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מוכהק הביא חגורת כסף גדולה (שו"ת תות יאיר רט). — ובהשאלה, חָתַךְ פרנסתו של פלוני וכדומה, לקחה ממנו: חותכת אני פרנסה שלך והיה (יוסף) אומר לה נותן לחם לרעבים (מד"ר בראש׳ פז). הרי אתה חותך פרנסתו (ילק׳ שמעוני, תהל׳ כב תרפ"ת). — וחתך חייו, גרם לו מיתה: הרשעים שמתכוונים לומר לשון הרע על חביריהן לחתוך את חייהם על אחת כמה וכמה שיחתוך הקב"ה את לשונם (מד"ר דבר׳ ו).—וחָתַךְ את הדין, החליט שכך וכך דינו, entscheiden; décider; to decide: אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח"כ חתכהו (סנה׳ ז:). מקום שסנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל שמה הרשע (מד"ר ויקר׳ ד). ויבאו שרי מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכין את ההלכה (שם). אזהרה לדיינין שדנין דיני נפשות שלא יהו חותכין את הדין ביומו (תנחומא שופט׳ ז). הוו מתונים בדין שיאחרו לחתוך הדין ולא יפסיקוהו מהרה עד שיבינום (פי׳ המשנ׳ לרמב"ם, אבות א א).— ואמר המליץ: דרוש משפט לדונו גם לחקר, וחתכהו לעת יאיר בקר (רה"ג, שערי דיני ממונ׳ לב). —*תורה חתוכה, פסוקה, מחלטה: א"ר ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה (ירוש׳ סנה׳ ד כב.). —״וחָתַךְ עליו, פסק, גזר: מודיעין אנו אתכם שפב"פ יש עליו ממון של פלוני וחתכנו עליו ולא קבל (רב פלטוי, תשו׳ הגא׳, הול׳ מק"ג). ומעשה באחד שהפיל שינו של חברו ונידהו רב יצחק גאון זצוק"ל ואמר לו דבר קצוב אין אני חותך עליך אלא לך ופייסהו בממון או בדברים (ר"י מטראני, המכריע עו). — ״וחָתַךְ ביניהם. עשה פשרה ביניהם: אם הדיין החותך ביניהן רואה להשביען שבועת היורשין ולתתו להם עושה בו כך (תשו׳ הגא׳, הרכבי תכ"ע). — ובכלל במשמ׳ החליט: כיון שחתך אביהם את הדבר יש לאמר שפרעו היכן שאמר מנה לפלוני בידי (הלכ׳ פסוק׳, ממונ׳). ומתנה זו היא מתנה גמורה מתנה מעכשו מתנת בריא מתנת פרהסיא גלויה ומפורסמת לכל מתנת עלמין חתוכה וחלוטה כדת וכהלכה (השטר׳ לר"י ברצלוני יא). ומסרתי לו אותו שטר חוב בפניכם ומכרתיו לו בדינרין אלו מכירה גמורה חתוכה וחלוטה (שם כח). —״חָתַךְ דבר לפלוני, קצב לו: ותפקוד נפש כל חי ותחתוך קצבה לכל בריה ותכתוב את גזר דינם (מוס׳ א׳ ר"ה, ונתנה תוקף). החותך חיים לכל חי וכל מאמינים שהוא חי וקים (שם, האותז כיד). — ״מופת חוֹתֵךְ, שאין בו כל ספק: ויש להם (להפלסופים) ראיות

---

[1]) רק עבר׳ וארמ׳. לפי דעת ברט השרש המקביל לזה בערב׳ הוא התכ a).

a) هتك

רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה (אגר' הרמב"ם לחכמי מרסיליה), —ועי' מופת. — ב) *חָתַךְ המלים בכלי הדבור, הוציא והפיק את קולות הדבור כמוצאיהן, ausdrücken ; prononcer; to pronounce: רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו (ברכ' לא.). שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רש"י אבות ו ה). — ג) *בחכמת התשברת, כענין פגישת שני קוים או שני שטחים זה כזה: וענין פגישתן זו ר"ל ע"י חיתוך זה ע"ז עיין צורה א' כעין ב' קוים א"ב ג"ד החותכים זה את זה על נקודת ה' (יסו"ע לר"י ישראלי א ג). — והשֵׁם הוֹתֵךְ, Sektor; secteur: ומצאו קוים אחרים זולת הבקעים קראום נוגעים וחותכים ועליהם בנו למונים ומופתים חזקים (יש"ר מקנדיה, סוד היסוד א). והחותך הוא הצי אלכסון עובר חוץ לעגול דרך קצה הקשת האחד (כרוך משקלוב, עמודי השמ' לו).

— נפע', נֶחְתַּךְ, — שחתכו אותו, ובהשאלה במשמ' החלט, נגזרה הגזרה, נפסק הדין, verhängt s.; être décidé; be determined: שָׁבֻעִים שבעים נֶחְתַּךְ על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון (דני' ט כד). שכל דברי מלכות נחתכין על פיו (מגי' יח.). — ונחתך הדין וכדומה, נפסק: ועל זו נחתכה ההלכה כדברי אבא שאול (תבו' סגא', הרכבי קעח). ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה (רמב"ם סנה' ב יג). — *ובמשמ' העקרית בענין חתיכה בכלי חד: ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה עיברה לא תאכל בתרומה נחתך העובר במעיה תאכל (יבמ' ז ה). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכוכה ולמטה כשרה (חול' ד ו). נחתכה דלעת עמה דברי הכל כשרה (גמ' שם לב.). —ובמשמ' *יציאת האותיות מכלי הדבור: שיש אותיות שאינן נחתכות כי אם בשנים (מ' אלדבי, ש"א ד).

— פע', *חִתֵּךְ, מְחַתֵּךְ, — כמו קל בנחין הפעולה: המחתך (בשר) לבשל אעפ"י שלא מירק (עוקצ' ב ה). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים (שבת כד ד). הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו והמחתכו (שם ז ב). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא בק' א ו). המחתך את העובר במעי אשה ברשות ב"ד והזיק (שם גיט' ד ז). לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישראל (שם ע"ז ג ד). צלייו (את הפסח) שלם ותיתכו (ירוש' שבת א ד:). פירפר ביצה על גבי המליח או שחיתך קפלוט תחת הדג (שם כיל' ב סא:). וזהב מזוקק שהיו מחתכין אותו כזתים (שם יומ' ד מא ד). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בכשרו (שם הור' ב מו ד). הר קשה ברזל מחתכו ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב"ב י.). הטבח צריך שלש סכינין אחת ששוחט בה ואחת שמחתך בה בשר ואחת שמחתך בה חלבים (חול' ח:). אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב (מד"ר בראש' נה). נטלו (נבוכדנצר את יהויקים) והחזירו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך ממנו כזתים ומשליך לכלבים (שם ויקר' יט). אדם רואה בחלומו חרב מחתכת בירכו (שם שה"ש, הנה מטתו). המחתך בספרים חדשים (מס' ס"ת ה יד). — וְחִתֵּךְ מתכת ממקומה: איזהו מצרף זה המחתך נחושת מעיקרו (כתוב' עז.). — ובהשאלה, חִתֵּךְ הלכה וכדומה: מקום שמחתכין בו הלכות (סנה' קג.). לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעידין אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים (שבוע' לא:). לתלמיד שיודע ברבו שהוא טועה שלא יאמר אניח לו עד שיחתכנו ואסתרנו (הלכ' פסוק', קדוש'). — וְחִתֵּךְ המלים: אעפ"י שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך פה גומר (שבת לג:). ולא יתפלל בלבו אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש (רמב"ם תפל' ה ט). — ואמר המשורר: ורוח עלי גרון שבילו לתתו קול וְחִתֵּךְ בהך ובשן ולשון בשפתותיו (ראב"ע, כתר מל). ויתנבא בתוך הבית ויחוד חידות, ויתבונן לדבר בסודות, ויתשוב כי ידבר דבר נבואות, ולשונו כאלו קשורה בשלשלאות, ולא יוכל לחתך אות (עמנ', מחבר' כה). — וחִתֵּךְ האויר להדבור: ותועלת הלשון גדולה מלבד שהוא כלי חוש הטעם כי מחתך האויר ומבדיל הקול באותיות ותיבות (מ' אלדבי, ש"א ד). — חִתֵּךְ אות פלונית, הגה אותה: שהאפרתים לא היו יכולים לחתוך אותו (את השין) אבל במקום שי"ן היו מחתכים סי"ן בסמך וכו' כמו הצרפתים מחתכים שי"ן כמו תי"ו רפה (צמח דוד, ערך שבלת).

— פע', *חֻתַּךְ, מְחֻתָּךְ, מהותך, —שחִתְּכוּ אותו: בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו

בנותן טעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך בנותן טעם (תרומ׳ י א). תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה בו למודין ונותנן עליו (כלים ה ט). השולח ירך מחותכת לחברו (תוספתא חול׳ ז ג). פסח מחוירו את שלם ואין את מחוירו מחותך (ירוש׳ שבת א ד:). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי זה כילוד (שם נדה סוף ג). המשגר לאשתו בשר שאינו מחותך בערבי שבתות (חגי׳ ה.). — נתפ׳, *נִתְחַתֵּךְ: נתפתחו חביות נתחתכו רלועין נתפרסו כברות (תוספתא תרומ׳ ה י). שטוכחת אכילתה מבני מעיה שהמאכל מתחתך ומתעכל שם (דב״י כיל׳ כה.). שהרי לפעמים כל הבשר מתחתך לו בחתיכות קטנות מאד מהמת רתיחת האש (התרומה, או״ה כט).—ובהשאלה, נתחתכו מעיו, הרגיש צער גדול וכאב עז: ונתנו (מן הדם) על שתי המזוזות ועל המשקוף מכפנים וכו׳ ר׳ יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהיו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ו). אמר ר׳ חמא בר חנינ׳ הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני (מד״ר בראש׳ פד). ישים (הרשע) נגד עיניו בנים קטנים מתים מחולאים קשים ומתרגשים בתנועות בלי כבוד אב ואם רואים ומעיהם מתחתכין (ספר מוסר לר״א פט). — ובתשברת, ״שני קוים מתחתכים, נפגשים זה בזה: הצורה הגשמית אצלם אינה זולת לדבקות הג׳ רחקים מתחתכים על זויות נצבות (ר״ת קרבקב, אור ה׳ כ ז). וישים בו שם שני שסועים מתחתכים על זוית נצבת (קאגון ד ה ג א).

בציר, בציר הענבים. – בצע הלחם. –ברה. – בתר, בתרים.

*גדם. – גזז. – גזם. – גזע. – גזר. – גלה. – *גמם. – גרד. – *גְרֵדֶם, *גרדום.

*חזם. – חֵלֶק. – *חַלָּף. – הרמש. – חרב. – חרק. – חתה.

טבח. – טַבָּח.

כרת הראש וכרומה.

מגל. – מול, מילה. – *מטלית. – מִסְפָּרַיִם. – *מַסְפֶּרֶת, לחתוך מתכיות.—*מרק, גמר החתיכה.

ניצוצות, צרורות של אבן. — נקף. – נתז, התיז הראש. – נתח.

סכין. – *סמרטוט. – סַפָּר, הסתפר. – סרים, סרס.

*פגם. – פלה, דבלה, וכו׳. – פסג. – פרם. – פשח. פשר. – פתת, פתים.

*צרם.

*קטם. – קטע. – קטף. – קצב. – קצע. – קצץ. – קצר. – קרדם. – *קרטב. – קרם. – קְרֵסֵם. – קרץ.

רסיס.

שבר. – שחט.

תלש, תלושים. – תער.

***חֲתֶךְ**[1], חַתָּךְ[2], ש״ז, — א) מקום שחתכו שם: קשרי עני וכו׳ הרי אלו אינן חוצצין ר׳ יהודה אומר צריך להטביל את כולו מפני החתך (תוספתא מקוא׳ ז ג). לא נצרכה אלא למקום חתך (ערוכ׳ יח.). נוטלין את היבש מן האילן וסכין שמן את החתך כדי שלא יכהו שרב (ר״ג גאון, סוף תבו׳ גא׳ ריט״ע). — ב) ״כמו חתיכה, חלק חתוך מן דבר: בין הגזרים האלה בין שני החתכים (הבדב׳ לריב״ג, גזר).

״חֲתָךְ[3], ש״ז, — שם מלאך ממונה על הפרנסה: חתך שר הממונה על הפרנסה (דקך יברה, המזון).

״חֲתָכָה, ש״נ, — כמו חתיכה: ונעלות בלות ומטלאות כלומר שהיו מתוקנים בחתכות וההתכה מן הבגד נקראת בלשון משנה מטלית (הבדב׳ לריב״ג, טלא).

חתל[4], ממנו חִתּוּל, חָתַל, חֲתֻלָּה, *חוֹתָל, ״חִתֻּלָה, ״חוֹתֶלֶת.

חָתַל, פ״י, — קל לא נמצא במקרא.

— פֻּע׳, חֻתַּל, הָפְע׳, הָחְתֵּל, — שהתלוהו בחִתּוּלִים, eingewickelt w.; être emmailloté; be swaddled: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק׳ יו ד).

—פִּע׳, ״חִתֵּל — חִתֵּל המחלה, חִתֵּל אֲרֻכָה, עשה חִתּוּל על המכה: אכוף לך ראש ה׳ חילי, אכריע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך משירי מחולי (קינ׳ לת״ב, אאלדה). — ובמליצה במשמ׳ הצלה וישועה: השגית

[1] כך בוקשר׳ וכך בצ״ד. דור מהתפוחים: והשם חֶתֶךְ, וכך הספרדים. — [2] לוי ויסטרוב, וכך אשכנזים. [3] סופי תבות משלש המלים הראשנות שבפסוק פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון.
[4] רק בעברית.

עפר מחרך ארבות, וחתל [1]) ארך בתכם תערובות (ככת החדש, חתית עת). רתצו והזכו כל קהלי, וחתלו חבש עצב מחלי (ככת פרה, הליני עס). שמצב (ישל ישראל) העברת, דפים הצללת, קצפם השבת, לחתלם חשבת, וישעם קרבת (יוצ׳ כ׳ פסח, הסירים).—ובמשמ׳ העקרית, בענין חתול הילד: ויחתלו גופו (של התינוק) בנחת שלא יתעוותו איבריו (מ׳ הלדני, פ״ה ה).

—נפע׳, ״נחתל,—נעטף בבגד: טהרת לבוש תפארתכם ציציות אשר לארבע פאות שתולים, טעינת בגד פתיל תכלת להיותכם בו נחתלים (הזהר׳ ר״י כרגלוני).

—קל, ״חתל,—חתל סחורה וכדומה: החותלות אשר חתל מע״ל את הסחורה בהן גרועות מאד ובלתי מסוגלות למשוך את עיני הקונים על הסחורה (מה״ג, קרית ספר כז).

חתלה, ש״נ, כנו׳ חתלתו, — בגד שהתלים בו ילד וכדומה, Windel; maillot; swaddling-clothes, וכמליצה בהשאלה בענין ערפל שמכסה ומאפיל על דבר: בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו (היוב לח ט). — ואמר המשורר: ולילה כיום יאיר ואם נתן ערפל חתלתו וחשך סביבותיו (ראב״ע, כבב הג).—ואמר הפיטן: לאות טוב טל נתלה, תת לעולם חתלה, טל לנובב תנוב שתולה, להגיל במשוש בתולה (תפי׳ טל, אלים כיוס).—וכמו חתול למכה: חובש ארוכה, וארך יום מבוכה, חתלה למכה, יעל בעת ימלוך (ר״ה קליר, מוס׳ א ר״ה, הנסיכה).

״חתלה, ש״נ, — כמו הותלה: ובמשקל הזה (ש׳ ארוה) שם בדברי רז״ל חתלה[2]) (רד״ק מכלול, מה״ש, פעלה).

חתם[3]), ממנו חותם, *חותם, חותמת, חתום, *חתום, חתם, *חתימה, ״חתם, ״התתמה.

חתם, פ״י, עת׳ יחתם, חתום, חתום, חתמו חתום, חתמים, לחתם, — א) שם חותמו על כתב וכיוצא כזה, versiegeln; mettre le sceau; to seal: ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח (מ״א כא ח). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (ירמ׳ לב י). שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים (שם מד). ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך (אסת׳ ח י). ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך (שם ח).—ופעול התום, במשמ׳ סגור וחתום למעלה לבלי יקראוהו: ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (ישע׳ כט יא). ואתה דניאל כתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (דני׳ יב ד). — וככלל סגור לבלתי ידעו מה שם: הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד). — ולבלתי יוכלו לגעת בו: גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום (שה״ש ד יב). — ולמען ישמר היטב: צור תעודה חתום תורה בלמדי (ישע׳ ח טז). חתם בצרור פשעי ותטפל על עוני (איוב יד יז).—ובמשמ׳ סגר והתם לבלתי יצא: האמר להרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז).—וקצת כמו״ב במשמ׳ נעלם ולא מובן ככל הצרך: לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ (דני׳ יב ט). — ומצוי כתו״מ, התם בחותם או בכתב: הסייף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה וטבעת שחותם בה (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (שם). — ובהשאלה: אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש (שבת קלז:).—וחתם בכתב על שטר וכדומה: זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים (שבי׳ י ד). אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו והתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (גיט׳ ז ב). שלשה שדנו ומת אחד מהן חותמין בשנים (ירוש׳ שבי׳ י לט ג). אמרו על זה חתמנו ולא חתמנו על זה (שם שם ד). המלך וכהן גדול כשהוא הותם הגיזבר חותם ונתנו לאמרכל (שם שקל׳ ה מט.). עדים חותמין זה שלא כנגד זה (שם גיט׳ א מג ג). כתבו (את הגט) בארץ ישראל וחתמו בחוץ לארץ (שם.). כתבו על קרן צבי גרדו וחתמו ונתנו לה כשר (שם מד:). מעשה באחד שאמר לעשרה חתמו בגט וחתמו מקצתן היום ומקצתן למחר (שם). לשעבר

1) כך מנקד בכל ספרי הדפוס.

2) לא נתברר לי לאיזה שם התכון הרד״ק. בירוש׳ נמצא השם חותלה (כתוב׳ ח לב:), אך הקריאה הרגילה היא בחית חלומה וכתיו נחה.

3) בערב׳ ח׳תמ a).

a) خَتَم

היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם (מד"ר ויקר' לד). הוא (הקב"ה) חותם יחידי לכל באי עולם ואין בריה חותמת עמו (בס בס"ב, לסופתי). — ופעול חָתוּם, שחתם על דבר: מכיון שהוא חתום עליה עד איבד את זכותו (ירוש' כתוב' יג לו:). — ״ומטבע קבועה בנוסח' שטרות, אני החתום למטה, אנו החתומים למטה: אנו עדים החתומים למטה כך היה שאמר לנו פלוני בר' פלוני הוו עלינו עדים (הבטר' לר"י ברגלוני ח). יודעים אנו עדים חתומי מטה עדות ברור שאמר לנו פלוני וכו' (בס ד). — ובמשמ' *סגור: או החתים בשרו מזובו דבר שחתום וסגור (תנחומא מלורע טו). — ב) כמשמ' גמר, חתם והשלים, schliessen, vollenden, conclure; close: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם [1]) חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עלמים לַחְתֹּם חזון ונביא (דני' ט כד). — ובתו"מ: (מקום שאמרו) לחתום (בברוך) אינו רשאי שלא לחתום (מקום שאמרו) שלא לחתום אינו רשאי לחתום (ברכ' א ד). הפותח וההותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (מגי' ד ב). היה עומד בשהרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא (ירוש' ברכ' א ג ד). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות אמר ר' אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות (בס ה ח ד). זה שעומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב (בס מגי' ג עד:). אין הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (בס). יום הכיפורים עם חשיכה מתפלל שבע ומתודה וחותם בוידוי דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מתפלל שבע ואם רצה לחתום בוידוי חותם (יומ' פז:). הרשעים ע"י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וחותמין בקללה וכו' אבל הצדיקים על ידי שתחלתן ייסורין וסופן שלוה הם פותחין בקללה וחותמין בברכה (מד"ר בראש' סו). — ופעול חָתוּם, חֲתוּמָה, שלמה וגמורה עד הסוף: תורה חתומה ניתנה (גיט' ס.).

— נִפע', נֶחְתַּם, מקו' נֶחְתּוֹם, — שחתמוהו: בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך (אסת' ג יב). כי

[1]) כך הכתיב, והקרי ולהתם בהא.

כתב אשר נכתב בשם המלך וְנַחְתּוֹם [1]) בטבעת המלך אין להשיב (בס ח ח). — ומצוי בתו"מ: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו (יבמ' ב ט). הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם גזר דין אלא בעון הניאוף (מד"ר במד' ט). — ובמשמ' נחתם הדין עליו: צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר"ה יז:).

— פִּע', חִתֵּם, — א) במשמ' סגר והסתיר, חִתֵּם לו, סגר והסתיר את עצמו: חתר בחשך בתים יומם חִתְּמוּ [2]) למו לא ידעו אור (איוב כד יז). — ב) *כמו קל בנחץ הפעולה: שהוא מתיר אחד ומחתם אחד וכו' אבל אם קושר ג' הראשונים וחותם אפילו מקשר ומחתם כמה כשר (ירוש' גיט' סוף ה). וצריך ליזהר כשמלוין לנכרים ומחתמין החוב בחותם של שעוה שתלוי באגרת (תוספ' ר"ה כד:). — ג) *חִתֵּם את הדבר, עשה שפלוני יחתם עליו: שמתוך שהוא יודע שאם בא ועידיו עמו בטל אף הוא מחתמו (את הגט) בעדים כשרים (ירוש' יבמ' יה יה.).

— הִפע', הֶחְתִּים, — א) פ"ע, כמו נֶחְתַּם, במשמ' נסתם, נסגר, נאטם: וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו (ויקר' יה ג). — ב) *הֶחְתִּים את פלוני, עשה שפלוני יַחְתֹּם: אמר הקב"ה לא דיין לרשעים (הנואפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי (ע"ז נד:), ר"ל מכריחים אותי לשים חותם שלי על הילד, לעשות צורתו. ועשה בחכמתך ועוצם זריזותך להתפשט התקנה הזאת בכל הארץ ולהחתים בה כל גדול עיר ועיר עד הגיעך לבית מדרשו של ד' משולם אשר בכ"ר יחיאל (מנח' קנא' לאבא מארי סע). שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוכרות סרה על דברי רבינו משה ובפרט על מורה הנבוכים (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם). כשמכרה (את השדה)

— [1]) כך דעת ריב"ג שהוא עבר כמו נמול אברהם, או בינוני כמו אשר הם נמולים. וכן רד"ק: ולגזרת פעול ונחתום והוא בינוני. והחדשים החליטוהו למקוד. — [2]) כך לפי הנוסחה המסורה פרוש רוב המפרשים, אמר ריב"ג: והי פעל ת'קיל ע'יר מתעד אי כמנוא ואשתתרוא כאנה קאל נסגרו למו, ע"כ, ובעבר': והוא פעל כבד ואינו מתעבר ר"ל נתחבאו ונסתתרו כאלו אמר נסגרו למו. ויש מפרשים חתמו למו עשום רשם או סימן. אך אין ספק בדבר כי נפל בנוסחה זו שבוש.

בשטר א׳ או כשמכרה בב׳ שטרות והחתימם השליח (שו״ע חו״מ, הלות׳ קפב).

— נתפ׳, *נתחתם, — כמו נחתם: באותה שעה נתחתם גזר דינן של אומות העולם לבאר שחת (תוספתא סוט׳ ח ו). בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גזר דינן של ישראל לגלות (סעו״ר כד). נידונין בראש השנה וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה (ירוש׳ ר״ה א נז.). — ובהשאלה: אהיה אשר אהיה אהיה שלחני הרי י״ב אותיות וכיצד נתחתמו בהן ארבע לכל רוח (אות׳ דר״ע, הא).

— פע׳, *חתם מחתם, מחותם, — כמו חתום: היה (הגט) מחותם בארבעה (ירוש׳ גיט׳ כ מד.). שטר שהוא מחותם בארבעה עדים (שם סוט׳ א יו ג). תשובת רשעים מעכבת ונזר דינם מחותם (אדר״נ לט). לדיוטנמה שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם במדינה (מד״ר שה״ש, כתפות). — ואמר הפיטן: איכה זם והרג מצרי בנן בקדש, ויפן כה וכה חתם בערת קדש, והן עתה חלקם אכל חדש (ר״א קליר, קינ׳, איכה את). חתם על הרי בתר נקמת דיני, חבל נונשי ודן דיני (יוצ׳ אחרון פסח, אתה הארת).

*חתם, ש״ז, סמי׳ חתם, — כמו חתימה: בקום עדים עליהם, מעידים על חתם ידם בפיהם (שערי ד״מ לרה״ג, קכו). בטרם יחתמו בו הם לקיימו, יעידון מן חברם על חתמו (שם קל).

*חתמה, ש״נ, מ״ר חתמות, — כמו חתם: שלשה שישבו לקיים את השטר שנים מהן מכירין חתמות ידי עדים ואחד אינו מכיר (תשו׳ הגא׳, הרכבי קפנ). ורבנן היו רגילין שמרבין לחתום על דיאסיקי כדי שיודיעו חתמות ידיהם לכל (שם שעת). כיון ששנים מן העדים מהוו להו חתמות ידיהם או שנים מעידין על חתמות ידי שניהן מקיימין את השטר (שם רנא).

חתמת, ש״נ, — עי׳ חותמת.

חתן[1], ממנו חותן, חותנת, חתן, חתן, חתנה, *חתון, *התחתנות מחתן.

[1]) בערב׳ ח׳תנ a) במשמ׳ חתוך וקטיעה, ועי׳ הערה לערך חתן.

a) ختن

חתן[1], ש״ז, סמי׳ חתן, חתנו, מ״ר חתנים, חתניו, — א) מי שנמול בשר ערלתו: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן[2] דמים אתה לי (שמות ד כה). וההורגו (את הילוד) חייב והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם (נדה ה נ). — ב) בעל בתו של אדם, Eidam; beau fils; son-in-law: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (בראש׳ יט יב). ויאמר דוד אל שאול (שאמר לו כי יתן לו את בתו לאשה) מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (ש״א יח יח). ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני (נחמ׳ יג כח). ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שופט׳ יה ו). וילך (אחזיהו) בדרך בית אחאב ויעש הרע בעיני יי׳ כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא (מ״כ ח כז). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך (ש״א כב יד). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שופט׳ יט ה). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (בראש׳ יט יד). — ובמשנה: הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה וכו׳ רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (דמאי נ ו). בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח׳ קינ.). ואלו הן הקרובין וכו׳ ובעל אמו וחמיו וגיסו הן ובניהן וחתניהן וחורגו (סנה׳ נ ד). — ב) איש ביום חתונתו, Bräutigam; fiancé; bridegroom: יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יואל ב יו). עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב

[1]) באשור׳ חתנ, כארמ׳ וסורית התנא, בערב׳ ח׳אתנ a), הילד הנמול, וח׳תנ b) בעל הבת, וגם אביה ואחיה. ואמרו קצת החכמים כי נסתעף המושג של בעל הבת כמו״כ ממושג קטיעת הערלה יען בתחלה היה המנהג שהזכר היה נמול בעת החתונה. — [2]) אמרו בירושל׳ (נדר׳ נ לח:): לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק בוא וראה מי קרוי חתן משה או התינוק אית תניי תני משה קרוי חתן ואית תניי תני התינוק קרוי חתן מאן דאמר משה קרוי חתן חתן דמים מתבק׳ מידך ומאן דמר התינוק קרוי חתן חתן כדמים את עומד לי. — ואמר ראב״ע: ומנהג הנשים לקרוא לבן באשר יומל חתן.

a) خاتن b) ختن

הוא מאין אדם וכו' קול ששון וקול שמחה קול חָתָן וקול כלה (ירמ' לג י־יא). ומשוש חָתָן על כלה ישיש עליך אלהיך (ישע' סב ה). כְּחָתָן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (שם סא י). והוא כְּחָתָן יצא מחופתו (תהל' יט ו). — ומצוי במשמ' זו בתו"מ: חתן אם רוצה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא (ברכ' כ ה). במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). אין כותבין שטרי ארוסין ונישואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן כבני חופה שמחין לפני חתן (ירוש' חגי' ב עז.). בא"י משמח חתן עם הכלה (כתוב' ח.). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל ממזבין חתן הדר בית חמיו (ב"ב נח: בשם ב"ס). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (מד"ר ויקר' ט). חתן דומה למלך מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו אף חתן אינו יוצא לשוק לבדו מה מלך אינו עושה מלאכה אף חתן אינו עושה מלאכה (ר"ג פ"א כתוב' בשם פדר"א). — ומ"ר: אלו הן הופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סוט' טו ט). קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם (כתוב' ה.). — ואמר הפיטן: ובחורים עלי תולע אמונים, הם לחכו עפר כתנינים, והכלות לבושות שנים, מעלפות בזרועות חתנים, מנותחות בחרב וכידונים (ר"א קליר, קינ', החריבו). — והמשורר אמר: חתן חדה ושמח כי אל בעזרך, ויצו לך שלום מכל עבריך (ראב"ע, חתן). ההתנים שלשה חתן ממון וחתן יחס וחתן קבר וטוב מכלם חתן קבר (ר"י חריזי, תחכמוני מה). — ״חֲתַן דמים, שהכלה פרסה נדה: קרא שיר זה לנחמה, חתן דמים אשר דמה, לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (ראב"ע, קרא ביר זה). — ״בשמחתך חָתָן, דבור של ברכה לחתן: וכאשר שמע ראובן את דברי שמעון (שהוא מתרצה לקחת בתו לאשה) שמח עד מאד ולקח כום יין מלא ואמר לשמעון בשמחתך חתן ולקח שמעון פת להם ונתן לראובן (בו"ת לחם רב כב), ועי' חתנה. — ובמליצה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה (תעג' ו:), ר"ל המטר כשהתחיל לרדת ארצה. — ובהשאלה, ״חֲתַן תּוֹרָה, מי שנקרא לעלות לקריאת התורה לסיום פרשה האחרנה בש"ת: ומנהג לומר פזמונים ורהיטין כשעולה הקורא האחרון לקרות בתורה כמו שעושים לחתנים ונקרא חתן תורה וכו' ומתנדב חתן התורה לכבוד התורה (שבלי סלקט, הלכ' שעב). ובתשיעי ספק שמיני אנו עושין שמחת תורה ומסיימין התורה ומתחילין בראשית וחתני תורה עושין סעודה לכבוד גמר תורה (אור זרוע, הלכ' סוכה). ונוהגים בכל גלילות ישראל שהמסיים התורה והמתחיל בה עושין שמחה ונקראים חתני תורה (תמה"י ג, במת' חתנים). הזהירו רבים מגדולי ישראל שאין ראוי שיהיו חתני תורה אלא מי שהוא מוכתר בתורה ולפחות שיהיו מגדולי הקהל (שם). והורגלנו לבחור עפ"י הגורל חתן התורה להשלים אותה ולהתחילה (נפוג' יהודה ל). ובמלכותנו בשושניא עושים חתני תורה סעודה גמורה ומזמינין מבני הקהל (מנהגי וילנייזא). — ובזמן האחרון נהגו לקרוא חָתָן מי שעושים לכבודו איזו חגיגה, חֲתַן החג, חֲתַן חג היובל, וכדומה.

חָתַן, פ"ע, — קל לא נהוג.

— התפ', הִתְחַתֵּן עם פלוני, — נשא אשה מביתו של פלוני, ממשפחתו, sich verschwägern ; devenir parents par mariage; become related by marriage: והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם (בראש' לד ט). ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך (דבר' ז ג). ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם (יהוש' כג יב). ועתה התחתן במלך (ש"א יח כב). הנקלה בעיניכם התחתן במלך (שם כג). ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה (מ"א ג א). — והתחתן לפלוני: ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב (דהי"ב יח א). — ובתו"ם: כל הבא על הכותית כאילו מתחתן בעכו"ם (סנה' פב.). זה עשו הרשע שנתחתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר (מד"ר בראש' פב).

ארוס.—כלה.—״מְחֻתָּן.—*נשואים.—*קדושים.—*שדוך.—״שדכן.—*שושבין.

חֲתֻנָּה, חתונה, ב"נ, מ"ר חֲתֻנּוֹת, חתונות, — חגיגת הנשואים בין איש ואשה, Hochzeit ; noce ; nuptials: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חֲתֻנָּתוֹ וביום שמחת לבו (שה"ש ג יא). — ״חֲתֻנַּת תורה, יום שאדם הוא חתן תורה: ורע עלי המעשה לבמה בוערים בעם המקילים היום כתפלתם ביום חתונתם ותפלתם חטופה כהתאחרם

לבא לבית הכנסת יותר מדי ואף בבה"ב בעמדם בתפלתם לא ישקוטו ולא ינוחו מחשבותם לתקן סדר שמחת חתונתם בקהל עם רעיהם (תמה"י ג, במת' תתנים).

***חַתְנוּת**, ש"נ, — כמו חתנה: המקבל מחבירו לבנות לו בית חתנות לבנו ובית אלמנות לבתו בונה ארבע אמות על שש (ב"ב ו ד). אברהם היה דומה (בשעת העקדה) לאדם שהיה בונה בית חתנות לבנו ויצחק היה דומה לאדם שהיה מכין עצמו לחופה שעושה בשמחה (מדר' ויושע א). שבעת ימי החתנות הרי הן כרגל (רמב"ם אבל יא ז).—ובמשמ' התחתנות, ר"ל נשיאת אשה: מפני מה אסרו שכר של עכו"ם וכו' א"ר יצחק משום חתנות (ע"ז לא:). אמר רבא בגיתן אין להם (להנתינים) חתנות זנות היא נתגיירו יש להן חתנות ואסור להתחתן בם (הלכ' פסוק', ככור'). שעיקר הגזירה משום חתנות ואם יאכל פת בעלי בתים יבוא לסעוד אצלו (רמב"ם, מאכ' אסור' יז). — ואמר הפיטן: היום קימתי לך קיום חתנות אשר ערבת, הכינותי לך כלתך על הר סיני בעורבי לך מקום ונצבת (אזהר' ר"י ברצלוני, את קולך). — ובמשמ' מעשה ההתחתנות בדרך הקבוע במנהג ועפ"י החקים, והוא ההפך מן זנות: (מן התורה) אישות דרך חתנות (ובאו חכמים וגזרו) אפילו דרך זנות (ע"ז לו:). ולא אסרה תורה אלא חתנות אבל הבא על הכותית דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מד"ם (רמב"ם איסורי ביאה יב). וכן אם לקח שפחה דרך חתנות אינו לוקה מן התורה (שם).

חתף[1]), ממנו חֶתֶף, דְּתַף.

חֶתֶף[2]), ש"ז, — דבר החֹתֵף, כנוי להמות הפתאמי: אף היא (הזונה) כְּחֶתֶף[3]) תארב ובוגדים באדם תוסף (משלי כג כח). — ואמר בן סירא: אל תבטח בדרך מחתף ובארחתיך הזהר (כ"ס גני' לב כא).

[1]) בערב' חתפ a).

[2]) בערב' מות, ועי' הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמוג' והחדשים שהוא כמו חטף בטית, ופרשוהו במשמ' חטיפה. אך לפי הענין נראה כי מדובר פה על דבר יותר עז ורע מהטיפה, ובמשמ' מות שיש למלה זו בערב' המליצה יפה ועזה. וכבר השתמש' בזה קצת הקדמונים.

a) حتف

הדואג לעמו מחתף ומחזק עירו מצר (שם : ד). ואמר החתף האדם תחת לשונו ואמר מות האדם בין לחייו (מכת' הפניג' לרמב"ג, השתיקה). בי בראותם אשר הדבר בחתף יארוב יאספו כל אשר להם הביתה ויסגרו בעדם (בכי"ע א, מגרים). — ואמר הפיטן: ראו עתה זאת לתנות, איך נמחה בחתף בכל פנות (בכת זכור, אלהים אל).

חָתַף[1]), פ"י, עת' יַחְתֹּף, — כמו המית: הן יַחְתֹּף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה (איוב ט יב). — ואמר הפיטן: ישר יי' וישר דברו, ידידי ידידות משכנות דבירו, יועץ וגוזר ומי יפירנה, ויחתוף ויפיל ומי ישיבנה (בהי"ת ליום ד).

חתר[2]), ממנו חָתַר, *חֲתִירָה, מַחְתֶּרֶת.

חָתַר, פ"י, עת' אֶחְתֹּר, יַחְתֹּר, יַחְתְּרוּ, — א) חָתַר בקיר, באדמה, תחת הקיר וכדומה, חפר מתחת ועשה שם פתיחה להכנס, untergraben; miner; dig through: אם יַחְתְּרוּ בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם (עמוס ט ב). ויאמר אלי בן אדם חֲתָר נא בקיר וָאֶחְתֹּר בקיר והנה פתח אחד (יחזק' ח ח). ובערב חָתַרְתִּי לי בקיר (שם יב ז). בקיר יַחְתְּרוּ להוציא בו (שם יב). חָתַר בחשך בתים (איוב כד טז). — ובתו"מ: יום אחד מצאו שומר בית האסורין (את ר"ע) אמר לו היום מימך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך שפך חציין ונתן לו חציין (ערוב' כא:). היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריתים וחותרים (מד"ר ברא"ב' כו). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (שם עו). לבן מלבים שוחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו (שם במות לז). לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן (שם קהל', את הכל). — ופעול, מחתרת חֲתוּרָה: בגון שהיתה מחתרת חתורה בתוך ביתו ובני אדם שלנו בתוך ביתו יצאו ואנבורקאות של בלים על כתפיהם והכל אומרים נגנבו כליו של פלוני (ב"ק קיד:). — והרופא את הישן וכדומה, הפר בה: הרי שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה לחתור לו שינו והפילה שיחק באדון ויצא לחירות

[1]) עי' הערה למעלה.

[2]) רק בעברית.

(קדוש' כד:). — ובהשאלה, *חתר פרנסתו, החריבה: אמר לו (עני אחד לכהן גדול) אדוני כהן גדול ארבעה (תורים) אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אי אתה מקריבן אתה חותר פרנסתי (מד"ר ויקר' ג). — ב) חתר במים, עשה במשוט בתוך המים במאמצי כח להושיט הספינה, rudern; ramer; to row: ויחתרו האנשים (שעל הספינה) להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונ' א יג). — ובהשאלה, *חתרו למצא דרך, השתדלו למצא אופן לצאת מן המבוכה בחקירה וכדומה: ואולם אבן סינא והאחרונים מפלוסופי הישמעאלים התרו דרך בשימצא הרבוי מן האמצעיים על הדרך שאמרנו (העקרים ב יג).

— פע', *חתר, — כמו קל בנחץ הפעולה: רשע אשר במחבא יחתר, צקק לפניו יהלך וינתר, אולי ביום אף יסתר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, הומן).

*חתר, ש"ז, מ"ר חתרים, — כמו חתירה במשמ' חלל: ויש בו (ברחם האשה) שבעה חתרים ג' מימינו וד' משמאל (מ' אלדכי, ב"א ד).

א. חתת[1], ממנו הפעל חת חתת, חתת, מחתה.

ב. חתת[2], ממנו השם חת, חתה, חתית.

[1]) לא הפרידו חכמי הלשון בין שני השרשים האלה, ונמשכו אחרי הקדמונ' שמחתו את השם חת, חתית וחתה והפעל חת והשם מחתה הכל בסחת אחד, ומקור נתן נוג' לכלם את השרש הד a) בערב', והסכימו לדעה זו הבאים אחריו. אבל, מבחינת הלשונ' זה קצת קשה, כי המושג הנשמע מהמלים חתית וחברותיה הנא ההפך מהמושג הנשמע מהפעל חת שאנו עסקים בו, כי בהראשון הכונה הטלת האימה והבהלה על אדם, והכונה בהפעל חתו היא לחפך, נשבר מפני פחד. ואעפ"י שאין זה מהנמנעות בלשון אעפי"כ עדיף אם אפשר למצא מקור וסבה לחבור שני מושנים הפוכים בצרוף שרש אחד. ולכן יותר מסתבר, כי נתמזנו בצרוף חתת שני צרופים נבדלים ושונים בתחלה זה מזה. הצרוף הראשון היה בתחלה הדד, במשמ' העקרית וההשאלה שיש לו לצרוף זה בערב', שבה נשאר הצרוף כהויתו, ובפי העברים נשתנה קצת ויהי לחתת, וזהו ב.חתת. והצרוף השני הוא שהיה בתחלה ח'ת, וישנו גם בערב' ח'ת b), ואח'תתא c) פרשו המלונים הערבים וז"ל: תע'יר לונה מן סח'אפה שלטאנ ונחוה, ובעבר': נשתנה גון פניו מפני מורא מן שולטן וכיוצא בזה, וכמו"כ נשבר מפני בושה.

[1]) בערב' הד a), במשמ' השמעת קול אדיר

a) هدّ b) ختّ c) اختتا

חת, פ"ע, חתו, עת' יחת, יחתו, צווי חת, ח'תו, — חת האדם מפני דבר, נבהל ונשבר מפחד ולא נשאר בו כח לעשות דבר, niedergeschlagen s.; être confus; be confounded: הנידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה (ירמ' נ ב). ויושביהן קצרי יד חתו ובשו (ישע' לז כז). חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מלים (איוב לב יה). וחתו ובשו מכוש מבטם (ישע' כ ה). וחתו גבוריך תימן (עובד' א ט). כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו נאם יי' איך חתה הילילו (ירמ' מח לח-לט). נלכדה קריותים הבישה המשגב וחתה (שם א).

— נפע', נחת, יחת, יחתו, — נבהל ונשבר ונשאר בלי כח ונחרב, zerbrochen w.; être cassé; be broken: עלה רש כאשר דבר יי' אלהי אבתיך לך אל תירא ואל תחת (דבר' א כא). חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יי' אלהיך (יהוש' א ט). כי מקול יי' יחת אשור (ישע' ל לא). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (שם לא ד). אל תירא עבדי יעקב נאם יי' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמ' ל י). מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה (יחזק' ב ו). ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב (איוב לט כב). יי' יחתו מריבו (ש"א ב י). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד (שם יז יא). ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו (יהוש' י כה). אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (ירמ' י ב). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (שם יז יח). ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא (מלא' ב ה). — ונחת פלוני מדבר, נשבר ונחרב ולא היה עוד הדבר: ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם (ישע' ז ח). — וגם לדבר לא בע"ח: וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת (ישע' נא ו).

— פע', חתת, — א) חתת הקשת, שברו, הרפה אותו, כמו התה: ונלכדו גבוריה חתתה[1]) קשתותם (ירמ' נא נו). — ב) פ"י, חתת את פלוני, שבר אותו: והתתני

כמו קול הרעם וקול בנין נהרס בחזקה, וכהשאלה במשמ' הטלת אימה בספור כחו וגבורתו של אדם.

[1]) י"ם חתה.

כחלסות ומחזינות תבעתני (איוב ז יד).

—הפע׳, החת, החת׳ת, החתתי, אחתך, יחתני,—שבר, הע׳ל וכדומה: כי את ע׳ל סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החת׳ת כיום מדין (ישע׳ ט ג). והחתתי את עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם (ירמ׳ מט לז). אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם (שם א יז). כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני (איוב לא לד).

חתת[1], ש״ז,—שבר וצרה גדולה שאדם נשבר מפניו, Verderben; perdition: כי עתה הייתם לו[2] תיראו חתת[1]) ותיראו (איוב ו כא).

---

[1]) משק׳ אגם, דבש, חשש.—[2]) אין ספק בדבר כי נוסח׳ המסורה של פסוק זה משובשה, וכבר נתחלפו מערבאי ומדנחאי, שלהמערבאי היה הכתיב לו כנו ולמדנחאי היה הכתיב לא כאלף אך הקרי היה גם להמדנחאי לו כנו, וי״ם לא כתיב וקרי, ובקצת ספרים לי כתיב וקרי, וכן נראה שהיתה קריאת השבעים והפשיטא, וכן גם רסע״ג. וגם בהמלה כי יש לפקפק ויש מגיהים כן.— [1]) פרשו הקדמונ׳ ורוב החדשים במשמ׳ פחד ובהלה. השבעים והירונ׳ תרגמו במשמ׳ מכה, ועל סמך זה יש שרוצים להגיה חברתי במקום חתת. אך המלה שתרגם היוני את המלה חתת משמשת גם במשמ׳ שבר של חיל בפני האויב, וגם המלה plagam שתרגם בה הירונ׳ את המלה חתת גם היא משמשת בהשאלה במשמ׳ צרה ושבר, וזה יותר נאות לפי הענין כאן וגם לפי מישמ׳ הפעל חתת, חת לפני האויב, נשבר. וגם בערב׳ אלחתת a) הוא רפיון כח כללי.

---

a) الحَتّ

שער הטֵית

ט

ט האות התשיעית כאלף כיה העברית, ושמה טֵית, עי׳ בזה הערך.

האות ט היא אחת מאותיות דטלנת שנחשבוה ממוצא הלשון, אבל היא גם שִׁנִּית, כי הברתה מתהוה בדחיקת גב הלשון אל בשר השִּׁנַּיִם בקצת כח ונהין[1]), ולכן לא נתרככה אצל העברים כמו האות ת, ונשמרה הברתה החזקה כמעט בטהרתה[2]) אצל הספרדים והתימנים ורוב שאר יהודי המזרח, ובפי האשכנזים נחלשה הברתה ונתמזגה בהברת ת דגושה.

ט היא מאותיות השרשיות, רק בשרשים שפ״פ שלהם צ תבוא בבנין התפעל ט אחרי צ פ״פ במקום ת השמוש, הצטדק במקום התצדק, הצטַיֵּר במקום התציר[1]).

ט לא תבוא בצרופים אלה: בשרשי הלשון העברית

---

[1]) אין ספק כדבר כי קול זה היה בזמן קדום בכל הלשונות השמיות, והיה נבדל מן הקול האחר הקרוב לו, שקבעו לו השמיים את האות ת, עי׳ בהערה לאות זו. קול זה היה בתחלה גם בכנענ׳, הואיל והכנענים הם שקבעו שתי האותיות ט ת, לשני הקולות הנבדלות האלה, ונראה כי הקול נשאר בטהרתו אצל רוב הכנענים עד הזמן האחרון, ובכתבות הכנעניות הבדל הכתיב בין המלים בטית ובתו שמור. רק אצל הפונים רגלים לדבר כי כבר התחילה הטית להתמתק ולהיות הגויה כמו ת, הואיל ונמצא בכתבת אחת טישם במקום תשעם (Schrö, Phön. Spr § 25). בערב׳ החיה נשמרה הברת קול זה בטהרתה באות ט a) שלה גם בלשון הדבור ההמוני, רק שיש בה עוד קול ט׳ b) שקצתם הוגים אותה יותר קרוב לקול ז וקצתם, הפלחים וכדומה, יותר נוטה לקול ד׳. אך רגלים לדבר, כי קול זה הוא ערבי בלבד ולא שמי כללי, הואיל והשרשים שהם בערב׳ באות ט׳ הם בעבר׳ וארמ׳ קצתם באות ט וקצתם באות צ.—[2]) בזמן תרגום השבעים עוד היה הבדל ההברה בין אות ט ובין אות ת בתקפו, ולכן העתיקו המתרגמים ההם את אות ט כמעט בכל מקום רק באות τ, ואלו את האות ת העתיקו באות ϑ. בזמן מאוחר, בימי הגמ׳, כנראה התחילה הברת קול זה קצת להתמתק וכתבו ט גם במקום ת, ובמקום ϑ היונית (S. Kraus, Lehnw. I, § 8), אך אצל קצת הספרדים נתמתקה הברת הטית, כמו שאנו רואים מעדות ר׳ דוד יחייא, בעל לשון למודים וז״ל: שאין אנו מבדילים ג״ב באותיות בין הקוף והכף הדגושה ובין הטית והתיו (כס פרק ה). — [1]) ואמרו תלמידי מנחם (תבו׳ על דונ׳, ערך אותיות ע׳ וד׳): גם צד״י נלוה עם השי״ן והסמ״ך רק התי״ו מתחלף בט׳ בהתפעלה עם צד״י למען הראותה כי לולי נהחלפה בטי״ת נהפכה הצד״י לסמ״ך בלשון כמו אלה מה נצטדק היה ראוי לומר נצתדק בתי״ו ולא נוכל לדבר כן כי נשבר כח הצד״י ונהלפה לסמ״ך ויהי נסתדק ובהראותינו הצד״י במבטא נהלש כח תי״ו ויהי מוצאה הטי״ת חלישות התי״ו והראות הצד״י כי הצד״י מיסוד המלה והתי״ו איננה יסוד ולכן באה הט׳ בנצטדק. ע״כ. וכמו״כ ריב״ג בהמשתלחק (130-131): כמא צנעוא כתא׳ אלאפתעאל אלתי בעד אלצאד פאנהם אבדלוא מנהא טא׳ לישהל אלאפצאח כאלצאד פקאלוא מה נצטדק, וילכו ויצטידו, הצטידנו אותו, ולו לם יבדלוהא טא׳ לעאד אלצאד שינא פי אללפט׳ פכאן יכון נסתדק ויסתידו הסתידנו אותו אד׳ לא אשתטאעה באללשאן עלי אלאפצאח בצאד שאכנה בעדהא הא׳,—ובעבר׳: כמו שעשו כתו התפעל שאחרי הצדי שהם החליפוה בטית למען הקל ההברה הצחה של הצדי ואמרו מה נצטדק וילכו ויצטידו הצטידנו אותו ולולא החליפו בטא היתה הצדי משתנה לסמך בהמבטא והיה יוצא כמו נסתדק ויסתידו הסתידנו אותו מפני שקשה על הלשון הברה צחה של צדי נחה שאחריה תו. ע״ב. הדברים

---

a) ط b) ظ

גט, דט, וט, טג, טד, טז, טך, טץ, טק, טת, סט, וצרופים אלה רק במקרה: הט, וט, טס, כט, תט [1]).

במספרים מסמנת אות ט מספר תשעה.

ט מתחלפת כעברית בעצמה באות ת וכן תבוא בעכרית במקום ת בערבית.

°טָאָה, פ"י, — כמו טֵאטֵא: ט א ה [2]) וטאטא הסיר הדומן (ר"ד מהתפותים, גמ"ד ערך זה). בבר טאטא ט א ה (כס, ככר).

°טֵאוּט, ש"ז, —ש"פ מן טֵאֵט, עי"ש: ויעה לשון ט י א ו ט כמו את היעים שגורפים בהם אפר הבירות (רב"י יבע' כח יז). ונקה לא אנקך לשון ט י א ו ט השמד (הוא, ירמי' ל יא).

°טֵאֵט, פ"י, עת' יְטָאֵט, — כמו טֵאטֵא: ומפני מה הביא עליהם כנים לפי שהמצריים אמרו לישראל לכו ו ט א ט ו כתיגו וחצרינו והשוקים ולכך נהפך עפר מצרים לכנים (מדר' ויוכע, וכרוב גאונך). היתה (הסוכה) עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה כגון ל ט א ט ה או לפרוש לתוכה כרים וכסתות (הלכ' פסוק', סוכה). הכביד ט י א ט את הבל כמכבד את הבית (רב"י יבע' ח כג). הוא דכר הט או ט במטאטא (הוא, כמד' כה יא). יבא ברד ו יט א ט נו (הוא, יבע' כח יז). כיצד אינם מרגישים אותה הנידה הגדולה (של הארץ) ולמה לא ה ט א ט את כל היקום מן הקרקע (כתב תמים, הו"ג ג). — ואמר הפיטן: זרע מדעים הקיפוני כזאבים, חרבו מקדשי וסבבוני פרים רבים. ט א ט ו המקדש המעוז וגורשתי ממנוחי, יבש כחרש כחי (קינ' ליל ת"ב, הקוגן).

טאטא [1]), ממנו טֵאטֵא, מַטְאֲטֵא, °טָאָה, °טֵאוּט, °טֵאֵט.

טֵאטֵא, פ"י, טֵאטֵאתִי, טֵאטֵאתִיהָ, — טֵאטֵא הבית, גרף את הסחי שעל פני הקרקע בקבוצת שבטים וכדומה, fegen; balayer; to sweep, ובמליצה טֵאטֵא את הארץ, החריבה, השמיד כל אשר בה: ושמתיה (את בבל) למורש קפד ואגמי מים וְטֵאטֵאתִיהָ [2]) במטאטא השמד (יבע' יד כג). — ואמר הפיטן: זועמו סדומים ולוהטו באש פסח, חולץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח, ט א ט א ת אדמת מוף ונוף בעברך בפסח (יוצ' ב' פסח, המן גבורותיך). אתה ט א ט א ת ששים ושמונים, להביא גוי שומר אמונים (קינ' לת"ב, ואתה אמרת). שמעת זמורות אף הכין ל ט א ט א נ י, שבבו ונדו חצין להבריאני, שמעו כי נאנחה אני (כס, בכת כורו). אנא גאול בנת נטעך דומה ב ט א ט א ך והושיעה נא (הוכע' להוכע"ר, הגה אזון). שדי שוכן עד, צו ללועט עד, ואחריו לצעד, ו ט א ט א ו עדי עד (קרוב' לפורים, תמימים). אם טעינו לא ת ט א ט א נ ו אם חבלנו לא תוכיח (מוס' יוה"כ, אם תעינו). — ומקו' טַאֲטוּת, כאלו היה ה כסוף במקום א: טמאות לזנות ולפעור תפעיר, ט א ט ו ת כמטאטי הובקעה העיר, הובקעה בעון חמנים, בשוחחם להם עדת אמונים (סלית' י"ז תמוז, מחז' רומני).

— פע', °טֻאטָא, — שטאטאו אותו: טבעו בלבותי ים צוררי אמוניך, ט א ט א ו קמיך בחרונך, וברוב גאונך ירית באש וענן חצי דשפיך (יוצ' אחרון פסח, אתה הארת).

°טַב [3]), טיב, ש"ז, כנו' טִבוֹ, טיבו, טִבָהּ, טִבָם, —ענין ומהות ותכונה ודרך של דבר, Wesen, Weise; nature, condition: ראוה מדברת עם אחד בשוק אמרו לה מה ט י ב ו [4]) של זה איש פלוני וכהן הוא (כתוב' א ח).

האלה מוכיחים מעצם דקדוק הלשון ההבדל שהיה לפנים בין הברת הטית ובין הכרת התו, שלפני ט היה אפשר להגות צ בהברה צחה, אבל לפני ת היתה הברת האות קשה והיתה משתנה להברה יותר רכה, כמו הברה ... וכבר נסה אהר מהחדשים לבאר מנהג לשוני זה, אמר: כהברת קול ט לא בלכד שהאויר נדחה דרך החלל שמתהוה על ידי השנים העליונים וקצה הלשון, אלא ששתי שורות השנים נפרדות זו מזו. ואם רוצה אדם להוציא מפיו אחרי ט קול שנקרא בשריקה צריך לא בלכד למשוך הלשון בחזרה כ"א גם השנים צריך לקרב אחד. אבל אם להפך בתחלה אדם מוציא מפיו קול ס, אין לה להלשון לפעל אלא פעם אחת והשנים כבר מוכנות מהקרע זו מעל זו כדי לעשות קול האות ט (Kö. GLA, 66).

— [1]) כ"ז מנחם בן סרוק. והנה הצרופים גט, טג, טד לא נמצאו אמנם במקרא, ואולי באמת בלשון עברית הקדומה לא היו צרופים אלה, אך אחר כך נוספו בלשון העברית המאוחרה המלים גט, טגן, טדי, שהן אולי מלים זרות אך עב"פ קנו להן כמעט זכות אזרחים עברים גמורים.

[2]) השתמש ר"ד מהתפוחים בקצור זה מן טאטא, עפ"י סברה אחת של רד"ק שסבר שאולי השרש של טאטא הוא ט א ה.

[1]) רק כעכר' וארמ', ועי' הערה לקמן.

[2]) כבר אמרו בגמ' (ר"ה כו:): לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה לחבירתה שקולי ט א טי ת א ו ט א טי כיתא. ע"כ. אך לא ידוע מקורו.

[3]) בערב' טִב a), ועי' הערה לקמן. — [4]) כך

a) طِب

אומד לו (אדם ליתרו) מה טיבך אמר אני חותן משה (מכי׳ יתרו, עמלק א). שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו והם אומרים להם זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העולמים (שם בשלח ב, פתיח׳). לכו ועשו עצמכם גרים וראו תורתן של ישראל מה טיבה (ספרי דבר׳ במד). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר (ירוש׳ חגי׳ א עו ד). מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה בי״ט חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו אמר להם נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה (ביצ׳ כ.). מצא שדה מצויינת ואין יודע מה טיבו (אם) יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר (מו״ק ה:). שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו הללי בני מלכים הם ומה עשו פישטו ידיהם בגרים גרורים (יבמ׳ עט.). מה טיבו של בדאי הזה אפי׳ אומר דברים של אמת אין מאמינין אותו (מד״ר בראש׳ לד). בא (השמש) עמד לפני המלך אמר לו המלך מה טיבך אמר לו אני הוא שנתתי לך גלוסקא (ילקוט במע׳, תהל׳ קטז). — ולמה הוא כך: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור׳ ה ג).

הכתיב מלא ביוד אחרי טית בכל ספרי הדפוס, ירוש׳ ובבלי ומדרש׳, וכן קוראים האשכנזים טיבו, בבית רפה, רק במשנ׳ מנוקדות נדפסות ליבורנו תריז ואמשט״ר: מה טִבּוֹ בית דגושה. ואמר ר״ב מוספיא, כי טיב הוא טבע. ורוב בעלי השרשים חשבוהו מנע״י, וחפש לו לוי מקור בשרש ט׳אב a) בערב׳ במשמ׳ דבור ושאון וצעקה. וכל הדחק הזה הוא מפני שעפ״י הכתיב הרגיל חשבוה משרש נע״ו או נע״י, אבל רגלים לדבר שהנקוד טִבּוֹ בבית דגושה נוסד על איזו קבלה, כי לא יעלה על דעת אדם מסברת עצמו לנקד טִבּוֹ. וראיה לדבר גם המלים טבו וטבם באזהרות של ר״א הזקן. ואין שום ספק בדבר כי זו באמת היא הקריאה האמתית, והמלה היא מהכפולים משרש טבב b) שישנו בערב׳, ומשמש בלשון זו במשמ׳ מהירות וחריצות וזריזות, והמלה טִב c) פרשוה הערבים אלשאן ואלעאדה ואלאראדה, ר״ל הדבר והענין והמנהג והרצון, ואומרים ממש כמו בעבר׳ מא טִבּב, מה טבך, במשמ׳ מה ענינך ומה רצונך וכו׳, וכבר העיר קוה׳ על מקור הערבי הזה להמלה העברית.

a) ظاب b) طب c) طب

— ומה טִבּוֹ של פלוני במקום פלוני, ר״ל למה הוא במקום ההוא, איך אפשר שיהיה במקום ההוא: שודי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה טיבו אצלך שומר חנם אני עליו (ב״ק קה:), למה הוא אצלך. עבדי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי (ב״ב קכז:). וירדו אבותינו מצרימה מה טיבן של אבות כאן (מד״ר במד׳ יט). נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבילם לבקש אותם (את אחיו) בשוק הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות ומה טיבן בשוק של זונות אלא אמרו אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא בקובא הוא ותפשו אותן והביאום לפני יוסף וכו׳ אמר להם בשוק של זונות מה טיבכם לא הייתם מתייראין מן העין (שם בראש׳ צא). ויאמר מואב אל זקני מדין מה טיבן של זקני מדין כאן (תנחומא בלק ד). וכי מה טיבו של ברק אצל דבורה (ילקוט שופט׳ ד מג).—ומה טִבּוֹ של פלוני לעשות כך וכך: אמרו מה טיבך ליטע בתוך מחנה דן אמר להן מבנות דן אני (ספרא אמור רלה). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם ולשמחה מה זו עושה מה טיבו של תלמיד חכם להכנס שם (מד״ר קהל׳, לבתוק). עלה (הבן) להביא יין ישן מן העליה הכישו נחש ומת המתין (אביו) לירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב (שם). וכי מה טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים (שם בה״ב, פבעתי). ואומרין (אוה״ע) מה טיבו של ארון זה שמהלך עם ארון התורה (תנחומא נבא לד).— דבר פלוני מה טִבּוֹ, למה הוא, מאין נלקח: ואחד עשר יום היתירין (בחשבון ימי המבול) מה טיבן מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלבנה אחר עשר יום (סעו״ר ד). היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה וכו׳ שבועה זו מה טיבה (שבוע׳ מח.), למה היא באה, מה סבתה. ויזד יעקב נזיד אמר לו (עשו) מה טיבו של נזיד זה אמר לו שמת אותו זקן (מד״ר בראש׳ סג). וכיון שעלה נבוזראדן התחיל הדם (של זכריה) תוסס אמר להם מה טיבו של דם זה (שם איכ׳, פתיח׳), למה הוא תוסס. — מה טִבְּךָ, למה אתה עושה כך: אם ת״ח מנצחים זה את זה אתם מה טיבכם (ב״מ נט:). לאשה עוברת שהיה לה כעס עם אמה ועלתה אמה למעלה ובשעת לידתה היתה צווחת מלמטה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה והיתה אף היא צווחת

כנגדה והיו שכנותיה אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה (ילקוט במד׳, תהל׳ נח).— ידע בטב דבר פלוני, ידע תבונתו, בקיא בו: כדי שיהא (הקטן) יודע טיב ברכה (ירוש׳ ברכ׳ ז יא:). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקרושין לא יהא לו עסק עמהן (קדוש׳ יג.). יודע בטיב של בו״ם ומשמשיה מבטל ושאינו יודע בטיב כו״ם ומשמשיה אינו מבטל (ע״ז מג.). גדולים יודעין בטיב עבו״ם ומשמשיה קטנים אינם יודעין בטיב עבו״ם ומשמשיה (כם נז.). ויודע הוא עניני מלחמה וטכסיסיה וטיב מארב (רש״י מ״ג יז ח).— ואמר הפיטן: בשדה הארץ בית חצר ומסבו, חנכת מזבח להדליק אש שבו, לקרבן תקנתי לעסוקי טבו[1], עולים ויורדים בו (אזהר׳ לר״א הזקן, קמע״ג). מסית ומדית במחשבי חכם, חלל שבתותי במלאכת טבם, אבנים מחצב בם (כם).

טָבוֹחַ[2], ש״ז, -- שם רוח חם ששולט בא״י בזמן חג השבעות, ויום טבוח, יום שרוח זה מנשב בו, ונתיחד השם ליום ערב שבעות או יום אחרי חג השבעות שהיו טֹבחים בו קרבנות החג[3]: עצרת שחל להיות בערב שבת בש״א יום טבוח אחר השבת ובה״א אין לה יום טבוח ומודים שאם חל להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת (תגי׳ ב ד). ערב הפסח בפסח ויום טבוח בעצרת (ירוש׳ כם ג טע ד). מעשה ומת אלבסא בלוד ונבנסו כל ישראל לסופדו ולא הניחם ר׳ טרפון וכו׳ מפני שיום טבוח היה (גמ׳ כם יח.).

טְבוּל[1], ש״ז, מ״ר טְבוּלִים, — מצנפת מפארה סביב להראש, Turban: חגורי אזור בכרניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלישים כלם (יחזק׳ כג יה).

טָבוּל, עי׳ פעול טָבַל.

א.* **טִבּוּל**, ש״ז,—שה״פ מן א.טִבֵּל: במגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו (ירוש׳ שבת יד יד ד). מגמע (את החומץ ובולע באן לפני טיבול באן לאחר טיבול (בבלי כם קיא.). כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים (פסח׳ קיה.). נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני (כם:). הרוצה שלא יבא לידי חולי מעיים יהא רגיל בטיבול קיץ והורף (גיט׳ ע.). —ומ״ר: ירק זה אינו בא לחובה אלא לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה בטיבול שני שהרי אנו צריבין בשני טיבולין בדי לעשות שינוי מפני התינוקות כדי שיבינו וישאלו (בבלי הלקט, פסח ריח). — ועצם הדבר שבו מטבלים בשר וכדומה: ועושין ממנו (מן היין) מיני טבול הנעשין בחומץ בגון חרדל (דוד כר״ע גלעי, REJ 1899, 238).

ב.* **טִבּוּל**, ש״ז,—שה״פ מן ב.*טִבֵּל, עשה טֶבֶל: מודה ר״ע לחכמים בעיסת הדיוט שגילגולה טיבולה

— [1]) ובהערות שם: טבו מלשון מה טיבו של עובר זה. ע״ב. ואין ספק בי הבית היא דגושה לא בלבד מפני שבך הוא הבתיב חסר אלא מפני החרוז.

[2]) בערב׳ טַבִּיחַ׳ה a), ועי׳ הערה לקמן — [3])

מלשון המשנה ובפרט מלשון הירושלמי המובא בפנים נראה ברור, בי השם יום טבוח היה קבוע בלשון רק לחג השבועות, ולא נתברר טעם הדבר, ומדוע לא קראו יום טבוח את יום טביחת הקרבנות לשאר החגים. והנה בגמ׳ (שבת קכט:) אמרו: מעלי יומא דעצרת סבנתא (להקיז דם) ובו׳ דנפיק ביה זיקא ושמיה טבוה דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו בשרייהו ולדמייהו, ע״ב, ובעבר׳: ערב יום עצרת סכנה להקיז דם מפני שיוצא בו רוח ושמו טבוח שאם לא קבלו ישראל תורה היה טובח את בשרם ואת דמם. ונראה מלשון המאמר הזה, בי עצם הדבר שהרוח הנושב בימים שלפני חג השבועות שמו טבוח הוא מן המציאות, ורק טעם השם הוא סברה על פי הדרש. ולפי טבע הרוחות המנשבות בא״י הוא הרוח הנקרא שמום a) בערב׳, שהוא רוח חם לוהט ומזיק במו סם המות. ואומרים בערב׳ במו״ב יום שאם, ר״ל יום שמנשב בו רוח שמום. והנה השם טביח׳ה b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ רוח חם ומ״ר ממנו טבאיח אלחר, פרשו המלונים הערבים: שמאימה פי אלהואגר, ר״ל הרוחות הנקראים שמום בשעות היותר חמות של היום, והשם טאבח׳ c) ומ״ר טבח׳ פרשו המלונים הערבים: אלמלאיכה אלמובלינ באלעד׳אב יעני אלכפאר, ר״ל המלאכים הממונים ליסר את הרשעים. מכל העדיות האלה נראה ברור בי השם טביח שמש גם בערב׳ במשמ׳ רוח חם לוהט ומלא ארס, והשם טאבח׳ הוא בנוי למלאך הממונה ליסר את הרשעים באש של גהנם, ממש במו המאמר בגמ׳ חגיגה. ואולי גם השם יום טבוח לימי טביחת הקרבנות מקורו בשם זה הרוח, שאולי היו בפרט טובחים הרבה קרבנות בימים האלה לסגולה נגד הרוח ההוא.

[1]) לפי דעת החכמים דבל באשור׳ במשמ׳ אגודה או צניף. ובאתופ׳ שרש טבל במשמ׳ דומה לזה.

a) طَبِيخَة

a) سموم b) طبيخة c) طابخ

(ירוש׳ תלה ג נט:). נשרפו הפירות התרומה בטיבולה נשרפה (בס דמאי ז כו:).

***טְבוּעַ,** ש"ז, — בה"פ מן טָבַע במשמ׳ מטבע: קדושין לטיבועין ניתנו (ב"ב קמה.). — ובמשמ׳ "טביעה בים: אנא סכ"ת צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון, גאול נצורי באישון (יוצ׳ ב׳ פסח, אודך).

טַבּוּר¹), ש"ז, מ"ר טַבּוּרִים, — שֹׁרר, ובהשאלה, טַבּוּר הארץ, האמצעי, המרכז, המקום הגבוה: הנה עם ירדים מעם טַבּוּר הארץ (שופט׳ ט לז). עשה מקנה וקנין ישבי על טַבּוּר הארץ (יחזק׳ לח יב).— ובמשמ׳ מרכז: דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה כלפי הרקיע (רמב"ם יסודי התורה ד ב). — ובמשמ׳ העקרית: ומילדין את האשה בשבת וכו׳ ומחללין עליה את השבת וקושרין את הטבור²) (שבת יח ג). דדיו שוכבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור׳ ז ה). כל המכנים ידו למטה מטבורו תקציץ (נדה יג:).—ואמר הפיטן: סלה כל אברי הטבור והשרר, רטיה למזור אין לברר (ר"א קליר, קינ׳, מי יתן).

***טִבּוּר,** ש"ז, מ"ר טִבּוּרִים, — כמו טַבּוּר: מאין היו מודדין (כשנמצא חלל סמוך לעיר) ר"א אומר מטיבורו ר"ע אומר מחוטמו (סוט׳ ט ד). קושרין את הטיבור ור׳ יוסי אומר אף חותכין (תוספתא שבת טו ג). רואין שתי ידיו (של העובר בבטן אמו) כמין שתי טיפין של זבוב טיבורו כמין טיפה של זבוב (ירוש׳ נדה ג נ ד). מודים חכמים לר׳ יוסי בטיבור של שני תינוקות שחותכין (שבת קכט:). עד היכן קורע (האבל) עד טיבורו ויש אומרים עד לבו וכו׳ הגיע לטיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע (מו"ק כו:). מהיכן הולד נוצר מראשו וכו׳ אבא שאול אומר מטיבורו (יומ׳ פה.). שנשתרבב לשונם (של המרגלים) ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם נכנסות בלשונם (סוט׳ לה.). מיד היה יורד הקב"ה בכבודו בכיבול וחותך טיבורן ומרחיצן וסכן (מד"ר שמות כג). פיו סתום טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת (בם ויקר׳ יד). אין קורעין אלא על הטיבור (שמחות ט). מכאן שכורתין את הטיבור בשבת (הלכ׳ פסוק׳, שבת).—ובהשאלה, טבור הארץ, העולם: ולמה נקרא שמה טבריא שיושבת בטיבורה של ארץ ישראל (מגי׳ ו.). למה נקרא שמה (של סנהדרין) שררך שהיא יושבת בטיבורו של עולם (סנה׳ לז.). כשם שהטיבור הזה נתון באמצע האיש כך ארץ ישראל טיבורה של עולם (תנחומא קדוש׳ י).

¹) רק בעברית, ולא נתבור מקורו. — ²) כך במשנ׳ שבמשנ׳ וכן בהרי"ף וברמב"ם, ובמשנ׳ שבגמ׳ הטיבור, י אחרי הטית.

טבח¹), ממנו טֶבַח, טַבָּח, טָבַח, טִבְחָה, טַבָּחָה, מִטְבָּח, מִטְבָּחִים, *טְבוּחַ, *טְבִיחָה, *טַבָּחוּת.

טֶבַח, ש"ז, — בה"פ מן טָבַח, א) בשול והכנת המאכלים לסעודה: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טֶבַח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טִבְחָהּ מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב). הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו (כתוב׳ ג:).—ב) הריגת בהמה לאכילה, d.Schlachten; égorgement; slaying: כשה לַטֶּבַח יובל וכרחל לפני גוזזיה (ישע׳ נג ז). הולך אחריה פתאם כשור אל טֶבַח יבא (משלי ז כב). חרבו כל פריה ירדו לַטָּבַח (ירמ׳ נ כז).—והריגת אנשים במלחמה וכיוצא בזה: כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לַטָּבַח (ישע׳ לד ב). כי זבח ליי׳ בבצרה וטֶבַח גדול בארץ אדום (בם ו). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לַטֶּבַח (ירמ׳ מח טו). ומניתי אתכם לחרב וכלכם לַטֶּבַח תכרעו (ישע׳ סה יב). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבח טֶבַח הוחדה (יחזק׳ כא יד-טו). חרב פתוחה לַטֶּבַח מרוטה להכיל (בם לג).

טָבַח, פ"י, מקו׳ טְבֹחַ, לִטְבֹּחַ, — א) טָבַח שור וכיוצא בזה, הרגו לאכילה, schlachten; tuer; to slay: כי יגנב איש שור או שה וּטְבָחוֹ או מכרו (שמות כא לז). ואני ככבש אלוף יובל לִטְבוֹחַ (ירמ׳ יא יט). הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לִטְבוֹחַ (בם כה לד). שורך טָבוּחַ לעיניך ולא תאכל ממנו (דבר׳ כח לא). — ובענין הריגת אנשים במלחמה וכדומה: בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טָבַחְתָּ לא חמלת (איכ׳ ב כא). למען טְבֹחַ טבח הוחדה (יחזק׳ כא יה). חרב פתחו רשעים ודרכו

¹) בערב׳ טבח׳ a).

a) طبخ

קשתם להפיל עני ואביון לטבח ישרי דרך (תהל׳ לז יד). — ובמליצה *טבח את יצרו, ואמר הפיטן: גבורות הזובחים, אשר יצרם מובחים, ומודים ומשבחים המה הגבורים (ר׳ אפרים, בת״א למהרב״א, סנה׳ מג:).— ב) בשל והכין המאכלים, kochen ; cuire ; to cook: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יוכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב).—ובתו״מ: גנב וטבחה ומכר ביום הכפורים (ב״ק ז ב). כסבורין של אביהם היא (הפרה) וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (כתוב׳ לד:). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה וכיון שהקיפה מצודה לירושלם טבחתו אמו בידה (מד״ר איכ׳, ראה ה׳). —וכמו״כ במשמ׳ בשול: ממקום שטובחת אכילתה (כיל׳ כה.), ר״ל המקום ששם המזון מתבשל ומתעכל.

טַבָּח[1], ש״ז, מ״ר טַבָּחִים,— א) מְבַשֵּׁל, מי שאומנותו להכין המאכלים, Koch; cuisinier; cook: ויאמר שמואל לַטַּבָּח תנה את המנה אשר נתתי לך וכו׳ וירם הַטַּבָּח את השוק והעליה וישם לפני שאול (ש״א ט כג-כד). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים ויתן אתם במשמר בית שר הַטַּבָּחִים אל בית הסהר (בראש׳ מ ב-ג). נבוזראדן רב טַבָּחִים עבד מלך בבל (מ״ב כה ח).—ובתו״מ: מעשה בטבחו של אונקלוס הגר שהביא פתו לפני רבן גמליאל וכו׳ (תוספתא כל׳ ב״ב ב ד). לטבחו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו (ספרי דבר׳ כגז). משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו (מד״ר במד׳ יה). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (סנה׳ ו ד).—ב) *מי שאומנותו לטבח בהמה, שוחט, או קצב, Schlächter, Fleischer; égorgeur, boucher; butcher: טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (קדוש׳ ד יד). אמר רבי ינאי טבח שהוא מקצב והכה בין מלמעלה בין מלמטה גולה (ירוש׳ מכות ב לא ג). טבח אומן אסור לשקול בשר ביד (כיל׳ כח.). כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו (חול׳ ט.). הטבח צריך שני כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים (שם ח:). הטבח צריך שלשה סכינין אחת ששוחט בה ואחת שמחתך בה בשר ואחת שמחתך בה חלבים (שם). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה (ב״ק פ.). בצפור לא נתעסקה בשוק של טבחים לא עברה (נדה ג.). אמר לו (בעה״ב לר״ת) טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת (מד״ר בראש׳ יא). שבעה אין להם חלק לעוה״ב ואלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וקוסם חזן וטבח (אדר״נ לו). שלא ילמדנו (את העבד) לא צבע ולא טבח ולא נחתום לרבים (מס׳ עבד׳ ב). כהן היה ועני היה אמר לו לך והשתתף עם טבח ישראל (הלכ׳ פסוק׳, בכורות). היה לטבח שור אפילו שוה מאה דינרין ולקח דינר אחד מן הלוקח (רמב״ם מכיר׳ ט ז).—ג) *מי שאומנותו להמית מי שנדון למיתה, תַּלְיָן: אמר שר הטבחים (של אלכסנדר) מדוע חרבות נקמותיך הובאו בעריהן (ר״י אלחריזי, מוסרי הפלסופ׳ ג ז). אב הרחמים הלזה (קיסר חינה) יושב ספון וטמון באליל קנא ונוקם בתוך היכלו ועין רואי לא תשזפהו אם ידבנו לבו לשוטט חוצות שני אלפים טבחים ואיש משחתו וכלי מפצו בידו לפניו ירוצו וכו׳ פקודת שר הטבחים יקרה בעיניהם (של החינים) וכאחד השרים ממשפחת הקיסר תגורה ממשי ירוק יתגור (בכי״ע ג, תיגא).— וכמו *טָבוּחַ, שֵׁם לרוח חם מאד: ערב יום טוב של עצרת סכנה (להקיז דם) שיש רוח אחד ששמו טבח שיוצא בערב יו״ט של עצרת (הלכ׳ פסוק׳, מועד), ועי׳ ערך *טָבוּחַ.

טַבָּחָה, ש״נ, מ״ר טַבָּחוֹת, — אשה יודעת לבשל, Köchin; cuisinière: ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולְטַבָּחוֹת ולאפות (ש״א ח יג).

טִבְחָה, ש״נ, — כמו טֶבַח, במשמ׳ מאכלים מבושלים ומוכנים לסעודה: ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טִבְחָתִי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). — ובמשמ׳

---

[1] בערב׳ טבאח׳ a).

a) طباخ

הריגה: התקם כצאן לְטִבְחָה והקדשם ליום הרגה (ירמ׳ יב ג). כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טִבְחָה (תהל׳ מד כג). — ואמר הפיטן: הקדישם ליום הרגה ולטבחה התיקם בלם, הורג שבעתים יקם ושבעים ושבעה ישלם (סליח׳ ג׳ עי״ת, תחלות).

·טַבָּחוּת, ש״נ, — אומנות הטַּבָּח: מעשה בטבח אחד שהוציא טרפה מתחת ידו הביאוהו לר״נ ופסלו לעדות ועיברו מן הטבחות (והזהיר, שמות). שבמקומו כבר העבירוהו מאומנותו ואין מניחין אותו לעסוק באומנות הטבחות (לבוש חו״מ לד לה). — ובמשמ בשר שחוט: ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחיטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפסוהו התפסנים חרובי קרתא ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הנ״ל והוליכום אל שופטי העיר וכו׳ ולבסוף גזרו מה שגזרו והחזירו הטבחות הנ״ל ליד הבעלים (שו״ת מים רבים, יו״ד ג).

***טְבִיחָה,** ש״נ, — שה״פ מן טָבַח: בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי ר״ע אומר אפילו כזית חי מבית טביחתה (חול׳ ג ג). הצאן מתוקן לטביחה (מד״ר שמות כד). — ואמר הפיטן: פסח חרב על רשעי הד׳ם ביד צח ואדום בימי חג הפסח, פסח טביחת ניני כוש להוציא עמו ברכוש בימי חג הפסח (ליל א׳ פסח, פסח אכלו).

***טְבִילָה,** ש״נ, מ״ר טְבִילוֹת, — שה״פ מן טָבַל: והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה (מכי׳ בוא, מס׳ דפסח׳ יא). לא התקינו את הטבילה הזאת (אחרי תשמיש המטה) אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (שם). עזרא תקן טבילה לבעלי קריין (בבלי שם כב:). אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה (כרית׳ ט.). נזדמנה לו טבילת מצוה כורך עליו גמי ויורד וטובל (יומ׳ פח.). ועל גגה (של לשכת הפרוה) היתה בית טבילה לכ״ג ביום הכפורים (שם ע.). קיבל עליו (הגר את היהדות) מורידין אותו לבית הטבילה וכסוהו מים עד מקום הערוה (מסכ׳ גרים א). — ומ״ר: כל הייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט׳ באב בין ביוה״כ (חול׳ יח:). — וטבילת אצבע וכדומה: שטבילת אצבע מפגלת בחטאת פנימית (זבח׳ יג:).

***טְבִיעָה,** ש״נ, — שה״פ מן טָבַע: שהסרתי אותו (את משה) מן הטביעה על ידי רחיצת בת פרעה (מד״ר במד׳ יד). — ובפרט ·טְבִיעַת עַיִן, כמו *טְבִיעוּת עין: כאדם המכיר את חבירו בטביעת עין שטבע בו ואין בו סימן (רש״י ב״מ יט.). שהרי העדים מתוך בינת הלב וטביעת העין הם מעידים (תבו׳ ר״ת 60).

***טְבִיעוּת,** ש״נ, — טְבִיעוּת הָעַיִן, הפעולה לטב׳ע העין בדבר ולהכירו: איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בטביעות העין זה המקפיד על חלוקו להופכו (שבת קיד.). וכל זה צריך עיון וטביעות עין (שו״ת רלב״ח א). — ובהשאלה גם בקול: ואם סתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות[1] בקול (רמב״ן בראש׳ כז יב).

א·טבל[2]**),** ממנו א.טָבַל, א.*טִבּוּל, *טְבִילָה, *הַטְבָּלָה, טוֹבֵל.

א·טָבַל, פ״י, ט׳בֵל, יִטְבּ׳ל, יִטְבְּלוּ, יִטְבְּלֵנִי, — טָבַל דבר במים וכדומה, השקיע את הדבר קצת בתוך המים, immerse, immerser; eintauchen: וְטָבַל הכהן את אצבעו בדם (ויקר׳ ד ו). ולקח אזוב וְטָבַל במים (במד׳ יט יח). ולקחתם אגדת אזוב וּטְבַלְתֶּם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף (שמות יב כב). ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וְט׳בֵל בשמן רגלו (דבר׳ לג כד). גשי הלם ואכלת מן הלחם וְטָבַלְתְּ פתך בחמץ (רות ב יד). ויקרבו בני אהרן את הדם אליו וַיִּטְבּ׳ל (אהרן) אצבעו בדם (ויקר׳ ט ט). וישלח (יונתן) את קצה המטה אשר בידו וַיִּטְבּ׳ל אותה ביערת הדבש (ש״א יד כז). ויקח המכבר וַיִּטְבּ׳ל במים ויפרש על פניו (מ״ב ח יה). ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים וַיִּטְבְּלוּ את הכתנת בדם (בראש׳ לז לא). אז בשחת תִּטְבְּלֵנִי ותעבוני שלמותי (איוב ט לא). — וכמו פ״ע: וירד (נעמן) וַיִּטְבּ׳ל בירדן שבע פעמים (מ״ב ה יד). — ובתו״מ, פ״ע: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם (שבת ו א).

---

[1]) המקור לזה בגמ׳ בארמ׳, והעיר בעל הכריתות וז״ל: מצינו טביעות עין על השמע בלשון תלמוד בגיטין דף כג דקאמר סומא היאך מותר באשתו אלא בטביעות עינא דקלא.

[2]) רק עברית וארמית.

ותינוק שאין בו דעת האשה מסעדתו ומזה ואוחזת לו במים והוא טובל ומזה (פרה יב י). מעשה בר' יוסה בן חלפתא שראו אותו טובל בצינעה ביום הכיפורים (ירוש' ברכ' ג ו ג). טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה (פסח' ז:). נדה ויולדת טובלות כדרכן בלילי יוה"כ בעל קרי טובל והולך כל היום כולו רבי יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אין יכול לטבול (יומ' פח.). — ובפ"י : עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל (שבת יד כ). — ואת הקלמוס בדיו וכדומה : הטובל קולמוס לא יתחיל אותיות השם (מס' סופר' ה ו). — טוֹבֵל, עי' זה הערך.

— נפע', נִטְבַּל, — שטבלו אותו : ורגלי הכהנים נשאי הארון נִטְבְּלוּ בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו (יהוש' ג יה). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון בשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וכיון שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סוט' ח ג-ג).

— פע', *טִבֵּל, מְטַבֵּל, — כמו קל בנתיך הפעולה : החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו (שבת יד ד). הביאו לפניו (הירקות) מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפר את הפת (פסח' י ג). אפילו לא טיבל עמו אלא בציר ולא אכל עמו אלא גרוגרת אחת זהו שכרו (ב"מ פח:). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (שם פט.). שבכל הלילות אין אנו מְטַבְּלִין[1] אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים (סדר הגדה של פסח).

— הפע', *הִטְבִּיל, — כמו טִבֵּל: ספק חשכה ספק אין חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים (שבת כ ז). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל (את שדרכו) להגעיל יגעיל (ע"ז ה יב). המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין טהור (כלים יט א). שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים (פסח' י ד). אין מטבילין חמין בצונן ולא צונן בחמין (מקוא' י ו). כלי שהוא מלא משקין והטבילו כאלו לא טבל (שם). השמש מטביל בבני מעיין ונותנן לפני האורחים (פסח' קו:). והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה (כתוב' כו.). לא גיירום ולא הטבילו אותם (מד"ר רות, ויצאו להם).

— הפע', *הֻטְבַּל, הוטבל, — שהטבילוהו, בפרט לשם נצרות : כי שלשים שנה היה דר במצרים והיה שרוי בטומאה עד שהטבילו יואניש בירדן לטהרו וכן הוא בלשונם והרי המטביל טוב מן הנטבל כי הוא הקריבו לטבילה וכשהוטבל נפתח השמים (נסתור הכומר 7).

[1]) כך מנוק' במחזור כ"י ביה"ס כזנתנסי רומא, כן קריאת הספרדים.

ב.*טבל[1]), ממנו *טֶבֶל, ב.*טִבּוּל, ב.*טַבָּל.

*טֶבֶל[2]), ש"ז, בכנ' טִבְלוֹ, מ"ר טְבָלִים, — תבואה קודם שנפרשו ממנה תרומות ומעשרות: אכל טבל ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו (ברכ' ז א). היו לו תאנים של טבל בתוך ביתו והוא בבית המדרש או בשדה אומר מה שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה (דמאי ז ה). המוצא כלי וכתוב עליו ק' קרבן מ' מעשר ד' דמאי ט' טבל ת' תרומה שבשעת סכנה היו כותבים ת' תחת תרומה (מע"ש ד יא). מערבין בדמאי וכו' אבל לא בטבל ולא במעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו (ערוב' ג ב). אין זורעין את הטבל ואין מחפין את הטבל ואין עושין עם הגוי בטבל (תוספתא דמאי א כג). מודד אדם את טיבלו ומכניסו לתוך ביתו (שם תרומ' ג כא). נאכלו פירות או נגנבו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר כלכלה בטיבלה (שם ב ח). רשאי ישראל לומר לכהן הילך סלע זו והנח טבלים (שם דמאי ה ב). אחד המקדיש טיבלו ואחד המקדיש תרומתו (ירוש' שבת ב ה.). אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (ברכ' לה:). — ומ"ר : המוכר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם (תוספתא תרומ' ב א). שמא תיבקע הנוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע (ירוש' דמאי ז כו:). שהיו לו טבלים ממורחים בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו (בכור' יא.). ענייה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים

[1]) רק בעברית ולא נתבאר מקורו, ועי' הערה להערך.

[2]) מלה שהיתה בודאי נהוגה בלשון הדבור החי בענין התבואה והפרות ביחס למתנות כהונה, אך לא נתברר מקורה, ולא נמסר לנו בקבלה שום מקור ודאי לזה. הערוך אמר : פי' בטבלא של עץ שאין אדם יכול לאכול ממנה. ע"כ. ואין צרך להרבות דברים להוכיח זרות גזרה זו ולא טבעיותה. ולא יותר טבעית היא גם סברתו של הרמב"ם שראה במלה זו הרכבה מן טב לא. וכן אין כל חשיבות לגזרתו של לוי שהוא כמו טפל, ולא של קוה' שהוא כמו תבל.

(חול׳ ז:). ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים (נדר׳ כ.). הטבל כיצד כל אוכל שהוא חייב להפריש ממנו תרומה ומעשרות קודם שיפריש ממנו נקרא טבל (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ י יט).

ב.*טָבַל, פ״ע, טֹבֵל, טֹבֶלֶת, טָבוּל, טְבוּלִים,—שהיה טֶבֶל: אין תרומה טובלת בפירות שלא נגמרו מלאכתן (ירוש׳ מעשר׳ ג מט ד). ישראל שהיה מוכר זתים בששים לוג טבולים אמר לו תנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין מותר ששים לוג טבולין ואני ואת חולקים את המעשרות אסור (שם דמאי ו כה ג). המוכר פירות טבולין לחבירו הרי זה רץ אחריו ומתקנו (שם ז כו:). חולין הטבולין לחלה כחלה דמו (נדה ו:). היה ככר טבול אכלו עד שלא עישרו (מד״ר ויקר׳ לג). — ובמשמ׳ פעל יוצא, עשה טֶבֶל: מתוך שיודע שביהו טובל אף הוא מפריש תרומה משעה ראשונה (ירוש׳ מעשר׳ ג מט ד). פירות שלקטן שלא לצורך השבת וקדש עליהן השבת ר׳ יוחנן אומר השבת טובלת ר״ש בן לקיש אמר אין שבת טובלת (שם). היסב בשדה טובל אם לא היסב אינו טובל (שם ד נא:).

— נפע׳, *נִטְבַּל, — נהיה טֶבֶל: בטבל שנטבל מדבריהן אבל טבל שנטבל דבר תורה (אף חכמים מודים) (ירוש׳ מעש׳ א מט:). אשכול שסחטו לכוס נטבל לתמחוי לא נטבל (שם ד נא:). תינוק שחיפה בכלכלה לשוק נטבלה (שם).

טבע[1], ממנו טָבַע, טַבַּעַת, *טֶבַע, *טִבּוּעַ, *טְבִיעָה, *טְבִיעוּת, מַטְבֵּעַ, ״טִבְעָה, ״טִבְעוֹן, ״טִבְעִי, ״טִבְעֵנִי.

טָבַע, טָבַעְתִּי, יִטְבַּע, אֶטְבְּעָה,—א) פ״ע, טָבַע בתוך גוף קשה או רך, נשקע בבה אל תוכו, hineinsinken; s'enfoncer; to sink: וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו (ש״א יז מט). טָבְעוּ בארץ שעריה (איכ׳ ב ט). ויקחו את ירמיהו וישלכו אתו אל הבור וכו׳ ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט (ירמ׳ לח ו). טָבַעְתִּי ביון מצולה ואין מעמד (תהל׳ סט ג). הצילני מטיט ואל אֶטְבָּעָה (שם יס). טָבְעוּ גוים בשחת עשו (שם ט יו). — ובתו״מ, טבע בים: אפילו טבעה ספינתו בים (כלכ׳ יו:). מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה והשיא רבי נשותיהן (יבמ׳ קטו). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (שם קה:). באותה שעה (שטבעו המצריים) בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב״ה אמר להן הקב״ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני (סנה׳ לט:). א״ר עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים ונצטערתי על תלמיד אחד שהיה בה (מד״ר קהל׳, שלח לחמך).—ומקו׳ ״טָבוֹעַ: וילכו בנחל ההוא הלוך וטבוע ויגיעו המים עד צואריהם ויבהלו כלם יחד מהמים (ספ׳ הישר, וירא). — ומשל: הטובע יחזיק בקוץ, השבע בדבש יקוץ (עמנ׳, מחב׳ יא).—ב)*פ״י, טָבַע את פלוני במים: עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים בא פרעה טבעו במים בא סיסרא טבעו במים אף הוא עומד עלי לטובעי במים (גיט׳ נו:). ר״ג היה בא בספינה עמד עליו נחשול לטובעו אמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל ר״א בן הורקנוס (ב״מ נט:).—ובהשאלה: ויטבע עצמו בתוך עמק המלחמה ויבוא בין רגלי הפיל וידקרהו בחרבו (יוסיפון כד).—ופעול ״טָבוּעַ, במשמ׳ עשוי בטֶבַע: אילו היו (אברי האדם) עוברים ברית הבורא באדם וינוחו אבריו הטבועים על התנועה וכו׳ היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת (תו״ה, תכון הנפש ג). — ג) *טבע מטבע, עשה את הפתוח שבהמטבע[1]), prägen; estamper, frapper (la monnaie); to coin: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו (סנה׳ ד ה). —ופעול ״טָבוּעַ, ואמר הפיטן: חותמות שנים עשר נחתמו מזה חותם, בטבעת המלך טבועים באחד חותם, על לב ועל זרוע התמתי חותם (יו״ ה׳ בשבוע׳, כאמנו). — ובהשאלה, *וקבע נוסח קבוע בתפלה, ברכה וכיוצא בזה: אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים (ירוש׳ ברכ׳ ט יב ד). כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ טבע a).

a طبع

[1]) גם בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ זו, אך כבר פקפק פרנקל (S. Fr. Aram. Lw. 193) במקוריותו הערבית והחליטו לשאול מארמית.

(בבלי שם מ:). ובמטבע ברכות שטבע רבינו יוסף זצ"ל מצאתי ברכת חנוכה וכו' (שבלי הלקט, הלכה קפה).

—ד)*טבע את פלוני, נקבו בשמו, nennen; nommer; to name: בשעה שהיה מצוה אותם על הברכות ועל הקללות בברכות היה מזכירן שנאמר אלה יעמדו לברך את העם ובקללות לא היה טובען שכן הוא אומר ואלה יעמדו על הקללה בהר עבל (מד"ר במד' כ).

— פע', טבע,— שהשקיעו במים: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טבעו בים סוף (שמות יה 7).

— הפע', הטבע, — כמו טבע: הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך (ירמ' לח כב).—וארן ובדומה, שקוע באדמה: על מה אדניה (של הארץ) הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו). — ובהשאלה במליצה: בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי (משלי ח כה).—ואמר הפיטן: שמנה וארבעים ומאתים נטועים, כמו מסמרות תקועים, במספר אברים בסיני גודעו, ומרום נשמעו ויחדיו הטבעו, בתוך עשרת דברים (אזהר' ר"י ברגלוני, אמון). — ובמשמ' *הושם בטבעו: לפי שהוא (הכח) מוטבע בלחות (רא"ע, ספ' העצמים). שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר מורה שמעשהו אינו לרצונו אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד ויש לו מבריח שמבריחו על המעשה ההוא ואין לו יכולת לשנות ממנו (הו"ה, הבחינה א). ומין התימה הגדול שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו מתועלותיו בה ויותר ממה שזכרנו ולא הוטבע על הבושת מבוראו המשקיף עליו תמיד (שם ה). וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים הוטבע עליו להיות סיבה למזונו (שם, הבטחון ג). והדין נותן שתחזק התאוה מפני שמשתמשים בה תדיר ויחליש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהוטבע עליו (שם, עבוד' ה' ג). שנמצא איש אחד מוטבע מתחלה לעשות טוב ואחר מוטבע לעשות רע (מלמד התלמ', בבלת). שכל אדם שיש מוטבע בדבר גופני אין ראוי שיעזוב אותו לגמרי בדרך שיענה נפשו בו (שם, תולדות). אין משיג השלמות הזה אלא חכם ומוטבע ביצירתו על זה (שם, פנחס). גם כלל התנועות המוטבעות בעולם שלש תנועה מן האמצע ותנועה אל האמצע ותנועה סביב האמצע (שם, מתן תורה). שאין ממנהג ההשגחה להצילו מההפסדים כולן מפני היות בהן קצת הברחיים לטבע החומר והוא מוטבע ומוכן בקיבולן (ידע' הפניני, ביאור תהל' ח). כי המוטבע מן המורגש והמורגש מן המושכל והמושכל מרום המעלה (רמב"ן פי' יציר' א ה). אמנם אתה תוכל ללמד הטוב למי שבו טוב אבל המוטבעים על הרע אם תתחבר להם יפסידו שבלך (המעל' לרב"ט פלקירא ג).— ובמשמ' שקוע בדבר: היוצאים ממצרים שהיו מוטבעים במעשה ארץ מצרים ומורגלים בחומר ובלבנים (מלמד התלמיד', בלת). שמי שהוא ידוע חולי ובעל ייסורין וכו' תהיה רפואתו קשה מצד היותו מוטבע בחליים (המאירי, משלי כט). לפי שבבל השנה הוא מוטבע בתאוות ואינו מתעורר אל התשובה צוותה תורה לתקוע שופר (מנוה"מ ה ד ג א). הבוחר באשה בשרה וממשפחתה כלם ברורים כלם צדיקים כי בהיותה משרש צדיקים טבע האב מוטבע בבן (בכנ מוס' נר"א כד). — ובמשמ' נעשה צורת מטבע: וקבלתי ממנו כך וכך דינרין יפין שקולין לבד לבד ומוטבע ממטבע פלונית מפרוטת דינר כך וכך זוזים (הבטר' לר"י ברגלוני ו). לקחו הכסף שלא היה מוטבע ועשו אותו מוטבע (מכבי רד"ק, תכן).

— נפע', *נטבע,— הושם טבע: דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה וכו' ואין הילוכם לא בדעתם ולא בחפצם אלא מנהג שנקבע בהן וטבע שנטבע בהן (רמב"ם, יסודי התורה ד ג). הצורות הנטבעות (תרג' מקור חיים לרשב"ג ג).—ובהשאלה במשמ' שקוע: ויש שהוא חכם ונטבע בתאות העולם מנעוריו (הקד' אורה' צדיק').

— פע', *טבע,—כמו קל במשמ' השקיע: טיען העליונים במאמר לתלות, טיבע התחתונים בעמקי מצולות, טורדים כצינורות למולם לעלות (מחז' ויטרי תעח). פשעיך סביב וכון, טבעך בטיט היון, כי לא יצא מעפר און (רמב"ע תוכח', הס תסדיך).

— הפע', *הטביע,—א) השקיע, ובהשאלה: הטבעת בתרמית רגלי בת ענמית ופעמי שולמית יפו בנעלים (מנחת תנכה, יוס ליכבה).—ב) שם בטבע הדבר: וכל אשר תוכל להטביע נפשך שלא להרגיש על ענין המאכל והמשתה (חו"ה, הפרישות ה). ולכל אדם שחפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה וכן בשאר החיים כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים (שם, הבטחון ג). — ואמר המשורר: וכאשר ציד רעבון הדבורים חבש,

בהטביעו אותם על בנין חדרי משכית ועשות דבש (עמנ׳, מתכ׳ ז). כאשר חנן הטבע הבריות הנזכרות הסכלות, והטביעם על מלאכות מהוללות, כן חמל האל על הכסילים, ונחם אותם מהכל הבלים (שם).
— התפ׳, ״התטבע, — הונח בטבע: אך הם כשהגיעו בו והתטבעו החמרים בהם תכוסה זאת הצורה המחודשת בכסויים זרים (אגר׳ תי כן מקין).— ובמשמ׳ נחקק: כי הצורות המוחשות יתטבעו בכלים (מקור חיים לרשב״ג כ).— ובמשמ׳ הנהיג טבעו: שיש לגוף האנושי נפש על דרך ההנהגה כלומר שלא יתנהג ויתטבע הגוף מעצמו מבלתי דבר אחר חוץ ממנו (תגמולי הנפ׳ ג).

***טֶבַע,** ש״ז, מ״ר טְבָעִים,—א) מַטְבֵּעַ, חתיכת מתכת טבועה עליה צורה וכדומה, וקבוע בחקי המדינה לתשלומים במקח וממכר, Münze; monnaie; money: שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דנרים (שקל׳ ב ד). לפי שמכרה בכורה של רחל בעשרים כסף ונפל לכל אחד ואחד מהן טבע לפיכך יְהֵא כל אחד ואחד נותן שקלו טבע (ירוש׳ שם ב מו ד). אמר אביי בקשו לגנוז (דנרי אדריינוס וטריינוס) מפני טבעה של ירושלם (ע״ז נב:).— יצא טִבְעָהּ של ממלכה פלונית או טִבְעוֹ של מלך פלוני בעולם, מטבעות של ממלכה זו או של מלך זה מתקבלות בכל העולם, ובמליצה במשמ׳ נתקבל שלטון של הממלכה או המלך על העולם: זו פרס חייבת שטיבעה יצא בכל העולם כולו (בכור׳ ו:). אמרה לו (אביגיל לדוד שדן את נבל כמורד במלכות) עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם (מגי׳ יד:). — ב) יסוד, והוא העצם הראשון שנברא בעולם שממנו מתרכבים שאר העצמים, Urelement; substance; element: ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבדה שבכולן וכו׳ המים למעלה מן הארץ האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר (מד״ר במד׳ יד). שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מן הבריאה והיצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן איכיות ואותיות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בן נת, לקו״ק 3)— ג) ״הכח המהוה את העצמים ועושה אותם כמו שהם [1]), Natur; nature: ומצאנו בבריאתו של עולם ארבעה דברים צווי מלאכה מטביע וספור ויאמר אלהים יהי אור הוא צווי ואשר אמר ויהי אור הוא מלאכה ואשר אמר ויבדל אלהים בין האור ובין החושך הרי טבע (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בן נת, לקו״ק 7). החכם היודע טבע העולם (יוסיפון ז). חרטומי מצרים וחכמיה המתעסקים בחכמות הרקיע ובטבעי היצורים והכוכבים (שם ו). אמר הכוזרי וזהו המיוחס אל הטבע אמר החבר ומה הוא הטבע אמר הכוזרי הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק (כוזרי א עב). כי הצורה אשר בה יהיה עצם צמח מבלתי צמח וחי מבלתי חי איננה מן הטבעים אך מעשה אלהי מאת האלהים יתברך קוראים אותו החכמים טבע ואמת. הוא כי הטבעים מזדמנים

[1]) בארמ׳ טבעא: אמר ר׳ זירא טבעא דבבל גרמא לי דלא חזאי דמא דאמינא בטבעא לא ידענא בדמא ידענא (נדה כ:). ואחד מגדולי התלמוד׳ האחרונים אמר וז״ל: אבל צריך לידע ששם טבע הוא מהמצאת האחרונים מזמן ארבע מאות או חמש מאות שנה סמוך לזמנינו מאחר שאינו מצוי בדברי חכמינו הקדמונים ז״ל (בהל׳ לת״ל בְּבו״ת תכם לבי ית), אבל אין ספק בדבר כי כבר בימיהם השתמשו במלה זו במשמ׳ כל כח המהוה. בערב׳ טביעה[a]), וגם במשמ׳ זו יש מקום לפקפק במקוריותו הערב׳. וכבר הביא פרנקל במקום הנזכר למעלה כי באתיאפ׳ בא השם טבע בתרגום התנ״ך במשמ׳ זו, ואולי היה שרש טבע במשמ׳ יצר בלשונ׳ השמיות הדרומיות. ואמר ד״ש א״ת בפרוש המלים הזרות שבמו״נ: טבע שם משותף לענינים רבים וכל שכן בלשוננו ששמתיו במקום שתי מלות ערביות שונות חלוקות בענין, האחד טביעת והאחר בפתח תחת הטית ושוא תחת הבית ולא ראי זה כראי זה וכל א׳ משניהם משותף לענינים רבים ראה מה יהיו בלשוננו שיתקבצו הענינים שבשתי המלות הערביות במלה אחת עברית היא מלת טבע וכבר בארו הפלוסופים שתי המלות ולאיזה ענינים כל אחת מהן משותפת ואולם הצריך לנו טוב מהם הם המינים האלו יאמר טבע להתחלה לכל שינוי וקיום ועמידה והרופאים יקראו טבע המזג והחום הטבעי ותכונת האברים ויקרא טבע כל תכונה שישלם בה מין המינים תהיה פועלת או מתפעלת וכל כח למצא בדבר תמיד לא ישנהו יקרא טבע. ע״כ. ור״י חריזי שם: טבע הוא כח הגוף הנברא ותולדתו ומנהגו.

a) طبع

לקבול המעשה ההוא כפי ערכם (שם ג כג). חטבע שם לדבר אשר אינו נמצא אך יודע מכחותיו ופעולותיו (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב). כי הכח הבשריי קצר מהשיג והטבע האנושיי חסר מהשלים (הקד' תו"ה). שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה (רמב"ם, רו"ח ו יב). וזה הענין אשר ישבחהו אריסטו תמיד ויאמר הטבע חכם ולא יעשה דבר לבטלה (ר"ש א"ת, מו"נ ב יד). כשברא הבורא זה המציאות והגבילו על אלה הטבעים נתן בטבעים ההם יכלת לחדש כל אשר חדש מן הנפלאות (ר"י תריזי, שם ב ל). והטבע האלהי פעל בראשונה דבר בטל חלילה לנו להאמין (זכות אדם 14). והטבע החכם מסיר הדאגות (משל הקדמוני א). חכמים מתוכמים על דרך ההשאלה כי חכמתם אינה במחשבה ועצה אבל מטבע מוטבע בהם ועל כן אמרו הטבע חכם בלא שכל (פי' משלי גזרת' הלוי ל כח). כי השם יתעלה משגיח רוצה ויכול לשנות הטבעים שהוא אדון הטבעים לקיימם או לשנותם (בו"ת רבב"א י). לא תמלא האוזן לשמוע מותשיה לרוב החלופים אשר בהם אלא שעם כל זה ימצאו בהם טבעים קיימים (רלב"ג קהל' א). בשנת חמשת אלפים ואחת וארבעים, לצאת לפועל אדם וטבעים, ויעבר רוח עליו, והבין רוח פעליו (הקד' משל הקדמוני). כי הטבע הוא אחד מעבדי האל ומשרתיו יצונו וירוץ כעבד לפניו (מ' אלדבי, ב"א א).— ואמר המשורר: היתכן בתנועת הגלגל מבלי הרכבת הטבעים, ובעלייתו וירידתו מבלתי ביאת הפגעים (עמנ', מחב' כד).— טֶבַע נעלם: וע"ב קראוהו בעלי הטבע (את בת הסגולות של הגופים) טבע נעלם לא ידע טבע הסגולה הזאת אלא אדון הטבע (רבב"ג דונן, מג"א חלק בוסינו א). —ֿלפי טֶבַע העולם, בדרך הטבע, הטבע הנהוג: וקחו לכם עדים ודמיון ומשל מבהמות והחיות המתגאים ומושלים זה על זה לפי טבע העולם וסדרו (יוסיפון פד). ועדיין לא השגתי לגבול בקשת המות בדרך הטבע לא בבחירה בלתי רצון ולא ברצון בלתי בחירה (שם פה). אם בשנת היובל אחרי חשבונך ודי בזה ארכא בחיים זמן ועדן בפי הטבע הנהוג (ר' קלוני', אבן בחן עג).— ֿטֶבַע האדם וכדומה, התכונה הנטועה בו מבריותו: במה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה וכמה אנו קשים להמשך אחר האמת (תו"ה, תבב' הנפ' ג). שהנביאים בשתבואם הנבואה אעפ"י שיהיה במראה

עכ"ז יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בניני גופו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה א). ואפי' אם יעשה כל העברות שיש בעולם מצד התאוה והיצר וגבורת טבעיו החסרים הנה הוא מפושעי ישראל (שם). אחר זמן בשיתעוררו ויתחזקו בו הטבעים ראוי מדרך הטבע שידבר או יגמגם גמגום שרובו יהיו מלות מדוברות (שאל' ר' הלל לר"ז הלוי, או"נ ב). לכן צריך אדם לכוין שעת התבור בחצי הלילה שהוא שעה שנפשו מיושבת עליו ושקטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאבל (מגוה"מ ג ב ו).—יצא מטבעו, נשתנה ממה שהוא בטבעו: ואמר המנסה שאם תקח האלים הנזכר ויתלהו עליו למי שיצא מטבעו ר"ל שאין לו פנים יפות ויש לו ג"ב דאגה יסור למראהו ולטבעו הראשון (ראב"ע, ספ' הנסיונות ב). — ורפו טבעיו של אדם: והגיע לעת זקנותו בחולשת טבעיו ואפיסת בחותיו (המאירי, הקד' למשלי). כי גם אם ארכו הימים ונושנו העתים מן היום אשר נתחברנו בעיר רומי עד היום הזה ורפו טבעיי ונחלשו כחותיי מאז ועד עתה עם כל זה לבבי חדש וטבעי חזק וכוחי גדול להתחבב בחיבתך (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם). — ובמשמ' תכונה ומנהג קבוע: שטבע של אדם נוטה להרבות קניינו ולהום על ממונו (רמב"ם תמור' ד יג). כי טבע האדם תלוי במנהג (הואת, אגר' לבנו, דרך טובים). לפי שטבעה של אשה להתביש יותר מן האיש (ספ' מוסר לר"י בן יהודה א).—טֶבַע שני, ר"ל תכונה קבועה שלא היה לו מקודם: יגביר שכלו על תאותו עד שתשוב יראתו לו טבע שני (המאירי משלי ט).— טֶבַע דבק: יהיה תמיד נכנע ושפל עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו (תו"ה, הכניעה א). — ובמשמ' מדה ממדות הנפש: יש באדם ארבעה טבעים שכל וסבלות ויושר ותאוה (מובחרי הפלוסופ' ב ג). — מה שאחר הטֶבַע, מה שלמעלה מהטֶבַע: ויקראו ג"ב את החכמה האלהית מה שאחר הטבע (מלות הגיון יד). וזאת היא סברת בעלי העיון האמת במה שאחר הטבע (אמונ' רמה ב א). ויאמרו בעלי העיון במה שאחר הטבע כי אחדותו ית' הוא עצמותו (שם). שהתחלת הדברים הנפסדים תהיה בהכרח מתחלפת להתחלת הדברים הבלתי נפסדים והיא אחת מהשאלות אשר יתקור בהן הפלוסוף במה שאחר הטבע (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג יג). — ד) ֿבהשאלה, יציאת הצואה מהגוף: ואמנם ההוראה מדרך העכול הנה

העכול הטוב אמנם יהיה בשיהיה המאכל הנקל עליו וכו׳ וביאת הטבע לצאת נקלה (קאנון ג יג א יד). אמר אבוקרט מי שיהיה בבחרותו רך הטבע או קשה הנה יהיה בזקנתו בהפך (שם יו א ג). ואם יהיה הטבע נעצר ראוי שישתה בכל יום פעם מזה המשקה (שם י ה ד). וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות ואעפ״י שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (שם ד יד יב).—ובהרחבה, עולם ומלואו: הבט ימין ושמאל קדמה וימה, פה תרדמת נצח נרדם הטבע (יל״ג, בית מועד לכל חי).

טִבְעָה, ש״נ, — כמו טֶבַע: וכל הדיעות יש מהן שהיו לאדם מתחילת ברייתו לפי טבע טבעת גופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם מהרה יותר משאר דעות (הקד׳ אורח׳ לדיקיס).

טִבְעוֹן, ש״ז,—כמו *טִבּוּעַ: כהן הדיוט עם הארץ שנשא גרושה או חלוצה ולא ידע שדבר זה אסור לסוף נודע הדבר וכתב לה גט וגרשה הקידושין שקידשה בהן ניתנו לטיבעון או לא כך ראינו שאילו הקידושין לטיבעון ניתנו בין הכיר בה שהיא גרושה ובין לא הכיר בה (תבו׳ הגא׳, הרכבי יז).

טִבְעִי[1], ת״ז, לנק׳ טִבְעִית, מ״ר טִבְעִיִּים, טִבְעִיּוֹת, א) של הטבע, מסגולת הטבע, natürlich; physisch; naturel, physique; natural, physical: טבע יסוד האש לעלות למעלה באשר תראה העשן העולה מן העצים שהוא מגביה למעלה מן האויר עד היותו למקומו הטבעי (רות חן ו). ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו גדר הטבע כי הוא נקרא טבעי מפני שהטבע דבוק בו (מעה״ש יג). לכל גשם טבעי יש לו תנועה טבעית (שם). כי נסמך על הקדמות טבעיות אשר נתבארו (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). — וטבעי בנגוד לנפשי, במשמ׳ גופני, חמרי: הפרק השלישי (מדבר) בתנועה ומיניה וזכרון הטבעית ממנה והנפשית (אמונה רמה א ג). הוצרכנו ג״כ לומר שמהן (מהתנועות) נפשיות ומהן טבעיות (שם א). — וטבעי בנגוד למלאכותי: כל מה שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל ומה שבעצמות ומה שבמקרה ובין הענינים המלאכותיים ובין הענינים הטבעיים (מלות הגיון, פרק יא). ראו הפלוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות (ספורנו, אור עמים, ידיעה).—ובנגוד לנסי: כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח אשר הוא דבר טבעיי דומה לנסיי (יוסף דון יחייא, מבוא לפי׳ שה״ש). — ובנגוד למקרי: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהגופות נאבדים בדרך מקריי או טבעיי או עונשיי כמו שזכר שלשת אלו המתות (פי׳ מבלי לורת׳ הלוי יא ד).—וחכמה הטבעית, החוקרת בכחות הטבע: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית (מלות הגיון יד). והחכמה הטבעית תעיין בגשמים הנמצאים בטבע (שם). ויחקור האדם סביב הדברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למודית טבעית אלהית (זכות אדם 10). כי מעשה בראשית יורה על עניני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות ומעשה מרכבה יהיה ענייני התנועות הגלגליות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 102). — ומ״ר הַטִּבְעִיּוֹת, ר״ל החכמות הטבעיות: כי כבר התבאר בטִבְעִיּוֹת שאין באש כח פועל זולת החום (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ג). ואמר (אבן רשד) וכשנחבר עם זה מה שנתבאר בטבעיות והוא שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, כלתי גשם). — ב) חכם בקי בחכמת הטבע, Physiker; physicien; -cist: שזאת האמונה הנפסדת היתה מפורסמת בימי משה רבינו ע״ה והיא אמונת הטבעיים הקדמונים קודם סקראט וחבריו שהיו מאמינים כי אין האדם אלא מציאותו המורגש (המעל׳ לרב״ע פלקיירא א). כי הלמודיי יחקור בגשם המוחלט והטבעי יחקור גם בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (הקד׳ מלחמ׳ ה׳ לרלב״ג). ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי והמספרי מציאות האחדות והטבעי מציאות העצמים והמקרים מבעלי הפלוסופיא הראשונה ובעל הפלוסופיא הראשונה יקבל מן הטבעי מציאות מניע ראשון (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (שם ד ג). והדעות היותר קרובות לאמת בזה דעות הטבעיים כפי התחלפותם (אמונה רמה א ו). שחשבו

---

[1]) בערב׳ טביעי a).

a) طبيعى

אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעלי חיים אחד (שם ח). כי כבר בארו הטבעיים היות היסודות מורכב בפועל (דרך אמונה כז). ויקבל במסרה הרופא מן הטבעי שם (היסודות) ארבעה ואין עוד (קאנון א א ה ג). אמר אבן רשד בפירושיו כי מציאות העלה ראשונה יתבאר בהכמה הטבעית והאלהי יקחנו כמו דבר מקובל מהטבעי (מגת' קנא' לר"י מפיסא 19). כי ידיעת הטרפיות לגדולי אומתנו היא יותר דקה מכל מה שזכר אותו הגדול שבטבעיים כי זכות נבואתן מסייעתן לעמוד על מה שלא יוכל עליו טבע שכלו של אדם (קול יהודה, כוזרי כ סד).—ואמר המשורר: ואין כמוך בכל הארץ טבעי, ובירדן התעודות רוחצת למשעי, ואני לא כטבעך טבעי (עמנ', מחב' ח).

***טִבְעֲנִי**, ת"ז, לנק' טִבְעֲנִית, — כמו טִבְעִי: שיש ראיה טבענית והודאה פתוכית מבארים לנו איזהו המובחר מכל כלל היצורים (כרכ' הנקדן כא).

טַבַּעַת, ש"נ, כנ' טַבַּעְתּוֹ, מ"ר טַבָּעוֹת, טַבְּעוֹת, טַבְּעֹתָיו, טַבְּעֹתָם, טַבְּעֹתֵיהֶם,—עגול עשוי ממתכת וכדומה, Ring; anneau: ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת (שמות כו כד). ויצקת לו (להארון) ארבע טַבְּעֹת זהב וכו' והבאת את הבדים בַּטַּבָּעֹת על צלעת הארן (שם כה יב-יד). לעמת המסגרת היו הטַבָּעֹת בתים לבדים לשאת את השלחן (שם לו יד). ואת הקרשים צפה זהב ואת טַבְּעֹתָם עשה זהב בתים לבריחם (שם לו לד). ואת הקרשים תצפה זהב ואת טַבְּעֹתֵיהֶם תעשה זהב (שם כו כט).—ובתו"מ: בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה (סוכה ה ח). תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שניה (יומ' סכ:). וטבעות היו לצפונו של מזבח וכו' שעליהן שוחטין את הקדשים (מדות ג ה).—ובפרט עגול קטן ילבישוהו על האצבע לקשוט, Fingerring; bague: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וְטַבַּעַת וכומז כל כלי זהב (שמות לה כב). איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טַבַּעַת עגיל וכומז (במד' לא נ). — ועם חותם למעלה יחתמו בו: ויסר פרעה את טַבַּעְתּוֹ מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (ברא' מא מב). ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בְּטַבַּעַת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בְּטַבַּעַת המלך אין להשיב (אסת' ח ח). ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בְּטַבַּעַת המלך (שם י). — ובתו"מ: ולא (תצא האשה בשבת) בנזמים ולא בטבעת שאין עליה חותם (שבת ו א). ואין עושין תכשיטים לעבודת אלילים קוטלאות ונזמים וטבעות (ע"ז א ח). טבעת אדם טמאה טבעת בהמה וכלים ושאר כל הטבעות טהורות (כלים יב א). טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג טמאה טבעת של אלמוג וחותם שלה של מתכת טהורה (שם יג ו). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (ירוש' ע"ז ג מב ג). השירין והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר (מו"ק יב:). למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם כך מה היה העולם חסר שבת (מד"ר בראש' י). פעם אחת הייתי משתעה בטבעתי ובא שיד שימדין וחטפה ממני והשליך אותה לים (שם שה"ש ג ח, הוצ' גרינהוט).—וטַבַּעַת שבראש הרצועה להכניס דרך בה הקצה השני של הרצועה ולהדקה: טבעת שהתקינה לחגור בה מתניו ולקשר בה בין כתפיו (שבת נב:). שאין מחוברות יחד אלא ע"י טבעת מתכת שבראש הרצועה ובו מסמר קטן (רש"י שם קיד:).— וטבעת הקנה שבגרון: השוחט מתוך הטבעת ושייר בה מלא החוט על פני כולה (חול' א ג). לא אמר אלא בטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה אבל בשאר טבעות לא (גמ' שם יח.). השוחט בשאר טבעות אע"פ שאין מקיפות את כל הקנה הואיל ומקיפות את רוב הקנה שחיטתו כשרה (שם:). —ובהשאלה: כך עשה ר"ע ועשה כל התורה טבעות טבעות (אדר"נ יט). — *ונקב עגול, ובפרט פי הטבעת, הפתיחה בתחתית השת ליציאת הצואה, After; anus: יד לפי טבעת תיקצץ (שבת קח:). שלש (עצירות עצר הקב"ה בשלקח אבימלך את שרה) באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ד' באשה שכבת זרה ולידה וקטנים ופי טבעת (ב"ק לב.). בפיקעא פי' טבעת של בית רעי (רש"י ע"ז כח:).— ואמר המליץ: יגורשו צבי מן גן ונתן ויהיו על שני עצים צלובים, אשר תתמיד שטותם עם חזותם בטבעתם שפודי עין תחובים (ר"ע פרנס', הקד' מתק שפת').—וטבעת של ברזל גדול לצחצח הבגדים: ופירוש הגיהוץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תשו' הגא', הרכבי רמט).

טבר[1], ממנו טַבּוּר, *טִבּוּר, *טַבֵּר *הִטְבִּיר.

---

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו ושרשו האמתי

°טָבַר, — קל לא נהוג.

— הִפע׳, °הִטְבִּיר,— עשה כמו טַבּוּר, הגביה: דגלים סכות סביבותיו הקיף והתקיע, דמיון קרת הנורא האיר והרקיע, הרי בשמים הטביר וכביר הצביר, הצמיח משמח ומסעד ופנים מסביר (מהיר בר״י, את הבס).

טֵבֵת[1], ש״ז,— שֵׁם החדש העשירי מחדשי היהורים מאחרי חדש האביב שבו חג הפסח, והוא חדש הרביעי מראש השנה: בחדש העשירי הוא חדש טֵבֵת בשנת שבע למלכותו (אסת׳ ב יז).—ובתו״מ: באחד בטבת שבו בני פרעוש שנייה (תענ׳ ד ה). אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עליו השלג מן השמים (יומ׳ לה:). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע חצי כסלו וטבת וחצי שבט חורף (מד״ר ברא׳ לד). לא הוציאו (את ישראל ממצרים) אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה אלא בניסן (שם במד׳ ג). טבת הוא המועד לזמור את הכרמים ראוי לאכול בו כל אוכל מדושן ממשמני הבשר ולשתות הממתקים מכל יין מרוקח ולהרבות לרחוץ במרחץ ולעסוק בנשים לשכיבה (אסף הרופא 38). — ואמר המשורר: טבת הוא הרביעי למונים, הוא מועד הזמיר לגפנים, תאכל בו בשר ממשמנים, תשתה המרוקחים מיינים, גם תרחץ במרחץ רב מונים, תקין משכב נשים מעדנים (ראב״ע, שמעו נא). חדש טבת מרפא לנפש נדאבת ולרוח נעצבת השוכבת למעצבת (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה).—ומשל: טוב לשנה שטבת מנוולת[2]).—ומלאך הממונה על זה החדש °עֲנָאֵל: ואם נולד בחדש טבת ששם מלאך ראש משמרתו, שמזלו ענאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס גדול בספ׳ ברכ׳ אברהם).

°טגן[3]), ממנו *טִגּוּן, *טִגֵּן, *טִיגָן.

***טִגּוּן,** ש״ז, מ״ר טִגּוּנִים,—א) שה״פ מן טִגֵּן: ותקח את המשרת ותצוק לפניו א״ר יהודה אמר רב שעשתה לו מיני טיגון (סנה׳ כא.). אמר רבי יצחק מה נשתנית מנחה שנאמר בה חמשה מיני טיגון הללו משל למלך בשר ודם שעשה לו אוהבו סעורה ויודע בו שהוא עני אמר לו עשה לי מן חמשה מיני טיגון כדי שאהנה ממך (מנח׳ קד:). ומתקנין אותו (את האגוז) ע״י טיגון הדבש (הלכות או״ח רב יג). שאם היו אוכלין כל היום כולו ובסוף אכילתם היו מביאים להם מעשה טיגון היו לוחכין גם הקערה (הקנה, ברכ׳ הנהנין).—ב) °כמו טִיגָן: אבוב קלאים פי׳ כלי חרש במין טיגון [1]) שקולין בו (רה״ג כלים ב ג). וע״י שמן נעשה בטיגון ואין נאפה בתנור (האשכל, נט״י וסעודה).

***טִגֵּן,** פ״י,—טִגֵּן דבר בשמן, בשל אותו היטב בשמן, gar machen; frire; fry,roast: הצולה והמטגן השולק והמעשן (ירוש׳ שבת ו י:). אופה אותה ואחר כך מטגנה (שם שקל׳ ו כ ד). שלקו (את הקור) וטגנו (ערוכ׳ כח:). מיד נטלוהו (את הבן הראשון של מרים) ונתנוהו בתוך הטיגן וטגנו אותו (פסיק׳ רבתי מג). בשעת אפייתה בתנור תהא נאה ואם מטגנה תחילה הרי היא שחורה מן השמן ומן המחבת (רש״י מנח׳ נ:). עיסה שבלילתה עבה בעיסת לחם גמור המתגלגלת בידים וטגנה במחבת בשמן (ברכ׳ הנהנ׳ ב יב).—ובהשאלה, צער את פלוני וענה אותו: אמר הקב״ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים את טיגנת מעיו של אביך והטעית אותו ואמרת לו חיה רעה אכלתהו (אגד׳ ברא׳ נט).

— פֻּע׳, *טֻגַּן, מְטֻגָּן, מטוגן,—שטגנו אותו: הנודר מן המבושל וכו׳ מהו שיהא מותר במטוגן (ירוש׳ נדר׳ ו לט ג). הסופגנין עשויין כספוג והדובשנין מטוגנין בדבש (רש״י פסח׳ לז.). שהמנחות מטוגנות בשמן (תוספ׳ ברכ׳ לז:). אגוז המטוגן בדבש (הלכות או״ח רב יג). שאינה ממולאת בפירות וכיוצא בהם אלא בגבינה ומטוגנת בחמאה או בבשר ומטוגנת בשומן (ברכ׳ הנהנ׳ ב יב). — ואמר המליץ: ושירותי כאור שמש והם כעב תעופינה וברננה ובנגינה, מליצתי מהוגנה מתוקה היא כצפיחית אשר בדבש מטוגנה (רמב״ת, הקד׳ דרכי נעם).

— נִפע׳, °נִטְגַּן, — כמו טֻגַּן: מעשה היה בהר בדגים שניטגנו במחבת בשמן ונמצא בין קרבי הדגים שרץ קטן (רבימ׳ ב״י קמבידג 87). כיון שנטגנין בשמן

---

[1]) באשור׳ טֵבֵת, וכן בארמית.

[2]) גוף המשל בארמ׳: טבא לשתא דטבת מנוולתא (תענ׳ ו:).

[3]) גם בסור׳ וערב׳ נמצא שרש זה במשמ׳ שיש לו בעברית. אבל, כבר חשבוהו הערבים בעצמם בין המ׳עַ׳רב, ר״ל מלות הזרות שנהיו לערביות, והביא אבו מנצור אלג׳ואליקי בהמ׳ערב בשם אבן דריד כי המלה טיגן לקוחה מפרסית. אך הערבים מדברים בה (מערב דף 100). והעקר שמקורה ביונית.

[1]) כך בפרוש רה״ג שבש״ס וילנה, אבל בערוך טיגן.

כנתבשלו דמי (תוספ׳ כרכ׳ לז:). אבל אם משימים לתוך הקדירה שנטגנים בתוכה הרכה שומן הצף ע״פ החלב ה״ז כמין בישול גמור (כרכ׳ הגהג׳ כ יג).

*טָדִי[1], ש״ז, — קשת מחדדה: ה׳ שערים היו להר הבית וכו׳ טדי[2]) מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). יוצא והולך לו בטדי (שם ט). כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער טדי שהיו שם שתי אבנים מוטות זו על גבי זו (שם כ ג).

‥טהב[3]), ממנו ‥טָהָב.

‥טָהָב[4]), ש״ז, — כנוי לקרקע הים: ותר די זהב, אויבי זקר טהב[5]), והעניק לזרע אהב, תורי זהב (מבול׳ כר׳ קלוני׳, יול׳ כ׳ פסח, אפיק רנן).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך ד אחרי ט ברוב נוסח׳ הדפוס, וכך ר״ש בפרוש: טדי בדלת. ובקצת נוסח׳ טרי בריש. ולא בא לנו בקבלה שום פרוש קדמון למלה זו. הערוך הביא השם הזה ולא פרשו, וכן הרמב״ם והר״ש ושאר המפרשים. רק הרא״ש כתב: טדי לשון גובה כדתנן לקמן כל השערים שהיו שם היו להן שקופות חוץ משער טדי שהיו שם ב׳ אבנים מוטות זו על זו כזה ∧ והיה הגובה באמצע. ע״כ. והנה אין זו אמנם אלא השערה, ויש לפקפק ולשער כי טדי הוא אולי שע״פ כמו הולדה וקיפונוס הנזכרים שם. אבל, שום מסורה ע״ד איש ששמו טדי ג״כ לא נמסרה לנו, ומבחינה הלשונית אין מניעה להנית מציאות שרש טדי בעברית, הואיל ושרש זה בעצמו ישנו גם בערב׳ טדו a), ופרשוהו המלונים הערבים במשמ׳ חזק וקבוע, ואמרו שהוא מסורס מן וטד b) בערב׳, ושרש זה משמש בערב׳ במשמ׳ חזק וקבוע, וגם משמש במשמ׳ הנחת אבן בפי מערה, וגם כמשמ׳ הר גבוה, וכן משמש בערב׳ השרש טודc) במשמ׳ של הר גבוה, עי׳ הערה לערך טיד. מכל זה נדאה כי אין עצם הצרוף הזה זר לרוח הלשון המזרחי, וכאין פרוש מסור להמלה טדי, כדי הוא הרא״ש לסמוך עליו ולקבל פרושו שיש לו עכ״פ סמך מצורת השער ההוא שמבואר בפרוש כמשנה בעצמה. — ועי׳ עוד ערך טיד.

[3]) עי׳ הערה להערך.

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך הגרסה ברוב הספרים, ויש מי שהגיהו תאב ותחב. והנה גם הנוסחה עפ״י הגהות אלו אינה יותר טבעית, ואין הכונה מתישבת יפה, ולכן יותר יש לקבל הנוסחה כמו שהיא לפנינו ברוב הספרים, ובפרט שיותר יש להנית השתבשות מן טהב, שאין כמותה לא במקרא ולא בתלמוד, לתחב או תאב, שהן מלות ידועות, מלהנית השתבשות להפך, מן תחב או תאב לטהב. ולהצרוף הזה של טהב אין מניעה מבחינ׳ טבע הלשונ׳ השמיות, כי עצם צרוף זה ישנו גם בערב׳ בהשם טהב a) שהוא שם לאילן קטן, ולכן רשאים אנו לקבל צרוף זה גם בלשוננו למושג מן המושגים אחרי שהשתמש בו הפיטן. ובמשמ׳ המלה פרשו המפרשים שהכונה בטהב לקרקע הים, והוא כמו טחב. ואעפ״י שאין גזרה זו טבעית ביותר מ״מ בעצם פרוש המלה אפשר להסכים, כי משמעה זו מתישבת יפה לפי הענין.

a) طدو b) وطد c) طود

טָהוֹר[1]), טָה֗ר, סמי׳ טְה֗ר, טְהָר־, לנק׳ טְהוֹרָה, מ״ר טְהוֹרִים טְהוֹרוֹת, — נקי, שאין בו שום תערובת, pure ; rein : וצפית אתו (את הארון) זהב טָהוֹר מבית ומחוץ תצפנו (שמות כה יא), שאין בו תערובת מתכת אחרת. לא יערכנה (את החכמה) פטדת כוש בכתם טָהוֹר לא תסלה (איוב כח יט). — ומה שאינו מלכלך: ישימו צניף טָהוֹר על ראשו (זכר׳ ג ה). — ובהשאלה, שאינו טמא, לפי המקבל או המדמה: ויקח (נח) מכל הבהמה הַטְּה֗רָה ומכל העוף הַטָּהוֹר ויעל עלת במזבח (בראש׳ ח כ). כל עוף טָהוֹר תֹאכלו (דבר׳ יד כ). כל צפור טְה֗רָה תאכלו וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה (שם יא־יב). ולקח למטהר שתי צפרים חיות טְה֗רוֹת ועץ ארז (ויקר׳ יד ד). — ומי שלא נגע בדבר טמא, או שלא קרהו דבר שמטמא אותו: נרפא הנתק טָהוֹר הוא (ויקר׳ יג לז). כל טָהוֹר בביתך יאכל אתו (במד׳ יח יא). כי אמר (שאול אולי מה שלא בא דוד אל השלחן) מקרה הוא בלתי טָהוֹר הוא (ש״א כ כו). הכהנים והלוים כאחד כלם טְהוֹרִים (עזר׳ ו כ). — ודבר טָהוֹר, מקום טָהוֹר וכדומה: ואת המנרה הַטְּה֗רָה ואת כל כליה (שמות לא ח). והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טָהוֹר אל שפך הדשן (ויקר׳ ד יב). אך מעין ובור מקוה מים יהיה טָהוֹר (שם יא לו). על השלחן הַטָּהוֹר לפני יי׳ (שם כד ו). וזרקתי עליכם מים טְהוֹרִים וטהרתם מכל טמאותיכם (יחזק׳ לו כה). — ובמשמ׳ מוסרית, לב טָהוֹר וכדומה, שאינו מלכלך בחטאים, בעול וחמס וכדומה: טְהוֹר עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). לב טָהוֹר ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). אהב טהור[2]) לב (משלי כב יא). ויאחז צדיק דרכו וּטֲהָר־ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). יראת יי׳ טְהוֹרָה

[1]) בערב׳ טַאהִר b). — [2]) כך הכתיב, והקרי טְהָר.

a) طهب b) طاهر

עמדת לעד (תהל׳ יט י). תועבת יי׳ מחשבות רע וטה׳רים אמרי נעם (משלי טו כו). אמרות יי׳ אמרות טה׳רות כסף צרוף בעליל לארץ (תהל׳ יב ז).—ובתו״מ: אין תורמין מ ט ה ו ר על הטמא (תרומ׳ ב א). אונקלין של בתפין ט ה ו ר ה ושל רוכלין טמאה (כלים יב ג). וכל הכסויין ט ה ו ר י ם חוץ משל מיחם (שם יד ג). ארובות של נחתומין טמאות ושל בעלי בתים ט ה ו ר ו ת (שם יט ג). מדרס כלי חרס ט ה ו ר ומגעו טמא (שבת פד.). זו שכבת זרע שהוא טמא ואדם הנוצר ממנו ט ה ו ר (נדה ט.). אמר הקב״ה לאדם זה ראה שאני ט ה ו ר ומעוני ט ה ו ר ומשרתי ט ה ו ר י ם ונשמה שנתתי לך ט ה ו ר ה (מד״ר ויקר׳ יח).

טהר[1]), ממנו טָהוֹר, ט׳הַר, טֹהַר, טָהֳרָה, ״טַהֲרוֹן, *מטהרת.

א. **טֹהַר**, ש״ז, כנג׳ טהרו, — סגולת מה שהוא טָהוֹר, במשמ׳ טבעית, Klarheit, Reinheit; pureté; -ty ט׳הר השמים וכדומה, כענין הגון הטהור שאין בו כתם: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לט׳הר (שמות כד י).—וט׳הר חקי ודתי: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה (ויקר׳ יב ד).

ב. ***טֹהַר**[1]), ש״ז,— כמו צ׳הר, גב העליון של כלי: הזה על ט ה ר ו[2]) של מזבח ז׳ פעמים ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (יומ׳ ה ו). ארבעה חלות צריכות ג׳ ג׳ קנים וכו׳ התחתונה אינה צריכה כל עיקר לפי שמנחת על ט ה ר ו של שולחן (מנח׳ לז.).

טָהֵר, פ״ע, טהרה, טהרה, אטהר, תטהרי, טהר, — טָהֵר פלוני, היה טָהוֹר, בכל המשמעות של התאר, rein s.; être pure; be-: במים יובא וטמא עד הערב וטהר (ויקר׳ יא לב). וכפר עליו הכהן (על המצורע שנרפא מצרעתו) וטהר (שם יד כ). ואם טהרה (האשה הזבה) מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר (שם טו כח). לפני יי׳ תטהרו (שם טז ל). וכפר (הכהן) עליה וטהרה ממקר דמיה (שם יב ז). הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר (במד׳ יט יב). הלא ארחץ בהם (בנהרות דמשק) וטהרתי וכו׳ כי אמר אליך רחץ וטהר וכו׳ וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר (מ״ב ה יב-יד). וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה (במד׳ לא כד). אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עוד (ירמ׳ יג כז). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט). האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר (איוב ד יז).

—פע׳, טִהֵר, טהרת, טהרה, טהר, טהרי, טהרני, יטהרם, —עשה שפלוני יטהר, החליט שפלוני טָהוֹר, reinigen, purifier; purify: וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע (ויקר׳ יג יג), ר״ל יחליט כי הנגע טהור. והנה לא פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמק מן העור וטהר אתו הכהן (שם לד). שאת המכוה הוא וטהרו הכהן (שם כח). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (במד׳ ח ו-ז). וטהרתי אותם והיו לי לעם (יחזק׳ לז כג). וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי (ירמ׳ לג ח). טהרנו את כל בית יי׳ (דהי״ב כט יח). כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר׳ טז ל). ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם (יחזק׳ לו לג). זאת תורת נגע צרעת וכו׳ כל כלי עור לטהרו או לטמאו (ויקר׳ יג נט). מקברים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה (יחזק׳ לט יד). מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (שם לו כה). ועצמות כהנים שרף (יאשיהו) על מזבחותים ויטהר את יהודה ואת ירושלם (דהי״ב לד ה). ויטהרו (הכהנים) את העם ואת השערים ואת החומה (נחמ׳ יב ל). כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהל׳ נא ד). והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יי׳ (ויקר׳ יד יא).— וטהר את השמים מעננים וכדומה: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא).— וטהר כסף וכדומה מסיגין: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלא׳ ג ג).—ובתו״מ: מה מקוה מ ט ה ר

[1]) בערב׳ טהר a).

[2]) בערב׳ ט׳הר b).— [3]) ושאלו בגמ׳ שם (נט.): מאי ט ה ר ו אמר רבה בר רב שילא פלגיה דמזבח בדאמרי אינשי טהר טיהרא והוי פלגיה דיומא וכו׳ אלא אמר רבה בר רב שילא על גלויי דמזבח כדכתיב ועצם השמים לטוהר. ע״כ. והנה שני הפרושים האלה אינם אלא דרשה, כי לא במשמ׳ חצי ולא במשמ׳ גלוי תגזור לשון טבעית מלה על ססך מליצה כזאת, וברור הוא כי בימיהם אעפ״י שהיתה ידועה כוונת המלה בכר נשכח עקר משמעתה, כי מלה זו יצאה כר מהשמוש הרגיל במשמ׳ העקרית שנשארה עוד בלשון ערבית בתקף השמוש המצוי, כמו שרשום בהערה למעלה, וכמו שאמרו שם עוד: יהיב על גגו.

a) طهر b) طَهْر

את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל (יומ' ח ע). הוא (עקביא) היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק וחכמים מטהרין (עדי' ה ו). אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום לפניו (ברכ' יט.). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב' יג:). אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה אמר רב אני אדון ואטהרנו (סנה' יז.). ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה (ברכ' ד.). חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (ר"ה טז:). אם שאלה לך אשה על נידותה אתה אומר לה טבלי בבור הזה שמימיו מטהרין (מד"ר קהל', במוו רגליך).— ומשל: אמר רבי יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש' עא.).— ״וטהר את הגוף מהמותרות שבפנים: שומרי הבית וכו' שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעבב והמטהר (האכ"ע קהל' יב ג).— ובהשאלה, ״טהר החשבונות, פרע מה שהיה חייב ונגמרו החשבונות: כי מהשותפות אשר היה ביניהם זמן רב כמו חמש עשרה שנים ועסקים רבים לא יכלו לטהר כל החשבונות עד עתה (שו"ת תורת אמת ע). שיום ע"ש אחר שלבש בגדי שבת בהליכתו לבהכ"נ מצאו הגוי והפציר בו לטהר החשבון ולא היה לו נייר וכתב החשבון על כף ידו וטיהר חשבונו עמו (שו"ת פרי הארץ, או"ח ד).

— פע', טֹהַר, מְטֹהָר, מְטֹהָרָה,— שטהרו אותו: את ארץ לא מְטֹהָרָה היא (יחזק' כב כד).

— התפ', הִטַּהֵר, — טהר את עצמו: הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם וְהִטַּהֲרוּ והחליפו שמלתיכם (בראש' לה ב). וכבסו בגדיהם וְהִטֶּהָרוּ[1] (במד' ח ז). כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הִטֶּהָרוּ כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח). כי הִטַּהֲרוּ הכהנים והלוים כאחד (עזר' ו כ). וַיִּטַּהֲרוּ הכהנים והלוים (נחמ' יב ל). המעט לנו את עון פעור אשר לא הִטַּהַרְנוּ ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז). והזה על הַמִּטַּהֵר מן הצרעת שבע פעמים וכו' וכבס הַמִּטַּהֵר את בגדיו (ויקר' יד ז-ח). ועשה הכהן את החטאת וכפר על הַמִּטַּהֵר מטמאתו (שם יט). המתקדשים וְהַמִּטַּהֲרִים אל הגנות (ישע' סו יז).—ובתו"מ: אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי

[1]) אמר ריב"ג: ושמוהו (הסגול) במקום הקמץ וכו' ומקום הפתח וכו' במלת והטהרו (הרקמה ח).

מטהר אתכם אביכם שבשמים (יומ' ח ע). כלי מתכת מיטמאין ומיטהרין שבורין דברי ר"א ר"י אומר אינן מיטהרין אלא שלמין (כלים יד ז). כשהקב"ה מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחילה (קדוש' עא.).

—נפע', *נִטְהַר, לְהִטָּהֵר, לִיטָּהֵר, — כמו התפ': יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר שנשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא הבן בן חורין (קדוש' ג יג). בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעים אותו (שבת קד.).

טָהֳרָה, ש"נ, בכנ' טָהֳרָתוֹ, — כמו טֹהַר: ואם פשה יפשה הנתק בעור אחרי טָהֳרָתוֹ וראהו הכהן וכו' (ויקר' יג לה-לו). זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בְּטָהֳרָתוֹ (שם יד לב). וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הַטָּהֳרָה (נחמ' יב מה). כל לבבו הכין לדרש האלהים יי' אלהי אבותיו ולא כְּטָהֳרַת הקדש (דהי"ב ל יט). —ובתו"מ: משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה וכו' ביצד מעבירין על טהרת העזרה מטבילין את הכלים שהיו במקדש ואומרין להן הזהרו שלא תגעו בשלחן ובמנורה ותטמאוהו (חגי' ג ז-ח). משמת ר"ג הזקן בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות (סוט' ט טו). זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות (שם). ומביאין קרבן טהרה ואומרים אם אני הוא הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך וזה קרבן טהרתי ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה שלי וקרבן טומאה שלך וזה קרבן טהרתך (נזיר ח א). דם עכו"ם ודם טהרה של מצורעת (נדה ד ג). ועל כל דבר ודבר של טהרה (היה סומכוס אומר) ארבעים ושמונה טעמי טהרה (ערוב' יג:). שמא יהא רגיל אצלו ויאכילנו דברים טמאין בימי טהרתו (שבת יג.). ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים (יומ' כג.). לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה (מו"ק ט.). הכדור והאמום והקמיע וכו' טמאין וטהרתן במה שהן (סנה' סח.). לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה (קדוש' מ:). אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה (ב"מ פז.). וכלם פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה בשירה ובזמרה (תפי' שבת, יתכנן).—ומ"ר טְהָרוֹת [1]), טֳהֳרוֹת [2]), ההלכות בעניני

[1]) כך הנקוד במשנ' מנוק' כ"י פרמה, וכן בקטע' הנדפסים REJ 1887, Janv. 273, וכן מנוקד בספ' הפזמ' של התימנ'. וכן גם בבר ZDMG 63, 207. — [2]) קריאת

טהרה: דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה׳ ד ב). כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר׳ ח ו). מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלם והיתה נקובה כשפופרת הנוד והיו כל הטהרות שבירושלם נעשות על גבה (מקוא׳ ד ה). ואין נשאלין לעם הארץ על טהרותיו (תוספתא דמאי ב כד). — ובהשאלה, °טהרת החשבון, גמירת החשבון: ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא ביניהם שנתפרע ממנה מכל מזונותיה עד היום ההוא עד פרוטה אחרונה (שו"ת תורת אמת כג). ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא שנתפרע ראובן מאחותו ממזונותיה (שם). — °טהרת הלשון, בלי תערובת מלים שאינן ממקור הלשון, שאינן לפי חקי הלשון: כי נמעטו ונצערו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה ואין מחזק את ידי המחבר ספר על טהרת הלשון ההוא (הקדמ׳ מא"ג, הגרפת׳ כרוסיה).

°**טַהֲרוֹן**, ש"ז, — כמו ב.*טֹהַר: צחצח שבע על טהרון ושפך השריין עד צאתו (רסע"ג, עבודה).

°**טַהֲרִיאֵל**, ש"ז, — שם מלאך הממונה על שערי דמעה: הוא נקרא שערי דמעה ובפתח הזה מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון והממונה עליהם הוא טהריאל [1]) המלאך (עמה"מ, עולם הבריאה י). ועל המדור הזה (הראשון שבשבעה מדורי עולם העשייה) ממונה עליו מלאך אחד שמו טהריאל ועמו שבעים ממונים (שם, עולם העשייה). בפתח היכל אחד לבנת הספיר שם מלאך טהריאל העומד לקבל תפילת היחיד אם היא הגונה מכניסה לפני המלך לדורון (שבט מוסר לג).

טוב[2]), ממנו א.טוב, ב.טוב, טוב, טוֹבָה, °טובות, °טובִי, °טוביות.

א.**טוֹב**, ת"ז, לנק׳ טוֹבָה, טֹבָה, טֹבַת, מ"ר טובים, טובות, — א) שאינו רע, שהוא נעים, יפה, מועיל, שהוא כמו שצריך וראוי להיות, שהוא לפי החק, הצדק והדעת, gut ; bon ; good: וירא אלהים את האור כי טוב (בראש׳ א ד). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם לא). וזהב הארץ ההוא טוב (שם ב יב). ויקח בן בקר רך וָטוב (שם יח ז). זבדני אלהים אתי זבד טוב (שם ל כ). ותרא אתו (את הילד) כי טוב הוא (שמות ב ב). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר (שם יח יז-יח). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בְטוב (ויקר׳ כז י). הֲטוב טוב אתה מבלק בן צפור (שופט׳ יא כה). תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו (מ"א כא ב). ואת הבשמים ואת השמן הַטוב (ישע׳ לט ב). וחכך כיין הַטוב (שה"ש ז י). לבונה משבא תבוא וקנה הַטוב מארץ מרחק (ירמ׳ ו כ). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טֹבִים (בראש׳ כז ט). ובתים טֹבִים תבנה וישבת (דבר׳ ח יב). ואת כרמיכם וזיתיכם הַטובִים יקח (ש"א ח יד). ואת בחוריכם הַטובִים ואת חמוריכם יקח (שם יו). כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הַטֹבִים הבאתם להיכליכם (יוא׳ ד ה). ראה דבריך טובִים ונכחים (ש"ב יה ג), ר"ל נאמרו בצדק. אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובִים והיו לך עבדים כל הימים (מ"א יב ז), ר"ל דברים של רצון, בנחת, לפי בקשתם. ילדים אשר אין בהם כל מאום וְטובֵי מראה (דני׳ א ד). ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובָה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הֲטובָה הוא אם רעה (במד׳ יג יט). ואראה בַשלל אדרת שנער אחת טובָה ומאתים שקלים כסף (יהוש׳ ז כא). הלא אחותה הקטנה טובָה ממנה (שופט׳ יה ב). אל בני כי לוא טובָה השמעה אשר אנכי שמע (ש"א ב כד). טובָה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל (ש"ב יז יד). והנער טֹבַת מראה מאד (בראש׳ כד יו). והאשה טובַת שכל ויפת תאר (ש"א כה ג). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טֹבֹת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו (בראש׳ ו ב), יפות ונחמדות. שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וְטֹבֹת (שם מא ה), מלאות, לא

ספרדים ואשכנזים.

[1]) בארמ׳ בזהר: בהאי היכלא חד ממנא שמשא טהריאל שמיה ואיהו קיימא על פתחא דההוא היכלא וכל נשמתין דסלקין קיימא האי ממנא בהאי פתחא (זוהר, פקודי). מדורא קדמאה לתתא הוא אתר בי חשוך דלא נהיר וכו׳ ועל ההוא אתר ממנא חד מלאכא טהריאל שמיה ועמיה שבעין ממנן מעופפין (שם, בראש׳).

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות, בערב׳ טיב a).

a) طيب

שדופות. הדור אחד תאנים טֹבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כד ב).— הדבר טוב לדבר: עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט).—ובגמ': תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכ"ש לבני מעים (ברכ' לט.). —לבו טוב עליו, עי' לֵב.—*טוב שברופאים, עי' רופֵא. —ודבור ״בטוב שבענינים, באופן היותר טוב שאפשר: לכן הם (השכלים) מניעים על צד הדמותם לאל ית' שהוא המניע הראשון אשר בזה ההרמות יקויימו נצחיים במציאות ובטוב שבענינים וכו' ואמנם ן' רשד יראה שהשכלים הם על הטוב שבענינים למה שהם מניעים וזה הטוב לא שיגיע בהם ויקבלו אותו מחדש אבל בשביל התנועה יקוימו בטוב שבענינים (מגת' קנא' לר"י מפיסא 32).—״לא־טוב, הלא־טוב, כנוי להשֵׁד: ונעשה ברוגז עליה ונזרקה מפיו דיבור שהלא טוב יקח אותך (מוהר"ן, ספורי מעש' ג).—ובמשמ' תה"פ, טוב, טוב לפלוני, טוב לעשות כך וכך: ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו (בראש' ב יח). ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר (שם כט יט). וירא שר האפים כי טוב פתר (שם מ טז). כי טוב לנו עבד את מצרים (שמות יד יב). כי טוב לנו במצרים (במד' יא יח). הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שם יד ג). כי טוב לו עמך (דבר' טו טז). דברו נא באזני כל בעלי שכם מה־טוב לכם (שופט' ט ב). הנה שמע מזבח טוב (ש"א טו כב). ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (שם כז א). למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם (ש"ב יד לב). ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזיר (שם יח ג). כי טוב יום בחצריך מאלף (תהל' פד יא). טוב להודות ליי' (שם צב ב). טוב לחסות ביי' (שם קיח ח). טוב לי כי עניתי (שם קיט עא). הנה מה־טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (שם קלג א). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). שאת פני רשע לא טוב (שם יח ה). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס (שם כא יט). כי טוב אמר לך עלה הנה (שם כה ז). אכל דבש הרבות לא טוב (שם כז). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (קהל' ה ד). — ובמשמ' זו ישמש טוב בל"י גם לרבים ורבות: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה (בראש' מט טו). הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שופט' ח ב). הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל (מ"ב ה יב). ואני קרבת אלהים לי טוב (תהל' עג כח). טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (שם קיט עב). טוב ארחת ירק ואהבה שם (משלי טו יז). טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (רות ב כב). — והמלה טוב בלבדה, במשמ' אני מסכים לדבריך, אעשה כרצונך: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש"א כ ז). וישלח אבנר מלאכים אל דוד וכו' לאמר כרתה בריתך אתי וכו' ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש"ב ג יב־יג). שאלה אחת אנכי שאל מאתך וכו' אמרי נא לשלמה המלך וכו' ותאמר בת שבע טוב אנכי אדבר (מ"א ב טז־יח). —טוב בעיני פלוני לעשות דבר פלוני, שדָבָר פלוני רצוי לו: וירא בלעם כי טוב בעיני יי' לברך את ישראל (במד' כד א). ככל אשר עשה המלך בעיני־כל העם טוב (ש"ב ג לו). יעשה לי כאשר טוב בעיניו (שם טו כו). ועשה לו את אשר טוב בעיניך (שם יט לח). אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא (ירמ' מ ד). -- טוב על פלוני, זה רצוי לו: ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר (נחמ' ב ז). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו (אסתר א יט). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (שם ג ט). ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה (שם ה ד). ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי' אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו וכו' ויקבצו אלינו (דהי"א יג ב). —*כטוב, בחסד: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון (אבות ג טו). — וכמשמ' בדרך טוב, בדרך רצוי: אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שידע לתרגם בטוב ומתרגם (סופרים יח ד). שאלך עמך ותראני גן עדן בטוב עד שאסתכל בחדריו מן השער (א"ב של ב"ס כט.). והרב רואה ובודקם ובטוב הם לומדים שאינם טועים (ספר חסיד', תתלפד). מה שאני נותן לך המעות בידיך בשביל שאני מכירך שאתה נאמן ואע"פ שאם לא תרוית כאחר אינני מקפיד רק תשמרם בטוב (שם תתיב). — ובמשמ' ״במעמד טוב: ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד היאך ענינך אמר לו בטוב בעוד ירי שלמה (חו"ה, הכטחון ג). בדורות אשר היו לפנינו שהיה מעמד ישראל בטוב (ד"ת

ודעת חכמ׳ ג יו). — ״רָצָה בְטוֹב, ברצון טוב באמת: וענתה לאביה שהיתה רוצה בטוב שרבי חיים הנזכר יקבל גיטה מיד בעלה (בו״ת ריב״ב תעג). — ״היה בְטוֹב עם פלוני, ביחס טוב: אתה שעוסק במשא ומתן תהיה בטוב עם העולם והזהר שלא יהא ההכרע שלך אלא לחבירך (ספר חסידים, תתתט״ו). —ב) ב״ז, דבר טוב: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (ברא׳ כד נ). כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בס כו כט). ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה (דבר׳ א לט). ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ״א כב ח). דרשו טוב ואל רע (עמוס ה יד). זנח ישראל טוב (הוש׳ ח ג). מבשר טוב משמיע ישועה (ישע׳ נב ז). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (בס נה ב). לא תשוב עיני לראות טוב (איוב ז ז). והוא (האלהים) מלא בתיהם טוב (בס כב יח). כי טוב קויתי ויבא רע (בס ל כו). סור מרע ועשה טוב (תהל׳ לד יה). מפרי פי איש ישבע טוב (משלי יב יד). משכיל על דבר ימצא טוב (בס יו כ). מצא אשה מצא טוב (בס יח כב). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (בס לא יב). —ובתו״מ: על כן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך (ברכ׳ ה ג). מה בעלך עושה עמך אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה (מד״ר בראש׳ יט). —*זכור לַטּוֹב, עי׳ א.זכר. — ומשל: טוב[1]) לרע לא תעשה ורע לא יגיעך (מד״ר בראש׳ כב). שאין רע שאין בו טוב כמשל הדיוט (גרול המור, חיי ברה). איש טוב מבשר טוב ור מכסה ומעלים (ר״י מודינא, צמח צדיק, מבל׳). —ג) * ז טוב, ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע (ב״ס גני׳ יב ז). האומר יברכוך טובים ה״ז דרכי מינות (ברכ׳ לד.). לעולם ידבק אדם בטובים (ב״ב קט:). —*בֶּן טוֹבִים, בַּת טוֹבִים, אדם ממשפחה טובה, מיוחסת וכדומה: מעשה בהלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שהיה משמשו (תוספתא פאה ד י). כשהיה רואה (ר׳ יונה) בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש׳ שקל׳ ה מט:). הדבר דומה לבן טובים שנמצא גונב כלים מבית המרחץ ולא היה

[1]) גוף המשל בארמית: טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך.

רוצה בעל הגניבה לפרסמו התחיל נותן סימניו אמרו לו מי גנב בליך אמר להם אותו בן טובים בעל קומה ושיניו נאות ושערו שחור (מד״ר במד׳ יח). הלכה אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פגי שביעית (ספרי דבר׳ כו). משל למי שנשא אשה בת טובים עד שהוא מתקן לה חופה מצאה שזנתה (מד״ר שה״ש א). למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים (בס, יבקני). — *טוּבֵי[1]) העיר, העומדים בראש הנהגת העיר, Vorsteher; représentant: שלא התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר (מגי׳ כז.). מקלסו בשנים עשר טובי העיר כנגד י״ב שבטים (סופרים יט י). ואין קוברין בתובן מת עד שירצו שבעה טובי העיר (רמב״ם בית הבחיר׳ ז יג). ואם יטעון קניתיו משבעה טובי העיר כדרך שמוכרין ההקדשות ז׳ טובי העיר אם יודו שבעה טובי העיר יש לו חזקה אע״פ שאין לו שטר (טוחו״מ קמט לט). שיחיד לא יוכל לעכב אפילו לכתחלה בלא טעם אם לא ע״י טובי העיר שיאמר טעם הגון לפניהם למה מעכב (הגהות או״ה נג כ). בכל מין ועד שעושים בין מחכמי העיר בין מטובי העיר (פלא יועץ, גבורים). —ובמשמ׳ ״היותר הטוב בעיר: ומטובי העיר הבי פתחיה הצורף היה איש גדול בעניניו ונכבד בהמוניו (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — טוּבֵי הקהל: טובי הקהל שרוצים להטיל חרם (בו״ת תמת ישר׳ פו). —והַטּוֹבִים בלבד, במשמ׳ טובי העיר: וע״ז העמדנו את הטובים יצ״ו באם אשר הפרנס החדש וכו׳ (פנק׳ קראקא, בנת בג״ה).

ב׳טוֹב, פ״ע, טוֹבוּ, טֹבוּ, טוֹבַת, טוֹבְתִּי[2]), אֵטוֹב, יְטוֹב[3]), —היה טוב: מה־טֹבוּ אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד׳ כד ה). מה־טֹבוּ דדיך מיין (שה״ש ד י). — הפע׳, הֵטִיב, הֵטִיבוֹת, הֵטִיבֹתָ—א) פ״ע, עשה טוב: יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הֵטִיבֹתָ[4]) כי היה עם לבבך (מ״א ח יח). יען אשר הֵטִיבֹתָ לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (מ״ב י ל). — *והֵטִיב לאחרים, עשה שיהיה להם טוב, ואמר ב״ס: אם תטיב דע למי תטיב (ב״ס גני׳ יב א). ועל בשורות טובות אומר ברוך

[1]) כך נקוד בלוי וקוה׳, אך ספרדים ואשכנזים קוראים טוּבֵי.

[2]) ר״י חיוג. — [3]) רד״ק, מכלול. — [4]) בדהי״ב (ו ח): הטיבות מלא.

הטוב והמטיב (נרכ׳ ט א). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קדוש׳ א י). והמסית את החדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו (ב״ק פ:). אם הטיבות הרבה יהא בעיניך מעט ואם הטיבוך מעט יהא בעיניך הרבה (דא״ז נ).— ב) *פ״י, הֵטִיב את האשה וכדומה, יפה אותה, קשטה: משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (מד״ר כראש׳ כו).—הֵטִיב חלום, החליטו שיהיה טוב: הרואה חלום ונפשו עגומה וכו׳ יטיבנו בפני שלשה (נרכ׳ נה:).—הפע׳, *הוּטַב, — נעשה טוב, ומוּטָב, במשמ׳ יותר טוֹב, better; mieux; besser: מוּטָב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עדי׳ ה ו). מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (שם ז). הנשר הזה אינו מתיירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ אומר מוטב שיכנס בו ולא בבנו (מכי׳ יתרו, החדש ב). אם שחט מוטב שיטול מאפר שהוסק ביום טוב ואל יתפור בדקר ויכסה (ירוש׳ ביצ׳ א ס:). ראיתי אותם מבקשין להטעות את חכמים אמרתי מוטב שאלך אני ונודיע לחכמים (שם ר״ה ב נח.). ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב״ה (שבת ל:). לאדם שאמר לשלוחו העלה לי בור חטין לעלייה הלך והעלה לו א״ל עירבת לי בהן קב חומטין א״ל לאו אמר לו מוטב אם לא העליתה (שם לא.). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא (יבמ׳ עט.). מוטב שיתכפרו בפרו של אהרן וכו׳ ואל יתכפרו בשעיר הנעשה בפנים (שבוע׳ יג:). מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד עכו״ם (סנה׳ סד.). מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל (תמור׳ יד:). מוטב לי שאמות באן ואקבר בקבורת אבותי (מד״ר במד׳ כג). אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול עכשיו יקפחני בדבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו (תנחומא קרח טו).— וכמשמ׳ טוב בהחלט: אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה (נרכ׳ ה.). לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (שם סג.). על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לב.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה (שם קלג.). אם אתה מראה עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך (סוט׳ יג.). אם אתם עושין כן מוטב ואם לאו באין מים ושוטפין אותיכם (שם לד.). אם תרצה להיות השדה שטרפת שומה לך בכל המאתים שיש לך הרי מוטב ואם לאו הילך מאתים של חובך והסתלק (רמב״ם מלוה ולוה יח ט). —החזירו את פלוני למוטב, העלהו למוטב: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב (מגי׳ יד.). מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (סנה׳ קא:). —ודבור בֵּין טוֹב לְמוּטָב, במשמ׳ בין טוב ובין רע: וכל מה שיפסקו עלינו נקבל עלינו כפי מה שיראום מן השמים בין טוב למוטב[1]) בין לזכות בין לחובה בין לדין בין לפשרה (השטר׳ לר״י ברצלוני ח). ולכשנפרד זה מעם זה יוציא כל אחד ואחד ממנו הקרן שלו שלם והשאר נחלק בשוה בין טוב בין מוטב ושטר שיתוף זה שריר ומקויים (שם סד). כי החי הוא יודע דבר אשר לפניו דבר שהוא עתיד לבוא אליו הן טוב הן מוטב ויכול לחזור ולחפש הדרך אשר הוא מטיב ומביא אל הטוב ההוא (הגיון הנפ׳ לבר חייא ד). כי שום דבר שיצא מהקב״ה לא ישוב ריקם בין במחשבתו בין בדבורו בי הכל עשה פרי בין לטוב בין למוטב (התייט, מערכ׳ האלהות). שהשר יקבל כל דמי הפדיון ולא יחסר לו מאומה על כל אופן שיהיה בין לטוב בין למוטב (תשב״ץ ד כט). הסכימו שכל פרנס אשר ימנו הקהלות כל מה שיעשה יהיה עשוי הן לטוב הן למוטב וזה נעשה ברשות ועצת והסכמת שתי הקהלות (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכה). ועיניו חזו בחלוקתו של שותפות הן לטוב הן למוטב ולוי ושותפיו עשו בערמה כחפצם ונתנו עיניהם בחלקו של ראובן (שו״ע פרח מטה אהרן פט). בי תחלה הוריעם שעכ״פ יתקיימו כל היעודים הן לטוב הן למוטב ושלא יפול דבר מכל דברו

[1]) לא נמצא אצלי מקור יותר קדום לדבור זה, אך נראה כי אין זו המצאת המחבר אלא מליצה קבועה ורגילה, ולא ידעתי מי חדש אותה.

המטוב (נפול׳ יהוד׳ כח). ולהבחין בין טוב למוטב (פלא יועץ, תענית). — ב) *הוטב, שעשו לו טובה, מוטב, מי שנעשה לו טובה: ואמר (אריסטו) ויחשב שהמטיב יותר רב חבה להמוטב מן המוטב אל המטיב (ר״י כספי, ספ׳ מוסר ט, כ״י וטיקן).

טוּב, ש״ז, כנוי׳ טובי, טובה טובך, —א) דברים טובים, עשר, נכסים, אבני חפץ, פרות וכדומה, Kostbarkeit, Güter: ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו (בראש׳ כד י). ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים (שם מה יח). ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם כ). ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים (שם כג). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דבר׳ ו יא). ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מ״ב ח ט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישע׳ א יט). ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה (ירמ׳ ב ז). ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו (שם לא יד). והם במלכותם ובטובך הרב אשר נתת להם וכו׳ והארץ אשר נתת לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה (נחמ׳ ט לה-לו). — ובמדרש: למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה יש למלך שמלאו (מד״ר בראש׳ ח).—ב) טוב הגוף, בריאותו, שמנו, יפיו, Beleibtheit, Schönheit; beauté, embonpoint; beauty: ואני עבדתי על טוב צוארה (הוש׳ י יא). כי מה-טובו [1]) ומה יפיו (זכר׳ ט יז).—ג) כבוד, יקר: ויאמר (אלהים) אני אעביר כל טובי על פניך (שמות לג יט).—ד) תכונה טובה, הנטייה לעשות טוב וחסד, Güte; bonté; kindness: ובקשו את יי׳ אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים (הוש׳ ג ה). לולא האמנתי לראות בטוב יי׳ בארץ חיים (תהל׳ כז יג). כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי׳ (שם כה ז). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (שם לא כ). — ה) טוב לב, שלבו טוב עליו, שמחה וששון, Fröhlichkeit; gaité; -ty: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל (דבר׳ כח מז). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד).—ג) אשר, הצלחה, Glück; prospérité; felicity: הן לא בידם טובם (איוב כא טז). יברכך יי׳ מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך (תהל׳ קכח ה). בטוב צדיקים תעלץ קריה (משלי יא י).— ז) איכות טובה של דבר: טוב טעם ודעת למדני (תהל׳ קיט סו). — ועי׳ טעם.—ובתו״מ: טובך עדיף עלי ועל כל באי העולם יעדיף טובך עלי ולמדני חקיך (ספרי במד׳ קיט). ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (ברכ׳ ז:). שואל אדם בטובו לעולם (ב״מ קג.).—ומשל: זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מד״ר איכ׳, פתיח׳).—*טוב, כמו טוב, טובי [1]) העיר, עי׳ טוב, טובי העיר.

טוֹבָה, —א) ת״נ, מ״ר טובות, עי׳ טוב משמ׳ א.— ב) ש״נ, כנ׳ טובתי, מ״ר, טובות, טבות, — מה שטוב לאדם, בחמר׳ או במוסר׳: ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי׳ לישראל אשר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). ולא עשו חסד עם בית ירבעל גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל (שופט׳ ח לה). ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו (שם ט טז). כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה ואת הגדת היום אשר עשיתם אתי טובה וכו׳ ויי׳ ישלמך טובה תחת היום הזה (ש״א כד יח-כ). וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה (ש״ב ב ו). משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו (משלי יז יג). חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (תהל׳ סח יא). — ובתו״מ: בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה לפני (מכי׳ בשלח ג). בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים בה אני אפרע מכם (ספרי דבר׳ מג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (ברכ׳ לג:). ואם רצו בני חבורה לעשות עמו טובה באין ויושבין בצידו (פסח׳ פו.). כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים (נזיר כג:) אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה (מד״ר בראש׳ סו). ארורים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה (שם פע). אלא זו טובה עשה לי שבכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם (שם ויקר׳ לג). מה עשו בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (שם במד׳ ז). על מה אתה מתרברב עלינו מה טובה

[1]) בהללי טובו.

— [1]) לפי הקריאה הרגילה, כמו סור בור.

עָשִׂיתָ לנו הוצאתנו ממצרים שהוא כגן ה' וכארץ כנען לא הכנסתנו (שם יח). אינו כרין שאני מצר למי שעשה בי טובה (שם כג). וכופרים במי שעשה להם טובה (שם אסת' ג ט). ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך מעט (אדר"נ מא). הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי (מד"ר ויקר' לד). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק' רבתי, נחמו). — חָשַׁב לְטוֹבָה, הותיר לְטוֹבָה וכדומה: ואתם חשבתם עלי (במה שמכרתוני למצרים) רעה אלהים חשבה לְטֹבָה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (בראש' נ כ). והותרך יי' לְטוֹבָה בפרי בטנך ובפרי בהמתך (דבר' כח יא).—*הִטָּה לְטוֹבָה: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו).—*לטובתו של פלוני: לטובתו של אהרן בא קרח וערער על הכהונה נגדו (ספרי במד' קיז). עצה טובה אני נותן לך לטובתך (שם דבר' קיח). כל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה (ברכ' סא). מעשה בר"א בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי (מד"ר בראש' מב). לטובתך מקשקשין וממרקין לך מן חוביך (שם סט). ואם תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נהאוו לה ונעלמה מהן (שם דבר' ח). האגוזה היא נגוזת ונחלפת ולטובתה היא נגוזת (שם שה"ש, אל גנת). לטובתו אדם למד תורה ושוכח (שם קהל', ונתתי את לבי). — ומליצה, *גם זו לְטוֹבָה: נחום איש גם זו (היה רגיל שכל מה שארע לו) אמר גם זו לטובה (סנה' קח:).—ואמר המליץ: וכל דבר אשר מאל יהי בא, רצה בו ואמור גם זאת לטובה (רה"ג, שירי מוסר השכל).—דבר אתו טֹובוֹת, דברים טובים, דברי ידידות: נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא וידבר אתו טֹבוֹת ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ"ב כה כז-כח).—*עשה דָבָר בְּטוֹבָה, לא מפני שכר או מפני חובה, אלא חנם, מפני טוב לבו, בחסד, gratis; gratuitement: אוכלין פירות שביעית בטובה וכה"א אוכלין בטובה ושלא בטובה (שביע' ד ב). משרבו עוברי עברה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (שם א). עבודת אלילים שהיה לה גינה או מרחץ נהנין מהן שלא בטובה ואין נהנין מהן בטובה (ע"ז ד ג). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה (תוספתא בבי' ג ב). בראשונה היו אומרין מלקט אדם זיתים מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגם הגם חזרו להיות נותנין זה לזה בטובה התקינו שיהא מביא מן הקרוב (שם ג ח). ומוכרים להם שומר לנער את צאנם רבי אומר בשבת בטובה ביו"ט במזונות במועד בשכר (מו"ק יב.). כותב ארם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה (שם יט.). —לשום טובה, רק לעשות טובה ולא בשביל שכר: לא יתן אדם תרומת גיתו לשומר גיתו ולא בכר צאנו לרועה צאנו אם נתן להן שכרן רצה ליתן להם לשום טובה (תוספתא דמאי ה יח).— משום טובה, שפלוני יורהו בשביל הטובה: מתנות כהונה ולויה כגון הזרוע והלחיים והקיבה יש בהן משום טובה ונותנן לכל כהן שירצה (תוספתא פאה ב יג). הלקט והשכחה והפיאה אין בהן משום טובה ואפי' עני שבישראל מוציא את שלו מתחת ידו (שם).— עשה בדבר פלוני טובה: שלא יתגנה במתנה ושלא יעשה בה טובה (ספרי דבר' ריד).— *החזיק טוֹבָה לפלוני, עי' ערך חזק.—כפה טוֹבָה, עי' ערך כפה.—*טובת הנאה, עי' הנאה.—ג) אֹשֶׁר והצלחה: לא תדרש שלמם (של המואבים) וטֹבתם כל ימיך לעולם (דבר' כג ז). ויטי קלו מני רץ ברחו לא ראו טוֹבָה (איוב ט כה). זכרני יי ברצון עמך פקדני בישועתך לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך (תהל' קו ד-ה).—ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע בודד (ב"ס גני' יב ח-ט). — ובתו"מ: כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו"ר כח). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו בטובה (ירוש' ברכ' ב א). כך התניתי עם אבותיהם שבזמן שהם בטובה ואני עמהם ואם אחרת כבודי עמהם (פסיק' רבתי, ותאמר ציון). אמרתי כשראיתי בצרתן כך אראה בטובתן ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר לי לא תעבור את הירדן (מד"ר דבר' יא). ביום טובתו של חברך היה בטובה וביום רעה ראה היאך עשות עמו חסד (פסיק' רבתי, ביום השמיני).— *וטובת יום:

טובת יום תשכח רעה ורעת יום תשכח טובה (ב"ס נגי' יא כה). אל תמנע מטובת יום ובהלקה אח אל תעבר (שם יד יד). — ובמשם מעשה טוב, מדה טוֹבָה: גם טובותיו (של טוביה) היו אמרים לפני (נחמ' ו יט). אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד:). אמר לה הקב"ה (לציון) רעותייך אני שוכח וטובותייך לא אשכח (פסיק' רבתי, ותאמר ציון). וכל עונות האדם וחטאותיו כלם הם נמשכות אחרי החמר אשר לו לא אחרי צורתו אבל מדותיו החמודות וטובותיו הם נמשכים אחרי צורתו (ר"י תריזי, מו"נ ג ח).—ואמר החכם: מי מבני אדם תאהב יותר מי שרבו טובותיו אצלו (מבח' הפנינ', האהבה). כמו שאמר חכם אחד ממבחר הטובות הזריזות וההשתדלות (בית מדו', מעל' הזריז').—*בְּטוֹבָה, ברצון טוב, בהסכמתו, שֶׁלֹּא בְּטוֹבָה, על כרחו: פותחין את פיו (של הנדון לשרפה) בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (סנה' ז ב). רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו (מכי' בבלת ד א). זו דרכו של רב"ג להסתכל בנשים וכו' והביט בה שלא בטובתו (ירוש' ברכ' ט יג ג). הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני וכו' מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן (מד"ר ברא' סח). ויט אליה אל הדרך בעל ברחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על ברחה שלא בטובתה (שם פו). כמה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו (שם שמות ד). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (שם כ). מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל ברחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם (שם כד). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני (שם ויקר' כז). לחרש שהיה עושה איקונין של מלך מתוך שהוא עושה בה נשברה לתוך ידיו אמר המלך אלו בטובתו שיברה היה נהרג עכשיו ששיברה שלא בטובתו יטרד למטלון (שם דבר' ב). מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה (פסיק' רבתי מג). אם ראה מוטב ואם לאו תראה שלא בטובתך (שם). היו נוטלים אחד מהם והורגים אותו ועושים אותו איברים איברים ומשליכים אותו לפניהם והם רואים ומהלכים שלא בטובתן כשם שהלסטים עושים כשהם שובים את הצאן (שם כט). עמדו (המזכסים) עליו (על אברהם) ופתחו את התיבה שלא בטובתו (תנחומא לך לך ח). העין הזו רואה שלא בטובת אדם והאזן שומעת שלא בטובת אדם (שם מקץ ה). — ואמר הפיטן: וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרחם שלא בטובתם (יוצ' ז' פסח, חסדי).—*טוֹבַת עַיִן, בלי קנאה, בנדיבות, בלי קמוץ: משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל (נדר' לח.).—*טובת נֶפֶשׁ, טוב לבו, רצון, שמחה: וחייב אדם לברך על הרעה בטובת נפש כדרך שהוא מברך על הטובה בשמחה (סמ"ג, מ"ע כז).— ובמשמ' עשר וברכה ביבול השדה ובנכסים: עִטַּרְתָּ שנת טוֹבָתֶךָ ומעגליך ירעפון דשן (תהל' סה יב). הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח' קיח.).

·טוֹבוּת, ש"נ, — א) סגולת מה שהוא טוב: ולשון בריאה סובלת שלשה ענינים האחד הוא מענין בריאות וטובות (עמנואל, ברא', פייטרו פיזו). — ב) משרת טובי העיר: אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטובות עד שיבררו בסדר הקהל (פנק' קראקא, בית במג).

·טוֹבִי, ת"ז, — של טוב, מטבע הטוב: ולא שהיה השינוי הטובי ההוא בבחירת המקום (רבב"ל דוקן, מגי' ספ', אסתר).

·טוֹבִיּוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא טוב: כשנאמר עליו יתברך שהוא טוב ראוי שיובן שהוא בלתי ב"ת בטוביות בהכרח שאם היה הטוב מוגבל יהיה אפשר שיהיה טוב יותר גדול ממנו (העקר' ב כה). הנה הם ז"ל הסיבו פני הטוביות ההיא ששינה בה שהוא חוזר אל דבר אחד נקרא טוב (מגי' ספ' לרבב"ל דוקן, אסתר). אפילו שתהיה הארץ רעה מצד עציה הקב"ה יעשה אותה טובה ואם היא טובה יוסיף בה טוביות (תולד' יצחק לר"י קארו, תולדות). וכאשר ישתוו שני אנשים בקבלת תועלת או בערבות או בטוביות תהיה האהבה יותר שלמה ביניהם (מרפא לנפש, האהבה). ופעולותיו

(של הבורא) חסד משפט ותפארת טוביות ואחדות זיתר התוארים (בסה"ס לר"א אירירו א ה). כי הפועל הנעדר והפחות מהטוביות יורה על העדר וחסרון הטוביות והיכולת (סס כ ג). — וטוביות הארץ זבדוסה, סגולותיה חטובות: ויהי באשר ראה כי ארכו ימי חוליו רצה ללכת אל עיר מזא"ב אולי ימצא שם מזור לחליו כפי טוביות הארץ ההיא (תבכ"ן ד לג). —ומ"ר: הטובה סמנה כפי סה שפרשוה קצת ספרשים ז"ל הטובה מעצמה וסצדה ולא שיהיו טוביותיה מצד התיחסותה לבית אביה כושתי (מגי' ספי' לרבכ"ל דורן, אסתר).—ובמשמ' סדה טובה, Tugend; vertu virtue: ולא היה להם טוביות הצאן שהן אוהבות הקבוץ (שבט יהודה ז). ושטוביות האדם ושלמותו הוא להשתדל בעולם הזה כדי שישיג הע"ה הסושג אחר הסות (ראב' דעת לר"מ אלכילה כ ז). וכמו שטוביות הפרי ושבחו הפנימי בצורתו העצמית סוליד ערבות גסרץ ריח טוב ויופי סצהיל פנים בחיצונו (גמול' יהוד' ז). שכן אמרו סביני סדע והם בעלי ברית אפלטון שהיופי אינו אלא ריח הטוביות (שם).

טוֹבֵל, ב"ז, מ"ר טובְלִים, — א) מי שדרכו ומנהגו לטבול: מה טובלי שחרית עושין פה (ירוש' ברכ' ג ו ג). סה טיבן של טובלי שחרין (בבלי שם כב.).—ב) "שם עוף מעופות המים, Taucher; plongeon; diver: הטובל וכו' נתנו מחקרי הטבע רק למשפחה זאת הכלולה מששה ועשרים מינים את השם הזה ביתר שאת אשר לה במלאכה זאת על כולהם גם בנין גופם כונן ביותר לפעולה זו רגליהם עומדות קרוב לאחוריהם יותר מבשאר עופות וכו' רובם הם חסרי הזנב ולזאת באשר יטבלו וילכו שטים כה לא נראה גופם מאומה (תוה"א לביגהק, העוף קעכ). הסחלקה הזאת תכלכל בתוכה טובלי המסוה החרטום שטוח על פני כל ארכו משני צדיו באמצעו הוא נבוה ארבע פעמים יותר מרחבו (תוה"ט לאכרמוכ', העוף).

טוּד, עי' "טִיד.

טוה[1], סמנו טָוָה, מַטְוֶה, *טְוִיָּה, "טִוּוּי.

---

[1]) בערב' טוי a) במשמ' קפול וקסוט, אך במשמ' עשיית חוטים רק בעברית.

a) طوى

טָוָה, פ"י, טָוָה, טוֹוָה, אַטְוֶה, טְוֵה, טְווֹי, — טָוָה חוטים, עשה חוט מצמר או מפשתן על ידי פתול ושזירה, spinnen; filer; to spin: וכל אשה חכמת לב בידיה טָוּו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן וכו' וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טָווּ את העזים (שמות לה כה-כו). — ומצוי בתו"ם: שיעור הסלבן והמנפץ והצובע והטווה כסלא רחב הסיט כפול (שבת יג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו (מו"ק ג ד). יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק וסדברת עם כל אדם (כתוב' ז ו). כדי שיהו נשים טוות לאורו (ירוש' ברכ' ח יב ג). וכמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג (בבלי שם נח.). הטוה צמר שעל גבי בהמה בשבת (שבת קעד:). והאשה (האבֵלה) טווה בפלך בתוך ביתה (מו"ק כא:). בטווה ורד כנגד פניה (כתוב' עב:). גוזו טוואו וארגו (ב"ק לג:). פשתן שטוואתו נדה מסיטו טהור (זבח' עט:). — ופעול טָווּי: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג וכו' דבר שהוא שוע טוויונוז (כלא' ט ח). תכלת טווי ושזור לבן (ספרי שלח קטו). אין דרך גזיזה בכך ואין דרך מנפץ בכך ואין דרך טווי בכך (שבת עד:). טרפן וטוה אותן באחד וארג בגר סטווי זה (רמב"ם כלא' י ב).— "נשים הטוות לאור הלבנה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזינתה (רמב"ם סוט' א ח). —ולמלאכת העכביש: לעכביש שמושלת בהם (בהזבובים) וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום (ספ' חסיד', תתתתב:).— ובמליצה, "טָוָה שיר וכדוסה, ואמר המשורר: ויטוה לשוני, פתיל רעיוני, ובגדי זמני, בשירי אשבץ (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). טוו בנות שיר סחלצות הודו ממשבצות עדים וטוב נשים (שם א).

—נפע', *נִטְוָה, —שטוו אותו: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגוז היה ניטווה (תוספתא כלא' ה כא). זהב שחוט שנטווה כחוט (חול' ל:). וצמר גמלים וארנבים וחיה שבים ושאר כל הנטוין כדי לטוות חוט וכו' (רמב"ם שבת יח יג).

*אימה.– *אשויה.– חוט.– "כוש.– כישור.– *פיקה.– פלך.– "פקעת.– פשתן, ובדוסה.– פתל.– צמר.– *צנור.– שזר.– ועי' הוט.

טוהר,— עי' טֹהַר.

טווי, ש"ז, — מה שנטוה : חשר לחמי הטעמת, בשובע שמחות הונעמת, מה יפית ומה נעמת, טווי יריעות דקמתך, ידידות שבן הקמתך, זאת קומתך (כ פסח, אודך).

טוח[1], ממנו א. טוח, טיח, *טיחה, וי"א גם "טוחה, טחה.

א. **טוח**, א) פ"י, טח, טחתם, יטוח טוח, — טח את הקיר וכדומה, צפה את האבנים בטיט ושיד וכדומה, übertünchen; crépir; to daub : ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית (ויקר' יד מב). והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תפל אמר אל טחי תפל וכו' איה הטיח אשר טחתם וכו' והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל וכו' וכליתי את חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו (יחזק' יג י-יה). ושבעת אלפים ככר כסף מזקק לטוח קירות הבתים (דהי"א כט ד). — ובהשאלה, הוא טח תפל, דבר דברים בטלים, שאין בהם ממש : ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב (יחזק' כב כח). — ומצוי בתו"מ : בית שהצצו בקנקנים וטח בטיח (אהל' ו ב). תאינה שנתקלפה אין טחין אותה בטיט (תוספתא שביע' א ט). הביא עפר לטוח את גגו סיד לסוד את ביתו מכסין בו (ירוש' כיל' א ם :). אבל לא (נותנים) קדרה ע"ג מיחם ומיחם על גבי קדירה וטח את פיה בבצק (שבת לא :). אם טח פניה בטיט (פסח' מה:). לפי שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרשי ימים מצירין בהם ודורכי גתות וטחי גגות (מד"ר ויקר' לה). סתם החבית בכלי שאינו מהודק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט (רמב"ם מאכ' אסור' יג ח). — ובשמן : שמן ערב בימינו וכוס בשמאלו וכו' וטחו בראש השמש אם היה שמש ת"ח טחו בכותל שאין שבחו של ת"ח להיות יוצא מבושם (ירוש' ברכ' ח יב :). — ובביצה : שהיו טחין ביצה על הדג כשצולין אותו (תוספ' כיל' יה:). — ובמיני תמרוקים : ואין צריך לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תבו' הגא', הרכבי שנו). — ובזהב וכדומה : ומפארין אותו (את היכל הקדש) ומייפין כפי כחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו ה"ז מצוה (רמב"ם בית הבחיר' א יא). — ופעול *טוח, טוחים, טוחות, שטחו אותו בדבר : שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות (מדות ד א). אמר להם (ר"ח לבניו) כלום בא מעשה לידכם אמרו לו פנים טוחות בא לידינו וטימאנוה (נדה כד.). אלו הכליות שהן טוחות בגוף (מד"ר במד' י). סיד שהוא טוח על גבי אבנים (אדר"נ נוסח' ב לה). תנור המוקף צמיד פתיל שניקב נקב בעינו של תנור הטוחה (רמב"ם טומ' מת כב ה). העין נברא משבע לחות קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות ובהם רוחות שלוחות לבחוה (ר"י חריזי, אגר' לשון הזהב). כשטח לצד חבירו ואינו טוח לתוך שלו (רע"ב ב"ב א ב). — ב) "ש"ז, מה שטחים על הפנים : שער אשר הוזהב לעין החרס, מצח אשר נמרט במלקחים פנים מלוטשים בטוח ארם (רע"פ, ממעו שחקים). — ועי' טחח.

— נפע', הטוח, נטוח : ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח וכו' צרעת ממארת הוא (ויקר' יד מג-מד). רפידתו זהב וכו' שכל הבית נטוח בזהב (מד"ר שה"ש, עמודיו). כלי נחושת הנטוח בזהב ששוברין אותו לכלה להתקשט בו (רמב"ם טוען ונטע' ח ט). — ואמר המשורר : דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטוח, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטוח (עמנ', מחב' יז).

— הפע', *הטיח, — כמו טח בקל : הרואה (שמוליך את הסולם משוכך לשובך) אומר להטיח גגו הוא צריך (כיל' ט.). יורה (נקרא המטר הראשון ע"ש) שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכנים את פירותיהן (תענ' ו.). המשכיר בית לחבירו וכו' שוכר חייב לעשות לו סולם לעשות לו מעקה לעשות לו מרזב ולהטיח את גגו (ב"מ קא:). ויטיחו את השער כזפת ובו מעורבים קוצי מדבר ויתנו בהם אש וישרפו את השער (יוסיפון כג). שהיו רגילים להטיח את הדג בביצים (רשב"ם פסח' קיד :).

— הפע', "הוטח, יוטח : וימורח בטנו בשמן מור מריחה דקה ויוטח טבורו במרת בקר (קליר ת ג ת ג).

ב. "**טוח**, ש"ז, מ"ר טוחים, — המחשבה הנסתרה בדעתו של אדם, verborg. Gedanke; pensée secrète, secret, thought : כי הוא יתברך שמו לעד שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה עד עלי והוא יודע

---

[1]) קצת דומה לזה בערב' טיח' a) במשמ' לכלוך, אך במשמ' המיוחדה שמשמש שרש זה בעברית בפרט במלאכ' הבנין אין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

a) طيخ

טוחי לבי ומסתרי כי אין כונתי אלא לשמו (הקד׳ ר״ג גאון להתלמוד). — ואמר הפיטן: זמם להרוג ששת אחיו, זד יהיר בעברת טוחיו, זבחם ככבש אלוף בחותיו (יוצ׳ שבת א׳ חנכה, אודך). טפלתי שקר, וטוחי לאין חקר, טפלו עלי שקר (ר״י הלוי, ודוי, רכב״ע). ידע (האלהים) לבבי בי בתום הולך בוחן סעיפותי ובֹחן טוחי, לא לעשות לי שם אני כותב ולהעלות זכרי וטוב שבחי (ר״ד״ק, מכלול, פיר, הבכל וידוע).—ובמשמ׳ כליות: יודו לאל חי, לבי וטוחי, ורעי ואחי, ונשמת כל חי (רבות לנשמת, יודו). למבין מחשבות לבי וטוחי, אעורר ואסדר את שבחי (ר״א גאכיזון, עמר הבכתה). ואודה ואזמר ואהלל למבין מחשבות לבי וטוחי (בס). לבי ובשרי וטוחי, ירננו לך אל חי, אספר שמך לאחי (ר״י נגארה, לכי ובברי).

*טֻוַח, ב״ז, מ״ר טֻוחִים, טווחים,—ירייה, כמו טחו: שני טווחים בקשת מיל (מד״ר ברא׳ נג).

א. טוחה, —עי׳ טֻחָה.

ב. °טוּחָה[1], ב״נ, מ״ר טוּחוֹת, — כמו ב.טוּחַ, כִּלְיָה, כְּלָיוֹת: שם הליכות עולם ששה כמו ששה בלבביהם טוחות וכסל ושכוי וסרעף ובטן וקרב (מוס׳ א׳ ר״ה, ואתה אזון). ויצר בראשו מזכרת ומשמרת ונתן לשכוי בין וחכמה בטוחותיו, בקרב אנוש הושם כמלך עלי כסאו וכל האברים לעבדיו ואמהתיו (רהכ״ע, כבס אל). די לו להיות עיניו תוך גן עדן ובתוך טוחותיו אח (רמכ״ע, תרפיב א). ולישור נגידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים בטוחות, היותם כאזן לשכל ועין לדעה ואל גוף תעודות כרוחות (בס, הקד׳). ופניהם ימלאו בשחוק לפני וטוחותם באש קנאה אכולות (הוא, העונות, או״נ נ). להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדילו ארחיק שמחות (רבב״י כ׳ נתגאל, י״ז תמוז, ואכן בפל). מטוב אמרות טהורות (מלותיו) חשוקות, בככר כור השכל יצוקות, ובמעבה הטוחות טוחות ומוצקות (ר״י תריזי, תחכמ׳ יו). גם אנכי אשנן כליותי ואסיר טיח תפל מטוחותי ודברי תוכחות אחבר (נתיב׳ עולם יד).—ובמשמ׳ סתרי המחשבות: ואפון אין במגורתם, ודמעה אין בטפעפותם, וצרה אין במחשבותם, וצוקה אין בטוחותם, ויצר רע אין בלבותם (ר״א קליר, יוצ׳ ב׳ סכות, כי אקח). ויש נותן בפיהו לי ברכות ויטור לי בטוחותיו

---

[1]) עפ״י הפרוש הרגיל של המלה טֻחָה, עי׳ זה.

מארה (ר״ש הנגיד, לבני). בלב גרכה ונשבר באנו לחלותך ובשברון רוחות, גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (כלית׳ ד׳ עי״ת, ה אלהי). וירקדו צבאות מרומות, ויובילו לרוחות מנוחות, ולטוחות שובע שמחות, וירפאו הנפשות האנושות, ויחלימו הגופות הנגופות (ר״י ב״ר תנת׳ לר״ד נכד הרמב״ם). והוא היודע מה בסתרי טוחותיהם שהרי הוא עשאן ואין להסתיר בהן דבר ממנו (מתו׳ ויטרי תכד). ועין הדעת נטע בלב יציר כפו וטוחותיו, טוחותיו פוחדות אל השם ואל טובו (הקד׳ תרג׳ פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, מועד). בוחן כליות ולב תאות לבו יגלה ויגיד טוחותיו ויסיר טיחותיו והאלהים אנה לידו להפק רצון כל מזימותיו (ר״ש אוליויכו, אגר׳ אילת השב׳). שיתקן גופו ויטהר נשמתו ויזקק טוחותיו כדי שימצא חן בעיני אלהים חיים (בעלי אורה, המתבב׳ ט). בך חוקר טותות אל את לבי יודע, בך אלהים נשבעתי אף אקימה (מיכל, הריס׳ טרויא).

טוֹחֵן, ב״ז, מ״ר טוֹחֲנִים, — א) מי שאומנותו לטחן, Müller; meunier; miller: ויאחזוהו פלשתים (את שמשון) וינקרו את עיניו ויורידו אתו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוֹחֵן בבית האסירים (שופט׳ יו כא). —ובתו״מ: המוליך חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית לטוחן נכרי דמאי (דמאי ג ד).—ומ״ר: כגון חמורים של טוחנים (תנתומא מבפט׳ יע).— ב) °שם אחד ממיני הצפרים: הטוחן נקרא בשמותיו אלה למהירת קול צפצופו אשר ישמיענו רחופים זה אחר זה כקול בית הטחנה קלאפ קלאפ קלאפ מראהו ממעל אמוץ אדמוני ובטנו לבן משכנו בגגים ובחורש על שוכות ועצים שפלים אשר ירוץ עליהם במהירות נפלאה מצפצף בקולו הנעים והוא עוף המסע (תוה״א לשינהק, העוף קמה). להצפור הנחמד הזו קראו טוחן מפני אשר בשירתו יצלצל בקול קלאפ קלאפ כקול הטחנה גבו אמוץ חום ומלמטה הוא לבן ארכו חמש אצבעות ורביעית משכנו בארצות אירופה ואזיה (תוה״ע לאכרומ׳, העוף 125).

טוֹחֲנָה, ב״נ, מ״ר טֹחֲנוֹת, טוֹחֲנוֹת, — השִּׁנַּיִם הגסות שמשני צדדי הפה, המדקדקות המאכל: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הַטֹּחֲנוֹת[1]) בי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (שבת קנב.): ביום שיזועו שומרי

ג). — וכסהמ"א: נמשלו ישראל כ ט ו ח נ ו ת מה ה ט ו ח נ ו ת אינן בטלות לעולם אף ישראל אינן בטלין מן התורה (מד"ר איכ׳, פתיח׳). ואם יאכל הארם במהרה ולא יטיב לטחון מאכלו בשיניו כי ימהר לבלענו טרם יטחון ב ט ו ח נ ו ת י ו גם זה מוקש גדול הוא בכל הגוף (אסף הרופא 13). ויחלו (הילדים כשמתחילים השנים לצמוח) את מעיהם בהילוך הכטן עד צמות ט ו ח נ ו ת י ה ם (שם 129). המוכר שור לחבירו שאין לו ט ו ח נ ו ת והניחו הלוקח עם הבקר שלו (רמב"ם מכיר׳ טו י). שרשי ה ט ו ח נ ו ת למה הם ג׳ למעלה ולמטה הם ב׳ (ספ׳ בעטוע׳ לר׳ זכדא).

*טוֹחֶנֶת, ש"נ,—אשה שאומנותה לטחן, ובהשאלה אשה נבעלת לאיש: מה אומרת ה ט ו ח נ ת לרעותה, ולקחת סולת ואפיתה אותה (עמנ׳, מחכ׳ ו).

*טוֹט, ש"ז,—חקוי הקול של תקיעת שופר: ט ו ט [1]) אמר ו ט ו ט התיר (מו"ק יו.), ר"ל קול תקיעת השופר הטיל החרם על אדם וקול תקעה"ש שבהתרת החרם הוא מתיר את החרם.

טוֹטֶפֶת[1]), ט׳טפת, ש"נ, מ"ר טוטפות, — א) מין קשוט על המצח בין העינים מאזן לאזן, Stirnband; frontal; frontlet: והיה לאות על ידכה ולטוטפ׳ת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים (שמות יג יו). וקשרתם (את הדברים האמורים שם) לאות על ידך והיו לט׳טפ׳ת בין עיניך (דבר׳ ו ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפ׳ת בין עיניכם (שם יא יח). — ומצוי כתו"מ בפרט לקשוט אשה: ולא (תצא האשה בשבת) ב ט ו ט פ ו ת [2]) ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין (שבת ו א). יוצאה אשה בסבכה המוזהבת וב ט ו ט פ ת (גמ׳ שם נו:).—ואמר הפיטן: אתי מלבנון כלה צעדי ט ו ט פ ת מקשרת, לבבתיני חסן יקרי מזכרת (יוצ׳ בחוהמ"פ, שני שדיך). — ובמשמ׳ קשוט סתם: לנכבד אשר הוא צפת, על ראש הדת ו ט ו ט פ ת (מכת׳ ר׳ אגעולי להרמב"ם). ספרי יהי זכרי ואעדהו תמיד כ ט ו ט פ ת עלי מצחי (רד"ק מכלול, ביר, הכלל וידוע).— ב) *ב"א מארבע האגרות שבתפלים: תן תפילין ביד תן תפילין כראש מה בראש ארבע ט ו ט פ ו ת אף ביד ארבע ט ו ט פ ו ת (מכי׳ כא יו). הורה להוסיף ט ו ט פ ת חמישית בתפילין ויעשנה חמש ט ו ט פ ו ת הרי זה חייב (רמב"ם ממרים ד ג). — והשתמשו קצת הסופרים במשמ׳ ציון וקשוט על הכובע, cocarde: הוא היה הראשון אשר חבש ה ט ו ט פ ת הירוקה בכובעו (דכי"ע לק"ש 603). ועל כובעם התנוססה ט ו ט פ ת חדשה אשר חוברה לה מצבע תכלת לבן ואדום (שם).

*טְוִיָּה, ש"נ,— שה"פ מן טָוָה: (מי שעושה בשבת) ממזור חייב משום ט ו י ה (ירוש׳ שבת ז י ג). ט ו י י ה על גבי בהמה שמה ט ו ו י ה (בבלי שם עד:). וכי דרך ט ו ו י ה בכך (שם לד:).—וטוית קורי העכביש: שטוה (העכביש) ברוקה פעם או פעמים ביום ואין ברוק אלא כדי ט ו י ה אחת (ספ׳ חסיד׳, תתתשג).

טול[1]), ממנו טול.

טוּל, פ"י,—קל לא נהוג.

—הפע׳, הֵטִיל, הֵטַלְתִּי, וַיָּטֶל, הֲטִילֻנִי,—זָרַק, השליך, to throw; jeter; werfen: והחנית ביד שאול וַיָּטֶל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש"א יח י-יא). וְהֵטַלְתִּי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבתיכם (ירמ׳ יו יג). וְהֵטַלְתִּי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (שם כב כו). ונטשתיך בארץ על פני השדה אֲטִילֶךָ והשכנתי עליך כל עוף השמים (יחזק׳ לב ד). וַיָּטִלוּ את הכלים אשר באניה אל הים (יונ׳ א ה). ויאמר אליהם (יונה אל המלחים) שאוני וַהֲטִילֻנִי אל הים וכו׳ וישאו את יונה וַיְטִלֻהוּ אל הים (שם יב-יה).

הבית אלו הכסלים והצלעות והתעותו אנשי החיל אלו שוקים וכטלו הטוחנות אלו שינים וחשכו הרואות בארובות אלו עינים.

[1]) עצם המאמר בארמ׳, טוט אסיר וטוט שרי, בענין חרם בשופר.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו ואין לה אח בלשונות האחיות, זולתי בארמ׳ טוטפתא, גם לאצעדה על הזרוע: טוטפתא דעל ידא (ת"י ש"ב א י). וסוברים רוב המדקדקים כי העקר היה טפטף ונבלעה פ ראשונה. — [2]) ופרשו בגמ׳ (שם נז:): מאי טוטפת א"ר יוסף חומרתא דקטיפתא וכו׳ איזו טוטפת ואיזו סרביטין א"ר אבהו טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה.

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו, בערב׳ טול, טאל a) במשמ׳ היה ארוך, וי"א כי גם טול העברי הסתעף מן טול הערבי במשמ׳ עשה שישתטח בארץ, וזה דחוק.

a) طول، طال

— ובהשאלה, הֵטִיל רוּחַ, עשה שיתהיל רוח: וַיי׳ הֵטִיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונ׳ א ד).
—הָפעֹ׳, הוּטַל, יוּטַל, הוּטְלוּ, — שהטילו אותו: מדוע הוּטְלוּ הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (ירמ׳ כב כח). בחיק יוּטַל את הגורל ומיי׳ כל משפטו (משלי טז לג). כי יפל לא יוּטָל כי יי׳ סומך ידו (תהל׳ לז כד).

*טוֹל, טול,—עי׳ נָטַל.

*טולטלת,—עי׳ טַלְטֵלֶת.

*טום, ממנו *טוּם.

*טוֹם, פ״י, טָם, — כמו אָטַם: ט ם טפח וסילק אבניו מהו (כ״ק נא:).

*טומטום,—עי׳ *טִמְטֵם.

*טוס[1]), ממנו *טוּס, *טִיסָה.

*טוּס, פ״ע, טָס, טַסְתָּ, — עבר ממקום למקום באויר, מבלי לנגע בארמה, schweben; planer; float: חמשים ושתים שנה לא נראה עוף ט ס בארץ ישראל (ירוש׳ תענ׳ ד סט:). יש להם (להשֵׁדים) כנפים במלאבי השרת ו ט ס י ן מסוף העולם ועד סופו (חגי׳ טז.). יוד שנטל הקב״ה משרי היה ט ס ופורח לפני כסאו של הקב״ה (מד״ר בראש׳ מז). העוף הזה פורח ו ט ס בכל העולם (שם ויקר׳ ג). יש מזיק שקושט בחץ ו ט ס בעוף (שם דבר׳ ו). נטל הקב״ה ארונו של אהרן והעביר אותו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח ו ט ס באויר (פרקי ר״א יז). אילו יכולתי להעלות אבר הייתי ט ס ונודד מפני עקת רשע (דונש על מנח׳, ואשא). וכזה יתבטלו דברי המכחישים כמציאות הגלגלים ואומרים כי הכוכבים כעצמם ט ס י ם ורצים באויר העולם בעוף זה הפורח באויר (יסו״ע לר״י ישראלי ב יז). ולהיותם (השֵׁדים) מחלק האישיי והאוירי י ט ו ס ו באויר העולם ולא יורגשו בחוש העין (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 49). — ואמר הפיטן: ט ס וידא ועדן שנה, יקץ כישן וער כמשנה (ר״א קליר, שבת החדש, אתית עת). ט ס ה מדי לאבד חמודי, ומשלה במחמדי, כקרעי מדי, ואין מנחם (הוא קינ׳, איך תנחמוני). א ט ו ס ה ואשכונה עד חצר מות, אטפל את המחכים למות (שם, אאדה). ט ס ו חרגלי ילק, זמורי הבקק והכלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (ר״ש הבבלי, שב׳ א חנכה, אין צור). טהר טבילות מקוה מהם החדיל, ט ס ו קדושים מנשיהם להבדיל, טרחם סקרת גם להגדיל (שם, אודך).

[1]) בעבר׳ הקדומה טוּשׁ עי׳ זה.

לבני שלשת איתנים, אשר בשבילם ט ס ת ממעונים, ברכוב כרוב ורוח ענגים (יוצ׳ אחרון פסח, אומץ). עטופים וצעופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם ט ס י ם בפתע חוג שמים (שבת ד׳ אחה״פ, ידודון). זכור חנט מנו עמלקי, ט ס כילק לאבד חלקי (שבת זכור, זכור אשר). אם ת ט ו ס נ ה רוחות עוללים ברחובות קריה תפוחים אללי לי (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה).
— הִפעִ׳, *הֵטִיס, — עשה שיָטוּס: אפילו היה בסוף העולם ה ט י ס ו הקב״ה והביאו לשם (מד״ר רות, וכעז עלה). ש ה ט י ס ן הקב״ה (את אדם וחוה) וקרא אותן אלוהות (שם ויקר׳ יא). מבין גלגלי המרכבה שמטן הקב״ה ו ה ט י ס ן על הים (שם שה״ש, לסוסתי).

*טַוָּס[1]), ש״ז, מ״ר טַוָּסִים, — א) עוף שלהנקבה יש זנב ארוך שנוצותיו מגוונות בגונים ירקרקים ומזהירים בציורים יפים, Pfau; paon; peacock: אי זהו ירקרק שבירוקים ר״ל אומר בשעוה וכו׳ סומכוס אמר בבנפי ט ו ו ס (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). תרנגול ט ו ו ס ופסיוני כלאים זה בזה (ב״ק נה.). ואת כל עוף כנף זה ה ט ו ו ס (מד״ר בראש׳ ז). הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול הכלב היה הולך אצל הזאב והתרנגול היה מהלך אצל ה ט ו ו ס (שם כח). בא וראה ה ט ו ו ס הזה שבו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן (תנחומא תזריע ג). למלך שאמר לאוהבו מתאוה אני לראות טווס על שולחני הלך אוהבו מיד והביא את ה ט ו ו ס והעמידו על השולחן רץ להביא את המאכלת לשוחטו צוות המלך ואמר לו מה אתה עושה (אגד׳ בראש׳ לא). — ומ״ר: כמה ט ו ו ס י ן וכמה פסיונין יש לי (מד״ר קהל׳, טוב אחרית). בשעה שהקב״ה אמר למשה על הקרבנות היה משה סבור שיקריב ט ו ו ס י ם או פסיונים או אווזים (פסיק׳ רבתי, שור או כשב).—ואמר המליץ: והיה בראותו כי לפי סכרתו דעת ותבונה סובכים אותו יסתכל בדבריו הנעימים כהסתכל ה ט ו ו ס בנוצתו יעיר על עצמו פקיחות גדולה (ר׳ קלוני׳, אבן בחן לג). הלובש בגדי רקמה והוא ערום משכל וערמה ידמה ל ט ו ו ס אשר יסירו נוצותיו וישאר כתרנגלת ערומה (שעשוע׳ לר׳ זבדא 24). ובן ידמה (האדם) ל ט ו ו ס י ם בכספו מעילים בעלי מראה יקרים (כתי הנפ׳ והלחשים). — ב) *נוצות מגוונות

[1]) מיונית ταώς, אך כבר נתאזרחה בלשון. וכן בסור׳ וערבית.

בראש קצת העופות: שהודו כפות שיש לו בראש כעין טווס וכפות (רגמ"ה חול' סג.).

·טַוָּסוּת, ש"נ, — סגולת הַטָּוָּס, וגון נוצת הטוס: ויש מהם שיסתפקו באינדי שירצו להחזירם (את השערות) במראה הטווס ולהצהיבם ושמה הינדיית הטובה יותר מהירה לצבוע אך היא יותר חזקת הטווסות וצהיבות (קלגון ד ז א יט).

***טַוֶּסֶת**, ש"נ, — נקבת הַטָּוָּס: תרנגול עם הטווסת אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (ירוש' כ"ק ה ה.).

·טוֹעַ, ש"ז, — כמו טעות: טיט נגרש תוכו תצליל, טוע זדון טמון ועליל, יודע יצר מה מעליל (סליח' יוס ז, אס עונינו).

***טוֹעֶה**, ש"ז, מ"ר טוֹעִים, — מי שטועה בדבר: אמר ר"י אפילו טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה (ירוש' ר"ה ב נח.). — ובפרט כנוי למי שטעו אחרי הנוצרים הראשונים: אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי טועין נושרין מחיקו (חגי' טו:). ואין כותבין גט מיאון אא"כ מכירין (מפני שחוששים) לב"ד טועין (יבמ' קו.).

***טוֹעֵן**, ש"ז, מ"ר טוֹעֲנִים, — א) בינוני מן טָעַן. — ב) מי שטוען על חברו, מי שתובע מחברו: ואם טען טוען איך נקרא אות שאיננו כתוב וכו' (ראב"ע, צחות ד.). ואם טען טוען למה הוצרכו לשום שו"א וכו' (שם). אם טען הטוען שבית דין הייכוך לשלם לי מאה דינרין משום שחבלת בי (רמב"ם טוען ונטען א יז). התחיל הטוען ואמר כור חטין יש לי בידך וקודם שישלים דבריו אמר כור שעורים יש לי בידך (שם ג יא). וכן אם טען הטוען ואמר זה חייב לי מנה וכו' ואח"כ הביא הטוען עדים שהלוהו בפניהם (שם ו א). שהביא הטוען עדים שזה ידוע שהוא עבדו וכו' ויחזור העבד לבעליו וישבע הטוען שלא מכר ולא נתן (שם י ד). — ג) "כמו עורך דין, מי שטוען לזכות פלוני: וכן הזהיר למדבר המליץ והטוען בפני הדיין בעד הבעלי דינים תובע או נטבע וכו' יש עוד בהם למוד טוב אל החכם המליץ והטוען וכו' כשיתברר לך שקרות דברי הטוען תתרחק ממנו ולא תקבלם (ר"י אברבנאל, משפט'). לא שכרת טוען שיטעון יפה כנגד אותו עורר (בטר מכיר', REJ XLVII, 56).

·טוּף, פ"י, טַפְּתִּי, — טָף המשכב במור וכדומה, כמו נף: קרצתי דצתי באומרים, טפתי[1] נפתי במורים, קלקלתי שמנים שמרים (ר"ש בק"י, יוצ' א פסח, אור יבע).

טוֹפֶס, — עי' טֹפֶס.

טור[2], ממנו טוּר.

טוּר, ש"ז, מ"ר טוּרִים, — מה שמסדר בקו ישר אחד, Reihe; rang; range, row: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הַטּוּר האחד וְהַטּוּר השני נפך ספיר ויהלם וכו' (שמות כח יז-יח). — ושורת אבנים או כרתות בבנין: ויבן את החצר הפנימית שלשה טוּרֵי גזית וְטוּר כרתת ארזים (מ"א ו לו). — ועמודים עומדים ומסדרים בשורה: ארבעה טוּרֵי עמודי ארזים וכו' חמשה עשר הַטּוּר ושקפים שלשה טורים (שם ז ג-ד). — וקשוטים לנוי על עמודים וכדומה עשויים בשורה: ושני טורים סביב על השבכה האחת (שם שם יח). ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סבבים אתו שני טורים הפקעים (שם כד). שני טורים רמנים לשבכה האחת (שם מב). ודמות בקרים תחת לו (להים) סביב וכו' שנים טורים הבקר (דהי"ב ד ג). — "ושורה של כתב, Zeile; ligne; line: למי שיש בידו ספר רפואות והוא מיגע עצמו לספור כמה דפין בספר וכמה טורים בכל דף ודף וכמה אותיות בכל טור (ראב"ע, יסוד מורא א). ומביאה (החכמה) אל דרך נכונה והמליץ בין השכל והלבבות לא ישכחו אותותיה ולא ימחקו טוריה ולא יכבשו דבר אלא בידיעתה (מוסרי הפלסופ' א ז). כתב באגרת ארבעה טורים (מכת' הפגיו', התקוה). — ובחשבון: והנה ראוי להיות האמצעי ה' עד שיהיה כל טור באורך ברוחב ובאלכסון במספר ט"ו ויהיו ככה כל הט' מספרים (ראב"ע, ספ' השם ו). גם בתקון הלבנה גם בתקון ה' המשרתים טור יקרא טור הערך וזה הערך הוא אל הס' כי אם היה כתוב בטור הערך ס' יהיה בטור

---

[1]) מכל הפרושים הרבים שנתנו מפרשי הפיוטים למליצה זו, היותר מתקבל על הדעת הוא הפרוש האומר כי מורים הוא מ"ר מן מור ואהלות, וטפתי הוא פעל נרדף לנפתי, אולי במקום הטפתי וכמו נפתי משכבי מור ואהלות.

[2]) שרש משותף, אך במשמ' שהוא משמש בערב' אין לו אח בשאר הלשונות. ויש מדמים לו משמ' פעם שיש לו לשרש זה בערב' טוּר a).

---

a) طور

אחריו שיקרא הטור החמישי או הכתוב בטור השביעי (הוא, המספר 58). כאשר תרצה לחבר מספרים כמה שיהיה ראוי שתכתוב כל מספר ומספר מהם בטור אחד ותחלק הטורים לאבנים וכו׳ ותעשה הטורים איש תחת אחיו (מעשה חושב גרלב״ג ב). כאשר תרצה להוסיף מספרים ינתר מאחד קצתם על קצתם להשיבם אל מספר אחד הנה ראוי שתסדר כל טורי המספרים זה תחת זה (ר״א מזרחי, תכמ׳ המספר, הקבון). הנה נסדר הטורים ונתחיל מהאחדים וכו׳ (שם).—ובמלאכת השיר: הראשון הוא השיר השקול במספר הברותיו בשני טוריו מזולת שיסכים הטור הראשון עם השני (רמב״ת, הקד׳ דרכי נעם). וכו ראוי לדעת בי אין שיר פחות מארבעה טורים (שם). המכוון יהיה השיר השקול המסכים מכל צדדיו במספר תנועותיו והסכמת הטורים כל אחד עם חבירו בחרוז שוה (שם).

טוֹרַח,—עי׳ מֹרַח.

***טורחן**,—עי׳ *טַרְחָן.

טוֹרֵף, כינוי מן טָרַף,—ושֵם, מי *שטֹרֵף נכסי הלוה: הואיל ומכר הלוה או נתן אחר שנשתעבד בחוב זה הרי זה מוציא מיד הלקוחות או מיד בעלי המתנות וזהו הנקרא טורף (רמב״ם מלוה ולוה יח א). ישבע שמעון ויטול מלוי כדין כל טורף שאינו נפרע אלא בשבועה (שם א ו). ומשביעין את הטורף בנקיטת הפין שלא נפרע חוב זה (שם כב י). בית דין ששמו לטורף בנכסי לוקח וטעו בכל שהוא מכרן בטל שהרי הן כשליח לטורף וללוקח ויש להן רשות לתקן אבל לא לעוות (שם טו). — *טוֹרֵף האדם, שֵם דג מהדגים: טורף האדם ארכו כט״ו אמה ומשקלו לפעמים ד׳ אלפים ליטרה והוא עצום מאד אמיץ לב ושובב (תוה״א לבינהק, הדגים ריג). הטורף אדם והוא היותר גדול מכל דגי האי (רא״ב׳ למודים א ו).

א. **טוּשׁ**, פ״ע, עת׳ יְטוּשׁ, — כמו *טוּס: כנשר יָטוּשׂ עלי אכל (איוב ט כו).

ב. ***טוּשׁ**, פ״י, טִשׁ, אֲטוּשׁ,—טָשׁ בשמן, יָךְ אותו בשמן: הרק וטש בפניו כנגד חבירו ותלש בשערו (תוספתא ב״ק ט יא). אין טשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולה אסורה (פסח׳ ל:). אין סכין אותם (את הכירים) שמן ואין טשין אותן במטלת (כיל׳ לד.).

***טחב**[1], ממנו טַחַב.

***טַחַב**[1], טְחָב[2], ש״ז, — רטיבות[3], Feuchtigkeit, humidité; moisture: אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני (ספרא, אחרי א ג). שאם יתנו זה הדג בשתן נער בטחב חמשה ועשרים יום טמון ברפת ואחר יבשלוהו באש עז שימחה כלו וישוב משיחה ימית בנגיעה (תולד׳ יצחק לר״י קארו, במינ׳). — ואמר המליץ: ומצחו הרחב, כבר נם בטחב, ועל פניו נסחב, בתוך אש להבה (ספר המוס׳ לר״ז בן סעד׳, כ״י תימנ׳ יב).

טחה[4], ממנו טֻחָה.

טֻחָה[5], ש״נ, מ״ר טֻחוֹת, — א) ענן דק מתרומם ומתעגל, dünne Wolke; nuage mince; thin cloud: הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו מי שת בַּטֻּחוֹת[6]) חכמה או מי נתן לשכוי בינה מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי

---

[1]) רק בעבר׳, ולא ידוע מקורו, ואין לו חבר בשאר לשונות המזרחיות. בערב׳ טח׳פ a) ענן קל.

[1]) כך הקריאה הרגילה וכך נקדו לוי ויסטרוב. —[2]) כך בוקשד׳, וכן נראה מהחרוז של ר״י בן סעדיה. —[3]) הערוך פרשו קור. ויש מפרשים טל של בֹקר, וכעין זה יסטרוב, והפרוש הרגיל הוא רטיבות, וכן נראה מהשמוש שהשתמשו בו במשמ׳ זו בשני המקומות המובאים בפנים.

[4]) בערב׳ טח׳א׳ b).

[5]) בערב׳ טח׳א׳ c), ועי׳ הערה לקמן. — [6]) מלה שנעלמה משמעתה האמתית כבר מהקדמונים. השבעים תרגמוה בשתי מלים שפרושן הוא מטוה של נשים, והוא תרגום זר ותמוה מאד. ובעלי התלמוד פרשוה במשמ׳ כליה, כליות: מי שת בטוחות חכמה אלו הכליות (ר״ה כו.), וכן התרג׳: בכוליין. וכעין זה גם הירונ׳ visceribus. הפישטא: בכסיא, ורסע״ג: ות׳אק. המפרשים הקדמונ׳ שלנו, ריב״נ, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכו׳ פרשו לפי התרגום והתלמוד במשמ׳ כליות, ועל פי פרוש זה השתמשו במלה טוחות כל הפיטנים במשמ׳ המחשבה הטמונה ונסתרה שבלב, כמו כליות בהמליצה חוקר כליות, עי׳ ערך ב. *טוּחַ, ב. *טוּחָה. אך אין שום ספק בדבר כי פרוש זה אינו אמתי, כי אין שום ענין לכליות ומחשבות כאן, שהמליץ מדבר קודם על הענן והגשמים והברקים, ואח״כ עוד פעם על השחקים והעננים, וכליות ומחשבות מפסיקים את המליצה היפה והנהדרה בלי שום צרך ובלי שום שיכות, ומחלישים את כח המליצה ועז יפיה. וכל כרכוריו של קניג (Kö.2,61) לישב מליצת המקרא בפרוש טחות ושכוי

---

a) طخف b) طخا c) طخاء.

ישביב (איוב לח לג-לו). — ב) דבר לא ידוע ולא מובן, etw. ungewisses, unverständl.; chose incertaine inintelligible; uncertain: הן אמת חפצת בטחות[1] ובסתם חכמה תודיעני (תהל׳ נא ח). —ועי׳ ב. ״טוּחָה.

טחו, ממנו מטחוי, ״טֶחֶו.

״טֶחֶו, ש״ז, מ״ר טְחָוִים, — כמו מטחוי: נראו רחוקים בשש מאות אלף טחוי קשת במנין (כרית מגוחה ח).

***טְחוֹל**[2], ש״ז, מ״ר טְחוֹלִים, — אבר בשרי דמי מהאברים הפנימים של גוף בע״ח, Milz; rate; milt: ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול׳ ג כ). דם הטחול דם הלב דם ביצים (כרית׳ ה א). קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן (ברכ׳ סא:). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים (שם מד:). בולן (כל הרצים של דוד) נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה׳ כא:). קרום שעל הטחול אסור (חול׳ נג.). אמרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה ובו׳ את הדם התרתי לך טחול (מד״ר ויקר׳ כב). הטחול יכון מכונו בצד השמאלי בתוך גוף האדם כספוג שהוא מלא מים קרים והוא עומד כאיש מלחמה בצד השמאלי להלחם בקרתו עם המוקשים הניצבים למולו בצד הימני שהם יכולים להמית בחומם (אסף הרופא 25). כי הטחול אויב הוא לכבד והוא בשוכן בתוך עיר מצור אשר נסגרו מבואותיה ואין לצאת ולבוא כי אם בשער אחד כן הטחול בזמן שהמים מגיעים אליו בעת צמאת האדם הוא שותה אותם כספוג (שם). כי בח הטחול חם (צ״ל קר) בקרה ובכפור והוא מקום המרה השחורה (שם 4). ולולי חומם של כליות לא היה הגוף עומד מפני קרתו של טחול (שם). וטחול העוף עגול כמו עינב ואינו כטחול בהמה (רמב״ם שחיט׳ י י)׳ — ״עשב הטחול, הוא חרול: ורפואה פרטית בו (במי שחלה בחלי הטחול) היא אורטיקה וקראו אותו ההמון עשב הטחול (ר״י להלון, מולה״ח ט ד).

״טְחוֹלִי, ת״ז, לנק׳ טְחוֹלִית, מ״ר טְחוֹלִיִּים, — של הטחול: ואעפ״י שהשחור יהיה לפעמים מן הכבד אך השחור הטחולי יתר חזק השחרות (קאנון ג יח א ה). — ובמשמ׳ נגוע הטחול, חולה במחלת הטחול: הטחוליים שתבוא להם דיסינתיריאה טוב (פרקי אבוקרט ו מז).

טְחוֹן, ש״ז, —אבן הריחים: בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ׳ ה יג). — ״ובמו טחנה: שהיתה שם מרחץ או חנות או ריחיים ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת בנגדו או טחון אחרת אינו יכול למנעו (רמב״ם שכנ׳ ו ח).

***טָחוֹן**, ש״ז, — כמו טוחן: נתחלפה קופתו אצל הטחון אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום חושש (ירוש׳ דמאי ג כג ג). כשטוחנין הולך ישראל עם הטחון לשמור (הרוקח סי׳ רעג).

במשמ׳ סתרי המחשבות, אינם מועילים כלום. וכדי שיהיה גם פסוק זה במקומו ובהסכמה למה שלפניו ולאחריו צריך שגם בו תהיה הכונה לדבר מהדברים השמימיים והאויריים, וכבר הרגישו בזה קצת החדשים, וראה G. Hoffm. בשתי המלים טחות ושכוי שבפסוק זה שמות לשני מזלות, אך כבר השיגו אחרים על זה שאדות הכוכבים והמזלות מדובר בפסקה שלפני הפסקה המתחלת בפסוק הידעת, ובפסקה זו אין מקום לכוכבים ומזלות. וכדי להציל את יפי המליצה הנשגבה ושלמותה על כרחנו אנו צריכים לאמר כי גם בפסוק זה דבר המליץ על המטר והעננים, וכבר ראה זאת Duhm ואחרים, ותרגמו קצתם עננים חשבים, ודוהם Dillman תרגם Federwolken, ר״ל העננים המתהוים מפתילי גליד ופרושים כמו מעטה דק על השמים. ומשמ׳ זו של מין ממיני העננים למלה טחות היא האמתית בלי שום ספק, כי מלבד הכרח הענין והמליצה יש עוד ראיה מפורשת לזה מלשון הערבית החיה, שיש גם בה מלה זו בצורתה ממש כמו בעברית, היא המלה טח׳א׳ הרשומה בהערה למעלה, ופרשוה הערבים: אלטח׳א׳ אלשהאב אלרקיק אלמרתפע, יקאל מא פי אלשמא טח׳א׳ אי שחאב (לשאן אלערב), ובעבר׳: אלטח׳א הוא ענן דק גבוה, יאמרו אין בהשמים טח׳א ר״ל ענן. ויש בערב׳ עוד משקלים אחרים משרש זה במשמ׳ זו: טחוה, וגם טחיה, ואמר אללחיאני, אומרים מא פי אלשמא טחיה אי שי מנ אלשחאב, ע״ב, ובעבר׳: אומרים אין בשמים טחיה ר״ל שום דבר מן ענן. ומשמ׳ זו של טחות מעידה גם על שכוי שפרושה האמתי גם הוא כמו״ב ענן, עי׳ זה הערך. — [1]) במקום זה, הפרוש המקובל במשמ׳ מחשבה נסתרה מתישב, ויותר בדיוק הוא מחשבה או דבור לא ברור ולא מובן, ובמשמ׳ זו משמשת מלה זו בעצמה גם בערב׳: ומנ אלכלאם מא לא יפהם, ובעבר׳: ובנוגע לדבור (משמשות המלים טח׳א וטח׳יה במשמ׳) מה שאינו מובן. והוא נרדף ממש להמלה סתם, ובן תרגם הירונ׳ incerta, ואולי יותר נאות להפסיק הכתוב לא אחרי בטחות אלא, כמו השבעים והירונ׳, אחרי חפצת, ולחבר בטחות עם סתם שלאחריה.

[2]) בערב׳ טִחָאל a).

a) طحال

***טְחוֹף**[1], ת"ז, לנק' טחופה, מ"ר טחופים, טחופות, — מגון דומה לאפר, grau; gris; gray : היו לו שני מינים של (גזות) טחופות [2]) ולבנות מכר לו טחופות אבל לא לבנות (חול' יא ב).

טְחוֹר[3], ש"ז, מ"ר טחורים, טח̇רים,—א) כעין אבעבועות כפי הטבעת שגורמות מכאובים בעת הנקבים, hämorrhoid. Geschwülste ; tumeur hémorroid. tumors- : ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם טח̇רים [4]) (ש"א ה ט). והאנשים אשר לא מתו הכו בטח̇רים (שם יב). יכבה יי' בשחין מצרים ובטח̇רים ובגרב ובחרם אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח ז).— והשתמשו במלה זו הרבה בספרות הרפואית המאוחרת : ויצא האדם במידי צואתו כאשר יצא בימי קדם בימי שרותו בלא טחור נבלא מכאוב (אסף הרופא 143). על תחלואי הבטן והילוך המעיים והטחורים (שם 55). אז תכאבנה הכליות ויתגרו רוחות הטחורים לנגעי התחתוניות (שם 14). אם תחבוש הטחורים בקמח שעורים מולש בחלב בקר יסיר וישקוט ממנו הטחורים ועקיצתם (רהב"ע, ספ' הנסיונות ה ה). אמנם הטחור הוא בשר נוסף צומח ולפעמים יהי' בשר רך לבן אין בו כאב ולפעמים יהי' אדום או כהה חזק הכאב (קאנון ג ה ב ו). היותר טוב שיקשר בהדוק שרש הטחור בחוט משי או פשתן (שם יז א נ). ולפעמים תקשר מהרה בחוט קשירה באלכסון שישאר הטחור בחוץ (שם). והטחורים מתחלקים למין מהחלוקה הנראית אל היבלתיים ואל ענביים ואל תותיים (שם שם ב). דע כי הטחורים הם תוספות ובועות וצמחים בפי הנקב התחתון והוא בפי הרעי הנקרא בלשון חכמים ברכשא (שלמה בדרבי הרופא, כ"י, Magr. Berl. X,102). לרפאות הטחורים הישנים ולא ישאר אחד מהם סכנה (פרקי אבוקרט ו יב). והזיעה הקרה והפלצות והסערה הבאים מהקדחות יבא משם ויתילדו בהם הטחורים (מ' אלדבי, ש"א ד). ואמרו הרופאים שאם יהי' לו הטחורים פתוחים המקלחים דם שהוא דבר המצוי בבני אותה מדינה ויתרפא (ש"ת כבמיס ראש רפ). — ב) "כנוי להמעי המחבר לפי הטבעת שממנו הרעי יוצא : עשה לו הטחור הוא מעי השרשור הנדבק בחור התחתון להוציא הגלל והדומן והצואה (ר"ש דונולו, תכמוני א).

[1]) רק בעבר' במשמ' זו, ועי' הערה לקמן.— [2]) גרסת הערוך, וכן בכ"י ר', וכן ברשב"א, ובנוסח' שחופות.
[3]) בסור' טחורא וטהרא, תרגם ב"ע אל־זחירה a) בערב', והוא יציאה בכאב בדם.— [4]) כך הקרי במקום עפלים בכתיב, וכן בכל המקומות המובאים כאן, זולתי ש"א (ו יא־יז), טחרי זהב גם בכתיב.

a) الزحيرة

טחח, ממנו טַח.

טַח, פ"ע, עת' יָט̇ח,—טָחָה עינו, היתה עינו מכסה בדבר, היה דבר דבוק עליה ולא יכול לראות, verklebt s. être couvert ; be covered : לא ידעו ולא יבינו כי טַח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע' מד יח). —ובל"ג, "מָחָה העין מראות : הגבירה מדת התאוה על שאר מדותיו עד שגברה על השכל שנוצר עליו האדם וטחה מראות עינו ואבדו סימני חמודותיו (חו"ה, עבוד' ה' ב).—ב) *טַח[2]) דבר בדבר, נגע בו בכח, הקיש בו, anstossen ; heurter ; knock against : קורעו (את הכחל) שתי וערב וטחו בכותל (חול' קט:). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' יטוח ראשי אצבעותיו בכותל ויהא מיצן (ירוש' הור' ב מו ד).—ופעול *טוּחַ, טוּחָה בדבר, נוגעת בו : האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש וכו' תרגמה ר"נ בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ברכ' כד.). ואסור לקרות קריאת שמע והוא מוטל ופניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה (רמב"ם ק"ש ג פ). ואסור למברך לברך כשהוא ערום עד שיכסה ערותו במד"א באיש אבל באשה יושבת ופניה טוחות בקרקע ומברכת (הוא, ברכ' א ט).

— הפע', *הִטִּיחַ,—הִטִּיחַ בסלע וכדומה, כמו קל : היה חורש והטיח בסלע או בגדר (אהל' יז ב). אם הטיח צלוחיתו באבן חייב (ב"ק כח:).—והטיח ראשו בדבר : אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו (ברכ' לד :). התחיל מטיח ראשו לכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד"ר בראש' ב). אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו

[1]) בערב' טח' a), זרק ורמה.

a) طخ

מגקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו (שם איכ׳, על אלה).
— ובהשאלה, הֵטִיחַ את האשה [1]), בְּאִשָּׁה, בעלה: נתכוון להטיח בכותל והטיח ביבמתו וכו׳ (נתכוון) להטיח בבהמה והטיח ביבמה וכו׳ (יבמ׳ נד.). מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאינה והביאוהו לב״ד והלקוהו (סנה׳ מו.).— והטיח דברים כלפי פלוני, דבר עליו דברים קשים: אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (ברכ׳ לא:). חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה (שם). משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל יי׳ אל תקרי אל יי׳ אלא על יי׳ (שם לב.). אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (תעני׳ כה.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי בדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה ואעפ״כ הטיח דברים כלפי מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). מי שדורש המקרא הזה עושה לדניאל מטיח דברים כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך אין שונאו בעולם יותר מן הקב״ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו (שם ג). ואלו יפורש הדבר בספר יביא רבים לדבר בו ויטיחו דברים כלפי מעלה (מלמד התלמיד׳, והרא). שהיו מטיחין בדברי תפלות וגגות דברים כלפי מעלה (מעין גנים לאיוב א ז). — והטיח עלי: מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין בשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל מה עשה יונתן בן עוזיאל מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש בא עליו שמאי במקלו ותרמילו אמר לו שמאי אם אתה יכול להוציא את מה שמכרתי ומה שהקדשתי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי אמר (שמאי) הטיח עלי בן עוזיאל הטיח עלי בן עוזיאל (ב״ב קלג.).— והטיח עם פלוני, במשמ׳ התקוטט עם פלוני: אמרו לו (רעיו של איוב) יכול אתה להטיח עם מיכאל (תנחומא בראב׳ יג). — והטיח קול: הטיח בגרונו קול כדי שישמע רב ספרא ויצא (רגמ״ה תמיד כז:).

*טָחִין, ב״ז, מ״ר טְחִינִים,— עדשים וכדומה טחונים ועשויים גרים: כרשינין לעשות טחינין (תוספתא

—[1]) כן גם בערב׳: טח׳ אלמראה, ג׳אמעה.

דמאי א כד). קטניות של תרומה אין עושין אותה טחינין (שם תרומ׳ י ב).

*טְחִינָה, ב״נ, מ״ר טְחִינוֹת,—שה״פ מן טָחַן: חביתי כהן גדול לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת טחינתן [1]) והרקדתן אינן דוחות את השבת (מנח׳ יא ג). לא הותרה טחינה בדרכה (ירוב׳ שבת ז י). בשעת קטיפה טחינה והרקדה (פסח׳ יא.). קצירה וטחינה (סנה׳ סב:). — ועי׳ רֵחַיִם, הפעלים והשמות השיכים למלאכה זו.—ובענין העכול במעים: ויאמין בת הטחינה במעים אשר אחר הרחים (ר״י תריזי, איתיאל ג).—ופעולת השנים על המזון: אח״כ טוחן אותו (את המזון) הבטן יותר מן הטחינה שטחנו אותו השנים בתחלה (תו״ה, הבתינה ה). — ובהשאלה בלשון נקיה לבעילה: אין טחינה אלא לשון עבירה ובן הוא אומר תטחן לאחר אשתי מלמד שבל אחד ואחד הביא לו (לשמשון) את אשתו לבית האסורים כדי שתתעבר הימנו (סוט׳ י.).

*טחל, ממנו *טְחוֹל, *טְחַל.

*טָחַל,—קל לא נהוג.

— פע׳, *מְטֻחָּל,—נגוע במחלות הטחול: כל המטוחלים והמפולגים נגע פרלסיאה אשר שבתו צדדיהם מצד אחד (אסף הרופא 126).

—הפע׳, *הֻטְחַל, מוטחל, כמו מטוחל: וכאשר יהי׳ בשתן בעלוקה אדומה והחולה מוטחל יצטמק טחולו (קאנון א ב ג ו).ונקרא המוטחל מי שיהיה בטחולו קשי אם לעובי עצמו ואם שלא יגיע הגעת המורסא וכו׳ (שם ג טו ב ג). אמר אבוקרט אם ימצא המוטחל באב פנימי הנה הוא יותר בטוח (שם).

*טַחְלַב [2]), ש״ז,—ירוקה שעל פני המים, Wassermoos, moss: mousse verte: וטחלב שהוא ירוקה שעל פני המים (ספ׳ רפואות, כ״י פלורנץ).

*טַחְלָבִי, ת״ז, מ״ר טַחְלְבִיִּים,—של טחלב, מטבע הטחלב: פרוחים בלתי טובים בביציים ר״ל מיני הביצה והטחלביים ר״ל מיני עדשי המים

[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳, ובב״י טחינה והרקדה, ובמשנ׳ שבמשנ׳: טוחנן, טחונן.

[2]) בערב׳ טַחְלַב a), אך לא ידוע מקורו לנבון.

a) طحلب

(קהגון ג א א ע).

טחן[1], ממנו טחון, טחן, טחנה, *טחון, *טחינה, *מטחן.

טחן, פ"י, טחנו, יטחן, טחני, טחון, — טחן חטים וכדומה ברחים, דקק אותם בין אבנים סובבות זו על זו ועשה מהם קמח, mahlen; moudre; to mill: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה (במד' יא ח). קחי רחים וטחני קמח (ישע' מז ב).—ובתו"מ: הכורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב' ה ה). כברה לכבור בה חול ריחיים לטחון בה סממנין (ירוש' שביע' ה לו.). שכן דרך הכהנים להיות טוחנין מדומע לתוך בתיהן (שם ערל' א סא:). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו"ק יב:). טוחנין במועד לצורך המועד (שם). המוליך חטים לטחון ולא לתתן ועשאן סובין (ב"ק לט:).—ובמשמ' כתת דבר לרסיסים דקים, zerstossen; pulveriser: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק (שמות לב כ). ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר' ט כא). —וזיתים וכדומה: אף טוחן הוא (הזיתים) בבית הבד ומכנים לכודידה (שבי' ח ו). שלשה זיתים הן ובהן שלשה שמנים הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש וכו' חזר וטוחן וטען זה שלישי (מנח' ח ד). דורכים את עבטו (של האבל) ווולפים את יינו וגפים חביותיו וזיתיו הפוכין ושנויין טוחנן כדרכן (ירוש' מוק' ב א). וכונסו (את הזית) לבית הבד וטוחנו בריחים ונותנו בסלין ושמן היוצא ממנו זה היה ראשון (מנח' פו.). —והקבה את המזון: קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן (ברכ' סא:). שהמאכל הולך אל הבטן אל תעלה מוכנת על קו ישר אין בה עקום ולא עוות והוא הושט אח"כ טוחן אותו הבטן (תו"ה, הבחינ' ה). — והשנים את המזון: ואם יאכל האדם במהרה ולא יטיב לטחון מאכלו בשיניו כי ימהר לבלענו טרם יטחון בטוחנותיו גם זה מוקש גדול הוא בכל הגוף (אסף הרופא 13). — ובמליצה: הרואה את ר"ל בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה (סנה' כד.). צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו ועקרן שמשון וטחנן זה בזה (סוט' ט:). — ובמליצה ללמוד: רבי שמעון טוחן הרבה ומוציא קימעא וכו' ומה שמוציא אינו מוציא אלא סובין (גיט' סז.). — ובהשאלה, טחן פניו של פלוגי, התנהג אתו בקושי, העליבו, חמסו: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו (ישע' ג יה).—"טחוני פנים, ואמר המליץ: כי לא נכון להוכיח מרי נפש ולא לגעור בדוי לבב ולא לדחוף טחוני פנים כי במצוק ידברו ובמרירות יביעו (אגר' מנח' לחסדאי).—ובהשאלה להאשה הנבעלה: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי תטחן[1] לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין (איוב לא ט-י).—והאיש הבועל: ואדני זקן דב יהודה אמר טוחן ולא פולט (מד"ר ברא' מח). יש לך אדם טוחן ואינו פולט (פסיק' זוט' מה עג).

—נפע', *נטחן, — שטחנו אותו: אין נותנין חיטין לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (ירוש' שבת א ד). טחנו (את הלוז שבשדרה) ברחים ולא נטחן שרפו באש ולא נשרף נתנו במים ולא נמחה (מד"ר ברא' כח). החטים צריכים להטחן והחרדל והתרמוסין צריכין להמתק (שם אסת' א א). כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון וכו' החיטין צריכין ליטחן אפילו אדם צריך תיקון (פסיק' רבתי כג).

—הפע', *הטחין, — עשה שיטחן: יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא (קדוש' לא.). סימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו הוא מטחינו בריחיים (ב"ק פה:). לכשיזקין מטחינו ברחיים בשבת (ע"ז טו.).

טחנה, ש"נ, — בה"פ, כמו *טחינה: וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה (קהל' יב ד).—והשתמשו במלה זו במשמ' זו: ויש לי אבן טחנה שטוחנין בה עפר הזהב והכסף ומטה של עץ הנקראת דכה (תבו' הגא', הרכבי 186). — ובמשמ' אבן הרחים: בפלח תחתית רוצה הטחנה התחתונה מפני שהיא בקע העליונה (הפרש' לריב"ג, פלח).—ומצוי השמוש במלה זו בספרות החדשה במשמ' בית רחים, בית מוכן לטחינה.

***טיב**, טייב, פ"י, כבג' טיבו, טיבה, — עשה טוב, ובפרט טיב את האדמה, התקין אותה בחרישה

---

[1]) בערב' טחנ a).

a) طحن

[1]) אמרו בגמ' (סוט' י.) כי הכונה בפעל זה

בראוי לזריעה, d. Feld ameliorieren; améliorer le sol, improve a field : ט י י ב ה (את השדה) ומת בנו מותר לזורעה טייבה ומכרה אסור לזורעה (ירוש׳ שבי׳ ד לה:). ט י י ב בזמן זה מהו (שם). — ואמר הפיטן : זבדני זבול ארמון, טֵיֵּב יושבי אמון, כפלת הרמון (יוצ׳ א׳ פסח, אהבוך). טֵיֵּב מאורות אחד להמעט זמן, טבעו יצא להתחדש נאמן (ברכת אחר שבוע׳, אדיר). טירתך הושמה לעיים, טַיְּבָהּ בחומות בנוים, כי טוב חסדך מחיים (סליח׳ לו״ג, אורך).

— נִתפע׳, נִטַּיֵּב, נִטַּיְּבָה,—שֶׁנִּטַּיְּבָה אותה: שדה שנקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע (שבי׳ ד ב). שדה שנטייבה ב״ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלין (שם). שדה שנטייבה אין מקיימין אותה בשביעית איזו היא שדה שנטייבה כל שבני אדם חורשין חמש והוא חורש שש (תוספתא שם ג י).

*טִיבָה, עי׳ *טִיבוּת.

*טִיבוּת, נ״ז,—סגולת מי שמֵטִיב: מ ט י ב ו ת ן[1]) של (אלילים) קרובים אתה למד מה ט י ב ו ת ן של רחוקים וכו׳ כך אוכלת (העבודה זרה) כך שותה כך מ ט י ב ה כך מריעה (סנה׳ סא:).

*טִיגָן[2]), ש״ז, מ״ר טִיגָנִים,—מחבת שמטגנים בה, Tiegel : poêle ; saucepan : טיד נטלוהו ונתנוהו בתוך הטיגן וטגנו אותו (פסיק׳ רבתי מג). כגון טיגן של חרס שאופין עליו עוגות (ר״ה פסח׳ ל:).—ומ״ר : היורות ומחמי חמין והטיגנין והקומקמיסין מדיחן ברותחין (תוספתא ע״ז ח-ט ג).

*טיד[3]), ממנו *טַיָּד, *טִיד.

*טַיָּד, ש״ז, מ״ר טַיָּדִים, טיידים,—מליץ טוב, מדבר בזכות אדם, Verteidiger; défenseur; defender: כל ימיהם של ישראל לא היה להם ט י י ד י ם[4])

לבעילה, וכן משמש פעל זה בכונה זו גם בערב׳.

[1]) כך בנוסח׳, ובערוך טיבתן, וכן בילק׳ (דהה, רמז תתפ״ו), וכן ברש״י דפוס שונצינו.

[2]) מיונית , אבל כבר נתאזרח זה השרש גם בלשונות השמיות, בארמ׳ וסור׳ וגם בערב׳ ששאלתהו מארמ׳, ומצוי מאד בספרות הארמית, ונבנה ממנו גם פעל.

[3]) אולי כמו בערב׳ טודa), ועי׳ הערה לערך *טדי.

[4]) העיד בעל פסקי תוספות למדות א ג כי השם טַיָּד

a) طود

טובים כמשה ואליהו (מפרש המחזור, בשם מדרש).

*טִיד[1]), פ״י, טָד, עת׳ יָטִיד, יְטִידוּךָ,—טָד אותו, הללו, פארו ורוממו, verherrlichen ; glorifier; -fy : כי טפסרי טוהר בטעמם י ט י ד ו ך [2]), כי יודעי יראתך ביחולם ייחדוך (יוצר יוה״כ, כי אלוקי).

*טִיּוּב, ש״ז,— שה״פ מן טַיֵּב : איזהו הטייוב כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שתי פעמים (ירוש׳ שבי׳ ד לה.).

∴טִיּוּל, ש״ז, מ״ר טִיּוּלִים, — נהוג בעתונים ובדבור העברי בא״י.

טִיחַ, ש״ז, — מה שטחים על כותל וכדומה, Tünche plâtre; plaster : והנה נפל הקיר הלא יאמר אליכם איה הַטִּיחַ אשר טחתם (יחזק׳ יג יב).—ובמשנה : בית שחצצו בקנקנים וטח בטיח אם יכול הטיח לעמוד בפני עצמו (אהל׳ ו ג).

*טִיחָה, נ״ז,—שה״פ מן א.טוּחַ : שניהן חולצין שניהם קוצעין שניהן מביאין את האבנים אבל הוא לבדו מביא את העפר וכו׳ אין חברו מיטפל עמו בטיחה (נגע׳ יב ו). והנה הוא רואה תחת החומה בור אחר ואבן גדולה עליו והיא היתה מטוחה בטיחה של סיד ויתצו את הטיחה וינוללו את האבן מעל פי הבאר (יוספון ג). הרי הן כחותם אחד והטיחה או הקשירה חותם שני (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ יג ח). — וברפואה : ושירפא המקום שסביבו (סביב המורסא) בסמים מנגבים ויהיו קצתם טיחות וקצתם תחבושות (קבוצ׳ גלינוס ג, כ״י פריז). וכאשר עשינו רפואות משלשלות והרקנו החולה בקלוחים ובכניסת המרחץ אזי נשוב אל טיחות ומשיחות מחוץ (מ׳ אלדבי, ב״א ד). ואחר כן נעשה ט י ח ו ת על הסדיקות מחוץ (שם).

טִיט, ש״ז,—חֹמֶר, עפר מעורב במים, Lehm; argile; loam : ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו

היה רגיל בדבור בבית ראשי הגולה במשמ׳ פיטן : הגי ט י י ד י ופיוטי רגילי בהו קמי ריש גלותא. ע״כ. וכל זה אולי מהמשמ׳ העקרית של טוד במשמ׳ גבה ורוממות.

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כבר אמר המפרש הקדמון להמחזור וז״ל : לא ידעתי מהו יטידוך אך שמעתי אומרים שהוא לשון שער, שער השדי בלשון המשנה ופתרון יטידוך יבאו שעריך פי׳ אחר מצא הרב זצל״ה בשם הר׳ יהודה מפריש מפזז ומכרכר תרגום ירוש׳ טדויי ופייטוי. ע״כ. ועי׳ הערה לערך טַיָּד עדות בעל פסקי תוספות. וכבר הבאתי בהערה לערך טדי השרש הערבי

בְּטִיט (יִרְמְ׳ לח ו). הצילני מִטִּיט ואל אטבעה (תהל׳ סט יה). ויבא [1]) סגנים במו חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). ויגרשו מימיו (של הים) רפש וָטיט (שם נז כ). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בַטִּיט ורמסי בחמר (נחו׳ ג יד).— וְטִיט חוּצוֹת: ואשחקם כעפר ארץ כְּטִיט חוצות אדקם ארקעם (ש״ב כב מג). עתה תהיה למרמס כְּטִיט חוצות (מיכ׳ ז י). ותצבר (צור) כסף בעפר וחרוץ כְּטִיט חוצות (זכר׳ ט ג). כגברים בוסים כְּטִיט חוצות במלחמה (שם י ה).— ובתו״מ: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים אבל גובלין טיט ברה״ר (ב״מ י ה). מקוה שיש בו מ׳ סאה מים וטיט וכו׳ באיזה טיט אמרו בטיט שהקנה יורד מאליו (מקוא׳ ב י). המסנק את הטיט לצדדין ומשכו ממנו שלשה לוגין (שם ו). השלג והברד והכפור והגליד והמלח והטיט הנרוק (שם ז א). הטביל בו את המטה אעפ״י שרגליה שקועות בטיט העבה (שם ז). טיט הנרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו (ירוש׳ ברכ׳ ז יא.). בבסא שרגליו משוקעות בטיט (שם שבת ג ו.). טיט שעל גבי מנעלו מגררו בגב סכין (בבלי שם קמא.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה (תעני׳ יט:). לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו א״ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (מד״ר בראש׳ ל). בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעה״ב ע״י שהוא מגבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו (שם במד׳ י). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו (שם קהל׳, בכל עת).— טִיט הַיָּוֵן: ויעלני מבור שאון מִטִּיט היון ויקם על סלע רגלי (תהל׳ מ ג). והמלמולין וטיט היון וטיט היוצרים וגץ יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות (מקוא׳ ט ב). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופת וכו׳ ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה (תוספתא שם ו יב).—°ואחד ממדורי גהנום: המדור הד׳ נקרא טיט היון שם נדונים אותם גסי הרוח ובל אותם העונים עוות לעניים (ראש׳ חכמה, היראה יג). היכל ד׳ הוא הנקרא טיט היון ונקרא בנגד זה יצה״ר אבן מכשול היכל זה נקרא חובה מטעם שהוא בנגד היכל זכות (שם). האש של בור שחת היא חזקה ס״א מן האש של טיט היון האש של טיט היון

טוד במש״מ גבה ורוממות.

[1]) יש מגיהים ויב״ס.

היא חזקה ס״א מן האש של שערי מות (ספ׳ רזיאל לה:). —°טִיט ארמני: ומי שיפחד מהגרידה יקח טיט ארמיני במי הרמונים (קאנון א ד ה).

°**טִיֵּט** [1]), טייט, פ״י, עת׳ יְטַיֵּט, יטייט,— שטב הכתוב בקו או ב קודות של דיו על פניו, durchstreichen, raturer, biffer; to erase: ואפילו טייטוהו בדיו פסול (טוחו״מ מה ו). וכיצד יעשו יטייטנו בדיו (שם יא).

°**טִיטִי**, ת״ז, מ״ר טִיטִיִּים,— של טיט, מטבע הטיט: ואמנם התחלקות הארצות בעפר כי קצתם יהיו טיטיי מזוקק וקצתם סלעי וקצתם חולי (קאנון א ב ב ח). ולא כל זוחלים מגולים אבל אשר מקומותם טיטיים (שם שם יו). כי המימות אשר מקום הזלתם טיטיי יותר טובים מאותם אשר הם נוזלים על האבנים כי הטיט מנקה המים (שם). הנערים והחולים וחלושי המזג הנרתעים אחור מפני הקור או החום או הגשמים וסכנת הדרכים הטיטיים (הקד׳ פי׳ בה״ש לר״י דון יחייא).

***טיל** [2]), ממנו °טִיּוּל, *טִיֵּל, *טַיָּל.

***טִיֵּל** [3]), א) פ״ע. עת׳ יְטַיֵּל, יטייל,— הלך הנה והנה בחוץ, בשדה כדי לנוח, לשאף רוח צח, spazieren, se promener; to walk: ונקה המכה שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק ת״ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא (מכי׳ משפט׳ ו). שהראהו (הקב״ה למשה) גן עדן וצדיקים מטיילים בו (ספרי דבר׳ שנז). מה עשה המלך נטלו (להפועל שעבד היטב) והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). רבן גמליאל ברבי ירד לטייל בתוך חצירו בשבת ומפתח של זהב בידו וגערו בו חביריו (שם שבת ו ח.). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לטייל עם המלך ערב יו״ב עם חשיכה (שם הור׳ ג מז ד). אמר (ר״ג) לשואל (ששאל אותו על נדרו)

[1]) בגמ׳ בארמ׳: דמטייט ליה (ב״ב קסג.). והביא הערוך גרסת ס״א דמדיית, ופרש: עושה נקודין של דיו. אך נראה כי זו גרסה עפ״י סברה מהשם דיו, והגרסה האמתית היא טייט בשתי טיט. ואין לו חבר בשאר הלשונות, ולא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן טיט, אך זה דחוק, כי עקר הכונה בפעל זה העברת קו או נקודות בדיו על פני הכתוב.

[2]) עי׳ הערה להערך.

[3]) אולי באמת פעל זה נגזר מהשם טולא בארמ׳ במשמ׳ צל, ר״ל ישב או הלך בצל.

טייל עמנו עד שנפיג את ייניגו (שם ע"ז א מ.). והיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק וליקח לו חפץ וכו' (שם סנה' י כח ד). אמבטיאות של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). ופוקקין לה זוג בצוארה ומטיילת עמו בחצר (שבת נג.). לא יטייל אדם על פתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד (ערוב' לט.). אוכל ושותה ומטייל בסוכה (סוכ' כח:). והיה (ר"א) רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה (תעג' כ.). היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו וכו' אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריך (שם:). חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן (סנה' קב.). למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך אמר לו המלך לך עם אותו שטיילת עמו שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במד' כ). רבן גמליאל היה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו (שם ויקר' לז). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכפורים שחל להיות בשבת (שם רות, ליני הלילה). והיו הפקחין מטיילין על פתח פלטין של מלך (שם קהל', ככל עת). מעשה בחסיד אחד שירד לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך (פסיק' רבתי כג). ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו (רמב"ם דעות ד ג).—ואמר הפיטן: השב ידידך למטתך וללון בצלך ולטיל בסגת גן ורדיך (ר"א קליר, קינ', ציון לפירת).—טַיֵּל בפרדס, בהשאלה במשמ' למד החכמות: שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר (רמב"ם יסוה"ת ד יג).—ובמשמ' בדיחת הדעת ותענוג: המשוררים לטייל לפני המלך וכו' הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל (מיות' לרס"י, דהי"ב ט יא). אמרתי להם בבעו מנכון תשבו עמי אטייל עמכם בדברים וכו' והיינו יושבים בפתח הפונדק כך לטייל בדברים (אגר' רמב"ם לפס, REJ 1882,174). והאנשים מורים תמיד בקשתות אל השערה ולא יחטיאו או מתאבקים זה עם זה לטייל והם ציידים [1]). ובתוך היער מקוה מים באים מנהר חדקל ובשעה שירצה לטייל עצמו בו ולשמוח ולשתות צדין לו עופות וחיות ודגים (מסע' ר' בנימין 50). ושם ספינות למלך מצופים זהב וכסף ויבא בהם המלך לטייל לנפשו ונשיו (שם 101). או היו (אנשי קריטה) נלחמים ביניהם לְטַיֵּל[1]) כעם ערוך מלחמה (יוסף הכהן, מליב גבולות ג ד, כ"י בלין). — ב) °פ"י, טַיֵּל את פלוני, נהגו לטַיֵּל: ור' יהודה נשיאה לצורך גופו ולצורך מקומו (הוציאם) כגון לטייל בהם את התינוק או שאר עניינים (תוספ' ערוכ' סט.).

—התפ', °התטַיֵּל, הטַיֵּל: ולא תמצא חומה במדינה תעמוד נגדך שלא תוכל לכבשה ולהכנס במדינה ולהתטייל בה עם הרואים פני המלך והמדברים עמו (ר"מ גרבוני, מו"נ עג א). ויקר להם מקרה העתים, להטייל בארץ החתים (ספ' המוס' לר"ז בן סעד' לב).

*טַיָּל, ש"ז, מ"ר טַיָּלִים, — מי שדרכו לטַיֵּל תמיד, מי שהולך בטל, Müssiggänger; désœuvré; idler: הטיילין[2]) בכל יום הפועלים שתים בשבת (כתוב' ס ו). שמקצת העם אינם בעלי אומנות אלא בטלים כל ימיהם כגון הטיילין ושובתי קרנות שכל ימיהן שובתין ממלאכה (סמ"ג, לאוין סה).

א.*טִין[3]), ש"ז, ובצורה ארמית טִינָא, ש"נ,—כמו טִיט: עד כמה היא מתלעת עד שלשה ימים במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (תוספתא כלא' א יו). עפר עושה לה טינא והיא גדילה מחמתו (ירוש' שביע' כ לג ד). הרי זה שותלו (את הקלח) במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (שם חלה א נז ג). אסור לישב על גבי טינא ביום הכפורים אמר רבי יהושע בן לוי ובטינא מטפחת (יומ' עח.).—ומ"ר °טינים: ואשר ראוי שתבינהו שכל הטינים וכו' וזולתן מן הטינים כאשר נעשה מהן כלים כל זמן שהן נאים ולא נקלו באויר הנה הן כלי אדמה ולא יקבלו טומאה (פי' המשנ' לרמב"ם, כלים כ א).—ובהשאלה, טִינָא היתה בלבו, העלה לבו טינא, היה בלבו, או נולד בלבו רגש של תרעומות על פלוני: טינא היתה בלבם (חגי' יה:). כי העלה לבם של תלמידים

---

[1]) נשמט המראה מקום.

— [1]) כך נקוד בגוף הכ"י.

[2]) ושאלו בגמ' (שם סב.): מאי טיילין אמר רבא בני פירקי וכו' כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה ולא חליף פריסתקא דמלכא אבביה כי אתא רבין אמר כגון מפנקי דמערבא.

[3]) בארמ' טינא, בערב' טינ[a]).

---

[a]) طِين

טינא לאמר הלא טוב לנו לשמוע ספי חכמי הנוצרים (ר"י פרובינצלו, שו"ת בלמוד החכמ').—והעלה לבו טינא, במשמ' נולד בו רגש של תאוה לאשה וכדומה: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל (סנה' עה.).

ב.*טִין, עי' *טָנַן.

*טִינָה, ש"נ,—כמו טִין, טִינָא: מוליכין טינה אצל טינה וסריות אצל סריות (ירוש' קדוש' ג סה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד"ר דבר' ה). ואחר פטירתו העלה טינתם שרטון עד שהומלך די אלפונש (ספ' יוחס' ד). — ובמשמ' תרעומות וטענות: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קוראין אותן מפני טינת המינים שלא יהו אומרין אלו לבדן נתנו למשה בסיני (שרידי הירושלמי ברכ' א).

**טִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן טוּס: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה, חילם לא מצאו בקומם בלילה, טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה (יוצ' שבה"ג, אז רוב נסים). יש לשתי טיסות טסים עולם, ויש לטיסה אחת עפים עולם, וכל אחד ואחד במחנהו נעלם (סלוק שבת שקל', או ראית).

**טִיעָה, ש"נ,—מ"ר טִיעוֹת, — כמו נטיעה, שה"פ מן נָטַע: טיעת חוצב גבעות וצורים, יולדו בו מראש צורים, כיושבי נטעים המה היוצרים (ר"א קליר, מוס' א' ר"ה, אפד). טיעת רבעי עברי לנכרי במסכריו, תצוצרות להריע למסע הכריו (אזהר' ר"א הזקן, אמת יהגה חכי). חדוש פני אדמה, טיעת עצי נשמה, יקבים וקמה, כרמים ושקמה (הושענ', אדם ובהמה). רחם עדת קהל מקשטים, טיעת שנים עשר שבטים (סלית' ב עי"ת, איתן). טיעת מטות שנים עשר, מזג מהם אל יחסר, ידידות משכנותיך תביאם, בהר נהלתך תטעם (סלית' ד' עי"ת, אזרחי). טלול הקריש, טיעתו השריש, טמונים להגריש (יוצ' שבת ברא"ש, אל נשא).—ומ"ר: חשר טללים ונשמים, טיעות מגדל וצמחי תלמים, יוצר ובורא כל הנשמים (ר"א קליר, א' שבוע', אתו מלות). חשרת מים למלאות רקים, טיעות לרוות וירקים (מוס' החדש, הנה זה בא).

א.*טִיף, ש"ז,—תושבת לכירה, Basis; base: כירה שניתנה על גבי הטיף של אבן וכו' אם נוטלת כירה והטיף עולה עמה חיבור וכו' אם מטה את הטיף וכירה עומדת הרי זה חיבור (תוספתא כל' ב"ק ס ד).

ב.*טִיף, ש"ז,—חקוי קול המים כשנופלים טפה טפה: מי טיף טיף אין בו משום גילוי (ע"ז ל:). קמח שנפל לתוכו הדלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חמץ אמר רב פפא והוא שעושה טיף טיף [1] (הלכ' פסוק', פסח). שתן מעט ויצא טיף טיף רע (ספר השתנים, כ"י ברלין).—"ובמשמ' טִפָּה: תרים תם יה נעלם, תרים תם תוריד לו טיף טל (רני ושמחי, יוטל עם אל).—ובהשאלה לשביב אור הברק: יראך טיף ברקים המבריקים לדעתך, יאמרו הננו בהשתלחם עשות משמעתך (יוצר יוה"כ, יראך). — ועי' *טִף.

ג.**טִיף, ש"ז, — שה"פ מן הִטִּיף, במשמ' דבור: זעם מרבה ועצב ממהרת, חמת גבר ושנאה מעוררת, טיף נפת בשפתיה מדברת, יום אחריתה בלענה ממררת (יוצ' ב שבוע', אשת כסילות).

טיפה,– עי' טִפָּה.

טיפוח, — עי' טִפּוּחַ.

טיפול, — עי' טִפּוּל.

*טִיר, ש"ז, מ"ר טִירִים,—כמו טִירָה: ערים ולא טירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות (מכות י.).

*טַיִּר [2], ש"ז, מ"ר טַיָּרִים,—חכמת הַטַּיִּר, החכמה להגיד עתידות לפי מעוף העופות: מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים במזל וערומים בטייר (פסיק' דר"כ, פרה ד, מד"ר במד' יט, תנחומ' חקת יא). יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקיאין בטייר (מד"ר קהל', כל זה).— ומ"ר טַיָּרִים, טיירין: כי עוף השמים יוליך את הקול אמר ירמיה בן אלעזר זה העורב וחכמת טיירין [3] (מד"ר ויקר' לב).

---

[1]) המקור בגמ' (פסח' לט:) בארמ': אמר רב פפא והוא דעביד טיף להדי טיף.

[2]) מלשון ערב' טיר a), עוף, וטאיר b), דבר שעל פיהו אדם מגיד עתידות, וטירה c) חכמת הגדת עתידות. —[3]) גרסת הערוך, ובנוסח' טאיירין.

a) طير b) طاير c) طيرة

טִירָה[1]), ש"נ, מ"ר טִירוֹת,—א) ישוב של אהלים יחד, Zeltlager; camp de tentes; of tents: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם וּבְטִירֹתָם[2]) (כראש' כה יו). ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טִירֹתָם שרפו באש (במד' לא י). לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טִירוֹתֵיהֶם בך ונתנו בך משכניהם (יחזק' כה ד). תהי טִירָתָם נשמה באהליהם אל יהי ישב (תהל' סט כו).—ב) בעין גב פחות או יותר גבוה בנוי באבנים וכדומה, Erhöhung; éminence; elevation: אם חומה היא נבנה עליה טִירַת[3]) כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח ט). ומבשלות עשוי מתחת הַטִּירוֹת[4]) סביב (יחזק' מו כג).—ובפרט *טירת התנור, בעין דוכן לפני התנור לשים עליו הלחם: טִירַת[5]) התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים (כלים ה ג). שלש אבנים שחברן זו לזו וכו' ולא חיברן לתנור הרי הן בטירה חפר בארץ ועשה להן טירה טהורה וטירת כירה טהורה (תוספתא כל' ב"ק ד ג). וטירת התנור והוא המקום הבנוי בצידו שמניחין בו את הפת בעת רדייתה (רמב"ם כלים יז ד).— ג) היכל[6]), Palast; palais: טבעו טירותי ופי צר דמם, וכל עובר עלי שרק ושמם (ר"א קליר, קינ', איכה אצפתו).

[1]) דעת בעלי הלשון כי ננזר שם זה משרש טור במשמ' הקיף, אך אין זה מחור.—[2]) פרשו הקדמונ' היכל. אך מלשון הכתוב וגם מהשם *טיר הקודם נראה יותר דעת החדשים כי הבונה בו ישוב של אהלים.— [3]) גם מלה זו פרשו קצת הקדמונ' במשמ' א. ורד"ק פרש כותל. והחדשים פרשו קשוט על החומה. ולי נראה כי טירה זו היא כמו הטירה שבמשנה.—[4]) כבר פקפקו בפרוש מלה זו הקדמונים. ת"י: מלרע לנדבכיא, פרש טירה כמו נדבך. וכן ריב"נ ורד"ק, אך אין זה מוכרע.— [5]) אמר רה"ג: כמין חצר שעודפת חוץ לכירה ושמה טירה כמו שאמר בחצריהם ובטירותם. ע"כ. וכעין זה הרמב"ם אמר וז"ל: ויעמל בין ידי אלתנור מוצ'ע מבני מחיט בחיטאן ינ'על פיה אלח'בז ענד ח'רונ'ה מן אלתנור יתסמי ד'לך אלמוצ'ע טירת התנור תשביה באלקצר מן קולה בחצריהם ובטירותם,—ובעבר': ויעשו לפני התנור מקום בנוי מוקף בכתלים להניח בו הלחם בעת יציאתו מהתנור וזה המקום יקרא טירת התנור שמדמין אותה להיכל מאמרו בחצריהם ובטירותם. ואין זה פרוש מקובל, אלא סברה עפ"י השם טירה שבמקרא. אך מעצם דברי המשנה והתוספתא נראה ברור כי עקר הכונה בהשם טירה הוא כעין שטח גבוה קצת לפני התנור. וכן הרמב"ם בהלכותיו. — [6]) עפ"י פרוש הקדמונ' להשם טירה שבמקרא.

אשרי עין ראתה הוד היכל והדרתו, והכבוד מחופף כמלך בתוך טירתו, והכהן מביא כף ומחתה ביקרתו (רשב"ג, מוס' יוה"כ, אשרי עין). אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכבוד מחופף בעטרה על ראש מלך (שם). קבץ נדחי עמך מטביעתם, ראה יושבי שלוה בשקוץ טירתם, רחומיך חטא מכל טומאתם (מנח' יוה"כ, אבינו מלך). טירת מצוקי נעזזים, תואר איתני חרוזים (יוצ' בתוהמ"פ, אהובים). טבע ערוך מקדמונים, טירתו מהלך אלפים ומאה שנים (שבת ה' אתה"פ, אנורה). — ואמר המשורר: בואי עפרת טירות אלי בי כל נ'עם בימינך בא (רמב"ע תרשיש ב י). טירת ששוני על עוני חרבה, וברב ינונותי כמדבר נצתה (ר"י חריזי, הענק נ).

טירוף,— עי' טֵרוּף

*טֵית[1]), ש"ז, מ"ר טֵיתִים,— שם האות ט: אלף דלת חית טית ריש מם תיו (ירוש' מע"ש ב נה:). בתב לאלפים עיינים וכו' לטיתים פיפים ולפיפים טיתים לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים ((ספרי דבר' לו). הרואה טית בחלומו סימן יפה לו (ב"ק נה.). מצא בלי וכתוב עליו קוף קרבן מם מעשר דלת דמוע טית טבל תיו תרומה שבשעת הסכנה היו בותבין תיו תחת תרומה (יבמ' קיה:). טית ראשון שנבתב בתורה לטוב נבתב ופתח בו הכתוב תחלה לטובה ומפני שסוף הדברות והלוחות להשתבר לא נכתב בהן טית שהוא טוב (תשו' הגא', גינזבורג 246). והמליך חט ספר, וחטא ניב שפר, וטית דלת הפר, מלאבתם בדברים (דונש על מנחם, לדורש התכמ'). ומהיסוד נבדל, יסוד טית שת גם דל, ומאן ויחדל, עשותם עקרים, למען טית נלוה, עלי צד במחוה, במו טית נצטוה, וטית הצטירים (תשו' תלמידי מנח' על דונש, הניבותי). ואמרת כי טית ודלת ימצאון משרתים ויתנהגו מנהג התיו במו טית ויצטירו (שם, ערך ט' וד'). אות טית לעולם עיקר רק בשלשה מקומות הוא תחת תיו התפעל (ראב"ע, צחות ט:). צריך אדם להזהר ולהבדיל בין וו ובית רפה וכו' ובין תיו דנושה לטית שקריאתם קרובה (רד"ק, מכלול, דקדוק

[1]) בתרג' השבעים שם האות ט כתוב θῆτα, ולא נתברר מקור השם הזה. קצת החדשים אמרו כי פרוש שם זה הוא נאד, ואחרים אמרו בי ר"ל עקלקלות, או נחש. אך לכל זה אין מקור לא בעבר' ולא בערב', רק באתאפ' טיטא נחש, אך לפי זה היה צריך האות להיות נקראת טיט ולא טית.

הפעל׳).—ואמר הפיטן: אלף אות ראשונה וכו׳, טית טיט העולם הבא שחסידים מנו נצמחים, כתות וחבורות יקרים ומשובחים, וריח לבושיהם כריח ניחוחים (שבת לפני שבוע׳, אהלל).

טית[1], טיית, ש״נ,—כדרך הערבים: אמר רב עיליש טיית[2] פי׳ שהערביים מפשילין כליהן לאחוריהן (ר״ח שבת קטז:). — ובפרט לשון הערבית: בטיית אלמסאם (ר״ת שבת פ:). ואף בטיית אומר כתבה קלם חד (תשו׳ גא׳ ליק יג). מצה שנקרא בטיית רק (ר״י ברצלוני, הנב׳ ס״ת יג).

טכוס[3], ש״ז,—שה״פ מן טכס: בקראי ענני יום טכוס לענות נפש דבקיך, טוב לי כי ענתי למען אלמד חקיך (רשב״ג, רשות לנשמת, אלהים). וירד טכוס המלך חפץ ביקרו, ויורד יראת אדני היא אוצרו (ר״י הלוי, רהוטה, ויכד אים). אלה בטכוס ערכן, ואלה בטכסים צרכן, ואנחנו כאין בערכו ערכן (סלית׳ יוס ז, תגנו). יהר לץ והעמיד מסלה, טכוס בחורי בזמהסלה (קרוב׳ פר׳ זכור, תמימים). טכוס עשר חפות טללו מגלה טמר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (שבת ג אתה״פ, אמן דר).

טכיסה, ש״נ,—כמו טכוס: הקשה עקלתון לשלח אום עמוסה, הטיח דברים כמוטל בעריסה, ופץ מי יי׳ להציל ארוסה, וכספר דתותי אין שמו בטכיסה, והשיבו שליש בשם דר מעונים, התיצב והכן לך מול נגף אבנים (יול׳ שתוהמ״פ, יפה וברה).

***טכס**, ש״ז, — סדר: טכס נגעים אינם באים על הבריות כשם שהם כתובים בתורה אלא בתחלה אמר הקב״ה ילקה בהונו וכו׳ (מדר׳ תדשא יז). ג׳ טכסים הם הקרבנות עולה שלמים וחטאת (שם יג). ג׳ טכסים בזבחי שלמים תודה נדבה נדר (שם יח).—ובמשמ׳ יפי וקשוט: וכולם חקוקים כטכסי שלהבת על כסא הכבוד (מדר׳ א״ב דר״ע). — ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכהן מהופף כטכס על ראש מלך (רשב״ג, מוס׳ יוה״כ, אשרי עין). טכס תכניתו הכנת בחותמך, טפת הכנתה חלדו גבלתו מהדומך (מסול׳ בר׳ קלוני׳, עכוד׳, אשותת). ליל שמורים טכס פלאיך משירי הודאות נתיחדת (ליל ב׳ פסח, ג״ב). טירת מצוקי נעוזים, תואר איתני חרוזים, טכס זרועי מפוזים, קרות בתינו ארזים (יול׳ שבת תוהמ״פ, אהוביך). טכס מצות נרות שבעה יערכו בקדש, כהנים קרושים לבושי בגדי קדש (שבת א׳ חנכה, אור כבודו). טיט נרמסתי בעוני, טפלו עלי מוני, טכס רוח המוני, טוב וישר ה׳ (ידע׳ בדרשי, המגיד יו). זוינו שונה מפני מתרפיב יום יום, חורקים שן ושוחחים אך זה היום, טכס ממשלתך גלה איום, כי עליך הורגנו כל היום (סלית׳ יוס ב, איה קנאתך).

טכס[1], פ״י,—טכס את פלוני, סדרו וקשטו וצינו: אלהי טכסת עם זה להבדילו, טהר וצהר יום זה להנחילו (רשב״ג, כתר׳ יוה״כ, ארן אשפיל). טכוסי הוד, לך שהוד, ברביעית יעידו, ואמרתך וזמרתך, עם רפאל יגידו (ר״ש הקטן, כתר׳ יוה״כ, שנאגים). תלבשת הוד עדי עדים טכוסה, אור פניך עלינו ארון נסה (מוס׳ פר׳ שקל׳, גדי קשור). טעונה ברכה בתחילת עשייתה, טכוסה אחרת בשעת כניסתה (מתז׳ ויטרי, מער׳ לסכות, איומתך). נקמות אשר בלב מכוסות, נתכנו כמועד זה היות טכוסות (מוס׳ פר׳ החדש, וירושלם). —ובמשמ׳ התנהג כטכסים: אלה (המינים) שהיו באותו זמן שעד אותה שעה לא טובסין[2] להן הטוכסוסין שהן עכשיו בידיהן אלא כתועין היו יש מהן שומרין התורה ויש מהן שאינן שומרין וכולן קוראין אותה (ר״ת שבת קטז.).

— פע׳, *טכס,—סדר וקשט ויפה: טכס[3] חול לרהבים, טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריכים (שבת ד׳ אתה״פ, אשיתה). טכס זוכר שמו יהודי, טכוח וקרוץ כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (שבת א׳ חנכה, אודך). ורז גבר חכם בעוז חסות באה לנחם, טכסה במשכרת שלמה ידיד מבית לחם (שבת נחמו, אמת משל). טכסת מקדם אלו ימים עשרה, יחיד בה לשוב ולמצא כפרה, כל השנה כלה לרבים מסורה (סלית׳ צו״ג, אמנת). טכסת והקדמת תשובה ליצורים, ידות רוע מעש ולברור מעשים הברורים (סלית׳ ג עי״ת, אליך האל). טכעו יצא להתחדש ולהתקדש נאמן, טכסו

---

[1]) מן טייעת, והעין נבלעה, והוא השם טייעא בארמ׳ לערבי. — [2]) במקום טייעת שבנוסח׳ בגוף הגמ׳.
[3]) מן *טכסים, שהיא המלה היונית τάξις, ובנו ממנו הפיטנים כל השמות האלה.

---

[1]) עי׳ הערה שלפני זו. — [2]) כך נראה פרוש פעל זה לפי הנוסחה שבפרוש הר״ח בש״ס וילנה.
[3]) בכל המחזורים הנדפסים נקוד בבנין פִּעֵל, ולא נתברר לי אם הנקוד הזה קדום, או היה כתוב בכתיב העקרי בכל מקום י אחרי הטית.

בכפרה ובלגיון לציון סימן (רבות אתר שבוע', אדיר). לזכותו לחיותו לטכסו בטכס אורה (רשות לחתן תורה). — ובהשאלה, טֶכֶס עצה: טכסנו עצות מה לעשות, יועץ בקרבנו אין, כוננו כלב מחשבות, למרחוק שאת דעה (סליח' תענ' כ', אפפונו מים).

— פע', ״טִכֵּס: טוכס והואפר בחשב האפודה, טכס שהומים מכותף ברפדה (מעול' כר' קלוני', אבותתו). שמיני טוכס לברך קהל מלכם, בשלח את העם לדרכם, ביום השמיני (ליל שמע"צ, שמיני אהפוך לב).

*טַכְסִים[1], ש"ז, מ"ר טַכְסִיסִים, טַכְסִיסֵי,—סדר ומערך מלחמה: כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (שבת נא.). אמר לו הקב"ה (למשה) בטכסים הזה הבא עליו את המכות (מד"ר שמות ח). בטכסים של מלכים נהג הקב"ה עם ישראל (שם כח). א"ר יוסי בר חנינא כטכסים של מלכות בא הקב"ה על המצריים (פסיק' רבתי, ויהי בחצי הלילה). אחד עשר מזמורים שאמר משה כטכסים של נבואה אמרן (מדר' תהל', שוח"ט צ).—ובכלל ״סדר ומנהג: לטכסס עצמם בטכסים הראוי (פרקי משה יז). אבל הבריחה מרוצת אותו הטכסים הרע והתאמצה לקראת המניאים והמונעים (מ' אלדבי, ש"א ט). די לה שנשמרה היא מהפסד בעד הפסד אותם הטכסיסים הרעים (שם). מטכסיסי המוסר להזהר בכך כל אדם שהוא חוץ מביתו (המאירי יומ' א). כי המשרתים אשר הם עומדים בהיכל המלך הם מובדלים מן ההמון בכל מדות וטכסיסיהם על אחת כמה וכמה (מעוה"מ א א ג ב).— ואמר הפיטן: טירת ביתו נאצלת, יתנני רון מצהלת, טכסים חתונה מצלצלת, אני חבצלת (יוצ' א' פסח, אור ישע). טכסים נוי תהלתך, יתאוו לאמים לראותך, זאת קומתך (יוצ' שתוהמ"ס, אלה וכאלה). מעת לעת זוכרת, אהבת נוער נטהרת, ערבה מדבש כוורת, ובקולה מתמרמרת, בוכה עת שמחתה, טכסים אבל זוכרת, מצויה דמעתה (רני ושמחי, עגו הכת).

*טִכְסֵס, פ"י,—כמו טִכֵּס: לטכסס עצמם בטכסים הראוי (פרקי משה יז).

— פע', ״טִכְסֵס,—כמו טִכֵּס: בבגדי ישעם מטוכססת, ובמעלות סולם חכמתם עולה ומטפסת (תחכמ"ן א כח).

[1]) מיונ' עי' הערה לטכוס, וצורתו משק' סגריר, ובכר בנו ממנו הפיטנים שמות ופעלים.

טַל[1], ש"ז, כהספ' טַל, מ"ר טְלָלִים [2], — טפות דקות של מים שמתהוה על פני האדמה, הצמחים, ובדומה בלילה אחרי יום חם, Tau; rosée; dew : הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו' וישכם ממחרת ויזר את הגזה וימץ טל מן הגזה מלוא הספל מים (שופט' ו לז-לח). הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם (ש"ב א כא). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א יז א). כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע' יח ד). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (איוב לח כח). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג כ). ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה ותעל שכבת הטל (שמות יז יג-יד). וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד' יא ט). ונחנו עליו כאשר יפל הטל על האדמה (ש"ב יז יב). שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי (איוב כט יט). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי' כרביבים עלי עשב (מיכ' ה ו). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב). אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה (הוש' יד ו). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי יט יב). כטל חרמון שירד על הררי ציון (תהל' קלג ג). ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ (בראש' כז כח). משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל (שם לט). ממגד שמים מטל (דבר' לג יג). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י). כי טל אורת טלך (ישע' כו יט). הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר' ח יב).— ואמר בן סירא: מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (ב"ס גני' מג כב).—ובתו"מ: מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות (סוט' ט יב). המלקט עשבים כשהטל עליהם (מכשיר' ג ה). חש"ו שהעלו פירותיהן לגג ללותתן בטל ובגשמים (תוספתא שם ג ב). ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן ולא יודעין אם ברורה בטל ואם ברורה בשרב (ירוש' סנה' י כט:).

[1]) מלה משותפת לרוב לשונות השמיות. בארמ' טלא. בערב' טל a). — [2]) ר"י תיוג. וסבר שאפשר

a) طل

הטל הזה סימן ברכה לעולם (מד"ר שמות לט). מה טל זה פורח אף עוגותיך פורחים (שם). שושנה זו יוצאה עליה שרב הרי היא כמושה יצא טל הרי היא מפרחת (שם ויקר' כג).—וכהשאלה, טל הילדות: כהדרי קדש מרחם משחר לך טל ילדתך [1]) (תהל' קי ג).—*טל של תחיה: הוריד טל שעתיד לחחיות בו מתים והחיה אותם (שבת פח:). רוחות ונשמות שעתיד להיבראות וכו' וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים (חגי' יב:). — ואמר הפיטן: כטל חיים במושבו, כיורח ומלקוש בעונתו, כן כהן גדול בצאתו מן הקדש (סדר עבודה, J. Elbogen 115). תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור ענניך (קינ' לת"ב, ציון כמשפט). — ואמר המשורר: בנימין יזיל טליו בין ויהודה יערוף מטרותם, בניםין מגן למבינים ויהודה נושא צנתם (עמנ', מחב' יב).—ומ"ר טללים, עי' *טלל.

טלא [2]), ממנו טלא, טלוא, *טלי, *טלא.

טלא, —קל לא נמצא במקרא. — ופעול טלוא, עי' ערך טלוא.

— פע', טלא, מטלא, — שטלאו עליו, שמו עליו טלי, geflickt; raccommodé; patched: ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם (יהוש' ט ה). ואל יצא (הת"ח) במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק (ברכ' מג:). — ואמר המשורר: הפקיד בידי מתמול מחט לתפור בגדי המטולאים (ר"י חריזי, איתיאל ח).—וכהשאלה: ושיר כלתיכמו כבגד מטולא, ומאמריו כנוד צרור מבוקע (הוא, תחכמ' יו).

— קל,*טלא, פ"י,— טלא את הבגד או הנעל, שם עליו טלא: טלא [3]) עליו את המטלת מלמטן (כלים כו ב). אוזן חמור שטלאת לקופתו (חול' קכב:).

—הפע', *הטליא: טאלצה מתקנת להם את הפוזמקאות וטריינה מטליאה להם הכתנות טלאי על גבי טלאי (מסע' בנימין השלישי י). ואל יסתום השבירה בחתיכת נחשת מחובר ביתידות כרגילין להטליא כלי נחשת (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).

*טלא, ש"ז,—כמו טלי: רעי שתו כי הסתו עבר גם מחלצות זקן זמן פשט, אכן כחול שמש כטלאסות נוער עלי עמק והר פשט (רמב"ע, תרשיש ב ל). ואשחה בדמעות את מטתי, אולי אכפרה בעד חטאתי. ומשערות ראשי חוטים אשזור, למצוא לטלאי נפשי מזור (תוכח' מוס' לעזר' הבבלי קד:).

טלה, טלת, טלה, ש"ז, מ"ר טלאים, טליים,—א) הקטן של הכבשים, junges Lamm; petit d'agneau; young lamb: זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע' סה כה). ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל ליי' (ש"א ז ט). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל (ישע' מ יא).—ובתו"מ: הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או נגנב חייב באחריותו (ב"ק י ח). אין אומר בקרו גמל בקרו חזיר אלא בקרו טלה (חגי' ט:). אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו (תוספתא סנה' ב ד). — ומ"ר *טליים: בימי מלכות יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להם שני טליים פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני גדיים באותה שעה האיר הקב"ה עיניהם ומצאו שני טליים מבוקרים בלשכת הטלאים (ירוש' ברכ' ד ז:). — ואמר הפיטן: טוב ערה מנוצלת, עגלה גוי מפצלת, טלאיו סך בכתוצלת (יוצ' ב פסח, אפיק רנן). איכה טרחת בטרחך לטרוף ביד זרים טלאיך, ולא זכרת יקר ידידות יושר אשר יתרת ליודעיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). טלאיך דופקים כים הומים, אנוסים חסוסים ביר אמים (סלית' ד' עש"ת, אתה חלקי). טלאי מסכלה, גזורים עד תכלה, והייתי לאכלה, כפי מדהבה (סלית' מוס' יוה"כ, אני אני). — ב) *שם מזל מהמזלות, Sternb. Widder; constel. belier; Aries: מאי עש א"ר יהודה וכו' זנב טלה (ברכ' נח:). הלך (יעקב) בהרים ותצב שנים עשר אבנים והעמידן שורה וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו היאך הוא על האבן האחת ראובן טלה ניסן וכן לכל אבן ואבן (סופרים כא ט). וכולם משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים ואלו הן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה (פדר"א ו). טלה אריה קשת פונים צפונה (ילקוט מ"א קפה). חדש ניסן מנהגו מזל טלה ראש המזרות (אסף 9). הנקודה אשר החמה נוטה ממנה לפאת צפון היא הנקראת ראש טלה ומסמנת ראש ימי הקיץ (ר"א בר"ח הנשיא

גם כן שהרבוי הוא טללים.—[1]) רגלים לדבר כי נשתבשה הנוסחה, וככר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה המקובלה השתמשו גם הסופרים במליצת טל-ילדות.

[2]) רק בעברית.

[3]) גרסת הערוך, ובנוסח' טלח.

אוה"א א ד). כשהיום והלילה שוים והיום מתחיל להוסיף על הלילה והחמה בעת ההיא בראש טלה על גוף גלגל השוה (הוא, העבור ב). גלגל חמה עגול הוא וכו׳ ושנים עשר מזלות קבועים בו וזה סדרן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה וכו׳ (רב"י ר"ה יא:). טלה מזל אש זכר מתולדות היום מזרחי מזמן החום וכו׳ והוא מן המזלות הטובים הסעודנים (ראב"ע, ראש׳ חכמ׳ ב). והנה המחברת השניים העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות וששים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כ׳ שנה (הוא, תפא לג כג). והם המזלות ששמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (רמב"ם יסוה"ת ג ו). תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש בראש מזל טלה (הוא, קדוה"ח ט ג). אם היתה השמש מחצי מזל דגים עד חצי מזל טלה תניח אמצע הירח כמות שהוא ואם תהיה השמש מחצי מזל טלה עד תחלת מזל תאומים תוסיף על אמצע הירח ט"ו חלקים (שם יד ה). בעת שתחול השמש במזל סרטן יתגבר החום ובעת שיהיה במזל גדי תתגבר הקרה ובעת שתחול במזל טלה ובמזל מאזנים יהיה הזמן בינוני לא חם ולא קר (ספ׳ מוסר לר"י בן יהודה, אבות ב טז). והחמה הוסיפה אורה ויגלה וחנתה במזל טלה (ר"י חריזי, תחכמ׳ ה). ומזל טלה, בחבלי שבלי יתלה, וקרני השור, בלי עבות אקשור (שם כב). ישמח אנוש בראות ערוגות גן צצו ושמש חנתה טלה (הוא, הענק ג). ידמה בהתחבר זמן אליו בזאב אשר נחבר אלי טלה (שם). ולפי שהשווי נבחר בכל דבר היה ראוי להניח טלה או מאזנים שראשיהם על השווי (מלמ׳ התלמיד׳, בוא). בהגיע מרכז החמה עפ"י מסיבתה המזרחית לחנות נוכח ראש מזל טלה (יסו"ע לר"י ישראלי ב ו). וכל החכמים בהסכמה מהם ראו לשום ראש מזל טלה ולקרוא אותו ראש המזלות (שם שם א). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמ׳ ונעים ה קז).—ואמר המקונן: חשך השמש וירח קדר וכוכבים אספו נגהם, טלה ראשון צועק במר נפש על כי בכשיו לטבח הובלו, יללה השמיע שור כמרומים על כי בכור שור שחו קרניו (ליל ת"ב, אז כחטאינו). — והמשורר אמר: אל מעלה נשיאים, להחיות לב נדכאים, בטלה יראה לנו פלאים, ובזרועו יקבץ טלאים, בניסן יעלה אד והשקה, להשביע נפש שוקקה (רמב"ע, סמע"ל, אל חי). מן הבתולה שם צדה יקח לו לדרך, כי סרטן ודג חיים נושאת בדלי מים, ובשר שור טלה וגדי תשקול במאזנים, ובנסעו ומצאו עקרב וארי בדדך, וימלטוהו מפיהם התאומים בקשת, כי הוא פה בארץ באלהים בשמים (אדס, או"א, מחזה ה).

***טָלָה**, פ"י, עת׳ יִטְלֶה, בינ׳ טוֹלֶה, טוּלִים, —כמו טָלָא: כים של שנצות וכו׳ טלה עליו את המטלת מלמטן (כליס כו ב). הטולה מן המוסגר בטהור וכו׳ שורף את המטלית (נגע׳ יא ו). אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית (ירוש׳ מו"ק א פא.). ציפן (את התפלים) זהב או שטלה עליהן עור של בהמה טמאה (סנה׳ מח:). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כנפים (חול׳ נז:). שאם אין לו תפילין של יד ויש לו שתי תפילין של ראש שטולה עור על אחת מהן ומניחה (מנח׳ לז:). וספר שהוא נקדע טולה עליו מטלית מבחוץ (מס׳ ס"ת ב יב). היאך טולה עליו (על הס"ת) מטלית מבוין קרעים וכתב שבהם זה בעד זה ועושה מטלית ממין הספר ושורה קימום במים ונותנה על המטלת ומדביקה על הקרע (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת מב). טולה עליה עור עד שתעשה אחת וקושרה על ידו (רמב"ם תפילין ג יז). שיהו כותבין בעורות בדיו מסורגל וכודבין בשיעד וטולין במטלית ודובקין בדבק (שבלי הלקט, תפלה נא).—ובבנ׳: מטלית שטלייה על הקופה וכו׳ טלייה על הבגד (כליס כח ו). (מטלית) מהוהה שטלייה על הבריה וכו׳ בף מאזנים שטלייה על שולי המיחם מבפנים (שם כד יז). ומטלית שטלייה על השפה (שם כז ו). בין שהבינה לטלותה בין שלא הבינה לטלותה (ירוש׳ שבת ב ד ד).

טָלוּא, ת"ז, מ"ר טְלֻאִים, — שיש בעור מקומות מגון אחר לא כמו גון הכללי, gefleckt; tacheté; spotted: הסר משם כל שה נקד וְטָלוּא וכל שה חום בכשבים וְטָלוּא ונקד בעזים (בראש׳ ל לב). כל אשר איננו נקד וְטָלוּא בעזים וחום בכשבים (שם לג). ויסר ביום ההוא את התישים העקדים וְהַטְּלֻאִים ואת כל העזים הנקדות וְהַטְּלֻאֹת (שם לה). — ובגד וכדומה: ותקחי מבגדיך ותעשי לך במות טְלֻאוֹת ותזני עליהם (יחזק׳ יז יז).

טָלוּל,—עי׳ טָלַל.

א.*טְלוֹל, ש"ז, — שה"פ מן א.טלל: חבצלת וערבה תגלנה בפריחת טל, מדבר וציה יְשׂשׂום בטלול טל (ר"א קליר, תפ' טל, תחת אילת).

ב.*טְלוֹל, ש"ז,—שה"פ מן ב.טָלֵל: יושב בסוכה תמור נוה אהלו, טלול עצי עדן יאהילו (ר"א קליר, כ סכות, תבורת שי). — ובמליצה: טלול ידידות שכני, ישכון לבטח לשכני (תפל' טל, אלים כיום). חופפתם בטלול שבעת עננים, מעלה ומטה ומארבע רוחות גנונים (יוצ' אחרון פסח, גבורותיך).

***טִלְטוּל**, ש"ז, — שה"פ מן טִלְטֵל: טלטול מן הצד שמיה טלטול (שבת מג:). הנה ארחיק נדוד נדנוד טלטול אחר טלטול (מד"ר בראש' לט). הטלטול קשה לאדם יותר מכל (פדר"א כו). שלא יהא טילטול השבת כטילטול החול כדי שלא יהא השבת כיום החול בעיניו (סמ"ג, לאוין סה). — ואמר הפיטן: טלטול שער בגדידה וקדחה ומרדית פרך ירא מבוראך טוהר בכורות לאסור בגזיזה ועבודה ופן תתור אחר יצר משיאך (אזהר' ר"י ברצלוני, אחוה). הביטה וראה את טלטולנו, האזינה ושמע את יללתנו (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 30).

טִלְטֵל, פ"י, — הניד הדבר, נשאהו ממקום למקום, bewegen, tragen; remuer, porter; to move carry: הנה יי' מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גבר ועטך עטה (ישע' כב יז).—ומצוי הרבה בתו"מ: המפקיד חבית אצל חבירו ולא יחדו לה הבעלים מקום וטילטלה ונשברה (ב"מ ג ט). מטלטלין נר חדש (בשבת) אבל לא ישן (שבת ג ו). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אעפ"י שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שם יא ה). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן ואם לאו אין מטלטלין אותן (שם יח ב). שאין מטלטלין מרשות לרשות (תוספתא שם יע). מעשה היה וטילטלו קרון של בית רבי בשבת (ירוש' שם יז יו.). גשרין המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת (שם א ב ד). מטלטלין את השופר להשקות בו את התינוק (שם ו ז ד). קשרו לכם ראשי גיזיות ואתם מותרין לטלטלן למחר (שם ד ו.). הניחו (את הלולב) בארץ אסור לטלטלו (שם סוכ' ג גד.). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן לחולה בשבת (שם). שמעתי מאביך תרנגולת מותר לטלטלה (שם ביצ' א סא.). בכלי שבא חוץ לתחום משחשיכה שמותר לטלטלו בתוך ארבע אמות (שם ר"ה ב נת.). שבת ארנקי בחצר מניח עליה כבר או תינוק ומטלטלה (שבת קמב:). הלוקח פשתן מחבירו לא קנה עד שיטלטלנו ממקום זה למקום אחר (ב"ב פו:). קופה שנשתמשו בה טהרות בזוית בית זו וטלטלוה בזוית אחרת (נדה ד.). אמר הקב"ה לאברהם טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם (מד"ר בראש' לט).—ובמשמ' זעזע: הגיעמו בחילך טלטלימו והורידמו מגדולתן (מד"ר בראש' לח).—ובהשאלה: אם דל הוא ממצות וטלטל מעשיו כדלת נצור עליה לוח ארז (מד"ר שה"ש, אם חומה). אל תתן לנשים חילך שתהא רודף אחר זמה שהן מטלטלין דעתו של אדם (שם במד' י).

—פע', *טֻלְטַל, מְטֻלְטָל,—שטלטלו אותו: שכל זמן שעכו"ם שרויין בטוב הם דחופים ונזופים ומטולטלים (אדר"נ ב). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מטולטלת היה ריחו נודף (מד"ר בראש' לט). אעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמד שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחים (ר' משה הדרשן בפרושו עה"ת). אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן או מטולטלות (רב"י תרומ' כו כד).—ואמר הפיטן: עדיו נעו לודה ונום טולטל, עול ברזל שם עלימו להטל (תפי' טל, אאגרה). מטולטלים בכל פאה, נפוצים במדינות, סחובים מנוי עוז, עטויים בסדינות (סמא"ל, נעי' יוה"כ, אבר לו).—ובהשאלה, *דעת מטלטלת: היין נכנס בכל אבר ואבר והגוף מתרשל והדעת מטולטלת (תנחומא במיני ז).

—נתפ', *נִטַלְטֵל, הִטַּלְטֵל: חבית שנתרועעה ואינה יכולה להטלטל בחצי קב גרוגרות (כליס ד ב). ובור ספינה קטנה והארון וכו' שאינן עשויין ליטלטל אלא במה שבתובן (שם יה א). כל הנרות מיטלטלין חוץ מן הנר הדלק בשבת (מסכ' ירוש' שבת ג ו). תנור וכיריים חדשים הרי הן ככל הכלים המיטלטלין בחצר (שם מו"ק א פא.). מעין המיטלטל טהור וזהו בארה של מרים (שבת לה.). דבר המטלטל וגופו ממון (ב"ק סב:). מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן (בכור' לת.). מה הדרבן מטלטל יכול אף הם ת"ל ובמסמרות

נטועים (פסיק׳ רכתי, כיוס הַמיני). עד יום גלות הארץ וכי ארץ גולה או מ ט ל ט ל ת (מד״ר קהל׳, והאָרץ לעולם). אלכסנדרוס מוקדון ש נ ט ל ט ל בכל העולם כלו כארכה שטס ופורח באויר (ילקוט משלי תתקסז).— ובהשאלה, נ ט ל ט ל ה דעתו: ואומר דברים רעים כשכרות ואינו מתבייש לפי ש נ ט ל ט ל ה דעתו (תנחומא שמיני ז). שלא ישתה (הכ״ג) יין בשעת העבודה שלא ת ט ל ט ל דעתו (שם).

•טַלְטָל, ש״ז,—דבר מְטֻלְטָל: ואם יש לה אם ויתברר היטב שאותו הממון היה מאשר נתנה לה האם בשעת נישואיה והיא אלמנה או גרושה והיה הממון קרקע או ט ל ט ל אחד שיודע בברור שהאלמנה נתנתו משלה (ללה לדרך ג כ יה). ואם ימות הבעל תקח מחצית הנכסים כולם או ט ל ט ל וישאר מחצית הנותר לזוכה בירושת הבעל (שם). במטלטלין אשר חילק אותם לשני סוגים ב ט ל ט ל טבוע ובלתי טבוע (הקד׳ כללי שמואל).

טַלְטֵלָה, ש״נ,—פעולת הטלטול: הנה יי׳ מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה (ישע׳ כב יז).

•טַלְטֶלֶת, ש״נ,—ערלת הגרון: ה ט ו ל ט ל ת היא ערלת הגרון אם תבריתנה יועיל (אסף הרופא 146). וגם מזה יהיה שחין צומח מתחת להיין ומחוץ לגרגרת ועד חלקת הצואר ותאריך עד הגרון וה ט ל ט ל ת ויתעבו ויתנפחו הרקתיים (שם 43). נימוק הלשון עד ה ט ו ל ט ל ת היא ערלת הגרון (הרוקח שלח).

***טַלִי**, טלאי, ש״ז, מ״ר טְלָאִים, טְלָיִים,—חתיכת בגד וכדומה שנותנים על בגד במקום הבלוי, Flicken; pièce (de raccommodage); patch: גנאי הוא לת״ח שיצא במנעלים מטולאים וכו׳ ב ט ל א י על גבי ט ל א י (ברכ׳ מג:).—ומצוי בספרות המאוחרת: והעולם נהגו שלא להגעיל כלי שיש בו ט ל א י ולא שמעתי טעם (אור זרוע, הלכ׳ פסח). וידקדק היטב אם יש ט ל א י בכלי שנדבק בו מאז שנשתמש בכלי אין להגעילו אך בהסרת ה ט ל א י (האגור, הלכ׳ הגעלה).

***טְלִי**[1], ש״ז, — כל כלי תשמיש השלחן בסעודה, Tischgeschirr; vaisselle; table requisites: (רבי חנינא היה רגיל לשלוח לעני אחד ארבעה זוזים כל ערב שבת, יום אחד שלחם לו ע״י אשתו שבה אשתו ואמרה לו אין צרך, אמר לה מה ראית אמרה לו שמעתי שאמרה לו אשתו) במה אתה סועד ב ט ל י[1]) כסף או ב ט ל י זהב (כתוב׳ סז.).

***טַלִּית**[2]), טַלִּית[3]), ש״נ, מ״ר טַלִּיּוֹת, טַלִּיתוֹת, — מין מעטה מבגד להתעטף בו, Hülle; manteau; cloak: שנים אוחזין ב ט ל י ת זה אומר אני מצאתיה וכו׳ (ב״מ א א). נפל לו עליה ופירש ט ל י ת ו עליה (פאה ד

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳

הערה לקמן.—[1]) מלה זו באה כאן וְעוד במקום אחר, ושם בסגנון ארמי: ההוא דאמר להו אבזקא בְמילתא דמלכא אמרו ליה במאי ב ט ל י כסף או בטלי דהב איכא דאמרי ב ט ל י כסף אמר וקטלוה איכא דאמרי ב ט ל י דהב אמר ושבקוה (ב״מ עח:). ופרש הערוך: פי׳ טלי כסף בגדי פשתן בלומר טליתות לבנות בכסף שאין דרכן להרקב וקטלוה מפני שבפשיעה אירע לו ואיכא דאמר בטליתות של צמר דהן אדומות כזהב ודרכן להרקב ולא פשע ושבקוה פ״א אחד שהתנה עם חברו אני אקלל משי של מלך ותן לי כך וכך ועשה כן שאלוהו עבדי המלך בכמה דמים אמרת זה הדבר אמר להן בטלי כסף שהן קערות כסף אמר הואיל ובדבר מועט זילזל משי של מלך חייב מיתה וקטלוה איכא דאמר בטלי דהב בקערות של זהב שהן דבר יקר. ע״כ. וגם רש״י פרש: במפות של פשתן לבנות או בשל משי צבועות. ע״כ. ואמר בנימין מוספיא: פי׳ בל״י כלי עגול כמין קערה. ע״כ. אך לא ידוע לאיזו מלה יונית נתכון מוספיא. ובעל כ׳ כהונה פרש כפרוש הראשון של הערוך במשמ׳ בלי, ואמר: שזו היא המלה היונית τῆλις. וכן לוי. אך גזרה זו רחוקה, ולכן לא הביא ש׳ קרויס מלה זו בין המלים השאולות מלשון יונית ורומית. והנה כסור׳ הביא בר בהלול מלה טולתא במשמ׳ טיגן, והובאה מלה זו גם אצל כסְתלי, ולא ידעתי אם יש איזה יחס בינה ובין המלה טְלִי. עכ״פ מכל הענין ומהלשון במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי זהב נראה ברור כי הכונה לכסף וזהב ממש, ור״ל כלי תשמיש השלחן, אך לא נתברר מקור המלה.

[2]) כך, בלמד דגושה וצרויה, הנקוד בת״י (שמות כט כו), במהד׳ ראשונה, והכתיב חסר בלי־יוד: היא טַלֵּת דמתכסי בה. וכך לפי מ״ר טַלֵּיוֹת שבמשנ׳ מנוק׳ כ״י פרמה, עי׳ לקמן. וכך קריאת הספרדים בלמד צרויה, וכך נקוד בצ״ד, טַלֵּית.—[3]) כך קריאת האשכנזים בטית פתוחה ולמד חרוקה, וכך לוי וקוה׳. כוקשד׳ הביא את שני הנקודים: טַלֵּית, טַלִּית. ולא נתברר עד כה מקורה האמתי של מלה זו. הערוך הביא את דברי רב מצליח וז״ל: פי׳ רב מצליח ז״ל טלית הוא רדיד ולמה נקרא שמו טלית שהוא למעלה מכל הבגדים כמו שאמר התרגום וישאו אותו בניו ונטלו יתיה בנוהי, ועוד טלל שהוא סיכוך למעלה. ע״כ. אך שתי הגזרות האלה אינן נכונות, כי מלבד שאין המושג של רדיד שמעטף בו כל הגוף מסתעף יפה מן מושג של נטילה או אפילו של טלל,

ג). ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר השבת (שבת כג א). העביר טליתו ממנו פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז (ב"ק צ ו). טלית של עני שבלת אם היו רוב שפתותיה קיימות (תוספתא כלים ב"ב ו ג). זה שהוא מתמני בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו במרדעת של חמור (ירוש' ביכו' ג סה ד). עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא והקב"ה גוררו ומוציאו משם (שם נדר' ג לח.). היוצא בטלית מקופלת ומונחת על כתיפיו בשבת (שבת נח.). טלית כפולה לא יעשה (שם קנח.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעה"ב (ב"מ עח:). טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (ב"ב נז:). כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שם לח.). שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפוולא (מד"ר בראש' לו). היתה לו טליתו חגורה לו על מתניו (ברכ' כד:). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (שם). היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצינה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (שם). היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק (שם). המנער טליתו בשבת חייב חטאת (שבת קמז.). כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה (קדוש' יח:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס אומר לו מה טיבו אצלך (ב"ב מה:). נתעטף בטליתו ועמד בתפילה לפני הקב"ה (מד"ר ויקר' כח). מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרושה על מטתו (שם דבר' ג). וביון שנתעסק בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול (שם שה"ש, ידיו). וקודם שיכנס (למרחץ) ביצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (מס' דא"ר י). ומצא לאה אשתו שוכבת עם שמעון אחיו בטלית אחת וגער בה ואמרה באונס השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו כמדומה אני שהוא טליתך וכו' עד שראה אותה נכנסת עם שמעון בטלית אחת (צו"ת הרי"ף סג).—ואמר הפיטן: מלך טַלִּיתוֹ בשלג מצוחצה, צח ובצחצחות יצחצח (יוצ' א ר"ה, מלך אזור).—ומ"ר טליות: עשר טליות[1] זו על גב זו ישב על גבי העליונה כולן טמאות (זבים ד ה). היה יושב על גבי המטה וארבע טליות תחת ארבע רגלי המטה (שם ו).— ומ"ר טַלִּיתוֹת[2]: סוחרי בסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (שבת קמז.). היו עושין (התלמידים) הותמות לטליתות שלהן כעין עבדים להראות שהן כפופין לריש גלותא (רש"י שבת נח.). שהרבה טליתות מידותן שוות (רשב"ם ב"ב קנח.). — ובפרט טלית של ציצית שלובשים היהודים בשעת תפלה: הלוקח טלית מצוייצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה (מנח' מג.). אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעכו"ם עד שיתיר ציציותיה (שם). טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה חוץ מקלא אילן וכו' כאן בטלית בת ארבעה חוטין כאן בטלית בת שמונה חוטין (שם מא:). עמד (קרח) ועשה טליות שכולן תכלת (בא לפני) משה אמר לו משה רבינו טלית שכלה תכלת מהו שתהא חייבת בציצית (ירוש' סנה' י כז ד). צוה (משה) ועשו ר"נ טליתות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר"נ ראשי סנהדראות שקמו על משה וכו' עמד קרח ועשה להם משתה נתעטפו בטליתות

גם המשקל החיצוני של המלה הוא זר, כי אין לנו במשקלי השמות הקדומים משקל פַּלֵּת, פַּלִּית, או עַלֶּת, עַלִּית, וגם במשקלי השמות שבתלמוד דק השם דקיתא דומה בצורתו, כמו שהעיר ע"ז ד' גינזב' במחקרו על אדות מקור השם טלית בקבץ REJ XX,17. ויש גוזרים טלית מן טלה כמו מטלית, אבל גם זה רחוק, ועוד שלפי זה צריך לנקד טְלִית במשק' פְּעִית, ולו היה כך נקודה האמתי, היו האשכנזים אומרים tolis ולא talis. ולכן רגלים לדבר, כמו ששער ד' גנזבורג במאמר הנזכר למעלה, כי התו הסופית שבמלה טלית היא שרשית, אעפ"י שמ"ר טליות מורה שהיא באמת מנל"ה, אבל במשנ' מנוק' כ"י פרמה, שהוא עכ"פ קדום, נקוד טַלִּיּוֹת, ואין זה נקוד של מ"ר מן פְּעִית, ולכן אין מזה ראיה שהתיו היא ת המשקל. אך השערת ד' ג' שהיא המלה תליש a) בערב', גם היא רחוקה מאד, כמו שהשיג עליו א' אפשתין באותו הקבץ דף 301. ועוד לא נתברר מקור מלה זו שהיתה בזמן המשנה השם להמעיל שהיה אז נהוג בקרב היהודים והיה לבוש יהודי בפרט, כמו התוגה להרומאים (S. Kr. Archl. II, 167).

a) تليس

—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה מנקד טַלִּיּוֹת. — [2]) אם טלית הוא משק' פעית, מ"ר טליתות הוא כמו שחיתות.

תכלת (מד"ר במד' יח). — ועל סמך דרשה זו נהגו להשתמש במליצה פלוני לבש טלית שכלה תכלת, לאדם צבוע שמחמיר בדברי הדת יותר מהדאוי, כדי להתראות צדיק וחסיד.

א. טלל, ממנו טַל, *טָלָל, א.*טָלַל, א. *טִלּוּל.

***טָלָל,** ש"ז, מ"ר טְלָלִים, סמי' טַלְלֵי, — כמו טַל: אמר רשב"ג תדע שנתאררו טללים בראשונה בשהיה הטל יורד על הקש ועל התבן היה מלבין שנאמר דק מחספס עכשיו משחיר בראשונה כל עיר שטלליה מרובין מחברותיה פירותיה מרובין ועכשיו פירותיה מועטין (תוספתא סוט' טו ב). אם היו טללים אומרים בטללי ברבה (ירוש' ברכ' ד ח.). מורידן (הקב"ה את הגשמים) כדי הארץ ומשיב עמהן טללים ורוחות כדי שתיהנה הארץ מהן (בס ר"ה א נז.). אמר לו הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים (בס תענ' א סג ד). מפני ארבעה דברים יורדין (הגשמים) מלמעלן מפני בעלי זרוע ומפני טללים הרעים ושיהא העליון שותה כנמוך (בס ג סו ג). שמראשית השנה נגזר עליהם כמה גשמים כמה טללים כמה יתירה כמה רוחות נושבין עליה (ספרי דבר' מ). לפי ששותה מי שלגים אבל אינו שותה מי טללים (בס לט). השמים מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אגלים (חגי' יב:) הגשמים אינן יורדין אלה בזבותה (של אמת ישראל) הטללים אינם יורדים אלא בזבותה (מד"ר ברא' סו). הארץ שלו והפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים כדי לגדלה (בס במות מא). אמר לו משה (להקב"ה) אם אתה מוריד גשמים הוא (העגל) מפריח טללים אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים (בס דבר' א). ישמר לנו משרב ישמר לנו מהטללים רעים (בס קהל', מה יתרון). שהוא מבטיח ע"ג חיינו להוריד גשמים בעונתם ולהפריח טללים בזמנם בשביל חיינו (פסיק' רבתי א). משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזיל טללים (בס בג). זה הלילה כל העולם כלו אומרים בו הלל ואוצרות טללים נפתחים בזו הלילה (פדר"א לב). — ואמר הפיטן: צגתי במסלולים, להזבר בפלולים, שוע גבורות טללים (תפי' טל, ארבה). המזריח מאורות רמים, ומנהיגם לילות וימים, זיקים עושה ורעמים, חשר טללים וגשמים (יוצ' א שבוע', באמנו בחקים). צחצוח זבול נטוי ברוח סערה, צמודים בו גנזי גבורה, ואוצרות טללים ונהרי אש ומים מזה ומזה בעברה (סבת לפנ' ר"ה, אל אלהים). בהכרעת צדק תבריע שנה, אסומה טלולה גשומה אם שחונה, אטומים להחיות בטללים שנה (מוסף א' ר"ה, עולם כבקרן). ובדך שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה (תפל' י"ח, ברכנו). — ואמר המשורר: ואם תסור אלי, להתעדן באשנבי צללי, ובמשאבי נחלי, תרוה בנוזלי טללי, והיית קרוב אלי (ר"י תריזי, תתכמ' מט). ודמעת טללים בלחיה שחרים ותשתק ותבכה ואין לה הפוגה (בס).

א.*טָלַל, פ"י, קל עבר לא נמצא. — ופעו' טָלוּל, טְלוּלָה, שיש בו טל: שתהא השנה הזאת שנת זול שנת שובע שנת משא ומתן שנת גשומה ושחונה וטלולה ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו (ירוש' יומ' ה מב ג). אם שחונה תהא גשומה וטלולה (תענ' בד:). — ואמר הפיטן: זרב ושרב ושמש וחרב וחמת טל, קמות לא יקדירו בגיא טלולת טל (ר"א קליר, תפל' טל, תחת אילת). בהכרעת צדק תכריע שנה, אסומה טלולה גשומה אם שחונה (מוס' א ר"ה, עולם כבקרן). — ובמשמ' מלחלח בטל: גת שפקקה נוי מבפנים אסודה ומבחוץ מותרת שאי אפשר שלא היה שם שיפה אחת טלולה ונוגע בה ומנסך בל הבור (ירוש' ע"ז ד מד.).

— הפע', *הִטְלִיל, — הוריד טל: טל יבולי אל הטלילה, כעל המחנה לילה (ר"א קליר, תפ' טל, אלים). טל אורות לנוססן, להטלילם בעצם ניסן (בס). מטי הדג הסליל והטלילם בטל, משם צדק נחול לילדותיו טל (בס, אאגרה). חתומים חתומי חשבה תחפש חדדתם בשופר, טמאים טבוע טמון תטליל טניפתם בשופר (מטמוני המבורג, המגיד יו).

— פע', *טִלֵּל, — במו הפעיל: טל שובע לטללם, צו לשמים תת טלם (ר"א קליר, תפ' טל, אלים).

— פע', *טֻלַּל, — שירד עליו הטל: טרח מטרות עוז עד עתה לא הוטל, טוללה עד דור עשירי מתנובבת בטל (ר"א קליר, תפ' טל, אאגרה).

ב. טלל, ממנו ב.טָלַל, ב. *טִלּוּל.

ב. טָלַל[1], פ"י, — קל לא נמצא.

— פע', טִלֵּל, — טלל את הבית, סבבו בסכך, עשה לו בעין

---

[1] לפי דעת החכמים כמו צל, עשה לו סכך לצל, בדרך לשון ארמית.

נג, überdachen; couvrir d'un toit; to cover: הוא יבננו (את השער) ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו (נחמ׳ ג יה).—ואמר הפיטן: טבום עשר חפות טללו מגלה טמר, גאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (ברכת ג אחר פסח, אמץ דר).

*טלע[1]), ממנו *טָלַע.

*טָלַע[2]), — קל לא נמצא.

— נפע׳, *נִטְלַע, — נעשה צֶלַע: רגליך בכל טומאה יתגלעו, ומרוב חטאתיך נפלו ונטלעו, לעמקי שאול ירדו ונבלעו, לכן דברי עמך לעו (תוכח׳ מוסר פת.).

*טלף[3]), ממנו *טֶלֶף, *טְלָפָה.

*טֶלֶף[4]), ש״ז, מ״ר טְלָפִים, טְלָפִים, טַלְפֵי,— פרסה שלקצת בע״ח, כמו הבקר, הסוס וכדומה, Klaue, Huf; sabot; hoof: והעצמות והגידין והקרנים והטלפים (חול׳ ט א). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור וכו׳ מן הטלפים מן הקרנים (זבח׳ ג ד). כל שיש לו קרנים יש לו טלפים ויש שיש לו טלפים ואין לו קרנים (נדה ו ט). נטלו טלפיים וזכרותן עמהן (בכור׳ מד.). אלו הן סימני חיה שחלבה מותר כל שיש לה קרנים וטלפים (חול׳ נט:). אפילו בהמה שהיא בולה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל איני מניח אותה (מד״ר שמות יח). ביצד במסירה אחזה בטלפה בשערה באוכף שעליה (ב״ב עה:). פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד (פרה ב ג). ראיתיה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו (ירוש׳ כתוב׳ ה ל ג). אמר לו (זמרי למשה) אין צפורך מדינית ואין טלפיה סדוקות (במ סנה׳ י כח ד). חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד״ר בראש׳ סה).—ואדם, *הראה טלפיו, ר״ל התחסד, מראה א״ע חסיד אף שבאמת אינו כן: וגם מן הצבועים המחפים ראשיהם ומראין טלפיהן וציציותיהן ומאריכין בד׳ של אחד (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ ובדלא 21). והנה הראב״ע עם היותו פושט טלפיו בענין הזה וכו׳ (ר״י אברבנאל, ברא׳). אם יאמרו בחלקת לשון לכה אתנו וכו׳ שיורו לך טלפים במתק לשונם ולבם לא נכון (ר״מ אלביך, רב פניני׳ א יא). זורע צדקה מאשר יקבין להראות טלפים שיראוהו שהוא טהור (סוא, מבלי יא יח). שאומרים (הרשעים) כי הצדיק אררכה יכסה חמסו בהבריזו מוסרים למען יחשבו שככל היוצא מפיו יעשה והוא מראה טלפים (שם י יא).

1) בארמ׳ טלע כמו צלע בעברית.
2) בגמ׳ בארמ׳: ואם לא איטלע לך ריגלא דימינא ואטלע לה (יבמ׳ לט:), והוא כמו צלע בעבר׳, צֵלַע על ירכו.
3) בערב׳ טִ׳לְף a).
4) בערב׳ טִ׳לְף b).

a) ظلف b) ظلف

*טְלֻפָה, ש״נ, מ״ר טְלֻפוֹת, סמי׳ טַלְפוֹת,— כמו טֶלֶף: שהיה עמוד הענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפות סוסיו משתמטות (מכי׳ בשלח ב ה).

טמא[1]), ממנו א.טָמֵא, ב.טָמֵא, טֻמְאָה.

א. טָמֵא, ת״ז, לנק׳ טְמֵאָה, סמי׳ טְמֵא, מ״ר טְמֵאִים, טְמֵאוֹת, — ההפך מן טהור, מי שאינו טהור, unrein; impure; unclean: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא (ויקר׳ ה ב). איש צרוע הוא טמא הוא וכו׳ ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא וכו׳ טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (שם יג מד-מו). ואת החזיר וכו׳ טמא הוא לכם (דבר׳ יד ח). והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא יעברנו טמא (ישע׳ לה ח). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו (איכ׳ ד יה). ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וכו׳ בימי נדתה תהיה טמאה היא (ויקר׳ יה כה). את הגמל את הארנבת ואת השפן וכו׳ טמאים הם לכם (דבר׳ יד ז). אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא (חגי ב יג).— והארץ וכדומה: ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יי׳ (יהוש׳ כב יט). ואתה על אדמה טמאה תמות (עמו׳ ז יז). הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק׳ כב ה). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך (שם י). — ומצוי מאד בתו״מ ובסהמ״א.

ב. טָמֵא, פ״ע, טָמְאָה, טָמֵאת, עת׳ יִטְמָא, יִטְמְאוּ, — היה טמא, unrein s.; être impure; be unclean: וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב (ויקר׳ יא כח). אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים (שם יב ב). בדמך אשר שפכת אשמת

1) רק עברית וארמית. בערב׳ משמשים שרשים אחרים למשמ׳ זו.

ובגלוליך אשר עשית טמאת (יחזק׳ כב ד). ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקר׳ יה יח). כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב (שם יא כד). כימי נדת דותה תטמא (שם יב ב). ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא (חגי ב יג). וישפכו דם נקי וכו׳ ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם (תהל׳ קו לח-לט). זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה (ויקר׳ יה לב).

— נפע׳, נטמא, נטמאה, נטמאת, נטמאתם, נטמאים,—נהיה טמא: כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל (הוש׳ ה ג). והשקה (הכהן את הסוטה) את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים וכו׳ ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה (במד׳ ה כז-כח). איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אתה וכו׳ ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה (שם יב-יג). איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא (ירמ׳ ב כג). כי שטית תחת אישך וכי נטמאת (במד׳ ה כ). על אשר נטמאת בגלוליהם (יחזק׳ כג ל). כי בכל אלה (התועבות) נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם (ויקר׳ יח כד). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם (יחזק׳ כ מג). אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ וכו׳ ונטמתם בם (ויקר׳ יא מג). הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים (יחזק׳ כ ל). מדוע נחשבנו בבהמה נטמאנו [1]) בעיניכם (איוב יח ג). —ובתו״מ: מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בוולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסח׳ א ד). אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה (סוט׳ ו ב).—וע״י מחלה מדבקת: ביום ד ד׳ לחדש תמוז שנת תכו וכו׳ וביום א׳ שלאחריו נטמא הבית בדבר ב״מ וכו׳ ונסגר ביתו של יצחק (מנהגי וירמייזא, תהל׳ לדוד XXIX).

— פע׳, טמא, פ״י, מקו׳ ככי׳ טמאו, טמאכם,—טמא את הדבר, עשהו טמא: ויעקב שמע כי טמא (חמור בן שכם) את דינה בתו (בראש׳ לד ה). כל הנגע במת וכו׳ ולא יתחטא את משכן יי׳ טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל (במד׳ יט יג). ואת הבמות אשר על פני ירושלם וכו׳ טמא המלך (מ״ב כג יג). את מקדשי טמאת בכל שקוציך (יחזק׳ ה יא). ויבזו (בני יעקב)׳ העיר אשר (חמור ושכם בנו שאנס את דינה) טמאו אחותם (בראש׳ לד כז). עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא (יחזק׳ כג לח). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך (תהל׳ עט א). ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה (יחזק׳ לו יח). עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם (שם לג כו). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם (שם כ כו). ולא תטמא (בשפיכת דמים) את הארץ אשר אתם ישבים בה (במד׳ לה לד). ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ (ויקר׳ יא מד). ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה (ירמ׳ ב ז). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכו׳ ולא יטמאו את מחניהם (במד׳ ה ב-ג). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). וישרף (יאשיהו את העצמות) על המזבח ויטמאהו (מ״ב כג יז). כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקר׳ כ ג). שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו (ירמ׳ ז ל). ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם (ויקר׳ יה לא). ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה (שם יח כח). ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים (יחזק׳ ט ז). — ובמשמ׳ החליטו לטמא: וראהו הכהן (את המצורע) וטמא אתו (ויקר׳ יג ג). וטמאו הכהן צרעת הוא (שם ח). איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן (שם מד). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה (ישע׳ ל כב).—ובתו״מ: מה נדה מטמאה במשא אף ע״ז מטמאה במשא (שבת ט א). הרי הוא אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני (פרה ח ג). מעין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו (נדה לה:). — ובהפלת האלף: שיצא (הכהן) לדבר עם האשה על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגדיו וטימתו (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). הואיל ויש כאן מטמים [1]) ויש כאן מטהרין נעמוד על המיניין (שרידי הירוש׳ ברכ׳ א ג). מה מצינו עד אחד שנאמן לטמותה [1]) כך עד אחד נאמן להפסידה מכתובתה (שם סוט׳ ו ב).

— פע׳, טמא, בינ׳ מטמא, מטמאה, — שטמאו אותו:

---

[1]) כך הקרי, והכתיב נטמינו.

—[1]) כך בשרידי הירושלמי הוצא׳ גינצבורג, ובירוש׳ דפוס ויניציה: מטמאים, לטמאותה.

ואמר אהה אדני יי׳ הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד אתה (יחזק׳ ד יד).

—התפ׳, הטמא, —טמא א"ע: ועל כל נפשת מת לא יבא (הכהן) לאביו ולאמו לא יטמא (ויקר׳ כא יא). אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם (שם יא מג). ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם יטמא (שם כד). איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזק׳ כ ז). למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ולא יטמאו עוד בכל פשעיהם (שם יד יא). כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש׳ ט ד).—ובתו"מ: הכל מיטמאין בנגעים (נגע׳ ג א). אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפים (עוק׳ א ג). כל הגלעינין מיטמאות ומטמאות (שם ג ב). לקרוע ולהתאבל בר׳ אחא שלא להיטמאות ברבי יוסי (ירוש׳ מו"ק א פ ד). — ובהפלת האלף: אם מטמים אתם בהם נפסלים אתם מאחרי (ספרא אחרי קנא). לקרוע וליתאבל בר׳ אחה ושלא ליטמות (ברידי הירוש׳ מסק׳ א ח).—ובאות תיו בכתב: הדברים שחוצצים על הגוף אינם בעור הבשר לא לטמא ולא להתטמא (רמב"ם, טומא׳ מת א ד). כשם שאדם מתטמא בנגיעתו בטומאה כך הכלים מתטמאין בנגיעת הטומאה בהן (שם ה). כל המתטמאין מחמת המת בין אדם בין כלים טמאים טומאת שבעה (שם ה א). צמיד פתיל ואהלין מצילין על הטהורים שלא יתטמאו (שם כ א).

—הפע׳, הטמא, הטמאה, —הניח שיטמאו אותו: לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי תועבה הוא לפני יי׳ (דבר׳ כד ד). אם המוטמאה טומאה קלה עשה בה אונס ברצון סוטה חמורה דין הוא שנעשה אונס ברצון (ספרי במד׳ ז).

טֻמְאָה, ש"נ, סמי׳ טמאת, טמאתך, טמאתו, מ"ר טמאות, טמאותיכם, טמאתם,—סגולת דבר הטמא, Unreinheit; impureté; uncleanliness: אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך (במד׳ ה יט). טמא יהיה בטמאת נדתה (ויקר׳ יה כו). בטמאת הנדה היתה דרכם לפני (יחזק׳ לו יז). וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ (עזר׳ ו כא). וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו וכו׳ טמאתו הוא (ויקר׳ יה ג). כל הנגע במת וכו׳ ולא יתחטא וכו׳ טמא יהיה עוד טמאתו בו (במד׳ יט יג). וכפר (הכהן) על המטהר מטמאתו (ויקר׳ יד יט). כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה (שם יה כה). טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה (איכ׳ א ט). והיא מתקדשת מטמאתה (ש"ב יא ד). והתמתי טמאתך ממך (יחזק׳ כב יה). בטמאתך זמה יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד (שם כד יג). והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני (ויקר׳ יה לא). כתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם (עזר׳ ט יא). בטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם (יחזק׳ לט כד). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל (ויקר׳ יו יו). וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזק׳ לו כה). וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם (ויקר׳ יו יו).—ובמשמ׳ דבר טמא: ואל תאכלי כל טמאה (שופט׳ יג ז). ויבאו הכהנים לפנימה בית יי׳ לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יי׳ (דהי"ב כט יו).—ובתו"מ: שמוסיפין טומאה על טומאתו (פסח׳ א ו). כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבי"ד (סנה׳ ט ו). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל טומאה תחתיה (אהל׳ יג ו). כל דבר שהוא בחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך טומאה היכן היא (נדה ט ה). אין דברי תורה מקבלין טומאה (ברכ׳ כב.). שהיה (סומכוס) אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה (עירוב׳ יג:). חמשה דברים מביאים את האדם לידי טומאה ואלו הן השום והשחלים והלגלוגות והבצים והגרגיר (יומ׳ יח.). אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (כתוב׳ מו.) גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה (סנה׳ לד:). פעם אחת מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח׳ קיג.).—רוח הטמאה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכר׳ יג ב).—ובתלמ׳: המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה (סנה׳ סה:). והלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה (נדה י.). — *אב הטמאה, *ולד הטמאה, עי׳ אב, ולד. —*ובמחלה מדבקת: וביום א׳ שלאחריו נטמא הבית בדבר וכו׳ ונסגר ביתו של יצחק מכת טומאה הנ"ל (מנהגי וירמייזא, תהל׳ לדוד XXIX).

טמה[1], ממנו טמה.

טָמָה[2], — קל לא נמצא.

— נפע', נִטְמָה, נִטְמוּ, נִטְמֵינוּ, — נִטְמָה בעיני פלוני, נחשב בעיניו אויל, חסר דעת: מדוע נחשבנו כבהמה נִטְמִינוּ[3]) בעיניכם (איוב יח ג). — ואמר המשורר: ומהם אין קול אין קשב אין עונה, כי נטמו כלם כאלפים וכצנה (יל"ג, לבעל המבכיר). — "נִטְמָה בצללים וכדומה, נחשך, נהיה בער: יפעת השחר עלינו נגלתה, ונגהות בקר חיש לראות קוינו, סור סרו הצללים במו נטמינו, פתאם הה שבו ועלטה היתה (יל"ג, הבחר נדמה).

טָמוּן, ש"ז, — מקום שטומנים שם: טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בַּטָּמוּן (איוב מ יג).

:**טִמּוּעַ**, ש"ז, — שה"פ מן טמע: ומה טימוע שייך במה שנישאת לספק חלל (תוספ' כתוב' יז.).

*__טִמְטוּם__, ש"ז, — שה"פ מן טִמְטֵם, טִמְטוּם העיסה, אחת ממלאכות הלישה, המלאכה שאחר הגלגול: ושאר כל הדברים את מהלך בהן אחר הטימטום עשה עיסה מן החטים ומן האורז אחר מי את מהלך אחר הגילגול או אחר הטימטום (ירוש' חלה ג נט.).

*__טֻמְטֻם__, טמטֹם[4]), טומטום, ש"ז, מ"ר טֻמְטֻמִּים, טומטמין, מי שאבר המין שלו לא נפתח או עלה עליו קרום ולא נכר אם הוא זכר או נקבה: והעבד והאשה וטומטום ואנדרוגינוס (ביכור' א ה). אנדרוגינוס בריה בפ"ע הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה אבל טומטום אינו כן פעמים שהוא איש פעמים שהוא אשה (שם ד ה). המפלת טומטום ואנדרוגינוס תשב לזכר ולנקבה (נדה ג ה). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד (בכור' מב:). טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים (ב"ב קכו:). אברהם ושרה טומטמין היו (יבמ' סד.).

*__טִמְטֵם__, פ"י, — א) טִמְטֵם את העיסה, לש אותה וגבלה ועשאה עבה וקשה, fest zusammen- kneten; pêtrir (la pâte) solidement; knead into a cohesive mass: גלגלה (את העיסה) וטמטמה בשעורים (חלה ג א). — ב) בהשאלה, טִמְטֵם את הלב, עשה שלא יוכל להבין כלום: שלשה דברים נאמר בכותח הבבלי מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף (פסח' מב.). עבירה מטמטמת לבו של אדם (יומ' לט.). — "וטמטם את העינים, סגר, עצם: הפך כל הקטרת ונתן על הגחלים וממנו נתמלא הבית כלו עשן, טמטם עיניו ופסע לאחוריו ומתפלל בהיכל תפלה קצרה (יוסי בן יוסי, עבודה).

— התפ', *הִטַּמְטֵם, יִטַּמְטֵם, — תִּטַּמְטֵם העיסה, תגלש ותוגבל בחזקה: אובלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים (חלה ג א). האשה שהפקידה עיסתה או שמכרתו או שנתנתו במתנה עד שתיגלגל בחיטין ותיטמטם בשעורין אין חייבת בחלה עד שיהא בדגן בשיעור (תוספתא שם א יא). — ובמשמ' "נסתם: ותכרע האשה במתה עד שלא יהיה לה נשימה אלא הכאת גידים ושמא תטמטם ותמות (מ' אלדבי, ש"א ד).

— פע', "טֻמְטַם, מְטֻמְטָם, — אטום: ריאה שנופחין אותה ויש בה מקום שמטומטם ואין הרוח נכנס בה (הלכ' פסוק', שחיט'). — ובהשאלה, מטמטם בשֵׁנָה, שאין דעתו צלולה עליו מפני השֵׁנָה: ולא יבדוק בשהוא שתוי ולא בשהוא מטומטם בשינה (פלא יועץ, בוחט). שתהא דעתו צלולה באותו פרק ולא יהא מטומטם בשינה (שם, אות זיין).

*__טְמִינָה__, ש"נ, — שה"פ מן טָמַן: (למלק הקדרה) מכירה ולשימה) לטמינה אסור מטמינה לכירה אסור מטמינה לטמינה צריכה (ירוש' שבת ה ז.). וזו הלפת טומנה להתרכך בגון טמינת פגא בתבן (ר"ח שבת נא.). — "וטמינת לב, מה שטמון בלבו, במחשבתו של אדם: טמינת לב ונקימת קץ, נדחים לאסוף בו בקץ (מוס' א ר"ה, אף אתה). והלא אין אדם יודע טמינותיו של חברו (רב"י דבר' כט כח).

:**טְמִיעָה**, ש"נ, — שה"פ מן טָמַע, במשמ' התבוללות עַם בעַם, נהוג בספרות החדשה.

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך במעט בכל הספרים. בקצת כ"י נטמאנו, ובמשמ' טמא מבארים פסוק זה קצת המפרשים הקדמונים. התרגומים הקדמוני' וקצת החדשים רואים במלה זו צורה משובשה אולי מן אטם או טמם. ריב"ג לא פרש, רק אמר כי הוא מנל"י: עלי זנה נגלינו. ראב"ע אמר: נטמינו בעיניכם וטעמו באדם שאין לו דעת (ראב"ע ויקר' יא כד). וכעין זה רד"ק: ענין סתימת הלב ואין דעת. ובמשמ' זו רוב שאר המפרשים.

[4]) כך נקוד בקטע משניות מנוק' (REJ 1887 Avr. 274). וכן הברת הספרדים.

טָמִיר, ת"ז, — כמו טמון, נסתר: צייר במחשבתו כביכול באיזה ציור יהיה העולם כדרך האומן כשנופל במחשבתו לעשות איזה דבר אבל עדיין הוא טמיר וגנוז במחשבתו באיזה ציור שיהיה (קדוש' לוי, בשלח).

טָמַם, פ"י, — טָמַם את החפירה, סתם אותה, verstopfen; boucher; to stop: היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בונה בשדה משום חורש (שבת עג:). למוצא בור מגולה וטממה וחזר וחפרה (ב"ק כט:). — ופעול ״טָמוּם, כמו אטום, ובהשאלה, טמום הדעת: נחשבנו בעיניכם טמומים (רב"י איוב יח ג). — ואמר הפיטן: יום יום נצרה גלוי סודיך, טמום ועמום ובלה בשר חסידיך (סליח' לו"נ, תבוא תרחמנו).

טמן, ממנו טָמוּן, טָמַן, מַטְמוֹן, *טְמִינָה, *הִטָּמְנָה, ״טֶמֶן.

טָמַן, פ"י, עת' יִטְמֹן יִטְמְנֵהוּ לִטְמֹנוּ, טְמָנֵהוּ, — טָמַן דבר, שָׂם אותו במקום שאיש לא יראהו, verbergen; cacher; to hide: ויתנו אל-יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם וכו' וַיִּטְמֹן אתם יעקב תחת האלה (בראש' לה ד). ויך (משה) את המצרי וַיִּטְמְנֵהוּ בחול (שמות ב יב). העלתם הגגה וַתִּטְמְנֵם בפשתי העץ (יהוש' ב ו). קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע ואלך וָאֶטְמְנֵהוּ בפרת (ירמ' יג ד-ה). קום לך פרתה וקח משם את האזור אשר צויתיך לְטָמְנוֹ שם ואלך פרתה ואחפר ואקח את האזור מן המקום אשר טְמַנְתִּיו שמה (שם ו-ז). קח בידך אבנים גדלות וּטְמַנְתָּם במלט במלבן וכו' ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טָמָנְתִּי (שם מג ט-י). טָמְנֵם בעפר יחד (איוב מ יג). וירצו האהלה והנה (האדרת) טְמוּנָה באהלו (יהוש' ז כב). והנם טמנים בארץ בתוך האהלו (שם כא). ושפני טְמוּנֵי חול (דבר' לג יט). או כנפל טָמוּן לא אהיה (איוב ג טז). — וטָמַן רשת, פח או חבל לפלוני, שָׂם רשת או חבל כדרך שלא יראהו פלוני וילכד בו ויפול בו: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טָמְנוּ לרגלי (ירמ' יח כב). תוציאני מרשת זו טָמְנוּ לי (תהל' לא ה). טָמְנוּ גאים פח לי וחבלים (שם קמ ו). כי חנם טָמְנוּ לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טָמַן תלכדו (שם לה ז-ח). טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טָמָנוּ נלכדה רגלם (שם ט טז). טָמוּן בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח י). יספרו לִטְמוֹן מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל' סד ו). — ובהרחבה, הכנים במקום: טָמַן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד, כו טו). — ודברים מפשטים, טָמַן עָוֹן וכדומה, הסתירו: אם כסיתי כאדם פשעי לִטְמוֹן בחבי עוני (איוב לא לג). — ובתו"מ, טָמַן באדמה, תחב באדמה: תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן (מעשר' ד ג). הטומן את הלוף בשביעית ר' מאיר אומר דרך ארץ טומנו בעציץ כדי שלא יצמח (תוספתא שבי' ד ג). זהב מזוקק וכו' שהיו טומנין אותו בזבל ז' שנים (ירוש' יומ' ד מא ד). השליא הזאת בשבת עשירין טומנין אותן בשמן והעניים טומנין אותן בתבן וחול אילו ואילו טומנין אותן בארץ כדי ליתן ערבון לארץ (שם שבת יח יז ג). — ושָׂם במקום נסתר: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן (כלא' א ט). ריחיים לטחון בה סממנין תנור לטמון בה אונין של פשתן (ירוש' שבי' ה לו.). — ובכלל שָׂם בתוך דבר: אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית וממי שטומן משקלותיו במלח (ב"מ סא:). — והסתיר: מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו גוטלות בגיהן וטומנות אותם במחילות (מד"ר שה"ש, אחוו לגו). אברהם אבינו היה טומנו (את אליעזר) בכף ידו (סופרים כא ט). — ושָׂם דבר חם בתוך דבר השומר חמו: מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין (שבת ב ז). במה טומנין וכמה אין טומנין אין טומנין לא בגפת ולא בזבל (שם ד א). אין טומנין את החמין מיו"ט לשבת (עדי' ג י). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים (ירוש' שבת ד ז.). אין טומנין בדבר המוסיף הבל (בבלי שם לד:). טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (שם מח.). פגה שטמנה בתבן וחררה שטמנה בגחלים (שם קכג.). מי שלא הניח ערובי תבשילין אופין לו פת אחת וטומנין לו קדרה אחת ומדליקין לו את הנר (ביצ' כב.). — ופעול: וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים (סוט' ט ב). שלא ילך ויביא מן האסור ויאמר מן הטמון הבאתי (ירוש' שבי' ה לו.). בשדה פרט לטמונה (ספרי דבר' רפג). כאן במעות טמונים כאן במעות שאינם טמונים (ב"ב נא:). היה טמון בתבן או בצרורות הרי זו טומאת התהום (מד"ר במד' י). — ודבר מפשט: טומאה טמונה בוקעת (חול' קכו.). — ושֵׂם, ״המאכלים שטומנים בבירה ליום

השבת וכדומה: ראיתי בצרפת בבית מורי ר' יהודה בר' יצחק שפעמים מקררים צלנ"ט שלהם דהיינו טמון ובשבת טרם עת האוכל מדליקין העבדים אש סמוך לקדרות (אור זרוע, ע"ב ח).

—נִפע', נִטְמַן, הִטָּמֵן,—שטמנו אותו או שטמן א"ע: בוא בצור והִטָּמֵן בעפר מפני פחד יי' (ישע' ב י).—וכתו"מ: בכלי גורן שדרכן ליטמן (ירוש' ב"ק ו ה ג). רואה קרובו נטמן מפניו שהוא מתבייש להשיח עמו לפי שהוא עני (מד"ר שמות לא). לאחר נעשה גבאי והיו בני המדינה נטמנים[1]) מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות (שם ברא' כד).

—הִפע', הִטְמִין, יַטְמִין,—כמו טָמַן קל: וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו וַיַּטְמִנוּ[2]) וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו וַיַּטְמִנוּ (מ"ב ז ח).—וכתו"מ: וכולן שאמרו להטמין אסור (ב"ק י ט). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שבת ג ג). שלא הטמינה ושלא הערימה (ירוש' כתוב' יג לה ד). התחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק (שבת לה:). אסור להטמין את הצונן (סנה' כד.). איברה כתובתה הטמינה כתובתה נשרפה כתובתה (כתוב' יז:). שלא יטמין משקלותיו במלח (ב"מ סא:). אני הוא שבניתי את המערות ומפני מה אתם מטמינים עצמכם בהן (מד"ר ברא' כג). כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם עמדו והטמינו ממונם בבתים ובשדות (שם ויקר' יז). כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (שם במד' טו). מי שהוא שומע סבור שהטמינה אונה חי (פסיק' רבתי כט). והיו מטמינים ולא היו אומרין (תנחומא לך לך י).—ובמשמ' הסתיר וכחד מעיני רואים: יכולה היא אשה להטמין עצמה ולומר לא נתארסתי ואינה יכולה להטמין עצמה ולומר לא נשאתי (ירוש' יבמ' יג יג ג). יכולה אשה להטמין את עצמה ולומר גויה אני ואין האיש יכול להטמין עצמו ולומר גוי הוא (שם ע"ז ב מ ג).

—הָפע', *הָטְמַן, מוּטמן,—שהטמינוהו: היה אבינו יעקב מוטמן בא"י י"ד שנה ומשמש את עבר (סעו"ר ב). כל ארבע שנים היתה אסתר מוטמנת בשושן הבירה (שם כט).—ואמר הפיטן: עניבת האפוד בשני ושש

[1]) כך בהוצ' דר' תאודור, ובנוסח' מטמינין.—[2]) כך הקרי, ואולי הכונה ויטמנו יוד חרוקה ומם שואית.

משזר, כפרה על פשע עבודת זר, פעמוני פז ורמוני ארגמן, צחצוח רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (סליח' מוס' יוה"כ, אכל אנחנו).

— פִּע', *טִמֵּן, מְטַמֵּן, מְטַמֶּנֶת,—כמו קל והִפע': לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו אמר לו מפני מה אתה מטמן כמה פועלים הייתי צריך שיקושו אותה עכשיו שקששתה אותה בא וטול שכר (מד"ר ברא' מד). שכן אשה כוחלת אחת מעיניה ומטמנת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש' שבת ח יא:).

*טֶמֶן, ש"ז,—כמו מטמון, מקום שטומנים בו: חנכו וכבדו היכל להעלות נר באמן, חפשו ומצאו בשיתין פך שיש בטמן (שבת ב' חנכה, אודך).

*טמע, ממנו *טָמַע, *טִמּוּעַ, *טְמִיעָה.

*טָמַע[1]), פ"י,—קל לא נמצא.

—נִפע', *נִטְמַע,—נִטְמַע בדבר, שקע בו, נבלע בו ונאבד, : sich vermischen; être absorbé; bĕ mixed up ארבעת אלפי עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו בכהונה (קדוש' ע:). מה אעשה שהרי גדולי הדור נטמעו בה (שם עא:). משפחה שנטמעה נטמעה (שם). איזהו אלמנת עיסה כל שנטמע בה ספק חלל (כתוב' יד:). לאחר שנמכר לעכו"ם אעפ"י שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו ולא יטמע בהם (רמב"ס עבד' א ז). שמעה שבתה המירה דתה ואמרה כיון שנטמעה בין הישמעאלים שיחזירו לה הממון (טוחו"מ רפג ז). אבל משפחה שנטמעה מהמת שלא נודע פסולם יניחה בכשרותה (רע"ב עדי' ח ז).

—הָפע', *הָטְמַע, יוּטמע: שלא יוטמעו בנכרים וילמדו ממעשיהם (רש"י גיט' מז.).

—פִּע', *טִמַּע, מטמע: לברר ספק משפחות המטומעות מי נטמע ומי לא נטמע (רע"ב עדי' ח ז).

—הִתפ', הִטַּמַּע: קשים (הגרים) שמטמעים בישראל (תוספ' נדה יג:).

*טמר, ממנו *טָמִיר, *טֹמֶר.

*טֹמֶר, ש"ז,—דבר נסתר: מבוס עשר חפות טללו מגלה טֹמֶר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (שבת ב' תחה"פ, אמן דר).

[1]) בארמ' טְמַע וטוּמעא. בערב' שרש זה משמש

טנא, ממנו טֶנֶא.

טֶנֶא[1], ש"ז, מ"ר טְנָאִים, בכנ' טַנְאֲךָ,—א) סל של נצרים גדול להוליך בו פֵּרות וכדומה, gr. Korb; grand panier; basket: ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וכו' ושמת בַטֶּנֶא והלכת אל המקום אשר יבחר יי' וכו' ולקח הכהן הַטֶּנֶא מידך והניחו לפני מזבח יי' אלהיך (דבר' כו ב-ד). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וכו' ברוך טַנְאֲךָ ומשארתך (שם כח ד-ה). —ואמר הפיטן: ט נ א בכורים למאה חננתו, לקרבן ניחוח חשקתו (סלית' ד עי"ת, איתן למד).—ומ"ר: הסלים ב ט נ א י ם וכדודים והסלסלות בענפים וכזלזלים (דונש על מנחם, סלסלות).—ומ"ר טְנָאוֹת, טַנְאוֹתֶיהָ: יטמא השרץ במגע כל כלי ואדם פקוד, ומשקה ותנור וכירים וזרע זרוע במים שקוד, ט נ א ו ת י ה וכל אוכל ולשבור כלי חרש הסקוד (אזהר' ר"א הזקן, אמת יהגה חכי). — ב) *כמו טֵנִי, קערה: רעה רעך כנפשך ובכל ששנאת התבונן מקום יביט אל תושיט יד ואל תיחד עמו ב ט נ א (כ"ס גני' לד יד).

***טִנּוּף,** ש"ז, מ"ר טִנּוּפִים,—שה"פ מן טִנֵּף, ובפרט יציאת דם ומים ופרש מבהמה בשעת לֵדה, Lochien, Reinigung; lochies, vidanges; (lochia, purgamenta[2]): סימן הולד בבהמה דקה ט נ ו ף [3]) ובגסה שליא (בכור' ג א). אין ט י נ ו ף פחות משלשים יום (גמ' שם כ.).—ובבלל לכלוך, ובהשאלה לכלוך מוסרי: רחצתי את רגלי מ ט י נ ו ף ע"ז (מד"ר שה"ש, פכעתי). כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים וה ט נ ו פ י ם ומה שנראה עליו מחוץ (חו"ה, עבוד' ה' א).—ואמר הפיטן: יבא אפר פרה, להלבין ט נ ו ף בן פרה, היות בפרה, לסוררה כפרה (יוצ' שבת פרה, אזורה).—"ובנוי לאלילים ועבודה זרה: והכנעניים היו עובדין ע"ז ומתדבקים ברות הטומאה והיו בונים בתיהם לשם ט י נ ו פ י ה ם (תולד' יצחק לר"י קארו, מזורע).

***טֵנִי,** טֵנִי, ש"ז,—כעין קערה גדולה של מתכת וכדומה, gr. Schüssel; grand plat; large bowl: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני[4]) והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו (תמיד ג ט). באו ועמדו על מעלות האולם עמדו הראשונים לדרום אחיהם הכהנים וחמשה כלים בידם הט נ י ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד (שם ז ג). כסוי ט נ י של מתכת של בעלי בתים (כלים יב ג). כסוי ט נ י של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). היה בוקע (השמיר) ויורד מה היו עושין לו להעמידו היו כורכין אותו מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך ט נ י של אבר מלא סובין של שעורים (ירוש' סוטה ט כד). — ואמר הפיטן: במעלות אולם עלות במרוצה, מדשן פנימי ט נ י נטל ויצא (סלית' ער"ה, תפלה תקח). על מחתה ומזרק, אויב שן חרק, אויה ט נ י גם כוז זרק, ואת חרבו הריק (קינ' לת"ב, אזכרה אלהים ואהמיה).

***טְנִיפָה,** ש"נ, — שה"פ מן ט נ ף: חתומים חתומי חשכה תחפש חדרתם כשופר, טמאים טבוע טמון תטליל ט נ י פ ת ם בשופר (מטמ' המכורג, המגיד יו).

***טנן,** ממנו *טָנַן.

***טָנַן**[1]), פ"ע, — נהיה רטוב, feucht werden; devenir humide; become moistened: המרבין את ביתו ונתן בו חטים וט נ נ ו וכו' המכבס את כסותו בעריבה ונתן בה חטים וט נ נ ו (מכשיר' ג ז). המרבין את גרנו אינו חושש שמא נתן בה חטים וט נ נ ו (שם ה).

—פע', *טִנֵּן, מְטַנֵּן,— עשה שיטנן: ה מ ט נ ן בחול הרי זה בכי יותן (מכשיר' ג ז). ה מ ט נ ן בטיט הנגוב ר"ש אומר אם יש בו משקה טופח בכי יותן (שם ה).

—פֻּע', *טֻנַּן, מְטֻנָּן, מטוננת: כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מ ט ו נ נ ת מותר (מו"ק ו:).

—הפע', *הֵטֵן, מֵטִין,—כמו פִּעֵל: המלקט עשבים כשהטל עליהם ל ה ט ן בהם חטים (מכשיר' ג ה). מעשה באנשי המחוז שהיו מ ט י נ ין בחול אמרו להם חכמים

במשמ' אחרת.

[1]) רק בעבר'. בארמ' צנא.

[2]) תרגום דר' מזיא. — [3]) ושאלו שם בגמ' (כא:): היכי דמי ט י נ ו ף אמר רבא בדאמרי רעותא דצלתא אצר היותא ושמואל אמר כעכועי דדמא.

[4]) ופרשו שם במשנה: הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי. והוסיף הרמב"ם (עדי' ג ט): ט נ י מין כלי כחצי סאה מנחשת ויבשלו בו בעלי בתים דברים הנגרים והרופאים ישימו בו הרטיות.

[1]) לפי דעת קצת מן טון, טין, לאמר מורטב בטיט. ובערב' ההמונ' משמש התאר נַאטִ a) מהשרש נטי b) במשמ' רטיבות.

a) ناط b) نطاي

אם כך הייתם עושים לא עשיתם טהרות מימיכם (שם ד). החציר וירקות שדה שליקטן ל ה ט י ן בהן רשאי ל ה ט י ן בהן למאכל בהמה אין רשאי ל ה ט י ן בהן (תוספתא שבי׳ ה יו).

טנף[2]), ממנו טִנֵּף *טִנּוּף, ״טְנִיפָה, ״טֶנֶף, ״טִנֹּף, *טִנֹּפֶת.

טִנֵּף, פ״י,—טִנֵּף דבר, לכלך אותו, עשהו לא נקי בטיט וכיוצא בזה, beschmutzen ; salir ; to soil : פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה״ש ה ג). — ובתו״מ : אכל ושתה יותר מצרכו והקיא ו ט י נ ף את בני המסיבה (ספרי דבר׳ מג). נתחככה בכותל להנאתה ו ט י נ פ ה פירות (כ״ק נ.). משל לבן שפחה ש ט י נ ף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה (מד״ר במד׳ יט). למלך שהיה לו בן וכו׳ והרכיבו על כתפו ט י נ ף עליו מיד השליכו לארץ (שם איכה, איכה יעיב). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכובד והקטן מ ט נ ף אעפ״כ הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול (שם קהל׳, את הכל).—ואמר הפיטן : אל תתערב במנאפים, במגלי עריות גופים, נוים בתועבות מ ט נ פ י ם, דורשי רע ומבקשי כשפים (יוצ׳ א׳ שבוע׳, באמלו בחקים). הנגוני מוני בתלאה, ו ט נ פ ו נ י בריבת חלאה, ואמרו הנה מתלאה (שבת ג אחה״פ, אל אל חי ארכן).—וביחוד בענין בהמה שיצא ממנה ה ט נ ו ף : עז ש ט י נ פ ה בת ששה יולדת בתוך שנתה רחל ש ט י נ פ ה בת שנתה יולדת בתוך שתים (בכור׳ כ.). מ ט נ פ ת אינה חוזרת ויולדת בתוך שנתה (שם כא.).

—פע׳, *טֻנַּף, מְטֻנָּף, מטונף,—שטנפו אותו : יכול יהיו אוכלים (את המן) מ ט ו נ ף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד׳ פט). מהו לענות אמן במקום מ ט ו נ ף (ירוש׳ שבת ג ו.). מימיי לא קדמני אדם לבית הכנסת וכו׳ ולא הזכרתי דברי תורה במקום מ ט ו נ ף (שם תענ׳ נ סז.). מזכיר דברי תורה במקום מטו נ ף (שם סנה׳ י כז ד). היה מהלך במבואות ה מ ט ו נ פ ו ת מניח ידו על פיו וקורא ק״ש (ברכ׳ כד:). כזה שהוא עובר במקום ה מ ט ו נ ף ועוקם הוטמו (מד״ר ויקר׳ יב). מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מ ט ו נ פ ו ת מן הקיטנית (שם במד׳ כ).—ואמר המליץ : עצור ברחם מ ט ו נ ף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים וחבלים, לראות עמל והבלים (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ובהשאלה, בחטא : היאך אנו נגאלין וכל מצרים מ ט ו נ פ ת מע״ז שלנו (מד״ר שה״ש, קול דודי). שהנפש הנקיה הטהורה אשר לא נטמאה ולא ט ו נ פ ה בטינוף הגוף היא העולה אל עולמה (המעל׳ לרש״ט פלקיירא כ).

—נתפ׳, *נִטַּנֵּף,— נתלכלך : נ י ט נ פ ו רגליו מטבילן במים ואינו חושש (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד). שהרבין גללים ו נ ט נ פ ו כליו של בעל הבית (כ״ק מח.).—ובהשאלה, בחטא: ואהרן ובניו מקיפין את אהל מועד שאם נ י ט נ פ ו ישראל בדבר והפורענות באה לצאת מאהל מועד מפני השכינה ומיד בני קהת שהם שרויים אצל אהל מועד עומדים ובלים אותה (מד״ר במד׳ ה).—ובתו מפ״רש : מעין שמימיו נובעים אשר נ ת ט נ ף ברפש עד שנשחת המקור שמשם נובעים (רלב״ג משלי כה). והנפש היא אשר ת ת ט נ ף במעשיה הרעים ותקבל ענשה באש של גהינם אשר שם תתלבן (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 73).

—קל, ״טָנַף, וממנו פָּעוּל, טָנוּף, טְנוּפָה : מלוכלך בליתה ט נ ו פ ה מאוסה סרוחה (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב א).

״טֶנֶף, ש״ז,—לכלוך, ובפרט בהשאלה חטא: ט נ ף צחוני רשע, בשובם מפשע, טרייתם תשעשע, בקול שוע שופר (ר״ה קליר, מוס׳ ר״ה, אבא דעי). ט נ ף רחין ועון כבש תלונות וסרות טעם (רסע״ג, עבודה). טהורים וזכים בגללו נוססים, ט נ ף מוסיף בלי היות ששים (סלית׳ שחר׳ יוה״כ, ה׳ אלהי). ט נ ף צחנתם מאנתי בם להשתתף (קינ׳ לת״ב, אמרתי שעו). ובל ט נ ף רחץ, ותנינים לחץ, וראשימו מחץ, ודשם בעפרים (תפו׳ תלמידי דוגב). רחץ ט נ ף והתם שמצה, קבל אנק ונדור פרצה (קרוב׳ כ׳ ר״ה, תמים פעלך). קדש גופך מ ט נ ף חטא ועלי ראשך מי בור הזה (רמב״ע, תרשיש ח). אם לי סבב עון גלות גם מרבצי חטא הדית, בנדודי יש תמרוק פשעי גם ט נ ף לב הוא הדית (שם ט). טיף העקר סרות ומתוכו מתליע, טנף תבלין שאור שבעיסה מבליע (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, ארח צדקה). ט נ ף טהר ותדית בתמים, יוצלל בצלול כובד אשמים (סלית׳ ער״ה, אך במתח). ט נ ף גוף טורחת, ומנבלה סורחת,

---

[1]) באשור׳ טְנֻפ. בארמ׳ טנף. בערב׳ דנש a), בחלוף פ בשין, עי׳ הערה לאות פ. ויש מדמים לזה נטף b) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ טנף, אך יש לפקפק אם איננו שאול מארמית (S. Fr. Aram. 23).

a) دنش b) نطف

אנבי בורחת (רמב"ג, ערכ' ליוה"כ, בטל עלי). ומגנת ומצלת מכל טנף וזרות, נותנת לוית חן לראש ופאר וצפירות (מחז' ויטרי תפד). שדי הנקדש בשבע כתות צדיקים, שמורים מכל טנף ומכל חטא מנוקים (סמח"ל, ערכ' יוה"כ, תגוב).

***טֹנֶף**, טונף, ש"ז, — כמו טֶנֶף: ויראה מן התשוקה כפי כח קיבול המקבל כפי זכותו ונקיותו מן החונף ומן הטונף [1] (מוסרי הפלסופ' א יט).

***טִנֹּפֶת**, טינופת, ש"נ, מ"ר טִנּוּפוֹת, — דבר לא נקי, פסולת, Unrat; ordure; refuse: המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל רובע טנופת לסאה (ב"ב ו ב). אין טנופת של תרומה מצטרפת עם תרומה לאסור על החולין (ירוש' תרומ' ה מג ד). סאה תרומה שנפלה לסאה אין אתה מוציא זונין טנופת שבה (שם). טנופת של חולין מצטרף עם החולין להעלות את התרומה (שם ערל' א סא:). גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן (מד"ר שמות טו).—ומ"ר: למלך שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טינופות ומלאות זונים ולא דקדק במנינן והיה לו גורן אחת ראה אותה נאה אמר לבן ביתו אותן הגרנות טינופות ומלאות זונים לפיכך אל תדקדק במנינם אבל זה דע כמה בורים יש בו (מד"ר במד' ד). — ובמשמ' לכלוך, Schmutz; saleté; filth: שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה וכו' כדי שלא יינק (הילד) ממקום הטנופת (ברכ' י.), ת"ח אסור לו לעמוד במקום הטנפות (שם כד:). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ"ש במקום הבושם (סנה' קת.). — ומ"ר: אתה ממקום הטנופות באת ומהלך במקום טהרה (פסיק' רבתי, מתן תורה).—ובהשאלה, לא נקיות מוסרית: אברהם מקפיד על טנופת ע"ז לפיכך הקדים רחיצה ולוט אינו מקפיד על טנופת ע"ז (מד"ר בראש' נ). על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע"ז וזה (יצחק) ע"י שהיה בן קדושים היה מקפיד על טנופת ע"ז (שם סה).—ואמר הפיטן: זרם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יהדפך, אף כל טנופת לא תטנפך, איש אוכלה איש לא תשרפך (סכי"ת ליום ג).

[1] כך נוסח' הב"י, ובנדפס הנוטף.

***טנר**, ממנו *טִנָּר *טִנָּרָה.

***טִנָּר**[1], טינר, ש"ז, מ"ר טִנָּרִים, טינרים,—אבן קשה מאד דומה לצ'ר: כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד והיתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכו' היה יורד הקב"ה וכו' והיה נותן ב' טינרין בידו אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש (מד"ר שמות כג).

***טִנָּרָה**[2], ש"נ, מ"ר טִנָּרוֹת,—בועות קשות על הגוף, Verhärtung; induration[3]: רוב הבועות והטנרות בכלל מראות טרפות (בו"ת רמ"א ו).

***טַס**, ש"ז, מ"ר טַסִּים, — לוח דק Blechplatte feuille de metal; tin-foil: הישן שבטס שבפותחת ושבמפתח (כלים יג ו). מלמד שהן (השמים) עשויין בטס (ירוש' ברכ' א ב ג). ואין כל דבר יכול לעמוד בו (בהשמיר) אפילו נתון על גבי האבן או לתוך טס של מתכת מיד היה בוקע ויורד (שם סוט' ט כד:). כתבו (את הגט) על טס של זהב (שם גיט' ב מד:). טס של זהב יש לה (להאשה) על ראשה בתול חולקת בה שערה בשבת מניחתה כנגד פדחתה (שבת ס.). מר לעשות לו טס ולחפור (שם לד:). ציץ דומה במין טס של זהב ורחב ב' אצבעות ומוקף מאזן לאזן (סוכ' ה.). הביא לו אפרכס נתן עליה טס של זהב ולא עמדו מים טס של כסף ולא עמדו מים כיון שנתן אצבעו עמדו מים (מד"ר בראש' ד). נשתייר טס אחד דמות שור בידו (שם שה"ש, הגלא' גרינה' א). שבן מנהג מרקעי פחים בשמניחים הטס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן (ר"ת שבת קג:). כי כאשר תעשה טס מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו וכו' אז יראה לך מן הצורה העליונה (חו"ה, תכנון הנפ' ד). וטס של ברזל כמו סייף גובהו אמה על גבי המעקה סביב (רמב"ם, בית הבחי' ד ג).—ומ"ר: העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל

[1] בתלמוד טינרא: כריא ליה בירא ומליא ליה מיא ומיכסיא בטינרא (גיט' סח.). בסור' טרנא, ותרגם ב"ע אלטראנ והו חג'ר צמד אצלב מא יכונ פי אלחג'ארה והו אלחג'ר אלדי' יצ'רב עליה אלנחאש, ע"ב, ובעבר': והוא אבן קשה היותר קשה שיש באבנים והוא האבן שמכים עליה הנחשת.

[2] בגמ' בארס': ר' אמי ור' אסי הוו חלפי בשוקא דטבריא חזי הנך דקיימי טינרי (חול' מח:). — [3] תרגום דר' מזיא.

ומן הטסין ומן הצפויין (כלים יא ג). הטסים והצפויים ושאר כל המסמרות (שם יד ה). שכן מרדכי טסי משכן עושין כן (שבת קג.). והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו (רד"ק ירמ׳ י ט). טסי הכסף וזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם (שם ד). והאזורות שיש בראשם טסים של כסף או של זהב נחשת וברזל (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ שבת).

טָעָה[1]), ממנו טָעָה, *טוֹעֶה, *טָעוּת, ״טוֹעַ, ״טְעִיָּה, ״הַטְעָאָה, ״הַטְעַאי, ״הַטְעִי.

טָעָה,—קל לא נמצא במקרא.

—הפע׳, הִטְעָה פ"י,— הטעה את פלוני, עשה שיטעה, שיחשב לא כמו שהוא על פי האמת, או שיעשה לא כמו שראוי, z. Irrtum verführen ;conduire qqn. en errenr; to lead astray: יען וביען הִטְעוּ את עמי לאמר שלום ואין שלום (יחזק׳ יג י). — ומצוי מאד בהו"מ: השובר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת (ב"מ ו א). ראיתי אותם מבקשין להטעות את הבמים (ילוב׳ ר"ה ג נח.). הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה (ספרי דבר׳ מג). קין בשעה שאמר הקב"ה אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש"ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות (מד"ר במד׳ ב). הלך קרח כל אותו הלילה והיה מטעה את ישראל (שם יח). זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה (שם בה"ב, התאנה). בני אל יטעה אותך יצרך הרע לומר אינו מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילת מלפניו (פסיק׳ רבתי, בור או בבב א). שלא יטעה אותך יצרך לומר שהוא צריך אורה (תנחומא בהעלותך ז).—ובכנ׳ הִטְעוּ, מַטְעוּ, הִטְעָהוּ, הִטְעָתוּ: על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו׳ אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש׳ ב ג). המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה וכו׳ עשירה והרי היא ענייה הרי זו מקודשת מפני שלא הטעתו (שם ג ה). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו׳ הרי זו בחזקת בעולה עד שלא תתארס והטעתו (כתוב׳ א ו). מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף בדרכו (מו"ק ב א). שבר את החמר ואת הקדר וכו׳ וחזרו בהן מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען (ב"מ ו א). בדבר האבד שוכר עליו ממקום אחר ומטעו ואומר לו סלע פסקתי לך שנים אני נותן לך (ילוב׳ שם ו יא.). אין מוכרין נבילות וטריפות לנכרי אחד מפני שמטעהו ואחד שמא יחזור וימכרנה לישראל אחר (חול׳ לד:). וכל ע"ז שבעולם אבדו הוץ מבעל צפון שלהם. למה בשביל להטעותן (מד"ר במות טו). ואם היה יצר הרע בא להטעותי שלא לילך ולנחם אה האבלים לומר שאני אדם גדול לא הייתי שומע (פסיק׳ רבתי לג).— והִטְעָתוּ עינו, ר"ל טעה במה שראה: וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזו אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן וכו׳ אמר אפשר הגדולה הזו עתידה לעמוד ממני (מד"ר במד׳ יח).

—קל, *טָעָה, פ"ע, טָעִיתִי, אֶטְעֶה, טְעוּ,—חשב בדעתו לא כמו שהוא באמת, irren; se tromper; to err: קרא וטעה יחזור למקום שטעה (ברכ׳ ב ג). העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו (שם ה ד). איזהו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר וכו׳ א"ר יוחנן בן נורי טועים כל האומרים כן אלא אם יש שם ד"א מעיקר גפנים ולגדר וכו׳ (כלא׳ ו א). הורו ב"ד וידע אחד מהן שטעו ואמר להן טועין אתם (הור׳ א ד). טעה והשמיט פסוק אחד ותירגמו המתרגם יצא (ירוש׳ מגי׳ ב עג.). אמר ר׳ אבהו כל ימינו היינו טועין בה כמקל הזה של סומא עד שלמדנוה מן חשבון גימטרי׳ (שם תרומ׳ ה מג ג). ואין בני אדם טועין לומר שמביאין תרומה מחו"ל (שם חלה ד ס:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם כיל׳ א ס:). טעה בדבר משנה חוזר טעה בשיקול הדעת אינו חוזר (סנה׳ לג.). אמר להם צאו ואמרו לו לעקיבא עקיבא טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם (יומ׳ עה:). כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה (שבת נה:). כל האומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה (ב"ב יה:). שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואעפי"ב היה מזמנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (מד"ר במד׳ י). אמר לו הקב"ה (למשה) אף אתה טועה בעגל (שם דבר׳ א).— ובכ׳ לנק׳ טָעֲת במקום טָעֲתָה: שלא יהו אומות העולם אומרים טעת מדת הדין היה יודע שמבקש לשחטן במדבר ושחטן במדבר (שם בה"ב, הגידה לי).—ובמשמ׳

[1]) כמו תעה עי"ש.

תעה בדרך: הרי שהיה טועה בכרמים ובשדות מקדר ויוצא עד שהוא מגיע לדרך (ירוש׳ כתוב׳ יג לו:). תכין לך הדרך תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד״ר במד׳ כג).

—הפע׳, *הֻטְעָה, הוטעה, — שהטעו אותו: ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה (ספרא קדוש׳ ת י). לא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת (ספרי דבר׳ קמט). אתם אפילו מוזידין אתם אפילו מוטעין (ר״ה כה.). חלוצה מוטעת כשרה איזו היא חליצה מוטעת כל שאומרים לו חלוץ ובכך אתה כונסה (יבמ׳ קו.), ובאמת אינו יכול לכונסה אח״כ. וכמו שהטעה (בלעם) הוטעה בעצה שנתן בה נפל (מד״ר במד׳ כ).—ומוטעית: יחוש שמא אותה החכמה מוטעית היא ואין בה ממש (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין כ יח). ואשר יראה אדוננו בחלק השלישי קצת הגהות בקצתם הגהתים מנוסחא שנית שהגיע לידי מקצת החלק ההוא ולא היתה מוטעית בראשונה (אגר׳ ר״מ א״ת, קובץ אגר׳ בוקבד׳ 374).

דמיון.—*הזיה.— חזון־שוא.—חטא.— חלום.— כזב. — כשל, נכשל. — מכשול.— עִוֵּר.—*רמאות. — רמה. —*שבוש. —*שבש, נשתבש. — שגה. — שגיאה. — תעה.

***טָעוּן,** ש״ז, מ״ר טעונים, — א) מי שטען, שנשא דבר: בשר ודם שהוא רוכב על טעונו על דבר שיש בו ממש אבל הקב״ה אינו כן טוען את רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש (מד״ר בה״ב, לסוסתי).—ב) *משא שאדם טוען ונושא, Bürde; charge; burden: המקבין עצים או פשתן וכיוצא בהן ועשה מהן טעון גדול שאי אפשר להגביהו וכו׳ אבל אם היה טעון של אגוזים או של פלפלים או של שקדים וכיוצא בהן והיה גדול שאין אחד יוכל להגביהו (רמב״ם מכיר׳ ג כ). טעון של פירות שהיה מונח ברשות הרבים ומשכו לוקח לרשותו (שם ד ה). — ואמר הפיטן: מארבים על דרכים יושבים, לגזול לכל עוברי נתיבים, כלי זין עליהם מלהיבים, יחד גם להרגם רוהבים, טעונו ובגדו שוללים כאויבים, חוטפים וטורפים כזאבים (יוצ׳ א׳ בכוע׳, אתו מלות). — ג) *מין ממיני המורסות בעור: והמובט שב טעונים [1]) הממיתים מה שהוא אדום וכו׳ והטעונים ירבו בעת הדֶּבֶר ובארצות הדבריות (קאנון ד ג א יז).

***טִעוּן,** ש״ז,—שה״פ מן ב.טִעֵן: ועניננו (של הפעל בתק) הנחירה והטיעון (הכרב׳ לריב״ג, בתק).

***טָעוּת,** ש״נ, מ״ר טעיות, טָעוּתִים, טָעוּתֵיהֶם,—א) פעולת מי שטָעָה בדבר, Irrtum; erreur; error: אם נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה ספני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ׳ ח ד). המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן רב אמר מקח טעות הוא (ירוש׳ בבי׳ ה לו.). פלוגין בטעות משנה שר׳ יוחנן אמר בטעות משנה שקול הדעת ר״ש בן לקיש אמר טעות משנה דבר תורה (שם כתוב׳ ט לג.). יאוש של טעות היה (שם סנה׳ ו כג:). דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי (שבת סג:). קניין בטעות הוא וכל קניין בטעות חוזר (גיט׳ יד.). במקום שיש חילול השם אפילו אבידתו (של הגוי) אסור ואמר שמואל טעותו מותרת (ב״ק קיג:). זה הרב שהוא מחזיר להם (להתלמידים) טעותן (מד״ר קהל׳, טובים השנים). ומצאתי ברונש בשירו אשר שר טעות גדול בבנין הזה (תלמידי מנח׳ על דונש, טעות בשיר). **וזאת** טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק **הוא** דברי השם (ראב״ע שמות לד ח). הבטחון על האלהים בזה טעות וסכלות כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו (חו״ה, הבטחון ד). — וטעות הבנה: וישמא טעות סופר הוא באלו המקומות או טעות הבנה (רשב״ל דוקן, מג״א ה). — ומ״ר טעיות: שתי טעיות טעה יואב באותה שעה (מכות יב.). שלש טעיות עתיד שרו של אדום לטעות (שם). שהוא מחזור להם טעיותיהן (מד״ר בראש׳ לח). בדתי העובדי כוכבים טעיות הרבה יש (תנחומא קרח יא). על בן טעה שתי טעיות ר׳ אדונים הלוי ז״ל (ראב״ע, לאות כד.). וגם על גירסת שמא ישחט בן עוף ומנה שנים ובין אחיו בין תנור לכירים שהם טעיות גדולות (תבו׳ ר״ת מו). כמה טעיות טעיתם (שם מח). כי לא שמעתי יוצא מבית סדרשך אלא טעיות וקולות לנשים ולטפשים (שם מט). ועל

---

[1]) ושם מ״י טאעון, לפי הכתיב הערבי, ופרש מהותו וז״ל: פרק יז בטאעון הנה קדמוני הקדמונים היו קוראים בשם הזה מה שיפרשהו לשון הערבי במורסא תהיה באברים הגדריים מהבשר או במקום אחר והבשר המרגיש כמו הבשר הגדריי ושרש הלשון ואשר אין חוש בהם כמו הבשר הגדריי ואשר באצילים והאורבים וכיוצא בהם וכו׳ ואחר נאמר לכל מורסא ממית כהשתנות ליחתה לעצם ארסיי מפסיד האבר.

ההיא דהפקיד אצל חברו בשטר טעית טעיות רבות (שם סו). ואותו שהכנים פרוסה בתוך השלמה ובירך על הפרוסה היה טועה כמה טעיות כי על השלמה יש לבצוע (שם קג). — ומשל: לא תתקן לבעל הטעות טעותו כי ילמד ממך חכמה וישוב לך לאויב (פקלאט, מוסרי הפלסופ׳ ב א). כפי שימעטו דברי האדם ימעטו טעיותיו (מבח׳ הפנינ׳, השתיקה). —וטעות בספר, שבוש: אין מדקדקין בטעיותיה (של המגלה) (ירוש׳ מגי׳ ב עג.). אחריות טעות סופר הוא בין בשטרי הלוואה בין בשטרי מקח וממכר (ב״מ קו:). ס״ת שיש בו שתי טעיות בכל דף ודף יתקן (מנח׳ כט:). ספר התשובות שהשיב ר׳ אדונים וכו׳ והיו בו טעיות סופר הרבה (שפת יתר לראב״ע). יש נוסחאות מן הגמרא שכתוב בהן שהאומר לחבירו אל תפרעני אלא בעדים ואמר לו פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים אינו נאמן וטעות ספרים הוא ולפיכך טעו המורים על פי אותן הספרים (רמב״ם מלוה ולוה יה ב).—ומ״ר טְעוּתִים: שנעשו שני טעותים אלו בזדון או בשגגה (שו״ת תות יאיר סא). — ב) כנוי להאלילים: מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד וכו׳ אמרו לו אין אנו נזקקים בכך אלא שתגלה עצמך לו גירה בהם סנגדודים והיו מפצעים את ראשיהם אמר להם אוי לכם ולטעותיכם (ספרי דבר׳ קלא). אמר הקב״ה למשה לך והכה את אלהיהן לפניהן וכו׳ הכה לטעות ויבושו הכומרים (תנחומא וארא יד).

*טְעִיָּה, טעייה, ש״נ, —שה״פ מן טָעָה: וכל היום ראה עמל והבט שערוריה, והתאבל למכריע במחלוקת ובטעיה (ר״ש הנגיד, הספד על רה״ג, הכמות פליליה). טעית רבים בלי להיות אחריתו ומשמע שוא להתרחקם (אזהר׳ ר״י ברגלוני, איסרה). שלא תהיה (חכמת הרפואה) על האדם למכשול עון אם יעסוק בה בבחרותו להתלמד שהרי אין בזו החכמה חשש טעייה לאדם (ר״י פרוכינללו, שו״ת בלמוד התכמ׳).

*טְעִימָה, ש״נ, — שה״פ מן טָעַם, ובהשאלה כמות קטנה מצבע וכדומה לבחינה אם הוא עשוי כהגן: טעימה (כצבע התכלת של ציצית) פסולה (מנח׳ מב:). גזירה משום טעימה (שם מ.). נסיון שמנסין את הצבע של תכלת שלוקחין מעט צמר ומטבילין בצבע לידע אם יהיה לו מראה יפה של תכלת וזו היא טעימה ואותה טעימה פסולה שלא נצבעה לשום ציצית (רגמ״ה שם). — ובמשמ׳ העקרית: כי המאכל הערב יטעמנו האוכל אותו בחכו ולא יבלע ממנו מאומה בלי טעימה (הקד׳ מלמד התלמ׳). ואם צפון ותימן גן יפיחון יניפון שכלי בשם וקמה, כמו עשו ימי חרפי ואפלי דבש ארדה וממתקי טעימה, ועתה יבשה נפשי ואין קול והייתי כיונה נאלמה (תפו׳ ר״ת, באלי לר׳ אליעזר נת). פירש רבינו חננאל טעימה זו בחיך (הרוקח, סי׳ רי). —ובמשמ׳ לקיחת מעט אכילה: חשק עידונים מסך וטעימה, חשתה לברא יצור מאדמה (מבול׳ בר׳ קלוני׳, עבוד׳, אבותת). טעימת בג לא יטעמו חוצה, ישן תחתיה באהל אחר לא יצא (הושע׳ ליום א, ענה אומני). אם צריך שיטעום המוהל (מהיין) או תינוק שהגיע לחינוך כדי שלא תהא ברכה לבטלה או נאמר שטעימת התינוק הנמול פוטרתו וכו׳ שנוכל לברך על הכום בטעימתו בלבד (שו״ת ר״נ גירונדי נב). לאסור הטעימה קודם ההלל זו לא שמענו וכו׳ שגם בתפלת שחרית אין איסור הטעימה ברור שלדעתי אינו אלא מדת חסידות בלבד (שאלת יעבץ א מ). הקריבו לפניו כוס יי״ש וחתיכת לעקיך דגניי ואחר טעימתו הלך בבית (ספורי מעשיות יג).—ובהשאלה ברוחניות: לסכול צער הסגופים למרק טעימת עבירות שעברת (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין, סוף נב).— ובעניני דקדוק, קביעת הטעם, ר״ל נתינת הנגינה על אות מהאותיות: והנה בחכמת הדקדוק אין לי יד ושם וכו׳ אבל בדבר פשוט כזה אפילו תשב״ר יודעים שרוב המלות מלרע זולת אם לא תהא אחרונה ראויה לקבל הטעימה או שאר טעמים אחרים ידועים למדקדקים (שו״ת נודע ביהוד׳, או״ח ב).

א. *טְעִינָה, ש״נ, — שה״פ מן א.טָעַן: פריקה בחנם טעינה בשכר (ב״מ לב.).—ובמשמ׳ נשיאה: לפי שמניינם (של בני קהת) היה לשם טעינת הארון צירף הקב״ה שמו עמהם כדי שלא יכלו (מד״ר במד׳ ו). — ואמר הפיטן: טעינת עצים אשר על המזבח נעמסה, יקוד אש ומאכלת אשר אב נשא (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, אמונים).—ובמשמ׳ מה שהתרנגלת טוענת ביצים: תרנגולת שפלטה מן התול או נץ או מן הדורס כל הבצים שתלד מאותה טעינה ראשונה אסורין עד שתפסוק ותטעון טעינה אחרת (והזהיר, ויקר׳ מז:). ובנקבה עד שתלד כל הביצים של טעינה הראשונה (רמב״ם שחיט׳ יא א).

ב.״טְעִינָה, ש״נ, -- ש״פ מן ב.טָעַן: ט ע י נ ת ריב פן תענה ודל לא תהדר ונקי וצדיק אל תהרוג להצדיקם (אזהר׳ ר״י ברצלוני, איסרה).—ובמשמ׳ הבאה ברמח ובדומה: כי בלשון הערבית לא נמצא דקירה וט ע י נ ה כי אם ברומח (הכרע׳ ר״ת, דוגש על מנח׳, ערך מטועני).

טעם[1]), ממנו טַעַם, טָעַם, מַטְעַם, *טְעִימָה, ״הַטְעָמָה.

טַעַם, ש״ז, ככנ׳ טַעְמוֹ, טַעְמֵךְ, מ״ר טְעָמִים[2]), טְעָמִים[3]), — א) איכות דבר שאדם חש בהחך, Geschmack, goût ; taste, flavour : והוא (המן) בזרע גד לבן וטַעְמוֹ בצפיחת בדבש (שמות יו לא). ובשלו (את המן) בפרור ועשו אתו עגות והיה טַעְמוֹ כטַעַם לשד השמן (במד׳ יא ח). היאכל תפל מבלי מלח אם יש טַעַם בריר חלמות (איוב ו ו).—ובתו״מ: תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין ט ע ם בכמון אלא ריח כמון (תרומ׳ י ד). ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן ט ע ם בפירות (מע״ש ה יג). מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל ט ע ם הפירות (סוט׳ ט יב). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן ט ע ם באותה חתיכה אסורה (חול׳ ח ג). אמרו לו (ישראל למשה) המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו ט ע ם הפת ט ע ם בשר ט ע ם דגים ט ע ם חגבים ט ע ם כל המטעמים שבעולם (מכי׳ יתרו, עמלק א). נותן ט ע ם לפגם אסור (ירוש׳ תרומ׳ י מז:). מכיון שנתנה ט ע ם בקדירה בטלה (בס יא מז ג). עץ שפריו הדר ועצו הדר ט ע ם פריו כ ט ע ם עצו ט ע ם עצו בטעם פריו (בס סוכ׳ ג נג ד). מים שאין מפיגין ט ע מ ן (פסח׳ מא.). אינו דומה ט ע ם דג העולה מעכו לעולה מצידון (מד״ר בראש׳ ה). אמר לו (יצחק לעשו) בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן ה ט ע ם (בס סה). אתרוג זה יש בו ט ע ם ויש בו ריח (בס ויקר׳ ל). הדסה ריחה מתוק ו ט ע מ ו מר (בס אסת׳, ויהי אומן). — ומ״ר: ג׳ נותני ט ע מ י ם

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ טעמa).

[2]) כך לפי הדקדוק, וכן נראה קריאת הקדמונ׳ כנראה ממשקל שירי ראב״ע ואחרים.— [3]) כך הקריאה של הספרדים, וכן גם האשכנזים, והעיד ע״ז גם אד״ם הכהן ביתרון לאדם בהער׳ לתל״ע מאמר בהברת האותיות.

a) طعم

הן כל שההדיוט טועמו ואומר קדירה זו אינה חסירה וכו׳ (ירוש׳ ערל׳ ב סב:). מה שד זה תינוק טועם בה כמה ט ע מ י ם אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה ט ע מ י ם (יומ׳ עה.). — ובמליצה: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טַעְמוֹ בו וריחו לא נמר (ירמ׳ מח יא). — ומליצה, ״אין לדבר פלוני טַעַם וָרֵיחַ: ומי יתן וידום ואז טוב לו כי אין לפי׳ זה ט ע ם וריח (שפת יתר לראב״ע 17).—והמתיק הזמן טַעְמוֹ, נעשה יותר טוב: והחביא הזמן כלי זעמו, והשקיט רעמו, והמתיק ט ע מ ו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). —ומשל: א״ר לוי מי שאכל את התבשיל הוא יודע ט ע מ ו (מד״ר דבר׳ ב). — ״והטעמים המתחלפים: ואמנם ה ט ע מ י ם השמנה אשר זכרום הם המתיקות המרירות החריפות המליחות החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (קאנון ב א ג).—ובהשאלה, איכיותו הרוחנית והמוסרית של אדם: ויאמר דוד לאביגל ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טַעְמֵךְ וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (ש״א כה לב-לג). וירא (דוד) מאד מפני אכיש מלך גת וישנו את טַעְמוֹ בעיניהם ויתהלל בידם (בס כא יג-יד). נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טָעַם (משלי יא כב).—וחכמה ודעת: מסיר שפה לנאמנים וטַעַם זקנים יקח (איוב יב כ). טוב טַעַם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל׳ קיט סו). חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טָעַם[1]) (משלי כו יז). — ובמשמ׳ ״רגש האדם לפי מה שמוצא חן בעיניו שהוא לרצון לו: בצביונם בט ע ם כל אחד ואחד (רש״י ר״ה יא.). — ״איש טַעַם, שיש לו חוש ה ט ע ם, במשמ׳ מוסרית, ששופט בדיוק מה נאה ומה לא נאה: איש ט ע ם יאכל במדה וישתה במשורה ישכב ושנתו ערבה עליו (כ״ס, תרג׳ כ״ז לא כא). — *דברים של טַעַם, לפי הדעת, מה שהשכל מחייב: אני אומר לך דברים של ט ע ם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו (ע״ז יח.). שדברים אלו שהורו דברי ט ע ם הם (רמב״ם בלות׳ ו ה). שמא מפני הפחד נסתתמו טענותיו ובשיחזור לבית דין תתיישב דעתו ויאמר ט ע ם (הוא, סנה׳ יג א). —ב) פקודה, מצוה: ויזעק (יונה) ויאמר בנינוה מטַעַם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל

—[1]) אולי זה בנוי מיוחד לשבעה יועצי המלכות ובדומה.

יטעמו מאומה (יונ׳ ג ז). — ג) *טַעַם הדבר, סִבָּתוֹ, היסוד שבשבילו נאמר הדבר, Grund; raison; reason: מפני מה אמרו בעל הבית אחד מעשרים וארבעה ונחתום אחד מארבעים ושמונה אלא שהנחתום עינו יפה בעיסתו ובעל הבית רעה בעיסתו וחכמים אומרים לא משם הוא זה ולא מטעם זה אלא ונתתם ממנו את תרומת ה׳ לאהרן הכהן עשה שיתנו לכהן בכהונתו (ירוש׳ חלה ב נח ד). שיהו כולם מורין מטעם אחד (שם ר״ה ב נח:). (מפני מה) מציאת בנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העברים הרי אלו שלהן שאינו יכול לשנותן למלאכה אחרת וכו׳ הרי אשתו אינו יכול לשנותה למלאכה אחרת ואת אומר מציאתה שלו א״ר יוחנן טעם אחר יש באשה מהו טעם אחר באשה א״ר חגיי מפני קטטה (שם כתוב׳ ו ל נ). זה נוען טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו (יומ׳ נט.). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בביהמ״ד כדי לביישני (ב״ב פח:). שהרי כמה שנים נשנית משנה זו בביהמ״ד ולא נתגלה טעמה עד שבא ר״ח בן עקביא ופירשה (שבת פג:). שנכתב במקומו לידע מאיזה טעם נאסר להם (חול׳ קח:). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב׳ יג:). שהיה (סומכוס) אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה (שם). מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם (סנה׳ כא:). אלו ואלו מביאין טעם לדבריהם (מד״ר ויקר׳ לו). אמר לו אלולי לא יצאתי לעולם אלא לשמוע טעם זה מפיך דיי (שם במד׳ יב). על כל פסוק ופסוק ג׳ אלפים משל ואלף וה׳ טעמים על כל משל ומשל (שם קהל׳, בל זה). חכמים נכנסים לתלמוד ועוסקים בתורה זה אומר טעמו וזה אומר טעמו זה אומר טעם אחד וזה אומר טעם אחר (פסיק׳ רבתי נ). ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל והטעם שיש לה בנים רבים (ראב״ע, שמות יתר יג). ויתכן המשכיל הבא אחרי שיוציא ג״כ הוא טעמים לאשר הזכרתי יותר נכונים מהטעמים שלי (הוא, לחות ט.). אבל אפוד ירד בידו יש לי בו טעם נכון (השרש׳ לרד״ק, אוה).—*מה טַעַם, ר״ל מה הסבה והיסוד לדבר: השביע עליהן חמשה פעמים בפני בית דין וכפרו אינן חייבין אלא אחת אמר ר׳ שמעון מה טעם הואיל ואינן יכולין

לחזור ולהודות (שבוע׳ ד ג). ארץ שמתיה חיין תחילה לימות המשיח ומה טעם נותן נשמה לעם עליה (ירוש׳ כלא׳ ט לב ג). וכיון שהן (המתים שבחו״ל) מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרת עליהן ומה טעם והנחתי אתכם על אדמת ישראל ונתתי רוחי בכם וחייתם (שם). והלוקח פירות מחוברין מן הגוי מפריש תרומה ותרומת מעשר מהלכה ונותנן לשבט ואינו נוטל דמים מן השבט מה טעם כי תקחו מאת בני ישראל וכו׳ ואין את מוציא מיד הגוי (שם דמאי ה כד ד). קול באשה ערוה מה טעם והיה מקול זנותה ותחנף הארץ (שם חלה ב נח ג). (מעות שנמצאו) בירושלם בשעת הרגל מעשר בשאר ימות השנה חולין ואמר ר״ש בר זעירא מה טעם הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח׳ ז.). הלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוח הקדש מה טעם למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח דרכך ואז תשכיל ואין תשכיל אלא רוח הקדש (מד״ר ויקר׳ לה). נביא כופף ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן מה טעם דכתיב שמע נא יהושע הכהן הגדול וכו׳ (שם במד׳ ו). כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם מה טעם בא זדון ויבא קלון (שם שה״ש, נפת).—מה טַעַם אמרו: מה טעם אמרו (חכמים) אדם לובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל כדי שיקבל עליו מלכות שמים תחילה (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). רבי יעקב אומר מוחל הרי הוא במשקה ומה טעם אמרו מוחל היוצא בתחלה טהור לפי שאינו רוצה בקיומו ר״ש אומר מוחל אינו במשקה ומה טעם אמרו מוחל היוצא מעיקול בית הבד טמא לפי שאי אפשר לו בלא ציחצוחי שמן (שבת קמד:).—מאיזה טעם, במו מה טעם: מאיזה טעם אינו מביא משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך (ביכור׳ א ב).—ד) *חליפות קול הקריאה בחבור והפסקה לפי הענין והכונה: ושום שכל אלו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורת (ירוש׳ מגי׳ ד עד ד). כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת בקול אחד בדעה אחת בטעם אחד הקב״ה אומר להם היושבת בגנים (מד״ר שה״ש, היושבת). וטעמי התורה, בקול נעים קרא, ותושיה הורה, פתיים נמהרים (דונש על מנח׳, לדורש החכמ׳). ונאמר למלך אחד היאך לא ערבה לך קריאת פלוני והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה (תו״ה, יחוד המעש׳ ה).—והסימנים המיוחדים שנקבעו לזה: Akzente

accents: לימד דעת את העם (שלמרם) בסימני טעמים (ערוב' כא:). רב אמר (השכר שמקבל מלמד התינוקות בעד למוד המקרא הוא) שכר שימור ור' יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים (נדר' לז.). הטעם באלף (מסור' סופט' ט כא). סדר סוד הטעמים, שנים עשר רשומים, במאורות מקוימים (קונט' המסור', מיוח' לב"א). ויען כי בא לידי דברת קמץ ופתח וענין הטעמים הנה אבאר לכל אוהבי שכל ודורשי לימוד ענין מלעיל ומלרע וכו' ויש (מלים) אשר הטעם באות השניה והוא הנקרא מלרע (תבו' תלמידי מנח' על דונש 52). צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו' צריך אתה לקרותו כאחד משאר טעמים שאין מפסיקין בגון פשטא או רביע (רש"י חגי' ו:). הנגינות קרויין טעמים (הוה, מגי' ג.). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו (שם יב.). וההחרוזים שיש להם טעם נגינות ראויים להיות משקל כל חרוז וחרוז שוה (ראב"ע, לחות ז:). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם בצופים, טעמים בספרים הם פזורים, ראה כלם בספרי גאספים (שם, בסוף הספר). התבונן בתבונת כלי הקול ומוצאי הדבור הקנה נבוב להוצאת הקול והלשון והשפתים והשנים לחתוך האותיות והטעמים (חו"ה, הבחינ' ה). שער טעמי המקרא ומשרתיהם (מ' ג'יקטיליה, כספ' ר"י חיוג). הטעמים והם מיני הלחנים (מג"א לרשב"ל דורן, ת"י ד). את ה' זכרתי, ואת הנדר אשר נדרתי, בספרי הקדומים, לחבר חבור בטעמים, ולבאר דרכים במשפט המלכים, ובדיני משרתיהם (ר"א בחור, הקד' טוב טעם). כבר בארתי וברורתי בספר מסורת המסורת בראיות גמורות וברורות כי הטעמים והנקודות לא היו מושמים עם האותיות עד אחר חתימת התלמוד (שם). —ו) בדקדוק, מלות הטעם [1]), אותן מלות הלשון שאינן לא שם ולא פעל אלא משמשות לקשור השם והפעל ונותנות טעם המשפט, Partikel; particule; particle: דע כי התחלות הדבור כלו עברי וערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלות הטעם אין לישון חסר מהם וכו' ומלות הטעם כמו גם כי רק את והדומה להם (הרקמה, בער א). הפעלים השלמים והפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל ומלות הטעמים (שם, הקד' המחבר). וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד (חו"ה, עבוד' ה' ד). שער מלות הטעם וכו' ודע כי מלת את ממלות הטעם וכו' והנה מלת הטעם שיסמכו אל אחרים כמו אֶל משה הנה יאמרו אלי אלינו אליך (ראב"ע, לחות, שע' מלות הטעם). מלת הטעם היא חלק המאמר המגביל את השם או הפעל בדרכי הוראותיהם וכו' הזכרה מניח הלשון להניח מלות תורינה על טעמי הדרכים הנזכרים ולכן קראו אותן המדקדקים מלות הטעם (ר"א בלמסי, מקנ"א ו).

טָעַם, פ"י, טָעֲמוּ, עת' יִטְעַם, יִטְעָמוּ,—א) לקח אל פיו מעט מן האכל או משקה, kosten ; goûter ; to taste : ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טָעַם כל העם לחם (ש"א יד כד). כי טעמתי מעט דבש (שם כט). ויאמר (יונתן) טָעֹם טָעַמְתִּי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש (שם מג). ויישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אֶטְעַם לחם או כל מאומה (ש"ב ג לה). האדם והבהמה הבקר והצאן אל יִטְעֲמוּ מאומה אל ירעו ומים אל ישתו (יונה ג ז). — ובתו"מ: שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר' א א). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש' ברכ' ו י.). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם). אמר ר' אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו"ק ג פג:). השרוי בתענית מהו שיטעום (ברכ' יד.). לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו (ערוב' כא:). לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום כל אותו היום (סנה' סג.).— ב) לקח מעט אל הפה לדעת מה טעמו, schmecken; déguster; try the flavour : בן שמנים שנה אנכי היום הארע בין טוב לרע אם יִטְעַם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה (ש"ב יט לו). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יִטְעַם לו (איוב יב יא). וחך יִטְעַם לאכל (שם לד ג). — ובתו"מ: באין האומות וצדין מהם ואובלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל (מכי' בשלח ד ד). היו נותנין חמטתינו על גבי קבוטין של מורייס והיו טועמין בה טעם מורייס (ירוש' תרומ' י מז.). ביום שלישי הקדיחתן (את הפולים) במלח כיון שטעמתי משכתי ידי

—[1]) על פי לשון ערב' חרף מעני a).

a) حرف معنى

מהן (ערוב׳ נג:). טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך (סוט׳ מא:). דגים הללו גדלים במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן (מד״ר בראש׳ לז). אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם (שם כ). אמר לו (עשו ליצחק) עיקרו של דבר מה האבילך (יעקב) אמר לו איני יודע אלא טועם הייתי טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל מעדנים שבעולם (שם סו). שהמן היה יורד לישראל וכל אחד ואחד היה טועמו לפי חכו (פסיק׳ דר״כ, בחדש השלישי). זקנתי יותר מדי ועתה חיים של ניוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה (ילק׳ שמעוני, משלי ח). ומי יטעום את התערובת אם היה המעורב תרומות עם החולין טועם אותו הכהן (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ טו כט). — ובהשאלה: כל ימים של שמחת בית השואבה לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר (ירוש׳ סוכ׳ ה נה:). שלא טעם (שאול) טעם חטא (יומ׳ כב:). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח׳ פז.). שלא טעמו טעם ביאה (סנה׳ יט:). ביקש לטעום טעם בתולה טעם טעם בעולה טעם (מגי׳ יג.). תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה (מד״ר במד׳ יט). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה (שם בראש׳ ט). כמאמר החכם כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (חו״ת רמ״א ה). — ג) צוה [1]: טעם (אחשורוש) עשות רצון כל איש ויצרו ואין אונס לאיש יין עברו (ר״י הלוי, שבת לפני פורים).

— הפע׳, *הטעים, — עשה שיטעם, במשמ׳ העקרית ובהשאלה: מלמד שהטעימו הקב״ה לאיוב מעין העולם הבא (ב״ב טז:). שלשה הטעימן הקב״ה בעולם הזה מעין העולם הבא אלו הן אברהם יצחק ויעקב (שם טז:). לשבעת הימים שהטעימם מעין העולם הבא כדי שידעו מה טובה מנעו מהן (סנה׳ קח:). קונם שאי אתה נהנת לי עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולר״ש (נדר׳ סו:). הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות (מד״ר בראש׳ לד). חייך שאני מטעימך משדרותו ואין אתה יכול לעמוד בה (שם ויקר׳ יב). איני תובע ממך דבר אלא בשעה שהנטיעות הללו מבכרות תהא מביא לפני מהן ומטעימני כדי שאראה מעשה ידי ואשמח (שם קה״ש, מה יפו). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שבת קמט:). — והטעים דבריו, נתן להם טעם, עשה שיבינום יותר, שישמעו יותר: להזהיר בעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו (ספרי דבר׳ קל). רשע ערום א״ר יוחנן זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו (סוט׳ כא:). ביד רב אחא הטעימו תשובה זו לאומרה לרבה משמו (רש״י פסח׳ מז.). רבינו חננאל הטעים דבריו ופירש (תוספ׳ סוט׳ ה:).

— נפע׳, *נִטְעַם, — שטבעו הוא שטועמים אותו: המוחשים חמשה נטעמים נראים נשמעים מורחים וממוששים (או״ד לרסע״ג י יח). כי הרבה מהדברים הנטעמים הם רעי הטעם מאד מצירים לחיים (אמונה רמה א ו). וזה החוש (של הטעם) הוא מימי ולא ירגיש בדבר הנטעם עד שידבק בו (מ׳ אלדכי, ב״א ד). — ובדקדוק, שיש בו טעם נגינה: אותיות הסתר והמשך שלש והן או״י מראה האותיות האלה נחלק בלשון העברים לשני ענינים שונים בטעמם הענין האחד תנועה נראית ונטעמת ונוח נראה ונטעם כאשר כל האותיות בנועם ונוחם והענין השני נוח נסתר ונחבא ולא נטעם (ר״י חיוג, אותיות הנח).

— פע׳ *טֵיעֵם, מְטֵעֵם: למלך שאמר לעבדו אל תטעום דבר עד שאבא מן המרחץ אמרה לו אשתו טעום אתה תבשיל הזה שלא יהא מבקש ליתן לתוכו או מלח או מוריים בא המלך ומצאו מטעם בשפתותיו (מד״ר דבר׳ ד). — ובהשאלה בדקדוק, טֵעֵם את התבה, קרא אותה בטעם, שָׂם הנגינה עליה: לפיכך אם נמצאת או לא נמצאת (הגעיה) יטעם הקורא התיבה (הור׳ הקורא 98).

— הפע׳, *הֻטְעַם, הוטעם, — שיש בו טעם: פירות שבהרים יותר טובים מפירות העמקים ויותר מוטעמים והתמרים במישור ובעמק יש בהם יותר דבש (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, ביכור׳ א י). דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא מאכל טוב ומוטעם (ספ׳ חינוך, כוא ז). אם הפת נקיה ומוטעם או מתובל בתבלין או מלוח כעין שלנו (הלכות או״ת קסו ה). — ובמשמ׳ שטועמים אותו: והמורה גם כן גשם ואם לא היה גשם לא היה ריח וכן המוטעם והממושש כי כל חם וקר ולח ויבש גשם וכל מרגיש גשם (זרחיה הספרדי, תרג׳

[1] פעל נגזר מהשם מטעם המלך.

מאת׳ כמהות הנפ׳ לאכוגלר אלפרכי).

א·טען, מסנו א.טָעַן, א.*טְעִינָה, *טָעוּן.

א·טָעַן, פ״י, עת׳ יִטְעַן, צווי טְעַנוּ,—א) שָׂם משא על בהמה וכדומה להוליכו ממקום למקום, beladen charger ; to load : זאת עשו טַעֲנוּ את בעירכם ולכו באו ארצה כנען (כראש׳ מה יז).— ובתו״מ: אין מוכרין לעובד כוכבים ואין טוענין עמו ואין מגביהין עליו (סבת א ז). ושוין אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ועגולי הגת (סם ט). פרק (החמור) וטען פרק וטען אפילו ד׳ וה׳ פעמים (ב״מ ב י). מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון רבי שמעון אומר אף לטעון (סם). מי שהפך זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מו״ק ב א). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכו׳ טען בקורה ר׳ יהודה אומר באבנים זה שני חזר וטחן וטען זה שלישי (מנח׳ ח ד). פורקן (את הזיתים) וטוחנם שנית וטוענם בקורה (ספרא אמור כג יז). טענו אבנים וציערו הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו (מכי׳ משפט׳ ח). שהיה (המצרי) עומד ולא היה יכול לישב יושב ולא היה יכול לעמוד פורק אינו יכול לטעון טוען אינו יכול לפרוק מפני שהוא מש באפלה (סם כשלח כ ד). סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אותו באבנים (תוספתא שבי׳ א י). — ופְעוּל, טָעוּן, טְעוּנָה, טְעוּנִים, טְעוּנוֹת, שטענו עליו משא: גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברה״ר (ב״ק ו ו). גמל טעון פשתן או חבילי זמורות (ב״ב ב יד). אין עושין חלל תחת רשות הרבים וכו׳ כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים (סם ג ח). ועצר את השמים שיהו עננים טעונים גשמים ואין מורידין גשמים אפילו טיפה אחת (ספרי דבר׳ מג). היה אחד ריקן ואחד טעון מעבירין את הריקן מפני הטעון אחד פרוק ואחד טעון מעבירין את הפרוק מפני הטעון היו שניהן טעונין שניהן פרוקין יעשו פשרה ביניהן (ירוש׳ ב״ק ג ג ד). היתה בהמתו טעונה בלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה (שבת קנד:). גמל שמהלך לפנינו סומא באחד מעיניו וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן (סנה׳ קד:). ומצאן לעניים שהיו טעונין ירק ועומדין על פתח הגינה (פסח׳ נג.). אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועיטרן (מד״ר כראש׳ פד). וישראל היו מישוררים שהיו טעונים בזת שונאיהם (סם כמד׳ ג). ויצחק היה טעון עצים כאדם שטעון את הצלוב שלו (פסיק׳ רכתי לא). — ובדרך טבעי, רחל טְעוּנָה, שצמרה עליה, שלא נגוזה: גזל פרה מעוברת וילדה רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד דמי רחל העומרת ליגזז (ב״ק ט א).—גפן טְעוּנָה, שהענבים עליה, שלא נקטפו: עשר גפנים טעונות מסרתי לך והלה אומר אינן אלא חמש (שבוע׳ ו ו). — ובהשאלה, טָעוּן במשמ׳ מוטל עליו, חַיָּב: דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס (זבח׳ יא א). קדשי קדשים שחיטתן בצפון וכו׳ ודמן טעון הזיה על בין הבדים (סם ה א). ואעפ״י שכתובים (כתבי הקדש) בכל לשון טעונים גניזה (שבת טז א). כל המנחות טעונות שמן ולבונה וזו (של הסוטה) אינה טעונה לא שמן ולא לבונה (סוט׳ ב א). יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ז). אם יו״ט הראשון ואחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקודשין הרי הן טוענין חגיגה חולו של מועד שהוא מקודש לפניו ולאחריו דין הוא שיהא טעון חגיגה (סם). שמעשר שני קונה את הקנקן וכו׳ וטעון חומש וטעון וידוי ואסור לאונן (תוספתא שבי׳ ז ז). פת הבאה בכסנין אחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה (סם ברכ׳ ה יג). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (סם מגי׳ ג ה). בא הכתוב ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת הגוף (ספרי במד׳ קכד). ושמת בטנא מלמד שטעונים כלים (סם דבר׳ רלח). והתודו ר׳ נתן אומר זה בנה אב לכל המתים שטעונים וידוי (סם במד׳ ג). קודש הילולים מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). הקיש תורה למצוה מה תורה טעונה ברכה אף מצוה טעונה ברכה (סם). אם מזון שאין טעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריו תורה שהיא טעונה ברכה לפניה אינו דין שתהא טעונה ברכה לאחריה (סם ז יא.). כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן (סם ט יד.). ישן טעון טבילה נתנמנם טעון קידוש ידים ורגלים (סם יומ׳ ג מ:). מלך בתחילה טעון משיחה מלך בן מלך אינו טעון משיחה וכו׳ אבל כה״ג בן כה״ג אפילו עד עשרה דורות טעונין משיחה (סם שקל׳ ו מט ג). הטעון חיטוי חייב על ביאת מקדש ושאין טעון חיטוי אינו חייב על ביאת מקדש

(שם נזיר ז נו ד). ויי' יפלח לה מגיד שטוענה סליחה (שם ד נג:). דבר שנהנה וטעון ברכה (ברכ' לה.). שכן טעון (הלולב) ארבע מינים (שבת קלח:). מה חג המצות טעון לינה אף חג הסוכות טעון לינה (חגי' יז.). בן פקועה טעון שחיטה (בכור' יב.). מה לזכר שכן טעון פריעה ופרימה (נדה לד:). מטעמת אינה טעונה ברכה (ברכ' יד.). עולה שהקריבו ישראל במדבר אינה טעונה הפשט וניתוח (חגי' ו:). עכו"ם שהתנדב קורה וישם כתוב עליה וכו' טעונה גניזה (ערכ' ו.). הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה וכו' טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם (ברכ' מא:). והניחם שם מלמד שטעונין גניזה (יומ' יב:). מניין לביכורים שטעונין שירה (ערכ' יא.). מה הגפן הזו טעונה שלש ברכות כך ישראל מתברכין שלש ברכות בכל יום (מד"ר ויקר' לו). מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה (שם במד' ט). דגים טעונין שחיטה (שם ברא' ז). ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה וכו' אם חזר בו מוטב ואם לאו טעונין נתיצה חזר בו מוטב ואם לאו באים על הבגדים וטעונין כיבוס חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה (שם רות, וימותו). כלה זו טעונה חסד בעיני כל רואיה (פסיק' דר"כ קמט:). אין בכל הקרבנות קרבן שטעון הזיית דם באצבעו אלא חטאת בלבד (רמב"ם מעש' הקרב' ה ט). ואם לא נועד בכך אלא יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה (תשו' הגא', הרכבי רנה).—ב) היה טָעוּן, נשא וסבל דבר: טען (צמר או פשתן) והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי (נדר' ז ג). מקבלין עגלין וסייחין למחצה ומגדלין אותן עד שיהיו משולשין ותמור עד שתהא טוענת (ב"מ ה ד). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות (מכי' בשלח ב א). בידיו אוגר ברגליו מסמיך אפילו על כתיפו טוען (ירוש' מעשר' ב ג). שתהא עגלה מהלכת וטוענת אבנים (שם ביכור' א סג ד). וכמה גמל הרבה אמר עולא אמר ריב"ל כל זמן שלא טענה וכו' הגיעה זמנה לטעון ולא טענה מהו (חול' קנב.). בשר ודם העבד טוען את רבו והקב"ה אינו כן (מד"ר שמות כה). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין לפניו (שם כ). כבר יש להם טכסים מיעקב אביהם כמו שטענו אותו והקיפו את מטתו כך יקיפו את המשכן (שם במד' ב). אמר להם בני יהודה יששכר וזבולן יטענו מטתי מן המזרח ראובן ושמעון וגד יטענו מטתי מן הדרום אפרים ומנשה ובנימן יטענו מן המערב דן אשר ונפתלי יטענו מן הצפון יוסף אל יטען שהוא מלך ואתם צריכין לחלק לו כבוד לוי אל יטען למה שהוא טוען את הארון ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת ואם עשיתם וטענתם את מטתי בשם שצויתי אתכם האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים כיון שנפטר טענו אותו כשם שציום (שם). ומשפחת קהת היו טוענין הארון והשלחן והמנורה והמזבחות (שם ה). בנוהג שבעולם אדם יש לו בן והוא טוענו אם מצער אותו מיד הוא משליכו כביכול הקב"ה אינו כן אלא היו ישראל במדבר ארבעים שנה והיו מכעיסין אותו והוא טוענן (שם דבר' ז). חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה (תנחומא קרח ה).—ואמר המליץ: טוענים חריטים על זרועותם ויושבים בשוקים, שחים בסחורה וכל מיני עסקים (יפת הקראי, לקו"ק נספח' 22).—ובענין טבעי בהשאלה, נקבה טֹעֶנֶת: נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת ותוזרת ופורקת ושוב אינה טוענת (מד"ר שה"ש, בתורה אני), לאמר היא הרה ויולדת. — וכמו טָעוּן במשמ' היה חיב דבר: ניתז מן הצואר על הבגד יכול יטעון כיבום ת"ל ואשר יזה עליה תכבס (ספרא צו ו ו).

— נפע', *נִטְעַן,—שטענו אותו, או שנהיה טעון בדרך טבעי: גזל פרה ונתעברת אצלו וילדה רחל ונטענה אצלו וגזזה (ב"ק ט א). — ובדרך מלאכותי: המשכן הזה שאתם עושים פורח הוא באויר עשו לו עגלות כדי שיהא נטען בהם (מד"ר שה"ש, יפה את). ברוך בן נריה אדם גדול ועשיר היה ואפילו בגלקטיקא לא היה יכול להטען (שם, קמתי אני).—ואמר הפיטן: כתועפות ראם רמים ועליונים, ועל בנפי נשר נטענים, שיר ושבח והלל רוננים (יוצ' אחרון פסח, אמן).—ובמשמ' היה צריך לדבר: אם למדת על יו"ט הראשון והאחרון שהן קרויין מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיטען חגיגה (מכי' בא, מס' דפסח' ז).

—הפע', *הִטְעִין,—כמו טָעַן: לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג'

סאים (ספרי דבר׳ שמג). מאימתי תורמין את הזיתים משיטעינו ור״ש אומר משיטחינו (תוספתא תרומ׳ ג יג). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסיקרא ומטעינין אותו אבנים (ירוש׳ מע״ש ה נה ד). מה לי הטעינו חבירו מה לי הטעינו שמים (שבת ה.). שאם החזיק בעל החצר כבעל הגג משתמש בו ובונה ומטעין עליו כל מה שיכול לפי רוחב הזיז שהחזיק בו (טוח״מ קנג י, בשם ר״י ברצלוני).— ובהשאלה: ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח (ר״נ גאון, הקד׳ על התלמוד). ולמה ייחד הקב״ה את ישראל לתת להם התורה ולהטעינם במצותיה הם לבדם ואין אומה אחרת זולתם (שם).

ב. טען[1], ממנו ב. טַעַן, *טֹעַן, *טַעֲנָה, °טוֹעֵן, °טִעוּן, °טַעַן, ב. °טְעִינָה.

ב. טָעַן,—קל לא נמצא במקרא.

—פֻּעַ׳, טֹעַן, מְטֹעָנֵי,—מְטֹעַן חֶרֶב, שהכוהו בחרב [2], שדקרוהו בחרב, be pierced; percé; durchbohrt s.: ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מְטֹעֲנֵי חרב יורדי אל אבני בור כפגר מובס (ישע׳ יד יט).

—קל, *טָעַן, — בהשאלה, טָעַן, את פלוני דבר, תבע ודרש ממנו ואמר שהוא חַיָּב לו הדבר הזה, Anspruch erheben; réclamer; to claim: הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי (שם ז ה). במומין שבגלוי אינו יכול לטעון ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו (שם ח). טענו חיטין והודה לו בשעורין (שבוע׳ ו ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (שם). אמר לו מה אתה טועניני רצוני שתשבע לי (שם ז ח). טענו שני מחטים והודה לו על אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). עומד הייתי על אבא בשעת מיתתו וטענך מנה והודיתה לו (שם גיט׳ ה מז.). הטוען טענת גנב באבידה משלם תשלומי כפל (ב״ק נז.). בטוען טענת לסטים מזויין (שם:). אין נשבעין על העבדים אמר רב״ב בטוענו דמי עבד גדול (ב״מ ק.). שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו (שבוע׳ לט.). לנושה בחבירו מנה שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה (שם לא.). לעולם אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו (שם מג.). אם אתה טוענני כלום ואם תקבל שבועתי הריני נשבע אבל מה שאני טוען אותך ואינך מודה בו במה תרחני מלהשבע לי (תשו׳ הגא׳, הרכבי נו). המלוה טוענו חמשה סלעים ועדי השטר מעידין שחייב לו סלעים לא פחות משתים (ר״ח ב״מ ד:). — ובהחלט, טָעַן, ערך דברים של תביעה, או להפך של התנצלות: האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב׳ א ה). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (ירוש׳ שם ד כח:). אם טען ואמר לפירות ירדתי נאמן (ב״ב לג:). אמר לו אם לא תמכרנו לי אכבוש שטר שכירות ואטעון שהוא לקוח בידי (רמב״ם מכיר׳ י ד). טען העד ואמר תלם אחד הוא שעשיתי סימן ולא כל השדה (הוא, טוען ונטען יו ב). טען שמעון שיש לו שטר שמכרה לו וראובן כופר ואומר ששטרו מזוייף (טוחו״מ, חזק׳ קרקע׳ קמ ב).—וטָעַן על דבר, בנוגע להדבר: או שטען על הבחורה שהיא שלו לבדו וזה אומר משל השותפות היא (טוחו״מ, שבוע׳ לג יט). — °וטָעַן על פלוני, דבר דברי חובה עליו, האשימו: וקצתם טוענים עלינו בהם וקצתם מיחשים אותם אל אומר שאיננו נמצא (הרקמה, שער כח). ואלהים אשאל להצילני מטעות הטוענים עלינו בסכלותם ולחסום פי מקנאינו באולתם (תמה״נ גרבב״ג, מדת הנפש). על כן מי שיטעון שהוא יותר מאחד לא יתקיימו דבריו אלא בראיה (חו״ה, היחוד ז). — ובמשמ׳ °שאל והקשה: ואם יטען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן (ראב״ע בראש׳ יח יג). ואם יטען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש וכו׳ (שם מו כג).

— נפע׳, *נִטְעַן, — א) שטענו אותו, תבעו ממנו דבר: הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה (יבמ׳ כ ח). הנטען על אשת איש והוציאוה

---

[1]) בערב׳ טען a).

[2]) כך בערבית.

a) طعن

מתחת ידו אעפ"י שכנס יוציא (שם). אפילו קטנים נטענין להן בבית דין (ירוש' כ"ק י ז:). יאמר לנטען הרי זה העיד עליך (רמב"ם סנה' כא י). היתה נטענת ממנו בעוד היתה תחת בעלה הראשון וכל זמן שהיתה תחת בעלה השני לא היתה נטענה ממנו (הלבוש, אישות יא ב).—"ובמשמ' שהקשו עליו קושיות, שהשיגו עליו: ואם אמר הנטען לי והיך תוכל לצרף עשיתיני כדבריך והיא מלת שקרנית ריקנית (דונש על רסע"ג 102).—ב) נחלה [1]: וכשהיה ר"ש בנו של ר' עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן (לתלמידיו) שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת"ת בא השלישי ואמר לו גוסס אמר להם שאלו ובא הרביעי ואמר לו השלים (מס' שמחות ח).

—פִּע', "טֵעֵן, יְטַעֵן, וַיְטַעֵן, — טֵעֵן את הסוס, הכהו בפריש הברזל שברגליו, וכדומה: ויחת האב שערותיו סמרו, וַיְטַעֵן את סוסו אף טש כנשר, ובנו בימינו יאנק מר יצריח, ובחצי הליל אתא הביתה, ובזרועו הה הנה מת הילד (מיכ"ל, מלך בלהות).

—הִפְע', "הִטְעַן, יוטען, — כמו נִטְעַן: ונשוב אל מה שיוטען מן החלוף (אמונה רמה ה ב).

*טַעַן, טוען ש"ז, — שה"פ מן ב.טָעַן: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טוען [2]) אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר (ספרא, ברייתא' די"ג מדות).

*טַעַן, ש"ז,—כמו *טַעֲנָה: מען טַעַן בפיצה, להשיב מה אמצא, נתעבתי ונאלהתי כי מלאתי דופי ושמצה (סלית' ער"ה, איככה אפלה). אל סרחון כתב עד הנהתם, ספרו זיף טַעַן הסתתם (סלית' יום ז, אם עונינו). — ואמר המשורר: ואם תוכל לגלות את סתמיו בלא משנה ותלמוד והלכה, אני אשוב לטענך ואודה ואומר כי לך תאות מלוכה (ר"י חריזי, תחכמ' יז).

*טַעֲנָה, ש"נ, מ"ר טַעֲנוֹת,—א) מה שאדם טוען ותובע מחברו שהוא חַיָב לו, Rechtsanspruch; réclamation; claim: האונאה ארבעה כסף והטענה שתי כסף (ב"מ ד ז). שבועות הדיינין הטענה שתי כסף והודאה בשוה פרוטה ואם ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע' ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע וחכ"א אין הודאה ממין הטענה (כתוב' יג ד). היה לו טענת בתולים היה משכים לב"ד (שם א א). הואיל והודה מן הטענה ישבע (ירוש' שם ב כו.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו (בבלי שם יח.). אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן (שם). אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע (שם). אינו יכול לחזור ולהשביעו בטענת ספק אבל אם היתה טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה (רמב"ם שלוח' ע ז). — "טענה ריקנית, שאין לה יסוד: אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומו ונפטר (רמב"ם סנה' ו ח). — ומ"ר: זה אומר חבלת בי וזה אומר לא חבלתי הרי זה כשאר הטענות (ירוש' שבוע' ז לז ד). וצריך הדיין לשנות טענותיהן מפיו (מד"ר דבר' ה). — ב) מה שיש בו כח לחזק התביעה וכדומה: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה (ב"ב ג ג).—ג) דברים של אשמה בכלל על אדם: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני (ירוש' ברכ' א ג ג). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות לא יספר עם אשה בשוק אפילו עם אשתו ואין צריך לומר עם אשה אחרת מפני טענת הבריות (מד"ר במד' י). — ובכלל "תביעה: לאל יתברך הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך (תו"ה, עבוד' ה' ח). — והתנצלות: וכאשר עיינתי מצאתי שאנו חייבין בו תמיד כל ימינו בלי הפסק ושאין לנו שום טענה בהנחתו כמו יחוד אלהינו בלבבנו ועבדו במצפונינו (הקד' חו"ה).—ובמשמ' "שאלה וקושיה: ור"א אמר שלא יתכן היות ככה רק בתנועת האלף בשוא ופתח וזאת איננה טענה (שפת יתר לראב"ע יד). שאם ישמע דברי המשנים וטענותם אפשר שתשתנה דעתו ויטעה (חו"ה, היחוד ג). — ואמר המשורר: ואיך יוכל ראות מוכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה, ותולש טענתו היא לאות לו הכי טענת מריבו היא מְעֻלָּה (ר"י חריזי, תחכמ' כד).

---

[1]) כך גם בארמ': ויאנש (ב"ב יב עו) ת"י ואיטען.

[2]) ראב"ד גורס טענן.

טַף[1]), ש"ז, כנוי טַפּוֹ, טַפְּכֶם,—שֵׁם כללי, ילדים קטנים, :kleine Kinder; petits enfants; little children ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הַטָּף (בראש' מז יב). כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מִטָּף (שמות יב לז). הרגו כל זכר בַּטָּף וכו' וכל הַטַּף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במד' לא יז-יח). ונהרם את כל עיר מתם והנשים וְהַטָּף לא השארנו שריד (דבר' ב לד). וישימו את הַטַּף ואת המקנה ואת הכבודה לפניהם (שופט' יח כא). את הגברים ואת הנשים ואת הַטַּף ואת בנות המלך (ירמ' מג ו). וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וָטָף (שם מ ז). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טַף ונשים ביום אחד (אסת' ג יג). — וכנוי: ולא נמות (ברעב) גם אנחנו גם אתה גם טַפֵּנוּ (בראש' מג ח). ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וְטַפֵּנוּ יהיו לבז (במד' יד ג). לבקש ממנו דרך ישרה לנו וּלְטַפֵּנוּ ולכל רכושנו (עזר' ח כא). אנכי אכלכל אתכם ואת טַפְּכֶם (בראש' נ כא). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לְטַפְּכֶם ולנשיכם (שם מה יט). ואת כל חילם ואת כל טַפָּם ואת נשיהם שבו ויבזו (שם לד כט). וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טַפָּם ואת נשיהם בעגלות (שם מו ה). — והשתמשו גם בל"ר במלה זו אעפ"י שהשם טַף בעצמו הוא לרבים: עתיד ד"ע לחייב את כל העניים בדין שאם אומר להם מפני מה לא למדתם וכו' והם אמרו מפני ט פ י נ ו אומרים להם והלא ר' עקיבא היה לו בנים ובנות (אדר"נ ו). ט פ י לוי בחרת למשכן כבודך יובלים (סד' עבוד' לרסע"ג, J. Elbogen 123). ו ה ט פ י ם נתחייבו בעון יולדיהם (ר"י הלוי, האשכל בעג).

*טִף, ש"ז, מ"ר טִפִּים, טיפין,—עי' *טִפָּה.

***טִפָּה**, ש"נ, מ"ר טִפִּים, טִפּוֹת,—א) כמות קטנה מאד של מים או של כל משקה, וצורתה כדורית, Tropfen; goutte; drop: בור סיד שאינו מאבד ט פ ה (אבות ב ח). ט י פ ת חלב שנפלה על החתיכה (חול' ח ג). אמרו לא ט פ ת גשמים הוא אין אנו צריכים לו (מכי' בשלח, שיר' ג). שיהו העננים טעונים גשמים ואין מורידים גשמים אפילו ט י פ ה אחת (ספרי דבר' מג). היה (הכלי) טורד ט פ ה אחר ט פ ה כידוע שהוא ככונס משקה (תוספתא כל' ב"ק ז ג). יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל ט י פ ה ו ט י פ ה שאתה מוריד לנו (ירוש' ברכ' ט יד.). כל ט י פ ה ו ט י פ ה שהיה הקב"ה מוריד עליהן (על אנשי דור המבול) היה מרתיחה בתוך גיהנם ומורידה עליהן (שם סנה' י כט:). טוב אתה לישראל מ ט י פ ה של גשמים ש ט י פ ה של גשמים בעולם הזה ורבי בעוה"ז ובעוה"ב (בבלי שם קא.). כלום צריכין אנו לו אלא ל ט י פ ה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהם (שם קח.). בשעת פטירתו של חולה עומד (מלאך המות) מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו ו ט י פ ה של מרה תלויה בו (ע"ז כ:). בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה ט י פ ה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי שמים העליונים (מד"ר בראש' ד). וכיון שאתה נותן עליה (על האדמה) ט פ ה של מים מיד היא נשרית (שם יז). דגים הללו גדלים במים כיון שיורדה ט פ ה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון (שם לז). מדת ב"ו כל זמן שהספוג בידו פותח ידו אין ט י פ ה יורד' קפין ידו הוא מוריד מים (שם שמות כה).—ומשל: מ ט י פ ה ל ט י פ ה נתמלא ההין (תנחומא בלק יט, הוספה).— וטפת דם: ל ט י פ ה של דם שהיא נתונה על גבי חרדה של סייף נחלקה ה ט י פ ה לכאן ולכאן (ירוש' ברכ' א ב:). הרואה ט י פ ה בעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז' נקיים (שם ה ח ד). נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה ט י פ ת דם (מד"ר קהל', ראה זה). — וקצת במשמ' כמות מועטה בכלל: היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס ט י פ ת צונן שאיני טועם לך (נדר' ח ז). טובה ט י פ ת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם (שבת קח:).— ובפרט טִפָּה של זרע: מאין באת מ ט י פ ה סרוחה (אבות ג א). שלא ראה (אלישע) ט י פ ת קרי מימיו (ירוש' יבמ' ב ג ד). אני הוא שהבחנתי במצרים בין ט י פ ה של בכור לט י פ ה שאינה של בכור (ב"מ סא:). אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל ט י פ ה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע ט י פ ה זו מה תהא עליה גבור או חלש וכו' (נדה טז:). כדי שיצא יצחק מ ט י פ ה קדושה (מד"ר בראש' מו). אני עשיתי פ' שנה אפילו

---

[1]) רק בעברית. בארמ' טפלא, בערב' טפל a), ואולי נתקצרה בעברית.

a) طفل

טיפת קרי לא ראיתי וכו׳ אתה היית טיפה ראשונה שלי (שם לט). הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב״ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (מ׳ קהל׳, ברכות הטובה). —ואמר המליץ: קרוץ ממעין נרפש וממקור משחת בנוי מטפה סרוחה שרופה באש באש כסוחה (תוכחה לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ומ״ר טִפִּים: המערה (שמן או יין של תרומה) מכד לכד ונוטף שלש טפים ונותן לתוך החולין (תרומ׳ יא ח). המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקוא׳ ח ג). לבשה המשה חלוקין הבדוקין לה וראת עליהן שלש טיפין לשלשה ימים (תוספתא נדה ג ה). הטורף את גגו והמכבס את כסותו אימתי יודע אם רבו גשמים אם לאו בתחילה הוא מנטף טיפין טיפין דקות ועכשיו הוא מנטף טיפין עבות (מ׳ מכשיר׳ א ח). רואין שתי עיניו (של העובר בבטן אמו) כמין שתי טיפין של זבוב (ירוש׳ נדה ג נ ד). הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד שאלמלא שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות (ב״ב עז.). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר בראשי׳ ד). וא׳ מכם מטמא למת מזין עליו שתים ושלש טיפין ואתם אומרים לו טהרת (מ׳ במד׳ יט). מים יורדין טיפין טיפין ונעשות נחלים (מ׳ שה״ש, כי טובים). שמטפטף תדיר והטיפים רודפות זו את זו ותכופות (רש״י ע״ז לו:). וכיון שנטפו שלש טיפים זו אחר זו דיו (רמב״ם תרומ׳ יא טו). שהיה משים עור כעין כים במכנסים שלו כנגד ערלתו מפני טיפי מי רגלים שמא יהיו נוטפים על בגדיו (ספ׳ חסידים תתרסה). לחיי בנהל ירוצו טיפין (כסוף בו״ת תות יאיר, אלי בורא). —ושל דם וכדומה: הדבר דומה לארבע כוסות של חלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין של דם וכו׳ שכולן מראות לובן הן (נגוע׳ ו.). אמר ר״א בר׳ יוסי אני ראיתיה (את הפרוכת) ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים של פר (יומ׳ נז.). — ומ״ר טִפּוֹת: ר״א חסמא ור״י בן גודגדא שיודעין לשער כמה טפות יש בים (הור׳ י.). — ומ״ר ״טִפַּיִם: שאמרו חז״ל אין טפה [1]) יורדת מלמעלה אלא א״כ טפיים עולות מלמטה כנגדן (נועם אלימלך, תזריע). — ב) ״כנוי למחלה [2]), כאב בפרקים, Gicht; goutte; gout: (אסף [3]) הרופא 157).

א. **טִפּוּחַ**, ש״ז, מ״ר טִפֻּחִים, טִפּוּחִים, — שה״פ מן א.טִפַּח משמע׳ א: אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים (איכ׳ ב כ). —ובהרחבה ילדי טפוחים: רובים ופרחים, לחצים ושלחים, אויה, בכורות וטפוחים, ביגון נאנחים (קינ׳ לת״ב, אלבעותי). — ב) שה״פ מן א.טפח משמ׳ ב: ולא מטפחין טיפוח שהוא לרצונו (ירוש׳ ביצ׳ ה סג.). הספד על לב וכו׳ טיפוח ביד קילוס ברגל (מו״ק כז:). ועל זה נהגו להקל בכל טיפוח וריקוד (הלבוש או״ח שלט ג).

ב. ״**טִפּוּחַ**, ש״ז, — שה״פ מן ג.טִפַּח: ורוב הסתלקה (של הקדחת היומית) יהיה בזיעה ובטפוח דומה לזיעה טבעית (קאנון ד א ז ב).

״**טָפוּחַ**, ש״ז, מ״ר טְפוּחִים, — כנוי פיטני להשמים [4]): פעל בם תפוח, שכר לא קפוח, פקוד טפוח, עד שיפוח (יוצר א׳ פסח, אור ישע). צרוף שטוח פני טפוח, כמעלה אפר על גב תפוח (סלית׳ ער״ה, תפנה תקח). חכמי חידות יחסנו בקול ה׳ מלך, טפסרי טפוחים יטכסו בקול ה׳ ימלוך (יוצ׳ א ר״ה, אדירי איומה). טפה הגליד, טפוחים הפליד, טרק והקליד, טוען ומוליד (יוצ׳ שב׳ ור״ח, אילת השחר).

״**טְפוּחָה**, ש״נ, —כמו ״טָפוּחַ: הללי ברורה מאוצר חיים לקוחה, בבשר ודם מאת שדי נפוחה, בראך לכבודו שוכן טפוחה (סמה״ג, ערב׳ יוה״כ, אנוש מלא).

*__טָפוּי__ [5]), ש״ז, מ״ר טְפוּיִים, טפויין, --ביצת החרוקים, Ei d. Insekts; œuf d'insecte; egg of insect: הטפויין [6]) וביצי כינים (שבת קז:).

---

[1]) בגמ׳ (תענ׳ כה:) טפח, טפחיים. — [2]) לפי השם בלעז. — [3]) לא נמצא בפתקה אלא המראה מקום בלבד.

[4]) ע״ש הכתוב ויטיני טפחה שמים.

[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) כך הנוסחה בר״ח וכן בכ״י (ד״ס), וכן גם ברש״י. ובנוסח׳ טפויי, דרך לשון ארמ׳. אך גרסת הערוך וכ״י מכרעת, וזו איפוא צורה עברית, וכן הלשון של ביצי כינים שהוא בעבר׳ מוכיחה כי גם המלה שלפניה היא בלשון עברית. וממה שמלה זו כתובה אצל וביצי כינים בזו החבור מוכח כי טפויים אינם ביצי כינים אלא דומים לביצי כינים, ונראה שהם ביצי שאר החרוקים.

א.*טִפּוּל, ש״ז, — בה״פ מן טִפֵּל: אל הכהן מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם (ספרא ויקר׳ י״ח). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (ספרי, נשא). חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חדש (תוספתא נדה ב ד). לא דומה טיפול שנה אחת לשתי שנים (ירוש׳ ב״מ ה י:). אווזין ותרנגולין וכל דבר שטיפולו מרובה משכרו (ב״מ סח:). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בולדות וכו׳ בדקה ג׳ חדשים מפני שטיפולה מרובה מאי טיפולה מרובה מפני ששיניה דקות (שם סט.). הנוטע במקום שאינו יישוב פטור והוא שלא יהיה עושה כדי טיפול שמטפל בפירותיו עד שמביאן ליישוב אבל אם היה עושה כדי טיפולו חייב בערלה (רמב״ם מע״ש ונטע רבעי י ו).

ב.*טִפּוּל, ש״ז,—מה שֶׁטֻּפַּל לדבר: הנוגע בטפוליו של תנור (כלים ג ו). זה טיפולן של בנות עשירים שמשיירות אותו לבנות עניים (פסח׳ מג:). טיפולי נשים (שם).

ג.**טִפּוּל, ש״ז,—כמו טֹפל במשמ׳ ילדים, טַף: למי שיש לו טפול ובנים ומאוויו להוציא (ממון) לשם שמים (שורי ב ג). אין בני הישוב יכולין לעכב בידם מלהלוות ומלהרויח כשיעור חיותם וכפי טיפול ביתם (מרדכי ב״ב תקי״ט). מעשה בעני אחד שהיה עליו עול גדול וטפול מרובה (ר׳ יחיאל בר׳ יוסף, REJ XLIX, 233). וכמה בני אדם חלושי כח הממון אין להם פרנסה ויש להם טיפול גדול (סלה סלת לרפא׳ מגורלי, הכנע׳ הלב). שרצה (יוסף) לידע מספר טפול הבית אם מרובה או מועט ולידע עושר כל אחד כדי ליתן אוכל לפי הטף ואנשי הבית (פענח רזא, ויגש).

*טָפוּף[1], ת״ז, לנק׳ טְפוּפָה, מ״ר טְפוּפִים, טפופות,— מדה טְפוּפָה, לא גדושה ולא מחוקה: מלא חפניו שאמרו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (יומ׳ מח.). כגון שהחזירו (את הקמיץ) לביסא טפופה (מנח׳ ז.). כל ימות השנה מודדין להקדש במדה מכורצה טפופה ולא מחוקה והמקריבן מוחק המדה (רב״י כתוב׳ קו:). (אפר לא מנפה) אינו נכבש וכל שעה הוא טפוף ואינו קשה (הוא, חול׳ נא:). וחופן ממנה מלא חפניו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (רמב״ם יוה״כ ד א). — והשערות וכדומה, מרובות ומלאות: היו (בנות ציון) קושרות פאות נכריות קליעת שערות הלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות (רב״י ישע׳ ג טז). —ובהשאלה בבנין וכדומה, שאין בו לא גרעון ולא תוספת: אלף גנות טפופות שבנויות בנין משווה שאין בו תוספ׳ ולא גרעון זה מזה (תנ׳ הגא׳, הרכבי לו).

**טְפוּת, ש״נ,—ימי היות של אדם בשהוא טַף: וכמו שהבחרות יש בו מדרגות מהטפות והילדות והנערות בגדול והבחרות בעמידה כן בזקנה יש מדרגות (ר״י אברבנאל, חיי נח). אך שני החדוש (והם עד קרוב לשלשים שנה) מתחלקים לשני הטפות והם שיהיו אברי הנולד עדין בלתי מוכנים אל התנועה וההלוך וכו׳ ר״ל שני הטפות עד הבחרות וכו׳ (קלגון א א, במזגי הבנים). וב״ש אם יעברו שני הטפות עם הנערות (שם ג ב, בהנהג׳ זיוגן). ימי האדם ו׳ ימי הטפות נערות בחרות זקנה שיבה ישישות (נוה בלוס י ח). שהאדם ישתנה בזמן גדולו בג׳ פנים האחד נקרא ימי הטפות והם קודם התנועה וההלוך וא׳ שני הנערות והם אחר ההליכה והתנועה והאחר שני הבחרות והוא אחר שצמח וזקנו (אורי ויבעי, התבונה י).

א.טֶפַח[1], ממנו א.טִפּוּחַ, טִפֵּחַ, טֻפַּח, א.טפח, **טפיחה.

א.טֹפַח, טֶפַח, ש״ז, מ״ר טְפָחוֹת, טפחים, מ״ז טפחים,—מדת רֹחב היד, רֹחב ארבע האצבעות מחוברות יחד, Handbreite; largeur de paume; handbreadth: ועשית לו (להשלחן) מסגרת טֹפח סביב (שמות כה כה). וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטֹפח (יחזק׳ מ ה). ועביו טֶפַח (מ״א ז כו). — ובהשאלה, נתן את הדבר טְפָחוֹת, ר״ל במדה קטנה: הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך (תהל׳ לט ו).—ומצוי מאד בתו״מ: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה בנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (בכו׳ א ח). תבואה בתבואה בית רובע ירק בירק ששה טפחים (כלא׳ ב י). ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים וזרעים בתוכה חמשה זרעונים (שם ג א). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה ג׳ טפחים

[1]) בערב׳ טפאג a) מן טפף, מלא שפתו.

a) طفّان

[1]) רק עברית וארמית.

לא יביא זרע עליה (שם ז א). דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירו׳ א ג). ואריח חצי לבנה של שלשה טפחים (שם). ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש דפנות (סוכ׳ א א). בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה (ב״ב א א). נותן ארכו (של לחם הפנים) כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחיים ומחצה מכאן וטפחיים ומחצה מכאן (מנח׳ יא ה). יד מקבת של מפתחי אבנים טפח חוט מאזניים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים יד המקור טפחים וכו׳ יד הקורנם של זהבים טפחים ושל חרשין שלשה טפחים (כלים כט ה-ו). מותר הוא אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה עמוקה טפח ולזרע בתוכה ארבע זירעונין (ירוש׳ כלא׳ ג כח ד). וכמה גשמים ירדו ויהא בהם כדי רביעה מלא כלי מחזיק שלשה טפחים דבר ר״מ ר׳ יהודה אומר בתחילה טפח ובשנייה טפחיים ובשלישית ג׳ טפחים (בבל תענ׳ א כד:). הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפוש בטפחיים והקב״ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (שם ד כח ג). כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ׳ כג:). אמר ר׳ יצחק טפח (גלוי) באשה ערוה (שם כד.). שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים (מו״ק ד:). עושה לו טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן (סוכ׳ ז.). אצבע שאמרו אחד מארבעה בטפח של כל האדם (בכור׳ לט:). לדברי האומר טפחיים ומחצה קופל נמצא שלחן מקדש חמשה עשר טפח למעלה (מנח׳ פז:). התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה (מד״ר איכ׳, פתית׳). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה (שם, רבה ה׳). וכל טפח האמור בכל מקום הוא ארבעה אצבעות (רמב״ם ס״ת ט ט). — ואמר הפיטן: והזרת מותחת עד שנים בסיט, וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט (יוצ׳ שבת שקל׳, אז ראית). אם תבשלנה נשים רחמניות ילדים המדודים טפחים (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה).— ובכנ׳: כשהוא מזה אינו מזה על הכפורת אלא כנגד טיפחה [1] של כפורת (יומ׳ נה.). ולא תמצא בכל המקרא כלה מלשון מדידה וישלח את אמתו או את זרתו ולא את טפחו אלא וישלח ידו וכו׳ (דונש על רסע״ג א). ולא נאמר אמתם ולא זרתם ולא טפחם (שם). — ומשל: ר׳ יוסי אומר טוב עשרה טפחים; ועומד ממאה אמה ונופל (אדר״נ א).

ב.*טֹפַח[2], ש״ז,—מין ממיני הקטניות: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה וכו׳ אפילו היא של טופח רואים אותה כאילו היא ענוה של שעורים (פאה ו ז). הפול והספיר הפורקדן וה טופח ופול הלבן (כלא׳ א א). בראשונה היה גרים של פול ושל טופח [3]) ושל צפורי טמא מפני ששורין אות במים בשעה שגורסין אותו (תוספתא מכשיר׳ ג ו).— ועי׳ *קטניות.

א.טִפַּח[4]), —קל לא נמצא במקרא.

—פע׳, טִפַּח,—א) טִפַּח את הילד, גִּדֵּל וטפל בו, pflegen hätscheln; soigner(enfant); to care(a child): אשר טִפַּחְתִּי[5]) ורביתי איבי כלם (איכ׳ ב כב).—ואמר המשורר:

---

[1]) גרסת הערוך, וכן בכ״י ב׳ וא״פ, ובנוסח׳ עוביה של כפורת.

[2]) לא נתברר לא מקור המלה ולא משמ׳ בדיוק. בירוש׳ (כלא׳ ה כז.) פרשו טופח מילותא. ולא נתברר מהו. רה״ג תרגמו בגולבאן, הערוך ערך פול לעז טופח בנרבולו, וכבר הגיהו זה בערבולו, והוא ervolo באיטלק׳, ורמב״ם בפרוש המשנה תרגמו בקורטמן, ונוטה לְו (J. Löw Pflm. § 127) לראות בטופח המין Lathyrus cicera. —[3]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, ובהוצ׳ צוק״מ טופיח.

[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) פרשורוב המפרשים במשמ׳ גדול וטפול ופנוק, אך ריב״ג בחר לו דרך אחרת ופרשו עפ״י לשון ערב׳ במשמ׳ ילד, אמר וז״ל: וקד יםכג אנ יכונ מנ׳אנשא לקול אלערב טפחת אלקדר בזבדהא אי רמת בה ואלמעני אלד׳י ולדתהם כמא קיל ותסג ולא תפליט ואשר תפלט פי מעני אלולאדה ותקיקה אללפט׳ה אלקד׳פ ואלטרח וקד אשתעמלת אלערב איצ׳א לפט׳ אלטפח פי מעני אלולאדה יקולון טפחת אלמראה בולדהא אי נפצ׳תה מן רחמהא פתרג׳מה אשר טפחתי עלי הד׳א אלמד׳הב והד׳א הו אלדי׳ אמיל אליה הי אלד׳ינ טפהתהם ורביתהם אי אלד׳ינ ולדתהם, ע״כ, ובעבר׳: ויהיה דומה למה שאומרים הערב טפחת אלקדר בזבדהא, ר״ל השליכה אותו והכונה (בעוללי טפוחים) מה שילדתם כמו שאמרו ותסג ולא תפליט ואשר תפלט במשמ׳ לדה

טַפַּח קרוץ סעפיו, והכין שבילי אשוריו, לשלוט ולמשול על יצוריו (ר"י הלוי, מי כמוך). אלד עלי ברכיו בכל יום רבבות בנים וטפחתי וגם רביתי, אוחיל לפרוד אוהבי הוך והראשון ועליו יום וליל בביתי (ר"י חריזי, תחכמ' יג). — ב) *טִפֵּח בידיו, הכה בכף ידיו, klatschen ; claquer ; to clap: ולא שטין על פני המים ולא מטפחים ולא מספקים ולא מרקדין (ביצ' ה ב). נשים במועד מענות אבל לא מטפחות וכו' נקבר המת לא מענות ולא מטפחות (מו"ק ג ח-ט). שהיה מטפח על פי החבית מרותחת (ע"ז ד י). תנוק שנמצא בצד העסה והבצק בידו ר"מ מטהר והכמים מטמאים שדרך התנוק לטפח (טהר' ג ח). זיבח קיטר ניסך היה מת בכי"ד טיפח ריקר שיחק היה נבדק כסוטה (ירוש' סוט' נ יט.). התהיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד"ר בראש' כב). שהיתה (תמר) מטפחת על כריסה ואומרת מלכים אני מעוברת (שם פה). בנות ירושלם חוזרות ורואות בחורים יושבים בחוץ ומטפחות ומקשות ברגליהם (פסיק' רבתי כו-כח). התחילו כל אותם חייבים מטפחים על פניהם ואומרים למה לא עשינו כך (מד"ז כה"ב, כוכר 19). הרוצה להקנות אפרוחים וביצים אלו להבירו מטפח על השובך שיפרחו האמהות ויגבהו מעל הארץ (רמב"ם מכיר' כג י). שחוק אגוזים אסור שהוא מספק ומטפח ומונה (הרוקח, סי' קל).—ובהרחבה, היונה באגפיה: מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה (מד"ר כה"ב, יונתי).

— קל, *טָפַח,—כמו טִפֵּח משמעה ב׳: טפח על אזנו והרשו על עינו וסמא אותו (מכי' מבפט', מס' דנזק' ט). מרים בת בלגה שנשתמדה וכו' ובאה וטפחה על גגו של מזבח אמרה לו לוקוס לוקוס אתה החרבתה נכסיהן של ישראל (ירוש' סוכ' ה נה ד). (ראו את) שניהם טופחות על יריכה במרחץ כאור הדבר (בב כתוב' ז לא ג). פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש' לא.). וכיון שהטילוהו (את משה) ליאור עמד אביה וטפחה (למרים) על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך (סוט' יג.). מהו מברבר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח ואומר כירי רם (מד"ר במד' ד). התחיל טופח על פניו (פסיק' דר"כ, ביכה).—ובהרחבה גם לא בהיד: הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה לו בקעת וטפחה לו על פניו ומת (ב"ק לב:). הנכנס לחנותו של נפח ונתזה ניצוצות וטפחה לו על פניו ומת (שם). אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחייה מתים בבקעת דורא כיון שהחייה אותן באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו (סנה' צב:). ואף הוא (הנואף) עלה לישב ערום כנגדה באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב לו ע"ג קרקע (מנח' מד.). הלך רבי יהושע וטפח על הדלת (דא"ר ה). העצמות שהיו טופחין זה לזה (רב"י יתוק' לז).

—הפע', *הִטְפִּיחַ, כמו פע' וקל: ולא יספוק ולא יטפיח ולא ירקד (ספרא אחרי עג). או שהיה (הגוי) מטפיח[1] על פי חבית מרותחת (ע"ז ד י). פגע בו (בקין) אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפיח[2] על פניו (מד"ר בראש' כב).

ב. **טפח**[3], ממנו ב. טֶפַח, טִפְּחָה, ״טִפּוּחַ, ״טִפּוּחָה.

ב. **טִפַּח**, — קל לא נמצא.

— פע', טִפַּח,—כונן הכפה וכדומה על הַטְּפָחוֹת: אף ידי יסדה ארץ וימיני טִפְּחָה[4] שמים (ישע' מח יג).— ואמר הפיטן: טוב שוכן עד, טובו לעד, טִפַּח שמי עד (מוס' א ר"ה, מלך עליון). ביומין טרם טפחם (את השמים) מימינו אש דת טפחני, ובזרת טרם תכנם בה תכנני (יוצ' א כבוע', יי' קני).

ג. ***טפח**[5], ממנו ג. *טָפַח, ב. ״טִפּוּחַ.

ג. ***טָפַח**, פעו"י, עת' יִטְפַּח,— הרטיב קצת, לַחְלֵחַ, או היה רטוב קצת, מלחלח, anfeuchten, feucht w.

ואמתת הדבור הוא השלכה וזריקה וכבר השתמשו הערב כמו"כ בהדבור אלטפח במשמ' לדה יאמ־ו טפחת אלמראה בולדה ר"ל פלטתהו מרחמה ופרוש אשר טפחתי ורביתי על ענין הזה והוא שדעתי נוטה אליו אשר ילדתים.

—[1]) כך במשנ' שבגמ', וכן גרס' הערוך, ובמשנ' שבמשנ' מטפח. — [2]) כך בהוצא' י' תיאודור, ובנוסח' מטפח.

[3]) רק בעבר'. ועי' הערה לערך טפחה.

[4]) למדנחאי טִפְּחָה, ופרשו רוב המפרשים הקדמונ' והחדשים פעל זה מהשם טֶפַח במשמ' מתח והרחיב. ואולם היותר נראה לפי ההקבלה להפעל יסד שהוא מן טִפְּחָה המקביל למסד.

[5]) רק בעברית וארמית.

משקה : humecter, être humide; to wet, be moist טופח שבשולי החבית (כליס ת ג). היה בה (בהקדרה) משקה טופח (שם ה). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו התחלה קרשו הרי אלו שניים (טהר׳ ג א). עריבה שהיא קטפרס והבצק מלמעלן ומשקה טופח מלמטן (שם ת ת). היה שמן טמא מתחילתו ב״ש אומרים כדי סיכת אבר קטן ובה״א משקה טופח (עדי׳ ד ו). ונוטל אשכול ענבים לסוחטו ומזלף על גבי ענבים ובשעת בצירה עדיין משקה טופח עליהם (שבת יז.). שהיתה פרה של זבחי שלמים והעבירה בנהר ושחטה ועדיין משקה טופח עליה (פסח׳ כ.). שצריך ליתן המים על ידיו שני פעמים הראשונים מטהרין את הידים והשניים מטהרין את המים הטופחים על ידיו (רב״י סוט׳ ד:).

—הפע׳, *הטפיח,—הרטיב : משקה טופח וכו׳ ומטפיח (עדי׳ ד ו). צואה עד שתיבש כעצם מים כל זמן שהן מטפיחין וכו׳ כל זמן שרישומן ניכר (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). בטופח על מנת להטפיח (כלאי׳ שם כה:). לוקח צמר מלובן ומנופץ וישוטהו על גבי בגד ונותן מוך על מוך עד שנעשה עבה ומטפיחו במים וכורכו עם הבגד ומהדקו עד שמתחבר (הגה׳ להל״ד על רמב״ם, שבת ט עו). ויגגב היטב קודם שיבצע שיש בו מיאוס אם יאכל בידים מטפיחים (הלכות או״ת קנח יב).

—פע׳, *טפח, מטפח, — א) נגע בידו לדבר רטוב, למקום רטוב, כדי שתדבק הרטיבות בהיד, ובכלל גרף משקה וכדומה בידו מהמקום שהוא שפוך שם : חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח אלא נוהג בה כדרך שהוא נוהג בחולין (תרומ׳ יא ז). שמרה (את האשה עד שראה אותה) עומדת על פתח חצרה ושבר את הפך בפניה ובו כאיסר שמן גילתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה (ב״ק ח ו). לא יספוג ביין ולא יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (שבת קמג:). —ב) כמו קל : אסור לישב על גבי טינא ביוה״כ אמר ריב״ל ובטינא מטפחת (יומ׳ עת.). משחזת של עץ שמשחיז בה את הסכין ועושין לה בית קבול שמן שמטפחים המשחזות להשחיז את הסכין כמו שאנו עושין במשחזות של אבן במים (ר״ב כלים יז יז).

—נפע׳, *נטפח,—נרטב : אם נתזו לאדם מי רגלים על בגדיו בשבת ורוצה לברך או להתפלל ואינו יכול מפני שנטפח בגדו במי רגלים וכו׳ שמותר לתת מים על בגדו בשבת באותו מקום שנטפח במי רגלים (הור׳ זרוע, שבת סג). והבלתי נקי (השחין) אם נטפח כלומר יש בו ליחה רבה ולחות מותרות (קאנון ד ד ג א).

—פע׳, *טפח, מטפח,— כמו נטפח : אין מכניסין פועלין בשדה לקוצרה בשהיא מטופחה ומרובצת במים שהעניים אינם יכולים לבוא (ר״י מגכי לדק, פאה ה ג).

—הפע׳, *הטפח, יוטפח : וגם יודע (משקל המים) שיוטפחו שתי חתיכות בגד בשני מימות מתחלפים וכו׳ ואחר ינוגבו נגוב גמרץ ואחר יושקלו (קאנון א כ כ יו).

ד.***טָפַח,** פ״ע,—טפח רוחו של פלוני עליו, נתגאה ונתיהר : עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח [1]) רוחי עלי (ירוש׳ יבמ׳ יב יג.).

*טפחא,—עי׳ טפחה.

טִפְחָה[2]), ש״נ, מ״ר טפחות, — במלאכה הבנין, דבר בראש גבה הכותל, ולא נתברר בדיוק מהותו, ואמרו שהוא זיז של אבן וכדומה בולט מהקיר ישימו עליו קורות התקרה, console; Tragstein כל אלה אבנים יקרת כמדות גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הטפחות [3]) ומחוץ עד החצר הגדולה (מ״א ז ט).

---

[1]) כמו בערב׳ טפח׳ [a]) במשמ׳ נמלא, נהיה נפוח כמו קדרה רותחת ונשפכו המים החוצה. ואומרים בערב׳ טפח׳ עקלה, ארתפע. — טפח שכלו, נתרומם. וכן בסגנון ארמי בפע׳ : טיפח רוחי׳ עלי׳ (שם יו יה ד).

[2]) אין בעלי השרשים מודים בשם מיוחד זה, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) הניחו רוב הקדמוני׳ והאחרונים כי זהו מ״ר מן טפח. ת״י: בפושכיא, שהוא תרגום של טפה. ריב״ג אמר : פתפשירה עגדי מן אלאשאש אלי אלחיטאן קיאשא בקולה פי בית אלת׳אני ויבן וכו׳ מן הקרקע ועד הקירות. ובעבר׳ : פרושו אצלי מן היסוד עד הכותלים בהקשה לאמרו בבית השני ויבן וכו׳ מן הקרקע ועד הקירות. ע״כ. והוסיף רד״ק : מן היסוד ועד הכותל למעלה שהיה בנוי במדת הטפח. ע״כ. ואמר ר״י אברבנאל : וממסד עד הטפחות ר״ל מן היסוד עד שמי הקורה ונקראו טפחות לפי שבטור העליון מהכותל אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח לתפארת המלאכה וישימו אותם נוספות מבפנים וזה מבואר בבנינים היפים והשלמים. ע״כ. אך כל זה דחוק, שהעקר הרצוי במלה זו כאן לעומת מסד, אם פרושו הוא יסוד, הוא העליון של הכותל, וזה לא נאמר בטפחות אם זה מ״ר מן טפח. ולכן יותר נראה

---

[a]) طفح

***טִפְחָה**[1], ש"נ, מ"ר טִפְחָאוֹת,—שֵׁם אחד הטעמים בן זוגו של המאריך וצורתה , ונרדף עם השם טרחא: התלה היא הטפחה אשר לאחור מתוחה במהרה בה לשיחה וסמוך לה אתנחה (דה"ט, סי' 17). תלישא תברא טפחה אתנחה (שם 16). שני מאריכין לטפחה (שם 22). הששי הוא אתנחה רווחת ומרויחה השביעי הוא טפחה נקודה ופשטה לא מזיחה (הור' הקורא ג, 74). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ורביע ותביר וטפחא וסליק שהוא סוף פסוק (ר"י חיוג, בעל הטעמ'). והנרדפים אצלם הם טרחא וטפחא שהם דבר אחד (טעמי המקר' של ר' קלונ' כר"ד, כתב' מקנ"א). תלישא תביר טפחא רביע יתיב פשיטא (ר"א בחור, טוב טעם). ודע כי לא נמצא פסוק בלי טפחא לעולם ואחר כל טפחא אתנח או סוף פסוק ובפסוק שיש בו אתנח יש בו שתי טפחאות אחת לפני אתנח ואחת לפני ס"פ (שם).

***טִפְטוּף**, ש"ז,—שה"פ מן *טִפְטֵף: טפטוף השתן יורה על חולשת הכח המחזק אשר לאברי השתן (המפרש לפרקי אבוקרט ה נח).—ובהשאלה: לפי קוצר לשוני ודעתי אכתוב בזה מעט מזער מה ששאבתי מטפטוף מטרו (של הרמב"ם) ואאיר להמון עמי באור נפשי ההולכת לאורו (רס"ע אבן דנאן, ע"ד האגוסים). שאותו המועט המטפטף מספירת בינה אינו בא דרך הצנורות לספירת המלכות שהרי נתקלקלו כל הצנורות ונמצאת כפירת המלכות יבשה ואותו הטפטוף המועט מטפטף לכאן ולכאן (בעלי אורה לר"מ ג'יקטיליה). — ואמר הפיטן: טפש עוד מדון מגרה, טפטופי אשר לא ימרה, טימוסי יוני החי יקרא (בכת א' תנכה, אודך).

***טִפְטֵף**, פ"ע,—א) טִפְטְפוּ הגשמים וכדומה, ירדו טפות טפות, tröpfeln; tomber à goutte; to drop: מעשה שירד ר"י בן נורי אצל ר' יוחנן בן ברוקא אבא לבית שריו והראהו גובי שלא היה בו אלא שלשה לוגין מים והיו הגשמים מטפטפין ויורדין ושחה ושתה (ירוש' תרומ' ח מו.). ראינוהו רודף אחריו וסייף בידו נכנס לחורבה אחריו נכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג ראינוהו יוצא והסייף מטפטפת דם (שם סנה' ד לב:). מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף ואפי' בשעה שהוא דולק (שבת מד.). בריכה שנוטפת מים משרה בית השלחין וכו' אמר ר' ירמיה ועדיין היא מטפטפת (מו"ק ד.). ראיתי אחד שרץ אחר חבירו להורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר (בכוע' לד.). וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן של יין מטפטף ושוקע (בקרקע) ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:).—ב) בהשאלה, אור מְטַפְטֵף, נוצץ ושב: עד הנץ החמה וכו' כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים (ירוש' ברכ' א ג:).—ולהבת הנר וכדומה, קופץ, מתרומם ודֹעֵךְ[1]: משל לנר שהוא מטפטף[2] כיון שנגע בו אדם מכבהו (שמחות א 7).

—נתפ', *נִטְפְטֵף,—התחיל לטפטף מעצמו, פתאם: הלב שהלבה נכרית בשבת ואפילו נטפטף מדדי הבהמה ממילא בשבת אסור ביו"ט משום הכנה (אור זרוע, הלכ' יו"ט רכט).

***טְפִי**[3], טָפִי[4], ש"ז, כנו' טְפִיו,—כלי צר הפה מאד לשמן וכדומה: הפך והטפי[5] שיעורן בשמן (כליס ג ג). המקדש בשוקת והטפי בתוכה אעפ"י שפיו צר כל שהוא המים שבתוכה מקודשין (פרה ו

כדעת החדשים שזו מלה מיוחדה במלאכת הבנין, וכבר הביאו קצת החכמים דמיון לזה את המלה טפת שבאה במכתבי עמרנה במקומות אחדים בנוגע לבנין, אך יש מפקפקים בשרש מלה זו וסוברים שהיא מהכפולים והוא כמו טף דומה לדף. והיותר נאות לפי הענין הוא זיזי האבנים הבולטים מן הקיר למעלה שעליהם סמוכות קורות התקרה.

[1]) לא נתברר טעם שם זה, כי אין בצורתו שום דבר דומה לטפח. וכבר אמר ר"א בחור בספרו טוב טעם וז"ל: אכן מי יגיד לנו פי' של טפחא או טרחא והיתיב והתלישא והמאלייא ודומיהן.—ובאה מלה זו בתוך סגנון ערבי בצורה עברית: אלטפחה מן אלאלחאן אלתי יתע'ייר שכלהא (טעמי אמת, מיות' לבן בלעם).

[1]) בערב' ההמונ' טפטף a) דעכה הפתילה. — [2]) ויש גורסים מתפתף תו במקום טית.

[3]) כך הנקוד בקטע משנ' מנק' בכ"י (REJ 1887, Avr. 274).—[4]) כך בכ"י פרמה.—[5]) אמר רה"ג: טפי זה דומה לפך אלא שהפך פיו רחב והטפי פיו צר שיוצא השמן ממנו טפה אחר טפה (פי' רה"ג כל' ג ג, וכעי"ז נגע' יב ה). וכך רמב"ם: טפי ופך אניתין ללזית גיר אן טפי אניה צ'יקה אלפם ג'דא לא יסילמנהא גיר נקטה ולד'לך תכמי טפי לאן אסם אלנקט טפה, ובעבר': טפי ופך שני כלים לשמן אלא שטפי הוא כלי צר הפה מאד לא יזל ממנו אלא טפה ולכך נקראת טפי. ע"כ, אבל

a) طفطف

ג). על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו [1]) אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגע' יב ה).

•טָפִי[2]), ש"ז,—כמו ב.טפיח: ו ט פ י [3]) שהתקינו לענבים (כלים ב ג).

א.***טָפִיחַ**[4]), ש"ז, מ"ר טפיחים,— מין פול: אוכלין על הטפיחין [5]) ועל הדופרא (בכי' ט ז). גרים של פול וגרים של טפיח הרי אלו מין אחד (תוספתא תרומ' ו יח).

ב.***טָפִיחַ**, ש"ז, מ"ר טְפִיחִים,—א) כלי ישמש לצוק ממנו מים על הידים לנטילת הידים, Kanne cruche; pitcher: ומורה שהיא קשורה בטפיח מטלאין בה בשבת (שבת יז ו). ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו ומחזיר הטפיח[1]) על האורחין (יומ' ל.). כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא האדים (הענן) היו יודעין ששקעה החמה הלבין היו יודעין שזרחה החמה מסתכל בחבית ויודע מה שבתוכה בטפיח ויודע מה שבתוכו מפני ענן שכינה שביניהם (ב' פרק' האחרונים של ברייתא דמלאכ' המשכן). — ומדה של יין: האומר תנו חלק לפלוני בבור סומכוס אומר אין פחות מרביע לחבית אין פחות משמינית לקדרה אין פחות מי"ב לטפיח אין פחות מששה עשר (ב"ב סג.). טפיחים שמודדין בהן את היין (תשו' הגא', הרכבי מז). במקומו של רב יהודה היו נותנין (שמנה וארבעים) טפיחין של יין בחבית והיו קונין החבית והיין שבתוכו ו' זוזים וכאשר היה היין מתיישן ושוקעין שמריו בתחתיתו היה מצוה רב יהודה לקונים למכור ו' טפיחים לזוז ל"ו טפיחין בו' זוזין (ר"ח ב"מ מ.). — ב) כלי חרס וכדומה קבוע בכותל להצפרים לקנן שם: הצד יוני שובך ויוני עלייה וציפרין שקיננו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב-יג ד).

ג.***טָפִיחַ**[2]), ש"ז,—אדם שחור ביותר: שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח [3]) (בכור' מה:).

גזרה זו אינה מתורה, כי מן טפף או טפה אין משקל פעי. עכ"פ בעצם משמ' המלה כנראה אין ספק והסכמת כל המפרשים מכרעת.—[1]) כך במשנ' מנק' כ"י פרמה. [2]) עי' הערה לקמן.— [3]) כך גרס' הספרים, ורה"ג גרס טפית. והרמב"ם, שהיתה לפניו גרסת הספרים שלנו טפי, אמר כי הוא מקצר מן טפיח: וטפי הוא שם חסר והשלם הוא טפיח והוא כלי חרס חד השולים ושמו המפורסם בערבי קאדם.

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ' בדיוק, כערב' אולי טחפ a), ועי' הערה לקמן.—[5]) כמשנ' שבירוש' טפחין. והביא הערוך בשם אחיו ר' דניאל פרוש תמוה: מה שמשימין העופות בטפיחין שהן כלי חרס הבנויין בכותלים לקנן בהן העופות וי"מ אוכלין על הטפיחים על מה שבין העשבים. ע"כ. ורמב"ם אמר: וטפיחים קבוץ טפיח והם הגרגרים הקשים ממיני התבואה והקטנית שאינם נזרעים אבל צומחין מכח הארץ וישארו בארץ ימים רבים לרוב יבשותם וחוזקתם. ע"כ. והנה מהתוספתא המובאה כאן נראה בפרוש שהוא מין קטניות, אך דבר תמוה הוא שלא הובאה תוספתא זו בערוך ולא הזכירה גם הרמב"ם. ורה"ג בתשובותיו (תשו' הגא', הרכבי רכב) אמר כי טפיח הוא מין ממיני עשבים, והביא סעד לזה את המשנה פקקו את המאור בטפיח, שלפי דעתו גם שם הכונה למין עשבים. והנה בלשון ערב' יש השם טחפ a) שנזכר בהערה הקודמת, והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי ואללית: אלטחפ חב יכונ באלימנ יטבח' קאל אלאזהרי הוא אלטהפ באלהא, ע"כ, ובעבר': טחפ הוא גרגר יהיה בתימן ויבושל ואמר אלאזהרי טחף הוא טהף בהא. ובערך טהפ אמר: אלטהפ נבת ישבה אלדח'נ אלא אנהו ארק מנה ואלטפ וכו' אבנ אלאעראבי אלטהפ אלד'רה וכו' ואלטהפ כשבונ אלהא' עשבה חג'אזיה ד'את ע'צנה וורק כאנה ורק אלקצב ומנבתה אלצחרא' ומתונ אלארצ' ות'מרתהא חב פי אכמאם המרא'. ע"כ. ובמחיט אלמחיט: אלטהפ עשב צעיפ לה חב יוכל פי אלמג'הדה. מכל זה נראה כי יש מין ירק או זרעון ששמו בערב' דומה להשם טפח או טפיח. אך בכ"ז לא נתברר לאיזה מין היתה הכונה בשם הזה.

[1]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י: והטפיח חוזר, וכן בבה"ג, ובכ"י ב' וטפיח מחזיר על האורחין וכן גרסת הערוך. אך בכ"י ל' ומחזיר מפה לפני האורחין, (ד"ס), וכן גם בתוספתא (כלכ' ד ט) כ"י אר"פ הוצא' צוק"מ.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בערוך וברש"י, ובנוסח' טפות. ופרשו המפרשים שחור כמו כלי חרס הנקרא טפיח, אך זה קצת דחוק, כי אין הטפיח דוקא מחרס שחור, ואפילו אם נאמר שהיה דרכו להיות מכלי חרס שחור אין שהרותו כל כך עזה. ואולי ב.טפיח הוא מין גרעין שחור מאד. ותמוה הוא פרושו של רה"ג בתשובותיו שפרש טפיח בקצר, אמר שם וז"ל: הקצר שמו טפיח כמו שאמרו חכמים שחור אל ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח ופירושו בלשון ישמעאל קציר (תשו' הגא', הרכבי רכב), וזה תמוה מאד, כי אדות הקצר מדובר שם קודם: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי. ע"כ. ופה מדובר אדות שחור ואיך אפשר שמשני שחורים יולד קצר?

a) طحف

°טְפִיחָה, נ"ג,— בה"פ מן א.טָפַח: ואפשר שיהיה דומה ללשון הערב שמפילין הטפיחה על ההפלטה (הברב' לריב"ג, ברב טפח).—ובמשמ' הכאה, דפיקה: אין אדם יכול לעמוד מן האנף ולפנים בלתי קחת הרשות או טפיחה על הפתח (באר' הגולה ג). — ובמשמ' מדידה בטפח, ואמר הפיטן: תמונה גבל משובחה, תבנית אנוש בטפיחה, יצרו בכפו היות דרכו צלהה (בכת ב' אתה"פ, אלגן).

°טַפִּיל[1], נ"ז, — חיה דבקה לגוף חיה זולתה ונזון ממנה, כמו הכנים על האדם וברומה, Parasit, parasite,—נהוג כדבור העברי בא"י.

א.***טְפִילָה**, נ"ג,—בה"פ מן א.טפל: נפלו לה עבדים ושפחות וכו' בשאינן עושין כדי טפילתן אבל אם היו עושין בדי טפילתן לא תמכור שעריין כבוד בית אביה קיים (ירוש' כתוב' ח לב:). גפן שעלת במקום חורשין פטורה מן הערלה וכו' בשאינה עושה כדי טפילתה אבל אם היתה עושה בדי טפילתה חיבת (בס ערל' א ס ד).

ב.*טפילה,—עי' *טְפֵלָה.

א.°**טְפִיפָה**, נ"ג,—בה"פ מן טָפַף: גנות טפופות שבנויות בנין משווה שאין בו תוספה ולא גרעון זה מזה כי כן לשון טפיפה (תבו' הגא', הרכבי לו), נמצאת מדתם מחוקה מטפיפתה וטוב היה להם להיות מרתם טפופה (רב"י בכת קיז:).

ב.°**טְפִיפָה**, נ"ג,—מלוא ושטיפה: בטמון פניו (של פרעה) חבש ושלישיו לא אמון, טפיפת[2] ים לעם ייבש והנוגשים בחשך טמון (רסע"ג, עבודה).

*טפיפיה, מ"ר טפיפיות,—עי' קפופית.

א.**טפל**[3], ממנו טָפֵל, א.טָפַל,*טִפּוּל, *טְפִילָה, *טִפְלָה, *טַפְלוּת, °טְפֵלוּת, °טְפֵלִי.

[1]) יצר דר' מזיא עפ"י לשון ערב' טֻפַילִי a).

[2]) המפרש שם רואה במלה זו כמו"ב שה"פ מן הלוך וטפוף, אבל כבר הורה שם בהערות בי זה רחוק ואמר בי לפי הענין הכונה היא ששטיפת מי הים, ואולי השתמש רסע"ג באן עפ"י שגירת הלשון הערב' שבפיו, שבלשון ההמונ' טפיפ b) הוא מה שנשפך מבלי מלא יותר מדי.

[3]) רק בעבר' ובארמ'. בערב' רק השם טפאל c) במשמ' טיט יבש קצת רומה לזה.

a) طُفَيلي b) طَفِيف c) طفال

א.**טָפַל**[1], פ"י, עת' יִטְפֹּל,—א) טָפַל דבר על פלוני, חבר והדביק בו דבר, ובהשאלה טפל עליו שקר וברומה, אמר עליו בי יש לו הדבר הזה, Jem. andichten, attribuer à; impute to: טָפְלוּ עלי שקר זדים אני בכל לב אצר פקודיך (תהל' קיט סט). ואולם אתם טֹפְלֵי[2]) שקר רפאי אלל בלבם (איוב יג ד).—ב) *טָפַל כלי בטיט וכדומה, הדביק בו הטיט, bestreichen, bekleben; enduire; to paste, line: חבית שנתרועעה וטפלה בגללים (כלים ג ז). הטופל בלי חרם הבריא (בס ה). יבלית שטופלין בה את הפטסין (בס ו). מיחם שטפלו כהומר ובחרסית (בס ז). היקירן שטפלן להיות זופת בהן (תוספת' כלים ב"ק ג ב). בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן (את מקומות השערות על עורן) בסיד עשירות טופלות אותן בסולת (מו"ק ט:). ומודה ר' יהודה בסיד שיכולה לקלפו[3]) במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן (בס). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור אבל אין טופלין אותם בחרסית ולא באדמה ולא במיד (ביל' לד.) — ג) *טָפַל דבר לדבר, שׂם דבר אצל דבר, על צרו: אדם טופל בהמות לבהמה ואין אדם טופל מעות למעה (ירוש' פאה א טו:).—טָפַל אותו, התחבר אתו ועמד אצלו, על צרו: ישראל שנזדמן לו עכו"ם כררך טופלו לימינו ר"י בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר בסייף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו (ע"ז כה:).— וגוזי: (קח גרעיני תמרים וכו') וצואת קטן נגובה ושחוק וטפול (ירוש' ע"ז ב מ ד). אם אתה מבקש להתרפאות בדבר קל אתה מתרפא טפול לך גללי בהמה (מד"ר בה"ב, כתפוח). —ופעול טָפוּל, מחבר ודבוק בו: מתניתין (שאמרה שמצילין התיק עם הספר הוא) בשאינו טפול לו אבל אם היה טפול לו בגופו הוא (ירוש' בכת יו יה ג). א"ר יוחנן (מה שאמרו שמציאת הבן והבת הגדולים היא להם) בשאין טפולין לאביהן אבל אם היו טפולין לאביהן מציאתן שלו (בס כתוב' ו ג).—ואמר הפיטן: זמוריהם שחתו ובקקום בוקקים,

[1]) עי' הערה להשרש.—[2]) אולי טופלי זה כמשמ' העקרית של טפילת טיט או סיד לגוף בע"ת לרפואה, כמו בנות ישראל טופלות אותן במיד.—[3]) כך בכב"י (ד"ס), ובנוסח' לקפלו.

חמוסים ננושים ביד מדיקים, טפוליך שעשעת כילדים רכים, ימים רבים להוצים ודפוקים (סלית׳ יוס כ, אויתיך).

—פע׳, *טִפֵּל,—א) כמוקל משמע׳ ב: הקנונים הגדולים שטיפלן ביבלות וכאדמה (תוספתא כליס כ״ק ג ג). כלי הרס שטיפלו להיות מבשל בו וכו׳ מיחם שטיפלו עד מקום שהאור שולט בו (כס). — ב) טִפֵּל בדבר, עסק בו: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה (כ״מ ט ה). שומע אני אף ברחוק מקום יהיה חובה עליו לטפל בו (כהבכור) ולהביאו בבית הבחירה (ספרי במד׳ קיה). ומה אם מדת פורענות המטפל בהם בעוברי עבירה הרי הוא כעוברי עבירה המטפל בעושי מצוה על אחת כמה וכמה (כס דבר׳ רפו). כל דבר שעושה ואוכל כגון פרה וחמור מטפל בהן עד י״ב הדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן עגלים וסייחין מטפל בהן ג׳ חדשים (ב״מ כח:). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בג׳ תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה (מס׳ שמח׳ ד). אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך (מד״ר שמות כ). יצתה בת קול ואמרה לו (למשה) אל תתירא אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך (כס דבר׳ יא). כל הבריות כשהן מתים מטפלין בהן קרוביהן ושכניהם (כס ט). וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר (תנחומ׳ בלת י, הוספה). תרומת מעשר שהיה בה אחד משמונה בשמינית מוליכה לכהן פחות מכן אינו מטפל להוליכה אלא משליכה באור ושורפה (רמב״ם תרומ׳ ג טו). התקינו חכמים שיטפל בה (בתרומה) ויביאנה לעיר ויטול שכר הבאתה מכהן (כס יב יז). שאינו דומה המטפל בהולכת הספינה ליושב ובטל (הוא, בכיר׳ ה ג).

—נפע׳, *נִטְפַּל,—שטפל את עצמו לדבר, נתחבר אליו: וא״כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ״ו שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (מכות א ז). בדין הוא שלא ישבע ולמה אמרו ישבע שלא יהו בעלי בתים נטפלין לגנבים (ירוש׳ ב״ק י ז ג). שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיהו (מד״ר ויקר׳ יה). אם זקנים הן חביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות (כס יא). זה יהוידע הכהן הגדול שנטפל עם יואש לבדק הבית (כס רות א, ר׳ סימן). כל הנטפל לשם מלפניו מותר למוחקו כגון למד מליהוה ובית מבאלהים וכו׳ וכל הנטפל לשם מאחריו כגון ך של אלהיך וב״ם של אלהיכם וכיוצא בהם אינם נמחקים וכו׳ ואע״פ שנתקדשו ואסור למוחקם המוחק אלו האותיות הנטפלות אינו לוקה (רמב״ם יסוה״ת ו ג).—ואמר הפיטן: אטוסה ואשכונה עד חצר מות, אֶטָּפֵל את המחכים למות, אנהה מי גבר יחיה ולא יראה מות (קינ׳ לת״ב, אאדה).—ובמשמ׳ קרב אליו והלך אתו: ישראל שנטפל לו עכו״ם בדרך טופלו לימינו (חול׳ גא.).—ובמשמ׳ התחיל לדבר אתו ולהתוכח אתו: אמר לו (ר״ח לאותו המין) רצונך יטפל לך תלמיד אחר נטפל לו רבי אושעיא וכו׳ (פסח׳ פז:). שאלה בלוריא הגיורת את ר״ג כתוב בתורתכם אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה׳ פניו אליך נטפל לה ר׳ יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל וכו׳ (ר״ה יז:). שהיו בייתוסין אומרים עצרת אחר השבת ניטפל להם ריב״ז ואמר להם שוטים מנין לכם ולא היה אדם אחד שהיה משיבו (מנח׳ סה.). ר״ג היה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו ור׳ אלעאי מאחוריו ראה ככר אחד מושלך בדרך וראה גוי אחד אמר לו מבגי טול את הככר הזה ונטלו נטפל לו ר׳ אלעאי אמר לו מה שמך אמר לו מבגי (מד״ר ויקר׳ לז). — ונִטְפַּל בדבר, במשמ׳ עסק בו, attend; s'occupper de; sich befassen: רבי צווה ג׳ דברים בשעת פטירתו מן העולם אל תזוז אלמנתי מביתי ואל תספדוני בעיירות ומי שניטפל בי בחיי יטפל בי במותי (ירוש׳ כלא׳ ט גב.). המקבל שדה מחבירו ולא עשת אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב להיטפל בה (כס מכנ׳ ב״מ ט ה). אמר לו נחונייה בני עד כאן הייתה חייב ליטפל בי מיכן ואילך צא שאין אדם מיטמא על אבר מן החי מאביו (כס נזיר ז נה ד). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וניטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו (כס נו.). אני טהור ואברהם טהור נאה טהור להטפל בטהור (מד״ר בה״ב, עד סיפות). מת יוסף במצרים מי ראוי להטפל בו לא השבטים שהשביע אותם (כס קהל׳, טוב ללכת). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה ר״מ אומר שכן דרך בני מלכים להיות קורים לאחיהן ולאחיותיהן עמהן בסעודה ר׳ תנחום ב״ר חייא אמר להיטפל בהם הלכו שקדשו להם נשים (כס ויקר׳ ז). באשר עשיתן עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן (כס רות, ותאמר נעמי). אין

ישראל חייבין להטפל בתרומה ולהביאה מן הגורן לעיר (רמב"ם תרומ' יב יז). ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה כל זמן שראוי לזריעה (הוא, שכיר' ח ה). בעת ינקותו השליכתו אמו במסילה ועבר אדם אחד וראה אותו וחמל עליו ואסף אותו אל ביתו ונטפל בגדולו עדאשר גדל והשכיל (תו"ה, תבכ' הגפ' ג). ואמרו לשמעון ולוי שיסלקו עצמן מהטפל בענין (בו"ת במב לדק' ב לח:). לא מצינו באבות הקדושים ע"ה מי שנטרד ונטפל כל כך בעניני קניני הגוף ביעקב (רא"ם' דעת לר"מ אלבילה ג ד).—ובהשאלה "מדבק לפלוני, במשמ' שִׁיֵּךְ לפלוני: שמעון שכר בית מראובן ואומר שמעון ששכרו בתנאי שאם ירצה ישכיר מהבית לאחרים שידורו עמו וכו' וראובן כופר בתנאי ואומר שלא השכירו אלא שידור הוא והנטפלין עמו (בו"ת הרא"ש א ז).

—התפ', *הִטַּפֵּל,—נִטְפַּל בו, כמו נִטְפַּל בו: אין חברו מיטפל עמו בטיחה (נגע' יב ו). השמה תרנגולת מהבירתה מיטפלת באפרוחין כל זמן שצריכין לאימן (ירוב' ב"מ ה י:). מלמד שהבעלין מיטפלין בנבילה (בם ב"ק א ב:).—מִטַּפֵּל במקום, עסק ושחק והתהלך שם: עיסה בתוך הבית ושרצים וצפרדעים מיטפלין שם ונמצאו חתיכות בעיסה (קדוב' פ.).

—פע', "טִפֵּל,—היה טרוד: לאיש אשר חננו אלהים זכרון טוב וטרדות הזמן הציקוהו או מטופל מאד בעסקים או עייונים רבים (א' מודינא, לב האריה א יב).

—הפע', "הִטְפִּיל,—הטפילו לפלוני, עשהו טפל לו: אבל בהיות דבר אחר שצריכה שנה עיבור בעבורו יש לשום את אלו סעד לו ולהטפילם עליו בטפלה ולמנותן עם המדות שבעבורן עיברו את השנה (תבו' הגא', הרכבי בנה). ואותי הטפיל לגדור גדרים ולתקן להם תקנות ועל פי בקשת רבותינו וכו' (זכרונ' יובלמן בנ' רלד, REJ 1888,92).

ב.*טפל, ממנו כ.*טַפָּל, *טֶפֶל, ג."טִפּוּל.

ב.*טָפַל,—קל לא נמצא.

—פע', טִפֵּל, מְטַפֵּל, מְטֻפָּל,—שהיו לו טפלים, ילדים: אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל איזהו רגיל ר"י אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיע בשדה וביתו ריקם (תענ' טז.).

א.*טָפֵל, א) ת"ז, נקב' טְפֵלָה, מ"ר טְפֵלִים, טְפֵלוֹת,—טפל לדבר, שאינו כל כך חשוב כמו הדבר השני, nebensächlicher; d'importance secondaire; of secondary imp.: את שדרכו להמדד כגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה את שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה גסה לדקה (דמאי ב ה). את שהוא טפל לדקה כדקה ואת שהוא טפל לגסה כגסה (בם ב כג.). לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שיעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו (ברכ' יב:). ישראל יהיה שמך לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו (בם יג.). מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנבואות (מד"ר במות א). כשהמלכות במדי פרס טפילה לה כשהמלכות בפרס מדי טפילה לה (בם אסת', בבות בלב). אמר לו הקב"ה (למשה) מן הדבר הזה אתה מתירא חייך אפילו הם (האומות) עושים כל מצות שבתורה הם טפילין בפניכם (בם דבר' א). שתעשה תלמוד תורתך עיקר וכל עסקיך טפלים לה (ספ' מוסר לר"י בן עקנין א טו).—"וטפל ליום פלוני, ערב יום ההוא: טפל לעשר אור כהזריח, טהורים יציגוהו בשער מזרח (מבול' כר' קלוני', עבוד', אבותת).—ובמחקר "כמו תאר: לא משיגים לו איך וכמה, לא מוצאים לו דבר דומה, מקרה וערער ושנוי וטפל, וחבר ומסמך אור וגם אופל (בהי"ת ניוס ה). לממש וגודש לא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (בם).—ובדקדוק, במשמ' "אות השמוש: ויש להם (למלים) טפל בתחלה ובסוף נופל (רה"ט סי' 71). אני אומר לך וי"ו ואמר טפל בפתרון (דונב על מנח', ערך בנב). והמלאים והחסרים היתרים הברותים הסמוכים והטפלים והקלים והכבדים (בם, יקד' דונב).—ב) "מטבע קטנה: וכל איש הרוצה לילך במרחץ של גויים מחוייב ליתן מקודם לבעל המרחץ היהודי או לשומר שלו (אחד) טפל ואם לאו מחויב ליתן ב' גדולים לקנס (פנק' קראקא, בנת בנ"ה). יתן לשמשים א' טפל והשמשים הנ"ל מחוייבים לבא בכל יום וכו' לגבות הטפלים והחלקים והרוחים (בם, בש"ג). קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש יתן נדבה לחברה זו ח"י טפלים וכן אם יעשה לבנו סעודת בר מצוה יתן ג"כ נדבה ח"י טפלים (בם, בנ' בנ"ת). בימי ילדותו היה נוהג שהיה לוקח איזה גדולים והחליפם על טפלים ונכנס לביהכ"נ בהצנע דרך החלון וכו' ולקח טפל אחד והשליכו לתוך המתן בסתר (בכתי הר"נ, מגיד ביתות 7).

ב.***טפל**, ת"ז, לנק' טפלה, מ"ר טפלים, טפלות,—כמו תפל, שאין לו טעם, שאינו מתוק ולא מלוח ובדומה: הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפילה (נדר' ו ה). — ובהשאלה ברוחניות, אדם טפל, שאין לו דעת, הכמה: ומי יאמין לדברי הנשים הטפלות, האומרות כי בת שוע בוכה בלילות (יל"ג, קוצו של יוד).

***טפל**, ש"ז, מ"ר טפלים, — כמו טף, ילד: אם אנשים באו ללמוד נשים באו לשמוע טפלין[1] למה הן באין כדי ליתן שכר למביאיהן (תוספתא סוט' ז ו). אין מקיימין את הטפלין (ספרי דבר' לד). לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה כאלה להוציא את הטפלים (ב"ב קיז.). יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס (רב"י תענ' טו.).

***טפלה**, טפילה, ש"נ, מ"ר טפלות,—א) מה שטופלים ומדביקים על דבר או מוסיפים לו, Anstrich, Ansatz; plâtrage; paste, plaster: עשה לו (להתנור) טפלה או מוסף של טיט (כלים ה א). תנור שנטמא ביצד מטהרין אותו חולקו לשלשה וגורר את הטפלה עד שיהא בארץ (שם ז). הרחיק ממנו את הטפלה ונתן חול או צרור בינתיים (שם ח). מחט או טבעת שהיו מובלעין בטפילת התנור (רמב"ם טומא' מת כ ד).—ב) דבר טפל לדבר, שאינו חשוב כמהו: הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ' ו ז). המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי טפלה לו (שבת י ה). מפני שבטל העיקר ובטלה הטפלה (כלים יט י). שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר (מכי' בא ג). הדד הזה לתינוק עיקר והכל טפילה לו (ספרי במד' פט). עשם (את דברי התורה) עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים אחרים (שם דבר' לד). לא שיעקר יציאת מצרים אלא מצרים מוסף על המלכיות מלכיות עיקר ומצרים טפילה (ירוש' ברכ' א ד.). האשה עושה פסח הראשון לעצמה והשני טפילה לאחרים (שם חלה ד ס:). ריבה על הראשון וביטלו נעשה עיקר טפילה וטפילה עיקר (שם ערל' ב סב.). הוציאה (את הטבעת) לשם תכשיט פטור אף על החותם שאף החותם טפילה לתכשיט (שם שבת ו ח:). שאפילו יהויריב עולה מן הגולה שלא ידחה את המשמר שלפניו אלא יעשה טפילה לו (שם תענ' ד סח.). הנודר מן העיקר אסור בטפילה הנודר מן הטפילה מותר בעיקר (שם נדר' ז מ:). לעיקר אין מקדדין ולטפילה מקדדין (שם סוט' ה ב ג). המה (נח ובניו) עיקר והכל טפילה להם (מד"ר בראש' לב). שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק וכו' אברהם היה עיקר ויקח אברהם את שרי אשתו עשה עצמו טפילה אמרי נא אחותי את ונעשה טפילה לה ולאברם היטיב בעבורה (שם מא). הסוס טפול לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס (שם סח). בא וראה עד היכן חיבב אבינו יעקב את רחל אפילו בשעה שבא לברך את בנה עשאו טפילה לה (שם נח). אתה הוא שהקרבת אחרון שכך כתיב וקרבנו עשה אותך טפילה לאחיך (שם במד' יג). לפי שהיה (קרח) גדול שבשבט נעשו אחיו טפלה לו (שם יח). ביום השני הקריב נתנאל קרבנו ולמה עשה יהודה טפלה שלא יתגאה וכו' (שם שה"ש, כלך יפה). המוציא תינוק חי וכים תלוי בצוארו חייב משום הכים שאין הכים טפילה לתינוק (רמב"ם שבת יח יז). וכאשר נשמע אליו (אל היצר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלהו ייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות (חו"ה, יחוד המעש' ה). —ובדקדוק, *אות השמוש: כתב אלף דלת מיו' וכו' צדי בית מצבאות הרי אילו נמחקין ומוחק את טפילותיהם לאלהים מוחק את למד ליי' מוחק את למד (ירוש' מגי' א עא ד). עשה הב' (במלת בצרת) טפילה והוא מיסוד המלה כמו על דברי הבצרות (דונש על רסע"ג 9) שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות (הור' הקורא 93).

***טפלות**, ש"נ,—סגולת מה שהוא טפל: שמכר דבר שאין צריך למכרו או שקנה דבר מה שאין צריך לקנותו ובית דין מתאמצין הרבה עליו לידע כל משאו ומתנו וכל העיקר ורוב הטפלות (תשו' הגא', הרכבי קעח).

***טפלות**, ש"נ,—שה"פ מן טפל שקר על אדם: זוממים און ומרמה יועצים, חנפים ולרכל אצים, טפלות עדות שוא פוצים, יהירים ובעין קורצים (יול' א שבוע', באמצע שחקים).

[1] כך בתוספתא שבש"ס וילנה, ובהוצ' צוק"מ טף.

***טְפֵלִי**, ת״ז, לנק׳ טְפֵלִית, מ״ר טְפֵלִיִּים, טְפֵלִיּוֹת, —מה שהוא טפל לדבר: וחלקי מלאכת המאמר הטפליי מצד מה שהוא מחקה שני חלקים (כאור כפ׳ הבירים לאריסטו ח).—ובסגנון הפלסופי במשמ׳ ״תאר[1]: שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותבניות טפליות נלקחות מהפעלות הברואים לו וכו׳ כי המדות מתחלקות זולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות וכו׳ והטפליות כמו ברוך ומבורך מהולל קדוש רם ונשא נלקחות מרוממות המדברים לו (כוזרי ב ב).

***טֹפֶס**[2], טופס, ב״ז, מ״ר טְ֫פְסִים, ט֫פְסֵי, טופסי, — כלל הנוסח הקבוע של שטר או מעשה בית דין, שיש בו מקום פנוי להתרף לכתוב בו הפרטים המשתנים לפי האיש והמקרה, Formel; formule; -la: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן (גיט׳ ג ב). היה כתוב (בגט) טופס לכל אחת ואחת והעדים מלמטה את שהעדים ניקרין עמו כשר (בס ט ה). טופס שטרות מקושרין כך הוא (ירוש׳ בס ח מט ד). כתב תרפו בטופס כשר (בס ג מד ג). אמר ר״א מחלוקת בששניהם אדוקים בטופס ושניהם בתורף אבל אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (ב״מ ז:). התזרנו הנה טופס גט הליצה להתזירו בסדר השטרות (הבטר׳ לר״י ברצלוני יג). סופר שבא לכתוב טופסי שטרות כדי שיהיו מצויים אצלו הרשות בידו (בו״ע תו״מ, הגה׳ מח א).—ונוסח ברכות וכדומה: א״ר מנא טופס ברכות כך הוא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שלמדנו מטופס ברכה שני דברים שבה שאין קביעותה עליו בלבד וכו׳ (חידושי פסח׳ לרמב״ן ז.). והרמב״ם ז״ל בספר זמנים כשהביא טופס ההגדה כך הביאה (ר״י אברבנאל, זבח פסח, ויגד מגרימה).—״ובהרחבה במשמ׳ העתקה: שהיה השטר בנייר שאינו חזק והעמיד על טופסו שלשה עדים וכתב בנייר חזק אות באות (כפ׳ הבטר׳ לר״י ברצלוני י). ראובן נתן כל נכסיו לבית הכנסת וזהו טופס השטר (בו״ת הרי״ף כג). לא כמו שמוצא שטר ומעתיקו דאין אדם יכול לגבות באותו טופס אלא כתוסר כל השטרות שהן עיקר (רגמ״ה ב״ב מד:). על שאלותיך השיבותיך ולכבודך הריצותים לוויטרי והטופס אני שולח לך עתה (תבו׳ ר״ת פה). והנה טופס השטר נשלח בטופסים רבים אחרים (בו״ת ריב״ב קג). כאשר תראה אדוננו מטופס פתקא אחת אשר כתב רבי אברהם הג״ז מכתיבת ידו (בס קעט). ושלהתם לי טופס השטר כדי שאוכל לדקדק בו ולראות אמתת הענין (בס רג). וכן בקשו מהגזבר וצוה לסופר הקהל שיתן להם טופס ההסכמה (בס רמט). כי בא לידי כמו ב׳ חדשים טופס כתב ידך שלוח לנאבארא לר׳ יוסף (נוסח כתב בבלת יהושע אגורקי לדון בלמון הלוי, ד״ת מא). ואם כתבו לאדם טופס שטר ובא לפני ב״ד אין בית דין גובין בו עד שיוציא גוף השטר (טוח״מ מא, בבס הלא״ב). שכתב אז משה טופסים מספר התורה (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ב).—וגם לא בכתב, לדברים שבע״פ: וכאשר המלך שמע טופס דבריו השיבו כן משפטך (ר״י אברבנאל, מ״א כ). עד כאן טופס דברי העדים אות באות תיבה בתיבה מבלי שנוי ותמורה בלל (בו״ת פרי הארץ, אה״ע ג).—וקצת במשמ׳ תמצית: והנראה לי כי החכם הנזכר עמד על אלה הדברים שכתב מורנו ז״ל וע״ב כתב בזה הענין דברים זה טופסם (מורה המורה יב). ועל דרך זו פסק כן בתשובותיו של הרי״ף ז״ל וזה טופס שאלתו ותשובתו (התרומות ב א ו). וכן כתב הרי״ף בתשובה וזה טופסו (בס ג א ג). — ובמשמ׳ ״צורה ודמיון גם לדברים רוחניים: הנה הדברים הרוחניים תמיד נלמוד אליהם מן הגשמיים מפני שהצורה הגשמיית טופס הרוחנית (ר״מ קורדוביירו, אילימה, עין הבדולח ג כא). שהיתה התורה מצויירת בחכמתו העליונה ודברי משה היו טופס אותו ציור אלהי (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ב). שהתורה היתה טופס המציאות ונמוסו וסדרו כפי מה שעברו בו הדברים ראשון ואחרון (בס).

א.*טפס, ממנו א.*טִפֵּס *טפֵּס.

א.*טָפַס[1], — קל לא נמצא.

—פִּע׳, *טִפֵּס, פ״ע,—עלה על הר וכדומה או ירד ממנו מעט מעט מתאחז בו גם בידיו, klettern; grimper, to climb: אחד האילן ואחד הבהמה ואפילו בור

¹) בערב׳ אצ׳אפיה a).

²) מקורו ביונ׳ τύπος, אך נתאזרח ונשתנה ונהיה עברי לגמרה.

¹) רק בעברית, כמו תָּפַשׂ.

a) اضافيه

ושית ומערה וגדר מטפס ועולה מטפס ויורד אפילו מאה אמה (תוספתא ערוב׳ ג יד). מבואות היורדין לים או לנהר אעפ״י שגדורין מכאן ומכאן ורכים מטפסין ועולין בהן (כס טהר׳ ז י). לא הותרו פסי ביראות אלא לבהמה בלבד אבל אדם מטפס ועולה מטפס ויורד (ערוב׳ כא.). לול של תרנגולין יש לו ארבע אסות וכו׳ (התרנגול) מטפס[1] ועולה מטפס ויורד (כ״ב יא:). — ובהשאלה: והנפש העלובה מטפסת ועולה על הגוף תוך קברו (שבט מוסר לר״א כא).

ב.*טפס, ססנו *טֹפֶס, ב.״טָפַס.

ב.״טָפַס, — קל לא נמצא.

—הפע׳, ״הִטְפִּיס,—עשה טֹפֶס משטר וכדומה, העתיקו, kopieren; copier; -py: ולכך הטפסנו לו אותו השטר אות באות תיבה בתיבה והצנענו תחת ידינו אותו השטר הראשון (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני כה). ששאל ממני החכם השלם כמה״ר דוד בן שושן שאצוה להטפיס השטר הנזכר (שו״ת רלב״ח נו). ואם יש חשש שמא יטפיס החכם התובע השטר הנזכר לפני איזה בית דין הנני גוזר עליו בגזרת התורה שלא יטפיס אותו בפני שום בית דין בעולם (שם). והנה זה טופס הפתקא הנזכרת כחתימתו אשר הטפיסוה בהיות החכמים הנכבדים וכו׳ בכאן (שו״ת ריב״ש קעט). אנו העדים חתומי מטה הטפסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלנו שהכתב כתב יד החכם ר׳ אברהם (שם). נאבד השטר שהטפיס כשהוא הולך לו אצל הלוה (שו״ע חו״מ מא ג). אין מטפיסין שום שטר ללא צורך (רמ״א שם, כסף תשו׳ הרא״ש סח). ומכאן אנו למדים להטפיס כל שטר שאינו ש״ח וכו׳ מה לנו אם מטפיסין אותו ב״ד על דרך אחרת בכל ענין יש לנו להטפיס וכשר (התרומות נז ב ג). שאם הלוה במדינת הים והמלוה חושש שמא יוליך שטר חובו בידו שלא יאבד אותו בדרך בא לבי״ד ומטפיסין אותו אות באות תיבה בתיבה (שם שם ד).

—הפע׳, ״הֻטְפַּס, מוטפס, — הָעְתַּק, מָעְתָּק: וכשגובה משמעון באותו השטר המוטפס מחזיר אותו השטר לשמעון וכו׳ ואם היתה נאבדת מיד ראובן השטר המוטפס שמוליך בידו והיה יודע דבר זה בעדים היה חוזר לפני בי״ד ומחזירין לו אותו השטר שהונח בידם (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני כה).

—[1]) גרסת הערוך, וכן בתש״י. ובנוסח׳ מטפים.

א.טִפְסָר[1], ש״ז, מ״ר טִפְסְרִים, טִפְסְרֵי, טִפְסְרֵיךָ,—שם תאר לשר משרי אשור: פקדו עליה (על בבל) טִפְסָר העלו סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז). מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי (נחום ג יז).—והשתמשו הפיטנים, המליצים והמשוררים הרבה במלה זו בסהמ״א בכנוי להמלאכים: כי טפסרי טוהר בטעמם יטידוך, כי יודעי יראתך ביהולם ייהדוך (יוצ׳ יוה״כ, כי אלוקי). טפסרי מרומים, לרם על רמים, אומרים קדוש (מוס׳ יוה״כ, אמיצי מתקים). טפסרי קלל כעין נחושת יצפצף, טהור עינים עליהם יחופף (שם, אילי מרום). זוכרי זמירות יזמרו בקול יי׳ מלך, חכמי חידות יחסנו בקול יי׳ מלך, טפסרי טפוחים יטכסו בקול יי׳ ימלוך (יוצ׳ א ר״ה, אדירי איומה). טכוסי הוד לך סהוד יסהדון כי אתה צורם, יהודוך ויודוך במהללם וטוב שירם, כגבריאל. קדוש האל וסנדלפון טפסרם (שבת א אחה״פ, אראלים). טפוחי שמים, טפסרי אש ומים, טרמני יומים, נכבדי סים (יוצ׳ א שבוע׳, אדון אמנני).—ובמשמ׳ ״שר גדול, אדם נכבד: וממבחר אצילי צובה וגדוליה, ופאר כל קהליה, רופא המלך רבי אלעזר, הוא לעם הקדש טפסר ומגזר, במלוכה נאזר, ובאזור המשרה נאזר (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). ומכל נדיבי עולם, ושרי תבל כולם, בחרתי בבחיר האל, השר הטפסר רבינו שמואל (הוא, אגר׳ לבון הזהב).

ב.״טִפְסָר, ש״ז,— כמו חידה: אשא משל ואחוד טפסר[2]) אותות ומופתות, אשר לא נבראו בכל בתות, ובריהות כרוהות עלי גלילי שוהם חרותות (רסע״ג, תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש, ערך תלון).

[1]) לפי דעת החכמים באשור׳ טַפְשַׁר, מרכב מן טפ-דף, ושַר-שר, ר״ל שר הדף, הלוח, במשמ׳ שר הסופרים וכדומה.

[2]) את הבית הזה הביאו תלמידי מנחם בשם רסע״ג, והעיר שם המו״ל כי הטורים האלה הם בודאי לקוחים מאחת מאזהרותיו, אך לא מאזהרותיו שנתפרסמו בקבץ מעשי גאונים. והנה תלמידי מנחם נושאים ונותנים שם בשמוש המלה ש׳הם שבאה בטורים האלה, אך אדות טפסר אינם מזכירים כלום, ולא ידעתי מקור משמעה זו לטפסר, כי במקרא בודאי אי אפשר לפרש טפסר במשמ׳ זו וגם רסע״ג לא פרש כך, וגם בלשון ערב׳ אין פעל זה במשמ׳ זו.

א. **טפף**[1], ממנו טַפַּף, "טְפִיפָה.

טָפַף[2], פ"ע, מקו' טָפוֹף, — הלך בפסיעות קרובות ומהירות זו אחר זו, trippeln; marcher à petits pas; to trip : כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וְטָפוֹף [3] תלכנה וברגליהם תעכסנה (ישע' ג יו).—ואמר הפיטן : אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכבוד מחופף בעטרה על ראש מלך, והכהן טופף וכה וכה מתהלך, והסגנים אחריו ברוב עם הדרת מלך (רבנ"ג, מוס' יוה"כ, אשרי עין). אוזלת וטופפת להרבות חלליה, בביתה לא ישכנו רגליה, גלוית מצח בלענה אחריתה, דרכי שאול ביתה (ר"י הלוי, כתוטה, ויכל אוב). ישמח (שידי) בל קשי לבב וזעף, עדי כי יהיה הולך וטופף, ולו סהר יהי רואה מאודו, ברגליו ראש יהי משפיל וכופף (ר"י חריזי, תתכמוני יו). והיא (היונה) מצפצפת, וסביבם מעופפת, והולכת וטופפת, ויתבוננו אליה והנה ספר קשור באברתה, ותלוי בנוצתה (שם יג). ובכרמי עין גדי במחולת מחנים, תצא בת ישראל יפת פעמים, בת עמי-נדיב מעדנות טופפת, בשושנה חיה לעין נשקפת (יל"ג, הכת הבוגרה). — ובעב' "טף, כמו כפול חסר : נטוי גרון אחי שכל מהלך ואם עבר ברגל בין וגם טף, עדי קמו לפניו כל ישישים ונחבאו אחי נ'ער וכל טף (רמב"ע, תרבים י). — והצעד יְטַפֵּף : קול צעדך בי יטפף על רצפת בית, קול דוח מתרפק על עלי זית (אד"ם הכהן, כלה גלה ותסודה).

—פוע', טוֹפֵף, בינ' מְטוֹפֵף, מְטוֹפֶפֶת : וכל אחת מהן מקוטרת בקנה וקדה, לובשת שביות החמדה, מטופפת בשדה, באלו היופי עגולה והיא בתוכו נקודה (ר"י חריזי, תתכמ' כ).

ב. *__טפף__[1], ממנו *טָפוּף, עי"ש.

טפש[2], ממנו טַפַּש, *טִפֵּש, "טֶפֶש, *טִפְשָׁה,

---

[1]) בערב' זפפ a).

[2]) עי' הערה לקמן—[3]) רסע"ג תרגם תח'טרנ, ר"ל תלכנה בגאוה ותתנדנדנה מצד אל צד. מנחם אמר : ופתרון הלוך וטפוף תלכנה כה הוא לפי הענין הולכות בנות ציון נטופות בושם רקוחות במרקח' וראוי להיות טפוף מגזרת נטף ושחלת והלבנה וגמול המפעל יוביח והיה תחת בשם מק יהיה וגם יתכן להיות טפוף מגזרת והטף אל דרום וכה יהיה פתרונו הלוך וטפוף ואמור תלכנה מדברות גדולות ויוצא עתק מפיהן המלה נוטה הנה והנה נכונה לשתי פנים ראויה לשני ענינים. ע"כ. אך שני הפרושים יחד גזרתם דחוקה ואינם לפי הענין. גם ריב"ג פרש מלה זו בשני פרושים, הראשון במשמ' דומה לתרגום רסע"ג והשני במשמ' פסיעות שוות ונכונות, אמר וז"ל : ומענאה עלי חשב אלמעני תמשינ בתהזע אי באצ'טראב יקאל תהזעת אלמראה פי משיתהא אד'א אצ'טרבת פיהא וכאנה מג'אנש לסריאני אלד'י יקול פי אשר הציף את מי ים סוף ראטוף לאנ אלעום אצ'טראב וחרכה ואלערב תצף אלאבל פי משיהא באלעום וקד יחשנ ענדי ג'דא אנ ישתק מנ קול אלאואיל רצ'י אללה ענהם פי קול אללה תבארכ ותעאלי ומלא חפניו וכו' חפנין שאמרו מחוקות או גדושות א"ל רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות אי מעתדלה משתויה לאנ אלשי אלמעתדל אלמשתוי הו בינ אלחואשי פכאנ משיתהנ כאנת באשתוא ואתקאנ תצנעא מנהא ללרג'ל, ע"כ, ובעבר' : ופרושו לפי הענין תלכנה הליכה מהירה בנדנוד יאמרו בערב' תהזעת אלמראה פי משיתהא כשהיא מתנדנדת בה, ויהיה דומה לארמ' שהוא אומר באשר הציף את מי ים סוף ראטוף מפני שהשיטה היא נדנוד ותנועה, והערב יתארו את הגמל בהליכתו בשיטה ובבר טוב אצלי מאד שיהיה נגזר מדברי קדמונינו עה"ש במה שאמר הקב"ה ומלא חפניו וכו' חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אמר לו רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות, כלומר מכוונות שוות מפני שהדבר המכוון והשוה הוא בין שני הקצוות והיתה הליכתם באלו היתה מכוונת ושוה ומתוקנת היו עושות זאת למצא חן בעיני האנשים. והנה בתוך המלים הרבות שיש בלשון הערבית למינים המתחלפים של ההליכה יש מלה אחת קרובה מאד גם בצרופה ומכוונת מאד להענין פה, והיא זַפ a), והשם זפיפ b) אמר אבן שידה באלמחכין (ג קג) : וקד זפ וזפ זפיפא והו משי מתקארב אלח'טו פי עג'לה וסרעה,—ובעבר' : זף זפיפא והוא הליכה בפסיעות קרובות במהירות. וכן בלשאן אלערב : אלזפיפ סרעה באלמשי מע תקארב אלח'טו וקיל הו אול עדו אלנעאם וקיל הו כאלד'מיל וקאל אללחיאני אלזפיפ אלאשראע ומקארבה אלח'טו וכו' יכונ ד'לכ פי אלנאש ועירהם, ע"כ, ובעבר' : זפיפ מהירות ההליכה עם קרוב הפסיעות וי"א שהוא הריצה הראשונה של הנעמה וי"א שהוא כמו ד'מיל (בערב', שהוא הליכה רכה) ואמר אללחיאני אלזפיפ המהירות והקרבה של הפסיעות וכו' ויהיה באדם ובזולתו.

[1]) בערב' טפ c) מלא עד שפתו.

[2]) אולי כמו בערב' טפש d) במשמ' זהם.

---

b) زفف

a) زَفّ b) زفيف c) طف d) طفس

*טִפְּשׁוֹן, *טִפְּשׁוּת, *טִפְּשִׁי, *טַפְּשָׁן, *טִפֶּשֶׁת.

טָפַשׁ, פ"ע, — היה שָׁמֵן, טָפַשׁ הלב, נתכסה הלב בשומן, ובהשאלה חדל להבין, נסתלקה ממנו דעתו: טָפַשׁ כחלב לבם אני תורתך שעשעתי (תהל' קיט ע). —ואמר הפיטן: טפש לבו (של פרעה) ונבער אחרי ואת, יעץ רדוף אחריתו לבוז בזות (יוצ' אחרון פסח, אימת נוראותיך).—והפעל טָפַשׁ בלבד בלי השם לֵב, טָפֵשׁ, היה סורר ומורה, היה בלי דעת: זכור טפש מהעריסה, ירד וכתת עמי עד חרמה (ככ' זכור, זכר א"ב). יען ועדסוסי פלדות, במורוכבים שנוסי לפידות, מופת הראות בתוך עיר נכבדות, טפש עוד מדון מנרה, טפטופי אשר לא ימרה (ככת א' חנכה, אודך). מה נאמר לפניך טהור עינים ומה נספר לפניך כי טפשנו בעונינו (הוספ' ותקו' לסדר רע"ג). טפשתי ולא שמעתי לחוזה, יקשוני צרים מזה ומזה (סמא"ל, סלית' י' טבת, אריה עלה). טעינו מדרך החיים טפשנו וסרחנו, לכן אבדנו וכמת מלב נשכחנו (סלית' בתר' יוה"כ, אנא זכור). טפשו דריה וגאו באיד טל, טרחות גשמים מה צרך דיינו בטל (תפל' טל, אהגרה). טפשו בני כנען כי נכרים הם באדמת בני שם ורע מלוכה, טכחם בן נון עד פנה ארץ לפני ארון הברית אדון המלוכה (מוס' ב ר"ה, אהללה).

—פע', *טִפֵּשׁ,—א) פ"ע, כמו קל: חרב על שונאיהן של ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר נואלו (תענ' ז.). ולמען יעלו לשם ולתהלה על כל הגוים שכחי אלהים המטפשים ומעבטים אורחותם ללכת אחרי אלהים אחרים (בו"ת בכמיס רא"ב רנא).—*ודבר דברי שטות: וכמו שטען הגאון וזכרו בעל ספר הכוזר כנגד הקראים המטפשים בוה (ר"י אברבנאל, מפעלים).—ב) פ"י, עשה שיהיה שוטה: שיש אויר מחכים או מטפש ואוירא דא"י מחכים (תולד' יצחק לר"י קארו, נלכים). מים עבים כבדים מזיקים לשותים ומעבים שכלם ומטפשים אותם (צרור המור, כרא"ב').

—פע', *טֻפַּשׁ, מְטֻפָּשׁ, מטופש,—נעשה חסר דעת: מי גרם להם לישראל שיהיו מנוולים ומטופשים שלא היו בונים בדבר תורה (ספרי דבר' שט).

—נפע', *נִטְפַּשׁ,—כמו *טָפַשׁ: ולמי שיכאב בו הטחול ולנטפש מדעתו (אסף הרופא 60). והותר הדבר מחמת עוצם קטנות דעתנו בדברי התורה והמצות ורוב הטפשות אשר נטפשנו בגלותנו (בו"ת בכמיס רא"ב רנא). — ובהשאלה: אשר נפוזרנו מקצה הארץ עד קצהו ונפלה עטרת ראשנו ונטפש הלב ואבדה חכמת חכמינו (שם).

***טִפֵּשׁ,** ש"ז, מ"ר טִפְּשִׁים,—שוטה, חסר דעת, Tor sot, stupide; dull: ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין וכסופים הללו אנו בורחין (מכי' בשלח ב ה). כנגד ד' בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאל (ירוש' פסח' י לז ד). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטיפשים (שם ט לז.). שעושין (המלוים בריבית) התורה פלסתר ואת משה טיפש ואומרים אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו (בם ב"מ ה י ד). כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר היה למד תורה ומשכחה ובסוף נתנה לו במתנה כל כך למה בשביל להחזיר את הטיפשים (בם הור' ג מח). אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה (ברכ' סא:). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טיפשין (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך טיפשין שבהן הלכו למלאכתן וכו' פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (שם קנג.). רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני (נדה טז:). עושה כולם ה' מי שעשאו חכם לזה עושה אותו טיפש טיפש לזה עושה אותו חכם (תמור' טז.). אמר לו הקב"ה (לפרעה) רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא היה לך להרוג את הנקבה אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים (מד"ר שמות א). הטיפש הזה נכנס לבית הכנסת והוא רואה אותן שנושאים ונותנים בתלמוד והוא אינו יודע מה הן אומרין הוא מתבייש (שם דבר' ח). לככר שהיה תלוי באויר טיפש אומר מי יוכל להביאו ופקח אומר לא אחד תלה אותו מביא סולם או קנה ומוריד אותו כך כל מי שהוא

טיפש אומר אימתי אקרא כל התורה (שם). לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאותו מי שטיפש מהו אומר מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו מי שפיקח מהו אומר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל (שם ויקר׳ יט). הרי אמרתי לכם לא טפשים היו שכך התרה להם וקבלו עליהם (שם במד׳ יח). וכעס (המלך) על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך (שם קהל׳, בכל עת). ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול (ראב״ע נח יא ג). וכן לא יהיה שטוף בנשים אפילו לא היתה לו אלא אחת לא יהיה מצוי אצלה תמיד כשאר הטפשים (רמב״ם מלכ׳ ג ו). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה״ע ורוב גולמי בני ישראל (שם תשוב׳ ה ב). בשעת מתן תורה שבל ישראל חכמיהם וטפשיהם וקצרי הקומה עם רמי הקומה ורכי הלבב עם הגבורים ועשיר ורש כלם הגיעו למעלת הנבואה (העקר׳ א יט).—ומשל: כל מי שהוא דן את טיפש הוא עצמו נדון (מד״ר איכ׳, פתיח׳).—ואמר הפיטן: גרגן דבריו במתלהמים חשים, שפת אמת יכון כיישישים, עד ארגיעה לשון טפשים (יוצ׳ ב שבוע׳, אמרי כזב). אם זדונות השיאו לב טפשי וגשחין, נא כל מדה נכונה חלין אותם יי׳ ממחין (סליח׳ ער״ה, בלב עברה).—ועי׳ אֱוִיל, שׁוֹטֶה.

טֶפֶשׁ, ש״ז,—מעשה זדון ושטות: זכר מעם שופטים, ואזרת קציר חטים, טפש שוטים, יחתל מלזכר (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, זכר תחלת). דינך לפסול זבחי טפש, העורים והפסחים שנואי נפש (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה חכי). בצלו חמדתי ישבת מצוא נופש, בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש, חמק עבר מלהדריר לי חפש (מוס׳ שבת שקל׳, אבכול). חסדיך יקדמונו יצורים בורא, טפשנו העבר ואפך אל יחרה, כי עמך הסליחה למען תורא (סמא״ל, סליח׳ צו״ג, דלוב גא). צויתם לענות בצום נפשם, ויספת להעביר כתם טפשם (ר״י גיאת, מוס׳ יוה״כ, אגר׳ בד״ל 518). — ומ״ר טְפָשִׁים, סמי׳ טִפְשֵׁי: טפשי לבי כל יהיו נמצאים, יום יפתחו בו ספרים מלאים, כחשי להיות נקראים, לפני המלך (מער׳ ב ר״ה, אתיתי יראה).

***טִפְּשָׁה**[1], ש״נ,—אשה שאין בה דעת: וסתם (הקב״ה) פי הבהמה שאלו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה שזו הטפשה שבבהמה וזה (בלעם) החכם שבחכמים כיון שדברה (האתון) לא היה יכול לעמוד בה (מד״ר במד׳ כ).

טִפְּשׁוֹן, ש״ז, — כמו טִפֵּשׁ: למען גדודי תמימים בלי טפשון, בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון (מחז׳ ויטרי, הושע׳, למענך).

***טִפְּשׁוּת**[1], ש״נ,— סגולת הַטִּפֵּשׁ: ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו וכו׳ משכח תלמודו ומוסיף טיפשות (נדר׳ כב:). עשרה חלקים של טפשות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם (מד״ר אסת׳, בשנת שלש). הוללות זו חולדה של מינות וסכלות זו הטפשות (שם קהל׳, ופניתי).—ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בטומאת שפתים ועל חטא שחטאנו לפניך בטפשות פה (תפל׳ יוה״כ, על חטא). טפשות לב וגאוננו, שאר כדיו גם גאוננו, נהפך לטוב כל יגוננו, אם תמיד ינצור התורה (היל׳ הבתר, פזמ׳ לשבוע׳, אביעה שיר).—ומצוי מאד בסהמ״א: עתה שים לבך והבן טפשות המפרשים (ראב״ע שמות טז כה). היש טפשות כזאת איך יאמר האומר ואשמעתי רק יאמר ואשמע אם הוא לעתיד (הוא, צחות, אות גימל). והוא נכון מטפשות ר׳ אדונים כי מה טעם לומר שהשתטו אנשי מצרים (שם פא). ואל תשים את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים וכו׳ היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טו). ואל יעלה על לבו טפשות ההמון שאומרים שהכונה בזה ידיעת השמות וכו׳ (רב״ט שפרוט, פרד׳ רמונ׳, סד׳ נבים). כי חריפותו וחדודו נהפך לגסות וטפשות וקרה לו כמי שרוצה לחתוך עמוד של שיש בחרב הבדיל (נפול׳ יהודה ט). וכל דבר שלא ידעוהו מצד טפשותם יגנו את מי שידענו ובהכרת ישוב זה להיותם מהללים הסכלות (רמב״ת, הקד׳ מרפא לשון).

טִפְּשִׁי[1], ת״ז, לנק׳ טִפְּשִׁית,—של טִפֵּשׁ, מטבע הטפש: עבר עליו דרך כבושית ולבשה אותו רוח

---

[1]) הקריאה הנהוגה של מלה זו וכן המלים טפשות וטפשי, בין אצל הספרד׳ ובין אצל האשכנז׳ היא כמו שנקוד פה פ דגושה, וכן בארמ׳ בתרגום טפשא, טפשותא, ומלבד ההשפעה של הארמ׳ אין ספק עוד כי גם ההרגל של הברת השם טִפֵּשׁ השפיעה על הנגזרים ממנו.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

טפשית עד שמסר ועבר שארו (בו"ת רמ"ה יו).

***טַפְשָׁן**, ב"ז,—כמו טִפֵּש: מושל טפשן (ספ' המוס' לר"ז בן סעד' ג).

***טִפְּשׁוּת**, ב"נ,—כמו טִפְּשָׁה: שנפש עם הארץ היא חסרה וטפשות מפני שלא התעסקה בתורה ואלו התעסקה בתורה היה בו נפש חכמה לצייר הדברים (רב"ע פלקיירא, אגר' הויכוח).

טרד[1]

),ממנו טָרַד, *טֹרֵד, *טַרְדָּה, *טֵרוּד, *טְרִידָה.

טָרַד, טֹרֵד,—א) פ"ע, טָרַד הדלף וכדומה, טפטף בלי הפסק, ירדו ובאו הטפות זו אחרי זו, בתמידות, unablässig rinnen; couler sans interruption; run continually: הות לאביו בן כסיל ודלף טֹרֵד[2]) מדיני אשה (משלי יט יג). דלף טוֹרֵד[2]) ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה). — ומצוי בתו"מ: היה (הכלי) טורד טפה אחר טפה בידוע שהוא ככונס משקה (תוספתא כל' כ"ק ז ג). בתחילה הוא (הגג) מנטף טיפין מתוגות ועכשיו טורד טפה אחר טפה (בם מכביר' א ח). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (בכור' מד.). — ואמר הפיטן: טיען העליונים במאמר לתלות, טיבע התחתונים בעמקי מצולות, טורדים כצינורות למולם לעלות (מחזור ויטרי תעת). ואיך ארבה אומר, ואשיר ואזמר, וגבי גב הזמר, לזאת טורד דלפי (ר"י נגארה, הקד' עולת תמיד). — וברקים טורדים, מבריקים בלי הפסק: על הברקים ועל הרעמים וכו' אם בטורדין דיו (לברך) פעם אחת ביום אם במפסיקין מברך על כל אחת ואחת (ירוש' ברכ' ט יג ג). — ב) פ"י, *טָרַד את פלוני, גֵּרֵשׁ אותו ממקום שהיה בו פלוני, vertreiben; banir qqn.; to banish: לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו (מכי' בשלח ב ג). יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העוה"ב (קדוש' לא.).

מוצאי שבת ניטל ממנו (מאדם) זיוו וטרדו מגן עדן (מד"ר בראש' יא). אמר ריב"ל כשבראו (הקב"ה את אדם) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים ובשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת רחמים (שם כא). שהיה (אברהם) שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר וטרדו מביתו על כך (שם שמות א). למלך שקדש מטרונה בשתי מרגליות וכו' כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו (שם מג). האריך הקב"ה אפו עם ישראל שלא טרדם (מן העולם) וגבה מהם קמעה קמעה בגלות כדי לנקותם ולא ביקש למחותם (שם במד' ה). לא בשאת סבורה להנהיל הממזר שלך נבסי בעליך אני מביא הממזר ואני טורדו מן העולם (שם ט). וכיון שחטא (שלמה) טרדו אשמדאי (שם יא). למלך שנשא למטרונה וכו' לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין (שם איכ', במעו כי). מהטבאל שהיו מטיבין אותה לבעלה ואח"כ טורדין אותה מבעלה (שם בראש' פג). — ואמר הפיטן: חנפים מרדו במלכם, והשחיתו נתיבם ודרכם, עזב ככפיר סכם, ותבער בם אש, טרדם מתוך היכליו, ונגרש נעו מעגליו, כנהמת ים נהם עליו, בקול להב אש (ר"י הלוי, אל נעלה). — ובמשמ' האיץ בו לצאת מהרה: שהיו (המצריים) טורדין אותן (את ישראל) לצאת בבהלה (מכי' בא, מס' דפסח' יג). — ובהשאלה, טָרְדוֹ מן העולם, אִבֵּד אותו: הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם (נדר' ט:). — והוריק כלי וכדומה: טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת (שבת קלט:) — ודחף והעתיק ממקום למקום: גל טרדני לחבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה (יבמ' קכא.). — ובהשאלה, עשהו יגע ועיף: ששתה כדי רביעית (יין) אבל שתה יותר מרביעית כ"ש שדרך טורדתו ושינה משכרתו (ערוב' סד:). — ואמר הפיטן: טכס חול לרהבים, טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבין (שבת ד אחה"פ, אביתה). — והסיח את דעתו ובלבל אותו: בקשו כל ישראל להורגו (את יהושע) אמר לו הקב"ה לומר לך אי אפשר לך טרוד אותם במלחמה (ילקוט במע', יהוש' א ד). הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים (חו"ה, הפרישות ב). ושנפרוש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם (שם, הקדמ').

---

[1]) משותף גם לשאר לשונות השמיות. בערב' טרד a).

[2]) רוב הקדמונ' ראו בפעל זה פ"י ופרשו טורד שהוא מגרש את שוכני הבית. אבל, בהיות שאין ספק בדבר, כי פעל זה שמש גם במשמ' פ"ע, כמשמ' מתמיד ואינו פוסק, יותר נראה לפי מליצת הלשון לפרש גם כאן במשמ' זו.

---

a) طرد

זיסיר כיתו וגיעו וכ"ג דבר הטורדו ואחר כך יתפלל (רמב"ם תפל׳ ד י). — ואמר החכם: הטורח בבקשת החכמה והמוסר טורד מקנות העונות והעבירות (מבח׳ הפנינ׳, החכמה). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (שם, ההסתפקות).—ופָעוּל טָרוּד, טְרוּדָה, טְרוּדִים, טְרוּדוֹת, בפרט במשמ׳ עסוק ואין דעתו פנוי אֶלָּא לדבר אחד: עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו׳ עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מר"א (יומ׳ לה:). טרודים היו במזונותם (מד"ר בראש׳ פג). אם היה טרוד ודחוק או שקצרה לשונו מהתפלל (רמב"ם תפל׳ ב ב). אין עומדין להתפלל וכו׳ מתוך דין והלכה אעפ"י שהם דברי תורה כדי שלא יהא לבו טרוד בהלכה (שם ד יח). אין בהן דין בן המצר שכל אלו טרודין הן למכור (שם, שכנ׳ יב ט). אין קובעין זמן לא בימי ניסן ולא בימי תשרי מפני שהעם טרודין במועדות (שם, סנה׳ כה ט). וימנע מן המאכל והמשקה להתעסקות המות לציורו וזכרו ומחשבתו ויהיו כל מקומות הנפש עסוקים וטרודים בו (מוסרי הפלסופ׳ ב י).—ובמשמ׳ *עכור, לא ברור: כי חוש הראות לא ישיג הלבן והשחור בהשגה אחת וחוש הטעם לא ישיג המר והמתוק ואם ישיגם תהיה השגה בלתי שלמה וטרודה ומבולבלת (מגת׳ קהל׳ לר"י מפיסה 60).

—פִּע׳, *טֵרֵד, לְטָרֵד, — טֵרֵד אותו, בלבל אותו והציק אותו בשאלות ודברים וכדומה: בין זקנים אל תקומם וישרים אל תרב לטרד (ב"ס גני׳ לה ט). ואין מדקדקין עליו (על הגר) שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה (רמב"ם איסורי ביאה יד ב).—ובמשמ׳ העקרית גֵרֵשׁ: ראוי לדיין לגעור כתובע ולטרדו מפני שהוא נוטר והולך בישרירות לבו (רמב"ם, מלוה ולוה ב ז).

—נִפע׳, *נִטְרַד,—שטרדו אותו, גרשוהו: אמר לו הקב"ה לדוד עד מתי יהיה עון זה טמון בידיך על ידך נהרג נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי (סנה׳ לה.). אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שהרף וגידף (מד"ר בראש׳ יט). על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך גן עדן (שם כב).—ואמר הפיטן: איך ידידות נפש מקנה נדדה, ומהדרת קדש ביום ועם נטרדה, תייליל שכול ואלמון ביום שבו שודדה (קינ׳ לת"ב, איך ידידות). — ונִטְרַד מן העולם, נאבד: הבא על אשת איש ואסרה לבעלה נטרד מן העולם (חגי׳ ט:). שהבל וקין נטרדו מן העולם (מד"ר במד׳ יד).—ונטרד בלבד, במשמ׳ זו: בשעה שפירש הקב"ה למשה ל"ו כריתות שבתורה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם יחטא אדם בהן כך הוא נטרד אמר לו הקב"ה ילקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן (שם ה). —ובמשמ׳ נתבלבל: דעתו (של בלעם) היה לקלל שעד אותה שעה היה שפוי ומן אותה שעה נטרד (מד"ר במד׳ כ).—*ועסק הרבה בדבר: ושלא תוציאנו הקנאה בהוכחת תוכיח את עמיתך ובדברי ההכמות לידי הכעס והנטירה תטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יח). שלא נתעסק משה ולא נטרד ימים רבים בביאת חותנו ואשתו ובניו כי הנה ביום בואם נטרד עמהם אבל מיד למחרתו ישב משה לשפוט את העם (ר"י אברבנאל, יתרו). לא מצינו באבות הקדושים ע"ה מי שנטרד ונטפל כל כך בעניני קניני הגוף כיעקב (רהב׳ דעת לר"מ אלבילה ג ז).

—הִפע׳, *הִטְרִיד,—הִטְרִידוֹ ממקום, כמו טרדו, גרשו: כיון שהטרידו [1] (הקב"ה את אדם מג"ע) התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו (מד"ר בראש׳ כא). — ובהשאלה, במשמ׳ *העסיק ובלבל: כששתה שיעור רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך מטרידתו[2]) ושינה משברתו (תענ׳ יז:). ותנה לנו ארוכה ימים שמנה כי לא תטרידנו במלחמה ונחוג את חג ה׳ (יוסיפון כח). והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם שהטרידו בעניני עולמו ואחריתו להתעסק כל ימי חייו בזה ולא יבקש מה שאינו צריך לו (חו"ה, הבטחון ג). שיישתדל (היה"ר) לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים יטריד אותך בהם מתועלותיך (שם, יחוד המעש׳ ה). ההרגשות היו סבה שאתעסק בדברים הם זרים ממני והטרידוני בתענוגיהם עד ששכחתי מלבקש הדבר המיוחד לי (המעל׳ לרש"ט פלקיירה ח). שאינו סכל בשום דבר שבכחו להשיג כי אין בו הסבות המטרידות ההשגה (העקרים ב כד). הכונה להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (בעה"ב לאבן לטיף כה). — והטריד

[1]) כך בהוצ׳ ד"ר תיאודור, ובנוסח׳ שטרדו. —
[2]) בגמ׳ סנה׳ כו: דרך טורדתו, בקל. ובב"י מטרחתו.

הקֵבה וכדומה, העסיקה: ומתחבולת הרפואה להטריד האצטומכא באיזה מאכל ומיד יקל החולי (המאירי יומ׳ ח).
—פע׳, ״טֹרַד,—כמו נִטְרַד: חכמו לקבוע ראשון וליסדו, באנה״ו לעשות הפסח במועדו, זכר לדבר הוא לבדו ולא בד״ו, טורד וגועד שוטן באיתן ההאצל, בעבור אד״ו ויגיעו בגה״ו אל אצל, סמך למקרא הלא זה אוד מוצל (בכת הפסק׳ ח, אור זרוע).

·טֹרֶד, ב״ז,—כמו טְרָדָה: מתוך טורדם ועיסוקם של כהנים שמא ישכחו עד לאחר התמיד (ר״ב טהר׳ ח ג).

·טְרָדָה[1], ב״נ, מ״ר טְרָדוֹת, —הפעולה להיות עסוק בדבר, Befangenheit, Sorge; préoccupation: ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה שאם ימצאו בקצת מלות ההעתקה טעות שיבינו שהיתה מחמת שגגה וטרדת המחשבה שיתקנוה וידונוני לזכות בראותם כי הטעות ההיא לא עברה עלינו בעבור קצר בינה וחסר הכרה כי אם מפני השגגה וטרדת הלב במליצה (ר״י א״ת, הקד׳ הרקמה). אם לא תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו (חו״ה, הפרישות ה). שכן מנהג העולם שלפעמים אינם נכנסים לבית הכנסת מחמת טרדת עסקיהם (טוחו״מ, הזק׳ קרקע׳ קמ יו). — ומ״ר טְרָדוֹת: צרי היגון ומרפא לאנחה, בו ימצאו גיל ושמחה, לאובד ולמרי נפש אתן מנחה, כל עיף הטרדות ויגע המקרים יתור בו מנוחה (לב״ט פלקיירא, ג״י היגון כ:). אפשר שיקרה בין כך ובין כך ענין אחר שיהיה מונע אותך בהעדר הבריאות או עסק מן העסקים או טרדה מן הטרדות או שתקפוץ עליו זקנה ויהיה מפסיד כל הטובה ההיא (פי׳ מבלי נזרת׳ הלוי נ כח). אם יש לך עסקים וטרדות או יבאו עליך מקרים תכופים (ר׳ כחיי, כד הקמח). להניח רבים מעצבון הטרדות והיגונות אשר מקצתם לפעמים כאשר יבקשו להשקיט המיית עצבונם ויגונם ילכו לקרוא בקריאות שירות באהבי זמה (הקד, ארחות עולם).

א·טרה[2], ממנו טָרִי.

[1]) בארמ׳ טרדא: אי משום טרדא אפי׳ טבעה ספינתו בים נמי (כרכ׳ יו:). הכא טריד טירדא דמצוה התם טריד טירדא דרשות (סוכ׳ כה.).
[2]) בערב׳ טרי a).

a) طري

ב·טרה[1], ממנו ״טָרָה.

·טָרָה[2], פ״ע, בינ׳ טֹרֶה, טוֹרֶה — בהדבור שקל וטָרָה, שָׁקַל וְטֹרֶה, עבר שקלתי וטריתי, עתיד אשקול ואטרֶה, כמו נשא ונתן, התוכח בדבר, עָיֵן בו: עזוב כל אלו הראיות כי עליהם לא אענה ולשטי כזבים לא אפנה כי די שאאמין שהוא יתברך אחד היה הוה ויהיה ואין צורך בלי האי להיות שוקל וטורה (אגר׳ הויכוח לרב״ט פלקיירא). ונזדקקנו לדבריהם הנאמרים באמת ובצדק ובמאזני השכל שקלנו וטרנו[3]) ובכן מלפנינו יצא משפטנו וזאת אשר מצאנו כפי שכלנו אשר מן השמים הורונו (פנק׳ קהקח כב, בג׳ תי). שקלתי וטריתי בלבי לתור ולעיין על הענין (בו״ת בנימין זאב רכד).

·טרה, ממנו ״טָרָה.

·טָרָה[4], פ״י, — טָרָה את פלוני, טְרָהוּ שחין וכדומה, נגפו בשחין, — קל לא נמצא. ופעול ״טָרוּהַ, לנק׳ טְרוּהָה, מ״ר טְרוּהִים, טְרוּהוֹת, סמי׳ טְרוּהֵי, נגוף: יחד דגת וקשקשת הגדלים בהמון מים, יתאוו לרדהו גמות מנו מעט מים, טְרוּהֵי[5]) שחין וכאב וחולי מעיים, רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים (ר״א קליר, תפל׳ גבם, תכנס).

***טֵרוּד,** טירוד, ב״ז, מ״ר טֵרוּדִים, — בה״פ מן טֵרֵד, במשמ׳ גֵרוּשׁ: למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין (מד״ר כהה״ב׳ ג). מלך בשם ודם יש לו מטלון של טרודין אף האלהים יש לו מטלון של טרודין (בס כמד׳ ז).—ובהשאלה, ״כמו טְרָדָה: בשעת צרה אל תערוך תפלתך בשיש טירוד (תוספ׳ ערוב׳ סה.). שאין בכך שום טירוד ודוחק שאין נכנם ויוצא

[1]) עי׳ הערה לקמן.
[2]) בארמ׳ טרי במשמ׳ זעזע וזרק: חזיא לההוא גברא דטרייה לרישיה (חול׳ מה:). וכל מאן דעייל וגפק יהא טרי על אפי (מד״ר ויקר׳ כו). ושקל וטרי לקח וזרק, כמו נשא ונתן: בי תרי כי יתבי קמי רבייהו חד שקיל וטרי בהדי רביה ואידך מצלי אודניה לגמרא (תני׳ יא:). אינש דאתא מעלמא דלא שקיל וטרי בהדיה (ב״מ סז.). — [3]) לא לפי הדקדוק, וצריך להיות וטרינו.
[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) אין ספק בדבר כי ר״א קליר בהשתמשו במלה זו רחף בדעתו המלה מבה טריה, אך באמרו טרוהי ולא טרויי עשה בהסח הדעת פעל חדש ל״פ מפיק ה.

שמה רק כהן גדול (תקוני תרומ' כו לג).— ״טְרוּדִים כמ״ר, כמו גְרוּשִׁים, גרושי אשה מבעלה: זרע ובנים מחוטבים לאישך הלא ילדת, ואיך נשכלת מכל הסידיך, חמק ועבר וגז מסך ולא נשלחת, לא בא בידך שטר ספר טְרוּדַיִךְ (קינ׳ לת״ב, ציון לפירת).

״טְרוּחַ, טְרוּחָה,—עי׳ טֹרַח.

א.*טְרוּט, ת״ז, לנק׳ טְרוּטָה, מ״ר טְרוּטִים, טְרוּטוֹת, — במלאכת הבנין, עי׳ תְּרוּט.

ב.*טְרוּט[1], ת״ז, לנק׳ טְרוּטָה, מ״ר טְרוּטִים, טְרוּטוֹת, — עין טְרוּטָה, ששערות ריסי העין והגבות מעטות ודלות: חוטמו בלום וסולד ונוטף אזניו רצומות ואזניו רצועות ועיניו ט ר ו ט ו ת[2]) ועיניו מלודניות (תוספתא בכור׳ ה ג). נתעטף (הלל) ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין ט ר ו ט ו ת[3]) אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין החולות (שבת לא.). לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה עיניה ט ר ו ט ו ת כל גופה צריכה בדיקה (תעני׳ כד.). אמר במה יפה אכסניא זו א״ל רבי עיניה ט ר ו ט ו ת[4]) אמר לו רשע בכך אתה עוסק (סנה׳ קז:). שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן שמא עיניה נאות ט ר ו ט ו ת

---

[1]) בערב׳ טַרְט a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, וכן גרס׳ הערוך, ובכ״י אירפ׳ תרוטות בתו.—[3]) גרסת הערוך, ובנוסח׳ תרוטות. ופרש הערוך: שעפעפיו סגורות ואינן פתוחות אלא מעט. ע״כ. רגמ״ה ורש״י פרשו טרוטות עגולות, ונראה כי פרשו כך מלשון טרוטות בענין בנין במשנה מדות ב ה, אבל גם שם אין הפרוש עגולות עולה יפה, ועי׳ ערך תרוט. והנה כבר העיר לוי על המלה טַרְט a) שבערב׳, ואעפי״כ באר את המלה ט ר ו ט ו ת לפי פרוש הערוך, אעפ״י שאין פרוש זה מקובל ואין הענין מכריחו בשום מקום מהמקומות שבאה שם מלה זו בתלמוד. ולכן, נראה לפרש מלה זו גם בעבר׳ במשמ׳ שיש לה בערב׳, שהיא משמשת בלשון זו כמו״כ לאחד ממומי העין, ופרשו המלונים הערבים: טרט ח׳פ שער עיניה וחג׳ביה ואהדאביה, ובעבר׳: דלו שערות עיניו וריסי עפעפיו. ואומרים: אמראה טרטא׳ אלעיניג קלילה הדבהא, ובעבר׳: אשה טרוטת העינים קלת הריסים והגבות. — [4]) כל המאמר נשמט בנוסח׳ הדפוס ונמצא בכ״י (ד״ס), והובא גם בקונט׳ חסרונות הש״ס לסוטה מו.

a) طَرط

הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר׳ סו:).

״טְרוּי ת״ז, לנק׳ טְרוּיָה,—שיש בו מכה טריה: דרוש והעל רטיה, לפני טְריה, דעת ל ט ר ו י ה, קול חופש שופר (ר״ה קליר, מוס׳ א ר״ה, אבא דעי).

טְרוֹם, — מלת הטעם, כמו טֶרֶם: ותשכב (רות) מרגלתו עד הבקר ותקם ב ט ר ו ם[1]) יכיר איש את רעהו (רות ג יד).

״טְרוּם, טְרוּמִים,— עי׳ ״טֶרֶם.

א.*טֵרוּף, ש״ז, — בה״פ מן א.טֵרֵף, ובהשאלה טֵרוּף הדעת, בלבול הדעת, שגעון: כל הנוטל מזון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם וכו׳ עד שיהא בו אחד משלשה דברים הללו או טירוף דעת כתורה שיטהר טמא או שיטמא טהור או יצטרך לבריות או שיחסר מאור עיניו (מכי׳ מבפט׳, כספ׳ כ). כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונין דעתם בקריאת שמע (מד״ר בה״ש, היונכת נגגים). שהמסתכל בהן (במעשי המרכבה) בא ב ט י ר ו ף דעת שאי אפשר לומר יש שם מקום חלל מופנה (ר״ח חגי׳ יג.). —וטֵרוּף לבד, בלי המלה דעת: העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני ה ט ר ו ף ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו (ברכ׳ ה ד). מת מתוך היישוב סימן יפה לו מת מתוך ה ט י ר ו ף סימן רע לו (אדר״נ כה). — ״טֵרוּף השעה, חלוף שעת הכשר במהרה שאי אפשר אח״כ לעשות הדבר הרצוי: ובקש ממנו אז לקבל עדותו מפני ט י ר ו ף השעה וכן עשינו (הכטר׳ לר״י ברצלוני נו). אם ישבו בית דין והוצרך להם לעיין ולאחר הדבר בין מפני ט ר ו ף השעה בין מפני עיון הדין לעיין בדבר כותבין שטר שימוש על כך (שם נח). ונפטר יעקב ב ט ר ו ף שעה ונשארה אלמנתו מעוברת וילדה בת (ר״מ כל׳ קגוני׳, תבו׳ ג״ה, קסל).—ובמשמ׳ העקרית, בענין טרף חיה רעה: דלת עם לקלס וחרוף, דחופים סחופים נתונים לְטֵרוּף, גלות ושעבוד ונסיון וצרוף (סליח׳ יוה א, תכות לפניך).

ב.*טֵרוּף, ש״ז, מ״ר טֵרוּפִים, — בה״פ מן ב.*טֵרֵף, נדנוד ממקום למקום: אשר עשה לך עמלק וכו׳ בדרך בשעת ט ר ו פ י כ ם בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם (ספרי דבר׳ רלו).

---

[1]) כך הכתיב, וכבר העיר ע״ז המדרש: בטרם יכיר איש בטרום כתיב. ונמסר: בטרום כתיב בטרם קרי. אך בקצת ספרים בטרם כתיב וקרי.

טרח[1]), ממנו טֹרַח, טָרַח, *טִרְחָה, *טְרָחוּת, *טַרְחָן, *טֹרְחָן, *טְרִיחָה.

טֹרַח, ז"ז, ככנ׳ טָרְחֲכֶם,—משא כבד, וּבהשאלה בדברים מפשטים מה שקשה לאדם לסבל, Last, Beschwerde, charge; burden : חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לְטֹרַח נלאתי נשא (ישע׳ א יד). איכה אשא לבדי טָרְחֲכֶם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א יב).—ובתו"מ, קצת במשמ׳ יגיעה: אין נושאין נשים במועד וכו׳ מפני ה ט ו ר ח (ירוש׳ מו"ק א פ ד). מה ה ט ו ר ח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה (בב פסח׳ ילו ד). בקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש ומפני מה לא קבעוה משום ט ו ר ח צבור (ברכ׳ יב:). מפני ט ו ר ח הדרך אירע קרי לרבי (בבת קכז:). כלום יש סעודה בלא ט ו ר ח (בב קנג.). שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני ה ט ו ר ח (ערוב׳ מג:). כל ט ו ר ח הצבור עליו (מד"ר במות כו). אמר לו משה רבי ט ו ר ח זה למה (תנחומא ואתחנן ו). צריך לנכות כדי ה ט ו ר ח של חצי הדרך (רמב"ם בכיר׳ ה ג). ואיננו נעלם מאחד מאנשי החכמה עצם ה ט ר ח אשר ימצאני בחבור הזה (הקד׳ הרקמה). כי זה היה מכיר בהמתו שאינה יכולה לסבול ט ו ר ח הרישות הר (טוטו"מ, בוכר בט ג, בבם הרא"ב).— וגם על דברים לא בע"ח: ולא יאכל הרבה ואפילו ממאכלות המהנין הגוף מפני שהוא ט ו ר ח על האצטומכא ואינה יכולה לסובלו ומזיק אותה (ספ׳ מוכר לר"י בן עקנין ב טו).— וכמו השתדלות: ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר ט ו ר ח ך וטול מהצה בשכר ובהפסד נוטל (הלכ׳ פסוק׳, רכית).—ואמר החכם: ה ט ו ר ח בהכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזרים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת (מבח׳ הפנינ׳ לרבנ"ג, החכמה). מי שהשלים ט ר ח ו עליך ומנע ממך טובו אל תאמין באהבתו (בס, האהבה).—ומ"ר: אכן גזר הקב"ה על בני האדם לתת להם מתנותיו הטובות רק ע"י סבות ועלילות ו ט ר ח י ם (הקד׳ פי׳ ספ׳ יציר׳ לר"י ברצלוני). המאכלים הרעים והמשתה הרע והתנועות ו ה ט ר ח י ם והשינה והקיצה כלם פועלים בו (כוזרי ב נח). להקל העבודות ו ה ט ו ר ח י ם וכל מה שאפשר שתדמה בקצתם שיש בו צער או טורח גדול (ר"ב א"ת, מו"נ ג מז). ויסירו מעצמם הטרחים אשר יטריחו החושים (מג"א לרבנ"ל דוכן, חלק יעקב ד). כי אחר שיגע (האדם) כמה יגיעות וטרח כמה ט ר ח י ם בעולמו והגיע זמן שעשה פרי והביב עליו ראשית פריו כבבת עינו מיד נותנו להקב"ה (ס׳ הגיון, כוא יח). ולמה יהיה זה שמי שאינו הגון יבואו לו בלא ט ר ח י ם ובלא צער אשה כחפצו ולצדיק בכמה ט ר ח י ם וכו׳ ויש צדיק במקום שחפץ לא יקח אלא באשר לא חפץ יקח ב ט ר ח י ם ובצער (ספ׳ חסידים, תתבלג). אחד הלך לפדות שבוים וכו׳ וכשהגיע שם ב ט ר ח י ם גדולים לא הספיק לבא שם עד שבא אחד ופדאם בלא טורח (בס תתתתעג).—ואמר הפיטן: חתולה למכה יעל בעת ימלוך, ט ו ר ח מלכיות עובדי משכיות, טמאו חמד שביות, בגאוה למלוך (מוס׳ א ר"ה, אנסיכה). הזיו לארבעים שנה לפקדה יטל, ט ר ח מטרות עוז עד עתה לא הטל (תפג׳ טל, אאגרה). ט ר ח עול סובלת, ולא נכזבה תוחלת (בכת תוכמ"פ, אתובך). יזמו לרדוף ולהסיר כהר, ט ר ח עבודה ונצול התר, חזקה להוסיף שבועת בתר (יול׳ ז׳ פסח, תרגלת).—*חכמת הַטֹּרַח, כמו חכמת השמושיות, חשבון, תשברת וכו׳: וזה מחכמת המוציקי והוא המעולה שבארבעה חכמת ה ט ו ר ח[1]) וסופם (פי׳ ספ׳ יציר׳ לר"י ברצלוני). וכשתחתך מן הגלגל בשעור שתות רביעי וכו׳ וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת ה ט ו ר ח דרגה (פי׳ יציר׳ מיוח׳ לריב"ן).

טָרַח, פ"ע, עת׳ יִטְרַח, — קל לא נמצא במקרא.

—הִפע׳, הִטְרִיחַ,—א) הִטְרִיחַ דבר בדבר, הכביד אותו, טענו, מלא אותו, את הענן במים, וכדומה, belasten, charger; to load: מנשמת אל יתן קרח ורחב מים במוצק אף ברי יַטְרִיחַ עב יפיץ ענן אורו (איוב לז י-יא). — ואמר הפיטן: יה בשלישי ה ט ר י ח ברי, הדשיא דשאים והפריא, עץ פרי עשה פרי (יול׳ בכה"ג, אאמיר). יום אור בהיר או עת זמיר, יד עמל לא יניח, לא ירח

---

[1]) במשמ׳ המיוחדה שיש לו בעבר׳ אין לשרש זה אח בלשונ׳ האחרות, זולתי בארמ׳. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ השלכה וזריקה, ויש עוד קצת שרשים דומים קצת להשרש טרח, והם תרח a), טלח b).

a) ترح b) طلح

[1]) והעיר הרב זקש (כרם חמד ח 65) ואמר: והאמת שפירוש בני חכמת ה ט ו ר ת הוא בעלי חכמת השימושיות.

יקר מזהיר, יגון מלב מקשית, דלף טורד ביום סגריר, את שש בלתי יטרית (ר"י הגוי, מליצה, יום אור). —ב) *הִטְרִיחַ את פלוני והִטְרִיחַ על פלוני, במשמ' נתן עליו טֹרַח לעסוק בדבר, belästigen; déranger accabler; trouble, weary: מנין לזקן שלא יטריח (את זולתו לקום לפניו) ת"ל זקן ויראת מאלהיך (ספרא קדוש' יט ז). אמר לו המלך הואיל ולא היית יכול להעשות אפוטרופוס למה הטרחתני כל הטורח הזה (מכי' במות כ א). בדין היה שיהו קורין פרשת בלק ובלעם בכל יום ומפני מה אין קורי' אותם שלא להטריח על הציבור (ירוש' ברכ' א ג ג). חולה מאונס אין מטריחין עליו (לטבול) (שם ג ו ג). לחלה ולנטילת ידים אדם מהלך ארבע מילין רבי אבהו בשם ר"י בר"ח (אומר זה דוקא) לפניו אבל לאחריו אין מטריחין עליו (שם ח יב.). הטריחו על בעל הבית שתהא הוצאה שלו מפני הסכנה (שם פאה ד יח.). שאין מטריחין על הציבור יותר מדאי (שם תענ' א כה ד). לאחר שסרחו (ישראל) אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת עכשיו אני מטרית אותם שליש פרסאות (יומ' עה:). לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהן (בבת קמה:). אתה הטרחת את קונך להוציא תאינה פירותיה שלא בזמנה יאסף שלא בזמנו (תענ' כד.). רבו עונותיו תקפוהו אבליו הטריח רבותיו (מו"ק כח:) לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי (ב"מ כח.). אמר הקב"ה לא דיין לרשעים (הנואפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כורחי (ע"ז נד:). שלחתי לכם שלשה שלוחין משה אהרן ומרים שמא אכלו מכם שמא שתו מכם שמא הטריחו עליכם כלום (מד"ר ויקר' כז). אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הצבור (שם במד' ח). א"ר אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהן שלא יהיו רואין ועומדים מלפני (שם טו). כששרת (בן המלך פעם) רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטרית את המלך אף כאן וכו' במחלוקתו של קרח אמר (משה) כמה אוכל להטריח את המקום (שם יח). שמא הטרחתיך עליהם להביא לפני מהבהמה שאינה ברשותך (שם כ). כנגד ג' פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו (שם רות, בגנה גנותי). לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה (שם, והנה כועז). שיטין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטרית (תנחומא אמור ז). הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה (פסיק' רבתי מג). ביון שראתה נעמי שקיבלה והטריחתה עליה בבכיה גדולה נתגלגלו רחמיה והטריחתה עליה וקבלתה (מד"ז רות, בוגנה). בא אחד אלי והטרית עלי עד שלשה פעמים (שם). למלך שהיתה לו מרגלית אחת בא בנו ואמר לו תן אותה לי אמר לו אינה שלך הטרית עליו ונתנה לו (מדר' תהל' כח). עד שהטריחו עצמם למנות הפסוקים ואשר יתקבצו בהם אותיות אלפא ביתא (הקד' הרקמה). אנשי דורנו זה אינם מגיעים מחשבותם ואינם מטריחים על נפשותם בעמידה על סודות הספרים האלה (שם, בער ג). כי האדם כשהוא יודע בחבירו שהוא מרחם והומל עליו יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מעניניו (חו"ה, הבטחון ג). מפני שהטרית את שכלו ומחשבתו בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו (כוזרי א כה). אמר הקב"ה מה אני מטרית על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר (רב"י במד' כא כג). הנערים אשר יצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני (הוא, ב"א כא ג). התעסקו והטריחו נפשם שלשה ימים להגיד החידה ולא יכולו (רלב"ע, סוף לזות). ואין גוללין ס"ת בציבור מפני טורח הציבור שלא יטרית עליהם להיותן עומדין עד שיגלול ס"ת (רמב"ם תפל' יב כג). ואפילו באו בסוף החדש מאיימין עליהם איום גדול ומטריפים אותם בשאלות ומטריחין עליהן בבדיקות (הוא, קדוה"ח ג טו). הטרחתני להוציא תלאתה ממנה שהייתי מחדש ומביא עליה במצור צרות יום יום הלוך וקשה אולי תשוב ולא שבה (ר"א מגלגלי, יחזק' כד יג). —*והִטְרִיחַ כלפי פלוני: ולא יחשבך הוא יתברך למטרית כלפי מעלה הלילה להיות בוש מגשוא פניך אליו (ר"מ אלביך, איוב כב כו). —והִטְרִיחַ דבר לא בע"ת, במשמ' הכביד עליו, הוגיעו: וכבר הזהיר הרב המורה מהטרית העיון בכל מה שבא במשל אבל שיסתכל האדם בכונת המשל (מנמ' התלמיד', כרלב'). ויסירו מעצמם הטרחים אשר יטריחו החושים (מג"א לרבב"ל דוקן, ת"י ד). —ופ"ע: אמר משה לישראל כי יהיה להם דבר בא אלי ואני לא עשיתי

כן אלא אני מטריח והולך אצלם (תנחומא קרח יט).
—קל, *טָרַח,—לקח על עצמו טֹרַח, יגע, השתדל: אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכו׳ וכל טורח שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו אבל אורח טוב אומר וכו׳ כמה טורח טרח לפני כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). לפי שאין אדם טורח לגבל טיט לעשות פי כור (בבת עח.). שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא (בס ל.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה ג׳ ימים (כתוב׳ ב.). שאין אדם טורח בסעודה ומספידה (יבמ׳ קז.). מכל טורח שטרח בו (חזקיהו במנשה) ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (סנה׳ קא:). מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת (ע״ז ג.). אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו (מד״ר בראב׳ סד). יששכר היה עוסק בתורה וזבולן היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולן ונותן לתוך פיו של יששכר (בס במד׳ יג). בכר טרחו בזה השינוי ששינה אביי הרבה מן החכמים ולא שמעתי מהם כלום ולא מצאתי בו לאחד מן הגאונים פירוש אבל טרחתי על שינויו ומצאתי וכו׳ (ר״נ גאון, בבת מז.). שבעל הכימיאה אם יודע עיננו תהיה סיבת מותו מפני מה שהוא משתדל וטורח בו הפך הנהגת העולם (חו״ה, הבטחון ה). וכן תהיה למצותיו ואזהרותיו מעלה בלבך כפי זה והשתדלך וטרחך בעניניו (בס, סוף הבחינ׳). ומכבין לו בכל זמן טורח שהיה טורח בטבירתה (רמב״ם שכיר׳ ג ג). ואפילו אמר אני אסתור כל הכותל ואבנה אותו לך חדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה יכול לעכב עליו ואומר לו אין רצוני שאטרח ממקום למקום (הוא, שכני׳ ז ח). היא הגביהתם (את הספרים) ונתנתם לי וטרחתי בשבילה ונתתים לאביה (תשו׳ הרא״ש קא ח). כמה טורח האדם אחר הממון (עותו״מ לח כה).— ולווי טֹרַח: על כן מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדהותו מעליך וטרח והשתדל תאור באור החכמה ותראה אמתת הדברים בעין לבך (חו״ה, חשב׳ הנפ׳ ג). השתדל בעניני עולמך וטרח בהם (בס, יחוד המעש׳ ה). ראה הטרח אשר טרחתי בעבורך וקח האמת ממי שאמרו וטרח בו להביאו הנה בגבול זה הקטן אשר נעשה בו נס (ר״י פרוביגלו, בו״ת בלמוד החכמ׳).—ואמר הפיטן: איכה טרחת בטרחך לטרוף ביד זרים טלאיך, ולא זכרת יקר ידידות יושר אשר יחדת ליודעיך (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אלית). יתומים חומסים ולא חומלים, טורחים להשיג גבול עולים, חוטפים עניים ודלים (הוא, ה׳ בכוע׳, אתו מלות). ושמר (אברהם) תורות ובמצות טרח, וגבר כצאת השמש מן המזרח (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, בכורי מעשהו). חשה למהר ביאת שבת, טורחת כל מששה לישבת, יושבת וממתנת עד כלות שבת (הושע׳, אוס גלורה).—ופעול ״טָרוּחַ, טְרוּחָה: קוצפתי ואהי טרוחה, רוחקתי מבית המנוחה, שמשי מתי תזריחה, ה׳ שמעה ה׳ סלחה (סמא״ל, מעריב יוה״כ, בכס אלהי). הטה אזנך ושמע נא והושענא, נפשות הטרוחות במאמרי תחנה (הושע׳ להושע״ר, הלל למושעות). — ובמשמ׳ עסוק וטרוד, גם בדברים לא בע״ח: טוב לקרר רוב חום הקדחת וכו׳ לא בזמן שהטבע טרוח להוציא זיעה וכיוצא מתנועות אחרות המועילות (אוצה״ת לר״י אהלון כ ט יב). אין זה (ההתעלפות) מחמת כליון והסרון כחות אלא שהן (הרגלים וכדומה) טרוחות בנושא משא ואין למנוע מהקיז דם מטעם זה (בס ע א יח).
—פעו׳, *טֵרַח, מְטָרֵחַ,—כמו קל בנחין הפעולה: לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על איזו מהן הוא מטרח לא על אותה שכחה יפה (מד״ר בה״ב, דודי לי).
— פעו׳, ״טֹרַח,—שטרחו אותו: כרמל ובשן כמו אילים יחד תבור וכל תלולים, טֹרְחוּ בגבה ונמצאו פסולים, חי רם רואה שפלים, זה סיני בדך לא הכלים (ר״א קליר, יוצר א׳ שבוע׳, אתו מלות).
—נפע׳, ״נִטְרַח: עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח, העלט באפל ובעשור נטרח, וכבוד ה׳ עליך זרח (בבת ב אתה״פ, אימתי). והגסות הוא גדול האדם באורך ברוחב ובעומק ותהיינה תנועותיו עם זה בלתי נטרחות ויהיה גסותו אין סבתו שמן (נופ׳ צופ׳ ב יה).
—הפע׳, ״הֻטְרַח, הוטרח, — שהטריחו אותו: פח אם הוטרח, פרחיו למרח, פלולו יצרח, בערם יזכור (ר״א קליר, מוס׳ א׳ ר״ה, זכר תחלת). שלא היתה לה חיבת ביאה ולא ירע בעיני הנשים אם הוטרחה זו (רש״י כתוב׳ לט:). כל הנמצאים יבקשו תכליתם בתנועה אצלו והיא התנועה אשר יבקשו בה ותכליתם אשר בעבורה נמצאו וזה לכל הנמצאים בטבע ולאדם ברצון וע״כ היה מוטרח מבין שאר הנמצאים ומצוה (מורה המורה א סט).

***טַרְחָא**[1], ש"נ,—בצורה ארמית, שֵׁם אחת הנגינות המפסיקות, כמו טִפְחָה: ואם בלי געיא תצא, שופר כתבה הראשונה תמצא, ולפני טרחא תרצה (דה"ט, כי׳ כו). הנעימה הסמוכה לסוף פסוק דינה כמו הטרחא (רד"ק מכלול ו.). ובא גם בן בטרחא שגם הוא יש לו במקומות מנהג הפסק (שם טז.). — ובעל זוגה הוא המאריך שיבוא לפניה, ומזה המשל: אחרי מאריך טרחא (כפ׳ המוסר לר"ב אלמולי), ר"ל שהאריכות בדבר הוא לטֹרַח על בני אדם. — ולהפך, אחרי טרחא אתנח, ר"ל אחרי טִרחה מנוחה: ארם עצב אל תאנח, אחר טרחא יבוא אתנח, אל תתהדר אנוש גביר, אחר דרגא יבוא תביר (ילחק בן בנימ׳ לדיק, בלוחות מבג׳ ה׳ ר"ה), ר"ל יבוא שבר.

***טִרְחָה**[2], ש"נ, מ"ר טְרָחוֹת,—כמו טֹרַח: צוהו (משה את יהושע) על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות (ספרי במד׳ קנו). אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין (ברכ׳ נח.). כי הרבה טרחות טרחו ולריק יגעו בעיוניהם ולתהו והבל כחם כלו מבלי השיג שום תכלית (נפול׳ יהוד׳ יד).

***טַרְחוֹן**, ש"ז,—כמו טֹרַח: ישתוקק שכלי ליעלת חן ואני בטרחון (פזמ׳ לחתן, תימני, בבלי וגפני).

***טַרְחוּת**, ש"נ,— כמו טֹרַח, טִרְחָה: ולמה בראש הזית ובראש התאינה (דוקא יכול להתפלל שם ולא צריך לרדת) וכו׳ מפני שטרחותם מרובה (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד אבל אני יש עלי טרחות שבעים נפש (מד"ר בראש׳ לד). אמר אליהו לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה עם בריותיו שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו לא בא על האדם אלא לפי כחו (שם שמות לד). משה עסוק בטרחות של ישראל (שם ויקר׳ א). אמרו דור המבול הואיל ואין לו עלינו טרחות אלא שתי טיפות של גשמים הללו אין אנו צריכין יש לנו מעיין ונחלים שאנו מסתפקין מהם מים (שם במד׳ ט). שהגשמים הללו סימן טרחות הן לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרישי ימים מצירין בהם טחי גגות מצירין בהם (שם שה"ש, שמיני). הוללות זו הוללה של מלכות וסכלות זו הטרחות (שם קהל׳, ופניתי). ר׳ יהושע אומר טרחות של בית היתה מושלכת עליו (על ראובן) וכיון שנפנה מטרחות של בית בא והציץ בבור והנה אין יוסף בבור (פסיק׳ דר"כ, שובה). בפסח על ידי שישראל יוצאין מן החורף לקיץ ואינה טרחות הדרכים קשה וכו׳ אבל בחג על ידי שישראל יוצאין מן הקיץ לחורף וטרחות הדרכים קשה (שם, ביום השמיני). מתה עלי (רחל) מהו עלי עלי היתה טרחותה (פסיק׳ רבתי ג). הגשם שהוא טרחותו של הסתו (רב"י שה"ש ב יג). — ואמר הפיטן: טפשו דריה וגאו באד טל, טרחות גשמים מה צרך דייגו בטל (ר"א קליר, תפל׳ טל, אאגרה). רץ והקרה בדרך, עייפי טרחות דרך, ופן לא זו הדרך (קלונ׳ פר׳ זכור, אז קולן).

***טַרְחָן**, ש"ז, מ"ר טַרְחָנִים,—מי שטבעו להטריח את זולתו: היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם (ספרי במד׳ צא). א"ל הקב"ה (למשה) בני סרבנים הן רגזנים הן טרחנין הן (מד"ר שמות ז). אמר לו הקב"ה ישעיה בני סרחנין סרבנים הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי (שם ויקר׳ י). אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת אי אפשר (שם, רות א).

***טֹרְחָן**, טורחן, ש"ז, מ"ר טֹרְחָנִים,—כמו טַרְחָן: מלמד שהיו (ישראל) טורחנים היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא (ספרי דבר׳ יב). — ואמר הפיטן: קובלים הסתר פניך עם טורחן, קנוי והרוג אכול ומכור וטורחן, דגלנו כעבד רב פשע וסורחן, רבה להטיב רב חסד וסולחן (סליח׳ ד עי"ת, אמרנו נגזרנו).

***טרט**, ממנו *טרוט, טרוטה, עי׳ זה, ואולי גם *טרט.

***טָרָט**[1], ש"ז, מ"ר טְרָטִים,—אדם פשוט, רגיל, מהשוק, משפל העם, gemeiner Mensch, banal; trivial:

[1]) לא ידוע בברור משמ׳ שם זה ולמה כנו בו את הנגינה, ועי׳ הערת ר"א בחור ע"ז בהערה להשם טִפְחָה.

[2]) בארמ׳ טירחא: משום טירחא דאחרון (עבוד׳ נד:). מועד משום טירחא הוא (מו"ק יג.). קא טרח טירחא (תמור׳ כד).

[1]) בערב׳ טַרְט a), ועי׳ הערה לקמן.

a) طرط

מה היו בני הדיינים עושים היו אוחזים נשים מן השוק ומענים אותן אם כך היו עושים בני הדיינים קל וחומר לשאר הטרטין [1] (ספרי במד׳ פו).

***טַרְטִין**[2], ב״ז, —כובע גבוה קצת ומשופע: נומי הסדין והסודרין והטרטין [3] והפיליון של ראש שש אצבעות (כלים כט א).

***טִרְטֵר**, פ״י, — השמיע קול אדיר: בשעה שברא הקב״ה את עולמו היה העולם מלא מים במים מה עשה הקב״ה התחיל גוזר עליהם שיפנו מן העולם וכו׳ ר׳ לוי אמר קולו של הקב״ה היה מטרטר להם קול ה׳ על המים ורבותינו אמרו הם היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק׳ רבתי, בור או כסב).

טָרִי, א) ת״ז, נקב׳ טְרִיָּה, טְרִיִּים, טְרִיּוֹת, —שהוא מזמן קרוב, עוד לא יָשָׁן, frisch; frais; fresh: וימצא (שמשון) לחי חמור טְרִיָּה וישלח ידו ויקחה (שופט׳ יה יה). —ומכה טְרִיָּה, שנעשתה מזמן קרוב, ועוד יזוב הדם: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע והבורה ומכה טְרִיָּה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישע׳ א ו). —ואמר הפיטן: טוב התואר קדורנית מפרך, טריה מכה מבלי ארך, יום נקם נסתם דרך (סלית׳ יום ג, אין כמדת). — והמשורר אמר: ולפניו כפות מלאות, במיני רפואות, באלה מרקחות, ובאלה משיחות, ולפניו רטיות, למכות טריות, ותעלות וארוכות, לכל מחלה ערוכות (ר״י חריזי, תחכמ׳ ל). — והשתמשו בה במשמ׳ זו בנגוד לישן גם בסהמ״א: ודע כי העוגות הלקוחות בענין הזה לא יקובל תועלת בישן מהם אכל בטרי ואם אי אפשר בלתי הנה ראוי שישמרו במעוג (קאנון ד ד ג יב). בהנהגת השואת הרשבאר אמנם ההתחלה וכל עוד שיהיה טרי הנה הקובצים הנזכרים בי הם יקבצוהו ויהדקוהו וימעיטו גדלו (בס ד ה ב יד). יוקח אתרוג טרי ויחתך בארך לארבעה גזרים (בס, מוכר׳ הרפוא׳ ז ב). המירובולנוס המרוקחים נעשים טריים בארץ סין והודו (בס בס ז). וקח מטלאים מצועים גדיים והגים לקוחים ביומם טריים וגם תרנגולת וגם תרנגולים (תרוזי אבן סינא, תרג׳ שלמה הרופא, כ״י ברלין). — ובהשאלה, ״אדם טָרִי, שכחו חדש עמו: במשכנים הקרים אנשיהם יתר הזקים ויתר גבורים וכו׳ בעלי בשר וחלב שקועי העורקים מסותרים הפרקים טריים מזהירים (קאנון א ב ב יא). — וכמו שֵׁם במקום מכה טריה: דרוש והעל רטיה, לפני טריה, דעת לטרויה, קול הובש שופר (מוס׳ א ר״ה, אבא דעי). עצב טריה, אם כואבה פוריה, עתרו לראיה, ולזכות יזבור (בס, זכר תחלת). הגרת לגיא המון פי-בסת, ונקתה לארץ בטריה נחבסת (קרוב׳ בכה״ג, אלהים בלעדך). המפליא לעשות עם בריא ואמל, קרובים רחמיו ולא כהציר קמל, טריה לרטיה יגלגל בו באומל, גם בתוך נס ינוסס הומל (זולת בכ׳ ברלאב׳, אתבנה). טבות וקרוין כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (בכת א׳ חנכה, אודך). טעה בתחלה ונודע בסופה, טדיתו הצון וכפור לתרופה, יודע כפרתו נכונה וצרופה, ישוה לנכנס לפנים פרופה (סלית׳ מוס׳ יוה״כ, אין אבא). —ב) ש״ז, בכנ׳ טְרִיּוֹ, ״לֵחה ומגל שבמכה וכדומה, Eiter pus: וגיחור הגרון וניגעי הריאה לליחה ולטרי (אבן הרופא 52). לכל נגעי הצדדים והצלעות והקרב הנכאב בדיקר המכאוב ולאגורות הדם והטרי הניקוות אל מקום הכאב (בס 55). כל שתן אשר יהיה בו דם או מוגלא או טרי דע כי חוליו במקוות השתן (בס 133). כל אדם אשר ילכו מעיו בלא מנהג אחריתו ללכת טרי ומוגל (בס 137). כל אדם אשר ירוק טרי ומוגל והיה מראהו לבן יש תקוה (שם). ואם ראית

---

[1]) —כךבכל הנוסח׳. ולא הובאה מלה זו בערוך. ובילקוט במקום לשאר הטרטין: לשאר בני אדם. ונראה כי זהו פרושו של המלה טרטין, והוא נאות לפי המכון, אך אין אנו רשאים לדחות עצם המלה טרטין שבספרי, ואדרבה זרותה מעידה על אמתותה, ואין לנו גם לקבל ההגהה הדיוטין במקום טרטין שהגיהו קצת החוקרים, והלשון הערבית היא לנו סעד כי צרוף זה אינו מתנגד לרוח הלשון השמית, כי הצרוף הזה בעצמו, טרט, ישנו גם בלשון ערב׳ ומשמש גם בה שמוש של התאר לאדם וקרוב מאד להכונה הרצויה כאן, כי טַרְט בערב׳ הוא אויל, שוטה, ודבר טבעי הוא שבלשון עברית שמשה מלה זו בגון אחר ממה שהיא משמשת בערב׳, והוא במשמ׳ של אדם פשוט, רגיל, אדם מן השוק, לא מבני עליה, ואין הכרח לפסול מלה זו מכשרותה השמית ולגזור עליה שהיא זרה, מרומית triti, כדעת י׳ לוי.

[2]) בערב׳ ט׳רטור a). —[3]) מהשם סדין ופליון ששניהם כיחיד נראה כי גם טרטין הוא כיחיד, ואין זה מ״ר מן טרט. ופרש רה״ג מין כובעין, וכך בספד המליצה של שב״ש, והביא לדמיון השם הערבי טרטור. וכך גם פלישר בהער׳ ללוי.

---

a) طُرطور

את החולה כי יתנשם גרולות ממוחרות וכו׳ דע כי ואת אות טרי סוער בתוך חזיהו (שם 142). אלה אותות הטרי והמוגל אשר לרפואה אם ראית את הטרי או את המוגל והנה הוא זך ולבן (שם 143). אם תודק (העשב ברוכתא) ותנתן על השחין הקשה יתרכך ויתבשל לצאת טריו ממנו (שם 51). כל שחין או אגודה או ניפוח אשר יצמח בגרון או בצואר או כחזה אם יפתח לצאת טיריו ומוגלו תוצה קוה רפואתו (שם 146).

***טְרִידָה**, ש״נ, — שה״פ מן טָרַד: אלהים עמך בכל אשר אתה עושה אפילו כטרידת בנך ממך (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כח כו). ואחרי מותו עמדו עליהם בנין הנשיאים ואמרו להם אין לכם חלק עמנו בנחלת אבינו כי בני שפחה אתם ועלתה ביניהם מריבה ונעשה להם קיבוץ בפניהם ופסקו כולם שאין להם טרידה מנחלת אביהם ולא גרעון ביחוסם ואע״פ שאין ביד אמם כתובה מצויה (מעשה ר׳ בוסתנאי).—ובהשאלה כמו טרדה, עסק, דאגה: וכשאתה כל היום וכל הלילה דואג כלום מועילות טרידות לכך ודאגותיך (ספ׳ חסיד׳ תתתשמט). כשיטרד שכל מוהו בדבר הנאהב מיד יחמוד אותו בלבו וכן להיפוך כשיטרד שכל מוהו לדבר השנאוי יתפעל השנאה בלב וכן להיפוך בביטול טרידת המוח יבוטל המדות (מאמ׳ יקר׳, בכל׳ תתג׳ טו).

·טְרִיָּה, ש״נ, מ״ר טְרִיּוֹת,—כמו טְרִי משמ׳ ב: ויועיל לכל מיני קדחת והשעול והגחון והריאה והכבד וטחול ו הטריה הנעלם בחדרי הבטן ולכל מכאוב (אכף הרופא 107).

·טְרִיּוּת, ש״נ, —סגולת מה שהוא טָרִי: שקאקל הוא עורקים ושרשים וזנגביל מובאים מארץ הודו ויעשו ממנו בטריותו במעוג (קאנון מזכר׳ הרפוא׳ ז י).

***טְרִיחָה**, ש״נ, מ״ר טְרִיחוֹת, — כמו טִרְחָה: למלך שהיה לו שני בנים אחד אומר לו איני יכול כך ולא כטריחותיך והשני אומר לו או אני או אתה (תנחומא נח כז).

·טְרִיס, ש״ז, מ״ר טְרִיסִים, — שֵׁם אחד הטעמים, כמו טרס, עי״ש: י״ב הטעמים שהם פזר תלישא גדולה טדים אחד ושנים טריסין פשטא זקף קטן וזקף גדול וכו׳ (ר״י הדסי, אשכל הכפר קסג).

א.***טְרִיפָה**, ש״נ,—שה״פ מן א.טָרַף: נותנין לו שהות כדי טריפה (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד). טרף פתאום בטריפה וכחטיפה (רש״י יומ׳ לט.). ויזונו בנים ובנות עד שעת טריפת בעל חוב וכשיטרוף אם יש מותר יזונו בנות עד בגר (רשב״ם ב״ב קמ.).

ב.·**טְרִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן ב.טָרַף: ולא יטרוף כדרך שטורפין ביצים בקערה בכף דרך טריפה שמכה בכח (רש״י שבת קמ.).

·טְרִיקָה, ש״נ,—שה״פ מן *טָרַק: וכצפעוני יפריש והוא ענין טריקה בדברי רבותינו (שרשי רד״ק, פרש).

טֶרֶם,—מלת הטעם, ותורה הזמן שקודם הדבר שנאמר אח״כ, כמשמ׳ עוד לא, קודם, noch nicht, ehe; pas encore, avant que; not yet, previously ויבוא עם עתיד אחריו גם לזמן עבר: וכל שיח השדה טֶרֶם יהיה בארץ וכל עשב השדה טֶרֶם יצמח כי לא המטיר ה׳ אלהים על הארץ (ברא׳ ב ה). טֶרֶם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית (שם יט ד). והמה טֶרֶם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג (יהוש׳ ב ח). ונר אלהים טֶרֶם יכבה ושמואל שכב בהיכל יי׳ וכו׳ ויקרא יי׳ אל שמואל (ש״א ג ג-ד).—ועם עבר אחריו: ויהי הוא טֶרֶם כלה לדבר והנה רבקה יצאת (ברא׳ כד יה). —ולזמן ההוה והעתיד: ואתה ועבדיך ידעתי כי טֶרֶם תיראון מפני יי׳ אלהים (שמות ט ל). — ובשאלה: שלח את האנשים ויעבדו את יי׳ אלהיהם הֲטֶרֶם תדע כי אבדה מצרים (שם י ז).—וכמו מלת חבור כמו״כ: וישא העם את בצקו טֶרֶם יחמץ (שמות יב לד). וילנו שם טֶרֶם יעברו (יהוש׳ ג א). טֶרֶם אענה אני שגג (תהל׳ קיט סז).—ולזמן עתיד באמת: והיה טֶרֶם יקראו ואני אענה (ישע׳ סה כד).—והשתמשו בו קצת גם במדרש: שכל דבר ודבר שיוצא מלפנין טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה (מד״ר שמות ו). וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל (שם דבר׳ יא), והרבה בסהמ״א.—ועם ב בְּטֶרֶם, לפני עתיד לזמן עבר: ואכל מכל בְּטֶרֶם תבוא ואברכהו (ברא׳ כז לג). ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בְּטֶרֶם יבא החרסה (שופט׳ יד יח). בְּטֶרֶם תחיל ילדה בְּטֶרֶם יבוא חבל לה והמליטה זכר (ישע׳ סו ז). בְּטֶרֶם אצורך בבטן ידעתיך וּבְטֶרֶם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). ותקם בְּטֶרֶם[1]) יכיר איש את רעהו (רות ג יד).— ולזמן עתיד: עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בְּטֶרֶם אמות (ברא׳ מה כח). שאל מה אעשה לך בְּטֶרֶם

---

[1]) לפי הקריא, במקום הכתיב בטרום, עי׳ זה הערך.

אלקח מעמך (מ"ב כ ט). בטרם אלך ולא אשוב (איוב י כא).—ואמר ב"ס: בטרם תחקר אל תסלף (ב"ס נגי' יא ז).—ועם שם אחריו: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (שם כח ד).—ועם עבר: מעון אתה היית לנו בדר ודר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ א-ב). בטרם הרים הטבעו (משלי ח כה).

טרם, פ"י, עת' יטרם,—עשה דבר טרם דבר: והביט קדוש ללב ולא לעינים ושע ערך ניחות צעיר, ושינב את קודר לטרום ברצותו שי ערך ניחותו, והקדיר פני רב ונם חרה לו כי מאם בשי יתר מאכלו (יוסי בן יוסי, עבודה, אזכיר גבורות).

—פע', טרם,—כמו קל בבנין הפעולה: טפוחי שמים, טפסרי אש ומים, טרמני יומים, נכבדי מים (יוצ' א שבוע', אדון אמנ').

—הפע', הטרים,—כמו טרם: ערב ובקר הטרים (מלכ' ר' ברוך מרוטנב' מבנ' 1275).

טרם[1], ש"ז,—שם אחד הטעמים, ונקרא גם גרש, וזו צורתו —: שמיני הוא טרם, נדחה בשתי אצבעות בפרס, אחד באחד בקרם, מחובר בלי הרם (דה"ט, סי' 16). ושאר החמשה לא יכפלו לא ימצא טרם סמוך לטרם ולא רביע סמוך לרביע (הור' הקורא 83). ואם אין לטרם משרת כלל פעם יהיה טרם אחד ופעם יהיה שני טרסין (שם 93). אבל בזמן שיהיה אחריו רביע יבטל משרתו ויהיה שני טרסין (שם). ועוד ישרת הטרם בזמן שאין לטרם אלא משרת אחד (שם 104). טרם תופש המלה לאחריה (שם 108). תמונת הטרם הוא הגרש והוא מקל בא באלכסון באמצע התיבה נוטה לצד ימין (ר"א בחור, טוב טעם ה).

א. **טרף**[2]), ממנו א.טרף, א.טרף, טרפה, *טרוף, א.*טריפה, טרפה, טרפות.

א. **טרף**, ש"ז, כהפס' טרף, בכנ' טרפו,—בע"ח שתפסתו חית היער וכדומה וקרעתו בשניה למזונה, Raub d. Tiere; proie; prey: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד' כג כד). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישע' ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם (תהל' קד כא). ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם (שם קכד ו). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת (ישע' לא ד).—ובהשאלה, מה שאדם תופס בחזקת היד, בעול: ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (איוב כט יז). וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחום ב יד). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט' מז:). — ובהשאלה, מזון בכלל: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה (משלי לא טו). טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו (תהל' קיא ה). — ובמליצה: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי (מלא' ג י).—ובספה"א: וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווין לחזור על הטרף בהם עם הבטחון באלהים (חו"ה, הבטחון ד). ומי שהוא חלש בגופו והכרתו חזקה אל יבקש מסיבות הטרף מה שמיגע גופו (שם ג). והבוטח ביי' הוא תובע מסיבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו (שם א). הוא חושב שכל מה שהגיע אליו מן הממון הוא טרף מזונו ולא יבין כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים אחד מהם טרף מזונו והוא כלכלת גופו בלבד וכו' והשני טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם וכו' והשלישי טרף קנין והוא הממון (שם ד). שיאמר בלבו כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה ולא הוציאני אליו לפניהם ולא לאחריהם הוא שמעכב ממנו בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע לדעתו מה שהוא טוב לי (שם). שמחשבתך על עניני עולמך לא תוסיף לך בטרפך מאומה (שם הכנ' ה' ו). וכל אשר יבואנו מאת האלהים יהיה לו לששון ולשמחה וטרפו בא אליו במנוחה והשקט ושלוה (שם הבטחון א). אילו לא הוצרך האדם לטרות ולחזר ולסבב להבאת טרפו היה בועט ורודף אחר העבירות (שם ג). כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו (שם הכניע' ג). מי מבני אדם דאגתו ארובה אמר מי שאין לבו בטוח בטרפו (מכת' הפנינ', התרילות). כי היה שועל דק ודל בשר, כל היום טרפו יחסר, ושב כמו השפן, מחוסר וכפן (ספ' שעשוע' לר' זכדא). ויאמר כי מקומנו

---

[1]) לא נתברר מקורו ולא פרושו.

[2]) רק בעברית.

צר, ומצענו קצר, ובכל יום טרפנו יחסר, ואין לחם ובשר (שם). אך הטרפים המיוחדים לאישי מיני החיים רבו מספר (חו"ה, הבחינ' ה). ומה שראוי לך להתעסק בו מסיבות הטרפים ומה שאינו ראוי לך (שם, יחוד המעשה ה). שהוא נותן הטרפים לבעליהם כמו שגזר להם הבורא על ידו (שם, הבטחון ד). ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מבני אדם על יד איש אחד (שם). ובי לולי הוא היו נפסקים טרפיהם (שם). — ואמר הפיטן: טרם היה לי מכפר פנים מנחה הולכת בשוחד לזכרון, טרף גרד וסמים למסב תדריו דם וחלב לניחות ולחם הפנים לזכרון (מוס' כ ר"ה, אפחד במעשי). תבקוך ברכים ושדים מניקים, טרף חקיך זנים ומשקים, יגיעת עמלם עמך מחלקים (יוצ' ג בכוע', כבורי מעשהו). חונן חנם פתוח דלתות שמים צוה, טרף דגנו לנו ממטיר דרך ארובה, ידו פתוחה לכל צדק ילין בה (מחז' ויטרי תלג).—ואמר המשורר: מניק מצור צופים גם הוא מוציא חטה תחת חות, טרפך יפיק לך במרחב גם עת תהיה בכלוא חות (רמב"ע, תרשיש ט פ).—הר טרף, הר גבוה שעליו תעלה החיה לאכול טרפה: נאור אתה אדיר מהררי טרף[1] (תהל' עו ה).

ב. **טרף**[2]), ממנו ב.טרף, טרף.

ב. **טרף**, ש"ז, מ"ר טרפים, סמי' טרפי, — עלה, של אילן, של גפן, של זית וכדומה, Blatt; feuille; leaf: הלוא את שרשיה (של הגפן) ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש (יחזק' יז ט). — ובתו"מ: ועין יכול כל עין ת"ל ארז אי ארז יכול טרף ת"ל ועין הא כיצד בקעת של ארז ר"ח בן גמליאל אומר ובראשה טרף (ספרא מצורע יד א). ותים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א).—ואמר המשורר: עין לחדשיו יבכר עליו תרופה וטרפו, לו תן עפרים וגור אריה מאכלו וטרפו (רמב"ע, תרשיש א). אם המטר עקב חורף טרפי שיחים בגן יתמום, יחל כי הוא ילביש אותו

[1]) כך הנוסחה המסורה. ויש מגיהים הררי עד. ואולי מאריה טרף.

[2]) בארמ' טרפא, וגם בערב' טרפ a) משמש גם במשמ' זו.

a) طرف

מ־ביות אם אותו יתמום (שם ג). — ובמליצה: תקת לך אגדה מעשב התקוה וכו' וענפי החרי והחרדה, וציצי התוגה, וקוצי הדאגה, ושרשי העצבון, ועלי היגון והדאבון, וטרפי התשוקה, ותצירי המצוקה, ומרורות האנקה, ותכתוש כל אלה העשבים, במכתש העצבים (ר"י חריזי, תחכמ' מח).

טרף[1]), ת"ז,—טרי ורענן, frisch; frais; fresh: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף[2]) בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ (בראש' ח יא). — *ותאר לענף: ופשט (ר' טרפון) ידו לחלון ונתן לי סמנה מקל אמר לי יהודה בני בזו טיהרתי שלשה מצורעין ולמדתי בה שבע הלכות שהיא שלברית וראשה טרף[3]) ואורכה אמה ועוביה כרביע וכו' (ירוש' סוט' ב יח.), ר"ל רך ורענן.

א. **טרף**, פ"י, יטרף, טרף, טרף, טרף, טרפי, — א) טרף האריה או הזאב את הכבש וכדומה, חטף אותו ועשה אותו טרף לו, rauben, zerreissen; ravir et déchirer (la proie); pull, tear: טרף טרף יוסף (בראש' לז לג). כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). כארי שואג טורף טרף (יחזק' כב כה). אריה טורף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). כזאבים טורפי טרף (יחזק' כב כז). ותעל (הלביאה) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (שם יט ג). דמינו כאריה

[1]) משקל לבן וכדומה. בערב' טרפa), חדש.—[2]) רוב הקדמונ' גזרו מלה זו מן א.טרף במשמ' תלישה מן האילן, וכן רסע"ג. אבל כבר השיג עליו דונש ואמר: ופתר והנה עלה זית טרף בפיה תתוך בפיה עשה טרף כמו טרוף וזה מנכרין אותו בעלי הדקדוק היעשה ממילה משקלה פעל פעול ואני אומר כי עלה וטרף שני שמות הן לדבר אחד הן טרף אחד כמו טרפי צמחה והיא עלה אבל מכופל הוא בפסוק. ע"כ. וכן אמר ריב"ג כי אפשר שיהיה טרף זה מן ב.טרף במשמ' עלה, אמר וז"ל: וקד יג'וז איצ'א אן יכון מן הד'א אלמעני טרף בפיה עלי אן יכון בדלא מן עלה זית כאנה קאל והנה טרף בפיה, ע"כ, ובעברית: ויתכן עוד שיהיה מזה הענין טרף בפיה על שיהיה תמורה מעלה זית וכאלו אמר והנה טרף בפיה. וכך רוב החדשים, אלא שקצתם סוברים, כי זה כפל לעלה, כמו דונש וריב"ג. והשמוש בתלמ' ירוש' שלקמן ראיה שהוא תאר. — [3]) בתוספתא (נגע' ח ב) וראשו טרוף.

a) طارف

יכסף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל' יז יב). — ובמליצה לאדם וכדומה: בנימין זאב יטרף (ברא' מט כז). בלביא שכן (גד) וטרף זרוע אף קדקד (דבר' לג כ). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש' ה יד).—ובלי הדמיון לאריה וכדומה: כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הוש' ו א). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל' נ כב). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ (איוב יח ד).—טרף אפו[1], בעס וקצף קצף גדול: אפו טרף [2]) וישטמני חרק עלי בשניו (איוב טז ט). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף[2]) לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). — ובתו"מ: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט' מז:). ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל (מד"ר ויקר' כו). ואין הארי טורף אלא א"כ נלחש לו מלמעלה (בם קהל', אם יבן הנחש).—ובמליצה: לבת מלכים שסרחה על אביה והיו לה בנים וטורפה אותם עליו והלכה לה (בם שמות ל). למלך שראה את אשתו מנשקת לסרים אמר לשושבינה מגרשה אני טורפה אני תלך בית אביה (בם במד' ב). ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה מחזירה לי בדרך שאני נותנה לך מוטב ואם לאו הריני טורפה לפניך (בם ויקר' יח). אם שותין (שרשי האילן) של חמשים אמה טורף אותן של שלשה טפחים (בם שמות ה). —ואמר הפיטן: חלפו עלי ביום זה חמש תלאות, טרפו חיתי וישימוני למשואות, יגעה נפשי יגוע והלאות (סליח' י"ז תמוז, והכן בפל).—*טרף את הבהמה, החליט שהיא *טרפה: ובאת לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות והפכה רבי ומצא עליה קורט דם וטרפה (חול' נא.). צא טרוף (בם פה:). — ב) *לקח דבר בהזקה על כרחו ושלא בטובתו של בעל הדבר, בפרט בשביל חוב, entreissen, in Besitz nehmen; saisir; to seize: המשעבד שדה לחבירו והלך ומכרה שמא אין בעל חוב בא וטורף (ירוש' גיט' ד מה ד). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסים בני חורין (ב"ב קנז:). ומותר המזון אטרוף אותו ממחצית שאצל המותך שלא מכרת אותה לה אלא משום הערמה (שו"ת הרי"ף נה). ואם אתאחר מלפרוע לו סך זה המזון הרשיתי מעכשיו לטרוף לו כל מה שימצא אצלי בעולם ולהשתלם סך זה עד סוף פרוטה (בם רעח). בעל חוב של מוכר שטרף השדה מיד בעל המצר הרי בעל המצר חוזר וטורף מן הלוקח שסלקו והלוקח חוזר ונוטל מן המוכר (רמב"ם שכנ' יג יא). ואם אמרו לו אלו במאה דמי השדה שטרפת אינו יכול לחזור ולטרוף אותה פעם אחרת בשאר חובו (הוא, מלוה ולוה יח י). איש פלוני בן פלוני זכה בדין לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו וכו' והרשינוהו לטרוף מזה בכך ובך (שו"ע חו"מ, גביית מלוה נח). —ובכלל *גזל ושלל דבר מפלוני: שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד עליה גיים לטורפה מחשבין לפי ממון (ב"ק קיז:). — ובמליצה גם בדבר מפשט: שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו (ברכ' ה:).— ובמשמ' מנע: טורפין את האדם מחיי עולם הבא (אדר"נ נוסח' ב לד).

—נפע', נטרף, עת' יטרף,—א) שטרפו אותו: אם טרף יטרף (השור) יבאהו עד (שמות כב יב). על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף כי רבו פשעיהם (ירמ' ה ו).— ובמשמ' *נהיה טרפה: בשנטרפה ולבסוף עיברה (חול' נח.). כגון שעיברה ולבסוף נטרפה (תמור' לא.). —ואמר הפיטן: חוק בשר הנטרף באחד משמנה עשרה אל תתאו למאכלו (אזהר' ר"י ברגלוני, איסרה). —ב) *נלקח מפלוני על ברחו, בשביל חובו וכדומה: א"ר יוסי הלקוחות עוררין שלא תיטרף מידן (ירוש' גיט' א מג ג). ודע כי הפירות התלושין ומה שאכל הלוקח כבר, אינן נטרפין ממנו אבל פירות המחוברים לקרקע אעפ"י שאינן צריכין לקרקע נטרפין ממנו כגון ענבים שהגיעו ליבצר (התרומות ג ג יב).—"הנטרף, במשמ' האדם שטרפו ממנו: ואחר כל זה אם רצה

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה בשני המקומות, אך המליצה טרף את אפו קצת לא טבעית, ולכן קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. ובאמת, בפסוק שבעמוס חציו האחרון של הפסוק, ועברתו שמרה נצח, מעיד על חציו הראשון כי במקום ויטרף לעד אפו עדיף ויטר לעד אפו. ולפי זה אולי גם בפסוק באיוב במקום אפו טרף היתה נוסחה קצת אחרת, אולי אפו נטר. אך, על כל פנים, לפי הנוסחה המסורה יש לה, להמליצה טרף אפו, זכות בלשון שלנו, הכנויה על הנוסחה המסורה של התנ"ך כמו שהוא.

הנטרף מבי"ד שיכתבו לו שטר טרפה על הלוה שיחזיר לו מעותיו לכשתשיג ידו הרי זה כותבין לו (בס בב יג). — ובהשאלה, *נִטְרְפָה דעתו של פלוני, נלקחה הדעת או נקרעה, נתבלבלה, verwirrt w. החרשת : se troubler (l'esprit) ; be confused והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ג א). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו בו ביום הכניסן הרי אלו בחזקת מתוקנים ואיפשר שלא נטרפה דעתו שעה אחת וכו׳ שמת מתוך יישוב (ירוש׳ מעש׳ ג ג ג). מעשה בר"א שהיה גוסס ערב שבת עם חשיכה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ את תפיליו אמר לו בני הנחת מצות הנר שהיא שבות וחייבין עליה כרת ובאת לחלוץ תפילין שאינן אלא רשות ואינן אלא מצוה יצא לו והיה צועק ואמר אוי לי שנטרפה דעתו של אבא אמר לו דעתך היא שנטרפה דעתי היא לא נטרפה (בס בבת ג ה:). מפני מה כותבין דברי המזכה מפני המחייב שמא תיטרף דעתו (בס סנה׳ ה כג.) חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו"ק כו:). אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה (יומ׳ פז:). מסיעין את העדים ממקום למקום כדי שתיטרף דעתן ויחזרו בהן (סנה׳ לב:). כל הנהרגים בבי"ד היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (מד"ר במד׳ י). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן (רמב"ם ממר׳ ו י). — ונִטְרַף הלֵב, כמו נטרפה הדעת: שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הבליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול (מד"ר במד׳ י). — *נִטְרְפָה השעה, עברה פתאם: בואו ונתקן שיהא צרות חולצות ולא מתייבמות ולא הספיקו לתקן את הדבר עד שנטרפה השעה (תוספתא יבמ׳ א ט). בימי ר׳ הושעיה ביקשו להימנות על הר המלך לפוטרו מן המעשרות אמרו יבא רבי הושעיה לא הספיק לבוא עד שנטרפה השעה (ירוש׳ דמאי ה כד ד). מעשה בתלמיד וותיק למד עיבורו בג׳ שנים ומהצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל ולא הספיק לעבר את הדרום עד שנטרפה השעה (בס ערוב׳ ה כב ג). ועל ר׳ יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים הוי עניו חסיד אלא שנטרפה השעה (בס סוט׳ ט כד:). לא הספיקו לגמור את הדבר עד שנטרפה השעה (יבמ׳ טז.).

— פע׳, טֹרַף, — במו נִטְרַף: ויאמר (יעקב) כתנת בני (יוסף) חיה רעה אכלתהו טרף טֹרַף יוסף (בראש׳ לז לג). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טֹרָף ולא ראיתיו עד הנה (בס מד כח). — ובמליצה על גם בידי אדם: זרים עורכי חניתות, הגורי הרבות וקשתות, טֹרְפוּ במכמורי רשתות (יוצ׳ ז פסח, אילי הצדק). טורפו עניי עם הארץ, יתר הגזם אכל הארבה במרץ (סתר׳ נו"ג, אבנה נפבי). — ובהשאלה *מְטֹרָף, שטרפוהו, שנגזרה עליו גזרת מות: אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ברכ׳ לד:). — והלֵב מְטֹרָף, קרוע, מבלבל: שתה ג׳ כוסות (של יין) יצאו שלשה חלקים מדעתו ולבו מטורף מיד הוא מתחיל לדבר שלא כהוגן (מד"ר במד׳ י). — ואמר הפיטן: ולעפה אחוה ציון והיכליה, הרדה רוהה נמוגו חיליה, טֹרַף לבה עת קרוא אליה, אסוף נתחיה אליה (סלית׳ י טבת, אז בבוא). — ונחטף בשביל חוב ובדומה: עמד בעל הבת על דודה ואמר יש לי ירושה בחצר מחלק המטורף (תבו׳ הגא׳, גינזבורג 288).

— הִפע׳, הִטְרִיף, — א) המציא לו טֶרֶף: ראש ועשר אל תתן לי הַטְרִיפֵנִי לחם חקי (משלי ל ח). — והשתמשו בו במשמ׳ זו בסהמ"א: אני עובד הבורא היכול המבלבל האחד המטריף אשר אין כמוהו (חו"ה, הבטחון א). יודה הבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו ולא שם עמלו וטרחו לריק (בס ד). כמלך שהוא מטריף חילו ועבדיו (בס). באשר ישים עבודת הארץ וזריעתה סיבה לטרפו ואם ירצה להטריפו ממנה יצמח הזרע ויפרה וירבה (בס). אילו היה מה שאמרת אמת היה מטריפך בעירך כמו שהטריפך הנה ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה בזאת (בס א). כי אתה מאמין בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו ובמי שבראך והטריפך (כוזרי א יב). ואל השלמות הזו נבחרו בני לוי להיותם נתונים לשם ולפיכך הטריף להם לחם חוקם בלא טורח רב (מלמד התלמיד׳, בהעלותך). ענין הבטחון הש"י מטריף כל חוסיו ורחמיו על כל מעשיו (בכט מוסר לר"א מ). — ואמר הפיטן: רובץ בהררי אלף הטריפו חקה, שת נחש בריח במצולה עמוקה (בבת ב אתה"פ, ארגן). זריזים השו להקדיש קרואיו, חסו במטריף כל ברואיו, טוב אין מחסור ליראיו (יוצ׳ בכה"ג, יוצאי הפזון). — ב) *נהיה טְרֵפָה: עד עכשיו הן העגלות והפרות (שהשיאו את המשכן) קיימות ולא

הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו ולא נשברו (מד"ר במד' יג).—ג) *החליט (את הבע"ח) שהוא טְרֵפָה, ובכלל שזה דבר אסור: מעשה היה שהיתה חלחולת נקובה וכו' ולא היו יריכות מעמידות אותה והטריפוה (מרדכי חול' תריז). ובשומן הגרגרת מטריפין כל הסרוך אליה (בס, כסוף ההגהות). ועתה נוהגין להטריף כל הסרכות (בס, לוח הדינ' קח).

—התפ', *הִטָּרֵף, מִטָּרֶפֶת, — כמו נטרפה דעתו: כיון שרואה שנותר לבדו (בבית הכנסת) מטרפת דעתו ומתיירא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה (תבו' הגה', גני', גינזבורג 91).

—פִּע', *טֵרֵף, מְטָרֵף,—בהשאלה, טֵרֵף את הדעת, עשה שתטרף דעתו: שמטרף (היין) דעת מי שישגה בו (רד"ק ירמ' לה ו).

ב.*טָרַף[1], פ"י,—חָבַט והכה, schlagen, klopfen frapper; cast, knock: טרף בקלפי והעלה שני גורלות (יומ' ד א). דרסה וטרפה בכותל או שריצצתה בהמה (חול' ג ג). מה עשה (משה) נטל שבעים ושנים פתקין וכתוב בהן זקן עוד שנים פתקין חלק וטרפן בקלפי אמר בואו וטלו פתקכם (מד"ר במד' טו). נטל פתקין כמנין כל הבכורות וכתב בהן בן לוי ועוד לקח פתקים אחרים במנינם וכתב בהן חמשה סלעים טרפן ונתנן בקלפי (תנחומא במד' כה).—וטָרַף שני דברים זה בזה, ערב אותם יחד בתנועה חזקה, בחבוט וכדומה: אם לא טרף יין ושמן מערב שבת יגתן זה בעצמו וזה בעצמו (שבת יט ב). עושין אלונתיות לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפה מערב שבת לא טרפה מערב שבת אסורה שאין טורפין כתחילה בשבת (תוספתא שם יב-יג יג). רשב"ג אומר טורף אדם תבית ביינה ושמריה ונותנת לתלויה בשבת (שם טו-יז א). מתיר היה ר' מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת (ירוש' ברכ' א ג). פעם אחת חש ר' מאיר במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן ולא הנחנו (שבת קלד.). דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביום טוב שוחקין לה כמון וטורפין לה יין ושמן (שם). חרדל שלשו מע"ש למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש ולא יטרוף אלא מערב (שם קמ.). לטרוף ביצים מגולגלין בקערה (רב"י שם קמ.). אם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג הערבי וכו' (מ' אלדכי, ב"א ד). — וצמר וכדומה: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה וכו' וכן הפשתן והקונבוס שטרפן זה בזה (כלא' ט א). צמר הגמלים והרחלים אסור בכמה דברים אמורים בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם וטרפן זה בזה אבל העושה חלוק שכולו צמר גמלים וכו' (תוספתא שם ה יב). צמר הבכור שטרפו בטל ברוב (ירוש' כתוב' ו לא.). שפיר שטרפוהו במימיו נעשה כמת שנתבלבלה צורתו (נדה כו:).—ובמליצה טָרַף אש ומים, ערבם זה בזה: (השמים הם) אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע (חגי' יב.). — ופעול *טָרוּף, טְרוּפָה: כדי לבשל בו ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באילפס (שבת מ ב). ביצה טרופה שהיא נתונה ע"ג ירק של תרומה (עדי' ג ד). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (טבו"י ג ג). ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וציר וכו' (ע"ז ב ו). וכל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף (תוספתא שבת ג ד). אין לוקחין מהם ביצים טרופות בקערה (חול' סד.).—*וצמר ופשתים טרופים: הלבדים אסורין מפני שהן שועין והטווי על שני פנים או שטווין צמר ופשתים טרופין זה בזה או שטווין הוט צמר לברו וחוט פשתן לבדו (תבו' הגה', הלכבי מט).—וטָרַף ידו ורגלו בצונן, שפשף: מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם[1]) בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו (שבת כב ו).

—פִּע', *טֵרֵף,—טֵרֵף בלולב, נענע אותו עד שחבטו העלים זה בזה: אמר ר"ע צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שכל העם היו מטרפין[2]) את לולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' (סוכ' ג ט).

—פֻּע', *טֹרַף, מְטֹרָף, מטורף,—מטלטל: הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין כקש הבינונים כאבן הפקחים בעופרת (מכי' כבלת ה). שישראל בזמן הזה דוויים דחופים מטורפים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.). י"ט שנה היו חוזרין ומטורפין וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע (סעו"ר ח). שנשמתן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים

---

[1]) בארמ' במשמ' דפק וחבט: יומא חד הוה בטוא רביתהו וקא חייפא רישה אתאי שיבבת' טרפא אדישא (ב"ב' נו.).— [1]) כך הקריאה הרגילה בקל, וכן במשנ' המנוק' הנדפסות.—[2]) כך במשנ' שבתלמוד ירוש'. וכן במשנ' שבמשנ' ניאפ', וכן ברי"ף ובערוך ועוד. ובמשנ'

מטורפות בארץ (מד"ר קהל', מי יודע). שנשמתו הולכת ומטורפת לשוט בעולם ואינה מוצאת מקום מנוח עד שישלימו ימי עונשה (בכט מוס' לר"ח יז).
—הָפע', *הוּטרף, —כמו מטרף: ועל הספינה המוטרפת[1] בים ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימין (גיט' ג 7).
—התפ', *הִטָּרֵף, מִטָּרֵף, מִטָּרֶפֶת, — ספינה מִטָּרֶפֶת בים, שהגלים זורקים ומשליכים אותה הנה והנה: על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר ועל הספינה המטרפת[2] בים (תענ' ג ז). אמר ר"ע פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים והייתי מצטער על ת"ח שבה (יבמ' קכא.). מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול אהזו נחשולה והיתה מיטרפת בים והיה בה נער אחד עברי (פסיק' רבתי לג).— ואמר המליץ: כאניה בלב ים מיטרפת והים י[זעף וים]ער (קטע מגני' ספר התכמ' לבן עירי).—ואדם מִטָּרֵף ממקום למקום: מלך בשר ודם משלח ספקלטור להרוג את הארם מהלך אחריו ימים הרבה וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה והספקלטור מהלך ומטרף אחריו ממקום למקום (מד"ר במד' כ). והיה הורגן (הורדוס את חכמי ישראל) מיום אל יום עד שהרגן כולם חוץ מבבא בן בוטא והיו מטרפין וגולין ממקום למקום (סדר חכמ' וקורות העתים 169). — ובמליצה, נפשו מִטָּרֶפֶת: כל אחד ואחד מכיר את אמו והוא עולה ונוטל את רדו ונותנו בפיו שמא ימשוך לו חלב והוא אינו מושך ונפשו מטרפת והוא מת אל היק אמו (פסיק' רבתי כו).— והמחשבות: כי המות הממנו אכלנו בכל פה עד כי הירים רפות והרגלים בהרי נשף מתנגפות והעשתונות מטרפות והאזנים תצילנה עד נחרשו והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ספר המוסר לר"ז בן סעד' הגל'/התב' מה). — *וּמִתְטָרֵף, בתוכתובה: וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב"ם יסוה"ת ז ג).

ג.*טָרַף, פ"י, — עשה שטוח כמו טרף, כמו עלה, einebnen; niveler; to level : הטורף את גגו והמכבם את בטותו וירדו עליהן גשמים (מכביר' כ 7). —ופעול טָרוּף, מי שהוא שטוח כמו טרף, flach ; plan

שבתלמ' בבלי מנענעין. —[1]) במשנ' תענ' ועוד מטרפת. — [2]) במשנ' שבירוש' מוטרפת, ובגמ' בבלי שם (דף יז.) מטורפת.

even : (קונם) אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד וכו' אמר שמואל בטרוף[1]) (נדר' כה.).

*טֹרֶף, ב"ז, — פעולת טריפת נכסים בשביל חוב: כשיעמדוך ויזכו ברין ויכתוב לך הריין שטר טורף עלי שבדין טרפוה מסך בשבילי כא ואשלם לך (רב"י כ"מ יד:).

*טֶרֶף[2]), ב"ז,—שם אחת הנגינות, כמו גריש: מלבים (כ כה עז) הים האחד והמכנות זקף, ירמיה (נג כ) והבקר טרף (חלופי מלב' וירמ' מב"י עבופ' 19).

טְרֵפָה, ב"נ, מ"ר טְרֵפוֹת, — א) מה שטרפה חיה טֹרֶפֶת, von wild. Tieren Zerrissenes; déchiré par les fauves ; cattle torn by wild beasts : זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה (בראש' לא לח-לט). אם טרף יטרף (השור שנתן לרעהו לשמור) יבאהו עד הטרפה לא ישלם (שמות כב יב). אריה טרף ברי גרתיו

[1]) הובא בערוך פרושו של רב שרירא גאון וז"ל: פי' רב שרירא גאון פי' טרוף משווה וכך אמר ראיתי נחש גרול כקורת בית הבר אינן רברי הבאי אבל ראיתי נחש טרוף בקורת בית הבד דברי הבאי שאין נמצא טרוף כקורת בית הבד וטרוף זה שפניו משווין רוגמת הכתוב (ישע' כח כה) הלא אם שוה פנית כי משווין פני קורת בית הבר כרי שתרכם על מה שתחתיה ואין מניחין פניה עגולות ומשופעות וכן הקשו כל הנהשים מיטרף טריפי כי כריסן כולן משוות ועל גחונן ילכו נמצאו בשווי בטן כקורת בית הבר ואיך יהא זה רברי הבאי ופרקו גבו טרוף קאמר ובוראי לא נמצא נחש שגבו טרוף ומשווה ומרובע אלא גבות גבינים ומשופעים לפיכך האומר ראיתי נחש שגבו טרוף כקורת בית הבד הרי אלו דברי הבאי שאין נמצא זה ולפי רדבנו למרגו שהמוכר קורת בית הבד לחברו הרי זה נותן לו גופה טרופה שמשוין ומרובעין פניה וזהו שאמר אגב אורחיה קמ"ל למקח וממכר לומר המוכר קורת בית הבר לחברו אם גבו טרוף אין ואי לא לא. ע"כ. ורש"י פרש טרוף חרוץ, והשתמש בזה בלשונו: רף גרול ועב מאר ורחב וטרוף בפגימות הרבה לרוחבו עמוקות תכופות זו אצל זו (רב"י ע"ז כד:). אבל שמוש פעל זה בארמ' מכריע לרעת רב שרירא, כמו שנראה ברור בבכור' מה: פרסותיו רחבות כשל אווז אמר רב פפא לא תימא רטריפה ולא סריקא אלא כיון רטריפה אע"ג דסריקא, פי' רחבה ומשווה.

[2]) בצורה ארמ' טרפא: פזר הגרול טרפא רתק שופר (דה"ע, סי' יו).—ומ"ז טארפתין (מכלל הניקוד מג).

ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה (נחו׳ ב יג). ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שמות כב ל). נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (ויקר׳ כב ח). נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק׳ ד יד). יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם ואיזה טרפה שחייב לשלם כגון טרפת חתול שועל ונמייה וכו׳ ואיזו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב והארי והדוב (מכי׳ משפט׳ טז).—וגם "המוכן להיות לטרף בעודנו חי: כי האריה והכפיר כששואגים בקולם נשמעת קולם למרחוק מפחדתם עומדת הטריפה במקומה עד שטורפים אותה (גדול המור, ויגש). — ב) *כל לקוי בגוף בע"ח ע"י חיה או ע"י מחלה שבשבילו לא יוכל בעה"ח לחיות, Verletzung im Körper ein. Tieres, infolgedessen es nicht leben kann ; maladie organique fatale ; fatal organic discase: אלו טרפות בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (חול׳ ג א). מדבריו (של ר"ח) למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדי׳ ב ב). כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה (ירוש׳ ע"ז ב מא ג). רמז לטרפה שאינה חיה (חול׳ מב.). אין אומרים בטרפה זו רומה לזו (שם נג:). סימן לטריפה שלשים יום (שם נז:). סימן לטריפה כל שאינה יולדת רשב"ג אומר משבחת והולכת בידוע שהיא בשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (שם). שמונה עשרה טרפות שנאמרו למשה בסיני (שם מג.). ואם יצאת טריפה מתחת ידו (של הטבח) מנדין אותו ומעבירין אותו (רמב"ם שחיט׳ י יד). כששחטו שחיטה בשירה אינן צריכין בדיקה שמא יש בהן אחת מן הטריפות (שם יא ב). אלה הם חוקי הטריפות אשר הנהיגו בו אנשי קנדיאה עפ"י חכמים הראשונים (הגה׳ מרדכי, בסוף חולין). — ואדם לקוי במכה שלא יוכל לחיות בה: ההורג את הטריפה פטור וטריפה שהרג בפני בית דין חייב (סנה׳ עח.). הרובע את הטריפה חייב (שם). עדים שהעידו בטריפה והוזמו אין נהרגין עידי טריפה שהוזמו נהרגין (שם). ראובן נשוי עם לאה ונעשית טריפה וקדש לאחותה (שו"ת מגיד מרא׳ ב).

טִרְפָּה, ש"נ,—שטר מעשה בית דין לטרוף הנכסים מבע"ח: ואחר כל זה אם רצה הנטרף מבי"ד שיכתבו לו שטר טרפה על הלוה שיחזיר לו מעותיו לכשתשיג ידו הרי זה כותבין לו (התרומות ג ג יג).— ובצורה ארמית טִרְפָא, טירפא: והשטר השלישים נשליש הוא שטר טירפא[1]) וכו׳ וטירפא זו יש אחריה ארכתא ושומה בזמן שגובה מנכסים משועבדים אבל בזמן שגובה מנכסים בני חורין אין שם טירפא כלל וכו׳ וטירפא הוא שטר מעשה בית דין וכו׳ וכותבין לשמעון שטר טירפא על נכסי הלקוחות (ספ׳ השטר׳ לר"י ברצלוני לג). קורעין אותה אדרכתא וכותבים לו טרפא כי פלוני יש לו לגבות חובו שהוא כך וכך (שו"ת הרי"ף רז). הולך המלוה ומחפש אם מצא לו נכסים בני חורין שמין לו מהן מצא לו נכסים משועבדין מאחר זמן שטרו טורף מהן וקורעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטירפא כיצד כותבין איש פלוני בן פלוני זכה בדין לטרוף בחוב שפלוני חייב לו וכו׳ ואחר שכותבין הטירפא לטרוף מורידין שלשה בקיאין לאותה שדה ושמין לו ממנה בשיעור חובו (רמב"ם מלוה ולוה כב ז-ט). מלוה שיודע לקוחות שקנו מהלוה אחר שלוה הולך וטורף מהם ואין צריך ד"א ואם אינו יודע לקוחות שקנו מהלוה וצריך להפיש אחריהם כותבין לו בי"ד שטר טירפא שיטרוף מהלקוחות וקורעין ש"ח וכותבין בטירפא שקרעו שטר חוב (טוחו"מ, גביית חוב קיד ח).

טְרֵפוֹת, ש"נ; מ"ר טְרֵפִיּוֹת, — סגולת מה שהוא *טרפה: בהמה שנולד בה אחת מן הטרפיות האוסרות אותה באכילה אסורה לגבי המזבח (רמב"ם איסורי המזבח ב ט). אם הובאה הריאה לפניהם ואם מצאו בה שום טרפות ממיני הטרפיות שבהמה בהייה בחזקת הכשר עומדת (שו"ת ריב"ש תלז). שזה הטרפות מצוי הרבה והיא טרפות הריאה שמצויים בה ריזין הנקראים סירכות (החינוך, משפט׳ עג). והדרוסה היא הטרפות החמורה מכולן וכו׳ ובשאר הטרפיות

---

[1]) בארמ׳ בתלמ׳: וניכתוב לי מר טרפא מאייר ואילך (כתוב׳ נה.). ההוא גברא דמשכן ליה פרדיסא לחבריה לעשר שנין וקש לחמש שנין ואתא לקמייהו דרבנן וכתבו ליה טירפא (שם). כל טירפא דלא כתיב ביה קרעניה לשטרא דמלוה לאו טירפא הוא (ב"ב קסט.). —ובבג׳: דאמר ליה אחוי טירפך ואשלם לך (ב"ק ט.). והנה לפי זה צריך להיות בעבר׳ טֶרֶף, וכבר עשה רש"י הצורה טֹרֶף עי׳ זה. אך הקריא גבר על הרקדוק ונתנה לו צורת נקבה.

יש בהם ספיקין מותרים (שם). בטרפות הבאה לה אחר שנולדה הבהמה (ספ׳ הלבון). ואסרו תחלתו משום סופו והיה פתחון פה לשואל לשאול שיאמר שזו תוספת על הטרפיות שמנו חכמים (בו״ת מהר״מ מטרלני, א״ה ע). וראיתי לסדר טרפיות של שאלוניקי (שם). דלא הוכר טרפותו עד לאחר הפשט (רע״כ עדי׳ ב ג). עוף שנולד בו ספק טרפות ואחר שנולד בו הספק לאחר ב״א יום וכו׳ מתה או נשחטה (בו״ת מגיד מראש׳ ב).

***טַרְפַּחַת**, ש״נ, — שֵׁם נרדף ל*אֵם, *שלהופית: האם היא טרפחת והיא שלחופית (חול׳ נח:). מעשה בר׳ סימאי ור׳ צדוק שהלכו לעבר שנה בלוד ושבתו באונו והורו בטרפחת ברבי (שם נו:). נגזר על שרה שיהיה הדמות שלה חסר הטרפחת ושיסוף צ׳ (שנה) ברא יברא לה ה׳ (תמר׳ טהור׳, אם כל חי ג ד).

***טַרְפַּס**, ש״ז, — כמו טַרְפַּשׁ: שהסרכה נכנסה דרך הטרפס המפסיק בין אברי הנשימה לאברי המאכל (בו״ת מהר״מ מטרלני, א״ה ע). בטרפס שהוא נמצא לכל ב״ח שיש לו לב וכבד והוא מסך מבדיל ביניהם (מג״א נרבנ״ל דוכן, ת״י ד).

***טַרְפַּשׁ**[1], ש״ז, — מסך מבדיל בין הלב והכבד, והמחיצה : Zwerchfell ; diaphragme שבאמצע הבטן המבדלת בין איברי המאכל ואיברי הנשימה והיא שקורעין אותה ואח״כ תראה הריאה והיא הנקראת טרפש הכבד (רמב״ם בתיע׳ ו י). ריאה שהעלתה צמחין או שנמצאו סירכות כמו חוטין תלויין ממנה ולדופן או ללב או לטרפש הכבד חוששין לה שמה ניקבה (שם יא ה). היה מן הריאה חוט משוך ללב או לטרפש הכבד (שם ע). ויפסיק בין שני החללים האלה אבר אחד הנקרא טרפש והוא מתחיל מראש החזה והולך באלכסון למטה (מ׳ הנדכי, ש״א ד). ניקב טרפש הכבד נקב מפולש מצד הכבד טרפה (בו״ע יו״ד מא ח). ויפריד (החלל השני של הבטן) בין שני האברים האלה אבר אחד שנקרא טרפש והאבר הזה מתחיל מראש החזה והולך באלכסון מלמטה וכו׳ (סער הבמים ט).—ומ״ר: והן טרפשין (רב״י חול׳ מו.).

[1]) בארמ׳ טרפשא: טרפשא דליבא (חול׳ מט:). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה (שם מו.).

***טרק**[1]), ממנו *טְרִיקָה, *טֵרֵק.

***טָרַק**, פ״י, — דפק והכה, וכמו טרף, ערבב משקה מלמעלה למטה: אמר ריב״ל לא שנו (שהארס של נחש צף למעלה על המשקה) אלא שלא טרקו אבל טרקו אסור (ב״ק קיה:).— ובמשמ׳ הראשנה, ואמר הפיטן: תהומות בסו בנכנסו טַרְקַת[2]) בני גליך, ידית הין בנין החזר גלגליך (בכת א אתה״פ, ויוצע אור).

—פע׳, *טֵרֵק,—כמו קל: טפה הגליד, טפוחים הפליד, טֵרֵק [3]) והקליד, טוען ומוליד (ר״מ בר״ב נהוראי, בר״ת, אילת השחר).

—הפע׳, *הִטְרִיק: (כששופך אותו) מהכית למסננת מטריק ומתבלבל הארס עם היין ויוצא דרך המסננת לכלי (רב״י ב״ק קטו:).

***טְרַשׁ**, ש״ז, מ״ר טְרָשִׁים, — אדמה קשה: ואם סוקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים (תוספתא בכי׳ ג ה). מודה ר״ש בן לקיש בזורע ע״ג הים ע״ג פטורה ע״ג סלעים ע״ג טרשים שהוא פטור (ירוש׳ כלא׳ א כז:). ואת אומרת שאסור ללקט צרורות מתוך שדה חבירו וכו׳ בבקעה אבל בהרים ובטרשים מותר (שם בכי׳ ג לד ד). המוכר את העיר וכו׳ לא מכר לא את שורה ובנותיה והטרשים המוקצין ממנה (שם ב״ב ד יד ג). ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל יתר מחברון (סוט׳ לד:). טרשים שאמרו בית ארבעה קבין (ב״ב קג.). הקדיש טרשין פודן בשוויין (ערכ׳ יד:). ד׳ דברים נשתנו בימי אנוש בן שת ההרים נעשו טרשים והתחיל המת מרחש ונעשו פניהן כקופות ונעשו הולין למזיקין (מד״ר בראש׳ כג). הגפן הזו אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים אלא בולשין אותה מתחתיה ואח״כ נוטעין אותה (שם ויקר׳ לו). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו לאביו חורשים והיו חורשין על גבי המענה והוא היה חורש בטרשין ישב לו והיה בוכה וכו׳ שמא מצטער אתה שאתה חורש בטרשין (פדר״א א). כל המדבר שהוא הולך מירושלם למדין שכלו טרשים וחיה רעה

[1]) כך בארמ׳. בערב׳ טרק a) במו״ב במשמ׳ דפק, וגם במשמ׳ ערבב.— [2]) כך מנוק׳, בקל, ובמחזור׳ אחרים טֵרְקַת בפעל. — [3]) כך מנוקד, ואולי הוא כמו״ב קל.

a) طرق

עושה לו המקום נסים והוא בא ועומד לפני המשיח כמדין (מד"ג בה"ב, בובר 34). השדה שאינה ראויה לזריעה והיא הנקראת טרשין (רמב"ם ערכ' ד טו). העולה מאליו במקום טרשים פטור (הוא, מע"ש י ו).

טַרְשָׁא,—עי' °טַרְשָׁה.

°**טַרְשָׁה**[1], טַרְשָׁא, ב"נ, מ"ר טַרְשׁוֹת,— מכירת סחורה בהקפה לשלם אח"כ: מפני שהייתי דחוק ומוצרך אגב דוחקי נטלתי אותם כטרשא זו (תש' הרי"ף, התרומ' מו). אודיעך הטרשא אשר נוהגין לעשות בברצלונה כענין זה שהיא מותרת גמורה ואין בה צד רבית כלל והוא שבעל הקרקע מוכר את ביתו תחלה לגמרי בכסף ידוע לחלוטין ואחר כך חוכר המוכר מן הקונה הבית ההוא בשטר אחר לתת לו מס בכל שנה דבר קצוב וגם לפעמים נותן לו החוכר למחכיר קצת דמים בראשונה מאותן שקבל ממנו מן המכירה הראשונה מלבד המס שעושה לו בכל שנה ואין המוכר יכול לפדות הבית ההוא בשום זמן (תו"ת ריב"ש קה). אלא בא רב פפא ללמוד לנו טרשא המותרת אפי' בדקיין (התרומות מו ג). ומסתברא דטרשא המותרת לכל הסברות היא על ענין זה כשאומר לו בלא מעכשיו הרי פירות הללו מכורות לך בדמים שישוו באייר בין רב בין מעט וכו' וכן יש טרשא אחרת שפסקנו שהיא מותרת (בס). — ומ"ר: ומצאנו בגמרא שלשה עניני טרשות (בס).

°**טִשְׁטוּשׁ**[1], ש"ז,—שה"פ מן טִשְׁטֵשׁ: שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת בין בעיקר הכתיבה בין בנקב בין בקרע בין בטשטוש (רמב"ם ס"ת י א). וצריך שלא יהיה שום טשטוש ולכלוך בגט (ר"א מלוניל, אורח' חיים ב, גיט'). ושלא יהא שום טשטוש בגט על המחק (התרומה, גיט' קיו). כי יש בנוסח הטענות המקויימות טשטושין ומחקין הרבה אני מצאתי עיקר הטענות והתשובות שהדין תלוי בהם בלא טשטוש ומחק (תו"ת הרא"ש קז ו). ס"ת אחד הנלקט לפי הנראה מב' או ג' ספרי תורה ישנים שהעבירו עליהם הקולמוס והדיו לתקן טשטושו (במב לדק', יו"ד נב). ואשר נפקד שמו הוא מפני טשטוש החתימה ולא יכולתי להעתיקו (מוסד' תבל, התגלות המתב'). —ואמר המעיין: עדים נייר ודיו עלי יפיו גם אין כתמים בו וטשטושים, גם הפסוקים בו מנוקדים כלם כדין נרפים ונדגשים (תרומי ר"א כתור, בסוף ברכי רד"ק).

*****טִשְׁטֵשׁ**, פ"י,—טִשְׁטְשׁוּ הגשמים את האדמה, רככוה כמו טיט וכדומה: שכל זמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות (תענ' כב:). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות (ב"ב טז.). שהמים מטשטשין את שפתם וכותליהם (של הבורות)

---

[1]) בארמ' טרשא: כגון אילין דיהבין עיבידתא לאילי' דמפרשין לריסים מתרתין קסוסטבן או משלשה קסוסטבן אין זו רבית' אלא הטרשא (ירוש' ב"מ ה ג). אמר ר"נ טרשא שרי וכו' אמר ר"פ טרשא דידי שרי מ"ט שבראי לא פסיד זוזי לא צריכנא אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח וכו' א"ר חמא טרשא דידי ודאי שרי מ"ט ניחא להו דליקו ברשותי דכל היכא דקא אזלי שבקו להו מכסא ונקוט להו שוקא (בבלי בב סה.). —ומ"ר טרשי: אמר רבא לית הלכתא לא כטרשי פפונאי ולא כשטרי מחוזנאי ולא כחכירי נרשאי (בב סח.). — ופרשו הגאונים: הכי פרושיה ראובן דמזבין לשמעון חיטי או חמרא וקא אזיל בניסן כור בדינר ולא פסק ליה דמיה כדמיפרע מיניה בתמוז אי חשיב ליה עליה בשלשים דינר בכסף שרי ליה למשקל שלשים בכסף ובי האי מעשה קריוה רבנן טרשא (תש' הגא', בערי לדק, רבית כח). ור"י ברצלוני פריש טרשא זו משרש טרש במשמ' חרש, שאינו שומע. ורבנו נתן: פירוש נותן לו הפירות במרחשון ומתנה לפורעו הדמים כאייר כשער אייר שהוא ביוקר. ע"כ. ורש"י פרש: למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה ובלבד שלא יפרש לו אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות אלא ימכור סתם בכך ובך ליום פלוני וכו' (ור"פ) עושה שכר תמרים היה ומוכר לו בזמן הזול בתשרי כשער של ניסן וממתין לו עד ניסן וכו' (ורב חמא) מוכר פרקמטיא היה ומוכר במקום הזול כשער שהוא נמכר במקום היוקר וממתין להן והן מעלין אותו למקום היוקר והוא מקבל עליו אחריות דרך בהליכה והלקוחות משתכרים בפרקמטיא שלוקחין שם מעותיו ומביאין לכאן ואחריות ההזרה עליהם וכיון דלא מקבלי עלייהו אחריות לא הויא מלוה גבייהו עד שהפרקמטיא נמכרת והן מקבלין המעות ואותן המעות נעשין עליהם מלוה ואין כאן ריבית. ע"כ. וראב"ד פרש מענין אדמת טרשים, אבל כל זה דחוק. והנה לפי המשק' הארמי היה צריך להיות בעבר' טֶרֶשׁ, ולשון זכר, אבל כמו ברוב המלים מהלשון הארמית שנכנסו בעברית גם במלה זו גבר השמע על הדקדוק ונהגו בה כאלו היתה האלף בסוף במקום ה הנקבה, והשתמשו במלה זו בכל מקום בלשון נקבה, ולכן יש לכתבה בעבר' בצורת נקבה ה בסוף.

[1]) כך גם בארמ'. מטיט היון ת"י מסגן טשטושא. יהמו יחמרו מימיו, מתגרשין ומטשטשין מוהי. פני חמרמרו מני בכי אפי מטשטשין מן בבותא.

והם נופלים (רב״י ירמ׳ כ יג). — ובמשמ׳ לבלך את הכתב, הספר וכדומה, לבלבו ברטיבות שנמחקו האותיות: מטשטשו (את השטר) כולו בדיו שאין יכול לכתוב בו על גביו שום זיוף (רגמ״ה ב״ב קסג.). ראובן משכן לשמעון ספר וכשבא לפדותו טוען ראובן נשתמשת בספר שלי וטשטשתו ושמעון השיב קריתי ושניתי בו וכו׳ (מרדכי ב״מ רסח).

—נתפ׳, *נִטְשְׁטֵשׁ,—נהיה מטשטש: נטשטשה (המראה) אם מראה רוב הפנים טמאה (תוספתא כלים ב״מ ד יג). נמחק (השטר) או ניטשטש אם רישומו ניכר כשר (ב״ב קסח:). ירדו עליה גשמים ונטשטשו[1]) (בכת פח.). הצורה הזו שעל הלוח נוחה להטשטש (תנחומא לך לך ב). מי שנמחק שטר חובו מעצמו שנטשטש או שנפלו עליו מים (רב״י ב״ב קסח.).— ונתטשטש בתו כתובה: אבל אם נתטשטשו (בגדי הכה״ג) מבל וכל או נקרעו או נתקצרו בפחות מבדי מדתו וכו׳ פסולים (המאירי יומ׳ ח). מזוזת היחיד וכו׳ צריך הוא לבדקה שתי פעמים בשמיטה שמא נגנבה או נמחקה או נתטשטשה או נרקבה (שם).

—פע׳, *טִשְׁטֵשׁ, מְטֻשְׁטָשׁ, — נתלכלך בטיט וכדומה: היו בגדיו מטושטשין ועבד עבודתו פסולה (פסח׳ סה:). שהיו (הבגדים) מטושטשים או מקורעין (זבח׳ יח:). שנפל (הדבש) על הקש ועל התבן [ש]מטושטש הוא ומוקצה הוא (רגמ״ה ב״ב פו:). — ואותיות מטושטשות: היו בה (במגלה) אותיות מטושטשות או מקורעות אם רישומן ניכר בשירה (מגי׳ יח:). כל שנמצאת תיבה שלימה מונין אותיותיה להעלות לפ״א אותיות וכל תיבה מקצתה מטושטשת אין אותיותיה המוגהות עולות למנין פ״ה (ר״ח שבת קטו:). כי ברוב המקומות היה (הכתב) מטושטש כי ההעתק היה ישן נושן (מעתיק ביאור על פי׳ הרלב״ע עה״ת לרב״ט אבן מאיור).

[1]) כך בכ״י, ובקצת דפוס׳ ניטשטשו, אך בנוסח׳ נשטשטשו.

*טשש[1]), ממנו טִשֵּׁשׁ, טִשׁ.

*טָשַׁשׁ, פ״י, עב׳ טָשַׁשׁ, עת׳ יָטֹשׁ,—לבלך באיזה דבר: (מי) שרק וטש[2]) בפני חבירו וכו׳ פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים (תוספתא ב״ק ט לא).

[1]) בערב׳ טש a) טבל במים.

[2]) כך הנוסחה בכ״י אר״פ (צוק״מ), ובתוספתא שבש״ס וילנה: הרק וטש בפניו כנגד חבירו. ואולי הוא מן טוש, עי״ש.

a) طس

שער היוד

ז — י

י אות העשירית[1]) באלף בית העברית ושמה יוד, עי׳ זה. אות י היא אחת מאותיות גיכק שהן סימנים לארבעה הקולות שמתהוים בדחיקת הלשון להחך במקומות מתחלפים, ולכן היא נקראת חִכִית, והיתה לפנים מצינת שני גוני הקול הזה, האחד קצת יותר רך כמו א הרוקה אִ [2]), וכך היו ה׳ברים אותה קצת המדברים ובפרט בקצת מקומות, והשני קצת יתר קשה, כשהקול מתהוה במקום קצת יותר גבוה בהחך. אך עתה כל היהודים שוים בזה וכלם ה׳ברים באות זו רק את הגון הקשה של הקול.

[1]) בפרשה א׳ של איכה הפסוק המתחיל באות יוד בא אחרי הפסוק המתחיל באות ט: טמאתה בשוליה לא זכרה אהריתה וכו׳ ידו פרש צר על כל מחמדיה, וכן בפרשה ב: טבעו בארץ שעריה וכו׳ ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. וכן בשאר הפרשיות. וכן באותם מזמורי תהל׳ שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב, תהל׳ לד: טעמו וראו כי טוב וכו׳ יראו את יי׳ קדשיו. וכן משלי לא: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה, ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך.— [2]) כבר התפלפל בפרט החכם הגרמני פיליפי (Philippi ZDMG IL,639, LI, 66) ברבר מהותה של אות זו בתהלתה, שקצת החכמים החליטו שהיתה בעצם וראשנה תנועית, ואח״כ נתרכבה ונאצלה ממנה הברה הקשה במקום היותר גבוה בהחך. אך אם עוד לא הכרע בודאות איזה גון של הקול הזה היה בלשונות השמיות בכלל ואצל העברים בפרט, הנה בזה אין שום ספק כי היו שני גוני הקול נהוגים גם אצל העברים, ובקצת מקומות בארץ ישראל היו ה׳ברים הקול כהברה הרכה כמו א, כמו שמעיד על זה אופן דבורה של האשה התקועית שהיתה אומרת איש במקום יֵש: ותען האשה (התקועית) ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). ועוד במקום אחר באה אולי הברה זו של איש במקום יֵש: הַאִשׁ בית רשע (מיכ׳ ו י), וכן שם אולי האזכה במקום היזכה: האזכה במאזני רשע (שם יא), אך כאן יש לפקפק באמתת הנוסחה המסורה. וכן נמצא השם יִשַׁי בזמן מא׳חר בכתיב אִישַׁי (דהי״א ב יג), ומזמן המא׳חר ההוא יש עוד עדות כי היו ה׳ברים את האות י בקצת צרופים כמו א חרוקה, והיא העתקת הירונ׳ קצת שמות שתחלתם י באות I ולא J כמו יצחק Isaac, יִשַׁי Issai, יִגַר igar, ידידיה Ididia. וכן גם בערב׳ ההמונ׳ האות י a) נוטה להברת א חרוקה (Spitta § 2, 25), וכן ה׳ברים בערב׳ ההמונ׳ את השם יד באלף חרוקה בראשיתה ואומרים אד. וכן יש קצת ראיה להברה זו גם בפי היהודים הספרדים בימי ר׳ דוד קמחי, שהוא אומר כי לכן נקודה א עתיד מדב״ע בפעלים בסגול אֶפְעֹל ולא בחירק כמו שאר האותיות יתנ יִפְעֹל, תִּפְעֹל נִפְעֹל, כדי להבדיל בין מדב״ע ונסתר: ושאר הנוספות (בתחלת העתידים) זולתי האלף הם בחיריק והיתה האלף לבדה בסגול שלא להתערב עם יוד (מכלול, בער דה״פ, דף כד). ועל היוד הדגושה העיד רסע״ג כי אנשי מעזיה היו ק׳ראים אותה באופן מיוחד, והוא כמו האות ג׳ b) בערב׳, אמר בפרוש ספר יצירה וז״ל: פפימא בינ אלג׳ימל ואליוד ולד׳לכ ג׳עלהא אלטברי־אניון פי אליוד אלדגש וג׳עלהא בעצ׳ אלערב מקאם אליא אד׳ יקולונ נחנ בני עלג׳ יענונ בני עלי נאכל אלתמר אלברנג׳ יענונ אלברני והד׳א יונ׳ד פי בעצ׳ כתב לע׳ה אלערב, ע״כ, ובעבר׳: ומה שבין הגימל והיוד ולכן עשוה הטברניים ביוד הדגושה ועשוה קצת הערבים במקום היוד כשאומרים אנו בני עלג׳ כונתם עלי, נאכל תמר אלברנג׳ כונתם ברני, וזה נמצא בקצת

a) يِ b) جْ

האות י היא אות שרשית ושמושית, ונוספת בפעלים בעבר בסוף השרש למדב"ע ובעתיד בתחלת השרש לנסתר ונסתרים, ובסוף לנ'כחת בעתיד וצווי, ובשמות לסימן המשקל יִפְעוֹל. בסוף המלים האות י משמשת לסימן היחס: הזבלוני, השמעוני, של זבלון, של שמעון. לפנים היתה משמשת לסימן סמיכות בין שתי מלים, ונשארו משמוש זה רק שרידים אחדים בלשון, בפרט במליצה: א'סרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא'ב' מט יא). נאדרי בכח (שמות טו ו). ח'צבי מרום קברו ח'קקי בסלע משכן לו (ישע' כב יו). שכני בחגוי הסלע ת'פשי מרום גבעה (ירמ' מט יו). עגלה מלמדה א'הבתי לדוש (הוש' י יא). ע'זבי הצאן (זכר' יא יז). העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות (איכ' א א). מי כיי' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ מקימי מעפר דל וכו' להושיבי עם נדיבים (תהל' קיג ו-ח). ההפכי הצור אגם מים (שם קיד ח). הישבי בשמים (שם קכג א).

בשמות נוספת בסוף לסימן יחס הקנין לנקבה נ'כחת אחרי האות כ: הסלח לכל ע ו נ כ י הרפא לכל ת ח ל ו א י כ י הגואל משחת ח י י כ י המעטרכי חסד ורחמים וכו' תתחדש כנשר נ ע ו ר י כ י (תהל' קג ג-ה).—וגם לסימן הקטנה: אמינון, במקום אמנון, דוכיפת במקום דוכפת, ועוד.

האות י נחה אחרי נקודת חירק ארוכה, ובקצת מקומות גם אחרי צירי וגם אחרי סגול, וגם אחרי קמץ. וכשהיא באה בתחלת מלה והיא שואית אם תבאנה לפניה אותיות כ ו ב ל מ תנות, ואותיות בוכלמ תרוקות: כי רבים ביהודה בעלי שבועה (נחמ' ו יח). וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד' ו ג). ותאכל (האש) ארץ ויבלה (דבר' לב כב). ויסדתיך בספירים (ישע' נד יא). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (שם נה ב). קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן (ירמ' כה לו). ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). וכן לפי קריאת בן נפתלי וישתחו לך לאמים (ברא'ב' כז כט), במקום וישתחו. יקד ביקוד אש (ישע' י יו). ונשקה כיאור מצרים (עמו' ח ח). כיתרון האור מן החשך (קהל' ב יג). וזאת ליהודה (דבר' לג ז). מידי אביר יעקב (ברא'ב' מט כד). ושמחתים מיגונם (ירמ' לא יב). כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (איכ' א ז). מביתו ומיגיעו (נחמ' ה יג).— אך יש שיניעו אותה: עברי ארצך כיאר (ישע' כג י). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (דני' יב ב). לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ יא).—ויש שנשמטה כלה: ועלתה כא'ר כלה (עמו' ח ח). ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). התקין ריב"ז שיהו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר"ה ד ד).— והשתמשו בה לסימן גם לסגול: מפני שאיפשר (פאה ה ג).

ספרי לשון הערבים. וכבר הבאתי בהערה לאות ג מהמלון את הדברים האלה בעצמם מהמלון הערבי לשאן אלערב בשם אבו עמר. והביא גם ריב"ג עדות זו של רסע"ג בדבר הברת אנשי טבריה את היוד הדגושה, ואמר: בת'ל הר'א רב סעדיה ז"ל פי ספר יצירת פאנה לםא ד'כר אנ אהל טבריה ינטקונ באליא אלמשדדה ג'ימא ד'כר איצ' אנ אלערב כד יפעל ד'לכ, ע"כ, ובעבר': וכמו זה רב סעדיה ז"ל בספר יצירה והוא כאשר הזכיר כי אנשי טבריה הוגים היוד הדגושה כמו ג'ים ערבי הזכיר כמו"כ כי הערבים עושים גם הם ככה. גם רי"פ דוראן בספרו מעשה אפד על דקדוק העיד כי ליהודי קטלוניה בימיו היתה הברה כפולה להאות י, והיו ה'ברים אותה בתחלת ההברה בגון אחד ובתוך ההברה בגון אחר, אמר וז"ל: ודע כי על פי ההנחה הזאת האמתית קול היוד אשר הוא כפול אצלינו אנשי הגלילות האלה הוא יותר חזק בתנועת הלשון אל הגובה מקולות גבק אמנם הכפלת קול היוד אצלנו הוא כי אנחנו נקרא היוד באמצע התיבה בקול מיוחד כמו אים דים ובתחלת התיבה בקול מיוחד כמו ים יד ובשתי הקולות האלה תנועות היוד אל המעלה יותר מותשת לחוקה מתנועת גבק ותנועת הכף הרפה יותר חלושה ויש לה שתוף קצת עם הגרון אמנם אמרתי אצלינו לפי שהאשכנזים וצרפתים יתנו לשני היודין תנועה אחת והיא התנועה אשר לה אצלינו בראשי התיבות ואין ספק כי תנועת היוד גם לנו גם להם אינה כפי מה שהיתה אצל הראשונים כי אחר שהניחו היוד מאותיות החיך לפי דרכם אין ספק שהיו מניעים אותה בכל מקום על הדרך שאנו מניעים אותה בדים ואם כי לו יניעוה על דרך תנועתה ביד וים אצלנו לא היו מניחים אותה מאותיות החיך לפי דרכם לפי שהוא מן הנראה תכלית ההראות כי על דרך תנועתה אצלנו ביד וים שהיא מאותיות הלשון על כן נראה כי לפי דרך הראשונים אנחנו טועים בתנועתה ביד וים והדומים להם והצרפתים טועים בתנועתה בכל מקום שהיא ר"ל בראש התיבה ואמצעה. ע"כ. ולא נתברר לי טיב החלוף הזה בהברת היוד מה היה, ואולי זוהי הברת הטברגיים, וכך העיד אברהם בלמשי על האיטלקים והפרובינצלים: לפי קריאת האיטלקי והפרובינצלי היוד בדגש מוצאה מוצא הגימל בלשון ערב (מקנ"א, דמיון והפרש האות'). ולהספרדים בירושלם אין הבדל הברה זו, וכן אין הבדל בהברת היוד בתחלת התבה ובאמצעה להתימנים.

אי אפשר לאיש בלא אשה (ירוש' ברכ' ט יב ז).— וגם במקום חטף סגול: האילוליים מתעשרין לעצמן (תוספתא ר"ה ו ה). — וכן *במקום דגש חזק, כמו במקור נפעל: ליבנם, ליטנות, במקום לִבָּנֵם, לְמָּנוֹת. —וגם *במקום שוא נע בראש תבה, ביראשית במקום בראשית: ביראשית ברא אי'ם אין ראשית אלא תורה (קטע מגני' מד"ר, JQR XX, 778).

י היא אחת מאותיות אהוי, ופועלת על אותיות בגד כפת שלאחריה, כשהיא נחה, לרפותן.

ברבים מהפעלים שאות הראשנה שלהם היא י, אין האות י קדומה, אלא באה במקום אות ו שהיתה בתחלה האות הראשנה בהשרש הזה, והפעלים האלה הם גזרה מיוחדת בדקדוק, גזרת נחי פה יוד, ובר"ת נפ"י.

כמספרים משמשת האות י לסימן המספר עשרה: ויהושע נטל שכר עשרה אנשים של מרגלים שנתוסף יוד יתיר יוד עשרה (מד"ר במד' טז). י' (של יצחק) מול עשרה נסיונות (שם יח). כמה נשתייר מהם (ממתנה אשור) רב אמר עשרה שנאמר ונער יכתבם שכן דרכו של נער להיות כותב יוד (שם איכ', פתיח'). הביאני אל בית היין יוד יוד עשרים נון חמשים הדי שבעים (תנחומא במד' י).

י"א,—ר"ת: יש אומרים.

יאב, ממנו יָאַב, *יאב.

יָאַב, פ"ע, יָאַבְתִּי, עת' איאב, ייאב, אאוב, יאוב [1], תיאב[2], ניאב, ייאבו, תיאבו, תיאבי, תיאבנה, צווי יְאַב, יאבו, יאבי, יאבנה, מקו' יְאֹב, יאוב, ובאותיות בכלם בנוח היוד ביאב, ביאב, ליאב, מיאב, — במו אבה, יאב לדבר, התאוה והשתוקק אליו, כמו צמא למים, לרוות טרי: פי פערתי ואשאפה כי למצותיך יאבתי (תהל' קיט קלא).

***יֵאָב**, ת"ז,—כמו תאב: יאב ותאב אל רצון הבורא, חש לעשות חקו בלבב ירא, לקח נעריו עם שתיל עץ פורה, ימים שלשה צור נתיבם יורה (סמח"ג, בניח' ר"ה, תסדך זכור).

יאה, ממנו יָאָה, *יאה, *יאות.

יָאָה, פ"ע, לנק' יאתה, בהפס' יאתה,—היה נאה ויפה וראוי להדבר, sich ziemen, gebühren; convenir; be becoming: מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ' י ז).— ואמר הפיטן: יאתה תהלה ועוז לבקדיש נאדר, ומי שקול גשת אליו גדלו לאדר (יוצ' יוה"כ, יאתה). יאתה חסדי צור סלה להזכיר, ומי זך דבק דרכיו להכיר (שם). לך כל הנשמות מהללות אלהים לך נאוו תהלות ויאתו (ר"י הלוי, רבות לפסח, גליל' זבול).

—התפ', *התיאה,—הראה את עצמו יאה: הנאה בך לפנות לדברי מרשלי ידי מחזיקי דת תעודה ואתה נקי לבב ביושר ותם לב למנעה נדבה ממחכה ומתיאה (רה"ג לר"א בן עטה, JQR n. s. I, 2, 235).

***יָאֶה**, ת"ז, לנק' יָאָה, מ"ר יָאִים, יָאוֹת,—כמו נאה, טוב ויפה: הנמצא להודאה תמונה ומראה, לשומו לנגדך ביפיו כאיש יאה (רה"ג לר"א בן עטה, JQR n.s. I, 2, 233). ויאים הדברים לפה קדוש שאמרם (בני"ע א, מלרים).

יְאוֹר, — עי' יאֹר.

***יֵאוּשׁ**, ש"ז,—בה"פ, מן יָאַשׁ, התיאש: אע"פ שאין קרקע נגזל יש ייאוש לקרקע (ירוש' ערל' א סא.), ר"ל מי שמתיאש מקרקע שהיא בידי זולתו נעשה הקרקע הפקר. מניין לייאוש בעלין מן התורה ר"י בשם רשב"י כן תעשה לחמורו וגו' את שאבוד לו ומצוי לך את חייב להכריז ואת שאינו אבוד לו ומצוי לך אין את חייב להכריז יצא ייאוש בעלים שאבוד ממנו ומכל אדם (שם ב"מ ב ה:). שור שהוא יוצא ליסקל ונמצאו עידיו זוממין ר' יוחנן אמר כל הקודם בו זכה (מפני שכבר התיאש רבו ממנו והוא הפקר) דשב"ל אמר ייאוש של טעות היה וכן העבד שהוא יוצא ליהרג ונמצאו עדים זוממין ד"י אמר זכה לעצמו רשב"ל אמר ייאוש של טעות היה (שם סנה' י כט ד). אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל אמר רב לא שנו אלא לפני יאוש אבל לאחר יאוש קנאו גנב ראשון וגנב שני משלם תשלומי כפל לגנב ראשון (ב"ק סז:). שסתם גניבה יאוש בעלים הוא (שם כח:). יאוש שלא מדעת אביי אמר לא הוי יאוש (ב"מ כא:). הגניבה עצמה שהיא ביד הגנב ולא נשתנית

---

[1]) ריב"ג במשתלחק (דף 25) אמר וז"ל: יאב לם יד'כרה כי למצותיך יאבתי ואלמשתקבל עלי אלקיאש ייאב עלי זנה ייבש יירש או יאוב עלי זנה יאותו לנו האנשים, ע"כ, ובעברית: יאב לא הזכירהו (ר"י חיוג) והעתיד לפי ההקשה ייאב עלי צורת ייבש יירש או יאוב על צורת יאותו לנו האנשים. — [2]) רד"ק, מכלול שדה"פ, ערך יאב.

הורת רבעייה בין לפני יאוש בין לאחר יאוש אלא שאחר יאוש השבת לגנב (רמב"ם גניבה א יב).

***יאות**, תה"פ,—זה טוב ויפה, richtig, schön; bien ; parfait ; right: אילו קצר חצי שדהו ומכר מה שקצר הלוקח מותר בלקט ובשכחה ובפיאה יאות (ירוש' פאה ב יז:). א"ר יונה יאות הוא מקשי (שם דמאי א כא ג). ר' אחא אמר במזיד כר"מ ר' יוסי אומר בשוגג כר' יהודה א"ר מנא יאות (שם תרומ' ב מא ג). ר"א אומר בו ביום גרשו את הסאה ר"י אומר בו ביום מחקו אותה אמר לו ר"א אילו היתה חסירה ומילאוה יאות ובו' אמר לו ר' יהושע אילו היתה מליאה וחיסרוה יאות (שם שבת א ג ג). אם באת הלבה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי במה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולן משוקעות במשנה א"ר אבין ויאות הרי שני מיני חיטים אילולא שבא נחום ופירשה לנו יודעין היינו (שם תגי' א עו ד). א"ר יותנן בנימין היה (כתוב באפוד) חציו בן מיבן ימין מיכן אמר ר' זבידה ויאות מי כתיב ששה שמותם לא אלא משמותם משמותם ולא בל שמותם (שם סוט' ז כא ד). אילו אמר בת חלל כבת גר יאות (שם קדוש' ד סו.). אילו אמר לא מאותו המקום ולא מאותו המקום יאות (שם בכוע' ה לו:). לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שלא עשיתי בשורה שעשיתי את שאינו בבור בבור כיון שאמר (עשו) את בבורתי לקח אמר יאות ברכתי (מד"ר ברא' סז).—ומצוי מאד בסהמ"א: ברוך ה' אלהי ישראל אשר לו יאות ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו (הקד' תו"ה). ולהביא אחר בל ענין מה שיאות לו מן הענינים אשר בהם נתחייב בעבודת האל יתעלה (שם הכתינ', פתית'). ואני אומר חיי! שהענין יאות לו אבל ההקשה מונעת ממנו (הרקמה, בער יח). נתנו בו כחות שישמרוהו זמן קצוב ימשכו אליו מה שיאות לו וידחו מעליו מה שאין תועלת בו (ר"ב א"ת, מו"נ ג יז). בח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו ודוחה מעליו מה שיזיקהו (ר"י א"ת, רות תן כ). שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלבים בי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר (ראב"ע מבלי לא). אמר לו המלך (להגדיב) יאות לך שתהיה אדון בעמך ובזולתם (מעל' המדות, הנדיבות). ושאלו לחבם אחר מהו הדבר שיאות לאדם להשמר ממנו ואמר קנאת האחים (ספ' בעבוע' לר' זכלא 24). ולא יאות להם לבר ההרקה בחפיפה התזקה (פרקי מבה י). ולא יאות שיתעסקו השמים בתועלות של אלה ושלמותם (אמונ' רמה ד ג). שאין כבוד לבני מלבים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם בבלבים לא יאות לעשות ככה בי אם לעניי העם הרעבים (ספ' תיגון, גוא טז). ולעם קדוש אמתי אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר (שם, קדוב' רמט). הנה לא יאות לנבל לדבר דברי נבלה (רלב"ג מבלי יז). במו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב (שם כה). בי שני אלה לא יאות שיעשו בהם בנינים בפני עצמם (ר"ד יחייא, לבון למוד' ג). וזה יאות שיהיה ע"ד הזאת נשים (יסו"ע לר"י ישראלי א ד). לבן יאות לנו שנסיח דעתנו מסברתו האמורה (שם ג ט). ולפיבך יאות לומר בי שם השנה אינו נאמר באמת לפי משמעות המלה אלא על שנת החמה בלבד (שם ג ג). בי באותו העת הוא (העובר) קטן מאד והיא העת אשר לא יאות שיקרא אז עובר אלא הריון (מ' אלדבי, ב"א ה). ובבן יאות שבספרי הקדש נקרא הבורא הממציא ומסדר מיני הנמצאות בשם ה' צבאות (ספורנו, אור עמים, אתדות). בי רצון כזה לא יאות בשום פנים לבורא יתברך (שם, רלון). כי לא יאות לאיש מלחמה בעת צרה וצוקה לאבול משמנים (בלטי הגבור' מב). שלא יאות אלא למורכב הזה ולא למורבב אחר בלתו (שם מח). לסחורה זו זרוז יאות פן תהיה בלה נמכרת (ר"א גתור, הקד' מסור' המסור'). ואנשי אקלים חם לא יאות להם מזון אנשי אקלים קר (ר"י עמדין, ביר' מגד' עז סב:). בי יאות לבל בעל צורה אנושית לדעת מ"ש הטבעיים והרופאים ובו' (שם לה:).—°ביאות, כמו שיאות וראוי: ידענו שהתורה טובה היא בעשותה ביאות (דוד נביא, הודאת כע"ד). — °ובמשמ' ת"ז, לנק' יאותה: האומה הישראלית לה משפט הבבורה ליטול פי שנים בכל שני העולמות כי לה יאותה הנחלה האמתית ומבחר היישוב (גוה בלוס א יח).

א.**יאל**[1]), ממנו א.יאל.

א.**יאל**,—קל לא נמצא.

—נפע', נואל, נואלנו, נואלו, נ'אלו במקום נואלו, עת'

[1]) רק עבר'. לפי רעת קצת במו אול, שממנו אויל.

אואל [1]), יואל, הואל, ווי הואל, — עשה מעשה שטות, töricht handeln ; se conduire sottement ; be foolish : ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו (כמה שדברנו בך) ואשר חטאנו (במד׳ יב יא). ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי׳ (ירמ׳ ה ד). — ונשאר בלי דעת: אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יי׳ צבאות על מצרים נואלו שרי צען נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה (ישע׳ יט יב-יג). חרב אל הבדים ונאלו חרב אל גבוריה וחתו (ירמ׳ נ לו). — ואמר בן סירא: יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל (כ״ס גני׳ לז יט). — ואמר המשורר: מה נואלו האומרים טב לחלום איך שכחו ולא זכרו, כן הוא כדבריכם אבל הוא מאשר שוא דברו לאיש ולא נפתרו (רמב״ע, מחב׳רה 145, כמס רפב״ג). — ובמשמ׳ נשתבש: כולל פתרון כל הדברים העמוקים והתר כל הספקות הקשות אשר נואלו בהם דעות כל הפלוסופים (תוות קסה לר״י ערמאה ה).

ב.יאל, ממנו ב.יאל.

ב.יאל, — קל לא נמצא.

— הפע׳, הואיל, הואלתי, עת׳ יואל, יאל, ויואל, ויאל, צווי הואל, הואל-, הואילו, — א) הסכים, רצה, החליט, התחיל לעשות דבר אחרי פקפוק וקושי: ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (ברא׳ יח כז). בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דבר׳ א ה). — ובינו׳ מואיל: ויש מהם שאומרים שהוא (הבורא) גולם בלא צורה והנני מואיל להשיב עליהן ולשבור כל דבריהן בעזרת האל (פי׳ יציר׳ לר״י ברצלוני 81). — ב) התרצה והסכים לבקשה: ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל-נא ולין ויטב לבך (שופט׳ יט ו). ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש״ב ז כט). — ובמשמ׳ עשה נא למעני: ויאמר האחד הואל-נא ולך את עבדיך (מ״ב ו ג). ויאמר נעמן הואל קח בכרים (שם ה כג).

ג.יאל, ממנו ג.יאל.

ג.יאל, — קל לא נמצא.

[1]) ר״י חיוג ורד״ק.

— הפע׳, הואיל, עת׳ יואל, ויאל, — התקשה, היה לו קשה הדבר, Schwierigkeit empfinden; éprouver des difficultés; to feel difficulty : וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל [1]) ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו (ש״א יז לח-לט).

ד.יאל, — כמו אלה, קל לא נמצא.

— הפע׳, הואיל, עת׳ יואל, ויאל, — כמו יאלה, ויאל, עי׳ ערך אלה הערה 5.

יאר [2]), יאור, ס״ז, היאר [3]), היארה, יארי, מ״ר יארים, יארי, יאריו, — שם פרטי של הנהר הגדול העובר דרך מצרים מדרום צפונה ונשפך אל תוך ים התיכון, Nil, Nile : ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות (ברא׳ מא א-ב). ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות

[1]) ת״י: ולא אבא למיזל. וכבר הביא פרוש זה ריב״ג והחליט גם הוא כי זו היא כונת הפעל הזה, אמר וז״ל: ונחנ נרי אלאנ אנ נצ׳יפ אלי הד׳א אלאצל מעני ראבעא והו ויואל ללכת כי לא נסה פאלאחשנ ענדנא אנ נקול פיה ואמתנע מנ אלמשיר בתלב אלאלאת אד׳ לם יעהד ד׳לב ולא יצלח אנ יקאל ואמענ פי אלמשיר אד׳ לם יעתד לאשתחאלה אלמעני ולקד אחשנ צאחב אלתרגום פי קולה ולא אבא למיזל, ע״כ, ובעבר׳: ואנחנו ראים עתה לחבר אל השרש הזה ענין רביעי והוא ויואל ללכת כי לא נסה כי הטוב בעינינו לומר וימנע מלכת בכלים ההם ואין נכון לומר והתמיד בהליכה כי לא נסה מפני שנוי הענין והטיב המתרגם באמרו ולא אבא למיזל. ואחרים מפרשים ויאל זה מן א.יאל במשמ׳ רצה. והנה משמ׳ רצה בודאי אינה מסכמת עם הבא אח״כ כי לא נסה, וצריך לשער כי חסרות פה המלים ולא יכול, וכך היה צריך להיות נוסח׳ הכתוב: ויאל דוד ללכת ולא יכול כי לא נסה. ובמשמ׳ ולא יכול תרגמו השבעים, וישערו קצת החדשים כי היה כתוב וילא במקום ויאל. אבל גם זה דחוק. ולפי הנוסחה המסורה צריך לפרש ויאל זה במשמ׳ הרשומה בפנים, אעפ״י שאין לזה דמיון בשום אחת משאר הלשונות השמיות.

[2]) דעת רוב החכמים כי מקור שם זה במצרית יואור. — [3]) רפה, וכבר העיר על זה רד״ק ואמר: היוד דגושה כרוב כמו היעפים היעלים ליעלים היהודים ליהודים היהודי אבל היאור ביאור היאורים רפה היוד

ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שם ז יז-יח). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישע' יט ז-ח). עברי ארצך ביאר בת תרשיש (שם כג י). מצרים כיאר יעלה וכנהרות יתגעשו מים (ירמ' מו ח). ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים (עמו' ט ה). ועלתה כאר [1]) כלה ונגרשה ונשקה כיאור מצרים (שם ח ח). כל הבן הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). אשר אמר (פרעה) לי יארי ואני עשיתני (יחזק' כט ג).—וכמ"כ יארים גם לתעלות וזרועות היאור, וגם לנהרות בכלל: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים (שמות ח א). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם (שם ז יט). מקום נהרים יארים רחבי ידים (ישע' לג כא). בקצה יארי מצרים (שם ז יח). אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף פעמי כל יאורי מצור (שם לז כה). בצורות יארים בקע (איוב כח י). התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה (נחו' ג ח). ונתתי יארים חרבה (יחזק' ל יב). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו (שם כט ג). והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק (שם ד). ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון (תהל' עח מד). — ואמר הפיטן: מטר יורה לירות, שדות ויערות, מים ימלאו יאורות, למגודדי גדוד שירות (ר"א קליר, תפל' גשם, יפתח אהרן).—והמשורר אמר: היוכלו לעלות שחק בני איש להסתיר מעלי תבל מאורות, והדבר מאד נקל בעיני היושבו מדלי אחד יאורות (רבכ"ג, הגיגת וכתבת).

יאש [2]), ממנו יאש, *יאוש.

יאש, — קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נואש, עת' יואש, — נואש פלוני מדבר, החליט כי אין לו יותר תקוה להשיג הדבר, verzweifeln; désespérer; to despair: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו (ש"א כז א). — נואש [1]) כמו שם, אדם שנואש מדבר: הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו). — ובמשמ' פעל סתמי, כעין תה"פ, קצת במשמ' לשוא, אין יותר תקוה: מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה ותאמרי נואש לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך (ירמ' ב כה), ר"ל לשוא כל דבריך. ועתה אמר נא אל איש יהודה ועל יושבי ירושלם לאמר כה אמר יי' הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יא-יב).—ובמשמ' בלי תועלת: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית ידך מצאת על כן לא חלית (ישע' נז י).

—פע', יאש, יאש, מקו' יאש, יאש, — יאש את פלוני, עשה שפלוני יואש: וסבותי אני ליאש [2]) את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל' ב כ). — וככ' יאשתני: אמרה הנפש כבר נחמתי במה שיאשתני מהשיג סוד הדבר וזה לדקותו ועומק ענינו (חו"ה, עבוד' ה' ט).

—התפ', *התיאש, נתייאש,—כמו נואש: נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחרת הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהן (ב"ק י ב). המציל מן הנהר או מן הגיים או מן הליסטים אם נתייאשו הבעלים הרי אלו שלו (שם). הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות (אבות א ז). אמר ר' יהודה פעם אחת הייתי מהלך אחר ר"ע ואחר ר"א בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הן (תוספתא ברכ' א ד). מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור גדרה ונפרצה אומרים לו גרור נתייאש הימנה הרי זה קידש (שם כלא' ג ג). כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו"ר כח). מי שגררתו חיה מאימתי מונין לו משנתייאשו

—[1]) כך הכתיב, וס"א כיאר.

[2]) בערבית איש a), יאש b), ממש כמו בעברית.

a) ايس b) يإس

[1]) בצורה זו התפלפל ריב"ג הרבה, כי היה קשה עליו הדבר להנית נפעל בשמוש תה"פ ויניח כי הוא מקור כמו ונחבה לא יוכל, ובפרוש המלה אמר כי היא משמשת במשמ' די. ורד"ק אמר כי בהמלה נואש יש הסתר ענין, ר"ל שתבונה בה נואש לבו, או שהמלה נואש היא שם; ואפשר שתהיה מלת נואש באלה המקומות שם היאוש. — [2]) בקצת ספרים ליאש, י פתוחה.

מלבקש (ירוש׳ מו״ק ג פכ.). נחיל של דבורים אם נתייאשו בעליו הרי אילו שלו (שם ב״ק י ז:). פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן עלה לביתו ופניו חולניות (שם הור׳ ג מח.). שנתייאשו הבעלים בלוקח ולא נתייאשו בגנב (ב״ק כח.). גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינן יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו (שם:). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנן בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו מפני שנתיאשו הבעלים (ב״מ כב.). המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהן (שם כד.). מלמד שהקב״ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם (מד״ר איכ׳, אני הגבר). שנתיאש (דוד) מן החיים (ואמר אל האלהים) תהי נא ידך בי (שם, רות ה). יש בדבר ספק אם למפרע היא בעלת מום קבוע מעת שבאו לה המומים או מעת שנתייאשו מרפואתה לפיכך הפודה אותה קודם שנתייאשו מרפואתה ונהנה באותו הפדיון אחר שנתייאשו מרפואתה הרי זה ספק מועל (רמב״ם איסורי מזבח כ טז).—וקצת במשמ׳ ״לא חפץ בשום אופן: אם מיתה ואמר אל תשביחו חלקי אלא נחלוק מיד ואשביח אני שני חלקים שלי ואטול כל שבחן והן נתייאשו מלחלוק והשביחו הנכסים (רב״י ב״ב קכו.).

—קל, ״יאש[1]), פ״ע,—כמו נואש, נתיאש: מה תשאלו על איש אשר דודיו נדו כנום עיניו ועפעפיו, ארך מאד לילו עדי יאש לראות מאור שחרו ועפעפיו (רמב״ע, תרשיש ז).—ומקו׳: נבעים בנות ימים בזכרו עד יאש לעד באפר בוז להכפישנו, כאשר בזכרו נשכחה עמל אשר לא נשכחה בשתות לתירושנו (רמב״ע, לכבוד אלעזר בן נתן).

יָאַת [2]),—עי׳ יאה.

יבב, ממנו יִבֵּב, *יְבָבָה.

יָבַב[3]),—קל לא נמצא.

---

[1]) כך בערבית, בקל.

[2]) סברו הקדמונים, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק, כי היה בעבר׳ שרש זה וממנו יאתה (ירמ׳ י ז) וגם יאת. אך רוב החדשים החליטו יאתה מן יאה, עי״ש.

[3]) כך בארמ׳ וסורית. בערב׳ אבב a), זעק.

---

a) ابب

—פע׳, יִבֵּב, עת׳ יְיַבֵּב, תְּיַבֵּב, — הוציא קולות מקטעים זה אחרי זה כעין בכי מקטע, schluchzen ; sanglot; to sob: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט׳ ה כח).—ובתו״מ: שמע קול המקוננת מיבבתו בין המתים אין עדות גדולה מזו (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד).— ״וגם לשמחה: לאלהים שבחה ובשירה מיבבת, לאל אשר לא שמח לה אויבת, הללי יה המגביהי לשבת, מושיבי עקרת הבית (ר״י הלוי, אבאר קלת).—ובמשמ׳ פ״י, ״יִבֵּב אותו, עשה שייבב: וצריכה המינקת לעשות לילד תמיד דברים המשמחים אותו ותסיר ממנו הדברים המיבבים אותו ותאמר לו נגונים לשמחו (דרך ישרה, בע׳ הסגול׳).

—נתפ׳, ״נִתְיַבֵּב, — התחיל לְיַבֵּב: כשנתייבבה (אם סיסרא) כחבלי יולדה באו לה כאשה יושבת על משבר (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ ר״ה כח).

***יְבָבָה**, ש״נ, מ״ר יְבָבוֹת,—קול תקיעה וכדומה מקטע פתאם וחוזר זה אחרי זה, Schluchzen; sanglot; sobbing: שיעור תקיעות בשלש תרועות שיעור תרועה בשלש יבבות[1]) (ר״ה ד ט). וכך היה הדבר מימים קדמונים מנהג בכל ישראל מהן עושין תרועה יבבות קלות ומהן עושין תרועה יבבות כבדות שהן שברים ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן (ר״נ על הרי״ף, ר״ה יז:).—״ובענין בכיה: מגה יבבת הבכיה אין שייך שתוציא ראשה מהאשנב (פענח רזא, תולדות).—״ובענין השירה והזמרה: כי השיר הנגוניי כשיהיה מקובל ונעים למקבלים צריך שיהיה בו העתקה ישרה ממעלה לחברתה הסמוכה לה בערך הנגוני בלי שידלג המנגן ממעלה למעלה זרה שאיננה מרוצפת עם הראשונה וגם שלא יהיה שם פגם וחריץ בשליבת היבבות האחדיות זו עם זו הן בערך

---

[1]) כבר פקפקו בגמ׳ (שם לג:). בענין יבבה זו ואמרו: מר סבר גנוחי גנח ומר סבר ילולי יליל, ע״כ. ופרש״י: גנוחי גנח כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן, ילולי יליל כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה. ע״כ. והוסיף ע״ז אבודרהם (סדר תפל׳ ר״ה) ואמר: ולשון יבבא מלשון ותיבב אם סיסרא ולא ידענו אם יבבא ענין יללה שאין בה הפסק כדרך שמילל אדם מתוך צערו ואומר אוי אוי אוי ג׳ פעמים במהירות בלא הפסק וכו׳ או שמא יבבא הוא לשון אנחה כדרך שיאנח אדם פעם אחד פעם מתוך צערו ואומר אוי אוי בהפסק.

העליה והן בירידה (ילקו' בלמה א כ א).

יְבוּל, ש"ז, —מה שהאדמה נותנת פרי, תבואת האדמה, (סרין ועמלק) : Ertrag ; production ויתנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופט' ו ד). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים (חבק' ג יז). ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקר' כו ד). ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (דבר' יא יז). ותאכל (האש) ארץ ויבֻלה (שם לב כב). ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה (יחזק' לד כז). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר' ח יב). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י). גם יי' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה (תהל' פה יג). ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה (שם עח מו). — יבול הבית : יגל יבול ביתו (איוב כ כח).—ובמליצה : פרצו אוילים גדריה (של חכמת הלשון) והורידו לארץ שעריה וכו' והסיגו גבוליה, והשחיתו י ב ו ל י ה, ושוגים שנו טעמה, ושועלים חבלו כרמה (הקד' ר"י א"ת להרקמה).

יבולת, —עי' *יבֹלת.

***יִבּוּם,** ש"ז, מ"ר יִבּוּמִים, — שה"פ מן יִבֵּם : חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן ה י ב ו ם עד סוף העולם (יבמ' א א). מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ל י ב ו ם (שם ב ה). או שנולד להם אח ואחר כך כנסה ומת שתיהן פטורות מן החליצה ומן ה י ב ו ם (תוספתא שם ב א). לא הספיקה ליתן עד שמת רשב"ג אומר תינתן לאביו ולאחיו והיא פטורה מן החליצה ומן ה י י ב ו ם (ירוש' גיט' ט מט.). מצות י י ב ו ם קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות י י ב ו ם (יבמ' לט:).—ומ"ר : ויבמה אמר רחמנא ועדיין י ב ו מ י ן הראשונים עליה (כתוב' פג.).

יְבוּסִי, שת"ז, מ"ר יְבוּסִים, —במקרא שם העם הקדמוני יושב ירושלם : ואת ה י ב ו ס י יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב ה י ב ו ס י את בני יהודה בירושלם (יהוש' טו סג). וילך המלך ואנשיו ירושלם אל ה י ב ס י יושב הארץ ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש"ב ה ו). ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה י ב ו ס י ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העורים שנאו נפש דוד (שם ח).— וגהגו קצת המדברים עברית בארץ ישראל לקרא בשם יבוסי מין שרץ לילי דומה קצת לחפושית ודר עפי"ר בבתי תבשיל בסדקים ובחורים וכדומה, Schabe ; blatte . cockroach

***יַבְחוּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר יַבְחוּשִׁים, —בע"ח שרץ קטן, שהי בפרט במשקאות, ויש בהם גם ארומים : המפלת כמין קליפה כמין שערה כמין עפר כמין י ב ח ו ש י ם ארומים תטיל למים אם נמוכו טמאה (נדה ג ב). י ב ח ו ש י ן שביין ושבחומץ הרי אילו מותרין סיננן הרי אילו אסורין (תוספתא תרומ' ז יא). נטל את הראשונים ואחר כך נמצא על ידיו י ב ח ו ש שבריתו מן המים (שם ידים ב ג). כל השרץ השורץ על הארץ לרבות י ב ח ו ש י ן שסיננן (חול' סז.).

א.**יבל**[2], מסנו יָבָל, א.יָבַל.

יָבָל, ש"ז, מ"ר יְבָלִים, סמי' יִבְלֵי, —יבל מים, כעין אמת מים, מבעית, Wasserstrom ; torrent ; stream : והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים (ישע' ל כה). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (שם מד ד).—ואמר המשורר : ובתוך הגנה י ב ל י מים, ומקום נהרים יאורים רחבי ידים, ומימיהם נגרים במורד, כענק ברלת לח מפזר ומפרד (ר"י חריזי, תחכמ' מט).— ובהשאלה : שלום לאור מערב אשר ערב כפי שועת לבכות בערו שסעו, י ב ל י סליחה יענו קברו ואל יבלה ותהתיו רחמים יוצעו (רמב"ע, קינה על מות אחיו, נטפי דמעות). ובראותי הספר ההוא נגלו כספר שמי גילי, ונזולו י ב ל י אבלי, יען כל עם ועם נזהרים בהגיונם, נשמרים מחטוא בלשונם (ר"י חריזי, הקד' תחכמ').

א.**יָבַל,** —קל לא נמצא.

—הפע', הוביל, יוביל, יובילו, יובלון, יובלני, אובילם, יובלוה, —הוליך, הנהיג, עשה שילך, führen ; conduire ; to lead : בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (ירמ' לא ח). מי יובלני עיר מצור מי נחני עד אדום (תהל' ס יא). —

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) סוברים רוב החכמים כי משרש זה במשמ' העקרית של הולכה נסתעף גם השם יבל לפלג מים, ויש מדמים לו השרש הערבי ובל a) במשמ' זרם של גשמים

a) وبل

והרגלים הובילו: הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע׳ כג ז).—ובמשמ׳ הביא ביחס לדבר לא בע״ת: מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שי (תהל׳ סח ל). נדרו ושלמו ליי׳ אלהיכם כל סביביו יבילו שי למורא (שם עו יב). מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון[1] מנחתי (צפנ׳ ג י).—ובהשאלה, ״הוביל במשמ׳ גרם, הוביל לידי כך, גרם שיקרה כך: והנה יוביל (שבר העקב) למקרים גדולים מקדחת וערבוב שכל (קהגון ד ה ג יח). —הפע׳, הובל, עת׳ אובל, יובל,—שהובילו אותו: ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמ׳ יא יט). כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה (ישע׳ נג ז). כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (איוב י יט). והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקור (שם כא לב). כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (שם ל). לרקמות תובל למלך בתלות אחריה רעותיה מובאות לך תובלנה בשמחת וגיל תבואינה בהיכל מלך (תהל׳ מה יה-יו). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה (ישע׳ נה יב). —ודברים לא בע״ה: גם אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב (הוש׳ י ו). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב). בעת ההיא יובל שי ליי׳ צבאות (ישע׳ יח ז).

ב. יבל[2], ממנו יבלת, *יבל, *יבלת, ״יבלתי.

*יבל, פ״י, — חתך את היבלת מהגוף: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ר״ה (בבי׳ ב ב).

*יבלית[3], ש״נ,—עשב יגדל בפרט בארצות החמות,

אצבעי העלים, Cynodon; dactylon: יבלית שטופלין בה את הפטסין (כלים ג ו). הקנזנים הגדולים שטיפלן ביבלית[4] ובאדמה (תוספתא כל׳ ב״ק ג ב).

יבלת, ש״נ, מ״ר יבלות,—צמח בשרי על הגוף,

עורת או שבור או: Auswuchs; excroissance

[1]) ס״א יובילון מלא.

[2]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

[3]) אמר רה״ג: עשב ששמו יבלא בארמית ובטיית חיל ובלשון הקדש חצוב. ע״כ. וכבר הגיה עמנ׳ לו שצ״ל תיל, והוא אלת׳יל a), וכך תרגמו המלונים הסורים את השם הסורי יבלא באלת׳יל. ונמצא השם יבלא גם בתלמוד: וחילפי דימא ויבלא (גיט׳ סח:).—[4]) בב״י אר״פ (צוק״ם) יבלות.

a) الثيل

חרזין או יבלת או גרב או ילפת (ויקר׳ כב כב).—ובתו״מ: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה (ערוב׳ י יג). הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח׳ ו א). היתה בה יבלת וחתכה ר׳ יהודה פוסל (פרה ב ג). להותך יבלת חברו ועתיד לחתכה (ירוש׳ כתוב׳ ג כו ג). כהן שעלתה בו יבלת חבירו חותכה לו בשיניו (ערוב׳ קג:).—ומ״ר: אף היבלות והדלדולין אינן מיטמאין משום מחיה (נגע׳ ו ז).—ומיני יבלות בחכמ׳ הרפואה: פרק יז ביבלות המסמרות וכו׳ ויש מהם יבלות מין נקרא טרסכום (קהגון ד ז ג יב).

*יבלת, ש״נ, — כמו יבלת: הגע עצמך שנולדה לו

יבולת הרי אינו ראוי להותכה בשבת (ירוש׳ פסח׳ ו לג ג). יבולת ראויה ליחתך מאתמול (שם).—ובצמח: מעבירין את היבולת מפרקין בעלין (ירוש׳ שבי׳ ב לג ד). ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק העלין והבדים היבשים (רמב״ם שמיט׳ א ה). —וגם ״בבגד, על פני ארג: הלוקט יבולת שעל גבי בגדים בידו כגון אלו היבולות שבכלי צמר חייב משום מכה בפטיש (הוא, שבת י יח).

״יבלתי, ת״ז,—מטבע היבלת: ופעמים רבות יקיא

האדם תתיכת בשר והסבה בזה בשר נוסף יבלתיי או נאצורי יצמח באצטומכא (קהגון ג יג א). ואלה הצמחים (של הטחורים) נחלקים לג׳ מינים אל יבלתיים ואל תותיים ואל ענביים היבלתיים הם דומים ליבלת וכו׳ ותותיים הם דומים לתות והם ארוכים מעט וכו׳ והענביים הם עגולים מעט (ספר הטחורים א, כ״י פריז).

יבם[1], ממנו יבם, יבם, יבמה, *יבום.

יבם, ש״ז, מ״ר יבמים,—אחי בעל האשה, Schwager (Bruder d. Ehemannes); beau frère (frère du mari)

husbands brother: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה וכו׳ והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואם לא יחפץ האיש וכו׳ ואמרה (האלמנה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל (דבר׳ כה ה-ז). בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב יתירה על

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

ישראל ארבע שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כהן גדול אחיה נשיא ובניה סגני כהונה (סעו"ר ז). —ובתו"מ וגם בסהמ"א בפרט אחי הבעל המת: שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין (יבמ׳ ג ט). יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן (בס ט א). נתייבמו ומתו היבמין אסורות להנשא ר"א אומר הואיל והותרו ליבמין הותרו לכל אדם (בס יו ג). שתי יבמות ליבם אחד נתן גט לזו וחזר ונתן גט לזו (תוספתא בס ז ג). היבמה שחלין לה יבמה בתוך שלשה הדשים וכו׳ שלשה הדשים שאמרו לאחר מיתת בעלה ולא מאחר חליצת יבמה וכו׳ לאחר שלשה הדשים אינה ניזונת לא משל בעלה ולא משל יבמה אם עמד יבמה בבית דין וברח ניזונת מנכסיו (בס ו ז). ובן שני יבמין ליבמה אחת (בס ז ג). ג׳ חדשים שאמרו משעת מיתת הבעל ולא משעת חליצת היבם (גמ׳ בס מב.). שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין (ב"ב קיט:). ומשום הכי הרגילו היבמין להרחיק הייבום ולידבק בחליצה (בו"ת בנימין זאב עח). — *שומרת יבם, אשה אלמנה שממתנת עד שיגדל היבם שלה: שומרת יבם שנפלו לה נכסים (יבמ׳ ד ג). שומרת יבם שקידש אחיו את אחותה (בס ט). שומרת יבם לכהן וכן בת כהן ללוי לא תאכל לא בתרומה ולא במעשר (בס ט ד). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה (סוט׳ ד א). מעשה ברופא אחד שהיה הולך למדינת הים והיתה לו שומרת יבם ולו אח קטן וכו׳ (תוספתא יבמ׳ ו ח). אמר רב שומרת יבם שמתה מותר באמה (גמ׳ בס יז:).

יִבֵּם, פ"י, —נשא את אשת אחיו המת לאשה לו: ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך (המת) וְיַבֵּם אתה והקם זרע לאחיך (בראש׳ לח ח). יבמה (של האשה שמת בעלה ולא הניח לה ילד) יבא עליה ולקחה לו לאשה וְיִבְּמָהּ (דבר׳ כה ה). ואמרה (האשה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יַבְּמִי[1] (בס ז). —ובתו"מ: שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם את ואח"כ ייבם השני את אשת אחיו (יבמ׳ ב א). שנים שקדשו שתי אחיות וכו׳ אחיו של זה מייבם חלוצתו של זה ואחיו של זה מייבם חלוצתו של זה קדמו שנים וחלצו לא ייבמו השנים אלא אחד חולץ ואחד מייבם (בס ז). מצות בגדול ליבם לא רצה מהלכין על כל האחין לא רצו חוזרין אצל גדול ואומרים לו עליך מצוה או חלוץ או ייבם (בס ד ה). כהן גדול דן ודנין אותו וכו׳ ומייבמין את אשתו אבל הוא אינו מייבם מפני שהוא אסור באלמנה (סנה׳ ב א). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו (מו"ק א ז). התרש והשוטה מייבמין ולא חולצין (תוספתא יבמ׳ ב ו). כל שאינו מייבמני אין מייבם צרתי (ירוש׳ בס י יא:). העיד ר"י בן בתירה על בן מגוסת שהיה בירושלם סריס אדם ויבמו את אשתו (בבלי בס עט:). —ובמליצה, ואמר המשורר: ירקה (תבל) בפניך ותוסיף יבמה אחר היות נעלך שולפת (ר"י הלוי, העוד ניגדות).

—התפ׳, *הִתְיַבֵּם, נִתְיַבְּמָה, —נשאה ליבם: וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתייבמת (יבמ׳ א ג). ב"ש מתירין הצרות לאחין וכו׳ נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין (בס ד). עשה בה מאמר ומת שנייה חולצת ולא מתייבמת (בס ב א). ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ומת הנשואים את האחיות הרי אלו חולצות ולא מתייבמות (בס ג א). בואו ונתקן שיהא צרות חולצות ולא מתייבמות (תוספתא בס א ט). מצוה בגדול ליבם ולא בגדולה להתייבם אלא מייבם את איזו מהן שירצה (בס ד ג). האשה שאמרה גירשני בעלי וחלץ לי יבמי ונתיבמתי ליבמי ומת הרי זו אינה נאמנת (בס יד א). אילו שומרת יבם שנפלה לפני כמה יבמין שמא אינה מתייבמת תני ר׳ חייא אשת מת אחד מתייבמת ולא אשת שני מתים (ירוש׳ בס י יא:). כל הנשים לא תתייבמנה גזירה משום אילונית (בבלי בס כ:).

יְבָמָה, ש"נ, מ"ר יְבָמוֹת, כנ׳ יְבִמְתּוֹ[1], יבי, —אלמנה שאין לה ילד מבעלה והיא צריכה עפ"י דת

---

[1]) אמר ריב"ג (הרקמה שער ו): ויוסיפות (את היוד) באחרית שמות הפועלים ואחרית המקורים בכמו מקימי מעפר דל וכו׳ אסרי לגפן לא אבה יבמי כלומר לא אבה יבם זאת היא דעתי בו כי כנוי הפעל הדבוק במקור לא יהיה בי אם נון ויוד כמו הלהרגני אתה אומר המה יקרבו אלי לשרתני ואין נכון לומר להרגי ולא לשרתי ואלו היה רוצה זה היה אומר יבמני, ע"כ. אבל כבר השיג ע"ו הראב"ע (במד׳ כב יג) ואמר: והנה שכה לתתי להלוך עמכם.

[1]) כך רד"ק שער דה"ש, משק׳ פְּעֻלַּת.

ישראל להתיבם או להחלין: כלל אמרו ב י ב מ ה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ׳ ב ג). ה י ב מ ה לא תחלוץ ולא תתיבם עד שיהיו לה שלשה חדשים (שם ד י). י ב מ ה כל שלשה חדשים ניזונת משל בעלה (תוספתא שם ו ז). המאמר קונה קניין גמור ב י ב מ ה (ירוש׳ שם ג ד ד). שאין קידושין תופסין ב י ב מ ה (שם סוט׳ ב יח:). התרת י ב מ ה לשוק (יבמ׳ נג.).—ובבב׳: החולין ל י ב מ ת ו ונמצאת מעוברת וילדה (יבמ׳ ד א). אני פלוני בן פלוני מקבל אני עלי פלוגית י ב מ ת י לזון ולפרנס בראוי (תוספתא שם ב א). הבא על י ב מ ת ו לשום נוי ולשום נכסים הרי זו בעילת זנות (שם ו ט). — ומ״ר: נתן גט וחלץ אין אחר חליצה בלום בין יבם אחר לשתי י ב מ ו ת בין שני יבמין ליבמה אחת (יבמ׳ ה ה). שתי י ב מ ו ת זו אומרת מת בעלי וזו אומרת מת בעלי (שם טז ג). שתי י ב מ ו ת ליבם אחר נתן גט לזו וחזר ונתן גט לזו (תוספתא שם ז ג). לא דומה איסור אחיות י ב מ ו ת לאיסור אחיות שאינן יבמות (ירוש׳ שם ג ד ג).

יְבֶמֶת[1], ש״נ, בנ׳ יבמתו, יבמתך, — אשת אחיו: ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים (דבר׳ כה ז). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו (שם ט).— ואשת אחי הבעל: ותאמר (נעמי אל רות) הנה שבה יבמתך (ערפה) אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א יה). אהותה שהיא י ב מ ת ה או חולצת או מתיבמת כיצד בתו מאנוסתו נשואה לאחיו ולה אחות מאם ומאיש אחר נשואה לאחיו השני (תוספתא יבמ׳ ג ב).

***יַבְרוּחַ**[2], ש״ז, מ״ר יברוחים, — כמו דודי, דודאים: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים

ר״ח בר אבא אמר י ב ר ו ח י ן ר׳ יצחק אמר שעורין (מד״ר ברא׳ עב).

***יַבְרוּחִי**, ת״, נקב׳ יברוחית,—של יברוח, מטבע היברוח: וגם הרפואה היברוחית ותריאק שאיננו ישן (קאנון ג יח ב ז).

יבש[1]), ממנו א.יָבֵשׁ, ב.יָבֵשׁ, יֹבֶשׁ, יַבָּשָׁה, יַבֶּשֶׁת, *התיבשות, *יבשות, *יבשני.

א.יָבֵשׁ, ת״ז, נקב׳ יבשה, מ״ר יבשים, יבשות,— ההפך מן לח ורטב, מה שהוא טבול במים הוא רטב, לח, ומה שהוא מונח בשמש זמן מה יהיה יבש, העץ כשהוא נטוע באדמה ויונק ממנה הוא לח, וכשנעקר והיה זמן מה בשמש נהיה יבש, trocken; sec; dry: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש (יחזק׳ כא ג). אבלו (באש) בקש יבש (נחום א י). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה). וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). והיא (הבקעה) מלאה עצמות וכו׳ והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד (יחזק׳ לז א-ב).—ובתו״מ: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). איזו היא מרה גסה ב י ב ש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אתרוג הגזול והיבש (סוכ׳ ג ה). נתנו שיעור ל י ב ש ולא נתנו שיעור ללח נתנו דמים ללח ולא נתנו דמים ל י ב ש (ירוש׳ שם ב כג.). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין י ב ש ה (עוקצ׳ א ב). נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית י ב י ש ה הרי אלו מותרין (תוספתא תרומ׳ ז יו). אין טומנין לא בגפת ולא בזבל וכו׳ בין לחים בין יבשים וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יב ש י ן (שבת ד א). בחזרת בעולשין וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יב ש י ן אבל לא כבושין (פסח׳ ב ו). היה אוכל ויתים נגובין ותמרים י ב ש ו ת כל שאינו רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו (עוקצ׳ ג ו).—ובהשאלה, נפש יבשה, שאין לה ממה

[1]) אמר ריב״ג: וישמוהו (את החירק) במקום הפתח במלת וגלגליו כסופה, והתגדלתי והתקדשתי, ואף את רמכם, יבמתו, שבה יבמתך (במקום יבמתך כמו עטרתך), ע״כ. וכך רד״ק שם בפרוש: בהמת יבמת ואם לא נמצאו חבורים אל הבנויים יובית בהמתך בהמתם יבמתו יבמתך כי אם היו מחוברים מן בהמה יבמה היתה התו רפה. ע״כ. והחדשים הסכימו כי תחלת יבמתך הואיבמה, ונטתה כמו יבמת מפני פעולת אותיות השפתים בם (Kö. II, 171).

[2]) בארמ׳ יברוחא: והחן דקרא על י ב ר ו ח א אסור (ירוש׳ ערוב׳ ל כו ג). ומ״ר: מאי דודאים אמר רב י ב ר ו ח י לוי אמר סיגלי (בבלי שם נט:).

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ יבש a) ממש כמו בעברית.

a) يبس

לינק הלֵחַ הנצרך לה: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכו' ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (במד' יא ה-ו).—ובמליצה, פלוני עץ יבש, שאינו מוליד ילדים: ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש (ישע' נו ג).

ב.**יָבֵשׁ,** פ"ע, יבשה, יבשה, יבשו, יבשו, יבוש, יבש, ביבש, איבש, תיבש, ויבש, ותיבש, יבשו, ויבשו, יבשת,—היה יבש, נפסקו וכלו המים: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאוגיחו נהרות (ישע' יט ה-ו). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (יוא' א כ). חרב אל מימיה ויבשו (ירמ' נ לח). בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ (בראש' ח יד). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ (מ"א יז ז). והלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמו' ד ז). בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו (ישע' מ כד). הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יח).—והצמח: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' יח ו). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (שם יט ז). ביבש קצירה תשברנה נשים (שם כז יא). עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת ישבי בה (ירמ' יב ד). כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (שם כג י). הלוא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש וכו' בגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש (יחזק' יז ט-י). ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמו' א ב). וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש (יונ' ד ז). ימי כצל נטוי ואני כעשב איבש (תהל' קב יב). יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש (שם קכט ו). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש (איוב ח יב).—והלחם: וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהוש' ט ה). — והעצמות: הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו (יחזק' לז יא). — ובהשאלה, הכֹּחַ וכדומה: יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי (תהל' כב טז).—והלב: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (שם קב ה).—והיד יבשה, שנפסק אצלה הכח לעשות שום תנועה: וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו (מ"א יג ד). חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה (זכר' יא יז). — ובתו"מ: ביצה שנולדה ביום טוב וכו' נעשית במוקצה שיבש ולא ידע בו (ירוש' כלאי א ס.). פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא עומר (בבלי מנח' סג ע"ב [?]). —

*והאֹזֶן, הריאה וכדומה: נסדקה (האזן) אף על פי שלא חסרה ניקבה מלא כרשינ' או שיבשה (בכור' ו א). ריאה שיבשה מקצתה טרפה (חול' מו:)

—פע', יִבֵּשׁ,— עשה יבש: לא יסור מני חשך ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו (איוב טו ל). גוער בים ויבשהו[1] וכל הנהרות החריב (נחו' א ד).—ואת העצם: לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש-גרם (משלי יז כב).—ובתו"מ: בראשונה היו אומרין אין כובשין ומייבשין ואין מביאין יבשת וכובשת מחוצ"ל לארץ רבותינו התירו וכו' (תוספתא שבי' ד יו). תשרי מרחשון ובסלו מהלכת (החמה) ביומים כדי לייבש את הנהרות (פסח' נד:). עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם (מד"ר בראש' נג). -ואמר המליץ: ואלו בצדקו גער בים יבשהו, ואלו השלך באור בשדים לא שרפהו (ר"י חריזי, תחכמ' מו).

—הִפע', הוֹבִישׁ,—כמו יִבֵּשׁ, עשה יבש: כי שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים (יהוש' ב י). אשר הוביש יי' אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם (שם ד כג). והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ' נא לו). ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (ישע' מב טו). האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (שם מד כז). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן (תהל' עד יה).—ואת הצמח:

---

[1]) אמר ר"י חיוג: ויש מי שיחשוב שיוד יבש נפל מן ויבשהו ולכן אבאר כי איננה נופלת לפי שבשאנחנו מביאים היוד המלמדת על הזכר שאיננו נמצא עמך יתקבצו שני יודין זאת היוד והיוד שהיא פא הפועל ויאמר ייבש כמו ישבר ונדע כי יוד ישבר בשתוסיף עליו הוו הפתוחה יהפוך ענין עתיד לשעבר ויאמר וישבר וידבר וכן בשתוסיף וו זאת על ייבש ותאמר וייבש בשני יודין הראשונה בשוא והשנית בפתח הראשונה כנגד יוד וישבר וידבר והשנית כנגד שין וישבר ודלת וידבר אז יכבד על הלשון על כן תבליע הראשונה בשנית ותדגש לכך ותאמר ויבש ויבשהו כמו וישבר וישברהו נשארה יוד ויבשהו הדגושה עומדת במקום שין וישברהו והיא פא הפועל והיוד הראשונה שהיא במקום יוד וישברהו מובלעת בה ולכן נדגשה ועמדה במקום שתים וכבר נראה שפא הפועל בויבשהו קיימת ואינה נופלת. ע"כ. וכן רד"ק: וכן אמר במלת ויבשהו (שחסרה היוד) ויגה בני איש ויכתום שהם מבנין הפעיל (מכלול בדה"פ, הלף).

אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש (ישע׳ מב יה). ותתיש (הגפן) בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה (יחזק׳ יט יב). הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש (שם יז כד).—ואמר המשורר: אבכה פרידת זה עלי הוד זה, עד כי יקוד גודו בכי הוביש (רמב״ע, תרשיש ג כה).

—פמ׳, יבַּשׁ, יוּבַשׁ, ייובש: יחממו קצתם (מהגשמים) קצת או יתקרר קצתם מקצת או יתלהלח או ייובש (מנחמ׳ ה׳ ו ג כ).

—נתפ׳, נִתְיַבֵּשׁ,—כמו קל, נהיה יָבֵשׁ, מצוי בדבור ובספרות המאוחרת.

***יֹבֶשׁ**, ש״ז,—סגולת דבר יָבֵשׁ, יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי ה עז). החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות כי החום והיובש אינם צורתו העצמית רק הם איכיות נמשכים אחר צורתו (ר״י א״ת, רוח חן ז).—וביחס לשעול: וידעתי כי הצמח היה במחיצתו (של הריאה) מחידוד הקדחת וקושי נשימתו ויובש שעולו בתחלתו (המכתב לרב״ט פלקיירא).

יַבָּשָׁה, ש״נ,—חלק היָבֵשׁ מן הארץ, לא מכסה מים, ההפך מן ים, Festland; terre ferme; dry land: ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (ברא׳ א ט-י). ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שמות ד ט). עברי אנכי ואת יי׳ אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה (יונ׳ א ט). ויחתרו האנשים להשיב (את הספינה) אל היבשה ולא יכלו (שם יג). ויאמר יי׳ לדג (אשר בלע את יונה בתוך הים) ויקא את יונה אל היבשה (שם ב יא). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (תהל׳ סו ו).—ובמשמ׳ יותר מצמצמה, מקום יָבֵשׁ: הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד יו). ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שם כט). ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (יהוש׳ ד כג).—ובתו״מ: קל וחומר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אמר אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו׳ אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם (ברכ׳ סא:). אף הוא עומד עלי לטובעי בים אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה (גיט׳ נו:).

***יַבְּשׁוּת**, ש״נ,—כמו יֹבֶשׁ, הסגולה להיות יָבֵשׁ: ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות (ראב״ע שמות ג א). וטבע מוחו במעט רטיבות נוטה לקצה היבשות זה האדם ממהר לשמוע וקשה לאבד (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טז). אין היבשות תלוי בשנים עשר חדש (תוספ׳ סוכ׳ כט:). ומהתנגבותם (של הצמחים) וכהיישותם ויבשותם ומיעוט נעימותם בארץ (בעל הבתים ג א).—ובהשאלה יבשות היד, שנפסק בהה להגיע וכדומה: אם קריעת המזבח ושפיכת הדשן ואם יבשות ידו ואם רפואתו בתפלת איש האלקים (ר״י אברבנאל, מ״א יג גג).

***יַבְּשָׁנִי**, ת״ז,—שיש בו יֹבֶשׁ, קרקע יבש: טובעני ולא יובשני (תענ׳ י.), מוטב קרקע רטובה מאד שטובעים בה, מקרקע יבשה. נהפוך הוא טבעני ולא יבשני (ר׳ קנוני׳, אבן בחן סט).

יַבֶּשֶׁת, ש״נ, בהפס׳ יַבָּשֶׁת,—א) כמו יבשה: והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת (שמות ד ט). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (תהל׳ צה ה).—ואמר המשורר: אלו כפי אידי דמעי יזולו לא דרכה רגל אנוש יבשת, אמנם דעו כי לא למי מבול לבד כי גם לדמעי נראתה הקשת (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). —ב) *דברים יבשים, ירקות יבשים: בראשונה היו אומרין אין כובשין ומייבשין ואין מביאין [1]) יבשת וכובשת מחוצה לארץ לארץ רבותינו התירו שיהו מביאין יבשת [1]) וכובשת מחו״ל (תוספתא שבי׳ ד יו).

יגא,—עי׳ יגה.

יגב[2]), ממנו יֹגֵב, יָגֵב.

יֹגֵב, ש״ז, מ״ר יֹגְבִים,— אִכָּר, עֹבד אדמה: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליֹגבים[3]) (ירמ׳ נב יו).

יָגֵב, ש״ז, מ״ר יְגֵבִים,— אדמה לזריעה, שָׂדֶה, Acker; champ; field: ומן העם הדלים אשר אין להם

---

[1]) כך בכ״י אר״פ, ובנוסח׳: אין כובשין ואין מייבשין יבשת וכו׳ רבותינו התירו שיהו מביאין ירקות מחו״ל לארץ.

[2]) לא נתברר מקורו.

[3]) כך גם במ״ב בה יב לפי המערבאי, וכך ברוב הספרים, אך למדנחאי לגבים כתיב וליגבים קרי.

מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא (ירמ׳ לט י).

***יגד¹)**, ממנו *יגד.

***יגד²)**,—קל לא נמצא.

—הפע׳, *היגיד, מיגיד, מיגדת, — היגיד את זמנו במקום פלוני, שהה שם, verbringen (die Zeit) : passer (le temps) ; to pass (the times) אלמנה שאמרה הרי אני מיגדת ³) אלמנותי בבית בעלי שומעין לה (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ד).

יגה, ממנו יגה, יגון, תוגה, *יגוני.

יגה, - קל לא נמצא.

—נפע׳, נוגה, נק׳ נוגה, מ״ר נוגים, נוגות, —מי שיש לו תוגה : כל שעריה (של ציון) שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר לה (איכ׳ א ד). נוגי ⁴) ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה (צפנ׳ ג יח).

—הפע׳, הוגה,— גרם לו תוגה : הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו (איכ׳ א יב). כי לא יזנח לעולם אדני כי אם הוגה ורחם כרב חסדו (שם ג לא-לג). ושמתיה ביד מוגיך ⁵) אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה (ישע׳ נא כג).

—פע׳, יגה,—כמו הוגה : כי לא ענה מלבו ויגה ⁶) בני איש (איכ׳ ג לג).

¹) עי׳ הערה להפעל. — ²) עי׳ הערה לקמן.— ³) בארמ׳ : את תהא יתבא בביתי ומתזנא מנכסי כל ימי מיגד אלמנותיך בביתי (כתוב׳ ד יב), כך ג בסוף במשנה שבמשניות, וכן במשנה שבתלמוד ירוש׳, וכן בגמ׳ ירוש׳ במאמר המובא כפנים. ובהיות שכאן כל המאמר הוא בעברית, א״כ גם הפעל הזה הוא בעברית, ובעבר׳ הצורה הדומה לו היא מינקת, וא״כ שרשו הוא יגד ולא נגד כמו שסברו רוב המפרשים. ואעפ״י ששתי הגזרות האלה קרובות זל״ז, ובאות זו במקום זו, אעפי״כ עדיף ליחסו להגזרה העקרית. ופרושו ומשמ׳ מתבררים לפי הענין. רש״י פרש : כל ימי משך אלמנותיך, ונראה א״כ שפרשו מלשון נגד במשמ׳ משיכה. וכן בעל פני משה : הרי אני מיגדת רוצה אני כל ימי להיות במשך אלמנותי בבית בעלי ולא אנשא. ע״כ. וכן בעל קרבן העדה : מיגדת מושבת כלומר הרי אני מושבת ימי אלמנותי בבית בעלי ואיני רוצה להנשא לאחר. ע״כ. ויש מי שגזרו פעל זה מן אגד, ופרשו מיגדת קושרת. אך כל זה אינו טבעי, ולכן נראה שהוא פעל מיוחד יגד במשמ׳ זו.

⁴) יש סוברים כי הנוסחה משובשה. — ⁵) י״ס מוגיך.—⁶) בקצת ספרים ויגא, א במקום ה.

יגה, הוגה, מוגה, —עי׳ נגה.

יגון, ש״ז, סמי׳ יגון, ביגון, מיגון מיגונם, מ״ר *יגונים, *יגונות,—רגש של צער וכאב רוחני, נפשי, שעושה את האדם לא עלול לשמח ולעלז, Kummer; tristesse; sorrow : ויאמר (יעקב לבניו שבקשו ממנו שיתן להם את בנימין ללכת אתם למצרים) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (בראש׳ מב לח). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (שם כ יח). אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (שם מה ג). ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישע׳ לה י). שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושממה (יחזק׳ כג לג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (תהל׳ יג ג). כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת׳ ט כב). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יג). — ואמר המשורר : בשורש עין יהי אורך אמירו ובתבונת אנוש יושר אמריו, וכמזימת לב אנוש כן יגונו בשור טרם יבואהו מגוריו (רשב״ג, כבחר הפנינים). — ואמר החכם : אין דבר מזיק לבעליו כמו אורך היגון (מוסרי הפלסופ׳ כ יז). היגון כצרעת פורחת, והיין רפואה לו ומרקחת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז).—ובמליצה, *נחש היגון, הכאב הנפשי המפריש כמו נחש : הלא בכוס ישכח אדם עצבונו, ויסיר יגונו ואונו, וכל מי נשכהו נחש היגון יביט לכוסו ודי, והיה כל הנשוך וראה אותו וחי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה).—ומ״ר יגונות : שבעונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות ורבו האנחות (ספ׳ הבטל׳ לר״י כרלנוני, בסוף). ואדאג מיגונותי ואשום ואשאף כי שאפני שאפה, וימים אחרי ימים ירוצון ולילות אחרי לילות חלופה (רשב״ג, ירועי). מדות שיביאוהו למאוס בעולם ולהניח ישובו מפני התהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו ולנשות אל עולם השכל העליון (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ג). בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי היגונות נדחפו, וצבאות השמחות גברו, ופזורי הגילות נתברו (מכת׳ ר״י בן תבון הירוב׳ לר״ד גבר הרמב״ם). היין

צרי הגוף ומבטל היגונות ומשמח הלב ומסעדו ומטיב מראה הפנים (מ׳ אלדבי, ב״א ה).—ומ״ר יְגוֹנִים: זדועי על כנות ימים תשופה וחרב הזמן עליו שלופה, ונשטפתי בשבולת יגונים והייתי כשבולת שדופה (דבכ״ג, זכועי). ידידי אהלו תקע בלבי ומורשי לבבי הם יתריו, ונשבע כל אשר יסע ויאבה נסוע הכאב לתמוך אשוריו, ושם תבל בידי כוס יגונים ועלי הפקדה למצות שמריו (הוא, כבודם עז). עטה הוד ולבש גאונים, והנהם והרף מיגונים (הוא, עטה הוד). יודעי מליצה חכמים נבונים, הבו עצה במלים נכונים, בדת מה לעשות ברעית אמונים, גותרה בגלות לארך שנים, תחיל תזעק מרוב יגונים (ר״י הלוי, אהבה, ידידות נעורים). ישתדל להכניס הדאגות בלבך ולהתמיד עליך היגונים כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב (חו״ה, היחוד ה). אישבור עול הזמן מעליך, ואצוה ליגונים בל קרוב אליך (ר״י חריזי, תחכמ׳ כג). וזה אומר לולי בת הגפנים, בסה על הלב עשן היגונים, ופנו אלינו השישונים, ערף ולא פנים (בם כז). הקנינים מקורות היגונים (אגר׳ עלי היבמעלאי). בנודי מלפניך צביה לבבי נד וסבוני יגונים, כחברתך שנותי הם כרגע ובנגדודך רגעי הם כשנים (פניני המליצות, גנזי פט״ב ד). הייתי בדמי היגונים מתכוסס, עתים הלים עתים גוסס, ולא היה נס להתנוסס (עמנ׳, מחכר׳ א). תמיה אני אם בעל אשה כזאת ירעב ויצמא, ואם יטרידוהו היגונים ואם יוסיף עצב עמה (בם). תבל יגוניה בלי קצב באשר מצוקיה בלי תכלה (ר״י חריזי, תחכ׳ לג).

***יְגוֹנִי**, ת״ז, נק׳ יְגוֹנִית, — מטבע היגון: העילוף היגוני (כן בוטיב, קול בוכים כג). קדחת יום יגוניית הנה תקרה מתנועת הרוח לפנים והעצרו בו להפלגת הדאגה והיגון (קאנון ד א יא).

יָגָה, פ״י, — כמו יָגָה, קל לא נמצא.

—הפע׳, הוֹגִי, עת׳ תוֹגִיג, וכהוספ׳ ן תוגיון: עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב).

א. יָגִיעַ, ב״ז, סמי׳ יְגִיעַ, כנ׳ יְגִיעוֹ, יְגִיעָה, יְגִיעֲךָ, מ״ר יְגִיעִים, יְגִיעֵי,—בה״פ מן יָגַע: את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים (בראש׳ לא מב).—והנעשה ביגיע כפים: כה אמר יי׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו (ישע׳ מה יד). ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים וכו׳ ועל כל יגיע כפים (חגי א יא). יְגִיעַ כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהל׳ קכח ב). הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י ג). ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם (ירמ׳ כ ה). פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת (דבר׳ כח לג). התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יא-יב). ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך ערם ועריה (יחזק׳ כג כט). ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהל׳ קט יא). ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ׳ ה יג). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע׳ נה ב). ויתן להסיל יבולם ויגיעם לארבה (תהל׳ עח מו). — ומ״ר: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא (הושע יב ט).—וגם לילדים: והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו את צאנם ואת בקרם את בניהם ואת בנותיהם (ירמ׳ ג כד).—ובתו״מ: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ׳ ח.). אם עבד בשר הוא (שמת) אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו (בם יו). מטופל ואין לו ויש לו יגיע בשדה וביתו ריקם (תענ׳ עז). אמר לו (יעקב לעשו) כמה יגיע יגעתי עד שתבא לידי אבל אתה מאיליה היא באה אצלך (מד״ר בראש׳ עח). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע גלוי וידוע לפניך יגיע[י] וצערי שנצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך (בם דבר׳ יא).

ב. יָגִיעַ, ת״ז, מ״ר יְגִיעִים, סמי׳ יְגִיעֵי, — כמו יגע, מי שהוא עיף: שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג יז).

***יְגִיעָה**, ב״נ, סמי׳ יְגִיעַת, מ״ר יְגִיעוֹת,—בה״פ מן יגע: וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר לא ייעף ולא ייגע (מכי׳ יתרו, בחדש ז). יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). ראה כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא חלוק ללבוש גזז וליבן וכו׳ כבס ותפר (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (בם סנה׳ י כח). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר

ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל (ברכ׳ נח.). אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בני אדם ורואים כאלו יגיעה היא לפני ואינה יגיעה (מד"ר שמות יג). בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצער עד שבישלה (שם ויקר׳ כח). אמר (משה) לפניו רבש"ע אחר כל היגיעה הזו אתה אומר לי הן קרבו ימיך (שם דבר׳ יא). — וברפואה, יגיעה נגעיית, מתוחיית וכו׳: מיני היגיעה ג׳ וכו׳ הם הנגעיית והמתוחיית והמורסיית והנוסף בהם היא היגיעה הנקראת הלכלוכיית והיבשיית והכתושיית והנגעיית היא יגיעה יותש ממנה בחיצוני העור דומה לכאב הנגעים וכו׳ ואמנם היגיעה המורסיית היא שיהיה הגוף יותר חם מן המנהג ודומה לנפות וכו׳ היגיעה הכתושיית הנה היא ענין ירגיש בו האדם מגופו כאלו כבר הפליג בו הנגוב והיובש (קאנון א ג ב יג). ליחה ממתחת תקרא מה שיתחדש ממנה היגיעה המתחיית (שם א ג ב כ).

יגיעי, ת"ז, נקב׳ יגיעית, — של יגיעה, מטבע היגיעה: וסבת הכאב היגיעי הוא אם עמל ונקרא הכאב ההוא יגיעה עמלית ואם ליחה ממתחת (קאנון אב ב כ). כי דרך החקירה היא דרך יגיעית ויפול בה (דרך אמונה לר"א ביבאגו מט.).

יגן[1], פ"ע, — היה ביגון: יה בהבריו נעשה אדם יגנו פניהם (ר"א קליר, אגמי קריס, תפלו׳ ביכה).

יגע[2], ממנו א.יגיע, ב.יגיע, יגע, א.יגע, ב.יגע, יגעה, ⁎יגיעה, ⁎יגיעי.

יגע, ש"ז, — כמו יגיע, מה שעשה אדם בעבודתו: משיב יגע ולא יבלע (איוב כ יח). — ובתו"מ: בלא עמל ובלא יגע ברא הקב"ה את עולמו (מד"ר ברא׳ יב). מאליהן הן (הקוצים) יוצאים ומתמרים ועולים החטים הללו כמה צער וכמה יגע עד שלא יעלו (שם מה). לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע

[1]) פעל נגזר מן השם יגון כאלו היתה הנון הסופית מהשרש.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. בערב׳ קצת דומה לזה וג׳ע a) במשמ׳ כאב וצער ומחלה.

a) وجع

אחר (רמב"ם דעות ד ב).

א.יגע, ת"ז, מ"ר יגעים, — עיף, אין לו די כח לעבד, müde; fatigué; exhausted: ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אתו (ש"ב יז ב). אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים (דבר׳ כה יח). — ובתו"מ: שכל העופות בשעה שהם יגעים הנוחין על גבי סלע או ע"ג אילן אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת בא׳ מאגפיה ופורחת בא׳ מאגפיה (מד"ר ברא׳ נט).

ב.יגע, פ"ע, יגעת, יגעת, עת׳ איגע, ייגע, ייגעו, יגעו, יגעו, יגעו, — א) עבד עבודה במאמצי כח, עד שלא יהיה לו כח יותר לעבד, sich bemühen; se donner de fatigue; labor with effort or toil: ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם (יהוש׳ כד יג). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל (ישע׳ מז יב). ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (שם מט ד). נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (שם סב ח). אנכי ארשע למה זה הבל איגע אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט כט-לא). אל תיגע להעשיר (משלי כג ד). לא יגעו[1] לריק ולא ילדו לבהלה (ישע׳ סה כג). ויגעו[2] עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח). — ובתו"מ: למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה משתכ׳ במלאכתו יותר מדאי מה עשה המלך נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן משלם והיו הפועלים מתרעמין ואומרים אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם אמר להן המלך יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). זה הוא הלשון שהיה יגיע בתורה כל ימיו זו תורה וזו שכרה (שם חגי׳ ב עז:). רב הונא אמר לא שנו אלא בפושרין הא בצונין מותר ר"י בשם ר׳ ינאי אפילו בצונן אסור אמר לו ר׳ יוחנן והלא לא שנו אלא בפושרין אלא על חנם יגענו (שם שבת כ יז ג). ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יגעים בו כי היא חייכם אימתי היא חייכם

[1]) במקום ייגעו. — [2]) במקום וייגעו.

בשעה שאתם יגעין בו (בם בכיע' ה לג:). אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן (מגי' ו:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין וכו' ובא לפני ר' חייא אמר יגעת ופתחת יגע וסתום (ב"ב נט:). כל שיגעת לריק יגעת (נזיר סה.). למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת על אחד גזר שיהא ניזון מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל ישב לו אותו (העבד) תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל (מד"ר כראב' ג). למה כתוב בו כבוד על שיגיע בתורה (בם במות לח). אין הקב"ה מקפח שכר בריה בכל מקום שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו (בם במד' יג). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך אבדתני כל אשר יגעתי מימי (בם יז). יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמנה שנה בתורה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה (בם בה"כ, דודי ירד). אם הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך לשון שאינו יודע ואינו יגע בתורה על אחת כמה וכמה (בם רות, ליני הלילה). וסבותי אני ליאש את לבי, מליגע והזרתי ואמרתי כשם שיגעו אחרים לי כך אני יגע לאחרים (בם קהל', וסבותי). כיון שהייתי יגע בה ודורש וחוקר בה אמרתי אחכמה (בם, כל זה). ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית המדרש לא במהרה הוא משכחה וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים (דמג"ס ת"ת ג יב).—ב) נעשה יָגֵעַ, לא היה לו יותר כח לעבד, ermüdet s.; être fatigué; be wearied: הוא קם ויך בפלשתים עד כי יָגְעָה ידו ותדבק ידו אל החרב (ש"ב כג י). אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאבי יָגַעְתִּי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמ' מה ג). יָגַעְתִּי בקראי נחר גרוני (תהל' סט ד). על צוארנו נרדפנו יָגַעְנוּ לא הונח לנו (איכ' ה ה). אלהי עולם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כח). וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (בם לא). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (בם ל). —וכמו פ"י, *יגעתיך, דבור של דרך ארץ מהתלמיד לרבו אחרי גמר התלמוד: בנוהג שבעולם התלמיד יושב לפני רבו ומשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך[1] (מד"ר במות מה).

—פִּעֵל, יִגֵּעַ, תִּיגַּע, פ"י,—עשה שהוא יהיה יָגֵעַ ורפה כח: ויאמרו אליו (המרגלים אל יהושע) אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תְּיַגַּע שמה את כל העם (יהוש' ז ג). עמל הכסילים תְּיַגְּעֶנּוּ אשר לא ידע ללכת אל עיר (קהל' י טו).—ובתו"מ: היה מביא את מנחתה בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה (סוט' ב א). והלא המים תחת רגלי ישראל היו והארון צפה על המים וכו' הא מה תלמוד לומר ולא מצאו מים כדי ליגען (מכי' כבנת, ויסע מכה ד ה). בכל יום היתה (המחתה) כבידה והיום קלה שלא ליגעו בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה שלא ליגעו (ירוש' יומ' ד מא ג). מתוך שאת מיגעו אף הוא אינו אופה אלא צורכו (בם ביצ' ב סא ג). מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו (ראיית האשה בחלום) מיגעת את האדם (מד"ר בראב' יח). לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו אמר לו פרגוגו אל תיגע עצמך תן לי ואני אחתור (בם במות נו). דברי הבטלה מיגעין את האדם (בם קהל', כל הדברים).

—הִפְעִיל, הוֹגִיעַ, הוֹגַעְתִּי, הוֹגַעְנוּ,—כמו יִגֵּעַ, עשה שיהיה יָגֵעַ: הוֹגַעְתֶּם יי' בדבריכם ואמרתם במה הוֹגַעְנוּ באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי' (מלאכ' ב יז). לא העבדתיך במנחה ולא הוֹגַעְתִּיךָ בלבונה וכו' אך העבדתני בחטאותיך הוֹגַעְתַּנִי בעונתיך (ישע' מג כג-כד). — ובתלמוד הַגִּיעַ במקום הוגיע, ובפרט בצווי הַגַּע, הַגַּע עצמך, התאמץ להבין: הגע עצמך שחל יום הראשון להיות בשבת לשוחטן מערב הרגל אין את יכול וכו' (ירוש' סוכ' ד נד ג). תרומה אינו זכאי בהרמתה הגע עצמך שיש עליה תנאי (בם ביכ' א ס ד). הגע עצמך שחל יום טוב האחרון להיות בשבת מעתה צא מהם שני ימים הרי ששה (בם חגי' א עו ג). הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד הגע עצמך שהיתה זקנה (בם יבמ' ו ז ג). הגע עצמך שהכניסתן קטנים וגדלו (בם ז ח). הגע עצמך בשהניח לפניהן קרקע לא הכל מהן לומר אין אנו יודעין מה חשבון עשה אבינו באחרונה (בם כ"ק י ז:). הגע עצמך שהיתה גזולה מפורסמת (בם). הגע עצמך

[1] כך י אחת בכל הדפוס' ולא ייגעתיך בישתי יודים, כנהוג בכ"מ במלה זו בבנין פעל בהו"מ, ולכן ברור שהוא קל ולא פע'.

שנפלה לו שבועה (בב בנה' ג יט ד). וביצד משערין שיעור זה רואין אם נתתך ידק זה מן הארץ בכמה זמן ייבש הגע בעצמך שיבש עד שלא תשאר בו להה במאה שעה (רמב"ם גלה' ס כג). והגע עצמך על הדך משל אם יוליד איש מאה ובנה להם עיר וכו' כן הדבר הזה (ספ' התינוק, מבפט' עו).

— פע', יִגֵּעַ, מְיַגֵּעַ, מְיוּגָּע, — שהוגיעו אותו: אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת (כתוב' ח:). יסורין הבאין ע"ה האדם בזקנתו והוא מעודן ומפונק בנערותו הוא יכול לסבול אותן אבל אם הוא מיוגע מנערותו הן מחלהלין אותו ואינו יכול לסבול אותן (מדה"ג, ויחי). כשרואה חבריו מיוגעים מטורח הדרך מחזיק עצמו חכם מכל חבריו ושבות הוא בידו (תורת' נדיק', העגות).

— נתפ', *נִתְיַגַּע, — כמו קל, יָגַע: הדבר רומה לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד' פב). עתידין הן חבירין להתיגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (ילוב' בביע' ד נב ג). הבא בהדך ונתייגע הקיז דם ונכנס לבית המרחץ ושתה ונשתכר וישן ע"ג קרקע (גיט' ע.). המתין להם (יוסף להחרטומים) עד שנתייגעו והוציאו את רוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה (מד"ר בראב' פט). אמר משה צועק אני שנתיגעתי להוציא את ישראל ממצרים (בס במות ב). שלא הניח (הקב"ה) הר במדבר שלא יהיו מתיגעין ועולים ויורדים (בס במד' יט). לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף וענף ומתיגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצץ (בס ב). אמר לו אדרינוס (להזקן שנטע נטיעות) אתה זקן עומד וטורח ומתייגע לאחרים (תנחומא קדוב' ח). לליסטים שברח מפני קוסטינר אמרו לו מעט בריצה שלא תתייגע כהזירה (פסיק' דר"כ, בוגה). לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע אחר (רמב"ם דעות ד ג).

יְגִעָה, ב"נ, סמי' יְגִעַת, — כמו יְגִיעַ, יְגִיעָה: ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יְגִעַת בשר (קהל' יב יב).

א.יגר[1], ממנו יָגֹ'ר, מָגוֹר.

א.יָגֹר[1], פ"ע, יָגֹ'רוּ, יָגֹ'רְתָּ, ועם ו המהפכת ויגרת, בינ' יָגוּר[2]), עת' אָגֻר, תָּגֻר, יָגֻר[3]), — היה לו מגור, ירא, פחד, fürchten; craindre; to fear: כי יָגֹרְתִּי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יָגֹרְתָּ מפניהם ודבקו בך (בס כח ס). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יָגֹרְתִּי יבא לי (איוב ג כה). העבר חרפתי אשר יָגֹרְתִּי כי משפטיך טובים (תהל' קיט לט). — ובינ' יגור: ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור[2]) מפניהם (ירמ' כב כה). ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יָגוּר מפניהם (בס לט יז). — ותאר נקב' *יְגוּרָה, מ"ר יְגוּרִים, יְגוּרוֹת, מי שירא ומפחד: וידים רפות ויגורות מפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם (רב"י איוב ד ג).

ב.יגר[4]), ממנו ב.יָגֹ'ר.

ב.יָגֹר[5]), יָגֹ'רְתִּי, — יָגֹ'ר מים, רפואה, וכדומה, בלע אותו מעט מעט נגר רצונו, ובהרחבה יָגֹ'ר את כעסו, עצבו ורגזו, בלעהו, גבר עליו והתאפק ולא הוציאו מפיו: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יָגֹרְתִּי[6]) כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני אנכי ארשע למה זה הבל איגע (איוב ט כז-כט).

---

[1]) בעברית בעצמה רומה לו ג.גור. בערבית וג'ר a) שמשמש גם במשמ' של פחד.

[1]) בערב' וַגִ'ר b) ח'אפ, ר"ל ירא. — [2]) בינוני כמו תאר, כמו יבול. — [3]) כמו אובל תובל, ויש סוברים כי העתיד הוא אָגוּר משרש גור, עי"ש.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בשריש מיוחד זה, ועי' הערה להפעל.

[5]) אין חכמי הלשון מורים בפעל מיוחד זה, ובוללים אותו בתוך הפעל א.יָגֹ'ר, ועי' הערה לקמן. — [6]) לפי התרגום היוני יש לשער כי היתה לפניהם נוסחה רגזתי בכל עצמותי, או כדומה לזה. אך ולג' ופשי' ורוב המפרשים הקרמונ' והאחרונ' וגם רוב החדשים פרשו יגרתי זה כמו א.יגר, במשמ' יראה ופחד. כך מנחם: לשון מורא הוא. וכן רד"ק. אך אין משמ' זו מתישבת יפה לפי בונת המליצה, והיא מפסקת את מהלך הרעיון העקרי של שלשה הפסוקים האלה, שהוא: כי לו גם יכול להתגבר על מכאוביו ולהמנע מהתלונן על אלהים כמו שרצו הבריו, גם אז לא תרף מעליו יד אלהים, ולכן למה זה ייגע לסבל מכאוביו ולא לשפך שיחו. זהו הרעיון, ואין מקום באמצע לאמר פחדתי מכל עצבי.

---

a) وجر b) وجر

יד[1]), יַד, ב״ג, כנ׳ ידי, יָדְךָ[2]), ידך, ידך, ידו, ידה, ידנו, ידכם, ידם, מ״ז ידים, ידים, ידי, בידי בידי, לידי, מידי, ידי, ידי, ידיך, ידיך, ידיו, ידו, ידיה, ידינו, ידיכם, ידיהם, בידיהם, ובידיהם, וגם מ״ר ידות, ידות, —א) האבר הזוגי של האדם המחבר להכתפים שבקצהו הכף והאצבעות, ומשמש ללקיחת דבר ולעשות כל פעולה, Hand; main; hand: ויהי בלדתה ויתן (הילד) יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (בראש׳ לח כח). שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל (שמות כא כד). איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר׳ כא יט). ודוד מנגן ביד (ש״א יט ט). הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (ירמ׳ יח ו). וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל (בראש׳ מג כב). שים נא ידך[1]) תחת ירכי (שם כד ב). הבא נא ידך בחיקך (שמות ד ו). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים (שם ז יט). וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך (דבר׳ ו ח). הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ׳ מ ד). והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (שמות יג יו). וקח משענתי בידך ולך (מ״ב ד כט). ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ד). לקחי נא לי פת לחם בידך (מ״א יז יא). הביאי הבריה החדר ואברה מידך (ש״ב יג י). וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם (דבר׳ יא יח). נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו (בראש׳ כה כו). ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו). ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יי׳ עליו ויצאהו (בראש׳ יט יו). ונתת כוס פרעה בידו (שם מ יג). וישלך הלחי מידו (שופט׳ יה יז). ותרד כדה על ידה ותשקהו (בראש׳ כד יח). ותשם ידה על ראשה (ש״ב יג יט). ויעזב בגדו בידה וינס ויצא ההוצה (בראש׳ לט יב). ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו (ש״א כה לה). ועל בהן ידם הימנית (שמות כט כ). ומשנה כסף לקחו בידם (בראש׳ מג יה). ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש (שופט׳ ז ו). ויקח מידם ויצר אתו בחרט (שמות לב ד). הקל קול יעקב והידים ידי עשו (בראש׳ כז כב). הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב (משלי ו י). אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן (דבר׳ ד כח). וידי משה כבדים (שמות יז יב). מעשה חרש וידי צורף (ירמ׳ י ט). מלמד ידי למלחמה (ש״ב כב לה). ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם (דבר׳ ט יז). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה (שם כא ז). עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (במד׳ לא מט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת (ש״ב ג לד). שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצילות ידיך מתחת להבלים (ירמ׳ לח יב). ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק׳ יו יא). גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א

ולכן נראה כי המאמר יגרתי כל עצבתי הוגה גם הוא את הרעיון של הפסוק הקודם אשכחה שיחי אעזבה פני, ואולי זו היתה כונת התרגום שתרגם כ נ ש י ת, ר״ל אספתי והכנסתי את כל עצבי, והוא כנראה מן יגר בארמ׳, במשמ׳ גל אבנים, וכמו אגר. ואולם בערב׳ יש זה השרש בעצמו, וג׳ר a), והוא משמש בה בשתי משמעות, האחת במשמ׳ יראה כמו א.יגר בעבר׳, אך שמוש זה אינו תדיר, ולא הביאהו אלג׳והרי, ורוב שמושו הוא במשמ׳ שתה ובלע דבר על כרחו ושלא ברצונו, למשל מים סרוחים ובפרט רפואה, שם אותה בתוך הפה או בבית הבליעה ובלע אותה, ואמר אלג׳והרי: אומרים וג׳רת אלצבי או אוג׳רתה, במשמ׳ זו, ר״ל שמתי רפואה להילד בפיו, בבית הבליעה, וכן אוג׳רת אלמריצ׳ (הלמלכחה), ר״ל הוגרתי את החולה, שמתי לו הרפואה בפיו והבלעתיו. ובהפעל תוג׳ר אלדוא, בלע הרפואה מעט מעט, ובהשאלה יאמרו אוג׳ר פלנא אלרמח, הבליעהו את הרמח, ר״ל טענהו בו, הכהו, ובהשאלה אחרת וג׳ר פלנא, השמיע את פלוני דברים מאוסים לו. וכבר העיד אבן עבידה כי אומרים אוג׳רתה אלמא ואלרמח ואלע׳יט׳ (לבאן הלערב), הבלעתיו מים, רמח, כ ע ס ו ע צ ב (ע׳יט׳ מתרגמים המלונים הערבים בע׳צ׳ב שהוא עצב בעבר׳). ועדות זו של אבו עבידה היא מקיימת ומאשרת כי שמוש הפעל וגר הערבי, שהוא יגר העברי, נהוג בלשון ההיא בהשאלה ביחס להכעס, לה ע צ ב, ממש כמו המליצה הזאת כדברי איוב.

¹) מלה שמית קדומה, משותפה לכל הלשונות האחיות. בערב׳ יד b). — ²) שוא הדלת נה, כך קבלה בידי הקדמונים: דע כי יש לנו משקל מרובע ואין לו יתד כלל אלא כולו ת נ ו ע ו ת והוא י״ו תנועות כמו אב בחכמה אור החמה י ד ך רמה על כל תבל והשוא הבאה בכף של מלת בחכמה ובמלת ידך אינה נמשכת כלל (מלאכ׳ הביר, ניכויאר 23). — ¹) עי׳ הערה הקודמת.

a) نجر b) يد

יח). ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת (בראש׳ כז כג). ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב (שם מט כד). ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו (שופט׳ א ו). וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות (ש״א ה ד). מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמ׳ ל ו). וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם (ויקר׳ ט כב). וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים (שם יה יא). וישלך מידו את הלחת (שמות לב יט). ושני צמידים על ידיה (בראש׳ כד כב). ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך (משלי לא יט). ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית וידיה על הסף (שופט׳ יט כז). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שמות לה כה). וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (שם כט י). ורחצו ידיהם ורגליהם (שם ל כא). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שופט׳ א ז). ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם (ש״ב ד יב). אף להם ולא יריחון ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו (תהל׳ קיה ו-ז). בשרם וגבהם וידיהם וכנפיהם (יחזק׳ י יב). ויתנו צמידים אל ידיהן (שם כג מב). כי נאפו ודם בידיהן (שם לז). — ומצוי מאד בתו״מ: החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת (אבות ג יו). היה קוצר מלא ידו תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ וכו׳ (פאה ד י). כפה עליו (על החמין) כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (ירוש׳ פסח׳ א כז ג). רופא חבר שהיה מאכיל לחולה עם הארץ נותן לתוך ידו ואינו נותן לתוך פיו (שם דמאי ג כג:). שהיתה ידה ארוכה והושיטה את ידה ונטלתו (שם גיט׳ א מג:). — ויאמרו היתה ידו בפלוני, עשה לו רעה, נזק: הנה יד יי׳ הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד (שמות ט ג). וגם יד יי׳ היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם (דבר׳ ב טו). יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרנה (שם יז ז). בכל אשר יצאו יד יי׳ היתה בם לרעה (שופט׳ ב טו). ותהי יד יי׳ בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול (ש״א ה ט). ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד יי׳ בפלשתים כל ימי שמואל (שם ז יג). ואם לא תשמעו בקול יי׳ ומריתם את פי יי׳ והיתה יד יי׳ בכם ובאבותיכם (שם יב טו). ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים (שם יח כא). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דה״ב ל יב). ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים (ש״א יח יז). ונקמני יי׳ ממך וידי לא תהיה בך (שם כד יב). כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו (דבר׳ יג י). ויאמר דוד אל יי׳ בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (ש״ב כד יז). — והיתה ידו עם פלוני, עזר לו, תמך בו, היה בהסכמה אתו: כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל (ש״ב ג יב). סבו והמיתו כהני יי׳ כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו (ש״א כב יז). ויאמר המלך היד יואב אתך בכל זאת (ש״ב יד יט). ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו (מ״ב יה יט). ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי (דה״א ד י). — שלח ידו, הושיט ופשט את ידו לעשות דבר: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל (בראש׳ ג כב). וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו (שם ח ט). וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת (שם כב י). וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה (שם יט י). ויאמר יי׳ אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד ד). ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (שם כד יא). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן (ש״א יז מט). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש״ב טו ה). וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו (מ״א יג ד). דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (שה״ש ה ד). — ושלח יד בפלוני, בכונה לעשות לו רעה, להזיקו: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (בראש׳ כב יב). השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו (שם לז כב). ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני יי׳ (ש״א כב יז). ויאמר (דוד) לאנשיו חלילה לי מיי׳ אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח יי׳ לשלח ידי בו (שם כד ז). הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יי׳ היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך ואמר לא אשלח ידי בארני כי משיח יי׳ הוא (שם י). ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו

במשיח יי׳ ונקה (שם כו ט). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יי׳ (ש״ב א יד). ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (שם יח יב). שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו (תהל׳ נה כא). הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך (איוב א יב). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו (שם יא). ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש (אסת׳ ב כא). ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (שם ג ו). אשר בקשו לשלח יד במלך (שם ו ב). ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים (שם ח ז). לשלח יד במבקשי רעתם (שם ט ב). ואעידה בהם ואמרה אלהם מדוע אתם לנים נגד החומה אם תשנו יד אשלח בכם (נחמ׳ יג כא). — וגם בדברים לא בע״ח: ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ז), נגע בו, מעל בו והאבידו. בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה (דני׳ יא מב). — ומ שלח ידו של פלוני, פלוני שלח ידו בדבר: ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישע׳ יא יד).—ובתו״מ: החושב לשלח יד בפקדון וכו׳ אינו חייב עד שישלח בו יד (ב״מ ג יב). — וכן *פשט ידו בפלוני: שפשטו ידיהן בגירים ארורי׳ (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). אבותיהם של אלו פשטו ידיהם בגרים (מד״ר במד׳ ח). לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם במו פרעה וסנחריב (שם אסת׳, אם על המלך טוב). קשה לפני הקב״ה לפשוט ידו באדם זה אלא מתרה אותו ומלקה ביתו (תנחומא תזריע יג).—מצאה ידו לדבר, השיגה ידו, הגיעה ידו, יכול לעשות הדבר: ואם לא מצאה ידו די השיב לו (ויקר׳ כה כח). ועשית לו באשר תמצא ידך (שופט׳ ט לג). עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך (ש״א י ז). כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם וכו׳ כן אעשה לירושלם ולעצביה (ישע׳ י י-יא). ותמצא כקן ידי לחיל העמים (שם יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). תמצא ידך לכל איביך (תהל׳ כא ט). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל׳ ט י). ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו (ויקר׳ כה כו). ואם לא תשיג ידו לשתי תרים (שם ה יא). ואם דל הוא ואין ידו משגת (שם יד כא). על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן (שם כז ח). ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו (יחזק׳ מו ז). —ואמר בן סירא: תן לאל במתנתו לך בטוב עין ובהשגת יד (כ״ס גני׳ לב יב).—והגיעה ידו במשמ׳ זו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר׳ ה ז).—*והגיעה ידו במשמ׳ הפשוטה: חור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבו (פסח׳ ח:).—ולהפך, קצרה יד פלוני, לא יכול לעשות הדבר: הצאן ובקר ישחט להם (להעם) ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם ויאמר יי׳ אל משה היד יי׳ תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד׳ יא כב-כג). מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל (ישע׳ נ ב). וישביהן קצרי יד חתו ובשו (שם לז כז).—יד חזקה, כח גדול, קשה: עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (שמות ו א). כי ביד חזקה הוצאך יי׳ ממצרים (שם יג ט). ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזק׳ כ לג).— וחזקה ידו של פלוני עליו, חש כחו וגבורתו של פלוני, פלוני הכריחו לעשות דבר: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי ויד יי׳ עלי חזקה (יחזק׳ ג יד).—*ידו תקיפה על פלוני, יש לו עליו שלטון: אמר רב לא שנו (שהאשה שנחבשה בידי עכו״ם ע״י ממון שמותרת לבעלה) אלא שיד ישראל תקיפה על עכו״ם אבל יד עכו״ם תקיפה על עצמן אפילו ע״י ממון אסורה (כתוב׳ כו:). — ולהפך, רפו ידיו, נלקח כחו לעשות דבר: וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו (ש״ב ד א). שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו (שם נ מג). שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב). על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ז). ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ׳ ג יז). כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה (נחמ׳ ו ט). — ידים רפות, העדר

בח: חזקו ידים רפות וברכים בשלות אמצו (ישע׳ לה ג). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק (איוב ד ג). — ואמר בן סירא: כי עבדה קשה ובושת אשה מבלבלת את בעלה, רפיון ידים ובשלון ברכים אשר לא תאשר את בעלה (ב״ס גני׳ כה כב-כג).—ואזלת יד: כי ידין יי׳ עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר׳ לב לו).—ואמר המליץ: שרי זמן נבהלו על מות גבירם אשר משחו למלך ואזלת יד גאונינו, בושש בחיר אל ולזמן יאמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). — *נתרשלו ידיו: לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד׳ פב). לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם שתים ושלשה כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך (מד״ר במד׳ יח). לצייר שהוא צר איקונין של מלך בא לגמור את הפרצוף אמרו מת המלך ועמד מלך אחר ביון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל לומר מה אעשה באלו הסמנין אשר בידי (תנחומא נבא ו). במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו (של משה) (רב״י במד׳ טז ד).—משך ידו את פלוני: משך ידו את לצצים (הוש׳ ז ה), עי׳ ערך משך.—*ומשך ידו מן דבר, התרחק ממנו, עזב אותו, לא עשה אותו: משמת שמעון הצדיק ניטלה ברכה משתי הלחם ומלחם הפנים והיה נופל לכל אחד ואחד מהן עד באפון הצנועים היו מושכין את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלנו ואם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלך (פסח׳ נח:). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי שאילו משך המלך את ידו היו הכל מושכין את ידיהם פשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם (מד״ר בה״ב, בלתי לגני).—השיב ידו מעשות דבר, נמנע מעשות הדבר: חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע (איכ׳ ב ח).—והשיב ידו מפלוני, נמנע מלהרע לו: לחמו לרעב נתן וערום בסה בגד מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה (יחזק׳ יח טז-יז). — *סלק ידיו מן פלוני, וידיו מסלקות מן הדבר: האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקות ממנה לא אמר בלום (ב״ב מט.).

— יד רמה, עשה הדבר ביד רמה, בגלוי, בלי מורא ופחד: ובני ישראל יצאים ביד רמה (שמות יד ח). ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (במד׳ לג ג). והנפש אשר תעשה (החטא) ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה (שם טו ל). רמה ידו של פלוני, חזק, גבר: פן יאמרו ידנו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כז). יי׳ רמה ידך בל יחזיון (ישע׳ כו יא).—ורמה ידו על פלוני, גבר עליו: תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ׳ ה ח). — והרים יד בפלוני, בפרט במלך וכדומה, פשע בו, מרד בו: וירבעם בן נבט אפרתי וכו׳ וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך (מ״א יא כו-כז).—יד לפה, קריאה וצווי לשתוק: אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב).—שם יד על פה: פנו אלי והשמו ושימו יד על פה (איוב כא ה). הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (שם מ ד).—ונשקה ידו לפיו, במשמ׳ זו: ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (שם לא כז). — ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (ב״ס גני׳ ה יב).—ידיו על ראשו, לאות אבל וצער, לאות יאוש: גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמ׳ ב לז). ותקח תמר אפר על ראשה ובתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש״ב יג יט). — ובתו״מ: מוכיח בדבר בלוט שלא ישב בסדום אלא מפני ממונו אף הוא יצא וידיו על ראשו (ירוש׳ סנה׳ י כט ד).—קבץ על יד, מעט מעט: הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא).—וכפול בתו״מ, על יד על יד: רועה שעשה תשובה אין מחייבין אותו למכור כולן כאחת אלא מוכר והולך על יד על יד נפלו לו חזירים וכלבים בירושה אין מחייבין אותו למכור כולן כאחת א״א מוכר והולך על יד על יד (תוספתא ב״ק ח יד). נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל (שבת קמג:). יניח הסלע בחנות כלומר יתן אותו אל בעל החנות ויוציא אותו על יד על יד עד שישלים הסלע (פי׳ המשנ׳ להמב״ם, מע״ש ב ט). — יד ליד, כך או כך, באיזה אופן שיהיה: יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). תועבת יי׳ כל גבה לב יד ליד לא ינקה (שם טז ה).-- *לקח דבר מיד ליד, במשמ׳ בלי אמצעי ומתוך ביניהם: למלך שקדש מטרונה בב׳ מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמונה ע״י שלוחו וכו׳ אמר

המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה וכו׳ שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד"ר שמות מב). ראובן טוען על שמעון שלקח ממנו רבית מיד ליד ושמעון השיב שקבלו מיד כותי (שו"ת הרא"ש קח ט).—מלא את ידו של פלוני, נתן לו הכהונה וכדומה: ומשחת אתם (את אהרן ובניו) ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי (שמות כח מא). ומלאת יד אהרן ויד בניו והקרבת את הפר וכו׳ (שם כט ט-י). כי שבעת ימים ימלא את ידכם (ויקר׳ ח לג). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שופט׳ יז ה). וישב (ירבעם) ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות (מ"א יג לג).—ואמר בן סירא בפרק הכהונה: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו ברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ולכהן ולברך את עמו בשמו (ב"ס גני׳ מה יח). — *ידיו יפות, מהיר וזריז באכילה: בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך ואכול לעצמך (ירוש׳ פסח׳ ח לו.).—*ידיו חמומות, עי׳ חמם.—ובמשמ׳ מיוח׳ יד יי׳ בענין רוח הקדש שישרה על הנביא וכדומה: כי כה אמר יי׳ אלי בחזקת היד ויסרני מלכת בדרך העם הזה (ישע׳ ח יא). היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר ותהי עליו שם יד יי׳ (יחזק׳ א ג). ותהי עלי שם יד יי׳ ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (שם ג כב). היתה עלי יד יי׳ ויוציאני ברוח יי׳ (שם לז א).—ובהרחבה, יד משמשת במשמ׳ שלטון ורשות[1], נתן ביד פלוני, בשלטונו ורשותו: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו (בראש׳ לב יז). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף (שם לט ו). ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירים אשר בבית הסהר (שם כב). ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (שם מא לה). והבאתי עליכם חרב וכו׳ ונתתם ביד אויב (ויקר׳ כו כה). לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו (דבר׳ א כז). ושלחו זקני עירו (של הרוצח) ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת (שם יט יב). ויתן יי׳ גם אותה (את העיר לבנה) ביד ישראל (יהוש׳ י ל). ויתנם יי׳ ביד ישראל ויכום (שם יא ח). ויחר אף יי׳ בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם (שופט׳ ב יד). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע (שם כג). לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (ישע׳ לז י). ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם (ירמ׳ כב כה). ארץ נתנה ביד רשע (איוב ט כד). ויחר אף יי׳ בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים (שופט׳ ג ח). כי ביד אשה ימכר יי׳ את סיסרא (שם ד ט). ושאול חשב להפיל את דוד ביד פלשתים (ש"א יח כה). ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי ואת אנשי ביד שאול (שם כג יב). רד ולנו הסגירו ביד המלך (שם כ). ולא הסגרתני ביד אויב (תהל׳ לא ט). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה (ישע׳ יט ד). עתה אספה יום אחד ביד שאול (ש"א כז א). ולא המציתך ביד דוד (ש"ב ג ח). והממלכה נכונה ביד שלמה (מ"א ב מו). אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי"ב יב ה). ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם (נחמ׳ ט כח). הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (בראש׳ טז ו). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך (ישע׳ מז ו). כי אתן בידכם את ישבי הארץ (שמות כג לא). ונתן את מואב בידכם (מ"ב ג יח). ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם (ירמ׳ כו יד). ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו (בראש׳ לט ד). ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רעהו (יהוש׳ כ ה). הנה נתתי את הארץ בידו (שופט׳ א ב). את כל איביהם נתן יי׳ בידם (יהוש׳ כא מב). פן יתנו אתי בידם והתעללו בי (ירמ׳ לח יט). נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכה א יד). — ודבר לא בע"ח: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא). כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עונינו (ישע׳ סד ו). — ובתו"מ: לא יאמר כן לבנו ולבתו הקטנים לעבדו ולשפחתו הכנענים מפני שידן כידו (מע"ש ד ד). ולא (יזכה) ע"י עבדו ושפחתו הכנענים מפני שידן כידו (ערוב׳ ז ו). אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבש"ע ומה בידי לעשות (מכי׳ בשלח ב ה). שהיה פרנס ויד הפרנס כיד העני (ירוש׳ מע"ש ס נו ג). יד אשה כיד בעלה (נדר׳ פח:). אמר אביי נשואה ידו כידה (כתוב׳ פג.). הואיל ובידו להפקירן (שבת קלא:). לקח פרקמטיא שלו ועשאה

— [1]) כבר אמרו בגמ׳ ירוש׳ (גיט׳ ח מט:): תני רבי ישמעאל ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן וכי מידו לקח אלא מהו מידו מרשותו.

אבנים טובות ומרגליות יצא לדרך ותפשוהו למטים אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית (מד"ר במות ל). בשר ודם אומר דבר ואינו עושה למה שאין ספיקה בידו לעשות (פסיק' רבתי, פרה). תפישתי בתפישתו כי ידי בידו בכל עסק השותפות (טוחו"מ עב לג, בבס הרא"ב).—מיד פלוני, מרשותו, משלטונו ובחו: הצילני נא מיד אחי מיד עשו (ברא' לב יב). ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם (שם לג יט). ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (שם מח כב). איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שמות ב יט). וארד להצילו מיד מצרים (שם ג ח). או קנה מיד עמיתך (ויקר' כה יד). ויקם יי' שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שופט' ב יו). קרע אקרע את הממלכה מעליך וכו' מיד בנך אקרענה (מ"א יא יא-יב). הנני קרע את הממלכה מיד שלמה (שם לא). והצילו גזול מיד עושק (ירמ' כא יב). ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כג). אנכי אחטנה מידי תבקשנה (ברא' לא לט). כי הצילו את שמרון מידי (מ"ב יח לד). ואיש לא יצילנה מידי (הוש' ב יב). לא לקח מידנו עלה ומנחה (שופט' יג כג). ואין מידך מציל (איוב י ז). ויקרע יי' את הממלכה מידך (ש"א כח יז). והצלתי את עמי מידכן (יחזק' יג כא). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש (ירמ' לד ג). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (יחזק' לד י).—ובתו"מ: זכות הוא לעבד שיצא מיד רבו לחירות (קדוש' כג.). —ועם הפעלים שפט, רב: ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יי' מיד איביו (ש"ב יח יט). והיה יי' לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש"א כד טו). ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (שם כה לט).—ובמשמ' זו אומרים גם מיד בהמה והיה: יי' אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (ש"א יז לז). הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל' כב כא). — וגם מיד לא בע"ח: מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש' יג יד). לא יצילו את נפשם מיד להבה (ישע' מז יד). אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול (תהל' מט יו). וכצפור מיד יקוש (משלי ו ה). ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב (איוב ה כ). שמרני מידי פח יקשו לי (תהל' קמא ט).— ובתו"מ: והבא להציל מיד הדליקה מיד הגיים מיד המפולת (ירוש' ר"ה ב נז ג).

—תחת ידו, התענה, נכנע תחת ידו, תחת שלטונו: שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה (ברא' יו ט). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (תהל' קו מב). —מת תחת ידו של פלוני, בעוד שהוא עוסק בו: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם (שמות כא כ). — וגם *בין ידי פלוני במשמ' אצלו: היה עבד לאישים בין ידיהם[1], ואז תיקר וגם תכבד בפיהם (רה"ג, שירי מוסר השכל). הנני אדוני המלך בין ידיך (בן המלך והנזיר יח). ומקום הבשת בהמרות המטיב לך בטובתו על פניו ובין ידיו בהוכיחו אותך בעדיו הטובים והרעים (חו"ה, עבוד' ה' י). הדורות הולפים ואוהביו ומיודעיו מתפרדים מעליו מבין שתי ידיו (כד הקמח לר' בחיי הדיין). —*ומתחת ידו: אמר משה רבש"ע אחר כל נסים שעשית להם אני מת מתחת ידיהם (מד"ר במד' יט). — *הוא תחת ידו, הוא נכנע לו: שכל עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו (רמב"ם מלכ' ח ט).—*ותחת ידו, מתחת ידו, אצלו, ברשותו: הנהכל כיצד היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול (בכוע' ז ג). לא ישמש חבר במשתה עם האדין ולא בסעודת ע"ה אלא א"כ היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב כב ד).—*ויצא מתחת ידיו במשמ' זו: שטר היוצא מתחת ידי המלוה בכתב ידו פסול (ירוש' בכוע' ז לח.). ססמפון שיש עליו עדים יתקיים בחותמיו אין עליו עדים ויוצא מתחת ידי שליש או שיוצא לאחר היתום שטרות כשר (כ"מ כא.). אחד מן האחין שהשטר חוב יוצא מתחת ידו עליו להביא ראיה (כ"ב קעג.).—*ולקה את שלו מתחת ידיו של פלוני, נענש: לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ארורה האדמה בעבורך (מד"ר ברא' ב). כל מי שהוא בא להזדווג לישראל (לעשות להם רעה) סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (שם מה). כל מי שפשטו בו חכמים יד אעפ"י שחזרו וקבלוהו סופו ליטול שלו מתחת ידיהם (שם במד' יד). כך אמר משה בשביל שאמרתי להן שמעו נא המורים נטלתי שלי

—[1]) לפי מנהג הלשון הערבית.

מתחת ידיהן ועכשיו אני בא להוכיחן (שם דבר׳ א). והיו ישראל אומרים להם (לאנשי מדין) לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם (שם ספ״ב, על תרגום).—בְּיַד פלוני, במשמ׳ שפלוני הוא כמו השליח להדבר: וישלח יהודה את גדי העזים בְּיַד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה (בראש׳ לח כ). ויאמר (משה) בי אדני שלח נא בְּיַד תשלח (שמות ד יג). להביא לכל המלאכה אשר צוה יי׳ לעשות בְּיַד משה (שם לה כט). ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה יי׳ בְּיַד משה (ויקר׳ ח לו). כל החקים אשר דבר יי׳ אליהם בְּיַד משה (שם י יא). ושלח (את השעיר) בְּיַד איש עתי המדברה (שם טז כא). אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יי׳ בינו ובין בני ישראל בהר סיני בְּיַד משה (שם כו מו). אשר דברתי אליכם בְּיַד משה (יהוש׳ כ ב). וישלחו בני ישראל בְּיָדוֹ מנחה לעגלון מלך מואב (שופט׳ ג טו). וישלח בכל גבול ישראל בְּיַד המלאכים לאמר (ש״א יא ז). ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח בְּיַד דוד בנו אל שאול (שם טז כ). ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם בְּיַד הנבאים גם בחלמות (שם כח טו). כי יי׳ אמר אל דוד לאמר בְּיַד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים (ש״ב ג יח). ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח בְּיַד אוריה (שם יא יד). וישלח בְּיַד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה (שם יב כה). ושלחתם בְּיָדָם אלי כל דבר אשר תשמעו (שם טו לו). למען הקים את דברו אשר דבר יי׳ בְּיַד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (מ״א יב טו). וגם בְּיַד יהוא בן חנני הנביא דבר יי׳ היה אל בעשא ואל ביתו (שם טז ז). דבר יי׳ הוא אשר דבר בְּיַד עבדו אליהו התשבי (מ״ב ט לו). ויי׳ עשה את אשר דבר בְּיַד עבדו אליהו (שם י י). בעת ההיא דבר יי׳ בְּיַד ישעיהו בן אמוץ (ישע׳ כ ב). בְּיַד עבדיך חרפת אדני (שם לז כד). ושלחתם אל מלך אדום וכו׳ ואל מלך צידון בְּיַד מלאכים הבאים ירושלם (ירמ׳ כז ג). היה דבר יי׳ בְּיַד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל (חגי א א). ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו בְּיַד עבדיו הנביאים (דני׳ ט י). — ובתו״ם: השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו או ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו של שואל ומתה פטור אמר לו השואל שלחה לי ביד בני ביד עבדי ביד שלוחי או ביד בנך ביד עבדך ביד שלוחך או שאמר לו המשאיל הריני משלחה לך ביד בני ביד עבדי ביד שלוחי או ביד בנך ביד עבדך ביד שלוחך ואמר לו השואל שלח (ב״מ ח ג).—*וגם בדבר לא בע״ח: אילולי שאתה מהזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת (פסיק׳ רבתי לא). — ובזמן מאוחר השתמשו במשמ׳ זו בדבור עַל־יְדֵי: להלל את יי׳ עַל־יְדֵי דויד מלך ישראל (עזר׳ ג י). להעלות עלות יי׳ בכתוב בתורת משה בשמחה ובשיר עַל־יְדֵי דויד (דהי״ב כג יח). — וגם לדברים לא בע״ח כשהם האמצעים שמשתמשים בהם לעשות הדבר: החל שיר יי׳ והחצצרות וְעַל־יְדֵי כלי דויד מלך ישראל (דהי״ב כט כז). — ומצוי מאד שמוש זה בתו״מ ובסהמ״א: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין (כתוב׳ ה ח). רשב״י אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין (ברכ׳ ה.). שמא זיכה לו על ידי אחר (גיט׳ מ:). זה תשמישו על ידי חמין וזה תשמישו על ידי צונן (פסח׳ ל:). וחזר ושלח לה עוד שמונה (מרגליות) על ידי שלוחו וכו׳ אמר המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמנה (מד״ר שמות מב). אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהא נקיה לבעליך על ידי אלו המים (שם במד׳ ט).—וְעַל יָדְךָ, בסבתך: מפני שאבדתי על ידך ד׳ מאות זוז (שבת לא.).—*עַל יְדֵי שֶׁ, במשמ׳ בסבת הדבר: יעקב על ידי שנטל ארבעה נשים לאה רחל זלפה ובלהה הוא אומר בני אביך (מד״ר בראש׳ צו). הרשעים על ידי שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וכו׳ אבל הצדיקים על ידי שתחלתן ייסורין וסופן שלווה הם פותחין בקללה (שם). אמר איוב על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (שם). לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל ציבור וזה על ידי שלא נהנה משל ציבור כלום לפיכך הוא אומר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי (שם ק). על ידי שגדרו ישראל במצרים עצמן מן הערוה נגאלו (שם ויקר׳ לב).—נתן עַל־יַד פלוני, נתן לפלוני, שפלוני ישמור על הדבר, וכדומה: הנה אתו (את בנימין) על־יָדִי ואני אשיבנו אליך (בראש׳ מב לז). והפקיד (רחבעם את המגנים) על־יַד שרי הרצים (מ״א יד כז). האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא עַל־יְדֵיכֶם נפשו תחת נפשו (מ״ב י כד). ונתנו את הכסף

המתכן על-יד [1]) עשי המלאכה (שם יב יג). ויוציאם כורש מלך פרס (את כלי המקדש) על-יד מתרדת הגזבר (עזר׳ א ח). ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל-יד הגא סרים המלך (אסת׳ ב ג).—ואנה לידו, אנה לו, הזמין לו: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג).—וגם לא בע״ת: תן את בניהם לרעב והגרם על-ידי חרב (ירמ׳ יח כא). ותגר את בני ישראל על-ידי חרב (יחזק׳ לה ה). נשמטו בידי סלע שפטיהם (תהל׳ קמא ו).—*בא לידי דבר, והביאו לידי דבר: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה (אבות ג א). שלא היטם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין (מכות א ב). האורז והדוחן והפרגין והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון (מכי׳ כא ח). פעמים שהכתמים מביאין את האשה לידי זיבה (תוספתא נדה ג ה). אם היה אבר מן החי אפילו משל חולה אסור שלא יבוא לידי תקלה (ירוש׳ דמאי ג כג:). שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד (שם חלה א נז.). אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של יסורין ואינו יכול לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב (שם קדוש׳ ד סו ד). דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה (פסח׳ לה.). או קוברתו או מביאתו לידי עניות (שם מט.). שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה (שם קח.). אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (כתוב׳ מו.). באומר הנאה המביאה לידי מאכלך עלי (נדר׳ נג.). שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא בא לידי עניות (מד״ר במד׳ טו).—*יצא ידי פלוני, עשה מה שהוא חיב לעשות כיתם לפלוני, שפלוני לא יחשדהו בדבר: לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב).—וידי שמים, מה שחיב לעשות להשמים, לאלהים: ויאמרו לו צא ידי שמים (ירוש׳ כתוב׳ ג כח.).—יצא ידי חובתו, עשה מה שהיה חיב לעשות: עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח (חלה א ח). הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (סוכ׳ ב א). חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את את הרבים ידי חובתן (ר״ה ג ח). האומר הרי עלי במחבת והביא במרחשת וכו׳ מה שהביא הביא וידי חובתו לא יצא (מנח׳ יב ב). אפילו אם אתה עושה להם (להפועלים) כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). נשים ועבדים וקטנים אין מוציאין את הרבים ידי חובתן (תוספתא ברכ׳ ה יח). הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו א״כ למה קורין אותה בבית הכנסת אמר ר׳ יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת בשביל לצאת ידי חובתו אלא לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה (ירוש׳ בב א ב.). א״ל אבהו בני אם מפסיק את כדי לקרות את כולה לא יצאת ידי חובתך (שם ב ד:). כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון (שם ג ו:). וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו (בבלי שם מט.). יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלם (פסח׳ לו.). כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון על הארץ ועל המזון ארץ חמדה וברית ותורה וחיים לא יצא ידי חובתו (מד״ר במד׳ כג).—ויצא ידי קרעו, עשה החובה שחיב לקרוע: מאן דאמר יצא ידי קירעו כבר קרע מאן דאמר לא יצא ידי קירעו שהרי על חי קרע (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). מת לו מת וקסבר אביו הוא וקרע ואחר כך נמצא בנו יצא ידי קריעה (נדר׳ פז.).—ידי חרות, ידי יין, עשה חובתו להראות עצמו בן חורים, עשה את חובתו לשתות יין: שתאן (את ארבע הכוסות) חי יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא שתאן בבת אחת רב אמר ידי יין יצא ידי ארבע כוסות לא יצא (פסח׳ קח:).—וידי שבועה: אתה מערים על השבועה אם כן לא יצאת ידי שבועה (מד״ר ויקר׳ ע).—יצא ידי שניהם, עשה רצון שניהם: שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה (מד״ר אסת׳, והבתיה כדת).—ויצא ידיו מפלוני במשמ׳ זו: למלך שעשה סעודה שבעת ימים וזימן כל בני אדם שבמדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו כבר יצאנו ידינו מכל בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או של דג או של

— [1]) יד כתיב, ידי קרי.

ירק (מד"ר במד' כא). — *ועלה ידי דבר, כמו יצא: המטביל כלים בשבת בין בשוגג בין במזיד עלו ידי טבילה (תוספתא תרומ' ד א).—*ידו על העליונה, הוא צדק, לו הכח והרשות, ידו על התחתונה, הוא לא צדק, הכח והזכות לזולתו: כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב"מ ד ג). מי שהוטל עליו ידו על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני (שם ד). כל שהפירות בידו ידו על העליונה (שבוע' ז ו). השוכר את האומנין וחזרו בהן ידן על התחתונה אם בע"ה חזר בו ידו על התחתונה כל המשנה ידו על התחתונה וכל החוזר בו ידו על התחתונה (ב"מ ו ב). — וידו לעליונה, לתחתונה: אין לך יורד ברשות וידו לעליונה אצל ראובן (ירוש' גיט' ה מו ד). יד השטרות לעליונה (שם ב"ב ע יז). אין לך יורד ברשות וידו לתחתונה אצל שמעון (שם גיט' ה מו ד). יד בעל השטר לתחתונה (שם ב"ב ע יז).—*מיד, עשה דבר פלוני, מיד עשה הדבר במהרה, באותו הרגע, sofort; tout de suite, imméd-iatement; at once, -diately: אין נותנין קמח לתוך ההרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד ור' מאיר אוסר (פסח' ב ח). סכין שנמצא בארבעה עשר שוחט בה מיד בשלשה עשר שונה ומטביל וכו' חל ארבעה עשר להיות בשבת שוחט בה מיד בחמשה עשר שוחט בה מיד (שקל' ח ג). פרוכת שנטמאת בולד הטומאה מטבילין אותה בפנים ומכניסין אותה מיד (שם ד). עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד (יבמ' ח ג). ר"י אומר אין מענין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד וכותבים ושולחין שלוחין בכל המקומות (סנה' יא ד). שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה וכו' ומיחל ושותה מיד (תוספתא דמאי ח ז). הדבר דומה לעד שהיו נותנין בצד המשקוף כיון שיצא השמש ונכנס העד מיד זהו ומת (שם ניד' ג ה). אם יהיה השרץ בידו של אדם אפי' טובל במי שילוח או במי בראשית אין לו טהרה עולמית השליכו מידו מיד הוא טהור (ירוש' פסח' ו לג.). מיד כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתו (שם). אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו וכו' מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהן (בבלי שם סו.). אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה וכו' כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו"ק ט.). אין אומרים נמתין עד שיבואו עדים אלא מתירין אותה מיד (כתוב' כג.). השוכר בית מן הנכרי ומן הכותי נותן מזוזה מיד (מסכ' מזוזה ב). לחלב שהיה נתון בקערה וכו' כיון שירדה לתוכו טיפה אחת של סמו מיד הוא קופה ועומד (מד"ר בראש' ד). אמר לו הקב"ה (לטיטוס) רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע מיד רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו וכו' ונכנס יתוש בתוך חוטמו (שם י). כיון שראה משה כן לא ידע מה לעשות וכו' מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (שם במד' ד). אמר לו (הקב"ה למשה) אחוז בכסא כבודי והחזר להם דבר מיד נתחזק והחזיר תשובה למלאכי השרת (פסיק' רבתי כ).—כיד פלוני, לפי כחו ויכלתו, כיד המלך, כבחו ויכלתו ונדיבותו של המלך: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה (מ"א י יג). ויין מלכות רב כיד המלך (אסת' א ז). והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך (שם ב יח).—ליד פלוני, אצלו, על צדו: ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה אשר אתה שם (ש"א יט ג). ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו (שבי' ז ג).—וגם על דברים לא בע"ח: ויעמד המלך אל יד השער וכל העם יצאו למאות ולאלפים (ש"ב יח ד). בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה ליד שערים לפי קרת (משלי ח ב-ג). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל (תהל' קמ ו). — יש לאל ידו, עי' אל.—אין ידים לדבר, אין בו ממש: היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ישע' מה ט).—לא היה לו ידים לעשות דבר, לא היה לו הכח, האפשרות: ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנום הנה והנה (יהוש' ח כ).—שם ידים לפלוני, נתן לו הכח והאפשרות לעשות דבר: וישמו לה (לעתליה) ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך (מ"ב יא יו).—ובחבור עם קצת פעלים לכונות מתחלפות, נטה, הטה ידו על. בכונה לעשות דבר של כח וגבורה, בפרט להכותו: נטה את ידך במטך על הנהרת וכו' ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע (שמות ח א-ב). וידעו מצרים כי אני יי' בנטתי את ידי על מצרים (שם ז ה). על כן חרה אף יי' בעמו

ויט ידו עליו ויכהו (ישע׳ ה כה). — יד נטויה, מוכנה ומזמנה לעשות דבר, להכות: בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע׳ ה כה).—וזאת היד הנטויה על כל הגוים כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם יד כו-כז), ועי׳ ערך נטה.—נשא ידו, לשבועה: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב (שמות ו ח). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (דבר׳ לב מ), ועי׳ נשא.—ונשא ידו בפלוני, מרד בו: איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד (ש״ב כ כא). — הניע ידו, בכונה של לעג וזלזול: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפנ׳ ב יה). — נפף ידו, בכונת מזמה של מלחמה וחרבן וכדומה: עוד היום בנב לעמד ינפף ידו הר בית ציון גבעת ירושלם (ישע׳ י לב).—ואמר בן סירא: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם אם רע קראך וכו׳ ראש יניע והניף ידו (כ״ס גני׳ יב יו-יח).—*נפנף בידיו, עי׳ נפנף. — *נפת בידו, לאות בטול, שאין להדבר קיום, עי׳ נפת.— פרש ידו, לגזול דבר: ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכ׳ א י).—ופרש ידיו בבקשה, וכדומה: פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב (ישע׳ סה ב). פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה (תהל׳ קמג ו).—ופרש בידיו, מפני בכי ואבל: פרשה ציון בידיה אין מנחם לה (איכ׳ א יז).—שם ידו של פלוני בדבר, נתן לו שלטון וכח על הדבר: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו וכו׳ וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף וכו׳ ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (תהל׳ פט כא-כו).—ושת ידו על פלוני, להבריחו לדבר מהדברים: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו (איוב ט לג). — הודיעו את ידו, את כחו ויכלתו: בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (ירמ׳ יו כא). ונודעה יד יי׳ את עבדיו וזעם את איביו (ישע׳ סו יד).—ארץ ממשלת ידו, שהוא משל עליה: וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על ירושלם (ירמ׳ לד א). — יצאה ידו בפלוני, הכה אותו, העניש אותו וכדומה: אל כנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). —וכבדה ידו על פלוני במשמ׳ זו: כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם (ש״א ה יא). ותכבד יד יי׳ אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו).—ונחתה ידו על פלוני: כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך (תהל׳ לח ג).—הרפה ידו ממנו, חדל מהענישו: ויאמר (אלהים) למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד יו). — אבן יד, אבן קטנה שאוחזים אותה ביד: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא (במד׳ לה יז). ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח (יחזק׳ לט ט). השוחט במגל יד וכו׳ חוץ ממגל קציר (חול׳ א ב). — באפס יד, בלי כח, פתאם: ועל שר שרים יעמד ובאפס יד ישבר (דני׳ ח כה).—מצא חית ידו, מצא מחיתו: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית [1]) ידך [2]) מצאת על כן לא חלית (ישע׳ נז י).—רחב ידים, רחב, גם בדברים לא בע״ח, ארץ רחבת ידים: וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם (בראש׳ לד כא). בבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם (שופט׳ יח י). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים שמה תמות (ישע׳ כב יח). וימצאו מרעה שמן וטוב והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוה (דהי״א ד מ). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט (ישע׳ לג כא). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (תהל׳ קד כה).—*יד רחבה, נדיבה, ויד מעוטה, כילי: עני וידו רחבה קורא אני עליו איש כמתנת ידו עשיר וידו מעוטה קורא אני עליו כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך (ירוש׳ חגי׳ א עו ג). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה (מד״ר דבר׳ ד).—*רחב היד, נדיב: שאל מאל אשר ידו ידי רחבי יד וקצרי יד ממלאה (ר״ש הנגיד ב גג).—קפץ את ידו מפלוני, נמנע מתת דבר לפלוני העני: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ יה ז).—ואמר המליץ: בשיקצוף האל על הקהלה יתן העשר לנבלים ולקופצי ידים, ובשיאהב אותם יתן העשר לנדיבים ולטובים אשר בהם (ר״י חריזי, תחכמ׳ מד),

— [1]) עי׳ ערך ד.חיה, הערה א. — [2]) כך הנוסחת המסורה, ופרשו רוב המפרשים ידך שבכאן במשמ׳ גופך, עצמך, וכדומה. אך אין המליצה מתישבת יפה, ואולם כבר השתמשו בספרות כדבור חית ידו במשמ׳ מחיתו, פרנסתו.

ועי׳ ערך קפץ.—וכן ״קביצת היד, עי׳ ערך קביצה. — וכמו״כ ״ידו סגורה : ועשיתי לאיש אשר ידו סגורה, ועם נדבתו אצורה, ידך לכל שואל סגורה, בתולה ואיש לא ידעה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). כי הוא גבה עינים, קצר אפים, טמא שפתים, סגור ידים, נעקש דרכים (שם מו). —״ענות יד, נדיבות : וזאת הענוה לא תהיה שלמה עד שתדבק בה ענות היד והיא הנדיבות (מאזני צדק, אלגזלי 146). — מצא את ידיו, הצליח ויכול לעמוד ולהתקים ולעשות דבר : אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל׳ עו ו). —*והצליח להבין את הדבר, לברר את הדבר, וכדומה : אמר ר׳ יהודה בר״ש היאך ימצא הדורש ידיו בין פקודיו לפקודיהם אם פקודיו למה פקודיהם (מד״ר כמד׳ ז). — ״ומצא ידיו ורגליו : היאך נמצא ידינו ורגלינו על כל תנאי בני אדם זה עם זה (התינוק, מלוה שמג). ולא מצינו ידינו ורגלינו בהבנתו (פתחי תכמ׳ לרמח״ל כ). — גמול ידו, גמול מעשיו : מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). — סמך ידו, תמך בידו, עי׳ סמך, תמך.—*ידו שלטת במקום פלוני, הוא יכול לגעת בידו במקום פלוני : היה האחד מכיר מקצת אבניו נוטלן ועולות לו מן החשבון א״ר הושעיה זאת אומרת ששולטת היד מצד אחד (ירוש׳ ב״מ י יב ג). אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו (ב״ב יא.).—*ידיו מונחות לו בין עיניו, אינו עושה בהן שום דבר : אמרו לו לר׳ יהודה אלמלי ידיה מונחות בעיניה כל בין השמשות יפה אתה אומר (נדה כח:).—״יש יד פלוני בדבר, יש לו חלק בו : כל סחורה שיש יד עובד כוכבים באמצע וכו׳ (רגמ״ה בכור׳ יג.).—ובמשמ׳ ״הוא מתערב בדבר, עוסק בו, נהוג בדבור.—*לאחר ידו, עשה דבר לאחר ידו, עי׳ אחר.—*בית יד, עי׳ בית. — ״יש לפלוני יד ארוכה, הוא גנב, נהוג בדבור.—״מלאכת יד, ברפואה, נתוח שעושה הרופא לרפא אבר לקוי : רפואת כל פצע וחבורה ומכה טריה בד׳ פעולותיה הידועות במלאכת היד (אמרות טהור׳, תקו״ד ה ח). — ״יד אחת, עשו יד אחת, הסכימו ביניהם בהסכמה להיות בדעה אחת בדבר, נהוג בדבור. — תשומת יד, עי׳ תשומת.—כתב־יד, עי׳ כתב.—ומשל, ״שתי ידות רוחצות וא״ז : להטיב זה את זה כשתי ידות רוחצות זו את זו ובואת אהבה טובה יקרא לה (ר״י מודינא, צמח צדיק 7).

—ב) בהשאלה, כל דבר בולט או משמש לאחיזה, קנת דומה ליד, ומ״ר ידות : ידותיו : שתי ידות לקרש האחד (שמות כו יז). שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו (שם יט).—ואמר המשורר במליצה : ועטה הזמן בגדי חרדות, וקשרי כין לשירם העמידו ובלבבם אדנים לו וידות, והם היו בעם האל יחידים וכן היו מליצותם יחידות (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח). —וידות של כסא, בעין משענות משני עברי הכסא : שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וידת מזה ומזה אל מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות (מ״א י יט). — ובאופן, כמו סרן : וארבעת האופנים למתחת למסגרות וידות[1] האופנים במכונה וכו׳ ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לב-לג). — והשתמשו הסופרים במשמ׳ זו : ולזה היו ידים לאופנים כמו ידות לקרשים אשר עליו מתגלגל האופן בעת ההליכה (רשב״ג דורן, מג״א, חלק שמיני ג).—ואמר המליץ : על כן יאמרו המושלים אופנים יסובבו עלי ידותם, וחכמה ואולת בבני אדם לאומותם (אסף ב, ד ט).—והמשורר אמר : עגלה עמוסה טבעה ברפש עד ידות אופניה ותקצר נפש בעל העגלה כי האסון קרהו במקום עקבות אדם לא נודעו (יל״ג, משלים ג יה).— ובמכונה : ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה ידתיה[2]) ומסגרתיה ממנה ויפתח על הלחת ידתיה ועל ומסגרתיה כרובים אריות ותמרת (שם לה-לו).—ומצוי בהו״מ במשמ׳ זו, בפרט יד של כלי, הקת שאחזים בו, Griff ; manche ; handle : מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יום הכפורים של זהב (יומ׳ ג י). בכל יום היתה ידה (של המחתה) קצרה והיום ארוכה (שם ד ד). יד הקורדום מאחריו שלש אצבעות (כלים כט ד). כל ידות הכלים שהכניסן שלא בדרכן (מקוא׳ י א). ידה (של הרצועה) טפח ורחבה טפח (מכות ג יג). מקל שעשאו יד לקורדום (שבת מח:). אף הוא עשה כני כלים ואוגני כלים וידות כלים וידות סכינין של יוה״כ של זהב (יומ׳ לו:). כל אותן ז׳ שנים מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכינים (מד״ר ויקר׳ יא).—*ויד של פרי, העוקץ שלו : כל

— [1]) עי׳ בהערה לערך גב ובהערה לערך חשוק וחשור דעות המפרשים לכ״א מחלקי האופן הנזכרים בפסוקים האלה. וכבר השתמשו בספרות בשם ידות במשמ׳ זו. — [2]) לא נתברר לאיזה חלק מחלקי המכונה הכונה

שהוא יד ולא שומר מיטמא ומטמא (עוקצ׳ א א). ידות האוכלין כאוכלין (ירוש׳ גיט׳ ג מד:). אין מכסין באוכלים וכו׳ ר׳ יהודה אומר כל שיש לו עוקץ או יד מותר (מס׳ ס״ת ג יב). — ובהשאלה יד לקרבן, יַד לשבועה, יַד לנדרים, וכיוצא בזה, לא נדר מפורש ולא שבועה מפורשת, אלא רמז ודבור קרוב ללשון של נדר ושבועה: שאני אוכל לך שאני טועם לך ר״א בשם ר׳ הושעיה תופשין אותו משום יד לקרבן וכו׳ אם אמר לא אוכל לך תופשין אותו משום יד לשבועה (ירוש׳ נדר׳ א לו ד). כל ידות נדרים כנדרים וכל כינויי נדרים בנדרים ואלו הן ידות האומר לחבירו ואלו הן כנויין קונם קונח קונס (בבלי שם ג.). לעשות כינויי נזירות בנזירות וידות נזירות כנזירות (שם). הרי זה עלי אסור מפני שהוא יד לקרבן (שם ו.). יש יד לקידושין[1]) או לא (שם:). יש יד לפיאה[2]) אין יד לפיאה וכו׳ מה קרבנות יש להן יד אף פיאה יש לה יד (שם). יש יד לצדקה[3]) או אין יד לצדקה (שם ז.). יש יד להפקר וכו׳ יש יד לבית הכסא[4]) או לא (שם). — * ידים מוכיחות: ידים שאין מוביחות הויין ידים (קדוש׳ ה: גיט׳ פה: נדר׳ ו: נזיר ב:).—והשתמשו בדבור ידים מוכיחות במשמ׳ ראיות ברורות: ואין לך רישומו ניכר יוהר מנדון זה מכמה אמתלאות ואומדנות ברורות וידים מוכיחות שגלוי וידוע לכל שממון זה לא נפרע (טותו״מ סה בא, בשם הרא״ב). וכן כנדון זה יש כמה סברות וידים מוכיחות (שם).— ג) מצבת זכרון[5]), Denkmal ; monument: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יָד (ש״א יה יב). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יַד אבשלום עד היום הזה (ש״ב יח יח). ונתתי להם בביתי ובחומתי יָד ושם טוב מבנים ומבנות (ישע׳ נו ה). —ד) מקום, Ort ; place: וְיָד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ (דבר׳ כג יג). כאשר יחנו כן יסעו איש על יָדוֹ לדגליהם (במד׳ ב יז). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך וכו׳ אהבת משכבם יָד [1]) חזית (ישע׳ נז ח). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את יָדוֹ (ירמ׳ ו ג). וְיָד ברא [2]) בראש דרך עיר ברא דרך תשים לבוא חרב (יחזק׳ כא כד-כה).—ועל-יד במשמ׳ בקרבת מקום: מעקרון וימה כל אשר על-יַד אשדוד וחצריהן (יהוש׳ יו מו). מקצה צפונה אל-יַד דרך חתלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל-יַד חמת (יחזק׳ מח א). פרשו רשת לְיַד מעגל מקשים שתו לי (תהל׳ קמ ו). בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה לְיַד שערים לפי קרת (משלי ח ב-ג). — יַד הנהר וכדומה, שפת הנהר: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על-יַד היאר (שמות ב ה). והכנעני יושב על הים ועל יַד הירדן (במד׳ יג כט). על-יַד נהר פרת כשלו ונפלו (ירמ׳ מו ו). ואני הייתי על-יַד הנהר הגדול הוא חדקל (דני׳ י ד).— ה) יַד, מ״ר יָדות, חלק, חלק של תבואה וכדומה: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הַיָּדֹת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם (בראש׳ מז כד). ושמרתם את משמרת הבית מסח ושתי הַיָּדוֹת בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי׳ (מ״ב יא ו-ז). ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הַיָּדוֹת בערים (נחמ׳ יא א).—וכתו״מ: ר״ש אומר שתי ידות לכבר משליש לקב (ערוב׳ ח ג). ויעש את הים מוצק עשר באמה וכו׳ אין תימר עגול נמצאת אומר מאה וששים ידות טהרה הוא מחזיק אין תימר מרובע נמצאת אומר מאה ועשרים ושתי ידות טהרה היה מחזיק (ירוש׳ שם א יט.). הקיף לבו של ים וכו׳ צף שתי ידות מלמעלה (אדר״נ נוסח׳ ב לח). ובסהמ״א: הוי מחשב מה שאתה מפסיד עכשיו

בהשס ידות.— [1]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לחבירתה ואת נמי פשיטא היינו קדושין עצמן אלא כגון דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לה לחבירתה ואת, מי אמרינן ואת נמי אמר לה לחבירתה ותפסי בה קידושין לחבירתה או דילמא ואת חזאי אמר לה לחבירתה ולא תפסי קידושין בחבירתה.— [2]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין אוגיא ליהוי פיאה והדין נמי ההיא פיאה מעלייתא היא כי קא מיבעיא ליה כגון דאמר והדין ולא אמר נמי. — [3]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין זוזא לצדקה והדין נמי ההוא צדקה עצמה היא אלא כגון דאמר הדין ולא אמר נמי.— [4]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין בית ליהוי בית הכסא והדין נמי ההוא בית הכסא נמי הוה אלא כגון דאמר והדין ולא אמר נמי. — [5]) יש לשער כי היו המצבות האלה בתחלה אולי בצורת יד פחות או יותר. — [1]) כך רוב המפרשים במשמ׳ מקום, ור״ל בכל מקום שחזית. אך יש מפרשים יד זו במשמ׳ כנוי לאבר הזכרות כמו אמה בתלמוד. — [2]) י״ס שהנוסחה משובשה ומגיהים ויד בראש דרך תשים וכו׳.

כנגד שכר שאתה נוטל כנגדו אלף ידות לעולם הבא (מחז׳ ויטרי תכה). ונעשה לישראל חומה מזה ומזה ושתי הידות קפאו (חזקוני, כבלת יד כא). — כך וכך ידות, פי כך וכך: ותרב משאת בנימן ממשאת כֻּלם חמש יָדוֹת (כראש׳ מג לד). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר יָדוֹת לי במלך (ש״ב יט מד). וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר יָדוֹת על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני׳ א כ).—ובסהם״א: נמצא עפר יעקב הוא הטף מרובה על הגדולים כמה ידות ואם הגדולים חטאו הקטנים לא חטאו לכך אינו חפץ בקללתן (תוקוני, בלק כג י).—*וחלקי היום: לא היו מהלכין כל היום אלא שתי ידות ביום (תוספתא כיכור׳ ב ח).—וחלקי החדש: וכמה רובו של חודש ששה עשר יום ר׳ יהודה אומר שתי ידות בחודש וכמה שתי ידות בחודש עשרים יום (ערוב׳ יג.).—*וחלקי השעה: כל הכוכבים והמזלות ושני המאורות נבראו בתחלת ליל רביעי ולא קדם זה לזה אלא שתי ידות שעות (פדר״א ו). וימי חדש הלבנה כ״ט ימים ומחצה ושתי ידות שעה וע״ג חלקים (שם). הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש״כ חלקים (רא״כ״ע במות יב ב). יש לך לסלק קרוב לאחת מהי״ג ידות משל ע״ג חלקים וישארו ע״ב חלקים שבן היום הולך ורבה על חבירו מתקופת טבת עד תקופת תמוז (חזקוני, ויבלת לב לב).—ואמר הפיטן: להודיע שאין מושלים אלא יום אחד מיומו של יוצר הרים, חוץ משתי ידות שעה בשעורים, כשהחמה נוטה במערב שתי ידות שעה מכהה אורים, כן עד שלא יבא הערב יצמח אור לישרים (יוצ׳ ב ר״ה, אשר מי יעבה).—⁺יָדוֹת מיל: וכל מעלה מהן בארץ ששה וששים מילין ושתי ידות מיל (מכת׳ ר׳ חסדאי להכוזר). — ⁺יד יד, חלק חלק: יטול החכם מכל בית יד יד מן קמח וילש ויאפהו (הלכ׳ קלוב׳ לר״י גאון, הלכ׳ ערוב׳).— ⁺וחלק מהחיל, מהצבא: אבל אלעזר בנו הגבור ואתו יד רבה וחזקה מאד מבחורי העריצים לא בכה (יוסיפון סה). וישלח נירון את כסתיאו שר צבא רומא היושב כארם ויד רמה אתו מחיל הרומיים (שם). — *ידות דרכים, עי׳ יתדות דרכים — ⁺יַד של נְיָר, מספר קבוע של עלי ניר מסדרים ונמכרים יחד: ואת שמו הגיד לי וכי כתב לי ספר כ״ג ידות של נייר וקרא פלאות החכמה ועוד התחיל לכתב לו פירוש ארוך על כל תיבה ותיבה ועל עלה אחד של נייר מן הספר ההוא פי׳ שתי ידות של נייר (שו״ת רבב״א תקמח). ונתחבר עליו ספר נקרא תשובת המינין מחזיק שלשים ידות ניר (התאבקות ר״י עמדין). וכתב וחבר שאלות ותשובות ארוכות ורחבות בעשרה ידות ניר או יותר (הוא, מגי׳ ספר ד).— ⁺יַד השם, שֵׁם רפואה מן הרפואות: וגם הרפואה הלקוחה (לחצץ הכליות והמקוה) בדם התיש הנקראת יד השם לרוממותה (קאנון ג יח ב ז).

(הערה: שמושי יד כל כך רבים ומתחלפי הגונים, שקשה לקבוע לכ״א מהם מקום בדיוק, וקצתם שיכים לשנים שלשה מדורים במדה אחת).

אגרוף.– אחז.– אומן יד, אמן ידו.– אצבע, עי״ש.—אצילי ידיו. – ארבות ידיו. – *בית יד. – גב היד. – זרוע. – חטף.–⁺חכמת היד.–ח׳פן, מלא חפניו.—ימין.–יפה, *ידיו יפות.—כף, כפים.–⁺כפפה. –*כרף ידיו.–כתף.–לקח.–מחא כף.– מִסָּה, מסת ידו. – *משמש בידיו.–משש, חוש המשוש. – ספק בידיו.–*פסת היד.– קֹמֶץ.–קנה. – צִפֹּרֶן. –*שחי, *בית השחי.—שמאל.

א.**ידד**[1]), ממנו יְדִדוּת, יָדִיד, *יְדִידוּת, יְדִידֹת, ⁺יְדִידָה.

ב.**ידד**, ממנו יָדַד.

יָדַד, קל עב׳ יַד, מ״ר יַדּוּ, יַדֹּתִי [2]), עת׳ אָיֹד, תָּיֹד, תָּיֹדוּ, צווי יֹד, יֹדוּ, יֹדִי,—יַד גורל, הטיל הגורל: ואת ארצי חלקו ואל עמי יַדּוּ[3]) גורל (יואל ד ב־ג).

---

[1]) משותף להלשונ׳ המזרח׳. בארמ׳ וסור׳ ידד, בערב׳ ודד a), וגם באשור׳ דומה לזה.

[2]) כך ר״י חיוג בפרוש וכן שאר הנטיות, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) אמר ר״י חיוג: פתחות היוד יוכיח כי הוא מעקר זה, ע״כ, וריב״ג בשרש ידה אמר: ואנכר אבו זכריא כונ ידו גורל מנ הד׳א אלאצל לאנפתאח יא׳ה ולאנה ע׳יר מכשור עלי אלמעהוד מנ אנכשאר פא׳ כל פעל ת׳קיל מנ הד׳א אלמת׳אל וג׳עלה מנ ד׳ואת אלמת׳לינ מת׳ל רבו דבריו משמן רבו משערות ראשי ולעמרי אנ אלקיאש משתצחב לקולה אלא (אנ) מ׳ יצחק בן מ׳ שאול רחמה אללה כאנ יעתקדה מנ הד׳א אלאצל וכאנ ענדה פעלא משתקבלא מחד׳ופ יא׳ אלאשתקבאל קאל ואצלה יידו פחד׳פ אליא׳ אשתח׳פאפא והד׳א אלקול ענדי ע׳יר בעיד פיה בל יחשנה ענדי קולה וידו אבן בי אלד׳י אצלה ויידו

---

a) ودد

ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו גורל (עובד׳ א יא). גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו׳ ג י).

ידדות, ש״נ,—מה שאהוב וחביב לאדם: עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ׳ יב ז).—ועי׳ ידידות.

א. **ידה**[1]), ממנו א. ידה.

א. **ידה**, פ״י, ידיתי, עת׳ אידה, צווי ידו, — כמו ירה, זרק, בפרט חץ: ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (ירמ׳ נ יד).— ובינ׳ *יודה, יודים, יודי גורל, במשמ׳ אלמים: אל תמנע מטובת יום ובחלקה אח אל תעבר הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (ב״ס גני׳ יד יח).

—פע׳, ידה, צווי ידו, עת׳ יידה, יידו ויידו, בנפילת היוד הראשנה וידו,—א) ידה אבן בפלוני: צמתו בבור חיי וידו אבן בי (איכ׳ ג נג).—ב) גדע וקטע: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כפי איש לא נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות [2]) את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה (זכר׳ ב ד).

פערצ׳ לה מא ערצ׳ לקולה גער בים ויבשהו ולקולה וישרם למטה מערבה אללד׳ינ אצלהמא וייבשהו ויישרם אלא (אנ) אבא וכריא לם יד׳כר וידו אבן בי, ע״כ, ובעבר׳: ולא שם ר׳ יהודה ידו גורל מן השרש הזה בעבור פתח היוד שלו ושאיננה שבורה על המנהג הידוע מפא כל פועל כבד מן הדמיון הזה ושמהו מבעלי הכפל כמו רכו דבריו משמן רבו משערות ראשי ובחיי שההקשה מסייעה לדבריו אלא שמ׳ יצחק בן מר שאול נ״ע היה חושב אותו מן השרש הזה והיה אצלו פועל עתיד מחוסר יוד העתידות אמר ועקרו יידו ותסרה היוד להקל והמאמר הזה אצלי איננו רחוק ומיפהו בעיני אמרם וידו אבן בי שעקרו ויידו וקרה לו מה שקרה לאמרם גוער בים ויבשהו ולאמרם וישרם למטה מערבה שעקרם וייבשהו ויישרם אלא שר׳ יהודה [לא זכר וידו אבן בי. ע״כ. רד״ק הביא שתי הדעות, ולא הכריע. ורוב החדשים הסכימו לדעת ר״י חיוג כי ידו גורל הוא מן הכפולים, ומפני שהוקשה להם הפתח גזרו שצריך לנקד ידו.

[1]) רק בעבר׳. בערב׳ ודי a) במשמ׳ נוזלה וכדומה, רחוק ממשמ׳ בעברית.

[2]) פרשו המפרשים מעקר המשמ׳ של זריקה, אך הענין לפי הכונה היא גדיעה וקטיעה.

a) ودى

ב. **ידה**[1]), ממנו ב. ידה, תודה, *הודאה, *הודיה, *ודוי.

ב. **ידה**,—קל לא נהוג.

—הפע׳, הודה, הודינו, אודה, יודה, יודו, יודך, יודך, תודך, יהודנו, יודך,—הודה את פלוני, הלל ושבח אותו בשביל דבר טוב שעשה, loben, preisen; louer; to praise: ותאמר הפעם אודה את יי׳ (בראש׳ כט לה). יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא (ישע׳ כה א). ושבו אליך והודו את שמך (מ״א ח לג). קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יי׳ צבאות כי טוב יי׳ כי לעולם חסדו (ירמ׳ לג יא). אודה יי׳ כצדקו ואזמרה שם יי׳ עליון (תהל׳ ז יח). הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך (שם קמב ח). על כן אודך יי׳ בגוים ולשמך אזמר (ש״ב כב נ). יהודה אתה יודוך אחיך (בראש׳ מט ח). וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך (איוב מ יד). כי לא שאול תודך מות יהללך וכו׳ חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יח-יט). היודך עפר היגיד אמתך (תהל׳ ל י). באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה (שם מד ט). יודוך יי׳ כל מלכי ארץ (שם קלח ד). כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך (שם מט יט). —ובמליצה, גם לדברים לא בע״ח: ויודו שמים פלאך יי׳ (תהל׳ פט ו). יודוך יי׳ כל מעשיך (שם קמה י). — וגם עם ה כתובה: יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי ומשירי אהודנו [2]) (תהל׳ כח ז). על כן עמים יהודוך לעלם ועד (שם מה יח).— ואמר הפיטן: נוראותיו ונפלאותיו יהודון דרי נשיה, מלאכים נערכים להקדישו ברום עליה (סכת ב אחה״פ, ארכן).—והודה לפלוני כמו״ב במשמ׳ זו: הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו (ישע׳ יב ד). בשאול מי יודה לך (תהל׳ ו ו). נודה לך לעולם (שם עט יג).

[1]) בארמ׳ כמו בעבר׳. בערב׳ אשתודי a) בחוב, הודה שהוא חיב.

[2]) ואמר דונש: ומפארין העברים מדבריהן דברים כתחילתן מסוכנות ואומרים באודנו אהודנו ועשו ההא הזה באופני הצרוף ואז תאמר אהודנו אהודך אהודה אהודכם אהודכן אהודנה אהודנו אהודם אהודן וכו׳ יהודה לתפלה עמים יהודוך ואומרים ממנו יהודנו יהודך יהודה יהודכם יהודכן יהודנו יהודנה יהודם יהודן יהודונו יהודוכם יהודוכן יהודוה יהודון.

a) استودى

הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך (שם עה ב). הודו ליי׳ כי טוב (שם קו א). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (דהי״א כט יג). ויענו בהלל ובהודות ליי׳ כי טוב (עזר׳ ג יא).—ובתו״מ: מיום שברא הקב״ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב״ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את יי׳ (ברכ׳ ז:). וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם (סוטה י:). מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו וכו׳ על שהחייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך (שם מ.). — הודה על דבר, בדבר, אמר כי אמת הוא הדבר, gestehen; avouer; to admit, confess: חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי׳ (תהל׳ לב ה). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). — ומצוי מאד בתו״מ ובספה״א במשמ׳ זו: ששה דברים עשה חזקיהו המלך על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו (פסח׳ ד ט). העומר שהחזיק בו להוליכו אל העיר ושכחו מודים (ב״ש וב״ה) שאינו שכחה (פאה ו ג). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). טענו חיטין והודה לו בשעורין (שבוע׳ ו ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (שם). טענו שני מחטים והודה לו על אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). עומד הייתי על אבא בשעת מיתתו וטענך מנה והודיתה לו (שם גיט׳ מ מז.). וכשבאתי אצל חבירי שבדרום על שנים הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי שלא ירבו מחלוקות בישראל (סוט׳ כה.). כיון שהודה (יהודה) ואמר צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג׳ מבניך מן האור (שם י:). שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה (שבוע׳ לח.). לעולם אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו (שם מג.). במודה בשטר שכתבו שצריך לקיימו (שבת עח:). הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ׳ מט.). —ולנק׳ *הודית: אמר לו אביו אמך הודית בך ואת הודית לפיכך אחיך יודו לך (תנחומא ויחי יב). וכדרך שהודית היא כך הודו בניה (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כט לה). כיון שילדה (לאה) בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה (רש״י ברכ׳ ז:). וההוראה שהודית בתחלה בענין ראובן ושמעון לא היתה הודאה שלמה כפי האמונה הנאמנה (רבנ״ל דולאן, מגי׳ ספר לד.). לא כשאת סבורה להיות גברתה כי עדיין את שפחה והיא הודית לו מפני שרי גברתי אנכי בורחת (חזקוני, ברא׳ טז ח). — °והודת: שהיה הנער דומה לאותו השכן מיד הודת ואמרת הימנו עיברתי (ר׳ שלמה, תשו׳ מעש׳ הגא׳ פ).—°ומודת: כשם שאם מודת אינה משלמת כך אם כופרת אינה נשבעת (טותו״מ לו כג, בשם תשו׳ הגא׳). — ובמשמ׳ °הסכים והכיר: ואם לא היו מודים לנו בקושיא הזאת ואמרו אין הדבר וכו׳ (ר״י ברזלוני, פי׳ יציר׳ 81).—°הורוהו למלך וכרומה, הסכימו והחליטו אותו: וישמעו גדולי רומי את שמעו וישלחו לו כתר מוכתר במרגליות ויורוהו לאדון ומושל ויקבלוהו בשמחה (יוסיפון ע). ומשם עבר וילך אל ארץ אפריקה ויצא לקראתו שר צבא ארון הארץ ויורהו לארון (שם).—והורה המלוכה לפלוני: כי לא רצה הקטן להורות המלוכה לגדול (שבט יהוד׳ ז).— ובמשמ׳ °הסכים בכלל: ולא הודינו ג״כ להורידו (את בנימין) לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזב את אביו וכו׳ ולא רצה אבינו לשמוע עד היותנו כלנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה (רמב״ן ברא׳ מד יט). וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב (שם כד).

—התפ׳, הִתְוַדָּה, הִתְוַדּוּ, אֶתְוַדֶּה, יִתְוַדּוּ, מִתְוַדֶּה, מִתְוַדִּים, הִתְוַדּוֹת, כְּהִתְוַדּוֹת,—התודה בדבר, הודה והגיד את חטאיו, gestehen; confesser; to confess: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה (ויקר׳ ה ה). וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם (שם יו כא). והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי (שם כו מ). והתודו את חטאתם אשר עשו (במד׳ ה ז). ואתפללה ליי׳ אלהי ואתודה ואמרה אנא ארני וכו׳ חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו (דני׳ ט ד-ה). ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל (שם כ). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום וכו׳ ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך (נחמ׳ א ו). ויעמדו ויתודו

על חטאתיהם ועונות אבתיהם ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליי׳ אלהיהם (נח ט ג-ג). וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד (עזר׳ י א).— ובתו"מ: במנחה ביום טוב האחרון היו מתודים ביצד היה הוידוי בערתי הקדש מן הבית וכו׳ אם הקדים מע"ש לראשון אינו יכול להתודות (מע"ש ה י-יא). והכהן עומד במזרח ופניו למערב וסומך שתי ידיו עליו ומתודה וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי (יומ׳ ג ח). מצות הוידוי ערב יוה"כ עם חשיכה וכו׳ אע"פ שנתודה בערבית צריך להתודות בשחרית אע"פ שנתודה בשחרית וכו׳ צריך להתודות בנעילה שבל היום כשר לוידוי ביצד הוא מתודה וכו׳ רבוני חטאתי (ירוש׳ נס ח מה ג). מצוה להגריל ולהתודות לא הגריל ולא התודה כשר (בבלי נס מ.). אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופש שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה (תענ׳ טז.). חייב אדם להתודות קודם אכילה ובאיזה צד מתודה מתפלל שמנה עשרה בדרך כל יום ויום (סדר רע"ג, יוה"כ קיח). חוין מתפלת נעילה שהוא מתודה אתה נותן יד לפושעים (נס קיט). ותלמדנו להתודות לפניך על כל עונותינו למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך (נס קכט). נטה למות אומרים לו התודה עד שלא תמות הרבה שהתודו ולא מתו והרבה שלא התודו ומתו והרבה שהיו מהלכין בשוק ומתודין שמא בזכות שאתה מתודה אתה חי אם היה יכול להתודות בפיו מתודה ואם לאו מתודה בלבו (מתו׳ רומא, ענין אבלות). — ואמר הפיטן: אם בתשובה ותודה תתרצה הנני שב ומתודה ואומר לפניך חטאתי לך ה׳ ועויתי ופשעתי (סד׳ רע"ג, תפל׳ רסע"ג לר"ה).

א.**יְדוֹד**[1], ש"ז, מ"ר יְדוֹדִים, סמי׳ יְדוֹדֵי, — ניצוץ: יראת חזון ארמי בעתתהו אל תיגע בבן עמוס מגי כטן, ידוד אש לוהט בהאבקו לו כי לא יכול לו ונתחנן בבכי (יוסי בן יוסי, סד׳ עבודה). אשר יראתך בטפסרי ערבות ידודי להבות, ביתי רבבות לאין סוף להרבות (מחז׳ רומ׳, מוס׳ יוה"כ, אבר ירלאתך).

ב.**יְדוֹד**[1], ש"ז, מ"ר יְדוֹדִים, סמי׳ יְדוֹדֵי, — כמו דּוּד: וכמו כן ניתן האיש בתוך הידוד ומתחתיו וכו׳ ואצל לפידי פיו הזכיר מלאכת הידוד כמו מלאה אש דוגמת כיור (תמו׳ דונש, הכרע׳ ר"ת, ערך כידודי). ונקראים כיורי אש וידודי אש בעת האש בתוכם וכו׳ כמו ידודים מלאים אש יתמלטו מפיו (נס).

יְדוֹדוֹן[2], ש"ז, — כמו יְדוּתוּן: אבובא בלי של נגון ידודון[3] (ר"ד מהתפותים, למת דוד, ערך אבובא). הרדולוס בלי של נגון ידודון (נס, הרדולוס).

***יַדּוּעַ**[4], ש"ז, — שֵׁם בע"ח דומה לעכבר, ידיו קצרות ושערות וגבו רבות וארוכות, Springmaus, gerboise; jerboa: ידעוני זה המניח עצם ידוע[5] בפיו והוא מדבר מאיליו (סנה׳ סה:).

יְדוּתוּן[6], ש"ז,— שֵׁם בלי זמר: למנצח על יְדוּתוּן[7] לאסף מזמור (תהל׳ עז א). ועמהם (עם המשוררים

---

[1]) מן כידודי אש שבמקרא (איוב מא יא), שראו קצת הקדמוני׳ בכף שבראשיתו כ הדמיון, וכן ריב"ג, אמר וז"ל: כידודי איש כשראר אלנאר וקד קאל קום אנ אלכאף פיה אצל ואנה עלי זנה עתיד לכידור, ע"כ, וכעבר׳: בידודי איש ניצוצי האש ויש מי שאומר שהכף מן השרש ושהוא על משקל לכידור.

[1]) כמו"ב מן כידוד אש שבמקרא, עפ"י פרושו של דונש. אעפ"י שבפרוש המלה בידודי אין פרושו מכריע, הנה שמושו במלת ידוד בכונה שיחס לה נותן לה זכות בלשוננו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בערך ידודון בספר הזה בעצמו נאמר: ידודון בלי של נגון אורגאנו בלעז או הוא שם המנגן. ע"כ. והנה בתהל׳ שם כתוב על ידיתון ובס"א ידותון, עכ"פ לא ידודון, ולא ידעתי מאין בא החלוף הזה. ועי׳ ערך ידותון.

[4]) בערב׳ ודע a), ופרשוהו המלונים הערבים ירבוע והיא החיה הרשומה בפנים. — [5]) גרסת הערוך: המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו. וכן פרש רש"י: ידוע שם חיה. ע"כ. והרמב"ם פרש שהוא שם עוף: ביצד מעשה הידעוני מניח עצם עוף ששמו ידוע בפיו ומקטיר ועושה מעשים אחדים עד שיפול כנכפה וידבר בפיו דברים שעתידים להיות (רמב"ם עכו"ם ו ב).

[6]) עי׳ הערה לקמן.— [7]) בכתיב ידיתון כתיב, י אחרי ד, ידותון קרי, ובקצת ספרים גם הכתיב הוא ידותון. והנה ידותון הוא שע"פ של אחד משלשה ראשי הלוים המשוררים של דוד: ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים (דהי"א כה א), והלוים המשררים

a) ودع

הנקובים שם) הימן וִידוּתוּן [1]) חצצרות ומצלתים למשמיעים (דהי"א יו מב).

יְדִיד, א) ש"ז, סמי' יְדִיד, כנוי' יְדִידִי, מ"ר יְדִידִים, יְדִידֶיךָ, — מי שאוהב לחברו, רוצה בטובו, יש לו נטייה אליו, Freund ; ami ; friend : לבנימן אמר יְדִיד יי' ישכן לבטח (דבר' לג יב). אשירה נא לִידִידִי שירת דודי לכרמו כרם היה לִידִידִי בקרן בן שמן (ישע' ה א). מה לִידִידִי בביתי (ירמ' יא יה). כן יתן לִידִידוֹ [2]) שנא (תהל' קכז ב). למען יחלצון יְדִידֶיךָ הושיעה ימינך ועננו (שם ס ז).— ובתו"מ : אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה (מכי' בשלח ב ה).—ואמר הפיטן : ברעישה ובגעישה כבוד זכרו (המלאכים) יפארו, ועבדיו בני ידידיו למטה הם יספרו, בקול קדוש קדוש קדוש יי' צבאות יזמרו (ספת כ' אחה"פ, ידודון).— *וכנוי לאברהם : אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשאירו שם (ירוש' ברכ' ט יד.). — *וכנוי לביהמ"ק : יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים (מנח' נג.). ויבנה ידיד זה בית המקדש (שם:).—ואמר הפיטן : ידיד אתוי עבר ידעך בעולם, יחום וקונם העלה לך לכליל, כשה תמים בוחר איש תם (מוס' יוה"כ, אמיץ כח). — ב) ת"ז, נקב' יְדִידָה, מ"ר יְדִידִים, יְדִידוֹת, — חָבִיב, ראוי לאהבה, lieblich; aimable; lovely : מה-יְּדִידוֹת משכנותיך יי' צבאות : נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי' (תהל' פד ב-ג).— ועי' אוֹהֵב, חָבֵר.—אוֹיֵב, שׂוֹנֵא.

.·.**יְדִידָה**, ש"נ,—אשה שנוטה חבה לחברה, Freundin, amie ; female friend, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

***יְדִידוּת**, ש"נ,—א) עי' יְדִדוּת. — ב) סגולת הידיד, רגשי הידיד : על בן בשכר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שארינו משחת (ירוש' ברכ' ט יד.).—ומצוי מאד בספה"א ובדבור, ואמר המשורר : אשר העניקך כטוב אין ימינך לגמלה יכולה, תנה לו תמורת פעליו ידידות לבבך גמולה (ר"ש הנגיד, בן משלי א מו). ושבתי מזרוע הידידות כקוצר שדפה רוח קצירו (רשב"ג, בוחן עז).—ואמר הפיטן : טווי יריעות רקמתך, ידידות שכן רקמתך, ואת קומתך (יוצ' ב פסח, אודך).

יְדִידֹת, ש"נ, — כמו יְדִידוּת : משכיל שיר יְדִידֹת (תהל' מה א).

***יְדִיעָה**, ש"נ, מ"ר יְדִיעוֹת, — שה"פ מן יָדַע : כשם שאם אכל חלב וחלב בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת כך על לא הודע שלהן אינו מביא אלא אשם אחד אם היתה ידיעה בינתים וכו' מביא אשם תלוי על כל אחד ואחד (כרית' ד ב). השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו (הור' ב.). — ימ"ר : ידיעות הטומאה שתים שהן ארבע (שבוע' ב א).—ובפרט בסגנון המחקרי, "הידיעה, במשמ' הסגולה שיש לו לאדם לדעת הענינים : והיה מבואר שידיעתנו כאלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). יש מן הקדמונים מי שהכחיש הידיעה ואמר שאי אפשר לאדם שישיג לידע דבר על אמתתו וכו' בעבור שכל ידיעה לא תגיע אלא מידיעה קודמת ואותה הידיעה הקודמת כבר היתה דרושה והגיעה ג"כ מידיעה קודמת לה וכן אותה הקודמת כבר היתה דרושה ולא תגיע אלא מידיעה קודמת לה וישתלשל הענין אל

---

[1]) לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים ובנרות (דהי"ב ה יב). ולכן סוברים החדשים כי גם כאן בראש המזמור הכונה בהשם ידותון להמשורר ידותון ההוא, והוא גם כאן שע"פ. והמלה ע"ל יתרה או אולי שאבית מן על ידי איתן. אבל לפי הנוסחה המסורה על ידותון אין ספק כי הכונה בידותון היא שם לכלי שיר, ורגלים לדבר, כי הוא כלי נגינה שברה והמציא ידותון ונקרא על שמו, וכן נראה כי גם הימן המציא כלי זמר אחד, או לפחות תקן ושכלל אחד מכלי השיר אשר היו מקודם, ונקרא הכלי הזה על שמו של הימן, ועי"ז יתפרש יפה הכתוב בדהי"א שהבאנו בפנים, ועי' הערה לקמן.— [1]) דעת רוב המפרשים היא כי הכונה כאן בהשם הימן וידותון היא להשם הפרטי של שני המשוררים. אבל קשה, כי זה כפל דברים בלי שום צרך, ומלבד זה, השמות חצצרות ומצלתים הכתובים אחריהם מעידים על שלפניהם, כי גם השמות הימן וידותון הם שמות לכלי שיר, ולא שמות עצם המשוררים, והוא על פי ההשערה שבהערה הקודמת, שהיו אז בידי הלוים שני כלי זמר שהיו קרואים על שמות שני המשוררים האלה, אם מפני שהם בראום מעקרם, או שתקנו בהם תקון חשוב. וצריך איפוא להוסיף ב„המלון" ערך הֵימָן, שֵׁם לכלי שיר.

[2]) י"ס לידידיו.

בלתי תכלית ובבלתי תכלית לא תקיף בו ידיעה (העקרים א יו). וידיעותינו בלות ומטולאות קצרו מהשיג איך ידיעותינו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (כתי״ע יג). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה במשמ׳ דבר ומעשה שמודיע אדם על כל מה שמתרחש בעולם.

ידיעי, ידיעיי, ת״ז, —מטבע של ידיעה: והנה קצת אלה הענינים אמנם ראוי על הרופא מצד מה שהוא רופא שיצירהו במהות לבד ציור ידיעיי ויאמן בישותו (קאנון א א ב).

א. **ידע**[1]), ממנו דע, דעה, דעת, ידע, ידעוני, מדע, מודע, *ידוע, *ידיעה, *מודעה, ״דעתן, ״דעתנות, ״הודעה, ״התודעות, ״ידיעי, ״ידען, ״מדעי.

א. **ידע**, פ״י, ידעת, ידעת, ידעו, ידעו, ידעתו, ידעתיו, עת׳ אדע, אדעה, תדעי, תדעי, תדעין, יידע, אדעך, ידעם, צווי דע, דעה דעי, דעו, דעהו, מקו׳ ידוע, ידע, דעת, דעה, לדעתו, —א) ידע דבר, ידע מהותו ואיכותו של הדבר, ידע מה הוא הדבר ואיך הוא, wissen ; savoir ; to know : ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם (בראש׳ לא לב). כי לא ידע כי כלתו הוא (שם לח יו). ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל (שם לט ו). הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (שם יב יא). אכן יש יי׳ במקום הזה ואנכי לא ידעתי (שם כח יו). ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות לד כט). והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר (יהוש׳ ח יד). והעם לא ידע כי הלך יונתן (ש״א יד ג). ויאמר (דוד) ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן (שם כ ג). הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש״ב ב כו). הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ״ב ב ג). את ידעת כי לי היתה המלוכה (מ״א ב יה). וארשתיך לי באמונה וידעת את יי׳ (הוש׳ ב כב). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר (הוש׳ ב י). והם לא ידעו כי שמע יוסף (בראש׳ מב כג). כי לא ידעו מה הוא (שמות יו יה). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ (מיכ׳ ד יב). ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי׳ (שמות יד ד). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (בראש׳ מד כז). הידעתם כי לנו רמת גלעד (מ״א כב ג). והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם (שמות ו ז). ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש׳ לא ו). וידעתן כי אני יי׳ (יחזק׳ יג כא). לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו (בראש׳ מג כב). כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו (ש״א ו ט). כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ה). אדני ידע כי הילדים רכים (שם לג יג). כי ידע כל ישראל כי גבור אביך (ש״ב יז י). וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ (ש״א כו יב). כי אמרתי מי יודע יחנני יי׳ וחי הילד (ש״ב יב כב). ומי יודע החכם יהיה או סכל (קהל׳ ב יט). ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (אסת׳ ד יד). האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים (ירמ׳ מד יה). כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה (קהל׳ ט ה). כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו׳ אחת דתו להמית (אסת׳ ד יא). נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד (תהל׳ קלט יד). במה אדע כי אירשנה (בראש׳ יה ח). בזאת אדע כי כנים אתם (שם מב לג). ואדע כי דבר יי׳ הוא (ירמ׳ לב ח). ואדעה כי לא מרגלים אתם (בראש׳ מב לד). ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה). ואם לא אדעה (בראש׳ יח כא). ויי׳ הודיעני ואדעה (ירמ׳ יא יח). הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). ותדע ובחנת את דרכם (ירמ׳ ו כז). אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה״ש א ח). ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע׳ מז יא). שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר (רות ג יח). מה ידעת ולא נדע (איוב יה ט). שאל נא באלהים ונדעה התצלח דרכנו

[1]) בארמית, וי״א גם באשור׳. בערב׳ אין צרוף זה משמש להמושג שהוא משמש בו בעברית. עב״פ אין ספק בדבר ששרשו הקדום היה ודע, ולכן הבנינים נודע, הודיע, התודע. נאמרו החדשים בי צירה אותיות איתן באה מהצטמצמות פתח ושוא, ידע במקום יודע. וכמו גם בערב׳ ולד עת׳ ילד, ואולי היתה זאת פעולת נקורת החירק של הע״פ, שכבר בזמן קדום, בעוד שרוב הפתח שבלשון עוד לא נטה מגונו העקרי, הפתח הזה נשבר קצת ונטה לעומת קול הסגול ונקרוהו בצירה, שהוא הנקוד של הפתח והחירק שנטו מגונם העקרי כבר בזמן קדום. ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק, נפ״י.

(שופט׳ יח ה). לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו (יונ׳ א ז). ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע׳ ה יט). למען תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (דבר׳ כט ה). הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל (ש״ב ג לח). שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו (ישע׳ ו ט). למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמות יא ז). ויאמר משה בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה (במד׳ יו כח). ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם (יהוש׳ ג י). למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקר׳ כג מג). וידעו כי ארון יי׳ בא אל המחנה (ש״א ד ו). היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהוש׳ ג ז). למען ידעון כל עמי הארץ את שמך (מ״א ח מג). — יידע: כי רם יי׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע[1]) (תהל׳ קלח ו). — וצווי: ואם אינך משיב (את האשה) דע כי מות תמות (בראש׳ כ ז). ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש״א כ ז). אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה טו). ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהל׳ יא ט). ועתה דעי וראי מה תעשי (ש״א כה יז). ראי דרכך בגיא דעי מה עשית (ירמ׳ ב כג). ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (שם יט). ועתה דעו מה תעשו (שופט׳ יח יד). דעו נא וראו כי רעה זה מבקש (מ״א כ ז). דעו אפוא כי לא יפל מדבר יי׳ ארצה (מ״ב י י). דעו כי יי׳ הוא אלהים הוא עשנו (תהל׳ ק ג). ודעו וראו כי רעתכם רבה (ש״א יב יז). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ׳ ה א). ודעו כי הפלה יי׳ חסיד לו (תהל׳ ד ד). כן דעה חכמה לנפשך (משלי כד יד). למען דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא (יהוש׳ ד כד). רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שופט׳ ג ב). והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יי׳ דרכו אם לא (בראש׳ כד כא). אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יי׳ מקדשכם (שמות לא יג). כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש״ב ג כה). ליראה אתך בעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה (מ״א ח מג). מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך (ישע׳ מח ד). כדעתכם ידעתי גם אני (איוב יג ב). — ובמשמ׳ נתברר לו דבר, הרגיש בו: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע (הוש׳ ז ט). יקשתי לך וגם נלכדה בבל ואת לא ידעת (ירמ׳ נ כד). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה). תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו (תהל׳ לה ח). — ומצא בדעתו מה שנצרך לו לדעת: ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם (רות ג ד). וידע נח כי קלו המים מעל הארץ (בראש׳ ח יא). וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט כד). ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם (שם ג ז). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו (שמות ב ד). יצא נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים (ש״א כב ג). מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה (אסת׳ ב יא). ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (שם ד ה).

—ב) ידע את פלוני, הכירו, ידע מי הוא, kennen connaître; become acquainted with: ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח). ושמואל טרם ידע את יי׳ (ש״א ג ז). ידע שור קנהו (ישע׳ א ג). ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך (דבר׳ לג ט). נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם יג ז). גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם כח לו). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם יי׳ אלהיו (מ״א ה יז). ואתה את עבדך ידעת (דהי״א יז יח). לא ידעתי את יי׳ וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה ב). כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום (דבר׳ לא כא). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך (ש״א יז כח). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש׳ ה ג). רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמו׳ ג ב). היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע׳ מד ח). עם לא ידעתי יעבדוני (תהל׳ יח מד). ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי (שם נ יא). ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (רות ב יא). ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳ פנים אל

[1]) לא נתברר טיבו של כתיב זה, ולא טיבו של הנקוד. הקדמונ׳ החליטוהו להפעיל, ודמוהו לייליל, אך ממליצת הכתוב נראה שזה קל, וכך החליטוהו החדשים ולא מצאו באור מספיק להיוד היתרה, ולכן החליטו קצתם שהוא שבוש פשוט.

פנים (דבר׳ לד י). ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך (שם כב ב). כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש׳ יח יט). אני ידעתיך במדבר (הוש׳ יג ה). בטרם אצורך בבטן ידעתיך (ירמ׳ א ה). ואתה יי׳ ידעתני (שם יב ג). ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (ישע׳ מה ד). נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם (דבר׳ יג ג). והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק׳ לב ט). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ׳ ט יה). כי רוח זנונים בקרבם ואת יי׳ לא ידעו (הוש׳ ה ד). כי אויל עמי אותי לא ידעו (ירמ׳ ד כב). ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך (דבר׳ ח ג). הכהנים לא אמרו איה יי׳ ותפשי התורה לא ידעוני (ירמ׳ ב ח). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו (שם י כה). ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף (דני׳ יא לח). וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם (דבר׳ כט כה). למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום (שופט׳ ג ב). וינכרו את המקום הזה ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמ׳ יט ד). ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום (זכר׳ ז יד). ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם (דבר׳ יא כח). אתם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ״ב ט יא). ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו (בראש׳ כט ה). לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הוש׳ ח ב). ויהי כל יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא (ש״א י יא). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז (ירמ׳ מח יז). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (איוב יט יג). אזכיר רהב ובבל לידעי (תהל׳ פז ד). כל יודעיך בעמים שממו עליך (יחזק׳ כח יט). משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהל׳ לו יא). מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעו לא חזו ימיו (איוב כד א). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (שם מב יא). ונתת לאיש בכל דרכיו אשר תדע את לבבו (מ״א ח לט). ואלהים זולתי לא תדע (הוש׳ יג ד). לכן ידע עמי שמי (ישע׳ נב ו). הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך (שמות לג יג). יי׳ מה אדם ותדעהו (תהל׳ קמד ג).— ופעול ידוע, שהכל יודעים ומכירים אותו, איש חשוב והגון: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם וכו׳ ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם (דבר׳ א יג-יה).—ג) ידע ספר, ידע מלאכה, וכדומה, היה בקי בזה, מלמד בזה: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה (בראש׳ כה כז). יבקשו איש ידע מנגן בכנור (ש״א יו יו). הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל (שם יח). כי אין בנו איש ידע לכרת עצים בצדנים (מ״א ה כ). ואביו איש צרי יודע לעשות בזהב ובכסף (דהי״ב ב יג). איש חכם וכו׳ וידע לפתח פתוחים (שם ו). בדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר (ישע׳ כט יא-יב). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ״א ט כז). וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי (עמו׳ ה יו). אשרי העם ידעי תרועה (תהל׳ פט יו). אוניות ועבדים יודעי ים (דהי״ב ח יח). — ידע דבר, במשמ׳ קרה לו והיה לו הדבר: שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול (ישע׳ מז ח). שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהל׳ ח ה). גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם (שם ט א).—ד) ידע [1] אשה, ידעה איש, הזדוג לאשה, בעלה, נזדוגה לאיש, נבעלה: והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין (בראש׳ ד א). וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך (שם יז). וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה יי׳ (ש״א א יט). והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה (בראש׳ כד יו). ולא יסף עוד לדעתה (שם לח כו). ותשב (בת יפתח) אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש (שופט׳ יא לט). ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר (שם כא יב). והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה (מ״א א ד). ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה (שופט׳ יט כה). וכל אשה ידעת איש

— [1]) כבר דחה Schwally (ZDMG, 1898,136) השערת Locin כי מליצה זו באה מפני שבעת הזווג ראה האיש את האשה בפעם הראשונה, אבל גם השערת שואלי שם, כי הכונה בזה שידע אם היא בתולה, איננה נבונה.

למשכב זכר הרגו (במד׳ לא יז).—וידַעת משכב זכר כמשמ׳ זו: וכל אשה ידַעת איש משכב זכר תחרימו (שופט׳ כא יא).—ובתו״מ: פצוע דכא וכרות שפכה הן ועבדיהן יאכלו ונשיהן לא יאכלו ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה הרי אלו יאכלו (יבמ׳ ח א).—וגם בענין משכב זכור: ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם ויצא אלהם לוט הפתחה וכו׳ ויאמר אל נא אחי תרעו (בראש׳ יט ה-ז). ויאמרו (אנשי הגבעה) אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה הזאת (שופט׳ יט כב-כג).—ובתו״מ בכל המשמ׳: בשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר׳ כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (שם). הוו יודעין שכל ימיו של ר׳ יוחנן היה מלמדינו וכו׳ (ר״ה כ.). כיון שראה משה בן לא ידע מה לעשות (מד״ר במד׳ ד). שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים (שם אסת׳, ויקרא סופרי).—ומקור עם ל לֵידַע: לידע להודיע ולהוודע (אבות ד כב). הרוצה לידע סימן ימי החמה שהן יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום ישרוט שריטה בתקופת תמוז וכו׳ (סעו״ר ד). הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה (ערוב׳ מג:). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך (פסיק׳ רבתי כג).—וידע בדבר: שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע בעיבורו של חדש (סנה׳ ה ג). לדיין שיודע בחבירו שהוא גזלן וכן עד שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן (הלכ׳ פסוק׳, ממונ׳).—והמליצה תֵּדַע שֶׁ, במשמ׳ מזה תוכל להוכיח, לברר לך: כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד בנגדו לארבע רוחות העולם עומד בנגדו (פסח׳ לד.). שאין חמה נכנס ליישוב אלא שעה אחת ביום תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב (שם). עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין וכו׳ נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום (שם). תידע לך שכמה פצעים נופלין בראשו של אדם ואינו מת וביון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת (תשו׳ הגאונ׳, נגי׳, גינצבורג 33). שער ד׳ בבמה פנים יתחלק ערב מקבלן תדע שעד שלשה ענינים אתה מוצא חלוקתן הראשון שמו של זה אינו בשמו של זה זה נקרא קבלן וזה נקרא ערב וכו׳ הג׳ תורתו של זה אינו בתורתו של זה ומשפטיהן אינן שוין תדע שהערב היכא שישללוה שעבוד נכסים ממה שיבול וכו׳ המלוה לפרוע את חובו אין למלוה שיפרע מן הערב (הבטר׳ לר״י ברצלוני נה). מלח סדומית דקה היא מאד ובטלה ותדע שהסדומית דקה היא דאמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים אלמא דקה היא מאד ונדבקת ביד ואינה ניכרת (רש״י ביצ׳ לט.). כשאמר תנו מהניא הודאתו בין ליורשין בין ללקוחות בין להקדש תדע שהרי אפילו במקום שאם בא ליפרע מן ההקדש צריך שבועה (התרומות מב ד). — ופָעוּל: התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם ידוע שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינה תרומה (תרומ׳ ג א). אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז (ב״ב ה א). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה (ספרא אחרי קלז). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה (תוספתא אהל׳ יז יב). בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש״ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתוב׳ קד.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו (קדוש׳ ל:). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי (ב״מ נט:). — ובלשון המחקר, הַיָּדוּעַ, מה שאדם משיג בדעתו ושכלו: נמצאת אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד (המב״ם יסוה״ת ב ו).—*בְּיָדוּעַ שֶׁ, כמו יָדוּעַ: ומודה ר׳ יהודה במוכר את האם להתן ואת הבת לכלה שצריך להודיע בידוע ששניהם שוחטין ביום אחד (חול׳ ה ג). חזקת בעלי בתים ישראל שבסוריא אין מפרישין עליהם דמאי אם בידוע שרוב פירות שלהן הרי אלו חייבין (תוספתא דמאי א ד). זורעה ומצמחת דבר בידוע שהביאה שליש ואם זורעה ואינה מצמחת דבר בידוע שלא הביאה שליש (שם תרומ׳ ב יד).—ובמשמ׳ זה הוא סימן ברור

שכך הדבר: מצא (את בית הכבוד) נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם (כרכ׳ סב:). כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו (ביצ׳ לב:). נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה (ר״ה כ:). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבו יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר (מו״ק ה:). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים (סוכ׳ מט:). כל אדם שיש לו עזות פנים וכו׳ בידוע שנכשל בעבירה (תעג׳ ז:). קטן אי אתה צריך לחזור אחריו בידוע שאין לו גואלים (ב״ק קט:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה הגליד פי המכה בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה (חול׳ נח.).—ומצוי בסהמ״א: יש שנלקה ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו (ספ׳ חסיד׳, תתתתביג). כי השם המיוחד עשה שהמטיר ולא היה הכתוב צריך להזכיר השמים כי בידוע שכל מטר מן השמים (ר׳ בחיי, בבלח). — ״ודרך הדבור מן הַיָּדוּעַ: כי מן הידוע אצל חכמי הכוכבים שראשי הימים שהם חמה לבנה מאדים כוכב צדק נוגה שבתי וכו׳ (ר׳ בחיי, כוח).— ״ודבר יָדוּעַ, במשמ׳ דבר מן הדברים: אם רצו בעת התמורה והזכירו בשעת התמורה סך ידוע באחריות (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 60). ובזמן שפוסקין על אחד מבני המס בסך ידוע כותבין הכי וראינו תקנה זו לכל פורעי המס (שם עג). כגון אחד מד׳ לשונות הללו על ממון ידוע כגון שאמר הלוהו אלף זוז ואני פורע וכו׳ (שם נה). ראובן כתב מתנת בריא לשמעון בסך ידוע ונפטר ראובן (שו״ת הרי״ף טז). והוציא עליו שטר שהלוה סך ידוע ואמר לו ראובן לא הלויתני (שם פ). מי שנדר לצום יום ידוע מן החדש או מן השבוע כגון שאמר הרי עלי נדר שאצום רביעי בחדש או שביעי בחדש (שם רלג). ראובן הסכים עם שמעון למכור לו קרקע ידוע בממון ידוע והקבילו מן הדמים ונותר עליו הנשאר (תשו׳ גאו׳ מו״מ קנז). כי מעות השקלים כשכונסין אותן נותנין אותן בלשכה ידועה (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, שקל׳ ב א). הקהל היו צריכין מעות ובא ראובן ומכר לקהל ולשבעה טובי העיר בך וכך מדות של חטה לזמן ידוע ולסך ידוע והתנה עמהם להיות ידו על העליונה לגבות מהם בזמן הידוע (שו״ת ריב״ש יט). הקהל פורעים למלך דבר ידוע בכל שנה ושנה (שם קלב). כי הרב התיר לעשות צורת אריה שעושין בימים ידועים ובמעלות ידועות יען כי הוא מנוסה ומעולה לחולי הכליות בקמיע מומחה (מנח׳ קנא׳ הלכה מאדי א). ואתה מוצא שחרור זה שמשחררו רבו על ענינים ידועים פעמים שמשחררין לרצונו וכו׳ ופעמים שאתה מוצא אותו גמי שכופין האדון לשחרר העבד בעל ברחו (השטר׳ לר״י ברצלוני כא). היו עובדים אותם (את הכוכבים) ופונים אל אלילים וצלמים בשעות ידועות מאבנים ידועות יאמר שכחות כוכב מן הכוכבים חלו בזה האבן בזה העת (אמונה רמה ו ג). —יָדוּעַ, כמו יודע: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וִידוּעַ[1] חלי (ישע׳ נג ג).

—נפע׳, נוֹדַע, נוֹדַע, נוֹדַעְתִּי, נוֹדְעוּ, נוֹדְעוּ, יִוָּדַע, יִוָּדֵעַ, וְיִוָּדַע, הִוָּדַע, תִּוָּדַע, הִוָּדַע, הִוָּדְעִי, — א) שידעו אותו, ומשמש במשמ׳ הכל ידעו: ותבאנה (הפרות הטובות) אל קרבנה (של הפרות הרעות) ולא נוֹדַע כי באו אל קרבנה (בראש׳ מא כא). או נוֹדַע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לו). כי ימצא חלל באדמה וכו׳ לא נוֹדַע מי הכהו (דבר׳ כא א). אז תרפאו וְנוֹדַע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג). שמעו אויבינו כי נוֹדַע לנו (שהם זוממים רעה) ויפר האלהים את עצתם (נחמ׳ ד ט). מה שהיה כבר נקרא שמו וְנוֹדָע אשר הוא אדם (קהל׳ ו י). ובמה יִוָּדַע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג יז). היום יִוָּדַע כי אתה אלהים בישראל (מ״א יח לו). לא למענכם אני עשה נאם אדני יי׳ יִוָּדַע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (יחזק׳ לו לב). אל יִוָּדַע כי באה האשה הגרן (רות ג יד). — והדבר נוֹדַע: אכן נוֹדַע הדבר (שמות ב יד). וינתק (שמשון) את היתרים וכו׳ ולא נוֹדַע כחו (שופט׳ יו ט). ולא נוֹדַע דבר (ש״ב יז יט). ולא נוֹדַע מקומו (נחו׳ ג יז). וְנוֹדַע יי׳ למצרים וידעו מצרים את יי׳ (ישע׳ יט כא). וְנוֹדַע בגוים זרעם (שם סא ט). נוֹדַע יי׳ משפט עשה (תהל׳ ט יז). נוֹדָע[2] בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג).

—[1]) כך ברט (Barth, NB § 124 b), אך רוב המפרשים הקדמונ׳ וגם האחרונ׳ מפרשים במשמ׳ פעול. וי״מ פעול זה מלשון שבירה. — [2]) כך ברוב הספר׳ ובס״א נוֹדַע

ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (ויקר' ד יד). ונודעה יד יי' את עבדיו (ישע' סו יד). ונודעתי[1] בם כאשר אשפטך (יחזק' לה יא). והתקדשתי ונודעתי[1] לעיני גוים רבים (שם לח כג). ועקבותיך לא נודעו (תהל' עז כ). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא (בראש' מא לא). בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יי' באמת (ירמ' כח ט). והיה יום אחד הוא יודע ליי' (זכר' יד ז). ויודע הדבר למרדכי (אסת' ב כב). היודע בחשך פלאך (תהל' פח יג). הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע (משלי י ט). בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע (שם יד לג). — ב) עשה בעצמו שפלוני ידע: ושמת שמלתיך עליך וירדתי הגרן אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות (רות ג ג). ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים (יחזק' כ ה). אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים (שם ט). —ג) הגיע לידי ידיעה, הדבר נודע לו: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך (ירמ' לא יח).—ד) נודע פלוני, נתגלה, נמצא מקומו: וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו (ש"א כב ו).—ובתו"מ: חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת (גיט' ה ה). חטאו עד שלא נתמנו ואח"כ נתמנו הרי אלו כהדיוט ר"ש אומר אם נודע להם עד שלא נתמנו חייבין (הור' ג ג). כל דבר שהוא בחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך טומאה היכן היא (נדה ט ה). חזקת עצמות המכוסין הרי הן של אדם עד שיודע שהן של בהמה מגולין הרי הן של בהמה עד שיודע שהן של אדם (תוספתא אהל' יז יג). המהלך מעכו לאכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת במעשרות ובשביעית עד שתיוודע לך שהיא פטורה משמאלו למערב הדרך טמאה משום ארץ העמים ופטורה וכו' עד שתיוודע לך שהיא חייבת (ירוש' שבי' ו לו:). בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה נשחטה בחזקת היתר עומדת עד שיודע לך במה נטרפה (חול' ט.). וכן כתבו באותן אגרות שלום לכם עד אין חקר יודע לכם שאדם אחד יש בינינו וכו' (מד"ר אסת', אם על המלך טוב). לידע להודיע ולהוודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא (אבות ד כב).—ליודע, לודע, במקום להודע: בחטא שאין סופו ליודע

ד פתוחה. — [1]) אולי פה במשמ' הודיע את עצמו.

אבל חטא שסופו ליודע כמי שיש ידיעה בסוף (שבוע' ט:). — ונודע, כמו הודיע: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם (שמות ו ג).

— פע', ידע, ידעת, — ידע את פלוני דבר, עשה שפלוני ידע הדבר: המימיך צוית בקר ידעתה[1]) שחר מקמו (איוב לח יב). — ובתו"מ: חייך יש לך לידע ולייד ע טוב אחריתן של בני מראשית שנתתי להם במצרים (מד"ר קהל', כי העושק). — ואמר הפיטן: עקשים בארח מישור מסלול ידע, ועל נאמו במה אדע, נדון בקו ידע תדע (מוס' א' ר"ה, אמן אדירי). בטלול ענניו הרכיבן בין סכך לסכך, ויתיצבו תחתיו כבתחתית סכך, ידעם תבנית משכן איך יהי מסובך, וכתבניתו לכנון מוכן לסכך (ב' סכות, אליס בהבעין). יקר נערב בניח'חים, רחש תתן נאנחים, ידעם כגיא בסלוחים, כשושנה בין החוחים (יוצר שבת חוהמ"פ, אהוביך). ובחתי צריך לעשן, ידעתיך לאפוד ולחשן (יוצ' ב פסח, אודך). הורם (את שלוחי עמך) מה שיאמרו, הבינם מה שידברו, השיבם מה שישאלו, ידעם היך יפארו (מוס' א' ר"ה, היה עם פיפיות).

—פע', ידע, מידע מידעי, מידעים, מידעיו,—מידעו של פלוני, שפלוני יודע אותו, מכירו, שהוא ידוע לפלוני, ידידו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו (מ"ב י יא). ואתה אנוש בערכי אלופי ומידעי אשר יחדו נמתיק סוד (תהל' נה יד-יה). הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (שם פח ט). הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך [2]) (שם יט). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (שם לא יב). חדלו קרובי ומידעי שכחוני (איוב יט יד). — ובדקדוק, מידע, מיודע, כמו ידוע, שצריך לציין אותו בהא הידיעה: כי השוא שקודם היוד סימן למנוכר ואלו היה מלך היה מיודע כמו ביום ובחכם מנוכר כלומר באיזה יום שיהיה ביום ההוא מיודע הפך ים ליבשה מנוכר ביבשה עבר ישראל מיודע וכן ברוב המקרא

—[1]) נמסר: ידעת השחר קרי, וכך הוא הנקוד המסוד. — [2]) בקצת ספרים ש ובקצתם ש, וראו רוב הקדמונ' במלה זו שם מן חשך, במשמ' העדר, אך אין המליצה מידעי מחשך מתישבת יפה, ויותר יש כאן מקום לפעל עבר, ולכן הגיהו קצת החדשים חשכת במקום מחשך, ואולי הפעל הוא מחש במשמ' דומה למשמ' הרחקת ממני והיה כתוב פה מחשת, ועי' ערך מחש.

והכתוב צריך למנובר ו ל פ י ו ד ע לכיכך ינקד בשוא כדי שיוכר שהוא ממכר (הור׳ הקורא, בער ידיע׳ הבוא).

— הפע׳, הודיע, הודעת, הודענו, הודעתם, אודיע, אודיעה, תודיע, יודיע, יודיעו, יודיעו, הודיעני, הודיעך, הודעתני, הודעתה, הודעתם, הודעתיך, הודיעם, אודיעך, אודיעם, תודיעני, יודיענו, יודיעם, הודיע, הודע, הודיעני, הודיעם, הודיעו, הודיעונו,

— הודיע את פלוני ולפלוני, עשה שידע: אחרי הודיע אלהים אותך את כ״ זאת אין נבון וחכם כמוך (כראש׳ מא לט). עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך (ש״ב ז כא). ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (שמות יח יו). אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה (הוש׳ ה ט). הודיע יי׳ ישועתו (תהל׳ צח ב). מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך (מ״א א כז). הודעת בעמים עזך (תהל׳ עז יה). והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (יהוש׳ ד כב). וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויֹדע יי׳ את אשר לו (במד׳ יו ה). בן אדם הודע את ירושלם את תועבתיה (יחזק׳ יו ב). וכל צורתו וכל תורתו הודע אותם (שם מג יא). החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג). ויי׳ הודיעני ואדעה (ירמ׳ יא יח). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי (שמות לג יב). ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך (שם יג). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הֹדיעני (איוב יג כג). ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי (ישע׳ ה ה). בקרב שנים הודיע (חבק׳ ג ב). הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו (ישע׳ יב ד). הודיענו במה נשלחנו למקומו (ש״א ו ב). ימים ידברו ורב שנים יֹדיעו חכמה (איוב לב ז). ואנכי אודיעך את אשר תעשה (ש״א יו ג). בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (ירמ׳ יו כא). סוד יי׳ ליראיו ובריתו להודיעם (תהל׳ כה יד). ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש״א כח יה). למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דבר׳ ח ג). הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם (דני׳ ח יט). להודיעך קשט אמרי אמת (משלי כב כא). הודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך (תהל׳ יו יא). — הודיע את פלוני דבר, הראהו את כחו, הכהו וכדומה: ויאמרו (הפלשתים ליהונתן ונערו) עלו אלינו ונודיעה אתכם דבר (ש״א יד יב).— והודיע לו: והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ). פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך (דבר׳ ד ט). שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה (ש״א י ח). תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח (משלי ט ט).

—הפע׳, הודע[1], הודע, מודע, מודעת,— כמו נודע: או הודע אליו חטאתו אשר חטא (ויקר׳ ד כג). זמרו יי׳ כי גאות עשה מודעת[2]) זאת בכל הארץ (ישע׳ יב ה).

—התפ׳, התודע, אתודע,—התודע אל פלוני, עשה שפלוני ידע מי הוא: ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו (בראש׳ מה א). אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במד׳ יב ו).—ובתו״מ: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות (אבות א י). בכה מבעוד יום ונתודע לו משחשיכה וכו׳ כבה בשבת זו ונתודע לו בשבת הבאה (ירוש׳ שבת ג ו:). אמר להם משה (לישראל) עד שלא בחר אתכם נתודע שמו על ידכם וכו׳ מאותה שעה נתודע שמו של הקב״ה בכל העולם (אגד׳ בראש׳ עד). אין הקב״ה נתודע בעולמו אלא ע״י שהביא יסורין על הבריות (שם עז).—ואמרו הפיטנים גם נתידע: בטרם הרים הטבעו, זויות עולם בי נוטעו, הררי ישראל בי נתקעו, הרי עד בי נתידעו, הררי אל בי נתודעו (ר״א קליר, יול׳ א שבוע׳, יי׳ קנני).

ב.ידע, כמו יער, ממנו ב.ידע.

ב.ידע, — קל לא נמצא.

—פוע׳, יודע, יודעתי, — כמו יועדתי: ואת הנערים יודעתי[3]) אל מקום פלני אלמני (ש״א כא ג).

ג.ידע[4]), ממנו ג.ידע.

—[1]) אמרו המדקדקים, כי החולם במקום שורק (ריב״ג ורד״ק), וכן רוב החדשים. —[2]) קרי. הכתיב מידעת, והוא אולי בינוני פע׳ מידע.

[3]) קצת הקדמוני׳ מפרשים פעל זה במשמ׳ א.ידע, במשמ׳ הודעתים שיהיו במקום פלוני, אך זה דחוק, ויותר נבון דעת החדשים כי הוא מסורס מן יעד, או כדעת קצת החדשים שהוא שבוש פשוט.

[4]) דומה לזה בערב׳ עד׳ב a) במשמ׳ יסור וענש.

a) عذب

ג. יָדַע, —קל לא נמצא.

—הִפע׳, הוֹדִיעַ, יוֹדִיעַ, יוֹדַע,— ענש, יִסֵּר, züchtigen châtier; to chastise : ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים וַיֹּדַע [1]) בהם את אנשי סכות (שופט׳ ח יז). למנות ימינו כן הוֹדַע[2]) ונביא לבב חכמה (תהל׳ צ יב).

—נִפע׳, נוֹדַע, עת׳ יִוָּדַע, יִוָּדֵעַ, — נוסר ביסורים : הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יִוָּדֵעַ (משלי י ט), ר״ל יענש ויכשל.

ד. יִדַע[3]), ממנו ר. יָדַע.

ד. יָדַע, — קל לא נמצא.

—נִפע׳, נוֹדַע, עת׳ יִוָּדַע, תִּוָּדַע, — הונח, הושם לפקדון, למשמרת במקום מן המקומות[4]), deponiert s ; être déposé; be deposited : בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תִּוָּדֵעַ [5]) (משלי יד לג).

---

[1]) פרשו הקדמונ׳ קצתם במשמ׳ א.ידע, וקצתם במשמ׳ שבירה. וכך גם החדשים. אך לפי הענין נראה שהוא במשמ׳ זו, שצרופ קצת דומה לו והוא ער׳ב a), משמש בערב׳ במשמ׳ זו. — [2]) גם פעל זה פרשו הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ א.ידע, אך כבר פרשו ריב״ג במשמ׳ ענש ויסור ואמר : תפשירה עלי מקראר אעמארנא ארבנא, ע״ב, ובעבר׳ : פירושו לפי ימי חיינו יסרנו. ואעפ״י שגם פרוש זה אינו מישב יפה את מליצת הכתוב, עכ״פ גם ריב״ג מיחס משמ׳ יסר לפע׳ ידע.

[3]) בערב׳ ודע b), ועי׳ הערה להערך.

[4]) בערב׳ וַדַע c) במשמ׳ זו.—[5]) פרשו קצת הקדמונ׳ במשמ׳ א.ידע. ת״י : שטותא תתידע, ונראה לפי זה שחסרה פה מלה אולת וכדומה לפני תודע. וקצת המפרשים אמרו שמליצה זו דומה להמשל שבתלמוד אסתירא בלגינא קיש קיש קריא, ר״ל שהכסיל מכריז על החכמה שיש לו. אך זה רחוק מאד. וככבר הרגיש ברחק זה ריב״ג ופרש תודע במשמ׳ אבדה, אמר וז״ל : ומן הד׳א אלמעני ענדי בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע אי אנהא תצ׳יע ענדהם לא יעגון בהא, ע״ב, ובעבר׳ : שהיא אבדה ביניהם שלא יתעסקו בה. ע״כ. והנה, אם אמנם לפי הענין נאה פרוש זה, אך אין לו מקור במשמ׳ שרש ידע גם לפי המשמעות שיחס לו ריב״ג שם. רק עפ״י משמ׳ השרש ודע b) בערב׳ אפשר לפרש כתוב זה פרוש טבעי ויפה. כי הנה כבר שערו קצת החדשים, שהמלה כסילים נשתבשה קצת וצ״ל כסלים, והוא מקביל להשם לב שבתחלת הפסוק. ועפי״ז נאה מאד משמ׳ השרש ודע b) כערב׳, וגם הפעל תודע

---

a) عذب b) ودع c) وَدَعَ

יִדְּעוֹנִי, עי׳ יִדְּעֹנִי.

יִדְעָן, ש״ז, מ״ר יִדְעָנִים, — מי שיודע הרבה, מצוי בדבור ובספהמ״א

יִדְּעֹנִי[1]), ש״ז, מ״ר יִדְּעֹנִים, — כמו מכשף, קוסם, מי שמגיד עתידות, Wahrsager ; devin; wizard : ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או יִדְּעֹנִי מות יומתו (ויקר׳ כ כז). וחבר חבר ושאל אוב וְיִדְּעֹנִי ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הַיִּדְּעֹנִי מן הארץ (ש״א כח ט). והעביר (מנשה) את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וְיִדְּעֹנִים (מ״ב כא ו). אל תפנו אל האבת ואל הַיִּדְּעֹנִים אל תבקשו לטמאה בהם (ויקר׳ יט לא). ושאול הסיר האבות ואת הַיִּדְּעֹנִים מהארץ (ש״א כח נ). וגם את האבות ואת הַיִּדְּעֹנִים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו (מ״ב כג כד). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הַיִּדְּעֹנִים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע׳ ח יט). ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל האטים ואל האבות ואל הַיִּדְּעֹנִים (שם יט ג).— ואמר המשורר: תפתה כל חסר לב ביפיה בבעלת אוב וידעונים (רשכ״ג, עטה הוד, שירי שלמה ט).

יָהּ, —קצור מהשם יְהוָה, בסופי השמות הפרטים המרכבים עם השם יְהוָה הנזכר[2]) : אֵלִיָּה התשבי (מ״ב א נ), במקום אליהו. גדליה בן אחיקם (ירמ׳ מ ה), במקום גדליהו. גמריה בן חלקיה (שם כט נ), במקום גמריהו, חלקיהו. וימלך זכריה בנו תחתיו (מ״ב יד כט), במקום זכריהו. יאשיה בן צפניה (זכר׳ ו י), במקום יאשיהו, צפניהו. שריה עזריה ירמיה (נחמ׳ י ג), במקום שריהו, עזריהו, ירמיהו. ישעיה בן עתליה (עזר׳ ח ז), במקום ישעיהו,

---

יקביל ממש להפעל תנוח שבחציו הראשון של הפסוק, ויהיה כל הפסוק מורכב משני חצאים מקבילים במליצה יפה מאד. ומי שרוצה אינו מוכרח להחליט השבוש בהמלה בסילים, ויוכל להגית משק׳ כסיל דומה למשק׳ כסל.

[1]) משריש ידע, ולא נתברר מה היה טיבו של הידעוני ומה היה דרך מלאכתו. אונקלוס תרגם זכורין, עי׳ ערך זכור, השבעים תרגמוהו פעמים epoidos, מכשף, ופעם gnostes, יודע. במשנה אמרו : בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני זה המדבר בפיו (סנה׳ ז ז).

[2]) יש מפקפקים בדבר וסוברים כי אין כאן אלא

עתליהו. מתתיה (שם י מג), במקום מתתיהו. ויוסף ונתניה (דהי"א כה ב), במקום נתניהו. עבדיה בן יחיאל (עזר' ח ט), במקום עבדיהו. צדקיה (דהי"א ג יו), במקום צדקיהו. רחביה (שם כג יז), במקום רחביהו. שמעיה איש האלהים (מ"א יב כב), במקום שמעיהו. שמריה (דהי"ב יא יט), במקום שמריהו. שפטיה בן מתן (ירמ' לח א), במקום שפטיהו. — ובקצת מלים: ארץ מאפליה [1]) (ירמ' ב לא), גדל העצה ורב העליליה [2]) (שם לב יט), רשפי אש שלהבתיה [3]) (שה"ש ח ו).

א. יָה [4]),— אחד משמות האלהים: עזי וזמרת [5]) יה ויהי לי לישועה (שמות טו ב, תהל' קיח יד). כי עזי וזמרת יה יי' ויהי לי לישועה (ישע' יב ב). כי יד על כס יה [6]) מלחמה ליי' בעמלק (שמות יז טז). אמרתי לא אראה יה [7]) יה בארץ החיים (ישע' לח יא). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל' עז יב). יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך (שם פט ט). ויאמרו לא יראה-יה [8]) ולא יבין אלהי יעקב (שם צד ז). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה [8]) ומתורתך תלמדנו (שם יב). מן המצר קראתי יה [8]) ענני במרחב יה (שם קיח ה). לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה יסר יסרני יה [8]) ולמות לא נתנני פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה (שם יז-יט). ועם נברא יהלל יה (שם קב יט). כל הנשמה תהלל יה (שם קנ ו). בטחו ביי' עדי עד כי ביה [1]) יי' צור עולמים (ישע' כו ד). שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה [1]) שמו ועלזו לפניו (תהל' סח ה). — ובתו"מ: ר' אליעזר אומר (בשעת פטירת העם מההקפות בהערבות במקדש היו אומרים) ל י ה ולך מזבח ל י ה ולך מזבח (סוכ' ד ה). ל י ה אנחנו מודים ולך אנו מקלסין (גמ' שם מה:). -- ובפרט בהמלה השירית הללויה במזמורי התהלים: ברכי נפשי את יי' הללויה [2]) (תהל' קד לה). ואמר כל העם אמן הללויה (שם קו מח).

ב. *יָה, — מלת קריאה לצער ולתחנה: כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר י ה י ה די כך אמר יעקב וכו' (מד"ר ברא' לב).

יהב [3]), ממנו יְהָב, ואולי גם השם יָהָב.

יְהָב [4]), ש"ז, בכנ' יהבך, יהבי, — משא, ובהשאלה במשמ' מוסרית, משא צרכי האדם, Last; charge burden: השלך על יי' יהבך [5]) והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל' נה כג).—והשתמשו הרבה בסהמ"א במלה זו כזו המשמ': והכהנים והלוים השליך י ה ב ם השם יתעלה על כל שבטי ישורון (מגמ' התלמיד, כהעלותך). את חצני נערתי, ו י ה ב י על בוראי השלכתי, ולהבר החלותי (מ' אלדבי, הקד' ש"א). ששואלים ממני מה שלא מן הדין ואני אל ה' בטחתי ועליו י ה ב י השלכתי הוא יגמור בעדי (בו"ת תורת

הוספה סופית להשם.—[1]) כך למערבאי, למדנהאי מאפל-יה. ואמר רד"ק (בערך אפל מאפליה): במקצת ספרים מדויקים מאפליה המם כשוא והאלף בפתח והפא בדגש חזק ובכל הספרים היא מלה אחת וענינה שתי מלות וכן שלהבתיה וסמך מאפל אל השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרוב השלהבת וכן כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו אל השם כמו כהררי אל. ע"כ. אך קצת החדשים מפקפקים בשמוש יה בכונה זו, ורואים בתיבה קטנה זו הוספה סופית בלבד. —[2]) לפי דעת כל המבארים מרכב מן עליל ומן יה. — [3]) כך למערבאי וב"א, למדנחאי וב"נ שלהבת יה, בשתי מלים, וכן בהרבה דפוסים.

[4]) י"ם שזה עקרו של שם האלהים ואחר כך נתרחב ונהיה לשם בן ארבע, וי"א להפך, כי גם זה קצור מן השם בן ארבע, כמו יָה שלפני זה. אך לא העירו מדוע קצת יה בהא רפה וקצת יה בהא מפיק, ועי' עוד יהו. וי"א כי זה דבר מלאכותי מזמן מאוחר שסברו כי ההוספה יה שבסופי קצת שמות הוא חלק משם המיוחד, כמו שנזכר בהערה הקודמת.—[5]) עי' הערה לערך זמרת. — [6]) כך למדנחאי במקום רפה למערבאי. ונמסר: פליג' אם הוא חד מן מלין דלא מפק' ה'. — [7]) בקצת ספרים ה רפה. וקצת החדשים מגיהים יהוה במקום יה יה. — [8]) י דגושה אחרי ה י נחה בכל אלו הפסוקים בדין דחיק.

—[1]) הסגנון קשה, וקצת החדשים אמרו כי שני הכתובים נשתבשו והם מגיהים בהם הגהות מתחלפות, אך אינן מרפאות את המליצה כדרך טבעי. — [2]) כך בכל הספרים (מ"ב), ובמסורת סוף פר' בשלח חשבו מלה זו מן המלים לא מפיק ה, וכן בב"י. וכבר נחלקו רב ושמואל בגמ' ירוש' (מגי' א עב.) אם צריך לקרא הללו יה בשתי מלים או לא: הללו יה רב ושמואל חד אמר הללו יה חורנה אמר הללויה.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) משק' דבר, כן נראה לפי החרוז בפיוטים, ועי' הערה לקמן.—[5]) כבר אמרו בגמ' (ר"ה כו:): לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך אמר רבה בר בר חנה יומא חד הוה אזלינא בהדי ההוא טייעא הוה דרינא טונא ואמר לי שקול י ה ב י ך ושדי אגמלאי. ע"כ. וכבר העירו קצת החכמים ואמרו שזה הטייעא היה תגר מדבר ב א ר מ י ת. ובמשמ' זו פרשו רוב המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וקצת הקדמונ' ראו במלה זו פעל עבר, יהבך כמו נתנך, במשמ' מה שנתן לך.

תסד קט). — "והיהב, כמשמ' החובה: האלופים סמנטובא יצ"ו אשר עליהם הושלך היהב יעברו עליו (על הספר) לראות הטוב הוא אם רע (אגר' מקרימונ' לרמ"ע מפאנו, ש׳ שלד, REJ 1896, 86). אי אפשר לי לדון על פי האומר לרוב ריחוק המדינות ואי אפשר לדרוש ולחקור כל הצורך ועל רבותיי שבאשכנז הסומכים עליהם השלכתי היהב כי היה להם משפט הגאולה באשר יכלו לדרוש ולחקוד תוכן המעשה (תשו' מהר"י קולון א). — ואמר הפיטן: טוהר זכיות, ושאג קול בכיות, טבע צול דביות, יפן ובם ימלוך, יהב משליכים, עליו בני מלכים, יום זה לו מתכים, בו יבוא למלוך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). הבתולות בהקבץ שנית במאהב, כבודה בת מלך השליכה יהב, כי צדיק ה' צדקות אהב (קרוב' לפור', הבתולות). טרחם נשוא ולכלכל יהב, קולי להאזין באהב (סליח' יוס א, אין מי יקרא). — והמליץ אמר: שית יהבך עליו והוא יעשה הטוב והיה שמח בכל אשר ישיגך (אסף עז לח). אשרי איש מצא רעים וכו' יחיה בנעימים כל הימים ישלך עליהם יהבו והם יעשו (שם כב כג). יהב עיר המלוכה על איש מדון השליכו ולשמרה גם צבא רב אתו שם הניחו (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א). — ומ"ר: יבזו ידידיך יכנום בלבים, טהורי לב עליך ישליכו יהבים (סלית' יוס ג, תערג אליך). חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים לו הוים, סלו לרוכב בערבות מכלכל יהבים, הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים (שבת ברא', אחבבה לדעת). —וכנ׳: כי כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו (חו"ה, חשב' הנפש ג). —וכסמי׳: למיום נגלו על לשונך סעיפי התעודה שורשו בלבך גזעיהם נאלמו דומיד המתחכמים השליכו יהבי החכמה עליך י״אן את נפשם במורד ויהודה עם אל ועם קדושים רד (עמנ׳, מחב׳ יב).

יָהַב[1], פ"י, לווי הַב, הָבָה[2], הָבִי[2], הָבוּ[2], עת' אֵהַב, תֵּהַב, תֵּהֲבִי[3], —נתן, geben; donner; to give: ויאמר יעקב אל לבן הָבָה את אשתי כי מלאו ימי (בראש' כט כא).

[1]) בארמ' יהב, במשמ' זו. בערב' והב a). — [2]) במקום הָבָה, הָבִי, הָבוּ, כמו דְּעָה, דְּעִי, דְּעוּ, בבח פעולת ההא והבית וע"ז. — [3]) רד"ק, מכלול שדה"ש.

a) وهب

ותאמר (רחל) אל יעקב הָבָה לי בנים ואם אין מתה אנכי (שם ל א). ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הָבָה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף ויאמר יוסף הָבוּ מקניכם (שם מז יו-יו). ותאמר לו (עכסה לאביה) הָבָה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני (שופט' א יה). אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו הָבָה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם (תהל' ס יב-יג). הָבוּ לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר' א יג). הָבוּ לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם (יהוש' יח ד). הנה כלכם בני ישראל הָבוּ לכם דבר ועצה הלם (שופט' כ ז). ויכתב בספר לאמר הָבוּ את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (ש"ב יא יה). ויאמר אבשלום אל אחיתפל הָבוּ לכם עצה מה נעשה (שם יו כ). הכי אמרתי הָבוּ לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב). ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הָבוּ שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי (זכר' יא יב). ויאמר (בעז לרות) הָבִי המטפחת אשר עליך ואחזי בה (רות ג טו). —ובמשמ' מפשטה, הָבָה לפלוני כבוד וכדומה: הָבוּ ליי' כבוד ועז (דהי"א יו כח). הָבוּ ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו (תהל' צו ח). —ובעת הגרלה, הדבור הָבָה תמים, עי' תמים. —הָבָה, מלת קריאה לזרוז, עי' הָבָה. — הַב, עי' זה הערך. — ואמר הפיטן: רשומות וחתומות, פתוחות וסתומות, לעם אשר אהב, בחבה יהב, והנחיל נחמדים מזהב, לעם לו מאהב (ר"א קליר, א' שבוע', או נכתב). כוסף זמן כסף בעד זהב יהב צדיק ואביון בעבור נעלים (רי"פ, מתק שפת' 93, קינ' על ר"ש מדינה). —ומקו' "ליהב: טרם כל מפעל חצב, יזם במחשבת צור חוצב, כאחור וקדם בתוך נחצב, ליהב עליו כל המחצב (יול' א ר"ה, את תיג).

—התפ׳, "הִתְיַהֵב: קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב, קורם כרע קרוב ורחוק נסבל להתיהב, הפסל נסך חרש וצורף בזהב (שבת נחמו, אל אל שדי).

"יַהֲבָה, ש"נ, כנ׳ יהבתה, —כמו יְהָב: עיר ויושביה בכשר בחזותה, עלצה ותלך עמה שפחתה, על יי' השליכה יהבתה (שבת א חנכה, אודך).

יָהַד[1]), ממנו השם יְהֻד, שם עיר אחת בנחלת דן.

[1]) בערב' והד a), וממנו והד קרקע נמוך,

a) وهد

יָהַד[1], —קל לא נמצא.

—התפ', התיהד—עשה את עצמו יהודי: ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (אסת' ח יז). — ובסהמ"א: בן איש מצרי מתיהד (רא"כ"ע ויקר' כד י). יש אומרים כי זה הבכי (של היפת תאר) על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות (הוא, דבר' כא יג).

—פע', יִיהֵד,—עשה יהודי, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

יַהֲדוּת, ש"נ,—סגולת אדם יהודי: וקצתן אומרין גבלות הפה וקצתן מתערבין עם הגוים ואוכלין פיתן ונעשו בהם ואין ביניהם הפרש אלא על שם היהדות לבדה (הסער' לר"י ברגלוני ג). ואני מבקש מהם שישתדלו להביא לידי גמר עשייה בל אשר אני מצוות בצוואה זו כפי יהדותם הטובה והכל ביראת שמים (בו"ת מים רבים, חו"מ מו). — "על יהדותי, שבועה: והנה על נפשי ועל יהדותי כי כמו ב' או ג' ימים קודם שתלה והונף הר' מצליח הנזכר פגעתי אותו בשוק (בו"ת מוהרש"ך ב קלו). קם הר' יצחק די ליאון הנז' על רגליו והעיר קדמנא בי דינא בתורת עדות על נפשו ועל יהדותו (שם לד). כדי שיגידו האמת קמו על רגליהם והעידו בתורת עדות על נפשם ועל יהדותם איך הוא דבר אמת וראובן אומר על נפשו ועל יהדותו שמה שאמר ר"ל כמנהג היולדת (בו"ת פרי הארץ, יו"ד יג). והעידו עדות גמורה על נפשם ועל יהדותם כל אחד ואחד מהם העיד על מעשה שהיה בקידושין הללו (שם, אה"ע ג).

יַהֲדְרִיאֵל, ש"ז,—שם מלאך: ואלו שמותם הדריאל יהדריאל אהדוריה וכו' ואלו הם הממונים על כל צבא השמים עורכי מלחמה (עמה"מ, עולם הבריא' יח).

יְהוֹ[2],—אחת מצורות שם אלהי ישראל, ומשמש בפרט בשמות עצם פרטים מרכבים בתחלת השם: יהואחז, יהואש, יהוזבד, יהוחנן, יהוידע, יהויכין, יהויקים, יהויריב, יהוכבד, יהונתן, יהוסף, יהועדה, יהועדן, יהוצדק, יהורם, יהושבע, יהושוע, יהושפט.

שפלה. ורגלים לדבר כי ממנו נגזר השם יְהֻד (יהוש' יט מה), לאחת הערים בנחלת בנימין, ולא כדעת קצת החכמים שגזרו השם הזה מהשם האד a) בערב' במשמ' נהדר.

[1]) נגזר מן יהודה, יהודי.

[2]) הצורה יהו לשם אלהי ישראל לא בהרכבת שמות פרטים נמצאת בזמן האחרון בתוך הכתבים בלשון ארמית שנגלו בעת החפירות על אדמת האי יב, Elephantine: אנחנא עם נשין ובנין שקקן לבשן הוין וצימין ומצלין ליהו מרא שמיא (מכת' א יה). וצדקה יהוה לך קדם יהו אלה שמיא (שם כו). חילא יהודיא זי יהב כסף ליהו אלהא (כתב גמא, סימ' יח). ולא נתברר מה היתה קריאתו של שם זה בפי היהודים יושבי יב. וסובר ארתור אונגנאד (Arthur Ungnad), בהקד' להכתבים הארמיים של יב שפרסם, Aram. Papyrus aus Elephant., שאין זו הצורה יהו שבמקרא אלא שהוא הוא השם המפ̇רש כלו, אלא שבמקרא השם המפ̇רש כתוב בהא נחה בסוף אחרי התנועה, ובהכתבות של יב נהוג הכתיב הקדמון בלי אותיות נחות גם אחרי התנועות הארוכות כמו אמרת בלי הא אחרי הקמץ. זו דעתו של אונגנאד. אך להשערה זו אין ידים, כי הכתיב הכללי של הכתבות הארמיות האלה מעיד כי האותיות הנחות היו רגילות בזמן ההוא, והרבה מאד מלים כתובות כאן מלאות ובאותיות נחות, ולכן אין ספק בדבר כי יהו הנזכר בכתבות האלה הוא הוא יהו שבמקרא, שהיה משמש בא"י רק בהרכבת שמות ע"פ, ובמקום שם המפ̇רש קראו אדני, ויהודי יב, שאת השם המפ̇רש לא רצו להוציא מפיהם, ולהסתפק בכתב לנכרי בשם אדני או אלהים לא יכלו מפני שהוא שם כללי לאלהות ואינו מציין לאיזה אלהים הם עובדים, והם רצו דוקא שידעו כי הם עובדים לא ליובים וכדומה, לכן השתמשו בחלק השם, שהיה שגור גם בפיהם בתור חלק משמות העצם הפרטים. והנה בין שתי הצורות יְהוֹ, יָהוּ, קשה להכריע איזו מהן העקרית ואיזו נשתנית בכח טבע התנועות של הלשון. רוב החדשים ס̇ברים כי הצורה העקרית היא יָהוּ, וכשבאה בראש השם נשתנה הקמץ לשְׁוָא מפני מרחקו מהנגינה, וסיוע לדעה זו מביאים החדשים מהשמות העברים שנמצאו בכתבי האשורים, בהרכבת החלק יהו, כמו יהונתן, שקריאתו היא Jahunatan, ביוד פתוחה. וכן מהעתק היוני Ιαω. אבל אפשר לאמר להפך, כי הצורה העקרית היא יְהוֹ, אלא שכשהיא באה בסוף השם היה כבד עליהם לאמר למשל יְשַׁעְיְהוֹ, ולהקל אמרו יְשַׁעְיָהוּ. וקריאת השמות עם החלק הזה באשור' ביוד פתוחה אינה ראיה, כי אין זה פתח ארוך אלא קצר (כך הגיד לי חכם הלשון האשורית הכהן הדומיניקני דורם), ולכן אפשר שהיא באה במקום תנועת השוא נע שלא היתה במציאות באשורית, וכן הוא העתק השם יְהוּדִי באשורית כמו"כ ביוד פתוחה. וכמו"כ אין שום ראיה מהעתק היונים Ιαω, כי התנועה היונ' α באה גם במקום שוא, כמו שהם העתיקו המלה יְשׁוּעָתִי ιαςουαθι

a) هاد

יָהוּ[1],— אחת מצורות שם אלהי ישראל, ומשמש בפרט בשמות עצם פרטים מרכבים בסוף השם המרכב: גדליהו, גמריהו, יחזקיהו, יכניהו, ירמיהו, ישעיהו, מתתיהו, נתניהו, עבדיהו, עזריהו, עתליהו, צדקיהו, צפניהו, רחביהו, שמעיהו, שמריהו, שפטיהו שריהו.

יְהוֹאֵל, ש"ז, — שם מלאך מהשרפים: והשלישי (המלאך) נקרא שמו יהואל הוא השרף הגדול השורף והמשריף מרוב שהוא משמש בגבורה קשה (גלית מגותה ג).

יְהוּדִי, ת"ז, לנק' יְהוּדִית יְהוּדִיָּה, מ"ר יְהוּדִים, יְהוּדִיּוֹת, —א) משבט יהודה, מארץ יהודה: לעיני אנשים יהודים (ירמ' מג ט). איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי (אסת' ב ה). בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (שם ה יג). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ט). כי הגיד (מרדכי) להם אשר הוא יהודי (אסת' ג ד). ואשתו היהדיה ילדה את ירד (דהי"א ד יח). — ב) איש משבט יהודה ומארץ יהודה: וינשל את היהודים מאילות (מ"ב יו ו). ויכו את גדליהו וימת ואת היהודים ואת הכשדים אשר היו אתו (שם כה כה). לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה (ירמ' לב יב). אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים (שם לח יט). וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום (שם מ יא). ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים (אסת' ג י). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי (שם ו). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן (שם יג). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (שם ד ג). ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים[2] לאבדם (שם ז). רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר (שם יד). אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (שם ו יג). מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (שם ח יז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם (שם ט כד). ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי (נחמ' א ב). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים (שם ג לד).—ג) תה"פ, יְהוּדִית, בלשון שמדברים היהודים: ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החמה (מ"ב יח כו). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר (שם כח). ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית (נחמ' יג כד). — ובתו"מ: שכל הכופר בע"א נקרא יהודי (מגי' יג.). שבעה מנודין לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה וכו' ומי שאין לו תפילין בראשו (פסח' קיג:). ובאומות (החצוף שבהן) ישראל א"ר יצחק בר רדיפא בשם ר"א אתה סבור שהיא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב (מד"ר שמות מב). ישראל בכל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי למה שהוא ניכר (שם בה"ש, אל גינת אגוז). — ותאר: שהאבילה (אחשורוש את אסתר) מאכל יהודי (מגי' יג.). העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב' ז ו).

***יְהוּדוּת**, ש"נ, — כמו יַהֲדוּת: לא שינו (ישראל במצרים) אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודותם (מד"ר אסת', כתדש הלאבון). ויתכונן (אלעזר) בקדושת כהונתו ובתפארת חכמתו ובגדולת יהודותו וכהוד עבודתו וילענ על דברי פוליפוס (יוסיפון, פרק יח). שהרי לא אמר אלא על יהודותי לא אקנה אותו שוה היה הבטחה בעלמא שאמר להם לסמוך על יהדותו שלא ישנה בדבורו (שערי תשו' למהר"מ מרוטנבורג ג קכג). והוא נכבד איש גדול לפני אדוניו ונשוא פנים היה מתכסה בטלית של יהודות וגם שמה אל מלך ישראל שלא היה מקבל אותו (כסא' לבית דוד לב).

יְהוָֹה[1], (יְהוָֹה, יֱהוִֹה, ועם בכלם בַּיהוָה, לַיהוָה, מֵיהוָה), —שמו הפרטי של אלהי ישראל, מגן לישראל,

(דר' מ"ל מרגוליס, JQR, NS, II, 427). ועי' עוד בהערה להשם המפ'רש יְהוָֹה.

[1]) עי' הערה לערך הקודם.

[2]) כך הכתיב, והקרי ביהודים.

[1]) מלה זו, הנקראת בתו"מ שם בן ארבע ושם

יוצר הכל ושליט על הכל, Eigenname des Gottes Israels ; n. pr. du dieu d'Israel; pr. n. of the supreme god of Israel: וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יְהוָה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יְהוָה לא נודעתי להם (שמות ו ג). כה תאמר אל בני ישראל יְהוָה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם ג יה). אמר לבני ישראל אני יְהוָה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יְהוָה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יְהוָה (שם ו ו-ח). ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יְהוָה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו (שם ג יח). ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר יְהוָה אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר ויאמר פרעה

המיוחד ושם **המפורש** (עי' ערך שֵׁם) מנקדה בתנ"ך בשני נקודים, האחד והוא הרוב יְהוָה והשני, עם אדני אצלה, יֱהוִה. והנה עצם הדבר של **שני** נקודים מתחלפים למלה אחת נותן מקום לפקפק באמתות שניהם, והנקוד השני מעיד על עצמו כי אינו הנקוד האמתי של מלה זו, יען זה נקוד אי אפשרי כלל בדקדוק הלשון. והקבלה המסורה מדורי דורות איש מפי איש בדבר קריאת מלה זו בכל אחד משני הנקודים היא מקימת ומאשרת את הנחה זו. כי כל היהודים, בלי שום הבדל, קוראים מלה זו לא באותיות שהיא כתובה אלא באותיות של שתי מלים אחרות, בנקודה הראשון באותיות מלת אדֹנָי, ובנקודה השני באותיות מלת אֱלֹהִים. וקריאה זו עתיקה היא, וכבר הזכירו בעלי התלמוד קריאת אדני במקום שם המיוחד, ואמרו: רבי יעקב בר אחא אמר נכתב (שמו של אלהים) ביוד הא ונקרא באלף דלת (ירוש' סנה' י כח:), אמר רב נחמן בר יצחק לא כעולם הזה העולם הבא העולם הזה נכתב (שמו של אלהים) ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי וכו' רבי אבינא רמי כתיב זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביוד הא ונקרא אני באלף דלת (בבלי פסח' נ.). והדברים מעידים לעצמם כי ר"י בר"א ור"נ בר"י ור"א מדברים על דבר ידוע ונהוג מכבר ולא על דבר שנתחדש בזמנם. ועוד קודם, המשנה מעידה שהעדים שהיו מעידים לפני בית דין על אדם שחרף ונדף את שם אלהים לא היו מוציאים שם המיוחד מפיהם בפרוש בכתבו, אלא היו מעידים **בכנוי**: המגדף אינו חייב עד שיפרש השם א"ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את העדים **בכינוי** יכה יוסי את יוסי (סנה' ז ה, ועי' ערך כנוי). אך כאן יש אולי לאמר, כי מפני **הגדוף** לא היו העדים רשאים להוציא שם המיוחד מפיהם. וכמו"כ במאמרו של אבא שאול (סנה' י א): **ההוגה** את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא, יש קצת מקום לפקפק, מפני חלוקי הדעות של המפרשים בכונת מלת ההוגה, שנחלקו בה רש"י ותוספ', וכן יש מקום לפקפוק זה במה שנאמר על רבי חנניה בן תרדיון שנגזר עליו גזר דין של שרפה מפני שהיה **הוגה** את השם באותיותיו (ע"ז ז:). אך יש מסורה מפורשת כי רק במקדש היה הכהן הגדול קורא את השם ככתבו ורק בקול נמוך ולא היו מוסרים את אופן קריאת השם המיוחד אלא ליחידי סגולה: עשרה פעמים היה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים ששה בפר וג' בשעיר ואחד בגורלות הקרובים היו נופלין על פניהן הרחוקים היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אילו ואילו לא היו זזים משם עד שהוא מתעלם מהן זה שמי לעולם זה שמי לעלם בראשונה היה אומרו בקול גבוה משרבו הפרוצין היה אומרו בקול נמוך א"ר טרפון עומד הייתי בין אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתיו מבליעו בנעימת הכהנים בראשונה הוא נמסר לכל אדם משרבו הפרוצים לא היה נמסר אלא לכשירים שמואל הוה עבר שמע פרסייא מקלל לבריה ביה ומית אמר אזל גוברא ומאן דשמע שמע ר' אינייני בר סוסי סלק גבי רבי חנינה לציפורין אמר איתא ואנא מסר יתיה לך עאל ליה בריה תחותי ערסא עטש ושמע קליה אמר מה אתון נהיגין גביכון ברמיו אזל לא לך ולא ליה חד אסי בציפורין אמר לרבי פינחס בר חמא איתא ואנא מסר ליה לך א"ל לית אנא יכיל אמר למה א"ל דאנא אכיל מעשר ומאן דרגיל ליה לא יכיל מיכול מבר נש כלום (ירוש' יומ' ג מ 7). אין איפוא כל ספק באמתות עצם הקבלה, כי היהודים, כבר בזמן שלפני המשנה, חדלו מלקרוא את שם המפורש כצורתו, וקראו במקומו **אדני** או **אלהים**. והנה התפלפלו החוקרים בדבר סבת המעשה התמוה הזה והמקום והזמן שבהם התחיל מנהג זה בקרב היהודים. קצתם אמרו שהסבה לזה היתה פשוט רגש קדושת השם המפורש וטעות בפרוש הכתוב ונקב שם יי' מות יומת (ויקר' כד יו), וקצתם אמרו כי תחלת הסבה היתה מפני שהגויים שישבו היהודים בתוכם היו מגדפים את שם אלהי ישראל, ולכן סברו קצת החכמים כי המנהג להמנע מלהגות את השם המפורש ככתבו התחיל מחוץ לארץ ישראל, אולי כארבע מאות שנה לפני החרבן השני. על כל פנים, המנהג הזה פשט בכל מקום בין היהודים. ובתרגום השבעים, שבתחלה כתבוהו בקצת מקומות באותיות עבריות, שמו אח"כ במקומו

מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח (שם ה א-ב). ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני (שם ז כו). ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי (שם ט א). ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם וכו׳ ויאמר אלהם (פרעה אל משה ואהרן) לכו עבדו את יהוה אלהיכם (שם י ז-ח). כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל (יהוש׳ ז יג). אז יבנה יהושע מזבח ליהוה אלהי ישראל (שם ח ל). כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי ישראל (שם ט יח). ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט׳ יא כג-כד). ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע (הוש׳ יג 7). — ויוצר הכל: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים (בראש׳

המלה היונית κύριος, ר״ל ארון. והנה כל זמן שביהמ״ק היה קים והעם היה שומע לפחות פעם אחת בשנה את קריאת השם המיוחד כשהוא יוצא מפרש מפי הכהן הגדול, היתה קריאתו ידועה בקרב העם, ואולי עוד דורות אחדים אחרי כן בא״י אולי גם בין לא ישראל ששמעוהו אולי מפי השמרונים, שהעיד עליהם ר׳ מנא שבשהיו נשבעים היו מזכירים את השם ככתבו: ר׳ מנא אמר (ההוגה את השם באותיותיו) כגון אילין כותאי דמשתבעין (ירוש׳ סנה׳ י כח:), ר״ל כמו אלה הכותים שנשבעים. ובבבל עכ״פ היהודים ידעו עוד קריאת השם, כמו שנראה מהמו״מ בגמ׳ בבלי (סנה׳ ס.): דא״ר חייא השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים ממאן אילימא מישראל מי פקירי כולי האי אלא פשיטא מעכו״ם ואי שם המיוחד מי גמירי, ע״כ, ר״ל ואם אזכרה היא שם המיוחד האם העכו״ם יודעים אותו? מוכח כי ישראל עוד ידעו ההברה בזמן ההוא. אבל, ברבות הימים נשתכחה בודאי קריאתו האמתית של השם הזה בשלמותו, ואין לנו בה שום קבלה ושום עדות כשרה ראויה לסמך עליה בלי פקפוק. רק בקריאת חלק אחד ממנו יש קריאה מסורה בפי היהודים וקצת רמזים חיצונים מהנכרים שעל פיהם נוכל לברר צורתה הראשנה בקצת ודאות. כי דבר ידוע הוא שהרבה שמות פרטים מרכבים בתחלתם או בסופם בחלק מהשם הזה, שהוא האותיות יהו, בנקוד יְהוֹ בתחלת השם ובנקוד יָהוּ בסופו, וכבר נאמר למעלה בהערה לשני הערכים האלה, כי רגלים לדבר שהנקוד העקרי הוא ביוד שואית. ובנקוד ההא בצרוף זה בכל השמות המרכבים האלה, הקריאה המסורה של היהודים והעתק כתיבת השמות האלה בלשון אשורית ויונית מסכימים שהוא חולם או שורק, שהוא הוא. ואין ספק בדבר כי כך היתה קריאת החלק הזה גם בהצרוף השלם של שם הקדש של אלהים, כי אין לערער ולאמר שבשמות החול קראו את הצרוף הזה בנקוד אחר כדי שלא להוציא מהפה את הברת שם הקדש, כי השערה זו מפרבת משני צדדים. ראשית, כי השמות האלה היו שגורים בפי כל העם בקבלה איש מפי איש מזמן שעוד היו הכל הוגים את השם המיוחד בצורתו, ואי אפשר לשנות קריאה מקובלה של שמות. ושנית, כי אין ספק בדבר כי רק את השם בן ארבע כלו בשלמותו היו נמנעים מהגות ככתבו, ולא חצי השם, והרגש הזה היה חי עוד בדעתם של בעלי התלמוד, ואמרו בפרוש: אמר רב אחא בר יעקב אינו חייב עד שיברך שם בן ארבע אותיות לאפוקי בן שתי אותיות (סנה׳ ס.). נוכל איפוא להחליט במעט בודאות גמורה כי החלק הראשון של השם בן ארבע היה נקרא באמת בנקוד יְהוֹ או יָהוּ, ששניהם באמת קריאה אחת הם. מה שאין אנו יודעים הוא: מה היתה קריאת סופו של השם בן ארבע. בנקודו הרגיל בתנ״ך הוו מונעת פעמים בקמץ ופעמים בחירק, והחלוף הזה בעצמו מעיד, כמו שנזכר בתחלת הערה זו, שאין זה נקודו האמתי של השם המיוחד, אלא נקוד שתי המלים האחרות שנקראות במקומו, והן אדני ואלהים, כמו שכבר הרגישו בזה רוב החכמים, ואין אנו יודעים אם בקריאה האמתית של השם המיוחד היתה הוו מונעת או נחה, וכמו״כ אין אנו יודעים אם היתה ההא הסופית רפה ונחה, כמו שהיא עתה בהנקוד הרגיל, או היתה מופקת ומונעת בתנועה מהתנועות. וכבר נחלקו חכמי אוה״ע מזה מאות בשנים בקריאת שם המיוחד ונשאו ונתנו והתפלפלו הרבה בשאלה זו. במאה השניה למנין הנוצרים כתב אבי הכנסת אירינאיום (Irenaios) את השם המיוחד ביונית Ιαου. במאה השלישית למנינם כתב קלימנס (Clemens) Ιαουε. אפיפנים ובפרט תיאורוריט (Theodoret) במאה החמשית, העידו כי השמרונים אומרים Ιαβε. בספרו של הרב המומר הכהן הנוצרי רימון מרטיני (Raymon Martini), הנקרא Pugio fidei (אגרוף האמונה), שנתחבר בשנת 1278, נמצא מועתק השם יהוה בעברית בכתב רומי בצורה זו: Jehova, והוא העתק הצורה העבר׳ בהנקוד הרגיל. אפס לא נתברר הדבר אם כך העתיק המחבר בעצמו, או אחד מהמעתיקים אח״כ. בפרט השתמש בצורה זו הכהן פטר׳ גלטינום בספר השטנה שלו נגד היהודים שפרסם בשנת 1528 ברומא, ומאז נתפשט שמוש זה בספרי אוה״ע, והשתמשו בו גם לותר ואחרים, ובמלונים של הלשון העברית בלשון לטינית בא השם Jehova במלונו של Forster בשנת 1556, וקרוב לשנת 1700 נכנס שמוש זה גם

כ ה). וייצר יהוה אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (כם ז). — ואלהי החסד, המשפט והצדקה: כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם יהוה (ירמ׳ ט כג). — וכל יכול ושליט על כל: אני יהוה דברתי ועשיתי (יחזק׳ כב יד). ועשיתי בם (בפלשתים) נקמות גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יהוה בתתי את נקמתי בם (כם כה יז). ויודו שמים פלאך יהוה אף אמונתך בקהל קדשים (תהל׳ פט ו).—יהוה אלהי צבאות: קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות (מ״א יט י). ויהוה אלהי

בשירי הכנסת הנוצרית בגרמנית (Dir, dir Jehova will ich singen). הראשון שערער על קריאה זו היה הצרפתי לםרסיה (le Mercier, 1570), ואח״כ כפרט דרוזיום (J. Drusius 1604) ואחרים, וכשנת 1696 בא לֶקְלֶרְק (Le Clerc, Comm. Ex. VI, 3) ואחריו רילנד (Reland de ver. prop. nom. 1707), ויבדאו מלבם קריאה חדשה להשם המיוחד, בעברית יַהְוֶה ובלעז Jahveh, ואעפ״י שבתחלה לא השגיחו חכמי הנוצרים בהשערה זו הנה החזיקו בה בכל תקף רוב חכמי הנוצרים כפרט מזמן גזניום (Gesenius) ואואלד (E. Ewald), ושני יסודות עקריים שמו להחלטה זו, והם: עדותו של תיאודוריט בדבר קריאת השמרונים Ιαβε, שנזכרה למעלה, וההכרח הדקדוקי. והנה עד כמה נאמנה עדותו של תיאודוריט בדבר קריאת השמרונים לא עלה בידי לברר. השמרונים בזמננו גם הם נזהרים מאד שלא להגות את שם המיוחד ככתבו, והם מחמירים בזה מאד, והרבה טרח בזה החוקר בהכרת הקולות בעברית, האדון אברהם צב״י, להטותם להגות כאזניו את השם ככתבו ולא אבו, ובתפלתם וגם בקריאתם בתורה הם אומרים במקום הצרוף הכתוב את המלה שימא, לאמר השם. רק הכהן הגדול שלהם כעת התפלה, כשהוא טהור, מוציא את השם המפורש מפיו ככתבו ובקריאה מסורה שלהם, ואת קריאתו של הכהן הגדול לא שמע האדון אברהם צבי עד כה. וכמו״כ האדון דוד ילין, החוקר ובקי בעניני השמרונים, לא שמע מעולם קריאת השם המפרש מפי הכהן הגדול שלהם. ואולם כעצם הדבר דעתו של האדון אברהם צבי היא, כי לעדותו של תיאודוריט יש יסוד, ואעפ״כ אין קריאה זו כלל ראיה להקריאה שבדא לקלרק ושהחזיקו בה כמעט כל החדשים. כי להשמרונים אין שוא נע, והם קראים שוא נע בתחלת מאמר כמו פתח, והכרת האות ה דומה בפיהם להכרת א, וכקצת מלים הם הוגים ו כמו ב, כמו השם לוי הם אמרים לֵבִי, ואעפ״י שהכרת החולם שמורה אצלם והם קוראים אותו כמו שורק, אפשר שהקול הזה הוקל קצת בפי הכהן הגדול והוא אומר יַאבה במקום יא׳בה. וככר רצה החכם יוסף הלוי כהקבין הצרפתי לחכמת ישראל (J. Halévy, REJ, IX, 161) למצא סמך לקריאת השמרונים בעצם המשנה (סוכ׳ ז ה), במאמר יכה יוסי את יוסי, ששער החכם הנזכר שבמקום יכה צ״ל יבה, ושזו היא הקריאה של השמרונים שהעיד עליה תיאודוריט. אך אין השערה זו יכולה לפרנס לנו את המאמר הסתום הזה. על כל פנים, אין קריאה זו של השמרונים, אפילו אם נאמנה עדותו של תיאודוריט, יכולה להכריע בכלום את הקריאה של שם המיוחד בפי היהודים בחלק הראשון של השם, שיש ידים מוכיחות שהנקוד יְהוֹ הוא אמתי, כמובא למעלה. וסגול הבית בקריאת השמרונים, גם אם נאמנה עדותו של תיאודוריט גם בזה, איננו מוכית כלום בנוגע לקריאת היהודים את החלק השני של השם המיוחד, כי להשמרונים אין קול פתח צלול וטהור, כ״א כל פתח נוטה אצלם קצת לקול הסגול (עדות אברהם צבי ודוד ילין), ובהיות שהם קוראים הכל מלעיל והכרת ההא נמחקה אצלם, אפשר ששמע תיאודוריט שהם קוראים את הצרוף —וה שבחלק השני של השם המיוחד כמו כֶ אפילו אם היהודים קראו את הוו בתנועת פתח, או אפילו אם היהודים הפיקו את ההא האחרונה.

מכל האמור למעלה ראינו אפוא, כי היסוד הראשון שעליו כוננו החדשים את הקריאה שבדא לקלרק, היא קריאת השמרונים עפ״י עדותו של תיאודוריט, נזדעזע ונהרס. נשאר עתה היסוד הדקדוקי. אבל, גם הוא איננו חזק כל כך כמו שמחליטים רוב החדשים. החכמים האלה ראו בהשם יהוה פעל בזמן עתיד, וסמכו בזה על השם אֶהְיֶה שגלה אלהים למשה בתשובה על שאלת משה מה יאמר לבני ישראל כאשר ישאלוהו שמו של האלהים אשר שלחהו אליהם. ואמרו החכמים כי יהוה הוא עתיד מהשרש הארמי הוה, במקום השרש העברי היה, ואין בדקדוק הלשון העברית בנל״י פעל עתיד כמו הצורה יְהוָה. אבל, גם אם נניח כדבר ודאי שהשם המיוחד נגזר מהפעל הזה, אין הצורה יְהוָה מהנמנעות, כי הלא אפשר שהוא מבנין פֻּעַל, שהעתיד שלו הוא יְפֻעַל, שממנו משופטי, ואולי זהו גם בנין השם יהודה, מן הדה, אעפ״י שהכתוב גזרו מן ידה, אולי בדרך מדרש מלים המוני. וגם לקמין עה״פ אפשר למצא הקש בהצורה תְכֻלֶה (מ״א יז יד). אך כל עקרה של ההנחה, שהשם המיוחד נגזר מהשרש היה או הוה במשמ׳ זו עודנו מוטל בספק, כמו שכבר שדו חוקרים רבים נגר בהנחה זו. כי הכתוב כעצמו העיד אמנם שזה השם לא היה ידוע כלל לישראל לפני משה, ויש גם ראיה לזה, שבכל השמות העברים הפרטים שקודם משה אין שמות מרכבים עם השם יהו, זולתי יוכבד, אמו של משה, שאולי זו הרכבה אחרת. אעפי״כ לו נתחדש עצם השם יהוה אז במשמ׳ השם אהיה, לא היתה שום סבה לשנות כו היוד לוו והיתה צורתו יהיה. אלא ודאי שהשם הוא קדום, ומה שישראל והאבות לא ידעוהו נותן מקום

הצבאות יהוה זכרו (הוש׳ יב ו). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יהוה אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם (עמו׳ ו יד). אולי יחנן יהוה אלהי צבאות שארית יוסף (שם ה יה). יהוה אלהי צבאות שמו (שם כז). כה אמר יהוה אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש (ירמ׳ ה יד). יהוה אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (תהל׳ פט ט). — אדני יהוה : ויאמר

לפקפק במקורו העברי, וכבר אמרו קצת החוקרים שזה היה שם אלהי המדינים והקנים בני שבטו של יתרו חותן משה. ואם אין מקור השם הזה בלשון העברית אין לתמוה על צורתו גם אם איננה ממש לפי דקדוק הלשון העברית. ואפילו אם נאמר כי מקורו בלשון העברית או בלשון אחרת דומה לעברית, קשה לשער כי בזמן קדום מאד קראו בני אדם להאלהים שם מפשט כל כך כמו המושג של א ה י ה א ש ר א ה י ה. האדם הקדמון קרא לאלהיו שם יותר ממשי, יותר גס, וקרוב לודאי כי גם בהשם יהוה היה בהתחלה מושג של איזו פעולה מוחשית של הטבע, כמו קול אדיר וחזק וכיוצא בזה, ומשה העלה אותו למעלת מושג גדול ונעלה של א ה י ה א ש ר א ה י ה וקדשהו בקדושת הרעיון המפשט הזה, אך עצם הצורה הקדומה לא זזה ממקומה. וכבר יחסו קצת החוקרים להשם יהוה מושגים דומים להמושג הנזכר, מטיל רעמים וברקים וכדומה, וגזרוהו מהשרש הערבי הוי a) שמשמש גם במשמ׳ של הטלה. ואולי זו מלת חקוי לקול סואן של רוח וכדומה, והיוד שבתחלתה איננה כלל שמושית אלא שרשית, ויש בערב׳ פעל ושם מרובע דומה ממש להשם בן ארבע, והוא וַהוַה b), במשמ׳ קול אדיר כמו שאגת הארי וכדומה, ונוכל להניח הנקוד יְהֹוָה ע״מ כַּרְלֹּת, חַנְמַל, סַמְדַר, וכדומה. ואולי יש ללמד את הקריאה האמתית של סוף השם יהוה עפ״י הקש עם השם הכללי שיש בלשון העברית למושג הזה בעצמו, והוא השם אֱלוֹהַּ. כי אם נתכונן לשתי המלים האלה נראה כי קריאת החלק הראשון בשתיהן שוה ממש, יְהוֹ כמו אֱלוֹ, והאות הסופית כשתיהן היא ה, והדמיון הזה נותן מקום להשערה כי גם טבעה ונקודה של האות הסופית הזאת היתה שוה בשתיהן, וכמו שבהשם האחד היא אות יוצאת במבטא ונקודה פתח כן גם בהשם בהשני, והיו קוראים יְהוֹהַּ כמו אֱלוֹהַּ, ובהעתק בלעז Jehoha, וכמו שהאלף של אֱלוֹהַּ היא שרשית כן גם היוד של יְהוֹהַּ היא אולי שרשית.

זה היה השם בן ארבע, המיוחד, המפורש, שהיו היהודים נמנעים להגותו כלו בכתבו וכקריאתו האמתית. אבל חציו הראשון היו הוגים בהרכבת שמות החול הפרטים בתחלתם ובסופם, וגם בתור שם קדש של אלהים היו הוגים שם זה פעם בשנה במקדש כימי חג הסכות בשעת ההקפות בערבות, ואדות אופן קריאת השם במקדש ביום ההוא נשמרה לנו במשנה מסורה כמעט ודאית, והיא המסורה שמסר רב יהודא במשנ׳ (סוכ׳ ה ג), ושהובאה בערך והו, ובמו שהוכחתי בהערה שם פרושם האמתי של דברי רבי יהודה, על פי טבע הברת האות יוד וקריאת השוא הנע לפני האותיות הגרוניות. כי אעפ״י שמהעתק השמות המרכבים כהשם יהו באשורית וביונית נראה כי היוד של יהו כרוב השמות האלה היתה נקראת רכה ולא כמו א, בכ״ז הלא אין ספק כי בעצם הדבר היוד היתה נקראת בקצת מלים כמו א, כמו שנתבאר בהערה לערך י, ובמו״כ אין ספק שמה שאמרו המדקדקים הקדמונים כהשוא הנע לפני אותיות גרוניות, שהוא יוצא בקול תנועת האות הגרונית שלאחריה, איננו דבר בדוי או מלאכותי, כי נטייה זו של השוא נע לעוסת התנועה שלאחריה היתה גם בלשון הכנענית גם לא לפני אותיות גרונ׳, וכמו״כ בהברת השמות העברים ביונית, כמו סְדֹם Sodom, וכדומה (Schr. Phön. Spr. 38). ואעפ״י שבקריאת שמות החול בדבור הרגיל של העברים לא היתה נטייה זו של השוא נע נהוגה בהשם יְהוֹ, הנה נראה שבקריאה הנגינית והמשוכה בהדרת קדש נטה השוא נע של היוד לעוסת החולם של ההא, ובהיות שגם במקדש לא היו הוגים את כל השם בן ארבע בשלמותו זולתי הכהן הגדול ביוה״כ, לכן נשמעה קריאת השם יהוה, שבפסוק אנא יהוה הושיעה נא, שהיה קורא הקהל ביום ההוא, כמו והו. ועי׳ בהערה לזה הערך.

והיוצא מכל המחקר הארוך הזה הוא : כהנקוד יְהוָֹה רק הקמץ שתחת הוו איננה הנקוד האמתי של אות זו, אך הנקוד יְהוֹ הוא בלי ספק הנקוד הקדום העקרי, כמו הנקוד של אֱלוֹ בהשם אֱלוֹהַּ, ורגלים לדבר כי כל השם יהוה היה נקרא גם הוא יְהוֹהַּ Jehoha. מקור השם לא נתברר בודאות, אך עכ״פ הוא שם קדום מאד, אולי מלת הקוי והד לקול שאון וכדומה מהתנועות המתרחשים בהטבע, ומשה הודיעו לישראל והעלהו וקדשהו כהמושג המפשט והנעלה א ה י ה א ש ר א ה י ה ומאז נהיה להיהודים לשמו הפרטי של אלהי ישראל ואח״כ לשמו של היוצר ובורא הכל והשליט על הכל, והשתמשו בקצור ממנו להרכבת שמות פרטים. מפני קדושת השם הזה התחיל להתגבר מעט מעט בקרב העם הרגש של חשש חלול השם הקדוש על ידי שמוש תמיד בו ולכן יותר ויותר התחילו להזהר מהגות אותו כלו ככתבו וכצורתו עד שהגיע זמן שלא הגוהו כלל ככתבו ואמרו במקומו אדני או אלהים, רק הכהן הגדול בבית המקדש ביום הכפורים היה מוציא אותו מפורש מפיו בקול נמוך ולא היו מוסרים אותו אלא לצנועים, וכימי חג הסכות היו קוראים כל העם במקדש חלק הראשון ממנו בקריאה חגיגית ונגינית והיה נשמע כאלו קוראים והו.

a) هوى b) وهوي

(אברהם אדני יהוה במה אדע כי אירשנה (ברא׳ יה ח). אדני יהוה אתה החלת להראות את עבדך את גדלך (דבר׳ ג כד). מי אנכי אדני יהוה ומי ביתי כי הבאתני עד הלם (ש״ב ז יח). לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן (ישע׳ כח יו). אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת (שם נ ד). לכן כה אמר אדני יהוה צר וסביב הארץ (עמו׳ ג יא). אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול (ירמ׳ לב יז). כה אמר אדני יהוה זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה (יחזק׳ ה ה). חי אני נאם אדני יהוה אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל (שם יח ג). — ואדני יהוה: ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ותמוג (עמו׳ ט ה). ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי (ישע׳ נ ז). ואדני יהוה בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכר׳ ט יד). — שיהוה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו (תהל׳ קמד יה). — ועם מ לפני יהוה, מיהוה: היפלא מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (ברא׳ יח יד). נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור (ישע׳ מ כז). גם נביאיה לא מצאו חזון מיהוה (איכ׳ ב ט). — ובנגד בפת אחריו דגושות כדין אחרי הברת ־ני: הנה חג יהוה בשלו (שופט׳ כא יט). ויתן יהוה דבר בישראל (ש״ב כד יה). על כן חרה אף יהוה בעמו (ישע׳ ה כה). — ומשך הנגינה מלרע לפניו כדין לפני אות גרונית [1]: קומה יהוה ויפצו איביך (במד׳ י לה). קומה יהוה הושיעני אלהי (תהל׳ ג ח). קומה יהוה באפך הנשא בעברות צוררי (שם ז ז). קומה יהוה אל יעז אנוש (שם ט כ). שובה יהוה רבבות אלפי ישראל (במד׳ י לו). שובה יהוה חלצה נפשי (תהל׳ ו ה). שובה יהוה עד מתי (שם צ יג). שובה יהוה את שבותנו (שם קכו ד). — *ובסמיכות למלה אחרת בשמוש אלהי, יהוה משפט, יהוה תשלומות: תן לעליון במתנתו לך ובטוב עין בהשגת יד כי יהוה תשלומות הוא ושבעתים ישלם לך, אל תשחד כי לא יקח ואל תבטח על זבח מעשק כי יהוה משפט הוא ואין עמו משוא פנים (ב״ס נגי׳ לב יב־יד).

יָהִיר, ש״ז, מ״ר יהירים, — אדם גאה וקשה, übermütig outrequidant; proud: גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב בשאול נפשו (חבק׳ ב ה). זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ובתו״מ: משרבו היהירים התחילו בנות ישראל להנשא ליהירים לפי שאין דורינו רואין אלא לפנים (תוספתא סוט׳ יד ח). משרבו מושכי הרוק רבו היהירים ונתמעטו התלמידים והתורה חוזרת על לומדיה (גמ׳ שם מז:). — ואמר הפיטן: ולא תקפוץ כפך, ולא תקשה ערפך, ולא תתן בספך, בנשך ביהירים (רכב״ג, אזהר׳, כלל כדי). יהירים קמו בכל דור והאלהים שמרני, עלה אריה תחלה בכל פאות זרני (סליח׳ תענ׳ אסת׳, יהיליס). — ואמר המשורר: ויעזו ויעלצו ישרין, ויגלו וימלו יהיריו (רכב״ג, כשורב ען). יהיר שלח עמיתים, טרם יהיו כבוריך נצמתים, הנני נותן מופתים, בשמים ובארץ דם ואש (ר״י הלוי, אל נעלה). האור הבהיר, והזיו המזהיר, אשר הסכימו על שבחיו הנמהר והיהיר, החסיד והבהיר (ר״י חריזי, תחכמ׳ יה). לותן לבבו אחרי התאוה לך אחרי שבלך וארחותיו למד, לו תין תפלת בו בלב האויבים ובעת תהי ערום לך יהיר למד (שם לג).

יְהִירָאֵל, ש״ז, — שם מלאך: והמלאך יהיראל עומד לצד מערב והוא משגיח על אותם העוסקים בתורה (עמה״מ, עולם הבריא׳ יח).

יְהִירוּת, ש״נ, — סגולת היהיר: לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה שנראה ביהידות (ר״ת תענ׳ י:). ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות בפרשים הללו (רש״י שבת קלט.). אך מרוב בעס ומהירות, מעורב עם יהירות, עברת עליהם, וקראת קריאת עראי ראשי פרקיהם (מכת׳ ר״ז הגוי לר׳ הגג).

יַהֲלֹם[1], ש״ז, מ״ר יהלמים, — שם אבן טובה: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים וכו׳ והטור השני נפך ספיר ויהלם (שמות כח יז־יח). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם[2] תרשיש שהם וישפה (יחזק׳ כח יג). — *ואמרו שהוא היה אבנו של זבולון: ראובן אבנו אודם וכו׳ שמעון פטדה וכו׳ לוי ברקת וכו׳ יהודה נפך וכו׳ יששכר ספיר וכו׳ זבולן יהלם (מד״ר במד׳ ב). — והשתמשו ב

—[1]) ר״א בחור בהער׳ להמבלול, שדה״פ, פעל שוב.

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו בדיוק ובודאות, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) תרגמוהו השבעים וכן ולג׳ באבן הישפה. קצת המפרשים הקדמונ׳ אמרו כי הוא פירוזג׳ בפרס׳, ורוב האחרונים פירשוהו בשמ׳ האבן היקרה הזכה כמו זכוכית וקשה מאד Diamant, ובמשמ׳ זו השתמשי בו המשוררים.

בספרות במשמ׳ האבן היקרה הנוצצת וקשה מאד, Diamant : היהלום הוא אבן יקרה חשובה מכל האבנים ולא שום דבר שולט בו לשוברו כי אם מיניה וביה ביהלום אחר מתקנין אותו (שבט מוסר לר״א לו).—ואמר המשורר: הוי יעלת החן בלילת יפי מיהלם יקרה מיהלם אבן קשת הערף (רמח״ל, מגד׳ עז א).—ומ״ר: אזור נא את חלציך כגבר לבקש מזמן דר יהלומיו, ליום מועד צרור כסף וזהב ובגדודיו תמלא את אסמיו (הקדמ׳ משל הקדמוני), לאמר טובות הזמן.

יהץ[1], ממנו השם יַהַץ לאחת ערי מואב.

יהר, ממנו יָהִיר, יְהִירוּת, *יָהַר, יֹהַר, *יוֹהֲרָא.

***יָהַר**,—קל לא נמצא במקרא ובתו״מ.

—התפ׳, *התיַהֵר,— היה יהיר, התנהג ביהירות: אמר רב יהודה אמר רב כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו (פסח׳ סו:). כל צדקה וחסד שעכו״ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא להתיהר בו וכל המתיהר נופל בגיהנם (ב״ב י:). דיין ומנהיג ישראל שנתנו לו שררה מן השמים צריך להיות דעתו בענוה על ישראל ולהתנהג עמהם בענוה ולא להתיהר עליהם (והזהיר, שמות נח:). ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות בפרשים הללו (רש״י שבת קלט.). ואשתו מקבלתם (את המנות) בסבר פנים יפות ומתיהרת בשכנות ראו מעלתי ומעלת הרב הגדול (שבט מוסר לר״א לו).—ואמר הפיטן: טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לדהר, כסיל באולת שנה להתיהר, לא ידע להבין ולהזהר (יוצ׳ ז פסח, אותותיך).

—קל, *יָהַר,—מצא ע״ז בלבו: יהר לץ והעמיד מסלה, טבוס בחורי בזמה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה (קרוב׳ פר׳ זכור, תמימים). — ולנק׳: בישימון טפחתה ותרב לישים בך בסלה, יהרה אז ושבה לכסלה (רסע״ג, תרי״ג מצות). — ומ״ר: הטה אלהי אזנך ליהרו והוציאו כרובים ברחובות מחזרים (קינ׳ לת״ב, הטה אלהי).—ובמליצה למים: ישום בגער במעמקים וגלגלם במכנסים, יהרו (המים) עולם להציפה וגבולם חול הישים (שבת ג׳ אחה״פ, אמן דר).

[1]) בערב׳ יהצ, והצ׳ a), שניהם במשמ׳ קרקע נמוך ושפל.

a) يهص وهص

***יֹהַר**, ש״ז, — כמו יהירות, צורה עברית להצורה הארמית *יוהרא.

יה״ר,— ר״ת: יהי רצון.

***יוֹהֲרָא**[1], ש״נ,—כמו יהירות: אם בא להחמיר על עצמו מחמיר (ואין בזה) משום יוהרא (סוכ׳ כו:).

יוֹ,—צמצום מן יהו, ישמש בתחלת שמות מרכבים: יואחז במקום יהואחז, יוחנן במקום יהוחנן, יוידע במקום יהוידע, יויכין במקום יהויכין, יוקים במקום יהויקים.

יוֹבֵל[2], יֹבֵל, ש״ז, מ״ר יוֹבְלִים,—א) אַיִל, Widder bélier; ram : וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות והיה במשך בקרן היֹבֵל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ד-ה). ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות יובְלים לפני ארון יי׳ (שם ו). ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות היֹבְלים לפני יי׳ עברו ותקעו בשופרות (שם ח).—ובהרחבה, עצם קרן היובל, ונרדף עם שופר: במשך היֹבֵל המה יעלו בהר (שמות יט יג).—ב) שנת היֹבֵל, שנת החמשים של עבודה בשדה בארץ ישראל שנועדה להיות שנת שבתון ודרור לכל העם, והיו מכריזים את תחלת השנה הזאת בהקיעה בשופר של יובל, Jubeljahr; jubilé; -lee : וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה והעברת

[1]) צורה ארמית, אך בתוך מנגון עברי.

[2]) בכנעני׳ יובל—איל. וכבר אמרו בגמ׳ (ר״ה כו.): מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדכרא הוא דתניא אמר ר׳ עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. ע״כ. והנה בערב׳ העתיקה והחדשה אין שם זה להאיל. אבל, שם זה היה נהוג אצל הפונים באפריקה כמו שנראה ברור בהכתבת הפונית על לוח אבן השמורה בבית הנכת במרשליה שרשומים בה כמה צריך אדם לתת להכהן אם רוצה האדם להעלות קרבן או מנחה, וכתוב שם בשורה ז בזה הלשון: ביבל אם בעז כלל אם צועת אם שלם כלל לכהנם כסף שקל, ע״כ, ובעבר׳: בעד יובל (ר״ל איל) או עז אם עולה או זבח או שלמים להכהנים כסף שקל. ואולי הגרסא האמתית היא במקום כשהלכתי לערביא, כשהלכתי לכרכי הים, עי׳ ד״ס, והכונה היא לקרתא חרתא, וכדומה. לפי דעת קניג (Kö. 2,105) יובל פרושו המוליך, ההולך בראש. וקצת קשה למה דוקא בענין השופר השתמשו כהשם יובל ולא בשמות אחרים, אם לא שהיובל הוא מין איל מיוחד שיש לו קרנים מיוחדות עלולות לכלי תקיעה.

שופר תרועה בחדש השבעי בעשר לחדש וכו׳ וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה כי יובל הוא קדש תהיה לכם (ויקר׳ כה ח-יב). ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו (שם נד). — ובתו״מ: שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות (ר״ה ג ה). — ומ״ר *יובלות: באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות (ר״ה א א). ר׳ יהודה אומר בר״ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (שם ג ה). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו (ערכ׳ יב:). מאימתי פסקו היובלות משעלה פול מלך אשור ותגלת פלנאסר מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי (מס׳ עבדים א). — ואמר המשורר: אהי בעבד לא חפש לא אשאלה עוד יובלי, עד מה יריבו תבעיו מאם לבבי מוסרי (ר״י הלוי, לבי בני אורים).

יוּבַל[1], ש״ז, — פלג, תעלה, canal ; Kanal: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן (ירמ׳ יז ח), ועי׳ נהר.

***יוֹד**[2], ש״נ, מ״ר יודים, יודין, — שם האות העשירית באלף בית העברית: חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה להלן ביוד הא אף כאן ביוד הא (מכי׳ משפט׳ טו). שם יוד מם מים (ירוש׳ שביע׳ א לג:). בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העולם הזה והעולם הבא אחד בהא ואחד ביוד וכו׳ מה יוד כפוף כך יהיו כל באי העולם כפופין (שם חגי׳ ב עז ג). העולם הזה נכתב (שמו של אלהים) ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הא (פסח׳ נ.). יוד שנטלתי משרי עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו (סנה׳ קז.). אין אנו יודעין אם העוה״ז נברא בהא והעוה״ב ביוד או אם העוה״ז נברא ביוד והעוה״ב בהא (מד״ר בראש׳ יב). אמר ר״י בן קרחה יוד שנטל הקב״ה משרי נחלקו חציו לשרה וחציו לאברהם (שם מז). באותה שעה עלה יוד שבירבה ונשתטחה לפני הקב״ה ואומר רבון העולם לא כך אמרת אין אות בטלה מן התורה לעולם (שם שמות ו). שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויוד ממך אינה בטילה לעולם (שם ויקר׳ יט). אם מתכנשין כל באי עולם לעקור יוד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שה״ש, ראשו כתם). שכן דרכו של נער להיות כותב יוד (שם איכ׳, לא האמינו). — ובכנ׳: ולא נאמר שיתכן היותו כמו ויבשהו מן ולא ייחל לבני אדם בעבור שהיוד ממנו קמוצה כי אלו היה משפטו מה שזכר ר׳ יהודה היתה יודו פתוחה כמו שהוא ולא ייחל לבני אדם (השרש׳ לריב״ג, חול). — ומ״ר: כתב לאלפים עיינים וכו׳ לווים יודים וליודים ווין לויינין נונים ולנונים זיינים (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ ווין יודין יודין ווין (שבת קג:). — ומצוי מאד בספרות, ואמר המליץ: והחביר יוד יקר, ויגע עיקר, ולו היטב חקר, מצאם נעדרים, בנאמני עדים, אשר הם מגידים, שניהם היודים, לעת מקרה סרים (תשו׳ תלמ׳ דונש 82). — ומ״ר יודות: ויא יודות שבתורה (אדר״נ נוסח׳ ב לח). יהיה בה שלש יודות יוד העתיד ויוד הפעל ויוד המשיכה (הור׳ הקור׳ 24). — וראשי האלף: כגון שנגעו יודי הא׳ בגוף האלף בין אותם שלמעלה בין אותם שלמטה (הלכות או״ת לב כה).

***יוֹדִי**[1], ש״ז, מ״ר יודים, — כמו יהודי: וטוב ונכון הוא שדוקא יודים ישאבו את מי המצות ולא גוים

---

[1]) מן יבל, עי״ש.

[2]) קריאת הספרדים, וסמך לקריאה זו שמה של אות זו ביונית yota. והאשכנזים קוראים יוּד, וכן הסורים (Nö. Syr. Gram. §9). והנה החליטו רוב החדשים, בי משמ׳ השם הזה הוא יָד, ואמרו כי צורתה של אות זו בכתב העברי הקדום היא כצורת יד, ונשתנה קול הפתח הארוך לקול חולם, כנהוג. אך קצת קשה, יען ברוב שמות אותיות האלף בית ראינו כי השם נשאר כפי כל היהודים בצורתו הקדומה וגם הברת התנועה נשארה בקדמותה, עי׳ הערה לשם אות אַלֶף, בֵּית, וכפרט בשם בל כך רגיל בפי העם כמו יד, קשה להניח, כי הוא נשתנה דוקא בשם האות, אעפ״י שהשם כף נשתנה בפי האשכנז׳ וכמו״ב בפי הסורים לקול החולם (גלד׳ שם). ואולי היו לפנים שני משקלים גם לשם אבר האחיזה, יָד ויוד, כמו שאין ספק בדבר שמלבד השם יום היה עוד שם יָם שממנו מ״ר יָמִים, עי׳ זה הערך, ופשט השמוש בהשם יד ונשאר השם יוד רק בשם האות.

[1]) כדי שלא לכתב צרוף שם יהו.

ימהרי"ל, הלכ' ליבת המלות). משתדל שיהיו כולם נשאבים על ידי יודים (שם). וכא אליהם נכרי אחד ואמר זול"ת אני מכיר יודי זה (שו"ת ר"מ פדואה לס).

*יוחנא, — עי' *יוחנה.

*יוֹחָנָה, יוחנא, ש"נ,—כפרט יוחנה (יוחנא) ירושלמית, מין ממיני החגב, אחד ממיני הסלעם, Name einer Heuschreckenart; nom d'une espèce de sauterelle; name of a sp. of locusts: ציפורת כרמים ויוחנא ירושלמית (ספרא שמיני ח, חול' סה.). ומין סלעם והיא יוחנא ירושלמית (רמב"ם, מאכ' אסור' א כא).

*יוֹחָס, ש"ז, מ"ר יוחסים, — כמו יַחַס, יַחַשׂ, מוצא האדם לפי איכות משפחתו, מולדתו, genealog. Herkunft; origine généalog. genealog. orig. מגלת יוחסים, ספר יוחסים, המגלה, הספר שבו רשומים היוחסים האלה: אמר ר' שמעון בן עזאי מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש (יבמ' ד יג). אמר רבי לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מן דוד (ירוש' תענ' ד סח. ומד"ר בראש' לח). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח' סב:). — שלשלת יוחסין: כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו כענין הזה לכתוב בו תולדות שכן את מוצא י"ב תולדות בכתובים (מד"ר במד' ג). אמר רבי סימון קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להעקר ממקומה (שם שה"ש, קמתי אני).—בכורת יוחסין: בני ראובן בכור ישראל אמור מעתה בכורת ממון ניטלה ממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין (ב"ר בראש' פב). — וכל מחלקה של משפחות מאיכות אחת לפי מולדתם, genealg. Klasse; classe généal. geneal. class: עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי ישראלי חללי גירי וחרורי ממזירי נתיני שתוקי ואסופי (קדוש' ד א). — יש לו לפלוני יוחסים, יש לו ידיעות אודות מוצא משפחתו: ואף תמר שלקחה יהודה וקניכם לא מפסול משפחה הוא אלא בתו של שם בן נח מה אתם יש לכם יוחסים (מד"ר רות, בסוף).

*יוֹכְנִי, בר יוכני, ש"ז, — שם עוף גדול מאד, N. ein. fabelhaft gross. Vogels; n. d'oiseau de grandeur fabuleuse; n. of a fabul. bird: פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ששים כרכים ושברה מאות ארזים (בכור' נז:) — והעוף המוכן לסעודת הצדיקים בעוה"ב: בהסתלק האדם מן העוה"ז אם זכתה נפשו תתענג בעולם הנשמות שהוא ג"ע של מטה ומשם תעלה לצרור החיים ותעמוד שם בלי הפסק עד בא זמן התחיה שאז תחזור ותתעלה בהשגה עליונה מאד ותקבל שכרה בגוף ונפש ואז יהנו מן הסעודה המתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שהם מעותדות להם מששת ימי בראשית והם לויתן ובר יוכני ובהמות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 79).

*יוֹלֵד[1], ש"ז, ורוב שמושו במ"ר יוֹלְדים, יוֹלְדיו, — האב והאם יחד: אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו (יוצאת שלא בכתובה) (כתוב' ז ו). המקללת את יולדיו בפני יולדיו (ירוש' שם ולא:).

יוֹלֵדָה, ש"נ, — אשה יוֹלֶדֶת: צירים אחזוני כצירי יוֹלֵדָה נעויתי משמע (ישע' כא ג). חבלי יוֹלֵדָה יבאו לו (הוש' יג יג). לכן יתנם עד עת יוֹלֵדָה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל (מיכ' ה ב). צירים וחבלים יאחזון כַּיּוֹלֵדָה יחילון (ישע' יג ח). החשיתי מעולם אחריש אתאפק כַּיּוֹלֵדָה אפעה אשם ואשאף יחד (שם מב יד). צרה החזקתנו חיל כַּיּוֹלֵדָה (ירמ' ו כד). מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כַּיּוֹלֵדָה ונהפכו כל פנים לירקון (שם ל ו). ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כַּיּוֹלֵדָה (שם מט כד). המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כַּיּוֹלֵדָה חולי וגחי בת ציון כַּיּוֹלֵדָה כי עתה תצאי מקריה (מיכ' ד ט-י). רעדה אחזתם שם חיל כַּיּוֹלֵדָה (תהל' מח ז). — ומ"ר *יולדות: ששם (בשער המזרח) משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורעים (סוט' א ה). על שלש עבירות נשים מתות יולדות (שבת לב.).

יוֹלֶדֶת, יֹלֶדֶת, ש"נ, בכנ' יוֹלַדְתּוֹ, — א) כמו יוֹלֵדָה: זאת תורת הַיֹּלֶדֶת לזכר או לנקבה (ויקר' יב ז). וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וְיֹלֶדֶת יחדו (ירמ' לא ח).—ובתו"מ: כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בא"י ולא נצטערה יולדת (מד"ר בראש' לג).—ומשל: בין היולדת[2] והמילדת הלך לו בנה של העלובה (מד"ר בראש' ס).

---

[1] בערב' ואלד a), האב.

[2] עצם המשל בארמית: בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא.

---

a) والد

ר"ל עד כה ועד כה, עד שהיולדת שולחת לקרוא המילדת ועד שהמילדת באה, מת הילד. — ב) האם: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה (שה"ש ו ט). בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (משלי כג כה). בעם לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (שם יז כה). — ובתו"מ: ר"א בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה ר"י בן חנניה אשרי יולדתו ר' יוסי הכהן חסיד (אבות ב ח).

אבנים. — הרה. — הריון. — חבל, חבלים, חבלי יולדה. — *חיה. — *חבמה. — *חררת דם. — *טניף, *טנף. — **ילד**, עי' זה. — *כודה, יציאת דם אחרי הלדה. — **מילדת. — משבר. — *עבר, *מעברת. — *פעה,** וכו', נהפכו ציריה. — *שליה. — *שפיר.

יום[1], ממנו יום, יומם, ימים, "יומי.

יום[2], ש"ז, מ"ר ימים, ימין, סמי' ימי, ימות, ככנ' יומי, יומך, יומו, ימי, ימי, ימיך, ימיך, ימינו, ימיכם, מ"ז יומים, — הזמן שהשמש מאיר לארץ ולדרים עליה, ההפך מן לילה, day ; jour ; Tag : ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ה). ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (שם יו). וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (שם ח כב). גנבתי יום וגנבתי לילה (שם לא לט). ויי' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה (שמות י יג). הם עם יבום והיום רד מאד (שופט' יט יא). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואל' ב ב). אני יי' נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (ישע' כז ג). והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה (נחמ' ד יו). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). ולילה כיום יאיר (שם קלט יב). — ומדת הזמן של יום לבדו או של יום ולילה יחד: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראש' א ה). ויהי ערב ויהי בקר יום שני (שם ח).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) מלה משותפה לכל הלשונ' השמיות. בכנענ' ים, בארמ' יום, בערב' יום a), בערב' הדרומ' יום וגם ים. באשור' אמ במשמ' הזמן שהשמש מאיר על הארץ, בנגוד להלילה, ואום במשמ' הכללית של מדת הזמן. וכבר נתקשו הקדמונ' בדבר הרבים והסמי', שאינם לפי היחיד, אמר ריב"ג וז"ל: ואו יום אנקלבת אלפא לינה פי ימים פי אללפט' וד'לך אן אלאצל פי יום אן יכון עלי זנה חדש שרש ישי בקר אערך לך ותגזר אמר פאלאנוא אלואו מנה אשתת'קאלא מנהם לתחריכהא פלמא אלאנוהא אג'תמע שאכנאן לינאן ואו אלמד וואו אלאצל פחד'פוא ואו אלמד ובקי ואו אלאצל וכאן אלאצל פי ימים איצ'א אן יכון יומים עלי אלאצל בתחריך אלואו בקמץ גדול עלי זנה לבקרים אצמית פלמא אלאנוה פי אלואחד אלאנוה איצ'א פי אלג'מע לא שימא אן אלג'מע את'קל מן אלואחד פלמא לאן ואו יומים נקלת חרכתה והי אלקמצות אלי אליא' ללדלאלה עליה פאנקלב אלואו אללין אלפא וצאר ימים וכו' ולמא אצ'אפוא ימים אלי אלאשמא' אלט'אהרה ח'אלפוא בה הד'ה אלאלפאט' פאשקטוא מנה אלאלף אללינה, וקאלוא ימי יעקב כל ימי היות דוד במצודה פאג'חפוא בה כמא תרי ולם יפעלוא כד'לך פי ראשים ולא פי כתים אד' קאלוא ראשי אלפי ישראל ובתי החצרים וע'ירה, ע"כ, ובעבר': וו יום נהפכה אלף רפה בימים במבטא והעקר בהם להיות על משקל חדש שרש ישי בקר אערך לך ותגזר אמר והרפו הויו ממנו מפני שכבד עליהם להניעה וכאשר הרפוה נקבצו שני נחים רפים ויו השרש וויו המשך וחסרו ויו המשך ונשארה ויו השרש והיה העקר בימים גם כן להיות יומים על השרש בהניע הויו בקמץ גדול על משקל לבקרים אצמית כל רשעי ארץ וכאשר הרפוה באחד הרפוה נמי גם כן בקבוץ כל שכן שקבוצו יותר כבד מן האחר וכיון שרפה ואו יומים העתקה תנועתה והיא הקמצות אל היוד להורות עליה ונהפכה הואו הרפה אלף ושב ימים וכו' ובהסמך ימים להשמות הנראים ישתנה שמושו ותפל ממנו האלף הרפה באמרם ימי יעקב כל ימי היות דוד במצודה ולא עשו כן בראשים ולא בבתים באמרם ראשי אלפי ישראל ובתי החצרים וזולתו. וכן רד"ק: והקבוץ ימים רבים ושב הנח שהיה עם החלם במלת יום קמץ גדול ברבים וכן ראש ראשים אבל בהסמכו יאבד הנח מה שאין כן בראשים כי הוא נכתב בו הנח כל ימי אשר ישכון הענן. ע"כ. אבל רוב החדשים הסכימו כי היו שני משקלים, יום וממנו היה מ"ר יומים, כמו בארמ' ואולי נשמר ממנו גם בעבר' במדר', בהדבור מה יום מ י ו מ י ם, עי' לקמן, אך בכלל צורה זו של מ"ר יצאה מהשמוש, וגם ים וממנו מ"ר ימים, והוא שגבר ופשט בלשון אולי מפני הדמיון עם שנים, ואולי היה גם משקל ימם ביחיד, וכן בכנענ': ב י מ ם ו' לירח בל (CIS № 10), ב י מ ם יד לירח מרפא (שם № 88), ב י מ ם ז' לירח י' (שם № 93), וי"א שמזה גם בעבר' יומם, עי' זה הערך. עב"פ סמי' מ"ר ימי הוא מן היחיד ים. ורגלים לדבר כי היתה עוד צורה שלישית ימה, וממנ: מ"ר וסמי' ימות.

a) يوم

הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (שם לג יג). ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (שם כב ד). ויום השביעי שבת ליי׳ אלהיך (שמות כ י). — מחצית היום: ויקרא בו (בספר התורה) וכו׳ מן האור עד מחצית היום (נחמ׳ ח ג). ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רבעית היום (שם ט ג). — יום יום, לאמר בכל יום: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה (בראש׳ לט י). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ה). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (ישע׳ נח ב). ברוך אדני יום יום יעמס לנו (תהל׳ סח כ). ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת (משלי ח ל). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (שם לד). — יום ויום, כמו״כ במשמ׳ זו: ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת׳ ב יא). ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם (שם ג ד). — ויום ביום: ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר (עזר׳ ג ד). ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון (נחמ׳ ח יח). ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים ליי׳ יום ביום (דהי״ב ל כא). כה עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב (שם כד יא). — ביום ביום, כמו בכל יום: ודוד מנגן בידו ביום ביום והחנית ביד שאול (ש״א יח י). — יום ביומו, בכל יום הקבוע, לפי מה שנקבע ליום ההוא: והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן (שמות ה יג). לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם יט). להקריב אשה ליי׳ עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו (ויקר׳ כג לז). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מ״א ח נט). וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חיו (מ״ב כה ל). ואמנה על המשררים דבר יום ביומו (נחמ׳ יא כג). וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר יום ביומו (שם יב מז). וימן להם המלך דבר יום ביומו מפתבג המלך (דני׳ א ה). להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו (דהי״ב ח יד). — יום אחד, ביום מהימים: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי

המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז א). — ובסמי׳ עם שמות אחרים, לגד״ר טיבו של היום שמדבר בו, יום השבת: זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח). — יום כפרים: כי יום כפרים הוא לכפר עליכם (ויקר׳ כג כח). — יום תרועה: כל מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם (במד׳ כט א). — יום השלג: והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר ביום השלג (ש״ב כג כ). — יום הקציר: כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (משלי כה יג). — יום קרה: מעדה בגד ביום קרה (שם כ). — יום צרה: כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (מ״ב יט ג). — ובמשמ׳ הזמן שקרה בו דבר: הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי (בראש׳ כז ב). ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו (שמות מ לז). לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש׳ ו י). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופט׳ יח ל). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה (שמות ט יח). למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר׳ ד לב). למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה (שם ט ז). ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים (בראש׳ ב ד). ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים (במד׳ ג יג). ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש׳ ט יב). כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי (תהל׳ נט יז). — יום של פלוני, שפלוני עשה או יעשה בו דבר מהדברים: הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבא (ישע׳ יג ו), היום שאלהים יגלה בו כחו ועזו, שיעשה נסים ונפלאות, וכדומה. הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה (שם ט). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור (עמו׳ ה יח). ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יי׳ כי קרוב (יואל׳ ב א). הס מפני אדני יי׳ כי קרוב יום יי׳ כי הכין יי׳ זבח הקדיש קראיו (צפנ׳ א ז). לעמד במלחמה ביום יי׳ (יחזק׳ יג ה). הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא (מלאכי ג כג). — יום מדין, היום שהיתה בו המלחמה עם מדין: כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישע׳

ט ג). — יום יזרעאל, היום שיתאסף העם במקום הזה: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל (הושע ב ב). — יום ירושלם: זכר יי׳ לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל׳ קלז ז), ר״ל יום חרבנה שהשתתפו בה. — ויום בלבד, במשמ׳ יום של צרה: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה (עובד׳ א יב). לא נין לו (להרשע) ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו על יומו נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח יט-כ). — ובמשמ׳ היום הקבוע למותו או להענש בו בענש מהענשים: כי קרוב יום אידם (דבר׳ לב לה). ויאמר דוד חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו או יומו יבא ומת (ש״א כו י). יקדמני ביום אידי ויהי יי׳ משען לי (ש״ב כב יט). הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם (ירמ׳ נ כז). ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק׳ כא ל). חללי רשעים אשר בא יומם בעת עון קץ (שם לד). אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (תהל׳ לז יג). — ואמר בן סירא: אל תקנא באיש רשע כי לא תדע מה יומו (כ״ס גני׳ ט יא). — בלא יומו, קודם הזמן הקבוע, הראוי והרגיל להמות וכדומה: בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה (איוב טו לב).—ובמשמ׳ יום מולדו של אדם ובכלל מולדו, גורלו, חייו וכדומה: אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו ויען איוב ויאמר יאבד יום אולד בו (שם ג א-ג).—ויום במשמ׳ מזל: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (שם ל כה). — הַיום, במקום היום הזה, הנכחי, heute, aujourd'hui; today: הן גרשת אתי הַיום מעל פני האדמה (בראש׳ ד יד). וגם אנכי לא שמעתי בלתי הַיום (שם כא כו). ואבא הַיום אל העין (שם כד מב). אעבר בכל צאנך הַיום הסר משם כל שה נקד וטלוא (שם ל לב). הגל הזה עד ביני ובינך הַיום (שם לא מח). מדוע פניכם רעים הַיום (שם מ ז). את חטאי אני מזכיר הַיום (שם מא ט). האחד איננו והקטן הַיום את אבינו (שם מב לב). הן קניתי אתכם הַיום ואת אדמתכם לפרעה (שם מז כג). ויאמר מדוע מהרתן בא הַיום (שמות ב יח). מדוע לא כליתם חקכם ללבן בתמול שלשם גם תמול גם הַיום (שם ה יד). הַיום אתם יצאים בחדש האביב (שם יג ד). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם הַיום כי אשר ראיתם את מצרים הַיום לא תספו לראתם עוד עד עולם (שם יד יג). ויאמר משה אכלהו הַיום כי שבת הַיום ליי׳ הַיום לא תמצאהו בשדה (שם טז כה). לך אל העם וקדשתם הַיום ומחר (שם יט י). כי הַיום יי׳ נראה אליכם (ויקר׳ ט ד). הן הַיום הקריבו את חטאתם (שם י יט). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם הַיום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). אתה עבר הַיום את גבול מואב (שם ב יח). העידתי בכם הַיום את השמים ואת הארץ (שם ד כו). שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם הַיום (שם ה א). ראה אנכי נתן לפניכם הַיום ברכה וקללה (שם יא כו). אתם קרבים הַיום למלחמה על איביכם (שם כ ג). אתם נצבים הַיום כלכם לפני יי׳ אלהיכם (שם כט ט). ראה נתתי לפניך הַיום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם ל טו). ויאמר יי׳ אל יהושע הַיום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יהוש׳ ה ט). ועתה הנה אנכי הַיום בן חמש ושמנים שנה עודני הַיום חזק כאשר ביום שלח אותי משה (שם יד י-יא). ואתם תשבו הַיום מאחרי יי׳ והיה אתם תמרדו הַיום ביי׳ ומחר אל כל עדת ישראל יקצף (שם כב יח). והנה אנכי הולך הַיום בדרך כל הארץ (שם כג יד). למה נגפנו יי׳ הַיום לפני פלשתים (ש״א ד ג). כי הַיום בא לעיר כי זבח הַיום לעם בבמה (שם ט יב). מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם הַיום אל הלחם (שם כ כז). ויאמר יואב הַיום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך (ש״ב יד כב). בן שמנים שנה אנכי הַיום האדע בין טוב לרע (שם יט לו). חי יי׳ וכו׳ כי הַיום יומת אדניהו (מ״א ב כד). הידעת כי הַיום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ״ב ב ג). עוד הַיום בנב לעמד (ישע׳ י לב). ואני הנה נתתיך הַיום לעיר מבצר (ירמ׳ א יח). הנה פתחתיך הַיום מן האזקים אשר על ידך (שם מ ד). ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת הַיום וכו׳ ותאמר (רות) שם האיש אשר עשיתי עמו הַיום בעז (רות ב יט). זבחי שלמים עלי הַיום שלמתי נדרי (משלי ז יד). והצליחה נא לעבדך הַיום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה (נחמ׳ א יא). יבוא המלך והמן הַיום אל המשתה אשר עשיתי לו (אסת׳ ה ד). — והַיום במשמ׳ בזמן שאנו חיים בו: כי לנביא הַיום יקרא לפנים הראה (ש״א ט ט). מי דוד ומי בן ישי הַיום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). — בְּהַיום, עַתָּה, עוד

טעם: כבאכם העיר כן תמצאון אתו וכו׳ כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקראים ועתה עלו כי אתו כְּהַיּוֹם תמצאון אתו (ש"א ט יג). — כַּיּוֹם, במשמ׳ זו: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא וכו׳ ויאמר יעקב מכרה כַיּוֹם את בכרתך לי וכו׳ ויאמר יעקב השבעה לי כַּיּוֹם וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב (בראש׳ כה לא-לג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כַּיּוֹם החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן (ש"א ב יה-יו). ואתה עמד כַּיּוֹם ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ישבע לי כַיּוֹם המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נא). ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כַיּוֹם את דבר יי׳ (שם כב ה). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא תצומו כַיּוֹם להשמיע במרום קולכם (ישע׳ נח ד). — כַּיּוֹם הַזֶּה, כמו שהוא עתה: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כַּיּוֹם הזה להחית עם רב (בראש׳ נ כ). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כַּיּוֹם הזה (דבר׳ ב ל). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כַּיּוֹם הזה (שם ד כ). כי הקים בני את עבדי עלי לארב כַּיּוֹם הזה (שם כב ח). ותשמר לו (לדוד) את החסד הגדול הזה ותתן לו בן ישב על כסאו כַּיּוֹם הזה (מ"א ג ו). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כַּיּוֹם הזה (ירמ׳ יא ה). לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כַּיּוֹם הזה (שם כה יח). לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כַּיּוֹם הזה (דני׳ ט ז). — כְּהַיּוֹם הזה: לטוב לנו כל הימים לחיתנו כְּהַיּוֹם הזה (דבר׳ ו כד). ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כְּהַיּוֹם הזה (ירמ׳ מד כב). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כְּהַיּוֹם הזה (עזר׳ ט ז). — וגם במשמ׳ ביום ההוא, בזמן ההוא: ויהי כְּהַיּוֹם הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו (בראש׳ לט יא). — עד הַיּוֹם הזה, עד זמנו של המדבר או הכותב: וישם אתה יוסף לחק עד הַיּוֹם הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש (בראש׳ מז כו). ויירשם וישבו תחתם עד הַיּוֹם הזה (דבר׳ ב כב). ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד הַיּוֹם הזה (שם ג יד). ואת רחב הזונה ואת בית אביה וכו׳ החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד הַיּוֹם הזה (יהוש׳ ו כה). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד הַיּוֹם הזה וישב יי׳ מחרון אפו על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד הַיּוֹם הזה (שם ז כו). וישימם תל עולם שממה עד הַיּוֹם הזה (שם ח כח). וישב הכנעני בקרב אפרים עד הַיּוֹם הזה (שם יו י). ויקרא שמה לוז הוא שמה עד הַיּוֹם הזה (שופט׳ א כו). על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד הַיּוֹם הזה (שם יה יט). לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד הַיּוֹם הזה (ש"א כז ו). וישמה (דוד) לחק ולמשפט לישראל עד הַיּוֹם הזה (שם ל כה). ויקרא לה יד אבשלום עד הַיּוֹם הזה (ש"ב יח יח). ויהיו שם עד הַיּוֹם הזה (מ"א ח ח). ויעלם שלמה למס עבד עד הַיּוֹם הזה (שם ט כא). וארומים באו אילת וישבו שם עד הַיּוֹם הזה (מ"ב יו ו). כאשר עשו אבתם הם עשים עד הַיּוֹם הזה (שם יז מא). הוקם את דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד הַיּוֹם הזה כי שמעו את מצות אביהם (ירמ׳ לה יד). ויקרא שמה במה עד הַיּוֹם הזה (יחזק׳ כ כט). — כָּל הַיּוֹם: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל הַיּוֹם וכל הלילה תמיד לא יחשו (ישע׳ סב ו). כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל הַיּוֹם (תהל׳ לב ג). — ובמשמ׳ תמיד, בלי הפסק: הכל הַיּוֹם יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכו׳ (ישע׳ כח כד-כה). אלה עשן באפי אש יקדת כל הַיּוֹם (שם סה ה). מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל הַיּוֹם (תהל׳ נב ג). חנני אלהים כי שאפני אנוש כל הַיּוֹם לחצני שאפו שוררי כל הַיּוֹם כי רבים לחמים לי (שם נו ב-ג). — וַיְהִי הַיּוֹם, במשמ׳ בא יום מהימים, פתאם, ביום אחד שלא נקוב איזה: ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי׳ וכו׳ ויהי הַיּוֹם ויזבח אלקנה (ש"א א ג-ד), ביום אחד מהימים. ויצא מצב פלשתים אל מעבר מכמש ויהי הַיּוֹם ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים (שם יג כג-יד א). ויהי הַיּוֹם ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם וכו׳ ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד נעשה נא עלית קיר קטנה וכו׳ והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי הַיּוֹם ויבא שמה ויסר אל העליה (מ"ב ד ח-יא). ויגדל הילד ויהי הַיּוֹם ויצא אל אביו אל הקצרים (שם יח). ככה

יעשה איוב כל הימים ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ (איוב א ה-ו). ויצא השטן מעם פני יי׳ ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור ומלאך בא אל איוב (שם יג-יד).—ומ"ז יומים, יֹמַים, שני ימים: ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שמות טז כט). אך אם יום או יומים יעמד לא יקם (שם כא כא). לא יום אחד תאכלון (בשר) ולא יומים ולא חמשה ימים (במד׳ יא יט). או יֹמַים [1]) או חדש (שם ט כב). כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיֹמַים [1]) ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו (הוש׳ ו א-ב). — ומ"ר ימים[2]), להזמן שהשמש מאיר לארץ: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש"א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). —ומדת הזמן של הימים והלילות יחד: ויחל עוד שבעת ימים אחרים (בראש׳ ח י). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר (שם יז יב). וישבת עמו ימים אחדים (שם כז מד). ויתאבל על בנו ימים רבים (שם לז לד). שבעת ימים מצות תאכלו (שמות יב טו). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך (שם כ ט). — וסמי׳ ימי[3]): וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה (בראש׳ נ ג-ד). בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה (ויקר׳ יב ד). שבעת ימי המשתה (שופט׳ יד יב). ושבעת ימי החג (יחזק׳ מה כג). ששת ימי המעשה (שם מו א). כימי נדת דותה תטמא (ויקר׳ יב ב). בימי שכיר יהיה עמו (שם כה נ). — וימים בלבד במשמ׳ ימים אחדים: תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך (בראש׳ כד נה).—עול ימים, של ימים אחדים: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו (ישע׳ סה כ). — ובמשמ׳ זמן מה: ויתן אתם (פרעה את שר המשקים ואת שר האופים) במשמר וכו׳ ויהיו ימים במשמר (בראש׳ מ ג-ד). או ימים או חדש או ימים (במד׳ ט כב). ותאכל הוא והיא וביתה ימים (מ"א יז טו). ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל (נחמ׳ א ד). ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דני׳ ח כז). — קץ ימים, אחרי זמן מה: ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי׳ (בראש׳ ד ג). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל (מ"א יז ז). בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא מלך בבל באתי אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך (נחמ׳ יג ו). — מלאו ימיו, נשלם הזמן הקבוע: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה (בראש׳ כט כא). וימלאו ימיה ללדת (שם כה כד). ולא מלאו הימים ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים (ש"א יח כו-כז).—וימין כמו ימים: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (דני׳ יב יג). — מימים, אחרי ימים פחות או יותר רבים: ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל (שופט׳ יא ד). וישב מימים לקחתה (שם יד ח). ויהי מימים בימי קציר חטים ויפקד שמשון את אשתו (שם טו א). — ומימים רבים: ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יי׳ לישראל וכו׳ ויקרא יהושע לכל ישראל (יהוש׳ כג א-ב) — לימים: ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו (דה"ב כא יט).—למימים: ולמימים אשר צויתי שפטים על עמי (דה"א יז י). — ימים במשמ׳ שנה, ומימים ימימה, עי׳ ערך ימים. —ועם חדש, שנה, ירח, שבוע, מועד, תקופה: וישב עמו חדש ימים (בראש׳ כט יד). מקץ שנתים ימים (שם מא א). ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר׳ כא יג). ואתה לא באת למועד הימים (ש"א יג יא). ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן (שם א כ). אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני׳ י ב). — ובכלל ימים במשמ׳ זמן, בימים ההם, בזמן ההוא: הנפלים היו בארץ בימים ההם (בראש׳ ו ד). ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם (דבר׳ יז ט). בימים ההם אין מלך בישראל (שופט׳ יז ו). בימים ההם חלה חזקיהו למות (ישע׳ לח א). ויהי בימי אמרפל מלך שנער (בראש׳ יד א). הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות (שופט׳ ה ו). והאיש בימי שאול זקן (ש"א יז יב). כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ"א י כא). בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה (ישע׳ א א) בימי עזיה יותם וכו׳ ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל (הוש׳ א א). כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים (מ"ב

—[1]) יש מפקפקים באמתות נקוד זה, ומשערים כי צריך לקרא יָמים ביוד קמוצה. — [2]) עי׳ הערה למעלה. —[3]) במו בני מן בנים.

כג כג). מימי הגבעה חטאת ישראל (הוש׳ י ט). מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה (ירמ׳ לו ב). כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (איכ׳ א ז). הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם (מ״ב יט כה). למימי אבתיכם סרתם מחקי (מלא׳ ג ז). כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע׳ לט ח). אך בימיך לא אעשנה (מ״א יא יב). כי בימיו נפלגה הארץ (ברא׳ י כה). בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור (מ״ב כג כט). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח (ירמ׳ כג ו). ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יואל א ב). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק׳ א ה). אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם (תהל׳ מד ב). — ימיו של פלוני, זמן חייו: ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). לבלתי שתות יין כל ימינו (ירמ׳ לה ח). כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך לעולם (דבר׳ כג ז). הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר (איוב י ה). — קרבו ימיו, מלאו ימיו, הגיע לימי הזקנה, הגיע זמנו למות: ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו ימיך למות (דבר׳ לא יד). כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך (ש״ב ז יב). כי מלאו ימיכם לטבוח (ירמ׳ כה לד). — מימיו, בכל ימי חייו: ורעה לא תמצא בך מימיך (ש״א כה כח). ולא עצבו אביו מימיו (מ״א א ו). המימיך צוית בקר (איוב לח יב). לא יחרף לבבי מימי (שם כז ו). — לימים רבים, לזמן ארוך: החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (יחזק׳ יב כז). — לימים, להזמן: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (שם כב יד). — יום טוב, חג: כי על יום טוב בנו (ש״א כה ח). שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב (אסת׳ ח יז). — צעיר לימים, עי׳ צעיר. — והאריך ימים, חי זמן רב, עי׳ ארך, האריך. — בא בימים, עי׳ בוא. — שבע ימים, זקן מאד, עי׳ שבע. — ובתו״מ בכל השמושים: שכיר יום גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום שכיר שעות גובה כל היום וכל הלילה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע יצא ביום גובה כל היום יצא בלילה גובה כל הלילה וכל היום (ב״מ ט יא). רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעה״ב דוחק (אבות ב טו). היום הולך אחר הלילה (חול׳ ה ה). כוכב אחד (אם נראה ברקיע) ודאי יום שנים לילה (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו נעשה העליון שוה לתחתון זהו לילה (שם). אילו אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (ירוש׳ ר״ה ב נח:). כנגד שתי פעמים שהיום משתנה על הבריות (שם נדה ב מט ג). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם אמרו לא באו ימים קלין עד שמת (שם יומ׳ א לט). — בן יומו, שנעשה ביום ההוא, עי׳ בן. — ומ״ר כסמי׳ ימות: ופוסק על הזבל כל ימות השנה (ב״מ ה ז). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חודש (שם ח ו). וזורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים (ע״ז ג ח). ושביל היחיד ושביל הרבים הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (תוספתא פאה א ח). ואלו הן ימות החמה משתיעקר תבואה מתוכה אלו הן ימות הגשמים משתרד רביעה שניה (שם טהר׳ ז ח). אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי לימות המשיח אסרו חג בעבותים לימות גוג ומגוג אלי אתה ואודך לעתיד לבוא (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד). ארץ שמיתיה חיין לימות המשיח (שם כלא׳ ט לב ג). אין בין ימות הנערות לימות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (שם יבמ׳ א ג.). אין בין העוה״ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ׳ לד:). ר׳ נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (פסח׳ צד:). הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (מד״ר ברא׳ יא). המלך המרומם לבדו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם (ברכ׳ השח׳, במא״ר). — וגם *יומים: ועמד (ירמיה) על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקב״ה אמר לו מה היום מיומים [1]) שאני מבוקש לפני

— [1]) הקריאה הנהוגה מיומים, אך כבר העיר ז׳ בכר (Ag. d. Tan. I, 289) כי יותר נכון לקרוא מיומים לפי הארמ׳ מה יום מיומין (סנה׳ סה:).

הקב"ה (מד"ר איכ׳, פתית׳). — יָמָיו, ימי חייו, חייו של האדם: שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם (ברכ׳ נה.). אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו (מד"ר קהל׳, את הכל). — כל יָמַי, כל ימי חיי: א"ר יושע בן קכסיו כל ימיי הייתי בורח מן השררה (ירוש׳ פסח׳ ו לג.).—וגם ״יָמַי בלבד בלי בל, במשמ׳ זו: קוראים בלבב שלם, שאלו לשלום שלם, ימי אצעק ואפעה, מבין שרף ואפעה, כי אין מרביץ ומרעה, לעדר בכר חולם, ובשוב שבותו כחולם (ר"י הלוי, קולאיב כלבב). —*בימיו, בימיך: ובימיו (של יוחנן בה"ג) אין אדם צריך לשאול על דמאי (ירוש׳ מע"ש ה נו ד). כחייך ראית בימיך אדם נותן חטים ברחים ואינן נטחנות ויורדות (מד"ר במד׳ ז). — מִיָּמַי, מִיָּמֶיךָ, מִיָּמָיו, וכו׳, בכל ימי חיי: א"ר חנניה סגן הכהנים מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השרפה (זבח׳ יב ד). ר"ש בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער (קדוש׳ ד יד). ר"ח סגן הכהנים אומר מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא וכו׳ הוסיף ר׳ עקיבא ואמר מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל (פסח׳ א ו). קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אעפ"י שלא שלשו מימיהם ר׳ יהודה אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה מועטין (שם ה ז). אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (ביצ׳ ב ו). אמרו לו (לר׳ מאיר) מימיהם של בעלי בתים לא נמנעו מלהיות אוכלין זה אצל זה (תוספתא דמאי ב ב). אמר להן (ר"א לחכמים) מימיי לא קדמני אדם לבית הכנסת (ירוש׳ תענ׳ ג כז.). א"ר אבהו מימי לא שתק כי אדם אלא זה (שם קדוש׳ ג כג ד). ראית מימיך ארי סבל ארי קיין שועל חנוני זאב מוכר קדירות והן מתפרנסין בלא צער (שם ד כו ד). ומכירך הוא רבן גמליאל מימיך אמר לו לא (שם ע"ז א מ.). לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה רבית (שם ב"מ ה י ד). שלא הבירו אשה מימיהם והיו מענין בו (ביואש) כדרך שמענין את האשה (שם קדוש׳ א סא.). אעפ"י שאני אומר כך וחבירי אומרים כך מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חבירי (ברכ׳ קלד.). א"ר אלעזר ב"ר יוסי מימי לא העדתי (כתוב׳ כח:). אמר ר׳ שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד (נדר׳ ט:). אמרו עליו על ריב"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו (ברכ׳ לא.). אמרו עליו על הלל מימיו לא מעל אדם בעולתו (פסח׳ סו:). אמרו עליו על ר׳ עקיבא מימיו לא אמר הגיעה עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יוה"כ (שם קט.). אמר ר׳ אלעזר ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה (מד"ר בראש׳ כ). לא נכנסה כך רוח תזוית מימיך אמר לו לא (שם במד׳ יט).— וגם בדברים לא בע"ח: ר׳ אומר ניסן לא נתעבר מימיו וכו׳ רב אמר תשרי לא נתעבר מימיו (ירוש׳ סנה׳ ע לט:). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה ב נח.).—לְיָמִים, לאחר אחרי זמן מה: בא לפני הלל א"ל ענוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד (שבת לא.). באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה (כתוב׳ נב.). למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא א"ל חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב חיגר ע"ג סומא והביאום ואכלום לימים בא בעל פרדס אמר להן בכורות נאות היכן הן (סנה׳ צא:). למה הדבר דומה לשני לגיונות קשין שהיו נלחמין זה עם זה לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהן ועשו שליחות המלך ביחד (מד"ר שמות יב). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו (פסיק׳ רבתי כא). והיו מתגנבים אילו בנשותיהם של אילו ואילו בנשותיהם של אילו לימים נפלה קטטה ביניהם זה הרג את אביו וסבור שאינו אביו (שם). למלך שהיה לו אוהב והיה מניח בינו לבין המלך דברים קשים ולא הקפיד עליו המלך לימים עמד והניח בפני הלגיונות גזר עליו מיתה (תנחומא תקת לא).—ובמשמ׳ ״לְפָנִים, בזמנים קדומים: חדלו קרובי ואוהבי, וצעירים היו מלעיבי, לימים מאסתי אבותם לשים עם כלבי (מתק בפת׳ לרע"פ, מכת׳ לר"י פירמו). אמנם ראיתי אחרי רואי, אגרת שלוחה ממך קציני ונשיאי,

וכו׳ ושאלת ממני שירים נעימים, כאשר עשיתים לימים (שם).— *לאחר יָמִים, כמו לימים: למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הליסטים שמע המלך והצילה לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה (מד״ר שמות כא). — עשה ימים הרבה אצל פלוני, שהה אצלו זמן רב, עי׳ עָשָׂה. — יום טוב, חַג: אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב (שבת כ ב). (נולד) בין השמשות של ערב שבת נמול לעשרה (ואם יש) יום טוב לאחר השבת נמול לאחד עשר שני ימים טובים של ראש השנה נימול לשנים עשר (שם יט ב). תולין את המשמרת ביום טוב ונותנין לתלויה בשבת (שם כ א). אמר רשב״ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים (תענ׳ ד ח). ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ׳ א א). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים (ירוש׳ שבי׳ ג לד ג). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה (פסח׳ לט:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (שם יג.). למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו יום טוב כל הימים שבו יצא בני מחשך לאור (מד״ר שמות טו). — יום טוב ראשון, יום הראשון של החג, יום טוב אהרון, יומו האחרון של חג: אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהם טעונים חגיגה הולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש (מכי׳ בא ז). — יום טבות, יום הלֵדה, יום המיתה, עי׳ טבות, לדה, מיתה. —ויום, יָמִים, במשמ׳ זמן, ובהשאלה ״בענין מאורעות החיים: דברים יש בלב ימים מכוסים ובאחרית לשון ימים יחום (ר״ש הנגיד, בן משלי ד קכא). — ״ובני יָמִים, בנות יָמִים, ילדי יָמִים, תולדות יָמִים, הכל במשמ׳ מקרי הימים וגורל האדם: ויורוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעו אבנים (רשב״ג, עטה הוד). זרועי על בנות ימים חשופה, וחרב הזמן עלי שלופה (הוא, זרועי). ילדונו בנות ימים פרודים ובת אהבה ילדתנו תאומים (ר״י הלוי, ידעוך נדוד). זנח דודים עלי אוכל אהבוך ועל בגד ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (רמב״ע תרשיש ו). ומתבל ינדוני בני יום כאלו בזמן אין לי נחלה (עמו׳, מחבר׳ ז). ואיך יוכלו להכניע נדיבה יקרה מפנינים לו חקרתם, אשר תלעג בילדי יום וצוקיו תשחק בם ביום מהם פחדתם (רמב״ע, הללמוד מזמן). אני איש תולדות יום לא יבילון להשפיל לו גאון נפש ונחתם (שם). הנענה והמדוכא מתולדות הימים אשר פגעו בי (הקד׳ זרת׳ הלוי להמאור).—״ויום, ימים, בפרט במשמ׳ יום רע, גורל רע: אכעים בעת ימים ונגדן אצחקה כי צעקות מי זה אשר רכפנו (רמב״ע, מתאל״ה a 144, בשם בן סהל). — ״קם היום, קרה לו מקרה טוב: כדרך שבני אדם אומרים על מי שיזדמן לו איזו הצלחה לטובה לו קם היום (המאירי על משלי יא). — *יומו של הקב״ה: ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים (מד״ר ויקר׳ יט).— *יְמֵי בְרֵאשִׁית, ששת ימי בראשית, ששת הימים שהתורה מספרת שנברא בהם העולם, ובהרחבה: אמר הקב״ה לנפש כל מה שבראתי בששת ימי בראשית בשבילך בראתי ואת גוזלת וחוטאת וחומסת (מד״ר קהל׳, והלו תיס). — ובמשמ׳ מתחלת היצירה: זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו (כתוב׳ ח:). ומדד (המן) את עצמו עליו (על העץ) להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו השיבתו בת קול נאה לך העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (מד״ר אסת׳, ויאמר לה). — ובכלל, במשמ׳ הטבע: אין מרובע מששת ימי בראשית (ירוש׳ מעשר׳ ה נג.). — ״הַיּוֹם כמו כך וכך, הַיּוֹם כמה שנים, ר״ל עתה כבר עברו כך וכך שנים מהעת שנעשה הדבר: היום כמה שנים בטלה כתובת בנין דכרין בישיבתנו ואין אנו דנין בה (שו״ת ריב״ש קו, בשם ר״ת גאון). רבותי דעו כי מקודם היום כמה שנים נשאתי את אשתי פלונית בת פלוני כהוגן וכתיקון חכמים ז״ל בקידושין ובכתובה (השטר׳ לר״י ברצלוני יט). ואמרת לפנינו ידוע לכם רבותי שהלך פלוני בעלה היום כמה ימים למדינת הים ולא הניח לי שיעור מזון אפי׳ לשלשה חדשים (שם מא). שהיום לו ששה חדשים הוליכה האשה לבית אחד תוך השכונה סדינין לננבן (שו״ת ריב״ש קח). היום כמו חמשים שנה אירע מעשה (עמר השכת׳, בין השירים). — ובהרחבה, *יוֹם כנוי להשֶׁמֶשׁ בעצמו: אמר ר׳ לוי ג׳ דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתים ואינם מרגישים ואלו הן היום [1]) והגשמים והנפש בשעה

— [1]) מעצם הענין, וכן ממה שנאמר אח״ב שהוא

שהיא יוצאה מן הגוף היום מנין א"ר יהודה את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסך הזה שהוא נוסר בעין (מד"ר גרא"ב' ו).

אור. – *בין השמָשות. – בֹּקֶר. – חֹדֶש. – חַמָּה. – יום, יום הראשון בשבוע, יום השני, וכו', יום א', יום ב', וכו', שבת, הוא יום השביעי בכל שבוע. – *יוֹמִי. – יוֹמָם. – יָמִים. – יָרֵחַ. – *לוּח, שרשומים בו הימים לפי השבועות והשנים. – לַיִל, עי"ש. – מחר, תמול, שִׁלְשֹׁם. – נְטָה, נטה היום. – עֶרֶב, ערב החג וכדומה. – ערבַים, בין הערבַים. – *ערבית. – עת, *מעת לעת. – צהרים. – *צפר. – *צַפְרָה. – שָׁבוּעַ. – *שחרית. – שכם, הִשְׁכִּים. – שֶׁמֶש. – שָׁנָה.

***יוֹמִי,** ת"ז, לנק' יוֹמִית, מ"ר יוֹמִיִּים, יוֹמִיּוֹת, — של יום, של כל יום ויום: וככב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים ג). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים וכו' חכמי התבונה קראוהו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיה היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום (מ' הלדכי, ב"א ג ג). שכתבו התכונים שגלגל היומי בכחו הגדול שנתן לו האל יתברך הוא מושך ומכריע את השמנה גלגלים עמו (נתמ' ונעים א טו). והממהר תנועה מכלם היא תנועת הגלגל המקיף בכל והוא אשר יתנועע התנועה היומית ויניעם כלם עמו (מו"נ א עג). רמז לגלגל היומי המניע תנועה היומית (רב"ע בפרוש, פרד' רמוג' לד:). שאז הגיע החמה לתכלית מה שהעמיק בה הרקיע והורידה מטה מטה תחת האדמה ע"פ המסיבה היומית כדי להחביא ולהסתיר אורה (יסו"ע לר"י יכראלי א יז). שיש ללבנה שתי תנועות ר"ל תנועה שנתית ותנועה יומית (מעב' עוביה, העולם ב).

(היום הנזכר למעלה) שף ברקיע וכו', נראה ברור כי הכונה בהשם יום כאן להחמה, וכן בגמ' (יומ' כ:) בפרוש: גלגל חמה שמנסר ברקיע. ומצוי שמוש זה בארמ': אזל אוקמיה להדי יומא בתקופת תמוז א"ל איסתכל ביה א"ל לא מצינא א"ל יומא דחד משמשי דקיימי קמי דקודשא ברוך הוא אמרת לא מצינא לאיסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (תול' ס.), ובעבר': הלך והעמיד אותו בשמש של תקופת תמוז ואמר לו הסתכל בו ענה לו לא אוכל א"ל השֶׁמֶש שהוא אחד משמשיו העומדים לפני הקב"ה אינך יכול להסתכל בו שכינה לא כש"כ.—ועוד: לשייפיה מישהא ולוקמיה להדי יומא (שבת קלד.), ר"ל ויעמידו נגד השֶׁמֶש.

יוֹמָם[1], —א) תה"פ, בַיוֹם, bei Tage; pendant le jour; by day: ויי' הלך לפניהם יוֹמָם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה לא ימיש עמוד הענן יוֹמָם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כא-כב). כי ענן יי' על המשכן יוֹמָם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). ופתח אהל מועד תשבו יוֹמָם ולילה שבעת ימים (ויקר' ח לה). וענן יי' עליהם יוֹמָם בנסעם מן המחנה (במד' י לד). ופחדת לילה וְיוֹמָם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). והגית בו (בספר התורה) יוֹמָם ולילה (יהוש' א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יוֹמָם ויעש לילה (שופט' ו כז). חומה היו עלינו גם לילה גם יוֹמָם כל ימי היותנו עמם (ש"א כה יז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יוֹמָם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יוֹמָם ועשן ונגה אש להבה לילה וכו' וסכה תהיה לצל יוֹמָם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע' ד ה-ו). על מצפה אדני אנכי עמד תמיד יוֹמָם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (שם כא ח). לילה וְיוֹמָם לא תכבה לעולם יעלה עשנה (שם לד י). ופתחו שעריך תמיד יוֹמָם ולילה לא יסגרו (שם ס יא). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יוֹמָם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). כה אמר יי' נתן שמש לאור יוֹמָם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (שם לא לד). תרדנה עיני דמעה לילה וְיוֹמָם ואל תדמינה (שם יד יז). הורידי כנחל דמעה יוֹמָם ולילה אל תתני פוגת לך (איכ' ב יח). עשה לך כלי גולה וגלה יוֹמָם לעיניהם (יחזק' יב ג). יוֹמָם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יוֹמָם ולילה (תהל' א ב). אלהי אקרא יוֹמָם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (שם כב ג). כי יוֹמָם ולילה תכבד עלי ידך (שם לב ד). יוֹמָם יצוה יי' חסדו ובלילה שירה עמי (תהל' מב ט). לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יוֹמָם (שם צא ה). יוֹמָם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). אשר אנכי מתפלל לפניך היום יוֹמָם ולילה

[1]) י"א שהמם האחרונה היא מ המשקל המיוחד לתה"פ שנוספה על השם יום, כמו דומם, הנם, ריקם ועוד. וי"ס כי זו צורה שניה של השם יום כמו ככנען' יומם, עי' הערה לערך יום, ומשמש שמוש תה"פ כמו לילה: יומם ולילה. ועי' במבוא, בחלק הדקדוק.

על בני ישראל עבדיך (נחמ׳ א ו). — ב) בהרחבה, כמו יום: אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יוֹמָם ולילה בעתם גם בריתי תפר את דוד (ירמ׳ לג כ-כא). — ועם ב השמוש בְּיוֹמָם: את עמוד הענן לא סר מעליהם בְּיוֹמָם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ׳ ט יט).—ובמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בסהמ״א בפרט במשמ׳ זמן של יום אחד בלי הלילה: והסגולה הזאת היא שגורמת שלא יהיה שום יומם מימות השנה בשום מקום מהאקלימים שוה במדתו ללילה הסמוך לו (יסו״ע לר״י ישראלי ב יב). וזמן כל יומם ויומם מתחילתו ועד סופו הוא בעצמו זמן הלילה מתחילתו ועד סופו (שם יז). בכל יומם ויומם מימות החמה היה עבר פניו הצפוני לבר מאיר ומזהיר מאור החמה ששופע עליו כמו שבכל יומם ויומם מימות הגשמים (שם). יום תקופת ניסן ויום תקופת תשרי שבהם לברם הוא היומם מהם שוה במדתו ללילה הסמוך לו בכל מקומות הישוב (שם י). לפיכך הוא היומם של תקופת ניסן ותשרי האמתים שוות בכל מקום ומקום ללילה הסמוך לו (שם יב). וליל שבת כולו של קצה מזרח הוא היומם של יום ששי בשבת בקצה מערב (שם יז). והמשל לזה הוא שהיומם שבו תחול החמה במזל שור שוה ליום שבו תחול החמה במזל אריה (שם יב). איך יתכן שיהיה לוי השוכן בטבור הארץ עומר עתה בחצות יום שבת ויכפור בו יהורה שכנו ויאמר לא כי אלא ביומם של יום אתמול אנו עומדים (שם יז). ויודע איזה רגע ואיזה שעה הוא מהיומם באלכסנדרי׳ וישמר אותה ומתין עד סוף השנה כשיחול הרגע ההוא (שם). עד שתבא וישקע מרכזה על נקורת מערב הגליל ההוא וזה הוא סוף היומם ההוא ותחלת הלילה הסמוך לו וכו׳ עד שתגיע בסוף הלילה לקו המזרח שנית וכו׳ ואז הוא סוף הלילה ותחלת היומם הסמוך לו (מ׳ הגדכי, ב״א ב ג). ואם יהיה אותו חלק הנשאר עם ראש מזל סרטן משני צרריו על האופק רוחב שעור מזל אחד יהיה להם זמן חדש אחד כולו יומם ואם יהיה החלק ההוא שעור שני מזלות יהיה להם מדת יומם שני חדשים (נחמד ונעים קמד). מניסן ועד תשרי יהיה להם תריר יומם מפני שכל משך הנזכר השמש לא תשקע למטה מאופקם וכו׳ באופן שלעולם יהיה ליושביה אור יומם וזמן חצי שנה וחשכת לילה כמו בן חצי שנה (שם קמו). שכל זמן היות השמש ממעל לאופק שהוא זמן היומם הוא לנו יותר חם מזמן היותה מתחת לאופק (שם קיט).

יָוֵן[1], ב״ז, סמי׳ יְוֵן,— טיט עבה, Schlamm; vase clay: ויעלני מבור שאון מטיט הַיָּוֵן ויקם על סלע רגלי (תהל׳ מ ג). הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי בִּיוֵן מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (שם סט ג). — ובתו״מ: ובצק שתחת הצפורן והמלמולין וטיט היון וטיט היוצרים וכו׳ איזהו טיט היון זה טיט הבורות (מקוא׳ ט ב). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח והטבילה טהורה ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה (תוספתא שם ו יב).—ובהשאלה, ואמר הפיטן: והעורים הטבעו ביון מעשיהם, ולא ראו מות אל נוכח פניהם (מחז׳ הויניון, יוה״כ, עד מתי). — ואמר המליץ: שובה אנוש אל אל בטרם מותך כי טבעה רגלך בטיט היון, תצלח בעת תסיר לך מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט). כובר שיחו כשל כחו ביון זוקן ובביצתו, איה מעניו איה רעיוניו איה שכלו ומליצתו (רמב״ע, תו״נ ב פ). גם יום חייך אם עמל לך ירב, אל נא ישקע לבך ביון הרפש, כי חיש יחלף היום ובא הערב (יל״ג, הערב).

יָוָן[2],—שם ארץ ועם, וממנו שה״ת יְוָנִי, עי״ש.

יון[3] ממנו יוֹנָה, *יון.

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) צורה עברית מהשם של שבט אחד משבטי העם הזה Ἰωνέν. והנה לפי זה, אם לא נניח שנשתנתה תנועת האות הראשונה של השם הזה קצת בפי היהודים, צריך לאמר כי הקמץ שתחת היוד הוא קול החולם, o, וכן באמת העתיקו השבעים את השם Ἰωυαν, אך אין לדעת אם באמת כך היתה הברת השם הזה בפי היהודים בזמן חבור השבעים לפחות, או אולי נשתנה הברתו בפי היונים תחת השפעת צורת השם היוני. ויש מי שהביאו מקור להשם יָוָן בעבר׳ את צורת השם Ἰάονες, שהזכיר הומירוס, וא״כ הקמץ הראשון היה באמת פתוח, והשני אולי היה כמו חולם, o. אבל, גם באשור׳ השם של הארץ הזאת כתוב בשני פתח, וכן גם בסנסקר׳ Javana, ומזה ראיה כי היהודים אמנם הגו השם הזה בשני פתח׳.

[3]) רק עבר׳ וארמ׳, ולא נתברר מקורו.

***יוֹן**[1], ש״ז, — הזכר של היונים: תנא תולה בדעת עצמו ותנא תולה בדעת יונו[2] (סנה׳ כה.).

יוֹנָה, ש״נ, סמי׳ יונת, כנ׳ יונתי, מ״ר יונים, יוני, — עוף ביתי, הֹמֶה בקול עמק ועגום, Taube;pigeon;dove: וישלח (נח) את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה וכו׳ ויסף שלח את היונה מן התבה ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה (בראש׳ ח ח-יא). יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (הוש׳ יא יא). כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה (ישע׳ לח יד). והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמ׳ מח כח). כנפי יונה נחפה בכסף ואברתיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ו). — ומשל לאדם נפתה על נקלה: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב (הוש׳ ז יא). — ואמר הפיטן: יונה פותה טועה במדבר, רואה את הבר ואינה רואה את המכמר (פי׳ אבות, מג״א כ״י פריז, בסוף אדר״נ, בכטר). — ואמר המשורר: יונה תפתה לבות בפירים ובני אריות נגדה בקרים, תלך ותהפך ימים ללילות תבא ויהיו לילות בקרים (רס״ע אבן דנאן, מנאג׳ השיר 15). — ומ״ל: כקול יונים מתפפות על לבבהן (נחום ב ח). נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נהגה (ישע׳ נט יא). מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (שם ס ח). והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות (יחזק׳ ז טז). — ודמיון ליפי עינים, מתחננות ומלטפות: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים (שה״ש א טו). עיניו כיונים על אפיקי מים (שם ה יב). — וכנוי של חבה לאשה: פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי (שה״ש ה ב). אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה (שם ו ט). יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שם ב יד). — בן יונה, בני יונה: כבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת (ויקר׳ יב ו). והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליי׳ (שם ה ז). — ובתו״מ: באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכי׳ בשלח ב ב). מה יונה בנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת מט.). ורוח אלהים מרחפת על פני המים כיונה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת (חגי׳ טו.). יונה זו אעפ״י שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם (מד״ר שה״ש, הנך יפה). מכר כוורת מכר דבורים מכר שובך מכר יונים (ב״ב ה ג). המשחק בקוביא המלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית (סנה׳ ג ג). אווזין ותרנגולים שקננו בפרדס וכו׳ וכן יוני הרדסיאות (חול׳ יב א). במה דברים אמורים ביוני שובך ויוני עליה וצפרים וכו׳ אבל אווזים ותרנגולים ויוני הרדסיאות וכו׳ (ביל׳ כה.). יוני שובך ויוני עלייה שקננו בטפיחים ובבירות (חול׳ קלט:). — שגר היונה, עי׳ שגר. — יונת אלם, שם לכלי נגינה: למנצח על יונת[1] אלם רחקים לדוד מכתם (תהל׳ נו א). — וכנוי לישראל, ואמר הפיטן: קול צפצפה יונת אלם איך בי יבחר, בקול ענות אשר שמעתי חג ליי׳ מחר (ר״א קליר, יוצ׳ ב פסח, אז על כל).

ארבה.—*פרח, מפריחי יונים. — *שבך.— *שגר, מלא שגר היונה. — תור.

***יְוָנִי**, ת״ז, לנק׳ יוונית, — של יון, griechisch; grec; greek: עד אחד עברי ועד אחד יווני כשר (ירוש׳ גיט׳ ע ג ד). לעז יווני לכל כשר (מגי׳ יח.). זמר יווני לא פסק (מפיו של אחר) (חגי׳ טו:). ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמה יונית וכו׳ אמר רבי בארץ ישראל לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית (ב״ק פ״ב:). אלף ילדים היו בית אבא חמש מאות מהם למדו תורה חמש מאות למדו חכמה יונית (שם פג.). של בית רבן גמליאל התירו להם לספר בחכמה יונית מפני שקרובים למלכות (שם). — ובמשמ׳ "איש מארץ יון": לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני, הם כענקים בעינם הם כחגבים בעיני, בשאת משלי יריבון עמי במו עם יוני, דברו שפת עם ואשמע כי זה לשון אשקלוני (רשב״ג, שירי שלמה א). — *יוונית, תה״פ, בלשון יונית: שאלו ר׳ יהושע מהו שילמד אדם את בנו יוונית אמר להן ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה (ירוש׳ סוט׳ ע כל ג). מותר לאדם ללמד

---

[1]) עי׳ הערה להשרש. — [2]) וישם בתוך דבור בארם׳: אי תקדמיה יונך ליון.

[1]) פרשו הקדמונ׳ וגם רוב החדשים כי זה כנוי לישראל. אך המליצה, למנצח על, מוכיחה כי יונת אלם הוא שם כלי נגינה. וי״א כי יש כאן שבוש.

את בתו יוונית מפני שהיא תכשיט לה (שם). קראה (את המגלה) ניפטית עברית עילמית מדית יוונית לא יצא (מגי' יח.).

***יְוָנִי,** ת"ז, — של יָוָן, מטבע היון: והמלמולין וטיט היון וגץ יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו' ונין יוני אלו יתדות הדרכים שאין טובלין בהן (מקוא' ט ב).

***יוֹנִיאֵל,** ש"ז, — שם מלאך הממונה על הרפואה: והשר הממונה על הרפואה יוניאל שמו (כרית מנוחה ו).

יוֹנֵק, יֹנֵק, ש"ז, מ"ר יוֹנְקִים, יֹנְקִים, — א) ילד קטן בעודנו יֹנֵק חלב אמו, Säugling; nourrisson; suckling: מחוץ תשכל הרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה (דבר' לב כה). והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (ש"א טו ג). ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את היֹנק (במד' יא יב). להכרית לכם איש ואשה עולל ויוֹנק מתוך יהודה (ירמ' מד ז). בעטף עולל ויוֹנק ברחבות קריה (איכ' ב יא). מפי עוללים ויוֹנקים יסדת עז (תהל' ח ג). ועי' ינק. — ובתו"מ: מי יאמר בתורה לפני ברבו את ה' המבורך לא היונקים (מד"ר שה"ש, מבכני). — ב) נטע בראשית צמיחתו כשהוא עודנו קטן ורך, Sprössling; pousse; sprout: ויעל ביוֹנק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע' נג ב).

יוֹנֶקֶת, ש"נ, כנו' יוֹנַקְתּוֹ, מ"ר יוֹנְקוֹת, יוֹנְקֹתָיו, יוֹנְקוֹתֶיהָ, — כמו יוֹנֵק משמ' ב, נטע ילד ורך: רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא (איוב ח טז). לא יסור מני חשך יֹנַקתו תיבש שלהבת (שם טו ל). אם יכרת (העץ) ועוד יחליף ויֹנַקתו לא תחדל (שם יד ז). ויך שרשיו כלבנון ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו (הוש' יד ו-ז). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש יֹנקותיו רך אקטוף ושתלתי (יחזק' יז כב). תשלח (הגפן) קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה (תהל' פ יב). — ובתו"מ: אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות אין חייבין על היונקות על ביאת המקדש ר"א אומר אף לא על התמרות אלו הן היונקות גבעולין שלא נטלו (פרה יא ז). תמרות גבעולין שלא גמרו ויונקות שלא הניצו כל עקר (תוספתא שם יא ז). הכל לפי גודל השדה הנזרעות ולפי רוב העלין ושלוה היונקות (רמב"ם כלא' ג ח).

***יוֹעֲזֶר,** ש"ז, — שם צמח דומה קצת לשערות ארוכות, Frauenhaar; adiante; maidenhair: אין אוכלין איזוב יון בשבת לפי שאינו מאכל בריאים אבל אוכל הוא את יועזר [1]) ושותה אבוב רועה (שבת יד ג).

יוֹעֵץ, ש"ז, מ"ר יוֹעֲצִים, — מי שיֹעץ לאדם עצות, ובעל משרה מיוחד במלכות, Rath; conseiller; councillor: אחיתפל הגילני יועץ דוד (ש"ב טו יב). ואחיתפל יועץ למלך (דהי"א כז לג). שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים (ישע' ג ג). באין תחבולות יפל עם ותשועה ברב יועץ (משלי יא יד). ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך (דהי"ב כה טז). המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ' ד ט). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר' ד ה). כי המה היו לו יועצים (דהי"ב כב ד). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום (משלי טו כב). מוליך יועצים שולל ושפטים יהולל (איוב יב יז). אך אולים שרי צען חכמי יֹעצי פרעה עצה נבערה (ישע' יט יא). עם מלכים ויֹעצי ארץ (איוב ג יד). מרמה בלב חרשי רע ולֹיעצי שלום שמחה (משלי יב כ). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויֹעציך כבתחלה (ישע' א כו). ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך (עזר' ז כח). — ובתפלה: השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה (תפל' י"ח, השיבה). —*יועצי רומא, מורשי העיר רומא: ויאמר להם כה תאמרו לו הנה יועצי רומא וישישיהם מכפרים את פניך במנחה (תולד' אלכסנדר 8, י' הגוי, קהן ע"י).

***יוֹף** [2]), ש"ז, — כמו יֹפִי, ואמר הפיטן: כשר חניטי יוף הוצאת מחלציו כלו זרע אמת ואין דופי (ר' משלם ב"ר קלוני', עבוד', אמיץ כח). יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כם ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (יוצ' שבת ור"ח, אמונתך).

יוֹפִי, — עי' יֹפִי.

---

[1]) תרגמו בגמ' ירוש' בפוליטריכון, ובגמ' בבלי אמרו: מאי יועזר פותנק. ע"כ. ואעפ"י שהרמב"ם החליט כמו הבבלי כפי המקובל בהלכה כבבלי נגד הירוש', אבל בענין הלשון בודאי פרוש הירוש' מכריע. ומקור השם הזה לא נתברר.

[2]) יצירה פיטנית.

יוֹפִיאֵל[1], ש"ז, — שם המלאך הממונה על התורה והחכמה: כשהייתי בן י"ג שנה והלכתי אצל ר' נחוניא בן הקנה ושאלתיו שרה של תורה מי הוא ואמר לי יופיאל שמו ותיכף עמדתי והוספתי צער על צער כי בתענית הייתי (הקד' ספ' הקנה). אחר מיתתו (של מי שהלך מהעוה"ז בלי ידיעת חכמת הקבלה) יופיאל שר החכמה שואל אותו אם יש לו ידיעה ברזין דאורייתא ומי שלא עסק בחכמה זו כשעת מיתתו אעפ"י שיש בידו כמה תורה ומעשים טובים יופיאל זה דוחה אותו לחוץ והשרפים שתחתיו שהם כולם בעלי שש כנפים שורפים אותו כהבלי כנפיהם (עמה"מ, קרית ארבע נה).

*__יוֹצְאָנִית__, ש"נ, מ"ר יוֹצְאָנִיּוֹת, — אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה. מה לאה יוצאנית אף זו יוצאנית (תנחומא וישלח ז). ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות וכו' יוצאניות (שנאמר) ותצא דינה (מד"ר בראש' מה).

*__יוֹצֵאת הַחוּץ__, ש"נ, מ"ר יוֹצְאוֹת הַחוּץ,—זונה, שמתהלכת בחוץ למשוך אנשים, feile Dirne; prostituée; -tute: חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (כלים כח ט).

יוֹצֵר, יֹצֵר, ש"ז, מ"ר יוֹצְרִים, — א) אומן עושה כלי חרס, potter; potier; Töpfer: משכב וספות וכלי יוצֵר וחטים ושערים וקמח וקלי (ש"ב יז כח). ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצֵר ירמס טיט (ישע' מא כה). איכה נחשבו (בני ציון) לנבלי חרש מעשה ידי יוצֵר (איכ' ד ב). תרעם בשבט ברזל ככלי יוצֵר תנפצם (תהל' ב ט). אם כחמר הַיֹּצֵר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע' כט יו). קום וירדת בית הַיּוֹצֵר ושמה אשמיעך את דברי וארד בית הַיּוֹצֵר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד הַיּוֹצֵר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני הַיּוֹצֵר לעשות (ירמ' יח ב-ד). הֲכַיּוֹצֵר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יי' הנה כחמר ביד הַיּוֹצֵר כן אתם בידי בית ישראל (שם ו). כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר לְיֹצְרוֹ לא הבין (ישע' כט יו). הוי רב את יֹצְרוֹ חרש את חרשי אדמה היאמר חמר לְיֹצְרוֹ מה תעשה ופעלך אין ידים לו (שם מה ט). אנחנו החמר ואתה יֹצְרֵנוּ ומעשה ידך כלנו (שם סד ז). — וגם עושה פסלים בעין וכדומה: מה הועיל פסל כי פסלו יֹצְרוֹ מסכה ומורה שקר כי בטח יֹצֵר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק' ב יח).—ובתו"מ: היוצר מוכר ה' כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (בבי' ה ז). אבל אם חברה היוצר (את הנר של חרס) מתחילה מותר (שבת ב ד). פוסק עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים ועל המעטן של זתים ועל הביצים של יוצר ועל הסיד (ב"מ ה ז). בנוהג שבעולם מה נוח ליוצר הזה לעשות מאה קנקנים או להסתכל בהן (ירוש' ר"ה א נז:). מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע (סוט' יא:). שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית אינה סוכה (סוכ' ח:). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים וכו' ומה הוא בודק בקנקנים ברורים (מד"ר בראש' נה). משל לתלמידו של יוצר שגנב ביצת יוצרים ועמד רבו על גניבתו (שם ויקר' כג). הדבר דומה למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר וזגגי (שם במד' ב). איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו (פסיק' רבתי מ). ביצים של יוצר שהיו מחוסרין לפיפה ויכוש והולכה לכבשן (רמב"ם מלוה ט ב). — מלאכת הַיּוֹצֵר, עי' במלואים. — ב) מי שיצר את העולם, אלהים, creator; créateur; Schöpfer: כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו וְיֹצְרוֹ לא יחננו (ישע' כז יא). כה אמר יי' קדוש ישראל וְיוֹצְרוֹ האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי (שם מה יא).—ובתו"מ. א"ר ברכיה יוצרן רוצה שיהא ליבן יחיד אליו (ירוש' ר"ה א נז:). אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכ' סא.). התשתם כחו של יוצר וכו' כל ארבעים יום הקב"ה עוסק בצורת הולד ולסוף ארבעים יום היא הולכת ומקלקלת עם אחר מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני (מד"ר ויקר' כג).

---

[1]) נזכר שם זה בתרגום ירוש' (דבר' לד ו).—ובזהר: האי חיותא יופיאל שמיה ואיהו קיימא בכל דזי דחכמתא וכל אינון מפתחאן דחכמתא קיימין ביה (זהר, פקודי). בההיא שעתא קרא ליופיאל רב ממנא ולחמשין ותלת רתיכין קדישין דתחות ידיה דאתמנון בשמושא דאורייתא (שם, ויקהל). וזמינא למתיבתא דיליה ותמן אשתעשע בהו באינון דיליה ברזי עלאין וטעמי אורייתא דהוו סתימין בהאי עלמא ויופיאל רב ממנא אזיל מגו מתיבתא עלאה ותתים פתרין ורזין (שם, תוספ' לספ' שמות).

—ואמר המשורר : ואיכה אעבד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאותי (ר"י הלוי, אדני נגדך). יש לי בסתר יוצרי ובצל כבודו מעמד (הוא, מאורה לש"ת, יען ככנפי). — ג) שם לפיוטים שא'מרים אחרי תפלת יוצר אור : בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובות (מהרי"ל, הלכ' שבה"ג). — ואמר המשורר : ואני בעת אומר קרושה רבה, או יוצר או קרובה, בקעו כל מעינות תהום רבה (עמנ', מחבר' יח). — ומ"ר : ועל זה אנו סומכין לומר פיוטין ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). וכן ביוצר אור יוצרות ואהבה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (אבן ירחי, המנהיג, תפל' השחר).

יוקר, — עי' יֹקֶר.

***יוֹרֶדֶת**, ש"נ, — פלג יורד מן ההר : ר' יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכובה בשעת פולמום (תוספתא פרה ט כ).

יוֹרֶה[1], ש"ז, — המטר הראשון היורד בארץ ישראל אחרי ימות החמה, בחדש חשון וכסלו, Frühregen; première pluie; early rain : ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש (דבר' יא יד). ולוא אמרו בלבבם נירא נא את יי' אלהינו הנתן גשם וְיוֹרֶה[2] ומלקוש בעתו (ירמ' ה כד). — ובתו"מ : יורה במרחשון ומלקוש בניסן (ספרי דבר' מב). מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה (תענ' ו.). —ואמר הפיטן : הנם ימים המבורכים, יורה ומלקוש בארם פורכים, כח תת באביבים רכים (ראשון אמלת, מוס' לפר' החדש). — ועוגת היורה : אם זרעת ביורה אל תעמוד במלקוש (תנחומא חיי שרה ו).

***יוֹרָה**[3], ש"נ, מ"ר יורות, — דוד גדול, מחרס או ממתכת, ירתיחו בו מים וכרומה על האש, Kessel; chaudron; kettel : ולא (נותנין) את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין (שבת א ו). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ט ד). מוסף היורה של שולקי זיתים (עדי' ז ח). והוא שתחא היורה עקורה אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי (ירוש' שבת א ד.). רב הונא אמר שהקדיחתו מסמנין אבל הקדיחה יורה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ט ו ד). כירה קטנה לשפות עליה יורה קטנה (שבת קכ:). (היה עליון) פשתנו להעלות מן המשרה וצברו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא (מו"ק יא:). נפל לתוך כבשן האש מעידין עליו ליורה מלאה יין ושמן מעידין עליו (יבמ' קכא:). וכיצד מגעילן א"ר הונא יורה קטנה בתוך יורה גדולה (ע"ז עו.). כזית בשר שנפל לתוך יורה של חלב (חול' קח.). כגון שנפל לתוך יורה רותחת (שם:). כמה האור שורף כמה העצים בולעים וכמה יורה בולעת (מד"ר ויקר' י).— ומ"ל : אלו הכלים עיקר עשייתן כדי ליהנות בשכרן כגון היורות הגדולות של נחשת שמבשל בהן (התרומ' מט ד, בשם הרמב"ם). — *יורות הערביים : האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח' ה ט). יורות הערביין שהוא חופר בארץ וטח בטיט (כלים ה י).—ובהשאלה, יורה של פורענות : אמר הקב"ה שופת אני למואב יוֹרה של פורעניות (מד"ר דבר' ב).

***יוּרְקָמִי**[1], ש"ז, — שם מלאך הממונה על השלג ובפרט הברד : בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמי[2] שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש (פסח' קיח.).

יוֹרֵשׁ, ש"ז, מ"ר יוֹרְשִׁים, — מי שירש ירושה מאבותיו, Erbe; héritier; heir : הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד (ירמ' מט א). תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש (ש"ב יד ז). לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד גדול כלה בצע בצע (ירמ' ח י). וירש ישראל את יורשיו (שם מט ב). — ובתו"מ : אם אמר כל מה שתלד אשתי יטול הרי זה יטול ואם אין שם יורש אלא הוא יורש את הכל (ב"ב ט ב). יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב (יבמ' ד ג). נפל הבית עליו ועל

---

[1]) עי' שרש ירה. ובגמ' (תענ' ו.) אמרו דרך דרש : תנו רבנן יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכנים את פירותיהן ולעשות כל צרכיהן דבר אחר שמרוה את הארץ ומשקה עד תהום. — [2]) בקצת ספרים יורה.

[3]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן אור במשמ' אש.

[1]) לא נתברר מקורו. — [2]) כך בכ"י ובספרים, ובקצת דפוס' יורקמו.

אשתו יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואח"כ מת הבעל יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון (ב"ב ט ט). אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אע"פ שזה ממון הוא (רמב"ם נחלה ו א). זה הכלל ביורשין כל שני יורשין שאחד מהם יורש ודאי והשני ספק אין לספק כלום ואם היו שניהם ספק שמא זהו היורש או שמא זה היורש חולקין בשוה (שם ה א). — יוֹרֵשׁ עֶצֶר, עי' עצר.

יוֹרֶשֶׁת, ש"נ, — מי שיורשת ירושה: אם היתה אשתו של מת היא היורשת בכלל אחיותיה או בכלל בנות דודיה והשביחה הנכסים השבח לאמצע (רמב"ם נחלה ט ג).

*יושן, — עי' ישֵׁן.

*יישר, — עי' ישֵׁר.

יוֹתֵר, יֹתֵר, — א) ש"ז, מה שנותר, das Uebrige; reste; rest: אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח ליי' אלהיך ואת היּוֹתֵר החרמנו (ש"א יה יה). — ב) כמו יִתְרוֹן: כי מה-יוֹתֵר לחכם מן הכסיל (קהל' ו ח). כי יש דברים הרבה מרבים הבל מה-יֹּתֵר לאדם (שם יא). — ג) תה"פ, הרבה, רב מן המדה, mehr; plus; more: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יֹתֵר ודברתי בלבי שגם זה הבל (קהל' ב יה). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יוֹתֵר למה תשומם (שם ז יו). טובה חכמה עם נחלה וְיֹתֵר לראי השמש (שם יא). וְיֹתֵר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (שם יב ט). — ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (ב"ס גני' י כז). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר לא פחות ולא יותר (שבת יט ה). — ויוֹתֵר מן דבר: וְיֹתֵר מהמה בני הזהר (קהל' יב יב). למי יחפין המלך לעשות יקר יוֹתֵר ממני (אסת' ו ו). — ובתו"מ: וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן (יומ' ז א). אמר לו בבית כור עפר (אני מוכר לך) אפילו היו שם נקעים עמוקים יותר מעשרה טפחים או סלעים גבוהין יותר מעשרה טפחים הרי אלו נמדדין עמה (ב"ב ז א). אמר להן המלך יגעתם לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש' ברכ' ב ה ג). לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני (שם ד ז ד). ובי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת (פסח' סו.) יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (שם קיב.). שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם רחמנים יותר ממני (מו"ק כז:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (יבמ' קיג.). מחלוקת בכדי חסרונן אבל יותר מכדי חסרונן דברי הכל מוכרן בב"ד (ב"מ מ.). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית (מד"ר ויקר' לד). אבא יודן חריש בחצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם (שם דבר' ד). למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולן (שם ה). — יותר מן: אמר להן היא נאמנת עלי יותר מן הכל (ירוש' כתוב' ה כט ד). שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הצבועין (שבת יט.). — יוֹתֵר מכן, יותר מהאמור למעלה: היוצר מוכר ה' כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי' ה ז). אם אמר הן חכר הן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה חשבון (ב"ב ז ג). היה עובר בשוק ושמע קול הסופרים מקרים איש פלוני מגרש את אשתו פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול מלגרש בו יותר [1]) מיכן כתב לגרש את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול מלגרש בו יותר מיכן יש לו שתי נשים ושמותיהן שוין כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה יותר מיכן אמר ללבלר כתוב לאיזה שארצה אגרש פסול מלגרש בו (ירוש' גיט' ג, משנ' א). — ויוֹתֵר על: לא יאכל הפועל יותר על שכרו (ירוש' מעשר' ב ג.). פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעה יותר על כן אמר רשב"ג אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה

[1]) במשנ' שבבבלי יתר, חסר ו.

יעשה (מו"ק יא:). — יותר מדאי: כל המתקשה על מהו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה וכו' אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשעור (מו"ק כז:). שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי (כתוב' קיא.). שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב"ב ס:). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי (מד"ר במד' יב). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בהעלותך ג). — בְּיוֹתֵר, הרבה מאד: שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר (נדר' כ:). למלך שהיה לו מטרונת והיתה חביבה עליו ביותר (פסיק' רבתי לא). והאחד היה צר עין ביותר (והזהיר, ויקר' קל.). חריף וסבר היה ביותר ועמוק בשאלותיו (לב"י ערוב' סו.). לפי שהיתה יפת תואר ביותר באה אצלו וגילתה שוקה כנגדו (הוא, נדר' נ:). לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע (רמב"ם סנה' יז א). —וביותר אם: שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (מד"ר ויקר' יד).

יוֹתֶרֶת, — עי' יֹתֶרֶת.

יוֹזִימָה, ב"נ, — בה"פ מן יָזַם: אם יאמר כי יוזמת מחשבת האותיות על האופן אשר נפלו עליו בעליית דעתו מזולת דעת (ספ' היצר, הערי' ליצו' הקדמ').

א.יזל[1], ממנו א.יָזַל.

א.יָזַל[2], פ"ע, עת' תֵּזֵל, לנק' תֵּזְלִי, — היה מהיר וחרוץ וקל לעשות מעשה מן המעשים: מה תֵּזְלִי[3] מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (ירמ' ב לו).

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) בערב' וַדַל b), ועי' הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמונ' ורוב החדשים שהוא במקום תאזלי מן אזל, ופרשוהו למה תלכי. והוא דחוק מאד, כי אין טעם

a) وَذَلَ

ב.יזל[1], ממנו ב.יָזַל.

ב.יָזַל[2], קל לא נמצא.

— הִפְעִ', הֵזִיל, — הֵזִיל את פלוני, בִּזָּה אותו, זלזל בו, verachten; mépriser; to despise: חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הִזִּילוּהָ[3] כי ראו ערותה (איכ' א ח).

ג.יזל[4], כמו אזל, ממנו ג.יָזַל.

ג.יָזַל, פ"ע, עת' תֵּזֵל, תֵּזְלִי, —כמו אָזַל במשמ' הלך: הלא אם תרדפי הבלי ומך, כי אמת הם כל בשפיו, ותזלי[5] אחריו לילך ויוצך, ותערב לך תנומה מנשפיו, דעי כי אין בידך מאומה (ר"י הלוי, לב"ת, יחידה).

במאמר מה תלכי לשנות דרכך, ובפרט שמוש הפעל אזל במאמר זה הוא זר. וכבר הרגישו קצת החדשים בדחק זה ואמרו כי השבעים תרגמוהו במשמ' של בזוי וזלזול, והוא מן זלל וצריך לנקדו תָּזֵלִּי. אבל, באמת אין כל צרך לשבש הנוסחה, ואדרבה הנקוד המסור הוא הנכון, כי תזלי הוא כמו תדעי, תשבי, והוא שרש נפ"י יזל, ובערב' ודל a), במשמ' הרשומה בפנים, ופרשו המלונים הערבים: ודלה מנ אלנשא' אלנשיטה אלרשיקה, ע"כ, ובעבר': ודלה מהנשים היא הזריזה, החרוצה. ואמר אבן בורג': אלודלה אלח'פיפה מנ אלנאש ואלאבל ועירהא ויקאל ח'ארם ודלה אי ח'פיפ, ע"כ, ובעבר': אלודלה הקל (בפעולתו) מן האנשים והגמלים ואחרים ואומרים משרת ודלה ר"ל קל. ומשמ' זו נותנת להכתוב כונה נאה מאד ועז המליצה, כי הנביא הוכיח את בת ציון: מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר (שם יח), ר"ל שנטתה פעם אחרי מצרים ופעם אחרי אשור לבקש לה עזרה, ואמר כאן מה את זריזה וקלה וחרוצה לשנות דרכך ממצרים לאשור ומאשור למצרים, אבל כל זה לא יועיל לך כי גם מצרים לא תעזור לך וגם ממנה תבשי כמו מאשור.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמונ' וההדרשים שהוא מן זלל, והנקוד הוא בדרך לשון ארמ', אך אין צרך בזה, והוא שרש מיוחד מנפ"י יזל, ובערב' ממש במשמ' זו דיל b).

[4]) עי' הערה לא.יזל.

[5]) לפי פרוש המפרשים להמלה תזלי (ירמ' ב לו), עי' הערה לערך א.יזל.

a) وذل b) ذيل

יזם[1], ממנו יָזַם, ✱יָזְמָה.

יָזַם, פ"י, מ"ר יָזְמוּ, עת' אִיזַם, — א) יָזַם לעשות דבר, התחיל לעשות דבר ח ד ש, בבד, unternehmen entreprendre ; undertake : ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ [2]) לעשות (בראש' יא ו). — ואמר הפיטן : ובנסוע מקדם יושבי שנער, בבנין המגדל לבם נבער, ו י ז מ ו להגביהו לאין משער (יוצ' ז פסח, אמרו לאלהים). — ב) כמו זָמַם, ואמר הפיטן : לבם נמס ונמקו גויתם, כלו בבהלות המון שאריתם, י ז מ ו לרדוף ולהסיר בתר, טרח עבודה ונצול תתר (רבנ"י, יוצ' ז' פסח, תרגלת). יראה וחלה מתנאה הארץ, י ז מ ה פן תהפך לתהו בחרץ (יוצר ב בנוע', אורח חיים). דללו חכמו וחרבו מלכב בלבל ודרדע, כל אשר י ז מ ו והשבו לא כמו חשב וידע (מאור' לפר' יתרו, אמרות האל). אפיר עצת גוים ומחשבותם אניא, י ז מ ו והערימו עצה ולא מני (בכת א אתה"פ, אלהי). יי' אויב גבר, על עם קדוש ונבר, בימי אחשורוש, נועדו יחדו לתקן, נער וזקן, משנאיך נשאו ראש, י ז ם צורר הנגעל, הרוני סף רעל, וישקנו מי ראש (סליח' צו"ג, יי' עד מתי). — ואמר המשורר : מה תתהלל ברעה הגבור, ורעיוניך י ז מ ו השכל לקבור, ויריצוהו מן הבור (ר"י הלוי, מלתמ' התכמ' והעכר). דמי לאט שתו ולא רוו כמו אכלו שאר גופי ולא שבעו, אותי בפצעי הגדוד ענו עדי י ז מ ו להכות אחרי פצעו, אחיו אשר מיום כבודו פקדו לא נזרו משוד ולא נושעו (רמב"ע, קינ' על מות אחיו). — וגם כלא כבונה רעה : אחר הדברים האלה י ו ז ם אני לפריש וכו' (ברכ' הנקדן, פסקה מט).

✱**יָזְמָה**[3], ש"נ, — שה"פ ועצם המעשה שיוזם איש לעשות, Unternehmung ; entreprise ; undertaking, נהוג כדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו גם בספרות.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה לקמן.

[2]) רוב הקדמונ' והחדשים התליטוהו מן זמם, ואמרו כי הוא במקום יָזֹמּוּ, אבל כבר ראו בו ריב"ג ורד"ק שרש יזם, ודעתם מברעת לנו, רק שיש ליחס לפעל זה גון קצת אחר מהפעל זמם, והוא התחלת מעשה ח ד ש פחות או יותר קשה. וכבר פרש כך בן זאב, וכך בחלק גרמני עברי בערך אונטערנעהמן.

[3]) משק' חָכְמָה.

א. יזן[1]), ממנו א. יָזַן.

א. יָזַן, — קל לא נמצא.

— פע', יִזֵּן, מְיֻזָּן, — רב התאוה לנקבה, בפרט סוס וכדומה, geil; en rut ; ruttish : סוסים מְיֻזָּנִים [2]) משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ' ה ח). — ואמר הפיטן : צהל כסוס מְיֻזָּן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים השכר, צוארו לצוד שתה וישבר (בכת א חנכה, אודך). — והשתמשו במשמ' זו גם בספרות החדשה, ואמר בן זאב : אוהב נבל כסוס מְיֻזָּן תחת כל רוכב צהל יצהל (כ"ס, תרג' ב"ז לג ח).

ב. יָזַן[3]), — קל לא נמצא.

— פע', יִזֵּן, מְיֻזָּן, — בגד מְיֻזָּן, מקשט ומיפה, geschmückt, orné; adorned : וילבש שם בגדים לבנים בוץ ומשי כבגדים אשר היו מ י ו ז נ י ם כמשפט הגמוני בבל ובהניה (יוסיפון, פרק ו).

יזע[4]), ממנו זֵעָה, יֶזַע.

יֶזַע[5]), ש"ז, בהפס' יָזַע, — א) חגורה או מטלית רחבה יחגרו על החלצים וכדומה, Schürze ; tablier ; apron : פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו בַּיָּזַע [6]) (יחזק' מד יח).

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) כך הקרי, והכתיב מוזנים, ולמדנחאי גם הכתיב מיזנים, ופרשו הקדמונים קצתם במשמ' כלי זין, וקצתם כמשמ' מזון, לאמר ניזונים היטב. אך לפי הענין אין ספק כי הכונה היא במשמ' מיוחדה כרשום בפנים.

[3]) בערב' זין a).

[4]) עי' הערה לערך זעה.

[5]) עי' הערה לקמן. — [6]) פרשו הקדמונים והאחרונ' יזע זה כמו זעה, ואמרו בגמ' (זבח' יח:): מאי לא יחגרו ביזע אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן חוגרין אין חוגרין לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן. ע"כ. וכמשמ' זו תרגמו התרגום' הקדמונ'. אך אין זו מליצה טבעית לאמר לא יחגרו כזעה במקום לאמר פשוט לא יחגרו למעלה מאציליהן וכדומה, ומלבד זה גם עצם הדבר לכנות המקומות הנזכרים בגוף יזע על שם זֵעָה אינו טבעי, כי אין המקומות האלה מקום זעה יותר משאר מקומות. ולכן נראה כי הכונה ביזע דבר שחוגרין

a) زين

— ב) "כמו זעה [1]) : עבר לעברית אנכי עד נצח, לה כל חושי בי לצמיתות מכרתי, ארמתה אעבוד ו ב י ז ע על מצח, ובגנה גם אל הפרחים קצרתי (יל"ג, הבאת בכורים).

יחד [2]), ממנו יחד, יחד, יחדו, יחדיו, יחיד, יחידה, יחידות, *יחוד, "התיחדות, "מיחד.

יחד, תה"פ, כהפכ' יחד, — שנים או יותר, דברים או אנשים, מקבצים בקבוצה אחת במקום אחד או בזמן אחד, beisammen, zus.; ensemble ; together: בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). להשמיד אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים (ש"ב יד יו). ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו בם שנים יחד (ש"א יא יא), ר"ל במקום אחד זה אצל זה. תנו לי איש ונלחמה יחד (שם יז י), ר"ל זה בזה. ויאספו (אנשי ארם) יחד (ש"ב י יה), במקום אחד. ויקיעם (את בני מיכל בת שאול) בהר לפני יי' ויפלו שבעתים יחד (שם כא ט), בזמן אחד ובמקום אחד. כל קציניך נדדו יחד (ישע' כב ג). הזכירני נשפטה יחד (שם מג כו). יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד (שם מד יא). כי אנחנו יחד נבנה ליי' אלהי ישראל (עזר' ד ג). שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יחד אסירים שאננו (איוב ג יז-יח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (שם יו י). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם (שם יט יב). אם עלי ארמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון (שם לא לח). ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו (תהל' ב ב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (שם לא יד). יחד עלי יתלחשו כל שנאי (שם מא ח). האזינו כל ישבי חלד גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון (שם מט ב-ג).—וקצת במשמ' באופן אחד, דומה זה לזה: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל' מט יא).—ובמשמ' בפעם אחת, בבת אחת: מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישע' כז ד).—היה לו על פלוני לב ליחד, להיות אתו בירידות ואהבה: ויצא רויר לפניהם (לפני בני בנימין שבאו אליו)

על הגוף, מין חגורה מיוחדה. — [1]) עי' הערה למעלה.
[2]) דומה לאחד, בערב' וחד a).

a) وحد

ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד [1]) ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי"א יב יז).

יחד, פ"ע, עת' יחד, תחד, — יחד בפלוני, את פלוני, היה יחד עם זולתו, sich vereinigen; s'unir; join o. s.: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי (ברא' מט ו). לא תחד אתם בקבורה (ישע' יד כ). — פע', יחד, *י י ח ד, נווי יחד, — א) יחד את הלב לדבר, עשה אותו אחד, שיהיה כלו בשלמותו להדבר: הורני יי' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך (תהל' פו יא) — ב) *עשה שהדבר יהיה רק לדבר זה ולא לזולתו, besonders bestimmen : désigner, spécialiser; designate, specialise: המפקיד חבית אצל חבירו ולא י ח ד ו לה הבעלים מקום (ב"מ ג ט). י ח ד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו (מכי' בא ה). סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כלם יהרגו כלם ולא ימסרו נפש אחת מישראל ואם י י ח ד ו ה ו להם כגון ש י י ח ד ו ה ו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם (תוספתא תרומ' ז כ). י י ח ד לו קרקע משמש (ירוש' בבי' י לט). כל ש י י ח ד ו לאיסור אסור (שם שבת ג ו). הפקיר אצלו אסור י י ח ד לו בית מותר (שם פסח' א כז ג). א"ר יוסה והוא ש י י ח ד ו (את המקל) לכך (שם מגי' ד עה ג). מטה ש י ח ד ה למעות אסור לטלטלה (שבת מד.). לא שנו (שאסור לטלטל את גיזי הצמר) אלא שלא י ח ד ן להטמנה אבל י ח ד ן להטמנה מטלטלין אותן (שם נ.). והוא ש י ח ד לו (להעפר) קרן זוית (שם). י י ח ד לה בית בחצרו (כתוב' כז:). בן נח ש י י ח ד שפחה לעבדו ובא עליה נהרג (סנה' נח:). חבבו הכתוב לאהרן ו י י ח ד אליו הדבור בפני עצמו (מד"ל ויקר' יב). אסור לאדם שישהא מרה חסרה ויתירה בתוך ביתו ואפילו י י ח ד ה לעביט של מימי רגלים (הלכ' פסוק', ממוג'). בית שיש לו פתחים רבים מכל רוחותיו יש לו ארבע אמות לכל רוח ואם י י ח ד לו פתח אין לו אלא ארבע אמות בנגד פתחיו (רמב"ם שכנ' ב ב). י י ח ד מהן (מהמשקלות) חצאי ליטרין שלישי ליטרין רביעי ליטרין הרי אלו מקבלין טומאה (תוס, כלים ע ט).

[1]) מליצה קשה, ולכן י"ם כי זה פעל וצריך לקרא ליחד.

העושה כפה מן השאור וייבשה וייחדה לישיבה (כס כס יכ). שקדם מאמרנו ליחד המעשים לאלהים לבדו (חו"ה, הכניעה ה). שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (כס, הבטחון ה). בני יחד יחידתך לצורך ביחדך לאל אחד יצרך, חקור ודרוש והתבונן פלאיו ושים שכל ורת צדק אורך (כס, ביר בסוף).— ויחד על דבר: אמר להם הקב"ה לישראל אלוה אני על כל באי עולם אבל לא יחדתי שמי אלא עליכם איני נקרא אלהי אומות העולם אלא אלהי ישראל (מד"ר במות כט). אמר ר' אלעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה (כס היכ', ולת זכר). —ג) *יחֵד שני דברים יחד, חבר אותם יחד במקום לבדם שאין אחר עמם, allein lassen; laisser seuls; to leave alone: ביהודה בראשונה היו מיחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתה כתוב' ה ד). — ד) *הבריז על דבר שהוא אחד, einzig erklären; proclamer un, lame one: תשים אנו ואפילו שאנו תשים אנו מקוים לישועתו של הקב"ה ומיחדים שמו בכל יום (מד"ר כרהב' כ). הוא אמר לי מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים (כס סה"כ, דודי לי). אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים שמו שתי פעמים (כס, הני גדודי). אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי בנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בבל יום תמיד (כרכ' הבחר, לפיכך). זהוא (אברהם) היה תחלת המיחדים כי אביו תרח לא היה מיחד (ר' נכיס, פי' כפ' יליר'). וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שיתוף (חו"ה, היחוד כ). אחר שגיחדהו יחוד גמור בלא הרהור רע (מגמד התלמיד', ולתתגן). — ואמר המשורר: ואשר לא נועדו להיות בעבדיו, מלבבם יחדו אל ואין בלעדיו, אם בפיהם בחדו הן בקרבם עדיו (ר"י הלוי, יבען). יחדוך רעיוני, ונפשי אמרה חלקי יי' (הוה, הדני יוס לך). ישראל בחיר האל עבדיך ועדיך, בשיחתם ומלתם מיחדים שם כבודך (הוה, שרהל). — *ועשהו אחד: בשם שלבשת בסיני הקרב הקץ ותייחד אלהותך בעולמך והיה ה' למלך על בל הארץ (פסיק' רכתי ה).—ועי' עוד בערך ״מְיֻחָד.

—פע', *יֻחַד, מְיֻחָד, מיוחד, — שיחדו אותו: בלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאבל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צריך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאבל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה (בכי' ח ה). מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנים (ב"מ ב ה). מנחת הסלת שהיא מיוחדת שבמנחות (מנח' יג ה). בלים המיוחדין לאחד מן האחין שבבית הרי אלו ברגליו ושאין מיוחדין הרי אלו במקום שהולבין (ביל' ה ג). נבסים שאין בהן מעילה נבסים של בני בריה נכסים המיוחדים (לבעלים) (ב"ק ה ב). קדשים המיוחדין לה' יש בהן מעילה (ספרה ויקר', הוב' יה ב). גדיש מיוחד לתלוש מן הקרקע (ירוב' ב"ק ו ה ג). זביחה מיוחדת שחייבין עליה בהוין (בס פסח' ה לב:). תירוש ויצהר שהן מיוחדין שהן שני מיני אילן (כס תלומ' ב מה ג). מה אילו מיוחדין שיש להן קנס יצאו עבדים שאין להן קנס מה אילו מיוחדין שיש להן אונאה יצאו שטרות שאין להן אונאה (בס בכוע' ו לז:). מי שמיוחד לישיבה (בכת נט.). ביתך המיוחד לך פרט לבית התבן ולבית הבקר (יומ' יה.), ומצוי מאד בסהמ"א. —ועכנ ״יוּחַד: ולמה יוחדו ספרים בפני עצמם לנבואות הנביאים האלה ישעיהו וירמיהו וזולתם וכ"ש עובדיה ויונה ושאר הנביאים אשר לא נמצאו מהם כי אם נבואות מועטות ויוחדו אליהם עם כל זה ספרים בפני עצמם ולא יוחדו בן ספרים לנבואות שמואל וגד החוזה ונתן הנביא (הקד' ר"י הברבנהל על נביה' ה). במה שייוחדו בו אותיות בגד ספת מבין שאר האותיות (מעבה הפוד לה). — *ומיוחד עם, במשמ' היה עמו יחד במקום לבדם: אמרו רבותינו בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש' עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד"ר במד' ט).—ובמשמ' ״שהבריזו עליו שהוא אחד: אתיו אמונים ביחד, ליחד אל אחד, אלוה לעד מיוחד (ר"י הלוי, אתיו). אשר יצר כל נוצר, וצר כל רוח בידו, והוא אחד ומיוחד, מלא בל הארץ בבודו (תחנון לרמב"ע, סדור רומני).

— נתפ', *נִתְיַחֵד, — נתיחד עם פלוני, היה אתו יחד במקום לבדם: לא יתיחד איש אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים (קדוש' ד יב). מתייחד אדם עם אמו ועם בתו (כס). בל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים (כס

יד). האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב׳ א ה). לא תתיחד עמו אלא בפני עדים אפילו עבד אפילו שפחה חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה (גיט׳ ז ד). הרי זה גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום היה הולך ובא הולך ובא הואיל ולא נתייחד עמה הרי זה גט (שם ז). ואיזהו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה (שם ח ד). ולא תתיחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתיחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים (ע"ז ב א). נתייחדה עמו בפני שנים צריכה הימנו גט שני וכו׳ נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילה (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). ר׳ חייה בר יוסף שלח (אחרי אשתו אמר יעלו עמה שלשה תלמידים) שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתיחד עם שנים (שם סוט׳ א טז ד). שכר לה בית והיה מעלה לה מזונות ולא היה מתיחד עמה אלא בפני בנים (מד"ר במד׳ ט). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות (שם י). ומוסר את בנו שילמדנו בותי אומנות ומתיחדים ומספרים עמהם בכל מקום מה שאין כן בעבו"ם (מס׳ כותים א).

—והתיחד עם פלוני, במשמ׳ התחבר אתו: ולא הייתי מבקש אחרים אלא כדי שיהא בך כח ודעת ותתיחד אתה באותה הגדולה (תנחומא בהעל׳ כח). התנפלות אדון הנביאים לפני האל הוא התיחדו עם האל התייחדות היותר חזק׳ (ידע׳ בדרשי, בחור תהל׳ ג). כי אמנם צורת הנפסד היא אשר בהתיחדה עם הנושא המיוחד לה יתהווה בעצם איזה מורכב נמצא בפעל (ספורנו, אור עמים מב:).—ואמר המשורר: דם ליל והכבד ואחר שחר מבוא, עד יהרצה עבד בתחנוניו אל דבו, וישפך דם לב וכבד ויניד נגעי לבו, ויתיחד העבד עם המלך במסבו (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני).

— ונתיחד עליו, נעשה רק לו לבדו: בתחלה היה ראוי הדיבור להתיחד עליו (על משה) בפני עצמו וכו׳ ובשביל זה נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן (מד"ר במות ז). זה אהרן שהיה לבו עצב עליו בשביל בניו שמתו כיון שנתייחד עליו הדבור שמח (שם ויקר׳ יב). — ובמשמ׳ נבדל ונפרש לבדו: והתיחדו בעתו מבלעדי מה שלפניו ומה שלאחריו (כוזרי ה יח). על כן התיחד אחי בעבודתו באשר התיחד בבריאתך והנהגתך (תו"ה, תכון הנפ׳ ג). כל אחד מהם שוקד על מקומו המתייחד בו והמוגבל לו (שם, הכתיבה ד). שתדע מנפשך שאם היית מתיחד ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא (שם, יחוד המעש׳ ה). כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם (שם, עבוד׳ ה׳ ג). ואין בודד במועדיו כלומר אין מתיחד במועדיו וכו׳ אין אחד מהם שיתיחד לעצמו ויפרד וימנע ללכת כי כלם יבואו יחד (ברבי רד"ק, כדד).

—הפע׳, הוּחַד, —כמו יוּחד: טהור פעל כל אלה, מי ראה באלה, ישע וזמן הוחד, היוחל ארץ ביום אחד (הושע׳ להושע"ר, אומן יבעך).

יַחְדָּו[1], יַחְדָּיו, תה"פ, — כמו יחד: ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו (בראש׳ יג ו). וילכו שניהם יחדו (שם כב ו). ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה (שמות יט ח). הטמא והטהור יחדו יאכלנו (דבר׳ יב כב). לא תחרש בשור ובחמר יחדו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו (שם כב י-יא). כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם (שם כה ה). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (שם יא). וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ (שם לג יז). ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע (יהוש׳ ט ב). ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום (שם יא ה). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל (שופט׳ ו לג). וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו (שם יט ו). וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל אנשיו ביום ההוא יחדו (ש"א לא ו). ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדו וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה

[1]) אמר רד"ק וז"ל: וגם זה (יחדו) מענין אחד כי כשיתחברו רבים נראה כאחד ועל דעתי כי וו יחדו הוא סימן הרבים על יחיד כמו עליו אליו ואעפ"י שאין בו יוד ברוב הרי מצאנו עלו בשמים ירעם (ש"א ב י) בלא יוד וכן יחדיו נמצאו ביוד שלשה וכו׳ ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן. ע"כ. והחדשים נחלקו בדבר, קצתם הסכימו לדעתו של הרד"ק, רק שאמרו שהוא בנוי מ"ר מן יחדים, יַחְדַי, כמו אחריו, וקצתם אמרו שזו רק פעולת ההקש של המלות: אחריו, אשריו, תחתיו, ובדומה, וקצתם אמרו שהוו האחרונה היא הוספה סופית קדומה למי׳ תה"פ של המקום.

מזה (ב"כ כ יג). ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (בס יו). ותגדל (הכבשה) עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה (בס יב ג). ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מ"א ג יח). ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יי' יכלו (ישע' א כח). והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (בס לא). מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה (בס ט כ). ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן (בס יא ז). יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ (בס יח ו). כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו (בס כב ג). וראו כל בשר יחדו כי פי יי' דבר (בס מ ה). יגשו (הלאמים) אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (בס מא א). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו (בס יט). ונשתעה ונרא יחדו (בס כג). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (בס מג ט). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו (בס יז). הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (בס מה כ). קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא (בס מו ב). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו (בס סו יז). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד (הוש' ב ב). והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו אמר יי' (עמו' א יה). הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו (בס ג ג). ממנו יצא כל נוגש יחדו (זכר' י ד). אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (ירמ' ה ה). שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו כי גם איש עם אשה ילכדו (בס ו יא). וכשלו בם אבות ובנים יחדו שכן ורעו יאבדו (בס כא). וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול (בס לא ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון (בס יב). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר (בס כג). יחדו בכפרים ישאגו (בס נא לח). ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכ' ב ח). ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם (נחמ' ד ב). לכה ונועדה יחדו בכפרים (בס ו ב). ועתה לכה ונועצה יחדו (בס ז). ושלשת בניו וכל ביתו יחדו מתו (דהי"א י ו). ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא). כי לא איש כמוני אעננו נבוא יחדו במשפט (בס ט לב). גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהל' לד ד). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי (בס לה כו). כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו (בס מח ה). אשר יחדו נמתיק סוד (בס נה יה). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח).—ויחדו: ויהיו תאמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו (שמות כו כד). וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון (ישע' לא ג).—יחדיו: כי גם המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו (ירמ' מו כא). כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (בס מט ג).—וקצת במשמ' דמיון זה לזה, כמו זה כן זה: כי כחלק הורד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים (ישע' י ח).

*יִחוּד, ש"ז, מ"ר יִחוּדִים,—א) שה"פ מן יִחֵד דבר בפני עצמו, לבדו, ועם ב *בְּיִחוּד, באופן מיוחד, בדיוק, בודאות, genau; exactement, spécialement; exactly: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו וידעו ב י י ח ו ד ששם הארון נגנז (שקל' ו ב). אבל דבר אשר היתה כונתו של שואל לשאל עליו ב י ח ו ד הוא הענין השלישי (רסע"ג, בו"ת גאוני מו"מ ל). —ויחוד דבר לדבר: לא אמרו בגמ' י ח ו ד (פתח) מפקיע שאר הרוחות אלא בחפירה דסופלי ו ה י ח ו ד הוא תיקון כניסה ויציאה אבל בית שיש לו פתחים הרבה מארבע רוחות מה תיקון הם צריכין (ראב"ד, רמב"ם שכנ' ב ב). י ח ו ד המעשה לאלהים הוא הכונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים (חו"ה, יחוד המעב' א). חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מ י ח ו ד לבו לאלהים יתברך ו י ח ו ד הלב על שני פנים (בס, חשבון הנפ' ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני י ח ו ד י הלבבות ושתי כניעות ושני חשבונות ושתי בחינות (בס, אהב' ה' ג).—ב) *יִחוּד שנים, היותם לבדם בלי אחר אתם, ובפרט איש ואשה ובדומה, d. Alleinsein; tête-à-tête; private meeting: נתייחדה עמו בפני שנים וכו' כאחד בשחרית ובאחד בין הערבים זה היה מעשה ושאל ר' אלעזר בן תרדיון לחכמים ואמרו אין זה י ח ו ד (יכוב' גיט' ז מח ד). אף היא אינה עושה אותן דברים של י י ח ו ד (בס כתוב' יא לד.). באותה שעה (של מעשה אמנון ותמר) גזרו על ה י י ח ו ד ועל הפנויה (סנה' כא:).

מלקין על היחוד ואין אוסרין על היחוד (כתוב׳ יג.), לאמר אם נתיחדו איש ואשה נשואה ושהו זמן מה לבדם מלקין אותם אבל אין אוסרין את האשה על בעלה בשביל זה. —*ביִחוּד, שאלתי את פלוני ביחודו[1]. —ג) *יִחוּד האל, יִחוּד השם, סגולת האלהים שהוא אחד ויחיד ואין עוד אלהים בלעדו, Einigkeit Gottes; unité de dieux; unity of god: ושם אהיה מתפרש א׳ על יחוד השם ה׳ חמשה חומשי תורה י׳ עשרת הדברות וכו׳ (פסיק׳ זוט׳, שמות ג טו). ולדבקה בו זה יחוד השם (שם, בסוף נלבים). אלוה זה אחד הוא וכו׳ שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחרים הרבה ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם (רמב״ם, יסוה״ת א ז). ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד (הוא, מלכ׳ ז טו). שנאמין כי יש לעולם בורא בראו מאין ושאין כמוהו ושנקבל עלינו יחודו ושנעבדהו בלבנו (הקד׳ תו״ה). באשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה שהוא השער הראשון משער התורה וביחוד יפרד המאמין מן הכופר (שם, היחוד א). מגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך וכו׳ מפני שיחוד האלהים מתחלק כמדברים כפי התחלקות הכרתם והבנותם (שם). ויבוא להגשים הבורא ולהמשילהו בצורה ובדמות מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו (שם). דע שכל ענין חכמת הקבלה אינו אלא לברר משפטו ית״ש ושהוא אחד בתכלית היחוד האמתית ואין בו שנוי (רמח״ל, תוקר ומקובל).—ואמר המשורר: נשמת דגולה ליחוד שמך בראתה, שגיא כח למצוות וחקים יצרתה (ר״י הלוי, נשמת דגולה). דור לדור יחודו יעידון, מעשיו כי יכלון ויאבדון, והוא לבדו ישאר וידון, על מתים בסתר יזידון (הוא, שם אלהים). גם אנחנו אותך לבדך נעבוד כבן אב ונכבדך, והננו על יחודך יומם ולילה עדיך (שהי״ת ליום כ). אף כל טנופת לא תטנפך, איש אוכלה אש לא תשרפך, להויותך אין חסרון, וליחודך אין יתרון (שם, יום ג).—ד) *בלשון המקובלים, מעשים וכַוָנות להתיחד ולהתחבר עם האלהות: שכך היה דרכו (של האר״י) תמיד כל אימתי שהיה מצטרך לדבר עם נביא או תנא היה הולך על קברו ומשתטח עליו בפישוט הידים והרגלים ושם פיו אל פיו וכו׳ ומקשר נר״ן (נפש רוח ונשמה) שלו עם נר״ן של הצדיק וגורם יחוד העליון וכו׳ וכל אלה היחודים הם אצלי כתובים (מהרח״ו, כתבי בכת יקר האר״י, בספר תעלומ׳ חכמה ליש״ר מקנדיה). ונתן להם (האר״י להחוטאים) כונות ויחודים משונים זה מזה כ״א לפי פגמו וכפי נשמתו (שם). ובזו השנה מסר לי מורי יחוד אחד ושלחני למערת אבי ולמדתי שם ביחוד ההוא ונדבקתי בנפשו ודיבר עמי אותם הדברים שכתבתי בקונטרס אחד (שבחי מהרח״ו, שנת השל״א). גם בזה הזהירני שלא אמנע מליחד היחודים שמסר לי ושאם אלך להשתטח על קברי הצדיקים יהיה בערב ר״ח (שם, שנת הש״מ). וכן פעם אחת אירע מעשה שמסר למהר״ר חיים נר״ן יחוד אחד לילך לכפר עכבוריא ששם קבורים אביי ודבא (עמה״מ, הקד׳ שער תיק׳ התקו׳). באותה הפעם שהלכתי להשתטח על ציון אביי ורבא קודם לכן ישבתי בבאן בזה המקום ממש והייתי חוזר על היחוד שמסרת לי בדי שיהיה רגיל בפי (שם). עד שהודו לו על הכל ונתן להם כוונות ויחודים משונים זה מזה (שם). וזה הוא דרך היחוד לאדם שיש לו התעוררות מצד נשמתו המדברת עמו ואין בו כח להוציא הדבור מהכח אל הפועל קודם שיעשה היחוד שרוצה לעשות (מגי׳ חסידים, מס׳ היחוד׳ ג). לגרש החצונים יעשה עוד יחוד לאלפים הידוע ויכוין נוצר חסד (שם, טכת ובכט כ). וכל מעשה המצות שאעשה היום באלו אתכוין בכל צרופי שמות הקדושים העולים מתוכם ובכל היחודים וזווגי מדות הקדושות העליונות הראויות לבא על ידיהם (שבט מוסר מה). עיקר עבודתו של יעקב אע״ה היה תמיד ביחודים והדבקות (נועם אלימלך, ויצא). וידוע שהלוים באסף והימן וחבריו היו מזמרים ברוח הקדש בכוונות

---

[1]) בסגנון ארמי: אמר רב שאילית את רבי ביהוד ומנו רבינו הקדוש מאי פת עבה פת מרובה (פסח׳ לז. ביל׳ כב:), ר״ל ביני לבינו.

עוסקות בסודות יחודים עליונים בכל מה שהיו אומרים בפה בניגון (מאמר׳ יקריס, כרכ׳ תתגים טז).

•**יִחוּל**, ש״ז, מ״ר יִחוּלִים,—שה״פ מן יִחֵל: ותקנינו לב טוב וחבר טוב ונשכים ונמצא ייחול לבבינו ותבא לפניך קורת נפשינו לטובה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד ובבלי שם יז:). —ובספהמ״א: ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (תו״ה, עבוד׳ ה׳ ג). כי זה דרך היחול וההפחדה שיהיה בראוי לזמן ולמקום (שם, הבטחון ד). והוא המכון בנבואת זכריה ונבואת שאר הנביאים על היחול הטוב (מלמד התלמ׳, זכור).

∴**יִחוּם**, ש״ז,—שה״פ מן יִחֵם, א) במשמ׳ ת״ס הזווגי שממנו באה תחלת ההתעוררות, ובהשאלה להארמה בראשית היצירה: פועל בחכמה, פקד ארמה, פלוט ביחומה, פראים ובהמה (יוצ׳ שבת בראש׳, אל נשא). —ב) במשמ׳ התשוקות של האשה ההרה: וגם יקרה למעוברות להעצר הגרות תאוה נפסדת וכו׳ בחדש הרביעי ימעט המותר הזה ותמעט התאוה הזאת וזה נקרא בערבי אלותם או אלוהאם ובלשוננו ייחום (קאנון ג יג ב ו).

∴**יָחוּם**, פעו׳ במשמ׳ ש״ז, מ״ר יְחוּמִים, סמי׳ יְחוּמֵי,— שיחמה אותו אשה, והוא כנוי פיטני לבן: יריר אתוי עבר ירעך בעולם יהום זקוניו העלה לך לבליל (עבודה, אמיץ כח). שור זעם יחומי ארם נהרים, חיבו בתבניתו לשוב אחורים (ר״א קליר, ב פסח, שור). לבד זר יהיר ובאשמורו הכניע, ותבריך יחומיו שת זדים הכניע (יוצר לפורים, ויהי לילה).

∴**יְחוּמָה**, ש״נ, —כנוי פיטני לבת: טרף אף וישחת רחם, יחומתו מקלוט בהריון יחם (יוצ׳ זכור, אזכיר סלה). —ובמשמ׳ שה״פ, במו יחום: בבפות לחשוב משולת שושנה, בעבות לחשוב יחומת דינה, בערבה לחשוב באחות מקנאה (יוצ׳ א סכות, אקחה ברא״ון).

*•**יִחוּס**, ש״ז, מ״ר יִחוּסִים,— במו יַחַס, א) שיכות חקית למשפחתו: ועבדים יש להן ייחוס (ירוש׳ יבמ׳ ב ד.). כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו׳ ר׳ יוחנן בשם רבי ינאי אין בה משום ייחוס בהונה (שם גיט׳ ח מט ג). הראשונים ע״י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו (מד״ר בראש׳ לז). לכך מנה ראובן ושמעון ולוי לעצמם שבל השבטים לא שמרו יחוסיהם במצרים וראובן ושמעון ולוי שמרו יחוסיהם לכך הוא מונה שם יחוסם (שם במד׳ יג). אברהם שהיה עיקר היחוס (שם). —ואמר הפיטן: אמנם ידענו כי אין בנו מעשים, בנפש חשובה לך נסים, בני ידידיך שלשלת היחוסים, גם בי פסו בכל אפסים (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, ה׳ אלהי). — ובפרט ∴מוצא ממשפחה חשובה והגונה: ואמרו כי איש מיוחס בזה חכם אחר בשפלות יחוסו אמר יחוסי מום עלי ואתה מום על יחוסך ואחר בזהו ג״ב ביחוסו אמר יחוסי החל ממני ויחוסך כלה בך (ספר משעשעים לר׳ זבדה 23). —ב) ∴במחקר והגיון ותכמת השעור, השיכות והרמיון שבין שני מספרים, שבין שני גופים וברומה, Verhältnis rapport: וירוע שיחוס אזנים לכפיפה הוא יחס יר לבלי שהוא כדי להזיק בו וליטלו ולהשתמש בו וליהנות ממנו (הקד׳ מלמד התלמיד׳). מאמר המתי הוא בתארך הגוף בייחוסו לזמן אחר באמרך פלוני שנולד בשנה פלוני וזה המקרה ג״כ משיג לעצם מצר ייחוסו לזולתו לא שיהיה מקרה נשוא בעצמו (ר״י א״ת, רות תן י). מאמר האנה הוא בתארך הגוף ביחוסו למקומו שהוא שוכן עליו (שם).— ובמשמ׳ ∴הערך והמרה: וביחוס הנמלה אל הפיל כן יחוס ידיעתי אל יריעת ארוני (תזוק אמונ׳ לר״י בר״א, הקד׳ תלמיד המחבר).

*•**יִחוּף**, ש״ז, —שה״פ מן יחף: מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחוף (יומ׳ עז.).

*•**יִחוּר**[1], ש״ז, מ״ר יִחוּרִים, סמיכ׳ יִחוּרֵי,—ענף רך בפרט של תאנים או זיתים, Reis; pousse; shoot: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו (כלא׳ א ח). נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי (ערל׳ א ט). יחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה (עוקצ׳ ג ח). עשו אותו בייחור שהוא נוטה לחצר (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). עמנו היה בשיירה וירד הגיים עלינו ונתלה ביחור של זית (שם יבמ׳ יו יה ד). בזמן שאכלה (הבהמה) ייחורי תאנים וקירטמה

---

[1]) כך נראה לפי הכתיב בקצת מקומות ייחור בשתי יודים, וכן במשנ׳ מנוקד׳ ליבורנו. וכן בוקש״ל ולוי. ויש קוראים יְחוּר, משק׳ זבוב, ברוב. ולא נתברר מקורו.

לודבי גפנים (שם כ"ק ה ו:). לא היה לו (לנ"ח) ליטע דבר אחר של תקנה לא י ח ו ר אחד ולא גירופית אחת אלא ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר ר"א בר כהנא הכנים עמו (אל התיבה) זמורות ונטיעות ו י ח ו ר י ם של תאנה וגרופי' לזתים (מד"ר כראש' לו). הנוטע נועץ י ח ו ר של אילן בארץ ומתגדל (ר"ח שבת עג:). הנוטע גרעינה או ו י ח ו ר מן האילן (רמב"ם, מע"ש י יא). המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב י י ח ו ר של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח (הוא, יכלא' א ה). —ובהשאלה לילדים, ואמר הפיטן: זמַן זמַן מזמור, י ח ו ר עריצים לזמור (רבכ"י, יול' א פסח, אור יבע).

יְחוּשׁ, ש"ו, —שה"פ מן יחש, כמו יחוס: דע כי היחש יקרא אל אבי האב ואל המשפחה וכו' ויש שיחושו אל זולת המשפחה וכו' ותאמר ב י ח ו ש אל חצרון חצרוני וכו' גלעד ונאמר ב י ה ו ש אליו הגלעדי (הקדמה, שער כא).

יָחִיד, ש"ו, נקב' יְחִידָה, מ"ר יְחִידִים, —א) אדם אחד שאין לו שני אליו, einziger; unique; only, ובפרט בן יחיד: קח נא את בנך את יְחִידְךָ אשר אהבת את יצחק (בראש' כב ב). ולא חשכת את בנך את יְחִידְךָ ממני (שם יב). יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יְחִידֶךָ (שם יו). התחיל (המלך) מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני י ח י ד י אתה לא אני אביך (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים). —אבל יחיד, אֵבֶל על בן יָחִיד לאבותיו: ושמתיה כאבל יָחִיד ואחריתה כיום מר (עמו' ח י). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יָחִיד עשי לך מספד תמרורים (ירמי' ו כו). —מספד על היָחִיד: וספדו עליו כמספד על היָחִיד והמר עליו כהמר על הבכור (זכרי' יב י). — ובמשמ' בדד, שאין לו ידיד ורֵע, עוזר ותומך: פנה אלי וחנני כי יָחִיד ועני אני (תהל' כה יו). אלהים מושיב יְחִידִים ביתה מוציא אסירים בכושרות (שם סח ז). —וקצת במשמ' ת"ו: כי בן הייתי לאבי רך וְיָחִיד לפני אמי (משלי ד ג). — ולנקי' יְחִידָה: והנה בתו יוצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יְחִידָה אין לו ממנו בן או בת (שופט' יא לד). —ובת יְחִידָה: למלך שהיתה לו בת י ח י ד ה והיה אוהבה יותר מדאי (מד"ר במד' יב). —ובתו"מ ובמהמ"א, במשמ' אדם או דבר אחר לבדו, בנגוד ליותר מאחד: שנים שהתחילו באמצע השורה וכו' את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה י ח י ד שהתחיל מראש השורה ושכח לפניו ולאחריו שלפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה (פאה ו ד). אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו ב י ח י ד אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו (חגי' ב א). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ב י ח י ד (בסנדל יחיד לרגל אחת) בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). המקיים קלחים לחין לזרע י ח י ד י ם (כל אחד לבדו, לא מחברים יחד) צריך להפנות להם בית רובע (ירוש' כלא' ג כח ד). לא שנו בין יחיד במקום י ח י ד בין י ח י ד במקום רבים (ערוב' מו.). הרבה פורשין לים ורובן חוזרין י ה י ד י ם הם שהולכים ולא חוזרין כן הרבה נוטלים נשים רובן מצליחין ו י ח י ד י ם נכשלים (מד"ר במד' ט). ומהם (מן הגאונים) שפירש פרקים י ח י ד י ם (פרק פרק לבדו) שנתקשו בימיו ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים (רמב"ם, הקד' ליד החזקה). —ושאין משלו: הקב"ה י ח י ד בעולמו והנפש יחידה (בגוף) (מד"ר דבר' ב). מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא י ח י ד ו של עולם (שם במד' יט). ב י ח י ד ו של עולם (שם בראש' כא). דבריהם של אלו ושל אלו כלם ניתנו מן משה הרועה מה שקיבל מ י ח י ד ו של עולם (שם במד' יד). —ויָחִיד בדור: ודם אם בבבי תלוי וקוה הלא תקום ולבקר רננים, ודע כי הנך י ח י ד בדורך ושיריך כתרוזי צוארונים (רשב"ג, עטה הוד). —ב) *יָחִיד, אדם אחר מהצבור, ההפך מצבור, Einzelner; individu; single: כל מקום שיש שם חבר עיר י ח י ד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). הנחל ושלולית דרך ה י ח י ד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל ה י ח י ד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). הורו ב"ד לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך ה י ח י ד ועשה שוגג על פיהם (הור' א א). חטאת הצבור ו ה י ח י ד (זבח' ה ג). בכל צרתם לו צר אין לי אלא צרת צבור צרת י ח י ד מנין ת"ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (מכי' כא יד). הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו ה י ח י ד י ם מתענין ג' תעניות (תענ' א ד). א"ר עילא הראשון ל י ח י ד והשני לציבור (ירוש' ברכ' ב ד.). ר' יהודה אומר ה י ח י ד הוזהר ו ה י ח י ד הותר (שם מגי' א עב ג). א"ר יוחנן מטר (יורד) בשביל י ח י ד פרנסה בשביל רבים (תענ' ט.). בל

צרה שהיא של יחיד צרה וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה (מד"ר דבר' ג). לפי שבעולם הזה שכינה נגלית על היחידים אבל לעתיד לבא ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו (שם ויקר' א). אמר רשב"א לפי שהיחיד נידון אחר רובו והעולם נידון אחר רובו כחטא יחידי שחטא זה איבד ממנו ומן העולם טובה הרבה (שם קהל', זכוכי מות). ואפילו עשרה שפירשו מהציבור הרי הם ביחידים שמתפללין לעצמן (רמ"י, סדור בכו). לפי שספר בראשית נתיחד לספר המעשים והתלאות שקרו לאנשים יחידים המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם באדם ונח ושם ועבר (ר"י אברבנאל, הקד' ספר שמות). —וכמשמ' *אדם מהעם, שאינו לא מלך ולא שר, Privat; privé; privy: הלא תראה מלכי ישראל שאול ודוד ואשר באו אחריהם שלא היו כי אם כשאר האנשים היחידים ובחצריהם ובטירותם לא היה להם הוד מלכות (ר"י אברבנאל, מ"א יא). —*ביחיד, בסוד, שאין איש אחר אתו: אמר לה על מנת שתאמרי לאיש פלוני מה שאמרתי לי ביחיד או מה שאמרתי לך ביחיד (ירוש' כתוב' ז לא:). — ובמשמ' איש מצוין מהצבור: כל דבר שהוא של צער כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה ותבוא לו ברכה וכל דבר שהוא של שבח לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה אלא א"כ מינו אותו פרנס על הציבור (ירוש' ברכ' ב ה ד). אל יאמר אדם תלמיד אני איני ראוי להיות יחיד אלא כל תלמידי חכמים יחידים איזהו יחיד ואיזהו תלמיד חכם כל שראוי למנותו פרנס על הציבור (תענ' י:).— ובפרט *יחיד בנגוד לרבים, כעניני הלכה ודעות, מי שהוא לבדו מחזיק בסברה מן הסברות, בדעה מן הדעות והכל חולקים עליו: ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו (עדי' א ה). אמר ר' יהודה אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה שאם יאמר האדם כך אני מקובל יאמר לו כדברי איש פלוני שמעת (שם ו). יחיד ורבים הלכה כרבים (בכת קל:). — ג) *כל אחד שהוא שיך להצבור, לחברה מהחברות, Mitglied; membre; -ber: שלשה מבית הכנסת כבית הכנסת כלומר שלשה טובים שלהם כבולם ורשאין למכור בית הכנסת שלהם שהוא של יחידים (רמב"ן, חידושי מגי' כה:). אם יכולים להחרים הקהל שלא בפני כל היחידים (שו"ת רשב"א תכפא). הסכימו לחלק ליחידי הקהל מקומות ישיבה של בית הכנסת (שו"ת ריב"ש רמט). כמו שהוא נהוג בקהל ההוא להסתלק ולהוציא עצמם קצת יחידים לפעמים מן ההרמות (שם). ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית המסים והוצאות העיר ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם נכסים מס והוצאות כמו משאר נכסי יחידי הקהל והגבאים טוענין שההקדשות כולן פטורים מכל הוצאת העיר ומכל מס (שו"ת הר"ג גירונדי ב). אמנם בקרוב יגיעוך כתבים מיחידים או מקהלות לבקש על נפשם להסיר המכשולות ולתקן המקולקלות (מנח' קנא' לאגר' מהרי לד). ובעת קמו הה' ברורים הנזכרים עם קצת יחידי הק"ק לבטל ולהטיל ולהפיל ארצה עצת והסכמת הט' ברורים הנז' כהסכמה הנזכ' בטענותם אלו ראשונה הם טוענים ואומרים כי מעקרא ראשונה הממונים הנזכ' הם מעצמם ומדעתם ומרצונם נמנו להיותם ממונים ופרנסים לא מדעת ורצון כל היחידים (שו"ת מהרב"ך ג מ). והיה פורע המס בעיר שהיה דר שם מקודם כאמור יחידי אותו הק"ק יצ"ו כי שם הוא כתוב בפנקס המלך יר"ה וג"כ יחידי הק"ק שבא לשם היו מבריחים אותו לפרוע לשם כאמרם שפה הוא מסתחר (שם מג). ועתה בקרוב בימינו קמו והסכימו הסכמה חדשה היפך מהסכמה הראשונה ואסרו איסר על נפשם שלא יוכל שום יחיד ללכת אל עיר אחרת לדור שם כל ימי עולם וקצת מן היחידים הסכימו בדעתם בהסכמה החדשה וקצתם צועקים עליהם לבטלה וכו' וזהו תופס ההסכמה החדשה אנחנו ח"מ בראותינו שאין בנו כח וקיום היות שקצת יחידי קהלותינו שמו כלכם להרחיק נדוד וכו' (שו"ת פנת מטה אהרן נד). ודרו באותם הבתים בשבירות ולפי הנשמע יחידי הק"ק השכירו להם עתה מקרוב (שם קח). וע"ז נתרכו המריבות ביניהם בין היחיד הלזה ובין קצת יחידי הקהל קדוש ועמדו לפני דיין אחד ופשר ביניהם (שם קכג). שהתקינו שישלם כל יחיד מיחידי הקהל היוצא מן העיר ג' ערכים (שו"ת חות יאיר פא). דע שכל צבור וצבור יש להם

רשות על יחידיהם שכל צבור רשאין לנדור ולתקן בעירם כמו שב"ד הגדול יכולין לגדור ולתקן על כל ישראל (שו"ת תמת ישר' רינ). בענין מנהגי בהכ"נ שמחלו היחידים וכוהם לנדיב אחד שכנאו מחדש וכו' ובא לשנות איזה מנהגים שהתנהגו בהם היחידים ההמה בבה"כ הישן שהיה לפנים (שו"ת כמש לדק', או"ח יא). ובכח השר הרסו חומת התיקון וכמו שנה תמימה יחידי הק"ק לא הוליכו לתיבה אפי' ש"פ (שם, יו"ד כד). ויקר מקרה איזה יחידי פורטיגיזו שיצאו מבית הכנסת שלהם (שו"ת חכם צבי לת). והתאספו אלופים ויחידי ישוב הנ"ל קימו וקבלו עליהם את הרב וכו' להיות להם לנשיא (שו"ת תת"ס, יו"ד רכז). — נ) *בדקדוק הלשון, לשון יָחִיד [1]), כשמדבר על גוף אחד, singular singulier: כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים וכו' האמורות בלשון יחיד בנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור (פסח' קיז.). הללו (הקללות שבת"כ) בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו (שבמשנה תורה) בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן (מגי' לא:). — ומצוי מאד בספרי הדקדוק: כל תיבה אשר במקרא וכו' ותצא בלשון רבים רפיה היא לעולם ובו' ובל לשון יחיד דגש (דה"ע, סי' 55).

יְחִידָה, ש"נ, מ"ר יְחִידוֹת, — כנוי להנפש [2]): הצילה מחרב נפשי מיד כלב יְחִידָתִי (תהל' כב כא). השיבה נפשי משאיהם מכפירים יְחִידָתִי (שם לה יז). — ואמר המשורר: מה לך יחידה תשבי דומה כמלך בשבי, דומי יחידתי לאל דומי ואל תתעצבי (רשב"ג, מה לך). שתי לאל יחידה החכמה, ורוצי לעבוד אותו באימה (הוא, שחי נאל). יחידה ביום מהרי לקראת אלהים להכון (ר"י הלוי, סליתה, אלהים בהרתיך). יחידה שחרי האל וספיו, וכקטרת תני שירך באפיו (הוא, לש"ת, יחידה). ינעו בני תבל ויגעת לטוב בי ירדו המה ואתה עלית, אשרי יחידתך אשר שכנה בכם עליון ואותה משאול פדית (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — וגם כנוי לאומה הישראלית: נשמת יחידה חשוקה ועדה מאושרת, שבחך נותנת וגדלך משוררת (ר"י הלוי, נשמת, עט).

יְחִידוּת, ש"נ, —סגולת היחיד: ובבר נאמר בי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירות היחידות על כן השמר אחי פן ישיאך היצר וייפה בעיניך החברה והתערובת עם בני אדם ויסיתך לבסוף בעת היחידות והבדידות להם (תו"ה, תשכון הנפ' נ). והענין אשר אנחנו צריכין להעלות על דעתנו מן האחדות הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין (שם, היחוד ז). קבל על עצמך אחי תנאי הנרות בעוה"ז מפני שאתה בו גר אמת והראיה על גרותך ויחידותך בו כי בעת צאתך אל נדר ההויה והרכבתך בבטן אמך אילו היו משתדלים כל בני העולם להקדימך קודם לבן ברגע אחד וכו' לא היו יכולים (שם, חשב' הנפ' נ).

***יְחִידִי**, ת"ז, לנק' יְחִידִית, —כמו יחיד, יחידה: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד (שם ד ח). אשכול שבישל בו אפילו גרגר יחידי בולו היבור למעשרות (ירוש' מעשר' א מח ד). ששה דברים גנאי לו לת"ח אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים (ברכ' מג:). עץ יחידי רב אמר רוב עביו (שבת כ.). איזהו שוטה היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות (חגי' ג:). מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי (תעג' ז). יחידי נכנס יחידי יצא (קדוש' כ.). בל החיות מהלבות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי (מד"ר ברא' לט). את מוצא כשפרע הקב"ה מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנאמר הנני מביא את המבול (שם במד' יא). אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו (שם איכ', פתיח'). — ולנק': מצינו שזו חמורה מן הגפן שלגפן יחידית נותנין לה עבודתה ששה טפחים ולדלעת יחידית נותנין לה בית רובע (כלא' ג ז). אין עבודה לגפן יחידית (ירוש' שם ג כח.). אמר ר' יוחנן מצבה כל שהיא יחידית סובת כל שאבניו מרובות (שם ע"ז ד מד.). אשה אחת אשת ישראל רגילה להתייחד בבתי גוים לפעמים בלילה כמו ביום ע"י סרסרות ומשא ומתן וכו' ועי"ב באתה

---

[1]) וכמסורה בארמ': לישן יחיד.

[2]) ונתנו במדרש טעם לדבר: חמשה שמות נקרא לה נפש רוח נשמה יחידה חיה וכו' יחידה שכל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף (מד"ר ברא' יד).

הדבה פעמים לידי תפיסה שנחכשה י ח י ד י ת בין הגוים ימים ושבועים (כו"ת תרומ' הדבן רמג). —ומ"ל : וכמו פלגות ב י ח י ד י ו ת (ילוב' כלא' ה כט ד). היה חורש בינתיים הדי הן כ י ח י ד י ו ת ביניהן טהוד סביבותיהן טמא (כס כוט' ט כג ג). — וכמו יתה"פ : מפני שהיא (הברכה) נאמרת י ח י ד י ת ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות (רב"י כתוב' ח.). —ובדקדוק : נאמרו עשדה הדברות בלשון י ח י ד י (פסיק' רבתי כא). הנה כי אמרו נשמתן בלשון י ח י ד י ת ולא אמדו נשמותיהן כמו שאמרו את"ב ונשמות שעתידין להבראות (תגמ' הנפב ע:).

יָחִיל[1], בת"ז, — מי שמיחל, harrend ; espérant hoping : טוב ויחיל ודומם לתשועת יי' (איכ' ג כו).

יְחִימָה, ב"נ, — בה"פ מן יחם : יחימה תערובת זרע האיש עם זרע האשה (המגיל' לר"ב בר"ב, יחס).

יְחִישָׁה, ב"נ, —בה"פ מן א.חוש : ענין ה י ה י ש ה פה על התעוררות החפץ והתנועעו לישיעשה הדבר בזריזות וכו' מגתר כ י ח י ש ה לא רין בדרך כל הארין לעקוד רגל ולהנית רגל ב"א הכל בקפיצה וניתור (יריע' בלמה א ד).

א.יחל[2], ממנו יָחִיל, א.יַחַל, תוחלת, *יחול.

א.יָחַל, — קל לא נמצא במקרא[3].

—פע', יחל, יחלו, יחלתי, יחל, איחל, איחלה, ייחל, ייחלו, ייחלו, ייחלון, מיחל, מיחלים, יחלתני,—א) פ"ע, חכה, קוה, warten, harren ; attendre ; expect wait : כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (תהל' קיט פא). האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם ויחלו[4]) לקים דבר (יחזק' יג ו). ויחלו[4]) כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג). לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי (כס כא). יהי חסדך יי' עלינו כאשר יחלנו לך (תהל' לג כב). ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך (כס עא יד). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא). כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (כס יד יד). כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל (כס ל כו). לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם (מיכ' ה ו). ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו (ישע' מב ד). אלי איים יקוו ואל זרועי ייחלון (כס נא ה). יחל ישראל אל יי' כי עם יי' החסד (תהל' קל ז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל[1]) לאלהי (כס סט ד). חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי' (כס לא כה). הנה עין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו (כס לג יח). —ובמדר' וסהמ"א : וכי כל הבריות אינן מ י ח ל י ם לחסדו של הקב"ה (מד"ר במד' ה). — ואמר הפיטן : המיחל יום טובך מאשפות הרימנו (ר"י הגוי, ימינך נוצה). ו א י ח ל ה בגלותי נעימות בימינך, ורצתי מעבדתי על עבדות רצונך (הוא, יום להעיב). ופחד מפני אימיו ויחל את ישועותיו (הוא, יען אל תרדם). שארית יוסף י י ח ל ו ן קץ פלאות, ויותר המועד והזיוני גבואות (הוא, שארית). ורעיה רחופה פדות מ י ח ל ת, במצות סכה מתהללת (הוא, לגהלי דתך). רחמיו י ח ל י בקצפו, ואם יסער ים זעפו, כי רגע באפו (רמב"ע, מתו' אויניון, התבוננו). סוב נא והגן מ י ח ל י קץ פלאות, כי שמש ומגן יי' צבאות (ר"ב ב"ר נתנאל, י"ז תמוז, אלין בפל רומי). — ב) פ"י, יחלו, עשה שהוא ייחל : זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני (תהל' קיט מט). —ומצוי במשמ' זו בסהמ"א : י ה ל ת עבדיך בהזיוני כתביהם, לתתם לרחמים לפני כל שוכיהם (סלית' תענית אסת', אגני). והורות בני אדם דרכי טובתו ולתמול ענייהם ולרחם עליהם ולסבול חרפתם כשמעיד אותם אל העבודה ומ י ח ל אותם ומיראם בגמול ובעונש (תו"ה, הבטחון ד). הבורא יתברך י ח ל עמו והפחידם בגמול ועונש (כס). גגות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם ומ י ח ל י ם נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לתפצם בו (כס ה). ואל ת י ח ל נפשך שתגיע אל זה עד שתפנה לבך מדאגות העולם וטרדותיו (כס, אהב' ה' ז). אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו וכו' היא

---

[1]) מן יחל, משק' חסיד. כן גם דר"ק והחדשים, ועי' ד.חיל.

[2]) רק בעברית, ודומה לו ד.חיל, ויחל. ואולי קצת דומה לו בערב' אמל a) במשמ' תוחלת ותקוה, ומהל b) במשמ' עשה דבר לאט לאט. ואין ספק בדבר כי נתמזגו בו שני שרשים האחד פ"ו וחל והשני פ"י יחל וזו סבת שתי הנטיות לפי נפ"ו ולפי נפ"י.

[3]) לפי הנקוד של המסורה, אך אפשר כי וייחל עוד שבעת ימים (בראש' ח יב), וייחל שבעת ימים (ש"א יג ח), שניהם הם עתיד קל וצריך לקרוא וַיֵּחַל כמו וַיֵּטַב. — [4]) ב"נ ויחלו.

a) أمل a) مهل

—[1]) כך בס"א כ"י ובקצת דפוס' וברוב הספר' מיחל, אך אינו מתישב יפה.

סותרת הרת מעיקרה ומכזבת לכל אות בהכרח ומבטלת כל מה שתיחל כו התורה (מו"נ ג כב). לא תיחל נפשך בשקר שיהיה אפשר להיות מדם הנדות ושכבת הזרע בעל חיים שלא ימות ולא יכאב (שם ג יג). וכאשר התאמת הרע על אומתנו כן יתאמת הטוב שיחל לנו ובבר יחל הגאולה במקומות רבים ובתחימת השעה (מלמד התלמיד׳, ולתחן). מה הגמול הזה אשר יחל אותם אחר כל התנאים שבקש מהם (שם, כבלת). ואשר יחל בה משה רבינו לאבותינו היה גם כן לפי השגתם בדור ההוא (שם, תולדות). כי כאשר ייחל איש את בנו בתוחלת שוא למצא אחרית אמת כן ה׳ אלהים מיחלך למען תלך בדרך טובה (תכף ג, סה יז-יח). שים דעת האמת מחוז חפצך ישר מהלך בדרך קצרה ואל תיחל נפשך בשקר וללכת מעקשים (שם, מו ב). אל תיחלהו (את הילד) בגדולות ובנפלאות ממנו (שם מ כב).

—נפע׳, נוחל, עת׳ ייחל, —כמו פעל: וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה (בראש׳ ח יב).

—הפע׳, הוחיל, הוחלתי, הוחלתי, עת׳ אוחיל, אחיל, אוחילה, תוחיל, תוחל יוחיל, ויוחל, —כמו פע׳: וירדת לפני הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה (ש"א י ח). ושאול עודנו בגלגל וכל העם חרדו אחריו ויוחל[1]) שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל ולא בא שמואל הגלגל (שם יג ז-ח). זאת הרעה מאת יי׳ מה אוחיל ליי׳ עוד (מ"ב ו לג). חלקי יי׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכ׳ ג כד). ואני ביי׳ אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי (מיכ׳ ז ז). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מלין ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (איוב לב יא-יב). והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד (שם יו). כי לך יי׳ הוחלתי אתה תענה אדני אלהי (תהל׳ לח יו). קויתי יי׳ קותה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קל ה). מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי[2]) לאלהים כי עוד אודנו (שם מב יב, מג ה). — ואמר המשורר: הנני אוחיל לישעך עדי תביט גם תפנה (ר"י הלוי, אלוני יוס). כנגעו גרשתו (את החוטא) ושמתו מחוץ למחניו, יוחיל מרפא בכל יום ונגעו עומד בעיניו (הוא, יוס לר). יחילו מזעמך

— [1]) כך הקריא, והכתיב וייחל. — [2]) שם, בפסוק ו הוחלי, חסר י.

ויוחילו לרחמיך (שם).—ובינ׳ מוחיל: מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל (ראב"ע משלי יג יב).

ב. **יחל**[1]) ממנו ב.יחל.

ב. **יחל**[2]), —קל לא נמצא.

—נפע׳ נוחל, נוחלה, עת׳ תוחל,—נוחלה התקוה, בטלה, לא נתקיימה, לא יצאה לפעל, getäuscht s. (die Hoffnung); être deçu (l'espérance); be deceived ותעל (הלביא) אחד מגוריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים ותרא (הלביא) כי נוחלה[3]) אבדה תקותה ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו (יחזק׳ יט ג-ה).

ג. ***יחל**, כמו ב.חול, ממנו ג.*יחל.

ג. ***יחל**, —קל לא נמצא.

[1]) אין חכמי הלשון מודים כשרש זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) פרשו הקדמונ׳ וגם רוב החדשים מן א.יחל במשמ׳ המתנה ותקוה. אמר ריב"ג: ומן הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותרג׳מה אללפט׳ למא רא׳ת ענד מא אצטברת אנ רג׳א׳הא ד׳אהב תאלפ פעלת כית וכית, ע"כ, ובעבר׳: ומזה השרש וזו המשמ׳ ותרא כי נוחלה ופרוש הדבור הזה הוא וכאשר ראתה כשחכתה ומכלה כי אבדה תקותה עשתה כך וכך. וכן הרד"ק: כשעמדה ימים רבים כתוחלת ואבדה תקותה. ע"כ. אך מליצה זו קשה, ולכה"פ היה צריך להיות ו לפני אבדה: ותרא כי נוחלה ואבדה תקותה. ומפני קושי זה החליטו קצת החדשים כי הכתוב משובש והגיהו נואלה במקום נוחלה. אך לא מצאנו שרש נואל בדברים לא בע"ת במשמ׳ זו, ולכן עדיף לקבל הנוסחה המסורה ולהחליט כי זה שרש אחר, במשמ׳ מיוחדה בענין תקוה שלא נתמלאה ולא נתקימה. והנה בעצם משמ׳ זו אין לו לשרש זה חבר בערב׳, אך אולי אינו רחוק ביותר לאמר כי נסתעפה משמ׳ זו מן השרש וחל a) הערבי במשמ׳ טיט ורפש, ותפעל תוחל b) נשקע בטיט ורפש, ונשמרה אולי בעבר׳ רק בהשאלה מליצית במשמ׳ נאבד ובטל. ואולי הוא השרש והל c) כערב׳ שמשמש במשמ׳ פחד ובהלה, וגם במשמ׳ שגה וטעה, ויהיה פרוש נוחלה הוטעה, ר"ל שזו היתה תקוה של טעות, ודומה להשמוש בלשונות המערביות שמשתמשות למושג זה כהשרשים המשמשים בלשונות ההן כמושג של טעות.

a) وحل b) توحل c) وهل

—פע׳ *יחל, —יחל דבר על דבר, עשה שיפול ויגות דבר על דבר: בכבר אחד מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו בנבילה מיכן ואילך במייחל שבועות על האיסרין ואין שבועות חלות על האסרין (ירוש׳ נדר׳ ה לו ד).—ובהשאלה: יגיעו אותו כל אלו הייסורים אם עומד בהם ולא קורא תגר מייחל אני שמי עליו בשם שייחלתי על האבות (פסיק׳ רבתי מז).

יחם[1], ממנו יחם, *יחום, *יחום, *יחומה, *יתימה.

יחם[2], פ״ע, עת׳ נסתר׳ רבים יחמו[3], ויחמו, ולנק׳ או וו״נ יחד ויחמנה, עב׳ מ״ב יחמתי[4], עת׳ איחם[5]), וגם אחם, יחם, צווי יחם, יחמו, יחמי, יחמנה, —יחם הזכר ויחמה הנקבה, בערה בהם תאוה עזה להזדוג זו״נ, brünstig s.; être en rut; to rut: אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה[6]) בבאן לשתות (בראש׳ ל לח). —יחם, יחמה אל דבר, בערה בהם התאוה להזדוג בהסתכלם בדבר: ויצג (יעקב) את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים וכו׳ ויחמו[1]) הצאן אל המקלות (שם לח-לט).

—פע׳, יחם, מקו׳ יחם, יחמנה, עב׳ נקב׳ נסתר׳ יחמה, ועם כנוי יחמתני, —א) פ״ע, כמו קל: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש׳ לא י). —ב) פ״י, יחם אותה, עשה שיחמה: ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה[2]) במקלות (שם ל מא). — ובסהמ״א: שלא היה נותן המקלות אלא למבכרות בלבד אבל הלקישות לא היה מיחמן (מה״ג, כ״י תימנ׳, ויצא). בוא וראה כמה גדול כוחו של יעקב אבינו שניתן לו מעין גבורה של מעלה שהיה מיחם את הצאן כמו שירצה מה שאין כל

[1]) בערב׳ וחם a) במשמ׳ של תאוה ותשוקה, בפרט של האשה בימי הריונה למטעמים מיוחדים, וגם במשמ׳ תאות המשגל, והשם ותאם b), ופרשו המלונים הערבים: שהוה לאלנכאח, ר״ל תאוה למשגל.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) עי׳ הערה לצורה זו להלן. — [4]) ר״י חיוג. — [5]) רד״ק, זה והשאר. — [6]) כבר הביאו ר״א בחור (מכלול, בדה״פ, אבן נב) ומ״ש כאן המסורה ג׳ מלין אדרוגינוס וסי׳ ויחמנה וישרנה יעמדנה (אכלה ואכלה, סי׳ קנג), ר״ל שבשלשתן בתחלתן סימן זכר ובסופן סימן נקבה. וכן ר״י חיוג: והיה ראוי ותיחמנה כמו ותבלענה ותקרבנה אך מצאתי דמיונו וישרנה הפרות מגוי יעמדנה. ע״כ. ואמרו החדשים כי זו שארית הצורה הקדומה של נסתרות כמו בארמ׳ ובערב׳ יפעלנה. ובטבר (Bö. § 931) אמר כי זה מספר זוגי מיני, ר״ל בלל זכרים ונקבות יחד, והכונה בויחמנה להזכרים והנקבות מהצאן, בעוד שבהפעל תבאן שקודם לכן הכונה להנקבות לברן ובהפעל ויחמו שאח״כ להזכרים לבדם. וכן וישרנה הפרות הכונה הזכרים והנקבות יחד, וזו צורה אמתית שהיתה נהוגה בלשון בחיה. ואעפ״י שזו סברה מהודדה בב״ז אין לה סמך לא מהלשונות האחיות ואף לא ממקורות הלשון העברית בעצמה שבידינו, כי אלמלא היה זה מנהג הלשון אי אפשר היה שלא יזדמן שמוש זה עוד פעמים רבות בתוך המקומות הרבים בתנ״ך שהדבור בהם בזו״נ יחד. ואולם, אפשר שרשות בידינו על סמך מציאות צורה זו לפחות פעמים (כי בהמלה יעמדנה יש מפקפקים באמתותה) להשתמש בה גם אנו ואולי באמת ליחדה למ״ז של זו״נ יחד.—[1]) במקום ויחמו, שנתקימו עוד החירק והפתח זמן רב בטהרתן ולא נשתנה קול החירק הזה לקול צירה בזמן שנעשה שנוי זה ברוב פעלי פ״י, כמו ידע, מפני סבה שיסודה אולי בטבע אות החית, אעפ״י שכבר אמרו ויחמנה ולא ויחמנה, רק אח״ב גברה הנטייה הכללית של העברים והתחילו לגון את הירק היוד ופתח החית בגון קול תנועת הצירה, ונקדון מניחי הנקוד הטברני בסגול, שהוא הסימן של שנוי גון הקול שנתהוה בזמן קצת יותר מאוחר. והחליט ר״י חיוג צורה זו מבנין הקל, אמר: ויש בעקר זה פועל קל ויחמו הצאן ויפעלו. ע״כ. וכבר נתפלפל ריב״ג בספר ההשואה (כתאב אלתבויב, דף 534 ועוד) עם איש ריבו בדבר מלה זו והניח ריב״ג האפשרות שתהיה גם מבנין הכבד. אך רוב המדקדקים אחריו המביטו לדעת ר״י חיוג. אמר ראב״ע: ובאה מלה זו משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכול. ע״כ. וכן רד״ק: ויתמו הצאן בפלם וירדו אבל ויחמו בסגול היוד בעבור שהחית נקודה בחטף סגול. ע״כ. וגם החדשים החליטוה קל, ולשנוי הנקוד הביאו דמיון אחרו פעמי מרכבותיו, במקום אחרו.—[2]) כך ברוב הספרים, ה בשוא פשוטה ומם סגולה. ויש ספרים שהחית תטופה בחטף פתח, ויש שהמם צרויה, ורד״ק (מכלול, בעד דה״פ, ערב יחם): ליחמנה, ח בשוא פשוטה מ צרויה, וכן העיד מ״ש בשם ספרי ספרד ב״י ודפוס קרמון. ואמר רד״ק: ליחמנה במקלות מקור מן הדגוש ונון הא סימן הנקבה הפעולה כמו נון הא תשמטנה ונטשתה יראנה ואעפ״י שמם ליחמנה צרי ואינו בן מנהג האות אשר על נון הא הנקבה בי אם בסגול ואעפ״י שאין המנהג לבוא (הסוף ־נה של נסתרת) כי אם באותיות איתן (אבל לא במקור) או יהיה נון הא ליחמנה סימן הנקבות

a) وحم b) وحام

בריה יכולה לעשות (שם). — ג) יחמה האשה את הילד, חבלתהו, נתעברה תחלת העבור, empfangen, concevoir; conceive : הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני[1]) אמי (תהל' נא ז).

—נפע', נחם[2]), נחמים, עת' יוחם[3]),— נחם הולד, יחמתהו האם : הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר הנחמים[4]) באלים תחת כל עץ רענן (ישע' נז ד-ה).

—נתפ', *נתיחם, מתיחם, מתיחמת,—כמו יחם משמ' א: כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן ואם תמה אתה בדבר למוד מצאנו של יעקב אבינו שמן המקלות היו מתיחמות (מד"ר במד' ט). שכל המתיחם בדבר עולה הולד על צורת אותו דבר (מה"ג, כ"י תימ', ויצא ל). פעמים מתיחמות ופעמים אין מתיחמות (שם). מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים (רש"י ברא' ל מג). בכל עתות השנה הם מתיחמים ובאים זכר על נקבה (ר"י הדסי, האשכול בעו). למה לא נתיחמו יחדו (הזכר והנקבה של תולעת המשי) טרם עשותם שש (שם). — וגם נשים : מלמד שהיתה אשה רואה אחד מהם (מן הנפילים) ומיד מתייחמת בנגדו ויולדת כיוצא בו (תנחומא ברא' מ). — ושדות : שבל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו (רש"י ע"ב ז יד).

—פע', יוחם, מיוחם: אדם אפר דם מרה הוא, בשר בושה סרוחה רמה הוא, מיוחם בחטא הוא,

הפעולות רוצה לומר ליחם אותן ונוספה ההא (ליחמנה במקום ליחמן) כמו אותנה בחכמה ובא המם בצירי כמו שהיה בלי תוספת הא ליחמן כמו לשמרם לזכרם ואעפ"י שהמקור בא בקמץ כמו בשמרם עקב רב אחר שהצווי בא בצירי :בא גם המקור בצירי או בא בצירי ומשפטו בקמץ כי התנועות משתנות וכו' ונדגשה הנון שלא במשפט במו תראינה בה (מיכ' ז') שלא היה משפטה להדגש ובא כן לתפארת הקריאה. ע"כ. ורוב החדשים החליטו ליחמנה לנסתרות פעולות והביאו דמיון לצורה זו אל קרבנה (ברא' מא כא). ולפי דעת ברט (Barth AJSL, XVII, 200) על פי הקש עם כנוי לנסתרת -ה. ובדבר שוא החית שהוא לפי רוב הספרים שוא פשוט, יש דמיון לזה בהתיחשם, מתיחשים, שכמו"כ רוב הספרים בשוא פשוט. — [1]) במקום יחמתני עי' הערה ליחמנה. — [2]) עי' הערה לקמן. — [3]) רד"ק. — [4]) כך ר"י חיוג : הנחמים באלים הנפעלים, בין הנון והחית פא הפעל והוא הנח שהוא במקום יוד יחם. ע"כ. והשיג ע"ז ריב"ג בספר ההשלמה (מסתלחק דף 28) ואמר : והד'א קול עי'ר מ'שתחשנ פיה ענדי לאנ אלאנפעאל ממא פא'ה יא' אנמא ג'א פי אבת'ר בלאמהם עלי קלב אליא ואוא מצ'מומא מא קבלה באלחלם מת'ל נושע ונורא וג'רי בעצ' כלאמהם עלי ארע'אם אליא פימא בעדה מת'ל נצב לריב ולם יאת מנ אנפעאל הד'א אלצ'רב אעני מא כאנ מנ אלאפעאל פאהא יא מא לאנת פאה בין נונ אלאנפעאל ובינ עינ אלפעל עלי מא זעם א"ז פי הנחמים פלד'לכ אקול אנ אלונ'ה פיה אנ כאנ מנ הד'א אלאצל אנ תכונ אליא אלתי הי פא אלפעל מנדע'מה פי אלחא עלי וזנ הנצבים האלה אלא אנ אלתשדיר לא יט'הר פי אלחא. ע"כ. ובעברית : זה מאמר אינו טוב בעיני כי הנפעל ממה שפאיהם יוד בא ברוב דבריהם בהבלעת היוד בהאות שאחריה במו נצב לריב ולא יבוא לעולם נפעל מהמין הזה, ר"ל מפעלים שפאיהם יוד שהונחה הפא בין נון נפעל ובין עין הפעל כמו שחשב אבו זכריה (ר"י חיוג) בהנחמים ולכן א'מר שהפנים בו אם הנחמים הוא מזה השרש היוד שהיא פה"פ מובלעת על משקל הנצבים אלא שהדגש לא יראה בהחית. וכעין זה רד"ק : והנפעל ממנו בא על דרך חסרי יוד הדגושים הנחמים באלים בפלס הנצבים לולי החית שאינה מקבלת דגש ותאמר נחם נחמת בצירי או בחירק וכו' גם יתכן שבא הנחמים ע"ד נחי היוד כחביריו וכו' עמדה היוד נחה אחר קמץ קטן (צירי) ולא הוזרה בוו והיוד לא נכתבה אלא עמדה בנשימה. ע"כ. וריב"ג בספר השרשים הביא הנחמים בשער חמם, אמר וז"ל : ויג'וז אנ יכונ מנ הד'א אלאצל ופי עי'ר הד'א אלמעני הנחמים באלים עלי זנה במארה אתם נארים וכו' ותרב תשדיר מים הנחמים אשתח'פאפא ואמא מענאה פמג'אנש למעני קול אלאואיל בל המחמם עצמו לבטלה. ע"כ. ובעברית : ויתכן להיות מן השרש הזה ובענין אחר הנחמים באלים על משקל במארה אתם נארים וכו' והונח דגשות המם בהנחמים להקל ועניננו דומה לדברי רבותינו כל המחמם עצמו לבטלה וכו'. וכן החדשים. אבל לפי הענין בודאי יותר נאות לשימו מן יחם, ודעתם של ר"י היוג ורד"ק מכרעת כאן נגד פקפוקי ריב"ג. ואעפ"י שהשגתו של ריב"ג נכונה בעצם, כי יחם הוא פ"ו בעקרו וחם, ובעלי פ"ו מניחים בהנפעל את הוו הקדומה כמו נודע, אפשר שכמו שבררתי בשרש יחל שהיו להם שני שרשים, פ"ו ופ"י, כן אולי גם כאן היו שרשים פ"ו ופ"י ונתמזגו יחד ונשאר הנפעל מן פ"י. וצריך לפרש המלה באלים שלאחרי הפעל הנחמים במשמ' בעמקים, כמו שתרגם אונק' איל פארן מישר פארן, ובבר השתמשו קצת המשוררים בהשם אל במשמ' זו, ואמר רמב"ע : אמנם כי הוא נהר גדול שם חוק עליו לשקות איליו, בנה לו על אשיות חסד בית צדק על דעים אליו (התרכיב א כז:כח), ורצה בלשקות אליו להשקות את העמקים שלו. וצריך להוסיף ערך ב.אל במשמ' זו, ועי' הערה לערך איל.

מחולל בעון הוא (יול׳ יוה״כ, מי יתנה). אמליך מוחל וסולח לאשמי, אשר כן י ו ה מ ת י משדי אמי, ועיני ראו ועצמי (קרובץ ארג׳יל, ד׳ מרתבון, אמליך).

יחמור[1], ש״ז,—חית היער ממין הצבי והאיל, Antilopenart; espèce d'antilope; sp. of ant. : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר (דבר׳ יד ה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ״א ה ב-ג).— ומ״ר *יחמורים : כיון שחמה זורחת עליו (על המן) היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול ובאין אילים וצבאים ו י ח מ ו ר י ם וכל בהמה ושותין מהם ואחר כן באין האומות וצדין מהם ואוכלין אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל (מכי׳ בבלח, ויסע מבה). — ואמר המליץ : בחרפם אגרן צידה לדרכם ורצים כצבי עם י ח מ ו ר י ם (כ״י כתי הגפ׳ והלחמ׳).—והשתמשו בו לכנוי לבקר הבר, Buffel; bofle : בשר הי ח מ ו ר הוא בופאלו (קהזוןג יג ג ג). ו י ח מ ו ר הם בופאלוש (ר״י אברבנאל, מ״א ה).

יחמורה, ש״נ, מ״ר יחמורות, —הנקבה של היחמור : ועד שהוא הולך אחריה סובל בגופו שכבת זרעו ומתבשל בגופו הרבה וכשבא על ה י ח מ ו ר ה אגב שנתקרש הזרע הרבה אינו נבלע בגופה ומוציאתו לחוץ (רגמ״ה בכור׳ ז:). — ומ״ר : כעין ביצי זכר ש ה י ח מ ו ר ו ת מוציאות מרחמן (רמ״י נס).

א.יחן[2], ממנו א.יחן.

א.יחן[3], —קל לא נמצא.

—הפע׳, הוחן, יחן במקום יוחן, — הוחן פלוני, היה בלבו עליו שנאה ומשטמה עזה, היה שנוא ובזוי, gehasst s.; être haï; be hated : כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן[1]) רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יוי (ישע׳ כו ט-י).

ב.יחן[2], ממנו ב.יחן.

ב.יחן[3], —קל לא נמצא.

—נפע׳ נחן, נחנת, נחנת, ובצורה קרומה נחנתי לנכחת,— כמו נאנח, seufzen; gémir; to sigh : ישבתי בלבנון מקננתי בארזים מה-נחנת[4]) בבא לך חבלים חיל

---

[1]) משק׳ ילקוט, וסברו החכמים כי נגזר מן חמר במשמ׳ אדמימות. אך לא נתברר מהותו בדיוק. ונהוג. שם זה גם בארמ׳ יחמורא, וגם בערב׳ יחמור a), וגם בלשון זו אין ודאות גמורה לאיזו חיה קוראים בשם זה, כי הוא משמש במשמ׳ כללית של אדמימות, ושם בללי לחיה מן החיות, וביחוד לפרא, חמור הבר.

[2]) בערב׳ וחנb). ואין חכמי הלשון מודים בשרש זה בעברית, ועי׳ הערה להפעל.

[3]) עי׳ הערה לקמן.

a) يحمور b) وحن

— [1]) ראו כל הקדמונים והחדשים במלה זו פע׳ או הפע׳ מן חנן במשמ׳ חן והסד. אמר ר״י חיוג : והפועל שלא הוזכר פועלו יוחן רשע והיה ראוי להיותו יוחנן ועמדה הנון במקום שתים ותאמר לרבים יוחנו כדגשות הנון להבליע הראשונה בה. ע״כ. והסכים לזה גם ריב״ג, וכן רד״ק. והחדשים ראו בו הפע׳ או פעול מן קל, עכ״פ גם הם מן שרש חנן במשמ׳ חן וחסד. אבל, אין מושג זה במקומו באן לפי הענין והכונה הכללית של הכתוב, ורחוק מאד כל מה שאמרו המפרשים הקדמונ׳ וההדשים לישב מליצה זו, ולכן רצו קצת ההדשים להוסיף כאן המלה כל, כל יוחן רשע. אך אין צרך גם בזה, כי יחן איננו כלל מן חנן אלא מן יחן, ובערב׳ וחן a), שאמרו המלונים כי הוא השרש אחנ b) ופרשוהו : חקד וע׳צ׳ב, ר״ל שנאה וקצף וזעם עליו, והשם ממנו אחנה c), שנאה ומשטמה, והביא לשאן אלערב חדית׳ : ופי צדרה עלי אחנה, ר״ל בלבו עלי שנאה ומשטמה. ובחדית׳ אחר : ופי קלובכם אלבע׳צ׳א ואלאחנ, ר״ל ובלבותיכם המשטמה והאיבה. והנפע׳ תוחנ d) ר״ל נתבזה ונאבד.

[2]) כמו בעבר׳ אנח, ובערב׳ נאח e), וגם בשרש זה אין חכמי הלשון מודים, ועי׳ הערה להפעל.

[3]) עי׳ הערה לקמן. —[4]) אחת המלים שנתפלפלו בה הרבה הקדמונ׳ וגם החדשים. ר״י קריש פרשה מלשון הנאה, והשיב עליו מנחם ואמר : פתר (ר״י קריש) בו מה נחנת מלשון הנאה החליף חית בהא ויוציא המלה מיסודתה טהעמידה על שרשה אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסורתה מאין תמורות ומבלי חליפות ובה מראה פתרונה יושבת בלבנון וכו׳ מה נחנת וכו׳ בהרסי קנת ארזיך א י פ ה תהיה ח נ ו י. ע״כ. והשיג ע״ז דונש : ופתרת מה נחנת בבא לך חבלים איפה תהיה הנוי ואין לנו במקרא מה כמקום איפוא ולא יאות לקרות לאיש חנוי והוא הפועל ולא לאשה חנויה והיא הפועלת כי אם חונה וחונה ולא יתכן לומר מה נחנת לזכר מה נחנת לנקבה כי אם אפוא חנית לזכר וכו׳ וחנית לנקבה. ע״כ.

a) وحن b) احن c) احنة d) توحن e) ناح

כילדה (ירמ' כב כג).

***יחנון**[1]), ש"ז, —מין אילן שעצו גורם עטוש חזק אם נותנים קיסם ממנו בנחירים: אמר רב הונא עץ אחד יש בברכי הים ו י ח נ ו ן[2]) שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (שבת נד:).

***יחנונה**, ש"נ, —כמו יחנון: ר"י בשם ר' חמא בר"ח עיקר הוא ושמיה י ח נ ו נ ה (ירוש' שבת ה ז ג).

***יחם**, כמו יחש, ממנו *יוחם, *יחום, *יחס, *יחם, *התיחסות, *יחסי.

***יחס**, ש"ז, מ"ר יחסים, —כמו יחום, יוחם, א) שיכות משפחה של אדם לאבותיו בדרך חקי, legitime Abstammung ; origine généal. légitime; legal pedigree: גוי שבא על גויה וילדה ר"י אמר גוים יש להם י ח ס י ם ר"ש בן לקיש אמר גוים אין להן י ח ס י ם (ירוש' יבמ' ב ד.). —ובמשמ' מוצא משפחה

ויענו ע"ז תלמידי מנחם כי אפשר לאמר ח נ ו י כמו בטות במקום בוטח וישבוני במקום שוכני (תלמ' מנח', ערך תניה), וע"ז קראו תגר תלמידי דונש ויקראו לתלמידי מנחם: ודעו כי פרצה גדולה פרצתם כי תאמרו משפט חכמתכם האמור כאומר השמור כשומר והקרוא כקורא יכרת יי' שרשכם אשר ראש פרח (תלמ' דונש 38). וכבר דחה דעתו של מנחם גם ר"י חיוג, אמר וז"ל: ואמא מה נחנת פבעיד מן הד'א אלאצל פאעלמה אד' למ יכן נחנת עלי זנה נגלית נלאית נבנית (גוף הערבי בהוצא כמבתלתק 143). ובעבר': אך מה נחנת רחוק להיותו מעקר זה (מן חנה) כי לא היה נחנת כמו נגלית נבנית נלאית. ע"כ. וריב"ג בעצמו (מבתלתק בס) הניח אפשרות היות נחנת מן חנה, ואעפי"כ בחר לשימו מן חנן, ואמר: ימכן אן יכון מן חנן ויכון אלוג'ה פיה נחננת עלי מא שאבינה פי מא בעד ומא יבעד ענדי איצ'א אן יכון מן הד'א אלאצל עלי אלקיאש אלד'י אתית בה פי ילדת ופי ישבת ופי שכנת אעני אן אצלה כאן נחנת עלי זנה נלאית נבנית פאשקטוא חרכה אלנון אשתת'פאפא ואדארג'א ללכלאם והרכוא אלחא' באלפתח פכאן ד'לך אח'פ עליהם ורכמא כאן הו מן הד'א אלאצל פי מעני נחננת מן ד'ואת אלמת'לין עלי אן תכון אלהא אללינה אלתי הי לאם פי אצל נחנת בדלא מן נון חנן. ע"כ. ובעבר': אפשר שיהיה מן חנן ויהיה הדרך בו נחננת כמו שאבאר אח"כ ואינו רחוק אצלי כמו"כ שיהיה מן זה השרש (מן חנה) לפי מה שאמרתי בילדת ובישבת ובשכנת והוא כי עקרו היה נחנת כמו נלאית נבנית והפילו את תנועת הנון להקל על הדבור והניעו את החית בפתח והיה זה יותר קל עליהם ואעפ"י שהוא מזה השרש אעפי"כ הוא במשמ' נחננת מהכפולים וההא הנחה שהיא לה"פ בנהנת במקום נון חנן. והכריע ריב"ג בספר השרשים שהוא מזה השרש ואמר: וג'וזנא נחן פי אלמשתלחק כון מה נחנת מנה (מן חנן) ואלמעני פיה מה ד'א חט'ית ומא ד'א אשפק עליך לשדה מה טרקך מן אלאוצאב. ע"כ. ובעבר': והנחנו אנו בהמשתלחק אפשרות היות מה נחנת ממנו ועניננו מה יקרת ומה אחמל עליך לחזקת המכאובים שהגיעוך. וכן בעצם הדבר גם רד"ק, אמר בחלק הדקדוק (מכלול מהד"פ קכט:) וז"ל: ובא (נפע' מהכפולים) מוקל מה נחנת (במקום נחננת) ובא בדרך תשלומו שהיה תשלומו נחננת וצירי הנון תשלום הדגש כי פעמים יבא נח תמורת דגש. ע"כ. וכן בהשרשים: והנפע' (מן חנן) נחנת עקר נחננת. ע"כ. וכן רוב החדשים לפי הנוסחה המקובלה, ודוחקים א"ע ליישב מליצה זו במשמ' כמה את ראויה לחן וחסד. אך השבעי' והירונ' וכן הפשיט' תרגמו כלם נחנת במשמ' אנחה, ולכן החליטו קצת החדשים כי הנוסחה משובשה וצ"ל נאנחת במקום נחנת, וקצתם אמרו כי אין זה שבוש פשוט של הספר אלא שבאמת בדבור החי הונחה בתחלה האלף של נאנחת ואמרו ננחת, ואח"כ מפני הקושי של שתי נ ו נ י ם זו אחרי זו נסתרסה המלה ואמרו נחנת. ואחרים טוענים כי המדברים עברית לא חשו קושי בשתי נונים זאח"ז וראיה לדבר נגנוס וכיוצא בזה (Bö. § 1114). והנה אין ספק בדבר כי לפי הענין ומליצת הכתוב הכונה נאנחת היא היותר נאותה כאן, אך חלופי הצורות מן נאנחת לנחנת הם יותר מדי מלאכותיים, ובהיות שגם ההנחה של שבוש פשוט אינה נאותה אלא במקום שאין שום ברירה אחרת, לכן עדיף להניח כי זה שרש נרדף עם השרש אנח, וכמו שהסכימו המדקדקים כי נחמים הוא מן יחם כן יתכן נחנת מן יחן, ואולי היה כך דרך הדבור של בני ענתות, אעפ"י שבמג' איכה באה המלה נאנחה, ואולי רק לאשה מצרה בבוא לה חבלי לידה אמרו שם כך, וכמו שבמקום אנח בעבר' אומרים בערב' נות כן אפשר שבענתות היו אומרים ינח במקום אנח. ואולי היה שרש יחן נהוג אצל העברים בכלל או אצל אנשי ענתות והיה משמש כמו"כ במשמ' אנחה או אולי במושג של אחת הפעולות האחרונות של היולדה בבוא לה חבלי לדה.

[1]) משק' יחמור, ילקוט, אך לא נתברר לא מקורו האמתי ולא מהותו בדיוק. — [2]) כך בכ"י וכן ברי"ף ובראש"ש ובס' העתים ובפרוש המשנ' להרמב"ם (ד"ס), וכנוסח' וחנון שמו. וכבר הביא עמנ' לו בספרו על הצמחים (Pfln. § 159) בשם ויזנר בבן חנניא שהביא בשם אחד מסופרי הרומאים דברים דומים לעדותו של רב הונא שהיו עושים בעץ cunela לצאן חולה. אעפי"כ כבר דחה לו השערתו של ויזנר כי י ח נ ו ן הוא הוא cunela.

חשובה, edle Abstammung; origine noble; noble origin: מודה רבי שמעון שאם הטעה לשבח יחסים אינה מקודשת (ירוש׳ קדוש׳ ב סב ג). זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה (בס ד סו.).—ואמר המשורר: ילד בלי שם אם יהי רץ אחרי בין והוא לו יהיה יחם טוב מוליד שר אחרי עיניו יתור (רמב״ע, תרשיש י).—ואמר החכם: המוסר יחם למי שאין לו יחם (מבחר הפנ׳, דרך טובים). המוסר טוב לך מן היחם כי היחם צריך למוסר ואין המוסר צריך ליחם (ר״י תריזי, תחכמ׳ מד). והשם טוב הוא הגדול שביחסים (מעל׳ המדות מז:). בני בשתראו בעל מוסר אל תשאלו על אבותיו ועל ייחוסו כי המוסר הוא היחם הגדול ואם אין מוסר אין יחם (בית מדות, מעל׳ התחכמ׳).—ובכלל שלשלת המשפחה: שנעשה (שלמה) ראש ליחסים (פסיק׳ רבתי ו). ובכבר שם השם יתעלה הקנאה בגברים לשמירת היחסים והמשפחות (מאזני צדק, אלגזלי 140).—ב) בדקדוק, *שם היחס, שם המורה כי הדבר שמצין בשם זה הוא נולד ויצא מהדבר שהשם הזה בצורתו העקרית מורה עליו, כמו ראובני, שיצא מראובן, וכן שמעוני, גדעוני ובדומה: ואם בסופו הא רפה לנקבה תהיה במקומה יוד היחם ברוב דבריהם כאשר אמרו ביחם אל בריעה הבריעי (הרקמה, שער כא). הראובני והגדי ודומיהם כלם הם שמות היחם לשבטו ולמשפחתו כמו יהודים משבט יהודה ישראלים על שם יעקב אבינו שנקרא ישראל (ראב״ע, צחות, שער השמות). וזה היוד שהוא יוד היחם ברוב השמות שתבא בהם לא יתכן המלה זולתה (רד״ק, מכלול בדה״ב). — ג) *במחקר והגיון, יחם דבר לדבר, השיבות והערך וחבור וצרוף שיש בין הדברים, Verhältnis; relation: אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחם מה עצמי אל הגוף (מאמר הנפש לרשב״ג). ההצטרפות והוא יחס בין שני דברים כמ בעצם יאמר כל אחד מהם בהיקש אל חבירו כאב והבן והאדון והעבד והחצי והכפל (המוג׳ רמב״ם א א). מאמר המצטרף הוא כתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר גם כן יהיה מיוחס אליו באותו היחס שבין שניהם ויהיה לכל א׳ משניהם שם יורה על הצטרפותו מבלי זכרון המצטרף כאמרך האדון והעבד (ר״י א״ת, רות תן י). ההויות הטבעיות אשר הם מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א לט). והוא יתברך ידע יחסי העברות עם יחסי ההפסדים (נהר פישון, פר׳ זכור). ואין למזגם יחס עם מזגך (בס). מי האיש החפץ להוציא במספר צבא היחסים המתחדשים במערכות אלהים חיים (קול יהוד׳, כוזרי א יג).—ובתשברת וחשבון ומלאכת הנגינה: המספרי יעיין ביחם הכפל והמוסיף חלק מאשר הוא יחם מספר ובעל חכמת המוסיקא יעיין בהם מאשר הם יחם׳ קולות מסכימות בחוש או בלתי מסכימות (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). דע כי היחם הוא הכמות הצרופיי והכמות הוא סוג בולל לשני מיני הכמה שהם הצרופיי וזולתו וכו׳ ולכן ראוי שנגדור שם היחם בגדר פרטיי והוא שנאמר שהיחם הוא המספר הצרופיי (חכמת המספר לר״א מזרחי ב ג ב). כי כל יחם הוא מחובר משני שעורים באשר קדם ולכן יתחיב שיהיה שם שיעור שלישי בהכרת עד שיתחייבו מהם שני יחסים יחם השיעור הראשון אל השיעור השני ויחם השיעור השני אל השיעור הג׳ (בס). — ובמלאכת השיר, יחם ההרוז: שיר קשור הוא השיר שאינו שומר יחם החרוז כי אם בסוף הסוגר שיר חרוזי הוא השיר שסוף הדלת וסוף הסוגר שומרים יחם ההרוז (ערוג׳ הבשם לב).

*יִחֵס, פ״י,—כמו יחש, קל לא נמצא.

— פִּע׳, *יִחֵס, אִיחֵס,—א) יִחֵס את פלוני, הודיע מוצאו ומולדתו מאבותיו, seine Abst. nachweisen; constater sa généalogie; state his geneal.: שלא שנו (היהודים במצרים) שמם בשם שמייחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה כך מייחסן בעלייתן (מכי׳ בא ה). התחילו שבטים מבזים אותו (את פינחס) ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״א והרג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (סנה׳ פב:). פנחס בן עלי כהן ה׳ וגו׳ אפשר חטא בא לידו והכתוב מייחסו (שבת נה:). מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן (מד״ר ברא׳ כב). מצינו בקרבנות של נשיאים מה שהקריב זה הקריב זה וכו׳ למה שכולם שלמים ושוין כאחד ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי וכו׳ (בב בה״ב, כונך

יפה). אמר הקב"ה לדוד מה צורך היה לי ליחס פרץ חצרון רם עמינדב וכו' ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי (שם, רות בסוף). נחשון בן עמינדב וגו' יחסו הכתוב על שם שבטו (שם במד' יג). אין מיחסין (את הבכורה) ליוסף אלא לראובן (שם בראש' פב).—ויחֵס את פלוני, בקש לברר יחוסו: ביון שהלך אהרן ליחס אמרו לו ישראל עד שאתה מיחסנו יחס אלעזר בנך למי הוא נושא לאלבתו של פוטיאל (מד"ר במד' ג).—ובהשאלה יִחֵס שנותיו וכדומה, עשה חשבון שנותיו: למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב (יבמ' סד.).—ב) ˚יִחֵס דבר לדבר, החליט שהדבר ישנו בהדבר, או שהדבר השני עשה את הדבר הראשון וכדומה, zuchreiben;attribuer;to attribut: ומתנאי יחוד האלהים שלא יהיה לו אלהים זולתו ולא ייחס אליו צורה ולא תכונה ולא תנועה ולא העתקה (חו"ה, תבכ' הגפב ג). וא"א לפי זה ליחס אליו יתברך הצד כמו שלא ניחס אליו המקום ומה שיחס אליו הכתוב צד המעלה באמרו היושבי בשמים יושב בשמים ישחק ודומיהם אפשר כי בעבור שהכח האלהי יראה יותר בתנועת הגלגלים וכו' ואולי כי יחס אליו הכתוב הצד כדרך שייחס המקום ושאר התארים הגשמיים על דרך שאמרו דברה תורה כלשון בני אדם (העקר' ב יז). כדי שלא ליחס עול לאל יתברך (הקד' אוהב מבפט לאיוב). כי רבו הדעות על אדות שם המחבר את הספר הנז' (ספר איוב) וזמנו עד כי רבים יחסוהו למשה רבינו ע"ה ורבים לזולתו (שם). שהקדמונים היו מיחסים בחות כל הנמצאות לז' כוכבי לכת והיו מיחסים ז' חלקי הישוב אליהם כל חלק לכל כוכב מהם וקצתם היו מיחסים לימי השבוע (מגוה"מ נ א דה).

—פע', *יֻחַס, מְיֻחָס, מְיֻחֶסֶת,—א) שיש לו יחס, שידוע מוצאו מאבותיו: ישראל קודם לממזר שזה מיוחס וזה אינו מיוחס (הור' יג.). — מיוחס אחרי פלוני, שנודע שמוצאו ומולדו הוא מפלוני: מי שזרעו מיוחס אחריו יצא זה (שתוקי) שאין זרעו מיוחס אחריו (כתוב' יג:).—ובפרט מי שנולד ממשפחה הגונה, רמת המעלה וכדומה: יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה (תענ' לא.). בשהקב"ה משרה שכינתו אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל (קדוש' ע:).—ובהשאלה בדברים רוחניים, ˚מדות מיוחסות וכדומה, חשובות, נעלות: ואתם בני שימו בונתכם על אלו המדות אשר אני זוכר עתה מפני שהן מדות חמודות ומיוחסות אשר יאותו על כל משכיל להתנהג בהם (בית מדות, מעל' התכמה).—ובמשמ' בנוי, ואמר הפיטן: מיוחס שמו (של חדש תשרי) בשם איתנים, גם להתנוסס עליונים ותחתונים (מוס' א ר"ה, אפד מאז).—ב) ˚מיוחס לדבר, יש לו יחס וחבור וערך להדבר: מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר גם בן יהיה מיוחס אליו באותו היחס שבין שניהם (ר"י א"ת, רות תן י).—ויוחס דבר לפלוני, החליטו שהדבר יש בו בפלוני, או שפלוני עשהו: אותו (מין הירקון) אשר זכרו אבוקרט בקצת (הספרים) מה שייוחס אליו (קאנון ג יה א נ). בי לבללות האומה ייוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי בארץ (קול יהודה, כוזרי א קט).

—התפ', *הִתְיַחֵס עם פלוני, לפלוני,—א) אמר או אמרו עליו שמוצאו ומולדתו מפלוני: בית נבלטא היתה בירושלם היתה מתיחסת עם ארונן היבוסי (תוספתא פרה ד יא). על ידי שכיבד (מרודך בלאדן) זקינו זכה להתיחס (ירוש' יבמ' ב ד.). ולא עוד אלא שנתיחס (שלמה) לשלשת יוחסין (מד"ר בה"ב א א). ולפי שקבלו (ראובן שמעון ולוי) תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן (שם, כולך יפה). ועל שנזדרזו (שלמה) במקדש לא נתייחס עמהם שימנה עם אלו מלכים החשובים ירבעם ואחאב ומנשה אלא זכה להתייחס עם מלכים הצדיקים (פסיק' רבתי ו). ר' ישמעאל אומר משֵם עלו ונתייחסו כל דורות הצדיקים ומקין עלו ונתייחסו כל דורות הרשעים המורדים והפושעים (פרקי דר"א כא).—ב) ˚מתיחס אל הדבר, שיש לו יחס להדבר, שהוא שיך לו, שיש צרוף וחבור וערך בינו ובין הדבר: חכמה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסים לה (רלב"ג משלי א ב). כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו וכשאינו גדול הערך אין ראוי להשתדל בהשגתו השתדלות חזק אבל השתדלות מתייחס אל הדבר המושג (הקדמ' העקרים). אמנם שאר הנבואות אשר נבאו הנביאים במה שאינם מתיחסות לספורי המלכים ואינם הכרחיות להכתב שמה לא

באו בתוכם והושמו ספרים כפני עצמם בין שיהיו נבואות דבות או סועטות להיותם הגדת העתידות או ענינים מתיחסים לנביאים ההם עצמם (ר"י אברבנאל, הקד' נביא' א). שאלו השלשת ימים מן השבוע מתיחסים לשבת שעבר (שו"ת ריב"ש יו). ובשמדברים ביחוס שביניהם מצד מה כמו שאמרו שכל כח מוציא תולדה המתיחסת לו (רמח"ל, תוקף ומקוב 17). —ובמשמ' שיחסו אותו לפלוני, שאמרו על הדבר שהוא לפלוני: שמשה רבינו ע"ה חבר המזמורים שהתיחסו עליו כשבנה המשכן להעיר על הענין הזה (מלמד התלמ', תרומה). כי שמה (בספר שופטים) לא כתב רק הדברים המתיחסים אל כל שופט ושופט (ר"י דון יחייא, הקד' רות). — ובדקדוק, °התיחם השם, היה שם יחס: וכאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתיחסים לא תמצא שהם כולם על דרך סברא כמו °שפוטם אמרו השופטי (ראב"ע, צחות, בעד הכמות).

°°יַחֲסִי, ת"ז, לנק' יַחֲסִית, מ"ר יַחֲסִיִּים, יַחֲסִיּוֹת,—של יחם, מטבע היחס: והמאורע הלז אף כי קרה בימי השופטים לא היה ענין יחסיי (ר"י דון יחייא, הקד' רות). ולא כאחד המנייני ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני (בנט מוסר ז). אהבה היחסית והיא ג' מינים האחד האהבה שבין המלך והעם או המנהיג והמונהגים ממנו (מרפא לנפש, רפאל מנורלי כב).

יחף[1], ממנו יָחֵף, *יחוף, א.*יַחַף, °יְחֵפוּת.

יָחֵף, ת"ז, ננק' יְחֵפָה, מ"ר יְחֵפִים, יְחֵפוֹת, — א) שרגליו ערמות בלי כל כבות, barfuss; nu-pied bare-foot: ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יָחֵף וכל העם אשר אתו הפו איש ראשו (ש"ב יה ל). לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך החלץ מעל רגלך ויעש כן הלך ערום ויָחֵף (ישע' כ ב). כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויָחֵף שלש שנים וגו' כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויָחֵף וחשופי שת (שם ג-ד).— ובתו"מ: וישכב (אחאב) בשק ויתהלך אט וגו' שהיה מהלך יחף (ירוש' סנה'

[1]) בערב' הפי a).

a) حفى

י כח:). — ולנק': לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות ועכשיו היא מהלכת יחיפה (מד"ר רות, ותלכנה). —ומ"ר: על ידי שהיו הכהנים מהלכין יחיפים על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים היו כאין לידי חולי מעיים (ירוש' שקל' ה מח ד). שבטו של לוי שהיו טוענין בכלי המשכן היו מהלכין יחפים (מד"ר במד' ה). — ב) ש"ז: מנעי רגלך מִיָּחֵף וגורנך מצמאה (ירמ' ב כה).—ג) °שֵׁם כנוי לב"א מכתה אחת של כומרי הנוצרים: ר' אברהם ב"ר אברהם אבינו מצרפת שהיה ראש לכל היחפים שמאס צלמים ובא לחסות בצל כנפי חי עולמים ונשרף על יחוד השם (ספ' הזכרון בל מגנצא, REJ 1882, I, 13).

א.*יַחַף, ש"ז,—שם המפשט של היות הרגל בלי כסות, ובהרחבה, עיפות רגלי הבהמה מרוב הליכה: המוריד בהמה לשתות המים העולים כפיה בבי יותן וברגליה אינן בבי יותן אם חשב שידוחו רגליה אף העולין ברגליה בבי יותן כשעת הדיש והיחף[1]) לעולם טמא (מכשיר' ג ח). —ובמשמ' העקרית: ותלכנה בדרך הוצרה עליהם הדרך שהלכו ביחף (מד"ר רות, ותלכ). מנע עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחף[2]) (ילקוט ירמ' רסו).

ב.*יַחַף, ש"ז, מ"ר יְחָפִים[3]),—כמו *חָף, עי"ש.

*יָחַף, פ"ע,—קל לא נמצא.

—נתפ', *נתיחף,—נתיחפה רגלו, נהיתה יחפה: הציעו לו (לחזקיהו) טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכל כך למה כדי שלא יתיחפו רגליהם אעפי"כ נתייחפו רגליהם אמר להם ירמיה מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתיחפו רגליכם לכשיתנגפו רגליכם על

[1]) כך גרס' הערוך, וברוב הספר' היחף והדיש, ובקצת ספרים האף, וכך ר"ש, ופרש: שהחום גדול ביותר ועל שם שהאף מוציא חום והבל קורא לשעה שהחום מרובה שעת האף. ע"כ. ודחק פרוש זה גלוי. והעקר כמו שפרש הרמב"ם בחוש הלשון הדק שלו, אמר וז"ל: בשעת היחף כשיגעה הבהמה מן ההליכה והשיגה עיפות ויגיעה וזה החולי מחולי הבהמות נקרא בערב אלחפא ופירושו יחפות. ע"כ. ובאמת בערב' אלחפא' מן חפי במשמ' יחף הוא חולשת רגלי הבהמה מרוב הליכה.—[2]) כגמ' (יומ' עז.) הגרסה: לידי יחוף.

[3]) כך גרס' משנ' מנוק' כ"י פרמה, וכנוסח' חף, עי' הערה לזה הערך.

הרי נשף על אחת כמה וכמה (מד"ר איכ', פתית').

יחש[1], ממנו יַחַשׂ, יָחַשׂ, ״יחוש.

יַחַשׂ, ש"ז, — סדר מוצא אדם מאבותיו ורשימת השתלשלות הדורות שלו, Abstammungsregister généalagie: ואמצא ספר היַחַשׂ העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה העלים משבי הגולה וכו' (נחמ' ז ה-ו). — ובדקדוק, ״יוד היחש, היוד הנוספה בסוף השמות לסימן היחס: ואפשר שימירו ההא בנון ויביאו עליה יוד היחש כאשר אמרו ביחש אל שלה השלני (הרקמה, שער כח). ובכלם נפל יוד היחש מהם לפגישת שני יודין כאחת לכובד קריאתם (רד"ק, מכלול בדה"ם).

יָחַשׂ, —קל לא נמצא במקרא.

—התפ', התיַחֵשׂ, התיַחְשָׂם,—הודיע יַחְשׂוֹ, אמר שמוצאו הוא מאבות כך וכך, והודיע מספר נפשות ביתו לכל פרטיהם, ורשם א"ע בספר היחש: ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם[2]) העלים עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל (עזר' ח א). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש ואמצא ספר היחש (נחמ' ז ה). ואחיו למשפחתיו בהתיחש להלרותם הראש יעיאל ובו' (דהי"א ה ז). ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם (דהי"ב לא יז). ולהתיחש בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם (שם יח). מלבד התיחשם[1]) לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה (שם יו). ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף התיחשם[1]) לכל (דהי"א ז ה). זאת מושבתם והתיחשם[1]) להם (שם ד לג). ראשי בית אבות גבורי חילים והתיחשם[1]) עשרים ושנים אלף ושלשים וארבעה (שם ז ז). כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם[1]) בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף (שם מ).

—קל, ״יָחַשׂ,— בדקדוק: ופעם גרעו השם הראשון להקל ויחשו אל השני מהם בלבד וכו' ויחשו אל השני ואמרו ברזלי המחלתי (הרקמה, שער כח). אמרו ביחש אל שפוטם השופטי כאלו יחשו אל שופט (שם).

—פע', ״יִחֵשׂ, — כמו יָחַשׂ בדקדוק: וכאשר תיחש

[1]) רק עבר' וארמ', ובתו"מ יחס בסמך.
[2]) בס"א ח חטופה.

אל שם נפרד תוסיף באחריתו יוד וכו' ואם יהיה בשם הנפרד מאומה מאותיות התוספות תשארהו כאשר הוא ותיחש אל הכל ותאמר ביהוש אל חצרון חצרוני וכו' ואם תהיה התוספת ההיא דומה לסמן הקבוץ תנרענה ותיחש אל שאר השם כאשר אמרו ביחש אל מצרים מצרי וכו' כאשר רצו ליחש אל תרומה חסרו הא הנקבה וכו' ואלו היו מיחשים אל תמנה או אל מעכה היו אומרים התמניה והמעכיה (הרקמה, שער כח). —וכמשמ' אמר שהדבר הוא לפלוני: וראיתי מאמר שמיחשים אל ראש הישיבה רבינו סעדיה הפיתומי (שם כג).

—פע', ״יחש, יותש, מיוחש, בדקדוק: ואם יהיה השם אשר ייוחש אליו מורכב משני שמות ובו' כאשר נאמר ביחש אל בית לחם בית הלחמי ויוחש אל שני השמות והובאה ההודעה על השני מהם וכו' ואם תקבץ השם המיוחש תביא עליו סימן הקבוץ ר"ל ים לזכרים ות לנקבות (הרקמה, שער כח).

יטב[1]), כמו טוב, ממנו יָטַב, מֵיטַב.

יָטַב, פ"ע, עכ' קל לא נהוג[2]), ובמקומו משמש טוב, עת' ייטב, וייטב, תיטב, ייטבו,—כמו טוב, בפרט בדרך פעל סתמי, ייטב לך, יהיה לך טוב: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (בראש' יב יג). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). אשר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר' ד מ). למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יי' אלהיך נתן לך (שם ה יו). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם (ירמ' ז כג). למען אשר ייטב לנו כי נשמע בקול יי' אלהינו (שם מב ו). שמע נא בקול יי' לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך (שם לח כ). שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם (שם מ ט).— ובהדבור ייטב הדבר. בעיניו, הדבר יהיה לרצון לו, ימצא שהוא טוב: וייטב הדבר בעיני פרעה (בראש' מא לז). וייטב בעיני הדבר (דבר' א כג). וייטב הדבר בעיני בני ישראל (יהוש' כב לג). וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה (מ"א ג י). וייטב

[1]) בערב' טיב a)
[2]) ואעפי"כ דעת קצת המדקדקים שרשאים אנו לאמר יטבו יטבת וכו' (הכרע' ר"ת גנד דוגמ 39).

a) طيب

הדבר בעיני המלך והשרים (אסת׳ א כא). וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם (בראש׳ לד יח). — והדבר ייטב לפני פלוני: וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ (אסת׳ ה יד). — ובלי הדבר, ייטב בעיניו, וייטב בעיניו: והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה (בראש׳ מה יז). וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם וכו׳ הייטב בעיני יי׳ וישמע משה וייטב בעיניו (ויקר׳ י יט-כ). וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וכו׳ את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם (יהוש׳ כב ל). וישמהו שאול (את דוד) על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם (ש״א יח ה). ועשית לו כאשר יטב בעיניך (שם כד ד). ובל העם הכירו (מה שעשה דוד) וייטב בעיניהם (ש״ב ג לו). ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה (שם יח ד). — ובמו״כ וייטב לפניו: וייטב לפני המלך וישלחני (נחמ׳ ב ו). — ייטב לבו של פלוני, יהיה שמח, מלא רצון: הואל נא ולין ויטב לבך (שופט׳ יט ו). הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך (שם ט). קום אכל לחם ויטב לבך (מ״א כא ז). ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו וכו׳ וייטב לב הכהן ויקח את האפוד ואת התרפים וכו׳ (שופט׳ יח יט-כ). ויאבל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה (רות ג ז). — פלוני ייטב בעיניו, ימצא חן בעיניו: והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי (אסת׳ ב ד). ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו (שם ט).— התודה וכדומה תיטב לו, תהיה לרצון לו: ותיטב (התודה) ליי׳ משור פר (תהל׳ סט יב).

— הפע׳, היטיב, הטיב, היטבת, היטבת, היטבנו, הטבנו, איטיב, איטיבה, תיטיב, תטיב, תיטיבי, תיטבי, ייטיב, ייטב, יטב, ייטיב, וייטב, ותטב, תיטיבו, ייטיבו, מיטיב, מטיב, מיטיבים, מטבים, מיטיבי, מטיבי, היטב, להיטיב, היטיבי, היטיבך, ויטיבך, היטיבו, היטיבה, היטיבי, היטיבנו, — היטיב לפלוני, עשה לו טובה: ולאברם היטיב (פרעה) בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים (בראש׳ יב יו). ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם (יהוש׳ כד כ). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר וכו׳ והיטב יי׳ לאדני וזכרת את אמתך (ש״א כה ל-לא). נסעים אנחנו וכו׳ לכה אתנו והטבנו לך (במד׳ י כט). ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יי׳ לי (שופט׳ יז יג). וייטב אלהים למילדת (שמות א כ). כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך (תהל׳ מט יט). היטיבה יי׳ לטובים (שם קכה ד).—והיטיב עם פלוני כמו לפלוני: שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה[1]) עמך (בראש׳ לב י). ואתה אמרת היטב איטיב עמך (שם יג). הטוב ההוא אשר ייטיב יי׳ עמנו (במד׳ י לב). הלוא דברי ייטיבו עם הישר הלך (מיכ׳ ב ז). —והיטיב את פלוני, כמו כן: והיה כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר׳ כח סג). ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו (ירמ׳ יח י). וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת (שם לב מא). כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו (זכר׳ ח יה). והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל (ש״א ב לב). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך (מ״א א מז). היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם (תהל׳ נא כ). וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם (ירמ׳ לב מ). רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב[2]) (איוב כד כא). — ועם כנוי הפעול: למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך (דבר׳ ח יו). והביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתיך (שם ל ה).—ובלי הפעול אחריו במשמ׳ זו: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה (ויקר׳ ה ד). אל תיראו מהם (מהעצבים) כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם (ירמ׳ י ה). האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳ א יב). טוב אתה ומטיב למדני חקיך (תהל׳ קיט סח). —והיטיב בדרך מחלט, הלך בדרך טוב, התנהג לפי מה שהוא ראוי, מבחינת הישר והצדק או מבחינת הדת: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ (בראש׳ ד ז). רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט (ישע׳ א יו-יז). חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (ירמ׳ ד כב). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (שם יג כג). חדל להשכיל להיטיב און יחשב על משכבו (תהל׳ לו ד-ה). —ולפני פעל אחר, כמקור עם ל אחריו או בלי ל,

[1]) בס״א חסר יוד.— [2]) כמו יידע, ייליל, ועי׳ הערה ליידע.

הֵיטִיב לִפְעֹל, הֵיטִיב פָּעֹל, עשה הפעולה בדרך טוב ונאה, כמו שצריך, כמו שראוי: ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מֵיטִיב לנגן (ש"א יז). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה הֵיטִיבִי נגן הרבי שיר (ישע' כג טז). והנך להם כשיר עגבים יפה קול וּמֵטִב נגן (יחזק' לג לב). שירו לו שיר חדש הֵיטִיבוּ נגן בתרועה (תהל' לג ג). ויהי דבר יי' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה ויאמר יי' אלי הֵיטַבְתָּ לראות כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ' א יא-יב).—ולפני עבר: שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך הֵיטִיבוּ כל אשר דברו (דבר' ה כה). ויאמר יי' אלי הֵיטִיבוּ (העם) אשר דברו (שם יח יז).— ולפני שם: ברוכה את ליי' בתי הֵיטַבְתְּ חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). שלשה המה מֵיטִיבֵי צעד וארבעה מֵטִבֵי לכת (משלי ל כט).—והמקור הֵיטֵב אחרי פעל אחר: ואכת אתו טחון הֵיטֵב עד אשר דק לעפר (דבר' ט כא). ודרשת וחקרת ושאלת הֵיטֵב והנה אמת נכון הדבר (שם יג יד). והגד לך ושמעת ודרשת הֵיטֵב והנה אמת נכון הדבר (שם יז ד). ודרשו השפטים הֵיטֵב והנה עד שקר העד (שם יט יח). וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר הֵיטֵב (שם כז ח). ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו הֵיטֵב ואת מתן כהן הבעל הרגו (מ"ב יא יח). — ובמשמ' במדה רבה: ויאמר אלהים אל יונה הַהֵיטֵב חרה לך על הקיקיון ויאמר הֵיטֵב חרה לי עד מות (יונ' ד ט). — ומשמש הפעל הֵיטִיב עוד בקצת משמ' מיוחדות, הֵיטִיב מצבות וכדומה, הקימן הֵיטֵב: כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הֵיטִיבוּ מצבות (הוש' י א).—הֵיטִיב את דרכיו, מעשיו, התחיל ללכת בדרך יותר טוב, תקן את מעשיו ומנהגיו שיהיו יותר טובים: כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל הֵיטִיבוּ דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה וכו' כי אם הֵיטֵיב תֵּיטִיבוּ את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (ירמ' ז ג-ה).—והֵיטִיב דרכו במשמ' השתדל למצא חן בעיני פלוני: מה-תֵּיטִבִי דרכך לבקש אהבה (ירמ' ב לג).—הֵיטִיב את לבו, עשה לעצמו נחת רוח ושמחה במאכל ומשתה וכדומה: וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו המה מֵיטִיבִים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שופט' יט כא-כב).—והֵיטִיבוּ לבו, הניח דעתו, גרם שיהיה שמח וטוב לב, שלא ידאג: שמח בחור בילדותך וִיטִיבְךָ לבך בימי בחורותיך (קהל' יא ט). —הֵיטִיב פנים, עשה שהפנים יהיו טובי מראה: לב שמח יֵיטִב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי טו יג). לב שמח יֵיטִב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (שם יז כב).—הֵיטִיב את ראשו, תקן וסדר שערות הראש: ותשם בפוך עיניה וַתֵּיטֶב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ"ב ט ל). — הֵיטִיב את הנר, תקן הפתילה שתדלק יפה: בבקר בבקר בְּהֵיטִיבוֹ את הנרת (שמות ל ז).

יי', ר"ת במקום שם המפורש.

וין [1], ממנו יַיִן, יֵינִי.

יַיִן, יֵין, ס"ז, הַיַּיִן בַּיַּיִן, כַּיַּיִן, לַיַּיִן, מִיַּיִן, מַיִן, יֵינִי, סמי' יֵין, בְּיֵין, יֵינִי, יֵינֶךָ, יֵינֵךְ, יֵינוֹ, מִיֵּינוֹ, יֵינָהּ, מִיֵּינָהּ, יֵינָם, מ"ר *יֵינוֹת, — משקה משכר הנעשה מתמצית ענבים, Wein; vin; wine: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו (בראש' יט לב). ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר (שופט' יג ד). ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן הַיַּיִן וישכר (בראש' ט כ-כא). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישע' ה יא). הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם כב). והיה כנור ונבל תף וחליל וָיַיִן משתיהם (שם יב). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמו' ו ו). זנות וְיַיִן ותירוש יקח לב (הוש' ד יא). למאחרים על הַיָּיִן לבאים לחקור ממסך אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו (משלי כ ל-לא). תנו שכר לאובד וְיַיִן למרי נפש (שם לא ו). וְיַיִן ישמח לבב אנוש (תהל' קד טו). וְיַיִן ישמח חיים (קהל' י יט). לץ הַיַּיִן המה שכר וכל שגה בו לא יחכם (משלי כ א). — וגם בסמי' יין: אשקך מִיַּיִן הרקח מעסיס רמני (שה"ש ח ב). השקיתנו יין תרעלה (תהל' ס ה). — וסמי' יֵין: אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם (דבר' לב לח). וְיֵין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמו' ב ח). כי לחמו לחם רשע וְיֵין חמסים ישתו (משלי ד יז). יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כְּיֵין לבנון (הוש' יד ח).—ושארית השמוש הקדום של צורה זו גם במוכררת: וחכך כְּיֵין הטוב (שה"ש ז י).— וככ':

---

[1]) בערב' וין a), במשמ' גפן, ובאה מלה שמית זו גם בלשונות האריות כלן, כמו בעברית להמשקה היוצא מהגפן.

a) وين

אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א). אבל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהל' ט ז). טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט ב). כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (ירמ' נא ז), חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר' לב לג). — ובמשמ' שכרון היין: וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (בראש' ט כד). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך (ש"א א יג-יד). — ואמר ב"ס: אל תטש אוהב ישן כי חדש לא ידועיך יין חדש אוהב חדש ויישן אחר תשתינו (ב"ס גני' ט י). על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (שם לא כ). כמי חיים היין לאנוש אם ישתנו כמתכנתו מה חיי מחסר היין שהוא מבראשית לשמחה נוצר שמחת לב וששון עדי יין נשתה במתכנתו כאב ראש לענה וקלון יין נשתה בתחרה ובעס (שם כו-כט). — ובתו"מ: היין שקרם ופירות שהרקיבו (מע"ש ד ג). ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה צחוק עושה (סוט' א ד). הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין חדש (אבות ד כ). כל החלומות הולבין אחר פתרוניהן חוץ מן היין יש שותה יין וטוב לו יש שותה יין ורע לו (ירוש' מע"ש ה נה ג). וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני שהוא קשה וכו' והיתה אומרת לו רצונך לשתות כוס יין והוא אומר לה הין והיא נותנת לו והוא שותה וכיון שהיה שותה היה היין בוער בו (שם סנה' י כח ד). פעם אחת ערב יוה"כ עם חשיכה שתה יין הרבה ונשתכר (שם ע"ז ב מא.). שני חלקי מים ואחד יין מן היין השירוני (שבת עז.). נכנס יין יצא סוד (ערוב' סה.). אמר ר"ח בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה (שם). אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו (תענ' ל.). יין קרוש הבא משניר הדומה לעיגולי דבילה (סוכ' יב.). שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין (סנה' ע:). אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים (בכור' ו.). אדם הראשון היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדים בגן עדן לקראתו וצולין לו בשר ומצננין לו יין (אדר"נ א). בכל מקום שיין הגוים מצוי ויין של ישראל נמכר בזול (מד"ר בראש' לט). היין הזה כל מי ששותה ממנו פניו מאירות (שם ויקר' לו). כל הנהרגים בבית דין היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (שם במד' י). היה מאכילו (נבוכדנצר את צדקיהו) פת חמה של שעורים ומשקה אותו יין מן הגת חדש וכל כך למה כדי שיתחללו מעיו (שם אסתר, והשתיה כדת). מי שהיה יינו בתוך הבור (מו"ק ב ג). מי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנות אלא א"כ הודיעו (ב"מ ד יא). אמר (ר"ג) לשואל טייל עמנו עד שנפיג את יינינו (ירוש' ע"ז א מ.). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן א"ל לא אמרו בכוסך קטן ויינך מתוק וכריסי רחבה (פסח' פו:). תן לי ייני שאני רוצה למוכרו וליקח בו שמן (ב"מ כג.). —*יין תפוחים וכדומה: הנודר מן היין מותר ביין תפוחים (נדר' ו ט). פעם אחת חש אבא במעיו והביאו לו יין תפוחים של נכרי של ע' שנה ושתה ונתרפא (ע"ז מ:). והקב"ה אומר להם מיין תפוחים אתם רוצים לשתות או מיין רמונים או מיין ענבים והצדיקים אומרים הרשות בידך לעשות כל מה שאתה מבקש (מדר' אליהו ומבית, ביה"מ ילינק ג). יין תפוחים ויין רמונים וביוצא בהן מותר לשתותן בכל מקום (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יא.). ור' קלונימוס אוסר לשתות יין תותים של גוים (תשו' מעשה הגא' פח). — ומ"ר *יינות: המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין ע"ג המזבח יינות שמנים ועופות (שקל' ד ח). פרבילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות (ע"ז ד ב). אין פוסקין יינות לאשה (כתוב' סה.). — והרבו המשוררים לשבח את היין ולגנותו: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש ב יז). פשטו ימותי וזמן סות אבלים והנם במדי התנים הדורים, ועל כן ביינו אגדע בריתי יגוני ובלב אישר הדורים (שם כה). ישלג ביין רקח ימי החום גופי ויחם בו ימי צנה, מגן אשו זה מפני קרת גם מחמת חום זה יהי צנה (שם לא). יין כאור עין אשר תמיד יתחדשו גיליו והוא נושן, הוא אש אבל יערב ולא יבער כאש ולא ישרוף ולא יעשן (ר"י חריזי, תחכמ' מט). — ומשל: היין והשכל שונאים זה את זה (ר"א בדרשי, חות"ב, גנל). — ובהשאלה במליצה, *יין עדנים, יין דודים, וכדומה: גשו אתים

לנן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים טעונים, וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים י י ן עדנים (ר"ש הנגיד, בן משלי ג לט). נפת שפתים ו י י ן שינים או ציץ לחיים ומור אפיים (רמב"ע, מחאלרה, כבם מבורר כלי כם). עפר בית אשר שמם לנוד גריו אני לוהך, תמורת י י ן שפת עופר אשר ממור וצוף לו חך (הוא, תרשיש ד כ). ויפחד פן ימצאהו אשר מצאנו, וישכירהו ב י י ן התרעלה הזמן אשר השכירנו, ויעבור עליו כום היגון אשר עברנו (ר"י תריזי, תתכמ' כט). אנחנו עבדיו ומקנת חסדיו השכורים ב י י ן דודיו (מכת' ר"י בן תגתוס לר"ד נכד רמב"ם).— ומ"ר ״יינים, סמי' ייני: יין הלבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ירושלם ויין הרי שומרון ויין כפתור ויין מצרים שבעת ה י י נ י ם האלה הם עליונים על כל מיני יין ויתר ה י י נ י ם הכל המה לעומת אלה (אסף הרופא 34). —ואמר הפיטן: ואיה עדנים ואיה שמנים ו י י נ י רננים וסלת נקיה (סלית' שבת שמעו, אשתר). — ואמר המשורר בהשאלה: הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי שיחים, ובכוס אהב י י נ י דודים נשתה על טוב מגד שיחים (רמב"ע, תרשיש ב פה). — ״יין שרוף, יין שרף, (ייש): ואח"כ בקש הסנדק כל הקהל כמנהג המדינה על י י ן ש ר ו ף ומיני מתיקה (מעשיות, ביה"מ ילינק ו). נתן לכל אחד ואחד כום י י ן ש ר ו ף לשתות כמנהג ששותין משקה זה לפני אכילת מרקחות (שו"ת גינת ורד' ד). אך לפי מה ששמעתי מכמה וכמה אנשים העוסקים במלאכת י י ן ש ר ף וכו' טוחין אותו (הנקב) בטיט ואין מגיע הפסד בזה ל ה י י ן ש ר ף כידוע לעוסקי במלאכה זו (שו"ת גבעת שאול ג). י י ן ש ר ף הנעשה מחמץ דגן גמור מהו דינו בפסח (שו"ת חכם צבי כ). ואחר הפסח הרגיש ונודע לו שנשכח בתיבתו ב' מדות י י ן ש ר ף שלא נתנם בחדר הנכרי (שו"ת ר"ע איגר א כג). ראובן שקנה עשרים וששה חביות י י " ש משמעון כל מדה ומדה בעד כ"ב פגים (שו"ת חתם סופר, תו"מ לט). כי אשתקד עת שסילקו חותנו כסף נדן שלו הסכים ליקח ממנו י י " ש במחיר הנדן (שם, יו"ד קלז). יין התרעלה הנקרא מים חיים או י י " ש הארורה המשכרת בינת נבונים וחכמת חכמים תבלע (שבי"ע א, אפריקה).

בית היין.— גביע, לשתות יין.—גפן. — גת.— דורך, דורכי הענבים.—דרך, דרך הענבים.—הידד, קול קריאה של שמחה של דורכי הענבים.—הלם, הלום יין.— המה. — *חבית. — חי, *יין חי. — חמץ, החמיץ. — חמר. — חריף, יין ח ר י ף, יין ק ש ה, יין מ ת ו ק.— *חרס אדרייני. — כד. —יקב. — מהול. — ״מוזג, מוכר יין. —מזג, מזג יין במים.—״מסבאה, בית שבאים שם לשתות יין. —מסך יין.—*מרתף.—משתה.— נסך, *יין נסך. נסך יין לע"ז וכדומה.— סבא יין. —*עמוני, יין עמוני, יין קשה. — ענבים. — *פוג, הפיג יינו. — פורה. — פורים, חג הפורים, מצוה לשתות הרבה יין. — *פטם את היין. — *פכח, פכח יינו. — *קסס, יין שקיסס, יין ישן. — *קפץ, בענין קלקול היין. — רקח, יין הרקח. — *שור, בענין קלקול היין. — *שירוני, יין שירוני, יין מתוק. שכור.— שכורה.—שכר.— שמרים. *שפה את היין.— שקק.— *שתוי.— תירוש.— *תסס.

״ייני, ת"ז, לנק' יינית, מ"ר ייניים, ייניות, — מטבע היין: אך המראה ה י י נ י והנוטה אל הירקות יתערבו והנה יראה בין המראה ה י י נ י ובין המראה הנוטה אל הירקות אדמומית (ר"ש א"ת, אות' השמים, כ"י ביה"ם כוזתנסי). שיהיה אל דבר אחד יחס מתחלף כאמרך ענב י י נ י ומראה י י נ י ואלו המינים לבד המינים הראשונים יודעו בשמות (כל מלאכ' הגיון, מבוא). קדחת יום י י נ י ת הוא שיתחדש מן היין קדחת יום (קאנון ד א מב). המראה הא' הסמוכה לניצוץ (בהקשת) הוא מראה אדום וקורין לו ה י י נ י (רשב"ל דורן, מג"א ג).

״יכה[1], —קל לא נמצא.

—התפ', ״התוכה,—התוכה לתוך דבר, דחק א"ע ונכנס בכח אל תוך הדבר: ה ת ו כ ו[2]) לתוך מרגלותיך (רש"י דבר' לג ג).

יכח, ממנו יכח, תוכחה, תוכחת.

יכח, — קל לא נמצא.

— הפע' הוכיח, הוכח, הוכיח, הוכחת, הוכחתיו, הוכח, הוכח, אוכיח, אוכיחך, אוכיחך, תוכיח תוכח, תוכיחני, יוכיח, יוכח, יוכיחני, יוכיחך, יוכיחנו, תוכיחו, תוכחך, יוכיחו, מוכיח, מוכיחים, —א) הוכיח דבר לפלוני, יעד וקצב את הדבר שיהיה לפלוני, bestimmen destiner; adjudge: הוא האשה אשר הוכיח יי'

[1]) פעל בנאו רש"י, ועי' הערה לקמן.—[2]) בנה רש"י התפע' זה מן המלה תכו (דבר' לג ג), שסבר שהוא מן יכה, ואעפ"י שבפרוש מלה זו לא כון להאמת, אך הפעל ה ת ו כ ה יש לו זכות אזרח בלשוננו.

לבן ארני (בראש' כד מד). אתה הכחת לעבדך ליצחק (שם יד). —ב) הוכיח את פלוני, דבר לו דברי תרעומות, שאל אותו וטען עליו למה עשה כזאת, Jem. Vorwürfe machen; réprocher qqn.; reprove: והוכח אברהם את אבימלך על ארות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה (בראש' כא כה-כו). — והוכיח את פלוני ולפלוני, בפרט במשמ' יסר אותו כדברים, אמר לו כי אינו ראוי והגון לעשות כך וכך, zurückweisen, rügen; réprimander; admonish: לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקר' יט יז). אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (שם יה יב). מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (שם כח כג). יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו (שם ט ז). הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון (איוב יג י). — וכהחלט בלי הפעול אחריו: אך איש אל ירב ואל יוכח איש (הוש' ד ד). ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה (יחזק' ג כו).—ומצוי במשמ' זו בתו"מ: מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). א"ר אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח (ערכ' יו:). הוכיחו (את חברו) ולא קבל מניין שיחזור ויוכיחנו (שם). ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אלו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואלו ברכם משה היו אוה"ע אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן (מד"ר דבר' א). בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה מוכיחן (שם איכ', ולא זכר). —*מוכיחני, מוכיח אני: כך אמר משה אם מוכיחני את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם אחר כך הוכיחם (ספרי דבר' ג).—ג) שפט, דן, הכריע הכף לצד אחד, entscheiden; juger, décider; to judge, decide: ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים (ישע' ב ד). ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ (שם יא ד). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק (מיכ' ד ג). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש (בראש' לא מב). והריחו בירא יי' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח (ישע' יא ג). המיראתך יכיחך יבוא עמך במשפט (איוב כב ד). ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי"א יב יז).—והוכיח בין, כמו שפט בין, אך קצת כמשמ' הכריע ביניהם: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו (בראש' לא לז). — ד) יסר, ענש בשביל עון וחטא וכדומה, züchtigen; punir; correct: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). יי' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו (חבק' א יב). היסר גוים הלא יוכיח (תהל' צד י). כי את אשר יאהב יי' יוכיח (משלי ג יב). לץ תכה ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת (שם יט כה). לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים (תהל' קה יד). יי' אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (שם ו ב). יי' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני (שם לח ב). אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס (איוב ה יז). תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' (ירמ' ב יט). — ה) הראה צדקו, הביא ראיות חזקות מכריחות להודות כי צדק, טען על דבר בראיות, rechtfertigen, den Beweis antreten, bestreiten; justifier, prouver, contradicter; to justify, prove: אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אל אחפץ (איוב יג ג). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם (שם לב יב). מה נמרצו אמרי ישר ומה-יוכיח[1] הוכח מכם הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (שם ו כה-כו).—והוכיח בדבר, שהשתמש בדבר להוכיח, לטעון ולהראות מה שהוא רוצה: החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם (איוב טו ב-ג). — ומצוי הרבה בתו"מ ובספה"א בבע"ת וגם בלא בע"ת: אמר ר"א והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת אמר לו ר' יהושע יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות אמר לו ר"א מה זה יהושע מה ראיה רשות למצוה השיב ר' עקיבה ואמר הזאה תוכיח שהיא מצוה (פסח' ו ב). אמר ל

[1] המליצה קשה, וי"ם כי הנוסחה משובשה.

ר"א (לר"י) והרי קרשי קדשים ששחטן בדרום ושחטן לשם קדשים קלים יוכיחו שבן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלים בהן (זבח׳ ז ד). כוסמין ושיבולת שועל והשיפון שלא בשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר השעורין יוכיחו שלא כשרו לשאר כל המנחות ובשרו למנחת העומר (ירוש׳ תלה א נז:). אמרו לו סלי זיתים וענבים יוכיחו שהמשקין היוצאין מהן לרצון טמאין שלא לרצון טהורים (שבת קמד.). ויבלו מוכיח עליו (מו"ק ד:). דנין דבר שמצותו כל היום מדבר שמצותו כל היום ואל יוכיח דבר שמצותו שעה אחת (סוכ׳ מג.). הוכיח סופו על תחילתו (גדל׳ מח.). מה לבור שבן אין כח אחר מעורב בו וכו׳ אש תוכיח מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק בור תוכיח (ב"ק ו.). וימת אהרן שם בראש ההר הפסוקים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחו׳ ללמדך שחזרו לאחוריהם (מד"ר במד׳ יט). — והרבה בסהמ"א: ובקש מאת האפיפיור שיצוה ויבאו לפניו ראשי חכמי היהודים כי רצונו להוכיח מתלמוד שלנו שהמשיח כבר בא ואמר אל האפיפיור שכאשר יוכיח זה ראוי להכריחם לדת ישו (שבט יהוד׳ מ).

—נפע׳, נוכח, עת׳ אוּכח, תוכח,—נוכח עם פלוני, טען עמו ונלחם עמו במלחמת דברים להראות צדקו, ;rechten,disputieren;disputer;dispute,altercate לכו נא ונוכחה יאמר יי׳ אם יהיו חטאיכם בשנים בשלג ילבינו אם יאדימו בתולע בצמר יהיו (ישע׳ א יח). שם ישר נוכח [1]) עמו ואפלטה לנצח משפטי (איוב כג ז). — ובינ׳ נוכחת: ולשרה אמר (אבימלך מלך פלשתים שלקחה אליו בחשבו שהיא אחותו של אברהם) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונֹכחת[2]) (בראש׳ כ יז).—ומקו׳ *הוּכח, *להוכח, ליוּכח: ומי יוכל ליוכח עם בוראו עכשיו הוא מבלה אותם מן העולם (מד"ר שה"ש, תכו). — ובמשמ׳ "שהוכיחוהו ולמדוהו לאיזה דבר: כל זמן שהפרש משכיל וסוסו מלומד ומורגל וכלבו מיוסר ונוכח הוא ראוי ונכון להצלית (מאזני צדק, אלגזלי 68). קאטו אמר אם אוהבך הנוכח מאתך ירבה לפשוע אתה תרבה להוכיח (א׳ מודינא, צמח צדיק עז). ואל יאמר המוכיח מי אני שאקח בעצמי להוכיח לזולתי כי קטן ודל אני וכן אל יאמר הנוכח מי זה הוא ואיזהו אשר מלא לבו לגשת אל מלאכת התוכחה (חובי ויסעי, שער התשו׳).

—הפע׳, הוּכח, —א) שהוכיחו אותו, הענישוהו: יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח והוּכח במכאוב על משכבו (איוב לג יח-יט).—ואמר הפיטן: צורריהם יפיל בשוחות, ונפשותם תהיינה שחות, בכל רע מוכחות (יוצ׳ שבת החדש, אות זה).—ב) "שהוכיחוהו בדברים, התרעמו עליו: ולאל החנון והרחום אתפלל ואתחנן לתת לנו שנינו שברנו לי שבר המוכיחים ולך שכר המוכחים (הקד׳ דוגש על מנתם). הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם (ראב"ע, זכר׳ א ה). שיודע המוכח במעשה המוכיח וכו׳ ולא בן המוכח שהוא עושה רשעה שרואה בו המוכיח (חובי ויסעי, שער התשוב׳). —ג) "שהראה וברר בראיות שכן הוא: להיות שהוכח ונתאמת זה אצלנו מבלי ספק כלל שחייבים אנו לעשות רצון מלבנו ואלהינו בלבב שלם (ר"א חגיז, אורת מיבור א).

—[1]) גם כאן קשה וצ"ל נוכח, ויש משבשים הנוסחה. ובבר אמר ר"י חיוג: נוכח עמו הכף קמוצה לפי שם בעל תוכחות ואיננו לשעבר כמו שהזברתי קודם לכן (ר"י חיוג, שער הנפע׳). —[2]) החליטו רוב הקדמונ׳ שהוא נפע׳ מן יכח. אמר ריב"ג וז"ל: ואמא ואת כל ונוכחת פתפשירה ואלכל ואעדת ואחצ׳רת אי אנהא אעדת ואחצ׳רת ג׳מיע מא אמרהא בה מן אלכשוהו הו אנפעאל מתעד אלי כל מת׳ל אשר נשברתי את לבם הזונה (מסתלחק דף 6), ע"כ, ובעבר׳: ואולם ואת כל ונוכחת פרושו ואת הבל הכינה וערכה, ר"ל היא הכינה וערכה כל מה שצוה לה מן הלבושים והוא נפעל מתעבר לכל כמו אשר נשברתי. ובהשרשים: וקד פשרנא הד׳ה אלאלפאט׳ פי אלמקאלה אלאולי מן בתאב אלתשויר בע׳איה אלתפשיר ובינת פיה כון ונוכחת בניה מתעדיה עלי בניה אלאנפעאל מת׳ל אשר נשברתי את לבם וע׳ירה, ע"ב, ובעבר׳: וכבר פרשנו המלות האל במאמר הראשון מספר ההכלמה ובארנום היטב ובארנו בו היות ונוכחת בנין מהנפעל כמו אשר נשברתי את לבם. וכן רש"י: ונוכחת יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בב"מ ברור דברים. ע"כ. ורד"ק אמר: ואת כל ונכחת פירוש הם דברי משה אמר כי עם כל אלה הדברים שארעו לה באמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחה שרה ונוסרה מאמור אתי הוא. ע"ב. וכן רוב החדשים במו"ב, קצתם אומרים כי הוא בינ׳ וי"א שהוא נוכחת וצריך להיות ונוכחת, אך כל זה אינו מרפא הכתוב הקשה הזה. ויש משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות. ובבר פרש רסע"ג ונבחת מן נבח ותרגם: והודא אלבל חיאלך. ועי׳ עוד ערך בסות ושרש נבח.

—הִתפ׳, הִתוַכֵּחַ,—התוכח עם פלוני, טען אתו והשיב על דבריו, disputieren; -ter; -tate : שמעו הרים את ריב יי׳ והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליי׳ עם עמו ועם ישראל יתוכח עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ב-ג). —וכתו"מ : בג׳ מקומות בא הקב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום אינן יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (מד"ר ויקר׳ כו). שאדם הדן עם חבירו ומתווכח ומשיבו יש לו נחת רוח ואם אינו משיבו יש לו צער (שם במד׳ יח). — ובספהמ"א : ואתה אל תתוכח אל בעל ההגיון פן יפסיד עליך האמת וימהר לתפסך על הטעות (ידעי׳ בדרשי, פרדס ה). החזיר האפיפיור פניו נגד מאישטרי גירונימו ואמר התחיל אתה להתוכח וישיבו הם (שבט יהוד׳ מ). ומתוך הדברים נתרעם (האפיפיור) על גירונימו כי הבא להתוכח אין ראוי שיכנם במשטמה (שם). אמר המלך גם אני שמעתי שכשהם מתוכחים פוגעים זה עם זה כמו שעושים השורים כשמתקוטטים (שם סג). — ואמר הפיטן : ועמלק וטפסריו הובחת, ואתם במשפט נתוכחת, ויזכרו עם אשר זכרת, כי לטובה אותם הזכרת (סלוק פר׳ זכור, אלהים אל דמי).

—פֻּע׳, הוּכַּח, מוּכָּח, — כמו מתוכח : ואין זה כי אם שהיתה עליו קושיא גדולה והוא אשר העמיק הרחיב מדורתה בוּוכחו עם אלהים כטענה הלו (ר"מ אלבין, איוב כג יה). הקבצו ברצון טוב ולא כדרך המווכחים אוהבי הנצוח כי אם פנו והביטו בי (שם ו כח). כמה פעמים אמרתם כי לא צדיק אני וחרפה היא למווכחים לאמר פעמים הרבה ענין אחד (שם כא כ).

יכל[1], ממנו יְכֹלֶת, יְכֹלֶת.

יָכֹל, יָכֹל, פ"ע, יָכְלָה[2], יָכֹלְתִּי, יכלתיו, יָכֹלְתְּ, יָכְלוּ, יָכֹלוּ, אוּכַל[3], אוּכָל, תוּכַל, תוּכַל, תוּכְלוּ, יוּכַל, יוּכַל, נוּכַל, נוּכְלָה, תוּכְלוּ, יוּכְלוּ, יכלו, יוּכְלוּ, יכלו, יוּכְלוּן׳ —יָכֹל, היה לו כח לעשות דבר, vermögen, können : être capable, pouvoir; to be able, can : נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יָכֹלְתִּי (בראש׳ ל ח). כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (שם לב כט). גם עשה תעשה וגם יָכֹל תוכל (ש"א כו כה). תפתה וגם תוכל (מ"א כב כב). וישר אל מלאך ויֻכָל (הוש׳ יב ה). ותעשי הרעות ותוכל (ירמ׳ ג ה). פתיתני יי׳ ואפת חזקתני ותוכל (שם כ ז), עלה בידך לעשות מה שרצית. — ויָכֹל לפלוני, גבר על פלוני : ויאבק איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יָכֹל לו ויגע בכף ירכו (בראש׳ לב כה-כו). עלה נעלה וירשנו אתה כי יָכוֹל נוכל לה (במד׳ יג ל). במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו (שופט׳ יו ה). ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים (ש"א יז ט). ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני (ירמ׳ א יט). אולי יפתה ונוכלה לו (שם כ י). הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך (שם לח כב). פלאיה[1]) דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהל׳ קלט ו). רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (שם קכט ב). אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (אסת׳ ו יג). — לא יוכל את פלוני דבר, אין בכחו לעשות אתו בלום : כי אין המלך יוכל אתכם דבר (ירמ׳ לח ה). — ועם פעול : פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט (תהל׳ יג ה). — ובפרט לפני פעלים אחרים במקור, יָכוֹל לעשות או לא לעשות בכח הגוף או בסבה רוחנית ומוסרית : ולא יָכֹל יוסף להתאפק (בראש׳ מה א). ולא יָכֹל משה לבוא אל אהל מועד (שמות מ לה). ועיניו (של עלי) קמה ולא יָכוֹל לראות (ש"א ד יה). ולא יָכֹל עוד להשיב את אבנר דבר (ש"ב ג יא). ולא יָכְלָה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (בראש׳ לו ז). ולא יָכְלָה עוד הצפינו (שמות ב ג). ומה־יָכֹלְתִּי עשות ככם (שופט׳ ח ג). השיגוני עונתי ולא יָכֹלְתִּי לראות (תהל׳ מ יג). כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו (בראש׳ יג ו). וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם (שם לז ד). ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין (שמות ט יא). ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים (שופט׳ יד יד), ר"ל לא ידעוה, לא מצאו בונתה. ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל הם (עזר׳ ב נט),

[1]) בארמ׳ יכל ודומה לו כהל, בערבית וכל a) קצת דומה לו.

[2]) במשקל פָּעֵל (רד"ק). — [3]) אמר רד"ק : השרק בהם תמורת חלם שלא יתחלף עם ששרשם אכל. ע"כ. וכבר השיג ע"ז רא"ב ואמר : ולשון רבים יבולים בחולם על משקל רחוקים והאומרים יכולים בשורק טועים. ע"כ. ויש כמו זה גם בערב׳ בפרט בלשון ההמונ׳ יוצלb) מן וצל c), והוא צמצום מן יוּצַל, וכן יוּכל במקום יוּכַל.

a) وكل b) يوصل c) وصل

— [1]) כך הכתוב, והקרי פליאה.

מפני שלא ידעו. ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שמות ח יד). ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו (מ"ב ג כו). ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונ' א יג). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה (בראש' יט יט). כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה (שם כב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד' יא יד). אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (שם כב ג). עתה היכל אוכל דבר מאומה (שם לח). האמנם לא אוכל כבדך (שם לז). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא (דבר' לא ב). הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל (ירמ' יח ו). נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ' א יד). הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (ישע' כט יא). ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמ' כ ט). הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם (בראש' טו ה). לא תוכל לראות את פני (שמות לג כ). לא תוכל כלתם מהר (דבר' ז כב). כי לא תוכל שאתו (שם יד כד). אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (ישע' לו ח). אם תוכל השיבני (איוב לג ה). ידעת כי כל תוכל (שם מב ב). והביט אל עמל לא תוכל (חבק' א יג). ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישע' מז יא). עמדי נא בחבריך וכו' אולי תוכלי הועיל (שם יב). לא יוכל הנער לעזב את אביו (בראש' מד כב). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני (שמות יט כג). לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דבר' כד ד). ועלי שכב במקומו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות (ש"א ג ב). מי יוכל לעמד לפני יי' (שם ו כ). אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו (מ"ב יח כט). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש' ה יג). למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ' יד ט). והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני (דני' י יז). כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר (קהל' א ח). מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות (שם טו). ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו (שם ו י). כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש (שם ח יז). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (תהל' עח יט). ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע' טז יב). והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל (שם נז כ). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה

לא יוכל (ירמ' מט י). ועצר במלין מי יוכל (איוב ד ב). לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמו' ז י). כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (משלי ל כא). מיי' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). ויאמרו (הרועים שאמר להם יעקב להשקות הצאן וללכת לרעותם) לא נוכל (לעשות זאת) עד אשר יאספו כל העדרים (שם כט ח). ויאמרו אליהם (אחי דינה אל שכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו (שם לד יד). לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (שם מד כו). לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו (במד' יג לא). אנחנו נשבענו להם ביי' אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש' ט יט). ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו כי נשבעו בני ישראל ארור נתן אשה לבנימן (שופט' כא יח). ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ' ד ד). ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבד את יי' כי אלהים קדשים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם (יהוש' כד יט). אם הגד תגידו אותה (את החידה) לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים (שופט' יד יב-יג). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג). ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם (יהוש' ז יב), מפני העדר כח גופני ומוסרי. כי לא יוכלו להראות לבוא העירה (ש"ב יז יז), מפני יראה. הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמ' ו י). הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא יא). חרה אפי בם עד מתי לא יוכלו נקין (הוש' ח ה). כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה"ש ח ו-ז). כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח (ישע' נו י). ויתגעשו (גלי הים) ולא יוכלו (ירמ' ה כב). על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (שם כ יא). כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל' כא יב). — ובהוספת ן בסוף: כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (בראש' מג לב).

מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם מד א). —ג) לא יכול אותו, לא יכול לשאת ולסבול אותו, לא יכול שיהיה אצלו : גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהל׳ קא ה). — לא יכול מדבר, מפני הדבר לא יכול לעשות מה שזמם: ומשאתו[1]) לא אוכל (איוב לא כג). —ובתו״מ, מצוי מאד ברוב השמושים בפועל וכפעול, במשמ׳ יכלת גופנית וחמרית ובמשמ׳ יכלת רוחנית ומוסרית : מי שאינו י כ ו ל לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבים ואל יעשנה בטומאה (חלה ב ג). החיגר והסומא והחולה והזקן ומי שאינו י כ ו ל לעלות ברגליו איזהו קטן כל שאינו י כ ו ל לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית (חגי׳ א א). זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא י כ ו ל למשכנו (כתוב׳ יג ח). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד י כ ו ל להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (אבות ה א). הקונה שדה בסוריא סמוכה לא״י אם י כ ו ל להכנס לה בטהרה טהורה וחייבת במעשרות ובשביעית ואם אינו י כ ו ל להכנס לה בטהרה טמאה וחייבת במעשרות ובשביעית (אהל׳ יח ז). סומא ומי שאין י כ ו ל לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללין (תוספתא ברכ׳ ג ח). כאן ב י כ ו ל ללובשן כאן בשאינו י כ ו ל ללובשן (ירוש׳ שם ב ד ג). ואם (מלך ב״ו) אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני י כ ו ל לפייסו בדברים ולשחדו בממון (ברכ׳ שם כח:). זה י כ ו ל להכניסו לחורין ולסרקין וזה אינו י כ ו ל להכניסו לחורין ולסרקין (פסח׳ ח.). איזה הוא דרך רחוקה כל שאין י כ ו ל ליכנס בשעת שחיטה (שם צג:). אמר להם הקב״ה לישראל י כ ו ל הייתי לבראות לכם ארץ חדשה (מד״ר שמות כג).— ולנק׳ : אמת המים שאינה י כ ו ל ה להקצר באחת (פאה ב ב). האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא י כ ו ל ה לכסות עצמה אבל לא האיש (חלה ב ג). אמר לה שמא י כ ו ל ה (המכה) להגלע ולהוציא דם (נדה ח ג). מה אני י כ ו ל ה לעשות או כנוס או פטור (ירוש׳ כתוב׳ יג לו). — ומ״ר: ר׳ טרפון אומר י כ ו ל י ן ממזרים ליטהר כיצד ממזר נשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא בן חורין (יבמ׳ עח.). ומודה חזקיה בערים האחרונים של בן סורר ומורה שהוזמו שנהרגין מתוך ש י כ ו ל י ם לומר הראשונים להלקותו באנו (סנה׳ פו.). אין אנו יכולי ן לעמוד על אפו של דוד פעמים שקורא עצמו עני פעמים שקורא עצמו מלך (מד״ר ויקר׳ ל). הלהן תשברנה י כ ו ל ו ת אתן יושבות עד אשר יגדלו הלהן תעגנה יכולות אתן יושבות עגונות (שם רות, בכ״ה בנת׳).—ובמשמ׳ רשאי, מותר : מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכו׳ לישא שפחה אינו י כ ו ל שכבר חציו בן חורין בת חורין אינו י כ ו ל שכבר חציו עבד (גיט׳ ד ה). אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה י כ ו ל להפר (נדר׳ יא ב). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך ר״מ אומר י כ ו ל לחזור בו וחכמ״א אינו י כ ו ל לחזור בו (סנה׳ ג ב). י כ ו ל הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך (כתוב׳ נח:). מתוך ש י כ ו ל לכופה למשמשה ידיה (שם).—ולנק׳: קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר ו י כ ו ל ה היא ליהנות בלקט ובשכחה ובפאה (נדר׳ יא ג). י כ ו ל ה אשה לומר לבעלה איני ניזונית ואיני עושה (כתוב׳ נח:). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך (כתוב׳ יב ג).—ויכולני, במקום יכול אני : אמר ר׳ יוסי סח לי אלעזר בני אם על ידי עירוב י כ ו ל נ י לעשות אפילו שתי סוכות (יומ׳ סז.). אמר שמואל י כ ו ל נ י לבעול כמה בעילות בלא דם (נדה סד:). —ויכול ש י א מ ר : הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים י כ ו ל הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב׳ ו ב). מעשה בצידון בבורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים י כ ו ל ה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (שם ז י). אדמון אומר י כ ו ל ה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי (שם יג ה). אדמון אומר י כ ו ל הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (שם ח). י כ ו ל ה היא שתאמר נחת רוח עשיתי לבעלי (ב״ק נט:). י כ ו ל ה היא שתאמר תנו לי בעלי ואשמח עמו (ב״ב קמד:). אמר הקב״ה אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שבחו י כ ו ל י ן החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו בכר פתרנו לך (מד״ר ברא׳ פט). — ונקב׳ : מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא י כ ו ל ת לעמד בציוויך אפילו שעה אחת (מד״ר ברא׳ כא)). שמא יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי

—[1]) יש מספקים באמתת נוסח׳ זה הכתוב.

יכלתי ולכלב איני יכול (בס בה"ב, מי ואת).—יָכוֹל לו: בשעה שאוה"ע באים להזדווג לישראל הקב"ה אומר להם שר שלכם לא יכול לעמוד באביהם ואתם יכולין להם (בס). אילו לא מסרנו הקב"ה בידכם אין אתם יכולים לנו (פסיק׳ רבתי ל). — *אינו יָכוֹל בהחלט, כמשמ׳ אין לו כח גבר: מטר על חמוֹר ונר לאור השמש וכתולה נשאת למי שאינו יכול ומטעמים הושם לפני שכור (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ וכלה 29). — *יָכוֹל עַל דָּבָר, יש לו כח לעשות הדבר: שאנו מתקשטים כמבחר מה שנוכל עליו מן המלבושים בצאתנו לקראת מלכינו ושרינו (תו"ה, הבכ׳ הנפש ג). אין הדעת נוחה להודות שיש לבורא הכרה עם בשר ודם כי אם במופת שמהפך בו טבע הדברים כדי שיודע כי זה לא יוכל עליו אלא מי שברא הדברים מאין (כוזרי א ח). ההשתדלות בדבר קודם הצורך כשיפחד שלא יוכל עליו בעת הצורך (מלמד התלמ׳, בופט׳). וזה מפני שהוא היה מספר גבורתו וראוי שיספר תכלית מה שהיה יכול עליו ולזה היה ראוי שיתארהו שהוא היה עורר את חניתו על שמנה מאות חלל בפעם אחת (באורי רלב"ג לדה"י, אול"ה כ). והיאך אפשר שמי שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית לא יהיה יכול על מה שהאדם יכול עליו (העקרים כ נ). זו היא אמתת הפנה והאמונה הזאת שהאדם בחיריי ויכול על מעשיו (ר"י אברבנאל, נחל׳ אבות ג). ואם היה יכול עליו כי אז היה עושה אותו כן (מפע׳ ה׳ ח ח). שכל מה שהוא יכול על דבר כשיארך בו הזמן ישוב בפעל הדבר ההוא אשר יכול עליו (בער הבמים יב). — *יָכוֹל, במשמ׳ אפשר היה להשב כך וכך, man könnte denken ; on pourrait croire ; You might think: למה נאמר נפש תחת נפש יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו ת"ל נפש תחת נפש הא אינן נהרגין עד שיגמר הדין (מכות א ו). כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (אבות ג ח). יכול יתפלל אדם כל היום כולו פירש דניאל וזימנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי יכול משבא לגולה הוחל תלמוד לומר כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנא יכול יהא משמיע קולו לאזניו פירש כחנה וחנה היא מדברת וגו׳ יכול יהא בוללן כולן בבת אחת פירש דוד ערב ובקר וצהרים וגו׳ יכול יהא שואל צרכיו ומסתלק פירש בשלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה (תוספתא ברכ׳ ג ח-ט). תענו את נפשותיכם יכול ישב לו בחמה ובצינה בדי שיצטער (ספרא אחרי עב). והדרת (פני זקן) יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום (בס קדוש׳ פ). יכול אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם ת"ל ואת שבתותי תשמרו אני ה׳ כולכם חייבים בכבודי (בס ה). (אמר לו יתרו למשה) הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה יכול שהלך ולא עשה תלמוד לומר ובני קני חותן עלו מעיר התמרים (מכי׳ יתרו ב). ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם יכול הכל יעלו ת"ל והעם אל יהרסו לעלות אל ה׳ פן יפרוץ בם יכול אף הכהנים יעלו עמך ת"ל ועלית אתה (בס ד). הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום יכול שעיכב משה בידו ת"ל ויצעק משה אל יי׳ יכול שעיכב בידו המקום תלמוד לומר ותשקע האש (ספרי במד׳ פו). שהיה יורד (המן) על האיסקופים ועל המזוזות יכול יהיו אוכלים מטונף ומלוכלך ת"ל והנה על פני המדבר וכו׳ והמן יורד עליו ומשם היו ישראל מלקטים ואוכלים הרי למטה אבל למעלה יכול יהיו השקצים והזבובים שוכבים עליו ת"ל ותעל שכבת הטל (בס פט). וגם ערב רב עלה אתם וצאן בקר יכול שאכלום במדבר ת"ל ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן (בס לה). קדש יהיה לך מה ת"ל שיכול אין לי אלא דבר הראוי לאכילה שיתנהג בקדושה שאין ראוי לאכילה מנין ת"ל קודש יהיה לך מכל מקום (בס קיז). ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה יכול אתה פודה את החיה ואת המתה ת"ל פדה תפדה וגו׳ פודה אתה את החיה ואין אתה פודה את המתה (בס קיח). מה ת"ל על כן אמרתי שיכול אין לי אלא בשעת חלוק הארץ אבל משיחלקו שומע אני יקצה לו כל שבט ושבט בפני עצמו ת"ל על כן אמרתי (בס קיט). ובשכבך יכול אפילו שכב בחצי היום תלמוד לומר ובקומך יכול אפילו עמד בחצי הלילה תלמוד לומר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך (בס דבר׳ לד). יכול אפילו עובדים ההרים והגבעות אתה מצוה לאבדם ת"ל אלהיהם על ההרים הרמים וכו׳ ולא ההרים אלהיהם

(כס ס). יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים ת״ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ (כס קה). ודברו השוטרים יכול דברים אחרים כשהוא אומר ויספו השוטרים לדבר אל העם מלמד שהם הדברים (כס קלג). והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים יכול שאני מוציא אווזים ותרנגולים שקננו בפרדס ת״ל לפניך (כס רכז). מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחדוש כל הדברים הללו או יכול תהיה לכם ירושה שלישית ת״ל וירשתה ראשונה ושניה יש לכם שלישית אין לכם (סעו״ר ל). לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על בית המקדש יכול בחרבן בית המקדש חתם ת״ל עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם (ירוש׳ כרכ׳ ה ח ד). מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך יכול פעם אחת בשבוע את חייב להוציא את המעשרות וכו׳ ת״ל מקצה שלש שנים אחת לשלש שנים (כס מע״ב ה נו:). ודבש אלו התמרים יכול דבש ממש וכו׳ כתיב וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש ודבש חייב במעשרות אלא אלו התמרים שהן חייבין במעשרות (כס ביכור׳ א סג ד). עד עצם היום הזה מלמד שהיום מתיר יכול אפי׳ בשעת הקרבן ת״ל עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול הבאה ממש ת״ל עד עצם היום הזה (כס חלה א נו:). מלא קומצו יכול מלוא קומצו מבורץ תלמוד לומר בקמצו אי בקמצו יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו תלמוד לומר מלא קומצו (כס יומ׳ ה מג:). זאת עולת חדש בחדשו יכול תהא תורם בכל חדש וחדש ת״ל בחודש ולחדשי בחדש אחד הוא תורם לכל חדשי השנה יכול באיזה חדש שירצה נאמר כאן חדשי ונאמר להלן חדשי וכו׳ אין מונין אלא מניסן (כס בקל׳ א מח ד). הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כונה ת״ל האלה עד כאן צריכה כונה (ברכ׳ יג.). לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת״ל ואספת דגנך הנהג כהן מנהג דרך ארץ (כס לה:). וכל כלי אשר ישב עליו וגו׳ יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה יהא טמא ת״ל אשר ישב עליו הזב מי שמיוחד לישיבה (שבת נט.). לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרים ת״ל לא ימצא (פסח׳ ה:). ת״ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלם ת״ל לחם עוני מי שנאכל באנינות (כס לו.). יכול אכל כזית נא מבעוד יום יהא חייב וכו׳ ת״ל אל תאכלו ממנו נא וכו׳ (כס מא:). יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו׳ ת״ל שדך לא תזרע וכו׳ כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם (מו״ק ג.). ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה יכול שאני מרבה אף בית שער אכסדרה ומרפסת ת״ל בית מה בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה יכול שאני מרבה אף בית הכסא וכו׳ ובית הטבילה ת״ל בית מה בית העשוי לכבוד אף כל העשוי לכבוד יצאו אלו שאין עשויין לכבוד יכול שאני מרבה אף הר הבית והלשכות והעזרות ת״ל בית מה בית שהוא חול אף כל שהוא חול יצאו אלו שהן קדש (יומ׳ יא:). ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורלות של כל דבר יכול יתן שנים על זה ושנים על זה תלמוד לומר גורל אחד ליי׳ וגורל אחד לעזאזל אין כאן לשם אלא גורל אחד ואין כאן לעזאזל אלא אחד יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה ושל שם ושל עזאזל על זה תלמוד לומר גורל אחד (כס לז.). השורף זה המסייע בשעת שריפה יכול אף משנעשו אפר מטמאין בגדים תלמוד לומר אותם אותם מטמאין בגדים ולא משנעשו אפר (כס סח:). ה׳ עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה יכול לכל תלמוד לומר לאיש ותניא אי לאיש יכול לכל שדותיו ת״ל שדה אי שדה יכול לכל השדה ת״ל עשב (תענ׳ ט:). ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול על כל ברכות כולן לא תהא אלא תהלה אחת ת״ל ומרומם וכו׳ על כל ברכה תן לו תהלה (כס טז:). חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן הייבום עד סוף העולם יכול שאני מרבה אף שש עריות חמורות מאלו שיהו צרותיהם אסורות (יבמ׳ ג:). לפני ה׳ יכול במערב ת״ל אל פני המזבח אי אל פני המזבח יכול בדרום ת״ל לפני ה׳ הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית בנגד חודה של קרן וריו (סוט׳ יד:). יכול ימכור אדם את בתו כשהיא נערה אמרת קל וחומר מכורה כבר יוצאה אינה מכורה אינו דין שלא תימכר (נדר׳ עו.). ר״ע אומר במשפט הזה כתחתון ולא כעליון

יכול משלם מן העלייה ת"ל יעשה לו מגופו משלם ואינו משלם מן העלייה (ב"ק נג.). יכול טימא את עינו מטמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו שיכר את רגלו משכר את רגלו ת"ל מכה אדם ומכה בהמה וכו' (שם פג:). וסמכו זקני יכול זקני השוק ת"ל עדה אי עדה יכול קטני עדה ת"ל העדה מיוחדין שבעדה (סנה' יג:). הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא יכול כשם שאינו מטמא לאחותו כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו (שם לה:). כי לא תשתחוה לאל אחר יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמנעיל ת"ל זובח זביחה בכלל וכו' (שם ס:). לפי שיצאת עכו"ם לדון בעצמה יכול יהו חייבין אפי' על דבר שאין זדונו כרת ושגגתו חטאת נאמר כאן מעיני וכו' (הור' ח.). בערכך ערך כולו הוא נותן ולא ערך איברים יכול שאני מוציא אף דבר שהנשמה תלויה בו ת"ל נפשות נפשות ולא המת (ערכ' ד.). נפשות לרבות מנוול ומוכה שחין שיכול נדר בערכך כל שישנו בדמים ישנו בערכין וכו' ת"ל נפשות (שם:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו (שם כא.). יכול האומר רגלה של זו עולה תהיה כולה עולה ת"ל כל אשר יתן ממנו ליי' יהיה קדש ממנו לה' ולא כולו לה' (תמור' יא:). ואת כל דמה ישפך יכול נתן ארבע מתנות מכוס אחד יהו כולן נשפכין ליסוד ת"ל ואת דמו (זבח' לד:). לפי שמצינו עומד בצפון ומקבל בצפון ואם עמד בדרום וקיבל בצפון פסול יכול אף זה כן ת"ל אותו אותו בצפון ואין השוחט בצפון (שם מח:). והסיר את מוראתה בנוצתה זו זפק יכול יקדיר בסכין ויטלנו ת"ל בנוצתה נוטל את הנוצה (שם סה.). יכול שאני מרבה הרובע והנרבע וכו' וטרפה ויוצא דופן ת"ל זאת (שם פד.). ר"ע אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים ת"ל והיה לאות על ידך וכו' יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות (מנח' לו:). תאכלו מכל אשר במים מה ת"ל שיכול הואיל והתיר במפורש והתיר בסתם וכו' לא התיר אלא בכלים (חול' סו:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון יכול יקח אדם מן השוק ויאכל ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך יכול יזבח כל בקרו ויאכל כל צאנו ויאכל ת"ל מבקרך ולא כל בקרך (שם פד.). שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך יכול יחזור בהרים וגבעות בדי שימצא קן ת"ל כי יקרא במאורע (שם קלט:). בכל הקדשים הכתוב מדבר יכול יהו חייבין עליהן מיד ת"ל אשר יקרב וכו' (מעי' י:). ועבר עליו רוח קנאה רשות יכול כשם שעד שלא קנא לה רשות אף כן משקנא לה רשות ת"ל אשר תעבור עליו (מד"ר במד' ט). להזיר יכול שיזיר את אחרים תלמוד לומר נזיר את עצמו מזיר ואין מזיר את אחרים (שם י). שלא תמרוד על צוויו (של המלך) יכול אפילו יאמר לך לעבור על דברי המקום ת"ל ועל דברי שבועות אלהים (שם יד). ביום המשח אותו יכול קודם שנמשח הקריב נחשון ת"ל זאת חנכת המזבח אחרי המשח אותו (שם). וישמע את הקול מדבר אליו יכול שהיה קול נמוך ת"ל את הקול וכו' הקול המתפרש בכתובים קול ה' בכח (שם). יכול אם יאמר לך המלך לך עבוד עבודה זרה שתשמע לו תלמוד לומר ירא את ה' (שם טו). איש ואביו ילכו אל הנערה יכול לתאוה ת"ל למען חלל את שם קדשי (שם דבר' ב). כרחו אוה"ע משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן ת"ל בצלו חמדתי וישבתי (שם שה"ש, כתפוח). מה המים אין משמחין את הלב יכול אף דברי תורה כן ת"ל יין מה יין משמח את הלב וכו' כך דברי תורה משמחין הלב וכו' מה היין פעמים שהוא רע לראש ולגוף יכול אף דברי תורה כן ת"ל שמן מה שמן מעדן הראש והגוף כך דברי תורה מעדנין הראש והגוף (שם, כי טובים). טוב ה' לקויו יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו (שם איכ', טוב ה'). קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת (שם). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וכו' יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה (הגד' של פסח, ואילו יודע).

—*כִּבְיָכוֹל[1]), כמו בדבר שאפשר, כאלו היה אפשר, מלה נהוגה בפרט כשמיחסים להאלהות דבר שאינו נאה אלא לבשר ודם: אמר ר' מאיר בזמן שאדם

---

[1]) כך אומרים ספרדים ואשכנזים ותימנים, וגם הספרדים מטעימים ביחוד את היוד ואמרים כביָכול כאלו היתה עליה הנגינה. וכבר קרא תגר על קריאת הספרדים והאשכנזים בכף פתוחה ובית שואית ר"א בחור בהתשבי וז"ל: כביכול שמשו בו הרבה באגדות בדברים שאינם כבוד כלפי מעלה כמו כי חזק הוא ממנו כביכול

מצטער שכינה מה הלישון אומרת כביכולי) קלני מראשי קלני מזרועי (סנה׳ ו ה). ר׳ עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמך פדית (מכי׳ כא יד). ר"י אומר כבבת עין אינו אומר אלא כבבת עינו כתוב כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב (שם כבלת, שירה ו). שכשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש יי׳ כוננו ידיך (שם, שירה י). לססתי ברכבי פרעה רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה הקב"ה על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך וגו׳ רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה על סוס נקבה (שם כ ו). ומה תלמוד לומר וינח אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתרו ז ח). הגולן השוה כבוד העבד לקונו והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו כביכול הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינו רואה ואת האוזן כאלו אינו שומע (שם מכפט׳ טו). ומה ת"ל ויקץ כישן אלא כביכול כאלו לפניו שינה (ירוש׳ מע"ש ה נו ד). הקב"ה אין לפניו שכחה כביכול הא בשביל ישראל נעשה שכחן (שם סנה׳ י כז ג). א"ר יהושע בן לוי אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול כאדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו (ערוכ׳ כג.). בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול שנתמעטה פמליא של מעלה (חגי׳ יג:). ואתה פה עמד עמדי ואמר ר׳ אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אף הקב"ה בעמידה (מגי׳ כא.). מלוה ה׳ חונן דל עבד לוה לאיש מלוה (ב"ב י.). ויעמד פנחס ויפלל א"ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להן הניחו לו (סנה׳ פב:). דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו וכו׳ כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם (סוט׳ לה.). גדול השלום שאפילו ישראל עע"ז ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם (מד"ר כראב׳ לח). היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול וחותך טיכורן ומרחיצן וסכן (שם שמות כג). כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה ומשבראת אותו אתה הוא אלא כביכול עומד (שם). משל לדניסטום שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצוות מי שהוא מבקש יבא וישאל והיו הכל שומעים ובורהים לומר כשיבא ליפרע ממי שלוה מי יוכל לעמוד כך כביכול ירד הקב"ה לסיני ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט (שם כט). אמר להם הקב"ה לישראל אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה כביכול כל ימים שאתם שם בצרה אני עמכם (שם ל). אשרי האזנים ששמעו עד היכן חבבן (הקב"ה את ישראל) עד היכן שומרן עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו בא וראה היאך שומרן היאך נצרן שאמר האלהים למשה אמור להם שיעשו משכן ביניהם כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם (שם במד׳ ב). כביכול ישראל נגאלים כאלו הוא נגאל (שם). אמר הקב"ה ליעקב יעקב הרבה את יקר בעיני שכביכול קבעתי איקונים שלך בכסאי (שם ד). משל לאדם שהיה לו פרגמטוטין של אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במנין וכו׳ והיה לו פרגמטים אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין כך כביכול אמר הקב"ה לאו"ה לא נתתי מנין למה שאין חשובין לפני כלום (שם). שאפילו ישראל עובדין עבודה זרה ושלום ביניהם כביכול אמר הקב"ה אין השטן נוגע ביניהם (שם יא). אמר רבי אבין כביכול הקב"ה אומר ווי (שם יג). הבונה בשמים מעלותיו כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עושין אגודה אחת (שם עו). אמר הקב"ה כביכול אדם קונה לו עבד שיהא העבד נוטל

כלפי מעלה אמרו ויש קורין אותו כביכול ופירשו התורה שנתנה בכ"ב אותיות יכולה לומר כן אבל לנו אי אפשר לאומרו ולזה הפירוש אין טעם וריח מפני כמה דברים האחד שיותר נכון היה לומר בביכול כמו שאמרו במדרש נגילה ונשמחה בך בתורה שנתנה בכ"ב אותיות והשני שהיה ראוי להכתב בשתי תיבות כב יכול השלישי שהיה ראוי לומר כביכולה כי התורה לשון נקבה לכן אני אומר כי הכף והבית משמשין כאחד כמו שנמצא שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה כך כביכול הכף בשוא והבית בפתח רוצה לומר התורה דברה כלפי מעלה כמו ביכול פירוש כמו במי שיובל לקבל המאמר ההוא. ע"כ. אך הקריאה המקובלה מכרעת. —[1]) כך במשנ׳ שכמשנ׳, ובמשנ׳ שבגמ׳ וכן במשנ׳ שבידוש׳ חסרה המלה בביכול.

הפנם ומאיר לקונה ואני לא עשיתי כן וכו׳ (שם טו). כשעה שאמר הקב״ה אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש״ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי (שם כ). למלך שהיה לו עבדים ושפחות והיה משיא לעבדיו שפחות מן אומיא אחרת ולשפחותיו עבדים מן אומיא אחרת עמד המלך וחשב כדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי לשלי כך כביכול אמר הקב״ה הארץ שלי וכו׳ וישראל שלי הם וכו׳ מוטב שאנחיל ארצי לעבדי (שם כג). אדם אם יהא לו קרוב עשיר הוא מודה בו ואם עני הוא כופר בו ואומר שאינו קרובו אבל הקב״ה כביכול ישראל נתונים במצרים כשעבוד הקב״ה אומר קרוביהן אני (שם דבר׳ ג). אמר משה ובי תופס אני בידו של הקב״ה כביכול אינו מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא (שם ג). יצא פרעה הרשע בשריון וכובע כביכול הקב״ה כן שנא׳ וילבש צדקה כשריון (שם שה״ש, לסוסתי). מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראש חבירו מרגיש כך כביכול אמר הקב״ה עמו אנכי בצרה (שם, אני ישנה). אם שימש אדם עם האשה נדה בשביעי הולד לוקה בן שבעים שנה שלא יצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין כביכול אין המרדות הללו משלי כבר העדתי בך ואמרתי לך זאת תהיה תורת המצורע (תנחומא מצורע נ). ר׳ יהודה אומר כביכול תהה הקב״ה על שעשה את האדם (שם נח ד). כל הארבעים יום עסק הקב״ה בצורת הוולד לסוף ארבעים יום הולכת ומקלקלת עם אחר כביכול רפו ידיו של מקום (פסיק׳ רבתי כד). כאותה שעה נשבע הקב״ה לישראל שבועה שלימה כביכול הוציא על עצמו אם לא אעשה שבועתי שנאמר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני נטל הקב״ה ידו והחזירה לאחוריו בשעה שגלה ישראל וכו׳ כביכול לא החזירה הקב״ה למקומה (שם כח). היה הקב״ה כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח מי יקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (שם לג).—וגם כשמיחסים להאומה הישראלית דבר לא נאה לה: קצפתי על עמי חללתי נחלתי כביכול מחוללים על הכל (ספרי במד׳ לג). ומה ת״ל קח לך כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם (יומ׳ נ:). ואפס עצור ועזוב כביכול אין סומך ועוזר לישראל (סנה׳ לז.). עתה אקום כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול אלא לכשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר וכו׳ באותה שעה הם כל בשר מפני יי׳ (מד״ר בראש׳ עה). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע בשעה שיש לישראל זכות הנח להם ובשעה שאין להם זכות כביכול הנשא להם פעם אחת בשנה כדי שיבוא יוה״כ ויכפר עליהם (פסיק׳ דר״כ, שקל׳).— וגם כיחם לדבר אי אפשרי, שלא נאה לאמר זאת: אם אכלת וכירכת כביכול כאילו משלך אכלת (ירוש׳ ברכ׳ ו ע ד). אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם אם אין עולם כביכול כך היה אחז סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים וכו׳ אם אין רוח הקדש אין בתי כנסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל (שם סנהד׳ י כח:). — ואמר הפיטן: וברב גאונך משנאיך תהרס מול פניך מתגברים, כאלו לנגדך כביכול[1]) לעזרתם מתחברים, באו לעזרת יי׳ כגבורים (שבת א אחה״פ, ויושע).—ומצוי בספרות המאחרת.

יְכֹלֶת, ש״נ, בכנ׳ יְכָלְתּוֹ,—הכח שעושה שאדם יכול לעשות דבר, power; d. Vermögen; pouvoir:

ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יְכֹלֶת יי׳ להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במד׳ יד טו-טז). פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יְכֹלֶת יי׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר׳ ט כח).— ובמהמ״א: אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה (רמב״ם תפלה א ג). וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים החלוקים בתנועות משתנים והמאורים החלוקים לסדר ענין הכל בהם יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכילהו מחשבת אדם (חו״ה, הבחינ׳ ה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה וכו׳ וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך והענוה בעת הכעס ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה (שם הכניעה א). ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה

—[1]) בקצת מחזורים מנוקדים מלה זו מנוקדה כ בשואית ב פתוחה, אך זה נקוד חדש עפ״י דעת ר״א בחור.

אל החכמה ומן המחילה אל היכולת (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, התנמ׳). אין למי שאין לו יכולת טוב מן הסבל (שם, הסבל). ובן הישמעאלים יניחו הגזרה והיכולת הנקרא בערבי אלקצ׳א ואלקדר תחת ההשגחה (העקרים ה כו). ונאמר שהנמנעות שני מינים אם נמנעות קיימות בעצמם שלא יתואר השם ביכולת על חלופן כמו שהכל יותר גדול מן החלק או שקוטר המרובע גדול מצלעיו כי לא יתואר השם ביכלת על שיהיה החלק שוה אל הכל (שם כב). כי אם היו בוראים רבים במספר לא ימלט אם שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה ואם שהם בלתי שוים (כפורנו, אור עמים ל:).—על דרך יכֹלֶת, כמו בביכול: או אפשר שהזכירו השיעור על דרך יכולת ששיערה הב״ה בכך (פי׳ יליר׳ לר״י ברצלוני 67).—והשתמשו קצתם גם במשמ׳ עשר ורכוש, כמו בגרמנית Vermögen: ונדרשנו לאשר שאלונו ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומים לא יתנו בי אם משני שלישים מערך ויכולת שלהם (פנק׳ ק״ק במברג 2).

יכת[1], ממנו יֵכַת.

יָכַת[2], קל לא נמצא.

—פע׳, יִכֵּת, עת׳ יְיַכֵּת, יְיַכְּתוּ, יְיַכְּתוּם, וַיְכַתּוּם, — יִכֵּת את פלוני, הכהו מכה רבה מאד, הכריעהו, ובפרט במלחמה, יִכְּתוּ את האויב, הכוהו והבריעוהו והפכוהו ערף והשמידוהו, gänzlich schlagen; défaire; rout: ויעפלו (בני ישראל) לעלות אל ראש ההר וכו׳ וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום וַיַּכְּתוּם[3] עד החרמה (במד׳ יד מד-מה).—ועי׳ כתת.

[1]) רק בעבר׳, והוא שרש קבעהו ריב״ג להפעל ויכתום, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אמר ר״י חיוג (בכפולים כתת) וז״ל: אך ויכום ויכתום איננו מעקר זה ואלהים יודע. ע״כ. וכתב ע״ז ריב״ג בספר הקרוב והישור (רסאלת אלתקריב ואלתסהיל, בערך זה), אמר וז״ל: הד׳ה אלכלמה בעידה אלע׳ור ח׳פיה אלט׳הור וקד כאן ילזם א״ז שרח אצלהא ולם יפעל פהא אנא מורד עליך מא ענדי פיהא פאקול אן ויכתום יחתמל אן יכון ענדי פעלא שאלמא או פעלא פא׳הא יא׳ פאן כאן שאלמא פהו מן ד׳ואת אלנון וכו׳ ואן כאן ויכתום מן פעל פאה יא׳ ספיה וג׳האן מן אלקיאש אהדהמא אן יכון אלאצל פיה וייכתום פאסת׳לוא פיה פעלהם פי וישרם ויבשהו ואלאח׳ר אן יכון אלאצל פיה ויביתום מת׳ל ויציקם לפני יי׳ פחד׳פוא אליא׳ אישתח׳פאפא, ע״ב, ובעבר׳: מלה זו עמוקה וגזרתה נעלמת, והיה ר׳ יהודה צריך לאמר מה שרשה והוא לא עשה כזאת, והנה אבאר לך מה דעתי בה ואֹמר כי ויכתום יכשר בעיני שתהיה מהשלמים או מפעלי בעלי פ״י, ואם הוא מהשלמים הוא מבעלי הנון והיה עִקָּרָה ויכיתום כמו ויפילום וכו׳ ואם היתה ויכתום מן בעלי פ״י יש בה שתי פנים של הקש האחת שעקרה היה וייכתום ונהגו (העברים) בה כמו שנהגו בוישרם ויבשהו, והשנית שהיה עקרו ויביתום כמו ויציקום לפני יי׳ והפילו את היוד להקלה. והביא ריב״ג שרש זה בפרוש גם בחלק השרשים שלו, ופרשו במשמ׳ הכה לפי חרב, אך הניח גם אפשרות היות ויכתום משרש נכת, עי׳ זה. וגם רד״ק הביא שרש יכת, לפי דעת ריב״ג, אלא שהוא נטה לשים ויכתום משרש כתת ואמר: ואל יקשה בעיניך שהוסב הדגש בפה״פ כי כן קרה למלת הזילוה שהיא משרש זלל וכן ויתמו ידמו, שרשם תמם דמם. ע״כ. וכן דעת החדשים כלם, אעפ״י שאינם מוצאים טעם לזרות הצורה. ובהיות שגם אם נשים ויכתום מן הכפולים לא נמלט מזרות, ובהיות שיש לנו בהמלים וַיִּבָשֵׁהוּ וַיִּשְׁרֵם דמיון שאין לפקפק בו לצורה זו בנפ״י, דעתו של ריב״ג מכרעת להניח מציאות שרש יכת בלשוננו במשמ׳ מיוחדה בענין הבאת האויב מכה גדולה ושלמה.

ילד[1], ממנו יוֹלֵדָה, יוֹלֶדֶת, יֶלֶד, יָלַד, יֶלֶד, יַלְדָּה, יַלְדוּת, יָלִיד, מוֹלָד, מוֹלֶדֶת, מְיַלֶּדֶת, תּוֹלָדָה, *יוֹלֵד, *הוֹלָדָה, *הִתְיַלְּדוּת, *יְלִידָה, — ועי׳ ו ל ד.

יֶלֶד[2], ש״ז, בהפס׳ יָלֶד, מ״ר יְלָדִים, וִילָדִים, הַיְלָדִים, יַלְדֵי, (יִלְדֵי[3] ולא יַלְדֵי), יַלְדִּי, (יִלְדֵי ולא יַלְדֵי[4]), יְלָדַי, יְלָדָיו, יַלְדֵיהֶם, (יִלְדֵיהֶם), —א) הקטן של האדם מיד בצאתו מרחם אמו ובמשך השנים הראשנות אחרי כן, Knabe; enfant; child: ויגדל הַיֶּלֶד ויגמל (בראש׳ כא ח). ותאמר לה בת פרעה (לאם משה) היליכי את הַיֶּלֶד הזה והינקהו לי (שמות ב ט). ותקח נעמי את הַיֶּלֶד (שילדה רות) ותשתהו בחיקה ותהי לו לאמנת (רות ד יז). ויגדל הַיָּלֶד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים (מ״ב ד יח). השלום לַיֶּלֶד ותאמר שלום (שם כו). הבן יקיר לי אפרים אם יֶלֶד

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ ולד a).

[2]) במקום הצורה הקדומה יַלְדְּ במקום וַלְדְּ, בערב׳ וֻלד b).—[3]) כך רד״ק בפרוש בהמלים עברי, מלכי (בדה״ב. בהלכ׳ בוא), ועי׳ הערה לערך אבדן. — [4]) כך הביא שטדה מלה זו בין המלים בעלי שלש תנועות (St.§ 80 c) וכך העתיק קניג בפרוש jilede (Kö. 2,507).

a) وَلَد b) وُلْد

שעשועים (ירמ׳ לא יט). — ומ״ר לזו״נ: ותחיין (המילדות העבריות) את הילדים (שמות א יז). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה (שם כא כב). ותאמר מילדי העברים זה (שם ב ו). ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון (איוב כא יא). —וגם לבעלי חיים: תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג). ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן (ישע׳ יא ז). — וגם לנער בשנות עלומיו: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש׳ לז כט-ל). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד (ביוסף) ולא שמעתם (שם מב כב). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל (קהל׳ ד יג). ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד[1]) עד יום מותה (ש״ב ו כג). — ילד זקנים, שנולד לאדם בימי זקנתו: יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (בראש׳ מד כ). — ומ״ר ילדים לזו״נ, במשמ׳ בניו ובנותיו של אדם אם הם קטנים או גדולים: תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן (בראש׳ ל כו). וישא (עשו) את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר (יעקב אלה הם) הילדים אשר חנן אלהים את עבדך (שם לג ה). והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ״ב ד א). ויקח את שתי נשיו ובו׳ ואת אחד עשר ילדיו (בראש׳ לב כג). וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים (שם לג ב). האשה וילדיה תהיה לאדניה (שמות כא ד). ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב). — ונערים ונערות: ותצאנה שתים דבים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (מ״ב ב כד). —ובחורים: ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה (דני׳ א ג-ד). — וגם במשמ׳ לא זקנים, אנשים צעירים לימים: ויעזב (המלך רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו ובו׳ וידבר אליהם (אל העם) בעצת הילדים (מ״ב יב ח-יד). — ובתו״מ, באותן המשמעות: אמר רב יהודה א״ר ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו (קדוש׳ עו:), ר״ל בנים ובנות. הוא ילד וקולו כנער (סוט׳ יב:). — ובמשמ׳ לא זקן: שאם היה הוא ילד והיא זקנה ובו׳ אומרים לו ובו׳ מה לך אצל זקנה (יבמ׳ מד.). רשב״א אומר אם יאמרו לך ילדים בנה וזקנים סתור שמע לזקנים ואל תשמע לילדים שבנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין (נדר׳ מ.). ואפילו החכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה (רמב״ם ת״ת ו ט). —ובמשמ׳ לא זקן גם בדברים לא בע״ח, כגון צמח ילד, ר״ל נטע רך שעוד לא הזקין: גדל זה הילד שהבריך ועשה פירות ואח״ב פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן (רמב״ם מע״ש י טו). — ילדי אדם, כמו בני אדם, ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור במקום חבר אמנה, ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה (רמב״ע, תרשיש ה). — ובהשאלה, ילד הזמן, ילדי הזמן, ר״ל המקרים והמאורעות שיקרו בעולם: ואתי הזמן היטב והוא ידעני אבל כי בינונים, ולא ידעו ילדיו כי לבבי מאד חזק והיה באבנים (רשב״ג, פעה הוד). ילדי זמן תמיד לעולם סובבים זה יעלו וזה ישפילו (ר״י מיגש, שיר בהלופה להמגיד תרכת לט). הררים יחשבו נפשם מלכים ברוב חילם ועל ארץ מצוקים, וילד הזמן הפך ברגע ותחתם יעמיד הרי מצוקים (רמב״ע, תרשיש ח). יהא האדם חזק ואמיץ לשאת כובד צרותיו, ורחב לב להכיל קורותיו, ולסבול עול ילדי הזמן, לא ילכד ברשת הדאגה אשר לו טמן (רשב״ע סלקיירה, לרי היגון 4). הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לבלבל ים שאונך (שם). ילדי הזמן סבוני סבבוני בטיט חוצות ידיקוני יבקיעוני וירעצו, וירוצצו שעפי (אגר׳ אחוז נר״י דלמידינו). —וילדי יום: מילדי יום אל תבהל כי ילדי יום לא ירגעו, אל תשמח בם אם ייטיבו גם אל תחת אם ירעו, כי הטובות גם הרעות באשר יחנו בן יסעו (ראב״ע, לקו״ק נה). ילדי ימים על פוך שערי שהם טחו ביום טח, לא הלבינו מאפל ראשי עד השחידו לבגת טח (רמב״ע, תרשיש ה). עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לקחים מכםם (ר״י חריזי, הענק ג). אין לבטח בילדי הימים ובמתנות הזמן (תולד׳ אלכסנדר 23).

ילדי[1]), ש״ז, מ״ר ילדים, סמי׳ ילדי (יל-די), — כמו ילד: על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם

[1]) כך למערבאי, למדנחאי ולד כתיב.

[1]) עי׳ הערה לקמן.

ילדי¹) פשע זרע שקר (ישע' נז ד).

אומן.-אומנת.-*דִּדָּה את הילד, למדו ללכת. - זָחַל על ידיו ורגליו. - טַף.-יונֵק.- יָלַד. - יַלְדוּת. - יָלוּד. - יָנַק, הֵינִיק. - מֵינֶקֶת.-*נִדְנֵד את הילד. -עַוִּיל. - עוֹלָל. *עֲרִיסָה. - עֶרֶשׂ. - צַו לָצָו, קַו לָקָו, מלים שאומרת האם להילד כשהיא מדדה אותו להרגילו ללכת.—רָגַע, ילד מרגיע.— *שבש, השביש את הילד שלא יבכה, שִׁעֲשַׁע את הילד על הברכים וכו', ילד שעשועים. —תינוק. -תִּרְגֵּל.

יָלַד, פ"י, ילד, ילדה, ילדתי, ילדת, ילדת, ילדך, ילדך, ילדו, ילדתני, ילדתך, ילדתו, ילדתיך, ילדתני, ילדתיהו, ילדנו, ילדו, ילדנו, יֹלֵד, יֹלְדָה, יֹלְדיו, יֹלֶדֶת, יֹלְדוֹת, ילוד, ילוד, ילד, לדת, ללדת, לֵדָה, לדתי, לדתה, לדתנה, אלד, ילד, תלדי, תלד, ותלד, ילדו, תלדו, ילדו, ילדון, תלדנה, ותלדן, — א) ילדה האשה בן או בת, המליטה מבטנה את הולד שהיתה הרה בו, gebären; enfanter, accoucher; to bear: וצלה גם הוא ילדה את תובל קין (בראש' ד כב). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). ואשתו עקרה ולא ילדה (שופט' יג ב). כי ילדתי בן לזקניו (בראש' כא ז). והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ"א ג כא). הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט' יג ג). אל תיראי כי בן ילדת (ש"א ד כ). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדת לי ותזבחים להם לאכול (יחזק' טז כ). הנך הרה ויֹלַדְתְּ²) בן (בראש' טז יא, שופט' יג ה-ז). שרה אשתך יֹלֶדֶת לך בן (בראש' יז יט). אמללה יֹלֶדֶת השבעה נפחה נפשה (ירמ' טו ט). הנה העלמה הרה ויֹלֶדֶת בן (ישע' ז יד). ועל אמתם הַיֹּלְדוֹת אותם (ירמ' טז ג). האף אמנם אֵלֵד ואני זקנתי (בראש' יח יג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד וָאֵלֵד עמה בבית (מ"א ג יז). בעצב תֵּלְדִי בנים (בראש' ג טז). ואם שרה הבת תשעים שנה תֵּלֵד (שם יז יז). רעה עקרה לא תֵלֵד (איוב כד כא). ותהר וַתֵּלֶד את קין (בראש' ד א). ותהר בלהה וַתֵּלֶד ליעקב בן (שם ל ה). ואת בנותיכם תנו לאנשים וְתֵלַדְנָה בנים ובנות (ירמ' כט ו). ותהיינה לי (אהלה ואהליבה) וַתֵּלַדְנָה בנים ובנות (יחזק' כג ד). יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך (ירמ' כ יד). והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (שם כב כו). תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה"ש ח ה). כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (רות ד טו). אוי לי אמי

— ¹) הקדמונ' לא בקשו טעם לשנוי נקוד זה. אמר רד"ק: ובא בחירק היוד הלא אתם ילדי פשע. ע"ב. וגם רוב החדשים מי שהזכירו צורה זו הסתפקו בהזכרה בלבד. רק קניג (Kö. 2,509) נתן טעם לדבר שזו פעולת האות י. אבל, לו היתה זאת באמת פעולת היוד היה מקום לתמוה מדוע פעולה זו לא פעלה גם על שאר המלים ילדי וילדיהן שבכלן נשמר הפתח. ולכן יותר נראה כי ממי' זו היא לא מן יָלַד הסגול, שהוא במקום יַלד הפתוח הקדום, אלא מן יֵלֵד הצרוי שהוא במקום ילד החרוק הקדום, וכמו שגם בערב' משמש השם ולד בשתי הצורות וַלד וגם וִלד. ואולי חדלו מהשתמש בהצורה יֵלֵד במוכרת מפני הדמיון עם העתיד של הפעל, אך נשאר עוד השמוש בהסמי' שאין מקום לחשש טעות.

²) אמר ר"י היו"ג: אך הנך הרה וילדת בן בנין נתערב מן יולדת וילדת לפי שיאות בלשונם להרכיב מלה אחת משתי מלים וכמוהו משתחויתם מן בנין משתחוים והשתחויתם ועתודותיהם שוסתי שנבנה מן שוסה ושסיתי וכו' וכן שוכנת על מים רבים נבנה מן שוכנת ושכנת וישבת בלבנון מן יושבת וישבת מקוננת בארזים מתובר מן מקוננת וקננת והן מלים מוטטות אין ללמוד מהן על אחרות וגם יתכן להיות הנך הרה ויולדת בן שוכנת על מים רבים יושבת בלבנון מקוננת בארזים פעלים עוברים לנקבות על משקל פועלת וגם שוסתי פועלתי אלא שלמד הפועל שהיא היוד היא נחה נסתרת והדומה להם שופטתי הנגזר מגזרת למשופטי אתחנן ועל פי מה שפרשתי בואת הנערים יודעתי. ע"ב. וריב"ג במשתלחק (דף 30) אחרי הביאו דעת זו של ר"י חיוג אמר וז"ל: ואנא אג'וז פיהא בלהא מת'ל מא ג'וזה הו פי אל תוסף על דבריו אד' קאל פיה אשקטת חרכה אלשין מן תוסף אשתת'פאפא ואדראג'א ללבלאם פכד'לב אקול אנא אנהם אשקטוא חרכה אלנונ אלת'אניה מנ מקוננת וחרכה נונ שוכנת וחרכה אלדאל מנ ויולדת וחרכה אלבא מן יושבת אשתה'פאפא ואדראג'א ללבלאם פהד'א אלוג'ה ענדי אולי מא יעתקד פיה אלא אנהם ע'ירוא חרכה מא קבל הד'ה אלאחרף אלשאכנה מנ אלסגל אלי אלפתח אד' כאנ ד'לב את'פ עליהם, ע"ב, ובעבר': ואני אנית האפשרות בכלן כמו שהנית הוא האפשרות באל תוסף על דבריו כשאמר שנפלה תנועת הסמך מן תוסף להקל ולהריץ את המלה וכן אמר אני שהם הפילו את תנועת הנון השניה מן מקוננת ותנועת נון שוכנת ותנועת הדלת מן ויולדת ותנועת הבית מן יושבת להקל ולהריץ המלה וזו הפנים אצלי היותר מתקבל אלא שהם התליפו התנועה של האות שלפני האותיות השוכנות האלה מן סגל לפתח מפני שזה היה

GENEALOGICAL DEPARTMENT CHURCH OF JESUS CHRIST OF LATTER-DAY SAINTS

כי ילדתני[1]) איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ יה י). אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו[2]) כי פנו אלי ערף (שם ב כז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו[1]) (במד׳ יא יב). אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך[1]) (תהל׳ ב ז). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (בראש׳ טז טז). ותסף ללדת את אחיו את הבל (שם ד ב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע׳ כו יז). הנה נא עצרני יי׳ מלדת (בראש׳ טז ב). ותלד רחל ותקש בלדתה ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי (שם לה טז-יז). ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת (מ״א ג יח). — ובהשמטת הדלת: וכלתו אשת פינחס הרה ללת[1]) ותשמע את השמועה וכו׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט). — ובע״ח: אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (בראש׳ לא ח). ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים (שם ל לט). ותחת פארתיו (של הארז) ילדו כל חית השדה (יחזק׳ לא ו). הידעת עת לדת יעלי סלע וכו׳ וידעת עת לדתנה (איוב לט א-ב). — וגם לזכר: ועירד ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל ומתושאל ילד את למך (בראש׳ ד יח). קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט (ירמ׳ יז יא). שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג כב). ילד כסיל לתוגה לו (שם יז כא). — ובמשמ׳ מיוחדה של יציאת הולד מבטן אמו שאל הנביא: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמ׳ ל ו). — וזכרים ונקבות יחד: וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (בראש׳ כ יז). גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט טז). לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישע׳ סה כג). אביו ואמו ילדיו (זכר׳ יג ג). —ובהשאלה, ילד דבר, גרם שיתהוה הדבר שלא היה קודם: תהרו חשש תלדו קש (ישע׳ לג יא). יחבל און והרה עמל וילד שקר (תהל׳ ז טו). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). הרה עמל וילד און (איוב טו לה). מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (שם לח כט). בטרם לדת חק כמוץ עבר יום (צפנ׳ ב ב). אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה-ילד יום (משלי כז א).—ומצוי בתו״מ.—ומקו׳

יתר קל עליהם. וכן רד״ק בהמכלול (מדה״פ): ומצאנו בטור הזה שהוא בנין הקל שזכרנו מלה מורכבת מעבר ובינוני ישבת כלבנון שהיא מורכבת מן יושבת וישבת ר״ל שישבה ויושבת עדיין וכמו מקננת בארזים שהיא כמו כן מורכבת ממקננת וקוננת ר״ל שקננה ומקננת עדין וכן שכנתי על מים רבים וכן ויולדת כן כי ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון יולדת הנך הרה ויולדת בן והרכיב בו לשון וילדת כי הלידה על העתיד כי עדיין לא ילדה ויש אומרים כי אלה המלות שזכרנו אינם מורכבים אלא שהם פעל עבר מבנין פועל הכבד ורבי יונה המדקדק אמר כי השוא להדיק המלה ואינם כי אם בינונים והיה ראוי להיות יושבת ויולדת ולהריק המלה אל אשר לפניה החליפו הסגול בשוא. ע״כ. וגם החדשים התלבטו בנקוד מוזר זה ולא באו לכלל הסכמה. כמעט כלם סוברים כי אין זה נקוד אמתי, ר״ל, כי בחיי הלשון לא אמרו מעולם כך, אלא שזה נקוד מלאכותי של מניחי הנקוד ורואים קצתם בזה רק פקפוק של המנקדים, שהיה הדבר רופף בידם אם צריך לאמר בבינ׳ או בעבר, וישמו שני הנקודים להורות ספקם בזה. וקצתם (שטדה ואחרים) מחליטים פשוט כי זה שבוש. אולסה׳ (Olsh. § 109 a) מורה באמתות צורה זו, ואומר כי זו היא הצורה הקדומה של הבינוני ילדת, ואעפ״י שכבר אמרו ילדת בכ״ז נשאר בפי המדברים עברית גם השמוש בהצורה הקודמת, וכעין זה גם גזנ׳ קויץ. רק ממה שצורה זו באה שלש פעמים במקרא ובכל שלש הפעמים בנוכחת נראה, כי זה אופן הדבור היה נהוג רק בשדברו לאשה נוכחת, מפני סבה מונחת כחושם של המדברים, שקשה לנו עתה לעמוד עליה. עכ״פ אנו צריכים לאמר, כי המדברים עברית אמרו באמת כך לאשה נוכחת הנך הרה וילדת, אעפ״י שבנסתרת אמרו היא הרה וילדת. ויש לשער כי וילדת הוא באמת עבר עם ו המהפכת לעתיד, ובדבור זה כבר התחילו המדברים עברית להטות את קול הפתח של הפ״פ לקול חולם.—[1]) כמו ההגדלתי, וירשתם, ההקדשתם. ואמרו קצת החדשים כי זו פעולת הלמד והשין. אך לא נתברר מדוע זה רק במקומות האלה כלבד. — [2]) כך הקרי, והכתיב ילדתני.

—[1]) התרגומים הקדמונ׳, השבעים, ת״י, ולג׳ והפשיטא תרגמו מלה זו במשמ׳ מקור מן ילד. ת״י: מעדיא למילד. פשיטא: קריבא למילד. וכן רוב המפרשים הקדמונ׳. רק מנחם אמר שהוא מן יללה, וריב״ג הניח שרש מיוחד ללה. אבל, לפי הענין והכונה היותר נכון הוא באמת שהוא מקור מן ילד, וכמו שאמר רש״י: על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון, ע״כ, והוא איפוא צמצום של לדת, שצורתו הקדומה היתה לדת, ואעפ״י שאנו רואים כי ההברה לדת בעבר ילדת לא נצטמצמה ולא אמרו ילת, בכ״ז אולי בהדבור הרה ללדת שהיה דבור רגיל אצלם נצטמצם ואמרו ללת אעפ״י שאמרו ויקרבו ימיה ללדת בלי צמצום.

*לילד: קטנות שאינן ראויות לילד מחזירין אותן מיד (יבמ׳ ג י). בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו והחזירו (חול׳ ד א). בשעה שכורעת (האשה) לילד יריבותיה מצטננות (סוט׳ יא:). בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (נדה לא:).— ופעול ילוד, שנולד: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז (איוב יד א). מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (בס יה יד). ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה (בס כה ד).—ואמר בן סירא: לא נחלק לאנוש זדון ועזות אף לילוד אשה (ב״ס גני׳ י ח). —ומצוי דבור זה בתו״מ: עמדו ואשמעה כאדם שאומר אשמע דבר מפי רבי אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שבל זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו (ספרי במד׳ סח). ועתה נפשנו יבשה אין כל אמרו עתיד מן זה שתיפה במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא (יומ׳ עה:). אעפ״י שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב״ה א״ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו (מד״ר ויקר׳ לה). והנה יי׳ נצב עליו וגו׳ א״ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך ראה המלך ופמליא שלו נצבים עליו ומשמרים אותו (בס במד׳ ד). גער (קמואל המלאך) במשה ואמר מה לך בקדושי עליון אתה ממקום הטנופת באת ומהלך במקום טהרה ילוד אשה מהלך במקום אש (פסיק׳ רבתי כ).—ובמוברת *ילוד: הוציא (העובר) את ראשו אע״פ שהחזירו הרי הוא כילוד (חול׳ ד א). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד (נדה ג ה). יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ואין חייבין עליו קרבן ר״ש אומר הרי זה כילוד (מד״ר ויקר׳ כז). בת ישראל שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה בשביל העובר שהילוד הוא שמאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל (רמב״ם תרומ׳ ח ד). שהרי לא הניח יעקב בנים ילודים אלא ראובן ושמעון (רבנ״ס ב״ב קמב:).
—נפע׳, נולד, נולד, נולדו, נולדים, הולד, הולד, הולדו, אולד, אולד, תולד, יולד, יולדו, יולדו, — א) שילדה אותו אשה: הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ״א יג ב). ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק (בראש׳ כא ג). שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים (בס מח ה). בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הכנענית (דה״א ב ג). ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו (בראש׳ כא ה). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהל׳ ז א). יאבד יום אולד בו (איוב ג ג). הראשון ארם תולד ולפני גבעות חוללת (בס טו ז). הלבן מאה שנה יולד (בראש׳ יז יז). שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקר׳ כב כז). ויולד לחנוך את עירד (בראש׳ ד יח). ויולד ליוסף בארץ מצרים וגו׳ את מנשה ואת אפרים (בס מו כ). בנים אשר יולדו להם דור שלישי (דבר׳ כג ט). למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (תהל׳ עח ו). בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול (בראש׳ י א). — ובא גם נולדו: ואלה נולדו¹) לו בירושלם (דה״א ג ה). אל נולדו¹) להרפא בגת (בס כ ח).—ובתו״מ במו״כ. — *וביצה: ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ׳ א א). — ובהשאלה, *נולדה הירח, נראתה שנית להשוכנים על הארץ אחרי שהיתה נסתרה מעיניהם: נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה (ר״ה כ:).— ובמשמ׳ דבר שנתהוה פתאם: היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (כתוב׳ ז ח). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (בס ט). ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע (בכור׳ ג ג). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר חדש (בס ד ב). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית דברי ר״א והב״א כשיולד לו מום אחר ישחט עליו (בס ה ג). במומין שאין דרכן להיוולד אבל במומין שדרכן להיוולד אפילו משנכנסה לרשות הבעל צריך להביא ראיה (ירוש׳ כתוב׳ ז לא ד). כל בהמה או עוף שנולד בהן ספק טרפות (רמב״ם שחי׳ יא א). כל בהמה חיה ועוף וכו׳ הרי הן בחזקת היתר עד שיולד להן דבר שהוששין לו (בס ג). —ובמשמ׳ דבר שיהוה אחר כך: איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה וכו׳ ר׳ שמעון אומר הרואה את הנולד (אבות ב ט). אמר ר׳ אליעזר פותחין בנולד וחכמים אוסרין (נדר׳ ט ב). ר״א אומר יש דברים שהם כנולד ואינן בנולד (בס ג). איזהו חכם

¹) לא נתברר גם להחרשים מה סבת נקוד זה.

הרואה את הנולד (תמיד לב.). שישנו חכם לב רואה את הנולד ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (מד"ר במד' יד).

—פע', יִלֵּד, — עשה שיֵּלֶד, יִלְּדָה את היולדת, עזרה לה ללדת: ויאמר (פרעה למילדות העבריות) בְּיַלֶּדְכֶן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).— ובתו"מ: אין מילדין את הבהמה ביום טוב אבל מסעדין ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום (שבת יח ג). החכמה הבאה ליילד והבא להציל מן הדליקה ומן הגיים (ר"ה ב ה). בת ישראל לא תילד את העובדת אלילים מפני שמילדת בן לע"א אבל נכרית מילדת בת ישראל (ע"ז ב א). מיילדה מבחוץ אבל לא מבפנים לא תבנים ידה לפנים שלא תמיק את העובר במעיה (ירוש' שם ב מ ג).— ובהשאלה, יִלֵּד סברות מדבר וכדומה, למד מהדבר סברה: וכאשר תתחזק בינתו ויתמיד עליה יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה ומילד מהם תולדות שלא למדם מזולתו מבני אדם (חו"ה, תכב' הנפש ג). קחהו (את הספר) אליך לזכרון ודון על נפשך דין אמת והפך בו ויַלדהו והדבק אותו אל לבך ומצפונך (שם, הקדמ').

—פע', יֻלַּד[1], יֻלַּד, יוּלַּד,—כמו נפע', שנולד: ולשת גם הוא יֻלַּד בן (בראש' ד כו). ולעבר יֻלַּד שני בנים (שם י כה). אלה בני יעקב אשר יֻלַּד לו בפדן ארם (שם לה כו). אלה בני רחל אשר יֻלַּד ליעקב (שם מו כב). ובני יוסף אשר יֻלַּד לו במצרים נפש שנים (שם כז). יֻלַּד בן לנעמי (רות ד יז). כי ילד יֻלַּד לנו בן נתן לנו (ישע' ט ה). האיש אשר בשר את אבי לאמר יֻלַּד לך בן זכר (ירמ' כ יה).—ומלא ו יוּלַּד, יוּלָּד: ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם אשר יוּלַּד לישראל (שופט' יח כט). כי אדם לעמל יוּלָּד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז). מה נעשה לנער היוּלָּד (שופט' יג ח).—ולנק' יֻלְּדָה: והנה רבקה יצאת אשר יֻלְּדָה לבתואל בן מלכה (בראש' כד יה). —ומ"ר יֻלְּדוּ: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות יֻלְּדוּ להם ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה (בראש' ו א-ב). אלה בני עשו אשר יֻלְּדוּ לו בארץ כנען (שם לו ה). גם בני מכיר בן מנשה יֻלְּדוּ על ברכי יוסף שם נ כג). אלה יֻלְּדוּ בחברון (ד"ב ג ה). ואת ארבעת אלה יֻלְּדוּ להרפה בגת (שם כא כב). —ומד"ב: ארור היום אשר יֻלַּדְתִּי בו (ירמ' כ יד).—ונכתים: והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת אשר לא יֻלַּדְתֶּם שם ושם תמותו (ירמ' כב כו).—ובהשאלה, נהיה, יצא מן האין אל היש: בטרם הרים יֻלָּדוּ ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ ב). — ובהשאלה בלשון החקירה, תולדה מְיֻלֶּדֶת, שעל פי ההגיון תולדה זו מוכרחת ממה שקדם: כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם בבירורה וחשיבות מעלתה וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (חו"ה, תכב' הנפש ד).

—פע'ל וכינ', יִלּוֹד[1], יִלּוֹדִים, יִלֹּדִים,—כמו נוֹלָד, נוֹלָדִים, geboren; né; born: ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן

[1]) כבר אמר ריב"ג (מבתלחק 48), כי זה פִּעוּל מן ילד הקל, אמר וזה לשונו: כמא קאלוא אשר ילד לו במצרים ילדו על ברכי יוסף והמא מא לם ישם פאעלה מן ילד אלח'פיפ ומת'ל הד'א ימים יצרו והו מא לם ישם פאעלה מן יצר ח'פיפ פאן קאל קאהל קד ימכן אן יכון אשר ילד לו ילדו על ברכי יוסף מן בניה אלת'קיל אעני מן ותקח המילדת קלנא לה אן ד'לך ישתחיל מן קבל אן אלמילדת ע'יר אליולדת ואן פעל אלמילדת לא יתג'אוז ען אליולדת אלי אלילוד, ע"כ, ובעבר': כמו שאמרו אשר ילד לו במצרים ילדו על ברכי יוסף והמה שניהם מה שלא נזכר פועלו (פעול) מן ילד הקל ודומה לזה ימים יצרו והוא מה שלא נזכר פועלו מן יצר הקל ואם יאמר אומר כבר אפשר שיהיה אשר ילד לו ילדו על ברכי יוסף מן בנין הכבד והוא מן ותקח המילדת נאמר לו כי זה אי אפשר מפני שהמילדת היא זולת היולדת ופעל המילדת איננו עובר מן היולדת להילוד. וכן בהשרשים: וד'כרנא הנאך איצ' אן לנער הילד עלי זנה והסנה איננו אכל וג'עלנא הד'ה אללפט'ה ח'אמשה ללארבע אלאלפאט' אלתי אחצ'רהא אבו זכריא' וקאל פיהא אנהא פעול עלי מת'אל פעל, ע"כ, ובעבר': וזכרנו שם כמו"כ כי לנער היולד על משקל והסנה איננו אכל ושמנו המלה הזאת חמשית לארבע המלות אשר הביאם ר' יהודה ואמר בהם שהם פעול ע"מ פועל. ומהחדשים הרגיש בזה בטב' (Bö. § 904), וחשב ומנה שם הרבה פעולים כאלה להקל, ואמר שם כי עד כה איש לא עמד על טבע אלה הפעולים מן הקל. ולא ידע כי כבר קדמוהו בזה מדקדקים יהודים. רק לא היה צריך שתבוא עה"פ דגושה, והאריך בזה ברט במחקר מיוחד (Barth, d. poss. Kal, כספר היוכל של הלדסה'). —

[1]) כבר אמר רד"ק כי הוא כמו יִלֹּד: והתאר לנולד לנער היולד ומשקל אחר כל הבן הילוד. ע"כ. אך לא באר טעם הצורה הזאת. ורוב החדשים שקלו מלה זו

הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). גם הבן הילוד לך מות ימות (ש"ב יב יד). וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהוש' ה ה). ואלה שמות הילדים לו בירושלם (ב"ב ה יד). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה (ירמ' טז ג). — ובמשנה: הנודר מן הילודים [1] מותר בנולדים (נדר' ג ט). הוא (ר"א הקפר) היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).

—הפע', הוליד, הֹליד, הולידה, הולדת, הולידו, הולדו, מוליד, מולידים, מולדים, אוליד, תוליד, יוליד, ויולד, ויֹלד, הוליד, —הוליד האב את הילד, גרם בהזדונות להאם שיולד הילד: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה (בראש' ה ד). ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים (שם ז). תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט (שם יא כז). אברהם הוליד את יצחק (שם כה יט). ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (שם מח ו). וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם (ויקר' כה מה). ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם (יחזק' מז כב). האני אשביר ולא אוליד יאמר יי' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישע' סו ט). ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת (ירמ' טז ג). קחו נשים והולידו בנים ובנות (שם כט ו). כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ (דבר' ד כה). בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי (שם כח מא). שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (בראש' יז כ). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה (קהל' ו ג). ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו (בראש' ה ג). ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת (שם ו י). ויולד גלעד את יפתח (שופט' יא א). —והוליד אשה, דומה לפעל, עשה שהאשה תלד, ובמליצה הוליד את הארץ, עשה שהארץ תלד, שתתן פרי: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). —ובהשאלה, הוליד דבר, עשה שהדבר יהיה אחרי שלא היה, ויצא מאין ליש: היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (איוב לח כח). —ובדברים רוחניים, מפשטים: הרו עמל והוליד און (ישע' לט ד). — ובתו"מ ובמהמ"א כמו"כ בכל המשמעות: לא נתכוון זה אלא במי שדרכו להוליד (נדר' ג ט). ניקב (הגיד) מלמטה פסול מפני ששופך נמתם כשר מפני שמוליד וזה הוא פסול שחוזר להכשרו (תוספתא יבמ' י ד). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט (בכור' ז:). כל שזכרותו מבחוץ מוליד מבפנים מטיל ביצים כל שתשמישו ביום יוליד ביום בלילה יוליד בלילה כל שתשמישו בין ביום בין בלילה יוליד בין ביום בין בלילה (שם ח.). את מוצא צדיק מוליד צדיק רשע מוליד רשע (מד"ר בה"ב א). —והוליד אשה: מי שירצה לעזור להוליד אשה שיש בה מחלה שתמנענה מההריון יש לו שני דרכים (מאזני לדק, אלגזי 43). —ובכלל על הזכרים והנקבות יחד, בשמש' הביא לעולם בנים ובנות: והוא (פרעה) חשב למעטן מפריה ורביה אמר מתוך שאינן ישינין בבתיהן אינן מולידין (מד"ר שמות א). — ובלשון המחקר, כח המוליד, הכח הטבעי שיש בצמחים ובע"ח שיולד מהם בדמותם וצלמם: (כח) הזן והמוליד והמצייר (ראב"ע קהל' יב ג). הנפש הצומחת אשר ממנו שלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה (ר"י א"ת, רות תן א). דע כי פעולת נפש הצומח אף בבעלי חיים היא כטבע לא בכונה ורצון הלא תראה כי היא גם כן באילנות על כן יש שקראוה נפש טבעית וממנה כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה וכו' וכח המוליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין והוא הכח אשר בטפת הזרע לחדש גוף דומה למולידו בעצם (שם ג), ומצוי מאד בספרות המחקרית.—

במשקל גבור, כנור, אבל אלה הם שמות, אך הילדים הוא בינוני, ואין הקש בעבר' לבינוני פעול בצורה זו. והיותר נכון הוא מה שאמר ברט (Barth, NB § 26 g, 2) כי זה בינוני פעול קל מן ילד, והיתה צורתו ילוד, במקום יְלאד, והודק השרק לחירק. — [1] מזה נראה ברור, כי בזמן ההוא היה לפחות בלשון הדבור ההמוני הבדל במשמ' בין ילוד ובין נולד, ומהמו"ם של ההלכה שם נראה כי ילוד היה יותר בשמש' שכבר יצא לאויר העולם, ובנפע' נולד השתמשו יותר למי שעתיד להולד, אמרו בגמ' שם (ל:): אמר ליה רב פפא לאביי למימרא דנולדים דמתיילדן משמע אלא מעתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ה"נ דאיתיילדן הוא ואלה מאי דיילידו משמע אלא מעתה דכתיב הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו הכי נמי דהוה והא עדיין מנשה לא בא אלא משמע הכי ומשמע הכי וכנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

ובהגיון, ״הוליד סברה מסברה: כל גשם לו מקום ואין מקום לבורא ותוליד הגשם אינו הבורא עוד יתהפך זה ויוליד הבורא אינו גשם (כל מלאכ׳ ההגיון, הקש). ממה שאמר לו אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך מזה הוליד כי כמו שמשה נקרע לו ים סוף כך יקרע ליהושע מי הירדן (ר״י אברבנאל, יהוש׳ ג). ומזה הוליד שאם היתה הכונה האלהית וכו׳ (שם). האל יתברך לי נתנו ולא נתן הנער לאלקנה אישי ומזה הולידה תולדה המחוייבת והיא גם אנכי השאילתיהו לה׳ (נ״ת, ש״א א כז). יבקשו ההקדמות ואח״כ יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם (דרך אמונ׳ לר״א ביבאגו א ג). ולולא האור ההוא לא היו נראים אלין ואז יוליד שאין הראות באמת מבלתי האורה (שם א א). ואותם המופתים שיקדמו יקראו גם הקדמות ומהם יבנה מופת מוליד ר״ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו (פי׳ כ״ה הקד׳ של מורה לר׳ הלל, בסוף תגמ׳ הנפ׳). —ובדקדוק, ״הוֹלִיד נח ובדומה, עשה שישמע קול אות נחה: ואם למד הפעל גרונית יוליד נח בקריאה בין העין והלמד (רד״ק מכלול, בדה״פ י).

—הפע׳, הוּלַד, הוּלֶּדֶת, הֻלֶּדֶת: ויהי ביום השלישי יום הֻלֶּדֶת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו (בראש׳ מ כ). ביום הוּלֶּדֶת אותך לא כרת שרך וכו׳ ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הֻלֶּדֶת אתך (יחזק׳ יו ד-ה).

—התפ׳, הִתְיַלֵּד, —א) הִתְיַלֵּד על משפחה מן המשפחות, אמר או הראה או כתב את עצמו למשפחה פלונית: ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני וַיִּתְיַלְדוּ על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה (במד׳ א יח). —ב) ״כמו נולד, ובהשאלה לדברים המריים במשמ׳ מתהוה: וכן המים המתילדים תוך הארץ הם נובעים ובוקעים ועולים למעלה (ר״י א״ת, רות חן ז). המים בהיותם על האויר או בהתילדם שם מן העבים ישובו דרך ישרה לארץ ולימים (שם). וכן הקשת כי יתילד באד הלא באמצעות אור השמש ומן הדין היה כפי טבע המציאות שיכסו המים היבשה ואז לא יהיה איד כי הוא יתילד מהתהפכות הניצוץ בדבר הקשה (רב״ט בפרוש, פרד׳ רמונ׳, סדר מועד). המים הנוזלים בעין או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המתילד. עליו (אמונה רמה כ ג). — וביחס ללבנה, התחדשה ונגלתה: כי הוא (בטלמיוס) העיד ואמר כי בכל שהיה מעיין את הירח בכל ימי החדש וכו׳ ומצא כל אחד מזוויות חלופו עודפת על המדה הראויה לה לפי חלופו הפשוט והיה מוצא רבוי הזוויות הזה מתחיל להתיילד מעת הקבוץ והולך ומתגדל עד עת הרביע הראשון לחדש ומאז הוא הולך ומתמעט במדתו עד שיכלה ויתום בעת ההקבלה האמצעית ומאז ואילך יחזור לו רבוי הזויות הזה להתיילד ולהתגדל מעט מעט עד הרביע השני (יסו״ע לר״י ישראלי ג טז). ואתה יכול להכיר המסבה המזרחית הזאת בירח וכו׳ בכר התחיל להתילד בה ולהראות בעין קשת דקה של זוהר (שם ב ז).—ובדברים מפשטים והגיוניים: ואמרתי שמא המין הזה מן המצות אינו מתילד למצות רבות ועל כן הניחו אותם ולא חברו בהם ספר מיוחד ובאשר הקרתי על מספרם ופרקיהם מצאתים לרוב מאד בהתילדם (הקד׳ תו״ה). ואז אחי תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה (שם, חבב׳ הנפש ד). אלו הארבעה הקדמות נתילדו על ארבעה הקשים (כל מלאכת ההגיון, הקש). המקרים מתילדים ממנו (מקור חיים לרשב״ג ד ג). נמנע עצמינו מלהביא ראיותיהם בהיתר הספקות אשר אפשר שיתילדו בשאלה הזאת (אוהב משפט על איוב יא). כמנהג הנער בהתחילו לקרוא ספר גדול שמעיין בסופו כמה הוא ארוך ומתילד בתוכו התרשלות וקוצר רוח לאריכותו (המאירי משלי יז). מה שהוא יוצא מהן היה רק קלקולים גדולים ומיני דברים רעים שהיו יוצאים ומתילדים בעולם אם הם היו הפועלים ועושים הבריאה (רמח״ל, חוקר ומקובל 19).

יַלְדָּה, ש״נ, מ״ר יְלָדוֹת,—נקבה קטנה, נערה: קח לי את הַיַּלְדָּה הזאת לאשה (בראש׳ לד ד). ויתנו הילד בזונה וְהַיַּלְדָּה מכרו ביין וישתו (יואל ד ג). ורחבות העיר ימלאו ילדים וִילָדוֹת משחקים ברחבתיה (זכר׳ ח ה).—ובתו״מ כמו״כ במשמ׳ אשה לא זקנה: שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו בלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דבר׳ רל). ובלבד שלא תצא (האשה בחוטי שער) לא ילדה בשל זקינה ולא זקינה בשל ילדה (ירוש׳ שבת ו ח:). שלא יתן לה לא (הכסות) של ילדה לזקינה ולא של זקינה לילדה (כתוב׳ מח.). לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו לבנות וזקינה מלקטת לו שחורות (ב״ק ס:). כווז

ואשיאך עצה עשה להן קלעים והושיב בהן זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להן כלי פשתן וכו׳ ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחין ויוצאין לטייל בשוק אומרת לו הזקינה אי אתה מבקש כלי פשתן זקינה אומרת לו בשוה וילדה אומרת לו בפחות (סנה׳ קו.). האשה הזו בל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות (מד״ר כרלת׳ מח). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים (בס). — ומ״ר: רבי אלעזר אומר (על שלש עברות) נשים מתות ילדות (בנת נג.). — ובמשמ׳ ב״ת, נשים ילדות, לא זקנות: וחז״ל חשו לנשים ילדות שמא תצאן לתרבות רעה (בו״ת כגימין ולב קכו). — וגם בדברים לא בע״ת, גפן ילדה וכדומה, לא זקנה: אמר ר׳ יוחנן ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות (גדל׳ נו:). ילדה שסיבכה בזקינה בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה (סוט׳ מג:). ילדה פחותה מטפח חייבת בערלה כל שנותיה (בס). ילדה הפחותה מטפח אינה מקרשת את הזרעים (בס). — ובהשאלה, ״ילדת העב, ר״ל הגשם, ואמר המשורר: קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה, וישא אל אפי רוח ריח מחלים נפש חולה, וברק שחק באש ושאון רעמו ידמה אל קול הולה (רמב״ע, תרכיב ג טו).

יַלְדוּת, ש״נ, — השנים שהאדם הוא ילד, Kindheit, childhood ; enfance: והסר בעס והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל (קהל׳ יא י). שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך (בס ט). — ובתו״ם: ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה ילדות עושה (סוט׳ א ד). יש מהן שהיו אומרים אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי אלו אנשי מעשה ויש מהן אומרים אשריך זקנותי שתכפר על ילדותי אילו בעלי תשובה (תוספתא סוכ׳ ד ב). דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו (בנת קנג.). כששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה (עירוב׳ כא:). ופרקו נאה אמר אביי זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו (תעני׳ יו:). ר״ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו (יבמ׳ סב:). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנתו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אהרית ותקוה בעת זקנותו (קדוש׳ פב:). על מה נטמאת (הסוטה) על עסקי שחוק וילדות (סוט׳ לב:). רבי שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב״מ מד.). שנית לנו בילדותיך עכו״ם מבטל ע״א שלו ושל ישראל (ע״ז נב:). אמר רבי חנינא חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (חול׳ כד:). אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו (סוכ׳ נג.). אם זקנים הן הביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות (מד״ר ויקר׳ יא). — ובמשמ׳ *תבונת האדם ומדותיו בילדותו: ואמר רבי ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי (ב״ב קלא.). — ומשל: אוי לה לאחת ההולבת ואינה שבה ומה היא א״ר חסדא הילדות[1] (בנת קנג.). רב דימי אמר הילדות היא עטרת של וורד והזקנה עטרת של הלף[2]) (בס). — ובהשאלה, ״ילדות הלבנה, מולדה, הזמן הראשון להגלותה, ואמר הפיטן: ילדות חרס וסהר בו ביום השבון מצאו, ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו (בנת ההדב, אני כל תוזה).

יִלּוֹד, ש״ז, מ״ר ילודים, — כמו ילד, בפרט מיד בהולדו: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך וכו׳ בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו). ואלה שמות הילודים אשר היו לו (לדוד) בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה (דהי״א יד ד). — ובתו״ם: עשה עובר כילוד לענין ייבום וכו׳ נעשה עובר בילוד לענין תרומה (יבמ׳ פז.). — ובסהמ״א: השד הוא אבר אשר נברא להתהוות בו החלב לזון בו הילוד (קאנון ג יב א). בתהלה כשיצא הילוד מבטן אמו יחתכו טבורו למעלה (מ׳ הגדבי, ב״א ה). — ואמר הפיטן: זממו פן ירבה יועצי תוללימו, זדו בפרך והכבידו עלימו, זדון מחשבותם נהפך עלימו, זורקי ילוד במים תהומות יכסימו (אתרון פסח, את האהלת).

יְלִיד, ש״ז, סמי׳ יליד, מ״ר ילידים, ילידי, — יליד מקום פלוני או משפחה פלונית, שהוא נולד במקום ההוא או במשפחה ההיא: אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במד׳ יג כב). ספ אשר בילדי הרפה (ב״ב כא יח). אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפה (דהי״א כ ד).

---

[1] גוף המשל בארמ׳: ווי לה לחדא דאזלא ולא אתיא מאי היא א״ר חסדא ינקותא. — [2]) בארמ׳ שם: כי אתא רב דימי אמ׳ ינקותא כלילא דוורדא סבותא בלילא דחילפא.

— ואמר המשורר: ילד כלי שם אם יהי רץ אחרי בין והוא לו יהיה יחס, טוב מיליד שר אחרי עיניו יתור וככסל לכד יחס (רמב"ע, תרשיש י).— יְלִיד בַּיִת, עבד שנולד כבית ארוניו: יְלִיד בית ומקנת כסף (ברא׳ יז יב). המול ימול יְלִיד ביתך ומקנת כספך (שם יג). וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו וְילִיד ביתו הם יאכלו בלחמו (ויקר׳ כב יא). העבד ישראל אם יְלִיד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ׳ ב יד). וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את הניכיו יְלִידֵי ביתו (ברא׳ יד יד). ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל יְלִידֵי ביתו ואת כל מקנת כספו (שם יז כג). — ואמר הפיטן: שניך הרחק כאור חמודים, קשוט לשון למודים, כחוט השני טעם יֵין ילידים, נגדו שלם לילדים (יוצ׳ א׳ פסח, אתיה).—וכמליצה, ״יליד נפן וכדומה, ואמר המשורר: זגת רופא וצרי שבגלעד לאיש גדל מאד עליו מזורו, והשקהו בכף עופר אהבים יליד שורק וכו יהיה מזורו (רמב"ע, תרשיש ב).

יְלִידָה, ש״נ,—שה״פ מן יָלַד: והחל מן האשה היולדת כי הילידה היא תחלה (ראב"ע ויקר׳ יב ב).

א.ילך[1]), ממנו א.יָלַךְ.

א.יָלַךְ[2]), פ״ע, עת׳ אֵלֵךְ, וכו׳, כמו הָלַךְ, עי״ש כל הפעל.

ב.ילך[3]), ממנו ב.יָלַךְ.

ב.יָלַךְ[4]), פ״ע, עת׳ יֵלֵךְ,—יָלַךְ הנֶטַע, הצמח, הענף, גדל וארך והיה רענן ורט״ב, üppig wachsen (Pflanze) : croitre luxurieusement; to grow luxuriously: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון יֵלְכוּ[5]) יונקותיו ויהי כזית הודו (הוש׳ יד ו-ז). נטעתם גם שרשו ילכו גם עשו פרי (ירמ׳ יב ב).

ילל[1]), ממנו יָלַל, יֵלֵל, יְלָלָה.

יָלַל, פ״ע,—קל לא נהוג.

—הפע׳, הֵילִיל, יְהֵילִיל, יְהֵילִילוּ, אֵילִיל, יְיֵלִיל, יְיֵלִילוּ, אֵילִילָה, הֵילֵל, הֵילִילִי, הֵילִילוּ,— זעק בקול עז של בכי ושבר, jammern, heulen; gémir, hurler; to howl: הֵילִילוּ כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבוא (ישע׳ יג ו). הֵילִילוּ אניות תרשיש כי שדד מעזכן (שם כג יד). הֵילִילוּ הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (ירמ׳ כה לד). איך חתה הֵילִילוּ איך הפנה ערף מואב (שם מח לט). הקיצו שכורים ובכו וְהֵילִלוּ [2]) כל שתי יין (יוא׳ א ה). חגרו וספדו הכהנים הֵילִילוּ משרתי מזבח (שם יג). הֵילִילוּ ישבי המכתש כי נדמה כל עם כנען (צפנ׳ א יא). הֵילִילִי שער זעקי עיר (ישע׳ יד לא). הֵילִילִי חשבון כי שדדה עי (ירמ׳ מט ג). כה אמר יי׳ הֵילִילוּ הה ליום (יחזק׳ ל ב). זעק וְהֵילֵל[3]) בן אדם (שם כא יז). —ובמליצה ללא בע״ח: הֵילֵל ברוש כי נפל ארז וכו׳ הֵילִילוּ אלוני בשן (זכר׳ יא ב).— ועת׳: ולא זעקו אלי בלבם כי יְיֵלִילוּ [4]) על משכבותם

---

[1]) כמו הלך, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) לא נשאר מצרוף זה עבר קל ילכתי, וכו׳, ובמקומו השתמשו בצרוף הלך. ובעתיד היה להפך, כי לא השתמשו בצרוף הלך אהלך אלא קצת, ורוב שמושם בעתיד היה בצרוף ילך. ושני הצרופים הלך וגם ילך יצאו מצרוף קדום ו ל ך. ובערב׳ משמש כמשמ׳ זו הצרוף שלכ a), במשמ׳ הלך בדרך. באשור׳ אַלַכ.

[3]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להפעל.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בפעל מיוחד זה, ועי׳ הערה לקמן.— [5]) פרשו כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים ילכו זה, וכמו״כ בפסוק שבירמיהו שלהלן, במשמ׳ הרגילה של הליכה בכונה של גדול ושגשוג. אבל, אין זו מליצה טבעית כלל לאמר ילכו במקום יגדלו, ועוד יותר קשה הדבר בפסוק שבירמ׳, כי שלשה הפעלים שלפניו ושלאחריו, נטעתם שרשו ועשו, הם בעבר, והפעל ילכו בעתיד, וזה מקלקל כל המליצה. ולכן סברו קצת החדשים כי יש כאן שבוש והגיהו יָלְדוּ במקום ילכו. אבל, זה מקלקל את יפי המליצה המדברת כאן אודות צמח, ולכן נראה כי זה פעל מיוחד יָלַךְ בענין הצמח כשהוא גדל ומתפשט ונהיה רענן ורט״ב, ובפסוק בירמיה לא היתה הכונה לפעל עתיד יֵלְכוּ, אלא לפעל עבר יָלְכוּ, ר״ל גדלו והגיעו לגמר בשולם ועשו פרי. ויש בערב׳ פעל דומה לצרוף זה, והוא כהל, תכהלa), וז״ל המלונים הערבים: תכהל אלנבת תם טולה, ואכתהל אלנבת תם טולה וט׳הר נורה ושמלה, ר״ל גדל וארך ונגלתה נצתו.

[1]) חקוי קול טבעי לזעקה של צרה ושבר וכאב. ודומה לו בארמ׳ וסור׳ באפע׳ אילל, ובערב׳ ולול b). וגם בלשונ׳ האריות יש צרופים דומים לו, כמו ברומ׳ ulula, קול הכלב והזאב וכדומה.

[2]) בס״א והילילו, וס״א והילילו.— [3]) ס״א והיליל מלא.— [4]) בך כ״א. כ״נ יְיַלִּילוּ.

---

a) سلك

a) كهل تكهّل b) ولول

(הוש׳ ז יד). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד). לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם יי׳ (שם נב ה). — ועבר שנהפך לעתיד : הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וזעקו האדם והילילו[1]) כל יושב הארץ (ירמ׳ מז ב).—והיליל על דבר ולדבר : על נבו ועל מידבא מואב ייליל (ישע׳ טו ב). לכן ייליל למואב כלה ייליל (שם טז ז). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי׳ ממנו (ירמ׳ ד ח). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (שם נא ח). על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק (שם מח לא). על זאת אספדה ואילילה[2]) אילכה שילל וערום (מיכ׳ א ח).—ואמר הפיטן : הנבאה והצמאה אשר תמיד לך ת י ל י ל, סמוך ידה כבן דודה הנקרא שמו ח כ ל י ל (בכת א תנכה, בני זתים).

—פע׳, *יילל, יללת, מילל, מיללת,— כמו הפע׳ היליל : אמר רבי אבין לא בקשה (הוה) אלא לבכות ולי י ל ל עליו בקולה ואבל ממנו (מד״ר דבר׳ ד). היה הקב״ה בביכול צועק ו מ י ל ל בפני עצמו את מי אשלח (פסיק׳ רכתי לג). התחילה מ י ל ל ת עליו בקולה (מד״ר כרא׳ יט). — ובהשאלה, קרא בקול רם, חד : בשעה ש מ י ל ל י ן ההלכה אלו עם אלו כנון רבי אבא בר מימי וחבריו (מד״ר שה״ש, גולרן).

יְלֵל, ש״ז, —קול זעקה ובכי מצער וכאב, Jammer gémissement; howl : ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל[3]) ישמן (דבר׳ לב י). —ואמר הפיטן : ובמר יגוני ועצבי י ל ל אחבירה, קהלות הקדש הריגתם היום בזכרה (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, מי יתן). השליטו נפשם באהבה קשורה, אהימה עליהם בבכי י ל ל לחשרה (שם).

—[1]) והליל קרי.— [2]) ס״א ואלילה חסר יוד קדמ׳.

[3]) אמר ר״י חיוג : ומעני אח׳ר ילל ישימן, ר״ל ומשמ׳ אחרת היא ילל ישמן. וכתב ע״ז ריב״ג : קאל הגאב ומעני אח׳ר ילל ישימון ומא הו ענדי בעיד מנ אלמעני אלאול לאנ מעני יללה דוי צות בתוג׳ע ומעני ילל ישמון דוי אלשמאוה וד׳לב לאנ אלארצ׳ אלחויה הי אלצחרא׳ אלתי תתחרקהא אלריאח פישמע להא צות ויקאל להא דויה ודאויה, ע״כ, ובעבר׳ : אמר שמה וענין אחד ילל ישמון ואיננו רחוק אצלי מן הענין הראשון כי ענין יללה השמעת קול בהצטער וענין ילל ישמון קול הישימון או הארץ המשמעת קול הוא המדבר השמם אשר ינשבו בו הרוחות וישמעו להם בו קולות.

יְלָלָה, ש״נ, סמי׳ יללת, יללת, —כמו ילל : והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צפנ׳ א י). קול יללת[1]) הרעים כי שדדה אדרתם (זכר׳ יא ג). קול צעקת הרעים ויללת [2]) אדירי הצאן כי שדד יי׳ את מרעיתם (ירמ׳ כה לו). כי הקיפה הזעקה את גבול מואב עד אגלים יללתה ובאר אלים יללתה (ישע׳ יה ח).—ובתו״מ שאין לך דבר שמביא י ל ל ה על האדם אלא יין (ברכ׳ מ., סנה׳ ע:). יין שמביא י ל ל ה לעולם תירוש שכל המתגרה בו נעשה ריש (יומ׳ עו:).—ומ״ר : התחילה (שרה) בוכה ומיללת בבתה שלש בכיות כנגד שלש תקיעות שלש י ל ל ו ת כנגד שלש יבבות ופרחה נשמתה ומתה (פדר״א לב). — ואמר הפיטן : ממך אבודים ילדים חמודים כפו על זאת במדר בכי י ל ל ת מרודיך (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, ליון לפירת).

ילע[3]), ממנו ילַע.

יָלַע[4]), פ״ע, — ילע דבר, משתוקק לדבר, מבקש ומחפש הדבר ורוצה בו ודבק בו : מוקש אדם ילע[5]) קדש ואחר נדרים לבקר (משלי כ כה).

ילף[6]), ממנו ילפת.

[1]) כך ברוב הספר׳ ובקצת ספרים יללת, ל ראשונה הטופה. — [2]) כך ב״א, ב״ג ויללת.

[3]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להפעל.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בפעל זה, ועי׳ הערה לקמן. —[5]) ראו רוב הקדמונ׳ והחדש׳ במלה זו עתיד מן שרש לוע או לעע, ופרשוה במשמ׳ בליעה או השחתה או דבור בלי ישוב הדעת. אבל, כל הפרושים שפרשו הקדמונ׳ והאחרונים אינם מתישבים היטב לפי המליצה הטבעית, וכבר שער ברט (Barth, WU) כי זה שרש ילע דומה לשרש הערבי ולע a) שמשמש במשמ׳ כזב ושקר. אבל גם משמ׳ זו אינה מתישבת היטב. ואולם שרש זה משמש בערב׳ עוד בשתי משמעות, במשמ׳ דבק בדבר והשתוקק לו והתאוה לו במעט כמו בשגעון, ועוד במשמ׳ הקל בדבר, וזלזל בו. והנה לשתי המשמ׳ האלה יש מקום בכתוב זה, אך המשמ׳ הראשונה, שהיא העקרית, היא יותר מתאמת לחצי השני של הכתוב, ועי׳ בערך ב ק ר.

[6]) שרש משמש גם בערב׳ אך לא במשמ׳ שיהיה אפשר לחשב כי ממנה נגזר השם ילפת.

a) ولع

יַלֶּפֶת[1], ש"נ, — מין ממיני השחין על העור, חזזית מצרית, äg. Flechte; dartre ég.; eg. lichen: או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת[2]) או מרוח אשך (ויקר׳ כא כ). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה ליי׳ (שם כב כב). — והשתמשו קצת סופרי הרפואה במלה זו ללקוי עור הראש שנפרשים ממנו כעין סובים: ילפת והוא כעין סובין שמתילד בשרשי השער מליחה לבנה (מ׳ הלדכי, ש"א ד א). מי ההדם יחזק השער ושרשו כי ימנעהו מלהמרט גם יועיל לילפת ולנגעים הלחים (שם).

ילק[3], ממנו יֶלֶק.

יֶלֶק[4], ש"ז, כהפס׳ יָלֶק, — מין ממיני הארבה, Heuschreckenart; esp. de sauterelle; sp. of locust: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יואל א ד). נשבע יי׳ צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד (ירמ׳ נא יד). שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק התכבד כילק התכבדי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף (נחו׳ ג טו-טז). אמר (אלהים) ויבא (במצרים) ארבה וילק ואין מספר ויאכל כל עשב בארצם (תהל׳ קה לד-לה). — ילק סמר: פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז), ועי׳ סמר.

[1]) משק׳ יבלת, צרעת, ואמרו בספרא (אמור קיד): ילפת זה חזזית מצרית. ובאין לנו יסוד נכון ליחס לשם זה משמ׳ מדויקה אחרת עדות התלמוד מכרעת. — [2]) רסע"ג: חזאז, ריב"ג אלקובא, והיא המחלה הרשומה כפנים.

[3]) אולי בערב׳ ולק a), הלק b), במשמ׳ הליכה מהירה. ואולי וקל c) במשמ׳ עלה והתנשא והרים רגל אחת והניח רגל שנית.

[4]) לא נהכרר בודאות מקור שם זה. אולי ממושג המהירות או העליה שבהשרשים הערכים ולק, וקל, שהובאו בהערה להשרש. וכמו"כ אין לברר בודאות לאיזה מין ממיני הארבה קראו לפנים בשם זה. המסורה היהודית אינה נותנת לנו דבר ברור. השבעים תרגמו ביונית, מין ארבה בלי כנפים. הירונ׳ תרגם attelabus, שהיא אחת מהצורות שלובשת הארבה קודם שהיא מגעת לשלמותה. ת"י: זחליא, וגם פרוש מלה זו לא ידוע בדיוק.

a) ولق b) هلق c) وقل

—ואמר הפיטן: טסו חרגלי ילק, זמורי הבקק והבלק, כנין על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (שבת א חנכה, אז נור). זכור הנט מנו עמלקי, טס כילק לאבד חלקי (שבת פר׳ זכור, זכור את). —ומ"ר יְלָקִים: סחי שמתנו מכים ולקים, עצומי גזם ואכולי ילקים (סליח׳ יום ב, אויתיך). — ואמר המשורר: כבר היה תמול קרוב לנפשי והיום גבהו מני שחקיו, והיום זרחה שמש ונודד ולא היה ידידי מילקיו (רשב"ג, כאין גבאו).

יַלְקוּט, ש"ז, מ"ר יַלְקוּטִים, —א) כים הרועה, הצַיָּד, וכדומה, שנותן בו כליו וצרכיו, Tasche; bourse; purse: ויקח (דוד) מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). — ב) השתמשו בו במשמ׳ שם לספר שנקבצו בו דברים מספרים הרבה, או מענינים רבים, Sammlung; recueil; compilation: ספר הילקוט. ויש לי ילקוט גדול שמועות טובות שמעתי ובשם אומרם נזכרים קראתיו שמע שלמה (יב"ר מקנדיה, בהקד׳ נובלות חכמה). זה נמצא בילקוט ישן נושן (פרדס רב"י, הכתיב ע"ש רב"י, אפשטיין).

יָם[1], ש"ז, סמי׳ יַם, יַם, בכנ׳ יַמָּהּ, ועם ה המקום יַמָּה, מ"ר יַמִּים, סמי׳ יַמֵּי, —א) מקוה המים הרבים שעל פני האדמה, Meer, See; mer, grand lac; sea: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים (שמות טו ח). נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים (שם י). וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים (ישע׳ ה ל). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים (שם נא י). ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ׳ ז יט). וירדו בדגת הים ובעוף השמים (בראש׳ א כו). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות יד ל). והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (הוש׳ ב א). ויי׳ הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונ׳ א ד). כל אניות הים ומלחיהם היו בך (יחזק׳ כז ט). יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי׳ ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (תהל׳ קז כג-כה).

[1]) גם בכנענ׳ . בארמ׳ יַמָּא, וגם בערב׳ יַם a), וממנו גם פעל, אך כבר אמרו החכמים כי מלה זו שאולה בערב׳ מארמ׳. וי"א כי גם באשור׳ היתה מלה

a) يم

כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם (מ״א י כב). קולם בים יהמה (ירמ׳ ו כג). אשר שמתי חול גבול לים (שם ה כב).-- וסמי׳: עמק השדים הוא ים המלח (בראש׳ יד ג). על כתף ים כנרת קדמה (במד׳ לד יא). והירדים על ים הערבה ים המלח (יהוש׳ ג יז). דרך המדבר ים סוף (שמות יג יח). ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים (שם כג לא). — וכו׳: והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ׳ נא לו). — ועם ה המקום ימה, לים: וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף (שמות י יט).— ומ״ר ימים: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (בראש׳ א י). אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון (שופט׳ ה יז). פרו ורבו ומלאו את המים בימים (בראש׳ א כב). בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים (יחזק׳ כג לג).-- ובמליצה למשל הגֹדל והעֹמק: מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול בים שברך מי ירפא לך (איכ׳ ב יג).—ומעבר לים, לענין המרחק: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו (דבר׳ ל יג). — ים הגדול, הים אשר על חוף ארץ ישראל מערבה: מהמדבר והלבנון וכו׳ כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש׳ א ד). — וכמו״כ ים האחרון: כל ארץ יהודה עד הים האחרון (דבר׳ לד ב). — הים הקדמוני, הוא ים המלח שאצל יריחו: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכר׳ יד ח). --ב) כלי גדול עשוי למקוה מים מלאכותי, Reservoir: ויעש (שלמה במקדש) את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו׳ עמד על שני עשר בקר וכו׳ ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה (מ״א ז כג-כה). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וכו׳ ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה (שם לט). ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יי׳ שברו כשדים (מ״ב כה יג). העמודים שנים הים האחד והמכנות אשר עשה שלמה לבית יי׳ (שם טז). —ג) נרדף להשם מערב, מפני שהים הגדול הוא מערבה לא״י, Westen, west; ouest: ויהפך יי׳ רוח ים [1]) חזק מאד וישא את הארבה (שמות י יט). ורחב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה (שם כז יב).--ימה, לפאת ים, לפאת מערב: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (בראש׳ כח יד). שא נא עיניך וראה וכו׳ צפנה ונגבה וקדמה וימה (שם יג יד). ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים (שמות כו כב). והמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה (שם לו לב). דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה (במד׳ ב יח). משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה (שם ג כג). עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה (דבר׳ ג כז). כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה (יהוש׳ ה א). מעקרון וימה כל אשר על יד אשדוד וחצריהן (שם יה מו). מפאת קדימה עד פאת ימה (יחזק׳ מח כג). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה (זכר׳ יד ד). —ועם שני סימני המקום לימה: ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת (יהוש׳ יט יא). — ובתו״ס: מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דבר ודבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש׳ סוט׳ ח כב ד). שבעה ימים סובבין את ארץ ישראל (בם בלא׳ ע לב ג). — ומשל, פלוני יודע למתק את הים, ר״ל הוא אדם גדול, חכם, חריף: א״ל (רבי יוחנן לר״י בר בא) מה מעשה אירע לידך א״ל (מצאתי) לר׳ מנא בר תנחום שהתיר תורמוסין שלהן א״ל ולא פגעת בו א״ל אדם גדול הוא והוא יודע למתק את הים הגדול (ירוש׳ ע״ז ג מב.).—ושמות ימים: ים המלח, כבר נזכר למעלה, ודבור רגיל: *ילך הדבר לים המלח: המפריש מעות לחטאת ונאבדו והקריב חטאת תחתיהן ואח״כ נמצאו המעות ילכו לים המלח (תמור׳ ד ב). אונקלוס הגר חלק מאחיו והמיר על עצמו והוליך חלקו לים המלח (תוספתה דמאי ו יז). חד אמר דמי ע״ז הוליך לים המלח וחרנה אמר דמי חלקו של ע״ז הוליך לים המלח וחרנה אמר ע״ז עצמה הוליך לים המלח (ירוש׳ בס ו כה ד).—ים הגדול: והמפריש בים הגדול (ירוש׳ שבת ב ה:). ויב אספמיא וים הגדול (ב״ב עה:). — *ים המות: לכך נקרא אוקיינוס ים המות ועתיד האלהים לרפאתו (מד״ל שמות טו) הים הנקרא ים המת בארץ הגוז ובצד בית המקדש והוא אשר יצא ממנו החמר בכל שנה (ר״ב א״ת, אותות השמים, כ״י ביה״ס כומתבי).—*ים פלשתים [1]) : וכבר זו נהוגה. — [1]) במקום הזה אפשר עוד כי הכונה פשוטה רוח הבא מן הים, וכן לקמן לפאת ים, הפאה ששם הים.— [1]) בודאי בטעות הסב שם ים התיכון לים המלח.

זברו ים פלשתים מר מאד ומלוח ואם ילקח אדם או בהמה ויאסרו ידיו ורגליו וישליכוהו בו יצוף (שם). —"ים הסובב: הנוף השלישי יתחיל מן המזרח וכו' ודמשק ואשקלון וירושלם ועבו עד הים הסובב (מ' חלדכי, ס"א כ ג).—"ים האמצעי, הוא ים יפו: ולסבוב את האיטאליאע ויכנסו בים האמצעי באורך הקלאבריא (ארח' עולם יב). כנגד זה לצד הצפוני מעבר לים האמצעי (שם ה).—"ים השחור, "ים הלבן, "ים הקרח: וירד מים השחור עד ים הלבן הוא ים הקרח ומלשון ים בלטי על כתף אירפה עד הים הקדמוני קדמת אזיה בואכה אמריקה (יל"ג, פרק' מקוטע' ממגל' אלכסנדר). — "ים התיכון, הוא ים האמצעי: אם הים התיכון יאיר אחרי שקיעת השמש הוא ג"כ סימן ברור על הסער (למודי הטבע סו).— והשתמשו הסופרים במליצה ים החכמות, ים הדאגות, ים המחשבות, וכו': ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (רשב"ג, כשורש עץ). ונהגתו (את החוטא) בכבדות בים גלות ושאוניו, היום כמה שנים אפפוהו מי זדוניו (ר"י הלוי, סליחה, יום לר). וכשתשקע נפשו בים המחשבות והעצות יכה על מגינו אשר בין ידיו ושרביטו ויחריש המנגן (מוסרי הפלוסופ' א יט). אני משה בן מיימון הספרדי בניתיהו, ומים קדמונינו משיתיהו (רמב"ם, הקד' לסד' זרעים). ואימות מות נפלו עלי, וסוף ים הדאגות חבוש לראשי, וכמעט שבנה דומה נפשי (ספ' המוסר לר"ז אלג' אהרי מס). אני ישן ולבי ער, ובים התשוקה סוער ובוער (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). הוא ים התעודות, ולו בכל הבמה עשר ידות, ובלו מלא חמודות (שם מו). ורבי יהודה בן שושן יועץ נדיבות, וים נדבות, וכו' ומהם רבי יוסף הדיין ים התעודות, ואיש חמודות (שם). ובעודי בין גלי ים המחשבות, עורך עם קרבי קרבות, וחוצב מן האהבות להבות (שם ו). כי בו תהי משקיט שאון ים התאוה בעת רפש וטיט גרש (הוא, סענק ג מח). —"ים התלמוד: הגאון המובהק מוהר"ר ישעיה ברלין ז"ל אשר דלה דלה לנו ממעמקי ים התלמוד זהב ורב פנינים (הקד' להגה' כעל הלבוש). יודעים לירד לעומק של כל הלבה והלכה ולשוט בים הגדול הוא ים התלמוד (הקד' מעדני יו"ט ודברי חמוד'). המה פרשו השמלה על כל ים התלמוד ועשאוהו ככברה בסולת נפה ומנופה בשלש עשרה נפה (הקד' סדה לופים על הש"ס). אמר הצעיר זה ים התלמוד גדול ורחב ידים אין מספר לענינים הרמים ונשגבים אשר נדברו באו שמה (הקד' לבי חיות, הגה' על הש"ס). —*שר של ים, עי' שר. —* מדינות הים, עי' מדינה. —ג) בהשאלה, *ים של בית הבד, בית קבול בעין בור שיורד שמה השמן: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל (ב"ב ד ה). — *ים של נפה, קרקעית הנפה: ים נפה של סילתין טמא ושל בעלי בתים טהור (כלים טו ג). —ד) "כנוי לכ"א ממיני משקלי החרוזים: והערבים שקלו שיריהם על ט"ו (סוגים) יקראו כל סוג מהם ים (בחר) (רס"ע אבן דנאן, פרק בחרז, מלאכ' השיר).

אי, איים.-אניה.-גל.-דכי.-דָמָה.-*זוט, זוטו של ים.-זעף הים.-זרוע הים.-חול הים.-חוף.-*ימָיה.-לשון ים.- מבוא, מבואים.- מחוז. -מַים.-מַלָּח.- מפרץ.-מצולות.- "מֵצר הים. - משברים. - נהם, נהמה. - *נחשול של ים. -*נמל.- ספינה. - פלג, *הפליג בים.-צי.-קצף, קצף שעל פני הים. - *רהב, שרו של ים. - שפת הים. — שר של ים. - תהום.

יָם[1], ש"ז, מ"ר ימִם, ימִים,—א) יונת הבר, wilde Taube, pigeon sauvage, ramier; wild dove: ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הימִם[2] במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו (ברא' לו כד).—

[1]) אולי בערב' ים a), יםאם b), ועי' הערה לקמן.

—[2]) אונק' תרגם במשמ' הענקים, באלו היה בתוב האימים, וכך הוא בנוסח' השמרונים. השבעים בתבו המלה כצורתה, ולא תרגמוה. חכמי התלמוד אמרו שהבונה בשם זה היא להפרד, וז"ל: רשב"ג אומר פרד בימי ענה היה שנאמר הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם וכו' מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה (פסח' נד.), א"ר יהושע בן לוי למה נקרא שמן (של הפרדות שנזברו שם) ימים שאימתם מוטלת על הבריות (חול' ז:). והנה דבר ברור הוא שמשמ' זו להשם ימים לא היתה להם במסורה הואיל ואונק' תרגם בדרך אחר, ולא נתברר על מה סמבו רשב"ג וריב"ל בפרושם זה אם לא שנאמר שזו השערה פשוטה לפי מה שספר הכתוב כי ענה היה רועה חמורים. הירוני' בתרגומו העיד כי בלשון כנענ' השם ימים משמש במשמ' מים חמים

a) يَمّ b) يَمَام

ב) בקבלה, ־מין בריות משונות הגדיות: בריות משונות שנבראו בע"ש בין השמשות ונקראים י מ ם חסר יוד כי לא המה מיום ו' ולא מיום השבת ובכל יום מתלבשים בגופא והולכים על הרים גדולים ורמים מקום שאין שם ישוב וכשרואין בן אדם מדבקים בו ומפתים אותו להוליד ממזרים (אור היקר, בסד' תפלה למשה לר"מ קורדוביירו, עמוד התור' יח).

ימה[1], במו יום, ממנו יְמוֹת, עי' יום.

יַמָּה, ב"ג,—במו יַם: נגלינו אף אהרין בכל שערי ארץ ואיי היםה (רסע"ג, הקד' האגרון).

יַמִּי, ת"ז, מ"ר יַמִּיִּים, יַמִּיּוֹת, — של הַיָּם, מטבע הים: ושאר מה שספר בו ממיני החיות המדבריות והימיות (חו"ה, הבחינה ד). לאברי הגרון שיונקה חוטים וכש"ב הצבועים בארגמן ימיי ותתניק בהם האפעה וכו' (קאנון ג ע ו). בי ההתבה בצד הצפון פתותה ואינה עובדת על מימות נוזלים ימיים (בס א כ כ ח). המשבנים הימיים הארצות האלה ישתוה קורם וחומם (בס יח). וכמו שמתו הבעלי חיים הימיים המועילים להם וכו' (ר"י אברבנאל, זבח פסח, ביד הזקה). וההפך בבע"ת הימיים והארציים שעשאם הרב מדרגה אחת (הוא, בלאב' א). ומהדגים יאותו הימיים או ממים מתוקים נוזלים בלתי נחים או אגמים אלא אם תהיה מצולתו חוליית או שיתהוה ממרוצת איזה נהר (ספ' הקדחת ג ב, כ"י ברלין). יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הרריי ויש ימיי ויש אגמיי (דבב"ל דוקן,

הנובעים מהאדמה, במו חמי טבריה וכדומה, והעיד הכתוב כי ענה מצא מעינות המים במדבר. והנה אעפ"י שעד כה לא נמצא בהכתבות הכנעניות מלה ימם במשמ' זו, בב"ז בעצם הדבר אין זה מן הנמנעות, הואיל ואנו רואים בלשון הערב' כי אמנם יש קרבה בין שני השרשים חמם וימם, במו שנראה לקמן. ואעפי"כ קשה לחשב בי זו היהה הכונה שענה מצא מעינות חמים במדבר. רסע"ג תרגם לפי דעת ר"ש בן גמליאל: רכאב אלבע'אל, וכן רב שרירא גאון, הביא זאת ריב"ג בשמו, וז"ל: אשר מצא את הימים במדבר פשר פיה רב סעדיה זצ"ל אלד'י רכב אלבע'אל וראית לרב שרירא נ"ע ופירוש כודניאתא ימים ובלשון ערב' בגאל. ע"כ. ובמשמ' זו פרשו רוב המפרשים הקדמונ'. והחדש' קצתם נוטים לדעה הירונ' וקצתם מניחים מלה זו בלי פרוש. והנה בערב' יש מלה זו ממש, ים a), ימאם b), וגם חבמי הלשון הערבית בעצמם מפקפקים קצת במשמ' המלה. ים קצתם מפרשים נחש, וקצתם מפרשים יונת הבר, וקצתם זה וזה, ובפרוש ימאם יש כמו"ב חלוקי דעות. אלג'והרי הביא בשם אלאצמעי וז"ל: אלימאם אלחמאם אלוחשי אלואחדה ימאמה וקאל אלבשאי הי אלתי תאלף אלביות, ע"כ, והובאו הדבדים האלה בלשונם גם בהמצבאת, ובעברית: ימאם הוא חמאם (בערב', יונה בעברית) המדברי והיחיד הוא ימאמה, ואמר אלכשאי היא האולפת ומתרגלת אל הבתים. והביא אבן סידה בשם אבו האתם וז"ל: ואלימאם אלואחדה ימאמה אלחמאם אלברי וקאל חמאם מכה אג'מע ימאם זעמוא וקאלוא אלפרק בין אלחמאם אלד'י ענדנא ואלימאם אנ אשפל ד'נב אלחמאמה ממא ילי ט'הרה אלי אלביאצ' ובד'לב חמאם אלאמצאר ואשפל ד'נב אלימאמה לא ביאצ' בה, ע"ב, ובעבר': ימאם הוא יונת הבר וכו' ושערו ואמרו בי ההבדל בין היונה שאצלינו והימאם הוא שהיונה שאצלינו שפל זנבה נוטה ללבן והימאם אין בו לבן בלל. ויותר בפרטים בלשאן אלערב, וז"ל: ואלימאם טא'ר קיל הו אעם מנ אלחמאם וקיל הוא צ'רב מנה וקיל אלימאם אלד'י ישתפרח ואלחמאם הו אלברי אלד'י לא יאלפ אלביות וקיל אלימאם אלברי מנ אלחמאם אלד'י לא טוק לה ואלחמאם בל מטוק כאלקמרי ואלדבשי ואלפאח'תה ולמא פ'שר בנ דריד קולה צבה כאלימאם תהוי שראעא' ועדי כמת'ל שיד אלטדיק קאל אלימאם טא'ר פלא אדרי אעני הד'א אלנוע מנ אלטיר אם נועא' את'ר, ע"כ, ובעבר': אלימאם עוף אומרים הוא יותר בללי מן חמאם (יונה) וי"א הוא מין ממנו (מן היונות) וי"א ימאם הוא שמגדלים ממנו אפרוחים וחמאם הוא מדברי לא יתרגל להבית וי"א ימאם הוא המדברי מן היונות שאין לו ענק (מן נוצות על צוארו) וחמאם לכלם יש ענק כמו קמרי ודבשי ופאח'תה, וכאשר פרש בן דריד מה שאמר (המשורר): צבה כאלימאם תהוי שראעא' וכו' (חיל האויב במו ימאם מתנפלים זה על זה היש מהר) אמר אינני יודע אם הכונה (במלה זו) מין מן העופות או מין אחר. והביא אח"ב הלשאן דברי אלג'והרי שהובאו למעלה, והביא עוד השם יאמום a) ואמר שהוא אפדות היונה וי"א שהוא אפרת בת היענה. עכ"פ מכל אלה הדברים והפרושים והפקפוקים אנו רואים כי עצם השם ים והצורה השלמה ימאם ישנה גם בערב' ועכ"פ הוא שם בע"ת, וכמעט הכל מסכימים כי היא יונת הבר. ומשמ' זו היא היותר נאותה להשם ימם שלנו, שבזה נשמרה לנו מסורה הגדית אדות הראשון שהביא את היונה בין עופות הביתיים של ר"אדם.

[1]) עי' הערה לערך יום.

a) يَمّ b) يَمَام

a) يَامُوم

מג"א, חלק יעקב כ). ובבלל הנה זה המין מורכב טבעו בין הימיי והארציי (בס ד). ולזה הספוג הימי אשר בו פחות שבמיני החיות (בס ה). ואחר שהזכיר הלק הימיי הזכיר חלק האוירי (בס, חלק בוסינו א). שוכני האיים מאריכים ימים יותר מזולתם והחי הימי מאריך יותר מהמדברי והנהרי (מ' אלדבי, ב"א ה י). וזה מרוב המיסות טבעו עם היותו ימיי שהקור גובר עליו בטבע (אוהב משפט על איוב מא יב). וכל המעברות הימיות הנם כתובים בקלף הבעלי מלחים לאות ולזכרון ליודעים (ארח' עולם יא). וכל ארץ ישראל הימיית אשר לזבולן וירד הגבול עד כל ארץ פלשתים הימיית הנקראת צידונים וירד הגבול אל מחוז מצרים הימיית (בס ו). שהיתה ארץ ישראל מסוגלת לסחר הימיי (תעוד' בישרא' ג ס).

ימיה, ש"נ, — כלל הספינות והמלחים וכו' של מדינה, ובפרט ימיה של מלחמה, כח הים של מדינה, Marine.

ימים[1], ש"ז, ובהוס' ה הגבול בסוף ימימה, — כמו שנה, Jahr ; année ; year : ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו (ויקר' כה כט). או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו (במד' ט כב). ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים (ש"א כז ז). והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו (ש"ב יד כו). שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומחיתך (שופט' יז י). ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות יג י), לאמר משנה לשנה. מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה (שופט' יא מ). הנה חג יי' בשלו מימים ימימה (בס כא יט). ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי' צבאות בשלה (ש"א א ג). ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים (בס ב יט).

[1]) מן ימם, משקל תמים, כך ריב"ג, ודעתו כי מ"ר ממנו ימימים כמו תמימים, אמר וז"ל : מימים ימימה פי כל עאם ומת'לה ויהי לימים מימים אי אלי עאם בעד עאם מתקדם לה ואלדליל עלי אנ ימים שנה קולה ימים תהיה גאלתו ת'ם קאל אם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה ואמא קולה בעת צאת הקץ לימים שנים פמחד'וף מנ ימימים לאנ ימים עלי זנה תמים פכמא אנ ג'מע תמים תמימים כד'לכ יג'ב אנ יכונ ג'מע ימים ימימים, ע"כ, ובעבר' : מימים ימימה בכל שנה וכמהו ויהי לימים מימים כלומר לשנה אחר שנה והראיה על ימים שהוא שנה אמרו ימים תהיה גאלתו ואמר אח"כ ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה אבל אמרו ובעת צאת הקץ לימים שנים הוא מחוסר מן ימימים כי ימים ע"מ תמים וכמו שקבוץ תמים תמימים כן ראוי להיות קבוץ ימים ימימים. ורוב המדקדקים הקדמונ' והחדשים אמרו שזה מ"ר הרגיל של יום, ומשמש במשמ' שנה. ובקצת מקומות במקרא קשה להכריע אם הכונה היא למ"ר מן יום, או לשנה, כך לשלשת ימים מעשרתיכם (עמו' ד ד), אולי כמו שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך, ועוד בקצת מקומות (ברבי רד"ק, יום).

ימין[1], ש"נ, סמי' ימין, בימין, לימין, מימין, ככנ' ימיני, בימיני, לימיני, מימיני, ימינו, ימינה, בימינה, ימינך, ימנך, מימינך, — א) הצד בבע"ח שמסול הצד שבו הלב, שהוא צד שמאל, rechte Seite; côté droit; right side : ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו' ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין (שמות כט כב). ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן וכו' לו תהיה שוק הימין למנה (ויקר' ז לב-לג). ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו (ש"ב כ ט). וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים (ברא' מח יז). אהוד בן גרא וכו' איש אטר יד ימינו (שופט' ג טו). ויחגר אותה (את החרב) מתחת למדיו על ירך ימינו (בס יו), חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא יז). חותם על יד ימיני (ירמ' כב כד). ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני (תהל' עג כג). ותציך מיד ימינך אפיל (יחזק' לט ג). יי' צלך על יד ימינך (תהל' קכא ה). ויחזיקו ביד שמאולם בלפדים וביד ימינם השופרות (שופט' ז כ). — ב) ביחוד היד הימנית, du rechte Hand ; main droit ; right hand : וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים (ברא' מח יד), וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דני' יב ז). שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ב ו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך וכו' אחד בימינו ואחד בשמאלו (שופט' טז כט). בימינו היה הקסם (יחזק' כא

[1]) בארמ' ימינא, בערב' ימינ a).

a) يَمِين

כז). ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שופט׳ ה כו). ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יו). שים ימינך על ראשו (בראש׳ מח יח). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שמות יה יב).—אינו יודע בין ימינו לשמאלו, אינו יודע כלום, אפילו להבדיל בין ידו הימנית לידו השמאלית: נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו (יונ׳ ד יא).—ובמדרש: והיה רבי מאיר בחור יפה ונשאה בו עיניה ושיברתו ולא ידע בין ימינו לשמאלו והציעה לו המטה ושכב עליו ר׳ מאיר נרדם וישן (מדר׳ י׳ הדברות ז).—ומליצה נהוגה ימינו של פלוני חוקה, ימינו עשתה, ימינו השיגה, וכיוצא בזה: ימינך יי׳ נאדרי בכח ימינך יי׳ תרעץ אויב (שמות יה ו). ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני (תהל׳ יח לו). תמצא ידך לכל איביך ימינך תמצא שנאיך (שם כא ט). דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך (שם סג ט). אם אלך בקרב צרה תחיני על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (שם קלח ז). יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו (שם כ ז). הר זה קנתה ימינו (שם עח נד). ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (שם פט כו), ר״ל כחו ושלטונו. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישע׳ מח יג). אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (שם מא י).—והחזיק ימינו של פלוני, תמך בו, עזר לו, נתן לו כח ועז: כי אני יי׳ אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך (ישע׳ מא יג). כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (ישע׳ מה א). — וכמו״כ הרים ימין פלוני, נתן לו כחו ועז: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (תהל׳ פט מג). — ולהפך השיב ימינו מפלוני, נמנע לעזר לו: גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב (איכ׳ ב ג).—ונשבע בימינו: נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך (ישע׳ סב ח).—וימינו של פלוני שקר, ר״ל שגם שבועתו שקר ואין לסמוך על דבריו: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהל׳ קמד ח). —ימין, במשמ׳ תה״פ, מצד היד הימנית, rechts ; a droit on, at: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש׳ יג ט).—והמליצה לא נטה או לא סר ימין ושמאל: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבלך (במד׳ כ יז). ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול (שם כב כו). אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע (משלי ד כז). אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר׳ ב כז). במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). —ובמשמ׳ מוסרית, לא סר מדבריו ימין ושמאל, עשה בכל מה שאמר לו: ושמרתם לעשות כאשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל (דבר׳ ה כט). לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (שם יז יא). ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם כ). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל (יהוש׳ א ז). וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאול (מ״ב כב ב).—ועם פעלים אחרים, עטף, הביט, וכיוצא בהם: שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). הביט ימין וראה ואין לי מכיר (תהל׳ קמב ה). כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש (ישע׳ נד ג). — ועל ימין כמו״כ: ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (בראש׳ כד מט). וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר (ש״ב ב יט). ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישע׳ ט יט). ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר׳ יב ו).—מימין פלוני, מצד ימינו: ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו (בראש׳ מח יג). הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב). וכל העם וכל הגברים מימינו (של דוד) ומשמאלו (ש״ב יו ו). ראיתי את יי׳ ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ״א כב יט). ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד כב). יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש (תהל׳ צא ז). ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה (יחזק׳ יו מו). —ובדברים לא בע״ח: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו (מ״א ז נט). ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח מימין[1] (מ״ב יב י). ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה (נחמ׳

— [1]) כך הקרי, והכתיב בימין.

יכ לא). מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה (זכר׳ ד יא). בגבעת החכילה אשר מימין הישימון (ש״א כג יט). הבמות אשר על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית (מ״ב כג יג). והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש (יחזק׳ י ג). ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכר׳ ד ג). — ישב לימינו של פלוני, לאות כבוד וחבה: וישם (שלמה) כסא לאם המלך ותשב לימינו (מ״א ב יט). נאם יי׳ לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (תהל׳ קי א). נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (שם מה י). — ולאות חשיבות וכח: הפקד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו (תהל׳ קט ו). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ והשטן עמד על ימינו לשטנו (זכר׳ ג א). — ובכונת עזרה: כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו (תהל׳ קט לא). על ימין פרחח יקומו (איוב ל יב). הימן המשורר וכו׳ ואחיו אסף העמד על ימינו (דהי״א ו יח-כד). — ג) נרדף עם השם דרום, מפני שהעומד בפניו מול השמש צד דרום הוא מימינו: והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח (יהוש׳ יז ז). ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון (ש״א כג כד). ויעברו את הירדן ויחנו בערועד ימין העיר (ש״ב כד ה). צפון וימין אתה בראתם (תהל׳ פט יג). — ובתו״מ, כמו כן בכל השמושים: הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו (יומ׳ ד א). אקפח את בניי שלא הטיתה ימין ושמאל (ירוש׳ הור׳ ג מז ד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה׳ קז:). הימין שהיא שולטת במצות הרבה (מד״ר במד׳ יג). וביון שבאו הגיימות לשם א״ל ימיני חששה לי (פסיק׳ דר״כ, ותאמר ציון). — וימין בלבד לשבועה[1]: האומר ימין ה״ז שבועה (נזיר ג:). — והשתמשו המשוררים והמליצים הרבה בשם זה במליצתם: היעמוד לבבי ותחזק ימיני ומרבץ צבאים בהיום לבער, עליהם דמעי בימים וגלי לבבי ירוצון יגוני לבער (רמב״ע, תרשיש ד). לבבי למאד יכבד ביום בוז ויתכבד הגו פידו ביום ריש, ויום חיל תהי קונה ימינו לכל דור נעצב יאמר עלי רש (שם ט). אשר לפני נבונים שח ימינו על כסיל רמה, ומתגאה בים כסל זמן אותו בעוז רמה (שם י). אשר יקפוץ ימינו יאסוף הון ויהיה לו ביום צרה לעזרה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מג). ימינך מנהר פישון רחבה, ולך ברא אלהים הנדבה (שם כ). — ומליצה, הוא חשב שמאל פלוני ימינו, הוא אויל אינו מבחין בין שמאל וימין: איך תחשוב כי אני חי על דעתך דאבוני, המעט היותי בתוך עם יחשוב שמאלי ימיני (תלונה לרשב״ג, נחר בקראי). — ומשל: אדם מבלי חברים כשמאל בלי ימין (מבחר הפנינ׳ כ).

- [1]) בערב׳ חלף ימינ a).

a) حلف يمين

יְמִינִי, ת״ז, — של ימין: ושכבת על צדך הימיני[1]) שנית (יחזק׳ ד ו). ויקם את העמודים על פני ההיכל אחד מימין ואחד מהשמאול ויקרא שם הימיני[1]) יכין ושם השמאלי בעז (דהי״ב ג יז).

ימך, — עי׳ תמך.

א. **ימם**, ממנו יומם, ימים.

ב. **ימם**, ממנו ים, ימי, ימימה.

ג. **ימם**, ממנו ים.

יְמָם, — עי׳ ים.

א. **ימן**[2]), ממנו ימין, ימיני, א.ימן, ימני.

א. **יָמַן**, — קל לא נמצא.

— הפע׳, היטין, אימין, איּמנה, תימין, וגם תאמין, הימין, המין, הימיני, מימינים, מימינים, — א) פנה לימין, sich zur Rechten wenden; tourner à droite; turn to the right: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש׳ יג ט). חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו (ישע׳ ל כא). התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות (יחזק׳ כא כא). — ב) השתמש ביד ימינו ועשה בה מלאכה: נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי״א יב ב). — ובתו״ם: למיימינין בה (בהתורה יש להם) אורך ימים וכו׳ וכ״ש עושר וכבוד למשמאילים בה (יש להם) עושר

[1]) כך הכתיב, והקרי ימני.

[2]) משותף בלשונ׳ השמיות. בערב׳ ימנ a).

a) يمن

ובכוד וכו' ואין להם אורך ימים (בכת כג.). אלו מימינים ואלו משמאילים אלו מכריעין לכף זכות ואלו מכריעין לכף חובה (מד"ר בה"ב, לסופתי).

—פע', *ימן, מימן, מיומן, מיומנת,—היה של ימין, של צד ימין, ובהשאלה חשוב: אחימן מיומן שבאחים (יומ' י.). הזרוע המיומן שבזרוע (חול' קלד:). המשית המיומן שבמשותים (הור' יג.).—ולגק': מה אצבע האמורה להלן הימנית המיומנת שבימין אף אצבע האמורה כאן המיומנת שבימין (ספרא ויקר', חוב' נ ג). הירך המיומנת שבירך (קדוש' כה:). ובא לו לקרן דרומית מזרחית וטובל באצבעו המיומנת שבימין מן הדם שבמזרק (זבח' נג). — ואמר הפיטן: וגבעות עולם תמך בהוד אגודלו, גיא וכל עפרה בצרדה הבילו, לחולל תנין מיומנת הבין לו (בכת פר' בקל', אז ראית). — ובמשמ' היה הדבר בידו והיה בקיא בו: מלמד שהיו דברי תורה מיומנין לדוד והיו מביאין לו נפלים והיה בודקן ואומר זה זכר וזו נקבה (מדר' תהל', בות"ט טז ט).

ב. ימן[1]), ממנו ב. יִמֵּן.

ב. ימן, — קל לא נמצא.

—פע', ימן, פ"י,—זמן והכין, vorbereiten; préparer; to prepare: שור ימן מעשה ישור בו להציל, בונו במלואים פסוחים בו להציל, להגן למלט לפסוח ולהציל, כמו בחם ואת בתינו הציל (ר"א קליר, יוצ' ב פסח, בור). יצא מלובש על יד קובץ, ירש מתן שאלות יעבץ, זהב ימן לאסוף נדחים מקבץ (קרוכן לפורים, הכתולות כהקכן). יצר פוצחים, יחודו לנצחים, ימן קרוחים, יסר נדחים (בכת כרא"ב', אל נבא). ימן תרשא הארץ אלנות ועשבים, בונו רמז למינהו בלי צאת מעורבים (בכת ד' אחה"פ, אביתה). אנשי אמונה אבדו ואין טהור לצפצף בשפתים, ברוד אשר מיבוסי קנה מקום מקדש בירושלם, ימן לפניך אנבי חטאתי בפלים (סלית' מנת' יוה"כ, אנכי אמוגה). יחיד ונשא שוכן שמים, ימן לכלם מקואות מים, יען חסידיו מיחדיו פעמים (יוצר בכת ה' חנוכה, כמו אכן). יושר דברו בשמעם יחד, יקוו המים אל מקום אחד, יימן המועט במרובה להאחד (ר"ש כר"י, אייחד, מחז' ויטרי תעת). בהארות דת מפאר, בחתן יכהן פאר, על כל בבוד חופה לפאר, דעת השקה כרווי מי באר, ימנה בחזק להשתעשעה, בהוד קניני נתונה משבעה (ר"א קליר, ארק הכניפה זמר). נשואי רחם זבד טוב הזביד, וארגמן ימנם לכונן עיר דוד (קרוב' לפוריס, ויאהב אומן).

—ועם ה הידיעה, היָמֵן, אשר יָמֵן: הנותן יורה ומלקוש בעתם להרביכם, הימן סליחה לשובבים להשיבם (יוצ' יוה"כ, האמן).

—פע', ימן, מימן, מיומן,—מזמן: יעלה ויבוא הקץ הסתום המיומן, יגיע יראה וירצה הציר הנאמן (ר"י הלוי, אתה כוננת). ויצא (שור הבר) לקראתו מיומן, וילפתו שנית בו בזמן (מחז' רומ', קינות, ויכון עולם).

—התפ', התימן, נתימן, יתימן,—יזדמן: ויתמרמר אליו מזכמן, ויסבבו בקרניו באומן, ודג לעוסתו יתיימן, וסנפיריו יישחיז לזמן, ולשחטו בם יתאמן (מחז' רומ', קינות לת"ב, ויכון עולם).

יְמָנִי, ת"ז, לנק' יְמָנִית,—של יָמִין: ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין (מ"א ז כא). ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (שמות כט כ). אל כתף הבית הימנית (מ"א ו ח). — ובתו"מ: האשה בעורבת ובמניקה את בנה כאורגת בעומדין לשתי ליד הימנית (נגע' כ ז).

א. ימר[1]), ממנו א. יָמַר.

א. יָמַר[2]),—קל לא נמצא.

—התפ', התימר,—התימר בדבר, נאות מדבר והתפנק והתענג בו, to enjoy; jouir de qqch.; geniessen: חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו[3]) (ישעי' סא ו).

---

[1]) שרש בנו הפיטנים מן שרש ב. מנה, מן העתיד וימן.

[1]) רק בעברית, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) ת"י תתפנקון. והסכים לזה גם ריב"ג, והוא בודאי הפרוש היותר נאה לפי הענין, אעפ"י שאין בשאר הלשונות צרוף זה ממש במשמ' זו. ואולם יש צרוף מסרס מרי גם בעבר' וגם בערבית במשמ' קצת דומה לזה, בעבר' במשמ' פטם את הבהמות, ובערב' תמרי a) במשמ' התקשט. ובפסיק' דבתי (סוף פר' כט) פרשו תתימרו במשמ' חלוף, ואמרו: מהו תתיימרו חילוף אם המר ימירנו, ע"כ, וכן קצת המפרשים מהקדמונ' וגם מהחדשים. ואולם פרוש זה אינו מפרנס מליצת הכתוב היטב, ובמו"כ פרוש רוב הקדמונ' במשמ' התפאר אינו מישב המליצה יפה. וקצת החדשים פרשו התימר כמו הפע' הערבי מור b) במשמ' עשה לו צידה, ויש מהחדשים

a) تمرى b) مور

—ואמר המשורר: יבכו רעביה עלי שלחן אשר יתעדנו גגרו ויתימרו, יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערוף פערו (רשב"ג, כימי יקותיאל). אמרתי אעלה על תמר, ובצוף מעדניו אתימר, עת אטעם אוהו אתעדן עד נפת צוף נגדו ימר (ר"י חריזי, תחכמ' מט).

ב.ימר, ממנו ב.יָמַר, במו מור.

ב.יָמַר,—קל לא נמצא.

—הִפע', הֵימִיר,—כמו הֵמִיר, עי' ערך מור.

ימש, ממנו יָמַש, כמו משש.

יָמַש,—קל לא נמצא.

—הִפע', הֵימִיש,—הֵימִיש את פלוני, עשה שֶׁיְמַשֵּׁשׁ: ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בירו הניחה אותי והימשני[1]) את העמדים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שופט' יו כו).

א.ינה[2]), ממנו א.יָנָה.

א.יָנָה, פ"י, כינ' יֹנֶה, יונֶה,—ינָה את פלוני, הציק לו, חמס אותו, bedrücken, gewalttätig s.; oppresser; to oppress: הוי מוראה ונגאלה העיר הַיּוֹנָה לא לקחה מוסר ביי' לא בטחה (צפנ' ג א-ב). קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב הַיּוֹנָה (ירמ' מו יו, נ יו).

—הִפע', הוֹנָה, עת' יוֹנֶה, תונה, תֹּנוּ, תּוֹנֻנּוּ,— לחץ וחמס וצער אותו: וגר לא תוֹנֶה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כב כ). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר' יט לג-לד). כה אמר יי' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עָשוק וגר יתום ואלמנה אל תֹּנוּ אל תחמסו (ירמ' כב ג). ולא יונו עוד נשיאי את עמי (יחזק' מה ח). עני ואביון הוֹנָה גזלות גזל חבל לא ישיב (שם יח יב). ואיש לא הוֹנָה

שהגיהו תטעמו, שהוא דומה קצת לפרוש התרגום תתפנקון.

[1]) כך הכתיב, והקרי והמישני.

[2]) מדמים קצת החכמים לשרש העברי הזה את השרש וני [a]) בערב' אעפ"י שהשרש הערבי הזה משמש לא באותה המשמ' שמשמש השרש העברי ינה, אלא במשמ' של חלשה ורפיון כח.

[a]) وني

חבל לא חבל וגזלה לא גזל (שם יו). אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך (שם כב ז). עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו בלא משפט (שם כט). ואיש לא יוֹנֶה חבלתו חוב ישיב (שם יח ז). עמך ישב (העבד שנמלט אליך מארוניו) בקרבך במקום אשר יבחר באחר שעריך בטוב לו לא תּוֹנֶנּוּ (דבר' כג יז). והאכלתי את מוֹנַיִךְ את בשרם (ישע' מט כו). ולא יקח הנשיא מנחלת העם לְהוֹנֹתָם מאחזתם (יחזק' מו יח).—ובעניני מקח וממכר, הוֹנָה אותו, רִמָּה אותו, לקח ממנו יותר מהראוי, übervorteilen; frustrer; to overreach: ובי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר' כה יד). כי מספר תבואת הוא מכר לך ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך (שם יו-יז). — ובתו"מ: רצה (הלוקח) אומר לו תן לי את מעותי או תן לי מה שהוניתני[1]) (ב"מ ד ד).—ובמוסריות: ומה אם המלך שהונה את המלך כמהו ניגף הדיוט שהוא מונה את הדיוט על אחת כו"כ (מד"ר כלה' עג). שאין אוה"ע יכולין להונות את ישראל (שם עט). ומה אם המלך על ידי שהונה מלך כמוהו ענשו הכתוב מי שהונה את חבירו על אחת כמה וכמה (שם ויקר' לג). כך הן האומות לפי שהיו מונין לישראל ואומרים ויעבירו מצרים את בני ישראל וכו' (שם שה"ש, גן נעול). לפי שהיו אוה"ע מונים את ישראל ואומרים להם אתם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה בדברים ולא מצא בהם ממש (פסיק' דר"כ, שור או כשב). והניחה (המלך את אשתו) והלך לו למדינת הים ושהה שם שנים הרבה והיו חברותיה מוננות לה ואומרות לה עד אימתי את (יושבת קחי לך בעל עד שאת ילדה) (שם, אנכי אנכי). והיה יהונתן הסופר מחרפו (את ירמיהו) ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' רבתי כו). בשביל שהוניתני מתחלה מן המקח שאלמלא הייתי מוכרו שוה בשוה והוקר ברשותי לא היית יכול לחזור בך (רגמ"ה ב"ב פד.). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש במכר זה הונייה חייב לשלם (רמב"ם מכיר' יב א). שהרי אומר לו המוכר ללוקח לא מפני שהוניתנ

[1]) כך במשנ' שבגמ' ירוש', וכמשנ' שבמשנ' שאוניתני.

תחזור בך (שם יד). ובן אם לחצהו (את הגד) והוגהו בממון עובר בשלשה לאוין (שם יד עז). כאשר הונה למי שקדמך בן יונך (מוסרי הפלוסו' כ ה).—ואמר הפיטן: הונוני מוני בתלאה, וטנפוני בדבת חלאה, ואמרו הנה מתלאה (שבת כ אחה"פ, אל אל חי). תשובותיכם נשארה מעל, הונוני עובדי הבעל, עד ישקיף ממעל, מוריד שאול ויעל (קינ' לת"ב, איך תנחמוני).

ב.**ינה**[1], ממנו ב.ינה.

ב.**ינה**[2], פ"י, עת' אינה, נינה, נינם, נינם,—החריב, עשה כלה בדבר, zerstören; ruiner; destruct: שלחו באש מקדשך לארץ חללו משכן שמך אמרו בלבם נינם[3]) יחד שרפו כל מועדי אל (תהל' עד ז-ח).

***ינון**, ש"ז,—אחד משמותיו של המשיח[4]) המקוה: לי עוד תגנון, בפסות וגנון, כגוננך לבנון, במגנת ינון (שבת החדש, אתית עת). לגויי הארצות תחיש שאת נס, ינון תגבר ומתגיו תשנס, עדרי תאסוף ופוצי תכנס (שבת ג אחה"פ, בדודים). אז ישיר ינון, בנפול עבד מנון, גאות גאה אשר פסת פסות וגנון (ז' פסח, אז יציר). נעים שמו לפני שמש ינון מונהו, נכתר בשש מדות בהוד והדר קונהו (שבת נחמו, אל אל חי). חזק ימיני להכריע את קמי וראה ארמוני כי יהל שם ערבי, חד בלי שני אני קראתיך אל כי תענני ושלח ינון ותשבי (ר"י גבירול, לך לור גאוני). לו איחל כל צבאי, עד ישלח שר צבאי, ינון שמו תשבי עמו הן הםה ינחמוני (הוא, יכסוף נכי).—ואמר המשורר: ויהיה הוא וישראל בטוב אל ובמשוש לב סמוכים עוד דפודים, ויזכו לחזות ינון ותשבי אשר לקבץ נפוצינו עתידים (ר"מ דרעי, לקו"ק גד). — ומצוי גם במליצה פשוטה: בתבתי לכבודכם שתתבשרו כי בשורות טובות מלפני שוכן ערבות וישמחנו בביאת ינון ינחמנו בנחמת ציון (אגר' הרמב"ם לר' יונתן כר נתן). אליהו נביאו וינון משיח צדקו כי יגלו ביום ישועתו, אשר היא תלויה באותות שתים לבוא אל צאן מרעיתו (ר"י הדסי, האשכל בעט).

ינח, ממנו ינח, נחת, *הנחה, "הנחי, ∞מנח.

ינח,—קל לא נמצא.

—הפע', הניח, הניחו הניחם, הנחת, הנחתיו, הנחתו, הנחתם, הניחו, הניחוך, הנחתם, יניח, וינח, ותנח, מניח, אניחנו תניחני, ויניחהו, ויניחו, ויניחום, ויניחהו, הנח, הניחו, הניח, להניח, להניחו,—א) הניח דבר במקום מן המקומות, שם אותו שם, wohin unterbringen; mettre; to set down: ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור (במד' יט ט). אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הניח שם משה בחרב (מ"א ח ט). ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יי' אלהיך (דבר' כו ד). ופשט (אהרן) את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו (ויקר' יו כג-כד). ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יי' והנחתו לפני יי' אלהיך (דבר' כו י). דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב וכו' והנחתם באהל מועד לפני העדות (במד' יז יז-יט). והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופט' ו יח). והעברתם אותם (את האבנים) עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש' ד ג). וינח משה את המטת לפני יי' (במד' יז כב). וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יי' (ש"א י כה). ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמש מימין וחמש משמאול (דהי"ב ד ח). וישא הנביא את נבלת איש האלהים ויניחהו על החמור וישיבהו (מ"א יג כט). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה להעדך.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) לפי סדר מליצת הכתוב צריך שיהיה פה פעל עתיד למדברים בעדם, וכבר הרגיש בזה ריב"ג, אלא שהוא שמו עתיד מן א.ינה, אמר וז"ל: ומנ הד'א אלמעני ענדי נינם יחד והו פעל משתקבל ח'פיפ עלי זנה ונירם, ע"כ, ובעבר': ומן הענין הזה אצלי נינם יחד והוא פעל עתיד קל ע"מ נירם אבד השבון. אבל שתי תשובות יש על גזרה זו, האחת היא, כי משמ' הפעל א.ינה היא רפה יותר מדי לפי הכונה כאן. והשנית, כי א.ינה הוא נפ"י, והראיה על זה ההפעיל הונה ולא הינה, וא"כ צ"ל עתיד קל נֵנה כמו נֵדע ולא נינה. ולכן עדיף להגית שרש מיוחד ב.ינה מנפ"י, במשמ' מיוחדה לפי הענין. והנה לפי ההקש צריך נֵינם בריש צרויה, וקצת החדשים מנקדים כך. וקצתם מגיהים נוגם מלשון יגון.

[4]) מקור הדבר בגמ' (סנה' צח:): מה שמו (של המשיח) דבי ר' שילא אמרי שילה שמו שנאמר עד כי יבא שילה דבי ר' ינאי אמרי ינון שמו שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו.

הלז (שופט׳ ו כ). אצל עצמתיו הניחו את עצמתי (מ״א יג לא).—ב) הניח את פלוני, או את דבר פלוני במקום מן המקומות, עזב אותו שם לזמן מה, lassen; laisser; to let: אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו (בראש׳ מב לג). ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שמות יו כג). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל (שופט׳ ג א). פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית (ש״ב יו כא). ואת כל הנפש אשר הניח נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם (ירמ׳ מג ו). והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאם יי׳ ועבדה וישב בה (שם כז יא). אשר הניחו עליה את ארון יי׳ עד היום הזה (ש״א ו יח). יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים (יחזק׳ מד יט). ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל׳ יז יד). ולקחו כלי תפארתך והניחוך עידם ועריה (יחזק׳ יו לט). והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעי׳ סה יה). ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר (ויקר׳ ז יה). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר (שופט׳ ב כג). ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את נערו שם (מ״א יט ג). ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו (בראש׳ לט יו). ויניחו אתו עד הבקר (שמות יו כד). ויסף עוד להניחו במדבר (במד׳ לב יה). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי (קהל׳ ב יח). ולמלך אין שוה להניחם (אסת׳ ג ח). ושמך עלינו נקרא אל תניחנו (ירמ׳ יד ט), ד״ל אל תעזבנו. עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי (תהל׳ קיט קכא). אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל׳ יד). —הניח ידו מדבר, עזב את הדבר, נמנע מעשותו: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך (קהל׳ ז יח). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך (שם יא ו). — ג) הניח לפלוני, הרפה ממנו, הסתלק ממנו, עזבו לנפשו: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שמות לב י). חבור עצבים אפרים הנח לו (הוש׳ ד יז). הניחו לו ויקלל כי אמר לו יי׳ (ש״ב יו יא). ויאמר הניחו לו איש אל יגע עצמתיו (מ״ב כג יח).—וגם הניח אותו בשמ׳ זו: ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את העמדים (שופט׳ יו כו). לא הניח לאיש לעשקם (דה״א יו כא). לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים (תהל׳ קה יד). — ובתו״מ, באותן המשמ׳: המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה״ז גוזל את העניים (פאה ז ג). לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו בפסח (פסח׳ ב ז). מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני מבוי (עירוב׳ ז ו). נטל את המחתה ועלה לראש המזבח וכו׳ וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ׳ ד ג). המניח את הכד בר״ה ובא אחר ונתקל בה ושברה (ב״ק ג א). מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ (סנה׳ ז ג). לא יקרא עד שיכסנו או עד שיניחנו תחת המטה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב״ה (ברכ׳ שם ז.). אמר ר״א משינית מעפור׳ של ספרין על ברכיו (שבת ט:). נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לר״ה ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו (שם כא:). המניח כלים תחת הצינור לקבל בהן מי גשמים (שם עז:). מביא אדם קיתון מים ומניחו בנגד המדורה לא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן (שם מ:). לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק (מו״ק כו:). חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך הנח עליו בכר או תינוק לטלטלו (שבת ל:). שהניחו ס״ת על מטתו (של חזקיהו) ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה (ב״ק יז.). שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו (חול׳ צא:).—ובמשמ׳ עזב: ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר השבת (שבת כג ה). שמור לי ואמר לו הנח לפני שומר חנם (ב״מ ו ו). המניח יינו בקרון או בספינה והלך לו (ע״ז ה ד). וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת (ברכ׳ לא.). נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו (פסח׳ נה:). שיכול לומר לו הנחתי לך מקום לגבות היסנו (כתוב׳ לה.). בשבא גבריאל וחבטן (את נערות בת פרעה) בקרקע הניח לה אחת מהן (מד״ר שמות א). משל לישראל וכהן שנכפו נמסר להן רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן אמר לו הכהן מפני מה את מצוה את ישראל ואתה

מניחני (בס ויקר׳ כו). מי גרם למקום ליתרב שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודה זרה (בס איכ׳, פתיח׳). וכיון שנעור משנתו ביקש להרוג את כל עבדיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה (בס אסת׳, והבתיה כדת). אמר המלך לעבדיו לכו בצרו את כרמי וטלו את חלקי והניחו חלק הארים במקומו (בס קהל׳, כרכות הטובה). ביקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה הניחוהו והלכו להם (בס ה). ושרה בשבאו המלאכים לבשרה והניחה כל שפחותיה ולשה ועשתה עוגות (פסיק׳ רבתי לא). — ובדברים מפשטים, רוחניים: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (בכת לג:). — ובפרט הניח ירושה ליורשיו: הניח להן אביהן פרה שאולה (כתוב׳ לד:). הניח להם אביהם מעות של רביה (ב״ק לד:). הניח להן אביהם פרה וטלית וכל דבר המסויים (ב״מ סג.). — ובמשמ׳ נתן לו אפשרות לעשות דבר: מי שאינו מניח את העניים ללקוט או שהוא מניח את אחד ואחד לא (פאה ה ו). בעל העליה מבקש לעשות לו דיוטא אחרת ואין בעל הבית מניחו (תוספתא ב״מ יא ב). אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו (מד״ר בה״ב, עד ביפות). אמר לו אם אין אתה מניח לי לבבות עכשיו אבנם למקום שאין לך רשות ליכנס ואבבה (בס איכ׳, פתיח׳). הבסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו והוא אומר הניחיני שאראה את חברי בבכודי (בס רות, כאבר תמותי). אמר להם הניחוני שאלך לעשות תשובה (שם). המתין להם שיבאו אצלו ולא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו (בס קהל׳, כי העושק). — והניח לו, במשמ׳ הרפה ממנו שיעשה מה שהוא רוצה: הניחו לישראל אם אינן נביאים בני נביאים הן (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). אמר רשב״ג הניחו לי סופרים ואומר במין חומר (ספרי נבא ת). אמר לו הקב״ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (ברכ׳ ז.). ואמר לפניו רבש״ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם (בס לב.). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מד״ר בראש׳ נא). — ודבר לא בע״ח, עזבו מידו ולא טפל בו: א״ר נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד (ע״ז ו:). ונניח החקירה מזה הדרוש כי אין זה מקומה (מגת׳ קנא׳ לר״י מפיסא 23). — ובלשון המחקר, הניח עקר, סברה, וכדומה, אמר כי לעקר פלוני, לסברה פלונית יש מקום בענין מהענינים: כי התבונני יניח שני שרשים שעליהם יבנו כל מופתי החכמה ההיא (העקרים ד ג). זה הקש תנאי מתדבק הנחנו בו שהמניע הראשון גשם (אמונ׳ רמה ב א). אמנם כשיאמר זה בהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגזרם הדעת (ר״י ערמאה, חזות קבה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז״ל כי יש להנחותיו טעם (הקד׳ זכת׳ הגוי לממאור).

—הפע׳, הנח, הנחה, מנח, — שהניחו אותו: והוכן והניחה[1]) שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). ואשר מנח בית צלעות אשר לבית (יחזק׳ מא ט). — ובתו״מ: נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). קלוטה במי שהונחה (בכת ד.). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור וכו׳ ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים (בס לה:). — ״ובסגנון מחקרי: שבכל חכמה יונחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהם תסוב החכמה ההיא (העקרים א יא). ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (ר״ת קרבקב, אור ה׳ א כו). שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור (אמונ׳ רמה א א). וקצתם יושמו שרשים מונחים בחכמת התשבורת וקצת בחכמות אחרות (בס א ז).

״יָנִיק[2]), ת״ז, לנק׳ יְנִיקָה, מ״ר יְנִיקִים, יְנִיקוֹת, — רך בשנים, בחור, נער, jung ; jeune, young: הנה זאת העלמה שהיא יניקה ובחורה ואין ידוע אם היא עקרה אם לא תהר מיד (גאון יבן). (פרוש עלמה) אשה יניקה (שם). והחתן והכלה עדיין יניקים ואינם יודעים עדיין לישא וליתן בשלה׳ יפה (בו״ת תגומ׳ הדבן ב).

יְנִיקָה, ש״נ, מ״ר יְנִיקוֹת, — א) כמו יוֹנֶקֶת במשמ׳ ענף רך מהגזע: הנשר הגדול וכו׳ בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז את ראש יְנִיקוֹתָיו קטף (יחזק׳ יז ג-ד). — ב) ״בלשון המקובלים, קבלת שפע וכח: שבל

---

[1]) כך הצורה בכל הספרים, רק שבקצתם הנון דגושה ובקצתם רפה. ולא עמדו המדקדקים על טעם זרות צורה זו בנון חרוקה ויוד אחריה במקום נון קמוצה. קצת החדשים רואים בזה השפעת הלשון הארמית, וקצתם סוברים כי הכונה היתה במלה זו והֻנִּחָה.

[2]) בארמ׳ יניק: יניק וחכים (קדוש׳ לב:).

שליטת ויניקת החצונים בנוק' הוא (ע"ח למהרח"ו, סיכ' ז"ה ה ו ב). לא יספיקו למנוע יניקת הקליפות ואחיזת החיצונים בגבורות התקיפין (עמה"מ, קרית ארבע קיד). ויש ג"ב פסול וטמא שהן יניקת החיצונים דקליפת נגה (מאמ' יקר', כרכ' תתנ' א).

***יָנַן**, פ"י, עת' יְנוֹן, — יָנַן את הַיָשֵׁן משנתו, זעזעו והעירו, aufrütteln; réveiller en secouant; stir up, awake: ולמה נקרא שמו ינון שהוא עתיד לינון [1]) ישני עפר (פרקי דר"א לב).

—פע', *יִנֵּן, — כמו קל בחזק הפעולה: ינון שמו שהוא עתיד לייגן [2]) רשעי ארץ (ילקו' במעוני, מלכ' א יג).

ינק, ממנו יוֹנֵק, יוֹנֶקֶת, יְנִיקָה, יָנָק, מֵינֶקֶת, *מֵנִיקָה, *תִּינוֹק, *תִּינוֹקֶת, *יוֹנִיק, *יַנְקוּת.

יָנַק, פ"י, אִינַק, יְנַקְתֶּם, וִינַקְתֶּם, תִּינְקוּ, — יָנַק הילד החלב משדי אמו, מצץ בשפתיו את הדד והוציא החלב ושתה, saugen; téter; to suck: למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יא-יב). — ובהשאלה: ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (שם כ יז).—ובמליצה: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי (ישע' ס יז). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו יא). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם (שם יב). שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול (דבר' לג יט). — ובתו"מ: תינוק יונק והולך עשרים וארבע חודש מכאן ואילך כיונק שקץ (תוספתא נדה ב ג). יונק תינוק מהנכרי ומן הבהמה טמאה ומכולן הוא יונק ואפילו בשבת וכו' אבא שאול אומר יונקין היינו מבהמה טהורה ביום טוב (שם ה). שאם היה (התינוק) מושך ויונק ארבע או חמש שנים אסור (ירוש' שם א מט:). משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו (ברכ' ג.). שעשה לה דדים במקום בינה וכו' כדי שלא יינק ממקום הטנופת (שם י.). מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא (סוט' יב:). עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו (שם ל:). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח שחרית והביאו עז וקשרו לו בכרעי מטתו והיה יונק ממנה חלב (תמור' טו:). שמא ינק (הגדי) מן הטרפה (חול' קטז:). ובמה עגל הרך עולא אמר בן שנתו ר' יוחנן אמר כל זמן שיונק (שם קכג.). מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן (שבת נג:). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסח' קיב.). — ובהשאלה: א"ר הושעיא עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד מכאן ואילך משנים ושלשה עגלים (סנה' קב.). — ואמר המשורר: נא נחמו נוקש בפח אהבת עולה בשורש חן כמו יונק, השקו במי נעם לחייו כי מיום ליום שד היפי יונק (רמב"ע, תרשיש ד). דבש מוסר רדה לך משפת כל נבון להש ושיר פתי וריק דד, ומפיהו ינק חלבי תעודה בעוד ישים לשונו לך כמו דד (שם י). — ואמר החכם: זכרו זאת מיחלי הזמן ויונקי שוד תנחומיו (רב"ע פלקיירה, לרי סיגון 9). — ובהשאלה, הצמח מהאדמה: המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה מפני שיונקין משל הקדש (ירוש' כ"כ ד יד ד). דבר שאין יונק מן הארץ (ברכ' מ:).—והאברים: רב אמר איברים יונקין זה מזה עולא בר"י אמר אין איברים יונקין זה מזה (ירוש' ערוב' ג כא ב).

—הִפע', הֵינִיקָה, הֵינִיקוּ, תֵּינִיק, תֵּינִק, וַתֵּינֶק, וַתְּנִיקֵהוּ, הֵינִיק, לְהֵינִיק, הֵינִיקִי, הֵינִקְהוּ,—הֵינִיקָה האם את הילד, נתנה לו את שדיה ועשתה שיִינַק, säugen; nourrir; to suckle: מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה (בראש' כא ז). גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן (איכ' ד ג). ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת (מ"א ג כא). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד וכו' היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו (שמות ב ז-ט). ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו (ש"א א כג).—ובהשאלה מליצית: ויאכל תנובת שדי ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג).—ובתו"מ: אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב' ה ה). הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתניקי את

[1]) כך גם בערוך, ובקצת ספרי' לייגן, ולא נתברר מקורו, אך בכונתו אין לספקפק.—[2]) והמפרש שם פרש: ילחיץ מלשון ניגם יחד. ע"ב. ואולי אין גם זה אלא במשמ' זעזע, בכונה של הציק ולחץ.

בני כמה היא מ נ י ק ת ו שתי שנים (גיט' ז ו). בת ישראל לא ת נ י ק בנה של עובדת אלילים אבל עובדת אלילים מ נ י ק ה בנה של בת ישראל ברשותה (ע"ז כ א). גדרה מ ל ה נ י ק את בנה בית שמאי אומרים שומטת את דדיה וב"ה אומרים כופה אותה ל ה נ י ק (תוספתא כתוב' ה ה). האיש כופה את אשתו ל ה נ י ק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה ש ת נ י ק את בן חברתה (שם). האשה שניתן לה בן ל ה נ י ק לא תעשה עמו מלאכה ולא ת נ י ק עמו תינוק אחר (שם נדה ג ד). כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות וכו' דדים ל ה נ י ק בהם דדים הללו שנתת על לבי למה לא ל ה נ י ק בהן תן לי בן ו א נ י ק בהן (ברכ' לא:). ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה ו ה נ י ק את בנו (שבת נג:). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה ל ה נ י ק (פסח' קיב.). אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה ו ה נ י ק ה את בנה (כתוב' עה.). הלך (אברהם ביום אשר גמל את יצחק) וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה ונעשה נס בשרה ונפתחו דדיה כשני מעיינות ו ה נ י ק ה את כולן (ב"מ פז.). כל המוליד מ נ י ק וכל המטיל ביצים מלקט הוין מעטלף שאע"פ שמטיל ביצים מ נ י ק (בכור' ז:). בן שמנה הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו אבל אמו שוחה ו מ נ י ק ת ו מפני הסכנה (שבת קלה.). שמשתו יום אחד ה נ י ק ת ו יום אחד ה"ז גט (גיט' עה:). יכולה היא שתאמר לו תן לי אביך ואשמשנו הן לי בנך ו א נ י ק נ ו (שם עו.). —ובהשאלה מליצית, "הענן הֵניק את האדמה וכדומה, ואמר המשורר: הנה העב ה נ י ק הגן ותלמיו שת כאבק שחק, עד כי שהקו פיות ציציו העת כבו עיני שחק (רמח"ע, תרביץ ג).

יַנְקוּת[1], ש"נ,—השנים שהאדם יונק, וכהרחבה הילדות בכלל: שיהיה מתיחד בהנהגת הבוטח עליו מתחלת הויתו וגדולתו ו י נ ק ו ת ו ונערותו ובחרותו וישישותו וזקנתו עד תכלית ענינו (חו"ה, הבטחון ב).

[1]) בארמ' ינקותא: גירסא ד י נ ק ו ת א (שבת כ"ו:), ווי לה להדא דאזלא ולא אתיא מאי היא א"ר חסדא י נ ק ו ת א (שם קנג.).

יַנְשׁוּף[1], ש"ז,— שם עוף, N. ein. Vogels; n. d'un oiseau; n. of bird: וירשוה קאת וקפוד וינשוף[2] ועורב ישכנו בה (ישע' לד יא).

יסד[3], ממנו יסד, יסד, יסוד, יסודה, מוסד, מוסד, מוסדה, מסד, יסודי.

א.**יָסַד**, פ"י, יסד, יסדת, יסדתו ויסדתיך, ליסוד, יסדי, —יסד הבית וכדומה, שם לו האשיות שעליהן מתכונן הבנין, gründen; fonder; to found: ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול (עזר' ג יב). הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים (ישעי' כג יג). הנה אנכי מרבין בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (שם נד יא). בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו (דהי"ב לא ז).—ובמליצה, יסד הארץ וכדומה, כוננה, כאלו היא עומדת על אשיות ויסודות: יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד (תהל' קד ה). יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). הבונה בשמים מעלותו ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט ו). ליי' הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל' כד ב). ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם (שם עח סט). אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישע' מח יג). לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים (תהל' קב כו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (איוב לח ד). ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (ישע' נא יו). — יסד לפלוני מקום וכדומה, קבע לו: יעלו (המים) הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהל' קד ח). יי' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו (חבק' א יב).— ואמר בן סירא: שופט הכם י ו ס ד עמו וממשלת מבין סדורה (כ"ס גני' ט א), ר"ל עושה אותו חזק, שיוכל

[1]) מן נשף, משק' יחמור, וכמו"כ *יבחוש, ומצוי משקל זה לשמות בע"ת גם בערב' ירבוע, ירחום, ועוד, וכן לשמות דברים בעבר' ילקוט, ובערב' ינבות. ולא נתברר טעם השם ינשוף להעוף, קצת החכמים גוזרים אותו מהשם נשף ואומרים שהוא עוף הלילה, וקצתם מהפעל נשף. ועי' ערך עוף, ועי' הערה לקמן. — [2]) תרגמו הקדמוני' ibis, ורסע"ג אלכאשק, והביאו ריב"ג: פשר פיהא אלבאשק.

[3]) רק עבר' וארמ' יהוד'.

להתקיים.—ופָעוּל °יָסוּד, קָבוּעַ: בשם אחד יסוד כל האחדים, קרא סודות בסוד השם י ס ו ד י ם (ראב"ע, גראב ספר השם). — ובתו"מ בהשאלה, יִסֵּד אותיות וכדומה, קבע אותן: שכחום (את אותיות מ נ צ פ ך) וחזרו ו י ס ד ו ם (שבת קד.). שיעורים של עונשין הלכה למשה מסיני אחרים אומרים בית דינו של יעבץ תיקנום וכו׳ אלא ישכחום וחזרו ו י ס ד ו ם (יומ׳ פ.). —* יסד חשבון וכדומה, קבע: וכל אצבע היא חומש טפח שכן יסדנו החשבון חמש אצבעות בטפח (ר"ח שבת ח.). וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם היו סופרים הימים כאשר י ס ד אותם אדם (כוזרי ג ג). והרבה טרחו בזה בעלי החכמה הזאת עד שבררו אותו ו י ס ד ו לו חשבונות מדוייקים וערכו לו לוחות מתוקנים (יסו"ע לר"י ישראלי ג י). —ובדקדוק, °יִסֵּד אות פלונית במלה, שם אותה שרשית, החליט אותה שרשית: ואנשי השם מהשרים הראשונים י ס ד ו מם מזת באמרם בשיריהם אמזיתה ואמזת ונמזת (דונש על מנח׳, ומזת). ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו (רב"י מכפט׳ כד יב). על כן י ס ד הפייט מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי (הוא, היכ׳ א ו).—°יִסֵּד פיוט וכדומה, חבר וסדר וקבע: וזהו ש י ס ד הקלירי בסילוק של יוצר פרשת זכור לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות (רב"י יבע׳ כד כג). עשרה נסיונות נתנסה א"א מפורשים בפרקי ר"א ובולם י ס ד ם רבי שמעון הגדול בקרוב"ץ אמרת ה׳ צרופה (הוא, אבות ה ג). משלות כובסין ומשלות שועלים ש י ס ד ו קדמונים (הוא, סוכה כח.). והחשבון הזה אינו שוה לחשבון ש י ס ד רבי אליעזר קליר ובשלשים קנים הוא קצב הרים וכו׳ וגם רבי אליעזר קליר י ס ד כן בפיוט ארחץ בנקיון כפות (הוא, יומ׳ סז.). יש מגיהין בקדושתא ש י ס ד הקליר וחיות אשר הנה מרובעות לכסא וכו׳ שמעולם לא י ס ד רק קרובין מיום ראשון (תוספות חני׳ יג.). כמו ש י ס ד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה היות כמלך ערד (הס, ר"ה ג.). וכן י ס ד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חכי (הס, סוכ׳ מט.). ור"ת י ס ד ם שניהם במערב שפייט קודש ללינה ושלשים ידחם כאשר אבלים ינחם (תוספ׳ יבמ׳ס, יומ׳ נ:). וכן י ס ד הפייט אחר גמר מיצוי אכול דצוי ורצוי (סמ"נ מ"ע סט). לכן י ס ד הקלירי נעלה שופר עם תחנון (הרוקח, הלכ׳ ר"ה כא). ובמו"ב לא י ס ד ו הפיטנים לומר בר"ה וביוה"כ חי וקים (שם). ודוגמת זה י ס ד הפייט ואף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים (מרדכי, יומ׳ תשכ"ז). רבי אבין הגדול אשר יצא מזרעו של הרב רבי יוסף בן רבינו שמעון ממדינת מנש ש י ס ד אזהרת אתה הנחלת (מנהגי וירמייזא, אפשטיין ח). אומרים בו את יום הזכרון הזה יום תרועה וכן י ס ד הפייט בקרובין של ראש השנה (תזקוני, אמור כג כד).—°וחבר ספר: אין אדם זוכה לשם ולזרע אלא או זה או זה אע"פ שדוד זכה לכך הראשונים לא גילו על ש י ס ד ו ספר פן יהנו וזרעם יתמעטו (ספ׳ חסידים תתרנג).

—נִפְע׳, נוֹסַד, הִוָּסֵד, הִוָּסְדָה, —שיסדו אותו: ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הִוָּסְדָה ועד עתה (שמות ט יח). ולאמר לירושלם תבנה והיכל תִּוָּסֵד (ישע׳ מד כח).

—פִּע׳, יִסֵּד, יִסַּד, יַסֵּד, יְיַסֵּד, יְיַסְּדֶנָּה, —כמו קל: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות לְיַסֵּד הבית אבני גזית (מ"א ה לא). ידי זרבבל יִסְּדוּ הבית הזה (זכר׳ ד ט). וְיִסְּדוּ הבנים את היכל יי׳ (עזר׳ ג י). ארור האיש לפני יי׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו יְיַסְּדֶנָּה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש׳ ו כו). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יִסְּדָהּ ובשגיב צעירו הציב דלתיה (מ"א יו לד). כי יי׳ יִסַּד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישע׳ יד לב). הנני יִסַּד[1] בציון אבן (שם כח יו). —*ויַסֵּד שרש: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות ברכת אב תיסד שרש וקללת אב תנתש נטע (כ"ס נגי׳ נ ח-ט). —ובתו"מ: ובשעה שהוא בונה והיתה למעלה מחצירו של חבירו לא יאמר לו הריני מ י י ס ד עמו מכנגד חצירי ולמעלה אלא מ י י ס ד עמו מלמטה ועולה (תוספתא ב"מ יא ד). היתה חורבתו סמוכה לכותל חצר חבירו לא יאמר לו הריני מ י י ס ד עמך כותל חצירי (ירוש׳ שם י יב נ). — ב) בהשאלה, קבע, einsetzen ;établir ; appoint : המה יִסַּד דויד ושמואל הראה באמונתם (דהי"א ט כב).—ובמשמ׳ חזק: מפי עוללים ויונקים יִסַּדְתָּ עז (תהל׳ ח ג).—ג) צוה, גזר, anordnen ;décréter ; ordain : והשתיה כדת אין אנס כי כן יִסַּד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת׳

[1] — אמר רד"ק שהוא תאר. ואמרו קצת החדשים שהוא עתיד קל, ורוב החדשים אומרים שצריך לקרא יְסֵּד, כמו

א ח). — ובתו"ם: שער היסוד ששם היו מ י י ס ד י ן את ההלכה (ירוש' ערוב' ה כב ג). אתה קורא בי טובים דודיך מיין או דודייך מיין אמר לו אין הדבר כך שהרי חבירו בא ל י ס ד עליו בך לריח שמניך טובים (מד"ר בה"ב, כי טובים). —"ויסד פיוט וכדומה, חבר וסדר: ומחמת חידוש הפרשה וחיוב המעשר י י ס ד ו לה בפיוטין קרובה מיוחדת (רב"י סדור בו). החבר רבי יודא בר יוסף משה עבור ש י י ס ד מנהגים מקהלתנו פה ווירמישא גם נתן עשרה זהו' (מנהגי וילמייזא, אפבטיין ו). מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הזקן מפריז נתארח אצל ר' שמעון הגדול ובשהתחיל ר' שמעון ל י י ס ד סדר זה אז בקש רבינו אליהו הזקן מרבי שמעון ל י י ס ד חרוזה אחת בשמו ורבינו שמעון הגדול נוהג בו בבוד והקדים את שמו של אליהו לפני שמו ומתחיל סדרו אילי הצדק (שם ח).

—פע', יִסֵּד, —שיסדו אותו: בשנה הרבעית יֻסַּד בית יי' בירת זו (מ"א ו לז). החלו להעלות עלות ליי' והיכל יי' לא יֻסָּד (עזר' ג ו). למן היום אשר יֻסַּד היכל יי' (חגי ב יח). ביום יֻסַּד בית יי' צבאות (זכר' ח ט). — ובינ' מְיֻסָּד: וּמְיֻסָּד אבנים יקרות אבנים גדלות (מ"א ז י). — ובמליצה: שוקיו עמודי שש מיֻסדים על אדני פז (שה"ש ה יה). — ובתו"ם: שער התווך שהוא מ י ו ס ד בין שני שערים (ירוש' ערוב' ה כב ג). —"אדם מיסד, חזק בדעותיו: שאז האדם מ י ו ס ד ועשה יסודותיו מהתלמוד ושוב לא יבלבלהו העיון הפילוסופי (ר"י פרוביגצאלו, בו"ת בגמוד החכמ').

—הפע', הוּסַד, מוּסָד, — כמו נפעל: ובל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי' על הוּסַד בית יי' (עזר' ג יא). — ובינ' מוּסָד: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוּסָד[1]) המאמין לא יחיש (ישע' כח יו). — ופלוני הוּסַד, הֻחלט אצלו: ואלה הוּסַד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה וכו' (דהי"ב ג ג). —ובמשמ' "נתחבר, נתנסח, בענין ספר או פיוט וכדומה: וזה הוסד מפי רבינו תנות נפשו בצרור החיים (סדור רב"י שמד).

—נתפ', *נִתְיַסֵּד: שהעולם לא נ ת י ס ד אלא על התורה (תנחומא, בראש' א). —ובספהמ"א: כבר נ ת י ס ד דעת הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו והתחלתו הראשונה ית' וית' הוא אחד (אמונה רמה ד ג). ואחר שנ ת י י ס ד זה עתה הוי יודע כי שנוי מראה הירח ההיא במדת גבהו על האופק שבררנו טעמו הוא גורם שנוי מראה אחד במקומו האמיתי (יסו"ע לר"י ישראלי ג י).

ב.יסד, מִמֶּנּוּ ב.יָסַד, כמו סוד.

ב.יָסַד, —קל לא נמצא.

—נפע', נוֹסַד, הִוָּסֵד, — נוסדו יחד, נתאספו ובאו בסוד יחד: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו (תהל' ב ב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוָּסְדָם יחד עלי לקחת נפשי זממו (שם לא יד). — ועי' סוד.

יְסֻד, ב"ז, —כמו יְסוֹד, ובהשאלה ההתחלה והעבר: כי באחד לחדש הראשון הוא יְסֻד המעלה מבבל (עזר' ז ט).

יְסוֹד, ש"ז, מ"ר יְסוֹדִים, יְסוֹדֶיהָ, יְסוֹדוֹת, יְסוֹדוֹתֶיהָ, יְסֹדוֹתֶיהָ, יְסֹדֹתֶיהָ, —א) אבנים וכדומה שנותנים בעמק אדמה תחת בנין כדי שיעמד עליו חזק ולא ישקע בתוך האדמה, Grund; fondement ; base: ואת כל הדם תשפך אל יסוד המזבח (שמות כט יב). זכר יי' לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד הַיְסוֹד בה (תהל' קלז ז). מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר (חבק' ג יג). ורב המשא עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על מדרש ספר המלכים (דהי"ב כד כז). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יְסֹדוֹ (יחזק' יג-יד). שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יט). והגרתי לגי אבניה ויסֹדֶיהָ אגלה (מיכ' א ו). ויצת אש בציון ותאכל

שקראו השבעים. — [1]) אולי הדגוש להבדילו מן מוסד הראשון שהוא שם. ואמר ריב"ג וז"ל: קלנא הנאב אנ מוסד מוסד אעני אלמשדד מפעול מנ בניה הפעיל ואלקיאש קלת עליה הוסד פי אלמאצי ויסד פי אלמשתקבל ואלמפעול מוסד עלי זנה והצב גלתה יצב עם אלון מצב, ע"כ, ובעבר': שאמרנו שמה (בהמשתלחק) שמוסד מוסד ר"ל הדגוש פעול מבנין הפעיל והבאתי ההקשה עלין שהוא הוסד בעבר יסד בעתיד והפעיל מוסד ע"מ והצב גלתה העלתה יצב עם אלון מצב. ורד"ק בהשרשים: והפעול מהפעל הנוסף מוסד מוסד הראשון רפה והוא שם והשני פעול והוא דגוש או יהיה הראשון פעול והשני הדגוש שם כמו שכתב ר' יהודה ואין טעם למה שהשיג עליו רבי יונה לומר ששניהם פעולים ומה טעם לשני פעולים כאחד רק הנכון כי האחד פעול והשני שם ובן פני הלוט הלוט האחד שם והשני פעול.

יסֹדֹתֶיהָ (איכ׳ ד יא). והיתה חלחלה בכוש בנפל חלל במצרים ולקחו המונה ונהרסו יסֹדֹתֶיהָ (יחזק׳ ל ד). — ובמליצה: כעבור סופה ואין רשע וצדיק יְסוד עולם (משלי י כה).—ובתו״מ: שחט ישראל וקבל הכהן וכו׳ הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת בנגד היסוד (פסח׳ ה ו). ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (יומ׳ ה ו). עלה אמה וכנס אמה זה היסוד (מדות ג א). והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב (שם). ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין ב׳ חוטמין דקים שהדמים הניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן (שם ב). אביו (של שלמה) בנה את היסודות והוא בנה את העליונות (מד״ר במ״ב א). — ובהשאלה, *קביעת דבר בתחלתו: ערבה וניסוך המים ועשר נטיעות מיסוד [1] הנביאים הראשונים הם (ירוש׳ שבי׳ א לג:). א״ר יוחנן ערבה יסוד נביאים הוא (סוכ׳ מד.). משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ארבע מאלעזר וארבע מאיתמר וכו׳ מיסודו של דוד ושמואל הרמתי העמידם על עשרים וארבע (תענ׳ כז.). אמר ר״ל פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה (מנח׳ לט:). — ובמשמ׳ ״מוצא ותחלת דבר, ואמר המשורר: השתונן והכונן והתבונן בסודך, והבטת מה אתה ומאין יסודך, ומי הכינך ומי הבינך וכח מי ינידך (ר״י הלוי, יה שמך). קיץ כלה וקציר עבר ולא נושענו אנחנו, יסודנו עפר ובעפר נקברים, ומה יתרון להתגאות במשכיות הדרים (הוא, אבל אמיס). ברבי ועודה השלוחה לחכם לבות בני אדם, את שם ותיק השולחך למחית בשר ודם, והמקדירם בהלקחך ושבו ליסודם, ועליך יזרח אדני (הוא, מנח׳ יוה״כ, ברכי). כי הוא יסוד כל הכמה כי השם לבדו בורא הכל ויודע חלקי הכל בדרך כל (ראב״ע, יסוד מורא י). בשם אהד יסוד כל האחדים קרא סודות בסוד השם יסודים (הוא, בראש ספ׳ השם). החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו בראותנו עמידת הארץ באמצע והמים סמוכים לה למעלה (תו״ה, הבחינ׳ ז). ויאמר לה מלאך ה׳ עזבי יסודך אשר משם חצבתיך, ושכחי עמך ובית אביך, והיי לגוף שפחה נחרפת לו (ר״י חריזי, תקד׳ תחכמוני). — ואמר הפיטן: למה ולמה נפש נדהמה, תלבשי שממה עלי תבל אדמה, בצאת הנשמה גויה נאלמה, בשובך אל יסודך (סמא״ל, קינ׳ על המתים, בכתי יגונך).—ובאמונה והכמות וכדומה, ״למוד עקרי, שממנו מסתעפים שאר הלמודים, או שבלעדו לא יוכל הדבר להתקיים: להשתדל לדעת עקרי אותה ההכמה ויסודותיה אשר עמדו מגדליה עליה עד שיהיו בכל עת שמורים בלבו (ספ׳ המוסר לר״י בן יהודה, אבות ב יח). נכתבו בפרשת בראשית ג׳ ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית שעליהם תסוב היא וכל ענייניה (העקרים א יא). ובעבור שהן דברים הכרחיים באמונת המשכילים אמתיים קראתים יסודות המשכיל (י״ג יסוד׳ לר״ד בן בילא). ואף אמנם אביא עליהם ראיות מן התורה והנביאים והכתובים לעורר נפשות המעיינים בהם כדי שלא יהיו היסודות האלה רפויים בידיהם (שם). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו (יסו״ע לר״י ישראלי ג י). והם ד׳ יסודות היסוד הראשון כשיצא לך מולד יום א׳ או יום ד׳ או יום ו׳ יהיה ראש השנה באותה שנה נדחית ביום שלאחריו (רמב״ם, תקון העבור ה).— ב) בדקדוק, ״שרש המלה, האותיות העקריות במלה, בנגוד למשרת: ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים אם יסוד אם תוספת תמצאנה (הקד׳ לסע״ג לאגרון בעבר׳). ועלינו מדין החכמה לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה (דונ׳ על מנחם, תע). ונאמר כי המ״ם מיסוד מזח במ״ם מעיקר מלה (שם, ומזח). פעלים מן השמות הנפעלים אשר פתרונם אחד ויסודיהם שנים כמו ציץ המטה הנצו הרמונים (שם, נע ׳ונד). וכאשר שפטת עלי מלתעות ומגבעות בסור המ״ם מיסודיהם כן ישפטוך להסיר מ״ם מסכן (שם, מסכן). וכידור היא תיבה מחומשת יסודיה ה׳ אותיות וכו׳ ואילו היה הכל מן יסוד המלה היו אומרים ככדור (דונש על לסע״ג 101). לפי שהיוד בה (בהמלה יתרון) מיסודיה והוא שם (שם 38). תיבה שתחלת יסודה יוד כגון יסד ילד ידע יסר (רב״י והלה ע יח). והמם נקוד כלו קמץ לפי שאין מם אחרונה מן היסוד (הוא, דכר׳ ז כג). שאין יסוד בתיבה אלא טית ותית (הוא, עוכד׳ א ג). כל תיבה שתחלת יסודה

[1]) לוי ואחריו קוה׳ ויסטר׳ ראו במלה זו מקור פע׳ ונקדו יִסֻּד, אך הכתיב יסוד ולא ייסוד מעיד שזו היא המלה יְסוֹד.

צדי (הוח, כרחב׳ מד עו).—יסוד נופל, אות שרשית שפעמים נופלת מן המלה: מ׳ של מרך יסוד נופל הוא כמו מם של מועד ושל מוקש (רב״י ויקר׳ כו לו). — ג) ״כמו חבור, ספר, פרוש ובדומה: כך ראיתי ביסודו של רבי סעדיה ז״ל (רב״י ר״ה כ:). כן מצאתי ביסודו של רבינו יעקב (הוח, סוכ׳ מה:). ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט (הוח, סדור טו). מצאתי בתוספת תמיד יסוד רבינו רבי ברוך זצ״ל (תוספ׳ יומ׳ יז:). אבל ביסודו של רבינו אברהם ב״ר דוד זצ״ל מצאתי בספר בעלי הנפש שכתב להיתר (שם יח:). ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן וכו׳ (ר״מ הדרבן מנרבונה, פי׳ לתנ״ך). והדרשן פרש ביסוד שלו כל אלו שבעת המינין (שם). זה יסוד רבינו מדנפירא בר אברהם (הרוקח, סי׳ רפד).— וכמשמ׳ עצם החבור במקורו, כלשון שנכתב בה: וביסוד הערבי של מורה הנבוכים להרמב״ם ב סוף פרק י נמצא הנוסחא עד שלא עשו שליחותן אנשים (הער׳ קופמן כספ׳ מנח׳ קנה׳ לר״י מפיסה 34).—ד) בחכמת הטבע, ״העצמים העקריים שאינם מתחלקים, שמהם מרכבים הגופים[1], Element: אנא הבורא עולמו ביסודה ארבעה (רסע״ג, הובע׳ ליוס 7). וכל חבר בארבעה יסודות, בעת אינם בצדק אך פרודות, וכבבים וגלגלים ערוגים, בצדק על מסילותם נהוגים (בעלי דיני ממונ׳ לרה״ג י). כי הגוף נבון על ארבעת יסודותיו לפי ארבעת תקופות השנה (הסף הרופה 9). קניניך ארבע יסודות, לפנים פרודות, באונך מכל תמודות, ובכל צמודות (ר׳ יצחק גיאת). ואלו הארבעה נקראו יסודות ולפעמים האחד ישתנה אל חבירו ויתהוו ויפסדו והיסודות הם גשמים פשוטים והם חלקים ראשונים לגוף האדם וזולתו (ר״א כ״ר חייא הנביה, הצפירה א). בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים, חציו יבשה והציו מים, והקפת על המים גלגל הרוח וכו׳ והקפת על הרוח גלגל האש והיסודות האלה ארבעתם להם יסוד אחד ומוצאם אחד (רבנ״ג, כתר מלכות). הן בהיותי אדבר נכברות, כך אילותי בעוד יהו נצמדות, בגויתי ארבע יסודות, ואנעים שיחי וארומםך כמעני (ר״י הלוי, לב״ת, אערך בכתי). לך דרי אדמה הכנוים מארבע יסודות, תתיכם כחלב וכגבינה תקפיאם בבית הפקדות (הוח, לך אדר). וראשית לכל נברא יסודות אשר ברא ומה נפלאה חכמה כארבע יסודותיו, והם אש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותלדותיו (ראב״ע, בבס אל). יש אדם שיש לו יתרון על אדם אחר בלי ספק וכו׳ אעפ״י שהם מיסוד אחד והרכבה אחת (ר״י א״ת, תקון מדות הנפש). האלהים ברא את העולם הגדול ההולך על ארבעה טבעים להיות הוויית תחילתו מארבע היסודות הידועים (שם). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב״ם, יסוה״ת ד א). ובכל המחובר מארבעה יסודות אלו הוא נפרד בסוף וכו׳ אפילו הזהב והאודם אי אפשר שלא יפרד ויחזור ליסודותיו (שם ג). עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן (הוא, עכו״ם ב א). הסכימו חכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל אחד ואחד מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא האש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר והוא חם ולח בטבעו ואחריו יסוד המים והוא קר ולח בטבעו ואחריו יסוד העפר והוא קר ויבש בטבעו (ר״ב א״ת, רוח חן ז). וחומר בע״ח הוא עירוב הארבע היסודות (שם ח). כי התבאר במופת שאלו הד׳ היסודות ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם (מלות הגיון ט). אבל הוציא (הקב״ה) מן האפס הגמור יסוד דק מאד אין בו ממש (רמב״ן בראב׳ א א). ולפי דעתי כי השלש יסודות אשר על הארץ קרא אגודה לפי שהם אגודה אחת זו על זו על הארץ (ברבי רד״ק, אגד). כי היסוד על דעת הפלוסוף הוא הדבר שתעלה אליו במחשבתך מהגשמות הגמור המורכב הרכבה גמורה ותתירהו ברעיוניך אל מה שהוא יותר פשוט ופחות ממנו הרכבה וממנו כמו כן אל מה שהוא יותר פשוט ופחות הרכבה תתמיד זה ברעיוניך ומחשבותיך עד שתגיע אל הפשוט האמתי שלא קדמהו דבר שנתהווה ממנו

—[1]) לפי השם הערבי ע׳נצר[a]) שמשמ׳ העקרית היא שרש הדבר ויסודו.

a) عنصر

(כ״י יבה״לי, ספ׳ יסודות). ואמר (גאלינוס) שהיסוד הוא המעט שבחלקי הדבר שהוא יסוד לו (שם). היסודות הם גשמים פשוטים וכו׳ ויקבל במסרת הרופא מן הטבעי שהם ארבעה ואין עוד שנים מהם קלים ושנים מהם יכשים (קה״גון ה ה ב). שיש בהם (כהצמחים) שתי יסודות פונות למעלה והם האש והאויר (שבט יהודה לג). לפי שאין דבר שאין בו מארבע יסודות והיו מבקשים להוציא מן הזהב כל חלק העפר אשר בו עד שהיה נשאר בו יסוד האש והמים לבד (שם סד). ותמת שרה זה הגוף כקרית ארבע אלו הארבע יסודות היא חברון שהיו מחוברים כגופו בחייו (מדל׳ הנעלם, זהר, חיי שרה). דע כי הדבר הראשון אשר ברא הבורא יתברך מן האפס הגמור היה יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפעל והוא החמר הראשון שנקרא בלשון יוני היולי (מ׳ הלדבי, ב״ה ב ב). העולם השפל שיש בו חומר אחד מקבל ארבע צורות כי משם יפרד והיה לארבעה ראשים והם הנקראים ארבע יסודות שהם האש והאויר והמים והעפר וארבע יסודות אלו לובשין צורה ומפשיטין צורה כפי תנועת הגלגל על ידי עולם השכל שמשם הצורות נשפעות בעולם השפל באמצע תנועת הגלגל (שם). ונקראים יסודות לפי שהם יסודות לכל ההויות כי כל מתהווה מהתחתונים מהם מתהווה (רבב״ל דוכן, מג״ה ה). — ה) ״בסגנון הקבלה, חלקהמיני של הזו״נ: אמנם הם לוקחין עמהם שורש שהוא מן היסוד דאמא עצמה ומתלבשין בו וכו׳ והנה לקיחת לבוש זה כך כי הנה פי היסוד דאמא אינו פתוח לגמרי (מהרח״ו, ע״ח, היכ׳ ז״א טו ז ח). והוא כחי׳ בשר התפוח כעין עטרה בסיום היסוד שבה והנה היסוד עצמו שלה הוא מתלבש למעלה כדעת של ז״א בראשו (שם טו ב ג). ב׳ חיבורים לזיווג נשיקין זיסודות נשיקין בראש וזיווגם כפול רוחו של זכר בפיה של נקבה ורוחה של נקבה בפיו של זכר נמצאו שתי רוחות מחוברים כאחד וזיווגם של יסודות אחר שנתחברו משפיע הזכר לנקבה והנקבה לעולם (רמח״ל, חוקר ומקובל ו). — ו) ״בקבלה, אחת מהספירות: בתר חכמה בינה חסד ת״ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח״ל, חוקר ומקובל ו). כי תחלה יצאה בחינת מלכותו ותקרא בשם נוקבא ואחריה יצאו מספירותיו אחדות מיסוד ועד החסד ויקראו כלם כאחד זעיר ואחריה יצאה בינה ותקרא אמא ואחריה יצא חכמה ויקרא אבא וכו׳ (מבו׳ חסיד׳, תורות הטעמ׳ ב).

יסודה, ש״נ, —כמו יסוד: לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש (תהל׳ פו א).

״יסודי, ת״ז, לנק׳ יסודית, מ״ר יסודיים, יסודיות, —א) אות יסודית, שרשית: בנין הקל והוא יסוד הפעלים ונקרא כן כי לא נוסף בו אות על האותיות היסודיות כי אם לשמש לצורך בנינו (רד״ק, מכלול, בה״פ). — ב) של יסודי הגופות: והמלאך יש שהיה נברא לעתו מן הגופים היסודיים הדקים (כוזרי ד ג). מה יאמרו הפילסופים במים היסודיים שאינם מקיפים בל הארץ (ר״ש א״ת, יקוו המים א). ונחלקו החכמים אם האש היסודי שורף או אינו שורף (שער השמים א). שהאש היסודית היא חשכה (רמב״ן ברה״ב׳ א א). וראוי תחלה לעיין ששה מיני גשמים גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מחצבי וגשם חיוני בלתי מדבר (האמונה רמה 64). ואמנם כאה האש היסודית בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספירית (ר׳ עמנו׳ מרומה, פרוב התורה, Merx 374). — וכמשמ׳ עקרי: אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודיית וראשיית לבעלי ידיעה זו (א׳ מודינה, ארי נוהם יא).

יסור[1], ש״ז, מ״ר יסורים, יסורי, —מי שסר מדבר, מאדם, Abtrünniger; renégat; unfaithful: מקוה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו יסורי[2]) בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יי׳ (ירמ׳ יז יג).

***יסור**, ש״ז, שה״פ מן יסר: ונוסרו כל הנשים וכו׳ אין לך יסור גדול מזה (סנה׳ מה.). והעברה כפי מציאותה צריכה ייסור גדול (רמב״ן שמות כא טו). וקצתם יספיק להם התוכחה והגערה בקצתם וקצתם הייסור והעונשים (האמונה רמה 97).

***יסור**, ש״ז, מ״ר יסורים, —צער ומכאוב קשה, המרי או רוחני, מפני מחלה או מכות וכדומה, Schmerz,

---

[1]) מן סור, משק׳ יפעל, אעפ״י שלא חשבו המדקדקים משקל יפעל בין משקלי השמות, ועי׳ הערה לקמן.— [2]) כך הכתיב, והקרי וסורי, ובקצת ספרים וסורי כתיב וקרי. ותרגמו ופרשו הקדמונ׳ כמשמ׳ סור מהדרך וכדומה, והוא איפוא לפי הכתיב משק׳ יפעל. עכ״פ אין הנוסחה הנכחית של הכתיב מתישבת היטב, ונראה שהיא לקויה, ויש מגיהים: וסורים מארץ יכרתו, וכדומה.

souffrance; suffering: מגעל נפשו מטעמי זבר ולאיש יודע יסור מעים (כ"ס גגי' מ כט). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד וכו' בלב טוב באמונת חכמים ובקבלת היסורין (אבות ו ה). ר' ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים (שם ד טו). עבר על כריתות ומיתות בית דין במזיד התשובה ויוה"כ מכפרין מחצה והייסורין מכפרין מחצה וכו' אבל מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה"כ לכפר ולא לייסורין למרק אלא תשובה ויוה"כ תולין ומיתה ממרקת עם הייסורין (ירוש' שבוע' א לג:). כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו (ברכ' ה.). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין (שם). אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו (שם). רשב"י אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין אלו הן התורה וארץ ישראל והעולם הבא (שם). אמר ר' יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה (שם:). ר' הייא בר אבא חלש (נכנס אליו) ר' יוחנן א"ל חביבין עליך יסורין אמר לו לא הן ולא שכרן (שם). מה עשה הקב"ה הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה (שם י.). אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון (שבת נה.). ג' חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שייסורין מושלין בגופו (ביצ' לב:). אמר ריב"ל כל השמח בייסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם (תעני' ח.). יה"ר מלפניך שלא אחטא ומה שחטאתי מחוק כרחמיך אבל לא ע"י יסורין (יומ' פז:). שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.). מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח (שם מח:). הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שירשו העולם הבא (קדוש' מ:). יי' ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מן היסורין (נדר' מ.). שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון בייסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית (סוט' יא.). חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו הביא הקב"ה עליו יסורין התחיל מחרף ומגדף (ב"ב טו:). אמר הקב"ה אני אמרתי איסרם ביסורין בעוה"ז כדי שיתחזקו זרועותם לעוה"ב (ע"ז ד.). א"ר אליעזר כל המתלוצץ ייסורין באין עליו (שם יח:). כל הנותן פיתו למי שאין בו דיעה יסורין באין עליו (סנה' צב.). נענה ר"ע ואמר חביבין יסורין (שם קא.). וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (שם:). להגן עליו מן הייסורין (שבוע' ח:). ישראל אין חוזרין למוטב אלא על ידי יסורין (מנח' נג:). כל שעברו עליו ארבעים יום בלא ייסורין קיבל עולמו (ערכ' טז:). עד היכן תכלית יסורין א"ר אלעזר כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (שם). מדת יסורין טוב מאד וכו' שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא וכן שלמה אומר ודרך חיים תוכחות מוסר אמר צא וראה איזוהי דרך מביאה את האדם לחיי העוה"ב הוי אומר זו מדת יסורין (מד"ר בראש' ט). אם באו עליך יסורין לא תהא מקפיד ולא קורא קטיגור (שם לב). אין לך אדם בלא יסורין אשריו לאדם שיסורין באים עליו (שם). אמר ריב"ל כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם אבל יסורים שהן באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורים של אהבה הן (שם). אמרו רבותינו כל הייסורין לצד אחד והעניות לצד אחד רצונך לידע בא וראה וכו' אמר לו הקב"ה (לאיוב) מה אתה רוצה עניות או ייסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל ייסורין שבעולם ולא עניות (שם שמות לא). שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקים בו כל ייסורים שבעולם (שם). אותו המלאך שמלמד עליו זכות אמר להקב"ה פדעהו בייסורים ואתה מביאו לתשובה (פסיק' רבתי י). אמר ר' חייא בר אבא כל היסורים קשים ויסורים של עוני קשה מכולם כל יסורים באין והולכין למקומם ומתחדש הגוף לכמות שהיה אבל יסורים של עוני מכהין עיניו של אדם (מד"ז רות, בובר 49). כל אלו הבנים הילודים

מהם הם המורדים והפושעים שיסורי הגלות בוררין אותן (רמב"ם, איסורי ביאה כא יג).—ומ"י: שלא חייבו ביסורי הצדיקים תמור רק שכר והתמור ענינו שישוה בענין הכאב והשכר יותיר משויון היסור בהועלה יתרה (ע"ת לר"א הקראי ג). — ובמשמ' *ענוי קשה של הגוף בכלי מענים, Folter; torture: ואחד מיסורי מלכי פורטוגל שישימו המורד סמוך למדורה של אש ולא יניחו אותו לישן (שבט יהודה סד). אמר המלך לאמתלאה כזו ראוי להכותו ביסורין וכו' אז השיב ההגמון היסורין ומעשה השרים אין בהם אמונה ולא בטחון אמר היהודי אדוננו המלך לא שוטה אנכי ולא הייתי שוטה אבל הוציאוני מדעתי בכח היסורין כי אבדה החנינה מן הנוצרים (שם כט). ורבים מהיהודים הנתפסים בבולניא הודו לדבריהם ע"י יסורין וכאשר חקרני החוקר על זה וכו' מסרתי מודעה והתראה וכו' איך אני מתרה אל החוקר שלא יתן לי יסורין וכו' והדבר אשר יוכל להתאמת בלי יסורין איני מאמין שהדיין יוכל לתת עליו היסורין אחרי כי הדתות המציאו המצאת היסורין במה שאי אפשר למצוא האמת כי אם באמצעותם (ר"י הגיגא בן מרדכי הרופא, הכתב ג).

***יְסִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן יָסַךְ: יוה"כ אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה[1]) ובנעילת הסנדל (יומ' ח א).

יסך[2]), כמו סוך, ממנו יָסַךְ, *יְסִיכָה.

יָסַךְ[3]), פ"י,—כמו סוּךְ, יִיסַךְ שמן, כמו יָסוּךְ: שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם על בשר אדם לא ייסך[4]) ובמתכנתו לא תעשו כמהו (שמות ל לא-לב).— ועי' סוך.

[1]) כך במתניתא דבני מערבא, וכך הביא ריב"ג בשרש יסך.

[2]) שרש קבעהו ריב"ג והסכים עליו רד"ק, אך אין החדשים מודים בו, ועי' הערה להפעל.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) אמר ריב"ג (מכתלתך 31): יסך לם יד'כר על בשר אדם לא ייסך עלי זנה לא ייעף ולא ייגע ואעלם עלמכ אללה אלח'יר אנ הד'ה אללפט'ה ממבנ אנ תכונ לע'ה קאהמה בנפשהא אעני אצלא קאהמא בנפשה וממכנ איצ'א אנ תכונ מקלוכה מנ וסוך לא סכתי אד' מענאהמא ואחד וממכנ איצ'א אנ יכונ לא ייסך במעני יוסך אעני מא לם ישם פאעלה מעתל אלעינ עלי בניה אלת'קיל מן וירחץ ויסך אלד'י הו מעתל אלעינ ת'קיל ומת'לה מא לם ישם פאעלה מעתל אלעינ ת'קיל באלבשר מכאנ אלצ'ם ויישם בארון פאנ אלוג'ה פיה ויושם באלצ'ם, ע"כ, ובעבר': לא הזכיר אבו זכריה על בשר אדם לא ייסך על משקל לא ייעף ולא ייגע ודע ידעך אלהים הטוב כי זה הדבור יוכל שיהיה לשון קיימת בעצמה, ר"ל שרש מתקיים בעצמו, ואפשר כמו"כ שתהיה הפוכה מן וסוך לא סכת, הואיל ומשמ' שתיהן שוה, ואפשר עוד שיהיה לא ייסך במשמ' יוסך, ר"ל מה שלא נזכר פועלו, נח העין, על בנין הכבד, מן וירחץ ויסך שהוא נח העין כבד ודמיונו מה שלא נזכר פועלו נח העין כבד בחירק במקום שורק ויישם בארון אעפ"י שהצורה הנאותה היא ויושם בשורק. והתפלפל ריב"ג עוד בזה בספר ההשואה (תשויב 369), וגם בהשרשים, אמר וז"ל: קד ד'כרנאה ועללנאה פי כתאב אלמשתלחק ואידנא מד'הבנא פיה פי תג'ויז כונה מא לם ישם פאעלה פי כתאב אלתשויה ואשתשהדנא עלי ד'לכ באלשואהד אלקאהמה ואלבראהינ אלואצ'חה, ע"כ, ובעבר': כבר זכרנוהו וזכרנו עלותיו בספר ההשגה והחזקנו דעתנו בו. באמרנו כי יתכן להיות פועל שלא נזכר פועלו בספר ההשואה והבאנו על זה ראיות נגלות ומופתים נראים. והרד"ק: לא ייסך חסר הפועל כלומר הסך השמן על בשרו לא ייסך מזה השמן וכן ויישם בארון חסר המשים ויהיה יסך וסוך בענין אחד ועוד אמרו המדקדקים שהוא כמו יוסך והוא שלא נזכר פועלו משרש סוך וכן פירושו ויישם בארון כמו ויושם. ע"ב. והחדשים, קצתם נוטים לדעת ריב"ג, וקצתם אומרים כי הוא הפעל מן סוך, וי"א שזה במקום יוסך ואומרים כי לא היה יסך בעבר' ואין שום דבר מכריח לקבע שרש זה מפני הצורה וייסך. ואולם, שה"פ *יסיכה שנמצא בתלמוד ושהבאנו בערך הקודם, הוא מעיד כי אמנם היה נהוג בלשון זה השרש.

יסף[1]), ממנו יָסַף, מוּסָף, תּוֹסֶפֶת, *הוֹסָפָה.

יָסַף[2]), פ"ע, יָסַף, יָסְפָה, יָסַפְתָּ, יָסְפוּ, סְפוּ, יוֹסְפִים, —א) יָסַף פלוני לעשות דבר, לא חדל מלעשותו, עשה עוד ועוד, fortfahren; continuer; to continue: ולא יָסַף עוד לדעתה (בראש' לח כו). כי תשובן מאחריו וְיָסַף עוד להניחו במדבר (במד' לב טו). ולא יָסַף עוד מלאך יי' להראה אל מנוח ואל אשתו (שופט' יג כא). ולא יָסַף שמואל לראות את שאול עד יום מותו (שם

[1]) גם מואב', כנענ', ועי' הערה להערך.

[2]) במואבית יסף: אשר יספתי על הארץ (מלכ' מישע, שורה כט). וגם בערב' הדרום' וספa).

a) وسف

יח לה). ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא יסף[1]) עוד לבקשו (שם כז ד). את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף [2]) (דבר' ה יט). אם יספים אנחנו לשמע את קול יי' אלהינו עוד ומתנו (שם כב). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה (מ"ב יט ל). ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא וכו' (שם כ ח). ויכנע מדין לפני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט' ח כח). ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש"א ז יג). ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם (ש"ב ב כח). ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל (מ"ב ו כג). ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקר' כו יח). ויספו ענוים ביי' שמחה (ישע' כט יט). ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו [2]) (במד' יא כה). — וכינ' עם עה"פ תרוקה בשמירת התנועה הקדומה: לכן הנני יוסף[3]) להפליא את העם הזה (ישע' כט יד). —ב) יסף על דבר, חבר דבר, עשה שיהיה יותר מקודם, hinzufügen; ajouter; to add: ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן (ויקר' כב יד). ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך (שם כז יג). ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו (שם יח). ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו (שם כז). התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה (ש"א יב יט). הנני יוסף[4]) על ימיך חמש עשרה שנה (ישע' לח ה). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם (ויקר' כו כא).

לא הגד לי חצי מרבית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי (דה"ב ט ו). — ועם ל: יספת לגוי יי' יספת לגוי נכבדת (ישע' כו יה).

—נפע', נוסף, נוספה, נוספות, — שיספו עליו: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם (במד' לו ג). ויכתב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (ירמ' לו לב). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם (במד' לו ד). כי אשית על דימון נוספות (ישע' טו ט).

—הפע', הוסיף, הסיף, הוספתי, הספתי, אוסיף, אסיף, אסף, אסף, אספה, תוסיף, תוסף, תסף, תוסף, תוסף, ותוסף, תסף, תוסיפי, תוספי, יוסיף, יסיף, יוסף, יסף, ויוסף, ויוסף, ויסף, ויאסף, תוסף, ותוסף, תוסיפו, תספו, תוספון, יוסיפו, יסיפו, ויוסיפו, ויסיפו, ויספו, יוסיפון, —א) כמו יסף קל, הוסיף לעשות דבר: לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם וכו' ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (בראש' ח כא). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני וכו' ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כח-כט). לא אסף לשמע את קול יי' אלהי (דבר' יח טז). לא אוסיף להיות עמכם (יהוש' ז יב). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם (שופט' ב כא). לכן לא אוסיף להושיע אתכם (שם י יג). ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ"ב כא ח). לא אוסיף עוד עבור לו (עמו' ז ח). אך אוסיף להביט אל היכל קדשך (יונ' ב ה). האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן (שופט' כ כג). האוסף עוד לצאת למלחמה (שם כח). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו (מ"ב כד ז). רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר' ג כו). בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה (שם כח סח). ובית אל לא תוסיף עוד להנבא (עמו' ז יג). ולא תוסף עוד לשכלם (יחזק' לו יב). לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע' כג יב). את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם נא כב). אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפנ'

— [1]) כך קרי, כתיב יוסף. — [2]) אונק' תרגם ולא פסק, ולא פסקו, ואעפ"י שאין ספק בדבר כי יש מלים בעבר' שמשמשות במשמ' הפכיות, כמו גם בערב', בכ"ז כאן יותר נראה שהכונה היא כמשמ' הרגילה של יסף. וכך אמרו בגמ' (סנה' יז.) בענין אלדד ומידד, שלא התנבאו אלא אותו יום בלבד. וכן החליטו ריב"ג ורד"ק, וכן החדשים. —[3]) ס"א יוסיף מלא, ויש חושבים אותו הפעיל.— [4]) אמר דונש: הנני יוסיף על ימיך אוסיף (דונ' על רסע"ג 150). והשיג ע"ז ראב"ע (שפת יתר קכא), ואמר: אמר ר' אדונים הנכון אוסיף ולפי דעתי הוא מבנין הקל מגזרת ויספתי ליסרה וכמשקלו אתה תומך גורלי, ע"כ, וכן החדשים חלוקים בזה. ונראה כי זו שארית ההברה הקדומה בקול החירק קודם שנטה לקול הצירה.

ג יא). ארבעים יכנו לא יֹסִיף פן יֹסִיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר׳ כה ג). ידוע תדעו כי לא יוֹסִיף יי׳ אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם (יהוש׳ כג יג). ומה־יּוֹסִיף דוד עוד לדבר אליך (ש״ב ז כ). ולא יֹסִיף עוד לגעת בך (שם יד י). והיה ביום ההוא לא יוֹסִיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו (ישע׳ י כ). פני יי׳ חלקם לא יוֹסִיף להביטם (איכ׳ ד יו). תם עונך בת ציון לא יוֹסִיף להגלותך (שם כב). חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוֹסִיף עוד לעבור בך בליעל (נחום ב א). לשפט יתום ודך בל יוֹסִיף עוד לערץ אנוש מן הארץ (תהל׳ י יח). ואשר שכב לא יוֹסִיף לקום (שם מא ט). הלעולמים יזנח אדני ולא יֹסִיף לרצות עוד (שם עז ח). אל יֹסֵף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבח ליי׳ (שמות ח כה). מה־יֹּסֵף יי׳ דבר עמי (במד׳ כב יט). ויחל עוד שבעת ימים אחרים וַיֹּסֶף שלח את היונה (בראש׳ ח י). וַיֹּסֶף עוד לדבר אליו (שם יח כט). וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת וַיֹּסֶף לחטא (שמות ט לד). וַיֹּסֶף עוד בלק שלח שרים רבים (במד׳ כב טו). ותלחץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר וַיֹּסֶף להכתה וַיּוֹסֶף מלאך יי׳ עבור (שם כה־כו). וַיֹּסֶף עוד געל לדבר (שופט׳ ט לז). וַיֹּסֶף יי׳ קרא עוד שמואל (ש״א ג ו). וַיֹּסֶף יי׳ להראה בשלה (שם כא). וַיֹּסֶף הנער לענות את שאול (שם ט ח). וַיּוֹסֶף יהונתן להשביע את דוד באהבתו (שם כ יז). וַיּוֹסֶף עוד דוד לשאול ביי׳ (שם כג ד). וַיֹּסֶף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי (ש״ב ב כב). וַיֹּסֶף אף יי׳ לחרות בישראל (שם כד א). ויעש אחאב את האשרה וַיּוֹסֶף אחאב לעשות להכעיס את יי׳ (מ״א יו לג). וַיּוֹסֶף יי׳ דבר אל אחז (ישע׳ ז י). וַיֹּסֶף איוב שאת משלו (איוב כז א). וַיֹּאסֶף שאול לרא מפני דוד עוד (ש״א יח כט). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תֹסִף (שמות יא ו). וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תֹסִיף קום (ישע׳ כד כ). נפלה לא תוֹסִיף קום בתולת ישראל (עמו׳ ה ב). עין שזפתו ולא תוֹסִף (איוב כ ט). כי תעבד את האדמה לא תֹסֵף תת כחה לך (בראש׳ ד יב). וַתֹּסֶף ללדת את אחיו את הבל (שם ב). וַתּוֹסֶף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשתים (ש״א יט ח). שים עליו כפך זכר מלחמה אל תּוֹסַף (איוב מ לב). כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תֹסִפוּ לראתם עוד עד עולם (שמות יד יג). לא תוֹסִיפוּ הביא מנחת שוא (ישע׳ א יג). אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תֹסִפוּן לראות פני (בראש׳ מד כג). ואשלחה אתכם ולא תֹסִפוּן לעמד (שמות ט כח). ויי׳ אמר לכם לא תֹסִפוּן לשוב בדרך הזה עוד (דבר׳ יז יו). לא תֹאסִפוּן לתת תבן לעם (שמות ה ז). וכל ישראל ישמעו ויראון ולא יוֹסִפוּ לעשות כדבר הרע הזה (דבר׳ יג יב). והנשארים ישמעו ויראו ולא יֹסִפוּ לעשות עוד (שם יט כ). ולא ירגזו עוד ולא יֹסִיפוּ בני עולה לענותו כאשר בראשונה (ש״ב ז י). ועתה יוֹסִפוּ לחטא (הוש׳ יג ב). והיתה נפשם כגן רוה ולא יוֹסִיפוּ לדאבה עוד (ירמ׳ לא יא). אמרו בגוים לא יוֹסִפוּ לגור (איכ׳ ד טו). וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלום ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו וַיּוֹסִפוּ עוד שנא אתו (בראש׳ לז ד־ה). וַיֹּסִפוּ בני ישראל לעשות הרע בעיני יי׳ (שופט׳ ג יב). ויתחזק העם איש ישראל וַיֹּסִפוּ לערך מלחמה (שם כ כב). וַיֹּסִפוּ כל העם לבכות (ש״ב ג לד). וַיֹּסִפוּ עוד פלשתים לעלות (שם ה כב). וַיּוֹסִיפוּ עוד לחטא לו (תהל׳ עח יז).—ועם פעל עתיד אחריו: לא אוֹסִיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש׳ א ו). מתי אקיץ אוֹסִיף אבקשנו עוד (משלי כג לה). לא תוֹסִיפִי יקראו לך רכה וענגה (ישע׳ מז א). שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוֹסִיפִי יקראו לך גברת ממלכות (שם ה). כי לא יוֹסִיף יבא בך עוד ערל וטמא (שם נב א).—ועם שה״פ: מביתי אגרשם לא אוֹסֵף אהבתם כל שריהם סוררים (הוש׳ ט טו). — ובהחלט, הוֹסִיף, לא הוסיף, בלי הפעל אחריו: אתה הרני אם עול פעלתי לא אֹסִיף (איוב לד לב). אחת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוֹסִיף ויען יי׳ את איוב (שם מ ה־ו). עד פה תבוא ולא תֹסִיף (שם לח יא). כי אם תציל ועוד תוֹסִף (משלי יט יט).—ב) הוֹסִיף אֶל, עַל, כמו יָסַף על, כמשמ׳ עשה שיהיה יותר מקודם: הוֹסַפְתָּ חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי (מ״א י ז). והֹסַפְתִּי על ימיך חמש עשרה שנה (מ״ב כ ו). הנה הגדלתי והוֹסַפְתִּי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל׳ א יו). ואני תמיד איחל והוֹסַפְתִּי על כל תהלתך (תהל׳ עא יד). אבי העמיס עליכם עֹל כבד ואני אֹסִיף על עלכם (מ״א יב יא). ורעב אֹסֵף[1] עליכם (יחזק׳ ה יו). ואם מעט ואֹסִפָה[2] לך כהנה וכהנה (ש״ב יב ח). לא תֹסֵף עליו ולא תגרע ממנו

— [1]) בקצת ספרים אסיף וגם אוסיף.— [2]) ס״א

(דבר׳ יג א). ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודור (תהל׳ סא ז). ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (דהי״א כב יד). אל תוסף[1]) על דבריו (משלי ל ו). יסף יי׳ לי בן אחר (בראש׳ ל כד). ואת המיטתו יוסף עליו (ויקר׳ ה יו). יי׳ אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים (דבר׳ א יא). ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ב״ב כד ג). כי יסיף על חטאתו פשע (איוב לד לז). ותוסף אל תזנותיה (יחזק׳ כג יד). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם (דבר׳ ד ב). כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך (משלי ג ב). כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא). להוסיף לכם תבואתו (ויקר׳ יט כה). ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזר׳ י י). עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע (קהל׳ ג יד). אתם אמרים להסיף על חטאתנו ועל אשמתנו (דהי״ב כח יג).— ובלי אל ועל אחריו: ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה (תהל׳ קכ ג). ברכת יי׳ היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה (משלי י כב). לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לקח (שם יו כא). הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד (שם יט ד). כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל׳ א יח). ישמע חכם ויוסף לקח (משלי א ה). יראת יי׳ תוסף ימים (שם י כז). אף היא בחתף תארב ובוגדים באדם תוסיף (שם כג כח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישע׳ א ה). ואתם מוסיפים הרון על ישראל (נחמ׳ יג יח).—ושבועה, כה יעשה יי׳ לי וכה יוסיף: מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (ש״א ג יז). ויאמר שאול כה יעשה אלהים[2]) וכה יוסיף כי מות ימות יונתן (שם יד מד). כה יעשה יי ליהונתן וכה יסיף כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך ושלחתיך (שם כ יג). כה יעשה אלהים לאיבי[3]) דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו (שם כה כב). כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה), ר״ל שלא יאכל. ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד), ר״ל שיהיה שר צבא. וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י), ר״ל שלא ישפק. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא), ר״ל שלא יעמד. באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יי׳ לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז).—ואמר המשורר: כה יעשה לי אל וכה יוסיף אם אהיה מזין לקול מזהיר, לעזוב צבי החן אשר פניו דומים לעין הבוס והוא מזהיר (למכ״ע, תלבים ב).—ומצוי השמוש הוסיף הרבה בתו״מ: היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך (בכו׳ ג ג). הפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו המישית (מע״ב ד ג). היה מוכר חפין ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל (נדר׳ ג א). אין פוחתין מכ״א תקיעות במקדש ואין מוסיפין על מ״ח וכו׳ ובע״ש היו מוסיפין עוד ג׳ להבטיל העם ממלאכה (סוכ׳ ה ה). אין פוחתין משני נבלים (במקדש) ולא מוסיפין על ששה אין פוחתין משני חלילין ולא מוסיפין על שנים עשר (ערכ׳ ב ג). ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן (מגי׳ ד א). המשכיר בית לחבירו וכו׳ לא יפחות מהחלונות ולא יוסיף עליהן אלא מדעת שניהם (ב״מ ח ט). אמר ריב״ל עתיד הקב״ה להוסיף על ירושלם עד שהסוס רץ ומציל (פסח׳ נ.). מוסיפין מחול על הקדש (ר״ה ט.). — והוסיף לו: הוסיף לו עוד רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (מכות ג יד). בכל יום היו שם שתי מערכות והיום שלש אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שנייה ואחת שמוסיפין

ואמיפה מלא יוד.—[1]) כך למדנח׳, למערבאי תסף. והזכיר רד״ק צורה זו ואמר אל הוסף בשני שואין. אך לא באר טעם הדבר, וכן גם החדשים, גם מי שהזכיר צורה זו ביותר אולסה׳ לא באר בלום. — [2]) בקצת ספרים יעשה לי.—[3]) לפי ת״ע יעשה אלהים לדוד.

לקטורת שלפניי לפנים (תוספתא יוה"כ ג ג). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה"כ חוץ מהוצאת שבתות וכו' שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו (ביצ' טז.). את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות וכו' זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (יבמ' נ.). יוסף שקדש ש"ש בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה (סוט' י:). — ובהתלט: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב' יא ח). אעפ"י שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (שם ה א). אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו (יומ' ג ז). בכל יום מקריב פרס בשחרית ופרס בין הערבים והיום מוסיף מלא חפניו (שם ד ד). שנים מזכין או שנים מחייבין ואחד אומר אינו יודע יוסיפו הדיינין (סנה' ג ו). גורעין ומוסיפין ודורשין (יבמ' מח.). כל עריות שבתורה אין צריכות הימנו גט חוץ מאשת איש שנישאת על פי ב"ד ור"ע מוסיף אף אשת אח ואחות האשה (יבמ' לד:).—וקצת במשמ' פ"ע, הוסיף עליו, היה יותר ממנו, היה במדרגה יותר גדולה: שעירי ראשי חדשים מכפרין על הטהור שאכל את הטמא מוסיף עליהן של רגלים שמכפרין על הטהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף מוסיף עליהן של יוה"כ שהן מכפרין על הטהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף (שבוע' א ה). המפתה נותן בושת ופגם וקנס מוסיף עליו אונס שנותן את הצער לאביה (כתוב' מב.).—הוסיף הצמח, גדל יותר: שיבולת שהביאה שליש קודם לעומר ועקרה ושתלה לאחר העומר והוסיפה מהו (מנח' סט:). ילדה שסיבבה בזקינה ובה פירות אע"פ שהוסיפה מאתים אסור (נדר' נז:).—ובמשמ' הוסיף גבורה, גדלה וחזקה גבורתו: שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג ונחש וחזיר (שבת עז:).—וסתם הוסיף, התמיד לעשות: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע (ערוב' ז ז). עד שלא קרבה חטאתו יוסיף ויביא חטאתו משקרבה חטאתו ילכו ליס המלח (מעי' ט:).

—נתפ', *נתוסף, נתוספה, נתוספת, נתוספו, יתוספו, מתוספת,—כמו נוסף: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע נתוספו עליהן מוסיף ומזכה וצריך להודיע (ערוב' ז ז). הראשון נתקיים השני נתוסף לו (מכי' בא טו). הרי שמדד להם בארץ וניתוספו אחרים עליהם (ספרי במד' ג). תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם וכו' ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים (פסח' פז:). מיד ניתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף (יבמ' עט.). לא היה יוסף ראוי לינתן בבית האסורין אלא י' שנים מפני שהוציא דבה על י' אחיו ועל ידי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה ניתוסף לו עוד שתי שנים (מד"ר שמות ז). וידע אדם עוד את אשתו מה עוד שנתוסף תאוה על תאותו (פסיק' רבתי טו). נקרא אברם מתחילה וניתוסף לו ה' ונקרא אברהם ולמה ה' נתוסף לו שקיים ה' חומשי תורה עד שלא ניתנו (אגד' בראש' נה). לפי שבמקום אמה הכניסה נתוספה אמה מבחוץ (תוספ' יומ' נב.). ואלו לא למד אלא דף אחד כבר הועיל לעצמו בידיעת הדף ההוא וימשך ממנו להיות ידיעתו מתוספת מעט עד שישיגנה (המאירי על משלי יז). — וגם "מתנוסף: כי אין טי"ת מתנוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל (רב"י אי"ז לג כה).

א.יסר[1], ממנו א.יסר, מוסר, *יסור, יסגר, "מוסרי.

א.יסר[2], פ"י, יסר, עת' בכנ' אסרם[3]), איסר[4]), ייסר, או אסר, יסר,—יסר את פלוני, העני‌שו, במעשה או בדברים, züchtigen; punir; correct, chastise: יסר לץ לקח לו קלון (משלי ט ז). היסר גוים הלא יוכיח (תהל' צד י). באותי ואסרם[5]) ואספו עליהם עמים (הוש' י י).—ובמדר': אתה מוצא שאברהם יסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו וכו' כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק

---

[1]) רק עבר' וארמ'. ברט (Barth, ES 55) מדמה לשרש העברי הזה את השרש הערבי שאר a), שהוא משמש בלשון זו גם במשמ' נתינת עצה.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) עי' הערה 5. — [4]) כך ר"י חיוג ורד"ק. — [5]) כך הנוסחה המסורה, וראו

a) شار

תורה ויסרו כבית תלמודו וכו׳ ואף יעקב אבינו יסר את בנוו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת (מד״ר שמות א).

—נפע׳, נוסר, נוסרו, הוסר, הוסרי, אוסר, יוסר, תוסרו, —הטיב דרכו ע״י המוסר: ואם באלה (בכל התוכחות שתבואנה עליהם) לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם (ויקר׳ כו כג-כד). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (ירמ׳ו ח). בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה (מִשְׁ׳ כט יט). ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל׳ ב י).

—פע׳, יסר, יסרתי, יסרת, יסרו יסֹר, יסרה, יסר, איסר, ייסר, יסרני, יסרני, יסרו, יסרתו, יסרתיך, יסרתני, יסרוני, יסרך, יסרני, תיסרנו, תיסרך,— — כמו יסר קל בנחין הפעולה: ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (מ״א יב יא). והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו כח). כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם (דבר׳ כא יח). ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אתו וענשו אתו מאה כסף (שם כב יח-יט). כי כה אמר יי׳ אלי בחזקת היד ויסרני[1]) מלכת בדרך העם הזה (ישע׳ ח יא). ויסרו למשפט אלהיו יורנו (שם כח כו). וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה). ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו יח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (מִשְׁ׳ יט יח). יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך (שם כט יז). יסרני יי׳ אך במשפט אל באפך פן תמעטני (ירמ׳ י כד).

יי׳ אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (תהל׳ ו ב) תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יט). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהל׳ צד יב). אתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (ירמ׳ ל יא). אברך את יי׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהל׳ טז ז). יסֹר יסרני יה ולמות לא נתנני (שם קיח יח). —ואמר בן סירא: יסר בנך והכבד עולו פן באולתו יתלע בך (כ״ס גנ׳ ל יג). —ובתו״מ: מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה וכו׳ אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר הגדולים שבהן כייסורין אף כך הקב״ה מייסר את יחזקאל כדי לסרק עונותיהן של ישראל (סנה׳ לט.). אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצר הרע שולט בנו אמר להם יסרו יצריכם אמרו לו אלהיו יורנו (שם קה.). וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו (מד״ר שמות א). דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו יצא לתרבות רעה ובקש להרוג את אביו (שם). במה מייסרים את הכסיל במטה (שם ט).

— פעו׳, יסור, במקום יסר[1]), — כמו נוסר: ויען יי׳ את איוב ויאמר הרב עם שדי יסור[2]) מוכיח אלוה יעננה ויען איוב את יי׳ ויאמר הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (איוב מ א-ד).

במלה זו רוב הקדמונ׳ והחדשים עתיד מן יסר קל, והתלבטו גם הקדמונ׳ וגם החדשים במהות צורה זו. ריב״ג לא הביאה, רד״ק הביאה בעתיד קל ואמר כי זה ע״מ חסרי פ״י (מכלול). וכן רוב החדשים. ולא מצאו טעם מספיק בפרט להקמין חטף, וקצת החדשים החליטו כי הכתוב משבש. — [1]) אמר ריב״נ בהשרשים: ואעלם אן אלאהשנ ענדי פי ויסרני טלכת כדרך העם הזה אן יכונ פעלא משתקבלא אנדע׳מת אליא׳ אלתי הי פ׳אה פי אלשינ פאשתדת לד׳לכ במא ערצ׳ פי ובמקבות יצרהו לאנה מנ יצר ובאנ אלונ׳ה אנ יכונ יצרהו בתוקיפ אליא׳ אלתי ללאשתקבאל ללדלאלה עלי פא׳ אלפעל אללינה פאנדע׳מת הד׳ה אליא׳ פי אלצאד פאשתדת לד׳לכ ואנמא כאנ אלאחשנ ענדי כונה מ׳תקבלא לכונ אלרא׳ אלר׳י הו לאמה בצרי עלי מא הי עליה לאמאת אלאפ׳עאל אלמשתקבלה ולמ יכנ בקמץ עלי מא עליה לאמאת אלאפעאל אלמאצ׳יה מנ הד׳א אלמת׳אל, ע״כ, ובעבר׳: ודע כי הטוב בעיני במלת ויסרני מלכת בדרך העם הזה שיהיה פעל עתיד נבלעה היוד שהיא פאו כסמך ונדגשה בעבור זה כמו שקרה במלת ובמקבות יצרהו כי הוא מן יצר והיה משפטו להיות יצרהו בהעמדת היוד אשר לעתידות על פא הפעל הרפה ונבלעה היוד הזאת בצדי ונדגשה בעבור זה והיה הטוב בעיני היותו עתיד בעבור היות הריש אשר היא הלמד שלו בצרי כאשר הם רוב למדי הפעלים העתידים ולא היה כקמץ כאשר הם למדי הפעלים התולפים. ורד״ק פקפק: וכא לסר הפועל בצרי שלא כדרך חביריו ואפשר שיהיה ויסרני מהקל ויוד הכתובה יוד אית״ן ויוד הפעל נבלעת בדגש הסמך כמו ובמקבות יצרהו. — [1]) כמו ילוד במקום ילד, אם בדעת הקדמונ׳ שהוא פע׳, או כדעת החדשים שהוא פעול קל, עי׳ הערה שם, ועי׳ עוד הערה לקמן. — [2]) הזכיד ד״י חיוג מלה זו בין המלים של הפו על הכבד,

—פע׳, יִסַּר, מְיַסֵּר, מְיֻסָּר,—שיסרו אותו, שקבל מוסר: הכל אומרים שהשם מתחלל על ידי כמות זה שהוא מיסר אחרים והוא אינו מ י ו ס ר (תשו׳ גאו׳ מו״מ קלג)׳ —ובמשמ׳ נכאב וסובל: יצאתי היום ונפשי שוקקה׳ וידי ריקה, ואויתי לאכול בשר, ולבי בשוט רעב מ י ו ס ר, ואין בידי אגורת כסף, למצוא אשר אני כוסף (ר״י חריזי, תחכמ׳ כח). ומכל חיי האדם הוא שיהיה יד ה׳ טובה עליו שלא יהא מ י ו ס ר לא ביסורי הגוף ולא ביסורי ממון (ספר החיים כה:).

—נתפ׳, נִוַּסֵּר, נִוַּסְּרוּ,—לקח מוסר מרבר: והשבתי זמה מן הארץ וְנִוַּסְּרוּ[1]) כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה (יחזק׳ כג מח). — ובתו״ם, *נִתְיַסֵּר, כמו נוסר: מפני שנ ת י י ס ר (אחז) בבנו הבכור (ירוש׳ סנה׳ י כז ד). אמר ר׳ יהודה חסידים הראשונים היו מ ת י י ס ר י ן בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל (מס׳ שמחות ג י). אתה למד מאיוב שנ ת י י ס ר בעולם הזה ושלם לו הקב״ה כפלים (מד״ר שמות לה). איוב נ ת י ס ר בעה״ז ושלם לו כפלי כפלים (תנחומא משפט׳ ט). כ ש נ ת י ס ר איוב היה אליפז בכור עשו אוהבו וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב אלא בחזון (אגד׳ בראש׳ נה). אמרו רבותינו אין סוף לומר מה ייסורים מ ת י י ס ר בכל דור ודור לפי עונות הדור (פסיק׳ רבתי לה). ממתים בחולי מעים שמ ת י י ס ר י ן בייסורין ומתמרקין עונותיהן (רב״י בכת קית:). בהיותה חזקה ונמשכת אחר השכל ה מ ת י ס ר מצד הדת בהקדמה והתאחרה (מאזני צדק להלגזלי 94). הקפיד בזה איוב יותר מאבדן בניו וקנייניו כי זה מר ממות אל ה מ ת י י ס ר בייסוריו כאמרו וישמח עליך אויב הרים קרן צריך (הוהכ משפט לאיוב ל ה). אל התן דאגה בלבך ולא הת י ס ר ברעיון רוח (כ״ס, תרג׳ כ״ז ל כה).

ב. יסר[1]), כמו אסר, ממנו ב. יָסַר, מוֹסֵר.

ב. יָסַר[2]), פ״י, עתי׳ אֶסֹּר, אֶסְּרֵם,—כמו אסר, במשמ׳ קשר: באותי וְאֶסְּרֵם[3]) ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עינתם (הוש׳ י י).

—פע׳, יִסֵּר,—יִסֵּר זרועות פלוני, קשר אותם, ובהשאלה חזק אותם, to fortify ; fortifier ; kräftigen: ואני יִסַּרְתִּי[4]) חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש׳ ז יה). הנה יִסַּרְתָּ[5]) רבים וידים רפות תחזק (איוב ד ג).

ג. יָסַר, — קל לא נמצא.

— הפע׳, הֵיסִיר, עת׳ אֵיסִיר, אֵיסִירֵם, — הֵיסִירוֹ לפלוני,

והעיר על זה ריב״ג (מבתגתק 311), וז״ל: ולם ילת׳צ כיפיה כונ עם שדי יסור מנ אלת׳קיל וכו׳ פאקול אנ יסור מצדר ללת׳קיל וכאנ יג׳ב אנ יכונ מפתוח אליא מת׳ל יסר יסרני יה לכנה ג׳א עלי מת׳אל החלו הערמות ל י ס ו ד אלד׳י הו מצדר ללת׳קיל ותרג׳מה אללפט׳ הל מת׳אצמה אדב, ע״כ, ובעבר׳: ולא באר איך יהיה עם שדי יסור מהכבד וכו׳ ואמר אני כי יסור הוא מקור להכבד והיה צריך להיות פתוחה היוד, כמו יסר יסרני יה, אך בא כמו החלו הערמות ליסוד שהוא מקור להכבד, ופרוש הדברים האלה הוא: האם נאה לריב עם אלוה. וכן רד״ק בקצור: יסור מקור ואעפ״י שהיוד בחירק, ע״כ, והביא עוד דעת אבין שהוא שם כמו מוסר, ופרשו כמו ריב״ג. ולזה נוטה גם דעת רוב החדשים. אבל, אין פרוש זה מתישב היטב לפי כונת הענין, כי הלא מתשובתו של איוב שהוא אומר כי אינו י כ ו ל לענות, נראה ברור כי טענת אלהים עליו היתה דוקא מ ד ו ע א י נ נ ו עונה, והשאלה היתה וכי מי שרב עם אלהים הוא יבהל ותשתתקנה טענותיו? ולכן נראה, כי יסור אינו פועל אלא פעול, במשמ׳ נתפעל מן דבר ונפל לבו בקרבו. וכך היתה דעתו של ת״י שתרגם י ת ר ד י: אפשר דנצי עם שדי י ת ר ד י, מן רדי כמו רדה בעבר׳ במשמ׳ יסר. ודקדוק המלה הוא כמו יִלּוֹד. — [1]) כמו נִכַּפֵּר, ואלה הן הצורות המעטות של נתפע׳ בתנ״ך. אך קצת החדשים סוברים כי צ״ל פה וְנִיסְּרוּ.

[1]) אין החדשים בחכמי הלשון מודים בשרש זה, אך הקדמונ׳, מנחם, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק החליטוהו, והביא ריב״ג לזה דמיון בארמ׳, ועי׳ הערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה לקמן — [3]) כבר הובא פעל זה בערך א. יסר, לפי דעת רוב המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, אך כבר נזכר שם כי אין משמ׳ זו מתישבת יפה לפי הענין. ובהיות שהחליטו הקדמונ׳ שרש יסר כמו אסר, במשמ׳ קשר, לא רחוק הוא שגם ואסרם זה הוא במשמ׳ הנזכרת. — [4]) אמר ריב״ג: ואני יסרתי חזקתי זרועותם אי שדדת וקוית והו ממא צ׳יעה אבו זכריא׳ וממא פאתנא נחנ אשתלחאקה פי אלמשתלהק ותרגום ובאבנט בד יתגר י י ס ר, ע״כ, ובעברית: ואני יסרתי חזקתי זרועותם בלומר קשרתי והזקתי זרועותם וזה ממה שלא זכרו ד׳ יהודה ושכחנו אנחנו להזכירו בספר ההשגה, והרגום ובאבנט בד יתגר ייסר. והסכים לזה רד״ק ואמר בהשרשים: וכבד אחר ואני יסרתי חזקתי זרועותם והשם מוסר מלכים פתח וכו׳ ענין הכל ק ש י ר ה. ע״כ. ואמר עוד בפרושו להושע: יסרתי וכו׳ ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר. ע״כ. ועי׳ כאן הערה לערך אגד הקרבה בלשונ׳ השמיות בין המושגים קשירה וכח. — [5]) פעל זה פרשו הכל במשמ׳ א. יסר, וגם מושג זה מתישב בדחק בכתוב זה. אבל, מן הכפל וידים רפות תאמץ נראה כי גם בהפעל יסרת רבים היתה הכונה לזו המשמעה.

הִסגירו, מסרו לידיו, auslìefern; délivrer; to hand over: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם [1]) כשמע לעדתם (הוש׳ ז יא-יב).

יָעֶ[2]),—עי׳ יָעָה.

יעד[3]), ממנו יָעַד, עֵדָה, מוֹעֵד, *יְעוּד, *יְעִידָה, ״יַעַד, ״יְעָדָה.

יָעַד, פ״י, יְעָדוֹ, יְעָדָהּ, יֶיעָדֶנָּה, —א) יָעַד דָּבָר, קבע אותו ואמר שיהיה הדבר לפלוני, במקום פלוני, וכדומה, bestimmen; destiner; to appoint, destine: אם רעה (השפחה) בעיני אדניה אשר לא יְעָדָהּ והפדה וכו׳ ואם לבנו ייעדנה במשפט הבנות יעשה לה (שמות כא ח-ט). הוי חרב ליי׳ וכו׳ איך תשקטי ויי׳ צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים שם יְעָדָהּ (ירמ׳ מז ו-ז). שמעו מטה ומי יְעָדָהּ (מיכ׳ ו ט). — ב) ״יעד לו דבר, יִעַד אותו בדבר, ויִעַד אותו על דבר, הבטיח ואמר שיעשה הדבר, versprechen; promettre; promise: וצוה אותם (את בני לוי) בתורות יתרות משאר האומה ויעד אותם בגמול הגדול לעולם הבא (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ו). לפי שיעדם כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם נתתיו (רש״י הברכות, יהוש׳ א). לפי שראה (אחאב) שמיכיהו יעדו רע על אשר שלח את בן הדד (שם, מ״א כב). שראוי שנאמין שמלך המשיח אשר יעדו הנביאים עליו בוא יבוא בלי ספק (שם, רמב״ם המנה ח). שכאשר נשאל דבר יבקש הוא לשואל מה שהיה כבר יעדו כן כדי שידחה מנפשו השאלה (נופת צופים ג ח). — ופעול ״יָעוּד, יְעוּדָה: כי הגמול הטוב והג״ע היעוד לצדיקים איננו גשמי ולא חמרי אך הוא צוריי לבד (תגמולי הנפש כ:). הלא כי נפתה הוא ונתן לך תהלה יעודת אדוניך לאשה (הקדמ׳ לדברים תהלה).

—נפע׳, נוֹעַד, נוֹעַדְתִּי, נוֹעֲדוּ, נוֹעָדִים, נ׳עָדִים, אִוָּעֵד, נִוָּעֵד, נוֹעֲדָה, וַיִּוָּעֲדוּ, —א) נועד במקום פלוני, בא למקום שיעד לבא, sich an ein. bestimt. Orte einstellen; se rendre à un lieu convenu; meet at an appointed pl.: ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך וְנוֹעַדְתִּי לך שם ודברתי אתך (שמות כה כא-כב). פתח אהל מועד לפני יי׳ אשר אִוָּעֵד לכם שמה לדבר אליך שם וְנֹעַדְתִּי שמה לבני ישראל (שם כט מב-מג). ותקעו בהן (בחצוצרות) וְנוֹעֲדוּ אליך כל העדה אל פתח אהל מועד ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים (במד׳ י ג-ד). באהל מועד אשר אִוָּעֵד לך שמה (שמות ל לו). — ב) נועדו שנים או יותר אנשים יחד, באו יחד למקום שיעדו, בזמן שיעדו, וכדומה, sich verabreden; concerter, se rencontrer; to agree upon, to come together: העדה הרעה הזאת הַנּוֹעָדִים עלי (במד׳ יד לה). אתה וכל עדתך הַנֹּעָדִים על יי׳ (שם יו יא). כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו (תהל׳ מח ה). וַיִּוָּעֲדוּ כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל (יהוש׳ יא ה). — וגם לא בכונה רעה: והמלך

[1]) בקצת כ״י אוסירם, אסירם, אסירים. אך ברוב הספרים גם המדויקים בתוכה מלה זו בצורה המקובלה. ואמרו רוב הקדמונ׳ וגם החדשים כי זה הפע׳ מן יסר, כמו הֵישַׁר מן ישר, והכונה בו היא משמ׳ מוסר. כך השבעים, שתרגמו איסירם במשמ׳ חנוך ומוסר הילד, ת״י במשמ׳ יסורים, הרומי והפשיטא כמשמ׳ מוסר. אך מנחם חבר מלה זו עם ומוסרותיך אנתק, ואמר ענין קשר הם, ואחריו גם ר״י חיוג, אמר: ויש בלשון זה ענין אחר (לא ענין המוסר והענש) איסירם כשמע לעדתם וגם תהפך היוד הזאת לוו ומוסרות ערוד מוסר מלכים פתח מוסרות ומוטה. ע״כ. וכך ריב״ג, שהביא דברי ר״י חיוג והסכים עליהם, והביא ראיה למשמ׳ זו מהתרגום שתרגם וכאבנט כד יתגר ייסר. וכבר הובא זאת למעלה. וכן גם רד״ק: וענין אחר איסירם כשמע לעדתם וכו׳ ענין הכל ענין קשירה. ע״ב. ורוב החדשים פרשו כמו הקדמונ׳ כמשמ׳ מוסר וענש, אלא שקצתם הגיהו וְאֶסְּרֵם במקום איסירם. אבל, כל זה אינו מישב כלל את מליצת הכתוב, לפי הענין המספר כאן שהם הולכים למצרים ולאשור לבקש עזרה מאויביהם אך כל זה לשוא, והשתמש בהמשל היפה שיפרש עליהם רשתו ויורידם כעוף השמים, וטבע הענין מחיב פה רק הרעיון שהוא יסגירם בידי האויב שממנו הם מבקשים להם עזרת מצרים ואשור, והרעיון הזה מונח בהמלים איסירם כשמע לעדתם. ואולי המלה איסירם היא באמת שבוש במקום אסגירם או אמסרם. אך לפי הנוסחה המסורה, צריך לקבע פעל מיוחד יסר כהפע׳ בהראות פא הפעל, במשמ׳ מיוחדה זו, שהיתה אולי באמת בלשון והשתמש בה רק הושע כמו שהוא מצטיין בשמושים מיוחדים הרבה לא בשאר הנביאים. ועי׳ עוד ערך שמע וערך עדה.

[2]) כך גזנ׳ בהאוצר (Ges. Thes.), כמו דג, דם. והניח אפשרות זו גם אולסה׳ (Olsh. 309), וכן בטכ׳ (Bö. § 465). אבל, כל הקדמונ׳ שלנו הניחוהו ממשק׳ יָעָה, עי״ש.

[3]) כערב׳ وعد[a]).

a) وعد

שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר (מ"א ח ה). הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו (עמו' ג ג). וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו וכו' ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא). וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפרים (נחמ' ו ב). ויאמר (שמעיה) נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל (שם י).

—הפע', הועיד, פ"י, יועיד, יועידני, יעידני,—עשה שיועד למקום מן המקומות, או לזמן מן הזמנים, לדבר מן הדברים: כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני (ירמ' מט יט). אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני (איוב ט יט).

—הפע', הועד, מועד, מועדים, מועדה, מועדות, מעדות: הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יי' (ירמ' כד א). התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות[1] (יחזק' כא כא).

—פע', *יעד, מיעד,— א) כמו קל בחזק הפעולה: ואם שלש אלה לא יעשה לה ייעד לך או לבנך או פדה (מכי' מבפט', נזיק' ג). ומה הבן שאינו נכנס תחתיו ליבום הרי הוא ייעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שייעד (שם). מלמד שאינו מייעדה לו עד שיהא ביום כדי לפדותה וכו' וחכמים אומרים מייעד והולך עד דימדומי חמה (ירוש' קדוש' א נט:). לבנו הוא מייעדה ואינו מייעדה לאחיו (שם). המוכר את בתו ופסק על מנת שלא לייעד נתקיים התנאי דברי ר"מ וחכ"א אם רצה לייעד מייעד מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה (בבלי שם יט:). האב לייעד והבן לייעד האב קודם הבן לייעד והאב לפדות הבן קודם (מס' עבדים א). אין מיעדין שתים כאחת (שם). — ב) במשמ' "הבטחה: כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו מיעדים בגמול הטוב לשומרה ועונש הקשה לממרה אותה (כוזרי א יא). ויחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה חייבנו בה להודות לו ויעד אותנו על קבלתה מהגמול בעולם הזה ובבא (חו"ה, עבוד' אלה' ג). ובשביל ענין זה היה מיעד משה רבינו ע"ה לעמו היעודים הגופיים (מלמ' התלמיד', ואתחנן). וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם (שם, כוא). ולפי שעדיין לא נתקיים יעוד: (של מיכיהו) אמר (אחאב) שהוא מעצמו לשנאתו אותו היה מיעדו רעות (ר"י אברבנאל, מ"א כב). כאדם הרואה את חברו עושה גוזמות גדולות ומיעד בגבורות אשר יעשה והוא יודע שביום ההוא ימות (הוא, מ"ב יט). הזרע שהיה (האלהים) מיעדו (את אברהם) עליו (הוא, זבח פסח, כרוך בומר). ומהדבר שראוי להתבייש האדם הוא וכו' שייעד האדם בדבר מה וכאשר יבקש ממנו אותו הדבר ישאלנו הוא גם כן דבר מה כדי שידחהו בזה לבלתי עשות מה שייעדהו (נופת צופים ג ח). אברהם אבינו ע"ה מן היום אשר השכיל ונדבה רוחו אותו לקרא בשם ה' היה מוכיחם ומיעדם על הגמול הטוב כמעשיהם הטובים (הקד' לידה לדרך לר"מ בן זרח). והפסוק הערה מיעדת גמול ועונש במשפטו תמיד (המאירי משלי יח). דבר שייעד האדם לעשות לזמן ויעבר המועד (ר"א בדרשי, חות"ב, און).

—פע', *יעד, מיעד, מיועד,— שיעדו אותו: כיצד הוא מייעדה אומר לה בפני שנים הרי את מיועדת לי (ירוש' קידוש' א נט:). ייעד בסוף השנים אם יש לו רשות עליה מיועדת כדברי רשב"א ואם לאו אינה מיועדת וחכמים אומרים כל זמן שהיא ברשותו מיועדת שעל מנת כן נתן את הכסף תחילה (מס' עבדים א).—ובמשמ' "כלה המיעדת להיות אשה לפלוני: וקנו ממני על כל זה ותנו לו לפלוני חתני ולפלונית המיועדת (הבטל' לר"י ברצלוני עב). מעכשיו הקניתי לה לפלונית (זו) מיועדת לי ולפלוני חותני (שם).

—נתפ', "נתיעד, — שיעדו לו, הבטיחו לו: כי חייבו הכתוב (את הארון) במזונותיה (של השפחה) ולעמד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד (רמב"ן שמות כא ז). ואם כבר נתיעד יעוד טוב וכו' ואם כבר נתיעד בהגעת דבר מה (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ד ג).

°יעד, ש"ז, מ"ר יעדים,—מה שיעד אדם, הבטחה: כי לא יפקוד האל עליהם ולא ביעדיהם הטובים והרעים (הקד' רמב"ן לאיוב). וישמור אותנו ויקיים לנו את כל היעדים הטובים אשר בתורה (שם). גם זה מדרכי היעדים וההבטחות (המאירי משלי יא). והוא אמרו ביעדי הגאולה ואת הצולעה אקבץ (מ' אלדבי, ש"א ח).

°יעדה, ש"נ,—שה"פ והמעשה שיעד שפחה לפלוני: שבן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה מה

---

[1] ס"א מועדות.

שאין בן בבת וכו׳ דאי משום יעדה אינו קרוב יותר אלא מפני שהבת אינה בת יעדה שא״א לאשה לינשא לאשה אחרת (רב״י כ״ב קי:).

יעה, ממנו יָעֶה, יָעָה.

יָעֶה[1], ב״ז, מ״ר יָעִים, — כלי לגרף בו את האפר מהמוקד, Schaufel ; pelle ; shovel : ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היָעִים[2] ואת המזרקת (במות לח ג). ונתנו עליו (על המזבח) את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היָעִים ואת המזרקת כל כלי המזבח (במדב׳ ד יד). ועשית סירתיו לדשנו ויָעָיו ומזרקתיו (במות כז ג).

יָעָה[3], פ״י, יָעִיתִי[4], יִיעֶה[4], איעה[5], יעה, יעו, ובחסרון ההא איע, ייע, תיע, ניע, —יָעָה הברד את הדבר, עקר שרשו, שברו ורצצו, ausreissen, zerstören; extirper, détruire : ויָעָה[6] ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו (ישע׳ כח יז).

—פע׳, יִעָה, יועה,—שיעו אותו : אהלי אשר כוננת מול מכון לשבתך לחופף לחפו, למה לנצח יגעה ביד יהירים (ר״א קליר, ת״ב, אהלי אבר).

***יִעוּד,** ב״ז, מ״ר יִעוּדִים, — א) בה״פ מן יִעֵד : ואקרב אליה פרט ליעודין ; לקהתי פרט לשומרת יבם (ירוש׳ כתוב׳ ד כח:). ייעודין ; שיש לו קנין בה עו״ה אלמנה לב״ג (בב יבמ׳ י יא:). משעה ראשונה ניתן כסף ליעודים (בב קדוש׳ א יט:). ייעוד נישואין עושה או אירוסין עושה (נגלי בב יח:). אין יעוד אלא בגדול לפי שאין יעוד אלא מדעת (בב יט.).

---

[1]) משק׳ עָלֶה, קָנֶה, ועי׳ הערה לקמן — [2]) תרגם אונק׳ מגרפיתא. וכן רמע״ג מג׳ארף, וכן רד״ק מגרפות, וכן ר״י אברבנאל : והיעים הם מגרפות של נחשת לדשן בהם את המזבח. ע״כ. וכן שאר המפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים. השבעים וגם ולג׳ תרגמו במשמ׳ אחרת, הראש׳ במשמ׳ מכסה, והשני במשמ׳ צבת, ואעפ״י שגם השם ועיa) בערב׳ שהוא בודאי השם יעה שלנו, משמש במשמ׳ של כלי קבול בכלל ולא במשמ׳ של מגרפה, בכ״ז, הסכמת כל הקרמונ׳ שלנו מכרעת וקובעת גם השמוש במלה זו.

[3]) בערב׳ ועיa), אשתועיb), עקר מהשרש. — [4]) ר״י חיוג. — [5]) רד״ק, זה והבאים אחריו הכל במבלול. — [6]) פשיטא : ונחכות.

a) وعى b) استوعى

שמצות ייעוד קודמת למצות פדיה (ז׳ מסכ׳ קטנ׳ ירוש׳, מסכ׳ עבד׳). אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד (רמב״ם מלכ׳ ד ד). —ב) כמו יַעַד : אמר הכוזרי אני רואה שיעודי זולתכם שמנים ודשנים מיעודיכם (כוזרי א קד). השבת נותן ידיעה אמתית על מציאות השם ועל היעודים שבתורה (מלמד התלמ׳, יתרו). וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם והפכו (בב, כוא). שיאמין פתיחת פי הארץ במחלוקת קרח ובירידת האש מן השמים וכיוצא בהן מן הנסים או מן היעודים שנזכרו בתורה שהם אמתיים (העקרים א ג). ומזה תדע שלא נאמר זה על צד העונש כ״א על צד הייעוד והודעה מה שיהיה (ר״י אברבנאל, ברא׳). והתכלית המיוחד בספר יהושע הוא להעיד שכל הייעודים האלקיים אשר ייעד הקב״ה ע״י האבות הקדושים אברהם וכו׳ כלם נתקיימו ויצאו לפועל לא חסר דבר (הוא, הקדמ׳ על נביאים ראשונים). שאמרו חז״ל כל יעוד שיצא מפי הקב״ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר (הוא, מפע׳ ה׳ י״ב). שכל אלה היעודים מאת הש״י כ״ה לנפשות הצדיקים אחר המות (תגמ׳ הנפש ב.).

יָעוּר, ב״ז, מ״ר יְעוּרִים, —כמו יַעַר : וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביעורים[1]) (יחזק׳ לד כה).

יעז, כמו עזז, ממנו יָעַז.

יָעַז[2]), —קל לא נמצא.

—נפע׳, נועז, נועָז, — מי שהוא עז פנים, הצוף, frech, arrogant; impudent : את עם נועָז[3]) לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע׳ לג יט).

יעט, כמו עטה ממנו יָעַט.

יָעַט, פ״י, יְעָטַנִי, איעט, ייעט, יועט,—יָעַט את פלוני מעיל, כמו עטה, עטף אותו, העטה עליו, עשה שיתעטף במעיל, ובהשאלה מעיל צדקה : כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יְעָטָנִי כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (ישע׳ סא י). — ואמר הפיטן : אלהים אלי אתה יועט צדקה ללבוש, יריאיך הרשוני וארוץ

---

[1]) כך כתיב, וקרי ביערים. ובס״א ביערים קרי וכתיב.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) יש מפרשים נועז כמו לועז, עם לועז, עי׳ לעז.

ואין בוש (רבנ"ג, רבות לנבמת, אלהים אלי). — ואמר המליץ: למה ידיך אתה יועט, המבלי העט, רקמת הכתב אין לרקום, והרבה פתחים למקום, ואם יאורי הדיו חרבו ודללו, וקנה וסוף קמלו, הלזה חדלו פדוות בישראל חדלו (מעב' דון כ"ט כר"י אלדוטיל, כספ' ד"ח).

***יְעִידָה**, ש"נ, מ"ר יְעִידוֹת, — בס"פ מן יעד: מצות יעידה קודמת למצות פדייה שנאמר אשר לא יעדה והפדה (בכור' א ז). אינו אומר אלא ליתן להם יעידה לדברות (מד"ר במד' יד). ונועדתי לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכל ישראל (שם). אשר אועד לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכלם אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות (שם). יעידת גייסות לבא עליך (רב"י איכ' א טו). ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד (הוא, במד' י ד).

א. יָעַל[1], ממנו יָעֵל, יַעֲלָה.

יָעֵל[2], ש"ז, מ"ר יְעֵלִים, יַעֲלֵי,—בע"ח ממיני האיל והצבי, הרים הגבהים: Gemse ; antilope ; chamois. ליעלים סלעים מחסה לשפנים (תהל' קד יח). — וגם הנקבה של המין הזה: הידעת עת לדת יעלי סלע (איוב לט א).—ובתו"מ: העזים והצבאים היעלים והרחלים הסוס והפרד וכו' אעפ"י שדומין זה לזה בלאים זה כזה (כלא' א ו). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב (ר"ה ג ג). רבי יהודה אומר בר"ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (שם ח).—"ומין ממיני הכנים: ארבע עשרה מיני כינים הביא הקב"ה על המצריים ואילו הן ירקובין קפוזין קפוזיות בפונין וכפבדרין יעלי בתים יעלי שדות נמלה אבי עצל נמלה אבי כנים עכשים (סדר אליהו רבה ח).

ב. יָעַל[3], ממנו יָעַל, תּוֹעֶלֶת.

[1]) בערב' ועלa).—[2]) בערב' ועל.

[3]) בערב' ועלa), במשמ' של גבה ור"ם וכבוד, ואומרים החכמים כי מזה נסתעף בעבר' המושג של תועלת. וזה קצת דחוק. ואולי יעל זה העברי, שהוא בעקרו ועל, הוא הוא השרש העברי נפעb), שהוא השרש המיוחד למשמ' זו.

a) وعل b) نفع

יָעַל, —קל לא נמצא.

—הפע', הוֹעִיל, אוֹעִיל, יוֹעִיל, יוֹעִילוּ, יוֹעִלוּ, יוֹעִילוּ, נוֹעִיל, הוֹעֵל, יוֹעִילֶךָ,—הוֹעִיל לוֹ, הביא לו תועלת, הנאה, טובה, nützen; profiter à qqn; be useful: ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה (ש"א יב כא). על עם לא יועילו למו (ישע' ל ה). יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו (שם מד ט). והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו (ירמ' ב ח). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (משלי י ב). ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ' ב יא). לא יועיל הון ביום עברה (משלי יא ד). הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם (איוב טו ג). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם כא טו). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו (חבק' ב יח). ויאמרו (הגוים) אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל (ירמ' טז יט). מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע' מד י). עמדי נא בחבריך וכו' אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (שם מז יב). הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל (ירמ' ז ח). ויתעו (נביאי השקר) את עמי בשקריהם ופחזותם ואנכי לא שלחתים ולא צויתים והועיל[1] לא יועילו לעם הזה (שם כג לב). לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז).— הועיל את פלוני: אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך (ישע' נז יב). —הועיל מִדָּבָר: כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי (איוב לה ג. — והועיל לרעת פלוני, עזר בדבר: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם נתסו נתיבתי להיתי[2] יועילו[3] לא עזר למו (איוב ל יב-יג). — ובתו"מ: אמר אותו

[1]) כך הכתיב, הועל קרי.—[2]) כך הכתיב, והקרי להותי.—[3]) כבר אמר ריב"ג: וליש מן הד'א אלמעני להותי יועילו כל מענאה ישעונ וירומונ ויתא'ילונ ופאתנא אשתלחאקה פי אלמשתלחק ואלדליל עלי אנה מעני את'ר קולה ולא עוזר למו אי ירומונ תעשי ויתא'ולונה פלא תענהם עליה ולו אנ מענאה אנהם יפידונ בתעשי למא כאנ לקולה ולו עוזר למו מעני ג'יד, ע"כ, ובעבר': ואין מן הענין הזה להותי יועילו אך ענינו ישתדלו ויבקשו להותי ושכחנו להוסיפו בספר התוספת והראיה על שהוא מענין אחר אמרו לא עוזר למו כלומר שהם משתדלים ומקוים ואינך עוזר אותם ואילו היה ענינו שהם מועילים (בהותי) לא היה לאמרו

הכן כסבור אבא שהועיל בלום שמסרני לפדגוג (ספרי דבר׳ כו). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום כיון שראו שלא הועילו כלום אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). א״ר אלעזר בר״ש נמיתי לסופרי כותים זייפתן תורתכם ולא הועלתם לעצמיכם כלום (בם סוט׳ ז כא ג). הרבה עשו כן (כמו האשה קמחית) ולא הועילו (יומ׳ מז.). כל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום (מגי׳ ו.). אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב (גיט׳ נו:). שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל בלום (מד״ל דבר׳ ג). הביאו לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (בם קהל׳, גם מגבוה).—ודבור רגיל: א״כ מה הועילו חכמים בתקנתם (כתוב׳ י.). — ובהלכה: לחי מועיל לשביל של כרמים (ערוב׳ בד:). העושה מחיצה על גבי מחיצה אמר רב הסדא בשבת הועיל (ערוב׳ כה.). אמר רב חסדא ומודה לי רב ששת שאם עשה מחיצה על התל שהועיל (בם). (האומר) גט זה לא יועיל לא יתיר וכו׳ אינו מועיל אינו מתיר (גיט׳ נב:). הלך בה לאורכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר״א וחכמים אומרים אינו הילוך מועיל כלום עד שיחזיק (ב״ב ק.). ק״ו אם הועיל לו סימן ראשון לסימן שני להתירו באכילה לא יועיל לו לטהרו מידי נבילה (חול׳ סט.). אמר רב חסדא ק״ו אם הועילה אמו להתירו באכילה לא תועיל לו לטהרו מידי נבילה (בם ע:).

יַעֲלָה, ש״נ, סמי׳ יַעֲלַת, — נקבת הַיָּעֵל, ובהשאלה במליצה אשת חן: אילת אהבים ויַעֲלַת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט).— ובתלמוד: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת הן (כתוב׳ יז. וסנה׳ יד.) — ואמר הפיטן בכנוי מליצי להאומה: אימתי יונה יעלת חן מה לך כי תבכי, משיחך יבא לך קומי לך ולבי, כי אני מושיעך וגואלך אשר תחכי (בנת לפני בכוע׳, אימתי).—והרבה השתמשו המשוררים בכנוי זה לאשת חן: שבי פה יעלת חן לנגדי והעירי לדודך הששונים (רמב״ג, כבורב עז). יעלת יפי אל תקצפי ונדוד ספו ותני בפי לחיך כפי תאותי (ר״מ דרעי, לקו״ק פז). כי רגלו עיני ליעלה כי מימם עלי ראשי מאד צפו, ותענה תמיד אבבה האוסרים אשר הוד תארי צפו (רמב״ע, תרביב ג). רוק יעלת חן כברד השיק לבבי ושרף, להיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (בם). נפשי בילדת נפנים אתן וניני כרמים, רשים תגבר כראשים ותשו שפלים כרמים, בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות, כאמנן לכנור ועוגב בהיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (בם ג). יעלה אשר לבי כחוט משכתהו, ובגחלי חשקה ביום שרפתהו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ). תדמה ליעלת אהבים דלה, בצירי חשק מחולה, וצועקת קול כחולה, ויורדת ועולה, וממעין אהבים דמעות דולה (בם לג). חשקתיך יעלה ברה ותמה, ואת שומעה ואזנך לא סתומה, פני אלי בעין רצון וחמלה, ומשברתך תהי מאד שלמה (בם מה). וכפגעי יעלת חן אומר, זאת קומתך דמתה לתמר (בם מט). יעלה הביאתני לבית אהבה ברה ותמה כאביגיל, ובמזר צעיפה גלתה תאר החפיר ביפיו בת אביחיל (בם נ). יעלה בפיך נפת אבל חין שנון בעיניך למולי (רס״ע אבן דנאן, פרק בביריס). שבי יעלת חן לפני שבי, הלא לך לבבי בז ונפשי שבי, ועד יעבר אביך לחדרי עלי, ועד תעבר אמך בחיקי חבי (בם). ראו יעלה אשר שמש וסהר שחוח הולכות נגדה וקודרות, ולכן לא לאור חמה לבד אף לאורה אומרה יוצר מאורות (עמנ׳, מהב׳ ב). ובל יעלה עפר רגלה אלחך ובמות אחונן את עפרה (בם ת). ולכוכבי שהק כהיום תאוה כיעלה למשול בממכמניך (בם). כל היעלות מן הרקק נבראו בין השמשות על ידי הדחק, על כן כמר מדלי ובשחק הם

לא עוזר למו טעם הגון. והעיר הרד״ק: וחלק רבי יונה להותי י׳עילו לענין אחר כלומר ישתדלו ויבקשו להותי ואין צריך להוציאו מענינו ופירוש להותי יועילו לנפשותם כלומר שמחים להותי כאילו ימצאו תועלת גדולה להותי ולא עוזר למו כלומר זה התועלת לא עוזר למו והם שמחים ללא דבר לתועלת שלא יהיה בה להם עזר. ע״כ. ובמשמ׳ זו פרשו רוב הקדמונ׳ וגם קצת החדשים. אבל אין זו מליצה טבעית ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, יגילו במקום יעילו וכיוצא בזה. ועי׳ נתיבה.

הסה במחתרת ומן נמצאו (שם ג). אסיר בנות החן ואשיר ארחות יעלות ואשקה חושקות ספף רעל, אבין אליהם את אשר לא בנו אומר לי יעלות חן רגזה בוטחות אם נחטא לאל ונמעל מעל (שם ג). מה לי ולחשק יעלות חן ולחבק עוד חיק נכריה, ופני יעלות אחשוב כיום כפני פרס או עזניה (שם ד). שכל זמן ידיו בתתו יעלות החן לכל סכל ומשתגע, לילה ויומם להיות יגע (שם ז). צבית חן הלכי, ועוז יעלות דרכי, והמים שפכי, דמי יעלה תרהב, וסובבי סבות, והשקיטי ריבות, וכבי סלבות, צבאים חן הלהב (שם).

יַעַן[1]), — מִלַּת הַטַּעַם, להורות סבת הדבר, שבשביל זה נעשה הדבר, weil; parce que; because: ומשמש, א) עם פעל עבר אחריו, והפעולה המסבבה אחר כך עם לכן לפניה: ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ מב). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לכן הנני אספך על אבתיך (מ״ב כב יט). יען קראתי ולא עניתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו (ישע׳ סה יב-יג). יען את מקדשי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחוס עיני (יחזק׳ ה יא). יען משפטי לא עשו וחקותי מאסו וכו׳ וגם אני נתתי להם חקים לא טובים (שם כ כד-כה). יען שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך ואת תזנותיך (שם כג לה). יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד (שם כד יג). יען גבה לבך ותאמר אל אני וכו׳ לכן הנני מביא עליך זרים (שם כח ב-ז). יען אמר יאר לי ואני עשיתי לכן הנני אליך ואל יאריך (שם כט ט). יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו לכן הנבא ואמרת (שם לו ב). יען בלמת גוים נשאתם לכן כה אמר אדני יי׳ אני נשאתי את ידי (שם ו-ז). יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם גם אני באידכם אשחק (משלי א כד-כה). — ועם הפעולה המסבבה קודם: אל חכך שופר כנשר על בית יי׳ יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו (הושע ח א). רוח אדני יי׳ עלי יען משח יי׳ אתי לבשר ענוים (ישע׳ סא א). הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו (ירמ׳ לה יז). ונתתי את הארץ שממה יען מעלו מעל (יחזק׳ יה ח). וגם אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אתם אל הארץ אשר נתתי וכו׳ יען במשפטי מאסו ואת חקותי לא הלכו בהם (יחזק׳ כ יה-יו). — ועם מקור אחריו: יען התמכרך לעשות הרע בעיני יי׳ הנני מבי אליך רעה (מ״א כא כ). יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב-יג). יען התרגזך[1]) אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך (שם לז כט). יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו׳ ה יא). יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (ירמ׳ ה יד). ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה נאם יי׳ ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו וכו׳ כאשר עשיתי לשלו (שם ז יג-יד). יען אמרכם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח אליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לכן הנני ונשיתי אתכם נשא (שם כג לח-לט). כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (שם מח ז). יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני (יחזק׳ ה ז-ח). יען דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני עליכם נאם אדני יי׳ והיתה ידי אל הנביאים (שם יג ח-ט). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו וכו׳ לכן שוא לא תחזינה וכו׳ (שם כב-כג). יען השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ לכן הנני מקבץ את כל מאהביך (שם יו לו-לז). יען הזכרכם עונכם וכו׳ בכל עלילותיכם יען הזכרכם בכף תתפשו (שם כא כט). יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (שם כב יט). יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל וכו׳ לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה (שם כה ג-ד). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וכו׳ לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (שם ו-ז).

[1]) רק בעברית. והנה היתה דעת הקדמונ׳ שזה שרש מיוחד י ע ן, ששמש במשמ׳ סבה. ושד״ל (הער׳ להקדמה דף ב), אמר כי הוא עתיד מן ענה, וכך הסכימו רוב החדשים. — [1]) ואולי הכונה היא יען עלה באזנ התרגזך ושאננך, ואז המשל הוא לדרך א.

יַעַן עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (בס יב־יג). יַעַן עשות פלשתים בנקמה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני נוטה ידי על פלשתים (בס יה־יו). כה אמר אדני יי׳ יַעַן תתך את לבבך כלב אלהים לכן הנני מביא עליך זרים (בס כח ו־ז). יַעַן היותם משענת קנה לבית ישראל בתפשם בך בכפך הרוץ (בס כט ו־ז). יַעַן היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (בס לד ח־י). יַעַן היות לך איבת עולם וכו׳ לכן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך (בס לה ה־ו). יַעַן אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וכו׳ לכן חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה (בס י־יא).—ועם בינוני: יַעַן אֹמרום לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק׳ לו יג־יד). —ועם שֵׁם אחריה: ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד יַעַן כל תועבתיך (יחזק׳ ה ט). יַעַן כלמת גוים נשאתם לכן כה אמר אדני יי׳ וכו׳ הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (בס לו ו). — ועם אֲשֶׁר אחריה: יַעַן אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (בראש׳ כב טז־יז). זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יַעַן אשר מלא אחרי יי׳ (דבר׳ א לו). יַעַן אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם (שופט׳ ב כ). יַעַן אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (ש״א ל כב). יַעַן אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים וכו׳ הנה עשיתי כדברך (מ״א ג יא־יב). יַעַן אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וכו׳ קרע אקרע את הממלכה מעליך (בס יא יא). הנני קרע את הממלכה מיד שלמה וכו׳ יַעַן אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת (בס לא־לג). יַעַן אשר הרמתיך מתוך העם וכו׳ ואתי השלכת אחרי גוך לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם (בס יד ז־י). ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת וכו׳ יַעַן אשר עשו את אשריהם (בס יה). יַעַן אשר אמרו ארם אלהי הרים יי׳ ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך (בס כ כח). יַעַן אשר לא שמעת בקול יי׳ הנך הולך

מאתי והכך האריה (בס לו). יַעַן אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון וכו׳ לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ״ב א יו). יַעַן אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (בס י ל). יַעַן אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ לכן כה אמר יי׳ אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (בס כא יא־יב). והיו לבז ולמשסה לכל איביהם יַעַן אשר עשו את הרע בעיני (בס יד־יה). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו יַעַן אשר עזבני וינכרו את המקום הזה (ירמ׳ יט ג־ד). יַעַן אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון (בס כה ח־ט). הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך בבל וכו׳ יַעַן אשר עשו נבלה בישראל (בס כט כא־כג). יַעַן אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לכן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו (בס לא־לב). יַעַן אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם ותשמרו את כל מצותיו ותעשו ככל אשר צוה אתכם לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (בס לה יח־יט). פניו יכסה יַעַן אשר לא יראה לעין הוא את הארץ (יחזק׳ יב יב). יַעַן אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי (בס יו מג). יַעַן אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר (בס כא ט). יַעַן אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (בס כו ב־ג). יַעַן אשר גבהת בקומה וכו׳ ואתנהו ביד אל גוים (בס לא י־יא). יַעַן אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם (בס מד יב). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם וכו׳ יַעַן אשר לא זכר עשות חסד (תהל׳ קט יג־יו). —יַעַן כִּי, עם עבר אחריו: לא יום אחד תאכלון וכו׳ עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יַעַן כי מאסתם את יי׳ אשר בקרבכם (במד׳ יא יט־כ). כה אמר יי׳ יַעַן כי מרית פי יי׳ לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך (מ״א יג כא־כב). יַעַן כי נכנע (אחאב) מפני לא אבי הרעה בימיו (בס כא כט). ויאמר יי׳ יַעַן כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף

תלכנה וברגליהם תעכסנה ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישע׳ ג יו-יז). יַעַן כי יעץ עליך ארם רעה וכו׳ כה אמר אדני יי׳ לא תקום ולא תהיה (שם ז ה-ו). יַעַן כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ו-ז). יַעַן כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (שם כט יג). — וכפל, יַעַן וּבְיַעַן, לנחץ הטעם: והארץ תעזב מהם וכו׳ והם ירצו את עונם יַעַן וּבְיַעַן במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם (ויקר׳ כו מג). והיתה ירי אל הנביאים החזים שוא והקסמים כזב וכו׳ יַעַן וּבְיַעַן הטעו את עמי לאמר שלום ואין שלום (יחזק׳ יג ט-י). — יַעַן בְּיַעַן: כה אמר אדני יי׳ יַעַן בְּיַעַן שמות ושאף אתכם מסביב וכו׳ לכן הרי ישראל שמעו דבר אדני יי׳ (שם לו ג-ד).—ב) יַעַן אֲשֶׁר, במשמ׳ בִּהְיוֹת שֶׁ, da étant que; while: ויאמר יי׳ אל דוד אבי יַעַן אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך רק אתה לא תבנה הבית (מ״א ח יח-יט). —״ועם שֵׁם אחריו במשמ׳ בגלל: יען שרירות לבבי, דאגתי במחשבי, כי איך אעלה אל אבי (סדור רע״ג, ערכ׳ יוה״כ).—והשתמשו המליצים והמשוררים בשמוש המלה בְּיַעַן: והנהיג כל כמשפטיו וחקיו, בפלס מאזני צדק ובקו, ביען כי בצדק יעמד כל, גבול עולם אשר תלה באשכול (בערי ד״מ וב״ם לרה״ג ח-ט). ידידים סמכו לבי ביען כסלי מלאו נקלה ועצמי, עדי לא נמצאו חולים בעולם לבד עיני צבי החן ועצמי (רמב״ע תלביב ד). ויתקעו אהל ימי שיבה לבל יצעון עדי מות ביען נמאסו (שם ה). ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מלאה ודמעה (ר״י חריזי, הענק ג). ואתמרמר בלב נשבר ביען מגלת חושקים שמתי לשירה (עמנ׳, מחבר׳ ח). חדל אחי ונחדל ממליצות ושירי חשק יבואון בעכרה, ביען ישחקו אישים עליהם ואחר ישלחו לנו מארה (שם).

יָעֵן[1], ש״ז, מ״ר יְעֵנִים, — שם העוף הגדול בכל העופות, קצר הכנפים ואינו יכול לעוף, Strauss autruche; ostrich: בת עמי לאכזר כִּיְעֵנִים[1]) במדבר (איכ׳ ד ג).—״ויחיד בכנוי מדב״ע: נחשב כמו גר ותושב יושב בשבת יעני[2]), בין כל פתלתול וסכל לבו כלב תחכמוני (רסב״ג, ביד תלונה, נחר בקראי). — ובמוכרת: קיפוד ויען המלומדים נהי הי ילמדו מני בעת יגאקו (נכי מודת לר״ע ועמנ׳ פרנסים 108). — ואמרו שהוא להוט מאד אחרי תאוות: איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגונה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת היענים (אמונה רמה ו ב).

יַעֲנָה, ש״נ, —נקבת היַעֵן, ורוב שמושו עם השם בַּת, בַּת הַיַּעֲנָה, ומ״ר בְּנוֹת יַעֲנָה: ואת בַּת הַיַּעֲנָה ואת התחמס ואת השחף (ויקר׳ יא יו). ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בְּנוֹת יַעֲנָה ושעירים ירקדו שם (ישע׳ יג כא). והיתה נוה תנים חציר לִבְנוֹת יַעֲנָה (שם לד יג). תכבדני חית השדה תנים וּבְנוֹת יַעֲנָה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (שם מג כ). על זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים ואבל כִּבְנוֹת יַעֲנָה (מיכ׳ א ח). וישבו בה בְּנוֹת יַעֲנָה ולא תשב עוד לנצח (ירמ׳ נ לט). — ובתלמוד: כיענה זו המתאבלת על בניה (חול, סד:). כיענה זו ששוכנת עם בניה (שם). — ואמר הפיטן: וקפוד תקונן, ועורב יקנן, ויענות ותנות, מתנות אניה (סכת במעו, אבחר עדתי). — ״וקול בת היענה מבשר מיתה: אמרו המנחשים והקוסמים כי קול הכוס ובת היענה יורו על מיתת האדם (מוסרי הפלסופים א יח). — ובהשאלה, ״כנוי לאשה: זכור מעשה אגג מעדנות, נשים כשבלה חרבו לענות,

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה. קצת החדשים אמרו כי בערב׳ וענה a) הוא מדבר, ובת היענה ר״ל בת המדבר. אכן, המשמ׳ האמתית של יענה בערב׳ אינה מדבר, אלא אדמה קשה שאינה מצמחת כלום בכל מקום שהיא ואפילו בישוב, ולכן אין לגזור השם יָעֵן ויַעֲנָה ממושג זה. והנה, במקורות התלמודים נקרא העוף הזה נעמית, וזהו שמו גם בערב׳ נעאמה a), ואין ספק בדבר כי אלה שני השמות אחד הם, ורגלים לדבר כי עקר השם הוא נעמה, ועי׳ בזה הערך בדבר מקורו. —[1]) הכתיב כי ענים. —[2]) המו״ל דוקס אמר שם כי הוא ת״ז, אך אלו היה תאר ל„בשבת“ היה צריך התאר להיות נקבה, ולכן אולי יותר נכון להניח שהוא כנוי, כמו שהסכינו המשוררים בזמן ההוא לכתוב שמות הדברים בכנוי מדב״ע בפרט בשביל החרוז, והכונה בשבת יעני, במדבר.

a) وعنة

a) نعامة

סורם שארו לשסופי ע נ ו ת (קרוב' לפ' זכור, זכור ה'ב).

יעני, ת"ז, — של יען, מטבע היען: אבל יום גיל לחיל אותיל ואחיל ולכי יעשה מספד יעני (ר"ב דפיירס).

יעף[1]), ממנו א.יעף, ב.יעף, יעף, יעף.

א.יעף, ת"ז, מ"ר יעפים, —חליש ורפה כח, בפרט מפני צמא וכדומה, ermüdet, schmachtend; fatigué, épuisé; tired: ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם[2]) והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היעף במדבר (ש"ב יו ב). נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (ישע' מ כט). אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר (שם נ ד).

ב.יעף, פ"ע, יעפו, וייעף, ויעף, יעפו, יעפו, — היה יעף, מפני יגיעה, ובפרט מצמא, ermüdet w.; devenir fatigué; become tired: ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). ככה תשקע בבל ולא תקום מפני רעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו (שם סד). אלהי עולם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישע' מ כח). גם רעב ואין כח לא שתה מים וייעף (שם מד יב). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (שם מ ל-לא). כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה (ירמ' ב כד). וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו[3]) (חבק' ב יג).

יעף[4]), ש"ז, — כמו עוף: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף[5]) נגע אלי (דני' ט כא).

---

[1]) בערב' ועפ a), היה חליש, בפרט ראות עיניו.

[3]) והלחם קרי.

[2]) בקצת כ"י ייעפו (K).

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) כך הקדמונים, ואמרו שנתוספה יוד על עף. כך התרגומים הקדמונים, וכן ריב"ג, אמר וז"ל: ומעני מועף ביעף מעלו פי אלעלו יעני אנה רא'ה משתעליא פי אלג'ו אמא לארתפאעה פיה עלי שביל אלטיראנ ואמא לאשתעלא' ג'שמה וכו' וזנ ביעף ואדם כיקר, ע"כ, ובעבר': וענין מועף ביעף מתעלה למעלה ר"ל שראה אותו מתעלה באויר יכול שיהיה להתעלותו כו לעוף או מפני גוכה גופו וכו' ומשקל כיעף ואדם ביקר. וכך גם רש"י, רד"ק וקצת החדשים. רק ראב"ע אמר: וטעם ביעף כי הוא עיף מרוב המרוצה. וכך רוב החדשים.

---

a) وعف

יעף[1]), פ"ע, — כמו עוף, קל לא נמצא במקרא.

—הפע' הועף, מועף, מעף: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף[2]) ביעף נגע אלי (דני' ט כא).

—קל, יעף, —כמו עף: שלח יד בהמוני ירך, ועל כל ראש דרך, ונב כל עוברי דרך, יעף ועף והש, ומחור פתן רחש, ונודע כי הוחש (בבת זכור, לך קולן).

א.יעץ[3]), ממנו יועץ, א.יען, עצה, מועצה, התיעצות.

א.יעץ, פ"י, יעץ, יעצת, יעצו, יעץ, יעצה, יעצני, יעצהו, איעץ, איעצך, איעצך, יעוצה, עוץ, עצו, — יעצו עצה, אמר לו מה טוב לו לעשות או לא לעשות בדבר מהדברים, איך יתנהג, איזה דרך יבחר לו, raten; conseiller; advise: ויאמר הושי אל אבשלום לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת וכו' כי יעצתי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע וכו' ונחנו עליו כאשר יפל הטל על האדמה (ש"ב יז ז-יב). ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר הכהנים כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלם ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (שם יה). ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו (מ"א יב ח). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים וכו' ונדיב נדיבות יעץ (ישע' לב ז-ח). יעצת בשת לביתך קצות עמים רבים (חבק' ב י). מה-יעצת ללא חכמה ותשיה לרב הודעת (איוב כו ג). אברך את יי' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהל' יו ז). עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים (שמות יח יט). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי (ירמ' לח יה). ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו וכו' (מ"א א יב-יג). שימו לכם עליה עצו ודברו (שופט' יט ל). עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום (ישע' ח י). אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת

---

[1]) פעל נגזר מן יעף. — [2]) כך הקדמוני', והחדש' מפרשים במשמ' עיפות, אך זה דחוק מאד.

[3]) בארמית יעט, בערבית שרש ועט' a) אינו משמש במשמ' עצה, אבל במשמ' קרובה לזו, והיא התרה בו ודבר על לבו ללכת בדרך ישר, ובדומה.

---

a) وعظ

(יחזק׳ יא ב). — ויעץ על פלוני, עפי״ר בכונה רעה, במשמ׳ החליט לעשות רעה לפלוני: יען כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו לאמר נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו (ישע׳ ז ה-ו). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה-יעץ יי׳ צבאות על מצרים (שם יט יב). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכו׳ מפני עצת יי׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט יז). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (שם כג ח-ט). לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל[1] אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (ירמ׳ מט כ). נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם יי׳ כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח (שם ל-לא).—ופעול: זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים (ישע׳ יד כו).—וגם בלי על במשמ׳ זו: עמי זכר נא מה-יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור (מיכ׳ ו ה). כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע׳ יד כד). כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם כז).—ובתו״מ: אמר להם (דוד לישראל) לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים (ברכ׳ ג:). אמר ר״ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשהותכין את הבשר אין חותכין אלא ע״ג השלחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (שם ח:). שני גרודי רומי יעצו עליך רעה ומתו (שם נו:). שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון בייסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית (סוט׳ יא.). הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו (סנה׳ עו.). יעבץ שיעץ וריבץ תורה בישראל (תמור׳ טז:). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (ברכ׳ סא.). אמר רבי לוי ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (מד״ר אסת׳, ויקרא). שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו (שם, אם על המלך טוב).

—נפע׳, נועץ, נועצו נועצים, יועץ, נועץ, נועצה, יועצו, — א) נועץ עם פלוני, נועצו יחדו, שאל עצה מפלוני, שאלו עצה זא״ז, נשאו ונתנו יחד והחליטו איך יעשו, sich beraten; tenir conseil, délibérer: hold consultation, deliberate: ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי (מ״א יב ו). ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (שם ח). ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי׳ אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי״א יג א-ב). ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרהו (דהי״ב לב ג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט (ישע׳ מ יד). —ועם אל: ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי (מ״ב ו ח). ויועץ אל העם ויעמד משררים ליי׳ ומהללים להדרת קדש (דהי״ב כ כא).—ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך ומקנא העלים סוד עם אשה על צרתה ומזר על מלחמתו (כ״ס גני׳ לז י-יא). — ובלי עם או אל: ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב (מ״א יב כח). ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח אל יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לך נתראה פנים (דהי״ב כה יז). הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי השמיע זאת מקדם (ישע׳ מה כא). כי אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו (תהל׳ עא י-יא). ועתה לכה ונועצה יחדו (נחמ׳ ו ז). —ועם לב: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו). — ב) יעץ והחליט עצה, beschliessen; décider; decide: איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ״א יב ו). ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב את העם הזה (שם ט). ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים (דהי״ב ל כג). —ובמשמ׳ שאל עצה: רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה (משלי יג י).

—התפ׳, התיעץ, יתיעצו, —כמו נועץ: על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך אמרו לכו ונכחידם מגוי (תהל׳ פג ד-ה). —ובתו״מ: המדינים שהיו מתיעצים על ישראל (ספרי במד׳ קנו). א״ל חכמים לר׳ אלעאי הצפיננו היכן ד׳ אבהו צפון אמר להן נתייעץ

---

[1] ס״א על אדום.

במכתיר והנגיב למפיבשת (ערוכ׳ נג:). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת (מד״ר ויקר׳ כט). וכן אתה מוצא באלישע הנביא בשבא מלך ארם להלחם בישראל נתייעץ בעבדיו (תנחומא תזריע יב).

ב. יעץ[1]), ממנו ב. יָעַץ.

ב. יָעַץ[2]), פ״י, עת׳ איעַץ, איעצה,—יָעַץ עינו על פלוני, השגיח עליו וטפל בו ולמד אותו הדרך הטוב: אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה[3]) עליך עיני אל תהיו כסוס בפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ח-ט).

יַעֲקֹב, —שם פרטי, יַעֲקֹב בן יצחק. —ובקבלה כנוי קבלי להחצי התחתון מהגוף ממתנים ולמטה: וגם הוא (השם יעקב) מרמז על ז״א ממראה מתניו ולמטה נקרא יעקב וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל (עמה״מ, ריבא דו״א מא).

א. יער[4]), ממנו יָעוּר, א. יַעַר, ״יַעַר, ״יערי.

א. יַעַר, יָעַר, ב״ז, בהא המקום יַעְרָה, ר״ל להיער, מ״ר יערים, יערות, —א) מקום פחות או יותר גדול צומח אילנות עומדים צפופים, Wald; forêt; wood: כי הר יהיה לך כי יַעַר הוא ובראתו (יהוב׳ יז יח). וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יַעַר מפני רוח (ישע׳ ז ב). פצחו הרים רנה יַעַר וכל עץ בו (שם מד כג). אז ירננו כל עצי יָעַר (תהל׳ לו יב). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יַעַר צומח עצים (קהל׳ ב ו). ותצת בסבכי הַיַּעַר ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז). ונקף סבכי הַיַּעַר בברזל (שם י לד). ואשר יבא את רעהו

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אמרו הקדמונ׳ והחדשים שזה עתיד מהפעל יעץ הקודם בשמ׳ עצה. אך המליצה אינה טבעית במושג זה, ולכן אמרו קצתם כי הכונה איעצך בעיני. אבל זה דחוק ולא טבעי. וקצתם הגיהו הכתוב. אך לפי הנוסחה המסורה צריך לקבע שרש מיוחד בשמ׳ הרשומה בפנים.

[4]) בערב׳ וע׳רa), אדמה קשה, לא שות הפנים, שקשה ללכת עליה, ובכלל דרך שקשה לעבר בו. ואמרו החכמים כי ממושג זה נגזר השם יער בעברית. בערב׳ משמשת מלה אחרת לשם מושג זה.

a) وعر

בַּיַּעַר לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ (דבר׳ יט ה). הישאג אריה בַּיַּעַר וטרף אין לו (עמו׳ ג ד). אם עם רב אתה עלה לך הַיַּעְרָה ובראת לך שם בארץ הפרזי (יהוב׳ יז יח). ושאר עץ יַעְרוֹ מספר יהיו ונער יכתבם (ישע׳ י יט). ברתו יַעְרָה נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג). והצתי אש בְּיַעְרָהּ ואכלה כל סביביה (שם כא יד). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן הַיְּעָרִים (יחזק׳ לט י). והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו בַּיְּעָרִים[1]) (שם לד כה). קול יי׳ יחולל אילות ויחשף יְעָרוֹת[2]) (תהל׳ כט ט). —ובמשמ׳ מקום הבר, בנגוד לשדה זרוע ועבוד: ושב לבנון לכרמל והכרמל לַיַּעַר יחשב (ישע׳ כט יז). והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי ושמתים לְיַעַר ואכלתם חית השדה (הוש׳ ב יד). —ואמר המשורר: אשת עולם כמו יער ואתה בו כתפוח, ואך געים נעים וברך עדי גנים ותפוח (רמב״ע, תרשיש א). רעי ישתו עמי על ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכום שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (שם ג). —ועצי הַיַּעַר, שאין נושאים פרי: כתפוח בעצי הַיַּעַר כן דודי בין הבנים (שה״ש ב ג). הזמורה אשר היה בעצי הַיַּעַר (יחזק׳ טו ב). כי עץ מִיַּעַר כרתו (ירמ׳ י ג). — וסמי׳ יַעֲרִי, ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחזה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (מיס׳ א ר״ה, אומן אדירי). —תפוחים של יַעַר, תפוחי הבר, שאינם ראוים לאכילה כמו שהם: בתפוחים של יער דצריך למתקן (תוספ׳ ערוב׳ כו:). ויצא ביום השני וימצא תפוחי יער ויאכל גם המה ולא ערבו לפיו כמו הראשונות (אורי ויִשעי, בעד התפלה י). — חַיַּת הַיַּעַר, בנגוד לבהמות הביתיות, במשמ׳ חיות טרף: כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו בַּיָּעַר (ישע׳ נו ט). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יָעַר (תהל׳ קד כ). יכרסמנה חזיר מִיָּעַר (שם פ יד), בנגוד לחזיר הביתי.

״יַעַר, פ״י, יָעוּר, יְעוּרִים, יְעוּרוֹת,—נטוע יער: קצובות כדי שתים, כמו עפיפות שתים, ומוצעות כנתים, יעורות[1]) באבי הנחל, להעריב בם מחל, ליערי רתומי גחל (ר״א קליר, א׳ סכות, אקחה פרי עץ).

[1]) כך הקרי, הכתיב ביעורים, עי׳ יעור.—[2]) יש מגיהים יעלות.

[1]) בבר העיר ע״ז מ׳ זקש: מה שפי׳ הרוו״ה יעורות מל׳ מתערה לא יתכן כלל ונראה כי בנה הפיטן בינוני

ב. יַעַר[1]), מסנו ב. יַעַר, יַעְרָה.

ב. יַעַר[2]), ש"ז, כנ׳ יַעְרִי,—דבש, בפרט דבש הרך הנוזל, Honigseim; miel vierge; liquid honey : באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יַעְרִי[3]) עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א).—ואמר המשורר: מנוזלי פיהם תזל חמת עכשוב אך מדבר פיהו בואה רדה י ע ר (למנ"ע, תרשיב א קיג).

יַעְרָה, ש"נ, סמי׳ יַעְרַת,— חלת הדבש, Honigwabe; gâteau de miel; honeycomb : ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ובו׳ וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש (ש"א יד כו-כז).—והשתמשו במלה זו בסהמ"א: דבש טוב בגון מה שיזול מן היערות (פרקי מגה כג).—ואמר המשורר: תאב לבבי את חלב פיהו גם י ע ר ת רקו יהי רודם, היה מאד כילי בהתם לי עד בי ינקתימו והוא רודם (למנ"ע, תרשיב ד).

יַעֲרִי, ת"ז, לנק׳ יַעֲרִית, מ"ר יַעֲרִיִּים, יַעֲרִיּוֹת,—של היער: והם מלאים ליחה דומה לדבש היערי (פרקי מגה כג). אדם יעריי או חיה דומה לאדם (למת דוד, ערך אדן). תרמוס יעריי או הרובין יעריים (שם, כמדב א).

יָפֶה[1]), מסנו יָפֶה, יָפָה, יְפֵהפִיָּה, יֹפִי, יְפִי, יפיפה, *יפוי, *יפוּת, *יופיפה, *יפיפות, *יפיפיה, *התיפות.

יָפֶה, ת"ז, סמי׳ יְפֵה, לנק׳ יָפָה, סמי׳ יְפַת, כנ׳ יָפָתִי, מ"ר יָפִים, סמי׳ יְפֵי, לנק׳ יָפוֹת, סמי׳ יְפוֹת,—א) שמוצא חן בצורתו, טוב במראהו, schön; beau; fair : ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד (בראש׳ יב יד). ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד (ש"ב יג א). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (שם יד כה). ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך והנערה יפה עד מאד (מ"א א ג-ד). הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים הנך יפה דודי אף נעים (שה"ש א טו-טז). כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שם ד ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שם ו י). נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). מה דודך מדוד היפה בנשים (שה"ש ה ט). ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה (בראש׳ לט ו). והוא (הנער דוד) אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א טז יב). כי אשה יפת מראה את (בראש׳ יב יא). ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה (שם כט יז). וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה (דבר׳ כא יא). היא (תמר) היתה אשה יפת מראה (ש"ב יד כז). והנערה יפת תאר וטובת מראה (אסת׳ ב ז). והאשה טובת שכל ויפת תאר (ש"א כה ג). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שה"ש ב י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמוס ח יג). ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ (איוב מב טו). שבע פרות יפות מראה (בראש׳ מא ב). בריאות בשר ויפת תאר (שם יח).—ודברים לא בע"ח: יפה עשיתיו (את הארז) ברב דליותיו (יחזק׳ לא ט). את הכל עשה יפה בעתו (קהל׳ ג יא). זית רענן יפה פרי תאר (ירמ׳ יא טז). ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל (יחזק׳ לא ג). יפה קול ומטב נגן (שם לג לב). יפה נוף

פעול משם יער ומ"ש יעורות באבי הנחל ר"ל אשר הם צומחים סבוכים כמו יער (כלר מיכ׳ 21).

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) גזרו קצת החדשים את השם הזה מן שרש יער הקודם, ואמרו קצתם שנשתעף ממושג הנפיחה והרתיחה שהם מיחסים לעצם השרש יער ואומרים שממנו נגזר השם יער של עצים, וקצתם אומרים שנשתעף ממושג אדמה קשה שיש לו לשרש זה בערב׳. אבל, שתי הגזרות האלה דחוקות ורחוקות מאד. ולכן נראה כי שם זה נגזר משרש אחר, שממנו יש שם לדבש גם בערב׳, והוא א ר י a), שהוא אחד משמות הנרדפים של השם הערבי עשל לדבש, אלא שחולקים קצת במשמ׳ המיוחדה של השם ארי: וקיל א ל א ר י מא תג׳מעה מנ אלעשל פי אג׳ואפה ת׳ם תלפט׳ה וקיל א ל א ר י עמל אלנחל והו איצ׳א מא אלתזק מנ אלעשל פי ג׳ואנב אלעשאלה וקיל עשלהא חינ תרמי בה מנ אפואהא (לסאן אלערב). ובעבר׳: י"א אלארי הוא מה שנאסף מן הדבש בגופה (של הדבורה) ואח"כ תפלטהו, וי"א אלארי הוא מעשה הדבורה, והוא ג"כ מה שנדבק מן הדבש בכתלי הכורת, וי"א שהוא הדבש כשהיא פולטת אותו מפיה. ואמרו אחרים שהוא דבש הבר. — [3]) בבר פרשו הקדמונ׳ מלה זו במשמ׳ חלת הדבש.

a) ارى

---

[1]) רק בעבר׳. בסור׳ דומה לו פאי, בערב׳ בהי a).

a) بهي

משוש כל הארץ הר ציון (תהל׳ מח ג). —וכתה״פ: הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל׳ ה יז). — ובתו״מ, באותה המשמע׳: תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים (גיט׳ נח.). — וגם בקצת התול לדבר של כעור: קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום [1]) יפה שביך לר׳ ישמעאל בר יוסי (נדר׳ סו:). — *יפת תאר, ביחוד לאשה שבויה במלחמה: כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה (סנה׳ קז.). — ב) *כמו טוב: כל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים (תרומ׳ ב ד). זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה אפילו מן היפה על הרע וכל שאינו כלאים בחברו תורם מן היפה על הרע אבל לא מן הרע על היפה (שם ו). סלע של מעשר שני ושל חולין שנתערבו מביא בסלע מעות וכו׳ ובורר את היפה שבהן ומחלל עליה (מע״ש ב ו). ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה ובדמי היפה שבתן ממין זה (פסח׳ ט ח). שהחטים של חולין יפות משל תרומה (תרומ׳ ה ט). ואת המים היפים (נותנים) ברעים בשביל שיצננו (שבת כב ד). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (ב״מ ד א). המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה לקתה נותן לו מתוכה היו חטים יפות לא יאמר לו הריני לוקח לך מן השוק אלא נותן לו מתוכה (שם ט ז). אין מוכרין ברחוק ליקח בקרוב ברע ליקח ביפה (תוספתא תרומ׳ א יא). הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו הושש משום גזל (שם ה). ממלא אדם תנור פת שהפת יפה כל זמן שהתנור מלא (שם יו״ט ב ה). היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים (היה עושה) בתאנים לא יאכל בענבים אבל מונע עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל (ספרי דבר׳ רסו). שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו (ירוש׳ גיט׳ ה מו ג). היתה עידית שלו יפה משל כל אדם עידית היא בינונית שלו יפה משל כל אדם בינונית היא זיבורית שלו יפה משל כל אדם זיבורית היא (שם). ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה (פסח׳ קח:), לאמר כוס גדולה, נאה. המוכר חבית יין לחבירו נותן לו יין שכולו יפה (ב״ב צח.), ר״ל משובח, לא מקלקל. כאן בשנמצאת סכינו יפה כאן בשלא נמצאת סכינו יפה (חול׳ יח.), ר״ל לא פגומה, כשרה, לפי הדין. לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין (מו״ק כח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת (מד״ר בראש׳ לב). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם אפילו כמה פעמים אינם נשברים (שם). אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת אם נטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו .והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה (שם שה״ש, אל גנת). והלך ר״א בן ערך אצל אשתו לאמאום מקום מים יפים ונוה יפה המתין להם שיבאו אצלו ולא באו (שם קהל׳, כי העושק). אבל אם היה חלק אחד ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל (רמב״ם שכנ׳ יב א). — וגם בדברים מפשטים: רבן גמליאל בנו של ר׳ יהודא הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה״ב מכל חיי העוה״ז (שם ד יז). ר״ע אומר אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו (תוספתא ברכ׳ ג ד). בן עזאי אומר כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו הכמתו מפני גופו סימן רע לו (שם ה). יפה שתיקה לחכמים קל והומר לטפשים (ירוש׳ פסח׳ ט נו.). המתעטש בתפלתו סימן יפה לו (ברכ׳ כד:). —ויפה במשמ׳ זו כמו הה״פ ואם אמר (המסית) כך היא חובתינו וכך יפה לנו העומדין מאחורי הגדר מביאין אותו לב״ד וסוקלין אותו (סנה׳ ז י). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תענ׳ יט:). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח׳ מט.). שמא לא נתהפכה יפה יפה (יבמ׳ נה.). לא ניער

[1]) קצת המפרשים הגיהו מאום במקום מום, אך העקר כהגרסה של כל הספרים.

יפה יפה ולא כיסה יפה יפה (חול׳ קט.). אמר שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א״כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה (שם קיג.). אמר לו יצחק לאביו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק (מד״ר בראש׳ נו). אמרו למלך הצבי הזה גלוה עם הצאן והוא רועה עמהם כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם היה המלך אוהבו בזמן שהוא יוצא לשדה היה מפקיד ירעה יפה לרצונו לא יכה ארם אותו הזהרו בו (שם במד׳ ח). אדוני המלך בה יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי (שם איכ׳, אני הגבר). —*יָפֶה אמר, יָפֶה דָן, יָפֶה עשה: אמר ריב״ז יפה אמר חנן לא תשבע אלא בסוף (כתוב׳ יג א). יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (שם ב). וכשבאתי והרציתי דברים לפני רבי יהושע אמר לי יפה אמרת (נזיר ז ג). ויאמר משה כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת (מכי׳ בא יג). ויאמר יי׳ אל משה כן בנות צלפחד דוברות יפה תבעו בנות צלפחד (ספרי במד׳ קלד). הוא מצדיק את הדין ואומר יפה דנתוני (שם דבר׳ שז). מעשה באחד שבא להעיד לפני ר״ט על האשה שנשאת אמר לו בני היאך אתה מעיד על האשה שתנשא אמר לו רבי עמנו היה בשיירה וירד הגיים עלינו ונתלה ביחור של זית ופשחו ורדף הגיים וחזר נומתי לו בני משבחך אני בארי נומה לי יפה כיוונת לשמי אני נקרא בעירי יוחנן בן יונתן אריה מכפר שיחלה אמרתי לו בני יפה אמרת (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד). שמענו [ש]אמר ר׳ יוחנן יפה לימדני ר׳ יהושע בן לוי (שם גיט׳ ד מה ד). כלמה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבושת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ׳ ד.). אילמלי לא היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות זו את זו (שבת לד.). אמר להן יפה עשיתם ששברתם רבי חנינא (עירוב׳ סה:). אמרו לו לרבי מאיר יפה אמרת שאין חולצין (יבמ׳ קיט.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו

רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (ב״ק נ:). והלא משמך אמרו יפה ערערו בני משפחה (ב״ב קיד:). לא יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ (סנה׳ קח.). לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב״ה למשה מה למעלה מה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד״ר שמות ג). אמר להם משה אילו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו (שם במד׳ יח). שלח עבדו להוציא ולא רצה הפונדקי לשלחו אמר יפה עשה הפונדקי שאני אמרתי לו אני מוציאו ולא פקדתיו שאני משלח את עבדי (שם שמות טו). א״ר יוחנן יפה אמרת יפה דנת׳ יפה טהרת יפה טמאת יפה חייבת יפה למרת יפה הורית (שם ו). אמר ריש לקיש יפה למדני ר׳ יוחנן שאין גרנה של תורה אלא בלילה (שם שה״ש, לאבו). אמרה לו אמת היא תורתכם נאה ומשובחת היא כל מה שאמרת יפה אמרת (פסיק׳ דר״כ, בקל׳). אמר לו הקב״ה משה מה שעשית יפה עשית (פדר״א נו). —ובקצת הוכחה והתול בכונה שלא טוב עשה: בשעה שברח דוד לנוב עיר הכהנים וקבלו (אחימלך) הרגיש שאול וכינס כל עבדיו ואמר להם יפה אתם עושים לי כי דוד עשה כל מה שהוא מבקש ואין אחד מכם גולה את אזני (תנחומא מצורע א). — *עַיִן יָפָה, נדיבות לב: שיעור תרומה עין יפה אחת מארבעים בש״א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ׳ ד ג). השובלין שבקשין ושבשורות הרי אלו של בעל הבית אמר ר״ע בזו נהגו בעלי בתים עין יפה (תוספתא פאה ב בא). אמר רשב״ג נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין (שם ד ג). שיהיה אדם מצוי ליתן לבתו בעין יפה (ירוש׳ כתוב׳ ד כט.). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחיו והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לבם (מד״ר במד׳ יג). — *דעתו יָפָה, תכונה הזקה, לא אנין: קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמרו כהן שדעתו יפה שורפה חיה (ע״ז ב ה). שעיר של יוה״כ נאכל לערב הבבליין אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה (מנח׳ יא ז). — *נפש יפה: השוחט את הבהמה ומצא בה שליא נפש היפה תאכלנה ואינה מטמאה (חול׳ ד ז). ביצים מוזרות נפש היפה תאכל (תוספתא תרומ׳ ט ה). מי שאכל הרבה ואין נפשו יפה לאכול שלש סעורות

אם יכול לאכול ככיצה ואין מצטער יאכל ויקיים שלש סעודות (תוספתא, הגה׳ שבת). — *ידיו יפות, עי׳ יד. — *דבר פלוני יָפֶה לדבר פלוני, טוב ומועיל לו: עד אימתי חורשין כשדה האילן ערב שביעית ב״ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי וכה״א עד העצרת (שבי׳ א א). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעיים אמרו לו והלא המיושן יפה למעים וכו׳ קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב (נדר׳ ט ח). מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין להוכה מאותו המין ר״ש אומר נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ׳ ח ג). מה שמן יפה לראש ויפה לגוף אף ד״ת יפים לראש ויפים לגוף (ספרי דבר׳ מח). (רוח) צפונית יפה לחטים כשעה שמכנים שליש וקשה לזיתים כשעה שחונטין (שם סו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים (שם לט.). אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעיים והרגיל בו יפה לכל גופו (שם נא.). כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.). כל השרפין יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולם (שם). בא וראה שלא כמידת הקב״ה מידת ב״ו מידת ב״ו אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב״ה אינו כן נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו (עירוב׳ נד.). א״ר יהושע בן חנניא אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל (שם נח.). מפני שאור הנר יפה לבדיקה (פסח׳ ח.). תמרים שחרית וערבית יפות במנחה רעות בצהרים אין במותן (כתוב׳ י:). מוסיפין לה (להמינקת) יין שהיין יפה להלב (שם סה:). סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה (נדר׳ מא:). ערסן יפה לחולה לרפואתו (שם). כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה (נדה ת:). חמין רובן קשה לגוף ומיעוטן יפה יין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה (דא״ר ז). הנר הזה בשעה שהוא כבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (מד״ר בראש׳ סג). — ואמר המשורר: פורה דרכתי לבדי משקה עושה פלא, יפה הוא לשבתה מכל תחבולות אלה (יל״ג, רפואה בדוקה). — ובדברים מפשטים: כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף (ברכ׳ נו:). אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת (שבת יא.). א״ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (ר״ה טז.).—ועם השם כֹּחַ, *יפה כחו של פלוני, יש לו הכח והיכלת והרשות לעשות דבר: יפה כח בית דין שפוטרת מן הקרבן (יבמ׳ י ב). ר״ש אומר מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה ביציאתה (כתוב׳ ח ז). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן מה כח ב״ד יפה (שם יא ה). מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים למזבח ואין בהם לכהנים בזה יפה כח המזבח מכהנים שתי הלחם ולחם הפנים לכהנים ואין בהם למזבח ובזה יפה כח הכהנים מכח המזבח (מנח׳ ו ב). בתי החצרים נותנים להם כח היפה שבבתי ערי חומה וכח היפה שבשדות (ערכ׳ ט ז). עבר ותרם ר׳ כרביה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו אותה התרומה שהוא מפריש טובלה למעשר (ירוש׳ מעשר׳ ה נא ד). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה ואב אינו גובה אלא בשבועה (שם כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד יפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). מה איש ואשה שכן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד בן ובת שיפה כחם בנזקין אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד (ב״ק מד.). ובי יפה כח מתנה ממכר (ב״מ טז.). (בן) פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק וכו׳ בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קכ:). לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעלים (ערכ׳ ל:). —ג) *יָפֶה כך וכך, שָׁוֶה, ראוי לתת בעדו כך וכך, worth; vaut; wert: רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת כמה היתה יפה וכמה היא יפה (כתוב׳ ג ז). אמר ר״מ שמין אותן (את הקרקעות) כמה הן יפין בפירות וכמה הן יפין בלא פירות (שם ח ג). היתה כתובתה ארבע מאות זוז ומכרה לזה במנה ולזה במנה ולאחרון יפה מנה ודינר במנה (שם יא ז). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום (ב״ק ג ט). ביצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רשב״ג א״כ משהאשה

יולדת משבחת אלא שמין את הולדות כמה הן יפין ונותן לבעל (בב ה ד). סימא את עינו קטע את את ידו שיבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה (בב ה א). שטף נהר חמורו וחמור חבירו שלו יפה מנה ושל חבירו מאתים (בב י ד). שני כלים אחד יפה מנה ואחד יפה אלף זוז (כ"מ ג ה). לקח בהן שני אילים לחולין אחד יפה שתי סלעים ואחד יפה עשרה זוז היפה שתי סלעים יקרב לאשמו והשני למעילתו (כרית׳ ו ו). המכביר ברמו של חבירו מסדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:). הרי שהיו חמרין ופועלין תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בבית (ב"מ מו.). (קבלו) בגד לארוג בשני סלעים ארגו הציו והניחו חציו שמין להם את מה שעשו היה יפה ו׳ דינרים נותן להן סלע או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים (בם עו:). נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה יפה כששה כברי זהב ושברה (פסיק׳ רבתי כו). כמה האשה יפה בשביל ולדות הללו עד שלא ילדה וכמה היא יפה עכשיו כשנתרוקנה ונפחתו דמיה (רב"י ב"ק מט.).

יָפָה, פ"ע, יָפִית, יָפִית, יָפוּ, עת׳ איף, תיף, ייף, ויִיף, ותיף, ותיפי, — היה יָפֶה, schön s.; être beau: be beautiful: ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי ומשי ורקמה סלת ודבש ושמן אכלתי ותיפי במאד מאד (יחזק׳ יו יג). — ודברים לא בע"ח: בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים וכו׳ ובצלו ישבו כל גוים רבים וַיִּיף[1]) בגדלו בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים (בס לא ו-ז). מה־יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שה"ש ז ב). — ובדברים מפשטים, במשמ׳ היה טוב ונעים: מה־יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שה"ש ז ז). מה־יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים (בס ד י). —*יפת, היתה יפה: בוא וראה מה יפית[2]) סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם ב"ה שבשכר הדודאים הללו עמדו שני שבטים גדולים מסוימים בישראל (מה"ג, כ"י תימני, ויצא).

—פע׳, יִפָּה, עת׳ ייפה, ייפהו, —יִפָּה הדבר, עשהו יָפֶה: כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בכסף ובזהב ייפהו במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ג-ד). —ובתו"מ: ומעשה באחר שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית ר׳ ישמעאל וייפוה אמר לו ר"י בני לזו נדרת אמר לו לאו והתירו ר׳ ישמעאל (נדר׳ ט י). קצר לצורך עשבים הייב משום קוצר ואינו חייב משום מייפה את הקרקע (ירוש׳ שבת ז י.). קצר לייפות את הקרקע מהו שיהא חייב משום קוצר ומשום שהוא מייפה את הקרקע (בס כ"ל׳ א ס:). מלמד שכל אחד ואחד ייפה לו הקב"ה אומנתו בפניו (ברכ׳ מג:). מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו אם בשביל ליפות אסור (שבת נ:). התולש עולשין וכו׳ אם להיסק כדי לבשל ביצה קלה אם לייפות את הקרקע כל שהן (בס קג.). בדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור (מו"ק ד.). למה צוה הקב"ה לנזיר שלא יגלח ראשו לפי שהגילוח מתארו ומיפהו (מד"ר במד׳ י). ויתאו המלך יפיך ליפותיך בעולם (בס ברא׳ לט). ומצוה מן המובחר להוק את הבנין (של המקדש) ולהגביהו וכו׳ ומפארין אותו ומייפין כפי כחן (רמב"ם בית הבחיר׳ א יא). ממרח זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר (הוא, מעשר׳ ג יג). מפרכסין (הכלים) החדשים כגון שישוף ויגהין וייפה כל צרכיו (הוא, מכי׳ יח ב). וכאשר נשמע אליו (אל היצר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו וייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השמחה וההענוג (חו"ה, יחוד המעש׳ ה). ואמר מה טוב המעשה תיפהו החכמה ומה טובה החכמה תיפהו המעשה (מבח׳ הפניני׳ א). — ואמר הפיטן: יִפָּה לו (האלהים לאדה"ר) בנין צלע לענין קולע לענין ברכו, כתר הכלה כבודה וכלולה זכה לכילה ברכו (פיוט לנדכו, קונט׳ הפיוט׳ ד). תסרו סלע וכנה עזר לו לנועם, יפתה ולו הביאה ודין עלי תרועם, ויאמר האדם זאת הפעם, ובדני אלהים (בס ס). חלפו כצל ימי עלומותי, וקלו מנשרים שנותי, זמן הבלי, ימי סבלי, יִפָּה ללבי שקריו, וכוס פעלי, ביד אלי, השקה אותו שמריו

[1]) כך ב"א, ב"נ וַיִּיף. והעיר הרד"ק: וְיִיף בגדלו בחירק היוד הראשונה ונות השניה בקריאת בן נפתלי ובקריאת בן אשר וַיִּיף בשוא הראשונה וחירק השניה ובמקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ושוא השניה לבן אשר וזו היא הקריאה הנכונה על משקל וַיֵּשֶׁב. —[2]) אולי צ"ל יפה.

(רמב"ע, זמן הכלי). — ובהשאלה, *יִפֵּה כחו של פלוני, נתן לו כח מוסרי וזכות לדבר מהדברים: ולמה אמרו מחזיר לו מעות ליפות כחו של מובר (ב"ב ז ג). מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפית כוחו להציל בשמונה נחבש כשמונה מוקשה בין הבצ"ים שהורעת כוחו להצ"ל כשתים עשרה לא כ"ש שלא יחבש אלא כשמונה (ירוש' כלא' ג נח ד). מה אם היחיד שהורעת כחו בטומאה ידועה ייפית כוחו בספק קבר התהום ציבור שייפית כוחו בטומאה ידועה אינו דין שייפית כוחו בספק קבר התהום (שם פסח' ז נד ד). מת ונפלה לפני היבם אפי' חרש אוכלת כזה ייפה כח היבם מכח הבעל שהיבם חרש מאכיל והבעל חרש אינו מאכיל (שם יבמ' יד יד ג). אם אתה רואה קמה קצורה את מייפה כוחה של אשה שדה שלא נזרעה את מייפה כוחו של איש (שם כתוב' ח לב.). לפי שהורעתה כחה של אשה שלא תהא כתובתה אלא על ניכסי בעלה הראשון ייפית כוחה בדבר הזה שאם קדם היורש ותפש מוציאין מידו (שם נג:). מה אם הבת שהורעתה כוחה בניכסי האב ייפית כוחה בניכסי האם בן שייפית כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב"ב ח טז). שני שטרות היוצאין כזה אחר זה וכו' ראשון במכר ושני במתנה ליפות כחו (כתוב' מד.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו כלשון מכר כדי לייפות כחו (ב"ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין ואם לאו אין כותבין (שם קלח:). שכיב מרע שכתב כל נכסיו מתנה סתם ולא שייר כלום אם עמד הוזר ואפילו קנו מידו כדי ליפות את כחו (רמב"ם מתנה ח יד). נתן כל נכסיו לראשון וקנו מידו כדי ליפות את כחו וחזר ונתן מקצתן לאחר וקנו מידו כדי ליפות את כחו השני קנה (שם ט יז). ואם היה בה קנין לא קנה אלא אם כן היה מייפה כחו (סמ"ג, מ"ע פד). שהרי גם הראשון לא קנה השדה באותו שטר והיאך נייפה כח השני לקנותו באותו שטר (עתו"מ כו. בבב הל"ב). וזה שתיקנו חכמים לכתוב מהיום ולאחר מיתה ליפות כחו של נותן מתנה שלא יזכה בה אלא לאחר מיתה (תשו' גאו', JQR, XX 104).

—הִתְפ', הִתְיַפָּה, תִּתְיַפִּי, — עשה את עצמו יפה, הראה את עצמו יפה: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי כפוך עיניך לשוא התיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ' ד ל). — ובתו"מ: א"ל מה שמה הנה תתיפי הנה ונתייפתה[1] (תענ' כג:). — ונוכ' נִתְיַפִּית: נתייפית ה בעליונים שנאמר הן אראלים צעקו הוצה נתייפית ה בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו (מד"ר בראש' נט). — ומקו': שהיא מיוחדת לשרתו ולעמוד לפניו והיא משתדלת להתיפות לפניו ולהפיק רצונו בכל כחה (מלמד התלמיד', מטות). — ואמר הפיטן: התני נתייפה בתוך כיפה והופה עשויה במין כיפה (מחז' ויטרי תנו). — וגם תִּתְיַף: יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף בהה, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב"ע, תרשיש א מה). לענה צוף חבה וראש פתן שפתה, ואם תתיף ותעד נזמה וחליתה, שפתיה המאות, חמת תנין מקיאות (הנ"ל, מוס' יוה"כ, התרשיש כמעו). אתיף ואתפאר באהבתו כמו כלה אשר תגאה ותתיף בערי (ר"י הלוי, הענק ג מה).

— פעל, *יִפָּה, מְיֻפֶּה, — שיפו אותו, בפרט בהשאלה, כחו מיופה: חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין בחה מיופה (ירוש' גיט' ג מד.). — ובמשמ' העקרית, בנין מְיֻפֶּה: שהיה (שלמה) זריז כבנין ביהמ"ק הה"ד ויבנהו שבע שנים וכתוב אומר ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בית המקדש א"א כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין ביהמ"ק היה זריז ולא נתעצל (מד"ר בה"ב א). — ואשה מְיֻפָּה: נשא אדם אשה טובה ומיופה הוא שמח בה נשתנה יפיה או מבקש לישא אחרת עליה (תד"א ט).

— הִפְע', הֵיפָה, — כמו יִפָּה: קרים הטו אחריו אזון מוצא פיהו, ועד מצוי נפש מעשיו היפיהו, רוח שפתיו הפצה מפיהו, צריק הוא ה' כי מריתי פיהו (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אני).

יפה-פה, — עי' יפהפיה.

יְפֵהפִיָּה[2], יְפֵה-פִיָּה, ת"נ, — יפה מאד: עגלה יְפֵה-פִיָּה[3] מצרים קרץ מצפון בא בא (ירמ' מו כ).

— ובספרי' יְפֵה-פִית, ואמר המשורר: שלמית שחרחרת

[1]) כך בבב"י, ובנוסח' נתייפה.

[2]) כמו חלקלק, פקח קוח. — [3]) והעיר ריב"ג (הרקמה יח), וז"ל: פעלעיל עגלה יפה-יפיה והיא גם כן מלה חלוקה במכתב ועל כן לא נהפכה בה ההא אשר היא למד הפעל ביוד על ההקשה אך נשארה במכתב וכדבור

בתוך עלמות תתהלל, מרחוק קראתיך למה תתחולל, התיצבי בת נדיב יפה־פית מכלל, ונות בית תחלק שלל (רבכ"ג, בלמית בתרתרת).

***יִפּוּי**, ש"ז, מ"ר יִפּוּיִים, — בה"פ מן יִפָּה, במשמ' יתרון זכות וכדומה: אמר לו (אברהם להקב"ה) אי זה היפוי שלי אני ובני נכנסין לעיר ואין בני אדם מכירין בין האב לבן מפני שהיה אדם חי מאה ומאתים שנה ולא היה מזקין (תנחומא חיי שרה א). —ייפוי כח, יתרון זכות וכדומה: ולא היה בנו כח להשהות אותן השטרות עד שיגדלו היתומים מפני ייפוי כח דינם (הבטר' לר"י ברצלוני ט). אם אמר כתובו ולא אמר בלשון יפוי כח כגון שאמר אף כתבו ותנו לו אין צוואתו מבוטלת (שם יז). בצוואתו שאמר כתבו ותנו פירש שיכתבו בשטר ההוא ייפוי כח (רבב"ס כ"ב קנג.). מתנת ש"מ בכל הנכסים בלא ייפוי כח בשטר אם עמד חוזר (שם קנג.). ואם כתב לאחד והקנה לו והזר וכתב גם לשני והקנה לו כתב הר"ם מרוטנבורק שהשני קונה אף בלא יפוי כח ואפילו אם לא הגיע השטר לידו מחייב (טותו"מ רנ נב). —יפוי לשון, דברים שבאים לחזק בת המאמר: ואמרתי מנהג כזה שהוא לעבור על דברי תורה ולהוציא ממון שלא כדין אין לילך אחריו ואמרו לי כי הרבה יפוי לשון רגילין לכתוב בשטרות שהן מורין על זה שלא תהא שביעית משמטתו ודקדקתי ולא מצאתי שום תנאי ויפוי לשון שיורה על דרך זה (תבוכ' הלה"ב עת, מובא בטותו"מ סז ו). — וסתם יפוי, דברים שיש בהם חזוק: ושכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת וכו' בלא ייפוי לא קנה דאין שטר לאחר מיתה (רבכ"ס כ"ב קנג.). אך העדים המיוחדים אנחנו קדם זכרנו ולנו נתן רשות לחתום וליפות החתימה בכל מיני היפויים על האופן היותר טוב (רבימ' כ"י קמבריד 199). וייפה מתנתו בכל הייפויים הצריכים (בו"ת בלר עבק קת). — ובכלל יפוי דבר מהדברים, פעולה להראותו יפה: שיש בדבר זה מזכות המצפונים וכר הלבבות מן הערבוב המפסיד אותם וההצלה ממיני היפוי המביא אל החונף (תו"ס, יתוד המעש' ה א). שתאמר לו כל אלו הפיתויים ומיני היפויים כדי להביאו לביתה (פי' מבלי ע"רת' הלוי ז יג). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מהיפויים ההלציים ר"ל ההעתקה (גופ' לופיס א ז). והנה התמצע חי נפשך בין חי ה' והושע נפשך לך והוא מן היפויים ההלציים הנקרא הבלבול (שם).

א.יפח[1], ממנו יָפֵחַ.

יָפַח[2], — קל לא נמצא.

—התפ', הִתְיַפֵּחַ, הִתְיַפֵּחַ, —הכה בידו על קדקדו, מפני צער ואבל וכדומה: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תִּתְיַפֵּחַ[3] תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא). —ואמר הפיטן: שיחו לאמי כי ששונה פגה, הבן אשר ילדה לתשעים שנה היה לאש ולמאכלת מגה, אנא אבקש לה מנחם אגה, צר לי לאם תבכה ותתיפח, עוקד והנעקד והמזבח (סלית' לר"ה, עת פעלי). בתולת בת יהודה רבת תאניה ואניה, מתיפחת ופורשת כף בעמקי שביה (סלית' יום ו, בתולת). —ובמשמ' צעק: ותתיפח גרון בעל זבוב בקול צורה, וזבובי מות בואו בנקרת סלע (ניר דוד לבנוס הכהן א 7). תחת יד זכרונותי עת כי התיפחתי אל פורה שר של שכחה את כפי שלחתי ואתחנן אליו (יל"ג, רפואה בדוקה). עוד תתיפח נפשי עיני תבבינה, עוד רגשות לביבהמות ים תהמינה (הוא, הוי את).

ב.יפח[4], ממנו יָפֵחַ, יָפִיחַ.

יָפֵחַ[5], ש"ז, סמי' יְפֵחַ, וְיָפֵחַ, — א) מה שמספר ונועד אדות דבר מהדברים, Verkündigung; prediction: כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו כי עוד חזון למועד וְיָפֵחַ[6]) לקץ ולא יכזב אם

---

[1]) בערב' יפח' a).

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים והחדשים במשמ' צעקה ונשימה וכדומה, מענין יפח חמס, או מענין פוח, נפח. אך בכל אלה השרשים אין משמ' של זעקה ונשימה של צער. ולכן נראה יותר שזה פעל מיוחד ששמש בעבר' כמו שהוא משמש בערב' תיפח' b), במשמ' הכה על היפוח, ר"ל מוקדם הקדקד, והוא מנהג הנשים המקוננות במזרח שהן מטפחות בידיהן על ראשן.

[4]) עיין הערה להערך.

[5]) משק' גזל, יחף, אבל. — [6]) אמר ריב"ג: ומג

a) يَفْخ b) تَيَفَّخ

יחד ועקרה שתהיה מלה אחת כי היא כפילת העין והלמד והיא הא-ר ויוד המשך מובלעת בלמד הכפולה.

יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבק׳ ב ב-ג). — ב) מי שמספר דבר, מי שמגיד מה שהוא ידע, Verkündiger ; rapporteur ; reporter : אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר וִיפֵחַ חמס (תהל׳ כז יב).

יֳפִי[1], ש״ז, כנו׳ יָפְיוֹ, יָפְיָהּ, יָפְיֵךְ, יָפְיֵךְ, — סגולת דבר יָפֶה, Schönheit ; beauté ; beauty : והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה וגו׳ ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יֹפִי (ישע׳ ג כד). הזאת העיר שיאמרו כלילת יֹפִי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב טו). צור את אמרת אני כלילת יֹפִי בלב ימים גבוליך (יחזק׳ כז ג-ד). אתה (מלך צור) חותם תכנית מלא חכמה וכליל יֹפִי (שם כח יב). מציון מכלל יֹפִי אלהים הופיע (תהל׳ נ ב). שקר החן והבל היֹפִי אשה יראת יי׳ היא תתהלל (משלי לא ל). מלך ביפיו תחזינה עיניך (ישע׳ לג יז). ויצא לך שם בגוים ביפיך (יחזק׳ טז יד). ותבטחי ביפיך ותזני על שמך (שם טו). אל כל ראש דרך בנית רמתך ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר (שם כה). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (שם כח יז). ויתאו המלך יפיך (תהל׳ מה יב). אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא (אסת׳ א יא). — ודבר לא בע״ח : כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות (זכר׳ ט יז). צור את אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך (יחזק׳ כז ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך (שם יא). — ובתו״מ : יש לך (אשה) נוחה ב י ו פ י ה ולא במעשיה (ויש נוחה) במעשיה ולא ב י ו פ י ה (ספרי במד׳ נט). שכל מי שהוא רואה אותה היה מודה כנויה וגו׳ שהכל סוכים ב י ו פ י ה (שם). ושמואל אמר (הנערות הרבו לדבר עם שאול) כדי להסתכל ב י פ י ו של שאול (ברכ׳ מח :). ממנו (מציון) מוכלל י ו פ י ו של עולם (יומ׳ נד:). יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ל י ו פ י שאין האשה אלא ליופי (תענ׳ לא.). כדי שלא תתעבר ויכחיש י ו פ י ה (יבמ׳ לד :). אין אשה אלא ל י ו פ י אין אשה אלא לבנים (כתוב׳ נט :). עשרה קבים י ו פ י ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלם ואחד כל העולם כולו (קדוש׳ מט :). מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה צפנת שהכל צופין ב י ו פ י ה בת פניאל בתו של כהן גדול ששימש לפניו ולפנים שנתעלל בה שבאי כל הלילה למחר הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את י ו פ י ה אמר לו ריקא אם אתה רוצה ליקח קח שאין כ י ו פ י ה בכל העולם כולו (גיט׳ נח.). זה אומר יש לי עבד שאין כ י פ י ו בכל העולם וזה אומר יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כ י ו פ י ה (שם). נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר י ו פ י למקומו (ב״מ פז.). שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ב י ו פ י י ן והיו כשדיות רואות אותם ושופעות זבות (סנה׳ נב :). ואין לך חכמה כחכמה של דרך ארץ ואין לך י ו פ י כ י ו פ י של ירושלם (אדר״נ כג). משגולת וחמכת ונטלת י פ י ה ממנה אתה משלחה (מד״ר כלה״ב׳ יח). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ל י ו פ י ו כמו שהיה (שם בה״ב, הל׳ תרלוני). רבי שמעון אומר מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו מביאין לנשיהם משחקות ומרקדות לפניהם כדי לראות כ י ו פ י תארן (פדר״א מט). אל תקח אשה לעשר או ל י ו פ י, כי הכל ילך וישאר דופי

הד״א אלמעני ויפח לקין ע״י וגה מנעי רגלקם יחף ועלי וגה ירח פלמא אצ׳ים קיל ויפח חמס כמא (קיל) וירחך דא יאסף עוד, ע״ב, ובעבד׳ : ומן הענין הזה ויפח לקין והוא שם על משקל מנעי רגלך מיחף ועל משקל ירח וכאשר סמכו אותו אמרו ויפח חמס כמו שאמרו וירחך לא יאסף, ודעת זו, שהמלה יָפֵחַ גם כאן היא שם היא היתר נאותה למליצת הכתוב, כי כזה יקביל החלק הזה של הפסוק יפה מאד להחלק הראשון, והשם יפח הוא הקבלה להשם הזה.ובדבר משמ׳ המלה הנה רוב הקדמונ׳ פרשוה מלשון דבור והגדה, כמו שנראה מן ויפח חמס וגם מן יפיח כזבים שבמשלי, אעפ״י שיש רואים במלה יפיח עתיד מן פוח או פיה. וכבר העיר ברט (Barth ES 24), כי יש בערב׳ חבר לשרש זה במשמ׳ זו, והוא באח [a], שהוא משמש במשמ׳ הודיע דבר להכירו, גלה סוד, וכדומה : באה מ׳הר ואשתהר, ר״ל נגלה ונתפרסם, ואבאח אלשר אט׳הרה ואעלנה, אבאה הסוד גלה והודיעהו. ואעפ״י שהשיג ש׳ פרנקל על ברט על דמיון זה וטען עליו, בכ״ז האמת היא כדעת ברט.

[1]) עי׳ שרש יפה.

---

a) باح

(המליצי מבלי יד).— ואמר הפיטן: הוחכל גוינו ונפרע פארנו, זכנו מקדשנו הרב בעונינו, טירתנו היתה לשמה, יופי אדמתנו לזרים, בתנו לנכרים ועדיין לא שכנו מתעותנו (סדור רע"ג, סלית׳ פי"ת, לצמגו).— והמשורר אמר: נפשי כילדת גפנים אתן וניני כרמים, רשים תגבר כראשים ותשו שפלים כרמים, בנפשי יעלות ביופי כלולות, כשער בלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בחיקן תרמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תלבים ג). ובה כל הוד וכל כבוד מחובר וכל יופי ואין קין לתבונה, ואיכה תדרשו ערך ליפיה והוא נעדר בכל עיר גם מדינה (ר"י הריוי, תתכמ׳ כ). כסף וזהב הן כבוד ויפי, אם מבלי תרמית יעמדו רגע, פז רב לטיט ישוב יפי לנגע, חן טוב למאום אף כבוד לדפי (רמח"ל, ליבר׳ תהלה ח). — *הוד יפיה של אשה, השדים: א"ר יוסי ב"ר חנינא שאחזה (גחזי את השונמית) בהוד יפיה (ברכ׳ י.). — ומאמר הפלסוף על היפי: שכן אמרו מביני מדע והם בעלי ברית אפלטון שהיופי איננו זולת ריח הטוביות (נפוצות יהודה ז). —*יופי כח: אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים יופי[1]) כח של בעה"ב או הורע בהו אמרו לו יופי כחו (פאה ו ו).

יְפִי[2]), ב"ז,— כמו יֹפִי: לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יְפִי חכמתך וחללו יפעתך (יחזק׳ כח ז).—ואמר בן סירא: העלים עין מאשת חן ואל תביט אל יפי לא לך (ב"ס גני׳ ט ה).—ואמר המשורר: צהובת שער תמימת יְפִי, צביה ואיך בארי תטרפי (ר"י הלוי, בלום גלגיה). יעלת יְפִי, אל תקצפי, ונדוד ספי, ותני בפי, להיך כפי תאותי (מבה דלעי, לקו"ן פה). נא נחמו נוקש בפח אהבת עולה בשורש חן כמו יונק, השקו במי נעם להיון כי מיום ליום שד הַיְפִי יונק (רמב"ע, תרב"ב ד), קצת ההן לבד לקחו עלמות, וי"ה כל הַיְפִי היה למנה (ר"י הליוי, תהכמ׳ ג). והיה הַיְפִי נודד וגולה עדי פגע מעונו בה והנה (בם).

***יְפִיּוּת**, ב"נ,—כמו יֹפִי: יפיותו של יפת יהא באהלי שם (מגי׳ ט:). מספרין ומכבסין קודם שיכנסו למשמרתם בשהן מנוולין הואיל ומשמרות מתחדשות שיראו אותו ביפיותו (רמב"ה תעג׳ יז:).— ואמר הפיטן: יסודות משמרת מראות נגעים שאת או ספחת או בהרת נדרשים, יפיותם משלמשלו בם לשני מלבים מראות הנגע שתים מפורשים (תוהר׳ ר"י ברלוני, לדכבה). ובריתות ברית ליושב הארץ דהקתיהו, יפיותם לא תחון ונכרי לא תוכל לשום עליך מלך כי לא בהרתיהו (בס, לתוה).

יָפִחַ[1]), ב"ז, מ"ר יְפִחִים,— במו יָפֵחַ משמ׳ כ, מי שמגיד ומספר דברים: יָפִיחַ אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). מציל נפשות עד אמת ויָפִחַ כזבים מרמה (בס יד כה). עד שקרים לא ינקה ויָפִיחַ כזבים לא ימלט (בס יט ה). עד שקרים לא ינקה ויָפִיחַ כזבים יאבד (בס ט).

יְפֵיפֶה[2]), פ"ע, נקב׳ יְפֵיפִיָּה,—במו יפה: יָפְיָפִיתָ[3]) מבני אדם הוצק חן בשפתותיך (תהל׳ מה ג).— ואמר הפיטן: יְפֵיפִית נמשלת, ועתה קדורנית בעון כי כשלת, ולבך אחורנית וגבוך ונחשלת (סדור רע"ג, סלית׳ י׳

---

[1]) במשנה כ"י הגרסה ויפה כחו.

[2]) בהמלונים החדשים הובאה גם צורה זו בערך יֹפִי הקודם, והחליטוה לצורה של סמיכ׳ כלבד, אך גדולי המשוררים שלנו השתמשו בה גם במוכרת, במו שנראה ממשקל הבתים.

---

[1]) בערב׳ בַּאִית a), מי שמספר ומגלה דברים.

[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) אמר ר"י חיוג: ומעקר זה (של יפה) יפיפית מבני אדם אך נשנו בו פעם שנית הפא והיוד במו אדמדם סחרחר. ע"כ. ונראה מזה כי הוא סובר כי היוד השניה אינה אלא במקום הה"א של יפה. אבל א"כ היה צריך לאמר יְפֵיפִית ולא ולא יפִיפִית, יוד השניה קמוצה. וראב"ע השיג ע"ז מטעם אחר ואמר: יפיפית יש אומרים כי הוא כפול כמו שחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי אינה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי בפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן שהם כפולים הם באים ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי. ע"כ. ואעפ"י שהשגת הראב"ע מטעם משמ׳ ההמעטה שיש במשק׳ פעלעל אינה מכרעת, כי י"א שפעלעל הוא לרבוי ולא למעט, עכ"פ דעת ראב"ע היא שנשנו ביפיפית לא העין והלמד אלא הפא והעין. וכן רד"ק, והעיד עוד שהיוד הראשנה קמוצה בק"ה, אמר בהשרשים וז"ל: ובהכפל היוד והפא יָפְיָפִית ופא הפעל חטף קמץ, ע"כ, וכן במכלול, ואמר עוד שאין זו צורה פועלת אלא פעולה: ופא הפעל נקרא בקמץ חטף והוא פעל שלא נזכר שם פועלו. ע"כ. והסכימו לדעה זו גם קצת החדשים, אך אולר (Ew. § 120 a) ערער על זה מפני שאין לנו יותר משלים לכפילת הפא והעין, והחליט כי בתחלה היה באמת יפיפית, ואח"כ נתהוה מזה יָפְיָפִית.

a) بائح

טכת, לנותי). בלך יפה יפיפית להיות גברת, אתי מלבנון בלה צעדי טוטפת מקשרת (רבנ"י, בכת תוכח"פ, לליוה). — ולנסתריס: בתבך הבהיר, אשר בבל קצוות הזהיר, מה נעמו לשמע אוני, ויפיפו מוריו בעיני, ואשתעשע בעניניו רעיוני, ואפרש אותו לפני (לנר' הרמב"ם ח).— ולנכתלת: והאשה טובת מראה מאד כבנות יפיפת, הרהב לב המלך ואש התאוה נישקה (ניר דוד גלוס הכהן ג יה).

*יפיפה, ת"ז, לנק' יפיפה, מ"ר יפיפים, יפיפות,— במו יפהפה: שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר (נדר' כ:).— ואמר הפיטן: שלהת בצרים הרי וזעם, שמ־ת כאברתך יפיפי פעם (רבנ"י, ז' פסח, לותותיך). והובן דאש לאבלנו ברוטינגן הפינה ונהרגו יפיפי עם כמו נפבים (קינה, לגנה נקבה יוס, QGJD, III 341).

*יפיפות, ב"נ,— במו יפיות: אמר הקב"ה אני הוא שעשיתיו (את המקדש) תלבעוה"ז ואני הוא שעתיד לעשותו יפיפות לעוה"ב (מד"ר בה"ב, במגדל דוד).

*יפיפיה, ת"ז, לנק' יפיה, מ"ר יפיפיים, יפיפיות,— במו הקודם: ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר (מגי' טו.). יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי (תעני לא.). שתי נשים היו בירושלם והיו יפיפיות ביותר (מד"ז ליכ' א יג).— *מלאכה יפיפיה: בדרך שנותנין עור לאדם בשהוא מעבדו ממהקו וממתחו ומביאו לידי מלאכה יפיפיה (סד' אליהו רבה ג).— ואמר הפיטן: למו השיבה יפיפיה, לי איך תיפרוני ברמיה, לערל וטמא תשגילוני עריה (בכת לתנכה, לודך).

יפף, פ"י, בינ' יופף, יופף,— במו הפך, *אפך: והם (בעלי המשנה) הבקיאים בלשון הקודש אפשר שהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופף וענינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב' עיקרים משתנים והענין אחד (פי' המב' לרמב"ם, כלא' ב ג).

וקצת החדשים אמרו פשוט בי זה שבוש וצריך לקרוא יפיפית. ואולי העקר בדעת בטבר (Bö. § 907) שבעצם הדבר היא גם סברת קניג (Kö. I, 584) שזה פעל מרכב מן השם יפי והפעל יפה, במו יבוש תיבש ובמו קדש קדשים, ועב"פ אין זה פעול, כדעת רד"ק, במו שבבר השיג ע"ז בטבר שם בי בפעול היה צריך להיות הסוף ־פית ולא ־פית.

יפע[1], ממנו יפע, יפעה.

יפע,— קל לא נמצא.

—הפע', הופיע, הופעת, תופע, הופיעה, — א) פ"ע, הופיע האור וכדומה, נגלה ונראה בזהר מבהיק, ובהשאלה הופיע פלוני, נגלה באור ונראה בזהר הפארה, erscheinen; apparaître; appear: יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש (דבר' לג ב). מציון מכלל יפי אלהים הופיע (תהל' נ ב). אל נקמות יי' אל נקמות הופיע הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (שם צד א-ב) ישב הכרבים הופיעה לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך (שם פ ב-ג).— ובמשמ' העקרית, בענין האור: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד).— ואמר הפיטן: מלאכות אלהים נורא, קמתי לעשות במורא. יעד לא תופע נהרה, הקצותי באשמורה (למב"ע, תחי' נעי"ת, מתמוס).—והופיע על דבר, הסכים, התיחס אליו ברצון, עזר לו: הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת (איוב י ג). —ב) פ"י, הופיע מטר, עשה שירד המטר[2]: התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור[3] עננו (איוב לז טו). — ובתו"ם, במשמ' הראשנה: במלקטי תאנים הנבל א' ואחר (מצבא השמים והארץ) הופיע בזמנו (מד"ר בלאכ' יג). —רוח הקדש: בג' מקומות הופיע רוה"ק בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה (מכות כג:).—*הופיע דבר טמון וכדומה, עשה שיגלה: אמר ר' יוחנן צפונות (היה יוסף) מופיע ונהות לו לאמרם ר' חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת מנית רוחן של בדיות בהן (מד"ר בראש' צ). —*הופיע ריח, עשה שיהיה נודף: מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע *הם הקב"ה ריח טוב מבשומי גן עדן (מד"ר בה"ב, עד בהמנך). —*הופיע את פלוני לדבר, הרים אותו, במשמ'

[1]) רק עברית.

[2]) בערב' ופע a), ענן שיתן מטר.— [3]) כבר ת"י גם אור זה במשמ' מטר: ענני מטריה, והוא הפרוש היותר נאה לפי ענין הכתוב, וא"כ הפעל הופיע הקודם מוסב לענין המטר שבענן, ובהיות שהשם ופע בערב' משמש במשמ' ענן שיתן מטר, נראה בי יש בשרש יפע גם משמ' ירידת מטר.

a) وفع

רוחנית: פועה שהופיעה את ישראל לאלהים (מד"ר שמות א). — *הופיע פנים נגד פלוני, העיז פניו נגדו: פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו (מד"ר שמות א). פועה שהופיעה פנים כנגד אביה שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר כל הילוד אמר עמרם ולריק ישראל מולידים מיד הוציא את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן אמרה לו בתו גזרתך קשה משל פרעה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה על הזכרים ונקבות פרעה רשע הוא וגזרתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם הוי פועה שהופיעה פנים בנגד אביה (שם). — ג) *חקר ובדק בדי לבאר דבר, erforschen; scruter; to enquite: דרכי חמה ושבילי לבנה ברקיע הופענו, ומולדות ירחים ותקופות קבענו, ירח גאולתנו לא מצאנו ולא ידענו (ר"י הלוי, תחנה, כ' אלהי). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש בפעל זה בענין יציאת ספר או עתון, *יופיע הספר או העתון ביום פלוני: היום אשר בו הופיע החזיון הראשון לשעקספיר בשפת עבר (פ' סמולנסקי, הקד' איתיאל הכושי).

ב.יפע, ממנו ב. יפע, מפיעה, עי' נפע.

יפעה, ש"נ, מ"ר יפעות, כנכ' יפעתך, יפעתו, — הגלות זהר ואור, ובמשמ' אור של יפי: לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך ותללו יפעתך[1]) לשחת יורדוך (יחזק' כח ז-ח). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך[1]) על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך (שם יז). — ואמר המשורר: ומחשבתו במגדלות חזקות ויפעתו כגדגלות איומה (ר"ש הנגיד, בן משלי א ג). אמרתי מה יפית עפרה יפעת הודך מי זה מנה (עמנ', מחבר, ד). ראשה עליה בכרמל ושפתיה מן תטופנה, מאורי אור בשמים קודרים מול זוהר יפעתה (שם).

יפת[2]), ממנו מופת, עי' זה.

[1]) בשני המקומות תרגמו השבעים במשמ' יפי במלה קליס, ואחרים משערים כי השבעים קראו בגוף הכתיב יפי במקום יפעה.

[2]) שרש זה קבעו הקדמונ' ריב"ג ורד"ק להשם מופת, ואעפ"י שאין בלשונות האחיות שרש זה, בב"ז

יצא[1]), ממנו יצא, יציא, מוצא, מוצאה, צואה, תוצאה, *הוצאה, *יוצאנית, *יוצאת החוץ, *יצאנית, *יציאה.

יצא, פ"י, יצאת, יצאתי, ובמו"ב יצתי, יצאני, יצאתם, ויצאתם, יצאה, יצאו, יצאו, יצא יוצא, יוצא, יצאים, יוצאים, יצאות, יוצאות, יצא, ויצא, יצאו, ויצאו, יצאו, תצאו, תצאנה, ותצאן, ותצאנה, צא, צאה, צאו, צאו, צאינה, יצא, יצוא, צאת, לצאת, צאתי, בצאתי, צאתך, בצאתך, צאתו, צאתנו, צאתכם, צאתם, — א) יצא מבית, מעיר, מארץ וכדומה, הלך מפנים הבית וכדומה החוצה, herausgehn; sortir; to go out: הנה עם יצא ממצרים (במד' כב ה). וחיל פרעה יצא ממצרים (ירמ' לז ה). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו (שמות טז ד). ויצא הכהן אל מחוץ למחנה (ויקר' יד ג). ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (דבר' כד ב). אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם (בראש' כד ה). אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמ' יד יח). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה (בראש' ח יט). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו (יהוש' ב ה). זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים (שמות יג ג). ויצאתם מן הכרמים (שופט' כא כא). למה זה יצאנו ממצרים (במד' יא כ). הנה יצא המימה (שמות ז יה). ויראו השמרים איש יוצא מן העיר (שופט' א כד). ואני יוצא והנה שר יון בא (דני' י כ). הנה העם היצא ממצרים (במד' כב יא). היום אתם יצאים בחדש האביב (שמות יג ד). בני נח היצאים מן התבה (בראש' ט יח). מכל יצאי התבה (שם י). כל יצאי שער עירו (שם לד כד). והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל (שם כד יה). העלמה היצאת לשאב (שם מג). ובשליתה היוצת מבין רגליה (דבר' כח נז). ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים (שם יג). ואשא עיני וארא והנה

עלינו לקבלו עפ"י הנחת הקדמונים.

[1]) רק בעברית. וקצת דומה לו גם באשור' אצו, אך בארמ' וערב' משמשים למושג זה שרשים אחרים רחוקים מזה: נפק בארמ' ו ח'רג' בערב', וזה אחד מהמושגים הטבעיים והרגילים מאד בדברי בני אדם, שגבדלו לשונות האחיות בהם הבדל גדול בהשרשים שיצרו להן לאלה המושגים.

שתים נשים יוצאות (זכר' ה ט). לעת ערב לעת צאת השאבת (בראש' כד יא). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי' (מ"א ח י). והיה בצאת משה אל האהל יקומו כל העם (שמות לג ח). בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים (שם יט א). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו (מ"ב כד ז). ואם מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יי (ירמ' לח כא). בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שמות יג ח). בצאתי שער עלי קרת (איוב כט ז). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש' ט יב). מועד צאתך ממצרים (דבר' טז ו). ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך (שם כח ו). אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים (שם כג ה). ובבא משה לפני יי' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו (שמות לד לד). ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראש' יב ד). בבאו אל הקדש לפני יי' ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים (יהוש' ה ד). בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים (שמות טז א). צא מן התבה אתה ואשתך (בראש' ח טז). קום צא אל הבקעה (יחזק' ג כב). וכה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים (ש"ב טז ז). ויאמר (געל) לאבימלך רבה צבאך וצאה (שופט' ט כט). קומו צאו מן המקום הזה (בראש' יט יד). קומו צאו מתוך עמי (שמות יב לא). צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה (ישע' מח כ). עשו אתי ברכה וצאו אלי (שם לו טז). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (שם מט ט). היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א ח). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (שם ג יא). וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא (שמות יא ח). ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה (ש"א יט ג). ואקום ואצא אל הבקעה (יחזק' ג כג). ואצאה בשער הגיא לילה (נחמ' ב יג). בדרך אחד תצא אליו (דבר' כח כה). כי עתה תצאי מקריה (מיכ' ד י). אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שמות טז כט). והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט). ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו וכו' יצאו מן התבה (בראש' ח יח-יט). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו (בראש' ל טז). ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ (שם לד א). לכה דודי נצא השדה (שה"ש ז יב). ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שמות יב כב). כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון (ישע' נב יב). בדרך אחד יצאו אליך (דבר' כח ז). מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע' מט יז). ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען (בראש' יא לא). פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ' ב יג). ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו (בראש' לד כו). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמו' ד ג). ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות (שמות טו כ). בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול (ש"א יח ו). — ועם את אחריו: הם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראש' מד ד), כמו יצאו מן. — ועם כנוי יצאוני, יצאו ממני: בני יצאני ואינם (ירמ' י כ). — ואמר המשורר: והאמינו בך והנאוך, כי רק בקרבם מצאוך, ודבקו בך ולא יצאוך, ועל כנפי שיר נשאוך (רמב"ע, תחנון נעי"ת, ממרום). אמר המגיד וכאשר באתי אל החצר הפנימית, וראיתי הגברת השולמית, לחדרה קראתני, וכמעט נפשי י צ א ת נ י, ונבהלו רעיוני, מאשר ראו עיני (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב). — יצא לפני העם, הלך בראשו, הנהיגו למלחמה וכדומה: ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו (ש"א ח כ). — יצא ובא לפני העם, היה מנהיג העם: יפקד ה' וכו' איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם (במד' כז טז-יז). ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש' יד יא). — יצא עם פלוני, התרועע אתו: טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (רות ב כב). — יצא מעם פלוני: ויצא משה מעם פרעה (שמות ח כו). — יצא מאת פני פלוני: אך יצא יצא יעקב מאת פ נ י יצחק אביו (בראש' כז ל). — יצא מלפני פלוני: ויצא יוסף מ ל פ נ י פרעה (בראש' מא מו). — יצא אחרי פלוני, לחפשו, לרדפו: ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי א ח ר י ו והכתיו והצלתי מפיו (ש"א יז לד-לה). א ח ר י מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת (שם כד יד). — יצא לקראת פלוני, הלך לקבל פניו: ויצא משה ל ק ר א ת חתנו וישתחו וישק לו (שמות יח ז). וישמע בלק כי בא בלעם ויצא ל ק ר א ת ו אל עיר מואב (במד' כב לו). ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה

כהו יֹצאת לקראתו בתפים ובמחלות (שופט׳ יא לד) וַתֵּצֵא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה ארני (שם ד יח). וַתֵּצֵא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל (ש״ב ו כ). על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז יה).— ובכונת איבה, הלך לעשות אתו מלחמה: וַיֵּצֵא ארום לקראתו (של ישראל) בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). ויאסף סיחן את כל עמו וַיֵּצֵא לקראת ישראל המדברה (שם כא כג). ויקרבו בני ישראל אל בני בנימן ביום השני וַיֵּצֵא בנימן לקראתם מן הגבעה (שופט׳ כ כד-כה) וַיֵּצֵא ישראל לקראת פלשתים למלחמה (ש״א ד א).— יצא חפשי, לחפשי, עי׳ חפש.— יצא מחלצי פלוני, עי׳ חלץ.— יצא ממעי פלוני, עי׳ מעי.— ובמו כן יצא ירכו, עי׳ ירך.— יצא במחול, התחיל לחול ולרקד: עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמ׳ לא ג). — ודברים לא בע״ה, יצא השמש, זרח: השמש יצא על הארץ (בראש׳ יט כג). כן יאבדו כל אויביך יי׳ ואהביו כְּצֵאת השמש בגברתו (שופט׳ ה לא). חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). מעלות השחר עד צֵאת הכוכבים (נחמ׳ ד טו). וַיֵּצֵא החצי מלבו (מ״ב ט כד). — יצאה אש, התחילה לבער: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן (במד׳ כא כח). — וצמח, יצא מהארץ, ציץ, צמח: מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יֹצֵא בקיר (מ״א ה יג). ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע׳ יא א). — ונהר, יצא הנהר ממקום פלוני, שם מקורו: ונהר יֹצֵא מעדן להשקות את הגן (בראש׳ ב י). ויך (משה) את הסלע במטהו פעמים וַיֵּצְאוּ מים רבים (במד׳ כ יא). והיה ביום ההוא יֵצְאוּ מים חיים מירושלם (זכר׳ יד ח). — ויצא הנהר אל מקום, מימיו משכים ונכנסים אל מקום פלוני: המים האלה יוֹצְאים אל הגלילה הקדמונה (יחזק׳ מז ח).—ומעין: אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית יי׳ יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד יח).—וקרח: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כט). — והנפש, יצאה נפשו, עי׳ נפש.—והרוח, עי׳ רוח.— והנשמה, עי׳ נשמה.—והיד, יצאה בו יד פלוני, פלוני הביא עליו רעה: כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). — יצא היין מפלוני, נתפכח פלוני, איננו שכור במו שהיה קודם: ויהי בבקר בְּצֵאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה (ש״א כה לז). —

וגם דברים מפשטים: כי יצא הקצף מלפני יי׳ (במד׳ יז יא). הנה סערת יי׳ חמה יצאה וסער מתחולל (ירמ׳ כג יט). פן תֵּצֵא כאש חמתי ובערה ואין מכבה (שם ד ד). לא יחל דברו ככל היֹצֵא מפיו יעשה (במד׳ ל ג). תרבו גבהה גבהה יֵצֵא עתק מפיכם (ש״א ב ג). בשגגה שֶׁיֹּצָא [1] מלפני השליט (קהל׳ י ה). הנה רעה יֹצאת מגוי אל גוי (ירמ׳ כה לב). כי מציון תֵּצֵא תורה (ישע׳ ב ג). — יצא דבר מפלוני, פלוני הוא המקור, פלוני עשה הדבר: מכל אשר יֵצֵא מגפן היין לא תאכל (שופט׳ יג יד). — ודברים מפשטים: ויען לבן ובתואל ויאמרו מיי׳ יצא הדבר (בראש׳ כד נ). גם זאת מעם יי׳ צבאות יצאה הפלא עצה (ישע׳ כח כט). כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ (ירמ׳ כג טו). — ובמשמ׳ חדל, נפסק: וַיֵּצֵא מן בת ציון כל הדרה (איכ׳ א ו). גרש לץ וַיֵּצֵא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י).— יצא משפט, נעשה, נתפרסם, נפסק הדין: על כן תפוג תורה ולא יֵצֵא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יֵצֵא משפט מעקל (חבק׳ א ד). מלפניך משפטי יֵצֵא עיניך תחזינה מישרים (תהל׳ יז ב). — יצאה השנה ונדומה, כלתה, הגיעה עד סופה: וחג האסף בְּצֵאת השנה (שמות כג טז). — יצא הגבול למקום פלוני, פונה שם, תם שם: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה וכו׳ ויצא חצר אדר ועבר עצמנה (במד׳ לד ד), ותאר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח וְיָצָא אל ערי הר עפרון (יהוש׳ יה ט). ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה (שם יא).— והכסף על דבר, ניתן במחיר דבר: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב וכו׳ ולכל אשר יצא על הבית לחזקה (מ״ב יב יג).— ובהו״מ באותן המשמ׳: במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן (שבת ו א). לא יצא האיש בסנדל המסומר (שם ב). האשה היוצאה ליהרג (ערכ׳ ז.).— ומקי׳ *יְצִאת[2]: לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית (מכי׳ בשלח ד). ובקש לצאת למדבר ציה ותהו ואין בו כלום (שם יתרו א).—ולווי *צא: צא והבא לי דג מן השוק (מכי׳ בשלח א). — ודבור קבוע, *צא ובקש, *צא וחשוב, *צא

---

[1]) במקום שֶׁיֹּצְאָה. — [2]) ולא לְיצוא, במנהג גפ״י בעת ההיא.

ולמד, *צא וראה, וכדומה: עשה ואינו יודע מה עשה אבל ספק לא עשה צ א ובקש מנין שיביא אשם תלוי (ספר' ויקר', חובה ה ג). צ א ולמד משלש עשרה מדות (מכי' יתרו ח). ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבא צ א ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוה אלא מצוה אחת בל"א תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו (ספרא ויקר', חובה ה ג). ר' נתן אומר אין כל מצוה ומצוה שאין מתן שכרה בצדה צ א ולמד ממצות ציצית (ספרי במד' קטו). צ א ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל (הגדה נפסח, גא וגמל). צ א וראה אי זה חדש שיש בו אסיף ותקופה ושנה וכו' אי אתה מוצא אלא תשרי (מכי' בא, פסח' א). צ א וראה מי קרוי חתן תינוק או משה הוי אומר תינוק (שם יתרו א). צ א וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם (שם כבנת ד ג). צ א וחשוב מיום שירדו אבותינו למצרים עד יום שנולד משה הן ק"ל שנה (מד"ר במד' יג). —יצאה האשה מבע"ה, נתגרשה: ואלו י ו צ א ו ת שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית (כתוב' ז ו). העיד ר"י בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא י ו צ א ה בגט (גיט' ה ה). היה במזרח וכתב במערב ובתב במזרח ת צ א מזה ומזה (שם ח ה).—ויצא לנקביו: בן עזאי אומר השכם ו צ א הערב ו צ א כדי שלא תתרחק (ברכ' סג.). לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו י ו צ א לנקביו (מד"ר במות ט). אני מרגיש חכוך בפי הטבעת עם כאב ועצור עד שיתשוב החולה כי הוא צריך לצאת ואינו כן (מ' אלדבי, ב"א ד).— יצאה גלות, נגזרה: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא ת צ א עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם י צ א ה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת תהא גלותנו למקומה של תורה (ירוב' יומ' ה מב ג).— ילגסתרת עבר *יצאת, *יצאתה[1]), *יצתה: האשה ש י צ א ת ומצאת את חברתה חותה גחלים תחת קדרה של תרומה (עהל' ז ע). שכיון ש י צ א ת טיפה הראשונה נטמאת בכביצה (שם ג ג). עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות משנבחרה ירושלם י צ א ת ארץ ישראל (מכי' בא א). שכיון ש י צ א ת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה אחת בבעלים פטור (שם מבפט' יו). מכללקרבן י צ א ת מכלל מלקות לא יצאת (שם יתרוז). יצ א ת עדיהן כתובת אשה ובעל חוב כולן נותנין בשוה (תוספתא כ"כ ט ו). הקיש עליה בקורנס ו י צ א ת אש ושרפתו (ירוב' בקו' ו מט ג). היתה גדורה משלש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ו יצאת ממקום הפרצה (שם כ"ק ו ה :). שיליא ש י צ א ת מקצתה היום ומקצתה למחר (שם קדוב' א ס:). פשע בה ו י צ א ת לאגם ומתה כדרכה (כ"מ נו :). שלא מצינו בשמשון ש י צ א ת נזירות מפיו (נזיר ד:). י צ א ת האש מלמעלה וליהטה פני רקיע (מד"ד כהלב' ד). החמור נהק ושמעה קולו ו י צ א ת לקראתו (שם ק). נכנסה הצאן לדיר נכנס עמהם יצ א ת לרעות יצא עמהם (שם במד' ח). י צ א ת אש מבית קדשי הקדשים וליהטה סביבותיהם ולא השגיחו עליה (שם יד). את מוצא משעה שגלתה גלותו של צדקיה י צ א ת גלות יכניה לקראתם (שם קהל', ויבב העפל). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה תהא רואה אותה כאלו ש י צ א ת מירכיך ואל תתן עיניך בה (שם בה"ב, הגה מטתו). ואמר אשה ש י צ א ת עמי היא זו ואלו בניה (למב"ס, אסורי ביאה כ ו). ולא (תצא האשה בשבת) במחט שאינה נקובה ואם יצ א ת ה אינה חייבת חטאת (שבת ו א). ולא (תצא) בצלוחית של פליטון ואם י צ א ת ה הייבת חטאת (שם ג). הזורק ונזכר לאחר ש י צ א ת ה מידו (שם יא ו). אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ו י צ א ת ה נשמתך בטהור (כ"מ פו.). וכי לא יצ א ת ה משם אלא היא והלא כמה גמלים יצאו כמה חמרים יצאו (מד"ר רות, יתגלה מן המקום). ול"א הספיקה לגמור את הדבר עד ש יצ א ת ה נשמתה (שם קהג', גן אכוג). י צ ת ה בת ראשונה ונכנסה בת שניה י צ ת ה שניה נכנסה שלישית (פסח' ה ז). זכור אני בפלונית ש י צ ת ה בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). כיון ש י צ ת ה (האשה) לפתחה של מדינה אמרה לו המהן (ספרי במד' קגא). מטרונה שאלה את ר"א מפני מה חט' אחת במעשה העגל והן מתים בה שלש מיתות אמר לה אין חכמתה של אשה אלא בפילכה וכו' ו כ ש י צ ת ה אמרו לו תלמידיו רבי לזו דחיתת לנו מה אתה משיב

—[1]) בכח הנטיה לשרש שלשי שלם.

(ירוש׳ סוט׳ י ט). מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה (שבת נה.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל (שם פח:). לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (תענ׳ כא.). וזרקום כלפי מעלה ויצתה בעין פיסת יד וקיבלתן (שם כט.). ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו (יומ׳ גד.). כנערה המאורסה שמקטנותה יצתה לבגר (יבמ׳ פ.). הניחה בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצתה והזיקה חייב (ב"ק נו.). פרט לשיצתה מתחת יד העדים (שם נו:). יצתה בלת רבי חנינא לקראתו (נדה כד:). מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחוצה לארץ ובא להקבר בארץ ישראל (מד"ר בראש׳ נו). רבון העולמים אני לא חטאתי נשמה היא שחטאת משעה שיצתה ממני כאבן שהושלך ע"ג קרקע אני נשלך (שם ויקר׳ ד). א"ר הונא בג׳ מקומות יצתה רוח שלא במשקל וכבר היה לה להחריב את העולם (שם ויקר׳ יח). אשריך בן דמא שיצתה נשמתך בטהרה (שם קהל׳, כל הדברים). תפסו אותו (את הכה"ג) שונאים ושחטו אותו אצל המזבח מקום שהיה מקריב את התמיד יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (פסיק׳ רבתי כו). — ועם בת קול: ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמרה וכו׳ (מכי׳ יתרו ב). יצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים אבל הלכה כדברי בית הלל (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). מעשה שנכנסו זקנים לעליית בית גדייא ביריחו יצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש (שם ע"ז ג מב ג). מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצתה בת קול ואמרה לו נצא בר נצא (שבת נו:). בשעה שאמר (נבוכדנצר) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע (פסח׳ צד.). יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו (תענ׳ כה:). חזר (ר׳ אליעזר) ואמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו (ב"מ נט:). יצאת ב"ק ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור (שם פו.). יצתה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי וכו׳ תתנו שילוחים לבניו (סנה׳ קב.). יצאת בת קול (כששאל שמואל את ישראל אם עשק איש) ואמרה אני עד בדבר הזה (מכו׳ כג:). ועדיין אהרן היה רואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (כריתׄ ה:). יצתה בת קול ואמרה להן כולכם מבני העה"ב (מד"ר בראש׳ לה). יצאת בת קול ואמר להן חזית איש מהיר במלאכתו (שם במד׳ יד). סוף רגע (של משה) יצתה בת קול ואמרה הגיע סוף מיתתך (שם דבר׳ יא). שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי (תנחומא מקורע א). באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמיטיבם אנשי מריבה אתם (פסיק׳ רבתי כ), ועי׳ *בת־קול. — ואשה בגט: כל שיצתה הימנו בגט אסורה לחזור לו (יבמ׳ קח:). — יצא הזמן, השנה, העונה, כלה ונגמר: כיון שיצת שבת התחיל משמש החושך ובא (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). אם יצאת מקצת עונה הראשונה משלימין לה מקצת עונה ששית (שם שבת ט יב.). בזמן שיצתה רביעה ראשונה ושנייה ושלישית ולא ירדו גשמים (תענ׳ יט.). ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילש עד שמת אותו האיש (מד"ר במד׳ ד). — פלוני יצא שנתו, שבתו, חי כל השנה, כל השבוע: מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר"א רבו אמר לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו ולא יצא שבתו עד שמת (ירוש׳ שבי׳ ו לו ג). — יצא לחירות, יצא בן חורין, עי׳ ב.ח׳ר, חֵרוּת. — *יצא ידי חובתו, עשה מה שהיה חיב לעשות, עי׳ *חובה, יד. — ויצא בלבד בלי השם יד, במשמ׳ זו: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר׳ יוסי אומר לא יצא קרא ולא דקדק באותיותיה ר׳ יוסי אמר יצא ר׳ יהודה אומר לא יצא הקורא למפרע לא יצא (שם ב ג). הקורא את המגילה למפרע לא יצא קראה על פה קראה תרגום בכל לשון לא יצא וכו׳ והלועז ששמע אשורית יצא (מגי׳ ב א). קראה סירוגין ומתנמנם יצא היה כותבה דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא (שם ב). בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו (ספרא ויקר׳, חובה ד ז). א"ר יוחנן הלל אם שמען בבית הכנסת יצא (ירוש׳ סכ׳ ג מו:). ארבעה כוסות שאמרו יוצאין בהן בין חיין ובין מזוגין ובלבד שיהא בהן טעם ומראה יין אמר ר׳ ירמיה מצוה לצאת ביין אדום (שם). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו ושאין צריך

שאמו אין י ו צ א בעירוב אמו (עירוב׳ פב.). אמר ר׳ אילעאי שאלתי את ר׳ אליעזר מהו ש י צ א אדם בחלת תודה ורקיקי נזיר (פסח׳ לח:). שתאן (ארבע הכוסות) חי י צ א שתאן בבת אחת י צ א השקה מהן לבניו ולבני ביתו י צ א (שם קח:). תפילה של יד כותבה על עור אחר ואם כתבה בארבע עורות והניח בבית אחד י צ א (מנח׳ לד:). — *יָצָא מן הכלל, שהיה קודם כלול בתוך שאר דברים ואח״כ נאמר בפרוש לבדו: השביעי הזה היה בכלל י צ א מן הכלל ללמד על הכלל (מכי׳ כא, פסח׳ יז). אף השמלה היתה בכלל כל אלה ולמה יצ א ה להקיש אליה (ב״מ כ ה). יריחו היתה בכלל ולמה י צ ת ה שהיתה קשה כנגד כולם (ספרי דבר׳ נג). הבעירה בצורך יצאת ללמד על בתי דינים (ירוש׳ שבת ז ט ג). מפני ש י צ ת ומורה להחמיר על עצמה (שם י.). לפי ש י צ א ת עכו״ם לדון כעצמה (חול׳ ת.). י צ ת ה מכלל חיה ולכ״ע מתה לא באת (חול׳ קכא:). — יָצָא דבר פלוני, חוץ מדבר פלוני, ausgenommen; excetpé; excluded: אבא שאול אומר (ההורג בשוגג גולה אם עסק בדבר של רשות) מה חטבת עצים רשות אף כל רשות יצא ראב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו (שאם מתו הבן או התלמיד פטורים האב והרב) (מכות ח ב). מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך י צ א חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכו׳ י צ א חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל (מכי׳ כא י). בחלב אמו (אסור) י צ א עוף שאין לו חלב אם י צ א ת בהמה טמאה (שם מכפט׳ כ). את שאין לו טומאה אלא אכילתה יצ ת ה נבלת בהמה שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה (ספרא אמור פח). מה יער רשות לניזק ולמזיק להכנס שם אף כל שהוא רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם (חייב) יצאת חצר של בעל הבית שאין רשות לניזק ולמזיק ליכנס שם (ספרי דבר׳ קפג). מה אפרוחים שיש בהם צורך י צ א ו מתים שאין בהם צורך כך ביצים שיש בהם צורך י צ א ו ביצים מוזרות שאין בם צורך (שם רכז). ממה שיש לך ואין לזאת חייב ליתן לו י צ א לקט שידך וידו שוין בו (ירוש׳ מעשר׳ ה מח ג). כל שהוא בתלוש י צ א המגבב בשום ובבצלים (שם ג ג.). כל דבר שגידוליו מן הארץ י צ א ההולב והמגבן והמחבין (שם). את שאינה ראויה לחזור לבית אביה י צ א ת זו שהיא ראויה לחזור לבית אביה (שם תרומ׳ ז מד ד). ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה י צ ת ה זו שאינה משתמרת לשם מצה (פסח׳ לח:). כל מלאכת עבודה לא תעשו י צ ת ה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (ר״ה כט:). כל דבר המטלטל וגופו ממון י צ א ו קרקעות שאינן מטלטלין יצאו עבדים שהקשו לקרקעות י צ א ו שטרות שאעפ״י שמטלטלין אין גופן ממון י צ א הקדש רעהו כתיב (ב״ק סב:). מי שאבודה הימנו ומצויה אצל כל אדם י צ א ת ה זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם (ב״מ כב:). כל דבר שלא נגמרה מלאכתו לחלה פועל אוכל בו י צ א הלש והמקטף והאופה שנגמרה מלאכתו לחלה [ש]אין פועל אוכל בו (שם פט.). מי שאינו מחוסר אלא קבורה י צ א זה שמחוסר קציצה וקבורה (סנה׳ מו:). והיו לבשר אחד מי שנעשין בשר אחד י צ א ו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד (שם נח.). מי שאינה קריבה לה׳ כל עיקר י צ ת ה זו שאינה קריבה היום וקריבה למחר (מנח׳ קא.). מי שגידו אסור ובשרו מותר י צ ת ה זו שגידו אסור ובשרו אסור (חול׳ קא.). כל שהן קדשי מזבח חייבין עליהן י צ א ו קדשי בדק הבית (כרית׳ ג:). יש בעופרין שהן אסורין בן ארבעה לדקה בן שמנה לגסה הימנו ולמטה אסור י צ א מי שיש לו שני גבי ושני שדראות (נדה כד.). — *כְּיוֹצֵא[1]) בוֹ, כָּה, בָּהֶם, א) כמו שנאה לו: בני בענוה כבד נפשך ותן לה ט[עם] כ י ו צ א בה (ב״ס גני׳ י כח). בני על המת הזב דמעה התמרר ונהה קינה במשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו המר בכי והחם מספד ושית אבלו כ י ו צ א [2]) כו (שם לח יו-יז). — ב) *דומה לזה, ויבוא בראשית המאמר: והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה וכו׳ כ י ו צ א בו המשביר בית לחבירו עד הגשמים עד

—[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) במשמ׳ דבור זה אין ספק, לפי הענין ולפי תרגום הסורי: היך מא דמתבעא לה, ובענין זה היוני. ולא נתברר טעם דבור זה במשמעתו כאן ולא בתו״מ. י׳ ל ו י אמר כי הכונה העקרית היא מה ש י ו צ א לו, אבל אין זה אלא פרוש המלים ואינו מבאר כלום. פלישר בהערות ללוי אומר כי הכונה היא כמו עם היוצא, וגם פרוש זה אינו מבאר כלום. וגם באורו של ו׳ בכר בפרוש המלים של המפרשים הקדמונים (die älteste Terminol. d. jüd. Schriftausl.) בערך זה, שכיוצא בו הוא החבר היוצא עם חברו למלחמה, ומזה נסתעף המושג של הדמיון, גם זה רחוק ואינו נותן באור טבעי להדבור הזה. אך שמושו אצל בן סירא הוא אולי החוליה המחברת בין שמוש יצא בכלל ובין

שתרד׳ רביעה שניה (בכי׳ ע ו׳ו). המחזיר הוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אע״פ כן יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמטה כ י ו צ א בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אע״פ כן יקבל מהם (בס י ח). באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים אבל הוא לא יקרא כ י ו צ א בו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה (בכת ה ג). ההולך ממקום שעושין (מלאכה בערב פסח) למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת כ י ו צ א בו המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער (פסח׳ ד ה-ג). אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון אבל אי אפשר לעליון לבא עד שלא בא התחתון כ י ו צ א בו כל כלי חרס שהוא מכנים מוציא ויש שמוציא ואינו מכנים (נדה ו ה-ג). והקרנים והטלפים מצטרפים לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות כ י ו צ א בו השוהט בהמה טמאה לעכו״ם והיא מפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות (עוק׳ א ד). פרעה התחיל בעבירה שנאמר כל הבן הילוד ממנו התחילה: הפורענות טבע הוא וכל חילו כ י ו צ א בו ויסח את כל היקום מי שהתחיל וכו׳ כ י ו צ א בו ואת האנשים אשר פתח הבית מי שהתחיל בעבירה (מכי׳ כבלח כ ה). ויעל עשנו בעשן הכבשן וכו׳ ומה תלמוד לומר כבשן לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע כ י ו צ א בו אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן כ י ו צ א בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (בס יתרו, כחדב ד). כ י ו צ א בו (במו הדרש הקודם) אם זרחה השמש עליו וכי השמש בלבד עליו זרחה והלא על כל העולם זרחה אלא מה שמש זה שלום בעולם אף זה אם ידוע בו שבשלום נהרג הרי זה חייב (בס משפט׳ ו). כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב כ י ו צ א בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא אלא שכינה הכתוב כ י ו צ א בו והנם שולחים את הזמורה אל אפם (ספרי במד׳ פד). על מה שאירע נקרא שמו כ י ו צ א בו ויקרא שם המקום ההוא קברות התאוה (בס פי). ייחו היתה בכלל ולמה יצתה שהיתה קשה כנגד כולם כ י ו צ א בו אתה אומר ויפקדו מאנשי דוד י״ט איש ועשאל והלא עשאל היה בכלל ולמה יצא מגיד הכתוב שהיה קשה כנגד כולם (בס דבר׳ נג). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם אלא שתהא מצרים מוסיף על מלביות מלכיות עקר ומצרים טפילה ב י ו צ א בו לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא שיעקר שם יעקב הימנו וכו׳ כ י ו צ א בו שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי בי שרה שמה בתחלה הרי היא שרה על עמה עכשיו הרי היא שרה על אוה״ע (תוספתא ברכ׳ א יב-יד). הלוקח פירות לאבילה ונמלך למוכרן לא ימכרם לגוי וכו׳ אלא א״כ עישר כ י ו צ א בו מי שנפל לו פירות בירושה או שניתנו לו במתנה לא ימכרם לגוי (בס דמאי ה כ-כח). אמר פירות תלושין אילו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברין אלו לכשיתלשו ה״ז אוכל מהן עראי ועושה אותן תרומה ומעשרות על מקום אחר כ י ו צ א בו מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת אומר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לבשאגיע לעיר (בס תרומ׳ ב ח). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה כ י ו צ א בו לא יטייל אדם על פתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד (עירוב׳ נח:). אין מרביעין בהמה בחולו של מועד כ י ו צ א בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין (מו״ק יב.). ר״א אומר בחול דבריו קיימין מפני שיכול לכתוב אבל לא בשבת ר׳ יהושע אומר בחול אמרו וקל וחומר לשבת כ י ו צ א בו זכין לגדול ואין זכין לקטן דברי ר״א ר׳ יהושע אומר כגדול אמרו קל וחומר לקטן (כ״ב קנז.). שטף נהר את זיתיו ושתלם בתוך שדה חבירו וכו׳ לא נעקרו בגושיהן הכל לבעל הקרקע מיד כ י ו צ א בו המוכר זיתיו לעצים אם פסק עמו לקוץ מיד כל הפירות שישנו הרי הן לבעל הקרקע

שמושו בתו״מ כדבור זה, כי במשמ׳ נאה ויאות לפלוני משמש גם הפעל ה׳רג׳ a) הערבי, שהוא מכון להפעל יצא העברי, כפרט בלשון ההמונית, ואומרים חַ׳רג׳ b) במשמ׳ מה שנאה ויאות לפלוני, והדבור הד׳א ח׳רג׳כ c), זהו מה שראוי ונאות לך, וח׳רג׳ אלמשנקה, ראו לתלייה. ומשמוש זה במשמ׳ נאה וראוי נסתעף אחר כך השמוש במשמ׳ ד ו מ ה.

a) خرج b) خَرج c) خرجك

(ומכ"ב כנ׳ ד יא). הא למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה ואע"פ שאותו הזרע פסול וכו׳ הרי אמה אוכלת בשביל הבת הפסולה כיוצא בו הכהנת שאינה אוכלת מפני זרעה שמישראל אע"פ שאותו הזרע כהנים וכו׳ ה"ז ראוי להיות כה"ג מאכיל את אמו (הוא, תרומ׳ ו טו). הקצה (של החצוצרת) שמניחין הפה עליו בשעת תקיעה מקבל טומאה בפני עצמו והקצה האחר הרחב אינו מקבל טומאה בפני עצמו ובשעת חיבור הכל טמא כיוצא בו קני מנורה בפני עצמן אינן מקבלין טומאה (הוא, כלים י טז).— כיוצא בזה, כיוצא בדבר, אתה אומר: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגומר וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו׳ היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים (ר"ה ג ח). כשהוא אומר הוא אהרן ומשה מגיד ששניהם שקולין זה כזה כיוצא בזה אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכו׳ מגיד ששניהם שקולין כאחד כיוצא בדבר אתה אומר אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו׳ מגיד ששלשתן שקולין זה כזה כיוצא בדבר אתה אומר כבד את אביך ואת אמך וכו׳ מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מכי׳ בא, פתיח׳). באשר דבר והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳ כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי׳ שבתון והיכן דבר והיה ביום הששי וגו׳ כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי׳ בקרובי אקדש והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל (שם יב). כשישראל עושין רצונו של מקום אויביהן אין עומדין לפניהם אלא כסוס אחד ורכב כיוצא בו אתה אומר כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא אלא כשישראל עושין רצונו של מקום וכו׳ (שם, בשלח ב). אבר שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות כיוצא בו אתה אומר וימח את כל היקום וכו׳ מאדם ועד בהמה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות (ספרי במד׳ יח). מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה (שם כג). מלמד ששניהם (מרים ואהרן) דברו בו (במשה) אלא שמרים פתחה בדבר שלא היתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן אלא מפני צורך השעה כיוצא בו אתה אומר ובאת אתה וקראת את המגילה אשר כתבת אתה מפי ירמיהו ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה (שם צט). הזקנים אומרים ידינו לא שפכו את הדם הזה וכו׳ כהנים אומרים כפר לעמך וכו׳ רוח הקדש אומרת ונכפר להם הדם שלשה דברים זה בצד זה מה שאמר זה לא אמר זה כיוצא בו אתה אומר ותאמר הכר נא אמרה תמר צדקה ממני אמר יהודה ולא יסף עוד לדעתה אמרה רוח הקדש כיוצא בו אתה אומר באנו אל הארץ אשר שלחתנו אמר יהושע עלה נעלה אמר כלב אפס כי עז העם אמרו מרגלים (תוספתא סוט׳ ט ג). כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר על אדות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה כיוצא בדבר אתה אומר וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו וכו׳ (מו"ק יו:). מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל כיוצא בו אתה אומר וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר התיצונה (מד"ר במד׳ יד).—כיוצא כזה אתה מוצא: מי שעשה זה חכם סוף יעשהו טפש ומי שעשה לזה טפש סוף יעשהו חכם כיוצא בו אתה מוצא בנותני צדקה וכו׳ מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו (מכי׳ יתלו, עמלק ב).— ובסוף המאמר: ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן (מגי׳ ד ג). העיד רבי יוחנן בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאת בגט אמרו לו אף זו כיוצא בה (יבמ׳ יד ב). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהן (ב"ק ה ז). מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין ר׳ יהודה אומר אף של קייצין כיוצא בהן (מקוא׳ ט ז). אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי [illegible] ובאת

מקדש וקדשיו והנשיא כ י ו צ א בהם (הור׳ כ ה). לא יאחז אדם תפילין בידו וס״ת בזרועו ויתפלל וכו׳ אמר שמואל סכין ומעות וקערה וככר הרי אלו כ י ו צ א בהן (ברכ׳ כג:). קשר הגמלין וקשר הספנין וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן וכן כל כ י ו צ א בזה (רמב״ם שבתי א). ובשעת כתיבה שורהו (את הדיו) במי עפצים וכ י ו צ א בו וכותב בו (הוא, תפילין א ד). והאמת והשקר וכל כ י ו צ א בהם (ספ׳ היכר, הערי׳ לתבועה הקראי 12). — ובאמצע המאמר, כ י ו צ א בו נעשה, ובדומה: והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כ י ו צ א בהם נשמר וכו׳ ר״ש אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כ י ו צ א בהן בירקות שדה (שבי׳ ט א). מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים מפני ש כ י ו צ א בהן נעבד (ע״ז ג ב). אמר לו זו לא שמעתי כ י ו צ א בה שמעתי (ב״ק קו:). וכ כל כ י ו צ א בהבאת הטומאה (רמב״ם, טומא׳ מת יז א). — יש כיוצא בו, אין כיוצא בו: אמר לו רבי יש לי כ י ו צ א בך (מכי׳ בא, פתיח׳). דברים שהם כ י ו צ א בו ודברים שאינן כ י ו צ א בו (ספרא ויקר׳, חובה ד ח). ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כ י ו צ א בזו מיום שיצאו ממצרים (ספרי, במד׳ נח). אמר לו יהושע (למשה) בך אני מקנא לואי אתה כ י ו צ א בי ולואי כל ישראל כ י ו צ א בך (שם צו). ג׳ מאות וששים וחמש לא תעשה בתורה ואין בכל המצות כ י ו צ א בזו (שם דבר׳ עו). חכם שמת אין לנו כ י ו צ א בו (ירוש׳ הור׳ ג מח:). אמר לה הקב״ה שלמה ואלף כ י ו צ א בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל מן התורה (מד״ר שמות ו). אין אומה בעולם כ י ו צ א בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות (שם במד׳ כ). אמר ריב״ל כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש״ע ימות משה ומאה כ י ו צ א בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם (שם דבר׳ ז). ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין כ י ו צ א בה אם שמחה אין כ י ו צ א בה (שם, רות א).— ובענין הלשון, "יצאה הלשון כך, כך הדרך להאמר, כך מנהג הלשון: אם יהיה ביניהם שוא על זה הדרך י צ א כי שוא אינה מנויה עם המלכים (דה״ט, סי׳ מ). על זה המקרא כולו יצא (שם). דע כי כל תיבה אשר במקרא ה י ו צ א ת על יֶנֶה כאשר תלמד ו ת צ א בלשון רבים רפיה היא לעולם כמו ידיו תביאינה (שם, סי׳ נה). — ובדקדוק, "פעל יוצא, שפעולתו עוברת על גוף אחר, transitif: בנין הקל פעמים שהוא עומד בעצמו ופעמים שהוא י ו צ א לזולתו וכו׳ כמו אכל פעל והכביריהם שהם פועלים י ו צ א י ם וכו׳ וכאשר תמצאם עומדים אעפ״י שלא תמצאם י ו צ א י ם ותרצה לבנות מהם פועל י ו צ א תעשה (רד״ק, מכלול, בדה״פ). ושערך צמח שהוא פועל עומד אם הצרך לעשותו י ו צ א נעשהו (שם). ולכן אמרו כל המדקדקים כי אכל ובנה הם פעלים בודדים י ו צ א י ם והלך ויצא ועמד וישב בודדים ועומדים (ר״א כלמבי, מסלת הפעל). פעל י ו צ א הוא הפעל אשר תצא פעולת הפועל אל גוף אחר זולת המקבל אותה (מכלול, מכל׳ הכנ׳ א). אם הנשוא הוא מקרה ממאמר השנוי והתנועה והיא פעולה אשר יש לה גוף אחר מקבל הפעולה זולת הפועל נקרא פועל יוצא (תל״ע ג א). —ובענין הדפסת ספרים, עתונים וכדומה, "יצא לאור: המכתב הזה אשר בידיך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר י צ א ל א ו ר בעוד ימים אחדים אי״ה מדי חדש בחדשו (המאסף, בנ׳ התקמ״ד), ועי׳ אור. —ובמשמ׳ פ״י, *צֵא מדבר פלוני, הַפֵּר ממנו, גבה ממנו: הנח עצמך שחל יום טוב הראשון ויום טוב האחרון להיות בשבת מעתה צ א מהם שני ימים הרי ששה (ירוש׳ חגי׳ א עו ג). וחגותם אותו חג לי״י שבעת ימים וכי שבעה הם והלא שמנה הם אלא צ א שבת מהם (שם). —ואמר הפיטן: רב מסעיהם המה ארבעים ושנים, צ א מהם מנין יד בצאת ממצרים (ר״י נגהלה, יפע כלהן).

—הפע׳, הוציא, הוצאה, הוצֵאת, הוצאתִי, הוציאו, הוצאתם, מוציא, מוצא, מוציאים, הוצא, הֵיצא, הוציאה, אוציא, אוציאה, ואוציא, ואוצא, תוציא, ותוצא, הת׳ציא, יוציא, ויוצא, תוציא, תוצא, ותוצא, נוציא, תוציאו, יוציאו, יוצאו, י׳צאו, ויוציאו, וי׳ציאו, וי׳צאו, הוציאי, הוציאו, הוציאם, הוציאני, ׳אני, הוציאנו, הוציאך, הוציאם, הוצאתני, ׳תני, הוצאתו, הוצאתיך, הוצאתיה, הוצאתים, הוציאה, מוציאי, מוציאו, מוציאך, מוציאם, הוציאנו, הוציאהו, אוציאם, ואוציאם, תוציאני, יוציאני, ויוציאני, יוציאך, וי׳ציאך, ויוציאה, יוציאם, ויוציאוה, וי׳ציאהו, יוציאהו, יוציאום.— הוציא את פלוני מהבית וכדומה, עשה שיצא משם: בעצם היום הזה הוציא יי׳ את בני ישראל מארץ מצרים (שמות יב נא). בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים מבית

עבדים (שם יג יד). והוציאני דרך השער (יחזק׳ מב יט). פן תשכח את יי׳ אשר הוציאך מארץ מצרים (דבר׳ ו יב). כי ביד חזקה הוציאך יי׳ ממצרים (שמות יג ט). ברעה הוציאם להרג אתם בהרים (שם לב יב). למה יי׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים (שם יא). והוצאת את האיש ההוא וכו׳ אל שעריך (דבר׳ יז ה). והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (בראש׳ מ יד). אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים (נחמ׳ ט ז). הארץ אשר הוצאתנו משם (דבר׳ ט כח). כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שמות יב יז). אמר לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שם ו ו). אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראש׳ יט ז). והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות (יחזק׳ לד יג). והוציאהו וסקלהו וימת (מ״א כא י). אני יי׳ אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים (שמות ו ז). המוציא אתכם מארץ מצרים (ויקר׳ כב לג). אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהל׳ סח ז). ואת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים (ירמ׳ לח כג). ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות (דהי״ב ט כח). — המוציא והמביא, מי שהולך בראש העם למלחמה: בהיות שאול מלך עלינו אתה הייתה מוציא והמבי את ישראל (ש״ב ה ב). יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים (דבר׳ ח יד). ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני (ש״ב כב מט). אל מוציאם ממצרים (במד׳ כג כב). ואפרים להוציא אל הורג בניו (הוש׳ ט יג). הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים (שמות יו לב). אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים (ירמ׳ לד יג). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים (שמות יד יא). כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבתינו ממצרים (מ״א ח נג). עזבו את ברית יי׳ אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים (דבר׳ כט כד). ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם בן שפן להוציאהו אל הבית (ירמ׳ לט יד). ויהי כהוציאם אתם החוצה (בראש׳ יט יז). ליל שמרים הוא ליי׳ להוציאם מארץ מצרים (שמות יב מב). הוציא עם עור ועינים יש (ישע׳ מג ח). וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (בראש׳ יט יב). ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים (שמות ג י). וידבר יי׳ אל משה לאמר הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה (ויקר׳ כד יג-יד). ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת (שופט׳ ו ל). ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך (שם יט כב). הפך ידיך והוציאני מן המחנה (מ״א כב לד). איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (בראש׳ יט ה). ויקרא הוציאו כל איש מעלי (שם מה א). ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (שם לח כד). הוציאי האנשים הבאים אליך (יהוש׳ ב ג). מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא). אוציאה נא אתהן אליכם (בראש׳ יט ח). ואוציא את אבותיכם ממצרים (יהוש׳ כד ו). ואוציאם מארץ מצרים (יחזק׳ כ י). ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים (ירמ׳ לב כא). תוציאני מרשת זו טמנו לי (תהל׳ לא ה). באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה (שם סו יב). ויוצא אתו החוצה (בראש׳ טו ה). ויוצא אלהם את שמעון (שם מג כג). ויוצא אותה משרתו החוץ (ש״ב יג יח). ויחזק האיש בפילגשו ויוצא אליהם החוץ (שופט׳ יט כה). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים (דבר׳ ד כ). ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו (מיכ׳ ז ט). ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי (תהל׳ יח כ). וישלח מלאך ויוצאנו ממצרים (במד׳ כ יו). ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים (דבר׳ ד לז). כי עבד היית בארץ מצרים ויוצאך יי׳ אלהיך משם (שם ה יה). ואשר יוציאם ואשר יביאם (במד׳ כז יז). ויוציאם (את ישראל) בכסף וזהב (תהל׳ קה לז). ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה (ויקר׳ כד כג). ויוציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה (במד׳ יה לו). ויוציאהו וינחהו מחוץ לעיר (בראש׳ יט יו). — ודברים לא בע״ח, העתיק את הדבר מתוך דבר החוצה: ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין (בראש׳ יד יח). והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה (ויקר׳ ו ד). ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ׳ ט יה). והוצאת להם מים מן הסלע (במד׳ כ ח). והוצאת כליך כבלי גולה (יחזק׳ יב ד). עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך (מ״א יז יג). כלי הוצאתי ככלי גולה יומם וכו׳ בעלטה הוצאתי על כתף נשאתי (יחזק׳ יב ז). אני יי׳ הוצאתי חרבי מתערה (שם כא י). אל נא תמש מזה עד באי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופט׳ ו יח). והצאתי את בלעו מפיו (ירמ׳ נא מד). זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו׳ הוצאתיה

נאם יי׳ צבאות ובאה (זכר׳ ה ג-ד). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). מוצא רוח מאוצרותיו (תהל׳ קלה ז). המוציא לך מים מצור החלמיש (דבר׳ ח יה). ודברי היו מוציאים לו (נחמ׳ ו יט). להוציא עצמים מן הבית (עמו׳ ו י). ובהוציאם את הכסף המובא בית יי׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי׳ (דהי״ב לד יד). הוצא לבוש לכל עבדי הבעל (מ״ב י כב). הוציאה ממסגר נפשי (תהל׳ קמב ח). לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל (יחזק׳ כד ו). — ולבע״ח, לחיה ועוף ורמש, היצא במקום הוצא: כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ היצא[1]) אתך ושרצו בארץ (בראש׳ ח יז). — ועתי׳: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). זרע רב תוציא השדה (דבר׳ כח לח). התציא מזרות בעתו (איוב לח לב). והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה (דבר׳ כד יא). ויוצא משם את כל אוצרות בית יי׳ (מ״ב כד יג). פתח יי׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמ׳ נ כה). ויצא להם המלבוש (מ״ב י כב). ויצא את האשרה מבית יי׳ (שם כג ו). ויוצא נוזלים מסלע (תהל׳ עח יו). ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו). המן הסלע הזה נוציא לכם מים (במד׳ כ י). וישן מפני חדש תוציאו (ויקר׳ כו י). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו׳ מקבריהם (ירמ׳ ח א). ויצאו את מצבות בית הבעל ((מ״ב י כו). כי במספר יביאום (את הכלים וכדומה) ובמספר יוציאום (דהי״א ט כח). — והצמיח מן האדמה: ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראש׳ א כד). ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו (שם יב). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח (ישע׳ סא יא). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהל׳ קד יד). — הוציא פרח: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ (במד׳ יז כג). — ואש: חללת מקדשיך ואוצא אש מתוכך היא אכלתך (יחזק׳ כח יח). — וגרם שיתהוה: ואם תוציא יקר מזולל (ירמ׳ יה יט). כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב

---

[1]) כך הקרי, והכתיב הוצא. והנה הקדמונ׳ לא התפלפלו הרבה בזרות צורה זו. ריב״ג לא העיר על זה בלום. רד״ק הזכירה רק ולא באר טעמה. אמר במכלול (בדה״פ): ובא הצווי בהראות היוד הישר לפני דרכך היצא אתך. ע״כ. ובשרשים הזכיר: ובהראות היוד היצא. ע״כ. וההדשים שבקשו אמנם לתת טעם להקרי הזה לא מצאו דבר מתקבל. קצתם (Olsh. §256) אמרו פשוט שלא נתברר מה טעם קבעו בעלי המסורה קרי זה, וקצתם, כמו קניג ועוד, ראו בה השפעת הלשון הארמית. אך אין זה טעם מספיק, וגם אין לדמות צורה זו להצורה הישר; אעפ״י שגם שם הכתיב הוא הושר, ויש הבדל גדול בין שתי המלים האלה. מהפעל ישר לא היה ההפעיל רגיל, ולכן במקום שבא ההפעיל לפי הדין הדקדוקי הושר לא נתן להשומע מיד הרשם שהוא הפע׳ מן ישר במשמ׳ עשר ישר, וע״כ יש לחשב כי גם בדבור אמרו אולי הישר, ואם נהשר את בעלי המסורת כי הם הרשו לעצמם לפעמים תקון קרי לפי דעתם, התקון כאן הוא באמת תקון נאות, מפני שהוא מבאר את הכונה, בעוד שהכתיב הושר מסתירה. אבל, בפעל יצא שההפעיל הוציא וגם הצווי הוצא הוא כל כך רגיל ושמש כל כך הרבה, ובונת הוצא היתה כל כך ידועה ומובנה לכל, וגם במקרא בעצמו יש שש פעמים, הצווי הוצא, למה פתאם, פעם אחת דוקא במקום הזה אמרו היצא? ומי אמר היצא הזר במקום הוצא הפשוט? אם באמת זו היתה קריאה מסורה מקודם, תמוה הוא למה התחילו כך לקרוא במקום המלה הפשוטה והברורה הוצא, ואם בעלי המסורה בדו קרי זה עוד יותר תמוה הדבר למה בדו קריאה משונה במקום כתיב נכון ומובן? ואי אפשר ליחס תקון זה להשפעת הלשון הארמית, כי השפעה זו אפשרית ומובנה רק במלה לא רגילה בעברית ורגילה מאד בצורה קבועה בארמית, או אם הדברים נכתבו בזמן מאוחר, בזמן שליטת הלשון הארמית. אבל כאן, במלה זו, הוצא, במקום הזה, לא זה ולא זה אין. וכמו״כ דחוקה מאד ההשערה כי הקרי איננו היצא אלא יצא כדי להשוותו עם פסוק יט (REJ 1892, Janv. 138). ועל כרחנו עלינו להגיח, כי גם בדבור החי היה נהוג, לפחות בזמן קצת מאוחר, גם צווי היצא במקום הוצא, והצווי הזה שמש במשמ׳ קצת מיוחדה, אולי לענין קצת מיוחד. והנה הצווי הוצא, שהוא הצורה שהדין הדקדוקי מחיב, נמצא במקרא עוד בששה מקומות המובאים בפנים, ומכחינת המשמ׳ והענין אין שום הבדל ביניהם ובין הצווי שבמקום הזה שנשתנה הקרי שלו, זולתי מה שבכל המקומות ההם המוצאים הם אנשים או דבר לא בע״ח, וכאן המוצאים הם בע״ח, בהמה ועוף ושרץ. ולכן עלינו לאמר, כי בזמן מן הזמנים התחילו המדברים עברית לאמר הצווי מן הפעיל יצא ביחס לבע״ח לא הוצא אלא היצא, וע״כ התחילו גם לקרא כך הצווי הזה בתוך המקרא במקום שהמוצאים הם בהמות וחיות, ואת הקרי הזה, שהיה נהוג באמת עפ״י מנהג לשון הדבור באותו זמן, מסרו לנו בעלי המסורה כמנהגם למסור הקריאה וההברה של זמנם.

(מִשְׁלֵי ל לג). — הוֹצִיא מִשְׁפָּט, עָשָׂה מִשְׁפָּט, פָּסַק הַדִּין, פִּרְסֵם אוֹתוֹ: מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא וכו׳-לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט (יְשַׁע׳ מב א-ג). — וְרוּחַ, אוֹר, וְכַדּוֹמֶה: בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו (יִרְמ׳ י יג). —וְרוּחַ הָאָדָם: כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל (מִשְׁלֵי כט יא), לֹא יִמְשֹׁל בְּרוּחוֹ. מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת (אִיּוֹב יב כב). וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר (שָׁם כח יא). — הוֹצִיא מִלִּים מִלִּבּוֹ, הִמְצִיא: הֲלֹא הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים (אִיּוֹב ח י). — הוֹצִיא כֶסֶף, נָתַן כֶּסֶף בִּמְחִיר דָּבָר: וְנָתְנוּ אֶת הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַפְּקֻדִים בֵּית יי׳ וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יי׳ (מ״ב יב יב). וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת הַכֶּסֶף עַל יִשְׂרָאֵל עַל כָּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל לָתֵת לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים כֶּסֶף לְאִישׁ אֶחָד (שָׁם טו כ). -- וכתו״מ, כאותן המשמ׳. — והוציא דבר מן הכלל, לקח אותו לבדו, שלא יהיה יותר עם שאר הדברים: אף שבועת שוא היתה בכלל וכו׳ והרי הכתוב מוציאה מכללה ומחמיר עליה (מכי׳ יתרו ז). — והוציא את עצמו מן, חדל מלהיות יחד עם: זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (מכי׳ בא, פסח׳ יז). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:). —*הוציא את אשתו, נתן לה גט: מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (סוט׳ ו א). — הוציא מחברו, תבע כסף ממנו: המוציא מחבירו עליו הראיה (ב״ק ג א). — והוציא מפלוני, לקח ממנו: מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך השנייה מוציאה מהלוקח (כתוב׳ י ו). — הוציא האילן נִצָּה וכדומה: מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית ב״ש אומרים כל האילן משיוציא וכו׳ והזיתים משיניצו ושאר כל אילן משיוציא (שבי׳ ד י). — הוציא כך וכך על דבר, נתן כך וכך: אומר אדם לחבירו כך וכך פועלים הוצאתי על שדה זו כך וכך דינרין הוצאתי על דירה זו אבל לא יאמר לו כך וכך הוצאתי וכך וכך אני עתיד להוציא (שבת קנ:). כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע״ש ה ד). המוציא הוצאות על נכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא קימעא ואכל הרבה מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל הוציא ולא אכל ישבע כמה הוציא ויטול (כתוב׳ ח ה). משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו (מד״ר בראב׳ כו). יש אדם פודט זהוב אחד והוא מוציא ממנה כמה יציאות (שם ויקר׳ לה). —הוציא שם רע על פלוני: האונס והמפתה והמוציא שם רע (סנה׳ א א). — והוציא לעז: אתה מוציא לעז על אותו צדיק (שבת נו:). שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים (כתוב׳ קג.), ועי׳ לעז. — *הוציא שטר חוב על פלוני, הראה כי יש לו שט״ח עליו ותבע חובו ממנו: בעל חוב שהוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו (כתוב׳ ט ט). ב׳ שהוציאו שטר חוב זה על זה וכו׳ זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר חובו (שם יג ט). שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה (ב״ב י ז). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אומר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (רמב״ם, מלוה ולוה יד ד). ראובן הוציא שטר מאלף זהובים על שבעה אנשים מהקהל (טוחו״מ סא יו, בבה הלא״ב).—ב) *הוציא את פלוני ידי חובתו, עשה שפלוני יָצָא ידי חובתו: כהנים לויים וישראלים וכו׳ חייבין (בברכת המזון) ומוציאין את הרבים ידי חובתן טומטום ואנדרוגינוס חייבין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן (תוספתא ברכ׳ ה יד). כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן (ירוש׳ שם ג ו:). בן עיר מהו שיוציא בן כרך ידי חובתו (שם מגי׳ ב עג:). — והוציא בלבד בלי השם יד, כמשמ׳ זו: אנדרוגינוס מוציא את מינו ואינו מוציא שאינו מינו טומטום אינו מוציא לא מינו ולא שאינו מינו מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו (תוספתא ברכ׳ ה יה-יז). למה שליח ציבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי (ר״ה לד:).—ג) *הוציא דבר פלוני, עשה שדבר פלוני יָצָא, לא יהיה כלל בתוך הדבר: תמים להוציא בעל מום זכר להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה (מכי׳ בא,

פסח' ד), שטומטום ואנדרוגינוס ונקבה פסולים למזבח. אשר יהיה לך להוציא את המוכר עובר בהמתו לגוי וכו' מוציא אני את המוכר עובר בהמתו לגוי ומביא אני את הלוקח עובר בהמתו של גוי (שם יח). אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו עמו להוציא ארוסה שאינה עמו (שם מכפע' א). אם מוציא הכתוב מיד סבר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה (שם ג). יראה להוציא הסומין זכורך להוציא הנשים (שם ב). אוציא את ישראל שלא בשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שכשרו לעלות בהר אוציא את הזקנים שלא נראו בדבור עם משה ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבור עם משה וכו' או אוציאם מן העידה ולא אוציאם מן הדברות (ספרא ויקר', נדבה א ב). אוציא את הפסח שאין תדיר ולא אוציא את המילה שהיא תדירה ת"ל אשר לא תעשינה או יכול שאני מוציא את מ"ע שבנגדה ת"ל מכל מצות ה' ריבה מה ראית להוציא את כל המצות ולהביא מ"ע שבנגדה אחר שריבה הכתוב ומיעט מכל מקום אני מוציא את כל המצוה שאין בהם בל"ת ומביא את מ"ע שבנגדה שיש בל"ת (שם, חובה ד א). לבם לרבות את הנטוע ברבים ר' יהודה אומר להוציא את הנטוע לרבים (פסח' כג.). האזרח להוציא את הנשים (סוכ' כח.). מכם ולא כולכם להוציא את המומר (חול' ה.).—*הוציא לו כך וכך מן החשבון ובדומה, פחת לו, גבה לו, abrechnen; déduire ; to deduct: המפקיד פירות אצל חבירו ה"ז יוציא לו חסרונות לחטין ולאורז תשעה חצאי קבין לכור וכו' ר' יהודה אומר אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות יוציא לו שתות ליין ר' יהודה אומר חומש יוציא לו שלשת לוגין שמן למאה לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע אם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים אם היו קנקנים ישנים אינו מוציא לו בלע (ב"מ ג ז-ח).—ה) *הוציא את שנתו ובדומה, חי כל השנה: ותלמיד אחד היה לו לר' אליעזר שהורה הלכה בפניו אמר ר"א לאימא שלום אישתו תמיה אני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו (עירוב' סג.). — *הוציא שם, קרא לפלוני שם: אמר ר' נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים מלה ראשון ומת וכו' אמרתי להם המתינו והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית וכו' והניחו אותו ומלו אותו ונמצא הבן של חיים והוציאו שמו נתן בשמי (מד"ר בה"ב, מה יפו).— *הוציא את פלוני חלק, לא ענה לו על שאלתו, השיבו ריקם, דחה אותו: שאל גוי אחד את ר"י בן קרחה מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך היתה שואלני אלא להוציאך חלק א"א אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה (מד"ר שמות ב). פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון וכו' אמר לו להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שברא בששת ימי בראשית צריך תיקון (פסיק' רבתי כג).—הוציא מַעֲשֶׂה, עשה, קיים אותו: בשעת הדין הכל נושאים ונותנין בהלכה להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להן בין ירכותיהן וגיהנם פתוחה לפניהם וכו' היו מתפחדין היאך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם (מד"ר במד' יא).— *והוציא מכח אל הפעל, עי' כ'ח.— ו) *הוציא דבור ובדומה, הבר אותו בכלי המבטא, aussprechen ; prononcer, pronounce: למוציאיהם (את דברי התורה) בפה (עירוב' נד.). ר"א בן יעקב אומר אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו (דא"ר ג).— והאותיות: כל האותיות בשארם מוציאן מפיו הוא מרגיש בהן בשפתיו (אות' דר"ע, הא).— ובחכמת החשבון, *הוציא שרש: נשוב להוציא זה השרש מב' אלף (ראב"ע, המספר, בעל כתובה' הברב'), ועי' שרש.— *הוציא ספר או עתון לאור, הדפים אותו, פרסם אותו: ובעת גמרו במועצותם להוציאם לאור על ידי הדפוס ולהוסיף עליהם אשר בבית גנזם כבר ואשר יבואון עוד שמה (המאסף, בנ' תקמד), ועי' אור.

—הפע', הוּצָא, הוּצְאָה, מוּצֵאה, מוּצָאִים, מוּצָאוֹת. — שהוציאו אותו: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר (בראש' לח כד-כה). והנה כל הנשים אשר נשארו בבית מלך יהודה מוצאות אל שרי מלך בבל (ירמ' לח כב). והנה נותרה בה פלטה המוּצָאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם (יחזק' יד כב).— ומים ובדומה: המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו הימה אל הימה המוצאים ונרפאו המים (יחזק' מז ח). — *מוצא מהכלל: יחיד מוצא מכלל צבור ונשיא

מוצא מכלל צבור וכו׳ משיה מוצא מכלל יחיד ונשיא מוצא מכלל יחיד (ספרא ויקר׳, נדבה ד ה). [נשמט מן הקל:

—עיר יֹצֵאת מאה, אלף, שכך וכך אנשים יוצאים ממנה למלחמה: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה כי כה אמר אדני יי׳ העיר היֹצֵאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל (עמו׳ ה ג-ד). —יָצָא את דבר, עשה מה שהיה ראוי לעשות בדבר: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי ירא אלהים יֵצֵא את כלם (קהל׳ ז יח).]

יַצְאָנִית, ת״נ, — אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה: שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית [1] (רש״י בראש׳ א כח). ע״ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (שם לד א). כמהי יצאנית ודברנית היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם ושמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים (זכות אדם 4).

א. **יצב**[2], ממנו יָצַב, מַצָּב, מֻצָּב, מַצֵּבָה, מַצָּבָה, מַצֶּבֶת, *יַצִּיב, *יְצִיבָה, *יִצּוּב, *הִתְיַצְּבוּת.

א. **יָצַב**, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נִצַּב, נִצְּבָה, נִצְּבָה, נִצְּבַת, נִצְּבוּ, נִצָּב, נִצָּבִים, נִצָּבָה, נִצֶּבֶת, נִצָּבוֹת, — נִצַּב פלוני, קם ועמד זקוף, sich stellen; se mettre debout; set oneself: הנה אנכי נִצָּב על עין המים (בראש׳ כד יג). מחר אנכי נִצָּב על ראש הגבעה (שמות יז ט). והכהן נִצָּב פתח השער (שופט׳ יח יז). ועל משמרתי אנכי נִצָּב כל הלילות (ישע׳ כא ח). והנה יי׳ נִצָּב על חומת אנך (עמו׳ ז ז). אתם נִצָּבִים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם (דבר׳ כט ט). ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם נִצָּבִים פתח השער (שופט׳ יח יז). אני האשה הַנִּצֶּבֶת עמכה בזה (ש״א א כו). — וְנִצַּב עַל פלוני, עומד קרוב אצלו, מסביב לו, להמתין לו, לדבר אתו: והנה יי׳ נִצָּב עליו ויאמר אני יי׳ (בראש׳ כח יג). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נִצָּב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). וירא והנה שלשה אנשים נִצָּבִים עליו וירא וירץ לקראתם (בראש׳ יח ב). ולא יכל יוסף להתאפק לכל הַנִּצָּבִים עליו (שם מה א). ושאול יושב בגבעה וכו׳ והניתו בידו וכל עבדיו נִצָּבִים עליו (ש״א כב ו). ויאמר שאול לעבדיו הַנִּצָּבִים עליו שמעו נא בני ימיני (שם ז). ותדברנה הַנִּצָּבוֹת עליה אל תיראי כי בן ילדת (שם ד כ). — וְנִצַּב על דבר מה, עומד לשמור על הדבר, לטפל בו: וישב אליו (בלק אל בלעם) והנה נִצָּב על עלתו הוא וכל שרי מואב (במד׳ כג ו). — וְנִצַּב עַל פלוני, במשמ׳ עומד להשגיח עליו, לצוות לו: וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נִצָּב עליהם (ש״א יט כ). ויען דאג האדמי והוא נִצָּב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה (שם כב ט). ויאמר בעז לנערו הַנִּצָּב על הקוצרים למי הנערה הזאת (רות ב ה). —ונצב לקראתו, לפגשו: לא ידעתי כי אתה נִצָּב לקראתי בדרך (במד׳ כב לד). ויפגעו (שוטרי ישראל) את משה ואת אהרן נִצָּבִים לקראתם בצאתם מאת פרעה (שמות ה כ). — וקצת במשמ׳ נגוד ואיבה: ודתן ואבירם יצאו נִצָּבִים פתח אהליהם (במד׳ יו כז). נִצָּב לרב יי׳ ועמד לדין עמים (ישע׳ ג יג). —ודבר לא בע״ח, נִצָּב במשמ׳ עומד ומתקים: לעולם יי׳ דברך נִצָּב בשמים (תהל׳ קיט פט). —ועכו׳: והנה קמה אלמתי וגם נִצָּבָה (בראש׳ לז ז). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נִצָּבָה (משלי ח א-ב). נִצְּבָה שגל לימינך בכתם אופיר (תהל׳ מה י). הנה מקום אתי וְנִצַּבְתָּ על הצור (שמות לג כא). ועלית בבקר אל הר סיני וְנִצַּבְתָּ לי שם על ראש ההר (שם לד ב). לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה וְנִצַּבְתָּ לקראתו על שפת היאר (שם ז טו). יקומו כל העם וְנִצְּבוּ איש פתח אהלו (שם לג ח). — ובדברים לא בע״ח: וברוח אפך נערמו מים נִצְּבוּ כמו נד נזלים (שמות טו ח). —ועי׳ נצב.

— הפע׳, הִצִּיב, הִצַּבְתָּ, הִצִּיבוּ, מַצִּיב, לְהַצִּיב, הַצִּיבִי, יַצִּיב, יַצֵּב, וַיַּצֵּב, יַצִּיבֵנִי, וַיַּצִּיבֵנִי, תַּצִּיב, תַּצִּיבֵנִי, יַצִּיבוּ, וַיַּצִּיבוּ — הִצִּיב אותו, עשה שיהיה נִצָּב, העמידו, stellen; legen; mettre; to set: וַיַּצֵּב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הִצַּבְתָּ לבדנה (בראש׳ כא כח-כט). דרך קשתו וַיַּצִּיבֵנִי כמטרא לחץ (איכ׳ ג יב). תמכת בי וַתַּצִּיבֵנִי לפניך לעולם (תהל׳ מא יג). — ודברים לא בע״ח: באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הִצִּיב דלתיה (מ״א יו לד). כי נמצאו בעמי רשעים

---

[1]) כך בהרבה דפוסים, ובקצתם יוצאנית.

[2]) בערב׳ וצב a), נצב b), במשמ׳ דומות למשמ׳ השרש יצב בעברית.

a) وصب b) نصب

 יצב

ישור כשך יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ' ה כו). אתה הצבת כל גבולות ארץ (תהל' עד יז). בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד (ש"א יה יב). ויך דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת (דהי"א יח ג). והיתה הפצירה פים למחרשות וכו' ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש"א יג כא). הציבי לך ציונים שמי לך תמרורים (ירמ' לא כ). בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש' ו כו). ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר (אלהים) אתו (בראש' לה יד). ויצב שם מזבח (שם לג כ). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל' עח יג). ויציבו עליו גל אבנים גדול מאד (ש"ב יח יז). — והציב גבול: יצב גבלת עמים (דבר' לב ח). בית גאים יסח יי' ויצב גבול אלמנה (משלי יה כה).

— הפע', הצב, מצב, — שהציבוהו: והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראש' כח יב).

— התפ', התיצב, התיצבו, התיצבה, אתיצב, אתיצבה, תתיצב, יתיצב, יתיצבו, — התיצב האדם, קם ועמד זקוף: ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת יי' (שמות יד יג). ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי' (ש"א יב ז). ויתיצבו בתחתית ההר (שמות יט יז). ויתיצב מלאך יי' בדרך (במד' כב כב). ויקחהו (את שאול) משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל העם (ש"א י כג). ויאמר המלך סב התיצב כה (ש"ב יח ל). און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב (תהל' לו ה). אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה (איוב לג ה). על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי (חבק' ב א). — והתיצב לפני פלוני, לדבר אתו, לשמע מה בפיו, לקבל פניו: השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו (שמות ח יז). ועתה התיצבו לפני יי' לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט), כדי לעמד לגורל. חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשכים (משלי כב כט). לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך (תהל' ה ו). — ובמשמ' של איבה: לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם (דבר' ז כד). מי יתיצב לפני בני ענק (שם ט ב). לא יתיצב איש בפניכם (שם יא כה). לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש' א ה). ומי הוא לפני יתיצב (איוב מא ב). — ואמר בן סירא: מה נהדר בנטותו יד בהניפו כידון על עיר מי הוא לפניו יתיצב כי מלחמות יי' נלחם (ב"ס גני' מו ב-ג). — והתיצב עם פלוני, אצלו: וירד יי' בענן ויתיצב עמו שם (שמות לד ה). ולקחת אתם (את שבעים הזקנים) אל אהל מועד והתיצבו שם עמך (במד' יא יו). — והתיצב לו עם פלוני, עזר לו נגד פלוני: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהל' צד יו). — והתיצב על פלוני, כמו נצב על: ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי' (איוב א ו).

— הפתע'[1], התצב, תתצב, — כמו התיצב, תתיצב: ותתצב[2] אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו (שמות ב ד).

— פע', יצב, — כמו הציב: מאין כמוך בשבסך מוצא דשא וורדים, מאין כמוך ביצבך גן להצמיח מגדים (יוס' יוה"כ, מאין כמוך). וימין האל יצבי גבורתך לתלפיות, ונדחי אפסים שובבי מבין פריצי היות (ר"י הלוי, סליחה, אלהים בתרתיך).

---

[1]) כך ר"י חיוג, ועי' הערה לקמן. — [2]) אמר ר"י חיוג: ותתצב אחותו ומשקלו ותפתעל מפני שהיוד פא הפועל מוקדמת לתיו השנית והיא נחה בין שתי התוין ויורה עליה משך התיו הראשונה והנעתה בצרי ותיו התפעל בפעלים על שני פנים יש כשתהיה מוקדמת לפא הפועל ויש כשתהיה מאוחרת ממנה לפי מה שיקל בלשונם או יכבד אך אם יהיה פא הפועל סמך או צדי או שין תהיה מוקדמת על התיו לעולם כמו ויסתבל החגב וכו' על הסדר הזה נסדר לשון עברית שתהיה התיו מוקדמת לפא הפועל בשלא תהיה סמך או צדי או שין חוץ מן ותתצב, ע"כ, וריב"ג בהמשתלחק ובהשרשים לא השיג כלום על דעתו זו של ר"י חיוג, ושתיקתו זו כהודאה דומה, שגם הוא מסכים כי זה הפתעל, ואין בה כמלה זו שום זרות, רק שהיא ההפתעל היחיד שנשאר לנו מהבנין הזה שהיה נהוג גם בלשוננו כמו שהוא נהוג בערב' ומשמש בה כמעט באותה המשמ' שמשמש בנין התפע'. ולא כן דעתו של רד"ק, אמר וז"ל: ובאה מלה אחת בזה השרש קשה מעט בבנין התפעל ממנו והיא ותתצב אחותו ודע כי נחי הפ"א לא תמצא נחותם בפעל הדגוש ובהתפעל מפני דגש עי"ן הפעל שלא יתכן דגש חזק באות אם לא תקדמנה אות אחרת מונעת באחת המלכים וכשרצו לחסר היו"ד מן ותתצב שהיה משפטו ותתיצב הקדימו הנח שהיא מקום היו"ד בין שני התוי"ן ודגש הצד"י לא היה מורה על היו"ד כי הוא להוראת הבנין וגם נח לא יתכן בין התי"ו והצד"י מפני דגש הצדי לכן הקדימו הנח ושניהם קיימים הנח ודגש הבנין והנה משקל ותתצב ותתפעל (מכלול בדה"פ). ולא נתקררה דעתם של החדשים בבאורו זה של רד"ק, שכבר אמר עליו קניג שאין זה באור אלא ספור המעשה כמו שהוא, ורצו קצתם לבאר צורה זו בפנים אחרים, בהלוף במקרה של מקום פ"י במקום תו התפעל, ואחרים שזו השפעת לשון ארמית, כמו איתסר, ואחרים שפשוט זו טעות סופר שנשמטה היוד בין שתי התוין, ויש מביאים דמיון

ב. יצב[1]), מִמֶּנּוּ ב. יָצַב, נְצִבָה.

ב. יָצַב, —עי׳ נצב.

יצג[2]), מִמֶּנּוּ יָצַג.

יָצַג, —קל לא נמצא.

—הִפע׳, הִצִּיג, הַצֵּג, מַצִּיג, הַצִּיגוּ, אַצִּיגָה, תַּצִּיג, וַיַּצֵּג, וַיַּצִּגֵם, וְהִצִּיגֵנִי, וְהִצַּגְתִּיו, וְהִצַּגְתִּיהָ,—הציג אותו, העמידו והניחו במקום, stellen, lassen; mettre, laisser; to set, let: ויאמר עשו אַצִּיגָה נא עמך מן העם אשר אתי (בראש׳ לג טו). פן אפשיטנה ערמה וְהִצַּגְתִּיהָ כיום הולדה (הוש׳ ב ה). אכלנו המסנו נבוכדראצר מלך בבל הִצִּיגָנוּ כלי ריק (ירמ׳ נא לד). וְהִצִּיגַנִי למשל עמים (איוב יז ו). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תַּצִּיג אותו לבד (שופט׳ ז ה).— : הציגו לפני פלוני, העמידו לפניו: אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך וְהִצַּגְתִּיו לפניך וחטאתי לך כל הימים (בראש׳ מג ט). ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים וַיַּצִּגֵם לפני פרעה (שם מז ב). —ודברים לא בע״ח: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הַצֵּג על הארץ (דבר׳ כח נו). הנה אנכי מַצִּיג את גזת הצמר בגרן (שופט׳ ו לז). וַיַּצֵּג את המקלות אשר פצל ברהטים (בראש׳ ל לח). ויעש אותו גדעון לאפוד וַיַּצֵּג אותו בעירו בעפרה (שופט׳ ח כז). ויבאו אתו (את ארון האלהים) בית דגון וַיַּצִּיגוּ אתו אצל דגון (ש״א ה ב). ויבאו את ארון יי׳ וַיַּצִּגוּ אתו במקומו (ש״ב ו יז). ויביאו את ארון האלהים וַיַּצִּיגוּ אתו בתוך האהל (דהי״א יו א). —ודבר מפשט: שנאו רע ואהבו טוב וְהַצִּיגוּ בשער משפט אולי יחנן יי׳ אלהי צבאות שארית יוסף (עמו׳ ה טו), הקימו את המשפט, שיהיה חזק וקים. —ובזמן החדש התחילו הסופרים והמדברים עברית להשתמש בפעל זה בענין הראות מחזות בבית חזיון, וכדומה.

—הָפע׳, הֻצַּג, יֻצַּג, —שהציגו אותו, במשמ׳ הניחו אותו במקום: לכו עבדו את יי׳ רק צאנכם ובקרכם יֻצָּג גם טפכם ילך עמכם (שמות י כד). —ודבר לא בע״ח: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מֻצֶּגֶת[1]) לפני גלול (ב״ס גני׳ ל יח). אש ומים הֻצַּג לפניך שלח ידך באשר תרצה (כ״ז, תרג׳ ב״ס טו טז). —ובענין הראות חזיון: אתמול הוצג פה וכו׳ בתיאטר העיר לטובת החברה ציון פה המחזה (המגיד א אד״ב, תלס).

—סב׳, יוּצג, —כמו הפעל: טרם היה לי מכפר פנים מנחה הולכת כשוחד לזכרון, טרף גרד וסמים לסבב תדריו דם וחלב לניחח ולחם הפנים לזכרון, יֻצַּגְתִּי על נחלידיקה בלא אלמן שתי לזכרון (בכת ר״ה, הפתח במעבי).

יִצְהָר[2]), ש״ז, בכנ׳ יִצְהָרְךָ, —שמן חדש, מיד בצאתו מהזיתים הנעצרים, frisches Oel; huile fraiche; fresh oil: ונהרו אל טוב יי׳ על דגן ועל תירש ועל יִצְהָר ועל בני צאן ובקר (ירמ׳ לא יא). שדד שדה אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יִצְהָר (יוא׳ א י). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש וְיִצְהָר (שם ב כד). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש וְהַיִּצְהָר וכסף הרביתי לה (הוש׳ ב י). הנני שלח לכם את הדגן והתירוש וְהַיִּצְהָר ושבעתם אתו (יוא׳ ב יט). ומאת הכסף והדגן התירוש וְהַיִּצְהָר אשר אתם נשים בהם (נחמ׳ ה יא). ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירושך וְיִצְהָרֶךָ (דבר׳ יא יד). — זֵית יִצְהָר, עי׳ זית. — חֵלֶב יִצְהָר, עי׳ חלב. — ואמר בן סירא: ראשית כל צרך לחיי אדם כי ואש וברזל ומלח חלב חטה הלב ודבש דם ענב יצהר ובגד (ב״ס גני׳ לט כו). —ומ״ר: ובאש בפל סלה, לצחנה העולה, ולא פעל עולה, מנחם ביצהרים (ר״ת נגד דונב, ערך נתנה).

יצה״ר, —ר״ת: יצר הרע.

***יָצוּב**, ש״ז, מ״ר יְצוּבִים, — בה״פ מן יצב, במשמ׳ עמידה קבועה והזקה: בשביבים יעודים ומשורשים

לזה הרון במקום הריון. ורוב החדשים (Olsh., GeK., Kō.) החליטו כי אין תקנה לצורה זו ואיננה כלל מחיי הלשון ומעולם לא היתה במציאות, ואין לה מקום באמת במלון הלשון. אבל, דרך זה של באור הצורות לא הרגילות במקרא הוא נוח וקל אמנם, אך איננו מתאים עם ההכרה האמתית של מהות הנוסח המסור, עפ״י מה שכבר נתברר עד כמה אנו חייבים להכיר טובה להמסורה כעד מה ששמרה לנו את הצורות העתיקות והקדומות, שאלמלא הן לא היינו יודעים כעת את דה״י של הלשון. ודבר טבעי הוא כי בנוסחה קדום כמו זה נשארה לנו צורה קדומה של פעל מהפעלים.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה לשרש נצב.

[2]) רק בעברית.

[1]) כך, חסר, בגוף הכ״י, ואעפ״י שהכתיב הרגיל של גוף הכ״י הוא בכ״ס מ ד א, בכ״ז לפי הדקדוק ולפי התרגומים אין ספק שהכונה פה היא לפעול. תרגום הסורי: מאכלתא דסימן על קברא.

[2]) מן שרש צהר, עי״ש.

פני יושב הכרובים, כסא היה מונה ברקיע ביצו בים, למושב מלך ונורא על סביבים (רש"י, סליח' נו"ג, אזעדס).

***יָצוּל**[1], ש"ז,—חלק מהמחרשה, העץ הארוך שבקצהו האחד הוא מחבר בבית האחיזה, Pflugdeichsel : timon de la charrue; beam of a plough : הנוגע בעול ובקטרב וכו' בחרב ובמזרך ו ב י צ ו ל[2]) (כלים כא ב).

יָצוּעַ[3], ש"ז, ככנ' יְצוּעִי, מ"ר יְצוּעִים, סמי' יְצוּעֵי, —א) משכב: פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יְצוּעִי עלה (בראש' מט ד). ובחללו יְצוּעֵי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף (דהי"א ה א). אם זכרתיך על יְצוּעָי באשמרות אהגה בך (תהל' סג ז). אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יְצוּעָי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום ליי' משכנות לאביר יעקב (שם קלב ב-ה). אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יְצוּעָי (איוב יז יג). — ואמר בן סירא: ותהן לנשים בסליך ותמשילם בגויתך ו[ת]תן מום בכבודך ותחלל את י צ ו ע י ך ל[הבי]א אף על צאצאיך ואנחה על משכבך (ב"ס נוי' מז יט-כ). — ומ"ר *י צ ו ע י ם: כיון שמתה רחל נטל יעקב אבינו מטתה של בלהה ונתנה אצל מטתו אמר (ראובן) לא דיה לאימא להתקנא בחיי אחותה אלא אף לאחר מותה עלה וקלקל את ה י צ ו ע י ן (מד"ר בראש' לת). — ואמר הפיטן: וסוף שברו בבית קברו יצוע גוש ונות רמה, ויתגבר ללא דבר וישמח ובל ידע מה (ר"י הלוי, סליחה, יגו האל). יום ליום רופא כל בשר מקים מתים מ י צ ו ע י ם, ומתיר גוף בדור נקשר ושם אבריו נעים (ר"י נגארה, זמרו לאל). — ב) כמו יָצִיעַ: ה י צ ו ע[1]) ההתתונה חמש באמה רחבה (מ"א ו ו).

***יָצוּק**, ש"ז, מ"ר יְצוּקִים, — כמו *מָצוּק: י צ ו ק י ם ואראלים הפוסין בלוחות הברית (ירוש' כלא' ט לב:), ועי' ערך מ צ ו ק. — וגם כנוי להשמים, ואמר הפיטן: מי נטע כיריעה שחקיו, נגהר מפני, מי נטע על פני ארץ י צ ו ק י ו, נדאה לרעיוני, מי נטה עליה קו, מי אלוה מבלעדי יי' (רמב"ע, כתר' יוה"כ, מי אל נסתר).

***יָצוּר**[2], ש"ז, מ"ר יְצוּרִים, — מה שנוצר, מה שיצר אלהים, בריה, Geschöpf; créature; creat- : קודם עד שלא נוצר י צ ו ר מחשבתו גלויה לפניך (מד"ר בראש' ט). הוא היה אחד מארבעה בני אדם שנקראו יצורים (פסיק' רבתי כו). — ואמר הפיטן: והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל י צ ו ר כי אתה יצרתו (בתפ' ר"ה, אלהינו). אתה זוכר את כל המפעל וגם כל ה י צ ו ר לא נכחד ממך (שם מוסף, אתה זוכר). כי זכר כל ה י צ ו ר לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם (שם, ועל המדינות). במקהלות רבבות עמך בית ישראל שכן חובת כל ה י צ ו ר י ם לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל ולשבח (תפל' נשמת). אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל י צ ו ר י קדם (מוס' ר"ה, אתה זוכר). היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל י צ ו ר י עולם (שם, היום הרת עולם). מי כמוך אב הרחמן זוכר י צ ו ר י ו ברחמים לחיים (שם, מי כמוך). י צ ו ר י ם וצפון חכם כחמר בימינך, רוח חדש בקרבם להשיג את רצונך (ר"י הלוי, יגורים).

---

[1]) בערב' י א צ ו ל a). — [2]) פרש רה"ג: יש מפרשין בית ירא בארמית עין של מחרישה שתופש אותו בידו האיש החורש ומטה המחרישה ומצלי לה להכא ולהכא כדתרגם לא תטה משפט אבל אני אומר שזה חרב של מחרישה שמו אכלי. ע"כ. וכעין זה רמב"ם: הוא בית יד המרכב במחרישה אשר יטה בה המחרישה כאשר ירצה והוא נגזר מתרגום לא תטה אשר הוא לא תצלי. ע"כ. והנה מדברי רה"ג בעצמו נראה ברור שלא היתה לו קבלה ודאית בפרוש מלה זו, אלא יש א ו מ ר י ם ופרושו הוא סברת עצמו. וגם רמב"ם אינו מביא, כדרכו, סמך משמוש השם הזה בערב', וא"כ גם פרושו כי"א שהביא רה"ג אינו אלא סברה שלו. ולכן אין ספק בדבר, כי העקר הוא כמו שכבר העיר וצשטון והביאו לוי בערך כרך, שהשם יצול שבמשנה הוא הוא השם י א צ ו ל הנהוג בערב' אצל הפלחים בסוריה וא"י, והוא העץ הארוך המחבר בקצהו האחד להברך ובקצהו השני להעול, כרשום בפנים. ואולם, בלשון הערב' הספרותית וכשאר המקומות אין מלה זו נהוגה, ולכן רגלים לדבר כי זה שם ע ב ר י מקורי, ונשמר אצל הפלחים העברים, כמו שנשמר אצלם עוד הרבה מלים ע ב ר י ו ת שהיו נהוגות בלשון האכרים בא"י, עוד מימים קדומים בהיות ישראל על אדמתם. ואולי נגזרה מלה זו מהשרש שנגזר ממנו בכנענ' השם יצלת שנזכר פעמים הרבה כתעריף הקרבנות בכתבת שנמצאה במרשליה: ובצועת קצרת ו י צ ל ת וכן הערת והשלבם, ע"כ, ופרשו קצת החכמים במשמ' אציל.

[3]) מן יצע.

---

[a]) ياصول

[1]) כך הכתיב, הקרי יציע.

[2]) מן יצר.

°יְצוּרִי, ת"ז, מ"ר יְצוּרִיִּים, — כמו דמיוני: וצריך לקבוע בח יצורי[1]) לשמור צורות המורגשות והיא ההרגשה המשתתפת (כוזרי ה יב). כל אשר נתן בנו אלהים מן הכח הטבעי והיצורי ונבקש מעלות המעשים (תולדות אלכסנדר, י' לוי 40).

יָצִיא, ב"ז, מ"ר יְצִיאִים, סמי' יְצִיאֵי, — מי שיצא ממקום, יציא מעיו של פלוני, כנו: ויבא (מלך אשור) בית אלהיו ומִיצִיאֵו[2]) מעיו שם הפילהו בחרב (דהי"בלב כא).

°יְצִיאָה, ב"נ, מ"ר יְצִיאוֹת, — א) בה"פ מן יָצָא: שני שערי חולדה מן הדרום משמשין בניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה (מדות א ג). הנכנס לברך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו (ברכ' ט א). יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים (שבת א א). מקיש יציאתו לביאתו מה ביאתו משיתכסה מן הבריות אף יציאתו לכשיתודע לבריות (ירוש' ברכ' א ג ג). בזים שהיו שם בשעת יציאה (בס נדה ד נא.). אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדוש' ה.). העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע (מו"ק כה.). שתי יציאות יצא אותו צדיק וכתבן הקב"ה זו אחר זו (מד"ר במות א). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' יז:). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך ותהא ממעט בעסק ועסוק בתורה (דא"ר ד). — יציאת מצרים: מזכירין יציאת מצרים בלילות (ברכ' א ה). מגיד ששקולה יציאת מצרים בנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקב"ה לישראל (מכי' יתרו א). — ובמשמ' מוצא, מקום לצאת: אכסדרה שהיא לפנים מן הבתים ואין לה יציאה ממקום אחר נותן דרך יציאתו מן האכסדרה לבתים (ז' מסכ' ירוש', מזוזה ב). —°יציאת המרכז, עי' מרכז. — וביחוד *יְצִיאָה לנקביו: אמר שמואל שינה בעמוד השחר באסטמא לפרזלא יציאה[3]) בעה"ש באסטמא לפרזלא (ברכ' סב:). — ב) *מעות שאדם מוציא על דבר מהדברים, Ausgabe; dépense; expense: במה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע"ב ה ד). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו צבע באור אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה ואם היציאה יתירה על השבח נותן לו את השבח (ב"ק ט ד). הבית והעליה של שנים שנפלו ואמר בעל העליה לבעל הבית לבנות והוא אינו רוצה לבנות הרי בעל העליה בונה את הבית ודר בתוכו עד שיתן לו את יציאותיו (ב"מ י ג). מי שהיה בותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו אם משקבל עליו אמר לו הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי אין שומעין (בס ה). המוציא יציאות[1]) על ניכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא (ירוש' כתוב', מסכ' ח ח). משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו הוא אומר לה לא יהי ליך מחוורי להכא (מד"ר בראש' כו). בנוהג שבעולם אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו (בס סד). יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנה כמה יציאות (בס ויקר' לה). ואיש הוציא בשל אשתו יציאות, ואכל בין מעט בין רב תבואות, אשר הוציא כבר יצא במאכלו, אשר אכל ולא יוכל לנטלו, ואם הוציא יהי נשבע וגובה, יציאותיו (הנה) מעט הנה בהרבה (בעל ד"מ וב"ב לרה"ג קמב-קמה). כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהא נזון משם קצוב לו (לאדם מר"ה) כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו (רש"י ביצ' טז.). לפי שאחרים מתעסקין בהן ויודעין היציאה משל מי (הוא, סוכ' מט:). מותר להרהר בלבו כך וכך יציאות אני צריך להוציא על שדה זו (הוא, שבת קיג:). גפנים צריכין יציאה מרובה לזמר ולתקן הכרם דאל"כ מתקלקל (תוספ' כתוב' עט.). המקבל שדה או פרדם כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואות או רביע או מה שהתנו ביניהן והוא הנקרא מקבל (רמב"ם שכיר' ה ג). — ולהפך, הכנסה[2]) שיש לו ממזונו ומעסקיו: לפי שהדרך גורמת

[1]) תרגום המלה הערב' ח'יאל a).
[2]) כך הכתיב, הקרי מיציאי.
[3]) ופרש רש"י יציאה להפנות.

a) خيال

[1]) במשנ' שבבבלי הוצאות. — [2]) כך גם בערב' ח'רג a').

a) خرج

לאדם לג׳ דברים ממעטת פריה ורביה ממעטת את היציאה [1]) וממעטת את השם לכך נאמר. לו ואעשך לגוי גדול שאין הדרך ממעטת לך פריה ורביה ואברכך שלא תמעט לך הדרך את היציאה ואגדלה שמך שלא תמעט לך את השם (מד״ר במד׳ יא). לאשה כשרה שהנית לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם (שם בה״ב, סדודלים). בשעה שהיה אחד מהן נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות (שם איכ׳, בני ציון). בראשונה היה אדם עולה לירושלם לדין עם הבירנו והיה הדיין אומר לו בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלין והיה יוצא משם בפחי נפש והיתה אלמנה פוגעת בו ואומרה לו מה נעשה בדינך והוא אומר לה כלו יציאותי ולא העליתי כלום (פסיק׳ דר״כ, איכה). —ג) ״מה שיוצא מן הגוף, צואה: לפעמים יקרה לדבר בשיתעכל באצטומכא עכול טוב ויגמר עכולו שתהיה היציאה יבשה מפני חום סביבות האצטומכא (פרקי משה ו). היציאה המורה על הפסד העכול הוא שתהיה גסה בלתי שחוקה (שם). ההולי הרע כשתראה בו בקיא ירוק או יציאה ירוקה או שתן ירוק (שם). ונם כן יעוין היציאה האם מררית ואם תהיה מררית תורה שהסבה חום האצטומכא (קאנון ג יג א יד). ולקיחת הראיה עליהם (על החליים) מן היציאה האם היא שחורה או כרכומית (שם א ב ב א). — ד) ״בעין שחין או בועה בעור הגוף [2]), Geschwür, ulcer; ulcère, abcès: וכשתאבל המוגלא חלקי

גם במשמ׳ הכנסה, וישעוד השםח׳רג׳יה a), האמצעים להחיים, פרנסה, מה שיש לאדם להוצאות ביתו. — [1]) והביא רש״י (בראש׳ יב א) דרוש זה רק בקצת שנוי לשון ממעט את הממון, ורצו קצת החכמים (בית תלמוד ה 98) לשבש הנוסחה כאן ולגרום לרבות היציאה, מפני שרוב שמושה של יציאה הוא במשמ׳ הכסף שמוציאים, אבל אין ספק בדבר כי שמשה מלה זו גם במשמ׳ של הכנסה, כמו שמוכח מכל המאמרים המובאים כאן בפנים, וכמו שהוכיח כבר שם א׳ אפשטין. — [2]) בערב׳ ח׳ראג׳ b).

a) خرجة b) خراج

הבשר וזולתו ויהיה שם עומק תתקבץ המוגלא אז תקרא יציאה וכשיהיו אותם הליחות אשר ביציאות בתוך קרום יקפם למחק דומה אז יקרא דבילה (פרקי משה כג). המורסות הנקראות יציאות כשיכרתו ימצאו מהם מינים שונים לפעמים ימצא בהם דברים דומים לרפש וטיט (שם). ביציאות החדות היציאות הם מכלל הדבלות והוא מה שיקובץ מוגלא מן המורסא החמה (קאנון ד ג א ב). כי היציאות אשר יהיה בהם הגבול יהיו ממינים רבים כדאממיל ודבילות וטעון ונמלה וגחלת ואיש פרסי ואכול וגדרי וחצבה (שם ד ב א ב). נקראה (מחלת הסרטן) כן לפי שהחיה הנקראת סרטן יש לו רגלים הרבה וזו היציאה יש לה סביבה גידים מלאים מן התערובות המילדות אותה (מ׳ הנדבי, ש״א ד). וההבורות והיציאות יקרו באצטומכא מן המרה הירוקה המתחדשת והלחה הלבנה הנושב׳ (שם). או בסבת נגע באחד מכלי הנשימה או יציאות יצאו באלו המקומות או מוגלא תתקבץ בחזה (שם). —ה) ״כמו מסקנה: שאם יהיה העיקר צדק ושמו המוקדמות המושכלות בעצמם על תנאי המבטא יצאה משתיהם בהכרח יציאה תדמה אל המוקדמות בצדק ובאמת (ריב״ל, עולם הקטן א).—ו) ״יציאַת האותיות מכלי הדבור: ודע שיש לבני ארץ ישראל באות ריש דרך אחרת ביציאתו פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם (הור׳ הקורא 81). ועל דרך זו כל שמות הטעמים הכל לפי נעימתם ולפי יציאתם (שם 90).— ז) במלאכת השיר, ״יציאת החרוז, סופו: וכנביאי ארבל ראיתי שערורה, כי איש ממשורריהם לקח יציאות הענק אשר לרבי משה בן עזרא, ויחבר על כל יציאה מיציאות הרוזיו שורה ערוכה, כדמן כאשפה דרוכה (ר״י חריזי, תחכ׳ יח).

***יַצִּיב**, ת״ז,—נכון וְקַיָּם, feststehend, wahr; ferme, vrai; firm, true: אמת ויציב ונכון וקים וכו׳ ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו (תפלת שחרית, אמת). אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה וכו׳ בין ויאמר לאמת ויציב ר׳ יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק (ברכ׳ ב א). וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים (גמ׳ שם יב.). כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו (שם). קרב אתה ושמע את אשר אהשבהו יציב ונכון בדרוש זה (עלוג׳ הכבש בו).

***יְצִיבָה,** ש"נ,—שה"פ מן יָצַב: שאין י צ י ב ה בכל מקום אלא רוח הקדש (מכי' כבלת ג). י צ י ב ה היא להתיצב (Monatschr. 1906, 593).

***יְצִיגָה,** ש"נ, — שה"פ מן יָצַג: טפיה וישישיה בענוי עיפים, י צ י ג ת ם שור ביחף יחפים, כלם צנים ולובן מוצעפים, לאדרך בקדש בשרפים עפים (מחז' יוה"כ, תמלת עבור).

***יְצִיד,** ש"ז, מ"ר יְצִידִים,—עי' ב.*יציר.

יָצִיעַ, שזו"נ, מ"ר יְצִיעִים, —א) בנין בולט מכותל הבית בפנים או בחוץ, Galerie ; ·illery : ויבן על קיר הבית יָצוּעַ[1]) סביב את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב הַיָּצוּעַ[1]) התחתנה חמש באמה רחבה וכו' והשלישית שבע באמה רחבה (מ"א ו ה-ו). ויבן את הַיָּצוּעַ[1]) על כל הבית חמש אמות קומתו (שם י). —*וכמו עֲלִיָּה: מדור כל בהמה וחיה ב י צ י ע התחתון (שבתיבה) מדור לכל העופות ביציע השנייה מדור שקצים ורמשים ובני אדם ב י צ י ע השלישית (פדר"א כג). —"ומ"ר: ההיכל היה בניינו רחב מלפניו וצר מאחוריו כמו ארי ויצ י ע ים היו מקיפין לבית כולו מסביב (רמב"ם ביה"ב ד ט). —ב) *בנין קטן נוסף ונשען על הבנין הגדול והעקרי, לדירה או לשמוש אחר, לשמור בו כלים וכדומה, Anbau ; aile ; wing : המוכר את הבית לא מכר ה י צ י ע[2]) ואעפ"י שהיא פתוחה לתוכו ולא את החדר שלפנים ממנו (ב"ב ד א). —ר' שמעון בן אלעזר אומר ה יצ יע והאבום והמגירה אין מטמאין בנגעים (תוספתא נגע' ו ה). ואע"פ שאמר לו (המוכר להקונה) הוא (הבית) וכל מה שבתוכו אני מוכר לך לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את ה י צ י ע ין ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (תוספתא ב"ב ג א). (ציר) של בור ושל דות ושל י צ י ע לא יחזיר (ערוב' קב:). חורי בית העליונים ותחתונים וגג ה י צ י ע וגג המגדל (פסח' ח.). ודרך האב לעשות לבנו י צ י ע קטן סמוך לביתו שאין דרך חתן לדור אצל חמיו משום חשד חמותו (רשב"ם ב"ב לח:). —ג) "מפרש, שטיח שפורשים ושוטחים על הארץ: ומנעל של זרד הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל "ההלוך בה על ה י צ י ע י ם והכסתות (פי' המשנ' לרמב"ם, כלא' ט ז).

***יְצִיקָה,** ש"נ, מ"ר יְצִיקוֹת,—שה"פ מן יָצַק: שמן יציק ה ובלילה (מנח' ו ג). ויצקת משמן מנחה לרבות המנחות ל י צ י ק ה (ירוש' נזיר ה נג ד). מצות כהונה לימד על יצ י ק ה ובלילה שכשירה בזר (מנח' ט.). בכל שעה ושעה הן נראין כשעת יציקתן (ירוש' ברכ' א ב ד). —ומ"ר: זריקת דם והקטר חלבים וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). —ובהשאלה: אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים שהם נוסדים על קשט וב יצ יק ת מדע מוצקים (רמב"ע אגר' א).

א.***יָצִיר,** ש"ז, מ"ר יְצִירִים,—כמו יֵצוּר: שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך י צ י ר ך בגן עדן מקדם (כתוב' ח.). —יציר כפיו: שמא אתה גדול מן האדם יציד כפיי (פסיק' רבתי מז). —ואמר הפיטן: אדון עולם

---

[1]) יציע קרי. —[2]) אמרו בגמ' שם (סח.): מאי יציע הכא תרגמו אפתא רב יוסף אמר בדקא חלילה. כך בנוסח' הדפוסים שלנו, ובכ"י וכן בה"ג ורי"ף וערוך ב ר ק א במקום בדקא. והנה מה שאנו רואים מזה בברור הוא, שכבר בימי הגמרא לא ידעו בודאות מהו יציע, יען אז כבר יצאה מלה זו מהשמוש הרגיל, והיו שני מיני חלקי בנין שידעו בעלי הגמרא שאפשר שלאחד מהם קראו קודם יציע, ולאלה שני החלקים קראו בימים ההם אפתא וברקא. אבל, לנו גם ידיעה זו אינה מועילה כלום, יען אין אנו יודעים גם פרושם המדויק של שני השמות האלה. השם אפתא נזכר עוד במקום אחר בגמ' (שם ס.), וכו תרגם רב הונא את השם עלייה: ומאי עלייה א פ ת א י. ע"כ. ובהיות שפרוש השם עליה ידוע לנו במעט בודאות נראה כי אפתא הוא השטח העליון של הבית. ואם כן אין ספק כדבר כי מי שתרגמו יציע באפתא טעו, כי הלא מה שקראו בארמ' אפתא קראו בעברית עלייה, וגם במשנה השתמשו במלה זו, הבית ו ה ע ל י י ה. ועוד, למה השתמשו כאן בהשם יציע, ולמה בכלל היה גם השם יציע בעברית למה שקראו עלייה? ר"ח לא אמר בפרוש מהו אפתא, אעפ"י שנראה כי הוא ידע מהו, שאמר: בית שהוא פתוח לחצר השותפין חולקו לשנים ומותם ביניהם כגובה הבית שנעשה כמו אפתא. ע"כ. אבל, כנראה לא היה זה פרוש מקובל בודאות מחלטה, הואיל והערוך הביא שם פרוש אחר: אפתא הוא שמקרין באמצע הבית תחת הקירוי של מעלה וטחין אותו ומשתמשין בו. ע"כ. רגמ"ה לעז אפתא בסוף הזקת הבתים אפלדין, ואמר שהוא חלק הפנימי. אבל כאן אמר כי אפתא זו אינה אפתא ההיא. רש"י לעז אפתא אפנטמן. וכן לא ידוע בודאות מהו ברקא חלילה. בה"ג פרש: בנון גזוזטרא שאחורי הכותל ופתוח לבית והוא כגון היציע שהיה סביב בית המקדש. והביא הערוך פרוש זה. אבל, גם זה אינו פרוש מקובל, אלא עפ"י הפרוש של רב יוסף שתרגם בשם זה את השם יציע. ולכן אין אנו יודעים למה קראו יציע בימי המשנה, ועלינו ליחס להשם הזה המושג שיחסו לו רוב המפרשים.

אשר מלך בטרם כל יציר נברא, לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא (בקשות, אדון עולם). אין יציר זולת יצירתך, ואין בריאה כי אם בריאתך (בהי״ח ליום ה׳). —ואמר המשורר: האזנתי והאמנתי לא אשאל ולא אנסה, ואיך יאמר יציר חומר אלי יוצרו מה תעשה (ר״י הלוי, אופן לר״ה, יה שמך).

ב. ***יָצִיר**¹), ש״ז, מ״ר יְצִירִים,— אחד מכלי בית הבד: הסוכר את בית הבד מכר את היצירין ²) ואת היקבים ואת הספריכות (תוספתא ב״ב ג ג).

***יְצִירָה**, ש״נ, מ״ר יְצִירוֹת,— א) שם״פ מן יָצַר: שאין כתיב כהן יצירה מתחילת בריתו של עולם (ירוש׳ נדה ג ג). ומזמור בידי שמים יצירתו בידי שמים (שם יבמ׳ ח ט:). דנין יצירה מיצירה ואין דנין בריאה מיצירה (נדה, כב:) וייצר שני יצירות יצירה לאדם ויצירה לחוה יצירה לשבעה ויצירה לתשעה (מד״ר ברא׳ יד). א״ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אחר בהמה חיה ועוף (שם ויקר׳ יד).— יצירת הולד: ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט׳ ב.). לא כשם שיצירת הולד בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא (מד״ר ויקר׳ יד).— "והדבר הנוצר: שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך (חו״ה, חבחון הנפ׳ ג).— ב) *מלאכת היוצר, עושה כלי חרס: השוכר הגות מחבירו אין פחות משנים עשר חודש וכו׳ גת כל שעת הגת בד כל שעת הבד ויצירה אין פחות משנים עשר חודש (תוספתא ב״מ ח כז). חזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין חוץ מן הנמצאין בבית היצירה מפני שרובן מן הנסטראות (שם כלים ב״ק ג ח).—ג) "טבע הדברים: וכל כח וטבע שיש בו שלא תמצא כמוהו בבני אדם על פי חלוף יצירותם ושנוי תמונתם (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב).— "חכמת היצירה, חכמת הטבע: והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים החלק הראשון חכמת היצירות שקורין לה בלשון ערב אלעלם אלטבע והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן (סקד׳ תו״ה).— ד) בחכמת הקבלה, "המדרגה השלישית של השתלשלות העולמות: עולם היצירה שם חיות הקודש שראה יחזקאל (גנזי הקבלה, מס׳ אצילות ה). האצילות והבריאה היצירה והעשיה יאמר להם גם כן רשימה חקיקה חציבה עשיה (פלח הרמון עז א). הא למדתה שהבריאה היא קודמת ליצירה אבל לא בזמן והעשיה היא מתאחרת לשתיהן (יסו״ע לר״י יבראלי א ב). הנה נתברר אצלינו כי ד׳ עולמות אבי״ע (אצילות בריאה יצירה עשייה) כלולים בהויה (מהרח״ו, ע״ח, סיכ׳ הכי״ע יא). כי לעת עתה לא דברתי רק בענין האצילות לבד ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח״ל, חוקר ומקובל 3). ובל גלוי נכלל מעשרה מדריגות והן הן העשר ספירות דבריאה יצירה ועשיה (שם 13).

***יְצִירִי**, ת״ז, לנק׳ יְצִירִית, מ״ר יְצִירִיִּים, יְצִירִיּוֹת,— של יצירה: ואמר אריסטו השלמות על שני פנים יש מהנו שכלי ויש מהנו יצירי והחכמה והשכל והבינה שלמות שכלי והענוה והנדיבות שלמות יצירי וכו׳ והשלמות השכלי הויתו וגדולו יהיה על הרוב בלמוד ועל כן צריך להרגל גדול ואורך מהזמן והשלמות היצירי יהיה בהרגל ומזה יתבאר שלא יהיה דבר מהשלמויות היציריים בנו בטבע (המעל׳ לרב״ט פלקיירא ב). ראה והסתכל היאך רמז לאמצעות המעלות היציריות באל תהי צדיק הרבה ורמז לאמצעות המעלות השכליות באל תתחכם יותר (שם א). והמדות היציריות אין להם קיום אלא בגופות והנפשות במה שהוא חוץ מהם אבל החסיד החכם המצליח הוא משתמש בחכמה ובשכל ובעוד שהוא משתמש במדות היציריות תמנעה אותו מעשות עצתו על האמת (שם). וראה והסתכל היאך כללו כל אלו המדות בזה המאמר היציריות והשכליות כי שם חכמה פעם נאמר על חלק אחד מהחכמות ופעם נאמר על כל החכמות בולם וגבור ועשיר כוללים כל המדות היציריות (שם). שיהיה שלמותך במדות היציריות ואז תהיה מנהיג ונהלך ממה שצריך אל מנהיג (שם ב). מי שקנה כל המעלות הטובות היציריות ולא הגיע אל הצלחת האדם האמתי ותכליתו (שם).

¹) עי׳ הערה לקמן.— ²) כך כנוסח׳ הדפוס, ובכ״י אר״פ (הוצ׳ צוק״מ) יצידים, בדלת. והרשב״ם (ב״ב סז:) הביא תוספתא זו בגרסת יצרים במקום יצירים, ואמר שצ״ל נצרים, וכגוף הגמ׳ הובאה ברייתא זו ובמקום יצירים כתוב נסרים, ובכ״י כתוב סירים, ולא נתברר בודאות מה מהותו של כלי זה. ועי׳ עוד נסר.

יצע[1]), מִמֶּנּוּ יְצוּעַ, יָצִיעַ, יָצֻעַ, מַצָּע.

יָצַע, — קל לא נהוג.

—הִפְעִ׳, הִצִּיעַ, עת׳ אַצִּיעַ, אַצִּיעָה,—א) פ״ע, הִצִּיעַ, ירד למטה, sich herunterlassen; descendre; to go down : אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל׳ קלט ח).—ב) פ״י, הִצִּיעַ דבר, שׂם אותו, niederlegen poser; to set : הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יַצִּיעַ הלזה תקרא צום ויום רצון לי״י (ישע׳ נח ה). —*והציע את עצמו לפלוני, הכניע א״ע : אל תצע לנבל נפשך ואל תשא פני מושלים (ב״ס גני׳ ד כו).—ובתו״מ, *הציע מצע, סדין, וכדומה, שם את המצע, פשט אותו, עשה את המטה : אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומבכבת מבשלת ומניקה את בנה ומצעת לו המטה ועושה בצמר (כתוב׳ ה ה). מקפלין את הכלים אפילו ארבעה וחמשה פעמים ומציעין את המטות מלילי שבת לשבת (שבת עו ג). התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת (מכי׳ בשלח ב א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עשו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן (שם). יכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני ת״ל כי מן השמים מלמד שהרכין הקב״ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציען על הר סיני כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה (שם יתרו, בחדש ד). לא יקנב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא אחרי עג). יתום (שהוא) מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואחר כך משיאין לו אשה (תוספתא כתוב׳ ו ח). סדין של פשתן הציעה (השונמית) על מטתו (של אלישע) ולא ראתה קרי עליו (ברכ׳ י.). לא יעלה עליך (כגד שעטנז) אבל אתה יכול להציעו תחתיך (ביצ׳ יד:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס (נדר׳ פא:). המציע מצעות בנכסי הגר קנה (ב״ב נג:). נכנס (אצל הזונה) הציעה לו ז׳ מטות שש של כסף ואחת של זהב (מנח׳ מד.). תפש (טיטוס) זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה (גיט׳ נו:). למחר שנטל אשה וכו׳ ואמר כבדי את פלטין שלי והציעי את המטות שבינו פלוני אבא אצלך (מד״ר במות נב). הציעו לו (לחזקיהו) טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכו׳ אמר להם ירמיהו מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתייחפו רגליכם (שם איכ׳, פתיח׳). ונוהגין כל ישראל בספרד ובמערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עששיות בבתי כנסיות ול הציע בקרקען מחצלאות כדי לישב עליהן (רמב״ם תפלה יא ה). —ועם ו ההפוך ויַצַּע : ויצע בכל ארץ ארם מצע גדולה של פגרים מתים (יוסיפון, פרק סג). — וגם במשמ׳ מרח : מרקחת שמציעין על רקיקין דקין (הלבוב, או״ח ריב ב).—

ג) בהשאלה, *הִצִּיעַ ענין, הציע דבר למודי, קרא אותו לפני השומע, vortragen; exposer; pose : ר׳ יוסי אומר שונה הוא (הבעל קרי) כרגיליות ובלבד שלא יציע את המשנה ר׳ יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את המשנה ואינו מציע את הגמרא ר׳ נתן בן אבשלום אומר אף מציע את הגמ׳ ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו (ברכ׳ כב.). — והשתמשו הסופרים הרבה במלה זו במשמ׳ זו : אבל המשפט בהציע דברי השותפות שאמר בהם כי יטול שמעון לאמצע ק״נ וכו׳ (רסע״ג, תשו׳ גאוני מו״מ ג). ואנחנו מציעים בתשובה זו הצעה ונאמר כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כ״א מקריהם (כוזרי ד ג). וכלל ההצעה היא באשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופת צופים ב י). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו״ע לר״י ישראלי א א). — ובמשמ׳ הנית באלו היה, setzen, annehmen ; suppose ; poser : נציע שמרכז העגולה הזאת הוא נעלם ממנו ונרצה להכירו (יסו״ע לר״י ישראלי א ב). ואציע להיות העגולה הנוכחית הזאת שאחוג אותה היא העוברת בשטחה על מרכז הירח (שם ג י). ועתה נציע משולש אב״ג שזויות ג׳ ממנו היא ניצבת (עמודי השמים על קדוה״ת כו). וכדי לבאר את זה נציע מרובע אבג״ד ומרובע הדב״ג בנוי על צלע אחת (שם עו).—והשתמשו הסופרים בזמן החדש בפעל זה במשמ׳ ערך דבר בעצה או בבקשה שיעיינו

---

[1]) בערב׳ וצ׳ע a) במשמ׳ הניח שם וכדומה.

a) وضع

בו ויבדקוהו ויסכימו על הדבר, vorschlagen proposer ; -pose.

—הפע', *הצע, הוצע, מוצע, מוצעת,—שהציעו אותו: אעפ"י שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותן נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש ומטה מ ו צ ע ת וסנדלין ותפילין (ערכ' ו ג). ויצאה בת קול ואמרה להן הרי המקום פנוי לכם והטריקלין מ ו צ ע לכם אתם ותלמידיכם מזומנין לכת שלישית (ירוש' חגי' ב טז). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מ ו צ ע ת מלאך טוב אומר יהי"ר שתהא לשבת אחרת כך (שבת קיט:). אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני וכו' ומצעות נאות מ ו צ ע ו ת לכם (חגי' יד:). ומעשה באיש אחד שנגנבה טליתו ובא לקבול עליה לדיין ומצאה מ ו צ ע ת על גבי מטתו (פסיק' דר"כ, איכה). הקורות ה מ ו צ ע ו ת על הקרקע (רגמ"ה ב"ב כ:). ויהיה שלהנו ערוך ומטה מ ו צ ע ת יפה ומפה פרוסה על הפת כמו בסעודת הלילה (טור או"ח, שבת רפט).—ובהשאלה לענין למודי: נרצה להקי' על קו זה ה מ ו צ ע ולעשות משולש (יסו"ע נר"י יבראלי א ג).

***יצף**, ממנו א.*יָצַף.

א.***יָצַף**[1],—קל לא נמצא.

—פע', *יִצֵּף, פ"י,—יִצֵּף את פלוני, צער אותו, בלבל אותו בדבר מצער, beunruhigen, quellen; troubler, affliger; trouble, afflict: עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר אי עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענה אמך עד שתבא והזקן בזקנתו והרי הוא הולך לשחוט אותך חזר יצחק ואמר לאביו ראה מה זה אומר לי אמר לו הוא בא ל י צ ף אותך אבל הקב"ה אל י צ ף לנו (תנחומא וירא מו).

ב.****יָצַף**, פ"ע,—כמו צוף: שהעץ שהוא קל צלל במים והברזל שהיה בבד י צ ף למעלה (הכרכנאל, מ"ב ו).

יצק[2], ממנו יָצַק, יְצֻקָה, מוּצָק, מוּצָקָה, *יְצִיקָה.

א.**יָצַק**, יָצַקְתָּ, יָצַקְתְּ, אֶצֹּק, אֶצָּק, תִּצֹּק, יִצֹּק, יִצְקוּ, יִצֹּק, צַק, יְצָקָם, צֶקֶת, לָצֶקֶת, יָצוּק, יְצוּקִים, יְצֻקִים,— א) פ"י, יָצַק מים וכיוצא בזה לתוך כלי, עשה שיעברו המים

[1]) בארמ' יצף במשמ' של דאגה וצער. ית מן י צ פ ת (ת"י ישע' נז יא), תרגום את מי דאגתי ותיראי.

[2]) רק עברית. בערב' אין שרש זה במציאות.

מהכלי שהיו בו להוך הדבר הנצרך, giessen; verser; to pour: ואת הדם יִצֹק אל יסוד המזבח (ויקר' ח יה). וְיָצַק עליה (על המנחה) שמן (שם ב א). פתות אתה פתים וְיָצַקְתָּ עליה שמן (שם ו). ולקחת פך השמן וְיָצַקְתָּ על ראשו (מ"ב ט ג). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך וְיָצַקְתְּ (מאסוך השמן שיש לך) על כל הכלים האלה (שם ד ד). שפת הסיר שפת וגם יְצֹק בו מים (יחזק' כד ג). ומן השמן יִצֹק הכהן על כף הכהן (ויקר' יד כו). וישם אתה (את האבן) מצבה וַיִּצֹק שמן על ראשה (בראש' כח יח). ויקח שמואל את פך השמן וַיִּצֹק על ראשו (ש"א י א). מלאו ארבעה כדים מים וְיִצְקוּ על העלה ועל העצים (מ"א יח לד).—והתבשיל מהכיר לתוך הקערה וכדומה: ותקח (תמר) את המשרת וַתִּצֹק (מהלביבות שעשתה) לפניו וימאן לאכול (ש"ב יג ט). וַיִּצְקוּ לאנשים לאכול וכו' ויאמר צַק לעם ויאכלו (מ"ב ד מ-מא). וצור יָצוּק עמדי[1] פלגי שמן (איוב כט ו).—יָצַק מים על ידי פלוני, היה משרתו, תלמידו: אלישע בן שפט אשר יָצַק מים על ידי אליהו (מ"ב ג יא).—ובהשאלה במליצה, יָצַק את רוחו או את ברכתו על פלוני: כי אֶצָּק־מים על צמא ונוזלים על יבשה אֶצֹּק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך (ישע' מד ג).—יָצוּק בו דבר רע, זומם מזמה רעה: דבר בליעל יָצוּק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ט).—ב) יָצַק מתכת, כסף, זהב, התיך אותו בהם, באש, giessen; fondre; cast: וְיָצַקְתָּ לו ארבע טבעת זהב (שמות כה יב). וְיָצַקְתָּ להם חמשה אדני נחשת (שם כו לז). וַיִּצֹק להם ארבעה אדני כסף (שם לו לו). בככר הירדן יְצָקָם המלך במעבה האדמה (מ"א ז מו). ויהי מאת ככר הכסף לָצֶקֶת את אדני הקדש (שמות לח כז). ברזל מעפר יקח ואבן יָצוּק נחושה (איוב כח ב). שני טורים הפקעים יְצֻקִים ביצקתו (מ"א ז כד), שנים טורים הבקר יְצוּקִים במצקתו (דהי"ב ד ג). וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיור הכתפות יְצֻקוֹת מעבר איש ליוה (מ"א ז ל). — והעפר: בְּצֶקֶת עפר למוצק ורגבים ידבקו (איוב לח לח). — ובהשאלה: לבו יָצוּק כמו אבן וְיָצוּק כפלח תחתית (שם מא טז). — **צֶקֶת לחש לאלהים, התפלל: ותישן את לבך ב צ ק ת ך הלחש התרנגול הזה יהיה כפרתי ואני אוכלנו ואטהר מחטאתי (יל"ג, קוצו של יוד).—ג) פ"ע, יָצַק הדם, עת' יִצֶּק, וַיִּצֶּק, נשפך:

[1]) המליצה קצת קשה, ועי' צור.

ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל וכו׳ ויצק רם המכה אל חיק הרכב (מ״א כב נד-לה). — ובתו״מ: לא יצק לא בלל לא פתת (מנח׳ ג ב). היוצק והבולל והפותת (ספרא אחרי קד). לא יצק כהן אלא זר (מנח׳ יח.). — ואמר המשורר: בכוס שהם יצק יין כעין הדם אשר בספף, אשר יחזיק לבב חלש ויבא בקרב עם ספף (רמב״ע, תרכיש כ פה). — ועי׳ שפך.

—הפע׳, היציק, מיציק, מיצקת, מוצקת, —כמו יצק: ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגישים אליה (את הכלים) והיא מיצקת [1]) (מ״ב ד ה). —ובתו״מ, כמו תפ״י: בתחילה מציק שמן על ראשו (כרית׳ ה:). בתחילה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו ואח״כ מציקין [2]) לו שמן על ראשו (הור׳ יב.).

ב. יצק[3]), מסמנו ב. יצק.

ב. יצק[4]), —קל לא נמצא.

—הפע׳, הוציק [5]), מוציק, יוציק, — לא נמצא.

—הפע׳, הוצק, מוצק, — שיצקו אותו, א) שמן וכדומה: והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה (ויקר׳ כא י). — ונהר: אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (איוב כב יו), עי׳ נהר. —ואמר בן סירא: מוצק לפניך אש ומים באשר תחפץ שלח ידיך (כ״ס גני׳ יה יו). — ובהשאלה, הוצק חן וכדומה: יפיפית מבני אדם הוצק [6]) חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם (תהל׳ מה ג). — ב) מתכת: ושתי כתרת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת (מ״א ז יו). ויעש את הים מוצק עשר באמה (שם כג). ידותם (של האופנים) וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (שם לג). — ובהשאלה: במשמ׳ חזק: והיית מצק ולא תירא (איוב יא יה). תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (שם לז יח).

ג. יצק, כמו יצג, — קל לא נמצא.

—[1]) כך הכתיב והקרי מוצקת. — [2]) כך בכ״י, ובנוסח׳ מוצקין, ועי׳ מצק.

[3]) אין רוב המדקדקים מודים בשרש מיוחד זה.

[4]) שרש נפ״י, במקום יצק הקדום, ועי׳ לקמן. —

[5]) כך ר״י חיוג, ועי׳ הערה לקמן. — [6]) אמר ר״י חיוג וז״ל: הוצק חן נהפכה בו היוד לוו נחה מונע אשר לפניה בשרק להוכיח עליה והוא נגזר מפועל כבד שהוא הוציק יוציק מוציק. ע״כ. ואין ספק בדבר, כי פעל זה אינו מן פ״י קדום אלא מן פ״ו קדום.

—הפע׳, הציק, הציקו, יציקו, ויציקו, ויציקם: צדוק וכל הלוים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויציקו את ארון האלהים (ש״ב יה כד). ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יי׳ (יהוש׳ ז כג).

יצקה, ש״נ, נכנ׳ יצקתו, — בה״פ מן יצק: שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו (מ״א ז כד).

יצר[1]), מסמנו יוצר, יצר, יצר, יצר, *יצור, א.*יציר, *יצירה, *יצורי, *יצירי.

יצר, פ״י, יצרת, יצרו, יצרו, יצר, יוצר, יצרים, איצר. ייצר, ויצר, יצרה, יצרתיך, יצרתיה, יצרתיו, יצרם, אצרך, אצורך, יצרך, יצרו, יצרהו, —א) יצר אלהים את האדם, תכל ומלאה, וכדומה, בראהו, עשהו אחר שלא היה, נתן לו צורה, schaffen, bilden; créer, former; to create, form: וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה וכו׳ וישם שם (בגן העדן) את האדם אשר יצר (בראש׳ ב ז-ח). ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (שם יט). כי הנה יוצר הרים וברא רוח וכו׳ יי׳ אלהי צבאות שמו (עמו׳ ד יג). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יי׳ עשה כל אלה (ישע׳ מה ז). לויתן זה יצרת לשחק בו (תהל׳ קד כו). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). כה הראני אדני יי׳ והנה יוצר [2]) גבי בתחלת עלות הלקש (עמוס ז א). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהל׳ לג יה). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (שם צד ט). בטרם אצורך [3]) בבטן ידעתיך (ירמ׳ א ה). כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישע׳ מג ז). ועתה אמר יי׳ יצרי מבטן לעבד לו (שם מט ה). — ובתו״מ: הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם

[1]) דומה לו בערב׳ צור a).

[2]) לפי תרגום היוני זה שם, יצר, וכן ת״י: בריית, וריב״ג פרש עדה של גבי, אבל, פסוק ד: כה הראני אדני יי׳ והנה קרא לרב באש, מעיד כי גם בפסוק א׳ צריך להיות פעל בינ׳ ולא שם. — [3]), כך כתיב, אצרך קרי.

a) صور

בדין וכלבל אתכם בדין ואסף אתכם בדין (ברכ׳ נח:). ברוך אשר יצר את האדם בחכמה (שם ס:). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי (שם). אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו (כתוב׳ ח.). — ובדברים רוחניים, מפשטים: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה (ישע׳ לז כו). דברתי אף אביאנה (את עצתי) יצרתי אף אעשנה (שם מו יא). היתחברך כסא הוות יֹצֵר עמל עלי חק (תהל׳ לד כ). — ויצר על פלוני רעה וכדומה, זמם וחשב ועשה: כה אמר יי׳ הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה (ירמ׳ יח יא). — ובהשאלה גם לדבר עשוי ונמצא, במשמ׳ פעל בו פעולה חדשה, הלבישהו צורה חדשה, יעדו לאיזה דבר: עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישע׳ מג כא). זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה יצרתיך עבד לי (שם מד כא). — והשם יוצֵר, עי׳ ערך יוצֵר, משמ׳ א. — ב) עשה במלאכה, בפרט כלי חרס מחֹמֶר, וגם מדברים אחרים, מעץ, מתכת: מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע׳ מד י). חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו (שם יב). יֹצְרֵי פסל כלם תהו (שם ט). — והשם יוצֵר לעושה כלי חרס, עי׳ ערך יוצר, משמ׳ ב.

— נִפע׳, נוֹצַר, — שיצרו אותו: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע׳ מג ג). — ואמר בן סירא: הוי יצר רע מדוע כן נוצרת למלא פני תבל תרמית (ב״ס גני׳ לז ג). והוא (ירמיהו) מרחם נוצר נביא (שם מט ו). — ובתו״מ: שעל ברחך אתה נוצר ועל ברחך אתה נולד ועל ברחך אתה חי ועל ברחך אתה מת (אבות ד כב). אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (שם ב ח). נוצר לז׳ ונולד לשמונה חיי כל שכן לתשעה נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חי (ירוש׳ יבמ׳ ד ה ד). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי (ברכ׳ יז.). מהיכן הולד נוצר מראשו (יומ׳ פה.). קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניך (מד״ר בראש׳ ט). עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך (שם). א״ר אבהו הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב (שם ויקר׳ לו).

— פֻּע׳, יֻצַּר, — כמו נוֹצַר: גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יֻצָּרוּ [1]) ולא אחד בהם (תהל׳ קלט יו).

— הָפע׳, הוּצַר, יוּצַר, — כמו הקודם: כל כלי יוּצַר עליך לא יצלח (ישע׳ נד יז).

— נִתפ׳, נִתְיַצֵּר, — כמו נוֹצַר: כי באותה שעה (של הקנין) מתיצר החטא במחשבתו ובעת המכירה יולד (המאירי משלי כ כג).

יֵצֶר, ש״ז, מ״ר יְצָרִים, — א) מה שיָּצַר היוצר, הכלי שעשה: אם כחמר היֹצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליֹצרו לא הבין (ישע׳ כט יו). מה הועיל פסל כי פסלו יֹצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יֹצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק׳ ב יח). — ושה״פ, כמו יצירה: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (תהל׳ קג יד), ר״ל הוא יודע איך ומהיכן נוצרנו. — ב) הדמיונות והמחשבות שנוצרות ברוחו של אדם ונטיית נפשו לדבר מהדברים, das Sinnen, die Neigung; méditation, inclination; thought: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש׳ ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). כי כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מבין (דהי״א כח ט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (שם כט יח). כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום [2]) בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי (דבר׳ לא כא). — ובמדרש: אתה יודע מחשבותיו של אדם ומה שהלבבות והכליות יועצות ויצרי בריותיך אתה מבין ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא מי מרד ומי לא מרד (מד״ר במד׳ יח). — ואמר המשורר: קח לך שירים מתקו מצוף לא נשמעו מפי יצר, ירחיבו את צעד פתי יום מלכת בבין יצר, מנהה המה מפי רעיון ותשורת בין מאת יצר (רמב״ע, תרשיש י לה). — ואמר מתקן התפלות: כי זכר כל המעשים לפניך בא מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש (מוס׳ לר״ה, ועל המדיות). — ומצוי בבן סירא ותו״מ ובסהמ״א בפרט במשמ׳ הנטיה הטבעית של נפש האדם ותאותו לטובה או לרעה, שנמסרה להקדמונים כשתי בריות רוחניות חיות בקרב האדם, יצר טוב ויצר רע, gute und schlechte Neigung, Leidenschaft; bonne et mauvaise inclination; good a. bad passion: אלהים מבראשית

[1]) המליצה קשה, וי״א כי הכתוב משבש.

[2]) י״ם כי ארבע המלים האלה יתרות.

ברא האדם ויתנהו ביד יצרו אם תחפץ תשמר מצוה ואמונה לעשות רצונו (ב"ס גגי׳ יה יד-יה). איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (שם כב). שלא דיברה תורה (במה שאמרה כי תראה חמור אחיך אע"פ שגם לחמור השונא צריך לעזור) אלא בנגד היצר (ספרי דבר׳ רכה). והיה יצרו (של דוד בשהיה משכים לקום) מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן (ירוש׳ ברכ׳ א ב ד). חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש׳ תענ׳ ב סה ד). כל השומע ליצרו כאילו עובד עבודה זרה (שם נדר׳ ע מא:). אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכ׳ סא:). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום וכו׳ ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו וכו׳ (קדוש׳ ל:). רועה הייתי לאבי בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי ובקש לטורדני מן העולם (נזיר ד:). אמר רשב"ג יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה׳ קז:). א"ר אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו וכו׳ ר"ח בר פפא אמר אם בא יצרך להשחיתך דחהו בדברי תורה וכו׳ רבי סימון אמר אם בא יצרך להשחיתך שמחהו בדברי תורה (מד"ר בראש׳ כב). א"ר אבא היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים (שם). א"ר יוסי שלשה הן שתקף יצרן עליהם ונשבעו לו יוסף דוד ובועז יוסף וכו׳ נשבע ליצרו ואמר לאלהים אני חוטא ואיני עושה הרעה הגדולה וכו׳ ר׳ יודן אומר כל אותו הלילה היה יצרו (של בעז) מפתהו בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש (שם ויקר׳ כג). את מוצא בדוד שנפל שאול בידו וכו׳ בא יצרו ואמר לו אלו נפלת אתה בידו לא היה מרחם עליך והרגך (שם במד׳ טו). שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ז ויצר זנות יצר ע"ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים וכו׳ אמר כל מי שעומד ביצר זנות מעלים לו כאילו עמד בשתיהן (שם שה"ש, זאת קומתך). ועבד חפשי מאדוניו זה הוא שעושה רצון יוצרו ומכעיס את יצרו (שם רות, באחר תמותי). והלא דברים קל וחומר מה לפרתו אדם עושה דרכן ליצרו שמסיתו מן העולם הזה ומן העולם הבא עאכ"ו (שם קהל׳, דברי חכמים).—ואמר המשורר: ומה אמר ויצרי ירדפני באויב מנעורי עד כלותי (ר"י הלוי, בקשה לי"כ, אדוני נגדך). מבשרי אחזה, יוצרי בלי עין, ואדע כי נבזה, אני וסופי אין, וכידעי רזה, ויצרי חגור זין (רמב"ע, האל התולה).—ויצר טוב ויצר רע: הוי יצר רע מדוע כן נוצרת למלא פני תבל תרמית (ב"ס גגי׳ לז ג). רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אבות ב יא). כל כך רדף הקב"ה אחרי יצר הרע שלא ליתן פתחון פה "מצוא לו מקום התר (מכי׳ יתרו ו). יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתתן לי לב טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו (שם). אברהם אבינו עשה יצר הרע טוב וכו׳ אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו (שם ט יד:). שאין היצר הרע תאב אלא דבר שאסור לו (שם נדר׳ ט מא:). שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע (ברכ׳ סא.). לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו׳ אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה (שם ה.). ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך (שם יו:). שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מיצר רע מחבר רע משכן רע (שם). ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע (שם ס׳). וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב (שם). יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (שם סא.). ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע (קדוש׳ ל:). דאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות (סוט׳ ח.). ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין (ב"ב טז.). א"ר אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה (סנה׳ צט:). אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצר הרע שולט בנו אמר להם יסרו יצריכם (שם קה.). אמר ר׳ אסי אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא (מד"ר בראש׳ כב).

אתה מוצא י צ ר הרע הוא מרגיל את האדם לחטוא והוא הורגו (שם שמות ג). ל י צ ר ו הרע נשבע חי ה' ולאשה אמר שכבי עד הבקר (שם ויקר' כג). אמר הקב"ה אחר שזה הנזיר אסר עצמו מן היין כדי להרחיק עצמו מן הזמה יגדל שערו שיתנבל ויצטער בדי שלא יהא י צ ר הרע קופץ עליו (שם במד' י). בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר י צ ר הרע מלבם באו אצל משה אמרו לו משה רבינו וכו' ומה הנייה יש באהבה שלנו מיד חזר י צ ר הרע למקומו (שם שה"ש, יבקני). והנה טוב זה י צ ר טוב מאד זה י צ ר הרע וכי יצר הרע טוב מאד אלא ללמדך שאילולי י צ ר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (שם קהל', את הכל). מלך גדול זה י צ ר הרע ולמה הוא קורא ל י צ ר הרע גדול שהוא גדול מ י צ ר טוב שלש עשרה שנה (שם, ומלת נס). אמר הקב"ה בני לא יטעה אותך י צ ר ך הרע לומר אינו מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילה (פסיק' רבתי, שור או כבש). שלשה מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו ואלו הן יצר הרע וקנאה ורחמים אם אין י צ ר הרע אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה אם אין הרחמים אין העולם עומד (מעלת תורה). וכה יאמר לו (ליצר הרע) מה לך י צ ר י תרדפני ולאויב לך תחשבני וכו' ואם תרצה עוד איעצך לטוב לך שתתחבר ב י צ ר י הטוב להיותכם שותפים כשבת אחים גם יחד לעבוד לבוראנו (בנט מוסר יה).—וגם "כה התאוה החמרי: ויעורר (הורד) ה י צ ר לשכבת הנשים (אסף הרופא 62).—ומ"ר: כמה שהתיר לו מהשתמש באבריו והרשהו מהעברת מחשבותיו ב י צ ר י ו הטובים והרעים (תו"ה, חבל' הגפ' ג). זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר ה י צ ר י ם הטובים אשר בו וכו' ולא יאבה ולא ישמע להם אבל הוא מחזיק ברשעתו לעשות חפצו וללכת אחר תאוותיו ו י צ ר י ו הרעים (זרת' הלוי, פי' משלי ו). וזה טבע רוב ה יצר ים הרעים כי המרגיל בהם הוא מתאוה להם יותר עד שהוא קשה עליו לפרוש מהם (שם כה).

יֵצֶר[1], ש"ז, מ"ר יְצָרִים, יְצָרַי,-- אֵבֶר, Glied; membre; member: ותכה מכעש עיני ויצרי[2] כצל כלם (איוב יז ז).

יִצְרִי, ת"ז,—של היֵצֶר: והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים המושגים מהמורגשות והכח ה י צ ר י להקריב בו מה שנמנע מהזכרון והכח המחשבי לעמוד בו על בירור מה שיחדשהו ה י צ ר י (כוזרי ה יב). והמניע הוא עושה בממשלת המחשבי בהשתמש ב י צ ר י והוא התכלית מהחי הבהמי וכו' אך החוש ה י צ ר י נקבע לו לתקן סבות התנועה (שם). בטל רצונך ה י צ ר י והתאוני מפני רצונו וקיום תורתו (ר"י אלברגלוני, נחל' אבות ב). ואין לאחד ממנו יתרון על חברו בגבול ה י צ ר י (תולד' אלכסנדר, י' גוי 38). ואחרי שקנית (ההצעות) ה י צ ר י ו ת קנה השכליות כי חיים הם למוצאיהן (המנקב לרב"ט פלקיירא).

יצת[1], ממנו יָצַת, *הִצִּתָּה.

יָצַת, פ"ע, עת' תִּצַּת, וַתִּצַּת, יִצַּתוּ, תִּצַּתְנָה, — א) יָצְתָה האש בהעץ, נדלקה, התחילה לבער בו, anzünden; s'allumer; to kindle: כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל וַתִּצַּת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע' ט יז). — ובתו"מ: הקומץ מאימתי מתיר שיריים באכילה וכו' מ ש ת י צ ת האור ברובו (סוט' טו). —ב) יָצַת דבר פלוני באש, נשרף, verbrennen; brûler; to burn: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יִצַּתּוּ ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). נהיתה (רבה) לתל שממה ובנתיה באש תִּצַּתְנָה (שם מט ב).

— נִפע', נִצַּת, נִצְּתָה, נִצְּתוּ,— כמו קל משמע' א, ובהשאלה, החֵמָה, החָרוֹן: כי גדולה חמת יי' אשר היא נִצְּתָה בנו (מ"ב כב יג). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעסני בכל מעשה ידיהם ונִצְּתָה חמתי במקום הזה ולא תכבה (שם יז). — ובמשמ' העקרית, נשרף: וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נִצְּתוּ באש (נחמ' א ג). — ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נ צ ת ה המה (ב"ס גני' יו ו).

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) לא הסכימו המפרש' בפרוש מלה זו. התרגום היוני תרגמו כאלו היה פה פעל במשמ' יצירה או קשירה. ת"י קלסתורי, צורתי. פשיטא הרעיתי, ר"ל רעיוני, כאלו קרא יִצְרִי. ולגתה במשמ' אֵבֶר, רסע"ג: מח'אלקי, רש"י וראב"ע ורד"ק כמו ולגתה, אֵבֶר, רלב"ג: מחשבותי, וכן קצת החדשים. ובספרות השתמשו בו במשמ' אבר עפ"י רש"י, ראב"ע ורד"ק.

[1]) רק בעברית.

—הפע׳, הצית, הצתי, הציתו, מצית, יצית, ויצת, תציתו, ויציתו, הציתוהו,—א) הצית דבר באש, שרפו: והיה כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (יהוש׳ ח ה). ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את העיר באש (שם יט). ויציתו עליהם את הצריח באש (שופט׳ ט מט). לכו והוציתיה[1]) באש ויצתו עבדי אבשלום את החלקה באש ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה באש (ש״ב יד ל-לא). הציתו משכנתיה נשברו בריחיה (ירמ׳ נא ל). ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה (שם לב כט).—ואמר בן סירא: ויעזבו תורת עליון מלכי יהודה עד תמם ויתנו קרנם לאחר וכבודם לגוי נכרי ויציתו קרית קדש וישמו ארחתיה (כ״ס גני׳ מט ד-ו). —ואמר הפיטן: שמע יה יודעיך השליכו אך בך יהבם, יחי לכבם לעד וחבוש שבר מכאובם, הצת סלון ממאירם וכלה קוץ מכאיבם, וידעו הכל כי אתה אל הי בקרבם (סליח׳ יול׳ יוה״כ, אגא הטא). שמע מכסת פסחים, אשר כמו פסוחים, היא צמתה כסלוחים, להציתם בקוצים כסוחים (קרוב׳ בכת הקדם, קיחת עלית). — ב) הצית אש בדבר, על דבר, הדליק בו האש: לקול המולה גדלה הצית אש עליה (ירמ׳ יא יו). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו׳ א יד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ׳ יז כז). והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה (שם כא יד). והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם (שם מג יב). והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן הדד (שם מט כז). כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה (איכ׳ ד יא). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש (יחזק׳ כא ג).—ובתו״מ: ר״ש אומר משיצית האור ברובן (יומ׳ ו ז). ורווחה היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב ד). ירד (הכהן) והצית את האש באליתות (פרה ג ט). המצית גדישו של חבירו ביום טוב (ירוש׳ תרומ׳ ז מד ד). המצית את האור בחישת קנים (שם שבת ז י). כמצית את האור על כל שיבולת ושיבולת (שם כ״ק ב ג). בשבעה (לחדש אב) נכנסו נכרים להיכל וכו׳ ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו (תעני כט.). כגון

[1]) כך כתיב, הציתוה קרי.

שהצית (האש) בגופו של עבד (כ״ק מג:). עכו״ם שהצית את האור באגם (ע״ז לה.). אלו שהציתו את האור כחורבן בית המקדש (מד״ר קהל׳, כי נא התנוס).—ואמר הפיטן: סדר עצים והצית עליהם אש (סליח׳ ג׳ עפי״ת, איתן למד). — וכהשאלה להכעס: כלה כעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו, כי לא ענה מלבו (ר״א קליר, קינ׳ ט״ב, איכה אכפתו).—וכהשאלה, הצית אש בקרבו, העיר תאותו: והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי, והשנים אשר קפאו טורותם מבדלת דמעי (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

יקב[1]), ממנו יֶקֶב.

יֶקֶב[2]), ש״ז, כהפס׳ יֶקֶב, נסמ׳ יִקְבְךָ, מ״ר יְקָבִים, יְקָבֶיךָ, סמי׳ יִקְבֵי[3]), המקום, הבית שידרכו בו הענבים ויעשו בו היין, Kelter; pressoir; winepress: כרם היה לידידי וכו׳ ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו (ישע׳ ה א-ב). גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה (הוש׳ ט ב). ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד׳ יח כז). בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב יו). העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך[4]) (דבר׳ יו יד). יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישע׳ יו י). ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי (ירמ׳ מח לג). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יוא׳ ב כד). באו רדו כי מלאה גת השיקו היקבים (שם ד יג). בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). עד יקבי המלך (זכר׳ יד י). וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג י).— ודבור, המן הגרן או מן היקב: מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב (מ״ב ו כז).— ובתו״מ: המוכר את בית הבד מכר את היצירין

[1]) בערב׳ וקב a), במשמ׳ עשיית נקרה.
[2]) בערב׳ וַקְבַה b), נקרה בסלע יקוו בה המים, ובכלל נקרה בגוף מהגופים. —[3]) במקום יַקְבֵי. —[4]) לפי דעת החדשים השוא של הקוף הוא נע, וראיה לדבר כי הבית רפה, ואומרים כי זו פעולת האות ההכית, כמו בהשם בגד כמו״כ פעולת האות החכית, ולכן בגדו כרתת רפה. אבל, ההכרה המסורה של הספרדים גם בהמלה בגד וגם בהמלה יקב היא בשוא נח, וכמו שכבר נזכר בבמה הערות בספר זה כי אין בגד בפת ראיה גמורה להשוא שלפניהן שהוא נע.

a) وقب b) وقبة

ואת היקבים[1]) ואת המפריכות (תוספתא כ״ב ג ג). כל מעשיהן של ישראל משונין מאוה״ע בחרישתן בזריעתן וכו׳ כדישן בגרניהן ביקביהן (מד״ר בס״ב, תכו).—ואמר המליץ: כעולל אחר הבוצר קמתי ובחסד אלהי כבוצר יקבי מלאתי (כ״ו, תרג׳ ב״ס לג טז).

*יָקַב, פ״י, — עשה ביקב: עד היקבין שיקבן מלך מלכי המלכים הקב״ה (מד״ר בס״ב, עוהכך). יקבים שיקבם המלך שלמה (פסיק׳ דר״כ, רני עקרה).

יקד[2]), ממנו יָקַד, יְקֹד, יָקוּד, מוֹקֵד, מוֹקְדָה, *יְקִידָה.

יָקַד, פ״ע, יֹקֵד, יֹקֶדֶת, עת׳ יֵקַד, תִּיקַד, — יָקְדָה האש, בָּעֲרָה, דָּלְקָה, brennen; brûler; to burn: עלה עשן באפי אש יֹקֶדֶת כל היום (ישע׳ סה ה). ותחת כבדו יֵקַד יקד כיקוד אש (בס י יו). כי אש קדחה באפי וַתִּיקַד עד שאול תחתית (דבר׳ לב כב). — ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב״ס גני׳ יו ו). — ועב׳ *יְקָדוּ: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אתמול יקדו גדישי ואתם באים להוסיף צרה (ילקוט דבר׳ תתת).—ואמר הפיטן: שקדו ויקדו גויל דת משנאי אוי איך נמשלת לפטיש תעודיך (ר״א קליר, קינ׳ נת״ב, ציון נפירת). פירוש שרפה דלתותי תשקוד, את מי זכי כדינה הפקוד, צוק אבר רותח ליקוד (הזהר׳ ר״א הזקן, קמ״ג 62). טלאיך הזהרת שקליהם להקדים, ידעת העתידות ודרשת נשקדים, כבוי להמציא ללהב יוקדים, לקוחים למות לתחי נפקדים (סלית׳ נתענית אסתר, אתה האג).— ופעול *יָקוּד, יְקוּדָה, כמו יֹקֵד: מצות עשה להיות אש יקודה על המזבח תמיד (רמב״ם, תמיד׳ ומוספ׳ ב א). — ואמר המשורר: ואם קדה וקנמון וקנה עלי מחתות בבית משתה יקודים, ואם ריח לבונות ואהלים וריח אשבלות כופר תמודים (ר״מ דרעי, נקו״ק נג).
—הָפע׳, הוּקַד, יוּקַד, תּוּקַד,— כמו יָקַד: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה (ויקר׳ ו ה). כי אש קדחה באפי עליכם תוקד[3]) (ירמ׳ יה יד). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (בס יז ד). — ובינו׳: האש המוקד על המזבח (תנחומא לו יד). המזבח היה מוקד באש (ילקוט דבר׳ תתת).
— פִּע׳, *יִקֵּד, פ״י,— יִקֵּד את האש: תויכת בתרי שקד, רשפי לוד ליקד, רחש ישנים כערב, דם תבוסה כעורב, קץ חש וקרב (שבת פרש׳ התדב, קיתת עלית).
—התפע׳, *נִתְוַקֵּד: קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מתוקדת בו (בהמזבח) עצו לא נשרף ונחשתו לא ניתך (מד״ר ויקר׳ ז).
—נפע׳, *נוֹקַד, נוֹקְדוּ,— כמו הָפעל: מיקוד מעצבי נוקדו הצלעות, מדמי הלבבות ארמו הדמעות (מעמוני המכורג, פזמ׳ לגו״ג, המגיד יו 425).

יְקֹד, ב״ז, סמי׳ יְקוֹד,— פעולת הבערה והשרפה, Brand; embrasement; burning: לכן ישלח האדון יי׳ צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יְקֹד כִּיקוֹד אש (ישע׳ י יו).— ואמר הפיטן: זהרי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, תקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת ה אתה״פ, הלוגי עוז). יקודי אש כידודי אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם ומראיהם כעין סוחרת וכעין דר (בס, שבת ה, יקודי אש). צדיקים נכתבים לחיי עד שקודים, ורשעים נכתבים להבערת יקודים, ובינונים עד יום כפור תלוים ועומרים (יוצ׳ ב ר״ה, אבר מי יעצס).—ואמר המשורר: כלם אצילים ונגידים, יפיצו מלשונם אמרי נגידים, ומליצותם כרשפי יקודים, כנערות כמראה הלפידים (ר״י תריזי, תחכמ׳ ה). — ובהשאלה, יְקֹד האהבה, החרון וכדומה, ואמר המשורר: אריב יקוד אישי ואובית המון דמעי הבי כי משלוט נמנעו, ויענו גבר מאד השוד עדי תקם אשר לו נבראו פרעו (רמב״ע, קינ׳ על מות אחיו). והעפעפים אשר יורו ולא יחטיאו אל צלעי, והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי (ר״י תריזי, תחכמ׳ כ). והשופט לא יכבה יקודו, על המתנה אשר יצאה מידו, ולא יחדל שאונו, מעת הריעף עננו (הוא, היתיה׳ ת, העכד והשפחה).— ויְקֹד הדברים, המליצות: נאם גבר אשר עלהוירד, בתוג תשיר ואם שיאו במורד, והתלקת יְקֹד מליו בספרו כהתלקת יקוד להב בברד (הוא, הקד׳ תתכמ׳). ותלך (הנשמה) ותשב לה מנגד, עד נברא הגוף ותלבש אותו כבגד, והפיצה חום יקודה בבשר ובגלד, ויחם בשר הילד (בס). ומזהר עניניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי ניביה תשלח ברקים וילכו, ומלהט יקודיה אוחזות לכבות ובבות, בניבות ערבות, מלהבות תצובות (בס א). ואז התחילו העברים, להרגיל

---

[1]) ופרשו המפרשים כי כאן הכונה להמלים שמביאים בהם הזיתים מן השדה.

[2]) בערב׳ וקדa) ממש כמשמ׳ זו.

[3]) כך למערבאי, למנדחאי תיקד בתיב, תוקד קרי.

a) وقد

לשונם בדרכי השירים, וההחילו י ק ו ד י המליצות את לבם להבעיר (שם יח).

יקה[1]), ממנו יְקָהָה.

א.**יְקָהָה[2]**), ש"נ, סמי' יִקְהַת,— משמעת ועשייה כמצות פלוני, obedience; obéissance; Gehorsamkeit: לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יִקְהַת [3]) עמים (בראשי' מט י). עין תלעג לאב ותבוז לִיקֲהַת[4]) אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).

[1]) בערב' וקה [a]) במשמ' שמיעה בקולו של פלוני ועשות כרצונו וכמצותו.

[2]) משק' דְבֵרָה, כך רד"ק. וההרשים קבעו צורה יְקָהָה, ועי' הערה לקמן.— [3]) ת"א: וליה ישתמעון עממיא. ע"כ. ואמר ריב"ג (הרקמה כב): ויש שידגישו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצת האות ההיא הרגושה כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה ברגשותם קוף ונתקנוהו מן העיר מיראתם שתדמה לכף וקוף ביקרותיך וקוף ולו יקהת עמים וקוף עקשות פה וקוף ועקבותיך לא נורעו וקוף אם יקרך עון וקוף מקדש ה' מיראתם בזה גם כן. ע"כ. ובהשרשים אמר: וקלנא אנ תרג'מה יקהת יקהה אי טאעה והו מג'אנש לקול אלערב איקה אלרג'ל עלי זנה אח'רג' במעני אטאע ותרג'מה קולה ותבוז ליקהת אם ותזררי ביקהה אלאם אי תשתח'ף בטאעתהא ואשכנת יא' ליקהת אם וחולת הרכתהא עלי אללאם כמא צנע פי יא' בנות מלכים ביקרותך פי קרא'ה בן נפתלי וכו' ואמא אשתראד קאף יקהת עמים ליקהת אם פליקוי אלאעתמאר עליהא כילא תשתבה כאלכאף, ע"כ, ובעבר': ואמרנו שפירש יקהת עמים יקהה בערבי כלומר משמעת וקבול עבורה ומצוה והוא רומה למה שאומרים הערבים איקה אלרג'ל על צורת אח'רג' במשמ' עשה במצותו ופרוש ותבוז ליקהת אם תבוז למשמעתה ועבודתה והונח יוד ליקהת אם והטילו את תנועתה על הלמד כאשר עשו ביוד בנות מלכים ביקרותך בגרסת בן נפתלי וכו' אבל רגשות קוף יקהת עמים ליקהת אם כדי שתחזק ההשענות עליה שלא תדמה לכף. וכן ראב"ע ורד"ק בפרוש המלה. וגם בדבר דגשות הקוף אמר רד"ק: וכן דרכם (של העברים) לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שואית כמו מקדש וכו' ולו יקהת עמים אם יקרך עון (מכלול, בדה"פ), ודק דרש"י פרש במשמ' אחרת, בענין קבוץ ואספה: יקהת עמים אסיפת עמים. — [4]) כך ברוב הספרים דפוס' וכ"י, ובקצת ספרים לִיקֲהַת, ובירוש' (פאה א י ה ד) לקהת בלי יוד, וכן בקצת כ"י לקהת. ות"י: לקשישותא דאמא, ר"ל זקנה, וכן

[a]) وَقَهَ

יְקָהָה, ב"נ,— כמו יְקָהָה, עי' זה.

ב.**יְקָהָה**, ב"נ,— אספה, חברה [1]) : אם ב י ק ה ת כראים עמרה רגלך נהק, ואם בלהקת חמורים נער (אסף מת כו).

ג.**יְקָהָה**, ש"נ,— זקנה[2]) : אל תבוז ל י ק ה ת[3]) אביך כי לא לכבוד הוא לך (ב"ז, תרג' ב"ס ג ח). —ובמשמ' קמטי הפנים[4]): עוד יחליצו עצמותי היבשות יצהילו יפתחו י ק ה ת פני אשר קמטו בלא עת (ר"ב גלוק, הקד' בבי"ע, מכת' לרנ"ק). אך פארור ו י ק ה ת באה בשנים פני קבצו לכן עם הדלים כמו שוכני קבר שאול דפידתי (הרתר, ביתה בהלל' התייב, בכה"ע תקפו). — ואמר המשורר: אלה מרשע כסל יתקוטטו, אלה למצוא כבוד והון יחלו, אלה חיק נכריות חבק החלו, וי ק ה ת פניך יבזו בי קמטו (יג"ג, אחרי מות בד"ל).

יָקוֹד, ב"ז,—כמו מוקֵד, המקום ששם יוקדת האש: ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מִיָקוֹד ולחשוף מים מגבא (ישע' ל יד).—ואמר הפיטן: דלג במחתה עד יעצר נגף בגשת זר מכהן יָקוֹד לזכרון (מוס' ב ר"ה, אפתד במעבי).

יְקוּם, ב"ז, — כל מה שעומד וקים בעולם, כל הנמצא בעולם, existant ;Bestand, Wesen: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל הַיְקוּם אשר עשיתי מעל פני האדמה (בראש' ז ד). וימח את כל הַיְקוּם אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים (שם כג). אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל הַיְקוּם אשר ברגליהם בקרב כל ישראל (דבר' יא ו).—ואמר הפיטן: יען כאשר מרו מרד והטל, י ק ו ם ם מחה וזכרם בטל (ר"א קליר, תפל' טל, אאגרה). — ואמר המשורר: אמת יום הכינותו (את ראש השנה) ואל דין ה י ק ו ם יעדתו, אדני למשפט שמתו, וצוד להוכית יסדתו (ר"י הלוי, יוצר, אסיר מבחר). שחת כמו סכלא ומות כמו רועה וכל ה י ק ו ם בשבים, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים בם בשבים (רמב"ע, תרבים ה עה).

פשיטא: סיבותא, וכן רש"י. אבל ריב"ג ורד"ק וההרשים במשמ' יקהת עמים. ועי' ג.יקהה.

[1]) עפ"י פרוש רש"י לא.יקהה.

[2]) עי' הערה לא.יקהה. — [3]) ופרש שם ב"ז בעצמו ז ק נ ה. — [4]) עפ"י פרוש רש"י לא.יקהה.

איך יצפה, ברוח פה, ברא את העולם, ואיך תבל, בפיו סובל, ואת כל היקום כלה (הוה, כלג כר). שאול ואבדון דפקום, כי הם למחסה ליקום, ואחרון על עפר יקום (הוה, אס תסדין).— ואמר המליץ: ובאשר השלימה המלכה דברי חכמתה תמהו כל העומדים לעומתה, ואמהר לקום, ובאתי בתוך היקום, ועמדתי לפניה (ר״י חריזי, אגר׳ לבון הזהב). — ומ״ר: בחון מעשה כל יום, גישת יקומים פני איום, דינם בו לפלם לפדיום (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, אפד מאז). אל מלא רחמים, לפי מעשיו העצומים, יתהלל בצדקו בתמים, המתקן מזון לכל יקומים (בכת ה אחה״פ, אנורה). ומטרות עז שפך עליהם, וימח את כל יקומיהם, רמה רוח יושבי שנער, ולעלות לשחק לבם נבער (יוצ׳ אחרון פסח, מה מועיל).

יָקוּשׁ[1]**,** בת״ז, — במו יוקש, המניח מוקש: נביא פח יָקוּשׁ על כל דרכיו (הוש׳ ט ח).

יָקוּשׁ, בת״ז, מ״ר יְקוּשִׁים, — א) במו יָקוּשׁ: כי הוא יצילך מפח יָקוּשׁ מדבר הוות (תהל׳ צא ג). הנצל בצבי מיד וכצפור מיד יָקוּשׁ (משלי ו ה).—ומ״ר: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יְקוּשִׁים הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). —ב) במו מוקש: שהפח נקשר ותופס העוף ובן יקוש שפושטים לחיות ללוכדן ברגלים בשנוגעין בו קופץ ומתחבר מאליו ולוכד (רש״י שבת יח.).

*יקז, עי׳ יקיזה.

***יְקִידָה,** ש״נ, מ״ר יְקִידוֹת,— שה״פ מן יָקַד: להחות אש מיקידה גדולה (שבת פג.). מלאכי חבלה יורדין מפי הגבורה ונוטלין אותן ומשליכין אותן לתוך יקידת גיהנם (סדר אליהו רבה יח). והאש על המזבח תוקד בו רבה כאן יקידות הרבה (רש״י ויקר׳ ו ה). ואחרים הוסיפו (במעלות המרחץ) שישער המבעיר יקידתו בשעור מזג מי שירצה לבא בו (קאגון א ג ג יט). ורובם (של הדמעות) ומיעוטם כפי יקידת הלב (מוכרי הפלסופ׳ ג יז).

***יְקִיזָה**[2]**,** ש״נ,—שה״פ מן הקיז: אך בחור חזק טוב לו יקיזת דם וגאלינוס אסר יקיזת דם קודם י״ר שנה ואחר ע׳ שנה וזה יתאמת ביקיוה רחבה במו שנהג בזמנו (ר״י לזהלון, אוצה״ח ו ג ג). וכן נלמד שעור יקיזת דם מסיבות פנימיות או חיצוניות לחולה א׳ ממזגו (שם שם ג).

***יְקִיצָה,** ש״נ,—שה״פ מן יָקַץ, במשמ׳ הויה בלי שֵׁנה, Wachen; veille; wakefulness: הכת השלישית יתחדשו להם דמיונות נפלאות וחלומות וטרופים בעת היקיצה בדמות מראה הנבואה (מו״נ ב לז). השינה דומה מאד למנוחה והיקיצה דומה מאד לתנועה (קאגון א ב ב יג). כי בשתי דרכים תבטל הרגשת האדם בעת היקיצה במו בחולים ובזקנים וכו׳ אנורואים כי אלו הכחות יפעלו בעת השינה יותר מעת היקיצה (בעל הכמים י). שבאשר יישן תהיה שנתו מעוטה ובאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט (רלב״ג משלי ו). ראה (עלי) ששמואל שמע הקול פעמים שלש והיה כבר ער וביקיצה שלימה היה שומע אותו (ר״י אברבנאל, ש״א ג). ומהשינה והיקיצה ראוי להרגילו השינה הרגילה אצלו (ספ׳ הקדחת, כ״י כרלין). יקיצה אשר היא באמצע גדרה מניעה לחושים וכחם מעירה (תרוזי אבן סינא, כ״י ברלין). והדברים הגורמים היקיצה הם הדברים החמים והיבשים (מ׳ אלדבי, ש״א ה). מהנטיה אל השינה תבהל הנפש ומהנטיה אל היקיצה תפסיד הכחות הטבעיות (רפב״ל דוקן, מנ״א, ח״י ד). הרופאים אמרו כי זמן השינה הטבעית שמנה שעות והוא שליש היום והיקיצה שני שלישים (שם). וישמור עצמו מן (המאכלים) הגסים וכו׳ ומן הקור והחום והשינה והיקיצה יותר מראי (א׳ מודינא, גב ההריס א ו). ורק הדמיון לבדו יפעל וילך וידמה ויצייר ענינים כפי מה שיזדמנו לו משארית מה שנצטייר בו בעת היקיצה (רמח״ל, דרך ה׳ ג א).—ובהשאלה: לפי שכמו שיושאל לשון שינה על הגוף בקבר ככה תאמר יקיצה על הנשמה בגן עדנה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ו). שאותו העולם הוא עולם היקיצה הטובה עם חיות הנפש בו בפועל (מ׳ אלדבי, ש״א ט).

יַקִּיר, ת״ז, מ״ר יַקִּירִים, יַקִּירֵי,— במו יָקָר: הבן יַקִּיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו (ירמ׳ לא יט). — ובתו״מ: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו וכו׳

---

[1]) הקדמונ׳ וגם קצת החדשים אמרו כי זה שם להבלי, או ש״ת להבלי, אך יותר נכון כדעת קצת החדשים כי הוא שת״ז להמניח המוקש.

[2]) מן יקז, שהניחוהו קצת הסופרים שרש להפעל הקיז דם, אך דעת רוב חכמי הלשון, כי עקר השרש הוא נקז, עי׳ במקומו.

מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ׳ ו ג-ד). מעשה ביקירי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (סוכ׳ לז.). לבש (שמעון הצדיק) בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהן (יומ׳ סט.).—ואמר הפיטן: ישראל בנך יקירך בכורך. צעצועי שעשועיך זכור בזכרך (סליח׳ ג עי״ת, אגוב). אין כמוך בטהורי מעלה ואין כמעשיך ביקירי מטה (יוצ׳ יוה״כ, אין כמוך).

***יָקָם**[1], ש״ז, מ״ר יְקָמִים, — מכלי המרחץ, כמין ספל שנוטלים בו מים רותחים לרחיצה: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרין ואת בית היקמין ואת בית הספלין ואת בית הוילאות אבל לא את נמרין עצמן ולא יקמין[2]) עצמן ולא ספלים עצמן ולא וילאות עצמן (ב״ב סז:). המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרים שיושבין עליהן כשהן ערומים ואת בית היקמים שנוטלין בהן המים (רמב״ם מכיר׳ כה ט).

א.יקע[3]), ממנו א.יָקַע.

א.יָקַע, פ״ע, עת׳ יֵקַע, תֵּקַע,—א) יקע הדבר ממקומו, נשמט ויצא ממקומו, למשל האבר ממקום הפרק, sich verrenken; se disloquer; be dislocated: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וכו׳ וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש׳ לב כה-כו). —ב) בהשאלה, יקעה הנפש מפלוני, נטתה ממנו, התרחקה ממנו, לא רצתה בו, sich v. jem. entfremden; se détourner de qqn. be alienated: הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (ירמ׳ ו ח). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם ותטמא בם ותקע נפשה מהם ותגל תזנותיה ותגל את ערותה ותקע נפשי מעליה (יחזק׳ כג יז-יח).—ועי׳ נקע.

ב.יקע[1]), ממנו ב.יָקַע, *הוֹקָעָה.

ב.יָקַע,—קל לא נמצא.

— הפע׳, הוֹקִיעַ, צווי הוֹקַע, הוֹקַעֲנוּם, וַיֹּקִיעֻם,— הוקיעו, תלה אותו, צלב אותו, kreuzigen; crucifier; crucify: קח את כל ראשי העם (שחטאו בבעל פעור) והוקע אותם ליי׳ נגד השמש (במד׳ כה ד). ינתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום ליי׳ בגבעת שאול (ש״ב כא ו). ויתנם (דוד את ילדי רצפה) ביד הגבענים ויקיעם בהר לפני יי׳ ויפלו שבעתים יחד (שם ט). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם וכו׳ הוציאם והוקיעם זה בנגד זה (פסיק׳ דר״כ, זכור).

— הָפע׳, הוּקַע, מוּקָע, מוּקָעִים,—שהוקיעו אותו: ויאספו את עצמות המוקעים (ש״ב כא יג).

א.יקף,—עי׳ נקף.

ב.*יקף, ממנו *יָקַף.

***יָקַף**,— קל לא נמצא.

—פע׳, *יִקֵּף,—כמו הקפיא: ירדו על מחנות צבא מחרפיך, יען כי רדפו אחר עם מצפיך, יקפת תהום בקרת ובריח אפיך (יוצ׳ אחר׳ פסח, אתה הארת).

יקץ[2]), ממנו יָקַץ, *יָקֵץ, *יְקִיצָה.

יָקַץ, פ״ע, עת׳ אִיקַץ, יִיקַץ, וָאִיקָץ, וַיִּיקַץ, וַיִּקַץ, וַיִּיקֶץ, בהפס׳ יִקָץ, מ״ר יקצו,—יקץ משנתו, עזבתהו השנה, שב להיות ער, erwachen; se réveiller; to awake: בחלמי הנני עמד על שפת היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות וכו׳ ותאכלנה הפרות הרקות והרעות וכו׳ ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ (בראש׳ מא יז-כא). וייקץ נח מיינו (שם ט כד). וייקץ יעקב משנתו (שם כח יו). וייקץ פרעה והנה חלום (שם מא ז). וייקץ משנתו ויסע את היתד (שופט׳ יו יד). ויקץ משנתו (שם כ).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—
[2]) פרש הגאון: קידרא דמרתחין בה מיא למרחץ (תשוב׳ הגא׳, הרכבי קפט). והרמב״ם: ויקמים הם ספלאות של עץ שמשתמשין בהן בבית המרחץ ונותנין בהן מים לפני כל אחד ואחד. ע״כ. ורה״ג פרש: יקמים אלו בגדים שמעטפין ראשיהם במרחץ מפני החום שלא יזיק להם בראשם. ע״כ. אך פרושם של הגאונ׳ ושמושו של הרמב״ם מכריע. ולא נמצא לו דמיון בלשונ׳ האחיות.
[3]) בערב׳ וקע a) במשמ׳ נפל, אך משמ׳ זו רחוקה מהמשמ׳ שמשמש בה שרש זה בעברית.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ומביאים את שמוש הפעל הוקע בתוך שמושי השרש א.יקע, אך שני המושגים האלה כ״כ רחוקים שעל כרחנו אנו צריכים להניח שרש מיוחד, אעפ״י שגם לשמוש זה אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות האחיות.
[2]) בערב׳ יקט a), כמו קוץ, קיץ.

a) وقع

a) يقظ

ויקץ שלמה והנה חלום (מ"א ג יה). אולי ישן הוא ויקץ (שם יח כז).—ובסהמ"א: בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו (רמב"ם תפלה ז ג).—ובהשאל׳: ויקץ כישן אדני בגבור מתרונן מיין (תהל׳ עח סה), לאמר התעורר לעשות דבר. הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו[1] מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק׳ ב ז).—ואמר הפיטן: כגבור מתרונן מיין, יקץ והריק זין (יוצ׳ ב פסח, אפיק רנן).—ועי׳ קוץ, קיץ.

יקץ, ת"ז, מ"ר יקצים, — ער, שאינו ישן: א"כ היקיצה יותר מבשלת ומועלת משינה וזהו שהיקץ בלילה יתשוק יותר לאכול (ר"י הלוי, הוזה"ת א ג). ע"י שינה החום הולך למקום פרטי כמו לכבד ולב ואינו מתפשט בכל האיברים כמו היקץ (שם). ואם היקצים יהיו בלבד הצדיקים מישראל באמת מספר יהיו ונער יכתבם ואיך יאמר עליהם ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (ר"י אברבנאל, נחל׳ אבות ד). שהתלמידים הגורסים שם (בבתי המדרש) קצתם גורסים וקצתם ישנים וכו׳ ולא הטריחו לשאר היקיצים להמתין עד שיכלה הרית (הלבוב, הו"ת עט ט).

יקר[2]), ממנו יקר, יקר, יקר, יקרה, *יקר, *יקרות, *יקרה, *יקרן.

יקר, ת"ז, סמי׳ יקר, לנק׳ יקרה, סמי׳ יקרת, מ"ר יקרים, יקרות —א) אבן יקרה וכדומה, שצריך לשלם בעדה מחיר רב, teuer, edel; cher, précieux; dear, precious: ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה (מ"א י ב). וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יקרה (שם יא). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם (יחזק׳ כח יג). לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר (איוב כח טז).—וגם שמלאכתם עולה במחיר רב: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית (מ"א ה לא). ומלמעלה אבנים יקרות כמדות גזית וארז (שם ז יא). — והון יקר, שמחירו רב: כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ד).— ב) אדם יקר, טוב, יפה, נכבד, חשוב: בני ציון היקרים המסלאים בפז (איכ׳ ד ב). —ימ"ר לנק׳ יקרות, יקרותיך: בנות מלכים ביקרותיך[1]) (תהל׳ מה י). — ולנק׳ בסמי׳ *יקרת: היה ירמיה הולך ובוכה וכך אמר חבל עליך יקרת המדינות (פסיק׳ רבתי כו). —יקר רוח, שרוחו יקר, טוב ומשבח: יקר[2]) רוח איש תבונה (משלי יז כז).— וכמו שם, יקר, דבר יקר: ואם תוציא יקר מזולל (ירמ׳ יה יט). — ודבר יקר, גם מפשט, נחמד, חשוב, טוב מאד: יקר מחכמה מכבוד (קהל׳ י א). מה-יקר[3]) חסדך אלהים (תהל׳ לו ח). יקר בעיני יי׳ המותה לחסידיו (שם קטז טו). יקרה היא (החכמה) מפניים (משלי ג טו). ואשת איש נפש יקרה תצוד (שם ו כו). — ובמשמ׳ יפה ונהדר: וירח יקר הלך (איוב לא כו). — ג) דבר לא מצוי, לא תדיר, selten; rare; scarce: ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ (ש"א ג א). —ובהו"מ, כמשמ׳ שמחירו רב: פרה דדמיה יקרין (בכות נב.). ובדמו (של החלזון) צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח׳ מד.). — ואדם יקר, במשמ׳ נכבד וחשוב: ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפגום (תוספתא ב"ק ט יב). עמדו יקרים עמודו שבו יקדים שבו (מגי׳ כג:). נשים יקרות שבירושלם היו מתנדבות ומביאות אותן

---

[1]) אמר ריב"ג: קד ד׳כר פי כתאב חרוף אללין פי וייקצו מזעזעיך אליא׳ פי וייקצו מוקפה דאלה עלי אנ בעדהא יא׳ והי פא׳ אלפעל קאל אכו אלוליד ואליא׳ ענדנה ע׳יר מוקפה ואלמסורת עליה לית כותיה וחטף, ע"כ, ובעבר׳: כבר נזכר בספר אותות הרפיון ואמר ר׳ יהודה בויקצו מזעזעיך היוד בויקצו מעמדת מורה שאחריה יוד והיא פא הפעל ואני אומר כי היוד אצלינו איננה מעמדת והמסרת עליו לית דכותיה וחטף. ורד"ק במכלול (בדה"פ), אמר וז"ל: והיוד בו מועמדת בגעיא להורות היוד פא הפעל כמו ויצקו על העולה, ע"כ. ובענין זה כתב גם בהשרשים. והביא מנחת שי: אפשר שיהיה בלא מאריך כמו שנמצא במקצת ספרים וכו׳ וכן נמצא במקצת ספרים בשני יודין.

[2]) בארמ׳ יקר. בערב׳ וקר a), במשמ׳ כבד. וגם באשור׳ אקר כמו בעברית.

---

a) وقر

---

[1]) כך פרשו רוב המפרשים, אך עי׳ בערך בקרה, ובהערה שם בענין מלה זו. — [2]) כתיב וקר.— [3]) אמר ריב"ג: ואעלם אנ מה יקר חסדך קמוץ אליא׳ ואלקאף פאלאקרב ענדי אנ יכונ צפה וכו׳ אלא אנה ענד אבי זכריא פעל מאצ׳, ע"כ, ובעבר׳: ודע כי מה יקר היוד והקוף בקמץ, והוא לפי דעתי תאר, אלא שהוא אצל אבי זכריה (ר"י חיוג) פעל עבר. ורצה ריב"ג להוכיח מזה שבספרו של ר"י חיוג היה יקר פתוחה הקוף, אעפ"י שאפשר גם פעל עבר בשני קמצים.

לא התגדכו נשים יקרות משל מי וכו׳ משל צבור (סנה׳ מג.). וכן הנשים היקרות לא ויתר להם בדין זה רב אלפס אלא לשגר להם סופרי הדיינין ולטעון בפניהם (עותו״מ קכד א). — וכנוי של כבוד לאיש ולאשה: באותה שעה בא היקר ה״ר שם טוב וכו׳ (בו״ת תמת ישרים א). היקרה מרת יוטא אשת מנדלין וכו׳ (פנק׳ הקהלה דק״ק וילמייזא 14). בפנינו עדים חתומי מטה כאו היקרה מ׳ קלארה אלטנת ה״ר יוסף וארון ובנותיה וכו׳ והגיסים היקרים הר׳ שמואל לוי והר׳ שלמה ארזיק ונתפשרו ביניהם (בו״ת פרת מטה אהרן ז). כאה היקרה דינה שמחה ובעלה וכו׳ והיקרה דונה (שם יג). נכנסנו לבקר את היקרה מ׳ ריינה (שם קכא).—וכמשמ׳ הביבה ואהובה: כי עתה הנה אשתי אהובתי יקרתי עמכם ואשת נעורים היא (יוסיפון, פרק ק).

יָקַר, פ״ע, יָקְרָת, יָקְרָה, עת׳ אִיקַר, תִּיקַר, וַיִּיקַר, וַיֵּקַר, — א) יָקַר בעיניו הדבר, היה הדבר יָקָר כעיניו, חשוב ונכבד ואהוב, teuer, wert s.; être cher, précieux; be dear, precious: לא ארע לך עוד תחת אשר יָקְרָה נפשי בעיניך היום הזה (ש״א כו כא). ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים תִּיקַר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ״ב א יג), ר״ל תחום נא עלינו. מאשר יָקַרְתָּ בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע׳ מג ד). מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו (תהל׳ עב יד). — ואמר המשורר: ועוד אם תאחרנה עתים מזומנות, יכאון ותיקרנה קהלות הכהונות, ועולות תכשרנה וימחו עונות (ר״י הלוי, לבית ישראל). — ויקר לו כמשמ׳ זו: ולי מה יָקְרוּ רעיך אל (תהל׳ קלט יז).—ושמו יָקַר, היה גדול והשוב ונכבד: ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וַיֵּיקַר שמו מאד (ש״א יח ל).—יָקַר מֵעַל פלוני, הרויח ממנו, verdienen; gagner; to gain: ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר יי׳ אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יָקַרְתִּי מעליהם ואקחה שלשים הכסף ואשליך אתו בית יי׳ אל היוצר (זכר׳ יא יב-יג).— ב) יֵקַר הפדיון וכדומה, יהיה יקר, יעלה בדמים רבים: וְיֵקַר פדיון נפשם והדל לעולם (תהל׳ מט ט).—ג) *יָקַר הדבר, היה כבד, schwer s.; péser; to weigh: אמרו יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין לו כדין של מים (מכי׳ בשלח, עמלק ב).—ד) *יָקַר פלוני, חשב את עצמו יָקָר, נכבד, התנהג בכבוד: אשר יֵקַר וימנע לבקש לנפשו מכני איש מאויים, משבח מאשר ישאל אנשים אשר אינם לשלתו ראוים (ר״ב הגגיד, בן משלי א יב).

—הִפע׳, הוֹקִיר אוֹקִיר, הֹקַר,—א) פ״י, עשה יָקָר, שיהיה רב המחיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישע׳ יג יב).—ב) עשה שיהיה לא מצוי, לא תדיר: הֹקַר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (משלי כה יז).—ואמר המשורר: ומבית את שמור רגל והוקר, וסור מבעלי כזב ושקר (רה״ג, בידי מוסר השכל).—ג) פ״ע, *הוֹקִירָה הסחורה וכדומה, נעשתה יְקָרָה, עלה מחירה: שהוקיר המקח (ירוש׳ כתוב׳ יא לד:). היו כזול והוקירו בין שהוא גרם בין שהיא גרמה נותנין כזול (שם יב לד ד). ומי שהלוה את חבירו דינר ולאח״כ הוקירו (הדינרים) אסור ליטול ממנו דינר (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). רב כהנא נתן מעות על פישתן לבסוף הוקיר פשתן מכרוהו לו בעליו (שם). המשיכו להן פירות ליתומים הוקירו לא יהא כח הדיוט חמור מן ההקדש הזילו זו היא של רב נהילאי בר אידי (שם).

—הָפע׳, *הוּקַר,—כמו הוקיר, נעשה יקר, המקח, המחיר: שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע וכו׳ בזול והוקרו ונוטל מהן כשער הזול (ב״מ ה ח). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו הטים ונמצאו באות לידי רבית (שם ט). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו (ב״ב ה ח). בין ביוקר והוזלו בין בזול והוקרו מוכרו בזול (ירוש׳ מע״ש ד נד ד). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים הוזלו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (ב״מ עה.). א״ר הסרא מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה מי נתאנה לוקח (ב״ב פג:). שהוקר השמן וכאת לשאול אם תמכור (מד״ר בראש׳ נה). ר׳ יצחק אמר שמא הוקר השער (שם לג). אפילו שתק עד שהוקר השער (תוספ׳ גיט׳ ג.). ולעולם אינו משלם אלא לפי דמים שהיתה שוה בשעת אכילה בין שהוזלה בשעת תשלומין בין שהוקרה (רמב״ם תרומ׳ י כו). המוכר לחבירו שוה ארבע בחמש וכו׳ ולא הספיק להראות לתגר או לקרובו עד שהוקר ועמד בשבע (הוא, מכיר׳ יב יג).

— פע׳, *יִקֵּר את פלוני, — כִּבֵּד אותו : הגבירה הזאת אדם מיקר אותה (מד״ר במד׳ כג). אמר להם הקב״ה בני חייכם כשם שגידלתי אתכם בעולם הזה כך אני מגדיל ומיקר אתכם לעתיד לבא (שם דבר׳ ז). אמר רבי חנינא בר יצחק יקר עצמך ויקר אבותיך לא נכנסתם למלכות אלא ע״י שכיבד זקנך לזקנו (שם אסת׳ ג, רב פתח). כי האדם הזריז מכסה הדעת ומיקרה והכסיל יפרוש האולת ומפרסמה (תבו׳ דונש על רסע״ג 39). וכדי ליקר מאד ולהגדיל ענין יצחק אמר ותלד שרה אשת אדוני בן וכו׳ רק ויחיד לבני אמו (ר״י אברבנאל, חיי שרה). — ואמר החכם: ירא יי׳ בכל לבך וכבד בהניו יַקֵּר אל זה בראך ולא תעזוב משרתיו (כ״ז, תרג׳ כ״ס ז כח). — ואמר הפיטן: ספרו בקרת, קצבו חקרת, גזלו הקרת, פלאו סקרת, מועדו יִקְּרַת (יוצ׳ שבת החדש, רבות עבית). רואיו לבקר, עדיו לחקר, מאמיריו ליקר, ממיריו לעקר (שם, תי וקים). חשבני מבול שוחחים, יקרני בגיא צחיחים, כשושנה בין החוחים (יוצ׳ כ פסח, אפיק רנן). — ובמשמ׳ גאוה: אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקרת ראשה לא מן העין שלא תהא סקרנית (מד״ר בראש׳ יח).

— נתפ׳ *נִתְיַקֵּר, — א) נעשה כבד: ולמה היו הקנים עשויים כחצי קנה חלול כדי שלא יתיקרו על הלחם (מד״ר במד׳ ד). וידי משה כבדים בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו (רב״י שמות יז יב). — ב) ״נהג כבוד בעצמו: והוא (הנולד במזל שבתאי) עניו ומתיקר וחזק (ראב״ע, ראש׳ חכמה ז). ואלו עשה (אבי הכלה) מעשה ולא אמר בפני הבריות שלא היה חפץ בו (בהחתן) אלא היה מבטל הדבר בינו לבינו היה מתיקר החתן לומר שהוא אינו חפץ בה (שו״ת מהרי״ט, חו״מ ג בלט). — ואמר הפיטן: מועדו יקרת, ובו יקרת ונתיקרת (שבת החדש, רבות עבית). גבורותיו אשנן בלי שפת שקר, גבהי דוק מתח ורקע תבל להתיקר, עשה גדולות עד אין חקר (שבת ב אחה״פ, אדנן). — ג) ״התיקר בחפץ פלוני, נתן בו מחיר רב: אדם חשוב שאנו יודעין בו שאם צריך לאותו דבר היה נותן ומתיקר בו עד בדי סך זה (ר״א מלוניל, אהת׳ חיים, פדיון הבן ב). — ד) ״נתיקר הדבר, עלה מחירו, כמו הוקיר, הוקר: שאין האחד (מן השותפים) יכול למכור שלא מדעת חבירו וכו׳ ואם מכר ונתייקר השער לאחר זמן אין עליו כלום (רב״י גיט׳ לא:). אם האפוטרופום מכר פירות משל יתומים ומשכן הלוקח ועדין לא נתן המעות ונתייקרו חוזרין בהם היתומים וכו׳ קבלו היתומים הדמים ולא משך הלוקח הפירות ונתייקרו חוזרין בהם כשאר כל אדם (טוחו״מ קלט ג).

— פע׳, *יֻקַּר, מְיֻקָּר, — נעשה יקר, מכבד: קשר אותו בקורדכין שלו מיוקר (מד״ר במדב׳ כג). משובחת ומיוקרת (סאוה״ד לרסע״ג, תרג׳ ממתכר קדוס). — ואמר הפיטן: קפאון תק אלפת היקר, לוטה באור יקר, חשוף לעם מיקר, לעמוד על עקר (יוצ׳ שבת פרה, קפאון). גם סביבות ההרה, עמדה אום מיוקרה, דת מפנינים יקרה (סמא״ג, פיוט׳ לש״ת, אל עליון).

יְקָר, ש״ז, הַיְקָר, וִיקָר, כנו׳ יְקָרָהּ, יְקָרוֹ, — א) דבר יָקָר, : Kostbarkeit; chose précieuse; precious thing ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם (ירמ׳ כ ה). בארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו (יחזק׳ כב כה). בצורות יארים בקע וכל יקר ראתה עינו (איוב כח י). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (משלי כ יה). — ובמשמ׳ שכר רב: אדר היקר אשר יקרתי מעליהם (זכר׳ יא יג). — ב) פְּאֵר, Pracht; munificence: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסת׳ א ד). — ג) כָּבוֹד, Ehre; honneur; honour: וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן (אסת׳ א כ). ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (שם ו ג). ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וכו׳ והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו׳ (שם ו-ט). ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהל׳ מט יג). — ואמר הפיטן: בשורי מעשהו זר מעשהו, לא שמר צווי ויפירהו, ביקר לא לן ויגרשהו (יוצ׳ ב שבוע׳, כשורי מעשהו). — יְקָר דבר, החלק היותר טוב ומובחר בו, יקר כבשים וכדומה, החלב שבהם: כי רשעים יאבדו ואיבי יי׳ כִּיקַר [1] כרים כלו בעשן כלו (תהל׳ לז כ). — ובתו״ם וסהמ״א:

---

[1]) ת״י: היך יקר פלגיסין, והביא ראב״ע בשם הגאון: לחלוה העמקים, ובשם ר״א: חלב הכבשים (שפת יתר לז), וכן ראב״ע בפרושו: כחלב הכבשים. וכן רד״ק: כמשובח שבכבשים והוא החלב

הצריקים שאינן נוטלים מן י ק ר ם שלעתיד לבוא בעולם הזה (מד"ר כלה׳ טו). חרבה עירנו וגלה י ק ר נ ו ושמם מקדשנו וניטל כבוד מבית חיינו (סדור רע"ג, מוס׳ ר"ח). זה שמוסר את נפשו ואת י ק ר ו עליהם (על המצות) יש לו בושת שמביישין אותו עליהם ואעפי"כ מקיימם (ספ׳ חסידים, תתרלח).

*יֹקֶר, ש"ז, — מחיר גדול, מקח רב בעד איזה דבר, Teurung ; cherté ; dearth : המוליך פירות מעשר שני ממקום הי ו ק ר למקום הזול או ממקום הזול למקום ה י ו ק ר פודהו כשער מקומו (מע"ש ד א). בעקבות משיחא הוצפא יסגי ו י ו ק ר יאמיר הגפן תתן פריה והיין ב י ו ק ר (סוט׳ ט יח). שהיה ר"ג מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע ב י ו ק ר והוזלו או בזול והוקרו (ב"מ ה ח). מפרישין תרומת מעשר ממקום יוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום ה י ו ק ר (תוספתא דמאי ה יז). פורין מעשר שני כשעת הזול ולא כשעת ה י ו ק ר (ירוש׳ מע"ש ד נד ד). כשן של זהב שעמרה לה ב י ו ק ר לא תצא (בב בבת ו ת ג). ונה חמש שנים הראשונים בין ב י ו ק ר בין בזול היו ב י ו ק ר והוזלו אם הוא גרם נותן ביוקר (בב כתוב׳ יג לד ד). ריש לקיש אמר נעשה כמשכיר לו שדה ב י ו ק ר (בב ב"מ ה י ג). מים בזול ויין ב י ו ק ר איפשר לעולם לחיות בלא יין אי איפשר לעולם להיות בלא מים ובו׳ מלח בזול פילפלין ב יוקר איפשר לעולם להיות בלא פלפילין אי איפשר לעולם בלא מלח (בס הור׳ ג מח ג). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר ו ה י ו קר הוה והשכר אבד ובני ארם רצין אחר פרנסתם ואין מגיעין (שבת לב:). לוקחין פירות בזול ומוכרין אותם ב י ו ק ר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב׳ קו:). והתמרין מעלים במקום ה י ו ק ר כבמקום הזול (ב"מ עג.). מעות בזול ופירות ב י ו ק ר (ב"ב נא:). למחר שנת בצורת באה זה אוכל ב י ו ק ר וזה אוכל בזול (מד"ר קהל׳, והמרתי).—ובפהמ"א: וצופה עניני השער ותוקר אל י ו ק ר הסחורות וזולותם עולתם ונירותם בכל קצוי הארץ (תו"ה, חבב׳ הנפ׳ ג). מה שנראה שהוא ב יו ק ר הוא באמת בזול (דרך חיים, אבות כח).—ובהשאלה, כמשמ׳ רוחנית: שאי אפשר לי להשיג (הרעות והמחשבות) מצד י ו ק ר מעלתם (העקרים ב כה).

א.*יָקָר, ש"ז, מ"ר יְקָרִים,—כעין ספל לבשל בו זפת להספינות: כלי חרס שטיפלו להיות מבשל בו הרי זה אינו חיבור היקר י ן[1]) שטפלן להיות זופת כהן הרי אלו חבור (תוספתא כל׳ ב"ק ג ב).

ב.*יֹקֶר, ש"ז, — כמו יָקָר: שחר והשכים להלך בבקר, ושני נעריו ממתי השקר, יום השלישי נגעו אל חקר, וירא דמות כבוד והור וִיקֶר, עמד והתבונן להמשח (סגית׳ לר"ה, עת בעלי לגון).

א.יְקָרָה[2]), ש"נ, מ"ר יְקָרוֹת, — ענגה טעונה כבדה, :schwere Wolke; nuage chargé; laden cloud והיה ביום ההוא לא יהיה אור יְקָרוֹת [3]) יקפאון והיה יום אחד הוא יודע לי״׳ לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ו-ז).

---

[1]) כך בר"ש (כלים ג ה), ובגוף התוספתא בנוסח׳ היקירן. ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) נתחלפו הקדמונים במשמ׳ מלה זו. השבעים תרגמו במשמ׳ ק׳ר, וכן ת"י: לא יהי נהורא אלהין עדי וגליר, ע"כ, וכבר העיר לוי כי במקום עדי צ"ל ערי, כמו בהפשיטא, והוא ק׳ר. ורש"י פרש יקרות במשמ׳ אור כהה: יקרות ל׳ ביקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך, ע"כ, וגם מבאר שהכונה היא לא יהיה אור גדול אלא יקרות, בכונה של אור כהה. אבל, לפי כונה זו חסרות מלות כי אם בין אור ובין יקרות. ורוב שאר המפרשים הקדמונ׳ פרשו יקרות מלשון יקר הרגיל, ובמשמ׳ מיוהרת של מבהיק, כמו ירח יקר, ואמרו כי המלה יקרות מוסבה לאור ור"ל אור של יקרות, אור צלול ומבהיק. כך רד"ק, אמר וז"ל: לא יהיה אור יקרות שהוא אור הבהיר ולא אור קפאון שהוא אור עבות אלא כך בינוני. ע"כ. ובמשמ׳ דומה לזו גם רוב החדשים. אבל, כבר הרגישו החדשים כל הקושי שבמליצה זו, ולכן הסכימו קצתם להגיה וקרות במקום יקרות, וקצתם הגיהו עוד ח׳ם במקום אור, ופרשו שלא יהיה ביום ההוא לא ח׳ם ולא ק׳ר. אבל זו מליצה קשה מאד. וקצת החדשים ראו בהמלה יקרות בנוי מליצי להכוכבים, ואין זה יותר מרפא הכתוב מהמפרשים הקודמים, רק ריב"ג יתם למלה זו משמ׳ שנותנת מקום לפרש את הכתוב בדרך נאה. וז"ל: ומנ שהיה כלה על המזבח. ע"כ. ורש"י הביא גם הוא פרוש זה, ופרש מרעת עצמו: כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים, כרים מישור כמו כר נרחב, ביקר לשון אור יקרות. ע"כ. והביא פרוש זה גם ראב"ע: ויש אומרים ביקר כרים כעשב העמקים. ע"כ. וגם החדשים פרשו קצתם כפרוש ראשון וקצתם כפרוש השני. אך כל זה אינו מישב את המליצה, ולכן י"א כי יש כאן שבוש ומגיהים הגהות מתחלפות: כ י ר ק ה ר י ם וכרומה.

ב.‎״יְקָרָה, ש״נ, סמי׳ יְקָרַת, — דבר יקר: ויבואו לפשט החללים וימצאו זהב ואבני יקר ה וארגמן לרוב (יוסיפון, פרק כד).— ובהשאלה ברוחניות, יְקָרַת הנפש, מעלתה וטובה: וגבהותה (של הנפש) מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון הכמה ו י ק ר ת נפשו וידיעה ברורה במדות הטובות והמגונות (חו״ה, הכניעה כ). ויורנו על חזקת גופם ויקרת נפשם לעשותם מבצר חזק לעצמם (שם, הכתיבה ה). —״יְקָרַת רוח, התנשאות וכבוד: וכן צריך (הת״ח) לעטר עצמם במדת השירה ו י ק ר ת רוח מעט כדי שלא יהיה כבודם

הר׳א קיל ללשחאב אלמת׳קל באלמא׳ אלמתראכם יקרות וקפאון והו צפה מקאם אלמוצוף באנה קאל עבות יקרות ואמא וקפאון פהו אלמא׳ אלג׳אמד פי אלשחאב אעני אלברד ותלח׳יצ אלמעני לם יכנ צ׳יא׳ ונור בל ט׳למה אלשחאב אלמתראכם אלמת׳קל באלמא׳ וג׳מודה, ע״כ, וכעבר׳: ומזה יאמרו לעננים כבדים כמים נערמים יקרות וקפאון והוא תאר כאלו אמר עבות יקרות, וקפאון הוא המים הנגמרים בעבים והוא הברד, ותמצית פרוש הדברים הוא לא יהיה אור אבל יהיה אופל העננים הכבדים הטעונים מים. והסכים לפרוש זה בעקרו גם ראב״ע אלא בקצת שנוי ואמר: לא יהיה ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהיה עבות יקרות וקפאון דבר עב בדרך לא יום ולא לילה. ע״כ. והנה גם לפרושו של ריב״ג הקושי במקומו ע׳מד שחסרות המלים כי א ם, ותקונו של ראב״ע הוא דחוק ואינו מתקן כלום. אבל, בעצם פרוש המלה יקרות כענין עננים כבדים יש לו על מה לסמך, כי אעפ״י שלא הזכיר זאת ריב״ג אין ספק כי פרש כך עפ״י הלשון הערבית, שהשרש וקר משמש בה, כמו בעבר׳, כמשמ׳ של כבדות ושל כבוד וחשיבות, והשם וִקר a) פרשוהו המלונים הערבים: אלשחאב יחמל אלמא׳ אלד׳י אוקרהא, ע״כ, ובעבר׳: וקר הוא הענן הטעון מים המכבידים אותו. ואין יקרות מוסב לאור, שהפסיקו בעל הטעמים בטעם מפסיק, אלא הוא מוסב ליקפאון, והעקר בנוסח הכתוב לא הקרי וקפאון בוו בראש, אלא דוקא הכתיב יקפאון ביוד בראש, והוא עתיד קל רבים מהפעל קפא, והוא ספור ליקרות, ור״ל שהיקרות, שהם העננים הכבדים והחשבים, יקפאון ויקדירו את השמים, ולכן יהיה לא יום ולא לילה. והנה אין ספק בדבר כי הנביא תאר יום רעש, כמו שנאמר שם למעלה: ונבקע הר הזיתים וכו׳ ומ״ש חצי ההר צפונה וחציו נגבה וכו׳ ונסתם באשר נסתם מפני ה ר ע ש בימי עזיה, והתכון בהיקרות להעננים והאדים הממלאים את חלל האויר עפי״ר בעת הרעש.

a) وقر

נקל בעיני ההמון (המאירי משלי יד כד).

***יַקְרוּת**, ש״נ,— א) סגולת דבר יָקָר, נכבד: מה היתה י ק ר ו ת ן (של בני ציון) עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב וכן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב (מד״ר איכ׳, בני ציון). דבר אחר מה היתה י ק ר ו ת ן שלא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שהיה יודע עם מי סועד וכו׳ דבר אחר מה היתה י ק ר ו ת ן שהיו מוסרין הסעודה לטבח אם נתקלקל דבר בסעודה היו עונשין את הטבח (שם).— ב)״כמו יֹקֶר: וכן היה שבאותה השנה היו הולשות גדולות ר״ל בשהי׳ י ק ר ו ת בעולם בשנה אחת ואח״כ בימי הקיץ בעת גידול התבואה היה נראה להעולם שיהיה זול (מגיד מיתות קכט).

״יַקְרָן, ש״ז, — מי שלוקח בעד סחורתו ביֹקֶר, נהוג בדבור העברי.

יְקֶרֶת, ש״נ, — סגולת דבר יָקָר: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יִקְרַת [1]) מוסד מוסד (ישע׳ כח יו).

יקש[2]), ממנו יָקוֹשׁ, יָקוּשׁ, יָקֹשׁ, מוֹקֵשׁ, ״יֹקֶשׁ, ״יֹקֶשֶׁת, ״יַקְשׁוּת, ״יַקְשָׁן.

יָקֹשׁ, פ״ע, עב׳ יָקֹשְׁתִּי, יָקְשׁוּ, יִקְשׁוּן,— יָקֹשׁ לפלוני, שָׂם לו מוֹקֵשׁ: יָקֹשְׁתִּי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (ירמ׳ נ כד). מחטיא אדם בדבר ולמוכיח בשער יְקֹשׁוּן ויטו בתהו צדיק (ישע׳ כט כא). שמרני מידי פח יָקְשׁוּ לי (תהל׳ קמא ט). — והשתמש בו הפיטן גם כמשמ׳ נפעל: י ק ש ו צרי עין בבצע, ומאנו פרוסה לרעב לבצע, והאריכו וקצרו את המצע (יוצ׳ אחרון פסח, מה מועיל).— וכמו פ״י, ״גרם לו שיוּקַשׁ: מרדונו עונות, י ק ש ו נ ו זדונות, כסתנו כלימה, לכן קצרו לשונות (סמח״ל, נטי׳ יוה״כ, אבל לו).—ופָעוּל יוּקָשׁ: כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות כפח כהם יוּקָשִׁים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). — ובמליצה, ״יוֹקֵשׁ, כנוי ליצר הרע: יום יוקשי תכבוש ועצבי תחבוש, יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (רשב״ג, רשות לנשמת, אלהים אלי). — ופָעוּל, ״יָקוּשׁ, יְקוּשָׁה: אמללנו

[1]) אמר רד״ק: או יהיה יקרת שם בלי סמוך ואעפ״י שהוא פתוח כמו עגלת שלשיה, אל תתני פוגת לך והדומים להם.

[2]) רק בעברית. דומה לשרש זה השרש נקש בעברית, עין שם.

בנפש י ק ו ש ה, נאנחנו מעבודה קשה (רמב"ע, מוכ׳ יוה"כ, אמללנו). י ק ו ש בעניו, ולכוד בפח חבלו, וצבי עדיו, הורד ועגילו (בכת ה׳ אתה"ס, יקוש בעניו). קומי יונה י ק ו ש ה, עורי אבן הראשה (ספ׳ פזמוני, תימני כט). —ואמר המליץ: תמול שאלוני ידועי זמני למי אוי ואבוי ואל מי פצעים, עניתים לטפשים אנושים י ק ו ש י ם בפח איש תככים ולשוא יגעים (בלמה כוג׳אפיד, דברי חכמ׳ פז). שמע זעקת דל אביר זקן ומחלה אשר רגלו בפח קלון י ק ו ש ה (משלי ערב, דרך טובים).— ובהשאלה, במשמ׳ "זמם: י ק ש לץ לחרף צבאות, התתומי ברית בצבא ואות (בכת זכור, אלילי).

—נפע׳, נוֹקֵשׁ, נוֹקַשְׁתְּ, נוֹקְשׁוּ, תִּוָּקֵשׁ,—שיקשו לו, שנלכד במוקש: בפעל בפיו נוֹקֵשׁ רשע (תהל׳ ט יז). והיה וכו׳ לפח ולמוקש ליושב ירושלם ובשלו בם רבים ונפלו ונשברו וְנוֹקְשׁוּ ונלכדו (ישע׳ ח יד-יה). — ובהשאלה, נוֹקַשׁ בדבר, נכשל בו: לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תִּוָּקֵשׁ בו (דבר׳ ז כה). — ונוקש בדבריו, נאחז בענין ע"י דבריו: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוֹקַשְׁתָּ באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג). — ואמר בן סירא: בבתולה אל תתבונן פן ת ו ק ש בעונשיה (כ"ס גני׳ ט ה). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים כי תקלה הוא לאויל ובל פותה י ו ק ש בו (שם לד ו-ז). דורש תורה יפיקנה ומתלהלה י ו ק ש בה (שם לה יה). —ובסהמ"א: ו ב ש ת ו ק ש הנפש אל רדיפת התאות אז תגלה תפארת גדלתה (מחזי לדק, אלגזלי 46).

יָקוֹשׁ, ש"ז, — ש"מ, בה"פ של מי שנוקש: יתרעשו אופן וגלגל, י ו ק ש עם זו להאפין ולגלגל, כרוב וחיה רופפים, בכנפי נשר מעופפים (ר"א קליר, מוס׳ יוה"כ, אז מלפני). בניך יחוסיך לקוחים לך לסגלה, י ו ק ש מרים יוצלל במצולה, נצח להללך בכל מיני תהלה (סלית׳ נו"נ, אמנת).

יָקוּשׁ, ש"ז, — כמו הקודם: טמאים טבועי טמון תטליל טניפתם, יבשים ירודי י ק ש תיישר יציאתם (מחז׳ רומני, סלית׳ לר"ה, אכופים).

יַקְשׁוּת, ש"נ, — כמו יקש: ידענו רשענו סרבנים וסלונים, י ק ש ו ת ערפנו חסון כאלונים, כרם נטענו סגסג נצנים, כסו פניו חרולים קמשונים (סלית׳ ער"ה, ה׳ אלהי).

יַקְשָׁן, ש"ז, — מי שמקשה תמיד קושיות: אם יהלוק בזה אקרא אותו י ק ש ן או יקטן כי מי שאין לו פלפול בדבריו הוא הולך על דרך בלבול (ר"י פרובינגלו, בו"ת בלמוד החכמות).

יקת[1], ממנו אולי השמות הפרטיים י ק ו ת י א ל ו י ק ת א ל.

י"ר,—ר"ת: יהי רצון.

א.ירא[2], ממנו א.יָרֵא, ב.יָרֵא, יִרְאָה, מוֹרָא, *יִרְאוּנִי.

א.יָרֵא, ת"ז, סמי׳ יְרֵא, נקב׳ יְרֵאָה, מ"ר יְרֵאִים, סמי׳ יִרְאֵי, כנו׳ יְרֵאֶיךָ, לִירֵאֶיךָ, יְרֵאָיו, לִירֵאָיו,—מי שמפחד, שיחוש רגש של אימה שבגללו הוא נרתע לאחור, אינו מוצא את לבו לעשות דבר, fürchtend craintif; fearing: ויספו השטרים לדבר אל העם (היוצא למלחמה) ואמרו מי האיש הַיָּרֵא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו (דבר׳ כ ח).— ובפרט ירא אלהים, מי שירא מהאל ושומר מצותיו ומקיים אותן, Gottesfürchtig, fromm; craignant dieu, pieux; god-fearing, pious: כי יְרֵא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (ברא׳ כב יב). מי בכם יְרֵא יי׳ שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו (ישע׳ נ י). הולך בישרו יְרֵא יי׳ ונלוז דרכיו בוזהו (משלי יד ב). אשרי כל יְרֵא יי׳ ההלך בדרכיו (תהל׳ קכח א). כי יְרֵא אלהים יצא את כלם (קהל׳ ז יח). והיה האיש ההוא תם וישר וִירֵא אלהים וסר מרע (איוב א א). אנשי חיל יִרְאֵי אלהים אנשי אמת (שמות יח כא). אז נדברו יִרְאֵי יי׳ איש אל רעהו ויקשב יי׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו לְיִרְאֵי יי׳ ולחשבי שמו (מלא׳ ג יו). לכו שמעו ואספרה כל יִרְאֵי אלהים אשר עשה לנפשי (תהל׳ סו יו). נבזה בעיניו נמאס ואת יִרְאֵי יי׳ יכבד (שם יה ד). כי גם יודע אני אשר יהיה טוב לְיִרְאֵי האלהים אשר ייראו מלפניו (קהל׳ ח יב). שקר החן והבל היפי אשה יִרְאַת יי׳ היא תתהלל (משלי לא ל). — יְרֵא מצוה: בז לדבר יחבל לו וִירֵא

---

[1]) בערב׳ וקת a) במשמ׳ עת, זמן, והפעל וקת יער לו זמן, והשם יקותיאל ויקתאל יהיה כמו יעדיה וכרומה.

[2]) בערב׳ ורע b), רוע c).

a) وقت   b) ورع   c) روع

מצוה הוא ישלם (משלי יג יג). — ויָרֵא שמו: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלאכי ג כ). כי אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך (תהל׳ סא ו). — וגם ירא בלבד, מ״ר יראים, וכנוי: יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי (תהל׳ קיט עד). ישובו לי יראיך וידעו עדתיך (שם עט). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך (שם לא כ). הנה עין יי׳ אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). סוד יי׳ ליראיו ובריתו להודיעם (שם כה יד). אך קרוב ליראיו ישעו (שם פה י). — ובתו״מ: עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט (ירוש׳ ברכ׳ ט יד:). שהוא חולק ליראיו מכבודו (מד״ר במד׳ טו). —*ירא חטא: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות ב ה). ר׳ יוסי הכהן חסיד ר״ש בן נתנאל ירא חטא ור״א בן ערך כמעין המתגבר (שם ח). ברוך שלא עשני בור שאין בור ירא חטא (תוספתא ברכ׳ ז יח). כל מי שהיה כשר וירא חטא באותו הדור היה מביא את בכוריו ונותנן לתוך הסל ומהפ׳ אותן (ירוש׳ תענ׳ ד סח:). — ומ״ר: לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי (שקל׳ ה ו). והכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת (סוט׳ ט טו).—ואמר הפיטן: יראי חטא נמאסו ונפסקו העונן, נבזזו חנויות מיוזנות ואין מגין, פרתי ורבי ביד צרם מגן (סנית׳ מוס׳ יוה״כ, כרית כלותה).—*ירא שמים: לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי ומודה על האמת (ברכות השחר, נעוגס). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ׳ ח.). למי שהוא ירא שמים בכל כחו (שם נו:). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים (סוכ׳ מט:). הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא עכשיו יאמרו אמו גרמה לו (סנה׳ ע:). ש״מ ירא שמים הוא (נדה לג:). שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד (מד״ר בראש׳ מד). גוי שחייב כרת וכזכות מי ניצל בזכות ירא שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה (שם בה״ב, מבכ״י). וכזמן שאין ישראל עושין רצונו של הקב״ה רואה איזה צדיק ישר וכשר וירא שמים יש בהם ומסלקו מתוכן (שם, דוד׳ ילד). כדרך כל ירא שמים שלא להשחית מדברי הקב״ה אפילו אות אחת (תבו׳ דוגם על רסע״ג סא). — ואמר המליץ: ומשם באתי ארם נהרים, ומטוביהם רבי יפת הירא שמים, והחזן רבי יוסף תאוה לעינים (ר״י הריזי, תתכמ׳ מו).—ולנק׳: זה שעוזב צנועה או בת טובים ויראה שמים ולוקח אחרת בעבור ממון או בעבור יופי או כבוד משפחה (ספר חסידים, תתלט). — ומ״ר: שכן אפילו יראי שמים יוצאין בכך (ירוש׳ מגי׳ ג עד.). כיון ששמע אהרן שבניו יראי שמים הן שתק וקבל שכר על שתיקתו (מד״ר ויקר׳ יכ). וכן בימי אליהו הנביא היו ישראל יראי שמים לאמיתם (תד״א יז).— ואמר המליץ: ומשם הלכתי לכלנה, ושם קהלה טובה, כלם חסידים ויראי שמים, אלו היו פורשי כנפים (ר״י חריזי, תתכמ׳ מו).—*יראי השם: כי ידוע ידעתי שהיו חכמים ויראי השם ממני (ראב״ע, יסוד מורא כ).

ב. **יָרֵא**, פ״ע, יראה, יראה, יראת, יראתי, יראו, יראתם, יראהם, יראנו, ירא, לרא, יראה, ליראה, ירא, יראו, אירא, תירא, תיראי, תיראי, יירא, ויירא, וירא, נירא, תיראו, תיראו, תיראון, ייראו, ייראו, יראנו, תיראנה, יראוני, יראוך, יראוהו, איראנו, ייראני, ייראך, תיראום, תיראם, ייראוך,—ירא לעשות דבר, היה ירא, to fear ; craindre ; fürchten : ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער (בראש׳ יט ל). ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום (שם כו ז). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יי׳ (ש״ב א יד). ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במד׳ יב ח). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך (שופט׳ ז י). ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון (ש״ב י יט).—ויָרֵא מעשות דבר: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג ו). ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי (ש״א ג טו). אל תירא מרדה מצרימה (בראש׳ מו ג). אל תיראו מעבוד הכשדים (ירמ׳ מ ט). וייראו מגשת אליו (שמות לד ל). — ויָרֵא מפלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, מדבר פלוני: כן יעשה יי׳ אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם (דבר׳ ז יט). ואדניהו ירא מפני שלמה (מ״א א נ). וטוב לא יהיה לרשע וכו׳ אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהל׳ ח יג). מלך בבל אשר אתם יראים מפניו (ירמ׳ מב יא). ויראת מאלהיך (ויקר׳ יט יד). סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (תהל׳ קיט קכ). ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים (מ״ב כה כו). ויראו ממך (דבר׳ כח י). כי יראתם

מפני האש (שם ה ה). ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד (ש"א יח כט). לא אירא מרבבות עם (תהל׳ ג ז). יי׳ אורי וישעי ממי אירא (שם כז א). לא תירא מהם (דבר׳ ז יח). אל תירא מפניהם (יהוש׳ יא ו). אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). ולא תירא משוד כי יבוא (איוב ה כא). לא תירא מפחד לילה (תהל׳ צא ה). מי את ותיראי מאנוש ימות (ישע׳ נא יב). משמועה רעה לא יירא (תהל׳ קיב ז). ויירא שאול מלפני דוד (ש"א יח יב). אל תיראו מעבדי הכשדים (מ"ב כה כד). אל תיראו מהם כי לא ירעו (ירמ׳ י ה). אל תיראו מפניהם (נחמ׳ ד ח). ידעתי כי טרם תיראון מפני יי׳ אלהים (שמות ט ל). לא תערצון ולא תיראון מהם (דבר׳ א כט). ייראו מיי׳ כל הארץ (תהל׳ לג ח). אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (קהל׳ ח יב). גם מגבוה ייראו (שם יב ה). אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם (דבר׳ ב ד). יפחדו ויראו ממך (מיכ׳ ז יז). וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים (ש"א ז ז). ויראו מפני המלך (מ"א ג כח). וייראו העם מפני יי׳ (חגי א יב). והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהל׳ ג יד).— ירא לדבר, מדבר, ירא פן ירע הדבר מדבר: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — וירא את פלוני, את דבר פלוני: ויאמר אלהם יוסף וכו׳ את האלהים אני ירא (בראש׳ מב יח). כי ירא העם את השבעה (ש"א יד כו). הנה אדניהו ירא את המלך שלמה (מ"א א נא). ועבדיהו היה ירא את יי׳ מאד (שם יח ג). אשרי איש ירא את יי׳ (תהל׳ קיב א). ירא אני את אדני המלך (דני׳ א י). כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ׳ ז ב). אינם יראים את יי׳ ואינם עשים כחקתם וכמשפטם (מ"ב יז לד). כי יראתי את העם (ש"א טו כד). כי יראו המילדת את האלהים (שמות א כא). ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו (יהוש׳ ד יד). לא יראו את יי׳ (מ"ב יז כה). ולמען ילמדו ויראו את יי׳ אלהיכם (דבר׳ לא יב). למען יראתם את יי׳ אלהיכם (יהוש׳ ד כד). כי לא יראנו את יי׳ (הוש׳ י ג). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים (דבר׳ ד י). ליראה את השם הנכבד והנורא (דבר׳ כח נח). ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי (ירמ׳ לב לט). עבדיך החפצים ליראה את שמך (נחמ׳ א יא). ללכת בדרכיו וליראה אתו (דבר׳ ח ו). ירא את יי׳ וסור מרע (משלי ג ז). את האלהים ירא (קהל׳ ה ו). ועתה יראו[1] את יי׳ ועבדו אתו (יהוש׳ כד יד). אך יראו[1] את יי׳ ועבדתם אתו באמת (ש"א יב כד). יראו[1] את יי׳ קדשיו (תהל׳ לד י). אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו (במד׳ כא לד). למען תירא את יי׳ אלהיך (דבר׳ ו ב). לא תירא אותם (יחזק׳ ג ט). ואותי לא תיראי (ישע׳ נז יא). ויירא כל העם מאד את יי׳ ואת שמואל (ש"א יב יח). ויירא דויד את האלהים (דהי"א יג יב). ואתם אל תיראו את עם הארץ (במד׳ יד ט). לא תיראו את אלהי האמרי (שופט׳ ו י). את יי׳ אלהיכם תיראו (מ"ב יז לט). האותי לא תיראו נאם יי׳ (ירמ׳ ה כב). איך ייראו את יי׳ (מ"ב יז כח). יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ (תהל׳ סז ח). ותיראן המילדת את האלהים (שמות א יז).— וירא את פלוני מעשות דבר: ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שופט׳ ו כז). — וירא דבר: החנם ירא איוב אלהים (איוב א ט). ולא יראו אלהים (תהל׳ נה כ). חרב יראתם וחרב אביא עליכם (יחזק׳ יא ח). יחד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (שם כג ד). לא תיראו אלהים אחרים (מ"ב יז לה). אל תיראו חרפת אנוש (ישע׳ נא ז). איש אמו ואביו תיראו (ויקר׳ יט ג). ומקדשי תיראו (שם ל). — ובהחלט, ירא: מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט׳ ז ג). ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שם ח כ). ולא אבה נשא כליו (של שאול להרגו) כי ירא מאד (ש"א לא ד). ולא יראה בגדה יהודה אחותה (ירמ׳ ג ח). ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (בראש׳ יח טו). ויען יעקב ויאמר ללבן (לבן ברחתי בסתר) כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי (שם לא לא). לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ׳ מד י). שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי (נחמ׳

[1]) אמר רד"ק: אך יראו את יי׳ משפטו יראו אלא שנחה בו האלף כדי שלא ידמה למלת יראו מן ראה. ע"כ. והוסיף ע"ז ר"א בחור: משום שנאמר כי לא יראני האדם וחי לפיכך נחה האלף וכן היא נחה במ"ת לראובני השורק שבאלף קורין בריש ואין לריש נקודה וקורין אותו לראובני הלמד קמוצה והריש אינה נקודה, ע"כ, ואין טעמו של הרד"ק בנקוד יראו מספיק, כי כמו שיראו דומה לעתיד מן ראה, כן בדבור דומה יראו לצווי מן ירה. ואמרו החדשים כי סבת הנקוד הזה היא הנטייה לקרוא גל"א כמו גל"ה.

ו יג). באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי (תהל׳ נו ה). לא תירא ולא תחת (דבר׳ לא ח). סורה אלי אל תירא (שופט׳ ד יח). שבה אתי אל תירא (ש״א כב כג). אל תירא כי יעשר איש (תהל׳ מט יז). אל תירא כי עמך אני (ישע׳ מא י). ואתה אל תירא עבדי יעקב (ירמ׳ ל י). מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער (ברא׳ כא יז). אל תיראי כי גם זה לך בן (שם לה יז). מבשרת ירושלם הרימי (קולך) אל תיראי (ישע׳ מ ט). ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ׳ ג יו). אריה שאג מי לא ייִרא (עמו׳ ג ח). ויירא יעקב מאד (ברא׳ לב ח). וירא שאול את מחנה פלשתים ויִרא ויחרד לבו מאד (ש״א כח ה). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (זכר׳ ט ה). לא נירא בהמיר ארץ (תהל׳ מו ג). תראו חתת ותיראו (איוב ו כא). ולא ייראו עוד ולא יחתו (ירמ׳ כג ד). וכל העם ישמעו ויראו (דבר׳ יז יג). יראו רבים וייראו (תהל׳ מ ד). וייראו מאד ויצעקו (שמות יד י). ויחתו ויראו מאד (ש״א יז יא). ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו (ברא׳ מב לה). וכל ישראל ישמעו ויראון (דבר׳ יג יב). — ובכנ׳: ולא יראוני אמר יי׳ צבאות (מלא׳ ג ה). חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך (תהל׳ קיט סג). לכן יראוהו אנשים (איוב לז כד). ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אתו (ש״ב ג יא). מי לא יראך מלך הגוים (ירמ׳ י ז). ואתנם לו מורא וייראני (מלא׳ ב ה). לא תיראום כי יי׳ אלהיכם הוא הנלחם לכם (דבר׳ ג כב). ויי׳ אתנו אל תיראם (במד׳ יד ט). למען יראוך כל הימים (מ״א ח מ). גוים עריצים ייראוך (ישע׳ כה ג). ייראוך עם שמש (תהל׳ עב ה). — ובמליצה לדברים לא בע״ח: ארץ יראה ושקטה (תהל׳ עו ט). אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל יי׳ לעשות (יואל ב כא).

—נפע׳, נורא, נוראה, נוראות, נוראת, תורא, —שיראו ממנו, שאפשר לירא ממנו, שהכל יראים ממנו: ויאמר מה-נורא המקום הזה (ברא׳ כח יז). אל גדול ונורא (דבר׳ ז כא). נורא יי׳ עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ (צפנ׳ ב יא). כי עמך הסליחה למען תורא (תהל׳ קל ד). —ועי׳ עוד ערך נורא.

—פע׳, ירא, יראני, סיראים, ליראני, ליראם, — ירא אותו, הטיל עליו אימה ופחד, in Furcht setzen: faire craindre; to put in fear: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה כי יראני העם (שימיתו את בנה) ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו (ש״ב יד יח). כי כלם סיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה (נחמ׳ ו ט). אגרות שלה טוביה ליראני (שם יט). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר (דהי״ב לב יח). —ובתו״מ: יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקב״ה ליראו ולבהלו (מד״ר ברא׳ עה). כך הם ישראל כשהם חוטאים אין הקב״ה מעלה עליהם תדע לך שהוא כן שבן בימי הושע הכעיסו להקב״ה התחיל הקב״ה מייראן כי בני זנונים וגו׳ כי היא לא אשתי וגו׳ (שם במד׳ ב). אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו (רב״י דבר׳ כח ס). כאשר אמר אדון הנביאים ע״ה על המצות המעשיות ויראת מאלקיך אני יי׳ שעל המצות המעשיות הוצרך ליראם מעונשי השם (ר״י א״ת, רוח חן ג). יזלזל במצוה מן המצות המיראות האדם (מלמ׳ התלמיד׳, עקב).

— התפע׳, *התירא, *נתירא, — היה ירא, התחיל פתאם לירא: אל תהי כאריה בביתך ומוזר ומתירא בעבודתך (ב״ס גני׳ ד ל). וגם אם ישמע לך (השונא) ויהלך בנחת תן לבך להתירא ממנו (שם יב יא). הסככה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו״ם מפני לסטים מפני רוח רעה (שבת ב ה). וכשהגיע (אגריפס) ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה (סוט׳ ז ח). שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ (מכי׳ יתרו, בחדש ב). שהייתי סבור שהוא יום הדין ונתייראתי (ירוש׳ חגי׳ ב עז.). אם שמואל רבן של נביאים וכו׳ נתיירא מיום הדין אנו על אחת כמה וכמה (שם). ואמר לי היה לך להתפלל בדרך ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ברכ׳ ג.). היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים (שם יח.). ומה במקום חיותנו אנו מתייראים במקום מיתתנו עאכ״ו (שם סא:). שאלות הרבה יש לי לשאול ומתיירא אני שמא תכעוס (שבת לא.). אמר (משה) לפניו רבש״ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שם פח:). אמר להם מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב׳ הרים גדולים בין ב׳

מחלוקות גדולות בין בית שמאי ובין בית הלל מתיירא אני שמא ירוצו גלגלתי (יבמ׳ טו:). אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ו מתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב׳ כח:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ו מתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה (סוט׳ כא.). עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת (מכות כד:). היה משכים לצאת לדרך ו מתיירא שמא יאבדו (מנח׳ לו.). ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר לו גנב אתה או קוביוסטוס אתה ש מתיירא מן השחר (חול׳ לא:). אמרה ל״ן אעפ״י שאנשי צדוקים הן (נשותיהם) מתיראות מן הפרושים ומראות דם להכמים (נדה לג:). זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה (מד״ר כראש׳ מד). והגר שפחת שרי רואה ה׳ מלאכים בזה אחר זה ולא נתיירא מהם (שם מה). לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ו נתיירא מהם וישב לו ביניהם (שם פד). שני בני אדם הבטיחן הקב״ה ו נתייראו הבחור שבאבות והבחור שבנביאים (שם עו). אותה שעה נתברר משה על עסקיו ש נתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם (שם שמות ג). אמר לו הקב״ה למשה לך אמור לו לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן (שם במד׳ טו). בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב״ה רוח הקדש שהיתה שורה עליהם היתה נותנת להם אימה בעיני רואיהם שהכל מתיראים מהם שהיו דומין למלאכים (שם י). אותה שעה (שראה משה את עוג) נתיירא משה אמר הקב״ה אל תתיירא שאני מפילו לפניך (שם דבר׳ א). עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדיבור עומד על רגליו ולא היה מתיירא כיון שחטא כששמע קול הדיבור נתיירא ונתחבא (שם שה״ש, הנה מטתו). למלך שדיבר בנגד בנו ו נתידא ונשמטה נפשו ממנו (שם, תכו). באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלקה ממני (שם, יפה את). הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקדוש ברוך הוא אמרו לו למה אמר להם איני יודע

מפני שהיה מתירא שלא יאמרו בימיך היתה לבנינו זאת (שם איכ׳, פתיח׳). שלחו (כל בני הגולה למרדכי ואסתר) ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמר להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא בתובה בין הכרכי׳ (שם רות, והנה בועז). אין את בתו של אברהם וכו׳ ואת מתיירא מן בריה ומן אנוש שהיום הוא חי למחר הוא מת (פסיק׳ רבתי לג). אתם רואים את השמים במקומם ואת הארץ במקומה ואתם מתייראים (שם).

בהלה. – *דחליל. – זְוָעָה. – זחל. – חגא. – חִתָּה. – חתת. – ירא. – יראה. – מגור. – מורא. – עריץ. – פחד.

ב. ירא, עי׳ ירה.

יִרְאָה, ש״נ, סמי׳ יִרְאַת, כנוי׳ יִרְאָתִי, יִרְאָתְךָ, יִרְאָתֵךְ, יִרְאָתוֹ, יִרְאַתְכֶם — א) כה״פ מן יָרֵא, Furcht; crainte, fear: וייראו האנשים יראה גדולה (יונ׳ א י). ונתתי יראה בארץ מצרים והשמתי את פתרם (יחזק׳ ל יג-יד). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו). וגבה להם ויראה להם וגבתם מלאת עינים (יחזק׳ א יח). עבדו את יי׳ ביראה וגילו ברעדה (תהל׳ ב יא). וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (ישע׳ ז כה). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים (דבר׳ ב כה). המיראתך יכיחך יבוא עמך במשפט (איוב כב ד). — ובתו״מ: בפרקים שואל (אדם בשלום חברו) מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב (ברכ׳ ב א). נאמנת אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה וכו׳ אימתי בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין שלא אמרו מתוך הפיתוי אלא מתוך היראה (תוספתא כתוב׳ ג ג). כשם שניתנה (התורה) באימה ו ביראה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה ו יראה (ירוש׳ מגי׳ ד עד ד). עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאם באתה לשנוא דע שאת אוהב ואין אוהב שונא עשה מיראה שאם באתה לבעט אין ירא מבעט (שם סוט׳ ה כ ג). נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי (ברכ׳ יז.). מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה ו ביראה וברתת ובזיע (שם כב.). פסק מהבת יראה (מו״ק יח:). גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה

שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור (סוט׳ לא.). העובד עכו״ם מאהבה ומיראה (סנה׳ סא:). הדר חכמה ענוה הדר ענוה יראה הדר יראה מצוה (דא״ז ה). אעפ״י שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב״ה (מד״ר ויקר׳ לה). אמר רשב״י עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה (שם במד׳ יח). כל המתגייר משום אשה משום אהבה משום יראה אין זה גר (מסכ׳ גרים א ז). — ובפרט יִרְאַת אֱלֹהִים: כי אמרתי רק אין יִרְאַת אלהים במקום הזה (בראש׳ כ יא). חסן ישועת חכמת ודעת יִרְאַת יי׳ היא אוצרו (ישע׳ לג ו). ונחה עליו רוח יי׳ וכו׳ רוח עצה וגבורה רוח דעת ויִרְאַת יי׳ (שם יא ב). והריחו ביִרְאַת יי׳ ולא למראה עיניו ישפוט (שם ג). יִרְאַת יי׳ ראשית דעת (משלי א ז). תחלת חכמה יִרְאַת יי׳ (שם ט י). הן יִרְאַת אדני היא חכמה (איוב כח כח). למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב (שם ו יד). ביִרְאַת יי׳ מבטח עז (משלי יד כו). — וכנ׳, בשם׳ יראת יי׳: ואת יִרְאָתִי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ׳ לב מ). כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יִרְאָתוֹ על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ כ). הלא יִרְאָתְךָ כסלתך (איוב ד ו). הקם לעבדך אמרתך אשר ליִרְאָתֶךָ (תהל׳ קיט לח). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיִּרְאָתֶךָ (ישע׳ סג יז). ותהי יִרְאָתָם אתי מצות אנשים מלמדה (שם כט יג). — ואמר בן סירא: חיל וכח יגוללו לב ומשניהם יראת אלהים אין ביראת יי׳ מחסור ואין לבקש עמה משען יראת אלהים כעדן ברכה ועל כל כבוד חפתה (כ״ס גני׳ מ כו-כז). — ובהו״מ, *יִרְאַת חטא: משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא (סוט׳ ט טו). וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות (שם). ר״ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת (אבות ג ט). א״ר יהודה חס ושלום שעקביא נתנדה שאין העזרה ננעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (עדי׳ ה ו). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום וכו׳ חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה (ברכ׳ טז:). למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה (סוט׳ כב.). אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום (מ״דר שמות ל). — *יִרְאַת שמים: שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים (ברכ׳ טז:). הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (שם לג:). אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (שם). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (שבת לא:). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו וכו׳ אף פורק ממנו יראת שמים (שם סג:). אוי לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים (יומ׳ עב:). כל המונע תלמידו מלשמשו וכו׳ פורק ממנו יראת שמים (כתוב׳ צו.). — ב) *בנוי לאלהות, בפרט לעבודה זרה: אמר לו (המסית) יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). שלא יהו השבויים אומרים יראתנו הביאה עליו את הפורענות קשה יראתן שעמדה על עצמן קשה יראתנו שלא שלטה בנו הפורענות (מכי׳ ב א, פסח׳ יג). ובשם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תשבע לגוי ביראתו (שם משפט׳, כספ׳ כ). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). ואבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו (שם פסח׳ א טו ג). מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה (שבת פג:). אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלם פעם אחת מצא תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה וכו׳ אמר לו אמור בכל יום שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד אמר לו הס שלא להזכיר בשם ה׳ שלא לימדו אביו ואמו מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה (סנה׳ סג:). כיון ששתה (היין) בער בו אמר לה השמיעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה (שם קו.). כיון שדברה (האתון) מתה שלא יהיו אומרים זו שדיברה ועושין אותה יראה (מד״ר במד׳ כ). כי לא שם היהודי ההוא כל כך נפשו בכפו אלא מטעם הרת והוא לבזות יראתנו ולהתיכה כאש

(בנט יהודה סד). ואמר שולוני לאנשי אטיני שמינירבה יראתם נתנה אותם (את החקים) אליו כדי להכניסם בלב ההמון (יוסף הכהן, מליב גבול׳ ג כ יו). — ואמר הפיטן: לבטה יראתם (של מצרים) ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (מעריב ב פסח, ליל שמורים). לפני בעל צפון הנשאר מכל אלילי פחזותם, ולמה נשאר הוא בדי להשיאם ולהטעותם, שיאמרו קשה יראתם שלא לקתה כמותם (יול׳ ז פסח, חסדי יי׳). שחו גברים וזרים כמות יראתם ויגועו, שדי חלק יעקב חלקם בחיים נודעו (שבת נחמו, אל אל בדי). — ומ״ר *יראות[1]: בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהן להטעותן שהוא הציל את עצמו (מכי׳ בשלח ב א).

***יראוי[2]),** ש״ז, — מי שהכל יראים ממנו: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז ויראוי החזק והאמיץ (ברכ׳ לג:). כשם שאתה יראוי בן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים (רב״י תהל׳ ל יא). ע״י שראיתם אותו (את הבורא) יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (הוא, במות כ יז). ומתוך כך (שתהא פרנסתו של הת״ח בריוח) יהיה גדול ויראוי ומאויים בעיניהם (רע״ב אבות ד ה). והיראה הראשונה היא יראת ההגדלה ליראוי והתבייש ממנו והכיר הירא חסרונו כהקש היראוי (אמונה רמה 100).

ירב[3]), ממנו לפי דעת קצת יריב.

***ירבוז[4]),** ש״ז, מ״ר ירבוזים, — מין ירק גני, נאכל, Erdbeerspinat; blette; blite: ואין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז מפני שירק בירק (תוספתא כלא׳ א יא). — ומ״ר: הפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגות (שבי׳ ט א).

---

[1]) כך נראה מהכתיב בשתי יודים בתחלה.

[2]) במקום ירוא, עפ״י הנטיה לשלשות מונחשית של המלים ועפ״י הקש נפ״י.

[3]) אמר רד״ק: כי כן דרך העברים לאמר בענין אחד הפעל שידמו אותיותיו לאותיות פעל אחר אע״פ שהם הפוכים בסדר אותיותיהם יאמרו שניהם כענין אחד יבש בוש יטב טוב וכו׳ ירב רוב ירש רוש ישב שוב (מכלול, בדה״פ).

[4]) בסור׳ זרבוזא, ובערב׳ נקרא בקלה יטאניה, ירק תימני, אבל גם ארבוז, ג׳רבוז, וגם ירבוז a). ומקור השם בלשון פרסית.

a) يربوز

א.ירד[1]), ממנו א.ירד, מורד, *ירידה, *ירוד, *ידיד.

א.ירד, וגם ירד[2]), פ״ע, בהפס׳ ירד, לנק׳ ירדה, ירדה, ירדת, ירדת, ירדתי (לנכחת), ירדתי (למדב״ע), ירדנו, ירדו, ירדתם, יורד, יורד, יורדה, יורדת, יורדים, יורדי, יורדות, יורדות, יורד, ירדי, מירדי, רדה (מקור), רדת, רדתי, רד, רדה, רדה, רדו, רדי, ארד, ארדה, תרד, ירד, ויירד, וירד, תרד, תרד, תרד, ותרד, ותרד, נרד, ונרד, נרדה, ירדו, תרדנה, — ירד ממקום למקום נמוך, נעתק מלמעלה למטה, herab-steigen; descendre; to go down: אשר ירד עליו (מהשמים על הר סיני) יי׳ (שמות יט יח). והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר (ש״ב כג כ). ועל הר סיני ירדת (נחמ׳ ט יג). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים (יחזק׳ כו יו). הנה עם יורד מראשי ההרים (שופט׳ ט לו). והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראש׳ כח יב). היא רכבת על החמור ויורדת בסתר ההר (ש״א כה כ). ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר (שמות לד כט). לך רד כי שחת עמך (שם לב ז). אסר ורד ולא יעצרכה הגשם (מ״א יח מד). וידבר אליו (אל אליהו אשר ישב על ההר) איש האלהים כה אמר המלך מהרה רדה (מ״ב א יא). רדי ושבי על עפר (ישע׳ מז א). ואפן וארד מן ההר (דבר׳ ט טו). ארדה נא (משמים ארץ) ואראה (בראש׳ יח כא). המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה (מ״ב א ד). יי׳ הט שמיך ותרד (תהל׳ קמד ה). ויירד ברק מהר תבור (שופט׳ ד יד). ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ש״ב כב י). ותרד העינה ותמלא כדה ותעל (בראש׳ כד טז). ותמהר ותרד מעל החמור (ש״א כה כג). הבה נרדה (ארצה) ונבלה שם שפתם (בראש׳ יא ז). וישבו שני האנשים וירדו מההר (יהוש׳ ב כג). — והלך לארץ שהיא שפלה מהארץ שהיה בה: אברם ירד עמי

---

[1]) בערב׳ משמש שרש ורד a) במשמ׳ הליכת הבהמה להבאר שמשקים אותה שם, ואמרו החכמים, כי זהו בעצם השרש ירד העברי, שנתיחד לענין הליכה מלמעלה למטה, אולי מפני שעבי״ר הבארות להשקות הבהמות וכדומה הן בעמק, בשפל הכפר. ויש בערב׳ עוד שרש אחד, שלפחות שנים מיסודותיו הם דלת וריש, כמו בהשרש ירד, והוא השרש חדר b), שמשמש כמשמ׳ המיוחדה של ירידה.

[2]) עי׳ הערה לקמן.

a) ورد b) حدر

בראשנה לגור שם (ישע' נב ד). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה (דבר' י כב). הוי הירדים מצרים לעזרה (ישע' לא א). אל תירא מרדה מצרימה (ברא' מו ג). ירד ירדנו (מצרימה) בתחלה לשבר אבל (שם מג כ). לא נוכל לרדת (מצרימה) אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו (ישע' ל ב). כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (ברא' מה ט). הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם (שם מב ב). ולכו משם חמת רבה ורדו גת פלשתים (עמו' ו ב). אנכי ארד עמך מצרימה (ברא' מו ד). לא ירד בני עמכם (שם מב לח). אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל ואם אינך משלח לא נרד (שם מג ה). וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים (שם מב ג). —ולבית, לכרם, לגן, להמחנה, למלחמה, וכדומה: ולא ירד (אוריה) אל ביתו (ש"ב יא י). ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך (שם יט כה). כי ירד היום (אדניהו אל עין רגל) ויזבח שור ומריא (מ"א א כה). בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (שם כא יח). ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל (מ"ב ח כט). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם (שה"ש ו ב). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת וכו' למען ראות המלחמה ירדת (ש"א יז כח). תחזקנה ידיך וירדת במחנה (שופט' ז יא). ושמת שמלתיך עליך וירדתי [1]) הגרן (רות ג ג). אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). אז ירדו לשערים עם יי' (שופט' ה יא). מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר (שם יד). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה (שם ז י). ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך (ש"ב יא ח). באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג). וארד בית היוצר (ירמ' יח ג). וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים (ש"א יד לז). השב את האיש וכו' ולא ירד עמנו במלחמה (שם כט ד). ויקם שאול וירד אל מדבר זיף (שם כו ב). עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל (שם יג יב).— ירד במצולות, ירד אל הקבר, הבור, השאול, וכדומה: ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה). וירדו חיים שאלה (במד' טז ל). ירדו שאול חיים (תהל' נה טז). יעלו שמים ירדו תהומות (שם קז כו). מטעני חרב יורדי אל אבני בור כפגר

—[1]) הצורה הקדומה לנבחת.

מובס (ישע' יד יט). יי' העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי [1]) בור (תהל' ל ד). לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה (שם קטו יז). בדי שאל תרדנה (איוב יז טז). פדעהו מרדת שחת (שם לג כד). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת (תהל' ל י). ביום רדתו שאלה האבלתי (יחזק' לא טו). רדה והשכבה את ערלים (שם לב יט).— ודברים לא בע"ח, ברד, גשם, שלג: ויורד עלהם הברד ומתו (שמות ט יט). כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישע' נה י). ירד כמטר על גז (תהל' עב ו). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו' והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (יהוש' ג טז). וברדת הטל על המחנה לילה (במד' יא ט). כטל חרמון שירד על הררי ציון (תהל' קלג ג).—ואש וכדומה: הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים (מ"ב א יד). אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש אלהים מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו (שם י). וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יי' על הבית (דהי"ב ז ג). והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל (שמות לג ט). — והחרב: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי (ישע' לד ה). — ודברים מפשטים, הדר, גאון, רעה, חמס, וכדומה: וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (יחזק' ל ו). כי ירד רע מאת יי' לשער ירושלם (מיכ' א יב). ועל קדקדו חמסו ירד (תהל' ז יז). —והרוח: מי יודע רוח בני האדם וכו' ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ (קהל' ג כא). — ירדה העין דמעה, נתכו הדמעות מהעינים: פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכ' ג מח). פלגי מים ירדו עיני (תהל' קיט קלו). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם (ירמ' יד יז). — והיום ירד, וגם רד, קרב הערב: הם עם יבוס והיום רד [2])

— [1]) כך הכתיב, ונראה כי הכונה היתה מיורדי, אך הקרי הוא מירדי, מקור כנוי, קמץ מתוג, ודעת רד"ק היא שזו קמץ ארוכה, אמר וז"ל: ונמשך הקמץ בטעם במלת תחת דדופי טוב וכן מירדי בור (מכלול, בדה"פ). אך החדשים אומרים כי הוא קמ"ת. — [2]) ת"י: ויומא מאך לחדא, ע"כ, והוא במשמ' ירידה. וכן גם שאר התרגומים הקדמונ' במשמ' ירידה ונטייה. ואמרו רוב הקדמונ' כי הוא משרש ירד ונחסרה י"פ, וכבר הביא ריב"ג עוד מלים אחדות שנחסרו מהם פ"פ בעבר: קח על מים רבים, תתה לי ערף (רקמה

מאד (שופט' יט יא). — וכבר השתמשו הפיטנים והמשוררים בעבר חסר זה גם לא לענין אור היום: אתה אהבת עמך, בעבורם ר דת ממרומך, גזרת להם ימך, דבקתם באהב לשמך (סכת בקר', אתה אהבת). אשבון והודי ר ד מאד דומם בלב זועף וסר (ר"י הגוי, לכ"ת, יבן ככנפי).—והגבול, יָרַד הַגְּבוּל, נמתח קו הגבול מהחר אל העמק: וְיָרַד הגבול הירדנה (במד' לד יב). וְיָרַד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק רפאים צפונה וְיָרַד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וְיָרַד עין רגל (יהוש' יח יו).—ובהשאלה, יָרַד פלוני, נהיה דל, שפל, נבזה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תֵּרֵד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו (דבר' כח מג-מד). —ובענין מלחמה, במשמ' נלחם גם בלי המושג של ירידה ממשית או אפילו דמיונית: אז יְרַד [1]) שריד לאדירים עם יי' יְרַד [1]) לי בגבורים (שופט' ה יג). —

ובחו"מ: פשט וקדש ידיו ורגליו י ר ד וטבל עלה ונסתפג (יומ' ג ו). בכל יום כהנים עולין במזרחו של

157), ואעפי"כ פקפקו החדשים אם זו צורה אמתית מהלשון החיה, הואיל והעבר י ר ד בא הרבה פעמים שלם ולא נפלה ממנו יפ"פ. כמכ' (Bö. § 435 f) מנית אפשרות זו כשלפני יוד פ"פ באה יוד אחרת כמו כאן במלת היום שלפני רד, אבל הלא אמרו ויונה ירד (יונ' א ה). ולכן החליטו רוב החדשים כי זה פשוט שבוש, וצריך לאמר היום ירד. וכבר העיר ריב"ג כי אולי רד זה משרש רוד. ואולי היה פעל רדד ששמש במשמ' זו. עכ"פ, אנו, שהתנ"ך הוא יסוד לשוננו, המליצה היום רד כשרה.—[1]) רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים שלנו ראו במלה זו עתיד מן רדה, כמו יְצַו מן צוה. מנחם חבר אותו במחברת עם וירדו בדגת הים, רדה באף גוים, ועוד. ר"י חיוג אמר בערך רדה: אז ירד שריד ירד לי בגבורים עקרו י ר ד ה. ע"כ. וכן הביאה ריב"ג בערך רדה ואמר: וליש ימתנע אן יכונ מן הד'א אלמעני ירד לי בגבורים אי אנה יכשר האולא' אלג'באברה אלמחארבינ לנא ויחטמהם, ע"כ, ובעבר': ואין מן הנמנעות שיהיה מזה הענין ירד לי בגבורים, ר"ל שהוא ישבר אלה הגבורים הנלחמים בנו וישמידם. וכך גם רש"י, שהוא מן רדה, אלא במשמ' שליטה: ירד (כמו) ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי העובדי גלולים יי' ירד לי בגבורים ירדה לי את גבורי העובדי אלילים. ע"כ. וכך גם רד"ק בהשרשים ובפרוש, מענין ממשלה. אבל ת"י ראה בצורה זו עבר ופרש ירד ראשון גם בלשון ירידה וגם בלשון שבירה וירד השני בלשון שבירה: בכן נ ח ת חד ממשרית ישראל ו ת ב ר תקוף גברי עממיא וכו' יי' ת ב ר קדם עמיה תקוף גברי סנאיהון. וגם היוני והסורי והירונ' ראו בה עבר ותרגמו היוני והסורי במשמ' ירידה, והירונ' הראשון במשמ' הצלה והשני במשמ' מלחמה. והחדשים נתלבטו הרבה בצורה זו. קצתם (גזנ' ואחרים) ראו בו צווי, וקצתם אומרים, כי מליצת הכתוב דורשת פה עבר ולכן הם סוברים כי הנקוד ביוד שואית וריש פתוחה הוא שבוש, אולי בכונה מבעלי המסורה מפני שהם חשבו באמת כי הוא עתיד מן רדה, או שבוש פשוט של הסופרים. ויש סוברים שכל הכתוב משובש. ודר' א"ש יהודה (Dr. A. S. Jahouda, bibl. Exeg. 17) הגיה הנקוד בירד הראשון יָרֵד, והשני יוֹרִיד, ופרש את המליצה עפ"י מנהגי הערבים במלחמה כי הרודף אחרי המנוצח קורא לו מרחוק לרדת מעל סוסו. והנה כבר העירותי כמה פעמים כי חזקה על בעלי המסורה שמסרו לנו את ה ק ר י א ה כמו שהיתה שגורה בפיהם ומסורה בקבלה מדור דור, ורק במקום שאין שום ספק בדבר רשאים אנו להחליט שהם המציאו דבר מדעתם על פי סברתם. ובשירה קדומה זו שנשמרה בה הרבה מלים קדומות וגם צורות קדומות, לא רחוק הוא שנשמרה בה גם צורה קדומה של עבר פַעַל כמו בארמ', שהיתה אולי נהוגה בזמן קדום גם בעבר', אולי במשמ' מיוחדה. ויש עוד ראיה לדבר כי יְרַד זה הוא עבר ולא עתיד, והוא דרך השמוש של המלה א ז בשירה זו, שהפעל בא אחריו בעבר ולא בעתיד, כמו פסוק יט: אז נ ל ח מ ו מלכי כנען, וכ' פסוק כב: אז ה ל מ ו עקבי סוס, וכן פסוק יא: אז י ר ד ו, עפ"י הנקוד המסור. ולכן גם אז יְרַד הוא עבר. ובמשמ' הפעל הזה, אעפ"י שהוא הוא הפעל יָרַד המשמש במשמ' ירידה גם להליכה למלחמה, הנה נראה כי כאן, בפרט ירד השני, משמש במשמ' נרדפת להפעל ע ר ך מלחמה, בלי שום שתוף של ירידה אפילו דמיונית, וסמך לזה היא שמוש הפעל הערבי נ ז ל a) שהוא הפעל הרגיל למושג הירידה ומשמש בכל השמושים של ירידה שמשמש בהם הפעל ירד העברי, ומלבד זה משמש הבנין נאזל b) והשם מנאזלה c) במשמ' נ ל ח ם ומלחמה, גם בלי הכונה של ירידה, וכבר הוכיח דבר זה אבו ברי בראיות מדברי המשורר שתאר את טיב סוסו ואמר: ועלאם ארכבה אד'א לם א נ ז ל, שאין ספק בדבר, כי כונת המשורר באנזל היתה אלחם עליו, כי אם נאמר שהכונה באנזל היא ארד, מה הוא משמיענו שירכב עליו אם לא ירד ממנו, כי הלא הוא פשוט שאם איננו יורד מעליו הוא רוכב עליו. והביא עוד בתי משוררים אחרים שמכלם נראה, כי הפעל נזל משמש במשמ' של מלחמה בלי משמ' ירידה: במעני אלמנאזלה (מערכות מלחמה) דונ אלנזול אלי אלארצ'.

a) نزل b) نازل c) منازلة

כבש ויורדים כמערבו והיום כה"ג עולה באמצע ויורד באמצע (בס"ד ה). כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך חצי שדהו (ירוש' הור' ג מח.). ורבותינו היורדין מארץ ישראל (ברכ'. לח:). כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה (יבמ' קטו.). — ומקו' לֵירֵד: עשה עוכד כוכבים כבש לירד בו יורד אחריו ישראל (שבת יו ח). משהתחילו הגשמים לירד (סעו"ר ד). עלה אדם על מיטתו אין מטריחין אותו לירד (ירוש' ברכ' ד ז ג). כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות (מד"ר ברא' פו). המתין לירד ולא ירד (בס קהל', לבתוק). — וְיָרַד אצל פלוני, בא אליו להתארח אצלו: והיה לו (לר' יהונתן) קרוב בעיר ירד אצלו (ילק' תהל' יב). — ודברים לא כע"ח: אמר קונם היורד לקדירה שאיני טועם (נדר' ו ב). נטף (הם) הענבים המחוברות בשדרה ויורדות (תוספתא פאה ג יח). כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה כצמאון (מד"ר ברא' נז). חכה יורדת לגרונו של דג ותונקהו (בס קהל', כי גם). — ופשט השמוש בפעל יָרַד בפעולות רבות בין אם יש בהן ירידה ממשית מלמעלה למטה או רק ירידה רמונית וכדומה: ירדו להספד (תוספתא ברכ' ב יח). מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה ירד ר"ע אחריו ואמר אבינו מלכנו וכו' (תעני' כה.). שלשה שיבדו לשום (ב"ב קו.). — וירד לנכסי פלוני ליחם ברשותו: היורד לנכסי שבויין ושמע עליהן שהן ממשמשין וכאין (ירוש' יבמ' יה טו). מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו וזנים ומפרנסים את אשתו (כתוב' מח.). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ב"ד יורדים לנכסיו וזנין ומפרנסין לאשתו (בס קז.). — יָרַד הארים למחצה לשליש וכדומה, יכל עליו לעבד את השדה בכך ויך י' איכ אומר למחצה ירדתי ובעל הבית אומר לשליש הורדתיו (ב"מ קי.). — יָרַד מנכסיו, נדלדל, נעשה עני: אמר ר"ע אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ב"ק ח ו). כשהיה (ר' יונה) רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש' בק' ה מט:). פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן (בס הור' ג מח.). כי מתו כל האנשים וכו' אמר ר"ל שירדו מנכסיהן (נדר' סד:). ארבעה חשובים כמתים מצורע וסומא ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו (מד"ר ברא' עא). אלו בעלי בתים שירדו מכבודם ומנכסיהם (בס ויקר' לד). — וְיָרַד מגדולתו: אמר ר"י בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (להנשיאות) אני כופתו ונותנו לפני הארי עתה כל האומר לי לירד ססנה אני מטיל עליו קומקום של חמין (מנח' קט:). — יָרַד לחייו של פלוני, התחיל להזיק לו בחייו, בפרנסתו: כנוהג שבעולם אדם שאומר לו חבירו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו (מד"ר שמות ה). — יָרַד לו כדבר, הכהו בו: אמר ר"י בן קבסיו כל ימיי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני כקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציעו מפחם בו כך אני יורד לו (ריש פסח' ולג.). — וְיָרַד דבר, הוזל, נתמעט מחירו: ואח"כ באו מוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות ירידה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתסכן (שו"ת תורת חסד לט). — *יָרוּד, עי' ערך *יָרוּד. — ואמר הפיטן: טמאים טבועי טמון תטליל טניפתם, יבשים ירודי יקש תיישר יציאתם (מחז' רומ', בלית' ר"ה, הסופים).

—ספע'. הוֹרִיד, הוֹרִד, הוֹרַדְתִּי, הוֹרִידוּ, הוֹרִדוּ, הוֹרַדְנוּ, הוֹרַדְתֶּם, מוֹרִיד, לְהוֹרִיד, הוֹרֵד, הוֹרִידִי, אוֹרִיד, תּוֹרֵד, וַיּוֹרֶד, וַתּוֹרֶד, וַתֹּרֶד, יוֹרִידוּ, יֹרִדוּ, הוֹרַדְתִּיךָ, הוֹרַדְתָּנוּ, הוֹרַדְתִּים, הוֹרִדֻהוּ, בְּהוֹרִידִי, הוֹרִידֵהוּ, אוֹרִידְךָ, אוֹרִידֵם, תּוֹרִידֵנִי, תּוֹרִידֵם, תּוֹרִדֵם, יוֹרִדֵהוּ, יֹרִדֵם, יוֹרִידוּךָ, יֹרִדֻהוּ, יֹרִידוּם, — הוֹרִיד את פלוני, עשה שירד: את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הוֹרַדְתֵּנוּ[1] בו (יהוש' ב יח). וקבצתי את כל הגוים והוֹרַדְתִּים אל עמק יהושפט (יוא' ד ב). הישמעאלים אשר הוֹרִדֻהוּ (את יוסף) שמה (בראש' לט א). ומהרתם והוֹרַדְתֶּם את אבי הנה (בס מה יג). עוד העם רב הוֹרֵד אותם אל המים ואצרפנו לך שם (שופט' ז ד). הוֹרִדֻהוּ (את בנימין) אלי ואשימה עיני עליו (בראש' מד כא). כעוף השמים אוֹרִידֵם (הוש' ז יב). כי תגביה כנשר קנך משם אוֹרִידְךָ נאם יי' (ירמ' מט טז). ויאמר אליו דוד התוֹרִדֵנִי אל הגדוד הזה (ש"א ל טו).

— [1]) אמר רד"ק: אשר הורדתֵנו בו הצירי תחת חירק כי הצירי והחירק קרובים (מכלול, בדה"פ). ולא מצאו גם החדשים טעם לנקוד זה.

ויורד את העם אל המים (שופט׳ ז ה). אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד׳ א ג). ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה (מ״א יז כג). ויתפשום (את נביאי הבעל) ויורדם אליהו אל נחל קישון (שם יח מ). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש״א יט יב). ותורדם בחבל בעד החלון (יהוש׳ ב יה). וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה (שופט׳ יו כא). וירידו את המלך מבית יי׳ (מ״ב יא יט). וישלח המלך שלמה וירדהו (את אדניהו) מעל המזבח (מ״א א נג).— והוריד אל הקבר, לשאול, לשחת, וכדומה: יי׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש״א ב ו). מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה (יחזק׳ לא יו). והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם (שם כו כ). לשחת יורדוך ומתה (שם כח ח). ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (תהל׳ נה כד). — הוריד דמעה, בכה: בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה (איכ׳ ב יח). — ודברים לא בע״ח: ואת הים הורד מעל הבקר (מ״ב יו יז). והלוים הורידו את ארון יי׳ ואת הארגז אשר אתו (ש״א ו יה). והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת (במד׳ ד ה). וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל (בראש׳ מג כב), ר״ל הבאנו אתנו מביתנו למצרים. והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה (שם לז כה). ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה), פשוט אותו. קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה (בראש׳ מג יא), הביאו אתכם מכאן להאיש במצרים. ותמהר ותרד כדה (מראשה) על ידה (שם כד יח). ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים (במד׳ א נא). עבדי ירדו (עצי ארזים וברושים) מן הלבנון ימה (מ״א ה כג). ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו (דבר׳ א כה). צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (יהוש׳ ח כט). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום (את חמשת המלכים) מעל העצים (שם י כז). — וגשם וכדומה: ויורד לכם גשם מורה ומלקוש (יואל׳ ב כג). ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (תהל׳ עח יו). והורדתי הגשם בעתו (יחזק׳ לד כו). — ודם, ריר, וכדומה: ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (ישע׳ סג ו). ויורד רירו אל זקנו (ש״א כא יד).—ודברים מפשטים: כה אמר אדני יי׳ צר וסביב הארץ והורד ממך עזך (עמו׳ ג יא), יקחנו ממך. וירד עז מבטחה (משלי כא כב).—הוריד את שיבת פלוני וכו׳ שאולה, גרם לאיש זקן שימות: כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (בראש׳ מב לח).—והוריד את שיבתו בדם שאול, הרג אותו בזקנתו: ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול (מ״א ב ט).—הוריד את פלוני, ברוחנ׳, השפיל אותו, הכניע אותו: האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני (ש״ב כב מח). ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שוששתי ואוריד כאביר יושבים (ישע׳ י יג). באף עמים הורד אלהים (תהל׳ נו ח). הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב). — ובתו״מ: נטל (אברהם את יצחק והעלהו הרים ו ה ו ר י ד ו גבעות והעלהו לראש הר אחד גבוה ותלול (מד״ר קהל׳, לך לכו). — הוריד מטר: בשעה שהשמים נעצרין מ ל ה ו ר י ד טל ומטר דומה לאשה שמתכלת ואינה יולדת (תענ׳ ח.).—הורידו לנכסי פלוני, נתן לו רשות לשלט בהם: מ ו ר י ד י ן קרוב לנכסי שבוי (ב״מ לח:).—הורידו מגדולתו: אעפי״כ לא ה ו ר י ד ו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). ושלח רבן גמליאל ו ה ו ר י ד ו ה ו מגדולתו (ר״ה כה.). ד״א אומר אף מ ו ר י ד י ן אותו מגדולתו (סוט׳ יג:). ש ה ו ר י ד (יוסף) איצטגניני פרעה מגדולתן (שם). משפיל (הקב״ה) לזה ומרים לזה ו מ ו ר י ד לזה ומעלה לזה (מד״ר בראש׳ סח). —ודברים לא בע״ח: מעלין בקודש ואין מ ו ר י ד י ן (ברכ׳ כח.). —הורידו מנכסיו, עשהו עני ודל: ר״י בן חנינה אמר ה ו ר י ד ן (את אוה״ע) מנכסיהן (ירוש׳ ב״ק ד ד:).—*לא מעלה ולא מ ו ר י ד, אין הדבר פועל שום פעולה חשובה: מוח זה אינו מעלה ואינו מ ו ר י ד (חול׳ מה:). שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (תוספתא מע״ש ה ט). — הוריד בחות הכוכבים, עשה שכחות הכוכבים יפעלו פעולתם פה מתחת: ואחר כך נתבודד הוא בביתו להשקיף בחכמתו ב מ ו ר י ד בחות הכוכבים לדעת האמת במשפטו (יוסיפון, פרק ו).

— הפע׳, הורד, הורדת, תורד,—שהורידו אותו: ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה (בראש׳ לט א). והורד המשכן ונסעו בני גרשון (במד׳ י יז). אל מי דמית ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן והורדת את עצי עדן אל ארץ תחתית (יחזק׳ לא יח). — והורד

שאול: אך אל שאול תּוּרד אל ירכתי בור (ישע׳ יד יה). — והגאון: הוּרד שאול גאונך המית נבליך (ישע׳ יד יא). והכישו כל מצולות יאור והוּרד גאון אשור ושבט מצרים יסור (זכר׳ י יא). — וכמו שלמים יהוּרד: וששה בצפון מול אחיהם בנגב זה למטה יהורד[1]) בעלות זה במעלותיו (ר״ש הנגיד, בסס אל).

ב. ירד[2]), ממנו ב. יָרַד.

ב. יָרַד[3]), פ״ע, — כמו רוּר, התהלך הנה והנה, הרפה ממני: herumgehen; rôder; to walk שנים חדשים ואלכה וירדתי[4]) על ההרים ואבכה על בתולי (שופט׳ יא לז). כבהמה בבקעה תרד (ישע׳ סג יד).

א. ירה[5]), ממנו א. יָרָה, א. מוֹרֶה, ״יריָה.

א. יָרָה, פ״י, יריתי, יֹרֶה, יוֹרים, נירה, יר׳ה, לירוא[6]), לירות, יְרֵה, — ירה גוף לתוך מים וכדומה, זרק אותו, הטיל מירו בבת, schleudern; jeter; to cast: מרכבת פרעה וחילו ירה בים (שמות יה 7). ונירם[7]) אבר חשבון עד דיבן (במד׳ כא ל). — ואמר המשורר: נרוץ להלחם בצבאות חטא תמיד ואל נחדל ידי נירם (ר״י חריזי, הענק ג). — וליחיר ״איֵרהו: ואם לא נאמנה רוהו בי איר הו ואמוגגנו ביד אולתו לבלותו (כ״ו, תרג׳ ב״ס 7 יט). — וחץ, ואבן, וכדומה: הנער רץ והוא ירה החצי להעברו ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן (ש״א כ לו-לז). ויאמר אלישע ירֵה (מ״ב יג יז). כמתלהלה היֹרֶה זקים הצים ומות (משלי כו יח). ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים בקשת ויחל מן היוֹרים (דהי״א י ג). וירו היֹרים למלך יאשיהו (דהי״ב לה כג). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). דרכו חצם דבר מר לירֹת[1]) במסתרים תם (שם סד ה). להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (דהי״ב כו יה). — ירה מצבה: הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך (ברא׳ לא נא). — וירה אבן היסור וכדומה: על מה ארניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו). — וירה גורל: ואתם תבתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה (יהוש׳ יח ו). — ובתו״מ: יורה בחץ (יבמ׳ סה. נדר׳ נה.). באותה שעה ירה בהן חיצים וחניתות (נדר׳ נט:). ולוי אחיו הגיע ובא ועמד אצלו ויר ה בחץ והרג לאילן מלך עש וכו׳ ויר ה יעקב חצים והרג לפרעתין מלך חצר (ילקוט ויחלת קלג). והיה נוטל קשת וחצים והיה יורה אחרי העופות (פרקי ר״א ל). — ומקור: כי היה גבור בכוחו ליר ו ת בשתי ידיו (ילקוט ויחלת קלג). ויחר לטיטום על ירות היהורים חצים בשלישו (יוסיפון, פרק פב). והיה כי יבקשו הנלחמים להפיל את החומה יורו בחוזק את קורת האיל כירו ת רמת קטן (שם ע). כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירו תו שלא יהרג (רד״ק ירמ׳ נ ט). וראה סוקרט מלמד ילמד לנערה הכתיבה אמר הוי המלמד לא ישקו החץ אלא לירו ת בו (מוסרי הפלסופ׳ ב ח). — ופעול ״ירוּי: ודרך המבקש חץ היר ו י הולך עד מקום שרואה החץ (רש״י ש״א כ כא). כאשר תראה מן החץ הירוי אם יש בו עופרת שמרוב תנועת מרוצתו יתחמם העופרת ויותך (השמים והעולם לאבן סיני יג). — ולווי לנקב׳ ״ירי: כי לא פני גדול פני רב תשאי לא תחניפי את גבול ארצמו, לא תחליקי לשונך חץ ירי תוך מורשי לבם וכליותמו (רע״פ, הקד׳ מתק שפת׳).

—[1]) כמו יְהוֹרֶה בהפעיל.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כבר העיר ריב״ג כי ירד זה אינו מלשון ירירה, כי אין יורדים על הר. אמר וז״ל: ומנ אשתעמאל אלעבראניינ אנ יצרפוא הד׳ה אללע׳ה פי ע׳יר אלהבוט איצ׳א בקולהם ואלכה וירדתי על ההרים במעני ועליתי וכו׳ וימכנ אנ יכונ וירדתי על ההרים פי מעני והלכתי אי אתג׳ול עליאלג׳באל מג׳אנשא לקולהם כבהמה בבקעה תרד אלד׳י הו במעני תהלך, ע״כ, ובעבר׳: וממנהג העברים שישתמשו בלשון הזה גם כן בזולת הירידה הירועה כאמרו ואלכה וירדתי על ההרים במשמ׳ ועליתי וכו׳ ויתכן להיות וירדתי על ההרים במשמ׳ והלכתי כלומר אשוט על ההרים דומה לאמרם כבהמה בבקעה תרד אשר הוא הענין תהלך.

[5]) אין לו חבר לא בארמ׳ ולא בערב׳ הכללית, רק בערב׳ הדרומ׳ נהוג פעל ורה[a]) במשמ׳ דומה לזה, וכן באתאפ׳.

[6]) עפ״י הקש גל״א. — [7]) נתלבטו המתרגמים והמפרשים הקדמונ׳ והחדשים בפרוש מלה זו. קצתם ראו בה את השם ניר בכנוי ופרשוה במשמ׳ ניר לבית דוד, וכן ת״א פסקת מלכותא, וקצתם ראו בה עתיד בכנ׳ מן ירה, וכך גם ריב״ג, רד״ק, ואחרים. ובמשמ׳ זו השתמשו קצת המשוררים במלה זו. אבל, כל זה דחוק מאר, ורגלים לדבר כי הכתוב משבש.

[a]) ورى

— [1]) ס״א לירות, מלא.

—הפע׳, הורה, מורה, עת׳ אורה[1]), יורה, ויור, יורו, ויורג, הורני, הרני, וירם, — הורה חץ וכדומה, כמו ירה: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה (ש״א כ כ). ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה (שם לו). וימצאהו המורים אנשים [2]) בקשת ויחל מאד מהמורים (שם לא ג). מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ (ישע׳ לז לג). ויפתח (את החלון) וכו׳ ויור ויאמר חץ תשועה ליי׳ (מ״ב יג יז). הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (ש״ב יא כ). ויראו [3]) המוראים אל עבדיך מעל החומה (שם כד). לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו (תהל׳ סד ה).—הורהו לטיט וכדומה, השליהו לתוכו: הורני לחמר ואתמשל בעפר ואפר (איוב ל יט). — ובתו״מ: ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך וכו׳ נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו את כל החלונות והתחיל המלך מורה בו בחצים (מכי׳ בשלח ג ו). שלש מאות חצים הורו בו (ביאשיהו) עד שנעשה גופו ככברה (מד״ר איכ׳, לדיק הוא). והיה רוכב על הסום והיה מורה חניתו בשתי ידיו מעל הסוס לפניו ולאחריו וכו׳ והוא היה בא לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות (ילקוט ויחי קנג).—ובהשאלה: ר׳ אבהו אמר מורה אני דברי לתוך פיך כמו חץ (מד״ר שמות ג).— ואמר המשורר: הורו בחץ לשון סגור לבות אבל הורום ידי האל להחטיאנו (רמב״ע, על אף). והעפעפים אשר יורו ולא יחטיאו אל צלעי, והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

—נפע׳ עת׳, יירה, —יירו אותו, ינטל, יושלך: סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג).

ב.ירה[4]), ממנו ב.ירה, ב.מורה, תורה, *הוראה, **תורי, **תורני, ***מורה, **מורות.

ב.ירה, — קל לא נהוג.

—הפע׳, הורה, הוריתי, הורתי, מורה, אורה, יורה, יורו, הורת, הורהו, הורתני, הורתיך, הורוני, הורני, הרני, אורך, הורם, יורני, יורנו, יורנו, יורהו, יורם, ירם, תורך, תרך, יורוך,—א) הורה את פלוני דבר, עשה לו אות באצבע וכדומה שיראה הדבר, Zeichen geben, zeigen; indiquer, marquer; to indicate: ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים (שמות יה כה). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). ותורך נוראות ימינך (תהל׳ מה ה). — ובפרט הורה לפני פלוני או את פלוני את הדרך, או בהדרך, הראה לו אנה ילך, נהגו, הוליכו בדרך, אם במשמ׳ הפשוטה או במליצה בענין מוסרי: ואת יהודה שלה לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן (בראש׳ מו כח). והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש״א יב כג). כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה (מ״א ח לו), ר״ל איך להתנהג בחיים. אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהל׳ לב ח). הורני יי׳ דרכך ונחני בארח מישור (שם כז יא). טוב וישר יי׳ על כן יורה חטאים בדרך (שם כה ח). מי זה האיש ירא יי׳ יורנו בדרך יבחר (שם יב). הורני יי׳ דרך חקיך (שם קיט לג). בדרך חכמה הרתיך הדרכתיך במעגלי ישר (משלי ד יא). — והורהו מדרכו: לכו ונעלה אל הר יי׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו (ישע׳ ב ג). —ובמנהגי האדם באכילה ושתיה וכדומה: כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו עד שיזקין (רמב״ם, דעות ד כ).—ב) הורה את פלוני, אמר לו מה לעשות, למד אותו, unterweisen, nnterrichten; enseigner; to instruct: ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר (שמות ד יב). ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון (שם יה). לשמר מאד ולעשות בכל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים (דבר׳ כד ח). ושמרת לעשות בכל אשר יורוך על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (שם יז י-יא). יבוא נא (המלאך) עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד (שופט׳ יג ח). — ובמדרש: מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (מד״ר במד׳ ד). — ואמר המשורר: ולאל אשא עיני בשביר יקוה פעלו, ויורוני רעיוני להסתופף בצל אהלו (רמב״ע, מדי ימי). — ג) למד את פלוני מלאכה או חכמה וכדומה, lehren; enseigner; to teach: וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה וכו׳ ולהורת נתן בלבו (שמות לה לא-לד). ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יי׳ אליהם (ויקר׳ י יא).

—[1]) כבר העיר למבר (Lambert, REJ 1898,142) כי אפשר שזה עתיד קל בקיום הוו, כמו אוכל, יוכל, ועפ״י טעות הלשון נתהווה את״כ הפע׳ מזה מורה בחצים.—[2]) יש מגיהים: אנשים המורים בקשת.—[3]) כך הכתיב, כמו נל״א, וירו קרי.

[4]) גם בארמ׳ משמש שרש זה קצת כמו בעבר׳, וי״א כי כך גם באשור׳ בבנין שפע׳.

ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להוֹרֹתם (שמות כד יב). יוֹרוּ משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (דבר׳ לג י). הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וכו׳ ויֹרֵם את משפט אלהי הארץ ויבא אחד מהכהנים וכו׳ ויהי מוֹרֶה אתם איך ייראו את יי׳ (מ״ב יז כז-כח). את מי יוֹרֶה דעה ואת מי יבין שמועה (ישע׳ כח ט). למשפט אלהיו יוֹרֶנּוּ (שם כו). הוי אמר לעץ הקיצה וכו׳ הוא יוֹרֶה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק׳ ב יט). ויעש יהואש הישר בעיני יי׳ כל ימיו אשר הוֹרָהוּ יהוידע הכהן (מ״ב יב ג). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יוֹרוּ ונביאיה בכסף יקסמו (מיכ׳ ג יא). ואת עמי יוֹרוּ בין קדש לחל (יחזק׳ מד כג). ממשפטיך לא סרתי כי אתה הוֹרֵתָנִי (תהל׳ קיט קב). — ד) הודיע לאדם מה שלא ידע, באר לו מה שלא הבין, belehren, instruire; enlighten: בלעדי אחזה אתה הוֹרֵנִי אם עול פעלתי לא אסיף (איוב לד לב). הוֹרוּנִי ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (שם ו כד). הלא הם יוֹרוּךָ יאמרו לך (שם ח י). ואולם שאל נא בהמות ותֹרֶךָּ ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותֹרֶךָּ ויספרו לך דגי הים (שם יב ז-ח).—ה) *הוֹרָה כך וכך, בעניני הלכה ופסקי דינים, החליט כי כך הוא הדין: הורו ב״ד לעבור על אחת מכל מצות האסורות בתורה (הור׳ א א). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן (שם ב). הורה כהן משיח לעצמו (שם ב א). הורוה ב״ד לינשא והלכה וקלקלה (יבמ׳ י ב). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבות ה ח). אמרו לו (לר׳ יוסי) אתה שהוריתה לנו על אוצר יבנה שלפנים מן החומה שהוא דמאי (תוספתא דמאי א יג). תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין כשירין וכו׳ מאותה שעה נזרו שלא יהא תלמיד מורה הורייה (ירוש׳ שבי׳ ו לו ג). תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הורייה וכו׳ מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר״א רבו אמר לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו וכו׳ אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל (שם). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ׳ לא:). הורה רבי יוסי בר חנינא כרבי ישמעאל (שבת יט:). לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן (עירו׳ סג.). כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להבישו נחש (שם). זה ת״ח שהגיע להוראה ואינו מורה (סוט׳ כב.). אר״א בר׳ יוסי דבר זה הוריתי בעיר רומי לאיסור וכשבאתי אצל חכמים שבדרום אמרו לי יפה הוריתה (גיד׳ נח.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד״ר שמות מג).—ובמשמ׳ סימן ואות: היוד בויקצו מעמדת מורה שאחריה יוד והיא פא הפועל (הברב׳ לריב״ג, יקן). השמים בהא הידיעה להודות כי על אלה הנראים ידבר (ראב״ע בראש׳ א א). והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו (שם יד). גם יורה זה הסוד שיש יכולת כאדם שיחיה לעולם (שם ג כד). ויורה על אמתת זה הפרוש הפסוק הבא אחריו (שם ד יג). אם יותש (הנפת) ירחיו התבנית מורה שהוא בכבד עצמו והיותו ארוך או על תבנית אחרת מורה שהוא בזולתי הכבד (קאנון ג יד א א).— ובהכמת הלשון, מלה מורה כך וכך, כונתה של המלה היא כך: סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרות אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו״נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר (שם ב כט). כי לא מצא מהלשון הזה מה שיורהו על מהות פאו (ר״י א״ת, הקד׳ הברבים לריב״ג). זה הוא אשר יורה עליו הרכור ושמוש הלשון (שם, או). ויורה על זה אמרו אחרי זה הנה אתם בטחים וכו׳ (שם, אגס). ויש מלה אחרת בזה השרש מורה על הודעת הרבים (ברשי רד״ק, אגס). מלה מורה על המדבר בעדו (שם, אן).

*יְרוָֹאר[1]), ירוֹאֵר, ש״ז, — שם צמח, שמשתמשים במיץ החלבי שלו לרפואה, Ferula spec: ר׳

[1]) כך נקוד בוקשד׳, וכך הקריאה הרגילה של הספרדים והאשכנזים, ועמנ׳ לו נקד ירוֹאֵר. בסור׳ ירורא, ואמר בר עלי: ירורא אילנא הו דאית להו חלבא דמתחשח באסותא ואית לה עקרא ומתקרא עקרא דירורא והו (בערבית) אלגאקשירa), ע״ב, והנה מלה ערבית זו שאולה מפרסית ומבארים המלונים

a) جاقشير

מאיר אומר אף עסווס וטורא ומר ירואד [1]) א"ל ר' יוסי עסווס וטורא אחד הוא ומר זה הוא ירואר [1]) (פסח' לט.).

א.*יָרוּד, ת"ז, לנק' יְרוּדָה, מ"ר יְרוּדִים, יְרוּדוֹת,—מי שירד ממדרגתו, במושג רוחני ומוסרי, שָׁפָל, קל הערך, niedrig, wertlos ; bas, méprisable ; low, common: שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל (מכי' בשלח, ביד' ו). שכל אחד ירוד מחבירו (מד"ר בראש' סח). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (שם שמות מ). מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים ירודים למצרים לפיכך נגלה אליהם הקב"ה וגאלם (שם ג). פעם אחת אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל אמר לו וכו' לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר (שם ג). בשעה שהיה אחד מהן (מבני ציון) נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולהנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלהנות (שם איכ', בני ציון). אמר הקב"ה לא מן הבנים הגדולים של יעקב אלא מן הבנים הירודים של יעקב מי היה ירוד מכל השבטים וקטן מכלם זה יוסף ובנימן אמר הקב"ה ביד הירודים וביד הקטנים של יעקב אני מוסר את המלכות הרשעה (פסיק' רבתי יג). א"ר אליעזר הגדול הירוד שבישראל הוציא ממצרים תשעים חמורים טעונים כסף וזהב (ילקוט תהל' קה). הירוד שביעקב מאבד את כולם והירוד שבבניך מזדווג כנגד עשו אף עובדיה הירוד שבכל הנביאים נפרע ממנו (הגד' בראש' נח). שאין דרך התכמים לצאת עם עמי הארץ ירודים ונבזים (ערוך, ערך אוכסה).—ואמר הפיטן: ענה ירודים ממעש ומהגיון שית, משולים בערבה לא טעם ולא ריח (רסע"ג, הושענ', ענה). טובת חן שאמרתם מצאתיה ערומה, ירודה עד עפר פרועה פרומה (יוצ' בנה"ג, אזכרה). שלטון בידך ירודיך להקים, תקפך בשחק וממשלתך בארקים (סליח' יום ב, אויתיך). — וגם לדברים לא בע"ח: אין לך אומנות ירודה אלא גרדי ואין לך מקום בזוי בירושלם בשער האשפות (תוספתא עדי' א ג). הכסף קונה את הזהב וכו' זהו בללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש' ב"מ ד ט ג). ומה מים אינם מתקיימים בבלי כסף ובבלי זהב אלא בירוד שבכלים כך תורה וכו' אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס (ילקוט תהל' קה).

ב.*יָרוּד[1]), ש"ז,—חלי בעין, קרום שעלה על העין, Ulcus cornae[2]): את עין עבדו שומע אני אפילו העלת ירוד[3]) תלמוד לומר ושחתה לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה (מכי' משפט', מס' נזיק' ט). דם כדי לכהול בו עין אחת שכן כוחלין לירוד[4]) (שבת פח.).—ועין עין.

ג.*יָרוּד,— עי' *יְרוֹר.

א.יָרוֹק, ש"ז, — דבר יָרֹק, דשא עשב, וכיוצא כזה, Grünes; verdure: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש (איוב לט ח).

הערבים כי משמעהו בפרסית היא חלַב הבקר, וקראו הצמח הזה כך ע"ש לבנת מיצו. ולא נתברר הדבר, אם גם השם הסורי והתלמודי מקורו בפרסית, או ממקור אחר יצא. ולכן אין לברר גם משקלו, ואין במה"ש דמיונו אלא בהשמות המורכבים כמו ירואל וכדומה. — [2]) כך בנוסח' הדפוס שלפנינו, ובכ"י ובדפוסים ישנים נוסח' מתחלפות, ובקצתם מר וירואר, ובקצתם במקום ירואר ירוואר, ובקצתם ורור, ובקצתם אלאי (ד"ס).

[1]) לא נתברר מקורו. ועי' הערה לקמן.—[2]) תרגום ד"ר מזיא. — [3]) כך הגרסה כאן בכל הדפוס'. ובילקוט הביא הלכה זו בגרסת תוורד, אך אפשר שהוא שנוי בכונה על פי התוספתא בשבת שהביא רש"י בגמ' שבת במקום המובא בפנים. ועי' עוד הערה לקמן. — [4]) כנוסח' הדפוס יארוד, ובקצת כ"י יירוד (ד"ס), ובערוך ברוב הדפוס' וגם בכ"י ירוד. ובקצת דפוסי הערוך וכ"י ירור בריש בסוף, ויש עוד שנויי נוסח'. והנה הביא רש"י כאן גרסת התוספתא לתורור, ובנוסח' הדפוס' של התוספתא תרוד, ובכ"י א"פ הוצ' צוק"ם הוורואר, והוא מום העין שנזכר בבכור' לח :, ושם הגרסה תודרור. וגם כר"ח כאן כתוב תוורוור שמלבין שחור שבעין, ע"כ, אך לא ידוע אם המלה תוורוור שככאן היא מעצם נוסח' הגמ' או אין זו אלא פרוש השם ירוד. והנה, אם לא נשבש את כל הספרים, המכי' התלמוד והערוך לגרום גם כאן כמו בבכור' חרור וגנית פה הגרסה ירוד או יארוד או ירור כמו שהוא במכי' ובספרי התלמוד כאן וכערוך, אין ספק בדבר שאין ירוד ותורור שבבכור' דבר אחד, הואיל והם בעצמם השתמשו בשני שמות מתחלפים זה מזה. ומלשון המכי' העלת ירוד נראה, כי הכונה היא לדבר העולה על העין, וזה מה שפרש הערוך: שעלתה קרמית על גב עינו.

ב.ירוק,— עי' ירק.

***ירוקה**, ש"נ,— א) בעין צמח ירק שעולה על פני מים עומדים: אין מדליקין לא בלכשולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר ולא ב י ר ו ק ה[1]) שעל פני המים (שבת כ א).—ב) כמו ירקון: אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים מפני שהן ל י ר ו ק ה (שבת יד ג). — ג) ב"מ, מראה ה י ר ו ק: אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן יהושע שיעור י ר ו ק ת ן (של בני מעים שנחמרו באש) כשיעור נקובתן מה נקובתן במשהו אף י ר ו ק ת ן במשהו (חול' נו:).— ד) "מרה י ר ו ק ה: והמרבה להקיץ מגדיל ה י ר ו ק ה והמפליג מגדיל השחורה (ר"י עמדין, מגד' עוז לז.). מיעוט הצטערות ורוב התענוג מוליד י ר ו ק ה ומיעוט תענוג ובפרט בהיותו בלי הפעלות מצער יוליד הלבנה וכתענית תגבר ה י ר ו ק ה וכו' וכל טעם מר חם ויבש מוסיף ב י ר ו ק ה וכו' ושמועות רעות וקול עצב יעוררו ה י ר ו ק ה (שם:).— *ירוקת[2]) תמור, מין ירק: האירוס והקיסוס ו י ר ו ק ת[3]) תמור ודלעת יונית (תסל' א א).— ועי' קשוא.

*ירוקות,— עי' "ירקות.

*ירוקי,—עי' "ירקי.

***ירור**[4]), ש"ז, מ"ר ירורים,— עוף דומה ליענה: כלב כופרי מין חיה ה י ר ו ר י ן[5]) והנעמיות הרי הן בעופות (תוספתא כלא' ה ח).

ירושה, ש"נ,— עי' ירשה.

ירח[1]), ממנו ירח, ירח, "ירחי, "ירחון.

ירח[2]), ש"ז, כנ' ירחו, ירחך,— המאור הסובב סביב הארץ ברקיע בלילה ושצורתו מתחלפת ומאורו הולך ופוחת והולך ומרבה בכל ארבעה שבעות, Mond; lune; moon: השמש והירח ואחד עשר כוכבים (ברא' לז ט). שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהוש' י יב). חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע' יג י). יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (ירמ' לא לד). לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יוא' ב י). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק' לב ז). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך (ישע' ס יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל' ח ד). את השמש (עשה) לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (שם קלו ח-ט). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם (שם פט לז-לח). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה). אם אראה אור

[1]) ופרש הרמב"ם: כמין צמר המתהווה בצדי הספינות כשמאריכים ימים בים. — [2]) ופרש רה"ג: קשואי תמורים. אבל כבר הטיל ספק בפרוש זה ע' לו, ואמר אולי זו השערה בלבד עפ"י השם תמור.— [3]) כך גרסת רה"ג, ובנוסח' י ר ק ו ת.

[4]) בסור' ירורא, ועי' הערה לקמן.— [5]) כך בתוספתא. ובירוש' (כלא' ח לא ג) הגרסה ירודות, אך בקצת דפוסי הירוש' י ר ו ר ו ת. ובארמ' נמצא בתרגום (מיכ' א ח, איוב ל כט) ירודין או ירורין תרגום להשם העברי תנים וציים, וכבר ברר פלישר (הער' ללוי, ג, 446), כי העקר הוא ירור, ירורין, בריש בסוף, וכן הוא בסורית ירורא, ותרגמו המלונים הסורים, ב"ב וב"ע, באבנ אוי a) בערב', והוא שועל הבר. אבל אין ספק, כי בהתוספתא ובירוש' הכונה למין עוף גדול דומה ליענה שאינו יכול להשתמש בכנפיו לעוף ודומה קצת לגמל, ואעפי"כ הם בענין בלאים כעוף לכל דבר, מפני שבאמת הם מין עוף ולא מין חיה.

[1]) בערב' ארח' a), ורח' b), במשמ' צין הזמן של דבר מהדברים, אך יש סברים כי אין זה אלא פעל נגזר מהשם ירח להלבנה, אעפ"י שזה השם להלבנה אינו נהוג בלשון הערב'. ועי' עוד בהערה להערך.

[2]) בערב' קמר c), וזה אחד מהמושגים הקרומים הטבעיים שהלשונות השמיות לא הסכימו בהם כלן בקריאת שמם, בעוד שלמאור היום כל הלשונות השמיות השתמשו בשם האחד שמש. אבל, הפעל ארח', ורח', שמשתמשת בו הלשון הערב' לצין הזמן של דבר, שהכל מסכימים כי הוא נגזר מהשם ירח, ירח, מעיד, כי היו נהוגים השמות האלה גם בערב'. וכבר נתקשו חכמי הערבים בעצמם בשאלה זו מאין בא ללשונם הפעל הזה ארח', ורח', והשם תאריח' d), תוריח' e), שאין להם מקור באוצר המלים של הלשון הערבית כעת, ומפני הדחק אמרו קצתם, כי השם תאריח' נגזר מן השם ארח' לולד בקר היערי, ממושג הח ד ו ש כאלו נולד הדבר בזמן הקבוע. אבל, גזרה זו דחוקה מאד, ואין ספק, כי עקר מקורו הוא מן השם ירח העברי והארמי. ואמרו חכמי הערבים כי הירח נקרא בערב' קמר ע"ש גון הלבן של אור הירח, והוא איפוא כמו השם לבנה בעבר',

a) ابن اوى

a) ارخ b) ورخ c) قمر d) تاريخ e) توريخ

בי יהל וירח יקר הלך (בס לא כו), עי' יקר. לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע' ס כ).— ובתו"מ: אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח (שבוע' ט.). אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך וכו' (חול' ס:). — ובכנ' ירחי, ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נקבע בם שחר גם ירהי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (אבר' מנח' כ"ס להסגן הסלאי).—ומ"ר ירחים: ובאצבע אלהים תפרטי בנבל, תוציאי קול בהדר קול בחיל, וירחים ושמשות במבוסת תבל, אל עיני יעברון בדמיםי ליל (יל"ג, תנה).— והירח המתחלף שלפיהו מונים זמנים ומועדים: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהל' כד יט).— ואמר בן סירא: מה נהדר בהשגיחו מאהל בצאתו מבית הפרכת בכוכב אור מבין עבים וכירח מלא בימי מועד (כ"ס נגי' נ ה-ו), ועי' לבנה.— ובמליצה, ביחס לגוף האדם: וזכר את בוראך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל' יב א-ב).— ירח בן יומו, צורת אחת הנגינות המשרתות: ירח בן יומו נקרא בן כי הוא חצי עגול בדמות ירח בלתי שלמה ונגינתו כנגינת השופר ישר לשרת קרני פרה (מקנ"א, בער כטעמי המקר').

יֶרַח[1], ש"ז, מ"ר ירחים, סמי' ירחי,—חֹדֶש, מדת זמן שבו הירח משלים תקופתו, Monat ; mois ; month: בשנה הרביעית יסד בית יי' בירח זו ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית (מ"א ו לז-לח). ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי (בס ח ב). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד (זכר' יא ח).—וירח ימים: ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר' כא יג). וימלך ירח ימים בשמרון (מ"ב יס יג).—ומ"ר: ותצפנהו שלשה ירחים ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ב-ג). הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). תספור ירחים תמלאנה (בס לט ב). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (בס ז ג). מי יתנני כירחי קדם בימי אלוה ישמרני (בס כט ב). — ועי' חֹדֶש. — ובמשמ' זמן השנה: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים [1] (דבר' לג יד).

יַרְחוֹן[2], ש"ז, — ספר או עתון יוצא לאור פעם בחדש, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בספרות החדשה.

יַרְחִי, ירחי, ת"ז, לנק' ירחית, מ"ר ירחיים ירחיות,— א) של הירה, mond- ; lunaire; lunar: מה שתחת הגלגל הירחי (העקרים ב יב). אם יוחש (הנפח) ירחיי התבנית מורה שהוא בכבד עצמו (קאנון ג יד א א). שהירח בדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (כל מנאכ' ההגיון, מופת). החדש הירחי (מקור חיים, תלגוס לרבב"ג ה ט). ובסבובים הירחיים (בס א). הלקויות הירחיים (בס יג). הירח יגדל אורו בתמונה ירחית ומי שיגדל אורו בתמונה ירחית הנה הוא בדורי התמונה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ד). ואין להם (להנוצרים המחשבים לחמה) חדש ירחי וכו' והישמעאלים חדשיהם הם ירחיים ואין להם שנה שמשיית (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק בוטינו ג). — ב) נפע"

ולכן רגלים לדבר כי גם בלשון השמית הקרומה היו שני שמות למאור הלילה הזה, שם קדום ירח, ע"ש דבר שלא נתברר לנו, ושם משנה, ע"ש גון הלבן של אורו, ונשמר בעבר' גם השם הקדום וגם השם המשנה, ובערב' נאבד השם הקדום ולא נשאר אלא השם המשנה לפי הנ"ן.

[1]) מן ירח. גם בכנענ' ירח: בירח בל בשנת עשר וארבע למלכו מלך אשמנעזר מלך צדנים (כתב' אשמנעזר). ובארמ' ירחא. וגם במושג זה נבדלה הלשון הערבית מהן, והשתמשה בשם אחר, שהר a), ונראה כי גם למושג זה השתמשו הלשונות השמיות בשני שמות, האחד העקרי ע"ש הירח והשני ע"ש מושג אחר, בעבר' חֹדש, ע"ש התחדשות הירח, או התחדשות הזמן, ובערב' ע"ש מושג שלא נתברר לגבון.

a) شهر

— [1]) ת"א ורוב הקדמונ' פרשו ירחים זה במשמ' חדש, וכן גם החדשים. וקצת הקדמונ' פרשו ירחים רבוי מהשם יָרֵחַ, בהקבלה לשמש שבחציו הראשון של הכתוב. ואמר רד"ק: ולפי שהירח מתחדש פעמים רבות קראו בלשון רבים ואעפ"י שאינו אלא אחד ואמר גרש ירחים פירוש כי הירח יבשל הפירות. ע"ב. ולפי"ז היה צריך להיות ירחים, ריש צרויה. אך י"א כי משקל יֶרַח היה נערך עם יָרֵחַ.

[2]) יצר שם זה דר' קלויזנר במחברתו שפה עברית שפה חיה.

מהירת, -tic ; lunatique ; mondsüchtig : למה קוראים לאיזה מזג ירחיי רצונם לומר שטבע הירח הוא קר ולח וכל אדם או בע״ח שנמצא בהם הרבה רטיבות וקרירות מתיחסים אל הירח (מעשה טוביה, העולם ח). החולאים הירחיים כמו חולי השקוי והשתוק והדומה להם כלם יכבד חליים בסוף החדש וכו׳ מפנימה חולאים הירחיים עיקר סבת תחלואיהם מרגישים בירח לפי שבבד הם תלושי המות (שם). ואני אומר שהרמיונות הירחיים בעת שנתם נמשלו לבהמות וכו׳ (שם).

ירט[1], ממנו א.יָרַט, ״יְרִיטָה.

א.יָרַט[2], פ״ע, פת׳ ירֵט [3], לווי יָרֵט[4], —א) יָרַט הדרך, היה הדרך נשחת, מקלקל, שאי אפשר ללכת בו, ובהשאלה יָרַט הדרך לנגדו, היה לא רצוי בעיניו, verdriesslich sein; déplaire ; be vexatious : הנה אנכי יצאתי לשטן כי יָרַט [5] הדרך לנגדי (במד׳ כב לב). — ואמר המשורר: וממי הה הר כסל נבוכים ועיני ירטו נגדם דרכים, ומה יתרון באור שמש בעיני ולבי יהלוך נגדו חשוכים (רמב״ע, זממי). — ירֵטני, עי׳ ד ט ה. — ובספה״א, במשמ׳ העקרית: ופרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך אינו עובר עליהן משום בל תחסום (רמב״ם שכיר׳ יג ז).—ואמר המשורר: אבל ידט לי דרכי בית המון; אלכה (אדם, או״א, מחזה ז). הבט מסביביך תַפיש חֵפש, איפה המכשול מה ידט ררכך, הרם התמר הסירה הרפש, האותזים כמשמרות את גלגליך (יל״ג, משל׳ ג יח). — ב) ״יָרַט פלוני הדרך, נטה מהדרך: בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירט הדרך והלך בשדה לעומתם (רמב״ן בראש׳ כד סה). דעו מי הוא אשר זמה אתוז מסלול ולא ירט, ולישון לו כעט סופר אדונים הוא בנו לברט (הקד׳ ספ׳ הגלוי לרי״ק). ובמעשה בראשית והמרכבה והנבואה והמלאכים בכל פרט ופרט, מן הדרך לא ירט, והמקצרים תלו סרחונם באחרים (אגר׳ אחוז לר״א דלמדיגו). — ואמר הפיטן: איש איש חלקו בתר, ולדרכו תיש ירט (רבי ושמחי, פיוט׳, מסנית ומופיע). — ובמשמ׳ ״נטה מן דבר, התרחק ממנו, נמנע מלעשותו: ידי השבתי מכתוב דת ותפלין קשור, ירטתי שופר סובה לולב וצום העשור (כנף רננ׳, וידוי ליוה״כ). — ג) פ״י, ״השחית וקלקל הדרך: בהשתחותו (תגלת פלאסר) לנמרוך דרכו ירט, ובניו הכוהו בזין ממורט, והמה נמלטו ארץ אררט (רמב״י, ז׳ פסח, אמרו לאלהים). —״יָרַט את פלוני, השחיתו, הפילו: ושועטי ובועטי ושוחטי ומורטי ויורטי ותורטי ושולטי (רמב״נ, מנח׳ יוה״כ, מזופי). אהבתיהו ואם ענה לבבי ואמש על ידי פרוד ירָטוּ, הלא שב מעונו לי ונפלת ומדת היצור מצא ותמא (ר״י הלוי, אבר פור כדולח).

ב.״יָרַט[1], פ״י, — יָרַט דבר, רצה ורדף אחרי הדבר: גביר בן לברט, אשר תכמות ירט [2], ורכו לא ירט, בדרך הסרים (תבו׳ תלמידי דונש 4).

יָרִיב[3], ש״ז, מ״ר יְרִיבִים, בכנ׳ יְרִיבֶךָ, —אויב, שונא, Feind; ennemi; foe: ואת יְרִיבֵךְ אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כה). ריבה יי׳ את יְרִיבַי לחם את לחמי (תהל׳ לה א). — ואמר הפיטן: ולעפה אתזה ציון והיכליה, תרדה רותה נמוגו תיליה, טורף לכה עת קרוא אליה, אסוף נתתיה אליה, יריביה אעניק שבי ומלקות, בהניה ומרקחיה אשר רקחה רקות, לשבי עולם מאין פקחקות, מבהר הצאן לקוח (סליח׳ י׳ טבת, אז כבוא).

---

[1]) בערב׳ ורט a).

[2]) בערב׳ ו ר ט, במשמ׳ השלכה והשחתה, ועי׳ לקמן. —[3]) פקפק ריב״ג (במשתלחק) אם העתיד הוא יירט כמו ייבש, או יֵרט כמו יֵרד, וכן רד״ק. ובשרשים אמר ריב״ג, כי אפשר עוד שיהיה ירוט כמו יאות. —[4]) רד״ק. —[5]) ת״א לא תרגם אלא פרש: ארי גלי קדמי דאת דעי למיזל באורחא לקבלי. ע״ב. השבעים תרגמו במשמ׳ נאה ורצוי, וכעין זה הפשיטא: דהרצת אורחא, היתה ישרה; ולג׳ pervers, נשחתה. רס״ג תרגם במלה הערב׳ הדומה לזו: אד׳ תורטת אלטריק. וריב״ג ורד״ק פרשו במשמ׳ שטה, אמר רד״ק: פרושו (של ירט) שטה ופרוש הפסוק כן אמר המלאך הנה אנכי יצאתי לשטן כי אמרתי האיש הזה ירט הדרך ובלבו לקלל ואינו הולך בדרך ישרה. ע״כ. ונראה כי כבונה זו פרש גם רשב״ג, ובמשמ׳ זו השתמש בשירו בהבית המובא בפנים.

a) ورط

[1]) עי׳ הערה לקמן. —[2]) אין ספק כי הכונה בידט תכמות היא רצה והשיג החכמות, ונראה כי הוא עפ״י קצת התרגו׳ הקדמונ׳ שתרגמו ירט הדרך במשמ׳ של רצון.

[3]) י״א שהוא מן שרש ידב כמו רוב, וי״א משקל יפיל, וי״א במקום רֵיב.

יָרִיד[1]*, ש"ז, מ"ר יְרִידִים,—שוק גדול, שמתקבצים שמה מוכרים וקונים מסביב, Jahrmarkt ; foire ; fair: הולכין ליריד של גוים ומתרפאין מהן (תוספתא ע"ז א ח). תגרין שהקדימו זמנו של יריד או שאיחרו זמנו של יריד (שם ט). בפרגמטיא שנכנסה קודם ליריד (ירוש' שם א לט ד). הולכין ליריד של נכרים ולוקחים בהמה עבדים ושפחות (מו"ק יא.). עכו"ם ההולך ליריד בין בהליכה בין בחזרה (ע"ז יג.). — ומ"ר: ג' ירידין הן יריד עזה יריד עכו ירידה של בוטנה והמחוור שבכולן יריד בוטנה (ירוש' ע"ז א לט ד). את יש לך ירידים [שווקים] והוא יש לו שווקים (מד"ר ברא' כו).—ובמהמ"א: שהיריד עשוי למכור ולקנות תשמישי ע"ז (התרומה, ע"ז קלו). ראובן הלך ליריד ואמר לשמעון הולך לי עמך אלו המנעלים (שו"ת רלא ג, בשם הרא"ש). על מה שנוהגין בעיר לובלין שיש שם יריד גדול והעיר סוקפת חומה ומתקבצים שם הרבה ישראלים ג' פעמים בשנה (ש"ת רמ"א קיט). שאתם רואים ושותקים ולא תגערו בבנות ישראל נשים יוצאניות שביניכם היוצאות יחידות לשווקים ולכל יריד ויריד כרוכלי העיירות (שו"ת הב"י מינץ כו). בירידים בלובלין וביערסלאב ושאר ירידים אם יהיו שם שני רבנים מקהילתנו יהיה נעשה בפניהם כנ"ל (פנק' קראקא, שנת שסד). וגם גוזרים אנחנו בחרם גם על פרנס יריד שמחויב להחזיק הפסק ההוא (פנק' ליטא, האסיף תרנ"ד).—וככנ' ירידו: וההמון ללקחו שח כאגמון ואליו רץ כסוחר אל ירידו (ר"י ור"ע פרנסים, נכי מודת 106).

יְרִידָה, ש"נ, מ"ר יְרִידוֹת,—א) שה"פ מן יָרַד: היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו וכו' כל שכדרך ירידתו גולה ושלא כדרך ירידתו אינו גולה (מכות ב א). ילמד ירידתו מן הכבש ליציאתו מן ההיכל מה יציאתו מן ההיכל בסמוך לו אף ירידתו מן הכבש בסמוך לו (זבח' סג.). ירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). — וירידת גשמים: וצדקה תצמית יחד זו ירידת הגשמים (ירוש' ברכ' ט יד.). כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידות גשמים חיים לעולם (שם תענ' א סג ג). יחזקאל אבא (היה) מברך על ירידת גשמים (שם סד:). — — ובהשאלה, ברוחניות ומוסריות, ירידת האדם ממעלתו וכדומה, שנהיה ירוד, נבזה: אפילו ישראל נתונין בירידה התחתונה הוא קורא אותם אחי ורעי (ירוש' ברכ' ט יג:). כהן משיח שחטא מלקין אותו בבית דין של ג' נמצא עלייתו ירידה לו (שם הור' ג מז.). ירידה היא לו שנשא לגויה ירידה היא לו שקבר את אשתו ובניו (מד"ר ברא' פה). ירידה היא לנו בארצינו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסותך (שם לב). כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים (שם שמות א). כשיהיו בניך צדיקים הם מתרוממים בעולם ועולים וכן שלוחיהם מתעלים עמהם וכשהם יורדים הם ושלוחיהם בירידה (שם מב). באותה שעה נתיירא יעקב אבינו ואמר שמא חס ושלום בשם שאלו ירידה אף לי כן אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית (שם ויקר' כט). שמעלתן של צדיקים מעלה שאין לה ירידה אבל מעלתו של עשו מעלה שכולה ירידה היא (שם במד' טו). ג' ירידות ירד שלמה ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל וכו' ירידה שנייה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלם וכו' ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלם נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו (שם שה"ש א א). — ובספהמ"א: העלייה אל הגדולה קשה והירידה אל הבוז קלה (מוסרי הפלסופ' א י). בעתים הללו קשה מאד שיהיה מעות לאיש כשר בי צריך שיהיה לו ירידה גדולה מאד ח"ו עד שישיג מעות (מגיד ביחות מה). ירידה המיועדת לנפשות הרעות כיחטאו (אוה"ח, ברא' כו).— ב) ברפואה, יְרִידַת החולה, שכחותיו הולכים ופוחתים: ועת הירידה היא אשר יתחיל בו החסרון ויתחיל הדפק ישתוה ויתישר (קאנון ד א ד). עתות החולי הכללים הם ד' התחלה ותוספת ועמידה שנקרא תכלית והירידה (פרקי משה יא). ידוע הוא שהמות הזה פתאום בלתי בהראן אי אפשר שיהיה בעת ירידת

[1]) לא נתברר מהו מקור שם זה. הגזרה מן ירד, במשמ' ירד מלמעלה למטה, דחוקה. ואולי מקורו כהפעל הערבי ורד a) במשמ' בא למקום, ובפרט כאן לעיר חבורות חבורות.

a) ورد

החולה (שם ג). — ג) ״לחות היורדות מהראש וכדומה: היותר רע שבמיני השעול והיותר מסוכן הוא מה שמתחדש בסבת י ר י ד ו ת שיורד מן הראש או בסבת נגע באחד מכלי הנשימה (מ׳ אלדבי, ש״א ד). ופעמים יהיה (נזילת הדם מהנחירים) לטוב כמו עריפה שתקרה בקדחת שורפת וחולי מורסת הראש על הנקיון או מהכאת הראש ולבעלי הי ר י ד ו ת החמות וזה יהיה מתנועת הדם שידחנו הטבע (שם).— ד) במסחר, ״ירידת השער והמקחים: וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וי ר י ד ת ם בכל קצוי הארץ (תו״ה, תכון הנפש ג). הן אמת כי כדבר זה שאירע שנת השמ״ב כ י ר י ד ת חשיבות הגרושוש והזהובים גמשכו מריכות וקטטות וכו׳ כי מי שנתחייב לחברו גרושויש או זהובים כזמן העליה כין דרך מקח וממכר וכין דרך הלואה יפרע עתה בעת ה י ר י ד ה אותו סכום מגרושוש או מזהובים ולא יותר (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ עה). ואחר כך כאו סוחרים אחרים ואסרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות י ר י ד ה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתמסכן ולא ירויח כהם כמו שחשב (שו״ת תורת חסד לגו). הנה באמת בענין חלוף המטבעות וירידתן ועלייתן יש לשאת ולתת הרבה (שו״ת תורת אמת ג).

יריטה, ש״נ, — שם״פ מן ירט: וכל אויל יתגלע עניגו הירי טה[1]) (ר״י א״ת, מברש׳ לריב״ג, גלע).

***יריה**, ש״נ, מ״ר יריות,—שה״פ מן ירה חצים: והשמש חשך עליהם מפני קליעת אבנים ו י ר י י ת חצים ובלסטריאות שהיו משליכים עליהם (ילקו׳ במעוני, ויגלח קלג). הלכלבים תחשבונו כי גירא מ י ר י י ת אבניכם וחציכם (יוסיפון, פרק פו).

יריעה[2]), ש״נ, מ״ר יריעות, יריעת, כנו׳ יריעתי, יריעתי, יריעתיהם, — א) חתיכה ארוכה וצרה של עור, של בגד, וכדומה, לעשות כזה אהל, בגד, וכדומה, Blatt eines Zeuges; lé, pan; width: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן וכו׳ מעשה חשב תעשה אתם ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה וכו׳ ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה (שמות כו א-ד). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שם ז). וסרח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן (שם יב). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי (ישע׳ נד ב). כאהלי קדר כיריעות שלמה (שה״ש א ה). פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי (ירמ׳ ד כ). אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (שם י כ). אהליהם וצאנם יקחו יריעותיהם וכל כליהם וגמליהם ישאו להם (שם מט כט). — וכתו״ם, בכלל אריג שלם של צמר: הנודר מן הכסות מותר בשק ו ב י ר י ע ה ובחמילה (נדר׳ ז ג). תנור שחצצו בנסרים או ב י ר י ע ו ת (כלים ח א). א״ר פינחם מתופרי י ר י ע ו ת למדו נפסק היה קושרו (ירוש׳ שבת ז י ג). י ר י ע ה שנפל בה דרנא קורעין בה ותופרין אותה (בבלי שם עה.). שכן אורגי י ר י ע ו ת שנפסקה להן נימא קושרין אותה (שם עד:). שכן אורגי יר יעו ת וזורקין מחטיהן זה לזה (שם לו:). לא היתה שם תקרה אלא אבנים מלמטן וי ר י ע ו ת מלמעלן (זבח׳ קיח.).—וככלל ״ארג: נתן לו מאה י ר י ע ו ת במאה דינרים (רמב״ם שלוח׳ ו ג). בטליתות שלהם שלא היו אלא י ר י ע ה אחת מרובעת (הלכות א״ת בה לא).—ויריעות של גוי, כמו שמיח: ראובן שאמר לשמעון קנה לי ירי ע ה אחת של צמר מהנוצרי שאני חייב אותה לישמעאלי אחד (תשב״ץ ח״ד ג ה). וחייב לנאותה (את הסוכה) ויפה מנהג אשכנז שפורסין י ר י ע ו ת לנוי (מהרי״ל, הלכ׳ סוכה). הרבה בתי מלאכות שמה יעשו ה י ר י ע ו ת היותר יפות (שבי״ע ג, תורקיה באזיא). י ר י ע ה ירוקה היתה פרושה על רצפת בהט ושש (גוטלבר ממלרים 37). —ובהרחבה, יריעה במקום כל האהל: ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש״ב ז ב). עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל׳ קד ב). תחת און ראיתי אהלי כושן ירגזון יריעות ארץ מדין (חבק׳ ג ז).—ב) *יריעה של מגלה, של ספר, קלף או ניר ארוך וצר, יכתבו עליו עמודים אחדים: י ר י ע ה של ששה חולקין אותה לשנים (מס׳ סופר׳ א יב). אין פוחתין ב י ר י ע ה פחות משלשה דפין ולא מוסיפין על שמנה (שם ב ו). אם סיים כל הספר ושייר בה דף אחד עושה י ר י ע ה קטנה (שם ג טו). אבל אם יש

---

[1]) כגוף הערבי א ל ת ו ר ט, ור״ל נפילה פתאמית בכח, למעמקים.

[2]) מן א.ירע.

לכם יכולת להחזיר את יריעות לבתי מיתות ולהעביר עליהם מעט סיד לשמה הרי יצאתם לידי עיכוד לשמה (תשו׳ הגא׳, הרכבי תלג). — ובמליצה: אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכ״ בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות (שבת יא.). אמרו עליו (על ריב״ז) שאמר אם יהיו כל השמים יריעות וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי (מס׳ סופרים יו ח).—˙ודף אחד גדול של נייר, Bogen ; feuille ; sheet: שהרי״א ז״ל מלא יריעות רבות וחקר על הידיעה ועל הבחירה והביא דעות שונות שנמצאו למחברים ז״ל בענין זה (הקד׳ יין לבנון על אבות).

*יְרִיקָה, ש״נ, — כמו יֶרֶק. —*יריקת חמור, ע׳ *ירוקת חמור.

יָרֵךְ¹), ממנו יָרֵךְ, יֶרֶךְ, יַרְכָה.

יָרֵךְ²), ש״נ, כנו׳ יְרֵכִי, יְרֵכוֹ, יְרֵכָה, מ״ז יְרֵכַיִם, יְרֵכֶיךָ, — החלק העליון הבשרי של השוק העליון, באדם ובבע״ח, Hüfte ; hanche ; haunch, באדם: שים נא ידך תחת יְרֵכִי (בראש׳ כד ב). ויגע בכף יְרֵכוֹ (שם לב כו). והוא צלע על יְרֵכוֹ (שם לב), בתת יי׳ את יְרֵכֵךְ נפלת ואת בטנך צבה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל יָרֵךְ (במד׳ ה כא-כב). וצבתה בטנה ונפלה יְרֵכָהּ (שם כז). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד יְרֵכַיִם יהיו (שמות כח מב). חמוקי יְרֵכַיִךְ כמו חלאים (שה״ש ז ב). — ומקום חגירת החרב: שימו איש חרבו על יְרֵכוֹ (שמות לב כז). חגור חרבך על יָרֵךְ גבור (תהל׳ מה ד). — ובתו״מ: במדה שאדם מודד בה מודדין לו וכו׳ היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה בירך התחילה בעבירה תחלה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה ירך תחילה ואחר כך הבטן (סוט׳ א ז). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו׳ ב׳ בשוק חמשה בארכובה אחד בירך וכו׳ וד׳ בכתף (אהל׳ א ח). ואיזהו בניינו (של מת) השוקים והירכים והצלעות והשדרה וכו׳ (תוספתא שם ג ד). אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע (סוט׳ יא:). בדקה בעד הבדוק לה וטחתו בירכה ולמחר מצאה עליה דם (נדה יד.).—ומשל: אין אשה מתקנאת אלא בירך חבירתה (מגי׳ יג.), ר״ל אלא אם היא חוששת שבעלה יחשק בחברתה. — ומ״ר *יַרְכוֹת: יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ׳ קט:). כגון שהיתה קלתה מונחת לה בין יריכותיה (ב״ב פח:). בשעה שכורעת (האשה) לילד יריכותיה מצטננות כאבנים (מד״ר שמות א).—ואמר המשורר: צביה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאדעב (רמב״ע, תרשיש ד). וחמוקי הירכים ודלות המתנים (ר״י חריזי, איתיא׳ י).—˙נתן יְרֵכוֹתָיו על פניו, התאמץ התאמצות גדולה מאד: עם תתם (הנשים המכשפות הזקנות) ירכותיהם על פניהם (ספ׳ התמר, שטיינשניידר). — הכה את האויב שוק על יָרֵךְ, הכהו מכה שלמה, גדולה: ויך אותם שוק על יָרֵךְ מכה גדולה (שופט׳ יה ח).—ספק על יָרֵךְ ואל יָרֵךְ, לסימן של חרטה וצער: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על יָרֵךְ בשתי וגם נכלמתי (ירמ׳ לא יח). זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי וכו׳ לכן ספק אל יָרֵךְ (יחזק׳ כא יז). — יֹצְאֵי יְרֵכוֹ של פלוני, ילדיו וילדי ילדיו: כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש (בראש׳ מו כו). ולגדעון היו שבעים בנים יצאי ירכו כי נשים רבות היו לו (שופט׳ ח ל).—ובמשנה: בן קודם לבת וכל יוצאי יריכו של בן קודמין לבת בת קודמת לאחין וכל יוצאי ירכה של בת קודמין לאחין וכו׳ זה הכלל כל הקודם בנחלה יוצאי יריכו קודמין והאב קודם לכל יוצאי יריכו (ב״ב ח ב).—ובבע״ח: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הַיָּרֵךְ עד היום הזה (בראש׳ לב לג). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב יָרֵךְ וכתף (יחזק׳ כד ד).—ובתו״מ: ונוהג (גיד הנשה) בבהמה ובחיה בירך של ימין ובירך של שמאל (חול׳ ז א). שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה בתוכו מפני שמקומו ניכר (שם ב). שרוע שנשמטה יריכו פוקה יוצא מגודלו (ספרא אמור מט). סימני כלב שוטה פיו פתוח רירו יורד אזניו מרוחות זנבו נתון בין שתי יריכותיו מהלך לצדדין (ירוש׳ יומ׳ ח מח:). (הולך אדם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו

¹) בערב׳ ורכ a), כמו בעברית.
²) בערב׳ וַרִכ b).

a) وَرْك b) وَرِك

תן לי כף אחת או י ר ך אחת (כי׳ כט:). אבל שני גידין משתי י ר כ ו ת משתי בהמות (תול׳ פג.). — ומשל: י ר ך מתוכה מסרחת (בלעי הגבורים מג). — כף הי ר ך, עי׳ כף — *קרדום הירך, עי׳ קרדום. — ובדברים לא בע״ח, בכלים, הלק דומה לירך בע״ח: מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה (שמות כה לא). וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא (במד׳ ח ד). — ובתו״מ: כירה שנשמטה אחת מ י ר כ ו ת י ה מותר לטלטלה (שבת קלח:). — ובהאבנים של היוצר: יוצר זה י ר ך מכאן וי ר ך מכאן וסדן באמצע (סוט׳ יא:). — וי ר ך של סכין: א״ר חמא בר חנינא אין סכין מתחדדה אלא בי ר ך של חבירתה (מד״ר בראש׳ סט). — ובאותיות, *רגל האות: ניקב נקב ב י ר כ ו של הא אם גרדו ונשתייר שם י ר ך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). היה הג׳ מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם י ר ך קטנה וכו׳ הדיו אוכל הגויל ומכלה את ה י ר ך של תבה (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כנ). ודינר זהב הי ר י כ ו ת (של הכתב) בולטות ותוכן חקוקות (ערוך, ערך תן).

יֶרֶךְ, ש״נ, סמי׳ יֶרֶךְ, — כמו יָרֵךְ: וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו (בראש׳ כד ט). ותקע כף ירך יעקב (שם לב כו). ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שופט׳ ג יו). — ויצאי ירך: ויהי כל נפש י צ א י ירך יעקב שבעים נפש (שמות א ה). — ובדברים לא בע״ח, בבנין, ירך המשכן, קצהו: ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה (שמות מ כב). נכח השלחן על ירך המשכן נגבה (שם כד). ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי׳ (ויקר׳ א יא).

יַרְכָה[1], ש״נ, כנ׳ יַרְכָתוֹ, מ״ז ירכתים, סמי׳ יַרְכְּתֵי, — כמו יָרֵךְ, ובהשאלה לארץ, להר, לבית, ובדומה, קצה הארץ, רגלי ההר וקצהו, קצה הבית ואחוריו, עמק הבור: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית וירכתו על צידן (בראש׳ מט יג). הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (ירמ׳ ו כב). וקבצתים מירכתי ארץ (שם לא ז). ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישע׳ יד יג). ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים (שופט׳ יט א). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון (מ״ב יט כג). — וירכתי הבית: ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן בירכתים (שמות כו כג). לקרשי צלע המשכן לירכתים ימה (שם כז). והנה שם מקום בירכתים ימה (יחזק׳ מו יט). ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים (שמות כו כב). ויבן את עשרים אמה מירכתי[1]) הבית בצלעות ארזים (מ״א ו יו). ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך (עמו׳ ו י). אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל׳ קכח ג). ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים (ש״א כד ד). אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישע׳ יד יה). — ובתו״מ: משמים נשקפה חומית בירכתי ביתה (ירוש׳ מו״ק ג פא ג).

ירם[2]), ממנו שמות הפרטים ירמות וירמות.

א. ירע[3]), ממנו יריעה.

---

[1]) המדקדקים הקדמונ׳ וגם רד״ק לא גלו דעתם בדבר היחיד במוכרת מה צורתו. הראשון במדקדקינו שכתב שם צורתו בפרוש הוא רח״ק בעל המסלול: וכן לירכתים ימה מהנפרד ירכה. ע״כ. וכן בן זאב בתל״ע: וכן ירכתים מן ירכה אף שלא נמצא (תל״ע קפה), והעיר שם בעל ההערות בפרוש: הכף רפויה כמו ירכתים הכף רפויה. ע״כ. גזנ׳ Thesaurus הניח צורת היחיד ירכה, נקב׳ מן ירך, ובמלון הקצר ירכה, וערער בטכר (Bö. §331, 783, 809) על שתי הצורות האלה, על ירכה בכף דגושה מפני ירכתו בכף רפויה, ועל ירכה בכף רפויה מפני שלפי הדקדוק צריך להיות בכף דגושה כמו מלכה, אעפ״י שהוא בעצמו הניח שם צורת עגבה ולא עגבה. וכן דחה את הצורה ירכה גם בעל תה״ש, והחליט כי ירכתו הוא מן ירכה, כמו נבלתו מן נבלה, וכן קניג (Kö. II, 174), וקויץ (Gesk. § 122 u) הניח אפשרות שתי הצורות. ובדבר השוא שתחת הריש של ירכה, ירכתו, ירכתים, לא אמרו הקדמונים בפרוש אם הוא נח או נע, אך לפי הקריאה המסורה של מלכי שהעיד הרד״ק בפרוש שהוא מל-כי ולא מ-לכי, אין ספק בדבר, כי גם כאן השוא נח וצריך לקרא יר-כה יר-כתו, אעפ״י שהכף רפה. בטכר (במקום המובא למעלה) העתיק השוא, כמו נע, וכן דעת בעל תה״ש, וקניג (467) אומר, כי הצרוף רכ נהגה היטב בלשון. — [1]) כך הקרי, והכתיב מירכותי, כמו זרוע׳תים.

[2]) בערב׳ משמש שרש ורם [a]) במשמ׳ נפח וצביית הבשר, וגם בענין התרוממות והתגאות, וגם בענין התאדמות הצמח, ורגלים לדבר כי על שם אחד מאלה המושגים נקראו המקומות ירמות וירמות, ואולי גם השם ירמיהו.

[3]) אין בשאר הלשונות האחיות שרש דומה לזה.

---

[a]) ورم

ב. ירע[1]), ממנו א. ירע.

א. ירע[2]), פ"ע, עת' אירע[3]), תירע, — ירעה לו נפשו, היתה מלאה פחד וחרדה, לא היה בה יותר שום כח, verzagen; être abbatu; to despond: ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו (ישע' יה 7). — ובהשאלה, במשמ' רעד ורעש, גם להארץ וכדומה: י ר ע ה[4]) הארץ ותחין לשונות בממפר לאמיה לא נשאר לשון הקודש רק בפי בני עבר לבדם (רסע"ג, הקד' עברית להאגרון, הוצ' הרכבי).

ג. ירע, כמו רוע, ממנו ב. ירע.

ב. ירע, עת' ירע, — היה רע: וירע בעיני יי' אשר עשה (אונן) וימת גם אתו (בראש' לח י). — ירע הדבר בעיניו: וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראש' כא יא). — וירע בעיניו על הדבר: אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (שם יב). — ירע לבבו בדבר, הצטער עליו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (דבר' יה י). — ירעה לו רעה, הצטער על דבר: וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ' ב י). — וירעה עינו בפלוני, קנא בפלוני, הצטער שיש לו לפלוני דבר: האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר (דבר' כח נד). — ירע הדבר לפלוני, הזיק לו הדבר: ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי (שמרד בדוד) מן אבשלום (ש"ב כ ו). — ופעל סתמי, ירע לפלוני, באה עליו רעה: ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהל' קו לב). — ירעו פניו, היו פניו רעים, דלים, בחושים: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה וכו' ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי הרבה ושעריה אכלו באש (נחמ' ב ב-ג). — ירע שריד, עי' ב. רעה.

***ירענה**[1]), ש"נ, מ"ר ירענים, — שם צמח ממין האהל וכדומה, שמשתמשים בו לכבום: הלשישית והלביצין והירענה והבורית והאהל (תוספתא שבי' ח ו). הירענין והבורית והאהל (ירוש' שם ז לז:). — ועי' צמח.

א. ירק[2]), ממנו ירוק, ירק, ירק, ירקון, ירקרק, *ירוקה, *ירק, א. *ירק, *ירקרקת, *ירקוני, *ירקות, *ירקי, *ירקי, *ירקרק.

ירק[3]), ש"ז, סמי' ירק, וגם ירק, מ"ר ירקים, ירקות, — א) עלה רך ירק של הצמחים, של העשבים, האילנות, grün. Blatt; feuille verte; green leave: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ וכו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (שמות י טו). כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' יה ו). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ד). כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש' ט ג). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז ב). היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה (ישע' לז כז). — ובהו"מ, כמו ירק: אין מביאין אילן באילן ירק[4]) בירק ולא אילן בירק ולא ירק באילן (כלא' א ז). חרדל ואפונים השופים מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (שם ג ב). וכן אגודה של ירק (שנטמאה) וכן ערימה (תרומ' ב א). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין וכו' שהדלועין בכלל ירק וקטנית אינו בכלל ירק (נדר' ז א). שתי גנות זו על גבי זו והירק בינתים וכו' אמר ר' מאיר אם ירצה העליון ליקח את עפרו אין כאן ירק אמר ר"י

שמשמש במשמ' שיהיה אפשר להניח שממנה נסתעף המושג שבו משמש השם יריעה, וגם בעברית אין מקור נכון לשם זה.

[1]) בערב' ירע a), במשמ' פחד ומרך לב.

[2]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן. —

[3]) כך ר"י חיוג, וזו ראיה שלפי דעתו הוא מן פ"י ולא פ"ו. ורד"ק הניח עתיד ירע, מפני שסבר כי זה שרש פ"ו והכנים הנה גם הפעל ירע לבם, ובאמת זה שרש אחר. ואולם גם משמ' שרש ורע b) בערב' דומה קצת למשמ' שרש ירע, ועקר משמ' היא ירא השם וכדומה. — [4]) ובהערה שם: עפ"י פרוש רסע"ג בישע' פרוש מלת ירע היא חרדה.

a) يَرِع b) ورع

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו בדיוק.

[2]) בארמ' כמו בעבר', ובערב' ורק a) בקצת משמ' דומה למשמ' בעברית.

[3]) בערב' ורק b) עלי האילן והצמח. — [4]) כך הקריאה המקובלה בשש נקודות.

a) ورق b) وَرَق

אם ירצה התחתון למלאת את גינתו עפר אין כאן ירק אמר ר"מ מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי (ב"מ י ו). אני ראיתי את ר' מאיר לוקח ירק מן הגינה בשביעית (ירוש' דמאי ב כב ג). כל הירק את יכול לעמוד עליו אם חדש הוא אם ישן הוא (שם שבי' ט לח ד). שאמר ליקח לו ירק מן השוק (שם ב"מ ה יד). כל ירק חי מוריק (ברכ' מד:). כל ירק מר יש לו שרף (פסח' לט.). לאחר שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (מד"ר ויקר' יח). — וכבנ': מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (תוספתא שבי' ב ו). מעשרין מזרען על ירקן ומירקן על זרען (שם ז). משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הלבין ירקה (מד"ר ויקר' טו). — ומ"ר *יְרָקוֹת: שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה (כלא' ג ב). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה ובמרור (פסח' ב ו). וזורעין תחתיה (תחת האשרה) ירקות בימות הגשמים (ע"ז ג ח). לא יהא לוקט ירקות ומוכרן לשוק (תוספתא שבי' ה י). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית ולא עוד אלא אפילו בשביעית מרביצין אותן כדי שתעלה ירקות למוצאי שביעית (שם ב א). חמשה ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולם מותרין ליזרע בערוגה (ירוש' כלא' א כז.). יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה (ר"ה יד.). מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל (ב"ק קיט:). — *ירקות השדה: ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק (שבי' ז ג). (הנודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר' ו ט). החציר וירקות שדה שליקטן להטיל בהן ראשי להטיל בהן (תוספתא שבי' ה יז). ושאר ירקות וירקות הגינה מין במינו אינן כלאים זה בזה (שם כלא' א א). הנודר מן הירק בשאר שני שבוע אסור בירקות הגינה ומותר בירקות השדה (נדר' נג.). באומר ירקי קדירה עלי (שם נד.). — ומשל: לעיר[1]) של ירק ירק הביאה (מד"ר במות ט). — ואמר המליץ: אכול עם קנך ירק ואזור שק היה תוגר, ותעב פת נקיה עם חגור משי ואתה גר (ר"ש הנגיד, בן משלי א לח). אכול ירק במבטחים ולא בשר בסכנה, וקח אחת בחק מקח ולא אלף במתנה (שם לט).

יָרָק, ש"ז, — שם כללי למיני פרי אדמה כמו בצלים, קשואים, וכיוצא בהם, Gemüse; légume; greens: תנה לי את כרמך ויהי לי לגן יָרָק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). והשקית (את הארץ) ברגלך כגן הַיָּרָק (דבר' י יא). — ומשל: טוב ארחת יָרָק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי טו יז).

***יָרֹק**[1]), ירוק, ת"ז, לנק' יְרֻקָּה, ירוקה, מ"ר יְרֻקִּים, ירוקים, יְרֻקּוֹת, ירוקות, — שיש לו צבע של יֶרֶק, של עשב, של דשא, grün; vert; green: אתרוג הכושי וכו' והירוק ככרתי (סוכ' ג ו). — וגם הגון הנוטה קצת לגון החלמוני, gelb; jaune; yellow: הוא היה מטמא שער הפקודה ורם הירוק (עדי' ה ו). כתם ירוק (נדה יט:). — ולנק': היתה (הסוטה) מלובנת עושין אותה (המים) שחורה (היתה) מארמת עושין אותה ירוקת (מד"ר במד' ט). — ומ"ר: נפלה (העוף) לאור ונחמרו בני מעיה אם ירוקים פסולים אם אדומים כשרין (חול' ג ג). הבגדים מטמאין בירקרק שבירוקים ובאדמדם שבאדומים (נגע' יא ד). פניו (של המת) ירוקין סימן רע לו פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו (כתוב' קג:).

א.*יָרַק, פ"ע, מקו' לִירַק, — היה יָרֹק: לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ אימתי נקרא יבש משעה שמתחיל לירק (נדה סז.).

— הפע', *הוֹרִיק, — א) פ"ע, הוֹרִיקוּ הפנים, נהיו ירוקים: אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא גידין (סוט' ג ד). העבירום (את הבתולות) לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה ליבעל כל שאין פניה מוריקות בידוע שאינה ראויה ליבעל (יבמ' ס:). היא קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות (סוט' ט.). לשעבר היו פניה מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון (מד"ר רות, פתיחתא). זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו

—[1]) גוף המשל בארמ': למתא ירקא ירקא שקול.

[1]) כמו אָרֹם, אֲדֻמָּה.

מוריקות (בס קהל׳, בכל עת). — והלב והקרקבן וכדומה: ארומין שהוריקו וירוקין שהאדימו טרפה (תול׳ נו:). אדומים שהוריקו ושלקן וחזרו והאדימו (בס). עוף שנפל לאור והוריק לבו או כבדו או קרקבנו (רמב״ס שחיט׳ ז כ).—והצמח, העשב, וכדומה, נעשה יר׳ק כברתי, או קצת נוטה לחלמוני: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו העלין שלהן שחורין אסורין הוריקו הרי אלו מותרין (שבי׳ו ג). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השבים בבקר ומצאה שהוריקה (מד״ר ויקר׳ יח). —והלֵחה וכדומה: לפלוף שבעין אם היה יבש והוא שהתחיל להוריק חוצץ בנדה (רמב״ס מקוא׳ ב כ).— ב) פ״י, הפך אותו יר׳ק: כל ירק חי מוריק (ברכ׳ מד:), עושה את פני אוכליו קצת ירקים. תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה (מד״ר בראש׳ יג).

—נתפ׳, ״נִתְיָרֵק,—כמו הוריק: וידיו ורגליו (של הנשוך) יזיעו ואחר יתירקו (ר״י תריזי, אסור הקבורה לגלינוס).

א. ירק, כמו רקק, ממנו ב.ירק.

ב. יָרַק, פ״ע, לנק׳ ירקה, מקו׳ יר׳ק,—כמו רקק: ואביה יר׳ק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד). וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו (דבר׳ כה ט).

ג.*יָרַק, פ״י,— כמו רוק: אמרו אותו מלאך שיצא לסעד את אברהם לילה שמו ובמה ירק אותם (את חניכיו) בכסף וזהב ובאבנים טובות (סה״ר ו).

***יַרְקוֹד**[1], ש״ז,— מין עוף דומה לקורא. וגם אחד ממיני היתושים (המליצה לר״ש בר״ש 60).

יֵרָקוֹן, ש״ז,— א) לקוי הצמחים, שנהפכים ליר׳ק כמו עלה נ׳בל: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל (מ״א ח לז). הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו׳ ד ט).— ובתו״ם: על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעת (תענ׳ ג ה). הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם (כתוב׳ ח:). כל העולם כולו (לקה) כשדפון ושלו בירקון (ב״מ קו.).—ב) השתנות גון

[1]) משק׳ יעקב, כנראה מן רקד, הביא שב״ש מלה זו בספ׳ המליצה שם ותרגמה בפרסית בשתי המשמ׳ שבפנים, אך לא נודע איה מצא מלה זו.

הפנים מפחד ומורא וכדומה: מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). ומזה (מעליית המרה למעלה) יהפך מראה האדם לירקון (אסף הרופא 25).— וגם *מחלה שמשנה גון פני האדם ליר׳ק: סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון (ברכ׳ כה.). סימן לשנאת חנם ירקון (שבת לג.). מי שאחזו ירקון מאכילין אותו בשר חמור (יומ׳ פד.). שהירקון האדומיי אם שתהיה לרוב הולדו האדומה או להמנע הרקתה (קאנון ג טו א ג). האזוב יש לו סגולה להועיל מן הירקון ההווה בפתיומה (פרקי משה כ). ומרבוי המרה יקרה הירקון (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — ואמר המליץ: ותתהפך כמו חולה בירקון ודלקת, כאלו היא גליל כסף ובזהב מחושקת (רשב״ג, חידה על התפוח, אבול גזה).

***יֵרָקוֹנִי**, ת״ז,— של ירקון: כי ההרקה יעזר אותה כת רצוני כמו שיקרה בקולנג הירקוני (קאנון א ב ב יז).— ובמשמ׳ נוטה ליר׳ק: ואם יהיה השתן ירקוני בקדחת יורה זה על מורסא (בס ד א ב ז).

***יַרְקוּעַ**[1], ש״ז,— מכלי מלאכת האופה, כעין מקל שמשוה בו פני הקמח (המליצה לשב״ש 60).

***יַרְקוּת**, ש״נ,— סגולת דבר יר׳ק: ודע שאין אנו משגיחין בשינוי מראות האברים הפנימיים מן העוף המשתנה מן האדמימות אל הירקות זולתי בלב ובכבד ובקורקבן בלבד (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, חול׳ ג ג). ירקות רבבר להורות על לקות בני מעיים שבנגדן (הלא״ב, תול׳ סי׳ מט). שאין ירקות פוסל אלא מטעם נקב ונקב אינו פוסל בכבד וכו׳ שהרי הירקות מצוי תמיד בכבד מהמת חולי (ר״נ על הרי״ף, חול׳ יח.). בין האדמימות בין הירקות ניכר ע״י שלק (בס). הוריקה כבד והגיעה ירקותה כירקות בני מעים (מ״מ, רמב״ם שחי׳ ז כא). שהעשן עושה לירוקים אדומים וכשנשלקו יצא העשן מהם וחזרו לירקותם (בס ב).

***יַרְקִי**, ירוקי, ת״ז,— קצת יר׳ק: וכל הגולה ונודד ממקומו אפילו אינו נודד ללחם הוא ירוקיי שחוריי בערך השקט על שמריו (ר״י עמדין, ביר׳ מגד׳ עז לז.). מראהו (של נשר הדגים) שחרחר וכו׳ וצוארו ירוקי[2]) בפצלות שחרחרי כהה ולבנות עליהם (תוה״א לביגהק, העוף קיד). השחור ארכו כששית האמה

[1]) משק׳ ילקוט וכדומה, כנראה מן רקע, הביאו שב״ש בספר המליצה ולא נודע איה מצא מלה זו.

[2]) ותרגם שם: געלבליך.

ראשו גבו וצוארו ירוקי בהה (שם קכז). גרגירו שחרחר ירוקי ונאכל למרקחת (הוא, הצמח׳ בלג).

ירקי, ת״ז,— של ירק, מטבע הירק: צמח ירקי בשרשים עבים ויפים אשר יקחום לרפאות בם נשוך נחש (תוס״ת לבינהק, הצמח׳ קלו). לשבלתו הירקי רית נעים וטוב כטעם מרירי (שם עד).

ירקיק[1], ש״ז,—מכלי מלאכת האופה, מערוך שבו הוא מרקק הבצק (המליצה לר״ש כר״ם 60).

ירקרק, ת״ז, לנק׳ ירקרקה, ירקת, מ״ר ירקרקות,—שנוגו קצת ירק, greenish, verdâtre ; grünlich : והיה הנגע ירקרק או אדמדם (ויקר׳ יג מט). והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת (שם יד לז).— ולמראה הזהב: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד).— ובתו״מ: הבגדים מיטמאים בשני שבועות ובשלשה סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון (נגע׳ נח). היה ירקרק ופשה אדמדם (או שהיה) אדמדם ופשה ירקרק (שם יא ד).— ובספה״א לגון ירק הצמחים: ומעבר יריחו והלאה שבה הטבע ורפאה לה לבשו הרריה ירקרק התאנה תתן חילה למחית בני הכפר (מה״נ, דביר, מבא במדבר ערב). —ואמר המליץ : אכול גזה משחקת כמו ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת (רשב״ג, חידה על התפוח, אכול גזה).

ירקרק, פ״ע,— יהפך לירקרק: ודע כי הצואה השחורה ההוה בשביל שרפה אם תטה ותפנה להוריק הנה התחיל הטבע לפגוע וירקרק ואחר יכרכם ואחר יעמד (קאנון ג יו א ג).

ירקרקת, ירוקת,— א) ת״נ, כמו ירקרקה: אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (מגי׳ יג.).— ב) ש״נ, כמו ירוקה שעל פני המים: (המים) הנקוים יחד וגדל עליהם ירקרוקת עבה ונותה בשמן (רש״י שבת קמ:). — וכמו ירקון: עצלות האיברים והתהפך האיברים לירקרוקת מעורב עם לובן (מ׳ הלדבי, ש״א ד).

ירש[2], ממנו יורש, ירש, ירשה, ירשה, מורשה, ידשי.

ירש[1], פ״ע, וגם ירש, ירשת, ירשנו, ירשו, וירשתם, ירש, יורש, ירשים, ירשת, אירש, תירש יירש, ירש, נירש, נירשה, תירשו, תירשו, תירשון, יירשו, רש, רשו, וירשתה, וירשתם, אירשנו, תירשנו, יירשך, יירשך, יירשם, ירשוה, ויירשוה, ויירשוך, יירשום, יירשם, ירש, רשת, לרשתו, לרשתך, לרשתה, ירשה,— ירש את פלוני, היה יורשו, לקח הרכוש שהניח לו פלוני במותו, inherit ; hériter ; erben : ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (בראש׳ יה ג).— וירש את הרכוש: איש כי ימות ובן אין לו וכו׳ ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה (במד׳ כז ח-יא). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה (שם לו ח). ויהי כשמע איזבל כי סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף וכו׳ ויהי דבר יי׳ אל אליהו התשבי לאמר קום רד לקראת אחאב וכו׳ ודברת אליו לאמר כה אמר יי׳ הרצחת וגם ירשת (מ״א כא טו-יט). גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש׳ כה י). למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו (במד׳ לו ח). לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש׳ יה ד).—ובתו״מ: מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות (כתוב׳ יג ג). הבנים יירשו והבנות יזונו (שם ד ו). האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום (ב״ב ח ה). האומר איש פלוני ירשני במקום שיש בת בתי תירשני במקום שיש בן לא אמר כלום (שם). האומר לבנו קונם אי אתה נהנה משלי אם מת ירשנו בחייו ובמותו אם מת לא ירשנו ויחזיר לבניו או לאחיו (נ״ק ט י). מה בין הנותן מיד לנותן אחר זמן שהנותן מיד אם מתה אביה יורשה

---

[1]) משק׳ יפעיל, הביאו שב״ש בספר המליצה וכנראה נגזר מן רקיק במשמ׳ רק, ואינו אומר מאין לקח מלה זו.

[2]) בערב׳ ורת׳ a), כמשמ׳ מה שאדם מניח אחר מותו לזרעו וכדומה.

a) ورث

[1]) בערב׳ ורת׳ a), ואין ספק בדבר, כי נתמזגו בפעל זה שני פעלים משני שרשים ומשתי צורות קדומות, ירש במקום ורת׳, ויֵרש במקום ורִת׳, וממנו הצורות וירשתם כריש חרוקה, רֵש, ועוד ירש משרש קדום יות׳ וממנו הצורות תירש, יירש, כמו נפ״י, וכמו״כ ידשה.

a) وَرِثَ

והנותן לאחר זמן אם מתה בעלה יורשה (תוספתא כתוב׳ נ ו). אמר יואב מוטב שאיהרג בבית דין וירשו בני ואל יהרגני המלך ויירשני (ירוש׳ מכות ב לא ד). כל מי שאינו מניח בן לירשו הקב"ה מלא עליו עברה (ב"ב קטז.). זה לוט שנפישו שוקקה עליו ליורשני (מד"ר כראש׳ מד).— ובהרחבה, ירש ארץ וכדומה, לקחה מידי מי שהיו אדוניה קודם: ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע יי׳ לאבתיך להדף את כל איביך מפניך (דבר׳ ו יח-יט). עד אשר יניח יי׳ לאחיכם בכם וירשו גם המה את הארץ אשר יי׳ אלהיכם נתן להם (יהוש׳ א יה). הכינו לבניו מטבח בעון אבתם בל יקמו וירשו ארץ (ישע׳ יד כא). ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן (דבר׳ ג יב). למען תחיו ובאתם וירשתם [1]) את הארץ אשר יי׳ אלהי אבתיכם נתן לכם (דבר׳ ד א). ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה (יהוש׳ א יה). וירשתם את ארצם כאשר דבר יי׳ אלהיכם לכם (שם כג ה). את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו (בראש׳ כד ס). ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד׳ כא כד). אתם תירשו את אדמתם (ויקר׳ כ כד). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם למען תירשו את הארץ הטובה (דהי"א כח ח). וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם (יהוש׳ כד ח). ודם תשפכו והארץ תירשו (יחזק׳ לג כה). והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (דבר׳ ה ל). ויבאו ויירשו את הארץ (שם י יא). ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישע׳ ס כא). וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב (עובד׳ א כ). ויכו אתו ואת בניו וכו׳ ויירשו את ארצו (במד׳ כא לה). וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים (שופט׳ ג יג). וילכדו ערים בצורת ואדמה שמנה ויירשו בתים מלאים כל טוב (נחמ׳ ט כה). מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל ויירשו את ארצם (יהוש׳ יב א). ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך (ירמ׳ לב כג). אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים (תהל׳ פג יג). ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו (יהוש׳ כד ד). הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו). ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם (נחמ׳ ט יה). ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבתיהם לבוא לרשת (שם כג). ראה נתן יי׳ אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר יי׳ אלהי אבתיך לך (דבר׳ א כא). ואת ארצו (של סיחון) החל רש והתגר בו מלחמה (שם ב כד). ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו (שם לא). — וצווי שלם ירש, ירשה: ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי׳ ים ודרום ירשה (דבר׳ לג כג). — ומ"ר: באו ורשו את הארץ אשר נשבע יי׳ לאבתיכם (שם א ח).—וכנו׳ רשתו את הארץ, שהוא יירש אותה: לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (בראש׳ כח ד). —ובכנוי הדבר: אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ויאמר (אברהם) ארני יי׳ במה אדע כי אירשנה (בראש׳ יה ז-ח). המה יבאו שמה (לארץ ישראל) ולהם אתננה והם יירשוה (דבר׳ א לט). ויתן יי׳ לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה (יהוש׳ כא מא). אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה (שם יג א). ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעלי לרשתו (מ"א כא יו).—ובתו"מ: העיר האבילה והחריבה וההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה ביד עריצים ויירשוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים (ירוש׳ ברכ׳ ד ה.). — וירש גוי במשמ׳ זו, לקת את ארצו: מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב (ירמ׳ מט א). וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם (דבר׳ יא כג). הגוים האלה אשר אתה יורש אותם (שם יח יד). אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם (שם יב ב). ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום [1]) וישמידום מפניהם וישבו תחתם (שם ב יב). וישמידם יי׳ מפניהם ויירשם וישבו תחתם (שם כא).—ובמליצה: ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כג), תקח את מקומה. —ובהשאלה, לקוצים שצמחו בשדה: קימוש יירשם [2]) חוח באהליהם (הוש׳ ט ו).

—פע׳, יריש, עת׳ יירש.— כמו קל ירש, ובהשאלה: כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל (דבר׳ כח מב).

—הפע׳, הוריש, הורשת, הורישו, הורשתם, מוריש, הוריש, להוריש, אוריש, תוריש, יוריש, ויורש, הורשתים,

---

[1]) — מן ירש, שהוא במקום ירש הקדום, ובאה צורה זו בספר דברים עוד חמש פעמים (ד כב, ח א, יא ח, שם כג, שם לא).— [1]) לפי המליצה צריך להיות ירשום.— [2]) בקצת ספרים ירשם, הסר.

מורישם, הורישו, הורישם, אורישנו, תורישני, יורישך, יורישנו, יורישם, תורישמו,— א) הוריש אחזת נחלה וכדומה, כמו ירש, בן מאבותיו: והביאתיו (את כלב) אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה (במד׳ יד כד). —ובכלל הוריש עיר, לקח אותה ברשותו: ולא הוריש מנשה את בית שאן ואת בנותיה ואת תענך ואת בנתיה (שופט׳ א כז). ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר ונתנה יי׳ אלהיכם בידכם (יהוש׳ ח ז). ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת (שם יז יב). ויהי יי׳ את יהודה וירש את ההר (שופט׳ א יט). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי (שמות יה ט).— ב) פ״י, הוריש את פלוני, נתן לו דבר, מסרו לו ברשותו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש (שופט׳ יא כד). לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו (דהי״ב כ יא). —ובתו״מ: ולישראל עמך נתתה (את ארץ ישראל) נחלה ולזרע ישורון ירושה ה ו ר ש ת ה כי באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה (ילוש׳ כרכ׳ ד ח.). — ואבות לבניהם, עשום ליורשיהם: למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם (עזר׳ ט יב).— ובתו״מ, רוב שמושו במשמ׳ זו: נפל הבית עליו ועל אביו או עליו ועל מ ו ר י ש י ו והיתה עליו כתובת אשה ובעל חוב (כ״ב ט ח). מלמד שנשא אלעזר אשה ומתה בחיי מ ו ר י ש י ה ומתו מ ו ר י ש י ה וירשה פנחס (נמ׳ שם קיג.). ירושה לכם מאבותיכם ומ ו ר י ש י ן ואינן יורשין (שם קיט:). — ודברים מפשטים: שאין אדם מ ו ר י ש זכות בתו לבנו (כתוב׳ מג.). מת לוה בחיי מלוה כבר נתחייב מלוה לבני לוה שבועה ואין אדם מ ו ר י ש שבועה לבניו (שבוע׳ מז.).—ובמליצה: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כו). —ואמר בן סירא: שם רע חרפה וקלון ת ו ר י ש כן איש רע בעל שתים (כ״ס נגי׳ ו א). ורוממתהו (החכמה) מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו ששון ושמחה ימצא ושם עולם ת ו ר י ש נ ו (שם יה ה-ו). — ג) הוריש גוי מארצו וכדומה, עשה שלא יהיה יותר בארץ, השמידו מן הארץ, vertreiben, vertilgen; expulser, exterminer; expulse, exterminate: והוריש יי׳ את כל הגוים האלה מלפניכם (דבר׳ יא כג). ובגלל התועבת האלה יי׳ אלהיך מוריש אותם מפניך (שם יח יב). ויי׳ אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש׳ כג ה). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל (דהי״ב כ ז). ולא הורישו בני ישראל את הגשורי ואת המעכתי וישב גשור ומעכת בקרב ישראל (יהוש׳ יג יג). ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים (שם יו י). ואת היבוסי ישב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי את בנימן בירושלם (שופט׳ א כא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך (שמות לד כד). כי תוריש את הכנעני (יהוש׳ יז יח). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד׳ לג נה). כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את הכנעני (יהוש׳ ג י). ויורש יי׳ מפניכם גוים גדלים ועצומים (שם כג ט). להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך (דבר׳ ד לח). כי לא להוריש את ישבי העמק (שופט׳ א יט). לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שם ב כא).—ואמר בן סירא: כן ועמו גוים י ו ר י ש ויהפך למלחמה משקה (כ״ס נגי׳ לט כג).— ובכנ׳: עד הורישו את איביו מפניו (במד׳ לב כא). הוא ישמידם (את הגוים) והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר׳ ט ג). כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וכו׳ והורשתים כאשר דבר יי׳ (יהוש׳ יד יב). כל ישבי ההר וכו׳ אנכי אורישם מפני בני ישראל (שם יג ו). וברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם מפניך (דבר׳ ט ד). ויתנו (בני ישראל) את הכנעני למס והורש לא הורישו (יהוש׳ יז יג). רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם (דבר׳ ז יז). ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם (יהוש׳ יה סג). ויכם משה (את הרפאים) וירשם (שם יג יב).—ובתו״מ: הוא (דוד) לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא ה ו ר י ש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירי׳ שלך לא ה ו ר ש ת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). — ובהרחבה, הוריש דבר, גרש אותו ממקומו: חיל בלע ויקאנו מבטנו יורשנו[1] אל (איוב כ יה).

— נפע׳, *נורש, נורשים,— שהורישו אותו, שנרשוהו, אבדוהו: ולא חמל על גוי חרם ה נ ו ר ש י ם[2]

— [1]) במ״א יורשנו, ובמ״א יורישנו. — [2]) בנוף

בעונם (כ"ס גני' יו ט).

ב.ירש, כמו רוש, מסנו ב.ירש.

ב.ירש,— קל לא נמצא.

— נפע', נורש, עת' אורש, תורש,— נהיה רש, עני ודל: וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך (כראשי' מה יא). אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם (משלי כ יג). הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי' ופן אורש ונגבתי (כס ל ט). כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (כס כג כא).

—הפע', הוריש, מוריש,— עשהו רש: יי' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש"א ב ז). ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות והנה אדני יורישנה והכה בים חילה (זכר' ט ג-ד).

יר"ש,— ר"ת: ירא שמים.

ירשה, *ירושה, ש"נ, סמי' ירשת, ככנ' ירשתו, ירשתכם, — מה שאדם מניח במותו לזרעו וכדומה, Erbe héritage; inheritance: קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה (ירמ' לב ח). — ובהרחבה, מה שנתן לאדם להיות ברשותו, שיהיה רכושו ונחלתו, Besitz; possession: כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר (דבר' ב ה). כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה (כס ט). ויתנה משה עבד יי' ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה (יהוש' יב ו). כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יי' להם (דבר' ב יב). ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם (כס ג כ). ושבתם לארץ ירשתכם (יהוש' א ה). לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ יא).— ובהרחבה, כמו שארית: ויאמרו (כל הקהל צריך לתת) ירשת[1] פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל (שופט' כא יז). — ובתו"מ, במשמ' העקרית, מה שהאבות מורישים לילדיהם: המחלק נכסיו לבניו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה את הבכור דבריו קיימין ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום (ב"ב ח ה). כשם שבודקין אותו (את העד) בגיטין ג' פעמים כך בודקין אותו בירושות ובמקח וממכר ובמתנות (ירוש' גיט' ז מח ד). נכסי לך ואחריך לפלוני וראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק (ב"ב קכט:). בכל מקום אין לנקבה עם הזכר ירושה אם אין לו בנים יירשנו אביו (רמב"ם נחלה א א). והבעל יורש את כל נכסי אשתו מדברי סופרים והוא קודם לכל בירושתה (כס ח). ובעלי חובות אומרים האב מת תחלה וזכה הבן בירושתו ויש לנו לגבות מחלקו (כס ה ח). העכו"ם יורש את אביו דבר תורה אבל שאר ירושותיהן מניחין אותו לפי מנהגם (כס ו ט).—ובדברים מפשטים: והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך (אבות ב יב). ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן א"ר יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא להם (נדר' פא.). —ולקיחת ארץ וכדומה: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו (סדר עו"ר ל). ולישראל עמך נתתה (את ציון) נחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה (ילוס' נכל' ד ח). ללמדך שבל מקום שנאמר בו מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה (קדוש' לז.). —ובטבעים ותכונות הנפש, באה לו תכונה מהתכונות בירושת אבות, ר"ל מפני שהיתה תכונה זו לאבותיו ומהם באה בטבע גם לזרעם: אולם סבות המזג בטבע ובתולדה הם על כמה פנים הרוב בא מירושת אבות המחלקים לזרעם טבעם (ר"י עמדין, מגד' עוז ק:).— ובהשאלה, כמו מסורה, קבלה: וכן כתב רבינו האיי גאון זצ"ל ירושה לנו מאבותינו שלא ישיח עד שינמור כדי שלא יסיח דעתו כי כשהוא נמנע מן השיחה לבו מוכן למעשה (שבלי הלקט, פסח סו).

ירשה, ש"נ,—כמו ירשה: והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו (במד' כד יח), שעם אחר יירש את ארץ אדום.

ירשי, ירושי, ת"ז, לנקב' ירושית, מ"ר ירושיים, ירושיות, — של ירשה, שבא בירשה: שהחולאים הבאים על האדם הוא לא' משלש סבות א' ירושה שהוא חולי ירושיי מאב לבן כחולי פודגרה כמו שאמרו חכמי הטבע וכו' כנגד הא' אמר בת בתואל שהוא חולי ירושיי (תולד' יצחק לר"י קארו, חיי שרה).—

הכ"י נודשים, ד במקום ר, והיה אפשר לאמר כי הוא מן דוש, וצ"ל נדושים, אך הנוסחה היונית מעידה, כי היתה הבונה במשמ' של נרוש. והסכימו החכמים כי זה נפעל מן ירש במקום הפעל.

[1]) יש מגיהים בכתוב זה הגהות מתחלפות.

ומ"ר: ויש מהם חליים ירושיים מהזרע כמו הנתק הטבעי (קאנון א ג א ח). — ולנק': וחכמות אלו היו ירושיות אצלם מאבותם (ר"י הכהן, מגלת גבולות, אסור ומדותם).

יֵשׁ[1], ובקצת מקומות אמרו גם אִשׁ, בשאלה הֲיֵשׁ, בסמי' יֶשׁ-, וגם יֵשׁ-, בכנ' ישך, ישכם, ישכם, ישנו,—מלה מורה המציאות, שהדבר נמצא בעולם כזמן הנכחי כמו היה, יהיה לזמן העבר יהעתיד, ומשמשת א) בעצם משמ' זו, ההפך מן אין, there is ; il y a ; es gibt: אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר (בראש' יח כד). אכן יש יי' במקום הזה (בם כח יו). וירא יעקב כי יש-שבר במצרים (בם מב א). אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (בם מד כו). ואם ידעת ויש-בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי (בם מז ו). לו יש-חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט). פן יש בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו וכו' פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (דבר' כט יז). הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים (שופט' יח יד). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש-לי (בם יט יט). וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל (ש"א יז מו). ואם יש-בי עון המיתני אתה (בם כ ח). ועתה מה-יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי (בם כא ד). ויאמר דוד לאחימלך ואין יש-פה תחת ידך חנית או חרב (בם ט). ויאמר דוד הכי יש-עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט א). ומה-יש-לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (בם יט כט). חי יי' אלהיך אם יש-גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ"א יח י). הנה נא יש-את עבדיך חמשים אנשים בני חיל (מ"ב ב יו). יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל (בם ה ח). חפשו וראו פן יש-פה עמכם מעבדי יי' (בם י כג). כי אמרתי יש-לי תקוה (רות א יב). וגם יש גאל קרוב ממני (בםג יב). שוטטו בחוצות ירושלם וכו' אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה (ירמ' ה א). ואם נבאים הם ואם יש דבר יי' אתם יפגעו נא ביי' צבאות (בם כז יח). מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך וכו' ויש תקוה לאחריתך (בם לא יה-יו). הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי (איכ' א יב). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (בם ג כט). וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לארני (מלא' א יד). אם עשיתי זאת אם יש-עול בכפי (תהל' ז ד). אך יש-אלהים שפטים בארץ (בם נח יב). איכה ידע אל ויש דעה בעליון (בם עג יא). אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג כח). יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (בםיד יב). יסר בנך כי יש תקוה (בם יט יח). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (בם כ יה). היאכל תפל מבלי מלח אם יש-טעם בריר חלמות (איוב ו ו). ובטחת כי יש תקוה (בם יא יח). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (בם יו ד). כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו (בם כח א). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (בם לג כג). אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (בם לב). נינוה העיר הגדולה אשר יש-בה הרבה משתים עשרה רבו אדם (יונ' ד יא). אנחנו מעלנו באלהינו וכו' ועתה יש-מקוה לישראל על זאת (עזר' י ב). כי מעתה יש עמך מלחמות (דהי"ב יו ט). ויאמר איש האלהים יש ליי' לתת לך הרבה מזה (בם כה ח). וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות (קהל' ב יג). יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם (בם ו א). כי יש-דברים הרבה מרבים הבל (בם יא). כי לכל חפץ יש עת ומשפט (בם ח ו). כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון (בם ט ד). — ובתו"מ: כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה (פאה ה ה). כל מיתה שיש בה שריפה יש בה ע"א ושאין בה שריפה אין בה ע"א (ע"ז א ג). אין מוברין להן דובין ואריות וכל דבר שיש בו נזק לרבים (בם ז). אמרה נשביתי וטהורה אני יש לי עדים שאני טהורה (תוספתא כתוב' ב ב). אין סמון אצל מיתה ויש סמון אצל מכות (ירוש' בםג כו:). יש לי חמור שאני נותן לך (ב"מ מו.). יש דחוי אצל מצות או אין דחוי (ע"ז מו.). — ובשאלה: הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (בראש' כד כג). שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (בם מג ז). אדני שאל את

[1] במקום יֵשׁ הקדום, ונשמרה הברה זו עוד בהמלה אִשׁ, והוסיפו עוד לאמר בסמי' יֶשׁ-, ובכנוי יֶשְׁכֶם וכו' ביוד חרוקה גם כאשר כבר אמרו יֵשׁ כמוכרת, וכזמן מאוחר נטה קול החירק גם בסמי' וכנוי מגונו הקדום, ונקדוהו בסגול. והנה לפי דעת החדשים בעקרו הוא שם ונגזר מהשרש ישה, אשו, באשורית המשמש שם

עבדיו לאמר היש לכם אב או אח (בר' מד יט). מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא (מ"ב ד יג). היש בהבלי הגוים מגשמים (ירמ' יד כב). היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע' מד ח). קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה (איוב ה א). היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות (שם ו ל). היש מספר לגדודיו (שם כה ג). היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (שם לח כח). יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (תהל׳ יד ב).— ושאלה היש, ובתשובה יש: ויאמרו להן (להנערות) היש בזה הראה ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך (ש"א ט יא-יב). וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יי׳ ויאמר ירמיהו יש (ירמ׳ לז יז).— ובשאלת היש ותשובת הנגודים: היש יי׳ בקרבנו אם אין (שמות יז ז). ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין (במד׳ יג כ). אם איש יבא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין (שופט׳ ד כ).— והמלה יש אחרי הדבר: אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש (ש"א כא ה). הוציא עם עור ועינים יש (ישע׳ מג ח).— ועם מלת השלילה לא, לא יש, במקום אין: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו (איוב ט לג).— ובתו"מ: כבקשה ממך תן דעתך עליה ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לי אחרת כיוצא בה (מד"ר דבר׳ ח). והכל רואין את כליו (של המצורע) כשהן גוררין ומוציאין לחוץ ומפרסמין את כליו והכל אומרים לא היה אומר לא יש לי מגל לא יש לי קרדום הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני (תנחומא מצורע י). אי אפשר של א יש אלא שתי חלוקות או ינצלו הרשעים עם הצדיקים או ימותו הצדיקים עם הרשעים (תולד׳ יצחק לר"י קארו, וירא). והטעם של א יש חלוקה שלישית (שם). —וגם אחרי אין, אין יש: אף אין יש-רוח בפיהם (תהל׳ קלה יז).—יש לפלוני דבר, הדבר הזה הוא שלו, er hat; il a; he has: ויאמר עשו יש-לי רב (ברא׳ לג ט). כי חנני אלהים וכי יש-לי כל (שם יא). ויפקדהו על ביתו ובל יש-לו נתן בידו (שם לט ד). הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש-לו נתן בידי (שם ח). ונאמר אל אדני יש-לנו אב זקן (שם מד כ). חי יי׳ אלהיך אם יש-לי מעוג (מ"א יז יב). הגידי לי מה-יש-לכי בבית (מ"ב ד ב). אל תמתנו כי יש-לנו מטמנים בשדה (ירמ׳ מא ח). יש-לי סגלה זהב וכסף (דהי"א כט ג).—יש לאל ידו, עי׳ אל. — יש את נפשו לעשות דבר, הוא רוצה לעשות: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני (ברא׳ כג ח). ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט טו).—ועם כנוי ישנו[1], הוא יש, ישך, אתה יש: כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי׳ אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר׳ כט יד). חי יי׳ המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג).—ועם הדבר אחריו: ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים (אסת׳ ג ח). —ובתו"מ: כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא (קדוש׳ א י). כל שישנו בביאה ישנו בהבאה ובל שאינו בביאה אינו בהבאה (חגי׳ ד:). (אמר) משה לישראל ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ (ב"ב טו.). — ועם ל אחריו: ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף (קדוש׳ מח:). אמר רבי יצחק עדיין ישנה לאותה משפחה בין גדולי רומי (חול׳ פז.). ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (ב"ק עב.).— ב) יש, במשמ׳ לפעמים: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן וכו׳ ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר (במד׳ ט כ-כא). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). יש בוטה כמדקרות חרב (שם יב יח). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (שם יג ז). רב אכל ניר ראשים ויש נספה בלא

במשמ׳ הויה, ואיש, אשו משמש כמו יש בעבר׳: לא אשו, לא היהלי, נשה שנב לא אשו, אנשים שלא יש מספר להם.— [1]) נתקנו החדשים בצורה זו במקום ישנו שהיה ראוי להיות לפי הדין, וכבר גזר שטדה, כדרכו, כי גם זה הוא ממה שבדו בעלי הנקוד לפי סברתם, וגזר שצריך לקרא ישנו (St. § 370 b). והסכים לזה גם גזנ׳ קויץ (GesK. § 100 o), רק קניג (Kö. II, 444) הניח אפשרות אמתות צורה זו בדבור החי, אלא שאין זו הצורה הקדומה, כ"א שנית בזמן (secundär). אבל, כבר העיר הוא בעצמו בחלק השלישי (§ 325 i) על המלה איתני בארמ׳ וכן ליתני. עכ"פ, אין שום ספק בדבר, כי בדבור החי אמרו ישנו, אף שלא נתברר סבת הנטיה הזאת מהדין הדקדוקי, וכבר דמו קצת המדקדקים לצורה זו את הצורה קבנו, ועי׳ ערך קבב. וסבר רד"ק כי אפשר לאמר גם ישו, וגם ישו, ישי, ע"ם בן (מכלול, בער דה"פ קעט).

משפט (שם כג). איש רעים להתרועע וְיֵשׁ אהב דבק מאח (שם יח כד). יֵשׁ דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). כי יֵשׁ אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (שם ב כא). יֵשׁ צדיק אבד בצדקו וְיֵשׁ רשע מאריך ברעתו (שם ז יה). יֶשׁ-הבל אשר נעשה על הארץ אשר יֵשׁ צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים וְיֵשׁ רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים (שם ח יד).— ובמשמ׳ קצת: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים וְיֵשׁ אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה וְיֵשׁ אשר אמרים שדתינו וברמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב וְיֵשׁ אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך וכו׳ והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים וְיֵשׁ מבנתינו נכבשות ואין לאל ידנו (נחמ׳ ה א-ה). כל אלה נשאי נשים נכריות וְיֵשׁ מהם נשים וישימו בנים (עזר׳ י מד). — ובתו״מ: יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו (ב״ק ב י). יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן (יבמ׳ ט א). יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין (מכות ג ט). יש שותה יין וטוב לו יש שותה יין ורע לו (ירוש׳ מע״ש ד נה ג).—ועם לך: יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין ובקשר הספנין (שבת יה ב).— וְיֵשׁ ש: ויש שאמרו במדה דקה מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי זו מדברית ויש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם וכו׳ ויש שאמרו במדה גסה (כלים יז יא-יב). א״ר יודן יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב יש שהוא נוטל בגרוגרת ומיד מתחייב (ירוש׳ שבת ז י:). עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו יש שהוא תלוי בראשו של אדם ויש שהוא תלוי בשערו ויש שהוא תלוי במצחו (מד״ר שמות מ). —*יֵשׁ לו על פלוני, פלוני חייב לו סכום: עובד אלילים שנמצא עומד בצד הבור של יין אם יש לו עליו מלוה אסור (ע״ז ד י). בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר אמר לו יש לי עליך כך וכך מן הבשר שאכלת (מד״ר במד׳ ב). ונמצא בחשבונו ופנקס שלו שיש לי על פלוני כך וכך ויש לפלוני עלי כך וכך (רה״ג, תשו׳ גאו׳ מו״מ ב).— ובמשמ׳ יֵשׁ לו טענה לטעון עליו או תרעומת: אמר לו הקב״ה משה אבות העולם מה יש להם עלי אם באתי לדקדק אחריהם אני יש לי עליהם אברהם יש לי עליו שאמר במה אדע כי אירשנה יצחק יש לי עליו שנאמר ויאהב יצחק את עשו ואני שנאתיו וכו׳ יעקב יש לי עליו שאמר נסתרה דרכי מה׳ (מד״ר קהל׳, ועוד מקומות). למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור (שם בראש׳ כז).— וְיֵשׁ לו לעשות וכדומה, יכול לעשות, או צריך לעשות: אמר לו הקב״ה הא משה מפיג חמתך בלוחות הברית מבקש את שאפיג את חמתי ואת רואה שאין העולם יכול לעמוד אפי׳ שעה אחת אמר לו ומה יש לי לעשות אמר לו לתת עליך קטריקי (מד״ר דבר׳ ג). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך (שם במד׳ ב).— ובמשמ׳ ״ראוי שיעשה כך וכך, או חייב שיעשה כך וכך: ומטריד (היצר) לבך בדברי העולם בסחורות ומקח וממכר וריוח והפסד ויאמר לך אח״ב יש לך לקבל עת הפנאי הזה בשמחה ושעת הבטלה הזאת וכו׳ (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). יש לו להלך למחר מאותו מקום אלפים אמה לכל רוח (רמב״ם ערוב׳ ז א).—ושאלה, *מה יֵשׁ לך, במשמ׳ מה קרה לך: כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה יש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים (מד״ר שמות ל).— ג) עם שֵׁם ותאר אחריו משמשת המלה יֵשׁ כמו מלת הקשר: ויאמר אליו הֲיֵשׁ את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש (מ״ב י יה).— וגם בכנוי עם פעל בזמן בינוני, יֶשְׁךָ עשֶׂה, אתה עשֶׂה: אם יֶשְׁךָ משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל (בראש׳ מג ד). ויאמר גדעון אל האלהים אם יֶשְׁךָ מושיע בידי את ישראל כאשר דברת וכו׳ (שופט׳ ולו). ועתה אם יֶשְׁכֶם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (בראש׳ כד מט). לדעת הֲיִשְׁכֶם[1] אהבים את יי׳ אלהיכם (דבר׳ יג ד).—ועם נא אחריו: יי׳ אלהי אדני אברהם אם יֶשְׁךָ-נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה (בראש׳ כד מב).— אִשׁ, במקום יֵשׁ, עי׳ אִשׁ.—ד) כמו שֵׁם, במשמ׳ הון, רכוש: להנחיל אהבי יֵשׁ ואצרתיהם אמלא (משלי ח כא). —ואמר בן סירא: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ויש[2]) על שחק מאזנים ופלס ועל תמהות איפה ואבן

— [1]) היוד בחירק, עי׳ הערה למעלה בראש הערך.
—[2]) כך בגוף הב״י, ויש מפקפקים ומגיהים לפי תרגום

(כ"ס גני' מג ג-ד).—ה) כלשון המחקר, כמו עצם, °דבר הנמצא במציאות, ההויה, העולם ומלואו: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך הי ש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (רשב"ג, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין לי ש (שם). שהבריאה להוציא י ש מאין (ראב"ע בראש' א א). אמר אברהם המחבר כל י ש על שני דרכים האחד י ש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק וכו' ויש י ש שאיננו גוף והם מלאכי השם הקדושים וכו' ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף אף י ש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה י ש ויש דבר סמוך על י ש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה (הוא, שמות כב מ). כל י ש על ב' חלקים האחד י ש שאיננו עומד בעצמו כי אם על עצם וכו' והנה כל העצמים והמקרים צריכים למעמידו ושיהי' לנצח ככה בלא שנוי כי הוא ה י ש באמת ובלו זולתו הוא י ש כעבורו וכו' ובעבור היות כל י ש זולתו בעבורו הנה הוא כדמות פועל או תואר השם (הוא, כפר השם ח). כי בתום הנשמה יצא האדם מאין ויהי י ש (ר"י תריזי, הקד' תחכמ'). גבהת מכל י ש התרוממת מכל נמצא (כתי' עולם יג). ואולם כל יצא אל ה י ש אתה יצרתו וכל אשר אתה רואה לך הולך (שם). מי שלא יאמין בחדוש העולם חדוש מוחלט שהוא הוצאת הי ש מן האין המוחלט אין לו חלק כלל בתורת משה ובופר בעקר (מגח' קנא' לר"י מפיסא 100). ואולם מי שהניח העולם הווה י ש מאין יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א ג). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשינוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירה י ש מאין אלא י ש מ י ש (העקרים א יב). שאין לומר שלא יפול תחת היכולת לברוא י ש מאין אלא יש מ י ש וכו' ואיך יהיה השכל הנברל עלה למציאות החומר אם אי אפשר להמצא י ש מאין אין לך י ש מאין גדול מזה (שם א כג). ובועז נשבע להוציא הדבר אל הי ש (ר"י דון יחייא, הקד' בה"ב). ההפרש העיוני שבין י ש למצוי יש בו עיון דק (ר"י אבן לטיף, רב פעל' מד). אחרי הדברים והאמת האלה כל משכיל על דבר יבין לאשורו איך שבל נברא ו י ש הוא באמת נחשב לאין ואפס ממש לגבי כח הפועל (בעה"ב לר"א אירירו, מבוא).—ואמר הפיטן: אשר זרחה שבינת אל בפניו ומשפטיו עלי לבו חרושים, אשר עבר באותיות אל לפרעה והוא גבור על כל יש בלי שים (סמא"ל, פזמ' לפסח, אהלל).—וככנ' ישך, מציאותך, מהותך: דמו אותך ולא כפי י ש ך, וישווך לפי מעשיך (כיר הכבוד, אגעים).—ומ"ר ישים: בי כל הי ש י ם יתסרו ויחזרו לאין והתורה וההכמה תעמד בישותה כל ימי עד (רד"ק, ברב יבם). יולד מזה שאותם הצורות אינימו י י ש י ם בעצמם באמת אך יאמר שאליהם יבוא שום יש (תגמ' הנפש יז:).

י"ש,— ר"ת: ירא שמים, יין שרף.

ישב[1], ממנו ישב, מושב, תושב, שבת, *ישוב, *ישוב, *ישיבה, °ישובי, °התישבות, °מושבה.

ישב, פ"ע, כהפס' ישב, ישבתי וכו', ישבתם, וישבתם, ישב, יושב, ישבה, ישבת, יושבת, ישבת, ישבתי, ישבה, ישבות, ישב'ת, ישב, שבת, שבת, לשבת, *לישב, שב, שב-, שבה, שבו, שבו, שבי, אשב, אשבה, אשבה, תשב, תשבי, תשבי, ישב, ישב, וישב, וישב, תשב, תשב, נשב, נשב, תשבו, תשבו, ישבו, ישבו, תשבנה, תישבנה, — א) ישב ע' כסא, על מטה, היה על הכסא כישיבה, נשען ונסמך על הכסא בנגיעת שתו, to sit; être assis; sitzen: והוא ישב פתח האהל (בראש' יח א). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך (שמות יח יד). ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יי' (ש"א א ט). ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער ויבא כל העם לפני המלך (ש"ב יט ט). וילך אחרי איש האלהים וימצאהו ישב תחת האלה (מ"א יג יד). והוא ישב בתוך האפר (איוב ב ח). ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים (ש"א כד ג). והנה שם כל השרים יושבים (ירמ' לו יב). שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך (זכר' ג ח). הכלי אשר הוא ישבת עליו (ויקר' טו כג). והיא יושבת

היוני נחלת איש, אבל הגהה זו מקלקלת משקל הפסוק שהוא מרכב מבית ומוגר וכ"א מרכב משני חצאים מקבילים שבכ"א מהם שני דברים: תוכר וארת, מאזנים ופלס, איפה ואבן, ולכן צ"ל גם כאן נחלה ועור דבר.

[1]) גם בכנענית ומואבית. בארמית יתב. בערב' ות'ב [a]), שרוב שמושו בלשון זו הוא בענין קפיצה ודלוג, משמש גם בענין ישיבה על מטה, על כסת. בערב' הדרום' משמש שרש ותב כמו ישב בעברית.

[a]) وثب

תחת תמר דבורה (שופט׳ ד ה). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך (שה"ש ח יג). והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז (יחזק׳ ח יד). וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת (משלי ט יד). וישבת על מטה כבודה (יחזק׳ כג מא). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל׳ קלז א). ויאמרו אליו שב נא וקראנה (את המגלה) באזנינו (ירמ׳ לו טו). קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש׳ כז יט). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא (ישע׳ מז א). כי תשב ללחום את מושל (משלי כג א). וכל הכלי אשר ישב עליו (הזב) יטמא (ויקר׳ טו ד). ישב בדד וידם (איכ׳ ג כח). וישב על הבאר (שמות ב טו). וישב משה לשפט את העם (שם יח יג). וישב העם לאכל ושתו (שם לב ו). ויקם מהארץ וישב אל המטה (ש"א כח כג). ויקם המלך וישב בשער (ש"ב יט ט). וישאהו (את הילד החולה) ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה (מ"ב ד כ). וכל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה (ויקר׳ טו ו). ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (בראש׳ כא טז). ותשב מצד הקצרים (רות ב יד). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכ׳ ב י). וישבו לאכל לחם (בראש׳ לז כה). וישבו לפניו הבכר כבכרתו (שם מג לג). וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו (שופט׳ יט ו). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק׳ כו טז). טוב שבת על פנת גג (משלי כה כד). אתה ידעת שבתי וקומי (תהל׳ קלט ב). ושבתך וצאתך ובאך ידעתי (ישע׳ לז כח). נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג). שבתם וקימתם הביטה (איכ׳ ג סג). —ומקו׳ *לישב: כשהנשיא נכנס כל העם עומדין מפניו ואין רשות לאחד מהן לישב עד שיאמר להם שבו (ירוש׳ ביכור׳ ג סה ג). נכנס (בסוכה) לישב בה אומר ברוך אקב"ו לישב בסוכה (בב סוכ׳ מו:). השבים לישב בקרון או בספינה (ברכ׳ ל). שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה (מד"ר בראש׳ פד). — וגם לדברים לא בע"ח: שולי קורפיות ושולי קוסים הצדונים אע"פ שאינם יכולים לישב שלא מסומכין (כלים ד ג). ולא היו לבזיכין שולים רחבין מלמטה אלא חרין תחתיהם כדי שלא יוכלו לישב על הקרקע (בב"י פסח׳ סד.). — ובפרט ישב המלך על הכסא, מלך: ושלמה ישב על כסא דוד אביו (מ"א ב יב). ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל (שם ח כ). שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי (שם א יג). וישב על כסא המלכים (מ"ב יא יט). בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (שם י ל). ותתן לו בן ישב על כסאו כיום הזה (מ"א ג ו). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד (ירמ׳ יז כה), ועי׳ כסא.— —ועל כסא משפט: מלך יושב על כסא דין (משלי כ ח). ישבת לכסא שופט צדק (תהל׳ ט ה).— ישב בצלו: בצלו חמדתי וישבתי (שה"ש ב ג). וזרעו ישבו בצלו (יחזק׳ לא יז).— ובהו"מ: לא ישב בצילה (של האשרה) ואם ישב טהור (ע"ז ג ח). שכל מי שהוא עוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לישב בצילו של הקב"ה (ירוש׳ מגי׳ ג עד:). התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב ולמה כן לפי שאין לו צל לישב בצילו (מד"ר שה"ש, כתפוח), ועי׳ צל.— ישב תחת גפנו ותאנתו: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכ׳ ד ד), ועי׳ גפן, תאנה. —ישב במארב: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (תהל׳ י ח). ישבו בסכה למו ארב (איוב לח מ).—וישב לו במשמ׳ זו, גם בלי השם מארב: והארב ישב לה בחדר (שופט׳ טז ט).— ואשה ישבה בפתח עינים, לזנות: ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (בראש׳ לח יד-טו). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך (ירמ׳ ג ב).— וישב במקום, שהה שם מבלי לעשות דבר: למה ישבת בין המשפתים לשמע שריקות עדרים (שופט׳ ה טז). על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר (ירמ׳ ח יד).— ושהה זמן: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה (ויקר׳ יב ד). וישבת עמו ימים אחדים (בראש׳ כז מד). שבי עד גמלך אתו וכו׳ ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו (ש"א א כג). הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה (מ"ב יד י). ואבוא אל הגולה וכו׳ ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם (יחזק׳ ג טו).— ישב לפלוני, המתין לו: ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הוש׳ ג ג).— ישב עם פלוני, היה במגע ומשא אתו, התחבר אליו: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא שנאתי קהל מרעים ועם רשעים

לא אשב (תהל' כו ד-ה). — ישב בסוד משחקים וכדומה, היה עמהם: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ' טו יז). ובמושב לצים לא ישב (תהל' א א). — ב) ישב בבית, בארץ, דר בו, גר שם: wohnen; demeurer; to dwell, inhabit: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר (בראש' יג יב). וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט (יהוש' כ ו). והביאותיו (את הנער אל המשכן) ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם (ש"א א כב). והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך (דבר' כא יג). רדה אלי אל תעמד וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי (בראש' מה ט-י). וירשת אתם וישבת בארצם (דבר' יב כט). וירשתם (את הגוים) וישבת בעריהם ובבתיהם (שם יט א). ובתים טבים תבנה וישבת (שם ח יב). וירשתה (את הארץ) וישבתה בה (שם יז יד). האמים לפנים ישבו בה (שם ב י). בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהוש' כד ב). ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים (ישע' סה כא). וישבו על אדמתם (ירמ' כג ח). ארץ מצרים אשר ישבתם בה (ויקר' יח ג). וישבתם על הארץ לבטח ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה (שם כה יח-יט). אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים (דבר' כט טו). והכנעני והפרזי אז ישב בארץ (בראש' יג ז). והוא ישב בסדם (שם יד יב). עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן (במד' יג כט). ולא תטמא את הארץ אשר אתם ישבים בה (שם לה לד). וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים (יהוש' ט טז). בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם (יחזק' לו יז). בני עשו הישבים בשעיר (דבר' ב ד). מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען (בראש' טז ג). כי ירא לשבת בצוער (שם יט ל). כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יי' לאבתיך (דבר' ל כ). ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם (שופט' ט מא). כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם (ש"ב טו ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה לנו (ירמ' לה ט). אשר לא שבתה (הארץ) בשבתתיכם בשבתכם עליה (ויקר' כו לה). ויהי בתחלת שבתם לא יראו את יי' (מ"ב יז כה). בל מעלם אשר מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח (יחזק' לט כו). הנה ארצי לפניך

בטוב בעיניך שב (בראש' כ טו). אל תיראו מעבדי הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל (מ"ב כה כד). שובו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יי' לכם (ירמ' כה ה). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (שם כט ה). יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש"א כז ה). בית תבנה ולא תשב בו (דבר' כח ל). עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (שם כג יז). כי עם בציון ישב (ישע' ל יט). לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל (שם סה כב). לא ישב שם (באדום) איש ולא יגור בה בן אדם (ירמ' מט יח). וישב בארץ נוד (בראש' ד טז). ויבא (אברם) וישב באלני ממרא אשר בחברון (שם יג יח). וישב ישראל בכל ערי האמרי (במדב' כא כה). אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת (ירמ' מב יג). ונשב במצרים ימים רבים (במד' כ טו). ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש' ז ז). ואת בנתינו תקחו לכם ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (בראש' לד ט-י). בעבור תשבו בארץ גשן (שם מו לד). לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי (שמות כג לג). האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה (בראש' לד כא). ויבנו את הערים וישבו בהם (שופט' כא כג). וישבו בערי חברון (ש"ב ב ג). ותאמר (האשה השונמית) בתוך עמי אנכי ישבת (מ"ב ד יג). — ישב, ישבים, מי שישב בארץ, Einwohner; habitant; inhabitant, ויחיד במשמ' שם הקבוץ לרבים, יושב הארץ, כל היושבים בה: וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים (בראש' נ יא). ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי (ישע' ה ג). פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ (שם כד יז). ואת ערי יהודה אתן שממה מאין ישב (ירמ' לד כב). וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ (שם מז ב). שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען (שמות טו יד-טו). השלימו ישבי גבעון את ישראל (יהוש' י א). וישב האשרי בקרב הכנעני ישבי הארץ כי לא הורישו נפתלי לא הוריש את ישבי בית שמש ואת ישבי בית ענת וישב בקרב הכנעני ישבי הארץ וישבי בית שמש ובית ענת היו להם למס (שופט' א לב-לג). כל ישבי תבל ושכני ארץ (ישע' יח ג). דמו ישבי אי סחר צידון (שם כג ב). נתך

אפי וחמתי על יֹשְׁבֵי ירושלם (ירמ׳ מב יח). הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל ישְׁבָיו (מ״ב כב יז). ארץ אכלת יוֹשְׁבֶיהָ הוא (במד׳ יג לב). והארץ חנפה תחת ישְׁבֶיהָ (ישע׳ כד ה). היו לי כלם כסדם וישְׁבֶיהָ כעמרה (ירמ׳ כג יד). ויֹשְׁבֵיהֶן קצרי יד חתו ובשו (ישע׳ לז כז). צהלי ורני יוֹשֶׁבֶת ציון (שם יב ו). כלי גולה עשי לך יוֹשֶׁבֶת בת מצרים (ירמ׳ מו יט). כי הנה ישְׁבוֹת הארץ אשר מעולם (ש״א כז ח).— ג) יָשְׁבָה הארץ, היתה הארץ מלאה יוֹשְׁבִים, לא תהיה חרבה ושממה: ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים וכו׳ וְיָשְׁבָה העיר הזאת לעולם (ירמ׳ יז כה). וחרם לא יהיה עוד וְיָשְׁבָה ירושלם לבטח (זכר׳ יד יא). בהיות ירושלם ישֶׁבֶת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישֵׁב (שם ז ז). לא תֵשֵׁב (בבל) לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישע׳ יג כ). מקצף יי׳ לא תֵשֵׁב (בבל) והיתה שממה כלה (ירמ׳ נ יג). ולא תֵשֵׁב עוד לנצח (שם לט). לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה ולא תֵשֵׁב ארבעים שנה (יחזק׳ כט יא). ויהודה לעולם תֵשֵׁב וירושלם לדור ודור (יואל ד כ). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תֵשֵׁב (זכר׳ ט ה). יוֹשֶׁבֶת לבטח כמשפט (שופט׳ יח ז). זאת העיר העליזה הַיּוֹשֶׁבֶת לבטח (צפנ׳ ב טו).— ד) העיר וכדומה ישֶׁבֶת במקום פלוני, היא נמצאת שם: ואמרת לצור הַיֹּשֶׁבֶת [1] על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים (יחזק׳ כז ג). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת (תרומ׳ יא ו). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה (שבת א ב). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית (פסח׳ ה ז). ישב לו בתוך ביתו הייב הלך לו למדינת הים פטור (הור׳ א ב). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו וכו׳ חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס וישב במקומו (תוספתא סנה׳ ז ח). הוציאה לו מטה אמרה לו שב אמר לה איני יושב עד שתגביהי את המטה (ברכ׳ ח:). עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו (ב״ב ק:). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא זכוהא (מד״ר בראש׳ ב).— וַיֵּשֶׁב בישיבה: אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (ספרי דבר׳ יג). הבא לקבל עליו (להיות חבר) אפילו ת״ח צריך לקבל עליו אבל חכם שיושב בישיבה אין צריך לקבל עליו (תוספתא דמאי ב יג). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש (ברכ׳ כח:). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה (יומ׳ כח:). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות (מו״ק טז:). שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנניא בר חמא ישב בראש (כתוב׳ קג:). מלמד שישב להן (משה לבנות יתרו) בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים (מד״ר שמות א).— *ישב בתענית, התענה: כיון שראה (אדה״ר) שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה (ערוב׳ יח:).— יָשַׁב בתחבולות וכדומה, שהה שם לראות את החזיון: שלא ישב בתחבולות (ע״ז יח:).— ודברים לא בע״ח: חבית שהיא יושבת על שוליה באויר (אהל׳ ט טז). חביות שהן יושבות על שוליהן או מוטות על צידיהן באויר (שם יב ג). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין (כלים ג ב). עיר שיושבת על שפת הנחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל (ערוב׳ סא.). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב (פסח׳ לד). כגון כסא של ברזל והקדירה יושבת עליה (ר״ח שבת לז.). כי דגלים היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ (ראב״ע תרומ׳ כה יב). וםסדר ג׳ (קנים) על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן חקנים (רש״י שמות כה כט).— יָשַׁב לו קוץ, נתחב הקוץ בבשר: ישב לו קוץ בוושט אין חוששין שמא הבריא (חול׳ מג:). ישב לו קוץ בפני ע״א לא ישחה ויטלנה מפני שנראה כמשתחוה לע״א (ע״ז יב.). ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו (נדה יג:). — וַיֵּשֶׁב במשמ׳ לא עשה דבר, ודבור רגיל שֵׁב ואל תעשה בנגוד לקום ועשה: שב ואל תעשה שאני (ברכ׳ כ.) שב ואל תעשה עדיף (ערוב׳ ק.).— ובחכמת הכוכבים, *יוֹשֶׁבֶת על הכסא, שם לאחת הצורות של הכוכבים: היושבת על הכסא וכוכביה י״ג (ראב״ע, ראש חכמה). והנה הי״ב מזלות ככר הם מבוארים וע״כ ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן

[1]) כך הקרי, הכתיב הישבתי.

היושבת על כסא הדוב הקין וכו׳ (נתמ׳ וגעים כה). — ובחכמת החשבון, עמוד ישב ובדומה: וזה דבר ברור הוא כי העמוד אשר הוצאנו והוא עמוד ט״ם הוא יושב על מחצית קו א״ד אחרי שהוא יוצא מקו א״ד על זוית נצבה (ספ׳ התכונות לר״א כר״ת הנכיא א לג).

—נפע׳, נושב, נושבה, נושבת, נושבת, נושבו, נושבות, — ארץ נושבה, שישבו בה אנשים, bewohnt; habité inhabited: ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שמות יו לה). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שממה ארץ לוא נושבה (ירמ׳ ו ח). גלעד אתה לי ראש הלבנון אם לא אשיתך מדבר ערים לא נושבה [1]) (שם כב ו). בתתי אתך עיר נחרבת בערים אשר לא נושבו (יחזק׳ כו יט). והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלו ונושבו הערים והחרבות תבנינה (שם לו י). למען תשם ארצה ממלאה מחמס כל הישבים בה והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (שם יב יט-כ). להשיב ידך על חרבות נושבות [2]) ואל עם מאסף מגוים (שם לח יב). — ואמר בן סירא: כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה מלך פרוע ישחית עמו ועיר נושבת בשכיל שריה (כ״ס נגי׳ י כ-ג).—עיר נושבה מימים, עיר עתיקה: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים [3]) העיר ההללה (יחזק׳ כו יז).

—הפע׳, הושיב, הושבתי, מושיב, מושיבי, הושב, אושיב, יושב, ויושב, וישב, הושבתיך, אושיבך, תושיבני, יושיבני, יושיבום, וישיבם,— הושיב את פלוני, עשה שישב: קראו צום והשיבו את נבות בראש העם והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו (מ״א כא ט-י).— הושיבו על כסא, בפרט נתן לו את המלוכה: חי יי׳ אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי (מ״א ב כד). ויושיבו את המלך על כסא הממלכה (דה״ב כג כ). לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישבם לנצח ויגבהו (איוב לו ז).—הושיבו במקום, עשה שישהה שם: אלהים מושיב יחידים ביתה (תהל׳ סח ז). מושיבי עקרת הבית (שם קיג ט). במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכ׳ ג ו).— והושיבו עם פלוני, שיהיה אצלו, יחד אתו: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים (ש״א ב ח). להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו (תהל׳ קיג ח).— ואמר בן סירא: סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (ירוש׳ ברכ׳ ז יא: בבס כ״ס).— הושיבו במקום, הניחו שם לזמן מה: ויבא דוד אל מאתים האנשים אשר פגרו מלכת אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור (ש״א ל כא). — הושיבו באהל, בסכה וכדומה, עשה שידור בו: כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקר׳ כג מג). עד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש׳ יב י).— והושיבו בארץ, עשה שיגור בה, שיחיה בה: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך (בראש׳ מז ו). ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים (שם יא). ויגל (מלך אשור) את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור (מ״ב יז ו). וישב (את הכותים) בערי שמרון (שם כד). והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אותם ויושב שם את בני ישראל (דה״ב ח ב). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב (תהל׳ קז לה-לו). והושבתי אתכם בקדמותיכם (יחזק׳ לו יא). הנני מקבצם מכל הארצות וכו׳ והשבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח (ירמ׳ לב לז). יחרדו בצפור ממצרים וכו׳ והושבתים על בתיהם נאם יי׳ (הוש׳ יא יא). הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון (מ״ב יז כו). וישלח יי׳ את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים וישיבום במקום הזה (ש״א יב ח). —הושיב ארץ, עיר, עשה שיהיו בה יושבים: וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו (ישע׳ נד ג). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק׳ לו לג).— ובהשאלה, הושיב אשה, נשאה לו לאשה: וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות (עזר׳ י יח). גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות (נחמ׳ יג כג). וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון (שם יז). אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (שם ב). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף

—[1]) כך הכתיב, והקרי נושבו.—[2]) על ערים חרבות שנושבו מחדש.—[3]) נקוד מלה זו עפ״י המסורה הוא מימים, כאלו היה זה מ״ר מן ים, ולכן התקשו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים בבאור כתוב זה מפני קושי מליצת עיר נושבה מהים, וקצת החדשים הגיהו נשבת מים, אך אולי צריך לנקד מימים והוא מ״ר מן יום, ור״ל עיר עתיקה, נושבה מימים קדמונים.

על אשמת ישראל (בס י).—ובתו"ם, במשמ' העקרית: אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם (סנה' ה ד). פרקוהו (את הלל מתחת השלג) והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומ' לה:). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך (בס לח.).— והושיבו בישיבה, בבית דין: מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו ראב"ע בישיבה (זבח' א ג). א"ר יוחנן אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה (סנה' יז.). וכבוד עשו לו (לחזקיהו) במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו (ב"ק טז:). אמר להן (רבי לחכמי ישראל) אל תספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר שלשים יום (כתוב' קג.).—והושיב חנוני וכדומה, שם אותו בחנות לעסק בה: אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — והושיב מלמד: התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו' מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך וכו' ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר (ב"ב כא.). —ובע"ח, הושיב תרנגלת, שתהא ישבת ודוגרת על הביצים להחמם ולהוציא אפרוחים: ותרנגולת שברחה מחזירין אותה למקומה ואם מתה מושיבין אחרת תחתיה (פסח' ד ז). המושבת אפרוחים אמרה איני מושבתן אלא בתרי וכו' (תוספתא שבת ו יז). —ודבורים כבורת וכדומה, שיעשו שם דבשם: ועור שחוסמין בו פי הבהמה ועור שמושיבין בו הדבורים בשעה שלוקחין הדבש (רמב"ם כלים ו ג).—ודברים לא בע"ח, קבע שם: מושיבין שובכין לתרנגולים בארבעה עשר (פסח' ד ז). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכין גדולים אלא עיירות בינונית ואין מושיבין אותן אלא במקום מים וכו' ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין (מכות י.). ביצים גמות הנתנות ע"פ כלי חלול וכו' אין מושיבין את הכלי תחלה ואח"כ יסדר עליו אלא יאחזנו בידו ויושיב הביצה עליו ואח"כ יושיב הכלי על הגחלים וכן קדרה שמושיבין על ב' חביות לא יקיפנה תחלה ואח"כ יושיב הקדרה עליהם (רב"י כיל' נג.). וישמוט ידיו בנחת מתחת המחתה ויושיב המחתה על הרצפה (תוספ' יומ' מז.). שכן דרך להושיב קורות מעמוד לעמוד לבנות עליהם תקרת האכסדרה (הס, סוכ' יח:).

—פע', יִשֵּׁב, יִשֵּׁבוּ,— א) יִשֵּׁב אהלו במקום פלוני, נטהו, קבע אותו, כונן אותו, aufstellen (ein Zelt) établir (tente) ; establish (tents): לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וְיִשְּׁבוּ טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם (יחזק' כה ד). — *ישב העולם, הרבה בו יושבים, עשה שיהיה מתקן: וכי מבלי עולם הן והלא מיישבי עולם הן (סוט' כג.). אמר דוד רבון העולם ישב עולמך (מד"ר במות לא). ואולם הרשעים הגמורים כגון המינים והמלשינים אינם מיישבי העולם (ספ' חנוך, יתרו לד). — יִשֵּׁב מקום, עשהו נושב ומתקן: מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו ולויישבו [1]) אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן ולויישבן [1]) (ברכ' נח:).—*יִשֵּׁב את הארץ, עשה שתהיה נושבת, bevölkern ; peupler ; to people, ובפרט כונן בה ישובים, kolonisieren; coloniser; -nise.—יִשֵּׁב עַם, הניחו במקום, ואמר המשורר: ועד אן בשביו תישב, עם את רגעיו יחשב, שמע צעקתו והקשב (ר"י הלוי, סליחה, חדרי לב).—יִשֵּׁב בית, הרבה בו יושבים: אדם יחיד ואשה יחידה והוא מזווגם יחד ומיישב מהם ביה (רב"י סוט' ב.).— ואת הכוורת בדבורים: נוטל נחיל ומניח נחיל כדי ליישב את הכוורת (רמב"ם מכיר' כג יג). — והשובך ביונים: מפני שהאמהות כורחות נמצא שהחריב כל השובך אלא מניח מהן כדי ליישב השובך (בס יא).— ב) *יִשֵּׁב עצמו, סדר דעתו: אמר ר"א בר נגרי ויישב עצמו לתפלה (ירוש' פסח' ה לב ד).—ודברים לא בע"ח, יִשֵּׁב אבן וכדומה, קבע אותה היטב: הבנאי שיישב את האבן בראש הדימוס (ירוש' שבת ז י ד). שעשו את המשכן ולא היו יודעין ליישבו מה עשו נטלו כל אחד ואחד מלאכתו ובאו להם אצל משה ואומרים הרי קרשים הרי בריחים וכו' (מד"ר במות נג). נסתלק הענן והיו כולם מתקנין ליסע ומיישבין כליהם מי שהיה לו בהמה ואם לא היה לו הענן נוטל את השאר (תנחומא במד' ינ).—ובמלאכת האריגה, יִשֵּׁב החוטים

—[1]) כך בכ"י, ובדפוס' לישובו, לישובן.

בתוך האריג, שיהיו קבועים: השובט והמקמקט עי' האריג הרי זה חייב מפני שהוא במיישב בירו (ירוש' שבת יב יג ג).— וישב בין אנשים, סדר ביניהם מה שצריך: יעקב תבע את החולי' אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו (מד"ר ג.אג' סה).— ישב את הקמטים, תקן אותם שיהיו כראוי: כשמקפלין אותן (את הבגדים) אז מיישבין את קמטיהן (רש"י ירמ"נ של בר"ק. שבת מט.).—ובדברים מפשטים, *ישב הלב, הדעת, הנפש, הניח אותם, עשה שיהיו במנוחה: שהחומץ מיישב את הנפש (ירוש' שבת יד ו).'וידבר על לב הנערה וכו' דברים שמיישבים את הלב (מד"ר ב.אג' פ). וענייני ארבעה פרקים אלו יבוא' ראויין הן להקדימן שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה (רמב"ם יסוה"ת ד יג). מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריה מזה (הוא, שבת כט כח). מי שנישבו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו (הוא, עכו"ם יא יא).—ודבר מפשט, קבע, באר: אמר לו הקב"ה (למשה) את ישבת לבני סבלותם הייך שאתה עתיד ליישב ולפרש לבני גדריהם (מד"ר ויקר' לו). הנני מקרים הקדמה שצריכה מאד להישיר אל הענין העצום והמופלג שאנו עתידים להעיר עליו בפרקים אלו וליישב דעת המעיין הזך בו (בעה"ב לבן נטיף ג ג).— ישב את הדברים, פרש וסדר אותם כראוי: שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי ואעפי"כ עלי ליישב הדברים (מד"ר רות, ויהי בבכו). ואני אומר ליישבו (את הפסוק) על אפניו כפשוטו (רב"י במות כג ב). שאינו מיישב בדין אלא עושה פשרה ברצון (הוא, לכות ו ו). ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת ונוחין זה לזה כשמן ומיישבין את הטעמים בלא קישיות ופירוקין (הוא, כ"מ פה.). אלא בא לומר שיש ליישב הברייתא בע"א (תוספ' כ"ק יח.). ומה שאמרתי ליישב התוספ' איני צריך לכך (תבו' מהר"י קולון קעב). מי יתן והיה שתוכל להשלים דבריך בכל הדברים הקשים והזרים שמצאתי על זה היסוד ולישבם בי עדיין איני רואה להם פתח להכניסם בו (רמח"ל, חוקר ומקובל 10). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי אפשר

יהלמו וליישבו על אופנו כ"א בדרך ה' סלולה היא ההכמה הנאמנה (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט).— ויש לישב, דבור רגיל במפרשי התלמוד מהרש"א וכרומה, אפשר לפרש את הדבר שלא יהיה בו קושיה. — ישב הבגד, שיהיה מונח כהגן: המקום המתוקן לבית צואר שממנו יוכל אדם ללבוש את המלבוש ועל ידי הכנסת ראשו בפי הבגד יתכן לו ליישבו על עצמו (נפוצות יהודה יח).— ישב עצמו, חשב בדעתו מה ואיך לעשות צריך לזה זכיה גדולה שיזכה ליישב עצמו שעה אחת כיום (מגיד ביתות סד).

—פע', *ישב, מישב, מיושב,— שישבו אותו, א) במשמ' העקרית, מיושב, במשמ' בישיבה: אדם מעיר עדוהו מיושב (ירוש' גיט' ומת ד). דבר צניעות ראה בה (בועז כרות. שבלים) עומדות (לוקטת) מעומד (היו) נופלות (לוקטת) מיושב (שבת קיג:). לא יפרע עצמו מעומד אלא מיושב (אדר"נ מ). בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותם מעומד מקצר בדין ומפשר בדין אבל כשהוא דן אה אוה"ע דן מיושב מדקדק בדין ומאריך בדין (מד"ר כלאב' פג). ונופלים על פניהם ומתחנן ומגביה ראשו הוא והם ומתחנן מעט מיושב כדרך שעשה בשחרית ועומד ואומר קריש (רמב"ם תפלה ט ח).— ב) *בית מיושב, לא חרב: שהראהו (הקב"ה למשה) בית המקדש מיושב על שלוותו (ספרי דבר' כז).— וארץ מיושבת: שהראה ארץ ישראל מיושבת על שלוותה (בב). אם מוקפת (העיר) חומה ואינה מיושבת כולה כשבא למדור תחומת לא ימדוד לה מן החומה אלא מן הבתים (רב"י עזוב' כו.).— ואדם מיושב, שמעמדו טוב, שלא נחרב ביתו: ובן איוב ראה א"ע מיושב והרב ומיושב (רב"י יחזק' יד יד).— ובהשאלה, *אדם מיושב, מתון, לא בהול: למדינה שמרדה על המלך שלח המלך לפולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו הריני עושה לכם בדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה (ספרי במד' קנח). שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין (אדר"נ א). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה (מד"ר במד' ג).— ובסהמ"א: מואס בגדולה ושונא השררה מיושב זכרון מורה (חו"ס, הפרישות ד). מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי שאינו מיושב כל כך ואינו

יכול לכוין בשהוא מהלך כאשר היה עומר (תוספ' ברכ' יג:).— ולבו מיושב, בטוח, אינו מפחר: היה רכוב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו ירד ומתפלל למטן ואם לאו מתפלל במקומו רבי אומר בין כך ובין כך מתפלל במקומו שבך לבו מיושב (ירוש' ברכ' ד ח:).— ודעתו מיושבת, במשמ' זו: האומנים קורין בראש האילן וכו' ובעה"ב בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו (ברכ' יו.). אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם אין רעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ' עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למרינת הים וכו' לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (הדר"; ו). בשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מיושבת עלי (מד"ר במד' יא). חולה מוטל במטה ורעתו מיושבת עליו ולשונו ודבורו מבוונים בפיו (תשו' הגא', הרכבי 186). לפי שמחמה אפי ולא מדעת מיושבת נשבעתי (רש"י תגי' י.). — *חלום מיושב, לא מבהיל: הלומותיו מיושבים עליו (ברכ' סב.). —*פרוש מיושב, נאה לפי הענין: ורבותינו דרשו לצד אחד במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטות דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל (רש"י קהל' ח יד).—*טעם מיושב על הלב, שמתקבל: יש בפסיקתא שזה דואג ואינו מיושב על לבי (רש"י ב"ב א ג). אף הטעמים המיושבים על הלב אינם השובים ע"יו (הוא, משלי כו).— ג) *בנגינה, נעימה מיושבה, בקול בינוני: ושופר מורם ושופר מכרבל ולשון מיושב שהמלה תצא בו בנעימה מיושבת לא למעלה ולא למטה (הוד' הקורא 87). ואם היה בין המארכה והטפחה שני מלכים אחד במלת המארכה ואחד במלת הטפחה תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התזה (בם 102).— *שופר מישב, עי' שופר, ועי' *מישב. — נתפע', ; *נתישב, — א) נתישב פלוני במקום, קבע מושבו במקום, sich niederlassen ; s'établir ; to establish o. s.: שמעשיהם של כנענים מקולקלים מכל האומות ואותו המקום שנתישבו בו ישראל מקולקל מכולם (ספרא אחרי קלת). — ובמשמ' נח: כיון שנתיישבו תקעו בחצוצרות ונסע יהודה ודגלו תחלה (תנחומא במד' יג). — ונתישבה הארץ, נעברה ונבנו בה ערים וכדומה: כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה"ר לישוב לא נתישבה (ברכ' לא.).— ב) *נתישב דבר, נתחזק, נתקים: אמר רבי ברכיה בשם ר"א אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה (מד"ר שמות כג). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הופר ברית של אברהם אביהם שעל ידו מתיישב העולם ועל ידו הכירוך בעולם (בס איכ', פתיח').— ג) בהשאלה, נתישב לבו, נתישבה דעתו, נתחזק, נח, שקט מעצבו ורגזו: מעמידו על האמת מעמידו על השלום מתישב לבו בתלמודו שואל ומשיב (אבות ו ו). לאחר שנתיישבה דעתו (של ר"א) אמר יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו (חגי' ג:). עוברה שהריחה בשר קורש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ' פב.). בכל עת הייתי אומר אימתי אראה אותה שעה שאכנס באחרונה ועכשיו שנכנסתי מיד נתישבה רעתי עלי (מד"ר במד' יד). ועשו סעודה גרולה ושכרתו יותר מדאי כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולבי לבית אביך (בם בה"ב, נגילה). וביון שיצאו הכתבים והבולדרין נתישבה דעתו עליו ואמר הכבוד הזה שחלקתי לחזקיהו לא חלקתי לו אלא בשביל אלהיו (בם תסת', והבתיה). אפי' סומה מחללין עליה את השבת לפי שתתישב דעתה בכך שאומרת חברותיי רואות ועושות כל צורכי (והזהיר, שמות קכז.). אין שואלין את הרב בשיכנס למדרש עד שתתישב דעתו עליו (רמב"ם ת"ת ד ו). מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו (הוא, תפלה ד טו). אין צרין על עיירות של עבו"ם פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלין וטרודים בשבת (הוא, שבת ל יג). מפני שדעתו (של הילד) נוחה אחר המעות ועדיין לא נתיישבה דעתו בדרכי העולם (הוא, מכיר' כט יג).—ונתישבה הנפש: עד כמה מתישבת נפש ר' אומר כבותבת ר' חנניה אומר כגרוגרת (מד"ר איכ', כל עמה). בללו

של דבר יענה גופו וייגע כל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום וישקוט מעט עד שתתישב נפשו ואוכל (רמב"ם, דעות ד ב). וישהא אחר שיצא עד שתתישב נפשו וינוח גופו ותסור התמימות ואח"כ יאכל (שם יז). — °נִתְיַשֵּׁב הדבר, נקבע בסדר נכון, התפירה ובדומה: שאין הבגד שוה ובולט בבגד כמין כיס וצריך לקרוע הבגד למטה ומולל לפניו והתפירה מתיישבת (רש"י שבת קה:). שמתוך כך הוא (הסנדל) מתקצר ומתיישב למדת רגלו (תוספ' יומ' עח:). — ודברים מפשטים: כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבינו עם התישב אהבת העולם בנו וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם וכו' תתישב אהבת הבורא בלבו ותהיה תקועה בנפשו (חו"ה, אהב' ה', פתח השער). שתחשוב עם נפשך והתבעיה על כל ענין שנתישב אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו (שם, חשב' הנפ' ג). וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות אשר סבב להיות הימים האלה מיוחדים לימי תשובה והקדים לנו דברים עד שהתישב בלב העם שהוא זמן תשובה (מלמד התלמיד', שבת שובה). תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת בלב ותפול האמונה בו בתבלית החוזק (העקרים א ג). חכמת הילד לא נתישבה כל צרכה ואין דבריו מתקבלים ומתישבים על הלב (רע"ב אבות ד כ). — והתישב בדבר, נתחזק בו, נהיה לו הדבר ברור ונכון: ומה שיתברר אצלך תזכרנו ותתישב בו ומה שתסתפק בבירור תחקור עליו מחכמי דורך (חו"ה, חשב' הנפ' ג). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך וכו' (שם, הכניעה, פתח השער). טובים דבריך ומתיישב אני בזה הענין ומה גם שאפילו ההקדמות האלו מוכרחות הן ודאי שאי אפשר להכחישם (רמח"ל, חוקר ומקובל 10). — והִתְיַשֵּׁב הלב, הסכים, התרצה: ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן (רש"י תהל' עח סג). — °נִתְיַשֵּׁב הדבר, נעשה נאות לפי הענין והכונה: ויונתן תרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העבריות (רש"י הוש' י ט). הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת (רלב"ג משלי כ יח).

אמר טומאיש יוכל אדוננו לנסותו יקראו לפניו שלשה מהם מהיותר טפשים ויראה תשובתם מתישבת בכל דבר (שבט יהודה סד). ועל זה באו שתי תשובות וכו' והתשובה השנית והיא עקר ויותר מתישבת (מנח' קנא' גר"י מפיסא 95). עתה נתישבו שני הכתובים של אולם שנראים שסותרים זה את זה (ר"א מבלגנלי, יחזק' מ ט). — ד) נִתְיַשֵּׁב על דבר, בדבר, נמלך בלבו, נתיען: וכיון שיצאו הכתבים נתישב (מרודך) על דעתו אמר לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו (מד"ר שה"ש, מנאוני). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן הפטרות (מעש' הגאו', תשו' ר' משולם נז). בית דין שנראה להן לגזור גזירה או לתקן תקנה או להנהיג מנהג צריכין להתיישב בדבר ולידע תחלה אם רוב הצבור יכולין לעמוד (רמב"ם, ממרים ב ה). צריכין בית דין להתיישב בדיני נפשות ולהמתין ולא יאיצו (הוא, סנה' יד י). הנכפה בעת כפייתו פסול (לעדות) ובעת שהוא בריא כשר וכו' וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה (הוא, עדות ט ט). ואף במטלטלין לא יתקיימו מעשיו (של החרש) עד שבודקין אותו בדיקות רבות ומתישבין בדבר (הוא, מכיר' כט ב). וכתב רבינו משה שם שמענו וקבלנו מזקנינו שלא יניח פחות מארבע שערות ואומר אני שיש להתיישב בדבר משום דתניא בתוספתא דמכות יש תולש שתי שערות וחייב משום נזיר (סמ"ג, סי' נא). ולמעלה הבאנו דבר זה מלא תחום עיניך וצריך להתיישב בדבר כי לפי הנראה יש כאן שני לאוין בדבר זה (שם קסה). יש לכל ב"ד וכו' להתיישב בדבר ולתקור הרבה ולתת לב בכל איסורין שיראה שהדור נוהג בו שלא לפרוץ ולהורות עליו להקל (ספ' החנוך תלה). החכם המתישב בדעתו ובלתי נמהר להשיב ינית רגזו (המאירי, משלי יה). ומתחלה היה רצונו להנהיג את העולם במדת זהב אח"כ התיישב כביכול ברצונו וראה שטוב לפני עולמו שיתנהג במדת הכסף (קדושת לוי, פקודי). ועת לו להתיישב ולבור את בחירי אפני הדבור ולהרחיק את אשר איננו נעים ומתקבל העולה על רוחו (מא"ג, הקד' קרית ספר). — °נִתְיַשְּׁבוּ זה עם זה, באו לכלל פשרה ביניהם, השלימו: שנים שהיה להם מריבה זה עם זה ואח"כ נתיישבו יחד אין לשום אחד מהם לדבר אתה עשית לי כך ולכן עשיתי לך כך (ראש' חכמה, שע' הקדושה יא).

ישה[1]), ממנו אולי יֵשׁ, ״יֵשׁוּת, ״יֶשְׁנִית, ואולי גם תושיה. יש״ו, — ר״ת: ימח שמו וזכרו.

***יִשּׁוּב**, ש״ז, מ״ר יִשּׁוּבִים, — א) מקום שיושבים עליו בני אדם ועֹבדים אדמתם ועֹסקים במקנה וקנין, bewohnt. Land; pays habité; inhabited land: הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו ביישוב לא יחזיר לו במדבר (ב״ק י ו). אלו שעורותיהן כבשרן עור האדם ועור חזיר של ישוב ר״י אומר אף עור חזיר הבר (חול׳ ט ב). לעזאזל למקום הקשה בהרים יכול (שהמקום הוא) בישוב ת״ל המדברה (ספרא אחרי קנט:). כל (היה) שיש בישוב יש במדבר הרבה יש במדבר שאין ביישוב (תוספתא כלא׳ ה ט). אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר ולא מן המדבר ליישוב (ירוש׳ דמאי א כא ד). לא בא הכתוב אלא להשוות להן את הדרך ולומר בדרך ילכו ולא בשדות ביישוב ילכו ולא במדבר בערבה ילכו ולא בהרים (שם סוט׳ ז כא ג). כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה״ר לישוב לא נתישבה (ברכ׳ לא.). אמר רב אמי ביישוב אסור (לעשות מלאכה ביו״ט שני) במדבר מותר (פסח׳ נב.). רבי נתן אומר כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב וכו׳ עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב וכל היישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום שאין חמה נכנס ליישוב אלא שעה אחת ביום (שם לד.). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת ביישוב כדי לבשל את הפירות (שם:). ע״י שהיה זבולן מפרש מיישוב ועוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר נותן לו שבר בעמלו (מד״ר ויקר׳ כה). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (שם במד׳ ח). המדבר שהוא חוץ לישוב (שם שה״ש, מי זאת). העולם הזה (שאחרי המות) דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר (שם רות, באשר תמותי). חייך אני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא (שם קהל׳, בלת לתמך). זדרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובית המקדש היה כאמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ (ראב״ע בראש׳ א א). — ואמר הפיטן: אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו (שבת זכור, אלהים אל דמי). — יִשּׁוּב כרמים, יִשּׁוּב שבכים: רב יוסף אמר בישוב כרמים רבה אמר בישוב שובכין (ב״ק פג.). — ב) ש״מ, *יִשּׁוּב העולם, שה״פ, לעשות את העולם מישב ומתקן בכל הצריך לבני אדם: אני ה׳ בראתיו לכך בראתיו לתיקונו וליישובו של עולם (ירוש׳ תענ׳ א סד:). משיב רבי יוסי לחכמים (כמו שיש לכם) יישוב העולם בבורות (אף אני יש) לי יישוב העולם באילנות (שם ב״ב ב יג ג). לפי שאין (המשחקים בקוביא) עסוקין ביישובו של עולם (סנה׳ כד:). אמר הלה זיתיי אני נוטל אין שומעין לו מ״ט א״ר יוחנן משום ישוב א״י (ב״מ קא.). הטובה הגדולה שהשפיע הקב״ה ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העוה״ב (רמב״ם, יסודה״ת ד יג). ונטע הבורא יתברך בנפשו מדות וכחות יכסוף בהם לדברים כאשר יתנהג בם האדם יגדל בהם גופו ויתחזק על ישוב העולם הזה וישאר המין האנושי על ענינו (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ב). והענינים שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על ישוב העולם שיאהב להם מה שיאהב לנפשו מהם וישנא להם מה שישנא לו מהם (שם, חשב׳ הנפ׳ ג). ואין תקנת העולם שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם ולהפסק הזרע (שם, הפריש׳ א). וכל אשר נוסף העולם יישוב נוסף שבלם חורבן עד אשר חשבו דרכו הרעה כי היא הטובה (שם ג). שלא נאמרו אלו הדברים אלא בתגרים לתיקון העולם וליישובי הארצות (ספ׳ התנוך בלו). — *אין פלוני מן הַיִּשּׁוּב, איננו אדם של תרבות: וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש׳ א י). — יִשּׁוּבוֹ של בית ובדומה, ההפך מחרבן: הרואה בתיישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה (ראה אותם) בחורבנן אומר ברוך דיין האמת (ברכ׳ נח:). מיום שחרב ביהמ״ק נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו וכו׳ וא״ר יוחנן עתיד הקב״ה להחזירן לישובן (שם). וכשם שנוהגין בהן (בבתי הכנסיות) כבוד ביישובן כך נוהגין בהן בחורבנם (רמב״ם תפלה יא יא). — ״יִשּׁוּבָהּ של עיר פלונית, קיומה ועשרה: לפי שישובה (של צור) היה מסחורת הים ודרך הים היה בא אליה כל הטוב

---

[1]) עי׳ הערה לערך יש.

(ברכי רד"ק, יפג).— ג) "מספר מועט של בני אדם שיושבים במקום אחד, ובפרט יהודים מועטים שדרים בכפרים של לא יהודים: מעשה בא לידינו על עסק ראובן ושמעון היה תקוע במקומו ובא ראובן לשוכרו ולהביאו בישובו ללמד לבניו נתיישב שמעון עם ראובן ועסק עם בניו חמש שנים ועוד לבסוף נתקוטטו ביניהם וכו' אמר ראובן לשמעון צא מישובי אשר דרשתי ותיקנתי לעצמי השיב לו שמעון אתה לא תיקנת את הישוב אחרים תקנוהו וכו' ועוד מה כתך יפה בישוב יותר ממני אין חרם בישוב לכל הרוצה להתיישב בו וכו' ונגמר הדין ונפסק והחזקנו שמעון בישוב (תשו' ר"ת, ספ' הישר עא). מעשה היה והלכו היהודים מישוב אחד למניין ביוה"כ והניחה יהודית מפתח המרתף ביד שכינתה גויה (סמ"ג, סי' קמח). דודי מה אעשה ובישובינו אין עדים בשרים אך שני נכרים אביא שם מישוב אחר (בעלי תשו' למהר"מ מרוטנ' ג מא). ראובן הדר בישוב מרשות הקהל מתירים לו מזמן לזמן וכבר דר בישוב כמה שנים (שם רמד). אדם ההולך מישובו ויש לו חובות בעיר (שם ד במ). והיבא ששנים דרים בישוב ואין להם עדים (ובא) אחד וצוות על חבירו (שמסרו) לכותים והלה אומר להד"מ (מרדכי ב"ק קפח). ואל יסמוך על השליח ציבור כי הוא אינו מוציא רק עמי הארצות ובני הכפרים ויושבים שאינם יודעים להתפלל (מהרי"ל, הלכ' ר"ה). בני אדם הדרים בישוב ואחד יכול להתפרנס באותו ישוב (ספר חסידים, תתתקה). בני אדם שמהלכין בארץ למצוא מקום לגור שם יעיינו ביושבי הארץ באותה העיר מה עניין הגוים אם גדורים בערוה (שם תתתקא). שהיו שם ככר יהודים אחרים דרים שם ועד היום היה להם כח בישוב כמו ראובן וכו' שזכה ראובן בישוב מבתקניינו מן השר לדחות בל יהודים מעליו וכו' שמאחר שהוחזק ראובן בישוב תחילה ויעקב וכנו שמעון באו בגבולו (תשו' מהר"י קולון קפו). כל ראשי ב"ד מחויבים להתעסק ולטרוח בגביית המסים והנתינות מהישובים (תקנות ליטה, בג' תלו, האסיף תרנד). לאשר כמה קהלות וישובים אף שיש להם רבנים ואף שיש לאל ידם לעשות מונעים א"ע מלהחזיק ישיבות (שם, בג' תכג). הפנקס הזה מיוחד להמשולחים הנזכרים בגוף בתב הבקשה מקהילות וישובים ומדינות לבקש סיועה לצורך בנין ק"ק ווירמייש החריבה (שם, בער פנק' ק"ק וירמייזא, בג' תנח). והנה נפשו היפה בשאלתו אדות ישוב אחד חוץ לגליל שלו אשר כמה שנים הילו פניו וכו' שיהיה להם לאב ולרב ולצרפם עם שאר ישובים אשר הם תחת דגלו (שו"ת חת"ס, יו"ד רכז). הגיעני שאלת חכם תשובה שלימה היא בישוב שצריבות הנשים לידע מהלך ג' שעות לטבול במקוה טהורה (שם קלז). בני הישובים שאין להם מנין בעיר ורצונם ללכת א' הקהילות הסמוכות להם לימי הפורים (שו"ת תלוני' הדבן קח). ומה יעשה היחיד הדר בישוב (דרך ישרה, הנהג' הנקר).— ובמשמ' הרשות לדור במקום: והנה מימי קדם קדמתה הסכימו קצת מהיהודים לבקש מאת שר המלך בזמן ההוא בעיר מנטובא שיתן להם הישוב ושיתן להם רשות לשמור תורת מרע"ה בפרהסיא ולדון דיני ישראל (שאלת יעבץ א עת).— ד) *יִשּׁוּב, דעת צלולה, לא מבלבלה: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד בשמיעת האוזן וכו' ובפלפול התלמידים בישוב במקרא (אבות ו ה). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו בו ביום הבנים הרי אלו בחזקת מתוקנים ואיפשר שלא נטרפה דעתו שעה אחת א"ר בון בר"ח תיפתר שמת מתוך יישוב (ירוש' מעשר' ג ג ג). בני אדם מתוך הקפדתן הן נודרין וכו' וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (שם נזיר א נא ג). מת מתוך היישוב סימן יפה לו מתוך הטירוף סימן רע לו (אדר"נ כה).— ובמהמ"א: מי שבעסו במחשבה ייראה עליו היישוב וההדר ומי שבעסו שלא במחשבה תיראה עליו השטות (תקון מדות הנפ' מ). גדר הגבורה האומץ והיישוב כפי מה שמחייבת החכמה (שם מו). המתון והיישוב והמדות הולכות אחרי המזג (כוזרי ה י). וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ובירור הצודק מהבלתי צודק בתקירה שלמה ובישוב רב (רלב"ג מבלי ב יח). ושינהגו עם יהושע הלורקי וכן עם ההגמונים בישוב ומוסר ולא יתקצף שום אחד מהם אף אם יחרפוהו (שבט יהודה סד). אמר המלך אעפ"י שיש קצת ישוב בדבריך טומאש מבל מקום לבי נבהל לכן נלכה נא אל הפרדס הגדול ונטייל ונשמח (שם). למה לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם (שם ז).— *יִשּׁוּב הדעת, מחשבה ועיון ועצה: רבי שמלאי אומר בישוב הדעת באת

עליו אמרה לו מה את סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (מד"ר בראש' כ). ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו ו י י ש ו ב דעתו (רמב"ם ת"ת א יב). ונקראת זאת המלאכה נחמת הנפש ו י י ש ו ב הדעת (ספ' מוסר לר"י בן עקנין, אבות ג טו). עתה אני צריך י י ש ו ב הדעת שאני עוסק לשום ספרים וכו' ובעל הספרים עני שמא אומר בפחות משוויין ונמצא העני יפסיד על ידי (ספ' חסידים, תתתכו). מי שעוסק ברצון בדינין שהוא מבית דין ועוסק בדין ב י י ש ו ב הדעת אל ישאל לו אדם בדברי תורה באותה שעה (שם, תתתקי). ויהי הם היו הולכים הלוך ודבר בלי י ש ו ב הדעת ועל רגל אחת עלו לביתו והתפללו בו (הקד' ספ' תכרה דק"ק רומא, כספ' שריד מפליט).— ה) *יִשּׁוּב עיוני, באורו ותקונו, שיהיה מבון לפי הענין: ויש בזה מדרשי אגדה אך זה י ש ו ב ו של מקרא (רש"י בראש' ד ח). אבל לפי י ש ו ב המקראות הראשון הוא פשוטו של מקרא (הוא, ש"ב כג ג). כך פירשו חכמים אבל לפי י ש ו ב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחריב (הוא, ישע' לח יז). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם ו י ש ו ב י ה ם ואבנים טפח ואפרש פירוש ממוצע מביניהם (הקד' אור החיים על התורה).

*יִשּׁוּב, ת"ז, מ"ר יִשּׁוּבִים,—לא חרב: לא מכר לו את מחיצת הקנים וכו' ולא את הבור ולא את הגת ולא את השובך בין חרבין בין י ש ו ב י ן [1] (כ"ב ד ט).

*יִשּׁוּבִי, ת"ז,— מן ה י ש ו ב, לא מהמדבר: מין שיש בו מדברי ו י ש ו ב י כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה (רמב"ם כלא' ט ה). וכל שהן מין אחד אעפ"י שהאחד מדברי והאחד י ש ו ב י מותרין אבל אווז ישובי ואווז הבר אינו בהיתר זה לפי שהן שני מינין ש ה י ש ו ב י ביציו מבפנים והמדברי ביציו מבחוץ (ספ' החינוך רמד). בהמה הם מאובלים עשב בין י ש ו ב י בין מדברי (תולד' יצחק לר"י קארו, בראש').

*יִשּׁוּן, ש"ז,— בה"פ מן יָשֵׁן: העקלין של נצרין וכו' ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן וכמה י ש ו נ ן שנים עשר חודש (תוספתא ע"ז ח ג).— ובמהמ"א: יש מי שהורה שצריך להתיר קשרים ויש מי שהורה להקל ונראין דבריו ש ה י ש ו ן מבלה לחלותות כל מקום שהיא (רשב"א, תורת הבית ה ו). אעפ"י ש י ש ו ן מועיל אפילו לכלים המבנימן לקיום (שו"ת ריב"ש תלג).

[1] כך בקצת כ"י, וכן במשני שבגמ'. ובקצת כ"י ובמשנ' נאפולי ש ל מ י ן, וכן בירוש' ובריה"פ.

*יְשׁוּעַ, ש"ז,—משמש בפרט בהדבור יְשׁוּעַ הבן, כנוי לפדיון הבן[1]: ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות ומבטלות ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן ואמרי לה ל י ש ו ע הבן [2]. דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים (ב"ב ס:).— ועי' *שבוע הבן.

יְשׁוּעָה, ש"נ, בִּישׁוּעָה, לִישׁוּעָה, כנו' יְשׁוּעָתִי, יְשֻׁעָתִי, יְשׁוּעָתְךָ, יְשֻׁעָתְךָ, יְשׁוּעָתֶךָ, יְשׁוּעָתוֹ, יְשֻׁעָתוֹ, בִּישׁוּעָתוֹ, מ"ר יְשׁוּעוֹת, יְשֻׁעוֹת,— עזרה שחולצת את האדם מצרתו, נצחון במלחמה וכדומה, Hilfe, Sieg; aide, triomphe; help, victory: עזי וזמרת יה ויהי לי לִישׁוּעָה (שמות יה ב). אם תחזק ארם ממני והיתה לי לִישׁוּעָה (ש"ב י יא). ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הַיְשׁוּעָה הגדולה הזאת בישראל (ש"א יד מה). בעת רצון עניתיך וביום יְשׁוּעָה עזרתיך (ישע' מט ח). וילבש צדקה כשרין וכובע יְשׁוּעָה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (שם נט יז). התיצבו וראו את יְשׁוּעַת יי' אשר יעשה לכם היום (שמות יד יג). חשף יי' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את יְשׁוּעַת אלהינו (ישע' נב י). הנה אל יְשׁוּעָתִי אבטח ולא אפחד (שם יב ב). יי' חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף יְשׁוּעָתֵנוּ בעת צרה (שם לג ב). לִישׁוּעָתְךָ קויתי יי' (בראש' מט יח). רחב פי על אויבי כי שמחתי בִּישׁוּעָתֶךָ (ש"א ב א). יי' בעזך ישמח מלך וּבִישׁוּעָתְךָ מה יגיל מאד (תהל' כא ב). והרק חנית וסגר לקראת רדפי אמר לנפשי יְשֻׁעָתֵךְ אני (שם לה ג). ויטש אלוה עשהו וינבל צור יְשֻׁעָתוֹ (דבר' לב טו). זה יי' קוינו לו נגילה ונשמחה בִּישׁוּעָתוֹ (ישע' כה ט).— ועזרה לאדם בצרתו: גם הוא לי לִישׁוּעָה כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג טז). אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו יְשׁוּעָתִי אך הוא צורי וִישׁוּעָתִי

[1] כך פרשו הגאונים: מאי פירושה ומאי הוא ישוע הבן ושבוע הבן ישוע פדיון הבן ושבוע הבן המילה (תשו' הגאו', הרכבי 138). והובא פרוש זה בהערוך, ולא נתברר מה מקור שם זה ולמה קראו זה כך.— [2] וכסגנון ארמי: רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי י ש ו ע הבן (ב"ק פ.).

משגבי לא אמוט (תהל׳ סב ב-ג). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל).— ובכלל דבר עזרה שמביא לאדם אשר וגדולה וכדומה, Heil ;salut; welfare: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך (ישע׳ נב ז). נקוה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו (שם נט יא). רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו (תהל׳ קיט קנה). קול רנה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח יה). שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישע׳ נו א). ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהל׳ צא יו). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע׳ סב א). מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו (ש״ב כב נא). אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב בך צרינו ננגח (תהל׳ מד ה-ו). מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו (שם נג ז).— ובמליצה, מעיני ישועה, כוס ישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (ישע׳ יב ג). כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (תהל׳ קיו יג).— וכמשמ׳ מעשה גדול: ישוע׳ת בל נעשה ארץ (ישע׳ כו יח). ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים (תהל׳ עד יב-יג).

ישועתה[1], ש״נ,— כמו ישועה: ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה ליי׳ (יונ׳ ב י). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל׳ ג ג). עוררה את גבורתך ולכה לישעתה לנו (שם פ ג).

ישור, ש״ז, מ״ר ישורים,— שה״פ מן ישר: וראיתי מהשלמת התועלת ו ה י ש ו ר לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים (חו״ה, הקד׳ ה׳ ז).

ישות, ש״נ, מ״ר ישויות,— סגולת דבר יש, שישנו במציאות: שהאחד המספרי שהוא במחיקה הוא יותר אמתי מכל שאר האחדים הגרמיים שזכרו אך מפני שאינו נופל תחת גדר הי ש ו ת ואינו יכול לעשות מעשה וכו׳ לכן אין אחדותו אמתית (כהל כן תמים, פי׳ יצירה). וב׳ חקירות האלה מעידים על י ש ו ת ו ועל המצאו (שם). היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת י ש ו ת עצמי ומיניי לגוף (מאמ׳ הנפש לרשב״ג). כל מה שאינו תולה מדבר אחר לפי י ש ו ת ו אפשר התחלתו בהעדר התחלת אותו הדבר (שם). קצר השכל מהשיג י ש ו ת הראשונה כי אין קוצר השכל להשיג הבורא מפני חסרון מציאות הבורא (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב). כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא (החכמה) לפיכך נקראת תושיה שעומדת בי ש ו ת ה לעולם (רד״ק מיכ׳ ו ט). ונקרא הזקן ישיש לפי שעמד הי ש ו ת בו זמן רב (הוא. שרש ישש). נמצא חבור האדם לאשתו כשהוא כראוי שהוא סוד בנין העולם וי ש ו ת ו ובו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (רמב״ן, אגר׳ הקדש ב). אשר יתאר כל דבר בסגולותיו וכפי י ש ו ת ו (באור ספ׳ השירים לארסטו). אבל מהותה (של הנפש) או ענייני י ש ו ת ה הם מאמינים בדרך קבלה (שער השמים יא). הנמנע יתיחס אל ההעדר כשההעדר הוא נמנע מבוא אל י ש ו ת מן הצד שהוא בו העדר (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). ולכן ראוי לנו לחקור ולבקש בדרך המחקר י ש ו ת נפשנו ונחקור תחלה אם היא גוף או בגוף או חוץ לגוף (שם ו). כי הכלי להמצאת ההויות היא החכמה היינו לערך היות להם גילוי וי ש ו ת אמנם מקום צביעתם להיות להם גוונים שהם סוד ההנהגות (אילימה לרמ״ק עין כולי ו כה). תהו מורה על דבר שאין ניכר בו לא ממש ולא צורה ובהו מורה על יי ש ו ת אף כי שניהם רוחניים (הליקוטי, בראש׳ א). דבר שיש לו י ש ו ת ר״ל נצחיות (המאירי, משלי יו). ירמוז ש י ש ו ת התורה ועצמותה והוא הצפון ליחידים בכוונותיה ובטעמי מצוותיה (שם ג). הכל יקרא דבר שיש בו י ש ו ת ואין בו תועלת (ר״א כדרשי, חות״ב, הכל). ויורה שם העצם על י ש ו ת ו (רבב״ל דורן, מג״א, אלוה ממעל ה). כי מציאותו (של האדם) וי ש ו ת ו בלעדי המעשה הוא י ש ו ת בכח (יוסף כספי, ספ׳ מוסר ט, ב״י וטיקן). וישיג כל חכם שם ליאותו (של הבורא) בהשקיפו מדע דרך ישכון אור מהותו אשר הוא י ש ו ת ו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ב). וההתפעלות בהשכלה זו אינו כך מצד י ש ו ת השכל הזה בנפשו (מאמ׳ יקר׳, ברכ׳ חתג׳ א). ואולם המתהווה על דרך היצירה הוא הויית הי ש ו י ו ת מאין (ר״א חסדאי, תרג׳ ספ׳ יסודות לר״י ישראלי). כי מחויב שיהיה לדברים ההוים ישות קודמת יחויב מאותם הי ש ו י ו ת יציאתם בלי ספק אל הפועל (ר״מ גלכוני, המאמ׳ בבחירה).

[1] מלעיל, בנגינה תחת העין, ואמרו החדשים כי זו צורת יחס הפעול הקדום, ונהיה אח״כ לשם ישר.

ישח[1]), ממנו יֶשַׁח, *יִשֵּׁח.

יֶשַׁח[2]), ש"ז, כנוי יֶשְׁחֲךָ, — חלי של חלשה וקלקול הגוף, Schwäche; débilité; debility: אתה תאכל ולא תשבע וְיֶשְׁחֲךָ[3]) בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר הפלט לחרב אתן (מיכ' ו יד).

---

[1]) בערב' וַשַׁח' a), כמשמ' חלשה וקלקול.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כבר החליט ריב"ג שהוא שֵׁם משרש ישח, אמר וז"ל: ואלאשם וישחך בקרבך עלי זנה וישעך תתן לנו ותפשירהא וד'ליך ואנח'פאצ'כ פי ד'אתכ אי באד עליכ ט'אהר פיכ מתמכנ מנכ ע'יר מפארק לכ (מבתלחק 52), — ובעבר': והשם (מן השרש ישח) וישחך על משקל וְיֶשְׁעֲךָ, ופרושו זלותך ושפלותך בך בעצמך, ר"ל נראה עליך, ניכר בך, ולא נפסק ממך. והביא שם ריב"ג דעת אחרים שראו כמלה זו, וישחך, פעל עתיד משרש שחה, ואמרו שבאה בהמלה וישחך היוד סגולה במקום יוד פתוחה, והביא ראיה לזה אל תמחי, שהתו סגולה והיתה צריכה להיות פתוחה, והתפלפל שם ריב"ג בדעה זו ואמר כי אעפ"י שאינה רחוקה מאד, אעפ"י כן הוא רואה יותר הסברה הראשנה. וכן רד"ק בהשרשים: וישחך בקרבך שם בפלם וישעך תתן לנו ועניינו והכנעתך וכו' ויש אומרים כי שרש אלו שחה וישחך פעל ולא שם ומשפטו וְישחך בפלם וְיפרך. ע"כ. השבעים תרגמו מלה זו במשמ' חשך, כנראה עפ"י נוסחה מוטעה או עפ"י סברה. הירוג' כמו ריב"ג humiliatio. וכל זה אינו מישב מליצת הכתוב יפה. קצת המפרשים הקדמונ' והחדשים מפרשים וישחך לפי ענין הכתוב במשמ' רעב, אך ככר העירו קצת החדשים שלפי פרוש זה אין טעם להכנוי, ומלבד זה, להשם רעב אין כאן שום צרך והוא מחליש את המליצה, כי הלא זה פשוט שאם לא ישבע ירעב. פרוש יותר נאות גם לפי הענין וגם לפי חקרי הלשון פרש דוד ילין עפ"י השם הערבי וַשַׁח' b) במשמ' לכלוך וטנפת, ואמר כי הכונה כאן שהמזון ישאר בגופו של האוכל. ואעפי"כ, יותר נראה לפרש ישחך עפ"י המלה הערבית וַשַׁח', שהוכאה כהערה להשרש, מפני שהוא נאות לפי הענין ויש לו גם סמך מהקדמונים, תרגום יונתן ותרגום הסורי, ששניהם תרגמו ישחך במשמ' מחלה. יונתן תרגם: ויהא למרע במעך. והפשיטא תרגמה: ועברתא תהוא בגוך. שני התרגומים האלה פרשו איפוא ישחך במשמ' מחלה. יונתן במשמ' מחלה סתם, מרע, והפשיטא במשמ' מחלה מיוחדה, עברתא, שהוא חלי השלשול בדם, dysenteria. עכ"פ, שני התרגומים מסכימים בפרוש המלה ישחך במשמ' מחלה, והמקור האחד שאפשר למצא למשמ' זו בערב' היא המלה וַשַׁח' הנ"ל, במשמ' חלשה ורפיון כח. ואעפ"י שעפי"ר להשין הערבי מקבלת בעברית שין שמאלית, בכ"ז יש מלים שבשתי הלשונות יש אותה השין, ומלבד זה בערב' יש גם שרש ות'ח כמו ושח, ולהת' הערב' מקבלת עפי"ר בעברית שׁ.

---

a) وَشَخ   b) وَسَخ

יָשַׁח[1]), פ"ע, עתי' יֵשַׁח, צווי שַׁח, מקו' שְׁחִי, — פעל נגזר מן השם יֶשַׁח הקדום.

ישט, ממנו, יָשַׁט, *הוֹשָׁטָה.

יָשַׁט, — קל לא נהוג.

— הִפע', הוֹשִׁיט, עתי' יוֹשִׁיט, — הוֹשִׁיט את ידו לפלוני, וכדומה, פשט ידו לעומת פלוני, ausstrecken, étendre; stretch out: כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יוֹשִׁיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת' ד יא). ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו וַיּוֹשֶׁט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט (שם ה ב). — ואמר בן סירא: וגם לאביון הושיט יד למען תשלם ברכתך (כ"ס גני' ז לב). רעה רעך כנפשך ובכל ששנאת התבונן מקום יביט אל תושיט יד ואל תיחד עמו בטנא (שם לד יד). וגם אם בין רבים ישבת לפני רע אל תושט יד (שם יח). — ובתו"מ: בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו ונגע בו (חול' ד ג). שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו פטור היו שתיהן בדיוטא אחת המושיט חייב והזורק פטור (שבת יא ב). שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין הקרשים מזו לזו אבל לא זורקין (שם). כאדם שמושיט אצבעו לתוך עינו ומחטטה (ספרי במד' פד). לא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח שאין מאבילין את האדם דבר האסור לו (תוספתא דמאי ב כד). כדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר וכו' (שם נדה ג ו). אבל אסור להושיט אצבעו בחמין (תענ' יג.). והלא אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה מיד נכוה (סנה' ק:). הוֹשִׁיט ידו לקן ושחט מיעוט סימנים (חול' קמ:). כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד"ר כרה"ש ב). היו מכסין השלחן וכל הכלים

---

[1]) פעל קבע ריב"ג (מבתלחק 52), וכן הזמנים עתיד וצווי.

אשר עליו ככיסוי עור תחש והיו מושיטין בדיו לישא אותו בהם (בם במד׳ ד). ולמה את מושיטו בקנה (בם קהל׳, טוב אחרית). לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק׳ דר״כ, סליחות). לאחד שהיה מושלך לתוך המים הושיט הקברניט את החבל אמר לו תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים (תנחומא, בלת לא).

—הפע׳, *הוּשַׁט, מוּשָׁט, מוּשֶׁטֶת,— שהושיטו אותו, ידו מושטת: אל תהי ידך מושטת לקחת ובעת השב קפוצה (ב״ס נגי׳ ד לא).

*יְשִׁיבָה, ש״נ, מ״ר יְשִׁיבוֹת,— א) עצם שה״פ: מקום ישיבת הכלן מקום ישיבת הצובע מקום ישיבה של שולקי זיתים (כלים ח ח). לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וא״ר אמי בשם רשב״ל אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה (ירוש׳ יומ׳ ג מ:). אל תרבה בישיבה שישיבה קשה לתחתוניות ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב (כתוב׳ קיא.).— וישיבה בארץ: אמרו ישיבת א״י שקולה כנגד כל המצות שבתורה (ספרי דבר׳ פ). למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המנין (תוספתא יבמ׳ ח ד).— ובמשמ׳ הויה יחד עם אדם: כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמ׳ יז:).— ואמר החכם: ירא מישיבת הכסיל כאשר תבטח בישיבת הדעתן (מבחר הפנינ׳ לרשב״ג 60). הזהר מישיבת אצל מי שלא תלמוד ממנו טוב ואמר (החכם) ישיבת חבורה רעה מקנה המדות הרעות (בם 36).— "ואיש יְשִׁיבָתוֹ של פלוני, שהוא ישב אתו במסבה, בחברה: כשתשב שב עם הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (בם).— ב) מקום ישיבת הכמים לדרש ולחקר בדברי הכמה, Academie: שמעו למודי במספר ורב כסף וזהב תקנו בו תשמח נפשי בישיבתי ולא תבושו בשירתי (ב״ס נגי׳ נא כח-כט). אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו רבי אלעזר בן עזריה בישיבה (זבח׳ א ג). מרבה תורה מרבה חיים מרבה ישיבה מרבה חכמה מרבה עצה מרבה תבונה (אבות ב ז). רשב״ג אומר אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (ספרי דבר׳ יג). חכם שישב בישיבה אין צריך לקבל עליו (תוספתא דמאי ב יג). הלכו ומינו את ר״א בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). שאל ר׳ מתיה בן חרש את ראב״ע בישיבה אמר לו שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר׳ ישמעאל דורש (בם יומ׳ ח מה:). והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (ברכ׳ כז:). מלמד שחלה חזקיה והלך ישעיהו והושיב ישיבה על פתחו מכאן לת״ח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו (ערוב׳ כו.). זה המכיר מקום חבירו בישיבה וכו׳ זה המקבל פני חבירו בישיבה (פסח׳ קיט.). אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור (חגי׳ יד.). מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם היו במצרים ישיבה עמהם וכו׳ היו במדבר ישיבה עמהם (יומ׳ כח:). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה וכו׳ יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה (בם). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו וכו׳ ירבה בישיבה (תענ׳ ח.). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות (מו״ק טז:). בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (ב״ב קכ.). הלך אחר חכמים לישיבה אחר ר״א ללוד אחר ריב״ז לברור חיל (סנה׳ לב:). א״ר יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו (מכות י.).—ובסהמ״א: שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שבגולה לפני אדוננו האיי ראש ישיבת גאון יעקב חמודו (תשו׳ הגא׳, הרכבי קלח). אלו השאלות ששאלו בני ואדי אלקרי מלפני אדוננו שרירא ראש הישיבה זצ״ל (בם רא). וכך מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל (סדר רע״ג, שבת ד). עד שחוזרין למוטב ומקבלין עליהם שנוהגים מנהג של שתי ישיבות שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו (בם, סדר פסח פ). מעשה בדיין שעשה כר׳ אלעזר היה תלמיד חכם בעירו אמר לו אלך לישיבה ואביא איגרת שאין הלכה כר׳ אלעזר (הלכ׳ פסוק׳ 96). נסמכתי בישיבה להקרות רב ובזה השם אני ידוע (ר״ת פסח׳ סו:). מנהג שתי ישיבות (שבבבל) שאע״פ שאין נובין

קנם כבבל מנדין אותו (הרי"ף, כ"ק ל:). שאין האשה נזונת ממטלטלין אלא בתקנת ישיבות אבל לא מן התלמוד ואין בתקנת הישיבות כח להוציא ממון מתחת יד יורשים (הוא, סו"ת מו). מנהג הישיבות כחוצה לארץ אעפ"י שאין גובין שם קנם מנדין אותו (רמב"ם סנה' ה יז).—"ומקום ללמודי חכמות חיצוניות: ויש כתות גדולות של תלמידים ההולכים אחרי עקבותיו (של אפלטון) כידוע למי ששמש האקדמיצי ונכנס בישיבות שיש בכל מדינה מהם (יש"ר מקנדיה, מלרף לתכמה כת.). — ואמר המליץ: בשבת חכמים בישיבה וזה ישאל וזה ישיב תשובה, לשונותם תעוררנה פליאות כמו שנאה מעוררת מריבה (ר"ש הנגיד, בן מבלי כ מה). פניתי מכל מעשי לשבת עם המבינים בבתי ישיבתם, ולשמע דברי חכמים וחידותם (ר"י חריזי, תחכמ' ע). — *יְשִׁיבָה של מעלה, מסכת המלאכים והאלהים: המטיל מלאי לכים תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסח' נג:). רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה (כ"מ פו.), נקרא השמימה.

"יְשִׁימָה, ש"נ, מ"ר יְשִׁימוֹת,—כמו יְשִׁימוֹן: אני גבר אשר צלח ישימות בחזק יד ואזרוע נטויה, והיו לי שני רעים כעירי יהושע ויחיי בן אחיה (ר"ש הנגיד, הרככי א ד).

יְשִׁימוֹן[1], ש"ז,— מדבר, שממה, Wüste; désert; waste: ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הַיְשִׁימֹן (במד' כא כ). בגבעת החכילה אשר מימין הַיְשִׁימוֹן (ש"א כג יט). אף אשים במדבר דרך בִּישִׁימוֹן נהרות תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בִּישִׁמֹן להשקות עמי בחירי (ישע' מג יט-כ). אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בִּישִׁימוֹן סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו (תהל' סח ח-ט). כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בִּישִׁימוֹן (שם עח מ). ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בִּישִׁימוֹן (שם קו יד). תעו במדבר בִּישִׁימוֹן דרך עיר מושב לא מצאו (שם קז ד).

יָשִׁישׁ, ש"ז, מ"ר יְשִׁישִׁים,—א) אדם זָקֵן מאד, Greis, vieillard; old man: גם שב גם יָשִׁישׁ בנו כביר מאביך ימים (איוב טו י). צעיר אני לימים ואתם יְשִׁישִׁים על כן זחלתי ואירא מחות דעי אתכם (שם לב ו) ראוני נערים ונחבאו וִישִׁישִׁים קמו עמדו (שם כט ח). בִּישִׁישִׁים חכמה וארך ימים תבונה (שם יב יב).— ובתו"מ: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות (מו"ק כה:). ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה (מד"ר שה"ש, קמתי אני).— ובמהמ"א: וגם אמרו לנו ישישי הדור קדמוני (מכת' ר' חסדאי להכוזרי). והישישים אשר עברו שנות הזקנה הנה הם הפכי למרות הבחורים (גופ' לופים ג יו).— ואמר המשורר: נטוי גרון אחי שכל מהלך ואט עבר ברגל בין וגם טף, עדי קמו לפניו כל ישישים ונחבאו אחי נער וכל טף (רמב"ע, תרש"ס י).— ואמר הפיטן: בחדש זה בחדש הגאולה אשר נקרא שמו ראש החדשים, בחדש נעשו בו הפלאות לישראל קטנים עם ישישים (סמא"ל, פזמ' לפסח, אהלל).—ובכנ': וישטום שטימת ישישו המחובא, החל לבא מראש במחבא (זכת זכור, תמימים). מה אעידך ישישך עם גוריך בוסמו, אומרים על סום ננום על כן נסו (ר"א קליר, קינות, איכ' תפארתי).— ולנק' "יְשִׁישָׁה: ובת האשישה, היא ביפיה נערה ובאורך ימיה ישישה, ואקח אותה לי לאשה (ר"י חריזי, תחכמ' ה). — ב) "שם תאר כבוד לראש יועצי רומא לפנים, Senatus: ויקיימו היהודים כל אשר גזר ובקש הישיש ושלש מאות ועשרים יועציו (יוסיפון, פרק כג). ואלה דברי האגרת ששלח הורקנוס מלך יהודה אל הישיש המושל ברומא (שם כח). והם דברי ברית שלום ואמת כאשר גזר ישישנו עם ש"כ יועציו (שם). הישיש שמפורש בספר יוסיפון שנשבעו רומיים שלא להמליך עליהם עוד מלך בשביל אחד שלקח אשה אחת בחזקה אלא שהיו ממנים ישיש אחד ולו שלש מאות יועצים (תוספ' ע"ז י:).

"יְשִׁישׁוּת, ש"נ,— סגולת אדם ישיש: ומפלאות תכונותיהם שטבעיהם לא ימהרו אותם אל הזקנה והישישות (רא"כ"ע, אגר' חי בן מקיץ). כי מצד היושר בדעות וכמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם יגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה (רלב"ג מבלי טו). שלרוב הישישות וחולשת הכח תתבטל פעולתם (הוא, קהל' יב). מה זה שהתפארת בישישות וזקנה האם נבראת קודם אדם הראשון וכו, שאם תטען כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים

---

[1]) מן ישם, עי"ש.

מאביך (הות, איוב טו). לפי ששם זקנה חומר על התחלת הישישות והזוקן (ר״י אברבנאל, ויקא). אחר כך היו שנות הזקנה עם השארות הכח ושבע שנים האחרונים היו ימי הישישות ואלו הם גבולי חי׳ האדם (שם, חיי שרה א). והסתיו הוא כנגד הישישות וחולשת הכח ואפיסתו (הות, כסוף זכח פסח). ימי האדם ו׳ ימי הטפות נערות בחרות וזקנה שיבה ישישות (נוה שלום י ח). רבוי האחים והבנים והעושר והאותות הפעל והכבוד והישישות המשובח ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות והעריצות (נופ׳ צופים ב יה). כי הישישות המשובח הוא התמדה הגדולה כהעדר התוגה (שם). וגם ימי האדם הם נחלקים לאלה הזמנים והם זמן הילדות וזמן הבחרות וזמן הישישות וזמן הזקנה וכו׳ וזמן הישישות הוא מארבעים שנה עד ששים (מ׳ אלדכי, ש״א ד א).

ישישִׁי, ת״ז, לנק׳ יְשִׁישִׁיָּה,— כמו יָשִׁישׁ, יְשִׁישָׁה: בכו בכה לרב האי אשר היה כלא חיה, וכו׳ ועל דעת שלישיה ומחשבה ישישיה, ועל תלמוד ועניניו ועל קושיא ועל סוגיא (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה).

ישם, כמו שמם, ממנו יְשִׁימוֹן, יָשַׁם, ״יְשִׁימָה.

יָשַׁם, פ״ע, עת׳ תֵּשַׁם, לרבות נסתר׳ תִּישַׁמְנָה, כהפס׳ תִּישַׁ-, —כמו שָׁמַם: ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תֵשָׁם (כראש׳ מז יט). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו למען תֵּשַׁם ארצה ממלאה (יחזק׳ יב יט). וידע אלמנותיו ועריהם החריב וַתֵּשַׁם ארץ ומלאה מקול שאגתו (שם יט יז). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תִּישַׁמְנָה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ו).

א.**ישן**[1], ממנו יָשָׁן, יָשַׁן, ״יִשֵּׁן, ״יֻשַּׁן.

יָשָׁן, א) ש״ז, מ״ר יְשָׁנִים, — דבר לא חדש, בפרט תבואה מהשנה שעברה, vorjährige Früchte, fruit de l'année passée ; fruits of the past year : וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה יָשָׁן עד השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו יָשָׁן (ויקר׳ כה כב). וְיָשָׁן מפני חדש תוציאו (שם כו י).— ב) ת״ז, לנק׳ יְשָׁנָה, מ״ר יְשָׁנִים, יְשָׁנוֹת, שאינו חדש, שאינו מזמן קרוב, alt; ancien; ancient : ומקוה עשיתם בין החמתים למי הברכה הַיְשָׁנָה (ישע׳ כב יא). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם יְשָׁנִים דודי צפנתי לך (שה״ש ז יד).— ובתו״מ: החמרים שנכנסו לעיר אמר אחד שלי חדש ושל חבירי ישן שלי אינו מתוקן ושל חבירי מתוקן (דמאי ד ז). וורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הוורד (שבי׳ ז ז). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור (שם). הפיים השלישי חדשים לקטורת בואו והפיסו והרכיעי חדשים עם ישנים (יומ׳ ב ד). על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתוב׳ ח א). אמר לו יין מכושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת וישן משל אשתקד (ב״ב ו ג). הסיק כהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע״ז ג ט). אמר לו נטלתים (את הפירות) והנחתי לך ישנים תחתיהם (תוספתא דמאי ד כג). כל הירק את יכול לעמוד עליו אם חדש הוא אם ישן הוא (ירוש׳ שבי׳ ט לח ד). כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו הא כיצד ששה מן החדש ושבעה מן הישן (שם פסח׳ ו לג.). חצי שמינית טברנית הישנה (שם שבת ח יא.). המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה (שם ב״ב ד יד ד). עד כאן הן מתמצות לילד מן הישנות מכאן ואילך הן מתחילות לילד מן החדשות (שם שקל׳ ג מז:). ראו דברים ישנים מפי זקן חדש (מד״ר כראש׳ סג).

יָשַׁן, פ״ע, — קל לא נהוג.

—נִפע׳, נוֹשַׁן, נוֹשָׁן, נוֹשֶׁנֶת, נוֹשַׁנְתֶּם, — נהיה יָשָׁן: ואכלתם ישן נוֹשָׁן (ויקר׳ כו י). צרעת נוֹשֶׁנֶת הוא בעור בשרו (שם יג יא).— נוֹשַׁן בארץ, הי בה שנים רבות, זמן רב: כי תוליד בנים ובני בנים וְנוֹשַׁנְתֶּם בארץ (דבר׳ ד כה).

— פִּע׳, ״יִשֵּׁן,— עשה יָשָׁן: העקלין של נצרין וכו׳ ושל תשיפה ושל גמי צריך ליישן וכמה ישונן שנים עשר חודש (תוספתא ע״ז ח ג). (עקל) של חוטין של גמי מיישנן כל שנים עשר חדש (ירוש׳ שם ה מה:). ואין לי אלא דברים שדרכן ליישנן דברים שאין דרכן ליישנן מניין (ב״ב לא:). מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני (מד״ר דבר׳ ט). גזל מעות חדשים וישנם קנה שאם יחדשם פנים חדשות הן (רמב״ם גזלה ב יג).

— פֻּע׳, ״יֻשַּׁן, מְיֻשָּׁן, מיושן,— היה יָשָׁן מאד: אמר לו יין

[1]) רק בעברית במשמ׳ זו.

מבושם אני מובר לך חייב להעמיד לו עד העצרת וישן משל אשתקד ומ י ו ש ן משל שלש שנים (ב"ב ו ג). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעים אמרו לו והלא המ י ו ש ן יפה למעים (נדר' ט ח). מלמד שכל המ י ו ש ן מחבירו הוא יפה מחבירו (ב"ב לה:).
— נתפ', *נִתְיַשֵּׁן,— נתישן פלוני בדבר, שהה בדבר זמן רב: בני עמוד בחוקך ובו התהלך ובמלאכתך הת י ש ן (ב"ס גני' יא כ).—והיין וכדומה, נהיה יָשָׁן: ומה יין אתה טועם טעם יין מתחילתו וכל זמן שהוא מת י י ש ן בקנקן סופו להשביח אף ד"ת כל זמן שהם מת י י ש נ י ם בגוף סופם להשביח (ספרי דבר' מח). מת י י ש ן חייב באחריותו עד החג (ירוש' גיט' ג מה:). ולמה נקרא שם הצרעת נושנת שגרמו עונותיו שנת י ש נ ה הצרעת זמן מרובה (מדר' תדשא יג). צריך שיהא (היין) של ג' שנים שלימות ושיתקיים וית י י ש ן עד גמר שנה שלישית (רש"י ב"ב לח:). הגוזל מעות ישנות ושפן וחדשן לא קנה שהרי מת י י ש נ י ן וחוזרין בשהיו (רמב"ם גזלה ב יג).

*יֹשֶׁן, ש"ז, בכנ' יָשְׁנוֹ, יושנו,— סגולת דבר יָשָׁן, מעמד קדום של דבר מהדברים: ריכה (השוק של הפירות) ונתמעט חוזר השוק לי ו ש נ ו אמר ר' יוסי מעשה שנכנסה גרן אחת של פול במירון ובאו ושאלו את ר"ע והתיר להן את השוק אמר להן נתמעט וחזר השוק לי ו ש נ ו (תוספתא דמאי ד יג). אמר ר' חנינא בראשונה היו משפחות עומדות ואבלים עוברין משרבת תחרות כציפורין התקין ר"י בן חלפת' שיהו המשפחות עוברות והאבלים עומדין א"ר שמעון דהוספה' חזרו הדברים לי ו ש נ ן (ירוש' ברכ' ג ו:). למה נקרו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה לי ו ש נ ה (שם ז יא ג). שהחזירו (אנשי בנה"ג) עטרה לי ו ש נ ה (יומ' סט:). י' כוסות תקנו חכמים בבית האבל ובו' הוסיפו עליהם ארבעה וכו' התחילו היו שותין ומשתכרין החזירו הדבר לי ו ש נ ה (כתוב' ח:). ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה לי ו ש נ ה (קדוש' סו.). כל ימיו של ר' אליעזר היו עושין ברבי יהושע לאחר פטירתו של ר' אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר לי ו ש נ ו (נדה ז:). המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לי ו ש נ ה (רמב"ם מלכ' יא א). —ואמר המליץ: דבקי לב שנים הם בי ו ש נ ם להחליפם באחר אל תשחר (ר"ש הנגיד, בן משלי 123).

ב. ישן, ממנו יָשֵׁן, שֵׁנָה.

יָשֵׁן, פ"ע, יָשַׁנְתִּי, יָשֵׁנוּ, אִישַׁן, אִישָׁן, אִישָׁנָה, תִּישַׁן, יִישַׁן, וַיִּישַׁן, יִשְׁנוּ, לִישׁן, לִישׁוֹן, וכינ' יָשֵׁן, יְשֵׁנָה, יְשֵׁנִים, יְשֵׁנוֹת,— יָשֵׁן, נח בשנה, בפסיקה לזמן קצר של התנועה וההרגשים של האברים, schlafen; dormir; to sleep: ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן (בראש' ב כא). ויישן ויחלם שנית (שם מא ה). וישכב ויישן תחת רתם אחד (מ"א יט ה). אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן (ישע' ה כז). בשלום יחדו אשכבה ואישן (תהל' ד ט). אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי' יסמכני (שם ג ו). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו (משלי ד יו). והנה שאול שכב ישן במעגל (ש"א כו ז). קראו בקול גדול וכו' אולי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז). ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה (שם ג כ). אני ישנה ולבי ער (שה"ש ה ב). ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים (ש"א כו יב). וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים (שה"ש ז י). והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא).—ובהשאלה למות: ויישנו שנת עולם ולא יקיצו (ירמ' נא לט). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע וכו' כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי (איוב ג יא-יג). האירה עיני פן אישן המות (תהל' יג ד). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (דני' יב ב).— ובמליצה: עורה למה תישן אדני הקיצה (תהל' מד כד), למה אינך עושה מה שצריך לעשות. ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין ויך צריו אחור (שם עח סה-סו).— ובתו"מ, במשמ' העקרית: הי ש ן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אמר ר' יהודה נוהגין היינו שהיינו י ש נ י ם תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר (סוכ' ב א). אמר שבועה שאתן לאיש פלוני ושלא אתן שנתתי ושלא נתתי שא י ש ן ושלא אי ש ן שי ש נ ת י ושלא י ש נ ת י (שבוע' ג ה). כל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא י ש ן חובטו במקלו וכו' ובגדיו נשרפין שי ש ן לו על משמרו ר"א בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא י ש ן ושרפו את כסותו (מדות א ב). דרכן של מלבים להיות י ש י נ י ן עד שלש שעות (ירוש' ברכ' א ב ד). בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש לא אובלין ולא שותין בהן ולא מטיילין בהן ולא י ש י נ י ם בהן (שם

נגי׳ ג מד.). והבריות י ש נ י ן על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים (מד״ר ויקר׳ נת).— ומקו׳ *לִישַׁן: הנות שבחצר יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול ל י ש ן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו׳ אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לי ש ן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחיים (ב״ב כ ג). אם היה אחד מהן ישן ובא חבירו לי ש ן אצלו זה שבא לי ש ן אצלו הוא המוער (ירוש׳ ב״ק ה ג.). אמר שמואל מותר לי ש ן בכילת חתנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכ׳ יה.). א״ר יהודה נוהגין היינו ל י ש ן תחת המטה בפני הזקנים (בס). כך היא דרכה (של הצאן) לרעות בשדה כל היום ולערב לבוא ל י ש ן בתוך הדיר (מד״ר במד׳ ח).— ולִישׁוֹן: אין מניחין אותו ל י ש ו ן אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר (מד״ר קהל׳, מתוקה בנת).—*יָשֵׁן לו: הקב״ה מראה להן לצדיקים מתן שכרן בעולם הזה ונפשם שביעה והן י ש נ י ן להן (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). למלך שעשה סעודה וצר כל מיני סעודה במפה כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה ו י ש נ ו להן (בס). למחר אני מבנים לכם את אמת המים י ש ן לו ולא עמד (תנחומא חקת ה).— ובכנ׳ *יְשֵׁנֵיכֶם, כמו שֵׁם: הלא מיום באתי בצל קורתכם, עבדתי בכל לב אתכם, ובכל הלילה אעיר י ש נ י כ ם, להתפלל לאלהיכם (ר״יתריזי, תחכ׳ י).— ומשל: אל תפיחי את הי ש ן (ילקוט תהל׳ ג).— ובהשאלה, *יָשֵׁן לו מדבר, אינו עושה הדבר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות וכו׳ ועכשיו ש י ש נ ת י לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות (מד״ר שה״ש, על מבנכי). דן אותם בלילה אימתי כשהם י ש נ י ם מן העבירות שביום הם עוברים עבירות וגזולים והומסים לפיכך הוא דנם בלילה בזמן שהם ישנים באותה השעה שהם בטלים מן העבירות (פסיק׳ רבתי מ).— ובמליצה, יָשֵׁן, בכונה שקוע בהבלים: י ש ן מתי תקיץ מתשק נשפך, הלא תדע כי נגשים מאד אצים להדפך (ר״י הלוי, בליתה, יבן). י ש ן בכנפי הגדוד נרדם בפאתי מאסר, אשכון והודי רד מאד דומם בלב זועף וסר (הוח, מהור׳ לב״ת, יבן בכנפי).— *יְשֵׁנֵי בִין, יְשֵׁנֵי דֵעָה, וכדומה, שאינם עוסקים בדעת: עלם משכיל יתור אחר חכמה עד כי אותה יקיץ, ובכל רגע יוסיף לקח עד קין חתום רעו יקיץ, אז ימית כל שונא שכל ו י ש נ י ב י ן פיהו יקיץ (רמב״ע, תדביב י מה).

סתי. י ש נ י ד ע ה יעורו משנתם, סתי שוכחי נסיעה יבינו לאחריתם (הוח, תוכחה, מתי).

— פִּעֵ׳, יִשֵּׁן, פ״י, תְּיַשְּׁנֵהוּ, — יִשֵּׁן את פלוני, עשה שיישן: ותישנהו (דלילה את שמשון) על ברכיה ותקרא לאיש ותגלח את שבע מחלפות ראשו (שופט׳ יו יט).

— נִתְפ׳, *נִתְיַשֵּׁן,— נשקע בשֵׁנָה: קומי בעוד ליל ואל ת ת י ש נ י ותתעצלי (רסב״ג, בה״ס, ג).

יֵשְׁנִית, ש״נ, מ״ר יֵשְׁנִיּוֹת,— דבר שישנו במציאות, עצם, Substance: ואם אתה מדמה חבורם לשמש ולצל שהם מחוברים בלי מפריש ביניהם ואינם דבר אומר לך אינך מדמה זה על נכון כי שני היוצאים שאתה רוצה למצוא צריך שיהיה שני י ש נ י ו ת יכולים לעשות מעשה ולברוא בריות והצל והאויר אינם י ש נ י ו ת יכולין לעשות מעשה אך הם מקרים יוצאים מכח גלגלם (סהל בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה).

ישע[1], ממנו יְשׁוּעָה, א. יֶשַׁע, יֵשַׁע, תְּשׁוּעָה, מוֹשִׁיעַ, מוֹשָׁעָה, *הוֹשָׁעָה, *הוֹשַׁעְנָא.

א. **יֶשַׁע**, יֵשַׁע, ש״ז, בכנ׳ יִשְׁעִי, יִשְׁעֲךָ, — כמו יְשׁוּעָה: יצאת לישע עמך לישע את משיחך (חבק׳ ג יג). עתה ידעתי כי הושיע יי׳ משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו (תהל׳ כ ז). אראנו בישע אלהים (בס נ כג). ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה ד). לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע (בס יא). תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (ישעי׳ מה ח). קרוב צדקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו (בס נא ה). יי׳ אורי וישעי ממי אירא (תהל׳ כז א). אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו (בס פה י). אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישע׳ סב יא). השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני (תהל׳ נא יד). הראנו יי׳ חסדך וישעך תתן לנו (בס פה ח).—אלהי ישעי: ואני ביי׳ אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי (מיכ׳ ז ז). ביי׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבק׳ ג יח). כי שכחת אלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת (ישע׳ יז י). ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישעו (תהל׳ כד ה). שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (בס פה ה).

---

[1]) בערב׳ ושע a), במשמ׳ רחב, ומזה בהשאלה בעבר׳ המושג של יציאה מצרה, לאמר ממעמד צר ומעיק.

---

a) وسع

הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים (דהי"א יו לה). — צור ישעי: חי יי' וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (ש"ב כב מז). לכו נרננה ליי' נריעה לצור ישענו (תהל' צה א). — בגדי ישע: שוש אשיש ביי' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע' סא י). אביוניה אשביע לחם וכהניה אלביש ישע (תהל' קלב יה-יו). ותתן לי מגן ישעך (ש"ב כב לו). — קרן ישע: אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי (שם ג).— אשית בישע, עי' שות.—כל ישעי וכל חפץ (ש"ב כג ה), עי' הערה לערך ב. ישע.

ב. **ישע**[1], ש"ז, בכנ' ישעו,— נרדף עם חפץ, תשוקה,

ומשמש רק בצרוף עם השם חפץ כהדבור כל ישעו [2]) וכל חפצו של פלוני הוא זה וזה, בכונה לחזק את המושג של חפץ: שכל י ש ע ו וכל חפצו של דוד הוא שלא יצמח מלכותו כי הצמיחה תבא אחרי ההפסד ולכן היה י ש ע ו וחפצו כי לא יצמיח מלכותו (ר"י אברבנאל, ש"ב כג). והיא (הנשמה) עומדת בתוך הגוף במוכרחת לעשות רצון יוצרה אמנם כל י ש ע ה וחפצה תמיד לעלות למקום שחוצבה (רמב' דעת לר"מ אלבילה קלז). הייתי כשכיר שלא יעבוד לתקות שכר פעולתו רק בשביר שבל י ש ע וכל חפץ לעבוד העבודה במה שהיא מבעליה (ר"מ אלשיך, איוב ז כ). אשר ידבר בו איש את רעהו אשר בערכו או את הגדול ממנו כי אם כל י ש ע ם וכל חפצם היה להראות את ידם ואת כחם בלה"ק (מא"ג, הקד' קרית ספר).— ואמר המשורר: עורירי תלך אם מתים הולדת, כי תוליד חיים תייך קפדת, מה י ש ע י מה חפצי ולמי אעמולה, הורי במליצה ושיר לא יתפוצו, אחי ובני הה חטאו לשאולה, את עמם עזבו ושפתו ינאצו (יל"ג, בכל' יברים).

ישע,— קל לא נהוג.

—הפע', הושיע, הושע, הושע, הושע, הושיעה, הושעתי, הושעת, הושעתם, אושיע, אושיעה, תושיע, יושיע, יהושיע, יושע, ויושע, ישע, וישע, תושע, תושיעו, תושיעון, יושיעו, מושיע, להושיע, הושיעו, הושיעם, הושעתיך, הושעתים, הושעתנו, אושיעך, תושיענו, יושיענו, ישיענו, יושיעך, ישיעכם, יושיעם, יושען, תושיעני, יושיענו, יושיעך, ישעכם, יושיעום, — הושיע את פלוני ולפלוני מאויביו, מצרתו, הביא לו ישועה: כי יי' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם (דבר' כ ד). ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה (שופט' י א). כי אין ליי' מעצור להושיע ברב או במעט (ש"א יד ו). למה תהיה באיש נדהם בגבור לא יוכל להושיע (ירמ' יד ט). הן לא קצרה יד יי' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (ישע' נט א). ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך (ש"א יא ג). חי יי' המושיע את ישראל (שם יד לט). לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה (שם כג ב). ותפל על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך (ש"ב יד ד). אנא יי' הושיעה נא (תהל' קיח כה). הושיעה את עמך וברך את נחלתך (שם כח ט). הללו ואמרו הושע יי' את עמך את שארית ישראל (ירמ' לא ו). הושע עבדך אתה אלהי (תהל' פו ב). במה אושיע את ישראל (שופט' ו יה). בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך (שם ז ז). ואת בניך אנכי אושיע (ישע' מט כה). ואת עם עני תושיע (ש"ב כב כח). בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ' ד יז). כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (תהל' סט לו). ושח עינים יושע (איוב כב כט). ויך (שמגר) את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר ויושע גם הוא את ישראל (שופט' ג לא). ויושע יי' ביום ההוא את ישראל (ש"א יד כג). וישע יי' את דוד בכל אשר הלך (ש"ב ח ו). ויכו את פלשתים ויושע יי' תשועה גדולה (דהי"א יא יד). האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו (שופט' ו לא).—ובכנ': ומלאך פניו הושיעם (ישע' סג ט). והושיעם יי' אלהיהם ביום ההוא (זכר' ט יז). ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביי' אלהיהם (הושע א ז). ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך (דהי"א יט יב). כי אתך אני להושיעך ולהצילך (ירמ' יה כ). כי אתך

[1]) עי' הערה לקמן.— [2]) עפ"י מליצת הכתוב: כי כל י ש ע י וכל חפץ כי לא יצמיח (ש"ב כג ה), שהתלבטו בה כל המפרש' הקדמונ' והחדשים ולא מצאו לה פרוש אמתי. ובעצם משמ' המלה ישעי, קצת הקדמונ' ורוב החדשים פרשוה כמשמ' ישועה רק ת"י תרגם צרבי, והפשיטא תרגמה צביני, ר"ל חפצי. רש"י פרש כמו ת"י צרבי. ולא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש במליצה ישע וחפץ במשמ' רצון וחפץ, עכ"פ, זו מליצה שנתקבלה בלשון בספרות המאוחרת בכונת חזוק מושג הרצון והתשוקה.

אני נאם יי' להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם (שם ל יא). אל יושעך יי' מאין אושיעך (מ"ב ו כז). אם במרד ואם במעל ביי' (עשינו) אל תושיענו היום הזה (יהוש' כב כב). אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב (הוש' יד ד). יי' מלכנו הוא יושיענו (ישע' לג כב). ובני בליעל אמרו (על שאול) מה-ישענו זה ויבזהו (ש"א י כז). אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך (הוש' יג י). הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם (ישע' לה ד). ויקם יי' מושיע לבני ישראל ויושיעם (שופט' ג ט). ויבאו הרעים ויגרשום (את בנות יתרו) ויקם משה ויושען וישק את צאנם (שמות ב יז). ויקם יי' שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שופט' ב יו). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך בעת רעתך (ירמ' ב כח). יעמדו נא (יועציך) ויושיעך (ישע' מז יג). ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו (ירמ' ב כז).— הושיעו מיד פלוני ומפלוני: והיה יי' עם השפט והושיעם מיד איביהם (שופט' ב יח). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שם ו יד). כי הושעתנו מיד מדין (שם ח כב). ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שם יב ב). עלה והושעני מכף מלך ארם (מ"ב יו ז). ועתה יי' אלהינו הושיענו נא מידו (שם יט יט). יי' אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (תהל' ז ב). הושיעני מפי אריה (שם כב כב). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (שם נט ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שופט' י יב). וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון (איוב ה יה). אל תחרש ממנו מזעק אל יי' אלהינו וישענו מיד פלשתים (ש"א ז ח). ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב (תהל' קו י).— והושיעו מדבר, ממקום, מצרה: מחמס תשעני (ש"ב כב ג). מצרתו לא יושיענו (ישע' מו ז). זה עני קרא ויי' שמע ומכל צרותיו הושיעו (תהל' לד ז). ממצוקותיהם יושיעם (שם קז יג). והושעתי אתכם מכל טמאותיכם (יחזק' לו כט). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר' ח ז).— והושיעו ביד פלוני, שפלוני היה כמו השליח לדבר להצילו: ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (מ"ב יד כז). אם ישך מושיע בידי את ישראל (שופט' ו לו). וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כאשר דברת (שם לז).— והושיע לפלוני: צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר' כב כז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופט' י יד). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם (ש"א י יט). וזעקו אל האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא יושיעו להם בעת רעתם (ירמ' יא יב). ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך (ש"ב י יא). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו (יהוש' י ו). תנה עזך לעבדך והושיעה לבן אמתך (תהל' פו יו). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון (שם עב ד). קוה ליי' וישע לך (משלי כ כב). ויושע יי' לדויד בכל אשר הלך (דהי"א יח ו).— והיד, הימין, הזרוע: אשר מנעך יי' מבוא ברמים והושע ידך לך (ש"א כה כו). ותושע לו זרעו (ישע' נט יו). וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך (איוב מ יד). על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהל' קלח ז).— והחרב: כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל' מד ז).— והושיע את העיר וכדומה: וגנותי על העיר הזאת להושיעה (ישע' לז לה). וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע (זכר' י ו).— והושיע בע"ח: והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז (יחזק' לד כב). ארם ובהמה תושיע יי' (תהל' לו ז).—יהושיע: כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' כי ליי' המלחמה (ש"א יז מז). שמר פתאים יי' דלתי ולי יהושיע (תהל' קיו ו).

—נפע', נושע, נושעתם, נושענו, עת' אושע, אושעה, תושע, תושעי, יושע, יושעו, נושע, נושע, נושעה, תושעון,—שהושיעו אותו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' (דבר' לג כט). ישראל נושע ביי' תשועת עולמים (ישע' מה יז). הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא (זכר' ט ט). אין המלך נושע ברב חיל (תהל' לג יו). ונזכרתם לפני יי' אלהיכם ונושעתם מאיביכם (במד' י ט). עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמ' ח כ). מהלל אקרא יי' ומאיבי אושע (ש"ב כב ד). רפאני יי' וארפא הושיעני ואושעה (ירמ' יז יד). סעדני ואושעה ואשעה בחקיך תמיד (תהל' קיט קיז). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ' ד יד). ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת (משלי כח יח). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח (ירמ' כג ו). בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע (ישע' סד ד). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל' פ ד). בשובה ונחת תושעון (ישע' ל טו). פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (שם מה כב).

יָשְׁפֵה[1], ·פֵה, נ״נ,—שם אבן יקרה, kostb. Stein : pierre précieuse ; precious stone תרשיש ושהם וְיָשְׁפֵה[2] (שמות כח כ). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וְיָשְׁפֵה ספיר נפך וברקת (יחזק׳ כח יג).— ובתו״מ : פעם אחת אבדה י ש פ ה של בנימין (ירוש׳ פאה א טו ג). בנימין (אבנו) י ש פ ה וצבע מפה שלו דומה לי״ב הצבעים (מד״ר במד׳ ב).— ופשט המנהג להשתמש בשם זה להאבן שקוראים לה גם בלעז בשם זה, Jaspis : י ש פ ה והיא כלולה מגוונים jaspe ; jasper הרבה אדומה שחורה ירוקה וסגולתה לעצור הדם (תולד׳ ילחק לר״י קאלרו, תגוה). שלפי ש י ש פ ה ירוקה ושחורה ואדומה (שם).

יִשְׁפֵּה פ״ע,— לא נמצא.

—פע׳, יִשְׁפֵּה, מְיֻשְׁפֶּה, מיושפה,— עשוי בישפה : תעדה עדי זהב ומיני בדולחים ובכל יקר אבן ספיר מעולפה, כסהר במולדו בתרה עלי ראשה שהיא משוהמת כלה ומיושפה, כי נראתה לי מרחוק חשבתיה יונה תדלג על שדה והיא עפה (רמב״ג, מי זאת).

יָשְׁפִי, ת״ז,— של ישפה : כי תאוה נפשך לשיר שיר ערב וזמר נעים לזמר לה׳ אלהי ישראל ואפדת לו בחשב אפודי ונופך ספירי תרשישי וישפי (דרכי נעם א).

ישר[3], ממנו יָשָׁר, יֹשֶׁר, יָשַׁר, יְשָׁרָה, מִישׁוֹר מֵישָׁר, *ישרות, *הַיְשָׁרָה, *התישרות, *יִשּׁוּר, *יִשְׁרוֹן, *יִשְׁרִי, *יִשְׁרָן, *ישרנות.

יָשָׁר, ת״ז, סמי׳ יְשַׁר, לנק׳ יְשָׁרָה, מ״ר יְשָׁרִים, סמי׳ יִשְׁרֵי, לנק׳ יְשָׁרוֹת,— א) שאינו עקֹם, שאינו בפוף, שאינו נטוי, eben, gerade ; droit; straight, even: בחדק יָשָׁר ממסוכה (מיכ׳ ז ד). ורגליהם רגל יְשָׁרָה (יחזק׳ א ז). בנפיהם יְשָׁרוֹת אשה אל אחותה (שם כג). אוליכם אל נחלי מים בדרך יָשָׁר לא יכשלו בה (ירמ׳ לא ח). יש דרך יָשָׁר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי יד יב). וידריכם בדרך יְשָׁרָה ללכת אל עיר מושב (תהל׳ קז ז). להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך יְשָׁרָה לנו ולטפנו ולכל רכושנו (עזר׳ ח כא). —ב) בהשאלה, במוסריות, מה שנאה וכשר לפי הצדק, recht, richtig ; droit, juste; right, correct: דרך יָשָׁר : והוריתי אתכם בדרך הטובה וְהַיְשָׁרָה (ש״א יב כג). כל דרך איש יָשָׁר בעיניו (משלי כא ב). ישר מעגל צדיק (ישע׳ כו ז). כי יְשָׁרִים דרכי יי׳ וצדקים ילכו בם (הוש׳ יד י).—יְשַׁר-דרך, שהולך בדרך ישר : תועבת צדיקים איש עול ותועבת רשע יְשַׁר-דרך (משלי כט כז). להפיל עני ואביון לטבוח יִשְׁרֵי-דרך (תהל׳ לז יד). — וארם ישר : חי יי׳ כי יָשָׁר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא מצאתי בך רעה (ש״א כט ו). וראיתם הטוב וְהַיָּשָׁר מכני אדניכם ושמתם על כסא אביו (מ״ב י ג). והיה האיש ההוא תם וְיָשָׁר וירא אלהים (איוב א א). אם זך וְיָשָׁר אתה כי עתה יעיר עליך (שם ח ו). אבד חסיד מן הארץ וְיָשָׁר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ׳ ז ב). עשה האלהים את האדם יָשָׁר והמה בקשו חשבנות רבים (קהל׳ ז כט).—ודבר יָשָׁר, פעל יָשָׁר : כי יָשָׁר דבר יי׳ וכל מעשהו באמונה (תהל׳ לג ד). וזך יָשָׁר פעלו (משלי כא ח). בצדק כל אמרי פי וכו׳ נכחים למבין וִישָׁרִים למצאי דעת (שם ח ט). פקודי יי׳ יְשָׁרִים משמחי לב (תהל׳ יט ט). ותתן להם משפטים יְשָׁרִים ותורות אמת (נחמ׳ ט יג).— והלב : היש את לבבך יָשָׁר כאשר לבבי עם לבבך (מ״ב י טו). היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—יְשַׁר-לֵב, יִשְׁרֵי-לב, שיש לו לב ישר : כי הלוים יִשְׁרֵי לבב (דהי״ב כט לד). אלהים מושיע ישרי לב (תהל׳ ז יא).— עשה הַיָּשָׁר בעיני פלוני, מה שטוב בעיניו : ועשית הַיָּשָׁר והטוב בעיני יי׳ (דבר׳ ו יח). איש הַיָּשָׁר בעיניו יעשה (שופט׳ יזו). ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הַיָּשָׁר בעיניך ללכת שמה לך (ירמ׳ מ ד). ועתה הננו בידך בטוב וּבַיָּשָׁר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש׳ ט כה). ואני הנני בידכם עשו

---

[1] הקריאה המקובלה של הספרדים יוד בקמץ רחב, וכבר העיד על זה רד״ק : אבל בשר הקרבן ולהציב הדרבן בדרבונות וְישפה וברקת וזהב ושהדי במרומים יזל מים מדליו קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקות (מכלול, דפ״ס קנו :). ונמצא שם זה גם באשור׳ במכתבי תל אלעמרנה, ותרגמו השבעים ויוסף בן מתתיה onyx, והירוני׳ beril, ובקצת נוסח׳ jaspis. —[2] הפא בסגול, כך רד״ק במכלול ובהשרשים, וכן הביא מנחת שי, ובקצת ספרים ישפֵה, פא צרויה.

[3] גם בארמ׳ וסורית. ובעין זה גם באשור׳ אשר. בערב׳ יש אמנם השרש ישר a), אך אינו משמש במשמ׳ שהוא משמש בה בעברית.

---

a) يَسَرَ

לי כטוב וכישר בעיניכם (ירמ׳ כו יד). — וכמו תה״פ: דברי ייטיבו עם הישר [1]) הלך (מיכ׳ ב ז). —ובמו שם, אדם ישר: תמת נפשי מות ישרים (במד׳ כג י). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). ישמו ישרים על זאת (שם יז ח). כי ישרים ישכנו ארץ (משלי ב כא). תמת ישרים תנחם (שם יא ג). בברכת ישרים תרום קרת (שם יא). יראו ישרים וישמחו (תהל׳ קז מב). לישרים נאוה תהלה (שם לג א). זרח בחשך אור לישרים (שם קיב ד). — ולנק׳ ישרה, במשמ׳ דבר ישר: שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו (מיכ׳ ג ט). — ספר הישר [1]), ספר שהיו כתובים בו שירי הגבורה של עם ישראל: ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יב-יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). —ובתו״מ, דרך ישרה, בהשאלה במוסריות: רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). — משקל ישר, לא פחות ולא יותר מהראוי: שקלי הדיוט אם שוקל אחד אחד חוזר ושוקל כולן כאחד או יוסיף או יגרע אבל שקלי הקדש ישרים שקלן כל אחד ואחד וחזר ושקלן כולן כאחד לא ריבה ולא מיעט (מד״ר במד׳ ד). והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אוקיא למשקל הישר של קלוניא (רש״י שמות כא לב). —ובתשברה, [2]קו ישר, שטח ישר: אם אפשר לימצא שטח ישר הקוים שוה לשטח העגולה וכו׳ שאי אפשר שישוה שטח ישר הקוים לשטח העגול (רוגע הקו, כ״י). —ובדקדוק והגיון, [2]שם ישר, הצורה העקרית בלי נטיות: ונקרא האות מלה והשם סמנו מה שנקראהו שם ישר וממנו אשר נקראהו שם נוטה וכו׳ שבו שם שנקודו חולם הוא אשר יקראוהו אנשי מלאכת ההגיון השם הישר והשם שנקודו חירק או פתח הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון השם הנוטה (מלות הגיון יג).

ישר, ש״ז, בכנ׳ ישרו, סגולת מה שהוא ישר: ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות בכל אשר צויתיך (מ״א ט ד). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג). בדרך חכמה הרתיך הדרכתיך במעגלי ישר (שם ד יא). מה נמרצו אמרי ישר (איוב ו כה). תם וישר יצרוני (תהל׳ כה כא). וכתוב ישר דברי אמת (קהל׳ יב י). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (איוב לג כג). הולך בישרו ירא יי׳ (משלי יד ב). — ישר לבב: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה). אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה (דה״א כט יז). אודך בישר לבב (תהל׳ קיט ז). —ובמדרש: זה הקב״ה שנוהג עמהם במדת יושר בעולם הזה ונותן שכרם שלם לעתיד (מד״ר רות א). —ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ואפני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין (חו״ה, הבטחון ד). — ומשל: אין עניות כפתיות ואין עושר כמו שכל ויושר (פניני המליצ׳, גנזי פע״נ, מתנ׳ ד). — ובמשמ׳ העקרית, במעמד לא נטוי: ביושר עומדים השמים והארץ (אמונה רמה 99). — ובמשמ׳ כמו שנאות וצריך: אבל החלק הזן והמדמה לא יאמר בו לא מעלה ולא פחיתות אך יאמר שהוא זן על יושר או על בלתי יושר במו שיאמר איש פלוני עבולו טוב או בטל עבולו או נפסד דמיונו או הוא מרמה על יושר אין בזו לא מעלה ולא פחיתות (ח׳ פרק׳ לרמב״ם ב). —[2]יושר הכתיבה, הכתיבה לפי חקי הלשון: ידיעת המכתב והיא צורות האותיות וצרופן במלות והברתן ותקונן וכו׳ והלמוד הזה נקרא אצל בעלי הלשון יושר הכתיבה (כ״ז, הקד׳ תל״ע).

ישר, פ״ע, ישרה, עת׳ יישר, ויישר, תישר, — א) ישר הדבר בעיניו, היה ישר, היה רצוי לו, חשבו שהוא טוב ונבון: ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמ׳ יח ד). אנכי עשיתי את הארץ וכו׳ ונתתיה לאשר ישר בעיני (שם כז ה). ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דה״א יג ד). ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שופט׳ יד ג). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו (מ״א ט יב). לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם (במד׳ כג כז). ויישר הדבר בעיני אבשלם (ש״ב יז ד). וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון (שופט׳ יד ז). — ויישר הדבר, היה

[1]) יש מפקפקים בדיוק הנוסחה. — [2]) לא נתבררה הכונה האמתית של בנוי זה לספר שירי הגבורה. קצת החדשים רצו, על ספך תרגום השבעים, להגיה השיר במקום הישר, אך אין הגהה זו מתקבלת על הדעת.

ישר במשמ׳ המוסרית, במשמ׳ של צדק וישר: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבק׳ ב ד).—ב) ישר בדרך, הלך בדרך ישר: וישרנה [1]) הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב).— *יישר [2]), דבור של הסכמה, במשמ׳ כך הוא, טוב, יפה: (כשעלה רבי זירא מצא ר׳ בנימין בר יפת שיושב ואומר משמו של ר׳ יוחנן) נותנין מרדעת על גבי חמור בשבת א״ל י י ש ר וכן תרגמה אריוך בבבל (שבת נג.). אמר לו (רב חסדא) לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מן בעל הבית אין לו עליו אונאה א״ל רב דימי י ש ר [3]) וכן אמר ר׳ אלעזר י ש ר (ב״מ נא.). (ישב ר׳ ירמיה לפני ר׳ זירא ואמר) עתיד הקב״ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים וכו׳ אמר לו ההוא סבא י י ש ר וכן א״ר יוחנן (סנה׳ ק.). אמר רב נחמן אמר שמואל לא שנו אלא ששכרו בעדים אבל שכרו שלא בעדים מתוך שיכול לומר לו לא שכרתיך מעולם יכול לומר לו שכרתיך ונתתי לך שכרך א״ל רבי יצחק י י ש ר וכן אמר ר׳ יוחנן (שבוע׳ מה:). רבינא ורב אחא בריה דרבא היו יושבין לפני רב אשי באת מבין לפניהם אמר לו לרב אחא בריה דרבא טול ובדוק וברקה על הצפרן ועל שני רוחות ואמר לו י י ש ר [4])(הלכ׳ פסוק׳, שחיט׳).—*יישר כֹּחֲךָ, דבור הכרת טובה בשביל מעשה טוב: מעשה בשנים שהיו רצין אחר הגיים נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגייס וחזרו ואמר לו חבירו י י ש ר כ ח ך אריה (תוספתא יבמ׳ יד ע). אמר לו הקב״ה למשה (כששבר את הלוחות) י י ש ר כחך ששברת (כ״כ יד:). אמרו בנות יתרו למשה י י ש ר כחך שהצלתנו מיד הרועים (מד״ר שמות

[1]) צורת עתיד לנסתרות כמו ויחמנה, עי׳ ערך יחם, והיא הצורה הקבועה לעתיד נסתרות בערב׳, וכמו״כ באשורית. —[2]) בירוש׳ בתוך דבור ארמי: מאן דאמר חרוש בה טבאות ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא י י ש ר (כך צ״ל, וכך מוגה בפרוש הגליון בדפוס קורוטשין) (ירוש׳ גיט׳ ה מז ג). ובבבלי בתוך דבור ארמי: רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון א״ל י י ש ר (ברכ׳ מב:). ונמצא עוד בהרבה מקומות בבבלי (שבת סג:, ערוב׳ לד:, פסח׳ נג:, חול׳ עה:, שבוע׳ מ:), ובקצת מקומות ישר ביוד אחת. — והעיד ר׳ יוחנן על דבור זה: א״ר יוחנן בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי אמרין לפלאטבא י י ש ר (פסיק׳ רבתי יט). — [3]) והגיה שם הב״ח י י ש ר, בצ״ל. — [4]) תרגום עברי מגוף המאמר בארמ׳ בחולין דף יז.

א) — ובמהמ״א: (ואם טרח שמעון בממון אחרים והרויח ובא הוא מעצמו ונתן לראובן) י י ש ר כחו והרשות בידו (שערי צדק, תשו׳ הגא׳ ח א). ו י י ש ר כחך שהקשית לפי סברתך (תשו׳ ר״ת ד). י י ש ר כח דבינו ומצאתי כדבריו בספר ישן (שם כו). י י ש ר כחו ותגוה נפשו כמה יפה כיוון (שם קא). ו י י ש ר כח האנשים אשר בירם למחות ומוחים ביד העושים כן (שבלי הלקט, תהל׳ מח). — וכמו״כ *יישר חילך, במשמ׳ זו: כמה יגיעה יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם י י ש ר חילכם (מד״ר כתוב׳ גד).

—פע׳, ישר, ישרתי, אישר, יישר, יישר, תישר, ישרו, יישרם,—ישר הדרך, עשה שיהיה הדרך ישר, לא מעקל: קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישע׳ מ ג). אני לפניך אלך והדורים אישר [1]) (שם מה ב). — וכמליצה, ישר הדרך לפלוני, עשה שיצליח על נקלה: אנכי העירתהו בצדק וכל דרכיו אישר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישע׳ מה יג). — ובהשאלה במוסריות: וישבה לפתח ביתה וכו׳ לקרא לעברי דרך המישרים ארחותם (משלי ט יד-יה). צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע (שם יא ה). — ישר הדבר למקום פלוני, עשה שילך שמה, richten; diriger; to direct: יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם [2]) למטה מערבה לעיר דויד (דהי״ב לב ל). — ישר הפקודות וכרומה, עשה אותם בישר: כל פקודי כל ישרתי כל ארח שקר שנאתי (תהל׳ קיט קכח). — ובתו״מ: זה כלב ש י י ש ר את עצמו (מד״ר שמות א). שכל ה מ י י ש ר ארחותיו הוא מכבד להקב״ה (שם במד׳ ח). — ואמר המליץ: לא אהבני אדם שלא היתה לו אהבתי זכה כל ימי ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו ש י י ש ר ה ו הבורא (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג 34).— ובמשמ׳ העקרית: ותולה עיניו כנגדה (כנגד הירח) ו מ י ש ר את רגליו ומברך (מס׳ סופר׳ כ א).

—פע׳, ישר, מישר, — שעשוהו ישר: וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על המחקה (מ״א ו לה). — ובתו״מ: אלו דברי תורה (שכתוב בהם) התעיף עיניך בו ואיננו ואפילו הכי מ י ו ש ר י ן הן אצל ר׳ מאיר (מגי׳ יח:).— ובמהמ״א: והנומחא

— [1]) כך הקרי, הכתיב אושר. — [2]) כך לפי הכתיב, הקרי וַיְשְּׁרֵם בהבלעת היוד, כמו וַיִּבָּשֵׁהוּ, עי׳ ערך יבש.

שכתב אינה משוה עם התוספתא גם בעצמה אינה מיושרת (רמב"ם טומא' מת ח ה). וגם תראה בגירסת ר"ח תלמיד רב האי ובגירסת רבינו ר' יצחק אלפס תלמידו כי גרסתם נבונה ומיושרת (תבו' ר"ת פט).— "מסלה מישרה, במוסריות: ועתה השבעתיך באמונת הצדק אשר היא נתיבתך הסלולה המיושרת ובתפארת האמונה אשר היא אזור חלציך (מכת' מגת' בן סרוק לחסדאי).— ואמר המליץ: טוב ישר ממיושר ורע משניהם עקש (אסף ב נה). — ובמשמ' העקרית: ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף (ראב"ע קהל' ז כז). המאזנים צריך שיהיו מיושרים כל אחד לפי מה שהוא (בו"ע חו"מ רלא).

—הפע', הישיר, עת' יישיר, יישירו, צווי הישר,—א) פ"פ, יישירו העינים, תבטנה ישר: עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו [1]) נגדך (משלי ד כה).—ב) הישיר הדרך, עשהו ישר: יי' נהני בצדקתך למען שוררי הישר [2]) לפני דרכך (תהל' ה ט).— ובסהמ"א: עד באן הנה הישרתיך והורתיך למה שתעיין בו (אגר' הרמב"ם, קובץ כוקסדורף 381). שיעיין בכל המקומות שהישירוהו אל זה הטעות (רלב"ג משלי כ). שהנביאים כולם יתכוונו להישיר כלל האנשים לעבודת השם ואהבתו (העקרים ג יד). דע שהדרך המישירה להקירת ידיעתו היא חקירת ההתבוננות במלאכתו ומעשה ידיו (מאזני צדק, אלגזלי 41). שהשפע האלהי הזה הוא בא על אדם שלם בתורה ובמצותיה אשר ירצה בו ה' יתברך להנהיג ולהיישיר את העם לקיים מאמריו וצוויו (מגת' קנא' גר"י מפיסא 39). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל כי הוא המישיר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משביל (דרך אמונ' לר"א ביבאגו א א). הנני מקדים הקדמה שצריכה מאד להישיר אל הענין העצום המופלג שאנו עתידין להעיר עליו בפרקים אלו (בעה"ב להבן לטיף ג ג).

—נתפ', "נתיַשר, — א) נתישר הדבר בעיניו, נהיה ישר בעיניו: והודה לו על דבר זה בשביל שנתיישר בעיניו ונהנה ממנו (ר"ח ע"ז יז.). משה רבינו בשבא לכתוב את המצות נתיישר בעיניו לכתוב איך קבלו ישראל את התורה (סדר התנ' וקור' העתים 163).

—ב) נתישר לדבר, פנה לעומת הדבר הזה, במשמ' העקריה או בהשאלה: כל איש אשר ימות במלחמה על ה' ועל מקדשו ועל תורתו יהיה בגורל ה' חלקו ויתיישר ללכת אל האור הגדול ולא יראה החשך תמתשיך הנפשות (יוסיפון, פרק עא). כי פרישת הרשת יהיה עקר הכונה בה ללכוד העוף ובשנית יתישר בה להאכיל העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליה על הכונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתישרו מאד לרציחה באילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם (רלב"ג משלי א). כי לפי זה יתיישרו לשפוט בדברים לפי מה שיאות מהממורר מהגרמים השמימיים (הוא, אסת' א). שבחו לו (להבורא) בשירים ובזמירות ודברו בספורי כל נפלאותיו בדי שיתפרסמו לכל ויתישרו לאמונתו (הוא, דה"י טז ח). וע"כ צריך שנבאר התכלית הזה מה הוא בדי שיתישר האדם להשינו (העקרים ג ג). הזקן אשר ישמעו בני אדם לקולו אשר הוא נבון לרפא נפשות השבים המתישרים הראוי עליו שלא יהיה קופץ עליהם להטריחם ולהנהיגם בדבר מיוחד בל זמן שאינו יודע מדותם (מאזני צדק, אלגזלי 88). בשנתישרה הנפש האנושית למשוך אליה מברכותיו הושפעו עליה (אמונה רמה ד ב).— ג) "במשמ' העקרית, נעשה ישר, ההפך מן כפוף: אנחנו מוצאין הנרפאים מהחולי שלא יוכלו לעמוד על רגליהם מרוב חולשתם וכשישען אחד מהם על דבר נתישרה קומתו אע"פ שבלבתו חלוש יותר מחולשת גופי הזקנים (מ' הגדבי, ב"א ה).— ד) "נעשה טוב ויפה: והנשארים (בי' הדברות) הנהגות מדיניות בהם תקון עולם וכבר נתתמו בדבור כאשר יעשה בשלמות כבר נתישר סדור העולם (אמונה רמה ג א).

יְשָׁרָה, ש"נ,— במו ישֶר: הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ"א ג ו).— ובסהמ"א, גם במשמ' דעת ישרה, לפי אמתת הדברים: לפי שהקב"ה נותן לו לב ישר דין ישר לכך היה מודה להקב"ה שנתן לו ישרת לב שהלבה במותו שאינו טועה בדבר הלבה (ספ' חסידים, תתתבסת).

יְשֻׁרוּן, ש"ז, במו ישֶר: בצועה בדי הארון יו אחת ושב וישעה, צנו בכן בישרון ולשחוט שעי

—[1]) בך הקרי, הכתיב הושר. — [2]) יש סוברים שזה קל, יישרו.

מיהר צועה (רסע"ג, עבודה). והאחד משני עניינים האלה אפשר שיראה לעין האדם והוא ישרון המעשים אעפ"י שאפשר בו צד חונף (ר"ב א"ת, יקוו המים יד). בן תדמה שני אנשים עומדים על שני קצות הקוטר עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר (בעה"ב, מיות' לרלב"ג יח).

יְשֻׁרוּן, ש"ז,—שם עם ישראל. ובקבלה, *חלק התחתון של גוף האדם, עי' ישראל.

***יַשְׁרוּת**, ש"נ, — כמו יֹשֶׁר : צדיק וישר הוא שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם (ספרי דבר' כו). אתה בוננת ישרות לאוהבים שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום (מד"ר שמות ל). וזך זה הקב"ה שהוא נוהג עמו במדת ישרות ונותן לו שכרו בעולם הזה בפועל העושה מלאכה עם בעה"ב באמונה (שם רות א). אמר ר' חנינא היא (התורה) וכל כלי אומנותה ניתנה עינותנותה צידקה וישרותה ומתן שכרה (שם דבר' ח). אמר רבי לוי דן אותם בישרות דן אותם בלילה אימתי בשהם ישנים מן העבירות (פסיק' רבתי מ). בששופטי ישראל יגדולי הדור ומנהיגם הולכים בישרות ובתמימות ומתרחקין מן החטא ומן הביעור (והזהיר, שמות לח.). — ובסהם"א : והשם שהוא נתגלה למשה במנה מתוך אהבה מתוך הרחמים ומתוך הענוה ומתוך הישרות ומתוך השפלות (אותי' דר"ע ו ז). שהיה די באמרו באשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרות לבב (ר"י אברבנאל, מ"א ג). והיה כל זה לדוד בסבת חמידותו וישרותו (הוא, ש"א כד). אעפ"י שמתו בניו ובנותיו ואבדו כל נכסיו עודנו מחזיק בתומתו וישרותו ותמיתני בו לבלעו חנם (מעין גנים לאיוב ב ח). ראובן שהיה מוחזק בכשרות ובישרות כל ימיו ותמיד היה יושב ועוסק בתורה ובמצות (שו"ת חות יאיר לב). — ואמר הפיטן : אל בליות בוחן ושבילי לב, בשרות ישרות ושרירות הלב (סלית' יום ז, אס עוניני). ששון ושמחה וגילה וישועה, בימי גמול עם ישראל, חמידות וישרות בו ירועה, יבורך בברכת אבותינו (סמא"ל, פזמ' למילה, יגל בחק). יודע אני בעצמי שאין בי לא תורה ולא חכמה לא דעה ולא תבונה לא צדקה ולא ישרות ולא גמילות חסדים (וידוי ליוה"כ, רכב"ע).

***יָשְׁרִי**, ת"ז, — מטבע דבר ישר, לא עקום : התנועה הפשוטה היא שני מינים לבד הסבובי והישרי והסבה בזה שהגשמים הפשוטים הם שני מינים הישרי והסבובי ולפי מספר הנשמים יהיה ממפר התנועות (בעה"ב, מיות' לרלב"ג יג).

***יַשְׁרָן**, ש"ז, מ"ר יַשְׁרָנִים, — מי שטבעו להתנהג ביֹשֶׁר : שאם יונחו האנשים ישרנים אין רע ביניהם כמעט לא היו צריכים לחכמת הדינין (אמונה רמה ב א). חכם ואיש ישרן נבון ובר מברן (שו"ת רמ"א כה).

***יַשְׁרָנוּת**, ש"נ, —סגולת דבר ישר : שנתחיל מהמדה והמעלה הנקראת ישרנות וצדקנות (יוסף ש"ע, כבוד אלהים ט.).

ישש[1], ממנו יָשִׁישׁ, *יְשִׁישׁוּת, *יְשִׁישִׁי, *יִשֵּׁשׁ.

***יָשַׁשׁ**, פ"ע,— יָשַׁשׁ פלוני, היה יָשִׁישׁ, וְיָשְׁשׁוּ הימים : וידי בתששה וימי בישׁשׁו ועיני בעששה מאורה (רה"ג לר"א בן עזרא, JQR 1,2, 234).

—פע', *יִשֵּׁשׁ, — עשה ישיש, ובהשאלה, יִשֵּׁשׁ דבר, עשה שהדבר יתקיים לארך ימים : שוקיו קומות עמודי שש, ימוד עולם להתאושש, בשביעי למעלה משש, יפה במאו לישש[2] (יוצר שבת תוהמ"פ, דודי בליע).

יִשְׂרָאֵל, ש"ז,— א) שם עצם פרטי, בנוי ליעקב ושם כללי לעשרת השבטים ולממלכת עשרת השבטים.— ב) *שֵׁם, כמו יהודי : עכו"ם שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל ואם בשביל ישראל אסור (שבת טז ח). עכו"ם שהיה מעביר עם ישראל בדי יין ממקום למקום (ע"ז ה ג). גוי שמבר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה ישראל שמכר קמתו לגוי לקצור פטור וכו' ישראל וגוי שהיו שותפין בקמת חלקו של ישראל חייב והלקו של גוי פטור (תוספתא פאה ב ט). גוי שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי (שם דמאי א יח). חמור גזל הגוי מגזל ישראל (שם ב"ק י יה). ישראל שלוה מעות מן הגוי וכו' וגוי שלוה מעות מישראל ומבקש להחזירם לו מצאו ישראל אחר ואמר לו תנם לי (שם ב"מ ה יו-יז). בן גוי שבא על בת ישראל וילדה וכו' בנך מישראל קרוי בנך ואין בנך מגויה קרוי בנך (ירוש' יבמ' ב ד.).

---

[1]) אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות האחיות זולתי קשש בארמ' ומורית.

[2]) פרשו המפרשים מלשון ישיש, ויש מי שפרש במשמ' אשש.

ישראל שלקח שדה מנכרי ובא ישראל אחר והחזיק בה (כ"ב נה.). — ובסהמ"א: גויה אחת נכנסה לביתו של ישראל לשתות (בו"ת ריב"ש רמה). אם בא הישראל לאחר שהחזיק הנכסים במשפט למכור לישראל חבירו כל כוחו וזכותו שיש לו (בו"ת תרומ' הדשן בלט). — ומ"ר: אומנין ישראלים ששלח להם עכו"ם חביות של יין נסך בשכרן (ע"ז ס ז). אם דר עובד כוכבים בפנימית ושני ישראלים בחיצונה אוסרת דריסת רגלו עליהן (רב"י ערוב' עה:). אפילו יש הרבה ישראלים באותו בית (תוספ' בב עד:). הרי כל נכסי משועבדין לעכו"ם ואם יטלו אותן הישראלים בחובם יאסרו אותי העכו"ם (רמב"ס, מלוה ולוה ה ו). —ג) *אדם מישראל שאינו כהן ואינו משבט לוי: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ג). ישראל שקבל מכהן ומלוי המעשרות לבעלים (בס ד). תלתן של תרומה שחיפת בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל דשאי להוף אחריה (תוספתא תרומ' י ד). ישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים (בכור' יא.). —ד) בקבלה, *שם לחצי הגוף העליון של האדם, עד המתנים: כי עד החזה נקרא ישראל ומשם ולמטה עד רגליו נקרא ישורון (מהרח"ו, ע"ח, היכ' ז"א טו א). הוא (יעקב) מרמז על ז"א מטראה במתניו ולמטה נקרא יעקב וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל (עמה"מ, ריבא דז"א מא).

ישראלי, ת"ז, לנק' ישראלית, — של ישראל: ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (ויקר' כד י-יא). — ובתו"מ: כזונה נכרית וכו' כזונה ישראלית (ע"ז סג.). — ובסהמ"א: מה גדלה מעלת האומה הישראלית על כל בני אדם (גופ' נופיס כ יז). שבפי הוראות המערכה ומשפטי הכוכבים יחייבו השפלה ואיכודאל כללות האומה הישראלית (תמה"י ג, פוריס ד). ולכן הוצרך המתוכח המשיב הישראלי לפרש אותם המאמרים באופן מסכים לשרשי הדת הישראלית ולכן היו שתי אלו הדעות משותפים (קוכן ויכוח ד).

ישראלית, ש"נ, — אשה לא אשת כהן: מכן אמרו אשה שהיא מצנעת עצמה אפילו היא ישראלית ראויה היא שתנשא לכהן ותעמיד כהנים גדולים (מד"ר במד' א). ישראלית שיש לה זרע מכהן (רמב"ס תרומ' ו יג). כהנת שחפפה ראשה בתלתן של תרומה אין הישראלית מותרת לחוף אחריה (בס יא ט).

יתד, ממנו יתד, *יתדה.

יתד[1], ש"נ, סמי' יתד, מ"ר יתדות, סמי' יתדות, בכנ' יתדתיך, יתדתיו, יתדתיה, יתדתם, —א) חתיכת עץ או מתכת חד מקצהו האחת, יחפרו בו באדמה, ויתקעוהו בכתל לתלות עליו דברים. Pflock; pieu; peg: ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו (שופט' ד כא). וכל היתדת למשכן (שמות לח כ). וכל יתדתיו (של המשכן) וכל יתדת החצר נחשת (בס כז יט). אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע' לג כ). את מיתריו (של שער החצר) ויתדתיה (שמות לט מ). ואדניהם ויתדתם ומיתריהם (במד' ג לז). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). —ובמליצה: ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה (זכר' י ד). — ותקועה בכתל לתלות עליו דברים: אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יתד לתלות עליו כל כלי (יחזק' יה ג). — ובמליצה: ותקעתיו יתד במקום נאמן וכו' ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כג-כה). — ואמר המשורר: וכאשר העביר הנדוד שופר תרועה, להמיש היתד התקועה, שנסתי מתני באזור הנסיעה (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — ובהשאלה במשמ' מדור קבוע: כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קדשו (עזר' ט ח). — ולחפר בו האדמה:

---

[1]) בערב' ותד a), ואומר המשל: אד'א כנת ותד אצבר אלצ'רב ואד'א כנת רזמה אצ'רב (Lüd. Marok. Sprw. XXVI, MSO). ובעבר': אם היית יתד סבל המכה (של המקבת) ואם היית מקבת הכה. ויש בערב' עוד שתי צורות ותד b) שהוא בעבר' יתד, ועוד

a) وَتِد b) وَتَد

ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה (דבר׳ כג יד).— ב) במלאכת האריגה, יתד הארג, העץ שבו שובטים הארג לקרב החוטים זה לזה: אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וייקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת (שופט׳ יו יג-יד).— ובתו"מ, במשמ׳ העקרית, *יתד של אהל, של מחרשה, של משוחות: המסר הגדול ויתד של מחרישה (שבת יז ד). יתדות אהלים ויתדות המשוחות טמאות (כלים יד ג). אצבעותיו של אדם דומות ליתדות (כתוב׳ ה:). ראשי המיתרים האחד היה קשור ביריעות וראשיהם השני היה קשור ביתדות והיו נועצים היתדות בארץ כדי שלא יגלול הרוח ליריעות (מד"ר במד׳ יב).— *והבולטים מכותלים: יתידות היוצאות מכותלי המבוי אדם נותן עליהן את הקורה (ירוש׳ עירוב׳ א יח ד). היו שתי יתידות יוצאות וסיכך על גביהן (שם סוכ׳ כ כג.). נעץ יתד באילן ותלה בה כלכלה למעלה מעשרה טפחים (שבת קכה.). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי (עירוב׳ ע.). בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו (מד"ר ברא׳ מ). היה כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וביתד הגמוכה שהכל תולין בה (דא"ז א).— ומשל, יש לו יתד להתלות בה, ר"ל יש לו אדם גדול במשפחתו, יש לו על מי לסמוך: אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד במי להתלות בה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד).— ובמליצה: שלש יתידות גדולות בעולם אברהם יצחק ויעקב (מד"ר ברא׳ מג). ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן יתידות הארץ (שם סב).— ומליצה, *יתד היא שלא תמוט, דבר קבוע, שאין לשנותו: (והלא פעמים לא אמרת לנו כן) א"ל יתד היא שלא תמוט (גיט׳ יז.). כל מדת חכמים כן העמידוה יתד ולא תמוט (רש"י כתוב׳ קד.). — *יתדות הכנור, שהנימים מתמתחים על ידיהם: כמו האצבעות והיתדות אשר ישתנו בכל מיתרי הכנור (מוסר הפלסופ׳ א כ). בכלי ההוא הנקרא מנים שעליו ינוחו חמשים יתידות וכו׳ יתד אחד לכל נקב (שלטי הגבור׳ ו). ואל יפול לב אדם לאמר כנורו של משה שלם היה במיתריו ויתדותיו משוערים במדה ערוכה בכל ושמורה (נפול׳ יהודה א).— ג) בהשאלה, *יתדות דרכים, טיט קשה בולט חד [1]: וגץ יוני אלו יתדות הדרכים שאין טובלין בהן (מקוא׳ ט ב). ואלו הן יתידות הדרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים והן מתמעטין (תוספתא שם ו יד). מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו (מהלכין) בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים (ירוש׳ ברכ׳ כה ד).— ד) *בגוף בע"ח, בעין שנים בולטות מעצם כף הירך, Ligamentum teres femoris [2]): היתדות שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזת אותו (רמב"ם שחיט׳ י ג). — וכמו"כ בחלקי אברים אחרים: תבנית האצטומכא היא ארוכה ועגולה והיא אמה שהיא מול חוט השדרה שטוחה ותחתונה יותר רחב מעליונה והכבד מקיף עליה ודבק בה ביתדותיה כמו שיאחז האדם באצבעו (פרקי משה א). — *יתד הארץ, כנוי להקטב: כל כוכב מן המזרח לצד אמצע השמים ואחר מאמצע השמים לצד המערב ואחר מן המערב לצד יתד הארץ ואחר מיתד הארץ לצד המזרח (אמונה רמה 62).— ה) *במלאכת השיר, יתד, שוא מחבר לתנועה שלאחריה[3]): והשוא המתנועע עם התנועה שהיא אחריו קורין [4]) אותו יתד ושוה הם בעיניהם במשקל גברים כמו חמורים כי הפתח החטף לא הוסיף על השוא המתנועע רק יקרא ג"כ יתד וכו׳ כמו נדוד הסיר אוני, והבהיל רעיוני, ושם פי גלשוני, אסורים בזקים, והנה עקר כל אחד יתד וארבע תנועות (ראב"ע, צחות, שער מה"פ והשמות). ובעבור היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור היתידות הוצרך בעל החרוזים להפסיק מלת

ותד a) שהוא בעברית יתד, ואין ספק שהיו לפנים

a) وَتَد

[1]) אלה הצורות בעברית, ולכן הססמי׳ יתד מן יתד.— [2]) בערב׳ אותאד אלארצ׳, ההרים.— [3]) תרגום דר׳ מזיא.— [4]) בערב׳ ותד במלאכת השירה שלש אותיות שאחת מהן נחה, האמצעית, כמו קול a), או האחרונה כמו עלי b).— [4]) מלשון זה נראה ברור, כי כבר לפני ראב"ע היה נהוג שמוש השם יתד במשמ׳ זו, וכוודאי כבר השתמשו בו גם רשב"ג ור"י הלוי, ואולי כבר דונש שהיה הראשון שהתחיל לשקול השירים העברים במשקל הערבים. אך לא מצאתי השמוש הזה בפרוש קודם ראב"ע.

a) قَول b) عَلَى

כִּגְבוֹר וכו׳ כי חרוז אחד הוא (שם). והיתד (בשיר) הוא כל שוא מונע עם איזו תנועה מהתנועות עמו כמו מלת שְׁמוֹר עד״ם (ר״י קמחי, פקל הקדש יח). וצריך לדעת עוד כי המשוררים יקראו יתד לעבד ומלך יחד ולמלך לבדו יקראו תנועה דמיון זה דְּבָרִים הוא מורכב מיתד ותנועה כי שוא הדלת וקמץ הבית הוא היתד וחירק הריש היא התנועה (רמב״ת, דלכי נעס ע:). הדרך הראשון הם המרובעים הפשוטים ונתיבות זה הדרך שלשה נתיב החרוז ונתיב ההלצה ונתיב היתדות והתנועות (שם י:). המרובעים הפשוטים אשר לא יסכימו חרוזיהם וכו׳ ונקראו פשוטים להיותם בלתי בעל יתדות (שם). הנתיב הראשון כבחינת תנועותיו ויתדותיו (שם כד:). וכשנדביק השבא איזו שבא שתהיה פשוטה או מורכבת אל אחת מהז׳ תנועות שהם הז׳ מלכים נקרא המורכב משניהם יתד במו מְעַט צרי (רס״ע אבן דנאן, פרק כתרז). שיר פשוט הוא שיר שאין בו שום יתד אבל כלו תנועות ונראה שגם השיר שאין בו שום תנועה אלא כלו יתד ראוי להקרא שיר פשוט (ערוג׳ הבשם לג).— ו) בחכמת הכוכבים, ב״א מארבע נקודות מגלגל המזלות: בכל עגול יש לו שני אלכסונים הנה יתחלק הגלגל לארבעה חלקים שנים בכל חלק בקצר האלכסון ואלה הם נקראים יתדות כאשר אפרש (ראב״ע, ספ׳ העעמים ג). ובעבור זה חלקו כל נקודה מד׳ הנקודות (של הגלגל) על ג׳ הלקים וקראו הד׳ נקודות יתדות וכו׳ והיתר הראשון שהיא המעלה הצומחת (הוא, ראש׳ חכמה ב). הבית הראשון והד׳ והז׳ והי׳ ארבעתם יקראו יתדות (שם ג). שתדע מולד האדם ותדע יתדות מזלו ומקום הטובים והרעים (הוא, המבחרים, כ״י ברלין). בעת שהוא (הירח) ביתד מזרח או זולתו מן היתדות (מו״נ ג לז). כהיות הירח במעלה פלונית בעת שהוא ביתד הכבוד או מזולתו מן היתדות (מנח׳ קנא׳ אגרת מהרי ה, בשם רמב״ם).— ואמר המליץ: וישקל השמש במעגלותיו, והושיב הצומח על ארבע יתדותיו, וחקק כל כוכב איש על דגלו באותיותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב).

*יְתֵדָה, ש״נ, כנוי יְתֵדָתוֹ,— כמו יָתֵד: ובי מה היתה יתדתו של רבי אלעזר בן עזריה שהיה דור עשירי לעזרא (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד).

יָתוֹם[1], ש״ז, מ״ר יְתוֹמִים, יְתֹמִים, כנוי יְתֹמֶיךָ, יְתֹמָיו,— איש שמת אביו או אמו, Waise; orphélin, orphan: כל אלמנה וְיָתוֹם לא תענון (שמות כב כא). עשה משפט יָתוֹם ואלמנה (דבר׳ י יח). ארור מטה משפט גר יָתוֹם ואלמנה (שם כז יט). ובא הלוי וכו׳ והגר וְהַיָּתוֹם והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו (שם יד כט). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר לַיָּתוֹם ולאלמנה יהיה (שם כד יט). שפטו יָתוֹם ריבו אלמנה (ישע׳ א יז). כלו אהב שחד ורדף שלמונים יָתוֹם לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם (שם כג). גר יָתוֹם ואלמנה לא תעשקו (ירמ׳ ז ו). לגר עשו בעשק בתוכך יָתוֹם ואלמנה הונו בך (יחזק׳ כב ז). ובעשקי שבר שכיר אלמנה וְיָתוֹם ומטי גר (מלא׳ ג ה). עליך יעזב חלכה יָתוֹם אתה היית עוזר (תהל׳ י יד). אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה ואכל פתי לבדי ולא אכל יָתוֹם ממנה וכו׳ אם הנפתי על יָתוֹם ידי וכו׳ כתפי משכמה תפול (איוב לא יז-כב).— ומ״ר: והיו נשיכם אלמנות ובניכם יְתֹמִים (שמות כב כג). להיות אלמנות שללם ואת יְתוֹמִים יבזו (ישע׳ י ב). אבי יְתוֹמִים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל׳ סח ו). יהיו בניו יְתוֹמִים ואשתו אלמנה (שם קט ט). אל תסג גבול עולם ובשדי יְתוֹמִים אל תבא (משלי כג י). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יְתֹמִים ידכא (איוב כב ט). חמור יְתוֹמִים ינהגו יחבלו שור אלמנה (שם כד ג). אלמנה וגר יהרגו וִיתוֹמִים ירצחו (תהל׳ צד ו). על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יְתֹמָיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע׳ ט יו). עזבה יְתֹמֶיךָ אני אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמ׳ מט יא). אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן לִיתוֹמָיו (תהל׳ קט יב). — ואמר בן סירא: היה כאב ליתומים ותמור בעל לאלמנות (ב״ס גני׳ ד י).— ובהשאלה למי שאין מי שיגן עליו: יְתוֹמִים היינו אין אב אמתינו כאלמנות (איכ׳ ה ג).— ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: יתום מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואח״כ משיאין לו אשה (תוספתא כתוב׳ ו ח). באן ביתום גדול באן ביתום קטון (ירוש׳ שם ט לג:). הודו לה׳ שגובה חובתו של אדם

[1]) בכנעני׳ יתם: אזרם יתם בן אלמת (כתב׳ אשמנעזר). בארמ׳ יתמא. בערב׳ יתים a).

a) يتيم

בטוכתו עשיר כשורו ואת עני בשיו י ת ו ם בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח׳ קיח.). לבעל הבית שגדל י ת ו ם בתוך ביתו לימים העשיר אותו י ת ו ם ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ב״ב קנג.). שכל המגדל י ת ו ם בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (סנה׳ יט:).— ומ״ר: מת והניח נכסיו ליתומים והיא נפרעת מן ה י ת ו מ י ם לא תפרע אלא בשבועה (כתוב׳ ט ח). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין (שבת לג.). ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר י ת ו מ י ם ומעות הבאות ממדינת הים (פסח׳ נ:). שטר חוב היוצא על ה י ת ו מ י ם אעפ״י שכתוב בו שבח אינו גובה אלא מן הזיבורית (גיט׳ נ.). אמר שמואל מעות של י ת ו מ י ם מותר להלוותן בריבית (ב״מ ע.).— וגם בבע״ח: הכל נכנסים לדיר להתעשר חוץ מן הכלאים והטריפה ויוצא דופן ומחוסר זמן ו י ת ו ם איזהו י ת ו ם כל שמתה אמו או שנשחטה (בכור׳ ט ד). כל אשר יעבור תחת השבט שומע אני אף ה י ת ו ם במשמע והדין נותן ומה אם בעל מום שאינו כשר לגבי מזבח נכנס לדיר להתעשר י ת ו ם שהוא כשר לגבי מזבח לא יהא נכנס (מכי׳ בא, פסח׳ יח). תחת אמו (יהיה העגל שבעה ימים) פרט ל י ת ו ם (ספרא אמור ח). מעשר בהמה של י ת ו מ י ן מוכרין אותו (תוספתא בכור׳ ז יא). אפי׳ שחט את אמו והשלח קיים אין זה י ת ו ם (גמ׳ שם נז:).— ובהשאלה, דור י ת ו ם, שאין לו אנשים גדולים: אין הדור י ת ו ם שראב״ע שרוי בתוכו (מכי׳ בא טז).

*יְתוֹמָה, ש״נ, מ״ר יְתוֹמוֹת, — אשה שמתה עליה אביה או אמה: המגרש את היתומה והחזירה מותרת ליבם (יבמ׳ יג ו). י ת ו מ ה שהשיאוה אמה או אחיה מדעתה (כתוב׳ ו ו). נערה שלא בגרה והיא י ת ו מ ה (נדר׳ יא י). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז (תוספתא כתוב׳ ו ז). שכל המגדל יתום ו י ת ו מ ה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (מגי׳ יג.). וירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן לצער ה י ת ו מ ה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך (מד״ר אסת׳, ויהי ביוס).— ומ״ר: שני אחין נשואין לשתי אחיות י ת ו מ ו ת קטנות (יבמ׳ יג ז).—ובהשאלה, אמן יְתוֹמָה, שלא שמע הברכה: אין עונין אמן י ת ו מ ה ולא אמן קטופה (ירוש׳ מגי׳ א עב.). כל העונה אמן י ת ו מ ה יהיו בניו יתומים (ברכ׳ מז.).—ובמליצה בהשאלה, "שירה יתומה": ורבי יוסף בן חסדאי הוא אבי השירה ה י ת ו מ ה, אשר תחלתה „הלצבי חן גבורת און ועצמה", אשר אחת היא לאמה, ואין כמוה בבני עמה (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח).

*יַתּוּעַ[1], ש״ז, — שם צמח שיש בו מיץ לבן: וממה שישמר בריאות השנים שימצמץ בחדש פעמים כיון שיתבשל בו שרש י ת ו ע (קאנון ג ו א). שלשול בטנם (יבוא) משתיית חלב עז שהיה מרעה שלה ענפי עשב אשקמוניא או י ת ו ע (פרקי משה יג).

*יִתּוּר, ש״ז, — שה״פ מן יִתֵּר: לא אמרו י ת ו ר בגדים אלא במקום בגדים אבל שלא במקום בגדים לא הוי י ת ו ר בגדים (ערוב׳ כג:). צילצול קטן הוי י ת ו ר בגדים (זבח׳ יט.).— ובדבור הרגיל, בפרט מה שנותר להחייט מהאריג שנותנים לו לתפור בגד, וכנוי למה שהוא לוקח לו בעצמו מהאריג בלי דעת בעל הבגד: שם חנויות ואין מספר קטנות עם גדולות שידות תיבות וארונות מלאים פרקמטיא ואף ארונות גנביא אלו שהחייטים מוכרים לבעליהם שם את ה י ת ו ר שיורי בגדי צמר ופשתן (הפרדס, מסע׳ בנימין השלישי). כי נתפש כגנבה וענשו אותו לעמוד אל עמוד הקלון כל ימי חייו ולהתגלגל בעשה יתור לאחר מותו (יל״ג, עם עקש).

א.*יְתוּר, ש״ז, — כמו יֶתֶר: ואני אומר כי י ת ו ר (שכתוב באיוב) מלשון יתרון[2] שהיותר מן ההרים והגדול בהן מרעהו לפי שהיוד בה מיסודיה והוא שם כמות והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד ו י ת ו ר ויתר במשקל רכוש ורכש (תשו׳ דונש על רסע״ג 38).

ב.*יְתוּר, ש״ז, — שם מן תּוּר, מקום שתרים אותו: ומזה (מן שרש תור) יְתוּר הרים מרעהו שם[3] בפלם יקום יבול (רד״ק, שרש תור).

---

[1] בערב׳ יתוע a).

[2] וכן גם הפשיטא וקצת החדשים. ואעפ״י שיותר נראה כי בכתוב באיוב לא היתה הכונה בהמלה יתור לשם אלא לפעל עתיד מן הפעל תור, עי׳ זה הערך, בכל זאת דעת דונש ושאר המפרשים נותנת להשם יְתוּר זכות בלשון.

[3] כך גם דעת רוב החדש׳, ועי׳ הערה הקודמת.

a) يتوع

***יַתּוּשׁ**[1], יְתוּשׁ, יְתוּשׁ, ש"ז, מ"ר יַתּוּשִׁים, יְתוּשִׁים, יְתוּשִׁים,— מין זבוב קטן דק עוקץ בפרט בארצות החמות, Mücke; moustique; mosquito: אם מתכנשים כל באי העולם לבראות י ת ו ש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לג). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה וכו׳ ברא זבוב לצירעה י ת ו ש לנחש ונחש לחפפית (שבת עז:). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת י ת ו ש על הפיל אימת סממית על העקרב (שם). יצתה בת קול ואמרה לו (לטיטוס) רשע וכו׳ בריה קלה יש לי בעולמי ו י ת ו ש שמה וכו׳ עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה עלה ליבשה בא י ת ו ש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים (גיט׳ נו.). שאם תזוח דעתו עליו אומר לו י ת ו ש קדמך במעשה בראשית (סנה׳ לח.). אבל פרעוש אחד או י ת ו ש אחד ה"ז מומר (הור׳ יא.). ובכל הקב"ה עושה שליחתו אפילו ע"י נחש אפילו ע"י י ת ו ש אפילו ע"י צפרדע (מד"ר בראש׳ י).— ומ"ר: הצד זבובין ו י ת ו ש י ן חייב (תוספתא שבת יב 7). כשם שמפנין מפני הגשמים כך מפני השרב ומפני ה י ת ו ש י ן (ירוש׳ סוכ׳ ב נג:). זבוב וצירעה ו י ת ו ש י ן ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין (תענ׳ יד.). אפילו דברים שאתה רואה אותן שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ו י ת ו ש י ן אף הן בכלל ברייתו של עולם הן (מד"ר בראש׳ י). ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון י ת ו ש י ם ופרעושין וזבובין (שם כ). גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון י ת ו ש י ם ופרעושים וזבובים (שם נד).— ובספה"א: רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן בכילה בסוכה מפני י ת ו ש י ן (הלכ׳ פסוק׳, מועד). מפני מה נבראו י ת ו ש י ן בעולם שאינן מתקיימין בעולם אלא יום אחד בלבד (אלפבית׳ בן ב"ס כד.). ובזה הדרך נחליש כחם והיה רבויים רבוי ה י ת ו ש י ם לא לעזר ולא להועיל (שבט יהודה ז). —ואמר הפיטן: לפניך אני נחשב כאין יְתוּשׁ קטן קדמני תהלה (פזמ׳ תימנ׳, שמע הלל). — ובעין זבוב קטן שבקצת פֵרות: וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את ה י ת ו ש י ן שבכליסין ואת הזיזים שבעדשים (ספרא שמיני י יב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה וכו׳ ואת ה י ת ו ש י ן שבכליסים (תוספתא תרומ׳ ז יא).

[1]) כך נקוד בתשבי, בוקשד׳, צמח דוד ולוי, והתימנ׳ קוראים יתֻוש, כמו שנראה מהפזמון המובא כפנים. וכדכור נהוג לקרוא גם יְתוּש, ולא נתברר מקור שם זה. לוי רצה לגזרו מן המלה תאשי a) בערב׳, אך כבר דחה פלישר גזרה זו. אבל גם גזרת פלישר מן הפעל נתש b) בערב׳ אינה מחוורת ביותר, כי אין בעצם פעל נתש משמ׳ שיסתעף ממנו בדרך טבעי השם יתוש. ואולי מקורו כשרש ו ת ש c) בערב׳, במשמ׳ קל וחלש מאד, ו ה י ת ו ש נחשב לבריה ק ל ה מאד, כמו שקראוהו כגיטין: בריה ק ל ה יש לי בעולמי ויתוש שמה.

a) [illegible] b) نتش c) ونس

יְתִיב[1], ש"ז, מ"ר יְתִיבִים, — שם משתף לנגינות אחדות, לפשטא, טרחא: אזלא פשטא פזרא וכו׳ י ת י ב רביע זקף גדול מאריך (דה"ט יו). ומיני ההעמדה ג׳ והם י ת י ב וזקף ואתנח (ר"י חיוג, בעל טעמי המקרא). הרביעי נקרא פשטה, והוא ה י ת י ב כחיך ובלשון מכטה, ובשני פעמים פשוטה (היר׳ הקורא 72). שופר הפוך לא יסמך לו לעולם א"א ה י ת י ב עצמו בלבד (שם 89). תלישא תביר טפחא רביע י ת י ב פשיטא (ר"א בחור, טוב טעם).— ומ"ר: ואם היה במלה שני י ת י ב י ן מבליעים בנעימתה ולא מאריכים במו היתה תהו ובהו (הור׳ הקורא 95).

***יַתִּיךְ**[2], ש"ז, מ"ר יַתִּיכִים,—כלי מכלי בית התבשיל, כלי של ברזל שאוחזים בו את הקדרה שעל האש: ה י י ת י כ י ן[3]) טמאים והפרכין טהורין (כלים יב ג). ואלו הן ה י ת י כ י ן[3]) אלו שהתגוני מגער בהן את הקדרה (תוספתא שם ב"מ ב י).

יתם[4], ממנו יָתוֹם, *יְתוֹמָה, *יָתֵם.

[1]) מן יתב, כמו ישב, ובטעמי אמת המיוח׳ לבן בלעם: א ל י ת י ב הו מן אלאלחאן אלדי יתגייר שכלה, ע"כ, ר"ל היתיב הוא מן הנגינות שמתחלפות צורתן.

[2]) משק׳ סַכִּין. ובמשנ׳ מנוק׳ כ"י פרמה נקוד יָתיכים, יוד קמוצה, אך זה הנקוד עכ"פ אינו נכון, כי אם היחיד הוא יָתיך הרבים צריך להיות יְתיכין, כיוד שואית. ולכן יותר נראה הנקוד ע"מ סכין. ופרוש מלה זו אנו רואים מהתוספתא, שהרמב"ם פרש אותו: ברזלים יחזיקו בהם את הקדרה. —[3]) בנוסח׳ היתוכין.

[4]) משתף לשאר הלשונ׳ השמיות. בערב׳ יתם a).

a) يتم

יָתַם, —קל לא נמצא.

— פִּע׳, *יִתֵּם, מְיַתֵּם,— יִתֵּם את פלוני, עשהו יָתוֹם: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ו מ י י ת ם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו (פסח׳ מט.).

— נִתְפּ׳, *נִתְיַתֵּם, נִתְיַתְּמָה,— נעשה יתום: בבא עליה ואח״כ נ ת י ת מ ה (כתוב׳ מד:).

א.**יתר**[1]), ממנו א.יֶתֶר, מֵיתָר.

א.**יֶתֶר**[2]), ש״ז, ככנ׳ יִתְרִי, מ״ר יְתָרִים,—א) חבל, Sehne corde; cord : ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יְתָרִים לחים אשר לא חרבו וחליתי (שופט׳ יו ז). וינתק (שמשון) את הַיְתָרִים כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש (שם ט). —ובפרט יֶתֶר הקשת, החבל האוחז בשני קצוות הקשת ומותח אותה: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יֶתֶר לירות כמו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). כי יִתְרוֹ [3]) פתח ויענני ורסן מפני שלחו (איוב ל יא). — וכתו״מ, במשמ׳ זו: הנוגע ב י ת ר ובקשת אעפ״י שהיא מתוחה (כלים כא ג). —וכהשאלה, קו מדמה שבין שני קצות עיר בנויה בצורת קשת: עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן ה י ת ר ואם לאו מודדין לה מן הקשת (ערוב׳ נה.). — ובציור תשברת: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה והקשותה וכו׳ והקשותה בד׳ פנים בקשת ו ב י ת ר ובחץ ובגג וכו׳ ה י ת ר זה המחזיק בפי הקשת והחץ הוא המשוך מאמצע הקשת לאמצע ה י ת ר (משנת המדות א). הקשותה כיצד נותן החץ על ה י ת ר שניהם בבת אחת וכו׳ וחוזר ולוקח חצי ה י ת ר וצורפן בתוך עצמו (שם ב). דע כי יש בעגול דברים רבים האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי הכפל והרביעי ה י ת ר והחמישי החץ והששי השברים (ראב״ע, ספ׳ המספר ז). נחשוב עגול אלכסונו י׳ וחצי ה י ת ר ד׳ והחץ ב׳ (שם). ואין כח במשכיל לדעת קדרות המאורות אם לא ילמד זה השער וית רי

[1]) בערב׳ ותר a).
[2]) בערב׳ גם ותר b).—[3]) כך הכתיב, יתרי קרי.

a) وتر b) وَتَر

קשתי העגול יצאו מהשער הזה (שם א). ובאשר נוציא י ת ר בשלישית האלכסון יהיה מרובע ה י ת ר עם מרובע החץ כמו מרובע אלכסון העגול (הוא, יסוד מורא יא). ואם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה ונעשה יתר בשלישית החץ מפאת הנקודה משתי הפאות אז נמצא מרובע שיהיו שבריו כמדת קו העגול (הוא, ספ׳ השם ו). והנה אם היה מחץ השלישית י׳ שהוא ג׳ מעלות ושלישית מעלה יהיה מרובע חצי ה י ת ר כ״ב מעלות (שם). וכל הקוים הישרים הנמשכים בעגולה משפה אל שפה כ״א מהם נקרא י ת ר (יסו״ע לר״י ישראלי ו). — ב) מִנִים כלי הנגינה כמו הכנור והנבל וכדומה: תנועות העט רסן על תנועת י ת ר י הכנור (מוסרי הפלסופ׳ ב א). הימין מניעה י ת ר י הכנור (רד״ק, שרש שכת).—ואמר המשורר: אם הניפו קומות תמר לרקוד בלו ייני אובות, או הניעו י ת ר י כנור הוכישו כל בעלי אובות (רמב״ע, תרשיש ב ו). — ג) העצבים של גוף בע״ח: שהוא סבת התנועה החפצית הנקראת בלשון ערב עצל ובלעז מוסקול באברי הכש׳ והתלבד׳ ונטיות י ת ר ו ת י ו ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו (אגר׳ תימן לרמב״ם). הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו י ת ר י העין כי יגבר עליו היובש ותחלש הראות (רד״ק, שרש כהה). כאשר תכהינה עיני האדם לעת הזוקן יתקמטו י ת ד י העין ותקום העין ותכנס למעלה (שם, שרש קום). הליהות אין להם כח ככח העצבים ו ה י ת ר י ם (פי׳ משלי לר״ז הלוי ג כת).

ב.**יתר**[1]), ממנו יוֹתֵר, ב.יֶתֶר, יָתַר, יִתְרָה, יִתְרוֹן, יֹתֶרֶת, יִתְרַת, מוֹתָר, *יִתֵּר, *יִתְרֶת.

***יָתֵר**, ת״ז, לנק׳ יְתֵרָה, מ״ר יְתֵרִים, יְתֵרוֹת, — א) יָתֵר כדבר, שיש לו דבר יותר מבזולתו או מהרגיל: י ת ר בידיו ורגליו שש ושש (בכור׳ ז ו). מעשה באדם אחד שבא לפני ר׳ טרפון י ת ר בידיו וברגליו שש ושש עשרים וארבע אמר לו במותך ירבה בישראל (גמ׳ שם מה:).— ודבר יָתֵר, שהוא יותר מזולתו בכמות או באיכות, או יותר מהראוי והרגיל: אם אמר (המוכר בית כור אני מוכר לך) הן חסר הן י ת ר (ב״ב ז ב). שלש עשרה השתחויות היו במקדש של בית ר״ג ושל בית ר״ח סגן הכהנים היו משתחוין ארבעה עשר והיכן היתה י ת י ר ה כנגד דיר העצים (יומ׳

[1]) בעברית וארמית כלבד

ו ח). כל שיש לו אצבע י ת י ר ה וזפק וקורקבנו נקלף טהור (חול' ג ו). חבה י ת י ר ה נודעת להם (לישראל) שנקראו בנים למקום (אבות ג יד). ומעלה י ת י ר ה היתה בבית העולמים (ירוש' ערוב' ה כב ג). לא נתן לתוכה מלח או שנתן לתוכה מעלה עשן נתחייב מיתה אמר ר' זעירה ועובר משום הכנסה י ת י ר ה (בס יומ' ד מא ד). קדירה זו חסירה מלח י ת י ר ה מלח חסירה תבלין י ת י ר ה תבלין (ע"ז סו.). כיון שנגעה (בת פרעה) בתיבה נתרפאת לבך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה י ת י ר ה (מד"ר במות א). שתוספתו של הקב"ה י ת י ר ה מן העיקר (בס דבר' א). לבנה זו פעמים חסרה פעמים י ת ר ה (בס בה"ב, מי זאת). באחד לחדש השני הוא מוצא אותם י ת י ר י ם שלשת אלפים וחמש מאות ואין אנו יודעים אלו ה י ת ר י ם אם מונה להם עשרים מראש חדש ניסן של שנה שנייה ליציאתם ממצרים (בס במד' א). —ויתר על דבר: ושתי אמות היו בשושן הבירה אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על קרן מזרחית דרומית שעל קרן מזרחית צפונית היתה י ת ר ה על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה י ת י ר ה עליה חצי אצבע נמצאת י ת י ר ה על של משה אצבע (כלים יז ט). מלמד שימות החמה י ת י ר י ן על ימות הלבנה אחד עשר יום (סעו"ר ד). סאה ירושלמית י ת י ר ה על מדברית שתות ושל ציפורית י ת י ר ה על ירושלמית שתות נמצאת של ציפורית י ת י ר ה על מדברית שליש (ערוב' פג.). חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת י ת ר עליו תהלים שמונה חסר ממנו דברי הימים שמונה (קדוש' ל.). — *יֶתֶר על פלוני, יש לו חשיבות יותר: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וכו' י ת י ר ה עליו האמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין (קדוש' א ג). —יֶתֶר על בן כך וכך, שהוא בן יותר שנים: הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו י ת ר ו ת על בנות שלש שנים ויום אחד (כתוב' א ד).— ובדברים מפשטים: אין מעמידין תזנין אלא חסירי בח ו י ת י ר י מדע (מכות כג.). האיש המכה צריך להיות י ת ר בדעה וחסר בכח (רמב"ם סנה' טז ט). — ב) בחכמת הלשון, *מלה יְתֵרָה, שיש בה אות י ת ר ה מהראוי: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וכו' (והיו בקיאים) בחסירות ו י ת ר ו ת (קדוש' ל.).— ואמר המליץ: אשר הכין בנין, ופתר כל ענין, ועמד על מנין, חסרים ו י ת ר י ם (תכו' תלמידי מנחם).— ובהשאלה, *יָתֵר, תאר לאדם בעל כח, תקיף, עליון: אל תלוה איש חזק-ממך ואם הלוית כמאבד, אל תערב י ת ר ממך ואם ערבת כמשלם (ב"ס גני' ח יב-יג).— ג) בדקדוק, *אותיות נוספות על עקר המלה, כמו בכלמש: ויש להם טפל בתחלה ובסוף וששה י ת ר י ם על כל דבר (דה"ע 71).

ב-יֶתֶר, יֶתֶר [1]) ב"ז, בכנ' יִתְרוֹ, יִתְרָם, —א) מה שנשאר מן דבר, Rest ; reste: ואכל את יֶתֶר הפלטה (שמות י ה). ויהי המלקוח יֶתֶר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד' לא לב). ומיֶּתֶר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית (ויקר' יד יז). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיֶּתֶר הרפאים (דבר' ג יא). והגבענים לא מבני ישראל המה כי אם מיֶּתֶר האמרי (ש"ב כא ב). ודבקתם ביֶתֶר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם (יהוש' כג יב). ויֶתֶר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו בער (יהושפט) מן הארץ (מ"א כב מז). ואת יֶתֶר העם הנשארים בעיר וכו' ואת יֶתֶר ההמון הגלה נבוזראדן (מ"ב כה יא). אלכה בשערי שאול פקדתי יֶתֶר שנותי (ישע' לח י) ויֶתֶר אחיו ישובון על בני ישראל (מיכ' ה ב). המרעה הטוב תרעו ויֶתֶר מרעיכם תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). שארית עמי יבזום ויֶתֶר גוי ינחלום (צפנ' ב ט). ויצא חצי העיר בגולה ויֶתֶר העם לא יכרת מן העיר (זכר' יד ב). חציו שרפתי במו אש וכו' ויִתְרוֹ לתועבה אעשה (ישע' מד יט). נכחד קימנו ויִתְרָם אכלה אש (איוב כב כ).— ומה שהוא הניח והשאיר: יֶתֶר הגזם אכל הארבה ויֶתֶר הארבה אכל הילק ויֶתֶר הילק אכל החסיל (יוא' א ד). ואכלו אביני עמך ויִתְרָם תאכל חית השדה (שמות כג יא). — והיֶּתֶר, במשמ' חוץ ממה שנזכר למעלה: ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יֶתֶר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים (שופט' ז ו). ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל וכו' ויֶתֶר העם שלח איש לאהליו (ש"א יג ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם ואת יֶתֶר העם נתן ביד אבשי אחיו (ש"ב י ט-י). ועתה אסף את יֶתֶר העם וחנה על העיר ולכדה (שם יב כח). אמר אל רחבעם בן שלמה מלך

[1]) וממנו הנטיות יִתְרוֹ וכו'.

יהורה ואל כל בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר (מ"א יב כג). ויתר השבטים מפאת קדימה עד פאת ימה (יחזק' מח כג). וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה (נחמ' ב יו). באשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו בי בניתי את החומה (שם ו א). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים (מ"א יד יט). ויתר בל דברי אסא ובל גבורתו וכל אשר עשה (שם יה כג). — ב) תה"פ: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז (בראש' מט ג). אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (ישע' נו יב). יצא קרן אחת מצעירה ותגדל יתר אל הנגב (דני' ח ט). — ומצוי שמוש זה בתו"מ, יתר[1]) על: אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן (גיט' ד ו). שאם היה שבח יתר על הוצאה נוטל את ההוצאה (כתוב' פ.). — ודבור, *יתר מכן: היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו יתר מכן כתב לגרש בו את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי בשמך ושם אשתי בשם אשתך פסול לגרש בו יתר מכן היו לו שתי נשים ושמותיהן שוין כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה (גיט' ג א). — ויתר על כן: מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת אומר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר וכו' נאכלו פירות או נגנבו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר כלכלה בטיבלה משהגיע לעיר דבריו קיימין יתר על כן אמר ר' אליעזר בן יעקב פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ' ב ח). אי זהו מיאון אמרה אי אפשי בפלוני בעלי אי אפשי בקידושין שקירשני אמי ואחי יתר על בן אמר ר' יהודה אפילו יושבת באפריון והולכת מבית אביה לבית בעלה ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי זהו מיאון יתר על כן אמר ר' יוסי בר יהודה אפילו שיגרה בעלה אצל חנווני להביא לו חפץ משלו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה (יבמ' קח.). האוכל במדה זו ה"ז בריא ומבורך יתר על כן רעבתן פחות מכאן

[1]) הספרדים קוראים יתר.

מקולקל במעיו (ערוב' פג:). — על־יתר, במדה מרבה מאד: ומשלם על־יתר עשה גאוה (תהל' לא כד). — ג) שם, דבר גדול, חשוב: לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). — ואמר המשורר: הן תאות כל לב בל עדנה בל יתר, והדר העמקים ופאר הרי בתר, מידך הם לנו (יל"ג, תנ לאלהי). — ד) הון, רכושו של אדם: ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל' יז יד).

יתר[1]), — קל לא נהוג.

— נפע', נותר, נותרה, נותרתי, יותר, יותר, ויותר, יותרו, נותר, נותרים, נותרות, — שנשאר מן רבר, übrig bleiben; rester, to remain: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ וכו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים (שמות י יה). כי אמר יי' להם מות ימתו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון (במד' כו סה). ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה (יהוש' יא יא). לא נותר ענקים בארץ בני ישראל (שם כב). אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש"א כה לד). הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט א). הכה אבשלום את בל בני המלך ולא נותר מהם אחד (שם יג ל). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (תהל' קו יא). בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ (נחמ' ו א). חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה והנה נותרה בה פלטה (יחזק' יד כא-כב). ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא ליי' לבדי (מ"א יח כב). בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם (שם ט כא). מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם בתרן על ראש ההר (ישע' ל יז). והיה בל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו (ש"א ב לו). כל העם הנותר מן האמרי (מ"א ט כ). בי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (ישע' ז כב). כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם (זכר' יד יו). והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף (ויקר' ז יז). לבי מכרי את השמן ושלמי את נשיבי ואת בגיבי תחיי בנותר (מ"ב ד ז). ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים (ויקר' י יו). כל הנותרים מכל מחנה בני קדם (שופט' ח י). מה נעשה להם לנותרים לנשים

[1]) עי' הערה להשרש.

(שם כא ז). ויקח אסא את כל הכסף והזהב הנותרים באוצרות בית יי' (מ"א טו יח). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד וינסו הנותרים אפקה אל העיר ותפל החומה על עשרים ושבעה אלף איש הנותרים (שם כ כט-ל). קחו את המנחה הנותרת מאשי יי' ואכלוה (ויקר' י יב). והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליי' והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (שם ב ב-ג). ויסר (לבן) ביום ההוא את התישים העקדים וכו' ויעקב רעה את צאן לבן הנותרת (בראש' ל לה-לו). ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל (ויקר' כז יח). ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי (מ"א יט י). ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל וכו' ואם יותר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש (שמות כט לב-לד). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבלה לא יותר דבר (מ"ב כ יז). והיה בכל הארץ נאם יי' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה (זכר' יג ח). ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לבדו (בראש' לב כד-כה). ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו (שם מד כ). ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נחבא (שופט' ט ה). והסגרתי עיר ומלאה והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמו' ו ח-ט). ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים (יהוש' יח ב).— ב) במשמ' היה עוד, לא נותר, לא היה עוד: ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (מ"א יז יז). ונותרה בת ציון כסכה בכרם (ישע' א ח). ואני נותרתי אצל מלכי פרס (דני' י יג). כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (משלי ב כא).— ובמדרש: יצתה בת קול ואמרה לו (למשה) אין לך חיים בעוה"ז אלא שעה אחת אמר לפניו רבש"ע הנה אותר ואפרח כעוף הפורח בד' רוחות העולם ומלקט מזונותיו על הארץ ושותה מים מהנהרות ולערב חוזר לקנו (מדר' פטיר' משה).

—הפע', הותיר, הותרתי, אותיר, יותיר, יותר ויותר, והותר, תותירו, יותירו ויותירו, הותר.— א) פ"י, הותיר דבר, הניח קצת מהרבה, übrig lassen; laisser (de res); leave remnants: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (שמות י טו). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). ותתן לה את אשר הותרה משבעה (רות ב יח). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר (יחזק' יב טז). וכנסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר (דבר' כח נד). איש אל יותר ממנו עד בקר (שמות טז יט). ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב (ש"ב ח ד). ותאכל ותשבע ותתר (רות ב יד). ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו' ולא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב ח-י). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד' לג נה). ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו (מן המן) עד בקר (שמות טז כ). תן לעם ויאכלו כי כה אמר יי' אכול והותר ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יי' (מ"ב ד מג-מד). להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית (ירמ' מד ז).— הותירו בדבר, עשהו יתר בדבר ההוא, שיהיה לו מהדבר ההוא הרבה: והותרך יי' לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה (דבר' כח יא). והותירך יי' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה (שם ל ט).— ב) פ"ע, הותיר, היה יתר, היה יותר טוב מזולתו: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (בראש' מט ג-ד).—ג) תה"פ: והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז).— ובתו"מ: עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה (יבמ' ז א). טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר ה"ז מותר (מו"ק יב:). מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו (תענ' כ.).— ובמשמ' נתן יותר: פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו (ב"ב קד.). אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (ערכ' לד:).— ובמשמ' היה יתר: המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות וכו' ר"י אומר אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (ב"מ ג ז).

—פע׳, *יִתֵּר,— עשה שיהיה יותר: רשב״י אומר שני שמות היו לו: חובב ויתרו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה (ספרי במד׳ עח). שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו (ערוב׳ יג.). כותבי ספרים (אינם רואים סימן ברכה) משום מחסרין ומשום מיתרין (כלה רבתי י). שיהו מצמצמין משבט זה ומשבט זה ומייתרין לו כשיעור חלק אחר שלהן (רגמ״ה ב״ב קכב.).

—פע׳, *יֻתַּר, מְיֻתָּר, מיותר, — שהוא יותר מהראוי: דברים שתראה הן מיותרין בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר׳ נתן הלכות גרים ועבדים אף הם נתנו למשה מסיני (מד״ר קהל׳, ויתרון). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זבובים ופרעושים ויתושים אף הם בכלל בריתו של עולם (שם)

יִתְרָה, ש״נ, — כמו ב.יֶתֶר משמ׳ ר, הון, רכוש שאדם עושה: על כן יִתְרָה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום (ישע׳ יה ז).

יִתְרוֹן, ש״ז, מ״ר יִתְרוֹנִים, יִתְרוֹנוֹת,— א) דבר יֶתֶר, הנאה, תועלת, Vorteil,Gewinn;utilité, profit;gain;: מה־יִתְרוֹן לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל׳ א ג). הכל הבל ורעות רוח ואין יִתְרוֹן תחת השמש (שם ב יא). מה־יִתְרוֹן העושה באשר הוא עמל (שם ג ט). וגם זה רעה חולה כל־עמת שבא כן ילך ומה־יִתְרוֹן לו שיעמל לרוח (שם ה יה).—ובסהמ״א: שהוא סוחר כדרך שהזריזין עושין שאין פושטין ואין קונין אלא מה שנראה להן כי יש בו יתרון (תשו׳ הגא׳, הרכבי קעח). כללו של דין הזה להביט בראש הדבר ובסופו ולעשות מה שהוא טוב ליתומים ומה שיש להן בו יתרון (שם רכד). —ב) מעלה יתרה, Vorzug; supériorité; ·ty: וראיתי אני שיש יִתְרוֹן לחכמה מן הסכלות כִּיִתְרוֹן האור מן החשך (קהל׳ ב יג). כי בצל החכמה בצל הכסף וְיִתְרוֹן דעת החכמה תחיה בעליה (שם ז יב).— ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ואתה יחיד ברורך ואחד באנשי זמנך וראוי לך להראות יתרונך עליהם במאום אותם (תו״ה, יחוד המעש׳ ה). וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם יגדל שבחם (שם, הבחינ׳, פתח השער).—והשתמשו במ״ר גם בסימן זכר יִתְרוֹנִים, וגם בסימן נקבה יִתְרוֹנוֹת: הגיעו אל המעלות הגדולות בסבל ימים מעטים והרויחו שני העולמים וקבצו שתי הטובות והשלימו שני היתרונים כמ״ש במזמור אשרי איש ירא את ה׳ עד סופו (תו״ה, כסוף אהבת ה׳). שביאר המשורר אלו הששה יתרונות שיש לדת האלהית על הנימוסית (העקרים א ח). —ואמר הפיטן: ולא אומר לפניך נקי אני ולא חטאתי, כי מה יועיל שפתי שקר ואין יתרון לבעל הלשון לומר זך לקחי ואון לא פעלתי (רסע״ג, וידוי, אלהי נשמה).—ובמשמ׳ העקרית, דבר יתר: ומחזירין הטעות בין אם טעה הלוקח ונתן לו יתרון בין אם טעה המוכר וקבל פחות וכן אם טעה במנין המעות שנמצא חסרון או יתרון על המנין שפסקו חוזרין לעולם לתבוע היתרון או החסרון ואפילו אם לא תבעו היתרון אם הוא בכרי שהדעת טועה כגון לפי המנהג שרגילין למנות (טוחו״מ, אונאה רלב). המקבל מעות מחבירו בין שהם במכר בין בהלואה בין בפרעון ומצא יתרון במעות אפילו אם לא תבעו חייב להחזיר אם הוא בכרי שהדעת טועה (שו״ע חו״מ שם).— ובחכמת החשבון והתשברת: ויש לך להשמר לדעת היתרונים ואומר לך כלל שתוכל לדעת ממנו כמה מספר היתרונים חסר לעולם אחד ממספר המרובעים (ראב״ע, המספר 69). גם יעשה ככה במעלות גבה הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא קשת היתרון וידע מקום ראש התלי וזנבו (הוא, אגר׳ השבת השלום ב).—ג) *יִתְרוֹנוֹת, מה שיותר מהצריך לאדם באמת, superfluity; superflu; Überfluss: בקש תחלה שתהיה השגחת השם בו להשלימו ולשמור גופו ולתת לו חקו בלבד לא היתרונות כדבר החכם ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (מלמד התלמיד׳, וילא). לא שיכוין להשיג היתרונות אבל כל אשר יצטרך הגוף להשתמש בחושיו להנאת הגוף (שם, כלק). ברוב מאכל וברוב משתה ורב שחוק ושאר יתרונות (שם). ולכן ראוי לאדם לשמח בחלקו בימי הבלו ולא יבקש יתרונות (מ׳ אלדבי, ש״א ה ט). דרך החכמים שמסתפקין בהכרח ומורים ומשבחים למי שנתנו והרשעים בהיפך שהם זאבי ערב שהם רעבים ואינם מסתפקין בהכרחי ומבקשים יתרונות (דרך ישרה, שע׳ הפרנסה).

****יִתְרָן**[1], ש״ז, — כמו יִתְרוֹן, במשמ׳ רוב טוב: יוני גאיות הזמות בפחדן, גלה מחמדן ונקלה

---

[1]) במקרא הוא שם פרטי לאחד מבני שעיר, והשתמש המשורר בצורה זו במשמ׳ רוב טוב ובהשם

נבברן, יתרן וחמדן ליתרן והמדן, להרג ואבדן הוצבו לבדן (ר״י הנגיד, יוני גלויות). ומשם הלכתי לחרן, ולא מצאתי שם המדן ויתרן, רק פגעיאל בן עכרן (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו).

***יַתְרָנוּת,** ש״נ,— הסגולה לבקש יתרונות: שלא היה נותן ממון בעבור שגנבו לו או שאנסו המלך או פורו ע״י יתרנות (תוספ׳ לתגמ׳ הנפב מט).

יִתְרַת, ש״נ,— כמו יִתְרָה: על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה על כן יתרת עשה אבדו (ירמ׳ מח לו).

יֹתֶרֶת[1], יות׳, ש״נ,— יֹתֶרֶת הכבד, הוא הצר הכבד[2], עי׳ כָּבֵד: ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יֹתֶרֶת הכבד ואת שתי הכלית (שמות כט כב). ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יֹתֶרֶת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן (ויקר׳ ח טז).— יֹתֶרֶת על הכבד: את הקרב ואת הַיֹּתֶרֶת על הכבד (שמות כט יג). ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת הַיֹּתֶרֶת על הכבד על הכליות יסירנה (ויקר׳ ג ד, ד ט, ז ד).— הַיֹּתֶרֶת מן הכבד: ואת הכלית ואת הַיֹּתֶרֶת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה (ויקר׳ ט י).

***יַתֶּרֶת**[1], ש״נ,— כל חלק נוסף על אבר מהאברים, אצבע יתרה וכדומה: היתה בה יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול (בכור׳ ז ו). יתרת שיש בה עצם ואין בה צפורן מטמא במגע ומשא (גמ׳ פס מח).— ובפהמ״א: שהיה יוצא מן הדקין כמין יתרת נפות ועב (פו״ת במב לדק׳ ל). מעשה ביתרת קטנה כמין אזן שנמצאת בין ערוגות האונות לצד הימין ואינה כלל בשורות האונות ויש לה כמו בית בפני עצמה (סמ״ג, מ״ע סג).

הפרטי יתרן כנוי לבני אדום בכלל, ועשה מזה מליצה בלשון נופל על הלשון.

[1]) בערב׳ זיאדה אלכבד a).— [2]) כך תרגם אונקלוס מלה זו בכל מקום, ופרש רש״י (ויקר׳ ג ד): הוא דופן המסך שקורין אי רביש.

a) زيادة الكبد

[1]) רגלים לדבר כי כך צורת מלה זו ולא כמו המלה הקדומה, כיון שהוא כתוב חסר.

שער הכף

ע

כ האות האחת עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה כַּף, עי׳ ערך כַּף.

היא השלישית בארבע אותיות ג י כ ק שמוצאן מהֵךְ (ילי׳ ה ז), ומציִנת קול המתהוה ביציאת הנשימה דרך מעבר הצר בגעת שרש הלשון כחֵךְ הרךְ[2]), וכטבע קול זה, כמו קולות ב ג ד, שישתנה ויתחלף בטיבו קצת, שיהיה יותר קשה כתחלת הברה

כ

דומה להברת האות ק, ויותר רך בשתוף קצת נשימה קרוב להברת האות ח באמצע הברה אחר תנועה פתוחה או כסופה, ובזמן מן הזמנים גברה הברה כפולה[1]) זו במדרגה שהיה נכר ומורגש בדבור, והנקדנים נתנו סימן בהאות להבדיל בין שני מיני הקול ושמו דגש קל בתוכה כשהיא משמשת לסמן את ההברה הקשה והניחו האות בלי סימן או שמו על גבה קו

[1]) איכה א י-יא: י ד ו פרש צר וכו׳ כ ל עמה נאנחים, ושם ב י-יא: י ש ב ו לארץ ידמו וכו׳ כלו כדמעות עיני, וכמו״כ בקצת מזמורי תהלים המסדרים עפ״י א״ב: י ר א ו את יי׳ קדשיו וכו׳ כ פ י ר י ם רשו ורעבו (תהל׳ לד י-יא), וכן עוד במזמורים אחרים, וכמו״כ במשלי: י ד י ה שלחה בכישור וכו׳ כ פ ה פרשה לעני (משלי לא יט-כ). — [2]) הערבים אומרים כי האות כ a) היא מן אלחרוף אלמהמושה, ואמר אלאזהרי: ואלמהמוש חרף לאן פי מח׳רג׳ה דונ אלמג׳הור וג׳רי מעה אלנפש פכאנ דונ אלמג׳הור פי רפע אלצות, ע״כ, ובעברית: היא מאותיות המהמשות (של קול חפוי ועמי) ואמר אלאזהרי המ ה מ ו ש הוא אות רכה ביציאתו בלי צלילה ויוצאת אתו הנשימה בלי צלילה בהרמת הקול.

a) ك

—[1]) אדות הברה הכפולה של ב ג ד כ פ ת עי׳ הערה לאותיות ב, ג, ד, ומה שהובא שם בשם רסע״ג, ודעת החדשים בשאלה זו. וכבר הביאו קצת החדשים ראיה שהברת כ רפויה היתה כבר כזמן הושע, לפחות בצפון, קרובה להברת ח, מהמליצה יַךְ ויחבשנו (הוש׳ ו א), שהשתמש הנביא בעתיד מקוצר יַךְ במקום יַכֶּה כדי להשותו לחלק הראשון של המלה יחבשנו שאחריו (J. Derenb. Jntrod. Opusc. XCIX, הערה 4). ובזמן קביעת הנקוד יש ראיה שהיתה קרובה להברת אות ח מהנקוד תאכלנו יאכלנו כחטף, כמו שהעיד ע״ז בן אשר כפרוש: כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, כמו ועגת שערים תאכלנה (יחזק׳ ד יב), בעצבון תאכלנה (בראש׳ ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, כדבר חרוץ, חוץ מאחר, בקהלת מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל׳ ה י), והוא מיוחד בטעמו (דה״ט, סי׳ 51), וכן כ חטופה

משבב כּ כשהיא משמשת לסמן את ההברה הרכה ונקראת כ רפויה: שבע כפולות בגר כפרת משתמשות כשני לשונות בי בי גימל גימל דלת דלת כף כּף פי פּי ריש ריש תיו תּיו[1]) רך וקשה (יציר' ב א). ונהוגה הברה כפולה זו אצל כל היהודים גם בזמננו, ולכן השתמשו בה הסופרים להעתיק האות ח' בערבית, כמו תּאריך, שהאות ךְ באה פה במקום האות ח' שבמלה זו בערבית, ומלים אחרות כיוצא בזו שנתקבלו בלשוננו מלשון הערבית. וכן בהעתקת מלים ערביות בכתב עברי, כמו אכר במקום אח'ר (תרג' הכוזרים של ריב"ג, ערך אחר), וכן בכאר במקום בח'אר (רד"ק, ערך אוד), וכיוצא בזה.

בשרשי הלשון העברית אין כ באה סמוכה להאותיות ג, ט, צ, ק, ולא תמצא צרופים גכ, כט, כצ, כק (מנחם בן סרוק, מחברת).

לפי מקומה באלף-בית אחרי עשר האותיות הראשנות היא משמשת לסימן מספר הראשון במדרגת העשרות, הוא המספר עֶשְׂרִים: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ו ע ש ר י ם ומאה מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה ק' וכ' וז' ותמלוך על ק' וכ' וז' מדינות (מד"ר בראש' נח). קכ"ה קנטרין של זהב היה בעגל מניין מסכ"ה מ' ארבעים ס' ששים כ' ע ש ר י ם ה' חמשה (שם שמות מג). נ' (של המלה אנכי) חמשים שבן חמשים הכיר אברהם את בוראו וכו' כ' ע ש ר י ם שחינך את המילה לעשרים דור י' עשרה אלו עשר נסיונות שנתנסה אבינו אברהם ועמד בכולם (פסיק' רבתי כא).

כ היא גם אות שמושית, ומשמשת בראש המלים ובסופן בשני דרכים.

א. בראש המלים, להורות דמיון מה[1]), בראש שמות ומלות הגוף ופעלים בנקוד כְּ, כַּ, כָּ, כִּ, כֵּ, כֶּ, לפי טבע האות והתנועה שלאחריה, ותבוא: א) לרמיון האיכות, להורות כי שני הדברים הנזכרים בענין דומים זה לזה באיכותם, במראה, בטעם, בטיב, וכיוצא בזה, like, as; comme; wie: ושמתיה כְּאֵבֶל יחיד (עמוס ח י). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כְּאֶבֶן ספיר כְּמַרְאֵה דמות כסא (יחזק' י א). והיה כְּאָבָק דק המון זריך (ישע' כט ה). דורי נסע ונגלה מני כְּאֹהֶל רעי (שם לח יב). והיה כְּאוֹב מארץ קולך (שם כט ד). ותהיו כְּאוּד מצל משרפה (עמוס ד יא). הן האדם היה כְּאַחַד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). והיית כְּגַן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כְּחֵלֶב זבח השלמים (ויקר' ד כו). עיניו כְּיוֹנִים על אפיקי מים (שה"ש ה יב). העלו סוס כְּיֶלֶק סמר (ירמ' נא כז). מי יתנני כְּיַרְחֵי קדם (איוב

במד' יח י, וכן דבר' יב יח כהרבה כ"י בחטף (תנ"ך גנז', מהדורה חדשה). ומהעתקת השבעים, שהעתיקו את האות כ באות χ כמעט בכל מקום, גם בתחלת התיבה, כמו כנען, כָּלֵב, כושן רשעתים, כרמל, נהר כבר, נראה כי בזמן ההוא נבדה הברה הרפויה של האות כ ולא היו היהודים, לפחות במצרים, מבטאים כלל כ בהברה דומה להברת אות ק. וכן אנו רואים בתלמוד שהעתיקו את המלים היוניות שבראשן אות χ באות כ, כמו כלינוס, כלמוס, וכדומה (S. Kraus Lehnw. I § 21), אך כבר הוכיח שם החכם קרוים כי הברה הקדומה של האות χ לא היתה כלל אצל היונים הקדמונים כמו אצל היונים החדשים. שאר הלשונות השמיות לא הלכו בענין רכוך קול אות זו בדרך אחד. בלשון כנענית ופונית היה רכוך זה נהוג בקצת מלים ובקצתם נשאר הקול בטיבו הקדום. כך בהשיחה הידועה בלשון פונית בתוב Poenulus uulech במקום ההולך, aelichoth במקום ההליכות (Schrö. Phön. Gr. 84), אך Baricbal במקום ברכבעל (שם 200). בארמית מדה זו של התרככות אות כ נהוגה כמו בעברית. בערבית נשארה בכלל הברה הקשה של הכף בעינה, אך בפי הפלחים והבדוים בארץ ישראל נתרככה בכל מקום להברת תש, ובמקום כָּתַב הם אומרים תְּשַׁתַב, אבל — אתשל, רק האות כ שבסוף השמות לנכח יחיד, ביתַכ, נשארה בהברתה העקרית, אבל לנוכחת יחידה, ביתכ, אומרים ביתתש, וכמו"כ בפעלים לזכר: המלכ (נְשָׂאֲךָ), לנקבה חמלתש (נְשָׂאֵךְ), וכן על, עליכ לזכר, עליתש לנק'. וכבר הזכירו החכמים כי גם בלשונות לא השמיות תקרה ההתרככות להקול הזה, כמו בלשון הגרמנית ich—ik, וכן Dach מן decken, וגם בפעל אחד בקצת נטיותיו, כמו מן denken, בעבר dachte, וכיוצא בזה. — [1]) כך בגוף היצירה עם פרוש רסע"ג בערב' הוצא' למברט. — [1]) בערב' כַ (a), וכן בשאר הלשונות האחיות משמשת כ שמוש זה. והסכימו חכמי הלשון כי הקול כ היה בעקרו קול הרמז, לרמז ולהראות דבר מה, ולכן השתמשו בו בשמושים האלה, אך לא הגיעו לכלל הסכמה אם כ שמושית זו הונחה בתחלה בעצמה לשמוש הדמיון או נתקצרה מן המלה כה וכדומה. וכן נחלקו חכמי הדקדוק בתכונתה הדקדוקית של כ זו, שקצתם ראו בה שם וקצתם תאר הפעל, וכדומה. ועי' במבוא בחלק הדקדוק. —

(a) كَ

כט ג). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש' ט ג). ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל' עח סה). הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון (ישע' י ט). עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון (תהל' פג י). וישם מדברה (שיר ציון) כעדן וערבתה כגן יי' (ישע' נא ג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ (ש"ב ז כג). הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם אני (איוב לג ו). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי' ככבש במרחב (הוש' ד יו). ונחלמה חלום וכו' איש כפתרון חלמו חלמנו (בראש' מא יא). — ובפתח לפני א ה ח ע בחטף פתח: כאהלים[1]) נטע יי' כארזים עלי מים (במד' כד ו). ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר (בראש' מא יב). כי כלם כעדי תלבשי (ישע' מט יח). הנה כעננים יעלה (ירמ' ד' יג). לחיו כערוגת הבשם (שה"ש ה יג).—ועם קמץ לפני א: היתה כאניות[2]) סוחר (משלי לא יד). — ובפתח וקמץ במקום ה הידיעה: תעפה כבקר תהיה (איוב יא יז). יי' כגבור יצא (ישע' מב יג). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (ירמ' מו ז). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע' נג ב). אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). והיתה לכהן כמנחה (ויקר' ה יג). ונגלו כספר השמים (ישע' לד ד). אפרים כעוף יתעופף כבודם (הוש' ט יא). ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש (שופט' יה יד). כלנו כצאן תעינו (ישע' נג ו). ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו (בראש' כו יח).—ויש שתשאר ה הידיעה בפרוש וכף הדמיון לפניה שואית: ויהי כהיום הזה (בראש' לט יא), יום אחד כמו היום הזה. מי כהחכם (קהל' ח א). בהחלנות האלה (יחזק' מ כה).—ובחירק לפני שוא: והנה שבה כבשרו (שמות ד ז). כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל (נחום ב ג). נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראש' א כו). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ' ה כז). להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת' א כב). ובא כמהלך ראשך (משלי ו יא). ונותרה בת ציון וכו' כמלונה במקשה (ישע' א ח). ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח יט). צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי (איוב כט יד). אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם (תהל' קמד יב). אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראש' מח ה). כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י כג). — ובגד כפת אחרי זה השוא רפות: ונחשב ללוים כתבואת גרן (במד' יח ל). בקש יי' לו איש כלבבו (ש"א יג יד). אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יואל א ח). ותהי כפי כדבש למתוק (יחז' ג ג).—ויחד שואית אחרי הכף נחה והחירק של כף הדמיון ארוך: ונשקה כיאור מצרים (עמוס ח ח). יקד כיקוד אש (ישע' י יז). ועקרון כיבוסי (זכר' ט ז). באהלי קדר כיריעות שלמה (שה"ש א ה). נאוה כירושלם (שם ו ד). שמחנו כימות עניתנו (תהל' צ טו). ואיבי יי' כיקר כרים (שם לז כ). —ועם צירי: והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש' ג ה). — ועם סגול לפני ח ע: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (ישע' מד כב). מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר (שם סא י). — ועם מלות הרמז זה, זאת, זו, אלה, הכף קמוצה עפ"י רוב: הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). וידבר אליהם כזאת (שופט' ח ח). ובעת לא השמיענו כזאת (שם יג כג). לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שם יט ל). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישע' סו ח). ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה (דהי"ב לא כ). ויאמר אלהם כזה[1]) וכזה עשה לי מיכה (שופט' יח ד). כי כזה[1]) וכזה תאכל החרב (ש"ב יא כה). כזה[1]) וכזה תדבר אליה (מ"א יד ה). חטאתי ליי' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש' ז כ). כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלום ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז טו). — ויש גם עם כ[2]) : ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים (בראש' מה כג). לא כאלה חלק יעקב (ירמ' י טז, נא יט). שמעתי כאלה רבות (איוב טז ב). — ועם אלו, *כאלו, עי' ערך אלו.—ובהבלעת האלף והכף הרוקה, *כלו, עי' ערך *כלו. —ועם אשר, כאשר, עי' ערך אשר. — ועם ש, כש, לפני מלות הגוף ולפני פעלים בעבר ועתיד, במשמ' כאשר, לדמיון: כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו (קהל' ה יד). וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים (שם יב ז). — כשם, עי' שם. — ועם מו, במו, כמוני, כמוך, כמכה, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, עי' כמו.—ועם *מות, *כמותי,

[1]) ס"א באהלים. — [2]) עי' מלון ערך אניה בהערה

כדבר קריאת הקמץ של הכף. — [1]) כזו קרי. — [2]) לא נתברר סבת שנוי זה, כי לא פעולת הטעם היא, כי

*כמוהו, עי׳ *כמות. — ועם הם, הן, כהם, כהם, בהן, כהן, ועם המה, הנה, כהמה, כהנה, עי׳ הם, המה, הן, הנה. — ותבוא בפולה כראש שני הדברים המתדמים זה לזה, להורות דמיון גמור ושלם: כי כמוך כפרעה (בראש׳ מד יח). חללה לך מעשת בדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע (שם יח כה). כגר כאזרח בנקבו שם יומת (ויקר׳ כד טז). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (שם כב). לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון (דבר׳ א יז). והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו (הוש׳ ד ט). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה (תהל׳ קלט יב). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ"א כב ד). והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע׳ כד ב). — ועם ו לפני כ השנית: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה (יהוש׳ יד יא). כי כחלק הורד[1]) במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה (יחזק׳ יח ד). — ועם יום וכדומה, במשמ׳ כאשר ביום: פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים (שם יז). העמיקו שחתו כימי הגבעה (שם ט ט). עד אושיבך באהלים כימי מועד (שם יב י). ובניתיה כימי עולם (עמו׳ ט יא). ירעו בשן וגלעד כימי עולם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכ׳ ז יד-טו). קול נתנו בבית יי׳ כיום מועד (איכ׳ ב ז). ויצא יי׳ ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר׳ יד ג). וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות (מלא׳ ג ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח). — כיום, כהיום, במשמ׳ היום: מכרה כיום את בכרתך לי (בראש׳ כה לא). השבעה לי כיום וישבע לו (שם לג). קטר יקטירון כיום החלב (ש"א ב טז). כי אתו כהיום תמצאון (שם ט יג). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם כז). ישבע לי כיום המלך שלמה (מ"א א נא). דרש נא כיום את דבר יי׳ (שם כב ה). לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (ישע׳ נח ד). השיבו נא להם כהיום שדתיהם (נחמ׳ ה יא). — כיום הזה: אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (בראש׳ נ כ). למען תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה (מ"א ח כד). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (ירמ׳ יא ה). — *כתחלה, לכתחלה, עי׳ ערך זה. — וישמיטו בדבור הרביון הריוקים ל, עם, על: ויחלו כמטר לי (איוב כט כג), כמו למטר. עשה להם כמדין כסיסרא וכו׳ (תהל׳ פג י), כמו למדין, לסיסרא. יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה), כמו על גנב. כרע כאח לי התהלכתי (תהל׳ לה יד), כמו עם רע. — ולהורות דמיון מרמה, לא אמתי: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד׳ יח כז). כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו (ש"ב ד י). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט יא). — ועם פעל, במקור: לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד׳ כב ד). כנפול לפני בני עולה נפלת (ש"ב ג לד). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (שם יט יד). וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן (שם לד ד). יפלח חץ כבדו כמהר צפור אל פח (משלי ז כג). — וקצת במשמ׳ כאלו: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט ואת[1]) מריביו כהרים מטה לא עץ (ישע׳ י טו), ר"ל כאלו יניף השבט את המרימים אותו. ויהי כמצחק בעיני חתניו (בראש׳ יט יד). ושתו (הגוים את כוס התרעלה) ולעו והיו כלוא היו (עובד׳ א טז), ר"ל כאלו לא היו. — והשתמשו בה גם במקום שאין שם דמיון אלא שבאמת כך הוא: ויהי העם כמתאננים רע באזני יי׳ (במד׳ יא א). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי (שאול) כמחריש (ש"א י כז). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ׳ ז ב). — *כבסבור, עי׳ סבור. — ובצרוף לאותיות שמושיות אחרות, אחרי ה השאלה: הכזונה יעשה את אחותנו

הנקוד בכף קמוצה בא בכל הטעמים. — [1]) היורד קרי.

— [1]) ס"א את. —

(בראש׳ לד לא). — ולפני ב ל ש : ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה (שופט׳ כ לב). ותישב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ״א יג ו). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה (ישע׳ א כו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (אבות ב א). בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (בבת ו.). יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב י).— ולפני מ: וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקר׳ כו לז). — *ואחריו : המוציא אוכלין פחות מכשיעור (שבת י ה). — ב) להורות דמיון בקרוב, ungefähr ; à peu près, approximatly, about : ותדבר אליו כדברים האלה (בראש׳ לט יז).—ובפרט במספרים, במשמ׳ קרוב לזה המספר : ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה (בראש׳ לח כד). כשש-מאות אלף רגלי (שמות יב לז). ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ״א כב ו). וישבו שם כעשר שנים (רות א ד).—ובמדה : ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים (שם ב יז). —ולהמרחק : ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה (במד׳ יא לא). — ולהזמן : הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד (שמות ט יח), מחר קרוב לעת זו. כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שם יא ד). כעת מחר אשלח אליך איש (ש״א ט טז). כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש׳ יא ו). ולא אץ לבוא כיום תמים (שם י יג). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת[1]) מנחת ערב (דני׳ ט כא). — ועם רגע, כרגע, קרוב לשעור רגע, קצת במשמ׳ עתה, תכף ומיד : הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יז י). ולא יבאו לראות כבלע את הקדש (במד׳ ד כ), כשעור בליעה, עי׳ בלע.—ג) עם פעל מקור[2]) במשמ׳ בזמן שנעשה מעשה פלוני, בעבר : ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה (בראש׳ יב יד). והוא ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי (שם לט יח). כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א). וכבוא השמש צוה יהושע (יהוש׳ ח כט). ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים (ש״א ה י). ובשוב דוד מהכות את הפלשתי (שם יז נז). והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳ (מ״ב ג טו). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הוש׳ ז א). ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את שרי יהודה (דה״ב כב ח). ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן (אסת׳ א י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה (דני׳ ח ח). — ובמשמ׳ בזמן שיעשה הדבר בעתיד : ועתה כבאי אל עבדך אבי וכו׳ והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראש׳ מד ל-לא). והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ״א א כא). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש (דבר׳ טז ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש״ב יג כח). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע׳ יח ג). כהתימך שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו בך (שם לג א). כזכר[1]) בניהם מזבחותם (ירמ׳ יז ב). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים (דני׳ ח כג). ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו וכעמדו תשבר מלכותו (שם יא ג-ד).—ובמשמ׳ זמן הוה : כעבור סופה ואין רשע (משלי י כה). — ולהורות תכיפות שני מעשים זה אחר זה : ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט (בראש׳ יט יז). ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא (מ״א טז יא), מיד כאשר ישב. — ויש שבכונה זו יוסיפו אחריה המלה כן, כ . . . כן : כבאכם העיר כן תמצאון אתו (ש״א ט יג). — ובמשמ׳ בכל פעם שיעשה דבר : ויהי כקרא[2]) יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר (ירמ׳ לו כג). —ובמשמ׳ אחר אשר, קצת להורות סבת דבר או פעולה : ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה וכו׳ ותתפשהו בבגדו וכו׳ ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וכו׳ ותקרא לאנשי ביתה (בראש׳ לט י-יד). ויהי כאמרם[3]) אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן (אסת׳ ג ד).—והשתמש דונש כן לברט בכף הדמיון גם על פעל עבר ואמר : ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשקט[4]) בשמרים (דונש, דעה לבי, בית ה).—ועם יש, כיש, לפני שמות הגוף ופעלים בעבר ועתיד להורות

---

[1]) כ״א בעת.—[2]) ריב״ג, רקמה שער ה: כי לא יאמר באמר ולא באכל ולא כאמר באבל. ע״כ. וראב״ע, צחות אות כף : ויאמר רבי יונה המרקדק ז״ל כי אין ראוי לאמר כשמר רק יאמרו כשומרו ולא כשמר. ע״כ. ועי׳ לקמן הערה 4. — [1]) י״ם כי הנוסחה משבשה. — [2]) למערבאי, למדנחאי בקרוא.—[3]) כך הקרי, והכתיב כאמרם, וכמו הקרי הרבה כתבי יד גם בכתיב. — [4]) צריך לקרא כשקט, ולא כשקט כמו בהוצ׳ ד כהנא. וכבר העיד ע״ז

המעמד והזמן: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אבות א יד). אין שותין אותו אלא כשהוא חי (ברכ׳ נא.). הרואה ירק בכרם ואמר כשאגיע לו אלקטנו (כלא׳ ה ו). אם אמר כשאראה כשיהיה לי ולד (נזיר ב ג). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (אבות א ח). לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים (סנה׳ ג ז). ואל תאמר לכשאפנה אשנה (אבות ב ד). בעל קרי שטבל ולא הטיל את המים כשיטיל את המים טמא (מקוא׳ ח ד). אמר רשב״ג אני כשהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים צואים וכשהייתי יוצא להוץ הייתי יוצא בבגדים נאים (פסיק׳ רבתי כג-כד).

ב. בסוף המלים משמשת האות כ, ך, בשמות ופעלים לכנויי גוף המדבר לנכח זו״נ יחיד ורבים[1]), דברך, דבריך, דבריכם, דבריכן, פקדך, פקדיך, פקדיכם, יכן, פקדתיכם, יכן, וכו׳. וכן הנוספת בקצת מלים ללא צרך כלל, כמו פערכך הכהן (ויקר׳ כז יב). בערכך יקום (שם יז). וחשב לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את הערכך ביום ההוא (שם כג).

בתוך הלשון העברית בעצמה וביגה ובין שאר הלשונות השמיות, האות כ מתחלפת בשאר האותיות הקרובות לה במוצא, ג, ק, ופעמים גם באות ת[2]) בקצת מקומות.

כ״א, — ר״ת: כי אם, כל אחד, כל אחת.

כאב[1]), ממנו כאב, כאב, מכאב, הכאבה, כאיבה.

כְּאֵב, ש״ז, ככנ׳ כְּאֵבִי, — רגש צער גופני שיהוש בעל חי ממכה או פצע באחד מאבריו, וכיוצא כזה, Schmerz; douleur; pain: וישבו אתו (שלשת רעי איוב שבאו לנחמו אחרי הכה בשחין) לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). אם אדברה לא יחשך כאבי (שם יז ו). — וגם צער רוחני: נד קציר כיום נחלה וכאב אנוש (ישע׳ יז יא). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה (ירמ׳ טו יז-יח). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ג). — ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב עומד (כ״ס גני׳ ל יז). — ובמשמ׳ גופנית זו גם בתלמוד, וכאב לב, שם לחלי מיוחד של הלב, Kardialgie, Magenkrampf[2]): אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.). א״ר חמא בר״ח הרגיל בקצה אינו בא לידי כאב לב (ברכ׳ מ.). — ומצוי בספה״א במשמ׳ כאב גופני כללי ובצרוף עם שמות אבר מהאברים במשמ׳ שם לחלי מיוחד: יתחדש ממנו עובי בריסי העין ואדמימות עם כאב מרקד (נרי הנוף לנתן פלקירא, כ״י בריט׳ מוז׳). מיני הכאב שיש להם שמות הם אלו התכובי המשעיר העוקץ הלוחץ הממתח המפשח המשבר הרפה הנוקב המחטי המרדים הדופק הכבדיי היגיעיי הסולד (קאנון א ב ג כ). ואמנם (השלשול) ההוה מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם כאב נקרא זחיר והוא עמוי (שם ג יו א כ). כאב דופק יגיד חטיבות באברים כאב אטום יורה קרירות כחלקו (ר״י

ריב״ג בהרקמה בפרוש כי זה פעל עבר והפך כזכותו של המשורר ואמר: ועל דרך הזה מהזרות ר״ל לברם אלהים וזרות בהכין לו דוד אין צריך לתפוש על המשורר מה שהביאו הדחק אליו כאמרו ואל תתאו חמר ובו׳ ר״ל אמרו בשקט כי המשקל מביא דוחק והשעור כאשר שקט (הרקמה, דף 11). ואיננו רחוק בעיני על הדרך הזה שיובל המשורר לומר מאין דחק בשקט בשמרים כלומר עת אשר שקט על שמריו (שם, דף 31). —
[1]) עי׳ אדות שמוש זה ונקוד האות במבוא בחלק הדקדוק. — [2]) כבר העיר נלדקה (Nö. ZDMG 1884, 413) על חלוף זה בערבית והביא הבית הערבי: יא אבנ אלזביר טאל מא עציכא וטאל מא עניתנא אליכא, שאמרו עציכא במקום עצית כדי להחריזו עם עליכא. וחלוף זה מצוי גם בלשונות לא השמיות, והביא החכם מ׳ מילר (M. Müller, Science of Language I, 85) הרבה משלים

לזה מלשונות הארפיות והפראים באפריקה ואמריקה. ובן אומרים הצרפתים בכנדה moikié במקום moitié.
[1]) גם בארמ׳ וסורית, בערב׳ כיב a) במשמ׳ יגון, ולעצם המושג כאב השתמשה הלשון הערב׳ בשרש וג׳ע b), שהוא הוא השרש יגה שהשתמשה הלשון העברית להמושג של צער ותוגה.
[2]) תרגום דר׳ J. Preuss, בספר B. T. Medizin

a) كيب b) وجع

להלון, הולה"ת ה ג). —ואמר המשורר: אשוב לכבות איש כאב נפשי כי הכאב יוסיף עלי הליה (רבנ"ג, קטע גנ"י, JQR July 1913). שארו החלי בלה ועצמו, ואכל הכאב בדיו וגלדו (רמב"ע, דיואן לה, כ"י בודליאנה). —ומ"ר כאבים, כאבין, ואמר המשורר: יהגה כים על אמיר למותו והענור יקנן בין עפאיו, ואורים תאכו לסבול כאבין וכוכבי מעלה לשאת חלאיו (קטע כ"י לרמב"ע מהגנ' בכיה"ס בקהיר). —"כאב גיד הנשה: כאב גיד הנשה ובלטין סיאטיקה והוא כאב מתחיל מפרק הירך ויורד מאחוריו על פחד הירך (קאנון ג כב ג ז). —"כאב המעים: כשיתחדש כאב המעים עם קדחת אז תעשה ההנחה ברוחן (פרקי משה ט). — "כאב הראש: כאב הראש הקורה מהשברות (שם). — ובהשאלה, רגיל בדבור: עשה לו כאב ראש, במשמ' גרם לו צער ובלבול. — "כאב הפרקים[1], Rhumatisme: בכאבי הפרקים ומה שיכלול הנקרס וגיד הנשה (קאנון ג כב ב ג). ורוב מה שיקרה להם כאבי הפרקים שיקרה לו תחלה נקראס (שם). חולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כאב הפרקים (ב"ע טורטוסי, בתחל' ספר השמוש, כיה"ס בודליאנה), ועי' רטט. — ובמשמ' *צער רוחני: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב[2]) שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב (ברכ' נה.). אמר הקב"ה למשה יודע אני מה כאב הן עתידין לעשות אלה אלהיך ישראל ואעפ"י כן ואדר להצילו מיד מצרים (מד"ר דבר' ג). אמר הקב"ה לירמיה מה אתה רואה ודומם היום· אני דומה לאדם שהיה לו בן ועשה אותו חופה ומת בתוך חופתו ואין לך כאב לא עלי ולא על בני (מד"ז איכה, בובר נו). — ומ"ר "כאבים, ואמר המשורר: לזאת אדאג אני נכאב, ועל זאת כאבי נעלה מבל כאבים (ר"ע פרנסיס, נבי מודה 123).

כָּאַב, פ"ע, כּאֵב, כּאבים, עת' יכאב, —היה לו כאב, גופני או רוחני: ויהי ביום השלישי (מהיום שמלו אנשי שכם) בהיותם כאבים (בראש' לד כה). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (תהל' סט ל).

גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). — ואמר בן סירא: אם יש לך ייטיב (העשיר) דבריו עמך וירששך ולא יכאב לו (ב"ס גני' יג ה). — ובתו"מ כמו"ב: שכל איבריהם (של הנמולים) כואבים עליהן (ירוש' שבת יט יז.). — ובסהמ"א: לפי שאין לך (אדם) שאין נפשו כואבה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום (סדור רב"י, דיני סעודה תנו). אדם אחד שהיה חולה אמרו לו ממה אתה כואב אמר להם מרוב עונותי (מכת' הפניני, בעל כקור חוגים). —ופעול "כאוב, כמו כואב: כאוב לבב אני (יוס' יוה"כ, תכני תל תכיבני). קול ערתך תרצה הכאובה והיגועה (סמה"ל, ניל ר"ה, קוג בופר).

—הפע', הכאיב, הכאבתי, יכאיב, מכאיב, תכאיבו,— א) הכאיבו, גרם לו כאב, גופני או רוחני: כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יח). ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב[1]) מכל סביבתם (יחזק' כח כד). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (שם יג כב). —ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב"ס גני' ד ג). — ובמדרש: יודע אני כמה עתידים להכאיבני במדבר (מד"ר שמות ג). —"הכאיב את לבו: ולא נכאיב לבו בזה הדבר (תמו' הגה', תכרון קח). —"הכאיב את תארו, גרם שיהיה תאר פניו כמו כואב: אין העבורה והיראה שתהיה כופף את ראשך ומכאיב את תוארך כי אם שתהיה מביא כפופים ועניים מרודים אל ביתך ומעלו מלבם כל אנחותם כפי יכלתך (הגיון הנפ' נכר תיא ג). —"הכאיב התוחלת, לא מלא אותה: כי חנון ורחום הוא (האלהים) ולא יכאיב תוחלת הבוטחים בו (מבני סגדהגר). — ב) בהשאלה, הכאיב השדה באבנים, כסה את פני האדמה באבנים לבלתי תתן פרי: והכיתם (במלחמה) כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאיבו[2]) באבנים (מ"ב ג יט).

—נפע', "נכאב, — במשמ' כאב, בגופנ' ורוחנ': כאשר נכאב [אני] כבוא עלי צער כן הם נכאבים (תגר' מנחם גיגני הקרא', נקו"ן ספח' 59). חולי וגוהי

204.— [1]) לפי הערב' דא' אלמפאצל a). — [2]) ואולי גם כאן הכונה לחלי הלב הגופני.

a) داء المفاصل

[1]) ס"א מכאיב מלא, וכן כ"י.— [2]) ופרוש הדבר נאמר שם בפסוק כה: וכל הלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה. ויש מפקפקים באמתת מלה זו ומגיהים תמלאו, תאברו.

בת ציון כיולדה אשר פירושו הכאבי והתחלחלי (ר"י א"ת, תרג' הכרב' לריב"ג, גוח). ואי אפשר שישבר העצם ולא יכאיבו כל סביביו וכשהסכה קולטת הריאה אליה ונמרכת המתרך ג"כ אל כל סביבותיה הנכאבים (בו"ת הרי"ע י). — ואמר המליץ: כפתחו אוצרות מתן ימהר כמטר אחרי סער ומגפה, ואם נכאב לנקשה יום כאלו נהון הילו למכאובו תרופה (רבנ"ג, זרועי על כנות ימים). וכמה גבורים ברחו בגופות נכאבות, אשר אין בהם לבבות (ר"י הלוי, תחכמוני ז). — וברוחניות, ואמר המשורר: נכאב בלי אם ולא אב צעיר ויחיד אני (רבנ"ג, שירי שלמה, דוקה א). — וכן אמר עמנואל בשירו: עוררו ביום בכי אל תחשו וזעקו, היום אני נכאב, ואין לי אם ואב, היום שלומי עושקים עשקו (עמנ', מחבר' יג).

— הפע', הֻכְאַב, הוכאב, — כמו נכאב: כי הם מתענגים באכלם מאכלם ובשתות משתיהם ויוכאבו כאשר ירעבו ויצמאו (אגר' מנחם גילני הקראי, לקו"ק נספח' 59). — ואמר הפיטן: גולה ונקלה הוכאבתי ונבערתי, הונעתי חגתי ודויתי רוש ונשברתי (ר"א בר משיה, סליח' יום ד, אריה כיער).

— נתפ', נִתְכָּאֵב, — כמו נכאב: ופרעה המושל היה מתנגע ומתכאב בכאובות ונגעים (יוסיפון, פרק סה).

*כְּאֵבִי, ת"ז, לנק' כְּאֵבִית: וויושם על הלב והכבד מה שיקרר קדחת יום כאבית כי הנה הכאב מחמם הרוח עד שתבער הקדחת (קאנון ד א כז).

כאה[1], ממנו כָּאֶה, כָּאָה.

כָּאֶה[2], ת"ז, מ"ר כָּאִים, — דל, מסכן, כואב, מלא צער ויסורים, betrübt, unglücklich; malheureux, affligé; sad, unhappy: ודכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים[3]) אמר בלבו שכח אל (תהל' י י־יא).

כָּאָה[1], — קל לא נמצא.

—הפע' מקו', הַכְאוֹת, עב' הִכְאָה, הִכְאֵיתִי[2]), — הכאה את לבו של פלוני, גרם ללבו צער ויגון וכאב רוחני, betrüben; affliger; afflict: יען הַכְאוֹת[3]) לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק' יג כב). — ואמר המשורר: התו ובושו מהתולים שברו לכאות נפשנו ולהניאנו, ארכם בקרבם נתנו וילכו רכיל בלב ולב להשיאנו (רמב"ע, דיואן ג, כ"י בודליאנה). וכל גזרי לבבי אך (הזמן) להרחיק ואיך ישקט והתפרדו גזריו, והכאם אך לפאר את אפסיו במראיהם ולאיר את עבריו (שם פ). — ואמר הפיטן בקינתו: גדעני הניאני הכאני אך עתה הלאני (סלית' י' טבת, אזכרה מגוק).

— נפע' בינ', נִכְאָה, סמי' בינ' נִכְאֵה, — נכאה הלב, מי שלבו שבור: וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל' קט יז). — נכאה פלוני, נשבר לבו, נפל רוחו: ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). — והשתמשו בפעל זה במשמ' זו בזמה"א: כי כל היום יכאו מעבדם, ויענו מעושק ידם, וזה הומה להם וזה גובת, וזה מושך וזה זובת (מ' אלדני, מ"א ג). — ואמר הפיטן: יביט בחמלתו לעם הוא נכאה, הוא תוך מצוקותיו כשחל יגאה (ר"י נגארה, עולת חדש לו).

כאו"א, — ר"ת: כל אחד ואחד.

*כְּאוּר, כיאור, ש"ז, — כמו *כִּעוּר: ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך רחק מן הכיאור ומן הדומה לכיאור ומן הדומה לדומה לכיאור שלא יחשדוך אחרים בעבירה (מדה"ג כ"י כרלין, במדר' תהלים כד יז, הוצ' ד ל הופמן). — ואמר הפיטן: לברית הבט ותדיח כיאודם, כבסם הרב ותבהיק אודם (יונ' יוה"כ, תלות נפב).

---

[1]) יש מפקפקים במציאות שרש זה בעברית הקדומה. אך כבר הביאו החכמים הבר לשרש זה גם מערב' כאי a), במשמ' מאום וכדומה, וקרוב לזה גם שרש כאא בסורית, במשמ' כעס והבהלה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) נמסר: הלכאים חד מלה כת' חל כאים תרין מלין ק'. וכבר נפלגו הקדמונים במלה זו אם העקר הוא הכתיב או הקרי, והכריע רסע"ג להכתיב ודונש בן לברט להקרי, עי' בהערה לערך הלכה, והסכים לדעתו גם ד"י חיוג, אמר וז"ל: ודע כי חל כאים שתי מלות במכתב וכן גם יתכן להיות עניינם חיל כמו מחנה וכאים מעקר זה על משקל בלים דוים ואחד מהם כאה כמו דוה רוה (בפל הנח והמבן, עקר כאה), וכן רש"י: כאים לשון ונכאה לבב למותת ואם תאמר הנון מן השורש יוכיח עליו יען הכאות לב צדיק. ע"כ. וכן רד"ק: וכאים כפלם דוים בלים ועניינם כאב ומדוה. ע"כ. ואעפ"י שאין כך דעת ריב"ג וראב"ע, וכן הסכימו רוב החדשים לדעת רסע"ג, עי' ערך חלכה, בכ"ז כדיים דונש וחיוג ורש"י ורד"ק לסמוך עליהם ולקבל המלה כָּאֶה באוצר לשוננו.

a) كاى

[1]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן. — [2]) ד"י חיוג. — [3]) קצת החדשים מפקפקים באמתת מלה זו, ומגיהים להכאיב.

°כָּאוֹר, ת"ז, נ̇ק' כְּאוּרָה, מ"ר כְּאוּרִים, כְּאוּרוֹת, — פָּעוּל, כמו כָּעוּר, מְכֹעָר: צבעו (את הצמר) כאור[1]) אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ע ד). אחד שהמית את הנאה שבעבדים ואת הכאור[2]) שבעבדים נותן שלשים סלע (ערכ' ג ג). אמר לאדם שומו עלי אם היה נאה נותן את דמיו אם היה כאור נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב נה ד). ראו אותה הוגדה בסינר רובל יוצא מתוך ביתה כאור[3]) הדבר וכו' שניהם יוצאין ממקום אפל כאור הדבר (מס כתוב' ז נה ג). וכהן מניח את ידו תחתיה ומניפה ואין הדבר כאור מביא מפה ואינו הוצץ (מס סוט' ג יח ג). ובקש להוציאה ממנו לא על דבר כאור אלא שהיה שונא אותו (מעכה הגא', תמו' ר' בלמה עד). — ונק': אין מפנין מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה כאורה לדירה כאורה ולא מדירה כאורה לדירה נאה ואין צ"ל מדירה נאה לדירה כאורה ובתוך שלו אפילו מדירה נאה לדירה כאורה שמחה לאדם בשעה שהוא דר בתוך שלו (ירוש' מו"ק ב פא:). — ומ"ר: שאם היתה (הסוטה) עקרה נפקדת יולדת בצער יולדת בריוח כאורים יולדת נעים (צ"ל נאים) שחורים יולדת לבנים (ירוש' סוט' ג יח ד). הולכני בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה יפה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום באורים[4]) ושחורים אמרי נא אחותי את (מד"ר בראש' מ). — ונק': הכאורות[5]) היו אומרות אל תתן עיניך בנוי והנאות היו אומרות הן עיניך במשפחה (ירוש' תענ' ד סט ג).

°כאירה, לכאורה, — עי' ערך זה.

°כָּאֵי, — מלת שאלה, ועם המלה צד, כָּאֵי צַד, כמו כיצד: הא כאי[6]) צד מסדרין להם הפנים (מד"ר במד' ד). חמותו כאי צד ראובן ושמעון נשאו ב' אחיות והיו להם ב' בנות מבעלים הראשונים וכו' (הלכ' גדולות, כדר נבים).

°כְּאֵיבָה, ב"נ, — בה"פ מן כָּאַב: והכאיבה לעולם ללב בלבד (המליצ גר"ב גר"ב, 16).

*כאיזה צד, — עי' ערך *אֵיזֶה.

1) כך במשנ' הדפו', ובכ"י פלורנץ ורומי כעור, וכן במשנ' דפוס נפולי (ד"ס). — 2) גרס' הערוך, ובנוסח' כעור. — 3) בגמ' בבלי (יבמ' כד:) הגרסה: מכוער. — 4) כך במד"ר הוצא' דר' תיאודור, ובנוסח' כעורים. — 5) בבבלי (מס נה.) מכוערות.
6) בס"א כיצד.

°כְּאֵיזַצַד, — כמו *כֵּיצַד: וכאיזצד צרפן אלף עם כלם וכולן עם אלף (ילצ' ד ד, נגוף פי' העלכי לרסע"ג). מפני שתוספתא ותורת כהנים וסיפרי שמן בתלמוד בראיתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה כאיזצד כל בראיתא שאין חלוקין עליה בתלמוד רבנן אמורי הלכה כמותה (מו"ת הגאונ', גני' 328).

°כְּאֵיצַד, — כמו *כֵּיצַד: והמוסיף לא יוסיף על י"ג הליות וב' וכאיצד סודרן כשהוא מתחיל מתחיל בלבן וכשהוא מסיים מסיים בלבן (מו"ת הגאונ', גני' 330). כאיצד מברכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ (הלכ' גדולות, ברכ'). כאיצד סדר המיבה אורהין נכנסין אצל בעל הבית ויושבין ע"ג ספסלין (מס), וכאיצד היה ר' יונה עושה מצוה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו אמר לו בשביל ששמעתי עליך שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואתה פורע (ויוזיק, כי תבא).

***כַּאן**[1]), כָּאן[2]), כַּאֲן[3]), — מלת הרמז למקום, כמו כֹּה, ומשמשת א) בשמש' העקרית, במקום הזה: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר וכו' מי כאן מוכר ישן (דמאי ד ו). יש כאן עוברין שהן כשרין (תוספתא חול' ג יד), יש כאן שהוא אומר מטמאך לא טימאני ואתה טימאתני (מס פרה ח ה). אשה פיקחת מדיחה כוס כאן קערה כאן תמחוי כאן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ירוש' ברכ' ג ה ג). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותו שהיום כאן ומחר בקבר (ברכ' כח:). הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל (שבת לא.). — ובאה גם בהוספת ב בתחלתה, בְּכַאן במקום כַּאן, ומעט מעט גבר מנהג זה והיה כמעט לבדו נהוג בספרות המאוחרת: עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר להבירו בכאן[4]) הנחתי התרנגולין שלי (תענ' כב.). בכל ספר מלאכי כתיב יי' צבאות ובכאן[5]) כתיב אלהי ישראל (מד"ר בראש' יח). התחיל צווח לבני אדם שעומדים

1) כך מנקד בקטעי משנ' מנקד' כ"י א' אדלר מספר 1487. — 2) כך בטס' אבות בסדור תימנ' עם נקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or. 2227, וכך ברוב המשנ' המנק' בדפוס. — 3) כך הברה הרגילה של האשכנזים. — 4) כך בנוסח' הדפוס, ולא נתברר אם זו נוסחה קדומה או אולי היא מאוחרת. — 5) כך רוב הדפוס'

שם לא ראיתם בכאן רבי (בס במות ה). שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס וכו׳ ובזמן שאדם ענותן ובני ביתו קפדנין ובא עני ועמד על פתחו ואמר להם אביכם יש בכאן ואומרים לו לא וגוערין בו (אדר״נ ז). עמד (פרעה) בחצי הלילה וקרא למשה ולאהרן וצועק והולך בכל חוצות ישראל ואומר היכן משה ואהרן עומדים נערים קטנים של ישראל משחקין ואומרין לו היכן אתה הולך ומי אתה מבקש ואומר משה אוהבי אני מבקש והם אומרים בכאן הוא עומד ואחרים אומרים בכאן הוא דר במקום אחר עד שמצא את הבית (מדרב ויוכע י). מעשה בארם אחד שהיה עומד בדרך רשות הרבים ובא לו גוי אחד ואמר לו ראיה בכאן חמור אחד כלו לבן (א״ב בן בן סירא ח). אמר לו יוסף עוזיאל אני רואה בכאן נער ועצים על ראשו ובתוכו עקרב (בס י). ועל עיקר זו החלוקה שישנה ביניהם באו הדברים שבין ר׳ מאיר ור׳ יהודה בכאן (המפתח לר׳ נסים, נדרי׳ א). ולא הוזכרה בכאן אלא כדי להקשות ממנה (בס ג). הודיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עליו (בס ד). עשה אלהים שבכאן קודש והוא אינו אלא חול וכו׳ נתברר שאלהים שבכאן חול (תבו׳ דונש על רסע״ג 140). והאור בכאן (בפסוק זה) הוא הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל גוף (אבר׳ ב״ר חייא הגבוה, הגיון הנפש א). והשוכן בכאן (בפסוק זה) אינו מטעם השוכן בארץ (בס ג). ולשון אבליו בכאן מלשון תאבל הארץ שהוא כטעם תחרב (בס). אם היום בכאן ארוך קצור להלן ואם קצור בכאן ארוך להלן (הוא, העבור א ג). ונראית (החמה) בכאן הולכת במריצות (בס ו). ואני חותם בכאן את המאמר הראשון ומתחיל לחבר את המאמר השני (בס י). ולא התכוון בכאן באמרו שמע ישראל לשמע האזן אך ההכוון לאמונת הלב (ר״י. א״ת, חו״ה, היחוד א). והוא מפורש בכתובות פרק נערה ומפורש בכאן אעפ״י שלא עשה בה מעשה קנאה (ר׳ נתן, הערוך, ערך אנרזין). בשר שפלטתו סכין מעט בכאן ומעט בכאן בכל העור (בס, ערך אגוג). אלולין שחופרין כל הארץ כבאן ובכאן ולא יגוחו במקום אחד (בס). אם היו אלו הרועים שכורים לעכו״ם אחרים יום או שנה ודאי לא יעמדו בכאן ולא באו אלא אקראי בעלמא (בס, ערך גער). נאמר בכאן (בפסוק זה) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ (ר״ב פרחון, מחבר׳ הערוך, והב). ויש במשקל פעלים משונים ואני אכתוב לך בכאן מה שאזכור (בס, ערך בגד). יהודה וישראל נקראו בכאן גוים וגם נקראו עמים (בס, ערך מגא). בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא דוד הנה (רב״י ב״ב ה ח). לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים (רבנ״ב במות ב ו). כתוב בפ׳ בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וכו׳ ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד (בס נא ב). הילכך יש לו גם בכאן ללוקח טענת דריסה (הוא, ב״ב סד:). פסוק זה וכו׳ בכאן היה לו לכתוב אותו לא כדברי הימים (רד״ק ב״ב נד ט). שמה באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובכאן יהיה לך בה קלון אם תרכב אותה (הוא, ישעי׳ כב יח). — עד כאן, עד המקום הזה: חזור לאחריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (חגי׳ טו.). — לכאן, להמקום הזה: אמר לו ר׳ אליעזר לר׳ יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון (מד״ר קהל׳, כל הנחלים). ברשותו הושלכנו לכאן וברשותו נצא (אגד׳ כלאב׳ ז). — לְכָאן וּלְכָאן, לצד אחד ולצד השני: שהיה הפתח רחב חמש אמות והוציא אחת לכאן ואחת לכאן (ירוש׳ בבת א ב ג). פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן ואמרו לי בית זה שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו (תענ׳ כה.). לפי שגזר הקב״ה על הדבור שיצא וילך אצל משה ועשה לו הקב״ה שביל שבו יצא הדבור עד שיגיע למשה ולא נשמע לכאן ולכאן (תנחומא ויקר׳ א). — מִכָּאן, מהמקום הזה: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ׳ ג ח). העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו (גיט׳ נח.). עגה משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אחותי (אדר״נ ט). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד״ר במות מג). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע

לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (בס במד' יו). שבועה איני זז מכאן עד שתמסרני בידם (בס כג). כיון שירד המלאך אמר להם צאו לכם מכאן (הגד' גרלב' ז). —מִכָּאן וּמִכָּאן, מעבר מזה ומעבר מזה: מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עכו"ם וכו' מכאן ומכאן למקום שארצה אלך לא מכאן ולא מכאן הריני כבני עירי (ערוב' ג ה). בונין את הכותל באמצע ועושין הוית מכאן ומכאן (ב"ב א ב). הכהנים מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן (סוט' ז ה). סלע הבא בידים זה חופר כורו מכאן וזה חופר כורו מכאן (ב"ב יז:). זה בא מכאן וזה בא מכאן (מד"ר גרלב' סו). והיו לו (לבן כוזיבא) מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף (בס איכ', גלע ה'). —שֶׁבְּכָּאן: צד שכאן [1]) וצד שכאן חובש את האמצעי (ירוב' בגל' ג כח ג). עד שיהא עומד שכאן ועומד שכאן רבה (בס בכת יא יג.). עומד שכאן מתיר פירצה שכאן (בס ערוב' א יח ג). אילו שכאן מונין משיצא המת ואילו ששם מונין משייסתם הגולל (בס מו"ק ג פב ג). א"ר יוסי קרובין שכאן למידין מקרובין שלהלן (בס בכוע' ד לה ג). ככתב שכאן כן כתב שכאן לא מעובה ולא מידק א"א בינוני (בס יומ' ג מא.).—ב) במשמ' בענין זה: מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור קושרין גימא במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור (ערוב' י יג). שבשילה אוכלים קדשים קלים ומע"ש בכל הרואה ובירושלם לפנים מן החומה וכאן וכאן קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי' א יא). מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן[2]) שכם (סוט' ז ה). כאן ביחיד וכאן בציבור (ירוב' גרכ' ה ח ד). לפי שבכל מקום אין אדם מזכה אלא בכתב וכאן אפילו בדברים לפי שבכל מקום אין אדם מזכה עד שיהו קרקעות ומטלטלין במקום אחד וכאן אפילו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחר (בס פאה ג יז ד). כשם שהן חלוקין כאן כך הלוקין בשבוגת קברות (בס כגא' ד כע ד). כאן בבריאות וכאן בתשות (בס בכת א ד:). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א"ר יוסי כאן היד שולטת וכאן אין היד

ובכ"י הוצ' י' תיאודור: וכן. — [1]) כך בדפוס ויניציה, ובכ"י רומא: שכן. [2]) ואולי הוא במשמ' העקרית.

שולטת א"ר יונה כאן וכאן [1]) אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (בס ג ו:). כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום (ברכ' לה:). כאן בזמן שישראל שרויין במדבר כאן בזמן הזה (בכת ו:). כאן בירידה שלפניו ועלייה שלאחריו כאן בעלייה שלפניו וירידה שלאחריו (מכות ז:). — ועם ב, בְּכָאן: ובכאן (בברכת השנים) אי אפשר להזור למקום שפסק (הכן ירחי, המנהיג, הלכ' תול נז). — ג) במשמ' בזמן זה, מִכָּאן ועד זמן פלוני: (הרי זה גיטך) על מנת שתהני לי מכאן ועד שלשים יום (גיט' ז ה). הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום (בס בס ז). (הרי את מקודשת לי) על מנת שאתן לך (הכסף) מכאן ועד שלשים יום (קדוב' ג ב). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו (ב"ב י ה). כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלשים יום (סנה' ג ח). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לחבירו אלף זוז על מנת ליתנן לו מכאן ועד שלשים יום והוא אומר מכאן ועד עשר שנים (מכות א א). — מִכָּאן וְאֵילָךְ: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן וכו' הקורא מכאן ואילך לא הפסיד (ברכ' א ב). מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבעה שנה מלכות יון מאה ושמונים מלכות בית חשמונאי ק"ג מלכות הורדוס ק"ג מכאן ואילך צא וחשוב להרכן הבית (סעו"ר ל). עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי (ברכ' ג:). המפקיר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול להזור בו (נדר' מג:). למלך שנשבה בנו והלך והצילו והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו אמרו לו אדוננו מי יקלסך תחלה א"ל בני מכאן ואילך מי שרוצה לקלסני יקלסני (מד"ר במות כג). שהיתה מתרעמת על מנוח בעלה על שלא היתה יולדת והרית ויולדת בן מכאן ואילך את תקבלי הריון ותלדי בן (בס במד' י). אמר להם (האלהים למשה ולאהרן) מיכאן ואילך הרי ראשי חדשים מסורים לכם (פסיק' רבתי טו). — עד כאן . . . מכאן ואילך: עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקודש מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי

— [1]) בירוש' כ"י גני': כן (ברידי ירוב', דף 78).

חכמים (סעו"ר ל). עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ברכ׳ יג.). אחינו ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים בת"ת מכאן ואילך אנו חייבים בכבודו של מת (שמחות ח).—עד עתה... מכאן ואילך: אמר להם הקב"ה עד עתה היה לכם זכות אבות מכאן ואילך כל אחד ואחד יהיה תלוי במעשיו (אגדת כהלבית י). — ובמשמע׳ מהמעמד הזה: השוכר את החמור שובר מגית עליה כסותו ולגינתו ומזונותיו של אותו הדרך מכאן ואילך חמר מעכב עליו חמר מנית עליה שעורים ותבן ומזונותיו של אותו היום מכאן ואילך שובר מעכב עליו (ע"ז סה :). — ומִכָּאן וּלְהַבָּא: מירחה (את האבן) בטיט מקבלת טומאה מכאן ולהבא (כליםז א). נשברו טהרו חזר ועשה מהן כלים מקבלין טומאה מכאן ולהבא (שם יה א).—ומִכָּאן ולהלן: כל ג׳ ימים האחרונים ודאי חומץ מכאן ולהלן ספק (ב"ב לו.). — לְאַחַר מִכָּאן, אחר כך: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ"י ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת (קדוש׳ ב ו). המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (נזיר ט ד). כל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר להקדישן ולאחר מכאן נולד להן מום קבוע ונפדו (חול׳ י ב). המכביר ברמו של חבירו ממדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).—ד) במשמ׳ זה, הדבר שנזכר למעלה: עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יתר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא׳ ז ו). המרבה בתרומה ר"א אומר אחד מי׳ כתרומת מעשר יתר מכאן יעשנה תרומת מעשר (תרומ׳ ד ה). היוצר מוכר ה׳ כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי׳ ה ז). כל פירצה שהיא בעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח יתר מכאן אסור (ערוב׳ א ח). אם יש הימנו ולביתו אלפים אמה ולעירובו יותר מכאן מותר לביתו ואסור לעירובו לעירובו אלפים אמה ולביתו יותר מכאן אסור לביתו ומותר לעירובו (שם ה ז). אם אמר הן חסר הן יתר (אני מוכר לך) אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה חשבון (ב"ב ז ב). חוט המשקולת שנים עשר וכו׳ של בנין חמשים אמה יתר מכאן

אם רצה לקיים טהור (כלים כט ג). (יד מגרפה) של סיירין ב"ש אומרים תשעה ב"ה אומרים עשרה יתר מכאן אם רצה לקיים טמא (שם בב ח). פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו יותר מכאן כופין את המוכר למכור ואת הלוקח ליקח (ב"ב קד.).—פָּחוֹת מִכָּאן: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה וכו׳ פחות מכאן [1]) אין הורשין להן (שבי׳ א ב). כל שגבוה עשרה טפחים למרפסת פחות מכאן לחצר (ערוב׳ ח ג). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח׳ ג ב). עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר פחות מכאן אין זה דבר (תענ׳ ג ד). איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין פחות מכאן הרי זה כפר (מגי׳ א ג). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין אימתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (ב"ב א ו). טירת התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן טהורה (כלים ה ג). חצר הכירה בזמן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן מטמאה במגע (שם ז ג).—ה) מִכָּאן אמר, מִכָּאן למד, במשמ׳ מהדבר הזה: יש זכות תולה שנה אחת וכו׳ יש זכות תולה שלש שנים מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (סוט׳ ג ד). נצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע וכו׳ מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו שניהן (הוא ושכנו) חולצין שניהן קוצעין שניהן מביאין את האבנים (נגע׳ יב ו). איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות מכאן אמרו בכל פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות (מכי׳ ב יח). כל שהוא מצות האב על הבן אם לא יעשה לו אביו הוא יעשה לעצמו מכאן אמרו חייב אדם מן התורה למול את בנו (שם). כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא הרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (שם יתרו, עמלק א). נמצינו למדין המקנה שהגיס הירא את דבר יי׳ הם היו תקלה לישראל מכאן היה ר׳ שמעון

—[1]) בקצת נוסח׳ מיכן.

אומר טוב שבגוים הרוג (כם כבלת כ א). מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר"א המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (כם ד ג). לא תעבוד בו (בעבד העברי) עבודת עבד מכאן אמרו לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו (כם מכפט׳, נזיק׳ א). מכאן מנו חכמים למחיצות (ספרי במד׳ א). ומכאן אתה דן לשרף (תוספתא טהר׳ ו יז). ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב (ברכ׳ יא.). — ומִכָּאן, בלי הוספת אמר, למד, וכדומה: שהיה (משה) עושה אותו (את יהושע) כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו (מכי׳ כבלת, עמלק א). ותאמר (האשה השונמית) אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אמר ר׳ יוסי בר"ח מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ׳ י:). ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכו׳ וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב בני משה גרשם ואליעזר אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה וכו׳ מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל (ב"ב קט:). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין (ערכ׳ יא.). לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת מכאן [1]) שניתנה התורה בלשון הקודש (מד"ר בראב׳ יח). גם גדול נעשה במטה שאעפ"י שבלע כל אותן המטות שהשליכו (החרטומים) שהיו רבים לעשות מהן י׳ עמרים ולא הועבה וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מיכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות (כם כמות ט). מלמד שהיו משה ואהרן הולכין תחילה ונדב ואביהו מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן ואומרין מתי שני זקנים הללו מֵתים ואנו נוהגין שררה על הציבור וכו׳ א"ר פנחס מכאן שהיו ראויין להשלחת יד (כם ויקר׳ כ). ונתן על כפיה מיכַאן שאם היתה גדמת לא היתה שותה (כם במד׳ ט). את הכל עשה יפה בעתו א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו (כם קהל׳ את הכל). —ו) עַד כָּאן, כמשמ׳ כל כך, עד הגבול הזה: א"ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר"י לבית הכסא

— [1]) כך ברוב הדפוס׳, ובכ"י הוצא׳ תיאודור: מיכן.

ולמדתי ממנו ג׳ דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ׳ סב.). — ז) בסגנון המחקר, כְּכַאן, במשמ׳ יש במציאות, יש בעולם: ממה שיראה ממנה במה שאין ספק בו שבכאן פועל נבדל הוא המהווה אלו ההווים (רנב"ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ג). ונמצא הראשונים אמרו בחכמה חכמה דבר מה ואחר כן נשלמה באורך הזמן עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (כם ה א יח). שיהיה בכאן נמצא מה יורע אלו הסדורים אשר תפול בהם הידיעה (כם ג א), ר"ל שיהיה במציאות, בעולם. וראוי שנחקור תחלה מענין הכוכבים אם הם בגלגלים בעבור עצמותם או הם בעבור הדברים אשר בכאן (כם ה כג), ר"ל בעולם, במציאות. שהתבאר בטבעיות שכבר יובדל הגרם החמשי מבעלי הנפש אשר בכאן שהנושא לצורתו הוא דבר פשוט (כם). ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לכד תלקה ראיה בזה הענין לפי שבכאן אנשים רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם (הות, איוב ג). ושיצא לו מזה ג׳ דרושים יקרים האחר שבכאן שכלים נבדלים (הות, הכיא לי"א כבמים תדכים ד א). אנחנו נראה שיש בכאן עניינים יהיו בכח ויצאו אל הפועל (העקרים ב ד). הנה בכאן עצמים פשוטים יחסם אל גשמי השמים יחס הנפש האנושית אל הגשם האנושי וכו׳ ובכאן עצמים פשוטים מדרגתם מן העצמים אשר הם לשמים (אמונה רמה א ו). שהדברים כלם אפשריים ושאין דבר בכאן נמנע (כל מגלכ׳ הגיון, הגלה). וכבר ביאר אריסטו במה שאחר הטבע כי בכאן עלות בלתי מהוות ולא מפסידות (מ׳ נרבוני, המאמר בבחירה, ד"ת לת).

—ועי׳ כַּן, כֵּן.

*כאף, כמו כוף, כפף, ממנו *כָּאַף.

*כָּאַף. —קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִכְאִיף, —הִכְאִיף את ראשו, כָּפַף: האהב נפשך לערה ולשלטון עיר הכאף [1]) ראש (ב"ס גני׳ ד ז).

[1]) כך בכ"י בלי ספק, ואין כל יסוד וצרך לשבש הנוסחה ולהגיה האכף.

***כאר**, כמו *בער, ממנו *כֵּאוּר, *כְּאוּר, *כְּאַר.

***כָּאַר**, — קל לא נהוג.

—הִתפ׳, *הִתְכָּאֵר, — נעשה כָּאוּר: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברים היא מיתכארת[1]) ומיתאזבת (מד״ר בראש׳ מה).

—פִע׳, *כֵּאֵר, מְכֹאָר, מכואר: וזהו שאמרו חכמים הנטען לאשת איש והרבה לעז שלה בקול שאינו פוסק ויש עדים בדבר מכואר זה וכו׳ וביצד דבר מכואר בדתניא רוכל היוצא ואשה חוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכואר הדבר תצא (הלכ׳ פסוק׳, גיט׳).

—הִפע׳, *הִכְאִיר,—עשה מְכֹאָר: הקדיר עלי השמש בלי יאיר, כנהרג הישיש גבור מעיר, וגם ירח אורו הכאיר, השחיתו תמתו בלי להשאיר (התלונן, QGDJ III 338).

—הָפע׳, *הָכְאַר, הוכאר,—כמו נתכאר: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכאר:[2]) וסערה כם נשבה (קרוב׳ לפוריס, ויאהב הומן).

*כֹּב, כבים,—עי׳ *כוב, כוכבים.

כבד[3]), ממנו א.כָּבֵד, ב.כָּבֵד, בֹּבֶד, כָּבֹד, כְּבֵדָה, כבדת, כָּבוֹד, ה.*כָּבֵד, *כִּבּוּד, *הִתְכַּבְּדוּת.

א.**כָּבֵד**, ת״ז, סמי׳ כְּבַד, כָּבֵד, לנק׳ כְּבֵדָה, מ״ר כְּבֵדִים, סמי׳ כִּבְדֵי, — ההפך מן קַל, מה שצריך הרבה מאמצי כח כדי להרימו למעלה, לשאתו ולסבלו, א) במשמ׳ העקרית: schwer; lourd; heavy ויפל מעל הכסא וכו׳ ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וְכָבֵד (ש״א ד יח). ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כָבֵד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו). כמשא כָבֵד יכבדו ממני (תהל׳ לח ה). — ומ״ר: וידי משה כְּבֵדִים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב).—ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב״ס גני׳ יג ג).—ובתו״מ במשמ׳ זו: בכל יום היתה (המחתה) כבדה והיום קלה (יומ׳ ד ד). אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה (נדה סג:). כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי (סנה׳ מו:). ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבידה שבכולן (מד״ר במד׳ יד).—ובמשמ׳ גדול ועצום, כמו סלע וכדומה: כצל סלע כָּבֵד (ישע׳ לב ב). — וענן כָּבֵד, טעון הרבה מים, חשוך: ויהי קלת וברקים וענן כָּבֵד על ההר (שמות יט טז).—ורב המספר: ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כָּבֵד מאד (בראש׳ נ ט). וצאן ובקר מקנה כָּבֵד מאד (שמות יב לח). ויצא אדום לקראתו בעם כָּבֵד וביד חזקה (במד׳ כ כ). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כָּבֵד מאד (מ״א י ב). וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כָּבֵד (מ״ב ו יד).—ומה שהוא רב וקשה לסבל: ויבא ערב כָּבֵד ביתה פרעה ובית עבדיו (שמות ח כ). הנני ממטיר כעת מחר ברד כָּבֵד מאד (שם ט יח). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כָּבֵד מאד (שם י יד).—ובמשמ׳ גדול וחזק באיכות: ויספדו שם מספד גדול וְכָבֵד מאד וכו׳ ויאמרו אבל כָּבֵד זה למצרים (בראש׳ נ י-יא).—ומה שקשה לסבל, רעב כבד, עֹל כבד וכדומה: ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כָבֵד הוא מאד (בראש׳ מא לא). אבי העמיס עליכם על כָּבֵד (מ״א יב יא). — וכסמי׳ כֶּבֶד, כֶּבֶד עון, שעונותיו רבים וכבדים: הוי גוי חטא עם כֶּבֶד[1]) עון זרע מרעים (ישע׳ א ד).—ב) לֵב כָּבֵד, קשה, שאינו רוצה לעשות מה שמצוים לו: כָּבֵד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד).— ואמר בן סירא: לב כבד תבאש אחריתו וכו׳ לב כבד ירבו מכאביו (ב״ס גני׳ ג כו-כז). — דָּבָר כָּבֵד, שקשה לאדם לעשותו, schwierig; difficile; difficult: כי כָבֵד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יח). — ועם כָּבֵד, קשה ערף, טרחן: כי מי יוכל לשפט את עמך הַכָּבֵד הזה (מ״א ג ט). — *היה כָּבֵד על פלוני, היה עליו לטרח: הדעתן לא יבקר מי שהוא כבד עליו ולא יספר באזני מי שאינו מאזין אליו (מבח׳ הפנינ׳, שער המוסר). — ואמר המשורר: מה לי ולזמן ישב נתנני על לב בנות עופר מאד

[1]) כך במד״ר הוצא׳ דר׳ י׳ תיאודור, ובנוסח׳: מתעברת ומתעזבת.—[2]) בסדור רב עמרם גאון: הוכערו.

[3]) באשור׳ כבת. בפונ׳ נמצא השרש בשמות פרטים. בערב׳ יש אמנם עצם השרש כבד a), אבל במשמ׳ קצת אחרת, במושג של עבי וגמוד, כמו חלב שנתעבה ונגמד, השרש המשמש בערב׳ במושג השרש שמשמש בו בעבר׳ השרש כבד הוא השרש וקר b), שהוא יקר בעברית.

a) كبد b) وقر

[1]) כמו אֶרֶךְ אפים.

כָּבֵד (רמב"ע, תרשיש ח). — ° איש כָּבֵד, טרחן: בקור הארם הכבד קשה על החולה יותר מחליו ואמר (החכם) ארם אחד כבד בקר החולה והאריך לשבת אמר לו החולה אם יש לך בבית מאומה או אני חייב לך כלום קחנו ולך (מבח' הפנינ', בקור החולים). שבור הכוס שבון בית כוס טרם עם כבד תשתה, טוב לכת אל בית אבל מלכת עמו אל בית משתה (מבני ערב). מה לי ולכבד כי עת אשר ישב עמי ששון לבי יגרש (שם). בא לאיש חולה בין המבקרים איש כבד וישאלהו מה מחלתו אשר הציקתהו ויען החולה כך וכך שם כאבי אמר הכבד מחולי זה מת אבי ויהר לחולה מאד וכו' ויאמר הכבד אל יחר לך את אשר דברתי באזנך אקרא אל ה' ויחונך ויאמרו לו היושבים תוסף נא בתפלתך לבל נראה עוד אנוש כבד אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (מגדל עז לר"י עמדין, עליית הבקור). אלה דרכי הכבדים השנואים לכל הברואים איש כבד יבוא בסוד אחרים בלי רצונם ישחק לפניהם בעת עצבונם (שם). מה תאמר מן האיש הכבד, כגללו לנצח יאבד (עמנ', מחבר' ו). — ד) כְּבַד פֶּה, כְּבַד לָשׁוֹן, שמגמגם בלשונו, שאינו יודע לדבר היטב: ויאמר משה אל יי' בי ארני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י). — וּכְבַד לשון כמשמ' מי שקשה להבין מה שהוא מדבר: עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק' ג ו). — ה) בדקדוק, °פֹּעַל כָּבֵד, בנין הַכָּבֵד, צורת הפעל העברי שנוסף על השרש אות או דגש להוציאו מעומד ליוצא וכדומה: וחלקתי הפעלים לשני מחלקים פועל קל ופועל כבד וקראתי שם הקל הבא על משקל פָּעַלְתִּי שהוא קל מכל הבנינים ושם הכבד הבא על זולת משקל פעלתי כמו הפעלתי ופועלתי וזולתם מן הבנינים והמשקלים וכו' ומן דבר הכבד שם פועל מדבר ושם פעול מדובר וכו' וכן קראתי שם הפעלתי כבד מפני ההא הנוספת בתחלתו (מ' בן ג'יקטיליא, תרג' אותיות הנוח לר"י חיוג 12). ודעתי להביא בכל שרש רוב מה ששמשו בו ממנו מקל וכבד ופועל ופעול ופועל עתיד ומקור (ר"י ח"ת, הקד' הרקמ' לריב"ג). כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם מפועל עתיד (שם). ויעתק מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא (ראב"ע בראש' יב ח). ולא ידעת שהוא מבנין הכבד מהפעלים השניים (הות, שפת יתר ג). והטור השביעי (מהפעלים) נקרא בנין פועל הנוסף או הכבד (רד"ק, מכלול, דה"פ ז). כי גם המרובע קראו המדקדקים הקדמונים הבנין הכבד להיותו דומה לדגוש (מקוה אברהם, בנין פע' מרובע).

כֹּבֶד, כְּבֵדוּת, כְּבֵדָה, וכו'. — *טעון, — *טען. — מאזנים. — מעמסה. — משא. — משקלת. — נֵטֶל. — סֵבֶל. — סַבָּל. — עמס. — פלס. — *פרק. — קל, ההפך מן כבד. — קשה. — שקל.

ב. **כָּבֵד**, פ"ע, לנק' כָּבְדָה, כָּבֵדָה, מ"ר כָּבְדוּ, עת' יִכְבַּד, תִּכְבַּד, תִּכְבְּדִי, נִכְבַּד, יִכְבְּדוּ, — א) היה כָּבֵד, בכל המשמעות של התאר: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג). ותמלאי (מרוב הסחורה) ותכבדי מאד בלב ימים (יחזק' כז כה). כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (תהל' לח ה). — כבדה ידו על פלוני, הביא עליו רעות רבות: כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם (ש"א ה יא). ותכבד יד יי' אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו). כי יומם ולילה תכבד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ (תהל' לב ד). — ובמשמ' גבר עליו, הכניעו: ותכבד יד בית יוסף (על האמורים) ויהיו למס (שופט' א לה). — אכפו כבד עליו, היה עליו למשא: הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז). — פשעו כבד עליו: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה (ישע' כד כ). — היה כבד על פלוני, היה עליו למרח: ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך (ש"ב יג כה). — ומקו' כבֹד, כבוֹד: קצתי בחיי ממריבים לי כי כבדו עלי מאד כבוד, עול יחשבו חשק בצוארי ואני חשבתיהו ענק כבוד (רמב"ע, תרשיש ד). — העבודה כבדה עליו, היתה רבה וקשה לו לעשותה: תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). כי כבדה העבדה על העם הזה (נחמ' ה יח). — המלחמה כבדה, היתה חזקה כעברה וזעם וקשה היה לעמד בפני הלוחמים: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כבדה (שופט' כ לד). ותכבד המלחמה אל [1]) שאול וימצאהו המורים (ש"א לא

— [1]) ס"א על.

ג). — החטא כבד, היה חטא גדול ורב: וזעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש׳ יח כ). — ב) פלוני כבד במקנה, בנכסים, היה לו הרבה מקנה, נכסים, היה עשיר: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראש׳ יג ב). — ובהפעל כבד לבד, במשמ׳ היה רב נכסים, או גדול וחשוב: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא).—ג) כבד אבר מהאברים, שאינו יכול לפעל פעולתו כראוי, כבדה עינו, שאינה רואה היטב: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות (בראש׳ מח י). — כבדה אזנו, שאינו שמע היטב: ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א).—ד) כבד לבו, התעקש ומאן לשמע ולעשות מה שמצוים לו: ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם (שמות ט ז).

—פע׳, כבד, כבדו, תכבדו, כבדך, כבדתו, אכבדך, אכבדהו, תכבדני, יכבדנני, תכבדך,—א) כבד את לבו, התעקש, עמד על דעתו, מאן לעשות כחק ובמצוה: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — ב) כבד את פלוני, נתן לו כבוד, honour ; honorer ; ehren : כבד את אביך ואת אמך (שמות כ יב). על כן בארים כבדו יי׳ (ישע׳ כד יה). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים (ש״ב י ג). לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע׳ ס יג). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו יב). ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל (ש״א ב כט). אשר בי יכבדו אלהים ואנשים (שופט׳ ט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו (מלא׳ א ו). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי׳ יכבד (תהל׳ יה ד).—כבד לפלוני בדבר: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות (דני׳ יא לח). — ובנ׳: האמנם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יי׳ מכבוד (בס כד יא). כי יבא דבריך וכבדנוך (שופט׳ יג יז). כי מכבדי אכבד (ש״א ב ל). עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי (בס יה ל). כל מכבדיה הזילוה (איכ׳ א ח). על בן יכבדוך עם עז (ישע׳ כה ג). בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני (בס כט יג). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (בס מג כ). —ועם הוספת נ שניה ודלת קמוצה: זבח תודה יכבדנני[1] ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהל׳ נ כג). לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני (ישע׳ מג כג). וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך (בס נח יג). אחלצהו ואכבדהו (תהל׳ צא טו). אחלצך ותכבדני (בס נ טו). סלסלה ותרוממך תכבדך[2] כי תחבקנה (משלי ד ח). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (בס יד לא).— ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (ב״ס גני׳ ג ח). אין לבזות דל משכיל ואין לכבד כל איש חמס (בס י כג). בני בענוה כבד נפשך ותן לה טעם ביוצא בה, מרשיע נפשו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נפשו (בס כח כט).—ובתו״מ: רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני (מכו׳ י ח). כמה עמל עמל בך ובמה יגיעה יגע בך אם לא כבדתו לשעבר צריך אתה לכבדו עכשיו (ספרי דבר׳ מט). אבל התורה אינה כן אלא מכבדתו ומשמרתו מכל רע בנערותו (ירוש׳ קדוש׳ ד טו ד). אין מכבדין (לגדול לעבור קודם) לא בדרכים ולא בגשרים וכו׳ א״ר יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש מזוזה (ברכ׳ מז). רבי מכבד עשירים רבי עקיבא מכבד עשירים (עירוב׳ פו.). ר׳ יוסי אומר לא מקומו של

— [1]) בחמשה ב״י ודפוס ראשון ד פתוחה (דג״ה). וזו אחת מחמש המלים שיש בהן אות כפולה ולפניה געיה ואעפי״ב אין האות הכפולה הראשונה חטופה בחטף פתח. וז״ל המסורה: סימן שתי אותות, בתיבה אחת צבותות, זו לעומת זו עבותות, בתיבה חרותות, כל המקרא על דרך זה, מפי כל סופר וחוזה, הסימן הזה, עוד לא ירוזה, אם געיה לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון, כמו יסכהו צאלים צללו וכו׳ חוץ מן ששה פסוקים, על מנהג זה פוסקים, ועליו חולקים, בי געיה להם סמוכה, ועמהם משובה, ובהם תמוכה, שמורה וערוכה, והם לא נפתחים, ובפה לא נפצחים, והם: בצר להם ישחרנני, זבח תודה יכבדנני, אז יקראנני ולא אענה, ישחרנני ולא ימצאנני, ומשחרי ימצאנני (דה״ט, סי׳ 33). ובדבר סבת כפילת הנון בכבד אמרו במדרש: רבי הונא בשם ר׳ אחא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבוד אחר כבוד (מד״ר ויקר׳ ט). ומהמדקדקים החדשים, קצתם פקפקו באמתת כפילה זו וחשדו שהוא (Olsh. § 97) שבוש פשוט. וכן אמר ברט (Barth, S.U.) שאין לסמוך על זה. אבל רוב החדשים הסכימו לדעת רבי הונא שזו הנון היא לנחץ ולחזק. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק. — [2]) ב צרויה ולא סגולה כמו אכבדך שלמעלה, וכן

אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו (תעג׳ כא:). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ׳ סב:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר׳ מט:). אמר רשב״ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי (מד״ר דבר׳ א). אמר הקב״ה בלשון הזה כבדו (עשו את אביו) בלשון הזה אני אומר לו פנו מלפניו (שם). בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו מהו עושה לו הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו שונא רעה (שם ה). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו מת אוהבו שהפקיד את הפקדון אצלו עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו אמרו לו למה אתה מכבד את שניהם וכו׳ (שם י). זכרי יום שהחזירך הקב״ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ׳, פתיח׳). לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים וקרבו את האשה אצלו ופרע ראשה ופרמם את שערה נטל הכום להשקותה נסתכל בה שהיא אמו התחיל צווח ואומר אוי לי אמי שהייתי משתדל במכבדך והריני מבזך (פסיק׳ רבתי כו). אמר הקב״ה אומות העולם מכבדים אותי ותולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי (תנחומ׳ בלק, הוספ׳ ט). אהוב את המוכיחך ושנא את המכברך (כלה רבתי ד). כיצד אדם מכבד את רבו בזמן ששניהם הולכים בדרך נותנו ליבינו (שם ז). — וכבדו כדבר: כבדהו (את המועד) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי׳ בא ט). הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו במה כבדני אוהבי (מד״ר במות לב). והביא לו (להמלך) דורון חרב הדה אמר המלך התיזו את ראשו בה אמר לו אותו האיש אדוני המלך במה שכיבדתיך בה אתה מתיז את ראשי (שם דבר׳ ט). הרי שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו (המלך) זהובים וכו׳ הלך ושמע לאשתו וכו׳ ואמר לו אדוני המלך שמעתי שאתה אוהב את הפירות ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים (תנחומא קדוש׳ ה). — וגם בלי ב: לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא

מִשֶּׁלוֹ (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). — וכִבֵּד את פלוני בּ־מ, עשה לו כבוד בהגשת מנחה: לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב הדה (מד״ר דבר׳ ט). — ובענין "הגשת מיני מתיקה ובדומה לאורחים: כשהולכים לבקר בשמחת וגיל והבית ימלא ומכבדים אותם במתיקה ומשקה ובדומה (פלא יועץ, אות ב). — ג) *כִּבֵּד את הבית, טִאטֵא ונקה אותו[1], auskehren, fegen; balayer, arranger (chambre etc.); sweep, adjust: ב״ש אומרים מכבדין את הבית ואח״כ נוטלין לידים וב״ה אומרים נוטלין לידים ואח״כ מכבדין את הבית (ברכ׳ ח ד). מגורה שפנה ממנה תישי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין (תרומ׳ יא ו). המנפף (את הע״ז) והמנשק והמכבד (לפניה) והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל (סנה׳ ז ו). מכבדין בין המטות ומניחין את המוגמר ביום טוב (עדי׳ ג יא). נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבד את השאר (מן הדשן) לתוכו והניחו ויצא (תמיד ג ט). צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבכם הארץ (מכי׳ בשלח ד ג). מכבדין את הבית מפני איבוד אוכלין (תוספתא ברכ׳ ו ד). הרוחין כחמי טבריה וכו׳ לא יזלף ע״י עצמו מפני שמרבה הבל ומכבד את הקרקע אבל רוחין כדרכו ועולה (שם שבת טז ב). של בית רבן גמליאל היו מכבדין בין המטות ביו״ט אמר ר״א בר׳ צדוק פעמים הרבה אכלתי בבית ר״ג ולא ראיתיו מכבדין את המטות ביו״ט אלא סדינין היו פרוסין מערב יו״ט וכשאורחים יוצאין מסלקין אותן (שם יו״ט ב יג). נמצאת מכבד את הקרקע בשבת (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). נתפזר ממנו בקב גחלים היה מכבדן לאמה (שם תני׳ ג עט). שלא אבל ויצתה אלא כבד ורבץ לפניו (ברכ׳ סג:). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל (מו״ק כז.). ומכבדין אותן (את בתי הכנסת) ומרביצין אותן כדי שלא יעלו בהן עשבים (מגי׳ כח:). מעשה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית

[1]) יש מפקפקים בהבתעפות מושג זה ממושג הכבוד ואומרים שזה לא טבעי. אבל לא נמצא מקור יותר טבעי למושג זה בשרש כבד.

וכו׳ (יבמ׳ נט:). כ י ב ד וריבץ לאוצר מהו (כ״כ כ:). מעשה כתלמיד אחד מתלמידי ר״ע שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר׳ עקיבא לבקרו ובשביל ש כ י ב ד ו וריבצו לפניו חיה (נדר׳ מ.). למה הביא עליהם (על המצריים) כנים לפי ששמו ישראל מ כ ב ד י חוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים (מד״ר שמות י). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מ כ ב ד י ן אותה ומרביצין אותה וכו׳ ומדליקין נרות (שם כט). — ובהשאלה, כבדה האשה את הבית, קנחה אותו מקום: האשה ששמשה ביתה וירדה וטבלה ולא כ ב ד ה את הבית כאילו לא טבלה (מקוא׳ ה ד).

— נפע׳, נכבד, נכבדת, הכבד, הכבדי, אכבד, אכבדה, אכבדה, וגם אכבדה, נכבד, נכבדה, נכבדת, נכבדים נכבדות, נכבדי[1]), נכבדיה[1]), נכבדיהם,— א) נכבד, עשה לעצמו כבוד, הראה את עצמו בכבוד, בתפארה, sich verherrlichen; se glorifier; glorify o. s.: ותאמר (מיכל בת שאול בלעג בראותה את דוד מפזז) מה-נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו כ). הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך (מ״ב יד י). והיה להם לשם יום הכבדי נאם אדני יי׳ (יחזק׳ לט יג). עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה [2]) אמר יי׳ (חגי א ח). — ובתלמ׳: אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם (מו״ק יז.). — נכבד בפלוני, עשה לעצמו כבוד ע״י מה שעשה לפלוני: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי׳ (שמות יד ד). וידעו מצרים כי אני יי׳ בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו (שם יח). — ובתוך פלוני: הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי אני יי׳ בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה (יחזק׳ כח כב). — נכבד על פני פלוני, לעיניו, שפלוני ראה זאת: בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד (ויקר׳ י ג). — נכבד עם פלוני, יחד אתו, פלוני יהיה כבודו: ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (ש״ב ו כב). — ב) נכבד, ראוי לכבוד, הכל מכבדים אותו, geehrt; honoré; honoured: והוא נכבד מכל בית אביו (בראש׳ לד יט). ליראה את השם הנכבד (דבר׳ כח נח). הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא (ש״א ט ו). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך ונכבד בביתך (שם כב יד). מן השלשים נכבד (ש״ב כג כג). ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע׳ ג ה). ויהי יעבץ נכבד מאחיו (דהי״א ד ט). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה (במד׳ כב טו). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי[1]) ארץ יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (ישע׳ כג ח-ט). — ואמר בן סירא: בין אחים ראשם נכבד וירא אלהים בעמו (כ״ס גני׳ י כ). יש דל נכבד בגלל שכלו ויש נכבד בגלל עשרו (שם ל). — ובזמן עבר: יספת לגוי נכבדת (ישע׳ כו יה). מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך (שם מג ד). — ואמר בן סירא: נדיב מושל ושופט נכבדו ואין גדול מירא אלהים (כ״ס גני׳ י כד). אנשי חיל וסמוכי כח ושוקטים על מכונתם, כל אלה בדורם נכבדו ובימיהם תפארתם (שם מד ו-ז). — וכמו שם: גם עלליה (של בבל) ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו׳ ג י). לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל (תהל׳ קמט ח). — ואמר בן סירא: רבים נשאים נקלו מאד וגם נכבדים נתנו ביד (כ״ס גני׳ יא ו). — ובסמי׳ *נכבד העם, שהעם מכבדהו: נכבד עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו נזיר יי׳ בנבואה שמואל שופט ומכהן (שם מו יג). — ונהוג כמו תאר של דרך ארץ לאדם: ומקודם שנים שמענו שמע השר הנכבד החכם כ״ר יהודה אביך (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת). היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר (שם). שבתוך הספינה שם נמצא הנכבד אבי אל ספצל בן הנכבד אבי אלרצ׳א (הנ״ל, בו״ת פאר הדור קגג). ימצא שם יהודי אחד עומד בתורפיאה המקום אשר במדינת קלברייא ששמו נשתרוק דשטבירי וזה הנכבד נשתרוק הנ״ז היה מקדם מהארץ הזאת (תבו׳ ר״נ גירונדי נט). — וגם לדברים לא בע״ח: והגיעו כתבי הישיבה הנשאה הנכבדת המשכלת יתמיד האל את מעלתה (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת).

יגדך.— [1]) לא מצאו המדקדקים הסבה שאמרו אלה שתי הצורות בבית פתוחה ודגש אחריה, ואמרו נכבדיה בבית שואית. שטדה, כדרכו, גוזר שאין זה אלא חלוף דעות הסופרים השונים.— [2]) כך הקרי, והכתיב ואכבד, וס״א ואכבדה כתיב וקרי.— [1]) עי׳ למעלה הערה 1.—

ונזכיר מה שידענו מאסורו בקצור מבלתי שנדקדק במה שבא בכתיבתו הנכבדת אוסר שהוא הביא הקרמות והוליד מהם שהוא מותד (במוהל הגוי, תבו׳ על פסק הרמב״ם). — ודברים לא בע״ה במשמ׳ חשוב: הנה זה המאמר הנכבד מורה על מה שרמזו רז״ל (רב״ע בפריש, פרד׳ רמוני׳ כט).—ג) במשמ׳ רב הכמות, reich an; abundant; copieux : באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי[1]) מים (משלי ח כד). — נכבדות, עי׳ ערך נכבדה.

— פע׳, כבד, מכבד, — שכבדוהו, שעשו לו כבוד, geehrt s.; être honoré; be honoured: ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד (משלי יג יח). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (שם כז יח). וקראת לשבת ענג לקדוש יי׳ מכבד (ישע׳ נח יג).— ובתו״מ: איזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות ד א). בא (שבט יהודה) להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה (מד״ר במד׳ יג).—ומכבד על פלוני, שפלוני מכבדהו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות (אבות ד ו). —ובצוי בפהמ״א: הם אנשי אחותינו ומכובדים עלינו (ר׳ יהודה׳ לחכוזרי). — ובמשמ׳ *אדם אביד, השוב: המשרה את אשתו על ידי שליש וכו׳ נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו׳ במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב׳ ה ח-ט). — ודבר מכבד, טוב ויפה ונאה: אין מפנין את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד אין צורך לומר מן המכובד לבזוי (ירוש׳ מו״ק ב פא:), ועי׳ ד.בבר.

—הפע׳, הכביד, הכבדת, הכבדתי, הכבדתים, הכבידו, מכביד, הכבד, להכביד, ויכבד, — א) עשה שיהיה כבד, שיהיה כמשא גדול: גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי (איכ׳ ג ז). הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק׳ ב ו).—והע״ל וכדומה, בהשאלה: אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו (מ״א יב י). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (ישע׳ מז ו).—וכבי השם ע״ל, הכביד עליו, הטיל עליו מס כבד וכדומה: והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים

(נחמ׳ ה יה).—והכביד בדבר פלוני, בהדבר עשה הע״ל וכדומה קשה: בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד (תנחומא ויקה׳ יב).—הכביד את לבו, הקשה ערפו, לא שמע בקול המצוה: כי אני הכבדתי את לבו (של פרעה) ואת לב עבדיו (שמות י א). וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם (שם ח יא). ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שם כח). — הכביד אזנו, עשה שתהיה אזנו כבדה, שלא תשמע, ובמוסריות, שלא יקבל מה שמדברים לו: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר׳ ז יא). — ב) הכביד את פלוני, עשהו רב הכמות, נכבד, עשיר: והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו (ירמ׳ ל יט). —ג) הכביד, כמו פ״ע, עשה דברים כבדים, גדולים, קשים: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע׳ ח כג).—ד) *הכביד, נעשה כבד, הכביד החולה, נעשתה מחלתו חזקה, עזה, מסכנת: המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (גזיר׳ ט ד). וכשהיה ר״ש בנו של ר׳ עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת״ת בא השלישי ואמר לו גוסס (שמחות ח). — *הכבידו השערות, נעשו רבות, ארוכות, צפופות: נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער (נזיר א ב). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו״ק יז:). — ה) בחכמת הלשון, הכביד אות, עשה אותה כבדה, הדגישה: ויש שיכבידו העברים הריש בקצת המקומות אע״פ שיכבד עליהם זה ברב המקומות (הרקמה, בער כב).

—התפ׳, התכבד, *נתכבד, —א) נאסף והתקבץ במספר רב וצפוף יחד, sich anhäufen; s'amasser; to amass: פי מצור שאבי לך חזקי מבצריך וכו׳ שם תאכלך אש וכו׳ התכבד כילק התכבדי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום

---

[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים נבכי וכדומה.

ג יד-יז).—ב) הראה את עצמו כאלו הוא מכבד, חשוב ועשיר: טוב נקל"ה ועבד לו ממתכבד וחסר להם (משלי יב ט).—ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (כ"ס גני' י כז). — ג) *עשה לעצמו כבוד, חשב דבר לו לכבוד, : sich ehren ; s'honorer ; to hounour o. s. אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך (כ"ס גני' ג י). המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא המתכבד בכבוד חי העולמים לא כל שכן (ירוש' חגי' ב עז ג). התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל (ברכ' ס:). שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי (מגי' כח.). (מה שנאמר בכתוב) ואושר באדין (הכוונה היא) שיהו הכל מתכבדין בו (נדר' מ.). הואיל וראויה (התתיכה) להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). אלו (השבטים והשוטים) לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולהתכבד (מד"ר במד' יג). — והתכבד עם פלוני: אני נותן את בתי כבתובתה במרינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובהמדתה שהיא בת מלך (מד"ר בר"ר, כרס היה).—ד) *שוק מתכבד, שמכבדים אותו, שמטאטאים ומנקים אותו, : gefegt w.; être balayé; be swept עשו אותה (את האשה) כמבוי שהוא מתכבד ושטף של גשמים עובר בו (ירוש' נדה ל מח ד). הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח' ז.).
—הפע', הכבד, מוכבד,— עי' ד.כבד.

ג. **כָּבֵד**, ש"ז, כנו' כבדי, כבדו,—האבר הבשרי הדמי שבקרב בע"ח, שחלק אחד ממנו מפריש המרה והשני החמר המתוקי ההולך להריאה ומשמש שם לפעולת הנשימה, : Leber ; foie ; liver ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית (שמות כט יג). עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג).— ובתו"מ וז"ל: ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול' ג א). ניטלה הכבד ונשתייר הימנה כזית (שם ג ג). הכבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שהיא פולטת ואינה בולעת (תרומ' י יא). (האומר) ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כלו זה הכלל כל דבר שהנשמה תלויה בו נותן ערך כלו (ערכ' ה ג). ניטל"ה כבד ולא נשתייר בה כדי להעלות ארובה (תוספתא חול' ג ג). כבד שניטות מטמא כרביעית (בכור' נה.). נדלדלה כבר ומעורה בטרפשיה (חול' מו.). התחיל כבד שלה זה היה מעשה ועלו עליה בני עסיא שלש רגלים ליבנה לרגל שלישי התירוה להם (שם מח.). קני הכבד והן המזרקין שבו שבהן הדם מתבשל (רמב"ם בתיע' ו ח). — ותפקידו של הכבד בגוף: ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו (ברכ' סא:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה וכו' (מד"ר ויקר' ד). הכבד קולט הדם ומשמש בו לפני הלב (מדר' הנעלם, והר, תולדות). — והיו הקדמונים קוסמים בכבד של בע"ח מת לנחש, לדעת על פי תנועותיו וכדומה מה שרצו לדעת: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק' כא כו). — ומליצה, נשפך כבדו של פלוני, מרוב צער ויגון: כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ' ב יא).—"ושפך דם כבדו, הרבה לבקש, להתחנן, ואמר הפיטן: עדי יתרצה עבד כתחנוניו אל רבו, ויתחד העובד עם המלך במסבו, וישפוך דם לב וכבד ויגיד נגע לבבו (יעיזוני לעיוני, יוה' יוה"כ, סדור תימני, כ"י בריט' מוז').—"זב הכבד מרוב יגון, ואמר המשורר: המרטי אני כוכה ואם על נדוד אחים ומפקד האהיות, אשר יזוב באש גודם כבדי והחלב אשר על הכליות (רמב"ע, דיואן ע', כ"י בודליאנה).—"היה בתוך כבדו של פלוני, היה חביב מאד עליו, ואמר המשורר: מה לי ולמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד כבד, אחר היותי כל ימי נוער מהם בתוך לבב ותוך כבד (רמב"ע, תרשיש ה).—"ובין הלב והכבד, ואמר המשורר רמב"ע בתשובתו לר"י הלוי: הם אהלי חסד אשר יום צעננו בין לב וכבד נתקעו תקוע (דיואן נח, כ"י בודליאנה). — ומ"ל "כבדים: ולפיכך אמרו שאם נמצאו שני כבדים אם דבוקין זה לזה במקום חיותא טרפה (בו"ת רבב"א ד).— יותרת, הכבד, *אצבע הכבד, *חצר הכבד, שמות נרדפים לאונת הכבד הבולט מהאונה הימנית של הכבד, Caput extcrum, Lobus caudatus[1]).
—"עלת הכבד, עי' עלה.—"שער הכבד, הערק הגדול של הכבד, עי' שער.

[1]) תרג' דר' Preuss, בספרו B. T. Medizin, דף 109.

ו·*כִּבֵּד, פעל נגזר מן ג. כָּבֵד, — קל לא נהוג.

—פִּע׳, *כִּבֵּד, מְכַבֵּד, — לקוי בחלי הכָּבֵד: ביום שתחל (הקדחת) לאחוז אותו תשכון על האדם עצלות כמכובד תרדמה ויתמתח ויתפתל כאדם אשר שקר כל הלילה (אסף הרופא 148, כ״י מינכן).

—הָפְע׳, *הֻכְבַּד, *מוּכְבָּד, — כמו *מכבד שקודם זה: אמר גליגוס המוכבד כלומר עלול הכבד הוא אותו שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה מפורסם או דבילה (קאנון ג יד ב א). הנה המראה (של פני החולה) מהדברים המורים ברוב על רוב עניני הכבד כי המוכבד כרוב הענין יהיה נוטה לכרכמות ולובן וכו׳ והרופא המומחה ירע המוכבד והאצטומכיי שניהם במראיהם (כס).

ה·*כָּבֵד, ב״ז, — כמו כֹּבֶד: אמר ר׳ הושעיא סולמות שבבבל אינן צריכין קבע מ״ט בכידן קובעתן (עירוב׳ עח.). מפני שכבידו של כלי הוצין (תגי׳ כא.).

כֹּבֶד, ב״ז, — א) הסגולה של דבר כָּבֵד, Schwere, Last; lourdeur, pésanteur; heaviness: כֹּבֶד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). —ובתו״מ: למה כורכן (את עין הארז והאזוב) וכו׳ כדי שיהא בהן כובד ויפלו לתוך שריפת הפרה (יומ׳ מא:). —וכנוי להצואה שבגוף: אל תקרי (כפסוק ובמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו) כבודו אלא כובדו[1]) (סנה׳ סג:). —ומצוי בספה״א: והקו אין בו תועלת במשקולת הבנין כי אם למשוך את כובד האבן המראה את תיקון הבנין או עיותו (ר״א בר חייא הנביא, הגיון הנפ׳ א). וישימו עליהם (על הבהמות) מעמס וכל מיני כובד ויכריחום למשוך קרונות טעונות משקל (ר׳ קלונ׳, אגר׳ בע״ח א ב). שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו או מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ממשמש בו ומרגיש כשנופל (עוה, אבידה רבב ה). — והכֹּבֶד בחכמת הטבע: מבואר שכל כובד שיותן בקו העובר על מרכזם שהוא אינו שוקל כלום (יב״ר, אליס. גבור׳ ה׳, מדלג׳ לה). ויתבאר מכאן שהכת יוכפל לאין תכלית לעולם עד שלא ינתן כובד בעולם שאין לאל ידי המיכאניקה למושכו אליה (כס לו). הנך רואה שאין אנו מרגישים כובד האויר כשום פנים וכל זה לפי שיש לו מקום רחב ידים להתנועע אנה ואנה (טוביה הרופא, מעש׳ טוביה, יסו״ע א). למידין

[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובדפו׳ כבידו.

מכאן שכל גשם שיש בו כובד גדול בודאי יהיה רוב בנינו מיסוד העפר (כס ז). נטית ונפילת הגשם על הארץ יקרא הכובד דהיינו שנאמר כל הגשמים הם כבדים מצד חומרם ואותו הכובד הוא סבת השתדלות הגשמים לרדת מטה (רלב׳ למודים ב ד נט). — *מִרְכַּז הַכֹּבֶד, Schwerpunkt; centre de gravité; centre of gravity: מרכז הכובד יקרא אצל בעלי המיכאניקה הנקודה שבשיתלה אי זה גשם בה לא יתנועע לשום צד (יב״ר, אליס, גבור׳ ה׳ לה). ומרכז הכובד גדרו פאפוס כילקוט הלמודים שלו כשם אירונים נקודה בתוך הגשם שבשנדמה הגשם הכבד תלוי ממנה ויובא כך תלוי יהיה שקט בלתי מתנועע ומתהפך אלא עומד במצב אחד (כס, מעי תהום, סי׳ ל). וראוי שתדע שמרכז הכובד על ב׳ מינים או טבעי או הכרחי (כס). המשקל ששוקלים בו אינו משתנה בכמותו כי לעולם הוא בעצמו אבל משתנה באיכותו שכפי מה שמתרחק ממקום שתלוי בו אותו הכלי והוא מרכז הכובד וכו׳ כך גדול כבדו ושוקלים דברים כבדים יותר (אמונ׳ חכמים, אביעד בר בגוס יב). וכמו כן נוכל לחשוב אצל כל הגופים כאלו הגוף ההוא מחובר מגופים או משקלים קטנים אשר המה חלק מהשלם והמה מרובקים יחד ע״י איזה כח ולכלם יש נקודה אחת כללי אשר הוא מרכז הכובד מכל הגוף השלם ונוכל לצייר כאלו כובד כל הגוף ואף אם הוא גדול מאד ומשונה בתמונתו יהיה מצומצם תוך אותו המרכז (רלב׳ גמודים ב ד פו). — כֹּבֶד מלחמה וכיוצא בזה, עוז ותוקפה: כי מפני חרבות נדדו מפני הרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כֹּבֶד מלחמה (ישע׳ כא יה). — וכֹבֶד העשן וכרומה: הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכֹבֶד[1]) משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (כס ל כז). —וכמשמ׳ רִבּוּי עצום: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכֹבֶד פגר ואין קצה לגויה (נחו׳ ג ג). הביא עליהם (על המצריים) הקב״ה חשך של גיהנם ומי שהיה יושב לא יכול לעמוד ומי שהיה עומד לא היה יכול לישב מפני כובד התושך (מדרב ויובע יא). — *כֹּבֶד המחלה וכדומה: שלשול הבא ביום גבולי בכמות גדול סימן טוב הוא ואם בשאר ימים יורה על כובד ורוע החולי (מעש׳ טוביה,

—[1]) לפי המליצה יותר נכון וכָבֵד.

ארץ החמדה ז). — ״וכֹבד באברים, בראש, בגוף, וכדומה: קור מוחש עם העדר כובד ועצלה ומתון ולובן מראה הפנים (קאנון ג א א ג). ואותות תגבורת הליחות אמנם האדומיית הנה במו כובד אין מופלג ועקיצה והתלהבות ושרפה חזקה ויובש בנחירים וכו׳ ואמנם בשחוריות יהיה הכובד פחות ותהיה התעורה יותר (שם). ואם לא יהיה (כאב הראש) בשתוף יהיה בשאר פעולות המות פגע כמחשך בעין ותרדמה וכובד תמיד עם היות שהאברים נכונים (שם שם ג ז). בכובד הראש יועיל ממנו הנקויים ועשיית הפתילות למטה (שם שם נא). ולפעמים ימצא בעליו בתליאות הקרבים כובד ומתיחה (שם יד ג א). כאב הראש ההוה מהיובש הנה הוא חלוש ואמנם הליחות לא יקרה עמה כאב כלל ואמנם רוב הליחות בחוש מחדש בו כובד לא כאב (פרקי משה ג). הטובים (שבמים הם) אוהן שאינם גורמים כובד באצטומכא (טוביה הרופא, מעש׳ טוביה, יסודי עולם ה). הוספת העתיד לבוא בנשים יקרה להן כאב וגם כובד הכליות והמתנים (שם, ארץ החמדה ג ח). ויבוא אחריו כובד גם כאב הראש ושינה עמוקה (שם ט). ונפוח הבטן ורגלים וקושי הנפיחה וכובד כפרוכת הלב ורפיון אברים (שם, בית תדבא ג ו). ובכל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכובד האיברים וכאב הפרקים (שם, מאמר׳ הבית א). — ״כֹּבֶד נשימה, שקשה לאדם לנשם: ימשך אחר הסתימה כובד הנשימה (קאנון ג יד ב ג). — ובהשאלה, *כֹבֶד ראש, נטיית נפש ורוח למחשבות חשובות וקצת עצבות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ׳ ה א). מצאו (את הגוי) לפי דרכו שואל בשלומו בכובד ראש (תוספתא ע״ז א ב). מצאו (את האבל) בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש (מו״ק כא:). ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל לקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך (רמב״ם שבת ל ב). — ב) *חלק מחלקי הנול של האורג, קורה שעליה נכרך השתי למעלה ולמטה, Weberbaum; ensouple; weavers beam: המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו מן הכובד העליונה לכובד התחתונה (נגע׳ יא ט). הנוגע בכובד העליון בכובד התחתון בנירין ובקירום ובחוט שהעבירו על גב ארגמן (כלים כא א). כובד העליון וכובד התחתון מהו לטלטלן בשבת (שבת קיג.).

כָּבֹד, ת״ז, לנק׳ כְּבֻדָּה, כבודה, — של כָּבוֹד, של פאר, prächtig; magnifique; magnificent: וישבת על מטה כבודה¹) ושלחן ערוך לפניה (יחזק׳ כג מא). — וכמו שם: כל כְּבוּדָּה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה (תהל׳ מה יד).

כְּבֻדָּה²), כְּבוּדָּה, ש״נ, — א) טעינה של דברים כבדים, שצריך לטעון על בהמה להסיע ממקום למקום, Bagage: ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת המקנה ואת הכְּבוּדָּה³) לפניהם (שופט׳ יח כא). — ובמהמ״א: ואברם כבד מאד שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה (ראב״ע בראש׳ יג ב). לאחר שנניח נשינו וטפינו מקננו ורכושנו בעבר הירדן נוכל לרוץ מהירים ראשונים שלא יהיה לנו שום כובד ומשא כמו שאר השבטים שיוליכו עמהם הכבודה שלהן (חזקוני, מטות לב יז). — ב) ״אורחת של מרכבות נושאות משא: ושתי כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם תלויה ההולכת אחריה בידי הקאזאקין (מח״ג, הגלפתיס ברוסיה 68). — ג) ״השגות כבוד: מחשבות והמגנוים והממשלות והכבודות הדמיוניות ותחדת אסיפת הקנינים (ר״י אברבנאל, נח). — ד) ״תאר מליצי להנפש: אתה עשית לנו את הנפש הזאת גנובת היכלי מלך שכונה באהלים עליונים מתגוררת במורד שושנת העמקים וכו׳ ותתמרה בחמר ובזפת זאת כבודה בת מלך פנימה תזכור יקר משפחתה ובית אביה ולא ידעה מי הביאה הלום (כה״ע ט״י). — ה) ״תאר כבוד של דרך ארץ לאשה חשובה, הכְּבוּדָּה פלונית: ובעל הבית כטוב לבו בסעודתו, ידבר נחומים אל הכבודה צלעתו, לאמר את הגבירה כמה יגעת היום (ר׳ קגוזי׳, אבן נחן סה). דין ודברים שנפלו בין החכם כה״ר יצחק וונאניה נר״ו עם הכבודה והצנועה מרת שמחה (שו״ת תורת חסד עו).

כְּבֵדוּת, — עי׳ כְּבֵדָה.

״**כְּבֵדִי**, כבדיי, ת״ז, — של הכָּבֵד, מטבע הכבד: ופעמים רבות יהיה השלשול הכבדי שהגוף לא יקבל המזון וישוב אחור וכו׳ אמנם ההפרש בין

¹) כך, ד דגושה, בכל הספרים כ״י ודפוסים בר מן ב׳ כ״י וג׳ ספרי דפוס (תנ״ך גנז׳, מהד׳ תדבה).

²) משק׳ עבדה רבה (בראש׳ כו יד, איוב א ג).

—³) הוו דק לסימן חשורק, כמו הופה כעשב (תהל׳ כב ס). ופרש ר״י אברבנאל: המטלטלין וכל דבר משא.

השלשול הכ ב ד י י והמעיי הנה הוא שהליחות הרעות היוצאות והדם מן המעיים יהיה עם הפשט מכאיב וחבלים ומעט מעט ורצוף והכבדיי בלי כאב ויהיה רב ולא יהיה תמיד רצוף (קאנון ג יד ד א). שהכבד ישיב המזון אשר יזון ממנו כ ב ד י י וכן הענין בשאר חלקי הגזון (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). — וגנקי׳ ; החלודה הכ ב ד י י ת יותר נוטה ללובן ואודם (קאנון ג יד ד א).

כִּבְדִי, ת"ז, נקי׳ כִּבְדִית, — מטבע הכֹּבֶד: כי הסולדת העוקצת השורפת מעוטת הכובד המכרכמת מראה הפנים והעינים מורה שהליחה אדומית והדפיקה הכוכדית המאדמת מראה הפנים והעינים והנופחת העורקים מורה שהיא דמיית (קאנון ג ה ה ח).

כְּבֵדֻת, כבדות, ב"נ,—סגולת הַכֹּבֶד, ומתיגות ותנועה לאט לאט, Schwierigkeit ; lourdeur ; heaviness : ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בִּכְבֵדֻת (שמות יד כה).—ומצוי בספה"מ כמשמ׳ העקרית והרוחנית: שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכ ב ד ו ת ה ובה אנחנו נמצאים (מגמד התלמיד׳, כלאב׳). ההבדלים האחרים הנמצאים להם (להיסודות) הנה הם נמשכים להם כמו הכ כ ב ד ו ת והקלות והשעירות ותספוגיות והמקשיות (ר"י אכרגלל, צורת היסודות). כבר יש בהם יסוד הארץ והמים אשר לכ ב ד ו ת ה היה נראה שיספיקו להכריח השני יסודות קלים (שבט יהודה נג). ותשליכם הכת הדוחה הטבעית (את המזונות שנתעכלו) מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף לכ ב ד ו ת ם ועובי חמרם ותגיעם אל פי הטבעת (מחיר אלדכי, ב"א ד). חלקי העפר הם עבים וכבדים וניכר מגשמים המורכבים ממנו כמו כסף חי וזהב הכבדים מאד ואי אפשר לומר שהכ כ ב ד ו ת תהיה בסבו. חלקים מימיים שכחם הקלים מיסוד עפר (טוביה הרופא, מעשה טוביה, יסודי עונס ד). — ובענין הברת האותיות: ועשו זה (להדגיש הריש בקצת מקומות) כדי שתחזק הסמיכה עליה בעבור כבדותה על הלשון מפני ההשנות אשר בה (הרקמה, שער כג). — וכִבְדוּת הלב, קשיות הערף: ואם הם כבר היו מסכימים לשלחו איך היו מוכיחים אותם לכ ב ד ו ת לבבם (ר"י אכרבנאל, ב"א ו ג).—וכִבְדוּת הצער וכדומה, ואמר הפיטן: ותני לחי למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי ב כ ב ד ו ת[1]) יגונים יקלו הזדונים (ר"י הלוי, יול׳ יוה"כ, ירושלם האנתי). —

[1]) כך בכ"י בריט׳ מוז׳, ובסדור תימנ׳ „תכלאל": ב ה ר ב ו ת היגונים.

ומדות אדם כָּבֵד, טרחן: מחילה מכבודך הסוהר יש לך מן הכ ב ד ו ת מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (מחברת התחלה כג). — וכִבְדוּת באברים: יאונה אליו מחושים ומכאובים בלי קדחת כמו מיחוש ראש או לב או כ ב ד ו ת בשאר אבריו (הקד׳ מעגל יכק).

כבה[1]), ממנו, כָּבָה, *כִּבּוּי, *כְּבִיָּה.

כָּבָה[2]), פ"ע, יִכְבֶּה, תִּכְבֶּה, *כבתה, וגם *כבת[3]), — כָּבְתָה האש, חדלה פתאם מלבער, erlöschen ; s'éteindre ; be extinguished : והאש על המזבח תוקד בו לא תִכְבֶּה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וגו׳ אש תמיד תוקד על המזבח לא תִכְבֶּה (ויקר׳ ו ה-ו). ונר אלהים טרם יִכְבֶּה ושמואל שכב בהיכל יי׳ (ש"א ג ג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה לילה ויומם לא תִכְבֶּה לעולם יעלה עשנה (ישע׳ לד ט-י). כי תולעתם (של הפגרים) לא תמות ואשם (שהפגרים נשרפים בה) לא תִכְבֶּה (שם סו כד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תִכְבֶּה (ירמ׳ יז כז). הנני מצית בך אש ואכלה כך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תִכְבֶּה להבת שלהבת (יחזק׳ כא ג). באפס עצים תִּכְבֶּה אש (משלי כו כ). לא יִכְבֶּה בליל נרה (שם לא יח). — ובתו"מ: אינו רוצה שיבערו (הגחלים) ואינו רוצה שיכבו (ירוש׳ שבת ב ה.). ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כ ב ה כ ב ה (שם יו יט ד). אחז בה (בהטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כ ב ת ה כ ב ת ה (שם). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי דולק משמת שמעון הצדיק פעמים כ ב ה פעמים דלק (שם יומ׳ ו מג ג). ארבעים שנה עד שלא נחרב ביהמ"ק היה נר מעריב כ ב ה ולשון של זהורית מאדים (שם). כ ב ת ה (הפתילה) זקוק לה ומותר להשתמש לאורה (שבת כא.). מוטב תִּכְבֶּה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה (שם ל:), נר הדולק בשבת כ כ ת ה מותר לטלטלה וכו׳ מסתפק מן הנר הכ ב ה ומן השמן המטפטף (שם מד.). אדם יושב ומצפה אימתי תִּכְבֶּה נרו (שם מו:). המעצמו

[1]) בערב׳ ח׳בא a) ממש כמשמ׳ שזה השרש משמש בעברית.

[2]) בערב׳ חַ׳בַא b). — [3]) כמו עָשַׂת במקרא.—

a) خبا b) خَبَا

(את עיני המת) עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים משל לנר שכבה והולכת אדם מנית אצבעו עליה מיד כבתה (שם קנא:). הלכה אותה אשה לביתה שהיה ליל שבת ומצאה הנר שלה שכבה אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו (מד"ר דבר' ה). — ונגר *כָּבַת: בר סירא אמר היתה לפניו גחלת ונפנה בה וביערה רקק בה וכבת (מד"ר ויקר' לג). עששית אעפ"י שלא כבת מברכין עליה (ירוש' ברכ' ח יב:). קטורת שכבת הוטמה אפילו בקרטין וכו' פתילה שכבת צריכה דישון (שם יומ' כ לט ד). — וגם בפעול *כָּבוּי, כמו בפועל: כשהיה נר דולק ונר כבוי ונתכוין להדליק זה תחלה (בב"י כרית' כ.). ומבעיר התחתונות שהיו כבויות מחמת המשא שהיה עליהן (שם). דהיאך יקח הבשר מעל הגחלים אולי הגחלים אינן כבויין (מרדכי שבת רמח). — ובהשאלה לענין החרון, הכעס, וכדומה: ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה (מ"ב כב יז). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה וכו' ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). — והחיים, פסקו: ישכבו (אנשי החיל שנפלו במלחמה) בל יקומו דעכו כפשתה כבו (ישע' מג יז). — ו*אש התאוות: גמסו התאוות מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים וכו' וכבתה אש היצר מלבותם (תו"ה, הקד' יי' ז).

— פע', כָּבָה, פ"י, כָּבוּ, תִּכְבֶּה, תִּכְבֶּינָה, מְכַבֶּה, יְכַבּוּ, וַיְכַבּוּ, כַּבּוֹת, כַּבּוֹתְךָ, — כִּבָּה את האש, עשה שתכבה, auslöschen; éteindre; extinguish: ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא). פן יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו' ה ו). קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישע' מב ג). גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו (דהי"ב כט ז). — ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה הכפר חטאת (ב"ס גני' ג ל). — ובתו"מ: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עבו"ם מפני לסטים (שבת ב ה). הבונה והסותר המכבה והמבעיר (שם ז ב). גברי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהן אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו (שם טז ו). ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה (אבות ה ה). כהן שבא לעשות חשבון עם ישראל והדליק על גביו שמן שריפה ועמד והלך לו אעפ"י כן אין מחייבין אותו לכבותו עד שיכבה מאיליו (ירוש' תרומ' יא מח:). המבעיר וכיבה בנפיחה אחת (שם שבת ב ה.). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת וכו' חייב שתים אחת שכיבה את העליונות ואחת שהבעיר את התחתונות (שם). מעשה שנפלה דליקה בחצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קצרה של ציפורין לכבותו ולא הניח להן לכבות אמר להן הניחו לנבאי שיגבה את חובו מיד קשר עליו הענן וירדו גשמים וכיבוהו (שם נדר' ד לח ד). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה (שבת כג.). ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב"ב י.). אמר (המלך) כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר קהל', ידעתי כי). — ובענין ברזל מלבן באש: שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם שבת יב כ). — ובהשאלה, גם בענין חום הגוף של החולה וכדומה: (האש) של חנניה מישאל ועזריה אש של הדיוט והכל יכולים לכבותה וזו של חולה של שמים היא ומי יכול לכבותה (נדר' מא.). — ו*כִּבָּה[1], בענין אש הגיהנם: אמרו רבותינו אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה (מד"ר במד' יח). — ובמליצה, כבה גחלתו של פלוני, לא השאיר לו שום יורש: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). — כבה את נר העם, במליצה להמלך: אז (כשנצל דוד מן הסכנה) נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש"ב כא יז). — ואש הכעס וכדומה: פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם (ירמ' ד ד). — ואש האהבה: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה (שה"ש ח ז). — והשתמשו המליצים והמשוררים בפעל זה הרבה בהשאלה מליצית, ואמרו בעתיד מקצר *יְכַב במקום יְכַבֶּה, ובצווי *כַּב: כבה חמת הכוס בבי שלג משקה כמו חכם יכב קצף, וראה עלי פנים בעת הורק בו משפת בקבוק כמו קצף (רמב"ע, תרשיש כ). מי זה אשר יליץ בעד נפשי יכב מהר יקוד אשך ולפידך (עמנ', מחבר' יט). ואור אשי כמי ישעך כַּב ושא פני וגל עיני בתורתך

[1] — כמו עשת וכדומה.

(מנח' מלונזו, בתי הידות, פומ', אודך אורי). — ובא גם במשם' פ"ע, בענין כליון האמה: וכסיתי בכבותך [1] שמים והקדרתי את כוכביהם (יחזק' לב ז).

—נפע', *נכבה, *נכבה, נכבית, להכבות, לכבות, יכבות, —כמו כבה בקל: הגחלת של עין אם תסיר אדמומיתה נכבת כבר (ד"ת בכת מג). שהאש אינה נכבית בעבור שמדליקין ממנה דבר (תקון מדות הנפ' מה). משיתחילו הפחמין (שצולים עליהם בשר) ליכבות תחתיו מפני שמנו (רגמ"ה חול' קיב.). האור העליון הפשוט שאין בו הרכבה ואינו נכבה כהכבות שאר האור הנמצא אצלינו שהוא נכבה מפני הרכבתו (פי' מבלי לוזת' הלוי ה). שבשביל שנכבו (הלפידים) פעם אחת הן נוהין לידלק בפעם אחרת (הלכות, או"ת בכב ב). — ואמר המשורר: אך רגע אכאב ביקוד כי יכאבו, איך גרם ומוקדם גם רגע יכבו [2] (אד"ם בכ"ק, המכנה). — ובענין *סיר החי כשנותנים אותו במים: שני מיני זרניך שרופים וקלפת רמון ואלום תימני ועפצים וסיד בלתי נכבה מכל אחד שנים עשר זוזים (קלונ׳ ג יו ב ו).

—פע', *כבה, מכבה, —כמו נכבה: זריקת המים הנעשית ע"י קנה מים היורה כחין והיא פתאומית ויכובה בנקל יותר במעט מים באשר יוצק עליו מים רבים ובנחת (מעבה טוביה, יסודי עולם א ב). מדוע פתילת הנר המכובה פתאם בקושי תאחז האור (כם ג).—ואמר המשורר: אך סורו כלכם וכבר אש הוצתה, הן אש לבן היא איננה מבאבת, הלא גם תוכו קדחה הלהבת, ועדי כי ש־ף גם לא כבתה [2] (אדם, בכ"ק, מיכל דמעה).

—התפ', *התכבה, —כמו כבה בקל: שהיה מיצר שהנר היה הולך להתכבות וכו' (ד"א אוקרי, חרדים ת). מדוע תתכבה הלהב מרוח גדול פתאום וכו' ואיך יתכבה אש לעת שזורקים בו סמרטוטים או זבל או בגדי פשתן לחים וביוצא בהם (מעבה טוביה, יסודי עולם א ב). ובשביל זה יתמה הרואה איך האש דולק במים ואינו מתכבה (כם). כמו שיתכבה הנר בסבת נפיחה חזקה עשויה במפוח (כם, ארץ ההדבה ב א).

***כַּבָּה** [3], ש"נ, מ"ר כבות, — כבת אש, כמו לבה, להבה, שלהבת: מרבות צרות הושעתני וממצוקות

[1]) קצת ההדשים סנקדים כִּבְּבוֹתְךָ, בקל.—[2]) ־ך הנקוד, וכך לפי החרוז.

[3]) עי' לקמן, הערה 2. —

שלהבת... [1]) מכבות [2]) אש לאין פחה מרחם תהום לאמי משפת זמה ומפלי שקר וחצי לשון מרמה (כ"ס גני' נא ג־ה).

כָּבוֹד, כבד ש"ז, סמי' כבוד, כבד, כבודי, כבדי, כבודך, כבדך, כבודך, כבודו, כבדו, כבודה, כבודכם, כבודם,—א) חשיבות של פאר שיש לאדם או לדבר בעיני הבריות בשביל מדות טובות או מעשים גדולים או כשרון נעלה וכדומה, :Ehre; honneur; honour והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים (שהוא השליט על כל מצרים) ואת כל אשר ראיתם (בראש' מה יג). גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש"א ד כא). וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים (מ"א ג יג). כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (משלי ג לה). כשלג

[1]) מחוק בגוף הכ"י מקום תיבה אחת, ועוד נשארה מבואת אותיותיה ולפיה שמו המבארים כאן את המלה סביב או סבבתני.—[2]) כך בגוף הכ"י של הגניזה, והכתב ברור כאן ואין לפקפק בו, ולפי צורתה החיצונה של מלה זו עולה על הדעת בהשקפה ראשנה כי זו מקור מן הפעל הידוע כבה אש. אבל מכל סגנון הכתוב קודם מלה זו ואחריה נראה ברור כי יש כאן שם דבר כמו ממצוקות שלהבת שלפניה ומרחם תהום ומשפתי זמה וכו' שלאחריה. גם אין המליצה מכבות אש, במשמ' מקור של הפעל כבה, מתישבת פה לפי הכונה, ולכן הגיהו שכטר וטאילור לבה במקום כבה, מלשון בלבת אש (שמות ג ב). והשיגו ע"ז שאר מבארי ב"ם מפני שלפי דעת החדשים שם היה כתוב כתחלה בלהבת ולא בלבת, ומלבד זה אין שום צרך לשנות את נוסחת הכ"י של ב"ם כי גם את המלה כבה כמו שהיא אפשר לפרש במשמ' להבה עזה, כי מצאו שמוש שרש כבב במשמ' זו בארמ' בהפעל ונכבביה (עירוב' כט:), ובהשם כבבא (זבח' מו:), ובפרט בלשון אשורי' משמש כבב במשמ' שרף, והשם כבת אשת, שלהבת האש (דליץ, מלון אשורי). והנה בדבר המלה לבה שבמקרא, אפילו אם באמת נניח כי הנוסחה הקדומה היתה להבה, אין ספק כי בזמנו של בן סירא כבר היתה מקובלה הנוסחה המסורה, ויכול בן סירא להשתמש במלה זו. וכבב בארמ' אינו שרף אלא צלה. וגם מציאות השם כבה באשור' במשמ' להבה אינה מספקת יען קשה להניח כי בן סירא השתמש במלה זרה למושג שהיה לו בעבר' הרבה מלים, וכמו"כ קשה להניח כי היתה מלה זו נהוגה גם בעברית, כי המליצה להבת האש באה הרבה פעמים במקרא ובתו"מ ובשום מקום לא השתמשו במלה כבה. ואעפי"כ הואיל והנוסחת של גוף הכ"י היא ברורה, ועכ"פ יש סמך למלה זו מהלשון האשור', אין יסוד מספיק לפסלה, וחיבים אנו להכניסה תחת כנפי לשוננו.

בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כָּבוד (מש כו א). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וְכָבוד (מש ג טז). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וְכָבוד (מש כא כא). ותחסרהו (את האדם) מעט מאלהים וְכָבוד והדר תעטרהו (תהל׳ ח ו). גדול יהיה כְּבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב ט). כְּבוֹדִי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי (איוב יט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כְבוֹדִי ואם אדונים אני איה מוראי (מלא׳ א ו). וראו גוים צדקך וכל מלכים כְּבוֹדֵךְ וקרא לך שם חדש (ישע׳ סב ב). כרבם כן חטאו לי כְּבוֹדָם בקלון אמיר (הוש׳ ד ז). וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם אפרים בעוף יתעופף כְּבוֹדָם (שם ט י-יא). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כְּבוֹדְכֶם (ישע׳ י ג). רדי מִכָּבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון (ירמ׳ מח יח). שבעת קלון מִכָּבוד שתה גם אתה והערל (חבק׳ ב טז). עזרנו אלהי ישענו על דבר כְּבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (תהל׳ עט ט). — עשה או נתן כָּבוד לפלוני, עשה מעשים שיהיה לפלוני לכבוד, לאות שהוא מכבדהו, מפני שהוא מכבדהו: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כָבוד לייי אלהי ישראל ותן לו תודה (יהוש׳ ז יט). ויאמרו (הקוסמים) אם משלחים (אתם) את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם וכו׳ ונתתם לאלהי ישראל כָּבוד אולי יקל את ידו מעליכם (ש״א ו ג-ה). ישימו לייי כָּבוד ותהלתו באיים יגידו (ישע׳ מב יב). תנו לייי אלהיכם כָּבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג טז). אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כָבוד לשמי אמר יי׳ צבאות ושלחתי בכם את המארה (מלא׳ ב ב). הבו לייי משפחות עמים הבו לייי כָּבוד ועז (תהל׳ צו ח). ויקברהו במעלה קברי בני דויד וְכָבוד עשו לו במותו (דהי״ב לב לג).—כִּסֵּא כָּבוד: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כָבוד ינחילם (ש״א ב ח). ועי׳ כסא. — ב) יפי ופאר, Pracht; splendeur; splendour: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לְכָבוד ולתפארת (שמות כח ב). וּכְבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה (ישע׳ י יח). כְּבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי (שם ס יג).—ופאר של גדולה והדר, בפרט של אלהים, Herrlichkeit; majesté; maj‹sty, וכנוי לענן ומתוכו אש מתלקחת של התגלות האלהות: ויפנו אל המדבר והנה כְּבוד יי׳ נראה בענן (שמות טז י). וישכן כְּבוד יי׳ על הר סיני ויכסהו הענן וכו׳ ומראה כְּבוד יי׳ כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שם כד טז-יז). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי׳ ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כְּבוד יי׳ את בית יי׳ אז אמר שלמה יי׳ אמר לשכן בערפל (מ״א ח י-יב). ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כְּבוד יי׳ עמד כַּכָּבוד אשר ראיתי על נהר כבר (יחזק׳ ג כג). — וגדולת מעשי אלהים: השמים מספרים כְּבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהל׳ יט ב). ספרו בגוים כְּבודו בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). — אֵל הַכָּבוד: קול יי׳ על המים אֵל הַכָּבוד הרעים (שם כט ג).—מֶלֶךְ הַכָּבוד: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הַכָּבוד מי זה מלך הַכָּבוד יי׳ עזוז וגבור (שם כד ז-ח).—ופאר של מלכות וגדולה: ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם כִּכְבוד בני ישראל יהיו (ישע׳ יז ג). בהראתו את עשר כְּבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסת׳ א ד). ויספר להם המן את כְּבוד עשרו ורב בניו (שם ה יא). פרח תפרח (הציה) וכו׳ כְּבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (ישע׳ לה ב).—ג) עשר, נכסים, כלים מפארים, Reichtum; richesse; riches: וישמע (יעקב) את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הַכָּבֹד הזה (בראש׳ לא א). ותלו עליו (על היתד שבבהל) כל כְּבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן (ישע׳ כב כד). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כְּבוד גוים (שם סו יב). בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כָּבֹד מכל כלי חמדה (נחו׳ ב י). חיל גוים תאכלו וּבִכְבוֹדָם תתימרו (ישע׳ סא ו). — ד) עקר מהותו של האדם, נפשו, גופו[1], Seele, Körper; âme, corps, soul, corps: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד

[1]) בכר העירו החכמים על הדמיון שבין שמוש זה של המלה כבוד בעבר׳ והשמוש של המלה ערץ׳ a) בערב׳, שעקר משמע׳ רחב, ומשמש גם במשמ׳ עשר וכלי בית, וגם במשמ׳ כבוד, וגם במשמ׳ עקר מהות של האדם, טבעו, נפשו, גופו. ואמר אלג׳.הרי בו.צחא ו: ואלערצ׳ איצ׳א אלג׳שד וכו׳ ואלערצ׳ ג.יצ׳א אלג׳ש יקאל אכרמת ענה ערצ׳י אי צנת ענה נפשי וב... נקי

a) عِرض

כְּבֹדִי (בראש׳ מט ו). לָכֵן שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח (תהל׳ יו ט). נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה אַף כְּבוֹדִי (שם קח ב). יִרַדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי¹) לֶעָפָר יַשְׁכֵּן (שם ז ו).—ובבן סירא ותו״מ, במשמ׳ העקרית: אל התכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך כבוד איש כבוד אביו ומרבה חטא מקלה אמו בני התזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (ב״ס גני׳ ג י-יב). משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה (סוט׳ ט טו). ר׳ אליעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא

רבך (אבות ד יב). הקב״ה חס על כבודן של בריות (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יב). אבדת את עצמך ואבדת את כבודך (ספרי במד׳ קלא). גדול כבוד הבריות שדוחה למצוה (ירוש׳ נזיר ז נו.). פנו חצר מפני הטומאה והתקינו כסא ליהושפט מלך יהודה אמרו יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה שברח מן הכבוד (שם סוט׳ ט כד ג). כל מה שברא הקב״ה לכבודו בראו (יומא לח.). אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום (שם). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקת בישראל (תגי׳ ג.). מעשה ומתו בניו של ר״ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר״ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם (מו״ק כא:). הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך (קדוש׳ לא.). בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אוה״ע לכבודו הוא דורש (שם). הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול (שם לב:). עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות (שם). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (שם מ.). שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם וכו׳ אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא (נדר׳ סב.). לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו (ב״מ נט.). כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה (מד״ר במד׳ ד). אמר הקב״ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמד ממך ג׳ מלכים (שם שה״ש, מזמור). כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחות לזולתך (שם אסת׳, ותאמר אסתר). יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו ועשו ביקש להרוג את אמו (פסיק׳ רבתי יב).—*מפני כבוד דבר, כדי לעשות לו כבוד, לבלתי חלל כבודו: בפרקים שואל (בשלום אדם נכבד) מפני הכבוד ומשיב (ברכ׳ ב א). אין מדליקין בעטרן (בשבת) מפני כבוד השבת (שבת ב ב). שלא אמרת אלא מפני כבודי זה הוא כבודי (תוספתא נדר׳ ד ח). מפני כבוד שבת התירו (ירוש׳ דמאי ד נג ד). בכל השותפין מעכבין זה על זה בחצר

אלערצ׳ אי ברי מנ אנ ישתם ויעאב וקיל ערצ׳ אלרג׳ל חשבה, ע״כ, — ובעברית: ואלערצ׳ כמו״כ הגוף וכו׳ ואלערצ׳ כמו״כ הנפש, יאמרו אכרמת ענה ערצ׳י ר״ל הרחקתי ממנו נפשי, ופלאנ נקי אלערצ׳ ר״ל טהור מגנות והרפה, וי״א ערצ׳ אלרג׳ל מעלותיו הטובות. — ובלשאן אלערב: וערצ׳ אלרג׳ל חשבה וקיל נפשה וקיל ח׳ליקתה אלמחמודה וקיל מא ימדח בה ויד׳ם וכו׳ וקאל אלערצ׳ נפש אלרג׳ל וקאל פי קולה יג׳רי מנ אעראצ׳הם מת׳ל רית אלמשכ אי מנ אנפשהם ואבדאנהם וכו׳ וערצ׳ אלרג׳ל חשבה ויקאל פלאנ כרים אלערצ׳ אי כרים אלחשב, ע״כ,—ובעבר׳: ערצ׳ אלרג׳ל מעלותיו הטובות וכבודו, וי״א נפשו, וי״א טבעו המשובחה, וי״א מה שישובח בו ויגונה, ואמר (אבנ קתיבה) אלערצ׳ נפש האדם, ואמר באמרו יג׳רי מנ אעראצ׳הם מת׳ל רית אלמשכ (ינדף מן אעראצ׳הם כמו רית משך) הכונה בהשם אעראצ׳הם נפשותיהם וגופותיהם וכו׳ וערצ׳ אלרג׳ל טבעו המשובחה, ויאמרו פלאנ ברים אלערצ׳ (פלוני נעלה הערצ׳) ר״ל נעלה הטבע והמדות המשובחות. — ¹) כבר השיג דונש על רסע״ג שפרש גם כבוד זה במשמ׳ נפש, ופרשו הוא במשמ׳ גוף, וז״ל: ואמר (רסע״ג) בפתרון וכבודי לעפר ישכן סלה כי כבוד הגוף הוא הנפש וזו טעות גדולה לפי שהנפש היא המרגלית אשר לא תשורנה עין ולא תקבר בעפר וכו׳ וכבודי לעפר ישכן על הגוף נאמר ולא נאמר על הנפש הזהר בני וחקר ואזן כל מלה במשקל (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ מה), וכן ר״י בן בלעם, כמו שהביא ראב״ע בשמו וז״ל: קם ר׳ יהודה בן בלעם וילעג עליו (על ר׳ משה הכהן שפרש כרסע״ג על הנפש) כי איך יהיה הכבוד נפש וכתוב וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש לא תשכון בעפר (שפת יתר, סי׳ נח). ואעפ״י שהעיד ראב״ע שם כי גם ר׳ ארונים וגם בן בלעם חזרו בהם יתודו כי הכבוד הוא הנפש, ואעפ״י שגם ריב״ג פרש גם כאן כבוד במשמ׳ נפש, אעפי״כ יותר נכונה דעת ר׳ אדונים בן לברט ובן בלעם כי כאן הכונה להגוף, והלשון הערבית מסייעתם כי כבוד הוא כנוי גם להנפש וגם להגוף.

חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (בס נדר׳ ס לט.). היו שני דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה וכו׳ הולך בקרובה מפני כבוד הרבים (בס נזיר׳ ז נו.). שאין גוללין ס״ת בציבור מפני כבוד ציבור (יומ׳ ע.).—*נהג בפלוני בְּכוֹר: הלומד מחכירו וכו׳ אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). הרי אני מודיע לכם חכתם של בני שהיו נוהגים עמהם בכבוד (מכי׳ בבלת ב, פתיח׳). געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו׳ אמרו (החכמים) איפשר (אין) רבי ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש׳ פאה א טו ג). בתחילה עד שלא ראו (המצרים) בכבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד ולבסוף שראו בכבודן נהגו בהן כבוד (סוט׳ יג.). שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר״ע מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמ׳ סב:). — *חִלֵּק כָּבוֹד לפלוני: אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (ירוש׳ פסח׳ ד ל נ). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ׳ יט:). ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה (יומא ד:). ואם אני רואה אותן חולקין כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין (מד״ר כלאב׳ מח). אמר להם הקב״ה אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת שלי (בם במד׳ יד). הלקו כבוד לר׳ יהודה שהיה בן עיר ולא שהיה גדול מהם בתורה (בם בה״ב, סמבוי׳).—ומליצה, *כְּבוֹדוֹ במקומו, שלא נתמעט, נשאר כמו שהיה קודם: אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו בבוד המקום במקומו ומיעט כבודם (יומ׳ לח.). כל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט (מד״ר במד׳ ד). — ובפרט בעין התנצלות ובקשת מחילה כשאומרים עליו דבר קצת לגנותו: ר׳ יהודה אביו של זה ביזה תלמידי חכמים אף הוא מבזה תלמידי חכמים א״ל ר׳ יוסי כבוד זקן יהא מונח במקומו אלא מיום שחרב ביהמ״ק נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (כתוב׳ לו:). שכבודו במקומו מונח לא הבין בונת החכם רלב״ג (ר״י אברבנאל, במים חדבים נ). — ומשלים: שבבודו של אדם כסותו (אגד׳ בראב׳ סג). כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו [1]). אין בכבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (מבחר הפנינ׳, בער ידינ׳ התבורה). במקום שאין כבוד אין קלון (רבכ״ל דורמן, תפאר׳ יבראל). השחות והיחם שני תאומים, ושפלות הלב והכבוד שני אחים נעימים (ר׳ מנחם מאירי, מבינ נפב, בבם תכמי הערבים). — ובמשמ׳ גדולה, פאר והדר: עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקב״ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקב״ה עליו בכבודו וכיון שנגלה הקב״ה בכבודו וכגבורתו התחיל הים בורח (מכי׳ בבלת ב ד). כל שלא ראה דיפלי איסטב׳ של אלכסנדריאה לא ראה כבוד ישראל מימיו (ירוש׳ סוכ׳ ה נה.).—ומליצה, בעצמו ובכבודו: אמר הקב״ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי (מד״ר במד׳ ד).—*בכבודכם, בעצמכם: כשיגיע קצי ויגזור המקום מיתתי תקיימו צואתי כשהזהירו רבותינו ז״ל מצוה לקיים דברי המת ותראו בכבודכם אם ימצאו הכל בשעת מותי (תבו׳ הגא׳, הרכבי בע).—*כבוד פלוני, דבור של דרך ארץ כשאדם מזכיר שמו של גדול וחביב עליו: התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר׳ שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון (אגר׳ הרמב״ם גר״ב א״ת). החכם היקר הנכבד כבוד רבי מאיר (בם). ככר הודעתי להדרת כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא פנחס ש״ץ (הוא, לר׳ פנחס בר״ב). מר ורב יהונתן הכהן סגלת הכהנים בן כבוד גדול וקדוש מר ורב דוד ז״ל (הוא, לר׳ יהונתן הכהן). וכבוד הבן יודע כי חי השם יתברך וכו׳ ומה שארצה מכבוד הבן הנחמד (ר״ל ממך) שלא תשיב לזה האיש בעל מחלוקתך וכו׳ וכבוד הבן יודע כי אלו הגדולות והשררות וכו׳ (הוא, ליוסף עקנין). יהונתן הכהן סגלת החכמים בן כבוד גבירנו קדושינו מורינו ורבינו דוד וצ״ל (הוא, פאר הדור, תבו׳ מא). הבחור היקר בן כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא זבריה הזקן (בם קנד). הודאה באה מכבוד גדולת קדושה הדרת אדוננו רבינו משה הדיין (במוא״ל הגוי, תבו׳ על פסק הרמב״ם). סעדיה ב״ר מיימון ב״ר משה ב״ר מיימון בן כבוד התכם הדיין רבי משה ב״ר

—[1]) מאמר רגיל בפי העם עפ״י המאמר בירוש׳ (סוט׳ ט כד ג): יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחד וזה שברת מן הכבוד, שהובא למעלה.

מיימון ולה"ה (רס"ע אבן דאנאן, כבו"ת פאה"ד רכה). חצר אחד שדר בה כבוד ר' יעקב די ואיינה והיהה של כבוד רבי משה הרופא וידאליש אבי אמו של כבוד רבי יוסף הנזכר (בו"ת רנב"ת כה). ולבי לא נתנני השב רוחי להמציא מענה רך נערך אל כבוד אדוני כי אין מלה בלשוני (אגר' דופי הזמן לר"י עובדיה). ומעשה שהיה כך היה שכבוד א"א ז"ל קנה בתים וכו' (בו"ת מהרב"ן כ פא). — "כבוד חכמתו: והן אפער פי מיחל למלקוש תשובותיו הברורות ואמרותיו הטהורות על כל אשר שאלתי מכבוד חכמתו בכתבי הקדומים (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ם). — ובכנ' "כבודך, כבודכם, כבודו, כבודם: ואני מתהננת אל כבודך שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובת ובמגונה במדותי (תו"ה, עבוד' ה' י). הכותב להודיע לכבודו כי הגיע ליד עבדו כתבו היקר (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ם). ואירא מהוסיף שאלותי פן אטריח מאד על כבודו וכו' כי ידעתי כי ייטב בעיני כבודו להסיר עולה מאהלינו (שם). יודע לפני כבודך כי לא נתחדש מחלוקת מזה והבקיאים אשר הנה במותר ואסור וכל החכמים פה נוטים לאסור (מנח' קנא' נהלא מאלי ה). והנה אגיד לפני כבודכם את הדברים אשר ידעתי (שם יג). ועוד שכבודך יודע ששבירות הכלים והבהמות יש בהם דין אונאה (בו"ת הרא"ש יג ב). ואני אומר כי כל מה שהקשה כבודך כבאן יפה הקשה והסכימה דעתך לדעת הראשונים (תבו' הר"נ גירונדי ח). כתב כבודך להחזיק במה שבתכת מתחלה שאין ליכם פירות כלל (בו"ת ריב"ש כפו). ויהי היום כי הקרה הש"י לפני זה המוביל אמרתי לפנות מעסקים אחרים כדי להשיב אל כבודך ואמנם אציעה נא תהילה לפני כבודך מה שאמרו לי אנשים שהיו שם מעניין המכס ההוא (תבו' מהר"י קולון קלה). ולכן אמרתי לכתוב לכבודכם את הנראה לע"ד לרוב ההפצר אשר הפצירו בי לחוות דיעה (שם קפא). אני הדל באלפי וכו' מודיע למעלת כבודכם כי הוגד לי ושמעתי הענין אשר אירע (תבב"ן ג רפו). וכאשר כתב כבודך בתשובה אחת (בו"ת נבמיס רלב נו). וכוכבי השמים וכסיליהם בדור הזה מי מנה זולתי אחד מעיר וכו' ושני לו ממדינת מצרים וכו' וכבודך השלישי נפלאתה חכמתך בעיני (הקד' אליס ליוסף דילמידיגו). וגם אותם המבונים הזרו בהם ורוצים לעכבך וכבודך טוען שכבר מחלו

שיעבדוך הממונים (בו"ת בנימין זאב רכה). דרשתי וחקרתי הכתב אשר כבודך הביא בידו מעיר פלורינציאה יע"א (בו"ת מים רבים, יו"ד יח). ואפשר שתרצו ממני עוד איזה דבר אחלה פני כבודכם שתבואו אל בית מדרשי היום (בו"ת תמת ישרים נג). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מגב' בן ישראל, כרם כפי' אליס). בתשובה על מכתב כבודם מיום י"ג דנא (אגר' יל"ג א סט). אם יאות כבודם לזה יודיעני במה בערך יוכלו לשלם בעד כל עלה ועלה (שם). — וכן בדבור העברי כא"י, כבודו שמע, כבודו ראה וכדומה. —"חוץ מכבודך, בעין בקשת מחילה כשאדם מגנה דברי מי שגדול ממנו וכדומה: וחוץ מכבודך לא יפה כונת (תבו' ר"נ גירונדי ה). חוץ מכבודך כל הדקדוקים ההם ללא צורך (בו"ת ריב"ש כד). ומכל מקום בין כך ובין כך נראה שאף אם הוא חכם חוץ מכבודו לא עשה פועל חכם (שם רטו). וחוץ מכבוד חכמתו אינו נראה כלל שנסתפקו ישראל במציאות ה' (מנח' קנא' לר"י מפיבא 16). וחוץ מכבודו אי אפשר לומר כן (תבו' מהר"י קולון עב). וחוץ מכבודם (של חכמי התלמוד) אין מאמרם בזה אמתי (ר"י אברבנאל, מ"א יט). וכבר חשבו המפרשים שמשתי אלה החלוקות וכו' וחוץ מכבודם שאינו כך (הוא, נחל' אבות ד). וחש הרב (הרמב"ם) שאין זה מכלל תכליתם וחוץ מכבודו אין הדבר כן (הוא, במים חדבים ד ו). — וחוץ לכבודו: וכמה שקע (הרמב"ם) שבלו בטיט היוני חוץ לכבודו ז"ל (ר"י עמדין, מגדל עז קה.). — ובמחילה מכבודו: במחילה מכבודך הסוחר יש לך מן הכבדות מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (באהרית הנהגה כב). ומה שכתב חמי הרב גר"ן דאסור לשתות אותה וכו' במחילה מכבודו דלאו מידי דמשבר הוא (הלכ' קטנ' לר"י חגיז, או"ח ט). ולא כתבו לנו מה שעלה על דעתם בענין זה וכל זה הוא במחילה מכבודם לפי שלא שמו על לבם לתור לדעת ולבקש מאין באה הסבה של עשיית השירים (הקד' כות חדבה). שראיתי להמפרש הגדול רש"י ז"ל שבמחילה מכבודו נפל ג"כ במהמורה זו של נכדו הרשב"ם לענין זמן חדשי הבלה (בי"ל, תולדות ר"ח). — "בְּכָבוֹד, בכבוד אדוני, דבור של דרך ארץ כשמזמינים אדם לאיזה דבר או כשהוא מבקש דבר ועונים לו כך בבשם ברצון וברגשי כבוד. — ה) כהכבת הבוכבים של

הקדמונים, "תאר להכוכבים לפי גדלם ואורם: כל כוכב שאורו גדול יקראוהו מהכבוד הראשון ומה שהוא פחות ממנו מהכבוד השני (רהכ"ע, רח"ב' תכמה, כ"י פליו). ולא ישימו רק הכוכבים שהם מהכבוד הראשון או מהכבוד השני וטעם כבוד ראשון ושני כי תלמי המלך חלק כל כוכבי שבת על ששה חלקים על מדת גופם והיותר גדולים הם ט"ו שערכם שוה והם מכבוד הראשון והאחרים שערכם שוה הם מכבוד השני ואחריהם מכבוד הרביעי ואחריהם מכבוד החמישי ואחריהם מכבוד הששי (הוח, כלי נחבת ח). קם חכם גדול שהעתיק כפר נכבד כמולות וכו' ומדת הכוכבים העליונים שהם בגלגל המזלות והוא חלקם על שש מעלות והמעלה הראשונה יקראנה הכבוד הראשון (הוח, פתח דבר לתרג' ספר הלמתני). כוכב גדול קיים מן הכוכבים אשר הם מן הכבוד הראשון או השני אשר סביביו כוכבים רבים קטנים (הוהג מבפע, היוב לח לג).—ו) "כבוד העליון, בקבלה: היכל ששי (משבעה ההיכלות של הצדיקים) הוא היכל הרצון כי שם רצון שוכני סנה ועליו הכבוד העליון חונה ודרך שם קולו של משה רבינו ע"ה ונבואתו ומשם ידבר אתו (כתר מלכות בל רדב"ז, ויניציה תס"ג).—ומשמשת המלה כָּבוֹד עוד קצת שמושים בספרות ובדבור, *דבר של כָּבוֹד, דבר נכבד, עשוי באופן נכבד או לשם כבוד: ומדורה היתה שם ובית הכסא של כבודו[1]) (תמיד א א). רחיצה של כבוד (מס' תפילין), למען הכבוד.—"דרך כָּבוֹד: כל שני תכשילים הן דרך כבוד (ר"י גיאת, המנהיג, הכן ילחי, ת"ב כ). —"אות כָּבוֹד, כעין מטבע של זהב, כסף או נחשת, תתן ממשלה או חברה לאדם שהצטין בדבר מהדברים, Medaille. — מִשְׁפַּט כָּבוֹד, נְשִׂיא כָּבוֹד, שַׁעַר כָּבוֹד, עי' משפט, נשיא, שער. — "בֵּית הַכָּבוֹד, כנוי לבית הכסא, רגיל כפי העם. — ומליצה, שְׁכַן כָּבוֹד, עי' שכן.

גאוה.—גאון.—גדולה.—הוד.—הדר.—*חשוב. —*חשיבות.—*סִלְסוּל.—שררה וכו', ועי' עוד בערך גאוה. — וההפך: קלון, חרפה, וכו'.

***כִּבּוּד**, ש"ז, מ"ר כִּבּוּדִים, — שה"פ מן כִּבֵּד, א) כמשמע' עשה כָּבוֹד: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כבוד אב ואם וגמילות חסדים (פאה א א). הקיש כיבוד אב ואם לכיבוד המקום וכו' איזהו כיבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכנים ומוציא (ספרא קדוש' א). שאלו את ר"א עד היכן הוא כיבוד אב ואם אמר להם ולי אתם שואלין לכו ושאלו את דמה בן נתינה (ירוש' פאה א יה ג). רשב"י אומר גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכיבודו (שם שם ד), אמו של ר' טרפון ירדה לטייל להוך חצירה בשבת ונפסק קורדיוקון שלה והלך ר' טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיע למיטתה פעם אחת נכנסו חכמים לבקרו אמרה להן התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי בכיבוד יותר מדאי (אמרו לה מה עשה לך וספרה להם את כל הענין אמרו לה) אפילו הוא עושה כן אלף אלפים אדיין לחצי הכיבוד שאמרה התורה לא הגיע (שם קדוש' א סא.). אמו של ר' ישמעאל באת ואמרה וקבלה עליו לרבותינו אמרה גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו' אמרו לה (מה הוא עושה לך אמרה להם כשיוצא מבית הועד רוצה אני לרחוץ את רגליו ולשתות המים והוא אינו מניח אותי) אמרו הואיל והוא רצונה הוא כיבודה (שם), מצוה קלה שבקלות זו שילוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זו היא כיבוד אב ואם (שם), בכל מקום הוא מקדים כיבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מד"ר בראש' א). עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורין בהר הזה (שם דבר' א). אמר רשב"ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבוד עשו לאביו יותר ממני (שם). — ומ"ר: ובן העושה לה (לע"ז) כבודים כגון היבוק נישוק סך ומלביש ומנעיל (התינוק, יתרו כו).—ודבר שנותנים לאדם מפני הכבוד: למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים וחבית אחת של יין אמר לו כיבוד גדול אמר לו אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשאתה נכנס לתוך פלטין שלך אתה רואה במה אני מכבדך (מד"ר ויקר' ז).— ב) במשמ' טאטא ונקת הבית: השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע וכו' עד שעת כבוד (נדה ו ג), מפני מה אמרו בשרץ עד שעת הכיבוד שאם לא בדק מטמא למפרע (תוספתא שם ו יב). שחוקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהן ואם לא בדקו הפסידוהו למפרע

—[1]) ופרשו שם: זה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם (מצאו) פתוח יודע שאין שם אדם.

(נדה נז:). כי העבד הוא במדרגה התחתונה שהוא בא לו מבחוץ כדי לעשות לו כל מלאכה נמבזה ופחותה כבכבוד הבית ופנות הזבל וביוצא בהן (מגמד התלמיד׳, מטות). שאפשר שהושלכו (הבלים) שם (באשפה) על ידי כיבוד שבבדו הבית (טור, אכילה רס יב).

כְּבוּדָה,—עי׳ כְּבֻדָּה.

***כִּבּוּי**, ש״ז, — שה״פ מן כִּבָּה: קטן שבא לכבות אין שומעין לו ולא כן תני ראו אותו יוצא ומלקט עשבים אין אתה זקוק לו (שבת) אין לו צורך בעשבים ברם הבא יש לו צורך כיבוי (ירוש׳ שבת יו יה 7). גורם לכיבוי אסור (כבלי שם מז:). נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות בשבת וכו׳ ולא יתן לתוכו מים וכו׳ מפני שמקרב את כיבויו (שם). צידת נחש וכבוי גחלת של מתכת בזמן שהיא חמה (ר״ת שם מב.). להבערת התחתונות לא היה צריך אלא לכבוי עליונות היתה עיקר כוונתו (רש״י כרית׳ כ.). — ובהשאלה, ⁰כִּבּוּי הכעס: ההבער הוא מהירות הכעס והדודו הכבוי הוא אחור הכעס ובטול כחו (מאזני צדק, הגנוני 106). — ובענין הדפק, ⁰כִּבּוּי דפיקתו, חלשתו הגמורה והפסקו: ואם תמצא הכח חלוש ותפחד מן הכבוי או על כל פנים תערב בזה וכו׳ רפואה אחרת חזקה מאד בכבוי זרע חזרת (קאנון ג יא ד ג).

א׳ כָּבוּל, ש״ז,—קרקע גרוע, שיש בו חול או אבנים ואינו עושה פרי, Sandboden; terrain sabloneux sandy soil: אז יתן המלך שלמה לחירם (כעד עצי הארזים ששלח לו) עשרים עיר בארץ הגליל ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כָּבוּל [1]) עד היום הזה (מ״א ט יא-יג). — והשתמשו בה הסופרים גם כמו תאר, ולנק׳ כְּבוּלָה במשמ׳ אדמת בצה: ואדמתם מלחה וכבולה[1]) ובהרבה מקומות לא תצמיח אף ירק דשא (בני״ע ג, ערב).

ב׳ *כָּבוּל[2]), ש״ז,—חתיכת בגד של צמר תשים האשה על גב מצחה תחת החליים של זהב וכדומה: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו׳ ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין ולא בכבול [3]) לרשות הרבים (שבת

[1]) כל סגנון הדברים מעיד, כי השם כבול אשר קרא חירם להארץ שנתן לו שלמה היה על שם שלא ישרה בעיניו הארץ, ועל כרחך אתה צריך לאמר, כי להמלה כבול היתה משמ׳ לא טוב, גרוע, וכדומה. והנה, בשרשי המלים העברים לא נשמר לנו שרש כבל במשמ׳ דומה לזה, וגם במלונים הערבים לא נזכר שרש דומה לזה במשמ׳ זו. אך אפשר שמלה זו היתה נהוגה בפרט בלשון כנענית, וכבר העיד ע״ז יוסף בן מתתיה (עתיקות היהודים ח ה ג), ואמר שהשם כבול, אם נבארהו עפ״י הלשון של הכנענים, משמ׳ היא מה שאינו טוב ורצוי, אבל עדותו של יוסף בזה אינה נאמנה עלינו ביותר, כי אפשר שהוא אמר כך עפ״י השערה, אעפ״י שיש לחשב שהוא ידע לשון כנענית, ובודאי לא כתב אלא בידיעה ברורה שכך הוא, כי הלא ברומא היו הרבה כנענים והיה לו לחשש פן יכזבוהו. וראיה יותר נאמנה למשמ׳ זו של השם כבול אנו מוצאים בתלמוד (שבת נד.), כהמשא והמתן בפרוש המלה כבולות שבמשנה, שרצו להסתיע מהשם כבול שבמקרא, ואמרו שם: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא ע׳ביד פרי הוא דכתיב מה הערים האלה וכו׳ מאי ארץ כבול א״ר הונא שהיו בה בני אדם שמכובלים בכסף ובזהב אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו מפני שמכובלין בכסף ובזהב לא ישרו בעיניו אמר ליה אין כיון דעתירי ומפנקי לא עבדי עבידתא רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה ואמאי קרי לה כבול דמשתרגא בה כרעא עם כבלא (כך בנוסח׳ הדפוסים, ובערוך כי כבלא) ואמרי אינשי ארעא מכבלא דלא עבד פרי. ע״כ. ואעפ״י שאנו רואים מכאן שגם לבעלי התלמוד כבר לא היה פרוש מלה זו ידוע בברור, ופרשוה רב הונא ורב נחמן בר יצחק בכונות מתחלפות עפ״י השערות שלהם, וההשערות בעצמן בודאי אינן נכונות ואינן אלא מדרש מלים המוני, אעפי״כ יש לנו פה עדות של רב נחמן בר יצחק שאין לנו שום רשות לפקפק באמתתה, והיא, שבזמנו היו אומרים אנשים בלשון ארמית ארעא מכבלא דלא עביד פרי. בעדות זו מהלשון החיה בזמנם יש לנו ראיה ברורה כי המלה מכבלא היתה משמשת גם אז כתאר לקרקע גרוע שאינו עושה פרי, וכששאל רב נחמן בר יצחק אמאי קרי לה כבול היתה כונתו לפרש טעם שמוש זה, עפ״י מדרש מלים מהשם כבלא, ואולם בודאי אינו ענין כלל לכאן. — [1]) ותרגם בגרמנ׳ זימפפע.

[2]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה שלקמן.— [3]) כבר אמר רבי ינאי בגמ׳ שם (דף נז:): כבול זה איני יודע מהו, ופקפק אם הוא כבל של עבדים או כיפה של צמר, והקימו ר׳ אבהו שם כי הכונה בכבול כיפה של צמר, ופרש רמב״ם: וכבול חתיכה של בגד כמו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו זולת הציץ תכשיט. ע״כ. ולא נתברר מקור משמ׳ זו לכבול, בערב׳ משמש השם כאבול[a]) במשמ׳ רשת הצידים, ולא

[a]) كبول

ו ח). יוצאה אשה בחוטי שער וכו׳ ב ב ב ו ל ובפאה נכרית לחצר (שם ה). ולא (תצא האשה) בפאה של שיער שמנחת על ראשה כדי שתראה בעלת שיער הרבה ולא ב ב ב ו ל של צמר שמקפת אותו סביב לפניה (הרמב״ם שבת יט ז).

ג.*כָּבוֹל[1]), ש״ז, מ״ר כְּבוֹלִים,—מַשְׁאֵבָה, מכונה להעלות מים דרך שפופרת שקצה האחד שלה במים ומפי הקצה השני המים מקלחים למקום הצרך: מים הגוזלין מאליהן ומן הים ומן הנהר והעולין באנטיליא פוסלין המקוה רשב״ג אומר העולה ב כ ב ו ל י ן[2]) אינן פוסלין את המקוה לפי שאינן נתלשין (תוספתא מקוא׳ ג ב).

ד.*כָּבוּל, כְּבוּלִים, כְּבוּלוֹת,—פָּעוּל מן כָּבַל, עי׳ זה.

*כִּבּוּס, ש״ז, מ״ר כִּבּוּסִים, — שה״פ מן כִּבֵּס, א) עצם שה״פ, כִּבּוּס לְבָנִים וכדומה: דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כ ב ו ס (זבח׳ יא ח). אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין כ ב ו ס במקום קדוש

ידוע גם שם מקורו, ומלבד זאת נראה שאין יחס בין שתי אלה המשמעות. ועוד משמשת המלה כבל a) בערב׳ במשמ׳ רבוי הצמר למשל בפרוה, וגם משמ׳ זו רחוקה מזו של השם כבול שלנו.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח׳ הדפוס וכך גם בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״מ. והתקשו מפרשי התוספתא בפרוש מלה זו, והרב בעל זר זהב ומנחת בכורים הודה ואמר: ל א י ד ע ת י ל פ ר ש. והגר״א יצא מהמבוכה עפ״י דרכו בפסלו את הנוסחה ויגיה במקום „העולה בכבולין" העולין מאליהן. אבל כ״י ארפ׳ מעיד שנוסח׳ הדפוסים היא קדומה, ואין שום יסוד לפסלה. גם החוקרים החדשים לא ידעו לפרשה. י׳ ל וי לא הזכירה כלל, קוה׳ בעה״ש הביאה בקצרה אחרי המו״ם בדבר השם כבול שבמשנה, שהוא מפרש במשמ׳ כבלי ברזל, ואמר: והקבוץ תוספתא מקואות רפ״ד העולה בכבולין, ע״כ, ולא פרש כלום, ונראה שסבר כי גם כאן הכונה בכבלי ברזל, ואחריו נגרר גם יסטרוב ותרגם chain, והוסיף chain works for drawing water, ר״ל מלאכת בכבלים לשאב מים. אבל, כך יכול לפרש רק מי שרואה את המלים בלבד ואינו מתבונן לכונת כל הענין, ולכן המפרשים התלמודיים שהם מתבוננים להענין לא יכלו לפרש כבולין שבכאן במשמ׳ בכלי ברזל, כי אין כל מקום לכבלי ברזל כאן. וכונת הענין ומה שנאמר קודם הם מגלים לנו הפרוש האמתי של מלה זו. כי העקר מה שפוסל את המקוה הוא אם נ ת ל ש ו המים שהובאו מהמעין ונפסק החבור ביניהם, ולכן מים העולין באנטיליא פוסלין את המקוה, מפני שאנטיליה היא גלגל ששני דליים תלוים עליה וכשאחד יורד השני עולה, ועי״ז המים שבדלי נתלשים ממקומם ואינם מחוברים עם המקוה, ועי״ז אמר רשב״ג שהעולין בכבולין אינם פוסלים את המקוה מפני ש א י נ ן נ ת ל ש י ן. ברור הוא, שהכונה בכבולין כמו״כ לכלי בעין אנטיליה אלא שבו המים אינם נ ת ל ש י ם ממקורם כי אם הנצוק מחובר קצהו האחד בהמקור וקצהו השני בהמקוה, וזה הדבר הוא רק במכונת שאיבה דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו. ואין ספק בדבר כי בזמן המשנה כבר היו בעולם מכונות להעלאת המים בעין המשאבות שלנו, והשתמשו בהן היונים והרומאים, ושנים מהשמות שהיו משמשים בלשון יונית למכונות העלאת מים האחד הוא ἀντλία, שהוא אנטיליה שבמשנה, והשני הוא κοχλίας. והנה מהותה של האנטיליה, לפחות אצל היהודים, מפורש במדרש: אהן עלמא מדמי לגלגלא דאנטיליא דמיליא מתרוקן דמתרוקן מתמלא (מד״ר ויקר׳ לד), והוא גלגל שחבל ברוך עליו ובקצה החבל האחד דלי וכן בקצהו השני דלי, וכשהאחד יורד לבור ומתמלא השני שכבר נתמלא עולה, והמים השאובים בהדלי נתלשים ממקורם ואין חבור בינם ובין המקור. והכלי השני תארו Vitru. 10, 11 שהוא מכונה שאפשר להעלות בה הרבה מים רק לא כ״כ גבוה כמו בגלגל, והיא עשויה קורה עבה שיש בה ש פ ו פ ר ו ת שדרך אלה השפופרות עולים המים. אין ספק איפוא שהיונים והרומאים בזמן המשנה היו כבר משתמשים במכונות להעלאת המים דרך שפופרת בעין המשאבות שלנו, ודבר טבעי הוא שבענין העלאת מים ממעין למקוה היה מקום לדבר גם על מכונה זו, ועליה אמר רשב״ג שהיא אינה פוסלת את המקוה מפני שהמים העולים בה אינם נ ת ל ש י ם אלא עמוד המים העולה בשפופרת מחובר קצהו האחד למטה בהמקור ובקצהו השני למעלה הנצוק מפיה מחובר עם המקוה. והנה צריך לאמר האמת, כי לא מצאתי לא בלשון ערבית ואף לא בשאר הלשונות האחיות מקור למשמ׳ זו להמלה כבול, ויש מקום לפקפק בכשרותה השמית, כי לא רחוק הוא שהוא הוא השם היוני כובליאס, וכמו שמצאנו שנשתבשה המלה בוכלת לכובלת (שבת ו ג), כן אפשר שנשתבשה המלה כוכליאן לכבולין, ומקומה בין המלים שבתו״מ השאולות מיונית ורומית. אך ש׳ קרוים לא הביא אותה בספרו מפני שנעלם ממנו פרושה, וגם עמנ׳ לֶוִ בהערה שלו בערך אנטליה לא הזכיר מלה זו. עכ״פ הגרסה ב כ ו ל י ן בנוסח׳ הדפוס ובהכ״י נותנת לנו רשות לחשב שאין זה שבוש פשוט של ה ס פ ר, אלא אם באמת מקורה בהמלה היונית, השתבש נשתבשה ב פ י העם ואמרו כבול. וסוף דבר אין זה מהמגנעות שבכ״ז זו מלה שמית, בינן שיש לנו עוד שם אחר, ב.*כבול, שהוא מין לבוש וגם הוא לא נתברר מקורו. ואפשר שהיה איזה שרש כבל ששמש במשמ׳ שממנה יכלו להסתעף שני השמות כבול בשתי אלה המשמ׳ המתחלפות.

a) كَبْل

(שם 7). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם או עד שעת הכבוס (נדה ז ג). ואם לא יכבס ונשא עונו יכול על כיבוס בגדים יהיה ענוש כרת וכו׳ על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא, אחרי ת יב). בגד שריוהו זהו כיבוסו (זבח׳ לב:). היה מזה ונתזה הזאה מידו אם עד שלא הזה טעון כיבוס משהזה אין טעון כיבוס (מנח׳ ז:). אינו דומה כתם שלאחר הכיבוס לכתם שלפני הכיבוס שזה סקריר וזה סנליד (נדה נו:).—ומ״ר: שיש בה (בפרשת פרה) משבעה שבעה שבע פרות שבע שריפות שבע הזיות שבעה כבוסים שבעה טמאים שבעה טהורים שבעה כהנים (תנחומא חקת ט).—וכנ׳: שחזקת בנות ישראל בודקות חלוקיהן בשעת כבוסיהן (נדה נו:).—ב) *כִּבּוּס המעים, ת׳קן לטהר המעים: הכבוס בתשומת כלי זה הענין נקרא קלישטיר (כפ׳ הכנוכים, כ״י פדיו). על כן הסכימו כי לשמירת הבריאות יתכן לתת הכבוסים בשני העתים האלה (שם).

*כְּבוּסָה, ש״נ, — מים של כבוס: פירות שביעית אין נותנין אותן לא להוך המשרה ולא לתוך הכבוסה[1] (תוספתא שבי׳ ו כט). המש הצירות משתמשות בכיב אחד וכו׳ העשוי לכבוסה[1]) אין ממחין בידו לגשמים (העשוי לגשמים) אין ממחין בידו לכבוסה (שם כ״מ יא כ). כבוסתן[1]) וכבוסת אחרים כבוסתן קודמת לכבוסתן של אחרים (שם לו). מרבה אני את הכבוסה ששוה בכל אדם (ב״ק קג.).

*כָּבוּשׁ[2]), א) ש״ז, מ״ר כְּבוּשִׁים,—ירקות שכבשן במי מלח, כחומץ וכדומה, Eingemachtes; conserves; preserves: (הנודר) מן הכבוש אינו אסור אלא מן הכבוש של ירק (ואם אמר קונם) כבוש שאיני טועם אסור בכל הכבושים (נדר׳ ו ג). מליח הרי הוא כרותח וכבוש הרי הוא כמבושל (חול׳ קיא:). מי כבושין ומי שלוקין ומי תורמוסין אין בהם משום גלוי (תוספתא תרומ׳ ז יג). המחתך לבשל כיון שקרצו חיבור לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור (שם עוק׳ ב ח). גזרו על פיתן (של גוים) ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן ועל מורייסן על כבושיהן ועל שלוקיהן ועל מלוחיהן (ירוש׳ שבת א ג). נדר או נשבע מן הכבוש אם דרכם לקרות כבוש לכל הכבושים הרי זה אסור בכל (רמב״ם נדר׳ ט ג).— ב) ת״ז, נקב׳ כְּבוּשָׁה, בשמ׳ טמון, לא נראה, *ערלה כבושה: מי שנולד מהול שצריך להטיל ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה (תוספתא שבת טו ט). רב אדא בר אהבה (נולד לו תינוק) כשהוא מהול וכו׳ סבר ודאי ערלה כבושה היא (גמ׳ שם קלה.). המשוך צריך לימול ר״י אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה (מד״ר בראש׳ מו).—ג) בחכמת עבור השנים, *שנה כְּבוּשָׁה[1]), שנה בת שס״ו יום, Schaltjahr; année bissextile; leap-year: שומת כבושה בשלישי וכסדרן אם מכחי ועד גחי תרושה, סכום פשוטה אם מבח״י ועד גטר״ד כסדרן לקרשה (יוסי הגלילי, אהבה בעליב, כרס תמד ע מא). כי אין הכל יודעין למה נחשב שנה שנייה של יצירה עולם כבושה לפי חשבוננו של בהז״י גו״ח (רה״ג, בס׳ העבור לר׳ אברהם הנשיא ג ז). שהיו (הכשדים) מונים לכל שנה רביעית משנותם שס״ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר״א בר״ח הנשיא, שם ג א). ויש שנים שהם מונים שבעה הדשים מלאים וחמשה חסרים וקורין לשנה ההיא כבושה ועושין בכל שלשים שנה י״א שנה כבושה (שם ט).

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס וכך בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״ם, וכך בגמ׳ בבלי (ב״ק קג.) בנוסח׳ הדפוס ובכ״י (ד״ס). ואעפ״י שהרמב״ם ביד החזקה (הלכ׳ שמיט׳ ה י) כתב כבוסה ביוד, אין זו לשון הגמ׳ אלא לשונו של הרמב״ם, והמפרשים רדב״ז וכ״ם שהביאו גם בלשון הגמ׳ כביסה ולא כבוסה נגררו אחר לשון הרמב״ם.

[2]) בערב׳ כביש a), אבל רק בערב׳ המדברת ולא בערב׳ הספרותית, ואמר ש׳ פרנק׳ (S. Fraenkal, Aram. Lehnw. 37) כי זו מלה שאולה מארמית.

a) كبيس

—[1]) בערב׳ כַּבִּיש a), ובלשאן אלערב: ועאם אלכביס פי חסאב אהל אלשאם ענ אהל אלרום פי כל ארבע שניג יזידונ פי שהר שבאט יומא פיג׳עלונה תשעה ועשרינ יומא ופי ת׳לאת׳ שניג יעדונה ת׳מאניה ועשרינ יומא יקימונ בד׳לכ כסור חשב אלשנה ויסמונ אלעאם אלד׳י יזידונ פיה ד׳לכ אליום עאם אלכביש, ע״כ, ובעבר׳: שנה כבושה בחשבון הסורים שלקחו מהיונים בכל ארבע שנים יוסיפו בחדש שבט יום אחד ויעשוהו תשעה ועשרים יום ובשלש שנים יחשבוהו שמנה ועשרים יום יבנעו בזה השבר בחשבון השנים וקראו השנה שיוסיפו בה היום ההוא שנה כבושה.

a) كَبِيس

מהן שנים מינה בהן שנ"ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה ומהן שנים מינה בהן שנ"ה יום קורא להן שנים כ ב ו ש ו ת והשנים האלה ה כ ב ו ש ו ת הן י"א שנה (הוא, תכון המהלכות ח).

***כִּבּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר כִּבּוּשִׁים, — שה"פ מן כִּבֵּשׁ, א) כִּבּוּשׁ הארץ: משה ע"י שלא צרך להם ב כ י ב ו ש הארץ הקדים ראשים לזקנים יהושע על ידי שצרך להם ב כ י ב ו ש הארץ הקדים זקנים לראשים (ירוש' הור' ג מח ג). גירועי עכו"ם קודמין ל כ י ב ו ש ארץ ישראל כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עכו"ם (ע"ז מה:). כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין הרי זה כ ב ו ש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר (רמב"ם מלכים ה ו). ומפני זה חלק יהושע זכית ריגו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כ י ב ו ש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו (סמ"ג, מ"ע קנג). ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה תחילה ואח"כ כבש א־צות אחרות היה כ י ב ו ש ו כולו בארץ ישראל לכל דבר (שם).—ובמשמ' תפיסת מקום: כל כובשי כבשים עולה אמה וכונס שלש הוץ מ כ י ב ו ש ו של מזבח שהוא כמתלקט י' טפחים מתוך שליש ושליש אצבע שהמזבח עשר אמות ו כ י ב ו ש ו שלשים ושתים (ירוש' ערוב' וכד:).—ב) *רברי כִּבּוּשִׁים, רברים הכובשים לבו של אדם ומכניעים אותו: סדר תעניות כיצר מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו' הזקן שבהם אומר לפניהן רברי כ י ב ו ש י ן אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם (תענ' ב א). ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ו ב כ י ב ו ש י ן עד שיאור היום (רמב"ם תשובה ג ד). — ג) בחשבונות השנים, *כִּבּוּשׁ השנה, עשיית שנה אחת *כְּבוּשָׁה, בת שס"ו יום: היו קדמוני הכשדיים והכלדיים כאשר נראה מדבריהם וממעשיהם אשר היו עושים ב כ ב ו ש השנה מפני שהיו מונים לכל שנה רביעית משנותם שס"ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר"א ב"ר חייא הנביא, העבור ג א).

***כִּבִּיָּה**, כבייה, ש"נ,—שה"פ מן כִּבָּה: רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כ ב י י ה לעולם (פסח' נד.). היו ב' (נרות) אחת דולקת ואחת כבה וכו' ונתכוין להדליק קודם וקדם וכיבה בלא דעתו והדליק באותה כ ב י י ה בנשימה אחת חברתה (דגמ"ב כרית' כ.). אשו של גיהנם אין לו **כ ב י ה** עולמית (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקו"ד ה ה).

*כְּבִינָה, — עי' כְּבִנָה.

***כְּבִיסָה**, ש"נ,—שה"פ מן כִּבֵּס: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני ה כ ב י ס ה[1]) והרחוקים טהורים (מקוא' ח א). בכל חשותפין מעבבין זה על זה כחצר חוץ מן ה כ ב י ס ה מפני כבוד בנות ישראל (ירוש' נדר' ה לט.). תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכאן הוא אמר כ ב י ס ה חיי נפש א"ר מנא אדם מגלגל ברחיצה אין אדם מגלגל ב כ ב י ס ה (שם יא מב ג). מעיין של בני העיר הן ואחרים קודמין הן לאחרים וכו' כביסתן וחיי אחרים כביסתן קודמת לחיי אחרים (שם נכי' ח לח:). מיני כ ב י ס ו ת[2]) מהו שיהא עליהן קדושת שביעית (שם ז לז:). שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על ה כ ב י ס ה (כ"כ נז:). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על ה כ ב י ס ה (שם). אותו מקום ששורין בו בגדי כ ב י ס ה עם צואת כלבים (דגמ"ה כב יט.). היה נזהר לפרוע שכר הכובס או הכובסת ביום ה כ ב י ס ה בעצמו (חמה"י א, מעבה הלדקה).

*אובל, *אוכל.- *אשלג.- בוריה.- *גהץ.- *כבוסה. - *כסכס. - לבן, *לבָנים.- *מַגְהֵץ. - *מגוד, לתלות עליו כלי כביסה.—*מחמצן.- *מִשְׁרָה. - *נברכת.- *נדיין.- נתר.- *שכשך.- *תכבסת.

כַּבִּיר[3]), מ"ר כַּבִּירִים,—גדול, רב, בכמות או באיכות, וישמש א) עם פעל כמו תה"פ, במשמ' הרבה במספר, viel; beaucoup; much: בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבור מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא[4]) כַבִּיר (ישע' יו יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כַבִּיר מצאה ידי (איוב לא כה). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כַאבִּיר[5]) יושבים (ישע' י יג).— ב) ת"ז, רב, גדול ועצום, gross, gewaltig; grand, énorme; great, large: הן אל כַבִּיר ולא ימאס כַבִּיר כח לב (איוב לו ה). האף שונא משפט יחבוש ואם

---

[1]) כך בנוסח' הרפוס, וכך קרא הרמב"ם. והערוך גורס כבישה, עי' בזה הערך.—[2]) ברפוס קראט' כניסות.
[3]) מן שרש כבר, עי"ש. בערב' כביר a).—[4]) ס"א לא, חסר.—[5]) כאביר בתי' כביר קרי. ולפי הכתיב י"ם כי הכף היא לדמיון, כמו אביר.

---

a) كبير

צדיק כביר תרשיע (שם לד יז). — מים כבירים, רבים, עצומים, עזים: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע׳ יז יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים (שם כח ב). — ורוח כביר, רוח עז, של גאוה ודברי עתק: ויען בלדד השוחי (לאיוב) ויאמר עד אן תמלל אלה ורוח כביר אמרי פיך האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק (איוב ח א-ג). — כביר ימים, זקן: גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים (שם טו י). — וכביר לבד, קצת במשמ׳ שם, אדם עז, אלם: ירע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (שם לד כד).

כְּבִיר[1], ש״ז, סמי׳ כביר, — כעין שק עשוי מעור של כבש או של עז, ישים בו ההולך בדרך את צרכי הדרך שלו, חרבו ושוטו וכליו וכדומה, ledern. Sack; sac en peau; leathern sac, אף ישמש לפעמים כבסת תחת הראש: ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר[2] העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר (מיכל) חלה הוא וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) השבעים תרגמו את המלה כביר במלה היונ׳ ἧπαρ כנראה קראו כבד, וחשבו ששמה מיכל כבד של עז תחת מראשתי התרפים, אולי לבונה של כשוף ונחש וביוצא בזה, ודבר מובן מאליו הוא כי זו טעות. ולא פחות טעות היא פרושם של קצת החדשים שפרשו כביר על סמך הדמיון להמלה מכבר, כמשמ׳ כלה מעשה רשת משערות העזים למחסה מזבובים. כי אעפ״י שכבר השתמשו המצרים הקדמונים בכלות מארג דק סביב למטותיהם, מ״מ רחוק הדבר שגם בגבעת שאול כבר הגיעו להפנוקים ממין זה. ועוד קשה למה הסירה מיכל את הכלה מסביב למטה ושמה אותה תחת מראשותי התרפים כיון שרצתה כי מלאכי שאול יהיו סבורים כי דוד שוכב חולה במטה, וחולה בודאי ראוי שישכב תחת מחסה של כלה אם דבר כזה כבר נמצא בבית, ולא שתהיה הכלה מקפ״ה תחת מראשתי החולה. יותר לפי הענין תרגמה ולג׳ pellem pilosam caprarum, ר״ל עור שער של עז, והפשיטא: מסבא דעזא, עור של עז. ריב״ג תרגם בערב׳ מחדה אלמרעזי, ר״ל בסת של צמר עזים, וכן רד״ק, אבל, לא ריב״ג ולא רד״ק לא הביאו מקור נכון למשמ׳ זו להמלה כביר, ובאמת, עצם צירוף זה אינו משמש כשום אחת מהלשונות האחיות במשמ׳ קרובה לזו. ואולם מכ״ס ספור המעשה נראה כי מיכל עשתה זאת בכונה ששמה את כביר העזים מראשתי התרפים בדי שגם זה יהיה סימן כי דוד כאן ולא ברח, והלשון כביר העזים בודאי יאות לדבר עשוי מעור העזים יותר מהעשוי מצמר העזים. והנה יש כערב׳ שני צרופים קרובים מאד להצרוף כביר ושניהם משמשים בלשון זו כמשמ׳ כלי עשוי מעור של כבש וכדומה. הצרוף האחד הוא ג׳רב a), וממנו שני השמות גרבה b), גראב c), והצרוף השני הוא קרב d) וממנו שני השמות קרבה e), קראב f). וז״ל לשאן אלערב בערך גרב: ואלגרבה ג׳לדה או כאריה תוצ׳ע עלי שפיר אלביר לילא ינתת׳ר אלמא׳ פי אלביר וקיל אלג׳רבה ג׳לדה תוצ׳ע פי אלג׳דול יתחדר עליהא אלמא ואלג׳ראב אלועא מערוף וקיל הו אלמזוד ואלעאמה תפתחה וכו׳ ואלג׳ראב ועא מן אהאב אלשא לא יועי פיה אלא יאבש, ע״כ, — ובעבר׳: גר׳בה היא עור או מחצלת יושם על שפת הבור כדי שלא ידיתו מים בבור וי״א ג׳רבה היא עור יושם בפלג שיזלו עליו המים וג׳ראב הוא הכלי הידוע וי״א הוא המזוד (שק ישימו בו צידה לדרך) וההמון יפתחוהו (יקראו האות הראשנה כפתח) וכו׳, וגראב הוא כלי עשוי מעור השה לא יושם בו אלא דברים יבשים. וכערך קרב אמר וז״ל: אלאזהרי קראב אלשיפ שבה ג׳ראב מנ אדם יצ׳ע אלראכב פיה שיפה כג׳פנה ושוטה ועצאה ואדאתה ופי כתאבה לואיל בנ חג׳ר לכל עשרה מנ אלשראיא מא יחמל אלקראב מנ אלתמר קאל אבנ אלאת׳יר הו שבה אלג׳ראב יטרח פיה אלראכב שיפה בע׳מדה ושוטה וקד יטרח פיה זאדה מנ תמר וע׳ירה וכו׳ ואלקרבה מנ אלאשאקי אבנ שידה אלקרבה אלוטב מן אללבנ וקד תכונ ללמא, ע״כ, — ובעברית: אלאזהרי (אמר) קראב אלשיפ דומה (להכלי הנקרא בערב׳) גראב מן עור ישים בו הנוסע את חרבו בתערו ושוטו ומקלו וכליו וכהכתבת לואיל בן חג׳ר (כתוב) לכל עשרה מגדודי השירה כמה שישא הקראב מתמרים ואמר כן אלאת׳יר הוא (הקראב) דומה לגראב יטיל בו הנוסע חרבו בנדנה ושוטו וגם יטיל בו צידה לדרך מתמרים וכדומה וכו׳ והקרבה היא מהנאדות (ואמר) אבן שידה קרבה היא נאד לחלב וגם תהיה למים. — הרי ששני הצרופים גרב וקרב משמשים בערב׳ בעצם הדבר במשמ׳ אחת, בענין עור של כבש וכדומה, וכלי עשוי מעור כזה, ובשני אלה הצרופים עיניהם ולמדיהם הן ר ב, רק פאיהם מתחלפות, אך שתיהן הכ׳ות, בהאחד ג ובהשני ק. וגם בהשם כביר עינו ולמדו הן הן מה שבהצרופים הערבים, רק מסורסים ב ר, ופאו היא במו״ב הבית, כ, וזה החלוף ב במקום ג ובמקום ק מצוי מאד בין שתי הלשונות האלה. ולכן רשאים אנו להחליט

a) جرب b) جِرَبة c) جِراب
d) قرب e) قِرَبة f) قِراب

העלו אתו במטה אלי להמתו ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וּכְבִיר העזים מראשתיו (ש״א יט יג-יז).—ואמר המליץ: שמה (במושב הזוללים והפריצים) ישמע קול מכת ערפך כקול סירי משק תחת סיר אש מקול שעטת כ ב י ר י העזים מרעש לכל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ״י מספ׳ הגלוי לרסע״ג מהגני׳ כבה״ס לעדת יבה״ל בקהיר).

*כָּבִישׁ,—נהוג בדבור העברי בא״י ובעתונים במשמ׳ דרך כבוש עשוי בצרורות ועפר כבוש יחד.—ועי׳ ערך *כבישה, משמ׳ א.

*כְּבִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן כָּבַשׁ, א) דרך כָּבוּשׁ: הקרובים לעיר ולדרך מטאים מפני ה כ ב י ש ה[1]) (מקוא׳ ח א).—ב) *פרי כָּבוּשׁ וכדומה: הכובש זיתים או ירקות שכבשן ביין או בשמן ה כ ב י ש ה קובעת (ר״מ מעשר׳ ד א). — וברוחני׳, במשמ׳ *התגברות על התאוות והכנעתן: ה כ ב י ש ה והרדיה והוא ההכרח והממשלה נתונה לאדם במעשיו (מלמד התלמיד, ויבא). ה כ ב י ש ה הוא להיות כל איש שורר בעצמו למשול בתאוותיו (ר״א מודינא, צמח צדיק לב). אחרי כ ב י ש ת כל התאוות תשאר זאת (הגדולה) באחרונה (שם כט).

*כְּבִישׁוּת, ש״נ,—סגולת כבישת התאוות וכדומה: הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף כמו הענוה והנחת והספק וה כ ב י ש ו ת והגדיבות ודומיהם שכל אלה כחות ומומים נמשבים אחרי מזג הגוף (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ מא:). והבלתי כ ב י ש ו ת היא קנין נפשיי נצוח מן התענוגים הנלחמים בו (שם מג:). שאנחנו רואים אנשים חמי הטבע עד מאד והם בעלי כ ב י ש ו ת ופרישות ואחרים קרי הטבע והם משולחים (ר״ל להוטים) אל העבירות (שם מה:).

*כַּבְכָּב[1]), ש״ז,—כסוי כלי, עשוי מכלי חרס וכדומה, Deckel; couvercle; cover: הטהורין שבכלי חרס וכו׳ וסילונות אעפ״י כפופין ואעפ״י מקבלין וכ כ כ ב[2]) שעשאו לסל הפת (כליס ב ג). העשוי לכך ולכך (לאוכלין ולמשקין) כגון הכבכב והאלפס והקדרה (תוספתא כליס ב״ק ב ח). כסוי כ ב כ ב[3]) וכיסוי אלפס בזמן שנקוב ויש לו חדוד טהור (שם ט).

א. כבל[4]), ממנו כֶּבֶל, *כָּבַל, *כִּבֵּל.

כֶּבֶל[5]), ש״ז, מ״ר כְּבָלִים,—סמי׳ כַּבְלֵי,— כעין טבעת כבדה של ברזל ישימו על כל אחת משתי רגלי האסיר ויחברו ביניהן כשלשלת כבדה לבלתי יברח, Fusseisen; chaînes, entraves; fetters: לעבד נמכר יוסף ענו בַכֶּבֶל רגליו ברזל באה נפשו (תהל׳ קה יז-יח). לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בְּכַבְלֵי ברזל (שם קמט ח).—ובתו״מ: ואין מוכרין להן לא סדן ולא קולרין ולא כ ב ל י ם ולא שלשלאות של ברזל (ע״ז טו:). שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי שבעים גבורים מאצלך שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כ ב ל י ם וכו׳ מיד עמד מנשה והכהו (את שמעון) מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כ ב ל י ם ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו אחיכם (מד״ר בראש׳ צא). לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלשה פדגוגין הראשון

בלי כל פקפוק כי השם כ ב י ר הוא הוא השם גרבה וגראב וקרבה וקראב, ובהיות שלכלי המים לא מצאנו בשום מקום שהשתמשה הלשון העברית בהשם כביר, קרוב לודאי הוא, שהשם כביר הוא הוא השם גראב וקראב, והוא השק של עור שהיה משמש להולך בדרך לשים בו חרבו ושאר צרכיו וגם צידה, וקרוב הדבר כי בהיות האיש בביתו היו ממלאים את הכביר בדברים רכים והיה משמש גם כמו כסת, והיה זה סימן שאין האיש עתיד לצאת בקרוב לדרכו, ולכן אותו שמה מיכל תחת מראשותי התרפים, כי גם זה היה סימן שדוד שוכב כאן ולא ברח, כיון שהכביר שלו כאן תחת מראשותיו. ויונתן תרגם קרוב לזה ג ו ד א דעזא. ותכמי בגדד מפרשים השם כביר העזים במשמ׳ עור העז עם השערות עליו עשוי לשמיכה, ואומרים שכך קבלה בידם מהקדמונים.

[1]) כך גרסת הערוך, ופרש: מפני המסלול של בני אדם. ע״כ. ובנוסח׳ כביסה, וכן קרא רמב״ם.

[1]) לא נתברר מקור המלה, ולא צורתה ושמושה בודאות, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) פרש רה״ג: פי׳ כמו כלי שמכסין בו הסל של פת והוא של חרס ויש ששונין כפכף ויפה הם שונין מן כפה עליו. ע״כ. וכן פרוש הרמב״ם: וכבכב כמו כפכף והוא כסוי מחרס עשוי לכסות בו סלי הפת. ע״כ. וכן שאר המפרשים. ואעפ״י שאין מקור ברור לפרוש זה, ובעצם הדבר יש מקום לפקפק, כי מהתוספתא שהובאה בפנים וכן שם (ג ה), לפי גרסת כ״י ארפורט (הוצא׳ צוק״מ) כסוי כבכב וכסוי אלפס, נראה שזה כלי מיוחד, קצת דומה לאלפס ולקדרה, והגזרה כפכף מן כפה בודאי לא נכונה, מ״מ כדאים הם רה״ג ורמב״ם ושאר המפרשים להחליט למלה כבכב משמ׳ זו. — [3]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ, ובנוסח׳ הדפוס חסרות אלה שתי המלים.

[4]) גם בערב׳ ובארמית.

[5]) במקום כַּבְל הקדום, בערב׳ כַּבְל a), ממש

a) كَبْل

אמר יעשה לו כבלים של מאה ליטרין והשני אמר אינו יכול לעמוד בכבלים של ק' ליטרין אלא יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין בא השלישי ואמר היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין יעשה לו כבלים של ליטרא אחת (שם דכל' ג). לעבד שאמר לו רבו הרי מניק של זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל (שם ד).—ואמר הפיטן בקינתו על האומה: על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים בכבליה (ר"ש הנגיד ג, הנה יחידתי). סר מני צלי, אזעק אוי נא לי, מי יתיר כבלי, מיד בן ענה (סלית' יוה"כ, אלהי אזכרה, סדור תימני'). ראה עניי אלי, בגלותי צר לי, והתירה כבלי, ופרקני (שם, אבות עינים). סגלתי ראיתיך בכבליך, כצער עליך, פשוטה מעליך (הוכל' בכת ד אתה"פ, כנגתי). — ואמר המשורר: בית האסור הן אחריו רוחב הלדי והעולם כמו כבל, סובל כבוד כל היקר איכה עפר לגבו יהיה סבל (רמב"ע, דיואן כג, כ"י כודליאנה). — ובמליצה, כבלי התרון: אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עוליהם בזיק, כבלי [1]) תיזנק יעד להם והעבירם בזיק (הות, תרבע א). — כבלי הזמן: ומי האיש אשר לא נכשל ונלבד בתהבולות הזמן ובכליו אשר ניצול ונמלט שלא עלה עליו תלאות ומצוקות (רב"ע פלקיירה, אגרי היגון 4). — *וכבלים קטנים מכסף וזהב וכדומה, לרגלי הנשים כדי ללכת בפסיעות קצרות: בירית טהורה ויוצאין בה בשבת בכבלים טמאין ואין יוצאין בהן בשבת (שבת ו ד). בירית כל שהיא יחידית בכבלים כל שהשלשלת בנתים (ירוש' שם ו ח:). משפחה אחת היתה בירושלם שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות (גמ' שם סג:). שתי טבעות שמשימות הבנות ברגליהן ושלשלת מוטלת ביניהן מזו לזו מקבלין טומאה מפני שהן תכשיטי הבנות והן הנקראין בכבלים (רמב"ם כלים ט ז).

*כָּבַל, פ"י, — א) כָּבַל את פלוני, שׂם כְּבָלִים על רגליו: והיתה אומרת לו (אשת פוטיפר ליוסף) בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים והיה אומר לה עושה משפט לעשוקים חותכת אני פרנסה שלך והיה אומר לה נותן לחם לרעבים כובלתך אני והיה אומר לה יי' מתיר אסורים (מד"ר בראב' פז). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יפרח יהא רודה אותו בהן בשסרת הביאו כבלים וכבלו והכהו במגלבין (שם במד' יג). מדת בשר ודם בשסרת עליו עבדו מביא את הכבלים וכובלו (תנחומא תזריע ח). ויצו טיטוס ויכבלוהו (את יוחנן) בכבלי ברזל כבדות מאד ויוליכוהו וישומטו בו בכל המחנה ויתקלסו בו והוא אסור בכבלי ברזל (יוסיפון, פרק נה). — ואמר הפיטן: עד להלת ותבור הגלנו, זקן ובחור ובתולה כִּבְּלנוּ, רם הבט נא עמך כלנו, זכור ה' מה היה לנו (ר"א קליר, קינ' לת"ב, שבת סורו). ובתקוק בכסא מרומים וככבול הפותר חזיונות ותלומים (כן מליץ נגד רבס"ג, REJ 42,188), ר"ל יוסף שהובא למצרים בכבלי ברזל. יומתק בפי מדבש לבסוך במשקה דמעות ולרגלי היות בכול כבליך (קינות לת"ב, באלי ברופה). אם תראינה רכות וענוגות כבולות על יד רב טבחים (שם, אם תאכלנה). ואתה ה' משמת אבול, עליך נסביר להתיר בבול, לגאלנו להתגדל מעל לגבול (זולת שבת תוה"מ, מים רבים). — ובהרחבה, *כִּבֵּל את פלוני בענין מהענינים, אסר עליו מעשות זאת: דתני ר' חייא (אם אמר) בובלכם אני הרי אלו חייבין וכו' אינו כם אני בשבועה כובלכם אני בשבועה (שבוע' לה.).— ב) *כָּבַל את הרחל, אסר את האליה שלה למטה כדי לשמרה מהזכר: זכרים יוצאין לבובין רחלות יוצאות שחוזות כבולות [1]) וכבונות העזים יוצאות צרורות (שבת ה ה).

כמו בעברית, בארמ' כבלא. — [1]) כך נקוד בתרשיש מנק' ב"י א' אדלר, מספ' 1672, והוא מצג"ה כְּבָל, כֶּבֶל, וכך גם בערב' שתי הצורות כַּבְל וכְבָל.

[1]) בתוספתא (שם ד ה) נאמר: כבולות שלא יעלה עליהן זכר. ע"כ. וכן בירוש' (שם ה ז:). והנה בזה הגידו רק הכונה למה עושים את הרחלות כבולות, אך לא אמרו מה עושים להן להרחלות לכונה זו. ואת מהות פעולה זו בארו בבבלי שם (נד.) שאמרו: מאי כבולות שמכבלין אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים. ע"כ. ונראה מהלשון בשלשה המקורים, בתוספתא, הירוש' והבבלי, שעצם משמ' כבול בכאן היתה ידועה להם בודאות אלא שפקפקו מדוע קוראים לפעולה זו כבול והביא ר' אבין בשם ר' חייא בירוש' שם את הכתוב ארץ כבול (עי' א.כבול), ופרש: ארץ שאינה עושה פירות. וכן בבבלי שם שאלו: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי הוא? והשיבו: דכתיב

ש כ ו כ ל י ן[1]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (גמ׳ בכ נד.).

—פע׳, *כִּבֵּל,—כמו קל משמ׳ א: משל לעבד רע שהיה נמכר הלך רבו לקנותו והיה יודע בו שהוא עבד רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם סרח יהיה רודה אותו בהם כיון שסרח הביא את הכבלים וכיבלו הביא את המגלבים והכהו (תנחומא מצורע יב). — ובענין הרחל הכבולה: שמכבלין[2]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (בכת נד.).

—פע׳, *כֻּבַּל, *מכֻבָּל, — בהעברה, מסבל בדבר, כאלו שמו עליו כבלים: שהיו בה בני אדם שמכובלין[3]) בכסף ובזהב (בכת נד.). — ובמשמ׳ העקרית, ששמו עליו כבלי ברזל, ואמר הפיטן: כֻּבְּלוּ בזקים רגלי, לכן לעו מלי, ונפשי נעברת (מחז׳ רומ׳, בכת תזון, היך נומר). פזר אותנו בכל מגדל, העני והאביון והדל, ונהי בזבים ואוננים, נערים עם זקנים, מכובלים בכבלי ברזל (ר״ו כן סעד׳ אגל׳אהרי, הקד׳ ספ׳ המוסר).
—ובמליצה, במשמ׳ נקשר, ברוהנ׳: כֻּבְּלוּ לעולם שניהם באנינה, הוא בזעת אפו והיא בהריונה, מריות שנים ילדה בלי מגינה (קונטר׳ הפיוט׳ ס).

—נפע׳, *נִכְבַּל, — כמו פעל, במשמ׳ העקרית: רתקו (פרושו) נכבלו לשון ורתוקות כסף (רב״י נתו׳ ג י).—ובהעברה במשמ׳ נאחז ונדבק: נקראת הארץ

ארץ כבול, ונשאו ונתנו בכונת כבול זה. והנה גזרה זו בודאי אינה נכונה, ואעפי״כ בעצם משמ׳ כבול אין יסוד מספיק לפקפק בפרוש הגמרא, שנאמר בסגנון של ודאות גמורה, אעפ״י שקצת קשה שבלשון הערבית, העשירה מאד במלים בכל דבר בנוגע להצאן, לא הביא אבן שידה מלה מיוחדה לפעולה זו, רק הזכיר שלש מלים בנוגע להזכר, נג׳אפ a), וע׳פ b), רפאל c), ופרש את הראשנה: כשא׳ ישד עלי ט׳הר אלתיש לילא ינזו, ובעבר׳: כסות יהדק על גבו של התיש שלא יעלה (על העז), ואת השניה: קטעה מנ כשא׳ או אדם תשד תחת בטנה לילא ינזו או ישרב בולה, ובעבר׳: חתיכת בגד או עור יהדק תחת בטנו (של התיש) שלא יעלה (על העז) או ישתה שתנו, ואת השלישית: שי יוצ׳ע בינ ידי קצ׳יבה לילא ישפד, ובעבר׳: דבר יושם לפני שרביטו לבלתי יעלה (על העז). בכל אלה המלים אין אף אחת שתדמה להמלה כבול. — [1]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ מכבלין. ופרש רש״י: לשון כבלי ברזל.—[2]) לפי גרסת רוב נוסח׳ הדפוס.—[3]) ופרשו שם: דעתירי ומפנקי, ר״ל שהם עשירים ומפונקים.

a) نجاف b) وغف c) رفال

כן (ארץ כבול) לפי שהרגל משתקעת ונכבלת בה מרוב הטיט שבה (ברשי רד״ק, כבל).

ב. כבל[1]), ממנו אולי א.כָּבוּל.

*כֶּבֶל, ש״ז,—כמו כֶּבֶל: ואין מוכרין להן את הסדן ולא כובלין[2]) ולא קולרין ולא שלשלאות של ברזל (תוספתא ע״ז ב ד).

*כבן[3]), ממנו *כִּבֵּן, *כִּבּוּנָה, *מְכַבֶּנֶת.

*כָּבַן[4]), פ״ע, כָּבַנְתִּי, עת׳ אֶכְבֹּן, יִכְבֹּן, פָּעוּל כְּבוּנָה, כְּבוּנוֹת,—עטף בבגד, envelopper ; einhüllen, to wrap—רחל כְּבוּנָה, עטופה בבגד לשמר על צמרה מפני הלכלוך וכדומה: רחלות יוצאות שהוזות כבולות וכבונות[5]) העזים יוצאות צרורות רבי יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלים הכבונות (בכת ה ב).

—פע׳, *כִּבֵּן, מְכַבֵּן, מְכַבְּנִים, — כִּבֵּן את הרחל, עטפה בבגד ועשה אותה כבונה: (מהו) כבונות שמכבנין[6]) אותן[7]) למילת וכו׳ בצמר נקי בן יומו שמכבנין אותו למילת (בכת נד.).—ובמשמ׳ חבור והדוק: ביום שנולד הטלה וטהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים כדי שיהא צמרו נקי (רב״י יחזק׳ רז יח). מכבנהא, על שם שמכבנת וקושרת מפתחי החלוק (הות, בכת סב.).

[1]) עי׳ הערה לערך א.כבול מה שהובא שם עדות מהדבור ההי בארמית: ארעא מכבלא דלא עביד פרי.
[2]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ, ובנוסח׳ ככלים.
[3]) בארמ׳ וסור׳ כבן, במשמ׳ חגירה וכסוי.
[4]) בארמית וסורית כבן, עטף וחגר. תרג׳ יעטף (איוב כג ט) כד מכבין, ותרג׳ אענדנו (בס לא לו) אכבנינה (מלון תרג׳ לוי). — [5]) פרשו בגמ׳ ירוש׳ שם: כבונות למילת. ר״ל לעשית צמר לבן ורך כמו הצמר של האי מילת. ובגמ׳ בבלי (בס נד.) אמרו: מאי כבונות שמכבנין אותן למילת. ואמר ר״ה שם: מכבנין עור הטלה מיום לידתו עד ח׳ ימים וזהו צמר רך הנקרא מילת. ע״כ. וכן רש״י שם: קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמר צמרו שלא יטנף. והעיד ר״ש בר״ש (המליצה, כלל 30) לאמר: וכן יעשו הערביים יכסו הכבש מיום לידתו שלא יטנף צמרו כדי שיהיה לבן ונקי. ע״כ. ולא הביא את אבן שידה בערך צמר הצאן. ועי׳ הערה לקמן.— [6]) רש״י פרש: על שעושין כמין קרסי מתכת לחבר הבגד כמו תנתן כבינתי לבתי נושקא בלעז. ע״כ. אבל, למשמ׳ זו להשרש כבן אין כל יסוד בשאר הלשונות, ושמוש השרש הזה בתרגום ובסור׳ הוא ראיה ברורה כי עקר הכונה בו היא עטיפה ועגידה.—[7]) כך בכ״י (ד״ס) ובנוסח׳ אותו.

***כִּבְּנָה**[1], כבינה, ש"נ, נכנ' כִּבְּנָתִי, ככינתי, — מטפחת יקרה, כעין רדיד לעטיפת הראש לנשים, Kopfumhüllung ; coiffe; head-dress : מעשה באסן של בני רוכל שהיתה חולה ואסרה תנו כ ב י נ ת י לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה (כ"כ ט ו).

כבס[2], ממנו כִּבֵּס, כּוֹבֵס, *כִּבּוּס, *כְּבוּסָה, *כְּבִיסָה, *כֶּבֶס, *הִתְכַּבְּסוּת.

כָּבַס, — קל לא נהוג. — כֹּבֵס, עי' כּוֹבֵס.

— פע', כִּבֵּס, וְכִבֶּס, כַּבְּסִי, תְּכַבְּסֵנִי, — רחץ ושפשף בגד במים ובברית לנקותו מלכלוכו, waschen (Kleider) ; laver (des habits); to wash (garments) : כִּבֵּס ביין לבשו (בראש' מט יא). ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כִבֵּס (ש"ב יט כה). ואת כל שערו יגלח וְכִבֶּס את בגדיו ורחץ את בשרו במים (ויקר' יד ט). וקדשתם (את העם) היום ומחר וְכִבְּסוּ שמלתם (שמות יט י). וצוה הכהן וְכִבְּסוּ את (הבגד) אשר בו הנגע (ויקר' יג נד). וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים וְכִבַּסְתֶּם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם (במד' לא כג-כד). והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תְּכַבֵּס וסר מהם הנגע (ויקר' יג נח). וכל הנשא מנבלתם יְכַבֵּס בגדיו (שם יא כה). והשרף אתם יְכַבֵּס בגדיו ורחץ את בשרו במים (שם יו כח). ויקדש את העם וַיְכַבְּסוּ שמלתם (שמות יט יד). — מְכַבֵּס, מי שמכבס בגדים : כי הוא כאש מצרף וכברית מְכַבְּסִים (מלא' ג ב). — ובתו"מ : ואלו מ כ ב ס י ן במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורים (מו"ק ג ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ו מ כ ב ס ת מבשלת ומניקה את בנה וכו' הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מ כ ב ס ת (כתוב' ה ה). מקום שהנשים מ כ ב ס ו ת (ירוש' נדר' ה נט.). כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכ ב ס ו בחולו של מועד (מו"ק יד.). עושין כל צרכי המת גוזזין לו שערו ו מ כ ב ס י ן לו כסותו

[1]) בסור' ככנא חגורה, וכבנתא מעטפה יקרה וכסות רחבה של הכהנים. יונתן תרגם חצניפות והרדידים כתריא וכבינתיא. והנה מכל זה אין לברר בודאות גמורה מה היתה מהותה של הכִּבְּנָה אצל היהודים בזמן המשנה. עכ"פ, מת"י הנזכר נראה, שהיתה כונתו בהשם כבינתיא לכסות הראש, וכן הכריעו התוספות (ב"ב קנו: ד"ה כבינתי) שהוא כעין רדיד דק שהאשה מתכסה בה ראשה.

[2]) רק בעברית ובגזנ', עי' כּוֹבֵס.

(שם ח:). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ו מ כ ב ס כסותו במים (תענ' יג.). שהלבנים קשים לכ ב ס ן יותר מן הצבועין (שבת יט.). במנהג שבעולם אדם מ כ ב ס כסותו בימות הגשמים (מד"ר ויקר' כח). — ובמשמ' רוחנ', כִּבֵּס לבו וכו', נקה אותו מעון ופשע : כַּבְּסִי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ' ד יד). כי אם תְּכַבְּסִי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (שם ב כב). הרבה כַּבְּסֵנִי מעוני ומחטאתי טהרני (תהל' נא ד). תחטאני באזוב ואטהר תְּכַבְּסֵנִי ומשלג אלבין (שם ט). — ובענין "רחיצת המעים בחקן : ואמר אבוקרט יהכן לכ כ ס או להקיז בזמן קור והום וכו' אך בעת הצרך נ כ ב ס בקיץ ובחרף (ספר הרפואות, כ"י פריז).

— פע', כֻּבַּס, *מכובס, — כֻּבַּס הבגד, שכבסו אותו : וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וְכֻבַּס במים (ויקר' טו יז). — ובתו"מ : ובגדים שהטבילן מ כ ו ב ס י ם עד שיכעבעו הטבילן נגובין עד שיבעבעו ויגוחו מבעבועין (מקוא' י ד). — ובענין "רחיצת המעים בחקן : המקרים הרעים היכולים לבוא במ כ ו ב ס י ם בסבת קרירות האויר (ספר הרפואות, כ"י פריז).

— הפע', הֻכַּבַּס, — כמו כֻּבַּס : וראה הכהן אחרי הֻכַּבֵּס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו (ויקר' יג נה). ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הֻכַּבֵּס אתו וקרע אתו מן הבגד (שם נו).

— נתפ', *נִתְכַּבֵּס, — כמו הֻכַּבֵּס : גבעה (רביעית דם) בכסות אם מ ת כ ב ס ת ויוצא ממנה רביעית דם טמאה (אהל' ג ב). יריעות שלמה זו מתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת וחוזרת ומתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת (מד"ר שה"ש, ולהלן קדר). — וברוחנ' : אם יטעו בהלכה תהא מ ת כ ב ס ת בתהומו (תנחומא ויחי י).

***כַּבָּס**, ש"ז, מ"ר כַּבָּסִים, — כמו כּוֹבֵס : אנו קורין (בפסוק כבשים בני שנה) כ ב ס י ם כמ' שהן מלבינין עונותיהן של ישראל (ילמדנו, הובא בערוך, ערך כבש ג).

כבע[1]), ממנו כּוֹבַע, עי' זה הערך.

א·כבר[2]), ממנו, כַּבִּיר, א.כְּבָר, מַכְבִּיר, וי"א כְּבָרָה.

[1]) רק בעבר', ויש מפקפקים במציאותו.

[2]) בערב' כבר (a) במשמ' גדל ורבוי.

a) كبر

א.כָּבַר¹),—קל לא נהוג בלשון.

—הִפע', הִכְבִּיר, יַכְבִּיר,—הכביר דברים וכדומה, הרבה: ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מלין יַכְבִּר²) (איוב לה יו).—לְמַכְבִּיר, עי' זה הערך.

ב.**כבר**, ממנו כְּבָרָה, מִכְבָּר, מְכַבֵּר, ב.*כַּבָּר, וי"א גם כַּבִּיר.

ב.*כָּבַר, פ"י,—כבר את החטים וכדומה, העבירם דרך כְּבָרָה לנקותם מפסלת וכדומה: הקטניות (היבות במעשר) משיכבור ואם אינו כובר עד שימרח (מעשר' א ו). אין כוברין את התבן בכברה ולא יתננו ע"ג מקום גבוה בשביל שירד המוץ (שבת כ ג). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות (פרה ג יא). צובר את גרנו להוכ: וכוברו בשתי כברות (חלה' יח ג). היתה כוברת חיטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (תוספתא טהר' ג ו). כברה לכבור בה חול (ירוש' ביצ' ה נו.). אבל כובר הוא מקצת (מן הקטניות) ותורם מן הכבור על שאינו כבור (שם מעשר' א מע.). אדם כובר חטים או תבן בכברה עד שלא ירדו שתים ושליש אצבעות הן מתערבין (מד"ר בראב' ד). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה השני ולא מצאה ובג' מצאה (שם לט). אין מערבין תבואה בקטניות וכל דבר שיתפרש זה מזה כשכוברין אותו מערבין (רמב"ם תרומ' יא ז). ואם זרע ועקר צובר את גרנו בתוכו וכובר את התבואה בשתי כברות (הוא, טומא' מת י ח).—ונענע דבר בכברה כמו מי שכובר חטים וכדומה: הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת ברזל בין האפרוחים מפני הרעמים ומפני הברק (תוספתא שבת ז יח).

—נפע', *נִכְבַּר, לְכַּבֵר, ליכבר,—שכּבּרו אותו: מערבין שומשמין באיפולין וכן איפולים בעדשים וכל דבר שדרכו ליכבר (תוספתא תרומ' י יח). לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (פנתי דוגולו, ספר המלקחות א). עד אשר יתרבכו היטב כמוח כהות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים ויבללם עמהם (שם ג).

—הִפע', *הִכְבִּיר,—כמו כִּבֵּר: ואשר יחפוץ הרופא ללוש המשקה עם הדבש לאחר שיכתוש את הבשמים ויכבירם בכברה נקובה בנקבים דקים למאד (פנתי דוגולו, ספר המלקחות ג). ואם תמצא במקצת הבית (חטים) רעות מאלו או תמצא עפר מעורב בהן אין לך להזיד ולא להכביר אותן בכברה (תבו' הגא', שערי צדק ו ה).

—הָפע', *הֻכְבַּר, הוכבר: ולא ימהר לכבור בכברה עד אשר יוכל הדק הבשמים והזיעות יחדו להיות כאבק דק ואז יכבדם בכברה מעט מעט כן יעשה עד יוכתו ויוכברו כולם (פנתי דוגולו, ספר המלקחות ג). — ועי' כברה, נפה.

כְּבָר¹),—תה"פ של הזמן, יורה: א) שהמעשה המדבר עליו נעשה לפני שהמדבר עומד בו, אם הרבה או מעט, längst, schon; longtemps avant, déjà, long ago, already,—ויבוא עפי"ר עם פעל עבר וגם עם שמות הגוף: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י). מה שהיה כבר נקרא שמו (שם ו י). גם אהבתם (של האנשים שמתו) גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (שם ט ו-ז). מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה (שם ג טו). ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה (שם ד ב).—ובתו"מ: ר"א ב"ר צדוק אומר אם

¹) בערב' כַּבֻּר, היה גדול, עצום.—²) כך, חסר בכל הספרים, ולפי תרג' היוני נראה כי קראו יכבד בדלת, ופרשו במשמ' כבדות.

¹) משק' אֵבֶל, ועם שתי תנועות מַחֲר וכדומה. וכן גם בארם' וסור', ובמנד' כבאר. ולא באו החכמים לכלל הסכמה בענין מקור מלה זו. הקדמונ' וקצת החדשים גזרוהו מן השרש כבר במשמ' הרבה, ופקפק גלד' בגזרה זו ואמר שהיא רחוקה אצ'ו, ושער כי יש יחס בין מלה זו ובין המלה בְּרַם, שהיא הרכבה מן בר-מא, והאות כ בראש המלה כבר היא כ הדמיון (Nö. Mand. Gr. 202). ובכבר השוה ריב"נ את המלה כבר עם בה"ט הערבית קד a), ואמר: כבר הוא ובו' כבר היה קד הו וקד כאנ הד'אנ אלחרפאנ מנ חרוף אלמעאני (אעני כבר אלעבראני) וקד אלערב יונ'ב בה מא אלשי, ע"ב, ובעבר': אלה שתי המלים ר"ל כבר בעברית וקד בערב' הן מן מלות הטעם והמלה קד בערב' יחייב בה דבר.

a) קַד.

לא נראה (הירח) בזמנו אין מקדשין אותו ש כ ב ר קדשוהו שמים (ר״ה כ ז). אמר רבי יודה מעשה שהייתי מהלך כדרך אחרי ר״א בן עזריה ואחדי ר׳ עקיבא וכו׳ ישנתי ואח״כ התחילו הם (בקריאת שמע) ו כ ב ר היתה החמה על ראש ההרים (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). ולא כ ב ר היא מזובל מערב שביעית (שם בבי׳ ג לד ג). חמותה שאמרה אני ראיתיה שנטמאת מה בא להעיר אם להשקותה כ ב ר נראית שלא לשתות אלא לא בא אלא להפסידה מכתובתה (שם סוט׳ ו כא.). אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן (לקבוע עשרת הדברות בק״ש) אלא ש כ ב ר בטלום מפני תרעומת המינין (ברכ׳ יב.). ובי עמון ומואב במקומן הן יושבין כ ב ר עלה סנהריב מלך אשור ובלבל את כל האומות (שם כח.). אמרו לו כ ב ר בנית ואי אתה יכול לסתור כ ב ר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ (שם כג.). (ישב רבי) ואמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו ר׳ ישמעאל בדבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן אמר כ ב ר הורה זקן (שבת נא.). כ ב ר מובטחת להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב׳ מג:). שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר ש ב כ ר נגזרה גזירה (ב״ב ס:). הגונב כיס בשבת חייב ש כ ב ר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת (שם פו.). א״ל כ ב ר קדמוך רבנן (שם קסו.). (שאל) רבי אבהו מר׳ יוחנן היה עולה בסולם ונשמט השליבה מתחתיו ונפלה והרגה וכו׳ עלייה היא או ירידה היא אמר לו כ ב ר נגעת בירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו ש כ ב ר נהגו העם בסנדל (מנח׳ נב.). אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר ש כ ב ר נגזרה גזירה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). כיון שעשו (ישראל) אותם (את המצות) ככר זכו בחלקם ונתחייב לפרעם שכרם (הקד׳ ר״ג גאון לברכ׳). ב כ ב ר תקנו גאונים האחרונים כולם שיהיה ב״ת גובה מטלטלין מן היורשין (רמב״ם מלוה ולוה יא יא). שאתה כ ב ר ירעת שנידי איש הכלב וחמוד ועצביהם לא נפלו כאשר הזרמן (מו״נ א יט). שמציאות עצם שכלי ויפיע שלמות על הנפש האנושית כ ב ר קויים (אמונה רמה א ו), ומצוי מאד בספרות המחקרית. — ועם *הוספת *הא במקום הלא ויבלעה האלף: והיא אומרת לא הפלתי בתוך עשר שנים ו ה כ ב ר שהייתי עמו עשר שנים (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). — *וכהתחלת ספור מעשה שארע לפני זמן מה, כעין ראיה או המשך למה שקדם: כ ב ר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה הידוש דברים היה לכם ביבנה (מכי׳ ב טז). וכ ב ר בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך (ספרי במד׳ קטז). וכ כ ר היה ר״א חולה ונכנסו ר׳ טרפון ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא לבקרו (שם דבר׳ לג). ו כ ב ר היו רבי טרפון ור׳ יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד (שם מא). וכבר היה רבן גמליאל ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא נכנסים לרומי ששמעו קול המייה של מפטילון עד ק״ב מיל (שם מג). מתיר היה רבי מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת; וכ ב ר חלה ובקשנו לעשות לו כן ולא הניח לנו (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). לעולם אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה; וכ ב ר שלח ר״י בן בג בג אצל ר״י בן בתירה לנציבין אמרו משמך שארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (שם כתוב׳ ה כט ד). ת״ר וכ ב ר שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם וכו׳ (ב״ק לח.). — ואחרי מלת התנאי אִלּוּ, אִלּוּלֵי, אִלְמָלֵא, וכדומה, לו היה כך כְּבָר היה כך: שאילולי אלהים כ ב ר התעו אותי (ירוש׳ מגי׳ א עא ד). שאלמלא היא (יעל) כ ב ר היו אבודין (מד״ר כרא׳ מח). אילולי רחמיו של הקב״ה ורפקום יום אחד ב ב ר מתו כל הצאן בימי אדרייגוס (שם עח). יבולין החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כ ב ר פתרנו אותו לך (שם פט). אמר לו התינוק (להאיש שמשה אותו מן המים) אלולי אתה כ ב ר הייתי מת (שם שמות א). אילולי תורתך שנתת לנו כ ב ר אברנו (שם איכ׳, זכר עני). אילולי שנמלאת עליו רחמים כ ב ר נהרג (שם קהל׳, אי לך ארץ). אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך כ ב ר הייתי שחוט (תנחומא אחרי ג). אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כ ב ר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק׳ רבתי כא). וישראל אומרים לפניו אילולי תורתך שכתבת לנו כ ב ר היו אומות העולם מאבדים אותנו ממך (שם).—וקצת כמשמ׳ מפני שהוא כך, או הלא הוא כך: מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי ב״ה אמרו להם ב״ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול ש כ כר חציו בן חורין (לישא)

בת חורין אינו יכול שכבר חציו עבד (גיט׳ ד ה). בקש׳ ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים (ספרי במד׳ קטז). משל את הרשעים במגונה שבמינים וכו׳ בקש לפני רוח אם תאמר במוץ שבבקעה כבר יש בו לתלות אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד״ר בה״ב, הני תגלגל).—והלא כבר נאמר, לחזק ולקיים את כחה של המלה הלא: רבי ישמעאל אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כבר נאמר ואתה תדבר (מכי׳ כה ג). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות אם תאמר משל מצרים היו והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקנינו ילך עמנו (שם בבלת כ ה). מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב (ספרי במד׳ סח). אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר הנה ימים באים וכו׳ (ברכ׳ יב:).—ובלי הלא: אמר ר׳ חייה רבה מה שהלך אבינו יעקב לז׳ ימים הלך לבן ביום אחד ממה נפשך רוצה ולא רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (מד״ר בראש׳ עד).—ולקים ולאמת דבר: בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך (מד״ר בה״ב, גן נעול). ולאחר כמה שנים החזיר לו אותן חמשים זהובים וכבר היה נוטלן ממנו שלשה זהובים בכל שנה ושנה (תשו׳ הגאו׳, בעדי לוק לד.), ר״ל ובאמת היה נוטל. אבל הגחלת של עין אם תסיר אדמומיתה נכבת כבר ואינה מזקת (ר״ת בכת מכ.), באמת היא נכבית. ואישי הכת הזאת הם גם בן חלוקי מעלה והמשיג מהם יותר אפילו יתרון מעט כבר עלה על האחרים מעלה רבה כי המעט מזה הוא רב (מגמד התגמ׳, קיח). — ובמשמ׳ "התודדה מזה הוא: כה תקות לי כתשובת אגרתי אשר שלחת אלי לאמר אם העוית כבר הביאותיך למוסר ואם לא העוית כבד הביאותיך לחיי העולם הבא (אגר׳ מגהה כ״ם להסדאי). אמר החכם אם יחמס לך חברך תפוס עלינו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כבר רוחת ואם לא ישמע לך אמור לו בפני אחד וכו׳ (מכת׳ הפניני, בעד תפיסת התכר). — וגם עם עתיד, "כְּבָר יִפְעַל, קצת במשמ׳ אפילו: שכבד יקרה שישאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב (גלב״נ מבלי כו). לפי שכבר יחויב בשכל הפועל אל הנמצאות השפלות (הוא, מלחמ׳ ס׳ א ו). ואולם ההאמתה כבר יהיה לה מסיבות (שם א יא). והתפרסם גם בן שכבר תפול ההודעה בכמו אלו הדברים בנבואה (שם ב ג). ונאמר שכבר יראת שהפועל זאת ההודעה הוא בעינו השכל הפועל אשר התבאר מציאותו כמה שקדם וזה שכבר יחויב בזאת ההודעה שתהיה ממי שיפעל הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם (שם ב ג). כבר יצוייר מציאות תורת משה זולתם (העקרים א טו). שאין כל ידיעה מגעת תמיד מידיעה שהיתה דרושה כי כבר תגיע מידיעה בלתי דרושה (שם טז). אין אחדות הקו אחדות גמודת לפי שכבר יחלק אל קשתיו ואל ישר (שם ב י). כי המעשים האלה כבר יעשה אותם האדם בזולת שיהיה נביא (ר״י אברבנאל, מ״א יט). שעם היות שלשון הוה כבר יסבול שיאמר על המחודש (הוא, במים תדבים ג). נפש האדם כבד תפרד מהגוף בסבות הפביות (שם ד א). אפשרות הפסק התנועות כבד יהיה מפאת המניע כשתפסק ״הנעתו (שם). כפי כתבי הקדש ודברי חכמינו ז״ל כבר יראה שיש לעולם צדדים (שם שם ב). כאלו תאמר בתופר שיתפור לאדם מה לבוש אחר שכבר נשאל מה תכלית התופר בתפירתו (שם שם ו). והנה המקור מצד שזה ענינו כבר יבוא בכתוב במקום הצווי (ר״י דולאן, מעבה אפוד י). שאנהנו כבר נקרא חכמה לכל מה שיודע בחקירה ובהקש או ראיה סבת איזה שרשים (שם). ולפי זה יהיה חכמת הלשון חכמה ויצדק עליה גדר החכמה וזה שכבר יודעו בה בחקירה וראיות תולדות מה נמשכות סבת השרשים וההתחלות המונחות בה (שם ח). וכבר יאמר גם בן שיר לכל מה שיהיה הלמוד בו על דרך משל וכו׳ והוא שכבר יתנו מליצי ישראל ומשורריהם ערבות למאמריהם ויופי והדור (שם).—ויוסיפו בְּשֶׁ בראשה, בְּשֶׁכְּבָר[1]), כמו לתת סבה למה שנאמר לפניה במשמ׳ הואיל ואמנם כך הוא[2]): כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בְּשֶׁכְּבָר הימים הבאים הכל נשכח (קהל׳ ב טז).

—[1]) כמו בְּשַׁגַּם, עי׳ ערך א.גַם. — [2]) בענין זה ריב״ג, אמר וז״ל: והד׳א הו מד׳הבי ואעתקאדי פי קולה בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אעני אנה ית׳בת בה קולה הכל נשכח ואלתרג׳מה מנ אג׳ל אנ אלג׳מיע ינשא מע אלאיאם יריד אלעאלם מע אלג׳אהל ותלח׳יצ אללפט׳ באשר כבר פמעני באשר מנ אג׳ל, ע״ב, ובעבר׳: וזה הוא דעתי באמרו בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ר״ל

—*מִכְּבַר, מזמן קודם המעשה או הדבור: באומר (הרי זו עולה) מכבר (ירוש׳ קדוש׳ ג סג ג). (האומר לאשה שתהיה מקודשת לו) מכבר לכשירצה (שם א נע ג).—וכן בדבור החי בא״י נהוגה הקריאה: מִכְּבַר! מזמן פחות או יותר רב.

כְּבָרָה, ש״נ, מ״ר כְּבָרוֹת,—כלי שאחד משוליו כעין רשת מתוחה עליו, והיא עשויה מבגד או משערות ובדומה, וישימו בו חטים, קמח וכדומה, ויגנעוהו כדי להבדיל ולהפריש בין הגסים שאינם יכולים לעבר דרך עיני הרשת ונשארים בפנים הכברה ובין הדקים העוברים דרך עיני הרשת ונופלים למטה, Sieb; crible; sieve: כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בַּכְּבָרָה ולא יפול צרור ארץ (עמו׳ ט ט).—וכתו״מ: משאלה אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שבי׳ ה ט). המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה (שבת ח ג). העושה שתי בתי נירין בנירין בקירוס בנפה בכברה ובסל (שם יג ג). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה אין כוברין את התבן בכברה (שם כ ג). כל התלוים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה של בעה״ב וכו׳ ותלוי כברת גרגנות (כלים טו ד). משפך של גיתות אעפ״י שהוא עשוי ככברה (תוספתא כלים ב״ב ה יג). היתה כוברת חיטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (שם טהר׳ ג ו). מלמד שעשו (המורים בחצים) גופו (של יאשיהו נקוב) ככברה (ירוש׳ קדוש׳ א סא.). אבוב של קליות היה שם והיה מנוקב ככברה כדי שתהא האור שולטת בכולו (מנח׳ סו:). כשעה שהארץ חלולה ככברה והבר מצוי (מד״ר כלהב׳ פב). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה וכו׳ סיבים לחבלים סנסנים לכברה (שם במד׳ ג). בהייך השאילני הכברה שלך ויש לו והוא אומר אין לי (שם דבר׳ ו). כונס את כל העפר שהוא יכול להסיטו מעל כל פני השדה וגותנו לתוך כברה שנקביה דקין (רמב״ם, טומא׳ מת י יב).—ומ״ר: נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות ר׳ ישמעאל אומר במקבות של אבן וכברות של אבן (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כברות דברי ר׳ מאיר וחכ״א התבואה בשתי כברות והקטניות בשלש כברות (תהל׳ יח ב).—וכנ׳: כיון שהיה מוציא כל מה שהיה לו בתוך ביתו קרדומותיו וכברותיו היו אומרים ראיתם עין רעה (מד״ר דבר׳ ו).—ועי׳ נָפָה.

כִּבְרָה[1], ש״נ, סמי׳ כִּבְרַת,—כִּבְרַת אֶרֶץ, מדת ארך הדרך, ולא נתברר בדיוק במה ארכה, Wegstrecke; mesure de distance; measure of-: ויסעו (יעקב ובני ביתו) מבית אל ויהי עוד כִּבְרַת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל (בראש׳ לה טז). ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כִּבְרַת ארץ לבא אפרתה (שם מח ז). ויאמר לו (אלישע לנעמן) לך לשלום וילך מאתו כִּבְרַת ארץ ויאמר גיחזי נער אלישע וכו׳ חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו (מ״ב ה יט-כא).

כבש[2], ממנו כָּבַשׁ, א.כֶּבֶשׂ, *כָּבוּשׁ, *כִּבּוּשׁ, *מְכַבֵּשׁ, *כּוֹבֵשׁ, *כְּבִישָׁה, ב.*כֶּבֶשׁ, ג.*כִּבְשׁוֹן, *כְּבִישׁוּשׁ.

שמקיים בו אמרו הבל נשכח והפרוש בעבור שהכל נמשך עם המשך הימים ר״ל החכם והכסיל ובאור הלשון כאשר בכר וענין באשר בעבור.

[1]) הקדמונים לא הכריעו אם המוברת הוא כִּבְרָה או כִּבְרָה. החדשים קצתם מנקדים כף חרוקה וקצתם כף שואית. ולא נתברר שרש מלה זו ומקורה, ואף לא יסודה, כי קצת הקדמונים אמרו כי עקר המלה הוא בְּרַת והכף היא כ הקרוב, עי׳ ערך כְּרָה. היוני העתיק את עצם המלה כצורתה, והוסיפו מלה שמשמעתה היא כמרוצת הסוס, ונחלקו חכמים בדבר אם זה פרוש שפרשו השבעים את המלה כברה או זו הוספה רק כדי לתת שעור להמרחק. קצת הקדמונ׳ אמרו כי הכונה בהמלה כברת היא שעור מיל, יען המרחק מקבר רחל עתה ועד בית לחם הוא, לפי מה שהוגד להם, קרוב למיל אחד (רד״ק, כהמרבים). והיותר נראה כי להמלה כברת לא היתה משמ׳ מדה קצובה, כי אם מרחק מה, ועכ״פ לא מרחק גדול, כמו שנראה ברור במעשה גיחזי ונעמן, כי לפי הנראה מיד אחרי שהלך לו נעמן מלפני אלישע בקש גיחזי ממנו רשות לרוץ אחריו, ואלישע הרשה לו ומיד רץ גיחזי אחרי נעמן, וכל זה לא שהה אלא זמן קצר.—ובמשמ׳ זו של מדה לא קצובה השתמשו הסופרים במלה זו בספרות. — כאחת הכתבות הכנעניות כתוב: ערפת כברת מצא שמש. והנה סוברים קצת החכמים כי זו היא המלה כברת ארץ שבמקרא. אך י״א כי כברת שבהכתבת היא מלשון כביר, גדול.

[2]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כבש [a]). בבלן

---

[a]) كبس

כָּבַשׁ[1], פ"י, כָּבְשׁוּ, יִכְבּוֹשׁ, תִּכְבְּשׁוּ, כֹּבְשִׁים, לִכְבֹּשׁ, לִכְבּוֹשׁ, כִּבְשָׁהּ, יִכְבְּשׁוּם,—א) כָּבַשׁ את פלוני או את הדבר, לחץ ודחק עד שהכניעו ולקחו בחזקת היד, כָּבַשׁ את הארץ, לקחה תחת אדנותו ושלט בה, unter-werfen; assujettir; subdue: ויאמר להם אלהים (לאדם ולחוה) פרו ורבו ומלאו את הארץ וכִבְשֻׁהָ ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (בראש' א כח). — ובתו"מ, בפרט לקח ארץ במלחמה: עיר שכבשוה ברקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג (גיט' ג ד). כשכבש משה ארץ שני עממים סיחון ועוג ונתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמרו לו דומה שלא נגזרה גזרה אלא על תנאי (מכי' כבות, עמלק ב). אמר להם (משה לישראל) כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם וכו' משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל (ספרי דבר' נא). מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם (שם). לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לישיבה אין את חוזר (אבל) חוזר את לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש את הארץ (ירוש' סנה' י כט ד). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול' ז.). א"ר יהושע הואיל וכבשנו אותה (את יריחו) תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה (מד"ר במד' יד). אלו חשבון מלאה יתושים אין כל ברייה יכולה לכבשה וכו' היו ישראל מתייגעין בו לכבוש את כל עיר ועיר (שם יט). קרא (נבוכדנצר) לנבוזראדן ונשאו ראש על כל החיילות ואמר לו לך כבוש את ירושלם (פסיק' רבתי כו). שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה (את ירושלם) קריה כבושה כבשתם עם הרוג הרגתם (שם). — וכָבַשׁ את פלוני לעבד, עשהו על כרחו לעבד: וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויִכְבְּשׁוּם[2] לעבדים ולשפחות וכו' ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו וכו' ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם אתם חפשים לנפשם ותִּכְבְּשׁוּ אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות (ירמ' לד י-יז). והנה אנחנו כֹבְשִׁים את בנינו ואת בנתינו לעבדים (נחמ' ה ה). ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לִכְבֹּשׁ לעבדים ולשפחות לכם (דהי"ב כח י). — *וכבש עם במלחמה: בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש' סוכ' ה נה:). שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב"ם מלכים ו ח). —*וכָבַשׁ לפני פלוני, הכניעו לפניו: אדם מגדל שני זרזין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן כבש את הגדול לפני הקטן (מד"ר איכ', זכור ה'). — כָּבַשׁ אשה, לקחה בחזקה ואנס אותה: והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לִכְבּוֹשׁ את המלכה עמי בבית (אסת' ז ח). — ובתו"מ: והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא בכשני לפניך (מד"ר אסת', והמלך קם). — והזכר והנקבה כָּבְשׁוּ זא"ז, עשו כמאמצי כח: יהודה ותמר שניהם כבשו זה את זה בשעה ששכב עמה (ערוך, ערך כבש). — *כָּבַשׁ את יצרו, גבר עליו, הכניעו: איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר והעלהו שם לעולה חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש' תענ' ב סה ד). שהיה לי מה להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבותיך (מד"ר ויקר' כט). שרואה שדהו מובקרת ואילנותיו מובקרין והסייגין מופרצין ורואה פירותיו נאכלין וכובש יצרו ואינו מדבר (תנחומא ויקר' א). — "שֵׂכֶל כֹּבֵשׁ, שיש לו כח לכבש היצר וכדומה: דרך חיים הורעתני וחננתני שכל כובש, הזהרתני ליום פקודה בפקדך על לת ויבש (כ"י סלוי, אתה כוננת). —*כָּבַשׁ כעסו וכדומה: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (ברכ' ז.). זו היא גבורת גבורתו (של הקב"ה) שכובש את כעסו[1] שנותן ארך אפים לרשעים (יומ' סט:). בשר ודם חימה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החימה (מד"ל

משמש השרש בשמ' העקרית של דחק ולחץ, ודרך כרגלו, וממנו נסתעפו שאר השמ'.

[1]) בארמית וסורית כְּבַשׁ. בערבית כבשa), בכל המשמעות שבעברית. — [2]) כך הקרי, הכתיב ויכבישום, עי' הפעיל. — [1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס יצרו.

a) كبس

כו‎לת׳ מט). בשר ודם קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה (שם). הצדקה כובשת הפורענות שלא תבא לעולם (שם ויקר׳ כז). — ב) במשמ׳ העקרית של דחק ולחץ: מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). כגון קרשים שכובשין בהן הבגדים (ר"ה שם קנג.) —*כבש על פלוני, הכביר עליו, דחק אותו בחוקה: רוצח שהכה את רעהו באבן או בברזל וכבש עליו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (סנה׳ ט א). כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (ביצ׳ כ י). קשר את הספינה בדבר שהיא יכול להעמידה כבש את האבן ע"ג הטלית (תהל׳ ת ה). כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם יכבשנו מעט הוא חונקה (מכי׳ בבנת כ ו). מעשה וכבשו עליה (על הערבה) ביתוסין אבנים גדולות מע"ש (תוספתא סוכ׳ ג א). האומר להברו בכוש ידך עלי במקוה ה"ז מגונה ר׳ יהודה אומר כבוש ידך עליו עד שתצא נפשו (שם מקוא׳ ה יד). כגון בשר ודם שיש לו עקלים של זתים בכבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה כך ההר מיכאן וההר מיכאן כובשין על המעיינות (מד"ר במות טו). ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם (שם ויקר׳ כו). —*כבש את כבדו, לחץ והכביד[1] ואת אומרת שאדם (הסומך על הקרבן) צריך לכבוש את כובדו (ירוש׳ חגי׳ ב עו ד). —*כבש דבר, עצר הדבר, עכב, הטמין: הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא (סנה׳ יא ה). הכובש את נבואתו כיונה בן אמתי (שלא רצה להתנבא) (תוספתא שם יד יה). בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (ירוש׳ ע"ז ב מא ד). כופין את המלוה להוציא את השטר ודנין לו על פיו וכו׳ ואין כובשין לו עדותו וראיותיו (תנחומ׳ כתו). ועוד בללו באזהרה זו שלא לכבוש עדות כדי שלא יאבד חבירו ממונו (תקון, מצוה רלת). —*כבש שכרו של פלוני, עצר, עכב: הכובש שכר שכיר עובר משום חמשה לאוין (תוספתא ב"מ י ג). כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו (גמ׳ שם קיב.) —*כבש הפקדון וכדומה: אתה פוקד את נפשך בידי וכו׳ ואיני כובש פקדונך אלא מחזירה לך בכל בקר (פסי׳ ר׳ רבתי לא). —*כבש אותו, עכבו: למלך שהגיע לו יו"ט באו אריסיו וכו׳ היתה מטרונא מרמזת בהן עד שנוהג עמכם תבעו צרכיכם בידו כיון שלא הבינו כבשה אותם מטרונא עוד יום אחד שיתבעו צורכיהן מן המלך (פסי׳ דר"כ, ביום השמיני). אותם (מבני המלך) שהיו נשואים במקום רחוק באין אצלו וכשהיו מבקשים לילך היה כובשן עוד יום אחד אצלו (שם). —*כבש את פלוני, כלא אותו: האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל (מד"ר בראש׳ ח). —*כבש פניו[1], הסתירם, מפני בושה, וכדומה: בשעה שהיה הנביא בא לקטרגו היה (אחז) בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה (ירוש׳ סנה׳ י כז ד). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמנית אבא אחיי גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה ראה אותו אביו שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו אמר ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר׳ שנג). אמר לו שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך וכו׳ נפנה (שמעון) לימינו כבשו (העדים) פניהם בקרקע נפנה לשמאלו וכבשו פניהם בקרקע אמר להן שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם וכו׳ (סנה׳ יט:). כשאתה מכניס אורחים לביתך לא תתן להם פניך כבושות בקרקע שכל הנותן פניו כבושות בקרקע אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאלו לא נתן (רע"ב אבות א טו). —כבש אבנים וכדומה, לתין והכנים אותן למקום רחוק, ובמליצה אבל הרבה: יי׳ צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו[2]) אבני קלע ושתו והמו כמו יין (זכר׳ ט יה). —*כבש קמה, כפף אותה לצד אחד: הכובש קמה לפני האור והפורץ גדר לפני בהמה אין חייב לשלם מן הדין (ירוש׳ ב"ק ו ה:). כל (אילן) שהעול (של הבקר החורש) כובשו (אינו נקרא אילן במשא ומתן) (ב"ב ע.). ואם שאר האילנות הוא ששייר לא שייר

—[1]) בערב׳ כבש ראשו וכדומה, הכניסו והטמינו בבגדו.

—[2]) המליצה דחוקה, וכבר נתלבטו גם הקדמונים בפרוש הדברים, ריב"ג פרש יכבשו את האויב באבני קלע. ורד"ק: יכבשו אנשי אבני קלע. וביוצא כזה פרשו גם שאר המפרשים. אך מלבד שאין זה מתישב לפי המליצה וכבשו אבני קלע, קשה למה נכנם זה המאמר בין שני הפעלים אכלו ושתו. ולכן התליטו החדשים כי הכתוב משובש, והגיהו בו הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה

בהם אלא כל שאין העול כובשו וכל שהעול כובשו הרי הוא של לוקח ובכלל השדה נחשב (רמב"ם, מכיר' כד יד). ואם אין בו (בשדה שמכר מלבד האילנות) אלא שאר אילנות שיירם (למוכר) ולא כלם אלא אותן שהם עבים ואין העול כובשן אבל הדקין שהעול כובשן הם של לוקח ואם כולם רקין שהעול כובשן לא מכר מהם כלום (טוחו"מ, מכיר' ריו ד).—*כָּבַשׁ האש, הפחית אותה: שהדליק העכו"ם ואפה העכו"ם ובא ישראל וניער מעט או כבשו לאש תואיל ונשתתף במלאכת הפת הרי זו מותרת (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יג).—ובהשאלה, כָּבַשׁ עונותיו של פלוני, רחקם ולחצם יחד והסתירם שלא יֵראו: ישוב ירחמנו יִכְבּוֹשׁ[1]) עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ' ז יט).— ואמר הפיטן: טהור עינים יושב שמים, מי אל כמוך, כובש עונות, לובש צדקות, מי אל כמוך (בחר' יוה"כ, אדיר ונאור). טוב ומטיב לבריות, יודע כל נסתרות, כובש עונות, לובש צדקות (בס, רחום וחנון).—*כָּבַשׁ על עון, נתאפק, סלח ומחל: אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני כועס (מד"ר במד' ט).— ג) *כָּבַשׁ פֵּרות בחמץ או בשמן וכדומה, שָׂם אותם בתוך החמץ והניחם שם זמן מה, כדי שיתקיימו: זיתי חולין שכבשן עם זיתי תרומה וכו' דג טמא שכבשו עם דג טהור (תרומ' י ז-ח). הכובש השולק המולח (מעשר' ד א). וורד חדש שכבשו בשמן ישן וכו' חרובין חדשים שכבשן ביין ישן (שבי' ז ז). הכובש ג' כבשים בחבית אחת (בסע ה). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרת (טהר' ב א). זתים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א). ר' יוסי אומר כובשין כצלים של תרומה בחומץ של חולין ואין כובשין בצלים של תרומה כחומץ של תרומה (תוספתא תרומ' ט ג). הכובש עד שיכבוש כל צורכו השולק עד שישלוק כל צרכו (ירוש' מעשר' ד נא.). זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (בס ברכ' ו י.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק וכו' ומנומר פסול (סוכ' לו.).—*כָּבַשׁ דרך, התקין דרך שיהיה נוח לעבור בו, שוה פניו, עשה אותו קשה, רצף באבנים וכדומה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי ליסטים כמותך כבשוה (עירוב' נג:).—*כָּבַשׁ גדר וכרוסה, מלא אותו בעפר[1]) וכרוסה בין האבנים שלא יוכלו מים לעבר דרך בו: מעשה במערה שהיתה בגינתו של מוסק אחד ברמון[2]) שהיו כהנים כובשים[3]) את הגדר ויורדין וטובלין בתוכה (תוספתא מקוא' ו ב).

—נפע', נִכְבַּשׁ, נִכְבְּשָׁה, נִכְבְּשׁוּת, *לְהִכָּבֵשׁ, לִיכָּבֵשׁ,—א) נכבשה הארץ, שכָּבַשׁ אותה אדם, ונִכְבְּשָׁה לפני פלוני, שפלוני היה השליט עליה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יי' עד הורישו את איביו מפניו ונִכְבְּשָׁה הארץ לפני יי' (במד' לב כא-כב). ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נִכְבְּשָׁה לפניהם (יהוש' יח א). — ובתו"מ: ומפני מה לא קידשוה (את הבִּצָּע העליונה) מפני שתורפה של ירושלם משם ונוחה ליכבש משם (תוספתא סנה' ג ד). א"ר יהושע השבת כולה קדש וכל מה שנכבש בשבת יהיה קדש ליי' (מד"ר במד' יד). כיון שנכבשה ירושלם היו כל גדולי המלכות נוטלים את הנשים הנאות שבירושלם ומושיבים אותן עמהם בקרון (פסיק' רבתי לא). — ונִכְבְּשָׁה האשה, נאנסה: והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נִכְבָּשׁוֹת ואין לאל ידנו (נחמ' ה ה).—ובמשמ' יותר קלה, *נכנעה: לפי שנקבותיהם (של שאר בע"ח) אינן מתחברות לזכרים ולא נכבשות ונשמעות אליהם אלא לענין המשגל בלבד להיותן נפרדות מהזכרים ודבר אין להן עמהם אמנם נקבת האדם הוצרכה להיות לו עזר בעשיית צרכיו ובתקון מזונותיו ועניני ביתו ולכן היה ראוי שתהיה נכבשת ונשמעת אליו בכל אשר יצוה עליה (ר"י אברבנאל, בראש' ג כא). — *ונכבש לו בדברים, בדעות, נכנע לפניו, קבל דעתו: שני חברים שהיו עסוקין בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה (מד"ר שה"ש, ברח דודי). — *נִכְבַּשׁ על אשה, עם אשה, שכב אותה: בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה

המסורה, עלינו לאמר כי היו אומרים כבש אבני קלע לפי שאכל הרבה.—[1]) בקצת ספרי' יכבש, חסר.

—[1]) כך בערבית בענין בור וכדומה. — [2]) כך לפי כ"י ארפ' וכך גרס' ר"ש (מקוא' ח א).—[3]) ופרש ר"ש שם: כדי שיהו (המים) נקווים למקום אחד.

היסנו בן (יבמ׳ ז ה). הלך הבן ונכבש עם השפחה (ספרא, אמור ו). — *נכבש על דבר, נדבק בו: מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם (מד״ר בראב׳ לג). — ב) *נכבש הפרי בחמץ וכדומה: חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים (תרומ׳ י ט). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם החסית (שם י). הלוף והחרדל והתורמוסין ושאר כל הנכבשין בין שימתיקו ובין עד שלא ימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג). — ג) *נכבש העפר וכדומה, נדחק ונלחץ כבת שיהיה דבוק יחד: וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות וכו׳ כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלים המלבנים מעמידי המדרגה (רב״י יתוק׳ לת כ).

— פע׳, כבש, *מכבש, — א) כבש גוי וכדומה, הכניעו בכח מלחמה: גם אתם (את כלי הכסף והזהב) הקדיש המלך דוד ליי׳ עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש (ב״ש ח יא). — ובתו״מ, כבש ארץ: הא למדנו שז׳ שנה היו מכבשין (סעו״ר יא). הוא (דוד) לא עשה כן אלא הזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירין שלך לא הורשת היאך אתה הזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). וכיכסה ארצות כיבש יהושע (שם נג). וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום (תוספתא ע״ז כ ה). לא נתחייבו ישראל בנטע רבעי אלא לאחר י״ד שנה ז׳ שכיבשו וז׳ שחילקו (ירוש׳ פאה ז כ ג). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו וכו׳ צא מהם שבע (שנים) שכיבשו ושבע שחילקו (ערכ׳ יב:). שכן מצינו שלא כיבשו יריחו אלא בשבת (קונדר׳ ר׳ במעון הדרכן, מבוין כ, גני׳). שידע הקב״ה כי אמת דבר (משה) וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו (ר״ע גאון, כרכ׳ לב.). — וכבש עמים, מלכים, וכדומה: וכי מה עמים כיבש יהושע והלא לא כיבש אלא ל״א מלכים מלמד שכיבש מלכים ושלטונים שהיו מסוף העולם ועד סופו (ספרי דבר׳ נגג). — כבש את פלוני, הכניעו: אין לי אלא בגברי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר גברי שכיבשתו ושרוי עמך בחצר מניין (פסח׳ ת:). — וכבש אשה, כמו כבש: איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש (יבמ׳ סה:). — ב) *לחץ ודחק, כבש אפר וכדומה, לחצו ודחקו: ואין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין (כ״ל׳ ד ה). — וכבש דבר, הסתיר: בשעה שתלמידיך קטנים תהי מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו ת״ח תהי מגלה להם סתרי תורה (מד״ר בס״ב, כי טובים). — *כבש המעין, כלאהו, עצרהו: וכיבש הקב״ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה (מד״ר בראב׳ כו). — *כבש את עינו מפלוני, סגר אותה, לא הביט אליו: בשעה שבקש הקב״ה להחריב את ביהמ״ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (מד״ר איכ׳, פתיח׳). — ג) *כבש זתים וכדומה: מי שכיבש זיתיו בטומאה ומבקש לתורמן בטהרה (תוספתא תרומ׳ ג יח). — ד) *כבש ריחים, עשה אותם ראויים למלאכה, נקר אותם: מעמידין תנור וכיריים וריחים במועד ר׳ יהודה אומר אין מכבשין[1]) את הריחים בתחלה (מו״ק א ט).

— הפע׳, הכביש, ויכבישום, — כמו קל כבש: וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום[2]) לעבדים ולשפחות (ירמ׳ לד יא).

— פע׳, *כבש, מכבש, מכובש, שכבשוהו: וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת הא אינן עליה כאילו אינה מכובשת (תוספתא ע״ז ד ה). — מכבש באבנים טובות, שאבנים טובות קבועות בו, inkrustirt; incrusté: כיצד עשה שלמה המלך הכסא בחכמתו שנתן לו הקב״ה והוא מכובש באבנים טובות ומרגליות וכו׳ וכל מעלה ומעלה היתה מכובשת באבנים טובות ומרגליות (דמות כסא בנמה, ביה״מ ילינק, חלק ב).

— נתפ׳, *נתכבש, — כמו נכבש, נתכבשה הארץ: אתמול אני הוא שטיהרתי ועכשיו אני אומר שמא נתכבשה (אשקלון) מדבר תורה והיאך אני פוטרה (מן המעשרות) מדבר תורה (ירוש׳ שבי׳ ו לוג, יבמ׳ ז ח.). שהיה ליל של פסח והיו מתייראים לומר עכשיו ירושלם מתכבשה בידו

—[1]) ואמרו בגמ׳ שם (דף י.): מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא. ולא נתברר מקור שמוש זה. —[2]) כך הכתיב, והקרי ויכבשום, ובקצת ספרים גם הכתיב ויכבשום, חסר.

כיון שהשכימו בבקר לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל מצאו אויביהם פגרים מתים (מד"ר שמות יח). כל כירה וכירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (בס"ב, הרס כעברתו). שכל זמן שהנרות דולקות האומות מתכבשות (מדל׳ תדבא כ, אפבטין).

א. **כֶּבֶשׁ**[1], ז"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, —קרש משפע לעלות ולרדת בו, Steige ; escalier ; ascent : וששׁ מעלות לכסא וְכֶבֶשׁ בזהב לכסא (דה"ב ט יח.) —ובתו"מ: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה וכו׳ מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ׳ כא-ב). המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח (תמיד א ד). כזמן שכהן גדול רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (בס ז ג). עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח׳ ה ג). אמר ר"ח שהצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים ככרי זהב היו מוציאין בה היה כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו (ירוש׳ שקל׳ ד מח.). שמעון הצדיק שתי פרות עשה לא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו (בס). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח׳ לד.). —וגם משפוע חלק מספר בלי מדרגות: בונין כמו תל בדרומו של מזבח מתמעט ויורד בראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש (רמב"ם בית הבחיר׳ א). — ומהספינה להיבשה: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה ועשה עכו"ם כבש לירד בו וירדו בו רבן גמליאל וזקנים (שבת יז ח).— ובכלל ממקום נמוך למקום גבוה: וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה (פרה ג ו). וכי למה עלה זה (הפועל) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (ספרי דבר׳ רעט). כבש עושין לו מפני אלכסנדריים שמתלשין בשערו (תוספתא יוה"כ ד יג). —ומ"ר: אמר רב יהודה שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב ומובדלין מן המזבח מלא נימא (זבח׳ סב:). כל מדרגה קרי סולם ואף הכבשים שלנו (רב"י כיל׳ לו).

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ מיוחדה זו. בארמ׳ כיבשא, בסור׳ כובשא במשמ׳ הדום הרגל.

ב.* **כֶּבֶשׁ**, ז"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — כמו *כָּבוּשׁ: ותורמין זיתי שמן על זיתי כבש ולא זיתי כבש על זיתי שמן (תרומ׳ ב ו). מי שלקות ומי כבשים של תרומה אסורים לזרים (בס׳ יא). הכובש ג׳ כבשים בחבית אחת (שבי׳ט ה). כבשים שהוא יכול לאכול מהן במועד (מו"ק יא). ושלקות וכבשין שדרכן לתת יין והומץ (ע"ז ב ו). לגינין גדולים שניטל פיהן מבאין מפני שהוא מתקנן לכבשין (כלים ל ד). המים בין טמאים בין טהורים ומי כבשים ומי שלקות והתמד עד שלא החמיץ (מקוא׳ ז ב). ואין ממלאין (מים בבור שלרבים) לתשמיש אבל כובשים כהנות את הכבשים ומדיחין וכו׳ (תוספתא ב"מ יא ל). הכבשין והשלקות של גוים שדרכן לתת בהן יין וחומץ (בס ע"ז ד ה). מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן (בס מקוא׳ ה ט). רבא אמר כבשים שסחטן אם לגופן מותר (ירוש׳ שבת ז י.). יום הכיפורים שחל להיות בשבת מהו להדיח כבשין ושלקות (בס פסח׳ ד לא.).

א.* **כִּבְשׁוֹן**, ז"ז, מ"ר כִּבְשׁוֹנוֹת, —כמו כִּבְשָׁן[1]): מרחיקין את הכבשונות[2]) מן העיר חמשים אמה (תוספתא ב"ב א י). ואין עושין בה (בירושלם) אשפתות ואין עושין בה כבשונות ואין עושין בה גנות ופרדסות (ב"ק פב:). נאמנין על כלי חרס גסין לקודש וכל כך למה שאין עושין כבשונות בירושלם (חגי׳ כו.). היוצר הזה משקיע כבשונו מה שמשקיע ראשון הוא אחרון (מד"ר קהל׳, דור הולך). היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו בודק הקנקנים הרעועים (מד"ר בראש׳ לב׳ יח).

ב.* **כִּבְשׁוֹן**, ז"ז, — דבר כבוש, טמון, נסתר, סוד: דברים שהם כבשונו של עולם (חגי׳ יג.). — ומצוי כספרי המ"א: כל אלו וביוצא בהם הם מפתחות ושערים פתוחות לכל החכמות ואין צ"ל באלו הענינים שהם כבשונו של עולם אלא אפילו מה שיראה בתחלת המחשבה היותו ספור ואגדה וכו׳ (מגח׳ קנא׳ לר"י מגינת 11). ולהיות המאמר באלו הדברים שהם כבשונו של עולם מצד מה אסור אלינו גניח הדבור (בס 25).

* **כַּבְשׁוּשׁ**[3]), כַּבְשִׁישׁ, ז"ז, מ"ר כַּבְשׁוּשִׁים, — לוחות דקים יושמו על שבר באברי הגוף ויחבש כדי

[1]) נשתנה קול הפתח הארוך לקול החולם עפ"י הנטיה הכללית של הלשון העברית. — [2]) כך בנוסח׳ הדפוס, ובכ"י ארפ׳ הוצא׳ צוק"מ: כבשנית.

[3]) מן כבש, משק׳ שכלול, ועי׳ הערה לקמן.

שהתאחינה העצמות, Kompresse; compresse; -ress: באגד שעל גבי המכה וככבשושין[1]) שע"ג השבר (כבת נג.).

כִּבְשָׁן[2]), ש"ז, מ"ר *כִּבְשָׁנוֹת, "כִּבְשָׁנִים,—כעין תנור גדול ששורפים בו סיד, לבנים וכדומה, Schmelzofen; chaufour; kiln, furnace: קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן (שמות ט ח). והנה עלה קיטר הארץ (של סדום ועמרה) כקיטר הכבשן (בראש' יט כח). והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן (שמות יט יח).—ובתו"מ: כבשן של סיידין ושל זגגין ושל יוצרים (כלים ח ט). סוכה העשויה ככבשן אם יש בהקיפה כדי לישב בה כ"ד בני אדם כשרה (סוכ' ז:). — ומ"ל: כשם שאני צריך לאילני מאבל כך אני צריך לאילני סרק שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשנות (מד"ר שמות ז). לגיגים הגדולין שניטל פיהן עדיין הן כלים מפני שמתקינם הוא לכבשנים (רמב"ם כלים יב יג). — ואמר המשורר בתארו את יקוד לבו: הדר תגומתי ולא אישן, כי בין צלעי מוקדות כבשן (רמב"ע, דיואן קנט, כ"י בודליאנה).

כבש[3]), ממנו כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה.

—[1]) כנוסח' ובקישישין, ובערוך קשקשין, וככ"י מ' כתיתין, כמו בגמ' שם קלד: עי' זה הערך, ובס' העתים כתישין, אבל, בכ"י א"פ כבשישין (כ"ז ד"ס), ולנוסחה זו וקצת בשנוי כבשושים יש שני עדים נאמנים. האחד הוא תנחום ירושלמי, אמר וז"ל: כבשישין שעל השבר הו אלעידאן אלד'י ת'לף עלי אלכסר כי ינכבס וישתד וילזה עלי צחה וקד יכתב פי בעצ' אלנסך גבשושין, ע"כ, ובעבר': כבשישין שעל השבר הם הלוחות אשר יחובר על השבר למען יכבש ויתחזק ויובילהו להרפוי, וכבר כתוב בקצת נוסח' גבשושין, ובערך גבשושין אמר: גבשושין שעל השבר הו מת'ל כבשושין, ובעבר': גבשושין שעל השבר הוא כמו כבשושין. והעד השני הוא הר"ש בר"ש (ספ' המגילה, הוצ' ז' נכה, דף 60), שהביא המלה כבשושין ותרג' בפרסית שהוא לוח עץ שישימו על יד או רגל שבורה. שני אלה העדים נותנים להמלה כבשוש, כבשיש, זכות מלה תלמודית בלשוננו, ובפרט שמשמע' מתעפת בדרך טבעי מהשרש כבש, וצורתה מקראית.

[2]) רק בעברית. ולא נתברר מקור מלה זו.

[3]) בערב' כבש a).

a) كَبْش

כֶּבֶשׂ, ש"ז, מ"ר כְּבָשִׂים, כִּבְשֵׂי,— א) שם המין לבהמה ביתית ממין הצאן, גבוב הקרנים ומכסה צמר רך, Schaf; mouton; sheep, — ובפרט להזכר ממנה עד בן שלש שנים, Lamm; agneau; lamb: ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה (ויקר' ד לב). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע' יא ו). עתה ירעם יי' ככבש במרחב (הוש' ד טז). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמ' יא יט). מן הכבשים ומן העזים תקחו (שמות יב ה). ורעו כבשים כדברם (ישע' ה יז). כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ).—ובפרט לזכר מהכבשים, עד בן שנים: ולקח כבש אחד אשם לתנופה (ויקר' יד כא). שני כבשים תמימם (שם שם י). לאילם ולכבשים (במד' כט יח). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). — ובהוספת השנה, כבש בן שנה, בן שנתו: ועגל וכבש בני שנה (ויקר' ט ג). תביא כבש בן שנתו לעלה (שם יב ו). כבשים בני שנה שנים (שמות כט לח).—ובתו"מ: (האומר) הרי עלי תודה ושלמים יביא כבש (מנח' יג ז). איל זה עולה ונסתאב אם רצה יביא בדמיו כבש (שם ט). האומר אחד מכבשי הקדש ואחד משוורי הקדש (שם). הצמר שבראשי כבשים והשער שבזקן תישים (זבח' ט ה). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדבר ארוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם (פסיק' רבתי כו).—"חלי הכבשים: אמר טומאש אולי יש להם חולי הכבשים כי אמרו קצת מן הטבעיים שיש להם תולעת במוחם (שבט יהודה 67).— ב) *אחד מכלי מלחמה לפנים עם ראש ברזל לנגח בו חומות העיר הבצורה, הוא איל הברזל[1]): לשפוך סוללה (פרוש:) אבני בליסטרס לבנות דייק (פרוש:) כבשי' (מד"ר איכ' פתית', ר' יהושע דסיכנין). — "לשון הכבשים, מין עשב, עי' לשון.

כִּבְשָׂה, ש"נ, סמי' כִּבְשַׂת, מ"ר כְּבָשׂוֹת, כִּבְשׂת, סמי' כִּבְשׂוֹת, כִּבְשֹׂת,—נקבת הכבש: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו

[1]) כך גם בערבית משמש השם כבש גם במשמ' זו.

כבת וכו׳ ויקח (העשיר) את כבשת האיש הראש ויעשה (לסעודה) לאיש הבא אליו וכו׳ ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש״ב יב ג-ו). ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן וכו׳ מה הנה שבע כבשת האלה וכו׳ כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). — ובתו״מ: (שאלו את ר״א) מהו להציל את הרועה מפי הזאב אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה (חזרו ושאלוהו) ואת הכבשה מה הוא להציל אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הרועה (תוספתא יבמ׳ ג ד). הנודר מן כבשה מותר בגדיים וכגוזלים (ירוש׳ נדר׳ ו מ:). אדם מביא כבשתו לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה (בבלי בם י.). אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד ותור וגוזל (מה״ר בראש׳ מד).

כבשה, ש״נ, — כמו כבשה: יקח שני כבשים תמימם וכבשה אחת בת שנתה (ויקר׳ יד י). כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה להטאת (במד׳ ו יד).

כ״ג, — ר״ת: כהן גדול.

כג״ק, — ר״ת: כבוד גדולת קדושת.

א. כד[1], ש״נ, כנו׳ כדך, כדה, מ״ר כדים, — כלי חרס עג׳ל לתשמישי הבית, להביא בו מים, יין, שמן ולשמור בו קמח וכדומה, Krug ; cruche ; jug, pitcher: והנה רבקה יצאה וכו׳ וכדה על שכמה וכו׳ ותרד העינה ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך וכו׳ ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו (בראש׳ כד יט-יח). ותשבר כד על המבוע (קהל׳ יב ו). מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה (מ״א יח לד). — ולשמירת קמח וכדומה: חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב). כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (שם יד). — ולתשמישים אחרים: ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים (שופט׳ ז יז). — ובתו״מ: טהורים וטמאין שותין מכד אחד (מע״ש ג י). כדי יין פתומות מקום שדרכן ליסכר פתוחות יצא קנקן להולין (שם ה ג). היוצר מוכר ה׳ כדי שמן והמשה עשר כדי יין (בבי׳ ה ז). המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה (ב״ק ג א). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים (שם). זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש (שם י ד). וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ג). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). עבו״ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום (ע״ז ה ג). למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה רוח (תוספתא כל׳ ב״מ י א). שטוהנות (הכפריות) כרחיים ונושאות כדין על גיסיהן (שם נדה ו ט). שנים שזורקו שתי צרורות ושברו שתי כדין אחת של יין ואחת של שמן (ירוש׳ ב״ק ג ג ד). זיתיו (שלהאבל) הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו״ק יא:). נשברה כדו ולא סילקו (ב״מ פב:). ראשו (של קטב) דומה לעגל וקרן אחת יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככד (מד״ר במד׳ יב). כלי אין הפץ בו וכו׳ ככדין של מי דגלים ר״ש בר נחמן אמר ככדין של מקיזי דם (שם ויקר׳ י). שהיו ידיו של משה כבידות כשתי כדים של מים (פסיק׳ רבתי יב). — ומשל: וחכמי המוסר אמרו מלא כדך בעוד שתהזק בחבל ובדלי (הגה׳ המאירי, מבחר נפש, הו״ב ב קיא).

ב. *כד[1], ת״ו, נק׳ כדה, מ״ר כדים, כדות, — לא חד כמו ע׳קץ אלא עגלגל קצת, rundlich ; arrondi rounded: ואלו הן סימני ביצים כל שבודרת ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה ב׳ ראשיה הדין וב׳ ראשיה כדין טמאה (ע״ז מ., תוג׳ סד.).

***כדאי**, — עי׳ כדי.

***כדד**[2], פ״ע, — היה *כד, לא חד כמו עקץ: אלו הן סימני בצים כל שכודדת[3] ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (חול׳ כד., ע״ז מ.).

כדד[4], ממנו השם א.כד, *כדד, *כדידה, *כדית, *כדה.

***כדד**, ש״ז, מ״ר כדדים, — אומן עושה כדים: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד[5] והכום מבית הזגג (פסח׳ נה:, מו״ק יג:).

---

1) רק בעברית וארמית. ונכנסה מלה זו גם ללשון היונית κάδος, ולא נתברר מקורה.

1) לא נתברר מקור מלה זו.

2) עי׳ הערה לקמן. ונגזר הפעל משה״ת *כד. —

3) כך בכ״י רומא (ד״ס), וכך גרס רש״י בגמ׳ ע״ז (דף מ.), בעדות דברי התוספ׳ בגמ׳ חולין שם שכתבו: ובסוף פרק אין מעמידין גרים בקונטרס כודדת בדלת ופירש עגולה ככד. — ובנוסח׳ כודרת, ועי׳ כדר.

4) רק בעבר׳, ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית.

5) כך בכ״י וכן ברש״י כ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כדר.

*כַּדָּה, ש"נ, מ"ר כַּדּוֹת, — כמו א.כַּד: המש כ ד ו ת גדולות שאין מכילה הקופה יותר מ כ ד ה אחת וכו' שיעור משקל כל כ ד ה קטנה סאה (ר"ת בנת קנג.). פי' נזייתא כ ד ו ת של יין או של שכר (בס קיח:).

כדו[1]), ממנו כִּדְוֵי.

כִּדְוֵי[2]), ש"ז, מ"ר נכמי' כִּדְוֵי, — הערוכת מיני מאכל ומשקה ילפת בו האוכל את פתו, zusammengesetzte Zukost : היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר הלמות מאנה לנגוע נפשי המה כִּדְוֵי[3]) להמי (איוב ו ו-ז).

כִּדּוּד, — עי' כִּידוּד.

כדודית, — עי' כדורית.

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) עי' הערה לערך דוי, מה שהובא שם מכל מה שנתלבטו המפרשים הקדמוני' והחדשים כפרוש כתוב זה, ושבכל הפרושים המתחלפים ובכל ההגהות שהגיהו האחרונים לא נרפאה המליצה, וכבר הראה ד"ר פ"פ פרנקל (Dr. P. F. Fraenkel) (Stud. Septuaginta, 19) עד כמה נלעגה היא הגהת Merx, על סמך השבעים, ר י ח ש ח ל, ולא יותר טעם יש בהגהות החדשים ר י ח ל כ י א וכדומה. ואמרתי שם, כי אם נקבל דעת הסברים כי הכף במלה זו היא כף הדמיון אפשר אולי לפרש השם דוי במשמ' קלפת השחין וכדומה. אבל זה אינו נותן להמליצה בונה מספקת ומניחה הטעם. וכבר הזכרתי שם דעת קצת המפרשים כי הכף במלת כדוי היא שרשית, ועקר המלה הוא כדו, ומכל סגנון מליצת הפסוקים הקודמים לפסוק זה נראה כי — לפחות לפי הנוסחה המסורה, שעד בה לא מצאו עדיין החכמים נוכחה אחרת די מ י ו ס ד ה שבכחה נהיה רשאים לפסול הנוסחה המקבלה — רעה זו היא היותר נכונה. ולפי הענין וכונת המליצה אפשר לאמר כמעט בודאות, כי כונת המלה כְּדְוֵי לחמי הוא דבר הנאכל עם הלחם, ואיוב צועק כמר נפשו כי הדברים המאוסים לו שאינו יכול לנגוע בהם, ר"ל כל הלבלוך שסביב לו, האפר שהוא יושב בו והלחה הסרוחה מהשחין המתערבת עם האפר, כל זה הוא כ ד ו י להמו, ככל זה הוא מלפת את הפת שלו, מפני שהוא כלו מלכלך וידיו מזוהמות, והכל נרבק בלחם שהוא אוכל. ולמשמ' זו להמלה כדו, יש גם סמך בלשון הערבית, שבשרש כדי a) יש השם כראוה b), שפרשו לשאן אלערב : מא ג'מע מנ אלטעאם פג'על בת'בה, ר"ל מה שנאסף מן המאכלים ונעשה כת'בה, והשם כת'בה c), שבאמת גם הוא דומה הרבה להשם כדו (בחלוף ד-ת ו-ב) הוא : טאיפה מנ טעאם ושראב, ר"ל מנה מן מאכל ומשקה.

---

a) كدى b) كداوة; c) كثبة

*כַּדּוּם[1]), ש"ז, מ"ר כַּדּוּמִים[2]), — כלי כעין זֵר של ברזל יתלו בו שרשראות ובקצותן ווים יעלו בו דלי שנפל לבור: ה כ ד ו מ י ם[3]) האשקלונים שנשברו ואנקלי שלהם קיימת (טבו"י ד ו, כלים יג ו).

*כַּדּוּר[4]), שו"נ, מ"ר כַּדּוּרִים, כַּדּוּרוֹת, — א) גוף עגל מכל צד, Kugel, globe : כל שיש בידו מקל או

---

[1]) משק' כרוב. כך נקד לוי. בוקשר' בכף הרוקה ודלת דגושה, יסטרוב כ פתוחה ודלת דגושה. ועי' הערה לקמן לנקוד הרבים. ולא נתברר מקור מלה זו ולא נמצא לה חבר כלשונות האחיות. ועי' הערה למשמ' המלה. — [2]) כך נקוד במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכן בקטעי משנ' מנק' מהגניזה כ"י בודליאנה מספ' 2826. הסכמ' שני כ"י אלה מכרעת ולכן אין זה משק' דגוש והיחיד ממנו יכול להנקד כמו בוקשר' או יסטרוב. — [3]) אמר רה"ג : יש מפרשים זה העץ הגדול שהוא להקר בו המים ויש אומרים זה ברזל שהוא להוציא הדלי מן המים ולתלות בו כל דבר ושמו בטיית הטאף. ע"כ. והערוך : פי' זיר של נחשת או של ברזל באותו שתולין בו הנרות לפני הארון ובו קובעין אונקליות ותולין בהם בימות הקיץ כלי חרש מלאין מים בדי להתקרר. ע"כ. וכן הרמב"ם : כרומים הן אונקליות יוציאו בו הכלי כאשר נפל בבור ותמונתו מפורסם וזה שהיא עגולה מברזל שלשלאות ואונקליות הרבה תלויות על הכף העגולה אורך כל אחד מהן כמו אמה ובקצה כל אחד מהשלשלאות אונקלי. ע"כ. ואעפ"י שאין סמך לזה מהלשונות האחיות, פרושם של הקדמונים האלה קובע משמ' המ"ה.

[4]) משק' תַּפּוּחַ. בארמית בתלמ' כדורא. ולא נתברר מקור השם שאין לו חבר בלשונות האחיות. במקרא נמצאת מלה בצורה זו בשני מקומות : צנוף יצנפך צנפה כַּדּוּר אל ארץ רחבת ידים (ישע' כב יח), והניתי כַּדּוּר עליך (שם כט ג), ובאמת רסע"ג סבר כי הכף במלה זו שרשית, וכבר השיג עליו דונש ואמר : שבדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא (תשו' דונב על רסע"ג, סי' קלו), וכן ריב"ג ערך דור : ואמא פי אשתעמאל אלמקרא פאלכאפ מזידא ללתשביה, ע"כ, ובעבר' : אבל בשמוש המקרא הכף (במלת כדור) נוספת לדמיון, וכן ראב"ע (בפת יתל פג), וכן גם ר"ש פרחון בעצם הדבר אלא שהוא מפרש דור כמשמ' כדור. רק רד"ק פרש כדור שבמקרא במשמ' כדור שבמשנה ואמר כי בבדור שבמקרא נחסרה כף הדמיון בתחלתה וצריך להיות כ כ ד ו ר. אבל השם דור שיש במשנה מכריע שהעקר כדעת דונש וריב"ג. ויש עוד מלה במקרא דומה להשם כדור, והוא השם כידור (איוב יה כד), שגם אותה פרש רסע"ג וקצת קדמוני' אחרים במשמ' כדור, והשתמשו בה קצת הסופרים כמשמ' זו, אבל שם בודאי הכונה אחרת, עי' להלן בערך בידור. והנה דונש גבר שמוש כדור בכף יסודית גם במשנה, כנראה

צפור או ב ר ו ר (ע"ז ג ה). אין אסור אלא שיש בו מקל או כ ד ו ר או צפור (תוספתא בב ה ה). הרי הוא (האתרוג) עשוי ככדור (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). שהעולם עשוי כ כ ד ו ר (בב ע"ז ג מב ג). אלכסנדרוס מוקדון (עלה באויר למעלה) עד שראה את העולם כ כ ד ו ר ואת הים כקערה (בב). אתרוג כ כ ד ו ר [1]) פסול (סוכ׳ לו.). — וכַדּוּר למשחק [2]), balle; Ball: ה כ ד ו ר והפקעת של גמי שנתנן על פי החבית (כלים י ד). ה כ ד ו ר והאמום והקמיע והתפילין שנקרעו (בב כג ה). (התיכת בגד) שליש על שליש שנתנה ב כ ד ו ר או שעשאה כ ד ו ר בפני עצמה (בב כח ה). כמת עגולה ו ה כ ד ו ר והאמום וכו׳ אין צריכין שיבאו בהם המים (מקוא׳ י ג). מוכין כדי ליתן לתוך כ ד ו ר קטנה וכמה כ ד ו ר קטנה כאגוז (תוספתא בכת ע ו). כגון אילו המשחקין בכדור לרשות הרבים ויצאת הכדור מתחת ידו של אחד מהם חוץ לארבע אמות (בב י י).

מדבריו לקמן בהערה לדברי הגמ׳ אתרוג ככדור, מפני שבספרים שלו היה כתוב כדור בכף אחת. אבל, גרסה זו אינה מכרעת נגד עצם מציאות המלה כדור בלשונם, כי קרוב לודאי שהמלה כדור כאן היא לא שם אלא תאר, כמו נפוח, סרוח, כבוש (בב), ופרוש כדור עשוי ככדור (רב"י בב). ובשאר המקומות במשנה ותו"ס אין ספק בהשם כדור עם כ יסודית, ונשארה השאלה מאין באה מלה זו בלשונם. והנה דעת ריב"ג היא כי אולי אין להשם כדור שבמשנה כל יחס עם המלה כדור של המקרא, אמר: ויםכנ אן יכונ אלמשתעמל פי אלמשנה לע׳ה אח׳רי, ע"ב, ובעבר׳: ואפשר שיהיה השמוש (של כדור) במשנה מלשון אחרת, ר"ל כלל לא מן המלה כדור שבמקרא. אך השאלה היא מאין לקחוה בעלי המשנה? בלשון עברית בעצמה, מה שנשאר לנו ממנה, אין שרש כ ד ר שממנו נוכל לגזר השם כדור במשמ׳ שהשתמשו בה במשנה. ובארמ׳ התלמודית יש אמנם השם כדורא, ממש במשמ׳ זו: בגין כן ציירין לה בכדורא בידה (ירוש׳ ע"ז ג מב ג, מד"ר במד׳ יג), אך בשאר המקורים הארמיים ובסור׳ אין השם הזה, והשרש כדר בסור׳ משמש במושג אחר רחוק מהמושג של כרור אצלינו, במושג של חולשה ובלבול ואפיסת הכח וכדומה. בערב׳ השרש בדרa) משמש במשמ׳ בלבול ועכירות כמו בסור׳, ובענין זה ה׳דרb), וכד׳ר וה׳ד׳ר אין, והלשון הערבית השתמשה להמושג כדור בשרשים אחרים: כג׳, כרה, כל, שבחה, פלכ, ובכל אלה אין שום דמיון עם השם כדוּ. גם בלשון אשור׳, לפחות במה שנתפרסם עד כה, אין למצא מקור למלה זו במשמ׳ שבמשנה. השרש כדר נמצא אמנם בלשון זו, והוא החלק הראשון מהשם כדר-לעמר, אבל חל"א מיחסים לו, עפ"י המקומות שמצאוהו בהכתבות עד כה, משמ׳ של גבול, מס, וכדומה. ומכל זה נוכל איפוא לדון בודאות כי הצרוף כדר לא שמש בלשונות השמיות במשמ׳ של עגול ושל גוף עגול, והשם כדור נתחדש בימי המשנה. ואעפ"י שקצת קשה שבכל התנ"ך לא נזדמן להזכיר מושג פשוט שבזה, אבל, הלא גם אם נניח שהמלה כדור היא עברית קדומה קושיה זו בעינה עומדת, כי הלא מלבד בשני המקומות בישעיהו לא נזכרה מלה זו, ובמקום אחר, בכתוב ותניתי עליך, אין הכונה של גוף עגול נאותה, ובמקום השני בכתוב צנף יצנפך, עכ"פ ברור הדבר כי שם עצם המלה הוא דור, ובשום מקום אחר לא באה מלה כעין זו. ובהיות שבשאר הלשונות השמיות לא שמש צרוף כדר במושג זה, עוד לא נפתרה השאלה מאין לקחו בעלי המשנה את השם כרור. ועל כרחנו אנו צריכים להגיח כי השם הזה בא מן המלה כדור שבכתוב צנף יצנפך כדור, ואעפ"י שיונתן לא תרגם מלה זו במשמ׳ כדור אלא במשמ׳ כחומה מקפת, אעפי"ב אפשר שרובם פרשוה באמת במשמ׳ כדור שמשחקים בו, כמו שתרגמה כך באמת ולגתה, ולא כמו שאומר ר"ש פרחון בשרש דור: אבל רבותינו שמו את הכף (שבהשם כדור) עיקר דתנן הכדור והאימום והקמיע כדי שיבין השומע, ע"כ, כי כך לא היה מנהג בעלי המשנה בענין הלשון, אלא פשוט שראו בזמן ההוא, ואולי כבר קצת קודם, בהמלה כדור לא השם דור בהוספת ב הדמיון אלא שם כ ד ו ר, עם כ יסודית. וכך גם קניג (E. Kö. 2, 52 Anm. 2), ודחה דעת לוי במלון התלמודי שלו שהכף היא אות המשקל. והיוצא מכל זה הוא כי השם כדור עם כ יסודית, היא מלה שנולדה בטעות, ואעפי"ב אין ספק בדבר כי אחרי שנולדה ונשתמשו בה קנתה לה זכות אזרח בלשון עברית והיא מלה עברית יפה וטובה אעפ"י שאיננה כל כך מיוחסת כזכות אבות כמו המלים העבריות שבמקרא או לפחות שיש להן מקור בלשונות השמיות. וזו המלה שנולדה בטעות היתה כל כך בריה בת קימה, שבמהרה דחתה מלפניה את המלה האמתית, המיוחסת, דור, וירשה את מקומה, והמלה דוּר במשמ׳ גוף עגול יצאה מהשמוש. זה אחד מהחקים הנהוגים לא בלבד בלשון העברית אלא בכל לשונות האדם, כמו שכבר הוכיחו זאת חכמי הלשון הכללית בזמננו. — [1]) כך בנוסח׳ הדפוס, אך נראה כי בזמן קדום היתה הגרסה כ ד ו ר, בכף אחת, ומזה הכריע דונש שהשם הוא דור ולא כדור: לפי שכדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא ובו׳ ויש לי ראיה גדולה מן המשנה שלמדונו רבותינו שדימו בו האתרוג כשישנו בהילכות לולב אתרוג כ ד ו ר פסול והוא עגול מכל צד ואילו היה הכף מן יסוד המלה היו אומרים כ כ ד ו ר (תשו׳ דונ׳ על רסע"ג). — [2]) אמר ר"ש פרחון, וז"ל: פי׳ עושין התינוקות מן העור כמו רימון וממלאים אותו במוכין ותופרין אותו, ושמו בלעז פליטא. ע"ב.

a) كدر b) خدر

ולמה חרב (טור שמעון) יש אוסרים מפני הזנות וי"א שהיו משתקין בכדור (ירוש' תעני' ד סט.). הכדור הזה (שיר הבנות) מקלטת מיד ליד וסופה לנוח ביד אחד (בס סנה' י כח.). מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן (מד"ר במד' יח). מה כדור זה מתכרר מיד ליד ואינה נופלת וכו' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת (בס קהל', דברי חכמים).—ובסהמ"א: יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד כו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות (מו"נ ג כה). וילך הוא (פרעה) ועבדיו אל מקום ידוע על שפת היאור לשחוק שם בכדור הקטן ומטייל שם מן הבקר עד עת הסאכל (ר"י אברבנאל, והלת, כבס אבן כספי).—ובתשברת: ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו (מבנת המדות, פרק ג). וזה הוא ענין כל העומד באמצעית העגולה או כאמצעית הכדור (הגיון הנפש לר"א בר חייא ג). צורות ידועות כחכמת השיעורים ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (תו"ה, תבנון הנפ' ז). יש תמונה אחת גופנית שסגביל אותה שטח אחד מעוגל עיגול שוה וכו' ויש בקרבה נקודה אחת מכוונת כאמצע הללה וכל הקוים הישרים היוצאים מנקודה ההיא ונמשכים מפה ומפה לכל צד עד תכלית כולם הם שוים זה לזה וזאת התמונה תקרא כדור (יסו"ע לר"י יצראלי א ז).—ובחכמת התכונה, הגופים של תבל ומלואה: הרואה החמה בתקופתה לבנה בכדורה כוכבים במסלותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית (מד"ר ויקר' כג).—ובסהמ"א: עליותיו הם העבים והם בכדור הסגריר (ראב"ע תהל' קד ג). ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמים אשר מעל השמים (בס קמח ג). דע כי שם העולם נאמר בהכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על כדור העליון ומה שבתוכו משאר הגלגלים והשמש והירח והכוכבים והארץ וכל אשר עליהם (יסו"ע לר"י יצראלי ב א). וכבר הוכיחו החכמים כמו כן באותות ובמופתים אמיתים שהארץ הוא כדור אטום קבוע באמצע העולם במקום מרכזו (בס). והאותות הברורים והמופתים האמיתים הכריחו את כל החכמים להודות ולהסכים על תבנית העולם וצורתו כי הוא כדור אחד קבועים בו כמה כדורים (בס). והחלק השני הם השמש והירח והכוכבים וכ"א מפרטי החלקים האלו כבר העידו עליו המופתים העיוניים כי הוא כדור א"א שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים חלליים וכל א' מהשמש והירח והכוכבים יאמרו החכמים כי הוא כמו כדור אטום (בס). ומהם מנו הכדורים (השמימיים) תשעה ומהם שמנה ומהם עשרה ומהם חמשים וכו' ולא ידעו ולא יבינו הבדלי הכדורים אלו מאלו והבדלי הכוכבים אלו מאלו וההבדל שיש בין טבע הכדור לטבע הכוכב (ר"י אברבנאל, מ"א ג). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מ' אגדבי, ב"א ב ג).—ואמר המליץ: ששים ילחמו בי כי אראה כדורים יקרים מסודרים סביבותי וכו' ארץ נתנה באמצעותם (כתי"ע נ ז).—כדור הארץ: מי ימלל גבורותיך בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים חציו יבשה וחציו מים (רשב"ג, כתר מלכ'). וכאשר יחשוב המתבונן המבין בערך המדברים וערך המדברים אל כדור הארץ וכדור הארץ אל גלגל הירח וכו' יכנע בנפשו וישפל לפני בוראו (תו"ה, הכניעה ה). גלגל האש ואחר כן גלגל האויר ואחר כן גלגל המים ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז (כוזרי ה ג). חצי כדור הארץ הוא טבוע במי ים אוקינוס (יסו"ע לר"י יצראלי ב א). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצוותיו (נחמד ונעים א א). לפי שכדור הארץ תלוי באמצע ואין לו סמוכות (רבנ"ל דולאן, מג"א א א).—ב) כדור ברזל או עפרת יקלע בכח דחיפה עזה, למשל מקני רובים, וכדומה: כי די לכם שתכתרו בסללות עשרים של קנים מבילים כדורים של ברזל משלשה ליטרין האחד ועשרים שישפכו כדורים של ששה ליטרין ועשרים של שלשים ליטרין לכל כדור (כלטי הגבורים מב). אמנם לתשמיש הסללות של שלשים ליטרין לכל כדור צריכים אתם לשים בכל סללה מהם עשרה ליטרין מהאבק אשר אלמוד לכם לעשות (בס). ואחד מאנשי ביהם ירה בקנה משהיתו הנקרא בל"א כויקש ונכנס כדור העופרת בקיר בין המלך וההגמון (גמח דוד, רס"ט לאלף ו). הכו אותי כחזה בכדור ברזל בבלי אש ויצא הכדור מאחורי (קית קנה, נוראות בלמה מולכו). ויבוא כדור של אש מקנה השרפה הגדול שקורין קאנאן ויפל בבית שהיה דר שם אמ"ה ויך את הבית רסיסים (ר"י עמדין, מגלת ספר ת).

•כַּדּוּרָה, ש"נ, מ"ר כַדּוּרוֹת,—כדור קטן: עצמים נגזרים והמה היותר רכים מכל הגופים ונקודות חומרם המה לפי הנדמה כדורות קטנות לכן יוכלו להתנועע בנקל גדול אנה ואנה כמו המים (ראב' למודים ב א יד).

·כַּדּוּרוּת, ש"נ, — סגולת דבר עג'ל כמו כדור: ורצה לומר בהשתנות לקיחת מקומות שונות לכל חלק מחלקי הגלגל על מבטים נכחיים ככדורותו כמו שפירשתי (ר' הלל, תגמ' הגפב לט:).

·כַּדּוּרִי, ת"ז, לנק' כַּדּוּרִית, מ"ר כַּדּוּרִיִּים, כַּדּוּרִיּוֹת, —כצורת כדור, מטבע הכדור: כי הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א כר"ת הגבית, אבפילת א). ואין המאמר הזה גוזר שהארץ איננה בדורית (הכרב' לריב"ג, בדם רקע). גוף כדורי אשר חומרו חומר אחר וכו' ובה יתנועע זה הגוף הכדורי תנועת ההקפה התמידית (ראב"ע, ספ' העצמים, המאמ' בגלגלים). הגשם הכדורי הוא אשר יקיף בו שטח אחד בתוכו נקודה וכל הקוים היוצאים אל שטחו שוים (כל מלאכ' הגיון,־הקב). שנבאר שהירח כדורי התמונה כעכור שאורו יצמח בתמונה הירחית (בס, מופת). כי גשם אחד כדוריי כשילקח ממנו קצת ממה שכתוכו יצטרך אל שטח יותר גדול שיקיף בו מבית ומחוץ (העקרים ב יז). שתהיה (הארץ) כדורית מקצתה מגולה ורובה משקעת (רמב"ן כרא' א ט). ודעת אומות העולם שהעולם כדוריי ושמולות קבועים וגלגלים חוזרים (רב"ע בפלוט, פרד' למוג', סדר מועד). כי העולם חי מתנועע תנועה כדורית (ר"י היברלי, יסו"ע ב א). שהמדברים לא עשו ראיית ההתייחדות בשמים כי אם מתמונתם למה היתה כדורית ולא מרובעת ומשולשת וכו' שהמה כן להכרת התנועה הסבובית (ר"י אכרבנאל, במים תדבים א). ברצות ה' אין המלט להיות השמים ושמי השמים נחים ועומרים והארץ לעולם עומדת ושינות הכדורי ויתנועע הגשם הישר (הוא, יהוב' י). כל דבר שיתנועע במקומו תנועה כדורית מאין הפסק יתנועע סביב דבר קיים (פי' התורה לר' עמנוא' מרומא, A. Merx 268). דע שהתוכניים גזרו על תמונת הארץ שהיא כדורית וכו' ואעפ"י שנמצא כדברי קצת החכמים שהסכימו שהארץ שטחיית ולא כדורית (נתמד ונעים, 707 גגז נה). מכל חלקי סביבות הארץ הכדורית (ר"מ אלביק, איוב י ח). — וגם ·כַּדּוּרִיָּה: עד שתגיד בור סוד חיות חוה נקור שה ונריה, יודע סוד אופן הודע משפט ביצה כדוריה, רק מתיהר עם סוד אמא מה דין אמה העבריה (יעקב פרנסיס, מתק בפת' 73). — ומ"ר: המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות כי לא יאמר השמים כדוריים נאה ולא הארץ שטוחה מגונה (מו"נ א ב). אלו הכוכבים הרבים אשר בשמיני (בגלגל השמיני) כולם כדוריים קצתם קטנים וקצתם גדולים (בס א יע). כמו שירמה הגלגל מרובע או משולש והארץ ג"כ והם כלי ספק כדוריים (דות תן ה). במשולשים הכדוריים נצבי הזוית שאחת הזויות הצרות שוה או משותפת להם (יב"ר, אילס, ספר יסוד היסוד).

·כַּדּוּרִיּוּת, ש"נ, —צורת הכדור וסגולתו: באשר המים תתקרב אל הכדוריות (ר"א כר"ת הגבית, אבפילת א). כמו שתמצא אנשים חלקו בכדוריות הארץ והיות הגלגל עגול וכיוצא בזה (מו"נ א לא). שלפי טבע הארץ והמים לא היה להם לצאת מכדוריותם הטבעי (ר"ב א"ת, יקוו המים ב). ועם זה הוא (הגג הבדורי אשר על הדר האמצעי של המוח) מרוחק בכדוריותו לבטחון מן הפגעים (קאנון א א ב ג). התמונה היותר נכבדה שהיא הכדוריות והתכונות המעולות (ר"א קדבקב, מו"נ ב ד). מי שיחלוק על כדוריות השמים שזה ראוי שיוכרח במופת להורות כדוריותו (ר"א כיבאנו, דרך אמונה ב ז). ואין להביא ראיה מהיסודות כי כדוריותם היא בכללותם (ר"י אכרבנאל, במים תדבים ב). במה שכיחש אל האומרים הכחשת המוחש מכדוריות הארץ והגלגלים סביבותיה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים י). שהמים בכל מקום שהם אפילו בכלים הם שומרים תמונת הכדוריות למעלה (יב"ר, אילס, מעין חתום נח). או תאמר שהכפתור מורה בכדוריותו על כי הנפש ראשית מה שתשתדל להשיג מעולמה (מכה ריאטי, אגר' יער הלבנון, כ"י כריט' מוז').

***כַּדּוּרִית**, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרִיּוֹת, —א) כמו כַּדּוּר: כדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר כה"ב, הכנעתי). שהיו נותנים כדוריות[1]) של אש תחת בית שיחיהם וקרומיות של קנה תחת צפרניהם (פסיק' דר"כ, בבלא). כדוריות של הוט (רב"י סוכ' ט.). — ב) ·כמו כַּדּוּרִיּוּת: ואולם לא מצאתי לאחד מהם (מהפלסופים) שזכר בביאור טעם צאת הארץ מכדוריתה שיובן מדבריו שהיה זמן שהיתה בו כדורית ויצאה מכדוריתה לסבת כך וכך (ר"ב א"ת, יקוו המים ב). הסבה אשר בעבורה יצא

[1]) בקצת מקומות באה מלה זו בשתי דלת, כדודיות, וכן בערוך, אבל אין שום מקור למלה כדודית במשמ' זו ויותר נכונה הנוסחה כדורית.

כדור העפר מכדוריתו אשר אי אפשר לו לצאת ממנו אלא כשיצא כדור המים גם כן מכדוריתו כמו שידעת וכו׳ סבה להתגעשות הארץ או רעשה עד שיצאה מכדוריתה והוא עליית עשן מהרונו באפו וצאת מפיו איש אוכלת (שם כ). כמו שיתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה בכדריותה (כל מגלג׳ הגיון, מופת). וכפות הרגלים אינם שטוחים אלא חלולים מעט מפני כדורית הארץ שתכנס בחלל ההוא ולא ינזק בו הרגל (מ׳ אלדבי, ב״א ד). והיא תנועת ההעתקה המדובקת הנצחית בעבור שחלקיו משתנים כמעגלה בחלקי כדוריתו המיוחדים לו (תגמ׳ הנפש לד).

א·כְּדֵי, עי׳ ערך דַּי.—ובהוספ׳ כְּ הדמיון *כְּדֵי, כמה שנצרך לדבר: אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד׳ אמות לזה וד׳ אמות לזה הא יש בה כדי לזה וכדי לזה חולקין (ב״ב ב :). — וכסמי׳ *כְּדֵי, עי׳ דַּי, והוסיפה עוד המשלים האלה: עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן (תוספתא פאה ב ח). מביא שני לגינין וממלא מן זה כדי תרומת מעשר על שתיהם ומזה כדי תרומת מעשר על שתיהן (שם דמאי ח כב). קונם שאני נהנה לפלוני ושהא כדי דיבור וחזר ואמר לפלוני אסור בראשון ומותר בשני כמה כדי דיבור כדי שאילת שלום (שם נדר׳ ה א). שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ד ח :). לוקח (תאנה) אחת ומנית אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (שם מעשר׳ א מח ד). היו שם שש עשרה אמה נותן לו כדי עבודתו וזורע את המותר (ערוב׳ נג:). כמה הן מקורבין כדי ראשה ורובה של פרה (שם כב.). כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (מו״ק יט.). וכמה שיעור סתירה כדי טומאה כדי ביאה כדי הערואה כדי הקפת דקל (כיצ׳ ד.). —*כְּדֵי מה: אין כזה להיות מצוה מחמת מיתה אלא א״כ מת קודם סמוך לדברים הללו ביום או יומים כדי מה שהאדם חש כגופו (הבטל׳ לר״י ברצלוני נד)· —וגם *בִּכְדֵי: למוכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו (שם א). כזית בכדי אכילת פרס (טוש״ד, הלכ׳ תערוב׳ לט). עד שיהיה גלגל המישור לפי כן נוטה על שטח האופק הזה לצד דרום בכדי קשת הרומה והשוה לקשת (יסו״ע לר״י ישראלי ב יב). ועתה בא והתבונן בצורה ע״ה וראה שבכדי קשת של כל גליל וגליל הוא חצי קשת יומו (שם). הואיל ובכדי מרתה הוא מה שיותיר חצי כל יומם ויומם מימות החמה (שם).—ומִכְּדֵי: שיש בו יותר מכדי מזיגה (טוש״ד, יין נסך קלד). אינו כולע יותר מכדי קליפה (שם קלה). — ועם פעל אחריה עם שֶׁ, כְּדֵי שֶׁתפעל, כמה שנצרך לזה: כמה יהא הורש כתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא׳ ב ג). לעולם מכרה קיים עד שיהא שם (באונאה) כדי שתשייר בשדה בת תשעה קבין (כתוב׳ יא ו). לא יטייל אדם על שפת כל המדינה כדי שתחשך ויכנס למרחץ (תוספתא שבת יז י). אם יש לו שהות כדי שילך ויחזור חוזר (שם פסח׳ ג יב). הקדימו שעה אחת או אם איחרו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו (ירוש׳ ברכ׳ ג ו:). אין משלחין איגרת ביד עכו״ם ע״ש אלא א״כ קוצץ לו דמים בש״א כדי שיגיע לביתו ובה״א כדי שיגיע לבית הסמוך להומה (שבת יט.). — ובִכְדֵי: אונאה וביטול מקח בכדי שהדעת טועה (ב״ב עח.). — ועם לְ, כְּדֵי לפע׳ל: המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה (שבת ח ב). עד שיכוה בדבר שיש בו כדי להסית (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ו). כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין (ריב לקיב, ברכ׳ נג:). ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב (ב״ק ס.). שאור של חיטין שנפל לעיסה של חיטין ויש בו כדי לחמץ בין יש בו כדי להעלות במאה ואחד בין אין בו כדי להעלות במאה ואחד אסור (חול׳ לט:). —וכמשמ׳ למען: למלך שהיו לו ב׳ עבדים וגזר על אחד מהם שלא לשתות יין שלשים יום אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים איני טועמו אפילו שנה אחת וכו׳ וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו (ספרי דבר׳ כח). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר ב״ד שמין שדה יפה שלי (תוספתא כתוב׳ יב ג). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית ואם לאו לא ירד משם כל אותו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו (שם סנה׳ ט ג). ויהודה ביו״ט הראשון של פסח כדי שיהא לו מה יאכל ברגל (ירוש׳ מע״ש ה נו ג). ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו (שם יבמ׳ טז יה ד). חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב

ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא וכו׳ ואחר כך אקרא ק״ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (ברכ׳ ד:). שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה וכו׳ כ ד י שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כ ד י שלא יינק ממקום הטנופת (שם י.). לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו׳ ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כ ד י שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה (שם יז.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כ ד י שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). השכם וצא הערב וצא כ ד י שלא תתרחק (שם סג.). פעם אחת הלך ר״ח בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים ואמר להם לתלמידיו צאו וחשבו כ ד י שנשב עליהן למחר (שבת ג.). לא היה מאריך בתפלתו כ ד י שלא להבעית את ישראל (יומ׳ נג:). יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה וכו׳ (ומדוע שאלו את אברהם איה שרה אשתך) כ ד י לחבבה על בעלה רבי יוסי בר״ח אמר כ ד י לשגר לה כוס של ברכה (ב״מ פז.). ולמה כתב לו בלשון מכר כ ד י לייפות כחו (ב״ב נא.). אמר לו דבר שהראשונים לא אמרו בו מעם תשאלני בבית המדרש כ ד י לביישני (שם פא:). ומפני שני דברים אמרו כותבין שובר אחת כ ד י שיכוף לפורעו ואחת כ ד י שיגבה מזמן ראשון (שם קעא.). ומה ראה משה לעשות שנים עשר ימי חנוכה כ ר י לחלוק כבוד לנשיאים (הור׳ ו:). מצינו שעיקם הקב״ה שתים ושלש תיבות בתורה כ ד י שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו (מד״ר בראב׳ לג). ולמה השליכו אותו (את משה) ביאור כ ד י שיהיו חושבין האסטרולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו (שם שמות א). אמר לו הקב״ה (למשה) אלו המכות אשר שמתי בידך עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה ואני אחזק את לבו כ ד י לפרוע דינם מהם (שם ה). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך נמנע שלא לצאת כ ד י שלא יפגע בו משה (שם יג). יושבים (הלויים) ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כ ד י שיטלו מעשרותיהם (שם במד׳ ה). שאין לך חביב לפני הקב״ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כ ד י שיצלח בשליחתו (שם טז). אמר הקב״ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען אי זו דרך טובה שיבחרו אותה כ ד י שיטלו שכר (שם דבר׳ ד). ואמרו (נדב ואביהוא) אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כ ד י שניטול שררה ונהיה אנחנו ראשונים לכל דבר (תנחומא אחרי ינ). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כ ד י שלא יעני סוף בא לידי עוני (הרי״ף ב״מ יח.). — ומצוי כסהמ״א.—ועם כֵּן אחריו, *כְּדֵי כֵן, במשמ׳ כה במדה: יש עמל ויגע ורץ ו כ ד י כ ן הוא מתאחר (ב״ס גני׳ יא יא). קרב נדיב היה רחוק ו כ ד י כ ן יגישך (שם יג ט).

ב. *כְּדַי, *כדאי, *כדיי, תה״פ, לזכר ולנקבה ולרבים, ולפעמים לנק׳ כְּדָאִית, ולרבים כְּדָאִים, כדיים, — כְּדַי הוא, כְּדַי היה, יש בו כמה שדַי לענין מהעניינים, ר״ל ראוי, verdient, würdig; digne, méritant worthy, deserving: א״ר טרפון אני הייתי בא כדרך והטיתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כ ד י היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ׳ א ח). ואומרים לפניה (לפני הסוטה) דברים שאינה כ ד י לשומען היא וכל משפחת בית אביה (סוט׳ א ד). א״ר חנינא סגן הכהנים כ ד י הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה (תענ׳ יג.).—כְּדַי הוא לסמוך עליו: מעשה ועשה רבי כר׳ אליעזר לאחר שנזכר אמר כ ד י הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (עירוב׳ מו.). (אמר לו רבה בר בר חנה לבנו) בני לא תאכל (החלב שבקיבה) לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל כ ד י הוא רבי יוחנן לסמוך עליו (פסח׳ נא.). פעם אחת נכנסתי אחר ר״ש בן ר׳ יוסי בן לקוניא לגינה ונטל ספיחי כרוב ואכל ונתן לי ואמר לי בני בפני אכול שלא בפני לא תאכל אני שראיתי את ר׳ שמעון בן יוחי שאכל כ ד י הוא רשב״י לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל (שם:).—כְּדַי לדבר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כ ד י הוא לו (אבות ו א). כ ד א י השליח למי שנשתלח אצלו ו כ ד א י מי שנשתלח אצלו לשליח (ספרא בחקותי, בסוף). — ובהחלט: אמר לו (משה ליתרו שרצה ללכת לארצו) אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר ויניח וילך כ ד י י הוא הדבר אתה שראית תניח ותלך (ספרי במד׳ פ). אלהי עד שלא נוצרתי איני כ ד א י (להיות נוצר) ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ׳ יז.). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים מחופים ומטורפין

ניכורין באין עליהם אם אמר יודע אני ואיני כדאי[1]) מקבלים אותו מיד (יבמ' מז.).—ואחרי מ"ר: ר' שמעון אומר (אלדד ומידד) במהגה נשתיירו לפי שראו את משה שמברר לו הזקנים אמרו אין אנו כדיי לגדולה זו הלכו ודמבינו את עצמם (ספרי במד' לה).— ולפני המספר: נבוכדנצר אמר אין כדיי באי העולם לשרו; בניהם אעשה לי עב קטנה אדור כה (תוספתא סוט' ג'יט). — כְּדֵי שֶׁ...: לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפילגש (ספרי דבר' כנו). אמר לו (האיש שהמרה עם חבירו להקניט את הלל) אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל א"ל בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ד' מאות זוז א"ל (הלל) הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא לאיקפיד (שבת לא.). (שלחו חכמים לשאול מר' ירמיה) עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו וכו' (שלח להם) אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה שיצטרפו (ב"ב קסה:). כדיי הוא אבא שישתמש בבגדי מלכות (פסיק' רבתי כג-כד). מפני שכדי היה רב שלא יקדום שמואל עליו (תמו' הגה', הרכבי רעד).—ונקי' כדאית: למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים שלח אצלה שליח דבר לה אמרה איני כדאית לשפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו וכו' (מד"ר שה"ש, יקנ'). ושאלו ממני אם סודעה זו כדאית וממפקת לבטל שטר המחילה שעשה אה"ב (שו"ת תורת חסד ריט).

*כַּדִּי[2]), כְּבְדִי,—חנם, בלי תועלת: ובלי סדר ותקון ונפל דברים בכדי ותנם הקולות יהדלון והקולמוס יעשה דרכו (ר"א מודינא, ארי נוהם א). המוך נתלבלך מדם הסבה היוצא עם מי הרגלים ונתקלקל בכדי (מחזית השקל, הלכ' נדה קצ"ה ד).

*כַּדִּידִית, ש"נ, מ"ר כַּדִּידִיוֹת, — כד קטן: ולא היו כונסין אותן (את הענבים) לא בהצבים גדולים ולא בחביות קטנות אלא בכדידיות בינוניות (תוספתא מנח' ט י).

[1]) ופרש"י: ואיני ראוי להשתתף בצרתן ומי יתן ואזכה לכך.

[2]) בארמ': לא שדי איניש זוזי בכדי (כתוב' נו:), אין אדם משליך זוזים חנם. כל מילי דכדי לא דכירי אינשי (שבת' כט:). ופרשו הגאונים: כדי לשון

*כַּדִּית, ש"נ, מ"ר כַּדִּיּוֹת, — כמו *כַּדִּידִית: חביות כדיות[1]) לודיות ובינוניות אין מניחין אותן שתים שתים אלא אחת אחת (מנח' פז.).

כַּדְכֹּד[2]), כַּדְכֹּד[3]), ש"ז,—אבן יקרה, לא נתברר כודאות איזו, Art Edelstein; esp. de pierre prec.; a cert. gem: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה בוץ וראמת וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז יו). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכד[4]) שמשתיך ושעריך לאבני אקדה (ישע' נד יא-יב). —ובמד': אמר לו לך והראה לר' יהושע בן לוי אלו אבני כדכד והוא יושב במדינה הגדולה בלוד ואל תראה לו אותם שם אלא הוליכהו למערה של לוד וכו' כיון שהוליכו למערה והראה אותם לו מיד הבהיקה כל לוד מאורם (פסיק' רבתי לב).

*כָּדַם, פ"י, פעו' כָּדוּם, כְּדוּמָה, — כָּדַם הדבר בבים וכדו', שקע אותו, הדבר כָּדוּם, שקוע, eingesunken enfoncé ; sunk: וראש לה (להחיה הגדולה שראה בתוך הים בנסעו על הספינה) כאני שיט וכו' וגוף לבן וגב ירוק וצואר במו מגדל ובטן כערימה, וכסנפיר כמו חרב לטושה וקשקשת בסוחרה אדומה, וגזרתה למשגיחים כמו צור אשר היתה בלב הים כדומה[5]),

דבר רק שאין בו טעם הוא (תמו' הגה', הרכבי תנו).

[1]) כך גם כב"י, וכן גרס' רגמ"ה, ופרש: בדים בינוניות של לוד. ע"כ. והשיטה מקובצת גורסת כדות. ובב"י רומא א: בדויות (ד"ס).

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כ רפה אחרי שוא נח, ועי' לקמן.—[4]) נמסר במסורה: בכף רפה ודכותיה כלבל (ירמ' כ י), ובדגי' ה נמסר: חד מן י"ח מלין דגשי' בתר יהו"א כלא מבטל וסימ' כי גאה גאה, ידמו כאבן, ה' מי כמוך נאדר בקדש, כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, נלאתי כלכל, ושמתי כדכד, והכמה בהכבת אלהין. ואמר כהן קניג (Kö. I, 63), כי זה לברה מכפילת קול שוה, אך זה דחוק. ואמרו הקדמונים כי הוא כרכונד a) כערב', והיא אבן אדמה, כעין האדם או האבן הנקראת Spinell.— ועי' *כרכדון.

[5]) בהערות הרכבי נאמר: ע"ד הכתוב כצד כדמה בתוך הים. עכ"ל. אבל לא הגיד לנו איך פרש ר"ש הנגיד את המלה כדמה שביחזק', ועל כרחנו עלינו לאמר כי ר"ש הנגיד לא פרש כדמה כדעת המפרשים הקדמונ' מלשון דום במשמ' שתיקה או כליון, כי אין לשתיקה וכליון שום ענין לבאן, שהתנין היה חי וקים

a) كركند

וישטה מסביבות לספינה ואין מגיד ואין נואם נאימה (ר"ש הנגיד, הלכובל ולגופל תקומה). — ובהשאלה, ׳ישב כדום, עצב ונוגה: ביום נפש תהושב על עונה ולפני יוצרה תשב כ ד ו ס ה[1]) (רמכ"ע, קטע כ"י גני׳ ככיה"ס לעדת ישראל כקהיר).

כדמת, — עי׳ כרמת.

***כדן[2])**, ממנו *כדן.

***כדן[3])**, פ"י, כודנו, כדנוה, — כדן הסוס, הייבד וכדומה כריחים, לריחים, קשר ואסר אותו להריחים שיטחן כל היום, bend to ; attacher ; anbinden: יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם ויש שהוא כ ו ד נ ו בריחים ויורש גן עדן (ירוש׳ פאה א יה ג). לכשיזקין (הסוס) כ ו ד נ ו בריחיים (בב פסח׳ ד לה.). מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו כשירדה למצרים כ ד נ ו ה בריחים (פסיק׳ דר"כ, ויהי כחצי הלילה).

—פע׳, *כדן, מכדן, מכודן, מכודנים, מכודנות, — שכדנו אותו: ויהי האדם לנפש חיה עשאו עבד מ כ ו ד ן בפני עצמו (מד"ר איכ׳, הכביל כהי). ר׳ חייא בר אבא אמר עשאן (הקב"ה את בנות ציון) שפחות מ כ ו ד נ ו ת[4]) (בם ויקר׳ יו, פסיק׳ דר"כ, ותאמר ציון). — ואמר הפיטן: חי יקרא לעבד מ כ ו ד ן, דרור מבין אשבן וחבדן (בכת בקל׳, ילגב לדקה, קרובץ הרג׳יל). ונמו (המצרים) מה זאת עשינו כסבלונים, כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מ כ ו ד נ י ם, מי ירחם לנו חמר ומי יחזיק לנו מלבנים (יוצ׳ אחרון פסח, אמן גבורותיך).

והטיל פחד על כל אנשי הספינה. והכונה האחת הנאותה כאן היא רק סענין שקיעה בתוך הים, וכודאי כך פרש ר"ש הנגיד את המלה כדמה כיחזק׳, והוא עכ"פ פרוש מתישב על מליצת הכתוב שם, אעפ"י שפרושה האמתי של מלה זו שם הוא, לפי דעתי, אחר, עי׳ ערך דמה. ואולי פרש הנגיד מלשון זה גם את המלה כדומים שבמשנה, ע"ש שמשקיעים אותם בתוך מי הבור לשלות הדלי שנפל שמה. — [1]) ואולי כאן הכונה פשוט כמו דומה, אעפ"י שאין זו מליצה יפה.

[2]) כמור׳ כדנה, פרש כר עלי: צמדה וצ׳ע אלניר עלי רקבתה, ובעבר׳: אסרו ושם הע׳ל על צוארו. ובערב׳ המדוברת בסוריה ובא"י כדנ a), אסר את השורים למחרשה. בערב׳ הספרותית משמש שרש זה במשמ׳ אחרות, במשמ׳ רב הבשר והכח וכדומה.

[3]) עי׳ הערה להשרש. — [4]) וישאלו שם: מהו מ כ ו ד נ ו ת? וענו: אמהן משעבדן.

a) كدن

***כדר[1])**, ממנו *כדור, *כדר, *כדוריה, ׳כדורה, ׳כדורות, ׳כדורי, ׳כדוריות, ׳כדריות.

***כדר[2])**, פ"ע, כודר, כודרת, כדור, — היה כעין צורת כדור: אלו הקסיטני כיצים כל ש כ ו ד ר ה[3]) ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (ע"ז מ.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי וכו׳ כ ד ו ר[4]) פסול (סוכ׳ לו.).

—התפ׳, *התכדר, — התגלגל וקפץ כמו כדור: מה כדור זה (של בנות) מ ת כ ד ר מיד ליד ואינה נופלת לארץ (מד"ר קהל׳, דברי חכמים).

׳כדר[5]), ש"ז, — תרדמת האברים, Einschlafen (v. Gliedern); engourdissement (des membres) numbness (of members): כתרדמת האברים הנקרא כ ד ר וכו׳ והוא שכ ד ר הוא עלה כליית מחדכת כהוש המשוש פגע אם כטול אם המרון עם רעש אם יהיה חלוש או רפיון אם יהיה נקבע כי הכח המשושי לא ימנע מעבוד אלא כשהתנועה תמנע כמו שבארנו פעמים רבות ואעפ"י שימצא לעתים כ ד ר בלי קושי תנועה להתחלפות עצבי החוש והתנועה וסבת הכ ד ר היא אם מצד הכח שיחלש כמו שיש בקדחות ההדות והחזקות המובילות אל הכ ד ר וכמו אותו שירצה להתעלף (קאנון ג כ ז). ודע כי הכ ד ר אם יתמיד ולא יסירהו ההרקה ואחריו יבא סבוב ראש מבשר שתוק (בם). ולפעמים תעתק להרדמת האברים הנקרא כ ד ר (בם י ד י).

׳כדריות, ש"נ, — כמו כדוריות, סגולת גוף כדורי: התמונה היותר נכבדת שבתמונות והיא הכדריות והמספריות והבהריות (ר"א קרקשה, פי׳ מו"נ כ 7). כמו שיתבאר כדורית הירה לתוספת אורה או תוספת אורה כ כ ד ר י ו ת ה (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). ולרמוז לזה שהוא כדור שלם כאמת אמר הרב סוף דבר שיהיו

[1]) עי׳ הערה לערך כדור, שזה שרש שנולד בטעות על סמך המלה כדור שבמקרא.

[2]) נגזר מהשם כדור. — [3]) לפי׳ גרס׳ הנוסה׳, ויש גורסים כודדת, עי׳ ערך כדד. — [4]) עי׳ הערה לערך כדור, שלפי גרסת הספרים ככף אחת זה פעול.

[5]) בערב׳ חַדר a), אמד׳לאל יע׳שי אלאעצ׳א אירג׳ל ואליד ואלג׳שד, — ובעבר׳: כעין תרדמה העטף את אברי האדם והיד והגוף.

a) خدر

שני גופים מתחלפים ר"ל גופים שלימים בכדריותם מתחלפים זה מזה (ר"י הכרכגולל, במים תדבים א). שאם כבר נברא הגלגל בכדריותו לא היה צורך שיצוה השם בתנועתו כי הוא מעצמו יתנועע בהכרת (הול, כלכ' א). הוא המרגיז ארץ ממקומה כי הלא חליה עמודיה הם חלקי כדריות הגלגל (ר"מ הגבק, ..כ ט ו). ערוך נא ערך הברונות הטבע אל תוקף תפארת ישותה ותמצא ערך הורי הגמלים אל עגול הארץ כולה אשר אין נגרע מכדריותו דבר בגללם (הכנע כוזות, כוס תגתומיכ א).

כֹּה, — מלת המעם של רמז, ומשמש: א) לדמיון בין שני מעשים, so, thus ; so ; ainsi, ויבא אחרי המעשה שאליו נרמז: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כ'ה יהיה זרעך (בראש' טו ה). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כ'ה לעבדיך (שמות ה טו), כמו שמספר שם קודם. ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כ'ה ויאמר לא (במד' כב ל). ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי' כ'ה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ (שם לב ז-ח). וישם יי' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכ'ה תדבר (שם כג ה). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כ'ה תעשה ששת ימים (יהוש' ו ג). ויסבו את העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה כ'ה עשו ששת ימים (שם יד). ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כ'ה יעשה לבקרו (ש"א יא ז). ויאמר לו העם (לדוד שישאל מה יעשה לאיש אשר יכה את גלית) כדבר הזה לאמר כ'ה יעשה לאיש אשר יכנו (שם יז כז), כמו שאמרו לו קודם. ואיש ואשה לא יחיה דוד וכו' כ'ה עשה דוד וכ'ה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים (שם כז יא). וישב בניהו את המלך דבר לאמר כ'ה דבר יואב וכ'ה ענני (מ"א ב ל). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים וכו' כ'ה יתן שלמה לחירם שנה בשנה (שם ה כה). ואמר ישב האי הזה ביום ההוא הנה כ'ה (כמו שתאר קודם) מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע' כ ו). והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כ'ה יעשה להם (ירמ' ה יג). ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כ'ה עשו בתוך ביתי (יחזק' כג לט). הלוא כ'ה (כמו שמספר שם) עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת (נחמ' יג יח). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם וכו' כ'ה תעשון ולא תאשמו (דה"ב יט י). — ולפני השם לפני פעל עבר: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כ'ה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (בראש' מה ט). ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כ'ה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (שמות ה י). וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כ'ה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (במד' כ יד). ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כ'ה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי (שם כב טז). כ'ה אמרו כל עדת יי' מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב טז). ויאמר לו כ'ה אמר יפתח לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון (שופט' יא טו). לפנים בישראל כ'ה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט). וכ'ה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז). וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכ'ה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום (שם יט א). ויבא בניהו אל אהל יי' ויאמר אליו כ'ה אמר המלך צא ויאמר (יואב) לא כי פה אמות (מ"א ב ל). וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כ'ה אמר המלך שלום (שם ט יט). כי כ'ה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה (שם יח לא). ויאמרו אליו כ'ה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (שם ג). כ'ה הראני אדני יי' והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כ'ה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יי' אלהי השמים (עזר' א ב). — ובפרט נהוג הדבור כ'ה אמר יי': ואמרת אל פרעה כ'ה אמר יי' בני בכרי ישראל (שמות ד כב). כ'ה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' (שם ז יז). כ'ה אמר יי' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). כ'ה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז). כ'ה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמ' יד י). ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כ'ה אמר

אדני יוי ויי׳ לא דבר (יחזק׳ כב כח).—ולפני פעל עהיד: אם כֹה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כֹה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (בראש׳ לא ח). ויצו אתם לאמר כֹה תאמרון לאדני לעשו וכו׳ עם לבן גרתי ואֵחר עד עתה (שם לב ה). אביך צוה לפני מותו לאמר כֹה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם (שם נ יו-יז). ויאמר (אלהים אל משה) כֹה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (שמות ג יד). ויאמר עוד אלהים אל משה כֹה תאמר אל בני ישראל יי׳ אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם יה). ויקרא אליו יי׳ מן ההר לאמר כֹה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שם יט ג-ד). ויאמר יי׳ אל משה כֹה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ כב). דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כֹה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך יי׳ וישמרך (במד׳ ו כג). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וְכֹה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (שם ח ו-ז). כי אם כֹה תעשו להם מזבחתיהם תתצו (דבר׳ ז ה). ויאמרו למלאכים הבאים כֹה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה (ש״א יא ט). ויאמר שאול כֹה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר (שם יח כה). אם כֹה יאמר טוב שלום לעבדך (שם כ ז). ואם כֹה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יי׳ (שם כב). ויאמר דוד אל המלאך כֹה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה (ש״ב יא כה). ואם כֹה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו (שם יה כו). וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כֹה תאמר לעם הזה וכו׳ כֹה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי (מ״א יב י). כי כֹה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנקף זית כעללת אם כלה בציר (ישע׳ כד יג). כֹה נאם יי׳ ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). כֹה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יי׳ ומה דבר יי׳ (שם כג לה). ראה יי׳ והביטה למי עוללת כֹה אם תאכלנה נשים פרים (איכ׳ ב כ).—ועם הוספת בְּ, בְּכֹה, כמו כֹה: ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בְּכֹה וזה אמר בְּכֹה (מ״א כב כ). — ושבועה, כֹה יעשה לי אלהים וְכֹה יוסיף: ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כֹה יעשה לך אלהים וְכֹה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך (ש״א ג יז). ויאמר שאול כֹה יעשה אלהים וְכֹה יוסיף כי מות תמות יונתן (שם יד מד). כֹה יעשה יי׳ ליהונתן וְכֹה יסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך (שם כ יג). כֹה יעשה אלהים לאיבי דוד וְכֹה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה כב). כֹה יעשה אלהים לאבנר וְכֹה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כֹה יעשה לי אלהים וְכֹה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כֹה יעשה לי אלהים וְכֹה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד). וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כֹה יעשה לי אלהים וְכֹה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כֹה יעשון אלהים וְכֹה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כֹה יעשון לי אלהים וְכֹה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר כֹה יעשה לי אלהים וְכֹה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא). כאשר תמותי אמות ושם אקבר כֹה יעשה יי׳ וְכֹה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז). — כֹה לֶחָי, עי׳ חַי.—עַד־כֹה, במשמ׳ באופן הזה, במדה רבה כמו זו: וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עַד־כֹה ברכני יי׳ (יהוש׳ יז יד).—ובמשמ׳ במדה זו, כל כך: מה יפלו פניך כה יתרה לך כה לך ירע (במת״ל, מגדל עז כ ג), ונהוג שמוש זה עתה בלשון רבים מהסופרים. —ב) להורות המקום שהמדבר עומד עליו, here ; ici ; hier: כי משַשת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כֹה נגד אחי ואחיך (בראש׳ לא לז). ויאמר אל בלק התיצב כֹה על עלתך ואנכי אקרה כֹה (במד׳ כג יה). ויאמר המלך סב התיצב כֹה ויסב ויעמד (ש״ב יח ל).—עַד־כֹה, עד המקום שהוא מראה: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עַד־כֹה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש׳ כב ה).—כֹה וָכֹה, הנה והנה: ויפן כֹה וָכֹה וירא כי אין איש (שמות ב יב).—כֹה ... כֹה, מעבר מזה

ומעבר מזה: ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה (במד' יא לא). — ג) להזמן, עד־כה, עד הזמן הזה: יי' אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד־כה (שמות ז יו). — עד־כה ועד־כה, במשך זמן מה שעבר בינתים: הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד־כה ועד־כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מד־מה).

א. **כָּה**, — מלת הרמז לדמיון, ובאה בהרכבה עם אֵי: אֵיכָה, ועם כְּ: כָּכָה.

ב. **כָּה**, — קול חקוי צעקת קצת העופות: ויורידו לארץ ראשיהם, ותרפינה כנפיהם, ויאמר לגדוליהם, עשה אתה ככה, ככל אשר צויתי אותכה, ויצפצפו כולם ויאמרו כ ה כה (הגר' וכות ר' יעקב מויגילה, יבורון תרנח).

כה"ג, — ר"ת: כהן גדול.

א. **כהה**[1]), ממנו א.כָּהָה, א.כֵּהֶה, *כֵּהוּת, *כְּהִיּוֹן, א. *כִּהוּי, *כְּהִיָּה.

א. **כָּהָה**[2]), פ"ע, כהתה, כהו, יכהה, תכהה, ותכה[3]), תכהינה, ותכהין, כה'ה, כהו[4]), כהיתי[5]), — א) כהתה העין, חלש כח הראות, לא יכלה העין לראות היטב, schwach w. (v. Auge); dev. faible (la vue); become dim (the eyes): לא כהתה עינו ולא נס לחה (דבר' לד ז). זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כה'ה[6]) תכהה (זכר' יא יז). ותכה[7]) מכעש עיני (איוב יז ז). — וכהוּ העינים מראות: ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת (בראש' כז א). ועינו החלו כהות[8]) לא יוכל לראות (ש"א ג ב). — ובתו"מ: כהן הסומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו (נגע' ב ג). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח' סב:). שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת וכו' ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו (מד"ר בראש' סה). הלך (עשו) ונשא (נשים) עובדות עכו"ם והיו מעשנות לפני עכו"ם ויצחק מריח וכהו עיניו (פסיק' רבתי יב). אמרה (רבקה) יעקב הצדיק בני אינו כאן יצחק הצדיק בעלי יושב בבית מפני שכהו עיניו (שם). כל המסתכל בג' דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים (חגי' יו.). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (מד"ר בראש' סה). בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שם ויקר' לא). — וביחס להקול, *עמי, רפה: מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך והזק מאד (רש"י שמות יט יט). — ב) בהשאלה, כהה האדם, רפת כהו, נתרשל: לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט (ישע' מב ד). — ובמשמ' *נפחתה מעלתו, ואבד המלין: אחרי היותי אז בהיכל אל כנר דולק כגוף אפל הלא כהיתי, עת אזכרה יום דין לארץ יפלו פני ואימת כמעיל עטיתי (ר"י תריוז, תתכמ' יג).

— פע', כהה, כהה, כהתה, כהיתי[1]), אכהה, מכהה, — כמו קל, בענין מראה וגון של דבר, blass w., dev. pâle; bec. pale: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו וכו' וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה[2]) הנגע (ויקר' יג ד־ו). — ובהשאלה, כהתה

[1]) בארמ' כהא במשמ' שרש זה בעבר' בענין ראות העין. בערב' אין שרש זה משמש במשמ' שהוא משמש בו בעברית.

[2]) עי' בהערה להשרש. — [3]) כמו ותבל וכדומה. — [4]) כך לפי הקרי, עי' לקמן. — [5]) ר"י חיוג. — [6]) נמסר במסור': כהו קרי. — [7]) אמר ר"י חיוג: ראוי להיות ותכהה. — [8]) ר"י חיוג וריב"ג לא העירו כלום על צורה זו. רד"ק אמר: פירוש החלו להיות כהות, או יהיה כֵּהוֹת מקור ויהיה קמץ קטן תחת קמץ גדול והיה משפטו כָּהוֹת כפלם אלות שוא ראות רבות. ע"כ. רוב החדשים רואים במלה זו תאר. ואמנם מצאנו בתלמוד הפעל התחיל בעבר משמש עם פעל בינוני אחריו, אבל לא עם תאר. ולכן נראה כי כֵּהוֹת הוא בינ' מהקל במקום כ'הות, ויש סמך לדבר מלשון המשנה: עשרה בתים הן הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים הפושה בראשון חולין וקוצה וטה (נגע' יג א). ככל הספרים כהוכה מלה זו בלי א:ת ו אחרי הכף, ואעפי"כ הפעלים ההולך, הפושה, שאחריה מעידים גם על הפעל כהה שהוא בינ' קל, וכן באמת כותבים המפרשים כוהה במקום שהם מרכיבים בלשונם הם, כך שם כפרוש הרמב"ם. — [1]) זה והבאים אחריו ר"י חיוג. — [2]) ר"י חיוג הביא מלה זו עם כהות לבנות, כאלו היה גם כהה זה תאר. וכבר נשא ונתן בדקדוק מלה זו ריב"ג, אמר וז"ל: ואעלם אנ אבא זכריא ארח'ל כהה הנגע מע כהות לבנות מהמלא ולא יד'כר פיה שיא' לא אנ כאנ פעלא ח'פיפא או ת'קילא או צפה מת'ל והיא

הרוח: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק׳ כא יא-יב).
—הִפְעִ׳, *הִכְהָה, מַכְהֶה, מַכְהִים,—הִכְהָה את העין: אמר הקב״ה יהי יצחק יוצא לשוק (ויהיו הבריות אומרים זהו אביו של אותו רשע) אלא הריני מַכְהֶה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו (מד״ר בראש׳ סה). יסורים של עוני מַכְהִין עיניו של אדם (מד״ז רות, ותאמר אליה).—ובמשמ׳ °עשהו עִוֵּר: שאם הרג את הנפש כיון שאין לנו ארבע מיתות מַכְהִין את עיניו (תבו׳ הגה׳, הלכות ב״ס). — ואמר הפיטן: זכור הפכפך דרך איש זר, וְהִכְהָה מאור אב בעשן זר (קרוב׳ פר׳ זכור, זכור אשר). ובעשנו נעשן והכהה מאורים, בעבורו

כהה לכנ מעתבר רתבה כלאפה ידל עלי אנה ענדה ואחד כהות לבנות לאנה ד׳כרה וד׳כר בעדה כהות לבנות בעד אן ד׳כר אלפעל אלמאצ׳י ואלמשתקבל ולקד כאנ ואג׳בא עליה איצ׳א תביינ וזנ כהות לבנות פלמ יפעל פאנא מבינ לכ התינ אללפט׳תינ אקול אנ כהה הנגע פעל מאצ׳ ת׳קיל אצלה אלתשדיד לולא מכאנ אלהא׳ וליש יג׳וז אנ יכונ צפה מונת׳ה ללנגע מקדמה עליה לאנ אלנגע מד׳כר לא מונת׳ ואנמא הו פעל מאצ׳ את׳בר בה ענ חאל אלנגע כמא קיל איצ׳א והנה הנגע עמד בעיניו ואמא קול אלכתאב נגע צרעת כי תהיה באדם פאנ הד׳א אלתאנית׳ ללצרעת לא ללנגע, ע״כ, ובעבר׳: ודע כי ר׳ יהודה הביא כהה הנגע עם כהות לבנות סתם ולא זכר בו מאומה אם הוא פעל קל או כבד או תאר כמו והיא כהה אך הנראה מסדר דבריו מורה שהוא אצלו אחד כהות לבנות כי זכרו וזכר אחריו כהות לבנות אחר שזכר הפעל ההולך והפעל העתיד והיה ראוי לו גם כן לבאר משקל כהות לבנות ולא עשה ואני מבאר לך שתי המלות האלה אומר כי כהה הנגע פעל הולך כבר עקרו הדגשות לולא ההא ולא יתכן להיות תאר בלשון נקבה לנגע מוקדם כי הנגע לשון זכר ולא לשון נקבה אבל הוא פעל הולך ספר בו ענין הנגע כמו שאמר עוד והנה הנגע עמד בעיניו אבל מה שאמר הכתוב נגע צרעת כי תהיה באדם לשון נקבה הנה שב על הצרעת לא על הנגע. ורד״ק אמר: ויתכן להיות כהה הנגע פועל עובר מזה הכבד אלא שאין מנהג מאשר עיניהם הא מהדגוש להיות פא הפעל בצרי כי אם בחירק כמשפטו כלא אות גרונית נהג מהר טהר להט כהן וכן מזה השרש ולא כהה כם אם כן טוב הוא שיהיה כהה הנגע תאר מן כהות לבנות כאשר כתבנו ואעפ״י שמלת נגע לשון זכר אפשר שתמצא לשון נקבה כמו נגע צרעת כי תהיה באדם או תשוב תהיה אל הצרעת. ע״כ.

נִמְנַעְתִּי לְהוֹדַע בַּשְּׁעָרִים (יוצ׳ ב׳ בגוע׳, גבורי מעזו).
—*הִכְהָה את החמה וכדומה, עשה שיראה אורה כהה: תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מַכְהֶה גלגל חמה (מד״ר ויקר׳ כ). זיז עוף טהור הוא וכו׳ בשעה שהוא פורש את כנפיו מַכְהֶה גלגל חמה (שם כב). — ואמר המליץ: אמי הלא תראי הסהר בעת שלימותה תחשך הלא תראי הכוכבים המאירים איך הִכְהָם האפילה (רב״ע פלקירה, לכי היגון 14). — ובהשאלה, °הִכְהָה את כחו: שקונסין אותו ונוטלין את ממונו ומַכְהִים את כוחו ואת רוחו (תבו׳ הגה׳, הלכות ב״ס).—הִכְהָה את פניו, עשה, בגערה וכדומה, שתראה פניו יהיו כהים, השכים: לא הִכְהָה פניהם להעבירן מגדולתן (רב״י ב״ה ג יג).
—הָפְעַ׳, °הֻכְהָה, הוּכְהָה,—שֶׁהֻכְהוּהוּ: הוּכְהָה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא (רב״י ויקר׳ יג ו). כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שֶׁהוּכְהָה לבנוניתו (בו״ת תרומ׳ הדבן למו).

א·כֵּהֶה, ת״נ, לזכר כֵּהֶה, מ״ר כֵּהוֹת,—גוֹן כֵּהֶה, לבן כֵּהֶה, שאינו לבן עז ומבהיק, blass, matt; pâle, mat: והנה אין בה (בבהרת) שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כֵהָה (ויקר׳ יג כא). והנה בעור בשרם בהרת כֵּהוֹת לבנת (שם לט). — ובמשנה: אין רואים הנגעים בשחרית וכו׳ ולא ביום המעונן לפי שהכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה (נגע׳ ב ב). — ופשתה כֵּהָה, שאין אורה מבהיק, שהלך וכבה: קנה רצוץ לא ישבר ופשתה כֵהָה לא יכבנה (ישע׳ מב ג). — ורוח כֵּהָה, רוח של עצב ויגון: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כֵּהָה (שם סא ג).—*ונצוין וכדומה: היו מדליקין עלינו נרות בשעה שהיו כֵּהִים היינו יודעין שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה (ירוש׳ פסח׳ א כז.). נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כֵּהוֹת היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (שם:). מרגלית היתה לו (לנח כשהיה בתיבה) והיה תולה אותה ובשעה שהיא כֵּהָה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד״ר בראש׳ לא).— °והעין: היתה עינו כֵּהָה וחסר מאורה וכו׳ וסמא (האדון) העין הַכֵּהָה (רמב״ם, עבדים ה ט).—*חַלּוֹן כֵּהֶה, שאין הרבה אור עובר בו: אמר ר״ח חלונות היו בבהמ״ק

ומהן היתה אורה יוצאה לעולם וכו׳ חלונות כ ה ו ת היו אטומות היו סקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי).

כ·**כהה**[1]), ממנו כ.כָּהָה, כ.°כֵּהוּי.

כ **כָּהָה**[2])—קל לא נהוג.

—פִּע׳, כִּהָה, כִּהִיתִי[3]), אֲכַהֶה,—כִּהָה בפלוני בשביל דבר, גער בו ונזף אותו, anfahren, réprimander; rebuke: והגדתי לו (לעלי הכהן) כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כִהָה[4]) בם (ש״א ג יג).—והשתמשו בו גם בספה״א: שאחד מבני הרבנים כ ה ה בי פעמים על לומדי לעתים בלשון הערב מעט מהכמה הלמודית לפני החכם הגדול תתני ר׳ שמואל נ״ר בן החכם ר׳ יהודה אבן תבון נצ״ל ויהי כי הציק בי המכ ה ה כדבריו ויאלצני עניתי לו כדבריו (הקד׳ מגמד התלמיד׳ לר״י אגטוגי). ולפי שרב התלמידים יפסקו תלמודם ויעזבוהו אחר צאתם מבית הרב כ ה ה תחלה בעצל על זמן הקצירה כי בזה יכשלו רבים מן התלמידים (שם, בופטים). ואתה לא כ ה י ת בבתך ולא הכלמתה (יוסף בכ״ב נהרמב״ם, חמדה גנוזה יו). מולי גרם כי מצאתי מנגד לדברי וכו׳ להבאישני קצת או לחוש לכבודו על אשר לא כ י ה ה הוא בם עד עתה (בו״ת מים רבים, או״ת כג).

כ·**כֵּהֶה**[5])׳ ש״נ,—הקלת המחלה ורפואה: אין כֵּהָה[6]) לשברך נחלה מכתך (נחו׳ ג יט).

א·°**כֵּהוּי**, ש״ז, — שה״פ מן כֵּהָה הנגע: כ י ה ו י נגע צרעת שמור כשיעור גרים (הזהר׳ ר״י ברלגוני, אזכרה). —ומן כֵּהָה האור, ואמר הפיטן: עוד יבוא וימלוך ויואל כצביון, ותפרה הלבנה ובושה החמה ב כ ה ו י ראיון (סלית׳ ג׳ עי״ת, ירושלם).

ב·°**כִּהוּי**, ש״ז, — שה״פ מן כִּהָה בו: לא יצא מענין ה כ ה ו י והגערה (ר״ב א״ת, מו״נ ג כג).

*****כִּהוּן**, ש״ז, -- שה״פ מן כִּהֵן: ובבם בגדיו הכהן כ כ י ה ו נ ו וטמא הכהן עד הערב כהן ככהונו לדורות (יומ׳ מג.). ונתנו בני אהרן הכהן ב כ י ה ו נ ו ליטד על כ״ג שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה (זבח׳ יח.). בני אהרן הכהנים וגו׳ הכהנים ב כ י ה ו נ ן (שם).—ואמר הפיטן: הדר כהונן אפודיך, נעם מלכות כבודך, שני שדיך (יוצ׳ שבת תוהמ״פ, אנה וכלנה). ויעורר אהבת איתנים, וכ ה ו ן פאר התונים (יוצ׳ ב סכות, כי אקח מועד). — °ופעולת הכהן להגיד עתידות וכדומה: הרמב״ם כתב כי ענין הקסם והכ י ה ו ן הוא שפע שופע (רבב״ג דוקן,מג״א, ה״י ד).

כְּהוּנָה, — עי׳ כְּהֻנָּה.

*****כֵּהוּת**, ש״נ, — סגולת עינים כֵּהוֹת: הנה הוא לך כס ת עינים אל תקרי כסות אלא כ ה ו ת [1]) עינים (מגי׳ כח.).—ובספה״א: כי הוא רמז על כ ה ו ת עיני בנה (אלב״ע בראש׳ כ יח). ולזה המשיל הפסק נבואתו (של עלי) בכ ה ו ת העינים והעדר הראות (ר״י אברבנאל, ש״א ג ג)—ויל גון כהה: והנוטה (מהיציאות) אל רכיבה וכ י ה ו ת ועפרירות (פרקי משה ו).

°**כֵּהִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן א כָּהָה: שאין עזות המראה סימן טומאה ולא כ ה י ת ו סימן טהרה (רמב״ם, טומא׳ צרע׳ א יא).

*****כֵּהָיוֹן**, ש״ז,—א) כֵּהָיוֹן הנגע וכדומה: תור לכ ה י ו ן בוהו (תוספתא נגע׳ ה ו). — ב) °כֵּהָיוֹן עינים, עלה כבת הראות: יטהר את העינים ירפאם מכל נשף וגם לובן וגם כ ה י ו ן (אסף הרופא 48, כ״י מינכן). שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כ ה י ו ן עינים (רב״י תהג׳ קט יד).—ג) °כֵּהָיוֹן שִׁנַּיִם, כמו קהיון: ויקרה להם (להשנים) הכאבים החזקים וההגוך ויקרה להם הכ ה י ו ן והוא מין מכאביהם (קאנון ג ז, הבניס א) ואוסיף לה מנה אחת אפים, פיק ברכים כ ה י ו ן שנים, כאב עינים ורפיון ידים (נגידת הזמן יא).

כהן[2]), ממנו כֹּהֵן, כִּהֵן, כְּהֻנָּה, *כִּהוּן, *כֹּהֶנֶת, °כֹּהֲנִי.

---

[1]) אין רוב חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ לקמן בהערה להערך.

[2]) בסור׳ כאא במשמ׳ גערה ונזיפה, ועי׳ לקמן. —[3]) ר״י חיוג. — [4]) חשבו רוב חכמי הלשון גם פעל זה משרש א.כהה, אך אין במשמ׳ שרש זה דבר שיסתעף ממנו בדרך טבעי משמ׳ שמוש זה.

[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) אמר ריב״ג: ואמא אין כהה לשברך פהו מן מעני ולא יגהה מכם מזור ובאג אלבאפ מבדלה מן ג׳ים והו אשם עלי זנה גאה וגאון, ע״ב, ובעבר׳: אבל אין כהה לשברך הוא מענין ולא יגהה מכם מזור ובאלו הכף מומרת מגימל והוא שם על משקל גאה וגאון.

[1]) כך בכ״י (ד״ב), וכנוסח׳ כסיית.

[2]) שרש שמי משתתף בכל הלשונות השמיות. אבל, רק בלשונ׳ השמיות הצפוניות נתפתח המושג למעלה עליונה, בעוד שבערב׳ נשאר במשמ׳ הראשונה של קוסם ומגיד עתידות.

כֹּהֵן[1], ש"ז, מ"ר כֹּהֲנִים, כֹּהֲנֵי, כֹּהֲנַי, כֹּהֲנֵינוּ, כֹּהֲנֶיךָ, כֹּהֲנָיו, כֹּהֲנֶיהָ, כֹּהֲנֵיהֶם,—אדם העֹבֵד עבודת הקדש לאלהים במקדש, מעלה הקרבנות ועושה שאר מעשי העבודה להאלהות, priest ; prêtre ; Priester : ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כֹהֵן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראש' יד יח-יט). פוטי פרע כֹהֵן אן (שם מא מה). יתרו כֹהֵן מדין (שמות יח א). מתן כֹהֵן הבעל (מ"ב יא יח). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לְכֹהֵן (שופט' יז ה). ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפוד ואת התרפים ואת המסכה ויאמר אליהם הַכֹּהֵן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו והיה לנו לאב וּלְכֹהֵן הטוב היותך כֹהֵן לבית איש אחד או היותך כֹהֵן לשבט ולמשפחה בישראל (שם יח יח-יט).—ומ"ר : רק אדמת הַכֹּהֲנִים לא קנה כי חק לַכֹּהֲנִים מאת פרעה (בראש' מז כב). הוא ובניו היו כֹּהֲנִים לשבט הדני (שופט' יח ל). ובני דוד כֹּהֲנִים היו (ש"ב ח יח). לא ידרכו כֹּהֲנֵי דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון (ש"א ה ה). ויקראו פלשתים לַכֹּהֲנִים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יי' הודיענו במה נשלחנו למקומו (שם ו ב). ויעש (ירבעם) מקצות העם כֹּהֲנֵי במות (מ"א יג לג). כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כֹּהֲנָיו (מ"ב י יט).—ובפרט כֹּהֲנֵי יי' אלהי ישראל מבית אהרן : אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' וכו' והקריבו בני אהרן הַכֹּהֲנִים את הדם וכו' ונתנו בני אהרן הַכֹּהֵן אש על המזבח וכו' וערכו בני אהרן הַכֹּהֲנִים את הנתחים וכו' והקטיר הַכֹּהֵן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליי' (ויקר' א ב-ט). וזה יהיה משפט הַכֹּהֲנִים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לַכֹּהֵן הזרע והלחיים והקבה ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יי' הוא ובניו כל הימים (דבר' יח ג-ה). כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם וכו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו ובאת אל הַכֹּהֲנִים הלוים וכו' ודרשת והגידו לך את דבר המשפט (שם יז ח-ט). ונגשו הַכֹּהֲנִים בני לוי כי בם בחר יי' אלהיך לשרתו ולברך בשם יי' (שם כא ה). נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הַכֹּהֵן וראה הַכֹּהֵן והנה שאת לבנה בעור וכו' וטמאו הַכֹּהֵן (ויקר' יג ט-יא). ויאמר הַכֹּהֵן נקרבה הלם אל האלהים (ש"א יד לו). שמעו זאת הַכֹּהֲנִים והקשיבו בית ישראל (הוש' ה א). הכרת מנחה ונסך מבית יי' אבלו הַכֹּהֲנִים משרתי יי' (יוא' א ט). ואתם כֹּהֲנֵי יי' תקראו משרתי אלהינו (ישע' סא ו). הַכֹּהֲנִים לא אמרו איה יי' (ירמ' ב ח). כי לא תאבד תורה מִכֹּהֵן ועצה מחכם ודבר מנביא (שם יח יח). נשבע יי' ולא ינחם אתה כֹהֵן לעולם (תהל' קי ד). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כֹּהֵן לאורים ולתמים (עזר' ב סג).—ובכנ' : כֹּהֲנַי וזקני בעיר גועו (איכ' א יט). ראשיה בשחד ישפטו וְכֹהֲנֶיהָ במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי' ישענו (מיכ' ג יא). מחטאת נביאיה עונות כֹּהֲנֶיהָ השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ' ד יג). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כֹּהֲנֵינוּ ביד מלכי הארצות (עזר' ט ז). כֹּהֲנֶיךָ ילבשו צדק (תהל' קלב ט). המה מלכיהם שריהם כֹּהֲנֵיהֶם ונביאיהם (ירמ' לב לב).—כֹּהֵן הַגָּדוֹל : וְהַכֹּהֵן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את

---

[1]) בכנענית כהן, מ"ר כהנם : ובן ערת העזם לכהנם (כתב' קרתחד' 7). אם צועת אם שלם כלל לכהנם (כתב' מרס' ג).—רב כהנם, הכהן הגדול : ורב כהנם עזרבעל בן שפט (כתב' לכת לעבתל' ה). בארמ' כהנא. בערב' כאהן a), ואמר אלאזהרי ז"ל : אלכאהן אלד'י יתעטי אלח'בר ען אלכאינאת פי משתקבל אלזמאן וידעי מערפה אלאשראר וכו' פמנהם מן כאן יזעם אן לה תאבעא מן אלג'ן ורא'יא ילקי אליה אלאח'באר ומנהם מן כאן יזעם אנה יערף אלאמור במקדמאת אשבאב ישתדל בהא עלי מואקעהא מן כלאם מן ישאלה או פעלה או חאלה, ע"כ, ובעבר' : הכהן הוא מי שעוסק בידיעת מה שיהיה בעתיד לבוא ויגיד ידיעת הנסתרות וכו' והיו קצת מי שסברו כי יש לו סיעה מהשדים יביאו לו את הידיעות, וקצת סברו שהוא יודע את הדברים בהקדמות מבות יבקש בהן הוראות מאורעותיהם עפ"י דברי השואל אותו ופעולתו ומעמדו.—ומשמשת מלה זו בלשון הערב' עוד בשמ' יותר פשוטה, והוא מי שעוסק בעניני חברו ומשתדל בצרכיו : ואלכאהן איצ'א פי כלאם אלערב אלד'י יקום באמר אלרג'ל ויסעי פי חאג'תה ואלקיאם באשבאבה ואמר חזאנתה (שם), ובעבר' : וכאהן במו"כ בדבור הערבים מי שעוסק בעניני אדם ועוסק בצרכיו והוא המשען בעניניו ובשעת צרכו.—והנה קצת החדשים סוברים שזו היא משמ' הראשנה והעקרית של המלה, והכהן הוא כעין המתוך בין האדם והאלהות. ועי' עוד בהערה לערך כהנה.

a) كَاهِنٌ

ידו ללבש את הבגדים (ויקר׳ כא י). עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש (במד׳ לה כה). ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (מ״ב יב יא). חלקיהו הכהן הגדול (שם כב ד). היה דבר יי׳ ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (חגי א א). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ (זכר׳ ג א). ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (נחמ׳ ג א).—הכהן המשיח: אם הכהן המשיח יחטא (ויקר׳ ד ג). והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה (שם ו טו).—כהן הראש, כמו הכהן הגדול, וכהן משנה, השני, אחרי הכהן הגדול: ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה (מ״ב כה יח). ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול ואת כהני המשנה ואת שמרי הסף (שם כג ד). — ושר בן סירא: גדול אחיו ועטרת עמו שמעון בן יוחנן הכהן אשר בדברו נפקד הבית ובימיו חוזק ההיכל וכו׳ בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות סביב לו עטרת כהנים כשתילי ארזים בלבנון (כ״ס גני׳ נ א-יב).—ובמליצה, ממלכת כהנים, ממלכה שכל יושביה אנשים טהורים, עבדי אלהים: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ה-ו). — ובתו״מ וסהמ״א כמו במקרא: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום (שקל׳ א ג). מקום דריסת ישראל (בעזרה) אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (תמיד ב א). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים (ברכ׳ מד.). כהנים זריזין הן (שבת קיד:). א״ר יוחנן בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח׳ מט.). כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד (יומ׳ לה:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). כהנים אבורין לשתות יין לעולם (תעני׳ יז.). בשלשה מקומות נשאו כהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשהסיבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו (סוט׳ לג:). שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ (סנה׳ צ:). בא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר מבוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה (זבח׳ סד.). — כהן משמש וכהן שעבר: אין בין כהן משמש לכהן שעבר אלא פר יוה״כ ועשירית האיפה (מגי׳ א ט). — כהן גדול: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (יומ׳ א א). וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך (שם ג). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך (סוט׳ ז ח). אמר אותו עכו״ם בעצמו (ששמע תפארתו של כה״ג) אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי א״ל גיירני ע״מ שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו (שבת לא.). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין (פסח׳ נז.). מקדש ראשון שעמד ד׳ מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י״ח כהנים גדולים וכו׳ מקדש שני שעמד ד׳ מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים גדולים [1] (יומ׳ ט.). מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת (תעני׳ יז.). ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה (הור׳ יא:). כהן גדול צריך שיהיה גדול מכל אחיו הכהנים בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה (רמב״ם, כלי המקדש ה א). — כהן הדיוט: כהן הדיוט לא ישא איילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ׳ ו ה). כהן הדיוט אינו נכנס לעזרה אלא א״כ הביא עשירית האיפה משלו (תוספת׳ בק׳ ג כה). —כהן משיח: הורה כהן משיח לעצמו שוגג ועשה שוגג מביא פר (הור׳ ב א). כהן משיח שחטא ואחר כך עבר ממשיחותו (שם ג א).—כהן משוח מלחמה: (מה שכתוב) ונגש הכהן (בשעת מלחמה) זה כהן משוח מלחמה (סוט׳ ח א). —ודבור: ישמעאל כהן מסיע כהנים [2], ר״ל כל אחד מסיע את בני משפחתו או בני חבורתו.—*תורת כהנים, עי׳ תורה.— ומשל, *מי ראה כהן בבית הקברות, יאמרוהו למי שמבקש אדם במקום שאינו ראוי שיהיה שם: לכהן שהיה לו עבד שוטה יצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות וכו׳

—[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ הדפוס הסרה המלה גדולים.
—[2]) בארמ׳: ישמעאל כהנא מסייע כהני (חול׳ מט.).

אמרו לו שוטה מי ראה [1]) הכהן בבית הקברות (מד"ר במות ה). — ורגיל הדבור: מה לכהן בבית הקברות? כשאדם רוצה לאמר אדות פלוני שהוא לא במקום הראוי לפי ענינו או כבודו.—ומשל "גם לדבר לא במקומו הראוי לו: ותמהתי מאד על הדברים האמתיים אשר מצאתי בהם (בספרי המחקר) כי בתחלה חשבתי כי אין בפיהם נכונה וכו' ואומרה על זה מי נתן כהן בבית הקברות (מ' הלבבי, ב"ה ח).— וכהן במשמ' הקרומה, קוסם, מגיד עתידות: מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף (איוב יב יט).

כהן [2]),—קל לא נהוג.

—פע', כהן, כהנו, כהן, לכהנו יכהן, יכהנו,—א) פ"ע, כהן הכהן, עבד עבודת הכהן, היה במשרת הכהונה: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויקר' יו לב). ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במד' ג ד). וימת נדב ואביהוא וכו' ויכהנו אלעזר ואיתמר (דהי"א כד ב).—כהן לאלהים, היה לו לכהן: ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות כט מד-מה). והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי (שם מ יג-יה). —ואמר בן סירא בספרו את תפארת ימים קדומים: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו לברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ולכהן לו ולברך את עמו בשמו (ב"ס גני' מה יז). —ובמליצה: כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי (הוש' ד ו), לאמר להיות לי כמו כהן. —ב) פ"י, כהן את פלוני, עשהו כהן: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי (שמות כח א). ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי (שם ג). — ובהשאלה, כהן פאר, לבש פארו ביפי והדר כמו שלובש הכהן את מצנפתו עליו: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן [3]) פאר וככלה תעדה כליה (ישע' סא י).

—נתפ', *נתכהן,—נהיה כהן, שרת במשרת כהן: א"ר חנינא לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי (זבח' קא:). לא נתכהן משה אלא שבעת ימי המלואים בלבד (שם קב.).—ובסהמ"א: כאשר הרג (פינחס) נשיא השבט על בעילת ארמית השיב חמת השם מעל כל העם ונתכהן ונתן לו השם ברית שלום (מלמד התלמיד, בלק). ובו התחייבו עונש זה אלא שהאריך להם עד היום שנתכהנו בו (שם, שמיני).—ובמשמ' לבש בגדי פאר ועדיים, ואמר הפיטן: בטוהר עדיי לובש התכהני והתפארי, בושם רקוח התבשמי מור ולבונת התקטרי (יוצ' בכה"ג, אתי מלבנון).

כהנה [1]), כהונה, ב"ג, סמי' כהנת, כהנתכם, כהנתם, מ"ר כהנות,—א) תלבשת הכהנים, Tracht der Priester; mise des prêtres; dress of priests: ואת בניו (של אהרן) תקריב והלבשתם כתנת וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם (שמות כט ח-ט).—ב) משרת הכהן, Priestertum; sacerdoce; priesthood: המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יי' וכו' ובקשתם גם כהנה (במד' יו ט-י). והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם (שם כה יג). אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים (עזר' ב סב-סג). —ובתו"מ: משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה (סוט' ט טו). שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות (אבות ד יג). הכריז ר' ינאי ואמר אין כהונה היום (ירוש' נזיר ז נו.). ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר

—[1]) בילקוט (במות, רמז קעז): שוטה שבעולם כהן אתה מבקש בבית הקברות.

[2]) עי' הערה להשרש.—[3]) יונתן תרגם ככהנא רבא דמתקן בלבושוהי. וכעין זה רש"י: אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול. ע"כ. ורד"ק: יגדיל פארו בלבושים נאים. ע"כ. ויותר נראה כי הכונה בפאר כאן לבסוי הראש הנקרא פאר. ובסהמ"א השתמשו במליצת יכהן פאר כמשמ' תופס משרה גדולה של כבוד ותפארה.

[1]) בערבית כהאנה a), ואמר אלאזהרי: כאנת אלכהאנה פי אלערב קבל מבעת' שידנא רשול אללה צלי אללה עליה ושלם פלמא בעת' נביא וחרשת אלשמא' באלשהב ומנעת אלג'נ ואלשיאטינ מנ אשתראק אלסמע ואלקאיה אלי אלכהנה בטל עלם אלכהאנה, ע"כ, ובעבר': הכהונה היתה אצל הערבים קודם משלחת השליח עה"ש, וכאשר נשלח הנביא והאירו השמים בזהר נגה הכוכב המבהיק ונמנעו השדים והשטנים מגניבת הנסתרות והגעתן להכהנים בטלה הכהונה.

a) كهانة

מלכות הנה כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש׳ ס״.). לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה (זבח׳ קב.).—ובמשמ׳ כללות הכהנים: מסרוהו (את הכ״ג) זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס (יומ׳ א ה). וארבעה ילדים מפירחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ב). ופרחי כהונה איש בסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן (תמיד א ה). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (תוספתא סוט׳ ח ט). בראשונה היו מכניסין עורות קדשים בלשכת בית הפרוה והיו מחלקין אותן בערבית לכל בית אב שבאותו היום והיו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע התקינו שיהו מחלקין אותן בערבי שבת לכל משמר ומשמר ועדיין היו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע עמדו בעלים והקדישום לשמים (שם מנח׳ יג יח-יט). אם היו כוהנות נפסלו מן הכהונה א״ר יוסי ואת אומרת שהאונסין פוסלין בכהונה כאשת איש (ירוש׳ יבמ׳ ג ה.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי׳ ג.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרים אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קדוש׳ עא.). — כהונה גדולה, משרת הכהן הגדול: כהן גדול שעבד בכהונה גדולה קודם שיביא עשירית האיפה (רמב״ם, כלי המקדש ה ט). —ועבודת הכהנים: ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח (במד׳ יח ז). ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת (שם ג י). — ומתנת העם לכהנים: כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כהנת יי׳ נחלתו (יהוש׳ יח ז). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר להם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לחם (ש״א ב לו). — והשתמשו במלה זו בספה״א גם במשמ׳ של שרות ומשרה בכלל.

*כֹּהֲנִי, ת״ז, נק׳ כֹּהֲנִית,—של כְּהֻנָּה: וזאת הממשלה הם שני מינים ראשות המלך והיא המדינה אשר היו דעותיה ופעולותיה כפי מה שיחייבוהו ההכמות העיוניות והשנית ראשות הטובים והיא אשר יהיו פעולותיה ודעותיה מעלות לבד וזאת תקרא הכהניית ויאמר שהיא היתה נמצאת בפרסיים הראשונים (גופת גוים ב יז).

*כֹּהֶנֶת[1], ב״נ,—אשה ממשפחות הכהנים: ולא תהא כהנת (נאמנת להעיד) בפונדקית (יבמ׳ יו ז). המדיר את אשתו מליהנות לו וכו׳ בישראל חדש אחד ובכהנת שנים (כתוב׳ ז א). המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש׳ ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יג). מעשה היה (שהביא העבד את הגט) וכהנת היתה ולא חשו להן משום ריח פסול (ירוש׳ גיט׳ ב מד ג). לנכרי ועבד שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל בת ישראל שפסלוה (קדוש׳ עה:). מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן אינה נאכלת (תוס׳ קנא:). נבעלה באונס מותרת לו ברצון אסורה לו והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו (דא״ל א).—וא״ל: ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה (יבמ׳ ג י). כהנות[2] מותרות לצאת חוצה לארץ מ״ט אסור אל הכהנים לא אל הכהנות (ירוש׳ קדוש׳ א סא ג). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות (כתב׳ מד.). —*כהנת בפונדקית, משל ישתמשו בו אם מי שהוא קל הערך זוכה לכבוד יותר ממי שהוא גדול וחשוב ממנו: ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה׳ ויעבדו את הבעלים וכו׳ ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה׳ ולא עבדוהו אפילו בשותפות אמר רבי אבא בר כהנא לא תהיה כהנת[3] כפונדקית (מד״ר איכ׳, פתיח׳).

כה״ר,—ר״ת: כבוד הרב ר׳.

*כַּו[4], ב״ז, מ״ר כַּוִּים, סמ׳ כַּוֵּי, — כעין חלון קטן, Luke; lucarne; aperture,—וכהשאלה, החלולים שבגוף האדם: רבי יהודה אומר עשאך כוין כוין (ספרי דבר׳ כט).—ובמשמ׳ העקרית: הצור ירודון מלאכי צבאות מרוצתם כלי יעקב, כוון עת רצון כוּי רקיעים

---

[1]) בכנענית כהנת, אשה משמשת להאלהות במשרת הכהונה: ואמי אמעשתרת כהנת עשתרת רבת (כתב׳ אבמנעזר יה).—[2]) כך בשרידי הירושלמי, דף 226, ובנוסח׳ הדפוס: כהנת.—[3]) נוסד על המאמר במשנה יבמ׳ שהובא למעלה.

[4]) בארמ׳ כוא, כוין: וְכַוִּין פתיחן ליה בעליתה (דני׳ ו יא). וכן בסורית. בערב׳ כַּוּ a).

a) كَوّ

לקוב (אופן בנת תבונה, האזינו), ר"ל לנקב חלונות ברקיע. —ובמליצה, "כַּוֵּי הַגַּלִּים וכדומה, מה שבין גל וגל, ואמר הפיטן: כנכנסו (המצרים לתוך הים) טרקת כַּוֵּי גליך, ירית חץ בנץ החזר גלגליך (שבת א׳ אח"פ, ויושע).

כו׳, וכו׳, — ר"ת: וכולו, וכֻלה, ר"ל וכל השאר.

כּוֹאֵב, ש"ז, מ"ר כּוֹאֲבִים, — מי שיש לו כְּאֵב, גופני או רוחני: ואני עני וְכוֹאֵב ישועתך אלהים תשגבני (תהל׳ סט ל). —ובסהמ"א: חשבתי כל פרץ מני שום אדם עלי ארץ וכמוני בכל כ ו א ב י ם לא מצאתי (הגר׳ מנחם ב"ס לחסדאי). —ואמר המשורר: יִמַר (היין) וכל מרי נפשים יערב להם, וריִשם כ ו א ב י ם ישכחו (רמב"ע, דיואן סז, כ"י בודליאנה).

***כּוֹב**[1], ש"ז, מ"ר כּוֹבִים, — מין ממיני הקוצים, וקוץ בכלל: כ ו ב על כ ו ב תוספת על בית מלא (מד"ר ברא׳ סז). (משל) למגל כוסחת כ ו ב י ן (שם מט). כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כ ו ב י ם [2]) (שם במות מב).

***כּוֹבִית**[3], ש"נ, מ"ר כּוֹבִיּוֹת, —כדור קטן, Kügelchen globule ; bullet : וברקים טורדין ויוצאין מגלגלי עיניהם ו כ ו ב י ו ת אש מחוטמם ולפידי גחלים מפיהם (היכל׳ רבתי טו, ביהמ"ד ילינק ג). א"ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה במבוי הגדול אשר בבית ה׳ וישבתי על ספסל של שיש טהור וכו׳ ובאו רשב"ג ור"א בן דמה וכו׳ וישבו לפניו וכל שאר המון החבירים עומדין על רגליהם ורואין כ ו ב י ו ת של אש שהפסיקו ביניהם ובינינו (בריית׳ מפרקי המרכבה).

כּוֹבֵס[4], ש"ז, מ"ר כּוֹבְסִים, —מי שמלאכתו היא לְכַבֵּס בגדים, Wäscher; laveur, blanchisseur; washer: ויאמר יי׳ אל ישעיהו צא נא לקראת אחז וכו׳ אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כוֹבֵס (ישע׳ ז ג). — ובתו"מ: אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים ל כ ו ב ס עכו"ם אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן ל כ ו ב ס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (שם ט). מוכן ש ה כ ו ב ס מוציא (מן הצמר) הרי אלו שלו ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית ה כ ו ב ס נוטל שלשה חוטין והן שלו (ב"ק י י). אמר לו כ ו ב ס טלית זו של אביך היתה ולקחתיה ממנו נאמן (תוספתא מע"ש ה יג). יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כ ו ב ס מזומן הוא לחיי העוה"ב (כתוב׳ קג:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כ ו ב ס אומר לו מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי אתה נתתו לי במתנה לא אמר כלום (ב"ב מה:). רבותינו אמרו אפילו היו בלוי׳ (של קרח ועדתו) ביד ה כ ו ב ס היו מתגלגלים ובאין ונבלעין עמהם (מד"ר במד׳ יח). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כ ו ב ס לבית המשרה שלו (שם קהל׳, בכל עת). —ומ"ר: אותות הגרדין ואותות ה כ ו ב ס י ן אסורות משום כלאים (כלא׳ ט י). מכבש של בעלי בתים וכו׳ ושל כ ו ב ס י ן לא יגע בו (שבת כ ה). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים ו ה כ ו ב ס י ן ר"י אומר אף הרצענים (פסח׳ ד ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כ ו ב ס י ן (ב"ב ב א). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו׳ והחייטין והספרין וה כ ו ב ס י ן (תוספתא קדוש׳ ה יד). שלל של כ ו ב ס י ן ושלשלת של מפתחות והבגד שהוא תפור בכלאים (שבת מח:). —*משלות כובסים, עי׳ ערך משלות.

*כובלת, —עי׳ *כוכלת.

כּוֹבַע[1], ש"ז, מ"ר כּוֹבָעִים, —א) כסוי הראש, לפנים בפרט גבוה, של מתכת וכדומה שלבשו אנשי המלחמה, Helm ; casque ; helmet : ויצא איש

---

[1]) בארמ׳ וסור׳ כובא. בערב׳ כ׳ב a). —[2]) כך צ"ל במקום כזבים שבנוסח׳.

[3]) בארמ׳ כוביתא: כ ו ב י ת א דעיבא בעלמא הוא דחזי (ר"ה כז.), ואעפ"י שיש גרסות כוכית בכף, בכ"ז נראה כי העקר היא הגרסה כובית בבית.

[4]) כך גם בכנעני׳ שם אומנות כבס: ה כ ב ס עבד הנא בן עבד אשמן (Karth. 10).

a) كُبّ

---

[1]) משק׳ אוֹצָר, גּוֹזָל, ומלרע. ובסמו׳ מלעיל: ודע כי כובע וקובע אצל ר׳ יהודה קמוצים כמו תותח אבל אנהגו לא ראינום בספרים אשר ראוי לבטוח בהם כי אם פתחין אלא שכובע בקצת המקומות מלעיל הוא, וכובע נחשת, וכובע ישועה בראשו, ובקצתם מלרע והוא מגן וכובע תלו בך, כלם מגן וכובע, ובא כלם מגן וכובע קמץ מפני שהוא בסוף פסוק אך ונתן קוֹבַע נחשת על ראשו הוא מלרע ולית דכותיה וכן צנה ומגן וקובע מלרע ולית דכותיה (הרקמה, שער טו). ולא נתברר טעם זרות זו של מקום הנגינה. יש סֹברים שהמלעיל הוא ממשקל פֹּעַל, כֹּבַע, שהיה נהוג כמו"ב. ואין למלה זו

הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו וכו' וְכוֹבַע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א יז ד-ה). כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם וכו' כלם מגן וְכוֹבָע (יחזק' לח ד-ה). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בְּכוֹבָעִים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (ירמ' מו ג-ד). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וְכוֹבָעִים ושרינות וקשתות (דה"ב כו יד).—ואמר הפיטן: וישימו כובע על ראשיהם ולבשו שריונים, ויתגרו איש חרבו ונטלו בידונים (יוצ' אחרון פסח, אמץ גבורותיך).—כּוֹבַע ישועה, כובע של גבור שמביא ישועה להחיל: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו וילבש צדקה כשרין וְכוֹבַע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (ישע' נט טז-יז) — ואמר הפיטן: חבש כובע ישועה בראשו, הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (כיר הכבוד, אנעים). — וכתו"מ: ואם היתה (הביצה השלוקה) כמין כובע אינו חבור (עדי' ב ד). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סילפירי אלו לובשי כובעים ואלו לובשי קיסים (מד"ר בראב' לט).—והתרחבה אח"כ השמ' לכל כסוי ראש בצורת כובע של אנשי המלחמה, קצת גבוה והולך וצר למעלה: ראיתי אותן בני אדם הן אמה וכובעיהן אמה (ירוש' גיט' א מג ד, קדוש' ג כה.). ואלו הם שמנה עשר כלים (שלובש האדם) וכו' כ' פרגד ותגור שבמתניו וכובע שבראשו וסודר שבצואריו (שבת קכ.). פושט חלוקו ומתיר הגורו ומסלק את כובעו ואח"כ מסלק פרסקו התחתונה (כלה רבתי י). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (דא"ר י). אסור (לאבל) לרכת בכלים מגוהצין וכו' ובכובע של ראש (שמחות ז). כובע שמשימין בני אדם בראשיהן יוצא במין פסל מן הראש כשיעור טפח וכו' ועושין אותו להאהיל על הפנים שלא יכם השמש (ר"ח שבת קלח:). הלך ומכר כל נכסיו וקנה בהן מרגלית אחת וקבעה בראש כובעו וכשעבר על הגשר נשבה הרוח ופרח הכובע מעל ראשו ונפל במים (מדר' י' הדברות ד, ביס"מ ילינק א). מי שנותן בראשו כובע נאה ומוזהב שעושה זה נער ובער (מגמד התגמיד', גבא). כובע של ראש שנותנין בראש כשהוא מהודק בראשו מותר לצאת בו כגון שיש משיחה או רצועה תחת צוארו וקושרו שם וכו' וכן נוהגין באשכנז ולוהיר לשאת כובעיהן בראשיהן (סמ"ג, לאוין סה). שאותן כובעים שהן קלועין מקש לא חשובי' כסוי לראש (שו"ת תלומ' הדבן י). לא הסירו אבותיכם להם המצנפת והכובע לשישאר הראש מגולה כדרך המשתחוים לאדון שעושים לו כבוד כהסרת הכובע מן הראש (תולד' יצחק לר"י קארו, האזינו). וכובעים שלנו שאנו מכסים בו ראשינו (הגהות, תו"ת בת מא). הסרסר לקח את כובעו בידו (יל"ג, העלמות היבבות).—ומשל: הגנב בוער כובע שלו כמשל הדיוט (יעבץ, מגלת ספר 171), ועי' ראש.— ובהשאלה, *כסוי הקנה כגרון, ושפוי כוֹבַע, עי' שפוי.—ב) בהשאלה, *תיק בצורת כובע: מניחן (את התפלין) בכובע תחת מראשותיו (כלכ' כז.).—ג) בהשאלה, *כאב הראש כלו: והכאב (בראש) אשר הוא כאלו יהלם במהלומות יורה על כמו הכאב הנקרא כובע ופלות הראש הנושנים (קאנון ג א א י). לפעמים יוקחו (אותות המחלה) מצד התכונות והתנועות כמו שתראה בעלה הידועה בשם כובע מקבל רושם בשביכה אפרקדן על שאר הנחות משכבו (שם שם ט). ולפעמים יהיה (כאב הראש) מקיף הראש כלו ומה שיהיה מזה מורגל ושוקר יקרא כובע ומגבעת בהדמותו אל כובע מבדי הזין שכולל הראש כלו (שם שם ג א). המין הזה מכאב הראש יקרא כובע בשביל שהוא כולל הראש כלו והוא כאב ראש כולל קבוע עומד נושן יתחדש קשיו בכל עת ובפחותה שבסבות מתנועה או משתיית יין או מלקיחת דבר מעלה אדים (שם לב). אלא ששם כובע באמת יאמר בהסכמת הרופאים על מה שהוא בתנאים האלה (שם). ודע כי הכובע הישן לא יסלקהו אלא מה שהוא חזק ההתכה (שם). בכאבים אשר הם בתכלית הקושי וההוזק ככאב פלות הראש והכאב הכולל הנקרא כובע (פרקי משה ו).

*כּוֹבָעָה[1], ש"נ, מ"ר כּוֹבָעוֹת,—קבוץ של עמרי הקציר בשדה: המעמר לכובעות[2]) ולכומסאות

חבר בלשונות האחיות. השרש כבע נהוג אמנם בערב' אך אינו משמש כמשמ' שיסתעף ממנו השם כובע בדרך טבעי, ולכן יש מי שפקפקו בשמיותו של השם כובע (Barth NB § 38, b).—ועי' עוד קובע.

[1]) קבע צורה זו לוי ואחריו יסטרוב. ואעפ"י שאפשר שגם כובעות שבמשנה הוא מ"ר של כובע, מ"מ כדי לקבל צורה זו של יחיד, אעפ"י שבמה"ש שבמקרא אין פוּעלָה אלא פוּעלָה.—[2]) נקוד לַבּוּבָעוֹת בקטעי משנ' מנקד' כ"י בודליאנה.

לחררה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי' *כּוּמְסָה.

*כּוּבְעִי, ת"ז, מ"ר כּוּבְעִים, — אומן עושה כובעים: בעלי אומנות שמוליכין להן בביתם לתקן כלים כגון צבעין או כובעין או חייטין (רב"י ב"ב מב.).

*כּוּבֶרֶת, ב"נ, מ"ר כוברות,—אשה שמלאכתה לכבר בכברה: צא וראה כוברות בנהרדעא כל אחת ואחת כוברת בנפה ובכברה (ערוך, ערך חזר).

כוה[1], ממנו כָּוָה, כְּוִיָּה, כִּי, מִכְוָה, *כִּוּוּן.

כָּוָה,—קל לא נמצא במקרא.

—נפע' תִכָּוֶה, תִכָּוֶינָה, *נִכְוָה, נִכְוֵיתִי, לִכָּווֹת, ליכוות, —נכוה באש, נגעה האש בעורו ועשתה בו כויה, sich verbrennen; se brûler; be burned: כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישע' מג ב). היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו (משלי ו כז-כט). — ובתו"מ: איזו היא מכוה נכוה בגחלת או ברמץ (נגע' ט א). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם או שנכוית ונתנה אצבעה לתוך פיה (כלים ח יא). ומלמדין אותו (את הכהן המקטיר הקטרת) הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). נשבר העצם וניטל צומת הגידים שלה פסולה רשב"א מכשיר מפני שיבולה ליכוות ולחיות (תוספתא חול' ג ו). אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה מיד נכוה (סנה' קי). שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו (ב"ב עה.). הביאו לפניו (לפני הילד משה שתי קערות אחת מלאה זהובים ואחת מלאה גחלים) ושלח ידו ליקח הזהב ובא גבריאל ודחף את ידו ותפס את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון (מד"ר שמות א). משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוית אמו (מד"ר ויקר' טו). לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת סבור שהיא אבן טובה נטל אותה ונכווה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה (מד"ר דבר' א).—ובמים רותחים וכדומה: שיהא נותן ידו לתוכה (להרותחים) והיא נכוית (ירוש' כתו' ג ו). מעשה שמתה שפחתו של ר"א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו (נכנס) לבית ונכנסו אחריו אמר להם כמדומה הייתי שאתם ניכוין בפושרין ואי אתם נכוין אפילו ברותחין (בב ברכ' ג ה:), והיא מליצה למי שאינו מבין דבר ברור וקשה.—ובהשאלה, האזן נִכְוֵית, היא נפגעת ולוקה: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים (כתוב' ה:). — *נִכְוָה מגחלתו של פלוני, לקה ונפגע מפני קפדתו של פלוני: והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבות ב י). וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וד' מאות איש שהיו עמו היכן הם נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו אמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב (מד"ר בראש' עח). — ובמשמ' נפגע ע"י הרעה שבא על חברו: כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני וכו' אמר להם (לתלמידיו) עמדו וברחו שמא תכוו בגחלתי (מד"ר ויקר' כח).—ובמשמ' אחרת, *נִכְוָה בגחלתו של פלוני, חש צער מפני כבודו של פלוני: מתעלסים באהבים ועד מהיצתם לא באים באשם נלהבים ובגחלתם נכוים ובפארם הם נאלמים (בכת פר' החדב, וכו).—*נִכְוָה בגחלי העני וכדומה, ואמר הפיטן: ירוחם בך יתום אסיר תקוה, ולבו בגחלי העני נכוה (ירוחם, הגדה, כ"י בריט' מוז').—*נִכְוָה בצער: הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול הזה שיש לכל איש (גר) הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה (התגוך, עקב, מצוה תלא).

—קל, *כָּוָה, פ"י, כּוֶה, כָּוֹאוֹ, כְּוִיו,—כָּוָה אותו, עשה לו כויה באש: כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה (ב"ק ח א). היתה בו מחיה כעדשה כוה חצייה והלך חצייה (תוספתא נגע' ג ג). הקומקום הזה (של רותחים) כווה ומפציעו מפחם בו (ירוש' פסח' ו לג.). שאם כוייו על כף ידו וצבת על כף ראשו וצבת או שהטיל עליו שלג או צונן (בב ב"ק ח ו:).— ופעול *כָּווּי: משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוית אמו (מד"ר ויקר' טו).

[1] בארמ' ובסורית כוא, ובערב' كوى(a), באותה המשמ' כמו בעברית.

a) كوى

—הפע׳, *הֻכְוָה,—כמו קל: התולש סימני טומאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע׳ ז ד). — ואמר הפיטן: זריבת תפתה הכנת משני דינים, חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים (כנת ד לח״פ, לביתה).

—פע׳, *כֻּוָּה,—פעל בברזל רותח באש על מכה וכדומה לרפואה: משל לחמורה שהיתה חולה והוליכה אצל האפייטרים וכיוה אותה וכו׳ (מד״ר במד׳ ט). ירחץ הנשיכה במי רגלים או ישים עליה עלוקות או יכוּנה (מ׳ הגדני, בכיני המוגה ד).

*כִּוּוּן, ש״ז, מ״ר כִּוּוּנִים,— שה״פ מן *כִּוֵּן, במשמ׳ *כַּוָּנָה: שמתחלת ברייתה (של הנטיעה) היא צריכה כוון (מד״ר כלהב׳ טו). משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתך את אביו א״ל פרגוגו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך הציין המלך עליו א״ל יודע אני להיכן הי׳ כוונך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני (שם ויקר׳ י). והשתנו הנפשות שנוי גדול כפי התגבר הטבעים הארבע עם כוון החכם יתברך לכל חי והי לצורך כל העולם (כוזרי ה י). תומים שמתמימים הכיוון שמכוין הכהן כשאלה (מכת׳ המאמר׳ גל׳ נתן רופא).—ואמר הפיטן: כרוע ברך להבריך, כמות להדריך, כוון חין להעריך, בער עם מעריך (ר״א קליר, גבס, אפיק מגן).—ובמשמ׳ דיוק: פירוש שוות בכוון שתיהן (עדוק, ערך נמלס). כי הכללים שבהלו חכמים ז״ל בעניני החשבון וכו׳ וכיוצא בכללים אלו שלא אמרו ז״ל על הכיוון הגמור כי אם בקרוב (הזיעק, קדוב׳ רגה). וכשעומד בתפלה צריך שיכוין רגליו זה אצל זה בכיוון כאילו אינם אלא א׳ (הגכוב או״ח נה ת).—כִּוּוּן שעה וכדומה, כמשמ׳ מחשבה כשעה פלונית והשמוש בשעה זו: תרפים הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן (לב״י הוב׳ ג ד). — ואמר הפיטן: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעקב, כוון עת רצון כוי רקיעים לקוב (כנת תבו׳, הלזינו הכיליס).— ובמשמ׳ כַּוָּנָה מיוחדה בשביל דבר מהדברים: שהיו המלאכים רוצים לקבל התורה והשיב להם הקב״ה כלום אב ואם יש בכם שהשם יתברך עשה זה בכוון שיתעוררו המלאכים שיתאוו לקבל התורה (קדוב׳ לוי, דרוב לבכוע׳).

*כִּוּוּץ, ש״ז,—שה״פ מן כִּוֵּץ, כמו *כִּוִּיצָה: כגון לרפואות הכווץ וההתר והכפיה (הילכ ליב״ל, כתב מכה מין). חולי הכווץ נולד מסתימת הגידים עבור ליחה גסה ועם אבוד חוש ותנועה באחד מחלקי האיברים ולפעמים בכמה איברים (מעבה עוכיה, כית הדב ה ג). ולפעמים בא לידי כיווץ וביותר כאשר יתלהבו שפתי הקיבה (שם ד).

*כּוּז[1], ש״ז, מ״ר כּוּזִים, — כלי מחרס או של מתכת להחזיק בו שמן וכדומה, Krügel; cruche; jug: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קביים וחצי והכוז דומה לקיתון גדול של זהב (תמיד ג ו). ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות והניח את הכוז על מעלה שניה ויצא (שם ט). באו ועמדו על מעלות האולם וכו׳ והמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף ובסויה ביד אחד (שם ז ג). שמענו כי הוא (האדק) כלי העשוי ולועא במין כוז נקוב בקרקעיתו נקבין דקין דקין ופיו צר (ר״ת ערוב׳ קד.). וביצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מרשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב המשה נרות ומניח הכוז שם וכו׳

[1]) בארמ׳ כוזא, כדי חרס קטן לשתית מים: כל יומא הוה מייתי להו דביתהו ריפתא וכוזא דמיא (בבת גג:). חזיוה לההוא עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא (בב מת.). תלה כוזא בסיבתא (בב קגז:). והוה מנח כוזא דמיא ודלי ליה (תענ׳ כג:). אייתי כוזא חדתא ומלייה מיא (ע״ז נט.). אתקין רב אשי בהוצל כוזא בת רביעתא (חול׳ קז.). בערב׳ כוז[a]) כמו״כ, וכבר נחלקו החכמים הערבים בדבר מקורה של מלה זו, שקצתם אמרו שהיא ערבית וקצתם גורו שהיא לא בלבד לא ערבית אלא אף לא שמית: וקאל אבו הניפה א־כוז פארשי קאל אבג שידה והד׳א קול לא יערג׳ עליה בל א־כוז ערבי צחיח ויקאל כאז יכוז ואכתאז יכתאז אד׳א שרב באלכוז קאל אבג אלאעראבי כאב יכוב אד׳א שרב באלכוב והו אלכוז בלא ערותה פאד׳א כאנ בערותה פהו כוז (לבהן הגעדב), ובעבר׳: ואמר אבן הניפה כוז הוא פרסי, אמר אבן שידה וזה דבור אין להסכים לו אלא כוז הוא ערבית אמתית ויאמרו (כערבית) כאז יכוז אתכאז יתכאז כששתה בכוז אמר אבן אלאעראבי (אומרים בערב׳) כאב יכוב כששתה בכוב והוא הכוז בלי אזנים ואם היה באזנים הוא כוז. אך כל אלה הטענות לא עמדו לו להשם כוז להצילו מידי הכופרים בשמיותו והחדשים החליטוהו זר בלשונות השמיות ומקורו בלשון פרסית (S. Fraenkel, Aram. Frew. 73).

a) كوز

ויוצא ואה"כ נכנס ומטיב שני הנרות ונוטל הכוז כידו ומשתחוה ויוצא (רמב"ם, תמיד׳ ומוסף׳ ג יז).— ואמר הפיטן: על מחתה ומזרק, אויב שן חרק, טני גם כוז זדק, ואת חרבו הברק (קינ׳ לת"ב, אלבעותי כפלו).— ומ"ר כּוּזִים: וששאלת הכוזים והקיתונות וכול׳ (תשו׳ הגא׳, JQR XVII, 282).

*כוזו[1], —צרוף אותיות במקום ארבע האותיות של שם המפ׳דש, יכתבוהו המאמינים על המזוזה וכדומה לשמירה כפרט להיולדת: מנהג פשוט שכותבין על המזוזה מבחוץ כנגד הריוח שבין פרשה לפרשה שדי וכן כנגד ה׳ אלהים ה׳ אחד המתחלף באלף בית והוא האותיות השניות לאותיות ה׳ אלהים ה׳ כוזו כמוכסז כוזו (סמ"ג, מ"ע כג). ואחורי ה׳ אלהינו ה׳ יכתוב חילופם כוזו במוכסז כוזו להפחיד החצונים היונקים מן החילוף (מבחר תכיד׳, מזוזה א י).—ואמר המשורר: וכראותו כי תגל ערותו, גם תראה חרפתו, התחפש בן כנענה, בלבוש נפש נענה, ויעש אבל כבת יענה, ויבא על האלהים כטענה, כוזו כמוכסז כוזו, מדוע אותי יבזו (יל"ג, נעוה לב).

כּוֹזֵב,—עי׳ כזב.

כוח,—עי׳ כֹּחַ.

*כּוֹחַל[2], ב"ז,—פוּךְ ואבק דק שכוחלין בו את העין ליפי או לרפואה, Augenschminke; collyre d'antimoine; kohl: דיו כדי לכתוב שתי אותיות כוחל[3] כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). סם יבש שעל גבי מכה והכוחל שבעין (תוספתא מקוא׳ ו ט).

[1]) בזהר בראש׳ (דף יח:) אמרו: שמא דיחודא כוזו במוכסז כוזו. ע"כ. והזכירו גם בעל העקרים ואמר: שנמצא בתפלה לקדמונים שם מצפ"ץ והרואה יחשוב שהוא שם לאחד מן המלאכים ואינו כן אלא הוא כנוי לשם בן ארבעה בחלוף האותיות באלפא ביתא דא"ת ב"ש וכן כוז"ו במוכס"ז הוא כנוי ליי׳ אלהינו בחלוף כל אות מיי׳ אלהינו באות הבא אחריה באלף בית כי יחליפו יוד בכף והא בויו וכן השאר.

[2]) משק׳ אוֹפַן, דוֹנַג. בקטעי משנ׳ מנק׳ ב"י כודליאנה כֹּחַל. בארמ׳ כוחלא: וגישחוק תרתי מנתא כוחלא (גיט׳ סט.). בכוחלא בשרה כדיותא טרפה (חול׳ מז:). בערב׳ כֹּחל a).—[3]) כך במשנ׳ ב"י נאפולי, וכן בגמ׳ ירוש׳ שם, וכן בתוספתא, הלכ׳ פסוקות והרי"ף. ובנוסח׳ כחול.

a) كحل

ומהו שחור שדומה לכוחל (הלכ׳ פסוק׳, בחיט׳). ריאה שדומה לכוחל כשר לדין טריפה (שם). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקד׳ ח יג).

כוח"ט,—ר"ת: כתיבה וחתימה טובה, עי׳ כתיבה.

*כּוֹי[1], כוי, ב"ז,—שם חיה שהיתה לפנים קצת דומה למין העֵז וקצת למין הצבי: כוי יש בו דרכים שוה לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה (ביכור׳ ב ח). הכותב חיתו ובהמתו לבנו לא כתב לו את הכוי (שם יא). ונוהג (כסוי הדם) בכוי מפני שהוא ספק ואין שוחטין אותו ביו"ט (חול׳ ו א). ר׳ יוסי אומר כוי בריה לעצמו לא יוכלו חכמים להכריע עליו אם חיה הוא או בהמה (תוספתא ביכור׳ ב ב). אותו ואת בנו נוהג בכלאים ובכוי ר׳ אלעזר אומר הכלאים מן הרחל ומן הגדי נוהגין בו ומן הכוי אין נוהגין בו (שם חול׳ ה א). ד"א אומר כוי אין חייבין על חלבו אשם תלוי (ירוש׳ ביכור׳ ב סה:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם ביצ׳ א ס:). המקדיש חיתו ובהמתו הקדיש את הכוי ר"א אומר לא הקדיש את הכוי (נדר׳ יח:). כוי זה איל הבר ויש אומרים זה הבא מן התייש ומן הצבייה (חול׳ פ.).

כְּוִיָּה[2], ב"נ, מ"ר כְּוִיּוֹת,—מה שנעשה בבשר הגוף כשנגעה בו האש וכותה אותו, brandwund; brûlure; burning: עין תחת עין שן תחת שן וכו׳ כויה תחת כויה פצע תחת פצע (שמות כא כד-כה).— וכויה שעושים לרפואה: ואראה בתוך ההמון, זקן כפוף כאגמון, וכו׳ ואצלו כלי ברזל ומלקחים, והמזלג שלש השנים, וכלי ההקזה והכויות, וכלי חתוך הבשר חדים כחרב פיות (ר"י חריזי, תחכמ׳ נ). — ובמליצה, כאב של צער גדול, ואמר המשורר: והניחה פרידה זה כויה בגב לבי וזה מכה טריה (ר"ב הנגיד, א). ידידי בקשו נא לי צרי לכאב ולכויה, והושו סמכו לבי בתחבשת וברטיה (הוא, הכמות פניליה). מיום נעצרו עבי כתבין, בלבי נשקו רשפי כויות (רמב"ע, דיואן עו, כ"י בודליאנה).

*כִּוְיוֹן, ב"ז, מ"ר כִּוְיוֹנִים, כִּוְיוֹנֵי,— כמו כְּוִיָּה: רשף כִּוְיוֹנַי, מרחיקה ישבע עדני, ויפק רצון מיי׳ (זולת א בכוע׳, אנכי במעת).

[1]) כך הבדת ספרדים ותימנים. ויהודי איטליה אומרים כֻּוִי (למ"ד לדוד מהתפוחים). ולא נתברר מקורו.

[2]) מן כוה. משק׳ צדיה, רמיה.

***כְּוִיצָה**, נ"ר, — בה"פ בן כָּוַץ: לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מורידים רתת וסימור (מעבה טוביה, יסו"ע ת ד). — ונתיחד להתכווצות הזקה של העצלים בגוף על כרחו של הבע"ח, Krampf crampe;(Spasmus): אותות נפילת הכויצה בנערים הנערים אם ירבה בהם הפחד בשינה ויעצר טבעם וירבה בכיים וישתנה מראיהם לירקון נאדם ודעיכה אז תפל הכויצה (קאנון ד ג ה יח). הכויצה היבשה והכפיה והשתוק והמחנק הם מן החדים (בס ד ה ד). הכווצה הנקרא אשפראשמי תהיה ממלו ותהיה מהרקה כי כשיהיה התחדשות הכוויצה מפני התעורה או עמל וכו' אז הסבה באותה הכוויצה יובש והרקה (פרקי מבה ז). ומי שיקרה בו כויצת פנים ואחור ויקרה לו השתוק ימות כשעתו מיד (בס ו).

***כּוּךְ**[1], ב"ז, מ"ר כּוּכִים, — כעין חדר קטן חצוב בסלע, בכתלי מערה, או חפור באדמה, יעמידו שם ארונות המתים, Grabkammer; chambre sepultr.; sepul- chral chamber: אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכים את הכוכין במועד (מו"ק ה ו). המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין שלשה מכאן ושלשה מכאן וב' מכנגדן והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה ר"ש אומר עושה תוכה של מערה שש אמות על שמונה ופותח לתוכה שלשה עשר כוך (ב"ב ו ח). כותל שבין שני כוכין או בין שתי מערות (אהל' ו ו). והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם (מכי' כה יג). המוכר קבר לחבירו כיון שקבר מת אחד בכוך חזקה לכל הכוך קבר ג' מתים בשלשה כוכין חזקה לכל הקבר (ירוש' ב"ב ג יג ד). החופר כוך למת בקבר (כרכ' יד:). אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין (מו"ק ח:). — ואמר הפיטן: ליל שמורים כורם נחטט ונכאו, הפך לילה וידכאו (מעריב ב' פסח, ג"ל כמוריס). — ובכלל כל חדר קטן בלי חלונות: צריפי' כמין כוך עגול ככובע ונחבאים בתוכו ציידי עופות (רמב"י סוכ' יג:). כוך של ציידי עופות שאורבים בתוכו העופות (רמב"י ור"נ על הרי"ף, בס ט:).

כּוֹכָב[1], ב"ז, מ"ר כּוֹכָבִים, כּוֹכְבֵי, כּוֹכְבֵיהֶם, — א) כל אחד ואחד מהמאורים הרבים הנוצצים ברקיע השמים בלילה ושמפני מרחקם הם נראים לנו קטנים מאד, Stern; étoile; star: ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכּוֹכָבִים ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (ברא' א יו-יז). הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כּוֹכָבִים משתחוים לי (בס לז ט). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וְכוֹכָבִים לאור לילה (ירמ' לא לד). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וְכוֹכָבִים אשר כוננתה (תהל' ח ד). לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וְכוֹכָבִים לממשלות בלילה (בס קלו ו-ט). הללוהו שמש וירח הללוהו כל כּוֹכְבֵי אור (בס קמח ג). — כּוֹכְבֵי בקר, הנראים בבקר: ברן יחד כּוֹכְבֵי בקר (איוב לח ז). — צאת הַכּוֹכָבִים, תחלת הלילה, כשאור הכוכבים מתחיל נראה לעין: מעלות השחר עד צאת הַכּוֹכָבִים (נחמ' ד יה). — ומשל למספר רב ועצום: הבט נא השמימה וספר הַכּוֹכָבִים אם תוכל לספר אתם (ברא' יה ה). כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך כְּכוֹכְבֵי השמים וכחול אשר על שפת הים (בס כב יז). יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום כְּכוֹכְבֵי השמים לרב (דבר' א י). הרבית רכליך מִכּוֹכְבֵי השמים (נחו' ג יו). מונה מספר לַכּוֹכָבִים לכלם שמות יקרא (תהל' קמז ד). — קדרו הכוכבים, אספו נגהם

[1]) מלה משתפת לכל לשונות השמיות. באשור' כבב, בערב' כוֹכַב a). ולא נתברר שרש מלה קדומה זו ומקור משמעתו העקרית. רוב החדשים החליטו כי הוא ממשקל פלפל, והוו היא במקום כ ועקרו היה כבכב. אבל אין סברה זו מבארת לנו כלום, כי אין בהצרוף בבכב שום משמ' בלשונות השמיות שממנה יכול להסתעף בדרך טבעי בזמן הקדום השם להמאורים השמימיים. ומלבד זאת, קשה להניח כי הצורה הקלה והרגילה כ"כ בלשון נתחלפה בצורה הרבה יותר קשה ולא רגילה, כּוֹכַב. ואעפ"י שבארמ' נתחלפה הצורה גלגלת בגונגלתא, אך בעבר' קשה לקבל זה. וכבר התלבטו גם חכמי הערבים במלה זו, שקצתם, אללית' ואחרים, אמרו שהיא רבעית, והוו בה שרשית, וקצתם אמרו שהכף הראשנה נוספת

a) كوكب

[1]) בארמ' כוכא. בערב' כוח' a), בית קטן בלי חלונות, וכבר אמרו חכמי הערכים בעצמם כי זו מלה פרסית.

a) كوح

וכדומה, מליצה לצרה גדולה: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יוא׳ ב י). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את כֹּכביהם (יחזק׳ לב ז). הנה הלילה ההוא (שנולד בו איוב) יהי גלמוד אל תבא רננה בו וכו׳ יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (איוב ג ז-ט). — השכו הכוכבים של האדם, מליצה לימי הזקנה, כשיתשך מאור עיניו: עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל׳ יב א-ב). — ומשל לגֹבה ורֹם: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב). — הרים כסאו מעל לכוכבים, שם בין כוכבים קנו, התנשא עד למרום הגֹבה: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יי׳ (עובד׳ א ד). — ובבחי׳ אורם המבהיק: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (שם כה ה). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דני׳ יב ג). — הכוכבים נלחמו עם פלוני, מליצה למלחמה שנשבר בו האויב שבר גמור: מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופט׳ ה כ). — דרך כוכב מעם פלוני, התנשא גבור גדול וכדומה: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת (במד׳ כד יז). — חזה בכוכבים, התבונן להכוכבים כדי לדעת עתידות: יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג), ועי׳ ח׳זה. — עובד כוכבים, עבודת כוכבים, עי׳ עבד, עבודה. — ב) תמונה בצורת כוכב לסמל לאלהות: ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו׳ ה כו). — ובתו״מ: סימן לדבר (של תחלת הלילה) צאת הכוכבים (תוספתא ברכ׳ א א). כמה כוכבים יצאו ויהא לילה ר׳ פנחס בשם ר״א בר פפא כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ירוש׳ שם א ב:). שהרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה (שם ר״ה ב נח.). תליתי בו (ברקיע על כל מחנה ומחנה של המזלות) שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה (ברכ׳ לב:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (שם נט:). כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה א״ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינונים (שבת לה:). משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח׳ צג:). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (שם צד.). רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין (חגי׳ יב:). כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים (הור׳ י.). אמר להם (יוסף לאחיו) נמשלתם בעפר הארץ וכו׳ נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים (מד״ר בראש׳ ק). אבנים טובות ומרגליות שהיו מבהיקות כעין כוכבים ומזלות (שם במד׳ י). — ואמר המשורר: כסה מעונתו בעב ענן למטיר בארצו מאגליה, וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה (ר״ב הגגיד, הגה יחידתי). הקץ לראות שמיו, זאת מעשי אצבעותיו, והבט אהלי מרומיו, תלוים בזרועותיו, וכוכבים חותמיו, פתוחי טבעותיו (ר״י הגוי, יבן אל תלדם). שמש אשר זרח ונצחו כוכבי עלין ומהשבי יגוני נתשפו (רמב״ע, דיואן קמו, כ״י בודליאנה). — *כוכבי חמה, כוכבים שנראים גם ביום: צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה (מתוך הסוכה) ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר״ח (אמר) בכוכבי חמה שנו (ירוש׳ סוכ׳ א נג ד). (סוכה) המעובה כמין בית וכו׳ (אם) אין כוכבי חמה נראין מתוכה בית שמאי פוסלין (בבלי שם כב:). — ג) *שם לאחד הכוכבים, הכוכב היותר קרוב להשמש, Merkur, mercure; -cury: ואחריו מה אתה בורא כוכב הנוגה לפי שצפה הקב״ה שעתיד דור המבול לזנות וכו׳ עמד ועירבן זה בזה כוכב זה איש הנוגה זה האשה (פסיק׳ רבתי כ). חמה נוגה כוכב [1]) לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ד). כוכב ממונה על החכמה ועל השכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע לפתוח

ושרשה וכב או כוב (גבאן הלערב, ערך כוכב). ואולם גם להשרשים וכב כוב, אין בלשון הערב׳ ולא בשאר הלשונ׳ השמיות, משמ׳ שממנה יסתעף בדרך טבעי השם להמאורים השמימיים, שבודאי כנה אותם האדם הקדמון בשם שיש בו משמ׳ אור נוצץ וכדומה. — [1]) בארמ׳ בגמ׳: האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דכוכב ...

כל פתות ולחשב כל מחשבת בכל מלאכת אומנות ועל הכתב ועל כל לשון (גריית' דר' במולג זקטן ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל"ש צמה"ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר"א ו). מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב תחילת ליל שני צדק (רב"י בכת קנט:). תחילת ליל א' בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (זוה, עזוב' גו.). הגלגל השני שבו הוא קבוע הכוכב הנקרא בלשוננו בפרט כוכב והוא נקרא בלשון הגר עטראד (יסו"ע ל"י יבלהל' ב ה). שעה א' (ביום שולט) כוכב לכל דבר יפה (ספ' הבמות, כ"י גריט' מוז'). גלגל כוכב שמורה על הדיבור ולא על הפיתוק וגם על הלשון שמדברת פתות (מכת' המלמל' לר' נתן רופא). ובגלגל נוגה בה התאוה ומגלגל כוכב בת השמחה והעצבון (מגת' קנה' גר"י מפיכה 55). מיכאל (ממונה) על רקיע כוכב גבריאל על רקיע לבנה (בס 34). ע"י כוכב הנקרא כוכב הוא יתברך פועל בעולם בת חכמה ואולת ודקדוק הלשון וצחותו ושבוש הלשון ובלבולו (גגת הגוז, ג'יקטיליה ב מז.). תקח קולמוס מכסף צרוף ביום ה' שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על ההכמה והן (מגי' סתליס, מיוחס לרמב"ס, תמד' גנוז' מד). והששי (בבולות) כוכב ונפשו מיכאל (מבנת הבידי', המגלב' והרקיע' ה ו). שמות ז' ימי השבוע וכו' או ממזליהם יום א' חמה יום ב' לבנה יום ג' מאדים יום ד' כוכב יום ה' צדק יום ו' נגה יום שבת שבתי (ר"ה מודיגה, לב הלריה ג ז).—*כוכב חמה: יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון כוכב חמה ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה (מד"ר כרלב' י). וכוכב חמה רוב ענינו לנגב ולרטב בשווי וזה שהוא בקצת העתים מיבש ומנגב הלחיות כי הוא לא יתרחק בעת מן העתים מהום השמש רתק גדול וכו' בסבת מהירות תנועתו סביב השמש (בס טוב עורטובי, הקד' תרג' ספר הבמוב הגוזרוי, כ"י גוזכי'). שהשמש וכוכב חמה אמרו שהם משתתפים בטבע וכו' כי השמש וכוכב חמה מטיבים פעם ומרעים (בס).—*כוכבי שבת, הכוכבים שאינם מחליפים מקומותיהם ביתם זה לזה, וכוכבי לכת, אותם המחליפים מקומותיהם, Fix- u. Wandelsterne; étoiles fixes et planètes; fixed stars a. planets: ויראה מתוך דברינו כי כל כוכבי לכת וכוכבי שבת ההוגים מהן על אופן המזלות והנוטים מהם הן לצפון הן לדרום וכו' כולם עומדים על הארץ (תבנון המהגנות גר"ה בר"ח הגבית ו). ומספר הכוכבים כוכבי שבת שהקקו הקדמונים מקומותיהם בספרים הם אלף כוכב וכ"ב כוכבים (בס יז). כולם מכבימים על דעת א' כי מספר כוכבי שבת אשר שוכני הארץ יכולין לראות אותן ולדעת מספרן הן אלף כוכבים ועשרים ושנים (הוה, נוז"ה י). והשבעה מלכים כנגד חלקי כוכבי לכת שהם שצ"ם תנכ"ל (ראב"ע, נהות ג.). אני אגיד לכם חקות שמים, וסוד המאורות השנים, להבית כוכבי לכת, בלבי מערכת (ר"י תליוי, תהכמ' כג). דע כי כל אחד ואחד משבעה כוכבי לכת משמש הדש אחד וכו' ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד והם צדק ונוגה והשנים מהם מזיקים מאד והם שבתאי ומאדים והשנים מהם בעלי אורה והם חמה ולבנה ונשאר כוכב שהוא אמצעי מזוג טוב עם הטובים ורע עם הרעים (ר'בתיי, וילה). והיתה מערכתם מתחדשת מז' לז' ימים רמז לז' כוכבי לכת המושלים על ז' ימי השבוע המשרתים למזלות אשר על ידיהם יגיע המשפט לתחתונים (הגל' יעל הנגון נתבה ריאטי, כ"י בליט' מוז'). אמובבה בהוצות שבע ארצות שוקי המשרתים רחובות כוכבי שבת ואפן כה ובה הלוך ובבה (בס). דע שהקדמונים גזרו שכל אחד ואחד מהשבע כוכבי לכת נתנן ברקיע מיוחד וכו' שכל אחד מז' כוכבי לכת פעם יתקרבו ופעם יתרחקו מבדור הארץ (גתמד ועיב ה ט). יש לך לדעת שכל כוכבי הרקיע השמיני הזה נקרא בפי התוכניים כוכבי שבת או כוכבים נחים וכו' שהם שובתים ונחים לעולם (בס י). שבע נרות במערכת כסדר שבעה כוכבי לכת הממוגים לעשות בכל מלאכה (ר"י הגוזב, הקד' מגוה"מ).—*כוכבי נבוכה, כמו כוכבי לכת: חשבון המהלך לתכשת כוכבי הנבוכה הרוצה לדעת מקום תמשת הכוכבים האלה וכו' שלשת הכוכבים שלמעלה מהחמה שהן שבתאי וצדק ומאדים וכו' ושני כוכבים שלמטה מן החמה והן נוגה וכוכב (תבנון המהגנות גר"ה בר"ת הגבית ת). לכוכבים הנבוכים הנקראים כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום (ר"ב ה"ת, יקוו המים ג). ומזה עלה לשבעה גלגלי כוכבי הנבוכה והוא אשר

הוא (בכת קנו.), ובעברית: מי (שנולד) בכוכב יהיה אדם נהיר וחכם מפני (שמזל כ בב) הוא סופרו של (מזל)

כנה ברעש (פרדס רמונים, סדר מועד). גלגל שבעה כוכבי הנבוכה והרקיע אשר עליהם היה הגלגל השמיני (ר"י אברבנאל, כרא"ב'). שבעת קני המנורה הם רמז לשבעת גלגלי כוכבי הנבוכה ושבעת הנרות רומזים לשבעת כוכבי לכת עצמם (פוא, תרומה). עוד קוראים לאלה שבעת הכוכבים (כוכבי לכת) כוכבים נבוכים מפני שהם הולכים פעם לפנים פעם לאחור כאדם שהוא נבוך בארץ (מ' אלדבי, ש"א כ ג). ובפרשת יהי מאורות, כל עניני חכמת התכונה נזכרות, ומהלכי השמש והירח וכוכבי הנבוכה, מהם בקצרה ובהם בארוכה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 10). שכל שבעה כוכבי נבוכה פעם יעלו וירחיקו מכרור או ממרכז הארץ ופעם יקרבו וירדו אליה וכו' מפני שיריעת מהלכי שאר כוכבי נבוכה תלוים כמהלך החמה (נחמד ונעים קסג). מרכז החמה עצמה הוא מרכז להמשה כוכבי נבוכה (שם).—"כּוֹכָבִים רועים, כמו כוכבי לכת, ושאינם רועים, כמו כוכבי שבת: ז' כוכבים הם שרועים השמש והירח כוכב שבתי וצדק ומארים וז' כוכבים שאינם רועים זה ז' כוכבים של כימה (מדר' תדבא ו, אפשטין).—"כּוֹכַב בעל זנב, כּוֹכַב הזנב, כוכב שיש לו כעין זנב מאיר, Komet ; comet : מספרן (של כוכבי שבת) הן אלף כוככים ועשרים ושנים ולא מנו בתוכן הכוכב הזנב הנקרא כוכב התלתלי (ר"א כר"ח הנביא, נוה"א י לה). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיר ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע כתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ג). ושם (באויר העליון) יתילדו הכוכבים בעלי הזנבות (ר"י אברבנאל, כרא"ב'). כאשר נראה לנו כוכבי רשביט ר"ל כוכבי הזנבות קומיט"א בלעז או צורות אחרות זולתם שהם נראים למטה מן הגלגלים באויר הרקיע הוא לדעת נגר איזה מזל ימצא הכוכב הזנב או הצורה ההיא (נחמד ונעים קיג). רוב כוכבי הזנבות לא יספו ולא יאכדו תוך שבעה ימים לזריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים וכו' כאשר הכוכב יש לו זנב ארוך או להב גדול ישאר ויעמור זמן ארוך (שם רלג). —"כוכב זנבי : מהו הכוכב הזנביי התשובה שככב זה חוץ ממערכת הככבים ויש בו תמונת זקן ובספרינו קוראים אותו ככב השרביט (מעשה טובי', העולם יא). — כּוֹכְבֵי שָׁבִיט[1] : ימצאו עוד תחת ממשלתה הגדולה וורחבה חברת כוכבים אחרים גם המה מתנועעים ויסובו בלכתם את השמש ונקראים כוכבי שביט ובספרם הרבה יותר ממספר כוכבי הלכת (מוסדות תבל מא).— "כוכבי שבט: מהלך ארץ גם ירח וכו' גם מועד ומקום יראו כוכבי שבט מי כל אלה הורגי (הדס או"א, מתוה ט). דרך כוכב קם שבט מבית פרץ, פניו מצפון כנגה נהרו, כנהר דינור מנו זיקות בערו, כשפיפון ילפות רב רחב הארץ (יל"ג, כוכב הבנט). — וכוכב שבטי : בטרם בוא כוכב השבטי האללי שנתבשר אז מן התוכנים (רתו"ס, הקד' כוכבא דבכיע).—"כוכב מדלג, "כוכב נופל, גופים מאירים שנראים כלילות כמו קושטים כחץ או נופלים מרקיע השמים, Stern-schnuppe ; étoile filante ; falling star: הכוכב המדלג[1]) הנקרא כוכב נופל (נוה בלוס א ו). —"כּוֹכָבִים רָצִים : ויש מהם שהם כלים במעט זמן והם נקראים כוכבים רצים ונראים כאלו הם כוכבים נופלים לארץ או כאלו רצים ממקום למקום וכבר טעו הקרמונים וחשבו שהם כוכבים נופלים לארץ (בעה"ב א ז).—"כוכב המלחים : כוכב קטן בכמות אך הוא זהיר זך ובהיר ונקרא כוכב המלחים יען שיורדי הים באניות שמו להם כוכב זה למורה צדק כי ע"פ מצבו של זה הכוכב יורעים הספנים והמלחים לאיזה צד מארבע רוחות העולם וכו' צריכים לנטות ספינתם כדי לכונן הרוה (נחמד ונעים כו).—"כוכב הַכַּלְבִּי : ולבן אכף עליהם ההכרח בשנות עולמים למנות מספר ימי השנה לשמור מצב השמש בעת בוא השטף (של היאור נילוס) ואת מעמר כוכב הכלבי אשר יחל אז להאיר את הלילה (פבי"ע א, מלריס).—"כוכב ישראל, מזל שבתאי, שלפי רברי קצת חכמי המזלות הוא המשפיע על האומה הישראלית: שהכמי המזלות אומרים שהבשרת ביום הז' הוא שבתי ושיש לו כזה כה שיהרס בגופות חזוק הטבע על שאר הימים ובשעה ראשונה מיום השבת שולט שבתאי ולכך יחס לו כל היום ובח"קו כח המחשבה והבינה וידיעת הסודות ועבודת הש"י והוא כוכב ישראל כמו שאומרים כל האצטגנינים (תולד' יצחק לר"י קארו, כרא"ב').— ד) כהשאלה, "כנוי להשפעה טובה של אשר והצלחה שהאמינו הקדמונים

המה. — [1]) בארמ' בגמ' כוכבא רשביט : מאי זיקין אמר שמואל כככא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכככא דשביט דלא ידענא מאי ניהו (ברכ' נח:). ופרשו המפרשים שהוא כוכב בעל הזנבות.— [1]) כבר השתמש בשם זה ר"ש א"ת בספר

שיש להם להכוכבים על עניני העולם ובני אדם, והמליצה פלוני נולד בכוכב, ר״ל נולד בשעה שמשמש כוכב שהשפעתו לטובה עליו ושבשביל כך הוא מצליח בכל דבר: אשכים לבית השר אומרים כבר רכב, אבא לעת ערב אומרים כבר שכב, או יעלה מרכב או יעלה משכב, אויה לאיש עני נולד בלי כוכב (ראב״ע, אבכיס).—ובמשמ׳ זו התאונן על כוכבי שמיו: לו יהיו נרות סחורתי, לא יאסף שמש עדי מותי, איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי, לו אהיה סוחר בתכריכין לא יגועון אישים בכל ימי (ראב״ע, גלגל ומזלות).—והדבור יצליחו כוכביך: אמר הנמר (להמלך) ירום מזלך ויצליחו כוכביך ידך בעורף אויביך (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח כ ה). — וכן כדבור ההי בארץ ישראל נהוג כפי המדברים עברית מדור הקדום[1]) לאמר: פלוני הוא בעל כוכב, ר״ל בר מזל, בכל אשר יפנה יצליח.—¨כוכב מבטו, עי׳ מבט.—משפט הכוכבים, עי׳ משפט.— ה) ¨בנוי גם להארץ: אף כי בידיעת שבילי העולם תהלוכות כוכב ארצנו אשר נכח פנינו ומדרך כפות רגלינו הוא (בחי״ע ג, הקד׳).—ואמר המשורר: היום עצבת לבה עצמה גדלה, כי מכחר בניה נושאי נסיה, שם בכוכב ההוא היום קברה (יל״ג, הוי את). בכוכב ההוא הנברא מבלי מה, תכל עשוי ממצוקים התבוללו, וצבאו יבול כנבול בול ודשא (בס).—ו) ¨בצרוף עם מלים אחרות, בנוי למין בע״ת ומין עשב, כּוֹכַב המדברי, מין בע״ה: בשם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל ב״ה ר״ל על הכוכב המדברי והכוכב החַמִּי והכוכב השמימי ושם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב (מלות הגיון יג).—¨כוכב הארץ: מין סאמום ואמר גאלינוס בי יקרא בלשון יון כוכב הארץ[2]) ויקרא בשמות רבים זולת זה ונראה שהוא דבר זולתי אל טלק (קאנון ג י ג כ).—¨כּוֹכַב הַיָּם, מין בע״ח ימי שגופו מתפצל מהמרכז בחמשה או יותר פצולים דומים קצת לקרני הכוכבים, Seestern; astérie sea-star: כוכבי הים יש לו ארבע חמש או שש קרנים ויותר והמה מתנועעים אנה ואנה רק בעצלות גדולה ומספר רגליהם כחמש עשרה מאות (ראב׳ למוד׳, אותות השמים.—

[1]) כך שמעתי מפי חכם גגין, בשהיה משיח לתמו על אדם אחד אמר: הוא בעל כוכב. —[2]) כך בערב׳: כוכב אלארצ׳ a).

a) كوكب الارض

א ו).—ז) ¨בכתיבה ודפוס, סימן בצורת כוכב כזה *: שאם ימצא צורת כוכב כזה * ידע ויבין שאחריו יבוא פסוק מכתבי הקדש (הקד׳ המגיה לפי׳ הכרכגאל לגביא׳ א׳, דפוס ליפסיה תמ״ו).— ועי׳ עוד מזל.

אילת השחר. - ¨ארי הים. - ¨דֹב. - ¨זעירי. -חדרי תימן.-¨חכמת הכוכבים.-כבוד, ¨כבוד הראשון, השני וכו׳.—¨כלב. - כסיל, כימה, עיש, *נוגה, *צדק, *שבתאי, *מאדים.-¨כותב, ¨כַּתָּב. -¨מבט הכוכבים, ¨כוכב המבט, עי׳ מבט. — מזל, עי״ש. -- מְסִלָּה.-¨מסלת החלב. - ¨מסלול. -מצפה, ¨מצפה הכוכבים. -¨נגיד. - ¨עבד. - ¨עגול החלבי.-*עגלה.-¨עין השור.-¨פְּלָאִי.— ¨צעירי.—¨תוכן.—¨תכונה.

¨כּוֹכֵב, פ״ע רבעי, —פועל לא נהוג.

—מְפוּע׳, ¨מְכוֹכָב, — שיש בו כוכבים: ובסבוב הגלגל שאינו מכוכב והוא התשיעי המקיף כל הגלגלים (ר׳ נסים, פי׳ יציר׳, קוגט׳ המסורת 80). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בתנועה היומית וכו׳ והנה הגלגל המכוכב הוא מורכב באופן מה ולזה ראוי שתהיה התנועה היומית לגלגל בלתי מכוכב (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ד).

¨כּוֹכָבִי, כּוֹכָבִיִּ, ת״ז, לנק׳ כּוֹכָבִית, מ״ר כּוֹכָבִיִּים, -בִיּוֹת, — של כוכב, מטבע הכוכב: ושהנביאים אמנם היו חכמים מחוכמים ומחשבים הפלאות ההם בהקשתם וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כוכביים[1]) כפי מה שהביאה אלין סברתם (כוזרי ג גג). והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים והשעורים הניגוניים (בס ה יב). הגדה הבלתי נבואיית היא לעולם אם קסמית אם כוכבית (ר׳ ידע׳ בדרשי, מכת׳ כרבב״א, תבו׳ תיח). והיה מבואר שהגלגל הכוכבי הוא מורכב באופן מה הנה הוא ראוי שלא יהיה הגלגל הכוכבי הגרם הראשון אבל יהיה גלגל אחר עליו בלתי כוכבי (רלב״ג, מלחמ׳ ה ב ד). אשר אין בהם צורה כוכבית תקשה מאד לעמוד על שיעורם (רמב״ת, פי׳ נתיב׳ עולם ה ג). מה שיתחייב מהוראות הכוכבים והמזלות איננו דבר מוכרח ומחוייב שיהיה בכה במציאות הפועליי צודק כאיש ההוא הרמוז אשר עליו היתה ההוראה הכוכבית שא״כ לא הנחת מקום לבחירה (בס ו). שפעולותיו כבר התיינה נמשכות אחרי

[1]) בגוף הערבי: ארצאד נג׳ומיה.

ההוראות הכוכביות אשר היו ברגע הולדו (שם). והחלק הכוכביי ממנה (מחכמה הלמודית) הוא יותר קרוב ממה שיש לו מבוא בשלמות האנושית (טוב פועַל, יעקב בן דוד יו"ט פועל, כ"י בריט׳ מוז׳). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ מו).

·**כּוֹכְבִיאֵל**, — שֵׁם מלאך הממונה על הכוכבים: אופניאל שהוא ממונה על אופן לבנה כוכביאל שהוא ממונה על הכוכבים (היכלות, ביהמ"ד ילינק ה).

***כּוֹכֶבֶת**[1]), ש"נ, — שֵׁם לכוכב נוגה: מלאכת השמים זו היא הכוכבת וכיצד עוברים אותה אלא כל מי שהיתה לו בית טרקלים היה חופר בתוך ביתו כווי קטנה כמין צינור והיו מכוונים אותה כנגד המזרח שכשתעלה הכוכבת יעמוד וישתחוה לה (פסיק׳ רבתי לא). כך היו בני ירושלם עובדים לכוכבת בפרסום ולא במטמונים (שם).

***כּוֹכֶלֶת**[2]), ש"נ, — הלי קטן בכסף או בזהב תשים בו האשה בשמים וכדומה, Art Medaillon f. Parfüm u. d. g.; esp. de médaillon pour parfum etc.; art med. for-: לא תצא אשה (בשבת) במחט הנקובה ובו׳ ולא בכוליאר ולא בכוכלת[3]) ולא בצלוחית של פלייטון (שבת ו ג).

א·**כּוּל**[4]), ממנו א.כול.

[1]) בארמ׳ כוכבתא: איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיא (ירוש׳ ברכ׳ א ג). וכן בסורית.
[2]) משק׳ טוטפת, עופרת, כותרת. ולא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) בנוסח׳ כוכלת. אך בערוך ערך כבלת: כוכלת, וכן בב"י א"פ בכל הענין חוץ מלעיל במשנה (ד"ס). ופרשו רב ורב אסי (גמ׳ שם סב.): כובלת הומרתא דפילון, וכבר ברר ע׳ לו בהערותיו לקרוים (J. Löw, S.Kr.Lehnw. s. פילון), שפילון הוא כדורים קטנים של תמצית עשב Malabathrum-Kugeln. והשם כוליאר או כבליאר שלפני כובלת, שהוא בודאי מיונית כבליאס (ע׳ קרויס), מעיד בהשם בוכלת שאינו מזו המלה, ולכן לא הביאה ש׳ קרוים שם, ועלינו לקבלה כמלה עברית אעפ"י שאין אנו יודעים מקורה ואין לה חבר בשאר הלשונות השמיות, לפחות כמו טוטפת. עב"פ זו מלה שלא היתה כנראה נהוגה עדיין בזמן קדום, הואיל ולא נזכרה בתוך שמות התכשיטים של בנות ירושלם שהזכיר ישעיהו.
[4]) גם בארמית יהוד׳ וכסור׳ כיל. וכן בערבית כיל a), ואעפ"י שכבר היה מצוי בזמן קדום בקרב הערבים

a) كيل

א·**כּוּל**[1]), פ"י, ע׳ כָּל, כַּלְתִּי, כַּלֹּת, לווי כּוּל, — כָּל העפר וכדומה, מדד אותו, messen; mesurer; to measure: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכָל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישע׳ מ יב). — ואמר הפיטן: כָּל להשקות נשי מתחתיות מים, כשר בבעלי זרוע כי יחסמו מים (ר"א קליר, גשם, אקבטה). ומדדת ושקלת וכלת ואמדת וצברת (פר׳ בקל׳, אז ראית). — ואמר המשורר: ומי מי ים בכף מדד וכל כחמת (רמב"ע, דיואן קכד, כ"י בודליאנה).

— הפע׳, הֵכִיל, יָכִיל, יכלו, יכילנו, — א) הכיל הכלי כך וכך, יש בו מקום כדי כך וכך, שאפשר להכניס בו כך וכך, fassen; contenir; contain: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו׳ אלפים בת יכיל (מ"א ז כג-כו). ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יכיל הכיור האחד (שם לח). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי׳ כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (שם ח סד). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לצחק וללעג מרבה להכיל (יחזק׳ כג לב), ר"ל שתכיל הרבה. — ומצוי בספרות במשמ׳ זו: חמש כדות גדולות שאין מכילה הקופה יותר מכדה אחת (ר"ח שבת קכו.). ובמה מכילה מדה זו כמו ארבעים ושליש ביצים בינוניות (רמב"ם, כיבור׳ ו). — והלב וכדומה: לא גילה לי אדם מעולם סוד שהפקרתיו והאשמתיו אבל האשמתי את לבי מפני שהיה צר יותר להכילו בעת שהפקדתיו בלבו (מבח׳ הפנינ׳, שער הסוד). — ובדברים מפשטים: כי כל אשר אין לו הקר לא יכילהו מקום וכו׳ ולא יתבן להכיל נקצב ללא נקצב ואיך יכילך מקום ואתה יצרתו וכו׳ כי כל נמצא זולתך מקום יכילהו וזמן יתארהו (ר׳ בחיי, בקשה, יי׳ בפתי). הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הנשיא, הספירה א). — ב) הכיל הכלי את המים וכדומה, החזיק אותם שלא יצאו ממנו, halten; retenir; to hold: לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמ׳ ב

בכ"ז הטיל פרנק׳ (Aram. Frw. 204) ספק בערביותו מפני שמלבד השם והפעל לא נסתעפו ממנו בלשון זו צורות אחרות כמשמ׳ של מדידה, ולכן חשדו שהוא זר בע"ב׳ ושאול מארמית.
[1]) בארמ׳ וערב׳, עי׳ הערה להשרש.

יג).—ג) בהשאלה, הכיל דברי פלוני, יכול לשאתם ולסבלם, aushalten; supporter; sustain: וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמו׳ ז י). — והכעם ובדומה: ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ׳ ו יא). מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו (כם י י).—ואת המעשים הגדולים: כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יכילנו (יוא׳ ב יא). —ובספהמ״א: כי תשנא (האשה) את שונאיה שמאסוה ולא יכילוה (רלב״ע מבוי׳ ל כב).

ב.כול[1], ממנו ב.בול.

ג.כול[2],— קל לא נמצא.

—הפע׳ מקור, הכיל, להכיל, — הכילה החרב וכדומה, הבריקה ונוצצה והאצילה מעצמה כעין ניצוצי ברק מתחלפים ומשתנים, flimmern; scintiller; to glitter, sparkle: ואתה בן אדם הנבא ואמרת כה אמר אדני יי׳ אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה להכיל[3]) למען ברק (יחזק׳ כא לג).

כול, כולו, כולם,—עי׳ כ׳ל.

כוליה, —עי׳ *כליה.

---

[1]) קבע ריב״ג (במתלחק דף 80 ובהשרשים) שרש מיוחד כ י ל מנע״י להפעל הבא לקמן, אך רוב חכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) התרגום׳ הקדמונ׳ ראו במלה זו פע׳ מענין כליון, וכעין זה פרש גם ריב״ג, אמר (כם, בהמתלחק) וז״ל: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני להכיל למען ברק, ע״כ, ובעבר׳: ומזה השרש (שרש מיוחד כיל שממנו אכלך כדרך) וזו המשמע׳ (של בליון והשמדה) לה כ י ל למען ברק, וכן בהשרשים. אבל רד״ק פרש מן א.כול: פרוש החרב הותדה להתזיק ולסבול ההרג ולמען הרבות ברקה להפחיד העמים. ע״כ. והביא שם בשם אביו שפרש להכיל כמו להאכיל. אך כל זה אינו מניח הדעת בפרוש הכתוב. ומהחדשים, קצתם מקימים הנוסחה המסורה ומתקשים בפרוש הכתוב ופרשוה בדרכים זרים, וקצתם פסלו את הנוסחה, אעפ״י שאין ספק ברבר כי כבר לפני המתרגמים הקדמונ׳ היתה הנוסחה כמו שהיא בידינו. Kornil הגיה להחל במקום להכיל, אבל בהגהה זו לא נרפא הכתוב, כי אין שום טעם במליצה שהחרב מרוטה לה ת ח י ל למען ברק, ובודאי שמבחינת סגנון המליצה בלבדו יותר מוטעמת היא הגהת קצת החדשים שפשוט מחקו את המלה להכיל וג׳רסים מרוטה למען ברק, כמו בפסוק יה: למען טבח טבח הוחרה למען היה לה ברק מרטה. אבל, נתוח בסכין חריפה כזה הוא דרך קל מאד בפרוש ספר עתיק ואין צרך בחכמה יתרה לדרך כזה, ואולם כאן בהכתוב אי אפשר לקבל הגהה זו כי אין להבין מאין באה המלה להכיל תחת ידי הסופרים העתיקים, הואיל ובכל הפסוקים לפניה ולאחריה אין מלה קצת דומה לה שנוכל לאמר כי נסרבה משם להגה. ובהיות שאין שום יסוד שירשה לנו למחוק המלה, ולא מצאו התכמים הגהה בצורת המלה שתרפא את המליצה רפואה שלמה, אנו חיבים להניח את המלה להכיל כצורתה בנוסחה המסורה, ועל פי פסוק יה שהובא קודם שנתן שם הסבה למריטת החרב למען היות לה ברק אי אפשר לפרש את המלה הכיל כאן אלא כמו״ב במשמ׳ מבריק ונוצץ, והמליצה להכיל למען ברק אינה אלא כפל הענין במלים שונות הרגילה במליצת המקרא. ומי שיקשה לו לקבל כפילת מלים אלה ללא צרך במקום הזה יוכל להניח כי העקר הוא המלה ל ה כ י ל במשמ׳ להבריק ולנוצץ ונוספו המלים למען ברק על הגליון לפרוש, ונכנסו אח״ב בתוך גוף הכתוב, כמו שכבר העירו המפרשים על מציאות הוספות לפרוש במקומות אחרים במקרא. ואם אין ראיה מפורשת לפרוש מלת הכיל במשמ׳ להבריק ולנוצץ, ס מ ך לו יש בלשון הערבית. כי הנה גם עצם השרש כ י ל בערב׳, שהוא כול העברי ומשמש בעקרו באותה המשמ׳ כמו בעבר׳ בענין מדידה, שהשד פרנק׳ שבמשמ׳ זו אינו ערבי, עי׳ הערה לא.כול, הוא משמש עוד בקצת משמ׳ אחרות, כמו בענין הצ׳ר שהקישו עליו ואינו נותן ניצוצות, ובמו״ב להפך במשמ׳ גצים הנפרשים בן הצ׳ר כשמקישים עליו, ואין שום יחס בין משמ׳ זו ובין משמ׳ העקרית של השרש כיל בענין מדידה. ועל כרתנו אנו צריכים לאמר כי היו שם בלשון שני שרשים של בול או של כיל או אחד כול ואחד ביל, שהאחד מהם שמש במשמ׳ מדידה והשני באיזו משמ׳ אחרת שממנה נסתעפה המשמ׳ בדבר הצור והגצים שיוצאים ממנו כשמקישים עליו בברזל, ואפשר שזו היא המשמ׳ שממנה נסתעפה משמ׳ הברקה להמלה הכיל. ויש עוד בערב׳ צרוף אחר לוח a), וגם הוא משמש בשתי משמעות, האחת כמו לוח בעבר׳, כענין לוח של עין וכדומה, והשנית במשמ׳ רחוקה מאד מזו, והיא: ה ב ר י ק ונוצץ. אמר אלג׳והרי בהצחאח: לאח אלשי ילוח לוחא אי למח וכו׳ ולאח אלברק ואלאח אד׳א אומצ׳ ולאח אלנג׳ם ואלאח אד׳א בדא קאל אבנ אלשבית לאח שהיל אר׳א בדא ואלאח אר׳א תלאלא וכו׳ ואלאח כשיפה למע בה, ע״ב, ובעבר׳: לאח הדבר ר״ל נוצץ וכו׳ ולאח הברק וגם אלאח כשהתחיל לנצנץ, ולאח הכוכב ואלאח כשהתחיל להאיר, אמר אבן אלשכית לאח הכוכב שהיל כשהתחיל מאיר ואלאח כשהוא מבריק ונוצץ וכו׳ ו א ל א ח ב ח ר ב ו הבריק בה. וכמו״ב בלשאן אלערב: אלאח באלשיפ ולות למע בה ותרבה

---

a) لوح

***כּוֹלֵל**[1], ש"ז, מ"ר כּוֹלְלוֹת,—כמו צבור, עֵדָה, חלק אחד מקהל היהודים בפרט בארץ ישראל, כ ו ל ל ספרדים, אשכנזים, תימנים, וכו׳: להיות שיש הסכמה קדושה חתומה מחכמי ורבני ירושלם וכו׳ ושלא לכתוב דבר שטנה על כ ו ל ל י נ ו הק"ק יצ"ו וכו׳ אנו מחרימין ומנדין ומקללין ומאררין לכל איש ואשה קטן או גדול יחיד או רבים שיעשה שום פירוד וכתות ב כ ו ל ל ו ת הק"ק (הסכמה מתו"ר ירושלם, ה׳ תפג).

*כּוֹלְלוֹת,—עי׳ כּ֫לָלוֹת.

כּוּמָז[2], ש"ז, — מין חלי של אשה בכסף או זהב, :Schmucksache ; esp. de bijou; an ornament ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכוּמָז[3] כל כלי זהב (שמות לה כב). ונקרב את קרבן יי׳ איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וְכוּמָז לכפר על נפשתינו לפני יי׳ (במד׳ לא נ).—והשתמשו בו במשמ׳ "סגירה לבית הרחם: והביאו הרופאים ראיות אמתיות שאפשר שהכתולה תתעבר בלתי בעילה וכו׳ והביא (בורילוש) המעשה בסוסיא שהיה לה כ ו מ ז על גבי נקבות שלה לשמרה מן הזכרים ועם כ"ז נתעברה (מעשה טוביה, גן נעול ג).

***כּוּמְסָה**[1], ש"נ, מ"ר כּוּמָסוֹת,—אלמים צבורים יחד בשדה: המעמר לכובעות ולכומסות[2] לחררה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי׳ קָצִיר.

ולאת אלנג׳ם בדא ואלאת אצ׳א ובדא ותלאלא ואתשע צ׳וה, ע"כ, ובעבר׳: אלאת בהסיף הבריק בו והניכו ולאת הכוכב יצא והתחיל להאיר ואלאת האיר ונצנץ ופשט קרני נגהו. והביא בית של אלמתלמס שאמר: וקד אלאת שהיל בעד מא הג׳עוא כאנה צ׳רם באלכפ מקבוש, ע"כ, ובעבר׳: וכבר האיר ונצנץ הכוכב שהיל אחרי אשר נמו שנתם כאלו היה לפיד בכף היד דולק. מכל זה אנו רואים כי הצרוף ל ו ת, בקל לאת ובהפע׳ אלאה, משמש במשמ׳ הבריק ונצנץ, להברק ולהכוכבים, וגם לברק ה ה ר ב כשמניפים אותה באור השמש. והנה הצרוף לוח איננו ממש הצרוף כול, כי במקום הכף שבמלה העברית יש בהמלה הערב׳ ח, אבל בקצת מקרים נהוג בין שתי לשונות הללו חלוף בין כ—ח׳ ובמקום כ בעברית תבוא בערב׳ לפעמים ח׳ a), כמו במקום כבה — ח׳בא b), כנע—ח׳נע c), רך—רח׳י d), ובהיות שהצרוף ל ו ח משמש בערב׳ בשתי משמ׳, לוח של עץ וברק ונצנוץ, שהן רחוקות מאד זו מזו, יש לחשב כי היו כאן בתחלה שני שרשים מתחלפים זה מזה באות אחת, והצרוף לוח המשמש עתה בערב׳ במשמ׳ של ברק היה קודם לוח׳ e) שהוא בעבר׳ לוכ, שהוא כול. וכבר העירו חל"ע על מנהג זה בתוך הלשון הערב׳ בעצמה שצרוף מהצרופים שלה נתחלף בזמן מן הזמנים באות אחת שלו לאות אחרת דומה לה. כך R. Ruzicka בעתון OLZ, 16 252, בדבר הסתעפות ע׳פר מן עפר. עכ"פ, אפילו אם לא נאמר כי הכיל שבכאן הוא לאת שבערב׳, אנו רואים כי יש בלשון זו פעל קצת דומה להכיל שמשמ׳ היא נצנץ.

[1]) מן כלל.

[2]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו ומהותו, ועי׳ לקמן. — [3]) אונק׳ תרגם מחוך, אבל מהותו של מחוך בארמ׳ לא ידועה. היוני והרומי במשמ׳ אצעדה על הזרוע, הפשיטא הסניכא, ר"ל מין תגורה, וכעין זה רסע"ג שתרגמו בתקאב, שהוא כעין תגורה מקשטה בכסף וזהב. וכבר בימי התלמוד לא ידעו בודאות גמורה מהו הכומז, כי כפי הנראה לא השתמשו יותר במלה זו, וקצת ראיה לדבר שלא הזכירו גם ישעיהו במנותו את קשוטי בנות ירושלם. ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (שבת ו ח:): וכומז יש אומרים זה טפוס של רחם וי"א זה טפוס של דדים. וכן בגמ׳ בבלי (שם סד.): אמר ר׳ אלעזר עגיל זה דפוס של דדין כומז זה דפוס של בית הרחם, ורבה דרש את השם כומז נו"ט: כאן מקום זמה. ונראה כי פרוש זה היה מוסכם אצלם, ולכן שאל רב ששת שם: מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ, הטבעת וכו׳, עם תכשיטין שבפנים, שהוא הכומז, וענה: לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורפה. אבל, אין כל זה אלא השערה בעולם, וגם בלשונות האחיות אין מלה קרובה לה בין שמות החליים והתכשיטים של האשה.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך במשנ׳ שבגמ׳ ירוש׳, וכך בקטעי כ"י משנ׳ מנק׳ בודליאנה, וכך כ"י משנ׳ מנק׳ פרמה. וכן בערוך דפוס׳ קדמונ׳: כומסות, ובנוסח׳ כומסאות. והנה בגמרא ירושלמי שם אמרו: (כובעות) מן לעיל כמה דתימר וכובע נחשת על ראשו כומסות ר׳ אבינא אמר מן לרע כמה דתימ׳ הלא הוא כמוס עמדי, ע"כ, ופרש הערוך: פירוש כובעות ראשי שבלים הן כומסות תחתון של שבלים וי"א לכובעות אגודות הקשורות למעלה כנגד ראשיהן כומסות אגודות הקשורות מתחת. ע"כ. אבל, לא הפרוש הראשון ולא השני אינם מניחים את הדעה, כי אעפ"י שבצורות הקציר של המצריים נראה כי היו קוצרים גם ראשי השבלים בלבד, אך בא"י אין הדבר נהוג, וגם השם כובעות אינו נאות לזה. וגם בדבר קשירת האלומים למעלה ולמטה אי אפשר שהיתה כאן הכונה, כי דבר זה לא נהוג בארץ ישראל, וגם בצורות מלאכת הקציר של המצריים כל האלומים קשורים רק באמצע. הפרוש היותר מסתבר קצת הוא של הרמב"ם שפירש וז"ל: המנהג לקצור החטה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל במקום אחד ומן המקום ההוא למקום הדישת והוא נקרא גורן וכל אשר יקבצו מן הערימות מעל הארץ נקראו כובעות שהם דומים

a) خ b) خبا c) خنع d) رخى e) لوخ

א.כומר, — עי' א.כֹּמֶר.

ב.*כומר,—עי' ב.*כֹּמֶר.

*כומרה, *כומרת, *כומריה,—עי' *כמרת וכו'.

כון[1], ממנו כּוּן, מָכוֹן, מְכוֹנָה, תְּכוּנָה, *הֲכָנָה.

כּוּן[2], פ"י, עתי' ככנ' יְכוֹנְנוּ, עכ' כָּן[3], כַּנְתִּי, עתי' אָכוּן, — כָּן את הדבר, עשהו ותקן אותו שיהיה טוב וחזק ומתקן, herstellen; former ; to form : הלא בבטן עשני עשהו ויְכֹנְנוּ ברחם אחד (איוב לא יה).—נפע', נָכוֹן, נְכוֹנָה, נְכוֹנִים, נְכֹנִים, הִכּוֹן, הִכּוֹן, יִכּוֹן, יִכֹּנוּ,—א) נָכוֹן הדבר, הֻחלט ואין בו יותר פקפוק, beschlossen; décidé; resolved : ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נָכוֹן הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראש' מא לב). — ומה שאין ספק בו : ונדעה נרדפה לדעת את יי' כשחר נָכוֹן מצאו (הוש' ו ג).—ובמשמ' עשו לו או עשה לעצמו כל מה שנצרך למה שהוא נועד לו, sich vorbereiten : vorber. s. ; se préparer, être-ré ; prepare o.s. והיה נָכוֹן לבקר ועלית בבקר אל הר סיני (שמות לד ב). והיו נְכֹנִים ליום השלישי כי ביום השלשי ירד יי' לעיני כל העם על הר סיני (שם יט יא). היו נְכֹנִים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שם יה). ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר וכו' והייתם כלכם נְכֹנִים ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר (יהוש' ח ד-ה). עקב כי זאת אעשה לך הִכּוֹן לקראת אלהיך ישראל (עמו' ד יב). הִכֹּן והכן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק' לח ז). ושלחו מנות לאין נָכוֹן לו (נחמ' ח י). ידע כי נָכוֹן בידו יום חשך (איוב יה כג). יהי רעב אנו ואיד נָכוֹן לצלעו (שם יח יב).—ובמשמ' הגיע לשלמותו, לצורתו הנאותה: ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נָכֹנוּ ושערך צמח (יחזק' טז ז). — ובמשמ' נועד לדבר : כי אני לצלע נָכוֹן ומכאובי נגדי תמיד (תהל' לח יח). לפיד בוז לעשתות שאנן נָכוֹן למועדי רגל (איוב יב ה). — ב) נָכוֹן על דבר, נוסד, נשען ומתחזק עליו, aufgestellt; établi : established : הניחה אותי והימשני את העמדים אשר הבית נָכוֹן עליהם (שופט' יו כו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נָכוֹן עליהם ויסמך עליהם (שם כט). והיה באחרית הימים נָכוֹן יהיה הר בית יי' בראש ההרים (ישע' ב ב).—ובמשמ' היה חזק וקים, שאינו מט, כסא מלכות וכדומה, fest s. ; être firm ; be- : ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נָכוֹן עד עולם (ש"ב ז יו). ובית עבדך דוד יהיה נָכוֹן לפניך (שם כו). והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נָכוֹן לפני יי' עד עולם (מ"א ב מה). תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יִכּוֹן כסא (משלי יו יב). הגו רשע לפני מלך וְיִכּוֹן בצדק כסאו (שם כה ה).—והמלכות וכדומה : כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תִכּוֹן אתה ומלכותך (ש"א כ לא). ושלמה ישב על כסא דוד אביו וַתִּכֹּן מלכתו מאד (מ"א ב יב).—ותבל וכדומה: יי' מלך גאות לבש לבש יי' עז התאזר אף תִּכּוֹן תבל בל תמוט (תהל' צג א). — ונָכוֹן היום, התחזק, כבר אור היום בשלמותו : וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נְכוֹן היום (משלי ד יח).—ובמשמ' התמיד והתקים זמן רב : והיו בניו כקדם ועדתו לפני תִּכּוֹן (ירמ' ל כ). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יִכּוֹן עולם ועד בשחק נאמן (תהל' פט לז-לח). נָכוֹן כסאך מאז מעולם אתה (שם צג ב). דבר שקרים לא יִכּוֹן לנגד עיני (שם קא ז). בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יִכּוֹן (שם קב כט). איש לשון בל יִכּוֹן בארץ (שם קמ יב). לא יִכּוֹן אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט (משלי יב ג). שפת אמת תִּכּוֹן לעד

לבובע וכל מה שיקבצו בהפירה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות. ע"כ. אבל, אין הלשון של הגמ' לעיל ומלרע נאותה לזה, ועוד שפרוש כומסה הפירה כאדמה, מן כמוס, יש בו יותר ריח דרש ולא מלשון החיה, ועוד שאין מנהג זה נהוג כלל בארץ ישראל, שאין הפלחים עושים חפירות באדמה להעומרים. וכבר נשאתי ונתתי בענין זה עם הבקי בעניני הפלחות בארצנו, פרופ' דר' ד ל מ ן, ואחרי הקירה ודרישה אצל הפלחים ע"י פרופ' דלמן ודר' כנען נתברר כי עפי"ר אין הפלחים כאן עושים צבורים של אלומים אלא כשצריך להובילם להגרן על ג מ ל י ם, וצבור זה נקרא בלשון הפלחית בדרום חִלֶּה, ובצפון חֲבוּן, ולא ידוע מקור שתי אלו המלות. מלבד זה יש עוד מלה אחרת לצבור של אלומים והיא צראבה, במו"ב רק בלשון ההמונ', ובמו"ב לא ידוע מקורו, אבל זה צבור בהגרן ולא על השדה. וצורת צבורי האלומים הנהוגים בארצות ארפה, שהזכיר ש' קרויס בעתיקות התלמוד (Arch. II, 188) אינן נהוגות כלל בארץ. והיוצא מכל זה, שאין לברר מה היתה הכונה באלה המלים ואיך היו האכרים היהודים עושים באלומות הקציר שלהם.

[1]) שרש שמי משותף. בערב' כון a), ומשמש ברוב הלשונות האחיות בעקרו במשמ' ה י ה, וכן גם בכנענית.

[2]) עי' הערה להשרש.—[3]) ר"י חיוג.

---

a) كون

(שם יט). מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון (שם כט יד). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח). —ובהשאלה, דבר נכון, שנתברר כי כן הוא, כי הוא אמת, richtig; constaté; verified : ודרשת ותקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה). —אל נכון, תה"פ, בודאות, gewiss, sicher; surement; certainly : וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש"א כג כג). וישלח דוד מרגלים וידע כי בא שאול אל נכון (שם כו ד). —נכון לעשות, נאה ויאות : ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לי׳ אלהינו (שמות ח כא-כב). — נכונה, כמו שם, כמשמ׳ דבר נכון, נאות, כמו שראוי: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (איוב מב ז). כי אין בפיהו נכונה (תהל׳ ה י). —לבו נכון עם פלוני, נאמן לו : ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז). —ידו נכונה עם פלוני, עוזר לו ומסייע אותו : מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהל׳ פט כא-כג). —לב נכון, רוח נכון, שוקט, בטוח : נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי׳ (שם קיב ז). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (שם נא יב). —ג) נכון הדבר, נערך ונסתדר בסדר נאה, ausgerichtet, geordnet; arrangé, -ged : ותכון כל מלאכת שלמה עד היום (דה"ב ח יז). ותכון עבודת בית יי׳ (שם כט לה). ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך (שם לה י). ותכון כל עבודת יי׳ ביום ההוא לעשות הפסח (שם יו). —ודרכו של פלוני, היה נאות לפי הרצון : אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל׳ קיט ה). פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — ובמשמ׳ אפשר וראוי : ולא יכון לבלבל נחקר ללא נחקר (בקשה לר׳ בחיי, יי׳ בפתי). אז התרץ ענינו התנועה ויכון להיות מזה מתאוה ואין נפשו עצל ונפש החרוצים תדשן (השרשים לריב"ג, תכן). — ומצוי השמוש בכתב ובדבור, זה נכון, במשמ׳ זהו היותר מסכים למהות הדבר, אמת, צודק : והתימה שאמרו מתיהדים

והנה שב יהודה כמו פועל והנכון בעיני שפירושו שהיו מתיהסים אל יהודה (ראב"ע, נחות, בעל הבמות). תורק יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף (רוה, בה"ב א ג). וענין כי הכל יהיה נשכח בימים כמו כזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן (סוה, קהל׳ ב יו). ויתכן שהדגש באלה לתפארת הקריאה ולא לחסרון הנון והוא הנכון (רד"ק, מכלול, בדה"פ ה). וכבר כתבנו ששרשם יבש והצירי שתחת אותיות הנוספות יורה עליהם והוא הנכון (שם, קלו). —והדברים על השפתים, מסדרים ושגורים : הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יז-יח). — והמחשבות : גל אל יי׳ מעשיך ויכנו מחשבתיך (שם יו ג).

—פיע׳, כונן, כוננה, כוננת, כוננתה, כוננתי, כוננו, כונן, כוננה, תכונן, יכונן, כוננתה, תכוננהו, יכוננך, יכוננה, יכוננוני, כוננו[1]) או כוננו בדגש, מכונן, מכוננים, מכוננה, מכוננת, מכוננות, אכונן וכו׳, תכוננה, או תכוננה, — א) הקים ויסד וחזק אותו, aufstellen, gründen; établir, fonder; establish, ground : מכון לשבתך פעלת יי׳ מקדש אדני כוננו ידיך (שמות טו יז). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש"ב ז יג). הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה (חבק׳ ב יב). ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע׳ סב ז). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה (תהל׳ קז לה-לז). כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי׳ צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם (שם מח ט). ולציון יאמר איש ואיש ילד בה והוא יכוננה עליון (שם פז ה). — ואת הארץ : הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה (ישע׳ מה יח). ליי׳ הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל׳ כד א-ב). גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (שם סח י). כוננת ארץ ותעמד (שם קיט צ). — והשמים וצבאם : יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד). — ובמדרש : מתחלה היה המקום מבקש לכונן העולם ולא היה מוצא עד שעמדו האבות (מד"ל שמות יה).

—[1]) זה והשאר רד"ק.

בתחלה היה העולם מים במים והיה האלהים מבקש לבונן עולמים ולא היו הרשעים מניחין וכו׳ כיון שבאו האבות וזכו אמר הקב״ה על אלו אני מכונן העולם (שם).—ואמר הפיטן: אתה כוננת עולם מראש יסדת תבל והכל פעלת (יוצר ב״ר יוסי, עבוד׳). ובמאמרך חוג שמים כוננת להיות לעולם סובב (ר׳ כתיי, כקבה, יי׳ כפתי). כוננת למו בעדן חופות, כל יקרה סובבתם להפות (מבוא׳ ב״ר קלוני׳, עבוד׳, J. Elbogen GJG 126). עיר המלוכה לדוד ושלמה בנו היית בנויה והם קדם מכונניך (קינ׳ לת״ב, ציון עטרת).—ועם ואדם ובדומה: ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם (ש״ב ז כד). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (תהל׳ ז י). ידיך עשוני ויכוננוני[1]) (שם קיט עג).—והרגלים ובדומה: ויקם על סלע רגלי כונן אשרי (תהל׳ מ ג).—ודברים מפשטים: אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (תהל׳ צט ד). — כונן דבר לדבר, למען הדבר ההוא: ויי׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו (תהל׳ ט ח). — ב) כונן חץ ובדומה, עשה שילך למקום הרצוי, direct ;diriger ;richten: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל׳ יא ב). — ואת הקשת: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (שם ז יג). במיתריך תכונן על פניהם (שם כא יג).—כונן מחשבותיו או מעשיו לדבר, עשה שמחשבותיו או מעשיו יפנו לעומת מה שרצה להשיג: ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית (ישע׳ נא יג). כי שאל נא לדר רישון וכונן[2]) לחקר אבותם (איוב ח ח).—ג) כונן מעשה, עשה שהמעשה ילך כשורה ויצליח היטב: ויהי נעם אדני א״להינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהל׳ צ יז).

—פועל, כונן, כוננו,—שכוננו אותו: מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזק׳ כח יג). — והפסיעות, ללכת בדרך הרצוי: מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ (תהל׳ לז כג).

—הפע׳, הכין, הכינות, הכינתה, הכינותי, הכינו, הכינונו, הכנו, מכין, הכין, הכן, הכינו, אכין, אכינה, תכין, תכן, יכין, ויכן, יכינו, הכינני, הכינו, הכינה, תכינה, —א) הכין דבר, עשה בו כל הנצרך שיוכל כבר להשתמש בו להתכלית הרצויה, שלא יהיה צריך להכתין יותר, ושלא יחסר בו כלום, bereiten, vorbereiten, préparer; make ready — סעודה וכדומה: הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). הס מפני אדני יי׳ כי קרוב יום יי׳ כי הכין יי׳ זבח הקדיש קראיו (צפנ׳ א ז).—וצידה: וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן (יהוש׳ א יא). מי יכין לערב צידו (איוב לח מא). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תהל׳ עח כ). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (שם ל כה). — ומנחה: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים (בראש׳ מג כה).—ומזון, מלבוש וכדומה: ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים כי הכינו להם אחיהם (דהי״א יב לט). אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז יו). פקדת הארץ ותשקקה וכו׳ תכין דגנם כי כן תכינה (תהל׳ סה י). חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (שם סח יא). ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יי׳ ויכינו ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה (דהי״ב לא יא-יב). — ומזבח, קרבנות וכדומה: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים (במדב׳ כג א). — ולחם הפנים: ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת (דהי״א ט לב). — ומה שנצרך לבנין: ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית (מ״א ה לב). וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד (דהי״א כב ג). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה וכו׳ אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (שם ה). והנה בעניי הכינותי לבית יי׳ זהב ככרים מאה אלף וכו׳ ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (שם יד). ושלח לי עצי ארזים וכו׳ ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא (דהי״ב ב ז-ח). יי׳ אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו[1]) לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל (דהי״א כט יו). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יי׳ (דהי״ב כט

—[1]) בקצת ספרים נ ראשונה חטופה. — [2]) יש מגיהים בונן, בבית.

—[1]) בקצת ספרים ה בחטף סגול.

יט).—וכלי נשק ובדומה: ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים (דהי"ב כו יד). תקעו בתקוע והכין הכל ואין הלך למלחמה (יחזק׳ ז יד). חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה ולו הכין כלי מות (תהל׳ ז יג-יד). הרכב ביום הכינו והברושים הרעלו (נחום ב ד). והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו (אסת׳ ו ד). ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי (בס ז י).—והרג ובדומה: הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (ישע׳ יד כא).— רשת: רשת הכינו לפעמי (תהל׳ נז ז).—מטר: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (תהל׳ קמז ח). — ודבר מפשט: הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (איוב יה לה).—העבודה: ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות (דהי"ב לה ו). ואחר הכינו (הקרבנות) להם ולכהנים וכו׳ והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן (בס יד). אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם (בס יה).— ובמשמ׳ השלים כל הנצרך: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דהי"ב לה כ).—ובמשמ׳ עשה ההכנות הנצרכות: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ ולהדם רגלי אלהינו והכינותי לבנות והאלהים אמר לי לא תבנה (דהי"א כח ב-ג). — הכין לו, הכין את עצמו, למלחמה ובדומה: הגידו במצרים והשמיעו במגדול וכו׳ אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך (ירמ׳ מו יד). הכן והכן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק׳ לח ז).—ובא פע׳ עבר זה עם ה הידיעה, ההכין: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר (דהי"ב כט לו). — ובתו"מ: בין שהבינה (את המטלית) לטלותה בין שלא הבינה לטלותה (ירוש׳ שבת ג ד). חול מכין לשבת וחול מבין ליו"ט ואין יו"ט מבין לשבת ואין שבת מכינה ליו"ט (ביצ׳ ב:). בלום הבינו שלחן לפניך (מגי׳ יב:). מי מבין לפניך את המזבח (מד"ר אסת׳, והקרוב אגיו). הכין כל צרכי הסעודה ואפה פתו וטבח טבחו קודם שיכנסו לשמחה (רמב"ם, הכל יה ח).—ב) הכין אנשים, קבע אותם לדבר מהדברים, : bestellen, bestimmen ; désigner ; appoint ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל (יהוש׳ ד ד). אל הומת בכל שאו גם החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים כי גם זמם יי׳

גם עשה (ירמ׳ נא יב). החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי (דהי"ב ב ו). — הכינו למלך, יעדו והחליטו: וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל (ש"ב ה יב). — ומקום: הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי (שמות כג כ). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי׳ אל מקומו אשר הכין לו (דהי"א יה ג). ויכן מקום לארון האלהים (בס א). אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בהכין לו דויד (דהי"ב א ד), במקום אשר הכין לו. — ובמשמ׳ סדר: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך וכו׳ תכין לך הדרך וכו׳ והיה לנוס שמה כל רצח (דבר׳ יט ב-ג). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משל׳ כד כז).— ג) הכין ממלכה, כסא מלכות ובדומה, כמו כונן, עשה שיהיה חזק וקים ומתמיד: כי עתה הכין יי׳ את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש"א יג יג). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו (ש"ב ז יב). על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם (ישע׳ ט ו). ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי׳ (דהי"ב יב א). ויכן יי׳ את הממלכה בידו (בס יז ה). והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם (דהי"א כב י). יי׳ בשמים הכין כסאו (תהל׳ קג יט). —והמלך על כסאו: ועתה חי יי׳ אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי וכו׳ כי היום יומת אדניהו (מ"א ב כד). — וזרעו: כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (תהל׳ פט ד-ה). — ומזבח: ויכינו המזבח על מכונתו (עזר׳ ג ג).—ואת מושבו במקום, שם, קבע: בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי ראוני נערים ונחבאו (איוב כט ז-ח).—ואת לבו, עשה אותו חזק וקים בדבר אחד: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). — ודבר מפשט: כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכן אמונתך בהם (בס פט ג).—הכין, הכן, כמו תה"פ: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש׳ ד ג). ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יי׳ בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה (בס ג יז).—ד) הכין, עשה, סדר ותקן: ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יי׳ (מ"א ו יט). עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין

פסל לא ימוט (ישע׳ מ כ). — ובמליצה, הכין תבל ובדומה, ברא, כונן: עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים (ירמ׳ י יב). כה אמר יי׳ עשה יי׳ יוצר אותה להכינה יי׳ שמו (שם לג ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). עד לא עשה ארץ והוצות וראש עפרות תבל בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כו-כז). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו). — ה) הכין את לבו לפלוני, הפנהו, הטהו לעומת פלוני, richten : diriger ; direct: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ (עזר׳ ז י). ויעש (רחבעם) הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דה״ב יב יד). כל לבבו הכין לדרוש האלהים (שם ל יט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דה״א כט יח). כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש האלהים (דה״ב יט ג). אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם (שם כ לג). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — ואמר המליץ: ולשוני תצחצח ולבי תכין ונפשי תעיר והגיוני תישיר (בקבה לר׳ בחיי, יי׳ נפתי תפתח). — וצעדיו, פעמיו: ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו (ירמ׳ י כג). לב אדם יחשב דרכו ויי׳ יכין צעדו (משלי יו ט). פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און (תהל׳ קיט קלג). — ודרכיו: ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יי׳ אלהיו (דה״ב כז ו). — ואת פניו: ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה (יחזק׳ ד ג). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך חשופה (שם ז). — ו) הכין דבר, התבונן אם הוא נכון, בדק אותו, betrachten ; considérer ; -der: ולקטו (את המן) דבר יום ביומו וכו׳ והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ד-ה). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך ויאמר שאול ברוכים אתם ליי׳ כי חמלתם עלי לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם (ש״א כג יט-כב). תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם תקשיב אזנך (תהל׳ י יז). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כז).

העז איש רשע בפניו וישר הוא יבין [1]) דרכיו (משלי כא כט). — ז) פ״ע, הכין, היה נבון ומוכן, יכול, fähig s. ; être capable ; be able: ויאמרו לו (אנשי גלעד לאיש אפרים) אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן (שופט׳ יב ו).

—הפע׳, הוכן, הכן, מוכן, מוכנים, — שהכינו אותו, א) שהזמינו אותו: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה (ישע׳ ל לג). סוס מוכן ליום מלחמה וליי׳ התשועה (משלי כא לא). — ובתו״מ: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (שבת כד ד). כל שאין מומו ניכר מבעוד יום אין זה מן המוכן (ביצ׳ ג ד). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ וכו׳ לקנח בו את הרהים בין מוכן בין שאינו מוכן (כלים כח ב). אם היתה (התרנגולת) מוכנה לשחיטה מותרת וכו׳ ואין כל תרנגולין מוכנין לשחיטה לכן צריכה אפילו אינה מוכנת (ירוש׳ ביצ׳ א ס ד). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע במוכן לחבירו (יומ׳ לח:). מוכן לאדם, מוכן לכלבים (חול׳ יד.). ובתשעה שעות ביום הזרו ישראל לאהליהם והיה המן מוכן להם לשני ימים (פדר״א מו). — ב) שעשו וחזקו אותו וקבעו אותו: כלה שד תם רמס מן הארץ והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ יו ד-ה). ימהרו חומתה והכן הסכך (נחום ב ו). לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). והשפתים וכו׳ מוכנים בבית סביב (יחזק׳ מ מג).

— התפע׳, בהבלעת התו הכונן [2]), ועם ת התכונן, — התחזק והתקים: תבנה ותכונן עיר סיחון (במד׳ כא כז). בצדקה תכונני (ישע׳ נד יד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כד ג). — הכוננו אנשים, נתקבצו ונוסדו יחד כבונה אחת: בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה (תהל׳ נט ה).

—נפע׳, *כוון [3]), יכוון, — א) פ״י, כוון שני דברים זה נגד זה,

—[1]) כך הכתיב, והקרי יבין, ונמסר שהוא חד מן ג׳ מלין כתבן כ וקרין ב (אכלה ואכלה, סי׳ 158). ובקצת ספרים גם קרי יבין, ובקצתם גם כתיב יבין, וגם זה מעיד כי לפי הענין ראויה כאן משמע׳ של התבוננות. —[2]) מפני קרוב ההברה בין כ ובין ת, עי׳ בערך ב. — [3]) בארמית יהוד׳ כון כמו פנה: ויפנו משם האנשים (בראש׳ יח כב) ת״י: וכוינו מתמן גבריא. פנו לבם (דבר׳ א ו) כוינו לבון (ערוך, ערך כוון ב׳). הכין

שיהיו עומדים ממש זה מול זה, gerade machen, faire droit; straighten: כרם שהוא נטוע ערכוביא אם יש בו לכוין ב׳ נגד ג׳ הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מכוונין את הנטיעות עד ראש השנה (תוספתא בכי׳ ה ו). ומכוונין[1]) להן (לערי מקלט) דרכים מזו לזו (מכות ב ה). תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד"ר במד׳ כג).—ואמר הפיטן: חקקם (את עשר הדברות) זה כנגד זה לדרשה, כוונם והתום חמשה מול חמשה (יוצ׳ כ סכות, בנוית מלום).—כּוֵּן מקל וכדומה, שלא יהיה עקום: לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במעגילה ואם לאו מפתלו במעצד (ספרי דבר׳ נח).—ואמרה בהחלוק, שלא תהיה עקומה: כל שאינו יכול לכוין אימרא כתפת חלוקו (מו"ק י.).—ואת השור וכדומה, עשה שילך בדרך הנצרך: דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם (ספרי דבר׳ מא).—*כּוֵּן את לבו לדבר, הסב את עצמו שיהיה פונה לנקודה מהנקודות: העומדים בחוצה לארץ מכוונין את לבם כנגד ארץ ישראל ומתפללין וכו׳ העומדים בארץ ישראל מכוונין לבם כנגד ירושלם ומתפללין וכו׳ העומדים בירושלם מכוונין את לבם כנגד ביהמ"ק ומתפללין (תוספתא ברכ׳ ג יה-יו). כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד (גמ׳ בם ל.). כך שנו רבותינו יכוין אדם לבו (כשהוא מתפלל) נגד בית קדשי הקדשים (פסיק׳ רבתי לג).—ובהשאל׳, פנה מחשבתו לדבר: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים (ברכ׳ ה א). אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (גמ׳ בם ה:).—כּוֵּן את פלוני כנגד דבר, העמידו ממש מול הדבר: כיוונו (את האדם שנהרג אחרי כן) כנגד הסוס כיוונו כנגד החץ כיוונו כנגד הרוכה העמידו בצינה השקה אותו מים רעים (ירוש׳ סנה׳ ע כז.).—*כּוֵּן את עצמו לפלוני, עשה באופן שיראהו פלוני: אין ראוי להכם שיטרית את העם ויכוין עצמו להן כדי שיעמדו מפניו (רמב"ם, ת"ת ו ג).—*כּוֵּן לבו על דבר, חשב עליו: התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין (תוספתא תרומ׳ ג ו).—וסתם כּוֵּן לבו, שם דעתו וחשב במה שהוא עושה: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). היה כותבה (את המגילה) דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא (מגי׳ ב ב). הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו ר׳ אחי אומר משום ר׳ יהודה אם כיון לבו בפרק ראשון אע"פ שלא כיון את לבו בפרק האחרון יצא (תוספתא ברכ׳ ב ב). בירך צריך שיכוין את לבו בכולן (ירוש׳ בם ב ד.). נתפלל ולא כוין לבו אם יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל (בם ב ה.). אם כוונתה את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפילתך (בם ה ט ד). וזה מכוון את לבו וזה מכוון את לבו ועושין תשובה (מד"ר במות א).—כּוֵּן לבו לדבר, הכין את עצמו להדבר: כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוין לבו למלחמה סוף שהוא נופל במלחמה (מד"ר ויקר׳ כה).—וכּוֵּן דבר, במשמ׳ חשב והחליט בדעתו אדות הדבר: והמגעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד ובלבד שלא יכוין[1]) מלאכתו במועד (מו"ק א י). מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד וכולן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו (בם ב ג).—כּוֵּן שמועתו, דקדק שתהיה בדיוק כמו שנאמרה: המחכים את רבו והמכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (אבות ו ו). כמדומה אני שלא כיווננו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח.). כל המשפיל את עצמו מכוין את שמועתו (דא"ז ת). שלא היה מכוין הדברים לאמיתן (מד"ר במד׳ ב).—*כּוְּנוּ שנים דבריהם, דברו שניהם זה כמו זה: היו העדים מרובים שנים מהן כיוונו עדותן בחקירות ובדרישות והשלישי אמר איני יודע התקיים העדות בשנים (רמב"ם, עדות ב ג). הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות וכו׳ וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (שם א ו). שיהו מכוונים ביניהם מניין אחד י׳ או כ׳ וכו׳ ולא היו אומרים לו המניין שכיוונו ביניהם (תוס׳ יבו׳ יומ׳ כב.).—ובמשמ׳ אמר בדיוק כמו שהוא: זה נתן מדת ארכה ורחבה וזה כיון משקלותיה יתן למי שכיון משקלה (רמב"ם, גזלה ואבדה יג ז). המכוין משקל הדבר או מדתו

לך הדרך (דבר׳ יט ג) ת"י: תכוונון לכון ארהא.—

1) כך בכ"י (ד"ס), בנוסח׳ הדפו׳ מכוונות.

—1) כך במשנ׳ שבמשניות, וכן בירוש׳, הרי"ף והרא"ש, וכך בכ"י (ד"ס), ובמשנ׳ שבתלמ׳ בבלי: שלא יתכוין לעשות מלאכתו. ופרש רש"י: כשיש לו להקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד. ע"כ. וכן רמב"ם: שלא יתעצל קודם המועד במלאכתו ויתכוין לעשותה במועד.

או קשריו או סניגו וכו׳ הוי סימן (טוה״מ, הלכה דכב טי).—*כּוֵּן את הרוחות, ידע באיזה צד הם רוחות העולם, מזרח, מערב וכו׳: סומא ומי שאין יכול לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללים (תוספתא ברכ׳ ג יו). א״ר יוסה אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה ממקום שהחמה זורחת וכו׳ אלו פני מזרח וכו׳ ממקום שהחמה שוקעת וכו׳ אלו פני המערב והשאר צפון ודרום וכו׳ ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות אמר רבי אהא ארון היה מכוין להם את הרוחות (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים (ברכ׳ ל.).—כּוֵּן רוחותיה של הנטיעה, לאן תפשטנה שרשיה ובדוסה: קודם עד שלא נוצרה (הנטיעה) ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד״ר כלאב׳ טו).—כּוֵּן את השעה, ידע בדיוק איסתי היא: ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכו׳ ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע וכו׳ שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב״ה כועס בה (ברכ׳ ז.).—ב) כמו פ״ע, כּוֵּן בהחלט, היתה דעתו ומחשבתו לדבר, beabsichtigen; avoir l'intention; intend: למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחר קטן נכנס להדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול וכו׳ מתוך שהיו עוסרין צווחין נגער אביהם אמר להם בני שניבם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (מכי׳ בבלת ב ז). וזקינה שהפסיקה שלש עונות ראיה שעתה חורה והפסיקה שלש עונות ואח״כ ראת דייה שעתה בשלא כיוונה מחמת הווכת בשפחתה או הותירה שאילו כיוונה נקבעה ווסתה (ירוש׳ נדה א מט ג). — ובמשמ׳ זו מצוי בספה״א: ועושי העגל הראשון וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כלם רק לאלהי ישראל (כוזרי ד יד). ונתן להם שבח על מה שטענו ממופשט הקשיהם וכוונו הטוב (שם ה יד). הבורא יתעלה אשר אותו דרשנו ולמצאו כוונגנו[1] במחשבותינו ושכלנו (תו״ה, היחוד ו). ובלבד שלא יכוין להשהותו עד המועד (טור או״ח תקלח). ויכוין שיבא הקשר באותו המקום (שם או״ע קסט).—ואמר הפיטן: איכה כוונת בכעסך לכלות ביר בושלים ברסך (קינ׳ לת״ב, איכה אלית). איך מפשעיך תטהר לכך, או המצא בזה לנשמתך דרור, כּוֵּן בכל כח לברך צורך, אז יעלה ריחך כריח מור דרור (למנ״ח, דרכי נעם יז). — *וּכִוֵּן מחשבות, זמם, הכל עצות: טכסנו עצה מה לעשות, יועין בקרבנו אין, כּוְּנוּ בלב מחשבות, לטרהוק שאת דעה (סגית׳ לתענ׳ בני, אפסנו מים).—וכוּן במשמ׳ היה דעתו לדבר: קרא (את השמע) ומצא עצמו בלמען הזקה כוין וכו׳ נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה הזקה כוין (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). אמר לו ר׳ זירא לתלמידו כוין ותקע לי כסבור צריכין אנו דעת משמיע (הגכ׳ פסוק׳, ר״ה).—וכוּן בדבריו לדבר, כמה שאמר היתה דעתו כך וכך: נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים באמרו והתקין לו ממנו בנין (רות תן ג).—ובמשמ׳ דקדק וכדק: יוחנן כהן גדול שמע מבית קדש הקדשים נצחו טליא דאזלי לאגחא קרבא באנטוכיא וכיונו את אותה השעה וכיוננו שנצחו אותה שעה (תוספתא סוט׳ יג ה).—ובמשמ׳ רשם את השעה בדיוק: מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר״ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שחלצתו חמה וכו׳ ישבו וכתבו וכיוננו אותה שעה וכשבאו אצל ר״ג אמר להן העבודה לא חסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה (ברכ׳ לד:). — וקבע בדיוק, ואמר הפיטן: ימים הקוה כלם, יבשה להראות השבילם, כון בשעלו מדת משקלם (בנת ב את״פ, להגן).—ובמשמ׳ עשה ממש כמו הזולת: מעשה בשטר אחד שבא לפני רבא שהיה התום עליו רבא ורב אהא בר אדא אמר לו רבא ודאי זה התימת ידי הוא אבל אני קורם רב אהא בר אדא איני כותב כפתו והודה אמר לו הנה שלי וייפתה אלא של רב אתא בר אדא (שהיתה ידו רועדת) ביצר כיונת ה אמר לו הנהתי ידי על הגיק (הלכ׳ פסוק׳, ממוגות).

—פע׳, *כּוּן מכוּן, מכוון, מכוּנים, מכוונים, מכוּנות, מכוונות, — שכוּנוּ אותו, בכל משמ׳ הפע׳, א) מדיק, genau; exact; -tly: נמצא (ההרוג) מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות (סוט׳ ע ג). — ומדה מכונת, שלא חסר בה כלום: מקוה שיש בו מ׳ סאה מכוונות (מקוא׳ זו). שלש על שלש שאמרו הוין מן המלל דברי רבי שמעון והכמים אומרים שלש על שלש מכוונות (כלים כח ז). אמר רבי פרת הבל מודין שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא

—[1]) ואפשר גם כּוּנוּ.

נכשר (כ"כ קעח.).—וכמו תה"פ במשמ' זו גם לנק': וגויש של זתים שנפל לתנור והוסק כביצה מכוון טהור יותר מכביצה טמא (כלים ג כ). טמא מת שסחט זתים וענבים כביצה מכוון טהור (בס ג).—ב) מכֻוָּן כנגד דבר, עמד למולו: קורות הבית והעליה שאין עליהן מעזיבה והן מכוונות (עליונות נגד תחתונות) טומאה תחת אחת מהן תחתיה טמא (אהל' יב ה). בסילקי ששני פתחיה מכוונין זה כנגד זה (תוספתא טהר' ז יג). נטע שלש כנגד שלש ואחת מכוונת כנגד האמצעי (ירוש' כלא' ד כט ג). בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמעלן (בס ברכ' ד ח ג). — ושעומד כשורה ישרה: כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם גוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם כיצד ידוע אם מכוון אם לאו מותח החוט על גבי גפנים אם היו כולן נוגעות כאחת ה"ז כרם אחת נכנסת ואחת יוצאה אינו כרם (תוספתא כלא' ג ד). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארוכה (רמב"ם טומא' מת טו ה).—וכמו תה"פ: שהיה מוריד ידו עד שהיו ואח"כ היה פותח ואחד פותח כנגדו מכוון ולא היה צריך להוריד ידו (הרי"ף ב"מ יח.).—ובמשמ' נוטה לעומת: צריך אדם שיהיה עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה (ספרי דבר' בלד). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) בלפי צפון והחוח עוקצה ואעפ"י כן לבה מכוון כלפי מעלה (מד"ר ויקר' כג). מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבן מכוון לאביהן שבשמים (בס במד' ג). — והדעת: מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן (רמב"ם, ת"ת א יג). —*דברים מכונים, כמו שצריך להיות, בדעת: ומצאנוהו חולה מוטל במטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ודיבורו מכוונים כפיו יודע לאמר ולשמוע לשאל ולהשיב (תבו' הגאו', הרכבי בע). יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק כזה ובהחקרו והמצאו מכוון כהוגן כשר הוא (בס רנה). ראוי שלא לעשות כך (לכתוב גט) כלשון אחר לכתחלה שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו ושמא אם יפלו לידי מחקר ימצא בם פגם (בס).—*דברים מכונים זה לזה, מוסכמים, האחד במו השני: ובודקין אותו (את העד השני) אם נמצאו דבריהן מכוונין נושאין ונותנין בדבר (סנה' ג ו).—ג) *דבר מְכֻוָּן, שיש בו בונה: והידיעה המכוונת בהוית האדם (רבה"ג, מקור חיים א ה). ההרכבות וההפרדות המצטרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת (כוזרי ה יב).—ד) *עשוי בערך שוה: כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדות הנפ' ח).

—נתפ', *נִתְכַּוֵּן, — א) העמיד את עצמו לעומת דבר: עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל (מדות ב ד). של בית רבן גמליאל היה נבנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל' ג ג).—ב) שם דעתו ומחשבתו לבך וכך, beabsichtigen; avoir l'intention, intend: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו (שבת י ד). ובלבד שלא יתכוון לעשות מנה גדולה בנגד קטנה (בס כג ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי (בס כב ג). תופרי כסות תופרין בדרבן וכלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא' ט ו). וזה וזה מתכוונין להקל (ערוב' ח ב). אפילו שמע מן התנוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני דיו בין שהוא מתכוין (לעדות) ובין שאינו מתכוין (יבמ' יו ה). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אז שלקה בחרסיה חייב ר"י אומר במתכוין חייב באינו מתכוין פטור (ב"ק ג א). שור שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה וכו' ואדם שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה (בס ה ד). נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו' נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו (סנה' ט ב). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח שלא נתכוון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר' ח ה). מעשה באשה אחת שהיתה שכורה ומזגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו אמרו חכמים לא נתכוונה זו אלא לומר הרי הוא עלי בקרבן (נזיר ב ג). מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה ועכשיו שאינן מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום (בכור' א ז). נתכוון להזות על דבר שהוא מקבל טומאה והזה על דבר שאינו מקבל טומאה (פרה יב ג). לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה אבל המתכוין

להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ח). לא יפתח אדם מחצב כתחילה לתוך שדיהו וכו׳ במה דברים אמורים כזמן שמתכוין לעשות שדה אבל אין מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה מותר (תוספתא שבי׳ ג ח). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים (שם תרומ׳ ד ה). בזמן שמתכוין ולקחה (את הבהמה) בתחילה לשום שלמים (שם מע״ש א טו). כי יגח עד שיתכוין ליגח (שם ב״ק ד ו). חליצה המוטעית בשירה חלין לה והוא מתכוין והיא אינה מתכוונת היא מתכוונת והוא אינו מתכוין פסולה (שם יבמ׳ יב יג). אילו הן הגולין נתכוון להכות את העין והיכה את האדם והרגו (שם מכו׳ ב א). הנוטל את ידיו אם נתכוון ידיו טהורות אם לאו ידיו טמאות (שם ידים ב ג). מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו׳ כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ עאכ״ו (ספרי במד׳ צט). מי שלא נתכוון לזכות מעלה עליו הכתוב כאלו זכה מי שנתכוון לזכות עאכ״ו (שם דבר׳ רפג). כאן במתכוין לפחות כאן במתכוין להוסיף (ירוש׳ דמאי ז כו ג). רבי יוסי אומר לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות (שם ו כה ד). אם במתכוין לבדוק אפי׳ באמצע שדהו מותר (שם כלא׳ ב כח.). נבדק אותו האיש ואמר לא לכך נתכוונתי (שם מע״ש ד נד ד). וכותי אינו מל את ישראל מפני שמתכוון לשם הר גריזים (שם שבת יט יז.). אם יתן לי אדם ספר תילים של ר׳ מאיר מוחק אני את כל הגלויה שבו שלא נתכוון לקדישו (שם מגי׳ א עב.). היו (פריצי הדור) מהלכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים אימת יבנה ביהמ״ק אימתי בית ה׳ נלך והוא אומר אעפ״י שהן מתכוונין להכעיסני יבוא עלי שאני שמח בלבי (שם מו״ק ג פג ד). אמרה לא נתכוונתי אלא להיות כמותה וכיוצא בה (שם נזיר ד נג:). יבוא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט׳ ג יט.). המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה (שם סנה׳ י כט ד). גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (בבלי שבת כב.). אם אמרת בשאר מצות שלא עשה בהן שאין מתכוין כמתכוין שאם נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל (פסח׳ לג.). שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד (שם נג:). נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן וכו׳ לא נתכוון אלא להשביח מקחו (יבמ׳ קכב.). (האומר) הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים וכו׳ אם לכך נתכוין מתחלה הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין (נדר׳ סט:). אמר ר׳ יוחנן מלמד ששניהם (אשת פוטיפרע ויוסף) לדבר עבירה נתכוונו (סוט׳ לו:). א״ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו (ב״ב טז.). כולם (כל אנשי דור הפלגה) לשם עבו״ם נתכוונו (סנה׳ קט.). נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן (ערכ׳ טז:). ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים (מד״ר בראש׳ עד). שבטו של זבולן וכו׳ בין מתכוונין בין שאינן מתכוונין הם יוצאים (למלחמה) ומנצחים (שם ויקר׳ כה). אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם יד). שמה שאמר (ראובן לאחיו) לא נכנו נפש ומה שאמר להם השליכו אותו (אל הבור) לא נתכוון אלא להצילו (שם במד׳ יג). שלא דברה (מרים) כי אם באחיה חביבה שלא בפניו ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו (תנחומא מצורע ו). — ומצוי בסהס״א.—לבו מִתְכַּוֵּן: אמרו לו תלמידיו (לר״ח בן דוסא שהכישו חברבר ולא הפסיק תפלתו) רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי ממה שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.).—במתכוון, כמו בכוונה, בלא מתכוון, בלא כונה: וחומר שאר מצות משבת שבשאר מצות שגג בלא מתכוין חייב מה שאין כן בשבת (שבת עב:). אכלן דמאי יצא אכלן בלא מתכוין יצא (פסח׳ קיד:). כגון שנתכוון לחתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (רמב״ם בכור׳ י:). — נִתְכַּוֵּן, במשמ׳ עשה דבר בכונה לשם הדבר ההוא: היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוין וכתב את השם (מס׳ ספר תורה, ירוש׳ ה ד).—ג) ״יִתְכּוֹנְנוּ הדברים, יהיו נאותים, תהיה להם כונה: ובאי צד יתכוונו הדברים כך פרשה אדוננו מאיר עינינו רב יהודה גאון וכו׳ (תמו׳ הגא׳, הרכבי נפא). —״נִתְכּוֹנְנוּ דברי העדים, שהיו דברי כלם מכונים אלה כמו אלה: שושנה בת חלקיהו אשת יהויקים הכהן שרצו שני שופטים לשכב עמה והיא לא רצתה ועללו והעידו עליה ששכבה עם נער אחד והדיינים רצו לפסוק עליה דין מיתה ודניאל ברוב חכמתו הצילה ע״י חקירה שלא נתכוונו עדותן (נ״ד ג, אלף ד בל).

א. **כַּוָּן**[1], ב"ז, מ"ר כַּוָּנִים, — מין עֻגָה, בפרט שהיו עושים לְעַשְׁתֹּרֶת, Opferkuchen; gateau de sacrifice; cake f.offering: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כַּוָּנִים למלכת השמים (ירמ' ז יח). וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כַּוָּנִים להעצבה והסך לה נסכים (שם מד יט). — ואמר הפיטן: עלתה (השכינה) מהעזרה אל הגג כתרונים, וראתה אותם עושים כַּוָּנִים, עזבה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מרנים (ר' יוסף, קינ' ת"ב, ספרד', בכינה גועקת).

ב. **כַּוָּן**, ב"ז, מ"ר כַּוָּנִים, — כמו *כַּן: שאו זמרה לאל נורא בכס ממלכת שכתו, מרי חרש בחרשו ומרו שבת בשבתו, עלי כסא הוא מנשא פני אריה למול כַּוָּן (הופ' בבת ר"ת, הכיר הגביר). גם כי נסתמה תפלת הגיונים, גלי שבים פתוחים כ ו נ י ם, רברך נצב לעולמי עירנים (סליח' ער"ה, ה' אלהי).

ג. **כַּוָּן**, ב"ז, מ"ר כַּוָּנִים, — כמו *כַּוָּנָה: ואם רוח המושל יעלה עליך לשמוע מה ירברו והכ ו ו נ י ם הזרים אשר עשו לה (להמלה אפיקומן) לגזור אותה לגזרים שים עינך עליהם (דוד כהן, כתר כהונה, ערך אפיקומן). גם ברברי הקבלות הרשומות כנו להם כניגים וכונו להם כ ו נ י ם כתבו להם בספר ובריו עשר לעשר הספירות (עגלות דברים, הו"ג 7 183).

***כֵּיוָן**[2], כֵּיוָן, — מלת הטעם, ותשמש: א) כמו תה"פ, במשמ' מִיַּד, בלי שהות ובלי אמצעי בין שני המעשים, rasch, unmittelbar; vite, directement; -ctly: וארבעה כלים בירם (של הכהגים) הטני והכוז ושתי מפתחות הטני רומה לתרקב גרול של זהב וכו' ושתי מפתחות אחד יורד לאמת השחי ואחר פותח כ י ו ן[3] (תמיד ג ו). שאל בייתום בן זונין לחכמים מפני מה אמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמרו לו מפני שהאשה שוהה עליה ומחמצתה אמר להן אפשר יעשנה ברפוס ויקבענה כ י ו ן[4] (פסח' לז.). — ב) *כֵּיוָן שֶׁ, מלת התכור בין שני מעשים להורות כי המעשה השני הוא בא מיד אחרי הראשון, sobald; dès que; as soon as: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלם כ י ו ן שהכנים האחר ראשו ורובו (בירושלם) זכה בחלקו (פסח' ח ג). היתה (האשה) עומרת על ראש הגג וזרקו לה (הבעל את הגט) כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת (גיט' ח ג). כל הנעשה דמים באחר כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצר החליף שור בפרה או חמור בשור כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). בזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אוחזין בו וכו' ו כ י ו ן ששמע הממונה קול רגליו של כהן גרול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת (תמיד ז א). מחט שהיא נתונה על מעלות המערה היה מוליך ומביא במים כ י ו ן שעבר עליה הגל טהורה (מקוא' ז ז). אמר להם (משה) לישראל אם תשמרו שבת זו עתיר הקב"ה ליתן לכם שלשה מוערות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כ י ו ן ששמעו רבר זה קבלו עליהם ושבתו (מכי' בבלת ד ה). אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנרבים ומה שמחסרים אנו משלימים כ י ו ן שראו נשיאים שהשלימו ציבור את הכל וכו' הביאו את אבני השוהם (ספרי במד' מה). כשלשה מקומות נשאו הכהגים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו ו כ י ו ן שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתה סוט' ח ב-ג). אמר לו הצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כ י ו ן שכתב שטר וקיבל מעות והחזיק באחת מהן החזיק בכולן (שם ב"ב ג יג). (אם המטלטלים שקנה הם) ברשות הלוקח כ י ו ן שקיבל עליו הרי זה קנה (ואם הם) ברשות המוכר עד שיגביה (שם ה ב). וכשמת ר"ג כ י ו ן שיצא מפתח החצר אמר ר"א לתלמיריו כפו את המטות (ירוש' ברכ' ג ה 7). מעשה באחר שעמר לקרוא בתורה בנציבין כ י ו ן שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (שם ג ו ג). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגרול והיה בה תינוק אחר יהודי עמר עליהן סער גרול בים וכו' מיר עמד התינוק בכל לבו וצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו ושתק הים כ י ו ן שירדו ליבשה ירדו כל אחר ואחר לקנות צרכיו וכו' (שם ע יג:). אמר ר' סימיי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנורות וכ י ו ן שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרו' עליהן (שם כלא' ט לב ג). עמדו ומינו אותו נשיא עליהן

[1] באשור' כמנ, לפי דעת חל"א עֻגה בצורת עשתרת.

[2] ב צרויה, כך מנקד כתשו' גאונ' גני' גינצב' דף 362. וכן בהגרה מנקר' כ"י קרום בריט' מוז' Or. Add. 27,210. וכן המפררים. האשכנ' כֵּוָן, ב תרוקה. — [3] פרש הערוך: לאלתר במהרה. — [4] פרש"י: כלומר מהר ברחיפה אחת.

כ י ו ן שבינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנתרן כדברים (בס פסח׳ ו גג.). ומעשה בר׳ ישמעאל וראב״ע שהיו מסובין במקום אחד והיה ר״י מוטה ור״א בן עזריה זקוף כ י ו ן שהגיע זמן ק״ש הטה ר׳ אלעזר וזקף רבי ישמעאל (בבלי ברכ׳ יא.). וכשחלה ריב״ז נכנסו תלמידיו לבקרו כ י ו ן שראה אותם התחיל לבכות (בס כח:). ביום שלישי הקריתן במלת כ י ו ן שטעמתי משכתי ידי מהן (ערוב׳ נג:). מעשה בר״ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב וכו׳ כ י ו ן שהגיע לסולמא דצור ירד ר״ג מן החמור (בס נג:). אמר שמואל כ י ו ן שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (יומ׳ כב:). יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם כאו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה וכו׳ וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר כ י ו ן שעלה עמוד השחר אמר להם מי הללו אמרו לו יהודים שמרדו בך כ י ו ן שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה כ י ו ן שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו (בס סט.). בשעה שביקש שלמה להכניס ארון לבית קדש דבקו שערים זה לזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ו״א נענה וכו׳ כ י ו ן שאמר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו״ק ט.). אריב״ל כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו (נדר׳ מא.). שהיתה (מרים) מתנבאה וכו׳ ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית אור עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה (סוט׳ יג.). כ י ו ן שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים (ב״ק ס.). מכר לו דינר של זהב בעשרים וחמשה דינרין של כסף כ י ו ן שמושך את הזהב נקנה כסף בכל מקום שהוא (ב״מ מה:). מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כ י ו ן שהחזיק באחת מהן קנה כולן (ב״ב סז.). שהכישה במקל ורצתה לפניו כ י ו ן שעקרה יד ורגל קנאה (בס עה:). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג וכו׳ מה עשה יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וכו׳ וסמך שם חמשה זקנים וכו׳ כ י ו ן שהכירו אויביהם בהן אמר להן בניי רוצו (סנה׳ יד.). אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה וכו׳ כ י ו ן שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו (בס לח:). יום שנברא בו אדם הראשון כ י ו ן ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). עוף שנחבט על פני המים כ י ו ן ששט מלא קומתו דיו (חול׳ נא:). בקש (אלכסנדרוס מוקדון) לעלות לירושלם (באו הכותים ואמרו לו) הזהר שאינן מניחין אותך להכנס לבית קדש הקדשים שלהם וכ י ו ן שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שתי אנפלאות ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות שתי רבאות של כסף וכ י ו ן שהגיע להר הבית אמר לו אדוני המלך שלוף מנעלך וכו׳ שלא תחליק רגליך וכ י ו ן שהגיע לבית קדש הקדשים אמרו לו עד כאן יש לנו רשות ליכנס (מד״ר בראש׳ סא). אמר יוסף לאותן גבורים הכניסו את זה (את שמעון) כבית האסורין כ י ו ן שקרבו אצלו צווח בהם כ י ו ן ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (בס צא). היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני מצרים המצרים אומרים עד כאן תחומינו והכושים אומרים עד כאן תחומינו כ י ו ן שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם (בס שמות י). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (בס יט). א״ר אלעזר בן פדת כ י ו ן שיצאו ישראל ממצרים היו נושאין עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם וכו׳ כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר כ י ו ן שראו אותו נתייראו הרבה (בס כא). את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כ י ו ן שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה וכו׳ ויצא קין מלפני יי׳ וכו׳ כ י ו ן שיצא פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי כ י ו ן ששמע אדם הראשון כך התחיל טופח על פניו (בס ויקר׳ י). אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולם וכו׳ כ י ו ן שנכנסו בניה להקריב ונשרפו נהפכה שמחתה לאבל (בס כ). אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחת מן העליה כ י ו ן שעלה הכישו נחש ומת (בס). ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבת היו והיו הבכורות משתמשין בהם כ י ו ן שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למתושלח כ י ו ן שמת מתושלח מסרן לנח (בס במד׳ ד). למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי הלך אוהבו והתקין מטה וכו׳ ושלחן של הדיוט כ י ו ן שבא המלך

באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו כיון שראה אותבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (שם טו). אמר לו (תתיבת בשר) זו שאכלת של חזיר היא כיון שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל (שם כ). הרי משה אחר כל אותו השבח שראה כיון שהגיע יום מיתתו לא היה יכול לעכב (שם דבר׳ ט). עד שלא יהלה אדם אוכל מה שמוצא כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים (שם בה״ב, סמכוני). א״ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו אלא כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן וכו׳ כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם (שם, נפת). אמרה לה (רות לנעמי) וכו׳ מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע״י אחרת כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים (שם רות, ותאמר רות). הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין כיון שכל אחד ואחד מהם מגיע לחול הוא נשבר וחוזר (תנחומא ויקר׳ יז). והלא מתחלה נסיך היה (בלק ולא מלך) וכו׳ אלא כיון שנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם בלק ד). מיד משקתו (המדינית) היין ובער בו השטן והיה נשטה אחריה וכו׳ כיון שהיה תובעה היתה אומרת איני שומעת לך עד שתשחוט לפעור (שם כז). ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו׳ כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך וכו׳ (פסיק׳ רבתי כ). ועמדו (עבדי המלכה) והוציאוהו (את המלך) במטה לבית אביה כיון שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב (שם ל). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך רבי ישמעאל לבודקו כיון שהרגיש קול פרסיותיו של רבי ישמעאל נטל תכריך של שטרות וזרקו לתוך הספל של מים (סופרים טו ד). — וגם עם מ בראשו, מִכֵּוָן, מכיון: אמר ר׳ הנגיה מכיון שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש׳ ברכ׳ ג לד ג). שליש הראשון קשה לבוא מכיון שהוא בא מיד הוא גדל (שם ה לה ד). (כאן) סופו להקשות מכיון שהקשו נעשו כאביהן (שם ז נז ג). השבת שנתן טעם בקדירה וכו׳ מכיון שנתנה טעם בקדירה בטלה (שם תרומ׳ יא מז ד). —ג) במשמ׳ *הוֹאִיל, בהיות שֶׁ, since; puisque; da: מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיים (יומ׳ כ ג). בערתי הקדש מן הבית וכו׳ כיון שהפרשתו מן הבית אי אתה זקוק לו (תוספתא מע״ש ה כג-כד). הוציא חצי גרוגרת וכו׳ כיון שהוציאה נעשה כמו שהניחה שם ויהא פטור (ירוש׳ שבת א ב ג). (האומר) ערכי עלי כיון שאמר ערכי עלי לא קבע לעצמו אלא ג׳ סלע (שם ב״ק ט ז). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה וכו׳ ר״ח אמר כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך (בבלי ברכ׳ כח:). כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה (חגי׳ ה:). שאני אומר כיון שעשאה שותף בין הבנים אבדה כתובתה (ב״ב קלג:). כיון שהגיד (העד) שוב אינו חוזר ומגיד (שם קסח.). וכי תעלה על דעתך שאברהם וכו׳ היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כיון שיצא להרבות רעה לא נפנת עליו (מד״ר שמות א). התחיל הקב״ה ליתן למשה שבילים שיבקש עליהם רחמים וכו׳ כיון ששמע מן הקב״ה דברים רבים התחיל מבקש עליהם רחמים (שם מג). ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה (שם ויקר׳ יג). שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו שמתחלה נאמר לו לא תלך כיון שהעיז פנים להלוך הלך (שם במד׳ כ). פעם אחת באו חכמים אצלו (אצל דמה בן נתינה) ליקח הימנו אבן אחת טובה וכו׳ נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן שלא ביקש לצערו ויצא להון ריקם כיון שלא הוציאה כמבורין שמבקש מהן יותר והעלו דמיה י׳ אלפים זהובים (שם דבר׳ א). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובר למי שיש בו ממש (שם ג). בין העבדים גדלה וכיון שגדלה בין העבדים לבת גם בהן (שם ג). הנחש הראשון היה מסית כבני אדם כיון שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו אילן התחיל לומר לשון הרע על בוראו (שם ה). —ובמשמ׳ זו מצוי בסהמ״א: מעשה בבני חיפה שהביאו להן גוים הדם ביו״ט שני ושאלו לרבא מהו להריח בה מערב לאלתר אמר להן כיון שעל רעת בני חיפה גזזו על דעת כולם גזזו (הלכ׳ פסוק׳, יו״ט). כיון שנושאין (ת״ח) זה עם זה בהלכה לומדין זה מזה טעמים הרבה (ר״ת כ״מ לג.). אמר הכוזרי כיון שהרבר כן אני מודה לרבני שמקבין אלה שני הפנים

ביתרונו על הקראים כנראה ובנסתר (כוזרי ג ג).—ועם מ מבון: א"ר סנא מכיון שעומד בתוך שנתו של אילן משלים שנתו (ירוש' כבי' כ לג.). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם מכיון שהוציאה נעשה כמו שהניחה על כל אמה ואמה ויהא פטור (שם שבת ה כ ג). מכיון שקיפלה (את הטלית) לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (שם כ ד ד). מה קשירה היתה במשכן שהיו קושרין את המיתרים ולא לשעה היתה א"ר יוסה מכיון שהיו חונין ונוסעין על פי הדיבור כמי שהוא לעולם א"ר מכיון שהבטיחן הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה (שם ז י ג). אמר להן מכיון שנהגו בהן אבותיכם כאיסור אל תשנו מנהג אבותיכם (שם פסח' ד ל ד). מכיון שאין לו שם נעשה כשוחטו לשמו (שם שקל' כ מו ד). א"ר אלעזר מכיון שזכה בו בלשון מתנה זכה זה בלשון ירושה (שם כתוב' ו לא.). בבכר אחר מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו בנבילה (שם נדר' א מ"ד). סבר שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופו לתהות מכיון שהוא תוהא נעשו קרבנותיו כשוחט הולין בעזרה (שם). שמעמינ' מכיון שהיו יודעין משעה הראשונה שהוא שם המיוחד שהוא צריך לקרוע (שם סנה' ז כה.). — ובמשמ' כאשר: וכן קבלו איש מפי איש וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום וחקקום (הור' הקורא 54).

***כַּוָּנָה**, כוונה, ש"נ, מ"ר כַּוָּנוֹת, כוונות,—א) מה שהיה בדעתו לדבר, לעשות, וכדומה, Absicht; intention: לאחר שהיה מקלל את המלך היה המלך עובר אמרו לו שתוק שלא ישמע המלך אמר להם מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו (ספרי במד' פה). מגע נכרי שלא בכוונה (ע"ז נח:). וכל כהן שלא בכוונה לא גזרו (שם). דיו שנטפה על גבי הכתב מותר למחקו שלא היתה כונתו אלא לתקן (מס' ספר תורה ה ט).—ומצוי כמהם"א: כי מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא ענין הכוונה בבריאת כל הגופות וההויות (תרג' תקון מדה"נ לרשב"ג ח). שימצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה לא בכונה ללמד החכמה ההיא פליאות ותמיהות (כוזרי ד כט). ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה ונשארו אלו שהם במקרה (שם ל). ואינם (הקרום והריאה) שמשים לשאר הגוף כי אם בדרך המקרה לא בכונה הראשונה (שם כה). דברי הדעתן המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו בפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (שם ה כ). האלהים יעזרך על כונתך ויגזור לך הטוב (שם כח). הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו (תו"ה, הבטחון ד). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולתי האלהים (שם, יחוד המעש' ד). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי כוונתו וחכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (ספורנו, אור עמים, ידיעה). ובמעט זמן נאספו שלשים אלף רועים ושמו פניהם לבא לעיר גרנדה ומשם לכל מלכות ישמעאל ובעמדם על כוונה זו אמר אחד מהם אין עצתנו טובה (שבט יהודה).—ב) *מחשבה ושימת דעת למה שהוא עושה, Aufmerksamkeit, attention: בר קפרא אמר אין לך צריך כוונה אלא ג' פסוקים הראשונים בלבד (ירוש' ברכ' ב ד.). קרית שמע צריכה כוונה תפילה אינה צריכה כוונה (שם ב ה.). וכי איכן מצינו בתורה שהמילה צריכה כוונה (שם יבמ' ח ט.). עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה (בבלי ברכ' יג:). מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה (שם). מצות צריכות כוונה (שם.).—ובסהמ"א: ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמתי (כוזרי ג יז).—*כַּוָּנַת הַלֵּב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ' יה.). אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל ההיו מברכין אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד"ר במד' יא).—*כְּכַוָּנַת הַלֵּב, במשמ' דמיון: וכיון שיש בעובי הכותל לחוק ולהשלימו לחור היה ד' על ד' רואין בכוונת הלב כאלו חקוק הוא ויש בו ד' על ד' (ר"ח שבת ק:).—ג) *כַּוָּנַת המלה, משמעותה, פרושה: ואנו מזכירים בחלק השני הזה וכו' רוב השרשים העבריים הנמצאים באשר בידינו מן המקרא ונבאר משמושיהם ונפרש מכוונותם מה שהצורך מביא לבארו ולפרש אותו (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריב"ג). שער אבאר בו עניני המלות אשר אשתמש בהם בחלק הזה והכוונות אשר אכון אליהם בו (שם).—והכַּוָּנָה הפנימית: וכן יעלה החסיד אל לבו ענין כל ברכה ויבין הכונה ממנה ומה שהוא נתלה בה (כוזרי ג יז). אעפ"י שנצא

מעניננו מעט באר לי כ ו נ ת המזמור הזה (כם ה ט). המצות הנסתרות והם הכ ו נ ו ת המסבבות המצות המעשיות הם ההלק האלוהי (מלמד התלמיד', גננים). וזהו כ ו נ ת רבותינו זכרונם לברכה באמרם כל הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (טור חו"מ א). וי"א שאין מעשה היתוש כפשוטו ויש לו כ ו נ ה נסתרת כמו שיש כ ו ו נ ו ת נסתרות על הגדת עקר טורא (ג"ד ב, אלף ד תתמד).—ד) "הגדת הרבר במו שהוא: הרי שהעירו עליו שהרג ונהקרו בשבע חקירות שמנינו שהן בכוונת הזמן וכוונת המקום ונדרשו בכוונת המעשה וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (רמב"ם עדות א ו).—ה) "נקודה בחלל העולם שאדם מסב אליה פניו בעשותו דבר מה, כמו המקדש והמזרח ליהודים בתפלתם ומכה להמושלמים [1]: והישמעאלים אומרים כי היא (ירושלם) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והיא לכל מקום כ ו נ ה [2]) והג (כוזרי ב כג).

א.*כוננות, כוננית, מ"ר כונניות,—עי' *כַּנָּנִית.

ב.*כּוֹנְנוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא כ ו נ ן, עשוי ומתקן בראוי: זווג ק"ש של לילה גורם כוננות ותקון כלי של היסוד-דנוקבא (עמה"מ, קרית ארבע פה).

*כּוֹנְנִיּוּת, ש"נ, מ"ר כּוֹנְנִיּוֹת,—כמו כוננות: שהרופאת השרר הוא עיקר ב ו נ נ י ו ת הטעים (ר"מ הלביה, מבוי ג ח). כי אולם סדרי הבריאה וכוננ י ו ת י ה מסודרים בדרך שכאשר מלכותו ית"ש נודע וסורים בו כל ברואיו נמצא בברואים כל טוב וכל שלוה (רמח"ל, דרך ה' ד 7). ואולם חלקי הבריאה ג"ב לפי כ ו נ נ י ו ת י ה ם הם רמ"ח בהקבלה לרמ"ח אברי האדם (שם). כי הנה האדון ב"ה הכין סדרי המציאות וכ ו נ נ י ו ת י ה ם ע"ז הדרך שכלם נקשרים זה בזה (שם ג ב).

כוס[3], מסנו א.כּוֹס.

א.כּוֹס[4], ש"נ, ככי' כוסי, כוסו, כ֫סו, כוסה, כוסם, מ"ר כ֫סות, כוסות,— א) כלי בינוני לא גדול ביותר, ישתו בו מים, יין, וכרומה, Becher; coupe; cup: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה (בראש' מ יא). ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכ֫סות ואמר אליהם שתו יין (ירמ' לה ה). מפתו תאכל (הכבשה) ומכ֫סו תשתה (ש"ב יב ג). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס[1]) עינו (משלי כג לא). — כוס תנחמים, שהיו שותים בעת תנחומי אבל: ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו (ירמ' יו ז).—כוס ישועות, שהיו שותים בעת ישועה להעם, ונשא כוס ישועות, נשאה בידו וברך את יי': כוס ישועות אשא ובשם יי' אקרא (תהל' קיו יג). —ובמליצה, כוס התרעלה, כוס החמה, וכדומה: קומי ירושלם אשר שתית מיד יי' את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מצית (ישע' נא יז). הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם כב). כה אמר יי' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכו' והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי' צבאות שתו תשתו (ירמ' כה יה-כח). כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (שם נא ז). שכרון ויגון תמלאי (תשתי) כוס שמה ושממה (יחזק' כג לג). גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי (איכ' ד כא). כי כוס ביד

[1]) לפי לשון הערב' קִבְלָה a).—[2]) בגוף הערבי: והי ללג'מיע ק ב ל ה ותג'.

[3]) לא נתברר משמ' העקרית, ועי' הערה להערך.

[4]) בארמ' כסא. בערב' כא'ס b), באלף המזה, ובשביל

a) قِبلَة b) كأس

זה פקפק פרנקל (Aram. Frw. 171) אם זו מלה ערב' ותשד שהיא שאולה מארמ', אעפ"י שהשתמשו בה כבר הסופרים הערבים הקדמונים. וקצת סמך יש לרבר, שאין לה למלה זו שום שרש בערב', ולא נסתעפו ממנו מלים אחרות, אבל גם בעבר' וגם בארמ' כך, ולכן אין מזה ראיה ברורה נגד המקור הערבי של כא'ס בערב'. רק המזגת האלף והעדר מלה זו באתיאפ' באמת קצת קשה. באשור' כַאס: לַמַּלִי ב-א-ם, אמלא את הכוס (מוס ארנולד, גלם עבת' להסרתדון). ונחלקו חכמי הערבים כמשמ' הראשונה של כאס, שקצתם, אבו ח'אתם ואחרים, אומרים שהכאס הוא המשקה בעצמו ובהרחבה עבר גם על הכלי שבו ישתו המשקה, וי"א שלא יקרא כלי הזכוכית כאס אלא בשיש בו יין וכשאין בו יין הוא קד ח. אבל בעבר' כבר ראינו מן המשלים מהמקרא ותו"מ כי עקר משמ' כוס הוא הכלי. ומשמשת מלה זו גם בערב' בלשון נקבה, וכך היה שמושה בעבר' בזמן הקדום. אבל בזמן התלמוד התחילו לפקפק ולאמר גם כ ו ס א ח ד, ואו"ם בסדר הפסח השמוש קבוע א ר ב ע כוסות ולא ארבעה.—[1]) כך הקרי למערבאי, והכתיב בכים, ביוד, ולמדנהאי גם הכתיב בכוס.

יי׳ ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תה׳ עה ט). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (שם יא ו).—כוס ימין יי׳, כוס זעמו וחרון אפו: תסוב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון על כבודך (חבק׳ ב יו).—נתן כוסו של פלוני בידו, עשה לו כמו שעשה לפלוני: בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך (יחזק׳ כג לא).--שתה כוסו של פלוני, באה עליו צרה דומה לצרתו של פלוני, היה גורלו כגורל פלוני: כה אמר אדני יי׳ כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה וכו׳ ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי (שם לב-לד).—ונרדף עם חלק, במשמ׳ גורל: יי׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תה׳ יו ה).—וגם במשמ׳ טובה, כוסו רויה, יש לו צרכו בשפע: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תה׳ כג ה).—ב) בהשאלה, הנץ של קצת פרחים בצורת כוס: ושפתו (של ים הנחשת במקדש שלמה) כמעשה שפתי כוס פרח שושן (מ״א ז כו). — ובתו״מ תשמש זו״ג, במשמ׳ עצם הכלי: השקו את התמיד בכוס של זהב (תמיד ג ד). כוס שנפגם רובו וכו׳ אם מפזר הוא את רוב המים (כלים ל ג). מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (תוספתא דמאי ח ז). כאדם שהוא שותה בכוס נקי (ירוש׳ יבמ׳ ח ט ד). והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם וששה עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו (שבת קיט). היא (הסוטה) השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש (סוט׳ ט.). כוס של עבו״ם שנפל לאוצר מלא כוסות (זבח׳ עד.). השותים במזרקי יין וכו׳ בכוסות שיש להם זרבוביות (מד״ר במד׳ י). כוס שיש בה שתי פיות ושותים ממנה שנים בבת אחת (ר״ח שבת סב:).— של אבן: כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שחו לשתות נתמלאו הכוסות (תוספתא פרה ג ג). — ושל זכוכית: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד והכוס מבית הזגג (פסח׳ נה:). — והכלי עם מה שבתוכו: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים (ברכ׳ ח ב). ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין (פסח׳ י א). התקדשי לי בכוס זה של יין (קדוש׳ ב ב). אמר לו רבי ישמעאל לר״ש מימיך בא אדם אצלך לדין או

לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל כגדלך או עוטף טליתך (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יח). אורח רע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו פת אחת אכלתי לו חתיכה אחת אכלתי לו כוס אחד שתיתי לו (תוספתא ברכ׳ ו ה). אין לו (יין לקדוש) אלא כוס אחד (שם ג יג). יש לך אדם שהזבוב נופל בכוסו ומניחו ואינו טועמו וכו׳ ויש לך אדם שהזבוב עובר על גבי כוסו שופכו ואינו טועמו וכו׳ יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו זורקו ושותהו (שם סוט׳ ה ט). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא כבריסי שהיא רחבה (ירוש׳ מעשר׳ ג ג ד). כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים (ברכ׳ נא.). ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית (פסח׳ קח:). השותה כוסו בבת אחת ה״ז גרגרן (ביצ׳ כה:). בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימזוג בהן כוס לרבו (יומ׳ כג:). י׳ כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה קודם אכילה כדי לפתות את בני מעין שבשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבעה לאחר אכילה (כתוב׳ ח:). כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה (כתוב׳ סה.). הדבר דומה לארבע כוסות של חלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין וכו׳ (בכוע׳ ו.). ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות ומעשה בר״ע שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד נתן לו כוס וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו שוב נתן לו כוס אחר וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו אמר לו בן עזאי עקיבא עד מתי אתה משקה כוסות מטועמין (דא״ר ט). ולא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי שלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו (שם).—נותן עינו בכוס, להוט אחרי היין: כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן דומות עליו כמישור (יומ׳ עה.). —*בית הכוסות, תיבה לשמר בה הכוסות, עי׳ בית. —וגם בספה״א השתמשו כמלה זו וז״ל: אל תאמר לו הזהם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך (רב״י ויקר׳ כה מג). —ואמר המשורר: ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו (רמב״ע, תרשיש ב כ). רעי שתו עמי עדי ארץ גשמה ועל יער אשר כרד, יין במו אדם בכוס שהם או איש מלוקחה בתוך כרד (שם יו). הוציא פרח כל עין הגן ושקדים הן היום יגמול, על כן אמרו אל משקה אל מישוד הכוס אותי יגמול (שם ג כ). הכט מאור כוסות אשר ידמו אורי כרק חרב

בלהטיהם (שם כ י). על גרגרות הכוס ענק מגרגרי שהם וכמעט תחום ימחו, תבער חמתו (של היין) בו ואפו יחרה וברוב לשון מים יסחו (הוא, דיואן סו, כ"י בודליאנה). וכוס שהם אשר עלה בכוכב ביד משקה ומי א'דם במעיו, כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (שם קמה). מעל פני כוסות מכסות אור הסר לאט מסוה בבוא סין, כי הנפשות בחזות הכוס יחיו למען בה צרי מדון (כ"י תליזי, תחכמ' ה).—*כוס עקרים וכוס של עיקרין[1]: כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה (שבת יד ג). האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספ' יבמ' ח ד). מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (מד"ר דבר' ח).—*כוס של ברכה, שמברכין עליו: ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודה (ירוש' ברכ' ז יא ד). ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין (סוט' לח:).—*כוס של פורענות: א"ר אסי אין מברכין על כוס[2]) של פורענות (ברכ' נא:).—ומליצה: אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר (נדר' כ:), ר"ל לא יחשב אדות אשה אחרת כשהוא עם אשתו.— ומשלים: אמר ר' אילעאי בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (עירוב' סה:). חזקה אין אדם שותה בכוס אלא א"כ בודקו (כתוב' עה:), ר"ל אין אדם נושא אשה אלא אחרי שבדק אם אינה בעלת מומים. השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכים (תנחומא שמיני ז).—*כוס התרעלה: הגיע זמנה של מצרים לשתות כוס התרעלה (חול' לב.).—כוס של בשורה, עי' בשׂרה. —*כוס תנחומים: לפי שהקב"ה משלח את הנביאים לילך לנחם את ציון בא הושע אומר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים הקב"ה שלחני אליך לנחמך וכו' בא יואל ואומר לה עמדי קבלי כוס תנחומים וכו' בא צפניה אף הוא אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומיך (פסיק' רבתי כט-ל).—ואמר הפיטן: אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת, אכלוני אריות חדודי מלתעת (קינ' לת"ב, בכלת וגם מיין). אחינו אחינו אנשי גאולתנו, איכה עברה עליכם כוס תרעלותינו (קינות תימנ', אהה ידועת). — ואמר המשורר בהתאוננו על הזמן: ישקה (הזמן) בכוס אחד אשר יישן כבית השן ובין תגור ולשפתים (רמב"ע, דיואן פב, עינות תהום).

זמן הבלי ימי סבלי, יפה ללבי שקריו, וכוס פעלי ביד אלי, השקה אותי שמריו (הוא, זמן הבלי).—*כוס משכרת: והבשת דבקה בם כמו כבד ליותרת, וישתו בוז בקבעת ומצו כוס משכרת (ר"ב הנגיד, בלת יונה).— *כוס מות: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלח משפתו אל שפתו, ואין תוכה לכד מגן מאדם ואיש פלד קרב וברק חניתו, אזי שתה בכוס מות וישחק בכוס מים בעת צמאך שתיתו (הוא, הגרפת הזמן).—וגם במשמ' גורל: רוה צמאך כל ימי שושן במזרק יין וכוס, והנה אדון הדור לך לעד מנת חלק וכוס (רמב"ע, תרבית את פה). מנתי וכוסי גביעי וכוסי בלילי מישושי וביום לרוחו (שם את בלג). שמחת נפשות באשישות, כי מהומן כוסן מנת כוסן (ר"י חריזי, תחכמ' ה).— *שׂרֵי כוס, מין ממיני השֵׁדים: איך מחמירין בשרי כוס ושרי בוהן וכו' אבל בשרי כוס ושרי בוהן לא יועיל אלא עד שיהא תינוק שלא ראה קרי מימיו וכו' מפני ששרי כוס ושרי בוהן לא נתן לישר' (תכמ' הנפ' לר"א מגירמייזא, כ"י בריט' מוז').—ובהשאלה, *גומה קטנה בעור בע"ה, שבה יושבות השערות: רבי יהודה אומר אפילו[1]) (אם יושבות השערות השחורות של הפרה האדמה) בתוך כוס[2]) אחד היו בתוך ב' כוסות והן מוכיחות זו את זו פסולה (פרה ב ה).— ג) *בֵּית הַכּוּסוֹת, הקבה השניה של מעלי גרה, החלק שאחרי הכרס הפנימי, Netzmagen; estomac recticulé; honeycomb stomach: המסס ובית הכוסות[3]) שנקבו לחוץ (חול' ג א). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (תוספתא שם ג יא). חלב שעל המסס ובית הכוסות (גמ' שם לג.). — ומ"ל: נמצא שני בתי הכוסות (רמב"ם בתיע' י ע).—ד) ברפואה, *כּוֹסוֹת השריטה, כוסות המציצה, כעין כוס יגרשו ממנה האויר באש וידביקוה בפיה אל הבשר כדי שתמץ הבשר אל תוכה, Schröpftopf; ventouse; cupping-glass: זמן ההקזה והנחת כוסות השריטה (ר"י חריזי, בעל בהנהג' הגוף). האופן הד' בהנחת כוסות המציצה ושריטתם (קאנון א ד כא). ואולי יתנפח מקום דבקות

—[1]) עי' ערך עקר וערך עִקָר. — [2]) ושאלו שם: מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני.—[1]) יש משמיטים המלה אפי'. — [2]) ואמרו בירושלמי ע"ז (ג מב.) הן כוסות הן גומות. — [3]) ופרש רש"י: סוף הכרס שקורין פנצ"א עשוי ככוורת וקרוי בית הכוסות והמסס מחובר בו וסביב סביב לחיבורה בשאתה מבדילן יש דופן לזה ודופן לזה וכאמצע הן שופכין זה לתוך זה והמאכל נכנס מבית הכוסות להמסס ומהמסס לקבה ומהקבה לדקין.

ה כ ו ם ויקשה הסרתו וכו׳ וזה יקרה הרבה כ׳שנשים הכ ו ס ו ת. על צר השד (שם). והנכון אחר נפילתן (של העלוקות) לכוין בכ ו ס ו ת המציצה (שם שם כה). לפעמים אנו מתיראים לעסוק בהקזה וכו׳ ואז אני בוהרים בשריטים וע״י כ ו ס ה מ צ י צ ה ולפעמים עוסקים אנו בהנהת כ ו ס ו ת המציצה אבל בלתי שריטה (מעשה טוביה, גן העדן י ג). —ה) בקבלה, ־כוס תנחומים, וכוס התרעלה, מחלקות של ההיכלות העליונים: ובמקומות של היכלות הללו יש גנזים הנקראים כ ו ס ת נ ח ו מ י ם שמהם משלח ה׳ נחמה לכל האבלים ובעלי צער ולכל הראויים לנחמה ויש בהם גנזים הנקראים כ ו ס ה ת ר ע ל ה שבהם מתנקם יו׳ יתברך מאותם שהם הגונים וראויים לפניו (בעלי הזהר לר״י ג׳יקטילייה לג.).—־כוס התרעלה, כנוי לאחד המלאכים הרעים: בהיכל הזה (שתת, שהוא ההיכל השני משבעה היכלות הטומאה) יש ממונה אחר ששמו כ ו ס ה ת ר ע ל ה וכל אותם הרוגי ב״ד ששתו כוס התרעלה בעה״ז נצולו מכוס תרעלת עוה״ב וכו׳ בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כ ו ס ה ת ר ע ל ה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג׳ טיפות הא׳ הצין והא׳ מר ממות והא׳ קובעת (רח״ו תמ״ע, היכלות יג).—ועי׳ גביע.

ב׳ כּוֹס[1], ש״ז,—שם עוף מתבודד יושב בחרבות, Vogelart, esp. d'oizeau; cert. bird: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס וכו׳ ואת הַכוס ואת השלך ואת הינשוף (ויקר׳ יא יג-יז). וזה אשר לא תאכלו מהם (מהעופות) וכו׳ את הַכוס ואת הינשוף והתנשמת (דבר׳ יד יב-יז). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי דמיתי לקאת מדבר הייתי כְּכוס חרבות שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג כל היום חרפוני אויבי (תהל׳ קב ו-ח). — ואמר המשורר: שרתי מושל שיאו עד רום ובקצף על מים נדמה, פתאם הוצא מבית מדות ו ל כ ו ס במדבר היום נדמה (רמ״ע, תרבית ח). —והסכימו ר״ב הקדמונים שהוא העוף הלילי שפניו דומים קצת לפני אדם[2]), Eule; chouette; owl,— וכבר השתמשו בו במשמ׳ זו קצת הסופרים החדשים: ה כ ו ס הבה העופות אשר ינוהו וישכנו ביום בקנים ובחורים (רא״ב׳ למוד׳ ה ו).

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) אונק׳ תרגם הכוס שבמקרא בהשם קדיא, אבל לא נתברר בודאות לאיזה עוף קראו בארמ׳ בשם זה. השבעים תרגמוה במלה שפרושה עורב הלילה, ולג׳ בשני המקומות במקרא bubo, והוא עוף הלילי הרשום בפנים. ובן רבע״ג תרגם הכוס באלבום a) בערב׳, שהוא העוף הנזכר. ואמר ע״ז ריב״ג: הי אלהאמה, ואלהאמה מן טיר אלליל ותרג׳מה אהל אלת׳אג׳ם באלבום, ואלבום אשם לד׳כר אלהאם ח׳אצה דון אלאנת׳י ואלהאם אשם עאם ללד׳כר ואלאנת׳י פתרג׳מתה אד׳א באלהאם אצוב אד׳ אנמא כאן אקצד מן אלכתאב אלי הר׳א אלעמום, ע״כ,—ובעבר׳: הכוס היא (בערבית) אלהאמה b) ואלהאמה היא מן עופות הלילה ותרגמוהו אנשי התרגומים באלבום (בערב׳) ואלבום שם להזכר של אלהאם ביחוד וזלת הנקבה ואלהאם שם כללי להזכר והנקבה והתרגום (של כוס) באלהאם יותר נכון מפני שכונת הכתוב היתה לזו הכללות (ר״ל לזכר כמו לנקבה). — ואמר אלג׳והרי בהצחאח: אלהאמה מן טיר אלליל והו אלצדי וכו׳ וכאנת אלערב תזעם אן רוח אלקתיל אלד׳י לא ידרכ בת׳ארה תציר האמה פתזעק ענד קברה תקול אסקוני אסקוני פאד׳א אדרכ בת׳ארה טארת, ע״כ, ובעבר׳: אלהאמה היא מעופות הלילה והוא אלצדי וכו׳ והיו הערבים מאמינים כי רוח ההרוג שלא נקמו נקמת דמו יהפך ל ה א מ ה ותצעק על קברו ותאמר השקוני השקוני וכאשר ינקמו נקמת דמו תתעופף לה. ואחרים אמרו שההאמה תתהוה מעצמות ההרוג שלא נקם נקמת דמו. וקצת משכיליהם אמרו כי אין זה אלא משל והיתה הכונה בזה רק לעורר את גואלי הדם לתבוע דמו ורק הערבים בימי הסכלות (לפני מחמד) חשבו שהוא באמת כך (מגנלת). והנה כבר ראינו כי אלג׳והרי תרגם אלהאמה באלצדי, וכך פרשו שאר קדמוני הערבים את השם האמה בהשם צדי c), וצדי בערב׳ הוא עוף הלילה הרשום בפנים, ובודאי לזה העוף כון גם אונק׳ בתרגמו כוס ב ק ד י א, כי חלוף שתי האותיות צ ק זו בזו בתוך הלשונות השמיות כין זו לזו הוא דבר מצוי מאד. ואין ספק כי זו היא הנוסחה האמתית קדיא בדלת ולא קריא בריש. וכך דעו גם רש״י הכוס צ ו א י ט, שהוא chouette בצרפתית, אמר וז״ל: הכוס והינשוף הם צואיט״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוף אחר דומה לו שקורין ייבו (רש״י עה״ת, דב׳ כרלינר), והוא hibou. מכל זה ראינו כי אונק׳, ולג׳, רסע״ג, ריב״ג ורש״י כלם מסכימים להחליט השם כוס להעוף הלילי הנזכר, והמליצה מ ק ו ל אנחתי וכו׳ הייתי ככוס חרבות נאותה לזה העוף, שאולי היו גם להיהודים הגדות ואמונות כיחס לו כעין מה שיש להערבים, ויהיה זה מע׳ז המליצה שהוא כמו זועק לאלהים נקמת דמו השפוך בידי אויביו על לא חמס בכפו. והנה, לא נתברר מה מקור השם הזה להעוף הנזכר, אבל הוא אחר מאותם השמות הקדומים שקשה לעמד על מקורם ובפרט שמכל השרש כום לא הענף בלשון ולא ידענו מה היה עקר משמ׳. וגזני׳ (Ges. Thesaurus) שעל סמך מה

a) البوم b) الهامة c) صدى

ג.כום, — עי' כ"ם.

כוסבר, — עי' *כסבר.

כיסמים, — עי' *כסם.

כוף, — עי' כפף.

***כּוּפָח**[1]), ש"ז, —כירה קטנה לבשל או לאפות, שיש בו רק מקום שפיתה לקדרה אחת: תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן (כו תבשיל) בין מתוכו בין מעל גביו כופח[2]) שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ג). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח' ה ט). הכופח עשאו לאפייה שיעורו בתנור עשאו לבשול שיעורו ככירה (כלים ה ג). כירה שנחלקה לארכה וכו' כופח שנחלק בין לארכו בין לרחבו (שם ז). השרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין של כופח[3]) מן השפה הפנימית ולחוץ (שם ה ז). כל המנחות אין באות כשרות אלא בתנור עשאן ככופח וברעפים פסולות (תוספתא מנח' ז ט). וטבע (אלהים) את האבן (של יעקב) עד עמקי תהומות ועשאה סניף לתהומות כאדם שעושה סניף לכופח (מה"ג, ויצא). — ועי' כִּירָה.

כּוֹפֶר, — עי' כֹּפֶר.

***כּוֹפֵר**, ש"ז, מ"ר כּוֹפְרִים, — מי שכּוֹפֵר בדבר, בפרט מי שכּוֹפֵר באלהים, בעקרי הדת, Ungläubiger mécréan; freethinker: א"ל כופר לרבן גמליאל אלקיכם גנב הוא וכו' (סנה' לט). א"ל כופר לרבן גמליאל מי שברא הרים לא ברא רוח (שם). — ומצוי בספה"א: מי שהוא יותר אכזרי על הכופרים הוא יותר מרחם על בניו (מאזני צדק, אלגזלי 95). והנה חכמי המחקר לא עמדו בסוד ה' וכו' וזה להמשכם אחר דעת הכופרים האומרים כי העולם קדמון (מנח' קנא' לר"י מפיסא 86). ואם רצונך לקבל פני פילוסופים חברנו בכל המקום אשר הם לנו לא לצרינו קדמה פניו כי הבאתי לך דבריו בכל ענין אך בכל המקום אשר לא לנו וינגדו לדעת חז"ל וקבלת קדמונינו לא אכרות להם ברית כי אם בנקור להם כל עין ימין לא אשא פני כל כופר אך במשפט אביא דעותיו (פ"א כ"ר מאיר, הקד' ספ' הכרית). מלבד חטאת הכופרים אשר ברגליו (של שכ"צ) כי הוא צוה ויאמר השמד (להשתמד) לכמה מאות אנשים מישראל שהלכו אתו לכפירה (שם א, כתב יוכר). — ואמר הפיטן: לא תנאף הזהיר לצבור, על אפניו דבר דבור, יגיד ויוכיח עלי כופרים, דומים לאשה מנאפת מאחרים (יוצ' ב' בשבוע', בנוית מרום).

כיפרי, — עי' *כִּפְרִי.

כּוּפְשׁ, —עי' כֹּפֶשׁ.

כּוּפֶת, —עי' כֹּפֶת.

***כּוּץ**[1]), ממנו *כֵּוֵּץ, *כִּוּוּץ, *כְּוִיצָה, *הִתְכַּוְּצוּת.

***כָּוַץ**[2]), פ"ע, עתי' יָכוּץ, פעו' כָּווּץ, —כָּוַץ העצל ובדומה, נתקרבו חלקיו הפרדיים זה לזה ונתקצר עי"ז, zusammenschrumpfen, sich zusammenziehen; se rétrécir, contracter, resserrer; to shrink: כל שהוא כווץ ועומד במקומו זה תורבץ הוושט אלא איזהו וושט עצבו כל שהותכו וכויץ[3]) (חול' מג:). חמרמרו (המעים) כווצו (רש"י איכ' א כ). דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווצים ומתחמרמרים (שם ב יא). —ופעול: לולב כפוף כווץ[4]) סדוק עקום דומה למגל פסול (הלכ' פסוק', לולב). יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפי' על ארכובותיו אינו יכול לילך (הוה, שבת סו). ר"ת התיר לאחד שכווצו גידי שוקיו לצאת במקלות לרשות הרבים (תוספ' יומ' עח).

—נתפ', *נִתְכַּוֵּץ, מִתְכַּוֵּץ, —כמו פָּעַל: ירקות השדה הן ידועין העלין שלהן בבוקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר"ת שבת לה:). כיצד כושט מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתכווץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין ככרס (רמב"ם, שחיט' א ט). לפי שמרוב הקרירות יתקבצו ויתכווצו חלקי החורים ואז המסמר דולג למעלה (מעשה טוביה, יסו"ע א ג).

—נפע', *נִכְוַץ, —כמו הקודם: החרום שנכווץ ראש חוטמו למעלה (ערוך, ערך סלד). מי שנכווצו[5]) גידי שוקיו או גידי ירכותיו נותן עגבותיו בקב ויושב

שאין מקור להשב כום להעוף הנזכר דחה פרוש זה והכריע לדעת בוכרט (Boch. Hieroz II, 267) שאמר כי הכוס הוא pelican מפני שיש לו כמו כוס בצוארו, לא כון יפה.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. — [2]) ואמרו בגמ' שם (דף לח:) כופח מקום שפיתת קדרה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדרות. — [3]) במשנ' מנק' ב"י פרמה: שֶׁלְּכּוּפַּח.

[1]) רק בארמ', וממנו בעבר', וקרוב לקבץ, קוץ.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) צורתה החיצונה של מלה זו היא ארמית, אבל, כהיות שכל המאמר הוא עברי צריך להניח שגם היא כעבר' והוא פעל עומד מהצרויים כמו זָקֵן וכדומה, והיוד שאחרי הוו היא לפי' צירה. — [4]) בגמ' סוכ' (דף לב.) קווץ, בקוף. — [5]) ואולי היתה הכונה לנתפ' כהבלעת התו נִכְּוצוּ.

כו וקושר הקבה בגופו (תוספ׳ יוה׳ עט.). אויר הקר ביותר קושי השאיבה והנשימה הוא כי בהתנשם נכווצים ספוגי הריאה והעצלים שבהזה (מעבה טוביה, יסו״ע ה ג).

—הִפע׳, *הִכּוּיֵץ,—עשה שיתכווץ: וסבת הכויצה היבשה אי מותרים מכויצים או מותרים וסבות סותמות (הַזּון ה כ כ יג). מדוע החומץ מסוגל יותר לכבות אש לפי שמרוב חריפותו ודקותו בנקל נכנם לתוך ההורים ומכווין חלקי השמנים שבו (מעבה טוביה, יסו״ע ה כ).

—פִע׳, *כִּוֵּץ,— כמו הקודם: ומדוע מים הקרים גורמים סימור בהשפכם על האדם לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעבה טוביה, יסו״ע ה ד).

כור[1]), ממנו כּוּר, ואולי כִּיּוֹר, מְכוּרָה, *כַּוֶּרֶת.

כּוּר[2]), ש״ז, מ״ר כּוּרִים, כנו׳ כּוּרָיו,—הכלי והמקום ששם הגחלים הבוערות לרכך בחֹמן את הברזל ולהתיך את שאר המתכיות, Schmelzofen; fourneau de fonderie; melting-furnace,—ובמליצה, מקום של שעבוד קשה וצרה גדולה: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כּוּר הברזל (מ״א ח נא). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מִכּוּר הברזל ממצרים (דבר׳ ד כ). ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מִכּוּר הברזל (ירמ׳ יא ד).—בּוּר עֹני: הנה צרפתיך ולא בכסף בהרתיך[3]) בְּכוּר עני (ישע׳ מח י).—ובמשמ׳ העקרית: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כּוּר לפחת עליו אש להנתיך (יחזק׳ כב כ). כהתוך כסף בתוך כּוּר כן תתכו בתוכה (שם כב). מצרף לכסף וְכוּר לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג).— ואמר בן סירא: כּוּר נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (ב״ס גני׳ מג ד).— ובתו״מ במשמ׳ זו: סובין כדי ליתן על פי כּוּר של צורפי זהב (שבת ח ד). כּוּר שיש בו בית שפיתה טמא ושל עושה זכוכית אם יש בו בית שפיתה (כלים ח ט). טיט כדי לעשות פי כּוּר של צורפי זהב (תוספתא שבת

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית.

[2]) מלה משתפת לכל הלשונות השמיות. באשור׳ כור. בארמ׳ כורא. בערב׳ כור a), ואעפ״י שהוא משמש בלשון זו במשמ׳ אחדות בכ״ז אין לברר בודאות מה היתה משמ׳ העקרית שממנה נסתעפו שאר המשמ׳ בדרך טבעי.—[3]) יש מגיהים בחנתיך.

a) كور

ח יז). כּוּר של נפחין שהוא עומד בארץ וחיברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה (שם כלים ב״ק ו יז). כצורף הזה שמכנים הזהב לכּוּר שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו (מד״ר ויקר׳ לה).— ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש נצל כמו איש צרפו הזמן שבע בכוריו (רמב״ג, שיר כבודה עז). אישים בכּוּר מבחן צרוף ושרוף עוליהם בזיק (רמב״ע, תרשיש ה).—ובכלל *בית קבול הלול: נר הוא כּוּר של ברזל או של חרס שמשימין בו שמן ופתילות (תוס׳ מעי׳ כה.).

כּוּר,—עי׳ כֹּר.

***כּוֹרֵךְ**, ש״ז, מ״ר כּוֹרְכִים,—כּוֹרֵךְ ספרים, מי שמחבר דפי הספרים ותופרם יחד ומעלה עליהם מצד אחד גב כדי שיפתחו היטב, Buchbinder; rélieur; bookbinder: שלש השנים הראשונות משני ימי חיי במו העלה הריק הנצרך מאת כורכי הספרים (מה״ג, דכיה, הניעור כ). שאר העלים וכו׳ לא אוכל שלוח לך כי נתתי את כלם לכורך (הגר׳ יג״ג ה ט).

*כּוּרְבִיאָה,— עי׳ *כרוביה

כּוֹרֶם,—עי׳ כֹּרֵם.

***כַּוֶּרֶת**[1]), ש״נ, כנו׳ כַּוַּרְתּוֹ, מ״ר כַּוָּרוֹת,—א) כעין בית קטן עשוי מקנים וכדומה, לישיבת הדבורים ולעשיית דבשם, Bienenstock; ruche; bee-hive: כוורת דבורים ר״א אומר הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול (שבי׳ י ז). מכר בור מכר מימיו מכר כוורת מכר דבורים (ב״ב ה ג). כוורת פחותה ופקוקה בקש (כלים ח א). השידה והתיבה והמגדל כוורת הקש וכוורת הקנים (שם יח א). כוורת שהיא בתוך הפתח ופיה לחוץ (אהל׳ ט א). ליטרא קציעות שדרסה וכו׳ על פי כוורת ואינו יודע באיזה כוורת (תוספתא תרומ׳ ה יא). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור

[1]) כך, בכף פתוחה, בקטע משנ׳ מנקד׳ ב״י בודל׳, רק הוו במו בצירי, כַּוֵּרֶת. וכן נקוד התימנ׳, רק הוו והריש פתוחות במנהגם במקום סגול, כַּוַּרַת, כך בהמשל מספר המוסר המובא בפנים.—בארמ׳ כוורתא. בערב׳ כ̇וארה a). אבל כבר החליטה פרנק׳ (Aram. Frw. 125) לשאולה מארמית, ואמר שם כי גם לארמית היא באה מפרסית.

a) كُوَّارَة

לך מה שבכוורתי רודה מכוור לך (כ"מ סד.). דבש הזב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה (כ"כ פו:). דבש ככוורתו מטמא טומאת אוכלין שלא במחשבה (מכול' ז). והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאה עמהם במסעות (מד"ר במד' א). כלי שמשימין בו אש וגללי בקר ומעשנין בו בשביל שיפרחו הנחילין מן הכוורת ויקח הדבש (ערוך, ערך מדף).—ואמר המליץ: אבלה דבש נמצא להכיך ואל תדרש נקיק סלע ולא כורת (ספ' המוסר לר"ז כן ספד' יו, כ"י תימנ'), ועי' דכ֫רה.—ב) *סל כעין כּוּרֶת של קנים לצוד דגים: כוורת הציידים שצדין בהן הדגים (רמכ"ם, כלים ט יח).

*כּוֹרָה, *כּוֹרֶת,— עי' כֹּרֶת.

כּוֹרֶת,—עי' כֹּרֶת.

*כּוּשׁ[1], ש"ז, מ"ר כּוּשִׁים,—א) הכלי שיטוו בו החוטים, Spindel; fuseau; spindle: הכוש והאיסה והמקל (כלים יח ו). כוש שבלע את הצינורא (שם ט ו). כוש שהוא תחוב בכותל (אהל' יו ב). הנוגע בצמר שעל גבי האישווה ובטווי שעל גבי הפלך וכו' ובכוש ובעוטא (תוספ' כל' כ"כ א ו). פי כוש וכו' פלכה שעושין על פי הכוש כמו כדור אצל הצינורה כדי שיכבד הכוש ויסוב (ר"ח שבת עח.). והכוש אשר יטוו בו הוא מחובר משלשה חלקים החלק הראשון העץ אשר עליו הדבר הטווי או המפותל והחלק הב' קצה הברזל או הנחשת אשר יהיה בקצה זה העץ והוא אשר יקרא צינורא והחלק השלישי המסביב והוא אשר יקרא פיקה והוא אשר יקרא במערב גולה (פי' המשנ' לרמכ"ם, פרה יב ח).—כּוּשׁ של רובן, עי' *רובן: כוש של רובן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה (פרה יב ח).— ב) *כעין שפוד קטן עשוי עץ ישתמשו בו לתחבו בדבר של אכילה להכניס לתוך הפה, ובכלל לתחב בו דבר אל מקום צר: נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו' את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו (שבת יז ג). עוברה שהריחה תוחבין לה בכוש (תוספתא יוה"כ ה ז). יד הסכין טפח ושירי הכוש טפח ושירי השפוד טפח (שם כל' כ"כ ז ג). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ' פג.). כגון שתחב לו חברו לתוך פיו או שתחב הוא לעצמו בכוש ובכרכר (חגי' כד:). אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור (רמכ"ם טומא' מת א ג).—וככנ': בתוך גרונך אתחוב את כושי, ואומר לך שמע נא העבד הכושי (עוז' הככלי, תוכח' מוכר יו).

כּוּשִׁי, ת"ז, נקב' כּוּשִׁית, כֻּשִׁית, מ"ר כּוּשִׁיִּים, כֻּשִׁיִּים,—איש מארץ כוש: ויאמר יואב לַכּוּשִׁי לך הגד למלך אשר ראיתה (ש"ב יח כא). והנה הַכּוּשִׁי בא ויאמר הַכּוּשִׁי יתבשר אדני המלך וכו' (שם לא). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הַכֻּשִׁית אשר לקח כי אשה כֻשִׁית לקח (במד' יב א). הלוא כבני כֻשִׁיִּים אתם לי (עמוס ט ז). — ומפני שעור פניהם של אנשי כוש שחור לכן כושי הוא כנוי לאדם שעור פניו שחור: היהפך כּוּשִׁי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג).—וכתו"ם: מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים וכו' מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו (ספרי במד' צט). מעשה בכושי אחד שנשא לכושית אחת והוליד ממנה בן לבן (מד"ר בראש' עג). בכל מקום גרמני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד (שם פו). — ואדם שחור: הכושי והגיחור והלבקן והקפח (בכור' ז ו). — וגם לדבר לא בע"ח: אתרוג הכושי פסול והירוק ככרתי ר"מ מכשיר ור"י פוסל (סוכ' ג ו). יין כושי (ב"ב צז:).—*וקריאה שלסגולה לילד יפה: כאדם הקורא את בנו כושי כדי שלא תשלט בו עין רעה (רב"י במד' יב א).—ובמליצה, *כנוי להפרעוש ע"ש שחרותו: ויען ויאמר על הפרעוש כושי ולא מבני חם, שחור כפחם, לחם רשע ילחם, ובלי שלה ילחם, וכתנור יחם (ר"י חריזי, תחכמ' ד). וכי ישאלוה (את העלמה שעקצה פרעוש) למה תבכי ולא תחשי, תאמר בא אלי העבד הכושי, ומשכבו בחקי הכין (שם).—וכושית במשמ' זו: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשה פחם, ולבה לחיל הקור יכעס ויחם, וחילה בחילו נלחם (שם ס).

כּוֹשֶׁל,—עי' כָּשַׁל.

*כּוּשְׁפָן, — עי' *כִּשְׁפָּן.

כּוֹשֶׁר,—עי' כשר.

א. כּוּשָׁרָת[1], כּוּשְׁרָה, ש"נ, מ"ר כּוּשָׁרוֹת,—מעשה של כח ועז והריצות, Macht u. Tüchtigkeit

---

[1]) רק עבר', ולא נתברר מקורו. בערב' אין מלה דומה לזו במשמ' קרובה למשמ' מלה זו בעבריה.

[1]) צורה זו ליחיד מהרכים כושרות קבע רשב"ג, עי' לקמן בערך ב. *כושרת. והצורה כושרה נמצאת

אלהים : puissance et habilité ; vigour and capacity מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות[1]) אך סוררים שכנו צחיחה (תהל׳ סח ו).—ב) ״כמו כשרות : ועמד איש צדיק תמים כדורות, מישר מעגל ומסלות ישרות, את האלהים התהלך בכשרות (יוצ׳ כ׳ בנוע׳, כבודי משבזו).

ב.״**כּוֹשֶׁרֶת**, ש״נ, מ״ר כושרות—כמו כֶּבֶל : והנהילה (אלהים את לשון העברית) לבנין אב המון גם היתה לדור דורים נשברת, גם לא עזבה גר בארץ לועזים יום נלכדה רגלם בתוך כ ו ש ר ת[2]), בה נתנה איש דת וגם בה נשלהו כל הנביאים להביש נשברת (רבב״ג, ביר העזק).

כבר בתשוב׳ רה״ג לר׳ יהודה אלוף מקירואן (ש״ת גאונ׳ גני׳, ג׳ גינזב׳ 278), אך לא נתברר בודאות מה כונתו של רה״ג במלה זו. וקבע צורה זו להרבים בושרות גם גזנ׳ (Ges. Thes.), וקבלה גם בן זאב, ואע״פ שבמה״ש שבמקרא אין אנו מוצאים בפרוש הצורה פועלה אלא פוּעֲלָה, כמו שכבר העירותי בערך כובעה, כב״ז יש לה גם לצורה זו זכות בלשוננו, כמו שכבר אמרתי שם בהערה, ובפרט שעכ״פ עצם הצורה כושרה כבר הניח גם רה״ג. ועי׳ הערה לקמן כדבר מקור המלה ומשמ׳.— [1]) ההרגום באר את הכתוב במליצה ארוכה ותרגם בכושרות אבהתן כשרון. ריב״ג, ואחריו ראב״ע ורי״ק ורד״ק פרשו טבעות הכבלים, ואמרו כי המלה בכושרות מוסבת לאסירים, ר״ל האסורים בכבלי ברזל, וכעין זה בן זאב אלא שפריש כושרה סד כמו כשורא כארמ׳. אבל, אין שום מקור לפרוש זה, ולפי סגנון מליצת הכתוב נראה כי המלה בכושרות מקבלת לביתה והוא דבר בפני עצמו ולא תאר לאסירים. ובשביל זה נטה רש״י לדעתו של מנחם בן סרוק שראה בהמלה בושרות תה״פ למוציא, רק פריש לא כמו מנחם כמשמ׳ ישר ותבונה (או לפי נוסחה אחרת נכונה), אלא בזמן כשר : הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה. ע״כ. וזה לפי הדרש שדרש את הכתוב כענין יציאת מצרים, אבל לפי פשוטו של מקרא שהכונה כאן לסתם אסירים אין מקום לזמן הכשר. והנה החדשים, גזנ׳ וחבריו, אחזו כעצם הדבר בפרוש רש״י אלא שאמרו כי הכונה בכושרות היא כמעמד טוב ומאשר. ואולם, גם זה אינו מתישב כלל על לשון מליצת הכתוב, והמליצה : הוא מוציא אסירים באשר, היא הליצה בלי טעם, והכונה האחת הנאותה כאן, לפי המליצה ולפי הנהוג במקומות אחרים במקרא כשמדבר אדות הוצאת אסירים ממאסרם, היא רק כח ועז וגבורה והריצות, ובאמת במשמ׳ זו תרגמו התרגו׳ הקדמונ׳, השבעים במלה שפרושה הוא כח ואמץ לב, והולג׳ fortitudine, כמו״כ כמשמ׳ זו, וכמו״כ הפשיטא : ב כ ש ר י ו ת א , ותרגם כר עלי בערב׳ נג׳את וכיש, ר״ל הצלחה במעשהו וחריצות גדולה.
[2]) עפ״י פרושו של ריב״ג להשם כושרות שבמקרא.

***כּוֹתֵב**, ש״ז, מ״ר כותבים,—א) אדם שאומנותו להעתיק ספרים וכדומה, Schreiber, Kopist; scribe, copist: כ ו ת ב י ספרים תפלין ומזוזות (תוספתא כיפור׳ סוף). — *כותב אומן, שיודע לכתב בכתב יפה, Schönschreiber, calligraphe ; -phist : של בית הגירה כ ו ת ב י ם אומנים היו בירושלם (ירוש׳ מגי׳ עא.).—ב) הקצה החד של המכתב שבו כותבים : מכתב שנטל ה כ ו ת ב שלו טמא מפני המוחק (כלים יג ב).

*כותבן,—עי׳ כותבן.

***כּוֹתֶבֶת**[1]), ש״נ, מ״ר כותבות, — פרי עץ התמר כשמתחיל להתיבש, trock. Dattel ; datte sèche ; dry date : אוכל פועל קישות אפילו בדינר ו כ ו ת ב ת אפילו בדינר (ב״מ ז ה). מעשה והביאו לו לריב״ז לטעום את התבשיל ולרבן גמליאל שתי כ ו ת ב ו ת ודלי של מים (סוכ׳ ב ה). מעשה כרבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כ ו ת ב ו ת קפץ ד״ע וברך (תוספתא ברכ׳ ד יג). האוכל כ כ ו ת ב ת הגסה וכו׳ כ כ ו ת ב ת הגימרין (כם יוה״כ ה ג). אוהבים היו (המלכים) וה״וה משלח זה לזה כ ו ת ב ו ת[2])

---

[1]) משק׳ כותרת, עופרת. כך הקריאה המקבלה של ספרד׳, אשכנז׳ ותימנים, וכך נקודה מלה זו בסדור תימנ׳ בנקוד עליון כ״י עתיק בבריט׳ מוז׳, כּוֹתַבַת, כפתח במקום הסגול שבנקוד התחתון כנהוג. לוי נקד כותבת, כדי להשוותה קצת להשם הארמי קטבא, אבל הקריאה המקובלה עקר. והנה הקדמונ׳ לא בארו בפרוש מה הכונה ככותבת, אם זו מין מיוחד של תמרים או אין זה אלא איכות של כל פרי התמר בזמן מן הזמנים של גדולה ובשולה, ומעצם השם אין לברר זאת, כי מקור המלה כותבת לא ידוע. יש מדמים לה המלה קטבא בארמ׳ וקטב a) בערב׳, אך זה קצת רחוק, גם מבחינת צרוף האותיות וגם מבחי׳ משמ׳ המלים האלה, כי קטבא בארמ׳ הוא יותר שם להאילן ולא להפרי, וקטב בערב׳ הוא שם לתמרים יבשים וגרועים מאד, ובכל מקום שנזכרה מלה זו בתלמוד נראה ברור כי כך היו קוראים לכל פרי התמר כשהיו מביאים אותו לאכילה. וכך נראה מהמאמר במדרש שהמלכים שלחו כותבות זה לזה, שבודאי לא היה זה מין קשה וגרוע. ומדברי ר׳ יוסה בירוש׳ : שצריך למעך את הללה (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד), נראה ברור כי כותבת היא תמר מיבש שע״ז נתהוה בו חלל בין הבשר ובין הגרעין, וכך ע׳ לו (Pfln. § 78). ובין השמות הרבים לפרי התמר בערב׳ אין דומה או קרוב לכותבת.— [2]) כך בהוצא׳ ד״ר תיאודור, ובנוסח׳ בהכים.

---

a) قتب

ודוריות (מד"ר כרהב' מג). ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב בירחו והיה זה משלח לו כותכות וזה משלח לו דוריות (כס פז). — כותבת הגסה: האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (כ"מ ז ה). האוכל ביום הכיפורים ככותכת הגסה (ירוש' יומ' ח מד ג). א"ר יהודה כותכת הגסה שאמרו יתירה מכביצה (כבלי כס עט.). רב זביד אמר כותכת הגסה שאמרו חסירה מכביצה (כס:). — ואמר הפיטן: בעשר לחדש הוא יום הכפורים, יום הקרב שני שעירים ואוסר שני שיעורים, לאכילה כותכת גסה מפרי התמרים ולשתיה מלוא הלוגמא כי כן הורו המורים (סדור תימני ליוה"כ).

כּוֹתֶל, — עי' כֹּתֶל.

כּוֹתֶרֶת, — עי' כֹּתֶרֶת.

*כּוֹתֶשׁ, — עי' כֹּתֶשׁ.

כזב[1], ממנו כָּזָב, כְּזַב, אַכְזָב, *כַּזְבָן, *כַּזְבוּת, *כְּזָבִי, *כַּזְבָנוּת, *כַּזְבָנִית.

כָּזָב, ש"ז, מ"ר כְּזָבִים, כִּזְבֵיהֶם, — לא אמת, ובפרט שאין פיו של המדבר ולבו שוים, Lüge, Falscheit; mensonge, fausseté; lying, falsehood: ותאמר דלילה אל שמשון הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים עתה הגידה נא לי במה תאסר (שופט' יו י). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים ולא זעקו אלי בלבם כי ייליכו על משכבותם (הוש' ז יג-יד). כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע' כח טו). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (הוש' יב ב). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפנ' ג יג). ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כזב ידברו (דני' יא כז). תאבד דברי כזב איש דמים ומרמה יתעב יי' (תהל' ה ז). אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו (כס סב ה). אל התאו למטעמותיו (של מושל) והוא לחם כזבים (משלי כג ג). — ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: והכלל כי כזב יקרא מצד האומר כלבד כשלא יסכימו הפה והלב יחד (העקרים ב כו). הכזב הפך הנאמנות הוא לדבר דבר או לעשות תועה לרמות ולהונות רעהו (ר"א מודינה, למח לדיק כג). — וכמשמ' של שקר פשוט: חזו שוא וקסם כזב האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם ויחלו לקים דבר הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יי' ואני לא דברתי (יחזק' יג ו-ז). יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (כס יט ה). — וכמדר': זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה (מד"ר בר"ב, התחלה תנטה). — ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: מי שמשמר עצמו מהכזב מושל בלשונו וימעט חטאו (רבנ"ג, מכת' הפנינ', מלות החכם לכנו). ראשונה תרחיקהו (את הילד) מן הכזב כי אין בכל המדות הפחותות מדה פחותה כמו הכזב (כבט יהודה סד). — ובמשמ' נרדפת לשוא, דבר שאין בו ממש: תאהבון ריק תבקשו כזב (תהל' ד ג). אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (כס סב י). — וכנוי לע"ז וכדומה: על מאסם את תורת יי' וחקיו לא שמרו ויתעום כזביהם אשר הלכו אבותם אחריהם (עמוס ב ד).

כָּזַב, פ"ע, כֹּזֵב, — א) דִּבֵּר כָּזָב: אני אמרתי בחפזי כל האדם כֹּזֵב (תהל' קיו יא). — ובתו"ם: שכזבה כאביה (סנה' פג:). לא כזבתי לך (תנח' בלק ה). — *דעה כֹּזֶבֶת וכדומה, מוטעת, משבשת, לא נכונה: מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטן ועלה מזה בידו דעת כוזבת להיותו חושב שזהו דעת התורה איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (העקרים א ה). — *מחשבה כֹּזֶבֶת: הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ב"א ה). — *אמונה כֹּזֶבֶת: ולי נראה שהוא רומז לאמונה כוזבת היו רבים נכשלים בה כימי בית שני (המאירי יומ' א יג). — ב) *כָּזַב הנחל, המעין וכדומה, כלו מימיו, חדל לנבוע: וכן היה ר' יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה[1] בשעת פולמוס אמרו לו כל מימי בראשית כזבו[1] בשעת פולמוס (תוספת' פרה ט ב).

—נפע', נִכְזַב, נִכְזְבָה, נִכְזַבְתָּ, — א) נִכְזַב האיש, נתברר שהוא דבר כזב: אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל ו). — ב) נכזבה התוחלת וכדומה, לא נתקימה, היתה לכסוף אפס ואין: שים עליו כפך זכר

---

[1]) בערב' כד'ב a), כארמ' כדב.

a) كذب

[1]) הכתיב בכל הדפוס' הסר, בלי יוד אחרי הכף.

מלחמה אל תוסף הן .תחלתו נכזבה¹) הגם אל מראיו יטל (איוב מ לב-מא·א). — ג) נכזב המעין, וכדומה, חדל לנבוע: תי אהבתם כי לאטם ילכו מי מעיני דודי ולא נכזבו²) (רמב"ע דיואן, כ"י בודליאנה).

—פע', כזב, אכזב, תכזב, תכזבי, יכזב, ויכזב, יכזבו, —א) כזב פלוני, אמר ולא קים דברו: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה (במד' כג יט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו (חבק' ב ג). — כזב לפלוני, הבטיח לו דבר ולא קימו: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (תהל' פט לו-לז).—וכזב בפלוני, אמר לו אדותיו דבר רק מן השפה ולחוץ, שאי אפשר שיתקים: ויאמר (אלישע להאשה השונמית) למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד טז). — וקצת במשמ' התלוצץ: לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ' ב יא).—וכזב במשמ' דבר שקר: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שעורים וגו' בכזבכם לעמי שמעי כזב (יחזק' יג יט). עד אמונים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר (משלי יד ה). ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב (איוב ו כח).—ובתו"מ: אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא (ירוש' תענ' ב סה:).—ובמשמ' דבר אחד בפה ואחד בלב: ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי ואותי לא זכרת (ישע' נז יא). ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו (תהל' עח לו).—ובגמ': אמר ר' אליעזר מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו לו (יומ' סט:).—ובספה"א במשמ' זו: ואם העיד כי לוי הרג את הנפש עם היותו חושב ששמעון היה ההורג אעפ"י שאינו משקר שהדי הענין כן היה הנה הוא מכזב כי אין פיו ולבו שוים והפה מכזב למחשבת הלב (העקרים ב כז).—וכמו פי' כזב, אמר והחליט שהוא כזב, שהוא לא לפי האמת והצדק: כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי אכזב אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ה-ו). — ב) כזבו מי המעין וכדומה, נפסקו, לא נבעו יותר: והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). — ובתו"מ במשמ' זו: מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים (ספרא מצורע א א). המים המכזבים פסולין אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע המכזבים בפולמסיו' ובשני בצרון (פרה ח ט).— ואמר המשורר במליצה בשבחו את מעין החסדים של השר: מעין חסדים לא יכזב הוי לכו אליו וצחה בין כצמא עלפו (רמב"ע, דיואן קנז, כ"י בודליאנה).

—הפע', הכזיב,—הכזיב את פלוני, הוכיח שהוא כוזב: ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי (איוב כד כה).

כַּזְּבוּת, ש"נ,—סגולת הכזב: אולי לא עשתה הפיפה ויתברר כזבותה גם אם גנית כדבריה הא מ"מ הרעה לעשות (תבו' ר"ע איגר, א קיד).

כַּזְּבִי, ת"ז, נקב' כזבית, מ"ר כזביים, כזביות,—של כזב, מטבע הכזב: מתחילת היצירה מתחלת לפעול בבקשת האמת שלא עמד רגע מימיו כטעיותיהן ואמונותיהן הכזביות (ר' ידע' בדרשי, תהל' ב). ותלה כל אחד דעתו המשובשת והכזבית באיזה מאמר מהרז"ל (הקד' תעודה ביבראל).—ובמשמ' שם דבר, כמו כזב, בהדיוד: חייב לחבירו מנה ואין לו טוב שיפייסנו שימתין לו ולא ידחנו כלך ושוב וכיוצא כי האמת יסוד בנין וכזבי¹) בת נשיא מדין (תיד"א, לפורן במיר יא), ר"ל הכזב מביא לידי מדנים ומריבות.

***כַּזְבָן**, ש"ז, — מי שדרכו לכזב: כיון שראה עכן כך אמר בלבו עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כזבן לפני יהושע (מד"ר במד' כג).—ובספה"א: מי שהוא סובל חברת הכזבן הוא רע ממנו (מבח' הפנינ', מגו' התכחבנו). פירוש (ווייפנא הוא) כזבן (ערוך, ערך זייף). פלוני שקרן בדאי וכזבן (תבו' ר"ת לו). אנשי אמת שאינם כזבנים (רלב"ע שמות יח כא). האיש הכזבן הנה מנהגו לשלח ריב ומדנים (רלב"ג משלי טז). זה האיש סורר ומורה וכזבן ונקרא בשכבר שמו רבן (עמנ', מחבר' התפתה). והנה הוא (ישו) בעצמו העיד על עצמו שהוא בשר ודם ואתה אומר שהוא אלוה ומי נאמן אתה או אני מכל מקום אתה כזבן שעשית אותו אלוה (נסתור הפומר). בעד כזבן תקה איש ידוע לך לדובר שקרים תמיד (ר"א מודינו, לב האריה ב יב).

כַּזְבָנוּת, ש"נ, — סגולת אדם כזבן: בדורות הללו שאנו בקיאין בהן (בהגוים) שכל עסקיהן בשקרנות וכזבנות אין ללמוד משטרותיהן כלל (תבו' הגא',

---

והוא קל כמו במקרא בפעל.—¹) הנוסח משבש, והגיהו בו ההדרשים הגהות מתחלפות, אך לעצם משמ' תוחלת נכזבה אין הדבר נוגע.—²) כמו במקרא בפעל, ובתוספתא בקל.

¹) רומז לשם הפרטי כזבי בת צור (במד' כה טו).

בלכבי לעת). הכזבנות יתהפך למלכי ישראל שבולם ילכו להבל (עזון, ערך גת).

***כַּזְבָנִית**, ש"נ,—אשה שדרכה לדבר כזב: הגדלי עתה מרים נאמנת היא או כזבנית (נסתור הכומר).

כזר[1], ממנו אכזר, אכזרי, אכזריות, *כזר.

***אכזר**, —פעל לא נמצא לא במקרא ולא בתו"מ.

—התפ׳, *התאכזר,—התאכזר בפלוני, התנהג כמו אכזר, בלי רחמים, נהוג בדבור העברי בא"י ובספרות החדשה.

א.כֹּחַ[2], ש"ז,—שם למין ממיני השממית, Eidechsenart, espèce de lézard; kind of lizard: והאנקה והכח[3] והלטאה והחמט והתנשמת (ויקר׳ יא ל).— ואמר המשורר: ומה יוכל עשה תיש לליש ומה כח בכח ואנקה (ר"ב הנגיד, ידידותך).

ב.כֹּחַ, ש"ז, בכנ׳ כחי, כחך, כחך, כחכה, כחכם, כחו, כחה, כחם, מ"ר *כחות, — א) גבורה טבעית שנותנת לגוף בע"ח יכלת מעשים קשים, גדולים, לשאת משא כבד מאד, לשבר דבר חזק מאד, וכיוצא בזה, Kraft; force; strength,—הארם: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם וכו׳ ויט בכח ויפל הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו (שופט׳ יז כט-ל). ויעלו אליה (אל דלילה אשת שמשון) סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול וכו׳ ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול וכו׳ אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם וכו׳ ותחל לענותו ויסר כחו מעליו (שם ה-יט). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (משלי כ כט).—השור: ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד). — הרים: התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך (איוב לט י-יא).—הבהמות שביאור: הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יה-יז). —כח הירים לעבודה: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (איוב ל א-ב).— לא היה בו כח, מפני צום וכדומה: גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה (ש"א כח כ). גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף (ישע׳ מד יב). —והאכילה נתנה לו כח: ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי כך כח כי תלך בדרך (ש"א כח כב). ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ח). — וכח לעשות מלחמה, לגבר על האויב וכדומה: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה בכחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש׳ יד יא). יי׳ עמך גבור החיל וכו׳ לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט׳ ו יב-יד). כי לא בכח יגבר איש (ש"א ב ט). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף (איכ׳ א ו).—ועם, חיל: עם רב אתה וכח גדול לך וכו׳ כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו (יהוש׳ יז יז-יח). ועל ידם חיל צבא וכו׳ עושה מלחמה בכח חיל לעזר למלך על האויב (דהי"ב כו יג).—וכח גופני ורוחני להצליח בדבר: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר׳ ח יז-יח). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי (ישע׳ י יג). לא בחיל ולא בכח (יצליח ויעשה כל הנצרך) כי אם ברוחי אמר יי׳ צבאות (זכר׳ ד ו). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל׳ ט י). — וביחס לאלהים ומעשיו הגדולים: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יז). למה יי׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו (במד׳ יד יג). עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו (ירמ׳ י יב). אהה

---

[1]) רק בעבר׳, ובארמ׳ וסור׳ כמו"ב במשמ׳ זו. בערב׳ אין כזר ואף לא כד׳ר. וכן כשאר הצרופים של אלה שלש האותיות אין בערב׳ מושג שממנו יכול להסתעף מושג האכזריות כמשמ׳ בעברית. ובמשמ׳ האכזריות משמשים בערב׳ צרופים אחרים שאינם קרובים בלל להצדוף בזר.

[2]) לא נתברר מקורו ומהותו בודאות, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) אונק׳ תרגם כוהא. אבל בכר העיר ע׳ לו (Aram. Lurchn. § 19) כי קרוב לודאי שהיא היא המלה העברית שהניח אונק׳ בלי תרגום. השבעי׳ ובמו"ב ולג׳ תרגמוהו בקמיליאון, ר"ל אותו מין הלטאה המחליף גון עורו לפי רצונו. רסע"ג ואחריו ריב"ג תרגמוהו בחרדון בערב׳, שהוא מין לטאה גדולה, עי׳ ערך *חרדון. ואין בערב׳ שם דומה לזה לאחד ממיני הלטאה זולתי המלה בבח שהביא דוזי, ובכר העיר ע׳ לו שאולי יש איזה יחס בינה ובין המלה כח העברית. וממשמ׳ השרש בוח או כחח בודאי אין לעמד בודאות על מהותו של הבע"ח הנקרא בשם זה.

אדני יי׳ הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה (יר׳ לב יז). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים (ישע׳ נ ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב (איוב כו יב).—ובחבור עם תארים אמיץ, גדול, רב, שגיא וכדומה: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). יי׳ ארך אפים וגדול כח (נחו׳ א ג). גדול אדונינו ורב כח (תהל׳ קמז ה). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט (איוב לז כג).—וכח לפעולות מתחלפות, לבכות: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות (ש״א ל ד). —ולהרים קול: על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם (ישע׳ מ ט). קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר (תהל׳ כט ד).—וללדת: באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע׳ לז ג). — ומאמצי הכח ויגיעה לעבודה, ועצם העבודה: ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש׳ לא ו). ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו (ויקר׳ כו יט-כ). ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע׳ מט ד).—וכח גופני ורוחני לעמד במקום גדול: ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך (דני׳ א ד).—וכח לשאת ולסבל דבר, יסורים וכדומה: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש (איוב ו יא-יב). העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזר׳ י יג). התרפית ביום צרה צר כחכה (משלי כד י). — כח הסבל, עי׳ סבל.—החליף כח, עי׳ חלף.—עצר כח, עי׳ עצר.—כלה הכח, עי׳ כלה.— בשל כח, הכשיל כחו, עי׳ כשל. — יגיע כח, עי׳ יגיע. —עמד מכח, עי׳ עמד.—*סמך כח, עי׳ סמך. — עזבהו כחו: לבי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). — ובמשמ׳ כח החמס: ומשך (הרשע) אבירים בכחו (איוב כד כב). והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם (קהל׳ ד א).— ב) בהשאלה, כחו של אדם, זרעו, ובפרט הילד הראשון: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (בראש׳ מט ג).—כחה של האדמה, פריה ותבואתה: כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש׳ ד יב). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לח-לט).— ג) בכלל, הון ונכסים וכדומה: הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב). פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי (משלי ה י). ככחם נתנו לאוצר המלאכה (עזר׳ ב סט). — ובתו״ס, כמו במקרא: וכמה קולות היו (בהר סיני) וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו (מכי׳ יתרו, בחדש ט). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אמרו לו אימתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול (שם בשלח ב ב). שימרתי כחי לזיקנותי (ירוש׳ גיל׳ א ס ג). הוין מאלישע בן אבויה שידע כחי ומרד בי (שם חגי׳ ב עז:). אם סדרתה תפילה לא יהא לך צרי עין מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (שם תעני׳ ג סו ד). אמר משה לפני הקב״ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו (של אלהי ישראל) ואינו יכול להציל (ברכ׳ לב.). כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה (שם סג.). א״ר אלעזר מנפת כידו ובכל כחו (כלא׳ יח.). שהיא (התורה) מתשת כחו של אדם (סנה׳ כו:). ג׳ דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט׳ ע.). בוא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר מתוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר משלשים אמה (זבח׳ סד.). גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעשר (הור׳ ט.). ר״ש בן חלפתא שהיה בטוח על כוחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד״ר דבר׳ ט). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה ועולה קולו למרום אומר לפניו רבש״ע כמה יהא כוחי וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי לא בשר ודם אני (פסיק׳ רבתי לו).— וכחו של שור וכדומה: שור כחו קשה ואין קרניו נאות (ספרי דבר׳ לג). —*ויישר כחך, ברכה וקריאה של הכרת טובה לאדם בעד מעשה טוב, עי׳ ערך ישר. — ובדברים לא בע״ח: כל ימי שהיה שמעון הצדיק קיים היה אור המערכה מתגבר ועולה משהיו נותנין שני גיזרי עצים בשחרית לא היו נותנין כל היום משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ולא היו נמנעים להיות נותנין עצים כל היום (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה את הכורת מיכן והילך הוא מתיש את כוחו (שם בבי׳ א לג.).—כח הבכר, כמותו,

ומשל: בעל הבית יודע כחו של בכרו (ירוש׳ ברכ׳ תיב.). —ובהשאלה, כֹּחָהּ של העין ובדומה, היכלת הטבעית: כל חדש שנולד קודם לשש שעות אין כח בעין לראות את הישן (ירוש׳ ר״ה ב נח:).—ובמשמ׳ טיבו של דבר: המהלך בבית הפרס על אבנים שאינו יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן יפה וכו׳ על אבנים שהוא יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן[1]) רע (אהל׳ יח ו). לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכוחה יפה (מד״ר בראש׳ נה).—וגם בדברים לא בע״ח: עלו באילן שכחו רע בסוכה שכחה[2]) רע (סוכ׳ ג א). — וברוחניות, כֹּחוֹ הרוחני של האדם, גדלו והשיבותו: ישב ר׳ מאיר תחילה נתכרכמו פני ר׳ שמעון אמר לו ר׳ עקיבא דייך שאני ובורך מכירין כוחך (ירוש׳ סנה׳ א יט). אמר רב סיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). א״ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבוד עבו״ם בדן (סנה׳ צו.). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני כך אברהם שהיה כחו יפה (נאמר בו) התהלך לפני והיה תמים (מד״ר בראש׳ ל). אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו (המלאכים) בדמות אנשים אבל לוט ע״י שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים (שם נ). — כֹּחוֹ של פלוני בדעות ובדומה, עד היכן הוא מרחיק ללכת בדעה, בפסק דין ובדומה: רבן גמליאל מחייב בא להודיעך כח רבן גמליאל עד היכן מחייב (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). —ד) *כֹּחוֹ של דבר, מה שהדבר יוכל לפעל ולגרום: בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היה בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (ספרי במד׳ א). בתחילה מודיעה (הכהן להסוטה) כוחן של מים המרים (שם יב). מי שנתהלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה״כ לכפר (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). יצא (קין מלפני יי׳) שמח וכו׳ פגע בו אדם הראשון א״ל מה נעשה בדינך א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד״ר בראש׳ כב). כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הבירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבלעו יותר (שם שמות ה). ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות בית המקדש ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם (שם דבר׳ ה).—ובמשמ׳ חשיבותו וערכו של הדבר: בוא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שביטלו ממלאכתו ה׳ שה שלא ביטלו ממלאכתו ארבעה (ב״ק עט:). — ה) *כֹּחַ המשפטי והדיני: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן (אם מכרם בטל) מה כח ב״ד יפה (כתוב׳ יא ה), איזה כח משפטי יש לו לבי״ד. לא יתרום עבר ותרם ר׳ ברכיה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו (ירוש׳ מע״ש ד נה ד). פשוט (לא בכור) שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קכ:).—ונהוג הדבור גדול או יפה כֹּחוֹ של פלוני משל פלוני, יש לו לפלוני יותר כח משפטי ודיני מלפלוני: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל נמצא כחו של בן גדול משל אב (יבמ׳ ז ה), שבזכות האב אינה אכלת ובזכות הבן אכלת. שנים מזכין ומחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין יפה כח האומר חייב מכח האומר איני יודע (תוספתא סנה׳ ו ג). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה והאב אינו גובה אלא בשבועה (ירוש׳ כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד ייפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). שכל מי שדבר ברשותו כוחו יפה יותר מחבירו (תבו׳ הגאו׳, הרכבי תקכו).—ודבר לא בע״ח: ד״ש אומר יפה כח המזבח מכח הכהנים וכח הכהנים מכח המזבח יפה כח המזבח בקומץ ובלבונה וכו׳ (תוספתא זבח׳ ה ג). כשם שהדין בשלשה כך פשרה כשלשה יפה כח פשרה מכח הדין ביזה צד שנים שדנו יכולין לחזור בהם ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהם (שם סנה׳ א ט).—יִפָּה את כֹּחוֹ, עשה שיהיה לו יותר כֹּחַ משפטי: ומה הוא מחזיר לו (הקונה להמוכר) מעות ואם רצה מחזיר לו קרקע ולמה אמרו מחזיר לו מעות לייפות כוחו של

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) ה״ד אדם שכוחו רע אמר ר״ל כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות ה״ד בהמה שכוחה רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שרוכבה מטילה גללים.
—[2]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) היכי דמי אילן שכוחו רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שאין בעיקרו לחוק רובע היכי דמי סוכה שכוחה רע אמר ר״ל כל שנחבאת בחזיונה.

מוכר (ב"ב ז ב). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כוחן של יתומים שלא לבזבז את נכסיהם (תוספתא כתוב' יא ה). מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). בן שייפיתה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב"ק ז יו.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב"ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין (שם קלה:). — הורע ב׳הו, אין לו כל כך כח וזכות בענין זה: אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים (ששכח בשדה) יופי כח של בעה"ב או הורע כחו (פאה ו ו). קמה שהורע כח עני בה (שאין לו לעני בה הזכות של שכחה) (תוספתא שם ג ו). לוה הימנו אלף דינר בשטר ופרען לו ומבקש ללוות הימנו שנייה הרי זה לא יחזיר לו שטרו הראשון מפני שמוריע כוח לקוחות (שם גיט׳ ב ט). מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה (ירוש׳ כלא׳ ג כח ד). פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע כוחו והמאוחר פסול מפני שמייפה כוחו (שם שבי׳ י נט ד). איש ואשה שכן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד (ב"ק מד.). ומה אם במקום שיפה כחך בהטאתך דהיתיך מהטאת ישראל מקום שהורע כחך במנחתך אינו דין שאדיהך ממנחת ישראל (זבח׳ קב:).—גרע כחו: אין לגרוע כח הראשונה במה שאין לה בנים (טור אה"ע קנד).—*בא מכ׳הו של פלוני, יש לו הדין והמשפט לבקש דבר, לעשות דבר, מפני שזה היה לפלוני וזה בא לו מפלוני בדרך טבעי או משפטי או בהסכמתו של פלוני שהרשהו לזה: האב (יורש) את הבן (מק"ו) מה אם הבן שאינו בא אלא מכוחה האב הרי הוא יורשו האב שאין הבן בא אלא מכוחו אינו דין שיורשו (ירוש׳ ב"ב ח טז.). — ובסהמ"א: שיהא שליט זה המלוה וכו׳ למכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו ולאכול פירותיהם ויציאותיהם הוא והבאים מכחו עד שיפרע פלוני הלוה הנזכר את החוב (הבטר׳ לר"י ברצלוני א). וכל שוחד ושכירות שיתן על סרבנותי או על סרבנות הבא מכחי יוציא ממני ומן הבא מכחי הכל משלם (שם נז). אני באתי מכח[1]) איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום (רמב"ם, תרומ׳ א יא). שהרי השוכר אומר לו אין כחך יתר מכח זה שזבית בבית זה מחמתו (הוא, שכירות ו יא). והיה כתוב באותו שטר הריני משעבד לך ולכל הבאים מכחך וכו׳ כי בשעה שמכרו לזה אותו חוב מיד נשתעבד הלוה ללוקח כי הוא נקרא בא מכחו אחר קנייתו (התרומות נא ז). ובעל התרומ׳ כתב שאם כתב בו נאמנות עליו ועל באי כחו ב"ד בכלל באי כחו הן (טור גביית חוב קו). — וגם בדברים לא בע"ה: לא תעשה שהוא בא מכח עשה עשה הוא (ירוש׳ קדוש׳ ד כו:). ושלח איגרת כשאלת שלום וכתב בתוכה אם לא באתי מהיום ליום פלוני הרי את מותרת לכל אדם והגט בתוך האיגרת ולא בא לזמן שקבע לה ומכח האיגרת הלכה היא ונישאת לאיש אחר (תבו׳ הגא׳, הכרון קא). אלמנה שיש לה לחלוק עם יורשי בעלה בכח התקנה (טור אה"ע קגד). שמכר או משכן הלוה מדינא דגמרא או גם מכח המנהג (שם חו"מ ב, כנס הגה"ב).—*וכ׳הו של פלוני, במשמ׳ רשותו וזכותו: יצא (השדה) מכחו של מוכר ועומד בכחו של בונה (רב"י ויקר׳ כה כט). אין כח ביד המלוה לערער על השליח ולומר הפכדתני מעותי שמסרתן ביד מי שאיני יכול להוציאם מידו (טור חו"מ קכה ה). ששייר ראובן לעצמו כח בקרקע זו וכו׳ ואותו כח ששייר ראובן לעצמו בקרקע כשימות ראובן ולא הניח אלא אותו בן זכה הבן מאותו כח ששייר אביו לעצמו (הלגוש, חו"מ קיא ד).—ו) *ב׳ח במשמ׳ מה שגורם פעולה מן הפעולות: זה הכלל כל שהוא מכח הסטה טמאין ומכח רעדה טהורין (תוספתא זבי׳ ד ו). ניסט מחמת כחו (שהוא בעצמו הזיז הדבר) טמא מחמת רעדה טהור וכו׳ ברעדה מחמת כחו (ערוב׳ לה.). (שהוריק הגוי את היין מהחביות וא"ב שפיכת היין היא) כחו שלא בכוונה (לנגוע בהיין) וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (בו) רבנן (ע"ז נח:). (שאל) ר׳יוחנן זרק הפך ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלו מהו וכו׳ שני כחות[1]) (הזריקה והחזרה לקבלו) באדם אחד כאדם אחד (דומה) וחייב או (אולי) כשני בני אדם (דומה) ופטור (שבת ה:).—ב׳חו וכ׳ח ב׳חו, מה שנעשה ע"י פעולתו הוא בעצמו ומה שנעשה ע"י פעולה שנולדה מפעולתו: (סומכוס מבדיל) בין נזק כחו לכח כחו[2]) (ב"ק יח.). נשמט הברזל מן העץ המתבקע (והרג נפש) אינו גולה מפני שאין זה בא מכחו

[1]) בגמ׳ בארמ׳: קאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעיה דינא בהדיא (בכור׳ יח:).—[1]) ופרש ר"ח שם: שני כחות ין הללו שזרק ושנעקר וקבל.—[2]) ופרש"י: דלי שנתגלגל (ונשבר הכלי) הוי בהו (כי הוא התקין את

אלא מכחו (רמב"ם רוצח ו יה). נטל עכו"ם כלי של יין והגביהו ויצא היין אע"פ שלא שכשך נאסר בשתייה שהרי היין בא מכחו וכו׳ כחכחו כבכחו רסי ואם הוא בת כחה בחו כגון קורת הגת שגלגלה עכו"ם שיש שם ג׳ כחות הדפין והגלגל והקורה (טור יו"ד קכה).—כ׳חַ ראשון, מה שבא מיד אחרי הפעולה, וכ׳חַ שני, מה שבא אחרי הפסק בינתים: (מי שכפת את חברו והציף עליו זרם של מים חציו שלו הוא והייב ואלה הדברים דק) בכח ראשון; אבל בכח שני (גרם בעולם הוא) (סנה׳ עז:).—כ׳חַ כחוש, שנחלש קצת: ואמר רב פפא זרק צרוד למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו׳ כח כחוש הוא (שם). — ז) *כמו סבָּה: היה ריחן (של הבגרים) רע מכח הזיעה (מד"ר דבר׳ ז).—ובדבר׳ מפשטים: אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי (מד"ר בראב׳ פד). והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכח אותו מעשה מעלה הכתוב כאילו לקחו שוחד (שם פז). כל אלה (שזכו השבטים) מכחו של יעקב שסגל מצות ומעשים טובים וזכה להעמיד י"ב שבטים (שם במות א). מפני שגלות מרי לא בא אלא מכח גלות בבל (שם במד׳ ו). — ח) "מה שמכריח אותנו לחשב כך וכך: כן קבלנו מאבותינו (לקרוא ירושלם כיוד אחרי הלמד אעפ"י שאיננה בכתיב) ועוד כי לא היינו יודעים זה מכח הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היוד (ראב"ע, צחות ד.). אמנם רמזנו היאך יוכל המשכיל להתעורר אליו מכח הערותינו בשערים הקודמים (ר"י אבן כספי, כעה"ב ג ג). יש לנו לומר מכח שקול סברת הפשט כי (תופל ולבן) מקומות הם ובן ודי זהב (תזקוני, דבר׳ א א). ותחלה נביא דעות הפילוסופים ונאמר כי הם גזרו בכח הקירתם ועיונם שלא ימצאו תארים כלל בה׳ יתברך (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 22). ולא יכלו להוציא מכח המחקר ענייני הנפש ושכרה וענשה (שם 73).—ט) "כ׳חַ אנשים, "גבורת אנשים [1], כנוי לקושי האבר: כגון שטוענת (האשה) שהוא (הבעל) פרוש ממנה ואינו נזקק לה כלל או שאין לו כח אנשים ישען על ביתו ולא יעמוד (שו"ת ריב"ש קנז).—"וכח גברא [2]) במשמ׳ זו: מי שאין בו כח גברא כלל ולא קשוי הגיד (מעבר טוכיה, מעין תתום ה). ומעשה באחר שסך בסיבה שבה כסף חי בבשר ערותו וסביב לו והוסר ממנו כח גברא וכו׳ וטוב לקשוי האבר וכן עשה וחזר כחו כבראשונה (שם א).—י) "כחו של העשב וכדומה, תמציתו: ילקט כל עשב תם וריחם טוב ויכתשם להים היטב ויבשלם בקלחת במים על האש היטב עד אשר יצא כל כח העשבים בתוך המים ואז יקח מעל האש (בכתי דוגוג, ספר המרקחות, סי׳ יז).—ובלשון המחקרית, בכלל "סגולה חמרית או רוחנית בגוף שגורמת פעולה מן הפעולות, Eigenschaft, propriété; property: וממילין ממנו (ממה שיש כתוך הברוב) בתוך היין וכתוך השכר כי יש בו כונח שמונע מן השכרות וזה כתוב בספרי הרפואות שיש בכרוב כונת שמונע מן השכרות (רס"ג, תב׳הגא׳, הרכבי בעט). ושם הכחות האלה בעצם הדברים הנמצאים בטבע מושג בעיון הסמים והמסעדים הידועים להכבי הרפואות או בטבע מסוגל לא ישיג אותו העיון וכו׳ שיש בכל אחד דבר מועיל או בטבע מושגי או בטבע מסוגל (שו"ת רשב"א תיג). כטבע כח אבן השואבת אשר תמשוך הברזל כלי דבר אבל בכח הנפלא (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכלא 32).—וקנת כמשמ׳ למעלה מהטבע: וביום הזה (יום השביעי) התהרש בגופות רבות כח בתולדות ובנשמות כח ההכדה והשכל (ראב"ע בראב׳ ב ג). שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים (שם לא יט). וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים לבטה (שו"ת, דבר׳ ה כו). דע שכל העשבים שברא הקב"ה בעולמו ברא להם כחות ידועים למעלה המשפיעים להם וכשיורד הטל והגשם מן השמים באים מן הכחות העליונים ברכות להתחונים ועל כן הטל יפה לעולם כי יורד עמו כח כל עשב ועשב מן הכחות העליונים (הריקנטי, בראב׳).—ובפרט הסגולות הטבעיות שבצמחים ובע"ח לעכל המזון ושיתהוה מהן דם או לשד והפסלה ידחה להוץ והצמח ובע"ח יגדל הלוך וגדול, וכדומה מהסגולות הגופניות והנפשיות: הקב"ה נתן באדם שלשה כחות ויש שקודאין כחות ויש שקודאין להן שלש נפשות האחת הוא הכח אשר בו הוא גדל ורבה כצמח השדה והשנית אשר הוא מתגלגל בו וממיר את מקומו וכל בעלי חיים משתתפים עמו בשני הכחות האלה ונקראת רוח חייב והשלישית

הדלי) והאחד שנשבר בצרודות הדלי הוי כח כחו.— [1]) דבור זה במשמ׳ הרשומה בפנים נמצא בתוספ׳ ובשו"ת הקדמונ׳, ונשמט בערך גבורה, ויבא במלואים.— [2]) דבור זה נהוג בפי ההמון, אך בספרים הקדמונ׳ נהוג רק גבורת אנשים, ובמקום אחד כח אנשים.

שהוא מבין בין טוב לרע ובין האמת והשקר (ר"א כר"ח הנביא, הגיון הנפש ב). ג' כחות בחיות האדם ואם תחפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש והנה הנפש היא הכח הצומח שהיא בכבד ובל חי וצומח משתתף בכח הזה והרוח בלב וכו' והנשמה היא העליונה וכחה במוח (ראב"ע, יסוד מורא ז). התבונן אחי בכחות הארבעה שהמה בגוף ומעשיהם בו כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה הטבע מעשהו והכח המבשל הוא המבשל אותו מוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות ומשלח אותו אל הגוף והכח הדוחה הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקח הכח המבשל צרכו מן המזון (חו"ה, שער הבחינה ה). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים (שם). ותקן בתוכו (בתוך היכל האדם) עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (שם, עמוד ה' ט). תחלת הכחות הכח הזן וכו' ולזן הארבעה כחות המפורסמים העובדים אותו (כוזרי ה יב). למד על פליאות מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (שם ג יא). כי הבורא נתן בטיפת שכבת זרע כח מציירת אשר תעשה תבנית ואברים ותצייר אותם (ר"י. תריזי, מו"נ ב ז). הגידו לי סוד ארבע הכחות אשר בגוף וכו' כי יש בכל אבר ואבר ארבע כחות אחת שואבת המזון ומושכת והשנית מחזקת ותותכת והשלישית משנה והופכת והרביעית דוחה ומשלכת (הול, אגר' לבון הזהב). הכח הצומח המצוי באדם ובצמח וזה הכח יפרד לשבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה והזן והמצייר והמגדל ובאלו הכחות האדם משתתף עם הצמחים ושאר בעלי חיים ויש בו כחות הוא נבדל בהם מהצמח והם המרגיש והמדמה והמתעורר והכח המרגיש הוא המשיג המורגשים בהשגות החמשה חושים הידועים והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו או יאהבנו או ישנאנו ושאר מקרי הנפש (המעל' לרב"ע פלקיירא ב). והנפש הזאת (הנפש הצומחת) יש לה שלשה כחות כח המגדל וכח הזן וכח המוליד לדומה כח המגדל הוא כח שיגדל הצמח עד שיגיע לגבול הקצוב לו

ועד הזמן ההוא לא יפרד ממנו ובהגיעו לתכלית גבולו יפרד ממנו כח הזן בכלל ארבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות וכו' כח המוליד לדומה הוא כח אשר בטפת הזרע להוליד גוף דומה לו (שער השמים ג א). והחכם אבן רשד כתב ואמר כי הכח הזה (כח הזכרון) הוא הנקרא כח המחשב וכו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם וכתב החכם בספר החוש והמוחש כי הם שלשה כחות ואלו הם כח השמירה והוא שישמר האדם מה שישמע או מה שיראה והוא מה שקוראים הלועזים אשינטר"י וכח הזכרני והוא שיזכר מה ששמר וכח שישוב האדם לזכור מה ששכח ממה שכבר שמר אותו (שם ט). וכח הזן מצטרך לארבעה כחות להשלים צורתה והם כח המושך למשוך הדבר הראוי לו ואשר יאות לטבעו ויצטרך לכח המחזיק להחזיק הדבר הנמשך עד שישלים בו הכח המעכל פעולתו ויצטרך לכח מדחה לדחות הדבר שהוא חילוף הטבע וכו' ויצטרך לכח משנה והוא המדמה הזן אל הנזון (ריב"ל, שוגג הקטן א ה). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים וכו' הכח המחשבי והוא כח שופט דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו וכו' והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי וכשהשתמש בו הדבר יקרא מחשבי (כוזרי ה יב). ינהיג הכח החפצי כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמחה (שם ג ה). אלו היה (החסיד) מושל במדינה היה נוהג בה בצדק כאשר נהג בגופו ונפשו והסם הכחות התאויים ומנע אותם מן הרבוי אחר אשר נתן להם חלקם (שם). אין הכח הדמיוני מבחין ומצרף זה כיון שהוא אינו משיג אמתת הדברים אלא מקריהם (רי"א, מפע' ה' ד ב). — ואמר המליץ: כל אשר תאמר הברת פהותי כחותיו ינתן לה ובכל אשר יאוו הם יקחו חלקם (בחי"ע א ה).— ובמשמ' התעוררות רוחנית: ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך להשיאך ותהיה בתבונת סגולת האלהים ויתחדש לך כח עליוני נכרי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך (חו"ה, תבנ' הנפ' ד).— "והכֹחַ הפועל בעולם, הטֶבַע ופעולותיה: אמר הכוזרי (הטבע) הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא (כוזרי א עב). כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים שאם יסופר להם עליהם מבלי ראותם מכחישים אותם (שם ה). שהבורא יתברך ינהיגם בתבונה מהתבונות קרא אתה

התכונה ההיא אם ההפוך טבע או נפש או כ ח (כסה י). ויבקש הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה בו הנקראת אצלם טבע והוא כ ח משתדל בשמירת המין (כס). וכמו שיש לשלשת הכחות הללו אשר בגוף הבע"ח כ ח אחד מאחד נקרא ה כ ח המנהיג הגוף והוא מקשר כל חלקי הגוף וכחותיו קצתם בקצת נקרא אצל הרופאים הטבע כן יש בעולם בכללו כ ח אחד קושר כל חלקי המציאות וכחותיו קצתם בקצת ומנהיג אותם (העקרים כ לה). החומר הנזכר ר"ל ההיולי לא סר מהיותו לבוש בכ ח ד׳ יסודות ולא היה זמן מהזמנים שהיו כ ח י היסודות בלתי נמצאים בה וכן לא היה זמן מהזמנים שיעדרו כ ח י היסודות (תולד׳ אדם, יוסף יבהאל פורלין, כ"י כריט׳ מוז׳).—"כ ח המשך, עי׳ משך.—יא)"כ ח, במשמ׳ הנגוד לפ ע ל, דבר שהוא בכ ה ואינו בפ ע ל, שהוא רק בא פ ש ר ו ת, בסגולה, אבל אינו עדין במציאות: אם תהיה העלה בכ ח העלול בכ ח וגם תהיה בפעל העלול בפעל (כוזרי ד יג). והנפש שלמות לגשם טבעי בליי בעל חיות בכ ח רוצה לומר מוצא הפעולות החיוניות בכ ח ומוכן להם (כס ס יג). אמרנו בילד אשר נולד זה כותב ענינו שהוא כותב בכ ח רחוק ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלמוד שהוא כותב בכ ח הנה הכ ח הזה יותר קרוב משלפניו ואמרנו במי שיתעסק בכתיבה כעת שהוא ישן שהוא כותב בכ ח הנה זה ג"כ יותר קרוב מן הראשונים (מלות הגיון יא). כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכ ח ובשישכיל דבר אחד כאלו תאמר בשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה מופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל (מו"נ א סח). כל מה שהוא בכ ח ויש בעצמו אפשרות אחת יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל (כס ב, הקד׳ כג). וכמו שהשמש תתן לראות העין האור ויהיה הראות באור אשר הגיע לו מהשמש רואה בפועל אחר שהיה רואה בכ ח ובזה האור יראה השמש עצמה אשר היא הסבה שתראה העין בפועל ובאור יהיו הגוונים אשר היו נראים בכ ח נראים בפועל ויהיה הראות אשר היה בכ ח ראות כפועל כמו כן השכל הפועל (המעל׳ לרב"ע פלקיירא ה). אלא שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכ ח בהקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (ספקרים א טו). וכבר הסכימו העם לקרא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכ ח ולקרא אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (אמונה רמה א ז). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בכ ח ובלתי נמצאים בפועל כצמחים בזרע והעופות בבצים (כס כ א). אנחנו רואים הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכ ח אחר תהיה משכלת בפועל וההליכה מן ה כ ח אל הפועל היא תנועה (כס ד א). כי להיות מתנועע היות הדבר קבלן בכ ח ולנענע הוא היות הדבר בפועל וכו׳ ותמצא לפי זה תנועה אחת בעצמה בכ ח ובפועל יחדו בדבר אחד בעת אחד ויתחבר בו ה כ ח והפועל יחד בזמן אחד (הגמ׳ הנפב ג.). והשכל הנמצא בו בפעל חזר להיות בכ ח (בעה"ב לאכן לטיף כד). שמה שמציאותו בכ ח אי אפשר שימצא בפעל אם לא כשתצטרף אליו הצורה כי סבבה פעל מציאותו ואם היה החמר נמצא ערום מבלי צורה לא היה הוא הומר בכ ח אבל נמצא מה בפעל והוא א"כ בעל צורה (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ כ ד). והתבאר שם (כראשון מהחלצה של אריסטוטולים) שהרצון בכ ה הוא המלאכה אשר תפעל בשני המקבילים (גופ׳ גופים א). הסבה הפועלת לקרירות תתחלק לשני חלקים האחד מקרר בכ ח כמו האפיון והשני מקרר בפועל כמו שלג (נתן פלקירא, גרי הגוף כ ח, כ"י כריט׳ מוז׳). הסבות הפועלות הרטיבות הן חמש המלחלת בפועל כמו הרחיצה במרחץ וכו׳ והמלחלת בכ ח כמו שתיית החלב ואכילת הרג הרטוב (כס).—"יצא מכ ח אל הפ ע ל, הוציא מכה אל הפעל, מה שהיה קודם רק בכח, באפשרות, נהיה אח"כ בפעל, במציאות: כי בכח השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית זה בכ ח אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (כוזרי ה א). כי כל מה שיצא מן ה כ ח אל הפעל מוציאו זולתו והוא חוץ ממנו בהכרח וכו׳ ואם יהיה מוציאו בו ויהיה לו מונע והוסר אין ספק שמסיר המונע הוא אשר יוציא ה כ ח ההוא אל הפעל (מו"נ ב, הקד׳ יח). השכל הפועל שהוא אחרון שבשכלים הנפרדים והוא המוציא שכל האדם מן ה כ ח אל הפועל והוא התחלת שכלו המתפעל כמו שניצוץ השמש או שאר הדברים המאירים מוציאים חוש העין מן ה כ ח אל הפועל (ר"י א"ת, רות תן ג). כי החמר הוא גוף מת אך לא מת לגמרי כי הוא בעל כל הצורות החמריות בכח והגלגלים מושכים ממנו מעט מעט בדבר השם ומוציאין אותו מן ה כ ח אל הפועל כמו שיוציא היוצר מן החמר כל כלי וכלי לפועל (מלמ׳ התלמיד׳, כראב׳). כי כל שנוי הוא יציאה מ ה כ ח אל הפעל וכו׳ אבל לא יחויב מפני זה שתהיה כל יציאה

מ ה כ ח אל הפעל שנוי וזה שהשנוי הוא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר במתפעל להתפעל לא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר בפועל לעשות פעולתו (רלב"ג, מלחמ' ה' ו ח כד). הסייף הוא בחתיכת הברזל ב כ ח ועם כל זה צריך שיהיה לה אפשרות שתוכל לצאת בה אל הפועל והוא כמו היכולת על ההכה והרקוע והמריטה וההידוד עד שיהיה סייף כפועל (תגמ' הנפש ו.). כאמצעות החושים וההשתדלות בעיון ישיג השלמות ויצא מן הכח אל הפועל ולזה אמר שיותר שלימות לו היותר נברא מהיותו בלתי נברא כי בהיותו בלתי נברא לא יצא מן ה כ ח אל הפועל (ר"ח כיכלגו, דרך אמונה ב ח).

אביר.-אגרוף, *בעלי אגרוף. — אדיר.-און.-אמיץ.-אמץ.-אפס, אפיסת הכחות.— ברזל, חזק כברזל.—גבור, גבורה, גבר.-גרם, חמור גרם. — זרוע, *בעלי זרוע, זרוע נטויה.—חזק.-חיל.- חלץ, *חלוץ כח. — חלש. - יסד, מיסד. - כון, כונן. - מעצמה.-עז.-עזוז.-עצם,עצום,עצמה.-קשה. —רפה.-שמשון הגבור.-תקיף, תקף.—*תשש.

ג׳ **כֹּחַ**[1], ש"ז,—כֹּחַ של הפצע וכדומה, הלֵחה, המוגלה, Eiter; pus: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כֹּחַ[2] יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל יו-יט).

כחד[1], ממנו כִּחֵד, *כַּחַד.

כָּחַד, — קל לא נהוג.

—פִע׳, כִּחֵד, פ"ע, כִּחַדְתִּי, אֲכַחֵד, תְּכַחֵד, תְּכַחֲדִי, כִּחֲדוּ, כַּחֲדוּ, נְכַחֵד, תְּכַחֵד, תְּכַחֲדוּ,— א) כִּחֵד דבר מפלוני, שמר את הדבר טמון בקרבו ולא הגידו לו, verhehlen; cacher; céler; conceal: ויאמרו לו (המצרים ליוסף) לא נְכַחֵד מאדני כי אם תם הכסף (בראש׳ מז יח). ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לי״י אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תְּכַחֵד ממני (יהוש׳ ז יט). ויאמר (עלי אל שמואל) מה הדבר אשר דבר אליך (אלהים) אל נא תְּכַחֵד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תְּכַחֵד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כִּחֵד ממנו (ש"א ג יז-יח). ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תְּכַחֲדִי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך (ש"ב יד יח). וחטאתם כסדם הגידו לא כִּחֵדוּ (ישע׳ ג ט). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תְּכַחֵד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יד-יה). הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תְּכַחֵד ממנו ולא נמיתך (שם כה). הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תְּכַחֵדוּ אמרו נלכדה בבל (שם נ ב). אשר עם שדי לא אֲכַחֵד (איוב כז יא). וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כִחֲדוּ[1] מאבותם (איוב טו יז-יח). צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כִּחַדְתִּי חסדך ואמתך

---

[1]) בערב׳ קיח a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) ככר נתלבטו כל הקדמונ׳ והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מהישב לפי המליצה והכונה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, במקום ברב כח ברקב וכדומה, ובמקום יתחפש יתפש, וכדומה. וכל זה מפני שפרשו השם כח זה מענין ב.כֹּח במשמ׳ כח ועז, אך כמעט אין ספק כדבר שהכונה האמתית במלה זו היתה כמו שכבר הרגיש בעל אוהב משפט וז"ל: י"ם הכח הליחה והמוגלא כמו יבש כהרס כחי ובלשון רז"ל כיחו וניעו וכן בלשון ערבי נקרא כח. ע"כ. והיא המלה קיח a) שנרשמה למעלה בהשרש, בחלוף כ—ק המצוי מאד בין שתי הלשונות האלה, ופרשה אלג׳והרי וז"ל: אלקיח אלמדה לא יח׳אלטה דם תקול מנה קאח אלג׳רח, ע"כ, ובעבר׳: קיח הוא הלחה שאין בה תערובת דם והאמר ממנו קאח אלג׳רח, היה הפצע מלא לחה. וכבר זעק איוב על הלחה המאוסה הזאת כפסוק: לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס (ז ה), וכמו"כ בפסוק: מאנה לנגע נפשי המה כדוי לחמי (ו ז), עי׳ למעלה ערך כ ד ו, וזו היא גם זעקתו כאן בפסוק הקודם לילה עצמי נקר מעלי וכו׳, כמו שכבר העיר; על זה חכמי הרופאים בענין מהותה של מחלת איוב (Dr. Preuss, BTM 390). והנה כבר העירותי בערך חפש על קושי המליצה יתחפש לבושי לפי הפרוש במשמ׳ הרגילה של השרש חפש בעברית, אך המשמ׳ החדשה של כח מעידה על הפעל חפש כאן כי הוא משרש אחר, ולא רחוק הדבר כי הוא השרש ושה׳ a) הערבי שמשמש במשמ׳ לכלוך וטנוף של העור והלכוש, וכנין תפעל תושח׳ אלת׳וב, נעשה הבגד מלוכלך ומטונף, ועי׳ עוד בהערה לערך כתנת.

[1]) ככר אמרו החדשים כי הוא שרש גחד b), בערב׳ שגדרו אותו חכמי הערכים בנקיצ׳ אלאקראה, ר"ל ההפך מקיום וחיוב והוא כמו א נ כ ר בערב׳. והוא משמש בערב׳ גם במשמ׳ מצוקה ודחק החיים. ולא נתברר באיזה דרך נסתעפו שתי אלה המשמ׳ משרש אחד.

[2]) י"ם ולא כחדום אבותם.

---

a) قيح

a) وسخ b) جحد

לקהל רב (תהל׳ מ יא). — ב) כחד דברי פלוני, הכחישם, אמר כי הם לא אמת: לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו י).

—הפע׳, הכחיד, פ״י, הכחיד, יכחד, הכחדתיו, יכחידנה, נכחידם,—א) הכחיד אותו, השמידו, אבדו, vertilgen exterminer; destroy: כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו (שמות כג כג). ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה (מ״א יג לד). ואכחד[1]) את שלשת הרעים בירח אחד (זכר׳ יא ח). וישלח יי׳ מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור (דהי״ב לב כא). על עמך יערימו (הגוים) סוד וכו׳ אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהל׳ פג ד-ה).—ב) כמו כחד: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איוב כ יב).

—נפע׳, נכחד, נכחדו, תכחד, יכחד, נכחדת, נכחדות,— א) נכחד מן הארץ וכדומה, שהכחידוהו, השמידוהו, והוא נאבד ונשמד: כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ (שמות ט יה). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש (שם כב כ). — ואמר המשורר: רמעו מאודם ברוב דמו, עד מאדם נכחד קימו (רמב״ע, דיואן רנה, כ״י בודליאנה).—צאן נכחדת וכדומה, העתירה להכחד, חולה: ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר׳ יא ט). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (שם יו).— ואמר הפיטן: אוברות נכחדות חבסוף האסוף תצבור, לקבץ לרבין לדלות להעזה, בבור (בגית׳ יוס ז, הפב הוד).—ודברים לא בע״ח, עיר נכחדת, שנחרבה: וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו (איוב יה כח). — ב) פעול מן כחד, נסתר, שלא נודע: וכל דבר לא יכחד מן המלך (ש״ב יח יג). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש׳ ה ג). לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר (תהל׳ קלט יה). אלהים אתה ידעתי לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (שם סט ו).

*כַּחַד, ש״ז,—כמו כחש: והוא אחד ומיוחד מלא כל הארץ כבודו, בכן יחד בלי כחד בפחד נמתיק סודו (תחנון לרמב״ע, מתי בכל). — ובמשמ׳ העלמה: החכמה אשר ספרת מבחה וגבורתה בלי כחד, ומדוע לא הועיל לכל בני אדם יחד (בן המלך והנזיר טו).

—[1]) בעשרה כ״י וג׳ דפו׳ ואכחיד מלא (ג״ב, מהד׳ תדבה).

*כָּחָה[1]), פ״ע, בינ׳ כֹּחֶה, כוחה, כחיתי, יכחה,—כמו *כהה: הכוחה כרשות הרבים וכן מי שנתלש רוקו בפיו (תוספתא עירוב׳ ח ח). יצא (נה) נוגח ובוחה דם מן הצנה (תנחומא נח יא).

*כְּחוֹל, ש״ז, — כמו *כוחל: שיכתוב ויקעקע ברין ובכחול[2]) ובכל דבר שהוא רושם (מכות ג ו). ר׳ שמעון בן אלעזר אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בשתי עינים (שבת פ.). השחור והכחול ונקרת פיסולין (תוס׳ פת:). אמר שמואל כחול שבתוך העין אינו חוצץ (נדה סו.). יששכר (אבנו) ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצויר עליו שמש וירח (מד״ר במד׳ ב).— ומצוי בצורה זו בספה״א: כחול מועיל לכל כאבי העין (קאנון ג נא). ואמנם הכחולים המועילים מזה האבן הארמיני וכו׳ ומן המורכבות כחול גרעיני התמרה (שם ג ג יט). ואחר תעשה הכחולים החדים מהכחולים המנקים העפעפים (שם כח). כחול נפלא יצמיח השער (נתן פלקיירה, צרי הגוף, כ״י בריט״מ).

*כָּחֹל, ת״ז, נקב׳ כחולה,—צבע בעין תכלת השמים לטהר, blue blau; bleu: הצבע כחול לא ירוק ולא שחור (מבפני כדיק׳ הכילה כד׳ יוגה).

*כָּחוּשׁ, ת״ז, נקב׳ כחושה, מ״ר כחושים, כחושות,— רזה, שאינו שמן, דל בשר, mager; maigre; lean: (הגונב פרה) כחושה והשמינה משלם תשלומי כפל (תוספתא ב״ק ז יז).—וקרקע כחוש: אכל שמינה משלם שמינה אכל כחושה משלם שמינה וכו׳ כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא (יודעים אם) כחושה אכל (אם שמינה) אכל (ב״ק ז:). (האומר להברו חצי שדה אני מוכר לך) א״ר חייא בר״א א״ר יוחנן לוקח נוטל כחוש שבו (שם קז:).—וכח כחוש: וא״ר פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו׳ כח כחוש הוא (כתו׳ עח.).—*אור כחוש: כאדם הרואה נר מתוך עששית אחת נקייה שמונח בעששית שאינה נקייה אלא עבה ומלוכלכת שאין מגיע לעיניו אלא אור כחוש מאד (רה״ג, תמו׳ ב, תורתם של ראשונ׳ ב).

*כְּחוּשׁ, ש״ז,—איכותו של הכחוש: ורבו מחלותיך ותשוב לכחושך ודלותך והבכה על תאותך ויצרך

[1]) עי׳ כחת, כות.

[2]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י ליתא (ד״ס), ובמשנ׳ שבירוש׳ כוחל.

ככלות בשרך (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכלה 31). ויצם (הישוע) שלשה ימים עד אשר שב לדלותו וכחושו ויצא מתהור אשר בא בו (שם).

·כחח, י״א שממנו הפעל *כחה, והשם *כִיחַ, ועי׳ כיח.

·כֹּחִי, ת״ז, נק׳ כֹּחִית, מ״ר כֹּחִיִּים, כֹּחִיּוֹת, — של כֹּחַ, מטבע הַכֹּחַ: כל מה שיהיה הכוכב קרוב אל הישוב יראה לו יותר כחיי (ראב״ע, ספ׳ העמ׳ ז, כ״י פריז). ואם לא צדקה ההודעה הזאת תהיה הסבה בהירות הארם הכחיית לשנות הסוג (רבב״ל דוגן, מג״ה, ה״י ד). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליי (ר׳ סגג, תגמ׳ הנ׳ יז). כל דבר שהוא כוחי לפעול שום פעולה כחיית צריך שיהיה פועל אותה הפעולה מאשר הוא בו פועל (שם יז). והוא שכל נבדל מצד עצמו ושכל היולאני וכחיי ומוכן מצד שקרה לו ההכנה ומצד דבקותו בה (ר״ה כיכלגו, דרך אמונה כ ה). שהנפש האנושית השכלית וכו׳ הוא עצם נצחי ויפול עליו רבוי כמספר אישי המין האנושי ומקורו מטבע כחיי משותף לכל המין האנושי שופע מנבדלים עליונים (ספורנו, אור עמים, נפב). שהש״י יודע הדברים המסודרים והמשוערים מצד מערכת הכוכבים אבל האדם הוא בשכלו כחיי לבטל גזירתם (אוהב מכפט, באור׳ גהיות ו).—ובמשמ׳ מה שהוא בכֹּחַ בלבד לא בפעל: שאם היה שם משך זמן לא היה שופע אלא המציאות הכחיי לא הפעליי (נות בנוס ה י). צריך לדעת כי היות הדבר בדבר הוא על שני פנים האחד היות שם בפועל ומוקף בדרך המקום במקום שיהיה שם על דרך היכולת הכחיי ונקרא בלשונם וירטואל כמו שנאמר שהמלך הוא בכל מקומות מלכותו כי שם כחו ויכלתו והנהגתו (ר״ה כיכלגו, דרך אמונה ג ה). יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו הכחיי אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו וזולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויהיה עוד לנצח (הקד׳ ספורנו עס״ת). הפעולה המיוחדת לעצם השכלי הכחיי הנתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפועל איתו השלמות אשר בו בכח והוא ההדמות לבוראו כפי האפשר אצלו בעיון כמעשה (שם). כי החומר כאמת אשר מציאותו כוחיי לא ימצא כי אם בגשמים ההווים ונפסדים (הוא, אור עמים, תגיע׳ הסויק). מה שאמרנו שהחומר הראשון הוא כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל (שם, חומר לאבון). שזה אמנם יצדק על ההשגה האנושית בהיות מציאותה בשכל היולאני או כוחיי בלבד (שם, ידיעה). ומזה יתחייב שההכנה אל ההתהוות תקדם בזמן בהכרח אל תנועת ההויה אשר היא פעל אותה ההכנה הכוחיית (שם, תנוע׳ הסויה). תמונה לנגד עיני של נמצא כחיי והוא השכל האנושי אשר הוא שכל בפועל מצד המושכלות הראשונות והוא כחיי בלבד אצל שאר המושכלות (אוהב מכפט, באור׳ גהיות ד יו). כי אמנם חיות השכל האנושי הכחיי יקנהו האדם בהוציאו את שכלו הכחיי מן הכח אל הפועל (רפאל מגורלי, מרפא נפ׳ כו).—הוא כֹּחִי עָלָיו, שהוא בכֹּחַ להיות בו: שמה שיהיה כחיי על דבר יתויב שלא יהיה רבר בפועל ממה שהוא כחיי עליו כי הכח והפועל הם כותרים ולמה שהיה זה ההיולאני כחיי על כל הצורות באופן מה הנה הוא א״כ אינו דבר בפועל מהצורות (רנב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ג). ומה שהוא כחיי על רבר מה לא יחוייב שיהיה כחיי על מה שלמעלה מהם (שם י). שהמספר איננו בזה הכח כחיי על שיהיה ממנו מה שאיננו מספר אבל הוא כחיי על שיהיה מספר יותר גדול ובהיות הענין כן הנה לא יהיה לו כח על שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות (שם ו א יא). והאדם הוא רב כח השכל והדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות וכו׳ שהאדם כביר כח לב ר״ל שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כחיי על כולם באופן מה (הוא, איוב לו). הנה צדק בהכנה שאינה דבר מהצורות הנמצאות אבל היא כחיית עליהם ואינה העדר פשוט (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ג). גלוי ששלימות הכחיי על הדבר במה שהוא כחיי עליו הוא תנועה (קנוני׳ כ״ר קלוני׳, במע הטבעי, כ״י פריז). שהוא מבואר היות כל המושכלות אצל הש״י בפעל והאדם כחיי על הרבה מהם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ג). שהאדם כחיי על השגת המושכלות והוא המוסף אליהם (שם ב ו א). לכ״א מבעלי הצורות אשר הא׳ הוא כחיי עליהם (רבב״ל דוגן, מג״ה, חלק בוסינו א).

·כֹּחִיּוּת, ב״נ, — בגולת מה שהוא כֹּחִי: ההשגות המקיימות נפש עמל המציאות מן הכחיות אל הפעולה (ר״ה כיכלגו, הקד׳ דרך אמונה). דרך האמונה לבדה אשר בה יצא השכל מן החסרון אל השלימות ומן הכחיות אל הפעולה (שם ב ה). כי אמנם החמר לא ימצא זולתי בגרמים ההווים ונפסדים אבל הגרמים שהם קדמונים מאחר שאין בהם כחיות על

ההפסד אם כן אין להם חומר (ספורנו, אור עמים, תנוע' ההויה). אמנם ההקדמה הראשונה שאמדנו כה שהכחיות יקדם לפעלה כזמן בהכרח וכו' אם כן יתחייב שתהיה נמצאת בדברים אשר בהם כחיות להתנועע (כס). שהדבר ההווה ונפסד אינו נצחי ולא קדמון כי אם היה זה היה לו כחיות על היותו נמצא לעולם (כס). והשכלים הקרובים אל יי' יתקדשו בהבדלת גשמים שהם עצמים נבדלים מהגשמיות והכחיות והם צורות פשוטות בנפשם (יוסף כ"ט, כבוד אלהים ט:). המניעים הנצחיים הם כפועל תמיד ואין בהם שום דבר מהכחיות וכו' כי הסבה הראשונה כלבד היא אשר אין בה שום דבר מכחיות והרכבה (מגח' קנאו' לר"י מפיכה 29). אבל למה שיש בהם צד הסרון כהצטרפות אל השכל הראשון שהוא הסבה ראשונה יאמר עליהם שיש כהם כחיות מה (כס).

·כְּחִילָה, ב"נ,—בה"פ מן כָּחַל: אבל יהיה בין זמן הכחילה שעה לאחר שיתרחץ הכחילה כדמע (נתן פלקיירא, לרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). שישחק האשפיק השחור וכו' ויעשה בו במכחול וגם הכחילה כזבל עככר שרוף (קאנון ג ג ג יט).

א. ***כְּחִישָׁה**, ב"נ, — בה"פ מן ב.כָּחַש: חוץ מגיזה וכחישה[1]) (תול' קלה.). שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב (רב"י ברא"ב' מב א). מקדיש בהמה חוץ מגיזתה וכחישתה (תוספ' תול' קלה.).

ב. **·כְּחִישָׁה**, ב"נ, — בה"פ מן א.כָּחַש: אשר שם תוצאותיה והעמיד גבוליה עמוד מאין נטישה, וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה כחשו בגיה כחישה, אשר ניבון כמוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבישה (רכב"ג, הלפור לו דרור).

·כְּחִישׁוּת[2]), ב"נ,—סגולת דבר כָּחוּש: יונקתו אשר היתה צומחת מאד בהיותו כעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות שרוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו (רלב"ג איוב טו). מצמיחתם (של הצמחים) וגדולם ונעימותם בעפר הדשן והמים הערבים והרוח הממוצע ומהתגבותם וכחישותם ויבשותם ומעוט נעימותם בארץ ובימים וברות שהם הפך זה (בעה"ב ג א).

[1]) כך בנוסח' הדפו', ובכ"י וכחשה. ובכ"י אחר: מגיזתה וכחישתה (ד"ס).

[2]) בארמ' כחישותא (יבמ' עט:).

∞כַּחִית, ש"נ, — שם כללי להרבה חמרים מתפוצצים, Dynamit; -te (בפעם הראשנה ב„האור", מחרת הפסח תרע"ב בתלגרם).

כחל[1])

, ממנו כָּחַל, *כּוֹחַל, א.*כַּחַל, *מִכְחוֹל, ·כְּחוֹל, ·כָּחוֹל, ·כְּחִילָה, ·כַּחְלִילִי.

כָּחַל, פ"י, כחלת, — כחלה האשה עיניה, שמה כהן כוהל לקשוט: רחצת כָּחַלְתְּ עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ).—ובתו"מ: כוחל כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). איזהו חרום הכוהל שתי עיניו כאחת (בכור' ז ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). שבן אשה הוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש' שם ח יא:). אישה גודלת וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה (שם מו"ק א פ ד). (מת) אחד מקרובי בעלה אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו בדרך שהוא נוהג (שם ג פג.). הרי שמת חמיו או חמותו וכו' אינו כופה (את אשתו) לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת (שם). תהא כנידתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבוא במים (שם גיט' ט ג ד). שבן צנועות כוחלות עין אחת (בבלי שבת פ.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (מו"ק כ:). היא (הסוטה) קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה כולטות (סוט' ט.). תרחץ את פניה ותכחול את עיניה ויטול הימנה את הכוס (מד"ר במד' י). — ולרפואה: דשב"א אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב' עינים (שבת פ.). שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה (קדוש' כד:). הרי שהיה רבו רופא ואמר לו כחול עיני וסמאה (ב"ק כו:). עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת (ע"ז כח:). והיתה בוכה עליו (על בנה שמת) כלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד"ר איכ', כלו בדמעות). — ובסהמ"א: והמררה אם תכחל העור את עיניו תפקחנה ותאורנה (ספ' מטבוע' לר' זכדא 19). והעינים שנחשבו מחמת דטיבות אם יכחלום בו שחוק ומנופה

[1]) גם בארמ'. בערב' כחל a).

a) كحل

יתרפא (מ׳ אלדבי, ש״א ה ג).—ופָּעוּל כָּחוּל, עשוי בכוחל, ובהשאלה, עין כְּחוּלָה, חדה ומאירה כאלו עשויה בכֹּחל: אלו בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה (מד״ר בראב׳ לח). — ואמר המשורר במליצה: קווצותי לאור היום לבנות וראותי בפוך ליל כחולות (למב״ע, העוגות, או״ג ב קפג). ואיך יוכל ראות מוכה בסנור ועין לבו בפוך סבלות כחולה, והעיד כי חכמים אמרו אין תפלה חוב ועדותו פסולה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד).—ובמשמ׳ ״מגון בגון אדמדם: אמר שבל אחד ואחד מארץ יהודה יהיה כחול עינים מן היין (ר׳ כתיי, ויחי).

—פִּע׳, *כִּחֵל, כִּחֲלָה, כִּחֲלָה,—כמו קל: כיחלה ופירכסה אין להמזוגות (כתוב׳ נז.). שכיון שכיחלה ופירכסה נתנה דעתה להינשא (תבו׳ הגא׳, גני׳, גינצב׳ 34).

א.*כַּחַל, כְּחַל, פ״ו, מ״ר כְּחָלִים,—כמו *כוחל, *כחול: לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן (כתוב׳ יז.). ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד״ר איכ׳, כלו כדמעות). — ומצוי בצורה זו בספה״א: בני אדם שנחלשו עיניהם וכו׳ ימהרו לרפא עיניהם בכחלים וברטיות ובתקון מאכלם (חו״ה, היחוד י). ויהיה להם הספר הזה ככחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה כרפאם אותם (שם). כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים שיכול להרפא בהם כשהוא מתעסק בהם אין מן הזריזות שיתאחר מזה ויאמר ימצאני מה שימצא חברי העורים (שם, הכניעה י). ויזמן להם (להעורים) בו (בהבית) עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם (ר״י עמדין, מגד׳ עז קלח).

ב.*כַּחַל[1], כְּחַל, פ״ז, מ״ר כְּחָלִים,—הַשַּׁד של הפרות, הצאן וכדומה, שמתקבץ בו החלב והולכים אותו, Euter; pis, tétine; udder: הכחל קורעו ומוציא את חלבו (חול׳ ח ג). כחל של מניקה קורעו וכו׳ כחל שבישלו בחלבו (תוספתא שם ח ח-ט). אמר רב נחמן גיד בששים ואין גיד מן המניין כחל בששים וכחל מן המניין וכו׳ וכחל עצמו אסור (גמ׳ שם צז:). אסרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה וכו׳ (אסרתי לך) בשר בחלב התרתי לך את הכחל (מד״ר ויקר׳ כב). טובו הכחל מלא מן החלב (עריך, ערך זוין). ויש מפרשים (שפות בקר) הכחל של הפרות (הרד״ק, שפה). בחלב קר ויבש בסבת העצבים שבו ומזוגו עבה והזק ומתעכל מהרה והמובחר שבו הוא אותו שיש בו חלב ותיקונו שיתקנהו בתבלין המין (מ׳ אלדבי, ש״א ה ג).—ומ״ר: שמצינו ברמי בר תמרי שליקט כל הכחלים בעירו של רב חסדא ואכלם צלויים (סמ״ג לאוין, סי׳ קמא). — ואמר הפיטן: מתיר מאסורות מותרות, נותן מטמאות טהורות, מן החלב, שומן הלב, ומן הדם, טחול וכבד הדם, ומבשר בחלב, כחל החלב (בנת פרה, אין גבורתו).

*כַּחְלִילִי, ת״ז, — כחלילי העין, מי שעינו כחולה, ובהשאלה ארמדמת: והמלה (הכלילי) הפוכה ומשפטה כחלילי (ר׳ כתיי, ויחי).

*כַּחֲנִי, ת״ז, מ״ר כַּחֲנִיִּים, — כמו ״כֹּחִי: שהקב״ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני קודם צאתם למעשה פעליו ושהקב״ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה וליציאה לפעל קרא עשייה ויצירה וכו׳ שבתחלה נבראו במציאות כחני ואח״כ עשאם כשהוציאם לפעל בצורותיהם (ר״א בר״ח הנביא, מגלת המגלה, הביא במו רי״א ברבאב׳ א א). כל מה שימצא כחני לדבר אפשר שימצא אותו הדבר (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין לו (להחמר הראשון) מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיי וכחניי על מציאות הצורות וכו׳ כמו שבשפלים יקרה ההפסד מפני החמר הכחניי אשר בהם ולא מפאת הצורה (רי״א, מפע׳ ה׳ ב ד). וכפי זה לא נבראו החמרים ההם כחניים והסרים מבלי צורה וכו׳ מי הכניסם בזה הדוחק להגית שנבראו ראשונה חמרים כחניים מבלי צורות שמהם נתהוו אחרי כן הדברים כלם (הות, ברא׳ א א). כי הפועל לא יקבל ולא יפעל מהגבול כי אם בהצטרפו אל עצם כחניי ונפעל ויאבד שלמותו ותקפו (ר״י אבוהב, בעה״פ לר״א אירירו א ו). ובציירם מדרגות העדר החומר הכחניי משפיעות בו צורות עצמות ומוגבלות (שם ז ח). שאתה ב״ו·כלומר בעל תכלית ועם זה אתה כחני מצד הרצון לשנות עצמך בכל מה שתרצה (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתרי התורה ל).—כֹּחֲנִי עֶלְיוֹן: שבל מצוייר יפסד לעתיד לפי שהציור יגגד לענין הנצחיות ויסתור אותו מפני שקודם ציורו היה כחני עליון ואחר ציורו נשאר כחני על העדרו בהכרת (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ט ט).

[1]) קריאת הספרדים. האשכנז׳ כ שואית. בארמ׳ כחלא ולא נתברר מקורו.

·כחניות, נ״ג,—סגולת הכחני, כמו כחיות: אין בו (באלהים) כ ח נ י ו ת כלל לפי שאם היה בו כ ח נ י ו ת היה בו האפשרות ומה שיש בו אפשרות אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא ויצטרך אל מוציא אחר מן הכח אל הפעל (העקרים ב ד). כל דבר שהוא בכח צריך שיצא מן הכח אל הפעל וכל מה שלא יצא מן הכח אל הפעל הנה מציאותו ב כ ח נ י ו ת ההוא לבטלה כאלו לא היה (שם ג ג). כי ה כ ח נ י ו ת נאמר על דבר שאפשר לצייר השכל שום אפשרות אפילו שלא יהיה כן במציאות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין בדם (בשכלים הנבדלים) לא כ ח נ י ו ת ולא חמר כלל וכו׳ ומציאותו (של החמר הראשון) הוא כ ח נ י ו ת (רי״ה, מפע׳ ה׳ ג ז). כי התמרים ההם נבראו ב כ ח נ י ו ת ובלתי הגבלת צורה (הנ״ל, נתי׳ אכות ה). ואין בו (באלהים) כ ה נ י ו ת ולא אפשרות כדבר מה (הנ״ל, רלב״ג אמונ׳ ב). שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא מתעצם ב כ ח נ י ו ת ו וכו׳ כי הנה עצם ההיולי הוא כהניותו אל הלוף הצורות (הנ״ל, מפע׳ ה׳ ב ד). אבל ימשך ההפסד תמיד מפאת החמר כי הוא מפני כ ה נ י ו ת ו שהוא טבעו ומהותו יפשוט צורה וילבש צורה (שם). והחשך שהוא אפיסת האור ו כ ח נ י ו ת ו לבוא אל האור (הנ״ל, גרלב׳ א א). היות החמר הראשון מפאת עצמותו ו כ ה נ י ו ת ו בלתי מטריד מקום (הנ״ל, במ״ס תדב׳ א). מזגים ותמונות פרטיים וביוצא תעשינה אל כ ה נ י ו ת ובלתי צוריות הנפשות השכליות (ר״י אטובב, בעה״ב לר״א הילדו ז ח). ובגודל יכלתו בלי תכלית הסכים להתפשט בזה האופן ולנמצאים האלה בתתו הפועל והצורה אל ה כ ח נ י ו ת והחמר הנמשך ממנו ג״ב לתכלית שיתהוה המורכב או הנמצא השלם (שם ז יב). ששכלי בני אדם הם מציירים כ ח נ י ו ת הגשם השמימיי לקבל החלוקה בבחינת היותו גשם וכו׳ וזהו ההבדל שבין האפשר והכח כי הכח ילקח במה שיצוייר כ ח נ י ו ת ו ולא שיהיה הכח בעצמות הנושא אלא מצד שכלינו לבד (אפודי, מו״נ ב, הקד׳ ז).

א·כחש[1]), ממנו א.כחש, א.כחש, כחש, *הכחש, *הכחשה, ב.·כחישה, ·כחשון, ·כחשות.

א·כחש, — קל לא נהוג.

¹) עברית וארמית בלבד.

—פע׳, כחש, פ״ע, כחש,—כחשתי, כחשנו, תכחש, יכחש, תכחשו, תכחשון, כחש,—כחש פלוני, אמר על דבר שהיה כי לא היה, deny ; nier ; leugnen : ותצחק שרה בקרבה (על דברי המלאך שאמר כי היא תלד בן) לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה וכו׳ ותכחש[1]) שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (בראש׳ יח יב-יה). חטא ישראל וכו׳ וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהוש׳ ז יא), שאמרו כי לא לקחו מן החרם.—וכחש, אמר על דבר כי איננו: פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ (משלי ל ט). — ובמשמ׳ דבר שקר בכלל: אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש׳ ד ב). —ואמר בן סירא: (שלש הנה שנאה נפשי וצר לי הרבה בחייהם[2]) דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף (ב״ס גני׳ כה ב).—ובמשמ׳ הראה א״ע לא כמו שהוא באמת: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכר׳ יג ד). — ועם ב אחריו, כחש בפלוני, בדבר, אמר כי מה שטען פלוני עליו איננו אמת והוא אמת: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וכו׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר (ויקר׳ ה כא-כב). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (שם יט יא).—כחש בפלוני, אמר כי אינו יודע ומכיר את פלוני, כי פלוני איננו: אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח).— ובאלהים: כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב). פשע וכחש ביי׳ ונסוג מאחר אלהינו (ישע׳ נט יג). הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם (יהוש׳ כד כז).—·כחש במובתו של

¹) כ פתוחה כרוב הספרים (י״ו כ״י וי״א דפוס), ובקצת ספרים כ קמוצה (ט׳ כ״י), ובאחד מהם (כ״י י״א) נמס׳ לֽ׳, ובאחד מהם (כ״י ג״א) נמס׳: י״ס פת׳ ובן ברוב הספר׳ מדוייקים קמץ ובן עיקר (ג״נ, מהד׳ תדבג). ואמר ר״א בחור בנמוקיו לשרשי רד״ק: ראיתי באחד מספרי המסורת כי ותכחש הכף בקמץ לפי שלא היתה רגילה להכחיש, בשם רבינו משה מלונדרש ז״ל. ע״כ. וגם אחד מהחדשים (Bö. § 393) נתן טעם להארכה זו של התנועה לרמז על התאמצותה לכחש. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק, אם יש יסוד לזה כלשון.—²) הוספה לפי התרגום הסורי, ובגוף הכ״י חסר. והובא בגמ׳ (פסח׳ קיג:). בקצת שנוי נוסחה: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור.

פלוני, ואמר המשורר: אשר כחש בטוב הנעשה לו כמו כחש בטובת אל בראו (ר"ש הנגיד, בן משלי א ח). — ועם ל אחריו, כחש לפלוני, שקר לו, אמר לו דבר שלא היה: ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי כדבר יי' לאמר השבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו (מ"א יג יח).—*והשתמשו במשמ' זו גם עם ב אחריה: אמר לו המלך (לבנו) זמנתי לך אשה נאה וכו' אמר לו הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין באביו וכו' אמר לו (המלך) ראה אותה והדע שלא כחשתי[1] בך (תנחומא נוכח, בגת ז).—ובמשמ' לא היה נאמן לו: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (איוב לא כו-כח). — ובמשמ' הראה את עצמו נכנע לפלוני, החניף לו: לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי (תהל' יח מה). ברב עזך יכחשו לך איביך כל הארץ ישתחוו לך (שם סו ג-ד).—ובתו"מ: בשעת טובתם של ישראל אומות העכו"ם מכחשים להם ועושים אותם כאלו הן אחים (ספרי דבר' כו).—ובהשאלה במליצה, כחש הזית, לא נתן פריו: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז).—כחש בו התירוש ובדומה, לא נמצא לו לשתיה: גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בם[2]) (הוש' ט ב).

—נפע', נכחש, יכחשו,—כמו כחש לו, במשמ' החניף לו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו[3]) איביך לך (דבר' לג כט).

—התפ', התכחש, יתכחשו,—כמו נפע': בני נכר יתכחשו לי (ב"ש כב מה).

—הפע', *הכחיש,—הכחיש את פלוני, אמר כי מה שאמר פלוני איננו אמת: אחד חקירות ואחד בדיקות כזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה (סנה' ה ב). כל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש (יהוב' כוט' ו כא.). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי (כתב' כז:). אין מזימין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהן (כתוב' כ.). כ' כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב"ב לה:). למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה (ר' יוחנן, סנה' סז:). לא שנו אלא שלא מכחשתו (האשה את העד) אבל מכחשתו לא תצא (יבמ' פח:). מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי (מד"ר כלאב' מח).—ובהעברה גדבר לא בע"ח: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה לא יהיה נוטל כגדולה ומחזיר כקטנה (ספרי דבר' רלד).

—הפע', *הכחש הוכחש, — שהכחישו אותו: עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו נהרגין (ב"ק עג:). עדים שהוכחשו כנפש לוקין (שם עד:). כיון שהוזמו על הגניבה לגבי טביחה הות להו מוכחשין (שם). הא עדות מוכחשת היא (ב"ב לה.). אם אמרו להם האיך אתם מעידים בך וזה ההורג וכו' היה עמנו ביום זה במדינה אחרת הרי זו עדות מוכחשת (רמב"ם עדות יח ב).—ואמר הפיטן: רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הכחש, ובחדש נחלש, ולא חש (הי"א קגיד, בכת נוה, תי וקים).

א. **כַּחַשׁ**, ב"ו, מ"ר כחשים, כחשיהם,—פעולת מי שמכחש ועצם הדבר שדבר או עשה: הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה (נחו' ג א). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הוש' יב א). ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים (שם ז ג). תמאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו (תהל' נט יג).—ופרי כחש, שאין בו ממש: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). — ואמר בן סירא: אל תחפוץ לכחש כל כחש כי תקותו לא תנעם (כ"ס גני' ז יג). כוש מאב ואם על זנות ומנשיא ושר על כחש (שם מא יז).—ובמדר': כחשים היו הדברים שבשרו מלאכי השרת לשרה (תנחומא וירא כא).—ואמר המשורר בהתאוננו על גורל עמו: גדוליהם (של היהודים בגלות) דרושים ובתיהם בלוסים, ונשים ואנשים בכל הגע ענושים, ומרוב הכחשים דלקום נחשים (ר"י הלוי, יוני גליות).

כֶּחָשׁ[1]), ת"ז, מ"ר כחשים,—מי שמכחש: כי עם מרי הוא בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יי' (ישע' ל ט).

ב. **כחש**[2]), ממנו ב. כחש, *כחוש, *כחוש, א. *כחישה, *כחישות, ב. *כחש.

[1]) כתנחו' הרגיל: בזבתי. — [2]) כך קרי, הכתיב בה, וס"א בם כתיב וקרי.—[3]) כך רד"ק והחדשים, שהוא נפעל, וריב"ג סבר כי הוא התפע' בהבלעת התו בכף מפני קרוב ההכרה של שתי אלה האותיות, כמו שכבר העירותי.

[1]) במקום כחש, משק' פעל הרגוש.

[2]) עברית וארמית.

ב. **כָּחַשׁ**, פ"ע,—נעשה כחוש: ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן[1]) (תהל' קט כד).—ובתו"מ: כחש[2]) (השור המוכה) כשעת העמדה כדין (ב"ק לד.).—והפנים: אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית כותשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן השדים המתים לא עשו אוכל (מד"ר בראש' נג).

—הִפע', *הִכְחִישׁ, — א) פ"ע, כמו כָּחַשׁ, הכחיש השור, נעשה כחוש, תשש כחו: אם מת השור או שהכחיש אין לו אלא אותו השור בלבד (ירוש' ב"ק ג ג ד). מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא אמרו לו יכחיש אמר להם א"כ ימולו בניהם לשמנה ימים ויכחישו (מעי' יז.).—והי'פי: כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ' לד:).—והאדמה, נעשית כחושה, לא נתנה פרי: עמדה מלהכחיש זו כית הבעל (ירוש' מו"ק א פ.). — ב) פ"י, *הִכְחִישׁ את השור, עשהו כחוש, ובהעברה עשהו שוה פחות: שור שוה מנה שנגח לשור שוה מנה הכחישו חמשים זוז נוטל את השור שאין לו אלא חצי חבלו (ירוש' ב"ק ג ג ד). הכחישה (את הבהמה) כאבנים חייב (סנה' פד:).—הִכְחִישׁ כחו, עשהו חלש: ג' דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט' ע.). ור' ברכיה אמר שהכחיש (אחשורוש) ראשן של ישראל בצום ותעניות (מד"ר אסת' א). —ואת הקרקע: שומשמין והן יקרין מן החטין ומכחישין הקרקע יותר מן החטין (רב"י ב"מ קד:). שהחטין מכחישות את הקרקע יותר מהשעורים (למב"ם בכיל' ח ט).—ואור הנר: מכחיש מצוה (בכת כב.), לאמר ממעט את אור נרה של חנכה. —והיפי: דרך הציידים הצדים את העופות שעושין להם כויה בשרש הכנף בדי שלא יעופו ואינו מקצץ כנפיהם בעבור שלא להכחיש יפים (ספ' הגלוי לרי"ק, ערך תקך).

—נִפע', *נִכְחַשׁ,—נכחש הקרקע: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטים (רב"י ב"מ קד:).

—נִתפ', *נִתְכַּחֵשׁ, — נעשה כחוש: האדון מקפיד אם יצטער ויתכחש כשאינו אצלו (תוספ' נזיר סב:).

ב. ***כַּחַשׁ**, ש"ז, סמי' כַּחַשׁ,—כַּחַשׁ הקרקע, שנעשה כחוש: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטין (רב"י ב"מ קד:).—וכחש הגוף: ולפעמים

---

[1]) אולי מִשּׁוּמָה, כמו: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו).—[2]) בירוש' (שם ג ג ד) הכחיש.

יהיה עמו כחש הגוף וחולשתו (קאנון ג כ י ה).

***כַּחְשׁוֹן**, ש"ז,—כמו א. כַּחַשׁ במשמ' כחש באלהים: ואם בגדנו בכחשון, אנא סכות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מבול' ב"ר קלוני', ב' פסח, ברת דודי).

***כַּחְשׁוּת**, ש"נ, — כמו כחשון: לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים בכחשות שפתינו (סדור תימני' ליוה"כ).

א. **כִּי**[1]),—מלת הטעם, ומשמשת א) כהתחלת המאמר כמו כַּאֲשֶׁר, להוראת הזמן להורות שמה שנאמר אח"כ היה או יהיה בזמן שנעשה או שיעשה המעשה המדבר עליו, als, da, wann; quand, lorsque; when, (of the time) ותבוא אחרי וַיְהִי עם פעל עבר אחריה: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראש' ו א-ב). ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (שם כו ח). ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא). ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (שם מד כד). ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי' כל בכור בארץ מצרים (שמות יג טו). ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). ויהי כי זעקו בני ישראל אל יי' על אדות מדין וישלח יי' איש נביא (שם ו ז-ח). ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות (שם טז טז). ויהי כי צעדו נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). ויהי כי ישב המלך בביתו וכו' ויאמר המלך אל נתן הנביא (שם ז א-ב). ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך (שם יט כו). ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ה).—ואחרי והיה בעבר: והיה כי הרבתה (חנה) להתפלל לפני יי' ועלי שמר את פיה וכו' ויחשבה עלי לשכרה (ש"א א יב-יג). והיה

---

[1]) מלה קדומה בהלשון השמות הכללית. באשור' כי במשמ' כמו ולמען. בארמ' כי במשמ' כמו. בערב' כַי a) במשמ' למען. וכבר העירו בעלי התלמוד על שמושי כי בעברית במשמ' מתחלפות, ואמרו: כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא (תענ' ט.). — והנה, גוני השמושים המתחלפים של כי בלשוננו ב"כ רבים ודקים, שפעמים אי אפשר להחליט לאיזה גון מהגונים מתכון המדבר, ויש שגם המדבר בעצמו אינו נותן לעצמו חשבון באיזה גון השתמש ובודאי פעמים בלי ידיעה ברורה

---

a) كَي

כִי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה (שם יז מח).—ועם פֹעַל עתיד אחריה למעשה בעתיד: ו ה י ה כִי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו (בראש׳ יב יב). ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי וכו׳ ו ה י ה כִי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו (שם מו לא-לד). והיה כִי תבאו אל הארץ אשר יתן יי׳ לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שמות יב כה). ו ה י ה כִי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי וכו׳ ועבדת את העבדה הזאת (שם יג ה). והוא ידע ואשם לאחת מאלה ו ה י ה כִי יאשם לאחת מאלה והתודה (ויקר׳ ה ד-ה). והפר (ישראל על אדמתי) את בריתי ו ה י ה כִי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר׳ לא כ-כא). ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר ו ה י ה כִי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (יהוש׳ ח ה). עשה יעשה יי׳ לאדני בית נאמן וכו׳ ו ה י ה כִי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר וכו׳ ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש״א כה כח-לא). ועבר בה נקשה ורעב ו ה י ה כִי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע׳ ח כא). ו ה י ה כִי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (שם י יב). והבאתי אתכם ציון וכו׳ ו ה י ה כִי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יי׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ (ירמ׳ ג יד-יו). ואתה בן אדם האנח וכו׳ ו ה י ה כִי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה (יחזק׳ כא יא-יב). —וגם עם פֹעַל עבר כמשמ׳ עתיד: ו ה י ה כִי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך (דה״א יז יא). — ובלי הפעל היה: כִי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקר׳ כג י). כִי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליי׳ (שם כה ב). כִי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע׳ א יב). ונחמו אתכם כִי תראו את דרכם ואת עלילותם (יחזק׳ יד כג). והצפה כִי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר וכו׳ ודמו מיד הצפה אדרש (שם לג ו). הצעקתו ישמע אל כִי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). ומה אעשה כִי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו (שם לא יד). כִי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה מה אנוש כי תזכרנו (תהל׳ ח ד-ה).—ועם ו, וְכִי: וְכִי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו (ויקר׳ יט כג). ובשנה השביעת תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך וְכִי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם (דבר׳ טו יב-יג).—והמלה כִי עם שם אחריה: כִי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני (הוש׳ יא א).—ב) בדבר שאין לו להמדבר ודאות גמורה שיקרה או לא יקרה, ומשמשת כִי שמוש התנאי במשמ׳ קצת נוטה למשמ׳ המלה אִם, wenn ,im Falle; si, dans le cas; if, in the case [1]): ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך כִי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש׳ ד יא-יב). והיה כִי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא (שמות יב כו-כז). והיה כִי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים (שם יג יד). ונפש כִי תקריב קרבן מנחה ליי׳ סלת יהיה קרבנו (ויקר׳ ב א). ובת איש כהן כִי תחל לזנות את אביה היא מחללת (שם כא ט). שור או כשב או עז כִי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (שם כב כז). וְכִי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (שם יט לג). וְכִי תזבחו זבח תודה ליי׳ לרצנכם תזבחו (שם כב כט). וְכִי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם כה לה). וְכִי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד (שם לט). והיה כִי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יי׳ (יהוש׳ כב כח). והיה כִי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם (שופט׳ כא כב). הגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כִי תמצא איש לא תברכנו וְכִי יברכך איש לא תעננו (מ״ב ד כט). וְכִי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים (ישע׳ ח יט). זה הדרך לכו בו כִי תאמינו וְכִי תשמאילו (שם ל כא). והציל מאשור כִי יבוא בארצנו וְכִי ידרך בגבולנו (מיכ׳ ה ה). והיה כִי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו (ירמ׳ כה כח). כִי תלחמו את הכשדים לא תצליחו (שם לב

משתמש המדבר בשני גונים קרובים, ולכן בקצת המשלים שהובאו בערך זה הדבר תלוי בטעם וברגש הנפשי ומה שיתפסתי אני לגון אחד אולי ימצא זולתי כי אפשר ליחסו לגון אחר הקרוב לו.—[1]) בקצת המשלים שלקמן קשה להבריע אם היתה הכונה למשמ׳ כַּאֲשֶׁר או למשמ׳ אִם, ובקצתם הכונה יותר לאִם פשוטה.

ה). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כִּי אגיד לך הלוא המת תמיתני וְכִי איעצך לא תשמע אלי (שם לח יד-יה). והנביא כִּי יפתה ודבר דבר אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא (יחזק׳ יד ט). בן אדם ארץ כִּי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה (שם יג). ואיש כִּי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה וכו׳ הוא חיה יחיה (שם יח ה-ט). כה אמר אדני יי׳ כִּי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה וְכִי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור (שם מו יו-יז). אל תירא כִּי יעשר איש כִּי ירבה כבוד ביתו (תהל׳ מט יז). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו היל כִּי ינוב אל תשיתו לב (שם סב יא). יגיע כפיך כִּי תאכל אשריך וטוב לך (שם קכח ב). והיה כִּי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה (זכר׳ יג ג). אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כִּי תבא (משלי ג כה). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כִּי תחבקנה (שם ד ח). לא יבוזו לגנב כִּי יגנוב למלא נפשו כִּי ירעב (שם ו ל). כִּי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (שם כג א). אל תמנע מנער מוסר כִּי תכנו בשבט לא ימות (שם יג). בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה כִּי יחנן קולו אל תאמן בו (שם כו כד-כה). השמת לבך על עבדי איוב כִּי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). ולא תירא משוד כִּי יבוא (שם ה כא). כִּי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי (שם ז יג). תחת שלוש רגזה ארץ וכו׳ תחת עבד כִּי ימלוך ונבל כִּי ישבע לחם תחת שנואה כִּי תבעל ושפחה כִּי תירש גברתה (משלי ל כא-כג).—וגם לזמן עבר, במשמ׳ אִם קרה שיעשה כך וכך: והיה כִּי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שופט׳ יב ה).—וכשיבוא אחרי זו האפשרות תנאי גמור יְהֻגֶּה התנאי הזה השני במלת אִם: אז תנקה מאלתי כִּי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך (אשה לבני) והיית נקי מאלתי (בראש׳ כד מא). יצף יי׳ ביני ובינך כִּי נסתר איש מרעהו אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (שם לא מט-נ). כִּי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם אדניו יתן לו אשה וכו׳ ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני וכו׳ (שמות כא ב-ה). וְכִי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים אם רעה בעיני אדניה וכו׳ ואם לבנו ייעדנה וכו׳ אם אחרת יקח לו וכו׳ ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם (שם ז-יא). וְכִי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן וכו׳ ואם מנחה על המחבת קרבנך וכו׳ ואם מנחת מרחשת קרבנך וכו׳ (ויקר׳ ב ד-ז). וְכִי תזבחו זבח שלמים ליי׳ לרצנכם תזבחהו ביום זבחכם יאכל וכו׳ ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא (שם יט ה-ז). ואיש כִּי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו והשב את שני ממכרו וכו׳ ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו (שם כה כו-כח). ואיש כִּי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו ואם לא יגאל וכו׳ וקם הבית וכו׳ לקנה אתו (שם כט-ל).—ואחרי גַם בשמושה במשמ׳ אפילו, עי׳ א.גַם, והוסיפה: אפרים התנו אהבים גם כִּי יתנו בגוים עתה אקבצם (הוש׳ ח ט-י). גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי גם כִּי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכ׳ ג ז-ח). חנך לנער על פי דרכו גם כִּי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו).—ובמשמ׳ זו של אִם עִם הֲ השאלה: ויאמר דוד הֲכִי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן (ש״ב ט א). הֲכִי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב).—וגם בלי הֲ השאלה במשמ׳ הַאִם: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כִּי ברא יי׳ חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ׳ לא כא), ר״ל האם ברא.—וכן במשמ׳ זו וְכִי, כמו הַאִם: איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וְכִי[2]) הצילו את שמרון מידי (ישע׳ לו יט).—ומצוי שמוש זה מאד בתו״מ: שני עומרים ששכחם (בעה״ב) ובהם סאתים ר״ג אומר לבעל הבית וחכמים אומרים לעניים אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים יופי כח של בעה״ב או הורע כחו (פאה ו ו). כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא כזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו׳ היו מתרפאים (ר״ה ג ח). (כתוב) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר (מכי׳ בבלת ד א). דברו אל כל עדת בני ישראל ד״י אומר וכי שניהם (משה ואהרן) מדברים היו והלא כבר

—[2]) במ״ב (יח לד) כי, בלי וְ, אך שמוש הלשון בתו״מ מוכיח כי הנוסחה כאן עקר.

נאמר ואתה תדבר (שם כא, פסח' ג). ר' אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה כידם של ישראל ארבעה מצות שאין כל העולם כדאי בהם (שם ה). ר' ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין לכהן (ספרי במד' ה). כל דבריך תימה וכי יש עבודה עכשיו (שם קטו). וכי עלתה על דעתך שחזקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא למד תורה (שם דבר' לג). (כתוב) ורגמוהו כל אנשי עירו וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו (שם רב). כיון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים עד שאמר הקב"ה ליהושע יהושע עד מתי אתה מתאבל והולך וכי לך לבדך הוא מת והלא לי מת שביום שמת אבל לפני (שם שה). אמר לו ר"ג (לר"ע) וכו' מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר"י מצאתי זקן אחד מנציבין וכו' נגמתי לו ראיתו (את ר"י בן בתירא) שהלין מימיך אמר לי הן (אמרתי לו), במנעל או בסנדל אמר לי וכי יש חולצין במנעל (שם יבמ' יב יא). וכי יש הלכה בשובה (ירוש' ברכ' א ג:). מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל ר"ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו' אמר להם לכו שהלצתו חמה אמרו לו וכי נביא אתה (ברכ' שם לד:). אמר לו ר"ש וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר לא תאכל עליו חמץ (פסח' כח:). א"ר יוסף לפי שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים א"ל אביי וכי דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר (ב"ב יט.). וחוזרין ואומרים וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן אנו נאבד שבועתינו (ע"ז נה.). אמר לו ר' יהודה וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה (הור' יא:). אמר להם ר' יהודה לב"ה וכי לזו אתם קורין תרבות רעה (נדה עב:). אמר רבי לוי וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד (מד"ר במות כט). אמרו לו תלמידיו (להלל) רבי להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ אותי בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא (שם ויקר' לד). אמר לו הקב"ה לירמיה ירמיה וכי אני עזבתים תחילה הם עזבו אותי (פסיק' רבתי לא). —וקצת בםשמ' אפילו: ויאמר יי אלי אל התפלל בעד העם הזה לטובה כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (ירמ' יד יא-יב). שכנתי בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (שם מט יו). כי תעלה כבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (שם נא נג). מיי' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כי יפל לא יוטל (תהל' לז כג-כד). לא ישא (האדם המקנא) פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה).—ובמשמ' אעפ"י ש: אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים וכו' ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא וכו' והוא גרה לא יגר (ויקר' יא ד-ז). כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו (הוש' יג יה). כה אמר אדני יי' כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזק' יא יו). וסלחת לעוני כי רב הוא (תהל' כה יא). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו (שם מד כ-כא).—ג) מלת החבור בין שני משפטים, כמו אשר, that ; que ; dass: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראש' א ד). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו' ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל ותפקחנה עיני שניהם וירעו כי עירמם הם (שם ג ו-ז). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה (שם ו ב). וירא יי' כי רבה רעת האדם וכו' וינחם יי' כי עשה את האדם (שם ה-ו). ובה אדע כי עשית חסד עם אדני (שם כד יד). ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב (שם לא כב). ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (שם לז כו). בזאת אדע כי כנים אתם (שם מב לג). או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא לו). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם לג יו). וזכרת כי עבד היית במצרים (דבר' יו יב). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש' ב ט). ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר (שם ח כא). וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו (ש"ב ה יב). ויהי כשמע אחאב כי סקל נבות וימת (מ"א כא יה). זה לך האות מאת יי' כי יעשה יי' את הדבר אשר דבר (מ"ב כ ט). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה (הוש' ד יג-יד). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ' ד ל). אך ידע

תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם (שם כו יה). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יי׳ (ישע׳ סא ט). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכ׳ ד יב). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק׳ ב יח). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ׳ ד יב). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק׳ יו יד). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יג). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). התאמין בו כי ישוב זרעך (שם לט יב). הן יעשק נהר לא יחפוז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (שם מ כג). ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (של בעז) ולא יפגעו בך בשדה אחר (רות ב כב). טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (תהל׳ קיט עא). כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה (נחמ׳ ו א).—והשתמשו המשוררים בענין זה במקום הצרך להמשקל גם עם הֲ, הֲכִי במקום כִי [1]: זכר שמי תגיד תחיתי, אחר אישו אשוב לאדמתי, אכתב ואזכורה הכי ידי תבלה ותשאר רק כתיבתי (ראב"ע, זכר שמי), ר"ל כי ידי תבלה. ולהיות לאות לעד הכי מעשיו המה והוא בלבד קדמון וכלם חדשותיו (הוא, בשם אל), כי מעשיו המה. וכלה אלהים כל מלאכתו ואז ראה הכי טוב מאד הכל ויפה בעתותיו (שם). יונים תעופינה כעב אל מערב אתכם בחי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו אך בין צלעי אהלם תקעתי, ותספרו להם הכי לבי עלי נודם כשמע הגדי שמעתי (רמב"ע דיואן, פתאם יעורי, כ"י בודלי). והודו התמהים, הכי הוא אלהים, ומקצפו רוהים, ארצות ושוכניהם (שם נג), ר"ל הודו כי הוא אלהים. וכתוב אלי דודי הכי איש הנדוד היתה בנפשו בעדי נשקת (שם קעז). ודעו הֲכִי מחר עלי כל מעשה תענשו כדין וחשבון תתנו (ר"י הלוי, תחכמ׳ ג). ודעי הכי מצרף ביד האל לכל נפש ובו תצרפי תבחני (שם יג). ויש אישים מתוקי ניב ושפה ובלשונם יפתוני וניבם, יגלו לי פני רצון ואהבה וידעתי הכי ארבם בלבם (שם ג). ודע הכי אין לאנוש תקוה רק עת פני צור יצרו תלה (הוא, הענק ג קה).—ומשמשת המלה כִי בענין זה הרבה בשבועה: חי פרעה כִי מרגלים אתם (בראש׳ מב יו). חי יי׳ וחי נפשך כִי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג). חי יי׳ כִי בני מות אתם (שם כו יו). חי יי׳ כִי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה (שם כט ו). חי יי׳ כִי בן מות האיש העשה זאת (ש"ב יב ה). ויאמר אליהו חי יי׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כִי היום אראה אליו (מ"א יח יה). כי נשבעתי נאם יי׳ כִי להרבה יהיה הבית הזה (ירמ׳ כב ה). חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כִי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ט). חי אני נאם אדני יי׳ כִי לדם אעשך ודם ירדפך (יחזק׳ לה ו). חי אני נאם יי׳ כִי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי כִי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז א-ד).—ועם יען אשר אחריה כמו מאמר מסגר ועוד פעם כִי בתחלת הספור: כי נשבעתי נאם יי׳ כִי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא השכת את בנך את יחידך כִי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (בראש׳ כב יו-יז).—ד) לחבר מאמר שהוא בענין תולדה מהקודם: וגם פה לא עשיתי מאומה כִי שמו אתי בבור (בראש׳ מ יה).—ובפרט אחרי שאלה: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כִי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה וכו׳ מה ראית כִי עשית את הדבר הזה (בראש׳ כ ט-י). ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כִי דלקת אחרי (שם לא לו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כִי אלך אל פרעה וְכִי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא). ונחנו מה כִי תלונו עלינו (שם יו ז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כִי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק (במד׳ יא יב). ואהרן מה הוא כִי תלונו עליו (שם יו יא). ותאמר (האתון) לבלעם מה עשיתי לך כִי הכיתני זה שלש רגלים (שם כב כח). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כִי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו). מי אבימלך ומי שכם כִי נעבדנו (שם ט כח). האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כִי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים (שם יד ג). ויאמרו למיכה מה לך כִי נזעקת (שם יח כג).

—[1]) כפי הנראה שסמכו בזה על מה שנמצא במקרא: מן השלשה הֲכִי נכבד, במשב׳ של ספור, ועי׳ לקמן דעת ההרשים בזה.

מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש״א יז כו). הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (שם מג). ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (שם יח יח). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה (שם כא יו). ויאמר (דוד) מי אנכי אדני יי׳ ומי ביתי כי הביאתני עד הלם (ש״ב ז יח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (שם ט ח). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ״ב ה ז). הפככם אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע׳ כט יו). מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי׳ את ירושלם מידי (שם לו כ). ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי (שם נז יא). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (יחזק׳ כד יט). מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (שם ו יא). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (שם יג כה-כו). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם טו יב-יד). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם כא טו). אי זה הדרך ישכן אור וחשך אי זה מקמו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו (שם לח יט-כ). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהל׳ ח ה). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד).—ה) לתת סבה להדבר, במשמ׳ יען, בשביל, denn, weil; parce que, puisque; because.—ותבוא לפני המאמר שהיא מספרת סבתו: ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ וכו׳ ארורה האדמה בעבורך (שם יז). לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יד-יח). — ואחרי המאמר שהיא מספרת סבתו: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו (בראש׳ ב ג). וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ (שם ה). ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם יז). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם כג). ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). ויאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (שם כ י-יא). ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יי׳ אלהיך לפני (שם כז כ). הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני (שם לב יב). ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (שם מא לב). ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני (שם נ יט). ויאמר להן (מלך מצרים למילדות) מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יח-יט). ויאמר יי׳ אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שם ד יט). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שם יג יז). אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שם כב כה-כו). ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי (מ״א כא טו). סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה״ש ב ה). ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו (שם י-יא). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי[1]) אל תבואי ריקם אל חמותך (רות ג יז). לכו ונעלה אל הר יי׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם (ישע׳ ב ג). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (שם כב). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (שם ג ט). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (שם ז כב). המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו׳ ה יג). קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש׳ א ו). קומו

—[1]) חסר בכתיב.

ולכו כי לא זאת המנוחה (מיכ׳ ב י). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק׳ א יו). העזו בני בנימן וכו׳ ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול (ירמ׳ ו א). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (שם כה). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו (איכ׳ ד יה). אהה ליום כי קרוב יום יי׳ (יואל א יה). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (שם כ). כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט). חנני יי׳ כי אמלל אני רפאני יי׳ כי נבהלו עצמי (תהל׳ ו ג). שמרני אל כי חסיתי בך (שם יו א). הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישרא׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו (שם כב כד-כה). ייראו מיי׳ כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (שם לג ח-ט). כרחם אב על בנים רחם יי׳ על יראיו כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (שם קג יג-יד). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (משלי א יה-יו). למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (שם ב כ-כא). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ה-ו). אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כי הוא לקצות הארץ יביט (שם כח כג-כד). ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל׳ ב יז). — ולהורות סבות יותר מאחת תבאנה כי כי זו אחרי זו: עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראש׳ ג יט). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (שם מה ה-ו). אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי׳ צבאות ראו עיני (ישע׳ ו ה). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים וכו׳ כי ילד ילד לנו בן נתן לנו (שם ט ב-ה). תשמע זעקה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ׳ יח כב). אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה

כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה וכו׳ כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א ח-יב). שמעו דבר יי׳ בני ישראל כי ריב ליי׳ עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש׳ ד א). אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (תהל׳ כב יב). ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות כי לך יי׳ הוחלתי אתה תענה אדני אלהי כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד כי עוני אגיד אדאג מחטאתי (שם לח יה-יט). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (שם קב יד-יה). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). טוב ילד מסכן וחכם מלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל׳ ד יג-יד). — וגם כי... וכי: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל (בראש׳ לג יא). סבו והמיתו כהני יי׳ כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא (ש״א כב יז). ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי׳ לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי (מ״א ב כו). והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני (ישע׳ סה יז). — ועם ה השאלה, הכי, כמו היען, האם מפני סבה זו: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים (בראש׳ כז לו), לאמר האם מפני שקראו לו יעקב. ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט יה). — והשתמשו המשוררים לצרך המשקל גם עם ה השאלה הכי כמו כי[1]) להורות הסבה הפשוטה: דלתי יגונים פותחת אלי הכי דלתי נעורים אחרי נועלת (רבנ״ג, לו היתה נפשי). והם נקראו אמות הכי ילדו בנות אשר חק אלוה כם המון היקום ומתיו (ראב״ע, כבס אג). ומדביר ינדוהו (את האדם) למדבר יריצוהו ותמרות מעונותיו כזדון מקיאותיו, הכי סוף אנוש לשוב לעפרו ובא מועד לכל חי וכשחת יכונן מלונותיו (שם). אלהי אחזתני רעדה בהזכירי פשעי וחם לבי ועצמו מרורותיו, הכי מימי נ׳ער לשלם חטאים סר והזקן עדי לאה נשוא את אלמותיו (שם). הרפו בני ימים הכי דל מסבול גופי, ואם כי אין בנפשי כה (רמב״ע, דיואן נט,

1) עי׳ הערה למעלה במשמ׳ ג.

כ״י כולל׳). ומי נקרע סגור לבו בהצי נדוד פיהו יהי תופר קרעיו, הכי רכו כשמן דברותיו ויוכ אומר יפוצץ כם סלעיו (כס קמה). אולם בכחם כוננו מקדש מעט לשום מגמתם להיכלך, לכך ועיניך יהו שמה הכי לבם ועינם נשאו אליך (ר״י הליוי, תחכמ׳ ג). ואמאסה כלנה הכי לעצור הונם ידיהם תוקפות הויות (כס). ואל יישן אנוש תיכף אכילה, הכי ירבה לאיש מכאוב ומחלת (הוא, רפוא׳ הגוייה). ואל תרגיל שתות מים לאין סוף, תבי הרבה תלאים לך לאין סוף (כס). לבי עשה חסד הכי מחר תאכל אשר היום תהי אופה, כי איך ביום הדין תהי מוצא לשון להשיב מענה או פה (הוא, הענק ג א). — ועם עַל כֵּן אחריה, כִּי עַל כֵּן, במשמ׳ בהיות שֶׁ, הוֹאִיל וְ: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כִּי על כן עברתם על עבדכם (בראש׳ יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כִּי על כן באו בצל קרתי (כס יט ח). ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כִּי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (כס לג י). ויכר יהודה (את החתמת והפתילים והמטה ששלחה לו תמר) ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני (כס לח כו). ויאמר (משה לחובב) אל נא תעזב אתנו כִּי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כִּי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים ויאמר לו יי׳ שלום לך אל תירא לא תמות (שופט׳ ו כב-כג). ויאמר לו יואב (לאחימעץ שרצה לרוץ לבשר לדוד כי הומת אבשלום) לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כִּי על כן [1]) בן המלך מת (ב״ש יח כ). למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כִּי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ׳ כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיהו) כִּי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם לדבר אליהם כדברים האלה (כס לח ד).—ותבוא בהתחלת מאמר להודיע שעתה תנתן סבה לכל הדברים שנאמרו קודם, או שהיה בדעתו של המדבר, וכדומה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כִּי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ישע׳ כח ט-י). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל כִּי שמעתי

—[1]) חסר בכתיב.

דבת רבים מגור מסביב וכו׳ (ירמ׳ כ ט-י). הישב בעיר הזאת ימות בחרב וכו׳ כִּי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה (כס כא ט-י). והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה וכו׳ ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם כִּי כה אמר יי׳ אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי וכו׳ ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו כִּי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (כס כה יג-כט). כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר כִּי הנה ימים באים נאם יי׳ ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה (כס ל ב-ג). קומו ונעלה ציון אל יי׳ אלהינו כִּי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים (כס לא ה-ו). ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים וכו׳ כִּי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים וכו׳ (יחזק׳ כא כד-כו). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר כִּי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר וכו׳ (חבק׳ א ה-ו). — ו) לתת סבה לסתירת מה שנאמר קודם, במשמ׳ אֶלָּא, nur, vielmehr; seulement; but: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן (כלו) נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון כִּי (ר״ל אלא מה טעם אסר לכם לאכל יען) ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ג-ה).—ובמשמ׳ הפך מהאמור קודם, sondern; mais; but: שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כִּי שרה שמה (בראש׳ יז טו). ואשביעך ביי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו כִּי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (כס כד ד). ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כִּי האלהים וישימני לאב לפרעה (כס מה ח). וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו וכו׳ ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כִּי זה הבכר שים ימינך על ראשו (כס מח יז-יח). ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כִּי על יי׳ (שמות טז ח). לא את אבתינו כרת יי׳ את הברית הזאת כִּי אתנו אנחנו אלה פה היום (דבר׳ ה ג). לא על הלחם לבדו יחיה האדם כִּי על כל מוצא פי יי׳ יחיה האדם (כס ח ג). לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כִּי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך (כס ט ה). לא תאמץ את לבבך ולא

תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו (שם טו ז-ח). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי׳ אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (שם כט יג-יד). עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד כי הר יהיה לך (יהוש׳ יז יז-יח), אלא הר יהיה לך. ראו את תבנית מזבח יי׳ אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם (שם כב כח). לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז). אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים (שם יח כה). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמו׳ ז יד). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה (ירמ׳ ב לד). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך (שם יח יב). לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל (שם לא לא-לג). וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל (שם לב ד). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן (שם לד ג). ובית לא תבנו וכו׳ כי באהלים תשבו (שם לה ז). הדבר אשר דברת אלינו בשם יי׳ איננו שמעים אליך כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו (שם מד טז-יז). לא יהיה עוד כל חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל כי אני יי׳ אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו (יחזק׳ יב כד-כה). לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו (שם יד יח). והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו (שם מו ט). לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך (תהל׳ מד ד). וגם בחליו לא דרש (אסא) את יי׳ כי ברפאים (דהי״ב טז יב). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י).—ואמר המליץ: ואל תרבה לדבר כי לצרכך, וישר מהלכך ודרכך (רה״ג, מוסר השכל). — ואחרי אין טוב: ויאמר דוד בלבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי[1]) המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז א).—וגם כשאין עצם מלת השלילה אמורה כפרוש: ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו (ש״א י יט), לא כדבריך אלא מלך תשים עלינו. ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה וכו׳ ותשאנה קולן ותבכינה ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך (רות א ח-י), לא כדבריך שאמרת לנו לשוב לבית אמנו אלא אתך נשוב. —וכמו״כ כשתבוא המלה כי תכופה אחרי לא וסמוכה לה, כמשמ׳ זו: ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא[1]) כי צחקת (בראש׳ יח טו), לא כמו שאמרת שלא צחקת אלא צחקת. ויאמר (לוט להמלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו וכו׳ ויאמרו לא[2]) כי ברחוב נלין (שם יט ב). (ויאמרו האחים ליוסף) כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים ויאמר (יוסף) אלהם לא[3]) כי ערות הארץ באתם לראות (שם מב יא-יב). ויאמר לו (יהושע להאיש שעמד נגדו וחרב שלופה בידו) הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא[4]) כי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד). ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם ויאמרו לו לאמר לא[5]) כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שופט׳ טו יב-יג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לא[6]) כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש״א ב טו-טז). ויאמר המלך אל ארונה לא (כמו שאמרת כי אקח חנם) כי קנו אקנה מאותך במחיר (ש״ב כד כד). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יי׳ אלהיכם (שצוה לשבת פה) לאמר לא כי[7]) ארץ מצרים נבוא (ירמ׳ מב יג-יד). —ובשגירת הלשון אמרו לא־כי יחד: זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי[8]) בנך המת ובני החי (מ״א ג כג). כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם ותאמרו לא־כי[9]) על סוס ננוס (ישע׳ ל טו-טז). —ומרוב השמוש נתמזגו שתי המלים ונהיו אח״כ ברגש

—[1]) יש מגיהים, לפי התרגום, כי אם.

—[1]) כך לפי הטעמים, לא כטפחה, כי במרכה.—[2]) לא בטעם מפסיק, כי מרכה.—[3]) לא בטעם מפסיק, כי מוקפת לערות.—[4]) לא בטעם מפסיק.—[5]) כי מוקפת לאסר.—[6]) כך הקרי ובטעם מפסיק, כי במהפך. הכתיב לו.—[7]) כי במשרת, ס״א כי מוקפת לארץ.—[8]) לא במשרת, כי במפסיק.—[9]) לא מוקפת לכי, כי במפסיק.

המדברים כמו מלה אחת במשמ׳ נגוד להאמור קודם: אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם ל א כ י [1]) הלכה אני אומר (יבמ׳ ח ג).—ועפי״ר עם עוד מלת א ל א אחריה, ושתי המלים ל א-כ י שלילה פשוטה: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול ר׳ יהודה אומר ל א כ י א ל א חצי בצל גדול (תרומ׳ ב ה). א״ר יהודה העיד בן בוכרי ביבנה שכל כהן ששוקל אינו חוטא אמר לו ריב״ז ל א כ י א ל א כל כהן שאינו שוקל חוטא (שקל׳ א ד). סרים אדם חולץ והולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סריס חמה לא חולץ ולא הולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר ר׳ אליעזר אומר ל א כ י א ל א סריס חמה חולץ והולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה סרים אדם לא חולץ ולא הולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (יבמ׳ ח ד). שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר ל א כ י א ל א בסלע לקה וכו׳ היה אחד גדול ואחד קטן הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר ל א כ י א ל א קטן הזיק אחד תם ואחד מועד הניזק אומר מועד הזיק והמזיק אומר ל א כ י א ל א תם הזיק (ב״ק ג יא).—ואחרי שלילה כשיש תנאי אחריה כמשמ׳ לא אעשה אלא בתנאי כך וכך, ותבוא אם התנאי אחריה: לא אשלחך כי אם ברכתני (בראש׳ לב כו), א ל א אם ברכתני. ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי א ם אמרתי לך (מ״ב ד כד), א ל א אם אמרתי לך. כי לא ישקט האיש כי א ם כלה הדבר היום (רות ג יח), א ל א אם כלה. לא אחשה כי א ם שלמתי ושלמתי אל חיקם (ישע׳ סה ו), א ל א אם שלמתי. כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי א ם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי א ם עשה את אשר חפצתי (שם נה י-יא). לא תבוא עוד אל המלך כי א ם חפץ בה המלך ונקראה בשם (אסת׳ ב יד), אלא אם המלך חפץ בה ונקראה.—ובשבועה: חי פרעה אם תצאו מזה כי א ם בבוא אחיכם הקטן הנה (בראש׳ מב טו), א ל א אם יבוא אחיכם הקטן.—ומרוב השמוש הזה של כי א ם במשמ׳ א ל א במקום שיש תנאי נתמזגו ברגש המדברים שתי המלים כי א ם לדבור אחד כמשמ׳ א ל א גם במקום שאין שם תנאי, עי׳ ערך א ם, והוסיפה עוד המשלים הבאים: לא יירשך זה כי א ם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש׳ יה ד). אין זה כי א ם בית אלהים (שם כח יז). לא יעקב יאמר עוד שמך כי א ם ישראל (שם לב כט). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח (הכהן) כי א ם בתולה מעמיו יקח אשה (ויקר׳ כא יד). ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי א ם הסירך העורים והפסחים (ש״ב ה ו). ויאמר אחאב אליו (אל אליהו) האתה זה עכר ישראל ויאמר (אליהו) לא עכרתי את ישראל כי א ם אתה ובית אביך (מ״א יח יז-יח). לא יתנבא עלי טוב כי א ם רע (שם כב ח). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי א ם את מלך ישראל לבדו (שם לא). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי א ם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). לא אלהים המה כי א ם מעשה ידי אדם (שם יט יח). אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי׳ בירושלם כי א ם אכלו מצות בתוך אחיהם (שם כג ט). לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים וכו׳ ומלכי יהודה כי א ם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה (שם כב-כג). אהל בל יצען וכו׳ כי א ם שם אדיר יי׳ לנו (ישע׳ לג כ-כא). לא יעשה אדני יי׳ דבר כי א ם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג ז). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי א ם לשמע את דברי יי׳ (שם ח יא). לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי א ם בשקר (ירמ׳ ג י). לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וכו׳ על דברי עולה וזבח כי א ם הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי (שם ז כב-כג). הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי א ם חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון (שם יו יד-טו). הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע כי א ם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט א-ב). ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב כי א ם שישו וגילו עדי עד (שם סה יז-יח). השבתי את המשל הזה (יארכו הימים ואבד כל חזון) ולא ימשלו אתו עוד בישראל כי א ם דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל חזון (יחזק׳ יב כג). לא בחיל ולא בכח כי א ם ברוחי (זכר׳ ד ו). אל יקנא לבך בחטאים כי א ם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז). ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי א ם רע לב (נחמ׳ ב ב).—ולמעט, כמשמ׳ רק, אלא זה בלבד: ולא נשך ממני מאומה כי אם אותך כאשר

---

[1]) במקום ה.ה אפשר בדחק לקרוא שתי המלים מופרדות זו מזו.

את אשתו (בראש׳ לט ט). אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). לא תעשון כן ליי׳ אלהיכם (לבנות מזבחות על הרים וכו׳) כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה (דבר׳ יב ד-ה). השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר יי׳ באחד שבטיך שם תעלה עלתיך (שם יג-יד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת (יהוש׳ יד ד). לא היו לו בנים כי אם בנות (שם יז ג). ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם ביי׳ אלהיכם תדבקו (שם כג ז-ח). ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער (ש״א ל יז). הגידי לי מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן (מ״ב ד ב). הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (שם ה יה). לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליי׳ (שם יז). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים (שם יג ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות (שם יד ו). אין עיניך ולבך כי אם על בצעך (ירמ׳ כב יז). האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (שם לח ד). מי עור כי אם עבדי (ישע׳ מב יט). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים (יחזק׳ לו כב). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו׳ כי אם בתורת יי׳ חפצו (תהל׳ א א-ב). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמ׳ ב יב). ולא היה לששן בנים כי אם בנות (דה״א ב לד). אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים (שם יה ב). ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו (דה״ב ב ה). ואל יבוא בית יי׳ כי אם הכהנים (שם כג ו). אל יבוא עמך צבא ישראל וכו׳ כי אם בא אתה (שם כה ז-ח). לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי (אסת׳ ב יה). לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (שם ה יב). ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני׳ י כא). ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו (קהל׳ ג יב). ומה כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו (שם ה י). אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח (שם ח יה). — נלתשובה על שאלה כמשמ׳ שום דבר אחר אלא: ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי׳ (דבר׳ י יב). הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ׳ ו ח). — ולבקשה וחפץ כמשמ׳ רק: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד וכו׳ והוצאתני מן הבית הזה (בראש׳ מ יג-יד). ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (איוב מב ח). — ובשבועה כמשמ׳ דוקא: הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה (מ״ב ה כ). — ובמשמ׳ באמת: ויען דוד את הכהן (ששאלהו אם נשמרו הנערים מאשה) ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמול שלשם (ש״א כא ו). — ובמשמ׳ אם כן: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל (שופט׳ יה ז). — ז) כהתחלת המאמר כעין מבוא להכנס בדברים: ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראש׳ כא כט-ל). ויבאו (המרגלים) אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם ויאמרו אל יהושע כי נתן יי׳ בידנו את כל הארץ (יהוש׳ ב כג-כד). מבצריהם (של ישראל) תשלח באש וכו׳ והרתיהם תבקע ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ״ב ח יב-יג). משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ יה א). — וקצת במשמ׳ הנה: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען (במד׳ לג נא). כי אתה בא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט). כי אמרתם הקים לנו יי׳ נבאים בבלה (ירמ׳ כט יה). — ולקיום והאמתה: ויאמר יי׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש׳ יח כ). וימאן (יעקב) להתנחם (על יוסף) ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה). ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (ש״א י א). כה אמר בן הדד לאמר כי שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך

(מ"א כה ו). — ובמשמ' כי אמנם: אחרי יי' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הוש' יא י). — ולנתינ: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא (דבר' יא י). כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יי' אלהיך נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' אלהיך (שם יח יד-יה). — וקצת במשמ' הלא, הנה: כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי (ירמ' לה טז). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזק' לג י). — וקצת במשמ' כמו, כאשר: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם (ישע' נה ט). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (שם סב ה). — ובמשמ' אם כן: לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש (שמות כג לג). — ולפני אם: אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב). — ובמשמ' ובכן, ובכה: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור וכו' כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החניות וישב שם ירמיהו ימים רבים (ירמ' לז טו-טז). — וקצת כמו קריאה של שלילה, לא!: אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו (ירמ' לז ט), ר"ל לא! לא ילכו. — ובמשמ' למען: אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל' יז ו). ביום צרתי אקראך כי תענני (שם פו ז). — ח) במשמ' מלת היחס הצרופי אשר, אשר הוא: ארור אפם כי [1]) עז ועברתם כי [1]) קשתה (ברא' מט ז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב (יחזק' כא יב). יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה (שם כה ג). ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל' כה יט). כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר (שם צ ד). — ובמשמ' במה שֶׁ: ביי' בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש' ה ז). — ובמשמ' אַךְ, אֲבָל: כה אמר יי' צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי' אמרים אמור למנאצי דבר יי' שלום יהיה לכם וכל הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה כי מי עמד בסוד יי' וירא וישמע את דברו (ירמ' כג טז-יח). — ובמשמ' אדות:

ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כי[1]) מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ"א כ לא). — ותבוא כי אחר מלות הטעם אחרות. — אַךְ כִּי: ועתה שמע בקולם (שהם מבקשים מלך) אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך (ש"א ח ט). — אַף כִּי, עי' ערך אַף, והוסיפה אלה המשלים: ויאמר (הנחש) אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (ברא' ג א), במשמ' הכך הוא שאמר אלהים. — ובמשמ' מכל שֶׁכֵּן, על אחת כמה וכמה: כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש והוא דרך חל ואף כי היום יקדש בכלי (ש"א כא ו). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה ואף כי[2]) היין בגד גבר יהיר ולא ינוה (חבק' ב ד-ה). הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא (משלי יא לא). שאול ואבדון נגד יי' אף כי לבות בני אדם (שם טו יא). כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי (דהי"ב לב טו). — אֶפֶס כִּי, עי' אֶפֶס, והוסיפה: באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה אפס כי עז העם הישב בארץ (במד' יג כז-כח). — עַד כִּי, עי' עַד. — עֵקֶב כִּי, עי' עֵקֶב. — תַּחַת כִּי, עי' תַּחַת. — ובחבור עם אָז אחריה, כִּי אָז, אחרי מלת התנאי אִם, עי' אָז, והוסיפה: אם תשוב עד שדי וכו' והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך כי אז על שדי תתענג (איוב כב כג-כו). — ועם עַתָּה, כמו"כ אחרי תנאי: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (ברא' לא מב). לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (שם מג י). לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט). אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (שם לג). לא[3]) שמרת את מצות יי' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יי' את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש"א יג יג). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג). — ואחרי שאלת הסבה מרוע כהשמטת המלים לולא זאת: מרוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק כי עתה שכבתי ואשקוט (איוב ג יב-יג). — וכמו"כ אחרי מה: ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני

— [1]) עפ"י הדחק אפשר ליחס כאן להמלה כי משמ' נתינת סבה, ובן כהמשלים שאחרי זה. — [1]) יש מפרשים כי זו במשמ' כ' הרגילה ומוחקים כי השניה שבכתוב זה. — [2]) המליצה קשה, ועי' עפל. — [3]) במקום לוא.

ואינני (שם ז כא). מי הוא יריב עמדי כִּי עתה אחריש ואגוע (שם יג יט). — ט) עם הוספת הֲ השאלה בלי צרך, הֲכִי עם תאר אחריה, הֲכִי נִכְבָּד, במשמ׳ נכבד מאד, היותר נכבד: ולו (לאבישי בן צרויה) שם בשלשה (הגבורים אשר לדוד) מן השלשה הֲכִי [1]) נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (ש״ב כג יח-יט). —והשתמשו בה הסופרים החדשים שמוש זהגם עם שאר תארים: ״הֲכִי יפה, ״הֲכִי נעלה, וביוצא כזה הרבה. — י) *וְכִי, בתחלת שאלה, כעין מבוא להשאלה: אמרו לו לר״ע היכן מצינו שהידים תחלה כב״מ אמר להם וכי היאך אפשר להן להיות תחלה אלא א״כ נטמא גופו (ידים ג א). אמר ר׳ שמעון בן יוחי וכי מי מודיע לכל העומדים שסוף זו למות (ספרי במד׳ ח). (כתוב) ואם לא נטמאה האשה ר״י אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה (שם יט). (כתוב) וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה (שם כג). פרי גמור אמרת וכי איזהו פרי גמור שלא אמרו (שם כד). ר׳ עקיבא אומר וכי במה ההמירה תורה בגרושה או באלמנה (שם דבר׳ רסט). (כתוב) בהם עמים ינגח וכי מה עמים ביכש יהושע וכו׳ וכי במה ארצות כיבש (שם שנג). אמרו להם ב״ה וכי במה החמירה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (תוספתא תרומ׳ ו ד). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם אמר ר׳ יוסי וכי מה תיקון העולם יש כזו לפי שאין לה קיצבה (שם כתוב׳ יב ג). אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכי מה שתיתי משל בעל הבית וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). רבי אומר (כתוב) כי באשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסת (בבלי פסח׳ כה:). האוכל תרומת חמץ בפסח פטור מן התשלומין וכו׳ ר״י בן נורי מחייב אמר לו ר״ע לר׳ יוחנן בן נורי וכי מה הנאה יש לו בה (שם לב.). (כתוב) אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב״ק קיט.). (כתוב) לכן יחכה ה׳ לחננכם ולכן ירום לרחמכם וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה׳ צז:). הוא (משה) היה שומע את הקול בלבד וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר למה לא היו (כל ישראל) שומעין (תנחומ׳ ויקר׳ א). וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלם אמר להם שוטים מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את ביהמ״ק וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך לי מכם (אדר״נ ד).

ב. כִּי [1]), ש״ז, — כמו כְּוִיָּה, סימן שעושים בבשר עבדים או שפחות בכויה בברזל לוהט: והיה תחת בשם (של בנות ירושלם) מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כִּי תחת יפי (ישע׳ ג כד).

כ״י, — ר״ת: כתב יד, כתבי יד.

א. כיד [2]), י״א ממנו כִּיד.

כִּיד [3]), ש״ז, מ״ר ״כִּידִים, — כמו אֵיד: יראו עינו (של הרשע) כִּידוֹ [4]) ומחמת שדי ישתה (איוב כא כ). —ואמר הפיטן: ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו

—[1]) פקפקו רוב החדשים כדיוק נוסחה זו וקצתם אמרו כי ה שבראש כי זו נמשכה בטעות מהמלה שלשה שלפניה, וקצת ראיה לדבר, שהנוסחה מקולקלה, מהנוסחה בדהי״א יא כא: מן השלשה בשנים נכבד וכו׳ ואעפי״כ על סמך הנוסחה המסורה נהיתה כפהמ״א המלה הֲכִי כעין מלה מיוחדה להורות מעלה מופלגה.

מן בוה, כמו רִי מן רוה, ולפי דעת קצת אִי מן אוה. וכן כערב׳ כַּי a) במשמ׳ זו.

[2]) עי׳ הערות להערך.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך פרשו כל הקדמונ׳ וכך גם רוב החדשים. ורגלים לדבר כי פסוק זה הוא אחד מפסוקי ההגהה לסתור דברי איוב, שכמותו רבים בפרשה זו, ומקומו אחרי פסוק ל׳, שטען איוב כי ליום איד יחשב רע, וע״ז ענה המגיה: לא כך, אלא יראו עיניו כידו וכו׳. והנה יש בערב׳ שרש כיד b) והוא משמש בהרבה משמ׳ ובתוכן במשמ׳ מרמה ותחבולה וגם מלחמה, ולא מהנמנעות הוא כי נסתעף ממנו גם משמ׳ צרה ואֵיד. ואעפי״כ יש סוברים כי זו פשוט טעות סופרים במקום אֵיד. וקצת מהחדשים הגיהו כאן הגהות מתחלפות, פִּידוֹ, פִּירוּר, וכדו׳. עכ״פ, עפ״י היסוד שכבר הזכרתי הרבה פעמים שלשוננו מיוסדה על התנ״ך כמו שהוא לפנינו כנוסחה המסורה, המלה כיד במשמ׳ נרדפה לאיד, יש לה זכות אורחות בלשוננו גם אם נניח שבעקר היה כתוב

a) كي · b) كيد

אידו, לאו ילאו מתים כי יגעו ועיניו יראו עדי בידו (ר"ב, פרב' וידה, בגנו לבוגס).—ואמר המשורר: חד כ י ד י סכידון תודר רוצע, עצמותי יחלוף בליותי בוקע (הד"ס, מיגג דמעה יז). שברה כים וכמר מדלי כל דמעו מבלהות בידה נחם יסתר (יל"ג, הוי הח). — ומ"ר: בכל מצעד אנוש מועד לעולם ליום טובה ויום כ י ד י ם ופידים[1]).

*כיד,—עי' א.*ביר.

*כ֫יד[2]), פ"י,— כמו *ביר: הרבה טוהר ומקנה וקנין, הגדיל לה שמחה בכל ענין, וסייד ו כ י י ד [3]) בית התנות בנין (יוסף ב' מתתיה, כנית' ג עי"ת, הלכה והבונה).
—פע', *כיד,— שכידו אותו: מקדש מעט סייד וכייד שקדו לקצר, מלאו לבו אויב וצר (בנימין כר"ח, כנית' מוס' יוה"כ, כרית כלותה).

ב. כיד[4]), ממנו כידוד.

כידוד[5]), ב"ז, מ"ר כידודים, סמי' בידודי, — ניצוץ, Funke; étincelle; spark: עטישתיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו בעפעפי שחר מפיו לפידים יהלכו כידודי[6]) איש יתמלטו (איוב מא יא).—ובמסרת *כידודים: ויהיו הלהבים כ י ד ו ד י ם (דונ' על מנחם).—ואמר הפיטן: יקודי איש כ י ד ו ד י אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם ומראיהם כעין סוחרת וכעין דר (ר' יעקב, שבת ה אח"פ, יקודי אב). מאזרי זקות חלצון, מראה בזק כ י ד ו ד י ך, נגידי פנים וחיצון, נצוח עוז ידידיך (ר"מ כ"ר מכיר, בבת הפסקה א', מלאכי לבאות).—והמשורר אמר: יודעי יגוני יספו כאש לבי כ י ד ו ד, כי שאלוני מה נחמד דודך מדוד (ר"י הלוי, אהבה, יודעי יגוני). ועשיתי על ענין הנדוד, המבעיר בלבי כ י ד ו ד, ידידי ידודון ויריעו רעי, ולנדודם אמצא יקוד אש בצלעי (ר"י חריזי, תחכמ' ג). כ י ד ו ר יקוד תפת לך הוכן לזאת עורה ולעבודת אלהיך כסוף (בס לג).

כִּידוֹן[1]), ב"ז, — מין רמח, עי' זה: ויאמר יי' אל יהושע נטה בַּכִּידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בַּכִּידון אשר בידו אל העיר והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (יהוש' ח יח-יט). ומצחת נחשת על רגליו (של גלית הפלשתי) וְכִידון נחשת בין כתפיו (ש"א יז ו). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית וּבְכִידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל (שם מה). הנה עם בא מארץ צפון וכו' קשת וְכִידון יחזיקו (ירמ' ו כב-כג). עליו תרנה אשפה להב חנית וְכִידון (איוב לט כג). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כִּידון (שם מא כא).—ובתו"מ: כל כלי המלחמה טמאים הכ י ד ו ן והניקון והמגפיין והשירין (כלים יא ח). ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון קבל הכאת הכ י ד ו ן ופסק המגן לשנים מה עשה יהודה גזל והכהו בכ י ד ו נ ו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים ואז נפל לארץ וכ י ד ו נ ו נפל מידו (מדרש ויסעו).—ואמר הפיטן: חזה יריבי איש מדון, מדבר עלי בזדון, ונוכחי יעורר כ י ד ו ן (כנית' ב' עי"ת, בהבמולת).

א. כִּידוֹר[2]), ב"ז,—שה"פ, כִּידור על האויב, ההסתערות עליו בכלי הזין ביד, Angriff, Sturm; attaque, charge; atack, assault: יבעתהו צר ומצוקה תתקפהו כמלך עתיד לַכִּידור[3]) כי נטה אל אל ידו ואל שדי

בסקומה אידו באלף. וכבר השתמשו בה הסופרים.—[1]) לא נמצא בהפתקה מראה-מקום, ולפי הנייר של הפתקה נראה כי זה מאחד ב"י של בריט' מוז'.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) כך בכל הנוסח', והוא עפ"י נוסח' הדפוס' כייד במקום כ י י ר שבתלמוד. ועי' בהערה לכיר.

[4]) בערב' ביד a), ועי' הערה להערך.

[5]) משק' ניתוח, ויש בערב' הרבה ממשק' פילול (Barth, Poelconj.). והשרש ביד a) שנזכר בהערה להשרש משמש בערב' במשמ' הוציא הצ'ר נצוצי אש, ועי' הערה לקמן. — [6]) כבר נחלקו מנחם בן סרוק ודונש בן לברט במלה זו, שמנחם סבר כי יסוד המלה הוא דוד והאותיות כ י הן לדמיון, ופרש בידודים כמו דודים, והשיג עליו דונש ואמר: ופתר כ י ד ו ד י ם כסירות ובדודים, וכף בכידודים ככף בביורים (דונש על מנחם). והתאמצו תלמידי מנחם להגן על רבם (תשו' תלמידי מנח', ערך כידודי), אך לשוא, וכל הקדמונ' ריב"ג, רש"י, ראב"ע ורד"ק קימו וקבלו דעת דונש, שאין ספק בדבר שהיא האמתית, כי הכף והיוד בכידוד הן מיסוד המלה, ופרשו במשמ' ניצוץ, וכן גם החדשים, וכבר הביאו החדשים דמיון לזה מערב' השרש ביד a) שהובא בהערה להשרש.

a) كيد

[1]) משק' קיטור, ולא נתברר מקורו. בלשון ערב', בתוך השמות הרבים למיני החנית והרמח, אין לו חבר, ואולי אינו שמי טהור, ואפשר שמקורו פלשתי. עכ"פ, בעצם משמעתו אין שום ספק שהוא בעין רמח, וגם מה שנאמר בגלית, וכידון נחשת בין כ ת פ י ו, אינו סותר למשמ' זו, ואדרבה, הוא סיוע לה, כי כך נהוג הדבר גם עתה שנושאים הבדוים את הרמח בין הכתפים.

[2]) משק' קיטור, ולא נתברר בודאות מקורו ומשמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן.—[3]) השבעים תרגמו במלה שיש

יתגבר (איוב יה כד-כה).—ובמשמ׳ ״מפלה: אשר חלק ישימון לו ושמות ומשאון וצמאון וציה, וחלק לחברי כור ו כ י ד ו ר ובית הבור ומדור ואניה (ר״ב הנגיד, הלכני, ביר א).—ובמשמ׳ ״הצבא המסתער על האויב, ו כ י ד ו ד מ ל ך, בהשאלה במשמ׳ צבאות אלהים, לאמר הרעות הבאות על האדם, הזקנה, המהלות ובדומה: בתקוף עליו כ י ד ו ד מלך, בכן ישוב לארצו כהלך, בשובו שם ערום כהלך, כהכל בא ובחשך ילך (רשב״ג, מנח׳ יוה״כ, ה׳ מה אדם).—ובידור הזמן, צבאו: ראו כ י ד ו ר זמן נגדי, והנני כמו גבור באין רצי וכרי (אברהם בדרשי, חרב מתהפכת).

במשמ׳ גם התנפלות על האויב וגם נפילה לפני האויב. ולג׳ praeliun, ר״ל מערכת המלחמה, וכך גם פשיטא: קרבא. המפרשים הקדמונ׳ שלנו נבוכו בפרוש מלה זו. ת״י: לגלוגדק (יש שנוי נוסח׳), ולא ידוע כונתו. רסע״ג תרגם כרה בערב׳, והוא כדור, וכבר התקשה ריב״ג בפרוש הכתוב לפי דעת רסע״ג, וכבר דחה דונש (הבג׳ על רסע״ג, סי׳ קא), ופרש בידור מחנה. וריב״ג אמר כי אפשר לקבל פרוש זה כל זמן שלא נמצא אחר יותר טוב, והביא עוד פרוש אחר בשם חכמים אחרים ששמו את הכף והיוד של בידור נוספות לא מהשרש ופרוש בידור כמו דור, והוא סבוב. הפרחון פרש כ י ד ו ר מחוגה, והמקום שעומד שוקו הקבוע מלך. רש״י: לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות ריש בדלית וכו׳ לבידור כמו לכידוד באותו המלך שהוא עתיד ליקוד כאש של גיהנם. ע״כ. ראב״ע: כמלך שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומר׳ כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכף כדור נופל וכף כידור שורש והוא דחוק. ע״כ. רד״ק הביא פרושו של רסע״ג וגם פרוש בידור כמשמ׳ סבוב המלחמה, וגם מערכת המלחמה. והחדשים שבשו הכתוב והגיהו הגהות מתחלפות. ואולם, לפי הנוסחה המסורה, הכונה היותר נאותה לפי הענין היא כעין פרושם של התרגומ׳ הקדמונ׳, כפרט הסתערות והתנפלות על האויב, ואם אין גם למשמ׳ זו חבר לו בשאר הלשונות האחיות ממש בצרוף זה בעצמו הנה יש בערב׳ צרוף דומה לזה דְ ע ׳ ר a) (חלוף כ-ע׳), ממש במשמ׳ זו, התנפלות על האויב בכל הכח והעז וחמה עזה, וכבר הביאו המלונים הערבים מאמר: אד׳א ראיתם עדוכם אדע׳רוא עליהם, ד״ל בראותכם את אויביכם הסתערו והתנפלו עליהם. ואין לתמה כי לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא בעניני המלחמה, כי לשונו של ספר איוב מצטין בהרבה מלים מיוחדות לו. והנה, בדחק אפשר לישב כונה זו גם בפסוק שבו

---

a) دغر

כִּידוֹר[1], ב״ז, מ״ר כִּידוֹרִים,—כמו כַּדּוּר: העליון בכולם כידור שבתאי ואשר למטה מכולם כידור הלבנה וכו׳ ותחתיו כ י ד ו ר מאדים ג׳ הכידורים האלה הם נתונים למעלה מ כ י ד ו ר החמה (ר״א בר״ת הנביא, צורת הארץ ע). אדבר ואשורר ואבאר לחבר שיר וקול אעיר וארים, כ כ י ד ו ר י ם ועיגולים בתובם דבר מדע ובינה ליקרים (הוא, הקד׳ אבפילא). האנשים הנדונים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו ה כ י ד ו ר עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה (רלב״ג איוב טו).—ואמר המשורר: חזיתיו שוכב כנפל, במעי הורתו באפל, כ כ י ד ו ר צנוף בכפל (יל״ג, העדר הויה והפסד).

כִּידוֹרִי, ת״ז,—כמו כַּדּוּרִי: שהאויר כדור מקיף את הארץ והגלגל כ י ד ו ר י מקיף את האויר והאויר דבר ממלא שפע השמים (פי׳ יליר׳, מיוח׳ לאבו בה׳).

***כִּיּוּד**,—עי׳ *כִּיּוּר.

כִּיּוּן[2], ב״ז,— שם אחד הכוכבים, בפרט כוכב שבתאי: ונשאתם את סכות מלככם ואת כִּיּוּן[3]) צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמוס ה כו).

נמצאות שלש המלים במלך עתיד לכידור, אבל יותר נראה שמקומן הוא בפסוק השני, אחרי: כי נטה אל אל ידו.

[1]) עפ״י פרוש המלה בידור שבמקרא במשמ׳ כדור.

[2]) באשור׳ כַּיְמָנוּ, ונכנסה מלה זו גם בפרס׳ ובערב׳ כַּיְוָאן a), ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כבר העיד ריב״ג כי רוב המפרשים אמרו כי היא המלה כיואן a) שבערב׳, שהוא שבתאי, ובכך פרש הכתוב בעצמו את השם כיון במשמ׳ זו בשתי המלים כוכב אלהיכם שאחריו, ואעפי״כ דחה ריב״ג פרוש זה בשתי טענות, א׳ שאת הכוכב אינם נשאים וב׳ כיון הוא ביחיד והשם צלמיכם שאחריו הוא ברבים, ולכן פרש הוא כיון במשמ׳ תכונה, ור״ל תכונת הצלמים ועבודתם. והנה הראשנה אינה טענה, כי הלא הכונה פה להצלם ולא לעצם הכוכב, והרבוי של צלמיכם אמנם קצת קשה, וכבר הניפו בשביל זה קצת החדשים תרבס על הפסוק ומחקו את שתי המלים צלמיכם כוכב, וקצתם שמו את המלה צלמיכם בין אלהיכם ובין אשר עשיתם לכם. ואולם לפי הנוסחה המסורה הרבוי של צלמיכם קשה, אבל גם פרושו של ריב״ג דחוק, כי אין ספק בדבר שהכונה בהשם כיון היתה לדבר ממשי ולא לדבר מפשט, וגם המפרשים כיון כמו כֵּן לא נמלטו מהקושי של הרבוי בהמלה צלמיכם. ואולי בא צלמיכם במקום צלמכם.

---

a) كَيوان

א.כִּיּוֹר[1], כִּיֹּר, ש"ז, מ"ר כִּיּוֹרִים, כִּיֹּרוֹת, — א) כלי נחשת וכדומה, ישימו בו מים וירחצו ממנו הידים והרגלים וכדומה או ידיחו בו בשר וכדומה, Becken zum Waschen; bassin; laver: ועשית כִּיּוֹר נחשת וכנו נחשת לרחצה וכו' ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם (שמות ל יח-יט). ונתת את הַכִּיֹּר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים (שם מ ז). ויעש עשרה כִּיֹּרוֹת נחשת ארבעים בת יכיל הַכִּיּוֹר האחד ארבע באמה הַכִּיּוֹר האחד כִּיּוֹר אחד על המכונה האחת לעשר המכונות (מ"א ז לח). ויעש כִּיּוֹרִים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בם (דהי"ב ד ו). — ובתו"מ: הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדו' ג ו). בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור שלא היו לו אלא שנים ואף הוא עשה מוכני לכיור שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה (יומ' ג י). בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן הכיור והיום מן הקיתון של זהב (שם ד ה). שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השילוח ומניחה בלשכה נשפכה או נתגלתה היה ממלא מן הכיור (סוכ' ד י). כל כיור שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו אין מקדשין בו (זבח' יט:). — ובספה"א: וסמוך לו על המשקוף פתח שער אחורי בית הכנסת כתוב על הכיור שרוחצין בו הידים (במוב תהגים לר' אליעזר בר במוהג). — ואמר המשורר: והשוחט מחוץ, והמעלה בחוץ, ושאינו רחוץ, בימי הכיורים (רשב"ג, אזהר', כלל בדי). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' גלת המים בגן שהמים עולים ונתזים דרך פי הדד למעלה: רוצה מיודעי לבית ארמון עמי וגם נעל בשרותיו, לשתות בהתערב המון קול מי כיור וקול העוף בשרותיו (רמב"ע, תרבים ב טו). תציב בו הכיורים והמזרקים שיזיל מהם מים ערבים (קתגון ד ה ב י). — ב) כלי נחשת גדול יבשלו בו בשר וכדומה, Kessel; chaudron; kettel: כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בַכִּיּוֹר או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יג-יד).

ב.כִּיּוֹר[2], ש"ז, — דבר שהאש נאחזת בו יפה ויתנוהו בתוך עצי התנור להצית בהם האש: ביום ההוא אשים

[1]) לא נתברר מקורו, וי"א כי נגזר מן כיר כמו כור וכירה.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

את אלפי יהודה כְּכִיּוֹר[1]) אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר' יב ו). — ומ"ר: ושובים ושבבים בפתרונם שוים, ופשרו כשביבים לאש הכיורים (דונש על מנחם, גדולת החכמות). וארור כל נובל, אשר פגול יאכל, והוא רק יאכל, באשי הכיורים (רשב"ג, אזהרות, כלל בדי). — ואמר המשורר כהשתמשו בשני השמות א.כיור וב.כיור בשתי המשמע': עיני בראות דרך עול צלחה למים כיור, כאשר לבבי בראות נפש צדיק ירעה לאש כיור (רמב"ע, תרבים ט מו-מז).

ג.כִּיּוֹר[2], ש"ז, — כעין רובן בנוי לאדם לעמד עליו לדבר לפני הקהל, Bühne; estrade; scaffold: כי עשה שלמה כִּיּוֹר[3]) נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה (דהי"ב ו יג).

*__כִּיּוּר__, ש"ז, מ"ר כִּיּוּרִים, — בנ"פ מן *כִּיֵּר: המוצא פלטין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כיור[4]) אחד קנאן (ב"ב נג:). כיור שצייר בה ציור אחר בכותל מן הסיד (ערוך, ערך כייר). ובן אם היה בקודה של מבוי כיור וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה (רמב"ם שבת יז יח). מותר אדם לומר לחברו תן לי עכשיו מאתים זוז ואפרנס מהן את השדה שלך או אבנה מהם חנות זו בכיור נאה או בציור נאה ואני אעלה לך מהן יותר בשכירותן שני דינרים (תנחומות מו ד ת). טיל עציך ואבניך וציוריך וכיוריך וכו' כי הציור והכיור אינו לחזק הבנין כי אם לנוי בעלמא (קיצור פסקי הרא"ש, בסוף ספ' הייס בהל ב). ומייפה ביתו בסיד וציורים וכיורים (פלא יועץ, הידור).

—[1]) כבר אמר ריב"ג: אבל ככיור אש בעצים אין טוב לתרגמו כי אם אוד כמו אמרו וכלפיד אש בעמיר. ע"כ. ובן רד"ק. וזה באמת יותר נאות לפי הכונה ולפי הנשמע מהמליצה מפרוש התרגום' הקדמונ' והמפרשים החדשים במשמ' בור וכדומה, אלא שנראה כי הכיור היה אוד ששמים אותו בתוך העצים כדי שתאחז בהם האש. והגזרה מהשם כור או כיר בערב' וכירה בעבר' אינה מכרעת.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) משמ' המלה אנו למדים מהענין, כי בוראי לא כלי רחיצה עשה שלמה לעמד עליו, ותרגמוה התרגומים היוני והרומי בהשם בסיס, והסורי בהשם אסטוא, והוא אצטבא. ומקור המלה במשמ' זו לא נתברר.

[4]) כך הגרסה ברוב הספרים, ובב"י כיוד (ד"ב). ועפ"י גרסה זו נמצא גם בסהמ"א כיוד.

***כֵּיזֶה**,—כמו כְּאֵיזֶה, עי"ש: כ י ז ה צד[1]) סדר היסב (תוספתא ברכ׳ ה ה). נטילת ידים כ י ז ה צד (שם ו). גזל עניים כ י ז ה צד (שם פאה ה ו). כוי כ י ז ה צד שוה לחיה (שם ביכור׳ ב א). כ י ז ה צד מפרישין את הביכורים (שם ח). כ י ז ה צד מסעדין (הלכ׳ גדול׳, שבת). כלהו כ י ז ה צד (שם, נבים).

***כיח**[2]), ממנו *כִּיחַ, *כִּיחָה.

***כִּיחַ**[3]),—א) ש"ז, לֵחה עבה נדחית מתוך הגרון דרך הפה ע"י שעול חזק, Auswurf (Schleim); crachat; phlegm: רוקו (של הזב) כ י ח ו וניעו ורירו ומימי האף שלו (ספרא מצור׳ ב ג). ר׳ יהודה אומר כ י ח ו[4]) שנתלש וכן רוקו שנתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (ערוב׳ לט.). השליך בתוכו (בתוך הכוס) את כ י ח ו ליחה היוצאה מן הריאה (רש"י קדוש׳ פא:). ואם לא קרשה (הליחה) אינה מטמאה שמא כ י ח ו וניעו הוא (רמב"ם, טומא׳ מת ב א). ויש מדקדקים שלא לאכול אגוזים מפני שהם מרבים בפיו כ י ח וניע וגורמין לבטל התפלה (הלכוב, או"ח תקפג ב).—ואמר המליץ: תרדוף אחרי בבל כוחיך, ותרוק על פני כ י ח ך (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יו).— ב) פ"ע, עי׳ *כָּח, הוציא הכ י ח, auswerfen (Schleim); cracher; to cough: אמר ר"ל ה כ ח[5]) בפני רבו חייב מיתה (ערוב׳ לט.).

***כִּיחָה**, ש"נ, מ"ר כִּיחוֹת[6]),— כמו כיח: ומיני הבין קדרה העשויין עם הקמח יועילו למיני הכ י ח ו ת אמנם לזולתם הם עבים ורעים (מ׳ אלדבי, ש"א ה). וההמוץ קר ויבש יעביר הצמאון והחמימות ושני המינין יועילו למיני ה כ י ח ו ת ולכל חולי הגרון (שם). וכלילה שירה עמו מכ י ח ה וניעה כרוח צפון ורוח קדים עזה כל הלילה (ד׳ כוסות, כוס התרעלה ד).

כיל, ממנו כִּילַי, *כִּילָאוּת, *כִּילוּת, *כִּילְיוּת.

***כַּיָּל**[1]), ש"ז, מ"ר כַּיָּלִים,— מי שאומנתו למדוד: ההופר והכ י י ל והסנטר שומרי העיר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע (ירוש׳ ב"מ פ"ה.).—ומ"ר: הכ י י לין[2]) והחופורות והסנטר (תוספתא שם ט יד).

***כַּיִל**[3]), ש"ז,—מדה: כל מנין ומפקד ותשבון ומספריו, כל משקל ופלס וכים וגזוריו, כל כַּיִל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, פר׳ שקל׳, אז ראית). וכמו נתנה מדה למדידת הארץ, כן נתן כַּיִל לתולדות הארץ (שם).

***כִּילָאוּת**, ש"נ,—כמו *כִּילוּת, *כִּילְיוּת: מפני הפחיתות והכ י ל א ו ת והעזות באו לכלל צרות רבות ורעות (מ׳ גיאון, גופ׳ גופים א ט). והם (הישישים המופלגים) בלתי בעלי הן וכבוד לרוב צורך העולם בענינים ההכרחיים לחיות ואמנם היה להם זה לרוב הנסיון ולזה הם בעלי כ י ל א ו ת לעמידת׳ שהשגת הקנינים קשה וביחוד בשנות הישישות (שם ג יו).

*כילה,—עי׳ *כִּלָּה.

***כִּילוּ**,—כמו כְּאִלּוּ, עי׳ אִלּוּ, והוספה: שכל המקיים מצות ציצית כ י ל ו[4]) מקבל פני שכינה (ירוש׳ ברכ׳ א ג). כל האיסורין משערין אותן כ י ל ו בצל כ י ל ו קפלוט (שם תרומ׳ י מז.). והמסתכל בבית הרחם כ י ל ו בא עליה (שם חלה ב נח ג). אילן שמקצתו נטוע בארץ ומקצתו חוץ לארץ מכיון שמקצתו נטוע בארץ כ י ל ו כולו בארץ (שם ערל׳ א ס ד). את רואה את התקרה כ י ל ו יורדת וסותמת (שם ערוב׳ א יח:). מלמד שכל שירות ששרת (שמואל) לפני עלי רבו כ י ל ו שרת לפני השכינה

[1]) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ כיצד.
[2]) הברה טבעית יוצאת מתוך הגרון בשעת הפעולה. בערב׳ כח׳ a) נחר, וכעין זה בסורית. וי"א כי גם בעבר׳ השרש הוא כחה, ועי׳ הערה להערך.
[3]) מן השרש כיח, עפ"י הכתיב בכ"מ. וי"א שהוא מן הכפולים, ולכן העקר הוא כֵּחַ, והיוד היא רק לסימן הצירה. ואעפ"י שזה אפשר מ"מ אין דבר מכריע, ועדיף להגית השם מנע"י, כדי שיהיה הקרי והכתיב אחד, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) פרש הר"ח: פי׳ כיחו ליחה עבה שהיא כמו חתיכה. ע"כ. ורש"י: ליחה שנתלשה מהגוף ע"י חולי שקורין מוש (בלעז והוא שעול). ע"כ. וכן תוספות: כ י ח ו הוא הבא מכח רב מן החזה (תוספ׳ נדה נה:). —
[5]) כך בכ"י וכן כדפוס ויניציה, וכן גרס׳ הערוך, ובקצת דפוס׳ כָּח, וכן ברי"ף. ובגוס׳: כיח בפני רבו.
[6]) אפשר שהרבים כיחות הוא מן היחיד כיח, אעפי"כ כיון שגם הצורה כיחה ישנה בספרות עדיף להגית הרבים כיחות ממנה.

a) كخّ

[1]) מן כול, כיל, וכן בערב׳ כיאל a).—[2]) בנוסח׳ הביילין, בבית, אך אין ספק שהוא שבוש.
[3]) משקל בית, חיל, עין.
[4]) כך בכ"י נגי׳ הוצ׳ גינצב׳, ובנוסח׳ כאילו.

a) كيال

(בס ה כג:). שהמקבל פני חבירו כילו מקבל פני שכינה (בס). את רואה אותה כילו מליאה עפר וצרורות (בס ז כד:). מל ולא פרע את המילה כילו לא מל (בס יבמ׳ ה ט). הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותו כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין (בס ב״ק ח ו:). רואין את המחיצות כילו הן עולות (בס סנה׳ א יט:). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בבשרו (בס הור׳ ב מו ד).

*כִּילוּת, ש״נ,—מִדַּת הַכִּילַי: שני דברים לא יתחברו הנפש הטוב והכילות (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, מלות התכם נכגו). ושאל מלך אחד את שריו מה הרע שבדברים אמרו לו הרש אמר להם הכילות שאינו מד מבעליו עד שיורישנו הקלון (בס, בער זוגת הבהלה). הכילות גריעות והשהירות הפסד והתריצות טעות (בס). דעת כל התכמים כי אין חשיבות עם הכילות ולא אמונה עם הבצע (ר״י א״ת, תרג׳ תקון מדה״נ מה). הייתי במבחר ידידים וכו׳ והיו מדברים על מדת הכילות ואומרים כי אין כמוה מדה רעה ומאוסה וגרועה (ר״י תריזי, תחכמ׳ יב). ומן היום ההוא גברה יד הכילות על כל בני הגלות (בס). השיבנו ה׳ אליך ונשובה ושבור מלכות הכילות השדודה והצמיח קרן לנדבה החמודה (בס). כילות בתבל שוטטה לא שקטה עד כי בלבו מצאה מרגוע, לו נגעה ידו בים סוף יחרב, או בנהרות חדלו לנבוע (בס מט). ראו כילי אשר ידו בתולה, לכל שואל ולכילות בעולה (בס ג). דע בני כי מדת הכילות וצרות העין מדה מגונה עד מאד (רב״ט פלקיירא, מעג׳ המדות, הנדיבות). והזהירה (התורה) על הנדיבות כי היא מדה שלמה ויקרה כמו שהכילות מדה גרועה וחסרה וכו׳ והכילות משחית בעליה ועד עפר ישחנו וכו׳ ואמר (החכם) הכילות חולי אין לו רפואה ואמר הכילות ראש התלאה (הוא, המבקש). וזאת המדה (הנדיבות) היא מדת הצדיקים כמו שהכילות ממדות הרעים החסרים (הוא, המעלות א). נדבתך לטובים האומללים וכילותך לנבלים הפחותים ופזורך להצלה ולהשמר מהזק רב (ר׳ ידע׳ בדרשי, פרדס ב). כמו שזכרנו מרפואת הפתיות בלימוד והכילות בפזור בהכרח (מאזני צדק, אלגזלי 87). כגון שייטב בעיניך להחזיק בממון ולקבצו ובאמת שהמחייב לדבר זה הוא מדת הכילות א״כ הרגיל נפשך בהפכו (בס 90). עין רעה היא מדת הכילות והיא מדה רעה צריך שיתרחק ממנה האדם כי היא גורמת כל רע (רבנ״ל דוראן, מגן אבות ב ט). אל יאמר אדם מדת הכילות אינו דע אחר אשר לא עשק ולא גזל את עמיתו וכו׳ כי מדת הכילות גורם לאיש להיות בליעל במדות הטובות (ר׳ יונה, פי׳ אבות ב ט). על כל קנין תקנה חכמה על כל מעלה תבחר שפלות, הרחק מכל מדה רעה ובראש כלן מן הכילות (למב״ת, דרכי נעם יג). היהודים התלמידים אינם רוצים לפזר ממון לתת לשום חכם יהודי וזו רעה חולה ועל כן תפוג תורה כי כל חכם תוריי כשרואה זה הדבר וזה הכילות אשר נפל בעולם בבני אומתינו נגד התורה ולומדיה סגרו דלתים בשוק ואין דורש ואין מבקש כי ידוע כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (ר״י פרוכינגנו, מו״ת נגמוד ההכמ׳). שהקצה האחר שהיתרון הוא הפזור והקצה האחר הנוטה לצד החסרון הוא הכילות והאמצעי הוא הנדיב (נהר פישון, פר׳ ויקר׳). אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלות אבל הכן לבבך עכ״פ במדות הנדיבות והחמלה (סתיגוך, כתה תעח). לחזק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות (בס תפ). ושנאו מדת הכילות שכל מי שעינו צרה מוציאתהו מן העולם (יוסף יברהל פולין, תוגד׳ אדסג יב, כ״י בריט״מ). א״ז שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה, חשבו הזולות קדושה, והנדיבות צחנה ובאשה (עמנ׳, מחבר׳ כתפת). מדת הנדיבות שהיא אמצעיה בין הכילות והפאר (נע״ב, אבות ב א). הכילות מדה הפכית אל הנדיבות וכו׳ ורעה מאד מדת הכילות מן הפזור שהפזור הוא יותר דומה אל הנדיבות כי עקרו הנתינה מהכילות אשר עקרו המניעה (ר״א מודינה, צמח צדיק טו). לכל תכלה יש קץ חוץ מהכילות אשר אין לה קץ ותכלית (בס). כל המדות המגונות ישנות בעולם זולתי הכילות אשר בכל יום מתחדש ובא (בס). רבים נבהלים להון בעלי כילות ומתקוטטים על פרוטה (הוא, ארי נוהם כו). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מלאכ המוכר כב).—ובמליצה בהשאלה: השחק מוריד מטר בכילות מאד נגד הדמעות שלי (ר״י הלוי, אין אחרין). — ובמשמ׳ צמצום בדברים רוחניים: אבל נשתנו (הטבעים) באדם ונכספו לצורה יתירה ואין כילות אצל הענין האלהי ואצל עליו צורה יתירה נקראת השכל ההיולני הנפעל (כוזרי ה י). שאין כילות לפניו

יתברך אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו (שם). וזה שכתב הרמב"ן וכו' שהיה (המן) מוזמן לחסידיהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו חלילה לאל מזה כי אין כילות לפניו יתברך והכתוב אומר ותעל השלו ותכס את המחנה שיורה על הריבוי וההפלגה (ר"י אברבנאל, בשלח). ההקדמה הגדולה תתבאר כי אין כילות וקנאה אצל אצילות יתעלה (זכות אדם 3). שאין כילות אצל המשפיע אבל מצד המקבלים שאין הדור ראוי והגון לכך (פסק ר"י דלטאש על ספר הזהר). —וצמצום וקצור בלשון: ורדפתי הצמצום וה כילות בלשון עד שלפעמים כללתי במאמר אחד קצר משלש או ארבע תיכות מה שלא היו מספיקין כל כך שורות (בהגות יעבץ ב סו).

כִּילַי[1], כֵּלַי, ש"ז, — א) אדם ערום ובעל מזמות ורע לב, Arglistiger; fourbe; crafty: לא יקרא עוד לנבל נדיב ולְכִילַי[2]) לא יאמר שוע כי נבל נבלה ידבר וכו' וְכֵלַי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישע' לב ה-ז). — ואמר הפיטן: כילי נבל כמלך כמסבו, נדיב שוע נטרד מחובו, כבלי אין חפץ בו (סליח' ד עי"ת, אתה הקץ). נבל כנדיב וכילי בשוע שלט, סברו עליך נקרא כשמך יומלט (סליח' יום ו, אפס הוד). — ומ"ר: גוי נבל וכילים, ישתרגו בכפל כפלים, שפן וצעירת דגלים, צבאו על ירושלם (בכת ב תגוכה, אין מושיע).— ב) *קמצן מאד, מי שלהוט לקבץ כסף ואינו מוציא מכספו אלא בצרה מצמצמה מאד וחשך את נפשו מכל טוב, niggard; avare; Geiziger: אינק מרורה משדי אפעה ולח'ר בני פתן אהי מוכל לשכון ולא אעבור ברגלי על כילי ולא אלחם בפת נבל (ר"ש הנגיד, בן משלי א). אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה להמדן ואין סלסול לכילי ולא חברה לכעסן (מבח' הפנינ' לרשב"ג, שער המוסר). ואמר החכם מה הפצע שאין לו רפואה אמר כשיצטרך הנדיב אל הכילי ויִמנע ממנו (שם, זוגת השאלה). כשתשאל מן הכילי שאלה ימנע ממך וישנאך (שם). מי ששואל שאלה מכילי הוא יותר פחות ממנו (שם). אכסנאי הכילי לא יפחד מן הקבבא ולא יצטרך אל מרקחת (שם). מי שמתארח אצל הכילי תתענה בהמתו ואינו צריך להפנות (שם). המבקש מן הכילי כמבקש ...ד דגים במדבר (שם). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללחום ולהם אין, צוה להביא פת הרבה לאכול וכו' פתח ואמר לי אכול ושתה בניקמתי ועניתי אמור מאין, עת קצרה ידך בחיי עצמך מה אתנה אני לפי מנין, וכו' לא אעבור היום כאל תלחם ולא אוכל בלתמך קצר ידים, כילי השיבני ברשעו מחזיק לא די לך בצל ופת ומים (תהכ"ע, כאתי). שמים לחשך אור וכילי איך יהי נכר בעיניהם לנגד שוע (רמב"ע, דיואן נח, כ"י כודל'). ומפלאי זמן רשע וטוב לו ורום כילי וראש נדיב בלי יעל, ויש רעה מאד חולה בשוב איש נדיב לב רש ותחת יד בליעל (מבח דרעי הקראי, נקו"ק נג.). וראוי לו לאדם להנהיג עצמו בדברים אלו כדי לכוף יצרו ולא יהיה כילי ויקיים מה שצוו נביאים כבד את ה' מהונך (רמב"ם, ערכ' ותרמ' ח יג). הנדיב יתנדב לנפשו ולאוהביו, והכילי יצפון הונו לאויביו (ר"י חריזי, תחכמ' מד). ראו כילי אשר ידו בתולה לכל שואל ולבילות בעולה (שם ג). ולכן אמר מעט במים לא להיותו (אברהם) כילי בהם כי אם בהיותם בלתי צריכים מאד לרחיצה כפי העת ומעט הדרך שהלכו (ר"י אברבנאל, וירא). המעות אינן של הכילי אך הכילי הוא מהמעות (ר"א מודינא, צמח צדיק טו). הכילי הוא המחזיק אצלו מה שראוי להוציא והפזרן מוציא מה שראוי להחזיק (שם). המבקש מן הכילי בקשה, כשואל חכמה מן האשה, וצניעות מן הקדשה, וכצודה דגים ביבשה (מלחה המוסר ג). בני אם באחם

[1]) אין דמיון לצורה זו במשקלי השמות שבמקרא, זולתי חוּרַי, גּ'בַי, והשמות הפרט' ברזילַי וכדומה. ולא נתברר מקור השם הזה ושרשו. יש אומרים שהוא במקום נבילי, כמו נוכל, ומי שמפרש אותו כמשמ' קמצן סובר שהוא נגזר אולי מן כלא, כלה. ויש סוברים שהוא שרש מיוחד כיל. ועי' הערה לקמן.—[2]) הכתוב בעצמו מתאר מהותו של הכילי שהוא מיעץ זמות וכו', והוא איפוא ערום, נוכל, איש תככים וכדומה, ואין בו שום רמז לקמצנות. וכך רש"י: רמאי נוכל חורש רעה. ובמשמ' זו, אעפ"י שאין לה דמיון גמור בערב', אפשר למצוא צרוף קרוב לכיל והוא ח'ינ a), שמשמש בערב' ממש במשמ' זו. אבל ריב"ג מתרגם כילי בהמלה הערבי' לייִם b), שהיא משמשת בערב' במשמ' נבל וגם קמצן, והשתמש במשמ' זו גם ר"ש הנגיד, ונראה כי פרוש זה היה ידוע אצלם, כי אינם נותנים אותו כדבר חדש. ואמר רד"ק: ולפי דעתי כי מלת כילי נגזרה מענין וכל בשליש ומשרשו ולפיכך נקרא כילי שהוא עושה עניניו ומוציא הוצאותיו במדה קצובה שלא יותר כלום. ע"כ. וזה רחוק מאד.

a) خين b) لئيم

לשאול שאלה משום אדם שאלו אותה מהגדיבים שישמחו בשאלתכם וישתדלו לראותה בעין טובה ואל תשאלו שאלה מן הכילי כי יתעצב בשאלתכם ויפנה אליכם עורף (בית מדות, הנדיבות כב). ודעו בני כי הכילי חבר הכלב הלא תראו הכלב עומד על נבלת בהמה שמספקת לכמה ואם בא כלב אחר לאכול עמו מתריס כנגדו וכו׳ כך הכילי ימות ומניח הכל והולך לו (שם). לא נאוה לכילי עשר והון לרע עין (כ״ס, תרג׳ ב״ז יד ג). הכילי לא ישבע בחלקו ועל מנת רעהו רעה עינו (שם ח). לא יערב לכילי כל אכל ומצרת עינו ירזה (שם י). —ומ״ר: כי זאת מדת הנבלים והרשעים והכיליים כשישאיל אדם להם דבר חושבים שהוא קניינם וכשיחזירו אותו יחזירו בעין רעה כאלו נגזל מהם (רב״ע פלקיירא, אגרי היגון 16). מהות אנשי פארטוגל המה עצלים וכיליים בטבעם (האב׳ למוד׳ א י).— וכילי בחכמה וכדומה: ואין ראוי למשכיל שיהיה כילי בחכמתו כי אין החכמה חסרה בעבור לימודה (תקון מדה״נ מה). — ובמליצה, להזמן וכדומה: ואל תט אחרי תקוה ודע כי הזמן כילי, והורני והראני אשר ראו מהוללי (רבב״ג, נטוב לו). — והמטר: הן הררי בתר יעודון כי סטר שחק מאד כילי ודמעי שוע (ר״יהלוי, איך אתריך).

יַד, קפין ידו. — *עַצְרָן, *צַיְקָן, *קַמְצָן, שמות נרדפים לכִילַי.—*עצרנות, *צַיְקָנוּת, *קמצנות. — נדיב, ההפך מן הכילי. —נדיבות, מדת הנדיב, עי״ש. —*פַּזְרָן,- *פַּזְרָנוּת.

***כִּילְיוּת**, ש״נ, — כמו כִילוּת: כאשר כל עוד שירד המטר על החול יתקשה כן כל עוד שיתעשר הכילי ירבה כיליותו ולא יחמול לזרוע הקרקע כדי ללקוט כפלים (ר״א מודינא, צמח צדיק טו).

כֵּילַף, מ״ר כֵּילַפּוֹת,—עי׳ כֵּלַף.

כִּים[1], אולי מזה כִּימָה.

כִּימָה[2], ש״נ, — קבוץ של שבעה כוכבים שעין קצת חדה רואה בצפונו של מזל שור, Siebengestirn : Plejades. עשה כִימָה[3]) וכסיל והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם וכו׳ עשה עש כסיל וכִימָה וחדרי תימן (איוב ט ז-ט). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם (שם לח לא-לב).— וכתו״מ: אייר שהוא שני לניסן שבו נברא העולם ובו כימה שוקעת[1]) וכו׳ מרחשון שהוא שני לתשרי

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) בארמ׳ כימתא, בסור׳ כימא, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) התרגומים הקדמונ׳, היוני והרומי תרגמו מלה זו פעם בהשם Archurus , שהוא מזל שור, ופעם בהשם Pleiados, שהוא קבוצת הכוכבים שבצפונו של שור. וכמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בתו״מ, וכן תרגמוהו רדב״א ועב״ם (לקו״ק לי) ורסע״ג וריב״ג בהשם הערבי אלת׳ריא a), שבו מכנים הערבים את קבוצת הכוכבים הנזכרים. וכן הרמב״ם: ומחנות אלו אין אנו יודעים שמותם כלשון ערבי ואין אנו יודעים שם אחד מהם חוץ מכימה והוא כמחנה השלישית למחנות שהיא מכוונת כנגד ראש מזל טלה והוא שקורין אותה בלשון ערבי תתה [ת׳ריא] ונמצאת מחנה כימה מכוונת בין מזל טלה ומזל שור (פי׳ הרמב״ם לר״ה יא:). ונראה כי זה היה בקבלה מהלשון החיה. רק אחד מהקדמונים, הוא ראב״ע, הביא דעת הקדמונ׳: ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אעפ״י שהם קטנים (ראב״ע עמו׳ ה ח), אך לא מצא קורת רוח בזה ואמר כי כימה היא כוכב אחד, שקוראים לו עין השור השמאלי: והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי (ראב״ע איוב נח לא). וכדבר מקור השם כימה לקבוצת הכוכבים הנה כבר ר׳ שמואל בקש לו טעם ופרש כימה כמאה: מאי כימה אמר שמואל כמאה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן (ברכ׳ נח:), וכעבר׳: מהו כימה אמר שמואל כמאה כוכבים י״א שמקובצים וי״א שמפוזרים. ובאמת, בקבוצה זו של הכוכבים שהעין הבינונית רואה רק ששה שבעה כוכבים, העין החדה רואה הרבה יותר, ובמשקפות החדשות רואים שם כמאתים כוכב ויותר. ואעפי״כ בודאי אין פרושו של שמואל להשם כימה אלא דרש. חכמי הערבים אומרים כי קבוצת כוכבים זו נקראת בערב׳ ת׳ריא ע״ש הרבוי, ועפ״י הדחק אפשר אולי למצא בערב׳ משמ׳ כעין זו להשם כימה, כי השם כום b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ צבור וגם כמשמ׳ אורחה קטנה של גמלים. אפס, כי דוקא בערב׳ לא השתמשו בשרש זה למשמ׳ שם לקבוצת כוכבים, וכעבר׳ אין מהשרש כום שום מלה כמשמ׳ רבוי. גם גזרת השם היוני pleias מן πλέω, במשמ׳ הליכה כים, מפני שמתחלת זריחת הכוכבים האלה בלילה היו מתחילים היונים להפליג בימים, מפני שהוא הזמן ששקטו הרוחות, גם זה איננו נותן לנו שום אפשרות לבאר השם כימה לקבוצת כוכבים הללו. וקצת החדשים דחו הפרוש המקובל לכימה ואמרו קצתם שהכונה בשם זה היתה להכוכב Sirius, וקצתם להכוכב עקרב. אבל, גם לפרושם אין יסוד נכון, ולמעשה כשמוש הלשון בודאי הפרוש המקובל מכריע.— [1]) ר״ל ביום, ומתחלת

a) ثريا b) كوم

שכו נברא העולם וכו כימה עולה (סדר עו"ל ד). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (ב׳מוא׳, ברכ׳ נח:). שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה (בם נט.). ור׳ סימן אמר כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד"ר בראש׳ י). היין והדעת נמשלו בכימה ועקרב כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית כך היין משול בעקרב והדעת משולה בכימה וכו׳ כשם שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם כך הדעת נותנת ריח וטעם בדבריו של אדם (בם במד׳ י). כימה שהיא שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה (סדר אליהו רבה כ). ראה שמחזאי ריבה׳) אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה אמר השמעי לי אמרה לו איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו למדה אותו שם והזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכור בהן לעולם ונקבעה בכימה (מדר׳ שמחזאי ועזאל, ביהמ"ד ילינק ד).—ובסהס"א: היום עולה עקרב בתחלת היום ושוקע שור כנגדו וגוטל שני כוכבים מכימה היינו שתי ארובות ומעיינות מהמעטים מחמת הצנה והרוח (ערוך, ערך כמה). בשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעיש והיא רצה אחריה כלומר תן לי בני והקב"ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמר ועיש על בניה תנחם (מעין גנים לאיוב לח).— ואמר הפיטן: המקרה שתים עשרה ומעלות בשבעה בונה, ובחכמה כסיל וכימה שבעה עולים בקנה (פכת כין יוה"כ לסכות, יחו לבון).—והמשורר אמר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיר לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הנלפא הזמן). מצולה את בלא עבר ומלאך אל ולא גבר, ומתנשא אלי כימה בלא סולם ולא אבר (הוא, מגולה). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זוחלי עפר ורמשו, ולא ישוב מפני כל אבל רחב לבבך הוא הניסו (רפכ"ג, כתר מהתלי). כאהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אהזה סהר ובכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראכ"ע, מעיל יב לי). בעצם שחקים וזהר ברקים עלי עש עמוסים ובימה נשואים (רמב"ע, דיואן, לאגבי לגבות, כ"י נודל׳). עבדה אחות כימה ובת שמש אור זהרה הסתיר בבגדי שש, על רצפת עיש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוס׳ בן יהוד׳ והלדק, ניב בפתים, כ"י לונדון). — ומ"ד: יונתי זיו יפעתך דבה לכסיל ובימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ועי׳ עוד עיש.

כים[1]), ממנו כִּיס.

כִּיס, ב"ז, מ"ר כִּיסִים,—א) כעין שק קטן תפור מעור או בגד לשמור בו כסף, אבני המשקל וכדומה בשמושים, Beutel; bourse; purse: לא יהיה לך בְּכִיסְךָ אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר׳ כה יג). האזכה במאזני רשע וּבְכִיס אבני מרמה (מיכ׳ ו יא). פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל אבני כִיס (משלי טז יא). הזלים זהב מִכִּיס וכסף בקנה ישקלו (ישע׳ מו ו). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל גורלך תפיל בתוכנו כִּיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יג-יד).—ובתו"מ, כִּיס לכסף, עצם הכיס והכיס עם הכסף שבתוכו: מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי (שבת כד א). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה (כתוב׳ ו ה). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכים או כיס כמות שהוא (ב"מ ב ב). פרוטה של הקדש שנפלה לתוך הכיס או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש (מעי׳ ו ו). המבטל כיס חבירו אין לו עליו אלא תרעומת (ירוש׳ ב"מ ט יב). קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהיכת את בני (בם נדר׳ כ לד ג). כולהם נוטלין שכרן מכיס אחד (בם הור׳ ג מח ג). לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צווארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (בבלי ברכ׳ לב.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכיס (סנה׳ צז.). משל לדגיסטוס שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצווה מי שהוא מבקש יבא וישאל (מד"ר שמות כט). אמר להם משה (לישראל

להיות נראית בלילה. — [1]) כעין הגדת היונים שכוכבי בימה היו בנות אטלס וכסיל רדף אחריהן ועפ"י תחנתן נקבעו בין הכוכבים והריבה היפה היא היותר נוצצת בכוכבי כימה, אלקיונה ביונית.

[1]) משתף באשור׳, ארמית, ערב׳ ואתיא׳.

כשעברו בגבול בני עשו) התירו להם כיסם שלא יאמרו עברים היו עניים הם הראו להם עושרכם (בב במד׳ יט). וכשמגיע (הנשיא) לחצר המלך סריסי המלך יוצאים לקראתו ורצין לפניו עד הגיעו לחצר המלך ועבד הנשיא עובר לפניו בכיס זהובים ומפזר לפני הנשיא לכבור המלך (לקוט׳ ר״י במדבר ג). — ואמר המשורר : ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאשר יקנה מעט כסף בכיסו (רבנ״ג, כתר מלכות). — ומ״ר : דבר שהוא מיוהר להן תכשיט להן יצאו כיסין של מעות (ירוש׳ ע״ז ג מב ד). בשבת מותר ליקח כהים מן הגוי כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרים והותם ובעלה בערבא׳ (ר׳ במשון הזרבן, מבקין ג). —ואמר המליץ : תהי נא אזנך אל פי חכמים, ועינך תאסוף מהם לששים, וקנא בם בכל שבתך וגורך, בכיסך אל תקנא בחברך (רה״ג, מוסר הבגל). —*הטיל בְּכִיס, נתן מעות לעסק וכדומה : שלש שהטילו לכיס פיחתו או הותירו כך הן חולקין (כתוב׳ י ד). שלשה שהטילו לכיס ונגנב היסנו מביאין השאר לאמצע וחולקין שנים שהטילו לכיס זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקממיא השבר לאמצע (תוספתא בס י ד). —*לפי כִּיסוֹ, לפי כמות המעות שנתן בהעסק : התנו ביניהן שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו (ירוש׳ ב״ק ד ד:). כל אחד ואחד נוטל לפי כיסו (בב.). — *שטר כִּיס, שטר שהטיל לכיס לעשות עסק : שטר כיס היוצא על היתומים דייני גולה אמרי נשבע וגובה (ב״ב ע:). —*חסרון כִּיס, הפסד ממון, עי׳ חֶסְרוֹן, והוסיפה : מה קימה (בפני זקן) שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (ספרא קדוש׳ ג ז). רשב״י אומר אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס (ספרי במד׳ א). — ומשלים ומליצות : כל האיברין תלויין בלב והלב תלוי בכיס (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:), שאם אין מעות בכיס האדם מיצר ודואג. בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב׳ סה:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב״ק קיח:). השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכיס (תנחומא במיני ז). כיס המלא יבריא חולה ישמן כחוש יחזיק רפה אך חסרונו מכה קשה לא תועיל בה חכמת רופא (תרוז׳ כסוף מלתמ׳ התכמ׳ והעבר). אמר החכם חסרון כיס רע בחלום ויותר בהקיץ (בב). לחסרון כיס אקלל בעברים, דלקני והשביעני מרורים, בעת אראה לפני הדברים, בזול לכל ולי המה יקרים (בב). —וכִּיס לכל מיני שמוש : סגרל עמקי וכיס של שנצות (כגים בו א). כיס בתוך כיס שנטמא אחד מהן במשקה (בס ג). אילו שכח שם כים אבנים טובות ומרגליות שבא לא היה חוזר ונוטל כיסו (ירוש׳ כרכ׳ ת יב ג). מצאו (את הגט) קשור בכיס או בארנקי (ב״מ כז:). כיס שעשאו להניח בו תפילין (סנה׳ מח:). לא יצא הזב בכיסו ואם יצא פטור (שבת יא:). — ומ״ר : לא יצא הסוס בזנב השועל וכו׳ ולא עיזים בכיסין שבדדיהן (תוספתא שבת ד ה). — ב) *כִּיס בתוך הלבוש, Tasche; poche, pocket : ומכאן יש ללמור לשובת מעות בכיס שעושים בצרי המלבוש שנקרא פאלריקיר״א אם אינה תפורה לארבה במלבוש אלא שפיה לבד תפור בתור שבמלבוש והיא כולה תלויה (ב״י, טאו״ח בע א). —*הוֹתֵךְ כִּיסִים, גנב, משמוט : ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מובהק הביא הגורת כסף גדולה (שו״ת תות יאיר רט). — ג) *בהשאלה באברי בע״ת : איזהו זובן כיס ולא הזבר (תוספת׳ בכור׳ ד ו), כעין כים המכסה אבר הזכרות של בע״ח. נפגם (הזובן) ולא ניטל כיס ולא זכרות (גמ׳ בב לט:). —וכים הביצים : מי שבכיס הביצים גדול וארוך עד שמגיע לארכובותיו (רמב״ם, כיא׳ מקד׳ ח יג). — *כִּיס הקרקבן, המרה, וכדומה : ניקב הקורקבן וכיס שלו קיים וכו׳ ניקב הכיס וקורקבן קיים (חול׳ מג.). —*כִּיס הקטן, המרה, *כִּיס הגדול, מקוה השתן : ומנהג הרופאים הקדמונים שיקראו המרה הכיס הקטן כמו שהוא מנהגם לקרא המקוה הכיס הגדול (קאנון ג טו א א). — ועי׳ שק.

*כִּיסָן, כִּיסָנִים, —עי׳ *כַּסָּן, כַּסָּן.

*כיף, כמו כפף, ממנו *כִּיף.

*כִּיף, פ״י, עב׳ כָּף, עת׳ תְּכִיף, צווי כִּיף, — כמו כָּפַף, כָּף ראשו, הכניעו : אל תמשילהו (את הילד) בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו כיף[1] ראשו בנערותו ובקע מתניו בשהוא קטן (כ״ס גני׳ ל יא-יב).

*כיף, — עי׳ *כֵּף.

*כיפה, — עי׳ כִּפָּה.

*כיפח, — עי׳ *כִּפֵּחַ.

*כֵּיצַד, — מלת השאלה לאֵיכוּת הדבר, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, ותבוא לפני הנשאל : הלוקח מן הנחתום כיצד הוא מעשר נוטל כדי תרומת מעשר וחלה (דמאי ה א).

[1]) כך בכ״י בלי ספק ואין מקום לשנות ולשום ו במקום י, והואנע״י במקום כפולים, וכן אין יסוד לעשותו לפַעֵל.

טומנין (את החמין) וכו' בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כ י צ ד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ג). כ י צ ד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב ר"א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה ר"י בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח' ג ג). כ י צ ד פוטרות צרותיהן היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה (יבמ' א ג). כ י צ ד אשת אחיו שלא היה בעולמו שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם אח וכו' (שם ב א). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר"א מתיר וחכמים אוסרים כ י צ ד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט' ט א). כ י צ ד מקנא לה אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו (סוט' א ב). כ י צ ד עושה לה (להסוטה) מוליכה לב"ד שבאותו מקום (שם ג). כ י צ ד הרגל מועדת לשבור כדרך הלוכה הבהמה מועדת להלך בדרכה ולשבור (ב"ק ב א). כ י צ ד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ה ד). כ י צ ד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (סנה' ו ד). מי שהיה ביתו סמוך לבית ע"א ונפל אסור לבנותו כ י צ ד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע"ז ג ו). כ י צ ד העדים נעשין זוממין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה וכו' (מכו' א א). כ י צ ד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגע' ב ד). כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים כ י צ ד יתקיימו שני כתובים הללו (ספרי במד' מב). לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך עשיר ואני עשיר וכו' אין זה פתוי כ י צ ד פיתוי אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר (שם דבר' לו). כ י צ ד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ' א ה). הדש כ י צ ד הוא עושה מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה (שם ח ג). מבוי שגבוה וכו' צריך למעט כ י צ ד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים אמה ולמטה (שם ערוב' א א). כ י צ ד חולץ אדם לאמו מספק אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שנים הראשונים זה לקח אמו של זה וזה לקח אמו של זה וכו' כ י צ ד חולץ אדם לאחותו מספק אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונישאו לשני אחים מאב וכו' (שם יבמ' יב ד). הבנות נישאו עד שלא בגרו וכו' איבדו פרנסתן כ י צ ד הן עושות שוכרות להן בעלים וגובין פרנסתן (שם כתוב' ד יז). נקיבת הלב לבית הללו פסולה כיצד בודקין אותה רשב"א אומר משום ר' יהודה בודקין אותה ביד (שם חול' ג יח). שתהא (הקטרת) דקה מן הדקה כ י צ ד הוא עושה מפריש שלשת מנים מערב יוה"כ ומחזירן למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה (ירוש' יומ' ד מא ד). כ י צ ד היה ר' יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (שם שקל' ה מט:). כ י צ ד הוא מברך עליה (על המגלה) וכו' הרב את ריבנו והנוקם את נקמתנו (שם מגי' ד עד ד). הרוצה לאכול חמץ אחר בדיקה כ י צ ד יעשה מה שמשייר יניחנו בצנעה (בבלי פסח' ט:). אמרו לו (להעד) אמור כ י צ ד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו שהוא רבוץ בין ב' סלעים (ר"ה כב:). הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כ י צ ד היא עושה כותבת שטר פסים לאחרים (כתוב' עט.). כגי אמור לי כ י צ ד שמעתה א"ל כך שמעתי (סנה' ל:). והרוצה לנקר חצרו כ י צ ד הוא עושה עושה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא (חול' מא:). כ י צ ד הולד שרוי במעי אמו מקופל ומונח כפנקס (מד"ר ויקר' יד). כ י צ ד היתה תפילתו של כהן גדול ביוה"כ בצאתו מן הקדש אומר יהי"ר מלפניך שתהא שנה זו גשומה וכו' (שם כ). כ י צ ד היו עושין אדם אומר לחבירו שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה והולכין ועושין ומקיימין שבועתן (תנחומא ויקר' טז).—ואחרי הנשאל: מצות לולב כ י צ ד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית וכו' מצות ערבה כ י צ ד מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכ' ד ד-ה). ברכות וקללות כ י צ ד כיון שעברו ישראל את הירדן וכו' ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה עלו לראש הר עיבל (סוט' ז ה). בטול עניים כ י צ ד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום וכו' מראית העין כ י צ ד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה וכו' מפני הרמאין כ י צ ד שלא יהו אומרין בבר

נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). לשבה קרקעות כיצד הרי שגזל שדה מחבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים וכו' (ב"מ יד:). מפקידה לפקידה כיצד בדקה עצמה באחד בשבת ומצאת טהורה וישבה שני ושלישי ולא בדקה ולרביעי בדקה ומצאת טמאה (נדה ד:). — ודבור בפני עצמו לשאלה להנאמר קודם לו: יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב או שנטל מתוכה והוציא (שבת א א). הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים וכו' מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע ר"ע מחייב וחכמים פוטרין כיצד שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו (שם יא א-ב). אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה וכו' מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה (עירוב' ה ח). עבד פוסל משום ביאה ואינו פוסל משום זרע כיצד בת ישראל לכהן בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה הימנו בן הרי זה עבד (יבמ' ז ה). כהן גדול פעמים שהוא פוסל כיצד בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וכו' (שם ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול כיצד היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו (גיט' ג א). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון כיצד לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל (שם ה ו). כל המטלטלין קונין זה את זה כיצד משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו (ב"מ ד א-ב). הורו (בי"ד) לבטל מקצת (מן התורה) ולקיים מקצת הרי אלו חייבין כיצד אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור (הור' א ג). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה כתוכו מחציו ולפנים הבית טמא (אהל' ו ג). כל המטלטלים מביאין את הטומאה על אדם הנושאן וכו' וכלים כפותח טפח כיצד כגון שהוא תחוב בכותל

כחצי זית מתחתיו וכחצי זית מעל גביו אע"פ שאינן מכוונין טמא (שם יו א-ב). יש ריבית מוקדמת ויש ריבית מאוחרת כיצד נתן עיניו ללות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילויני זה הוא ריבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא ריבית מאוחרת (ספרי דבר' רס:). ב"ש אומרים בינוני בינונין אסורין כיצד אמר הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (תוספתא נזיר' ב א). ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו ה"ז ת"ח ומטובו ה"ז בור (ברכ' ג.). מספקת בגל עתים פטור עתים חייב כיצד גל עגול ונמצאת טומאה תחתיו חייב גל ארוך ונמצאת טומאה תחתיו פטור (פסח' לא.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כיצד מנה לאביך בידי והאכלתיו פרס ה"ז נשבע (כתוב' יח.). הכסף אינו קונה את הזהב כיצד מכר לו עשרים וחמשה דינר של כסף בדינר של זהב אע"פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב"מ מה:). תוך הפרק נשים בודקות אותן ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל כיצד גדולה היא שלא תמאן קטנה היא שלא תחלוץ אבל אין נאמנת לומר קטנה היא שתמאן וגדולה היא שתחלוץ (נדה מח:). א"ר ברכיה וכו' בשם ר' יצחק שהתיר (משה) נדרו של יוצרו כיצד אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפייס האלהים שימחול להם אמר האלהים משה כבר נשבעתי וכו' (אמר משה) דין הוא שתתיר את נדרך (מד"ר שמות מג). — ובמשמ' איך אפשר הדבר; ר' יהודה אומר אף המתארח אצל עם הארץ נאמן אמרו לו על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על של אחרים (דמאי ב ב). אדמון אומר יכול שיאמר אילו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (כתוב' יג ע). — הא כיצד במשמ' זו, עי' ערך *הא, והוסיפה: בא וראה במה מופרשין דרכי הקב"ה מדרכי בשר ודם ב"ו במתוק מרפא את המר אבל הקב"ה מרפא את המר במר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות לו נס ביוצא בו אתה אומר ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו' והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרחת הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס (מכי' בשלח ד א). (כתוב) עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול תבאה ממש ת"ל עד עצם היום הזה הא כיצד טול מבנתיים זמן הבאה (ירוש' חלה א גו). (כתוב) כי תראה

(חמור שונאך רובץ תחת משאו) יכול אפילו רחוק מאה מיל תלמוד לומר כי תפגע האביצד שיערו חכמים אחר משבעה ומחצה במיל (שם ב"מ ב ת ד). (כתוב) כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש ממנו קדש ולא כולה קדש יבול תצא לחולין ת"ל יהיה בהוייתה תהא האביצר תסבר לצרבי עולות ודמיה חולין הוין מרמי אותו אבר (בבלי ערכ' ה.).

א.כיר[1]), מזה כִּירַיִם, *כִּירָה.

ב.*כיר[2]), ממנו *כִּיּוּר, *כִּיֵּר, ב.*כִּיר.

*כִּיֵּר[3]), פ"י, — עשה צורות בלטות או שקעות בהטית המצפה את הכותל וכרומה, או בחקיקה באבן וכדומה: בית שבנאו מתחלה לע"א הרי זה אסור סיידו וכיירו[4]) לע"א וחידש נוטל מה שחידש (ע"ז ג ז). אבן שחצבה מתחילה לבימוס הרי זו אסורה סיידה וכיירה[4]) לשם ע"א והידש נוטל מה שחידש (שם). ציירו (את הבור) וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה (מכי' משפט' יא). אין מפייחין (את הבית מפני אבלות ביהמ"ק) ואין מכיירין ואין מסיידין (תוספתא ב"ב ב יז). חפר בור עשרה טפחים ובא אחר וסיירו וכיירו שניהן חייבין (ירוש' ב"ק א ב ג). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיירה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (מד"ר בראש' ט). למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (שם י). למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיירה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו (שם כח). היתה (האבן) חצובה וציירה וכיירה שתעבד אפילו צייר וכייר בגוף האבן ואין צריך לומר אם כייר עליה נוטל מה שחידש (רמב"ם עכו"ם ח ד). והתחילו מלאכתם ג' ימים קודם חג הסוכות וכו' ובג' ימים הנ"ל ציירוה וכיירוה וצפוה (פסקי ריקאנטי האחר' ד). שהיה הבית רעוע נטוי ליפול והחזיק בו ובנה בו והצילו מסכנת נפילה גם ציירו וכיירו (קיצור פסקי הרא"ש בסוף ספ' חיים בא"ב ב).

—פע' *כִּיר, מכיר, מְכוּיָּר, — שכיירו אותו: לקח בית מפוייחת ומסויידת ומכויירת הרי הוא בחזקתו (תוספתא ב"ב ב יז). לקח חצר מסויידת מכויירת מפוייחת הרי זו כחזקתה נפלה אינו חוזר ובונה אותה (גמ' שם ס:). —ובסהמ"א: ונכנסתי דרך הגן שהוא בחוץ מאחורי ביה"כ לפנים מהחומה כחורבה אחת מסנה וראיתי צורת היכל מסוייד ומכוייר וכתוב בה בחרט אנוש אלו השמות מעתוק ודניאל ישמדם האל (לקוטים מספר דברי ר"י ממכרי ד). קורות מצויירות ומכויירות (רע"במלות נז). ועליות מרווחות ומצויידות ומכויירות (פלא יועץ, מותרות).

[1]) לא נתברר משמ' העקרית, ועי' ערך כירים.
[2]) אין לו חבר בשאר הלשונות השמיות.
[3]) עי' הערה להשרש.—[4]) כך במשנ' שבמשנ', וכן במשנ' שבירוש', וכך גרסת הערוך, ובמשנ' שבגמ' בבלי כיירו, כיירה, ובכ"י ציירה (ד"ס).

א.*כִּיר[1]), ש"ז, מ"ר כִּירִים, *כִּירַיִם, — כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים כבית הבד: האוצר והקולמוס והמטוטלת והמשקולת והכידים[2]) והבן והכנה (כלים יב ח). והכיריים של ברזל שחובטין בהם הזיתים והאפרכס של מתכת (רמב"ם, כלים ט יו).

ב.*כִּיר[3]), ש"ז, מ"ר כִּירִים, — קו בולט או חקוק בחמר או בזכוכית או באדמה וכדומה, Strich; ligne; line: עושה בארץ או על הנייר כיר אחד שנקרא ח'ט גבהו אצבע אחת ועושה לו צלע כמין כאן מתחתיו (תכו' סגא', הלכה ביד). והדי למדנו מן התלמוד שהכירים המכוידים אפילו בסיד לסימן נקראין שנתות (שם שפה).

כי"ר, — ר"ת: כן יהי רצון.

*כִּירָה[4]), ש"נ, — כמו כִּירַיִם: כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). העושה

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[2]) כך הגרס' בכל הספרים, וכן היתה הגרסה לפני יה"ג וערוך והרמב"ם. והביא דה"ג גרסת י"א כידון, אך דגלים לדבר כי צ"ל כירין ביוד אחרי הדלת. והנה רה"ג הביא מלה זו בחבור עם מלה במשנה ב"ב ד ה, בענין כלי בית הבד, ושם הרבה שנויי נוסחאות, בידין, כיריו, עבירין, ועוד, עי' ערך *עכיר, ופרשה הגמ' שם כבשי, אבל גם משמ' המדויקה של המלה כבשי לא ידועה. ואולם אין דבר מכריחנו לאמר כי הכירים או הכידים של משנה כלים הם הם הכידים או העכידים שבמשנה ב"ב, וכן נראה דעת הרמב"ם שהם שני דברים מתחלפים. הואיל ופרש אותם לא באופן אחד. ונתחלפו הקדמונ' גם בפרוש המלה כירים שבכאן, שהערוך פרש שהם אבנים נקובות שכובשין בהן הזיתים, והרמב"ם פרש בלשון ערבי': דהוק מן חריד ירכז בהא אלזיתונ, ובעבר': כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים (כך צ"ל בתרגום העברי של פרוש המשנ' להרמב"ם). וכבר השתמש הרמב"ם במלה זו בלשונו ביר החזקה, במקום שהובא כאן בפנים
[3]) מן פעל *כִּיֵּר.
[4]) עי' הערה להשרש א.כיר ולערך כירים.

שתי אבנים כירה ותכרם כטיט (כליס׳ ו א). האבן שהיה שופת עליה ועל התנור עליה ועל הכירה וכו׳ וזו (האבן הסמוכה לכותל) היתה בירת הנזירים שבירושלם שכנגד הסלע כירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן כצד אבן (שם ג). השוכח תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום (תוספתא שבת ג ז). כירה שנתנה על גב ארובה העליונה אעפ״י שהוא שופת עליה את הקדרה (שם כל׳ ב״ק ו יז). תבשיל שנתבשל בל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ירוש׳ שבת ה ד:). היתה בהמתו שם בהמתו מובחת עליו היתה כירתו שם כירתו מובחת עליו (שם בבי׳ ד נה.). א״ר יוחנן כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל בל צורכו וחמין שהותחמו בל צורכן (בבלי שבת נז:). מעשה באדם אחד שנגנב קומקמוס שלו ועלה לקבול עליו לריין ומצאו על הכירה שלו (מד״ר דבר׳ ג).— ומ״ר: שתי בירות המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שבת נז.).— בירה סתומה וכירה פתוחה: ומה במקום שכירתך סתומה בירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה אינו דין שבירת רבך פתוחה (תוספתא חגי׳ ב י).— ואמר המליץ: וידיך ידי הקוף שעירות מפותחות כמו אורים בבירה, וקול ניבך ברעש בחצות ליל ונשמת פיך במו רוח סערה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו), ושניך בשני דוב זהומות וגם צואה וריר במלא קערה, ועיניך במו כירה[1]) עשנים ופניך במו שולי קדרה (שם).

בית הנר.—דור העצים.—חצר.—טיף.—ירך הבירה.—כופח.—מוסף.—עטרה.—מטפוט.—פרכים.—קלת.—שפת, שפיתה.

כִּירַיִם[2]), — מכון לבשל עליו עשוי בחמר וברזל, תוכו חלול, מהצד האחר פתיחה להאויר ולגרוף דרך בה את האפר ומלמעלה פתיחות ישימו בהן הפתמים וישפתו עליהן הקדרות, Kochherd; fcurneau de cusine; stove: תנור וכירים יתץ (ויקר׳ יא לה).—ובתו״מ: בופח שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ב). המוכר את הבית מכר את הדלת וכו׳ אבל לא את הקלת ולא את התנור ולא את הכירים (ב״ב ד ג). שלש אבנים שעשאן שתי בירים (כליס ו ג).

---

[1]) כך כהוצ׳ אחיאסף, הוספה עפ״י ב״י בריט׳ מוז׳.
[2]) לפי דעת הקרמונ׳ וגם קצת החדשים מן כור, במשמ׳ דבר שיש בו בית קבול, אך זה דחוק.

שמן שביעית אין מוסקין בו תנור וכירים ואין סכין בו סנעל וסנדל (תוספתא שבי׳ ו י). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שם שבת ג ג). מקום עמידת תנור וכירים בחצר אין להן חזקה (שם ב״ב ב יג). כשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם (מד״ר במד׳ ד). (מעשה) שגזרו רבי תענית שירדו גשמים ועשרה זקנה אחת ועשתה לה כירים והעלתה אותו לראש הגג ליבשו והיו הכל מתריעין ומתפללין שירדו גשמים ואותה הזקנה מתפללת שיהא הרעב ואומרת אל תשמע להן עד שתייבש הכיריים שלי (אגד׳ בראש׳ מג).

כִּישׁוֹר[1]), ש״ז, — איסה, והוא כעין קנה או לוח צר מעין או מתכת תהרק עליו האשה את הצמר או הפשתן לטויה, Spinnrocken; quenouille; distaff: חגרה (אשת החיל) בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה ידיה שלחה בַכִּישׁוֹר[2]) וכפיה תמכו פלך (משלי לא יז-יט).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) היוני והרומי והסורי תרגמו מלשון כשרון, אך תרגום הארמי תרגם ידיה שלחה בכישור: ידהא פשטא בכונשרא (כך בנוסח׳ רוב הדפוס׳, והערוך הביא בינשרא, ואלה שני הערים מכריעים נגד הגרסה בכ״י הוצ׳ לגרר בכושרא, אלא שמשמ׳ המלה בונשרא אינה ידועה בוראות, ועי׳ לקמן). ריב״ג אמר: הי פלכה אלמע׳זל, ע״כ, ובעברית: היא הטבעת שבקצה הבוש. וכן רש״י ורד״ק, וגזרוה מן שרש כשר ואמרו שנקרא כך על שם שהוא מכשיר את הבוש למ׳ב. רק הערוך פרש כישור במשמ׳ הרשומה בפנים, אמר בערך איסא וז״ל: יש ששונין (במקום איסא) עימא פי׳ בלשון מקרא כישור ובלשון ישמ׳ לקא״טא ובלעז קוניקלא, ע״כ, והוא conucula ברומ׳ המאוחרה, והוא הלוח שעליו הצמר להטויה. והנה, מלבד שלפי בונת המליצה המושג של איסה יותר נאות במקום הזה בהקבלה לפלך מהמושג של טבעת הבוש, עוד יש סמך לפרוש זה להמלה בישור מהתרגום בונשרא, שיש להוכיח כי משמ׳ היתה הדבר שעליו נתון הצמר ולא מה שעליו נכרך החוט. רא״ב לעז במתורגמן: ווירטל. לוי כהמלון להתרגומים שלו ערבב שני המושגים יחד ואמר: כונשרא Spinnrocken, um welchen sich die Fäden schlingen וכן בהמלון לתלמוד ומדרשים, ור״ל האיסה שסביב לו נכרכים החוטים, וכבר העיר עם פלישר (Fleischer Nachtr. 428) שאין המלים האלה: שסביב לו נכרכים החוטים, נאותות להשם Spinnrocken, שהוא האיסה, אלא להבוש, ואח״כ הוסיף פלישר שם ואמר כי עוד לא נתברר בוראות מהו הכונשרא. ואולם יש להביא סמך לדבר שכונשרא היא האיסה, מלשון ערב׳, שלאיסה קוראים

א.*כַּךְ, —מלת הדמיון, א) דומה להמלה כ״ה, כֵּן: כענין שהוא מכרך כך עוגים אחריו (גלג׳ ז ג). כזירודה וכפיטולה של המישית כך של ששית (בכ׳ כ ג). כדרך שאין מקלקלין ברשות הרכים כך לא יתקנו (בס ג י). כשם שפחתו החולין כך פחתה התרומה (תרומ׳ ה ט). וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן (שבת יה ח). כמעשה הראשונה כך [1]) מעשה השניה והשלישית וכו׳ (פסת׳ ה ז). כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (כ״ג ה ו). כשם ששליה ציבור חייב כך כל יהיד ויהיד חייב (ר״ה ד ט). כשם שמלמטה למעלה עשרה טפחים כך מלמעלה למטה עשרה טפחים (סוכ׳ א ט). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת (בס ד ו). כשם שהיו שופרות במקדש כך היו שופרות במדינה (בקג׳ כ ח). כשם שאין הראשונה בחמישי כך לא שניות ולא אחרונות (תענ׳ כ ט). באו ואמרו לו כשם שהתפללת עליהם (על הגשמים) שירדו כך התפלל שילכו להן (בס ג ח). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו׳ התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (בס). לא כך היה מעשה (סוכ׳ כ ז). אמר לו בן עזאי כך היה ר׳ יהושע שונה קרבן מוסף אין בו במגהה (תענ׳ ד ד). סדר נחלות כך הוא איש כי ימות וכו׳ (כ״ב ת ג). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). וכך הם אומרים אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך (פסת׳ ט י). וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך (יומ׳ ג ח). הוציאו לו את הכף ואת המחתה וכו׳ וכך היתה מידתה (בס ה א). ומעשה בבתו של נקדימון בן גודיון שפסקו לה חכמים המש מאות דינרי זהב וכו׳ אמרה להם כך תתנו לבנותיכם (תוספתא כתוב׳ ה ט). כך שמעתי משמעיה ואבטליון (ירוש׳ פסה׳ ו לג.). בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אמר ר׳ יהודה כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה (בס לא.). ומה אתה שהיית עומד לפני בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים עאכ״ו (בס לג.). עכשיו שאנו יושבין ועוסקין בתורה שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימיך כך אם אנו הולכין ומבטלין ממנה עאכ״ו (בס סא:). אמר רב כך היה מנהגו של ר׳ יהודה בר אלעאי ע״ש מביאים לו עריבה מליאה חמין ורוחץ (שבת כה:). אבא לא כך אמרו חכמים אין עושין סריקין המצויירין בפסח (פסח׳ לז.). מימינו לא ראינו כך (בס נח.). קפץ ר׳ חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (זר ששימש בשבת חייב) שתים קפץ בר קפרא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (חייב) אחת (יבמ׳ נב:). ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד עאכ״ו (כתוב׳ קה:). אב לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ״ו (נדר׳ נ:). אמר לו ר׳ אליעזר כך אני בעיניך (ב״ק מח:). אילו בך הייתי אומר וכו׳ (בס כד.). אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם גוטה (ב״ב קסה:). כך היא תובתנו וכך יפה לנו (סנה׳ סז.). אמרו לו

ערנאש a). מלה זו משמשת בלשון הערבית הספרותית במשמ׳ שם לעוף מהעופות והוטב ההר. יותר לא הביא לשאן אלערב. אבל מהיט אלמחיט הביא עוד משמ׳ שלישית למלה זו, אמר וז״ל: הגה סנ הדיד ונחוה ד׳את שעב תג׳על אלמראה שבאית׳ אלקטנ עליה פתע׳זלהא, ע״ב, ובעבר׳: דבר מן כרזל וכדומה בעל פצולים (או שנים) תשים האשה עלין הצמר גפן ותטוהו. והביא פרוש זה גם אלשרתוני באפרת אלמוארד והעיד שהביאו אלצע׳אני. ועוד יש לה למלה זו כלשון העם משמ׳ לולבי גפנים, וכבר העיר ש׳ פרנקל (S. Fr. Lehw. 108) שזו היא המלה ארגם שבתלמוד, ובאה להלשון הערב׳ מלשון הארמית. ואפשר להחליט כמעט בודאות, כי גם המשמ׳ של אימה להשם ערנאש בערב׳ באה לה מארמית, והיא היא המלה כונשרא. וראיה לדבר, כי ערנאש הערבי הוא כונשרא הארמי, היא מה שהביא התאג׳ כשם אכג עבאד ע ר א נ י ש א ל ש ר ה, ר״ל הבלי השררים, וכך ממש גם כ ו נ ש ר א, תרגום רפאות תהיה לשרך אסותא תהא לבונשרך. מזה אנו רואים כי המלה ערנאש בערב׳ משמשת ממש בשתי המשמ׳ כמו כונשרא בארמית, והמשמ׳ המדויקה של ערנאש בענין כלי הטויה היא בלי ספק גם משמ׳ של כונשרא בארמ׳ בענין זה. ורגלים לדבר, כי השם בישוד בעצמו הוא השם כונשרא והיוד היא להשלים הנון, ומקור שלש צורות של המלים כישור וכונשרא וערנאש הוא באיזו לשון אחרת אולי לא שמית.

[1]) בקצת ספרים כן.

a) عِرنَاس

רבינו תן לנו אות אמר להם ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשין ממני אות (שם לח.). מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (מד"ר במד' יא). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאב"ו (שם כג). באותה שעה שמח משה אמר כך שבטי חביב לפני הקב"ה (שם קהל', טוב שם). — ובשבועה וקללה: שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית (מד"ר במד' ט). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם). אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם כ). — כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר"ל נשבעתי בכך ובכך, שיבא עלי כך וכך: אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך אם היינו יושבים כהם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר (ספרי דבר' א). אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי והרוקי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). שהיו בני דורו (של נח) אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה (רש"י דבר' כב מח). — שֶׁכַּךְ: אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין (מהרכית) לא היה כותבה (תוספתא כ"מ ו יז). ברוך שכך לו בריות נאות בעולמו (ירוש' ע"ז א מ:). לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר עמד אותו האיש שקנאה והעביר את הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים וכו' עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי (מד"ר שמות כ). אשרי ילוד אשה שכך ראה (שם במד' כ). ארורות הידים שכך זורקות (שם דבר' א). אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו (רש"י במד' לג ח). — בין כַּךְ ובין כַּךְ, עי' בֵּין, והוסיפה: פקק החלון ר"א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו וחכ"א בין כך ובין כך פוקקין בו (שבת יז ז). הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו ר"י אומר בין כך ובין כך אם יש שם אב הנכסים של אב (יבמ' ד ז). הרואה נחש ועקרב וכו' אם הרגן לא נראו לו אלא (בשביל) שיהרגם וחכ"א בין כך ובין כך לא נראו לו אלא בזבות (ירוש' שבת יד יד ג). יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו ב"פ הגפן וכו' דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן (ברכ' נ:). השוכר את הפועל ילקט בנו אחריו (אבל אם קבל הפועל את השדה) למחצה לשליש ולרביע לא ילקט בנו אחריו ר' יוסי אומר בין כך ובין כך ילקט בנו ואשתו אחריו (ב"מ יב.). — ב) כמשמ' דבר זה: אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד וכו' מה יעשו אנשי מדי שאין להן אלא שמן אגוזים וכו' מה יעשו אנשי קפודקיא שאין להן לא כך ולא כך (ירוש' שבת ב ד). — מתוך כַּךְ, מתוך הדבר הזה האמור שם: מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ג ב ד). אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (ככלי ברכ' לא.). — כַּךְ וְכַךְ: באומר כך וכך עשיתי (ירוש' תרומ' א מ:). למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי בך וכך הכו אותי ושעבדו אותי וכו' (מד"ר שמות ב). אמר (משה) אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה הלך ונמלך אמר לו כך וכך כניך מבקשים (שם במד' טו). אחד מהם עומד עם חבירו בבקר ואומר לו אין אתה יודע מה היה לי הלילה הזה כך וכך הגיעני ואותו אומר לו אף אני כך (פסיק' רבתי מג). — אַחַר כַּךְ, אחר הדבר הזה, עי' אַחַר, והוסיפה: (היתה שדהו) זרועה ונמלך לנוטעה לא יאמר אטע ואחר כך אופך אלא הופך ואחר כך נוטע (כלא' ב ד). בת ישראל שאכלה תרומה ואחר כך נשאת לכהן (תרומ' ו ב). הקדישתה (את העיסה) עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואחר כך פדאתה (חלה ג ג). סאה תרומה שנפלה למאה ואחר כך נפלו ג' קבין ערלה (ערל' ב ב). זוג (עדים) שבא ראשון בודקין אותו ראשון ומכניסין את הגדול שבהן וכו' ואחר כך היו מכניסין את השני (ר"ה ב ו). מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר (שם ד ט). — וגם במלה אחת: התאינה הזו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחר כך[1]) שתים שתים ואחר כך שלש שלש (מד"ר בראש' מו). בתחילה היה סוד ליראים ואחר כך[1]) לישרים (שם מט). — כָּל כַּךְ, עי' כֹּל. — בְּכַךְ, בדבר זה: מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנתו בכך (ב"מ ז ד). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). שאפילו הוא (לחם הפנים) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח' יא ח). והשרוי בתענית

[1]) כך, במלה אחת, בהוצ' דר' תיאודור, ובנוסח' הספר': ואח"כ.

טועם ואין בכך כלום (כרכ׳ יז.). כל המלין את מתו ה״ז מגוהו וכו׳ (ואם) כדי שיבואו קרוביו ממקום אחר מלינו ואין בכך כלום (במחות יא).—ובמשמ׳ כמעבד זה: אוי לי שראיתיך בכך א״ל אשריך שראיתני ככך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (בבת לג:). — מַה־כַּךְ, דברים של מה ככך, עי׳ מה. — לְכַךְ, לדבר זה: העשוי לאיכלין שעורו בזיתים העשוי למשקין שעורו במשקים העשוי לכך ולכך מטילין אותו להוברו בכונם משקה (כל״ב ח ג). הבקעה בימות החמה רשות היחיד לשבת ורה״ר לטומאה ובימות הגשמים רשות היחיד לכך ולכך (עהר׳ ו ז). פיאה מצלת בסוכה וכו׳ אין סוף סכך מציל בסוכה מה בין זה לזה זה נעשה לכך וזה אינו נעשה לכך (ירוש׳ כלא׳ ד כט:). לכך נתכווין בתהלה (נדר׳ סט:).—שֶׁלְּכַךְ: ושולי קוסים הצדונים אעפ״י שאינם יכולין לישב שלא מסומכין מאין שלכך נעשו מתחילתן (כל״ב ד ג).—ובמשמ׳ כשביל דבר זה: לכך הקדים הכתוב לקיחתו שלפסח לשחיטתו ד׳ ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה (מכי׳ בא ה). תאמר בפדייה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו (בם יח). התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר (בם כבלת, ביל׳ א). אמר להם (ר״ע להכמים) אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק״ו לעושי רצונו (ספרי דבר׳ מג). וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו וכו׳ שנאמר ואוהבו שיחרו מוסר לפי ששהרו מוסר לכך אוהבו (מד״ר במות א). הוא (פרעה) התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה (בם). בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ כיון שנגעה בתיבה (שהיה בה משה) נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה (בם). בלוים היו עם שלש מאות בכורות שלכך הוציא בפרטם כ״ב אלף וג׳ מאות (בם במד׳ ד). שבקש (המן) להרוג את כל היהודים הם ובניהם ולבוז את ממונם ובקש לתלות את מרדכי לכך הגיע לו מדה כנגד מדה (בם י). לפי שהיה (סיסרא) מחרפם (את ישראל) ומגדפם בנחיצה לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה (בם). הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב״ה והם הקריבו לפני העגל לכך ריחק הקב״ה מניינם (בם כ).—לפי כך, עי׳ לְפִיכַךְ.—ג) להורות הכמות של דבר, כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר״ל כמות מה שאין צרך לנקב אותו בפרוש: מניח את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על המעות האלו בכך וכך סלים כסלע (מע״ב ה ד). היה מצטער היכן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא בם ה ט). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). תן בתך לפלוני ואני אתן לך כך וכך קח שדה פלוני ואני נותן לך כך וכך (בם). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך (בם בם ד). פרתך בכמה בכך וכך המורך בכמה בכך ובך (ב״מ מז.). אמר לו מה שעזי חולבות כך וכך מכור לך מה שרחלי גוזזות כך וכך מכור לך מה שכוורתי רודה כך וכך מכור לך (בם סד.).—ובסהב״א: מיניתיו על פלוני בן פלוני ליקח לי ממנו כך וכך זהוכים (תבו׳ הגא׳, הרכבי קלט). כגון שקצץ (מוכר) בחפץ שלו דמים כך וכך ממטבע פלונית (רי״ף ב״מ כו.). היה לראובן שטר עליו מסך כך וכך (ר״י ברגלוני, הבטר׳ יח). ונעשיתי לו קבלן גמור כעבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (בם מו).—ובענין הזמן, בשנת כַּךְ, וְכַךְ, כְּכַךְ וְכַךְ לחדש: וכך היו כותבין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול (ר״ה יח:). — ובסהמ״א: שהוציא לפנינו פלוני ופלוני שטר חוב מקויים כראוי על פלוני מכך וכך ממון ומזמן כך וכך (הבטר׳ לר״י ברגלוני א). בכך וכך בשבת ככך וכך לירח פלוני בשנת כך וכך לבריאת העולם (בם יב). ואח״כ כותבין בשיטה שלישית כירח פלוני ככך וכך כו (ערוך, ערך גט). כחדש פלוני ככך וכך בהדש כרביעי בשבת (רמב״ם עדות ג א). בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלוני וכו׳ (נוסח שטר בג הרי״ף).

כ״כַּךְ, ב״ז,—מין דהן לרפואה: המרהם הנקרא כך (קבוצי גליגוס ב, כ״י פריז). רפואה הנקראת כך והיא מורכבת מד׳ סמים (בם).

כ״כ,— ר״ת: כָּל כַּךְ.

כָּכָה,—מלת הדמיון, כמו כֹּה, *כַּךְ: וְכָכָה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (במות יב יא). וגם כָּכָה אמר המלך ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות (מ״א א מח). כה אמר יי׳ צבאות כָּכָה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר (ירמ׳ יט יא). ועשית לאהרן ולבניו כָּכָה (כמו שנאמר קודם) ככל אשר צויתי אתכה (במות כט לה). כָּכָה (כמו שנאמר קודם) תעשה ללוים במשמרתם (במד׳ ח כו).

ואם ככה את עשה לי (להטיל עלי לבדי כל טרחו ותלונתו של העם) הרגני נא הרג (במ יא יה). ככה (כמו שנאמר שם קודם) יעשה לשור האחד וכו׳ כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם כל האזרח יעשה ככה את אלה (במ יה יא-יג). ונגשה יבמתו (של האיש שלא רצה ליבם את אשת אחיו המת) אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה (כמו שהיא עשתה) יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר׳ כה ט). ואמרו כל הגוים (כשיראו את החרבן הארץ) על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת (בס כט כג). ויאמר אליהם יהושע (לקציני הצבא) אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה (כמו שעשה למלכים האלה) יעשה יי׳ לכל איביכם (יהוש׳ י כה). ככה (כמו שמספר שם על דבר בני עלי) יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה (ש״א ב יד). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני (כמו שעשית) ותשלחי את איבי (בס יט יז). ויעש לו (אדניה) רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ה-ו). ככה (כמו שנאמר שם) עשה לכם בית אל (הוש׳ י יה). כה אמר יי׳ ככה (כמו שנשחת האזור) אשחית את גאון יהודה (ירמ׳ יג ט). כה אמר יי׳ ככה (כמו שנשבר המוטה) אשבר את על נבוכדנאצר מלך בבל (בס כח יא). ויאמר יי׳ ככה (כמו עגת השעורים) יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם (יחזק׳ ד יג). ככה (כמו שמספר שם) יעשה איוב כל הימים (איוב א ה). וקראו לפניו ככה (כמו שעושים לזה האיש) יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת׳ ו ט). גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ׳ ה יג).—ואחרי מלת הדמיון כאשר: כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל (קהל׳ יא ה).—ובתלמ׳: אימתי שתעשו ככה (כמו שנאמר שם) הדם מתכפר לכם (מנח׳ טו). ואמרה להן ככה (כמו שפסקתם לי) תתנו לבנותיכם (ירוש׳ כתוב׳ ה לג).—שככה: מה דודך מדוד שככה השבעתנו (שה״ש ה ט). אשרי העם שככה לו (תהל׳ קמד יה).—וגם אם לא נאמר בפרוש הדבר המדמה אליו אך השומע מבין הכונה: ויאמר לו (יונדב לאמנון שהיו פניו רעים מפני תאותו לתמר) מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר (ש״ב יג ד), ר״ל כמו שאני רואה פניך דלים.—ככה...ככה, באופן אחד ובאופן אחר: זה אמר ככה וזה אמר ככה (דה״ב יח יט).—על ככה, על המעשה המדבר שם עליו: ומה ראו (היהודים) על ככה (לעשות הפורים באופן זה) ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו).

***כַּדְוְכַךְ**,—שם אילן אשר פריו תלוי בשרשו: וממנו (ממין הצמחים) מה שהוא (הפרי) תלוי בשרשו כמו האילן אשר במצרים הידוע שנקרא בדוכך[1]) וממנו מה שפריו באמצע (קלוני׳ בן קלוני׳, ספ׳ הלמח׳, כ״י פריז).

***כַּבִּי**[2]), כביי, כבי, ש״ז,— המוח הרך הלבן הספוגי שבתוך הקנה, marrow; moelle; Mark: שפופרת הקנה שהתכה לקבלה טהורה עד שיוציא את כל הכביי[3]) (כלים יז יז). שפופרת מאימתי מקבלת טומאה משיחסום ויקנב ר׳ יהודה אומר משיוציא הכביי[4]) שבתוכה (תוספתא בס ב״מ ז יג). התבואה שבחלון ובביי[5]) שיש בה ממש (אהל׳ יג ה).

כִּכָּר[6]), ש״נ, (ופעמים ישמש גם בלשון זכר), סמי׳ ככר, מ״ז ככרים, נספ׳ ככרים, מ״ל ככרים, ככרות, סמי׳ ככרי, ככרות,—א) מקום נמוך באדמה, Niederung, bas-fond; low ground,—ובפרט ככר הירדן, מדרום בבקעת יריחו וסביבותיה ומצפון ממול צרתן: ויצא לוט

---

[1]) לא נתברר לי מהות האילן ומה מקור שמו.

[2]) משק׳ שדי, ו״א נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך גרסת הספרים, וכן גרסת רה״ג והרמב״ם, וכן העיר הר״ש כי כך הגרסה בכל הספרים המדויקים. והביא הערוך כנראה מרה״ג פרוש: יש בתוך הקנה קליפות ושמן כביי. ע״כ. וכן הרמב״ם: וכל הכביי ר״ל כל מה שבתוכו מהמוח הלבן אשר תמצאו בתוך הקנה. ע״כ. וכן הר״ש ושאר המפרשים. ואעפ״י שלא נודע לנו מקור מלה זו וגם צורתה קצת נותנת מקום לפקפק, בכ״ז הסכמת כל רבי הלשון האלה מספקת להחליט לה משמ׳ זו.—[4]) כך כנוסח׳ התוספתא שהביא ר״ש במשנ׳ כלים שהובא בפנים. כנוסח׳ הדפוס׳ ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ: משיוציא את הזכר מתוכה.—[5]) כך כנוסח׳ הדפוס׳, וכן כנוסח׳ הרמב״ם. ורה״ג: כבאי, ופרש קורי עכביש. אבל הרמב״ם פרש גם כביי זה מלשון כביי שבמשנ׳ כלים, ואמר: וכבר התבאר כי״ז מכלים שהכבי הוא האריג הדק הלבן אשר ימצא בתוך הקנה הגדול והוא כמו אריגת העכביש והוא יקרא כבי. ע״כ. וכן הר״ש.

[6]) גם בכנעני, במשמ׳ משקל הכסף והזהב, ככר, ומ״ר ככרם. בארמ׳ ככרא. ולא נתברר מקורו. רוב החדשים הסכימו שהוא במקום כרכר, וסמך לזה כרכר במצרית המאוחרה. ובמשמ׳ העקרית של המלה כסו״כ יש לפקפק.

את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה וכו' ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן וכו' ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (בראש' יג י-יב). ויאמר (המלאך ללוט) המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט (שם יט יז). וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר (שם כח). ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר' לד ג). וירץ אחימעץ דרך הככר (ממול הר אפרים) ויעבר את הכושי (ש"ב יח כג). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן (מ"א ז מו). — והגי הצר כקרקע העיר ירושלם שהוא מפליש מצפון לדרום והיה מחלק העיר לשני חלקים, המזרחי והמערבי, ושיוסף בן מתתיה אמר שנקרא גי עושי גבינה: ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר[1]) (נחמ' ג כב). ויאספו בני המשררים ומן[1]) הככר סביבות ירושלם (שם יב כח). — ב) ככר זהב ככר כסף, ככר כרזל, זהב, כסף או ברזל במדה קצובה לשקל בו אלה המתכיות[2]), Talent: ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב (ש"ב יב ל). וימצאה (את העטרה) משקל ככר זהב (דהי"א כ ב). — וכבות זהב וכסף וכדומה כמשקל הככר: ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש (שמות לח כד). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שם כז). ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ"א ט כח). ככר זהב טהור יעשה אתה (שמות כה לט). וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב (מ"א ט יד). וישכר (אמציהו) מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף וכו' ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאות הככר אשר נתתי לגדוד ישראל (דהי"ב כה ו-ט). תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים[3]) כסף בשני

רוב החדשים אמרו שהכונה העקרית היא עגול, אבל אין כל יסוד לזה, לא יסוד לשוני ולא יסוד ענ י נ י. כי לא הצרוף ככר ולא כרכר אין להם, לא בעבר' ולא בשאר הלשונות השמיות, משמ' עגול. רק הפעל כרכר היהים משמש בערב' גם במשמ' סבב. אך בפרוש אמרו המלונים הערבים שהוא ע"ש שהם הוזרים חלילה פעם אחר פעם, תרדיד בערב'. ולפי הענינים שהמלה ככר משמשת בהם במקרא אין שום הכרח ליחס לה משמ' עגול, כי ככר הירדן אינה כלל עגולה אלא ארוכה וצרה, וגם ככר הזהב וככר להם אין שום ראיה כי היו עגולות. ולכן אין לנו ליחס מקודם להשם ככר איזו משמ' עקרית כלי יסוד ולהכריח אח"כ את המלה בכ"מ שמושה שתתפרש עפ"י משמ' זו, כמו שעושים רוב החדשים ברוב פרושיהם, אלא עלינו לפרנס את המלה מעצמה, לפי עמק ענינה, ולראות אח"כ אם יש למשמ' זו סמך וסעד מחקירה הלשונית, ואם אי אפשר לפרש את כל שמושיה עפ"י משמ' אחת עקרית נאמר כי אין כל המשמ' נובעות מצרוף אחד עקרי אלא הן מלים ממקורות מתחלפים. והנה השמוש של המלה ככר בענין הירדן הוא ברור שהוא גי צר ועמק והוא מה שנקרא בערב' ע'ור a), במשמ' מקום עמק בקרקע, וכך הוא שמו המיוחד של ככר הירדן בערב' אלע'ור. ואם נקבל דעת המדקדקים החדשים, ברט ואחרים, כי ככר נצטמצמה מן כרכר, יש למשמ' זו של ככר גם סמך בלשון ערבית, שהשם כ'רכורה b) משמש ממש במשמ' זו, אמר מחיט אלמחיט בערך כרכר: אלכרכורה ואד בעיד אלקער, ע"כ, ובעבר': כרכורה הוא גי רב העמקות. ועי"ז זכינו לפרוש נכון גם להשם ככר בנחמ' שנתחבטו בו המפרשים, ועי' הערה לקמן. — [1]) התקשו המפרשים בפרוש ככר זו, קצתם אמרו כי הכונה בה לככר הירדן, ור"ל הכהנים שישבו בככר הירדן, וקצתם, שקשה להם זה יען כי לא מצינו שהכהנים התישבו בככר הירדן, פרשו השם ככר כאן במשמ' גליל, ממשמ' העגול שיחסו להמלה ככר. אבל כבר הוכחתי בהערה הקודמת שאין שום יסוד ליחס לככר משמ' של עגול וגליל, ושמשמ' האמתית של ככר היא גי. ודבר ידוע הוא שהקרקע שעליו בנויה ירושלם קרוע מצפון לדרום בגי, שהיה עמק לפנים וחלק לפנים את העיר לשתים, החלק המזרחי והחלק המערבי, והוא הגי שהזכיר יוסף בן מתתיה (מלחמ' היהודים ה ד א), ואמר כי הוא נקרא tyropeon, ומשמ' היא עושי גבינה, וכבר נשאו ונתנו החכמים חוקרי עתיקות ירושלם בדבר הגי הזה אם נזכר בתנ"ך ואמרו קצתם שהשם עושי גבינה הוא תרגום השם השפות (נחמ' שם יג), ע"ש שפות החלב, ואחרים שערו השערות אחרות, כלן רחוקות ואינן מניחות הדעת. עכ"פ, הגי הזה היה חשוב ודבר טבעי הוא שנזכר בנחמ' במקום שנזכרו כל חלקי העיר, ולפי הכונה השם ככר לפי משמ' האמתית, נאותה לו, וכן יקראו לו הערבים גם עתה אלואד. ונראה שבימי נחמיה ישבו בו הכהנים והמשוררים. — [1]) כבר העידו החדשים כי לפי התרגום היוני הנוסחה הנכונה היא מן הככר ומסביבות ירושלם, והכונה היא שנתאספו בני המשוררים מתוך העיר ומסביבות ירושלם ומשאר המקומות שבקשום משם והביאום לירושלם ליום חנכת החומות, כמו שנאמר שם בפסוק כז. — [2]) כבר הזכרתי כי במשמ' זו נמצאה מלה זו גם בכתבות הכנעניות. ואמרו החדשים, כי בלשון מצרית המאוחרה נמצאה מלה זו בצורה כרכר, ואולי מקור המלה כמשמ' זו היא מצרית. — [3]) בהקלת התנועה של הכף השניה לא ידוע לאיזו סבה.

a) غور b) كركورة

חרטים (מ"ב ה כב-כג). ויקן את ההר שמרון מאת שמר בִּכִּכְּרַיִם[1]) כסף (מ"א יז כד). ואשקלה על ידם כסף כִּכָּרִים שש מאות וחמשים (עזר' ח כו). הכינותי לבית יי' זהב כִּכָּרִים מאה אלף וכסף אלף אלפים כִּכָּרִים ולנחשת ולברזל אין משקל (דהי"א כב יד). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב כִּכָּרִים חמשת אלפים וכו' וכסף כִּכָּרִים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים כִּכָּרִים וברזל מאה אלף כִּכָּרִים (שם כט ז). ויעש את בית קדש הקדשים וכו' ויחפהו זהב טוב לְכִכָּרִים שש מאות (דהי"ב ג ח). ויקח בידו עשר כִּכְּרֵי כסף וששת אלפים זהב (מ"ב ה ה). שלשת אלפים כִּכְּרֵי זהב מזהב אופיר (דהי"א כט ד).—שֶׁקֶל כך וכך כִּכָּרִים, שקל ונתן כסף או זהב בכך ובך משקל בכרים: שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או כִּכַּר כסף תשקול (מ"א כ לט). ועשרת אלפים כִּכַּר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסת' ג ט).—ובתו"מ: אמר ר"ת שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים כ כ ר י זהב היו מוציאין בה (ירוש' בקל' ד מח). היה שלמה נוטל אלף כ כ ר י זהב ומכניסן לכור ומוציאן עד שהוא מעמידן על אחד (שם ו נג:). והיו בה ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרי גדולה כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ריבוא כ כ ר י זהב (סוכ' נא:). אבן יקרה היתה בה (בעטרה של דוד) ששוה כ כ ר זהב (ע"ז מד.). — ואמר הפיטן: וכמו נתן חשבון על כל, כן נתן משקל ופלס לכל, מתחיל מ כ כ ר עד פרוטה קטנה, כ כ ר הגדול כגדל שני מנה (ר"א קליר, כבת בהל', או רהית).— והמשורר אמר: ומלא אל דבר אבי לשבטו בני השיר ומקריבי קטורה, ודבר דברה זרש לקונה בככריו בתי שי באגורה (ר"ב הנגיד, הלוה עז, קנז). — ג) כִּכַּר לחם, מ"ל כִּכָּרוֹת לחם, כמות פתות או יותר גדולה של עיסה עשויה בצורה מן הצורות ואפויה[2]), Laib, miche; loof of bread: וְכִכַּר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד (שמות כט כג). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וְכִכַּר לחם (ש"א ב לו). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו כִּכַּר לחם ליום מחוץ האפים (ירמ' לז כא). כי בעד אשה זונה עד כִּכַּר לחם (משלי ו כו). ויחלק (דוד) לכל איש ישראל מאיש ועד אשה לאיש כִּכַּר לחם ואשפר ואשישה (דהי"א יו ג). — ומ"ר כסמי': תנו נא כִּכְּרוֹת לחם לעם אשר ברגלי (שופט' ח ה). אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשה כִּכְּרוֹת לחם (ש"א י ג). — ובתו"מ כמשמ' זו: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מ כ כ ר וכו' (פאה ח ז). המוציא כ כ ר לרשות הרבים (שבת י ה). לימד על כ כ ר שני שמטמא את השלישי (סוט' ה ב). מצא עגול ובתוכו חרס (מצא) כ כ ר ובתוכו מעות (ב"מ ב א). לא תלוה אשה כ כ ר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם ה ט). שבועה שלא אוכל כ כ ר זו (שבוע' ג ז). עשרה שהיו מהלכין בדרך אעפ"י שכולן אוכלין מ כ כ ר אחד וכו' ישבו לאכול אעפ"י שכל אחד ואחד אוכל מ כ כ ר ו וכו' (תוספתא ברכ' ה כד). אמר אחד מהן להבירו כ כ ר זו קרבן אם טועמו אני וכו' הריני נזיר אם אוכל כ כ ר זו (שם נדר' א ב). אמר לו צא ואכול כ כ ר ואתה נותן את דמיה (שם ע"ז ז י). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך וכו' כשהיו כולם זקוקין ל כ כ ר אחד (ירוש' ברכ' ו י.). והוא שתהא כ כ ר נוגעת במגופה עצמה (שם תרומ' י מז.). כ כ ר זה (אסור) עלי כיום שמת בו אבא (שם נדר' א נו ג). אמר ה כ כ ר הזה נדור ממני וכו' הריני נדור מ כ כ ר זה והוא ממני (שם שם ד). היתה לפניו ככר של הפקר ואמר כ כ ר זו הקדש (בבלי שם לד:). אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש כ כ ר לחם (סוט' ד:). ל כ כ ר נקוב שתלוי באוירו של בית הטפש אומר מי יכול להוריד לזה (מד"ר בה"ב, לאבו כתס). האומר להבירו כ כ ר י זו אסורה עליך (למב"ם נדר' ה ד).—ומ"ל: שני כ כ ר י ם אחד טמא ואחד טהור אבל את אחד מהם ועשה טהרות (טהר' ה ו). מקרצות נושכות זו בזו ו כ כ ר י ם נושכין זה בזה (בב א ז). כחמשה כ כ ר י ן אבל ככבר אחד וכו' (ירוש' נדר' א לו ד). מצילין מל מ"א כ כ ר ו ת ואעפ"י שיש בו מאה סעודות (שבת יו ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכו' וכן האשה מחברתה כ כ ר ו ת (שם כג א). (אם מצא) כ כ ר ו ת של נחתום מהרוזות של דגים וכו' הרי אלו שלו (ב"מ ב א). השרץ בפי החולדה ומהלכת על גבי

ועי' הערה לקמן. — [1]) אמרו החדשים כי אין זה נקוד אמתי וצ"ל כִּכָּרִים ונקדו הכף בשוא לרמוז כי אולי צריך פה ככרי כסף בססיבות. אבל השערה זו רחוקה, יען בכרי כסף בלי המספר כ מ ה בכרים אינו טבעי במקום הזה. — [2]) לא נתברר מקור משמ' זו להמלה ככר. החדשים אומרים שהוא על שם צורתו העגולה, אבל כבר נתברר למעלה כי אין יסוד למשמ' העגול שהחדשים מיחסים להצרוף ככר, ואין שום הוכחה כי ככר הלחם היתה לפנים דוקא בצורה עגולה.

ככרות שלתרומה (טהר׳ ד ג). היתה מקל בידו ובראשה משקין טמאין וזרקה לבין ככרות טהורין (בס ט). במה דברים אמורים בככרות של בעל הבית אבל בככרות של נחתום וכו׳ (תוספתא טבו״י א ג). ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות (ברכ׳ לט:). ככרות של כבל שנושכות זו מזו (פסח׳ מח:). שתי ככרות הנדבקות כתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו (סוט׳ מח:). אמר רב אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות להם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנה׳ קד.). מעשה בשפחתו של רבן גמליאל שהיתה אופה ככרות של תרומה (נדה ו:). נוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים ונוטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך השלימה ובוצע משתי ככרות ומברך קודם וכו׳ (סדר רע״ג הבלם, פסח פב יה).—ואמר הפיטן: חקור ובדוק (המין) אחר השרץ שאין דרכו לפרר ככריו (ר״ז הלוי, אזהר׳ לפסח, כ״י בריט״מ).—ואמר המשורר בהשתמשו בשתי משמ׳ המלה: צלי אהן ענפי אלה גם מצעי אשית ככר, ואשו מבער לבי לעד מזרק יין לא פת ככר (רמב״ע, תרשיש ב ג).— ומשל: אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול ככר ורד לשאול (ספרי במד׳ לה). רשב״י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות (בס דבר׳ מ). בעל הבית יודע כחו של ככרו (ירוש׳ ברכ׳ ח יב.).—*כִּכַּר של דְבֵלָה, דבלה עשויה כצורת ככר: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראוין לעשות ככר דבלה שלס׳ מנה (בבי׳ א ג). היה (אילן) אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין (בס ד).—ד) כִּכַּר עפרת, התיכה שטוחה של עפרת למכסה לכלי להכביד ולדחק הנמצא בתוכו: זאת האיפה היוצאת וכו׳ והנה כִּכַּר עפרת נשאת וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה וכו׳ וישלך את אבן העופרת אל פיה (זכר׳ ה ו-ח).—ובבלל חתיכה גדולה של מתכת במשקל קצוב: ראובן היה לו עסק עופרת עם שמעון שנתן לו מעות מוקדמים כדי שיתן לו ב״כ ככרי עופרת לערך שנתפשרו ביניהם וכו׳ ושמעון טוען כי ראובן נתן לו כתב ידו על שפת הים שכשישבע הערל שהיה חייב לשמעון על סך הככרים שאמר שהוליך למקום המיוחד הנזכר ישלם לו סך הככרים ההם (בו״ת תורת אמת נה).

א. כֹּל[1], (כול), כָּל-, כֻּלּוֹ, כֻּלֹּה, כֻּלָּה, (כֻּלָּא), כֻּלְּךָ, כֻּלֵּךְ, כֻּלְּכֶם, כֻּלָּנוּ[2], כֻּלָּם, כֻּלּוּ-, כֻּלֵּהֶם[3], כֻּלָּנָה, כֻּלְּהֶנָה[4],—מלה מורה שהדבר שידֻבר עליו איננו דבר אחד בלבד או חלק מהדבר או מקצת מהדברים שיש בעולם או שנזכרו בהמדבר, אלא כמה שיש דברים בעולם, או הדבר כשלמותו, או כמה דברים שנזכרו בהענין, ותשמש א) כמשמ׳ הדברים שישנם בעולם או שנזכרו בענין, alles, tout; all: כי חנני אלהים וכי יש לי כֹל (בראש׳ לג יא). תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כֹל ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כֹל ונתן על ברזל על צוארך (דבר׳ כח מז-מח). כי האכלם בחסר כֹל בסתר (בס נז). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כֹל ובחרב וברעב תמנו (ירמ׳ מד יח). אנכי יי׳ עשה כֹל נטה שמים לבדי (ישע׳ מד כד). אסף אסף כֹל מעל פני האדמה נאם יי׳ אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וכו׳ (צפנ׳ א ב-ג). תמשילהו (את האדם) במעשי ידיך כֹל שתה תחת רגליו (תהל׳ ח ז). כֹל פעל יי׳ למענהו וגם רשע ליום רעה (משלי טז ד). אנשי רע לא יבינו משפט ומבקשי יי׳ יבינו כֹל (בס כח ה). הן כֹל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). ידעת כי כֹל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (בס מב ב). לך יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כֹל בשמים ובארץ (דהי״א כט יא).— *כֹּל יוכל: להודיע גבורתו של הקב״ה שהוא כל יוכל בלא מאורות מצמית אדמה (מדרש תדשא א). — כֹּל אֲשֶׁר: כֹל אשר

[1]) מן כלל, והוקלה הלמד כמכרת ונשמרה בנטיות, והיא מלה קרומה משהפה לכל הלשונות השמיות, בערב׳ כל a), והיתה הכף גם בעברי׳ כתחלה כתנועת קול השורק גם כהפסק, ונשתנה אחר כך, עפ״י הנטיה הכללית של הלשון העברית, קול זה לקול החולם במכרת בהפסק או לפחות לא בחבור גמור עם המלה שלאחריה, ואמרו כֹּל, אך כהקף להמלה שלאחריה הוסיפו לאמר כֻּל-דבר, וכמו כן בנטיה הגן הדגש על קול השורק ואמרו כֻּלּוֹ, כֻּלְּךָ, וכו׳, ובזמן מאוחר התחילו לאמר גם בהקף כקול החולם ונקדוהו אז בקמץ כָּל-, שהוא הסימן של קול החולם שקבלה מלה מן המלים בזמן מאוחר, קרוב לזמן תקון הנקוד.— [2]) כמו בָּנוּ, לָנוּ, וכמו מוֹדַעְתָּנוּ (רות ג ב).— [3]) לפי דעת החדשים במקום כֻּלָּהֶם.— [4]) במקום כֻּלָּהֵנָּה.

a) كُلّ

בארץ ינוע (בראש׳ ו יז). הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכ״ל אשר אתה ראה לי הוא (שם לא מג). הנה לך כ״ל אשר למפיבשת (ש״ב טז ד). וכ״ל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). — ועם ה הידיעה הכ״ל: לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכ״ל הוא (ירמ׳ י יז). כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכ״ל (ישע׳ סה ח). תקעו בתקוע והכין הכ״ל ואין הלך למלחמה (יחזק׳ ז יד). הבל הבלים הכ״ל הבל (קהל׳ א ב). והנה הכ״ל הבל ורעות רוח (שם יד). את הכ״ל עשה יפה בעתו (שם ג יא). הכ״ל הולך אל מקום אחד הכ״ל היה מן העפר והכ״ל שב אל העפר (שם כ). לשחוק עשים להם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכ״ל (שם י יט). סוף דבר הכ״ל נשמע את האלהים ירא (שם יב יג). כי ממך הכ״ל ומידך נתנו לנו (דהי״א כט יד). — ועם בש״ם: ויי׳ ברך את אברהם בכ״ל (בראש׳ כד א). ערוכה בכ״ל ושמרה (ש״ב כג ה). ומלכותו בכ״ל משלה (תהל׳ קג יט). הנודר מן הדגן אסור ב כ ל ומותר בפירות האילן ובירק (נדר׳ ז ב). לכ״ל זמן (קהל׳ ג א). ויתן לו מעשר מכ״ל (בראש׳ יד כ). — ב) בשמוש׳ קבוץ הדברים שנזכרו למעלה או הדברים הידועים ומפרסמים: בירק עשב נתתי לכם את כ״ל (בראש׳ ט ג), לאמר את חית הארץ ועוף השמים ורמש האדמה שנזכרו שם למעלה. שנים מכ״ל תביא אל התבה (שם ו יט). ויבא לי ואכל מכ״ל (שם כז לג). — ועם ה הידיעה הכ״ל: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו׳ וכבר להם אחת וכו׳ ושמת הכ״ל על כפי אהרן (שמות כט כב-כד). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר וכו׳ והקטיר הכהן את הכ״ל המזבחה (ויקר׳ א ח-ט). ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכ״ל מוצק (מ״א ז לג). ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים וההטים למנחה הכ״ל נתתי (דהי״א כא כג). ראשית דגן תירוש ויצהר וכו׳ הכ״ל לרב הביאו (דהי״ב לא ה). — ובתו״ם: ה כ ל צפוי והרשות נתונה (אבות ג טו). ה כ ל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (שם טז). נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מ ה כ ל (תוספתא תרומ׳ ח ג). לא בראתי את ה כ ל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי (תנחומא במיני ג). — ובמשמ׳ האנשים שנזכרו למעלה או שישנם בעולם: ולקחתי את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם ותמו כ״ל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול (ירמ׳ מד יב). עיני כ״ל אליך ישברו (תהל׳ קמה יה). ויושע יי׳ את יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כ״ל וינהלם מסביב (דהי״ב לב כב). — ועם ה הידיעה הכ״ל, האנשים הנזכרים או האנשים שיש בעולם: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים וכו׳ הכ״ל גבורים עשי מלחמה (מ״ב כד יו). ותהי לכם חזות הכ״ל (של הנביאים והראשים הנזכרים שם) כדברי הספר החתום (ישע׳ כט יא). יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (והנה) הכ״ל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל׳ יד ב-ג). למשפטיך עמדו היום כי הכ״ל עבדיך (שם קיט צא). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכ״ל נשכח (קהל׳ ב יו). — ובתו״ם: ה כ ל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש (סוט׳ ב ו). ה כ ל מעריכין ונערכין (ערכ׳ א א). ה כ ל כשרים לראות את הנגעים (נגע׳ ג א). בשעה שאתה רואה שהתורה חביבה על ישראל ו ה כ ל שמחין בה את הוי מפזר בה וכו׳ ובשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין ה כ ל משגיחין עליה את הוי מכנס בה (הלל הזקן, תוספתא ברכ׳ ז כד). הכ״ל נידונין בר״ה וגזר דינם מתחתם ביוה״כ (שם ר״ה א יג). הכם שמת הכ״ל קרוביו הכ״ל קורעין עליו הכ״ל חולצין ה כ ל סופדין ה כ ל מברין עליו (שם מו״ק ב יז). רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו ה כ ל מליזין עליו (ירוש׳ דמאי ב כב ג). ואל יספר עם אשה בשוק וכו׳ ואפילו היא אחותו מפני שאין ה כ ל בקיאין בקרובותיו (בבלי ברכ׳ מג:). ה כ ל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). כערוגה זו שה כ ל דשין בה וכבושם זה שה כ ל מתבשמין בו (עבוד׳ ג:). אמר אביי ה כ ל מודים בבא על הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ׳ מט.). ששנת בצורת היתה והיו ה כ ל רצין לבית הגרנות (סנה׳ יב.). ה כ ל יודעים שאביך ירא שמים הוא (שם ע:). אבל בעדים דברי ה כ ל בעסירה (שבוע׳ ג:). — ועם בש״ם, בכ״ל, בכל האנשים: ידו בכ״ל ויד כ״ל בו (בראש׳ יו יב). — לכ״ל: כי מקרה אחד לכ״ל (קהל׳ ט ג). — מכ״ל, מכל האנשים: והרביעי יעשיר עשר גדול מכ״ל (דני׳ יא ב). — מכ״ל אשר: ותרע לעשות מכ״ל אשר היו לפניך (מ״א יד ט). — מכ״ל ש: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכ״ל שהיו לפני בירושלם (קהל׳ ב ז). וגדלתי והוספתי מכ״ל שהיה לפני בירושלם (שם ט.) — ג) בחבור עם שם אחריו, ביחוד להורות שהכונה היא לא על חלק מהדבר אלא על הדבר בשלמותו, the whole ; tout entier; ganz: וימת

יוסף ובל אחיו וכל הדור ההוא (שמות א ו). והמסך וכל עברתו (במד' ג לא). מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש' א ד). וכל לחם צידם יבש היה נקדים (שם ט ה). ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא (שופט' ט מה). ואבנר ואנשיו הלכו בערבה כל הלילה ההוא (ש"ב ב כט). לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ' ג ח). ויער יי' את רוח זרבבל וכו' ואת רוח כל שארית העם (חגי א יד). ויתן לו המלך כיד יי' אלהיו עליו כל בקשתו (עזר' ז ו). הכל היום יחרש החרש לזרע (ישע' כח כד). — ועם בכל"ם: וינח (הארבה) בכל גבול מצרים (שמות י יד). ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ (ויקר' כה כד). בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול (יהוש' ט א). וישלחה בכל גבול ישראל (שופט' יט כט). ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה (מ"ב כב כ). וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש"ב ז יז). ואת מיתריו לכל עבדתו (במד' ג כו). ויאמר דויד לכל קהל ישראל (דהי"א יג ב). — וכף קמוצה ומקף אחריה: ויבחר לו לוט את כל־כבר הירדן (בראש' יג יא). מנער ועד זקן כל־העם מקצה (שם יט ד). וינהג את כל־מקנהו ואת כל־רכשו אשר רכש (שם לא יח). אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל־עמי וכו' ראה נתתי אתך על כל־ארץ מצרים (שם מא מ־מא). והקטרת את כל־האיל המזבחה (שמות כט יח). ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכו' ויאספו את השלו (במד' יא לב). גפרית ומלח שרפה כל־ארצה לא תזרע ולא תצמח (דבר' כט כב). והארץ הגבלי וכל־הלבנון מזרח השמש (יהוש' יג ה). כל־העם הנותר מן האמרי (מ"א ט כ). ובן הדד מלך ארם קבץ את כל־חילו ושלשים ושנים מלך אתו (שם כ א). וישב אל איש האלהים הוא וכל־מחנהו (מ"ב ה טו). — ומצוי בתו"מ: נזיר שהיה שותה כל היום (נזיר ו ד). ושאר כל הגוף לא פלט (סוט' א ז). הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו (ב"ק א ב), ועוד הרבה. — ועם ה הידיעה, הכל: ויאמר מפיבשת אל המלך (לא בלבד חצי השדה יקח ציבא עבדי אלא) גם את הכל יקח (ש"ב יט לא). וארז אל הבית פנימה וכו' הכל ארז אין אבן נראה (מ"א ו יח). — ובתו"מ: שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר ר' יוסי א"כ מה הפסיד הרמאי אלא הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ ג ד). מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את הכל ר' אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה (נזיר ג ג). — ועם בכל"ם: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל־הככר (בראש' יט יז). כי בכל־כחי עבדתי את אביכן (שם לא ו). לא ראיתי כהנה בכל־ארץ מצרים לרע (שם מא יט). ואהבת את יי' אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך (דבר' ו ה). אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל־המקום בעבורם (בראש' יח כו). — ובכנ': ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (בראש' כה כה). והר סיני עשן כלו (שמות יט יח). כלו (הנגע) הפך לבן (ויקר' יג יג). אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במד' כג יג). וימלכהו אל הגלעד וכו' ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כלה (ש"ב ב ט). וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון (ישע' ט ח). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים (משלי כד לא). זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו (איוב כא כג). חכו ממתקים וכלו מחמדים (שה"ש ה טז). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (בראש' יג י). והנבא עליו ועל מצרים כלה (יחזק' כט ב). ועל אדום כלא[1] (שם לו ה). מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה (איוב לד יג). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע' כב א). כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שה"ש ד ז). אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך (ישע' יד כט). — ובתו"מ: עד שיצא ניסן כולו (נדר' ח ה). שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (שם ט ו). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי (ב"מ א א). — ואחרי כל: אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה (יחזק' יא טו). — ובתו"מ: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה (ברכ' ו:). כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש (שם יב:). כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני (שם יז:). אמרו עליו על ריב"ז שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כל היום כולו (פסח' כו.). הכופר בה (בע"ז) כמודה בכל התורה כולה (קדוש' מ.). הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו לכל העולם כולו וזרעו מלח (שם ע.). — וגם בלי ה הידיעה ובנו': ללכת אחר יי' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל־לב ובכל־נפש (מ"ב כג ג). ויאכלו את ישראל בכל־פה

— [1]) כלה קרי.

(ישע׳ ט יא). — ו ל ר ב י ם, במשמ׳ לא מקצתם א״א כמה שיש בהם, alle ; tous ; all : כעצבון תאכלנה כ״ל ימי חייך (בראש׳ ג יז). ונברכו בך כ״ל משפחת האדמה (שם יב ג). נמגו כ״ל ישבי כנען (שמות יה יה). וילנו על משה ועל אהרן כ״ל בני ישראל (במד׳ יד ב). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כ״ל גבורי החיל (יהוש׳ א יד). ויעל יהושע מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכ״ל גבורי החיל (שם י ז). ויעבדו העם את יי׳ כ״ל ימי יהושע וכ״ל ימי הזקנים (שופט׳ ב ז). וכ״ל הערים אשר במעדר יעדרון (ישע׳ ז כה). כ״ל חיתו שדי אתיו לאכל (שם נו ט). וירדו מאניותיהם כ״ל תפשי משוט מלחים כ״ל חבלי הים (יחזק׳ כז כט). שמעו זאת הזקנים והאזינו כ״ל יושבי הארץ (יואל א ב). בחרב ימותו כ״ל חטאי עמי (עמוס ט י). עד הגבול שלחוך כ״ל אנשי בריתך (עובד׳ א ז). כ״ל שמעי שמעך תקעו כף אליך (נחו׳ ג יט). — ועם בבל״מ: לעיני בני חת בכ״ל באי שער עירו (בראש׳ כג יח). והכיתי את מצרים בכ״ל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ). כל מחמצת לא תאכלו בכ״ל מושבתיכם תאכלו מצות (שם יב כ). ועד אנה לא יאמינו בי בכ״ל האתות אשר עשיתי בקרבו (במד׳ יד יא). והיית לשמה למשל ולשנינה בכ״ל העמים (דבר׳ כח לז). לא היה כמהו בכ״ל מלכי יהודה (מ״ב יח ה). וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וכו׳ וחסר לחם בכ״ל מקומתיכם (עמו׳ ד ו). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכ״ל מדינות מלכותך (אסת׳ ג ח). למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות בכ״ל תועבתם (דבר׳ כ יח). בכ״ל הדברים האלה ובכל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש״ב ז יז). לכ״ל באי שער עירו (בראש׳ כג י). מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכ״ל ישבי גלעד (שופט׳ י יח). מה מצאת מכ״ל כלי ביתך (בראש׳ לא לז). קטנתי מכ״ל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (שם לב יא). לטהר אתכם מכ״ל חטאתיכם (ויקר׳ טז ל). בך בחר יי׳ אלהיך להיות לו לעם סגלה מכ״ל העמים אשר על פני האדמה (דבר׳ ז ו). — וכף קמוצה ומקף אחריה: וימת יוסף וכל־אחיו (שמות א ו). ונלכד את כל־עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם וכו׳ כל־אלה ערים בצרת חומה (דבר׳ ג ד־ה). כל־ישבי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל־צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל (יהוש׳ יג ו). ויאסף יהושע את כל־שבטי ישראל שכמה (שם כד א). ויקמו כל־הקראים אשר לאדניהו וילכו איש

לדרכו (מ״א א מט). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא כרעו לבעל (שם יט יח). שומר יי׳ את כל־אהביו ואת כל־הרשעים ישמיד (תהל׳ קמה כ). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל־הרגיה (משלי ז כו). בלע ישראל בלע כל־ארמנותיה (איכ׳ ב ה). — ומצוי מאד בתו״מ: לא על משה בלבד אמרו אלא על כ ל הצדיקים (סוט׳ א ט). כ ל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת (שם ב א). ושאר כ ל הנשים או שותות או לא נוטלות כתובה (שם ד ג). אותן הימים מותרים ושאר כ ל הימים אסורים (נדר׳ ט ו). — וגם עם שם בלי ה הידיעה ובלי כנויים: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (ישע׳ כח ח). בכל־רחבות מספד ובכל־חוצות יאמרו הו הו (עמו׳ ה טז). ויכרתהו זרים וכו׳ ובכל־גאיות נפלו דליותיו (יחזק׳ לא יב). — ובמשנה: אומר לה (האב לבתו כשהיא נשאת) כ ל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין וכן הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כ ל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין (נדר׳ י ד). — ועם בכל״מ: ויהי רעב בכל־הארצות (בראש׳ מא נד). וישב ישראל בכל־ ערי האמרי (במד׳ כא לה). מי בכל־אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי (מ״ב יח לה). כי אעשה כלה בכל־ הגוים (ירמ׳ ל יא). צדיק יי׳ בכל־דרכיו וחסיד בכל־ מעשיו (תהל׳ קמה יז). אשימה עלי מלך ככל־הגוים אשר סביבתי (דבר׳ יז יד). ככל־חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו (במד׳ ט ג). כבכל־המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים (ש״א ח ח). וינשק לכל־אחיו (בראש׳ מה טו). כן תעשה לכל־הערים הרחקת ממך מאד (דבר׳ כ טו). וישראל אהב את יוסף מכל־בניו (בראש׳ לז ג). וקבצתי אתכם מכל־הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי אתכם שם (ירמ׳ כט יד). וטהרתים מכל־עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכולי[1] עונותיהם (שם לג ח). דרשתי את יי׳ וענני ומכל־מגורותי הצילני (תהל׳ לד ה). — ובמשנה: הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ׳ ו ב). נדר באחד מכ ל משמשי המזבח (נדר׳ א ג). — ועם כנו׳: כלנו בני איש אחד נחנו (בראש׳ מב יא). כלנו כצאן תעינו (ישע׳ נג ו). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו (מלא׳ ב י). כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו (דבר׳ א כב). הנה כלכם בני ישראל (שופט׳ כ ז). הקבצו כלכם ושמעו (ישע׳ מח יד). כלכם פשעתם בי (ירמ׳ ב כט). הן אתם כלכם חזיתם (איוב כז יב).

—[1]) לכל קרי.

גם לְכֻלְּכֶם יתן בן ישי שדות וכרמים (ש"א כב ז). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי׳ כי כוּלָּם[1]) ידעו אותי למקטנם ועד גדולם (ירמ׳ לא לג). המה יאבדו ואתה תעמד וכֻלָּם כבגד יבלו (תהל׳ קב כז). וישליכום מראש הסלע וכֻלָּם נבקעו (דהי"ב כה יב). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכֻלָּם ישמח (קהל׳ יא ח). הן עם אחד ושפה אחת לכֻלָּם (בראש׳ יא ו). ולא נמצא מכֻּלָּם כדניאל (דני׳ א יט). שֶׁכֻּלָּם מתאימות ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב). ובליעל כקוץ מנד כֻּלָּהם כי לא ביד יקחו (ש"ב כג ו).—ובתו"מ : מזבח הזהב היה נתון באמצע משוך קימעא כלפי הצפון וכולם היו נתונין משליש הבית ולפנים (ירוש׳ שקל׳ ו ג). כשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג׳ הראשונים (בס גיט׳ ח מט ד). מפני שהיו כ"ב אלף של בכורות ורע"ג וכולהם היו בכורות (מד"ר במד׳ ג). יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כֻלָּנָה (בראש׳ מב לו). רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כֻּלָּנָה (משלי לא כט). כזאת עשה את עשר המכנות מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לְכֻלְּהֵנָה (מ"א ז לז).— *וכֻלָּהֶן : שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש׳ פאה ב יז).— וכפול, כל... כלם : כָּל-מלכי גוים כֻּלָּם שכבו בכבוד איש בביתו (ישע׳ יד יח).—ובתלמ׳: אמר ריב"ל כל השמנין כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.).— ולקבוץ : המה וְכָל-החיה למינה וְכָל-הבהמה למינה וְכָל-הרמש הרמש על הארץ למינהו וְכָל-העוף למינהו (בראש׳ ז יד). שריך סוררים וחברי גנבים כֻּלּוֹ אהב שחד ורדף שלמנים (ישע׳ א כג). כי כֻלּוֹ חנף ומרע (שם ט טז). כי מקטנם ועד גדולם כֻּלּוֹ בוצע בצע ומנביא ועד כהן כֻּלּוֹ עשה שקר (ירמ׳ ו יג). כֻּלֹּה (העם הכשדי) לחמס יבוא (חבק׳ א ט). ובהיכלו כֻּלּוֹ אמר כבוד (תהל׳ כט ט).—ד) במשמ׳ לא אחד בלבד אלא גם אחרים, jeder; chacun; every one : כֹּל בכור בניך תפדה (שמות לד כ). כֹּל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכו׳ וְכָל-איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וכו׳ כָּל-מרים תרומת כסף ונחשת וכו׳ וְכֹל אשר נמצא אתו עצי שטים וכו׳ וְכָל-אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כב-כה). כֹּל הרג נפש וְכֹל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (במד׳ לא יט). כי תועבת יי׳ אלהיך כָּל-עשה אלה (דבר׳ כה טז). כלו חנף ומרע וְכָל-פה דבר נבלה (ישע׳ ט טז). וְכֹל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (שם יט ז). סגר כָּל-בית מבוא (שם כד י). כֹּל עבר עליה ישם (ירמ׳ יט ח). ותעשי לך רמה בכל-רחוב (יחזק׳ טז כד). ומשכלים בְּכָל-חכמה (דני׳ א ד). אלו נאמרין בכל לשון (סוט׳ ז א). מכֹּל הגר הגרה ומעלה (מ"כ ג כא).—ועם ה הידיעה : אל כָּל-המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש׳ כ יג). כָּל-הבן הילוד היארה תשליכהו וְכָל-הבת תחיון (שמות א כב). בְּכָל-המקום[1]) אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שם כ כד). כֹּל העבר על הפקדים (שם ל יד). כֹּל הקרב הקרב אל משכן יי׳ ימות (במד׳ יז כח).—ובתו"מ : הזאב והארי והדוב וכו׳ כל הקודם להורגן זכה (סנה׳ א ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (שם ה ב). ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים (אבו׳ ב ה).—כל מי : כל מי שרוצה להרום את המזבח תורם (יומ׳ ב א). כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה׳ ו א).—בְּכָל-יום, בְּכָל-לילה וכדומה : יגעתי באנחתי אשחה בכל-לילה מטתי (תהל׳ ו ז). ואל זעם בְּכָל-יום (שם ז יב). בטחו בו בְּכָל-עת (שם סב ט). בכל יום תורמין את המזבח (יומ׳ א ח). בכל יום היה חותה בשל כסף (שם ד ד). בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדין במערבו (שם ה).—ובכפילות השם : להנתן דת בכל-מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת׳ ג יד). ובְכָל-מדינה ומדינה ובְכָל-עיר ועיר (שם ח יז). ובכל-עיר ועיר צנות ורמחים (דהי"ב יא יב). ובכל-יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת׳ ב יא). להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בְּכָל-שנה ושנה (שם ט כא). והימים האלה נזכרים ונעשים בְּכָל-דור ודור (שם כח). חייב על כל שבת ושבת וכו׳ על כל אב מלאכה ומלאכה (שבת ז א). שהיו ישראל עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר (סוט׳ ה ד).—*הַכֹּל, במשמ׳ כָּל-דָּבָר, ואמר בן סירא : אין לאמר זה למה זה כי הכל לצרכו נבחר אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (ב"ס גני׳ לט כא).—ובתו"מ : הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר (פאה ב ג). והכל שוחטין חוץ ממגל קציר (חול׳ א ב). בכל עושין מחיצה באבנים בחצלות בקנים ובקשין (תוספתא כלא׳ ד ג). לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה).—והַכֹּל, במשמ׳ כל אדם, כל אחד : הכל שוחטין (חול׳ א א). הכל

—[1]) הוו לסימן השורק, במו יוּלַּד (שופט׳ יח כט), הוּכּה (תהל׳ קב ה), ועוד.— [1]) יש ספרים שזה תקון סופרים במקום בכל מקום מפני קדושת ירושלים.

ממירים (תמור' א א). —*הַכֹּל, במשמ' ככל דבר, בכל מקרה: הכל כמנהג המדינה (ב"מ ז א), בכל דבר ובכל מעשה צריך להתנהג לפי מנהג המדינה. הכל לפי המדה הכל לפי הזמן (שם ג ז). במה דברים אמורים (שהבעל חייב לתת לאשתו כמה שנקצב שם) בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ס ט). הכל לפי מקום גדרו אם היה בהר בהר ואם היה בבקעה בבקעה (גדר' ח ד). הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). הכל הולך אחר החתום (כרכ' יב.). הכל הולך אחר המעמיד (שבת טו:). הכל הולך אחר המראה (חול' כו.). — ה) כָּל-איש, במשמ' מי שיהיה, וכל דבר, במשמ' מה שיהיה, irgend einer, etwas; quelque; any, whosoever: וְכֹל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו' (בראש' ב ה). וכי יהיה בו מום פסח או עור כֹּל מום רע (דבר' יה כא). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כָּל-דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). וְכֹל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (בראש' ב יט). ונשבע על שקר על אחת מִכֹּל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר' ה כג). כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד' ו ד). או השליך עליו בְּכָל-כלי בלא צדיה (שם לה כב). ונשמרת מִכֹּל דבר רע (דבר' כג י). היקח ממנו (מעץ הגפן) עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו בָּל-כלי (יחזק' יה ג). — ובתו"מ: אחד שור ואחד כל בהמה (ב"ק ה ז). אבל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים (כרכ' מ:). —ומצוי השמוש *כֹּל שֶׁ, במשמ' כל דבר שֶׁ, כל אחד שֶׁ, בכל אופן שֶׁ, בכל מקרה שֶׁ: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי' ז א). כל שהוא בתוך רובע עולה במדת בית רובע (כלא' ב י). איזוהי הצר שהיא חייבת במעשרות וכו' ר"ע אומר כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה ר' נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חייבת ר' יוסי אומר כל שנכנם ואין אומר מה אתה מבקש פטורה (מעשר' ג ה), כל חצר. כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה כשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א), כל איש השוכח. ועוד כלל אחר אמרו כל הכשר להצניע וכו' וכל שאינו כשר להצניע (שם ג), כל דבר הכשר. כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שם כב ג). כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג), כל דבר שאני זכאי באמירתו. ואיזו היא סוכה ישנה כל שעשאה קודם להג שלשים יום (סוכ' א א), כל סוכה שעשאה. איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי' א א), כל קטן שאינו יכול. איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר"ע שמעון התימני אומר כל שהייבין עליו כרת בידי שמים וכו' ר' יהושע אומר כל שהייבין עליו מיתת בית דין (יבמ' ד יג). כל שזמנו קבוע וכו' וכל שאין זמנו קבוע (נדר' ח ג), כל דבר שזמנו קבוע. זה הכלל (בענין נדרי אשה) כל שיצאה לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט), כל אשה שיצאה. כל שנזר עד שלא חרב בית המקדש נזיר (נזי' ה ד), כל מי שנזר. זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט' ב ו), כל פעם, כל מקרה. איזה הוא תם ואיזהו מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים וכו' ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ב"ק ב ד), כל שור. ר"י אומר כל שיש בו שינוי חייב להכריז (ב"מ ב א), כל דבר שמצא ויש בו שנוי. כל שהכסף בידו ידו על העליונה (שם ד ב), כל מי שהכסף בידו. זה הכלל (בענין הלוקח בתים, חצרות, שדות וכדומה) כל שיחלק ושמו עליו הולקין ואם לאו אין הולקין (ב"ב א ו), כל בית או חצר או דבר שיחלק ושמו עליו. איזו היא אשרה כל שיש תחתיה עבודת אלילים ר"ש אומר כל שעובדין אותה (ע"ז ג ז), כל אילן. זה הכלל (בענין יין נסך) כל שבהנאתו בנותן טעם אסור כל שאין בהנאתו בנותן טעם מותר (שם ה ב). איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה (אבות ב א), כל דרך. ר"ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת וכו' הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (שם ג ט-י), כל אדם. כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות (ערכ' ט ה), כל בית או חצר. כל שבים טהור חוץ מכלב

המים (כליב יז יג), כל בע"ה. כ ל שאתה יכול לרבות ספקות ומפקי ספקות (טהר׳ ו ד), כל מקום, בכל מקרה. כ ל שהוא כנגד הזית תחתיה וגבה טמא וכ ל שאינו כנגר הזית תוכה והבית טהור (אהל׳ ט א), כל מה שהוא כנגד הזית וכל מה שאינו כנגד הזית. איזהו פצוע דכא כ ל שנפצעו הבצים שלו (ספרי דבר׳ רמז). איזו היא שבחה בערים כ ל שאינו יכול לפשוט את ירו וליטלה (בב רפה). איזהו עוללות כ ל שאין לה כתף ולא נטף (תוספתא פאה ג יא), כל גפן. שלש מדות במחיצה כ ל שפחות משלשה וכו׳ כל ששלשה ומשלשה ועד ארבעה וכו׳ כ ל שארבעה ומארבעה ולמעלה (בב כלא׳ ד ו), כל מחצה. כ ל שיש בישוב יש במדבר וכו׳ כ ל שיש ביבשה יש בים (בבה עי), כל בע"ח. ואיזהו רבו וכו׳ ר׳ יהודה אומר כ ל שרוב תלמודו הימנו ר׳ יוסי אומר כ ל שהאיר עיניו במשנתו (בב ב"מ ב ל). איזה הוא הזה כ ל שרואה את הארץ מלמעלה ועד שמגיע לצואר מלמטה (בב חול׳ ט יג). ואיזהו רוק תפל כ ל שלא טעם בלום מבערב (בב נדה ח ח). כ ל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכ ל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו"ר כח). כ ל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע וכו׳ וכ ל שאין בו קרבן מוסף כגון הנוכה ופורים וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ו יא ג). איזהו התגד כ ל שהביא ושנה ושלש (בב דמאי ב כב ג). אי זהו תלמיד חכם חזקיה אמר כ ל ששנה הלכות ועד תורה וכו׳ ר׳ יותנן (אמר) כ ל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (בב מו"ק ג פג:). ה"ד (גחלים) לותשות אמר ר׳ חסדא כל שאילו מבנים לתובן קיסם ודולקת מאליה (בבני ברכ׳ נג:). וה"ד יד סולדת בו אמר רחבה כ ל שכריסו של תינוק נכוית (שבת מ:). כ ל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (בב קמט:). ואיזהו קטן שאין צריך לאמו וכו׳ כ ל שנפנה ואין אמו מקנחתו ר"ש בן לקיש אומר כ ל שניעור ואינו קורא אימא (ערוב׳ פב.). ר"י אומר שחרית בעה"ב עומד ואומר כ ל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב"ק סט.). אמר רבא כ ל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר וכ ל שבשלו פורק וטוען בשל חבירו נמי פורק וטוען (ב"מ ל:). אמר רב ספרא כ ל שאילו בדיניהם מוציאים מלוה למלוה בדינינו מחזירין מלוה ללוה כ ל שאילו בדיניהם אין מוציאין מלוה למלוה בדינינו אין מחזירין מלוה ללוה (בב סב.). קופה מלאה תבן ותבית מלאה גרוגרות המונחים בחלון רואין כ ל שאילו ינטלו ויבולין תבן וגרוגרות לעמוד בפני עצמן חוצצין (ב"ב יט:). כ ל שאילו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כ ל שאילו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (בב נז.). הלוק של ת"ח כיצד כ ל שאין בשרו נראה מתחתיו טלית של ת"ח כיצד כ ל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (בב:). זה הכלל (בענין רוצח) כ ל שבדרך ירידתו גולה שלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ז:). היתה (הצפור) יושבת בין שני רובדי אילן רואים כ ל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (חול׳ קמ:). ה"ד סמוך לזקנתה אמר רב יהודה כ ל שחברותיה אומרות עליה זקנה היא ור"ש אומר כ ל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה (נדה ט.). בן עזאי אומר כ ל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו (אדר"נ כה). משל ליונה שהיו הנצים והעורבים רודפים אחריה ברחה מהן ונכנסה וישבה על קינה והיו בני אדם אומרים ביצים הללו מן הנץ הן וזה אומר מן העורב הן א"ל אהד כ ל שהן ביצים אינן ידועות אם של עורב הן אם של נץ הן אלא הניחו עד שתלד ויעשו אפרוחין ואתם יודעין ממי הן (אגד׳ בראש׳ לז), כל זמן שהן ביצים. —ואחרי שלילה, במשמ׳ מאומה, כלום, שום דבר, nichts; rien; nothing: ועתה נפשנו יבשה אין כֹל (במד׳ יא ו). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כֹל בה (דבר׳ ח ט). ולרש אין כֹל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב ג). אין לשפחתך כֹל בבית כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב). יש מתעשר ואין כֹל (משלי יג ז).—ובמשמ׳ שום חלק, שום חתיכה: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כֹל במצור ובמצוק (דבר׳ כח נה). והנה נשחת האזור לא יצלח לַכֹּל (ירמ׳ יג ז).—ו) במשמ׳ הרבה דברים מתחלפים, allerlei; de toutes sortes; of all kinds: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כָּל־עץ מאכל (ויקר׳ יט כג). והצרים ישבו בה מביאים דאג וְכָל־מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם (נחמ׳ יג טז). אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וְכֹל אבן יקרה (דה"א כט ב).—ועם ה הידיעה הַכֹּל, במשמ׳ זו: את הַכֹּל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל׳ ז טו). — ז) בְּכָל, במשמ׳ בכל פעם, jedesmal; chaque fois; every time: והיה בְּכָל־יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (בראש׳ ל מא). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי׳ אלהינו בְּכָל־קראנו אליו (דבר׳

ד ו). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך (מ"א ח נב). —*כָּל־שֶׁכֵּן, כל־שכן יפעל, כש"כ שיפעל, כמו על אחת כמה וכמה, desto mehr; d'autant plus; so much the more : ר"א אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר"א וכי ארם יודע איזה יום ימות אמר להם וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר (שבת קנג.). אמר לו ר"ט לר"י היום פניך צהובין א"ל אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר' מט:). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר (או) חיצון במכר ופנימי במתנה (ב"ב סה.). שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב (תנחומא מצורע יג). — ובספה"א: הבא הון לתחום בשביל ישראל זה מותר לזכל ישראל אחר וכל שכן מהווא שמצויין בה גוים (הגה' פסוק', יו"ט). ועיינתי מנהגי בני אדם ברוב הדורות הנזכרים בספרים ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצות רק הזריזים הפרושים בהם כפי הנזכר עליהם אך השאר כמה היו צריכין להעיר ולהורות אותם וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר זלזלו בחכמת מצות האברים כל שכן במצות הלבבות (חו"ה, הקד'). ואין בידיעת הבורא שנוי והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך (כוזרי ה ה). והתודה .ל הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה כל שכן שתעשם (שם ג ה). ואני רואה כמה אנשים מניחין תפילין וקובעין מזוזות ולא יעלו על לכם מה שכתוב בם כל שכן שאינם מרגישים בכונה הראשונה בם (מלמד התלמידים, ואתחנן). שאין ספק שלא ישאל משה לאיש איש מהעם ההוא הרב כל שכן לחוטבי עצים ושואבי מים (שם, נצבים). אך שאר השכלים אשר למעלה מהשכל הפועל וכל שכן הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל (רות חן ג). — ואמר הפיטן: דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמידי וכל שכן מוסף (סדור תימני, יוה"כ, אפסו כעוני). — ובמלה אחת: שהרעב בערב ורוחה אכילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה של עת אחר וכל שכן של כמה עתים (תכוי הגא', הרכבי מלו). — ובפרט *ל'א כָּל־שֶׁכֵּן : ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא הזין לעיר רבור חמור לא כל שכן (מכי' בא, פתיח'). אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (שם מבפט', נזיק' יא). מה אם שאלה שהיא מרוחק אומרה כשומע תפילה אזכרה שהיא מריוה לא כל שכן (ירוש' ברכ' ה ט:). מה אם כשעה שאכל ושבע צריך לברך כשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן (שם ז יא.). מה תמן שמזכירין את השם עושין אותו סניף כאן שאין מזכירין את השם לא כל שכן (שם:). במקום שזורעין ולא אוכלין לאכול אינן חשודין לא כל שכן להאכיל (שם דמאי ב כג:). א"ר ישמעאל כוסמין והטין שני מינים הן ע"י שהוא מדמה לו את אומר מצרף חדש וישן לא כ"ש (שם חלה ד נט ד). שאם מבית לבית אי אתה חושש לא כל שכן מחצר לחצר אם מהצר לחצר אי אתה חושש לא כל שכן מעיר לעיר (שם פסח' א כז ג). אמרו להן כ"ש לב"ה לדבריכם מי ששבח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן (בבלי ברכ' נג:). ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ"ש (ב"ב קל:). (ומה) כהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן (חול' ה:). — *כָּל־שֶׁהוּא, *כָּל־שֶׁהוּ, כמה שיהיה, אפילו מעט מאר, das kleinste; la moindre chose; the smallest quantity : קרקע כל שהוא חיבת בפאה ובבכורים (פאה ג ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצר והקודה כל שהוא וכו' החורש כל שהוא המנכש והמקרסם והמזרד כל שהוא חייב (שבת יב א-ב). ארבעה דיובדין וארבעה פשוטין גובהן י' טפחים ורוחבן ששה ועוביין כל שהוא (עירוב' ב א). נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב"ב ג ג). שבועה שלא אוכל ואכל כל שהוא חייב (שבוע' ג א). החוטט בצנור לקבל צרורות בשל עין כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא' ד ג). כמה יהא בלבנונית ר' מאיר אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוין כזוג (נגע' ד ד). אין פוחתין לעניים בשנת מעשר שני מחצי קב חיטין וקב שעורין כמה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). הכותב נכסיו לבניו ושייר לאשתו קרקע כל שהוא איבדה כתובתה (שם א יב). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על

גבה אלא כל שהוא מותר לזרוע מיכן ומיכן (שם כלא׳ ד יא). נסדק ועשאו כמיט אפילו כל שהוא טמא (שם כלים ב״ק ד יט). נתן לתוכו מים כל שהוא (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). צואה כל שהוא מבטלה ברוק (שם). בתחילה כדי רביעה ולבסוף אפי׳ כל שהוא (שם ט יד.). בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה ובידה נר ובתוכו שמן שריפה הרי זה מוספת לתוכו שמן חול כל שהוא ומדלקת (שם שבת ג ד). עושה פס של ג׳ אמות ובכל שהוא מרחיקו מן הכותל שהי אמות אותו וכל שהוא גידון לשם לחי (שם ערוב׳ א יח ג). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא כל שהוא (שם פסח׳ א כז:). זה מוציא זיז כל שהו ומבלא וזה מוציא זיז כל שהו וממלא (בבלי ערוב׳ פה.). דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין (תענ׳ יז:). ר׳ יהודה אומר התחלת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו (מו״ק כו:). ומתריעין על הגובאי בכל שהו (תענ׳ יט:). חלון המצרית אין לו חזקה וכו׳ אמר שמואל ולאורה אפילו כל שהו יש לו חזקה (ב״ב נט.). אם היה סמוך לשדהו אפילו כל שהו מחזיר לו קרקע (שם קד:). הרי שהיה חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא וגמרו שחיטתו כשרה (חול׳ כח.). מלח סדומית (נותן) רובע מעלה עשן כל שהוא ר׳ נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (כרית׳ ו.).— ולרבים *כָּל שֶׁהֵן: שיעור המים המגולין וכו׳ בכלים כל שהן ובקרקעות ארבעים סאה (תרומ׳ ח ה). המלקט עצים אם לתקן כל שהן ואם להסיק כדי לבשל ביצה קלה (שבת יב ג). להיין שאמרו גובהן י׳ טפחין ורחבן ועוביין כל שהן[1]) (ערוב׳ א ו). וכולם שהסרו כל שהן והקריבן בחוץ פטור (זבח׳ יג ד). הרבצל והמזודה כל שהן הרי אלן טמאין מדרס (כלים כ א). רימונין מתוקין אסורין כל שהן (תוספתא תרומ׳ ה י). (המוציא) מיני בשמים כל שהן ארגמן טוב כל שהוא (רמב״ם שבת יח ה).
—כָּל־זֹאת, כְּבָל־זֹאת, כמשמ׳ אעפי״כ, עי׳ זאת.— כָּל־עֻמַּת, עי׳ עֻמָּה. — כל מקום, *מִכָּל מקום, עי׳ מקום. — כל עוד, במשמ׳ כל זמן, עי׳ ערך עוד. —*כל עצמו, עי׳ עצם.—*כל עקר, עי׳ עקר.—*כָּל הֵימֶנּוּ[2]), כָּל מִמֶּנּוּ, כָּל מִמְּךָ, כָּל הֵימֶנְךָ, עם השלילה לא, לא על פי דעתו, לא עפ״י דבריו, לא לפי רצונו, עי׳ ערך *הֵימֶ־, והוספה: הילך גיטך ונטלתו מידו והטילתו לים או לנהר ואח״כ אומר לה נייר חלק הוא ושטר פסול הוא לא בכל הימנו לאוסרה (תוספתא גיט׳ ח ג). קידשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה בא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן וכונסה משנכנסה בא אחר ואמר אני קידשתיה לא כל הימנו לאוסרה (שם קדוש׳ ד י). עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת לא שותה ולא נוטלת כתובה ר״י אומר לא כל הימנו להפסידה כתובתה (שם סוט׳ ה ח). המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו לא כל הימנו לאבד את זכותו של זה (שם ב״מ ד א). ר׳ שמואל בר״א (שאל) מהו שיהא (הזורע תרומה) נאמן לומר מזיד הייתי וא״ל אם כשהיו מכירין לא כל הימנו ואם לאו הפה שאסר הוא הפה שהתיר (ירוש׳ תרומ׳ ט מו ג). לוייה שנשבית או שבא עליה אחד מן הפסולין לה לא כל הימנה לפוסלה (שם יבמ׳ י י ד). עכו״ם שניסך יינו של ישראל שלא בפני ע״א וכו׳ מתירין אותו מפני שני דברים אחד שאין מנסכין יין אלא בפני ע״א ואחד שיכול לומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (בבלי חול׳ מא:). — ובסהמ״א: כל מי שיאמר פרשתי משותפות של חבירי לא כל הימנו עד שיודה חבירו (תשו׳ הגא׳, הרכבן י). ואם לא היו עדים שיעידו שצוחה בשעה שאנסה ולא שמעו צעקתה אלא היא מדעתה אומרת אנסני על כרחי לא כל הימנה דבר זה אלא על פי עדים (שם טו).—והכל ממך, ממנו: הגע עצמך שהיה מועד לא בכל ממך שאהא מחזר עמך על כתי דינין (ירוש׳ ב״ק ג ג.). כנסה (את האשה) ובא אחד ואמר אני קדשתיה לא הכל ממנו לאוסרה עליו (הלכ׳ פסוק׳, נשים). ואם יש לו שדה ואמר לאחר הסיתה אל יזוגו בנותי לא הכל ממנו שנעשו תנאי בתובה (שם). נושא אדם כמה נשים על אשתו וכו׳ ואם מעכבת עליו לא הכל ממנה ואם אמרה גרשני ותן לי כתובתי נעשתה מורדת (שם, קדוש׳).—ולא כל מן

---

[1]) כך במשנ׳ שבירוש׳, ובנוסח׳ כל שהוא, ובכ״י: כ״ש. — [2]) בארמ׳ לאו כל כמיניה: חזינא אי איניש אמיד הוא וכו׳ משתבע ושקיל ואי לא לאו כל כמיניה (ב״ק סב.). דא״ל לאו כל כמינך דמייעדת ליה לתוראי (שם מ:). דאי אמר להו קדימו ואייתי לכו אמרו לו לא כל כמינך (ב״מ פו.). האי מאן דאפיק שטרא על חבריה ואמר ליה שטרא פרוע הוא אמרינן ליה לא כל כמינך זיל שלים (שבוע׳ מא.). אבל בגנוכין לא כל כמיניה (שם מו:). כל כמיניה דפסל דייני (סנה׳ כג.). אמר רבא באומר עדות שקר העדתי כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (מכות ג.).

דבר פלוני: וגם אנו מודים בשמעון זה שחלוקתו אינה חלוקה שלא כל מן השותפות לבור לו חלק יפה (תבי׳ הגה׳, בית תלמוד ה, רכו). —*כָּלִיכַּךְ, במדה רבה כזו: כיון שהשכה אומר להם כא השמש אומרים הין וכו׳ שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין הין כל כך למה מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (מנח׳ י ג). ר׳ יוסי הגלילי אומר כל זמן שישראל מבקשין לרגום את משה ואת אהרן מיד וכבוד יי׳ נראה כעמוד הענן וכו׳ וכל כך למה אמר הקב״ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן (תנ׳ כבנה ד ג). ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו׳ מליל שבת לליל שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות (ספרי דבר׳ מב). לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפלגש וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם אבינו שהיו מלכים ושלטונים מתאוים לידבק בו (בס בלו). א״ל (ר׳ יהושע לר״ג) כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים ואמרתי שמא יעלה ויתעה אותנו א״ל (ר״ג) כל כך בידך ואתה עולה בספינה (הור׳ י.), ר״ל במדה רבה כזו חכמה יש לך ואתה הולך בספינה לבקש לך פרנסתך. אמר ר׳ לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה וכו׳ כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש (תנ״ר בראב׳ נג). כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון וכו׳ אמר לו כל כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע (בס ויקר׳ ט). בד׳ מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכלן מזכיר סורחנן כל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא עון זה בלבד (בס כ). עובר הוא משום בועל ומשום נבעל ובל כך למה שמעורר יצר הרע עליו (כגה רבתי ג). — *כָּל מַה שֶׁ, במדה שֶׁ: כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח (פלוני שהוא מטריחני) אבל הקב״ה אינו כן אלא כל מה שאת מטריח עליו הוא מקבלך (בס ט יג:). להבית שהיא מליאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (בס בכת א ג ג). לחבית שהיתה מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן (בס). כל מה שהיה יוסף חכם בא יהודה ונצח אותו כל מה שנתגאה יוסף בא יהודה ונצח אותו (תנחומא ויגב ב ג). — וּכָל אֲשֶׁר בִּמשמ׳ זו: שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה מבקשים מה שהיא למעלה ממנו (תו״ה, בשר הבחינה). — מִכֹּל וּכֹל, הדבר כלו: הוא לבדו עומד על אמיתו של דבר מכל וכל והשאר טעו (רבנ״ס כ״ב קו:). הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מה׳ כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי (רלב״ג מבי׳ יט). שבמו שתיקו דאיסור לחומרא מכל וכל כך כ״ף תיקו דממונא לקולא מכל וכל (סמ״ג מ״ע, בי׳ ע). לדעת רז״ל האומרים כי היא (הנפש) שלמה מכל וכל קודם בואה בעוה״ז (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיבה 84). הוכרחתי לחזור ולהעמידה כדין תורה פעם שנית שראיתי שתקפה ידיה בעש״ג להוציאני חלק מכל וכל ולא ידעתי מה לעשות (בו״ת פרח מטה אהרן קיט). הלא זאת אשר דברתי שאתה טועה מכל וכל (רמת״ג, תיקר ומקונג). — הוא אצל פלוני כָּל וְכֹל, ר״ל חשוב מאד אצלו: ואני הייתי אצל הסוחר כל וכל (כ״י בנב״ם בן המנורה, Monatsschr. 97,411) — כַּבְּכֹל מִכֹּל (כְּלֹי), במשמ׳ הכל, הכל, בלי השאר כלום: הכל מחוט ועד שרוך נעל מלבד הספרים כל השאר ככל מכל כל צוה שתטול אשתו (בו״ת תולת אמת קי). הוא מצא את הימים הראשונים שיבנה ממנו עולם מלא כבראשונה בכל מכל כל כבתחלה (כבא׳ גבית דוד א א). והפשט צודתה והצג אותה ערומה בכל מכל כל לא יוכלו להתחדש להתרקם ולהתלבש כדי להוליד כדומה (בס ג יו). — ת) בלשון המחקרית, כמו שֵׁם, הדבר השלם שלא חסר בו חלק אחד מחלקיו: שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק ותנועת החלק בכל (ר״י א״ת, רות תן ג). מי המונע שימצא כל אחד מחלקי הכל ההוא הבעל מצב בענין מה וכו׳ לפי שהכל הוא קבוץ כל החלקים יחד (רי״א, מפע׳ ה׳ ד ג). שבוונת הפלוסופ

—[1]) מקור דבור זה נוסח בה״מ: הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו אבותינו הקדושים והטהורים אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יברך אותנו יחד ברכה שלמה ע״ב, ומקורה הוא מאמר התלמוד (סוט׳ ה.): באברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל (בראב׳ כד א, ויי׳ ברך את אברהם בכל) מכל (בס כז לג, ואכל מכל) כל (בס לג יא, כי חנני אלהים וכי יש לי כל).

היא שהיהודות קדמונים כפי הכל עם היותם הווים ונפסרים כפי החלק (ספורנו, אור עמים, תגוע׳ ההויה).

ב. **כַּל**[1], ש״ז, — בדור למשחק, ירמוהו ויקפין למעלה וישוב ויפול ארצה, Spiel-Ball; balle à jouer; ball: רמו[2]) מעט ואיננו והמכו כַּכַּל[3]) יקפצון וכראש שבלת יםלו (איוב כד כד).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ברוב הספרים רומו מלא ומם דגושה, אבל בקצת ספרים חסר, ואפילו לפי הספרים שבהם הוא מלא דגש המם מעיד כי העקר הוא חסר. ועי׳ עוד לקמן.— [3]) כמלה זו כל הספרים מסכימים ואין שום שנוי בה לא בכתיב ולא בנקוד. וברבר משמ׳ מלה זו, הנה השבעים ראו בה שם ותרגמוה כהשם היוני σίλομ, שהוא שם צמח, ועפי״ז הגיהו קצת החרשים מלח במקום כ׳ל. שאר התרגומים, ולג׳ ופשיטא, תרגמו מלה זו במשמ׳ א.כ׳ל הרגילה, וכן המפרשים הקדמונים. וההדשים התלבטו מאד בפרוש כתוב זה, והודו פה אחד כי מליצה זו, כַּכ׳ל יקפצון, אם נפרש כַּכ׳ל במשמ׳ כמו כלם, אין לו שום טעם. ולכן הגיהו רובם הגהות מתחלפות בכתוב זה עד ששנוהו כמעט כלו ולא הניחו בו אף מלה אחת כמו שהיא. במקום והמכו הגיהו קצתם והמכה, ובמקום כל הגיהו מלח, כמו שנזכר למעלה, ואחרים הגיהו יבול במקום כל, ובמקום יקפצון יקבצון, ואחרים הגיהו: והם ככל חציר יקטפון. כל אלה ההגהות מעידות עד כמה המליצה כמו שהיא, לפי משמ׳ הרגילה של כל, היא קשה ואינה מתישבת בדרך טבעי. והמפתח לפרוש כל הכתוב הוא במשמ׳ המלה כַּכ׳ל, שאין שום ספק כי בזה צדקו השבעים שראו בו שם דבר, ומשמ׳ האמתית אנו למדים ממה שכתוב לפניו ולאחריו, והמכו — יקפצון, מוכח כי הכ׳ל שנזכר כאן בין שני הפעלים הוא דבר שיומך ויקפץ, והוא הכדור של משחק. ולמשמ׳ זו להמלה כ׳ל יש גם סמך בערב׳. כי הנה כלשון זו השם הכללי לכדור ולכדור-המשחק הוא כ׳רה a) משרש כרי b), אבל בלשון הרבור כפרט בסוריה וא״י אומרים כ׳דה c), בריש דגושה מן שרש כרר, ודבר ידוע הוא כי הריש והלמד מתחלפות בין שתי הלשונות תדיר, ולכן כ׳ל יוכל להיות משקל זכר מכ׳דָה. ובאמת גם בערב׳ עצמה כבר נעשה חלוף זה, ובלשון הדבור ההמונית בסוריה וא״י אומרים להכדור גם כ׳לָּה d), אמר מהיט אלמחיט: ואלכ׳לָּה ענד אלמולדינ הנה משתדירה מנ חדיד ונחוה ירמי בהא מנ אלמדפע ושי בקדר אלבנדקה מנ רח׳אם וע׳ירה ילעב בהא אלצביאנ, ע״כ, ובעבר׳: הכ׳לָה אצל המשתמשים במלים שנכנסו בהלשון כזמן חדש הוא דבר עגל מן ברזל וכיוצא בו יזרק מן המקלע ודבר כגדל אגוז קטן מן שיש וכדומה ישחקו בו הילדים. פלישר (Fleischer, kl. Schr. II, 1, 769) סובר שחלוף זה נעשה בלשון תרקית, גלה במקום כדה, וממנה לקחוה הערבים וחזרו והקשו את הגימל לכף ואמרו כלה. אך אין זה מוכרח, ואין דבר בטבע הלשון הערבי׳ מונעת להניח כי החלוף הזה הוא ערבי, והמלה כ׳ל העבר׳ היא אולי ראיה כי החלוף הזה הוא שמי. בפרוש זה א״צ להגיה את הכתוב זולתי במקום אחד: אינם במקום איננו, שהוא מוכרח מעצם הכתוב ששני הפעלים האחרים שבו הם ברבים, והפעל הראשון רמו הוא פעל מן רמה במשמ׳ זרק, וכל הכתוב הוא תקון סופרים בענין תשובה על טענותיו של איוב על הצלחת הרשעים, ואמרו שאינם אלא ככדור שמשחק בו המשחק שירמהו וימך ואחרי כן יקפץ למעלה רגע אחר, ולא יתר. ומזה ראיה כי איוב נכתב בזמן שהיה כרור המשחק נהוג גם בקרב היהודים.

a) كُرَة b) كرى c) كُرَّة; d) كلّة

א. **כלא**[1]), ממנו כֶּלֶא, כְּלָא, כְּלוּא, כְּלִיא, וי״א גם מִכְלָה, מִכְלָאוֹת.

כֶּלֶא[2]), ש״ז, ת״ר כְּלָאִים, — כה״ג מן כְּלָא, ובצרוף עם המלה בַּיִת, בֵּית כֶּלֶא, מקום שכולאים שם אדם, משמר, בית אסורים, Gefängnis; prison: ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כֶּלֶא (מ״ב יז ד). נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא (שם כה כז). כה אמר המלך שימו את זה בית הַכֶּלֶא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ״א כב כז). ונתנו אתו (את ירמיהו) בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הַכֶּלֶא (ירמ׳ לז טו). מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הַכֶּלֶא (שם יח). להוציא ממסגר אסיר מבית כֶּלֶא ישבי חשך (ישע׳ מב ז). והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כְלָאִים החבאו (שם כב).—ובלי השם בַּיִת: ושנה את בגדי כִלְאוֹ (ירמ׳ נב לג).—ובתו״מ: לבית הוועד הגדול קודם לבית הכלא הקטן קודם (ד״ה ווטא ו). — ואמר המשורר: ובין בזעריהם יכלו ימיהם כגרים וגרי כְלָאִים (רמב״ע, לאבי אחת, כ״י בודלי). —ובמליצה בהשאלה לכים הנצנים קודם שיפתח ויצאו העלים: כל ציץ חדש לזמן חדש יצא שוחק לקראת

[1]) בארמ׳ וסור׳ כלא, מנע, וכן בערב׳ כלא׳ a), במשמ׳ עצר, מנע.

[2]) גם במואבית: ואנכ עשת כלאי האשו[ח בק]רן (כתב מישע), ולא נתברר בודאות משמ׳ של מלה זו, ולפי כונת הענין כעין מקוה מים.

a) كلأ.

בואו, אך לפניהם שושן עבר מלך כי על כל הורם כסאו, יצא מבין משבר עליו וישנה את בגדי כלאו (רמב"ע, דיואן, כ"י כודל').

כָּלָא, פ"י, כָּלְאָה, כלאו, כְּלָאוּ, כלא, עת' אכלא, תכלא, תכלאי, לכלוא, ככג' כלאו כלאם,—כלא דבר, החזיק הדבר במקום ומנעהו מלצאת מן המקום ההוא, zurückhalten, verhindern; retenir, empêcher; restrain, hold back: אדני משה כלאם (במד' יא כח), שים אותם בכלא. וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה (ירמ' לב ב-ג). — ובכלל כלוא בבית: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו כלא ולא אצא (תהל' פח ט).—כלא שפתיו, מנע אותן מדבר: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא (תהל' מ י). — כלא את הרוח, מנע אותו מנשב: אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (קהל' ח ח).—וכלא דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו: אתה יי' לא תכלא רחמיך ממני (תהל' מ יב). — ובמליצה, בדברים לא בע"ח: אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישע' מג ו).—וגם כמו פ"ע, כלא מדבר, וגם כמו פ"י, כלא דבר: על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י).— ואמר המשורר: כפיר אמר ומשכילים לפניו לשונותם כלואות (רמב"ע, עד מה נגרון, כ"י כודל'). — והתחילו לאמר כלתני [1]) במקום כלאתני, כלאתי[1]) במקום כלאתי: וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (ש"א כה לג). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל' קיט קא).

—נפע', נכלא, עת' יכלא, יכלאו, — נעצר, חדל, פסק: ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים (בראש' ח ב). ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא (שמות לו ו). ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים (יחזק' לא טו).

—הפע', הכלא, מכלא, מוכלאים,—כמו כלוא, כלואים: ויאמרו לו רעיו המוכלאים מה לך למהר לדבר זה כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה (מעשה בוסתנאי). ויאמר המלך לך לביתך ואמור לבתך הנה פתחתיך היום וכל חביריך המוכלאים עמך (שם).

[1]) כמו נל"ה, כמו אחטנה (בראש' לא לט), רפאתי (מ"ב ב כא), קראים (תהל' נט ו), וכמו מציתי, קריתי, בזמן מאוחר.

ב. **כלא**, כמו כלה, וממנו פע' כלא, עי' ערך כלה.

ג. **כלא**[1]), מבנו אולי כלאים.

כִּלְאַיִם[2]), נספר' כלאים, — מינים מתחלפים, שור והמור, דגן וירק, פשתן וצמר וכרומה, zweierlei choses de diverses espèces; heterogenous things: בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקר' יט יט). לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר' כב ט). — ובתו"מ: החטין והזונין אינן כלאים זה בזה השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה (כלא' א א). הסוס והפרד והחמור התמור והערוד אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (שם ו). הזורע חטה ושעורה כאחת הרי זה כלאים (שם ט). כלאי הכרם אסורין מלזרוע ולקיים (שם ח א). מי שהיו לו חבילי תלתן בכלאי הכרם ידלקו (תרומ' י ו). — ואמר הפיטן: גדול כלאי בהמה וכלאי הכרם ובגד בשתי תכיפות לחבורים (ר"י כלגוני, אוהל', הספרה).—ובמליצה, ארג כלאים כלבו, שאין פיו ולבו שוים: והוט אהב בפיו ימינה ובלבו יארג כלאים (רמב"ע, ענות תבוס, כ"י בודל').

כלב[3]), ממנו כֶּלֶב, *כלב, *כלבה, *כלבי, *כלביות.

כֶּלֶב, ש"ז, נספר' כלב, ת"ר כלבים, ככג' כלביך,—א) חית בית הידועה, שמרת על הבית בקול נביחה שתרים כשאנשים זרים נגשים להבית, Hund; chien; dog: ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ז). כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום (ישע' נו י). ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו (שמות כב ל). המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים (מ"א יד יא). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' טו ג). והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה (ישע' נו יא). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב (שופט'

[1]) עי' הערה להערך.
[2]) כבר הביאו חכמי הלשון. דמיון לזה בערב' כלא a) במשמ' שנים.
[3]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

a) كلا

ז ה). במקום אשר לקקו הַכְּלָבִים את דם נבות ילקו הַכְּלָבִים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). וישטף את הרכב (שהיתה מלאה דם) על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו (שם כב לח). כְּכֶלֶב שב על קאו כסיל שונה באולתו (משלי כו יא). ישובו לערב יהמו כַכָּלֶב ויסובבו עיר (תהל' נט ז). למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו (שם סח כד).—ובתור שומר העדר: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עִם כַּלְבֵי צאני (איוב ל א).—ואמר המשורר: עם נמאסו לי אבותם מהיות כלבים לצאני, לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני (רשב"ג, נתר בקרא').— החזיק באזני כלב, משל למתגרה בדבר שאינו נוגע לו: מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—וכמו חית בזויה: ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (ש"א יז מג). כי לְכֶלֶב חי הוא טוב מן האריה המת (קהל' ט ד).—וראש כֶּלֶב, כנוי לדבר נבזה: הראש כֶּלֶב אנכי (ש"ב ג ח).— *וכמו חיה שפרנסתה בצמצום: מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גני' יג יח). — וכנוי של זלזול לאדם: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ"ב ח יג). — וכלב מת: אחרי מי אתה רודף אחרי כֶּלֶב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יד). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). למה יקלל הַכֶּלֶב המת הזה את ארני המלך (שם טז ט). — וכנוי לאדם רע, רשע: הצילה מחרב נפשי מיד כֶּלֶב יחידתי (תהל' כב כא). כי סבבוני כְּלָבִים עדת מרעים הקיפוני (שם יז). —ובתו"מ: הזאב והכלב וכו' החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). כלב מין חיה (שם ח ו). המין שנפלה עליו מפולת וכו' כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' ב ג). קונם לבית זה שאיני נכנס שכלב רע בתוכו וכו' אמרו לו מת הכלב או שנהרג וכו' (נדר' ט ג). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים (ב"ק ב ג). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (שם). הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות ונגחו שורו של בעה"ב או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה ג). לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת (שם ז ז). שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן (מכי' כא יג). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחים זה עם זה וכו' (ספרי במד' קנז). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (שם דבר' פא). משל לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג' סאים והיה החמור מהלך והכלב מלהית פרק ממנו סאה ונתן על החמור (שם שמג). (משיבין) בין זאב לכלב בין חמור לערוד (ירוש' כלא' א ג). משמרה ראשונה (בלילה) חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ברכ' ג.). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו (שבת סג.). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא כשהוא שבע (גיט' ע.). כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר (ב"ק ס:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (סנה' קח:). הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו (הור' יג.). הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שומרו מכל חית השדה (פרקי דר"א כא). למלך שהיה לו פרדס אחד וקשר המלך בפתח הפרדס כלב והמלך יושב בעליתו צופה ומביט כל מה שבפרדס נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס וישסה בו הכלב וקרע בגדי אוהבו (שם מד). מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו וכו' (ערוך, ערך אלס). — ומשל להעדר בושה: פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו (סוט' ט טו). — ונחש: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי (תוספתא שבת ז יג). — *כֶּלֶב שׁוֹטֶה, שנטרפה דעתו, toller Hund; chien enragé; mad dog: מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו (יומ' ח ו). נשוכת נחש ונשוכת כלב שוטה (תוספתא תרו' ג יט). חמשה נהרגין בשבת זבוב מצרי וכו' ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה שבכל מקום (ירוש' שבת יג יד:). אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה (שם יומ' ח מה:). חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות וזנבו מונח לו על ירכותיו ומהלך בצידי דרכים (יומ' שם פג:).—ומשלים: *מכלב[1]) רע לא יצא גור טוב

[1]) גוף המשל בארמית: מכלבא בישא גורא

(סעו"ר כה). *כלב[1]) לא בעירו שבע שנים אינו נובח (ערוב׳ סא.). *אומרים[2]) אנשים נבח בך כלב הכנס (הביתה) נבחה בך גורית (כלבה קטנה) צא (בם פו.). *אל[3]) תדור בעיר שאין סוס צונף בה ואין כלב נובח בה (פסח׳ קיג.).*אומרים[4]) אנשים כלב רעב גללים בולע (ב"ק לב:). ״מעיר הכלב הישן (מלמ׳ התלמיד׳, ולהלן), משל יאמרוהו בני אדם למי שמתגרה באויב נח ושותק. —״השליך עצם לכלב, פיוס האויב במתנה קטנה: אל יצא התובע והמקטרג ריקם כמה פעמים מלפני השליכו עצם לכלב ויוצא מלפני ובעוד שהוא מתעסק וגורר אותו העצם תכנסו אתם ואתעסק אני עמכם (ר"מ די ליאון, הנפש החכמה, סוד הלולב). —״רעב הכלב, הלי, רעב הזק מאד: ועל הרוב יקרה לו רעב הכלב (נתן פלקירא, צרי הגוף ה). —״תאות כלבים: ומחלה תבונה בתאות כלבים ותקרה לאישים (חלומי הכן סינא, כ"י ברלין). —*כלב כֻפרי[5]), כלב דומה במראיתו לשועל: כלב הכופרי והשועל וכו׳ אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה). כלב כופרי מין חיה (תוספתא בם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים וחולדות הסנאין וחתולין וקופות לסוברן לגוי (בם ב״ע׳ ה ט). רבי ישמעאל אומר מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופים וחולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב"ק פ.). —ב) כמו קָדֵשׁ, בנוי לנער מיוחד למשכב זכור שהיה נהוג לפנים במקדש עשתרת וכדומה[6]) : לא תהיה קדשה מבנות ישראל וְלא יהיה קדש מבני ישראל לא תביא אתנן זונה ומחיר כֶּלֶב[7])

בית יי׳ אלהיך לכל נדר כי תועבת יי׳ אלהיך גם שניהם (דבר׳ כג יח־יט). — ג) *כֶּלֶב הַיָּם[1]), דג גדול דומה בצורתו לכלב, Haifisch ; requin : כל הולך להביא את הקפוד ואת חולדת הסנאים ואת אדני השדה ואת כלב הים (ספרא שמיני ד ו). יש דברים הרבה מרבים הכל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים (מד"ר קהל׳, כי יב). כלב הים משכנו במדינות הצפוני באירופא אזיא ואמריקא וכו׳ ארכו משנים עד ארבע אמות גופו עב באמה וחצי האמה ראשו דומה לכלב וזנבו הקצר דומה לזנב דג (רהב׳ למודים א ו). בכל אחד משני צדי לחיי כלב הים יש שן קיצונית אחת ואיננה יוצאת החוצה מפיו הסגור מאכלו דגים והסרטן וכו׳ עת יחם כלבי הים היא בימי הבציר והנקבה תלד בחרש ניסן ולד אחד לרוב (תוה"ט גלבלמוין א, כלב הים). — *כֶּלֶב הַמַּיִם[2]), כמו כלב הים: כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שהוא בורח ליבשה (כלים יז יג). כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן (רמב"ם, מהל׳ אסור׳ ב׳). מררת כלב המים אמרו קצתם כי כל מררת כלב המים בשעור עדשה תמית אחר שבוע (קאנון ד ו ג יד). —ובמשם׳ אחרת, ״כנוי לכלב אוהב לשחות במים: וכלב ארך השער יכונה גם בן כלב המים מפני שהוא משתוקק מאד לשחות במים (תוה"ט, מפלגת היונק׳). —ד) ״כלב הגדול, ״כלב הקטן, שמות לכוכבים: ה׳ (הצורה החמשית) צורת הכלב הגדול ובערבי אלשערי אלעבור ו׳ הכלב הקטן ובערבי אלשערי אלגמייצא (ר"א בר"ח הנביא, תכנון המהלכ׳ יז, כ"י בריט"מ). והחמישית הכלב הגדול וכוכביו שמנה עשר והששית הכלב הקטן ושם שני כוכבים והשביעית הספינה וכוכביו חמשה וארבעים (רהב"ע, ראשית חכמה א). הצמחים רובם נוטעים אותם

טבא לא נפיק. — [1]) גוף המשל בארמ׳: כלבא בלא מתיה שב שנין לא נבח. —[2]) גוף המשל בארמ׳: אמרי אינשי נבח בך כלבא עול נבח בך גורייתא פוק. — [3]) גוף המשל בארמ׳: לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא. —[4]) גוף המשל בארמ׳: אמרי אינשי כלבא בכפניה גללי מבלע. — [5]) פרש גאון: כלבים כפרים כלב כושי הוא וישמעאלים קוראים אותו כלב ציני (תשו׳ גאו׳, גני׳, הוצ׳ גינזב׳, דף 249). וכך הרמב"ם בגוף הערבי: אלכלב אלציני. וכלב ציני אצל הערבים הוא כלב קטן, קצר הרגלים מלפניו. הערוך פרש: כלב קטן שצווח בלילה במדבריות. ע"כ. ורש"י (ב"ק פ.) פרש: כלבים כופריים קטנים ונכנסים הם ל"א כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין. —[6]) עי׳ הערה לקמן. — [7]) הקדמונ׳ בלם פרשו מלה זו במשמ׳ הרגילה של כלב. כך חכמי התלמוד, ואמרו: איזהו מחיר כלב האומר לחבירו הילך טלה זה תחת כלב זה (ספרי דבר׳ רסא). אך זה רחוק מאד, כי אתנן זונה הסמוך לו מעיד שהכונה כאן בדבר של זנות, ורק לזה נאות התאר תועבה שלאחריו. וכבר אמרו רוב החדשים כי הכונה במחיר כלב להנערים שהיו מזומנים למשכב זכור אצל הכנענים במקדש עשתרת, שלפי דעת רוב החכמים להם הכונה בהשם כלב כלבם שבקצת כתבות כנעניות, כמו בכתב לרנקה: בחדש ירח פעלת לכלבם ולגרם וכו׳, שהוא רשימת הסכומים הקצובים למשרתי המקדש, ואעפ"י שיש סוברים כי הכונה לכלבים אמתים, בכ"ז יותר נראה דעת הסוברים כי הכונה להקדשים שהיו במקדשי הכנענים. —[1]) כך גם בערב׳ כלב אלבחר. —[2]) כך בערב׳ כלב אלמא׳.

באביב ומיעוטם בחורף ובסתו ודרך־ זרות בקיץ בעת עלות הכלב (רבנ"ל דולאן, מג"א, ת"י ד).—*כֶּלֶב הגבור: והצורה השנית הכלב הגבור וכוכביו שמנה ושלשים והשלישית הנהר וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראב׳ תכמ׳ א). והיתה מפורסמת ביניהם חכמת הכוכבים והערכת שבליהם וכי הם ממונים על העולם כת אחת מהם עבדו הכלב הגבור והוא הנקרא בלשון ערבי אלשארי אלעבור ומהם שעבד כוכב צדק (מבני׳ האורות, בסוף מתב׳ ב"ב נדוקס).—*כֶּלֶב נֹבֵחַ: והצורות השמאליות הם אחת ועשרים וכוכביהם ש"ס האחת עיש ובניה וכוכביו ט׳ וכו׳ והחמישית הכלב הנובח וכוכביו י"ב (ראב"ע, ראב׳ הכמ׳ א). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף (גזמ׳ ונעים ג בה). — ואמר המשורר: אין לתבוה אם מעטו גדולי המעלה ורבו השובבים, יש ברקיע שמש אחד ושני כסילים ושני כִּלְבִים (עמנ׳, מחבר׳ כו). אחשוב כי הכלב בשמים יהיה, לשמור טלי וגדי מפי אריה (כס). — ורגל הכלב: רגל הכלב הוא הנקרא אל גוזא הוא במזל תאומים ארבע מעלות חמשים ושמנה דקים (רמב"ע, כני נחבת נט).—ה) *חיה עומדת בשערי הגיהנם: ובפרשת שני דרכים אלו עומדים כמה מיני חיות ובראשם הכלב הנובח בראותו נשמה הראויה לו העובדת משם (מבג׳ חביד׳, הפיכוד כ ד).

גוּר. – גרה, גרה בו את הכלב.—*כַּלְבָּה. – *לחת.–נבח.–שסה, שסה בו את הכלב.

*כָּלַב,—קל אינו נהוג.

—פִּעֵ׳, *כִּלֵּב,—כִּלֵּב הרצען וכדומה, תפר לא בתחובים מכונים על קו ישר אלא אחד עולה ואחד יורד, אחד ארוך ואחד קצר וכדומה: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכלב[1]) (מו"ק א ח). הרוצענין מכלבין במועד (ירוש׳ בס א פ ד).

—הִפְעִ׳, *הִכְלִיב, מַכְלִיב[1]),—כמו כִּלֵּב, מְכַלֵּב.

—נִתְפ׳, *נִתְכַּלֵּב,—נתכלב[2]) הכלב, נשתטה, נעשה שוטה: ויקרה להם (להכלבים) זה (השגעון) אם מהאויר אם מהמזונות והמשקים אם מהאויר שישרף החם ליחותיו ויתכלב וישתטה (קאנון ד ו נה).

*כַּלְבָּה, ש"נ,—א) נקבת הכֶּלֶב: מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבה (ירוש׳ סנה׳ ו נג). לכלבה נושכת שאחזה בעליה בשלשלת אעפ"י שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו (מד"ר קהל׳, ומגלה אגי). מעשה בכלבא[3]) אחת כופרית[4]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (בב א׳י׳ דרכי ליון).—ואמר המליץ: אל תתגר את כלבה עת להקת הכלבים סביב לה (אסף כו יז).—ב) בהשאלה, *כַּלְבָּה[5]) וגם *כַּלְבַּת, כלי כעין צבת מברזל כפוף בשתי זרועות פתוחות או יותר ארוכות, Klammer, Zange; tenaille, crampon; cramp, tongs: כלבה[6]) של ספרין ושל

---

[1]) כך במשנה שבתלמ׳ ירוש׳, וכן בדפוס׳ קדמונ׳ (ד"ס), וכן בהלכ׳ פסוק׳, ובנוסח׳ הדפוס׳ החדשים מבליב. ופרשו בגמ׳ ירושׁ׳ (בס א פ ד) דבית ר׳ ינאי אמרו כדרכו ממלא את המחט מכלב אחת אחת ר׳ יותנן אמר כדרכו אחת אחת׳ מכלב מפסיע. ע"כ. ושאלו בגמ׳ בבלי (בס דף י.) מאי מכליב? והשובו: ר׳ יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני כלבתא. ע"כ. ופרש רש"י: מפסיע שאינו תופר ביושר אלא מפזר התפירה ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב רחוקות זו מזו כשיני הכלב. בלבתא, שאינו תופר כדרכו הותב זה בסמוך זה אלא שהותב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה ולהכי קרי ליה כלבתה דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו.—[1]) עפ"י הגרסה מכליב, עי׳ הערה למעלה.—[2]) בערב׳ במשמ׳ זו כַלִב a), בקל. [3]) כך בכל ספרי הדפוס.—[4]) הערוך גרס קורטית. —[5]) בערב׳ כֻּלָּאב b), בסור׳ כלבתא, ועי׳ הערה לקמן. — [6]) כך בכ"י אר"פ, מהדו׳ צו"מ, ובנוסח׳ כלבוס, וגרסת כלבוס לדבר זה בעצמו נמצאת עוד בגמ׳ בבלי: עשאו (את המסמר) כמין בלבוס (בכת ס:), כך בכל הספר׳ וגם בכ"י רק בקצת שנוי, כלובוס וכדומה, ויש גם קלבוס בקוף. וכן בענין הסוטה: כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נבחקה מגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). אבל נגד זה בירוש׳ במקום המובא בפנים, בענין המסמרים, כלבת במקום כלבוס. והנה על סמך הגרסה כלבוס החליט בגימין מוספיא ואחריו ש׳ קרוים (S. Kraus Lehnw.) כי זו מלה יונית-רומית, במשמ׳ מסמר, יתד. אבל כבר העיר י׳ לוי כי אין משמע׳ מסמר או יתד נאותה לפי הענין לא בענין המסמרים ולא בענין הסוטה, וכן ע׳ לו בהערות לש׳ קרוים, וכבר הזכיר י׳ לוי את השם הערבי כֻּלָּאב b), שהוא משמש במשמ׳ הרשומה בפנים, ויש עוד השם כלבתאן c) במשמ׳ צבת, ואעפ"י שכבר הטיל נלדק׳ (Nö. Mand. 120) ספק בשמיותה של המלה כלאב ותשדה שהיא פרסית, בכ"ז ברור הוא כי היא מלה שמית טהורה, כמו שכבר ברר ש׳ פרנק׳ (S. Fraenkel, Aram. 83), שבלשון הערב׳ משמש השרש כלב בלי ספק גם במשמ׳ אחיזה ותפישה ולחיצה, כמו

a) كَلِب b) كُلَّاب c) كَلْبتان

רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחים שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא כתחילה חותה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים רשב"ג אומר מפני שהוא כתחילה מנקב בו את הגחלים ועכשו מנקב בו את הגחלים (תוספתא כל' ב"מ ג יא). כמה בספרים יהו בו וכו' ר' יוסי בן חנינא אמר כלבת[1]) אינה עולה לחשבון מספרים (ירוש' סנה' י כח).

***כַּלְבִּי**, ת"ז, נקב' כַּלְבִּית, מ"ר כַּלְבִּיִּים, כַּלְבִּיּוֹת, — מטבע הכלב: וזה קם זד בליעל ואכזר ובוצע ואיש המדן וכלבי (ר"י אלחריזי, תחכמוני, תגונה על הזמן, חו"ב עא). — "תאוה כלבית: ולזה תתחדש התאוה הכלבית ברוב העניים מן הקור (קאנון א א, במזגי הכלים). שכל כונתם אינה אלא לצבות כמן ולהשביע תאותם הכלבית (גוה כלום ב ה). ולרוע מזג היבש יקרה כהרת אל כלולה מיאוס והתאוה הכלבית הוא רוצה ולא רוצה (מהיר אלגדבי, ב"א ד). — "רעב כלבי: בנשים שאין ווסתן זב כראוי אז בימי הורתן תמצא הרעב כלבי ותאכלנה בשר חי נתר ובורית ופחמים וביוצא בהם (מעשה טוביה, בית הדב ג). — "שנים כלביות: הראשונים (שבשנים) הם הדקות והרחבות והם לחתוך המאכל ואחרי כן האחרים הנקראים בלביות והם חזקות ועבות יותר מהראשונים וכו' שבתחלת זמן אכילתו (של הילד) לא יצטרך לכלביות וי"א לטוחנות כי ירגילוהו במזון לח מאד ומבושל היטב (מ' אלגדבי, ב"א ד א). המין השני מהשנים הם שנקראו כלביים מפני שרבו בכלב המין הזה מהשנים (בלטי סגבוריס נא). השנים הם מג' מינים חותכים כלביים טוחנים וכו' והקודמים לצמיחה סמוך להם הם הכלביים ועומדים מכוון כנגד העינים וכו' והכלביים יש להם שני שרשים (תפלר' אדם יז). — "נגעים כלביים: הנה החלאים ישיגם קריאת השם מכמה פנים וכו' אם מהדמיון כאמרינו חולי הארי וחולי הפיל ואם מיוחסים אל הראשון הנזכר שקרה לו זה (החולי) כאמרינו הנגעים הכלביים (קאנון א ב א ח). — "ימים כלביים, ששולטים בהם, לפי אמונת הקדמונים, הכוכבים, כלב הגדול והקטן, בחדש תמוז ואב: ותשים אלו המים בימים הכלביים בשמש (ספ' הקדחת ג ב, כ"י כרלין). והנה השרף היוצא מזה האילן הוא הצרי ונקרא באלבאמו והם מאספים אותו בימי הכלכיים וגורפין האילן עם מגרפות של ברזל (כלר הגולה על המקדש ב א יד). זמן ליקוט הלבונה הוא בימי הבלכיים (גם כם טו). החום היותר חזק יתחזק בימי הבלביים והוא מן כ"ת תמוז עד כ"ט אב (למודי הטבע כט).

***כַּלְבִּיּוֹת**, ב"נ, — שטות הכלב: הכלב וזולתו ממה שזכרנו יקרה להם הכלביות כלומר שטות והוא השתנות ממזגו אל השחוריות הרעה וארסיות ויקרה להם זה אם מהאויר אם מהמזונות (קאנון ד ו ג ה).

***כַּלְבִּית[1])**, כַּלְבִּית, כולבית, ב"נ, מ"ר כַּלְבִּיּוֹת, — מין דג קטן מאד: וציר שאין בה דגה כלבית[2]) שוטטת בו (ע"ז ב ו). איכת מפגיע על ארי איכת יהוש על הפיל איכת סמכית על העקרב איכת סנונית על

שאנו רואים משמוש מלים אחרות משרש זה במשמ' הנזכרות. וכך הסכים עמנ' לו כהערות לש' קרוים שם כי המלה היא שמית ובאר את הצורה כלבום ע"י השם כלבום כמור' לכלב קטן, שבאה הצורה כלבום במקום כלבותא אולי. עכ"פ, הצורה הזרה כלבום חשודה בעינינו ואין לה טעם, ולכן אין אנו חיבים לדחות בשבילה הצורה העברית כלבה של התוספתא, כפרט שיש לה סמך מהצורה כלבת שבירוש' סנה' המובא בפנים באותו הענין של מספרים שמדובר עליו בבבלי שבת, וגרסה זו שהיא בכל ספרי הדפוס נמצאת גם בקטעי הירוש' ב"י מהגני' בנקוד כַּלְבַּת (כרידי סירוב', מהד' גינזב', דף 262), ושתיהן תומכות זו את זו לבלתי נדחה אותן מפני הצורה כלבום הזרה. ויש סעד לגרסה זו גם מהרמב"ם (יד החזקה, כלים יא יג), שכתב: כלביא של ספרים וכו', כך לפי נוסח' הספרים, ובתנחום ירוש' הגוסחה כלבא, ותרגם בערב': הי אלכלבתין. גם הגר"א בפרוש התוספתא כתב בפרושו כלבה ולא כלבום. ובפרוש המלה אמר רבנו נתן ז"ל: פירוש רב נ"ל ם ז"ל כלבום גופו נועץ בו מספרים מבפנים ומוציאין להוץ שעקם אותן בשיני שפוד ודומות לאצבעות כפופות ויש כלים שעושין בהן ברזל ואותן פיות שלהן תופס בהן ברזל כשיוצא מן הכור עקומין, וי"א הן צבת של ברזל שאוחז בו ברזל ומכניסו לכור. ע"כ. ורש"י פרש יותר בדיוק בפרט לפי הענין אצל הסוטה, וז"ל: כולבוס שני שינים יש לו ונותן לתוך פיה זקוף. — [1]) במד"ר (קהל', דברי חכמים) כלבוס, כלבום, אך צורת הירוש' מכרעת.

[1]) לא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח', וכן ברש"י, אך בכ"י חסרות המלים „כלבית שוטטת בו", וכן בקצת דפוסים וכן במשנה ירוש' וברי"ף (ד"ס), ועי' עוד הערה לקמן. והנה י"א שזוהי המלה כלכיד הנמצאת כמו"כ בתלמ' במשמ' דג, ומקורה ביונית, אבל מלבד שנוי הצורה וההברה, נראה כי הם שני שמות מתחלפים, כי לפי הענין כלבית הוא דג קטן מאד, וכך פרשו כל המפרשים, ואלו כלכיד אינו דג קטן כטבעו. ומקור המלה אינו ידוע, ואין הכרע כי אינה שמית. —

הנשר איסת בילבית[1]) על לויתן (שבת עז:). ואיזו ציר שיש בה דגה בל שבילבית אחת או שתי כילביות שוטטות בו (ע״ז לט:). נכרי שהביא עריבה מליאה חביות ונמצאת בילבית[2]) באחת מהן (שם מ.). שדרך כלבית ליגדל מאיליה בציר של דגים טהורים ואם יש ציר דג טמא עמו לא תיגדל בלבית בו (רש״י ע״ז ב ו). גוי שהביא חבית מלאה מציר של דגים אם כולבית אחת שוטטת בו מותר שזה סימן שהוא מדגים טהורים שאין דרך כולבית לגדל בציר דגים טמאים (טור יו״ד פג). ולטהר את הכלבית ואת הצב (שו״ת מהר״מ מלובלין מד).

כלה[3]), ממנו א. כלה, ב. כלה, כלה, כליון, תכלה, תכלית, מכלה, מכלות, *כלוי, *כליה, *כלות, — ועי׳ כלי.

א. **כלה**[4]), פ״ע, כלתה, כליתי, כלו, כלינו, כליתם, יכלה, יכל, תכלה, ותכל, יכלו, תכלינה, כלות, בכלות, כלתו, כלותם, — כלה דבר, א) נשלם, נעשה בו כל הנצרך, vollendet ; être achevé ; be completed : ובשנה האחת עשרה (למלכות שלמה) בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו ויבנהו שבע שנים (מ״א ו לח). ותכל[5]) כל עבדת משכן אהל מועד (שמות לט לב). כי יי׳ אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי׳ (דהי״א כח כ). והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי״ב כט כח). ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה (שם לד). ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יי׳ ועד כלתו (שם ח יו). — והזמן, נשלם, עבר כלו: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחלינה שבע שני הרעב לבוא (בראש׳ מא נג-נד). — והקציר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו (ירמ׳ ח כ). כעללת אם כלה בציר (ישע׳ כד יג). ימים על שנה תרגזנה בטחות כי כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). ותדבק (רות) בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים (רות ב כג). — ודבר פלוני: ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי׳ בפי ירמיהו העיר יי׳ את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וכו׳ (דהי״ב לו כב). — וחזיון

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י כולבית, וכן בקצת דפוס׳ (ד״ס). — [2]) כך בנוסח׳, ובכ״י כילבית, בכף.

[3]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. ואומרים חלא״ש כי גם באשור׳ כלו כמשמ׳ פסק.

[4]) עי׳ הערה להשרש. — [5]) כמו ותפן וכדומה.

וכדומה: וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וכו׳ תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז), יבאו ויהיו כל הדברים אשר חזה בשלמותם. — והרעה, הגזרה וכדומה, כלתה הרעה מפלוני, החלטה החלטה גמורה ושלמה ואי אפשר לשנותה: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש״א כ ז). כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (שם ט). וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי (יחזק׳ ה יג), יהיה שלם, יבא כלו. — ואל פלוני, על פלוני: ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת׳ ז ז). — ב) אפס, לא יש יותר, zu Ende, erschöpft s. être epuisé, fini ; be consumed, exhausted, spent: ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר וכו׳ ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן החמת (בראש׳ כא יד-יה). כד הקמח לא תכלה[1]) וצפחת השמן לא תחסר (מ״א יז יד). כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר (שם יו). — והדשא וכדומה, יבש, נחרב: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע׳ יה ו). — והכעס: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה (משלי כב ח). — ואנשים, אבדו, נשמדו: ועזבי יי׳ יכלו (ישע׳ א כח). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). ובחרב וברעב יכלו (ירמ׳ יו ד). ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם (שם מד כז). שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך (יחזק׳ ה יב). ונפלה (העיר) וכליתם בתוכה (שם יג יד). כי אני יי׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלא׳ ג ו). מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט). כי רשעים יאבדו ואיבי יי׳ כיקר כרים כלו בעשן כלו (תהל׳ לז כ). הסר מעלי נגעך מתגרת ירך אני כליתי (שם לט יא). יבשו יכלו שטני נפשי (שם עא יג). כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (שם צ ז). — ובמשמ׳ נמס, נתמסמס וכדומה, הכליות מחלי: כלו כליתי בחקי (איוב יט כז). — והגוף, מאפיסת בח: יכל בשרו מראי (איוב לג כא). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). — ומצער: כלה שארי ולבבי (תהל׳ עג כו). — והענן, נתפזר: כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). — והעינים, מבכי, מצער, נפסדו: כלו בדמעות עיני (איכ׳ ב יא).

—[1]) אמר ר״י חיוג: קמוץ והיה ראוי בסגול. וכן רד״ק: כקמץ ומשפטו בסגול. ואמרו רוב החדשים כי הוא בפעולה

ורכצת ואין מהריד ותלו פניך רבים ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם (איוב יא יט-כ).—ובמליצה, בתקוה, בתשוקה וכדומה: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות[1]) (דבר׳ כח לב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (ירמ׳ יד ו). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ׳ ד יז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל׳ סט ד). כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני (שם קיט פב). עיני כלו לישועתך (שם קכג).—ובמשמ׳ זו גם הנפש: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ג). כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (שם קיט פא). — ודברים מפשטים: כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע׳ י כה). כי אפס המץ כלה שד[2]) תמו רמס מן הארץ (שם יו ד). כעוד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (שם כא יו). חסדי יי׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכ׳ ג כב). והצלית עד כלה זעם (דני׳ יא לו).—והימים: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). כי כלו כעשן ימי (תהל׳ קב ד). — והחיים: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). — והכח: אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני (שם עא ט). — והרוח: מהר ענני יי׳ כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם ירדי בור (שם קמג ז). — ובתו״מ במשמ׳ זו של נגמר ואין יותר: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שביע׳ ב א). ולמה אמרו שלש ארצות שיהו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה (שם ט ג). כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית וכו׳ אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ה). המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו (פסח׳ ד ב). בשעה שאדם מת והגוף כלה הקב״ה מעמידו בדין (מכי׳ בבלח ב). אלולי ששתפו ישראל שמו של הקב״ה בעבודה זרה כלים[3]) היו מן העולם (שם משפט׳ יז). משה

נל״א, אך לא נתבררה הסבה לזה.—[1]) אמר רד״ק: והוא תאר. וכן ההדשים. אבל זה דחוק, והפעל ד׳אות שלפניו בבינוני מעיד עליו שגם הוא בינוני בקמץ פ״פ במקום חולם, וכן נוהג פעל זה בתו״מ כמו שמובא לקמן: כלים היו, ולא כולים. וכמו כהות במקום כ׳הות, עי״ש. —[2]) וי״א כי זה ש״ת כמו שודד.—[3]) במקום כולים.

רבינו לא הוכיח את ישראל אלא משכלו ימיו משנטה למות (ספרי דבר׳ נד). לכך נתנו (את השמן בנר) משעה ראשונה שיכלה בנר (ירוש׳ שבת ג ו:). לכך נתנן (את החטים באדמה) משעה ראשונה שיכלו בקרקע (שם). כור הרבים מימיו מצויין לכלות כור היחיד אין מימיו מצויין לכלות (שם ערוב׳ ג כ:). אחד מעובה ואחד מידק כדי שיהו כלים בבת אחת (שם כוב׳ ג נד:). צדיך שתכלה ברכה עם הפת (בבלי ברכ׳ לט.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תענ׳ יט:). אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף (יבמ׳ סג.). הטל עליהן צורכי ציבור והן כלין מאיליהן (סוט׳ יז.). אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (שם לח.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכים (שם לז.). אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (שם:). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מדר׳ ברא׳ לא).—ורגל מן השוק, שלא יהיו הולכים יותר בשוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא:). מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה הרגל מן השוק (סופרים כ ד). ואחרי ככלות[1]) הכל לבדו ימלוך נורא (בקשות, אדון עולם).—ואמר המשורר: כלו עלומיו ועוד לא פרחו ציצי ברמיו (רשב״ג, אמור לאומרים). ועוז ממשלו (של הבורא) עולם לא יכל (רמב״ע דיואן לט, כ״י בודל׳).—ובמשמ׳ השתוקק: נכספו גרי ארצות לחזות הודו ואל נדכת ימינו כלו (רמב״ע, תרשיש א קיח).—ובמשמ׳ הגיע קצו עד מקום פלוני: נתמעטה (המחיה שפשתה הבהרת עליה) והלכה לה וכו׳ אם מבפנים היא כלה סימן פשיון לפנימית (נגע׳ ו ה). מ״ד מעיקר הגדר מושהין מקום שהחוט כלה אסור והשאר מותר (ירוש׳ כלא׳ ו לג:). מעשה במבוי אחד שצידו אחד כלה לים וצידו אחד כלה לאשפה (ערוב׳ ח.). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (שם מג:).—*כלה עורב, עי׳ עורב.

—פע׳, כלה, כלתה, כליתי, כלו, כליתם, כלינו, כלות, ככלות, כלה, כלו, מכלה, מכלות, אכלה, תכלה, יכלה, ויכל, ותכל, יכלו, ויכלו, כלנו, כלם, כלתו, כליתיך,

—[1]) והעיר רמב״ה ע״ז: וכן צריך להגיע השכא כמלת ככלות הכל כי היא עומדת תמורת העבד שבמלת אשר מלך (דרכי נעם ט).

כלוני, כלום, כלותי, כלותך, כלתהו, כלותם, אכלך, אכלם, יכלהו,—עשה שיכלה, כהמשמעות של הקל, א) כלה לדבר, דבר כל דבריו והדל ולא דבר יותר: וילך יי׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראש׳ יח לג). ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת (שם כד יה): אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם מה). ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (שם יז כב). ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת (שמות לא יח). והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דבר׳ כ ט). ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו (שופט׳ יה יז). ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול (ש״א כד יז). ככלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך (ש״ב יא יט). ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי׳ לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנביאים (ירמ׳ כו ח).—ופעולות אחרות: כאשר כלה יצחק לברך את יעקב (בראש׳ כז ל). ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת (שם כד יט). ויכל יעקב לצות את בניו (שם מט לג). ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר (ויקר׳ יט ט). וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש (במד׳ ד יה). ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז א). כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וכו׳ ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה (דבר׳ כו יב). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר וכו׳ (שם לא כד). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי וכו׳ (יהוש׳ ח כד). ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכתם מכה גדולה מאד עד תמם וכו׳ (שם י כ). ויכלו לנחל את הארץ לגבולתיה (שם יט מט). ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה וישלח את העם (שופט׳ ג יח). ויהי ככלתו להעלות העלה והנה שמואל בא (ש״א יג י). ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כלתו לבנות את ביתו (מ״א ג א). ויכל חירם לעשות את כל המלאכה (שם ז מ). ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ וכו׳ (שם ח נד). ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יי׳ וכו׳ (שם ט א). ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר יהוא (מ״ב י כה). אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות (רות ג ג). והיה אם כלה (הגבי) לאכול את עשב הארץ וכו׳ (עמו׳ ז ב). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ׳ נא סג). יואב בן צרויה החל למנות (את העם) ולא כלה (דה״א כז כד). ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וכו׳ וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו (דה״ב כט יז). וככלות (יחזקיהו) להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט). וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז).—ועם מ אחריה, כלה מן, במשמ׳ זו: ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה (שמות לד לג). וכלה מכפר את הקדש (ויקר׳ יז כ). ויכלו (אלעזר ויהושע) מחלק את הארץ (יהוש׳ יט נא). ויכל מהתנבות ויבא הבמה (ש״א יג). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם (ש״ב ו יח). ככלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים (יחזק׳ מג כג).—ועם שם אחריו, כלה המעשה, עשהו כלו, עשהו בשלמות הראויה: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (בראש׳ ב ב). והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם (שמות ה יג). מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם (שם יד). ויכל משה את המלאכה (שם מ לג). ויבן את הבית ויכלהו (מ״א ו ט). ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל את כל ביתו (שם ז א). עד אם כלו את כל הקציר (רות ב כא). וכלה את מדות הבית הפנימי (יחזק׳ מב יה).—ועם מדות הרמז אחריה, לאמר השלים לעשות הנאמר שם למעלה: וככלות אלה (לעשות מה שמספר שם) נגשו אלי השרים (עזר׳ ט א). וככלות כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה (דה״ב לא א).—ובהשמטת הדבר הנשלם: וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות (עזר׳ י יו-יז). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים (נחמ׳ ג לד). וככלותם (להשמיד ולהחרים) כיושבי שעיר עזרו איש ברעהו (דה״ב כ כג). וככלותם (המלאכה) הביאו לפני המלך (שם כד יד).—החל וכלה: ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה (ש״א ג יב).—עד לכלה, עד גמר הדבר: וישמחו כל השרים וכל העם (על הקריאה להתנדב לבדק הבית) ויביאו וישליכו לארון עד לכלה (דה״ב כד י). ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לכלה (שם לא א).—ואת הזמן, הימים וכדומה: שלש מאות ותשעים יום (תשכב על צדך) ונשאת עון בית ישראל וכלית את אלה (הימים) ושכבת על צדך הימיני שנית וכו׳ ולא תהפך מצדך אל צדך עד כלותך ימי מצורך (יחזק׳ ד ה-ח). שבעת ימים יכפרו את המזבח וכו׳ ויכלו את הימים והיה

ביום השני והלאה יעשו הכהנים (בס מג כו-כז).—ואת הכעס וכדומה: כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודתיה (איכ׳ ד יא). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם (יחזק׳ ו יב). עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך וכליתי אפי בך ושפטתיך בדרכיך (בס ז ח).—והרעה וכדומה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה (משלי יו ל).—כלה את הכלי, עשה את קצהו: ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראש׳ ו טז).—ב) כלה את העם, הארץ וכדומה, אבדו, החריבו השמידו: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ (בראש׳ מא ל). ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (שמות לב י). להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה (בס יב). לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך (בס לג ג). אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (בס ה). בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (ויקר׳ כו מד). הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יו כ). ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי (בס כה יא). ונשל יי׳ אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה (דבר׳ ז כב). ידבק יי׳ בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה (בס כח כא). ונלחמת בו עד כלותם אתם (ש״א יה יח). האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש״ב כא ה). ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלתם ואכלם ואמחצם ולא יקומון (בס כב לח-לט). באלה תנגח את ארם עד כלותם (מ״א כב יא). והכית את ארם באפק עד כלה (מ״ב יג יז). וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו (הוש׳ יא ו). הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר (ירמ׳ ה ג). ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (בס ט טו). כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (בס י כה). כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (בס יד יב). אשר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכ׳ ב כב). ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם (יחזק׳ כ יג). ואשפך עליהם זעמי באש עברתי כליתים (בס כב לא). וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אותם באפי (בס מג ח). אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). כלה בחמה כלה ואינמו (תהל׳ נט יד). הלוא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה (עזר׳ ט יד). מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כלום בני ישראל (דהי״ב ח ח). כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדיך (תהל׳ קיט פז).—ודברים לא בע״ח: את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו טז). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס (ישע׳ י יח). שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה (בס כז י). ולנה (האלה) בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ד).—והכח: ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע׳ מט ד).—והזמן, הימים, השנים: ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהל׳ עח לג). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה (בס צ ט).—ואת העינים ע״י מניעת דבר: אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (איוב לא יו-יז).—ובמשמ׳ הפסיק: השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם (במד׳ יז כה).—וכלא כמו נל״א, במשמ׳ כלה: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא[1] הפשע (דני׳ ט כד).—ובתו״מ: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט׳ ט יג). אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). בג׳ מקומות בא הקב״ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום (הם) יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (בס ויקר׳ כו). שהרבה כשרים היו בהם וקנא הקב״ה לכולם שביקש להם לכלות הטובים עם הרעים (בס במד׳ ט). בשעה שעשו ישראל את העגל ביקש הקב״ה לכלות שונאיהן של ישראל (בס דבר׳ א). נשבעת שאתה מכלה את בניך כעגל ותזרת בך (בס ג). בא עליו החרם ומכלה אותו (פדר״א לח).—ואמר הפיטן: ברת דודי עד שתתפין אהבת כלולנו, שוב לרחם כי כלונו, מלבי יון הרשעה שוכנו תוללנו, הרוס וקעקע בצתם מתלנו (יוצ׳ א פסח, ברח דודי).—וכלה דבר מפלוני: אבינו מלכנו כלה דבר וחרב ומשחית מבני בריתך (תפלת א״מ, מחז׳ ר״ה).—ולווי כל[2], ואמר הפיטן: כל בחמה כל, להתנכל בעם קדשך, כל ואיגימו ועלימו שפך זעמך (מגח׳ מלוגזגו, בתי ידות, אודך אודי).—ג) *כלה הגליון וכדומה, גמר אותו, הגיע בו עד קצהו: היה הגיס״ל מכלה את הגויל אם גודדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א עא ג).

— [1]) י״ס שהכונה היתה כאן למקור, במשמ׳ א.כלא.
— [2]) כמו גל מן גלה.

—ד) כלתה הנפש, הרוח, לצאת, לדבר, כמשמ׳ של תשוקה, השתוקקה אליו: ותכל[1]) דוד המלך לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת (ש״ב יג לט).

—פע׳, כלה, כלו, ויכלו, כלו[2]),— א) כלה הדבר, נעשה כלו בשלמותו: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (בראש׳ ב א). כלו[3]) תפלות דוד בן ישי (תהל׳ עב כ). — ב) *נשמד: א״ר מני אילולי זכות אשתו של עובדיה בכר היו ישראל מכולין[4]) באותה שעה (פסיק׳ דר״כ, בקל׳).

—נתפ׳, *נתכלה,—שכלוהו, אבדוהו והוא נאבד, נשמד: בשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון לפיכך היו מתבלים (מד״ר במד׳ ה). אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם (שם). שנתכלו בגלות (שם יג). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלהו את ישראל (שם שמות כ).— ואמר הפיטן: שכבו בעלוף בתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה, הרי כמה שנים הממני להתכלה, אנושים בוכות ואם כאלה (קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב. **כָּלָה**,— א) תה״פ, במשמ׳ כלו, שלא ישאר כלום, gänzlich; entièrement; wholly: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א).—ולכלה במשמ׳ זו: ובהכנעו שב ממנו אף יי׳ ולא להשחית לכלה (דהי״ב יב יב).—כלה היא מעם פלוני לעשות כך וכך, דבר מחלט שאין לשנותו: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד (ש״א כ לג).—ב) ש״נ, שם המפשט מן הפעל כלה במשמ׳ אבד והשמיד, Vertilgung; extermination,—ותבוא לבדה כמו מלת קריאה במשמ׳ אשמיד ואאבד: ויאמר יי׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה[5]) ואם לא אדעה (בראש׳ יח כ-כא), ר״ל אז

—[1]) אמרו הקדמונ׳ כי נשמטה כאן המלה נפש, וי״א כי במקום המלה דוד היה כתוב רוח, והחדשים אמרו עוד כי במקום הפעל צ״ל בקל ותכל.—[2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) אמר ר״י חיוג: והפועל שלא הוזכר שם פועלו וכו׳ כלו תפלות דוד ויכלו השמים שהשרק וקמץ הטף אחד הם בבנין זה ובכמה מקומות. ע״כ. וכן שאר המדקדקים הקדמונ׳ ורוב החדשים, והוא מפני הדגש שבלמד, אך וי״א כי הוא מן קל.—[4]) כך בנוסח׳, ובכ״י כרמולי: נופלין; ובתנחומא וכמו״כ בערוך ערך חמה: כבר כלו ישראל.
[5]) יש מפקפקים בנוסח׳ זו ומגיהים הנהות מתחלפות.

נגזרה עליה כלה. — ועשה כלה בפלוני: וגם בימים ההמה נאם יי׳ לא אעשה אתכם כלה (ירמ׳ ה יח). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה (שם ל יא). שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה (שם ד כז). עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו (שם ה י). ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי׳ כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק׳ יא יג). ותחם עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה[1]) ואיביו ירדף חשך (נחום א ח). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (נחמ׳ ט לא). ויעש הבא אליו ברצונו ואין עומד לפניו ויעמד בארץ הצבי וכלה בידו (דני׳ יא יו).— לכלה: ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה (יחזק׳ יג יג). — כלה ונחרצה, לחזק הדבור, כלה שלמה ונגמרה: כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע׳ י כג). ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי׳ צבאות על כל הארץ (שם כח כב). ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני׳ ט כז).—כלה אך נבהלה: גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ כי כלה אך נבהלה יעשה את כל ישבי הארץ (צפנ׳ א יח).

ג. **כָּלָה**, פ״י,—כמו כלא[2]), עי״ש: במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש׳ כג ו), במקום יכלא. ואת בניהם כלו בבית (ש״א ו י), במקום כלאו. והכתיב באלף וכבר קראו כמו ל״י בלאתי עי׳ שם בערך כלא. — ובתלמ׳: אמר ר׳ תנחומא מפני מה התקינו שומע תפילה ברב׳ חמש עשרה כנגד ה׳ לסבול ישב שהוא כולה[3]) את הפורענות מלבוא לעולם (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). — ואמר המשורר: ולי אבות וכו׳ בצרקתם ותוסתם מליצים דבר צדקי ואף מוגעים ובלים, ולי אדון אשר אמר בטח בי ואפיל בנעימים לך חבלים (ר״ש הנגיד, הלי תעב).

—[1]) יש מגיהים בקמיו.
[2]) אמר ר״י חיוג וז״ל: והענין השלישי נשתמשו בו בשתי לשונות בהא ובאלף לפי שדרכם להמיר זו בזו כמו שהודעתיך יש מהם מי שדבר בליתי רגלי בליתני לא יכלה ממך ויתבן להיות מזה ואת בניהם כלו בבית זהו לשון ההא כמו שנאמר בנה בניתי בנו יבנה ויש מי שדבר כלא כלאו שמים כלאה יכולה וכו׳ זהו לשון האלף.
—[3]) כך בכל ספרי הדפוס׳, ובכ״י רומא בילה, ובקטעי

כַּלֶּה, ת״ז, לנק׳ כלה, מ״ר כלים, כלות,—מי שהוא כלה: ועיניך ראות וכלות[1]) (דבר׳ כח לב).—ובספהמ״א: וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (חו״ה, יחוד המעשה ו).

א. **כַּלָּה**[2]), ס״נ, כלתו, כלתה, כלתך, כלתך, מ״ר כלות, כנ׳ כלותיכם, כלותיהם,—א) אשת בנו, Schwieger-tochter; belle fille; daughter-in-law: ויקח תרח את אברם בנו וכו׳ ואת שרי כלתו אשת אברם בנו (בראש׳ יא לא). ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳ וימתהו יי׳ וכו׳ ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך (שם לח ו-יא). ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים (שם כד). ערות כלתך לא תגלה אשת בנך הוא (ויקר׳ יח טו). וכלתו (של עלי) אשת פינחס (בנו) הרה ללת (ש״א ד יט). ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה (רות א כב). כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (שם ד טו). ותצא (נעמי) מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה וכו׳ ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה (שם א ז-ח). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה (הוש׳ ד יג) כי בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה (מיכ׳ ז ו). ואיש את כלתו טמא בזמה (יחזק׳ כב יא). ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח (דהי״א ב ד).—ובתו״מ: בתו ובת בתו ובת בנו וכו׳ וכלתו הרי אלו פוטרות צרותיהן (יבמ׳ א א). כלתו של רבי הושעיא נכנסה מעוברת (ירוש׳ כתוב׳ א כה ג). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (יבמ׳ קה:).—ב) נערה ביום חתונתה, Braut (am Tage der Vermählung), fiancée (le jour de noce); bride (the day of wedding): התשכח בתולה עדיה כלה קשריה (ירמ׳ ב לב). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ (שם ז לד). עוד ישמע במקום הזה וכו׳ בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יי׳ צבאות (שם לג י-יא). יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יוא׳ ב טז). כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (שם סא י). ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (שם סב ה).—ובשיר החתן לכלתו: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי וכו׳ לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך מה יפו דדיך אחתי כלה וכו׳ נפת תטפנה שפתותיך כלה וכו׳ גן נעול אחתי כלה (שה״ש ד ח-יב). באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שם ה א).—ובתו״מ: מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת (שבת כג ד). והכלה הופכת את פניה ואוכלת (פסח׳ ז יג). במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט׳ ח ז). בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות וכו׳ בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (שם ט יד). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). עלובה כלה מזנה בתוך חופתה (שם פח:). בכלה שנמצאת שליטה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה (פסח׳ פז.). מבטלין תלמוד תורה

הירוש׳, כ״י מהגני׳ (בלידי הילוב׳ דף 9) מכלה.

[1]) עפ״י דעת המדקדקים הקדמונ׳ והחדשים. וכבר שמתי בינ׳ קל בהערה שם.

[2]) מן ב.כלל, עי״ש. באשור׳ כלת, בארמ׳ כלתא, בערב׳ כנה a), אשת בנו ואשת אחיו. ולא נתברר מקור שם זה. י״א כי שם זה נגזר לא מן כלל אלא מן כלא, ונקראת כך ע״ש שהיא כלואה בחדר. ואחרים אומרים שפרוש כלה הוא קשורה, ר״ל קשורה לאיש. וכל זה דחוק ואינו מנית את הדעת. והנה כבר ראינו כי בערב׳ הוא כנה, והוא משרש כנן b), ובלשון זו יש גם פעל משרש זה, ומשמ׳ היא סתר וכסה דבר, ומשמש במשמ׳ זו בהרבה שמושים, ואחד מהם בענין האשה: אכתנת אלמראה ע׳טת וג׳ההא ושתרתה היא׳ מנ אלנאיש (לסאן אלערב), ובעבר׳: התכננת האשה כסתה פניה והסתירתם מפני בושה מאנשים. ודבר ידוע הוא כי היה גם מנהג ישראל מימים קדומים ועד הזמן האחרון שביום החפה היתה הכלה מכסה פניה מפני החתן, וכמו שאנו רואים ברבקה שמיד כשאמר לה העבד שהאיש שראתה הוא יצחק לקחה הצעיף ותתכס. ואפשר שהיה אז המנהג כי אבי החתן היה מכסה את פני הכלה, ולכן נקראת כלתו, שהוא היה המכסה פניה. ואולי היה מנהג זה גם אצל הערבים כזמן מן הזמנים הקדומים אלא שאצלם היה אולי נהוג כי מכסה פני הכלה יהיה אבי החתן או אחיו, ולכן נקראת בערב׳ כנה גם אשת הכן וגם אשת האח. וצריך לאמר, כי בלשון השמית הקדומה היה עקר השרש הזה כנן, ונשאר בערב׳ בהויתו וגם במשפ׳ הקדומה, ובמשפחה הצפונית נתחלף השרש כנן לכלל ונשאר ממנו רק השם כלה ובעבר׳ עוד השם כלולות.

a) كَنَّة b) كنن

להוצאת מת ולהכנסת כלה (מגי׳ ג:). כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (שם י:). משל לכלה שהיא כבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעני׳ כד.). התורה חסה על תכשיטי כלה (יבמ׳ לד:). כיצד מרקדין לפני הכלה ב״ש אומרים כלה כמו שהיא וב״ה אומרים כלה נאה וחסודה (כתוב׳ יז:). אמרו עליו על ר״י בר אילעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה (שם). א״ר יונתן מותר להסתכל בפני כלה כל ז׳ כדי לחבבה על בעלה (שם). מעשה בר״י בר׳ אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה לפניו אמר מהו זה אמרו לו כלה שעברה אמר להם בני עמדו והתעסקו בכלה שכן מצינו בהקב״ה שנתעסק בכלה וכו׳ (אדר״נ ד). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח״כ מכניסין אותה לחופה (מד״ר במות כג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (שם ויקר׳ ט). מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין וכו׳ מה כלה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (שם שה״ש, ג׳פת). ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה (שם); עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (שם, מי זאת). כלה זו כשמלאו שבעת ימי חופתה חוזרת למלאכתה (פסיק׳ דר״כ, שוב אשוב). כלה כלא כרכה אסורה לבעלה כנדה (מס׳ כלה א). כל המקבל כוס מיד כלה ושותהו אין לו חלק לעוה״ב (שם). בכלה שהיא מתעברת מבעלה הראשון (פדר״א ח). וכחזן שהוא עומד ומברך את הכלה בחופתה (שם טז). עמדו משינתכם כבר בא החתן ומבקש את הכלה להכניסה לחופה (שם מא). — ומ״ל: ממשיכין יין ושמן בצינורות לפני חתנים וכלות (תוספתא שבת ז יז). — ואמר המשורר: תקרב (הלבנה) אלי שמש ותחבא בזבול ככלה יום כלוליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף בחח, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב״ע, תרשיש א מד).—וכנוי לשבת: רבי ינאי (היה לובש בגדיו בכניסת שבת) ואמר בואי כלה בואי כלה (שבת קיט.). — ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה (ערב׳ ליל שבת). — ומליצה בענין הגשמים, יצא החתן לקראת כלה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה[1]) (תעני׳ ו:).

—[1]) ופרש ר״ח כשתרד הטיפה על הקרקע שכבר ירד׳

ב.*כַּלָּה[1]), ש״נ, — אספת התלמידים בישיבות בבל לפני החגים הגדולים כחדשי אדר ואלול לשמע דרשות ראשי הישיבה בהלכות החג וכדומה[2]), וראש דכַלָּה, ראש הישיבה שדרש לפני התלמידים בזמן הכלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה[3]) (ברכ׳ נז.). מר׳ ורב׳ יעקב ראש כלה גבור בתורה (אגר׳ לר׳ יעקב ראש כלה, כ״י גני׳ קהיר). ורב אשי האריך בישיבה ששים שנה שהיה מתעסק בכל שנה באלול ובאדר שהן חדשי הכלה והשלים התלמוד כ׳ פעמים (ר״ח ב״ב קנז:). תלמידי חכמים שרוצין לדרוש בכלה של אלול או בכלה של אדר (הוא, ערוך, ערך כל ה). שהיה רב ביבי טרוד בחדש הכלה במסכתא דכלה (ערוך, שם). — ואמר המלין: ושים שיר ותהלה להשר ראש כלה[4]),

בו מטר מעלת כמין אבעבועין. ע״כ. ורגמ״ה: כשיצאו מים התחתונים לקראת מים עליונים. ע״כ. ורש״י: שירדו כל כך שכשהטיפה נפלה יוצאה אחרת ובולטת כנגדה, מפי מורי, ל״א שהשוקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלת כנגדו.

[1]) גם במקור שם זה נתלבטו החכמים ולא מצאו באור מספיק. י״א שנגזר מן כלל כמשמ׳ כללות הדבר, מפני שאז היו נאספים כל התלמידים, וי״א שהוא דומה להשם הערבי כליה a) לבית מדרש עליון לחכמות, וי״א שהוא מן כליל, כמשמ׳ עטרה. וכ״ז רחוק. ואולי גם כלה זו היא, כמו א.כלה, צורה צפונית בהשרש כנן שבערב׳, והשם כִּנ b) משמש בערב׳ במשמ׳ מחסה, ומקום מכסה שמגן מפני החמה והצנה, ואפשר שהאספות הללו, מפני רבוי העם, לא היו בתוך עצם בית הישיבה, שלא היה יכול להכיל כלם, אלא בחצר, בגן, תחת מחסה עשוי לבך מפני החמה הקשה בחדש אלול ומפני הצנה והגשמים בחדש אדר, וזהו הדבור נכנס לכלה, עייל לכלה (סוכ׳ כו:), דניעול לכלה (ב״ב כב.), ר״ל למקום המחסה ששם נאספים התלמידים, ודומה קצת להשם תרביצי, ואח״כ נקראת עצם האספה כשם זה, כנהוג.—[2]) בסגנון ארמי באגרת רב שרירא גאון: דאכלו ביה קורצא (על רבה בר נחמני) דקא מבטל יב אלפי גברי ירח בקוטא וירח בסיתוא דאינון תרי ירחי דכלה אדר ואלול. — [3]) כך בנוסח׳. וכעין זה בכ״י פ׳: נעשה ריש כלה, וכך היתה הגרסה לפני רש״י, ופרש: ראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמעת׳ אחד שעמד הרב והם מחזירין על שמועתן ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בכל הצורך וזה מבינה להם. ע״כ. ובכ״י אחר: ראש לבני גולה.—[4]) הכונה לחסדאי.

a) كلية b) كن

אשר כליל כלה, גדורי החזורים (דוגב, דעה לכי). והגל הערבה, ותפרח בתנובה, לראש כלה בי בא, בשמחה ובשירים (תבו׳ תלמידי מנחם).

*כִּלָּה[1]), ש"נ, — בעין אהל סביב המטה, עשוי מארג ובדומה, למחסה מפני יתושים וכדומה, Himmelbett, Moskito-netz; lit à la duchesse, moustiquaire; curtained bed, mosquito-net: כילה אסורה ומטה מותרת (בבת קלח.). אמר שמואל הישן בכילה ערום מוציא ראשו חוץ לכילה וקורא קריאת שמע (סוכ׳ י:). כילת התנים[2]) מותר לנטותה ומותר לפורקה (בבת קלח:). מותר לישן בכילת חתנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכה יח.). בדיין שמותחין כילה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ (מד"ר בראש׳ לו). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (בם במד׳ יג). רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן בכילה בסוכה מפני יתושין (הלכ׳ פסוקות, סוכ׳). — "הניח דבר בכילה, שמרו ולא השתמש בו: מעשה באחד ששאל דלי מחבירו ונפחת בא לפני רב פפא אמר לו לך והבא עדים שלא שניתה בו ופטור אתה שלא להניחו בכילה שאלתו (בב, ממונ׳). — ובעין "אהל קטן: אמר אחד בשם בעלי האהלים מהערבים ושוכני המדברות והיושבים בכילות וכו׳ לא נדע מה נעשה בלי חלב לשתות ובלי בשר לאכול ולא צמר ולא בגד ללבוש ולא עור לכסות ולא כילת שער לעשות מכסה אהלים (ר׳ קנוני, הגר׳ נע"ת ב ג).

[1]) כך גם בערב׳ כִלַּה a): ואלכלה אלישתר אלרקיק יח׳אט כאלבית יתוקי פיה מן אלבק וכו׳ ע׳שא׳ מן ת׳וב רקיק יתוקי בה מן אלבעוצ׳ (לבחן אלערב), ובעבר׳: הכלה היא מסך דק נתפר כמו בית ויחסה בו אדם מן הפשפשים וכו׳ כסוי מן כגד יחסה בו אדם מן היתושים. בארמ׳ כילא: הזינא להו לכילי דבי רב הונא דמאורתא נגידו ומצפרא חביטא (בבת קלח.), ופרש ר"ח שם: ואנו קבלנו מרבותינו כי נטויות היו מע"ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם: לא אמרן אלא וכו׳ אבל נהית מפוריא טפח אסור. ופרש רש"י: כילת חתנים לא דמי לשאר כילות ששאר כילות פרוסות על גבי קינוף שהיא לד׳ רגלים ויש לה גג וכו׳ ושל חתנים על גבי נקליטין שאינם אלא שנים באמצעית המטה וקנה נתון עליהן והבגד נתון עליו ונופל לכאן ולכאן ואין לה גג טפח.

a) كِلّة

*כִּלָּה[1]), ש"נ, — מדה ליבשים ולחים: אומר הוא אדם לחבירו תן לי כלה של תבלין שכן בעל הבית דרכו להיות נותן כלה של תבלין בתוך תבשילו (ירוש׳ כלא׳ ג סב:). — ואמר הפיטן: וכל עומר שבעת רבע וכלה והכלה אחד ממאה ועוד בסאה (בבת בקל׳, אז רלית).

כְּלוּא, ש"ז, — כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הַכְּלוּא[2]) (ירמ׳ לז ד). — ואמר המשורר: נקבת אדונינו נבקש עד רגלו נשלה מכלוא מוקשו (ר"י חריזי, תחכמ׳ יג). — ובמליצה בהשאלה, כלוא הלב: הה נגלה סוד חשקי אחר היה בכלוא לבי לחוץ (בם ג).

כְּלוּב[3]), ש"ז, — א) סל לפֵרות וכדומה, Korb; panier; basket: כה הראני אדני יי׳ והנה כְּלוּב קיץ ויאמר מה אתה ראה עמוס ואמר כְּלוּב קיץ (עמו׳ ח א-ב). — ב) בעין תבה עשויה קנים מרֻוָּחים זה מזה, להחזיק בה עופות, Vogelkäfig; cage: כִּכְלוּב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ׳ ה כז). — ואמר בן סירא: כעוף אחוז בכלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (כ"ס גני׳ יא ל). — ובתו"מ: הרשתות והמכמרות והמדף וכו׳ והאקון והרטוב והכלוב (כלים כג ה). אמר שמואל הללו (האוזים והתרנגלים) באין לכלובן לערב והללו (היונים) אין באין לכלובן לערב (כיל׳ כד.). לעוף שהיה הבוש בכלוב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך (מד"ר קהל׳, במת נתור). — ואמר הפיטן: מה יצטער צעיר הזבובים קצוץ כנפים שקוע בכלא מעוך בכלוב וכל צבא השמים עומדים עליו סימינו (כתי"ע ג ג).

*כַּלּוּב[4]), ש"ז, מ"ר כַלּוּבִים, — בעין קרדום שבקצהו ברזל כפוף חזק לאחז בו ולהרס וכדומה, Hakenspiess; harpon, harpoon: למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם ואמר לאותם המסובין. קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות וכן עשו לאחר שאכלו ושתו נטלו כלובין של ברזל והיו סותרין בפלטין של מלך (פסיק׳ דר"כ, זכור).

[1]) מן כול, ע"ד גל"ה.
[2]) כך לפי הקרי, והכתיב כליא, עי׳ זה הערך.
[3]) נמצא במכתבי תל אלעמרנה, לקוח מכנענ׳.
[4]) משק׳ עַמּוּר, וכך גם בערב׳ כַלּוּב a), ובארמ׳ כולב, ועי׳ הערה לערך *כלבה.

a) كَلُّوب

*כִּלּוּי, ש"ז,—שה"פ מן כִּלָּה, במשמ' השלמה: אין פאה אלא מחמת הכילוי וכו' שלא יהיו עניים יושבים ומשמרים כל היום ואומרים עכשיו הוא נותן פאה אלא ילכו וילקטו בשדה אחרת ויבואו בשעת הכילוי (ספרא קדוש' א א). — ובסהמ"א: כלוי מעשה אינו מעשה (רמב"ם שמות יב טו). שכלוי המלאכה שהיה ביום השביעי מלאכה הוא יותר תפל אצלי כי הנה כלוי המעשה אינו דבר בפני עצמו (ר"י אברבנאל, בראש'). פתח הכת' בלשון בריאה והויה וסיים בדרך כילוי והשלמה (מכתר המאמרים לר' נתן הרופא). — ובמשמ' *אבוד: אין השמדה אלא כילוי בנים (מד"ר ויקר' י). זה כלוי בנים (רב"י דבר' ט כ). הוא לשון כלוי וגמירה וכו' כי כלוי העשב יאמר על האומה (מלמ' התלמי', זכור). דוקא הנאה שאין של כילוי אבל הנאה של כילוי כגון להאכיל לבהמתו (תוספ' יבמ' סו:). —ואמר הפיטן: פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סליח' ה עי"ת, האזון תחן). —וכלוי זמן: שאוכל לעיין בש"ם בלי כילוי זמן בחיפוש (בו"ח תשובות חות יאיר קכג).

:כְּלוּל, ש"ז,—שה"פ מן כָּלַל: רם עמם הועדה באהבה ובחמדה בישיבה ובעמידה, שמם בחיים התמידה בכל כלול חמדה (סבת מקל', אל מתנבא).

:כָּלוּל, ש"ז, מ"ר כְּלוּלִים,—כמו כְּלוּלוֹת: מוליך לבנה על שבילים לא ידעה והוא ידע שביליה, תקרב אלי שמש ותחבא בזבול ככלה יום כלוליה, חותה ימי חופה כתוך ביתה הורה ובושה מבתוליה (ר"ש הנגיד, סגה יתידתי). —ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתחפץ אהבת כלולינו, שוב לרחם כי כלונו (יוצ' א פסח, ברח דודי).

כְּלוּלוֹת[1], שם במ"ר, כנ' כְּלוּלֹתַיִךְ,—הזמן שהנערה כַּלָּה: Brautstand; état de fiancée; state of bride: וזכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב).

*כְּלוּם[2],—כמו מְאוּמָה, ומשמשת א) במאמר חיובי במשמ' איזה דבר: etwas; quelque chose; any thing: משל למלך שמסר את בנו לפרגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו הבן בסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפרגוג עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה ויישן ואלך אני ואעשה רצוני וצרכי (ספרי דבר' שו). למלך שבא אצל בניו לפרקים כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוים אותו אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם שמא דבר יש לכם אמרו לו אבא אין לנו צורך וכו' אלא שתתרצה לאחינו הגדול (שם שמז). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (תוספתא ברכ' ד א). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' שם ו ט ד). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם י). אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך (שם פסח' י לז:). יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו"ק ג ג:). ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (ב"מ' כ:). אמר לו הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי (מד"ר שמות ד). ומי שהיה עולה בידו ה' סלעים אם היה בא לומר לו כלום היה משיבו משה אלו זכית לא היה שם פיתק לוי (שם במד' ד). אמר (יעקב) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום וכו' והניחני הקב"ה (תנחומא תקת נה). רואים אתם כלום כאחד מן ההרים הללו (פדר"א לא). —ובסהמ"א: מי שקידש אשה וקדם שישאנה נפלה ביניהם קטטה והוא מבקש לגרשה חייב ליתן לה כלום או לא (תשו' הגא', הרכבי יח). לא שאלו מה הקב"ה עושה בשעה זו לפי שמרומם ומעולה הוא מלהתעסק בכלום (שם רמד). ישראל שאבד לו כלום או שנגנב ממנו או שנטלוהו לסטין ונפל ביד גוי (רב שריר' גאון, שערי צדק ד אכ). בתמוז בבקר קודם שתטעום כלום שתה מים (הלכ' גדולות, מזוזה). סוכה ישנה צריך לחדש בה כלום (הלכ' קצוב' לר"י גאון, סוכ'). ואחברם יחד בספר שיהיה כמפתח לאלו הכתובים ושיהיה התלמיד כאשר יצטרך לכלום מאלו הנזכרים ימצאם במהרה (ר' נסים, הקד' המפתח). המצניע כלום בחול שאינו בשיעור הוצאה (ר"ח שבת י א). ואם ח"ו יארע בהן כלום אשלם אנא חצי הפחת מכל מה שיפחתו (השטר' לר"י ברצלוני נט). לעיסה של שאור שהיא מגובלת ונפל בה כלום שאין ידוע איזהו (ערוך, ערך אלמ:ה). אם תחשדני שאני נוטל ממך כלום תענה בי צדקתי (רב"י בראש' ל לג). שייר כלום לעצמו בין קרקע בין מטלטלין (רמב"ם זכיה ת טו). אשה שתבעה כתובתה וכו' מעמידים לה אפוטרופוס ונזקקין משום חן האשה כדי שיהיה לה כלום שתנשא בו האשה לאחר (הוה, מלוה ולוה יג ג). —*מִכְּלוּם, מאיזה דבר

[1]) עי' ערך כַּלָּה והשרש כלל.

[2]) בארמ' כלום, כסור' בולום, כילום, בלים, והסכימו חוקרי הלשון שהוא צמצום מן כָּל-אום, כָּל-מה, כְּלוּ-מה.

שיהיה: עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל ס׳ סאה וכו׳ אבל לחולה לאונסו פטור מכלום (ברכ׳ כב:). הועד (השור) בבית שואל והחזירו לבעלים בעלים משלמין חצי נזק ושואל פטור מכלום (ב״ק מ.). פירות העכו״ם שגדלו בקרקע שקנה בא״י אם נגמרה מלאכתם ביד עכו״ם ומרחן העכו״ם פטורין מכלום (רמב״ם תרומ׳ א יא). אם לקחו שדה בסוריא הואיל והמעשרות שם מדבריהם אפילו חלקו הגדיש חלקו של עכו״ם פטור מכלום (שם כא).—°ועם שֵם אחריה, במשמ׳ איזה שיהיה: בכל יכלתי ובכל כחי חיברתי זה הספר ואם יש בו כלום שגגה אל יחשוב עלי כי לא היתה כונתי אלא לשמו (הקד׳ ר״נ גאון לפרושו על הש״ס). ואם ראה הרואה בזה הספר כלום טעות ושגגה יתקן אותו (שם). —°כלום דבר, איזה דבר: וא״ל שמעון לראובן אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי שאפייסנו מן ממוני בכל מה שירצה (תשו׳ הגא׳, הרכבי כג). ואם חס ושלום ערערתי עליו בכלום ערעור או שום טענה בעולם (השטר׳ לר״י ברזלוני ע). ואינו חושש אם יעשה בה חבירו כלום תבואה (רגמ״ה, ב״ב כט.). בעד אחד מקנחת בעלה לראות אם יש בעד כלום דם ובעד אחד מקנחת את עצמה (הוא, כרית׳ יח:). שמא מבלת כלום דבר בבד (ערוך, ערך הרהר). מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בכלום דבר (שם, ערך טל). אם יש כלום תרבות שאינה כהוגן על זה תעמדו והעידו בכתב ובפה (מעש׳ הגאו׳, תשו׳ ר׳ שמה סא). מה איכפת לכלום אדם (שם). — ב) במאמר שלילי, במשמ׳ לא דבר, שום דבר, nothing ; rien ; nichts : דעו שאין בלבנו עליכם כלום (סנה׳ ו ו). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט׳ ד ד). (שער) קיפונום מן המערב משמש בניסה ויציאה (שער) טרי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום (ב״ק ג ט). אפילו יש שם נכסים שאין להן אחריות אינו כלום עד שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות (כתוב׳ י ג). אמרו לו הבא עדים וכו׳ הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום (סנה׳ ג ח). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול׳ ג א). לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום

כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום (ספרי במד׳ לג). אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום¹) (שם דבר׳ שיג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום (תוספתא פאה ב א). ואיזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום¹) מבערב (שם נדה ח ח). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום כיון שראו שלא הועילו כלום אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). כל המוציא מעשרותיו כתיקנן אינו מפסיד כלום (שם תרומ׳ ד מב ד). לא נתייחדה עמו בדי בעילה אין חוששין לה משום כלום¹) (שם גיט׳ זמחד). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות (בבל׳ ברכ׳ מג:). מכרה (את השדה) וחזר ולקחה אין לו עליו כלום (ב״ב סג.), שום טענה. אמר לו מה בירך א״ל אין בידי כלום (מד״ר בראש׳ גב). שנתקבלתי שכרי בעוה״ז ואין לי כלום לעתיד לבוא (שם מד). שאין בשתו של העולם הזה כלום אלא בושת עמידתו של העולם הבא (שם שמות ל). אם אין אתה אומר לי מהיבן הן איני טועמת כלום (שם ויקר׳ גב). שבטו של לוי שלא נטלו חלק בארץ אלא יושבים ומתפללים שתעשה א״י פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב״ה (שם במד׳ ה). כיון שראה (עוג) את יצחק אמר מהו זה אין זה כלום באצבעי אני הורגו (שם דבר׳ א). נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל׳, גם מגבוה). ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומא לו י). נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום (יבמ׳ ה ג), אי אפשר לבטל את הדבר. — אין בכך כלום, לא אכפת, אין זה מקלקל הדבר: אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). סדר את הלחם ואת הבזיכין לאחר שבת וכו׳ יניחנה לשבת הבאה שאפי׳ היא על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח׳ יא ח). גזוזטרא שהיא למעלה מן הים וכו׳ ואעפ״י שהמים צפין על גבה אין בכך כלום (תוספתא ערוב׳ ט כו). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום (ברכ׳ יד.). אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום (מנח׳ לט.). (ואם הלין את המת) כדי שיבואו קרוביו ממקום

— ¹) ואפשר להטעים בלום זו גם במשמ׳ איזה דבר.

אחר מליגו ואין בכך כלום (במתות יא). — לא אמר כלום, ר"ל אין במה שאמר שום כח שישיג מה שהוא רוצה: (המתכוין לומר) שאיני נהנה לזה ואמר לזה לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ׳ ג ח). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביתתי תחתיו לא אמר כלום (ערוב׳ ד ז). ואומרים לו (להעד) אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה וכו׳ אם אמר לפני החמה לא אמר כלום (ר"ה ב ו). (האומר) פטרוה (את אשתי) פרנסוה עשו לה כנימוס עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט׳ ו ה). מי שאחזו קורדייקוס ואמר כתבו גט לאשתי לא אמר כלום (בם ז א), אין הגט גט. זה גיטך לאחר מיתה לא אמר כלום (בם ג). נדר בנזיר ובקרבן ובשבועה כנדרי כשרים לא אמר כלום (נדר׳ א א), אין נדרו נדר. היה צבי רץ בדרכו או שהיו גוזלות מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד), לא זכה. האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה (ב"ב ח ה). (אם אמר העד) איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז (סנה׳ ג ו). הרי זו תחת חטאת ותחת עולה לא אמר כלום (תמור׳ ה ו), אין זו תמורה. אם אמר הרי זו תרומת מעשר לא אמר כלום (תוספתא דמאי ח יא). (אם אמר) הילובי (אמור) עליך דיבורי (אמור) עליך לא אמר כלום למה שמתפים את הנדר בדבר שאין בו ממש (ירוש׳ נדר׳ א לז:). — אין המעשה כלום, אין למעשה זה שום כח: ר"א אומר אין מעשה קטנה כלום (יבמ׳ יג ב). — ולא עשה כלום: אלו טעה (במעשר בהמה) והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שלא עשה כלום (נזיר ה ג). מתו והניחו נשים ולהם אחין ובאו אחין ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו כלום (תוספתא יבמ׳ יא ג). חיסר אחת ממתנות לא עשה כלום (סנה׳ ד:). המוכר את בתו והלך וקדשה לאחר וכו׳ לא עשה כלום (מס׳ עבדים ה). — ועם הוספת לא לפניו, ולא כלום, לחזק: אין בין נידוי להפרה ולא כלום (נדר׳ ז:). אין אדם טועה ולא כלום (סנה׳ מ:). (שאל) רב אסי מר׳ יוחנן כמה ישהא בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום (חול׳ קה.). תוהו ובוהו זה אדם הראשון שהיה ללמה (להבל) ולא כלום (מד"ר ברא׳ ב). לאדם שהיה

מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו לא כלום אמר לו אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום (בם דבר׳ א). אחאב הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום אלא מנע מפיו סעודה אחת (מד"ז בה"ב, בובר 12). —לא עשה ולא כלום: באו אחים ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו ולא כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). שור תם שהזיק וכו׳ שחטו ומכרו ונתנו במתנה לא עשה ולא כלום (בם ב"ק ה א). אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם שוגג תרומתו תרומה מזיד לא עשה ולא כלום (ירוש׳ תרומ׳ ב מא.). רב יוסף אמר עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום (בבלי ברכ׳ יא.). היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום (שבת כב:). הנותן את עירובו בתוך עיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (ערוב׳ ס:). יבם ואח"כ חילק מהו לא עשה ולא כלום חילק ואח"כ יבם מהו לא עשה ולא כלום (כתוב׳ פב.). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (בם לח.). חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום (זבח׳ לח.). שאם הקדים מעשה לחבירו לא עשה ולא כלום (בם מ.). העבירן שלא כסדרן או שהעביר שבעתן באחד לא עשה ולא כלום (בם לה:). — ולא כלום: לפוטרו (את העוף) בולא כלום אי אפשר שכבר הוקש לבהמה (חול׳ כז:). דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד (בם). — ומשל: טוב כלום מלא כלום (ספ׳ חסיד׳, תתרסו). — בכלום: שלא יפסיק בין נטילת ידים לברכת הלחם בכלום (תבו׳ הגה׳, הרכבי בלו). ולא בא ביד שמעון מן השותפות כלום ולא התעסק עמו בכלום (תבו׳ הגה׳, תכרון ד). ותעשה בו כל חפצת נפשה ולא יהא רשאי לערער עליה בכלום ממה שתעשה בשום ערעור שבעולם (בו"ת הרי"ף ב). — לכלום: איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין (ר"י ברצלוני, הגב׳ ס"ת יד). ביני ובינך בין שני אוהבים כמוני מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר (רב"י ברא׳ כג טו). — ועם שם אחריה: שמרי את השניה ואין כלום ירע (הגדת ברא׳ עג). בכלום מקום (ר"ת תמג׳ יו:). — ג) כשאלה, כמשמ׳ האם איזה דבר: האומר לחבירו קונם שאיני נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור אחד של חטין ושתי חביות של יין הרי

זה יכול להפר נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו כלום אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי (נדר׳ ח ו). לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי לבני (מכי׳ בגלח ב ג). לאחד שנכנס במדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם את החומה וכו׳ (בס יתרו ה). אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (בפרי במד׳ לה). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כלום הן סימני טומאה (תוספתא נגע׳ ב ג). אמר הקב״ה לדוד וכו׳ כלום שלמה בנך בונה ב״ה לא להקריב בו קרבנות חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד.). מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בפיסקין כלום אמרו שישתה לא כדי שישתנה ולא ישתבר אם שתה כפיסקין אף הוא אינו משתכר (בס שקל׳ ג מז.). שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (בבלי ברכ׳ י.). עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה אמר לו ר״ג חובה אמר להם ר״ג לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה (בס כז:). אמר להם ר״ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים (בס כח:). אמרה חנה לפני הקב״ה ג׳ בדקי מיתה בראת באשה וכו׳ ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (בס לא:). א״ל הקב״ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי (בס לב.). מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר״א והיה מאריך יותר מדאי א״ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו (בס לד.). אמר לו (הלל להאיש שרצה להתגייר על מנת שישימוהו לכה״ג) כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (בכת לא.). (שאל) אביי מרבה יבשו מים כשבת מהו אמר לו כלום נעשית מחיצה אלא בשביל מים מים אין באן מחיצה אין באן (עירוב׳ כ.). כיון שהגיע (ר״ג) לכזיב בא אחד לישאל על נדרו אמר לזה שעמו כלום שתינו רביעית יין האיטלקי (בס סד:). אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו (פסח׳ סו.). כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורין

(בס פז:). אמר לפניו רבש״ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו (בס קיח:). כלום אדם פושט אלא מה שלבש (יומ׳ לב.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו׳ עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מר׳ אלעזר וכו׳ רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כלום נאה היית מיוסף (בס לה:). אמרו (אוכלי המן) עתיד מן זה שתיפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא (בס עה:). מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר׳ יוסי אמר לו ואלו היית יודע שעוברת על דעתו ועולה לרגל כלום הדרת׳ אמר לו לא (נדר׳ כג.). אמר לו ר׳ יהושע עקיבא דבריך בשני יבמין מה אתה משיב על יבם אחד אמר לו כלום חלקנו על יבם אחד ועל שני יבמין (בס עד:). אמר ר״א כשהלכתי לערדסקיא מצאתי את ר׳ יהושע וכו׳ אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הן (נזיר נו:). סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור (סוט׳ יג.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא״י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי אמר לו הקב״ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם (בס יד.). כלום יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין (בס מ.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול לומר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (ב״מ פא:). כלום יש עבד שמוכיח את רבו (ב״ב טז.). אמר (קין) לפניו רבש״ע כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם (סנה׳ קא:). אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו א״ל כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי (בס קג:). עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום (בס קה.). כלום יש אב ששונא את בנו (בס). אמרו (דור המבול) כלום צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין בהן (בס קח.). אמר לו (ר״ח לר״י בן

קיסמא) רבי מה אני להיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהא חלקי (ע"ז יח.). פעם אחת חש רבי במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של נכרים אסור או מותר (שם מ:). כיון שנכנסו לביה"ם עמד השואל ושאל כלום חילקנו בין חבר לע"ה אמר לו ר"י לאו (בכור' לו.). אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לנו ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דילועין אמר להם כן הדבר בלום אומר לא מצאתי אלא קטנית אלא שדילועין בכלל ירק ואין קטנית בכלל ירק (חול' קד.). בלום הגענו לסוף דעתו של ר"ש (מנח' ד.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן כמאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הן אלא שאין לי דמים (שם פה:). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן (ערכ' כה:). אמר הקב"ה בריותי אינם צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה (פסיק' דר"כ, את קרבני). (כתוב) ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו' אלא לדעתו (מד"ר ברא' נו). כאשה ברעה שבל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר כך אמר הקב"ה לישראל בלום חסרתי אתכם עד שכפרתם בי (שם שמות לג). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם ויקר' יד). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם בה"ב, מבוני). אמר להם (משה להמלאכים) משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה (שם איכ', פתיח'). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי וכו' כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי (שם, איכה יעיב). בלום יש סעודה שאין בה הטרח (שם קהל', בכל עת). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לך אמר לפניו רבש"ע הן (דא"ר ה). אמר לו דיב"ז אליעזר בני בלום סעדת היום שתק שוב אמר לו ושתק שלח וקרא לאכסניא שלו א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם (אדר"נ ו). כשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וכו' אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים (מס' תנוע הקבר ד).—ובמו "שֵׁם, במשמ' דָבָר: ואין לי אצל אשתי וכו' ולא תחת ידיה ולא ברשותה שום כלום בעולם לא כסף ולא זהב וכו' (תבו' הגא', הרכבי בע). — ובלשון המחקרית: שידיעת היוצר בכל ממש ובבל כלום היא סבת בוונו (כרכ' הזקן, פסקה כו).— ומ"ר "כְּלוּמִים: כי ידוע ומבואר שמנהג הטבע וכו' שהוא מניח כל ממש מובחר וכלום נסגל בתוך ומסביב סביבותיו כלומים וממשים אחרים זולתם (שם).

*כְּלוֹמַר[1], — מלה משמשת להורות הבונה של הדבר שנאמר קודם, das heisst; c'est à dire; that is to say: ואם לן (התלוי עפ"י בי"ד) עובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי וגומר כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל (סנה' ו ד). והקרובים (של המת מיתת בי"ד) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם (שם ו). באו לה עדים בבית חמיה שזינתה בבית אביה סוקלין אותה על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (כתוב' מה.). כלומר פרו ורבו כתרנגולים (גיט' נז.). חזיר הזה כשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר ברא' סה). כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה וכשבאה ליכנס לחופתה היא מגלה פניה כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי (שם שמות מא). אמר פרעה ליוסף אעפ"י שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וכו' אני פרעה כלומר תהא אימת מלכותי עליך (שם במד' יד).—ומצוי מאד בספה"א אצל המפרשים בפרט: שהזיבול הוא בריה להן (להאילנות) כלומר מאכל (ר"ת סוכ' מד:). מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו כלומר כי תתן שכרו של מי שקיים מצות מזוזה שיאריכו חיי בניו (ר"נ גאון שבת לב:). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל כלומר שאף על פי שיש לו לומר ברכו נברך עדיף (אלפסי, ברכ' מ.). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (רגמ"ס מנח' מה.). אמר

---

[1]) מצמצם מן כמו-לאמר, כאלו-לומר. וכך נקודה בהגדה עתיקה מצוירה ומנקד' כ"י בריט' מוז' Add 27210.

לו כמדומה אתה וכו׳ כ ל ו מ ר למה שמחת כל כך (זוה, חול׳ ז:). כודנייתא תיורייתא כ ל ו מ ר פרדות לבנות (שם). ושנים כבהמה לבתחלה לא כ ל ו מ ר בתמיהה (שם כז.). שלשה גובבין את הקומה כ ל ו מ ר כופפין את הקומה (ערוך, ערך גב). פרו לשון פרי כ ל ו מ ר עשו פירות (רב״י כראב׳ א כב). אם ענה תענה אותו לשון גזום כ ל ו מ ר סופך ליטול את שלך (זוה, במות כב כב). שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע כ ל ו מ ר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו וכו׳ (רמב״ם, תשובה ה א). — וכך בכל שאר המחברים.

***כָּלוֹת**, ש״נ,—כהמ״פ מן כָּלָה, במשמ׳ השלים: שהשביתה והכלות שזכר הכתוב באן יתסה למלאכת השם ומעשהו במ״ש ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וישבות וכו׳ והוא הבורה שעל מלאכת השם ומעשהו נאמרה השביתה והכלות ההיא לא על התנועה החסרה שהתנועעה הארץ מעצמה (ר״י אברבנאל, בראב׳). —ובמשמ׳ השתוקקות: שאמרו חכמי הטבע היגון תלי הלב והדאגה היא כ ל ו ת הלב (ר׳ יונה, פ׳ אבות ב ז).

כלח[1], ממנו א.כֶּלַח, *כָּלַח, *כַּלְחִי.

א.כֶּלַח[2], ש״ז, *כֶּלְחוֹ, *כַּלְחָה,—זקנה שלמה, שביעת ימים, hohes Alter; senilité; old age: וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ תבוא בְכֶלַח[3]) אלי קבר בעלות גדיש בעתו (איוב ה כה-כו).—והשתמשו בה במשמ׳ זו הסופרים והמשוררים: הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כ ל ח (ראב״ע משלי יט ח). בטרם בוא ימי זקן ותלש עלי נועם ימי נער כבה לח, ומה יש אחריו זכרה ואולם תהי בא היש אלי קבר ב כ ל ח (רמב״ע, תרשיש ת ב). אהר כלות תשוב (בת הגפנים) לעדנתה ואם תזקין ב כ ל ח ה חדשה ימיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). פועל צדקות אם יהי ילווהו לבית עולמו, צופה בחכמה אם יהי עמו תלונן ב כ ל ח ו עד יום מותו (יוה״כ, מחז׳ רומני, כפר פדיון). התאמר האריך ימים כמתושלח, וכבר הן שבת ותבא כ כ ל ח (משלי יל״ג ג ב). — ובמשמ׳ סתם זקנה: בני כלבל שיבת אביך ולא יהיה עמלו עליך לטרח שאהו כי פג טעמו ואל תבוז כ ל ח ו בבת כתוריך (ב״ס, תרג׳ ב״ז ג י-יא). — והשתמשו המשוררים במליצה אבד עליו כֶּלַח, במשמ׳ זקן מאד: עזבו שפה עליה אבד כ ל ח, עזבו ספרתה תפל בלי מלח (יל״ג, למי אני עמל).

---

[1]) בערב׳ כהל a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ הפעל כַּהַל b) הגיע לשיבה, והשם כהולה שנות השיבה של האדם, והשם כהל׳ אדם שהגיע לכהולה. ונחלקו חכמי הערבים בזה, קצתם אומרים שהוא מבן שלשים ועד ארבעים, וקצתם שהוא עד שנת החמשים ועוד. ומשמשים הפעל והשם בלשון זו גם בענין הצמח במשמ׳ בשל וגמל. — [3]) משמ׳ מלה זו נלמד מהדמיון לגדיש ב ע ת ו, וכן פרשוה רוב הקדמונ׳ במשמ׳ זקנה ושביעת ימים. תרגום: בשלימות שניך. ואמר רש״י: תבא בכלח אלי קבר שתנצל מן הדבר ובכלח אין סמך במקרא להבין מליצתו ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מענינו שהוא לשון גמר בישול התבואה כשבישלה כל צורכה. ע״כ. רק רה״ג פרש במשמ׳ אחרת, אמר וז״ל: בשיצאו ב׳ ג׳ קנים בין כתבואה ועשבים וירקות משורש א׳ שמו קלת וכן אנו מפרשין תבא בכלח שתניה בנים ובנות וכ׳ וק׳ פתרון אחד הוא.

a) كهل b) كَهَل

***כָּלַח**,—קל לא נהוג.

—נפע׳, *נִכְלַח,— נהיה חלש ורפה כח מפני זקנה: וגם יועיל ל נ כ ל ח י ם ולנפלגים (אסףהרופא 65, כ״ימינכן).

—פע׳, *כִּלַּח, מְכֻלָּח, מ כ ו ל ח, — כמו הקודם: כל המכולחים והמפולגים בנגע פרליסאה (שם 126).

—התפ׳, *נִתְכַּלַּח,—כמו נִכְלַח: כל המתנקים והמתכלחים והמתעוותים ידיהם ורגליהם (שם).

ב.כֶּלַח[1]), ש״ז, כהפס׳ כָּלַח,— הריצות וזריזות בטפול העדר והשמירה עליו: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כָּלַח[2]) כחסר וככפן

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) פרשו רוב הקדמונ׳ מלה זו במשמ׳ א.כֶּלַח הקודם, או קרוב לו. תרגם רסע״ג הרם a), ר״ל זקנה מופלגת ורפיון כח. מנחם חבר אותה עם תבוא בכלח אלי קבר, ופרש מלא ימים. וכך ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכל שאר המפרשים. אך כמה קשה מליצה זו: עליהם אבדה הזקנה, נראה ממה שהתלבטו החדשים להגיה בכתוב זה הגהות מתחלפות כדי לישב קצת המליצה ולתת לה טעם: במקום למה לי, כַּמֶּה לו, ובמקום בלח, כח, כל׳ה, כאה כָּלָה, כל חסד, לֵח, כל לח, כל חיל. ובכל אלה ההגהות אין אף אחת כדי להנית את הדעת ולתת לנו מליצה טבעית נאותה למקומה, ושלא תהיה רפה, דחוקה וקשה. והנה חציו הראשון של הפסוק הוא טבעי וברור

a) هرم

גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (איוב ל ג).

ואינו נותן מקום לפקפק באמתת נוסחתו, והוא מוסב על אבות הצעירים שנזכרו קודם, שמאס בהם איוב לתתם עם כלבי צאנו, וזה מעיד גם על חציו השני, שמדבר בו כמו"כ על ענין זה בעצמו, ואין ספק בדבר כי בהמלה כלח יש איזה דבר של שמירת הצאן. וכבר נזכרה למעלה הגהת אולסה' כח במקום כלח, אבל גם הגהה זו כמו שהיא לא תוכל לרפא את מליצת הכתוב, כי השם כח במשמ' הרגילה או שהוא סותר למה שנאמר בחצי הראשון אדות כח ידיהם או שהוא מרפה את הכונה. ומלבד זה קשה, מאין באה הלמד באמצע, אם לא שנאמר כי היה כתוב כאן לא כח אלא כוח, מלא, ונשתבשה אח"כ הוו ללמד, שהוא דבר מצוי. ולזה יש סמך מת"י שתרגם חצי פסוק זה כך: עלויהן הוביד כוך. והנה לא ידוע בודאות באיזו משמ' השתמש כאן ת"י במלה כוך, עכ"פ, גם לפי דעת המבארים אותה במשמ' כוך של קבר, כמו שנראה לפי נוסחה אחרת בתרגום על פסוק זה בעצמו: להובדא בכוך קבורתא, תמוה מאד מה ראה המתרגם לבחר דוקא במלה זו לתרגם בה המלה כלח במשמ' קבר, הלא בשום מקום לא נמצאה המלה כלח במשמ' האמתית של כוך, ואם הוא פרש כלח במשמ' של מות וקבורה בכלל למה בחר במלה כוך ולא כתב קבורה בלבד. רק בדרך אחד אפשר לתרץ קושיה זו כהנהה כי היתה נוסחת הכתוב עלימו אבד כוח, וראה המתרגם כי אין להמושג כח מקום כאן לפי הענין, וסבר כי כוח היא הצורה העברית הקדומה להמלה המאוחרת כוך. ומה שבאה המלה כובא כבו"כ בתרגום הפסוק תבוא בכלח אלי קבר ברור הוא כי היא הוספה מאוחרת עפ"י תרגום הפסוק עלימו אבד כלח, כאשר היתה כבר הנוסחה בפסוק זה כלח ולא כוח, ודבר זה מוכרח מעצם לשון התרגום שם: תעול בשלימות שניך בכובא לקבורתא, ע"כ, שברור הדבר כי התרגום האמתי של כלח הוא בשלימות שניך, והמלה בכובא הוסיף תלמיד אחרון עפ"י התרגום של אבד כלח. וזו המלה כ ו ח שהיתה כאן איננה כלל השם כח במשמ' חזק ואמץ, אלא מלה מיוחדה שישנה גם בלשון ערבית, ומשמשת בעניני השבירה והטפול בהעדר. עצם השרש כוח a) בערב' משמש אמנם לא במשמ' זו אלא במשמ' נלחם בפלוני והכניעו ועשה לו רעה, והשם כאח, כיח, במשמ' צלע ושפוע ההר, אבל השם כואח b), בהדבור כואח מאל c), תרגמוהו המלונים הערבים אזאוה, ואזא' מאל פרש לשאן אלערב (ערך אזי): אד'א כאן יחסן רעיתה ויקום עליה, ובעבר': כשהוא מטפל היטב במרעיתו ועומד עליה. והתכון איוב לאמר בחצי פסוק זה כי לא הפיק כח ידיהם לטפול הטוב והמעולה של צאנו כי לא היו ראוים אפילו לזה. והנה אמנם, המליצה עלימו אבד עוד לא נרפאה כלה, ואולי נשתבשה קצת המלה עלימו או המלה אבד, וכבר גזרו גם החדשים שהמלה אבד היא

a) كيح b) كواح c) كواح مال

כַּלְחִי, ת"ו, נקב' כלחית, כלחיות, —של כֶּלַח במשמ' זקנה, של זקנה ואפיסת כח: ואותו שיתחבר בו עם יבשו קור (צריך להתנהג) בהנהגת בעלי הדקה הכלחיות (קאנון ד ז ד ג).

כְּלִי[1]. כְּלִי, ב"ז, כנו' כֶּלְיְךָ, מ"ר כֵּלִים, כְּלֵי, כֵּלַי, כֵּלֵינוּ, כֵּלֶיךָ, כְּלֵיכֶם, כֵּלָיו, כֵּלֶיהָ, כְּלֵיהֶם,—א) כל דבר עשוי מבגד או מעץ או מחמר או מתכת ונועד לתשמיש מיוחד, Gerät; ustensile; utensil: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם מה יט-כ). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת (שמות ג כב). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר (שם כב ו). לכל כלי המשכן בכל עבדתו (שם כז יט). והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם (במד' יט יח). ואת כלי הזהב (עפלי הזהב ועכברי הזהב הנזכרים למעלה) אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו (ש"א ו ח). ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת (ש"ב ח י). וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור (מ"א י כא). ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע' כב כד). הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה וכו' לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (ירמ' כז טז-יח). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים (שם מו יט). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונ' א ה). אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יתד לתלות עליו כל כלי (יחזק' טו ג). ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וכו' והוצאת כליך ככלי גולה יומם (שם יב ג-ד). הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). יש זהב

משבצת.—ובהיות שלשוננו עתה מיוסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו, המלה כֶּלַח במשמ' כואח הערבי יש לה זכות אזרח של מלה עברית בלשוננו, אעפ"י שבאה בטעות במקום כוח.

[1]) רק עברית, ולא נתברר מקורה בודאות גמורה. רוב הקדמונ' אמרו כי נגזרה מן א.כלה, אך הסתעפות מושג כלי מזה השרש אינה טבעית ויש גוזרים אותה מן כול, וגם זה דחוק. גם הרבים כלים מן כלי קשה, ואמר קניג כי מפני רוב השמוש נשמטה היוד השרשית, אך יותר נראה דעת אולסה' שהרבים כלים הוא מן יחיד כֶּל, ונתמזגו שתי הצורות יחד.

זרב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ יה). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז).—ובתו"מ: ולשם מוציא כל כלי תשמישו (שבת עוד). כל הכלים ניטלים בשבת (שם יז א). היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות הוא אומר כליי נטלת והוא אומר לא נטלתי (שבוע׳ ז ב). אמר לו שני כלים נטלת והוא אומר לא נטלתי אלא אחד (שם). הלוקח כלי תשמיש מן הגוים (תוספתא ע"ז ח ב). סופו (של השכור) למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתייר בלא בגד ובלא כלי תשמישי הבית (תנחומא שמיני ז).— ב) כלי שיש בו בית קבול לשים בו דבר מהדברים, יבשים או לחים, Gefäss ; vase ; vessel,—שק וכדומה: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו (בראש׳ מב כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע (שם מט).—וכדים וכדומה: קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (בראש׳ מג יא). וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו וכו׳ וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא (ויקר׳ יא לג-לד). וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר וכל כלי עץ ישטף במים (שם יה יב). ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש (במד׳ ה יז). ונתן עליו מים חיים אל כלי (שם יט יז). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי כלים רקים אל תמעיטי וכו׳ ויצקת (השמן שבאסוך) על כל הכלים האלה והמלא תסיעי וכו׳ ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן (מ"ב ד ג-ו). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (ירמ׳ יד ג). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה כחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (שם יח ג-ד). ונתתם (את שטרות המקנה) בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). אספו יין וקיץ ושמן ושמו בכליכם (שם מ י). ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי (שם מח יא). הכלנו המסנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (שם נא לד). ונתתה אותם (את החטים וכו׳) בכלי אחד (יחזק׳ ד ט). כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יי׳ (ישע׳ סו כ). — ובתו"מ: כלי הקדש שנקבו אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והן שלמים מקדשין (זבח׳ ע ו). כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית וכו׳ כלי חרס וכלי נתר (כלים ב א). המניח כלים תחת הצנור אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים אפילו כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה (מקוא׳ ד א). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ׳ ג יב). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ספרי דבר׳ מח). הנופח כלי זכוכית חייב משום בונה (ירוש׳ שבת ז י ד). הגודל כלי צורה והנופח כלי זכוכית והעושה כלי בדפוס (שם). עושין מחיצה בכלים ריקנין ובמלאין שאין דרכן להשתבר ואלו מלאים שאין דרכן להשתבר כלי מתכות ר"י אומר אף כלי כפר שיחין וכלי כפר חנניה אין דרכן להשתבר (עגלי׳ שם קכ:).—ומשל בתמיהה: כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ירוש׳ שבת י יב ד).—ולשתיה: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב (מ"א י כא). קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה (שם יז י). וצמת והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים (אסת׳ א ז).— ובכלי אכילה: האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם (ישע׳ סה ד). — ולבשול: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר׳ ו כא). —ובתו"מ: בישל במקצת הכלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי (זבח׳ לו:).—*כלי ראשון וכלי שני, הכלי שעומד על האש והכלי שיערו אל תוכו ממנו: הכל מודין בכלי שני שהוא מותר מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני אמר ר׳ יוסי כאן (בכלי שני) היד שולטת וכאן אין היד שולטת (ירוש׳ שבת ג ו:). — ג) בגדים ותכשיטים: לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (ישע׳ סא י).—ובתו"מ: ולא יפלה את כליו (שבת א ג). אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עכו"ם וכו׳ אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (שם ח-ט). לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (תעני׳ ד ח). כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה

כבתונת ומכנסים מצנפת ואבנט (יומ׳ ז ח). המשרה את אשתו ע״י שליש וכו׳ נותן לה כפה לראשה והגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמשים זוז משנה לשנה (כתוב׳ ה ח). היה עליה (על הסוטה) כלי זהב וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה כדי לנוולה (סוט׳ א ו). לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל (ב״ק י ט). זאת אומרת שאין אדם רשאי למכור כלי אשתו (ירוש׳ כתוב׳ ו ל ד). אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים (שבת קיד.). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן (מו״ק כז:). בכלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אבודין אבל כלי פשתן הארבליין כמה הם וכמה דמיהם (מד״ר בראש׳ יט). — כלי הבקר וביוצא בזה, הכלים שישימו על הבקר בעת החרישה וכדומה: ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — ובמשנ׳: אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). — ד) כלי עבודה ומלאכה, Werkzeug; instrument: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ״א ו ז). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ׳ כב ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (ישע׳ נד יו). — כלי מפץ, לנפץ בו דברים: והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו (יחזק׳ ט ב). —*כלי אומנות, עי׳ *אומנות, והוסיפה: בשבלי אומנותו בידו וכו׳ בשאין כלי אומנותו בידו (כתוב׳ כד:). התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב״ה (מד״ר בראש׳ א). —*וכלי נגרות: לנגר שהיו לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו (ירוש׳ ר״ה א נז:). —ובהשאלה, תחבולה: וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע׳ לב ז). — ובהשאלה במשמ׳ ״כל דבר שבו יעשה אדם דבר: שהוא (הרעש) כלי מכלי ההשגחה להפיכת הארצות (ר״י אברבנאל, מ״א יט). — ה) כלי קטל להמית בו בע״ח בצידה ומלחמה, Waffen; arme; arms: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (בראש׳ כז ג). ותתגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). ויסעו משם וכו׳ שש מאות איש חגור כלי מלחמה (שופט׳ יח יא). ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו (ש״א ח יב). איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). והקפתם על המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל השדרות יומת (מ״ב יא ח). בא (מלך אשור) על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו (ישע׳ י כח). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל וכו׳ ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת (ירמ׳ כא ד). אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם (יחזק׳ לב כז). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (דהי״א יב לג). בכל כלי צבא מלחמה (שם לז). — כלי זעם, לכלות זעמו באויביו: באים מארץ מרחק מקצה השמים יי׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע׳ יג ה). —כלי מות: ולו הכין כלי מות חציו לדלקים יפעל (תהל׳ ז יד). —וכלי קרב: טובה חכמה מכלי קרב (קהל׳ ט יח). — *כלי לחם: כלי לחם אל תתן לו (לרשע) למה בם יקביל אליך (ב״ס גני׳ יב ה). —נשא כליו, הנער שהיה נשא את כלי המלחמה של שר הצבא: ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שופט׳ ט נד). ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו (ש״א יד יג). ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום (ש״ב יח טו). —בית הכלים, שבו נשמרים כלי המלחמה: וישמח עליהם חזקיהו (על מלאכי מראדך) ויראם את בית נכתה וכו׳ ואת בל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישע׳ לט ב). — ובתו״מ: כל כלי המלחמה טמאים הכידון והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח). —ו) כלי נגינה, musikal. Instrument: הפרטים על פי הנבל בדויד חשבו להם כלי שיר (עמו׳ ו ה). ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות ומצלתים (דהי״א טו טז). כל מבין בכלי שיר (דהי״ב לד יב). —כלי עז: ומהללים ליי׳ יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי׳ (שם ל כא). —*כלי מינים: בשירות נבל ובכלי מינים וכן תאמרו בתרועה (ב״ס גני׳ לט טו). —ז) אניה לשוט בה: השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים (ישע׳ יח ב). —*כלי זין, עי׳ זין. —״כלי מציצה, עי׳ מציצה. —״כלי הרבע, עי׳ רבע. —״כלי נחשת, עי׳ נחשת. —״כלי השעות, עי׳ שעה. — ח) בגוף בע״ח, ״כל אבר שנועד לתפקיד מיוחד, העינים הן כלי הראיה, הרגלים כלי ההליכה, וכו׳, אמנם הלשון הוא כלי לדבור ומניע Organ;-ne:

למזון אשר בפה (אבן סהל, פי׳ יציר׳ ו). וכליו (של הקול) כלי הדבור אשר הראשית הגרון והאחרית השפתים (שם א). והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל וכו׳ וישובו כליו ר״ל איברי האיש ההוא לא ישתמשו אלא במעשים היותר שלמים ובעתים היותר נכונים ובטוב שבענינים וכאלו כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל ההיולי הנפעל שהיה בתחלה משתמש בהם (כוזרי א א). ומה שכלל מהפליאות המורות על כונת חכם וחפץ יודע ויכול באשר שם לקטן וגדול מהם מה שהוא צריך לו מחושים נסתרים ונראים ורוחות ואיברים ושם הכלים ספיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורך ומי שמתשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מהצדק והסדור ההכמי (שם ג יא). ולפי שהרגל כלי ההליכה המשיל העיון וההשתכלות כמעלה ההיא ברגל (מגמד התלמיד׳, במות). לפי שטבע הכלי ההוא (אבר הזכרות) מוכן מכל שאר איברי האדם להשיתו כמותרות המגונות (שם, נך נק). והוא (הלשון) כלי חוש הטעם (מ׳ אלדכי, ב״א ד א). — וגם בצמחים: תהיה נפש הצומחת משמשת בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (אמונה רמה א ו). — וכְלֵי הנפש, שעל ידם תהיינה הפעולות הנפשיות שבגוף כמו המחשבה וכדומה: שתהיה (הנפש) עצם עומד בעצמותו מתואר בתארי המלאכים והעצמים האלהיים וכליה הראשונים הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח מהרות הנפשי (כוזרי ה יב). שכבר נראה התפעל כלי הנפש מהדמיונים שהם יגיעו כלי הנפש להנעה מה הלא תראה שיחלום החולם ששוכב עם אשה ומאותו חלום יראה קרי כאלו היה עושה אותו פועל כהקיץ (ר״י אברבנאל, ויבלח). — ט) בקבלה, *אורות וְכֵלִים, מדרגות התגשמות הספירות: ואח״כ ירד השפע מא״ם וכו׳ ונכנס שם השפע בתוך הכלי של כתר ומלא אותה וכו׳ והנה מה שבתוך כלי הכתר נקרא אור פנימי (קבלת מהר״י סרוג). תחלה נאצלו י״ם כבחי׳ עיגולים והם י׳ כלים ובכל כלי מהם יש בו פנימית וחיצונית ובתוך הי׳ כלים אלו נתלבשו י״ם עצמות האורות (מהרח״ו, ע״ח, א״ק א ג). עתה נאמר איך נתהוו הכלים אשר בהם נתלבשו וכו׳ כל אחד מהה׳ אורות המתאצלות מאדם קדמון במחשבה עליונה יעמידו וימציאו עמו העולם הראשון והמעולה הנקרא עולם הא״ס וכו׳ אבל באור החמשי והאחרון המתאצל ממלכות אדם קדמון וכו׳ והיתה מסיבה שנעשה ממנו בעין כלי וקבוץ הוא אותו האור העב והכבד (ר״י אבוהב, תרג׳ בעה״ב נר״א אירירו ח א).

א) שמות ופעלים כללים:

*אֹגֶן, אגני כלים. — אזן, *אזני כלים. — אחור, *אֲחוֹרַיִם של הכלי. — בטן. – *בית אחיזה. – *בית צביעה. – בריא. – גַב. – געל, *הגעלה. – דַד. – *דר במלאכת הסלים. — *דופן, דפנות. – *זרבובית. – *חרטום. – יד, ידות הכלי. – כן, כני כלים. – *כפה הכלי על פיו. — כרעים. – לַהַב. – *לְמוד. – *כסוי. — מֹרֶק הכלי. — נִצָב. — פה. — צואר. — *צמיד פתיל — *קרקר. — *רעוע. — שולַיִם. – שוף. — *שֵׁלֶב, *שליבה, כעין דר בטפחת. — שָׂפָה. — תוך. *תוכו של הכלי. — *תושבת. — תחתית. — *תלוי. — *תְלויה.

ב) שמות כלים[1]:

*אבוב, של קלאים. — אבנַים. — אַגָן. — *אוכף. — *אולר. – *אִזְמֵל. – אֹח. – *אִימָה. – *אֶמוּם. – אניה. — אֲנָךְ. — אסוך. — אפריון. — *אָקוֹן. — ארובה, *של אופים. — ארון. — *אשיש, *אשישה. – אַשְׁפָּה. – אֵת.

*בְּדִיד. — *בזיך. — *בזך. — *בית תבלים וכדומה. — בַּקְבֻּק. — *בתולות.

גביע. – *גוד. – גרזן.

דוד. — *דָכוֹן. — דלי. — *דף של נחתומין. — *דפופה. — *דֶקֶר. — דרבן. — *דרדור.

הֲדֹם.

*זבורית. — *זָמָם.

חבל. — *חולין. — *חמור, של גפתים וכדומה. — חֵמֶת, *חמת חלילים, נוד המזמרים. — *חסינה. — *חצב, חצבים גדולים. — *חֲצוֹבָה. — *חצין. — חֶרֶב וכו׳, עי׳ מלחמה. – *חרחור. – *חרם. — חרמש.

טנא. — *טני. — *טָפִי. — *טפיח.

יורה. — יַלְקוט. – יעה. — *יקם, יקמים. — *יתיך, יחזיקו בו הקדרה.

*כבכב, כסוי עשוי לכסות בו סלי הפת. — כברה. — כַּד. — *כדום, כדומים. — *כוז. — כוס. — *כופח. — *כוֹרֶת. — *כוש. — כיור. — *כירה. — כירים. — כישור. — *כַּלְבָּה. — כְּלוּב. — *כַּלוּב. — כלי

[1]) רשימה מרוב הכלים הנזכרים במקרא ובתו״מ. השאר בערכים המיוחדים ובכרך המלואים.

זין.—כלי מלחמה, עי' מלחמה. — כלי נגינה, עי' נגינה.—כלי עבודת אדמה, עי' אדמה.—כלי צידה, עי' ציד.—*כליבה.—*כלכלה.—כלף.— *כנה. — כסא. — *כסת. — *כף. — *כפיפה.—*כפישה.— כר.—כשיל.

מאזנים. —*מארופה. —*מגב.—*מגדל. — מגל. — מגן, — *מגרד.—*מגרדת. — מגרה.— *מגרפה.—*מגש.—מדה.—*מדוכה.—*מדף.— מוקש.— מורג.—מזלג.— מזמרות. — מזרה. — מזרק. — מחבא.—*מחבוט.—מחוגה.—*מחט — *מחלץ.—*מחם.—מחסום.— *מחץ.—מחרשת. — מחתה.— מטה, עי' זה.—*מטהרה.—*מטלטלים — *מינקת.—מכבר.— *מכבש.— מכוגה וכליה. —*מכחול.—מכמרת.—*מכושית.—*מכתב.— מכתש.—מלמד.—*מלקוט, של בקר. — מלקחים. — מנורה. — *מניפה. — מנקיה, מנקיות. — *מסגנת.—מספרים.—מסרק.—*מעבר.—*מעגלה. — מעדר.— מעצד.—מערצה.—מפוח.—*מפסלת. — מפץ.—מפתח.—מצודה.—מקבת.—*מקדח.— מקטרת.—*מקצע. —*מר, *מרה. — מראה. — *מרדה. — *מרדע. — מרחשת. — *מריצה, — כעין עגלה קטנה בגלגל אחד.—מרכבה.—*מרפוק. — *מרצוף. — מרצע. — משבר. — משוט. — *משחזת. — *משמרת.—משפך.—*משפלה. — משיר.—משרת.—מתג.

נוד.—נזם ובדומה, עי' תכשיטים.—*נעי.—נפה.

*סגנית.— סדן.— *סוגים, קופות גדולות מאד, —סילם.—סיר, סירות.—סכין.— סל ובדומה, עי' זה הערך. — ספה.—ספל.—*סרג.—*סרידה.

*עביט.—עט.—עגלה.—*עדשה.—*עיר של זהב, תכשיט.—*עבירים.—ע"ל, עי' זה הערך.—עלי.— *ענבל.—*עציץ. —*עקל.—*עקרב. — *ערבה. —*עריסה.—עריש.—*עששית.— *עתר.

פח.—*פחת.—פטיש.—פך.— פלך.— פלס. — פעמון.—*פרכים.

צבת.—*צלוחית.—צלחת.— צנה.—*צנור. —*צינורה.—צנצנת.—צפחת.—*צרצור.

קב.—*קדרה.—*קוד. —*קופה.—*קיתון.— *קלב.—*קלל.—*קלת.—קסת.—קערה.—קרדום. —*קרויה.—*קרפית, קרפיות. —*קרקש.—קשוה, קשוות.

*רהוש.—רחים.—רחת.—רסן.—רשת

שבך.—שוט.—*שופין, עי' כלי מלאכה.—שופר. —*שידה.—שלחן.—*שליף.—*שלשלת.—*שעון. —*שפוד.— *שפופרת. — שק, וכו'. — שקת.— *שרפרף.—שרשרת.

תבה.—*תמחוי.—תער. — תף ובדומה, עי' נגינה.—*תריס.—*תרמיל.

כלי[1], פ"ע, עת' יכליון,—כמו כלה: וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון (ישע' לא ג).

כל"י,—ר"ת: כהנים לוים ישראלים.

כלי, ש"ז,—כמו כילי, עי' זה הערך.

כליא, ש"ז, כמו כלא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא[2] (ירמ' לז ד). ויצא אתו מבית הכליא[2] (שם נב לא). — *כליא עורב, עי' עורב.

***כליבה**[3], ש"נ,—א) כלי שיש בו מגורות אחדות ישים בה החיט וכדו' מחטיו וחוטיו וכדומה: כליבה[4] של חייטין טמאה טומאת מת פירש הימנה אבר אחד טמאה ושני אברים טהורה (תוספתא כלים ב"מ ט א).—ב) *מטה פשוטה לשאת עליה גופת המת להקבורה, Bahre, brancard; bier: הסלים שבקנתל והמטה של טרבל וקרן של כליבה[5] (פרה יב ט). בראשונה היו מוציאין (מתים) עשירים בדרגש ועניים בכליבה[6] והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליבה[6] מפני כבודן של עניים (מו"ק כז:). נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזרין אותן בחוצות ירושלם ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדים ע"ז ראו מה מצינו להם (מד"ר איכ', פתיח'). מעשה בבנו של ר"ח בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות לאחר שלשה ימים נתנוהו בכליבא ובקשו לקלס עליו מפני כבוד אביו ולא הניחן (שם, ויגדם כתג"ן).

---

[1]) הצורה הקדומה של הפעל.

[2]) כך הכתיב, והקריא הכלוא, ובקצת ספרים הכלוא כתיב וקרי, עי' זה הערך.

[3]) י"א כליכה, ולא נתברר מקור השם. —[4]) כך הגרסה בכל הספרים. — [5]) רה"ג כליכה, ואמר: פי' כליכה זה הוא נעש המטה שנושאין בו המת שמה כל' הכמים כליכה נעש בטייה (כך צ"ל) וכו' ויש לאותה כליכה כמו קרן.—[6]) כך ככ"י ובשאילתות וברי"ף ובס' האשכול, וכבר העידו ע"ז התוספות, ובנוסח' כליכה ככף, ועי' זה.

כליה[1], ש"נ, מ"ר כליות, סמי' כליות, כליותי,—אבר הקרב הפנימי כגופות בע"ח שהוא כלי הפרשת השתן, Niere ; rein ; kidney,—בבהמה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן (שמות כט יג). ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים (ויקר' ג ד). חרב ליי' מלאה דם הדשנה מחלב אדם כרים ועתודים מחלב כליות אילים (ישע' לד ו). — ובאדם: דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בכליתי בני אשפתו (איכ' ג יב-יג). יסבו עלי רביו יפלח כליתי ולא יחמל (איוב יו יג). כלו כליתי בחקי (שם יט כז).—ובתו"מ: ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול' ג ב). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל א"ל לכה"ג הן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות כפליים כיוצאי מצרים (פסח' סד:). שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב (תענ' כג.). אמרו עתידה חטה שתהא כשתי כליות של שור הגדול (כתוב' קיא:). הו"ב מנהיגים הם הלשון והשנים הושט האצטומכא הריאה המרה הטחול הכליות הבצים וכו' ואמנם הכליות בדי למצוץ יתרון הדם אשר שלחו הכבד למטה בגוף להיותו גזון כדי שלא יצא מן השתן ויאבד ולזה היה מראה הכליות כדמות בשר מעט אדמומית (פי' יש"ר להגו סהל). — והשבו הקדמונים כי גם הן כמו הלב מקום המחשבה: ויי' צבאות שפט צדק בחן כליות ולב (ירמ' יא כ). ויי' צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב (שם כ יב). קרוב אתה (אלהים) בפיהם (של הרשעים) ורחוק מכליותיהם (שם יב ב). בחנני יי' ונסני צרופה כליותי ולבי (תהל' כו ב). כי אתה קנית כליתי (שם קלט יג).— והכליות תעלזנה, נרדף להלב ישמח: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג יה-יו). ושפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים (ברכ' יז.). — והכליות מיסרות: אף לילות יסרוני כליותי (תהל' יו ז), ועי' מוסר.—והשתונן הכליות, מפני צער ובעס: כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל' עג כא). — ואמר המשורר: ישתוננו כליות אהבים בעדם יתנודדו לבו ויתחמצו (רמב"ע דיואן, רבבי גדודים), ועי' שנן. — ובתו"מ: כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר (ברכ' סא.). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (שם). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון וכו' והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד"ר ויקר' ד). הדעת מתחלקת בארבע חלקים ב' בשתי הכליות וחלק אחד בפה וחלק אחד בלב (שם במד' י). מלמד שזימן הקב"ה לאברהם אבינו ב' כליותיו כשני חכמים והיו מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה (אהר"נ לג). — ואמר הפיטן: אמין כליות חוקר, בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר (שבת ב אח"פ, ארגן). — והמשורר אמר: ויאמין בהתיעץ במתניו ובכליותיו וקבה להחיותו וכבד להפרותו וקדקד להורותו מעפי תבונותיו (ראב"ע, שם אל).—ובהשאלה, כליות חטה: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה (דבר' לב יד).

***כליה**, כלייה, ש"נ, — שה"פ מן כלה, במשמ' אבוד והשמדה, Vertilgung ; extermination: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה ושלא ליטל את החלה רעב של כליה באה (אבות ה ח). שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה וכו' ולא גמרת להם כליה עד שהשלימו רשעם לפניך וכו' עשר מכות הבאת על המצריים במצרים ולא גמרת עליהן כליה עד שהשלימו רשען (מכי' בשלח ה). כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה (שם משפט' יז). קשה היא הליצנות שתחילתה ייסורין וסופן כלייה (ירוש' ברכ' ב ה ג). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (מו"ק ט.). באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה שהחניפו לו לאגריפס (סוט' מא:). יושב (הקב"ה) ודן את כל העולם כולו כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). א"ר יוחנן אלמלא וי"ו שבהצלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנה' סג.). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב"ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלובלכים בעבירות והקב"ה מזכה את עולמו (פסיק' רבתי מ).

[1]) גם בשאר הלשונות האחיות. באשור' כלת, בארמ' כליא, בערב' כליה a).

a) كلية

דאויים היו ישראל כליה בימי המן אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם (מד"ר כרא"ב' עו). אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כליה (בס אסת', אס על המלך טוב). מחלוקת וכו' כליה מביא לעולם (תנחומא קרח כא). וזה האברון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואברון ותפתה ועלוקה וכל לשון כליה והשחתה קוראין לו לפי שהיא הכליה שאין אחריה תקומה (רמב"ם, תשוב' ח ה). —ואמר המשורר: לכל נוצר ונברא קץ וסוף כל חי לכליה, ואתה הוא ולא יכלו שנותיך ככל בריה (ר"ש הנגיד, הכמות פלוניה).

כִּלָּיוֹן, ש"ז, סמי' כִּלְיוֹן, — כמו *כְּלָיָה: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כִּלָּיוֹן חרוץ שוטף צדקה כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כב-כג). —ואמר הפיטן: צח וארום משעיר, נסיכה בכליון תסעיר, כאיש מלחמות קנאה תעיר (בכת א את"פ, אין כמון). נצחו מקוים ולישעו נשענים כי לא כלו רחמיו בכליון (סליח' יום ד, מלאכי רחמים). — כִּלְיוֹן העינים: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי' לך שם לב רגז וְכִלְיוֹן עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה). —ואמר המשורר במליצתו: הכה הקערות באבני נגף וכליון, והיו כלם לשניו נקיון, והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון הרעיון (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — *וכִלְיוֹן הגוף מפני מחלה וכדומה: והם שכלים מפשטים מחמרים קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל רבר אחד ולא יחוש לכליון גופו ואבריו (כוזרי א מ). כשיכלה שארו ולבבו וכו' שכליונו הוא כליון לגוף ומותו (ר"ב את, יקוו המים 99). ומפסיד (רבוי המשגל) כח האדם ומראה הפנים ומוריש הכליון במהירות ומחליש המוח (מ' אלדכי, ב"א ה ח). — ועי' עון.

∴כִּלְיוֹתִי, -תִיִי, ת"ז, — מהכליות, מטבע הכליות: והמעיי יקובל מופת עליו בחבלים ורוחות וקרקורים וכו' והכליותיי והמקויי יקובל מופת עליו בשנוי ענין השתן מן הראוי הטבעי (קאנון ג יד ב א).

∴כְּלִיִי, ת"ז, לנק' כְּלִיִית, מ"ר כְּלִיִים, כְּלִיוֹת, — אֵבֶר כְּלִיִי, שהוא כלי לתפקיד מן תפקירי הגוף, היד היא אבר כְּלִיִי למלאכה, והעין לראיה וכדומה: והגשם הטבעי אם כליי ואם בלתי כליי כלומר שישלמו פעולותיו בכלים או בלעדי כלים (כוזרי ה יב). כי כל כח מכחות אלה האברים הכליים הולקין קצתן על קצתן מצד הפכיות השקועות בהם (פי' יליד' לאבו סהל). מבואר שלא יצטרך הגרם השמימיי להיות כליי (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ה). הנה יחויב שיהיה בורא כלי ההרגש וזה מבואר הבטול כי הוא מתדמה החלקים לא כליי (בס ה 7). ותמצאהו (את גוף האדם) מורכב מאיבריו הכליים (אכר' תבדאי, תרג' ספ' היסודות לר"י ישראלי). הכח הזן שהוא פועל בכלי כליי ומסגולת הכח המדמה שאינו פועל פעלו בכלי כליי (רשב"ל דורא, מג"א, ח"י 7). הנפש שהיא עצם כחיי כגוף כליי (תגמ' הנפש יד:). שהמזג הטבעי שיש לזה האבר החולה הוא צרכו הכליית וההרכבות שבה יפעול פעולתו המיוחדת מן הצד שהוא בו כלי פלוני לנפש לפעול (בס). ונקראים אברים כליים כי הם כלים לנפש בשלמות הפעולות והתנועות (קאנון א א ה). שה' יתברך איננו שומע באמצעות חוש השמע ואיננו רואה באמצעות חוש הראות הכליי (מגת' קגא' לר"י מפיסא 22). כי הנפש אינה נמצאת כי אם באברים כליים (בס 52). לפי שהחוש הוא כח כליי והשכל אינו כח כליי (בס 67). כי איך יהיה בעל נפש מי שאינו גשם בליי (רי"א, מפע' ה' ג ג). יחשב שהוא כח גשמי כליי נולד עם הנפש (אילס ליס"ר, תבו' למבה מין). לפי שהנפש הזנה היא כליית ואלו הכחות אין להם כלי אלא החום לבד (נוה בלוס ז ב א).

***כְּלִיכָה**, ש"נ, — כמו כליבה, עי"ש, ואמר הפיטן: טסו עמונים ומואבים, והוציאו הכרובים, ובכליכה[1] היו אותם מסובבים (קינ' לת"ב, על חרבן ביהמ"ק).

א.כָּלִיל[2], א) ת"ז, סמי' כְּלִיל, לנק' כְּלִילַת, — שָׁלֵם, לא חסר בו כלום, vollkommen; complet; perfect: ותיפי במאד וכו' ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כָּלִיל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק' יו יד). ועשית את מעיל האפוד כְּלִיל תכלת (שמות כח לא). ופרשו בגד כְּלִיל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). אתה חותם תכנית מלא חכמה וּכְלִיל יפי (יחזק' כח יב). הזאת העיר שיאמרו כְּלִילַת יפי משוש לכל הארץ (איכ' ב יט). את אמרת אני כְּלִילַת יפי (יחזק' כז ג). — ב) תה"פ, במשמ' הכל, בשלמות, gänzlich ; entièrement ; altogether: ונשגב יי' לבדו ביום ההוא והאלילים כָּלִיל יחלף (ישע' ב יז-יח). —

---

[1] כך בספר', וכבר הזכירו זאת התוספ' (מו"ק כז:).
[2] מן א.כלל.

ואמר בן סירא: טוב ורע וחיים ומות ומושלת בם כליל לשון (כ״ס גני׳ לז יח).—ג) ב״ז, קרבן שנשרף כלו ולא יאכל ממנו כלום[1]): ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כָּלִיל ליי׳ (ש״א ז ט). וכל מנחת כהן כָּלִיל תהיה לא תאכל (ויקר׳ ו יו). ישימו קטורה באפך וכָלִיל על מזבחך (דבר׳ לג י). אם תחפץ זבחי צדק עולה וכָלִיל אז יעלו על מזבחך פרים (תהל׳ נא כא).— ובהשאלה במליצה: ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כָּלִיל ליי׳ אלהיך (דבר׳ יג יז).— ואמר הפיטן: ושרף (אברהם) אליל, והחליף כ ל י ל, ולא שמר ברית אחים (סדור תימנ׳, יוה״כ, יברא: בתירי אל). חפצו אין ב כ ל י ל ולא בתמורת ערכו, טוב לב אוהב והזהיר עלי תשובת נדכו, יעזוב רשע דרכו (סליח׳ ג עי״ת, אגוב במה ילדק).

ב. **כָּלִיל**[2]), ב״ז,—עשן ואש מתלקה בתוכו, Rauch mit Feuer; fumée avec du feu; smoke with fire: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה כְלִיל[3]) העיר השמימה (שופט׳ כ מ).

ג. ***כָּלִיל**[4]), ב״ז, מ״ר כְּלִילִים, — כתר, עטרה, Krone; couronne; crown: מעשה צעצועים ילדים מכוללים ב כ ל י ל י ם (מדר׳ תדבא, אפבטיין ב). ויעשו מהן כמין

—[1]) בבנעג׳ כלל כמשמ׳ זו: כיבל אם כעז כ ל ל אם צועת אם שלם כ ל ל לכהנם כסף שקל (רבימ׳ מחיר הקרבנ׳ בנמצא במרבליה). צרב איל כ ל ל ם אם צועת וכן הערת לכהנם (כתב׳ קרת׳ חדת׳).

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) הקדמונים והחדשים הביאו גם שם זה בערך א.כליל, ופרשוהו כמשמ׳ הכל, כל העיר, אך אין זה דבור טבעי: כל העיר עלתה השמימה. והתקון של ריב״ג שהכונה כו ע ש ן כל העיר, אינו מרפא המליצה, כי העקר, השם עשן, חסר. ועל כרחנו עלינו לאמר כי עצם השם כליל משמש פה כמשמ׳ עשן, אלא שהכונה כאן לעשן שאש מתלקחת בקרבו, ויש לזה סמך מלשון הערבית, שבה משמש הפעל כלל גם בענין ענן שהברק מנצנץ כתוכו מעת לעת. אמר אלג׳והרי: שהאב מ כ ל ל אי מלמע באלברק, ע״כ,—ובעברית: ענן מכלל לאמר שהברק מנצנץ בתוכו. וכן לשאן אלערב. והנה הובא פעל זה בהמלונים הערבים בערך כלל כמשמ׳ הרגילה כמו בעברית, אך אין זו הסתעפות טבעית ולכן יש לחשב כי הוא פעל מיוחד משרש מיוחד, וממנו נשאר בעברי׳ השם בליל שהיה אולי משמש כמו״כ בענין הענן וגם בענין ענן העשן שהאש מאירה מתוכו.

[4]) כך בארמ׳ בלילא, וכן בערב׳ אכליל a).—

a) اكليل

כ ל י ל ודומה לעין (ערוך, ערך עב). ויוצאה אשה ב כ ל י ל של זהב כראשה שאין יוצאה בו אלא אשה חשובה (רמב״ם שבת יט ו). — ואמר הפיטן: כתרת כ ל י ל לנפש משיבת, לשעבר קדשת מתן שבת (קרוב׳ שבה״ג, אלהים בלעדך). אלי עדתי והילילי יום בו נפל כ ל י ל י, ויהי לאבל כנורי ולקול בוכים חלילי (קינ׳ לת״ב, אלי עדתי). טוטפת כ ל י ל ו גדלי, דגלי עז מגדלי (בלמה כר״י, יוצ׳ א׳ פסח, אור ישע).—והמשורר אמר: תקום והתנער ותשא ראש למצא מנוחה מחבליה, כי אם מפצים אבדו משרה ו כ ל י ל כהונה מקהליה, הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). אהה אללי וצר לי צר ומר לי מר ואויה לי, עלי אחי ובן אמי כ ל י ל ראשי ומכלולי (הוא, ככר בלמו). ואחרי מות בנו עבאם לביאה בנו עבאד אחזוני חבלים, שניהם רדפוני אך בראש זה כ ל י ל מלכות וזה מן הטפלים (הוא, הלי תעב). ומלבושם לבוש מלכות ורקמה ומכלולים ועל ראשם כ ל י ל י ם (בס). תדמה לכלה תעדה כליה, הכליון כ ל י ל י ה, והמעל מעיליה, והמבשולים שוליה, ונפתולי הקורות פתיליה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). אגדת פרחים נובלים לי לקחתי, כזמנם גם הם הדר יערם היו, ול כ ל י ל על קברך אותם הנחתי, מי־ראשי שתו דמעתי רויו (יל״ג, נגבת׳ עובה הבתר).—*כְּלִיל הַמֶּלֶךְ[1]), שם צמח, Melilotus, משתמשים בשם זה המדברים עברית בא״י.

כְּלִילָה, ב״נ, — א) בה״פ מן א.כלל: ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כ ל י ל ת[2]) מתנות האלהים לבעלי חיים וצמח האדמה כגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם (חו״ה, הבחינה ה). ישתדל לספרם (את חסדי הבורא) ולעמוד עליהם בשכלו ולא ישיג את זה בעבור כלילתם[2]) ורובם והתמדתם ומשיכתם (בס, עבוד׳ אלהים ה). — ב) כמו ג.*כָּלִיל: ובהיותנו במצרים כתוך וגולה, אותנו משם דלה דלה והפאירנו לעטרת ול כ ל י ל ה, שנאמר בך בחר יי׳ להיות לו לעם סגולה (מ׳ אלדבי, הקד׳ ב״א).

[1]) בארמ׳ כליל מלכא (כתוב׳ עז:), וכן בסור׳, וכן בערב׳ אכליל אלמלכ a). ואסף תרגמו בארטימיסיא: עשב נקרא בלשון ארם כ ל י ל א ד מ ל כ א ובלשון יוון ארטימיסיא (אסף 73, כ״י מינכן).

[2]) בנוף הערבי הוצ׳ דר׳ יהודה: עמום, עמומהם.

a) كليل الملك

***כְּלִילוֹת**, ש"נ,—א) כמו כללות: וכל מה שהוא מוגבל במופו מוגבל בתחלתו וביניהם בהינה אמצעית ובכלילותן זה מזה יחדיו יהיו תמים אל המקום הסובלן כאמור (פלח הרמון כ ה).—ב) לקוי באצבעות שאינם יכולים לשמש שום תשמיש[1]): ואני הוא שמחצתי אותם כעוה"ז בעורות עינים בחרשות אזנים בהגירות רגלים בכלילות אצבעותים כפילגות אברים בערלות שפתים כאילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (מדר' ה"כ דר"ע, כיה"מ ילינק ג).

***כָּלָךְ**[2]), ש"ז,— צמח, משי גם דומה לצמר: השירים והכלך[2]) אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין (כלא' ט ב). אין מדליקין (נר שבת) לא בלכש ולא בהוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת ב א). המוציא מצמר גפן ומצמר כלך מצמר גמלים ומצמר ארנביים ומצמר חיה שבים (תוספתא בב ע ג). צמר גמלים וצמר ארנבים גוצה של עזים והשירין והכלך והסריקין (גמ' בב כז). השיראין והכלך והסירקין כולן חייבין בציצית (מנח' לט:). בזמן שאדם יבא ללכוש חלוק של צמר או של פשתן ואינו מוצא אויכיו מבקשין ממנו השיראין והכלך שבכל המדינות (הדר"ג ב). כי כן נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צמר גפנים אין הנשים לובשות צבועים אבל בגדי כלך ובגדי משי לובשים אותם הגברים צבועים בבל מיני צבעונים (רב שרירא גאון, בי"ת ג סד).

***כְּלֶךְ**[1]), ש"ז,—צמח, מין ממיני החלתית ישתמשו בו לרפואה, Ferula communis: עץ הבלך ויעתו היא שריפת החלב היוצאת ממנו נקרא אממנייקון (אסף 73, כ"י מינכן). ועשב הכלך הקטן והגדול הנקרא פירולא הוא בלשון יון קוניליום (בכתי דוגלו, ספ' המרקחות).

***כְּלַךְ**[2]),—דבור של צווי במשמ' לֵךְ לְךָ: אמר (משה) לפניו רבש"ע למה אני מת וכו' לא טוב שיאמרו

---

[1]) כך נראה מהענין לפי מה שנאמר אדות שאר האברים, ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) כך נקוד במשנ' מנקד' דפוס ליבורנו, וכך כוקסד'. לוי נקד כַּלָּךְ. ולא נתברר לא מקורו ולא משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [3]) כגמ' ירוש' (בב ע לב.) אמרו: השיריין מטכסה והכלך אגבין קיסרי'. והנה מטכמה היא מלה יונית ידועה ומשמ' היא משי כבריותו קודם שהתקינוהו כל צרכו. והמלים אגבין קיסרי', שבהן פרש הירוש' את השם כלך, לא נתברר פורשן. עכ"פ, כיון ששירין הוא משי ואינו כלאים בכלך על כרחנו שגם כלך הוא מין משי. ואמרו שם בירוש': אמר רבן שמעון כן גמליאל חיזרתי על כל מפרשי הים ואמרו כלכה שמו (בגמ' שבת שם (כ ד ג), כולכא במקום כלכָה). ולפי זה אין כלך מלה עברית ואולי גם לא שמית. ובגמ' בבלי (שבת כ:) הביאו דבר זה בלשון ארמי' בשם שמואל: אמר שמואל שאלתינהו לבל נהותי ימא ואמרי כולכא שמיה, ע"כ, ובעבר': שאלתי בל יורדי הים ואמרו כולכא שמו. והביאו שם עוד פרוש אחר: רב יצחק בר זעירא אמר (כי בלך הוא) גושקרא, ופרש הערוך: הבינוני היוצא מן המשי לא המובחר. ורש"י פרש שהוא בית התולעת. וספרו שם עוד: רבין ואביי הוו יתבי קמיה דרבנא נהמיה אחוה דריש גלותא חזייה דהוה לביש מטכסא א"ל רבין לאביי היינו כלך דתנן א"ל אנן שירא פרנדא קרינן ליה מיתיבי השיראים והכלך והסיריקון חייבין בציצית תיובתא דרבין תיובתא איבעית אימא שירא לחוד ושירא פרנדא לחוד, ע"כ, ובעבר': רבין ואביי היו יושבים לפני רבן נהמיה אחיו של ראש גלות, וראהו שהיה לבוש מטכסה א"ל רבין לאביי זהו כלך ששנינו (במשנה) א"ל אנו קוראים אותו שירא פרנדא. השיבו עליו ממה שנאמר השיראים והכלך, מוכח ששיראים וכלך הם שני דברים, ואמרו שמזה כאמת תשובה על דברי רבין, או כי שירא הוא דבר לבד ושירא פרנדא הוא דבר לבד. והנה מכל זה נראה כרור כי הבלך הוא מין משי, או מדרגה ממדרגות התקון של המשי. והערוך ערך כלך בתב: פירוש כלך גושקרא מטכסא השיראין והסיריקון כולן ממין שירא פרנדא הן אלא משונין באריגתן יש מהן דקים ויש מהן עבין יש מהן בניר אחד ויש מהן כב' נירין ויותר יש שיש בהן צורה כדאמרינן ברוקם וחושב, ויש מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנשארו מן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות, ע"כ. ובערך שר אמר: השירים והכלך פי' שירים שש טוב כלך מין בינוני, ע"כ. והרמב"ם בפרוש המשנה לכלאים אמר: שירים וכלך מיני משי הם וידמו באילו הם צמר ופשתים מפני שאחד מהמינים ההם חלק במו הפשתים והשני יש כו יבשות והוא שעיר כמו הצמר, ע"כ. וביד החזקה (כלא' י ה) כתב וז"ל: ויש בברכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו. ע"כ. ולא נתברר לי מקור פרוש זה שאינו לפי פרושו כפרוש המשנה. ועי' עוד ערך משי וערך שיר.

[1]) בערב' במצר' כלח'[a]), ובערב' הכללית אשק, ולא נתברר לי באיזה נקוד קראוהו אסף ושכהי, ואפשר שהיתה כונתם לקראו כמו כלך שבמשנה. ושמתיו סגול להבדילו בהברה.

[2]) כבר אמרו שהוא צמצום מן לבה לך, וסמך לזה ממקומות אחדים שנמצא שם את הדבוד לכה לך כהויתו: נאמר מתן דמים בפד למטן ונאמר מתן דמים

---

a) كلخ

זה משה שהוציאנו ממצרים וכו׳ אמר לו (הקב״ה) כ ל ך משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם (ספרי דבר׳ כנט). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כ ל ך אצל במותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם רל). הרי שבא בעל הבית ומצאו (את חברו שתורם שלא ברשות) ואמר לו כ ל ך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). א״ל ר׳ חייא בר אבא לר׳ **אסי** מפני מה עופות שבבבל שמנים א״ל כ ל ך למדבר עזה ואראך שמנים מהן (שבת קמה:). לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כ ל ך אצלי שאני שנברה וארפאנה (מו״ק כח:). אמר לו ראב״ע עקיבא מה לך אצל הגדה כ ל ך מדברותיך[1]) אצל נגעים ואהלות (חגי׳ יד.).—ובפרט במו״מ של הלכה, *בַּלֵּךְ לדרך זה, במשמ׳ עשה הקש אחר: שרץ אסור באבילה ובהמה טמאה אסורה באבילה מה שרץ אין שחיטתו מטהרתו אף בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה או כ ל ך לדרך זה טריפה אסורה באבילה ובהמה טמאה אסורה באבילה מה טריפה שחיטתה מטהרתה אף בהמה טמאה תטהרנה שחיטתה נראה למי דומה דנין דבר שאין למינו שחיטה מדבר שאין למינו שחיטה ואל תוכיח טריפה שיש למינה שחיטה או ב ל ך לדרך זה דנין דבר שמטמא במשא מדבר שמטמא במשא ואל יוכיח שרץ שאינו מטמא במשא (ספרא שמיני ד ו). הריני דן נאמר מתן דמים בפר למטה ונאמר מתן דמים בשעיר למטה מה מתן דמים האמורים בפר למטה שבע אף מתן דמים האמורים בשעיר למטה שבע או כ ל ך לדרך זו נאמרו בו דמים למעלה ונאמרו דמים למטה מה למעלה אחת אף למטה אחת נראה למי דומה דנים של מטה משל מטה ואין דנים של מטה משל מעלה או כ ל ך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר ואין דנים דם השעיר מדם הפר ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע (שם אחרי ה ג). הלא דין הוא מיטמא במת ומיטמא בנדה מ״מ כשהוא מיטמא במת אינו סופר שבעה אלא לטומאה אחרונה אף כשהוא מיטמא בנדה לא יספור שבעה אלא לביאה אחרונה או כ ל ך לדרך זה היא מיטמאה ומטמאה את בועלה מה היא אינה סופרת שבעה אלא לראיה הראשונה אף כשהוא מיטמא בה לא יספור שבעה אלא לביאה ראשונה נראה למי דומה דנים טומאה שהיא ממקום אחר מטומאה שהיא ממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהם מגופה או כ ל ך לדרך זה דנים טומאה שהיא מחמת דמים מטומאה שהיא מחמת דמים ואל תוכיח טומאת המת שאין מחמת דמים (שם מצורע, זבים ד ז). נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים או כ ל ך להרך זו נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על הספר ובדיו אף כאן בספר ובדיו (ספרי דבר׳ ט). הואיל ונוחל (הבכור) עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים כאחד אף כשנוחל עם חמשה פי שנים כאחד או כ ל ך לדרך זו הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף כשנוחל עם חמשה פי שנים בכל הנכסים (שם ריז). הואיל והזמן פוסל והערלה פוסלת מה הזמן עשה בו מקצתו ככולו אף הערלה עשה בה מקצתה ככולה או כ ל ך לדרך זו ערלה פוסלת וטומאה פוסלת מה טומאה לא עשה בה מקצתה ככולה אף ערלה לא עשה בה מקצתה ככולה נראה למי דומה דנין דבר שנוהג בכל הזבחים מדבר שנוהג בכל הזבחים ואל יוכיח דבר שאינו נוהג בכל הזבחים או כ ל ך לדרך זו דנין דבר שלא הותר מכללו מדבר שלא הותר מכללו ואל תוכיח טומאה שהותרה מכללה (תוספתא פסח׳ ג ג). ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם וכו׳ ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם או כ ל ך לדרך זו חייב כאן וחייב בדודתו מה דודתו מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם נראה למי דומה דנין איסור הבא מאיליו מאיסור הבא מאיליו ואל תוכיח דודתו שאין איסור הבא מאיליו או כ ל ך לדרך זה דנין קרובי האב מקרובי האב ואל תוכיח אחותו שקרובי עצמו (יבמ׳ נד:). נאמרו דמים למטה ונאמרו דמים

בשעיר למטן מה מתן דמים אמורין בפר למטן שבע אף מתן דמים אמורין בשעיר למטן שבע או ל כ ה ל ך לדרך הזו נאמרו דמים למעלן ונאמרו דמים למטן מה דמים אמורין בו למעלן אחת אף דמים אמורין בו למטן אחת נראה למי דומה דנין שלמטן משלמטן ואין דנין שלמטן משלמעלן או ל כ ה ל ך לדרך הזו דנין דם השעיר מדם השעיר ואין דנין דם השעיר מדם הפר (ירוש׳ יומ׳ ה מב ג). אעפי״כ פקפקו קצת החכמים ואמרו כי אין זה ממנהג הלשון של בעלי התלמוד.—[1]) בקצת כ״י חסר מדברותיך, ובקצתם כלך מדברותיך ו ל ך אצל.

למעלה מה מתן דמים והאמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת כיפר או כ לך לדרך זו נאמרו דמים בפנים ונאמרו דמים בחוץ מה דמים האמורים בפנים חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום אף דמים האמורים בחוץ חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום נראה למי דומה דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מבפנים או כלך לדרך זו דנין חטאת וארבע קרנות מחטאת וארבע קרנות ואל יוכיח חוץ שאין חטאת וארבע קרנות (זבח׳ לח.). נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא לבונה מה לבונה מתוך ביתו אף מלח מתוך ביתו או כ לך לדרך זו נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא עצים מה עצים משל צבור אף מלח משל צבור נראה למי דומה דנין דבר הנוהג בכל הזבחים מדבר הנוהג בכל הזבחים ואל תוכיח לבונה שאינה נוהגת בכל הזבחים או כ ל ך לדרך זה דנין דבר הבא עמה בכלי אחד מדבר הבא עמה בכלי אחד ואל יוכיחו עצים שאינן באין עמה בכלי אחד (מנח׳ כא:). ריבה כאן שמן וריבה במנחת כבשים שמן מה להלן שלשת לוגין לעשרון אף כאן שלשת לוגין לעשרון או כ לך לדרך זו ריבה כאן שמן וריבה במנחת פרים ואילים שמן מה להלן שני לוגין לעשרון אף כאן שני לוגין לעשרון (שם נא.). טימא בתולדה וטימא בעכבר מה תולדה מין הגדל על הארץ אף עכבר מין הגדל על הארץ או כ לך לדרך זו טימא בתולדה וטימא בעכבר מה תולדה כל ששמה תולדה אף עכבר כל ששמו עכבר אפי׳ עכבר שבים (חול׳ קכו:).—כַּלֵּךְ מדבר פלוני, סור ממנו: כ ל ך מלשון הרע (כ״ב קסד:).

א.*כִּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן א.כִּלְכֵּל: אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו׳ ואומר וכלכלתי אותך שם מה כ ל כ ו ל האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כ ל כ ו ל האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר (ספרי דבר׳ לח).—ובספה״מ: ומן הזריזות שיהא אדם מתקן כל מה שיצטרך לו בעניני הפירנוס ו ה כ ל כ ו ל כדי הצורך (בית מדות, מעל׳ הזריזות).—ואמר הפיטן: לאמותם כ ל כ ו ל אנא שועו, וצור למלאכיו שת מני שכן (ר״ה קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*כִּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן ג.*כִּלְכֵּל, שערות שצומחות על הרקות: סיד כדי לסוד קטנה שבבנות ר׳ יהודה אומר כדי לסוד כ ל כ ו ל[1]) ר׳ נחמיה אומר כדי לסוד אנדיפי (שבת פ ד). כשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ עקיבא אמר לי כ י ל כ ו ל (זה שאמר כן שלקית עד שתכלכל התינוקת) איני יודע (תוספתא נדה ו ו).

א.כִּלְכֵּל, כִּלְכַּלְתִּי, כַּלְכֵּל, אֲכַלְכֵּל, מְכַלְכֵּל, כִּלְכְּלוּ, כִּלְכְּלָם, כִּלְכַּלְתָּם, אֲכַלְכְּלֵם, יְכַלְכְּלֶךָ, כַּלְכְּלֵךְ,— כִּלְכֵּל את פלוני, נתן לו את צרכיו, מזונותיו וכדומה, Jem. mit Lebensmitteln versorgen ; entretenir to sustain : וישבת בארץ גשן וכו׳ וְכִלְכַּלְתִּי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב (בראש׳ מה יא). ועתה אל תיראו אנכי אֲכַלְכֵּל אתכם ואת טפכם (שם נ כא). וַיְכַלְכֵּל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף (שם מז יב). וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כִלְכַּל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וְכִלְכַּלְתִּי אתך עמדי בירושלם (ש״ב יט לג-לד). ויתנם (דוד את הנשים) בית משמרת וַיְכַלְכְּלֵם (שם כ ג). ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וְכִלְכְּלוּ את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לְכַלְכֵּל (מ״א ד ז). מהנחל תשתה ואת הערבים צויתי לְכַלְכֶּלְךָ שם וכו׳ והערבים מביאים לו לחם ובשר (שם יז ד-ו). קום לך צרפתה וכו׳ הנה צויתי שם אשה אלמנה לְכַלְכְּלֶךָ (שם ט). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וְכִלְכְּלָם לחם ומים (שם יח ד). ואחבא מנביאי יי׳ מאה איש וכו׳ וָאֲכַלְכְּלֵם לחם ומים (שם יג). והיה לך (הילד) למשיב נפש וּלְכַלְכֵּל את שיבתך (רות ד טו). הנצבה לא יְכַלְכֵּל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא טז). השלך על יי׳ יהבך והוא יְכַלְכְּלֶךָ לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל׳ נה כג). וארבעים שנה כִּלְכַּלְתָּם במדבר לא חסרו (נחמ׳ ט כא).—ובתו״מ: אשר יצר אתכם בדין ו כ ל כ ל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). שמכירת יוסף זכות היתה לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות היתה לאחיו ולכל בית אביו

---

[1]) כך בב״י וכן במשנ׳ שבמשנ׳ ובמשנ׳ שבירוש׳ וכן בגמ׳ שם דף פ. ובגמ׳ נזיר דף ג. וכן בערוך ובראי״ש, ובמשנ׳ שבגמ׳ כלכל. ושאלו בגמ׳ שם: מאי כלכול ומאי אנדיפי אמר רב צידעא ובת צידעא. ופרש ר״ת: בלשון ישמעאל אצדג והוא מקום מקצוע הפנים מן הצד מן סוף שער של בנות עד סוף הפנים סדין אותו בסיד ונקרא כלכול וסדים מצידו מקום אחד דק כמו חוט ונקרא בת צירעא. ע״כ. וכן הערוך, והביא עוד פרוש: פירוש כלכול צידעא שקורין בלעז טינפל״א אנדיפי בת צידעא לסוף הפרחת סכין שלא יהו שערות שיהא מצחן גדול (ערוך, ערך אנדיפי). ולא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ ב.*בלכל.

שכלכלם בלחם בשני רעבון (מד"ר במד' יג). בתו של לוט היתה נשואה לאחר מגרולי סדום ראתה עני אחד מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו מה היתה עושה בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומכלכלת אותו העני (פדר"א כה). אלו העוברים והשבים שהיה אברהם מכלכלן (אגדת בראש' יט). ממצרים גאלתנו יי' אלהינו מבית עברים פדיתנו ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו (תפלת נשמת). אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים וכו' והמכלכלם במדבר והמנחילם את ארץ כנען (כוזרי א יא).—ואמר הפיטן: טוב לקוראיך בנפש רהב, טורחם נשא ולכלכל יהב (סליח' יום א, אין מי יקרא).—ובהשאלה: כלכל עדני מתשישות, יסרני קשות מקושישות (יוצ' א' פסח, אור ישע). — ואת הנפש: לומת אשה אנוש ירעיב לבבו ואת נפשו בפת חסד יכלכל (ר"י הריזי, תחכמ' ג קל).—*מכלכל: אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו (תו"ה, הכתמון ד). — כלכל דבריו, השתדל בהם וסדר אותם: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט (תהל' קיב ה-ו) — כלכל דבר, א) כמו הכיל, במשמ' נשא, סבל: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמ' כ ט). ומי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים (מלא' ג ב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד).—ואמר המליץ: הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רמ"ע פלקיירא, אגרי הויכוח ד).— ב) במשמ' החזיק בתוכו: כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כז). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר אבנה לו בית (דהי"ב ב ה). — ג) *כלכל דרך, החזיק, שמר: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה וגם אזכיר את איוב המכלכל כל דרכי צדק (כ"ס בגי' מט ח-ט).

—פע', כלבל, כלכל[1]), כלכלו,—שכלכלו אותו: ויפקד בן

[1]) עי' הערה לקמן.

הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וכלכלו[1]) וילכו לקראתם (מ"א כ כו-כז).

—ואמר הפיטן: צבאי כלכלו במן אבור טל, צדה שלח להם לשבע בעלות שכבת טל (ר"א קליר, אתגרה).

—התפ', *התכלכל,—א) כלכל עצמו, התחזק, נשא וסבל: בהצהירו (השמש) ירתיח הכל לפני חרבו מי יתכלכל (כ"ס גגי' מג ג). — ב) פרנסוהו: משה נתכלכל על ידי אשה על ידי בתו של יתרו וכו' ואליהו נתכלכל על ידי הצרפתית (פסיק' רבתי ד). אי אפשר לעולם בלא מים וא"א לעולם בלא יין וא"א לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן (סופרים יח ז).

ב. *כִּלְכֵּל[2]), כמו חלחל,—פועל לא נהוג.

—התפ', *התכלכל, — כמו התחלחל, הזדעזע מפני צרה וכדומה: עד עת עמד[3]) לא יופיע (האויב שמתראה לך לאוהב) ואם נמוט לא יתכלכל בשפתיו יתמהמה

—[1]) כמו כלו במקום כלו עי' א.כלה, וכן כסו במקום כסו, עי' כסה, ולא נתבררה הסבה מרוע התחילו לתת גם לקול שורק זה קול קמץ באלה הפעלים.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) נוסחת חציו הראשון של הכתוב קצת קשה ומספקה, והגיהו בו המפרשים החדשים הגהות מתחלפות, עכ"פ הכונה ברורה שכל זמן שאתה מצליח אין האויב מראה מה שבלבו. בחציו השני של הכתוב אין ספק כי המלה נמוט משבשת וצ"ל תמוט, כמו בהתרגום הארמי: ואן תפול, וכן בתרגום היוני, וכן כנוסחה השניה של הגליון. ובמקום הפעל יתכלכל נאמר בהתרג' האר-י: לא מצא אנת תילה. והנה הכונה אינה ברורה, עכ"פ נראה שבמקום הפעל יתכלכל היה לפני התרגום הארמי פעל שהיה אפשר לפרשו במשמ' כח ועז. וכן התרגום היוני, ולפי הענין היה אפשר שהיה פה דבור כעין לא יחזיק בך, וכזה נראה מהנוסחה השניה של הגליון: ואם תפול לא יפול להצילך. בנוסחה זו קצת קשה הפעל יפול השני, לפי מה שנראה לכאורה שגם הוא עתיד מן נפל, שאין זו לשון טבעית לאמר נפל להצילך במשמ' מהר וכדומה. אבל, אולי אין יפול זה עתיד מן נפל אלא עתיד מן פלל, שהפע' ממנו בא במקרא: מי פלל, לא פללתי, וזה עתיד מן הקל וצריך לקרא יפֹּל, והכונה בהמלים לא יפֹּל להצילך—לא יחשב ולא ימצא לנכון להצילך. והנה לו היה כתוב כאן ואם תמוט לא יכלכל היה אפשר לפרש כלכל זה במשמ' חזק, כמו החולה לא יכלכל, יכלכל מחלהו, אבל בהתפעל אין למליצה זו כונה טבעית אלא אם נפרש הפע' התכלכל במשמ' קרובה לדאגה, אכפת, או במשמע' עוד יותר חזקה כמו ותתחלחל המלכה.

צר ובלכו יחשוב מהמרות עמוקות (כ"ס גני' יב יה-יו).

ג.*כִּלְכֵּל[1], פ"י, — כִּלְכֵּל את שערותיו, הניחן לגדל קצת, wachsen lassen (die Haare); laisser croitre (les cheveux); let grow (the hair): הריני מסלסל (שערותי) הריני מכלכל[2] הרי עלי לשלח פרע (נזיר א א). אמר הריני מסלסל הריני מכלכל כאומר הריני מן המסלסלין מן המכלכלין (ירוש' כם א נא:). לא אסלסל ולא אכלכל פחות משלשים (כם). — וכמו פ"ע, כִּלְכֵּל, כִּלְכְּלָה, גדלו קצת שערות הגוף: עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר' מאיר ור' יהודה אומר עד שירבה שחור על הלבן (מרוב השערות) וכו' בן שלקית אומר עד שתכלכל (תוספתא נדה ו ה).

א.*כַּלְכָּלָה, ש"נ, מ"ר כַּלְכָּלוֹת, — סל, טנא לשים בו פרי הרגן וכדומה, Korb; panier; basket: המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה"ז גוזל את העניים (פאה ז ג). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה (שם כא א). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו (קדוש' ב ו). הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו' כלכלה משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה (כלים יו ג). מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת (תוספתא תרומ' ב ח). אמר ר' ישמעאל בר"י אבא היה נוטל עשר גרוגרות מן המוקצה על תשעים תאנים שבכל... (כם ד ג). אמר לו צא ולקוט לך האינים מן התאינה אוכל ואינו חושש משום גזל צא ומלא לך כלכלה ה"ז חושש משום גזל (כם מע"ר ב ה). מצא כלכלה מתופה בעלין (ירוש' מעשר' ג ב ג). תינוק שהיפה כלכלה לשוק (כם ד נא:). בכלכלה פחותה (בבלי שבת קמב.). למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים (מד"ר ויקר' ו). הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה וכוררת ואוכלת (כם כמד' ג). נטל (הזקן) כלכלה ומילא אותה ביכורים של תאנים יפות וקירב לפני אדריינוס וכו' שכן שלנו ביבד את המלך בכלכלה של תאנים (תנחומא קדוש' ח). — וככנ': מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל כלכלתו מליאה והנזר ושוקלה ריקנית (תוספתא תרומ' ג ד). — ומ"ר: היו לפניו שתי כלכלות של טבל (דמאי ז ו). עד שיתחילו העם להכניס (התאנים היבשות) בכלכלות (נדר' ח ד). — והפרות שבתוך הכלכלה: הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יאכל עד שיעשר (מעשר' ד ג). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני (עירוב' ג ח). כלכלת שבת ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין (כם, ועדי' ד י). הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח שבע אמר אילו הייתי יודע שבנות שוח בתוכה לא הייתי נודר אלא בשאר כלכלה הותר בבנות שבע ואסור בבלכלה (תוספתא נדר' ה א). הפודה כלכלה מיד הגנבר מהו שתיטבל למעשרות (ירוש' ב"ק ז ו). — וכַלְכָּלָה להושיב בה תרנגלות: כלכלה לישב עליה תרנגולת (תוספתא שבת יד ג, כם מכביר' ב יה).

ב.*כַּלְכָּלָה, ש"נ, — שהמ"פ מן א.כִּלְכֵּל, במשמ' הספיק צרכיו: על הבהיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה (כרכ' מד.). — והשתמשו הרבה כזמן האחרון במלה זו גם במשמ' הספקת הצרכים של הארץ, המדינה, העם, והטפול בזה וההשגחה וההכנה, Ekonomie, — *כלכלת המדינה, polit. Ekonomie.

[1]) לא נתברר מקורו וגם משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [2]) ושאלו שם בגמ' (דף ג.): ממאי דהדין כילכול שערו הוא כדתנן סיד ר' יהודה אומר כדי לסוד כילכול ואמר רב בת צדעא אימא מיזן עניי כדכתיב ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו אמר שמואל הכא נמי שתפוס בשערו. ע"כ. ובעבר': מנין שזה בלכול שערו הוא, כמו ששנינו (במשנה) סיד וכו' ואולי הזנת עניים הוא ככתוב ויכלכל יוסף, אמר שמואל גם כאן (כמו בענין הסלסול) שהוא תפוס בשערו (ואמר הריני מכלכל). מזה מוכח כי הכונה בהפעל כלכל היא בענין השערות, ומהתוספתא בענין מאון התינוקת המובא בפנים מוכח שהכונה בהפעל כלכל גדול השערות או רבויין, וכך פריש רש"י (נדה נב:), וז"ל: שתכלכל לא שמעתי מהו ונראה בעיני שחברו במסכת שבת בדי לסוד כלכול וכו' הכא נמי עד שיהו שם שערות הרבה שיהא רצוף ומלובש בשער ואני מצאתי עד שתכלכל כבי"ת שער גדול כפוף ומכולכל ולא ישר בעיני. ע"כ. אבל, בענין רבוי השערות כבר אמר רבי יהודה עד שירבה השחור על הלבן, ובענין הנזיר כמו"כ קצת קשה לבאר הפעל כלכל במשמ' רבוי השערות וצפופן יחד, כי זה אינו בידו להרבותן או למעטן, ואיננו יכול לדר נדר להרבות שערותיו, ולכן יותר נראה כי הכונה היא גדול השערות, אלא שהוא כנראה המדרגה הראשונה מן הגדול, ואחריו הוא פרע. וכן הרמב"ם: מכלכל גידול שער. ע"כ. ואין לפעל זה חבר בלשון ערבית.

א. כלל, ממנו כ״ל, כליל, א.כלל, מכלול, *כלל, ״כללות, ״כללי, ״כולל, ״כלילה, ״כלילות, ״התכללות.

א. כָּלַל, פ״י, כללו,—א) כלל את הדבר, עשהו בשלמותו, צור את : vollenden; accomplir; to perfect
אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך (יחזק׳ כז ג-ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך (שם יא).—ופעו׳ ״כלול, שלם בתכלית השלמות, ואמר הפיטן: הכירני והכרתיו באהבה כלולה, כדי הוא לך לשבח ולתהלה (יוצ׳ א׳ שבוע׳, לן ממזרח).— ב) *כלל דבר בתוך דבר, חבר דבר לדבר, הזכיר הדבר ההוא בתוך הדבר השני, einschliessen; joindre; includ : אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן (ר״ה ד ה). כולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). מברכין ברכה ראשונה וכוללין של ירושלם בשל ארץ (שם). פותח בהזן וכולל בונה ירושלם בברכת הארץ (בבלי שם מו.). ככולל דברים המותרין עם דברים האסורין (שבוע׳ כג:). שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתוב בשני כי טוב אמר לה אע״פ כן חזר וכללן כולן בסוף שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (מד״ר בראש׳ ד). ומצוי בסהמ״א.— ופעול *כלול : מפני שירידת גשמים כלולה בהן (ירוש׳ פסח׳ ה לג ג). המאושר שבכולן הללויה שהשם והשבח כלולין בו (שם סוכ׳ ג נד.). מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס וכו׳ לפי שכל הדברות כלולין בתוכה (תנחומא קדוש׳ ג).—ג) *כלל, עשה או דבר הכל יחד ולא כל אחד ואחד בלבדו, verallgemeinern; généraliser; generalise : יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (ספרי במד׳ קיח). (האומר שבועה) שלא אשב בצל אסור לישב בצל סוכה וכו׳ לא סוף דבר כולל אלא אפי׳ פורט (ירוש׳ שבוע׳ ג לד ג). מעשה בשטר אחד שהיה כתוב בו שש מאות וזוז אחד והרי הדבר ספק אם שש מאות זוז וזוז אחד או שש מאות אסתירא וזוז אמרו חכמים יטול שש מאות אסתירא וזוז שיד בעל השטר על התחתונה אם כן למה לא נאמר שש מאות פרוטה וזוז לפי שהפרוטות כולל אותן הסופר וזוין ואחד כך בותבן (רמב״ם, מלוה ולוה כז טו). — ומצוי מאד בסהמ״א. ואמר המשורר : ואחד (הוא הבורא) ואך לא הוא כאחד אשר נתן יסוד האנוש לחשוב ולכלול ספורותיו, ואחד ולא ירבה וימעט ויחלק כאחד אשר הוא ראש אלפיו ורבבותיו (ראב״ע, בשם אל).

—נפע׳, *נכלל, נכללו, — שכלל אותם כלם יחד : דברים שנכללו ונפרטו דברים שנכללו ולא נפרטו (ירוש׳ סוט׳ ז כא ד).—ומצוי בסהמ״א.

—פע׳, *כלל, מכלל, מכוללין,—עשוי בתכלית השלמות : מכוללים היו המעשים (של ששת ימי בראשית) והיו מותחין והולכין (מד״ר בראש׳ י).

—הפע׳, *הכלל, הוכלל, מוכלל,—א) כמו כלל: ממנו מוכלל יופיו של עולם (יומ׳ נד:). — ב) ״הכלל בתוכו, בא בתוכו : דברות שבהם יוכללו מציאותו ואחדותו ובו יוכלל הרחקת הגשמות שמעום ישראל באזניהם מפיו יתברך (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיכא 26).—ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א.

—הפע׳, ״הכליל, — א) הכנים הכל יחד בתוך דבור אחד וכדומה : אבל אנחנו נלאים מל הכליל השמות הללו במלה אחת כאשר הכליל אותם השכל (מלחמ׳ ה׳ ליעקב בן לאוכן, REJ 1889, 50). מזכיר אחרי כן ואכלת ושבעת מכליל הנזכרים למעלה שהם ליהנות הגוף באכילה ושובע (ר״י הדכי, האשכל א). ודבש מכליל הוא כל ממתקיך (שם). כתוב עוד לא תחסר כל בה להכליל בו כל דבר הנהנה ממנו בן אדם ממאכל ומשקה שבותר (שם). החכם ר׳ שמואל הכליל את השם עם החלק (ר״א הקרא׳, עץ חיים סג). כי לא הכלילה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא (הוא, ג״ע, טמאה וטהרה ג ד).—ב) עשה בתכלית השלמות : ואמר הפיטן : הנבאה והצמאה אשר תמיד לך תיליל, סמוך ידה בכן דודה הנקרא שמו חכליל, והכניסם לגן בשם ותופתם כהוד תכליל, ותוליכם ותמליכם בהר ציון והגליל (בכת א׳ חנכה, בני זיתיב).

—*שכלל, עי׳ ערך *שכלל.

ב. כלל[1], ממנו א.כלה, כלולות, ״כלול, ״כלול, ב.״כלל.

ב. ״כָּלַל, פ״י,—כלל את בתו, עשה אותה כלה, נתנה לאיש להיות לו לאשה : כללתי את בתי עם בחור אחד מבחר בחוריהם ובימי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד (מעשה נוסתאי).

—התפ׳, ״התכלל,— היות כלה : כלך ברה בנוצצים כעין קלל, אתי יפתי קשוריך להתכלל, לכבתיני וארשתיך

---

[1]) עי׳ הערה לערך כלה, שנתבאר שם שאולי הוא השרש כנג שבערב׳.

נוגשיך יתעולל (מבולס כ"י קלוני׳, כ פסח, בגי בדיך).

ג. כלל[1], ממנו כ.כָּלִיל.

ד.*כלל, ממנו ג.*כָּלִיל, *כְּלִילָה, ג.*כִּלֵּל.

ג.*כָּלַל, פ"י, פָעו׳ *כָּלוּל, — שָׂם עליו כָּלִיל, עטרה, ואמר הפיטן: זרוים בעמים ובגוים נפרדים, תושה לקבץ ונהל נדודים, טוב בארץ צבי כפרי מגדים, ימלאו רחובות ילדות וילדים, כ ל ו ל י ם מאורים וכזוהר ורדים להפיה ריחם כפרים עם נרדים (מחז׳ תימני ליוה"כ, תגה תל).—פִּע׳, *כִּלֵּל, מכלל, מכוללים,—שכללוהו: מעשה צעצועים ילדים מ כ ו ל ל י ם בכלילים (מדר׳ תדבא, הפבטיין ב).—התפ׳, *הִתְכַּלֵּל,—עטר א"ע בעטרה: סגולתי משכתיך הסד עטרת הלומים, ה ת כ ל ל י בשלך שתים מותאמים, וגם שתים שלי בכתרך מושלמים (מנחם בר"י, סגולתי).

***כְּלָל**, ש"ז, מ"ר כְּלָלוֹת, כְּלָלִים, — א) מספר מה יחד, המשה שבתבו : d. Ganze; total; the whole כ ל ל[2]) בהוך הגט (גיט׳ ע ה). תנו רבנן (נשבע על) כ ל ל איננו חייב אלא אחת פרט חייב על כל אחת ואחת דברי ר"מ ר׳ יהודה אומר שבועה (שאין בידי) לא לך ולא לך ולא לך חייב על כל אחת ואחת וכו׳ אמר שמואל כ ל ל ו של ר׳ מאיר פרטו של ר׳ יהודה כ ל ל ו של ר׳ יהודה פרטו של ר׳ מאיר וכו׳ ואיזהו כ ל ל ו של ר׳ מאיר שבועה שאין לכם בידי (שבוע׳ לח.). — *כְּלָלָם של מספרים, סך-הכל שלהם: (שאל ממנו) אבא חליפא קרויא מר׳ חייא בר אבא בכללן (של בני יעקב כשבאו למצרים) אתה מוצא שבעים (שנאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים) בפרטן (כשהוא מונה אותם אחד אחד) אתה מוצא שבעים חסר אחת (ב"ב קכג.). שאל קונטרוקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכ ל ל ן אתה מוצא עשרים ושנים אלף (אותם) שלש מאות להיכן הלכו (בכור׳ ה.). (כתוב) כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות וכי אין ידוע שאלפים וארבע מאות הן למה צריך הכתוב לומר משקלן ב כ ל ל (אלא) לומר יכול בזמן ששקלן בבת אחת היו יתירים וכזמן שהיה שוקלן אחד אחד היו חסרים לכך צריך הכתוב לומר כל אחד ואחד משקלו ומשקל כולן בבת אחת שלא פחתו ולא הותירו (מד"ר במד׳ יד).—וביחוד מה שכולל בתוכו דברים הרבה, וההפך פרט, שאין במשמ׳ אלא דבר אחד: מן הבהמה ב ל ל מן הבקר ומן הצאן פרט (ספרא). תמור או שור או שה פרט וכל בהמה לשמור כ ל ל (שם). בכל אשר תאוה נפשך כ ל ל בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל (שם). מכל אשר יעשה מגפן היין כ ל ל מיין ושכר יזיר הומין יין והומין שכר פרט (ספרי במד׳ כז). מנחת זכרון כ ל ל מזכרת עון פרט (ירוש׳ סוט׳ ג יח ד). כל דבר שהיה ב כ ל ל ויצא מן ה כ ל ל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על ה כ ל ל כלו יצא (י"ג מדות של ר׳ ישמעאל). נתקו הכתוב השואל מ כ ל ל השומר ואמרו ענין בפני עצמו (מכי׳ משפט׳ טז). אוב וידעוני ב כ ל ל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש להם ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה (יבמ׳ ד.).—ומ"ר כְּלָלוֹת: רבי ישמעאל אומר כ ל ל ו ת נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד (סוט׳ לז:). א"ר יוחנן אין למידין מן ה כ ל ל ו ת ואפילו במקום שנאמר בו חוץ (עירוב׳ כז.). — ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלות, פניניך בארתו תמורות וקלות, ענשין ואזהרות פרטות ו כ ל ל ו ת, שכר המצות ושלום גמולות (יול׳ ב׳ בנוע׳, תמכו כבוד).—ומ"ר כל"ז *כְּלָלִים: אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן ה כ ל ל י׳ ומן הפרטי׳ ומן הדקדוקי׳ (מד"ר במות לב).—ומצוי מ"ר זה בספה"א: נפשי אשר מכרה לצורה את רוחה ולכה עם כסליה, עזבי לספר את פעולת אל בפרט וספרי את כ ל ל י ה (ר"ש הנגיד, הגה יחידתי). ויש מי שיספור ה כ ל ל י ם והפרטים ויש שסופרים פעם ה כ ל ל י ם לבדם והפרטים לבדם (ראב"ע, יסוד מורא ב). ומי יוכל לחזות הפרטים אשר שרים וילאה ב כ ל ל י ם, אבל זה הכלל אין חן לשירה בלי שקר ובדברים בטלים (טודרוס הלוי, קטע כ"י נגי׳ בביה"ס לעדת ישראל בקהיר).—ובמחקר, *כְּלָל גָּבוֹהַּ וּכְלָל שָׁפָל: כי יש כ ל ל ג ב ו ה כולל שפלים ופרטים והנה נקרא ה כ ל ל ה ש פ ל הקרוב אל כ ל ל הגבוה מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל והנה ה כ ל ל הגבוה כמו גוף כולל האבנים והכוכבים והמתכות והצמחים והחיים והנה החי מין גבוה וכו׳ והאדם מין שפל כולל ראובן ושמעון (ראב"ע, יסוד מורא ב). ויש שם שהוא כ ל ל ג ב ו ה כמו חַי כי כל הנמצאים תחת שלשה כ ל ל י ם גבוהים חי צומח ודומם ותחתיהם

---

[1]) עי׳ הערה לערך ב.כליל.

[2]) ופרשו בגמ׳ (שם פז.). כגון שבתבו: אנו פלוני ופלוני גירשנו נשותינו פלונית ופלונית.

כ ל ל י ם שפלים מהם ותחתיהם פרטים הנה חי הוא כ ל ל לכל החיים העליונים והתחתונים והם המלאכים והגלגלים אדם ובהמה עוף ודג ורמש ותחתיהם כ ל ל י ם שפלים מהם ותחתיהם פרטים (רד״ק, מכלול, בעל דה״ב). —*כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, מה שכולל כל הפרטים שנאמרו קודם: (כתוב) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם מכאן אמרו נטל מקל או מלגז או כרבר או שרביט כולם אסורים בהנאה מה יעשה להם יוליכם לים המלח כ ל ל ו של דבר כל הנהנה מע״ז יוליך הנאה לים המלח (ספרי דבר׳ נו). (כתוב) לא יהיה כלי גבר על אשה וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים ת״ל תועבה דבר הבא לידי תועבה זהו כ ל ל ו של דבר שלא תלבש אשה מה שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים (שם רכו). אעפ״י שאמרו שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר וכו׳ עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כ ל ל ו של דבר שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (תוספתא תרומ׳ ג א). העדים שאמרו מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה נתין ממזר עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מכודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן ואמרו מכודין אנו אין נאמנים זה הוא כ ל ל ו של דבר שהעדים שהעידו לטמא ולטהר וכו׳ לפיטור ולחובה עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מכודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן וכו׳ אין נאמנים (שם כתוב׳ ב א). שנים אוחזין בטלית וכו׳ זה אומר כולה שלי וזה אומר שלישה שלי האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות מחמשה חלקים והאומר שלישה שלי ישבע שאין לו בה פחות משתות כ ל ל ו של דבר אין נשבע אלא על חצי טענה בלבד (שם ב״מ א א-ב). (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו של אביו כ ל ל ו של דבר אם יש עמהם סימפונות יעשה מה שבסימפונות (שם ט). עולת נזיר ועולת יולדת ועולת מצורע ששחטן בני שנים עשר הדש וכו׳ יעלו לגבי מזבח וטעונין נסכים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה זהו כ ל ל ו של דבר כל שאינו פוסל בעולה חובה וכל הפוסל בחטאת פוסל באשם (שם זבח׳ א ג). הכסף קונה את הזהב וכו׳ זהו כ ל ל ו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש׳ ב״מ ד ט ג). ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כ ל ל ו של דבר הכל הולך אחר החתום (בבלי ברכ׳ יב.). הקובר את מתו ג׳ ימים קודם הרגל מונה ה׳ ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע״י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעה בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו שכבר נתעסקו בו ברגל כ ל ל ו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו (מו״ק ב.). אזורה גדולה יש לי בידך אין לך בידי אלא אזורה קטנה פטור אבל אמר לו כור תבואה יש לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא לתך חייב וכו׳ כ ל ל ו של דבר אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין (שבוע׳ מג.). שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא״ר יוחנן כ ל ל ו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד״ר ויקר׳ יט). לא ישמח אדם בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהא ער בין הישינים ולא ישן בין הערים ולא עומד בין היושבים ולא ישב בין העומדים כללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם (דא״ר ז).—וכסהמ״א: ובן אם עירבו (השותפים) פירותיהן או ששכרו מקום בשותפות והניח זה כדו וזה חביתו שנשתתפו בהן הרי אלו שותפין כ ל ל ו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונים השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו (רמב״ם, שלוח׳ ושותפ׳ ד א). אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים והבריות הגדולות ביותר שהן חיות הים כ ל ל ו של דבר כל שאינו כצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור (הוא, מאכ׳ אסור׳ ב יב). שלשה סנדלין הן של אדם טמא מדרס של מתבות של בהמה טמא טמא מת של שעם ושל צפירה טהורה מבלום כ ל ל ו של דבר כל בלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו׳ הרי הוא טהור מן המדרס (הוא, כלים כז טו). ושים מגמתך וכונתך זך נפשך וכ ל ל ו של דבר בקש זך הלב באיזה אופן שיתכן לך (כוזרי א א). והוא יתברך איננו משתנה ממדה אל מדה וכ ל ל ו של דבר כי המדות מתחלקות וזולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים (שם ג ג). — *ה כ ל ל ה ע ו ל ה מהדברים: והנה כללה אחר בן כל מה שנאמר מהצלת הבן וענין אבשלום ואמרה כי ה כ ל ל ה ע ו ל ה הוא כי ישמע המלך להציל אמתו מיד

האיש (נופ׳ לופיס כ יג).— *דבר פלוני הוא בִּכְלַל דבר פלוני, הוא בלול בתוכו: המקדיש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קדוש׳ ג ח). שיורדי הים בכלל יושבי היבשה (נדר׳ ג ו). שהדלועים בכלל ירק וקטנית אינן בכלל ירק (כס ז ה). יש בכלל חמש שתים (נזיר ג ז). והנשים בכלל הנזק (ב״ק א ג). אין ישמעאל בכלל זרעו של אברהם וכו׳ ואין עשו בכלל זרע יצחק (ירוש׳ נדר׳ ג לח.). יש בכלל מאתים מנה (ב״ב מא:).— בכלל דבריו: אמר להם (ריב״ז לתלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה ר׳ יהושע אומר חבר טוב ר׳ יוסי אומר שכן טוב ר״ש אומר הרואה את הנולד ר׳ אלעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם (אבות ב ט), ר״ל שמדת לב טוב כוללת כל שאר המדות. —בא דבר לִכְלָל, לא בא דבר לִכְלָל, דבר זה הוא או אינו בתוך הדבר הנזכר: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו וכו׳ ר׳ יהודה אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבהמ״ד אמרו לו לא באו אלו לכלל (דמאי ב ג). —*יצא מִכְּלַל דבר: אני אומר כשם שהיא (שבועת שוא) פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות תלמוד לומר לא תשא את שם יי׳ וגו׳ מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת (מכי׳ יתרו ז). יצתה מכלל חיה ולכלל מתה לא באת (חול׳ קכח.).— מוצא מִכְּלַל דבר: והלא (אלמנה) מוצאה מכלל אב ומוצאה מכלל בעל (יבמ׳ פז.). נשיא מוצא מכלל יחיד ומשיח מוצא מכלל יחיד (הור׳ ז.).—עד ועד בִּכְלָל: (נשאלה להם שאלה מה שאמר ר׳ יהודה תפלת השחר זמנה עד ארבע שעות) עד ועד בכלל (וגם בשהגיעה שעה ארבע עוד לא עבר זמנה של תפלת השחר) או (אולי) עד ולא עד בכלל (וביון שהגיעה שעה ארבע עבדה זמנה) (ברכ׳ כו:). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו עד בן שש וכו׳ אמר לך רב אסי עד ועד בכלל (ערוב׳ פב:). ומ״ד (שצריך לאמר את ההלל) עד אם הבנים שמחה עד ועד בכלל וכו׳ ומ״ד עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל (פסח׳ קיז:). עד עצם היום הזה עד עצמו של יום (וסובר) עד ועד בכלל (ר״ה ל:). עד מלאת הימים וכו׳ ר׳ יאשיה סבר עד ולא עד בכלל ור׳ יונתן סבר עד ועד בכלל (נזיר ו:). (שאל רב הונא מה שאמר שמואל שאם נפסק מן הצואר עד הוליה אחת טרפה) עד ועד בכלל או (אולי) עד ולא עד בכלל (חול׳ מו.). עד היכן היא בבל וכו׳ רב אמר עד בגדא ואוונא ושמואל אמר עד מושכני ולא מושכני בכלל (קדוש׳ עא:).—בא לִכְלַל דבר: הקטן (שהוא בן סורר ומורה) פטור שלא בא לכלל מצות (סנה׳ ח א). משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות ר״א אומר בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות (ספרי במד׳ קנז). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה (נדה מח:).—מִכְּלַל דבר, מתוך הדבר: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו ח). מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן אתה שומע לאו (ספרי במד׳ מו).— ובמשמ׳ ממה שנאמר קודם מזכת[1]): יש מהן (מהברכות) שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך וכו׳ והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא (ברכ׳ מו:). לא שנו (שמותר להשיא מבין ע״ג חברתה ביו״ט) אלא להעביר שמנוניתה אבל לחדדה אסור מכלל דבמשחזת אפילו להעביר שמנוניתה אסור (ביצ׳ כח.). ואמרו חכמים א״ר אלעזר בזמן שביהמ״ק קיים אדם שוקלו ומתכפר לו מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שביהמ״ק קיים (רע״ג, סדר פורים עו כז). ויום ולילה לא ישבותו מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה (רש״י בראש׳ ח כב). — *מִכְּלַל הדברים, מתוך כלם יחד: וישמענו מכלל דבריו שמצות ספר תורה לכתבו על הגויל (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת יז). וטיטוס אויביהם (של היהודים) ספר עליתם מגבורתם ומכללם אמר כי שלשה בחורים אחים העמידו שער אחד משערי ירושלם ג׳ ימים פתוחה יומם ולילה נגד כל מחנהו להכעיסו (בנע יהודה ז). —*כְּלַל דבר, סתם הדבר, לא מפ׳רש פרטי איכותו: אי זו היא בכלל[2]) אבידה שהוא חייב בה (ב״מ ל:).—ג) *תנאי קבוע כולל להתנהג לפיהו בדבר מן הדברים, Regel: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן

— [1]) בסגנון ארמי מצוי הרבה: אמר רבינא קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו מכלל דרבי יוסי סבר על הניזק להרחיק את עצמו (ב״ב יח:). מדקאמר ליה בא ואראך מכלל דאיכא דמשתני ואיכא דלא משתני (בכור׳ ת:). יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא בילוד מדקאמר מסורס מכלל דמחותך בתקנו (נדה כט.).—[2]) ופרש רש״י: סתם אבידה.

הארץ ולקיטתו באחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כ ל ל אמר ר"ע כל שביוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא (שבי' ו ב). כ ל ל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות ועוד כ ל ל אחר אמרו כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל וכו' (מעש' א א). ועוד כלל אחר אמרו (בשבת) כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). כ ל ל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להשיך עליו (שם כג ג). כ ל ל אמר ר"ע כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (פסח' ו ב). כ ל ל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). כ ל ל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (עוק' ח ו). כ ל ל אמר ר' ישמעאל בנו של ר"י בן כרוקה דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (תוספתא שבת ג ו). —וכלל גדול: כ ל ל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי' ז א). כ ל ל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צ"ל לבהמה (שם ח א). כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחד (שבת ז א).—ובמשמ' עקר ויסוד: ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כ ל ל גדול מזה (ספרא קדוש' ב ד, ירוש' נדר' ט מא ג, מד"ר בראש' כד). — זֶה הַכְּלָל: הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ' ו ז). המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה זה הכלל כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגרן אין לו שכחה (פאה ה ח). הרובין הדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור זה הכלל כל שהוא בנותן טעם חייב לבער וכו' (שבי' ז ז). ויין שאינו מבושל (תורמין) על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה (תרומ' ב ו). מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין אם בלל וחפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע"ש ב ה). זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר (שהוא שבת) עד שלא נעשית חבורה פטור זה הכלל כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא חייב זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב (שם יב א). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה פסולה וכו' זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו (סוכ' א ד). אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים זה הכלל כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה (מגי' א י). כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום (שם ב ו). מיאנה בו והחזירה נתן לה גט ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה אסורה לחזור לו זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת לחזור לו (יבמ' יג ד). (האומר) המית שורי את פלוני או שורו של פלוני ה"ז משלם ע"פ עצמו (אם אמר) המית שורי עבדו של פלוני אינו משלם על פי עצמו זה הכלל כל המשלם יתר על מה שהזיק אינו משלם על פי עצמו (כתוב' ג ט). נסתרה לאחר ונטמאה ואח"כ החזירה לא היה מתנה עמה זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט' ב ו). (אמר קונם יין שאיני טועם) עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע זה הכלל כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע אסור עד שיגיע (נדר' ח ג). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום אע"פ שנתארמלה או נתגרשה בתוך שלשים יום ה"ז מופר נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום החזירה בו ביום אינו יכול להפר זה הכלל כל שיצאת לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט). אין חולקין את החצר וכו' ולא את המרחץ ולא את בית הבד עד שיהא כהן כדי לזה וכדי לזה זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב"ב א ו). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו ה"ז אינו גולה זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה ושלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ב א). היכן שורי אמר לו מת וכו' והוא שנגנב או נאבד משביעך אני ואמר אמן חייב (אם אמר) נאבד או נגנב והוא שמת או נשבר או נשבה משביעך אני ואמר אמן פטור זה הכלל כל המשנה מחובה להובה ומפטור

לפטור ומפטור לחובה פטור (וכל המשנה) מחובה לפטור חייב (בכוע׳ ת ו). הורו ב״ד וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן וכו׳ הרי זה חייב מפני שלא תלה בבית דין זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית דין פטור (הור׳ א ה). אונקלי של דרגש טמאה ושל גקליטים טהורה של שידה טמאה ושל אקון טהורה של שלחן טמאה ושל מגורת העץ טהורה זה הכלל כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור (כלים יג ג). כל התלוים וכו׳ טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין וכו׳ ותלוי מגל הבלשין מפני שהן מסייעין בשעת המלאכה זה הכלל העשוי לסייע בשעת מלאכה טמא העשוי לתלוי טהור (כם טו ד). הקנים והחגין והוורד ואטדין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו ה״ז מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה״ז אילן (תוספתא כלא׳ ג יה). איזה הוא שוטה היוצא יחידי בלילה וכו׳ והמאבד מה שנותנין לו פעמים שוטה פעמים חלום זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר חלום הרי הוא כפיקח לכל דבר (כם תרומ׳ א ג). — ובחכמות ומדעים, ״ההלכות והעקרים הכוללים: והכלל אשר נתנו בענין הזה הוא כל מרובע שהוא שוה בצלעותיו אלכסונותיו חולקים זה את זה על המחצית (ר״א בר״ח הנשיא, המביחה והתשבור׳ ב מה). ועל כן לקחו הפלוסופים דרך אחרת ללמד בכלל גדול להראות אות ברור על כל מרובע נכוחי שיהיה רבוע אלכסונו שוה לרבוע שני צלעי המרובע (כם מו). גם זה יוצא מהכלל אשר אמרנו כל קו נחלק לשני חלקים שוים וכו׳ (כם גד). ואני מזכיר לך בכלל שאתה צריך אליו כחשבון הזה (כם קיד). והאות על זה הוא משני בללים וזכרתים בתחלת הספר הזה (כם קכב). ואני נותן לך בלל ראשונה במדידת הצורות אשר צלעותן וזויותן שוות והכלל הזה הוא כל תבנית וכל צורה אשר לה קוים ישרים וכו׳ (כם קכה). אלה כללי החכמה שצריכים לפרוט ואין זה עתה מקומו (כוזרי ב יו). בי הגדלנו לעשות בו בדרכים רבים בהזכירנו כללים מן הבנינים ובללים מן המלות הזרות ובללים בענינים רבים (ר״י א״ת, הקד׳ הסרב׳ לריב״ג). והכלל בל מפעל שהוא עם סימן לשון יחיד מדבר באחרונה שהוא נון ויוד לעולם הוא פתוח (ראב״ע, צחות ג:). קודם שאדבר על זה הבנין אדבר בכלל על בנין נפעל ובנין התפעל (כם,בנין התפ׳). ומצוי הרבה בספהמ״א.—ד) *כל הצבור, העם, האמה, Gemeinschaft; communité; -ty: רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יח). זה בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (כם יז). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:).—ואמר המשורר: שוקדי ועוטי, על סף רהיטי, בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, בללי ופרטי (רבב״ג, מנח׳ יוה״כ, בזופי פליטי).—״עניני הכלל, עניני הצבור: שטר ההשוייה ואתה מוצאה על עניני הכלל שעושין אותה ב״ד או זקני העדה הבקיאין בבל עסקי העיר (הבטר׳ לר״י ברצלוני עג), ומצוי בספהמ״א.—ויצא מן הכלל, במשמ׳ ״יצא מתוך עדת ישראל, השתמד: גם בפלורינציא היה שם שמד וגירוש ויצאו מן הכלל עם רב מן היהודים וגם אחר שיצאו לא נחו (שבט יהודה יא). —ה) *דבר ידוע לבל: א״ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר משנה (מד״ר בה״ב, סמכוני). — ו) *אחרי שלילה משמשת בְּלָל במשמ׳ חזוק השלילה כמו שום בשלילה[1]): אמר שמואל אין משתמשים באשה בכלל בין גדולה בין קטנה (קדוש׳ ע.). אין שואלין בשלום אשה בכלל (ב״מ פז.). אמר שמואל לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב אבל לא זרעה בכלל לא (ע״ז קו.). —ובספהמ״א מצוי הרבה: וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור (ר״א בר״ח הנשיא, המביחה א ג). שרציתי ברצון נפשי ושלא באונס בלל ונטלתי וקבלתי ממנו כך וכך דינרין וכו׳ וקבלתי על עצמי אני פלוני לפרוע ממון זה הנזכר לפלוני זה לזמן כך וכך בלא שום איחור ועיכוב כלל (השטרות לר״י ברצלוני ז). אם יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב בלל אלא מן הלוה (רמב״ם, מלוה ולוה כה ג). שאמר

— [1]) ובסגנון ארמי: מי דמי התם נביא בדר״ת ליכא בלל הכא איתיה בערבית (שבת כד.). לא אמרן אלא דלא משא ידיה כלל אבל משא ולא משא לית לן בה (כם סב:). דליכא דין ייבום הכא כלל (יבמ׳ כח.). מה שני אליהו דלא הוי תבואה בלל אף הכא נמי דלא הוי תבואה

הערב ללוה אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל (שם כו ח). שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו ישתתפו בשם הזה (מלות הגיון יג). שישים מחשבתו ועיונו בו ואל יסלק אותם מעליו כלל גם כן כפתי הסאכל ושאר התענוגים (מלמד התלמיד, ויגש). ועוד הרבה.—ולחזוק יותר, "כלל ובכלל[1]), "כלל ועקר: כל הנדרים וכל שבועות וכו׳ אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין ולא יהיו חלין בכלל ובכלל (סדר התרת נדרים לער"ה). מעלתו יפה עשה שאין לפסול איש על רינון וקול בעלמא ואין להחזיק הקול אלא בעדים ברורים ואין להרהר אחר זה בכלל ובכלל (שו"ת חת"ס, או"ח קעה). — "כלל ועקר: כרצון נפשנו הטוב בלי שום אונס כלל ועקר וכו׳ משימים כל טענותינו וכו׳ ביד אנשים נבבדים (שטר כ"ד מכג׳ ש"ג, בריל מעיר 53). ושמע והבן פירוש זה המאמר ולא יקשה כלל ועקר דארדבה משם ראיה שיש להתבונן בס"ת (פסק ר"י דלמאש על הזהב).— ונהוג הרבה בדבור: אינני יודע כְּלָל, לא ראיתי כְּלָל, כְּלָל וּכְלָל, וגם בלי מלת השלילה, בתשובה שלילית על שאלה: העשית הַכֹּל? — כְּלָל! לאמר לא עשיתי כלום, שום דבר. — ז) בדקדוק, "שֵׁם כְּלָל: במסות שם כלל (ראב"ע דבר׳ ד לד). צפור הוא שם כלל לכל העופות (רד"ק, מכלול, מדה"ש). ופעמים השם הנופל על האחד יפול על רבים והוא שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור (שם). השם דבר שהוא שם כלל הוא המורה על רבים בצד חקוי אחד כמו ארץ שמורה על כל הארצות וכו׳ (ר"א בלמשי, מקנ"א, תלוקת השמות).

*כְּלָלָה, ש"נ, מ"ר כְּלָלוֹת,—כמו כְּלָל: כל מקום שאתה מוצא שתי כללות[2]) הסמוכות זה לזה הטל פרט ביניהן (שבוע׳ ה.). — ובספהמ"א, בחכמות ומדעים וכדומה: והכללות האלה אשר מסרתי לך בהוצאת העמוד והתשבורת הן נבונות במשולש אשר הוא שוה בצלעותיו (ר"א בר"ח הנשיא, המשיחה ב נח).

"כְּלָלוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא כְּלָל, קבוץ, Gesamtheit; ensemble, totalité; -ty : ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד במות המשפט (מלות הגיון ב). אם הגלגל בכללותו נופל בריקות (כל מלאכ׳ הגיון, הקש). על צד מה שינית מנהיג המדינה המשובחת קצת האנשים במלאכה מה וקצתם במלאכה אחרת בדרך שישלם מכללותם סדור המדינה (רלב"ג, מלחמות ה׳ ה יא). שאף אחד בראש הוא הרכיבם והבינם וסדר תנועותיהם באופן ימשך מכללותם התועלת והטוב ההוא (רי"א, שמים חדשים ג). ואף שנאמר שהיתה השירה הזאת שגורה בפי דוד לאומרה בכל תשועה ותשועה שהושיעו השם הנה מפני כללותה (מכל הגבורות והתשועות) והיותה נאמרת בכל יום ויום שעזרו השם והושיעו מאויביו ראה כותב הספר להביאה שמה כבחינת כללותה ומעלתה זאת ולא עשה כן לשאר השירים והמזמורים להיותם פרטים ואמרם בזמן מיוחד (שם, הקד׳ נביא׳ ראשונ׳). והרמב"ם ז"ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן הידועות בתקות השכר ויראת העונש (ספה"מ לר"י אבן לטיף א כה). — וּכְלָלוּת ישראל, כללות העם וכדומה: אבל כללות ישראל שאינם מבינים למה ישלם הקב"ה כמה שהם אינם יודעים (אגר׳ ר"א היכיני, REJ 212). לפי שכללות העם תמיד ישיג אמתת הדברים ולא יוכל הרמאי לראות את הכל (רי"א, נחלת אבות ג). לא ראיתי מעולם בעל שכל שיהיה לו שנאה עם היהודי ואין מי שישנא אותם כי אם כללות העם ויש להם בזה טעם (שבט יהודה ז). ומה גם אחר אשר ידענו כי כללות כל עדת בני ישראל איש אחד נקראו (חמדת הימים ג יא), כי לכללות האומה ייוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי אחד בארץ (קול יהודה, כוזרי א קט).

"כְּלָלִי, ת"ז, נק׳ כְּלָלִית, מ"ר כְּלָלִיִּים, כְּלָלִיּוֹת,—של כְּלָל: הנפש הכללית הסוגית (כוזרי ה יב). שאין להם ענין אחד כללי משותף להם וכו׳ שלא יורו על ענין כללי לכל פרטי האדם (ר"א בלמשי, מקנ"א, השמות). לא מהכללי ולא מהמיוחד (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 26). והדרך הראוי להתפלל אל הש"י הוא לבקש רצונו בדברים כלליים לא כדברים מוגבלים פרטיים (מרפא לנפש לא.). ועוצם שבח רפואת תעלה כללית אשר הפליגו לספר מתנה בעלי אותה הכת (מאילת יעבץ א מא).—ובדקדוק, "שֵׁם כְּלָלִי: והנה משה שם כללי ע"ב אמר ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם (ראב"ע, שמות לג כא).

כלל (ע"ז קו.), ועוד.— [1]) כבר הזכיר שמוש זה ר"ד מהתפוחים ואמר: ולחזק יותר המניעה כפלו המלה ואמרו בכלל ובכלל (צמח דוד, ערך כלל).

[2]) המלה שתי בל"נ שלפני המלה כללות והמלה סמוכות בל"נ שלאחריה מעידות כי אין כללות זו ל"ר מהיחיד כלל אלא מיחידה כללה.

כלם¹), ממנו כְּלִם, כְּלִמָּה, כְּלִמּוּת, הַכְלָמָה.
כָּלַם, — קל לא נהוג.

—נפע׳, נִכְלַם נִכְלַמְתְּ, הִכָּלֵם, תִּכָּלֵם, תִּכָּלְמִי, יִכָּלְמוּ, הִכָּלְמוּ, נִכְלָם, נִכְלָמִים, נִכְלָמוֹת, — חש בושה וצער, beschämt s.; être honteux; be ashamed: ואביה ירק ירק בפניה הלא תִכָּלֵם שבעת ימים (במד׳ יב יד). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם (ש״ב י ד-ה). ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (שם יט ה). ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ׳ ג ג). גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו (שם ח יב). כי אז תבשי ונכלמת מכל רעתך (שם כב כב). בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (שם לא יח). בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה (יחזק׳ יו כז). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הקטנות ממך (שם סא). בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (שם לו לב). ויכלמו מעונותיהם וכו׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו (שם מג י-יא). הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך (ישע׳ מא יא). בושו וגם נכלמו כלם וכו׳ ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד (שם מה יו-יז). ואדני יי׳ יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש (שם נ ז). אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי (שם נד ד). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי (תהל׳ לה ד). אל יבשו בי קויך אדני יי׳ צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (שם סט ז). אל ישב דך נכלם (שם עד כא). אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזר׳ ט ו). והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יי׳ (דהי״ב ל יה).—ואמר בן סירא: לא כל בשת נאה לשמר ולא כל הכלם באמת נבחר (כ״ס גני׳ מא יו).—ובתו״מ: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם (יותר) מאבותינו (ברכ׳ יו:). יהי רצון שלא יבוש בעה״ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא (שם מו.). זה אבינו יעקב שנכנס ככרום פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו ולבש בגדי גדי עזים (מד״ר שה״ש, אשכול הכפר).—ואמר המשורר: צורי חמל על דל ויום דינך אל נא יהי שב ממך נכלם (ר״י חריזי, סענק ג).—ובמשמ׳ חש והרגיש בזיון: ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (רמב״ם סנה׳ כו א).

—הפע׳, הִכְלִים, הִכְלִים, יַכְלִים, מַכְלִים, מַכְלִם, הִכְלִמוּ, הִכְלַמְנוּם, תַּכְלִימוּהָ, תַּכְלִימוּנִי, — צער אותו בדבור או במעשה, kränken; affliger, offenser; to hurt: ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה וכו׳ שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ (שופט׳ יח ז). כי נעצב (יהונתן) אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה (שם כה ז). גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה (רות ב יה). בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ג). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו לי (שם יט ב-ג).—ובתלמ׳: פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש׳ לא.). עדיין לא הגעת לחצי כיבוד כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה (שם:). — ובסהמ״א: אפילו נטלו (אבותיו) כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם (רמב״ם, ממרים ו ז). — והכלים את פלוני, במשמע׳ גרם לו בושה: אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך (משלי כה ח). ורעה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל׳ מד י). — ובתו״מ: שהיה (כזאב) מכלים פני מפיבשת בהלכה (ברכ׳ ד.). יהו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי (פסיק׳ רבתי ג). ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך ואל יכלימוך שפתיך (דא״ז כ). — ומכלים בדבר: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה). — ג) כמו פ״ע, כמו נפעל: גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ׳ ו יה).

—הפע׳, הָכְלָם, הָכְלַמְנוּ, הָכְלְמוּ, — שהכלימו אותו: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה (ש״א כה יה). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו בליהם ריקם בשו והכלמו וחפו

---

¹) במשמ׳ זו רק בעבר׳ וארמית. קצת דומה לו בערב׳ כרב a), במשמ׳ צער ויגון עז.

a) كرب

ראשם (ירמ׳ יד ג). אלו אביה כ״ו נזף עד שתהא מ ו כ ל מ ת ז׳ (ימים) (ספרי במד׳ קו).—ואמר הפיטן: מתבושש אני מחטאי ו מ ו כ ל ם אני מעונותי ונחפר מפשעי (ר׳ נסים הבבלי, וידוי ליוה״כ).—והכבוד הוכלם: כל כבוד תארינו ה ו כ ל ם, וצור אורחותיו חסד כלם, כי לא יזנח לעולם (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אכפתו).

כְּלִמָּה, ש״נ, כְּלִמַּת, כְּלִמָּתִי, כְּלִמָּתְךָ, כְּלִמָּתֵנוּ, כְּלִמַּתְכֶם, מ״ר כְּלִמּוֹת, — בּוּשָׁה, מה שאדם נכלם ממנו, Scham, Schmach; honte; shame: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע׳ ל ג). בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (ירמ׳ כ יא). ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק׳ יו סג). יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים (ישע׳ מה יו). משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה (משלי יח יג). עד מה כבודי לכלמה (תהל׳ ד ג). כל היום כלמתי נגדי (שם מד יו). מוסר כלמתי אשמע (איוב כ ג). —כסתהו הכלמה: נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חטאנו (ירמ׳ ג כה),—ואת פניו: בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי׳ (ירמ׳ נא נא). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). — הסתיר פניו מכלמה: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע׳ נ ו). — נשא כלמה: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך (יחזק׳ יו נב). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). — לבש כלמה: יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי (תהל׳ לה כו). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם (שם קט כט).—עטה כלמה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).—נסג לו כלמה: אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות (מיכ׳ ב ו), עי׳ נסג. — ובתו״מ: הרי אני לפניך ככלי מלא בושה ו כ ל י מ ה (ברכ׳ יז.). אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כ ל י מ ה (ב״ב עה.). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה ו כ ל י מ ה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותנו (זבח׳ קיג.).—ואמר המשורר: והובישו כמו גנב אשר נמצא במחתרת, ועטו על פניהם את כ ל מ ת ם באדרת (ר״ב הנגיד, בגת יוגה). אנחנו נעשה סכות בשמחה והמה מ כ ל מ ת ם אבלים (הוא, הליתעב).— כלמת הרופאים, כנוי לחלי כאב פרקי הרגלים: ולפי שהעם בינו חולי הלז בשם כ ל י מ ת הרופאים די לי לדבר בגנות הרופאים (מעשה טוביה, בית חדש ה). נענש (אסא) ירוקא בפודגרא שהיא כ ל י מ ת הרופאים (שם).

כְּלִמּוּת, ש״נ,—כמו כלמה: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ׳ כג מ).

כלף[1], ממנו כֵּלַף, כְּלָפָה.

כֵּלַף[2], כֵּילַף, ש״ז, מ״ר כֵּלַפּוֹת, כֵּילַ׳,—כעין קרדום גדול בשן ברזל ארוכה וחדה, לחפר בה ולקעקע הבנין, Axt; cognée; axe: ועת פתוחיה יחד בכשיל וכלפות[3] יהלמון (תהל׳ עד ו).—ואמר הפיטן: ירדנו לחרפות, ונהי לשרפות, בכשיל ו כ י ל פ ו ת, בית קדשך הולמים (מחז׳ תימנ׳ ליוה״כ, ירלה בוע).—ומ״י כֵּילַף, ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, ל כ י ל ף ולכשיל, הרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונש על מנחם, לדורש החכמות).

כְּלָפָה, ש״נ,—כתמים צהובים על הפנים כמו עדשים: ויועיל הקותו מ ה כ ל ף הוא עדשי הפנים ועכירות המראה (קאנון א ד כ). ויש לשעורים ולקמחם מירוק וטהרה והתרה ועל זה חוכשים בו הפנים שיש בהם כתמים בגוף כ ל ף ונמש (מפתח הרפואה, כ״י בריט״מ).

---

[1]) בערב׳ ח׳לפ a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) נחלקו בפרוש מלה זו מנחם ודונש ותלמידיו. אמר מנחם וז״ל: כשל ה ש נ י בכשיל וכלפות יהלמון ממיני כלי ברזל מכלי קרב הוא. ע״כ. והשיג עליו דונש: ואמרת כי כשיל וכלפות כלי מלחמה הם ואין הם כי אם כלי חוטב עצים הכשיל הוא הקרדום כי כן הוא מתורגם ובקרדמות באו לה (ירמ׳ מו כב) ובסא דעלין בכשילין, וכלפות הם כפטישין בלשון הערב ולא מכלי קרב. ע״כ. והשיבו תלמידי מנחם: והשיבות עליו בפתרון כשיל וכלפות ממיני כלי מלחמה וגזרת כי הם כלי חוטבי עצים ושמת ערך לשון הערב הלא זה סכלות רב וגזרת בהם שהם פטישים ואילו היה כן לא נעדר מפתרון הפותר בהם כלי קרב ביען כי מצאנו כלי המלחמות פטישים וקרדומות. ע״כ. וכבר אמר ריב״ג כי הוא בערב׳ ח׳לפ a), ופרש אבן שידה מלה זו וז״ל: אלח׳לפ אלפאש אלעט׳ימה וקיל הי אלפאש בראש ואחד, ע״כ,—ובעבר׳: הח׳לף הוא הפאס (הקרדום) הגדול, ויי״א פאס בראש אחד. וזה אחד השרשים שבהם באה בעבר׳ כ במקום ח׳ בערבי׳. — [3]) בהרבה ספרים כילפות מלא (י׳ כ״י וד׳ דפוסים ישנים), אבל ברוב הספרים כלפות חסר (י״ז כ״י וה׳ דפוס׳ ישנים), וברוב הספרים למד פתוחה ופה דגושה, אך בקצת ספרים למד קמוצה ופה רפה (גנזב׳, מהד׳ תדבה).

a) خلف

״כְּלַפָּה, ש״נ, — כמו כֵּלַף: כלפה[1]) (היא) גרזן או כלי לגרר אבנים (נמה דוד גר״ד מהתפותים).

***כְּלַפֵּי**[2]), — מלת הרמז להראות פנייה לעומת דבר, gegen; vers; towards: האיש תולין אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ (סנה׳ ו ד). הראש בימינו והוטמו כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו (תמיד ד ג). הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדות ג ו). שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע (ספרי במד׳ נט). וכבר שלחה מלכות של בית קיסר לכו וראו קבורתו של משה היכן הוא הלכו ועמדו למעלה וכו׳ וחציין למטה עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה (שם דבר׳ שנז). האומר תרומת הכרי הזה בצפונו מחציו כלפי צפון מדומע (תוספתא תרומ׳ ד ט). בא לו למזרח עזרה וכו׳ ושני שעירים היו שם פניהם כלפי העם אחוריהם כלפי הקודש וכה״ג פניו כלפי הקדש (שם יוה״כ ג ב). כיצד היו זקנים יושבין פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וכשמניחין את התיבה פניה כלפי העם ואחוריה כלפי קודש וכשכהנים נושאין את כפיהם פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וחזן הכנסת פניו כלפי קודש וכל העם פניהם כלפי קודש (שם מגי׳ ד כא). בית לתך כלפי צפון אני מוכר לך נותן לו בית לתך כלפי צפון (שם ב״ב ו כח). בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שיש להם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי העם (שם סנה׳ ז ט). העומדים ומתפללין בחוצה לארץ הופכין את פניהן כלפי ארץ ישראל וכו׳ העומדים ומתפללין בארץ ישראל הופכין את פניהן כלפי ירושלם וכו׳ העומדים ומתפללין בירושלם הופכין פניהן כלפי הר הבית וכו׳ העומדים ומתפללין בהר הבית הופכין פניהן כלפי בית קדש הקדשים (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום (שם ט יג:). מבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (שם ערוב׳ ה יח ג). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן ביד מותר בבלי חייב וכו׳ א״ר יוחנן והוא שפרשו כלפי מעלה ומצערות אותו (בבלי שבת לד:). ביאתו מירושלם לגבעון פניו כלפי במה (יומ׳ נג.). כיצד שואלין (באורים והומים) השואל פניו כלפי נשאל (לעומת הכהן) והנשאל פניו כלפי שכינה (שם עג.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש״ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תענ׳ כט.). (אם מת) פניו כלפי העם סימן יפה לו כלפי הכותל סימן רע לו (כתוב׳ קג:). מוצאי יו״ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נטה כלפי צפון עניים שמחים ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין ופירות מרקיבין נטה כלפי דרום עניים עצבים ובעלי בתים שמחין מפני שגשמי שנה מועטין ופירות משתמרין נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (ב״ב קמז.). הגיע לריצפה מחזיר פניו כלפי צפון והולך למזרחו של כבש כעשר אמות (זבח׳ סד.). כמין טס של זהב היה לה (להמנורה) על גבה כשהוא מטיבה דוהקו כלפי פיה כשהוא נותן בה שמן דוהקו כלפי ראשה (מנח׳ פח:). הכה על ראשה והלכה לה כלפי זנבה על זנבה והלכה לה כלפי ראשה (חול׳ נה.). אמר ר׳ טרפון מעשה והייתי עם אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כה״ג ושמעתי שאמרו (את שם המפורש) בתוך נעימת הכהנים (מד״ר במד׳ יא). שושנה זו כשהיא נתונה בין הזהים רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון וההות עוקצה אעפ״י כן לבה מכוון למעלה (שם שה״ש, כשושנה). — ובספה״מ: משפיע אותה (את השפופרת) כלפי מטה ושם עיניו בקצה העליון לצפות ולהביט כלפי מטה (תשו׳ הגאו׳, הרכבי ביד). מחזירין ראשיהן כלפי נר מערבי (רגמ״ה מנח׳ לח:). שהניח את המחתה בארץ וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש״י יומ׳ מט:). בית חציו מקורה וחציו שאינו מקורה בין שקרויו כלפי פנים בין שקרויו כלפי חוץ אין לו ארבע אמות (רמב״ם, בכנים ג ו). שנשברו (הצלעות) כלפי השדרה (הוא, בחיט׳ י ב). בית שחלקו בנסרים או ביריעות אם חלקו מן הצדדין או מכלפי הקורות (הוא, טומא׳ מת כד ב). וכמו כן תדע כי חצי גוף הירח שכלפי הארץ בכל עת ועת הוא שאפשר שיראו אותו בני אדם ויפלו עליו קוי הבטתם (יסו״ע לר״י ישראלי ג:). סבוב החמה ע״י מהלכה העצמית כלפי מזרח בכל

---

[1]) כך הכתיב והנקוד בגוף הספר.

[2]) מצמצם מן בְּלַאפֵּי.

יום קרוב למעלה א׳ (נחמד ונעים קכח).—ואמר הפיטן: פאת קדימה פניהם יזרח, כסודרי חזית כלפי מזרח (סכית׳ עלי״ה, תפלה חקת). — ובמשמ׳ בכונה לפלוני: כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ כביכול כ ל פ י מעלה (ספרי במד׳ פד). כי גוי אובד עצות המה ר׳ יהודה דורשו כ ל פ י ישראל ר׳ נחמיה דורשו כ ל פ י האומות (שם דבר׳ שכב). המגים דעתו כ ל פ י מעלה (ברכ׳ יט.). אליהו הטיח דברים כ ל פ י מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (שם לא:). תנה הטיחה דברים כ ל פ י מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כ ל פ י מעלה (שם). אל יטיח אדם דברים כ ל פ י מעלה (תענ׳ כה.). לא דבר איוב אלא כ ל פ י שטן (ב״ב טז.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא יטיח דברים כ ל פי מעלה ואעפ״כ הטיח דברים כ ל פ י מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כ לפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). לשון נקיה הוא כ ל פ י המלאכים (רב״י כלאב׳ יח ג). שגנאי כ ל פ י מעלה לקראותם אלוהות (הוא, שמות ג ג).— ועם ל אחריה, כלפי למעלה: ומי שאינו יודע לכוין את הרוחות הרי אלו מתפללין כ ל פ י למעלן (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). הקיש קללות אב ואם לקללת המקום אבל אי איפשר לומר מכה כ ל פ י למעלה (שם פלה ה׳ טו ג). — ומשל: הצפה[1]) אפילו כ ל פ י שמים מועיל (סנה׳ קה.).— ובנג׳ כלפיו: מצא מקום בכתבי ובלשוני להתרעם עלי ולדקדק בדברי ועל שרשי רגלי יתהקה כאלו הטחתי דברים כ ל פ י ו אשר לא כדת והטלתי ה״ו קוצים בעיניו (בו״ח תות יה׳ר מה).—ובמשמ׳ *לפי: מלמד שהוא (שלמה) מחבבה (את בת פרעה) יותר מכולם ו כ ל פ י חטא שהחטיאה אותו יותר מכולם אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי (ספרי דבר׳ נב). איסי בן יהודה אומר כ ל פ י שאמרה תורה לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה (פסח׳ ח:). ר״א בן יעקב אומר כ לפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך יכול כגון זו (העוברת על דתה ונסתרת עם שכניה שלא יקנא לה) ת״ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (סוט׳ ג.). כ ל פי שאמרה לו דבר קשה חזרה

—[1]) גוף המשל בארמ׳: חוצפא אפי׳ כ ל פ י שמיא מהני.

ופייסתו (רב״י ב״ה ה טו).

כל״ש,—ר״ת: כוכב לבנה שבתאי.

כ״מ,—ר״ת: כל מה, כל מקום.

כמד[1]), ממנו כֶּמֶד.

כֶּמֶד[2]), ח״ז, נסמ׳ כְּמַד, מ״ר כְּמָדִים, כְּמָדוֹת,—אבן כמדה, מסתתה כעין שפה שקועה סביב, כמו האבנים הגדולות שבכותל המערבי, mit Randschlag versehen; taillé en bossage; bossed: כל אלה אבנים יקרת כמדות[3]) גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה, ועי׳ בהערה להערך.

[2]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעבר׳, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) ראו הקדמונים והחדשים במלה זו מ״ר מן השם מדה. אך זה דחוק מאד, כי בשום מקום לא מצאנו שלאבני גזית היתה מדה קצובה שאפשר יהיה לאמר כמו המדה של גזית, ואין ספק כדבר שמדת האבנים היו לפי מה שיצאו מתוך המחצב פחות או יותר ארוכות, והשתמשו בכ״א מהן לפי מה שנאות היה לצרכי הבנין, בארוכות במקום הצרך בארוכות, ובקצרות במקום הצרך בקצרות, ואין המלים כמדות גזית מבארות לנו כלום והן יתרות לגמרה, וכל מליצת הכתוב מעידה כי המלה כ מ ד ו ת היא אחת מתארי האבנים כמו יקרות שלפניה ומגררות שלאחריה, ורגלים לרבר כי אין כ של כמדות כ הדמיון אלא היא שרשית מעצם יסוד המלה, והעקר ליחיד הוא כֶּמֶד ולרבים כְּמָדוֹת כמו יקרות, ותאר בה הכתוב צורת סתות אבני הגזית שהשתמש בהן שלמה לבנין המקדש, והוא תאר במשק׳ פעל, ומפני שזו מלה עתיקה לא שגורה בלשון כל העם אלא רק בפי בעלי המקצוע הבונים נשמרו התנועות בפיהם בהברתן העתיקה ולא נשתנה החירק הקצר לצירה כמו רוב המלים מזה המשקל. והנה, דבר ידוע הוא כי אבני הבנינים החשובים של היהודים היו מפסלות על קצותיהן כעין שפה שקועה מביב מארבע קצותיהן או רק משנים שלשה קצוות, הכל לפי הצרך או לפי רצון הבונה, ופני כל האבן היו בולטות, כמו למשל האבנים הגדולות בכותל המערבי וכיוצא בהן. והואיל שלפי המבואר למעלה המלה כ מ ד ו ת היא תאר לאיכות סתות האבנים יש להניח כי בה רמוזה זו הצורה של סתות האבנים. והנה אין לי סמך נכון לא בעברי׳ ולא בשאר הלשונות השמיות למשמ׳ קרובה לזו להשרש כמד. עצם השרש ישנו בערב׳ ובסור׳, אך בשתיהן הוא משמש במשמ׳ רחוקות ממשמ׳ של סתות אבנים. בערב׳ משמש כמד a) כמשמ׳ יגון ורכוך הבגד וחמום האברים, ובסור׳ כ מ ד במשמ׳ נכל הפרת ונכמש. רק בערב׳ ההמונ׳

a) كمد

הטפחות ומחוץ עד החצר הגדולה ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות (מ"א ז ט-י).

משמש ב מ ד עוד במשמ' השוה פני המדרגה, ובדומה, ואולי יש קצת יחס בין משמ' זו ומשמ' אבנים במדות. ואולם, אם עצם הצרוף כמד אין בערב' במשמ' קרובה לזו, הנה הצרוף המסורס דמכ משמש בלשון זו בשתי משמעות, האחת בענין מ ה י ר ו ת והשנית בענין חָלָק ומִמֹרט, poliert, glatt; poli, lisse; smooth, polished, ובהיות שאין בין שתי המשמעות, ששרש זה משמש בהן בלשון זו, שום קרבה, ודאי הוא שבאן נתמזגו ש נ י ש ר ש י ם דומים אך מתחלפים, ואפשר שמשמ' חָלָק וממרט היא היתה בתחלה לא לצרוף דמכ אלא לצרוף המסורס ב מ ד, שנסתרס אח"כ ונתמזג עם הצרוף דמכ. וזו האיכות של חלק וממרט היא היא איכות הסתות של השפה המקפת את אבני הגזית של רוב בניני היהודים הקדמונים. ואין לאמר כי הכונה בכמדות, כמשמ' זו, היא לכל האבן, ר"ל שכל האבן היתה חלקה וממרטה, כי המציאות מעידה להפך, כי האבן כלה אינה חלקה וממרטה, רק השפה היא חלקה וממרטה. ואפשר שמפני שבתחלה היו אבני הבנין ממרטות רק בהשפה סביב ושאר האבן נשאר גויל לבן נקבע השמוש של כמד במשמ' חלק וממרט בנונע לאבנים מסתתות בצורה זו. וסוף דבר אין הכרח שהמלה כמדות תהיה שמית, אלא אפשר שהיא זרה ונכנסה בעברי' ע"י מסתתי האבנים שהיו אולי לא יהודים. ועוד היה לבי נקפי שמא צורה זו של סתות אבני גזית לא היתה נהוגה כלל אצל היהודים בזמנים הקדומים בימי שלמה, כי האבנים של כותל המערבי יש להניח שהן מבנין הורדוס, וצורה זו של סתות היתה בזמן ההוא נהוגה גם אצל היונים והרומאים. ונכנסתי לפרופ' ג' דלמן, ראש המכון הגרמני לחקירת עתיקות א"י, שהוא בן סמך גם בלשונות השמיות וגם בעניני העתיקות, ונשאתי ונתתי אתו בשאלה זו. ואחרי עיון הודה גם הוא כי מבחי' הלשונית ולפי הענין פרוש זה להמלה במדות הוא נכון, ופתאם נזכר כי פרופ' ה' גרסמן בספר השנה של המכון הנזכר שנה ו (Prof. Dr. H. Gressman, Palästina Jahrb. jahrg. VI) פרסם מאמר על דבר אבני הבנין ודבר שם על צורה זו של סתות האבנים, ואמר וז"ל: Von hier aus versteht man auch am einfachsten den Ausdruck kemidot Gasit, nach der A r t der Quadern (behauen) d. h. eben mit Randschlag versehen.—ובעבר' : ולפי זה מובן בדרך היותר פשוט הדבור במדות גזית, לפי האופן של גזית, ר"ל שהיה להן שפה שקועה. ראינו איפוא, כי לזה הפרוש להמלים במדות גזית הגיע גם פרופ' גרסמן, רק מנקודה אחרת, לא מהלשונית אלא מתוך הענין של הכמת הבניה, ומסקנה זו משתי נקודות מתחלפות, מבלי השפעה זו על זו, מחזקת את ההשערה למדרגה של ודאות. ובדבר תחלת צורת סתות זה, אחרי העיון והחפוש נתברר לנו, כי אחרי החפירות בתענך ובמגדו אי אפשר יותר שום ספק בדבר זה ובודאות גמורה יש להחליט כי עוד קודם זמנו של שלמה כבר היתה נהוגה אצל היהודים. ואלה דברי פרופ' סלין בספרו על חפירותיו בתענך (Prof. Sellin, Tell Ta"anek, 24): Das auffallendste war die Art der Behauung der Steine in der obersten Schicht der Aussenseite, die besonders an der Nordmauer angewendet war. Während nämlich sonst auch diese Seite glatt behauen war, hatte man hier die Behauung vielfach nur durch einen Randschlag angedeutet und den Buckel stehen lassen. Diese Bossierung war aber in der denkbar primitivsten Form ausgeführt. Während nämlich bei den sonstigen Bauten in Palästina, bei denen man sie beobacbtet hat, die Bebauung von allen vier Seiten vorgenommen wurde, wodurch sich in der Mitte ein Buckel ergab, der in seiner Form dem ganzen Stein entsprach, liessen sich bier nur zwei solche Steine finden. In der Regel war nur von oben ein 5—20 cm breiter Rand geschlagen und alles anderes als unförmlicher Buckel stehen geblieben, etc. Auf diesem sah man dentlich die Spuren des etwa 2 cm breiten Steinhauer-Werkzeuges. ואת ההוכחה הזאת החליט פרופ' סלין לבנין המלך שלמה. והמהנדס שוהמכר בספרו על החפירות במגדו (Schuhmacher, Tell el-Muteselem I B. Die fünfte Schichte 92-94) אמר: Einen weitern Fortschritt in der Bearbeitung der äussern Mauer erkennt man an dem nunmehr verständnisvoller durchgeführten Randschlag der Quadern und an der Behandlung der Bossen. Wie Tafel XXIX 13 u. Abb. 139 zeigen, wurden die Quadersteine teils nur oben, wie an den untersten Schichten der Südmauer des Palastes, mit einem Randschlag versehen, weil dieser beim Versetzen unentbehrlich war; teils führte der Steinmetz diesen Randschlag rings um die Steinstirn, in den obern Schichten (vergl. Ta"anech, Sellin, S, 24). Die Bosse bleibt im allgemeinen roh und kräftig hervorstehend, doch ist auch in einzelnen Fällen eine Abglättnng derselben mittelst eines lnstrumentes mit cirka 0. 06 cm breiter Schneidefläche erkennbar.—ובסוף הספר כתב וז"ל: Die Grabkammer (בשכבה זו) ist von ganz besonderer Wichtigkeit nicht bloss für die Datierung der fünften Schichte wegen der in ihr gefundenen Skarabäen, die in das 20. Jahrh. hinaufführen dürfen. ובכן, כבר במאה העשרים לפני ספה"נ היתה נהוגה תבונה זו של הסתות. גם הכהן הדומיניקני המלומד האב ונסן (R. P. Vincint), שהוא בן סמך גדול בפרט במקצוע

כַּמָּה, כַּמֶּה,—א) מלה לשאלה אם הדבר שמדבר עליו הוא הרבה או מעט והמדה והמספר שלו, wieviel combien; how much, how many: ויאמר פרעה אל יעקב כַּמָּה ימי שני חייך (בראש׳ מז ח). ויאמר ברזלי אל המלך כַּמָּה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם בן שמנים שנה אנכי היום (ש״ב יט לד-לו). כַּמָּה ימי עבדך מתי תעשה ברדפי משפט (תהל׳ קיט פד). כַּמָּה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני (איוב יג כג). ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כַּמָּה רחבה וְכַמָּה ארכה (זכר׳ ב ו).—ובשאלת הזמן, אם יארך הדבר הרבה זמן או מעט: כַּמָּה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). כַּמָּה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). אדני כַּמָּה תראה (תהל׳ לה יז).—ולשאלה לתדירות הדבר או לכ׳תו ועזו: כַּמָּה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו (תהל׳ עח מ-מא).—עַד-כַּמֶּה: ויאמר אליו המלך עַד-כַּמֶּה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יי׳ (מ״א כב יז).—וכמשמ׳ עד אימתי, ואמר המשורר: זמן בוגד עלי מה זה ולמה אלי אחי אהי האב וצמא, ואם אתה גנבתו לי למתי תשיבהו ועד בַּמֶּה וְכַמֶּה (ר״ש הנגיד, זמן בוגד).—ובתו״מ, לשאלה: עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ב). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן וכמה יהא ביניהם ר״ג אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו (שם א ה). שלשה משקין אסורים משום גלוי המים והיין והחלב ושאר כל המשקין מותרין כמה ישהו ויהיו אסורין כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ׳ ח ד). הבונה בכמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה כמה היה גבוה ולאין היה נוטה וכמה היה רחב (ר״ה ב ו). כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה אונאה ר׳ מאיר אומר ארבעה איסרין (ב״מ ד ה). כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר שנים עשר חדש (ב״ב א ה). כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת (מכות ג י). סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה עד ב׳ דינרין (כלים יב ז). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נוהן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). (כתוב) ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע; וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה (ברכ׳ ז.). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום עד כמה ר׳ אמי ורב אסי טעמו עד שיעור רביעתא (שם יד.). כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכו׳ כדי שתתחונן דעתו עליו (שם כט:). וכמה נשתייר מהם (מחיל סנחריב) רב אמר עשרה וכו׳ כמה נער יכול לכתוב עשרה (סנה׳ צה:). כמה רחבו של סולם (שראה יעקב בחלום) שמונת אלפים פרסאות (חול׳ צא:).—*בְּכַמָּה: היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום (סנה׳ ה א). לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). פרתך בכמה בכך וכך חמורך בכמה בכך וכך (גמ׳ שם מו.). בא ליקח ממנו ואמר לו קטנה זו בכמה אמר לו במאה רבוא והגדולה בכמה אמר לו באלף רבוא והבינונית בכמה אמר לו בת׳ מאות רבוא (מד״ר שמות כ). אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית אמרו לו בכמה זו אמר להם שתים בסלע וכו׳ נכנסו אותם הלסטים וראו אותו יושב ומובר אמרו לו בכמה זו אמר להם זו בעשרים זהובים (שם ל). מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין אמר להם סאה בכמה אמרו לו בשני דינרין ופגע באחרים אמר להם סאה בכמה אמרו לו בג׳ דינרין (אדר״נ יב).—וגם לא, לשאלה אלא במשמ׳ מספר מה לא קצוב: האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כַּמֶּה שנים (זכר׳ ז ג).—ובתו״מ: שאדם טובע כמה מטבעות

הקירות הבנינים העתיקים, הגיד לי כי אין ספק בדבר כי צורה זו של סתות היתה נהוגה בא״י בזמן קדום מאד עוד לפני שלמה, ומימי אחאב נמצאו בזמן האחרון אבנים בצורת סתות זה בהחפירות בשמרון בשארית הבנין של היכל אחאב, שהכהן הנזכר בדק אותן היטב והן ממש בצורתן כמו אבני כותל המערבי. וכבר הזכיר זאת במאמרו בהקבץ Revue Biblique, שנת 1911, דף 130: la muraille apareillée à refends. והנה בסתות זה היו נהוגים שני אופנים, האחד שפני האבן נשארה גויל, כבריותה, כיציאתה מהמחצב, בלי סתות כל שהוא, והוא מה שנקרא בלשון צרפתית en bossage, לאמר בחטטרת, והשני הוא שגם פני האבן היתה מסתתה, רק לא חלקה וממרטה כמו השפה, והוא מה שנקרא בצרפתית à refends, וכך היו האבנים בבנין אחאב וכך בכותל המערבי, וכך בלי ספק היו גם האבנים בבנין שלמה, וכזה עוד יותר מבוארות המלים במדות גזית, ר״ל שהן היו גם כמדות בהשפה סביב, וגם גזית על פני כלן.

בחותם אחד וכולן דומין זה לזה (סנה' ד ה). בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפנינו כמה מיני התיכות הביא לפנינו כמה מיני קלוסקאות הביא לפנינו כל מה שעשה לא עשה אלא בשבילי (תוספתא ברכ' ז ב). אמר ר' ירמיה מאה ועשרים זקנים וכו' וכמה נביאין התקינו את התפלה הזאת (ירוש' בס ב ד ד). שהרי כמה פעמים נשאלה הלכה זו ביבנה (בס בכת ד ז). חשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרין (בס יבמ' יו יה ג). אמר לו הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (בבלי ברכ' סב:). שכשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב"ה ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה (בכת ל.). משה רבינו גזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם (בס). הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראויה לשותקה ולחמע בה כמה עיסות אחרות (פסח' מה:). כשהוא מזה אינו מזה על הפרוכת אלא כנגד הכרופת אמר ר' אלעזר ברבי יוסי אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים (יומ' נז.). ואם באו עדי טומאה אפילו יש לה כמה בנים תצא (יבמ' כד:). כיון ששמע פרעה כך (שהרג משה את המצרי) אמר כמה דברים שמעתי ושתקתי כיון שהגיע על שפיכות דמים תפסו אותו (מד"ר דבר' ב). —ובספה"א: ובתר רב נחמן בר יצחק מלכו כמה גאונים **רב חמא** בנהרדעא וכו' (אגר' רב שריר' גאון). ואמר החכם יעצוני כמה יועצים והוכיחוני כמה מוכיחים ולא הועילו כי תוכחת בתוכחת ימי השיבה (ראב' חכמה, דלך אגרן). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מנשה בן ישראל, ברהב' ספ' אליס). — ואמר המליץ: מעלליו יעידו עליו כמה מרודים הושיע וכמה נודדים הרגיע ונפש נענה השביע (ר"י חריזי, תחכמ' מו). ומצוי עוד הרבה בספה"א. — והמלה כַּמָּה בסוף המאמר, במשמ' איזו מדה שתהיה או איזה מספר שיהיה: נסר שהוא מתוח מגג לגג אפילו רחב כמה אסור להלך עליו (ירוש' בכת ב ה:). אם יש בהן רוחב ארבעה אפי' גבוהין כמה בשר (בס סוכ' א :א ג). ר' יוסה (שאל) אילו מגדל שהוא עומד בתוך הבית גבוה כמה שמא אינו מותר להשתמש מתוכו לבית ומן בית לתוכו (בס בס ד). התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות בתיהן שלשים יום הא ברשות בתיהן אפילו כמה (בס כתוב' ה ל.). — *אחד מִכַּמָּה, אחד מספר רב: אמר לו אדוניו (של יוסף) מבקש אני לראותו (את הקב"ה) אמר לו יוסף הרי המ' אח' מכמה שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל בכבודו (מד"ר במד' יד).—וכמו מלת קריאה, במשמ' באיזו מדה, באיזה כח וכדומה: אמר ר' מאיר בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם (אם גנב) שור שיש לו מלאכה משלם חמשה שאין לו מלאכה משלם ארבע (מכי' משפט' יב). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וכו' כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וכו' ותפר ואח"כ לבש (תוספתא ברכ' ז ב). כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר (שבת יב:). פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו (בס לג:). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (תענ' כ:). ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה (יבמ' סג:). א"ר יוסי בר אבין בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (מפני מביאי הבכורים) עומדים (כל בעלי אומניות) מפני תלמידי חכמים אין עומדים (קדוש' לג.). —ואמר החכם: כמה מגונה הסכלות בזקן (מבח' הפנינ', שער החכמה).—והמשורר אמר: כמה לבבי יאבל כמה דמעה תשאבי, דבקת ביגונך עדי קבר בתוכו ההצבי (רבב"ג, מה לך יחידה).—על אחת כַּמָּה וְכַמָּה, עי' אַחַת, והוסיפה: ומה אם בשהקיפם דרך עקומה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אלו באין בפשוטה על אחת כמה וכמה (מכי' בשלח ב, פתיח'). אמר לו ריקה בתבן כפרת בכסף וזהב על אחת כמה וכמה (בס יתרו ה). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו' כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח על אחת כמה וכמה (ספרי במד' לט). מה אם נכסים (של עיר הנדחת) שאין בהן דעת וכו' אמרה התורה שישרפו המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' י כט ד). מה שן ועין שהן אחד מאיבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכ"ו (ברכ' ה.). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירנו על אחת כמה וכמה (מו"ק יז.). ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה על אחת כמה וכמה (קדוש' לא.).

ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה (נדל׳ .). משל לאדם אחד שאמר יכול אני לרוץ ג׳ פרסאות לפני הסוסים כין כיצעי המים נזדמן לו רגלי אחד רץ לפניו ג׳ מילין כיבשה ונלאה א״ל ומה לפני רגלי כך לפני הסוסים על אחת כמה וכמה ומה ג׳ מילין כך ג׳ פרסאות עאכ״ו ומה כיבשה כך בין כיצעי המים עאכ״ו (סנה׳ לו.). ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותן בצנעה על אחת כמה וכמה (מכות כד.). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין כה כי טוב מחלוקת שהיא לערכוכו על אחת כמה וכמה (מד״ר נרלּב׳ ד). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר על אחת כמה וכמה (בּם נמד׳ כב). וכביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא כשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי ומה אם הקב״ה לא המתין בני אדם על אחת כמה וכמה (תנחומא במיני ג).—על אחת כמה וכמה שֶׁ: וא״כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה בעושי מצוה (מכות א ג). מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו (בּם ג יה). ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים כלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ אפי׳ אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה וכו׳ ואינו נוהג לדורות נאמר כו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא תמורה שיש כה עשרה שמות מיוחדין וכו׳ על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית (מכי׳ כא יא). מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו (ערכ׳ כח.). מה אם זו (הגרושה מבעלה) שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב כך הנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים (מד״ר כרלּב׳ לג). ראה חכמה שיש בה (כהנמלה) וכל השבח הזה שיש בה שלא למדה מבריה ולא שופט ולא שוטר יש לה וכו׳ אתם שמיניתי לכם שופטים ושוטרים על אחת כמה וכמה שתשמעו להן (בּם דבר׳ ה). — ב) בחכמת ההגיון, °מאמר הכַּמָּה: ואמנם החלק השלישי כראו חמר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי כארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות והם כמאמר העצם וכמאמר הכמה ובמאמר האיכות ובמאמר האנה (מכת׳ מנחם גילני לר״ד הכבני, לקו״ק 47). וככר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וקנין ופועל ונפעל (תו״ה, היחוד ז). והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מלאכ׳ הגיון, כמה). שכבר התבאר שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק ואם הונח שהשם יתברך יודע כשלמות מה שאפשר שיחלק אליו זה הבעל כמה במה שהוא בעל כמה הנה יהיה בכמה חלקים ידועים אצל הש״י בלתי מקבלים חלוקה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ב). ואמנם יקרה לו (להגשם) העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה ככמה המתדבק לבד (בּם ו יא). כל מה שילקה בשכל נכלל תחת עשרה סוגים אחד מהם העצב וכבר זכרנוהו ותשעה מקרים והם הכמה והאיכות והמצב וכו׳ (אמונה רמה א א). — ומ״ר: מיני הכמות הן ד׳ והן כמה נפרדות וכמה נמשכות וכמה מושכלות וכו׳ וכמה זמנית (ר״י אבן לטיף, רב פעלים עע.).

°כִּמָּה, פ״ע, עתי׳ יְכַמֶּה, — שאל כַּמָּה: ולכן אמר לא תכלה פאת שדך וגו׳ ולא זכר גבול הפיאה כשעורים וכמוהו כמה דברים הרבה בתורתך סדר האלהים ית׳ ונזר להוציאם בלי שעורים וגבולים או יכמה אותם מענהו כמה יהיה שיעורם ובכמה נבללים (ר״י הדסי, האשכל במד).

כמה[1], ממנו כָּמַהּ, °כֵּמֶה, °כְּמִיהָה.

כָּמַהּ[2], פ״ע, — כָּמְהָה האדמה, השתוקקה למים מפני חֹם וחרבוני קיץ וכדומה, וכהשאלה כָּמַהּ האדם לפלוני, השתוקק אליו תשוקה עזה: אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כָּמַהּ[3] לך בשרי בארץ[4] ציה ועיף בלי מים (תהל׳ סג ב).—ואמר הפיטן במשמ׳ העקרית למים: מודעת לגיא אות ברית בלי טובעת מים, גוצץ ברק כבהל להבריק כּמהת מים, נוהם כרעש וקול רעם מרעים

---

[1]) רק בעברי׳ במשמ׳ זו. בערב׳ וסור׳ שרש זה משמש במשמ׳ אחרות רחוקות.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגום: רגיג לך, ר״ל משתוקק לך. וכן רש״י: לשון תאוה. מנחם פרש במשמ׳ נמס, ובבר השיג ע״ז דונש ופרש במשמ׳ יבש, וכך ראב״ע. רוב החדשים כמו התרגום, אך סוף הפסוק מוכיח כי הכונה בהמלה כמה היא תשוקה למים כמו האדמה בארץ ציה.— [4]) אולי כארץ וכו׳ אלי מַיִם.

על המים (ר"א קליר, אקבצה כסל).—ובהשאלה: לאמותם עת כמהו משבר, יען כי גרון פתחו כקבר, להטות משפט גבר (ר"א קליר, קינו' לת"ב, איכה אצפתו). מכיבי רוח תמהו, חוזתם ישע כמהו, קדושינו אין כמוהו, עוזרם ומגנם הוא (מנחם בן מכיר, שבת חנכה, אין מושיע). כמהתי לאישי הראשון ונפשי לו צמאה (סליח' יום ז, אל ימעט). כמה לך נפשי יום וליל, כל ימי תדלי אהלל, כבוד שמך רב מחולל (ר"י נגארה, העירה שחר). שאלוני סעפי התמהים למי תרוץ בגלגלי גבוהים, לאל חיי תשוקת מאויי ונפשי עם בשרי לו כמהים (רשב"ג, שאלוני). הרשיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי, כמהים בבוא עתם עת דודים, הציץ לבונה ופרי מגדים (יוצ' שבה"ג, האמיר). יקנאו בי בני גילי ביען לשירי כל בני דעת כמהים, בקין קם בהבל והרגו בעת שעה למנחתו אלהים (קנן שיריס[1]), כ"י בריט' מוז'). אתה מקדם קדושי לך מזמותי כמהים, הדרש לי כשיר רחשי אריר בשיחי ואהים (ר"י נגארה, יושב תהלות). —וכמו בנוי לישראל המשתוקקים לאלהים: כרסיס רד כראש תלול, וכו' להדשיא פרחי אלול, כמהים שבע רצון להספק, כלחלות נגב להאפק (ר"א קליר, טל, אלים ביוס). נשמת יצודי להט עדת כמיהך תיקרך יום רעננים הופיעמו בזרות נגוהיך (ר"י בן אביתור, נשמת ידידים). נשמת המוני תמהי, אסופי כמהי, תהודך המאמין לה', יום קרוא ר'הי, השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (ר"י הלוי, נשמת ידידי). נלחמים באנטוכיה עיר גדולה בעם זהוהים, נצחו בנים יוצאי צבא בושרו כמהים, וישמעו את קול יי' אלהים (שבת ב חנכה, אודך כי). צוה ישועות יעקב אשר לישעך כמהים (הושע' יום א, אל ישעך). איש מוסריו הקשיבו כמהים, איש נענה באש משמי גבוהים (זמיר' למוצ"ש, אליהו הנביא). לך יראוך יצורי אדמה בקומך לערוץ עם כמהים, ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (תקון לילשבת, אגר' בד"ל 512). — ועת' °אכמה, יכמה, יכמהו: לך אהמה בלב צמא ואכמה[2]) (רשב"ג, שחרתיך). יצמא לבי וגם יכמה[2]), אל דוד לצבי עופר דומה (ר"י נגארה, ילמא לבי). מהרו הרופא הוי רעיון עצבת, הן הוא לעג לו ובשיריו בנהו, רופא אליל בן משק בית המות, עתה אל אמרי פיו עיניו יכמהו (יל"ג, נקמת הרופא).

—[1]) שם המשורר לא ידוע.—[2]) עפ"י החרוז עם אהמה ועם דומה נראה כי ההא של אכמה יכמה נחה, שלא לפי השרש שהה״א של כמה היא במפיק.

°כָּמַהּ, פ"ע, כנו' כמהם, כמהי,— בסמ"פ מהפעל כָּמַהּ: מיום כבודו נעלם מני אלך משוטט בעדו נדהם, כמהו שעפי לו בעברי ארץ נוד ואתי יעבור כמהם[1]) (ר"י חריזי, תחכמ' ג). השקני ממעיניך ישע ורוה כמהי, השיבני ואשובה כי אתה אלהי (מחז' תימני ליוה"כ, אחותי כלתי).

*כְּמֵהָה[2]), ש"ז, מ"ר כמהים, כמהות,—מין ממיני הפטריות הצמחים באדמה רטובה ומשקה, Trüffeln; truffe, truffles: רבי חייא בר אדא (שאל לפני) רבי יוחנן כמהין ופטריות מהו שיהו חייבין במעשרות אמר לו ר' יוחנן וכו' דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (ירוש' מעשר' א מח ד). מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגבה הארץ ויצאו ומצאו מדבר מלא כמהים (שם תענ' ג כז.). על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל (בבלי ברכ' מ:). הנודר מן פירות הארץ אסור בכל פירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות (נדר' נה:). — ומ"ר כְּמֵהוֹת: אמר ר' איבו ככמהות הללו שהן מצפין למים (מד"ר ברא' כט).

כמה"ר,—ר"ת: כבוד מורנו הרב רבי.

כְּמוֹ, כָּמוֹנִי, כָּמֹנִי, כָּמוֹךָ, כָּמוֹךְ, כָּמֹכָה, כָּמֹהוּ, כָּמוֹהוּ, כָּמוֹנוּ, כְּמוֹכֶם, כְּמוֹהֶם, (כמו אני, כמו אתה, כמו את, כמו הוא, כמו היא, כמו אנו, כמו אתם, כמו הם), — מלה להוראת הדמיון, ותשמש א) במשמ' האות כְּ בלבדה: ירדו במצולת כְּמוֹ-אבן (שמות יה ה). וברות אפיך נערמו מים נצבו כְּמוֹ-נד נזלים (שם ח). מי זאת הנשקפה כְּמוֹ-שחר (שה"ש ו י). חמוקי ירכיך כְּמוֹ חלאים (שם ז ב). כְּמוֹ הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). תזרם כְּמוֹ דוה (שם ל כב). הלוא חבלים יאחזוך כְּמוֹ אשת לדה (ירמ' יג כא). היו תהיה לי כְּמוֹ אכזב מים לא נאמנו (שם יה יח). פתחו מאבסיה סלוה כְּמוֹ-ערמים והחרימוה (שם נ כו). כלם מנאפים כְּמוֹ תנור בערה מאפה (הוש' ז ד). אכתוב לו רבו תורתי כְּמוֹ-זר נחשבו (שם ח יב). ואהי להם כְּמוֹ-שחל כנמר על דרך אשור (שם יג ז). בטרם תגלה רעתך כְּמוֹ עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה (יחזק'

[1]) נוסד על מליצת הכתוב: אתי יעבר כמהם (ש"ב יט לט), שהוא שם פרטי, ועשה ממנו המליץ שם מפשט.
[2]) בערב' כמאה a).

a) كمأة

יו גז). ויבא[1]) סגנים כמו-חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). ושתו והמו כמו-יין (זכר׳ ט יה). על כן נסעו כמו-צאן (שם י ג). וירקידם כמו-עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים (תהל׳ כט ו). כמו-פתן חרש יאטם אזנו (שם נח ה). כמו חלב ודשן תשבע נפשי (שם סג ו). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו-נד (שם עח יג). עד מה יי׳ תאנף לנצח תבער כמו-אש קנאתך (שם עט ה). ועשה קציר כמו-נטע (איוב יד ט). לבו יצוק כמו-אבן (שם מא יו). ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו-אבן במים עזים (נחמ׳ ט יא).—וככנ׳ כמוני, כמוך, וכו׳: כי נחש ינחש איש אשר כמני (בראש׳ מד יה). בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי׳ אלהיך (דבר׳ יח יה). מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שופט׳ ט מח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש״ב ט ח). חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יט). הבאת יום קראת ויהיו כמני (איכ׳ א כא). ומי כמוני יקרא ויגידה (ישע׳ מד ז). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (שם מו ט). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי (נחמ׳ ו יא). אין נבון וחכם כמוך (בראש׳ מא לט). ואהבת לרעך כמוך אני יי׳ (ויקר׳ יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם לד). למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דבר׳ ה יד). נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (שם יח יח). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ (שם לג כט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל (ש״א כו טו). על כן גדלת יי׳ אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש״ב ז כב). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (שם יג). יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (שם ח כג). גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי׳ לאמר השבהו אתך אל ביתך (שם יג יח). מאין כמוך יי׳ גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמ׳ י ו). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו (מיכ׳ ז יח). יי׳ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו (תהל׳ לה י). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך (שם נ כא).

יי׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (שם פט ט). לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך (איוב לה ח). יי׳ אין כמוך ואין אלהים זולתך (דהי״א יז כ). — כמכה: מי כמכה באלים יי׳ מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות יה יא). איש אשר יעשה כמוה (כמו הקטרת) להריח בה ונכרת מעמיו (שם ל לח). ויאמר הכהן הרב גלית הפלשתי וכו׳ אין אחרת זולתה כזה ויאמר דוד אין כמוה תננה לי (ש״א כא י). כל הגנב מזה כמוה נקה וכל הנשבע מזה כמוה נקה (זכר׳ ה ג). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים (שמות ט יח). לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שם י יד). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (שם יא ו). ובמתכנתו (של שמן המשחה) לא תעשו כמהו קדש הוא וכו׳ איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שם ל לב-לג). תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במד׳ כג י). הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (דבר׳ ד לב-לג). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמהו בכל העם (ש״א י כד). ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ״ב יח ה). וכמהו לא היה לפניו מלך וכו׳ ואחריו לא קם כמהו (שם כג כה). כמהו (כמו הארבה הזה) לא נהיה מן העולם (יואל׳ ב ב). הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב (ירמ׳ ל ז). ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד (יחזק׳ ה ט). ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו (נחמ׳ יג כו). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה (שם לו כב). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם (שם מ ט). ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא (דהי״ב לה יח). אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (בראש׳ לד טו). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי (דבר׳ ה כג). אם נוס ננום לא ישימו אלינו לב ואם יסתו חצינו לא ישימו אלינו לב כי עתה כמנו עשרה אלפים (ש״ב יח ג). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (ישע׳ יד י). גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג). כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם (תהל׳ קטו ח).—כמוך כפלוני, כמוני כמוך: ויגש אליו

—[1]) י״ג ויבס.

יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כָמוֹךָ כְּפרעה (בראש׳ מד יח). ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כָּמוֹךָ כְמוֹהֶם אחד כתאר בני המלך (שופט׳ ח יח). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כעמי בעמך כסוסי כסוסיך (מ"א כב ד). — כָּמֹהוּ כְּאַיִן: מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כָמֹהוּ כְּאַיִן בעיניכם (חגי ב ג). — ובתו"מ: כל הכשר להצניע ומצניעין כ מ ו ה ו והוציאו בשבת וכו׳ וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כ מ ו ה ו והוציאו בשבת (שבת ז ג). ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין והשני אומר אף אני (שמעתי) כ מ ו ה ו והשלישי אומר אף אני כ מ ו ה ו (סנה׳ ז ה). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כ מ ו ה ו (חול׳ ב א). האוכל ככותבת הגסה כ מ ו ה וכגרעינתה (יומ׳ ח ב). זה הכלל כל שאין כ מ ו ה חיה טרפה (חול׳ ג א). אמרתי לו בני כ מ ו ך ירבו נוזרי נזירות בישראל (נדר׳ ט:). למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה וכו׳ וא"ל עשה לי כ מ ו ה ו א"ל אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוהו כך א"ל הקב"ה למשה עשה לי משכן אמר לפניו רבש"ע יכול אני לעשות כמוהו (מד"ר במ"ב, נשא). — ובספה"א: ואל יאשימני אדני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה אבל (אדם) כ מ ו נ י ישגה וכ מ ו ה ו יסלח (מבח׳ חסדאי למלך הכוזרים). מחמר קורצת כ מ ו נ י ועושני עושך וכו׳ מאומה לא אבקש בלתי קשב ואם אל כ מ ו נ י יפנה כ מ ו ך איננו תמהון (אגר׳ מנחם להסגן חסדאי). — ואמר המשורר: ואמנם הוא וכל חכמי אדמה כמו שמש והמה כענגים, וכ מ ו נ י יאהב כי אשנה תהלותיו בפי כפעמונים (רשב"ג, עטה הוד). הכ מ ו נ י יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים כמותו, ואם אוכל להתאפק ודודי כמים שפכה עלי חמתו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). כחי האל וחי עבדי אלהים וכ מ ו נ י יהי שומר שבועה, ברגלי אעלה סלע וארד אלי פחת במעמקים תקועה (הנ"ל, נשמה). וחבר את כזביו העצומים והרבים באגרת חקורה, וחלילה לכ מ ו נ י לדבר בפי מלה תהי עליו נטורה (הנ"ל, אגוה עז). — ב) להורות תחלת הזמן של פעולה מהפעולות, als; dès que; as soon as: וּכְמוֹ השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט (בראש׳ יט טו). — ג) במשמ׳ כְּאִלּוּ, als ob; comme si; like if: הרינו חלנו כְּמוֹ ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). — *כְּמוֹ שֶׁ: דגים הללו גדלין במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כ מ ו שלא טעמו מים מימיהן (מד"ר בראש׳ לז). — ד) כְּמוֹ, במשמ׳ כמו שהוא, הכל כמו שהיה: אם אמרתי אספרה כְמוֹ[1] הנה דור בניך בגדתי (תהל׳ עג טו). — ואמר הפיטן: על הטובות לא עבדתיך, אחת לרבוא לא גמלתיך, אם אמרתי אספרה נא כְמוֹ, לא ידעתי ספורות למו (בהי"ח ליום א). — כְּמוֹ רגע (איכ׳ ד ו), עי׳ רגע. — כְּמוֹ רבו (זכר׳ י ח), עי׳ רבה. — כְּמוֹ יתמללו (תהל׳ נח ח), עי׳ מלל. — *בִּכְמוֹ, ב כ מ ו כך וכך שנים, במשמ׳ קרוב לכך וכך שנים: נמשכים עוד בזמן ההוא ב כ מ ו ארבעים ש.ה בין רב לבעט (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ נד).

כמו"כ, — ר"ת: כמו כן.

כַּמּוֹן, — עי׳ כַּמֹּן.

כְּמוֹשׁ[2], — שם אלהי מואב ועמון[3]: וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי וכו׳ הלא את אשר יורישך כְמוֹשׁ אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט׳ יא יב-כד). אז יבנה שלמה במה לִכְמוֹשׁ שקץ מואב (מ"א יא ז). וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לִכְמוֹשׁ אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון (שם לג). ויצא כְמוֹשׁ[4] בגולה כהניו ושריו יחד (ירמ׳ מח ז). ובש מואב מִכְּמוֹשׁ כאשר בשו בית ישראל

— [1]) דעת רוב החדשים כי הנוסח משבש, אך כבר השתמשו הסופרים בדבור זה במשמ׳ כמו שהוא.

[2]) במואבית כמש: ואעש הבמת זאת לכ מ ש בקרחה וכו׳ כי יאנף כ מ ש בארצה וכו׳ ויאמר לי כ מ ש לך אחז נבה על ישראל וכו׳ ויגרשה כ מ ש מפני (כתב׳ מישע מלך מואב). ולא נתברר מקור השם ומשמ׳ אולי כמו בערבי كمش a), היו פניו איומים. והובא בספר פענח רזא בשם ספר שכל טוב: שהוא אבן אחת במדבר מששת ימי בראשית בדמות אשה שחורה (פענח רזא, חקת). וראוי לציין כי נקודו של כמוש הוא כנקוד המסור של שם המפ׳רש, עי׳ במקומו. — [3]) יש מספקפקים אם היה כמוש גם אלהי עמון, ומספקפקים בשביל זה גם בנוסח הכתוב שם בשופט׳. — [4]) כך הקריא, והכתיב כמיש.

a) كمش

סבית אל מבטחם (שם יג).—עַם כְּמוֹשׁ, כנוי להמואבים: אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית (במד׳ כא כט).—חֵי כְּמוֹשׁ, לשבועה: אמר לו (המלך לבן סירא) חי כמוש לא אהרגך (א״ב בן סירא כ״ס ת).

*כָּמוּשׁ[1]), ת״ז, נקב׳ כְּמוּשָׁה, מ״ר כְּמוּשִׁים, כְּמוּשׁוֹת,— עָלֶה כָּמוּשׁ, פרח כָּמוּשׁ, שנקמטו פניו מפני שהתחיל להתיבש וכדו׳, wrinkled; ridé, ratatiné; gerunzelt: ערבה גזולה ויבשה וכו׳ כמושה ושנשרו מקצת עליה (סוכ׳ ג ג). כל (עשב) שיש לו שרף יוצאין בו (ידי הובת מרור בפסח) וכו׳ בין לחין ובין כמושין ואין יוצאין בהן יבישין (תוספתא פסח׳ א לג). ושוין שיוצאין בהן (בעשבים שנזכרו שם) כמושין אבל לא בכושין ולא שלוקין ולא מבושלין (גמ׳ שם לט:). שושנה זו שרב יוצא עליה והיא כמושה יצא טל היא מפרחת (מד״ר שה״ש, כשושנה).

*כְּמוֹת[2]),—מלת הדמיון כהמלה כְּמוֹ: עלה בידו מששים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה במשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכיס או כיס כמות שהוא (ב״מ ב ב). בלע טבעת טהורה נכנס לאהל המת הזה ושנה וטבל והקיאה הרי היא (טהורה) כמות שהיתה (מקוא׳ י ח). היתה עזה ונעשית כהה (או שהיתה) כהה ונעשית עזה הרי היא כמות שהיתה ובלבד שלא תתמעט מד׳ מראות (נגע׳ ד ז). בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא (מכי׳ בא ג). השולח פירות לחבירו וגמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (תוספתא דמאי ד ל). ואין מחייבין לשרש את הלוף אבל מניחו כמות שהוא (שם שבי׳ ב יא). ולא ימלא את החבית ומוכרה כמות שהיא כלבלה ומוכרה כמות שהיא (שם ו יז). פודין מעשר שני כשער הזול כמות שחנוני לוקח ולא כמות שמוכר (שם מע״ש ג א). שאילו הוציאן כמות שהן הרי זה חייב (שם שבת ח יח). אין לך בידי אלא דלוסקומוס אחד ובתוכו שטר אחד כמות שהוא וכו׳ אין לך בידי אלא עבד אחד כמות שהוא (שם שבוע׳ ה יא). כשאני עושה בידי נמצאתי עובר על לא תעשה והרי הוא בידי כשאני מניחה כמות שהוא נמצאתי עובר על לא תעשה ואינה בידי (שם זבח׳ ח כג). מכר לו יד כמות שהיא וראש כמות שהוא ובני מעים כמות שהן (שם חול׳ ט ח). לא שמעת מן אביך כמה אדם צריך לגמות בכוס א״ל כמות שהיא אחת בצוגין שתים כחמין שלש (ירוש׳ מעש׳ ג נ ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח בין בדבר שהוא נאכל חי כמות שהוא בין בדבר שאינו נאכל חי כמות שהוא (שם עירוב׳ ג כ ג). אמר רב כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים (מו״ק יב:). תורמוס אינו נאכל כמות שהוא חי ויש בו בישולי עכו״ם (יבמ׳ מו.). —לִכְמוֹת: ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה וכו׳ אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה (מע״ש ה ב). (כתוב) לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית היא גנות ופרדסים (סנה׳ י ו). יכולין להשרות ולחזור לכמות שהיו (נדה ז א). עד שתחזור בהרתו לכמות שהיתה (נגע׳ ח א). עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה (תוספתא ע״ז ו א). רשב״ג אומר שילוח היה מוציא מים כאיסר אמרו נרחבנו וירבו מימיו הרחיבוהו ונתמעטו מימיו חזרו וגררוהו וחזר לכמות שהיה (ירוש׳ סוכ׳ ד נה ד). חזר אבא יהודה (עשיר) לכמות שהיה וכו׳ אצל רבותינו ושאל בשלומן (שם הור׳ ג מח.).—כְּמוֹת הצריך: וכל כמות הצריך להלובש דיגם לקוין (רב״י כ״מ קו:).— כְּמוֹת הללו: אומדין במה אשה רוצה ליתן שישאילוה תכשיטין כמות הללו להוליכן לבית המשתה (רע״ב מכי׳ ה א).—ובכנ׳ כְּמוֹתִי, כְּמוֹתְךָ, כְּמוֹתוֹ, וכו׳: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה (סוכ׳ א ח). ויקחו להם (איש שה לבית אבות) וכי כלן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו (מכי׳ בא ג). ילמדו כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים שהיה עושה אותו כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו (שם עמלק א). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (ספרי דבר׳ רל). מעשה בא לפני ר׳ טרפון ואמר כמותו ירבו כהנים גדולים בישראל אמר לו ר׳ יוסי כך אמר כמותו יתמעטו נתינים ממזרין בישראל (תוספתא בכור׳ ת ז). לא נתבוננתי

[1]) עי׳ ערך כמש.

[2]) המלה כמו בתוספת ת של תה״פ הנהוגה בהלשונ׳ השמיות, כמו רבת בערב׳, כענת בארמ׳, וכדומה (Barth, Pron. 69).

אלא להיות כ מ ו ת ה וכיוצא בה (ירוש' נזיר ד נג:). רנין אויין שעשה בהן זדון כשגגה מאויין כ מ ו ת ן ואל יוכיחו אויי ביטוי שפתים שלא עשה בהן זדון כשגגה (בס שבוע' ד לה ד). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו כ מ ו ת ן בישראל (בבלי שבת לא.). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כ מ ו ת ך כבשוה (עירוב' נג:). אמר לו השאילני תינוקך אמר לו הילך איני כ מ ו ת ך שלא השאלתני (יומ' כג.). בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כ מ ו ת ן ולא היו יודעין להעלות עשן כ מ ו ת ן (יומ' לח.). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים היו יודעין לאפות כ מ ו ת ן ולא היו יודעין לרדות כ מ ו ת ן (בס). אמרו לו מלך גדול כ מ ו ת ך ישתחוה ליהודי זה (בס סט.). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כ מ ו ת ך (תענ' כ:). אם זה רבי אל ירבו כ מ ו ת ו בישראל (בס). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו שב בני שב כ מ ו ת ך ירבו בישראל (יבמ' טז.). כל מקום שאמר ר"ג רואה אני את דברי אדמון הלכה כ מ ו ת ו (כתוב' קט.). שני דברים שאמר חנן הלכה כ מ ו ת ו וכיוצא בו ושבעה דברים שאמר אדמון אין הלכה כ מ ו ת ו ולא כיוצא בו (בס). אמר רבש"ע לא פלפלתי תורה כ מ ו ת ו יצתה בת קול ואמרה לו תורה כ מ ו ת ו פלפלת תורה כ מ ו ת ו לא דיבצת (ב"מ פה:). אמר ר' יותנן חלוק היה ר' ישמעאל אף בחנוק והלכה כ מ ו ת ו אף בחנוק (ב"ב קטו.). הלכה כ מ ו ת ו כשבעת הגדולה ואין הלכה כ מ ו ת ו בשאר טבעות (חול' יח:). הלבנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כ מ ו ת ך (מד"ר בראש' מ). שהיה (עבד אברהם) שליט ביצרו כ מ ו ת ו (בס נט). כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים התחילו מתאוים לדגלים אמרו אלואי כך אנו נעשים דגלים כ מ ו ת ן (בס במד' ב). (כתוב) אלהים מושיב יחידים ביתה שהוא מזווג לכל אחד ואחד כ מ ו ת ן (בס ג). ואמרתי לו כ מ ו ת ך ירבו עושי רצון המקום בישראל (בס י). וילך (בלעם) עם שרי בלק ללמדך שהיה שמח

בפורענות ישראל כ מ ו ת ן (בס כ). למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לכן ביתו עשה לי כ מ ו ת ה אמר אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כ מ ו ת ה וכו' כך אמר לו הקב"ה למשה ראה ועשה (את המשכן) אמר לפניו רבש"ע אלוה אני שאעשה כ מ ו ת ו (בס בה"ב, נשא ובהע'). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכלן כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו וכו' ונתן לו המלך שכרו כ מ ו ת ן התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כ מ ו ת י נ ו (בס, דודי ירד). מעשה בר"א שנתפס לשום מינות נטלו אותו הגמון והעלו על הבימה לדון אותו אמר לו רבי אדם גדול כ מ ו ת ך יעסוק בדברים בטלים הללו (בס קהל', כל הדברים). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסים להקב"ה וכו' (אמר) אילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים לעולם כ מ ו ת ם (פסיק' רבתי לג).—וכסהמ"א: א"ל רב נחמן לרב הונא הלכה כ מ ו ת י נ ו או הלכה כ מ ו ת כ ם אמר לו הלכה כ מ ו ת כ ם שמקורבין אתם לבית ראש גולה (הלכ' פסוק', ממונות). אמר לו רב יוסף בנו כמי (פסקת את ההלכה) כאיסי אמר לו הין וסבורין אנו כ מ ו ת ו (בס). הקב"ה יצילנו מלהיות כ מ ו ת ן (דונש על רסע"ג עט).—ואמר המשורר: הבמוני יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים כ מ ו ת ו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר"ש הנגיד, הגרפת הזמן). ועניניס יקרים מפניגים ובבני שיר במאזני שיר שקולים, ואם השיר עקרה מלהוליד כ מ ו ת ן ואבות השיר שבולים (הות, הלי תעב). לבו נא שאלו בעדי וחקרו הנמצא איש כ מ ו ת י בזמנים (ר"י חריזי, תחכמ' כב). — בכמותו של: תניא כ מ ו ת ו של מור בר רב אשי (הלכ' פסוק', קדוש').—*שבמות: קח לך את יהושע בן נון וגו' גברתן שכ מ ו ת ך קח לך (ספרי דבר' כח). מה לך אצל זקנה כלך אצל שכ מ ו ת ך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ' מד.). פעם אחת היה מהלך ר' יהושע בשדה ומצא ריבה אחת אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה אמר לה בדרך אני מהלך אמרה לו זו היא הדרך שבבשוה ליסטים שכ מ ו ת ך (דא"ר ו). ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכ מ ו ת ו אין לי חפץ כעולם טוב ממך נפקדו ישראל המחכים לישועת הקב"ה וכו' עאב"ו (מד"ר בה"ב, נגינה). צאי והנשאי לבחור

שכמותיך (מדה"ג, ויכ"ג). כגון קטליות נזמין וטבעות וכל שכמותן (הלכ' פסוק', נכ"ס).—וכמשמ' "קרוב ל...: והלך שמעון ועשה סחורה והפסיד כמות שליש הממון (תכו' הגה', הרכבי כלה).

·**כַּמּוּת**[1], נ"ג, מ"ר כַּמּוּיוֹת, — בז"מ"פ סן כַּמָּה, כַּמּוּת של דבר, שעורו בשלשה רחקיו: ואיך נעלה על לב צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות (כוזרי ה כ). ואנחנו נקרא מה שיורה ע"ין המשפט בענין הכללות והיחוד כמות המשפט ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט דמיון זה אמרנו כל ארם חי נאמר זה המשפט כמותו כללי ואיכותו החיוב וכאשר אמרנו קצת האדם בלתי כותב נאמר זה המשפט כמותו חלקי ואיכותו השלילה (מלות הגיון כ). והמשל הרביעי כתארך הדבר במה שישיגהו מצד הכמות באשר הוא כמות כאמרך הארוך והקצר והמעות והישר ומה שדומה לזה (מו"נ א נג). שאינו בעל כמות שתשיגהו איכות המשגת הכמות באשר הוא כמות (נס). מאמר הכמות הוא כתארך הגוף כשיעורו בשלש רחקיו כאמרך הארוך או הקצר הרחב או הצר הגבוה או הנמוך וזהו כמות המתדבק או באמרך האחד או השלשה וזהו כמות המתפרק (רות חן י). אי אפשר לה (להנפש) להתנענע באחת מששה התנועות הבאות ר"ל העצם הכמות האיכות והאנה (תגמ' הנפש ג:). כי המושכל אם לא תגדור לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד (תו"ה, יחוד המעש'ה). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכולת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם (כוזרי א עט). והצורה המינית האחת יםצא לחמר שלה רחב גדול בכמותה ובאיכותה (מו"נ כ יט). הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו ברמיונו עד שנשארו הקוקים שם (רות חן כ). שלא אדע אפילו לסדר את תמיהותי לרוב כמותם ואיכותם (רמח"ל, תוקף ומקוכל ה).—ומ"ר כַּמּוּיוֹת: היה האחד סוג לכל הדברים כמו שהכמות סוג לכל הכמויות וזה דבר בלתי אפשר (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יב). והמתבאר מדברינו הוא שהזמן והמקום אינם כי אם כמויות עוניות המתעצמות בנבראים כולם הן רוחנים הן גשמיים והם נופלים בגדר הכמות המספרי (יריע' שלמה א). וישארו איכויותיהם וכמויותיהם שמורים (כל מלאכ'

[1]) סן כמה, כמו כמיה, עי' זה הערך.

הגיון, הקנ).—מעט הַכַּמּוּת ורב האיכות, מה שאינו גדול כמדתו ומספרו אבל חשוב מאד מפני טיבו: כל אמרת אלוה צרופה מתורתנו הקדושה כלליה ופרטיה והציב לה ציונים ושרשים מעטי הכמות ורבי האיכות (הקד' מגיה הזהר, דפוס מנטובה). פירוש מעט האיכות ורב הכמות להיות מאיר נגד פני (מנה"מ, הקד' לנפ' יהודה). ועי' כמיה, כמיות. — ובמשמ' סרה וקצב בדברים גשמיים: ראובן שלח כמות קוצה לשמעון לוויניציא למוכרה לו שם ולשלוח לו משם סחורה אחרת (בו"ת מהר"בד"ס, יו"ד טז). ואם לא יותן (האפיום) בכמות הראוי סם המות הוא (ה"ב מוספית, ערוך, ערך אופיון).

·**כַּמּוּתִי**, ת"ז, לנק' כַּמּוּתִית, מ"ר כַּמּוּתִיִּים, כַּמּוּתִיּוֹת,—של כַּמּוּת, מטבע הַכַּמּוּת: אין לו (להבורא) דמות וכו' לא דמות כמותיי גשמיי וגופיי (רמ"ק, אילימה, עין כל א ט). אשר הוא אז ממאמר האיכות עם כל זה אתה יודע אותו אחר הביא התנועה הכמותיית והיא הצמיחה וההתרון (ר"א כינאגו, דרך אמונה ג). ולפי זה הזוית היא בכלל השטחים ואיך ישערהו קו הקף העגול שהמשער הוא ממין כמות המשוער במה ששניהם כמותיים כאשר נתבאר בהגיון (מעין גנים ליב"ד מקנדיה).

·**כַּמִּיָּה**[1], נ"ג, כנג' כַּמִּיָּתוֹ, מ"ר כַּמִּיּוֹת,—כמו כַּמּוּת: כבר השלמנו על המאמר הזה שני פנים מדרכי החקירה על כבוד השם הבורא יתעלה שמו בשני דרכים האחד להורות דרך מציאת כבודו השני השאלה על כמיית ו[2]) ואם הוא נכון לשאול עליו כמה הוא וצריכים אנו לשנות בשביל זה להתחיל מהשאלה שאומרים לה שאלת כמה הוא כדי שנדבק בה שאלת מהו (ר"י ברצלוני, פי' ילירה, כתב ר"ד הבבלי). וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בכמיות כי הוא ישגיח בתמונות האברים ויתמם קצתם אל קצת (רלב"ג, מלחמ' ה' א ז). הצורה המגעת אם בכמיות הדברים ואם באיכותיהן (רי"א, לאב אמנה יא). הם הם יסודות כל היצירות, ההוות ונפסדות בשפלים, בערוב ומזג מתחברות, בכמיות נלקחים שקולים, דומם צומח וחי ומדבר יוצרו מהם ומוגבלים (מבז ריאטי, מקדש מעט כ).— ואמר הפיטן:

[1]) בערב' כַּמִּיָּה a).—[2]) בגוף הספר נקוד כַּמִּיָּתוֹ, וכנראה זה נקוד קדום, ואעפי"כ אינו נכון לפי הדקדוק, שאין שום סבה לשונית להקל את רגשות המם.

a) كَمِّيَّة

כל הנראים והנשבלים, והמדעים כעשר כלולים, ושבע כמיות ושש נדות, ושלש גזרות ועתות ומדות (שיר היחוד ליום ה).

∗כְּמִיהָה, ש"נ,—שה"פ מן כָּמַהּ: כפופים כמוסי כלאים תכוין כמיהתם בשופר (מוס' ר"ה, אסופים).

∗כְּמִירָה, ש"נ, — שה"פ מן כָּמַר: מי יראוי כיחודך, מי כובש ככמירתך, מי לובש כלבנך. (יוצ' יוה"כ, מי אדיר). כטהרתך כן ישרתך, כישרתך כן כמירתך, ככמירתך כן לכישתך (שם, מי יתנה).

∗כְּמִירוּת, ש"נ, — שהמ"פ מן כמר: כאדם שמתאפק ומתחסן על כמירות רחמיו (מחז' ויטרי, סימן רפו).

כמיש,—כמו כמוש, עי"ש.

∗כְּמִישָׁה, ש"נ,—שה"פ מן כָּמַשׁ: נבל תכל כתרגומו ולשונו לשון כמישה כמו והעלה נבל (רש"י שמות יח יח).—ובמשמ' רזות: ולפעמים יקרה (התנועעות השנים) לכמישה תקרה בשינים ליובש גובר עליהם כמו שיקרה לנמלטים מחולי ולזקנים ולאותם שסבלו רעב רצוף וחסר להם מזון וכו' ואם תהיה הסבה כמישה תושג במזונות וכו' ואם יהיה לכמישת השן לא יצליחו הרפואות כי לא יחשב שתושמן מהרה (קאנון ג ז ו).

כַּמֹּן[1], כַּמּוֹן, ש"ז,— מין זרע טוב הריח אדמדם הפרחים, Kümmel; cumin; cummin: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וְכַמֹּן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו וכו' כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כַּמֹּן יוסב כי במטה יחבט קצח וְכַמֹּן בשבט (ישע' כח כד-כז).—ובתו"מ: ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובים האורז והכמון (דמאי ב א). תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין טעם כמון אלא ריח כמון (תרומ' י ד). מוהלין ופורעין ומוציצין ונותנין עליה איספלנית וכמון אם לא שחק מע"ש לועס בשכת ונותן (שבת יט ב). שוחק לה כמון ומורף לה יין ושמן (תוספתא יו"ט ב יא). — ∗כַּמּוֹן כושי: גרגרי צינובר כמון כושי עלי עץ דלב וקלפתו (קאנון ד ו ה ז).

[1]) בארמ' כמונא, בערב' כַמּוּן a), כפונ' כַמָּן. ולא נתברר מקור שם זה. ובאה מלה זו גם בכל הלשונות הלועזיות בצורות מתחלפות.

a) كمّون

יוקח פלפל לבן וכו' כמון כושי ועלי עץ עבות (שם).

∗כמן[1]), ממנו ∗מַכְמַנִּים, ∗כָּמַן, ∗כְּמָנָה, ∗הַכְמָנָה.

∗כָּמַן[2]),—קל לא נמצא בספרות הקדומה.

—פע', ∗כִּמֵּן, מְכַמֵּן,—כמו טָמַן: הכובש השולק המולח בשדה חייב המכמן (פרי) באדמה פטור (מעשר' ד א).

— הפע', ∗הִכְמִין, — הטמין, הסתיר: כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהן חוץ מזו וכו' אם היה ערום ואינו יכול לדבר בפניהם מכמינין לו עדים אחורי הגדר והוא אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והלה אומר לו (סנה' ז י). כיצד עושין לו להערים עליו מכמינים עליו ב' עדים בני אדם בבית הפנימי ומושיבין אותו בבית החיצון ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו שכן עשו לבן סטרא כלוד שהכמינו לו שני תלמידי חכמים והביאוהו בב"ד וסקלוהו (ירוש' יבמ' יו יה ד). המכמין עדיו אחורי גדר לא עשה בלום (בב סנה' ג כה ג). אם לא רצה המסית להסית לשנים מצוה להכמין לו וכו' כיצד מכמינין לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל וכו' (רמב"ם עכו"ם ה ג). —וכמו פִּע', הטמין, ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מכמורת לפרשה, סע משעיר והכמין פרוסה עיף ויגע מכושיו לפרסה (שבת זכור, אזכיר סלה). חנון חון עמך אשר לשמך הוא מאמין, סניגור עלי תמנה אשר חטאתי יטמין וחובי כשמאל יכמין, וזכותי יעלה בימין ואפר יצחק יזמין (סליח' עיוה"כ, ילדה נוה).

—קל, ∗כָּמַן, לִכְמֹן, — כמו פִּע': שודדים כשמעו המולת ההמון, שקדו להקיץ המלך ולִכְמוֹן, שזפוהו מת מושכב בארמון (שבת א חנכה, אודך). — ופעו' ∗כָּמוּן, כמונים: ככדו פלח חצי תלאות ולא סרו כמשמרתם כמונים (ספ' המוסר לר"ז בן סעד' כב, כ"י תימני').

∗כְּמָנָה[3]), ש"נ, מ"ר כְּמָנוֹת,—מקום שיוכל אדם להכמין א"ע בו: אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה כמנות[4]) ואין לך דרך שאין בה

[1]) כך גם בערב' כמן a).

[2]) כך בערב' כַּמַן b).

[3]) בארמ' כמנא: מארב (שופט' ט לה) ת"י כמנא, וכן תרג' יצפינו (תהל' נו ז) ויטשון כמנא.—[4]) כך בב"י ובילקוט דבר' רמז תתד, ובנוסח' הדפוס כאן מקומות.

a) كمن b) كَنّ

פרשות (ספרי דבר׳ ל).

כמס[1]), ממנו כָּמַס.

כָּמַס, פ״י, פָּעוּ׳ כָּמוּס, — כמו *כמן, טמן: הלא הוא כָּמֻס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד).—ובמדר׳: שאמרו החרטומים אל פרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים וכו׳ עד שנולד משה ומשנולד אמרו לו הרי נולד והוא כ מ ו ס מעינינו (ילקוט במות קסה).—ומצוי בספה״א: יהי רצון שיפתה הקב״ה לבך לתורה בפתחו של אולם וכל מה שישמעו אזניך יהיה כ מ ו ס בלבך (תבו׳ הגא׳, כ״י גני׳, גנזכ׳ 283).—ואמר הפיטן: בכבוד לשבח אז הוטל שבוע וזר ירבוד, כ מ ו ס ונעוה יעורטל בהיכל אומר בבוד (רסע״ג, עבודה). יקומם מחה וזכרם בטל, יקר בעסם כחול וכאבן נוטל, יזורבו נצמתו בחרב וחם טל, כ מ ו ס גפר ולוויו מכל נוטל, כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל (ר״א קליר, אהגרה). תהן להבהב נותצי פניניך, תקרא לשכרם כום כ מ ו ס בפנך, תבא כל רעתם לפניך (הוא, קינות, בכת סוכו מגי). תקרא תגלה יום כ מ ו ס בלב, והטיבה לנו להסיר מנו מגנת לב (הוא, איכ׳ אבפתו). פללתי לנורא ואיום, ראות כ מ ו ס יום (מבוא׳ כר׳ קלוני׳, אפיק רנן). ירח אשר לא פענח לראשונים, כ מ ו ס לצפון חדשים וגם ישנים, לראש הושם לארבעה ראשי שנים (בכת החדב, אדון מקדם).—ואמר המשורר: סיג האליל כ מ ו ס בלבם ואת כסף אמונים מלבות הגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י בודל׳). — ועב׳ ועתי׳: גדרת רקיע ו כ מ ס ת חצי מים ומפירותם עבים יחישרו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת). הלא טוב לו כ מ ס ספריו בקברים (דוגם על מנת׳, לדורש התכמות). חקר תבונות שכל סוד סתריה גלה ונפזרת שמה מאוספה, שלל שלליה ו כ מ ס באוצרותיו וכמח במחמדי זהבה וגם כספה (רבב״ג, מי זאת). והמדע בראש דרכי אלהים והאל ממאור כת כ מ ס ו, וישמהו כמו מלך עלי כל וכתב שם יקותיאל בנסו (הוא, כתר מהתלי). אל תתמוד איש כ מ ס חיל ובחול הים קנין קוה (רמב״ע, תרבים ט). בשמי ערוגות זרחו אכן ידי צפון צפוני מרקחיהם ששו, ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כ מ ס ו (הוא, עיני ענגים, כ״י בודל׳). והלך על נתיב מרי כאישיו וגלות תוך בתוך לבב כ מ ס ת ם (הוא, הללמוד מהזמן, בכ). כסף וזהב לרוב בונסת, מוציאה קימעא והרבה מכנסת, ואבני נזר באוצרותיה כ ו מ ס ת (תבב״ן כח). וביום הכפורים מחשבת רעה י כ מ ו ס, ועון פלילי עליו יעמום (עמג׳, מתכר׳ כה). כל זה כ מ ס, ועל הגמלים עמס (ספר המוסר לר״ז בן סעד׳ יט, כ״י תימנ׳). מי שהעלים את חכמתו ובתוך לבו י כ מ ס נ ה מה תועלתו כי לא למד ממחשבה העליונה (בס א).

—נִפע׳, *נִכְמַס,—שכמסוהו: יי׳ מה אדם גו נרפש ונרמס, מלא תוך ומרמה וגם און וחמס, כציץ נובל יצא וחם השמש ונמס, אם תפקוד עליו עונו ה נ כ מ ס, אפך וגם קצפך איך ישא ועמס (רבב״ג, יי׳ מה אדם). טפלו שקר ונתנם למרמס, טרדום למדהפות אנשי חמס, יצאו מארצם וקץ חזרתם נ כ מ ס, ישבו בגוים והיו למס (רגמ״ה, סלית׳, איה כל). תגאל נפשי מתוך וחמס, שוב ידיד נ כ מ ס, אל הוך גן נחמס (ר״י נגארה, יהכל אב).

—הִפע׳, *הִכְמִיס,—כמו קל: הגיגו ציינם והנווס בל ימוטו לעולם, ו ה כ מ י ס אור החמוש לנוצרי חימוש שיכלם (ר״ד בן יבי, מחז׳ ויטרי, אקדמה בתודה).

א.**כמר**[1]), ממנו א.כָּמַר, *כְּמִירָה, *כְּמִירוּת.

א.**כָּמַר**[2]),—קל לא נהוג בספרות הקדומה.

—נִפע׳, נִכְמַר, נִכְמְרוּ,—נִכְמְרוּ רחמיו, נתעוררו ונתחממו, erregt w.; être ému; be moved: וימהר יוסף כי נִכְמְרוּ[3]) רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות (בראש׳ מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נִכְמְרוּ רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילדו החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו).—ונִחוּמָיו: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נִכְמְרוּ נחומי (הוש׳ יא ח).

[1]) רק עברית וארמית.

[1]) במשמ׳ ששרש זה משמש בעברי׳ אין לו חבר בשאר הלשונ׳ האחיות אלא בארמ׳. ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) בכונת פעל זה אין ספק, אך משמ׳ העקרית לא נתבררה ובמו״כ לא ידוע חבר לו בשאר הלשונ׳ השמיות. השרש כמר בערב׳ אינו משמש במשמ׳ קרובה לזו. בסור׳ יש לו משמ׳ שחור, עצב, שאין ענין לבאן. ואולי יש לדמות לו הפעל ח׳מר a) בערב׳, שממנו השם ח׳מיר b), שהוא שאור, וח׳מר ליין, ומשמ׳ העקרית בענין תסיסה. וגם בארמ׳ ועברי׳ יש שארית משרש זה בהמלים חמירא לשאור, חמר ליין, והפעל יחמרו מימיו, וצריך להניח כי חלק מהשרש השמי הקדום ח׳מר נתרכך בעבר׳ וארמ׳ לחמר וחלק ממנו נתקשה באלו שתי הלשונות לכמר.

a) خمر b) خمير

—ובמדר׳: אחר ימים חלה הבן אמר בבקשה קראו לאבי שיראני באו ואמרו לאביו מיד נכמרו רחמיו עליו ועלה אצלו (מד״ר שמות מו).—והלב נִכְמַר, ואמר הפיטן: לבן הגר נכל ולבו לא נכמר ואבי לא נשמר ולחם נתן לו (כנף רננים, אליכם השרים).

—קל, ״כָּמַר, יִכְמֹר, כְּמֹר,—כָּמַר רחמיו, עשה שיִכָּמְרוּ: זכות עקוד שור, אין רחמים לכמור, ולעף בשר תמור (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). צדקות לגלגל כמור נחומים, לפניך תבא מדת הרחמים (סליח׳ ערב ר״ה, תפלה תקח). — וגם במליצה הפשוטה: ולי היה נאה לכמור רחמים על בני יותר מכם ולמה יכמרו רחמיכם עליו יותר מרחמיי (יוסיפון, פרק לג).

— הפע׳, ״הִכְמִיר, — הכמיר רחמי פלוני, עשה שיִכָּמְרוּ רחמיו: אנא זכור בן הכמיר רחמי אב באמירות שנים, חננתו גוים שנים ולאמים שנים (הושע׳ ב סכות, אנא אל אחד).—ובמליצה פשוטה: כי זה החקוי יכמיר רחמי הנפשות ויעוררם (מאור ספר הבהירים לאריסטו סז).

ב׳ כמר[1]), ממנו ב׳ כָּמַר.

ב׳ כָּמַר, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נִכְמַר,—נכמר העור וכדומה, נעשה עמ״ק, מפני רעב, וכדומה, einfallen (Wangen u. dergl.); dev. creux (joues etc.); bec. hollow (cheecks): בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נִכְמָרוּ[2]) מפני זלעפות רעב (איכ׳ ה ט-י).—ואמר המשורר: אש תאוה להט קרבינו ועורנו כמו תנור ביום נוד נכמרו[1]), לא אשכחה יום זממו להלך ורחמינו עליהם עת פנותם נכמרו (רמב״ע, תרבים ז נה). אמרו הים אני אם תנין ומילדי ענקים או כבן מנות, העור הלא נכמר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המות (הוא, עד אן כגלות, כ״י כולל׳).—*ובנין וכדומה, נהרם ונפלו שבריו פנימה:

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) י״ג נכמר. ובמשמ׳ פעל זה נפלגו דעות הקדמונ׳ והחדשים. רובם פרשוהו מענין חם, שרפה, יבש וכדומה. ואמר ריב״ג וז״ל: ואמא עורנו בתנור נכמרו פמענאה האג׳ת אי יבשת לא ת׳ארת והד׳ה אללפט׳ה מתצרפה פי אלעבראני פי הד׳יין אלמעניין אעני פי אלת׳וראן ואליבש בתצרפ אלהיג׳אן פי אלערבי פיהמא פאן אלערב תקול האג׳ אלדם אי ת׳אר ותחרב וכד׳לב אלפחל ואלשר במא קאל אלעבראניון כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו ניחומי ותקול אלערב האג׳ אלבקל אד׳א יבש כמא יקול אלעבראניון עורנו כתנור נכמרו אי יבשת וג׳פת פאלמד׳הב פי עורנו כתנור נכמרו כאלמד׳הב פי צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ ואלמתרג׳ם מתתאג׳ אלי מערפה מת׳ל הד׳א אלאשתראכ בינ אללע׳את חתי תכונ תרג׳מתה מבניה עלי אצול אלפצאחה מות׳קה עלי דעא׳ם אלבלאע׳ה, ע״כ, ובעבר׳: אבל עורנו כתנור נכמרו ענינו האג׳ת (בערב׳) ר״ל יבש ולא ת׳ארת (בערב׳, ר״ל המו), וזה הלשון משמש בעבר׳ באלה שתי המשמע׳ ר״ל במשמ׳ המה ויבש בשמוש הפעל היג׳ בערב׳ בשתיהן והוא שהערב יאמרו האג׳ אלדם, שר״ל המה והתגועע וכמו״כ הזכר וכדומה כמו שיאמרו העברים כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו נחומי ויאמרו הערב האג׳ אלבקל בשהוא (הצמח) יבש כמו שיאמרו העברים עורנו בתנור נכמרו בשהוא יבש ונתקשה והטעם בעורנו כתנור נכמרו כטעם כצפד עורם על עצמם והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה. רש״י: נתחממו. ראב״ע: כמו יבערו ויקדו. תרג׳ הארמי במשמ׳ שחור: משכנא היך תנורא אתקדרא, ע״כ, וכן רד״ק, וקצת החדשים. ר״י קרא: נקבין העור ונכווץ קמטין קמטין כאלו נשרף בתנור אש. ע״כ. וכך קצת החדשים. ב״ז מעיד שהדמיון נכמר כתנור במשמ׳ הללו ביחס לפעולת הרעב על העור איננו טבעי. ומלבד זה יש עוד להתבונן להדבור הזה בעצמו נכמר כתנור שהשתמשו בו בגמ׳ ירוש׳ בהמאמר המובא בפנים בענין הבנין שנהרם ונפלו אבניו. בדבר אמתת הנוסחה אין לפקפק, כי מלבד שכך הוא בכל הספר׳ גם עצם זרות דבור זה להענין המדבר עליו שם מוכיח שאין כאן שום שבוש וטעות, וכמו״כ שאין זה דבור בדוי מבעל המאמר ולא השתמשות במליצה הכתוב, כי לא יעלה על דעת אדם להשתמש במליצה נכמר כתנור במשמ׳ נשרף או השחר או נתקמט לענין בנין שנהרם ונפלו אבניו. על ברחנו אנו צריכים להניח, כי הדבור הזה נכמר כתנור היה נהוג בלשון מזמן קדום לענין שבירה ונפילת השברים באיכות מיוחדה. והנה התנורים העתיקים בזמנים הקדומים, לפי מה שנראה משארית התנורים שנמצאו בהחפירות בא״י, היו עשוים בעין שפופרת רחבה של חרס שקועה בחפירה באדמה, ואם מפני סבה מהסבות נשברו הדפנות של חרס לא יכלו השברים לפ׳ל לחוץ מפני כתלי החפירה ונפלו לתוך השפופרת. ולכן יכלה שבירת התנור להקבע לדמיון לכל שבירה שהשברים נופלים לא לחוץ אלא לתוך הדבר שנשבר פנימה, ואין ספק בדבר כי זו היא משמ׳ העקרית של הדבור נכמר כתנור, לפי השמוש בגמ׳ ירוש׳. ואח״כ השתמשו בו בהשאלה בענין הגוף, עור הפנים וכדומה, בשנהיו בו מקומות עמקים כמו נקרות, כאלו נכמר בתנור. והנה, אין למשמ׳ זו להשרש כמר דמיון בשאר הלשונות השמיות, אם לא שנדמה לו הפעל האשורי כָּמַר במשמ׳ הפיל ארצה. עב״פ השמוש התלמודי והשמוש המקראי יחד עושים פרוש זה לודאות גמורה.— [1]) מהפעל להט נראה בי כונת המשורר בהפעל נכמרו מענין שרפה.

תני (על מה שנאמר במשנה (כ"מ י א) הבית והעליה של שנים שנפלו וכו' רואין אילו אבנים ראויות להשתבר וכו') נ כ מ ר בתנור העליונות ראויות לישבר נפל לחוץ התחתונות ראויות לישבר (ירוש' כ"מ י יב ג).

ג. **כמר**[1]), ממנו כמר, *כומר, ג.*כמר, *כמריה, *כמרת.

כמר[2]), ש"ז, מ"ר כמרים, —כהן, בפרט כהני קצת אלילי הגוים, heidn. Priester; prêtre païen; heathen priest : והשבית את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר[3]) בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (מ"ב כג ה). לעגלות[4]) בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו (הוש' י ה). ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים (צפנ' א ד).—*וכומר : רבי יהושע אומר (יתרו) כ ו מ ר היה (מכי' יתרו א). הקבר והגשר שאין להן בית דירה ובית עבודה זרה שאין לו בית דירה ל כ ו מ ר י ן (תוספתא עהוכ' ו ד). כלים (של עבודה זרה) המשתמשות בהן וכגופה גנכום כ ו מ ר י ם ומכרום הרי אלו מותרין (בם ע"ז ו יב). ויהונתן בן גרשום בן מנשה וכו' כ ו מ ר היה לע"ז והאריך ימים (ירוש' ברכ' ט יג ד). אם היה כ ו מ ר אסור (למכור לו לכונה) רופא מותר (בם ע"ז א לט ד). ע"ז שהיה לה גינה (ומרחץ נהנים מהם) בטובת הכומרין ושלא בטובת הכומרין (בם ד לט ד). על ידי שהיתה רבקה בת כ ו מ ר י ם לא היתה מקפדת על טנופת ע"ז (מד"ר בראש' סה). אמרו רבותינו יתרו כ ו מ ר היה לע"ז וראה שאין בה ממש וכו' וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כ ו מ ר אחר עמד והוציא כלי תשמישי ע"ז ונתן להם הכל (בם שמות א). בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה ו כ ו מ ר י ן הרבה כולן מתקבצין בבת אחת ואנו אין לנו אלא ה' אחד ותורה אחת (בם במד' יח). יתרו לא כ ו מ ר של ע"ז היה וכיון שבא לפתחו של הקב"ה קיבלו (פסיק' רבתי לה).—ומשל : הך[5]) האלהים ויבעתו הכ ו מ ר י ם (מד"ר שמות ט). ה כ ו מ ר י ם [1]) גנבו אלהים מי נשבע בו ומי יקריב לו קרבן (בם בראש' כו).— ומצוי בספה"א בכנוי לכהני אוה"ע גם של כנסת הנוצרים : כשראה המלך כן אמר אל כ ו מ ר של מלך אדום ואל הישמעאלים לבו אל אהליכם וכו' ולמחר שלח המלך בשביל ה כ ו מ ר ואמר לו וכו' (מכת' מלך כוזר לחסדאי). ושאלו אותם על דבר הכומרים בני גוין (מכע' ר' בנימין 80). וימסרו ספר המדע והמורה ביד ה כ ו מ ר י ם וגדולי הגלחים והצעירים (מכת' בני חסדאי לקהל' קבטיליא). שקבלו (אומות הנוצריות) אמונת ישו הנוצרי ע"י כ ו מ ר אדומי (תזוק אמונה לר"י בר"א א ד). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים ו ה כ ו מ ר י ם והגלחים (גולת ר"י א"ת, דקן טובים). וככר נהגו הכל להעלות מס קרקעות לגלחים ו כ ו מ ר י ם (בו"ת רבב"א קסד). אם יש פיוט שעשה גלח או כ ו מ ר לשבח לע"ז (ספר חסיד', תתתקמ"ח). מעשה היה והביא גוי חלוק וכו' השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים ו ה כ ו מ ר י ם ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (בם, תתר"ט). ואדוני האמונה פיפיור והגמונים חכמים גלחים ו כ ו מ ר י ם (מכת' ריכלין למו"ט בוגיטו, גרץ 9, 529). איש נורא מאד יאהאן רייכלינום שהדפיס ספרים בידיעה זו וזולתם עוד רוב ידועים לי ולך מ כ ו מ ר י ה ם ואחרים המעיינים בזוהר (ר"א מודינא, ארי נוהם ב). שכתחבולה זו ה כ ו מ ר י ם היונים מדליקים נרותיהם בבית טעותם (מעבה טוביה, יסו"ע ב).

ג. ***כמר**, — קל לא נהוג.

—התפ', *התכמר,— עשה א"ע כמר: אין לך אלא כומרים שמתכמרין ומסרסין עצמן מלהוליד (ספר גלחון יבן).

ד. **כמר**[2]), ממנו מכמר, מכמר, מכמרת, מכמרת, ד.*כמר.

ד. ***כמר**, פ"י, עת' יכמר,—שם כנהר וכדומה מכמרת לצוד דגים, Netze ausbreiten ; étendre des filets; lay nets : מעשה בשנים שירדו לכמור מכמורת לירדן (ירוש' יבמ' יו יה ד).

—פע', *כמר, מכמר,—כמו קל פמר: אמר ר' מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן (תוספתא יבמ' יד ו).

ה. ***כמר**, ממנו *כמר, *כמר, ה.*כמר.

---

[1]) לא נתברר משמ' העקרית של שרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) ככר אמר רד"ק שהשם הזה נסתעף ממשמ' שחור שהשרש כמר משמש בו כסור', מפני שהיו הכמרים לבשים שחורים, וכן ר"י אברבנאל. וקצת החדשים אמרו שהסתעף מן משמ' נפילה ששרש זה משמש בו באשור', וכל זה ספק.—[3]) וי"ג ויקטרו. — [4]) יש מגיהים הגהות מתחלפות.—[5]) גוף המשל בארמ' : מחי אלהיא ויבעתון כומריא. —[1]) גוף המשל בארמ': כומרייא גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב.

***כֶּמֶר**[1], כּ֗מֶר, ש"ז,—פרי בסר שלא נבשל על האילן ושמוהו באדמה שיתבשל כל צרכו, Frucht gereift in der Erde ; fruit mâturé dans le sol ; fruit matured in the ground : כּבּמֶר[2]) הזה של ענבים שהוא זב מאליו (ירוש' נדר' נ ד:). כ ו מ ר של ענבים כיון שמגיח אדם אצבעו עליו מיד דובב (יבמ' לז.). על ה כ ו מ ר של זיתים וכו' על ה כ ו מ ר של ענבים (ב"מ עד.).—וכסהמ"א: שנתבשלו ב כ ו מ ר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות (רמ"י יבמ' לד ד). ואשכב כאבן דומם, ונפשי תאבל ותשומם, טוב אעשה דבר, שפתותי ידובבו בקבר, ואהיה כענבים ב כ ו מ ר, והלכה בשמי נאמר (הקד' נודע ביהודה).

ד.***כָּמַר**, פ"י, עת' יִכְמֹר,—כָּמַר ענבים או זיתים וכיוצא בזה באדמה, שם בסר באדמה כדי שיבשלו : לא היו בוצרים ענבים ו כ ו מ ר י ן אותן אלא בוצרין אותן ודורכין אותן מיד (תוספתא מנח' ט י). תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל ו כ ו מ ר י ן אותן בעפר להתבשל (ערוך, ערך כמר).—והשתמשו בפעל זה גם כמו פ"ע, במשמ' נעשה הפרי מבושל כל צרכו : לאחר מסיקתן (של הזיתים) צובר במעטן ושמנן מתאסף בתוכן ונוח לצאת ויש לו קנה להפכן בו ולבדוק אם כ מ ר ו כל צורכן ומגיען לבית הבד (רמ"י בבת קנג:).

—הפע', ***הִכְמִיר**,—כמו קל כָּמַר : הכובש השולק המולח בשדה חייב ה מ כ מ י ר[3]) באדמה פטור (מעש' ד ה).—ובהשאלה, הִכְמִיר קנאתו בלבו, שמר אותה טמונה בלבו עד שתגמל : קנאתך הנעדרת בקרב לבבך ת כ מ י ר[4]), ובחמתך על הדלים לא ת כ מ י ר (עוז' הכבלי, תוכח' מוסרת).

כמר כאשור' במשמ' נפל, אך זה דחוק. עכ"פ באשור' נהוג השם במר במשמ' רשת.

[1]) בערב' כמר a), ולפי זה היה צריך להיות בעבר' כֶּמֶר. ואמר אבן מנט'ור : ואלכמר מנ אלבשר מא לם ירטב עלי נח'לה ולכנה שקט פארטב פי אלארצ' (לפחן אלערב), ובעבר' : והכמר מן הבסר מה שלא ירטב (לא הגיע למדרגת רטב, שהוא תמר שבשל כבר) על הדקל אלא נפל והרטיב באדמה.— [2]) כך בקטעי כ"י הירוש' גני' מצרים הכתיב והנקוד. ובנוסח' כומר.

[3]) כך בכ"י וכן גרסת הערוך, ובמשנ' שבירוש' המכמר, ובנוסח' הדפום המכמן, עי' כמן.— [4]) ובהערה שם: הראשון מענין המכמיר באדמה והשני לשון נכמרו רחמיו.

a) كمر

***כְּמָרוּת**, כומרות, ש"נ,—א) משרת כֹּמֶר : לימים נודע למלך כי הכומר זייף והמלך צוה לתלותו אלא מפני עטרה ה כ ו מ ר ו ת קמו העם על הדבר וצוה המלך לגרשו אל האיים הרחוקים (שבט יהודה יט).—ב) ארץ ממשלת הכמרים : אחר הדברים האלה גדל המלך לגונסלו וישם את כסאו על כל השרים וימנהו הגמון באלקנטרה ובכל כ ו מ ר ו ת אלקנטרה (שבט יהודה י).

***כְּמָרִיָּה**, -ריא, ש"נ, מ"ר כְּמָרִיּוֹת,—א) בית כומרים, Kloster ; couvent ; monastery : והתנה ליתן לי חבילות בגדים במשכון שהיו לו בפקדון אצל כ ו מ ר י א אחת וצוה לאנשי אותה כ ו מ ר י א ליתנם בידי לכשארצה (תשו' גאו' מו"מ קנב, כי"ת ה). האש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכור ה כ ו מ ר י א הגדול של פריש לפני המזבח (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם).—ב) שם לאשה נזירה, כמו כומר לאיש : למה לא נתן (האפיפיור) כח לכומריות שתבואנה אליהן הנשים להתוודות (כפ' גלחון יבן). שכומרייא אחת היתה ובתוכה כ ו מ ר י ו ת כולן בתולות וכו' ואמרו כל שא' הכומריות לא זינתה אחותנו (שם). וטרם גחליט המאמר נעמידנה במקום המשתמר עם ה כ ו מ ר י ו ת הצנועות אשר לא יעבור אדם שם וכו' וההגמון צוה להוליך את האשה ההיא אל בית הכומריות היותר כבודות לפי הדת ההיא והיותר נבדלות מאדם מכל ה כ ו מ ר י ו ת כי המה סגורות ומסוגרות לבלתי בא שמה שום איש וכו' ויהי בעת לכתה היו עמה ז' גויות וב' ערונים ללותה אל בית ה כ ו מ ר י ו ת הנז' ותהי שם כל היום (תשו' מהר"י קולון קס).

כִּמְרִיר[1]), ש"ז, מ"ר כִּמְרִירִים,—ענגה כבדה, שחורה, מקדרת את השמש, עם רעמים וברקים : היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כִּמְרִירֵי[2])

---

[1]) עי' כהערה לקמן.—[2]) השבעים קראו כנראה מארירי ותרגמו במשמ' קללה, כמו אררי יום בפסוק ח' שבפרשה זו. ולזה נוטה גם דעת קצת החדשים. אך רוב הקדמונ' ראו כמלה כמרירי מלה מרירי עם כ הדמיון ופרשו במשמ' מר. כך תרגום : היך מרירי יומא, ע"כ, וכך שאר הקדמונ', עי' ערך מריר. אבל אין לכף הדמיון מקום כאן לפי סדר מליצת הכתוב. קצת החדשים הגיהו כמרי, וכדומה, אבל אין זה מניח הדעת. ואולי באמת עקר הנוסחה היתה אררי יום, אבל לפי הנוסחה של המסורה, שלענין שמוש הלשון היא העקר, כמו שכבר העירותי כמה פעמים, הפרוש האפשרי האחד הוא כדעת רלב"ג, שנחליט שהמלה

יום הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה (איוב ג ד-ו).

*כַּמְרִית, ש"נ, — כמו כּמריה: ובלכד מבומרית אחת אחות אדונינו הקיסר (מכת' ריכלין למז"ט בוניטו).

*כֹּמֶרֶת, ש"נ, מ"ר כֻּמרות, — כמו הקודם: ותחשבו כי תייאנט הכומרת נבראה מגופו (תולד' אנגלנדר 39). אם החלה אחת מהכומרת רשאי הרופא להכנס לשם על פי ההנמון ולא אחר (תש' מהר"י קולון קס). אין לפקפק ולומר שתאסר (האשה) מפני היחוד שנתיחדה בבית האחיות הכומרות ושהתה שם קצת (שם). יכולה (אשה יהודיה) ללבוש בגדי כומרת כדי שיהיו (הגוים) סבורים שהיא כומרת ולא ישכבוה (ר"י עמדין, בירת מ"ע, בשם ספ' חסידים).

כמש[1]), ממנו *כָּמַשׁ, *כָּמֵשׁ, *כִּמֵּשׁ, *כְּמִישָׁה.

*כָּמַשׁ[2]), פ"ע, עת' יִכְמֹשׁ, — כּמשׁ העלה, נהיה כמֵשׁ: מניחן עליו עד שיכמושו ופודה אותן במוצאי שבת מיד (ירוש' מע"ש ד נד ד). אבל אם ירדו גשמים וצמחו זרעים וחזרו ושנו כלומר כמשו מתריעין עליהן מיד (ר"ת תענ' יט.).

—נפע', *נִכְמַשׁ, — כמו הקל, נהיה כמוּשׁ: שושנת העמקים ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (מד"ר שה"ש, אני חבצלת). ויין צמוקים בין שנכמשו (הצמוקים) בגפן בין שנצמקו על ידי החמה או על ידי האור (אבודרהם, מער' לשבת).

—נתפ', *נִתְכַּמֵּשׁ, — כמו נכמשׁ, במשמ' נקמט, גם בבגד וכדומה: ומתקמין הבגד פי' יתכמש ונראה קמטין קמטין (ר"ת ב"מ קמ.).

—פע', *כִּמֵּשׁ, מְכַמֵּשׁ, — קִמֵּט: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים ומשימין בו את העץ ומכניסין את העור בין כל חריץ וחריץ ומכמשים אותו והוא רטוב מכאן ומכאן עד שעושין בו דמות שי"ן שיש לה שלשה ראשין מימין (רמב"ם, הלכ' תפלין ג ג).

*כָּמֵשׁ, ת"ז, מ"ר כְּמֵשִׁים, — כמו כָּמוּשׁ: בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין כמשין;[1]) אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). — ולנק' *כְּמֵשָׁה, כמישה: מעשה בלפת שהביאו למחוזא יצא דבא וראה שהיא כמישה אמר זו וודי מאתמול עקורה (הלכ' פסוק' לר"י גאון, יו"ט).

*כֶּמֶשׁ, ש"ז, — בהת"פ מן כָּמַשׁ: את נטעי חמת במשׁ, תטריף לאסוף כר כפלום גמש, מים נזל בנטפי אמש, וכאור בקר יזרח שמש (ר"א קליר, גשם, יפתח ארץ).

א. כֵּן[2]), — מלת הדמיון תורה דמיון בין שני מעשים ודברים, so, also; ainsi; so, thus: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וכו' ויהי כן (בראש' א ו-ז). מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וכו' ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת (שם כט כז-כח). אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם וכו' ויעשו כן (שם מב יט-כ). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם וכו' ויעשו כן בני ישראל (שם מה יט-כא). ויעשו כן הרטמי מצרים בלטיהם (שמות ז כב). הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל (שם יז ו). דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ויעש כן אהרן (במד' ח ב-ג). ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליי' (שם לב כג). לא תעשון כן ליי' אלהיכם (דבר' יב ד). ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה-כן גם אני לא תעשה כן ליי' אלהיך (שם ל-לא). ויאמר שר צבא יי' אל יהושע של נעלך מעל רגלך וכו' ויעש יהושע כן (יהוש' ה טו). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום (שם ט כה-כו). ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את

כמריר איננה מלה מרירי עם כף השמוש לדמיון אלא שהכף בה היא שרשית והמלה בעקרה היא כמריר כפ"פ חרוקה או פתוחה כמו סגריר, ופרושה לפי הענין הוא מחזה מטחזות הטבע שמבעתים את האדם, ולפי האמור קודם לו: יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה, רגלים לדבר כי גם כמריר הוא דבר כענין אלה, והסכימו לזה רוב החדשים ואמרו כי נגזרה המלה כמריר מן כמר במור' כמשמ' שחור, ואמרו כי הכונה בכמריר היא לקוי חמה, אך הואיל ולזה שמש בעבר' הקדומה שרש אחר, והוא קדר, לכן יותר נראה לפרש כמריר כמשמ' עננה כבדה שהורה כפרט ברעמים וברקים שזה היה מטיל אימה על האנשים בימים הקדומים.

[1]) בערב' כמש a).

[2]) בערב' תכמש b) ממש במשמ' זו בענין עור הפנים, הבגד, וכדומה.

a) كمش b) تكمّش

---

[1]) כך בכ"י קמברידש, ובמשנ' שבירוש' כמושין, ובנוסח' הדפוס יבשין.

[2]) מן אות הרמז כ כמו בהמלה כה, כך, ככה, עם אות נ, כמו במלת עדנה, להלן, וכדומה.

חמשת המלכים האלה מן המערה ויעשו כֵּן ויציאו אליו את חמשת המלכים (שם י כב-כג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך ויעש כֵּן (שופט׳ ו כ). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו׳ ויהי כֵּן (שם לז-לח). ויעש אלהים כֵּן בלילה ההוא (שם מ). אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו׳ ויעשו כֵּן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות (שם כא כא-כג). ויעשו האנשים כֵּן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה (ש״א ו י). ויאמר דוד לא תעשו כֵּן אחי (שם ל כג). אל אחי אל תענני כי לא יעשה כֵּן בישראל (ש״ב יג יב). יי׳ אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כֵּן (שם יו י). לא נעשה כֵּן (ככל מה שכתוב שם ע״ד כסא שלמה) לכל ממלכות (מ״א י כ). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרוש את יי׳ מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כֵּן (שם כב ח). וכל הנבאים נבאים כֵּן לאמר עלה רמת גלעד והצלח (שם יב). תפתה וגם תוכל צא ועשה כֵּן (שם כב). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כֵּן (כמו שבקשת) ואם אין לא יהיה (מ״ב ב י). הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל ויהי לו כֵּן וירמסו אתו העם בשער וימת (שם ז יט-כ). ויעש כֵּן הלך ערום ויחף (ישע׳ כ ב). הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כֵּן ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה לא). וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כֵּן (אסת׳ ב ד). ועשה כֵּן למרדכי היהודי (שם ו י). מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כֵּן (שם ז ה). ויאמר המלך להעשות כֵּן (שם ט יד). מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כֵּן לכל גוי ומשפטים בל ידעום (תהל׳ קמז יט-כ). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וכו׳ ואני לא עשיתי כֵּן מפני יראת אלהים (נחמ׳ ה טו). ויאמרו כל הקהל לעשות כֵּן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דה״א יג ד). — והמלה כֵּן לפני הפעל: ויאמרו כֵּן תעשה כאשר דברת (בראש׳ יח ה). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וְכֵן לא יעשה (שם לד ז). וימלאו לו ארבעים יום כי כֵּן ימלאו ימי החנטים (שם נ ג). כֵּן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). ושמרתם את משמרת יי׳ ולא תמותו כי כֵּן צויתי (ויקר׳ ח לה). כֵּן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד׳ ט יו). ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יי׳ אל עבדיך

כֵּן נעשה (שם לב לא). עיניך הראת את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה כֵּן יעשה יי׳ לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה (דבר׳ ג כא). כֵּן (כמו סיסרא) יאבדו כל אויביך יי׳ (שופט׳ ה לא). ויאמר אליהם (גדעון) ממני תראו וְכֵן תעשו (שם ז יז). ויעש שם שמשון משתה כי כֵּן יעשו הבחורים (שם יד י). ועליה כתנת פסים כי כֵּן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש״ב יג יח). ויאמר אמן כֵּן יאמר יי׳ אלהי אדני המלך (מ״א א לו). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כֵּן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (שם ב ז). לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה כי כֵּן צוה אתי כדבר יי׳ לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים (שם יג ח-ט). והוא לא כֵּן ידמה (כמו שכתוב שם קודם) ולבבו לא כֵּן יחשב (ישע׳ י ז). וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כֵּן אהבתם בני ישראל (עמו׳ ד ה). כה אמר יי׳ כֵּן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה (יחזק׳ יא ה). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כֵּן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (שם לג י). כֵּן (כמו שכתוב שם למעלה) אזמרה שמך לעד (תהל׳ סא ט). הנה כי כֵּן (כמו שמת׳אר שם) יברך גבר ירא יי׳ (שם קכח ד). כֵּן (כמו שמת׳אר שם) ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). כי כֵּן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת׳ א ח). כי כֵּן ימלאו ימי מרוקיהן (שם ב יב). — כְּ... כֵּן, כַּאֲשֶׁר... כֵּן: ככל אשר צוה אתו אלהים כֵּן עשה (בראש׳ ו כב). ויהי כאשר פתר לנו כֵּן היה (שם מא יג). ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וְכֵן תעשו (שמות כה ט). כאשר יתן מום באדם כֵּן ינתן בו (ויקר׳ כד כ). כאשר יחנו כֵּן יסעו (במד׳ ב יז). כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כֵּן תאבדון (דבר׳ ח כ). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כֵּן תאכלנו (שם יב כב). כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כֵּן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). ככל אשר שמענו אל משה כֵּן נשמע אליך (יהוש׳ א יז). כבשת גנב כי ימצא כֵּן הבישו בית ישראל (ירמ׳ ב כו). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כֵּן תעבדו זרים בארץ לא לכם (שם ה יט). ככלוב מלא עוף כֵּן בתיהם מלאים מרמה (שם ה כז). כהקיר בור מימיה כֵּן הקרה רעתה (שם ו ז). כאשר ידבק האזור אל מתני

איש כֵּן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (שם יג יא). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כֵּן ינצלו בני ישראל (עמו׳ ג יב). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כֵּן מראה הנגה סביב (יחזק׳ א כח). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כֵּן אשפט אתכם (שם כ לו). כאשר קרא ולא שמעו כֵּן יקראו ולא אשמע (זכר׳ ז יג). כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כֵּן אושיע אתכם והייתם ברכה (שם ח יג). כאיל תערג על אפיקי מים כֵּן נפשי תערג אליך אלהים (תהל׳ מב ב). כאשר שמענו כֵּן ראינו בעיר יי׳ צבאות (שם מח ט). כשמך אלהים כֵּן תהלתך (שם יא). כאש תבער יער וכו׳ כֵּן תרדפם בסערך (שם פג יד-טז). אל תאמר כאשר עשה לי כֵּן אעשה לו (משלי כד כט). כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כֵּן הנחלתי לי ירחי שוא (איוב ז ב-ג). כמות זה כֵּן מות זה (קהל׳ ג יט). כל-עמת שבא כֵּן ילך (שם ה יה). —כַּאֲשֶׁר... כֵּן... וְכֵן, במשמ׳ כה במדה: וכאשר יענו אתו כֵּן ירבה וְכֵן יפרץ (שמות א יב). כרבם כֵּן חטאו לי (הוש׳ ד ז).—ויש שהמלה כַּאֲשֶׁר היא נשמטת בכח ואינה כתובה בפרוש: אכן בגדה אשה מרעה כֵּן בגדתם בי בית ישראל (ירמ׳ ג כ). היחתה איש אש בחקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כֵּן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כז-כט). אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך כֵּן דעה חכמה לנפשך אם מצאת (שם כד יג-יד). כלה ענן וילך כֵּן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עדנו באבו לא יקטף ולפני כל הציר ייבש כֵּן ארחות כל שכחי אל ותקות חנף תאבד (שם ח יא-יג). — ודמיון בין שני שמות: כשושנה בין החוחים כֵּן רעיתי בין הבנות כתפוח בעצי היער כֵּן דודי בין הבנים (שה״ש ב ב-ג). כעיני שפחה אל יד גברתה כֵּן עינינו אל יי׳ אלהינו (תהל׳ קכג ב). כחצים ביד גבור כֵּן בני הנעורים (שם קכז ד). כחמץ לשנים וכעשן לעינים כֵּן העצל לשלחיו (משלי י כו). כקול הסירים תחת הסיר כֵּן שחק הכסיל (קהל׳ ז ו).—ובין שם ופֹעל: וכפרשים כֵּן ירוצון (יואל ב ד). כדרכינו וכמעללינו כֵּן עשה אתנו (זכר׳ א ו). כציץ השדה כֵּן יציץ (תהל׳ קג יה). כי כמו שער בנפשו כֶּן-הוא (משלי כג ז).—ובתו״מ: שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין לחלק וכן ארבעה וכן חמשה (ברכ׳ ז ד). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה וכן תלתן שהעלה מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ה). הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות (שבי׳ ד ז). אמר רבי אלעאי שמעתי מר״א אפילו היא כבית כור וכן שמעתי ממנו אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכנים ומלהוציא לו אבל להם מותר וכן שמעתי ממנו שיוצאין בעקרבנין בפסח (ערוב׳ ב ו). מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יו״ט ונותנן ללקוחות ביו״ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות והכ״א אף בחול עושה כן מפני מצוי המדות (ביצ׳ ג ח). כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וכו׳ ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי (ר״ה ב ג). סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד (תענ׳ ג א). ירדו (גשמים) לצמחין וכו׳ אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו׳ וכן עיר שיש בה דבר או מפולת (שם ב-ד). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו׳ ואם אמר לבעל קורה עמוד חייב וכן זה בא כנרו וזה בפשתנו (ב״ק ג ה). אמר לו רבי יהודה וכן הלכה (שם ט). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה וכו׳ וכן פרה שנגחה את השור ונמצא ולדה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה (שם ה א). וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ יהושע אמר לי יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה (נזיר ז ד). (האומר לאשה הרי את מקודשת לי) על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו׳ אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש׳ ב ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני וכן האומר לאשה הרי את מקדושת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקדשה וכו׳ מקורשת לשני (שם ג א). וכשמת ר׳ ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל אל ר׳ ישמעאל בכינה וכן הוא אומר בשאול בנות ישראל אל שאול בכינה (נדר׳ ט י). היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו (הבעל את הגט) לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת וכו׳

ו ב ן לענין קרושין ו ב ן לענין החוב (גיט׳ ח ב-ג).— ובדבור שלילי: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות ב ן בתפלה (ברכ׳ ב ד). בחליקי אגוזים אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר בהלכה בדלית ובדקל אינו ב ן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר בהלכה (פאה ד א-ב). יש במעשר ובבכורים מה שאין ב ן בתרומה שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום וטעונים ודוי וכו׳ מה שאין ב ן בתרומה (ביכור׳ ב ב). רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב ושאר כל אומניות אינן ב ן כשאדם בא לידי חלי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כ ן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו (קדוש׳ ד יד).—בְּכֵן, בדרך זה: ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו ע״י וכו׳ גם אני ונערתי אצום בן וּבְכֵן אבוא אל המלך אשר לא כדת (אסת׳ ד טו-יו). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו וּבְכֵן ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל׳ ח ט-י).—ובמדר׳ במשמ׳ א״כ: באיזה דין אדונך אם כדין אלהיך וכו׳ אם בדיני מלכות חייב אתה להרוג שכל מי שעובר שבועתו של מלך חייב להרוג ב כן ענה צדקיהו הרגיני ראשון שלא אראה בדם בניי (פסיק׳ רבתי כו).—ומצוי שמוש זה בסהס״א ובדבור. ואמר המשורר: והוא אחד ומיוחד, מלא כל הארץ בכודו, ב ב ן יחד בלי כחד, בפחד נמתיק סודו (רמב״ע, תחנון, מתי בבל). — שֶׁכֵּן: רבי יהושע אומר (זמן קריאת השמע בשחרית הוא) עד שלש שעות ש כ ן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכ׳ א ב). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו חייב ש כ ן משא בני קהת (שבת י ג). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן ש כ ן דרכם לסוך כחול (שם יד ד). והיכן היתה (השתחויה) יתרה כנגד דיר העצים שכן מסרת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל׳ו א). — אִם-כֵּן, עי׳ אִם, והוסיפה: ויאמר אלהם ישראל אביהם אִם-כֵּן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ וכו׳ (בראש׳ מג יא). — ובתו״מ: ובל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר א ם ב ן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ׳ א א). בל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך א ם ב ן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). ר׳ טרפון אומר לא ילקטו אלא עניי כהנים שמא ישכחו ויתנו לתוך פיהם אמר לו ר״ע א ם כ ן לא ילקטו אלא טהורים (תרומ׳ ט ב). ר׳ יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו (לכה״ג ביוה״כ) שמא תמות אשתו וכו׳ אמרו לו א ם ב ן אין לדבר סוף (יומ׳ א א). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה״ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה א ם ב ן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב׳ ט א). אמר ר׳ צדוק עד שפותחין לו (להנודר) בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום אמרו לו א ם כ ן אין נדרים (נדר׳ ט א). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו׳ וכן חיה ועוף ביוצא בהן א ם ב ן למה נאמר שור או חמור (ב״ק ה ז). אמרו לו (לר״ש) מהו שיקרבו (שעירי יוה״כ) זה בזה אמר להם הן אמרו לו א ם ב ן יהיו של יוה״כ קרבין בראשי הדשים (שבוע׳ א ה).—כֵּן וָכֵן, כמו כך וכך: שהודה בפני עדים שיש לפלוני אצלי ב ן ו ב ן אם אמר לעדים אתם עידי יכול לומר משטה אני בך (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). ראובן טען שמעון במםון כן ו כ ן וכפר שמעון בכל (תשו׳ הגא׳, הרכבי שלג ב). התקינו שמביאין שופרות ותוקעין בפני הנשבע ומנדין וגוזרין בפניו ואומרין אתה פלוני אם גזלתה ב ן ו ב ן ואם גנבתה כ ן ובן ואם אתה מכזב בדבר זה ארור אותו האיש כ ן ו ב ן אותן קללות ותוקעין שופרות בפניו (רב נתנו, תשו׳ גא׳ קדמ׳ מג).—בְּכֵן וָכֵן ימים, שנים, וכדומה: ביום פלוני בשבת ב ב ן יום לירח פלוני ב ב ן ו ב ן שנים לבריאת עולמים (ר״י הדסי, האשכל ט).—כֵּן-כֵּן, במשמ׳ אִם-אִם: ובידי גם שטר שלישות מכבוד מע״ל גם ספר כתוב וחתום מאת הרבני... ב ן על חלקי בשטר ההוא ב ן על חמשים אדומים בו׳ הכל באשר לבל מידו ידרשו (מא״ג, קרית ספר פז).—ולהסכמה, *כֵּן הַדָּבָר, בתשובה חיובית על שאלה וכדומה: הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין אמר להם ב ן הדבר (נדר׳ ז א). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ור׳ יהודה אוסר אמר ר׳ יהודה מעשה ואסר עלי ר׳ טרפון בצים שנתבשלו עמו אמרו לו ו ב ן הדבר אימתי בזמן שאמר בשר זה עלי (שם ו ו). — והמלה כֵּן בלבדה, לתשובה חיובית, במשמ׳ הֵן, ja; oui; yes:

או שאמר הערב פרעתי המלוה בפניך והלה אומר לא פרעת או שאמר לו כ ן פרעת ונתתי לך מה שפרעת (רמב"ם, מלוה ולוה כו ח). מנה יש לי בידך בודאי והנתבע אומר כ ן היה לך בידי אבל איני יודע אם החזרתי לך או עדיין לא החזרתי לך (הוה, טוען ונטען ה ט). ומצוי שמוש זה בדבור ואצל הסופרים החדשים.—*שֶׁכֵּן, במשמ' יען, מִפְּנֵי שֶׁ: קטן שבא לבבות אין שומעין לו שב ן[1] שביתתו עליהן (שבת יו ו). אמר לו ר' יהושע לא אם אמרת בחטאת ששינה את שמה לשם עולה שבן שינה את שמה לדבר שיש בו מעילה תאמר בעולה ששינה את שמה לשם חטאת ש ב ן שינה את שמה לדבר שאין בו מעילה אמר לו ר"א והרי קדשי קדשים וכו' יוכיחו ש ב ן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלין בהן וכו' אמר לו רבי יהושע לא אם אמרת בקדשי קדשים וכו' ש ב ן שינה את שמן לדבר שיש בו איסור והיתר תאמר בעולה ששינה את שמה לדבר שכולו היתר (זבח' ז ו). אם אמרת בחולין (שאסר בו בשר בחלב) ש ב ן אסר מליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין (מכי' משפט' כ). החטים והזונין אינן כלאים זה בזה וכו' שבן מקומות מקיימין אותן ליונים (ירוש' כלא' ה מו ד). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה שבן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (גם שבת כ ד ד). אין שינה עראי וכו' ש כ ן אדם משתקע בהנך שנתו א"ר אילא ש ב ן אדם ישן קימאה ודיין (גם סוכ' כ נג.). מה למזון (שטעון ברכה אחריו) ש ב ן נהנה ומה לתורה (שטעונה ברכה לפניה) שבן חיי עולם (בבלי ברכ' כא.). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין החייטין ש ב ן הדיוט תופר בדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין ש ב ן הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד (מו"ק יג.). מה לפיו (שמחייבו שבועה) שבן מחייבו קרבן תאמר בעדים שאין מחייבין אותו קרבן (ב"מ ג:). מצא כלי טמון באשפה נוטל ומכריז ש כ ן דרך אשפה ליפנות (גם כה:). מה לשור (שאוכל בתלוש) ש ב ן אתה מצווה על חסימתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על חסימתו (גם פח:). המקיים קוצים בכרם ר"א אומר קדש וכו' ש ב ן בערביא מקיימין קוצים בשדות לגמליהן (ב"ב קנו:). מה לחרש (שאסור לקללו) ש ב ן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין ש כ ן גדולתן גרמה להן (סנה' סו.). מה ליוצא דופן (שמותר להדיוט ואסור לגבוה) ש כ ן אינו קדוש בבכורה (מנח' ו.). מה לאדם (שמציל בבלוע אעפ"י שמטמא מחיים) ש ב ן צריך שהייה בבית המנוגע תאמר בבהמה שאינה צריכה שהייה בבית המנוגע (חול' עא:). מה לאמו (שנאסרה עמו בבשול) ש ב ן נאסרה עמו בשחיטה תאמר בפרה שלא נאסרה עמו בשחיטה (גם קיד.). מה לזכר (מצורע שמטמא ברוקו כמו הזב) ש כ ן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה תאמר בנקבה דלא (נדה לד:). — ומשמשת כֵּן גם קצת במשמ' הדבר הזה, מה שנזכר קדם, בפרט בהרכבה עם המלה אַחַר, אַחֲרֵי, אחר-כֵּן, אחרי-כֵן, עי' אַחַר, אַחֲרֵי.—ובמשמ' הזמן הזה: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשי המלאכה עד כֵּן לא הגדתי (נחמ' ב יו).—*לְכֵן, לזמן זה: הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו (ירוש' ברכ' א ב.). — ולדבר זה: יין של מע"ש שפיטמו אסור לסוך בו שמן של מע"ש שפיטמו מותר לסוך בו מה בין זה לזה זה דרכו ל כ ן וזה אין דרכו לכן (גם מע"ש ב נג:). ר' בא (אמר) והוא שייחדו (את הסולם) לכ ן (גם עירו' ז כד:). א"ר יוסה והוא שייחדו (את המקל) ל כ ן (גם מגי' ד עה ג).—*יותר מִכֵּן, יתר על כֵּן, עי' יוֹתֵר, יֶתֶר, והוסיפה: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי הוא כפתח יתר מ כ ן כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה יתר מ ב ן מחציב (שבי' ג ג). המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס יתר מ ב ן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים וכו' יתר על כ ן יקוץ (ב"מ נב:).—ובמשמ' דבר יותר גדול מזה: פרצופות המטילין מים לכרכים לא יניח פיו על פי פרצוף וישתה מפני שנראה כנושק עבודה זרה אבל מקבל בידו ושותה יותר על כ ן אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספתא ע"ז ו ו). — פְּחוֹת מִכֵּן: שיעור גדר עשרה טפחים פחות מ כ ן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח (שבי' ג ו). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה וכו' פחות מ כ ן כנותן אצבע בעין (נדה ה ד). ומטמאים (זוב ושכבת זרע) בכל שהן אפילו כעין

—[1]) כך במשנ' דפוס נאפולי ופיזרו ובב"י, ובנוסח': מפני ששביתתו עליהן.

החרדל ובפחות מכן (שם ג). סאה תרומה שנפלה למאה שביעית הרי אלו יעלו פחות מכן ירקבו (תוספתא תרומ׳ ו ג). סלע שבים גבוה עשרה טפחים אין מטלטלין מתוכו לים ולא מן הים לתוכו פחות מיכן הרי זה מותר (שם שבת י יג). כמה תיפחת (הסלע שנפסלה) ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים פחות מכן יקוץ (ב״מ נב.).—דהה מִכֵּן, עמ׳ק מִכֵּן: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא דיהה מכן טהור (נדה כ ז).—לפנים מִכֵּן: ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום שנבראו מלאין חמשה עשר צא מהן ארבעה לפנים מיכן הרי אחד עשר (סעו״ר, פרק ד).—*על מנת כֵּן: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה ר״א אומר אף המעשרות שלהן שעל מנת כן באו (דמאי ו ג). עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם שאהיה גוזר ואתם מקיימים (ספרי במד׳ קטו). ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (תוספתא ב״ב ע א). אדם מוציא זבלו לרשות הרבים וצוברו כל שלשים יום כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ (ב״ק ל.), ועי׳ על-מנת.— כנגד כֵּן: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו וכו׳ אם אינם יכולין להתלש בעלין שלהן אסורין ובנגד כן מוצאי שביעית מותרין (שבי׳ ו ג). י״ח פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (מד״ר ברא׳ סט), ועי׳ נגד.— בָּל-שֶׁכֵּן, עי׳ כ״ל.—אַף עַל-פִּי-כֵן, עי׳ א.אַף, והוסיפה: המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו וכו׳ כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אף על פי כן יקבל מהם (שבי׳ י ח). כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו וְרוֹאֶה תאנה שבכרה וכו׳ רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ר״ש אומר אף על פי כן חוזר וְקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע (ביכור׳ ג א). מה בין שקלים לחטאת שלשקלים יש להן קצבה ולחטאת אין לה קצבה ר״י אומר אף לשקלים אין להן קצבה שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דינרים אמר ר׳ שמעון אף על פי כן יד כלן שוה (שקל׳ ב ד). אמר ר״א ברבי צדוק אראה בנחמה אף על פי כן שהיה אבא כל אותן השנים אחר חרבן לא חזר גופו עליו במות שהיה (מד״ר איכ׳, חרבן מבחוץ).

—ותוסף המלה כֵּן בלי שום צרך בהדבור אֶלָּא אִם כֵּן, שאין המלה כֵן משמשת כלום, עי׳ אֶלָּא, והוסיפה: הלקט והשכחה והפאה של נכרי חייב מעשרות אלא אם כן הפקיר (פאה ד ט). לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום (ביצ׳ א ב). מצודות חיה ועוף ודגים שעשאן מערב יו״ט לא יטול מהן ביו״ט אלא אם כן יודע שנצדו מערב יום טוב (שם ג ב). בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי (שם ג). ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבנותיו אלא אם כן היה מעורב שמש (נזיר ו ו). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש׳ דמאי ב כב ד). ואין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעה״ב אלא אם כן נטלו רשות מבעה״ב (חול׳ נד.).—עַל-כֵּן, להורות הסבה: לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת עַל-כֵּן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (ברא׳ ב כג-כד). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על-כֵּן באה אלינו הצרה הזאת (שם מב כ-כא). וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי׳ וכו׳ על-כֵּן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ד-ה). הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבוא על-כֵּן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ו-ז). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על-כֵּן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ׳ לא יט). אלהים לנו מחסה ועז וכו׳ על-כֵּן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל׳ מו ב-ג). לו שקול ישקל כעשי וכו׳ כי עתה מחול ימים יכבד על-כֵּן דברי לעו (איוב ו ב-ג). אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני וכו׳ אחת היא על-כֵּן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (שם ט כ-כב). תחת רשעים ספקם במקום ראים אשר על-כֵּן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו (שם לד כו-כז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם וכו׳ ותלו אתו ואת בניו על העץ על-כֵּן קראו לימים האלה פורים על שם הפור (אסת׳ ט כד-כו).— ועם ה השאלה: יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה הַעַל כֵּן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יו-יז).—כִּי-עַל-כֵּן, קצת במשמ׳ הואיל וְ: וסעדו לבכם אחר תעברו כי-על-כֵּן עברתם על

עבדכם (ברא׳ יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי-על-כֵּן כאו בצל קרתי (שם יט ח). אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על-כֵּן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (שם לג י). ויאמר (יהודה) צדקה (תמר) ממני כי-על-כֵּן לא נתתיה לשלה בני (שם לח כו). אל נא תעזב אתנו כי על-כֵּן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). ונפלתם בחרב כי-על-כֵּן שבתם מאחרי יי׳ ולא יהיה יי׳ עמכם (שם יד מג). ויאמר גדעון אהה ארני יי׳ כי-על-כֵּן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שופט׳ ו כב). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על-כֵּן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו (ירמ׳ כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על-כֵּן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת (שם לח ד).—לָכֵן, כמו עַל-כֵּן, עי׳ ערך לָכֵן.

ב-**כֵּן**[1], א) ת״ז, מ״ר כֵּנִים, לנק׳ כֵּנָה, כֵּנוֹת, —אדם כֵּן, אנשים כֵּנִים, אמתים, שאין בהם שמץ פסול, שאינם רמאים או מרגלים וכיוצא בזה, redlich, zuverlässig, honnête; upright : כלנו בני איש אחד נחנו כֵּנִים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים (ברא׳ מב יא). אם כֵּנִים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם וכו׳ ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם (שם יט-כ). בזאת ארע כי כֵּנִים אתם וכו׳ והביאו את אחיכם הקטן אלי וארעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם (שם לג-לד).—ואמר המליץ: ירעה הארץ ותחן לשונות במספר לאמיה לא נשאר לשון הקדש רק כפי בני עבר לברם יען כי נמצאו כנים לפני אלהינו (רסע״ג, הקד׳ עבר׳ לספר האגרון).—ב) תה״פ, דבר כֵּן, דבר, עשה כֵּן, עשה כראוי, כצדק, כדעת: ויאמר משה כֵּן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כט). ויאמר יי׳ אל משה לאמר כֵּן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם (במד׳ כז ו-ז). ויצו משה את בני ישראל על פי יי׳ לאמר כֵּן מטה בני יוסף דברים (שם לו ה).—לֹא-כֵן, לא כראוי, לא כמשפט: ויאמרו איש אל רעהו לא-כֵן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ״ב ז ט). ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא-כֵן על יי׳ אלהיהם (שם יז ט). והיה מרוצתם רעה וגבורתם לא-כֵן כי גם נביא גם כהן חנפו (ירמ׳ כג י-יא).

[1]) לא נתברר מקורו. וי״א מן כון, עי״ש.

ג-**כֵּן**[1], ב״ז, מ״ר כֵּנִים, כינים,— במלאכת המכונות, דבר עגל עשוי עקמומיות וכריכות: ועל השלבים כֵּן[2]) ממעל וכו׳ ופיה עגל מעשה כֵן אמה וחצי האמה (מ״א ז כט-לא).— ובהשאלה במדר׳: מעיה של אשה עשויין כינים[3]) כינים פיקין (מד״ר ויקר׳ יד).

ד-**כֵּן**, ב״ז,—כעין יסוד, דבר שעליו מתכונן דבר מן הדברים, Gestell; base : נטשו חבליך בל יחזקו כֵן[4]) תרנם בל פרשו נס (ישע׳ לג כג).—ובהשאלה: כֵּן[5]) צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט).—ובמשנה: יצא והניחו (את המזרק) על כ ן[6]) השני שהיה בהיכל ר׳ יהודה אומר לא היה שם אלא כ ן אחד בלבד (יומ׳ ה ד).

ה-**כֵּן**[7]), ב״ז, מ״ר כִּנִּים,— בע״ה רחש מתהוה בשערות האדם והבהמות ובבגדים לא נקיים ומוצץ הדם, Laus; pou; louse : נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לְכִנִּם בכל ארץ מצרים וכו׳ כל עפר הארץ היה כִנִּים בכל ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הַכִּנִּים ולא יכלו (שמות ח יב-יד). אמר ויבא ערב כִּנִּים בכל גבולם (תהל׳ קה לא). — ולדמיון של זלזול: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו-כֵן[8]) ימותון (ישע׳ נא ו).—ובתו״מ: עשרה מיני כנים

[1]) משרש *כנן שלהלן, במשמ׳ כרך, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) ממליצת לשון הכתוב נראה ברור כי כ ן זה הוא איזה קשוט או חלק מהמכונות למעלה, ועכ״פ לא תושבת כיון שהיה סמוך לשלבים, ומדברי הפסוק שלאחריו פיה עגל מעשה כן, מוכח כי ה כ ן הוא דבר עגל. ואפשר כי נגזרה מלה זו מן השרש *כ נ ן, במשמ׳ עשה כריכות, וסמנו גם הרבים כנים שבמדרש ויקרא המובא כפנים.—[3]) כך בערוך, ובילקוט איוב רמז תתק״ה כנין. ובנוסח׳ הרפו׳ קינין.

[4]) כ״נ כֵּן.—[5]) החדשים הגיהו הגהות מתחלפות, אך לפי נוסחה של המסורה הפרוש היותר נאות הוא במשמ׳ יסוד, הצדקה היא יסוד חיים.—[6]) הקריאה המסורה בצירה, וכן נקוד במשנ׳ מנק׳ נדפסות בליבורנו.

[7]) כמו עֵז עִזִּים, והוא איפוא משרש כנן. וי״ם כי היחיד מן כִּנִּים הוא כֵּן (רמב״ע במות ח יג, בשם יפת), ואינו נהוג אלא בעבר׳ במשמ׳ זו, ולא ידוע מקורו. קצת דומה לזה השם כלמתא בארמ׳ וסור׳, וגם בערב׳ קמל a).—[8]) ראו הקדמונ׳ במלה זו מלת הדמיון כֵּן, אך שני הדמיונות בעשן ובבגד להשמים והארץ לדמיון כמו מה יאבדו דרשים שגם להיושבים יהיה דמיון כזה ומעידים שהמלה

a) قمل

הביא הקב"ה על המצריים (תד"א ז). הקב"ה יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי בינים (שבת קז:). אמר אביי עור דג וכוס חמין וביצים וכינים לבנים כולן קשין לדבר אחר (פסח' קיב:). עשרה קבים כנים ירדו לעולם תשעת נטלה מדי (קדוש' מט:). אל נא תקברני במצרים למה שמופה של ארץ ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד"ר בראש' לו). העלה על ראשם משפחות של כנים (שם ויקר' עו). עשרה חלקים של כנים בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם (שם אסת', כמות בלב). כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת לא ראו טפת קרי בימיהם ולא משל בהם כל מיני כנים ובמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה (פדר"א מא).—ובמשמ' *תולעים קטנים: במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ורמש (כ"ס גני' י יא).—ותולעת בבני מעים: חמשה דברים נאמרו כשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כינים שבבני מעיים (ב"ק פב.).

א. כַּן, ש"ז, ככי' כַּנִּי, כַּנֶּךָ, כַּנּוֹ,—כמו ד.כֵּן, א) יסוד לדבר: ועשית כיור נחשת וכַנּוֹ נחשת לרחצה (שמות ל יח). — ובתו"מ: העושה בלים מן העשת וכו' מכני כלים ומאוגני כלים (כלים יא ג). היו (הכלים) מחוסרין כן הוגן אוזן ויד (תוספתא שם ב"מ ב יז). אף הוא עשה כני כלים ואוגני כלים וידות סכינין של יוה"כ של זהב (יומ' לז:).—ומצוי בספה"א: נעשית החבית (שאבן סונח עליה) כן לאבן (ר"ת שבת קמג.).— ואמר הפיטן: זך שמן למאור והקמת משכני, בגדי שרד כיור עם כני (אזהר' לר"א הזקן, אמת יהגה חכי).— ב) בהשאלה, מצב, משרה שאדם עבד בה, Stelle; emploi; place: והשיבך (פרעה) על כַּנֶּךָ ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראש' מ יג). ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כַּנִּי ואתו תלה (שם מא יג). ועמד מנצר שרשיה כַּנּוֹ ויבא אל החיל (דני' יא ז). ועמד על כַּנּוֹ מעביר נגש הדר מלכות (שם כ). —ואמר המשורר: לביא פגעני קם אחריו נמר ואברחה

מהם ואעזוב גני, מדי עבור אלה הנה דמות פרא קם בחצות ליל ישב על כני (רשב"ג, בהלי' יפה־פיה).—ג) *העקר, הגזע של ענף וכדומה, ובהשאלה להאֵם ביחס לילדיה: בתולה מעמיו יקח אשה להביא גיורת מכנה שהיא כשרה לכהונה (יבמ' עז:), ר"ל שהאם כבר היתה גיורת[1]).—ואמר המליץ: כי מנצר כנם עמדו הורינו אבינו אברהם אשר אהבו יצחק בחירו יעקב סגולתו וכל שבטי יה (רסע"ג, הקד' עבר' נספ' האגרון).—ובמשמ' העקרית: להרחיב הכרם חופרין בקרקע וכופין גפן שלמה באמצע ונוטעין אותה כפופה באותה חפירה וכשרואין שלקטה פוסקין אותה מכנה הראשון ואז שני ראשי' למעלה נזקפין (רגמ"ה ב"ב פג.).

ב. *כַּן[2]), ש"ז,—כלי עץ או עצם קצת מחדד לשרטט בו: האולר והקולמוס והמטולטלת והמשקולות והכירים והכן[3]) והכנה (כלים יב ח).

***כָּן**, —כמו *כאן: נוטל כדי תרומת מעשר וחלה ואומר אחד ממאה ממה שיש כן[4]) הרי בצד זה מעשר (דמאי ס ה). כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי במקדש אבל לא במדינה אם להוציא דם כן וכן[5]) אסור (ערוב' י יד). היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כן[6]) נאמן מי כן מעשר (תוספתא דמאי ס ה). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א"ר יוסי כן[7]) היד שולטת וכן אין היד שולטת א"ר יונה כן וכן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (ירוש' שבת ג ו:). א"ר לעזר כן[7]) התירה התורה להקדיש מחוסרי זמן (שם ר"ה א נו ג). מה חדשי שנאמר להלן אין מונין אלה מניסן אף חדשי שנאמר כן[7]) אין מונין אלא מניסן (שם שם ד). — וכספה"א: אמר לו רבא מי דומה שם יש להן הפסד ליתומים בן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (הלכ' פסוק', ממוגות). לא תתמה שם מוכר עומד בנכסיו כן לוקח עומד בנכסיו (שם). שם על דעת שלשה ירדו

כֵּן היא ש"ד שכמוהו ימותו יושבי הארץ. וכבר אמר גזנ' ואחרים שהמלה כן היא יחיד מן כנים, ואעפ"י שהיחיד הנהוג בתו"ם הוא כִּנָּה, בכל זאת אין זו קושיה, כי כִּנָּה הוא שם לכנה אחת, והשם כֵּן הוא שם יחיד להמין כלו. וקצת החדשים אמרו כי היה גם כאן כתוב כנים ומפני ששתי אותיות ים נמצאות גם בראשית המלה ימותון שלאחריה לכן נשתמטו, כנהוג במקרים כמו זה. וקצת החדשים קבלו המלה כֵּן כמו הקדמונ' והניחו יתמון במקום ימותון.

[1]) כך פרש הערוך, ורש"י פרש בענין אחר.
[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[3]) פרש רה"ג שהוא כמו ד.כֵּן, והביא עוד דעה שהוא מין מאזנים. אבל הרמב"ם פרש שהוא כלי שמשרטטים בו השורות: והכן הוא המחטר (כערב') אשר יקוו בו השורות. ע"כ. ומפני שמלה זו היא בת זוגה של כנה נראה כי פרוש זה הוא העקר, ועי' הערה לג.*כנה.
[4]) כך במשנ' סנק' ב"י פלור', ובנוסח' כאן.—[5]) כך כב"י.—[6]) כך בכ"י ארפ' הוצא' צוק"מ.—[7]) כך בקטעי

כן לא על דעת שלשה ירדו (שם). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושבים ופונים, וכן מנהיג ומושך כעל כרחם נפנים (יוצ׳ אחרון פסח, אמן גבורותיך).—מִכָּן, מִיכָּן: שתי אבנים שעשאן כירה ונטמאו סמך לזו אבן אחת מיכן[1]) ולזו אבן אחת מיכן (כלים ו ד). פאת ראשכם סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מיכן ומיכן (ספרא קדוש׳ ג ו). כיזה צד מערבין אותה נותן לחי מיכן[2]) ולחי מיכן קורה מיכן וקורה מיכן (תוספתא ערוב׳ ו ד). נאמנת אשה וקטן לומר מיכן[2]) יצא נהיל זה (שם כתוב׳ ג ג). הותבו ונוטלו מבין שתי דפנות מיכן ומיכן (שם תול׳ ע יג). אם היה עומד כאמצע וקוצר מיכן ומיכן אינו מפסיק (ירוש׳ פאה ב יז.). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה מלא כוצר סלו מיכן ומלוא בוצר סלו מיכן תיזרע ואם לאו לא תיזרע (שם כלא׳ ו ל:). אבא שאול אומר מטיכורו אדם נוצר ומשלח שרשים מיכן ומיכן (שם נדה ג ג ד). חייב על (הקפת) הראש שתים אחת מיכן ואחת מיכן ועל הזקן שתים מיכן ושתים מיכן ואחת מלמטה (בבלי מכות׳ ג.). כיון שבא המלך כאו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו (מד״ר במד׳ טו). מעות חולין ומעות מעשר שנתפזרו וליקט מיכן ומיכן (רמב״ם, מע״ב וגע״ר ו א).—*מִכָּן, מהזמן הזה: חזר ועשה מהם (מהשברים) כלים מקבלין טומאה מיכן ולהבא (כלים ב א). עד שלשה ימים ודאי מיכן[2]) ואילך ספק (תוספתא תרומ׳ ד ח). שתלי כצלים עד שלש שנים אסורין מכן ואילך מותרין (שם ח ח). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (ירוש׳ כלא׳ ב כז ג). עד כאן לפתילות מיכן ואילך לשמנים (שם שבת ב ד ג). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה ככן בית (שם סנה׳ י כח ד). עד כאן לציבור מיכן ואילך ליחיד (שם ע״ז א לט ג). עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל רבא אמר מיכן ולהבא הוא נפסל (בבלי סנה׳ כז.). והיה לכם לאזהרה שמיכן ואילך יזהירו להם (מד״ר במד׳ ז). כלל שנותיו (של התינוק) שתים עשרה ומיכן ואילך הוו סימן (תבו׳ הגה׳, הרכבי עד).— מִכָּן אמרו: מכן[3]) אמרו הכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו (אבות א ה). מיכן[1]) אמרו מי שאינו מראה סימן ברכה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספתא בקו׳ ג כו). מיכן היה ר״ע אומר לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). ודברת בם מיכן שיש לך רשות לדבר בם (שם ב ד:). כתיב כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע וכו׳ מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (שם שבת ב ה:). זה קורא וזה מברך וכו׳ מיכן שהשומע כקורא (שם מגי׳ ד עד ג). (כתוב) גם כי תרבו תפלה אינני שומע מיכן שכל המרבה בתפילה נענה (שם תעני׳ ד סו ג). שהכנושה מביאה לידי יראת חטא מיכן אמרו סימן יפה לאדם שהוא בויישן (בבלי נדר׳ כ.). (כתוב) ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא א״ר אליעזר מיכן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה׳ סז:). מקיש לידתה (של יוכבד) להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפתקה של חוה (מד״ר במות א). ויאמר מדוע מהרתן בא (היום) מיכן שכל הימים באחרונה היו באות (שם).—ובספה״א: גרוטאות הוא לשון יון ופתרונו כלי מוכן להטיל בו התגר כלי נחשת או כלי ברזל שבורין שיזדמנו לו לקנותם קונה ומשליכן לאותו כלי כדי להתיכם וכו׳ ומיכן נהגו לקרות לתגר גרוטאות (ר״ת שבת קכג:). כי אמתה רפי הוא ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה כמות חמה חמתה ותמה יונתי תמתי מיכן נתברר כי אמתה כמות הנה אמתי כלהה (תבו׳ דונש על רסע״ג א).—ואמר הפיטן: טעם חוק בדת מוכח, נזכר כי לא תשכח, יום כוא עסם להתוכח, מִכָּן צוית לעמך לא תשכח (שבת זכור, אגילי).

*כִּנָּה[2]), כינה, — שם היחיד מן כִּנִּים: ההורג כינה בשבת כאילו הורג גמל (שבת יב.). קרצתן כינה (ערוב׳ סה.). זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס בה (תגי׳ ה.).—ותולעת קטנה שבתבואה: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה (פרה ט ב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ׳ ז יא). מים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו׳ כגון הנמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב״ם, פרס אדומ׳ ט יא).— ותולעת בבני מעים: י״ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן התמה

כ״י גני׳, סהד׳ גנזב׳.— [1]) כך במשנ׳ סנקד׳ כ״י פרמה, ובנוסח׳ הדפוס מכאן.— [2]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ. —[3]) כך בכ״י.

—[1]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ, ובנוסח׳ הדפו׳ מכאן. [2]) עי׳ הערה לערך ה.כֵּן.

וכו׳ ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת כ י נ ה שבבני מעים (ג״מ קז:).

א.**כנה**[1], ש״נ,—גן נטוע אילנות נותנים צל, beschat. Garten; jardin ombragé ; shad. garden : גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וכו׳ כסו הרים צלה וכו׳ יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה[2]) אשר נטעה ימינך (תהל׳ פ ט-יו).—ואמר המשורר: שושן חסדים והבצלת יופי כשכל טוב מהוללת, ציצת יקר צמחה ככנת הוד יפעת הדרה לא מחוללת (ר״י הלוי, בוחן חסדים). כ נ ה אמיריה עדי רום נגעו (רמב״ע, דיואן קכד, כ״י בודל׳). והתלונן בצל כ נ ת כשמים עלי כל עץ בגן האל וקופה, מעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה ערי ארץ כפופה (שם קית, כרמפי הכבי). ואיך נכר יקו לארות בידו פרי כ נ ו ת בצמאון ישתולות (שם שם קס). קחה לך תשורה בדולח אמרים, ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות, וכ נ ו ת אהבים יסופון ארזים, בגן אל והן רעננות ולהות (הוא, הקד׳ התרבים). תשיב את שבותנו, כאפיקים בתוך כ נ ה, הרים יפצחו רנה, לזורעי קצירנו (מזמור גככול בנתי לבי, כקבץ עניני בכתי לבי). — ואמר הפיטן בכונה לישראל: פרצת גדר כ נ ה נטועה, צו לגדר ולהתפאר מטעה (מחז׳ רומ׳, קדוב׳ ליוה״כ, ותיות). רעה את צאנך אריות זרו, ושפוך חרונך באומרים ערו, וכ נ ת ימינך פרצו וארו, לא השאירו עוללותיה (ר׳ אברהם חזן, פיוט לר״ה, אתות קטנה). רחם על כ נ ה נטעתה ושלח לה נגיד ומצוה (ר״י נגארה, ידפוק לגבי). פקוד גפן כ נ ת ך, גורל וחבל מנתך, כרם חמד גנתך (במעון כר״י, שבת כ את״פ, אל אל תי). נטע כ נ ת ך למגזר ברזל וחריצים, נטשת ועזבת וכאו כה פריצים (סלית׳ כ ע״ת, תוחלת ישראל).—ובהשאלה, *כנת חסדים וכדומה: כ נ ת חסדים עקרו ויתחרו אחר קציריה ערי התזו (רמב״ע, דיואן סא, כ״י בודל׳). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואם מחמאות חלקו המה פתוחות, וכי תקו חציר וכנות חסדים תת כאיש מות כסוחות (שם מא).

כ.***כנה**, ש״נ,—כמו א.כן: נותן את ה כ נ ה[3]) ביניהם מן ה כ נ ה ולהוץ טהור מן ה כ נ ה ולפנים ומקום

---

[1]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) יש כופרים במציאות זו מלה כהעבר׳ החיה, ואומרים שהוא שבוש פשוט, במקום נגה וכדומה.

[3]) פרש רה״ג כסים, וכן הרמב״ם.

ה כ נ ה טמא (כלים ז ו).—ובכג׳: גבהה (של המצבה) מלבד כ נ ת ה (ק״ב, מוסדי ארן, איטנים).

ג.***כנה**[1]), ש״נ, — סרגל, כעין לוח צר שוה ישתמשו בו לעשות שרטוט ישר על הניר וברומה, Lineal, règle; ruler : האולר והקולמוס והמטולטלת והמשקולות והכירים והבן ו ה כ נ ה (כלים יג ח). ואחר כך יעשה כ נ ה[2]) שוה יהיה ארכה ארבעים או חמשים אצבעות ויחלק אצבע מהן בכנה[2]) לשנים ולשלשה וכו׳ וימדור כל עור בכנה[2]) זו עד שידע כמה אצבעות יש בכל עור (רמב״ם, ספר תורה ט 7).

כנה[3]), ממנו הפעל כ נ ה, *כנוי.

כנה,—קל לא נמצא.

—פע׳, כנה, אכנה, אכנך,—כנה את פלוני, קרא לו שם נוסף מלבד השם הרגיל, Jem. ein. Beiname geben : donner à qqn. un surnom ; to surname : זה יאמר ליי׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליי׳ ובשם ישראל יכנה[4]) (ישע׳ מד ה). ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (שם מה 7). — וכמשמ׳ קרא דבר לא בשמו האמתי כדי להעלימו מהשומע, לבלתי ירע הדבר בעיני השומע, וכדומה: ארברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה (איוב לב כ-כב).—ואמר בן סירא: רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כ י נ י ת ה רחם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתך (כ״ס נוי׳ לו יז-יח). בצרכו אליך יפתה אותך ובתשואות הן חן ישר י כ נ ך (הוא, תרג׳ כ״ז ו ינ).—ובתו״מ, כנה דבר, במשמ׳ קרא את הדבר לא בשמו האמתי אלא בשם אחר: המכנה[5])

---

[1]) פרש רה״ג: פי׳ כמין אמת הכנין ששמו חפא כלשון חכמים וכמין זה שמסרגלין בו הספרים. וכן הרמב״ם: והכנה היא המסטרא (בערבית), והוא הכלי הנזכר.—[2]) כך גרסת תנחום ירוש׳, ובספרים קנה, אבל מהשמוש בל״נ, ארכ ה ולא ארכו, בכנה זו ולא זה, נראה ברור שגרסת ר׳ תנחום היא העקרית, וכבר העיר פרופ׳ בכר במחכרתו לקוט׳ מתנת׳ ירוש׳ דף 142, כי קנה במשמ׳ הרגילה הוא זכר.

[3]) גם בארמ׳. בערב׳ כנא a).

[4]) י״ם כי צריך לקרא יכנה.—[5]) ואמרו בגמ׳ (שם כה.): תנא רב יוסף (שהכונה בזה היא מי שאומר במקום ערות אביך וערות אמך) קלון אביו וקלון אמו.

---

a) كنا

בעריות משתקין אותו (מגי׳ ד ט). (כתוב) והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ בבבת עין אינו אומר א״א בבבת עינו כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב וכו׳ בצאתו מרחם אמו מרחם אמנו היה לו לומר כינה הכתוב (מכי׳ בשלח ו). (כתוב) אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האזן כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו׳ מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האזן (שם יתרו ד). (כתוב) והנם שולחים את הזמורה אל אפם (אל אפי היה צריך לאמר) אלא שכינה הכתוב וכו׳ כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (כבודו היה צריך לאמר) אלא שכינה הכתוב (כפרי במד׳ פד). (אמר משה) ואל אראה ברעתי (ברעתם היה לו לאמר) אלא שבינה הכתוב (שם). (כתוב) ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לאמר וכו׳ אלא שכינה הכתוב (שם קה). חביבים ישראל שיהוא מכנן אין מכנן אלא בכהנים (שם קיט). כל המקראות הכתובין לגנאי מכנין אותן לשבח כגון אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בכל מקום שכתוב ישגלנה קורין ישכבנה (תוספתא מגי׳ ד לט). כתב הכתב ליחיד מכנין אותו לרבים אין מכנין אותו ליחיד (שם מא).—ובמשמ׳ קרא לפלוני שם של גנאי או של לצנות: ולא צעדתי בין החבירים ולא כיניתי שם לחבירי ולא שמחתי בתקלת חבירי (ירוש׳ תענ׳ ג סז.). כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג׳ שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו (ב״מ נח:).—ומצוי מאד בספה״א: על זה אמר שלמה אני ישנה ולבי ער כנה הגלות בשינה והלב העד התמדת הנבואה (כוזרי ב כד). חשבו קצת אנשים כי המים הנזכרים בתחלת מעשה בראשית כנוי להיולי הזאת וכו׳ וכינה (הכתוב) בהעדר הצורה והחבור בחשך ותהו ובהו (שם ה ב). יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומכנין על דבר בדבר אחר (רמב״ם, נדר׳ א טז). שהיו ארמיים שלשון שבועה בלשונם מומהא והעלגים מכנין אותה ואומרים מוהא (הוא, שבוע׳ ב ה). כשהיה אחד מחביריו חפץ לאמר עליו דברים קשים הרבה היה מכנה אומר בלשון כאומר למי שאינו לנוכח (ר״מ אגביה, איוב לב כא). על כן כניתי הדבר אליך ואמרתי תרשיע ולא אמרתי ירשיע (שם לד יח).—ואמר הפיטן: מים לא רק כניתה ברשם, להרגיע ברעפם לנפוחי נשם, להיות מזכירים גבורות גשם (ר״א קליר, גבס, אף ברי). דמני נאוה ונרוצה, כַּנֵּנִי בלא פרצה, יפה את רעיתי בתרצה (שלמה בר״י, א פסח, אהבוך). שבחה בחבי ושירה בערבי אכנה למלכי בפחד ואימה (יתותו:).

—נתפ׳, *נִתְכַּנָּה,—כנה את עצמו: ג׳ שמות נקראו לו (לשלמה) ידידיה קהלת ושלמה ריב״ל אמר שבעה וכו׳ אלא שנתכנה בהם והוצרכו להדריש (מד״ר במד׳ י).—ואמר הפיטן: דלותי צפות בקר, לילי לא ישתנה, אויב הבלי שוא בקר, ואני בך אתכנה, איך הוא ינעם בשקר, ובקשט אתענה (ר״י הלוי, יקדימון היום). כל היום וכל הלילה מזומנים, להזכיר קדושת אמונים, להעדין זכירת גוי שומר אמונים, ובשם ישראל מתכנים (בנת זכור, אלהים אל דמי). זה מכר וזה קנה לאום בשפלות נתכנה, ושפלה איננה (סלית׳ יוה ו, תוקף הנג). — ובחכמ׳ הלשון, *נִתְכַּנָּה, נעשה כנוי, יש״ת: ומפאדור לא יתכנה ליחיד ולרבים ולנקבה מענין השהרות כאשר יתכנה ממלת שהרות (ר״א בדרשי, תות״ב, ערך פאדור).

—פע׳, *כֻּנָּה, עת׳ יְכֻנֶּה,—שכנו אותו: בנו סכל יכנה דל והלך, ובן הכם יכנה שר ומלך (רה״ג, ירא הלג).—ונהוג הדבור ראובן המכנה כך וכך: זה הכתב שלח אלי החכם הנכבד ר׳ שמואל בר יהודה בר שלמה דלוני״ל הדר בנרבונה המכונה דון שמואל בונגודש (מנת׳ קנא׳ לאבא מארי נה).—ובחכמת הלשון, שֵׁם מְכֻנֶּה, שנוסף עליו כנוי: דע כי הכנוים משתנים בהשתנות השמות המכונים (הרקמה, בערין). כי שמות העצם לא יבאו עם הכנוי וכל שאר השמות אפשר שיכוננו (מקנה אברהם, כבר הנעם).

—פעו׳, *כִּנּוּי, כִּנּוּיָה, כִּנּוּיִת[1]),— שמכנים אותו: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית, ולקאת מדבר הייתי דמוית, גולה כנוית וסורה גנוית (ר״א קליר, איכה תפארתי).

—נפע׳, *נִכְנָה, הִכָּנוֹת,—כמו פעל, נקרא בשם מן השמות: שקורם לכן לא היה (שלמה) שלם בחכמה ולא היה ראוי להכנות בשם חכם (מנת׳ קנא׳ לר״י מפיסה 12).

*כִּנּוּי[2]), ש״ז, מ״ר כִּנּוּיִם,—כִּנּוּי דבר, א) לא שמו האמתי של הדבר אלא שם שנקרא כך למטה מן הסבות, Beiname; surnom; by-name: המגדף אינו חייב עד שיפרש השם א״ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את

—[1]) צורת סימן הנקבה העתיק.

[2]) בערב׳ כְּנוּה a) כ׳נְיָה b) כִּנַאיָה c).

a) كَنْوَة b) كُنْيَة c) كِنَايه

העדים בכנוי (שיאמרו במקום שם המפ׳רש) יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים (עפ״י עדות זו ששמעו את הקללה) בכנוי אלא מוציאים כל אדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר (סנהד׳ ז ה). והמקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם (אִם) קללם בכינוי ר׳ מאיר מחייב וחכמים פוטרים (שם ח). במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוטה ז ו). (כתוב) כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת״ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש ובמדינה בכינוי (ספרי במד׳ לט). מהו לקרוע על הכינויים (אם קלל את השם בכנוי) וכו׳ (ואת אומרת) שקורעין על הכינויין (ירוש׳ מו״ק ג פג:). בן נח שבירך את השם בכינוים (סנה׳ נו.). נאמר ונוקב שם יי׳ מות יומת יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד בלבד מניין לרבות את הכינויין תלמוד לומר איש איש כי יקלל אלהיו וכו׳ דברי ר״מ וחכ״א על שם המיוחד במיתה ועל הכינויין באזהרה (שבוע׳ לו.). זה שמי לעולם חסר וא״ו שלא יהגה אדם את ה׳ באותיותיו וזה זכרי לדור דור שאין אומר אותו אלא בכינוי (מד״ר שמות ג).—וכִּנּוּי נדרים וכדומה: כל כנויי נדרים כנדרים וכו׳ האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו׳ (נדר׳ א א). האומר לחבירו קונם קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן הרק הרך חרף הרי אלו כנויין לחרם נזיק נזיח פזיח הרי אלו כינויין לנזירות שבותה שקוקה נדר במותה הרי אלו כנויין לשבועה (שם ב). כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר (נזיר א א). בית שמאי אומרים כינויי כינוין אסורין וב״ה אומרים כינוי כינוין מותרין (תוספתא שם א א).—°כִּנּוּי סופרים: שמנה עשר דברים כתובים בתורה ואינם כתובים כתיקונם וחכמי ישראל קורים אותם כתיקון סופרים לא שתיקנו אותם שמחקו וכתבו אלא שכתב משה רבינו בתורה ומה שכתבו הנביאים בשאר הספרים בשכתבום על כינוי כתבום הסופרים לא חיסרו ולא הותירו וראויים להקרות כינויי סופרים (דה״ט, סי׳ נז). —*ובכלל, במשמ׳ שם תאר: משביע אני עליכם וכו׳ בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכנויין הרי אלו חייבין (שבוע׳ ד יג). לא ירבה בכנוים של שם ויאמר האל הגדול הגבור והנורא והחזק והאמיץ והעיזוז שאין כח באדם להגיע בסוף שבחיו (רמב״ם, תפלה ט ז). שלשה ישימו לך אהבת אוהבך וכה שתתחילהו בשלום כשתפגעהו ותרחיב לו מושב ותקראהו בחביב מן הכנויים (מבח׳ הפנינ׳, שער התכלים). וזה הענין הוא פשוט בין בני מוסר לקרא איש לאחיו בחביב שבכנויין וכו׳ והקרוב אצלי שאמר כן יקא כנוי לבעל הדת המתחכם יותר בדרך ההיקש (מלמד התלמיד׳, כרתב׳). שהשם קרא אברהם אהובי שהוא החביב שבכנויי השלמים כי האהבה היא העיקר (שם). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא וכו׳ הם שמות מיוחסות לו ית׳ הנק׳ בלשון רז״ל מדות והם כל הכנויים כמו רחום וחנון ודומיהם (מנח׳ קנאֹ׳ לר״י מפיכה 22). — וקצת °במשמ׳ רמז: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך בכנוי עלי ועל בני כי יראני העם הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו (רפ״י פ״ב יד טו).— ב) °בדקדוק, כִּנּוּי, האותיות הנוספות להשם או הפעל לרמז להגוף, דְּבָרִי, דבר-ךָ, אהבתי-ךָ, אהבתי-הוּ: דע כי הכנויים משתנים בהשתנות השמות המכונים כי מן הכנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למדבר בו וכל אחד מאלה הכנויים משתנה עוד מדרך הפרידה והקבוץ וענין הכנוי הוא שתסתיר השם הנגלה ותבא כנויו וצפונו על דרך הקצור (הרקמה, שער יז). ועתה דע לך מה הם הכנוים דע כי הם עשרה בין כנויי זכרים ונקבות (ספ׳ הגלוי לרי״ק קיג). והכנוים מורים על הפעול הידוע הנזכר ולפיכך נקראו כנוים כי הם כמקום שם הפעול (רד״ק, מכלול, בדה״פ). אעפ״י שכנויי שמות הפעלים לפעמים יורו הפועל ולפעמים יורו הפעול וכו׳ הפעלים בעצמם לא יורו בכנוייהם אלא הפעולים בלבד (מקנה אברהם, בכנויי הכנו׳).—ג) °בחכמת החשבון, כִּנּוּי השבר, המספר המורה לכמה חלקים נחלק המספר: והנה בדמיון הראשון נתיר כנוי השבר אל מרובע וזה שנכפול אותו עם איזה מספר עד שיהא מרובע וכו׳ ובדמיון השני נתיר כנוי של שבר המספר הפשוט (אילם לאב״ר מקגדיה, כתב מבה מין).

*כָּנוּס, ב״ז, — בה״פ, מן כָּנַס: פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם וכו׳ בנוס לרשעים רע להן ורע לעולם (סנה׳ ח ה). זה הכלל העשוי לקבלה טמא (העשוי) לכנוס טהור (כלים יח ה). מה הפרט מפורש שהוא מקום כינוס שער ובנראה אף אין לי אלא מקום כינוס שער ובנראה (ירוש׳ קדוש׳ א נט ד). בית כינוס העצים (ב״ב סח.). כינוס על ידי הרחק (נדה מט:). זה שיכון לכינוס בהמה חיה ועוף (מד״ר ברא׳ לב).

א״ל הקב״ה למשה אספה לי למה שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם (שם כמד׳ טו). דבר אל כל עדת ישראל מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס למה לא אמר דבר אל בני ישראל בשאר פרשיות (תנחומא קדוש׳ ג).

כִּנּוֹר[1], ש״ז, מ״ר כִּנֹּרִים, כִּנּוֹרֶךָ, כִּנֹּרוֹת, כִּנּוֹרוֹתֵינוּ,—כלי נגינה בעל נימים, רחב, חלול ועמק, בעל צואר, .Saiten-instrument; instrument à cordes; mus. string instr. : ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כִּנּוֹר ועוגב (בראשׁ׳ ד כא). ואשלחך בשמחה ובשרים בתף וּבְכִנּוֹר (שם לא כז). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש״א י ה). יבקשו איש ידע מנגן בַּכִּנּוֹר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (שם יו יו). ולקח דוד את הַכִּנּוֹר ונגן בידו ורוח לשאול (שם כג). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים וּבְכִנֹּרוֹת ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש״ב ו ה). ויעש המלך את עצי האלמגים מסעד לבית יי׳ ולבית המלך וְכִנֹּרוֹת ונבלים לשרים (מ״א י יב). והיה כִנּוֹר ונבל תף וחליל ויין משתיהם (ישע׳ ה יב). קחי כִנּוֹר סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (שם כג יו). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים שבת משוש כִּנּוֹר (שם כד ח). על כן מעי למואב כַּכִּנּוֹר יהמו (שם יו יא). והיה כל מעבר מטה מוסרה אשר יניח יי׳ עליו בתפים וּבְכִנֹּרוֹת (שם ל לב). והשבתי המון שיריך וקול כִּנּוֹרַיִךְ לא ישמע עוד (יחזק׳ כו יג). עורה כבודי עורה הנבל וְכִנּוֹר אעירה שחר (תהל׳ נז ט). הודו ליי׳ בְּכִנּוֹר בנבל עשור זמרו לו (שם לג ב). אטה למשל אזני אפתח בְּכִנּוֹר חידתי (שם מט ה). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בְכִנּוֹר קדוש ישראל (שם עא כב). עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בְּכִנּוֹר (שם צב ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כִּנֹּרוֹתֵינוּ (שם קלז א-ב). ויהי לאבל כִּנֹּרִי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים וּבְכִנֹּרוֹת (נחמ׳ יב כז). בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וְכִנֹּרוֹת (דהי״א יה כח).—ובתו״מ : שתי קרניו (של הכבש) שתי חצוצרות שתי שוקיו שני חלילין עורו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות (קנים ג ו). אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד עולם (ערכ׳ ב ה). ר׳ יהודה אומר שבע נימין בכנור בזמן הזה (שם ו). היה (דוד) נוטל נבל וכינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם (ירוש׳ ברכ׳ א ב ד). א״ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (בבלי שם ג:). נימת כנור שנפסקה לא היה קושרה אלא עונבה (עירוב׳ קב:). בן לוי שנפסקה לו נימא בכנור קושרה (שם קג.). עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה׳ קא.). כינור של מקדש של שבעת נימין היה (ערכ׳ יג:). כשראו הכהנים והלוים שנשרף בית המקדש נטלו את הכינורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו (פסיק׳ רבתי כו). והוא (נבוכדנצר) קורא לשבטו של לוי ואמר להם הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינודות שלכם וכו׳ ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה מיד עמרו וכו׳ ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם (שם לא). הכנור שהיה מנגן בו דוד בעשרה נבלים (פדר״א יט). — ונחשב להמשבח בכלי הנגון : מהו בלי הננון המשובח אצל בעלי הנגון תשובה הוא הכנור ואמר שיהיה ארכו ברחבו ועמקו כחצי הרוחב וצוארו כרביעית (המבקש לרש״ט פלקיירא). —ואמר הפיטן : איך תנחמוני הבל וכנורי נהפך לאבל, בנחלת חבל בכד עלי עול סבל (ר״א קליר, קינ׳, איך תנחמוני). לבכות ענותך אני תנים ועת אחלום שיבת שבותך אני כנור לשיריך (ר״י הלוי, ציון הלא תשאלי). —והמשורר : אני השר והשיר לי לעבד אני בנור לבל שרים ונוגנים, וגוי יהלוך על האדמה ורוחי תעלה על העננים (רשכ״ג, אני השר, גרן ד, 38). ראו בנור בהיק עלמה ירנן וימשוך לב בהור קולו וצביו (ר״י הריזי, תחכמ׳ לב). דודי לכה נסב אלי גנים, לארות נרדים כם ושושנים, כמה תהי יעלה בבין תנים, הקין לבנורי ופעמוני, וכסוף ליין רקחי ורמוני (הכנה לפסח, הגדה מלווירה, כ״י בריט״מ). ואהי בנור מנגן גדלך יומם ולילה הסדך ספרתי (טדרוס הלוי, קטע כ״י גנ׳ קהיר). — ונהגו בדבור ובספרות החדשה בזמננו לכנות בשם

---

[1]) בארמ׳ כנרא. בערבית בִּרַאנ a), כנארה b), ונפלגו בפרוש שם זה הכמיהם, י״א שהוא החליל, וי״א שהוא התף וכדומה, וי״א שהעקר הוא בראן, והוא פרסי, ועוד דעות מתחלפות, וגם מהחדש׳ יש מפקפקים אם זו מלה שמית (Nö.MG § 104) וגם ביוני׳ באה מלה זו κινύρα.

a) كِرَان b) كِنَارة

זה כלי הנגינה של מינים הרגיל, Geige; violine.—
ועי' נגינה.

*כִּנּוֹרֶת, ש"נ,—כמו כנור: הוי יודע כי כל החכמים המעיינים כענין זה הסכימו כלם על דעת אחת שהארץ עגולה כגון כדור או כנורת (ר"א בר"ח הנשיא, סעבור, שער א). חשקי צפנתיו ודמעתי ככנורת, לא תעזוב לאנוש אהבה מסותרת (ר"י חריזי, תחכמ' ג).

*כנימה, עי' *כִּנִּמָה.

*כְּנִיסָה, ש"נ, מ"ר כְּנִיסוֹת,—בה"פ מן כָּנַס, א) קבוץ, אספה, יום כְּנִיסָה, יום שהכל נאספים העירה, יום השוק וכדומה: כפרים ועיירות גדולות קורין (את המגלה) בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א א). הואיל ונדחו עיירות גדולות ממקומן ידחו ליום הכניסה (תוספתא שם א ב).—בית כְּנִיסַת עצים, שאוספים שם עצים: המוכר את המרחץ וכו' לא מכר לא את הבריכות וכו' ואף לא בית כניסת עצים (תוספתא ב"ב ג ג).— ובמשמ' *מסבה: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה וכו' קל וחומר לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עמי הארץ ובסעודות מרעות (רמב"ם, סנה' כה ד). — ב) ביאה פנימה: ה' שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי (ברכ' ד ב). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (שם ט א). שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה (יבמ' ג י). מקום שהורע כחו בכניסתה (לחופה) הורע כחו ביציאתה (בשנתגרשה) מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (כתוב' ח ז). אמת המים העוברת בחצר אין ממלאין הימנה בשבת אלא אם כן עשו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בכניסה וביציאה (תוספתא עירוב' ט כו). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המטה (ירוש' תעני' א סד ד). ביהודה בראשונה היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת קודם כניסתן לחופה כדי שיהא לבו גס בה (כתוב' יב.). אמר ריש לקיש פועל בכניסתו (לעיר צריך לותר) משלו ביציאתו (לעבודה) משל בעל הבית (ב"מ פג:).
אנשי אלכסנדריא היו מקדשין את נשותיהם ובשעת כניסתן לחופה באין אחרים וחוטפים אותן מהן (שם קד.). המזוזה נכתבת על הימין בכניסתו מן השוק לבית שער וכו' דרך כניסתו מבתים לאכסדרה (מס' מזוזה ג). וישם לך שלום שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם (מד"ר במד' יא). לאחד שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעוט בכניסה שלא תרבה ביציאה ותיגע (שם קהל', במת כתוב). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך (דא"ר ז). — *בית כְּנִיסָה, מקום הכניסה: יצא (הכה"ג) ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפלה קצרה (יומ' ה א). — וגם *כְּנִיסָה לבד, מקום שדרך בו נכנסים: כניסת הבית חדר שלפני הטרקלין (רש"י ברכ' כג:).—ודברים לא בע"ח: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (ניע' ג ח). המים אין בודקין (את הסוטה) אלא כדרך כניסתן בה (רש"י במד' ה כז). — ובמשמ' התחלת דבר: לקדשו (את השבת) בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו (של שבת) (מכי' יתרו ז). זוכריהו (את השבת) על היין בכניסתו (פסח' קו.). כניסת ר"ה שלהן אינה תלוי במעשה אלא משהגיע היום הוא ר"ה ומתחדשת השנה (רש"י ר"ה ז:).—ג) "ההפך מן בליטה, כמו פגימה רחבה: עשו את חומת ההיכל במערב למטה שבעה אמות והוצרכו לגרוע ממנה אמה כנגד תקרת התא האמצעי להניח ראשי הקורות על אותה כניסה (תוספ' יומ' נג.). — ד) "בסגנון הקראים, כמו בית כנסת[1]: צריכה כל כניסה לעשות חלונות מכוונות נגד המקדש (ר"א הקרחי, ג"ע, תפלה).

*כְּנִיעָה, ש"נ, מ"ר כְּנִיעוֹת,—בה"פ מן כָּנַע: מתודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חיל בשבירת לב בכניעת נפש (ר' נסים הבבלי, וידוי ליוה"כ). וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד האמת מספר רוממותו וגדלו מפני שאין כמוהו הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל חובות הלבבות (חו"ה, הקדמה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש (שם, הכניע' א). יהיה תמיד נכנע ושפל

[1]) כך בערב' כניש a).

a) كنيس

עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו וכאשר ידבק בכניעה תרחיק ממנו כל פגעי הגאוה והגובה והגדולה (שם ה). ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים (שם, התשובה ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה כנפשו הם שני יהודי הלבבות ושתי כניעות וכו' אבל שתי הכניעות אחת מהן הכניעה לאלהים יתברך והשנית הכניעה ליראי האלהים ובחיריו (שם, אהבה ה' ג). כן הוא אלו היתה כניעתכם ברצון אבל היא בהכרח וכאשר תמצא ידכם תהרגו אויביכם (כוזרי א קיד). ייראו ויפחד ויבהל וישתומם ויחשב עצמו בריה שפלה ויכנע כניעה ראויה (מלמד התלמיד', ואתחנן). וכל זמן שאתם מאחרים כניעתכם אתם מאחרים גאולתכם ומי יתן ובכר עברו ימי הכניעה כי בכל יום שעובר אתם קרובים להשבית מלכותכם (שבט יהודה לג). ויתחייבו אותו שתהיה תחילת ירידה וכניעה לפני אויביהם (הזוק אמונה לר"י כר"א א לו). כי אין ראוי לעבד להגביה רוחו כנגד אדונו וכו' כי אין טובה כמו הכניעה לפני אדונו (הרוקח, שרש ענוה). מודה חטאיו מלבו מציל מכניעה נפשו (כ"ז, תרג' כ"ס כ ד).

***כניעות**, ש"נ, — כמו כניעה: ואתה יודע מה שיש בקרבתה (של האשה) מהפחיתות ומה שיש בכניעות אל האשה מהגריעות (כוזרי ג נג). — ואמר המליץ: מתנפל על פנים שת על גחון בכניעות חיל ושבירות הלב (מ' ריאטי, מקד' מעט ב).

כנם[1]), ממנו אולי כנם.

כנם[2]), ש"נ, — כמו ה.כן, כנים: ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (שמות ח יג).

***כנמה**, ש"נ, מ"ר כנמות, — תולעים קטנים שבתבואה וכדומה: המעלה פירותיו לגג מפני הכנימה וירד עליהם טל (מכשיר' ו א). מראשית השנה אני אבדך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה וכו' הם ברשותי ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן בהם ברכה בשדה לא כנימה ולא דקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מדביש וכו' הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה כנימה ורקבובית בפירות (ספרי דבר' מ). המעלה האגודות לגג וכו' העלן מפני הכנימה וירדו עליהן גשמים (תוספתא מכשיר' ג א). והן שהרקיבו מן הכנימה אבל אם הרקיבו מתולע' כבריאין הן (ירוש' כ"ק ט ו ד).

***כנמית**[1]), ש"נ, מ"ר כנמיות, — כמו כנם: א"ל ולא היו (בגדי דור המדבר) עושין כנמיות א"ל אם במיתתן לא עשו בחייהן עשו (מד"ר שה"ש, נפת).

א. כנן[2]), ממנו ד.כן, א.כן, ב.*כנה.

ב. *כנן[3]), ממנו *כנן, *כננית.

***כנן**, — קל לא נמצא.

— פע', *כנן, מכנן, — כנן חבל וכדומה על דבר, כרך אותו על הדבר כריכות אחדות, winden; enrouler; to wind: המכנן את החבל (של הדלי) על יד על יד כשר ואם כננו[4]) באחרונה פסול (פרה ז ז).

— פע', *כנן, מכנן, מכונן, — חבל מכונן על דבר, שכננוהו עליו: הממלא בחבית המים העולים אחריה ובחבל שהוא מכונן על צוארה ובחבל שהוא לצורכה (מכשיר' ד א).

***כנן**[5]), ש"ז, — את לגחלים: כנן[6]) מחתה שעושים בה המגמר (ר"ד מהתפותים, למת דוד, ערך זה).

***כננית**[7]), ש"נ, מ"ר כנניות, — כמו ג.כן, עגול ועקמומית, ובפרט המעים בגוף בע"ח שהם עשויים כעין עגולים ועקמומיות: שברא הקב"ה כנניות באדם שאם נהפך אחת מהן אינו יכול לחיות (תול' נו:).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) וי"א כי זו מלה לבדה, ומדמים לו השם כלמתא בארמ' והשרש קמל a) בערב' במשמ' רחש, וממנו השם קמלb) במשמ' כנה, וכן בארמ' גם קלמתא ובאשור' כלמת. ור' יפת אמר: אומרים שהחלוק בין כנים לכנם הוא שכנם יחיד, והרבים ממנו כנמים אמנם כנים הוא לשון רבים כמו קנים תעשה את התיבה ויחידה כנה וי"א שכנים וכנם שני שמות ואין לכנים רבים וי"א עוד שהרבים ממנו כנימים (לקו"ק דף 184).

a) قمل b) قل

[1]) יש אומרים כי אין יחיד מיוחד לכנמית, ומ"ר כנמיות הוא מן כנם.

[2]) עי' הערה להערכים.

[3]) רק בעברית.

[4]) בקצת ספרים כינגו.

[5]) בארמ' כנונא: אמר רבא כי הוינן בי רב נחמן הות מטלטלינן כנונא אגב קיטמא ואע"ג דאיכא עליה שברי עצים (שבת מז.). וכן בערב' כנון a), וכבר אמר פרנקל כי הוא לקוח מארמ'. — [6]) כך נקוד בגוף הספר.

[7]) מן ב.*כנן. — [8]) כך כב"י (ד"ס), ובנוסח' כונניות.

a) كون

כנס[1], ממנו כֶּנֶס, מכנסים, *הכנסה, *כִּנּוּס, *כְּנִיסָה, *כִּנְסָה, *כְּנִסִיָּה, *כֶּנֶסֶת, *כְּנֵסָה, *התכנסות.

כָּנַס, פ״י, כָּנַסְתִּי, כֹּנֵס, כְּנוֹס,—א) כָּנַס אנשים, דברים, אסף וקבץ יחד, sammeln, anhäufen; assembler; ramasser; to gather: כָּנַסְתִּי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים (קהל׳ ב ח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף וְלִכְנוֹס (כסף וזהב) לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). עת להשליך אבנים ועת כְּנוֹס אבנים (שם ג ה). לִכְנוֹס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (נחמ׳ יב מד).—ומים וכדומה: כֹּנֵס כנד מי הים (תהל׳ לג ז).—ואנשים: לך כְּנוֹס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי (אסת׳ ד יז). ויאמר דויד לִכְנוֹס את הגרים אשר בארץ ישראל (דהי״א כב ב). — ובתו״מ: כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו (ב״ב נ א). והחרובים עד שלא כנסן לראש הגג מוריד מהם לבהמה (מעשר׳ ג ד). שכנס (עמלק) כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל (מכי׳ בשלח א). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות (ספרי דבר׳ מו). האשה שכנסה מי תשמישיו של נחתום ללוש בהן (תוספתא פסח׳ ב ז). מונבז המלך עמד וביזבז את כל נכסיו לעניים שלחו לו קרוביו ואמרו לו אבותיך הוסיפו על שלהן ועל של אבותיהן ואתה ביזבזתה את שלך ואת של אבותיך אמר להן וכו׳ אבותי כנסו (אוצרות) במקום שהיד שולטת בו ואני כנסתי במקום שאין היד שולטת בו וכו׳ אבותי כנסו ממון ואני כנסתי נפשות וכו׳ אבותי כנסו לאחרים ואני כנסתי לעצמי (ירוש׳ פאה א טו:). א״ר זעירא אמרה תורה פורטיהו במקדש וכנסיהו בגבולין (שם מע״ש ו נד ג). ת״ר הוא (אבא שאול בן בטנית) כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברין לירושלם (בבלי ביצ׳ כט.). באותה שעה כנס פרעה כל המצריים ואמר להם השאילו לי את בניכם ט׳ חדשים וכו׳ (מד״ר שמות א). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) וכו׳ בשלישית כנס עפרו בד׳ גבלו וכו׳ (שם ויקר׳ כט).— ופעו׳ כָּנוּס: כחל שבשלו בחלבו מותר קבה שבשלה בחלבה אסור ומה הפרש בין זה לזה זה כנוס במעיו וזה אין כנוס במעיו (חול׳ קט:).—ב) *הביא דבר מחוץ פנימה, hereinbringen, faire entrer; bring in: הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו (שבי׳ ד ז). ותים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה וכו׳ הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שם ט). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב״ק ו א). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (סנה׳ ט ג). גולדו לו חמשה באב וה׳ באלול וחמשה בתשרי כונסן לדיר להתעשר (בכור׳ נח.). כורות שיחין ומערות של יחיד כונסין[1] מים לתוכן (מו״ק ה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת[1] (מאכלה) בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד״ר דבר׳ ה).— וגם ליחיד: ואם אמר לו בעל הבית כְּנוֹס לי גרני תרומתו תרומה (תוספתא תרומ׳ א ז). (האומר לאשה) כינסי לי פרה בשעת סתנה אמר לה הרי את מקודשת לי (שם קדוש׳ ג ז). (אמר לחברו) כנוס שורך ושמרו וכו׳ כנוס שורך ואני אשמרנו (ב״ק מח:).—ופעו׳ כָּנוּס: נודות העכו״ם וקנקניהן ויין של ישראל כנוס בהן (ע״ז ב ד).— ואמר הפיטן: הייתי כנתק לרעיה, כָּנוּס לכפה לדהיה, הייתי בארץ נבריה (שבת ה׳ את״פ, אלהים נא אדע).—ובמשמ׳ קח לך: אמר לה כנסי שטר חוב זה (גיט׳ ח ג).— כונס משקה, עי׳ כֹּנֶס.—ג) *כָּנַס אִשָּׁה, לקחה לאשה, עשה בה מעשה נשואים: הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה הרי זה לא יכנוס ואם כנס אין מוציאין מידו הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו אעפ״י שכנס יוציא (יבמ׳ ב ח). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו וכו׳ מת הנשוי נכרית וכנס אחד מבעלי אחיות את אשתו (שם ג ו). הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (שם ד ב). שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כה״ג אעפ״י שעשה בה מאמר ה״ז לא יכנוס (שם ו ד). שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות אחת חרשת ואחת פקחת מת חרש בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת כונס ואם רצה להוציא יוציא מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל חרשת כונס ואינו מוציא לעולם (שם יד ט). הנושא את ארוסתו הכונס את יבמתו וכו׳ (סוט׳ ח ד). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל וכו׳ יבולה

---

[1]) באַרמ׳ כנס, וגם כנש.

[1]) קצת גם במשמ׳ אסף.

היא שתאמר אלו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות אז כנוס או פטור (כתוב׳ יג ה). שומרת יבם שנפלו לה נכסים וכו׳ קדם הוא וזכה קדמה היא ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות כנסה הרי היא באשתו לכל דבר (שם ח ו-ז). שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה (שם ה א). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה (קדוש׳ ב ה). זה אמר אני קדשתיה וזה אמר אני קדשתיה שניהם נותנים גט ואם רצו אחד נותן גט ואחד כונס (שם ג ז). עשה בה מאמר ולא המפיק לכונסה עד שנולד להם אח (תוספתא יבמ׳ ב א). רצה (היבם) לכנוס לשם תואר כונס לשם ממון כונס (ירוש׳ שם א ב:). מעשה באמו של ר״א שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו וכו׳ אעפ״כ כנסה ולא הכירה עד שהביאה שתי שערות (שם יג יג ג). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (שם כתוב׳ ד כח:). בשכנסה בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עין (שם א כח ג). עד שלא כנס ומשכנס לא בעל וגירשה (שם ה כט ד). הכונס את הבתולה פטור (מק״ש) ואת האלמנה חייב (ברכ׳ טז.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא אדם טורח בסעודה ג׳ ימים וכו׳ ובד׳ כונסה ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים ובשני לא יכנוס ואם מחמת האונס מותר (כתוב׳ ג:). אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר באילו פוגע בערוה (יבמ׳ לט:). בת ישראל פקחית שנתארסה לכהן פקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש (שם נו.).—ופעו׳ כנוסה: ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה (ירוש׳ סוט׳ ב יח:). — ואמר הפיטן: לקח יונתו תהי זוגתו בלה כנוסה יפה בתבל (פזמוני תימני׳, לקח יונתו).—ד) במלאכת הבנין וכדומה, *כנס הכותל וכדומה, עשה שלא ילך בקו ישר עם שאר הבנין אלא יעשה כעין פגימה רחבה: אבל בבקעה מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה (ב״ב א ב). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אלא אם רצה כונס לתוך שלו ומוציא (שם ג ח). מי שהיה ביתו סמוך לבית עבודת אלילים ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע״ז ג ו). המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה אמה וכנס אמה זה הסובב נמצא כ״ח על עשרים ושמנה (מדות ג א).— ופעו׳ כנוס, כנוסה: כותל שצידו אחד כנוס מחבירו ושווה מבפנים ונראה פס מבחוץ (תוספתא עירוב׳ א י). שמואל אמר אפילו היא כנוסה כמה רואין אותה כאילו היא יוצא׳ (ירוש׳ סוכ׳ א נב.).

—פע׳, כנס, כנסתי יכנס,—כמו קל, במשמ׳ קבץ: הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל וכו׳ וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה (יחזק׳ כב יט-כא). וכנסתים (את ישראל) אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). בונה ירושלם יי׳ נדחי ישראל יכנס (תהל׳ קמז ב).—ובתו״מ: הלל הזקן אומר בשעת המכנסין פזר ובשעת המפזרין כנס (תוספתא ברכ׳ ז כד). האלל שכינסו ויש בו כזית (שם חול׳ ח טו). מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו (מו״ק ח.). דם דגים שכינסו (בתוך הבלי) אסור (כרית׳ כא:). ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן (מד״ר בראש׳ מד). אמר ר׳ לוי באותה שעה כינס קרח עדתו ואמר להם הרביתם עלינו משוי יותר משעבוד מצרים (שם במד׳ יח). מעשה במונבז המלך שהיה מבזבז ממונו לעניים שלחו לו אחיו ואמרו לו מה שכינסו אבותיך אתה מבזבז אמר להם אבותי כינסו (אוצרות) בעולם הזה ואני כינסתי במצות (פסיק׳ רבתי כה). הרי כינס (נבוכדנצר) כל הלשונות (אגד׳ בראש׳ ז). — ובמשמ׳ חבר: ואם נרצה לדעת תשבורת הקטומה הזאת תכנס ראשה עם תושבתה (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב עח).—וכנס אשה, כמו כנס במשמ׳ נשא: מי שקדש אחת משתי אחיות וכו׳ מת (ולו שני אחים) וכו׳ אחד חולץ ואחד מיבם קדמו וכנסו[1]) אין מוציאין מידם (יבמ׳ ב ו). גרש אחד מבעלי אחיות את אשתו ומת נשוי נכרית וכנסה[1]) המגרש (שם ג ז).

—התפ׳, התכנס,—א) הצטמצם, התכוץ הגוף וכדומה יחד, ההפך מן השתרע, sich zusammenziehen; se contracter; to contract o. s.: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישע׳ כח כ).—ובמשנה: היתה (המחיה) עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת מן הצד ונעשית מבוצרת מפוזרת ונתכנסה ובא השחין ונכנס בתוכה (נגע׳ ה ו).—ב) *נתאסף: הגיע זמן המשמר

—[1]) כך מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו.

לעלות כהנים ולוים עולים לירושלם וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית (תענ׳ ד ב). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר וכו׳ (ביכור׳ ג ב). וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה (מכי׳ בשלח ב ו). והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד וכו׳ אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לב). שהיו אומות ומלכים מתכנסות ובאים לפרגמטיא של א״י (בם ב:ד). מקום שאין נכנסין בשני ובחמישי הואיל ומתכנסין בה לא יתכנסו אלא בזמנה (תוספתא מגי׳ א ג). אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדריות עד שכולן מתכנסין (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). ערב שבת היתה ונתכנסו כל העיירות להספידו (בב כלא׳ ע נב:). היו אילו ואילו מתכנסין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית (בב סנה׳ א יט ג). אם מתכנסין הן כל באי העולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה (בם ז כה ד). אמר ר״ש בן לקיש אם יאמר לי אדם שיש דברי הימים בבבל הרי אני הולך ומביאו משם ועכשיו אם מתכנסין הם כל רבותינו אין יכולין הן להביאו משם (בם י כח.). אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לבהכ״נ ויושבין (בבלי תענ׳ כו:). ר׳ יהודה אומר נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל (מד״ר בראש׳ כב). למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה שני וגרשה שלישי וגרשה וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השמע לנו שאין את מגרש את אמנו מעתה (בם מו). אמר ר׳ שמואל בשלשה מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב״ה (בם פא). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו כבקשה ממך האכילנו מפסחך (בם שמות יט). שאם מתכנסין כל אומות העולם ואומרין אנו מוכרים כל ממונינו ועושים את התורה וכו׳ (בם במד׳ ב). א״ר יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב״ה לומר איממי ר״ה אימתי יוה״כ הקב״ה אומר להם לי מה אתם שואלים (בם דבר׳ ב). וכשהיה (רבי) מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל (בם ז). כשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא (בם שה״ש, כמכוני). למקום שישראל מתכנסין בעוה״ז שם הם מתכנסין לעוה״ב לעתיד לבא (בם קהל׳, בל הנחלים). וכיון שהכל מתכנסים ובאים הקב״ה אומר לשמים והארץ מה אתם עומדים וכו׳ אלא שראתה ציון שהגליות מתכנסות וכל ישראל והשמים והארץ שמחים להם (פסיק׳ רבתי לא). וכן דור נתכנסו עליו צרות (אגד׳ בראש׳ נט). — ומצוי בספה״א: אם הניחה דבר שידוע כי קנאתו על מנת שאין לבעלה רשות בו או שניתכנס (סכום) בירה מהעדפה שעל ידי הדחק שהיה לה בהייה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רסו). מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו (רמב״ם, ת״ת ג ט).

—נפע׳, *נִכְנַס, לְהִכָּנֵס, לִכָּנֵס, לִיכָּנֵס, — בא מחוץ פנימה, hineingehen; entrer; to enter: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה (ביכור׳ ג ד). הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים (בם ג). החמרים שנכנסו לעיר (דמאי ד ו). לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי (שבת א ב). פעם אחת לא נכנסו לנטל עד שחשיכה (עירוב׳ ד ב). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס ד״ר מאיר ר׳ יהודה אומר יכנס אמר ר׳ יהודה מעשה היה ונכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין (בם ד). מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס (בם יא). הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה נעלו דלתות העזרה וכו׳ יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית (פסח׳ ה ה-ו). ומעשה ושאלו את ר׳ טרפון וכו׳ ונכנס לבית המדרש ושאל ואמרו לו לא יזיזם ממקומם (כיל׳ ג ה). הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטרת של בין הערבים ולהטיב את הנרות (יומ׳ ז ד). הגבאין שנכנסו לתוך הבית וכו׳ נאמנין לומר לא נגענו (חגי׳ ג ו). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית (תענ׳ ד ו). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר ר״א בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (נדר׳ ה א). המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב (בם ד ד). הנודר מן העיר מותר ליכנס לתחומה של העיר ואסור ליכנס לעיבורה (בם ז ה). אמר קונם לביתך שאיני נכנס טפת צונן שאיני טועם לך מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן (בם ה ז). קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו או שהנחש בתוכו (בם ט ג). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע״א שלך ערום (ע״ז ג ד). כל הנכנסין להר

הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל (מדות ב ג). הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם (כלים א ח). התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין (אבות ד טו). למלך שהיה לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר (מכי' בשלח ד). אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים על גבי קתדראות עד שנכנסו כלם וכו' הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס ר' שמעון בן גמליאל אומר זה מנהג גדול היה בירושלם פורסין מטפחת ע"ג פתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין ליכנס (תוספתא ברכ' ד ח). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (שם ז יט). הכל נכנסים (למקדש) לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה (שם כל' ב"ק א יא). מעשה שמתה שפחתו של ר"א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם להצר ונכנסו אחריו לבית ונכנסו אחריו (ירוש' ברכ' ב ה:). כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (שם ה ח ד). עד שיכנסו לסוכה כתאוה (שם סוכ' ב נג.). נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו (שם ג נד.). פעם אחת חלה (ר"י בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא חלב רותח וכו' וכשביקשו חכמים להיכנס אצלו אמרו היאך אנו יכולין להיכנס והליסטים עמו בבית (שם סוט' ט כד.). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה כבן בית היכנס וכור לך וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני (שם סנה' י כח ד). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ' ג.). אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (שם כח.). רחק ונכנס אצל המלך (שם לה:). הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג כבא (שבת יב:). ואל תכנס לביתך פתאום ב"ש לבית חבירך (פסח' קיב.). אמר לה ה"ז גיטך על מנת שלא תכנסי לבית הכנסת (יומ' יג:). ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא אחר ור"ע (חגי' יד:).

אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר וכו' לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב (תענ' י:). הלכו ועמדו על פתח ביתו (של ר' דוסא) נכנסה שפחתו אמרה לו רבי חכמי ישראל כאין אצלך אמר לה יכנסו ונכנסו (יבמ' טז.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי (סוט' יד.). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (גטי' לב.). מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה (ב"ב קמו.). משנכנסו לארץ נאסר להם בשר נחירה (חול' יז.). אמר לו הכנס (למרחץ) ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס (מד"ר בראש' ד). השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס (שם שמות יט). גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך (שם ויקר' כו). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אין רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא הבן מלוכן ומזורז (שם במד' י). כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחר מסכן (שם קהל', בלת נתמן). — נִכְנְסָה האשה, בַמשמ' נשאה לאיש: מעשה שמתה אשתו של רבי טרפון עד כשהוא כבית הקברות אמר לאחותה היכנסי וגדלי את בני אחותך (ירוש' יבמ' ד ו: ומדר' קהל'). — ובהמה ועוף: מחיצת הקנים אם אין בין קנה לחבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי (כלא' ד ד). צבי שנכנס לבית וננעל אחר בפניו (שבת יג ו). ליונה שברחה מבן נין ונכנסה לטרקלין של מלך וכו' נכנס בן נין אחריה ננעל המלך בפניו (מכי' בשלח ב ו). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (מד"ר במד' ח). — ודברים לא בע"ח: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור ונאכל לאונן ונכנס לירושלם ויוצא (דמאי א ב). מעות נכנסות לירושלם ויוצאות ופירות נכנסין ואינן יוצאים רשב"ג אומר אף הפירות נכנסין ויוצאין (מע"ש ג ה). והדמאי נכנס ויוצא ונפדה (שם ו). מעשר שני שנכנס לירושלם ונטמא (שם ט). כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב (כתוב' ח ו). איזו היא חלון המצרית כל שאין ראשו של אדם יכול להכנס לתוכה (ב"ב ג ו). מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא אמרה לו נכנסו ידי לאויר כלי חרש (ידים ג א). נישרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף

וכלי זהב (מכי' בשלח ב ה). בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו (שבת לד:). כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (סוט' כא:). (הירח נפגם ונקטן) על ידי שנכנס בתחומו של חבירו (מד"ר בראש' ו).—דבר פלוני נִכְנַס בתוך דבר פלוני, הוא מפסיק בין שני חלקי דבר פלוני: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים (כלא' ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר (שם ג ג).— ובחכמת הטבע, הִכָּנֵס גשם בגשם, שכן בחלל שתפס גשם זולתו בה בעת יחד אתו: אם היה הרקות נמצא היה מתחייב אפשרות הכנס גשם בגשם אבל הכנס גשם בגשם הוא נמנע שאם לא, היה אפשר שיכנס העולם בגרגיר חרדל (ר"ח קרקש, אור ה' א א א). — ודבר מפשט, התערב בתוכו: אי אפשר שיכנס בו הכזב בשום פנים (עקרים א יח). —*נִכְנַס לתוך דברי פלוני, הפסיק דבריו פתאם: חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו (אבות ה ז). ר"ש בן יוחי אומר מה ת"ל שמעו נא דברי אלא שבקשו (אהרן ומרים) ליכנס לתוך דברי המקום אמר להם המקום המתינו לי עד שאדרוש ק"ו שלא יהיה אדם נכנס לתוך דברי חבירו (ספרי במד' קג).—*נִכְנַס לרשות פלוני, התחיל פלוני להיות שולט בו: הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין שמשתכנס לרשותו אינו יכול להפר (נדר' י ד). אין הבעל מפר עד שתכנס לרשותו (שם ה).—*נִכְנַס תחת פלוני, נהיה הוא החַיָּב במקום פלוני: הניחה (את הבהמה) בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצאה והזיקה חייב מסרה לרועה נכנס רועה תחתיו (ב"ק ו ב).—*נכנס לשבת, ליו"ט, התחיל את השבת, היו"ט: (ולמה אינו אוכל בע"ש ביום) כדי שייכנס לשבת בתאוה (ירוש' פסח' ט לז:). הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין וכו' (מותרים להסתפר במועד) שלא ייכנסו לרגל מנוולין (שם מו"ק ג פא ג). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת וכו' שלא ייכנסו לשבתן מנוולין (שם תענ' ב סה ד). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (בבלי פסח' לט:).—*נִכְנַס לגדולה, לזקנה, לחלי, הגיע לזה: הוא הושע עד שלא נכנס לגדולה הוא הושע משנכנס לגדולה וכו' הן הן עד שלא נכנסו לגדולה הן הן משנכנסו לגדולה

(תוספתא ברכ' א יז). אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של יסורין ואינו יוכל לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב (ירוש' קדוש' ד סו ד). שאם יכנס אדם לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעשות במלאכתו ה"ז מת ברעב (סופרים טו א). —ונִכְנַס לצרה: אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים כל צרה שהייתי נכנס לה אתה הייתה מרחיבה לי נכנסתי לצרתה של בת שבע ונתת לי את שלמה נכנסתי לצרתן של ישראל ונתתה לי את ביהמ"ק (ירוש' תענ' ב סה ד).—והזמן, החֹדש, התחיל: משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענ' ד ו). משנכנס אדר מרבין בשמחה (גמ' שם כט.).—וכסהמ"א: בעבור שיפול להם פסח קודם הכנס פרק האביב כפי חשבונם (כוזרי ד כט). —הִפְעִ', *הִכְנִיס,—עשה שיִכָּנֵס, בהמשמ' שמשמש בהן הנפעל, בכל מקום לפי ענינו: היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם הכניסו לבתיהן מתקנים ודאי (אם אמר) טלו והכניסו לבתיכם לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר' ב ה). פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכניס (שבת א א). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך (שם ה ג). אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכניס ומלהוציא לו (עירוב' ב ו). המוצא תפלין (בשדה) מכניסן זוג זוג (שם י א). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה (פסח' א א). מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים (מו"ק ב ג). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תענ' ג ח). הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות (ב"ק ה ב). הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות (שם ג). הכניס תרנגולין לתוך הבית וכו' הרי זו חזקה (ב"ב ג ה). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן וכו' גמרו את הדבר היו מכניסין אותן (את בעלי הדין) הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב (סנה' ג ו-ז). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (שם ט ה). ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוה לבית ר' ישמעאל וייפוה וכו' (נדר' ט י). אם מתכנסים באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר' לב). שאם

היה הוא ילד והיא זקנה וכו' ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם לג). יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס לשלום אומר מודה אני לפניך שהכנסתני לשלום (תוספתא ברכ' ז יז). ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדין אומרין כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה (שם שם יג). אין דרך בני אדם להיות מכניסין בצלים בין הירק (ירוש' פאה ג יז). הרוצה להכניס מאה תאנים מתוקנות לתוך ביתו (שם דמאי ז כו ג). אמר להם רב חסדא למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה (שם חלה א נז ג). אמרו לו הרי מאתים זוז נתונין לך במתנה ושלותיך יבאו וילקו אתה למה הכנסת עצמך לספק (שם ר"ה כ נח.). הרי אתם מכניסין את ראשי בין שני ההרים הגבוהים (שם יבמ' א ג.). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אמר רב יהודה מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צורכו (שם ג.). אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק (פסח' ח.). כת אביו של חתן או אמו של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתוב' ג:). כל המכניס את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו (שם נ.). התקינו שיהו מושיבין (מלמדי תינוקות) בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסים אותן כבן ו' כבן ז' (ב"ב כא.). בלעתו והוציאתו והכניסתו והקיאתו ויצא מאליו (חול' ע.). למחר אני מכניס לכם אמה של מים (מד"ר ויקר' כו). שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול (שם במד' י). למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטין שלו ונשבע שלא יכניסו לבנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרוה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו (שם קהל', נס במדען).—הכניסה האשה לבעלה כך וכך, הביאה לו סבום נדן בנשואיהם: הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל (יבמ' ז א). פסקה להכניס לו אלף דינר (כתוב' ו ג). הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה (שם ה ד). למלך שארש אשה בת אבות ואמר לשושבינה מה היא מכנסת לי אמר לו שתי מרגליות מעולות (אגד' בראש' עג).—הכניסה התבואה, הביאה פרי: זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה (שבי' ד ט). התלתן משתצמח התבואה והזתים משיכניסו שליש (מעשר' א ג). (רוח) צפונית יפה לחטים בשעה שמכניסים שליש וקשה לזתים בשעה שחונטין (ספרי דבר' מו).—*הכניס שבת וכדומה, התחילה: וא"ר יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי (שבת קיח:).

—פע', *כִּנֵּס, מְכַנֵּס, מכונס, שכִּנְּסוּהוּ, שקבצוהו, אספוהו: מביאין עצים מן השדה מן המכונס ומן הקרפף אפילו מן המפוזר (ביצ' ד ב). ויפוצו אויביך אלו המכונסים וינוסו משנאיך אלו הרודפים (ספרי במד' פד). לא נחלקו ב"ש וב"ה על (העצים) המכונסין שבקרפיף שיביאו ועל המפוזרין שבקרפיף ושבשדות שלא יביאו על מה נחלקו על המכונסין שבשדות ועל המפוזרין שבקרפיף (תוספתא יו"ט ג י). חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש' שבת א ד:). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים (בבלי שם לב:).

—הפע', *הֻכְנַס מֻכְנָס, מוכנס: הגת והמתן והמשפך של גוים רבי מתיר וחכמים אוסרין ומודה רבי בקנקנים שהן אסורות ומפני מה אלו אסורות ואלו מותרות אלו עשויות למוכנס ואלו עשויות שלא למוכנס (תוספתא ע"ז ח א). — ובמשמ' בא: ונשא את עונה הוא מוכנס תחתיה (רש"י במד' ל יו).

***כֹּנֶס**, ש"ז, — שהמ"פ מן כָּנַס, במשמ' כניסה, א) כֹּנֶס משקה וכדומה, ביאה פנימה: היו (הכלים נקובים) בכונס משקה (כלים י ח).—ב) כֹּנֶס הרחת וכדומה, הקצה שמכניסים אותו בתוך התבואה: כל שאין כונס שלו (של הרחת) רואה פני החמה (ב"מ קה.).

***כְּנֵסָה**, כניסה, ש"נ,—כמו כְּנֶסֶת: כל כְּנֵסָה[1]) שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). — ואמר המשורר: ראו חצי אשר תולק בכפלו, אני המשפעים רב כגילו, ובי יקנו מתי ספים כספים, בעת נסה כְּנֵסָה[2]) נאספים (ר"ב ברכיע הזהב, מליצה נגיתה).—ואמר הפיטן: מקים מעפר דל ואביון מאשפה, כְּנֵסָתְךָ[3]) כל תתן

---

[1]) כך נקוד במס' אבות בסדור תימני כנקוד עליון ב"י בריט' מוז' Or. 2227. — [2]) כך נקוד כהוצ' בהנא, אך לא נתברר לי ממי הנקוד ואם היה בגוף הב"י, כנסה או כניסה.— [3]) לא נתברר לי מי הוא המנקד.

לכלה ולחרפה (סדר רע"ג, סלית' יום כ', ישראל עמך). אל נשא ארנן בהתעלמה, אומץ עשה אניד בִּכְנֵסָה, כסוד ברא ביושר אתחברה (רשב"י הבבלי, אל נבא).

***כְּנֵסָה**, ש"נ,—קבוץ, צבור, עדה וכדומה, Gemeinde ; Communauté; -nity : כן מנהג הלשון במקומות רבים כי כשידבר בל' נקבה ידבר כנגד הכנסה[1]) וכשידבר בל' זכר ידבר כנגד העם (רד"ק ישע' יט יד). ובשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בל' יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל' נקבה כנגד הכנסה[1]) (בם נא יג). בא הנה שם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה[1]) (הוא, ירמ' ח ה). לפי שהמשיל כן כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה וזכר הזית שהוא משל לה ג"כ בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה[1]) ואחר כך שב לדבר בלשון זכר (בם יא טז). והכנסה[1]) נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים (הוא, הוש' ב ד). כלומר שלא תשאר בישראל כנסה[1]) כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה (בם ד ה).— ובמשמ' בית כנסת : ובעיר בגדד שמנה ועשרים בתי בנסיות ליהודים וכו' וכנסה[1]) גדולה של ראש הגולה מבנין עמודי שיש מכל מיני צבעים מצופים בכסף (מסע' ר' בנימין).

***כְּנֵסִיָּה**[2]), כְּנֵסִיָּה, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת, כְּנֵסִיּוֹת,—קבוץ, אספה, Versammlung; assemblée; gathering : ר' יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). ר' דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת ילדים וישיבת כנסיות[2]) של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (בם ג י). בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכלן מתפללין כאחד אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה (מד"ר שמות כא). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (בם איכ', פתיח'). — ובספה"א : עצרת בוגדים כנסיות בוגדים (רש"י ירמ' ט א). מפטיר כנסיות אני (רמב"ה תול' נא).—וכמו כְּנֶסֶת, בֵּית כְּנֶסֶת : ומאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפלות המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה (מד"ר שמות כא). זו העיר טובה לי מכל המדינות כו אני בונה כנסיה ודר בתוכו (בם במד' א). מצוות שאנחנו חייבים לשמרם וכו' בבית המקדש ולא בשאר הכנסיות כמו זביחת הפסחים (פי' י' הדבר' לגבי בר נח, לקו"ק 10).—ונהגו המחברים החדשים לכנות בשם זה לארצות שאין מלך שליט עליהן אלא הצבור, הקהל, Republik ; -lique ; -lic : ממשלתם ממשלת כנסיה ומושליהם ימשלו בם בממשלה רפויה (שבי"ע ב, באדקא). עם פרא הבלתי נודע לנו היטב תחת ממשלת כנסיה פראים אכזרים ותומסים (בם, אפריק' התיכונה). ממשלת החפשיות או כנסיות אשר אין להם מלך שוטר ומושל בי אם יתנהגו ע"י ראשים רבים אשר יתועדו מכל עיר ופלך אל מקום אחד להתיעץ (רא"ש למוד' א י). כנסית שווייץ בכללה תחלק לי"ג פלכים או כנסיות קטנות אשר המה בעלי ברית יחד לעזור אחד את רעו לטובת כלל הכנסיה הן למלחמה הן לשלום (בם). בעת ההיא הגיעה השמועה על דבר ברית האון אשר השתפלה כנסית אמריקה לכרות עם בריטניה וכו' ומי האמין לשמועה כי תהפוך הכנסיה הזאת את שטתה לשים בריח ודלתים לפני מסחרה (מה"ג, דביר ב, מכת' מסח' ו). — ובזמן האחרון כנו בשם זה לאספה גדולה של מורשי הצבור או חברות שנועדים למקום אחד לדון בשאלות מיוהדות, Kongress ; congrès : הכנסיה הציונית, כנסית באי כח הממשלות, וכדומה.

***כְּנֶסֶת**, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת,—א) אספה, וְהַכְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, אספת גדולי חכמי ישראל בראשית בית השני שסדרו את עניני הצבור בזמן ההוא ותקנו תקנות והלכות בחיי ישראל : משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א). שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (בם ב). וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה החזירו הגדולה ליושנה (ירוש' ברכ' ז יא ג). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (בבלי בם לג.). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (יומ' סט:). אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר דניאל ומגילת אסתר (ב"ב יה.). — ב) מקום שמתאספים שם להתפלל, Synagoge : חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול (יומ' ז א, סוט' ז ז). בכור שנסמית עינו שנקטעה ידו שנשברה רגלו

[1]) מהכתיב חסר י נראה כי הוא קרא כְּנֵסָה ולא ולא כִּנְסָה.

[2]) כך נקוד בסס' אבות במדור תימ' בנקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or.2227.—[2]) כך בסדור תימ' כ"י בריט"מ וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובנוסח' הרפו' בתי כנסיות.

הרי זה ישחט על פי שלשה בני הכנסת (נכור׳ ה ס). וכולן טהורין לבני הכנסת וטמאין לתרומה (זבים ג ב). מעשה בר׳ מאיר שקראה (את המגלה) של טיבעין מיושב והיו בני הכנסת יושבין (תוספתא מגי׳ ב ה). ר׳ יוסי אומר בני הכנסת לא יקחו את הרחבה (שם ג א). כל כהן שעומד בבכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה (ירוש׳ גזיר׳ ז נו.). לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה (פסח׳ מט:). הכנסת הזו (מתפללת) תהלה ואח״כ הכנסת האחרת (מד״ר במות כא). הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה (סדר רע״ג, תפל׳ ר״ח מו ת).—וגם "מקום שמלמדים שם ילדים: כנסת שמלמדין בה הנערים קורין אותה בלעז אישקולא (ערוך, ערך אסכולא). — ועם המלה בית, בֵּית כְּנֶסֶת, עי׳ בית, והוסיפה: וכשהוא (הגֵר) בבית הכנסת אומר אלהי אבותיכם (ביכור׳ א ד). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (מגי׳ ג ב). כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת (סוכ׳ ג יג). קונם לבית זה שאיני נכנס ונעשה בית הכנסת אמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה בית הכנסת לא הייתי נודר (נדר׳ ט ב). כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם (מכי׳ יתרו יא). הנכנס לבית הכנסת ומצאן שקראו הצייה (של המגלה) וגמר עמהן (תוספתא מגי׳ ב ג). גוי שהקדיש קורה לבית הכנסת וכתוב עליה לשם בודקין אותו אם אמר לשום הקדש נררתי גונזין אותו ואם אמר לשום בית הכנסת נדרתי נורדין את מקום השם (שם ג ה). המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע וכו׳ רב חונה אמר כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). משהוא יודע לענות אמן בבית הכנסת (שם סוכ׳ ד לז ג). נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי׳ ב עג:). מהו ליקח אבנים מבית הכנסת זו ולבנות בבית הכנסת אחרת (שם ג עג ד). אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (שם שם עד.). אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת (בבלי ברכ׳ ו.). בית הכנסת של כפרים, בית הכנסת של ברבין (מגי׳ כו.). הקב״ה מקפין מבית הכנסת זה לבהכ״נ זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה כל כך למה כדי לברך ישראל (מד״ר

בה״ב, דומה דודי).—ומ״ר: מדליקין שמן שרפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (תרומ׳ יא י). בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש (תוספתא מגי׳ ג ז). אמר דוד אזבה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). איכן הוא (הקב״ה) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (שם ה ח ד). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (שם בכי׳ ד נה ג). ארבע מאות ושמנים בתי כניסיות היו בירושלם (שם מגי׳ ג עג ד). אם אין רוח הקודש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל (בשסנה׳ י כח:). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (בבלי ברכ׳ ג.). אמר לו הקב״ה (לאברהם) שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין לכבודי ואני על גבן (מד״ר בראב׳ מח). (כתוב) ותלך לדרוש את יי׳ וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים (שם סג). היה אחז סבור וכו׳ אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסתר א). — ואמר הפיטן: וישימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אשר להם עוז כך (תפל׳ רבע״ג, ה׳ נפתי).—ובית כנסת של עבו״ם: (המוצא מעות) בבתי כנסיות של עבו״ם (ב״מ כד.).—*כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, האמה הישראלית: אמר ר״ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ברכ׳ לב:). כנסת ישראל (נמשלה) ליונה וכו׳ מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת מט.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע שמני בניך כחולדה זו הגרה בעיקרי בתים (פסח׳ קיח:). אמרה כנסת ישראל רבש״ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אע״פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם החזק לי טובה שהודעתיך בעולם (מנח׳ נג.). אמרה שבת לפני הקב״ה רבש״ע לכולן יש

בן זוג ולי אין בן זוג אמר לה הקב"ה כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך (מד"ר בראש׳ יא). נמשלה כ נ ס ת ישראל לכלה (פסיק׳ רבתי לז).

כנע[1], ממנו כָּנַע, ואולי כִּנְעָה, °הַכְנָעָה, °כְּנִיעָה, °כְּנִיעוּת.

כָּנַע, — קל לא נמצא.

—נִפע׳, נִכְנַע, נִכְנְעוּ, הִכָּנַע, הִכָּנְעוֹ, תִּכָּנַע, יִכָּנַע, יִכָּנְעוּ, יִכָּנֵעוּ,—נִכְנַע לפני פלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, קבל על עצמו מרותו ושלטונו של פלוני, עַם לפני אויבו וכדומה, sich unterwerfen ; se soumettre ; to submit o. s. : וַיִּכָּנַע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט׳ ח כח). ויכם (יפתח את בני עמון) מערוער ועד בואך מנית וכו׳ מכה גדולה מאד וַיִּכָּנְעוּ בני עמון מפני בני ישראל (שם יא לג).— ויחיד לפני גדול ממנו וכדומה, השפיל עצמו : ויהי דבר יי׳ אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נִכְנַע אחאב מלפני יען כי נִכְנַע מפני לא אבי הרעה בימיו (מ"א כא כח-כט). יען רך לבבך וַתִּכָּנַע מפני יי׳ בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו וכו׳ ותקרע את בגדיך ותבכה לפני (מ"ב כב יט). ויעש (צדקיהו) הרע בעיני יי׳ אלהיו לא נִכְנַע מלפני ירמיהו הנביא מפי יי׳ (דהי"ב לו יב). וכהצר לו חלה את פני יי׳ אלהיו וַיִּכָּנַע מאד מלפני אלהי אבהיו (שם לג יב).—ונכנע תחת ידו של פלוני : וַתִּכָּנַע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל (שופט׳ ג ל). וילחצום אויביהם וַיִּכָּנְעוּ תחת ידם (תהל׳ קו מב). —ונִכְנַע סתם : וַיִּכָּנְעוּ הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש"א ז יג). ובראות יי׳ כי נִכְנָעוּ היה דבר יי׳ אל שמעיה לאמר נִכְנְעוּ לא אשחיתם (דהי"ב יב ז). אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נִכְנְעוּ ויבאו לירושלם (שם ל יא). ולא נכנע מלפני יי׳ כְּהִכָּנַע מנשה אביו (שם לג כג). והעמיד האשרים והפסלים לפני הִכָּנְעוֹ (שם יט). וּבְהִכָּנְעוֹ שב ממנו אף יי׳ (שם יב יב). וַיִּכָּנַע יחזקיהו בגבה לבו (שם לב כו). וַיִּכָּנְעוּ שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יי׳ (שם יב ו). וַיִּכָּנְעוּ בני ישראל בעת ההיא (שם יג יח). ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם (שם ז יד). ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה

[1]) בערב׳ קנע a), וגם כנע b).

a) قنع b) كنع

בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את ספי מילד, הרפא וַיִּכָּנֵעוּ (דהי"א כ ד).—וּלְבָבוֹ נִכְנָע : אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יִכָּנַע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (ויקר׳ כו מא).—ואמר בן סירא : אל תסרב על האמת ועל אולתך ה י כ נ ע (כ"ס גני׳ ד כה).—ובהלמ׳ : הזידים נ כ נ ע י ן והצדיקים שמחים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.).

—הִפע׳, הִכְנִיעַ, הִכְנַעְתִּי, עת׳ אַכְנִיעַ, תַּכְנִיעַ, וַיַּכְנַע, וַתַּכְנַע, הַכְנִיעֵהוּ, אַכְנִיעֵם, יַכְנִיעֵם,—עשה שֶׁיִּכָּנַע, unterwerfen, soumettre ; submit : וַיַּכְנַע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל (שופט׳ ד כג). הוא ישמידם (את הגוים יושבי הארץ) והוא יַכְנִיעֵם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר׳ ט ג). ויך דוד את פלשתים וַיַּכְנִיעֵם (ש"ב ח א). כי הִכְנִיעַ יי׳ את יהודה בעבור אחז מלך ישראל (דהי"ב כח יט). וְהִכְנַעְתִּי את כל אויביך (דהי"א יז י). לו עמי שמע לי וכו׳ כמעט אויביהם אַכְנִיעַ ועל צריהם אשיב ידי (תהל׳ פא יד-יה). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ וַתַּכְנַע לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם (נחמ׳ ט כד).—ואת פלוני, השפילו : ראה כל גאה הַכְנִיעֵהוּ והדך רשעים תחתם (איוב מ יב).—ובתלמ׳ : שופטינו בצדק שפטתנו בצדק ה כ נ ע קמינו ה כ נ ע ת ה קמינו (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד).—ואת לבו של פלוני : וַיַּכְנַע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל׳ קז יב).—וגם דבר מפשט, הכניע את שאונו של פלוני וכדומה : כחרב בציון שאון זרים תַּכְנִיעַ (ישע׳ כה ה).

—פעו׳, °כָּנוּעַ : והשפילהו והכניעהו עם כל יועציו ויהיה כ נ ו ע וכבוש לפני בקשתי (יוסיפון, פרק ד). והאיש משה ענו מאד ושתק והיה כ נ ו ע בלבו (הרוקח, ברב ענוה).

—הפע׳, °הָכְנַע, הָכְנָעָה, הוּכְנָעָה,—כמו נכנע : ותהיה בוש ממעשיך איך תשוב לו הנפש כאשר נתנה לך אילו ה ו כ נ ע ה והושפלה לשמים (הרוקח, ברב ענוה).

כִּנְעָה[1], ש"נ, בכנ׳ כִּנְעָתֵךְ,—א) סחורה, רכוש, Habe, Ware ; effets, marchandise ; effects, goods : אספי מארץ כִּנְעָתֵךְ[2]) יושבתי במצור כי כה אמר יי׳ הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם (ירמ׳ י יז-יח).—ב) °כמו כניעה[3]) : אלי וצור ישועתי,

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) ת"י : סחורתיך, ונראה כי ראה בשם זה שם נגזר מן כ נ ע ן במשמ׳ סוחר. ובן רש"י, וכן רבים מהחדשים. אבל זה דחוק.—[3]) כך פרש מנחם השם כִּנְעָה שבכתוב, וכן ריב"ג, אמר וז"ל : צ׳מי צ׳עתכ ואנחטאטכ אכה׳ר מנ אנחטאט אלארץ׳, ע"כ,— ובעבר׳ : כנסי כנעתך ושפלותך

אליך קראתי מבור כ נ ע ת י, בקראי ענני יום אשפוך לפניך לבבי ודמעתי (רבכ"ג, בתר׳ יוה"כ, אנהיב אני אתה). —ואמר המליץ: כ נ ע ה תמיד בעליה מפי אריה ומקל מפי כלב (אבפ כא ד).

כְּנַעַן, ש"ז,—שם העם מבני שם שישב בארץ ישראל לפנים ובפרט בערי צור וצידון, והצטינו בפרט במסחר והיו ידועים קצת לרמאים: כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הוש׳ יב ח).— שפת כנען, הלשון שדברו הכנענים, דומה ללשון העברית: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע׳ יט יח).— ובספהמ"א השתמשו ככנוי ל ש ו ן כ נ ע ן ללשון עמי הסלוים: פלצא בלשון כ נ ע ן (רגמ"ה חול׳ נד.). בלשון אשכנז ובלשון כ נ ע ן (רב"י דבר׳ ג ט). מה שקורים בלשון כ נ ע ן בילחא (אור זרוע, הלכ׳ ע"ב לה).

כְּנַעֲנִי, שת"ז, נקב׳ כנענית, מ"ר כנענים, ככנ׳ כנעניה, —א) אחד מעם כנען: איש כנעני (בראש׳ לח ב). ושאול בן הכנענית (שם מו י).—ב) סוחר, תגר, Händler, marchand; merchant: מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישע׳ כג ח). ולא יהיה כנעני עוד בבית יי׳ צבאות ביום ההוא (זכר׳ יד כא). סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד). יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). —ואמר המשורר: אדמה ליצורים שוק וכלם בעלי חנות, ויש נוכל בכנענים ויש עושה בנאמנות, ויש אציל ומום אין בו לבד דלות ומסכנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א נו).

א׳ כנף, ממנו כנף, א׳ כנף.

כָּנָף, ש"נ, סמי׳ כנף, ככנ׳ כנפי, כנפך, כנפו, מ"ז כנפים, סמי׳ כנפי, ככנ׳ כנפיך, כנפיך, כנפיו, כנפיה, כנפיהם, מ"ר כנפות,—א) כנף העוף וכדומה, האבר שבו יעוף העוף, Flügel; aile; wing: ויברא אלהים את התנינם הגדלים וכו׳ ואת כל עוף כנף למינהו (בראש׳ א כא). וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף (שם ז יד). וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה (עוף) נדד כנף ופצה פה ומצפצף (ישע׳ י יד). ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה (יחזק׳ יז ז). הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה (שם ג). כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). ואם מן העוף עלה קרבנו ליי׳

יותר משפלות הארץ. וכעין זה גם רד"ק. אבל פרוש זה עוד יותר דחוק מהראשון. עכ"פ, על סמך זה כבר השתמשו במלה זו במשמ׳ כניעה.

והקריב מן התרים וגו׳ ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל (ויקר׳ א יד-יז). כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר׳ לב יא). הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל מואב (ירמ׳ מח מ). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו[1]) לתימן (איוב לט כו). כנף-רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה (שם יג). — ובתו"מ: נשתברו רגליה נמרטו כ נ פ י ה (חול׳ ג ד). מה נשתנה כ נ ף העוז מכל הכנפים (בכור׳ יו יד). יונה כנפיה מגינות עליה (שבת מט.). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כ נ פ י י ם האחרונים יותר מן הראשונים (חול׳ נז:). נוח להן לבריות להגדיל להן כ נ פ י ם ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך תנף (מד"ר אסת׳ א). אפילו מתכנשין כל באי עולם להלבין כ נ ף אחד מן העורב אינן יכולין (שם בה"ב, לאבו כתס).—ושל ארבה, חגב וכדומה: ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כ נ פ י ם וקרסוליו ו כ נ פ י ו חופין את רובו (חול׳ ג ז). ארבה וחסיל אפילו לא נראה בארץ ישראל אלא כ נ ף אחד מתריעין עליהן (תענ׳ כב.). — ובהרחבה גם הרגלים בבעלי חיים, וראשי כ נ פ י ם: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסח׳ ז יא). —בעל כנף, בעל כנפים, כנוי לעוף: כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז). כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (קהל׳ י כ).— —וברברים לא בע"ח או דמיונ׳ שיש להם צורת עוף וכנף: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ). ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף (מ"א ו כז). וארבעה פנים לאחת (החיות שראה יחזקאל במרכבה) וארבע כנפים לאחת להם וכו׳ וידו[2]) אדם מתחת כנפיהם וכו׳ וכנפיהם פרדות מלמעלה (יחזק׳ א ו-יא). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים וכו׳ בעמדם תרפינה כנפיהן (שם כד).—ומליצה, נשאו על כנפי נשרים, הביאו למקומו במהרה, כבטחה, תחת מחסה נאמן: ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי (שמות יט ד).—כנפי רוח, בהשאלה ע"ש מהירותן: וירכב על כרוב ויעף ויורא[3]) על כנפי רוח (ש"ב כב יא). צרר רוח אותה בכנפיה (הוש׳ ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל׳ קד ג). — עשה

[1]) כנפיו קרי.—[2]) וידי קרי.—[3]) כתהל׳ יח יא: וידא.

לו כנפים, מליצה לדבר שיעבר מהרה ולא יהיה: התעוף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועוף[1]) השמים (משלי כג ה).—חסה תחת כנפי פלוני, שפלוני הגן עליו לבלתי יארע לו כל רע: ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יי׳ אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל׳ צא ד).—ובצל כנפיו: מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהל׳ לו ח). חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה (שם נז ב).—ובסתר כנפיו: אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה (שם סא ה). — הסתיר את פלוני בצל כנפיו: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (שם יז ח).—רנן בצל כנפיו: כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ח).—ובתו״מ: כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע רשע זה בא לאבד בניך מתחת כנפיך ספר התורה שנתת להם מי יקרא בו (מכי׳ בשלח, עמלק ב). הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה (שם יתרו ב). כל המכנים בריה אחת תחת כנפי השמים מעלין עליו כאילו יצרו וריקמו (תוספתא הור׳ ב ז). ר׳ יוסי אומר (שלמה התחתן עם נשים נכריות כדי) למושכן לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי השכינה (ירוש׳ סנה׳ ב כ ג). הולכין ליריד ולוקחים משם עבדים ושפחות וכו׳ אפילו (עבדים) גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה (שם ע״ז א לט:). שמקרבן תחת כנפות השמים (שם שם ג). ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (בבלי שבת לא.). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שם). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר׳ לב.). שהיה משה מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (סוט׳ יג:). ואף מבני בניו של אותו רשע (נבוכדנצר) ביקש הקב״ה להכניסן תחת כנפי השכינה אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנה׳ לו:). גר שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה וכו׳ מכאן אמרו מקבלים מיני זכחים מרשעי ישראל כדי להכניסן תחת כנפי השכינה (מד״ר ויקר׳ ב). מי שבא לחסות

—[1]) לעוף קרי.

תחת כנפיו של הקב״ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת (שם במד׳ יב). — ב) בהשאלה, קצה דבר, כנף הבגד וכדומה: ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (במד׳ יה לח). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול וכו׳ ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש״א כד ד-ה). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם יה כז). בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכר׳ ח כג). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד (חגי ב יב). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמ׳ ב לד). ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג).—ומ״ר בסמי׳ כנפות: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר׳ כב יב).—פרש כנפיו על אשה, נשאה לו לאשה, לקחה תחת מחסהו: אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כי גאל אתה (רות ג ט). ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך (יחזק׳ יו ח). — גלה כנף פלוני, ראה ערותו, ובהעברה, שכב עם מי שהיתה אשתו: לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף[1]) אביו (דבר׳ כג א). ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו (שם כז כ). —ובהשאלה, *כנוי למקום תרפה של אשה: כנף שראה אביו לא יגלה (יבמ׳ ד.).— *הוא בכנף בגדו, הוא בדד, יחידי, אין לו אשה ובנים: לא בא אלא במות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו (רב״י במות כא ג).—*נגע בכנף מעילו, נגע נגיעה קלה: חלילה שאחד מהם ימלאהו לבו לגעת בך ולא בכנף מעילך (רי״א, כבלת).— כנף הארץ: מכנף הארץ זמרת שמענו (ישע׳ כד יו). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם יא יב). בא הקץ על ארבעת[2]) כנפות הארץ (יחזק׳ ז ב). תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ (איוב לז ג). לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (שם לח יג). — כנפי נהר, קצותיו: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו׳ וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך (ישע׳ ח ז-ח). —כנפי השמש: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלא׳ ג כ).—כנפי שחר: אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהל׳ קלט ט-י). — ואמר המשורר:

—[1]) לא נתברר היטב טעם כנוי זה.—[2]) ארבע קרי.

הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כ נ ף ש ח ר בסותו (ר״פ הנגיד, הנרפא הזמן).— ג) *כַּנְפֵי הָעֹל, הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות: העול של מתכת והקטרב ו ה כ נ פ י ם המקבלות את הרצועות והברזל שתחת צוארי בהמה (כלים יד ד).—וקשוט העגלה: המהודין שבעגלה העול המצופה ו כ נ פ י ם העשויות לנוי ושפופרת המשמיעות את הקול (בס ס). — כַּנְפֵי החליל ובדומה, בעין כנף וכדומה נסגרת ונפתחת להחליף הקול: סימפוניה אם יש בה בית קבול כ נ פ י ם[1]) (כלים יא ו).—*כַּנְפֵי הריאה: כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כ נ פ י ריאה התחתונה (חול׳ מה.). אלו כ נ פ י הריאה שמשם יוצא הקול (מד״ר ויקר׳ יח).—ד) *כְּנָפַיִם, בלשון החברים לפנים, במשמ׳ נטילת ידים לאכילה[2]): הבא לקבל עליו (דברי חברות) אם היה נוהג כתחילה בצינעא מקבלין אותו וכו׳ ומלמדין אותו והולכין ומקבלין ל כ נ פ י ם ואחר כך מקבלין אותו לטהרות ואם אינו מקבל עליו אלא ל כ נ פ י ם בלבד מקבלין אותו קיבל עליו לטהרות ולא קיבל עליו ל כ נ פ י ם אף על הטהרות אינו נאמן (תוספתא דמאי ב י-יא). — *כְּנַף האהל, קצהו: היה כ נ ף האהל מרודד על הארץ וטומאה תחת כ נ ף האהל (רמב״ם, טומא׳ מת יח ח). —ה) *בענין יחוסי משפחה, כלשון הקראים: קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים ו כ נ פ י ם ואין שלשתם במעלה אחת אלא שכל הקרוב זוכה מן הרחוק ממנו (ר״א הקראי, ג״ע, דיני ירושה א). כהכחד הפרחים הכתוב הזכיר ה כ נ פ י ם באמרו ונתתם את נחלתו לאחיו וידענו שהעקרים הם קרובים מן ה כ נ פ י ם ולמה הניח העקרים והזכיר ה כ נ פ י ם וכו׳ שדין הנחלות כבר קדם לנו הבאור שיש להם תליה בשכל והאדם הם לתת מה שיש לו לעקריו משיתן אותו ל כ נ פ י ו (בס ד). אם שתק הכתוב ולא הזכיר העקרים הזכיר ה כ נ פ י ם באמור ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו (בס ס). כל שני שארים אסורים על שני שארים וכו׳ וזה העקר יהיה בעקרים ובפרחים וזולת ה כ נ פ י ם ר״ל גוף ושאר שארו שהרי אשה ובת אחותה מותרות לשני שארים (בס, עריות ח). ויש לך לדעת כי בכל מקום שדלגנו לשאר השאר בין בעקרים בין בפרחים בין ב כ נ פ י ם יש לך לעלות מעלה מעלה

— [1]) פרש הרמב״ם: ובית קבול כנפים מקום ירכב בו בריח בדמיון כנף להשמיע הנגון. — [2]) לא נתברר טעם שמוש זה.

ולרדת מטה מטה לענין האסור אין לך לעמוד על גבול (בס, סוף יז). שכל הזוכה בירושתו יעמוד במקומו בין מפרת בין מעקר בין מ כ נ ף (אליהו בשיצי, סדר ירושות ת״ב ג). והאח והאחות נקראים כ נ פ י ם מפני שאין בהם טבעיות שאריות (מבז בשיצי, ספ׳ עריות ג).

אבר.—אגף.—*גַּדְף.—מַטֶּה.—נדר.—נוצה.— פֵּרַשׂ כנפיו.—רפרף בכנפיו.

א.כָּנַף,—קל לא נמצא.

—נפע׳, נִכְנַף, יִכָּנֵף,—הסתתר, sich verbergen; se cacher, to hide o. s.: ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ ולא יִכָּנֵף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (ישע׳ ל כ).

ב.כנף[1]), ממנו ב.כָּנַף.

ב.כָּנַף[2]), פ״י,—כָּנַף דבר אל פלוני, על פלוני, הסבו אליו: ויהי נשר אחד גדול וכו׳ והנה הגפן הזאת כָּנְפָה[3]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז).

כנר[4]), ממנו אולי כִּנּוֹר.

כְּנָת[5]), ש״ז, מ״ר כְּנָוָת, כנו׳ כְּנָוָתֵיהּ,—חָבֵר, בני סיעה אחת, Genosse; compagnon; colleague: ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כְּנָוָתֹה[6]) על ארתחששתא מלך פרס (עזר׳ ד ז).

[1]) אולי כמו בערב׳ ח׳נפ a), ועי׳ הערה להערך.
[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הקרי למדנחאי במקום הכתיב כפנה למערבאי ולמדנחאי, ובמקצת ספרים כנפה גם הכתיב. וכבר העיד ר״ש פרחון וז״ל: ושמעתי כי בני דמשק כ נ פ ה קורין ולא כפנה וכל ספריהן המדוקדקין כותבין כך ומי שקורא לפניהם כפנה לועגין לו והדין עמהם (פרחון, ערך כפן). והנה משמ׳ המלה נראה מהענין לפי הכונה הנאותה כאן ולפי תציו השני של פסוק זה, ועכ״פ אינו משרש א.כנף, ואולי דמיונו בערבית שרש ח׳נפ a) שהובא בהערה להשרש, שמשמש בערב׳ במשמ׳ הסב לצד אחד.
[4]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ האמתית, ועי׳ הערה לערך כנור.
[5]) משק׳ מְנָת, והיא מלה ארמית: אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כְּנָוָתְהוֹן (עזר׳ ד ט)). פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כְּנָוָתְהוֹן די יתבין בשמרין (בס יז). — [6]) י״ס שנגזר שם זה מן כנה, ומשמ׳ היא מי שמכנה כמו חברו. אך קצת החדשים אמרו שהיא מלה אשור׳ כִּנָּת, במשמ׳ חבר.

a) خنف

כֵּס[1], ש״ז, —א) כמו נֵס, במשמ׳ מעשה פלא גדול, מה שנעשה בכח מחוץ לטבע הדברים, Wunder; miracle: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יי׳ נסי ויאמר כי (הוא) יד (ציוּן) על כֵּס[2] יה מלחמה ליי׳ בעמלק מדר דר (שמות יז יה-יו).—ב) *במשמ׳ כֵּסֵא[3]): לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות כאן אני בונה כס נאה כאן אני דר (מד״ר במד׳ א). — ואמר הפיטן: שכבו ונדו הצין להבריאני, שמעו כי נאנחה אני, כי תם

[1]) מלה מספקה, לא נתבררה מהותה ופרושה האמתי, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה בכל הספרים, ולא נודע מה היתה הכונה בה, וראו בה הקדמונ׳ קצור מן המלה כסא, ואמרו כי הכונה כזה שבועה: היד על כסא אלהים כי מלחמה ליי׳ בעמלק. וככר דרשו: נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק. אבל, זו מליצה דחוקה מאד ולא טבעית. ואמרו רוב החדשים כי הכתוב משבש וצ״ל נֵס במקום כֵּס, והיא נתינת טעם לקריאת שם המזבח יי׳ נִסִּי שבפסוק הקודם, שלכן קראהו משה יי׳ נסי מפני שיד על נֵס יה, ר״ל על דגל יה. ובעצם הדבר בודאי זהו טעם הכתוב בכללו, שהוא פרוש לקריאת שם המזבח יי׳ נסי, וא״כ באמת רגלים לדבר כי גם כאן העקר הוא נֵס, אלא שעוד המליצה קשה משתי פנים, כמו שכבר העיר אהרליך בהערותיו: מפני שמשמ׳ דגל לנס מוטלה בספק, ושנית, והוא העקר, המליצה יד על הדגל במשמ׳ שבועה היא לא מליצה עברית, כי אלה המנהגים לא היו כלל בזמן ההוא אצל היהודים להשבע ביד על הדגל. אבל, ככר פרשו קצת הקדמונ׳ את נסי שבפסוק הקודם במשמ׳ נס בזמן מאחר, בענין מעשה של פלא למעלה מהטבע, עי׳ ערך נס, ואין להתמה על זה שבמליצה עתיקה זו תבוא מלה במשמ׳ שמצאנוה בזמן מאחר, כי אפשר שדוקא בזמן הקדום שמשה המלה באמת במשמ׳ שמצאנוה משמשת בזמן המשנה, ואח״כ השתמשו בה בלשון הספרותית בשמוש אחר, במשמ׳ תרן וכדומה, ואולם בפי העם נשאר השמוש הקדום ואח״כ גבר שמוש זה שנית ודחק מהדבור את השמוש הספרותי, והוא דבר רגיל בטבעי הלשונות וכמו״כ גם בעברית, ויבֹאר זה בהמבוא. וגם השם יד אינו משמש כאן במשמ׳ הרגילה אלא כמשמ׳ ויצב לו יד, והיא מצבת זכרון, וכונת הכתוב היא שבשביל זה נקרא המזבח יי׳ נסי שהוא יד, ר״ל אות וסימן ומצבת זכרון על הנס שעשה אלהים לישראל במקום הזה במלחמה עם עמלק. וככח הכלל הקבוע אצלינו, כי לשוננו מיסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו בנוסחה המסורה, לכן אנו חיבים לקבל את המלה כֵּס כמקום נֵס, רק לפרשה כמשמ׳ נֵס.—[3]) עפ״י הפרוש הרגיל של הקדמונ׳ וקצת החדשים שהמלה כֵּס שבכתוב היא כמו כסא.

הקתה בכס אופניך, תשיב להם גמול באז חזות פניך (ר״א קליר, קינ׳, בכת סורו). הקקם בכס שביבי אש ארבעה בכס מעלה ואחד בכס מטה, כי כס מעלה מכון כנגד כס מטה (הוא, אין לשוחח). ואופנים ושנאנים סובלים כס תעצומו, דובבים רון בקול גרון לאל נאדר במרומו (ר״י הלוי, יקיריס). יופי מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כס ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (מאיר נהוראי, בכת ר״ח, אמונתך). אז בטרם נמתחו ואבני פנותיך יסדת, כס ישיבתך עלה במחשבת חשבה (ר׳ מכה, את פני מלך). — ואמר המשורר: אלוה חי תנה לו כס בגן עדן ובעליה, וזכהו לבנין עיר תהלתך ולתחיה (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה).

כֶּסֶא[1]), כֶּסֶה, ש״ז,—זמן שהלבנה במלואה, Vollmond, pleine lune; full moon: כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הַכֶּסֶא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). תקעו בחדש שופר בַּכֶּסֶה ליום חגנו (תהל׳ פא ד).—ואמר הפיטן: אנא הנשא להעיר פלאות, וחטא בן היה נושא ומוחה שגיאות, כנשף הכסא בא להראות, להשתחות למלך ה׳ צבאות (הגה הגבה, אגר׳ בד״ל 504).—ובמשמ׳ יוֹם הַקָּבוּעַ: ויועדו ביניהם להקבץ יחדו ביום מועד וישב כל אחד מהם לעירו וליום הכסא נאספו שני הגדודים ותעל זעקתם וילחמו מקצת היום (יוסיפון, פרק ז). הצמר כבר נמכרה ליהודי אחר והלך להביא מעות וכו׳ אך אם היהודי לא יבא ליום הכסה אשר בינינו אמכרנה לך ברצון טוב (בו״ת תמת יבריס קלב).

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגום: יומא דעידא, יום החג. מנחם פרש מענין חשבון ומנין: וליום הכסא יום המועד, יום המנוי הידוע בחשבון. וכענין זה ריב״ג. רש״י: לזמן המועד הקבוע. וכן רוב המפרשים. אבל ולג׳ תרגמה in die plenae lunae, ביום שהלבנה במלואה, ואי אפשר שהוא פרוש בדוי, כי לא יעלה על הדעת לבדא פרוש בזה שאין לו סמך בהמלים הנמצאים במקרא משרש זה, אלא ודאי כי זה הפרוש היה ידוע בקרב היהודים בזמן ההוא. ואת המלה בכסה ליום חגנו אמרו בגמרא שהכונה בה ראש השנה ופרשו בכסה מענין כסוי: איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה (ביצ׳ יו.). השבע׳ והולג׳ תרגמו מלה זו במשמ׳ אות וסימן. אבל הפשיטא תרגמה כמלה ובכסאא, ופרוש המלה כסא כסור׳ אנו למדים מתרגום הפשיטא מ״א יב לב, שתרגמה במלה זו את המלים בחמשה עשר יום לחדש, ובדהי״ב ז י, שתרגמה במלה זו את המלים וביום עשרים ושלשה לחדש, ואמרו חכמי לשון הסורית כי פרושה של מלה זו הוא הזמן שהלבנה במלואה, או שהיא מתחלה להתמעט.

כִּסֵּא[1], כִּסֵּה, ז״ז, כנו׳ כִּסְאִי, כִּסְאֲךָ, מ״ר כִּסְאוֹת, כִּסְאוֹתָם, —א) כלי לשבת עליו, Sessel ; chaise ; seat : נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה (מ״ב ד י). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע׳ מז א).— ובתו״מ: כסא וספסל וסמוכות שלו טמאין מדרס (כלים כב ח). כסא של קטן שיש לו רגלים אעפ״י שאין בו גובה טפח (כלים כו ז). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא וכן הכסא שלפני קתדרא (שם כב ג). הנותן עצים לחרש לעשות מהן כסא ועשה מהן ספסל ספסל ועשה מהן כסא (ב״ק קא.).—ובפרט כסא של כבוד למושב מלך, שופט, ובדומה, Thron ; trône ; throne : ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וכו׳ לא נעשה כן לכל ממלכות (מ״א י יח-כ). כשבתו על כסא ממלכתו (דבר׳ יז יח). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש״ב ז יג). והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם (מ״א ט ה). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים (שם כב י). ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ״ב כה כח). ובאו (המלכים) ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ׳ א יה). הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע׳ יד ט). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזק׳ כו יו). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב).—כסא פלוני, כסא המלכות שלו, מלכותו: כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש״ב ג ט-י). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ״א ב ד). וכסא דוד יהיה נכון לפני יי׳ עד עולם (שם מה). כאשר היה יי׳ עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (שם א לז). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך (שם מז). — ישב על כסא, מלך, שלט, עי׳ ישב. — שם את כסאו במקום פלוני, שלט עליו: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים (ירמ׳ מט לח).—גדל ממנו הכסא, גדל ממנו רק בזה שהוא ישב על כסא המלכות: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך (ברא׳ מא מ).—כסאו של המלך פלוני נקי, שום חטא לא נמצאה במלכותו: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי (ש״ב יד ט).—לכסאו יהיה שלום, מלכותו תתקיים: ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם (מ״א ב לג).—מגר לארץ כסאו של פלוני, הפילו, לקח את המלכות ממנו: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה (תהל׳ פט מג-מה).—ומושב של שופט ובדומה: ישבת לכסא שופט צדק (תהל׳ ט ה). ויי׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו (שם ח). כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד (שם קכב ה).—כסא דין: מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח).—ובתו״מ, *כסא דין של האלהות, מדת הדין, וכסא רחמים, מדת הרחמים: בשעה שהקב״ה יושב ועולה על כסא דין כדין הוא עולה וכו׳ ובשעה שישראל נוטלין את שופריה׳ ותוקעין לפני הקב״ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים (יל״ר ויקר׳ כט).—ואמר הפיטן: ה׳ מלך יושב על כסא דין, סביביו שרפים עומדים על מדין (כתר׳ יוה״כ, ה׳ במעתי). — כסא הוות, משפט של עוות הדין: היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (תהל׳ צד כ). — כסא אלהים, מקום שלטון האלהות: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה׳ ונקוו אליה כל הגוים לשם יי׳ לירושלם (ירמ׳ ג יז). —ומליצה: כה אמר יי׳ השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע׳ סו א), לאמר כי מלא כל העולם כבודו.—*כסא של כלה: כסא של כלה שניטלו חפויו (עדי׳ ד יא, כלים כג ד).— כסא כבוד, מושב של כבוד בין גדולי עולם: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם (ש״א ב ח). ותקעתיו יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו (ישע׳ כב כג).—וכנוי להמקדש: כסא כבוד מרום מראשון[1]) מקום מקדשנו (ירמ׳ יז יב).—ובתו״מ,*כסא הכבוד, כנוי מליצי למקום מושב האלהות: כמין מטבע של אש הוציא הקב״ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה אמר לו זה יתנו (ירוש׳ שקל׳ א מו:). בשעה שהקב״ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם וכו׳ דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד (ברכ׳ נט.). אמר (משה) לפניו רבש״ע מתירא אני שמא ישרפוני (מלה״ש) בהבל שבפיהם אמר לו אחוז בכסא

---

[1]) בארמית כרסא, בערבית كرسي [a]), ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ העקרית. — [1]) המליצה קשה ויש מפקפקים בנוסחה המסודה ומגיהים הגהות מתחלפות.

[a]) كرسي

בבודי וחזור להן תשובה (בכת פח:). ר"א אומר נשמתן של צריקים גנוזות תחת כ ס א הכבוד (בס קנג:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם ו כ ס א הכבוד ובית המקדש ושמו של משיה (פסח' נד.). אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כ ס א הכבוד (יומ' פו.). שם (בערבות) אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאבי השרת ו כ ס א הכבוד (חגי' יב:). שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה ל כ ס א הכבוד (סוט' יז.). שהעלו (יעקב והמלאך כהאבקם) אבק מרגלותם על כ ס א הכבוד (חול' צא.). עתידה ירושלם להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כ ס א הכבוד (מד"ר שה"ש, גוהכן). ויתפלל מרדבי אל ה' ויאמר גלוי וידוע לפני כ ס א כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (בס אסת', ותאמר אסתר). ז' מדות שמשמשות לפני כ ס א הכבוד אלו הן חכמה צדק ומשפט חסד ורחמים אמת ושלום (אדר"נ לז). והדום רגליו כאש וכרד ותחת כ ס א כבודו כאבן ספיר וכאש מתלקחת סביבות לכסאו (פדר"א ד). קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כ ס א כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם (בס כד). וכת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה כחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב כתוך המלבן עלתה צעקתה לפני כ ס א הכבוד ירד מיכאל המלאך ולקח את המלבן בסים שלו והעלהו לפני כ ס א הכבוד (בס מח).—ובמליצה, במשמ' דבר שאדם נשען עליו: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כ ס א של שלש רגלים (האבות אברהם יצחק ויעקב) אינו יכול לעמוד לפניך כשעת כעסך כסא של רגל אחד (משה) על אחת כמה וכמה (ברכ' לב.).—*בית הכסא, לשון נקיה לבית מהראות: ומדורה היתה שם (כבית הטבילה) ו כ י ת ה כ ס א של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם פתוח יודע שאין שם אדם (תמיד א א). הפרסיים הן צנועין באבילתן וצנועין ב ב י ת ה כ ס א וצנועין בדבר אחר (ברכ' ח:). בשמים של ב י ת ה כ ס א ושמן העשוי להעביר את הזוהמא (בס נג.). עור כיסוי של ב י ת ה כ ס א (עירוב' י:).

נב.—יד, ידות.—יָשַׁב. — מושב.—*סמוכות.—רגל.—שֶׁבֶת.

*כֻּסְבַּר[1]), כִּסְבַּר[2]), ב"ז,—גַד: האוג והתומין שביהודה ו ה כ ס ב ר (דמאי א א). כרישין וכרישי שדה

[1]) כך גם בערבית.—[2]) כך נקוד במדב"ס.

כ ו ס ב ר ו כ ו ס ב ר שדה חרדל וחרדל מצרי (כלא' א ב). כ ו ס כ ר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט א). הגופנין ו ה כ ו ס ב ר והכרקס אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א א).

*כֻּסְבֶּרֶת, ב"נ,—כמו כֻּסְבַּר: ולא יהא מערב מים ביין וכו' ו כ ו ס ב ר ת בפילפלין (תוספתא ב"ב ה ו).

כֵּסֶה,—עי' כֵּסֶא.

א.כֵּסֶה—כמו כִּסֵּא, עי"ש.

ב.כֶּסֶה[1]), ב"ז,—כמו כֵּסֶה כנוי לְהַיָּרֵחַ: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כִּסֵּה[2]) פרשז עליו עננו (איוב כו ח-ט).

כסה[3])

, ממנו כִּסָּה, כְּסוּי, כְּסוּת, מִכְסֶה, *כִּסּוּי, *הִתְכַּסּוּת.

א.כָּסָה, פ"י, כֹּסֶה, כָּסוּ, יְכַסֶּה,—כָּסָה דבר, פרש על הדבר דבר אחד להסתירו מעיני רואים וכדומה, decken; couvrir; to cover, וגם דברים מפשטים, במשמ' הסתיר: אדם ערום כֹּסֶה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אויל ביום יודע כעסו וכֹסֶה קלון ערום (בס טז).—ופעו' כסמי': אשרי נשוי פשע כְּסוּי חטאה (תהל' לב א).—ואמר המשורר: חטאיהם כוסים וחקתו כוסים ואותו מכעיסים כמיני הבליהם (רמב"ע, דיואן נב, כ"י גולד'). — ובמשמ' העקרית: הכי יכַסֶּה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים, ומאין לב יגיל כבת תעדה עגיל והתיף בשביסים (בס, זמן יקרא). — ופע' *כִּסַּת במקום כִּסְּתָה: לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה ו כ ס ת עליו סדין (מד"ר בהלב' נה).—*כְּסוּי עֵינַיִם, מי שעיניו כהות ואינו רואה היטב: (אמר אבימלך לשרה) יהי"ר שיהו לך בני[4]) כ ס ו י י ע י נ י ם ונתקיים בזרעה דכתיב ויהי כי זקן יצחק

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) בקצת ספרים כסא באלף. והנה ראו כל הקדמונ' במלה זו את השם כסא כִּסֵּה הרגיל במשמ' כלי שיושבים עליו, ואמרו כי הכונה כה כאן לכסא הכבוד או להשמים. אבל, לכסא הכבוד בודאי אין מקום כאן, ולהשמים, אעפ"י שנאמר השמים כסאי, כב"ז אין דרך שמוש פַיטני זה טבעי למחבר ספר איוב. ולכן יש לקבל השערת אהרליך ושאר ההדשים אחרים כי זו היא המלה כֶּסֶא כֶּסֶה במשמ' לבנה במלואה, ואין הכרח גם לשנות הנקוד, כי אפשר להניח צורה שניה למלה זו.

[3]) כארמ' כסא, כערב' ע'שי a).

[4]) בקצת כ"י שיהו כניך, ובקצתם כנים כסויים.

a) غشي

והכהין עיניו מראות (כ"ק לג.).

—נפע', נכסה, נכסתה, הכסות,—שכסו אותו: עלה על כבל הים כהמון גליו נכסתה (ירמ' נא מב). נתתי את דמה על צחית סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ח). — ובתו"מ, במשמ' הסתתר: מת לו (להכה"ג) מת אינו יוצא אחר המטה אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה ויוצא עמהן עד פתח העיר (סנה' כ א). מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה וכמה נכסה מהם ר' תנחומא אמר שלשה חדשים (מד"ר שה"ש, דומה דודי). — ונכסה החדש, נתכסה הירח: וכל החדשים אינן נכסין וכו' והלא ניסן חדש נכסה ויש לו חג בפני עצמו אלא איזהו הדש שנכסה ויש לו חג וחגו בן יומו אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי (מד"ר ויקר' כט).

—פע', כסה, כסתה, כסיתי, כסית, כסו, כסינו, מכסה, מכסים, כסות, לכסות, אכסה, תכסה, תכס, תכסי, יכסה, ויכס, יכסו, כסהו, כסמו, כסתני, כסיתו, כסיתיך, כסוך, לכסהו, כסונו, אכסך, אכסנו, תכסה, יכסך, יכסך, יכסנו, יכסהו, יכסנה, יכסימו, תכסני, תכסך, תכסהו, יכסהו,—כמו קל: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראש' ט כג). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה וכו' ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (בראש' לח יד-יה). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסהו (שם כו יג). ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש (במד' ד ח). ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה (שופט' ד יח). ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד (ש"א יט יג). והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו (מ"א א א). שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). כי תראה ערם וכסיתו (שם נח ז). פניך תכסה ולא תראה את הארץ (יחזק' יב ו). ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך וכו' ואחבשך בשש ואכסך משי (שם יו ח-י). ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים (שם יח). לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד (שם יח יו).— ויהסר הגוף שאותו מכסים: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה (דבר' כב יב). ר"ל אשר תכסה את גופך. ויעבר (המלך) אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ' ג ו), ר"ל כסה את גופו בשק.— כסה דבר וכדומה במכסה: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור (שמות כא לג). —וכעפר וכדומה: ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקר' יז יג). וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר' כג יד). כי דמה בתוכה היה על צחית סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזק' כד ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם (שם כו י).—וחלב וכדומה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב (שמות כט כג). כי כסה פניו בחלבו (איוב יה כו).—ומים: נשפת ברוחך כסמו ים (שמות יה י). ויבא עליו את הים ויכסהו (יהוש' כד ז). כמים לים מכסים (ישע' יא ט). מצרים כיאר יעלה וכנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ' מו ח). בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים (יחזק' כו יט). כמים יכסו על ים (חבק' ב יד). גבול שמת (למי הים) כל יעברון כל ישובון לכסות הארץ (תהל' קד ט). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (שם קו יא). ושפעת מים תכסך (איוב כב יא).—וכע"ת: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים (שמות ח ב). הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ (שם י ה). ותעל השלו ותכס את המחנה (שם יו יג). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ (במד' כב ה). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה (ישע' ס ו). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (איוב כא כו). — וענן את השמים וכדומה: ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר וישכן כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כד יה-יו). וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן וכו' כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד' ט יה-יז). ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (שם יז ז). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את ככביהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק' לב ז). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (תהל' קמז ח). —וענן של עשן וכדומה: ונתן את הקטרת על האש לפני יי' וכסה ענן הקטרת את הכפרת (ויקר' יו יג). —ונגה, הוד, וכדומה: כסה שמים הודו (חבק' ג ג). —ואפל, השך: כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים (ישע' ס ב). כי לא נצמתי מפני חשך ומפני[1]) כסה אפל (איוב כג יז). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (תהל' מד כ).—וצרעת וכדומה, פשתה על כל המקום: ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע וכו' וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו (ויקר' יג יב-יג).—וכושה, כלמה,

---

[1]) קצת ההרשים מגיהים ופני, ואין כזה צרך, כי הוא שם, מפנה ע"מ מבנה, עי' זה הערך.

וכדומה: ותרא איבתי ותכסה בושה (מיכ' ז י). בשנו כי שמענו הרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי' (ירמ' נא נא). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי' אלהינו חטאנו (שם ג כה). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד' א י). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל' סט ח). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני (שם מד יו).—ופלצות וכדו': וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות (יחזק' ז יח). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל' נה ו).— כסה את פלוני בצל ידו, הסתירו, היה עליו למחסה: ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך (ישע' נא יו).—ומליצה, כסתה הארץ על ההרוגים, שלא נודע דבר מותם וכדומה: וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישע' כו כא).— לא כסתה הארץ דמי פלוני, כדי שידרש דמיו שנשפכו כלא צדק: ארץ אל תכסי דמי (איוב יו יח).— ובתו"מ: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך כסהו ונתגלה מותר לכסותו (שבת ד ב). שברי עריבה לכסות כהן את פי החביה שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שם יז ה). אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה וכסכנה מכסהו על פי עדים (שם יט א). מצאן צבתים או כריכות מתשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (עירוב' י א). שחט חיה יכסנה ואחר כך ישחוט את העוף וכו' כסהו (את הדם) ונתגלה פטור מלכסות (חול' ה ד). במה מכסין (את הדם) ובמה אין מכסין (שם ז). לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד"ר במד' ט). — וכסהו כמשמ' הלבישהו בגד: פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבוא לביתי אכסנה ברשותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב' ו ה). — ב) בהשאלה, כסה מפלוני, הסתיר, לא הודיע לו, verheimlichen; cacher; to hide: ויי' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה (בראש' יח יז).—ועל פלוני: לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחום עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו (דבר' יג ט-י).— ואת החטא, הסתיר חטאו: אם כסיתי באדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי' (תהל' לב ה). שנאה תערר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פשע מבקש אהבה (שם יז ט). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). — ואמר בן סירא: איש עצה לא יכסה שכל זד ולץ לא יקח תורה (ב"ס גני' לה יח). — ובתו"מ: זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח' קיט.). הואיל וכיסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת אלי הצער הזה (ב"ק לג.). —וכמשמ' העלים: שמא כסה ממון מן השותפות וסלק עצמו מן השותפות (תשו' הגא', בעלי צדק נה). חייכנו השבועה להאלמנה כתיקון חכמים שלא החביאה ושלא הבריחה וכו' ושלא כסתה מנכסי פלוני בעלה שום דבר (ר"י ברגלוני, השטר' כ). — וכסה החטא, כמשמ' סלח, כפר: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם (תהל' פה ג). והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה (נחמ' ג לו-לז). — כסה צדק וכדומה, נמנע מלספר: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל' מ יא). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג).— ואמר בן סירא: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב"ס גני' ח יז).— כסה את פני השופט וכדומה, שלא יראה הצדק: ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה (איוב ט כד). — *ואת העין, שלא יראה ולא ידע דבר: אמר להם אתם כסיתם מני את העין (מד"ר בראש' נב).

—פע', כסה, כסו[1], יכסה, יכסו, מכסים מכסות,—שכסו אותו: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש' ז יט). כסו הרים צלה (תהל' פ יא). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים כסו פניו חרלים (משלי כד לא). והזקנים מכסים בשקים על פניהם (דהי"א כא יו). והחלנות מכסות (יחזק' מא יו). — ובתו"מ: אבנים שזועתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו (שבי' ג ז). כסות שהיא מכוסה מן העין (מד"ר בראש' נג).—ובהשאלה: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (קהל' ו ד). — וכמשמ' *נעלם, ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא (ב"ס גני' יב ח). במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי' יג. בשם בן סירא). שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום הנחמה וכו' (מכי' בשלח ד ה). דברים שהם מכוסין מן הבריות נתגלו לר' עקיבא וחבריו (מד"ר שה"ש א ב, הוצא' גר"ה).— ואמר הפיטן: הקור פעליו רק אליו אל תשלח ידך, בי תדרוש בסוף ובראש במופלא ובמכוסה (ר"י הלוי, אופן לר"ה, יה שמך).

— התפ', התכסה, מתכסה, מתכסים, יתכסה, ויתכס, ותתכס, יתכסו,—כסה את עצמו: והוא מתכסה בשמלת

—[1]) כמו כלו וכדומ', עי' במבוא בחלק הדקדוק.

הדשה (מ"א יא כט). ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יי' וישלח את אליקים וכו' ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו (ישע' לז א-ב). ותקח הצעיף ותתכס (בראש' כד סה). ויתכסו שקים האדם והבהמה (יונ' ג ח). — ובתו"מ: ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא (ברכ' ג ד). אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (קונם) פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן וכו' קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר' ז ג). נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה (כתוב' ה ח). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). הרי שיצא חיב לחבירו מנה בב"ד ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה (מכי' משפט' יט). אמר קונם כסות שאיני לובש (קונם) לבוש שאיני מתכסה וכו' אמר קונם כל דבר שדרכו להתכסות ודרך היוצא ממנו להתכסות (ירוש' נדר' ז מג). שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר (מד"ר בראש' ס). — ובמשמ' *הסתתר: מה ביאתו (של השמש) משיתכסה מן הבריות אף יציאתו כשיתודע לבריות (ירוש' ברכ' א ג). ומחציו של חדש אלו ב' ענגים הופכים את פניהם לרוח מזרחית פאת הלבנה שיצא בתחלה מתחיל ונכנס ומתכסה בין שניהם בלילה הראשון מדה אחת בלילה השנית מדה שנית עד סופו של חדש עד שמתכסה כלו (פדר"א ז). — ואמר המשורר: וסהר בכל מזל ביומו יהי תונה להשלים ימי חדש בחדשו ולשנותיו, ויתכס ויתגלה וישח ויתעלה ויחסר וימלא להאיר בחקותיו (ראב"ע, בבב אג). — ובמליצה בהשאלה, התכסה כדבר, השתמש בו כאלו היה לבוש: קוריהם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם (ישע' נט ו).

גג, להכות. – חפה – *חִפּוּי.–טוח.– טמן.– כסות.–כפרת.– מכסה.–צמיד פתיל. –צפה.– צפוי.–צָעִיף, וכו'. –שמיכה.

ב. ״כָּסָה,—עי' כֶּשֶׂה.

*כִּסּוּחַ, ש"ז,— בה"פ מן כָּסַח: מניין לניכוש ולעידור ולכיסות (מו"ק ג.). לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להיכנס בתוכה וכו' מה עשה פקח אחד כסח ונכנס וכו' דרך הכיסוח ויצא דרך הכיסוח התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך כיסוחו (מד"ר בראש' יב).

כִּסּוּי, ש"ז,—דבר שמכסים בו, Decke; couverture; covering: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו).

*כִּסּוּי, ש"ז, מ"ר כִּסּוּיִים,— בה"פ מן כִּסָּה, א) עצם שה"פ: כסוי הדם נוהג בארץ ובחו"ל (חול' ו א). שחט מאה חיות במקום אחד כיסוי אחד לכולן (שם ד). (כתוב) ושפך וכסה מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכסוי יצא זה שמחוסר שפיכה פדייה וכסוי (גמ' שם פד.). — ״כִּסּוּי הלב, לקוי בגוף בע"ח יגרם התעלפות, syncope: כסוי הלב (אלגשי כערב') הוא בטול רוב הכחות המניעים והמרגישים וחלישות הלב ושיתקבץ הרוח כולו אליו (צרי הגוף לנתן פלקיירא ג ט, כ"י ברית"מ). ואחזהו כסוי הלב בסוף אותו היום ומת באותו לילה ומהם מי שיתחדש להם כסוי הלב והוזר להם החלי (שם). —ב) כמו כִּסּוּי שלמעלה, דבר שמכסים בו: (טומנין) בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ג). כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלים בשבת (שם יז ח). הכף דומה לתרקב גדול וכו' וכסוי היה לו (תמיד ה ד). כסוי כדי יין וכדי שמן וכיסוי הביות (כלים כ ה). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים (שם יב ג) כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). וכל הכסויין טהורין הוץ משל מיחם (שם ג). כיסוי מיחם שהוא מחובר לשלשלת (פרה יב י). מצרים היה ארבע מאות פרסה על ד' מאות פרסה ומצרים אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם ועולם אחד מששים בגן וגן אחד מששים בעדן ועדן אחד מששים בגיהנם נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם (פסח' צד.). שניהם (השמים והארץ) לא נבראו אלא כאלפס וכסויה (מד"ר בראש' א). מנהגו של עולם אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב וכו' אלא של חרס מפני שהוא מין במינו (פסיק' דר"כ, בור או כבג).

*כָּסוּל[1], ת"ז,—שאחת מירכותיו גבוהה: בעל חמש רגלים או שאין לו אלא שליש ושרגליו קלוטות כשל חמור והשחול והכסול איזה הוא שחול שנשמטה ירכו וכסול[2]) שאחת מירכותיו גבוהה (בכור' ו ז). — ואמר הפיטן: כה הסבל הכשיל נטל, כסול ושחול הנשאר

[1]) מן כסל, עי"ש.—[2]) ואמרו בגמ' (שם מ.) איזהו כסול ואיזהו שחול שנשמטה יריכו כסול שרגלו אחד בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג הכסל.

מקטל (רבנ"י הבבלי, סלית׳, אין כמדת).

·כִּסּוּף, ש"ז, —שה"פ מן הפעל כסף במשמ׳ תשוקה: אותה התשוקה והכסוף שכספתי בעולם על הכל לפיכך אני חולה (מדר׳ נעלם, זהר, תיי ברה). אותו הגוף שנצטער עמי באותו העולם ולא היה לו הנאה וכסוף כו מפני יראת קונו (שם). אין תאותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזיוה (שם, תולדות). אמר רבי יעקב באותם העולמות שהם ימים כאותם ההנאות והכסופין שהוא נוחל (שם, תיי ברה). כל נשמתן של צדיקים למעלה בעדן הן ומה מטה שיורד מעדן ישגא החכמה בעולם לעומדים כו ונהנין מהנהותיו וכסופיו עאכ"ו (שם).

כְּסוּת[1], ש"נ, ככי׳ כְּסוּתְךָ, כְּסוּת֫ה, כְּסוּתוֹ, כְּסוּתָהּ, כְּסוּתָם, —א) שהמ"פ מן כסה, וכל דבר שמכסים בו, וביחוד כְּסוּת עֵינַיִם, לשים על העינים, ובהשאלה, נתן כסות עינים לפלוני, עשה מעשה להסתיר אמתת ענינו: ולשרה אמר (אבימלך אחרי תתו לה לצאת מביתו) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כְּסוּת עינים[2]) לכל אשר אתך ואת כל ונכחת (בראש׳ כ יו). — והשתמשו במליצה זו הסופרים: כי ערות הארץ באתם לראות וכדי לכסות תכלית ביאתכם באתם פה לשבר מעט אוכל הזה להיות זה לכם כסות עינים (ר"י אברבנאל, מקץ). — ב) כל דבר שאדם מכסה בו גופו, בגד, לבוש, Kleid ; vêtement ; clothes : אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כְּסוּת֫ה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שמות כב כה-כו). אם אחרת יקח לו (לאשה) שארה (של אמה העבריה) כְּסוּתָהּ וענתה לא יגרע (שם כא י). גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כְּסוּתְךָ אשר תכסה בה (דבר׳ כב יב). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כְּסוּת בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כְּסוּת לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (שם לא יט-כ). — ובתו"מ: מוכרי כסות מוכרין כדרכן וכו׳ תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא׳ ט ה-ו). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב׳ ו ה). הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה (נדר׳ ז ג). גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחרת (ב"ק י ב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין (במותם) את הרוצח וכו׳ לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו (מכו׳ ב ו). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). כבדהו (את יום השבת) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי׳ כא ט). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים (ירוש׳ שבת ד ג). כל

---

[1]) מן כסה. —[2]) התחבטו הקדמונ׳ והחדשים הרבה בפרוש פסוק זה, וקצת החדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ופרשו רוב החדשים הדבור כסות עינים כמשמ׳ שכר ופצוי. אבל, גם אחרי הגהות החדשים אין מליצת הכתוב מתישבת בדרך טבעי, וגם לפי פרוש הקדמונ׳ אין הדבר מובן מה היתה כונתו של אבימלך ובמה רצה לכסות את העינים. והנה אין ספק בדבר כי בעילת אשת איש היתה נחשבת לחטא גדול מאד גם בעיני אנשי גרר, עד שעדיף היה להם לרצח את בעל האשה רק לא להכשל בעון אשת איש, ולכן ירא אברהם שמא יהרגוהו על דבר אשתו, וכמו שאמר אבימלך בעצמו לאברהם: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. ואולם על הפנויה לא נצטוו בני נח ולא נחשב בעיני הבריות כלל חטא שיקח לו המלך בתולה ויבעלנה לא בחפה וקדושים לשם אישות וישיאנה אח"כ למי שהוא נוטה חסד ממקורביו, ואדרבה זה היה אות כבוד גם להנערה, כמו שהוא נהוג עוד גם עתה בקצת ארצות מזרחיות. ואבימלך היה איש חסיד וירא אלהים כאמת, וכשנודע לו כי שרה היתה אשת איש מהר להשיבה מבלי לנגע בה, אבל עוד חשש למה יאמרו הבריות שלא יאמינו שהוא לא נגע בה ותהיה חרפה גדולה לו וגם לשרה אם יתברר אח"כ שהיא אשתו של אברהם, ולכן מצא תחבולה שלא לפרסם הדבר שהיא אשת אברהם אלא להניח השמועה שהעביר אברהם בעצמו שהיא אחותו ופנויה, ועתה אחרי שהיתה אצלו לילה יתן לאחיה בגללה מתנות ויתננה לו לאשה, שגם זה לא נחשב לחטא לישא אחות מהאב בלבד. וזהו מה שאמר אבימלך לשרה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לא לבעלך) הנה הוא לך לכסות עינים לכל אשר אתך (קצת החדשים מבארים אתך כמו פע׳ אִתָּךְ, לאמר לכל אשר קרה אותך) שהכל יאמינו כי כפנויה ולא כבעולה היית אצלי, ועכשיו תנשאי לאחיך ותהיי אשהו לעיני כל. וזו התחבולה שהיא תנשא עתה לאברהם אמר אבימלך בהמלה ונכחת, שכבר התלבטו בה כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, ובאמת האמתי הוא שאיננה נפע׳ מן יכח אלא קל מן נכח, שהוא כמו בערב׳ נכחת a) אל מראה, האשה נשאה לאיש. ורגלים לדבר כי שתי המלים ואת כל הן מלה אחת ואתכל, והוא עתיד מן תכל, והכונה היא אסדר הדבר כראוי. ועי׳ ערך נכח וערך תכל.

---

a) نكحت

המהוכר לכסות הרי הוא ככסות (כם ו ת:). שתהא הכסות לפי השא׳ שלא יתן לה את (הכסות של) הילדה לזקינה ולא את (של) הזקינה לילדה וכו׳ שתהא הכסות לפי העונה שלא יתן של קייץ בימות הגשמים ולא של גשמים בקייץ (כם כתוב׳ ה ס:). כסות אשת חבר וחיי עם הארץ כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ מפני כבודו של חבר (כם הור׳ ג מח.). סוחרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (בבלי שבת קמז.). אמר רב פפא משמחו (את יום השבה) בכסות נקיה ויין ישן (פסח׳ קט.). תכפוהו אבלין זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו"ק יז:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה (כתוב׳ מז.). אמר רב הונא בודקין (את העני אם הוא עני באמת) למזונות ואין בודקין לכסות (ב"ב ט.). אמר ר׳ פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים כמה יגיעות הוא יגע עד שלא ינגבה (מד"ר ויקר׳ כח).— ובהשאלה להעור: כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו (ילוב׳ כגל׳ ט גב:).—ומשל: הדר בני אדם כסותן (דא"ז י).— ובמליצה: אלביש שמים קדרות ושק אשים כְּסוּתָם (ישע׳ נ ג). — ואמר המשורר: לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ם הנגיד, הגלפה הזמן).—ובמשמ׳ דבר המסתיר מעיני רואים: ערום שאול נגדו ואין כְּסוּת לאבדון (איוב כו ו), שאין האבדון נסתר מעיניו.—ובמליצה, °כְּסוּת הבשת ובדומה: כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבושת מעליו (תו"ה, הכתוב׳ ה). הפרישות כסות בשר הערוה ושבר הרעבון (כם, הפרים׳ כ). — ומ"ר °כְּסוּתִים[1]), כְּסוּתָיו: שלא יביא אדם בהן לידי תקלה ויטלה (הציצית) מכסותיו ויטילה לכסות אחרת (תבו׳ הגא׳, כ"י גני׳, גנזכ׳ דף 333). — ומ"ר °כְּסֻיּוֹת[2]): קדירות שטומנין בהן והן ברמין מערב שבת ומכסין אותן בכסות הראוי בגון גלופקרין וכסדינין ובשאר כיסיות הראויות (שם, דף 159).

כסח[3]), ממנו כָּסַח, *כִּסּוּחַ, °כְּסִיחָה.

—[1]) כמו זנותיכם, שבותיכם, וכמו גם °גלותים מן גלות.
—[2]) כמו גליות מן גלות.
[3]) בארמית כסח, וגם בערבית ההמוג׳ כשה a).

a) [illegible]

כָּסַח, פ"י, פעו׳ בְּמוּחַ,—כָּסַח קוצים וכדומה, קטע אותם: והיו עמים משרפות שיד קוצים כְּסוּחִים באש יצתו (ישע׳ לג יב). — ובתו"מ, כָּסַח קוצים כְּסוּחִים, עשה מעשה שאין בו צרך מפני שכבר נעשה: קוצין כסוחין כסחתי (ילוב׳ מעבל׳ ג כ 7). —*קוצים כְּסוּחִים, דבר נבזה וקל הערך: אמר הקב"ה לאברם אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו (מד"ר בלהב׳ מד).—ואמר הפיטן: שמע מכסת פסחים, אשר כסו פסוחים, היא צמחה כסלוחים, להציתם בקוצים כסוחים (בבת התדב, קיחת עגית). ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחזה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ל"א קיר, אומן אדידי).— ועבר ובינ׳: מה עשת פקח אחד כסח[1]) ונכנס כסח ונכנס (מד"ר בלהב׳ יג). למגל כוסחת כובין (כם מט). הרי שחרשת וזרעת ועררת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (כם ויקר׳ כח).—ואמר הפיטן: כלו זמורותי הדר ותימא, כסחו נטישותי יטור נפיש וקדמה (היגת הבתר, אגי הגלס). — ובהשאלה, כְּסוּחַת באש, אכול, נשרף: וכנה אשר נטעה ימינך וכו׳ שרפה באש כְּסוּחָה (תהל׳ פ יו-יז).— ואמר הפיטן: כסא להקפות חדש ליקוב, כסוחים בלהטו להבהב לרקוב (מוס׳ א ר"ה, אף אורת). — ואמר המשורר בהשאלה: והכרם אשר שורק נטעו באש כגד בלי עון כְּסָחוֹ (רמב"ע, דיואן סת, כ"י גודל׳). ואמרותיו (של הזמן) חמת הנינים ואם מתמאות חלקו המה פתוחות, וכי חקו נצור חציר וכנות חסדים תת באש מות כסוחות (כם סא). וכמה גבורים כרחו בגופות נכאבות, אשר אין בהם לבבות, וגויות כסוחות, מבלי רוחות (ר"י תליוי, תתכמ׳ ז), ר"ל שרופות, אבודות.

—פע׳, *כִּסֵּחַ,—כמו קל: תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש אם נכש או כיסח אומרים לו עקור את הכל חוץ ממין אחד (כלא׳ ב ה). מזרסין באורז בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין (בבי׳ ב י). —ועתי׳: ומותר לזרם באורז בשביעית אבל לא יכסח (רמב"ם, במיט׳ ויובל א טו). אין עץ בעולם שיתפשט לכאן ולכאן כמו עץ הגפן אם לא יכסחוהו (ספ׳ הגלוי לרי"ק קנט).

—נפע׳, *נִכְסַח, — שכסחוהו: אינו אומר עקורה אלא כסוחה וכל דבר שנכסח מחליף (מדר׳ תהל׳ פ ז).

[1]) במדר"ר קהל׳: כיסח.

כָּסִי[1]), כמו כָּסָה,—קל לא נמצא.

—פִּע׳ עת׳ ככנ׳, יְכַסְיֻמוּ,—כמו יְכַסּוּם: תהמת יכסימו[2]) ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה).

***כְּסִיחָה**, ש״נ, — שה״פ מן כִּסַּח: ותשבות הארץ מן הזריעה ומן החרישה ובן הכרמים מן הכסיחה ומן הזמירה (והזהיר, נחר).

***כְּסִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן כסה: אל תקרי כסות (עינים) אלא כסיית[3]) עינים (מגי׳ כח.).

כְּסִיל[4]), ש״ז, מ״ר כְּסִילִים,—א) אדם עצל, אויל, שוטה, untüchtig, Tor; vaurien, sot; fool: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל׳ מט יא). בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו (משלי י א). ומוצא דבה הוא כסיל (שם יח). לך מנגד לאיש כסיל (שם יד ז). תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז י). פגוש דב שכול באיש ואל כסיל באולתו (שם יב). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (שם יו). ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל (שם כא). את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (שם כד-כה). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (שם יח ב). שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (שם ו-ז). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (שם כג ט). אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם כו ד-ה). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (שם יא). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (שם א). כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (שם ח). נכונו ללצים שפטים ומהלמות לגו כסילים (שם יט כט). שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים (שם כו ג). חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם ח). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (שם י ב). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך (שם ב יד). לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה טוב לשמע גערת חכם מאיש[1]) שמע שיר כסילים (שם ז ד-ה). אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח (שם ט).—ואמר בן סירא: חכם יחריש עד עת וכסיל לא ישמר עת (כ״ס גני׳ כ ז). מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (כ׳כלב כ). מרבה הבר לכסיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (שם ל).—ובתו״מ: אפילו דברים שאת כסיל בהן (ירוש׳ פאה א יה:). בני אדם גדולים היו (המרגלים) ועשו עצמן כסילים (מד״ר במד׳ יו). — ולנק׳ כְּסִילָה: שלא תתחייב במאמרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ג ג). וקילל לאשתו וכו׳ ואמר הוי כסילה מה תקפידי על בן קטן כזה (בו״ת תות יה״ר עג).—ומשל: אמרו חכמים אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכוכבם (פרקי רבנו הקדוש 7).—ואמר התכם: רצון החכם בחכמה ורצון הכסיל באולת (מבח׳ הפנינ׳, שער התכמה). הזהרו מן הכסיל שעובד ומן החכם החוטא (שם). מי שיושב בין החכמים מכובד ומי שיושב בין הכסילים נבזה (שם). בני הזהרו מן הכסיל יותר ממה שאתם נזהרים מן האש (מעל׳ המדות לרב״ע פנקיילת, הסכלות). וישאלו לחכם מה תכלית אשר תשים אליו כוונתך והשיב להשמר מן הכסילים (שם).— והמשורר אמר: אהבת הכסיל ושנאת חכם לב העלו בהנים כפלם ומשקל, מצאו כף שנאת חכם לב לכול כף אהבת הכסיל נקלה כמץ קל (ר״ב הנגיד, בן משלי א נג). — ב) שֵׁם לכוכב מהכוכבים, למזל מהמזלות: עשה כימה וּכְסִיל[2]) והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). עשה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם לח לא).— וכמו שֵׁם כללי לכוכבים: כי כוכבי השמים וּכְסִילֵיהֶם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י).—ובתו״מ[3]): מצפון לדרום עש עולה כסיל הגלגל כימה (בריתא דשמואל הקטן א).

[1]) צורה הקדומ׳ של פעלי נל״י.—[2]) צורה הקדומ׳ של עתיד נל״י, ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק. ואמר ריב״ג: ושמוהו (את השורק) במקום החולם בתהומות יכסיומו וגם לא תעבורי מזה ובישפטו הם ובתשמרם (הרקמה, שער ח). — וכן ראב״ע: ומלת יכסימו אולי בא כן (כשורק) בעבור היות ההגעה בתחלה בשורק וככר הזכרתי כי תנועת השורק קרובה אל תנועת החולם על כן יחליפו זאת בזאת (צחות, שער האותיות ו).

[3]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י כהות עינים.

[4]) מן שרש כסל, עי״ש. בערב׳ כַּسِل a), כסלאן b).

a) كَسِل b) كسلان

—[1]) יש מגיהים מִשְּׁמֹעַ.— [2]) לא נתברר מקור שם זה, ואמרו הקדמוני׳ כי הוא הכוכב הנקרא בערב׳ שהיל a), שהוא בלעז Canopas, אמר רס״ג וז״ל: ומא כאנ מתושט אלצ׳ו וישמי נוגה וכו׳ ומא כאנ תאדא בטבעה פישמי כסילים כמא יקול כיכוכבי השמים וכסיליהם עלי אשם סהיל אלד׳י הו כסיל. ע״כ. וכן רדב״א באגרונו: כסיל שם כוכב נודע בשם סהיל (נקו״ק רי). — [3]) בסגנון ארמי:

a) سهيل

אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (ברכ׳ נח:). כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשי לקשר (מד"ר ברא׳ י).—ואמר הפיטן: טבע בשני כסילים נהרזים טכס עטר כאילה (ר"א קליר, אביכת). זיהר שני המאורות, הבדיל בין יום ובין לילה להורות, ועמם כסילים ומזרות (מוס׳ יוה"כ, אבהר קגת). מולד לבנה כפי ארכך והמחזה שומה לרהבך ובה הראית סתריך, נראה בהמזו כסיל בך יעלה כי שאר כל החדשים לבד זה בהדריך (ר׳ אברהם תוזה, קיג׳, ליון קתי). בטיעת נטע על יבלי מים כיציאת כסיל וכימה בשמים (אמת מה נהדר, Elb. GJG 186) יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ואמר המשורר: והראני כסיל מאיר לעומת בני עיש כמו שליט ושריו (ר"ש הנגיד, עלי כל איב). הבינותי כבר שירה ועתה תהלה המאירה בכסילים (הוא, הלי תעב). זכרתימו (את הידידים) והמדבר בסותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה, ועיש יורה נתיב שחק לבניו ויורני נתיבי בשאיה (הוא, הכג היום). באהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל כאישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב"ע, מעיל ים ני). ישאי עלי אף שוטני העלו עדי עריש לרגלי על כסיל רבדו (רמב"ע, דיואן נט, כ"י בודל׳). עליו בנות עיש כיונים יהמו אליו כמו נשר בכסיל יקרית (בס עט). מלאם לבם להתגורר באיש לו על גבי כסיל מעלה בנויה (בס פ). היתכן עלות אישים לשחק ואם ירדו אלי ארין בכסילים (הוא, תרכיב א). למה כסילים על פני שחק אהלים תקעו, יובל להנים נום בני חשק בליל תקעו (בס ז). לבי לבי הומה לצבי טרם נברא הוא לו רועה, מיום נודו לא טעם נום עינו וכסיל ישחק רועה (בס). מה לי ולכסילים בליל חברה מעל פני שחק כעוף עפו, וכליל נדוד דמו לפסחים מלכת ולו פשע מאד עפו (בס). ושמת ראש תלי מרכבתך וכסיל הדום אל רגלך (עדרוס הגוי, קטע כ"י גני׳ קסיר). עבי שחקים אמרו לו קום רכב על ראש כסילנו ותלינו (בס). פותים לעיש עש יאמרו וכסיל לכסיל וכימה יאמרו כי מה (ידע׳ הפניני, ביורי ברכה 12). מי יערוך עש להעיש וכסיל לכוכב כסילי, או כן המור לגמלי או כן גמלי לעגלי (ר"ב בונפיד, אטמון בתבי).

שמואל אמר אין עבר ההן זיקא בכסיל מחריב העולם (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג).

כְּסִילוּת, ש"נ, — טבע הכסיל: אֵשֶׁת כְּסִילוּת המיה פתיות ובל ידעה מה (משלי ט יג).—ומצוי בספהמ"א: וכאשר האבן פחותה משתקבל ההכמה והכסילות כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות (כוזרי ג ג). מי שלבש בבקשת החכמה לבוש הבושת ילבוש מהכסילות אפוד ומעיל ועל כן תקרעו מעיל הבושת בבקשת החכמה (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמ׳). וישאלו לחכם האיך נאה לזקן שילמוד ואמר אם הכסילות גנאי הוא לו תלמוד נאה לו (בס). ולמה בכסילותיו הכסיל שמח לבל (בהגות הראב"ע קנז). אם תכתשהו במכתש לא הסיר מעליו אולתו, ואם תכהו בפטיש לא תחדל כסילותו (הוא, חי בן מקיץ).—ואמר המשורר: ואמרה די לי הלך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע, נבהל בהטאו מעמד לפני גביר ובים כסילות מתמול טובע (רשב"ג, נבי באימת אהבה). ולא מצאו לבד חנף ומרע ויום לחם שמורים ולקוטים, וחיים בעפר בגד קבורים בתכריכי כסילותם חנוטים (רמב"ע, דיואן סד, כ"י בודל׳). מתי הוד ומדות צניפים ומשיג אבוסים ועול בריאים, ומפת פתיות שבעים וסכלות ומיין כסילות ימותם סבואים (בס קל).—"כְּסִילוּת קְדוֹשָׁה, אולת ושטות בכונה רצויה, sancta simplicitas: כי מבין ובלתי מבין שוה לשמוע בספר הזהר ווי להון להייבא זבאה הולקא דצדיקיא וזו נקרא ליודעים כסילות קדושה בי בינם להבריהם אשר בחלקם זה ה׳ הפין מאד יותר מן הראשון הוא היודע ובוחן לבות (ר"א מודינא, ארי נוהם כו).

"כְּסִימָה, ש"נ,—בה"פ מן כִּסֵּם: זוג שעשוי לכסימת שער (ערוך, ערך נגבטר).

"כְּסִיסָה, ש"נ,—בה"פ מן כִּסֵּס: כל דבר שהוא אוכלו שלא בדרך אבילתו (נקרא) כוסס וכו׳ שבלע (את הפירות) בלא כסיסה (רב"י יומ׳ פא.). שכל שאין דרכו באבילה קרוי כסיסה (המאירי, בס ח).

***כֶּסֶךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּסָכִים, נכנ׳ כְּסָכָיו, — רצועה או פתיל לתלות את הנוד או הכלה: הגוד בכסכיו[2]) מותר לנטותה בשבת (שבת קלח:). מתעטף אדם בכילה ובכסכיה[2]) ויוצא לרשות הרבים בשבת ואינו חושש (בס קלט:).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.—[2]) גרסת הערוך, וכן ברי"ף, ובנוסח׳ בביסנא, בכסכסיה. ופריש ר"ח: חמת שיש עליה חוטין או משיחות קשורין מצדדיה מותר לנטותה בשבת באותן היתידות המוכנין לה. ע"כ. וכן בענין הבילה: פי׳ כוסביא חוטין ומשיחות שעליה.

כִּסְכּוּס[1], ש"ז, — שה"פ מן א.*כִּסְכֵּס: כ ס כ ו ס דמי לסכבס (רש"י שבת קמח.). כיבוס לא הוי אלא ע"י כ י ס כ ו ס (הות, זבח׳ לד:). וצריך לכסכס שלש פעמים על כל סם וסם ומוליך ומביא בכל כ ס כ ו ס (רמב"ם, איסורי ביאה ט לז).

א.***כִּסְכֵּס**[2], פ"י, — כִּסְכֵּס את הבגד, שפשף ומלל אותו מקצתו במקצתו כדי להסיר מעליו טיט וכדומה: שבעה סממנין מעבירין על הכתם וכו׳ וצריך לכסכס שלשה פעמים לכל אחד ואחד (נדה ט ו-ז). נטל טיט על בגדיו הרי זה מטרחו בידו אחת ובלבד שלא יכסכס (ירוש׳ שבת ז י.). אמר רב כהנא טיט שעל גבי בגדו מ כ ס כ ס ו מבפנים ואין מ כ ס כ ס ו מבחוץ (בבלי שם קמא.). טיט שע"ג מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן ובלבד שלא י כ ס כ ס (שם).

ב.***כִּסְכֵּס**[3], פ"י, — כסכס דבר קשה בשִׁנָּיו, לעסו ושברו zerkauen; broyer avec les dents ,בשניו gnaw: שהיה (יהודה) נוטל אפונין של ברזל ונותנן לתוך פיו ו מ כ ס כ ס בהן ותמתו עולה (תנחומא, ויגש ח). עדשים מבושלים מרבים הזרע וכך יעשה לגלגל דק וישים בעדשים וביום יאכלם ואם ירצה לשתות י כ ס כ ס בשיניו את הגלגל ויבלע וישתה (ספ׳ חסיד׳, תתשכ"א). — ובמשמ׳ הכה בשניו אלה על אלה: כיון שנכנסה (אסתר) לחצי קנקל הרביעי התחיל (אחשורוש) מחרק שניו ו מ כ ס כ ס (מדר׳ תהל׳ כב). כשאתה ממתגם (את הסוס והפרד) כן במתג הוא בולם פיו ו מ כ ס כ ס ברסנו (רש"י תהל׳ לב ט).

***כִּסְכָּס**, ש"ז, מ"ר כִּסְכְּסִים, — כמו כִּסֵּף: מתעטף אדם בכילה ו כ כ ס כ ס י ה[4] ויוצא לרה"ר בשבת ואינו חושש (שבת קלט:). שאין כ י ס כ ס י ן עשויין אלא לנטותם באהל (רש"י שם).

כסל[5], ממנו כְּסִיל, כְּסִילוּת, כֶּסֶל, כֵּסֶל, כִּסְלָה, *כִּסּוּל.

כֶּסֶל, ש"ז, כהפס׳ כָּסֶל, מ"ר כְּסָלִים, כִּסְלֵי, — א) העצלים הפנימים של הירך בגוף בע"ח סמוך להכליות[6], innere Lende; flanc; loin: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הַכְּסָלִים (ויקר׳ ג ד). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כָסֶל (איוב יה כז). — *נתן כְּסָלָיו לנשים, התמכר להן, ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף ותתן לנשים כ ס ל י ך ותמשילם בגויתך ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך (כ"ס גני׳ מו יח). — ובתו"מ: כאדם ששמן מבפנים ועושה כ ס ל י ם מבחוץ (ספרי דבר׳ ביח). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוז ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת ונשחטה ונמצאת שניה דבקה על ה כ ס ל (תוספתא בכור׳ ד ח). איזהו פסול כל שהכסלים יוצאין (שם י). יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להן חלב על כ ס ל ם (שבת לא:). ביום שיזועו שומרי הבית אלו ה כ ס ל י ם והצלעות (שם קנב.). שרגלו אחד בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג ה כ ס ל (בכור׳ מ.). חמשה הוטין יש בבהמה וצריך ליטלן של כ ס ל י ם ושל כליות ושל טחול וכו׳ ושביר ושבלחיים (והזהיר, ויקר׳). וחלב שבעיקרי הירכות מבפנים חייבין עליו כרת והוא החלב שעל ה כ ס ל י ם (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ ז ו). — ובמליצה, כְּסָלָיו מלאו נקלה, חש מכאובים, במשמ׳ היה בצער גדול: כי כְּסָלַי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי (תהל׳ לח ח). — ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת כ ס ל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות, כי כיום זה נשתברו הלוחות (סלית׳ י"ז תמוז, אזי בנגדי). — ואמר המשורר: ועמנו גברים כבפידים ועם הרבה כארבה או חסילים, ואישים לא כרוב בשר כבדים ולא חלב אשר על הכסלים (ר"ש הנגיד, הל׳ תעב). הכינותי מקובך בין כסלי ותקעתי לך אהל בלבי (רשב"ג, זמגי). כוס היגונים לאט, הרפי מעט, כי כבר מלאו כסלי ונפשי ממרוריך (ר"י הלוי, יין הגא). מחכים ברוח פיו לבב פתי ורוק עטו דמי כסל ובן הדית (רמב"ע, דיואן עט, כ"י בודל׳). יתעו בתבל רעיונים, כי לעד יהיו בתוכה רעננים, וחצי זמן לירות כ ס ל י ה ם שנונים, ואין רואה ומקיץ כי כלם ישנים (הות, פזמ׳ ליוה"כ, התלבים במעו). כטן ברכות היא כדוב שוקק שמני כ ס ל י ו כחזיר יער, קראו שמו נאמן והוא הנף לא יאמין בו רק אנוש בער (ר"י חריזי, תחכמ׳ מו). — ב) כמו כסילות: זה דרכם כֶּסֶל[1] למו ואחריהם בפיהם ירצו (תהל׳ מט יד). ולדעת רשע כֶּסֶל והסכלות הוללות

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: אמר רבא כל כיבוס דלית ליה כ י ס כ ו ס לא שמיה כיבוס (זבח׳ לד:).

[2]) רק בעברית וארמית.

[3]) רק בעברית.

[4]) לפי גרסת נוסח׳ קצת הספרים.

[5]) גם בארמ׳, בערב׳ כשל[a] במשמ׳ עצלות וכדו׳.

[6]) לפי דעת דר׳ פרוים (BTM, 71) הוא עצם הירך

[a]) كسل

Beckenknochen. — [1]) כך רד"ק בפרוש: בשש נקודות. והעיר ע"ז מנחת שי ואמר: רד"ק אמר שהוא בשש נקודות אבל בס"ם ב ח מ ש נקודות וכן במסורת ולדעת רשע כסל לית סגול.

(קהל׳ ז כה). — ואמר המשורר: בני בסל חצות לילה ישנים ומשנה בני שכל נעורים, יחלו את פני האל ואולי יהי נושא עון יצר נעורים (רמכ״ע, תרבינ ח). מעיר לעיר ארוץ ואמצא אהלי בסל ידיהם מתחו מתוה (הוה, דיואן נט, כ״י כודל׳).

כֶּסֶל, ב״ז, בכנ׳ כִּסְלִי, כִּסְלֶךָ, כִּסְלוֹ, כִּסְלָם, — הקוה וסֵבֶר, Hoffnung; espoir; hope: אשר יקוט כִּסְלוֹ ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). אם שמתי זהב כִּסְלִי ולכתם אמרתי מבטחי (שם לא כד). למען ידעו דור אהרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם וישימו באלהים כִּסְלָם ולא ישכחו מעללי אל (תהל׳ עח ו-ז). — ובצוי בסהמ״א: ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות בנגד עשר המדרגות האלה והם מבטח ומשען ותקוה ומחסה ותוחלה וחבוי וסמיכה וסבר ומסעד ובסל (חו״ה, הבטחון ז). — ואמר הפיטן: יום תאוה יגלה יחישה, וסות גאוה יה אותי הלבישה, ובן נטוה מבסלו יובישה (מהור׳ לפסח, יום תהוה, כ״י כריט״מ). —והמשורר אמר: על הדמי תבטח בחול חילך או בבבי בואב תשז בסלך, עד מה לבכות תהיה שואל דמי כבד והוא נדיב בהשאילך (רבכ״ג, קטע כ״י גני׳ בניה״ם היהודי בקאהיר). דורך עוז אשר יעוז בסעיתו ומרבבו, ושם בסלו ימי הבלו ברוב חילו ובזהבו (ר״י הגוי, ילו הלג). ישים על אל מבטחו לא על נברא בי בסלו יקוט (ר״י חריזי, הענק ג). —ומ״ל בכנ׳: ולקחו בספיהם, לנפשם בסליהם, והיו עובדיהם, וזונים אחריהם (רמכ״ע, דיואן נב, כ״י כודל׳). אשר בחשו בקונם, ובטהו בקנינם, ובסליהם בהונם, והוא מכשול עונם (הוה, פזמ׳ ליוה״כ, פתרפים). — והרז הפיטן את השמות כֶּסֶל וכֶסֶל בשתי המשמעות: ולא תעשה פסל, ברשע ובבסל, ולא תשים בסל, להקניאו בזרים (אזהר׳ רבכ״ג, כלל בדי). —והמשורר בשלשת המשמ׳: נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני בסל, תחשוק באיש דל מדרוש חכמה לא רץ עשה פימה עלי בסל, לא נבלמו לעד אשר שמו בו מבני אדם לבד בסל (רמכ״ע, תרבינ ה). נבל שם אל זהב בסלו, בים זהב עשה פסלו, אבד הבים וברוב בסלו אין עוד בסלו, בי אין בים לו (רע״פ, הקד׳ מתק בפתים). —והשתמשו במלה זו גם במשמ׳ סעד: אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים בי תבא בי יי׳ יהיה בְכִסְלֶךָ ושמר רגלך מלכד (משלי ג כה-כו).

כָּסַל, פ״ע, עת׳ יִכְסַל, יִכְסְלוּ, —כָּסַל האדם, היה בסיל: ובאחת יבערו וְיִכְסָלוּ מוסר הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח). —ואמר המשורר: בסלו בסילים קו הליבותם במו תעו שנים עשר ושבעתים (רמכ״ע, עינות תהום, כ״י כודל׳).

כִּסְלָה, ב״נ, —א) כמו כֶּסֶל, במשמ׳ שטות: אשמעה מה ידבר האל יי׳ בי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לְכִסְלָה[1]) (תהל׳ פה ט). — ב) כמו כֶּסֶל, במשמ׳ תקוה: הלא יראתך כִּסְלָתֶךָ תקותך ותם דרכיך (איוב ד ו). —ואמר הפיטן: טפחתה ותדב לשום בך בסלה, יהרה אז ושבה לבסלה (פתיח׳ תרי״ג מלות נרסע״ג).

כִּסְלֵו[2]), בסליו, —שם החדש התשיעי מהחדש שבו חג הפסח, חדש השלישי בשנה מהחדש שבו יחגו היהודים ראש השנה: בארבעה לחדש התשעי בְּכִסְלֵו (זכר׳ ז א). ויהי בחדש כִּסְלֵו שנת עשרים (נחמ׳ א א). — ובתו״מ: עד מתי ארבעים יום וארבעים לילה עד כ״ז בבסלו (בשו״ל, פרק ד). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדה״ח) על ניסן מפני הפסח וכו׳ על בסליו מפני חנוכה ועל אדר מפני הפורים (ר״ה א ג). בכ״ה בבסליו יומי דחנוכה (שבת כא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים בדי לפשר את השלגין וכו׳ תשרי מרחשון ובסלו מהלכת בימים בדי לייבש את הנהרות (פסח׳ לד:). דברים שאמר חנני לנחמיה בבסליו אמרן נחמיה למלך בניסן (ר״ה ג:). חצי תשרי ומרחשון וחצי בסליו זרע חצי בסליו וטבת וחצי שבט חורף (מד״ר בראב׳ לד). —ואמרו הרופאים הקדמונים על טבעו: הוא (הדש בסלו) חדש הנטעים ובו יגביר השגעון להתגרות בבעלי המרירה השחורה לצוות להאביל בו בשר התרנגולין והכבשים וכו׳ וראוי להרבות השכיבה עם הנשים (אסף 37, כ״י מינכן). — ואמר המשורר: בסלו הוא החדש השלישי, ירבה בו הכנהג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (ראב״ע, במעו נא). מיטב החדשים בסלו, בי בו הלב שאנן ושלו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). בעת יקד יקוד יגון בלבך תכבדהו במי הכוס בבסלו, ואם ירבו חרדות מזמן רע בבוסך תהיה שקט ושלו (שם). בבסלו אהיה שליו ואודה לצור רובב בגאותו שחקים, וכו׳ ונרות אהיה מדליק שמונה ושיקויי בנופת צוף מתוקים (עמנ׳, מתכל׳ ט). — ומלאך הממונה עליו אדוניאל: ואם נולד בחדש בסליו ששם מלאך ראש משמרתו

---

[1]) המליצה קשה והגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות.

[2]) באשור׳ בסלו. בארמ׳: ב...ל בסלו הו יום... לירח... (מגל׳ הגמא של אלפנתין).

שמולו א ד ו נ י א ל ארור הוא ספין ומפי כל משמרתו (חרב הגדול כספר הזכרונות בל וינה).

°כסלות, ש״נ,—כמו כסילות: יש לדעת כי מלת בעור מצאנוה משתתפת לענינים מצאנוה לענין כ ס ל ו ת כמו ואני בער ולא ארע (ר״א הקרא׳, ג״ע, ענין בנת ט).

כסם[1]), מטנו כַּסֵּם, °כְּסִימָה.

כָּסַם, פ״י, כָּסוֹם, יִכְסְמוּ,—כִּסֵּם את ראשו, חתך שערות ראשו, הסתפר, abscheren; couper les cheveux, shave: וראשם לא יגלחו (הכהנים) ופרע לא ישלחו כָּסוֹם יִכְסְמוּ את ראשיהם (יחזק׳ מד כ).—ואמר המליץ: אחרי אחד שם, ולו שערו כ ס ם, ופיהו בו חסם, ונחשב כשורים (תחו׳ תלמידי דוגב).

כֶּסֶם, ש״ז,—היחיד להרבים כְּסָמִים.

כֻּסֶּמֶת[2]), ש״נ, מ״ר כֻּסְּמִים,—זרע נאכל ממין הדגן, spelt; épeautre: והחטה והכֻּסֶּמֶת לא נכו (בברד) כי אפילת הנה (שמות ט לב). הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכֻסֶּמֶת גבלתו (ישע׳ כח כה).—ומ״ר: ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים ודחן וכֻסְּמִים ונתת אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק׳ ד ט).—ובתו״ם: חמשה דברים חייבין בחלה החטים והשעורים ו הכ ו ס מ י ם ושבולת שועל ושיפון (חלה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו (חובת מצה) בפסח בחטים ובשעורין ב כ ו ס מ י ן ובשבולת שועל ובשיפון (פסח׳ ב ה). פת שעורים ופת כ ו ס מ י ן מברך על של שעורים והלא כ ו ס מ י ן יפין משעורין אלא שהשעורין ממין שבע (מיני הדגן שנזכרו בשבחה של א״י) ו ה כ ו ס מ י ן אינם ממין שבע (תוספתא ברכ׳ ד יא). סבור ר״י בן פזי שמנחת העומר באה מן ה כ ו ס מ י ן (ירוש׳ חלה א נז:). החטים אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין (שם).

*כִּסָּן[3]), ש״ז, מ״ר כִּסָּנִים—שקדים וקליות ותבלים ומיני מתיקה להתקין בהם הפת, Gewürze, Füllsel; épice, farcissure; spices: פת הבאה ב כ ס נ י ן[4]) אחר

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו.

[2]) לא נתברר מקורו. ואין ספק בדבר שהוא ממין החטה, וכך אמרו בפרוש בגמ׳: כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (מנח׳ ע.). וכבר ברר הדבר לֶו בספרו על שמות הצמחים בארמית (Löw, Pfln. § 72).

[3]) בסור׳ כסנא, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) הביא הערוך בשם רה״ג ור״ח וז״ל: פי׳ רב האיי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה ושלא

המזון (תוספתא ברכ׳ ה יג). מה עשו כנו להן קנקלין מבית הישימון עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות מיני כ י ס נ י ן הושיבו את הזקינה מבחוץ ואת הנערה מבפנים והיו ישראל אוכלין ושותין (ירוש׳ סנה׳ י כח ד). כ ס נ י ן של מיני מתיקה (תמו׳ הגא׳, כ״י גני׳, מהד׳ גנזב׳ 68). מוכרי פת כ ס נ י ן שקורין (בלעז) אובליש (רב״י ברלב׳ מ טז). עיסה שלשה כדבש או כחלב או שעירה בה מיני תבלין וכיוצא בו והיא נקראת פת הבאה ב כ י ס נ י ן (גיד׳ לדרך א ג כג).

°כִּסֵּן, פ״י,—כִּסֵּן עֻגָה יבשה וכדו׳, אכל ממנה אכילה קלה: ונקר׳ (פת) ביסנין ע״ש ש כ ו ס נ י ן אותה להיאבון בעלמ׳ (הלכות או״ת קסח ו).

א.כסם[1]), ממנו א.כָּסַם, ואולי מִכְסָה.

א.כָּסַם, עת׳ תָּכֹם, תָּכֹסּוּ, ענ׳ כַּסֹּתִי[2]), כַּסֹּת,—כַּסּ על דבר, נמנה עליו והיה במספר המשתתפים בדבר, rechnen; se compter; to number: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תָּכֹסּוּ על השה (שמות יב ד).

—נפע׳ כמו בלתים, °נִכְסַם,—נמנה: יום יום ירקב כמו סס, אם תפקוד עליו עונו ה נ כ ס ם, כמו שבלול יהלוך וכדורגג ימסס (רבנ״ג, מוס׳ יוה״כ, יי׳ מה אדם).

—התפעל, °הִתְכּוֹסֵס, — כמו קל, בסשם׳ השתתף, היה בתוך: אל ת ת כ ו ס ס בהמון מרעים וזכור כי ה׳ יפקוד על עונך (כ״ז, תרג׳ כ״ס ו טו).

ב.*כסם[3]), ממנו ב.*כָּסַם, °כְּסִיסָה.

ב.*כָּסַם[4]), פ״י, כּוֹסֵס,— כָּסַם דבר יבש בשִׁנָּיו, התכו ולעסו, zerkauen; grignoter; grind: קונם גריס או חטה שאיני טועם סותר ל כ ו ס היין (נדר׳ ו י). ה כ ו ס ס חטים (תוספתא ברכ׳ ד ו). ה כ ו ס ס את

בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין מסנו קטנא וכו׳ ורבינו חננאל פירוש זו הפת עשויה כסין כיסין מלאים סוקר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין כעכין ולועסין אותן בבתי משהאות. ע״כ. ונראה כיר״ח פרש השם כסנין מן כים, אבל אין ספק בדבר כי זו מלה מיוחדה כִּסָּן, ומשמשת גם בסור׳ במשמ׳ ששמשה בעבר׳ בזמן התלמוד, ותרגם בר עלי השם כסנא אלחנטא אלמקלוה ואלפאכה אליבשה, ע״כ, ובעבר׳: חטה קלויה ומיני פירות ותבלים יבשים.

[1]) רק בעברית.

[2]) ר״י חיוג.

[3]) רק בעברית וארמית.

[4]) בארמ׳: אמר רבא כ ס פילפלי ביומא דכפורי פטור כ ס זנגבילא ביומא דכפורי פטור (יומ׳ פא:).

האורז (שם ז). הכוסס חטים של תרומה (ירוש׳ שבת יד יד ד). וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס חיטין חיות (שם שבי׳ ח לח.). אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לוביש (יבמ׳ סג.). (אמר קונם) גרים שאני טועם אסור לבשל ומותר לכוס גריסין שאני טועם אסור לכוס ומותר לבשל גריס גריסין שאני טועם אסור בין לבשל בין לכוס (נדר׳ נג:). אכלה שום וראתה ואכלה בצלים וראתה כוססה פלפלים וראתה (נדה סג:). העכברין כוססין ומקרטמין דברים שאין אדם ולא עוף ולא בהמה כוססין אותן (ערוך, ערך גגס). שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה (שם, ערך כסן ה). כי מעט (השנים) הטחינה כלומר שלא יוכלו השנים לשחוק ולכסום המאכל כי אם מעט (שרשי רד״ק, מעט).

א. כסף[1]), ממנו כֶּסֶף, *כַּסָּף, ואולי כָּסַף.

כֶּסֶף[2]), ש״ז, כהפס׳ כָּסֶף, ככנ׳ כַּסְפִּי, בְּכַסְפְּךָ, כַּסְפֵּךְ, כַּסְפּוֹ, כַּסְפֵּנוּ, כַּסְפְּכֶם, כַּסְפָּם, מ״ר ככנ׳ כַּסְפֵּיהֶם[3]), וכלי כנ׳ *כְּסָפִים,—א) המתכת הלבנה היקרה, היותר יקרה אחרי הזהב, Silber ; argent ; silver: ואת גביעי גביע הַכֶּסֶף תשים בפי אמתחת הקטן (בראש׳ מד ב). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כֶסֶף וכלי זהב (שמות ג כב). וארבעים אדני כֶסֶף תעשה תחת עשרים הקרש (שם כו יט). והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כֶּסֶף וצפוי ראשיהם כָּסֶף (שם לח יז). קערת כֶּסֶף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כֶּסֶף שבעים שקל בשקל הקדש (במד׳ ז יג). עשה לך שתי חצוצרת כֶּסֶף מקשה תעשה אתם (שם י ב). אם יתן לי בלק מלא ביתו כֶּסֶף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ אלהי (שם כב יח). תורי זהב נעשה לך עם־נקדות הַכָּסֶף (שה״ש א יא). עמודיו עשה כֶסֶף רפידתו זהב (שם ג י). כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בְּכֶסֶף ובזהב ייפהו (ירמ׳ י ג-ד). ותעדי זהב וָכֶסֶף ומלבושך ששי ומשי (יחזק׳ יו יג). כהתוך כֶּסֶף בתוך כור (שם כב כב). כֶּסֶף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים (תהל׳ יב ז). צרפתנו כצרף כָּסֶף (שם סו י). כי יש לַכֶּסֶף מוצא ומקום לזהב יזקו (איוב כח א). הגו סיגים מִכָּסֶף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). אשר כַּסְפִּי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה). כה אמר בן הדד כַּסְפְּךָ וזהבך לי הוא (מ״א כ ג). כי שלח אלי לנשי ולבני ולְכַסְפִּי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (שם ז). כַּסְפֵּךְ היה לסיגים (ישע׳ א כב). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כַסְפּוֹ ואת אלילי זהבו (שם ב כ). צפוי פסילי כַסְפֶּךָ (שם ל כב). כַּסְפָּם וזהבם עשו להם עצבים (הוש׳ ח ד). ויעשו להם מסכה מִכַּסְפָּם כתבונם (שם יג ב).—ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב ובעפרת הרבית כסף (ב״ס גני׳ מז יח).—ובתו״מ: הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב (ב״מ ד א). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל (ברכ׳ לב.). שהיו בה בני אדם שמכובלין בכסף ובזהב (שבת נד.). אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים (פסח׳ קיט.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על בנות ירושלם (יבמ׳ עו:). היה משתמש בכלי זהב ישתמש בכלי כסף בכלי כסף ישתמש בכלי נחשת (כתוב׳ סח.). הרבה שוקים התקננו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו (ע״ז ב:). שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים (בכור׳ ה:). ביקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כספה וזהבה של ירושלם (שם ג.). כנוהג שבעולם אדם יש לו זהב ובכסף אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם וטובה ודעת אין בו (מד״ר ויקר׳ א).— ועל שם גונו של הכסף השתמשו בו המליצים בענין שערות השיבה, ואמר המשורר: התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צפו, ואנחמה אותם באמרי כי ימים ככסף שערי צפו (רמב״ע, תרשיש ה). אראה שער ראשי אשר הלבין אחר אשר היה תמול מוצהב, ואומרה הה על תמורתי אוי על קחת כסף ותת זהב (תרוז׳ בסוף מלחמ׳ החכמ׳ והעשר).—"וכֶּסֶף הַיּוֹם, גון לבנת אור היום: שתה ביום עדי יפן ושמש עלי כספו יצפה זהבו (רמב״ע, דיואן כו, ב״י בודל׳).—"כֶּסֶף חַי, מתכת נוזלית שגונו דומה לגון הכסף, Quecksilber vif-argent; mercury: כלי שנותנין בו כסף חי סותם פיו בזפת או בגפרית (רש״י שבת עח:). הכסף החי הממית הכנימה (רמב״ן בראש׳ מא לג). הרפואות החדות התמות החריפות כמו זרניך ואלשק וכסף חי מומת (קאנון ד ו א ג). הכסף החי תולדתו וטבעו בשני פנים האחד יש לו מוצא ומקור בשאר

---

1) לא נתברר מקור משמ׳ זה השרש.

2) גם בכנע׳ כסף: אי אדלן כסף אי אדלן חרוץ (כתב׳ תנ:ת).—בארמ׳ כספא, וגם באשור׳ כַּספּ. וי״א ע״ש גונו החִוֵּר.—3) כמו טרפֵי, נִסְכֵּיהֶם, רִשְׁפֵּי, ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק.

הכסף והסבה שאינו נקפה הוא מפני רוב הלחות שבו וכו׳ וקצת חכמים כתבו כי החמר הקרוב לכל מיני המתכות הוא הכסף החי והגפרית (בעל השמים ג כ). שקצת בני אדם מהחכמים יתנו מזג חדש לכסף החי להיות כסף אמתי או יהרשו זהב טוב על ידי מעשה (ר״י פלוכינגלו, סו״ת כלמוד התכמות). שיריעותיו הם כמו כסף חי שיתהפך ולא יתקיים (מאזני צדק, אגגזני 93).—ב) כמות של כסף במשקל וקצב שהשתמשו בה לשלם במחיר דבר שקנה אדם, Geld; argent money: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (ברא׳ לא יה). יליד ביתך ומקנת כספך (שם יז יג). נתתי כסף השדה קח ממני וכו׳ וישקול אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר (שם כג יג-יו). ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם (שיתנו במחיר הבר) איש אל שקו וכו׳ ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (שם מב כז-כח). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל וכו׳ כספכם בא אלי (שם מג כא-כג). ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף (שם מז יה). ויצאה חנם אין כסף (שמות כא יא). בעל הבור (שנפל לתוכו שור או חמור) ישלם כסף ישיב לבעליו (שם לד). וכי יכה איש את עבדו וכו׳ אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא (שם כ-כא). ומכרו את השור החי וחצו את כספו (שם לה), ר״ל הכסף שלקחו במחיר השור. אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך (שם כב כד). כי יקנה נפש קנין כספו (ויקר׳ כב יא). את כספך לא תתן לו בנשך (שם כה לז). ונתתה (את המעשר) בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר (דבר׳ יד כה-כו). ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף (שם כא יד). תנה לי את כרמך וכו׳ אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (מ״א כא ב). איש יבא בפריו (של הכרם) אלף כסף (שה״ש ח יא). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישע׳ נה א). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). כספו לא נתן בנשך (תהל׳ יה ה). ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). — ואמר בן סירא: קנו לכם חכמה בלא כסף צואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם (ב״ס גני׳ נא כה-כו). — ובתו״מ: (האשה) נקנית בכסף בשטר ובביאה (קדוש׳ א א). שום כסף ושוה כסף בפני ב״ד (ב״ק א ג). כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב״מ ד ב). כל האשמות שבתורה באין בני שתים ובאין בכסף שקלים (זבח׳ י ה). וכולם נפדין בכסף ובשוה כסף (בכור׳ ח ז). המוציא שטר חוב כתוב בבבל גובה עליו כסף בבל (היה כתוב) בארץ ישראל גובה עליו כסף ארץ ישראל וכו׳ כסף שדיברה בו תורה בכל מקום זו היא כסף צורי איזהו כסף צורי זה ירושלמי (תוספתא כתוב׳ בסוף). לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו (ב״מ מב.). זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ כב:).—ותתיכות שקולות שלכסף: הנה נתתי אלף כסף לאחיך (ברא׳ כ יו). וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (שם לז כח). וענשו אתו מאה כסף (דבר׳ כב יט). וישקלו את שכרי שלשים כסף (זכר׳ יא יב).—ובתו״מ: האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע (ב״מ ד ג). הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה וכו׳ שתי כסף יש לי בידך אין לך בידי אלא פרוטה (שבוע׳ ו א). וענשו אותו בממון מאה כסף כסף צורי (ספרי דבר׳ רלח). גוזרי גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ב״ק נח:).— ובסה״מ: אמר אחד מחכמי המוסר לתלמידיו מי יתן והיו חייבם יקרים בעיניכם שוה כסף אחד (המאירי מבני ג).—ומ״ר *כספים: פסקה להכנים לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים (כתוב׳ ו ד). מקום שנהגו שלא לפחות מן השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה (תוספתא שם ו ו). בג׳ דברים נתחלקה ארץ ישראל בגורלות באורים ותומים ובכספים (ירוש׳ יומ׳ ד מא:). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (פסח׳ נא:). ויהיו כל הארצות באין ולוקחין מכם פירות ומעשרין אתכם בכספים (מד״ר ויקר׳ לה). ויש מקומות שכל מה שהוא שוה כסף כותבים את דמיו שני כספים וכשבאין לגבות אין גובין אלא אחד (נוסח כתוב׳ אשה לרס״ג, הפסנה נ מז).—ומשלים: אמר ר׳ יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש׳ עא.). — ואמר המליץ: הוא המוציא האדם מעבדות לחירות, והכסף מטהר כל ממזרות (במכתב לרש״ע פלקיירא). אדם בלי כסף ומטבע, לכסיל יחשב וחסר דיעה (מרחב המוסר ו). הכסף

נכסף הרמים תמים אני הגבר, הזהב הב הב וממון כמטמון יחפש בקבר (שם כ).

***כַּסָּף**, ש"ז, מ"ר כַּסָּפִים,—אומן עושה מלאכה בכסף: ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן ונפחים בפני עצמן (תוספתא סוכ' ד ו). ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום (מד"ר ברא"ב' כא). יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם הזהבים איכן הם הכספים (שם שה"ש, קמתי אני). כאדם שהוא אומר לחבירו מה מלאכתו של פלוני כסף נגר חצב (והזהיר, כי תבא).

אגורה.—גֵּרָה.—*זוז.— *חַלְפָן.—חִנָּם.—כִּכָּר.—מחיר.—*מטבע.—*ממון.—*מעה,—*מעות.—*מקח.—*סלע.—עֹבר לסוחר.—*פְּרַע.—*פֵּרָעוֹן.—*צרף.—שחד.—שִׁלֵּם.—שלמון.—שֶׁקֶל.

ב׳כסף[1], ממנו אולי כָּסַף, *כִּסּוּף, *כֹּסֶף.

כָּסַף, פ"ע, עת' יִכְסֹף, תִּכְסֹף,—כָּסַף לְדָבָר, השתוקק לו ורצה בו מאד, sich n. etwas sehnen; désirer to desire: דמינו באריה יכסוף לטרף (תהל' יז יב). למעשה ידיך תכסף (איוב יד טו).—ומצוי בספה"א כמשמ' זו: שמואל בן יוסף, שמע דברי כוסף (ר"ש הנגיד, כאבמרת ענק). הנה לתאבה אבספה לשכון בהיכל קדשך, לעמד לשרת אשאפה לא לאכל צוף דבשך (ר"י הלוי, יבן נתוך, לב"ת). שנאמין כי יש לעולם בורא וכו' וישנכסוף לרצונו וניהר מעשינו לשמו (הקד' חו"ה). והרכיב הבורא יתעלה בנפש האדם עוד מדות וכחות יכסוף בהם כאשר ישתמש בהם (שם, עבוד' ה' ג). וסר מן הדברים המגונים וכוסף למדות הטובות (שם, הבטחון ג). לא יכסוף לזולת מה שבחר לו האלהים (שם ז). ואח"כ ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו ויכסוף לו בלבו ויעלה אליו במחשבתו (שם, חשבון הנפ' ג). תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו בכסוף האדם לרופא בקי כשהוא חולה וכו' תטה כמזימתה אליו ותדבק בו במחשבתה ותעבירהו ברעיונה ומתאוה אליו וכוספת לו וזאת תכלית האהבה הזכה (שם, אהב' ה' א). אפילו אם יהיה פלוסוף חכם עושה טוב כל ימיו כוסף אל המעלות ההם (כוזרי א קי). ואילו לא היה לה' (לא"י) מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת"ק שנה היה מן דרין שתכספנה הנפשות היקרות לה ותזכנה בה (שם ב כג). והמניעים הם המאויים והם שני מינים אם מניע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס (שם ה יב). וכל נפש תכסוף להשתמש בכחותיה כאשר הוכנה לה וכו' והאדם הוא בלי ספק לבו ריק מן התאוות המופלגות וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתי (שם ו). השם יתברך פועל תמיד כל הנמצאות ואליו יהיה חשק כל אחד מהמשיגים כי כל אחד מהם כוסף שיגיע לו שלמותו (רנב"ג, מלחמ' ה' ה יא). עורה ולעבודת אלהיך כסוף כי דור ואח לא יעזרו אותך בעת מותך (ר"י חריזי, תחכמ' נג). ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח (העקרים ג ב). שגם העשיר עם היותו כוסף הכבוד פעמים ישנא את הרבנות (ר"י אברבנאל, בופעת' ט). האנשים שיבלו ימיהם בטוב כוספים מתי יגיע קץ הפלאות (גזר פיבון מד:). ומזכרת המדרגות מהדיבוק אשר היו לה מימי קדם אתו ואיך כוספת לידבק כדיבוק ההוא עוד (ר"י דון יחייא, הקד' נפי' שה"ש). השקה נפשך המתאוה לעלות במעלת העושר והכבוד כי הוא דבר שיכספו הו הכל (מגת' יהושע אלוזקי נדון בלמ' הלוי). ולזה היה משה רע"ה כוסף ותאב להכנס לארץ (מרפא לנפש יע:). כל פועל כוסף וחושק תמיד שיגיע מפעולתו התכלית המכוון (שם נד:). עיני אני אשא אל אל בלב כוסף ממציא צרכי לי ביום ובלילה (בעד' בן יוסף, מטמ' מסתר' כח). ירחק לא יאסף, ושמשך עוד לא יבא, קרבתך לבי כוסף, איש אהבתך בקרבו (ר"י גגאלה, ירחק).—ופעו' *כָּסוּף, כְּסוּפִים, כמו פֹּסֵף: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יוב הכסוף, לבם הכין לשוהר מסוף, ה' ימלוך בזרוע חשוף (ר"א קליר, קינ', איכה את).—ועי' עוד נִכְסָף.

—נפע', נִכְסַף, נִכְסְפָה, נִכְסֹף, נִכְסַפְתָּה,—א) כמו הקל: ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך (ברא"ב' לא ל). נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי' (תהל' פד ג).—ובמדרש: שהיה (נפתלי) רץ לעשות רצון האל והיה נכסף בעשיית רצונו (מה"ג, ויחי).—ואמר הפיטן: תהומות הדום לרסיסי כוספים, וכל נאות דשא לו נכספים (ר"א קליר, טל, בדעתו אביעה). פן תניף ברזל על אבני מזבחי ותחלל כנינים נכספים, פרוד גרושה בלי לשוב לקחתה וכהן גדול פן יטמא כנאספים (אזהר' ר"י ברלוני). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך, ושלום אסיר תקוה נותן דמעיו כטל חרמון ונכסף לרדתם על הרריך (ר"י

[1]) רק בעברית וארמית.

הלוי, ציון הלא). דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמידי וכל שכן מוסף (מחז' תימנ' ליוה"כ, הפכו כעוגי). ישמרו נכספים בחצרות מעט מקדשו, בפחד ויראה להעריצו ולהקדישו (יול' א בנוע', ועתה כגיס). — ומצוי כמו"כ במליצה הפשוטה: ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות (תו"ה, הפריב' נ). וראוי לך אחי שתיסר נפשך בפרישות מכל מה שצוך האלהים לפרוש ממנו עד שתגיע מן התעוב והמאוס במיני התענוגים המנועים והתאוות האסורות עד תכלית שיהיה שוה לזה בטבעך המתועב מן האסור עם מה שנכספין לו ממנו (מס ה). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (מס, עמוד' ה' ה). מפני ששמעתי שמעו ונכספה נפשי אליו (כוזרי ס יז). וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו ותעמוד השמחה או תפסק אבל כשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בלתי בעל תכלית אי אפשר שיכלה הכוסף (העקרים ג טו). נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו כעבד ישאף צל ויםנה תמיד מתי יבא העת הנכסף אליו שיצא לחירות (החנוך, אמור מו). וענין המציאות מבואר בעינו שהוא נכסף אצל כל אדם (נופת צופים סז).—ואמר המשורר: גדי להלחם בארי נכסף, ולעזר לו שועלים אסף (יהודה בן תבת, תבוכ' על מנחם). והוא נכסף לשומו יש כמו חושק אשר נכסף לדודו (רמב"ג, הוכח כס' אמונה רמה ד ב). כאבו נוסף ביוסף, לדמותו אכסף, אללי כי אאסף, ולא אביט לתמונתו (עלי כוזלת, מספד כסדור תימנ'). ובכל ערב ועורב, ישב (השועל) ויארוב ארב, אולי ימצא פתח פתוח, כי היתה נפשו נכספת, לגיע עד תוך הרפת (משלי יל"ג נ ג).—ב) נחביש: התקוששו וקושו הגוי לא נכסף (צפנ' ב א). —ואמר המשורר: תלונתי עלי מריב אשר לא יהי נכלם בתוכחתו ונכסף, היתוכח אנוש יזוב כבדו לדוד כלה מאד אליו ונכסף (רמב"ע, תרבים ו כה). — ג) *נכסף, נעשה קצת חור: ואלו הן סימנין של בוגרת ר"א בר' צדוק אומר משיתקשו הדדין ר"י בן ברוקא אומר משיכסף[1]) ראש החוטם (תוספתא נדה ו ד).

—הפע', *הכסיף,—א) הכסיפו פני השאור וכדומה, נעשו פניו בגוון חור אדמדם: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח' ג ה). — והירק: מרור ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף (ירוש' מס ב כט ג).—ב) הכסיפו פני רקיע, נעשו קצת חורים: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו וכו' זהו לילה (ירוש' ברכ' א ב:). כ"ז שפני מזרח מאדימין יום הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון לילה (בבלי שבת לד:).—וחטם הדדים: אלו הן סימני בוגרת ר"א ברבי צדוק אומר כשיתקשקשו הדדים ד"י בן ברוקה אומר משיכסיף ראש החוטם (נדה מז.). — ג) הכסיפה[1]) האדמה, נעשתה כחושה ושוה פחות: בעל שמכר קרקע לפירות לא עשה ולא כלום מ"ט אביי אמר חיישי' שמא תכסיף (כתוב' פ:). מכרה לו (את השדה) במנה והשביחה ועמדה על מאתים וכו' מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה (ערכ' ל.).—וכמו"כ האדם: נמכר (העבד) במנה והשבית ועמד על מאתים וכו' נמכר במאתים והכסיף ועמד על מנה (קדוש' כ.). שבזמן שאדם יוצא לדרך אם אין שמלה הוא מכסיף (מד"ר במות ג).— ד) פ"י, הכסיף, ביש: זהב סגור שהיה מכסיף בעד כל הזהבים שהיו שם (ירוש' יומ' ד מא ד). ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה ולמה קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעליו[2]) והבים וממנו היו נעשים כל הבלים (מד"ר בה"ב, עמודיו).

—פע', *כסף, — כמו הקל: תחנתו אוה זכסף, לו הזהב והכסף (מבול' כר קגוני', אפיק רנן).

—הפע', *הכסף, יוכסף,—שיכספו לו: הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו וכן כל מה שיוכסף להשיגו בדבר מן החושים (אמונה רמה ב ג). — ובמו קל או נפעל: ואני בחסד אל נמלטתי מיד צר כי יודע אלהים נפשי הוכספה לחצרות קדשו (א' מפו, אה"צ ג).

***כֹּסֶף**, כוסף, ש"ז, —בהמ"פ של פעולת מי שנכסף, כמו תשוקה, ואמר הפיטן: מועד ראית חגיגת אסף, נתמך בחלשי לחוגגי בכוסף, סבה ופור גזל להעדף לי בתסף (ר"א קליר, ב' סכות, ארחן בנקיון). חפשו עם מפרך בכוסף, חשוקי חמד זהב וכסף (במעון כד"י, ז' פסח, בכעי יה).—ובמליצה הפשוטה: ואפשר שתהיה

[1]) כך בכ"י ארפ' וכן בנוסח' הדפוס', ובגמ' שם (דף מז.) משיכסיף. — [1]) בערב' ח'שפ a), נפחת מחירו, ח'אשפ b), נעשה כחוש.— [2]) במד"ר שמות לה: שהיה מכסיף כל הזהבים שהיו שם.

a) خسف b) خاسف

המחשבה במצוה והכוסף לעשותה מיראת אלהים (הקד׳ תו״ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טורחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו (שם, הכנהון ג). מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרומם בכוסף ובלבב שלם בעבור ידיעתם אותו והכרתם את ענינו (שם, עבוד׳ ה׳ ד). אמרה הנפש כוספי חזק וצערי גדול לפרוע מה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי וכו׳ לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי כוזב מעת העירו אותי דברי הימים הקדמונים שהלפו (שם ה). אם יהיה כוספך לו אחר ידיעה ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול וכו׳ כוספך אמת והפצך נחוץ ואם לאו הוא שקר (שם). ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף טבעי אלא שהוא ירצה להנית הכוסף הזה ולהגיע לידיעת כל זה כדבור אחד (ר״י א״ת, מו״נ א לד). והוא הדין בעצמו שלא יכסוף תכלית הכוסף אבל לא יערה הכוסף להם לגמרי (ידע׳ הפניני, פי׳ חהג׳ לג). מי שהוא זקן וההאוה והכוסף למותרות בטבעו (שם). הכוסף הטבעי הוא סבה אל שישיג האדם מה שישיג באופן מה (רלב״ג קהל׳ ז). שבל מבקש איזה דבר כפי ערך הדבר ההוא המבוקש ומדרגתו יהיה הכוסף אליו והשמחה בהשגתו וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו (העקרים ג טו). וכאשר יכבוש מבקש המעלה מדותיו הבהמיות וימשל עליהם אפילו מעט ימשך לו כוסף בזה ואותו הכוסף יביאהו אל תוספת הכיבוש ותוספת הכבוש תוסיף ככוסף (אמונה רמה ו ג). והנה על הפך זה יעיד הכוסף הטבעי אשר כנו לדעת את המושכלות האלהיות (ספורנו, אור עמים מד.). וזה הכוסף נקרא אצל רז״ל יצר טוב (שם מ.). ואעפ״י שראיתי את כספו גדולה מהשגתי אמרתי כלבי אין מסרבין לגדול וכו׳ ששמתי מגמת פני למלאות כספו (הקד׳ ריב״ת להמסורה). על הר גבוה מהכוסף עלה עליתי (הקד׳ ר״י דון יחייא לפי׳ בה״ב).

כסת[1]), ממנו אולי כֶּסֶת.

כֶּסֶת[2]), ש״נ, מ״ר כְּסָתוֹת, נכנ׳ כְּסְתוֹתֵיכֶנָה,—כעין כים ממלא נוצות או מוך רך ישימה האדם תחת ראשו לשכיבה[1]) ולתשמיש אחר, Kissen; coussin; cushion: הוי למתפרות כְּסָתוֹת על כל אצילי ידי וכו׳ הנני אל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות (יחזק׳ יג יח-כ). — ובתו״מ: ב״ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב״ה אומרים (מניחה) על הכסת (ברכ׳ ח ה). ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת (שבת ד ג). ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (תמיד א ה). הכר והכסת של עור (מקוא׳ ז ו). כסת עגולה והבדור והאמום (שם י ג). עור הכר עור הכסת מדרס (כלים כו ה). כסת שעשאו מטפחת ומטפחת שעשאה כסת (שם כח ה). וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). מפני שהוא נותנה (את המטפחת) על הכסת וישן עליה (ירוש׳ ברכ׳ ע גג.). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מח.). שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים[2]) וכסתות (גיט׳ נו.). שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי (שם).— ומ״ר: הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים (כלא׳ ט ג). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו (כלים כ א). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיכה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק טז:). —בין כר לכסת: לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו וכו׳ בין כר לכסת (ברכ׳ כד.).—כֶּסֶת הַסַּבָּל, שהוא נותן תחת המשא: כסת הסבלין טמאה מדרס (כלים כח ט). — ואמר המלין: מרעש לבל כסת כי תפול על השכב (קטע כ״י גני׳ מספר הגלוי לרסע״ג). ולא תקום (ההורה) לך מתוך עדנים ולא בישון עלי כֶּסֶת וכרים (כתי הנפ׳ והגהב׳ א, כ״י פריז). וישימוני חזן הכנסת, ויהנו לי הכר והכסת (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעד׳ כג). ויכעוס עליו ויוציאהו למרפסת, כחשך בלא כר ובלא כסת (שם מג). לפנו כל חכם לב עשיתי עצמי כאסקופה הנדרסת, שנאתי הליכות עולם דומה לאכמדרה ומרפסת, לא נתכונתי להתגדר ולשבת על כסא מרומי כר וכסת, ולשמוע דברי חכמים עשיתי אזני כאפרכסת (הקד׳ ספר היחס כמנת׳ קגה׳ להכה מהרי). — ובהשאלה, בשר רך

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) רק בעברית. כך נקוד בקטע כ״י משנ׳ כלים מנק׳ כ״י אדלר 1487, וכן בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ כ״י בודל׳ Ms. heb. d 63, וכן בבתי הנפש והלחשים המובא בפנים, וכן מוכח מהחרוז עם כנסת, מרפסת, אפרכסת, שבהמשלים המובאים בפנים. — ואין לשם זה חבר בלשונות האחיות ולא ידוע מקורו. — [1]) אמר רבנו נתן: פירוש כסת הוא קטן שמשים תחת מראשותיו (ערוך, ערך כר).—[2]) בך בערוך, ובנוסח׳ גבי כסתות.

בגוף כע"ה, כמו העגבות וכרומה: עשה לו (הקב"ה להאדם) כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו (מד"ר קהל', כי מקרה, וכם כרמב' יז).

*כַּסָּת, ב"ז,—אומן שמלאכתו לעשות כסתות: בן ציצית הכסת[1] (גיט' נו.).

*כַּעַב[2], ב"ז, מ"ר כְּעָבִים, — כמו כַּעַךְ: איזהו עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן וכו' רבי יוחנן אמר כל שעשה כעבין (ירוש' חלה א נח.).—וכבר השתמשו במלה זו במשמ' עגות מתקנות במתיקה וכרומה ויבשות, biscuit: כעבים יבשים וכו' והם הנקראים בישקוביש (בו"ע או"ח קסח ז). — ואמר המליץ: ולבנון אין די בער לשרפה מאכלם עד אשר יאפו להם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן רבש והדבדבניות (ר' קלוני', אבן בחן סה:). בקר נאספו יחד משפחה משפחה להתעלז באהבים, סעורה לאכול לביבות לחמניות וכעבים (בן זאב, מליצה נפורים).

*כַּעוֹם, ב"ז, — מקום עקיצת נחש וכרומה, שהארם נכנס בו מיד ומסמם את הגוף: שמטילות (בנות ירושלם) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וביון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהן יצר הרע כארם בכעוס[3] (שבת סב:).

*כָּעוּר, ת"ז, לנק' כְּעוּרָה, מ"ר כְּעוּרִים, כְּעוּרוֹת, — מאד לא יפה, קונם: hässlich; laid; ugly, nasty
שאיני נושא את פלונית כעורה והרי היא נאה וכו', מותר בה לא מפני שהיא כעורה ונעשית נאה וכו', אלא שהנדר טעות (נדר' ט י). אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר מנין אעפ"י שהיא כעורה (ספרי דבר' ריא). יהיה אותו האיש כעור ומפוחם (מד"ר כרמב' לו). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים (בס מ). אלו תלמידי חכמים שאעפ"י שנראין כעורין ושחורין בעולם הזה לעתיד לבא מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו (בס בה"ב, רמבו כתס). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך ואם רואין אותי כעורה את מתגנה בי (בס אסת', ותמאן המלכה). למלך שזיבן לבנו אשה נאה וכו' אמר אביו מה אני עושה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כעורה היתה לפיכך לא רצה להראותה (תנחומא בלק ז). — ועינים וכרומה: אמר רבי לוי כל כלה שעיניה כעורות כל גופה צריך בדיקה ושעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה (מד"ר בה"ב, הנך יפה).—וצבע וכרומה: הנותן צמר לצבע וכו' צבע כעור[1] אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). — ודברים, כלים וכרומה: נתן לחרש לעשות לו כסא נאה ועשה לו כעור ספסל נאה ועשה לו כעור (תוספתא ב"ק י ח). יש אדם שהוא נאה ולבושו כעור הוא כעור ולבושו נאה (מד"ר במד' כב). — ובמוסריות, במדות וכרומה: אנשי דור המבול היו כעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלוה בעל כרחם והלא דברים ק"ו ומה אם מי שהוא כעור בטובה נאה בפורענות כל שכן מי שהוא נאה בטובה שיהא נאה בפורענות (ספרי דבר' לג). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח' מט.). לא יגרש אדם את אשתו אלא אם מצא בה ערות דבר מצא בה דברים כעורים לגרשה אינו יכול שלא מצא בה ערוה לקיימה אינו יכול שמצא בה דברים כעורים (מד"ר במד' ט). יש בני אדם ששמותם נאים ומעשיהם כעורים שמותם כעורים ומעשיהם נאים (בס טז). אעפ"י שנראות (פרשיות התורה) כאלו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי (בס ויקר' יט, בה"ב, רמבו כתס).— ועי' *כָּאוּר, מאוס.

[1] לפי הפרוש בגמ' שם: שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים וכסתות, ע"כ, נראה שהם קראו גם מלה זו כַּסָּת, אך נראה כי פרוש זה אינו אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא שאומנתו היתה לעשות כסתות, והוא היה עשיר גדול אולי מכלאכה זו.

[2] נשתבש מן כעך, אבל כבר השתמשו בו.

[3] בקצת כ"י נוסח' אחרות: כארם נחש, כארם נחש כעוס (ד"ס), אבל בנוסח' הדפוס' וגם בערוך כמו בפנים. ופרש הערוך בכעס, אמר ז"ל: פירוש רוגזו של נחש בכעס שהוא כמית כמו שאנו אומרים ארס של נחש בכעס בשיניו הוא עוסד וכו' פי' אחר בכעוס כמו שתכעום החיה ותכה בכעס ומבתה שמשלחת ארס. ע"כ. וכעין זה רש"י: נחש בעוסה. אבל, זה דחוק לפי הלשון שנראה שהוא מדמה איכות כניסת יצר הרע לתוך הבחורים כמו הארם בתוך הכעום, ולכן נראה כי הכונה בהמלה כעום מקום שהארס של הנחש מחלחל ומסמם את הדם, והוא מקום העקיצה, אעפ"י שאין מקור במשמ' זו להמלה כעוס.

[1] כך בכ"י פלורנץ ורומי, וכן במשנ' דפוס נפולי, וכן ברי"ף והרא"ש, ובנוסח' כאור, עי' זה.

•כִּעוּר, ש"ז,—דבר כָּעוּר, במראה וכרוחה: דבר שהוא כ ע ו ר בזה ובזה מום כזה ואין מום בזה אבל דבר שהוא נויי בזה ומום בזה בגון (זו הקרחת אעפ"י שהוא מום לא הזכירה) (ירוש' קדוש' ב סב ד). תמורת עושר עוני תמורת זרע שממה תמורת הן כ י ע ו ר תמורת ממשלה עבדות (יצירה ד ה). — ובמוסריות: אמרו חכמים רחק מן הכ י ע ו ר ומן הדומה לכ י ע ו ר (תוספתא יבמ' ד ז). ר"א אומר לעולם יהא אדם בורח מן הכ י ע ו ר ומן הדומה לכ י ע ו ר (שם חול' ב כד). (בתוב) ותלכנה אחרי האיש שב ע ו ר לאיש להיות מהלך אחר האשה (מד"ר בראש' ס). שב י ע ו ר ורע יש לעבד בשהוא חוזר לרבו הראשון (שם אסת' א).—ומ"ר כִּעוּרִים, כנ' כִּעוּרִי, ואמר הפיטן: ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני וציעורי, ואמרטה משער ראשי בזכרי כ י ע ו ר י, בשתי ונכלמתי בי נשאתי חרפת נעורי (מחז' תימני ליוה"כ, אחזתי כבאתי).—ומשל: הכ ע ו ר שומר הנשים (משלי חכמים, דרך טובים). אין שומר לנשים כי אם כ ע ו ר פנים (עמנ', מחבר' א).—ועי' יֹפִי.

•כְּעִיסָה, ש"נ,—בשמ"פ מן כַּעַס: זכור את אשר עשה, ויהי לבז ולמשסה, וגזעו יעקר בכעיסה, בטא אל והטאו אל תשא (ר"ה קליר, בכת זכור, זכור את).

***כְּעִירוּת**, ש"נ,—סגולת דבר כָּעוּר: היא עצמה מביאה לידי כ ע י ר ו ת והוא נותן את עיניו לגרשה (ירוש' גיט' ט ג ד). עשרה חלקים של נוי בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם עשרה חלקים של כ ע י ר ו ת בעולם תשעה במורת ואחד בכל העולם (מד"ר אסת', בבנת בלם).

***כַּעַךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּעָכִים,—מין מעשה מאפה בצורת טבעת, Kringel ; gimblette ; bretzel: עשאה (את העיסה) כ ע כ י ן חייבת עשאה לימודין פטורה (תוספתא חלה א ז). אמר ריב"ל לא שנו אלא כיברות של בבל שנושבות זו מזו אבל כ ע כ י ן לא וכו' א"ר חנינא אפילו כ ע כ י ן (פסח' מח:).—ומצוי בסהמ"א: זו הפת עשויה כמין כיסנין מלאים סוכר ושקדים ואגוזין במין כ ע כ י ן ולועסין אותן בבתי משתאות (ערוך, ערך כסן). על דבר הכ ע כ י ן המשותין באליה אם יש לאסרן (שו"ת מהרי"ט ב יח). ומסנן המשקה וכו' ושורה בו כ ע כ י ן והנותר שותהו (שו"ת פרי האלן, יו"ד יג).

---

[1]) כך גם בערב' כעכ a), אבל כבר אמרו חכמים כי היא מלה שאולה מארמית, ועקרה פרסית.

---

a) كعك

כעס[1]), ממנו כַּעַס, כָּעַס, •הִכְעִיס, •כְּעִיסָה, •כַּעֲסִיּ, •כַּעְסָן, •כַּעְסָנִי.

כַּעַס, ש"ז, כהפס' כָּעַס, מ"ר כְּעָסִים, כַּעְסִי, כַּעַסְךָ, כַּעְסוֹ, — א) עזות וחצפה של גאוה, Frechheit arrogance ; insolence: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כַּעַס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כו-כז). כי אתה עמל וָכַעַס תביט (תהל' י יד).—ב) רגש של צער מפני מעשה לא טוב, Verdruss; affliction ; grief: וירא יי' וינאץ מִכַּעַס בניו ובנתיו (דבר' לב יט), ר"ל מפני הצער אשר גרמו לו בניו ובנותיו. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרב שיחי וְכַעְסִי דברתי עד הנה (ש"א א יו). חנני יי' כי צר לי עששה בְכַעַס עיני נפשי ובטני כי כלו ביגון חיי (תהל' לא י-יא). כַּעַס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (משלי יז כה). כי ברב חכמה רב כָּעַס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל' א יח).—ג) רגש של לא רצון עז בשביל מעשה שנעשה שלא כהגן, Ärger dépit, colère; anger: וכעסתה צרתה גם כַּעַס בעבור הרעמה (ש"א א ו). על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל בְּכַעְסוֹ אשר הכעיס את יי' אלהי ישראל (מ"א טו ל). אך לא שב יי' מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הַכְּעָסִים אשר הכעיסו מנשה (מ"ב כג כו). ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כַּעַס קרבנם (יחזק' כ כח). כבד אבן ונטל החול וְכַעַס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וָכָעַס (שם כא יט). אויל ביום יודע כַּעְסוֹ (שם יב יו). שובנו אלהי ישענו והפר כַּעַסְךָ עמנו (תהל' פה ה). כי כל ימיו (של האדם) מכאובים וָכַעַס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל' ב כג). טוב כַּעַס משחוק כי ברע פנים ייטב לב (שם ז ג). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (שם יא י).—ובתו"ם: ר"ש בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כ ע ס ו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו (אבות ד יח). משה רבינו לפי שהיה בכלל כ ע ס בא לכלל טעות (ספרי במד' קנז). א"ר אילא כ ע ס הוא לפני המקום מי שהוא אומר עשיתי והוא לא עשה (ירוש' סוט' ט כד.). מלך בשר ודם וכו' שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כ ע ס ו כ ע ס עולם (כגלי ברכ' כח:). כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כ ע ס ך (שם נג.). אפילו בשעת כ ע ס ו של

---

[1]) רק בעברית וארמית.

הקב"ה זוכר את הצדיקים (שם נד:). בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (עירו' סה:). הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה או שהיה לה כעם כבית בעלה (יבמ' מג:). אמר (הקב"ה) לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה מיד לבש כעם והגר תרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (מד"ר דבר' יא).—היה בְּכַעַס: אמר לו הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (ברכ' סג:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה (פסיק' דר"כ, דלבו). לא כן אמרתי כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (מד"ר במות מה). אמר לו הקב"ה (למשה) לא יהיו שתי הפנים בכעם וכו' (שם דבר' ג).—ומ"ר: והאיש הזה (הסובל מכחלת הקיבה) יזיקהו הפחות שבכעסים וצום ודאגה ויגון וסכה מניעה חליותות (קאנון ג יג א יג).—ואמר הפיטן: זכות איתנים תזכור לבנים שוכן מעונים ובובש כעסים (סד' עבודה, סדור תימני, המוני לככך). גחון גת מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב כעסים (ר"ה קיר, בנת זכור, הזכיר סלה). בגדנו והרבינו חימות וכעסים, למרמס אנו מעושים, כי אין בנו מעשים (ר"א בר במעיה, סלית', אתה תלקי). — ואמר החכם: מי שכעסו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (תקון מדה"נ לרשב"ג מ). כאשר הגרב מחולי הגוף כן הכעם מחולי הנפש (שם, והוא מאמר אפלטון). הכעם הוא שונא השכל (מאזני צדק, אלגזלי 141). אל תקצף קצף ויבהלך בחרונך, פן הקרע בכעסך אשר לא תתפור כרצונך, אל תהרם כזעמך אשר לא תבנה בהתנחמך (מבחר פנינים למנחם המאירי, כ"י). יאות לאדם לדעת שיעור הכעם ואל יהי בעסו חזק וארוך ולא חלש וקצר כי האחת ממדות זאבי היערים והשנית ממדות הנערים (מ' אלדכי, ב"א ה). ובספר בן סירא (כתוב) הכעם כאש בוער (ר"א מודינא, צמח צדיק יא).

כָּעַס, פ"ע, אֶכְעַס, יִכְעַס, לִכְעוֹס — כָּעַס פלוני, היה בְּכַעַס: והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אֶכְעַס עוד (יחזק' יו מב). ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו וַיִּכְעַס הרבה וילעג על היהודים (נחמ' ג לג). וַיִּכְעַס אסא אל הראה (שדבר לו דברים קשים) ויתנהו בית המהפכת (דהי"ב יו י). גם כל ימיו בחשך יאכל וְכָעַס הרבה וחליו וקצף (קהל' ה יו). רשע יראה וְכָעַס[1]) שניו יחרק ונמס (תהל' קיב

י)—ובתו"מ: ארבע מדות בדעות נוח לכעום ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעום וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעום ונוח לרצות חסיד נוח לכעום וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו (מכי' כבנת כ ג). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא (ספרי במד' פו). אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (ברכ' ו:). שהיה (בלעם) יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (שם ז.). אמר להן הקב"ה לישראל דעו במה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם (שם כח:). משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה (שם לג.). נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס (שם לט.). ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומנחתו (שם סא:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (שם סג:). טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק הקב"ה עם הרשעים בעוה"ז (שבת ל:). כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו (פסח' סו:). כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו (שם). שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (שם קיג:). רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד (תענ' כג.). דור שאבות מנאצים להקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים (כתוב' ח:). כשכועס עליה (הבעל על אשתו) אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם פב:). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר (קדוש' עא.). אמר לו אליהו לר' נתן אכול שליש ושתה שליש והניח שליש לכשתכעום תעמוד על מילואך (גיט' ע.). א"ר יונתן כל הכועס

---

[1]) בס"א וְכַעַס, עין פתוחה.

כל מיני גיהנם שולטין בו (נדר׳ כב.). למלך ב״ו שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא כששמע המלך על מי הוא כועס על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס (ע״ז נד:). אמר הקב״ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק (סנה׳ קג.). א״ר יוחנן מתחלה עשה לו (מנשה להפסל) פרצוף אחד ולבסוף עשה לו ד׳ פרצופים כדי שתראה שכינה ותכעוס (שם:). ולמה נקרא שמה עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו (תמור׳ טז.). א״ר הונא כשלשה מקומות כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה (מד״ר ויקר׳ יג). כשבאו המרגלים והוציאו דבה על הארץ כעס עליהם משה (שם במד׳ כג). ואמר יהושע לפני הקב״ה רבש״ע בשביל אלו כעסת על בניך הרי הם נתונים לפניך (שם). למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו והגלהו (שם איכ׳, פתיח׳). ישראל באים לידי סרחון והקב״ה כועס עליהם ומביא עליהם מרדות והם באים לידי חיסרון (פסיק׳ רבתי יא). אפילו נטלו (הוריו) כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם (רמב״ם, ממרים ו ז).—ואמר החכם: הכועס אין לו עינים וכל דבר האמור או עשוי מתוך כעס אי אפשר שיהיה בצדק (ר״א מודינא, נמת צדיק יא). כג׳ דברים נתנהג עם הכועס לשון רכה שתיקה וההפרד מאצלו (שם).—ונפעו׳, *כעוס, כעוסה, כעוסים, כעוסות: עלה לו (משה) אצל הקב״ה כעוס אמר לו בניך חוטאין וכו׳ עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל (מד״ר דבר׳ ג).—ובסהמ״א: אין לאדם להרבות שיחה אפילו אם אשתו אלא אם צריך לארצויה כגון שהיא כעוסה ובא לרצותה (ר״ת הגי׳ ה:). שהיה כעוס ומתכוין להקניטו (רב״י בבת קנא:). ועל זה היה כעוס וזעוף (ר״י קמחי, הגלוי עא). אחר השלשה ימים בא החכם והראה עצמו כעוס ובפנים זועפות (שבט יהודה נג). שיהא האדם מראה את עצמו כעוס ובעל דברי ריבות (המאירי משלי יג י). — ופנים כעוסות: אמר לו הקב״ה (למשה) לא כך התניתי עמך כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד״ר שמות מה).

—פפי׳, כעס, פ״י, כעסוני, כעסתה,—גרם לו כעס: הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם (דבר׳ לב כא). וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ו).

—הפעי׳, הכעיס, הכעסת, הכעסתי, הכעיסו, להכעיס, מכעיסים, יכעיס, יכעס, תכעיסו, יכעיסו, יכעסו, הכעיסו, הכעיסוני, הכעיסני, להכעיסו, אכעיסם, תכעיסנה, יכעיסוהו, יכעסהו—הכעיס את פלוני, כמו פע׳, גרם לו כעס: ככעסו אשר הכעיס את יי׳ (מ״א יה ל). הכעיס אפרים תמרורים (הוש׳ יב טו). ועשיתם הרע בעיני יי׳ אלהיך להכעיסו (דבר׳ ד כה). כי תעשו את הרע בעיני יי׳ להכעיסו במעשה ידיכם (שם לא כט). יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (שם לב טז). ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (שם כא). ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם וכו׳ וילכו אחרי אלהים אחרים וכו׳ וישתחוו להם ויכעסו את יי׳ (שופט׳ ב יב). מדי עלתה בבית יי׳ כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל (ש״א א ז). ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני (מ״א יד ט). יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יי׳ (שם טו). אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל (שם כא כב). ויעבד את הבעל וישתחוה לו ויכעס את יי׳ אלהי ישראל (שם כב נד). ויתמכרו לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו (מ״ב יז יז). יען אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מכעיסים אתי (שם כא טו). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשה ידיהם (שם כב יז). והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם (ירמ׳ ז יח-יט). אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל (שם יא יז). ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם (שם כה ו). ותרבי את תזנתך להכעיסני (יחזק׳ טז כו).—והכעים הלב: והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים (יחזק׳ לב ט).—והכעים לנגד פלוני: כי הכעיסו לנגד הבונים (נחמ׳ ג לז). — ואמר בן סירא: כי מזיד בוזה אביו ומכעיס בוראו מקלה אמו (ב״ס גני׳ ג יו).—ובהו״ם: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו וכו׳ לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעיס אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית (מכי׳ יתרו, בחדש א). יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסים מן העולם (ספרי במד׳ קיז). למלך שהיה לו בן והיה חביב עליו יותר מדאי מה עשה המלך נטע לו פרדס וכו׳ ובשעה שהיה מכעיסו היה מקצץ כל נטיעותיו (ילוק׳ ברכ׳ ב ה ג). כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי (סנה׳ קג:). אמר הקב״ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (שם קח.). כאן כמומר אוכל

נבילות לתיאבון כאן במוטר אוכל גבילות להכעיס (ע"ז כו:). אוכל נבילות להכעיס מין הוא (שם). למלך שהיה לו בן והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה (מד"ר שמות כא). אמר לו הקב"ה למשה מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני (שם במד' כב). ואני עליתי בהלק הבעל להכעיס את בוראי (שם). למלך שכעס על אשתו טרפה והוציאה מביתו שמעו בו השושבינין וכו' והלכו אצלה ואמרו לה עד אימת את מכעסת אותו (שם דבר' א). אמר לו הקב"ה (למנשה) הא רשע כדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי (שם ב). (מי) שעושה רצון יוצרו מכעיס את יצרו (שם רות, באבר תמותי). אם כן (עשה הקב"ה) למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו (שם איכ', על הר ציון). אמר (חזקיהו) לפניו רבש"ע הזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (שם קהל', כי ברוב).

—והִכְעִיס לפלוני, כמו את פלוני: שכן בימי הושע הכעיסו להקב"ה (שם במד' ב).

—התפ', *הִתְכַּעֵס,—התחיל לכעס: למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר ברא' כו).—ובסהמ"א: יזכרו החכמים שהמתכעס אינו טועם מה שאוכל ואינו משכיל מה שעושה היין ימאס גופו נמס ישנא לעצמו ימאסוהו חבריו (רי"א, נחל' אבות ה).

*כַּעֲסִיִּי, ת"ז, לנק' כַּעֲסִיִּית, מ"ר כַּעֲסִיִּים. כַּעֲסִיּוֹת, — של כעס: ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים (כוזרי ג ה). ובפרט בכח התאוויי והכעסיי כמו האהבה והשנאה והכעס והשחוק ודומיהן (ר' הלל, תגמ' הנפ' מה.). קרחת יום כעסיית הנה יתהדש להפלגת תנועת הרוח אל החוץ בענין הכעס (קאנון ד א טו).

*כַּעֲסָן, ש"ז,—מי שטבעו לכעס, מי שכועס מהרה: אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לבילי ולא חבורה לכעסן (מבח' הפנינ', שער המוסר). ואל תחלוק עם אדם כעסן כי אתה מצער אותו (שם, מלות החכם לבנו). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופקו דופק בחוקה (תקון מדות הנפש מ). אין הכעסן נמצא שמח (שם). וראוי למי שהוא כעסן שיקראוהו כסיל ודבר שאי אפשר הוא שיינצל הכעסן מן החטא הגדול (שם). שכהסכמת האנשים המתחלפים בדעות קצתם עם קצתם יתקיים הכלל כלו כי כשתמצא ההסכמה בין הכעסן והסבל ובין הבילי והמפזר ובין שאר המדות ההפכיות תמצא המעלה (העקרים ד גא). שהאדם הכעסן מדון והקטטה נמשכים אחריו לעולם ואינו נמלט מהם (פי' מבלי לזרח' הלוי טו יח). הייתי מחשב מה יעשה אדם ולא יכעוס והתחלתי להתנמנם ובעודי מתנמנם הרגשתי כמי שאומר לי הרוצה שלא יהיה כעסן יהיה משכיל (ראב' חכמה, בעל הענוה ה).—ומ"ר: (שהיו) כעסנים ומגרשין נשיהן מחמת כעס (רגמ"ה ב"ב קס:). אנשים מרי נפש בעסנים שיש בסיעתנו (רב"י שופט' יח כה).

*כַּעֲסָנִי, ת"ז, — מטבע הכעסן: רמז בו אל הכח הכעסני וכו' שמדרגת הכח הכעסני יותר עליונה ממדרגת הכח התאוני (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ). וזו המדה (האכזריות) מגונה עד מאד מעוטה ורובה ותהיה כשתחזק הנפש הכעסנית על האדם (תקון מדות הנפ' לה). והנפש האחרת אשר יקראו אותה הראשונים הכעסנית אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (המעל' לרב"ט פלקיירא ב). וצאת מהאמצעות אי אפשר לה מבלתי שתחזק כבת הכעסני כי הגבורה והכח לזו הנפש והקש הנפש הכעסנית אצל המדברת כהקש כלב האדם הצייד אל הצייד (שם). והרע (יוצא) אם מכחו הכעסני או המתאוה או זולת זה (אמונה רמה ו ב). ולכן גזרו שכל המדות המעולות הנכללות בכח המתעורר המתחלק בכלל אל הכח התאוני והכעסני אינם רק כסולם לעלות אל המעלות השכליות (רהב' דעת לר"מ אלבילה גה).—ואשה כַּעֲסָנִית: וצריך שיבחרו לו (להילוד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו' ולא כעסנית ולא דואגת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (מ' אלדבי, ש"א ה).

—וכמו שֵׁם: ויגער בכעסני (בכח הכעסני) ובתאוני מהטות החפצי והניעו והטרידו כמה שיש אצלם מהכעס והתאוה (כוזרי ג ה). וזאת הרוח מתגברת והיא הכעסנית והנשמה היא העליונה (ראב"ע, יסוד מורא ז).

*כער[1], ממנו *כָּעוּר, *כִּעוּר, *כְּעִירוּת, *כָּעַר.

*כָּעַר,—קל לא נמצא.

—פע', *כִּעֵר, מְכָעֵר, מְכוֹעָר, מְכֹעָרִים, מכוערים, מְכֹעָרוֹת, מכוערות, — כמו כָּעוּר, לבני אדם ודברים, במשמ' מוסרית: עשיר מדבר ועוזריו רבים ודבריו מכוערים מהופים (ב"ס גני' יג כב). פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו (יומ' פו.). רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר

---

[1]) רק בעברית וארמית.

רבי הואיל ומכוער הדבר תצא (יבמ׳ כד:). מכוער הדיין שנוטל שכר לדון (כתוב׳ קה.).—וכחמריות וגופניות: אל תהלל אדם בתארו ואל התעב אדם מכוער[1]) במראהו (כ״ס נגי׳ יא ג).—ובתו״ם: המתעטש בתפלתו סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא מכוער (ברכ׳ כד:). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו (בס ה.). אי חכמה מפוארה בכלי מכוער (תעני׳ ז.). מעשה שבא ר״א ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו וכו׳ נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (בס כ:). יפיפיות שבהן (שבבנות ירושלם) מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים מכוערות שבהן מה היו אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (בס לא.). הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את יופיה (גיט׳ נח.). אם היו (בגדים) שחורים נאים לה (להסוטה) מכסין אותה בגדים מכוערים (סוט׳ ח:). שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת (ע״ז כ.). בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ חדשים הראשונים (אדר״נ א). וזו אכילת בן סורר ומורה שאינו נהרג אלא על אבילה מכוערת שאכל (רמב״ס, ממרים ז א).

—התפ׳, *התכער,—נהיה מכער: אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני (מד״ר ברא׳ יז). שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין מתכערת[2]) ומתעזבת (בס מה).—ובספה״א: ובעת שמתרחקת מהם (החיות האלהית מישראל) מסתכלת עצתם ויתבערו[3]) גופיהם וישתנה יופים (כוזרי ב סב).

—הפע׳, *הכער, הובער,—כמו נתפ׳, נעשה כעור: הנשים ההגונות לכס ישיבה, הוכערו וסערה בם נשבה (ר״א קליר, קרוב׳ לפורים, הנביס).

[1]) בגוף הכ״י חסרות שתי האותיות ו ע.—[2]) כך בכ״י וכך בקצת דפוס׳, ובן נראה מהמשל באדר״נ, פניה מכוערות, המובא בפנים. ובכ״י אחר מתכארת, עי׳ ערך *כאר.—[3]) בקצת ספרים יתבערו.

—פע׳, *כער,—עשה מכער: דמה העתר ההוא העולה מקטרתם לרוח היוצא מלמטה לבער מעשיהם ולגנות קטרתם (הברכ׳ לריב״ג, זמר).

— נפע׳, *נכער,—כמו הפע׳ ונתפ׳, נעשה מכער: גולה ונקלה הוכאבתי ונכערתי, הונעתי חגתי ורויתי רוש ונשברתי (ר״א בר במעיה, סגיח׳, אריה כיער).

—הפע׳, *הכעיר,—כמו פע׳ כער: הרי כשגזר איש פלוני יקח אשה פלונית והנה אחד מהם ממשפחה יקרה והקב״ה יודע שלא יתחתן במשפחה גרועה מקדים להכין תחילה בילדות כדי שבעת בחרות לא יעכב דבר שמענה הגדול או מכעירו בקומה או מלקהו באחד מאבריו וכו׳ ומתחתן בטי שנגזר לו (ספ׳ חסידי׳, תתתתכלא).

כַּעַשׂ, ב״ז, כהפס׳ כַּעַשׂ,—כמו כַּעַס: כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). ותכה מכעש עיני ויצרי כצל כלם (בס יז ז). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד (בס ו ב). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי (בס י יז).

*אָחַר, גמל א׳חר.—אָנַף.—*אֶנֶף.—אַף.—גְּעַר.—זַעַם.—זָעַם.—זַעַף.—זָעֵף.—זְעַף.—חֵמָה.—*חָמוּם, ידיו חמומות, מהיר לזעם ולעשות מעשים קשים בזעמו.—חָרָה, חרה אפו.—חָרוֹן.—חֳרִי.—חָרַק שניו.—התמרמר.—הֵסִית.—עברה.—עשן, עלה עשן באפו.—צהב, היו צהובים זה לזה.—קוץ, *קוצים אתה מטיל בעיני.—*קטב.—קלל.—*קנט, הקניטו.—*קפד, הקפיד.—קֶצֶף.—קָצַף.—רגז.—רָגַז.—*רגזן.—*רטננית.—רעם, הרעים, התרעם.—רצה, רִצָּה אותו.—רקע ברגליו.—רתח.—*רתיחה.—*רתחן.—שכך, שככה חמתו.—שַׁמַּי, היה קפדן, רגזן.—שִׁסָּה.—*תרעומות.

(במקרה נשמטה קבוצה זו ממקומה אחרי ערך כַּעַס).

כַּף[1]), ב״נ, כַּף, כַּפִּי, כַּפְּךָ, כַּפֵּךְ, כַּפֶּכָה, כַּפּוֹ, כַּפָּהּ, מ״ז כַּפַּיִם, כַּפַּיִם, כַּפֵּי, כַּפַּי, כַּפֵּינוּ, כַּפֶּיךָ, כַּפַּיִךְ, כַּפָּיו, כַּפֶּיהָ, כַּפֵּיהֶם, כַּפֵּימוֹ, מ״ר כַּפּוֹת, כַּפֹּת, כַּפֹּתָיו, — א) כַּף היד, הקצה הרחב והשטוח של היד בבע״ח שאליו מחברות האצבעות, hohle Hand ; paume (de la main) ; palm: ואתן את הכוס על כַּף פרעה (ברא׳ מ יא). וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בְּכַפּוֹ (שמות ד

[1]) מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות. בארמ׳ כפא, בערב׳ כַּפ[8]), באשור׳ כַּפ, וגם במצרי׳ הקדומה,

8) كَفّ

ד). ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית (ויקר׳ יד יה-יו). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (שם ט יז). ויקח שלשה שבטים בכפו (ש״ב יח יד). הנה עב קטנה ככף איש (מ״א יח מד). אשר יסמך איש עליו (על קנה רצוץ) ובא בכפו ונקבה (מ״ב יח כא). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע׳ כח ד). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תהל׳ קכט ז). וקצתה את כפה (של האשה ששלחה ידה להחזיק במבשי האיש) לא תחום עינך (דבר׳ כה יב). ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו (שמות כט כד). ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון (במד׳ ה יח). וירדהו (את הדבש) אל כפיו וילך הלוך ואכל (שופט׳ יד ט). וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו (מ״ב ד לד). ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה (ויקר׳ ח כח).—ומ״ר כפות: וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש״א ה ד). ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי (דני׳ י י).—מלא הכף, כמה שאפשר להחזיק בתוך כף היד: טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (קהל׳ ד ו).—ובתו״ם: הכהן נוטל את הזרוע וכו׳ ורקיק מצה אחד ונותן על כפי הנזיר ומניפן ואח״כ הותר הנזיר לשתות יין (נזיר ו ט). זאת תורת הנזיר בין שיש לו כפים (להניף) בין שאין לו כפים (גמ׳ שם מו:). מן הלוחות נטל משה זיו הפנים עם שנתנו לו הלוחות מכפים לכפים משם נטל זיו הפנים (מד״ר דבר׳ג).—ומ״ר ככנ׳: שקושרין לוקטי עצים על כפותיהן כדי שלא יכם קוץ (רמב״ם כלים ז כ).—רחץ כפיו בנקיון: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי׳ (תהל׳ כו ו).—פרש את כפיו אל ה׳, לתפלה וכדומה: כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי׳ הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד (שמות ט כט). ויפרש כפיו אל יי׳ ויחדלו הקלות והברד (שם לג). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה (ירמ׳ ד לא). ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי׳ אלהי ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך (עזר׳ ט ה-ו). אם אתה הכינות לבך (אל אלהים) ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל׳ מד כא).—וכמו״כ פרש כפיו השמימה: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳ נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים (מ״א ח כב-כג). קם מלפני מזבח יי׳ מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים ויעמד ויברך את כל קהל ישראל (שם נד-נה).—ואל המקדש וכדו׳: כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם וכו׳ ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת (שם לח-לט). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע׳ א יה).—ופרש כפיו לפלוני, כדי לתת לו דבר: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ).—וכמו״כ נשא את כפיו, לתחנה: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך (איכ׳ ב יט). בשמך אשא כפי (תהל׳ סג ה).—ובתו״ם, נשא כפיו, לברך העם: כה תברכו את בני ישראל בנשיאות כפים (ספרי במד׳ לט). ואם אין שם כהן אלא הוא (הש״ץ) לא ישא את כפיו ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ׳ ה ד). בג׳ פרקים בשנה נושאין (הכהנים) את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים (תעג׳ ד א). כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה (ילוב׳ ברכ׳ ג ו). כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו (ברכ׳ שם לב:). כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו (סוט׳ לט.). ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה (שם).—ונשא כפיו אל דבר, מפני תשוקה להדבר ורצון להשיגו: ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך (תהל׳ קיט מח).—שטח אליו כפיו: קראתיך יי׳ בכל יום שטחתי אליך כפי (תהל׳ פח י).—שך כפו על פלוני, שלא יוכל לראות וכדו׳: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי (שמות לג כב-כג).—תפשו בכפו, אחז בו, החזיק בו: בתפשם בך בכפך[1]) תרוץ (יחזק׳ כט ז). ויתן אתה (את החרב) למרטה להפש בכף היא הוחדה (שם כא יו).—כף פלוני בידו, הוא אחז את פלוני, תפש אותו לעשות בו כרצונו: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו).—בא בכף פלוני, נתפש, נלכד בידו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך (משלי ו ג).—נתנו בכף פלוני, שפלוני ישלט בו: ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שופט׳ ו יג). נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ׳ יב ז).—נתפש בכף: יען הזכרכם

ולא נתברר אם נגזר באמת מן כפף, או שהיא מלה קדומה יסודית.— [1]) כך הקרי, והכתיב בכפך.

בכף תהפשו (יחזק׳ כא כט). — הושיעו, הצילו, מלטו, פדהו, גאלהו מכף פלוני, הצילו וכו׳ משלטונו, מעריצותו: לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט׳ ו יד). ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו (ש״א ד ג). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (הרוצה) להשמיד אתי ואת בני יחד (ש״ב יד יז). המלך הצילנו מכף איבנו והוא מלטנו מכף פלשתים (שם יט י). ומכף מלך אשור אצילך (ישע׳ לח ו). שם יגאלך יי׳ מכף איביך (מיכ׳ ד י). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ׳ יה כא). לשום במרום קנו להנצל מכף רע (חבק׳ ב ט). ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עזר׳ ח לא). פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ (תהל׳ עא ד).—הכה כף, לאות שמחה: וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ״ב יא יב).—ולצער וצרה: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל הרב שלישתה (יחזק׳ כא יט). כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (שם ו יא). וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי (שם כא כב). והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (שם כב יג).—ואמר המשורר: לזאת אכבה, וכף אכה, ובכפי תמיד קינה (ראב״ע, אהה ירד).—ומחא כף לשמחה וששון, ובמליצה, עצי השדה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע׳ נה יב).—תקע כף, לשמחה: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהל׳ מז ב).—ותקע כף על פלוני, לאות שמחת נקמה: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט).—ספק כפיו, מפני כעס וחמה וכדו׳: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (במד׳ כד י).—וספק עליו כפים להשתוממות ותמהון: ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יה). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו וכו׳ ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (איוב כז כא-כג).—ולצער ואבל, ואמר הפיטן: לזאת אכף, ואספוק כף, ביום חמש קראוני (רבב״ג, סליח׳ י״ז תמוז, בעה נאסר).—והמשורר אמר: אתמוך כאבלי עוד ואשתומם ימים וכף אל כף אהי סופק, לא אעשה שפם ולא אעש משתה במתנחם ומתאפק (ר״ב הנגיד, האתרי תדב). ויש אוהב אשר כפו ספוקה כצרתך וצר ישנו הרוקה, ויש

מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (הוא, ידידותך). — תקע כף לפלוני, נתן לו ידו לאות ערבה גמורה שיקים הדבר: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך וכו׳ עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו א-ג). אדם חסר לב תקע כף ערב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (שם כב כו-כז). —ובספה״א: כדרך שנוהגין בגמר המקח שתוקע כפו לכף חבירו ובזה נגמר המקח (ר״ת, מובא כטחו״מ רא ב). —שם נפשו בכפו, העמיד את עצמו בסכנה: ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי (שופט׳ יב ג). וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי (ש״א יט ה). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול שבקש ממנה להעלות לו את שמואל מקברו) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך (שם כח כא). על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג יד-טו). נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קט-קי).—שם כף לפיו, לסימן שתיקה: שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (איוב כט ט).—ואמר המשורר: שמו מלכים כף לפיהם והמון שרים במליהם לך עצרו (רבב״ג, כימי יקותיאל). — שם עליו כפו, לשמרו לבלי ימלט, שיהיה מוראו עליו: שים עליו (על הלויתן) כפך זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ לב). אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (איוב יג כ-כא).—יגיע כפיו של פלוני, עבודתו, מלאכתו, עי׳ יגיע.—פרי כפיו, עי׳ פרי.—נקיון כף, בלא כונה רעה: ויאמר (אבימלך) אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ד-ה).—רחץ כפיו בנקיון, נשמר מכל חטא ועון: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום (תהל׳ עג יג-יד). — הזך בבר כפיו: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא).—נקי כפים, שלא חטא: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד).—ונהוג בדבור: פלוני נקי כפים, שאינו נגע בשל חברו כלום, שאינו מלכלך ידיו במעשה לא נאה, שאינו לוקח שחד.—דבק בכפו מאומה, נגע בשל אחרים: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך

לבי וּבְכַפַּי דבק מאום אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ז-ח).—כַּפָּיו נגאלו בדם, רצח נפשות וכדומה: כי כַּפֵּיכֶם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (ישע' נט ג).—בְּכַפּוֹ חמס, עול וכו', שהוא עשה מעשי חמס: מעשיהם מעשי און ופעל חמס בְּכַפֵּיהֶם (ישע' נט ו). וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בְּכַפֵּיהֶם (יונ' ג ח). יי' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בְּכַפָּי (תהל' ז ד).—אין חמס בְּכַפּוֹ, לא חטא בכלום: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בְּכַפַּי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דה"א יב יז). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות על לא חמס בְּכַפָּי ותפלתי זכה (איוב טז טז-יז).—פֹּעַל כַּפָּיו, מעשיו: בפעל כַּפָּיו נוקש רשע (תהל' ט יז).—תְּבוּנוֹת כַּפָּיו, עי' תבונה.—המכה כַּפּוֹ דבר, עי' תמך.—נֹעֵר כַּפָּיו מתמך בדבר, נמנע מזה: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כַּפָּיו מתמך בשחד (ישע' לג טו).—נְשָׂאוּהוּ על כַּפַּיִם, כמו שנושאים את הילד, מליצה במשמ' טפל בו, שמר עליו: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כַּפַּיִם ישאונך פן תגף באבן רגלך (תהל' צא יא-יב).—חָק את פלוני על כַּפַּיִם, רשם אותו על כף היד לבלי ישכחהו: הן על כַּפַּיִם חקתיך חומתיך נגדי תמיד (ישע' מט טז).—הָרַע כַּפַּיִם, מעשה עון שעשו ידיו: על הרע [1] כַּפַּיִם להיטיב השר שואל והשפט בשלום (מיכ' ז ג).—ואמר המשורר: וְאבכה על הרע כפים, אזיל נצח דם עפעפים, ואקרא במעל ידים, צם ומתפלל לפני אלהי שמים (רמב"ע, מוס' יוה"כ, אומללנו). ואל אם הדרך עמד בין המשפתים, ובא לאדמתו בהרע כפים (שלמ' בן גיאת, בחותי ונדכיתי).—כַּפָּיו כעננים, הוא מרבה חסדיו ונדבותיו: והוא לאביונים, כמו אב לבנים, וכפיו כעננים, לעורכי השירים (דונש בן לברט, דעה לבי). גביר דומה בשחק על ארמה, וגם כפיו להמטיר כעננים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רמב"ע, בתהלת עללכני).—ובקצת החיות שיש ברגליהן אצבעות, כמו הכלב והחתול וכדומה: וכל הולך על כַּפָּיו בכל החיה ההלכת על ארבע (ויקר' יא כז).—כַּף הָרֶגֶל, חלק השטוח של הרגל בבע"ח שבקצהו האצבעות, ובפרט צד התחתון שלו הדרש בארץ, Fusssohle; plante (du pied); sole (of the foot): יככה יי' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר' כח לה). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כַף רגלה הצג

—[1]) המליצה קשה לפרש, וקצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. וכבר השתמש המשורר במליצ' זו במשמ' הפשוטה.

על הארץ (שם נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לְכַף רגלך (שם סה). כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כַּף רגל (שם ב ה). כל המקום אשר תדרך כַּף רגלכם בו לכם יהיה (שם יא כד). ולא מצאה היונה מנוח לְכַף רגלה (בראש' ח ט). ורגליהם רגל ישרה וְכַף רגליהם כְּכַף רגל עגל (יחזק' א ז).—וְכַף פְּעָמָיו: ואחרב בְּכַף פעמי כל יאורי מצור (ישע' לז כה).—ומ"ר כַּפּוֹת: והיה כנוח כַּפּוֹת רגלי הכהנים נשאי ארון יי' אדון כל הארץ במי הירדן יכרתון (יהוש' ג יג). נתקו כַּפּוֹת רגלי הכהנים אל החרבה (שם ד יח). את מקום כסאי ואת מקום כַּפּוֹת רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל (יחזק' מג ז).—נָתַן תחת כַּפּוֹת רגליו של פלוני, הכניעהו תחתיו: עד תת יי' אתם (את הגוים אשר נלחם בם דוד) תחת כַּפּוֹת רגלו (מ"א ה יז). — היה אפר תחת כַּפּוֹת רגליו, היה לו למרמס: ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כַּפּוֹת רגליכם (מלא' ג כא).—השתחוה על כַּפּוֹת רגלי פלוני, לסימן הכנעה: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כַּפּוֹת רגליך כל מנאציך (ישע' ס יד).— ובתלמ': וחמשים איש רצים לפניו וכו' כולן נטולי טחול וחקוקי כ פ ו ת רגלים היו (סנה' כא:).—וְכַף לבד, במשמ' כף הרגל, ואמר המשורר: וצר אלי סר, וצור מגני סר, והחריב בקצפו מקום מדרך כ פ ו, והצית בזעפו מזוזתו וספו (ר"י הלוי, יונה כבלתה). כ פ ו ת משיחכם בושֵׁשות, חרפוני מוחי עששות, כלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (מבול' בר' קנוני', אפיק רנן).
— ב) דבר עשוי בצורת כַּף, כַּף הַיָּרֵךְ, הראש הכפוף של הירך, Kopf des Oberschenkels; capus femoris: ויגע (המלאך) בְּכַף ירכו ותקע כַּף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש' לב כו). על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כַּף הירך עד היום הזה כי נגע בְּכַף ירך יעקב בגיד הנשה (שם לג). —ובתו"מ: ואינו נוהג (גיד הנשה) בעוף מפני שאין לו כ ף (חול' ז א). (הולך ארם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו תן לי כ ף אחת או ירך אחת (כיל' כט:). בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן ה כ ף שלו אם נתאכלו גיביו והן היתרות שבעצם ה כ ף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזת אותו (רמב"ם שחיט' י ג).—וגם בשר גבוה מעל להערוה באשה ובאיש: כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה פגה מלמעלה לא הביאה סימנין מלמטה בוחל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה צמיל מלמעלה פשטה את ה כ ף מלמטה (תוספתא נדה ו ד). עד אימתי הבת מסאנת עד שהביא שתי שערות

וכו׳ ר״ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש׳ יבמ׳ א ב ד). אלו הן סימני בוגרת ר״א בר׳ צדוק אומר כשיתקשקשן הדדין וכו׳ ר״ש אומר משנתמעך הכף[1]) (נדה מז.).— ולזכר: מאימתי הוא (בן סורר ומורה) מויד משתתפשט הכף (ירוש׳ סנה׳ ח כו.). אמר שמואל ב׳ שערות שאמרו אפילו אחת על הכף ואחת על הבצים (בבלי נדה נב:). —ג) כלי חקוק שיש בו בית קבול, Schale; vase; bowl: וקרבנו קערת כסף אחת וכו׳ כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת (במד׳ ז יג-יד). עשרה עשרה הכף בשקל הקדש (שם פו). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף[2]) קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב).—ומ״ר כפות: ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית (במד׳ ד ז). כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת וכו׳ כל זהב הכפות עשרים ומאה (שם ז פו). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו (שמות לז טז). — ובתו״מ: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו׳ ונטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו (יומ׳ ה א). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ו ג).—ד) *כלי שקצהו האחד רחב והקוק קצת לקחת בו דבר: מגריפה שניטלה כפה (כלים יג ד). כף שבהנים גובלים בה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב ד).—וכף לאכול, Löffel; cuiller; spoon: ווטא לסטרא שניטלה כפה טמאה מפני המזלג ניטל המזלג טמאה מפני כפה (כלים יג ב). שאלו לא מצא הכף שחקקו לא היו שורפין החרדל שלו (ר״ה פסח׳ כח.). התוחב כף חולבת בקדרה של בשר (שו״ע יו״ד לד א). אם בשלו מים בקדרה חדשה ותחבו בה כף חולבת ואח״כ הורו ובשלו בה מים פעם אחרת ותחבו בה כף של בשר ושתי הכפות היו בני יומן (שם ה). קח משניהם מלוא הכפיים וקמח וסולת מלוא הכף (אסף הרופא 22, כ״י מינכן).— ונהוג בלשון ומצוי הרבה בספה״א.—ומשל: האומן שחק הכף[3]) אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל (כד״ק עוכד׳ א א).—*כף סיד, שלוקחת בו הסיד לטוח על הכתל: חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). כדי ליתן על פי כף של סיידין (גמ׳ שם פ:).—כף המנעול וכדו׳, ידו, בית האחיזה שלו: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול (שה״ש ה ה). —כף הקלע, בית קבול האבן שבהקלע: ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט).—ואמר המשורר: יקלע (הזמן) בכף קלע יתירתי (יהודה הלוי גילת לרי״ה, מכין עפרים). — ואמר המליץ: ואשרי אנוש יחזק עוז לבבו ביום צר כיום גיל וממיו שבעים, וישליך יהבו עלי אל לעזרו ואויביו יקלע בכפות קלעים (ר״ב בונפיד, תגי קוג, כספ׳ ד״ת פז). —*והקצה הרחב של המכחול: מכחול שניטל הכף טמאה מפני הזכר ניטל הזכר טמאה מפני הכף (כלים יג ב).—וכלי מלאכה של מנפץ הפשתן: (זה המנפץ פשתן כשהוא עושה בקופנה חייב) משם ריש במערובה משם טוחן באפסטיתה משם זורה בכף משום בורר (ירוש׳ שבת ז י.). — *כף מאזנים, כעין קערה במאזנים שעליה ישימו את הדבר הנשקל ולעומתו המשקלת, Waageschale; bassin de balance; scale of the bal.: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור״א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). השוקל ענבים בכף מאזנים (תוספתא ע״ז ז ד). למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו (מד״ר בה״ב, בני בדין). והקב״ה פורש את זכיותיהם של ישראל מהו עושה נוטל קנה של מאזנים ושוקל את העונות כנגד הזכיות וכו׳ אלו כנגד אלו ושתי הכפות של מאזנים נמצאים מעויינות והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף העונות ולהכריעה וכו׳ הקב״ה נוטל את העונות מתוך הכף וממטינם (פסיק׳ רבתי מה).— ובהשאלה, *כף זכות וכף חובה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש׳ א יג). שאין בידו מצוה אחת שיסייע לו לכף זכות (ירוש׳ שם א סא ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בנתים (ילירה ג א).—ודן את פלוני לכף זכות, לכף חובה: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (בבלי לא:). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב

—[1]) ושאלו שם: מאי כף אמר רב הונא מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך. —
[2]) יש מפרשים כף זו במשמ׳ העקרית של כף היד.—
[3]) גוף המשל בגמ׳ בארמ׳: היינו דאמרי אינשי בפא דחמא נגרא בגווה נישרוף חררלא (פסח׳ כח.).

ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים וכו' והדן את חברו לכף זכות (שבת קכז.).—ה) כנוי לכִפַּת השמים, :Himmelsgewölbe ; voûte céleste ; celest. vault נשא לבבנו אל כַּפַּיִם¹) אל אל בשמים (איכ' ג מא). על כַּפַּיִם כסה אור ויצו עליה במפגיע (איוב לו לב). —*ולהעננים: א"ר אלעזר בר"א ככפים הללו שלא נטפו כבנין בית המקדש כלום (ירוש' ברכ' א ג ג).— ואמר המשורר: אל אל אשר נעלם והוא נגלה ועב ירכב וכסה אור עלי כפים (ר"י חריזי, הענק נ).—ה) כַּף של תמר, מ"ר כַּפּוֹת תמרים, הענף של התמר: ולקחתם לכם ביום הראשון (של חג הסכות) פרי עץ הדר כַּפֹּת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ).—ו) *לבוש היד, Handschuh ; gant; glove: כף לוקטי עצים (כלים כו נ). כף של עור שקושרין לוקטי קוצים על כפותיהן בדי שלא יכם קוץ (רמב"ם כלים ז ג).—ז) *הגלד התחתון של הנעל: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו או שפרש ממנו רוב כף אחת טהור נפסקה א' באזניו או אחת מטרסיותיו או שפרשה ממנו כל כף אחת טמא (תוספתא כלים כ"כ ד ה). — ח) *שֵׁם האות האחת עשרה באלף-בית העברית²): אם אתה עושה בית כף אתה מחריב את כל העולם (מד"ר ויקר' יט). כף זה כף שבועה כף שהוא מכה זו על גב זו בשמחה רבה בסעודתן של צדיקים לעוה"ב (א"ב דר"ע, אות כ).—ואמר הפיטן: כַּף כפיו אל יספוק בשמח אום סאמות, בנחלת שלש סאות ועשרה עולסות (בנימין בר זרח, אהבל כללגלי במע). —ומ"ר: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים לביתים כפים ולכפים ביתים (ספרי דבר' לו). שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין (שבת קג:).—וגם כּוֹף: שלא יכתוב אלפין עינין עינין אלפין ביתין כופין כופין ביתין (ר"י כרלוני, הלכ' ס"ת לב).—ט) *כַּף המרכבת, שם לאחד המזלות: עוד בעלת הכסא והיא צורת אשה יושבת על כסא ראשה לצד קו המשווי ורגליה לצד הקוטב הצפוני וכוכביו יג ובה הכף המרכבת (יעקב אנטולי, תרג' ספ' אלפרגני, כ"י, BSO III 240). — י) *כַּף הַקֶּלַע, אחד ממיני העונשים של הרשעים בגיהנם שיקלעו מקצה העולם ועד קצהו: כשהלכו היהודים מבית החיים בא מלאך אחד אכזרי ושבט של אש בידו והכה בשבט על קברי מיד נבקע הקבר וכו' אמר לי אותו המלאך רשע רשע קום בדין מיד לקח אותי ושמני בכף הקלע וקלע אותי כפעם אחת מן עיר ראשיט עד לפני הפתח של גיהנם (עמה"מ, תיקו' התשובה ג).—ואמר המשורר: נפש חכמה היא כצל שדי אך הסכלה היא בכף הקלע (ר"י חריזי, הענק ג). כפטר חמור יערפוהו, ומאור אל חשך יהדפוהו, פעם יקולע בתוך כף הקלע, ויאמרו לו אהבת כל דברי בלע (עמנ', מחבר' התופת והעדן). פעם על העץ יוקיעום, ופעם כשסע את הגדי ישסעום, ופעם בכף הקלע יקלעום (שם).—ועי' קלע.

א.כֵּף¹), ש"ז, מ"ר כֵּפִּים,—א) צור שיש בו נקרה, מערה, :hohler Fels; rocher creux; hollow rock מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בעבים וּבַכֵּפִים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וְכֵפִים (איוב ל ה-ו). — ואמר המשורר: לשמעו נבהלו אנשי תעודה ובצור הובאו יחדיו ובכפים (רמב"ע, גדודי ליל, כ"י כודל').—ב) *כמו כִּפָּה, Gewölbe, voûte, arc; vault: וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וגנה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגינה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין (ב"מ י ד). וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה כיפין ע"ג כיפין וכיפה כנגד האוטם מפני קבר התהום (פרה ג ו). הכיפין פטורות (ממזוזה) ר' מאיר ורבי יהודה מחייבין אבל הכל שוין שאם היה הבנין סלמטה והכיפין מלמעלה הרי אלו חייבות במזוזה (מסכ' מזוזה א). — ובהשאלה, *כֵּפֵי הגל, כשהגל מתנשא כאויר וחוזר ונתך הוא עושה באמצעיתו כעין כַּף: וכיון שנטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן וכו' שהיו המים נגדשין למעלה כיפין על כיפין שלש מאות מיל וראו אותן כל מלכי האומות (תוספתא סוט' ח ג, ירוש' שם ז כא ד). מטבילין בראשין ואין מטבילין בכיפין לפי שאין מטבילין באויר (חני' יע. חול' לא:). הכה את הים וקרם הכיפין של מים ויחזרו המים למקומם (מד"ז, שה"ש כ א).

ב.*כֵּף, ש"ז, מ"ר כֵּפִּים,—אגודה קטנה של ירק וכדו' שיש בה שלשה קלחים, klein. Bündel; faisceau, bundle: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין¹) אבל לא את הזירין (שבת כז כ).—ובמשמ'

¹) פרשו קצת הקדמונ' עננים ושמים. רש"י: ד"א אל כפים אל העננים אל שמים וכו' וכן אל כפים כסה אור. ע"כ. וכך רד"ק.—²) צורת אות זו בכתב העברי הקדום דומה קצת לכף היד באצבעות,—עי' צורתה בראש השער.

¹) ושאלו בגמ' שם (דף קכה.): א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין, פקיעין תרי כיפין תלתא.

רצועה, סרט וכדו׳: כף של נייר שהתקינה לחגור בה את מתניו טמאה כף של סיב שהתקינה לחגור בה את מתניו טהורה שתי כיפין של סיב שהפרן זו כזו והתקינה לחגור בה את מתניו (תוספתא כל׳ ב״ב ס ה).

ג.*כַּף, ש״ז, מ״ר כַּפִּים, — עקר חריות הדקל במקום שהן מחברות באילן: אמר רבי מאיר מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כל׳ ב״כ ג ה). אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער רשב״ג אומר אוכלין על של בין הכיפין ואין אוכלין על שבין השיצין (פסח׳ נג:).

א.כִּפָּה, ש״נ, כנו׳ כִּפָּתוֹ, מ״ר כִּפּוֹת, — כמו כַּף משמ׳ ה, ענף התמר, Palmzweig; palme; palm, — ומליצה כִּפָּה ואגמון, גדול וקטן: ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כִּפָּה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כִּפָּה ואגמון (שם יט טו). בלא יומו תמלא וְכִפָּתוֹ לא רעננה (איוב טו לב).

ב.*כִּפָּה, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, — א) בנין עשוי בצורת קשת, Gewölbe ; voûte ; vault: הגיעו לכיפה שמעמידין בה עבודת אלילים אסור לבנות (ע״ז א ז). — וכהשאלה, קלוח של מים שנופל כפוף: אמר אביי (סימן הסרים הוא) כל המטיל מים ואינו עושה כיפה (יבמ׳ פ.). — וכפרט כִּפַּת הרקיע: וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה (ב״ב כה:). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומתחת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר בראש׳ ד). שהעלהו הקב״ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו הכול שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד (שם במד׳ ב). — מָלַךְ בְּכִפָּה, תחת כל כִּפַּת השמים, על כל העולם: שלשה מלכו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשורוש ונבוכדנצר (מגי׳ יא.). מלכי בית דוד שעתידים לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח (מד״ר במד׳ יג). — ב) חדר בנוי תחת חדר אחר, וגם בעמק האדמה: בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובין שומרים שם בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). המסדר קנקנים בכיפה (תוספתא מכשיר׳ א ו). — וביחוד, חדר קצר, ישתמשו בו למשמר, לכלא: מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה׳ ט ה). ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (שם). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (שם ג). מה יעשו להן (להפרה וולדיה) כונסין לכיפה עד שעה שימותו (תוספתא ב״ק ה ה). מתרין בו פעם ראשונה ושנייה ובשלישית כונסין אותו לכיפה (שם סנה׳ יב ז). כיפה ר״ם מחייב במזוזה (ערוב׳ יא:). פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו (רמב״ם, סנה׳ יח ד). הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה (הוא, שבת י יט). — כִּפָּה של אבנים, אבנים מסדרות זו ע״ג זו בעין כִּפָּה: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנתרערעה אחת מהן נתרערעו כולן (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). והלך שמעון והצניע (את הפקדון) בחדרו שהיא כיפת אבנים תחת מטתו (שו״ת תרומת הדשן שנג). — ובית שהוא בנוי בעין כִּפָּה: א״ר יוחנן כיפה של השכונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם (מד״ר במות נג). — ג) חנות של סחורות גדולה: וניתן רשות מהאלופים הנ״ל להרב ר׳ יוסף ירוחמש הנ״ל לישב בכיפה וכחנות וכו׳ למכור ולקנות סחורה וכו׳ ושוב לא יצטרך הר״ר יוסף הנ״ל ליתן שום נתינה ומתן דמים לקופת הקהל וכו׳ מהמת זה אשר יושב בה כיפה וכו׳ הוראת שעה היתה להחיות את נפשו ונפש בני ביתו בכל משא ומתן בעולם בכל כיפה אשר ירצה כל ימי היותו (פנק׳ קהלא גג, שנת תפ״ו). ביום השלישי פעלו השתדלנים להוציאני מן הבית הזה ולתנני כבית הסוהר וכו׳ והבית ההוא היה ברחוב אשר כיפת היהודים שמה ולא חסרו יהודים סמני תמיד משכבת עמדי (מגי׳ איבה, ריש הגל יד).

*כַּפָּה, כִּפָּה, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, — בעין מכסה להראש לנשים וכדומה, Kopfbedeckung; coiffure; cap: ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד (כתוב׳ ה ח). נימי הסדין והסודרין וכו׳ והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות נימי כפה של זקנה והגומדין של ערביין וכו׳ והמעפורת והפרגוד נימיהן כל שהן (כלים כט א). נדה שישבה עם הטהורה במטה כפה שבראשה טמאה (זבים ד א). היא (הסוטה) פירסה סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליו (תוספתא סוט׳ ג ג). לוקחין מן האשה בחמשה דינרים כדי שתקח בהם כפה לראשה (שם ב״ק יא ה). כפה של זקינה שהיא טמא מדרס (שם כלים ב״ב ו י). כיפה של צמר היתה מונחת בראש כהן גדול ועליה ציץ נתון,

(חול' קלח.).—ומצוי בספהמ"א: כיפה של צמר שעשויה מבמה צבעונין וארוגה ארג מרוקם (תמו' סגה', הלכ' כסו). ולעצמה (של הכלה) מלכושים יקרים מן הכפה ועד הנעל (ספ' המוסר לר"ז בן סעד' ח). והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (רמב"ם, סוט' ג ז).

א.***כפה**[1]), ש"נ, — כפת המרחץ, מין צמח: כפת המרחץ[2]) פטורה מן הודאי ואין צריך לומר מן הדמאי (תוספתא דמאי א כט).—כפת הירדן, מין צמח טוב הריח: מעלה עשן כל שהוא רבי נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (ירוש' יומ' ד מא ד).

ב.***כפה**, ש"נ,—התיבה כמו גוש, כעין כדור פחות או יותר גדול: וכיפת הברד והשלג והכפור והגליד והמלח (הגל' ח ה). כיפת שאור שיחדה לישיבה בטלה מטמאתה (חול' קכט.).

א.**כפה**[3]), ממנו א.כפה.

א.**כפה**, פ"י, עתי' יכפה, — כפה האף, הכעס, שכך אותו, beschwichtigen; apaiser, calmer; appease, calm: מתן בסתר יכפה אף ושחד כחק חמה עזה (משלי כא יד).—ובתלמ': אף כופה (מתנה לעני) חמה אינה כופה (ב"ב ט:).—ומקו' *כפות, לכפות, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (ר"ה קליר, ג סגות, אוחן בנקיון).—וכפה כעס: קבל בפה סגור ליטות עצב, וכעס כפה מלב יום תעצב (ילחק בן גיאת, את מחזה).—וכפה ממנו, דחה: הוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות (ר"י בן עקנין, אבות ד כט).

—נפע', נכפה[4]), נכפתי, יכפה, אכף, — נכפה לפלוני, הראה א"ע ענו ונכנע: במה אקדם יי' אכף[5]) לאלהי מרום (מיכ' ו ו).—ואמר הפיטן: לישעך אחכה יה ואצפה, כלבב נשבר נדכה ונכפה (סדור תימני' ליוה"כ, בנוגה עבורה).—*נכפית החמה: חימה עזה שאינה נכפית בשביל השוחד כחיק (רגמ"ה ב"ב ט).

[1]) לא נתברר קריאתה של מלה זו, ויש קוראים אותה בכף חרוקה, וכמו"כ לא נתברר משמ' בדיוק.—[2]) לא נתברר מהותו של הצמח הזה.

[3]) רק בעברית.

[4]) כל זה ר"י חיוג. ועי' הערה לקמן.—[5]) אמר ר"י חיוג: ועקרו אכפה כמו תגל שראוי להיות תגלה. ע"כ. והעיר ע"ז רד"ק וז"ל: כתב רבי יהודה בזה השרש אכף לאלקי מרום ואולי מצאו בספרו קמוץ ורבי יונה אמר שהוא מפעלי הכפל כי מצאהו פתוח וכן מצאנוהו אנחנו פתוח (מכלול, סדה"פ). ובבר התפלפל בזה ריב"ג במשתלהק.

—פע', *כפה, אכפה.—כפה חמתו, כמו הקל, שכך אותה, ואמר הפיטן: בקר אערך לך ואצפה, אולי חמת המלך אכפה, נא השמיעני פה אל פה, חמת המלך שככה (סדור תימני' ליוה"כ, יי' אתה הוא).

ב.***כפה**[1]), ממנו ב.*כפה, ב.*כפייה.

ב.***כפה**, פ"י, — כפה אותו, הכריחו לעשות דבר על כרחו ושלא ברצונו, zwingen; contraindre; to force: היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה לאחר שלשים יום מבקשים הימנו שיחלוץ לה ובזמן שהוא מודה אפילו לאחר י"ב חדש כופין אותו שיחלוץ לה (יבמ' יג יב). אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זמה (כתוב' ה ה). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (את אשתו) אמר רשב"ג בד"א במומין הקטנים אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא (שם ז ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט' ד ד). כופין אותו (למי שממאן להשתתף בהוצאות החצר) לבנות בית שער ודלת לחצר וכו' כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים ובריח (ב"ב א ה). בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו אפילו שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט (חול' ה ד). תרומת חבר ותרומת עם הארץ שנתערבו כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספתא דמאי ג ג). אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה (שם כתוב' ה ה). הכותב נכסיו כשום חבירו אין כופין אותו לחזור ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (שם ב"ב ט א). (האומר) יטול פלוני בנכסיי יקנה פלוני בנכסיי וכו' לא זכה וכופין את היורשין לקיים דברי המת (שם יג). שאין כופין את החבר שיעשה טהרות על גב עם הארץ (שם ע"ז ג י). עבד שיצא עם רבו לחזור כופין אותו לחזור שלא לחזור אין כופין אותו לחזור (שם יח). א"ר הונא הנייתי עליך כופה ומשמשתו (ירוש' נזיר ט נז ג). כל הכופה אשתו לדבר מצוה הויין לו בנים שאינן מהוגנים (ערוב' ק:). כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ר"ה ו.). כפאו ואכל מצה יצא

[1]) בארמית כפי.

וכו׳ אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים (שם כח.). הוא אומר לעלות (לא״י) והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות (כתוב׳ קי:). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות ולא אחד מבני בעלי אומניות ולשכנו אינו כופיהו רשב״ג אומר אף לשכנו כופיהו (ב״ב כא:). אלו תלמידי חכמים שכופין את עצמן ללמוד התורה אלו מאלו (מד״ר ויקר׳ ל). שאין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם (למב״ם, תשוב׳ ה ג). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה״ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב״ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל וכו׳ וכן שאר כל הדעות ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים (שם ב). וכן מי שכפאו אנס לעשות כשביעית כחנם (הוא, במיטה ויובל א יא). וכן כופה את הראויין להיות שרים וממנה אותם שרי אלפים ושרי חמשים (הוא, מלכים ד ה). אע״פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה (הוא, שכנים ב יד). וכן בגינה כופהו להבדיל גינתו מגינת חבירו במחיצה גבוהה עשרה טפחים (שם טז). שהרי הוא המסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא כרצונו (הוא, מכיר׳ י ה). שאם הוזלו (הקרקעות) לא נכפה את הלוקח לקנות כשעת היוקר (רשב״ם ב״ב קג:). אמר לו הודה לי בפני עדים והוא משיב לו הייתי מודה לך אלא שירא אנכי שתכפני לפרוע (טוחו״מ נב כג, בשם בעל המאור). ראובן יש לו חוב בשטר על שמעון ושמעון על לוי אחיו ובא ראובן לגבות מלוי וטוען לוי אתי גמלני חסד והלוני להחזיק ידי והתנה עמי שלא יכפני לפרוע אלא לכשארצה (שם פו ו, בשם הרא״ב). כאשר נדרת נדבה לא כפאתך שום בריה לנדור אלא מדעתך נדבת (חזקוני, כי תצא כג כד),—ואמר המשורר: אבעים בנות ימים ונגדן אצחקה כי צועקות מי זה אשר יכפנו, האת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רשב״ג, כוכב אבל דקן).

—נפע׳, נכפה, מכפה, מכפים, מכופים,—שכפו אותו, מוכרח: רבותינו ז״ל בעת השמד לא היו מעברים וכו׳ לא מפני שרצונם היה שלא לעבר נמנעו מלעבר אבל היו מוכרחים ומכופים שלא לעבר כאשר היו מוכרחים שלא למול את בניהם (ר״א בר״ח הנשיא, העבור ג ה).

ג.*כפה[1]), ממנו ג.*כפה, א.*כפייה.

ג.*כפה[2]), פ״י,—כפה כלי על פיהו, שם אותו בפיהו למטה ובהיצונית קרקעיתו למעלה, umverfen renverser; invert: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת טז ז). כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שם יח ב). ובשבת היה כופה עליהן (על הגחלים) פסכתר (תמיד ה ה). וכן הכופה את הסל ועושה על גביו כירה (כלים ז ב). המצניע החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה (פרה ז ח). יכול יכפה עליו (על הדם) כלים יכפה עליו אבנים ת״ל עפר (ספרא אחרי ת יא). למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבע לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו (מכי׳ יתרו ח). חבית שכפאה על פיה ומרחה בטיט מן הצדדים (ספרי במד׳ קכו). שלח רבן גמליאל וגנזו (את תרגום ספר איוב) ר״י בר׳ יהודה אומר עריבה של טיט כפה עליו (תוספתא שבת יג ג). חבית שכפאה על הכותל ומירח שפתותיה עם הכותל (שם כלים ב״ק ז ה). קדרה שכפאה על פי החבית ומירח שפתותיה עם דפנות החבית (שם יב). שני לפסין ושתי קדרות שכפאן זו ע״ג זו (שם יג). מאימתי כופין את המיטות משיצא המת מפתח החצר וכו׳ וכשמת ר״ג כיון שיצא מפתח החצר אמר ר״א לתלמידיו כפו את המיטות וכשנכנסתם הגולל א״ר יהושע כפו את המיטות אמרו לו כבר כפיגום על פי הזקן (ירוש׳ ברכ׳ ג ה ד). כערב שבת הוא זוקף את מיטתו ובמוצאי שבת הוא כופן (שם). ביצה שנולדה ביו״ט סומכין לה כלי בשביל שלא תתגלגל אבל אין כופין עליה את הכלי ושמואל אמר כופין עליה כלי (שם שבת ד ו ד). אם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שהוא משייר יניחנו בצינעה וכו׳ כיצד הוא עושה כופה עליו כלי כפת עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (שם פסח׳ א כו ג). איקונין אחת טובה היתה לי בתוך ביתך וגרמתני לכפותה אף אתה כפה מיטתך (שם מו״ק ג פג.). אמר איני כופה את המיטה הרי אני ישן ע״ג הספסל אין שומעין לו מפני שאמר

[1]) בערב׳ כפא a)

[2]) בערב׳ כפא אלשי, תקלב מ׳הרא למטה.

a) كفا

איני כופה את המיטה וכו׳ משהוא זוקפה שוב אינו כופה וכו׳ (שם). ושאלו לר׳ יוסי מהו לכפות את המיטה א״ל לא צריך (שם). אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה (בבלי שבת כג:). כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה (שם נט.). א״ר חסדא אע״פ שאמרו אין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה אבל כופה עליה כלי שלא תשבר (שם מג:). ומודה רב שאם כפאה (את הספינה) על פיה שאין מטלטלין בה וכו׳ אלא שכפאה לזופתה (ערוב׳ לה:). הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפי׳ חמשה אחין ומת אחד מהן כולן כופין ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו (מו״ק כז.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות בוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אכילות (כתוב׳ ד:). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה (סנה׳ עז.). שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית (שבת פח.). — ופעו׳ כָּפוּי, כְּפוּיָה: היתה (החבית) כפויה ופיה לאויר התנור (כלים ח ג). ואם היה כלי קטן ואין בו טפח על טפח ובפוי על פיו (תוספתא כלים ב״ק ז ו). סאה כפויה על פיה חבית כפויה (שם אהל׳ יב ב). מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נזכר בלילה ונזכר שהוא אבל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יכרהו על מטות זקופות (מו״ק כו:). מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאת בין שניהם (פדר״א ו). חבית שכפויה על פיה אעפ״י שמירחה בטיט מן הצדדין (רמב״ם, טומא׳ מת כא ג). — ובהשאלה, כִּפָּה את התהום: רבי אליעזר אומר תהום כפה עליהם מלמעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו (אדר״נ לג). — *כִּפָּה אדם, הטילו ארצה על פניו, ובפרט כענין אדם שיש לו חולי נפילה: דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו (ספרי דבר׳ קיח). ודומה עליו כמי שכפאו שד (נדר׳ כ:). — כִּפָּה סִיחַ את המנורה[1], משל לשחד שמבטל שחד אחר: מעשה באחד ששלח כיד כנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם כסף שוב מעשה באחד[1]) ששילח כיד כנו שתי מדות של זהב מליאות זהב ומחוקיהם זהב אמרו כפה סייח את המנורה (ספרי במד׳ קנא). — *כְּפוּי טוֹבָה, כְּפוּיֵי טובה, כְּפוּיַת טובה, כְּפוּיוֹת טובה, מי שמטיל את הטובה שעשו לו על פניו שלא יראוה, undankbar; ingrat, ungrateful: ויבא עמלק שבא בעצה וכו׳ אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מן העם כפויי טובה ובן הוא אומר ואלה המתקשרים עליו וגו׳ יבאו אלו כפויי טובה ויפרעו מן יואש כפוי טובה שנאמר ולא זכר יואש המלך החסד וגו׳ (מכי׳ בשלח, עמלק א). ובאת אל הכהן וכו׳ ואמרת אליו שאינך כפוי טובה (ספרי דבר׳ רלח). אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה כשעה שאמר הקב״ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה להם לומר תן אתה (ע״ז ה.). אותה שעה בשתעשה לנו נימים האלו אין אנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים (פסיק׳ דר״כ כט). ג׳ כפויי טובה הן הארץ והאשה והנפש הארץ שנאמר ארץ לא שבעה מים האשה מנין אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און הנפש מנין גם הנפש לא תמלא (מד״ר ויקר׳ ד). — ומצוי כמהמ״א: ראיתי אחים חברים אהובים וכדבר קטן כרגע נהפכו לאויבים ויש ממעשים אלו כמה בכל יום ובפרט בכפויי טובה שיש מי שקבל מחבירו חסדים וטובות הרבה ומפני שהכעיסו כפעם אחת נהפך לאויב לו (אורח מישור לחאגיז ג). ראוי לנו שלא נהיה מעדת כפויי טובה אבל ראוי לנו להזכיר לברכה המפרשים הראשונים (אוהב משפט לאיוב, חתימ׳ הספר). וממנה (מן הגאוה) תצאנה רעות רבות אין מספר ומהן לבזות הגדולים ממנו וכו׳ להנקם על כל דבר קל להיות כפוי טובה להכנס בגבול שאינו שלו (צמח לדיק לר״א מודינא לה). — ובהרחבה, גם בדברים לא בע״ח: כי אין מלאכה כפוית טובה בעולם כמלאכת הבקורת ובפרט בקרת שירים (אגר׳ יל״ג א קלה). — והפעל כִּפָּה טובתו של פלוני, נהיה כפוי טובה לו: כי יי׳ אלהיך ברכך לפיכך לא תכפו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים (רש״י דבר׳ ב ז). ולכן אשר רצה לכפות טובתו של יעקב (יריע׳ שלמה א).

[1]) דבור זה מקורו בספור אחר והוא: מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה אחת של כסף והלך אנטיריקוס שלה וכיכדו סיח של זהב למחר אתת אתתא ואשתכח דינא הפיך א״ל מרי ינהור דינא קדמך כההיא מנרתא דכספא אמר לה ומה אעביד לך כפה סיח את המנורה (פסיק׳ דר״כ, איכה). — [1]) בירוש׳ (יומ׳ א לח ג) הגרסה: ובא אחר ושילח וכו׳, וכן במד״ר (ויקר׳ כא) ועמד אחר ושלח, וכך גם בפסיק׳ דד״ב, אחרי מות.

—נִפְעַל, *נִכְפָּה, נְק׳ נִכְפֵּית, נִכְפֵּת,—א) שֶׁכָּפוּ אותו על פיהו: דרגש נוקפת ואינה נכפית (ירוש׳ נדר׳ ג ה ד). שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (רב״י שמות יט יז).—ואמר הפיטן: ויצא הדר אום בכסף נחפת, ותמורו אפר על ראשה חפת, ונרות נכבו ומנורה נכפת, כפשעו בלהם ופת (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה יבכה תגלגת). — ב) *אדם נִכְפֶּה, נפל על פניו מחלי הנפילה, נהיה נכפה: בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו ואין צריך לומר (אדם) שניכפה (ככר פעם) אלא (אפילו אדם שדואג) שלא יכפה ואין צריך לומר דבר שיש בו סכנה אלא אפילו דבר שאין בו סכנה קושרו ומתירו בשבת (תוספתא שבת ז ט). המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה (פסח׳ קיב:). ומעשה באחד שנכפה ואמרו המומחים לכתוב קמיע על קלף צבי (שו״ת בעל אפריון ל). ועי׳ *נִכְפֶּה.—ג) בחכמת התשברת, ״נִכְפְּתָה הזוית על זוית אחרת וכדומה: וכן כל הזויות הניצבות שבעולם הן שוות זו לזו הואיל וכולן הן נכפות במחשבה זו ע״ג זו ואין שום אחת מהן עודפת על חברתה ולא חוסרת ממנה כלום (יסו״ע לר״י ישראלי א ג).

*כִּפּוּי, כפוי טובה,—עי׳ ב.*כָּפָה.

*כָּפוּל, ש״ז,—חוט כפול: (הנוגע) כנפש המסכת ובשתי העומד ובכפול שהעבירו על גבי הארגמן (כגים כא א).—ועי׳ כָּפַל.

*כְּפוּל, ש״ז,—שה״פ מן כֵּפֵל, בחכמת החשבון, כפול מספר: האחד אינו מנין אבל הוא תלת המנין ומכיפולו נהיו השנים (ר׳ נסים, פרוש יצירה).

*כְּפוּלָה, ש״נ,—א) שה״פ מן כָּפַל, במשמ׳ קמט, קפול: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות (מד״ר ויקר׳ טז). כשאתה פושטתה (את המגלה) מכפולתה נמצאת עשרים על עשרים (ר׳ נתנן, תבו׳ הגא׳, גנזי׳ 36). נטויות היו (הכלות) מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות וכבקר היו משפיעין ומשרכבין אותן למטה (ר״ת שבת קלח:). — ב) ״שם מטבע: היה שולח לפניו הבעלי דינים ועשה שיתנו לו הקהל פרס שלשים כפולות (שו״ת ריב״ש ס). יום אחד הגיעה פה ספינה ממיורקה ובה מ״ה נפשות מאנוסי מיורקה ובלנסיאה וברצלונה והשר היה רצונו להכניסה בעיר לאהבת התועלת כי היה לוקח מהם כפולה לגלגלת (שם סא). שכל ערך הנדונדיא שנדר לתת לבתו שיהיה ק׳ כפולות יתננה במטלטלים וכו׳ וקנה משלו ענק פנינים ותכשיטין אחרים שוה הכל כ״ה כפולות וכו׳ וזה היה אמוד שהיה שוה שלו ק״ק כפולות קודם שנשא אשה (שם קד). אותו הנפה שעשה לה שני מפתחות בהסתר פנים מן הבעל ולקח בערכם ממנה כפולה אחת ראוי ליענש (שם קח). והניחה בתורת ירושה לבנה חצי כפולה (שם קסט). ראובן שנשא לאה וכתב לה בכתובה ששת אלפים כפולות והיה לו קרקעות ומכרם ואח״כ כתב לה כל נכסיו במתנת בריא ושייר לעצמו מקום ישיבתו כב״ה ועוד נתחייב לה באותו שטר מתנה אלפים כפולות שתגבם מנכסים שיקנה אח״כ (שו״ת הרא״ש נה ז). והבת הוציאה שטר חוב שיש לה על אביה בסכום אלף כפולות (שם יג טו). ועוד עשה לו שטר על עצמו באלף כפולות וההנה שלא יתחייב בזאת המתנה וכו׳ רגלים לדבר שהקנה לו אלף כפולות יותר על נכסיו (שם עט ה, מובא בטחו״מ ק כ). ואם יש לו (ליהודי) מאתים זהובים מיד לובש בגדי משי ולבניו רקמה מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפולות לשנה (שבט יהודה ז). יכריזו בגלילות שמי שיביא שום עדות יתנו לו חמש מאות כפולות וביתו חפשי (שם ח). אמר לי אדוני אם תהרוג היהודי החזיר הזה אתן לך לבוש משי יקר מאד ועשרים כפולות (שם). וכשהגיע המלך דון אנדריא למדינת בורגו תבע לציבור חמשים ואלף כפולות והיו בצרה גדולה (שם, כתב לר״ש ללזה). וגם פה העירה ובשאר המדינות הן רבים עתה עם הארץ פדויי ה׳ על ידינו כיד ה׳ הטובה עלינו מאתים ועשרים נפשות ויקר פדיון נפשם עשרת אלפים כפולות זהב (מכת׳ רי״א לר״י מפיסא, הו״ג כ סז). בחליפי איסקודום של כסף עם כפולות של זהב או איסקודום של כסף עם פרוטות של נחושת (שו״ת מים רבים, יו״ד נח). ולפרעון המקומות הללו נהן לוי הנ״ל למוכר הנ״ל שליש מאה סקודי וכו׳ ועוד כ״א כפולות ספרד (שו״ת במב לדקה א מט). שיתנו בכל שנה ושנה אחרי פטירתו משך עשרה שנים רצופות א׳ כפולה ספרד להשיא בתולה או בתולות ממדינה זו וכו׳ ועוד יתנו לה א׳ כפולה ספרד לכל חדש וחדש כעד מזונותיה (שם כ יח).

א.כִּפּוּף,— עי׳ כָּפַף.

ב.*כָּפוּף, ש״ז,—כמו א.*כְּפִיפָה, כעין סל לצוד דגים: הדגים בין שצדן בחרם בין בכפוף[1]) בין במצודה

---

[1]) כך בכל נוסח׳ הדפוס, ומקור הלכה זו בתוספתא מכשיר׳ ג יב, ושם הגרסה בכפיפה.

אם לא ניער את המצודה עליהן לא הוכשרו ואם ניער הוכשרו (רמב"ם, טומאת אוכלין טז ג).

א.**כְּפוֹר**, כְּפֹר, ש"ז, — כעין שלג דק מאד מתהוה מאיד שקפא, Reif; frimas; hoar-frost: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק כַּכְּפֹר על הארץ (שמות יו יד). הנתן שלג כצמר כְּפוֹר כאפר יפזר (תהל' קמז יו). מבטן מי יצא הקרח וּכְפֹר שמים מי ילדו (איוב לח כט). —ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה וכו' כיום צרה תזכר לך כחם על כפור להשבית עוניך (ב"ס גני' ג יד-יה). תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם כפור כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (בס מג יח-יט). — ובמשנה: השלג והברד והכפור והגליד (מקוא' ז א). — ובספה"א: והכפור הוא האיד הקופא קודם שישתנה למים (ר"ב א"ת, אותות השמים, כענין וכמטר). — ואמר המשורר: היו בעינינו זהב פרוים, זהר לבנה מרחבי רקיע, שני מעורב עם כפור שמים (רע"פ, מתק בפתים 84).

ב.**כְּפוֹר**, ש"ז, —כעין כוס של כסף או זהב: כְּפוֹרֵי זהב שלשים כְּפוֹרֵי כסף משנים ארבע מאות ועשרה (עזר' א י). וְלַכְּפוֹרֵי הזהב במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הכסף במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר (דהי"א כח יז). —ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: כבה יקוד לבי כמי אשבול ומלא לי בפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה בפור (רמב"ע, תרשיש ג ג).

כְּפוֹר, כְּפוֹרִים, —עי' כְּפֶר.

כְּפוֹרִי, ת"ז, נק' כְּפוֹרִית, —הַלְּחָה הַכְּפוֹרִית, שמראה כמו הכפור, הברד: בלחות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המות למה שישקע כלחות הכפוריי מצבעי הגשמים הנראים (אמונה רמה א ו). ויש מי שהעתיק (את השם אלגלידא להלחה שבעין) כפוריי וכו' כי הוא לחות לבן זך ספיריי עגול (רבנ"ל דונן, מג"א, ת"י ד). כאשר יהיה הליחה הביצית (שבעין) רבה והיא הכפורית עמוקה ולא יהיה חזקות האורה וכו' ותבא מפני הליחה הכפורית בעבור אחת מג' סבות (פי' אבן רבד על תרווי אבן סינא).

כַּפֹּרֶת, —עי' כַּפֹּרֶת.

כְּפוּשׁ, ש"ז, — בה"פ מן כָּפַשׁ, הִכְפִּישׁ: ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר ימיר אפר כפושי, מעוצב עבודה קשה להנפישי (ר' קלונ' בר"י, יול' יוה"כ, אדברה תחנונים).

*__כְּפוּשָׁה__, ש"נ, —כמו *כְּפִישָׁה, וכנוי של ולזול לאפריון של כלה מבוערה: יש אדם בחור ואשתו מבוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים אבוד הבחור הזה על הכפושה[1]) הזו ואם הכלה נאה ובעלה מבוער אומרים אבודה הכלה הזו כאיש הזה (ילקו' שמעוני, איוב כט).

א.*כְּפוּת, — עי' כֶּפֶת.

ב.***כָּפוּת**[2]), ש"ז, מ"ר כְּפוּתִים, — חתיכה מעץ, אבן או מתכת, שנותנים תחת כרעי מטה וכדומה שלא תגענה בארמה ותשתתנה: כפותין שתחת הרגלים אעפ"י שחקוקות ומקבלין (תוספתא כלי' ב"מ ח ג).

ג.***כָּפוּת**, ש"ז, מ"ר כְּפוּתִים, — כמו קבות, קבותים, כלי ששמרים בו דברים כבושים: כפותין[3]) של מוריים שגפסן עם השפה (תוספתא כלים ב"ק ו ז).

*__כִּפֵּחַ__, כיפח, ת"ז, —גבה קומה ביותר, hoch gewachsen, de haute stature; tall: הכושי והגיחור והלבקן והכיפח[4]) והננס והחרש (בכור' ז ו). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הכיפח[5]) ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ' ו ג).

א.***כְּפִיָּה**, ש"נ, —בה"פ—מן ג.*כָּפָה, א) כפיית המטה וכרומה: שבת שחל ט"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס וכו' ר' יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו חכמים (תעני' ד ז). מי שקיים כפיית המיטה שלשה ימים קודם לרגל לא יכפה לאחר הרגל (תוספתא מו"ק ב ט). המלך אינו חייב בכפיית המיטה (ירוש' סנה' ב ג.). אבל חייב בכפיית הבמה (מו"ק יה.). אבל כפיית הכלי על הביצה אינו ביטול (ר"ת שבת מג.). ענין הכפיה שפני הכלי למטה וגבו למעלה (רד"ק, שרש כפה). —*וּכְפִיַּת טובה: סוקראטי אמר אין רע ככפית הטוב ואין דבר מקיים האהבה בין האנשים כהכרת הטובה (ר"א מודינה, צמח צדיק נו). הנני מזכיר לך עון כפיית טובה אשר היה בך נגד קונך (ר"מ אגבין, איוב ה יט). דעו איפה עד היכן מגיע יד הכפיית טובה כי על אשר לא הכיר חסד אל ובעט בטובה נמשך להתפקר עד גדר זה (בס יח כא). — ואמר המשורר: אבל הפחד מפני פרעה וכפית טובה מאת אחי לא ישיבוני מדרכי להציל את עמי מרעתו (יג"ג,

---

1) במדר' תהלים הגרסה: נתונה באפריון ככפישה הזאת וכו' אבוד הבחור הזה בכפישה הזו.

2) אולי כמו כֹּפֶת, עי"ש.

3) כך בכ"י ארפ' מהד' צוק"מ, ובנוסח' כפיתים, ובמשנ' (כלים י ה) קבותים.

4) גרסת הערוך, ובנוסח' קפח בקוף. — 5) כך הגרסה בכ"י ובדפוס', ובגמ' (בב נח:) קפח, ובכ"י כופה (ד"ס), אך בפירוש מיוח' לרס"ג כיפח.

את לגלס).—ב) *כְּפִיַּת החולה הנכפה: אם ישאף בעל הכפייה ריח גלבנום יתעורר הנכפה (רהב"ע, ספר הנסיונ׳ ג, כ"י פריז). הנכפה בעת כפייתו (רמב"ם, עדות ט ט). לפעמים יזדמן האדם שובב על ערפו כל הלילה ויקדם אז אליו הדוש השתוק והיגונים והכפייה בבטני המות (פרקי משה ט). הכפיה הוא חולי ימנע האברים מפעולות החוש והתנועה והעמידה וכו׳ וכתב גאלינוס הכפייה הוא בוזין יקרה לכל הגוף אלא שאינו מתמיד אלא כלה במהרה וכו׳ וכתב אבוק׳ הכפייה תהיה בשיסתמו נקבי המוח לא בתכלית הסתום (נתן פנקיילת, גלי הגוף, כ"י כריט"מ). הכפיה היא עלה מונעת האברים הנפשיים מפעולות החוש והתנועה וההתיצבות מניעה בלתי שלמה (קאנון ג א ה 7). שנוי הבחורים בעלי הכפייה יעשהו ביחוד שנוי השנים והזמנים והמקומות א"ה הכפייה היא האפילוציאה (פרקי אבוקרט ב מז, כ"י ברלין). לרפואות הכווץ והתר והכפיה (אילם ליב"ר מקנדיה, כתב מבס מין). ויוליד לפעמים חולאים יותר רעים ונאמנים והם רעש אברים והכווץ והשתוק והכפיה והשקוי (מעשה טוביה, בית חדש י). ובמלון חולי אנסו שהיה עלול מכפיה ופתע פתאום שם נפל בהחולי הנז׳ (בו"ת פרת מטה אהרן עז). — ועי׳ אֵם הנערים, בערך אֵם.

ב. *כְּפִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן ב. *כָּפָה, במשמ׳ הכרח: כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין ואם שבין ממהרין למות מתוך צרה ובפיית יצרם (רב"י ע"ז יז). מצינו שהרבה בני אדם כופין אותם בשוטים באש ובמים ובכל מיני כפיות עד שיודו בפיהם דברים שנכשלו בהם וסובלים כל הכפיות ואינם מודים שום דבר בפחדם שיתחייבו בהודאתם הריגה (מגוה"מ נה). כח והרשאה נתונה לאותו מלוה לעשות כל הכפיות לחתום ההוא (פנק׳ליטא, האסיף תרנ"ד קנז).

*כְּפִילָה, ש"נ, — שה"פ מן כָּפַל, א) במו *כפולה, קמיטה, כפילת היריעה אל מול פני האהל (ר"ח שבת לט). להינת לו לשפה בכפילתו (רב"י במות כח ל). — ובמו ההכוצות: הכפילה והפשיטה (של העצבים בהצואר) בצדדים שכנגדם (קאנון א א ג ב). —ב) *הזרת שתי פעמים: כי בכפילת אדמדם שהוא מן אדום וירקרק שהוא מן ירוק קושי הוא וכו׳ לפי שבכפילת אילו האותיות למעט אילו הגוונין קודם הגעתן לחוזק האדום והירוק (תבו׳ דונש על רסע"ג נה). מוסיף לכפול על בפילתו של רבי (רב"י סוכ׳ לט). מצאנו שהשגיח הבורא ביצירתם (של אברי הבע"ח) השגחה נפלאה וכו׳ על צד היותר טוב כמו כפילת החושים הנמצא בבעל חי (העקרים א ו).—ג) *בחשבון ותשברת, במו *כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר ז׳ ז׳ וישמור הנשאר (ר"א בר"ח הנביא, העבור ב ו). בכפילת המעלות והשברים אם אתה בופל מספר המעלות במספר מהם וכו׳ (הוא, תכון המהלכ׳, כ"י בריט"מ). המין הג׳ בכפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קלור המספר לר"י בן כירגש, כ"י פריז).

א. כְּפִיס[1], ש"ז, מ"ר כְּפִיסִים, —קטע מעץ או מאבן או מלבֵנה משתמשים בו לבנין, Stück (Holz od. Stein), pièce (de bois ou de pière); piece (of wood or stone): בי אבן מקיר תזעק וכָפִיס[2]) מעץ יעננה (חבק׳ ב יא). — ובתו"מ: השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין[3]) לבנים בונים הכל במנהג המדינה בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב"ב א א). היתה (הצר) אחת מהן גבוהה עשרה טפחים ומיעטה באבנים ובכפיסים[4]) ובסולם הצורי או שהביא נסר שהוא

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) מהמלה מעץ שאחרי המלה כפיס למדו קצת הקדמונ׳ כי כפיס הוא חתיכת עץ. כן השבעים, שתרגמו כפיס במשמ׳ קורה, וכן הירונ׳ שתרגם כפיס במשמ׳ עץ הנתון בין אבני הבנין לחזוק הכותל. וכן גם רוב החדשים. ואולם שמוש מלה זו במשנה ב"ב המובא בפנים אינו מניח שום ספק שהכונה בה היא אבן או לבֵנה, כמו שנראה מכל הענין והלשון וכמו שנאמר שם בסוף המאמר שאם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם, ולא נזכר עץ כלל, ואמרו שם בגמ׳ (דף ג.) בפרוש כי כפיסין הוא ארחי, ר"ל אריח, חצי לבנה, ואמרו שם שהוא גמרא, ר"ל בקבלה נודע להם פרוש מלה זו, ואין בלל לפקפק בו. ולהנם התאמץ ש׳ קרויס להוכיח בספרו עתיקות התלמוד (S. Kr. Talm. Arch. I 292), כי אפשר שגם שם במשנה ב"ב הכונה היא לקורה של עץ. והנה אפשר אמנם שנשתנה השמוש, ומה ששמש בימי חבקוק במשמ׳ התיבת עץ שמש אח"כ בזמן המשנה במשמ׳ חצי לבֵנה, אך באמת אין כל הכרח מהכתוב שהכונה בכפיס היתה לחתיכת עץ, כי הלא בכתוב לא נאמר וְכָפִיס עץ אלא וְכָפִיס מעץ, והמלה מעץ מקבילה להמלה מקיר שבהצי הראשון של הפסוק, ואין המלה מעץ מתארת את המלה כפיס. ואפשר שהכונה בהמלה מעץ דומה קצת להמלה מקיר, והוא בותל פנימי בנוי מלבנים או כפיסים.—[3]) עי׳ הערה הקודמת. — [4]) כך הגרסה כאן בב"י ארפ׳ הוצ׳ צו"מ,

רחב ארבעה טפחים וקבעו בה (תוספתא ערוכ׳ יא ג). —ואמר המשורר: ועמי זעקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו, אמת כי אין לך דמיון בתבל היש שיר בלעדי שירי ואפסו (רבנ״ג, כתר מהחלי). והבתים ירננו ומקיר צרור יענה ומעצים כפיסים, ופנים זועפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב״ע, דיואן קכה).

ב.***כְּפִים**[1], ש״ז,—כלי מלאכה של הסיד: לא היו סדין אוהן (את ההיכל והמזבח) בכפים[2] של ברזל שמא יגע ויפסול (מדות ג ד).

א.***כְּפִיפָה**, ש״נ, מ״ר כפיפות,—סל עשוי מהוצי כפות תמרים, Korb (von Palmzweigen); panier (de branches du palmier); basket (made of palm twigs): ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה[3] מצרית (שבת כ ג). היה מביא את מנחתה (של הסוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט׳ ב א). סנדל עמקי וכים של שנצות ר״י אוסר אף בכפיפה מצרית (כלים כו א). הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת (תוספתא דמאי ג ט). הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (שם שבת ח י). בין שצדן (את הדגים) בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (שם מכשיר׳ ג יב). שאין החזיר נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש׳ יומ׳ ח מה ג). לכפיפה שאין לה אזנים (יבמ׳ כא.). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתוב׳ עב.). פיל שבלע כפיפה מצרית (ב״ב כב.). כגון כפיפה של גמי שמניחה על פי הגת (ר״ה ע״ז נו:). עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה (ערוך, ערך עקל). הכלי שהקמח יורד לתוכו שהוא כמו כפיפה של עץ (רמב״ם, מכיר׳ כה ה).—ומ״ר: תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין (תרומ׳ ט ג). כלי חלף והוצים וביוצא בהן מכפיפות שדורבין בהן יין (רמב״ם, מאכל׳ אסור׳ יא כג).

ב.***כְּפִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן כָּפַף: לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳

אבל בפרק י י ובכפסים, כך סנקד, וכן בפרק ט יו, אבל בפרק ט יה ובכפתים, בתו.

[1]) סלה מספקה, ולא נתברר מקורה ומשם׳.—[2]) כך בנוסח׳, ופרש׳ רמב״ם: רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכתלין. ע״כ. ובערוך כפים, כנראה ס״ר מן כף ה.

[3]) כך גם בקטע כ״י משנ׳ סנק׳ כ״י אדלר 1487, ונקוד כְּפֵיפָה.

א ג ד). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכנו מנפילהינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים (שם). כפיפת קומתו (סוט׳ סה.). קידה בפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ (רב״י כלהב׳ מג כו).—ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בנמיכת רוח (נסיס הכגלי, ודוי ליוה״כ).

***כְּפִיפוּת**, ש״נ,—כמו ב.*כְּפִיפָה: אפילו (היתה ידה) כפופה ופשטתה הוי פירכוס וכו׳ משמע שפשטתה מכפיפותה והחזירה (רב״י חול׳ לח.).

כְּפִיר[1], ש״ז, מ״ר כפירים, כנ׳ כפיריך, כפיריה, — ארי בימי נעוריו, שכבר יצא משנות הגור, jung. Löwe; jeune lion; young lion: ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו (שופט׳ יד ה). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו (ישע׳ יא ו). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף (שם ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענהו בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). עזב ככפיר סכו (ירמ׳ כה לח). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות (שם נא לח). מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה ותעל אחד מגוריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ב-ג). קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכר׳ יא ג). דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (שם צא יג). כפירים רשו ורעבו ודרשי יי׳ לא יחסרו כל טוב (שם לד יא). הכפירים שאגים לטרף (שם קד כא). נהם ככפיר זעף מלך (משלי יט יב). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איוב ד י). —ובהשאלה, כנוי לאדם גבור, עריץ, קשה ואכזר: עליו ישאגו כפירים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה (ירמ׳ ב יה). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים וכו׳ הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב (נחו׳ ב יב-יד). שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא (יחזק׳ לח יג). אלהים הרס שנימו (של הרשעים)

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקור מלה זו.

בפימו מלתעות כפירים נתוץ יי׳ (תהל׳ נח ז). השיבה נפשי משאיהם (של האויבים הרשעים) מכפירים יחידתי (שם לה יז).—ואמר המשורר: הלי תעש בכל שנה פעלים כפעלך לאבות ואצילים, ולי תשחט כפירים בצפירים ולי תזבח שחלים ברחלים (ר״ב הנגיד, הלי תעב). ויום קטב אשר יפיל כפירים עלי ערש דוי טרם חיותו, ישחק בו כמו צפור בבאו וכנעל לכף רגלו ישיתו (הוא, הגרפה הזמן). ולב עמק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו, ואיש ינהה כשבטו הכפירים ואולם את בצאן משה נחיהו (שם).—והשתמשו המשוררים הרבה בשם זה במשמ׳ כנוי לגבור, לגדול בעמו וכדו׳: ואבד באבד מלכו שמואל ותוחלתו בבר אולה ומרה, וחרה לי והרה לאלהים ואפו בו כאש נשק וחרה, אזי עמד כפיר עמים ועצר בעמו אחרי אביו עצרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). מי יהרם שני כפירים שואגים לטרוף שאר צאן אברות נערו (רבכ״ג, בימי יקותיאל). ועוד לא אשקטה מהר מזימות ער כי אעלה לטרוף כפיריו (הוא, כבורה עז). ואם טרף בבור מות כפיריו אמור מה יעשו עדרי טלאיו (רמב״ע, גבמב כה, כ״י בודל׳). אנשי חיל גבורים, ושרים אדירים, אצילים וברים, להם חן עפרים, ולבות כפירים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ז). ויצאו מהם בתחלה שני גבורים, כאלו הם שני כפירים, להם זרוע עם גבורה, ולהם קול גערה (שם).—״כפיר המליצה, החכמה, וכדומה: כפיר אמר ומשכילים לפניו לשונותם כלואות (רמב״ע, עד מה בגרון, כ״י בודל׳). חכמות קראוהו כפירנו, ולו אנשי חבורה אמרו ארינו (טודרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קהה״ר).

א.*כְּפִירָה, ש״נ,—שה״פ מן כָּפַר, א) כפירה בעניני טענה וממונות: שע״י טענה וכפירה הן באין (לדין) ונשבע (ב״מ ד.). כפירת ממון אשם ביטוי שפתים חטאת (שם לו.). לפי שאין משלמים חומש על כפירת שיעבוד קרקעות (ב״ק קה.). אמר רב כפירת טענה שתי כסף (שבוע׳ לט:).—ובסהמ״א: ואם נפלה ביניהם (בין הלקוח והחנוני) כפירה החנוני נשבע ונוטל[1]. אינו צריך לומר אותן שיש בהן כפירת ממון אלא אפילו אלו שכפירת דברים בעולם הן אינו נאמן (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). ורבותי הורו שכפירת הטענה הוא משקל י״ט שעורות וחצי שעורה מן הכסף (רמב״ם, טוען ונטען ג ב). שיכחיש את העד ויכפור בעדותו וישבע

[1]) נשמט המראה-מקום, אך לפי ניר הפתקה נראה שהוא מתשו׳ הגאונים.

על כפירתו (שם ד ח). הלוהו ותבעו וכפר בו והגיע השמטה והוא בכפירתו והודה אחר שעברה שביעית (הוא, שמט׳ ויובל ט ח).—ב) ״בעניני אמונה וכדומה, כפירה, מי שאינו מאמין בעקר מעקרי האמונה וכדו׳: ואם יאמינו (הנוצרים) בשילוש אינו מפני כפירת האחדות כי אם מפני שאמרו כי הוא האחדות (בכע יהודה ז). ונראה בעיניכל אלו הדברים בכפירה ח״ו לומר שהספירות הקדושים היו מעורבים בסט״א בתחילה (רמח״ל, חוקר ומקובל ה).— ומ״ל: וכיון (הרשע) בזה המאמר שני דברים ושתי כפירות האחת שלא היתה המצוה אלהית ולא צוה בה השם וכו׳ וכפירה שנית בענין התכלית וכו׳ בנים משחיתים בכפירות שונות (רי״א, זבח פסח, רבע מה הוא אומר).

ב.״כְּפִירָה, ש״נ,—נקבת הכפיר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרק״ד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמימו כפירים ותגיח לגוריה כפירה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).

״כְּפִירוּת, ש״נ,—כמו א.*כפירה: ויצא מפי לוי דבר כפירות ואמר אחד מהם לחבירו שמעת עכשיו מלוי דבר כפירות אמר לו הן (תנו׳ הגה׳, תכרון פג).

א.*כְּפִישָׁה[1]) ש״נ,—כעין סל מכפות תמרים וכדו׳ ישמש שמושים מתחלפים, Korb ; panier basquet: אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור ונותן לתוך הכפישה[2]) ומוליך לגת (אהל׳ יח א). האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומנחתה בכפישה מצרית או בנהותא (טבו״י ד ב). הבור והדות שבבית וכפישה נתונה עליו וכו׳ או כוורת פחותה וכפישה נתונה עליה (אהל׳ ה ו). כפושה שהיא נתונה על היתדות מבחוץ טומאה תחתיה כלים שבכפישה טהורים (שם ז). החדות שבבית ומנורה בתוכה והפרח שלה יוצא וכפישה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) במשמ׳ המלה אין ספק, שהוא כלי לשים בו דברים, ופרש רה״ג (אהל׳ ה ו), וז״ל: פי׳ כמין קרטליתא שנותנין בו ענבים משבוצרין בו את הכרם כדתנן באידך פרקא ונותנין לתוך הכפישה ומוליך לגת ובית מושבה רחב. ע״כ. ובגמ׳ (חול׳ קז.) פרש רש״י חמת וכפישה מיני נודות של עור הן. ומלה דומה לזו במשמ׳ דומות לאלה היא המלה חפש[a]) בערב׳, שפרשוה המלונים הערבים בהמלים ועא אלמע׳אול, ואלשפט, ואלדרג׳, ובעבר׳: יעה שנותנים בה המטוה, וסל (להביא ענבים וברומה) ותיבה קטנה לבשמים וכדומה.

[a]) حِفْش

נהוגה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (שם יא ח). בכפישה שנתן בה טיט עד חציה והשקיע בה את הכלים (תוספתא כלי׳ ב״ק ז ט). היתה בכפישה ויש לה ליזבז טפח (שם אהל׳ יב ה). מגופה שהתקינה לבלי נוטלין הימנה לידים החתת והכפישה אעפ״י שפחותין נוטלין מהן לידים (שם ידים א ו). — מדד לפלוני בִּכְפִישָׁה, מדד לו במדה גסה, לא כראוי, והיא מליצה למי שעובר הגבול הראוי במעשיו שלא בהגן: אמרו בית הלל לב״ש מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה אמרו להן ב״ש משם ראייה לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). אמר ר״א אין הקב״ה מודד בכפישה אלא הכל במשפט (תנחומא תזריע י).

ב׳ **כְּפִישָׁה**, ש״נ,—שה״פ מן א.כפש: והתפלשי בעפר וכו׳ ענין בכפישה (מנחם, ערך פלב).

***כְּפִיתָה**, ש״נ, — שה״פ מן *כָּפַת: שלשלת שיש בה בית נעילה וכו׳ העשויה לכפיתה (כלים יב א).

כפל[1], ממנו כֶּפֶל, כָּפַל, מַכְפֵּלָה, *כָּפוּל, *כִּפּוּל, *כְּפוּלָה, *כְּפִילָה, *כִּפֵּל, *מַכְפִּיל.

כֶּפֶל, ש״ז מ״ר כְּפָלִים,—א) מה שהוא בִשְׁנַיִם, Verdoppelung; doublement; doubling: מי גלה פני לבושו בְּכֶפֶל רסנו מי יבוא (איוב מא ה). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי׳ כִּפְלַיִם בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה כי כִפְלַיִם לתושיה (איוב יא ה-ו).— ובתו״מ: תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה (שבו׳ ה א). אין חומש ואשם משתלם במקום שיש כפל (ב״ק סה:). —כִּפְלַיִם, פי שנים: המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו ליתן פולין בשעורים נותן פולין בשעורים שעורין כפליים בחיטין נותנים כפליים בחיטין (תוספתא ב״מ ט י). מעשה בבנו של בוהיין שנתן אביו פיאה ללפת ובא ומצא עניים עומדין על פתח גינתו אמר להם בניי לא נחוש לדברי חכמים השליכו מה שבידכם השליכו זה שבידן ונתן להם כפליים במעושר (שם פסח׳ ג כ). עמים שהיו בה כפלים ביוצאי מצרים (שם סוכ׳ ד ו). ״ר שותה כפלים דמו בראשו (פסח׳ קי). א״ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה (שם קיח). כשם שקשה (הקזת דם) למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים (גיט׳ ע.). שהיה קשה (מיתתם של בני אהרן) לפני הקב״ה כפלים מאביהן (מד״ר ויקר׳ כ). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי (בגט יהודה ז). —*בִּכְפָלִים: כשם שהוא מקללה בכפליים כך הוא משמחה בכפליים (ירוש׳ תענ׳ ג סז.). ליתן שכר לאלו בכפלים ולהפרע מאלו בכפלים (מד״ר כלה׳ ט). — בִּכְפְלֵיהֶם: אמר להן הניחו מה שבידכם והניחו מה שבידן ונתן להם בכפליהן מעושרין (ירוש׳ פסח׳ ד לה:). — *כִּפְלֵי כִפְלַיִם: בהוספות ראש פי׳ כפלי כפליים (פענח רזא, כלק). — ובדרכי הלשון, כפל ענין במלות שונות, אותו הענין או הרעיון שנאמר פעמים אלא במלות מתחלפות: דבים (פרושו) כמו רבי המלך בלומר חשובים בבנין יפה ובן גדולים וטובים והוא כפל ענין במלות שונות (רד״ק ישע׳ ה ט). ותישש להכה הוא כפל ענין במלות שונות (שם כד). מאזרי זיקות בכפל הענין במלות שונות (שם נ יא).—ב) *כִּפְלֵי היריעה וכדו׳, מה שנכפל זה על זה ביריעה ובדו׳: שהיה נוהגו בהוך כפלי החשן (רב״י שמות כח ל). ויש בו סביב שפתו עובי שני כפלים כפולים ודבוקים (הוא, כתוב׳ עו:). אם נקרע (השטר) בכפלין (בלה״ג תו״מ נב א כשם הסמ״ע).—ג) בדקדוק, *כֶּפֶל אות, שאות אחת כפולה במלה: והרבה מן הנפרדות האל השניות רצוני לומר שהם משתי אותות אשר תקרה אותם הדגשות בקבוץ וכתבוד לא שמשו בהם בכפל באשר בידינו מן המקרא כמו גן גנים וכו׳ ויראה הכפל בהם בקצת המקובות וכו׳ ומן השקר שיעלה בדעת כי הדגשות הזאת להבלע כפל (הקד׳ הבלב׳ לריב״ג).—*בַּעֲלֵי הַכֶּפֶל, שרשים שיש בהם אות כפולה, שע״פ ול״פ שלהן היא אות אחת כפולה, כמו דמם, צרר, וכדומה: ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל (ראב״ע, שפת יתר יג). אך הרבה מן הנפרדות האל יתברר לנו שהם מפעלי הכפל וכו׳ כמו פת ופתים ופתי ופתך אשר יתברר לנו שהם מבעלי הכפל באמרו פתות אותה פתים (ר״י א״ת, הקד׳ הבלב׳ לריב״ג). רחוק להיות גוך וגום הדגושים מבעלי הכפל (שם). וזה ספר מחברת פעלי הכפל שהאות השנית שהיא העין דומה לשלישית שהיא הלמד ועל כן נקראו פעלי כפל לאמר כי נכפלה העין מהם (ר״מ ג׳יקטיליה, ספר פעלי הכפל לר״י חיוג). הפשתי ובקרתי פעלי הכפל שהעין והלמד מהם אות אחת כפולה ומצאתי להם דרכים ופנים (שם). ויחבר שני ספרים מאירים במפירים ספר בעלי הרפיון וספר

[1]) גם בארמית. בערב׳ כפל a).

a) كفل

בעלי הכפל (רד"ק, הקדמ׳ המכלול). — ד) בחכמת החשבון, *כֶּפֶל, שעור פי שנים בשעור המדבר בו: ושני המרבעים האלה הם קמ"ח והמנין הזה שוה לכפל מרבע ה׳ אשר הוא מחצית הקו הראשון ויעלה ג׳ ולכפל מרבע ז׳ וכו׳ ויעלה צ"ח (ר"א בר"ח הנשיא, המבית׳ והתשבר׳ א נג). המצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (שם כו). ואלה שני המרבעים שוים שניהם לכפל מרבע מחצית הקו הראשון בלא הנוסף (שם נג). והשנים המעוברות כפול אותן בשלשה ואם בידך חדשים שלא השלימו שנה כפול אותן בארבע וכלול הכפלים האלה והוסיף עליהן שנים לעולם (רזא, העבור ב ו). ועתה שוב אל המולד והשלך הלקיו ז׳ ז׳ ישארו בידך חמשה והשלך משעותיו ז׳ ישארו ששה כפול אותן בשנים והיו י"ב וקח ליום האחד ששה ויהיו כל הכפלים האלה כ"ג (שם). כאשר הוברו שני מספרים והיה תוספת אחד מהם על מספר מונח שוה לחסרון האחד מהמספר המונח הנה שניהם מחוברים שוים לכפל המספר המונח (רלב"ג, מעשה חושב א כח).—וביחוד *מעשה החשבוני שבהשבים מספר אחד כל כך פעמים כמנין האחדות שיש במספר השני, Multiplikation ; -cation : השער הא׳ שער הכפל לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחד על שנים (ראב"ע, הקדמ׳ המספר). ששה שהוא כפל שלשה וכו׳ שנים והם כפל האחד (שם ב). והכלל כפל מעלות על איזה מין שיהיה יעמוד אוהו המין בעצמו וכפל ראשונים על ראשונים יהיה העולה שניים וכו׳ וכפל שניים על שניים יהיה הנכפל רביעיים וכו׳ וכפל שלישיים על שלישיים ששיים עד שיהיה כפל שלישיים על רביעיים (כסה). ואחר שהתבאר אופן כפל השברים בכל מיניהם הנה נבאר לך מה העשה בממה שלא הגיע לחלוק וכו׳ והוא השני כפלים שוים והם ק"ב (רלב"ג, מעשה חושב ב ה).

כָּפַל, פ"י, כָּפְלָה, כָּפוּל, — א) כָּפַל את היריעה וכדומה, שם את הלקה האחד על גבי הלקה השני מבלי לקרעה לשתי חתיכות נבדלות, zusammenfalten : plier, to fold: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט). רבוע יהיה (החשן) כָּפוּל זרת ארכו וזרת רחבו (שם כח יז).—ובתו"מ: מנחת ישראל כופל א׳ לשנים ושנים לארבעה ומבדיל מנחת כהנים כופל[1] א׳ לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל (מנח׳ ו ד). חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכות ג יב). ומטלית שטלייה על השפה אם פשוטה נמדדת פשוטה ואם כפולה נמדדת כפולה (כלים כז ו). אזן הגדי שהיתה כפולה אמרו חכמים בזמן שהוא עצם אחד מום (בכור׳ ו ט). שמא פניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר׳ סו:). —ב) *עשה או נתן פי שנים, verdoppeln; doubler, to double: מקום שנהגו לכפול (בקריאת ההלל) יכפול לפשוט יפשוט (סוכ׳ ג יא). מקום שכופלין כתובה אינו גובה אלא מחצה (תוספתא כתוב׳ ד יב). והלה כותב לו אם אני חוזר בי הריני כופל לך ערבונך (שם ב"מ א יז). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה וכו׳ והיתה מעפשת וכו׳ שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן שנים עשר מנה היו נוטלין ונתנו להן עשרים וארבע (ירוש׳ יומ׳ ג מא.). צריך להתנות ולומר אם טבל עלה בידי הוא מעשר ואם מעשר עלה בידי הרי הוא עשוי תרומת מעשר א"ר יונה צריך לכפול תניין ולומר ואם לאו לא עשיתי כלום ר׳ יוחנן אמר אינו צריך לכפול תניין (שם דמאי ז כו ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת רבי מאיר אומר בין ירדו בין לא ירדו מקודשת עד שיכפול הנאו וכו׳ ולשני אינה מקודשת שלא כפל הראשון את תניינו (שם ערוב׳ ג כא:). כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו (בבלי ברכ׳ סג.). שכופלין שלום למלך (גיט׳ סב.). כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור (מד"ר בראש׳ לה). בשביל לכפול להם שכר (שם במד׳ ג). שדרך חתן להיות כופל כתובה שלכלה (בפבה"ב, גן נעול). למלך שכעס על מטרונה ושרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת (פסיק׳ רבתי כא). — ואמר המשורר: ולְאנת עד אשר אסף חייליו עמלק ואדום ובני קטורה, וכו׳ וכפל את נסיעותיו ומהר בעוף ירכב כנף רוח וידא (ר"ב הנגיד, אלוה עז).—ופעו׳ *כָּפוּל, פי שנים: שיעור המלבן וכו׳ כמלא רחב הסיט כפול (בכת יג ד). היה מרובך מעודן מפונק בל שכן שכפול בו צערו (מכי׳ מכפט׳, נזיק׳ ח). לשונה כפולין הן (השבע שבועה, לאסר אסר וכדומה) והתורה דיברה כדרכה (ירוש׳ נדר׳ א לו ג). וכ"ש ששכרכם כפול לכו לביתכם

[1]) כך במשנה שבמשנ׳. במשנ׳ שבגמ׳ קופל, בקוף, ופרשו רגמ"ה ורש"י קופל כמו כופל את החלה לשתים.

לשלום (מו"ק כח:). לימד על כבש הבא עם העומר שמנחתו כ פ ו ל ה וכו' כשם שמנחתו כ פ ו ל ה כך ייני כ פ ו ל (מנח' פע:). הוא קילסה כלשון כ פ ו ל והיא קילסתו בלשון פשוט (מד"ר שה"ש, סוף יפה). — ואמר המשורר: אני אעש לאל שירים כ פ ו ל י ם, עלי נסים אשר עשה כ פ ו ל י ם (ר"ש הנגיד, סלי תפב). —*אותיות כפוּלות, אותיות מ נ צ פ ך שיש להן שתי צורות: כל האותיות ה כ פ ו ל י ם כאלף בית כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה והאחרונים בסוף (סופרים כ א). — וכמו"כ *אותיות ב ג ד כ פ ר ת שיש להן שתי הברות קשה ורפה: כ"ב אותיות שלש אמות ושבע כ פ ו ל ו ת וי"ב פשוטות (ספ' יצירה א א). שבע כפולות בג"ד כפר"ת וכו' משתמשות בשתי לשונות כ"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת רך וקשה (שם ד א). — וכמו פ"ע, כָּפַל, היה כָּפוּל: לכבש העומר שאעפ"י שכפל עשרונותיו לא כ פ ל נסכיו אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כ פ ל נסכיו (ספרי במד' קז). — ג) *בחכמת החשבון, כָּפַל שני מספרים, שני שטחים, עשה בהם כֶּפֶל, multiplizieren; -plier; -ly: ואם אתה כ ו פ ל מדת החדש י"ב פעמים במספר חדשי השנה הפשוטה יעלה בידך מדת שנה פשוטה שנ"ד יום (סעבור ב ו). ואם אתה לוקח סימן המולד לתשעים שנה פשוטה ות כ פ ו ל אותו ארבע ועשרים פעמים כמנין שעות היום וכו' והנשאר כ פ ל ה ו בשנים והימים כ פ ו ל אותן כששת (שם). ואם ת כ פ ו ל תשעה על שמונה יהיה המחובר ע"ב וכו' וכאשר ת כ פ ו ל ט' על ב' יהיה המחובר י"ח (ראב"ע, הקד' ספספר). ואחר שתשים המספרים במה שיהיו בטור העליון והאחרים בטור השפל כ פ ו ל הראשון של הטור העליון על הראשון שבטור השפל והעולה כתוב אותו למטה כנגד הטור הראשון (שם א). וכשתלקנו מותר שנת השמש על שנת הלבנה ו כ פ ל נ ו אותו בי"ט שנה אשר הוא מספר שני המחזור היה המתקבץ מאותו מותר ז' חדשי השנה (רמב"ם, מכון סעבור, בספ' ד"ת כד). דרך אחר ל כ פ ו ל שלמים ושברים על שלמים ושברים (רלב"ג, מעשה חושב ב ה). המין הג' בכפילה הנה הכוונה בזה ל כ פ ו ל מספר מה במספר אחר (קצור המספר לר"י בן כירגה, כ"י פריז). וכאשר נ כ פ ו ל ג' וחצי על י"א יעלה ל"ח וחצי (נחמ' וגעיס א כט).

—נפע', נִכְפַּל, עת' יִכָּפֵל, — א) נעשה כפול, פי שנים: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף וְתִכָּפֵל[1] חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החדרת להם (יחזק' כא יט). —וכתו"מ: והיה בן שמונים שנה ונכפלו לו שניו (ירוש' כלא' ט לב ג). אמר ר' אבא בר כהנא כל מי שנ כ פ ל שמו יש לו בעולם הזה וישלו לעולם הבא (מד"ר בראש' ל). — ב) *הונח זה ע"ג זה: הדלתות היו נ כ פ ל י ן לאחוריהם (מד"ר בראש' סו). שיהיו נ כ פ ל ו ת לאחור כאשר אנחנו רואים היום בדלתות ה נ כ פ ל ו ת (הפרבים לריב"ג, גלל). כאדם ששמן מבפנים וכסליו נ כ פ ל י ם מבחוץ (רב"י דבר' לב יח). לוחות של פרקי' מחוברות ע"י חוליות והן נפתחות וכשרוצה נכפפות ו נ כ פ ל ו ת זו על זו (רע"ב מדות ד א). — ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כֶּפֶל: והמספר המבי במספר אחר הוא המספר ה נ כ פ ל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה (ר"א בר"ח הנשיא, המביחס והתשבורת א כב). החשבון השני נכפול זה על זה יעלו אלף ומ"ה נחלק אותו על ה נ כ פ ל שהוא כפל ח' על ח' והוא ס' ויעלו כ"ו (ראב"ע, הספספר ה). אם היו המספרים ה נ כ פ ל י ם אלה על אלה רבים אתה צריך לכפול אותם במכתב ט' אותיות שהראיתיך (שם א). והיה זה כן לפי ש נ כ פ ל כל אחת מצלעות השטח על ק"פ וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ב ה).

—פע', *כִּפֵּל, מְכַפֵּל, מְכֻפֶּלֶת, מכופלת, — א) נעשה פי שנים, ובכלל יותר מפעם אחת: כשהוא בקעה הרי היא עושה בית כור כשהוא הר הרי היא עושה בית כור בצפון בית כור בדרום בית כור במזרח בית כ ר במערב בית בור מלמעלה נמצא ה' מ כ ו פ ל ת (ספרי דבר' לט). שכל מי שהוא קבור בתוכה (במערת המכפלה) בטוח ששכרו כפול ו מ כ ו פ ל (מד"ר בראש' נח). —ואמר הפיטן: על אחת כמה וכמה טובה כפולה ו מ כ ו פ ל ת למקום עלינו הוציאנו ממצרים עשה בהם שפטים וכו' (הגד' לפסח). טובה כפולה ו מ כ ו פ ל ת למקום עלינו לאמר, רבה עמרים כמדבר כנגדם אחד לתמ"ר (ר"מ נהוראי, אור יום הכף). — ב) סונת זה על גב זה: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ו מ כ ו פ ל כמה כפולות (מד"ר ויקר' עו). — ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר שבעה שבעה וישמור הנשאר ואחר כך הוא משליך את המספר ה מ כ ו פ ל שבעה שבעה (סעבור ג ו).

— פִּעֵ', *כֻּפַּל, — עשה פי שנים: מנחת כהנים כופל א' לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל מנחת כהן המשיח

— [1]) כך נוסח' המסורה, ונראה כי כך היתה הנוסחה פני המתרגמים הקדמונ'. ופקפקו בה קצת החדשים, ושנו קצתם רק את הנקוד כפע' במקום נפעל וקצתם הגיהו

לא היה מכפלה[1]) (מגת׳ ו ד).

—הִפע׳, *הִכְפִּיל,—א) הכפיל סכין וכדומה, קפל אותה וסגרה: (נרר מדבר) עד שיעבור הקיץ (צריך להמתין עד שיכפילו[2]) המקצועות (נדר׳ ח ד).—ב) *עשה פי שנים: אעורר מאמר שלומות, שבספרים רשומות, גם עלומות להכפילה (קטעי מכת׳ גני׳, JQR. Oct. 1911).

—הָפע׳, *הָכְפַּל, הוּכְפַּל,—נעשה כפול, וכמ״ש׳ נתחבר: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות (מו״ק כה:). קללה באה והוכפלה בעולם (רב״י בב).—ואמר הפיטן: אמץ יום מימים אחד אותו לתמימים, מעין עולם הבא עניניו מסויבים, מוכפל בלחמו ועינשו ואוזהרתו ושיריו הנעימים (אמתי ב׳ בפטיה, אפיתה כדבכרי).

—נִתפ׳, *נִתְכַּפֵּל,—נעשה כפול: והאות הזו נתכפלה בתחילת התיבה ותתכפל בסופה באדסם (תבו׳ דוגש על דסע״ג יה). — וכמשם׳ נעשה מונח זה על גב זה: מצה שנתכפלה בתנור באפייתה מה תורתה (בו״ת תרומ׳ הדשן קכו).

*כֶּפֶל, ב״ז, כנג׳ כִּפְלוֹ, או כִּפְלוֹ,—כמו כֶּפֶל: האיש נמכר בגניבו ולא בכפילו (ירוש׳ סוט׳ ג יט:). ואם משבאו עדים הודה משלם תשלומי כפל ואשם והומשו עולה לו בכפילו (ב״ק סה.).

א.כפן[3]), מִמֶנו כָּפָן.

כָּפָן[4]), ב״ז,—רָעָב, Hunger ; faim; hunger : בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כא-כב). בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה (שם ל ג), ועי׳ אכילה, רָעָב. —ואצל המקובלים, שֵׁם למלאך רע הממונה על הרעב: שני מחבלים של סטרא אחרא היוצאים מהיכל הטמא שהם כנגדו הנקראים שוד וכפן המביא רעב לעולם (עמה״מ, עונס הבריא׳ כב). וכאשר יש רעב בעולם ח״ו הרוח הזה הנקרא שוד מזרווג עם אחר הנקרא כפן לשודר בני העולם ולהמיתם (ראש׳ חכמה, היראה יג).

ב.כפן[5]), מִמֶנו א.כָּפַן.

ותשכל בבקום ותכפל.—[1]) בקצת ספרים מקפלה, בקוף. —[2]) כך במשנ׳ שכירוש׳, וכן בנמ׳ בבלי (שם סא:), וכן גרם רש״י, ובנוסח׳ שיקפילו, בקוף.

[3]) עברית וארמית.

[4]) בארמ׳ כפנא.

[5]) שרש מספק, ועי׳ הערה להערך.

א.כָּפַן[1]), פ״י, לנק׳ כִּפְנָה,—כָּפַן האילן שרשיו, הטם לצד מן הצדדים: ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה והנה הנפן הזאת כָּפְנָה[2]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז).

ב.*כָּפַן, פ״ע, פעו׳ כָּפוּן,—כָּפוּן אל דבר, שיש לו תאוה עזה להשינו כאלו היה רעב: זה לבן שבא כפון על ממונו (של יעקב) לשודדו (מד״ר בראש׳ סט).

—הָפע׳, *הָכְפַּן, הוּכְפַּן, מוּכְפָּנִים,—מעֻנים ברעב: ויסבבו שם את המבצר שמנת ימים ויצורו עליה עד כי כל אשר בתוכו היו מוכפנים וצמים (מגי׳ עיפה לר׳ בכתי כהן). עניים ורזוים ומחופים ועיפים ועטופים ברעב ומוכפנים שואלים ללחם ואין פורש (שם). — ואמר הפיטן: רבץ (מרדכי) תינוקות לפניו ימים שלשה צמים ומוכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עזפנים (תעו׳ אסת׳, אכן הראשה).

*כַּפְנִית[3]), ש״נ, מ״ר כַּפְנִיּוֹת,—פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה, בעודנו בתוך קלפה: הקור הרי הוא כעץ לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר כפניות[4]) אוכלין ופטורות מן המעשרות (עוקצ׳ ג ז). ואין מרכיבין בכפניות של ערלה (ערל׳ א ט). בכפניות הרי הן כפרי לכל דבר (תוספתא עוקצ׳ ג יא). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן נדנדניות וכפניות ופגי תמרה (ברכ׳ מז:). מערבין בפשפועין ובחלגלוגות ובנודנדניות אבל לא בחזיז ולא בכפניות (עירוב׳ כח.). דקלים זכרים שעושין כפניות ואינם נעשים תמרים לעולם וכפניות הוא גמר פירן ולוקטים אותן בניסן (רש״י שם). דקל מעון כפניות והן תמרים קטנים שלא בישלו וקצץ הדקל לעצים והפסיד כפניות (הוא, פסח׳ נב:). והוא שישתנו הנכסים כגון כרסל שנעשו

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך למערבאי, ועי׳ הערה לערך ב.כנף, כי למדנחאי הנוסח כאן הוא כנפה. וגם לפי נוסחה זאת פרשו הקדמונ׳ כמו כנף במשם׳ אסף, כמו כנופיא בארמ׳. ועי׳ פרוש המלה לפי הענין בערך ב.כנף. ויש מגיהים כאן ספנה.

[3]) כך נקוד במשנ׳ מנק׳ ליבור׳ ואמשט׳. בסור׳ גופרא, ותרגמה כ״ע בערב׳ אלג׳פרי a).ואלטלע b). והנה המלה נפרי בערב׳ היא כנראה שאולה מסור׳, וישנה בערב׳ גם עם כ בראשה כפרי c), והמלה טלע היא ערבי׳ במקורה, ומשם׳ היא פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה. וכן תרגם רה״ג כפניות: טלע בטיית, וכן פרש הרמב״ם: כפניות הם עוקצי התמרים בתחלת צמיחתן והם מכוסים בקרום.—[4]) כך הכתיב בכל ספרי הדפוס וגם בתוספתא, ובקצת כ״י כפוניות, וכן במשנ׳ ירוש׳.

---

a) جفري b) طلع c) كفرى

שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נחלות ג ד).

כפס[1]), ממנו כַּפִּים.

***כפע**[2]), ממנו *כַּפַּע.

***כָּפַע**,—קל לא נמצא.

—הִפעי', *הִכְפִּיעַ,—הכפיע דבר, חתך וקטע ושבר אותו: למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו תופה סיידה וביירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך התופה התחיל לשבר בקנים ומכפיע[3]) בחיצאות ומקרע בכילות אמר המלך כלום עשיתי זו אלא בשביל בני בני אבר וזו קיימת (מד"ר בראשי' כח).

כפף[4]), ממנו כַּף, א.כִּפָּה, כַּפַּף, ב.*כִּפָּה, ב.*כְּפִיפָה.

כָּפַף[5]), פ"י, כָּפוּף, אֶכְפֹּף וכו', וגם כַּף, אָכֹף, לָכֹף, —א) כָּפַף דבר, עשהו בצורת קֶשֶׁת, beugen; courber bend, curve: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הֲלָכֹף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע (ישע' נח ה). —ואמר הפיטן: אכוף לך ראש יי' תילי, אברע לך ברך להתל מתלי, אכתירך בשיר משירי מתולי (ר"ח קליר, קינ', אהלה עד חוג כמים).—ופעו' כָּפוּף, כפופים: סומך יי' לכל הנפלים וזוקף לכל הַכְּפוּפִים (תהל' קמה יד).—ובתו"מ: ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ' ד ה). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו' בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר"ה ג ג-ד). אילו (האותיות) פשוטים ואילו כפופים (ירוש' שבת יב יג ד). לולב כפוף קוון סרוק עקום דומה לסגל (סוכ' לב:). היתה ידה (של הבהמה בשעת הפירכוס) כפופה ופשטתה דבר שהמיתה עושה (היתה) פשוטה וכפפה דברים שאין המיתה עושה (חול' לח.). הפורץ גרר כפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה (ב"ק נה:). אמרה לו (אשת פוטיפרע ליוסף) השבע לי וכו' הריני כופפת קומתך (יומ' לה:). ומפני מה כפוף ראשו (של יוד) מפני שצדיקים שבו כפוף ראשיהם מפני מעשיהן שאינן דומין זה לזה (מנח' כט:). מה יוד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא (מד"ר בראשי' יב). אמר רבי אבהו. שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה (שם נח). עשאה ווין זיינין ווין (אותיות) כפופים פשוטים כפופים פתוחים סתומים סתומים פתוחים (מס' מזוזה א).—ואמר המשורר: אל ילכו רומה בני תבל כי אם כפופי ראש כמו אגמון (רמב"ע, תרשיש ת).—ובדרך הכפולים: אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (סוט' לט:). — *כַּף אזנו לשמע דבר: אמר רבי אליעזר כוף אזניך לשמוע (ספרא, נו ח יב). אלו אדם אתר אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה ויותר שאמרם שלמה ואלו מרעתו אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמעם ויותר שאמרן ברוח הקדש (מד"ר קה"ב א א).—ואת הָעֹרֶף, לסימן שעבוד: ערפנו כוף לך להשתעבד, באהבה וביראה אותך לעבור ולכבר (ר' יהודה החסיד, סליח', אלהים כיברתנו). —*ישב כָּפוּף לפני פלוני, מפני הכבוד והמורא וכדומה: ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים (שבת יז.). א"ר פפא בא וראה כמה (ת"ח) מחבבין זה את זה שאילו ר' יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (שם נא.). ר' ישמעאל בר' יוסי ממלא מקום אבותיו היה והיה כפוף ויושב לפני רבי (סוכ' כד.). — *כָּפוּף לפלוני, נכנע לו: (לא מכם אני לוקח רשות) ואיני כפוף לכם (רש"י סנה' ס.). שאדם חייב לצאת מידי הבריות ואפילו מיד אשתו ובניו ואעפ"י שכפופין לו כדי שלא יתגנה עליהם (בבג טוב, ויגש). כך היה המשפט באותן הימים שכל אדם שהיה כפוף לאדם אחר נותן ירו תחת יריכו לאות שהוא אדוניו (חזקוני, חיי שרה כד ב).—וכָפוּף תחתיו, במשמ' זו: קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה (רמב"ס כרה"ב' מט י).—ב) *כָּפַף את פלוני, כמו ב.*כִּפָּה, הכריחו לעשות דבר: שהוא כופף[1]) את עברו (לשתות יין ולהטמא למתים) ואינו כופף את אשתו (ירוש' מבג' נזיר ט א). כשכפפו רבו או בשלא כפפו רבו (שם ט נז ג).—וכדרך הכפולים: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). כפפו רבו לדבר אחר מהו שיכוף אותו לכל הדברים (ירוש' נזיר ט נז ג). ואל תביאני לא לידי חטא ולא

---

[1]) לא נתברר משמ' בדיוק.

[2]) אולי כמו בערב' כבע a).

[3]) כך בג' כ"י וכן גרסת הערוך, ובקצת כ"י ומפקיע, ובכ"י אחר ומבקיע, ומבניע.

[4]) גם בארמית וערבית.

[5]) בערב' כַּפּ b).

a) كبع b) كفّ

—[1]) במ"ש' שבבבלי כופה.

לידי עון ולא לידי נסיון ו͏לא לידי בזיון ו כ ו ף את יצרי להשתעבד לך (ברכ׳ ברכ׳ ס:). אסור לאדם ש י כ ו ף אשתו לדבר מצוה (עירו׳ ק:). מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי ל כ ו ף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת (מו״ק כ:). עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון ש י כ ו פ ו תחתונים את העליונים (כתוב׳ קד.). כותבין שובר אחת כדי ש י כ ו ף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (ב״ב קעה.). שלא יניחו לנזיר לעבור על נזירתו שאם יראו שירצה לבטל נזירותו י כ ו פ ו אותו כדי לקיים דבריו (מד״ר במד׳ י). זה אברהם ש כ ף את יצרו ועמד בעשר נסיונות (שם יד).—ובסהמ״א: ואם שמא הס ושלום הייתי מעכב לזה הזמן הנזכר שקבלתי עלי לפרעון מיד יהא רשאי ל כ ו פ נ י ולנגשני בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם (ר״י ברצלוני, השטר׳ נח). וכל דיין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל וכו׳ אבל בחו״ל אין רשותו מועלת לו ל כ ו ף את בעלי דינין אע״פ שיש לו לדון דיני קנסות בחו״ל אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו אבל ל כ ו ף את בעלי דינין ולדון להם אין לו רשות (רמב״ם, סנה׳ ד יד).—ועת׳ אִכַּף, עי׳ נִפְעַל.

—נפע׳ נִכַּף, אִכַּף,—א) אִכַּף[1]) לפלוני, אשלה לו כַּף ידי, להתנה והגשת מנחה: במה אקדם יי׳ אִכַּף[2]) לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו).—ב) *נִכְפַּף, שכפפו אותו, נעשה כמין קשת: האומר הרי עלי שרביט מלא קומתי מביא מלא קומתו שרביט שאינו נ כ פ ף (תוספתא ערכ׳ ג א). אמר רב יהודה האומר קומתי עלי נותן שרביט שאינו נ כ פ ף מלא קומתי עלי נותן שרביט ה נ כ פ ף (גמ׳ שם יט.). שכל ימים שהיה ביהמ״ק בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט כין אוה״ע וכיון שחרב ביהמ״ק כביכול נ כ פ ף צוארן של ישראל (שם בה״ב, כמגדל דוד). מיד נטלו משאוי והניחו

—[1]) גם בערב׳ תכפפ a), בתפעל במשמ׳ שלח יד לבקש דבר, למשל עני וכדומה.—[2]) פרשו רוב הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ אהיה כפוף, אך לפי הענין ולפי הפעל ק ד ם שלפניו יותר נאותה כאן המשמ׳ של שליחת יד להגשת מנחה, וישמוש לשון הערבי׳ בבנין תפעל במשמ׳ זו מסיע לזה, אע״פ שבערב׳ הכונה היא בקשה לתת לכף היד. ואולי אכף שלנו אינו נפע׳ כלל אלא עתיד קל. הפרוש הוא של ד׳ י ל י ן.

a) تكفف

על כתיפם עד ש נ כ פ פ ת קומתם מפני המשאוי (פסיק׳ רבתי כח). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה (שם גו). — ואש וכדומה: כאן בקולחת (השלהבת) כאן ב נ כ פ פ ת (יומ׳ מה:). כד״א (שאם עברה האש ד׳ אמות פטור) בקולחת אבל ב נ כ פ פ ת ועצים מצויין לה אפילו עד מאה מיל חייב (ב״ק סא.). הבערה שאין דולקת למעלה אלא נ כ פ פ ת והולכת ומבערת צדה צדה (תמו׳ הגא׳, גני׳, גנזכ׳ 247). — ובמשמ׳ חוזר לאחור: ר״א אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת וכיון שהגיע חמה אצל קרן מערבית צפונית נ כ פ פ ת ועולה למעלה מן הרקיע (ב״ב כה:).—וכמו נכפל: ר׳ לוי אמר נ כ פ פ ה היריעה שעל הארון וראו בו (מד״ר במד׳ ה).

—פִּיעֵ׳, *כּוֹפֵף, ואמר המשורר: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מעונהו וביהו, ואיך אוכל ל כ ו פ ף לב בעיניו ימי היין ביום קלון כמותו (ר״ש הנגיד, הגרפה הזמן).

—הִפְעִ׳, *הִכְפִּיף, — כמו קל: האמת להשכיח, ולכבות להדיה, והרדי אל והכמי תורתו ל ה כ פ י ף ולהכחיש ולהשית (יהודה הדסי, אשכול הכפר, JQR VIII 437).

אגמון.-כָּרַךְ.-*גָּחַן.-גמיש.-גמישות.-*גָּמַשׁ.-וָו.-כרע.-*רצף, שפוד שנרצף.-שחה.-השתחוה.-וההפך: זקף, פשט.

[א]כפר, ממנו א.כֹּפֶר, א.כָּפָר.

[א]**כֹּפֶר**[1]), ש״ז,—כמין זֶפֶת או חֵמָר: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בַּכֹּפֶר (בראש׳ ו יד).—*כֹּפֶר היהודים, החֵמר של ים המלח: גם ילקטו על חוף הים ההוא (ים המלח) כפר שחור הנקרא כפר היהודים (בני״ע, עורקיה כלויה).

[ב]כפר, ממנו ב.כֹּפֶר, ב.כָּפַר, כֶּפֶר, *כַּפָּרָה, *כִּפָּרוֹן, ואולי גם כַּפֹּרֶת.

[ב]**כֹּפֶר**, ש״ז, סמי׳ כָּפְרוֹ, כָּפְרְךָ, — כסף וכדומה שאדם נותן כדי להציל נפשו ממות, Lösegeld; rançon ransom: ואם שור נגח הוא וכו׳ והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת אם כֹּפֶר יושת עליו

[1]) אמר ריב״ג: הו אלקפר a) והו אלזפת, ע״כ, ובעבר׳: הוא (בערבית) הקפר והוא הזפת. ובכ״י אחר: הו אלקפר אליהוד והו אלחמר, ובעבר׳: הוא קפר היהודים והוא החמר.

a) قفر

ונתן פדין נפשו ככל אשר יושת עליו (שמות כא כט-ל). כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כֹּפֶר נפשו ליי' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל (שם ל יב-יג). ולא תקחו כֹּפֶר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת ולא תקחו כֹּפֶר לנוס אל עיר מקלטו (במד' לה לא-לב). ענו בי נגד יי' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כֹּפֶר ואעלים עיני בו (ש"א יב ג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כֹּפֶר ואביונים בשער הטו (עמו' ה יב). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם לא ישא פני כל כֹּפֶר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לד-לה). כֹּפֶר נפש איש עשרו (שם יג ח). כי חמה פן יסיתך בשפק ורב כֹּפֶר אל יטך (איוב לו יח). — ובכלל דבר שבשבילו נסלח לאדם עונו, בשבילו ינצל ממות: אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כֹּפֶר (איוב לג כג-כד). אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כָּפְרוֹ (תהל' מט ח). —ובתו"מ: שור שנגח את האדם ומת מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר (ב"ק ד ה). יש בן חייב בכופר וחייב במיתה חייב במיתה ופטור מן הכופר (תוספתא שם ד ו). המית עבד עברי נותן כל כופרו (שם ח). הכהו הראשון הכיית מיתה ובא השני ובילבלו ובו' הראשון נותן נזקו והשני נותן כופרו (ירוש' שם ד ד ג). —ובהשאלה, פלוני הוא כֹּפֶר פלוני, שהוא יענש במקום פלוני: כֹּפֶר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד (משלי כא יח). כי אני יי' אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כָפְרְךָ מצרים כוש וסבא תחתיך (ישע' מג ג). — ואמר המשורר: ומי ישמע סרי שיחי ויתעשת להותי, יחידתי היי כפר לאה יולד לצרתי (ר"ב הגגיד, ימהר יום פקודתי). ואלו צר אחזהו הרפתיהו ברב חילי, ולו ישוב במו כפר פדיתיהו ככל יש לי (הוא, כבר כגמו). ואגיד פלאך בעדת חסידים ונסיך בתוך עוטי גדילים, גאלתני ושמת לי לכפר ביום איד זה כמו ישנה אוילים (הוא, הגי תעב). מטע אהבים ועפר, בו נקבצו חן ושפר, נפשי פדות לו וכפר (ראב"ע, אין יבגיו). מי יתנני כפרך אחי ובי תפגע תמותה בל קרוב אליך, נדתי ימי חיי עלי נודך והן אתאו קבר הוא מנת הכלך (רמב"ע, קטע כ"י גני' קאהיר). — ומ"ר *כפרים, כופרים: כופר אחד וכו' ולא ב' כופרין (ב"ק מ.). חייבי כופרין (שם). — ואמר המליץ: וזכודאת יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (מ' אלדבי, ב"א ו).

ג·כֹּפֶר[1], ש"ז, מ"ר כְּפָרִים, —צמח טוב הריח בצורת אשכול, Cyperblume (Lawsonia inermis): אשכל הַכֹּפֶר דודי לי בכרמי עין גדי (שה"ש א יד). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כְּפָרִים עם נרדים (שם ד יג). —ובמשנה: הוורד והכפר והקטף והלוטם (שבי' ז ו). —ואמר המשורר: הרי בשמיה מרעה עפרים, נצי כדמיה נרד עם כפרים, דקתה וסמיה מלאו עברים (ר"י הלוי, נודע ככל). לי ציצים לי פרי לי עלים, לי שושן לי כפר ואהלים (ראב"ע, אל אחד). צדור מר וסבחר עפרים, וכרו בנרד וכפרים (הוא, איך יבליו). אמיר בשם בגן מוסר כפרין נתנו ריח ונרדו (רמב"ע, דיואן לה, כ"י בודל'). ולכל דוה לבב לכו התענגו בצבי כפרינו ונרדינו (שם מו).

ד·כֹּפֶר, ש"ז—כמו כָּפָר: כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כֹּפֶר הפרזי (ש"א ו יח). —ובמדר': שלש מאות וששים וארבע מיני בתי שלחים היו מקיפין סביבות ירושלם ובכל אחד ואחד היה בו כופר והיו מלאים כל מיני בשמים והיו כהנים יוצאים לשם (מדר' שה"ש, בנתיק, כ"י, הוצ' גרינס').

כָּפָר[2], ש"ז, מ"ר כְּפָרִים, — מקום מושב קטן לאנשים מוקף שדות וכרמים, Dorf ; village: לכה דודי נצא השדה נלינה בַּכְּפָרִים נשכימה לכרמים (שה"ש ז יב-יג). ועל האצרות בשדה בערים וּבַכְּפָרִים ובמגדלות יהונתן בן עזיהו (דה"א כז כה). —ובתו"מ: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה י' בטלנים פחות מכאן הרי זה כפר (מגי' א ג). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט"ו כפרים ועיירות גדולות קורין בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (שם א). עד

---

[1]) באשור' כפר, בארמ' כופרא. — ואמר ריב"ג: וראית פי שרח משנה רכופר לרבינו שרירא גאון ז"ל אנה ע'צנ אלחנא והד'א אלתפשיר ענדי הו אלצחיח לאנ אלחנא סנ אלטיב ולה ענקוד, ע"כ,—ובעבר': וראיתי כפרוש משנה דכופר לרבינו שרירא גאון ז"ל שהוא עץ אלחנא (בערבית) וזה הפרוש הוא האמתי אצלי יען אלחנא הוא מן הריחניים ויש לו אשכולות. והסכימו לזה גם החדשים. אך ערוך אמר כי כפר הוא הפרח ג'ירופלי, והרמב"ם הביא שני הפרושים ולא הכריע.

[2]) באשור' כפר, בארמ' כפרא, בערב' כַפר a), אולי שאולה מארמ'. ולא נתברר מקור מלהזו ומשמ' העקרית.

a) كفر.

מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב"מ ד ו). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים והיה בו זקן אחד והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בכתב ידו ואחרים חותמין (עדי' ב ג). ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך וכו' ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך (חגי' יג:). בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עמהן (מגי' יט.). המגרש את אשתו לא תנשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי אם היה בכפר קטן זה היה מעשה ואמרו כפר קטן נידון כשכונה (כתוב' כח.).—ואמר המשורר: סלעים וצורים והרים בצורים באונך, וקריות וערים מדינות וכפרים בגאונך (ינחק בנגילת, קיניך).—ומצוי בסהמ"א.

א·**כָּפַר**, פ"י, כפרת, — כפר אניה וכדומה בכֹפר, צפה אותה בכֹפר לבלתי יכנסו המים להוכה דרך בין הסדקים וכדומה: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (בראש' ו יד). — *כִּפֵּר כטיט וכדומה: תנור של סדקין שעשה טפלה לכל אחד ואחד ומקום הסדקים מגולה טמא נתן חול או צרורות טהור כפרן טיט על גבי הסדק טמא (תוספתא כלי' ב"ק ד י).

ב·**כָּפַר**[1],—קל לא נמצא.

—פע', כִּפֵּר, כַּפֵּר, כִּפַּרְתֶּם, כַּפֵּר, אֲכַפֵּר, אֲכַפְּרָה, יְכַפֵּר, יְכַפֵּר, כַּפְּרֶתְהוּ, כַּפְּרִי, כַּפְּרָה, כַּפֶּרְךָ, תְּכַפְּרֵם, יְכַפְּרֶנָּה, —א) כִּפֵּר פניו של פלוני במנחה וכדו', נתן לפלוני מנחה כדי לרצותו ולשכך חמתו: ואמרת (לעשו כאשר יפגשך ושאלך למי כל העדרים האלה) לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו וכו' גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (בראש' לב יט-כא).—וכִפֵּר את החמה: חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד).—ב) כִּפֵּר על דבר, עשה על הדבר מעשה שעל ידי זה יסלחו עונות וחטאים וכדומה: וכִפֶּר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (שמות ל י). וחטאת על המזבח בכפרך עליו וכו' שבעת ימים תכפר על המזבח (שם כט לו-לז).—ג) כִּפֵּר על פלוני, עשה מעשה שבגללו נסלח לפלוני עונו, למשל הקריב בערו קרבן וכדומה: ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל). ואת כל חלבו (של הפר) יקטיר המזבחה וכו' וכִפֶּר עליו הכהן (על האיש אשר חטא) מחטאתו ונסלח לו (ויקר' ד כו). והקריבו (הכהן את הכבש וכדומה) לפני יי' וכִפֶּר עליה (על האשה הטמאה) וטהרה ממקר דמיה (שם יב ז). ועשה הכהן את החטאת וכִפֶּר על המטהר מטמאתו (שם יד יט). וחטא את הבית בדם הצפור וכו' וכִפֶּר על הבית וטהר (שם נב-נג). והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכִפֶּר בעדו ובעד ביתו (שם טז יא). וכִפֶּר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם (שם טז). וכִפֶּר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יְכַפֵּר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יְכַפֵּר (שם לג). ויאמר דוד אל הגבענים מה אעשה לכם ובמה אֲכַפֵּר וברכו את נחלת יי' (ש"ב כא ג).—והקרבן יכפר: כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לְכַפֵּר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יְכַפֵּר (ויקר' יז יא).—ובתו"מ: שקרבנות ציבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאביהם שבשמים (תוספתא שקל' א ו). כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על עכו"ם (ב"ב י:). מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרין כתונת מכפרת על שפיכות דם וכו' וציץ מכפר על עזות פנים (זבח' פח:).—ד) עשה החוטא בעצמו דבר שבשבילו יסלח לו עונו: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי' לְכַפֵּר על נפשתיכם (שמות ל יה). ואם דל הוא (המצורע) ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לְכַפֵּר עליו (ויקר' יד כא). ושעיר חטאת אחד (תעשו) לְכַפֵּר עליכם (במד' כח כב). ונקרב את קרבן יי' וכו' לְכַפֵּר על נפשתינו לפני יי' (שם לא נ).—ה) כִּפֵּר אלהים לפלוני, לעונו, סלח לו חטאתו: כי ביום הזה (ביום הכפרים) יְכַפֵּר (אלהים) עליכם לטהר אתכם (ויקר' יו ל). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו כַּפֵּר לעמך ישראל אשר פדית יי' (דבר' כא ז-ח). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות אל תְּכַפֵּר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי (ירמ' יח כג) למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בְּכַפְּרִי לך לכל אשר עשית (יחזק' יו סג). דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תְכַפְּרֵם (תהל' סה ד). והוא רחום יְכַפֵּר עון ולא ישחית (שם עח לח). עזרנו

[1] לא נתברר בודאות מקור פעל זה. רוב הקדמונ' אמרו שהוא מן מושג של כסוי או של מחה וקנח דבר, והחדשים הביאו לזה סמך מן הפעל כפר באשור' שמשמש במשמ' שפשוף ובמו"ב במשמ' כפרת עון.

אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וְכַפֵּר על חטאתינו למען שמך (תה׳ עט ט).—וְכִפֵּר בעד: כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יי׳ הטוב יְכַפֵּר בעד (דהי״ב ל יח).—ובתו״ם: אנא בשם כַּפֶּר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעוו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל (יומ׳ ו ב). מיתה ויוה״כ מְכַפְּרִין עם התשובה תשובה מְכַפֶּרֶת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יוה״כ ויכפר (שם ח ח). (האומר) אחטא ויוה״כ מְכַפֵּר אין יוה״כ מְכַפֵּר (שם ט). כל זמן שביהמ״ק קיים מזבח מְכַפֵּר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו (ברכ׳ נה.). כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב (יומ׳ מג:). על מה קטורת מְכַפֶּרֶת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (שם מד.). א״ר יוחנן אוי להם לעכו״ם שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמן שבהמ״ק קיים מזבח מְכַפֵּר עליהן ועכשיו מי מְכַפֵּר עליהן (סוכ׳ נה:). בזמן שהיא (האשה) צנועה בתוך ביתה כשם שהמזבח מְכַפֵּר כך היא מְכַפֶּרֶת על ביתה (תנחומא וישלח).—ו) כִּפֵּר צרה, מנע אותה: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כַּפְּרָהּ ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע׳ מז יא).

—פֻּעַ׳, כֻּפַּר, יְכֻפַּר, תְּכֻפַּר.—א) כֻּפַּר בפלוני, נעשה ע״י פלוני מעשה לכפר על עון: ואכלו אתם אשר כֻּפַּר בהם למלא את ידם לקדש אתם (שמות כט לג).—ב) כֻּפַּר לו להעון: ולארץ לא יְכֻפַּר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במד׳ לה לג).— וכֻפַּר העון: וסר עונך וחטאתך תְּכֻפָּר (ישע׳ ו ז). אם יְכֻפַּר העון הזה לכם עד תמתון (שם כב יד). לכן בזאת יְכֻפַּר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו (שם כז ט). בחסד ואמת יְכֻפַּר עון (משלי טז ו).—ג) כֻּפַּר בְּרִית, הופרה, בטלה: וְכֻפַּר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יח).

—נִפְעַ׳, נִכַּפֵּר,—כמו כֻּפַּר: כפר לעמך ישראל וכו׳ וְנִכַּפֵּר להם הדם (דבר׳ כא ח).

—הִתְפַּ׳, הִתְכַּפֵּר, יִתְכַּפֵּר, מִתְכַּפֵּר, — כמו הקודם: ולכן נשבעתי לבית עלי אם יִתְכַּפֵּר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש״א ג יד). — ובתו״ם: רוח הקדש מבשרתן אימתי שתעשו ככה הדם מִתְכַּפֵּר להם (סוט׳ ט ו). הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון וּמִתְכַּפֵּר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם (סנה׳ ד ה). הורה בפני עצמו ועשה בפ״ע מתכפר לו בפני עצמו הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור (הור׳ ב ג). בזבח ובמנחה אין מִתְכַּפֵּר לו אבל מִתְכַּפֵּר לו בתפילה (ירוש׳ ר״ה ב נח:). שאלו לקב״ה חוטא מהו ענשו אמר להן יעשה תשובה וְיִתְכַּפֵּר לו (שם מכו׳ ב לא ד). ר׳ יוחנן אמר נִתְכַּפֵּר מקצת החט נִתְכַּפֵּר כולו ר״ש בן לקיש אמר נתכפר מקצת החט לא נתכפר כולו (שם הור׳ ג מז:). א״ר יוחנן המקדיש מוסיף חומש וְהַמִּתְכַּפֵּר עושה בה תמורה (יומ׳ נ:). בזמן שב״ה קיים אדם שוקל שקלו וּמִתְכַּפֵּר לו עכשיו שאין ב״ה קיים אם עושין צדקה מוטב (ב״ב ט.). אשם שמתו בעליו או שֶׁנִּתְכַּפְּרוּ בעליו ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (בכור׳ יג.). חטאת ששחטה על מנת שֶׁיִּתְכַּפֵּר בה נחשון (זבח׳ ט:). וכי איזה כח מרובה כח מכפרין או כח מתכפרין הוי אומר כח מִתְכַּפְּרִין (שם כב:). אמרו ישראל כשבהמ״ק קיים היינו מקטירין חלבים ואמורין וּמִתְכַּפְּרִין ועכשיו הרי חלבנו ודמינו ונפשותינו (מד״ר במד׳ יח). — ואמר הפיטן: היינו קדם מִתְכַּפְּרִים, היום בשעירים ופרים, ועתה נשארנו חפורים (הפסו מכפרי, קטע כ״י גני׳ קאהיר).

ג.*כפר[1], ממנו ג.*כָּפַר, *כּוֹפֵר, *כְּפִירָה, *כְּפִירוּת, *כַּפְרָן, *כַּפְרָנוּת, *כַּפְרָנִית.

ג.*כָּפַר, פ״ע, עת׳ יִכְפֹּר—כָּפַר במעשה וכדו׳, אמר כי לא היה המעשה ההוא, verleugnen; nier; deny: כפרו שניהם (שני העדים) כאחד שניהם חייבין וכו׳ כפר אחד והודה אחד הכופר חייב היו שתי כיתי עדים כפרה הראשונה ואחר כפרה השניה שתיהן חייבות (סנה׳ ד ד). אינן חייבין עד שֶׁיִּכְפְּרוּ בהן בבית דין (שם ה). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וְכָפַר בקרקעות (או שהודה) בקרקעות וְכָפַר בכלים (שם ו ג). הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שֶׁיִּכְפּוֹר במקצת ויודה במקצת (ב״ק קו:). הַכּוֹפֵר במלוה כשר לעדות (ב״מ ד.). שעל מה שֶׁכָּפַר הוא נשבע (שם).—וְכָפַר בפלוני, אמר כי פלוני איננו, או כי פלוני איננו מה שהוא אומר או מה שאומרים עליו: ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וְכָפַר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ בא יח). האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן כָּפְרוּ כלן בעבודה זרה שלהן (שם בשלח ח). בשר

[1]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כפר[a].

a) كفر

ודם יש לו קרוב אם היה עשיר הוא מורה כו ואם היה עני כופר בו (ירוש׳ כרכ׳ ט יג:). קרי לה יהודיה על שום שכפרה בע"א (מגי׳ יג.). חמורה ע"א שכל הכופר בה כמורה בכל התורה כולה (קדוש׳ מ.). פלוני זה כפר באלהי ישראל (ב"מ עא.). א"ר זירא אם יכפור רבי יוחנן בר׳ אלעזר תלמידו יכפור בר׳ ינאי רבו (ב"ב קיד:). אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל (סנה׳ קב:). שאיני מניחתך עד שתכפור בתורת משה רבך (שם קו.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינה כופרת בו אלא אומרת בשעה שהיה עשיר האכילני והלבישני ועכשיו שהעני איני כופרת בו (מד"ר שמות לג). עם אחד אשר יש בינינו נבונה מכל העמים וכו׳ וכופרים במי שעשה להם טובה (שם אסת׳, אס על המקך). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק׳ רבתי ל). מאימתי מקבלין אותם משיכפרו בהר גריזים והורו בירושלם ובתחיית המתים (מס׳ כותים ב). לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן עבר אביו וראה את הלבלר יושב וקרא אותו ואמר לו לך כתוב שאני כופר בבני והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חתם אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש היטנו וקבלו ואחר כך עבר אביו אצל אותו הלבלר ואמר לו הלבלר מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי להביא עדים לכתוב שאני כופר בבני אמר לו שמא אמרתי לך בכעסי אכפור בו חס לי וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא אין אני כופר בבני (הגדת כלה׳ יד). — כִּפֵּר את פלוני, אמר עליו שהוא כופר: אמר לו (ר"א לר׳ עקיבא) רבי אל תכפרני[1] בשעת הדין כך מקובלני ממך (פסח׳ סט., ע"ז מו:).

כֹּפֶר, ש"ז, מ"ר כִּפֻּרִים, — שהמ"פ מן כִּפֵּר: ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו (שמות כט לו). מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (שם ל י). העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי׳ לכפר על נפשתיכם ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל (שם יה-יו). מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו (במד׳ ה ח). — ובמשנה: אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח׳ ב א). עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם (כלים א ח). מחוסר כפורים אסור בקדש ומותר בתרומה ובמעשר (שם ה). — יום הכפרים, שם יום העשירי בחדש תשרי: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא קדש יהיה לכם וכו׳ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני יי׳ אלהיכם (ויקר׳ כג כז-כח). בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם (שם כה ט). — ובתו"מ: במחוייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהן י"ה שמביאין אחר יום הכיפור (ירוש׳ שבוע׳ א לג ד). על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום כיפור מכפר (יומ׳ פה:). — ומ"ר: שלח לו ר"ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך וכו׳ נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו (ר"ה ב ט). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומ׳ ח א). התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים (שם ד). קדש הקדשים מקודש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה (כלים א ט).

***כַּפָּרָה**, ש"נ, מ"ר כַּפָּרוֹת, — א) שהמ"פ של הפעולה לכפר עון, Sühne; pardon; atonement: תהא מיתתי כפרה על כל עונותי (סנה׳ ו ב). וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם (סנה׳ פב:). — ואמר הפיטן: ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה וכו׳ למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו (תפל׳ יוה"כ, אתה בחרתנו). — ובמליצה, *מי כַּפָּרָה, ואמר הפיטן: בשרו עמי להעלות נר סליחה במושבותם, מי כפרה לדלות ממעיני ישועתם (ר"א בר משה, סדור תימנ׳ ליוה"כ, עם יי׳). — *הריני כַּפָּרָתְךָ, דבור של רגשי כבוד וחבה לאדם; וכשהוא (הכה"ג) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להן התברכו מן השמים (סנה׳ ב א). ר׳ ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע׳ ב א). מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו ברחוק ד׳ אמות נטל סכין ותקע לו בלבו וכו׳ ואח"כ בא אביו של תינוק אמר להם אחינו הריני כפרתכם עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין (ספרי במד׳ קסא). אמר ריש לקיש הריני כפרת ר׳ חייא ובניו (סוכ׳ כ.). כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו (קדוש׳ לא:). הריני כפרת בן בתי כוזא שמאכילני

---

[1]) גרסת הערוך וכן בכ"י (ד"ס), ובנוסח׳ תכפירני. זה פרושו של הערוך. — וכך שמוש הפעל בערבי׳.

כתרומה ואיני כפרת בן בתי כדא שפוסלני מן התרומה (יבמ׳ ע.).—ב) קרבן שמביא אדם לְכַפָּרָה: הורו בית דין וירעו שטעו וחזרו בהן בין שהביאו כפרתן ובין שלא הביאו כפרתן והלך ועשה על פיהן (הור׳ א ג). מלמד שהמתים צריכים כפרה (ספרי דבר׳ רי). מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני שזנו עיניהם מן הערוה (שבת סד.). אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקילקולכם הראשון אמרו לו לא נפקד ממנו איש אמר להן אם כן כפרה למה אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מיד הרהור לא יצאנו (שם). אין כפרה למתים (זבח׳ ע:). שלמו כל הכפרות כולן (שם נג.). אמר לו (אברהם להקב״ה) באיזו זכות (אירש את א״י) אמר לו בכפרות שאני נותן לבניך וכו׳ רבי שמעון בן יוחאי אומר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו (מד״ר בראש׳ מד).—ג) ״מעשה של מנהג בקרב היהודים בפרט בערב יום הכפרים לקחת תרנג׳ל לאיש ותרנגלת לאשה ולקרא עליו קצה פסוקים וסובבים את התרנג׳ל והתרנגלת סביב הראש ואומרים זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי זה התרנג׳ל ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים וארוכים ולשלום, ושוחטים ונותנים בשרן לעניים כעין קרבן לכפרה על האיש או האשה: בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים כגון מנהג הכפרה על ידי תרנגול ונוסח כל נדרי (המאירי, סוף יומא). מה שנוהגים לעשות כפרה בערב י״כ לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג ההוא (ב״י קלרו, טו״ע או״ח תרה). ונהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן בממון שנותנים לעניים (רמ״א שם, בשם מהרי״ל). סוד הכפרות הוא להראות שהדין נשלם על הפדות והכופר (עמה״מ, ריבא דז״א ח). ואנשי חיל יראי אלהים יש להם לנהוג מנהג ותיקין לשחוט כפרות בעד נפשו ובעד נפשות אנשי ביתו באשמורת עיה״כ אחר הסליחות וכו׳ ולכן טוב שיהיו (הכפרות) לבנים (חמה״י ד, עיה״כ א). כבר נתפשט המנהג לעשות כפרות בערב יוה״כ דהיינו שלוקחין תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה וכו׳ ואפילו שני בני אדם יכולים ליקח כפרה אחת וכו׳ שנשרש בלב ההמון שכל כפרת יוה״כ תולה בזה וכמעט שכפרות ואכילת מצה נחשב להם למצוה א׳ (חיי אדם, הלכ׳ יוה״כ, קמד).— נדכור המוני, ״נצרך לי זה לְכַפָּרוֹת, לאמר לעשות כזה כפרה, להמיתו, לאמר אין לי כזה שום צרך: מה שאתם אומרים שלא יש בו אפיקורסות אני באמת לא קריתי בו ולא רציתי אפילו להביט בו למה לי זאת על כפרות אני צריך זאת (נותן גליק, מכת׳ ה).

״כַּפָּרוֹן, ש״ז,—כמו כפרה: תתחתן בנבריות בלי פרון, ולהמאתיך אין להם כפרון (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסרת).

***כְּפָרִי**, כופרי, ת״ז, נקב׳ כפרית, מ״ר כפריים, — של הכפר, של הכפר, וביחוד בנוי של לוי למין כלב ולמין בצל: הזאב והכלב כלב הכופרי[1]) והשועל (כלא׳ א ו). כלב כופרי מין חיה (תוספתא שם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים והולדות הסנאין והתולין וקופות למוכרן לגוי (שם בבי׳ ה ט). מגדלין כלבים כופרין והחולים וקופים וחולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב״ק פ.). מעשה בכלבא אחת כופרית[2]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (מד״ר איכ׳, דרכי ציון). תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים אבל לא מן הכופרים על בני המדינה (תרומ׳ ב ה). קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב הותר בכופרי ולא בכופרי בלבד הותר אלא בכל הבצלים (נדר׳ ט ח).

״כַּפְרִי, כפרי, כפריי, ת״ז, נקב׳ כפרית, מ״ר כפריים, כפריות,—כמו הקודם: וכאשר הגיעה עת האכל והנה הכפרי בא לקראתנו בשמחתו ויביאנו אל ביתו וכו׳ וראיתי בבית הכפרי תרנגל ארך האבר וגדול רך וטוב וכו׳ ואמר אל הכפרי אתה הגדלת טובתך עלינו ולערוך תודה לך חובה עלינו וכו׳ ואני מתאוה לאכול מבשר זה התרנגול אמר לי הכפרי אלו התאוית בשר בני לא חסה עליו עיני וימהר הכפרי הוא ואשתו אחרי התרנגול לקחתו (ב״י תהיוי, תחכמ׳ י). על מה אתה מכה את המורך אדם כפריי והשיב לו לא הייתי יודע שחמורי היה לו אדם קרוב כמוך (נגול המוך, כנק). הלא תראה שהכפריים האוכלים השעורים והמאכלים הגסים יתרונם מעט על הבהמות (מגמד התגמיד׳, עקב). ופיזר הרבה ברופאים ולא הועילו עד כי זקנה כפריית עשתה לו רפואה (משכה טוביה, בית תלב א ח). כפרי אחד אשר לשמע אזן שמע מעודו את שם העיר תרצה היפה וכו׳ התאוה תאוה ללכת תרצתה לראות ביופיה (הקד׳ תעוד׳ כיכרה).

״כַּפְרִיּוּת, ש״נ,—סגולת הכפרי וטבעו: לבן מלך נער בן שנה וכו׳ שנגנב והוליכוהו למרחוק אלף פרסאות

---

[1]) לא נתברר היטב לאיזה מין כלב וכצל הכונה בכנוי זה. ועי׳ הערה לערך כלב. — [2]) הערוך גרס קורטית.

או יותר ונתגדל בבית כפרי ונתלמד מעשה כ פ ר י ו ת ולא חשב ולא זכר אחר מלכותו (אוצ' גדיק', ילקת בזים).

***כַּפְרָן,** ש"ז, מ"ר כַּפְרָנִים, — מי שדרכו לכפור בכל דבר: תן מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי חייב באחריותו ואם בא להזור אינו חוזר וכו' א"ר ויראה כשהוחזק כ פ ר ן (גיט' יד.). מה להצד השוה שבהן שכן לא הוחזק כ פ ר ן תאמר בעדים שכן הוחזק כ פ ר ן (ב"מ ד). מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו וחזר ואמר פרעתי הוחזק כ פ ר ן לאותו ממון (שם יז.). היה חייב לחבירו שבועה בב"ד ואמר נשבעתי והעדים מעידין אותו שלא נשבע וחזר ואמר נשבעתי הוחזק כ פ ר ן לאותה שבועה (שם). שהוחזק לוה זה כ פ ר ן פעם אחרת לפיכך אין נאמן לומר פרעתי (רש"י שם יז:). שטר שיש בו נאמנות ונמצא המלוה כ פ ר ן בדבר אחר (תשו' ר' מבולס כ"ר קונ', מובא בטתו"מ עה). ולעולם אין אדם מוחזק כ פ ר ן עד שיכפור בבית דין ויבאו שני עדים ויכחישוהו במה שכפר (רמב"ס, טוען ונטען ו ב).—ובמשמ' כופר בדעות ואמונות: ומי יסרה בזה אין צורתו כצורת המשכילים מפני כי אשר זו צורתו ידוע כשרותו קודם דעת המורה ית"ש ומזה היו ה כ פ ר נ י ם בעיקר יודעים זה (יבועה בן יהודה הקראי, פי' כרהב'). אבל כבר ידענו קיומו כלבד ה כ פ ר נ י ם המכחישים לבורא העולם (הוא, ספ' הנגיות).

***כַּפְרָנוּת,** ש"נ,—שהמ"פ מן כפרן: מלוה שהיא נעשית בו כ פ ר נ ו ת אינה נשמטת כ פ ר נ ו ת שהיא נעשית מלוה משמטת וכו' מלוה שהיא נעשית כ פ ר נ ו ת גובה כ פ ר נ ו ת שהיא נעשית מלוה גובה בבינונית (ירוש' גיט' ה מו ג). מי שאמר אין לך בידי כלום לענין הוחזק כפרן או לא משום שחזר ואמר פרעתיך יכול לומר אין זה כ פ ר נ ו ת שזה שאמרתי לך אין לך בידי כלום לא באתי לומר אלא פרעתיך (בו"ת הרי"ף פה).—ובדעות ואמונות: וזהו טעות הנוצרים שאומרים על הקב"ה שהוא חי בחיים שהוא רוח הקדש וחכם בחכמה שהיא המאמר והוא שקורין לה בן וזהו כ פ ר נ ו ת ממש וכו' מביא הקב"ה לידי ריבוב ומחליף עליו החילוף וכופר כ פ ר נ ו ת גדולה שהוא משים הבורא מורכב (ליקוטים מר"ד הנגלי, הליכ' קדם 72). כ פ ר נ ו ת דת זדים הנוצרים אשר חברו כסא הוות עם אלהים יתעלו תושבחותיו ותהלותיו שהוא ה' אחד ואמרו כי הוא אב וכן ורוח הקדש (ר"י הדסי, אשכל הכפר, JQR VIII,432). ואמר כי הדבור בו בכל אשר הורה עליו השכל ובאה כו גם מצות התורה כמו ה כ פ ר נ ו ת והרציחה והטעם כו שהוא לחוק לבד (ר"א הקראי, ג"ע, הג המצות ה). ובחרם בדרך הרעה ולא בטובה ובכפרנות בלי אמונה ועל כן יוזקם טרם הבראם (מעשיות א, ביה"מ ילינק ה).

***כַּפְרָנִית,** ש"נ,—א) כמו כַּפְרָנוּת: מלוה שהיא נעשית כ פ ר נ י ת אינה משמטת כ פ ר נ י ת שהיא נעשית מלוה משמטת (ירוש' שבי' י לט ג).—ב) *אשה כֹּפֶרֶת: ואם תתמה כרהב שנתגיירה ובנסה יהושע כ פ ר נ י ת היתה ולא משבעה גוים (הגה' פסוק', בגור').

כַּפֹּרֶת, ש"נ,—כסוי על גבי כלי עשוי מתכת, Deckel, couvercle; covering: ועשית כַפֹּרֶת זהב טהור וכו' ונתת את הַכַּפֹּרֶת על הארן מלמעלה (שמות כה יז-כא). ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הַכַּפֹּרֶת על הארן מלמעלה (שם מ כ).—ובתו"מ: קינין וגוזלי עולה עצים ולבונה וזהב ל כ פ ו ר ת (שקל' ו ה). אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון ו כ פ ו ר ת וכרובים אש ושכינה ורוח הקדש ואורים ותומים (יומ' כא:). בֵּית הַכַּפֹּרֶת, כנוי לקדש הקדשים בבית המקדש: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו' וחדריו הפנימים ובית הַכַּפֹּרֶת (דהי"א כח יא).—ובתו"מ: נתן לה (להזונה) זהב ר"י בר' יהודה אומר אין עושין אותו ריקועין אפילו אחורי ב י ת ה כ פ ו ר ת (תוספתא תמורה, ד).—ב) *בבתי כנסת היהודים, כעין מסך קטן מעל להפרכת אשר על ארון ספרי התורה, נהוג בדבור העם.

°כפרת,—צרוף ארבע האותיות משבע אותיות שיש להן הברה כפולה רפה ודגושה: שבע כפולות כגד כפרת יסודן חיים ושלום וכו' משתמשות בשתי לשונות ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת רך וקשה (ספ' יצירה ד א).

א. כפש[1], ממנו א. כַּפֵּשׁ, *כִּפּוּשׁ, ב. *כְּפִישָׁה.

א. כָּפַשׁ,—קל לא נמצא במקרא.

— הפע', הִכְפִּישׁ, בכנ' הִכְפִּישַׁנִי, — הִכְפִּישׁוֹ באפר, שׂם עליו אפר לאות אבל וצרה ולכלך אותו: השביעני במרורים הרוני לענה ויגרס בחצץ שני הִכְפִּישַׁנִי באפר (איכ' ג יה-יו).—ואמר הפיטן: ויחמוס וינצל מעדיו להכפישי, ומגבה לתהום הרפישי, ותזנח משלום נפשי (ר"א קיר, קינ', איכ' אכפתו). תביט כדכינו ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור כמאז בו להחפישנו, תת המון לאומים תחת נפשנו (קרוב' בקל', מעתיק פלוסים).—ואמר המשורר:

---

[1]) רק עבר', ולא נתברר היטב מקורו ומשמ' העקרית.

נכעים בנות ימים בזברו עד יאש לער באפר כוז להכפישנו (רמב"ע, דיואן קי"ג, לפני ומן).—ובמליצה, הכפישו ברפש, הכניסו בדברי שטות: ככה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל"ג, רפסודות).

—הפע', *הכפש, מכפש, מוכפשת,—שהכפישוה: כל זמן שהיא מוכפשת באפר בביכול וכו' באותה שעה הס כל בשר מפני יי' (מד"ר כרלה' עה, בס בה"פ, אתי מלכגון).

—קל, "כפש, פעו' כפוש,—כמו מכפש: פין רועה נאמן, כפוש באפר ומודמן, צאן אשר היקי הואמן, איך גזו בלא זמן (ר"א קליר, קינ', או בהגון).

—התפ', "התכפש כאפר,— הכפיש את עצמו: קמתי על כן בקהל אשוע מבקש צדקה הנם רוגש בביה הועד ומתכפש בעפר (כגימ' כר זרת, אקום תגות גילה).

—נפע', "נכפש,—שהכפישוהו: איך הוללה יפעתך נכפשה ברפש, איך חרבות הערלים באו לבך (יל"ג, אדו"מ ט).

ב.*כפש[1]), ממנו א.*כפישה, ב.*כפש, ב."כפש, "כפש.

ב.*כפש[2]), פ"י, פעו' כפוש, כפושה, — מדד במדה כפושה, דבור ישמש במשמ' עבר על המדה הראויה עשה דבר שלא כהגן: אמרו להן בית הלל לבית שמאי והלא פישון הגמל מיאנה אשתו שלא כפנין אמרו להן ב"ש לבית הלל פשון הגמל במדה כפושה[3]) מדד לפיכך מדדו לו במדה כפושה (יכמ' קז:).

ג.*כפש[4]), פ"ע, פעו' כפוש, כפושה, — כפוש בחשך וכדומה, כמו כלוא, סגור: וגויתו בגיא נטושה, בתחתית ארץ רטושה, באישון חשך כפושה, באשמנים רפושה, בטמון חבושה (מבול' כר קגוני', יוה"כ, מי יתנה).

א.*כפש, ב"ז, — סל גדול ישימו בו זיתים שיתרככו קדם הכתישה: המניח את זיתיו בכופש[5]) שיטתינו שיהו נוחין לכתוש (טהר' ט ה).

ב.*כפש, ב"ז,—בה"פ מן א.כפש, הכפיש באפר: כופר פדיון נפש, פדה מטביעת רפש, מיחליך בעגוי וכופש, תחיים בטללי נופש (מחז' רומני ליוה"כ, כופר פדיון).

*כפש, ב"ז,—כמו הקודם: אורח לחופש, אקו לדולי מכפש, בלבי אל יהי טפש, כחוכי אל יהי עפש (פתית' תרי"ג מלות לרסע"ג).

*כפת, ממנו *כפיתה, א.*כפת, *כפת, *כפתה.

א.*כפת, פ"י, — קשר ידיו או רגליו יחד, binden, fesseln; lier, ligoter; to tie: כיצד מלקין אותו כופת שתי ידיו על העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו וכו' (מכות ג יב). לא היו כופתין את הטלה אלא מעקדין אותו (תמיד ד א). כפתוה (את הפרה האדמה) בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה ראשה בדרום ופניה למערב (פרה ג ט). היה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור (ב"ק ו ה). המניח עם הארץ בתוך ביתו לשמרו וכו' אפילו מוכל אפילו כפות (טהר' ז ה). ר' טרפון אומר (הלולב) צריך שיהיה כפות ואם (היה) פרוד יכפתנו (ספרא אמור יב טו). תפשו את משה והעלוהו לבימה וכפתוהו והניחו הסייף על צוארו (מכי' יתרו א). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (ספרי דבר' פא). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא בו כפתהו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא בקל' א ו). כפת ידיו ורגלו וישב לו באמת המים (בס מקוא' ז א). כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי (פסח' מט:). אמר רבא כפתו ומת ברעב וכו' כפתו בחמה ומת בצינה ומת וכו' כפתו לפני ארי (סנה' עז.). כפתוהו על העמוד ורץ מב"ד (כתוב' כת.). אמר ר' יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (לשררה) אני כופתו ונותנו לפני הארי (מנח' קט:). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני והוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו' אלא לדעתו (מד"ר כרלה' נו). א"ר יהושע בן לוי כשהגלה נבוכדנצר את ישראל היו כפותים מאחריהם (בס במות כו). כך ישראל באין אומות העולם והובמין אותם ממקום למקום והובשים אותן וכופתין אותן בקולרין (בס נו). זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח (בס ויקר' ל). מה עשה הקב"ה נטל שר הארץ וכפתו והפילו לפניהם (בס כמד' כג). פרעה מלך מצרים ותרהקה מלך כוש היו באותו הנס ובאו

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ' של שרש זה בעבר'.

[2]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן.—[3]) בירוש' (בס יג יג ג) בכפישה, עי' זה הערך. ופרש רש"י במדה כפויה, אך אין למשמ' זו יסוד ואין לה טעם כאן לפי כונת הענין.

[4]) לא נתברר מקור פעל זה במשמ' שהשתמש בו הפיטן.

[5]) כך בערוך וכן בתוספתא, ובנוסח' בכוה"ש.

לסייע לחזקיהו הרגיש בהן סנחריב ומה עשה להם סנחריב הרשע בערבית כ פ ת ן בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן להיידותיו של סנחריב וכו׳ בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כ פ ו ת י ן אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני (בס בס״ב, אתי מלכנון). כיון שבא משה אצל אבות העולם אמרו לו מה עשו האויבים בבנינו אמר להם מהם הרגו ומהם כ פ ת ו ידיהם לאחוריהם (בס איכ׳, פתית׳). בשעה שנכנסו שונאים לביהמ״ק תפשו את הבחורים ו כ פ ת ו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין (בס, ודמעתה). ומה עשה הקב״ה כ פ ת את שרו (של סיחון) של מעלה והפילו ומסרו ביד משה (תנחומא, הוספ׳ לדבר׳ ח). אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין (רמב״י דבר׳ א טו). וכן יש לו (להדין) ל כ פ ו ת ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים (רמב״ם, סנה׳ כד ט).

—נפע׳, *נכפת, — שכפתוהו: זה יצחק ש נ כ פ ת על המזבח (מד״ר בס״ב, אבגול הגופר). והרי (לולב) זה פרוד ואין אתה יכול לכפותו שיהו ענפיו הפרודים כאן וכאן נ כ פ ת י ם ומתמעכים אצל אביהם שהן מחוברים בו לפי שקשים הן (רמב״י כוכ׳ לב.).

—פע׳, *כפת, —אגד יחד: מעשה באחד ש כ י פ ת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב א).

—פע׳, *כפת, מכפת, מכופת, מכופתין, —כמו נכפת: של זהב היו (המטות) והיו מ כ ו פ ת י ן בכפאתין של כסף (מד״ר אסת׳, תור כרפס).

—הפע׳, *הכפית, —כמו כפת, ובהשאלה, חבר יחד: נביא מ כ פ י ת[1]) ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן גדול (ירוש׳ הור׳ ג מח:).

*כפת, ב״ז, מ״ר כפתים, כפאתין, —קשר, עניבה, Knoten, noeud; knot: של זהב היו (המטות) והיו מכופתין ב כ פ א ת י ן[2]) של כסף (מד״ר אסת׳, תור כרפס).

ב.*כפת[3]), פ״י, — כפת שמן וכדומה, שפך: שכרנו שבאנו ללמוד תורה ש כ פ ת לנו תורה בשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד״ר ויקר׳ ג).

א.*כפת[4]), כפת, כופת, בזו״נ, א) חתיכה גדולה של עץ וכדומה, Klotz; bloc; block: כ ו פ ת שקבעו בנדבך קבעו ולא בנה עליו בנה עליו ולא קבעו (כלים כ ה). כ ו פ ת שסידקו וכרבמו ועשאו פנים (בס כב ט). כ ו פ ת[1]) בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותה בשבת (תוספתא שבת יג־יד יז). כ ו פ ת[2]) חלקה שאין בה גובה טפח (בס כלים כ״ב ב א). שני כ פ ו ת י ן[3]) זה על גבי זה ואבן על גבי הכפותין (בס אהל׳ יב א) ראשי כלונסות שיושבין עליהן האומנין וכו׳ ובן כ ו פ ת של תמרה שהוא יושב עליו אפי׳ גבוה טפח (רמב״ם, כלים כה י). — ב) כ׳פת שאור וכדו׳, התיבה של בצק: תינוק שנמצא עומד בצד כ ו פ ת[4]) של בצק (תוספתא טהר׳ ג יג). א״ר שמעון בן אלעזר בצק שעשאו כ ו פ ת בטל (ירוש׳ פסח׳ ב כח ד). כ ו פ ת[5]) שאור שיהרה לישיבה (בבלי בב מה:).

ב.*כפת[6]), כ ו פ ת, ב״ז, —מעיל רחב: סגום עבה ו כ ו פ ת[7]) עבה (אהל׳ יח א).

*כפתה[8]), ב״נ, מ״ר בפתות, כפתוה, כפתותיהם, — כעין שק, תרמיל ישימו בו צידה לדרך וכדומה, Satteltasche; sac, saccoche; saddle-bag: באיזו זכות ניצולו (הכנענים) בזכות חסד שעשו עם אבינו יעקב ומה חסד עשו ר״א אמר אזורי מתניהם התירו ור״ל אמר קשרי כ פ ת ו ת י ה ן[9]) התירו (מד״ר כלאב׳ ק).

כפתור, כפתר, ב״ז, כפתריה, ־ריהם, —א) דבר עבה קצת עגול, כמו מה שמתהוה בצמחים במקום שיציץ שם הציץ או יסתעף הסעיף, Knospe; bouton; leafknot: שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח וכו׳ ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכו׳ כפתריהם וקנתם ממנה יהיו (שמות כה לג-לו). — ודבור, *כפתור ו פ ר ח, לדבר נאה מאד: בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר׳ טרפון היה אומר כ פ ת ו ר ו פ ר ח ובשעה

---

[1]) כך בשרידי הירוש׳ מהגניז׳, ובדפוס קראקא׳ין מ כ פ ת ידיו ורגליו.

[2]) כך הכתיב בכל הנוסח׳ ולא נתברר סבת הדבר.

[3]) בערב׳ ההמונ׳ כַּפַּת a), שפך משקה בבהילות.

[4]) בארמ׳ כופתא.

a) كفت

— [1]) גרס׳ הערוך, ובנוסח׳ כיפת, ובצוק״מ כרפת. — [2]) כך בכל הנוסח׳, ובצוק״מ כיפת. — [3]) כך גרס׳ ר״ש (במשנ׳ אהל׳ יא ג), ובנוסח׳ כפיתין. — [4]) כך בנוסח׳, בצוק״מ כיפת. — [5]) בגמ׳ חול׳ (דף קכט.) כיפת שאור. [6]) לא נתברר מקורו. — [7]) פרש רה״ג: וכופת דומה לברנוס ואין לו איתקה. ע״כ. וכן הערוך ערך קפל.

[8]) בערב׳ כפית a). — [9]) בקצת נוסח׳ הדפוס כתפותיהן, וכן בירוש׳ (כוט׳ א יז:), ואין לכתף ענין כאן, ובספר׳ מדויקים כתוב כפתותיהן. ופרשו קצת המפרשים קשר, חבילה, ויותר נראה שהוא כמו המלה הערבי׳ שבהערה הקודמת.

a) كفت

שהיה אומר רבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם בדרך אשר תלכו בה (מד"ר ברא' נא).—ומצוי דבור זה בסהמ"א: וזה כ פ ת ו ר ופרח (גרור המור, חיי שרה). אמנם כפי מה שכתבנו יבא כ פ ת ו ר ופרח (ר"מ אלביליה, ראש' דעת ה). והנה הר"ם אלמושנינו ז"ל השיב כזה דברים נכונים כ פ ת ו ר ופרח (רבנ"ל דולאן, מגל' ספר עג:). כפתור ופרח אין להימין ואין להשמאיל מבל אשר דברת (רמח"ל, דרך תכמה יז).—ולהפך, "לא כפתֹר ולא פרח: המעיין יראה כי אין שם לא כפתור ולא פרח (הקד' ערך מלין, סי' ז). — ב) ראש העמוד, Säulenkapitäl; chapiteau (d'une colonne); capital (of column): ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הַכַּפְתֹּר וירעשו הספים (עמו' ט א). גם קאת גם קפד בְּכַפְתֹּרֶיהָ ילינו (צפנ' ב יד).—ג) "השתמשו בזמן מאוחר בשם זה לחתיכה קטנה קצת עגולה עשויה מעץ, עצם או מתכת, תשמש לחבר יחד שני חלקי בגד תכנס בתוך פתיחה שבחלק השני, Knopf; bouton; button, נהוג בספרות החדשה ובדבור.—ד) "בעין צביה בריאה וכדומה: בר אוזות שנמצא בשלהי ושט סמוך לקורקבן כמין כ פ ת ו ר י ם או בועות וכשנפתחים מונחים בתוכם תולעים חיים וכו' שרוב אותם ה כ פ ת ו ר י ם הממה מחלק הקורקבן ולא מחלק הושט (בו"ת חת"ס, יו"ד כח).

כ"ץ, — ר"ת: כהן צדק.

כֵּצַד,—עי' *כֵּיצַד.

כצ"ל,—ר"ת: כן צריך להיות.

א. כַּר[1]**,** בזו"ג, מ"ר כָּרִים, — כעין שק ממלא תבן או מוכים לשבת עליו או לשכב עליו, Polster; carreau; bolster: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בְּכַר הגמל ותשב עליהם (בראש' לא לד).—ובתו"מ, כסת ארכה במטה תחת גוף השוכב, Matratze; matelas; mattress: ממלא את הקיתון ונותן תחת הכ ר או תחת הכסת (שבת ד ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו וכו' ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כ ר או סדין מנענעו בידו (שם כ ה). מעות שעל הכ ר נוער את הכ ר והן נופלות (שם כא ב). שומטין את הכ ר מתחתיו (של המת) ומטילין אותו על החול בשביל שימתין (שם כג ה). מחזיר את הכ ר בלילה ואת המחרישה ביום (ב"מ ט יג). וכי לא היה לו למשה כ ר אחד או כסת אחת וכו' שיניח תחתיו (מכי' בשלח, עמלק א). עור העריסה וכו' בכ ר אין פחות מחמשה ובכסת אין פחות משלשה (תוספתא כלים ב"מ ו ב). כ ר מלא תבן כסת מלאה מוכין (שם אהיל' יב ב). נותן לה (הבעל לאשתו) כ ר נר ופתילה כום וחבית וקרירה ר' יוסי אמר כ ר אין לה שאין נשי העניים ישנות על הכר (ירוש' כתוב' ה ל:). ראת (כתם) על הכר נאמנת לומר כזה ראיתי (שם נדה כ ג:). (מצא את התפלין) בין כ ר לכסת שלא כנגד ראשו (בבלי ברכ' כד.). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכ ר ולא לתוך הכסת ביו"ט (שבת מח.). מגדלת (האשה) שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה (ערוב' ק:).—ומ"ר: הכ ר י ם והכסתות אין בהם משום כלאים ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בהם (כלא' ט ב). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כ ר י ם וכסתות אלא ע"ג קרקע (מו"ק יז:).

ב. כַּר, ש"ז, מ"ר כָּרִים,—א) ככש שמן, עמר לטביחה, לאכילה, fettes Lamm; mouton gras; fat lamb: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כָּרִים ואילים (דבר' לב יד). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הַכָּרִים ועל כל הטוב (ש"א יה ט). ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כָּרִים ומאה אלף אילים צמר (מ"ב ג ד). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כָּרִים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו' ו ד). הרשנה מחלב מדם כָּרִים ועתודים מחלב כליות אילים (ישע' לד ו). אורידם כְּכָרִים לטבוח באילים עם עתודים (ירמ' נא מ). ואכלתם בשר ושתיתם דם וכו' אילים כָּרִים ועתודים פרים מריאי בשן כלם (יחזק' לט יז-יח). כי רשעים יאבדו ואיבי יי' כיקר כָּרִים (תהל' לז כ), עי' יקר.—ב) בהשאלה, כלי מלחמה, כמין איל של ברזל וכדו' לנגח בו החומה: ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק וכו' ושים עליה כָּרִים[1]) סביב

[1]) קצת המפרשים פרשו במשמ' שדי מלחמה.

[1]) בערב' כֻּור a), כעין אֻכף של גמל, וכִד b) מהצלת, שטיח. בארמ' כר, כרא: אמר לה בתי כריסי כ ד י (גיט' מז.). ר' יונה תרי מרטוטה ויהב לה תחות כרה (ירוש' תענ' א כד ג). ובערוך: כר הוא ששוכב עליו, ומביא ראיה מן כריסי כרי. וכן נראה ברור מהמאמר ראת על הכר, שבודאי לא על מה שהאשה מניחה את ראשה היא רואה כתם, וכן מהמאמר שהיא נעשית בר לבעלה. וכן רד"ק: וכר בדבריהם הוא ששוכבים עליו. ע"כ. וכן בתוספ' ע"ז (דף כה. ד"ה ה"נ): והוא כסת קטנה שיושב עליה או נותן תחת ראשו למראשותיו וכר הוא הגדול ששוכב עליו והעולם טועים שאומרים לקטן כר ולגדול כסת. ע"כ. והרמב"ם כפרוש המשנה (שבת ד ב) אמר ששניהם מניתין תחת הראש אלא שהכסת הוא גדול מהבר.

a) كور b) كد

(יחזק' ד ב). לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות ריק (שם כא כז).—ג) כעין גליל של אבן שמעבירים על מסלה כבושה לכבש יותר העפר: מה היו עושים להם (להיהודים) היו מרביצים אותן בפולטריות ומעבירין כ ר י ם[1]) עליהם (מד"ר בראב' סט).

ג·כַּר[2]), ש"ז, מ"ר כָּרִים,—שליח מהיר, ממהר בהליכתו, רץ, Eilbote; courrier; messenger: שלחו כַר[3]) מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון וכו' הביאו עצה עשי פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע' יו א-ד).—ב) גמל מהיר מאד: אם יכול אדם להלך אפילו על הסוס מירושלם ללוד מבקר עד ערב אינם זוממין ואם לא הרי אלו זוממין ואין אומרים שבא כ ר[4]) קל ביותר נזדמן להם וקפלו את הדרך (רמב"ם, עדות יט ה). — ואמר המשורר: שמחות נעלו על הררי מור ועל גבעת לבונה הם כנוסים, ועל כנפי שחרים קול מבשר בהבל לא על כרים וסוסים (רמב"ע, הרית מור).

ר·כַּר[5]), ש"ז, מ"ר כָּרִים, — שדה מרעה, Weideplatz, pâturage; meadow: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כַּר נרחב (ישע' ל כג). ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה לבשו כָּרִים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל' סה יג-יד).—ואמר המשורר: כ ר י ם מעיל תולע וחור עטו עדי כגר תכלת בעדם פרשו (רמב"ע, עיני ענוים, כ"י בודל').

כֹּר[1]), כור, ש"ז, — מדה לדברים יבשים ולחים: ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כֹר סלת וששים כֹר קמח (מ"א ה ב). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כֹר חטים מכלת לביתו ועשרים כֹר שמן כתית (שם כה). מעשר הבת מן הַכֹּר עשרת הבתים חמר (יחזק' מה יד). נתתי הטים מכות לעבדיך כֹּרִים עשרים אלף (דהי"ב ב ט). ויתנו לו בני עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כֹּרִים חטים (שם כז ה).—וכתו"מ: לא יאמר אדם להבירו הלויני כ ו ר חטים ואני אתן לך לגורן (ב"מ ה ט). אומר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חטין וקוצץ לו דמים (גמ' שם עה.). ארבעת קבין לכ ו ר זרע (שם קה:). כ ו ר בשלשים אני מוכר לך יכול להזור בו אפילו בסאה האחרונה (ב"ק קה.).— ומ"ר: השוכר את השדה מחבירו בעשרה כ ו ר י ם חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנמנה ואני אעלה לך שנים עשר כ ו ר י ן לשנה (ב"מ סט:). לשני בני אדם שהיו להם שני כ ו ר י ם אחד של חטים ואחד של שעורים (מד"ר בראב' מא). — ומ"ז כּוֹרַיִים: ארבעים סאה בלה שהם כ ו ר י י ם ביכש (אהל' ח ה). אפילו כור ואפילו כ ו ר י י ם (ערוב' כז:). — בֵּית כֹּר, שדה כדי לקחת ממנו כֹר או לזרע בו כֹר: האומר לחבירו בית כ ו ר עפר אני מוכר לך (ב"ב ז א). אפילו בית כ ו ר אפילו בית כ ו ר י י ם (תוספתא בבי' ב יה). שני אחים וכו' לאחד תשעה בנים ולאחד בן אחד ולפניהם בית חמשת כ ו ר י ן תשעה נטלו בית לתך ואחר נטל בית לתך (שם ב"ב ז ט).

כ"ר,—ר"ת: כבוד רבי.

*כרב[2]), ממנו כֶּרֶב, כְּרִיבָה.

ו·כָּרַב[3]), פ"י,—חרש חרישה קלה בימי הקיץ: שחורשין את השדה פעם אחרת ביטות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכ ו ר ב י ן כימות החמה חורשין אותה ביטות הגשמים סמוך לזריעה לפי שתהא נוחה לזרוע

—[1]) כך כאן, ושם מ"א כתוב רדיה, ובילקוט דדין.

[2]) בערב' כַּאר a) היה מהיר בהליכתו, ועי' הערה לקמן. — [3]) פרשוהו רוב הקדמונ' והחדשים במו ב.כר, במשמ' צאן, אך כבר העירו החדשים על דחק פרוש זה כי אין לצאן מקום כאן לפי הענין. ואין ספק בדבר כי כונת הכתוב היא שהנביא יעץ למלך מואב לשלח שליח לירושלם בבקשה להסתיר את פליטי מואב מהאויב, ולכן השם כר הוא כנוי לשליח, וביחוד שליח מהיר, רץ, ויש סמך למשמ' זו מערב' שהמלה כ א ר שהובאה למעלה משמשת במשמ' היה מהיר בהליכתו. ותרגמו המפרשים הערבים: כאר אלרג'ל אשרע פי משיתה, וכעבר': כאר האדם, היה מהיר בהליכתו. ואפשר שכך היה שם השליח המהיר בלשון המואבית, והשתמש בו ישעיהו כדרכו להשתמש במלים לא רגילות בלשון.—וריב"ג פרש גמל, כמו כרכרות: הוא בן הגמל ונקרא מושל ארץ בעבור מרוצתו ומהירותו והגעתו אל המקומות אשר יכוון אליהם. —[4]) עפ"י פרושו של ריב"ג, והוא במקום גמלא פרחא שבגמ' (מכות ה.).

[5]) רק בעברית. ולא נתברר מקורו.

a) نار

[1]) בערב' כֹּר a), מדת משא ששה חמורים.

[2]) בארמ' כרב. וכן בערב' כרב a).

[3]) בגמ' בארמ': הוו אינשי דקא כ ר ב י וזרעי (בב"מ לג:). בא"י קאי רזרעי ברישא והדר כ ר ב י (שם עג:).

a) كُرّ b) كرب

וכו׳ דפחות מב׳ ימים יכול לכורבה (רגמ"ה ב"ב יג.).

°כרבול[1], ש"ז, —א) בגד רחב להתעטף בו: ים למו הבקיע, ותעל תפלתם פני מעביב רקיע, שערי זבול שבו מזבח סבול, והשר מקטיר עליו כמכהן בכרבול (סלית׳ ג עי"ת, בעלי במיס).—ב) °שם נגינה: ויש בין השופר המכרבל הסמוך לזקף ובין הסמוך לשופר מורם הפרש שהסמוך לזקף יצא בכרבול שלם והסמוך למורם יהיה במקצת כרבול (הור׳ הקורא, בער הטעמ׳ 96), — ועי׳ שופר.

א. **כרבל**[2], כרבלת [3], כרבלתי, מכרבל, מכרבלים, מכרבלה, מכרבלת, מכרבלות, גווי כרבל, עת׳ אכרבל,— פוע׳ לא נמצא במקרא.

—פע׳, כרבל, מכרבל,—לבוש ועטוף, gehüllt; enveloppé, -ped, clad: ודוד מכרבל במעיל בוץ (דהי"א יה כז). —ואמר הפיטן: שרד מכורבלים עת תשיב בקרש, פאר מגבעות ציץ נזר הקרש (בכת א׳ חנכה, אור כבודו).

— כתפ׳, °התכרבל, —התעטף: טומאתה החניפה תבל, ונעלה רב החובל, וענן אבק רגליו כאבל, ואין מתכרבל בכהני ארבל (ר"א קליר, קינ׳, איכה יבכה).

—°כרבל,—התעטף בכרבל: חילם במשמרת מלהשמץ כמטהר וטובל, קניינים שלש וברכות שבע לכרבל, קרואים לזמן במסיבת כירה רגל להטבל (במעון הגדול, מרבות בוכן, מחז׳ ויטרי תפג). — °שופר מכרבל, עי׳ למעלה כרבול, ועי׳ °מכרבל, שופר.

ב. ***כרבל**[4], פ"י,—כבר בכברה: והכברה בידו והיה מודד עפר ומכרבל (ילמדנו[5], כרלב׳ כב כא).

°**כרבלת**[6], ש"נ,—כרבלת התרנגל, כעין מסרק ארום שבראש התרנגל, Kamm d. Hahnes; crête crest: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו (שבת קי:). תרגגול הבר וכרבלתו כפולה (רב"י ויקר׳ יא יט).—ואמר המשורר: התרנגול נגר טורא הודו כפות ומסובלת כרבלתו, בטנו כערמת חטים כרב היושב על ממשלתו (יל"ג, הלפרדעים).

[1]) בארמ׳ כרבלא.
[2]) נגזר מהשם כרבלא בארמ׳, כמשמ׳ בגד רחב.—
[3]) זה והבאים אחריו רד"ק (מכלול, בדה"פ).
[4]) מן כבר בהוספ׳ ל, וכמו בערב׳ ע׳רבל a).—
[5]) הובא בערוך.
[6]) בארמית כרבלתא: כי חיורא כרבלתא דתרנגולא (ברכ׳ ז.). לישמטיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא (עירוב׳ ק:).— בערב׳ ערף b), קצה דומה לזה.

a) غربل b) عرف

א. **כרה**[1]), ממנו א.כרה, מכרה, °כריה.

א. **כרה**[2], פ"י, כריתי, כרו, כרה, יכרה, כרוה,—א) כרה בור וכדומה, חפר, graben; creuser; to dig: ויט (יצחק) שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר (ברא׳ כו כה). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו (שמות כא לג). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם (במד׳ כא יח).—ובתו"מ: אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (מכי׳ משפט׳ יא). בשעה שכרה דוד שיתין (של ביהמ"ק צף התהום ורצה לשטוף העולם) (סוכ׳ נג.). בורה אחר כורה (ב"ק נא.).—ובמליצה, כרה שוחה לפלוני, חבל תחבולות רעות עליו: הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ׳ יח כ). כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (שם כב). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל׳ ז יו). כרו לפני שיחה נפלו בתוכה (שם נז ז). כרו לי זדים שיחות (שם קיט פה). כרה שחת בה יפל וגלל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). —ואמר המשורר: יום תת פקורתם שנת תת היתה ביום אשר שוחה לפניו כרו, היה יקותיאל כסלע יקתאל בו נשמטו זרים וגם זוררו (רשב"ג, כימי יקותיאל). רבו ידידים וגברו, ומשחתים שוחה כרו, ויקוצו מפניהם ופרו, בני ישראל כחול הים (ר"י הלוי, מי כמוך). פתו בני ימים סכלים יום ברה להשביעם בטוב כרו, לחם כזבים הוא ותחתיהם שוחה עמוקה לחתוף כרו (רמב"ע, תרשיש ח). ערוכה אש מלהטת לזקן וזה כמה באר שחת כרויה (תלוים בכספ׳ מליכת קדב).—ובהשאלה, כרה אזנים לפלוני, עשה לו אזנים, עשה שישמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית[3]) לי (תהל׳ מ ז).—ובפסהמ"א: אין אזנים של מעלה כרויות אלא לשמוע תפלתן של ישראל (ר׳ כתיי, כלאב׳). — ואמר הפיטן: ישאו עין ויכרו אזן ויפצו פה ולשון וניב שפתותיהם (ר"א קליר, מוס׳ ר"ה, ואתה אזון).—ב) כרה רעה, חבל תחבולות רעות: איש בליעל כרה[4]) רעה ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יו כז). — וכרה על פלוני, במשמ׳ זו: אף על יתום תפילו ותכרו[5]) על ריעכם (איוב ו כז).

[1]) בערב׳ כרי a).
[2]) בערב׳ כרי b), וכן במואבית: ואנך כרתי המכרתת לקרחה באסר ישראל (כתבת מישע, שור׳ כה־כו).—
[3]) יש מפקפקים בנוסחה זו.—[4]) פרשו המפרשי׳ הקדמוני׳ והרב החרש׳ כמו חרש רעה, אך המליצה קשה ולכן הגיהו קצת החרשי׳ הגהוה בתחלפות.—[5]) גם מליצה זו קשה.

a) كري b) كرى

ב.**כרה**, סמנו כֵּרָה, ב.כָּרָה.

כֵּרָה, ש"נ,—סעודה, ובפרט סעודה שעושים לכבוד אורח וכדומה, Gastmahl; banquet: ויכרה להם (לשליחי מלך ארם) כֵּרָה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם (מ"ב ו כג).

כ.**כָּרָה**, פו"ע, עת' יכרה, יִכְרוּ,—כָּרָה לו כֵּרָה, עשה לו סעודה: ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו (מ"ב ו כג). יִכְרוּ[1]) עליו (על הלויתן) חברים יחצוהו בין כנענים (איוב לט ל).—ואמר המשורר: עליהם יבכיון ניני יעגים ותרקד בת שעירה, ו י כ ר ו על לחמיםו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר"ב הנגיד, הלוה עז). פתו בני ימים סכלים יום כרה להשביעם בטוב כ ר ו (רמב"ע, תרשיש ח).

—הפע', הכרה, הכרות, להכרותו,—הִכְרָה את פלוני, עשה לו כֵּרָה, עשה שיאכל בַּכֵּרָה: ויבא כל העם לְהַבְרוֹת[2]) את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם

והגיהו החדשים בכתוב הגהות מתחלפות. ולפי הנוסחה המסורה פרשו קצת המפרשים פעל זה במשמ' מכירה, משא ומתן וכדומה.

[1]) כך תרג': יעבדון עלו חכימיא שירותא. וכן ריב"ג, וכן ראב"ע ורד"ק. — [2]) כבר העידו חכמי התלמוד כי כך היה הכתיב בזמן ההוא, ואמרו: כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה' כ.). וכן הביא מנחם בן סרוק להכרותו במחברת כר. והעיד ריב"ג כי גם ר"י חיוג בספר אותיות הרפיון הביא הנוסחה להכרותו, אמר וז"ל: וקיל פי ד'לכ אלכתאב אנ להברות את דוד יכתב באלכאפ ויקרא באלבא וג'איז פיה אנ יכונ אלמכתוב מנ ויכרה להם כרה גדולה וכו' ואמא נחנ פמא וג'דנאה פי מצחפ צחיח ולא פי מסורת במא זעמא, ע"כ,—ובעבר': ונאמר בספר ההוא (ספר אותיות הרפיון לר"י חיוג שהזכיר למעלה) כי להברות את דוד נכתב בכף ונקרא בבית ואפשר שיהיה הכתיב מן ויכרה להם כרה וכו' אבל אנחנו לא מצאנוהו בספר מדויק ולא מסורת כאשר אמרו. וכן העיד רד"ק בשם ר"י חיוג, והעיד גם הוא כי לא מצא נוסחה זו בכל הספרים המדויקים שראה. והנה בספר אותיות הרפיון של ר"י חיוג שבידינו (תרגום ראב"ע) לא נזכר בשרש כרה הכתוב להכרותו, אך אין ספק כדבר כי בגוף הספר בערבי' היה כתוב כך, ואעפ"י שגם ריב"ג וגם רד"ק לא מצאו נוסחה זו בשום ספר מדויק, מ"מ עדותם של חכמי התלמוד נאמנה עלינו כי היה כתיב זה בספריהם, וכן נמצא גם בקצת כ"י של די רוסו וקניקוט, וכן בקצת כ"י שהזכיר גנז"ב במהד' החדשה של התנ"ך, ובארבעה כ"י להכרות בתיב וקרי. ובדיים הבתיב ומנחם ור"י חיוג להחליט הפעי' זה להפעל ברה.

לחם או כל מאומה (ש"ב ג לה).—ובתלמוד: בתחלה (רצה העם) לְ ה כ ר ו ת ו ולבסוף להכרותו (סנה' כ.).—ובספה"א: המשרה (פרושו) המכרה (רב"י כתוב' סד:).

ג.**כָּרָה**[1]), פ"י, כָּרִיתִי, עת' אֶכְרֶה, אכרה,—קנה, שָׂכַר, kaufen; acheter; to buy: בקברי אשר כָּרִיתִי לי בארץ כנען שמה תקברני (בראש' נ ה). אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תִּכְרוּ מאתם בכסף ושתיתם (דבר' ב ו). וָאֶכְּרֶהָ[2]) לי (את האשה הזונה) בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים (הוש' ג ב).—ופעו' כָּרוּי, קנוי: חסידים אלו והריגתם זכור, חנן כ ר ו י י בלתך וכור (בכת א תנכה, אודך כי).

א.**כְּרוּב**[3]), ש"ז, מ"ר כְּרוּבִים, כְּרֻבִים, — מין ממיני המלאכים: ויגרש את האדם (מגן העדן) וישכן מקדם לגן עדן את הַכְּרֻבִים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש' ג כד). ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הַכְּרֻבִים כאבן ספיר כמראה דמות כסא (יחזק' י א). וירא לַכְּרֻבִים תבנית יד אדם תחת כנפיהם וכו' פני האחד פני הַכְּרוּב ופני השני פני אדם וכו' וישאו הַכְּרוּבִים את כנפיהם וירומו מן הארץ וכו' היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כְרוּבִים המה (שם ח-כ).—ודמות כְּרוּבִים שעשו במקדש: ועשית שנים כְּרֻבִים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת ועשה כְּרוּב אחד מקצה מזה וּכְרוּב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הַכְּרֻבִים על שני קצותיו והיו הַכְּרֻבִים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני

[1]) בערב' כרי a).— [2]) לא נתברר טעם הדגש בכף. ואמר רד"ק: וכן דרכם לחזק האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שוואית כמו מקדש ואכרה לי ובעצבות לב (מכלול, מדה"פ).

[3]) לא נתברר מקור שם זה. בעלי התלמוד אמרו: מאי כרוב א"ר אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא (חגי' יג:). לפיכך נקראו כרובים שהם רבים (תנחומא בראש' כה). והחדשים אמרו שנגזר מלשון אשור', שהפעל כרב משמש בה כמשמ' ברכה. ואין טעם לזה. ואולי נסתעף השם ממשמ' יגון ופנים זעפים שיש לשרש כרב b) בערב'. וכך תארו קצת הקדמונים את הכרובים: הכרובים הם מלאכים בדמות שדים וקראן כרובים מלשון כרוב ותני זרעי והדר כרבי (פענח רזא, בראש').הכרובים צורות מפחידות את רואיהן וכידם להט החרב המתהפכת שיש לה להט משני צדדיה (חזקוני, בראש' ג כג).

a) كرى b) كرب

הכרבים (שמות כה יח-כ). ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו וכו' ויתן את הכרובים בתוך הבית הפנימי ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף ויצף את הכרובים זהב (מ"א ו כג-כח). — ועל המכונות במקדש דמות כרובים: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים (שם ז כט). — וצורת כרובים באריגה בתוך היריעות: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני כרבים מעשה חשב תעשה אתם (שמות כו א). ויעש את הפרכת תכלת וכו' מעשה חשב עשה אתה כרבים (שם לו לה). — ובין הכרובים, מקום התגלות האלהות במקדש: ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת (שמות כה כב). ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים (במד' ז פט). — ישב הכרובים, תאר מליצי להאלהות: וישאו משם את ארון ברית יי' צבאות ישב הכרבים (ש"א ד ד). ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי' צבאות ישב הכרבים עליו (ש"ב ו ב). יי' צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך (ישע' לז יו). ישב הכרבים הופיעה (תהל' פ ב). יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א). — ופתוחים בעץ או אבן בדמות כרובים: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים וצפה זהב וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב (מ"א ו לב). ועשוי (מעל להפתח) כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב ושנים פנים לכרוב (יחזק' מא יח). — וכנוי של גדולה למלך וכדומה: את כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש (יחזק' כח יד). — ובתו"מ: אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (יומ' כא:). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (שם נד.). בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאון לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו (שם:). — וכנוי למלאכים: רקיע ששם כסא הכבוד וכו' וחיילים

של זעף שנאנים של אש וכרובים של לפיד (היכלות, ביה"מ ילינק ה). — ואמר הפיטן: המולת מעופף ואופן בטפף באונך, וכרוב ינופף כנף לעופף בגאונך (ילחק הכן גיאת, קינין). דהרות כרובו, בקצות נשמעו, עקבות רכובו, אולם לא נודעו (ר"י הלוי, אופן, יה כפי קהוביס). — והמשורר אמר: ידידי אם אני נושה ידידים אהי נושה עשרה הכתובים, ואם אלמד עשה עון להבר עוני ילבהו עלי כרובים (ר"ב הנגיד, הלה הכהן). — ובמליצה, „לבו ישוטט בין כרובים", עסוק בדברים עליונים, רוחניים: ולו לבב ישוטט בין כרובים, ורעיוניו יעופפון בין שרפים (רמב"ע, גדודי ליל, כ"י גולג'). — וברכה למת, הכרובים יסובבו עליו בכנפיהם: ירגע (המת) ועליו הכרובים סובבים יהיו באברת חן ובכנפים (הוא, עינות תהום). — וכנוי של חבה לידיד ואהוב: יהמה לבבי על נדוד כרובי וגואלי (גלוה לפסח, כ"י כריט"מ). הידעתם ידידי הצבי ברח ממלוני, מתי ישוב מעוני, יגיד לכם כרובי, אחרי נשא לבבי, איך אשא מעצבי (שם).

ב.*כְּרוּב[1], ש"ז, — ירק מאכל, בצורת ראש מעלים רחבים כרוכים זה על זה, Kohl; chou; cabbage: הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונין (כלא' א ג). חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה (שבי' ט א). כרוב של שקיא עם כרוב של בעל (תרומ' י יא). וקולסי כרוב ורלעת יונית (ערל' ג ז). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). הנודר מן הכרוב אסור באיספרגוס מן האיספרגוס מותר בכרוב (נדר' ו י). שרשי קולסי הכרוב והלפות תרדין והלפת (עוקצ' א ד). עלי ירקות וכו' הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל (שם ג ו). היה מביא מינין הרבה בקופה כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספתא תרומ' ג ח). לא היו נוהגין (פאה) אלא ללפת וכו' ר"י אומר אף לכרוב (שם פסח' ב כ). ירקות שיבשו באביהן כגון כרוב ודלעת (שם עוקצ' ב יא). כרוב למזון ותרדין לרפואה (ברכ' מה:). אמר ר"ש בן תחליפא קלח של כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם (כתוב' קיא:). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין וכו' (ע"ז כט.). בתוב בספרי רפואות כי יש בכרוב בה שמונע מן השכרות (תמו' הגה', הרכבי בעט).

---

[1] ביונית κράμβη. בארמ' כרובא, בסור' כרבא.

∵כְּרוּבִיאֵל, — שֵׁם המלאך הממונה על הכרובים: עשר כתות מלאכים כפי מעלותיהן ואלו הן שרפים שמועיאל ממונה עליהם וכו׳ אופנים רפאל ואיכפניאל ממונה עליהם כרובים כ ר ו ב י א ל ממונה עליהם וכו׳ (מסכ׳ אֲצִילות ה).

∞כְּרוּבִית, ש״נ,—שֵׁם למין כרוב שראשו מלא דבר לבן כהה דומה קצת לגרעינים לבנים, Blumenkohl, chou-fleur; cauliflower, נהוג כדבור העברי בא״י.

***כָּרוֹז[1],** ש״ז, מ״ר כָּרוֹזִים,—אדם שמכריז דברים להודיע בקהל, Ausrufer, Herold; crieur (public); public crier: נחוניא חופר שיחין גביני כ ר ו ז[2]) בן גבור על נעילת שערים (שקל׳ ה א). מצאו לו (להנדון כבי״ד) זכות פטרוהו ואם לאו יוצא ליסקל ו כ ר ו ז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה׳ ו א). אמר רבי אבא בר כהנא כ ר ו ז אחד עמד לי בדור המבול זה נח (מד״ר כלהב׳ ל). מעשה בשלטון אחד שהיה הודג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי מה עשה הוציא כ ר ו ז במדינה ואמר כל עמה לקומפון מה עשה הביא הולדות ונתן לפניהם מנות והיו ההולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותן לחורים למחר הוציא כ ר ו ז ואמר כל עמה לקומפון וכו׳ וסתם את ההורים וכו׳ לומר שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד״ר ויקר׳ ו). כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כ ר ו ז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן (שם איכ׳, פתיח׳). לעתיד לבא הקב״ה מוציא כ ר ו ז ומכריז ואומר כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו (שם קהל׳, מה כה׳ה). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטין ובנו אותו והיו בני המדינה על פתח פלטין ומצעקין ואומרים יכנס המלך כפלטין מה עשה המלך נכנס בפישפש ושילח את ה כ ר ו ז ואמר להם אל תצעקו שכבר באתי לפלטין (פסיק׳ רבתי ה). מטרונת שאלה את ר׳ יוסי

[1]) כארמ׳ כרוזא (דני׳ ג ד), וגם בערב׳ בפרט ההמונית משמש השם כארז a) במשמ׳ דרשן, ודעת רוב החכמים היא שזו מלה שאולה מיונית. אך יש מפקפקים וסוברים כי השרש הוא שמי.—[2]) פרש גאון: גביני כרוז איש שהיה ממונה במקדש להכריז לכהנים בתחלת היום כהשכמה (תמו׳ הגא׳, גנז״כ 345).

a) كارز

אמרת לו מה ראת למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כ ר ו ז ודרכו של כ ר ו ז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (שם כג). וביצד מכריזין הכרוז יוצא בבקר פעם אחת בשעת הכנסת פועלין ופעם אחת בערב בשעת הוצאת פועלין שדה פלונית שסימניה כך וכך ומיצריה כך וכך עומדת ליסכר (עוה״מ קט א). —ומ״ר: אמר ריב״ל אוקוניא מהלכת לפני האדם ו ה כ ר ו ז ו ת כורזין לפניו ומה הן אומרים תנו מקום לאיקונין של הקב״ה (מד״ר דבר׳ ד).

***כְּרוּז,** ש״ז,—הדבר שהכָּרוֹז מכריז, דבר שמודיעים בקהל על ידי כרוז וכדומה, Ausruf; proclamation: שמא יהא ולד בן קיימא ונמצא אתה מצריכה כ ר ו ז לכהונה (יבמ׳ לו.). יצא חרב בן הומרד לעולם והוציא כ ר ו ז בכל מלכותו כי מי שלא יבוא לדתו ימות בחרב וממונו לאוצרות המלך (שבט יהודה ד).

∵כְּרוּזִיאֵל,—שֵׁם מלאך הממונה על התשובה: ומיד יצא כרוז מאת שר התשובה שהיא בינה של עולם התהו הנקרא כ ר ו ז י א ל כי הכרוז יוצא מאבא ואמא ליסר הבנים או לגזור גזירה (עמה״מ, קרית ארבע יא).

כְּרוּם[1], ש״ז, — א) שֵׁם עוף רב הצבעים שמשתנים ומתחלפים לאור השמש: כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככ ר ו ם וכו׳ עוף אחד יש בכרכי הים ו כ ר ו ם שמו וכיון שהחמה זורחת (עליו) מתהפך לכמה גוונין (ברכ׳ ו). —ואמר המלין: בכרכי הים עוף דעהו, כ ר ו ם שמו ובשחמה תגהר עלין יאור ויזהיר מראהו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ו). מבזביך פניך יתהלף ככרום, ובתוך הקבר תולעים תרום (עוז׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יה). —ב) *כְּרוּם הַפָּנִים, התחלפות גוני הפנים מפני בושה וכדומה: זה אבינו יעקב שנכנס ב כ ר ו ם פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו (מד״ר שה״ש, אבגול הכפר). — ג) ״עוף דמיוני, שבכל מקום שיעוף ירדו גשמים מרכים כמו מבול: וראיתי (בחזיון) חיה אחת גדולה דמות לה כעוף נשף יעופף על הארץ מגוונים הרבה והיא עולה מים המלח ותחן על המבצר אשר מצד הנהר ואומר לזקן מה זאת אדוני ויאמר אלי היא אם התנינים הגדולים היושבת בכרכי הים ו כ ר ו ם שמה הגורמת זלות לבני אדם והיה מקבל כח מקין כל בשר וכנסוע העוף הזה נפתחו ארובות השמים ובאים גשמים על כל המקומות שהוא מעופף עליהם לולי הברית אשר נתן אלהים בינו

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים שהיא המלה היונית χρῶμα, כמשמ׳ צבע, אך זה דחוק.

ובין כל בשר בהיותם חטאים בארץ יהוזר העולם לתוהו (תית קיה, מלאות בלמה מוגמו).

***כְּרוֹעַ**, ב"ז,—כמו *אכרוע: ואחר זה ישהו שני זוזים משמן כרוע הוא קיקיון (קאוון ג יג ד ג).

כְּרוּתָה,—עי' כְּרֻתָּה.

***כרז**, ממנו *כָּרוֹז, *כְּרוּז, *כָּרַז, *הַכְרָזָה.

***כָּרַז**,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—הִפע', *הִכְרִיז, — הודיע דבר לקהל בקריאה בקול, בהקיעת שופר וכדומה, ausrufen; crier, proclamer announce: והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז (ב"מ ד ז). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו אם היו צרורין נוטל ומכריז (בם ב ד). כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכניו (בם ה-ו). שום היתומים שלשים יום ושום ההקדש ששים יום ומכריזין בבקר ובערב (ערכ' ו א). מצא בה מציאה אם רוב ע"א אינו צריך להכריז ואם רוב ישראל צריך להכריז מחצה לבחצה צריך להכריז (מכשיר' ב ח). גבאי קופה ביו"ט לא היו גובין ומכריזין ביו"ט כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יו). בראשונה היו מכריזין עליה (על המציאה) שלשה רגלים ואחר רגל האחרון שבעת ימים ומשחרב ביהמ"ק התקינו שיהו מכריזין עליה שלשים יום (בם ב"מ ב יז). מצא באשפה חייב להכריז שדרך האשפה להיטלטל (ירוש' בם ב ה ג). כאן בדברים שמכריזין עליהן כאן בדברים שאין מכריזין עליהן ואלו הן דברים שאין מכריזין עליהן העבדים והמטלטלים והשטרות (כתוב' ק:). משחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריזין (על המציאה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ב"מ כח:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן (מד"ר דבר' ה). מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי יבקש סם חיים (תנחומא מצורע ה). הכריז ר' אלעזר בן עזריה בארבע מאות שופרות כל המקבל כוס מהכלה אין לו מחילה לעולם (כלה רבתי א). שמע פרעה ועמד מכסאו וקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו כל עמו שלשת ימים (פדר"א מג). — וכמשמ' אמר בדברים מפרשים, בקול גדול: הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם של תהו הם (כלכ' סג.). — ובמליצה: אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). א"ר יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס טוב (ברכ' נז.). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (סוט' ג.). מה עשה הקב"ה באותה שעה הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע בכל ב"ד וב"ד שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין (מד"ר דבר' יא). ולא עוד אלא כשמכריזין בשבים הקול קול יעקב השמים רועשים (פדר"א לג).

—קַל, *כָּרַז, כּוֹרֵז, כורז,—כמו הכריז: שש מעלות היו לכסא של שלמה וכו' והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה כיון שהיה עולה מעלה הראשונה היה כורז לא תטה משפט מעלה השנייה היה כורז לא תכיר פנים שלישית היה כורז לא תקח שחד וכו' (מד"ר דבר' ה). אוקוגיא מהלכת לפני האדם והכרוזות כורזין לפניו (בם ד). שיש מקומות שנוהגין שלא לכרוז לעולם מפני שיש בני אדם שלא ירצו לקנות אם יכריזו (טוחו"מ קט ו). וכשהמלאך כורז האדם בשלום וכו' ובניין שהמלאך כורז לפניו שנאבר אם יש עליו מלאך מליץ (גדי הגוף גותן פלקיירא).

***כרח**[1], ממנו כֹּרַח, *כָּרַח, *הִכְרַחַ, *הַכְרָחָה, *הֶכְרֵחִי, *הֶכְרֵחִיּוּת.

***כֹּרַח**[2], כורח,—מה שאינו נעים ולא רצוי לאדם, ומשמש בפרט עם המלה עַל, בְּעַל, עַל כָּרְחִי, עַל כָּרְחֲךָ, עַל כָּרְחוֹ, עַל כָּרְחָהּ, עַל כָּרְחֵנוּ, עַל כָּרְחֲכֶם, עַל כָּרְחָם, בְּעַל כָּרְחִי, בְּעַל כָּרְחֲךָ, בְּעַל כָּרְחוֹ וכו', במשמ' נגד רצוני, נגד רצונך וכו': ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (אבות ד כב). נמחקה המגילה ואמרה (הסוטה) איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחה (סוט' ג ג). בארבעה פרקים אלו משהיטין את הטבח בעל כרחו (חול' ה ד).

---

[1] בערב' كره a), במשמ' לא רצון, נתעב.
[2] עי' הערה להשרש.

a) كره

ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כ ר ח ן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך וכו' אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה (מכי' בשלח ד ה). אנשי סדום ועמורה היו בעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כ ר ח ם (שם דבר' גב). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שבר ובאחרונה אמר לא לקחתי וכו' אם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו בעל כ ו ר ח ו (תוספתא ב"מ ד כב). שכרו לעדור וגמר את שדהו אומר לו על כ ו ר ח ו בוא ונכש שתי גפנים (שם ז ו). המשיכה (את הבהמה) קרא לה ובאת אחריו נתחייב בה לשלם כשואל וכו' על כ ו ר ח ה היא מהלכת (ירוש' כתו' ת לה ג). האומר אין עולה מכפרת אי אפשי שתכפר לי אינה מכפרת לו על כ ר ח ו וכו' אי אפשי שיכפר לי (יוה"ב) מכפר הוא לו על כ ו ר ח ו (שם יומ' ח מה:). עבודה זרה שעבדה ישראל על כ ו ר ח ו אינה בטילה לעולם (שם ע"ז ה מה.). א"ר אמי מלמד שהשאילום (המצריים את ישראל) בעל ברחם [1] (בבלי ברכ' ט:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כ ר ח ו אביי אמר מותרת (פסח' כה:). מה לגירושין שכן ישנן בעל כ ר ח ה (קדוש' מה.). אב מקבל גט לבתו קטנה בעל כ ו ר ח ה (גיט' כה.). ויאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא על כ ו ר ח ה שלא בטובתה (מד"ר ברא' נב). אם קלה היא (האומנות לזוג זוגים) בעיניך קשה היא לפני הקב"ה בקריעת ים סוף הקב"ה מה עושה להם מזווגן בעל כ ר ח ן שלא בטובתן (שם סח). ויט אליה אל הדרך בעל ברחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כ ר ח ה שלא בטובתה (שם פו). ובזמן שאין (ישראל) עושין רצונו (של מקום) הוא רודה אותן כעבד מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כ ר ח ו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כ ר ח כ ם (שם שמות כד). אין דעתי משתוית עמכם אלא בעל כ ר ח כ ם תהיו עמי (שם במד' ג). אמר (קרח) אם אני משיבו (למשה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כ ר ח י מוטב שלא אזקק לו (שם יח). והראני בני אדם שמאכילין אותן חול דק והיו מאכילים אותם בעל כ ר ח ם ושיניהם נשברות (מסכ' גיהנם ג). לא יתבול כלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים וכו' ואם חבל מחזיר בעל כ ר ח ו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ב). — ואמר הפיטן: נעם אהלי בעל כ ר ח י שודד, רבתי עם איכה ישבה בדד (ר"א קליר, קינ', אז בהלוך). וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל ברחם שלא בטובתם (יוצ' ז' פסח, חסדי יי'). העז יהיר ונאץ מול שלוחך, ונם מי יי' אשר שלחך, זעם ועברה בו באף בשלחך, חזר בעל ברחו עשות משלחך (אחרון פסח, אימת נוראותיך).—ואמר המשורר: ואחזנו בציצת ראש זמן רע עדי הפר בעל ברחו בריתו, ובמהו יהי תומך באת לא תשונה לו לעולם אחותו (ר"ש הנגיד, הגרפא הזמן). בטרם יום אהי עלי למשא ויום יכבד קצתי על קצתי, ואגוע בעל כ ר ח י ויאכל עצמי עש ונלאו משאתי (ר"י הלוי, אדני נגדך). עזבתיה בעל כ ר ח י ולילות בחורי מבני ימים מבורות (רמב"ע, תרשיש ה). בעל כ ר ח ו אנוש יולד לעמל, ובל יצר מחשבותיו און ועמל (הוא, נפשי אויתיך). ואני מבני שם והם מבני חם, ועל כן הם עבדי כל ימי נצחם, ברצונם או על כ ר ח ם (ר"י חריזי, תחכמ' לט).—ובלי בנוי: שולחה פרוכה בעל כ ר ח מסתולל ותצאנה כל הנשים אחריה בתוף לחולל (בנימין בר זרח, בכה"ג, אתי מלבנון). — ואמר המשורר: חכמים חמדו חכמת אחריו ולמדו האמת מפיו פלילים, והודו לו המון רעיו ועדיו בעל כ ֹרַ ח[1]) ובלהם פלילים (רמב"ע, תרשיש א רפו). ושרש האנוש עפר ואותו בעל כ ֹרַ ח[2]) יהי מושך לשרשו (הוא, הגיאני זמן, ב"י כולל').—על כָּרְחָךְ אתה אומר, אתה חייב לאמר כן גם אם אינך רוצה: אמר ר' יוסה על כ ו ר ח ך את א' מרחיצין את הקטן (ירוש' שבת ח יב.). ורב ששת אמר על כ ר ח ך הקישן הכתוב (נדה נז:), אתה אנוס להודות בזה.

*כָּרַח[3]),— קל לא נמצא.

—הפע', *הִכְרִיחַ,— הִכְרִיחַ את פלוני לעשות דבר, כפה אותו לעשות אעפ"י שזה היה לא לרצונו, zwingen, contraindre, forcer; to force: לפי שהיו (האומות) מונין לישראל ואומרים ויעבידו מצרים את בני ישראל אם בעשותן[4]) הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם (מד"ר בה"ב, גן נעול).— ובהשאלה, הִכְרִיחַ דבר מדבר, הוכיח בראיות ברורות מהדבר שעל ברחנו אנו צריכים להודות בזה: ואע"פ שפרשת ציצית הכ ר י ח ו קריאתה

---

[1]) ואמרו שם: איבא דאמרי בעל כ ר ח ם דמצרים וא"ד בעל כ ר ח ם דישראל.— [1]) כך מְנקד בשני כ"י.— [2]) כך מנק' בנקוד קדום.

[3]) עי' הערה לערך כ ֹר ח.— [4]) לא נתברר פרוש מלה זו.

מדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לא תחשוב שהיא מצוה בפני עצמה (תלמיד', ותתקן). אלה הם דברי הרב להכרית קבלת הז"ל מפאת הכתובים (ר"י אלברגלוני, כלאב'). והביא זאת ההקדמה כדי להכרית ממנה שמחלוף צדדי התנועה והמהירות והאיחור בגלגלים שהוא חלוף פעולותיהם יתבאר שהגלגלים הם מתחלפים (הנ"ל, במים חדשים א). ועוד הכריחו פירוש זה מדקדוקי הסוגיא וכתבו לענין פסק הלכה (מגיד משנה, שחיט' ז ג). כי אמתת עניני העולם נודעת מפי רבוי בני אדם המעידים על אותו אמת יותר מהמכריחים דבריהם מצד שכלם וחקירתם (הקד' ספ' התיקון). שהכרחנו בראיות ברורות במה שהקדמנו שיש בורא לעולם ממציא כל הנמצאות (מעשה טוביה, עולם העליון ג א). ולולא שאין לי פנאי ודעתי מטורפת עלי הייתי מכרית דברי אלה בראיות ברורות (שו"ת שמש צדקה א ד).

—הפע', "הֻכְרַת, הוכרת, מוכרת, — שהכריחו אותו, ובהשאלה, טענה מוכרחת, שעל כרחנו אנו צריכים לקבלה, שיש לה ראיות ברורות: וחשב הרלב"ג שאין הטענה הזו מוכרחת וכו' (ר"י אלברגלוני, נח).—ודבר מוכרת: והנה ענין הירה אשר לא יראה מפני מניעות הוא מוכרת על מה שהוא עומד עליו מחלקי כדוריותו (ג"ע לר"א הקראי, קדוש החדש יא).

כָּרִי[1]), ש"ז,—גדוד הַכָּרִים, והם השלוחים המהירים שהיו למלך ישראל: ויקח את שרי המאיות לַכָּרִי [2]) ולרצים ויבא אתם אליו בית יי' ויכרת להם ברית (מ"ב יא ד). ויקח את שרי המאות ואת הַכָּרִי [2]) ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יי' (שם יט).—וגם ליהיד, כמו ב.כַּר: ומחשק שלתנוהו כיד ברי לארץ נוא, ולסובא נתנוהו להתרונן באגנו (ר"ב הנגיד, במוהל מת).

***כְּרִי**[3]), ש"ז, כנו' כְּרְיוֹ, מ"ר כְּרָיִים, — כְּרִי של תבואה וכדומה, צבור של תבואה רחבה למטה וצרה למעלה, Getreidehaufe; tas; heap: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה אמר ר' יהודה מה קצבה בכרי אלא אם יש בה כדי נפילה (ב"מ ט ה). וכן כרי של תבואה או גל של צרורות (אהל' יח ז). לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח (תוספתא פאה א ה). תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על העריסה (שם תרומ' ג יז). מצא תבואה ממורחת עשויה כרי אסורה משום גזל (שם מע"ש ב יז). הריני נזיר על מנת שיהא בכרי הזה מאה כור (שם נזיר ב ט). הפריש בכורים מכרי ממורח (ירוש' פאה א יו ג). העושה כרי מן הלקט ומן השכחה ומן הפיאה (שם כלא' ו ג:). היו לפניו שתי סאין וכרי אחד ואמר אחת מן הסאות הללו עשויה תרומה על הכרי הזה (שם תרומ' ג מג). היה יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום (שם שבת ז י:). עשה כרי והשתחוה לו ומירחו ואח"כ אכלו (שם פסח' ב כט.). עד שלא נתמרח הכרי לא נתחייב כריו תרומה ביקש לעשות כל כריו תרומה אינו עושה (שם פאה א טו). הבורר צרורות מתוך כריו של חבירו (שם כלא' ב כז ג). במתכוין לפטור את כריו (שם תרומ' ד מב ד). הממרח כריו של חבירו שלא מדעתו (שם מע"ש ה נב.). תרם את כריו ואמר לא יהא תרומה אלא למחר (שם גיט' ז מח ג). היו לפניו שני כריים אחד הפריש ממנו מקצת תרומות ומעשרות ואחד הפריש ממנו תרומ' ומעשרות מהו שיתרום מזה על זה (שם תרומ' ב מא:). היו לפניו שני כריים וסאה אחת ואמר הרי זה תרומה על אחד מן הכריים הללו (שם ג מב:). אילו שני כריים ותרם מאחד מהן על חבירו שמא לא פטר חבירו (שם בקי' ג מז ג). התחיל למוד (את הגרן) אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה (בבלי ב"מ מב.). לא הפריש מן העומרין יפריש מן הכרי (סנה' פח.). שיבולת שמרחה בכרי ושתלה (מנח' ע.). עכו"ם שהפריש תרומה מכריו בודקין אותו (ערכ' ו.). באו לגורן ויצא בעה"ב לזורותה הלך לו המוץ ברוח נטל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו נטל את החטים ועשה אותן כרי (מד"ר בראש' פג). מעשה באחד ששכח ולא הכנים כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין להטים (שם שה"ש, מה יפו). מי יכול למנות מצות שישראל עושים זורע וכו' העמיד הכרי נותן תרומה וכו' לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיק' רבתי יא).—ואמר הפיטן: כרם לא בלאים פן יקד אש כריו, יעבוד עציץ נקוב והוסיף נאסר במריו (אזהר' ר"א הזקן, אמת יהגה).—וכְרִי של דינרים וכדומה: אמר להן (יעקב לבניו) כרי של דינרין נתתי לעשו (מד"ר שמות לא).

---

[1]) עי' ב.כר הערה שם.—[2]) רוב הקדמונ' פרשוה כמו המלה שלחו כר לפי פרושם, במשמ' נגידי מלחמה, ואמרו כי ברי הוא במקום כרים, או שהוא שם הקבוץ. והחדשים אמרו שהוא שם אמה, ור"ל ברי בני האומה ההיא Karer, כמו השם כרתי. אך אין דבר מכריח לקבל פרוש זה, ולכן נוכל לסמך על דעת קדמונינו, עפ"י משמעת המלה שלחו כר שנתבארה בערך ב.כר.

[3]) לא נתברר מקורו.

***כְּרִיבָה**, ש"נ,—שה"פ מן כָּרַב: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריכה ראשונה שכורבין בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים וכו׳ שבכריבה ראשונה יש מלאכה לפועל אחד להרויש בימות החמה כל היום כולו וכו׳ בין כריבות הללו (יש) פעולה ליום (ר"ה כ"ב יב.).

***כְּרִיזָה**, ש"נ,—שה"פ מן *כָּרַז: כי בעבור הנפלאות אשר עשה הארון נתפרסם בכריזה מופלאת שם ה׳ צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל (ר"י אברבנאל, ש"ב ו), ר"ל בפרסום.

***כְּרִיָּה**, כרייה, ש"נ, — שה"פ מן ב.כָּרָה: נפל לפניו מקול הכריה חייב לאחריו מקול הבריה פטור (ב"ק ה ו). שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לו (גמ׳ שם מט:). אם על פתיחה חייב על כרייה לא כל שכן (שם נא.).—וכמו נקרה: נקרת הצור כריית הצור (רש"י שמות לג כב). — ובהשאלה, *כְּרִיַּת האזן: כי לא תועיל פתיחת העין כאשר יהיה הלב עור ולא יעוז כריית האזן ולא יועיל גודל הגוף וארכו כאשר יהיה הלב רק משכל (רמב"ג, מכת׳ הפגיג׳, דרך יבנה).

***כְּרִיךְ**[1], ש"ז, מ"ר כריכים,—כעין ירוקה שעולה על פני מים עומדים וכדומה, Moos; mousse; moss: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה היא עושה כריכין[2]) כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים (מד"ר ויקר׳ יט).

***כְּרִיכָה**, ש"נ, מ"ר כריכות,—א) שבלים אגודות יחד בין במחבר לקרקע בין שנקצרו, klein. Getreide-bund; petite gerbe; small sheaf: אם אמרת בעומר אחד שהוא בגדיש תאמר בשני עמרים שהן כבריכות (פאה ו ו). כיצד היו עושים (בקצירת העמר) שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב ועושים אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור (מנח׳ י ג). לא יעשה אותן (את השבלים) כריכות אבל מניחים צבתים (שם ט). (מצא) כריכות ברשות היחיד (ב"מ כ ב). אגד את הכריכה בין לפנים משיעור בין יותר משיעור (תוספתא עוקצ׳ א ג). (מצא) כריכות ברה"ר הרי אלו שלו ברה"י נוטל ומכריז והאלומות בין ברה"ר ובין ברה"י נוטל ומכריז (ב"מ כב:). — ובכלל אגדה מרובה היטב: מצאן (את התפלין) צבתים או כריכות[1]) מחשיך עליהן ומביאן (ערוב׳ י א). שהפקידו לו (ממון) בב׳ כריכות (ב"מ לז.).—ב) שה"פ מהפעל כָּרַךְ: מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות (תנחומא וילך ד).—ג) כְּרִיכָה של ספרים, סגלות אגודות יחד: וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:).—ונהגו לקרא כך מלאכת הכור דפי הספר יחד, Buchbinden; réliure; book binding, — וקבוץ כל הדברים שמתקינים לכריכת הספר, הלוחות והגב וכו׳.

***כְּרִיעָה**, ש"נ, מ"ר כריעות,—שה"פ מן כָּרַע: לא היתה (ההשתחואה במקדש) שחייה אלא כריעה ופשיטה כלבד (תוספתא ברכ׳ ג יז). לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). אי זו כריעה ואי זו בריכה ר"ה רבא הראה כריכה לפני רבי ונפסח ונתרפא ר׳ לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא (שם שם ג). קידה על אפים וכו׳ כריעה על ברכים וכו׳ השתחואה זו פשוט ידים ורגלים (ברכ׳ שם לד:). כשהיה (ר"ע) מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (שם לא.).— ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך וכו׳ בקירה בבריכה בכריעה בהשתחויה (ר"נ הבבלי, וידוי ליוה"כ). גועים בתפלה ומתפרקים בכריעה, דופקים שעריך ואומרים ה׳ שמעה (סליח׳ מנח׳ יוה"כ, אמונים).—ומצוי בסהמ"א.

***כְּרֵישׁ**[2]), ש"ז, מ"ר כרישים,—מין ירק נאכל, קצת דומה לבצל, (Allium Porrum), Lauch; poireau; leek: עולשין ועולשי שדה כרישין וכרישי שדה (כלא׳ א ב). עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין

---

[1]) לא נתברר בודאות מקור שם זה ומשמעתו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) מהענין ומהמשל לילדים מצורעים נראה כי הכונה בשם זה מה שמתהוה על פני המים במקום שהם עומדים כעין ירוקה וחזזית, ובמשמ׳ זו פרשו יסטרוב. ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות במשמ׳ זו, מ"מ אפשר למצא לו קצת דמיון בערב׳ השם כרג׳ a), שמשמש במשמ׳ הנקודים שמתהוה על הלחם, ובלשון ההמונ׳ גם במשמ׳ מים שנקוו ועומדים במקום אחד.

a) كرج

---

[1]) ושאלו בגמ׳ שם (דף לז.): מאי צבתים ומאי כריכות אמר ר"י אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות צבתים זווי זווי כריכות דכריכן טובא.

[2]) בערבית כֻּרָּאת׳ a).

a) كُرّاث

והכרישין והרגילה וניץ החלב (שבי׳ ז א). את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין וניץ החלב (שם ח ג). מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלים ואת החרדל מן הרכורים (ב״ב ב י). ושאר כל ירקות השדה וכו׳ חוץ מכרישי שרה והרגילה וניץ החלב (עוקצ׳ ג ב). (הנודר) מן הכרישין מקום שקוראין לקפליטות כרישין אסור מן הקפליטות (תוספתא נדר׳ ג ו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). שום ירק כרישין חצי ירק (ערוב׳ נו.).

*כְּרֵישָׁה, ש״נ,—קלח אחד של כרישין: זבל וחול הרק וכו׳ כדי לזבל כרישה (שבת ח ה). הממחק את הכרישה והסוחט שערו בכסותו (מכשיר׳ א ה). הממהיק את הגג ואת הכרישה אעפ״י שהמים יורדין מצד העליון לתחתון (תוספתא שם א ה). במה יחרוש ויהא חייב ר׳ מתתיה אמר כדי ליטע כרישה (ירוש׳ שבת ז טז).

*כְּרִית,—פח הַכְּרִית, פרח הכרית, עי׳ פוח, פרח.

*כְּרִיתָה, ש״נ, מ״ר כְּרִיתוֹת,—א) שה״פ מן כרת: כנגד שלש כריתות שכרת הקב״ה עם ישראל (מכי׳ משפט׳ כ).—ב) כמו השם כָּרֵת: כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם (מכות ג יה). שלשים ושש כריתות בתורה הבא על האם ועל אשת האב וכו׳ (כרית׳ א א). חמורות כריתות ומיתות בית דין (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). א״ר יוסי בר״ח שלש כריתות בעכו״ם למה אחת לכררכה ואחת לשלא כדרכה ואחת למולך (בבלי סנה׳ סד:).—ג) ״במלאכת הרפואה, כריתת חבורה וכדומה: בכריתת החבורה וזולתה אם יצטרך לגלותה וכו׳ אמנם סכיני הכריתה החדים משתי פיות (קאנון ד ד א ז). היה נער (אחר) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה ולקח מן הטריאק ועשה ממנו תחבושת והניח עליו (פרקי משה כד). ואם לא (יתרפא) יכרות אותו הרופא הבקי במלאכת רפואת העין ותהיה הכריתה כארך ולא כרחב (גלוי הגוף לנתן פלקירא, כ״י בריט״מ).—״כְּרִיתוֹת דרכים, עי׳ ד.פרת.—כְּרִיתַת האותיות, כמו ״חִתּוּךְ האותיות, הוצאתן בכלי הדבור: כי הדבור הוא הקול הנחרש על אופן כראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הַכְּרִיתָה המוסגלה (ישועה בן יהודה הקראי, העריות).

כְּרִיתוּת, כְּרִיתֻת, ש״נ, מ״ר כנו׳ כְּרִיתֻתֶיהָ,—א) ספר כְּרִיתֻת, כתב שהבעל נותן לאשתו כשהוא מגרשה, גט, divorce ; Ehescheidung : כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כְּרִיתֻת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר׳ כד א). כה אמר יי׳ אי זה ספר כְּרִיתוּת אמכם אשר שלחתיה (ישע׳ נ א). וארא כי על כל ארות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כְּרִיתֻתֶיהָ אליה (ירמ׳ ג ח).— ובתלמ׳: הרי שהלכה זו ונישאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה הא למדת שאין זה כריתות (גיט׳ פג.).— ובמליצה, ״נתן ספר כריתות לחכמה וכדומה, עזב אותה, ואמר המשורר: והיית כעזנות עזאזל ודמית קאת מדבר ובוסו, כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר לולאות הבין וקרסו (רשב״נ, כתר מהתלי). ספרי כריתות כתבי אל גיל לקחי כלי תגות מקום גבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י בודל׳). תבל כאשת פתיות הבל הדרה והודה, תמתיק אמרים ואבן תחת לשונה מצודה, מכל עצתה אחי כין תמיר בקלון בכורה, חושה ותן לצמיתות ספר כריתות בידה (שם מא). מאם הנדבה ומאן לבוא בסודה, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — ב) ״במלאכת הרפואה, נתוח וחתוך במקום לקוי לרפואה, Chirurgie : מלאכת הכריתות זהו צידורגיאה היא בשני ענינים בבשר ובעצם בבשר כמו חתוך ותפירה וכויה וכו׳ כמו דבוק השבר והשבת ההקעה (שטינשנ׳, רשימ׳ כ״י המנכנג). מגמתי לסדר שאר החליים הבאים מפנים או מחוץ מן החלק הראוי לעינן רופא הכריתות (ספ׳ כריתות ב, כ״י ותיקן). שאלת ממני זה ימים רבים אוהבי הנכבד אשר כאומר קצר ופתוח אכתוב לך ברפואת הכריתות מקובץ לכלל וכו׳ א״כ נאמר שהכריתות היא החלק האחרון מן הרפואה כי חלקי הרפואה הם שלשה שבאמצעותם יוכל הרופא מסבת החולי לעזור הראשון הנהגת השמירה הב׳ הנהגת המשקיות הג׳ הכריתות השמירה הוא הראשון המובחר וכו׳ השני הוא השקאה ומזה אמר גלינוס שאם נוכל להסיר החולי בהשקאה לא נרוץ אל הכריתות א״כ תהיה ההנהגה השלישית היא הכריתות כמרובר שמטוב פעולתה תוסר עלת החולי שלא יוכלו להסיר שנים הראשונים (ר׳ הלל, תרג׳ ספ׳ הכרית׳, תגמ׳ הנפ׳ מג.).

כרך, ממנו תַּכְרִיךְ, *כְּרִיכָה, *כֶּרֶךְ, *כָּרֵךְ.

*כֶּרֶךְ[1], ש״ז, מ״ר כְּרָכִים,—א) דברים צרורים ואגודים בצרור אחד, bundle ; paquet ; Bündel : השוכר

[1]) רק בעברית וארמית.

את הפועל לעשות עמו חצי היום באיסור וחצי היום בהיתר ונתן כולן בכרך אחד כולן אסורות אלו כפני עצמן ואלו בפני עצמן ראשונות אסורות ושניות מותרות (תוספתא ע"ז ז י). נתנן כולן בכרך נוטל דמיהם בכרך אלו שרוצה מוכר לשום תולין ואלו שרוצה מוכר לשום מעש"ש (בב מע"ב ד יא). שהפקידו לו (מעות) בכרך אחד (כ"מ לז.). לאה הפקידה כרך א' אצל ישמעאלית אחת שפחתה וכשנפטרה לאה לקח לוי הכרך מיד השפחה ונתנו לשמעון אבי שאול ולא עיין מה היה בו וכו' ושאלו לשאול היאך בא השטר לידו או מתי והשיב כי מן הכרך הנפקד שנתן לוי לשמעון לקחו (טור תו"מ רמג, כבס הרא"ב).— ב) *כֶּרֶךְ של מגלה, ספר וכדומה, דפים כתובים כרוכים יחד וע"ז, Bücherrolle; rôle (d'un livre); roll, volume: כרך אחד של ארבע פרשיות וכו' כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד (מכי' כא יז). מצא ספרים קורא בהן אחד לשלשים יום וכו' ולא יקראו שלשה בכרך אחד ולא יפתח כספר יותר משלשה דפין (תוספתא כ"מ כ כא). וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יתלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (כ"כ יג:). מרדכי ואסתר כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו מקבלים אתם עליכם להיות עושים את שני הימים האלה שלחו ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמרו להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכרבים (מד"ר רות, והנ"ה כועז).— ובכלל "ספר שלם אחד, Band; volume: והנה נראה לי שיאות לצרף עם כרך חבורי זה שתברתי עוד ג' ענינים (ר' הלל, הוספ' לתגמ' הנפ').— וכמו"כ "כל אחד ואחד מחלקי ספר עשוי בכריכה לבדו: ספר דינו של בן ציון היה הולך ועב וכו' דף על דף נוסף ויהי לכרך גדול (יל"ג, ספור בניהם כהתד).— ג) *עצם פעולת הכריכה: חוט של כרך (שכורך על הציצית) עולה לה מן המניין (מנח' לט.). למלך שהיה לו פרדס מטרו לארים והיה כו שני אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (מד"ר כרהב' כא). —וכמהם"א: והאבנט שחוגר במתניו ארכו שתים ושלשים אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כרך על כרך (הגיון, תלוה לט). כורכין הרצועות לבנות של המנעל סביב למנעל ה' ברכים סביב השוק ואויר גדול יש בין כרך לכרך ומיהו אין קפידא בכרכים אם הם זה על זה (הגה' מרדכי, יבמ', סוף פר' החולץ).—ד) *שתה כוסות בְּכֶרֶךְ אחד, שתה אותן ככת אחת, בלי הפסקה בין כוס לכוס: מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) ככרך אחד וכו' שתיין בכרך אחד יצא (ירוש' פסח' י לז ג)

*כָּרַךְ[1], פ"י,—כָּרַךְ דבר על דבר, שם דבר ארוך על דבר הרכה פעמים זה על גב זה, wickeln, umbinden; enrouler; twine around: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן (שבי' כ ד). לא יקשור גמלים זה כזה וימשוך אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשוך ובלבד שלא יכרוך (שבת ה ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה (כס ח ב). ואין עושין לה חלוק כתחילה אבל כורך עליה סמרטוט וכו' כורך על אצבעו ומביא (כס יט כ). מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך כמשיחה (ר"ה ב ג). ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה' ז ג). כרכן (את עץ הארז והאזוב) בשירי הלשון והשליך לתוך שרפתה (פרה ג יא). עור שכורך בו את הקמיע (תוספתא כלי' כ"מ א יב). כורכין תורה כמטפחות תורה וחומש במטפחות חומשין (כס מגי' ד ג). וכיון שגרמו עונות היו כורכים כל אחד ואחד כספרו ושורפין אותו (ירוש' תעני' ד סע.). וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשיער וטולין במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין (כס מגי' א עא ד). היו כורכין אותו (את השמיר) מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין (כס סוט' ט כד:). שצבען כשמן וכרכן במשיחה (כבלי שבת ג.). הרי שהיה שם כתוב על בשרו וכו' כורך עליו גמי וטובל (יומ' ח.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.). תכלת שכרך רובה כשרה ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת וכו' רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש (מנח' לט.). כשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ (מד"ר ויקר' טו). עמד בחצי הלילה פרש טליתו ונטל את הכלים וכרכן בטליתו וביקש לירד ונפל ונשברה מפרקתו (כלה רבתי ט).—כָּרַךְ דבר, כִּרְכוֹ כזרועותיו, חבקו: כשהלך ניקנור להביא דלתות (המקדש) מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה (יומ' לח.).—וכָרַךְ דברים יחד: הלל הזקן היה כורך שלשתן (פסח מצה ומרור) כאחת

[1]) עי' הערה להשרש.

וכו׳ ר״י כורך מצה ומרור (ירוש׳ חלה א נז:). יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן (פסח׳ קיה.).—ופעו׳ כָּרוּךְ: אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (ברכ׳ ה א). איזה הוא תכריך של שטרות כל שתוט או משיחה או דבר אחר כרוך עליו מבחוץ (תוספתא ב״מ א יד). אם היה (ספר התורה) כרוך במפה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). הרי (התורה) כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד (קדוש׳ סו.). בפנים כרוכות אני מהלך (מד״ר בראש׳ עה).—שני דברים כְּרוּכִים יחד, מחברים זה בזה: רשב״י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו (ספרי דבר׳ מ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב״ה זה עם זה והיו כרוכין זה כזה (מד״ר ויקר׳ לג). שתי אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (בם/בראש׳ כא). — ואמר החכם: התורה והבדידות בצימצום החיים יצאו כרוכין זה כזה בלי ספק (רפ״ע פלקיירא, אגרת הויכוח טו).—קרנים כְּרוּכוֹת, שיש להן כעין קלפה חיצונה וזכרות תקועה בו: אם היו קרניו כרוכות[1]) כבקרני השור (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ א י). — "ספר כָּרוּךְ, עשוי כבריכה: והפקיד ראובן אצל שמעון ספר חומש כרוך (שו״ת הרי״ף ריז).—ובהשאלה, הוא כָּרוּךְ אחריו, דבק בו, נמשך אחריו תמיד: מי שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו (חול׳ עח:). ראה חזיר שכרוך אחר רחל (בכור׳ כד.). כהן מיוחס שיצא הוא ואשתו שידענו שהיא כשירה למדינה אחרת ובא הוא והיא ובנים כרוכין אחריהן (רמב״ם, אסורי ביאה כ ו).—ובדברים מפשטים: אל תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה (רב״י יבע׳ ל ב).—ובהשאלה, *כָּרַךְ קריאת פסוק וכדומה, קראהו בלי הפסקה במקום הראוי, ohne Pause lesen; lire sans pause; read without proper pauses: ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו׳ מרכיבין דקלים כל היום וכורכין[2]) את שמע וכו׳ (פסח׳ ד ח).

— [1]) בגמ׳ כתוך סגנון ארמי: והרי עז דיש לו קרנים וטלפים וחלבו אסור כרוכות בעינן והרי שור דכרוכות וחלבו אסור (חול׳ נע:).—[2]) ושאלו בגמ׳ (בם נו.): היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. ע״כ. ונחלקו המפרשים בין מה לא היו מפסיקין, עכ״פ אין ספק בעצם משמ׳ הפעל כרך בענין זה.

—נפע׳, *נִכְרַךְ, עתי׳ יִכָּרֵךְ,—שכרכו אותו: אמר ר׳ יונתן יכרך המת בסדינו (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). שמא תכרך נימה אחת על בשרו (בבלי יומ׳ סט.). ולא נתפרין (יריעות ספר תורה) בגידן ולא נכרכין בשערן (סופרים א א).—ובהשאלה, "נִכְרַךְ אחר פלוני, היה כָּרוּךְ אחריו: שמא בניו מן האחרת הם ונכרכו אחר זו המיוחסת (רמב״ם, אסורי ביאה כ ז).—"תנועות נִכְרָכוֹת, מרבקות: וזה כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מרובק נצחי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א יא).

—הפע׳, *הִכְרִיךְ,—כמו הקל: המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה סוף שהוא אומר לאמתו (אדר״נ נ).

*כְּרַךְ[1]), ש״ז, מ״ר כְּרַכִּים, כְּרַכֵּי[2]), כְּרָכִים, כִּרְכֵי[3]),—עיר גדולה, grosse Stadt; grande ville; great town: כיון שהגיע לִכְרכין ראה בני אדם שהם מקדימין אותו מכל כרך וכרך (מגי׳ תענ׳ יא). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (ברכ׳ ט ה). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון (מגי׳ א א). בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר (בם ב ג). בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים (שקל׳ א א). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל ושניה לשום כרכים המוקפין לה והשלישית לשום בבל (בם ג ד). אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר (כתוב׳ יג י). (אמר שהוא) בן עיר ונמצא בן כרך בן כרך ונמצא בן עיר (קדוש׳ ב ג). עד מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב״מ ד ו). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש ובחניות אחד עיירות ואחד כרכים שנים עשר חדש (בם ח ו). ומפני מה לא נדבר עמו (אלהים עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (מכי׳ בא, פתיח׳). ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה

[1]) בארמ׳ וסור׳ כרכא. לפי דעת פלישר (הער׳ לגוי) מקורו ביונית χάραξ, מחנה מבוצר בקורות וכדומה. ויש סוברים שזו מלה שמית. ואולי באשור׳ כִּרְחֻ, מבצר, עיר בצורה.—[2]) כך קריאת האשכנזים, לפי הארמ׳ כְּרַכֵּי: אם בפצחין אם בכְרַכִּין (ת״א, במד׳ יג יט), ועוד.—[3]) קריאת הספרדים, וכן במשנ׳ מנקד׳ דפוס מנטובא וליבורנו.

ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי וביום שהעמיד ירבעם ב׳ עגלים עמד רמולו ורומולו ובנו שני כרכין ברומי (ספרי דבר׳ נב). עדים ולא טירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (שם קפ). חל להיות ערב שבת כרכין המוקפין חומה מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות קורין בו ביום א״ר יוסי אומר אני שלא יקדמו בני כרכין לבני עיירות אלא קורין עמהן בארבע עשר (תוספתא מגי׳ א ג). יריד שבאותו הכרך אין הולכין לאותו הכרך ולא לעיירות הסמוכות לו מפני שהוא כנראה הולך ליריד (שם ע״ז א ה). המניח יינו בספינה ונכנס לכרך אעפ״י ששהה לזמן מרובה (שם ז יג). אין כונין אותן (את ערי המקלט) לא כרכים גדולים ולא טירים קטנים (שם מכות ג ח). בנות כרכין (הסימן) התחתון בא תחלה מפני המרחצאות בנות כפרים העליון בא תחלה מפני שטוחנות ברחיים (שם נדה ו ט). כגון בית ירח וצינברי שהן מגדלות כיגרים וחרב הכרך ונעשה של גוים (ירוש׳ מגי׳ א ע.). חולו של מועד הרי הוא אסור בעשיית מלאכה והן מספקין מזון לאחיהם שבכרכים (שם:). כן עיר מהו שיוציא כן כרך ידי חובתו (שם ב ענ:). הדירה שלא תרחצי במרחץ בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות שלא תנעלי מנעל בכפרים ג׳ חדשים ובכרכים מעת לעת (שם כתוב׳ ז לא:). כל הצלמים אסורין וכו׳ מפני שהן נעבדין בכרך גדול שברומי פעמים בשבוע (שם ע״ז ג מב:). מאימתי חמץ כותים מותר לאחר הפסח של בעלי בתים שלש שבתות של אפייה ושל נחתומין בכרכים אחר ג׳ ימים בכפרים אחר שלשה תנורים (שם ה מה.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (בבלי ברכ׳ נג.). בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום וכו׳ בקש לצאת אומר יר״מ יי׳ אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום (שם ס.). אבבטיאות של כרכין מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). מותר לאדם לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר (שם קנ:). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות ושבועת שוא (ערוב׳ כא:). א״ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח׳ קיג.). שלש מאות וששים וחמשה שווקין בכרך גדול (שם קיח:). אמר ריב״ל כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך (מגי׳ ג:). כרך שחרב ולבסוף ישב נידון ככרך (שם). שישיבת כרכים קשה (כתוב׳ קי:). הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו וכו׳ תיקנתם גשרים ליטול מהם מכס כרכים לעשות בהם אנגריא (ע״ז ב:). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול׳ ז.). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי ארץ ישראל (שם ס:). כנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים ג׳ שנים בכרך והוא קושר לו אהבה (מד״ר בראש׳ נד). בשוקים וברחובות בכרכים ובמדינות (שם שה״ש, מגלוני). אלו כרכי אומות העולם שכפרו בהקב״ה (שם, נכה דודי). — כְּרַכֵּי הַיָּם, הערים הגדולות שבמדינות הים, ממערב לים התיכון וכדומה: שמע שיש זונה בכרכי הים והיתה נוטלת ד׳ מאות זהובים בשכרה (ספרי במד׳ קטו). והלא בכרכי הים מורישין לולביהן לבניהן (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (בבלי ברכ׳ ו:). עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.). עין אחד יש בכרכי הים ותגון שמו (שם נד:). אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה (ר״ה כו.). כשהלכתי לכרכי הים מצאתי גר אחד שנשא אשת אחיו מאמו (יבמ׳ לח.). רבי נתן אומר פעם אחת הלכתי לכרכי הים באתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת וכו׳ (חול׳ מז:). שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמורה (מד״ר בראש׳ לא). א״ר הונא נאמר בכרכי הים מה שלא נאמר בדור המבול (שם שה״ש, מכנני). שכן קורין בכרכי הים לכלה בנאיתה (אדר״נ ז).

כַּרְכֹּב[1], ש״ז, בכנ׳ כַּרְכֻּבוֹ, — א) כליטה פחות או יותר רחבה עשויה בקיר של בנין, Einfassung, Gesims, moulure: ונתתה אתה (את המכבר) תחת כַּרְכֹּב[2])

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ העקרית בנראות ודיוק. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כבר בימי התלמוד היו מסתפקים בדיוק משמ׳ מלה זו ושאלו כגמ׳ (זבח׳ סב.) איזהו כרכוב רבי אומר זה כיור ר׳ יוסי ברבי יהודה אומר זה הסובב וכו׳ ת״ר איזהו כרכוב בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים אמה אטו הכהנים בין קרן לקרן הוו אזלי אלא אימא ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה והכתיב תחת כרכובו מלמטה עד חציו אמר רב נחמן בר יצחק תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא נישתרקו. ע״כ. ונראה כי לא היתה בידם קבלה ודאית בענין זה. ת״א תרגם סובבו. ריב״ג אמר וז״ל: כרכב המזבח תחת כרכבו שרג׳ב יעני שטחה ור׳לב אן אלמזבח כאן ינתאי מנה שטח משי עליה

המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ה). ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד חציו (שם לח ד).—ואמר הפיטן: צבצם שכנו מרכבי, יום חנוך כרכובי, צפיתי פה עבובי, על משכבי (יוצ׳ א פסח, אור יבע).—כ) בהשאלה, "אגד עב מכיב אבר שבור וכדו׳: ואמנם הנהגת הקעת הפחד למטה הוא שימתח הרגל ואחר יחזירהו ויקשרהו אחרי שיניעהו ימין ושמאל עד שיתנפח בו מה שירד אליו ויוקח חגורה או חבל ויושם כרכב לרגל ויקושר על השוק (קאנון ד ה א כו).

*כִּרְכֵּב[1], פ״י,—כִּרְכֵּב כלי, תקן צורתו במלאכת עגול, drechseln; tourner; to turn (on a lathe etc.): ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרד ולכרכב[2] לשבץ ולהקיש בקורנס (תוספתא כלים ב״מ ב י).

כרכוב,—עי׳ כרכ׳ב.

*כרכום,—עי׳ *כרכ׳ם.

*כִּרְכּוּר, ש״ז,—שה״פ מן כִּרְכֵּר: כמה כירכורים כרכר (הקב״ה) בשביל להשיח עמה (עם שרה) ויאמר לא כי צחקת (מד״ר בראש׳ כ, מה, מח).—ובספה״א: ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר״ל מרוצה רכיבה האבקות פזוז כרכור (גופת לופיס ב יה).—ובהשאלה, "כִּרְכּוּרֵי דברים: אם יש ביניהם איזה כרכורי ועִרעורי דברים (פלא יועץ, ערך תמיו).

*כִּרְכְּיָה[3]), כרוכיה, כורכיאה, מ״ר כִּרְכִּיּוֹת, כורכיאות, — שם נרדף לעגור: דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן וכו׳ והעורב הקוסם והכרוכיה השומרת (ר׳ קלונ׳, אגר׳ בע״ח ב ז). ואמנם הכרוכיה השומרת היא זאת העומדת בשדה ארוך הצואר והרגלים קצר הזנב רב הכנפים (שם). כל טורף עם נטרף זאב עם טלה ונמר עם גדי פרה ודוב נשרים עם תורים כרוכיה ועוגיה יונה ובת היענה אין ביניהם לא שטן ולא פגע רע (שם א ב). ובעוד שהם כזה במקצת החבורות באה עליהם כרכיה והיא תצעק וכו׳ והיתה הכרכיה מבקשת דמו (מוסרי הפלסופ׳ א ג). והוא מביט ימין ושמאל מבקש עוזר ורואה ולא מצא עוזר ונשא עיניו אל השמים וראה כרכיות תעופינה באויר (שם). (מי) שעיניו מרוטות שרואה מאחד שנים אני רואה במקום פלוני שני כרוכיות (גראני״ק) והפקח ידע כי הגמל הוא שראה שרואה מאחד שנים ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כורכיאה (גראני״ק) ובעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים (כוזרי ד ג). הגיעו אלי כתבים מן האלוף התורני מהר״ר אפרים וכו׳ והנו צועק בכרוכיא עכור קליעת או אריגת שערותיו במשא בכד הכבידו על ראשו (מעשה טוביה, בית חדש א ח).

*כַּרְכֹּם, כרכום, ש״ז, — צמח טוב הריח מצבע דומה לגון תפוחי זהב, ומפריש צבע, Safran; safran (crocus): נרד וְכַרְכֹּם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה (שה״ש ד יד).—ובתו״מ: הכינרים והכרכום והסיאה (תוספתא כלא׳ ג יב). ר״ש אומר משום ר״א כרכום אינו ניקח בכסף מעשר לפי שאין בו טעם אלא מראה (שם מע״ש א יד). מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). שהחזירה (את חלקת השדה) לבעליה והיתה חביבה עליו כשדה מליאה כרכום (שם סנה׳ ב כ ג). ונפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום (ב״ק פא.).— ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת כמי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר״ב הנגיד, בלת יונה).—ומ״ר כַּרְכֻּמִּים: ובשעה שהוא משתקע אפילו בשדה שהיא מליאה כורכמין (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ד). עולא היה רוצה לקללן (את בני רוכל) שהן זורעין בורכמין בכרם (שם ב״ב ט יז:). —*קרן כַּרְכֹּם: חמשה דמים טמאים באשה האדום והשחור וכקרן ברכום וכמימי אדמה וכמזוג (נדה ב ו).

*כִּרְכֵּם, פ״י,—כִּרְכֵּם דבר, צבע אותו בכַרְכֹּם: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (כלים כב ט). סרקן (את הכלים) או כרכמן (שם יה ב). ונמצא שם

אלכהנים מת׳ל אלשטח אלמשטי פי אלמשנה ויז קאל חפץ פי כתאב אלשראיע ואמא כרכב המזבח פבאלזיז אלנאתי מנ אלבנא׳ ואהל אלשאם ישמונ ד׳לב שרג׳בא, ע״כ,—ובעבר׳: כרכב המזבח תחת כרכבו בערבי שרג׳ב והוא שטח המזבה והמזבח היה יוצא ממנו שטח שהיו הכהנים מהלכין עליו כמו השטח הנקרא במשנה זיז אמר חפץ כספר המצות כרכב המזבח הוא כזיז היוצא מן הבנין ואנשי מזרח קורין לו שרג׳ב.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא כ״י ארפ׳ (הוצ׳ צו״מ), וכך בנוסח׳ הדפוס וכן בגמ׳ בבלי (חול׳ כה.) בנוסח׳ הדפוס׳, וכן היתה גרס׳ הספרים שהיו בידי רש״י, הואיל והוא מפרש מלשון כרכב המזבח: שחוקק בהן חקיקות גדולות וכרכוב כדרך שעושים בכיסוי תיבות וספסלים. ע״כ. והערוך גרס לכרבם, ועי׳ זה הערך.

[3]) בארמ׳ כרוכיא: וצוות ריש לקיש כי כרוכיא (קדוש׳ מד.). ובערבי׳ כ׳רכי[a]).

[a]) كُرْكِي

∵**כַּרְכְּמוּת**, ש״נ, — צבע הכַּרְכֹּם: והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו׳ והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א ג ג ג).

∵**כַּרְכְּמִי**, כרכומי, ת״ז, מ״ר כַּרְכּוּמִיִּים, כַּרְכּוּמִיּוֹת, — מגון הכַּרְכֹּם: והמראה (של הקשת) אשר קרא אלכסנדר כרכומי קרא בן רשד אדום מוסכי נוטה אל השחרות (ר״ב א״ת, אותות השמים). ואם נמצאת (הכליה) מליאה מים שמראיהם רע אבל לא היו עבים ועכורים אלא מראיהם כרכומי כמראה הדבש (בו״ע יו״ד מד ג). וצוה (האפיפיור על היהורים) לשאת חותמות גדולות מבגד פלטרי אדום או כרכומי וכל איש שילך זולתו יומת (שבט יהודה סד, שנת קעט). ויהיו עפעפיו (של החושק) כבדות ומראהו כרכומי לתגבורת המרה השחורה (מ׳ אלדבי, ש״א ה ח). — ולגק׳: כי הם (גוני הקשת) שלש מראות העגלה העליונה אדומה והשנית ירוקה והשלישית כרכומית (בעל השמים א ז). ולפעמים ראיתיה יותר רטובה ופחות אדומה והיא הנקראת ביחוד הכרכומית ולפעמים ראיתיה שנתערב בה ליחה לבנה דקה או ליחות מימיות (פרקי משה ג). ופעמים תהיה (מחלה בגיד הנשה) משפיכת לחות הדם מעורבת במרה כרכומית תצלול ותסתתר בכף הירך (מ׳ אלדבי, ש״א ד). והסבה השביעית (למחלת הקולנג׳) מחום אשי כרכומי ר״ל מרה כרכומית שירבה על המעי הזה (שם). העין הזרקה (אזרק בערב׳) היא תכליתית אשר בתכליותה כרכמית כאילו היא צבועה בזעפרן (תולד׳ אד׳ ליוסף יברא׳ פולנין נ גג). — ומ״ר: סימני מזג הירוקה אלה הם וכו׳ פניהם כרכומיים או נוטה לגוון האדום (מעשה טוביה, עולם הקטן ג). מדוע באיזה מקומות האנשים הם שמחי וטובי הלב פניהם צהובים ונאים ובמקומות אחרים תמצאם זועפים ופניהם כרכומיים ומשונים וגם מרי נפש (שם, יסודי עולם ג).

∵**כַּרְכְּמִיּוּת**, ש״נ, — כמו כַּרְכְּמוּת: שלא יקווה מן הכושי כרכומיות בשערו ולא מהאשכנזי שחרות שערו (קאנון א ג ג ג).

***כִּרְכֵּם**, פ״י, מְכַרְכֵּם, — כִּרְכֵּם פניו כנגד פלוני, כִּוֵּן אותן לעומתו בחזקה, בכעס ותרון: משה ואהרן מהלכין וכל ישראל אחריהן והיו ישראל רואין אבן והיו עומדין ומקיפין אותה ואין דור שאין בו ליצנין והיו הנוקרנין אומרין אין אתם יודעין שבן עמרם רועה של יתרו היה ורועים פקחים במים והוא מבקש למשכינו להיכן שיש בו מים ולומר לנו הרי הוצאתי לכם מים ולמעות אבן אחת יצא ומירקה ופתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלם (מד״ר במ״ב א). וכן בול של עץ אע״פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו אינו כלי (רמב״ם, כלים כה י).

— נתפ׳, *נִתְכַּרְכֵּם, — נעשה כגון הכַּרְכֹּם, ובהשאלה הפנים, נעשו ירוקים, מבושה וכרומה: אמרה להן (אמו של ר״י לחכמים) געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד באותה שעה נתכרכמו פניהן של רבותינו אמרו איפשר אין ר׳ ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש׳ פאה א טו ג). בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ריב״ז מינה את ר״א ואת ר׳ יהושע ור׳ יהושע את ר״ע ור״ע את ר׳ מאיר ואת ר׳ שמעון אמר ישב ר׳ מאיר תחילה נתכרכמו פני ר׳ שמעון אמר לו ר״ע חייך שאני ובוראך מבירין כוחך (שם סנה׳ א יט.). כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל א״ל לכמה הנחש מוליד ולאיכול להשיבו ונתכרכמו פניו (מד״ר כרא׳ כ). למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה וכו׳ (שם מו). פעם אחת ירד (אבא יודן) מנכסיו וראה רבותינו שם (שבאו לקבץ כסף) ונתכרכמו פניו (שם ויקר׳ ה). אמר לו משה רבש״ע אם נטמא זה במה תהא טהרתו לא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה (שם במד׳ יט). ר׳ אלעזר (הלך למקום אחד אמרו לו פרום את שמע אמר להם אין אני חכם לעבור לפני התיבה אמרו זהו ר״א זהו שמשבחים אותו על חנם קוראים אותו רבן) נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר׳ עקיבא רבו (שם במ״ב, כמובנה). לעתיד לבוא הקב״ה מושיב מלך המשיח ליבינו ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני יושב על הימין ואני על השמאל (מדר׳ תהל׳ יח לה). ולעתיד לבא החמה והלבנה בושים וכו׳ כך אברהם ויצחק פניהם מתכרכמות בשביל בניהם (פסיק׳ רבתי יא). — *ומפני חֹם השמש וכדומה: לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו (מד״ר במ״ב, אל תראוני).

— פע׳, *כֻּרְכַּם, מְכֻרְכָּם, — שכרכמו אותו, ובהשאלה, פניו מכרכמות, שנתכרכמו: שמעון ולוי יצאו אף הם (מלפני יעקב אביהם) פניהם מכורכמות והיה מתירא יהודה שלא יזכור לו מעשה תמר (מד״ר כרא׳ לט). — ובמשמ׳ העקרית: שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים ארמדם ומכורכם וירוק וכו׳ לא מכורכם ולא מוצהב (ר״י ברלגוני, פי׳ יצירה 230). ירקרק שם לגון המכורכם (מכלל רד״ק, ירק).

אותנו אילו כן יוציא לנו מן האבן הזו או מזו וזו והקב"ה כך צווהו מכל סלע שרוצים הוציא להם ומשה הפך פניו סכור שישראל אחריו והיו אותם עשויין כיתות על האבנים אמר להם בואו עמי שאוציא לכם מים אמרו לו מזה אנו מבקשין אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא אף מן האחרת אין אנו מבקשין והוא מכרכם[1]) פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם מים אלא מאותה שהוא מבקש (ילמדנו חקת, הובא בילקוט וסופו בערוך).

כִּרְכֵּר[2]), פ"ע, מכרכר, —א) קפץ ורקד, בפרט בסבוב, :kreisen, tanzen; tourner, danser; dance, turn ודוד מכרכר[3]) בכל עז לפני יי' (ש"ב ו יד). ותרא (מיכל בת שאול) את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' (שם יו).—ובתו"מ: כמה כירכורים כ ר כ ר בשביל להשיח עמה (מד"ר בראש' כ).—ואמר הפיטן: צהל כסוס מיוזן וכרכר, צבאיו כמשתה שמנים השכר (בכת א' תגכה, אודך כי).—ובמליצה להזמן: וכי תראה הימים נעימים והזמן מפזז ומכרכר והרגע הולך להרגיעך (כתיב' עולם ז).—ב) *כמו קרקר, דבר וצעק: למלך שהיה עומד ומכרכר על פתח פלטין שלו כיון שראוהו עסוק דוכום אומר עמי הוא עסוק איסטרטילום אומר עמי הוא עסוק כיון שראו אותו אוחז ביד כנו אמרו עם בנו הוא עוסק וכו' כך היה הקב"ה כשעמד ומכדכר על הר סיני (פסיק' רבתי כא).

---

1) כך בערוך גם בדפוס' קדמונ', רק בכ"י אחד וכדפוס ויניציה כרכם, במם, וכילקוט ונהכרכמו. אך ממה שערך זה הובא בערוך לא אחרי ערך כרכום אלא אחרי כרכמיש מוכח, כי רבנו נתן כתב כרכס ולא כרכם, מפני שכך מצא בילמדנו שלפניו. ובאמת, המליצה כרכם פניו כנגדו וכן נתכרכמו פניו כנגדם אינה טבעית כאן, כי אין אדם מכרכם פניו ברצונו אלא זה נעשה מעצמו, ושמוש נתכרכמו פניו נהוג בענין בושה ולא בכעס, והלשון נתכרכמו פניו כנגדם ג"כ קשה, ולכן צריך לקבל הגרסה כרכס כמו שהיא ברוב הדפוסים, ושהיא היתה בודאי הגרסה שמצא ר"נ בילמדנו וכתב אותה בהערוך שלו, ועצם פעל זה כרכש a) נמצא גם בערבי' במשמ' השיב דבר, ואפשר שהשתמשו בו בעבר' קצת במשמ' אחרת.

2) בערב' כרכר b) גם במשמ' סבב, למשל כרכר אלרחי, סבב את הריחים. — 3) במדרש פרשו כרכר זה במשמ' אחרת: מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו ומופת (מד"ר במד' ד), וזה נהוג אמנם בשעת הריקודים בארצות המזרח, אך מהמליצה כמה כרכורים כרכר נראה בכ"ז כי עקר פרוש כרכר הוא בענין רקד.

a) كركس b) كركر

כִּרְכָּרָה[1]), ש"נ, מ"ר כרכרות, — גמל מהיר המרוץ, :Dromedar; dromadaire; dromedary והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות[2]) על הר קדשי ירושלם אמר יי' (ישע' סו כ).

°כַּרְכֶּשֶׁת[3]), ש"נ, מ"ר כרכשתות, כרכשות, כרכשאות, —מעי: והטבחים שלוקחין הכרכשתות מן הכשרות נקרא שפיר בשכר אעפ"י שאין לוקחין כלום מן הטרפות כיון שאם לא נטרפה היה נוטל נמצא זה שכרו ועוד הכרכשתות שנותנין לו מן הכשרות הן הן שכרו גם על הטרפות (טור חו"מ בו ע). וחשותט דמתא מכר אחד או שנים מהכרכשות וטחולים (קהלת יעקב א נו).—ובפרט מעי ממלא בבשר ובדובה, :Wurst; saucisson; sausage ויאכל אפילו הרנגולת שלימה וביצה צלויה וכו' וכן כרכשאות ממולאות (מבו' חסיד', מול"ש ו ה). והורה להם לעשות מאותו בשר כרכשות ושאר מיני ממולייתא ולמלחו ולעשנו (בו"ת בית לדקה א לט). בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה אם מותר לחתכו דק דק ולערב בו שומן ותבלים ולמלאת ממנו מעי בהמה הריקנים כמעשה הכדכשתות הנהוגות (שם). הגוים שמוכרים כמה מיני אסורים כחנות אחת היינו כרכשאות וקודלי דחזירי וחלב (בו"ת מים רבים, יו"ד יב). ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפשוהו וכו' ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הנ"ל (שם ג). והכדכשתות היבשים אין מועיל הדחה כי איך תועיל ההדחה למולייתא שבפנים (הלכות, או"ח תמז ה).

א. **כֶּרֶם**[4]), ממנו כרם, כורם, כורם, וי"א גם כרמל.

כֶּרֶם, ש"ז, כהפס' כרם, כרמי, כרמך, מ"ר כרמים, כרמי, כרמינו, כרמיכם, כרמיה, כרמיהם, — עפי"ר אדמה נטועה גפנים, :Weinstock; vigne; vine ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר (בראש'

---

1) רק בעבר', ועי' הערה לקמן. — 2) כך פרשו הקדמונ' שהכונה במלה זו היא גמלים קלי המרוץ, וכן גם רוב החדשים. ויש מי שפרשו כרכרות במשמ' עגלות מרקדות.

3) בארמ' כרכשא: כרכשא ומעייא והררא דכנתא (חול' קיג.), ופירש הערוך: הוא המעי הדבוק בפי הטבעת. ע"כ. ולא נתברר מקורו.

4) גם בארמ' וסור', ערב' ואתאפ'. ולא נתברר בוראות מה היתה משמ' העקרית של שרש זה ואיך נסתעף ממנו השם כרם.

ט כ-כא). כי יבער איש שדה או כֶּרֶם וגו' מיטב שדהו ומיטב כַּרְמוֹ ישלם (שמות כב ד). כן תעשה לְכַרְמְךָ לזיתך (שם כג יא). וְכַרְמְךָ לא תעולל ופרט כַּרְמְךָ לא תלקט (ויקר' יט י). שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כַּרְמֶךָ (שם כה ג). ומי האיש אשר נטע כֶּרֶם ולא חללו ילך וישב לביתו (דבר' כ ו). כי תבא בְּכֶרֶם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך (שם כג כה). כי תבצר כַּרְמְךָ לא תעולל אחריך (שם כד כא). ויעמד מלאך יי' במשעול הַכְּרָמִים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד). כְּרָמִים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת (דבר' כח לט). לכו וארבתם בַּכְּרָמִים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הַכְּרָמִים והטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). אשירה נא לידידי שירת דודי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וגו' שפטו נא ביני ובין כַּרְמִי מה לעשות עוד לְכַרְמִי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישע' ה א-ד). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל וּבַכְּרָמִים לא ירנן לא ירעע (שם טז י). ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וּכְרָמִים (שם לו יז). בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הַכְּרָמִים כַּרְמִי שלי לא נטרתי (שה"ש א ו). אשכל הכפר דודי לי בְּכַרְמֵי עין גדי (שם יד). אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סמדר (שם ב טו). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לַכְּרָמִים נראה אם פרחה הגפן (שם ז יב-יג). כֶּרֶם היה לשלמה בבעל המון נתן את הַכֶּרֶם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף (שם ח יא). עוד תטעי כְּרָמִים בהרי שמרון (ירמ' לא ד). הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כְּרָמִים עשיתי לי גנות ופרדסים (קהל' ב ד-ה). כַּרְמֵי חמד[1]) נטעתם ולא תשתו את יינם (עמו' ה יא). ויצאו השדה ויבצרו את כַּרְמֵיהֶם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ואת שדותיכם ואת כַּרְמֵיכֶם וזיתיכם הטובים יקח (ש"א ח יד). ונתתי לה את כְּרָמֶיהָ משם (הוש' ב יז). שדתינו וּכְרָמֵינוּ ובתינו אנחנו ערבים (נחמ' ה ג).—וגם כֶּרֶם זית: ויבער מגדיש ועד קמה ועד כֶּרֶם זית (שופט' טו ה).—ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א: כרם שהוא נטוע ערבוביא (כלא' ה א). הנוטע את כ ר מ ו י"ו אמה על י"ו אמה (שם ד ט). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה ואת הקנים ש ב כ ר ם שהם לצורכו (ב"ב ד ח). המפקיר את כ ר מ ו ולשחר

[1]) יש מגיהים כרמי חמר.

עמר ובצרו (גדר' מד:). כשר ודם שראה גתו מלאה ענבים ו ה כ ר ם לבצור (מד"ר שמות טו). לשועל שמצא כ ר ם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו (שם קהל', כאבר ילא).—*כַּלָּה קוצים מן הַכֶּרֶם, משל להשמדת רשעים מתוך הקהל: שלח לו ר"י בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה שלח לו קוצים אני מכלה מן הכרם שלח לו יבא בעל ה כ ר ם ויכלה את קוציו (ב"מ פג:).—*כֶּרֶם רבעי, עי' רבעי. — *כֶּרֶם דַּל, עי' כ.דל. —*כְּרָמִים העבודים: אין מביאין (יין) מן הדליות אלא מן הרגליות ומן ה כ ר מ י ם העבודים (מנח' ח ו). — *מְחוֹל הַכֶּרֶם, עי' מחול.—*קָרַחַת הַכֶּרֶם, עי' קרחת. — ובהשאלה במליצה, °כֶּרֶם אהבה, ואמר המשורר: היש לעג כתהפוכות ידידים ו כ ר ם אהבה שועל מחבל, בת קמה בלי פשע באמה ובן משכיל כבוד אביו מנבל (רמב"ע, דיואן, ב"י כודל').—°בֶּן כֶּרֶם, בַּת כֶּרֶם, הגפן: וכל גויה בהתגלת שעירה תהי אחר אשר היתה חלקה, ויש פרי ב ב ן כ ר ם ויוסף פרי אחר זסירה ועזקה (ר"ב הגגיד, ידידותך). חושו תנו כל הון ואם יקר כ ב ת כ ר ם ועוד תהיו לסובאים מונים (קטע קובן בירים בב"י כליט"מ).—°דִּמְעַת כְּרָמִים, היין: כוסות בדלח מבלי יין צחות לבנות הן מזוקקות, יתמלאון דמעת כ ר מ י ם אז אראם אדמדמות ירקרקות (יעקב בן אלעזר, כוסות בדלח). — ועי' ג פ ן.

כֹּרֵם, כּוֹרֵם, ב"ז, מ"ר כֹּרְמִים, כּוֹרְמִים,—מי שעוסק בעבודת הכרם, Winzer; vigneron; wine-grower: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לְכֹרְמִים וליגבים (ירמ' נב יו). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר (יהיו) אכריכם וְכֹרְמֵיכֶם (ישע' סא ה). כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וְכֹרְמִים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דהי"ב כו י).

ב.***כרם**[1]), ממנו *כָּרַם.

***כָּרַם**, פ"י,—כָּרַם בגדים וכדומה על כסא, צבר אותם והניחם זה ע"ג זה, anhäufen; entasser; pile up: וכסא של כובס שהוא כ ו ר ם[2]) עליו את הכלים (כלים כג ד).—ובהשאלה: עון גדי שכרמתי[3]) לי (שבת פט:).

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ' בדיוק.

[2]) במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם הגרסה כורס, אך העקר כורם כנראה מהמאמר שלקמן. —[3]) ושאלו שם: מאי משמע דהאי כרמי (של הפסוק בכרמי עין גדי) לישנא דמכניש הוא? וענו: כדתנן כסא של כובס שכורמים עליו את הכלים.

כַּרְמִיל[1], ש"ז,—צבע אדֹם, כמו שָׁנִי, והארג העשוי בצבע זה, Karmesin; cramoisi; crimson: ועתה שלח לי איש חכם לעשות כזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת (דהי"ב ב ו). יודע לעשות בזהב ובכסף וכו' בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל פתוח (שם יג). ויעש את הפרכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ (שם ג יד).

כַּרְמֶל[2], ש"ז, כנ' כַּרְמְלוֹ, — גרגרי החטה והשעורה בעודם בשבלת ולא יבשו עדין, frische Körner; blé frais; fresh early grains: ואם תקריב מנחת בכורים לי"י אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר' ב יד). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (שם כג יד). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב).—והשתמשו בשם זה גם במשמ' התבואה קדם שנעשה שבלים: כגון כרמל שנעשו שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נתנות ג ד).

****כַּרְמְלִי**, ת"ז,—של כרמל: ולא תאכל קלי, ולחם וכרמלי, בטרם תביא לי, ראשית הקצירים (הזכר' רשב"ג, כלל בדי אתסה).

***כַּרְמְלִית**[3], ש"נ,—מקום שאינו לא רה"י ולא רה"ר: ארבעה רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור (תוספתא שבת א א). הים והבקעה והכרמלית ואיסטווגית והאיכקופה אינן לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד (שם ד). המזיק בכרמלית משלם נזק שלם (שם ב"ק א ו). אפילו זורק בכל הים פטור שכל הים נקרא כרמלית (ירוש' שם א ב ד). כל המעכב דריסה ברה"ר נקרא כרמלית (שם יא יג.).—ומ"ר: שתי כרמליות סמוכות זו לזו מטלטלין מזו לזו (שם יג:).

---

[1]) מלה זרה, בפרס' ברמין a), מוּכּרם b), תולעת.
[2]) משק' בַּרְזֶל, ולא נתברר מקורו ומשמ' הראשון. וי"א שהוא נסתעף מן כֶּרֶם, אבל זה דחוק. בעלי התלמוד פרשו בדרך דרש בו"ת: רך ומל, או כר ומלא (מנח' סו:).
[3]) לא נתברר מקור מלה זו ומאיזה מושג נסתעפה. בגמ' ירוש' (שבת א ב ד) אמרו: תני ר' חייא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני והכא אינה לא רה"ר ולא רשות היחיד אלא כרמלית, ע"כ, אך אין זה אלא דרש.

---

a) كرمين b) كِرم

***כָּרֶמֶת**[1], ש"נ,—גפן משוכה על גדר הכרם: אין מביאין (יין) לא מן הכרמת[2]) ולא מן הדלית אלא מן הרגליות המיוחדות לכן (תוספתא מנח' ט י).

***כרס**[3]), ממנו *כָּרֵס, *כַּרְסָן, *כַּרְסְתָן, *כַּרְסִי.

***כָּרֵס**, כְּרֶס, ש"נ,—א) כמו כָּרֵשׂ, הבטן, ובפרט הבטן הפנימי: הכרס הפנימית שניקבה או שנקרע רוב החיצונה (חול' ג א). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן והכרס מדיחין אותה כבית המדיחין כל צרכה (תמיד ד ג). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה' ט ה). דדיו שובבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור' ז ה). אמרו עתיד (המן) לתפח בתוך כריסינו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל (ספרי במד' פח). המסמא את עינו והמצבה את כריסו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיהלה כך (תוספתא פאה ד יד). אמר לו צא ולקט לך עשרים תאינים מתוך שלי ואני אמלא כריסי מתוך שלך (שם מע"ר ב ו). נותנין כלי מיקר ובלי מתכות על גבי כריסו של מת (שם שבת יז-ית יח). היה משמר ארבעה וחמשה מקשאות לא יהא ממלא כריסו מאחת מהם אלא אוכל מכל אחת ואחת לפי חשבון (שם ב"מ ח ו). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ירוש' מעשר' ג ב ד). לאחר ג' ימים הכרס (של המת) נבקעת על פניו (שם מו"ק ג פב:). זו חמות וח' בלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד (בבלי ברכ' סג:). הסופגנין וכו' אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל אבילת כזית מצה (פסח' קכ.). מביאין שוורין המצריים שכריסותיהן רחבות והתינוקות יושבין עלגביהן (סוכ' כא:). שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה ובו' כרס נעשה להן באיספקלריא המאירה וראו (סוט' לא.). מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ (סנה' סד.). טפח בוושט סמוך לכרס זה כרס הפנימי (חול' מד.). אמר ר' יוחנן מקום צר יש בכרס ואיני יודע איזהו (שם נ:). האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סבין

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפוס' כדמת. ולא נתברר הדבר כודאות.
[3]) כארמ' כרסא, בערב' כרשׁ a).

---

a) كرش

ומקרעים את כ ר י ס ה ומוציאין את הוולד (ערכ׳ ז.). אמרו לו (לר׳ טרפון) ישב לו קוץ בכריסו לא י-לנו אמר לדם לא והלא כ ר י ס ו נבקעת אמר להן מוטב תבקע כ ר י ס ו ואל ירד לבאר שחת (נדה יג:). א״ר אבהו טובה גדולה עושה הקב״ה עם אשה זו בעה״ז שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל כן היה מבקיע כ ר י ס ה ויוצא (מד״ר ויקר׳ יד). שאנו מתאוים למלאות כ ר ס י נ ו מן מים של אותה הארץ (בס במד׳ כג). ה כ ר ס הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך (בס בה״ב, ידיו). — ומ״ר ״כרסים: נמצאו שני כ ר ס י ם (רמב״ס, בתיט׳ יט).—כרסה בין שניה, דבור מליצי לאשה מעברת: האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כ ר י ס ה בין שיניה (ר״ה כ ח). אף לזו יש עדים שהרי כ ר י ס ה בין שיניה (כתוב׳ יג:). — פי הכרס: ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת ב פ י כ ר י ס ה ובשפולי מעיה (נדה ט ח).—ומשלים: אמר ר׳ יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מ כ ר י ס ן של אחרונים (יומ׳ ט:). אמר ר׳ חייא ציפרנן של אבות ולא כ ר י ס ן של בנים (מד״ר כרא׳ מה). יקר[1]) לגבך ושוה לכרסך (כ״מ נג.), ר״ל לבגר קנה דבר יקר ולאכילה רק דבר בזול. הכרס[2]) טוענת הרגלים (מד״ר כרא׳ ע).—כרס מלאה, שאכל הרבה: שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה (תענ׳ כו.).—ואמר הפיטן: תמורי אוצריהם, הביאו בהיכליהם, מלאו כ ר ס י ה ם (מנחס כר״י, קינ׳, מעוני שמים). ואל תבוא לתוך פרדס, עדי האכל מלא כרס (פומ׳ לתימני׳, כיליאתך).—ואמר המשורר: .ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאיש יקנה מעט כסף בכיסו, ואיש מלא מעיו בין ואחר ימלא מעפר ארץ כ ר י ס ו (רבנ״ג, כתר מהתגי). טוב מראות נוכל ורש נפש אשר יבנה ביד ימין ובשמאל דורס, ירמה בעיניו מכסילות כי במור יסוך ופניו טח בפרש כ ר ס (ר״י בן ססג, כבכת רמב״ע). — ואמר החכם: הממלא בכל יום כ ר י ס ו, מחריב בנין גופו ומהרסו (ספ׳ מעבוע׳ לר׳ זכלה 28). ויאמר אלי הנני רואה כי שמחת על הצלי ותאכל אותו בשמחה ואל תתן לקיבתך מנוחה ואולי יקרה לך באשר קרה למלך אשר נהפכה לו השמחה לינון ואנחה ואומר אליו המתן מעט עד שיהיה כ ר ס י מלא בשר ואח״כ תספר לי את אשר קרהו (בס 30).—״דעת הכרס, דעת או סברה שיצאה מכרסו של אדם, ר״ל שאין לה יסוד וראיה: רעיון רוח ודעת הכרס (קטעגני׳ JQRXIII,358). הלא זה דברי שאמרתי שאתה נותן טעמים בלא ראיות אלא מדעת הכרס ואין בהם ממש (בו״ת ר״ת מת ת). —כ) בהשאלה, ״חלק תפוח ובולט בכלי: כלי נחושת יש בו טבעת ו כ ר ס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו וכו׳ הכדס אשר בו קבוע הטבעת והוא בליטה יוצאת מן האם (ראב״ע, כלי נחשת א).

״כַּרְסִי, כרסיי, ת״ז,—של הכרס: מלנכוניה מראקיית כלומר הכרסיי (קאנון ג יג ב ב).

כִּרְסֵם[1]), פ״י, יְכַרְסְמֶנָּה, כִּרְסְמַתּ[2]), מְכַרְסֵם, מְכַרְסְמִים, מְכַרְסֶמֶת—כרסם חזיר את הגפן וכדו׳, חתך וקטעהו בשניו, abfressen; ronger, dévorer; to gnaw, devour: למה פרצת גדריה (של הגפן) וארוה כל עברי דרך יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה (תהל׳ פ יג-יד).—ואמר הפיטן: זולתך בעלוני אדני, זרים עודוני מערני, חזיר כ ר ס ם מערני, עזרי מעם ה׳ (ר״א קליר, בכת הפסק׳ א, אתור וקדס).—יושבי נוף בגער, חית קנה יגער, יחלצני ממכרסם מיער (מסול׳ כר קלוני׳, אפיק רנן). — פע׳, ״כֹּרְסַם, — שכרסמו אותו: והפועל שלא הוזכר פועלו מהפעלים הרבעים יהיה על פועלל והעתיד שלו יפועלל תאמר כורסם יכורסם (הרקמה, מער יד).

״כַּרְסָן, ש״ז,—בעל כרס, נהוג ברבור.

*כַּרְסְפִית, כרספת, ש״נ,—אחד ממיני הארבה: למינהו להביא את הכרספית[3]) ואת השחלנית (חול׳ סה:).

*כַּרְסְתָן[4]), ש״ז,— בעל כרס גרולה: שור כרסתן ופרסתן (חול׳ ס.).—״כרסתן צהב, שם, וזהל: כרסתן צהוב וכו׳ בעל כרס צהוב וכו׳ כרסתן הצהוב שוגה מאר באהבת אשתו עד כי בעת דורים לא ישים לבו לכל סביבותיו (תוה״ט, הזוחלים 121).

כרע[5]), ממנו כָּרַע, ואולי כֶּרַע, *הַכְרֵעַ, *הַכְרָעָה, *כְּרִיעָה.

כֶּרַע[6]), ש״נ, מ״ז כְּרָעַיִם,—רגלים דקות בבע״ח, כמו של הצאן, dünne Beine; jambes minces; thin legs:

---

[1]) גוף המשל בארמ׳: עשיק לגביך ושוי לבריסך. —[2]) גוף המשל בארמ׳: הכריסא טענא רגליא.

---

[1]) כמו קרסם, עי׳ זה הערך. בערב׳ ברשם a), נשך והחריב.—[2]) ראב״ע (צחות, מער ד) ורד״ק (מכלול, בדה״פ).

[3]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כרספת, ובערוך עוד כרפסת, ובכ״י אחר ברגפת.

[4]) כך בסורית כרסתנא.

[5]) בארמ׳ וכמו״כ בערב׳ כרע b).

[6]) בערב׳ כֻרַאע c), רגלי הכבשים וכרומה.

---

a) كرسم b) كرع c) كُراع

באשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן בן ינצלו בני ישראל (עמו׳ג יב). ואת האיל נתח לנתחיו וכו׳ ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים (ויקר׳ ח כ-כא). צלי אש ראשו (של השה) על כרעיו ועל קרבו (במות יב ט). ואת האיל הנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו (שם כט יז).—ושל הארבה וכדומה, החלק האמצעי של הרגל, שבה הם מנתרים, Springbein; pied sauteur, saltatorial leg: מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא[1]) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ (ויקר׳ יא כא).— ובתו"מ: אברין (בשרים שנתערבו) באברי בעלי מומין ר"א אומר אם קרב ראש אחד מהן יקרבו כל הראשין ברעו של אחד מהן יקרבו כל הכרעים (זבח׳ ח ה). ביצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו (פסח׳ ז א). חתך את הראש ונותנו למי שזכה בו חתך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן (תמיד ד ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו׳ הששי בקרבים הנתונים בבזך וכרעים על גביהם מלמעלה (שם ג). — וגם בכלים, *כרעי מטה, שלחן וכדומה: הסומך *מזכתו בכרעי המטה (סוכ׳ ב ב). ניטלה קצרה (של המטה) ושתי כרעים (נגיס יח ה). כרע שהיתה טמאה מדרס וחברה למטה (שם ז). וכרע של שלחן ויד של סכין (תוספתא שבת יג יח). לקח לו עז וקשרה בכרעי המיטה והיה יונק ממנו חלב רותח (שם ב"ק ח יג). מטה שגרד בה שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון (שם כלים ב"מ ח ה). כרע (של מטה) שפירש עם הארוכה ועם הקצרה (שם ח). ביצה שנולדה ביו"ט אין מטלטלין אותה לא לכסות בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המטה (ביצ׳ ג:).

כָּרַע, פ"ע, כרעו, כרע, כרעים, כרעות, אכרע, אכרעה, יכרע, נכרע, נכרעה, יכרעו, יכרעו, יכרעון, תכרענה, כרע, מכרע,—כרע פלוני, וכרע על ברכיו, כפף את רגלו במקום הברך קצת לאחוריו והקריבה אל השוק, knien; se mettre à genou; kneel,— כרע לרבץ: כרע רבץ כאריה (במדב׳ כד ט). — ומאין בת: בין רגליה כרע נפל שכב (שופט׳ ה כז). ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט). ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד). תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה (איוב לט ג). כרע כל קרס נבו וכו׳ קרסו כרעו יחדו (ישע׳ מו א-ב). המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד (תהל׳ כ ט).—וכרע לשתות וכדומה: וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות וכו׳ וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים (שופט׳ ז ה-ו).—וכרע לפלוני, לפני פלוני, להראות לו כניעות ולבקש ולהתחנן לפניו: ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו (מ"ב א יג). קם מלפני מזבח יי׳ מכרע על ברכיו (מ"א ח נד). כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישע׳ מה כג). לפניו יכרעו כל יורדי עפר (תהל׳ כב ל). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו (שם עב ט). באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי׳ עשנו (שם צה ו). ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי׳ אלהי (עזר׳ ט ה). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן וכו׳ ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (אסת׳ ג ב). וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה (שם ה). ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (דה"ב ז ג). וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט).—וכרע לטבח: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו (ישע׳ סה יב).—והברכים כרעות: והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מ"א יט יח).—ומרפיון כח: כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד).—ובתו"ם: המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). וכשהיה (רשב"ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ׳ ה נה ג). כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (בבלי ברכ׳ יב:). הכורע בהודאה ה"ז מגונה (שם לד:). שמצוה לכל האנשים ולנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (סופרים יד יד). — ואמר המשורר: אקוץ ברעיוני ואלחום בהמון יגון בלבי ואני כורע, ואומרה די לך הלוך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע (רבב"ג, לכי כאימת). הללו נשמות עשית, כרעו גויות קנית, שוררו בנות שיר בנית (ר"י הלוי, הא לך). אך בערוגה סוב שתה בימי אלול, וכרע בכל רגע לענפי עץ פרי, וסגוד לציץ הגן והשתחוה לבול (ר"י חריזי, תחכמ׳ ה). בן איש זכר כי יצרך אויב אך על לבבך כארי כרע (סוה, העזק ג קלט). — *כורע על ברכיו, אחת מצורות המזלות: ז׳ (הצורה השביעית) הכורע על ברכיו (ר"א בר"ח הנביא, תכון מהלך הכוכבים).—כרע

—[1]) כך הכתיב, הקרי לו.

על אשה, לבעל אותה: תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין (איוב לא י).—ב) *בהשאלה, למאזנים וכדומה, נטתה למטה: הזב בכף מאזנים ומשכב ומושב כנגדו כרע הזב טהורין כרעו הן טמאין (זבי׳ ד ה). שהיתה היא (עבודה זרה) בכף מאזנים ואחרים בכף מאזנים וכרעה ע״ז (ר״ה בבת פג.).—ובהשאלה: מי שאין לו מצות שתכדע לו על זכיותיו (מד״ר קהל׳, זכוני מות).

—הפע׳, הִכְרִיעַ, הַכְרֵעַ, תַּכְרִיעַ, הִכְרַעְתַּנִי, — א) הִכְרִיעַ את פלוני תחתיו, עשה שיכרע לפניו, שיהיה נכנע לו: ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני (ש״ב כב מ). דמינו (של האויב) באריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים קומה יי׳ קדמה פניו הַכְרִיעֵהוּ פלטה נפשי מרשע (תהל׳ יז יב-יג). — והכריע את פלוני, במשמ׳ הביא עליו צרה גדולה: ויהי בראותו אותה (יפתח את בתו שיצאה לקראתו) ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני[1]) ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יי׳ (להעלות לעולה את מי שיצא לקראתי) ולא אוכל לשוב (שופט׳ יא לה).—ובמדר׳: אני מכריע את אוהבי (ילקו׳ ברא׳ קיד).—ב) *הכריע את הדבר, הטהו לצד אחד, כגון כלי וכדומה, beugen; fléchir incliner; to bend: החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו חדוד והחדוד מכריעו (כלים ד א).—ואת המאזנים וכדו׳: וחייב להכריע לו (את המאזנים) טפח (ב״ב ה יא). אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור״א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים וכו׳ אמר הריני מעיין במקום שמכריעין או הרי אני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים (ספרי דבר׳ רלד). מקום שנהגו וכו׳ להכריע (במשקל בעת המכירה) מכריע לו כל צורכו וכו׳ מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין (תוספתא ב״ב ה ג). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו בולן כבת אחת ונותן הכרע אחד לבולן (גמ׳ בס פט.). — ובהשאלה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש׳ א יג). הקב״ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות (ירוש׳ פאה א טז:). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (בס קדוש׳ א סא ד). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים (ילידה ג א).—*הִכְרִיעַ כסף על פלוני, הכריע המאזנים נגדו ככסף שנתן: שאם היה קשה עליך באוכל תשברו ואם לא הכרע עליו בסף (ירוש׳ בבת א ג ג). אמר לה (שכם בן חמור לדינה) אביך בשביל שדה אחת ראה כמה בזבז וכמה ממון הכריע אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים וכמה שדות וכו׳ (מד״ר ברא׳ פ). — ג) בהשאלה, *הִכְרִיעַ בין שתי דעות, בין שני אנשים, החליט כדעת אחד מהם נגד דעת השני: אמר לו ר׳ אליעזר הדבר עריין שקול מי מכריע אמר לו ר׳ יהושע אני אכריע (תוספתא פסח׳ ב ז). אמרה לו (שרה לאברהם) הואיל ואני אומרת כך ואתה אומר כך יכריע המקום בינותינו הכריע על דברי שרה (בס סוט׳ ה יב). ר״י אומר הרי הוא אומר ולא תזנה הארץ מזנין הן הפירות הכריעו חכמים לסייע דברי ר״י (בס קדוש׳ א ד). אנדרוגינוס בריה בפני עצמה הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה (בריית׳ סוף ביכור׳ה). זו דברי ר״י ור״ע בא להכריע על דברי ב״ה (ירוש׳ בבת ה ד.). כל היום היו דנין אלו כנגד אלו עד שבא אחי אבא והכריע ביניהן (בס ערוב׳ ג כא ד). נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה כל נשמה מה לא תחיה שנאמר להלן מיתה בחרב אף לא תחיה שנאמר כאן מיתה בחרב אמר ר״ע מן הדבר הזה אני מכריעו מוטב שילמד לא תחיה מלא תחיה ואל יוכיח לא יחיה (בס סנה׳ ז כה ד). הביאו לפניו שמן והדס ב״ש אומרים מברך על השמן ואח״כ מברך על ההדס וב״ה אומרים מברך על ההדס ואחר כך מברך על השמן אמר ר״ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו א״ר יוחנן הלכה כדברי המכריע (בבלי ברכ׳ מג:). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (בבת כח:). כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע (בס נט:). חבית של יין של תרומה שנטמאת בש״א תשפך חבל ובה״א תעשה זילוף אמר ר׳ ישמעאל בד״י אני אכריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו׳ אמרו לו אין הכרעת שלישי מכרעת (פסח׳ כ:). המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי רבי טרפון בשן ועין שהתורה

—[1]) יש סוברים שהוא כמו העבר הנִּבְרתָני.

זכתה לו (קדוש' כד:). ר' יוסי אומר כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה אם מין בהמה (חול' פ.). סדר הדין כך הוא הדיין יושב והגירונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהן (מד"ר קהל', א' לך).—וכסהמ"א: הרי הכרענו לך בין כדבר משנה ובין כשיקול הדעת שדברי (מי) שמכשיר ערותו בטלין הן (תשו' הגא', הרכבי תקיא).

—דַּעַת מַכְרַעַת: הדעת מכרעת לידי מיתה שאילו יבוא הוא מכתש (ירוש' כתוב' כ כו:). הדעת מכרעת ירך התחילה כעבירה תחילה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואח"כ הבטן (שם סוט' א יז.). ר"י אומר (גיד הנשה) אינו נוהג אלא באחת (מן הירכות) והדעת מכרעת של ימין (בבלי פסח' פג:).—כָּתוּב מַכְרִיעַ: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (ברייתא דר' ישמעאל). כתוב אחר אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי' על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (מכי' יתרו ט). מקרא אחד מכריע שני מקראות (ירוש' סוט' א יז.). — °הִכְרִיעַ כדעתו, בלבבו: בזמן שאי אפשר להעלות את הדבר לבי"ד הגדול ויש שתי תשובות לשני גאונים עושה הדיין מה שהוא רואה ומה שהוא מכריע בלבבו שאין לו אלא מה שעיניו רואות (תשו' הגא', הרכבי שמז).—°טענות מַכְרִיעוֹת: ואני שומע טענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (כוזרי ג כג).

— הָפְע', °הֻכְרַע, מוכרע, — שהכריעוהו, דבר מוכרע, שהדעת מכרעת לצדו: שעיקרי הדברים מוכרעין בדברי רבינו (רמב"ן, הקד' למלחמ'). הדבר מוכרע שאם אמרה אשה צריך (לחלל על החולה את השבת) וכל האחרים אומרים אין אנו יודעין שאף זה בכלל ספק נפשות להקל הוא (ר"נ על הרי"ף, יומ' ד:).

א.**כַּרְפַּס**[1], ש"ז,— מין בד יקר עשוי מצמר גפן רק, fein.baumwoll.Zeug; tissu fin en coton; fine cotton cloth: חור כַּרְפַּס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו).

[1]) הסכימו האחרונ' כי זו מלה זרה שאולה מפרסי' כרפאש a), ונתקבלה גם ביונית κάρπασος, וכן ברומית carbasus, ובערב' בצורה שבאה בעבר' כרשפ b), ומקורה

a) كرباس b) كرسف

ב.***כַּרְפַּס**[1], ש"ז,—מין ירק נאכל, כמו החס והרומה, Selleri; céleri; celery: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט א).—°כַּרְפַּס החמור[2], הוא נץ החלב, Petersilie; persile; parsley, — והוא כרפס מרכרי, כרפס הסוס: יוקח סמריון והוא כרפס מרברי ונודע בכרפס הסוס (קאנון ג יח ב ז). פטראסליון כלומר זרע כרפס מדברי (שם יג א כג).—ומ"ר °כַּרְפַּסִים: זרע הכרפסים הוא סליגון מבונן את הקרביים ומעכיר את המצוקה וטוב לקרחת ולכל נגעי הבליות ולכל רוח שהוא מתגרה בגוף (אסף 32, כ"י מינכן).

°**כַּרְפַּסִי**, ת"ז,—מטבעו של הכרפס, מגונו: ומראיתם (של העלוקות הרעות) שחור או כרפסי או פתוך בכחל (מפתח הרפוא', כ"י בריט"מ).

א.**כרר**, ממנו א.כַּר, *כָּרָר.

***כָּרָר**, ש"ז,—עושה כרים: מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר[3] וכוס מבית הזגג (מו"ק יג:).

***כַּרְשִׁין**[4], ש"ז, מ"ר כַּרְשִׁינִים, סמי' כַּרְשִׁינֵי, — שם צמח קצת דומה לעדשים והוא מאכל לבהמה, Erve; vesce noire; bitter vetch: ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה (תרומ' יא ט). מקום שהיקל בכרשינים וכתלתן (מע"ש ב ג). כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונים (שם ד). וכן פרה לא תאכל מכרשיני הקדש (מעי' ג ו). בית ה' כמורד ובמעלה נותן דובע כרשינים על בורך המחרישה עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו כצד זו (אהל' יז א). לאדם שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגררו ומאכילו כרשינים בשביל שיהיה חורש בו (ספרי דבר' ביח).

אולי כסנסקר' karfasa, צמר גפן.§

[1]) בערב' כרפש a), וכבר אמרו שהוא שאול מארמ'.—[2]) השם בצורה ארמ': ירק עשב הנקרא בלשון ארם כרפסא דחמרי ובלשון יוון פטרוסילינן איזמרניינן ופריו שחור וכמוש (אסף 85).

[3]) כך בכ"י וכן גרס' הערוך, וכן הביאוהו דיב"ג ורד"ק בשרש כרר, ובכ"י אחר כדר וכן בנוסח' הדפוס'.

[4]) כך לפי צורת הרבים כרשינים שברוב נוסח' הדפוס', והנקוד במשנ' המנק' הנדפס', ובכ"י כרשנין. בערב' אלכרשנה b).

a) كرفس b) كرسنة

מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין לתוכה מאותו המין ר"ש אומר נותן לתוכה כ ר ש י נ י ן והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ' ח ג). ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן ו כ ר ש י נ י ן בפני עצמן (שם שבת יח ג). חמור שאכל כ ר ש י נ י ן פרה שאכלה שעורים (שם כ"ק ה ח). לארם שהיתה לו פרה כחושה ובטלת אברים האכילה כ ר ש י נ י ן והיתה מבעטת כו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כ ר ש י נ י ן שהאכלתיך (כלכ' לכ.). כ ר ש י נ י ן לעשות מהן טחינין עדשים לעשות מהן רסיסין (חול' ו.).

*כַּרְשִׁינָה, ש"נ,—שם היחיד מן כרשין, גרגר אחד מן הכרשינים: ניקבה (אזנו) מלא כ ר ש י נ ה (בכור' ו א).—וכמו עדשה לשעור מדה קטנה: עד כמה תינקב (האזן) עד כ ר ש י נ ה ר' יוסי בר"י אומר היכש עד כעדשה (תוספתא בכור' ד א). ויירצע הסחוס פחות מן ה כ ר ש י נ ה שמא יבוא לידי כ ר ש י נ ה (ירוש' קדוש' א נט ד). כמה נקיבת האוזן מלא כ ר ש י נ ה ר"י בר' יהודה אומר כבעדשה (בכור' לז:).

*כַּרְשָׁן, ש"ז, מ"ר כַּרְשָׁנִים, כַּרְשְׁנִים[1]),—כמו כרשין, עי"ש.

כֶּרֶשׂ, ש"ז, ככנ' כְּרֵשׂוֹ,— כמו *כֶּרֶם: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כְרֵשׂוֹ מעדני הדיחנו (ירמ' נא לד).

א. כרת[2]), ממנו כְּרִיתוּת, א. כָּרַת, כְּרֻתָה, *כְּרִיתָה, *כָּרֵת, *הַכְרָתָה.

א. כָּרַת, פ"י, כרתי, כרת, כרת, אכר'ת, אכרתה, תכר'ת, תכרת-, יכר'ת, יכרת-, כרתו, כרתנו, נכר'ת, נכרת, נכרתה, תכרתו, תכר'תון, יכרתו, יכר'הו, כרות, כרות-, כרות, כרות, בכרת-, לכר'ת, לכרת, כר'ת, כרת-, כרתה, כרתו, כ'רת, כ'רתים, כ'דתי, כרתי, נכרתנו, יכרתהו, —א) חתך, abschneiden; couper; cut, cut off, כרת אבר מהגוף וכדומה: ותקח צפרה צר ותכר'ת את ערלת בנה (שמות ד כה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו (ש"א יז נא). ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו (שם לא ט). ויכרתו את ראש שבע בן בכרי (ש"ב כ כב).—ופעו', כְּרוּת, שכרתו אחד מאבריו: ומעוך וכתות ונתוק וכרות[3]) (ויקר' כב כד). — כְּרוּת שפכה, עי' שָׁפְכָה. — *כְּרוּת צואר, עי' צואר.—ועץ וכדומה, חתך אותו מגזעו: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשריו תכר'תון (שמות לד יג). ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו' על אדות האשכול אשר כרתו משם (במד' יג כג-כד). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכר'ת העץ (דבר' יט ה). לא תשחית את עצה (של העיר הנצורה) לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכר'ת וכו' רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת (שם כ יט-כ). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכר'ת ובנית מזבח וכו' והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכר'ת (שופט' ו כה-כו). כי נתץ את מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו (שם ל). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכר'ת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו וכו' ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך (שם ט מח-מט). ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון וכו' כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים (מ"א ה כ). אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכר'ת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון (שם יה יג). הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת (מ"ב יח ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכ'רת עלינו (ישע' יד ח). וכרת הזלזלים במזמרות (שם יח ה). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכר'ת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). כי כה אמר יי' צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ' ו ו). כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש במעצד (שם י ג). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך והפילו על האש (שם כב ז). ובקרדמות באו לה כחטבי עצים כרתו[1]) יערה נאם יי' כי לא יחקר (שם מו כב-כג). לכרת לו ארזים ויקח תרזה ואלון (ישע' מד יד). ויכרתהו (את הארז) זרים עריצי גוים ויטשהו אל

---

[1]) כך בכ"י וכך מנק' בקטעי כ"י משנ' מנק' מכ"י של א' ארלר 1487.

[2]) רק עבר', ואולי גם מואבית.

[3]) ואמרו בתלמ': כולן בביצים דברי ר' יהודה ר"א בן יעקב אומר כולן בגיד ר' יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (תוספתא יבמ' י ה).—[1]) בבר העיר רד"ק על המחלקת בין המדקדקים בדקדוק מלה זו ואמר: לפיכך נפלה המחלקת בקריאת כרתו יערה כי יש אומר' שהשוא נח וקוראים הקמץ חטף כי מפרשים המלה צווי כמו חרבו מאד ויש אומרים כי השוא נע וקוראים הקמץ רחב כי מפרשים המלה עבר כמו שמרו עדותיו והיא הקריא הנכונה (עט סופר', בער הנקוד). וכן במכלול שער דה"ש וכהשרשים, והעיד שם וז"ל: וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכף מעמדת בגעיא. ע"כ. ותמוה, כי במסורה גרולה של גנז"כ, מערכת כרת, הובאה מסורה: כרתו ב' וסימן

ההרים (יחזק׳ לא יב). כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון (דה״ב ב ז). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים (שם ט). ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך (שם יה). — ובגד וכדו׳: ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ד-ה). כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע (שם יא). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי (ש״ב י ד). — ועגל וכדומה, כרה אותו לשתים וכדו׳: העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ׳ לד יח). — ובתו״מ: אמר ר׳ אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין (שבת יט א). נוהגין לו שהות לכדות ארזים מן הלבנון (ירוש׳ ר״ק ה ה.). במקומו של ר״א היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת (יבמ׳ יד.). בכדי שיודיעוהו וישכור פועלים ויכרות ארזים ויכסנו (ב״ק נכ.). יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה (ב״ב קכא:). — ובמשמ׳ הפריד פרוד גמור בין שני אנשים: ספר כורתה (את האשה המגורשת מבעלה) ואין דבר אחר כורתה (קדוש׳ ג:). דבר הכורת בינו לבינה (גיט׳ כא:). — ב) בהרחבה, כרת ברית את פלוני, עם פלוני, לפלוני, עשה אתו ברית לקיום דבר וכדו׳[1], בין אדם לחברו: ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית (בראש׳ כא כז). תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה באשר לא נגענוך (שם כו כח-כט). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך (שם לא מד). ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו (ש״א יח ג). כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש״ב ג יב-יג). — וגם כלי המלה ברית: כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש״א כב ח). — ובמליצה, בין הלויתן והאדם: הירבה (הלויתן) אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כז-כח). — ובין אדם לאלהות: ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש׳ יה יח). הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה (שמות כד ח). הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת (שם לד י). כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (שם כז). אלה דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר׳ כח סט). לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם וכו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו׳ והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (ירמ׳ לא לא-לב). שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם (ישע׳ נה ג). ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (ישע׳ סא ח) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים (עזר׳ י ג). ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת (לו) את ארץ הכנעני (נחמ׳ ט ח). אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (תהל׳ נ ה). — ובין עם ועם, בין מלך ומלך, לחיות בשלום, לא להלחם זב״ז: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ (שם לד יב). החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר׳ ז ב). ויאמרו אליו (הגבעונים ליהושע) ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ו-ז). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (שם יה). ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת (שופט׳ ב ב). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין (ש״א יא א-ב). ויכרת לו (מלך ישראל למלך ארם) ברית וישלחהו (מ״א כ לד). דברו דברים אלות שוא כרת ברית (הוש׳ י ד). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב). — ובמליצה: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יה). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים (הוש׳ ב כ). — ובין ראש העם והעם, בין המלך והעם, בענין משפט המלוכה והחקים: ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהוש׳ כד כה). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ש״ב ג כא). ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה

כרתו יערה נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג) כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ׳ ו ו). ע״כ. אם כן לפי מסורה זו הכף של כרתו הרוקה והוא צווי כדין, וגם התרגומים הקדמונ׳ השבעים ות״י ראו בכרתו זה צווי. — [1]) עי׳ כרית. וסוברים כי הוא על שם המנהג הקדום שהיה נהוג לכרת עגל וכדו׳ לבהרים ולעבר בתוכם לאות קיום הברית. ודעת נלד׳ (Nö. Anm. zu I. Löw, Lex. 291), שהוא אולי ע״ש המנהג לשרוט שריטות בדכי מהדברים כדי לקיים דברי הברית.

ויכרת להם המלך דוד ברית בחברון לפני יי׳ (שם ה ג). ויקח (יהוידע הכהן) את שרי המאיות לכרי ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ ויכרת להם ברית וישבע אתם בבית יי׳ (מ״ב יא ד). ויכרת יהוידע את הברית בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ (שם יז). ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ (שם כג ג). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור (ירמ׳ לד ח). ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני (שם יה).—כרת ברית על פלוני, כאיבה לפלוני, קשר עליו קשר לרעתו: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו), ועי׳ ברית. — וכרת אמנה: אנחנו כרתים אמנה וכתבים (נחמ׳ י א), ועי׳ אמנה.—ובתו״מ: אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). אז נגלה עליו אדון כל ב״ה והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וכרת לו ברית ולזרעו (ספר יצירה, סוף ו). — ומליצה, *ברית כרותה לדבר, עי׳ ברית, והוסיפה: שכשם שהברית כרותה לכהונה כך ברית כרותה ללוים (ספרי במד׳ קיט). כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם (רש״י במד׳ יח כג). ובדבור יראה היתרון בין בני אדם ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו (חו״ה, הבחינה ה). — ג) כרת את פלוני מהארץ וכדו׳, אבדו, השמידו: נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמ׳ יא יט).—ובמשנ׳ *גזר מיתה על אדם: עשרים שנה (הראשנות של האדם) שאין בי״ד של מעלן עונשין וכורתין (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ג).—ד) *כרת דבר, החליט ההלטה גמורה: כרתי שכורתים דבריהם (ברכ׳ ז.).—ה) *כרת[1]) הדרך, שלל ובזז: ושבט ראובן והוא נגדם מאחורי הררי פארן ויש ביניהם שלוה ואחוה וביחד מלחמותם וכדיתות הדרכים שכורתים כדרך מדי ודרך בבל וכו׳ ושבט אפרים וכו׳ והם זעומי נפש וקהויי לב בעלי סוסים דרכים יכרתו להם ולא יחוסו על אדם (מד״ר בראש׳ אדות ד׳ השבטים, כ״י פראג, בספ׳ אגדת הדגי, מהד׳ אפשטיין).—ו) *כרת מעות, התך מעט ממטבעת כסף, זהב וכדומה: אחר ימים אירע שבא גוי אחד ובירו מעות כרותות כמו שלש מאות ובא ראובן ואמר לו מה זה בירך והשיב מעות כרותות שנשארו לי משלש מאות לבנים שנתן לי שמעון אמש (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכד). כהיות שהר׳ יוסף הדר פה רודיש מכר להר׳ יקותיאל וכו׳ סך לבנים כרותים וכו׳ והלבנים הכרותים היו ממושכנים ביד רבי שלמה (שם, חו״מ ק).—ז) *אות כרותה, יוצאת היטב במבטא: שיהיה (הקול) כרות כאותיות (יבועה בן יהודה הקלאי, מכוא לספ׳ העליות). כי הדבור הוא הקול הנחרש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הבריתה המוסגלה (שם). ישמע קולו אותיות כרותות כמלולו הנשמעות ונכרתות ונדברות מגרלו (הכבול הכפר לר״י הדסי, פתיחה כו).

—נפע׳, נכרת, נכרת, נכרתה, נכרתה, נכרת, נכרתו, נכרתנו, יכרת, תכרת, יכרתו, יכרהו, יכרתון, הכרת, —א) נכרת ארם, נכרתה ארץ וכדומה, נאבד, נשמד, מת, ברעב, במבול, וכדומה: והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול (בראש׳ ט יא). והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב (שם מא לו).— נכרתה הנפש מעמה, הומת האיש אם בידי אדם או בידי שמים: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (בראש׳ יז יד). כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב יה). כי כל העשה בה (בשבת) מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה (שם לא יד). כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (ויקר׳ ז כז). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וכו׳ וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יי׳ (שם כב ג). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה כי דבר יי׳ כזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה (במד׳ יה ל-לא). ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם (ויקר׳ יח כט). ואיש אשר יקח את אחתו וכו׳ חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם וכו׳ ואיש אשר ישכב את אשה דוה וכו׳ ונכרתו שניהם מקרב עמם (שם כ יז-יח). דם כל בשר לא תאכלו וכו׳ כל אכליו יכרת (שם יז יד). — ובכלל נאבד, נשמד, שלא נשאר ממנו כלום: וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו (ישע׳ יא יג). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ׳ ה ח). כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת (נחו׳ ב א). והיה בכל הארץ נאם יי׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה (זכר׳ יג ח). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם (עבד׳ א י). כי מרעים יכרתון וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). כי יי׳ אהב משפט ולא

—[1]) לפי לשון הערב׳: קטע אלטריק.

יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת (שם כח). בהכרת רשעים תראה (שם לד). ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה (שם לח). פי צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תכרת (משלי י לא). — ובתו״מ: כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים יכול יהיו נ כ ר ת י ם על ידיהם ת״ל האוכלת האוכל נ כ ר ת יכול לא יהיו נ כ ר ת י ם על הקטנים שאין הקטנים נ כ ר ת י ם ע״י עצמם אבל יהיו נכרתים ע״י גדולים שהרי גדולים נ כ ר ת י ם ע״י עצמם ת״ל כל אוכליו יכרת אינם נ כ ר ת י ם לא ע״י קטנים ולא ע״י גדולים (ספרא אחרי חי). והיא (התהלה שישראל מהללים לקב״ה) נרמה להם שלא נ כ ר ת ו בגלות (מד״ר במד׳ ה).—ב) נכרתו מי נהר וכדומה, נפסקו: מי הירדן יכרתון המים היררים מלמעלה ויעמדו נד אחד (יהוש׳ ג יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו׳ והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (שם יו). אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי׳ בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (שם ד ז).— ובמשמ׳ חדל, לא היה יותר: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי׳ חרה בעם (במד׳ יא לג). הלוא נגד עינינו אכל נכרת (יואל א יו). — והיין וכדומה מפיו, שאין לו לשתות: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסים כי נכרת מפיכם (יואל א ה).—ואנשים: ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים (יהוש׳ ט כג). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם (ש״ב ג כט). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ״א ב ד). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (שם ט ה). כי כה אמר יי׳ לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית ישראל ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה (ירמ׳ לג יז-יח). לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם לה יט).—ואנשים מהארץ וכדומה, לא יהיו בה יותר: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עובד׳ א ט). ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר (זכר׳ יד ב).—והשם: וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו (רות ד י). לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני (ישע׳ מח יט). והיה ליי׳ לשם לאות עולם לא יכרת (שם נה יג). —והאמונה: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ׳ ז כח). —ומלחמה: ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר׳ ט י).—והתקוה: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כג יח).—וקולו של פלוני, ואמר המשורר: לא אעשה שפם ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק, כי קול נהי אצלי וקול אחי נכרת ולא נשמע ולא דופק (ר״ב הנגיד, האחרי תלב).—ונכרת המשא מעל היתד וכדומה, נתק ונשמט מעליה: ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע׳ כב כה).—ג) במשמ׳ העקרית, נכרת העץ וכדומה, כרתוהו בגרזן: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל (איוב יד ז). — ובתו״מ, נכרת אבר וכדומה: כל שנ כ ר ת הגיד (יבמ׳ ח ב). בין שנ כ ר ת הגיד בין שנ כ ר ת ו ביצים בין שנ כ ר ת ו חוטי ביצים (גמ׳ שם עה:).—וברית: ואין לך כל דבר ודבר שלא נ כ ר ת ו עליו ארבעים ושמונה בריתות[1] (תוספתא סוט׳ ח יא).—ובתשברת, קו נכרת: ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נ כ ר ת י ם על זויות נצבות (אמונה רמה א א). — וברפואה, בנתוח המורסות וכדו׳: המורסות הנקראות יציאות כ שי כ ר ת ו ימצאו מהם מינים שונים (פרקי משה כד). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה (שם).

—פע׳, כרת[2], כרת, כרתה,— כרת העץ וכדו׳, שכרתוהו, גדעוהו: והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה (שופט׳ ו כח). — וכרת כמו כרת: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת[3]) שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק׳ יו ד).

—הפע׳, הכרית, הכריתה, הכריתו, הכרתי, אכרית, אכרתה, תכרית, יכריה, יכרת, נכרית, תכריתו, הכרית, הכרתיך, הכרתיו, תכריתך, נכריתנה, הכריתך,—א) הכרית בהמה ואדם מפלוני, ממקום פלוני, מתוך, מקרב, עשה שיכרתו, שיאבדו ממנו, שלא יהיו יותר שם: למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק

—[1]) במהד׳ צוק״מ כריתות. — [2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) כך ברוב הספרים, כ קמוצה וריש דגושה. ובקצת ב״י (במנה, כתנ״ך גנז״כ מהד׳ חדבה) כ בחטף קמץ. ודגשות הריש כבר הזכיר ר״י ברצלוני: אבל הר׳ ישנה בדגש ורפא כמו שכתוב לא כרת שרך ובמים לא רוחצת (פי׳ יצירה 231). והזכירו גם ראב״ע בצחות, אות הריש: אע״פ שמצאנו מרה כלענה, כרת שרך, ידועים הן והן מעטים כי משפטו כמשפט אותיות הגרון. ע״כ. וכן רד״ק: ונמצאה הריש דגושה במקומות מועטים לא כרת שרך וכו׳ (מכלול, בהה״פ), וכבר הזכיר שם ר״א בחור מסורה ישנה וז״ל: א״א מצאתי במסורת ישנה בי ז׳ רישין דגושין והם אלו שזכר. ע״כ. ולא נתברר טעמה ומהותה של דגשות זו, ועי׳ הערה לאות ר, ובמבוא חלק הדקדוק.

ביאר תשארנה (שמות ח ה). ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה (ויקר׳ יז י). אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים (במד׳ ד יח). כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ויכרת את הענקים מן ההר (יהוש׳ יא כא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). והיה ביום ההוא נאם יי׳ והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך (מיכ׳ ה ט). והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו (עמו׳ ב ג). ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וכו׳ והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון (שם א ה-ח). ונתתי פני באיש ההוא וכו׳ והכרתיו מתוך עמי (יחזק׳ יד ח). והשלחתי בה (בהארץ החטאת) רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יג). והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע (שם כא ח). והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות (שם כה ז). ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יג). והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם (זכר׳ ט י). יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה ער ועֹנה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (תהל׳ קא ח).—ומעל פני האדמה: בהכרת יי׳ את איבי דוד איש מעל פני האדמה (ש״א כ טו). והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם (מ״א ט ז). והכרתי את האדם מעל פני האדמה (צפנ׳ א ג). — והכרית הבהמה, הגוי, הזרע, השמיד, הרג, אבד: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם (ויקר׳ כו כב). וכל הגוים אשר הכרתי (יהוש׳ כג ד). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפט׳ ד כד). השבעה לי ביי׳ אם תכרית את זרעי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש״א כד כא). כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מ״א יא טז). והקים יי׳ לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם (שם יד יד). ויהי בהכרית איזבל את נביאי יי׳ ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם (שם יח ד). כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו (עבד׳ א יד). הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה (ירמ׳ מד יא). בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (יחזק׳ יז יז). למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישע׳ מח ט). הכרתי גוים

נשמו פנותם החרבתי חוצותם (צפנ׳ ג ו). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהל׳ קט יג).—והכרית אויביו מפניו, בשבילו, למען ישאר הוא במקומם: כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך (ש״ב ז ט).—והכרית לפלוני, במו מפלוני: לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב בישראל (מ״א יד י). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמ׳ מד ז). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר (שם מז ד). — ודברים לא בע״ח: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם (ויקר׳ כו ל). הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ (ש״א כח ט). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך (מיכ׳ ה יב). ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה (נחו׳ א יד).—וערים וכדומה: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ׳ נא סב).—וטרף: והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחו׳ ב יד).— והחרב תכרית: שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק (נחו׳ ג יה).—ודברים מפשטים, הכרית שמו, זכרו, וכדו׳: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש׳ ז ט). וקמתי עליהם נאם יי׳ צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד (ישע׳ יד כב). והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים (צפנ׳ א ד). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכר׳ יג ב). פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל׳ לד יז). יהיו נגד יי׳ תמיד ויכרת מארץ זכרם (שם קט יה). — וחסדו מפלוני, מנעהו ממנו: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם (ש״א כ יה).—הכרית גאוננו: והכרתי גאון פלשתים (זכר׳ ט ו).—וכשפים: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ׳ ה יא).—ושפתי חלקות: יכרת יי׳ כל שפתי חלקות (תהל׳ יב ד).—ובמשמ׳ הפסיק, החדיל: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי (ש״א ב לג). ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב (יחזק׳ לה ז).—הכריתו מגוי, עשה שלא יהיה יותר גוי בגוים: בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי (ירמ׳ מח ב).

—הפע', הכרת, — שהכריתוהו, עשו שלא יהיה יותר, א) הכרת סשם, חדל: הכרת מנחה ונסך מבית יי' (יואל א ט).—ב) *בדקדוק, מכרת, מוכרת, ההפך מן דבק וסמוך, א) כטעם מפסיק: כי הסמוך והמכרת לעולם יתיצב בקמץ ופתח ובשתי נקודות ובשלש נקודות וכו' לעם אהד סמוך וכו' וירדו קבל עם מוכרת וכו' ארץ ישראל סמוך וכו' אמללה ארץ מוכרת (דה"ט, סי' לז).—ב) מקור מכרת: וכן נעשה מן הסמוך כל מכרת נעשה מן לבנות לה בית בנות וכו' ומן לקנות חכמה קנות (תבו' דוגב על רסע"ג 112).—ושם מכרת: והמלה בסמוך ובמוכרת שוה (לאכ"ע כראב' ו יח). אחת בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול (בס יאא). אמרו כי הוא (אדמה) דבק ואיננו כי אם מוכרת (הואל, נחות כסוף). וכבר פרשתי שניהם שהם (ברוגז, אלוה) מוכרתים (בס). ובסוף המלה ימצא סגול עם הא נעלם אם היה מקום מוכרת כמו את כל מעשה בעבור להפריש בין המוכרת והסמוך כי הסמוך לעולם הוא בקמץ קטן כמו את מעשה אלהים (הואל, הקד' מהוגים). רגלי סמוך ורגלים מוכדת (בס). וידוע כי בית לעולם מוכרת ובית בצרי סמוך (בס). וכן ובחדר משכבך המוכרת ממנו חדר (לד"ק, מכלול, בדה"ב, פעל). מצבה ובסמוך מצבת ויתכן שיאמר גם כן במוכרת כמו ממלכה ממלכת מלחמה מלחמת כמו שכתבנו וכן בא במוכרת ותשם את המקבת בידה (בס, תסרי פא).

ב-**כרת**[1], ממנו ב.כרת.

ב-**כָּרַת**[2], פ"ע, יכרה, תכרת, — כרת לו דבר, היה הדבר נעים ומתק לו, Jem. angenehm s.; être agréable à; be agreeable to: על הר גבה ונשא שמת משכבך וכו' ואחר הדלת והמזוזה שמת זברונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת[3] לך מהם אהבת משכבם יד חזית (ישע' נז ז-ח).

[1]) אין חכמי הלשון סורים בשרש זה, ועי' הערה להפעל.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) ראו הקדמונ' וגם החדשים בפעל זה עתי' מן א.כרת, ולכן התלבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב על מליצת הכתוב ולפי הדקדוק. כי בהיות א.כרת פי', לא תוכל ותכרת להיות אלא עתי' לנכחת, והיה צריך להיות ותכרתי, ואעפי"כ אלמלא היה אפשר לישב ענין הכריתה כאן בדרך טבעי כי אז היה אפשר להניח שמוש הנכח גם לנכחת, כמו שנמצא שמוש כזה במקומות אחרים במקרא, אבל אין שום מקום לכריתה ותתוך כאן. הקדמונ' ורוב החדשים אמרו כי הכונה בזה היא לכריתת ברית, אבל המלה ברית חסרה

כֹּרֶת[1], ש"ז, —מקום שהרועים חונים שם עם עדריהם: והיתה חבל הים נות כרת[2] רעים וגדרות צאן (צפנ' ב ו).

***כָּרֵת**[3], ש"ז, מ"ל כרתות, כריתות, — מיתה בידי שמים לפני הזמן הטבעי תשיג את האדם לענש על קצת החטאים: כל שחייבין עליו כרת בידי שמים (יבמ' ד יג). על אלו חייבים על זדונם כרת ועל שגגתן חטאת (כרית' א ב). כל שחייבים עליה כרת בידי שמים הולד ממזר (ספרי דבר' רמח). יש כאן שני לאוין וכרת אחד (ירוש' שבת ז ט ד). תמיד שאין מחייבין על עשייתו כרת דוחה את השבת (בב פסח' ו גג.).

כאן, ועוד שלשון כריתת ברית משמשת עם המלים את, עם, ולא עם מן, ומלבד זה ענין כריתת ברית כאן מחליש המליצה המדברת כמעשי הזונה עם עוגביה. וכדי להמלט מכל קושי זה הגיהו החדשים ותכרי לך במקום ותכרת, במשמ' שכירה, כמו ואכרה לו במליצת הושע ביחס ללקיחת אשה זונה. אבל גם תקון זה אינו מרפא את מליצת הכתוב בדרך טבעי, כי חסרה פה עכ"פ מלה עוגבים וכדומה, ולכן החליטו קצת החדשים כי כל החלק האחרון של הכתוב הוא משבש ואין למצא לו תרופה. אבל כבר העירותי כי עד כמה שאפשר עלינו לשא פנים להנוסחה המסורה, שככר נתאמתה בהרבה מקומות שהרבה מהחדשים גזרו שהם משבשים מפני שנעלמה מהם הכונה האמתית של המלים, ובפרט אין לנו לקבל הגהה אם גם היא דחוקה ואינה נותנת להכתוב סגנון טבעי ונאה. ולפי הנוסחה המסורה של הכתוב הזה, כדי שתהיה המליצה נכונה לפי הרקדוק וגם נאותה לפי הכונה על כרחנו אנו צריכים להניח, כי הפעל ותכרת הוא לנסתרת, והמלה מהם הבאה אחריה היא ש"נ מה, והכונה היא כי המה שלהם (של העוגבים) כרתה לך. והנה מהאה[a] בערב' הוא יפי מבהיק, ומושג זה נאות להענין כאן, ור"ל כי יפים המבהיק של העוגבים מצא חן בעיניך והיה מתוק לך ואהבת משכבם. ולפי זה צריך ליחס להפע' כרת זה משמ' של מצא חן והיה נעים ומתק, אעפ"י שלא מצאתי למשמ' זו סמך בשאר הלשונות.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה המסורה, ובקצת ספרים כרות מלא. ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ' בוראנות. רוב הקדמונ' והחדשים ראו בה מ"ר מן כרה, ונתחלפו בפרושה, קצתם אמרו שהוא במשמ' חפירה, וקצתם במשמ' סעודה, מן כרה גדולה, וקצת החדשים החליטו כי המלה כרת היא יתרה, ואולי באמת אינה אלא כפל נות. עכ"פ, לפי הנוסחה המסורה היותר נכון הוא לראות בהמלה כרת שם במ"י, במשמ' מקום חניית הרועים עם עדריהם.

[3]) משק' גזל וכדומה. וי"א שהוא קצור מן הכרת.

[a]) مهاة

משיבין דבר שהוא כ ר ת על דבר שאינו כ ר ת (שם יבמ׳ ת ט ג). קדש המור שבן ענוש כ ר ת (בבלי בכת כה:). מת בחמשים שנה זו היא מיתת כ ר ת (מו״ק כח.). דברים שאינן נאבלין אין חייבין עליהן כ ר ת משום טומאה (בכוע׳ ז.). גוי שהוא ראוי כ ר ת (מד״ר כלאב׳ כח).—ומ״ר כֵּרֻתוֹת[1]: וכתב הרמב״ן ז״ל כי ה כ ר ת ו ת הנזכרים בתורה כנפש הוא בטחון גדול בקיום הנפשות אחר המיתה (מ׳ אגדכי, ב״א ט).

*כֹּרֶת[2]), כורת, ב״ז,—החלק האמצעי של האילן: כ ו ר ת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכ ו ר ת אין מכוון הרי זה אינו כרם (תוספתא כלא׳ ג ד). עין הייס מהלך הב״ש מאות שנה אמר ר׳ יודה בר״א לא סוף דבר גופו[3]) אלא אפילו כ ו ר ת ו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (ירוב׳ ברכ׳ א ב ג). נתנו (את הערוב) באילן למעלה מעשרה טפחים וכו׳ שהיתה כ ו ר ת ו ארבעה (שם עלוב׳ ג כא.).—ומ״ר כרתים: כשאין ה כ ר ת י ם[4]) מכוונים אבל אם היו ה כ ר ת י ם מכוונין אוסר בשש עשרה (בסכלא׳ ד כט:). שורה החיצונה שאינה מכוונת בנגד ה כ ר ת י ן (שם ה כט ד). שהיו ה כ ר ת י ן נתונין מקצתן בתוך ד׳ אמות ומקצתן חוץ לארבע אמות (שם ו ג:).

כְּרֻתָה[5]), ב״נ, מ״ר כרתות, — כרתה של ארז וכדומה, קורה עבה של עץ, beam ; poutre ; Balken: ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כְּרֻתֹת ארזים (מ״א ו לו). על ארבעה טורי עמודי ארזים וּכְרֻתוֹת ארזים על העמודים (שם ז ב).

*כַּרְתָּה,—עי׳ *כַּרְתִּי.

א. כְּרֵתִי[6]), — שם לגדוד מגדודי מלכי ישראל: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע וְהַכְּרֵתִי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך וילכו אתו על גחון (מ״א א לח). ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר וכו׳ ושושא ספר ובניהו בן יהוידע על הַכְּרֵתִי והפלתי (דהי״א יח יה-יז).

—[1]) ואולי צריך לקרא כך גם הרבים כריתות שבמשנה (מכות ג יה, כרית׳ א ,א), ולא כְּרִיתוֹת, כמו שבתוב בערך *כ ר י ת ה.

[2]) לא נתברר מקור שם זה.—[3]) כך בכ״י, ובנוסח׳ הדפוס׳ מפו.—[4]) הר״ש גורס כורתין, מלא.

[5]) מן א.כרת.

[6]) הסכימו החדשים שהם היו גדוד מגוי הכרתים (צפנ׳ ב ה, ועוד), וקצת הקדמונ׳ פרשו שהוא שם משפחה בישראל, ובעלי התלמוד אמרו שהם הכהנים נושאי האורים והתמים: כרתי שכ ו ר ת י ם דבריהם (ברכ׳ ד.).

ב. *כְּרֵתִי, ת״ז, נק׳ כְּרֵתִיָּה, — של כָּרֵת: המיתה הטבעית הבאה באחרית החלד שהצדיקים זכו אליה כי לא תבואם מיתה מקרית ולא כ ר ת י י ת (ר״י הברבנאל, חיי ברה). שהיה דעתם שעתיד היה אוריה לנפול במלחמה או למות מיתה טבעית או כ ר ת י י ת ותנשא בת שבע לדוד להוליד ממנה משיח אלהי יעקב (הוא, ב״ב יב). שהמתות הם שלשה אם כ ר ת י ת או טבעית או מקרית כי השם יגפנו ירמוז על המיתה הכרתית והיא מיתת העונש על החטא (מרפא לנפש כח:).

*כַּרְתִּי[1]), ב״ז,—כמו *כָּרֵישׁ: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר״א אומר בין תכלת ל כ ר ת י[2]) (ברכ׳ א ב). אתרוג הכושי וכו׳ והירוק כ כ ר ת י[3]) (סוכ׳ ג ו).

*כַּרְתִּיּוּת, ב״נ,—סגולת גון הכרתי: אמנם הכרתיי בהליים הנה הוא אות רע וכו׳ וכ ר ת י ו ת ו ומיתת הכה מורים על שהקיא הכרכומי וכו׳ יתר במי שבכבדו יש בו מזג חם מאד (קאנון ג יג ה ד).

*כַּרְתִּיִּי, ת״ז, נק׳ כַּרְתִּיִּית, — מגון הכרתי: חמומו (של הגוף) בסבת ליחה אדומה או כ ר ת י י ת (קאנון א א ג). ויקרה לבעלי המורסא ההמה בכבד קיא אדומיי ואחריו קיא כ ר ת י י ואחריו קיא זנגריי (שם ג יג ה ד).

*כַּרְתָּן[4]), ב״ז, — כמו כַּרְתִּי: משיכיר בין תכלת ל כ ר ת ן[5]) (ברכ׳ א ב). הירוק ככרתן[6]) (ירוב׳ סוכ׳ ג ו).—ואמר המליץ: ובכל יום משכימים לקרותה בגן הביתן, בטרם יכיר איש בין תכלת ל כ ר ת ן, ויהגו בה בשחריתם, קודם תפלתם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה).

[1]) בארמ׳ וסור׳ כַּרְתָּא, אך הקריאה המקבלה היא כַּרְתִּי, והוא משק׳ מִשְׁעִי, שְׁבִי, ואעפ״י שאלה מלים מספקות, אך כבר נתקבלו בלשון עפ״י הכלל שלשוננו מיסדה על לשון המקרא לפי הנוסחה המסורה, וכבר נכנסו שמות ממשקל זה מלשון ארמ׳ ללשוננו. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח׳ המשניות וכן בכ״י, ובערוך הובאה הגרסה כרתה, ובמשנ׳ שבתלמ׳ ירוש׳ כרתן, וכן במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה, עי׳ זה הערך. והקריאה המקבלה של ספרד׳ ואשכנז׳ היא כַּרְתִּי, וכן מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ ליבורנו ואמשט״ד.—[3]) כך בנוסח׳ וכן גם בכ״י, אך בדפו׳ נאפולי ופיזרו ככ ר ת ן, וכן בתלמ׳ ירוש׳ וכן בה״ג ורי״ף (ד״ס).

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך במשנ׳ שבתלמ׳ ירוש׳ בנוסח׳ הדפוס׳, וכך מדכ״מ, וכך בקטעי הירוש׳ כ״י מהגני׳ בשרידי הירוש׳, וכמו״כ במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, ושם מנקד לְכַרְתָּן. — [6]) בבבלי בנוסח׳ הדפוס כרתי, עי׳ זה הערך.

*כִּשּׁוּף, ש״ז, מ״ר כִּשּׁוּפִים,—שה״פ מן כִּשֵּׁף: שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם עבו״ם גילוי עריות ושפיכות דמים וכו׳ ר״ש אומר אף על הכישוף ר׳ יוסי אומר כל האמור בפרשת כישוף בן נח מוזהר עליו (סנה׳ נו:). התחיל אותו ישראל מפייסו ואומר לו לא כשוף ולא כשפים עשיתי אלא כך וכך הסחתי לה כאונה ועמדה והרשה (פסיק׳ רבתי יד). — ומצוי בסהמ״א: כי ההפרש בין הכשוף והפלאים שהכשוף דמיון והפלאים ענין קיים (אמונה רמה ו א). ובני עמלק מכשפנים הם ויש להם יכולת בשנים עשר מזלות ובעת שאין בו מזל אין כשוף מצליח (תוקוני, כנלת יז ע). —ועי׳ כֶּשֶׁף.

·כַּשּׁוּף, ש״ז, מ״ר כַּשּׁוּפִים, — כמו כַּשָּׁף: חנמל ברד ורשפים, ולעף בעלי כשפים, קרסו ברעו כשופים, עפר ארץ שואפים (ר״א קליר, יוצ׳ שבה״ג, חי וקים).

*כְּשׁוּת[1], ש״ז,—א) צמח כצורת פתילים ילפף על קצת קוצים, מר הטעם, השתמשו בו למעשה שכר תמרים וכדו׳ ולרפואה, Cuscuta: ואין מרכיבין כשות ע״ג האיזמא ולא תרד ע״ג ירבוז מפני שירק בירק ואין מרכיבין כשות על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא׳ א יא־יב). כשות וחזיז מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (ערוב׳ כח.). לא האבל (המינקת) עמו דברים הרעים וכו׳ כגון כשות וחזיז ודגים קטנים (כתוב׳ ס:). אמר רב יהודה כשות וחזיז אין בהן משום גזל[2]) (ב״ק קיט:). רב יהודה התיר לתלוש פשתן ולתלוש כשות ולעקור שומשמין אמר לו אביי לרב יוסף הנח פשתן ראוי לחפיפה כשות ראוי לשכר אלא שומשמין למה הן ראויין (הלכ׳ פסוק׳, מועד). כשות שאינה מנוקה ויש בה עשבים רעים כשמטילין אותם בתמרים ועושין ממנו שכר אותו שכר נפסד (ערוך, ערך כס).—והשתמשו בשם זה גם לצמח אחר קצת דומה לו בתכונתו וכגון פרחיו ומשתמשים בו בארפה למעשה שכר שעורים, Hopfen; houblon; hop: ושכר של גוים של תמרים ושל צמוקים שאין בו כשות בלשון כנען כמל בין מבושל בין שאינו מבושל (מעב׳ הגאו׳, תבו׳ פה).—ב) כעין שערות דקות מאד על פני קצת הפרות, כגון הקשואים וכדומה: כשות[1]) של קישות (עוקצ׳ ב א). — וכמו״כ השערות הדקות מאד על עור הילד וכדומה: כשות[2]) של קטן (מקוא׳ ט ד). קרום שעל המכה הרי הוא כעור הבשר לענין מגע טומאות ובשות שעל הקטן אינה כעור הבשר וכו׳ אם היה קטן טמא ונגע הטהור בכשות שלו (רמב״ם, טומא׳ מת א ד).

כַּשִּׁיל[3]), ש״ז, מ״ר כַּשִּׁילִים, — כעין קַרְדֹּם גדול, Axt; hache; axe: ועת פתוחיה יחד בְּכַשִּׁיל וכילפות יהלמון (תהל׳ עד ו). — ובתו״מ: סה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל[4]) של בעל הבית (ב״ק י י). ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם ובשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט׳ ח ו). לפי שהיו דורו (של נח) אומרים וכו׳ אנו נוטלים כשילים וקרדומות ומבקעים את היבה (ספרי דבר׳ מג). — ואמר הפיטן: רדנו לחרפות, ונהי לשרפות, ככשיל ובילפות, בית קדשך הולמים (יוחנן בן קפרון, סליחה, יגרתי מפני). עצבים בתבונם מעשה כשילים, סוגדים

[1]) כך, כשואית, במשנ׳ סנקד׳ מנטובא וליבורנו, וכך ע׳ לֶו (Cuscuta, ZAss. XXIII), והעיר כי להגרסה כישות והנקוד כְּשׁוּת אין יסוד בהמקור. בארמית וסורית כשותא, בערב׳ כַּשׁוּת׳ a), ופרש אלג׳והרי: נבה יתעלק באע׳צאנ אלשג׳ר מנ ע׳יר אנ יצ׳רב בערק פי אלארצ׳, ע״כ, ובעבר׳: צמח יתכרך בענפי האילנות מבלי שיכה שרש בארץ. וכן בתל״מ, שהוא גדל על היוזמי והיגי: האי מאן דתלש כשותא מהיוזמי והיגי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו (שבת קז:). חזינן דקטלינן לה להיוזמתא ומייתא כשותא (ערוב׳ כח:). וכבר הזכיר רה״ג שכך שמו גם בערב׳ ובאר טיבו של צמח זה: והגאון רב האיי אמר כמו כן נקרא בל׳ ישמעאל כשות והוא כמין חוטין ירקרוקין כגון של ברקת שעיקרן בארץ ופרין על קוצין הנקראין היוזמי ועוד פי׳ צמח כדמות זהב נמשך כחוטין למעלה מהקוצים (ערוך, ערך כבות).—[2]) והוסיפו שם: באתרא דקפדי יש בהן משום גזל.—[1]) פרש רה״ג: זגב בטיית, והוא זע׳ב a), והוא הנוצות הדקות והרקות של האפרוחים, וכמו״כ השערות שעל עור הילדים.—[2]) פרש רה״ג: כשם שיש לקישות כשות ששמו בטיית זגב אלביאר (בצ״ל במקום זגב אלנואר, או זגבאלנואר) כך יש לקטן שיער והוא כשות. ע״כ. וכן הרמב״ם: אלזע׳ב.

[3]) ת״י ובקרדומות באו לה (ירמ׳ מו כב) ובמה דעיילין בכשילין.—[4]) ואמרו בגמ׳ שם (דף קיט:) אמר רבא באתרא דתנא דידן איכא תרתי חציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד באתרא דתנא ברא חד הוא דאיבא וקרו לה מעצד.

a) كشوث

a) زغب

להם ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד והלולים (רמב"י, יול' כ' מבוע', תעתועים).—ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לכילף ו ל כ ש י ל, חרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונש על מנח', לדורש התכמות).

כֶּשֶׁךְ[1], ש"ז, סמי' כֶּשֶׁךְ,—חֶבֶר, גדוד של אנשי בליעל עושים מעשי תרמות, rabble; canaille; Gesindel: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כֶּשֶׁךְ[2] יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ' ה כו-כז).

°**כִּשְׁכּוּשׁ**, ש"ז,—שה"פ מן *כִּשְׁכֵּשׁ: כשכשה (הבהמה) בזנבה כ ש כ ו ש[3] רב (רמב"ם, נזקי ממון א יא).

---

[1]) אין חכמי הלשון מורים במציאות מלה זו כעברית, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו מלה שַׁךְ עם כ הדמיון, ונתחבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב לפי הענין ולפי דקדוק הלשון כדרך טבעי. כי הפעל ישור הוא יחיד, וצ"ל ברבים אם הוא מוסב על הרשעים הנזכרים לפניו, ואת המלה כ ש ך החליטו קצת המפרשים מקור מן שכך, במשמ' שקט, ופרשוהו במשמ' הנחה, וקצתם מן נשך, ופרשוהו במשמ' נשיכה, אך מלבד שכל זה רחוק עפ"י הדקדוק אין זו מליצה טבעית לאמר ישור (כ"א מהם) כמו הנחת או נשיכת יקושים. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב לקוי ומשבש, והגיהו קצתם במקום ישור כשך: ישו רכש, וקצתם: יעשירו עֹשר וכדו'. וגם אחרי הגהות אלה לא נרפא הכתוב ולא יצא מידי רחקו ולא-טבעיותו. רק דרך אחד יש להציל את הנסחה המסורה ולתת להכתוב גם כונה נאה ומליצה טבעית יפה, והוא שנראה בכף הראשנה של כֶּשֶׁךְ לא כ הדמיון אלא אות שרשית פ"פ ויהיה כֶּשֶׁךְ סמיכ' מן כֶּשֶׁךְ, ונפרש שם זה לפי הענין במשמ' חֶבֶר וגדוד, ובזה מליצת הכתוב הלכת עפ"י דקדוק הלשון, כי הפעל ישור מוסב להשם כֶּשֶׁךְ שאחריו, וכבר פרש אותו דיב"ג מלשון כנמר על דרך אשור וכדו', במשמ' הולך ושוטט ממקום למקום. והנה אין אמנם להשם כשך, במשמ' שיחסתי לו, חבר בלשונות האחיות ממש בצורה זו, אך יש דומה לו מחבור אותן האותיות רק בצרוף מסרס, והוא השם שַׁבִיכה a) בערב', וגם שַׁכַּב b), ופרשוהו המלונים בהשם הערבי פ ר ק ה c), שהוא חבורה, גדוד, ובפרט: ג'מעאת מנ אלעשכאר יכוננ פרקה (לבאן אלערב), — ובעבר': חבורות אנשי צבא שתהיינה גדוד. ויקושים הוא רבים מן יָקוּשׁ, במשמ' איש מעמיד מוקשים, עי' ערך יקוש, וכונת הכתוב היא: ישוטט גדוד יקושים הנה והנה בחוצות ובשוקים במקום שעוברים בני אדם והם מציבים משחית ולוכדים אנשים לשלל אותם וכדומה.

[3]) בגמ' בארמ': כ ש כ ו ש יתירא (ב"ק יט:).

---

a) شكيكة b) شكك c) فرقة

*°**כִּשְׁכֵּשׁ**, פ"ע,—א) כִּשְׁכְּשָׁה הבהמה בזנבה, הניעתו הנה והנה, schütteln (d. Schweif); mouvoir; to move: השוחט המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד או ברגל או עד שתכשכש בזנבה (חול' ב ו). אפילו הטילה רעי וכשכשה בזנבה אין זה פירכוס (גמ' שם לח.). וְסוֹף אפילו לא רפרף אלא גפו ולא כשכש אלא זנבו ה"ז פירכוס (שם לח:).—וגם באזן וכדומה: אמר רב גועה והטילה ריעי וכשכשת באזנה ה"ז פירכוס (חול' לח.). כשכשה כאמתה מהו (ב"ק יט:). — וגם °אדם בראשו: שהיתה מרקדת לפני תתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה (רמב"י מ"כ ט ל). — והסנפירים של דג וכדו': כל הסנפירין הוא יכול לכשכשן (רמב"י חול' סו.). — והכלב בזנבו, לאות חִבָּה: המשליך אותו (את העצם) לכלב ונהפך לו לאוהב ומכשכש לו בזנבו (ספר התכמה, סוד גולג). —וכשכש האדם זנבה של הבהמה, הניעו הנה והנה: התחיל (בעל הבהמה) מכשכש בזנבה (של הבהמה) אמר להן ראו נקיבה היא (ירוש' כיל' ב כא ג).—ובכלל במשמ' ועזע: הנה היתה הברזא בחבית יין תקועה ומהודקת כדרך שאר הברזאות ובאת ריבה אחת עבריה וכשכשה הברזא להוציא מן היין ולא יכלה ותבא האמה והניעתה והנידתה ולא יצאה טפת יין לחוץ (תשו' ר"ת קיג).—ב) *כִּשְׁכֵּשׁ את פלוני, נגע בו נגיעות קלות, to pat; passer doucement la main; streicheln: הסוס הזה את ממתגו והוא כולם מכשכשו[1] והוא בולם מקשטו והוא בולם (פסיק' דר"כ, זכור).

°**כַּשְׁכָּשׁ**[2], ש"ז,—פרגים: וגם אני שולח לך כלי אחד כשכש אם תוכל לספר אותו אז יעלה בלבך אולי תוכל לעמד על קצת חיילותיו וכו' וישלח ידו אל הכלי ויקח מזרע הכשכש וישלח אל פיו (תולד' אלכסנדר, הול' י' לוי יג). בסחיטות התזקות הקור הידועות מהירקות והכשכש והפירות (קאנון ג י ה ד). ואם יהיה התילדות החולי בסבת חום נרפאהו בשליום

---

[1]) ופרש הערוך (ערך כל ד) מחככו והוא בוטט.

[2]) בערב' ח'שח'אש a), וכבר הזכיר שם זה אסף, ואמר שהוא בלשון ארמ': עשב נקרא שמו בלשון ארם כשכש ובלשון יון מיקנוס וקורין אותו עוד פפברי עליהו רחבים כחזרת וזרעו דק ובלי זרעו דומה לביצה והזרע בתוכו והוא לכן ויש אשר יהיה הזרע שחור (אסף 82).

---

a) خشخاش

ושמן ורדים וכו' או כשכש עם חלב (מ' אלדכי, ב"א ד).

***כִּשְׁבְּשִׁי**, ת"ז, נקי' כִּשְׁבְּשִׁית, מ"ר כִּשְׁבְּשִׁיּוֹת,—של כשבש: והתחבושות הכשכשיות עם כוברה וענבי השועל (קאנון ג כג ד ח).

כשל[1], ממנו כָּשַׁל, כִּשָּׁלוֹן, מִכְשׁוֹל, מַכְשֵׁלָה, *כֶּשֶׁל.

כָּשַׁל, פ"ע, כָּשְׁלָה, כָּשַׁלְתְּ, כָּשְׁלוּ, כָּשָׁלוּ, כָּשַׁלְנוּ, יִכְשַׁל, כָּשׁוֹל, כְּשֹׁל, כּוֹשֵׁל, כּוֹשְׁלוֹת,—כָּשַׁל האדם כהליכתו, העמיד את רגלו לא כמו שצריך להליכה ונטה לנפל בגלל זה, straucheln; broncher, trébucher; to stumble: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא אין עיף ואין כושל בו (ישע' ה כו-כז). ויי' יטה ידו וכָשַׁל עוזר ונפל עזר (שם לא ג). אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כָּשְׁלוּ ונפלו (ירמ' מו ו). הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו (שם יו). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כָּשׁוֹל יכשלו (ישע' מ ל). כָּשַׁלְנוּ בצהרים כנשף (שם נט י). המה כָּשְׁלוּ ונפלו (תהל' כז ב). ויכנע בעמל לבם כָּשְׁלוּ ואין עזר (שם קז יב). ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (שם קה לז). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד). וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו (דה"ב כח טו). — והברכים כָּשְׁלוּ מאין כח ובדומה: ברכי כָּשְׁלוּ מצום ובשרי כחש משמן (תהל' קט כד). הזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו (ישע' לה ג). — כָּשְׁלוּ אחור, כשלו ונדחו לאחור: למען ילכו וְכָשְׁלוּ אחור ונשברו (ישע' כח יג).—כָּשַׁל בדבר, התנגש בדבר וכשל: וְכָשְׁלוּ איש באחיו במפני חרב ורדף אין (ויקר' כו לז). וְכָשְׁלוּ בם (באבני הנגף וצורי המכשול שנזכרו שם) רבים ונפלו ונשברו (ישע' ח טו). הנני נתן אל העם הזה מכשלים וְכָשְׁלוּ בם אבות ובנים יחדו (ירמ' ו כא). כי גבור בגבור כָּשָׁלוּ יחדו נפלו שניהם (שם מו יב). בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כָּשָׁלוּ (איכ' ה,יג). —ואמר בן סירא: האח למות כי טוב חקיך לאיש אונים וחסר עצמה איש כושל ונוקש בכל סרב ואבד תקוה (ב"ס גני' מא ב).—ואמר הפיטן: ויוציאם בכסף וזהב ואין כושל במחנותם, נפל פחדם על מצרים ושמחו בצאתם (מחז"י, ז' פסח, תסדי יי'). — והמשורר אמר בשירת נצחון שלו: הלכושל ולנופל תקומה, ולנודד ולאובד תנומה, ואם יש לי במוט רגלי ואם יש לקרסלי אשר מעד תרומה (ר"ש הנגיד, הלכוכל). — וכהשאלה, במוסריות, כָּשַׁל פלוני, באה עליו צרה: וְכָשַׁלְתָּ היום וְכָשַׁל גם נביא עמך לילה (הוש' ד ה). שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כָשַׁלְתָּ בעונך (שם יד ב).—וגם לדברים לא בע"ח: כי כָשְׁלָה ירושלם ויהודה נפל (ישע' ג ח).—וכמליצה, האמת וכדו': והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כָשְׁלָה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). — והכח כָּשַׁל: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כָּשַׁל בעוני כחי ועצמי עששו (תהל' לא יא). ויאמר יהודה כָּשַׁל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ' ד ד).—ובהשאלה, בדיני ממונות וכדו', *כּוֹשֵׁל, מי שחסר לו כח בתביעותיו, שאין לו ראיות חזקות: מי שמת והניח אשה ובע"ח ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר' טרפון אומר ינתנו לכושלין[1] שבהן (כתוב' כ ט). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה וילדו שני זכרים אחד לו ואחד לכהן ר' טרפון אומר היפה שבהן ר' עקיבא אומר הכושל שבהן (תוספתא בכור' ב י). ר' יוסי בר"ח אמר לכושל שבראיותיו כגון מלוה בעדים ומלוה בשטר יינתנו למלוה בעדים ר' יוחנן אמר לכושל בגופו וכו' אמר רבי אחא לכושל בגופו ועני (ירוש' כתוב' ט נג.). בחוב פלוני שאין לי ערב ממנו או שאני כושל בראייתי (התרומות כ א).—*כָּשׁוּל, כמו כּשֵׁל, ואמר הפיטן: מנוחה לדלולים, שעה נא לכשולים, הרימה לנפולים (סדור תימני ליוה"כ, התחנן בבקשה).

—נפע', נִכְשַׁל, נִכְשְׁלוּ, נִכְשַׁלְתִּי, תִּכָּשֵׁל, יִכָּשְׁלוּ, יִכָּשֵׁלוּ, נִכְשָׁל, נִכְשָׁלִים, הִכָּשֵׁל, בְּהִכָּשְׁלָם, בְּהִכָּשְׁלוֹ,—נִכְשַׁל פלוני, כמו כָּשַׁל: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). על כן רדפי יִכָּשְׁלוּ ולא יכלו (ירמ' כ יא). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יִכָּשְׁלוּ בה (שם לא ח). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יִכָּשֵׁלוּ (ישע' מ ל). יזכר אדיריו יִכָּשְׁלוּ בהליכותם (נחו' ב ו). והיה הַנִּכְשָׁל בהם ביום ההוא כדויד (זכר' יב ח). בשוב אויבי אחור יִכָּשְׁלוּ ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תִכָּשֵׁל (משלי ד יב). בנפל אויביך אל תשמח וּבְהִכָּשְׁלוֹ אל יגל לבך (שם כד יז). וישב פניו למעוזי ארצו וְנִכְשַׁל ונפל (דני' יא יט). — —וכמליצה: וענה גאון ישראל בפניו וישראל ואפרים יִכָּשְׁלוּ בעונם (הוש' ה ה). כי ישרים דרכי יי' וצדקים ילכו בם ופשעים יִכָּשְׁלוּ בם (שם יד י). דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יִכָּשֵׁלוּ (משלי ד יט). כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יִכָּשְׁלוּ ברעה (שם כד יו). ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון וְנִכְשָׁלוּ (דני' יא יד).

---

[1]) רק עברית.

[1]) ואמרו בגמ' (שם פד.) מאי לכושל ר"י כר"ח

ומשבילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה וכו' ובהכשלם יעזרו עזר מעט (בס יא:לג-לד). — ובתו"מ, נכשל באצבעו ובדומה: נפטר לביתו נכשל באצבעו וקרא (על עצמו) רבים מכאובים לרשע (ירוש' כתו' יב טו ג). כשעלה ר' נכשל באצבען הקטנה (מד"ר ויקר' טו). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו (פסיק' דר"כ, שוכה). — ובמשמ' טעה: יהי"ר מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו' ולא יכשלו חברי בדבר הלכה (ברכ' כח:). אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל[1] בהן (גיט' מג.). — ובמשמ' נלכד ונפל בדבר: בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליה מיתה בידי שמים (ירוש' סוט' א יז). שהוא הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (בס). שובי לעפריך ואל יכשלו ביך בני אדם (תענ' כד.), לאמר שלא יבואו לידי עברה ע"י יפיה. שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי (מד"ר במות ו). מי שרצה לקדש עצמו שלא יכשל בזנות יזיר עצמו מן היין (בס נמד' י).

— הפע', הכשיל, הכשלתם, תכשילי, יכשילו, הכשיל, יכשילך, יכשילהו, להכשילו, — הכשיל את פלוני, עשה שיכשל, במשמ' העקרית ובהשאלה: ויכשילום[2] בדרכיהם שבולי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ' יח טו). כי אם בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל (דהי"ב כה ח). והם (אלהי הנכר) היו לו להכשילו ולכל ישראל (בס כח כג). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו[3] (משלי ד טז). — ואת הכח, החלישו: הכשיל (אלהים) כחי נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ' א יד). — והכשיל את פלוני, במשמ' עשה שיטעה, שיעשה דבר שלא כהגן: ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה (מלא' ב ח). ויכשילוהו עלימו לשונם (תהל' סד ט). — ואמר בן סירא: אל תתן לדון נפשך ואל תכשילך בעצתך (כ"ס גני' ל כא). וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (בס לד כה). — ובתו"מ: כל פירצה שהיא סגה בעפר אסור לגודרה בשביעית ושאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית כשאינה מכשלת את הרבים אבל אם היתה מכשלת את הרבים אע"פ שאינה סגה את העפר מותר לגודרה (ירוש' שבי' ג לד ד). — ובמשמ' מוסרית: אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר"ה א ו). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (ב"ק טז:). אמר (הנחש) הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה (אדר"נ א). — ואמר הפיטן: ותרחיק יצר הרע ממני וכו' ואל יכשילני מדרכיך הטובים (סדר נפילת אפים, רבון כל). — ופיו הכשילו, ע"י דבור שיצא מפיו גרם לו שנפל, שבאה עליו צרה: אמר רב אשי (אנשי רומי שמבריזים ביומי אידם אחיו של אדוננו הוא זיפן ואינם אומרים זיפן הוא אחיו של אדוננו) הכשילן פיהם (ע"ז יא:), שבזה יוצא מפיהם הדבור אדוננו הוא זיפן. אף הם (דתן ואבירם) עמדו ברשען ולא נזדקקו להשיבו ויאמרו לא נעלה פיהן הכשילן לרשעים וברית כרותה לשפתים (תנחומא קרח טו), שהדבור לא נעלה שיצא מפיהם היתה כעין נבואה שיבלעו באדמה.

— הפע', הכשל, מכשל, מכשלים, — שהכשילוהו: אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי והיו[1] מכשלים לפניך (ירמ' יח כג). — ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גפוף, הוצג בריב צפוף (ר"א קליר, מוס' ר"ה, אבא דעי).

— פעו', *כשל, — כשל את הרוח וכדומה, החלישו: אמר ר' יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה משברו בהרים ומכשלו[2] בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (ירוש' ברכ' ט יג ג).

— התפ', *התכשל, — כמו נכשל: ודמות המלך הראשון איש ישיש ואינו זקן הרבה והמלך שפל ברך עיניו יפות ושערו נאה שחור והן (העמים) מתכשלין בו (תפל' רבכ"י, ביה"מ ילינק ד).

***כֹּשֶׁל**, ש"ז, — כמו כשלון: בלו חייהם ביגון ואנחה, כושל רבה וערבה שמחה, לישע חוכים והנה צוחה (סליח' לתענ' ב, אזון תתן). גרום לבית בחירתך, ישע לראשם בתתך, דלם מכשל תגרתך, ותסובבם בנין אברתך (יוצ' ב סכות, אז"א תרכ).

כִּשָּׁלוֹן, ש"ז, — בהמ"פ מן כשל, במוסרי: לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (משלי טז יח). — ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה לא תאשר

אומר לכושל שבראיה. —[1]) קצת דומה לזה משל ערבי: מאירגע פאריש חתי יתהריש (A. Fischer, Marok. Sprw.) (MOS, I, 224), ובעבר': אין אדם נהיה פרש אלא א"כ תשברנה עצמותיו. —[2]) יש מגיהים וישלבו מנתיבות. —[3]) כך הקרי, והכתיב יכשולו. —[1]) הקרי ויהיו. —[2]) במדרש (ברא' כד) הגרסה ומרשלו, וישם (קהל', הולך אל דרום) הגרסה ומחשלו, עי' ז..

את בעלה (כ"ס גני' כה כג).—ובתו"ם: אפילו בשעת כשלונה של ירושלם לא פסקו מכנה אנשי אמנה (בבת קיט:). בכל מקום שאתה מוצא יין אתה מוצא כשלון (תנחומא נח כא). — ואמר החכם: כי פרי המהירות חרטה ופרי העקשות העזות ופרי הגאוה השנאה ופרי העצלות הכשלון (מכת' הפניני, מגלת החכם לבנו). ידוע הדבר בכל מצות התורה כי כל דבר לפי הכשלון שמצוי בו יותר ירחיקנו האל ממנו (החינוך, כי תצא, תקמט). — ובמשמ' חטא: הקל עליהם הכפרה בחטאים האלה הנזכרים להיות בפי עושר בני אדם ועניים,לפי שכשלונם קרוב אצל בני אדם שאין ספק כי חטא הלשון קרוב ותמידי יותר מחטא המעשה (כס ויקר' קכג). — ובשלון כח, רפיון הכח: הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד החולה כשהוא רועד מפני חוליו ובשלון כחו (רמב"ם, ביאת המקדש ז יב). לפי שאין לי פנאי מפני כשלון כחי וקוצר רוחי (הוא, תגר' לר' יונתן הכהן).

כשף¹), ממנו כֶּשֶׁף, כַּשָּׁף, כִּשֵּׁף, מְכַשֵּׁף, מְכַשֵּׁפָה, *כִּשּׁוּף, *כַּשְׁפָן, *כַּשְׁפָן, *כַּשְׁפָנוּת, *כַּשְׁפָנִית, *מִכְשָׁפוֹת.

כֶּשֶׁף, ש"ז, מ"ר כְּשָׁפִים, כנוי' כְּשָׁפַיִךְ, כְּשָׁפֶיהָ,—מעשה פלא חוץ מדרך הטבע שקצת אנשים אמרים שהם יכולים לעשות בפרט בכח השדים ושאר רוחות הטמאה שמחוץ להטבע, Zauberei; sorcellerie; -cery: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ' ה יא). עמדי נא כחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע' מז יב).—ובתו"ם: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט' ט יג). מרבה נכסים מרבה דאגה מרבה נשים מרבה כשפים מרבה שפחות מרבה זמה (אבות ב ז). הרושם על העור כתבנית כתב פטור אמר להן ר"א והלא בן סטדא לא הביא כשפים ממצרים אלא בכך (ירוש' שבת יב יג ד). שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ערכ' גג.). שכל היושב ובמשמש אפי' עושין כשפים באספמיא כאין עליו (כס סב.). ואין מעבירין על האוכלין א"ר יוחנן משום רשב"י לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין (עירוב' סד:). עשרה קבים כשפים ירדו לעולם תשעה נטלה מצרים (קדוש' מט:). מפני שרוב נשים מצויות בכשפים (סנה' סז.). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן

¹) רק עברית במשמ' זו, ולא נתברר מה היתה משמ' העקרית של שרש זה וממה נסתעף המושג של כשפים.

בלילה בקטנותה שמא תתפתה וכו' הזקינה שמא תעשה כשפים (סנה' ק:, כבס ב"ס). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (סופרים טו י). התחיל פרעה משחק עליהם וכו' ואומר להם וכו' אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן וכו' שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן (מד"ר שמות ט). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים (כס כ).—*ראה בכשפים: שלח (פרעה) וקרא לכל חרטומיו ומכשפיו אמר להם ראו לי בכשפים מי עתיד למות בשנה זו מן האומנים האלו (פסיק' רבתי יז).—"וכמו דבר ממשי: פעם אחת היה לה (לאשה כשפנית) שכיר יום בביתה והיא הלכה לבית האשה היולדת ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם ובא ופתח את מגופת הכלי והכשפים יצאו והולד נולד (רב"י סוט' כב.).—"התיר הכשפים: אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחר שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירו הכשפים לה והרתה (ספ' חסידי' תתמבו). — וקצת במשמ' כח למשך אנשים ביפי או בתחבולות אחרות: עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו' ג ד).—ואמר המשורר: להיה בשושנה בדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (רבנ"ג, מי זאת).

כַּשָּׁף, ש"ז, מ"ר כַּשָּׁפִים, כנוי' כַּשָּׁפֵיכֶם,—כמו מכשף, מי שעושה מעשה כשפים: ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל כשפיכם אשר הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל (ירמ' כז ט).

כִּשֵּׁף, פי',—עשה מעשה כשפים: והוא העביר את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני (דהי"ב לג ו). — ובתלמ': בערב הפסח תלאוהו לישו והכרוז יוצא לפניו מ' יום (ואומר ישו) יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח את ישראל¹) (סנה' מג.).—ובספהמ"א: ישא הרוח אותן פירורי להם שאתם מכשפות בהן (רב"י פסח' קי.). יה"ר שימרטו אותן שערות שלכם שאתם מכשפות בהן (כס). ישא הרוח אותו ברכום חדש שאתם אוחזות

¹) נמצא בדפוסים קדומים, ובהדור' החדשות המשיטתו רשות הכנסת הנוצרית.

כידכם לכשף בו (כס:). איש שלקה אשה וכשפו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו (ספ׳ חסידים, תתכסא). —וכהשאלה, כִּשֵּׁף אותו ביפיו וכדומה, הפליאו, משכו, ואמר המליץ: מי הנער הזה אשר משך הלבבות ביפיו וכשף הנפשות באור להיו (ר״י חריזי, איתיאל י). —פע׳, *כֻּשַּׁף, מְכֻשָּׁף, — שעשו בו מעשה של כשוף; ואם תרצה לדעת האדם אם הוא מכושף או לא כתוב אלו השמות מיכאל ומשמשיו על ביצה בזעפראן ותן אותה תחת המטה שלו שהוא ישן עליה ותשבור אותה בבקר אם תמצא אותה צלויה יש בה טיפת דם דע שהוא מכושף (ספר תכמ׳ הכבדים, PSBA XXII, 349). כשאינו תאב לתשמיש יקח שערה אחת מזנב החמור בשעה שמשמש ויתלהו עליו וכו׳ ואם הוא מכושף יתעשן כעשן של מת (מ׳ הלדכי, ב״א ז). ומי שמכושף אין תקנה כמו שיצא מן העיר וידור בעיר אחרת ויקח בעיר אחרת אשה (ספ׳ חסידים, תתכגו). וכן מי שהוא מכושף שנה או שנתים ושלש שאינו יכול ליזקק לאשתו יגרש את אשתו (שם תתכסג). אם אדם מכושף ורודף אחרי אשה הרי לכו נמשך אחרי האשה (שם תתתפט). להכיר האיש או האשה אם הם מכושפים קח קערה אחת מלאה שמן ויראו האיש והאשה פניהם בתוכה אם הם מכושפים לא יראו פניהם בתוכה ואם אין מכושפים יראו פניהם (ספ׳ סגולות, כ״י דר׳ גסטר).

*כֶּשֶׁף[1], ש״ז, — מין שרף, Gummi; gomme; gum: אמר ר׳ הונא כל השרפין יפין לדיו ושרף כשף[2] יפה מכולם (שבת כג.).

*כַּשָּׁפוּת, ש״נ, — מעשה הכַּשָּׁף: לא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה וכו׳ לא יצלח ולא יועיל עוד (רב״י כרכ׳ סג.). אמר להם (שמעון בן שטח לשמנים הבחורים) הזהרו בהן (בהמכשפות) שהן שמנים ובשעה שתכנסו הגביהו איש אחת מהן מן הארץ ושוב לא ישלוט בכם כשפותן ואם לאו לא נוכל להן (ג״י על הרי״ף, סנה׳ יד:).

*כַּשְׁפָן, כושפן, ש״ז, — מְכַשֵּׁף: ריב״ל אמר עמלק כושפן היה מה היה עושה היה מעמיד בני

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) כך בערוך, וכך בתשו׳ הגא׳ כ״י מהגני׳. ובנוסח׳ קטף. ופרשו שם בתשו׳ הגא׳: כשף זהו שרף שמעולה לדיו מכל השרפין ושמו צמג ערבי ובארמית קומא (תשו׳ הגא׳, מהד׳ גנז״כ 322). והערוך אמר: ושרף כשף יפה מכולם שמענו ששמו בלעז פורוגנו, ע״כ, והוא אחון. וכן רש״י: פרוגניי״ל של יער. ע״כ. אך דעת הגאו׳ מכרעת.

אדם (למלחמה) ביום גיניסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גיניסיא שלו מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש׳ ר״ה ג נט.).

*כַּשְׁפָן, ש״ז, — כמו *כַּשְּׁפָן: מעשה היה בשלטון אחד שדן ביום אחד כשפנין ונואפים ורצחנין (מדר׳ תהל׳ פ). אמרו המלכים (שהיו עם נמרוד) אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסלסלה (מדר׳ אבר׳ אבינו, ביה״מ ילינק ה). כי בכל הפעולות אשר יעשו הכשפנים אין בכחם לפעול שום דבר (רב״ט בפרוט, פרד׳ רמוני׳, נזיקין).

*כַּשְׁפָנוּת, ש״נ, — כמו כֶּשֶׁף, כשפים: אין עושין כשפנות בפתיחין (ר״ת ערוכ׳ סד:). יוחני כדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באות אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת (ערוך, ערך יותני). התחילו לשאול לו (ליונה) על המלאכה שנא׳ מה מלאכתך שמא מכשף או חרטום אתה ובכשפנות וקסמים הביא הסער עליהם (ר״א בר״ח הנשיא, הגיון הנפ׳ ג). קשור דתם מדת מצרים כי ישנו מהם נתלמד וגרים מספריהם ומכשפנותם ולהטיהם של מצרים (ר״י הדסי, האשכול, א״ב לט, JQR VIII, 439). — ואמר הפיטן: טפשים האכילו להם אלהים לאשה זונה וחללה מכשפה כבית עבודתם, טרפה ופלטה הלחם מפיה לתוך ידה לעיני קצתם, טעם נתנה שהוא לצורך כשפנותם, שבתם וקימתם אני מנגינתם (בכתי סופר, סליחה מכ״י בית ב״ן, הבחר כ ד).

*כַּשְׁפָנִית, ש״נ, מ״ר כַּשְׁפָנִיּוֹת, — אשה מכשפה: מפני שרוב הנשים כשפניות[1] (ירוש׳ סנה׳ ז כה ד). (כלב שוטה) רב אמר נשים כשפניות משחקות בו (יומ׳ פג:). —ומצוי גם בספה״א: ולכן הביא אותו מעשה מאותה כשפנית שהיתה רוצה לכשף בעפר רגליו (רב״ט בפרוט, פרד׳ רמוני׳, נזיקין). כי היה (ישמעאל) דומה לאמו המצרית והכשפנית אעפ״י שילדתו לאברהם (צרור המור, וירא). נשים כשפניות שיש באשקלון (ג״י על הרי״ף, סנה׳ יד:). אשה כשפנית שהיתה עוצרת רחם הנשים היולדות בכשפים (רע״ב סוט׳ ג ד).

[1]) ולהש למי שפגש בנשים כשפניות, בארמ׳: אמר אמימר אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות נימא הכי חרי חמימי בדיקולי בזייא לפומייכו נשי דחרשייא וכו׳ (פסח׳ קי.), ובעבר׳: צואה רותחת בסלים קרועים לפיכן נשים מכשפות.

כשר[1], ממנו א. כשר, כשרון, *כשר, ב. *כשר, *כשרות, *הכשר, *הכשרה, *הכשרות.

א. כָּשֵׁר, פ"ע, עתי' יִכְשַׁר, — א) כָּשֵׁר הדבר, הצליח, עלה יפה, gelingen; réussir; to succeed: בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים (קהל' יא ו).—ב) כָּשֵׁר הדבר לפני פלוני, היה טוב בעיניו, הוא מצאו ראוי ונכון, angemessen sein; être convenable; be right: ותאמר (אסתר המלכה) אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת' ח ה). — ובמדר' ובסהמ"א במשמ' זו: כששמע פרעה ועבדיו דבר זה כשר הדבר בעיניו ועשו כן (מדר' ויושע). כששמע הקב"ה דברי התורה כשרו לפניו דבריה לקחה והניחה לפניו (מדר' י' הדברות, ביהמ"ד ילינק א). ומפני כל אלו הדברים כשר בעיני לבאר דרכי חשבון זה (רמב"ם, קדוש החדש יא ג). ואספסינוס כשמעו את דבריהם כשרו בעיניו (יוסיפון, פרק עו). ויכשר להיות מהשער הזה על אשר מריתם את פי למי מריבה כלומר על מי מריבה וכו' ויכשר שיהיה עוד האזרח בבני ישראל קריאה (ר"י א"ת, הקדמה, בער ו). ויכשר בעיני מאד שיהיה כמוה מם שבי דומם (בס).—ג) *היה הדבר טוב ונאות לפי התורה: והלא דין הוא ומה עולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים כשרה לבא מן העוף שלמים שכשרו לבא נקבות כזכרים אינו דין שיכשרו לבא מן העוף (ספרא ויקר' ו ז). במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט (ספרי במד' קמח). ודין הוא ומה אם החיטין שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר כוסמין וכו' שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר (ירוש' פסח א נז:).

—הפע', הִכְשִׁיר, הַכְשֵׁר, — עשה שיכשר, א) הכשיר החכמה וכדומה, עשאה נאותה וראויה לדבר, recht machen; faire convenable; make convenient: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר[2] חכמה (קהל' י י).—ב) *עשה שיהיה אפשרי וראוי, fähig machen; faire capable; make fit: כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו (ואם הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו (ב"ק א ב). ומלבשתו (התורה) ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא (אבות ו א).—ג) *החליטו טוב ונאות עפ"י דיני הדת: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ר' יהודה מכשיר (סוכ' א א). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו כתוך הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין (בס ב ז). חלצו (הצרות) ב"ש פוסלין מן הכהונה וב"ה מכשירין נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין אעפ"י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). שטר שזמנו בשבת או בעשרה בתשרי ר' יהודה מכשיר ור' יוסי פוסל אמר לו ר' יהודה מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה אמר לו ר' יוסי אני לא הכשרתי ואם הכשרתי הכשרתי (תוספתא מכו' א ג). מעשה בא לפני ד' והכשיר בשטר (ירוש' קדוש' א נח ג). הואיל ולשמו מכשירו בזמנו ושלא לשמו מכשירו שלא בזמנו (פסח' ס:). א"ר יוחנן אף כשהכשירו ב"ה לא הכשירו אלא לטהרה מידי נבילה אבל באכילה אסורה (חול' יח.).—וגם בענינים אחרים, *בלשון וכדומה, הכשיר דבר, אמר שזה אפשר ונכון לפי חקי הלשון: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו וכו' וכבר עשו הערב גם כן באמרם כך וכך כדי להראות למי שאיננו רגיל ולא ישתומם ממה שהכשירוהו העבריים (ר"י א"ת, הקדמ' הרקמה). כי הפעל תולף יותר ראוי למקום הזה מהשם אבל לא היה אפשר כי הלשון לא יכשידהו (בס, בער ה). וכבר הכשרתי בואין מעמד בספר הקרוב והישור פנים אחרים טובים גם כן (בס, בער טו). וכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי (בס, בער כג). ועל כן הכשירו העברים להביא קצת הקבוץ על דמיון סלת המשנה והכשירו ברוב המשנה שיהיה על דמיון סלת הקבוץ (בס, בער כד).

—הפע', *הֻכְשַׁר, הוּכְשַׁר, — הכשירו אותו, נעשה ראוי לדבר עפ"י חקי הדת וכדומה: השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסואבות לפי שלא הוכשרו בדם ר"ש אומר הוכשרו בשחיטה (חול' ב ה). פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו בבן שנתו וכו' פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא

[1] גם בארמ' וסור', באשור' כשר, הצליח.

[2] המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות.

ממין אחד (מגי׳ כא ד). כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוכשר לזה והצניעו ובא אחר והוציאו (שבת עו.). במה הוכשר אהרן לבא אל הקדש בפר בן בקר לחטאת (יומ׳ ג.). אם ראית רקיע שקיהה כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין וכו׳ מה תקנתן יתגברו ברחמים וכו׳ כל שכן אם הוכשרו מעשיהן (תענ׳ ז:). ומה בני יונה שלא הוכשרו בגדולים הוכשרו בקטנים תורים שהוכשרו בגדולים אינו דין שהוכשרו בקטנים (חול׳ כב:). ומה עגלה שלא הוכשרה בשחיטה הוכשרה בעריפה פרה שהוכשרה בשחיטה אינה דין שהוכשרת בעריפה (שם כג:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכ׳ י:). אוציא את ישראל שלא הוכשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שהוכשרו לעלות בהר (מד״ר במד׳ יד). לכך אמר כל הבקר לעולה מגיד שכולם הוכשרו לעולה (שם). ספר תורת האמור לא כל שכן שלא יוכשר לכתבו על אחת מן העורות תשלשה (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת יד).

—התפ׳, *התכשר, — הראה עצמו מוכשר: למלך שהיה לו פרדס והכנים לתוכו פועלים ובנה אוצר על פתחו אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו (מד״ר בראש׳ ט). למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקין במלאכתו אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימום (שם שמות ג). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן (שם שה״ש, דודי יכד). שהיו המעשים מתכשרין מעצמן (תנחומא בראש׳ לד). —ומצוי בספהמ״א.

—פע׳, *כשר, כישר, — כשר את עצמו, עשה שיכשר: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין איבדה מטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו לאחר ימים עמדה וכישרה את עצמה והביאה אותן שני אריסין אף המלך הביא את שלו (מד״ר דבר׳ ג). כו בפרק חזרה (הגר) וכישרה את מעשיה אחר שקרא אליה מלאך אלהים (פענח רזא, וירא).

—נפע׳, *נכשר, נכשרים,—דבר נכשר וכדומה: ואחריו זה השיר, אשר עתה אשיר, לפתח ולהישיר, דרכי נכשרים (דונש, דעה לבי). כי יתלף קמוצים ויסלף דברים נכשרים (תכו׳ תלמידי מנח׳ על דונש). ואשרי הנפש הנכשרת אשר היא באדם נקשרת אם סודה חוקרת (מ׳ אלדבי, ב״א ו).

ב.*כָּשֵׁר, ת״ז, לנק׳ כְּשֵׁרָה, מ״ר כְּשֵׁרִים, כְּשֵׁרוֹת, — דבר כָּשֵׁר לענין מהעניינים, נאות וראוי לזה, tauglich, bon, apte à; fit, available: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת אינו חייב אלא המצניעו (שבת ז ג). — ב) מה שהוא טוב ועשוי לפי התורה, לפי הדת, לפי ההלכה, ההפך מן פסול: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שבי׳ י ה). אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש (ר״ה א ז). כל עדות שאין האשה כשרה לה אף הן (העבדים וכו׳) אינן כשרים לה (שם ח). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה (שם ג א). הכל כשרין להוליכו (את שעיר המשתלח) אלא שעשו הכהנים גדולים קבע (יומ׳ ו ג). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן וכולן שהתירן כשרות וכולן כשרות לדפנות (סוכ׳ א ה). שכל היום כשר ללולב (שם ג ט). הכל כשרין לקרות את המגילה (מגי׳ ב ד). כל היום כשר לקריאת המגילה (שם ה). אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו נתתם כשר נכתב ביום ונחתם ביום וכו׳ בלילה ונחתם ביום כשר (גיט׳ ב א-ב). הכל כשרין לכתוב את הגט (שם ה). ג׳ גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר (שם ט ד). ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה (קדוש׳ ד ו). אמרה (הסוטה) איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת (סוט׳ נג). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה (חול׳ א א). ואלו כשרות בבהמה ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו׳ (שם ג ב). ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (מכי׳ בא, פתיח׳). עד שלא נבחרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות (שם). הכל כשרים לעלות במעלות האולם (תוספתא סוע׳ ז ח). שחטה ואכלו ואבים כבני מיעיה כשירה (ירוש׳ כיל׳ ג סב.). היה הגימל מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר ואם לאו פסול (שם מגי׳ א עא ג), ומצוי הרבה בספהמ״א. — וכמו תה״פ: וכולן ישעשו משעלה עמוד השחר כשר (מגי׳ ב ד), ומצוי מאד.—ג) *אדם כָּשֵׁר, אדם טוב, יָשָׁר, מתנהג בדרכי המוסר, tugendhaft, vertueux; worthy: אמר להם אין טבי עבדי כשאר

כל העבדים כ ש ר היה (ברכ׳ ב ז). טוב שברופאים לגיהנם ו ה כ ש ר שבטבחים שותפו של עמלק (קדוש׳ ד יד). אמרה (המשנה) אפילו כ ש י ר י ן מזנין (ירוש׳ כתוב׳ א כה ד). ה כ ש י ר ה שבנשים בעלת כשפים (שם קדוש׳ ד סו ג). כרי שיבכה ויתאבל על אדם כ ש ר (בבלי מו״ק כה.). לא הוזהרו כ ש ר ו ת להנשא לפסולין (יבמ׳ פד:). ראה (המלך) עניה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה בראשונות זו בת אבות היא צנועה היא במעשיה וכשרה (מד״ר במד׳ א). בנות ישראל ה כ ש ר ו ת והצנועות (שם ב״ב, אחוו לנו). נשי דור המדבר כ ש ר ו ת היו בזין שהגיעו לאותו מעשה עמדו ונמלכו עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהן למעשה העגל (שם, נכבתני).

*כֹּשֶׁר, ש״ז,— בהמ״פ מן כָּשֵׁר, סגולת מה שהוא כָּשֵׁר, היתה לו שעת הַכֹּשֶׁר, שעה שהוא היה כָּשֵׁר: סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת ה כ ו ש ר סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת ה כ ו ש ר (יבמ׳ ח ד). חטאת פסולה אין דמה טעון כבוס בין שהיה לה שעת ה כ ו ש ר בין שלא היה לה שעת ה כ ו ש ר (זבח׳ יא ג). אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת ה כ ו ש ר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת ה כ ו ש ר (חול׳ ד ד). היתה לה שעת ה כ ו ש ר ונפסלה דמה טעון כיבוס (תוספתא זבח׳ י ט). טמאה לא היתה לה שעת ה כ ו ש ר טריפה היתה לה שעת הכושר (גמ׳ שם ע.). מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ שהיתה לו שעת ה כ ו ש ר תאמר בשוחט חוץ ומעלה בחוץ שלא היתה לו שעת ה כ ו ש ר (שם קח.). כאן (שאמר מטמא) שהיתה לה שעת ה כ ו ש ר כאן (שאינה מטמאה) שלא היתה לה שעת ה כ ו ש ר (מנח׳ קא:). — בחזקת כֹּשֶׁר, בחזקה שהוא כָּשֵׁר: בני מעים בחזקת כ ו ש ר (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מיעים ל כ ו ש ר (שם ביל׳ ג סב.).—בְּכֹשֶׁר: אי זהו סרים חמה ר׳ חייה בשם ר״י כל שלא ראתו החמה ב כ ו ש ר אפילו שעה אחת (ירוש׳ יבמ׳ ח ט ד).—והשתמשו הפיטנים והמשוררים הרבה במלה זו: מאחז שביל יושר והולך נתיב כ ו ש ר ויטוש כמו נשר לחפצו וברצוניו (רס״ג, מכת׳ לר״א בן עטא, JQR, NS I, 240). כרתי ברית לבחירי לפסוח ולשמור ימים במדובר, כ ו ש ר מאכל צלי ופת חריבה וארוחת ירק ובשביתת ימי קדש תתגבר (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אמנם כי), אסירים אשר ב כ ש ר שעשעת, בענם שוע צקונם שעת, גוי ואלהיו יחד הושעת (ר״א קליר, ב׳ פסח, אסירים). גדלך מצפצפת ויחודך תומכת, דרכי מסלולך ב כ ש ר דורכת, היום כמה שנים עלך מושבת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן). והעם חרדו ותמהו ופחדו ויגידו פועל אלהים, דברו ב כ ו ש ר גדיבי יושר ועשו כל אשר צוה אלהים (אזהר׳ רשב״ג, אמון יום זה). לעמו הנחיל מדבש מתוקים, כ ש ר אמונת עתים חשוקים, ידיעת חסן וישועת נזיקים (רשב״ג, ב׳ שבוע׳, תחתיות ארץ). בתמו הלך ו ב כ ש ר ו עמד, יוצרו אהבו ובעיני נחמד (הוא, כבודי מעמהו). צצו שועלים מחבלים כרמים להכרית מגפן שורש וזכרון, צררום בפרך נאקו ונושעו ב כ ו ש ר הררי קדם הוחק לזכרון (מוס׳ ב ר״ה, אפחד במעבי). עיר ויושביה ב כ ש ר בחזותה, עלצה ותלך עמה שפחתה, על יי׳ השליכה יהבתה (בכת א חנכה, אודך כי). היום הזה צוית לעשות לכפר פשע וקשר, בדם פרים ושעירים הנזרקים במזבח כ ו ש ר (סלית׳ מוס׳ יוה״כ, מלכי מקדם). משאת כפי מנחת ערב רצה נא ב כ ו ש ר, הכון תפלתי קטורת לפניך בתום וביושר (מנח׳ יוה״כ, משאת כפי). חדל ישר מעט כ ש ר אבל נסמך ובטוח, להורות לך כרב גדלך ערב שיחי בניחוח (ר״י הלוי, יבהלא כתירי). הנו בישר נעשה ב כ ש ר ונשמע כל אשר ידבר אלהים (הוא, יום נקול).

כִּשְׁרוֹן, ש״ז,—א) תועלת, Nutzen ; utilité ; -ty : ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כִּשְׁרוֹן לבעליה כי אם ראית עיניו (קהל׳ ה י). — ואמר המליץ : ושאר מבטניו ובתי נבאת וצרי אשר הפיל חבלים לנפשו בנעימותם מה כ ש ר ו ן לו מהם כי אם ראות עיניו (כתי״ע א ה). — ב) מה שמכשיר את האדם למעשים גדולים, Tüchtigkeit ; habilité ; -ty : כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכִשְׁרוֹן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהל׳ ב כא). וראיתי אני את כל עמל ואת כל כִּשְׁרוֹן המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (שם ד ד).—והשתמשו בזמן החדש במלה זו הרבה במשמ׳ כח השכל והמחשבה שיש לאדם למלאכה, לחכמה ומדעים, לשירה, לאמנות, וכדומה, Talent.—ג) סגולת הַכָּשֵׁר : ישר איש ומעללו, אם ירבה פלולו, ונשמע קולו, כ ש ר ו ן צדק פעלו, חנון דלים מעמלו, אם אדוניו יתן לו (יוצ׳ בן ראובן, פתחתי מיולדי). דלי מעש וריקי כ ש ר ו ן קוראים אליך למו המצא (אליהו בן מנעיה, אדון כבפתן). באתי לחשוב עם נפשי אם רב ה כ ש ר ו ן על החובה (רמב״ח, דרכי נעם יב). והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחנ להביא ה כ ש ר ו ן שהוא הקטרת (רד״ק ירמ׳ ו כ).

כַּשְׁרוּת, ש"נ,—סגולת דבר כָּשֵׁר: כל ארצות בחזקת כשרות הן עומדות (קדוש' עג:). כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות (שם עו:). אמר ר' יוחנן (סריס חמה הוא) כל שלא ראה שעה אחת בכשרותו (יבמ' פ.). שבתחלה הבריות נוהגות בכשרות ובדבריו אלו (של בלעם) היו נוהגין בעריות (מד"ר במד' כ). אמר להם המלך מה לכם מצירין יגע זה בשתי (שעות) בכשרות מה שלא יגעתם אתם כל היום (שם קהל', מתוקה).—ומצוי בספהמ"א: כי צריך העד להיות תחלתו וסופו בכשרות (תבו' הגה', הרכבי מ). כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו (רמב"ם, סנה' יז ז). כל טבח שהוא יודע הטריפות האלו והרי הוא בחזקת כשרות מותר לו לשחוט ולבדוק וכו' ואם יצאה טריפה מתחת ידו מנדין אותו ומעבירין אותו ואינו חוזר לכשרותו עד שילך למקום שאין מכירים אותו (הוא, בחיט' י יד). לא יצטרך השכל לדעת בכשרות זה אל התורה מפני כי השכל ככר שפט בכשרותו (יבועה בן יהודה הקרלי, ספ' מעבה נרלב'). —ואמר הפיטן: תמימות וכשרות ועבדות ותרות כאונך, וישוב וגרות וגבהות ושררות בגאונך (ר"י הכן גיאת, קניגן).

כֶּשֶׂב, ש"ז, מ"ר כְּשָׂבִים, — כמו כֶּבֶשׂ: שור או כֶשֶׂב או עז (ויקר' יז ג). והַכְּשָׂבִים הפריד יעקב (ברלש' ל מ). הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל שה חום בַכְּשָׂבִים וטלוא ונקד בעזים (שם לב). שה כְשָׂבִים ושה עזים (דבר' יד ד).—ואמר המשורר: אמת שחת במו מכלא ומות במו רועה וכל היקום כשבים, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים כם כשבים (רמב"ע, תרשיש ת).

כִּשְׂבָּה, ש"נ, — כמו כִּבְשָׂה: נקבה מן הצאן כִשְׂבָּה או שעירת עזים (ויקר' ה ו). — ואמר המשורר: תהי תפלה תמור עולה ותשובה תמור כשבה, ושית עטרת מול קטורת לכפר שפת דבה (רמב"ע, מלי בגיון).

כשה[1], ממנו כָּשָׂה.

כָּשָׂה[2], פ"ע, כָּשִׂיתָ, — כָּשָׂה פלוני, נמלא מטעמים ונהיה גס וקשה ערף: וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כָּשִׂיתָ[3] ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (דבר' לב יה-יו).

---

[1]) בערב' כשי a), ועי' הערה להערך.
[2]) כערב' כַּשִי b), ועי' הערה לקמן. — [3]) רוב הקדמונ' ראו כפעל זה את הפעל כסה כסמך ואמרו כי הכונה היא כסית לבך בחלב, והחדשים כארוה עפ"י הפעל כשי בערב' שמשמש גם במשמ' נמלא במטעמים. וככר העיר דר' א"ש יהודה (Dr. A. S. Yahuda, Bibl. Exeg. 10), כי זה הפעל בעצמו, וכמו"כ מגזרת הכפו' כש a), משמש בפרט כרבור ההמוני במצרים ובמרוקו גם במשמ' נהיה גס ועקש, ויש לחשב כי כעבר' היה משמש בשתי המשמ' יחד.

a) كَشِيَ b) كَشَى

***כַּת**, ש"נ, מ"ר כִּתּים, כִּתֵּי, כִּתּוֹת,—קְבֻצָה מיוחדה של אנשים, מַחְלֶקֶת, חבורה, Abteilung, Partei; division, parti; -ty: הפסח נשחט בשלש כיתות[1]) וכו' קהל ועדה וישראל נכנסו כת הראשונה נתמלאת העזרה וכו' יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית וכו' כמיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' מפני שעמה מועטין (פסח' ה ה-ז). מעשה במסובן אחר שהיו מוליכין אותו מגיניסר לחמתן והיו הכתות מתחלפות עליו ובאחרונה נמצא מת בידן ובא מעשה לפני חכמים ולא טמאו אלא כת האחרונה בלבד (תוספתא עהר' ו ז). היא (הכת הג' של שוחטי הפסח) היתה נקראת כת עצלים (ירוש' פסח' ה לב נ). הביבה עלי כת קטנה שבארץ ישאל מסנהדרין גרולה שבחו"ל (ירוש' נדר' ו מ.). מפני כת של פריצים שהיו באין להזדוג לי (שם כתוב' ב כו נ). עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה (ככלי ברכ' סג:). שלש כיתות של שלשים שלשים בני אדם (פסח' סד:). מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט יצתה כת ראשונה (לסעור לפני גמר הדרשה) אמר הללו בעלי פטסין כת שנייה אמר הללו בעלי חביות כת שלישית אמר הללו בעלי כדין כת רביעית אמר הללו בעלי לגינין כת המישית אמר הללו בעלי כוסות התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה וכו' שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצ' יה:). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בירן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום בלפי מעלה (תענ' כט.). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו וכו' בשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב' קד.). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת

---

[1]) כך בנוסח', ובקצת כ"י כתים.

a) كتّ

שקרנים וכת מספרי לשון הרע (סוט׳ מב.). שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום (חול׳ לא:). הלך (אברהם) שמת לעשות רצון יוצרו והיו המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן (מד״ר ברא׳ נו). כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות כתות וחבורות חבורות והיו פוגעין (בחיילותיו של עשו) (שם עח). לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום בורא הקב״ה כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה הדשה לפניו והולכין להן (שם). לשלטון שנכנס למדינה ועמו כיתות כיתות של ליסטים (שם ויקר׳ ט). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (שם טז). כאותן כתות של מלאכי השרת שהם יראים ומושלמים לי (שם במד׳ ב). שבשעה שנפטר (הצדיק) מן העולם ג׳ כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום (שם יא). נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות (שם כב). שאני עתידה להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים ביוצא בי בעולמך (שם שה״ש, אם תומה). ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם (ליצנים) עשויין כיתות על האבנים (ילמדנו, פרש׳ חקת).—ושל בע״ת: לאחר שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם (מד״ר ברא׳ פד).—כִּתֵּי בָנוֹת, מאמהות מתחלפות: מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים (קדוש׳ ג ט).—כִּתֵּי עֵדִים, שכל אחת מהן מעידה לא כמו הכת זולתה: מי שהיה שתי כיתי עדים מעידות אותו אלו מעידים שנזר שתים ואלו מעידים שנזר חמש (נזיר ג ז). שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו (כ״ב לא:). לא נחלקו ב״ש וב״ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתים שיש בכלל מאתים מנה על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתים (שם מא:). — ובמשמ׳ חבורה של בני אדם מתחלפים בדבר מן הדברים מזולתם: ד׳ כיתין נעשו על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי׳ בשלח ב ב). בית שמאי אומרים שלש כיתות הן (ליום הדין) אחת לחיי עולם ואחת לחרפות לדיראון עולם (תוספתא סנה׳ יג ג). אמר ר׳ ירמיה בר״א (דור הפלגה) נחלקו לג׳ כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבו״ם ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה (סנה׳ קט.). בשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא (מד״ר ברא׳ ח). — ואמר החכם: ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (תו״ס, יחוד המעשה ה). החברים שלש כתות מהם כמזון שלא תוכל לעמוד מבלעדיו ומהם כרפואה אשר אתה צריך לעתים ומהם כמדוה אשר אין אתה צריך לעולם (מבח׳ הפנינ׳, שער החברים).—ובפרט בדעות דתיות ומחקריות: א״ר יוחנן לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים (ירוש׳ סנה׳ י כט ג). ואח״כ נתחדשה כת אחרת נקראת צדוקין וביתוסין על שם המעין הנרפש והמקור המשחת אשר מהם שאבו מים כמו שנודע בקבלה וכבר בטלו כל אלו הכתות במיעוטן בארצותינו אלו (הקד׳ שעה״ש לר״י אבן לטיף). יש לערער עליו בטענות המשאיים כת ארסטו שעשו לקיים דעת קדמות העולם (רי״א, מפע׳ ה׳ א ב). ושתי הכתות ר״ל בין חכמי הקראים ובין חכמי הרבנים מודים בזה (ר״א הקראי, ג״ע, חג השבוע׳ ה). והנה בדורנו זה ראינו חכמי האומות נחלקים לכתות ונעשו קרחות קרחות מהם מחזיקים בדעת הזה וכו׳ (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 11).—ובענין ־שני צדדי בעלי דין: יש לדיינים לשמוע טענות הַכתות מפיהם שמא מתוך דבריהם ילמדו ויבינו מי הוא טוען באמת ולא שיבאו בטענות מסודרות מפי אחר (לבוש חו״מ יג ג). —־ושתי חבורות של משא ומתן: בפנינו עח״ם היקרה דונה שמחה ובעלה יעקב פארדו כת אחת והיקרה דונה וכו׳ ובעלה משה וידאל כת אחרת מדעתם ורצונם הגמור בלב שלם ונפש הפצה התפשרו ביניהם בזה האופן שבמחצית הכותל המפסקת בין רשות בה״ר שלמה ובין החלל הנזכר של האחים במחצית הפונה לצד החצר באותו מחצית הכותל יזכו הכת הא׳ ויהיה שלהם לבנות עליה וכו׳ ועל האופן הזה יזכלו הכת הב׳ לבנות בחלל הנזכר שלהם (שו״ת פרת מטה אהרן יג). ראובן ושמעון כת א׳ ויהודה וישׂשכר כת אחרת עשו שותפות וחברה בסחורות ובכל מילי והוציא כל כת מהם לקרן קיים בשותפות סך מה (שם פע).—וגם דברים לא בע״ת: כוכבים (עשויים) כתות כתות שאין להם מנין (ספרי דבר׳ מז). — ודברים מפשטים: אמנם אשים בונת חקירה זו אם היא מכת האפשר לשום לעולם זמן קצוב לכללו או לחלק מחלקיו (הקד׳ שעה״ש לר״י אבן לטיף). לפי שהמקובלות הם מכת המפורסמות לא מהאמתיות המופתיות (ר״י אברבנאל,

מפע' ה' כ ד). ואמנם בחקירה הראשונה מצאנו ראינו כ ת ו ת דעות לבני אדם כ ת מהם תחשב וכו' ואמנם הכ ת השנית תסבור וכו' (הוא, שמים תדבים ד ו). מה שהוא מ כ ת הגימטריות או מצירוף אותיות ולא מ כ ת השמות והצורות והקמיעות אשר ישמשו בהן בעלי השמות בותבי הקמיעות (זרח' הלוי לר' הלל, או"כ כ קלג).

כתב[1]), ממנו כתב, כתב, כתבת, מכתב, *כתוב, *כתבה, *כתיבה, *כתבן, ״כתב, ״כתבות, ״כתיב.

כתב, פ"י, כתבת, כתבו, אכתב, אכתב-, תכתב, תכתבו, יכתבו, כתב, כתבים, כתוב, כתובה, כתבים, כתובות, כתוב, כתוב, כתבו, בכתוב, לכתב, כתב, כתב-, כתבה, כתבו, כתבתם אכתבנה, יכתבוה, כתבם,—כתב על אבן, על עץ, על חרס וכדומה, רשם אותיות שהן סימני קולות הדבור שעי"ז הקורא יודע מה היתה כונת הכתב לאמר, schreiben ; écrire ; write: כתב זאת זכרון בספר (שמות יז יד). כתב-לך את הדברים האלה וכו' ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים (שם לד כז-כח). ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם (שם כד יב). פסל לך שני לחת אבנים בראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (שם לד א). מחני נא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). וכתב את האלת האלה הכהן בספר (במד'

[1]) משתף בכנעני' וארמ', וגם בערב' כתב a), במשמ' שהוא משמש בהאחיות הצפוניות, אלא שהוא משמש בלשון זו עוד במשמ' אחרות, במשמ' קבוץ ובמשמ' תפר ובדו', ולעצם מושג הכתיבה השתמשה הלשון הערב' עוד בצרוף אחר, ח'ט b), ולכן פקפק פרנק' (S.Fr. Aram. Lehnw. 249) ביחוסו הערבי של פעל זה לענין כתיבה וחשד כי בהיות שאצל הערבים הקדומים ישבי המדברות לא היתה מלאכת הכתיבה כ"כ צרך גמור לא יצרו הם בעצמם כל המלים הנצרכות למלאכה זו וכשבא הזמן שגם אצלם פשטה יותר מלאכה זו שאלו המלים הנצרכים לה מלשונות האחיות הצפונ' בפרט מהארמית, כמו שהוכיח שם פרנק' כי רוב המלים כמו דיו, ספר, מגלה, שאולות מלשון הארמית, וכן גם אולי הפעל כ ת ב במשמ' כתיבה שאול אולי מארמי', ועי' אדות המלים השאולות בלשונות השמיות בהמבוא. עכ"פ לא נתברר מה היה עקר משמ' של השרש כתב בזמן קדום, שממנה נסתעפה אח"כ משמ' הכתיבה במשפחה הצפונית של הלשונות השמיות. לפי דעת נלד' (Nö. J. Löw, Lexik. 291) עקר משמ' כתב תחב, ומזה בסור' מכתבא, מרצע, ומכתבא דאשכפא, מרצע של רצען, וכן כדבור הסורי.

a) كتب b) خط.

ה כג). איש את שמו תכתב על מטהו (שם יז יז). ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (דבר' י ב). וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר (שם יז יח). וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה (שם כד א). וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (שם כז ח). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת (שם לא יט). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (שם כד). ויכתבם על שני לחות אבנים (שם ד יג). וכתבתם (את הדברים האמורים שם) על מזוזות ביתך ובשעריך (שם ו ט). ויכתב-שם על האבנים את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל (יהוש' ח לב). ויכתב אליו את שרי סכות ואת זקניה (שופט' ח יד). ויכתב בספר וינח לפני יי' (ש"א י כה). ויכתב דוד ספר אל יואב (ש"ב יא יד). ותכתב ספרים בשם אחאב (מ"א כא ח). קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע' ח א). ושאר עץ יערו מספר[1]) יהיו ונער יכתבם (שם י יט). וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי יי' באזני העם (ירמ' לו ו). ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו (שם יז). שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים (שם כח). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (שם לב י). העדים הכתבים בספר המקנה (שם יב). שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום (שם מד). הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו (שם מה א). נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה[2]) והייתי להם לאלהים (שם לא לג). והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם (יחזק' לז כ). יי' יספר בכתוב[3]) עמים זה ילד בה (תהל' פז ו). תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך וכו' כתבם על לוח לבך (משלי ג א-ג). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כה-כו). הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (שם לא לה). ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי יהודה וירושלם (עזר' ד ו). אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל

[1]) מזה, וכמו"כ מהכתוב יי' יספר בכתוב עמים, שער ד' ילין כי אולי עקר משמ' הפע' כתב היה בתחלה במשמ' מנה, כמו ספר שממנו סופר.—[2]) כך ב"א, וב"נ אכתבנה, כחטף פתח, ולא נתברר טעם שני הנקודים האלה.—[3]) ואולי זה שם, כמו כתב.

החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ויחלקום בגורלות וכו׳ ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר (דהי״א כד ה-ו). להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת׳ ח ה). ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך (שם י). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (שם ט כט).—ופעו׳ כתוב, ביחס להדבר שעליו כתבו, הלוח וכדומה: לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים (שם לב טו). ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב י). — וביחס להדברים שכתבום על הלוח וכדומה: כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת (דבר׳ כח סא). כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה (שם נח). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (שם כט יט). הלא היא (השירה) כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת וכו׳ הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). ויתר דברי ירבעם וכו׳ הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (ירמ׳ יז א). ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל (שם נא ס). לעשות בהם משפט כתוב (תהל׳ קמט ט). הנה כתובה לפני (ישע׳ סה ו). וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (עזר׳ ד ז).—הכתוב, ככתוב, מה שכתוב: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכו׳ למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהוש׳ א ח). כאשר צוה משה עבד יי׳ את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה (שם ח לא). ויעשו אנשי עירו וכו׳ כאשר כתוב בספרים אשר שלחה (איזבל) אליהם (מ״א כא יא). כי גדולה חמת יי׳ אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר הזה לעשות ככל הכתוב עלינו (מ״ב כב יג). והבאותי על הארץ ההיא וכו׳ את כל הכתוב בספר הזה (ירמ׳ כה יג). ויפרש אותה (את המגלה) לפני וכו׳ וכתוב אליה קינים והגה והי (יחזק׳ ב י). ואגרת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד (נחמ׳ ו ה-ו). ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה וכו׳ (שם ז ה-ו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי׳ ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי (שם ח יד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת׳ ו ב). — ואדם כתוב, ששמו רשום לענין מן הענינים: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עלהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה (במד׳ יא כו). בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים (נחמ׳ יב כג). ויבאו אלה הכתובים בשמות (דהי״א ד מא).—כתב את הארץ, רשם וכתב את גבוליה ושמות עריה וכדומה: הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם (יהוש׳ יח ד). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים (שם ו). ויצו יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי וכו׳ וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר (שם ח-ט).—וצורת בית ותבניתו: צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכו׳ הודע אותם וכתב לעיניהם (יחזק׳ מג יא).—ובתו״מ, כמו במקרא: הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות (שבת ז ב). כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים ובכל דבר שאינו מתקיים וכו׳ נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זיינין (שם יב ה). אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד (מו״ק ג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו (שם). הכל כשרין לכתוב את הגט וכו׳ האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו (גיט׳ ב ה). אמרו לו נכתוב גט לאשתך ואמר להן כתובו אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים התומו (שם ז ב). הלומד לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). ומעשה בר׳ מאיר שהלך לאסיא לעבר שנה ולא מצא שם מגילה כתובה עברית כתבה מפיו וקראה מתוכה (תוספתא מגי׳ ב ה). הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש׳ שם א עא ד). אילולא שהוכבר כתוב לא היה אפשר לאומרו (שם סוט׳ א יז ג). שטר שכתוב בו ריבית (בבלי ב״מ עב.). אין כותבין (את התורה) לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית וכו׳ עד שתהא כתובה אשורית מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל (סופרים א ו-ז). — *כתב לפלוני את נכסיו וכדו׳, כתב בצואה לפני

מותו שנכסיו ינתנו לפלוני: הכותב נכסיו לבניו צריך שיכתוב מהיום ולאחר מיתה וכו' הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו האב אינו יכול למכור מפני שהן כתובין לבן (ב"ב ח ז). שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים (שם ט ו). שהכותב חייתו לבנו ר"מ אומר כתב לו כלב והכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא' ה ז). הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו וכו' אין מתנתו מתנה שאלמלא היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (ב"ב קמו:).—וכמכר וכדו': היה חייב לו מעות וכתב לו שדהו במכר (ירוש' ב"מ ד י:).

—נפע', נִכְתַּב, נִכְתָּב, יִכָּתֵב, תִּכָּתֵב, יִכָּתְבוּ, יִכָּתְבוּן,— נכתב המכתב וכדו', שכתבו אותו: בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יִכָּתֵבוּ ואל אדמת ישראל לא יבאו (יחזק' יג ט). מי יתן אפו וְיִכָּתְבוּן מלי מי יתן כספר ויחקו (איוב יט כג). אם על המלך טוב יִכָּתֵב לאבדם וכו' ויקראו ספרי המלך כחדש הראשון בשלושה עשר יום בו וַיִּכָּתֵב ככל אשר צוה המן וכו' בשם המלך אחשורש נִכְתָּב ונחתם בטבעת המלך (אסת' ג ט-יב). ויקשב יי' וישמע וַיִּכָּתֵב ספר זכרון לפניו (מלא' ג יו). תִּכָּתֶב זאת לדר אחרון ועם נברא יהלל יה (תהל' קב יט). וַיִּכָּתֵב כל המשקל בעת ההיא (עזר' חלד).—ובתו"מ: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית (מגי' א ח). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט' א א). כל הגיטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין (שם ב ב). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול (שם ג א). שהעיד (הנביא) להם על התורה שתכתב אשורית (זבח' סב.). גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (מד"ר ויקר' ט). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (שם איב', בלע ה').—לְהִכָּתֵב, לִכָּתֵב, ליכתב: והלא היה ראוי זה (חדש טבת) ליכתב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן (ר"ה יח:).

—פע', כִּתֵּב, כִּתְּבוּ, מְכַתֵּב,—כמו קל, כנחץ הפעולה: הוי החקקים חקקי און וּמְכַתְּבִים עמל כִּתֵּבוּ (ישע' י א).—ואמר המשורר: אומר לפי הנח לזותך כי מכתב מהיר יכתב את לזות לשון ושפה (ר"ש הנגיד, לכל זמן). כל דוברי צחות לפניו נואלו ומכתבי ספר ובין נשאו, מסתופפים בכנף שלומיו ויישנו במתלעות ימים

ולא ייראו (רמב"ע, על מה נגרון, כ"י בודל'). ראה העט ביד השר יכתב אבל ירקום וכברק ירוצץ (שם קעב).

—הפע', *הִכְתִּיב,—א) עשה שאחר יכתב: והלא כבר הכתבתי בכל ביתי נאמן הוא וכו' והלא כבר הכתבתי את לצרה יולד (מכי' בשלח ב ג). כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתרו ז). אמר לו הקב"ה (למשה) אני הכתכתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דבריי (מד"ר במות ו). שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתיב עליו ויצילהו מידם היה טוענו (את יוסף) ומוליכו אצל אביו ואלו היה יודע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלים פטומים היה מאכילה (שם ויקר' לד). וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל וכו' אלא אמר הקב"ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם (שם במד' ג). שלמה בנה בית המקדש וכו' ובשביל שנהן דוד נפשו על ביהמ"ק שנבנה וכו' לא קיפח הקב"ה שכרו אלא הכתיבו על שמו מזמור שיר חנכת הבית לדוד לשלמה אין כתוב כאן אלא לדוד (שם יב). ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו הנה הוא יוצא לקראתך בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו (שם רות, ויאמר לה). אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הכתבת לנו בתורתך זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך (שם איב', זכור ה'). אמר (הקב"ה) הכתבתי בתורתי לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל נוקם את לאומות העולם (שם קהל', כאשר דבר). אמר לו הקב"ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת כבר הכתכתיהו על ספר הישר (שם, ויותר בהיה). אמרו לו ישראל רבון העולמים עד אימתי כך לא הכתבת בתורתך שלם ישלם המבעיר את הבערה ואתה הוא שהבערת (פסיק' רבתי לג).—°והִכְתִּיב את פלוני, כמשמ' קרא לו מפיו למען יכתב לפי הקריאה, diktieren dicter; dictate ואמר כי אביו ז"ל הכתיב לו כמה וכמה גיטין ובכלם כתוב ימחא באלף (תשו' מהר"י קולון קסב).—ופשט שמוש זה בזמן החדש בדבור בפרט בבתי ספר העברים בא"י. — ב) *כמו קל, כפרט בהדבור הכתיכה המלכות אנשי צבא, גזרה וקראה ואספה אנשים לצבא, z. Kriegsdienst ausheben; recruter consign: זו מלכות אדום שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם (מד"ר כראש' מג). למדינה שהיתה מכתבת ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו מקרוא לפרום אמרה בני

מקרוא לפרום ואין אתם מכתיבין אותו: אמרו אם בעיניך מקרוא לפרום בעינינו הוא נגם שבגנסים (שם כה).—ובמשמ׳ זו הכְתִּיב עצמו, בא ורשם שמו שהוא רוצה לעבד בצבא: בנימוסיות שלנו כל מי שהוא מכתיב עצמו שרגיון למלך הוא בופר באבותיו (פסיק׳ רבתי כג). משל למי שהיה מכתיב טירוניא ובא אחד להכתיב לו את בנו אמר לו ראה לבני מה בחור מה גבור מה בעל קומה (אגד׳ כרא״ש׳).

—הָפע׳, *הֻכְתַּב, הוכתב, מוכתב, — שהכתיבוהו, בפרט לעבודת הצבא וכדומה: מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך (קדוש׳ ד ה). — ובמשמ׳ רשום לענש, להריגה: המוכר עבדו לחבירו ונמצא גנב וכו׳ או שהיה מוכתב למלכות הרי זה מקח טעות (תוספתא ב״ב ד ז). ליסטים מזויין או מוכתב למלכות (כתוב׳ נח.).—ידו מֻכְתֶּבֶת למלכות, לקטעה: אומרין במה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות בין סייף לסם (ב״ק פה.). ידו מוכתבת לרבו ראשון (שלא יעשה בה מלאכה לרבו השני) (ערכ׳ יט:).—ובסהמ״א: הלא אנכי יצאתי בורח מלפניו והוא בקש להרגני ואני מוכתב למלכות והיה כל מוצאי יהרגני (ר״י אברבנאל, במות).

אָבָק, *אבק סופרים.—∞אַבְרוֹן.—אגרת.—*אות, אותיות. — *אלפבית, אלף־בית. — *אשורי, כתב אשורי. —*גויל. — גליון.— גרד. — ״גרסה.— דיו. —״הֶעְתֵּק, ״העתקה.—*זִיּוּף הכתב.—זִכָּרוֹן, ״זכרון דברים. — חקק. — *חתימה. — חתם. — ״טשטוש. — *טשטש.—יתד, ״כתב יתדות.—*כותב אומן.—*כן.— כְּתֹבֶת.—״כתיב.—כתם.—*לבונאי, כתב לבונאי.— לוח.—״לפוף, אותיות לפופות. — מגלה.—״מחברת. — מחה. — *מחק. —מִכְתָּב.—*מַכְתֵּב.—∞מכתבה. — מלה. — מסמר, ״כתב המסמרות. —∞ מספג. — מְרֻבָּע, *כתב מרבע.—״נוסח. —״נוסחה. —״נוצה.— *נייר.—סופר.—*ספג.—ספר.—*סרגל.—*סתומה.— עט, עי׳ במקומו.—*פתוחה.—*פתקה.—קו.—*קלף. —קסת.— קרא. —״רש״י, — כתב רש״י. — רשם.— *שורה. — *שטב.—*שטר.—*שיטה. — *שרטוט.— שרט.—*שריטה.—*תֵּבָה.—*תָּג.

כְּתָב, ש״ז, בכנ׳ כְּתָבָהּ, כְּתָבָם,—א) הסימנים המצוירים שהם משמשים כאותיות להכרת הקולות, die Schrift caractères; character: וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה כִּכְתָבָהּ ואל עם ועם כלשונו (אסת׳ א כב). ואל היהודים כִּכְתָבָם וכלשונם (שם ח ט).— ובתו״מ: ארבעה לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז לזמר וכו׳ עברי לדיבור ויש אומרים אף אשורי לכתב אשורי יש בו כתב ואין בו לשון עברי יש בו לשון ואין בו כתב בחרו להם (היהודים בימי עזרא) כתב אשורי ולשון עברי׳ (ירוש׳ סוט׳ ז כא ג). בכתב אשורי ניתנה התורה וכו׳ ככתב ספרים כן כתב תפילין ומזוזות (שם מגי׳ א עא ג). כתב (ספר תורה) בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרים א ו).—ובמשמ׳ מלים כתובות, דברים רשומים באותיות, Geschriebenes; écrit; writing: הכל בִּכְתָב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דהי״א כח יט). אבל אגיד לך את הרשום בִּכְתָב אמת (דני׳ י כא).—ואמר בן סירא: על כן מראש התיצבתי והתבוננתי ובכתב הנחתי מעשי אלהים טובים לכל צורך בעתו יספוקו (ב״ס גני׳ לט לב-לג). חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (שם מד ה). לזכרון בכתב חרות למספר שבטי ישראל (שם מה יא).—ובתו״מ: כתב אות אחת סמוך לכתב וכתב על גבי כתב (שבת יב ה). הרחיק את העדים מן הכתב מלא שני שיטין וכו׳ כמה יהו עדים רחוקין מן הכתב ויהא כשר כדי שנקרין עמו (תוספתא גיט׳ ט יא). בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש הנקודה ומסלק את הכתב (ירוש׳ פסח׳ ט לו ד). ספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב כדי שלא יתבזה הכתב (שם מגי׳ א עא ד). כתבו (את הגט) על טס של זהב ואמר לה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלי (בם גיט׳ כ מד:). נמצאת השורה בין כתב ובין דיוּת מאה ועשרים וארבע אצבעות (תקו׳ הגא׳, גנז״כ דף 35).—״כְּתַב סתרים: והוא בענין כתב סתרים שמשתמשים בו המלכים וכו׳ שאפשר לכתוב כתב שאם יקראוהו עשרה בני אדם כל אחד יבין דבר זולת חברו (יס״ר מקנדיה, מלרף לחכמ׳ יא). — *כְּתַב ידו של פלוני, צורת הכתב שלו: נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב׳ ב י). העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו׳ הרי אלו נאמנים ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר אינן נאמנין זה אומר זה כתב ידי וזה כתב ידו של חברי וכו׳ נאמן אדם לומר זה כתב ידי (שם ג-ד). אמרו עליו על ר׳ יוסי הכהן (ויש אומרים) על ר׳ יוסי החסיד שלא נמצא כתב ידו ביד עכו״ם מעולם (שבת יט.). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה

הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי (מד"ר דבר' ג). ומצאתי גירסא זו בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה (רש"י סוכ' מ.). —־כְּתַב יד, כִּתְבֵי יד, ספר כתוב בידי אדם, לא נדפס בדפוס, Handschrift, manuscript, נהוג בספרות החדשה ובדבור העברי.— ב) *מלאכת הכתיבה: עשרה דברים נבראו בערב שבת ואלו הן הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות (אבות ה ו). תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקדות הכסף זה הסרגל (מד"ר שה"ש, תורי זהב).—והמעשה לכתב: אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (מד"ר דבר' ג). —*בִּכְתָב, ההפך מן על פה: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין אי זה מהן חביב וכו' אם שימרת מה שבפה וקיימת מה שבכתב אתה מקבל שכר (ירוש' פאה ב יז.). א"ר אלעזר תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (גיט' ס:). דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה (תמור' יד:). אמר (משה) לפניו רבש"ע אכתוב אותה (את התורה) להם אמר לו איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי שאוה"ע עתידין לשלוט בהם וליטול אותה מהם וכו' ומה אני עושה להם נותן את המקרא בכתב והמשנה והתלמוד וההגדה בעל פה (מד"ר שמות מז). ואם הסרת אותו ועשית מה שבעל פה בכתב ומה שבכתב בעל פה אינך מקבל שכר (שם), ועי' תורה. —דבר בִּכְתָבוֹ, כמו שהוא כתוב: במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוט' ז ו). אמר ר' הילא יאמרו הדברים (האסורים בפסוק לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה) ככתבן (ירוש' יבמ' ח ח ד). ר"י אומר דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה (בבלי פסח' כא:).— ג) דבר כתוב, גליון, מגלה, Schriftstück, écrit; writing: בסוד עמי לא יהיו ובִכְתָב בית ישראל לא יכתבו (יחזק' יג ט). ויאמר חורם מלך צר בִּכְתָב וישלח אל שלמה (דהי"ב ב י). כי כְּתָב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (אסת' ח ח). ואת פתשגן כְּתָב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). אלה בקשו כְּתָבָם המתיחשים ולא נמצאו (עזר' ב סב).—ובתו"מ: לא במסורת אני אומר לכם וכו' לא בכתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכי' יתרו ב). משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהם וקוראים אותם באימה וביראה (מד"ר ויקר' יא). —*כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, בפרט התורה והנביאים: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורים בהם (שבת טז א). בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו וכתבי הקדש אעפ"י ששניהם רוצים לא יחלוקו (ב"ב א ו). —־וכמו אגרת, מכתב: ושמעון טוען שהגיע כתב אלי לתת לאבי וראובן אומר לא כתבתי אלא לתת לאביך (תשו' הגא', הרכבי נט).—־כְּתַב חליפים, עי' *חֲלִיף, והוספה: ראובן הוציא כתב חליפים על שמעון וכו' (שו"ת דבר' ריבות תד). ראובן היה חייב לשמעון מנה בעד כתב חליפין ונפטר לבית עולמו (תשו' מהרש"ך ב קטו). —־וכתב חלוף, עי' *חִלּוּף, והוספה: כדרך הסוחרים השולחים מסוגם לפקידיהם במקום אחר אשר ע"י כתבי הלוף מסודרים יפרעו סך כך וכך לפלוני מהממון שיש להם (בינה לעתים מו).—־כְּתַב תִּיּוּר, כתב שנותנת הממשלה לאדם בלכתו בדרך, כתוב בו שמו של בעל הכתב ומהותו וכדו': בדרך לא עבר בה איש יהודי מבלי כתב תיור מיוחד (יעבץ, מגלת ספר פא).—־כְּתַב עִתִּי, כִּתְבֵי עִתִּים, כמו **עִתּוֹן: בדמשק היה משפטי לקבוע ישיבתי שעה אחת ליום באחד מבתי המשתה הגדולים לקרוא את כתבי העתים ולשמוע את השיחות אשר בני מרום העם משוחחים איש את רעהו (מא"ג, דביר, גיל שמול' א). בעל הבית יצא מעל פני במפחי נפש להודיע את נזקי לפקידי העיר ולפרסמו בכתבי העתים (שם ב). גם אל הצפרתים ערבתי שיחי בספר ערוך בשפת צרפת אשר נדפס עד תומו בכתבי העתים (שם ב, מנח' מסחור).—ואמר המשורר: זה עשה עשר וילך אי כתים, וזה המיר דתו נמכר לעקר, ובישראל אין און בכתבי העתים, לדרוש אחרי הבעלים להכחיש שמועות שקר (יל"ג, קוצו של יוד). ובנתה לא יבלה עתו בהבל, כי יהגה בספרים יכתוב ויתבר, יקרא כתבי העת יפרוט על נבל, או במושב חכמי לב נגידים ידבר (שם). בין כה נמצא כתוב בכתבי העתים, בי אנית הסוחרים נחש עקלתון, נשברה אל הסלע על חוף אי כתים, וכל קהלה אבד בים כיום האסון (שם). ותאמר אין זה כי אם מצאתהו רעה אלכה ואכתבה מודעה בכתבי העתים (הוא, נהרא נהרא).—־כְּתָב אור, כמו ציור אור: כי כל מעשיכם נכתבים בספר, אך לא בכתב אנוש כאשר תחשובו, לא בדיו וקסת ובאמרי שפר, כי בכתב האור יוחקו יוצרו (יל"ג, בינת בלילה).—־כְּתָב המסמרים, עי' מסמר.

·כַּתָּב, ש"ז, מ"ר כַּתָּבִים, — א) מי שאומנותו לכת֫ב, סופר: יש מקומות שקורין לסופר כתב בדגש התיו (ר"ח כתוב, הת֫שבי, ערך כתב). — ב) כנוי לכוכב: י"י מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה (שם). – ג) בזמן החדש קראו כַּתָּב למי שאומנותו לכתב מכתבים בעתונים על הדברים הנעשים במקום מושבו, Correspondant, ונהוג כדבור העברי בא"י ובעתונים.

·כֹּתֵב, ש"ז, עי' *כּוֹתֵב. — וכנוי לכוכב: וכן נקרא אחד מהם (משבעה כוכבי לכת) עד היום כותב וכן ציירוהו המציירים לשבעה כוכבי לכת לפי כחותם ופעולתם עד היום (ר"ש אבן תבון, יקוו המים י). ויש מי שקורא אותו (לכוכב) כותב (פרוש לרמב"ם הלכ' יסוה"ת ג א). ומפרש מיימוני מהלכ' יסודי התורה כתב שיש מי שקורא אותו כותב וכן מצאתי אותו אני הכותב בספרים ישנים כי הדבר מנוסה שכל הנולדים בשעת ממשלת כוכב המה חכמים מביני מדע חדודי השכל לומדים וכותבים וסופרים (נחמ' ונעים א ח).

***כְּתֻבָּה**[1], כתובה, ש"נ, כנו' כְּתֻבָּתָהּ, מ"ר כְּתֻבּוֹת, — שטר הנשואים שהבעל כותב ונותן לאשה שהוא נושא עפ"י החק הקבוע, Heirats-Vertrag; Contrat de marriage; mar.-contr.: בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה (כתוב' א ה). אלמנה גרושה וחלוצה מן הנשואין כתובתן מנה (שם ד). לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי בית דין (שם ד ו). נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל (יבמ' ד ג). כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (שם ד). הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). אם אמרה (הסוטה) טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת (סוט' א ה). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה וכו' ושבעלה בא עליה בדרך נוטלת כתובתה ולא שותה וכו' מעוברת חבירו ומניקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה (שם ד א-ג). מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה כתובתה וכו' אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו (מכות א א). נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (מפריה ורביה) אלא יוציא ויתן כתובה וכו' נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ' ח ד). אשה יש לה כתובה פילגש אין לה כתובה (ירוש' כתוב' ה כט ד). ראה (ריב"ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים וכו' אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה (בבלי שם סו:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה וכו' ועדיין כשכועס עליה אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם פב:). למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה גירשה ולא כתב לה גט כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם כתובה ולא גט וכו' ראה ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות וכו' וכתוב לה כתובה (מד"ר במד' א). אני נותן את בהי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך (שם בה"ב, כלם היה). למלך שנשא מטרונת וכתב לה כתובה מרובה וכו' הניחה והלך לו למדינת הים והיו חברותיה מונות לה וכו' והיתה נכנסת לתוך חופתה ופותחת כתובה וקורא בה ומוצאה אותה כתובה מרובה ומתנחמת לימים בא המלך וכו' אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק' רבתי כא). וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי כי מחפץ יולדתי היה שהכניסה לו בכתובתה (ברייתא מפרקי מרכבה). — ומ"ר: שני גיטין ושתי כתובות גובה שתי כתובות (כתוב' ט ט). שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות דינר (שם י ג). — ואמר המליץ: ואתמול שוטטו למצא מנוחה ועמי מצאו חפצן בשוטן, בעל כהן ואם תרצה לגרשן כתוב היום כתבתן ונתן (ילחק אבן עזרא, פניני השיר). הדבר יצא מפי (שהסכמתי להשדוך) וימהרו ויקראו הסופר, והביא העט והספר,

---

[1]) משק' סְגֻלָּה, חֲתֻלָּה. כך הכרת המסורה של מלה זו אצל ספרדים ואשכנזים ותימני', וכבר העיד על זה דוד מהתפוחים כפרוש וז"ל: כְּתֻבָּה השטר שעושה הבעל לאשתו בשעת הנשואים נקרא כְּתוּבָּה סתם וכו' ואין כותבין כתובה בלי וו אעפ"י שהבית דגושה (למח דוד, ערך כתובה).

וכתב לה כתבה, מני ים רתבה וכו׳ ויקראו סופר לקים כל מהר כתבתה כפרושים, ויכתבו עלי שטר מחזק שריר כתוספת והדושים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). וכאשר נכתבה הכתבה קראוה נגד היהודים, ואכתוב כספר ואחתום ואעד עדים (שם).

⁰⁰כַּתָּבָה, ש״נ, מ״ר כַּתָּבוֹת,—מה שהכַּתָּב כ׳תב להעתון על המארעות שבמקומו, Korrespondenz; -nce.

***כַּתָּבוֹת**[1], ש״נ,— דברי בדיחות ולצנות וחדודים: עוד רע נמצא ככתיבה וכו׳ והוא מה שקורין ההמון כתבות לכתבי עמל ואון של הולכי רכיל בעלי שחוק וליצנות (ר״י עמדין, מגד׳ עז, עליית הכתיבה).

***כְּתָבִי**, ת״ז, — של הכתב: והתקון הכתבי מקל וחמר שיהיה כן מחמת שמשפטו כמשפט תקון הלשון (ישועה בן יהודה הקראי, ספ׳ העריות).

***כְּתָבָן**, ש״ז, מ״ר כ׳תְבָנִים,—מי שאומנותו לכתב, מי שכותב כתב יפה: של בית חגירה כותבנים אומנים היו בירושלם (ירוש׳ מגי׳ א׳ עא ד).

***כַּתְּבָן**, ש״ז,—כמו הקודם: ר׳ מאיר היה כתבן טוב סובהר (מד״ר קהל׳, ובגאתי אגי).

כְּתֹבֶת, ש״נ, — א) כמו כְּתָב, בפרט כְּתֹ׳בֶת קעקע: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכת׳בֶת קעקע לא תתנו בכם (ויקר׳ יט כח), עי׳ קעקע.—ב) מַעַן, שם ומקום דירה ששולח מכתב כותב על גב מכתבו למען ידעו למצא את האיש שאליו נשלח המכתב, Adresse: גם מאביך היקר גם מאחי לא הגיעוני דברים על דבר התעודה אשר שלחתי לו על פי כתובת אביך (מא״ג, דביר ב, מכת׳ כג). והנה כתובתי רצופה בזה ואתה אדוני האירה פניך על עבדך והשיבני דבר (יל״ג, מכת׳ לריב״ל, כאר יצחק קפט). גם גלית את אזן רעי הנ״ל להודיעני במכתב לשלוח למקום שכתך עשרים עקועמפ׳ מספרי על כתבתך וכן עשה (הוא, אגרות א א).— וכפרט השתמשו בזמן החדש בשם זה להדברים הכתובים וחרותים על אבנים וכדומה, Inschrift; inscription.

***כָּתוּב**, ש״ז, מ״ר כְּתוּבִים,—א) מאמר כתוב בתורה או בנביאים וכו׳: ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ (פאהתט). ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (תענ׳ג ח). שאין הכתוב מדבר אלא בגאכלות שנאמר במקום קדוש תאכל (זבח׳ יא א). נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה׳ ואשם לכהנים וכו׳ (ב״ק׳ ו). ואם ימעט הבית מהיות משה בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח (מכי׳ בא ג). כתוב אחר אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי׳ על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו (שם יתרו ט). וכי ימכור איש את בתו בקטנה הכתוב מדבר וכו׳ אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה (שם משפט׳ ג). כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות (תוספתא יבמ׳ ח ד). וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (ברייתא דר׳ ישמעאל). כתוב אחד אומר שש כנפים שש כנפים לאחד וכתוב אחד אומר וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת (חגי׳ יג:). אי אתה מוצא לא נשך בלא תרבית ולא תרבית בלא נשך ולא חלקן הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין (ב״מ ס:). וטומאתו עליו כטומאת הגוף הכתוב מדבר (זבח׳ מג:). שני כתובין הבאין כאחד וכל שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין (חול׳ קיז.). גדול הוא השלום שאמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו בשעה שמת אביהן היו מתיראין שלא ינקום להן ומה אמרו לו אביך צוה לפני מותו וכו׳ ואין אנו מוצאין שצוה יעקב אבינו אלא אמרו הכתובים דברי בראי מפני דרכי שלום (מד״ר דבר׳ ה).—ב) כנוי להספרים תהלים משלי איוב: שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים וכו׳ אמר ר״ע הם ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים וכו׳ שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ידים ג ה). אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סעו״ר כח). זה הכותב תורה נביאים וכתובין ומשאילן לאחרים (כתוב׳ נ.). שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות ג׳ כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפרענות (ברכ׳ נז:). אמר ר׳ יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענוותנותו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים (מגי׳ לא.). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב ומשלי קהלת שיר השירים וקינות דניאל ומגילת אסתר עזרא דברי הימים (ב״ב יד:).

---

[1]) אמר רא״ב וז״ל: בימים קדמונים היו בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם על פתחי בתי הנדיבים או ברחובות הומיות בסתר כדי שלא יודע מי הוא הכותב וכן מנהג עוד היום ברומא ואותן הדברים נקראין כתבות (התשבי, ערך כתבות).

אמר שמואל הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא (מגי' יט.).

•**כְּתִיב**[1]), ז"ו, מ"ר כְּתִיבִים, — א) צורת המלה כמו שהיא כתובה במקרא, אעפ"י שהקריאה המסורה היא אחרת: ותקנו (בעלי המסרה) הספרים ההם בתכלית מה שאפשר וכו' ובמקומות אשר השיגם (את הספרים) ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא (האפודי ז). אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים וכו' אם כן איפה למה בפירוש הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתיב וכו' היה לו לשום נוסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ וכו' והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיהו כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו' אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכו' לא נמצאו בו מקרי וכתיב אלא מעט מזער (ר"י אברבנאל, הקד' פי' ירמ'). והנה כאשר נתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה בענין קרי וכתיב עוד זה מצאתי שלא נמצא קרי וכתיב על ענין חסר ומלא לעולם ר"ל שלא נמצאת מלה בכל המקרא שהכתיב הוא מלא והקרי הוא חסר או להפך (ר"א בחור, הקדמ' ג למסור' המסורת).—ב) כמו כְּתָב: יראה ספר כתוב והוא לא הכיר הסופר באחד החושים שהקדמנו אך כתיבו מעידה עליו אם חכם באומנתו אם לא (ר"י קמחי, הקד' ספר הגלוי). — ג) ∞צורת המלים של הלשון כמו שהן צריכות להכתב עפ"י הדקדוק, Rechtschreibung, Orthographie, נהוג בדבור העברי בא"י.

•**כְּתִיבָה**, ש"נ, מ"ר כְּתִיבוֹת, — שה"פ מן כָּתַב: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר' יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט' כ ז). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (ירוש' שם כ מז.). בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם נדר' א מז.). משום דדרך כתיבה בכך וכו' (לכתוב ביד הימנית אבל כשמאלית) אין דרך כתיבה בכך (שבת קג.). שתהא כתיבה תמה (שם:). כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב כתיבה היא אלא שמחוסר קריבה (שם קד:). מאימתי מוציאין (את הגט) לפירות ר' יוחנן אמר משעת כתיבה ור"ל אמר משעת נתינה (גיט' יז:). — ומצוי בסהמ"א: כך היינו מפרשין כתב עיקר הכתיבה היאך אדם יודע לחוק סימנין ואותות לדברים (תשו' הגא', הרכבי כט). ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או נונין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה (צוואת ר"י אבן תבון לבנו). חקק ר"ל רשם הלא תראה שהוא לא אמר ברא כי הכתיבה בכל האומות הם רשמים וחקיקות מונחים כפי ההסכמה בין ב"א להורות בהם על המאמר (דונש בן תמים, פי' יציר' נג.). — ואמר המשורר בהשאלה: ומימי שחרות דודי דבקים בדודיך כמו דבק רגבים, ובריו החלבים נכתבו על קרבי מן ימי ינוק חלבים, ולא יוכל זמן למחות בתיבת דיו חלב עלי לוח קרבים (ר"ש הנגיד, אבא תסאן). — *וכמו כְּתָב: שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונית (מסכ' ס"ת א ח). — וביחוד ∴כנוי להכתב המרבע, כתב האשורי: ומה שאנחנו קוראין שאר הכתב כְּתיבה גם זה מטעותי האשכנזים שמקצרים בלשונם כי שמה כתיבה אשורית לפי שהעלו אותו עמהם מאשור לפי דעת רז"ל גם יש יהודים רבים שקוראים אותה כתיבה מרובעת ואנחנו קוראים אותה כתיבה לבד ומניחין (המלה) אשורית או מרובעת כדי לקצר הדיבור (ר"א בחור, מכתב אליהו, כ"י ביה"ס תכי"ח). — ∴כְּתִיבָה וחתימה טובה, מטבעת ברכה מאדם לחברו אצל קצת היהודים בפרט בימי ראש השנה. — ובלשון הדפוסים וכדומה, דברים כתובים על גליון לסדר אותם כאותיות הדפוס.

*•**כְּתִישָׁה**, ש"נ, מ"ר כְּתִישׁוֹת, — שה"פ מן כָּתַשׁ: שכן עני אוכל פתו בלא כתישה (שבת עד.). השמן הזה אין משתכח אלא ע"י כתישה (מד"ר שה"ש, לריח שמניך). — ובסהמ"א: כתישת סממנין ותיקון הקטורת קרי פיטום (רש"י, סדור, תלד). אך האויל בעבור כל כתישות והבאות שבעולם לא תסור קליפת האולת מעליו (ספר הגלוי לרי"ק קיב).

כָּתִית, ת"ו, — א) שֶׁכָּתוּ אותו במכתש וכדו', gestossen, pounded ; broyé : ואתה תצוה את בני ישראל ויקח

[1]) בארמ' כתיב כמו כתוב, ובלשון המסורה בפרט במשמ' הרשומה בפנים: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה וכו' ויעלה כתיב (ע"ז כד:). ויבא כל העם להברות את דוד כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה' כ.). הוצא כתיב היצא קרי (מסור' גדול' ח יז, ועוד). י"ד מלין כתיב ה בסוף תיבות' וקורין ו (אכלה ואכלה, סי' קיג). כתי' שבות וקרי' שבית (שם קמג). כתי' ובעפלים וקרי ובטחורים (שם קפ).

אליך שמן זית זך כָּתִית למאור להעלת נר תמיד (שמות כז כ). ועשרן סלת בלול בשמן כָּתִית רבע ההין (שם כט מ). עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כָּתִית (מ"א ה כה). — ב) *חבורה שנעשית ע"י חתוך וכרומה, Wunde ; plaie ; scab : רבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסוך אבר קטן (שבת ח א). כדי ליתן על פי הכתית (גמ' שם עז:). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וכו' (שם).—ג) *סמרטוטים רכים ישימו בתוך הקב של הקטע וכדו' שלא יסקב העץ את העצם[1] וכדו', weiche Fetzen; chiffon, charpie; rags : (קב של קטע אם) יש לו בית קיבול כתיתים (שבת ו ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא נמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו (תוספתא שם יב יד).—ד) *דברים כתותים לאכילה: לעירוני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו (מדר' תהל' טו).

*כְּתִיתָה, ש"נ, מ"ר כְּתִיתוֹת,—שה"פ מן כתת: ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות (רד"ק ישע' ל יד).—ובלשון הרפואה, בשבירת העצם, כשהעצם נרצץ לחתיכות אחדות: והנה אם יפול (השבר בעצם) ברוחב יקרא בתור ואם יפול באורך ואין מספרו רב יקרא שסוע ואם יהיה מספרו רב יקרא כתיתה (קאנון א כ א ד).

כֹּתֶל, ש"ז, ככנ' כָּתְלֵנוּ, מ"ר *כְּתָלִים,—כֹּתֶל הבית וכדו', קיר, דופן, Wand ; mur ; wall : דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כָּתְלֵנוּ משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים (שה"ש ב ט).—וכתו"מ: בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות (סוכ' א י). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע וכו' אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב"ב א א). כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו וכו' סמך לו כותל אחר אעפ"י שלא נתן עליו את התקרה (שם ג). הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו וכו' נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן (ב"מ י ד). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו בדרך שהטבחין עושין (פסח' ו ד). דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים טו ב). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו וכו' כותל שבין שני בתים והטומאה בתוכו (אהל' ו ג-ד). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל (ב"מ י ה). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר (שם ד). כתב על שתי כותלי הבית (שבת יב ה). כל הכתלים שהיו שם (בהר הבית) היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי (מדות ב ד). השוכר בית מחבירו מעמיד בו ריחים של חמור אבל לא ריחים של יד לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים ולא יגדל בו את התרנגולים מפני שמחטטין את הכתלים ולא יעשה בו מכתשת קבועה מפני שמזעזע את הכתלים (תוספתא ב"מ ח ל). ר' יהודה אומר בתליה (של העיר) וזיזיה מתעברין עמה (שם ערוב' ו ד). אשר לו חומה פרט לבית הבנוי לחומה דברי ר' יהודה ר"ש אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש' מעשר' ג נא.). סלעים מרתיקין אותן מן הכותל וכו' שהן עושין הלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (שם שבת ג ו ד). אם היה כותל גוהה סותרו ובונהו (שם תענ' ד סט:). זיזין וכתלין היו יוצאין מיכן ומיכן כדי שלא יציצו הכהנים (שם שקל' ד מח.). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו ובא בעל כותל וסתר כותלו ונפל לרה"ר (בבלי ב"ק ל.). שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (שם כט:). מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ברכ' כח.). אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו (ב"מ נט:). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזיזיה ובכתליה עד ד' אמות (ב"ב ו:). האומר לחבירו בור ובותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (שם יז:). למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אלו היו העמודים גבוהין היתה נאה אלו היו הכותלים גבוהין היתה נאה (מד"ר בראש' יב). למלך שצוה את עבדו ואמר לו בנה לי פלטין על כל דבר ודבר שהיה בונה היה כותב עליו שמו של מלך והיה בונה כתלים וכותב עליהן שמו של מלך (שם ויקר' א).—*אזנים לַכֹּתֶל, דבור מליצי, לאמר שצריך אדם להזהר להוציא סוד מפיו אפילו אם אין בבית שום איש כי סוף סוף יִגָּלֶה ברבים: רבי לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל (מד"ר ויקר' לב).—הפך פניו לַכֹּתֶל, כדי שלא יראו מה הוא עושה: אם אינו יכול (תאכל)

[1]) בערב' ההמונית כתית a), מוך של צמר וכדו'.

a) كتيت

לעשות מחיצה הופך את פניו כנגד הכותל ואוכל (ירוש' מו"ק ג פב:).—ומפני צער ובושה לבכות: ומעשה במונבז המלך ובזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה הלכו שניהם ונימולו (מד"ר בראש' מו).—הטית ראשו בכתל, מרוב צער: התחיל (הפלסוף ששאל לר"ג לכמה הנחש מוליד) מטיח ראשו בכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד"ר בראש' כ).—הקיז דם לכתל, עשה דבר מהנמנעות, מתפאר בדבר נמנע: זה (פרוש) המקיז דם לכתלים (סוט' כב:).—כתל ברזל עמד בפניו, ר"ל לא יכול בשום אופן לעשות מה שרוצה: בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואי זה עמוד ברזל ביניהם וכו' אי זה עקרב עקצו שלא יקרב לה (מד"ר שה"ש, בלקן).—*השליך עליו כתל גדול, הכריחו לדבר: קראת לחברך בדיני ישראל ולא רצה לבא השלך עליו הכותל הגדול שלא יוכל להשמט כלומר שיבא עליו בדיני גוים (סמ"ג מ"ע קו, בשם ר"י טוב עלם).—*הולך ישר יכה ראשו בכתל, מי שמתנהג בישר סופו שינזק: ואמור יאמר האיש בזמן הזה כל ישר הולך יכה ראשו בכותל ולא יוכל לאכול אפילו סובין (פלא יועץ, ערך ממון). — כתל מערבי, הכתל המערבי של הר הבית שחלק ממנו נשאר קים ולא החריבוהו הרומאים ועדיין הוא קים ועומד והיהודים מתפללים אצלו ובוכים על חרבן הבית: אם מקדם קדושך לא זז מכותל מערב אות היא כי יחיש חפשך יפדה אסירי עני (ר"י הלוי, יונת רחוקים).—ובהשאלה, *כתלי בית הרחם: נעקרו כותלי בית הרחם (חול' ע.). כותלי בית הרחם העמידוהו (את הדם) (נדה ג.).—*ובארג וברוקמה: כרובים היו מצויירין בהן (בהיריעות) באריגתן ולא ברקימה שהיא מעשה מחט אלא באריגה כשני כתלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה (רש"י שמות כו ב).

אבנים.—בעט, *כותל בועט.—גביש.—גדר.—*גהה, כתל גוהה.—*גויל.—*דפן, דפנות.—*חוית.—חומה.—חיץ.—טיח.—כרתה.—*מחצה.—*מריש.—*סורג.—פרץ.—קורות,—קיר.

א.כתם[1]), ממנו כתם, ב.*כתם.

כתם,—קל לא נהוג.

—נפע', נכתם,—נעשה כתם, נשאר כתם, befleckt s. être taché; be stained: כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני נאם אדני יו' (ירמ' ב כב).—ובסהמ"א, נכתם, שיש עליו כתמים: יועיל לכל מיני שחפת וקדחת ולנכתמים בירקון (אסף 93, כ"י מינכן).—ואמר הפיטן: חטא חז בי בעון נכתמנו, תמור כי בצהיון נזהמנו, חסדי יו' כי לא תמנו (ר"א קליר, איכה אשפתו). הבר אשמים בצרוד נחתמים, הרי פשעים עליו נכתמים, המס ימס בנהלי רתמים (רשב"ג, אדני מה אדם). אבינה ואזכרה ימי קדם, אשר קראוני כנכתם אדם, אדותם אגידה ולא אדדם (שבת א חנכה, אודך כי).

—פע', *כתם, מכתם,—מלכלך בכתם: מכתם לדוד אמר דוד מכותם[2]) אני (מדר' תהל' טז יג).

—קל, *כתם, ופעו', *כתום, כתומים: בכפות לבנות בעדי מעשים נעימים, בעקבות לבנות ישרים כמצות חתומים, בערבה לבנות בשמצה כתומים (ר"א קליר, אקחה כלהבון).

—הפע', *הכתים,—בסגנון חכמי הקראים, הכתים בדבר, עשה בו רשם, פעולה: כי העושה לא יכתים בנשאר והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבה אשר לא יוכל להוסיף בה בעת שהיא נשארה ואין לזה עלה אלא כי העושה לא יוכל שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה הקראי, באלה כחדוב העולם). העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשייה (ר"א הקראי, עץ חיים ד). שלא להאמין שהפועל אחר שימציא הפעל לא יכתים בנותר אלא אומרים כל זמן המצא הפעל הוא מפעולת פועל (שם). ואפשר שכל צווי ואזהרה יהיו מכתימים בטוב וברע (שם פ). כמאמר את אשר תאפו אפו יאסר להניח הלחם בתנור או הבשול על המוקד אשר יכתים בבשול (הוא, ג"ע, ענין שבת יח). אחר שיום השמיני הוא המכתים בזיבות מה טעם ימים רבים (שם, טמאה וטהר' ז).

—הפע', *הכתם, מכתם, מוכתם,—נעשה כמו כתם: שכשנצבוע מוך בסימי רגליה מוכתם אך לא כמראה דם (בו"ת כתר עבק ב).

ב.כתם[3]), ממנו א.כתם.

1) רק עברית וארמית.

2) כך במהד' בובר, ובנוסח' מכתים.

3) לא נתברר משמ' העקרית של שרש זה. י"א

א. **כֶּתֶם**¹), ש"ז, כהפס' כָּתֶם,—זהב ממין משכה, בפרט כֶּתֶם אופיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מִכֶּתֶם אופיר (ישע' יג יב). נצבה שגל לימינך בְּכֶתֶם אופיר (תהל' מה י). לא תסלה (החכמה) בְּכֶתֶם אופיר בשהם יקר וספיר (איוב כח יו).—וכתם פָּז: ראשו כֶּתֶם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב (שה"ש ה יא). — וכֶתֶם בלבד, כתאר טוב: איכה יועם זהב ישנא הַכֶּתֶם הטוב (איכ' ד א). אם שמתי זהב כסלי וְלַכֶּתֶם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). נזם זהב וחלי כָתֶם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב).—ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מכון עז והכלתה בגדי כ ת ם (ב"ס גני' ו כט). —והמשורר אמר: ויוציא יקר מזול, והקדש מן החול, ו ה כ ת ם מן החול, והזהב יבדיל, מאבן הבדיל (ר"י הלוי, מכת' ליהוד' בן דוסא). — ומ"ר: לשמי כ ת מ י ם וגנזי ברומים באונך, ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינות). והשחק במו אהל תכלת בפניו פתחו אבני לשמים, חרוזים הם בצוארו וכימה ועיש על שתי אזניו נזמים, וליל יעטה שקו וברק יקרץ בעדו חוטי כתמים (רמב"ע, הליחותי הדסי). מקור חכמה אשר אמצא בפיהו מקום הפז ומחצב הכתמים (ר"י הלוי, ידעתיך נדוד). הן לעקור שאר שרשי צר נוטר, ו כ כ ת מ י יקר תרשישי יתעטר (הוא, לאן אבדות). תרשישים ושוהמים וכסף ועפרות זהבים ו כ ת מ י ם (ר"י הדסי, האשכל מא).

ב.* **כֶּתֶם**, ש"ז, מ"ר כְּתָמִים,—לכלוך עשוי ע"י דם, שומן, דיו, וכדומה, Fleck; tache; stain: נתר ובורית וכו' כדי להעביר על הכתם (שבת ע ה). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כ ת ם (נדה ז ב). כל ה כ ת מ י ן הבאין מרקם טהורין וכו' מפני שלא נחשדו על כתמיהן (שם ג). הרואה כ ת ם על בשרה כנגד בית התורפה (שם ח א). שבעה סממנין מעבירין על ה כ ת ם רוק תפל וכו' ואשלג (שם ט ו). כל הנשים שאמרו חכמים דיין שעתן כ ת מ ן מטמא למפרע חוץ מן הקטנה וכו' שאין לה כ ת מ י ם (תוספתא שם ג א). פעמים שהכתמים מביאין את האשה לידי זיבה (שם ה). מעשה בטביתה שפחתו של ר"ג שהיתה מכתפת ייגות לנסבין והיתה בודקת על כל חבית וחבית אמרה לו רבי ראיתי כ ת ם ונזדעזע רבן גמליאל (ירוש' שם ב מט ד). אין רואין כ ת מ י ם בלילה (שם שם ג:). כשם שהיא מראה מראה כ ת מ ה כן תהא מראה מראית נגעים (שם). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כ ת מ ה ועל נדתה תהא רואה אותה כאילו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (מד"ר במ"ב, הגה מטתו).— ומצוי בסהמ"א לא לבד לכתם של דם: כתם לבן שימצא בעור שחור מכה בעור שחור היתה ולפיכך נעשה שם כ ת ם לבן (ערוך, ערך אכס). שכולו גוון אחד ובמקום אחד או ב' או ג' כ ת ם מגוון אחר (שכל טוב, בראש' ל לב). נמר והיא חיה שעורה כ ת מ י ם כ ת מ י ם (שרשי רד"ק, נמר). נקוד הוא רשם ה כ ת מ י ם הקטנים נקודות נקודות וטלוא הוא ש כ ת מ י ו רחבים (שם, טלא). -- ואמר הפיטן בהשאלה לְכִתְמֵי העון: ואל מרומם ומתנשא, נעלה כדין על כסא, הטוב בעיניו יעשה, חק פזורה כי תפקוד, כ ת מ י טלוא ועקוד, הסר משם כל שה נקוד, זכור צדק ואל תאחר, וכל לבן בו תבחר (ילחק בן ראובן, פתדתי מיולדי). עבדיך לטוב תערוב צו כ ת מ ם למתקה, זברה מצוקי תבל פעולתם אם פסקה (אליעזר ב' בלמה, בין כסא לעבור). מהה עונם להלבינם להעביר בגדים צואים, והכתמים הרשומים העקודים והטלואים, מהה ועבור כי תעבור היום כצל צאנך (סדור תימנ' ניוה"ב, יבראל בתירי אל).—ואמר המליץ: וכאשר פנו לערוב ימי עלומים, וחטאי נעורים היו כתולע אדומים, והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים (רב"ט פלקיירא, פתית' המבקש).

כתן¹), ממנו כֻּתֹּנֶת, *כַּתָּן.

***כַּתָּן**, ש"ז,—פִּשְׁתָּנִי, אומן עוסק בנפוץ הפשתן, וכדומ': עור ה כ ת ן²) עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה).

כְּתֹנֶת³), ש"נ, בכנ' כֻּתָּנְתִּי, כֻּתָּנְתְּךָ, כֻּתָּנְתּוֹ, סמי' כְּתֹנֶת, מ"ר כֻּתֳּנוֹת, סמי' כָּתְנוֹת, בכנ' כָּתְנֹתָם,—א) לבוש ילבשוהו על עצם הבשר: ויקחו את כְּתֹנֶת יוסף וישחטו

כי הוא השרש כתם a) המשמש בערב' במשמ' הסתיר, ובעין זה באשור' כַּתָם במשמ' סגירה. אך כל זה דחוק.

¹) קצת החכמים אמרים כי גם כבבאית משמשת מלה דומה לזו בזו המשמ', וכן באה בתור מלה שאולה בלשון המצרית.

a) كتم

---

¹) לא נתברר הדבר אם זה שרש שֵׁמִי מעקרו. באשור' יש ממנו אמנם השם כתּוּ במשמ' פשתן, וממנו כפי הנראה השם כתנת שלקמן, אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נסתעפו משרש זה עוד מלים, ולכן יש מקום לפקפק בשמיותו.

²) ופרש רמב"ם: העור אשר יחגור אותו הפשתני בעת נפצו הפשתן. ע"כ. וכן ר"ש ושאר המפרשים.

³) בארמ' כתונא, בעצם משמ' כתנת כעברי', ומזה כיונ' χιτών. ובארמ' כתנא במשמ' פשתן, וכמו"כ

שעיר עזים ויטבלו את הכתנת כדם וכו' הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא ויכירה ויאמר כתנת בני (בראש' לז לא-לג). ויפשיטו את יוסף את כתנתו (שם כג). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג).—כתנת של עור: ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש' ג כא).—כתנת של פסים: וישראל אהב את יוסף מכל בניו וכו' ועשה לו כתנת פסים (בראש' לז ג). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לב). ועליה כתנת פסים וכו' וכתנת הפסים אשר עליה קרעה (ש"ב יג יח-יט).—ולבוש של הכהנים: ולבני אהרן תעשה כתנת[1]) ועשית להם אבנטים (שמות כח מ). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד (שם כט ה). ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג (שם לט כז). כתנת בד קדש ילבש (ויקר' יו ד). וישאם (את בני אהרן שמתו) בכתנתם אל מחוץ למחנה (שם י ה). וכתנות כהנים ששים ושבעה (נחמ' ז עב). — ובתלמ': מעשה בישמעאל בן פואבי שעשת לו אמו כתונת משתי ריבות והיה עומד ומקריב על גבי המזבח ומעשה בר"א בן חרסית שעשתה לו אמו כתנת בן מאה מנה ועלה להקריב על גבי המזבח והורידוהו אחיו הכהנים מפני שנראה מתוכה ערום (תוספתא יוה"כ א כב-כג). זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני (כתוב' כו.).—ולבוש של רבי המלכות, ומליצה, הלבישהו את כתנת פלוני, נתן לו את משרתו: והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה (ישע' כב כ-כא).—ובהשאלה, "כתנת פסים להגן כשהוא עוטה דשא ופרחים, ואמר המשורר: כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מידי דשאו, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, דיואן, כ"י בודל').—וכן כתנת משי: כגן כיתן אשר התן סביבו והיופי לארבעת רבעיו, מלובש כתנות משי ועטוי מעיל תולע ושש ושלל צבעיו (הוא, קראגי גביר).— וכרוחני', "פשט כתנת האמת וכדו', ואמר המשורר: לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו, וכתנות האמת פשטו, נשבו בשניהם ושלום קראו וכמדקרות חרב התולים בטו (רמב"ע, דיואן סב, כ"י בודל').—ב) "כתנות העינים, מחצות הלחיות שבעין: ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותן וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כתנות והן מחיצות אל הלחות (בעל הכמיס ט). כתונת הענבייה שבעין יש לו שעירות רך וטוב כדי שיהיה קולט הקרחיית כמו קלישת הספוג (פרקי משה א). הליחות הגלריית והבציית והזכוכיית וכן הכתונת הקרניית אין העורקים בהם כלל (שם ג). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית ותצא לחוץ מן הכתונת הענביית והקרע הכתונת הקרניית (שם). העינים וכל כתנותיהם ולחותיהם (עוללות דבר', הו"ג ד קפו).

כתף[1]), ממנו כָּתֵף, *כַּתָּף, *כָּתַף, "כִּתּוּף, "כִּתְפִי.

כָּתֵף[2]), ש"נ, סמי' כֶּתֶף, בכנ' כְּתֵפִי, כְּתֵפָם, מ"ר כְּתֵפוֹת, סמי' כִּתְפוֹת, בכנ' כְּתֵפָיו, כְּתֵפֶיהָ, מ"ז *כְּתֵפַיִם,—א) חלק הגוף בבע"ח שתחת הצואר מעבר מזה ומעבר מזה ומשם הזרועות יוצאות, shoulder; épaule; Schulter: ונשא אהרן את שמותם לפני יי' על שתי כתפיו לזכרן (שמות כח יב). כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו (במד' ז ט). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שפט' יו ג). וכידון נחשת בין כתפיו (ש"א יז ו). ישאהו על כתף יסבלהו (ישע' מו ז). והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (שם מט כב). בעלטה הוצאתי (את כלי הגולה) על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק' יב ז). בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים (שם כט ז). נבוכדראצר מלך בבל העביר את חילו עבדה גדולה אל צר כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה (שם יח). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות (שם לד כא). אם הנפתי על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב). וישאו בני הלוים את ארון האלהים וכו' בכתפם במטות עליהם (דהי"א יה יה). — ובתו"מ: ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר"מ ר' יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן

בערבי' כתאנ a). וככר אמר פרנק' כי היא שאולה מארמי'. ועי' הערה להשרש.—[1]) בקצת ספרים כתנות, בשוא לבד.

a) كتان

[1]) גם בארמי'. בערבי' כתפ a).

[2]) בארמ' כתפא, בערבי' כתפ b), כתף c), שתי צורות כמו בעברי'.

a) كتف b) كتف c) كتف

נטלות שתים שלש על הכתף (בכי' ג ט). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו (בכת י ג). וכל מי שאין לו מקום לתלות (את הפסח) ולהפשיט מקלות דקים חלקים היו שם ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולהו ומפשיט ר"א אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חבירו ויד חבירו על כתיפו ותולה ומפשיט (פסח' ה ט). איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי' א א). במדינה כהנים נושאין את ידיהם (בברכת כהנים) כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן (סוט' ז ו). לובש אדם שתי חלוקות זו על גבי זו וכו' ובלבד שיתן את המשיחה ויקשור בה בין כתיפיו (תוספתא כגל' ה יה). מי שהיו סימיו על כתיפו הרי זה קורא את שמע ומתפלל (ירוש' ברכ' ג ה.). ונותן את הסל על כתיפו ונוטל את העלי בידו וכו' מביא עצים ועושה אותן כמין שלבים וכו' ונותנן על כתיפיו (בכ תעני' ד סח:). כלתו של ר' ישמעאל מיאנה ובנה על כתיפה (שם יבמ' יג יג ג). נתן (ר"ח בן דוסא) עקבו ע"פ החור (של הערוד) יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש (ככלי ברכ' לג.). ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (יומ' כה:). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (כם סו:). שאפילו בנה מורכב לה על כתפה ממאנת והולכת לה (יבמ' ק:). הנושא משאוי על כתיפו והגיע זמן תפלה (ב"מ קה:). אמר ר"ש בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירו לכפר הנן וכו' (מד"ר ברא' ט). כזה שהוא טוען צלובו בכתפו (כם נו). היה לו (ליהודה) להוליכו (את יוסף) על כתיפו אצל אביו (כם פה). אבא שאול ארוך בדורו היה ור' טרפון מגיע לכתפו היה (שם נמד' ט). אבא התנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיבה וחבילתו מונחת לו על כתפו (כם קהל', קן הכוג). למלך שעשה חופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך וכו' להרכיבה על כתפים להראות את יופיה (פסיק' רבתי כ).—ואמר המשורר: ומהללו בירח בהלו ומעללו כמו פלג בצמא, והמעלה עדי כתפו צרורה והמשרה עלי שכמו התומה (יוסף בן תסדאי לר"ש הנגיד, הגלבי תן).—*תבואה מגיעה לְכִתְפַיִם, שכבר בשלה במעט ואינה צריכה לקרקע אלא עוד זמן מועט: כאן (שבע"ה אינו גובה משבח השדה) בשבח המגיע לכתפים[1] כאן (שגובה גם מהשבח)

—[1]) ופרש רש"י: צריכין לקרקע דבר מועט.

בשבח שאין מגיע לכתפים (ב"מ קי:). (שאל רבא) שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו (אם יחלקו היורשים או אין) בשבח המגיע לכתפים (אין מקום לשאלה כי זה דומה כמו) נפלו לו נכסים ממקום אחר (השאלה היא) בשבח שאינו מגיע לכתפים[1] (ב"ב קלה:). השביח השתות מאליו ואח"כ מת לוי אם שבח מגיע לכתפים הוא כגון ענבים שהגיעו להבצר הרי השבח הזה כנכסים שנפלו לו מאחרים ויחלקו בהן (רמב"ם, נחל' ד ח).—ושל הבהמה: ישאו על כֶּתֶף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם (ישע' ל ו).—ולאכילה: אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וְכָתֵף מבחר עצמים מלא (יחזק' כד ד).—ומליצה, נתן כָּתֵף סֹרֶרֶת, מאן להכנע, לעשות מה שמצוים לו: וימאנו להקשיב ויתנו כָתֵף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר' ז יא). ותעד בהם להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך וכו' ויתנו כָתֵף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמ' ט כט).—*חלץ כְּתֵפוֹ, לסימן אבלות, עי' א.חָלַץ, והוסיפה: על אביו ועל אמו חולץ כתיפו ומוציא זרועו מן החלוק עד שיתגלה כתיפו וזרועו (רמב"ם, אבל ח ג).—בין כְּתֵפָיו נכנס עם פלוני: ביוון (פנחס) את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה מפני הנוקרנים שלא יהו אומר' אף הוא בין כתפיו נכנס עמהן ועשה את צרכיו (ירוש' סנה' י כח ד).—ב) בהשאלה, בבגד, החלק שיכסה את הכתף: שתי כְתֵפֹת חברת יהיה לו אל שני קצותיו (שמות כח ז). כְתֵפֹת עשו לו (להאפוד) חברת (שם לט ד). ושמת את שתי האבנים על כִּתְפֹת האפד (שם כח יב). ויתנם על שתי כִתְפֹת האפד מלמטה (שם לט יט).—ג) בחצר, בבית, ובדומה, קצהו: וחמש עשרה אמה קלעים לַכָּתֵף (של חצר האהל) וכו' וְלַכָּתֵף השנית חמש עשרה קלעים (שמות כז יד-יה). פתח הצלע התיכנה אל כֶּתֶף הבית הימנית (מ"א ו ח). ויתן את המכנות חמש על כֶּתֶף הבית מימין וחמש על כֶּתֶף הבית משמאלו ואת הים נתן מִכֶּתֶף הבית הימנית קדמה ממול נגב (שם ז לט). ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מִכֶּתֶף הבית הימנית עד כֶּתֶף הבית השמאלית (מ"ב יא יא). ותמרים מפו ומפו אל כִתְפוֹת האולם (יחזק' מא כו).—ואמר המשורר: לרגל אמרך תשאך עיש על גבה ומהר על כתפו, ובגללו תהי יורד לשחת ומחדרי שאול תשכון כתפו (רמב"ע, תרבי"ב).—ד) כְּבֵלִים, קצוות בולטות: ומרני נחשת וארבעה פעמתיו כְּתֵפֹת להם מתחת לכיר הַכְּתֵפוֹת יצקות (מ"א ז ל). וארבע כְּתֵפוֹת אל ארבע פנות המכנה האחת מן

—[1]) ואמרו שם: כגון דיקלא ואלים ארעא ואסקה שירטון.

המכנה כְּתֵפֶיהָ (שם לד). — ובתו"מ: צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה ובתפותיה גבוהים וכן לגין שאוגנו מעוך לתוכו ובתפותיו גבוהין אין לו טהרה עולמית (תוספתא מקוא' ו כב).—ה) בפתח, כתפות הפתח, השער, חלק הכתל הסמוך להפתח: ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו (יחזק' מא ב). והרצפה אל כֶּתֶף השערים לעמת ארך השערים (שם מ יח). ואל הַכָּתֵף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הַכָּתֵף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לְכֶתֶף השער (שם מ-מא). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כֶּתֶף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כֶּתֶף שער הקדים (שם מד). ויביאני במבוא אשר על כֶּתֶף השער (שם מו יט). — ו) בבתיבת הארצות, כֶּתֶף הארץ, כֶּתֶף הים, וכדומה, הצד הקיצוני: וירד הגבל ומחה על כֶּתֶף ים כנרת קדמה (במד' לד יא). ועלה הגבול גי בן הנם אל כֶּתֶף היבוסי מנגב (יהוש' יה ח). ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כֶּתֶף הר יערים מצפונה וכו' ויצא הגבול אל כֶּתֶף עקרון צפונה (שם י-יא). ועלה הגבול אל כֶּתֶף יריחו מצפון וכו' ועבר משם הגבול לוזה אל כֶּתֶף לוזה נגבה (שם יח יב-יג). וירד (הגבול) גי הנם אל כֶּתֶף היבוסי נגבה וכו' ועבר אל כֶּתֶף מול הערבה צפונה וירד הערבתה ועבר הגבול אל כֶּתֶף בית חגלה צפונה (שם יו-יט). ועפו בְכָתֵף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (ישע' יא יד). לכן הנני פתח את כֶּתֶף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק' כה ט).—ז) *בשריגי הגפנים, הענבים המחברים להשריג בפסינים דקים: איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף אם יש לה כתף או נטף של בעל הבית (פאה ז ד). איזהו כתף פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו (תוספתא שם ג י). —*הם כָּתֵף אחת, כמו איש אחד, בלב אחד: נעשו ישראל כתף אחת במצרים (פסיק' דר"כ, במטע). בעוה"ז היו האומות והבריות חולקין על הקב"ה אבל לעוה"ב כולן שוין כתף אחד לעבדו (תנחומא נח כח).

אֲצִילָה.—*בית השחי.—*כַּתָּף.—שכם.

*כַּתָּף, ש"ז, מ"ר כַּתָּפִים,—מי שנושא דבר על כתפו, Träger; porteur; porter: עור הכתן עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה). אונקלין של כתפין (שם יב ב). כתף אע"פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא (תוספתא ברכ' ב ז). מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין וכו' שמין ענל עם אמו וסייח עם אמו ואעפ"י שמעלה שכר כתף למעות ואינו חושש משום ריבית (בב"מ ה ו). נמסר (המת) לרכים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים במי שנמסר לרבים (ירוש' ברכ' ג ו). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה (שם:). א"ר פנחס (בא מעשה לפני) ר' ירמיה ועשה שליח עד והייבו שבועה על ידי הכתף (שם קדוש' ג סב.). החמרים והכתפים וכל העושין בשביעית שכרן שביעית (שם ע"ז ה מד ג). החמר שמסר לכתף הכתף חייב הכתף שמסר לבנאי הבנאי חייב (ב"מ קיח:).

*כָּתַף,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', *כִּתֵּף,—א) נשא על כתפו: כיתף עמו חבית בחבית (ירוש' ע"ז ה מד ג). מעשה בטביתה שפחתו של ר"ג שהיתה מכתפת יינות לגסבין והיתה בודקת על כל הבית וחבית (שם נדה ב מט ד). היה טעון אוכלים ומשקין וכו' עמד לפוש פטור לכתף חייב (שבת ה:). עמוד ברשות היחיד גבוה י' ורחב ד' אסור לכתף עליו (שם ע.). עמוד תשעה ברה"ר ורבים מכתפין עליו וזרק ונח על גביו (עירוב' לג.). היה בעל קורה ראשון ובעל הבית אהרון נשברה חבית בקורה פטור ואם עמד בעל קורה חייב וכו' בשעמד לפוש אבל עמד לכתף פטור (ב"ק לא.).—ב) *הגביה את כתפיו: הרואה לבנה בחדושה מברך וכו' וצריך לברך בעומד ולכתף כשהוא מברך (לקט יושר, המנהיג, הלכ' מד).

—קל, *כָּתַף[1]),—שם על כתפו, כָּתוּף בדבר, עסוק על כתפו בדבר: אלו שבע מצות שהן כתופין בהם (מדר' תהל' כ).

*כְּתֵפִי, ת"ז,—של הכתף: ואחד הורידים האלה ימשך על הכתף והוא הנקרא הכתפי (קאנון א ה ג).

א. כֶּתֶר[2]), ממנו א. כְּתַר, כֶּתֶר, כֹּתֶרֶת.

א. כָּתַר[3]),—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', כִּתֵּר, כִּתְּרוּ,—א) כִּתְּרוּ את האויב, הקיפוהו מכל צד, umgeben; investir; invest, כִּתְּרוּ (ישראל) את בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו (שפט' כ מג). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כִּתְּרוּנִי (תהל' כב יג).—ב) כִּתֵּר

[1]) בערב' כתפ[a]), במשמ' זו.

[2]) רק בעברית. וקצת גם בסור' שמשמש שרש זה במשמ' אגד סביב, ובמשמ' עמד ושהה והתבונן. בערב' משמש שרש זה במשמ' אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'.

[3]) עי' הערה להשרש.

a) كتف

לו, המתין: ויסף אליהוא ויאמר כַּתַּר לי זעיר ואחוך (איוב לו א-ב).—ואמר המשורר: כ ת ר מעט מות ויריך אסוף מה תערוֹין דלים ביד נשברו (רבנ"ג, כימי יקותיאל). אלו יצו תבל להמוט אזי תהיה ממהרת ותשה, ולו צוה עלי שמש לכתר אזי לא היתה לרוין מחישה (הוא, הנפור).

—ג) שָׂם עליו כֶּתֶר: ישועה צמחה לנצורי כבבת, כתרת כליל לנפש משיבת (ר"י טוב עלם, אלהים נלעדך). כבדם וענדם ובתרם, ומעין הגן הזהירם (ר"י הגוי, הכתר קלת).

—הִפְעִ', *הִכְתִּיר, הִכְתִּירוֹ, — שם עליו כתר, ובמליצה, הכתיר את פלוני, נתן עליו כתר, של חכמה וכדומה: נתיעץ ב מ כ ת י ר (עלוב' נג). — והכתיר בקדושה וכדומה: בכל יום ויום העליונים מ כ ת י ר י ן להקב"ה שלש קדושות (מד"ר ויקר' כד).

—הָפְעַ', *הָכְתַּר, הוכתר, מוכתר,—ששמו עליו כתר, ובהשאלה: מרדכי מ ו כ ת ר בגימוסו היה (מגי' יב:).

—ובסהמ"א: שנותן (הנשיא) רשות לסמוך ולקרותו רבי ומאז והלאה הוא כשר להיות מ ו כ ת ר ליקרא רבי (רב"י ערוב' נג:).—ואמר הפיטן: תת קדושה למקרה אוירים, המושגב ומוכתר בכתרי כתרים (רבנ"י, א' בבוע', ועתה בגיס). ביום חשבון תסתרו, וכתר עמך נדבות כו תוכתרו (סדור תימני' ליוה"כ, עם יי').

—ק', *כֹּתֶר, ופעו' *כִּתּוּר, כתורים,—מוקף מכל צד: יאגדו ממרחק כל קרואיה, כ ת ו ר י ם למכון הר ציון ועל מקראיה (ר"א קיר, ב' סוב', אוי סכת דוד).

ב·**כתר**, ממנו ב.כָּתַר.

ב·**כָּתַר**[1],—קל לא נהוג.

—הִפְעִ', הִכְתִּיר, מַכְתִּיר,—הכתיר את פלוני, ההנהג אתו בערמה ואכזריות נוראה, listig u. grausam behandeln, traiter avec perfidie et atrocité; treat crafty and cruelly: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מַכְתִּיר[2]) את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק' א ד).

ג·**כתר**[3]), ממנו ג.כָּתַר.

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) הקדמונ' פרשו הפעי' זה כמו כתר משמ' א' מן א.כתר, במשמ' הקיף, אך אין זה רי חוק באן. ונראה שהוא שרש מיוחד, כמו ח'תר a) בערב', במשמ' ערמה ורמאות ואכזריות. וכבר נתברר בוראות גמורה בהערות לקצת שרשי אות כף חלוף כ עברית כח' ערבי'.

[3]) בערב' כת'ר b).

a) ختر b) كتر

ג·**כָּתַר**,—קל לא נהוג.

—הִפְעִ', הִכְתִּיר, עתי' יַכְתִּיר, יַכְתִּרוּ,—הרבה: נחלו פתאים אולת וערומים יַכְתִּרוּ[1]) דעת (משלי יד יח).

ד·**כתר**[2]), ממנו ד.כָּתַר.

ד·**כָּתַר**,—קל לא נהוג.

—הִפְעִ', הִכְתִּיר, עתי' יַכְתִּיר, יַכְתִּרוּ, — הכתיר בדבר, התפאר בו: הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יַכְתִּרוּ[3]) צדיקים כי תגמל עלי (תהל' קמב ח).

כֶּתֶר, ש"ז, מ"ר כְּתָרִים,—א) כֶּתֶר המלך, תכשיט עגול של זהב וכדומה, שהמלך נותן בראשו לאות מלכותו, Krone; couronne; crown: להביא את אסתר המלכה לפני המלך בְּכֶתֶר מלכות (אסת' א יא). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וכו' וישם כֶּתֶר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי (שם ב יז). ואשר נתן כֶּתֶר מלכות בראשו (שם ו ח).—ובתוה"מ, גם במשמ' העקרית וגם בהשאלה במשמ' קשוט רוחני: ר' שמעון אומר שלשה כ ת ר י ם הם כ ת ר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכ ת ר שם טוב עולה על גביהן (אבות ד יג). ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששולחנך גדול משולחנם וכ ת ר ך גדול מכ ת ר ם (שם ו ד). ג' הניחו כ ת ר ן בעה"ז וירשו חיי העוה"ב ואלו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בתירה (ילוב' פסח' ולג). ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כ ת ר י ם לקונו (חגי' יג:). רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוב' סו.). אפשר לשני מלכים שישתמשו ב כ ת ר אחד (חול' ס:). והיה פרעה מנשקו (את משה בילדותו) ומחבקו והוא

---

[1]) פירשו רוב הקדמונ' והחדשים במשמ' א.כתר, אבל אין זה מתישב לפי הענין, ולכן יש מהחדשים שגזרו שהכתוב משובש, וקצתם הגיהו יכברו וכדו', ולפי הנוסחה המסורה הפרוש היותר מתישב הוא לפי השרש כת'ר בערב' במשמ' הרבה.

[2]) עי' הערה להערך.

[3]) גם יכתירו זה פרשו הקדמונ' במשמ' א.כתר. קצתם במשמ' כֶּתֶר, ת"י: אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא, ע"כ, וכן רש"י: בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך. ע"כ. אבל זה דחוק מאד. וקצת החדשים פרשו במשמ' הקף, וגם פרוש זה אינו נותן להכתוב משמ' טבעית. והנה הפירוש היותר נכון לפי כונת הענין הוא של רד"ק שאמר כי הכונה היא שהצדיקים יתפארו בו, וכן מצו"ד, אלא שהם פרשו עצם הפעל יכתירו במשמ' כֶּתֶר, וזה דחוק, ולכן צריך להניח כי היה פעל מיוחד הכתיר במשמ' התפאר, ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו וכו׳ והיו. שם הרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו (מד״ר שמות א). וראיתי כתות כתות של מלאכי השרת יושבין ואורגין בגדי ישועה ועושין כתרי חיים וקובעין בהם אבנים טובות ומרגליות וכו׳ וראיתי כתר אחד משונה מכל הכתרים וחמה ולבנה וי״ב מזלות קבועין בו אמרתי לו כתר זה המשובח למי אמר לי לדוד מלך ישראל (בריתא מפרקי מרכבה). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתרו של דוד מובהק ומשובח מכל הכתרים (שם).—ואמר הפיטן: יומו לרדוף ולהסיר כתר, מרה עבודה ונגזל התר (רבב״י, ז׳ פסח, תרגלת מזוכים). — והמשורר אמר: במלחמת מזמות מאוייו, וכתרי הוד ושכל טוב בזוויו, יקנה כל בני חורים לעבדיו, בצוף לקחו וחסדו לא בזוויו (ר״י בר תגתום פירוב׳ לר״ד נגד הרמב״ם). אלהים גם בכל שרים השודים בעולם זה בעון ישא וירים, ויום יחיו באחריתם ישו את רצון הפדו עלי ראשם כתרים (ר״מ הרעי הקהלי, לקו״ק ל).—ב) בהשאלה, *קוים דקים ע״ר ראש קצת האותיות, תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב״ה שהיה קושר כתרים לאותיות (בבל פס. מנח׳ כטי:). כתרים ותגים הכתובין בספר תאגי המסורין אלינו במלאכת שימוש ספר תורה (ר״י כרלגוני, הגב׳ ס״ת לג).—ג) *בלשון המקבלים, הספירה הראשונה: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר שמתחלק לתר״ך נתיבות ותרבות אורה (בריית׳ מסכ׳ אצילות). ואחר כך האציל ממנו נקודה אחת אצילות אחת והיא הכתר הנקרא אין לרוב דקות נקודתו ואריקותה במקורה (פנת הרמון ה א). כי הכתר ברוב דקותו אין אנו יכולין לדרוש בו כלל ועיקר (עמה״מ, בעד א״ק כתב ט). ואפילו הכתר ראש לכל הנמצאים ממנו הוא הדשו והמציאו שכבר קדם אליו העדרו (ר״א אוקרי, תרדים ה). והכתר הוא העיגול העליון המקיף כל העשר (ספירות) והשני חכמה והשלישי בינה וכו׳ (מבי׳ תכ״ד, כריה׳ א״ק ג). כי בחינת ראשונה היינו כתר עליון הוה במו מקור המקורת שאין שם השגה כלל והכל שם במציאות נעלמה מאד (רמח״ל, תוקר ומקבל יא). ובבינה מתגלה לת״ת בבקומה כנשמת שהוא בכל האיברים כן דעת הנעלם מגלה בוחו בכל הספירות ולזאת קוראים כתר הנעלם והוא סוד (כם).

*כלילה.—נֵזֶר.—עטר.—עטרה.—צפירה.—*תג. כת״ר,—ר״ת: כבוד תפארת רום.

כֹּתֶרֶת, ב״נ, מ״ר כֹּתָרוֹת,—קישוט עגול על ראש העמוד, Kapitäl; chapiteau; capital: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכֹתֶרֶת האחת וחמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת השנית שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לַכֹּתָרֹת אשר על ראש העמודים (מ״א ז יו-יז). ושבכה ורמונים על הַכּוֹתֶרֶת סביב (ירמ׳ נב כב).—*ובהשאלה: אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלן וכבים מלמטן (תנחומא נשא א).

כתשׁ, ממנו כָּתַשׁ, מַכְתֵּשׁ, *כְּתִישָׁה, *כֹּתֶשׁ, *מַכְתֶּשֶׁת.

כָּתַשׁ, פ״י, עתי׳ תִּכְתּוֹשׁ,—הִכָּה דבר בכבד למען יתפוררו ויהיו לפרורים קטנים, stossen; piler, broyer; to pound: אם תִּכְתּוֹשׁ את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב).—ובתו״מ: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (בבי׳ ד ע). היו לו חבילי תלתן של טבל כותש ומחשב כמה זרע יש בהם ומפריש את הזרע ואינו צריך להפריש את העץ אם הפריש לא יאמר אכתוש ואטול את העץ ואתן את הזרע אלא נותן העץ עם הזרע (תרומ׳ י ו). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל (מנח׳ ח ד). שחור שיש בו אפר כותשין אותו ושאין בו מניחין אותו (פרה ג יא). (כסה את הדם) בזבל דק בחול דק בסיד ובחרסית ובלבינה ובמגופה שכתשה (כפרה חלי ח יא). ויתים של שביעית וכו׳ כותש ומקפה בעריבה (תוספתא בבי׳ ו כו). אין כותשין את המלח במדוך של עץ (בב בבת יד ו). לא היה טוחנן (את הזיתים) בריחים אלא כותשן במכתשת (בב מנח׳ ע ו). הגע עצמך שהיתה שעורה של אורז נחת רוח הוא לאדם להיות כותש כל שהוא (ירוב׳ תרומ׳ א מ ד). (תרם) זיתין על הזיתין והוא עתיד לכותשן ענבים על ענבים והוא עתיד לדורכן תרומה ויתויר ויתרום (שם). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקדירה (בב פסח׳ ג נט ד). במביא גרגרין וכותשן שם (בב תגי׳ ג עט ג). אין כותשין במכתשת גדולה אבל כותשין במכתשת קטנה (בבלי ביצ׳ יד.). לבנה ומגופה שכתשן (חול׳ פח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת (מד״ר כרלב׳ לג). מביאין פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה (שם

כמד׳ יט). — ובספהמ״א: אמר רב פפא משכנת שין שעורים בעילי (תנג׳ פסוק׳, קדוב׳). ויכתוש המרקחת בבל כותו כתוך העלי (בנתי דוגוג, ספ׳ המלקחות ג). ואם הפריש תרומת מעשר שבלים כמו שנתנו לו ה״ג כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן ומפני מה קנסוהו לכתוש מפני שלקח המעשר שבלים והפקיע ממנו תרומה גדולה (רמב״ם, תרומ׳ ג יד). ולא יעשה זיתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר (תוס׳, במיט׳ ד כג). הכותש את הריפות וביוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכת מנדנד לחצר חבירו (תוס׳, בבג׳ יא ג). — *כתש על הלב, הכה באגרופו לסימן חרטה וצער: אלו הצדיקים שנותנין מיתתן בנגד לבן ולבת כותשין על הלב (לומר שהכל שם) (מד״ר קהג׳, טוג גגכת). —*אשה בתושה לפני איש, שנבעלה לו: תירגם עקילס הגר לפני ר״ע והיא שפחה נחרפת לאיש בבתושה לפני איש (ירוב׳ קדוב׳ א גט.). —*כתוש, שבור, פצוע, אברים כתושים: והוא (צוף הדבש) עוד מרפא לאברים הכתושים בשיושם (הצוף) עליהם (רנב״ג מבג׳ טו). —ובהשאלה, במשמ׳ נחרב, ואמר הפיטן: שלומים רחק והצר דחק ועצבם שחק ושבת כתושה, משרה לוקחת וערבה כל שמחה ותהי משפחה כבושה (ר״י הגוי, תוכה כגינת יפי). —*שער כתש של גפן וכדומ׳, ענפים דקים נסרחים על הגדר: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש[1] אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל (פאה ב ג). שומרה שגברה גבוהה עשרה ורחבה ארבע וזרעין בתוכה ואם היה שער כותש אסור (כלא׳ ה ג).

—נפע׳, *נכתש, — שכתשו אותו: אין תורמין שמן על זיתים הנכתשים ולא יין על האבנים הנדרבות (תרומ׳ א ח). העצם בין כך ובין כך היה נכתש והולקים אותו לשלשה חלקים (פרה ג יא). שהניתן (את הזיתים) ליכתש (תוספתא טהר׳ י י). —ומצוי בספהמ״א כענין כתישת הסמים: לידע הבשמים והויעות הנכתשות במכתש ונגברות בכברה (בנתי דוגוג, ספר המלקחות א).

—פע׳, *כתש, —א) כמו הקל, כתש: א״ר יוחנן (הול דק נקרא) כל שאין היוצר צריך לכתשו (חול׳ פח.). —ב) כתשו על דבר, התקוטטו והכה זא״ז: שני עניים שהיו מכתשין על העומר ובא עני אחד ונטלו מאחוריהן הרי זה זכה (תוספתא פאה ב ב). שהיו ד׳ מלכיות

[1]) ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (שם ב יז.) מה כותש ועולה כמכתש או כותש על גבי גדר מן מה סער כותש אין הגדר כותש הדה אמרה כותש על גבי גדר.

מכתשות זו את זו ואת אומרת על שמי יקרא וזאת אומרת על שמי יקרא (ילקוט במעוני, יהוב׳ טו).

—התפ׳, *התכתש, —התכתשו על דבר, כמו כתשו: שהיו ד׳ מלכיות מתכתשות זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי והלא דברים ק״ו פסולת א״י ד׳ מלכיות מתכתשות עליה ק״ו לשבחה של א״י (ספרי דבר׳ נז). שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא עני אחר והטפו מלפניהן זכה בו (ירוב׳ פאה ד יח:).

*כתש, ב״ז, —כלי שכותשין בו את הזיתים לעצר אותם: המניח את זיתיו בכותש[1] שימתונו שיהו נותין לכתוש (טהר׳ ט ה).

כתת[2]),

ממנו כתית, כתת, מכתה, *כתיתה.

כתת, פ״י, כתותי, אכת, יכת, יכתו[3]), כתות, כתו, כתות, —א) כתת דבר, שבר אותו בהכאה לרסיסים, zerschlagen; broyer; to crush: ואשרף אתו (את העגל) כאש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו הרש לחתות אש מיקוד (ישע׳ ל יד). ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליי׳ (ויקר׳ כב כד). —ובהשאלה, כתת את אויבי פלוני, שברם שבר נמור: לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (תהל׳ פט כג. כד). —ובספהמ״א: שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכם לכבשן האש (רב״י בראב׳ יא כח). —ופעו׳: עד אשר יתרככו היטב במות כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים (בנתי דוגוג, ספר המלקחות). מרות אשך ובו׳ שפחדין מרוססין שביצים שלו כתותין (רב״י ויקר׳ כב כ). — ב) כתת ברזל וכדו׳, הכה בפטיש עליו לעשותו כלי: קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כתו אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט-י).

—פע׳, כתת, כתתו, —א) כתת דבר, שברהו לרסיסים דקים: הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה (מ״ב יח ד). וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק (דהי״ב לד ז). — כתת את הארץ, שברה, החריבה: כי לא אחמול עוד על ישבי הארץ נאם יי׳

[1]) נ״א בכופש, עי׳ זה.

[2]) עברית וארמית.

[3]) ר״י חיוג.

והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם (זכר' יא ו). — ובתו"מ: גירר (חזקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו כ י ת ת נחש הנחושת והודו לו (ברייתא פסח' ד ט). ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים וכו' עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מ כ ת ת ו (מד"ר בראב' כג). שד הוא ושמו שאיה מ כ ת ת שערים וכותלי בית שאין אדם דר בתוכה (רש"י ב"ק לז.). הגור שנטמא ולא רצה ל כ ת ת ו (רמב"ם, כלים טז ג). — ובהשאלה: כ ת ת ו עצמותיכם על דברי תורה (ברכ' סג:). כמה דורות אבד יצר הרע דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מ כ ת ת ו (מד"ר בראב' כג). — ואמר הפיטן: זבור טפ"ש מהעריסה, ירד ו כ ה ת ת עמי ער תרסה (ברכת זגוג, וכול אים). — ובהשאלה, *כִּתֵּת גאון וכדו': מחץ לשון הנבונים משביל יפחד ויחת, כי בו יכתת גאון כל גאה בלי בין ויחת (רמב"ע, תרכיב י). — *כִּתֵּת רגליו, בהשאלה, הלך הרבה ופצע את רגליו בהליכה: אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב"ב ח.). אותם המכתתין רגליהם ויושבים ועוסקים בתורה אני פורק מהם עול מלכות (פסיק' דר"כ, וזאת הברכה). — ומצוי בספה"א: הולכים ושטים ומכהתים רגליהם מעיר לעיר לכל צד הם פונים לבקש עזרה (מגי' עיפה לר' בכתי כהן). וכה משפטו כל ימי חיין מרי שבת בשבתו ל כ ת ת רגליו בשווקים וברחובות בבתים ובחצירות לילה ויום (עמה"מ, קרית ארבע קיב). בימי גזירת תתנ"ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם ל ה מ כ ת ת י ם רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים (שו"ת תת"ס, או"ת קנט). — ב) כִּתֵּת ברזל, הכהו בפטיש לעשות כלי: ושפט (מלך ישראל) בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד).

—*כּוּתֵּת, כּוּתְּתִים, — כמו פ"ו: סופו של ארז זה באין כ ו ת ת י ן ומכתתין אותו ומסבבין (צ"ל ומסבבין) בו כתים והשאר מניחין על האור (דה"ר ד).

—הפע', הֻכַּת, וַיַּכְּתוּ: וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים וַיַּכְּתוּ[1]) אתכם בשעיר עד חרמה (דבר' א מד). וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום וַיַּכְּתוּם[1]) עד החרמה (במד' יד מה).

—פע', כֻּתַּת, יֻכַּת, יֻכַּתּוּ, — שכתתו אותו: וכל פסיליה יֻכַּתּוּ וכל אתנניה ישרפו באש (מיכ' א ז). — ובהשאלה, הגבורים יֻכַּתּוּ: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יֻכַּתּוּ ומנוס נסו ולא הפנו (ירמ' מו ה). מבקר לערב יֻכַּתּוּ מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — כֻּתַּת בפלוני, כִּתֵּת וא"ז, במלחמה וכדו': ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומת רבות על כל ישבי הארצות וכֻתְּתוּ גוי בגוי ועיר בעיר (דהי"ב יה ה-ו). — ובתו"מ: כזמן שהיא (השדרה) בתוך הקבר אפי' משוברת ואפילו מכותתת (תוספתא אהל' ב ה). השורה והגולגולת אפי' מכותתין אפילו מפורקין (ירוש' נזיר ז נו ג). — ובספה"א: עצים מכותתין כעין קנה מרוסס (ר"ת ב"ק כב:). שעורים מכותתות ומבושלות (תשו' הגא', הרכבי רנו). — ואמר המשורר: פזר נקבצים ונצמתו, ובכלי נפוץ כותתו, נבהלו מפניו ונבעתו, ורעשו מפניו דגי הים (ר"י הגוי, מי כמוך). תמרי יֻכַּת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זיקי הנפש, יטשו לויותם יותכו יפלו (יה"ג, הוי אח א). כוכב אור ממסלתו נפל משמים, ויֻכַּת לשביבים ויפזר ברוח, ובנפלם עוד הפיצו השביבים קרנים, ובמו נרות אלהים נתנו אור זרות (הוה, איבעי להו).

—נפע' *נִכְתַּת: מגופה ש נ כ ת ת ה היא ושבריה (שבת קכה:). מי שנמעכו הביצים שלו או אחת מהן או נ כ ת ת ו וכו' או נתקו (רמב"ם, ביאת המקד' ז ח).

—התפ', *הִתְכַּתֵּת, — כמו כֻּתַּת במשמ' העקרית: אדמה שהיא קרוב להתפרך ו ל ה ת כ ת ת ואינה אבנים ולא לבנים שרופות (ר"ה שבת פא.). — ובהשאלה: ובימים ההם ובעת ההיא י ת כ ת ת ו גוי בגוי חרב איש ברעהו וישראל יהיו ביניהם בצער גדול (אילימה לרמ"ק, עין כל ס כד).

— [1]) כך דעת קצת הקדמונ' והחדשים שהוא הפעיל מהכפולים, ועי' שרש יכת.

שער הלמד

ל

ל, אות השתים עשרה [1]) באלף-בית העברי ושמה לָמֶד, עי' זה הערך.

מוצא אות זו מן השִּנַּיִם, ר"ל שֶקוֹלָהּ מתהוה ע"י סגירת חלל הפה בהדוק מרפרף של קצה הלשון בהשנים, והיא אחת מאותיות ה ד ל י ק ה [2]), עי' ערך ב. "דליקה, והברתה דומה כמעט בפי כל היהודים, רק שהיהודים ברוסיה ה'כרים אותה קצת קשה כמו קול הלמד הקשה הרוסית [3]). ובקצת ארצות הבדילו בין הברת ל במלת אֵל שקראוה קצת דגושה והברת ל במלת אַל שקראוה רפויה [4]). ל נחה לפני י מוגעת באחת ההנועות היו היהודים לפנים ה'כרים לפעמים, בפרט בקריאה נגינית חגיגית, בהברה חִכִּית רכה מאד עד שהיתה מתמזגת עם הברת היוד שלאחריה [1]).

---

[1]) עי' אדות מקום האות באלף-בית בהערות לאותיות הקודמות. כהפרשיות והמזמורים המסודרים עפ"י סדר א"ב באו הפסוקים המתחילים באות ל אחרי הפסוקים המתחילים באות כ, איכה א יא-יב: כ ל עמה נאנחים וכו' ל ו א אליכם כל עברי דרך, ושם ב יא-יב: כ ל ו בדמעות עיני וכו' ל א מ ת ם יאמרו איה דגן ויין, וכן בשאר הפרשיות. ובמו"כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ"י א"ב: כ פ י ר י ם רשו ורעבו וכו' ל כ ו בנים שמעו לי (תהל' לד יא-יב), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו"כ במשלי לא: כ פ ה פרשה לעני וכו' ל א תירא לביתה משלג. — [2]) ריב"ג: ואותיות הדליקה שבע אלה השלש רצוני למד הלמד והגנן והרש וכו' כי מוצא הלמד מקצה הלשון נוגע בשרשי השנים המשנים (הרקמה, עמ' כ). — [3]) גם בערב' יש ל קשה או עבה זו, אבל רק בהשם אַלְּלָה a), וכבר הזכיר ל זו רס"ג בפרושו לספר יצירה, אמר וז"ל: ואמא אללאם אלצ'ח'מה פפימא בינ אללאם אלמרשלה ואלנונ, ע"כ, ובעבר': והלמד העבה היא מה שבין הלמד השלוחה והנון (ר"י ברצלוני, פרוש יציר' 229). — [4]) כך העיד רשב"ץ דוראן, אמר וז"ל: ובהגיית הלמד יש ג"כ שנוי במקומות יש הוגים אותה כהגיית הלמד הדגושה בהדביק הלשון בעליון החיך וכזה אנחנו שגדלנו בארצות אדום הלועזים מבדילים בין אל הנקוד בצירי בין לאל הנקוד בסגול כי להיות הצירי תנועה גדולה מטים קריאתה אל דגש כמשפט אנא יפה וחביריהם והסגול הוא תנועה קטנה ע"כ תורפין אותה ונשארה הלמד רפויה אבל אין הכלל הזה עולה בידינו בכל מקום ואין לנו בזה אלא הרגל לשוננו וכן הוא בלשון הנוצרים והישמעאלים שאין להם כלל כהבדלת קריאתם אלא ההרגל וקצת סמך יש לזה להבדיל בהגיית הלמד בין רפויה לשאינה רפויה ממ"ש בפ' הגוזל יש תלמוד קאמר מר או ישתלמו קאמר מר (ב"ק קד:) וזהו סיוע להגייתנו כי להגיית ארץ ישמעאל הגיית יש תלמוד והגיית ישתלמו שוה (מגן אבות, חלק יעקב ג ד). והנה הוכחתו של רשב"ץ אינה כ"כ מוכרחת, כי אדרבה מספקפוקו של בנו של רב הונא נראה באמת כי לא היה שום הבדל בקריאת ישתַּלְמוּ ובין קריאת יש תלמוד, ונראה כי רב הונא לא היה מדגיש את הלמד, ונראה מזה עוד כי הדלת בסוף הברה לא היתה מרגשת ב"כ, לפחות בדבורו של רב הונא, ושתנועת י איתן במלת ישתלמו היתה דומה לתנועת י במלת יש. עכ"פ אין ספק בדבר, כי במקומו של רשב"ץ היו היהודים ה'ברים את הלמד בשני מיני הברות מתחלפות זו מזו. — [1]) אדות הברה זו של האות ל, הנקראת בלעז ההמוני mouillé, ובלשון המדעית הברה חִכִּית, palatale, אין לנו עדות מפ'רשת, אך יש להכריח זאת מהמשנה (סוכ' ד ה) בענין הקפת הערבות במקדש בחג הסכות. במשנה זו נמסרו הדברים שהיה הצבור אומר בשעת ההקפות, ונחלקו שם החכמים בנוסח הדברים שהיו אמרים במשך ההקפות ובשעת פטירת העם. ובכר הובאה משנה זו בערך והו, שהעיד ר"י שהיו אמרים בשעת ההקפות אני ו ה ו הושיעה נא, והוכחתי בהערה שם, כי בונת עדות

a) الله

בצרופי שרשי המלים העבריות אין אות ל מתחברת עם אות ד ואין בהן צרוף לר[1]), יצאה המלה *אולר שצרופה מספק ונראה שאין מקורה עברי.

בתוך הלשון העברית בעצמה וכמו"כ בינה ובין שאר הלשונות השמיות תתחלף אות ל באות נ, כמו לשכה-נשכה, כלה ובערב' כנה a), צלם ובערב' צנם b), וכמו"כ באות ר, כמו ארמון-אלמון, שרשרת-שלשלת, אלמנה-ארמלתא, ובערב' ארמלה c), ובמו"כ עם ם, כמו גלגלת ובערב' גמגמה d), ועם ד, כמו אול ובתלמוד אודא.

בבניני קצת השמות התוסף האות ל בסוף השרש, כמו גבעל, כרמל, קרסל, וכדומה. ובקצת שמות בתוך המלה, כמו שלאנן[2]) במקום שאנן.

בשרש לקח הפל ל פ"פ בצווי: קח במקום לקח, ותבלע בע"פ בעתיד אקח, יקח, וכמו"כ בשם מקח וכדו'.

זו היא, שהמלים אנא יהוה, שקראו בקריאה נגינית הגיגית נשמעו כמו אני והו. ואמרו עוד במשנה שם: בשעת פטירתן מה הן אומרין יופי לך מזבח יופי לך מזבח רבי אליעזר אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח. ע"כ. והנה גם כאן, אעפ"י שעצם פרוש המלים שבשתי הנוסחאות מובן ואינן תמוהות כמו המלים אני והו, אעפי"כ קשה מאד, כי הלא אין זה דבר התלוי בשקול הדעת אלא במסורת ואיך קרה הדבר שהמוסרים, ששמעו באזניהם במקדש, מסרו שתי נוסחאות כל כך מתחלפות זו מזו? על כרחנו עלינו לאמר כי גם כאן באמת יש רק הבדל שמיעת האזן, ושתי הנוסחאות אינן אלא הברות מתחלפות של אותן המלים שהיו אומרים בשעת פטירתם. ורגלים לדבר, שהיו אמרים ליה ולך מזבח, אלא שבקריאה הנגינית נתמזגה האות ל עם האות י, ונתחברה עם הברת האות ו שנמשתה בהקריאה הנגינית להברת האות פ רפה, עד שהמלים ליה-ו-לך נשמעו לאזן כמו יופי-לך. וכבר אמרו קצת החדשים, שהברה זו של האות ל היתה נהוגה גם בעבר', ובזה בארו את הצורה דליו שוקים במקום דללו, כמו בצרפתית fille, שהברתה היא fiie, וכן נהוגה הברה חכית זו בקצת אותיות אחרות בקצת לשונות השמיות, כמו האותיות ר נ בסור' והאות ג בערב' ההמונ' (כל זה Kö. 2, 475). ועוד דבר אחד נלמד משמיעת קריאת ליה-ו- כמו יופ, והוא, שכבר בזמן המשנה התחיל קול פתח ארוך בקריאה ממשכה ונגינית לנטות לקול החולם, והתפשטה נטייה זו מעט מעט ונהיתה לכללית אחר כך בא"י בפרט בזמן קביעת הנקוד, ולציין השתנות זו של קול הפתח הארוך קבעו המנקדים את התנועה קמץ. ועי' אדות זה בהמבוא, חלק הדקדוק. — [1]) מנחם בן סרוק במחברת. וכן בערב', יצאה המלה ח'לר e). — [2]) החדשים אמרים כי זה שבוש פשוט ובחיי הלשון לא היתה נהוגה

a) كَنَّة b) صنم c) ارملة d) جمجمة e) خلر

ל[1]) היא גם אות שמושית, ומשמשת בהודאה כללית של נטייה והתנועעות למקום ולמטרה, ותתחבר בראש המלה במלות הגוף ושמות ומקורות של פעלים, ותנוע בשוא נע ל לפני אות מונעת באחד המלבים: לדרכך (מ"א יט יה), לאלם (בם ז כה), לישבך (ירמ' ל יכ), ללוט (כרלב' יג ס), למישרים (בה"ם ז י), לנכרי (דבר' יד כה), לנגע (ויקר' יג ב). ובקמץ ל בפרט בהפסק גדול או קטן: ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג), ונגד זה: לזאת יקרא אשה (ברא' ב כג), בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע (דבר' יז ח), בין מים למים (ברא' א ו), ובכ"ז: וימס לבב העם ויהי למים (יהוש' ז ה), בין טוב לרע (ויקר' כז לג), ובכ"ז: האדע בין טוב לרע (ב"ב יט נו), להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט), פה לפה (מ"ב י כא), צו לצו (ישע' כח יג), מדור לדור (שם גד י). ובחבור עם קצת שמות שנהיו כמו תה"פ: לבטח, לטהרה, לשם, לנצח, אך: לנצח נצחים (ישע' לד י), לעד, לבז, לרב, לריק, אך: לריק יגיעה (איוב לט יו), לשבע, אך: לשבע נפשו (משלי יג כה). ועפי"ר בהתחברות עם מלים בנות הברה אחת או מקור פעלים מלעיל ולא בסמיכות: לבוא, לגעת, לגשת, לקב, לקום, לצאת, לשאת, לריב, לקחת, לשבת, לתת, ולעומת זה: לבא חמת (במד' יג כא), לשבת אברם (ברא' יו ג), לצאת בני ישראל (שמות יט א). ובחירק בחבור עם מקורי פעלים ובגד כפת אחריה דגושה: לבגד (ישע' לג א), לבכות (ברא' מג ל), לזכר (שם ע יו), לכבוש (אסת' ז ח), לכתב (דבר' לא כד), ללבן (שמות ה ז), ללבש (ברא' כח כ), למכור (נחמ' י לב), לנבח (ישע' נו י), לנגוע (איוב ו ז), לנגף (שמות יב כג), לנדח (דבר' כ יט), לנדר (במד' ו ב), לנפל (שם יד ג), לסבב (שם כא ד), לסבל (ברא' מט יה), לסגור (יהוש' ב ה), לספר (ברא' יח ה), לסתום (דהי"ב לב ג), לפתר (ברא' מא יה), לצבא (ישע' לד א), לקבר (ברא' כג ה), לרגום (במד' יד י), לרדף (יהוש' ח יו), לרכב (ב"ב יו ב), לרפא (הוש' ה יג), לשבר (ברא' יט ט), לשכב (שם לד ז), לשכן (במד' ט כב), לשבר (דהי"א יט ו), לשפט

הכנסת ל בתוך השמות. — [1]) כך שמוש אות ל גם בשאר לשונות השמיות, וסברו קצת חכמי הלשון (P. Lagarde ואחרים), כי זה קצור מן המלה אל, בערב' אלי. אך כבר דחה נלד' דעה זו, ודעת רוב החכמים היא כי הברת קול זה נקבע לכתחלה בלשונ' השמיות להוראה זו של פנייה והעתק, ורגלים לדבר כי הנועתה העקרית הקדומה היתה ל, ואה"כ נשתנית בעבר' לפי דרכי הלשון העברית ומנהגיה, ונעה בתנועות מתחלפות כמו שרשום בפנים.

(שמות יח יג), לִשְׁפֹּךְ (ישע' נט ז), לְהִפּוֹר (קהל' ג ז), לְתַפֵּשׂ (יחזק' כא יו).—וגם עם בגד כפת רפויות: לִבְדּוֹק (דהי"ב כד י), לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ (ירמ' א י), לִצְבֹּא צבא (במד' ד כג), ולא נתברר טעם שנוי זה.—לפני א ה ח ע פתוחה כפתח: לַחְטֹב (דבר' יט ה), לַחְמֵם (ישע' מז יד), לַהְפֹר (יהוש' כ ב), לַחְצֹב (ירמ' ב יג), לַחְקוֹר (משלי כה ב), לַהְשֵׁב (משלי יו ל), לַחְשׂף (חגי ב יו), לַחְתּוֹת (ישע' ל יד), לַחְתֹם (דני' ט כד), לַעְזוֹר (דהי"ב יט ב), לַעְשֵׁר (דבר' כו יב). ועם חטף פתח אחריו: לַאֲכָלִי (ישע' כא ג), לַאֲסוּרִים (שם מט ט), לַאֲשֶׁר (בראש' מג טז), לַחֲבוֹק (קהל' ג ה), לַחֲבֹשׁ (ישע' סא א), לַחֲטוֹף (תהל' י ט), לַחֲשֹׁב[1]) מחשבת (שמות לא ד), לַעֲזֹר (יהוש' י לג), לַעֲצֹר (דהי"ב כב ט). והנוע כפתח גם לפני אותיות אחרות, כשנשמטה אחריה אות פתוחה והוטלה תנועתה על הלמד: לַרְאֹתְכֶם (דבר' א לג), במקום לְהַרְאֹתְכֶם, לַצְבּוֹת בטן (במד' ה כב), במקום לְהַצְבּוֹת, וכדומה. ועם סגול לפני אלף שואית: לֶאְסֹר אסר (במד' ל ג), לֶאְסֹר שריו (תהל' קה כב). ולפני א: לֶאֱסוֹר את שמשון (שופט' יה י). בהמלה השגורה מאד לאמר נחה האלף והלמד תנוע בצירי, לֵאמֹר, וכן לֵאלֹהִים (בראש' יז ז), לֵאלֹהוֹ (חבק' א יא), לֵאלֹהֵיהֶן (במד' כה ב). ובפתח בהשם לַאדֹנִי (בראש' כד לו), לַאדֹנִי (שם יח ל), לַאדֹנֶיךָ (מ"א יח ח), לַאדֹנָיו (שמות כא לב), לַאדֹנֶיהָ (שם ד). ותשמט ה הידיעה אחריה ותקבל תנועת ה הנשמטה: לָאֱלֹהִים (שמות כב יט), לָאֲנָשִׁים (בראש' יט ח), לָאֱמֹרִי (במד' כב ב), לַבָּתִּים (יהוש' ז יד), לַבָּמוֹת (דהי"ב יא יה). לַיּוֹשֵׁב (ישע' כח ו). וכמו"כ תשמט לפעמים ה במקור נפע' בקצת פעלים עם ל השמוש בראשם ותנוע הלמד בצירי: לֵעָנֹת (שמות י ג), במקום לְהֵעָנוֹת, לֵרָאוֹת (שם לד כד), במקום לְהֵרָאוֹת, וכן לֵאוֹר (איוב לג ג), במקום לְהֵאוֹר, וכמו"כ לָבִיא (ירמ' לט ז), במקום להביא. ופשט דרך שמוש זה בזמן המשנה ואח"כ, כמו: לִבָּטֵל, ליבטל (יבמ' ו ו), לֵהָרֵג, ליהרג (ערכ' א ג), לֵהָנוֹת, ליהנות (כתוב' ז א), לִטָּהֵר, ליטהר (כלים ג א), לִטַּמֵּא ליטמא (מעי' ד ו), לִכָּנֵס, ליכנס (ב"ב ג ו), לִסָּקֵל, ליסקל (סנה' ו א), לֵעָשׂוֹת, ליעשות (עדי' ה ו), ועוד. לפני י נחה תנוע הלמד כתנועת חירק ארוך: לִיהוּדָה (במד' א ז).—ותתחבר עם מלות הגוף: לִי, לְךָ, לָךְ, *לֵךְ, לוֹ, לָהּ, לָנוּ, לָכֶם,-כֶן, לָהֶם,-הֶן, לָהֵנָּה, עי' ב"א במקומה.—ועם שמות ופעלים ותשמש[2]), א) להורות הפנייה וההעתק ממקום למקום: ויבא הלך לְאִישׁ העשיר (ש"ב יב ד). ובאו לָהֶם בית ישראל (עמו' ו א). כלם נקבצו באו לָךְ (ישע' מט יח). מלכך יבוא לָךְ (זכר' ט ט). ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת לָמוֹ (דבר' לג ב). שלחוני ואלכה לַאדֹנִי (בראש' כד נו). ואלכה אל מקומי ולארצי (שם ל כה). הנני הולך לְעַמִּי (במד' כד יד). ויתהלכו משם בני ישראל בעת ההיא איש לְשִׁבְטוֹ ולמשפחתו (שופט' כא כד). שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (בראש' לא ג). שובו לכם לְאָהֳלֵיכֶם (דבר' ה כז). שבתי לִירוּשָׁלַםִ ברחמים (זכר' א יו). שובו לַאֲשֶׁר העמיקו סרה (ישע' לא ו). השב תשיבם לְאָחִיךָ וכו' והשבתו לו (דבר' כב א-ב). אלהים חושה-לִּי (תהל' ע ו). ישובו לִי יראיך (שם קיט עט). חושה לִּי האזינה קולי (שם קמא א). עלי לשלום לְבֵיתֵךְ (ש"א כה לה). עלית כלך לַגַּגּוֹת (ישע' כב א). אז ירדו לַשְּׁעָרִים עם יי' (שופט' ה יא). רד לְבֵיתֶךָ (ש"ב יא ח). דודי ירד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הבשם (שה"ש ו ב). ויצאו אנשי העיר לִקְרַאת ישראל (יהוש' ח יד). וישכימו בבקר ויצאו לְמִדְבַּר תקוע (דהי"ב כ כ). צאו לְעָרֵי יהודה (שם כד ה). ולא נסור איש לְבֵיתוֹ (שופט' כ ח). ויברחו איש לְשָׂדֵהוּ (נחמ' יג י). וינגף ישראל וינסו איש לְאֹהָלָיו (ש"א ד י). ויפצו מעל העיר איש לְאֹהָלָיו (ש"ב כ כב). וישב לבן לִמְקֹמוֹ (בראש' לב א). ואתם רצים איש לְבֵיתוֹ (חגי א ט). רגליהם לָרַע ירצו (ישע' נט ז), ואת כל איש ישראל שלח איש לְאֹהָלָיו (שופט' ז ח). — ובהשמטת עצם פעל הפנייה וההעתק מפני שהוא נשמע מכח: לְאֹהָלֶיךָ ישראל (מ"א יב יו). —ועם פעלים של פנייה, הבטה וכדומה: ונבט לָאָרֶץ והנה חשך (ישע' ה ל). כלנו כצאן תעינו איש לְדַרְכּוֹ פנינו (שם נג ו).—ובחסרון הפעל פנה שנשמע מכח: ופניהם לַבָּיִת (דהי"ב ג יג).—ועם הפעל הגביה: העמק שאלה או הגבה לְמָעְלָה (ישע' ז יא). — ועם הפעל פרש: ונפרש כפינו לְאֵל זר (תהל' מד כא).—ואחרי הפעלים של פנייה ותנועה להורות הנגיעה במטרה: דבקה לָאָרֶץ בטננו (תהל' מד כו). מקול אנחתי דבקה עצמי לִבְשָׂרִי (שם קב ו). דבקה לֶעָפָר נפשי (שם קיט כה). תדבק לשוני לְחִכִּי (שם קלז ו). וכנף הכרוב האחר אמות חמש מגיע לְקִיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לִכְנַף הכרוב האחר (דהי"ב ג יב). ותקרב לַשַּׁחַת נפשו (איוב לג כב).—ועם הפעל נשק: גשה נא ושקה-לִּי בני

—[1]) כך בנוסח', ויש ספר' ח שואית.—[2]) במדור שמושי הלמד הלכתי מוקדמוגים בפרט בעקבות ריב"ג בהרקמה שהזכיר כמעט כל שמושיה, ומהחדשים הלכתי בפרט בעקבות מחברתו של פ' גיזברכט F. Giesebrecht, Die hebr. Präposition Lamed, וספרי הדקדוק של גיז' קיין ושל קניג, ומלונו של גיז' בוהל.

ויגש וישק לו (בראש׳ כז כו-כז). וישק יעקב לרחל (בסכט יא). וישק המלך לאבשלום (ב״ש יד לג). ותשק ערפה לחמותה (רות א יד).—ב) להוראת הפניה והנטיה והקרבה לעת מעתות הזמן: ותבא אליו היונה לעת ערב (בראש׳ ח יא). ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת (בס כד יא). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דבר׳ לב לה). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים (יהוש׳ י כז). ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים וכו׳ ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו (ב״ש יא א-ב). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ״א יא ד). רק לעת זקנתו חלה את רגליו (בס טו כג). כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך (בס כ כב). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע׳ יז יד). ויאמר לה בעז לעת האכל (רות ב יד). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ז). ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בצרה (תהל׳ ט י). תשיתמו כתנור אש לעת פניך יי׳ באפו יבלעם ותאכלם אש (בס כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (בס לב ו). אל תשליכני לעת זקנה (בס עא ט). בהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). וירד לקץ שנים אל אחאב (דהי״ב יח ב). ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם (דני׳ א יח). ולקץ שנים יתחברו (בס יא ו). ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (בס יב יג).—וגם לשעה קבועה בזמן העתיד: התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר למחר (שמות ח ה-ו). והיו נכנים ליום השלישי (בס יט יא). והיה נכון לבקר (בס לד ב). התקדשו למחר (במד׳ יא יח). צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ). להיות עתידים ליום הזה (אסת׳ ג יד). וגם למחר אני קרוא לה (בס ה יב).—ועם המלה מועד: אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראש׳ יז כא). למועד אשוב אליך כעת חיה (בס יח יד). ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים (בס כא ב). את חג המצות תשמר וכו׳ למועד חדש האביב (שמות כג טו). ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא). — ובמשמ׳ כאשר יבוא: ומה תעשו ליום פקדה (ישע׳ י ג). מה תעשו ליום מועד וליום חג יי׳ (הוש׳ ט ה). שמה ושערורה נהיתה בארץ וכו׳ ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה ל-לא). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). והיו לי אמר יי׳ צבאות ליום אשר אני עשה סגלה (מלא׳ ג יז). — ובפעולה נמשכת להורות העת שעד אז תמשך הפעולה: ולא ילין לבקר זבח חג הפסח (שמות לד כה). ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ טז ד). וייחל שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל (ש״א יג ח). חמאה ודבש יאכל לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (ישע׳ ז טו). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמו׳ ד ז).—ואחרי המלה עד: ואני ישב משומם עד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי״ב כט כח).— ולפני המלים דור, נצח, עד, עולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג טו). לדור ודור ישכנו בה (ישע׳ לד יז). אתה יי׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכ׳ ה יט). ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור (יוא׳ ד כ). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים (ישע׳ נא ח). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר (תהל׳ מט יב). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (בס עז ח-ט). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר (בס פה ו). עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (בס פט ה). ואתה יי׳ לעולם תשב וזכרך לדר ודר (בס קב יג). לעולם יי׳ דברך נצב בשמים לדר ודר אמונתך (בס קיט פט-צ). כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור דור (משלי כז כד). ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע׳ ל ח). ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). לא החזיק לעד אפו (מיכ׳ ז יח). שפת אמת תכון לעד (משלי יב יט). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ומזה אחרי הפעלים אמר, דבר, נתן, ענה, עשה, שלח, הרע, היטיב, וכיוצא בהם, שיש בהם ענין של פניה והעתק גשמי או רוחני מאיש לאיש, מדבר לדבר.—וכמו״כ בפעלים שמשג הפניה וההעתק הוא דמיוני: דמה לו, חם לו, חרה לו, טוב לו, מר לו, נעם לו, וכיוצא בהם.—ותבוא אחרי קצת פעלים בכנוי הגוף להטעים את הפעל, ברח לו, דמה לו, הלך לו, וכיוצא בהם: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי (בראש׳ כז מג). סב דמה לך דודי לצבי (שה״ש ב יז). לך לך מארצך וממולדתך (בראש׳ יב א). קח נא את בנך וכו׳ ולך לך אל ארץ המריה (בס כב ב). ימאסו כמו מים יתהלכו למו (תהל׳ נח ח). חדלו לכם מן האדם (ישע׳ ב כב). חדל לך מאלהים אשר עמי (דהי״ב לה כא). הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שפט׳ כ ז). הבו לכם עצה מה נעשה (ש״ב טז כ). שבו לכם פה עם החמור (בראש׳ כב ה). נטה לך על ימינך או

על שמאלך (ב"ר כ כח). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי (דבר׳ א ז). עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד (שם ב יג). על הר גבה עלי לך מבשרת ציון (ישע׳ מ ט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה (דבר׳ א מ). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שה"ש ב י). שובו לכם לאהליכם (דבר׳ ה כו). השמר לך פן תשיב את בני שמה (בראש׳ כד ו). השמרו לכם פן יפתה לבבכם (דבר׳ יא יו).—וגם בזמן עבר: לך מזה ופנית לך קדמה (מ"א יז ג). לך ובאת לך ארץ יהודה (ש"א כב ה).—ואחרי עתיד: ותבטח לך על מצרים (ישע׳ לו ט).—ולנסת׳: ותלך ותשב לה מנגד (בראש׳ כא יו). וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שמות יח כז). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (תהל׳ קכ ו). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד). — ולמד"ב: יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (יחזק׳ לז יא).—ג) במשמ׳ בשביל טובתו של פלוני, בשביל כבודו וכדו׳: ונשמרתם מאד לנפשתיכם (דבר׳ ד יה). הלנו אתה אם לצרינו (יהוש׳ ה יג). את מי אשלח ומי ילך לנו (ישע׳ ו ח). ידעתי כי אלהים לי (תהל׳ נו י). יי׳ לי לא אירא (שם קיח ו). לולי יי׳ שהיה לנו (שם קכד א). ואמרתם ליי׳ ולגדעון (שפט׳ ז יח). ליה ולך מזבח (סוכ׳ ד ה).—ד) להורות הקנין: יש לי רב אחי (בראש׳ לג ט), ועי׳ ערך יש. ולרש אין כל (ש"ב יב ג), ועי׳ ערך אין. הנה נא לי שתי בנות (בראש׳ יט ז). ויהי לי שור וחמור (שם לב ו). ויקח לו למך שתי נשים (שם ד יט). לך אני וכל אשר לי (מ"א כ ד). כי לי כל חיתו יער (תהל׳ נ י). ליי׳ הארץ ומלואה (שם כד א). השמים שמים ליי׳ והארץ נתן לבני אדם (שם קיה יה).—ובמשמ׳ פלוני עשה דבר: לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני (יחזק׳ כט ג). יען אמר יאר לי ואני עשיתי (שם ט).—ומי שעשה מזמור וכדו׳: מזמור לדוד (תהל׳ כג א). לדוד מזמור (שם כד א). לדוד (שם כה א).—ולהורות השיכות: המת לירבעם (מ"א יד יא), מאנשי ירבעם ומבני ביתו.—וכמו מסיבות: הצפים לשאול (ש"א יד יו). חלקת השדה לבעז (רות ב ג). פתח הבית לאלישע (מ"ב ה ט). ויברחו שני עבדים לשמעי אל אכיש (מ"א ב לט). בערי השפלה והנגב ליהודה (דהי"ב כח יח). ראשי האבות ללוים (דהי"א יה יב). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (ירמ׳ ו כה).—ובמשמ׳ מוכן

לו: כי יום ליי׳ צבאות על כל גאה ורם (ישע׳ ב יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד (שם כח ב).—ועם מקור אחריו להורות המעשה המוטל עליו: הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך (ש"א כג יט-כ). ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו (עזר׳ ד ג).—ומה שבכחו ויכלתו של פלוני: יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש׳ לא כט). ליי׳ הישועה (תהל׳ ג ט). יש ליי׳ לתת לך הרבה (דהי"ב כה ט).—ובמשמ׳ זה ברצוננו או לא ברצוננו לעשות: ואין לנו איש להמית בישראל (ש"ב כא ד), לאמר אין ברצוננו להמית אדם בישראל.—ובמשמ׳ זה נאות וראוי: הס כי לא להזכיר בשם יי׳ (עמו׳ ו י). לא לך עזיהו להקטיר ליי׳ כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מיי׳ אלהים (דהי"ב כו יח). אין להם לסור מעל עבדתם (שם לה יה). אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין (משלי לא ד).—ואחרי מספרים להורות זמן, קצת כמו ב: בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר (מ"ב כה ג). בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש (בראש׳ ז יא). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (שם ח ה). בתשעה לחדש בערב (ויקר׳ כג לב). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א).—ה) בשמוש יחס הפעול גם אחרי פעלים יוצאים, במקום את: אל נא רפא נא לה (במד׳ יב יג). לשחת לעיר בעבורי (ש"א כג י). ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר (ש"ב ג ל). ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך (מ"א א ט). הנני רפא לך (מ"ב כ ה). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש׳ ה יג). כרפאי לישראל (שם ז א). ויקח רב טבחים לירמיהו (ירמ׳ מ ב). האבלים למעדנים נשמו בחוצות (איכ׳ ד ה). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט כח). הלאל ילמד דעת (שם כא כב). ואשלחה לאליעזר לאריאל וכו׳ ואוצאה אותם על אדו הראש וכו׳ ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו (עזר׳ ח יו-יז). ויבדל דוד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן (דהי"א כה א), ונהוג שמוש זה של ל׳ עם הפעל הושיע.—ובפרט אם הפעול קודם להפעל: לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות (ש"א כב ז). כמים לים מכסים (ישע׳ יא ט). לכלם בשם יקרא (שם מ כו). כי לאויל יהרג כעש (איוב ה ב). — ו) להורות יחס האמור לדבר מן הדברים: ויגדל המלך שלמה מכל

מלכי הארץ לעשר ולחכמה (מ"א י כג), לאמר שגדולתו היתה בעשר ובחכמה. ויכנו בני ראובן וגו' מזבח גדול למראה (יהוש' כב י). לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יט), ר"ל שלא ראה רעות כהנה. ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים (איוב ל א). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראש' יט כא). זאת התורה לכל נגע הצרעת (ויקר' יד נד). אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני (איוב ט יט). לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר' כד ה), בענין כל דבר. ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע' לו ט).—ובמשמ' על אדות: אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט' ט נד). — ז) כענין באור ופרוש להאמור קדם: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק (מ"ב יב ו). ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו (בראש' כג י). והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על גגתיהם (ירמ' יט יג). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו (עזר' א ה). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל (יהוש' יז טז). כל כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים (עזר' א יא). — ובהחלת מאמר במשמ' במה שנגע בענין פלוני: ועשית סירתיו וגו' לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז ג). ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה (דהי"א ז א). ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (שם כד א). למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן קרא (שם כו א). והבית הזה אשר היה עליון לכל עבר עליו ישם (דהי"ב ז כא).—ולחלק: עץ פרי עשה פרי למינו וגו' עשב מזריע זרע למינהו (בראש' א יא-יב). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה (שם ח יט). ואיש על דגלו לצבאתם (במד' א נב), כל צבא וצבא בלבדו. בני מררי למשפחתם לבית אבתם (שם ד כט). אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם (שם לג א-ב).—ובמשמ' לבאו"א מן: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה (במד' ה ט). ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה (שם יח ח). ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי' תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי' יקרב לגברים (יהוש' ז יד). ועתה התיצבו לפני יי' לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים (שם כט ב). — ובמשמ' במו, כמדה, במדת, בצורה: יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דבר' לב ח). ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח (ישע' יא ג). —וע"ם פה, לפי, עי' ערך פה.—ח) להורות כונת דבר, כמו כונת בתכת ובדומ': קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע' ח א). ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו (יחזק' לז יז).—ט) בפעלי מלואים לפעלים משמשים אחריהם פעל אחר כמו אבה, הפיץ, יכול, החל, הרל, הוסיף, כלה, מהר, מאן קוה, וביוצא בהם.—ולפני מקורי פעלים להורות מטרת הפעולה: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). וירד יי' לראת את העיר ואת המגדל (שם יא ה). ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט (שם יח יט). ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה (שם כג ב). ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (שם כח ד). ולבן הלך לגזז את צאנו (שם לא יט). ויבא הביתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב (שם לד ז). אם תהיו כמנו להמול לכם כל זכר (שם יה). לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק (שם לב ו). או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב (ויקר' ה ד). ויקדשהו לכפר עליו (שם ח טו). והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ (במד' יד לו). ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי' לשאול לכם מלך (ש"א יב יז). כי בן אישה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל (ש"ב ג ט-י). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (שם יד טז). ושמרת את משמרת יי' אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו (מ"א ב ג). אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (שם יד ח-ט). כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע' לז ג). מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן (ירמ' לז כו). אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית להכעסני במעשי ידיכם

לקטר לאלהים אחרים (שם מד ז-ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך (תהל׳ י יד). כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (שם עח יח). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (שם קא ח). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן (שם קד יד-יה). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (משלי ח לד). שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט (שם יח ה). ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ׳ יג יח).—וכמו״כ תבוא קודם הפעל העקרי: לראות את ערות הארץ באתם (בראש׳ מב ט). לגור בארץ באנו (שם מז ד). אם לקרא לך באו האנשים (במד׳ כב כ). כי לחפר את כל הארץ באו (יהוש׳ ב ג). לאסור את שמשון עלינו (שפט׳ יה י). לזבח ליי׳ באתי (ש״א יו ב). כי להרג את ישראל עלה (שם יז כה). ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש״ב יב י). הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם (ישע׳ י א-ב). — ויבא פעל המטרה בלי תוספה אחריו: אשר ברא אלהים לעשות (בראש׳ ב ג). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד (ש״ב יד כה). והללתם את שם יי׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם (יואל׳ ב כו).—ואחרי שם: כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כו ב).—והפעל לאמר אחרי פעל דבר וכדו׳.—וכמשמ׳ מה שיהיה ממעשה מהמעשים: ויהי האדם לנפש חיה (בראש׳ ב ז). ויבן יי׳ אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (שם כב). ואעשך לגוי גדול (שם יב ב). קח נא את בנך וכו׳ והעלהו שם לעלה (שם כב ב). על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים (שם מג יח). כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על עמי ישראל (ש״א ט יו).—ובענין זה השמוש יצא וכדו׳, לדבר: יצא להפשי (שמות כא ב). להפשי ישלחנו (שם כו). יצאתי לשטן (במד׳ כב לב). ויקם שדה עפרון וכו׳ לאברהם למקנה (בראש׳ כג יז-יח), ועטתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר׳ לא כא). לקום אלי לארב כיום הזה (ש״א כב יג). אלהים בארמנותיה נודע למשגב (תהל׳ מח ד).—וגם בלי הפעל, והוא נשמע כבה: בת עמי לאכזר כיענים במדבר (איכ׳ ד ג), ר״ל נהיה לאכזר. כני איש עד מה כבודי לכלמה (תהל׳ ד ג), ר״ל יהיה לכלמה. כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו (דני׳ ט יו).—י) מה שצריך שיעשה, שעתיד להעשות: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות (דבר׳ לא יז). ויהי השער לסגור (יהוש׳ ב ה). ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע׳ ה ה). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (שם ו יג). ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (שם לז כו). יהי אחריתו להכרית (תהל׳ קט יג).—ואחרי מה: מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך (מ״ב ד יג).—ואחרי עלינו, להורות הצרך והחובה: ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת (ש״ב יח יא). כדבריך עלינו לעשות (עזר׳ י יב).—ואחרי ל, לי, לך וכו׳: הלא לכם לדעת כי יי׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם (דהי״ב יג ה).—והמקור לבדו: ויאמר (היה צריך) להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה (מ״ב יג יט). ואפיים להוציא אל הורג בניו (הוש׳ ט יג). ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יז). כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ט). בערוץ נחלים לשכן (איוב ל ו). ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים (דהי״א ט כה). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה (שם כב ה).—ועם ו להמשיך פעל שקדם לו: מלאו ידכם היום ליי׳ כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה (שמות לב כט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם (תהל׳ קד כא). כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א).— יא) לשבועה, כמשמ׳ באמת: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר (ישע׳ ח יט-כ).—*וקצת כמו אות הקריאה: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו וכו׳ האח למות כי טוב חקיך לאיש אונים וחסר עצמה (ב״ס גני׳ מא א-ב). — ובתו״מ, כרוב השמושים שבעברית העתיקה. —ובמקום ב: שטעם טעם פשפש לתוך פיו (תרומ׳ ה ב).—ובמקום יחס הפעול: כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים (תרומ׳ יא ט). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה (חגי׳ ב ה). יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (כתוב׳ ז י). שאין מקרבין לו לאדם

אלא לצורך עצמן (אבות ג נ). מצאו (משה) להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.).—ואחרי קצת פעלים: ונאכלין בכל העיר לכל אדם ובו' אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח' ה ו). ואינו נאכל (הפסח) אלא למנויו (שם ז). — ובשמושי הזמן: לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו (מעשר' ד ג). ר' יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ר' יוסי ור"ש אומרים לשתי שבתות (שבי' ב ו). שאינן עושין אלא לשלש השנים (כלא' ב ה). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר (שבת יט ה). ואחר לשלשים יום גוזברין פותחין אותה (שקל' ה ו). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום (ב"מ ב ח). נאפה (לחם הפנים) בערב שבת ונאכל בשבת לתשעה חל יו"ט להיות ערב שבת נאכל לעשרה שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לאחד עשר (מנח' יא ט). —ותשמש להוראת הזמן בצרוף עם כְּשֶׁ-, לִכְשֶׁ-, במשמ' כַּאֲשֶׁר יבוא הזמן: מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו (סוכ' ג ט). אמרו לו (לר' עקיבא) לא תהא כהנת בפונדקית אמר להן לכשתהא פונדקית נאמנת (יבמ' יו ז). האונס נותן (את הקנס) מיד והמפתה לכשיוציא (כתוב' ג ג). הנושא את האשה ופסקה עמו בדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים נשאת לאחר ובו' לא יאמר הראשון לכשתבוא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהיא אמה (שם יב א). הריני נזיר לכשיהיה לי בן (נזיר ב ז). מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין ובו' לכשיצא בעלה מבית האסורין ישקנה (סוט' ד ה). ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (אבות ב ד). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר ובו' פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ' ב ח). שור זה הקדש לכשאקחנו בית זה הקדש לכשאקחנו ובו' תנו גט לאשתי לכשאקדישנה (שם נדר' ו ו). מצוה לראות גדולי מלכות לכשתבוא מלכות בית דוד יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות (ירוש' ברכ' ג ו). לכשארצה אהא נזיר (נזי' ג:). אדם אומר דבר שברשותו לכשיצא מרשותו (שם מז.). — ובצרוף עם שֶׁ, לְשֶׁ-: לשעבר אדם נברא מן האדמה והוה בראת מאדם מכאן ואילך בצלמינו כדמותינו (מד"ר בראשית ח). לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה ודבר אגדה (סופרים עז ד).—ולחֵלֶק: כל שלשה דלועין לבית סאה (כלא' ג ז). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה (שם ה א). עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי' ג ג). המסלת קב או קבים לסאה (תרומ' יא ה). ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (שם ה א).—ולהורות המטרה: המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים (פאה ה ח). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאוה (מע"ש א ג). אמרו לו לר"ג מה אנו לירד (מהספינה להגמל) (עירוב' ד ב). דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה' ד א). השוחט את הזבח לזרוק דמו בחוץ ובו' להקטיר את אמוריו בחוץ ובו' לאכול בשרו בחוץ (זבח' ב ב). שחטו על מנת לתנו על גבי הכבש (שם ג ו).—ובמשמ' בענין: שלש ארצות לחלה (חלה ד ח).—ובמשמ' בתנאי כך וכך: בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — ובמשמ' מוכן, נועד לדבר: הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).—ומה שנעשה בדבר: ואין חותכין את הפתילה לשנים (ביצ' ד ד). ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכו' ג יב).—ולפני השם אור, קרא לאור, העיר לאור, במשמ' בפני, בעזרת: ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). מעידין לאור הנר ולאור הלבנה (יבמ' יו ו). ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). — ואחרי אפשר: כל מלאכה שאפשר לעשותה בע"ש אינה דוחה את השבת ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מגי' כא יד). אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חול' ס:).—ואחרי צריך: אם ראית שמן שהוא מהלך בעזרה אין אתה צריך לשאול מה הוא (זבח' י ח).—ואחרי רשאי: הכהנים רשאין לשנות באכילתן (שם ז).—ועם כנויי הגוף אחרי קצת פעלים להטעים: נפל לו עליה ופירש טליתו עליה (פאה ד ג). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות ובו' בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים (שקל' ה ד). בא לו (הכהן) אצל פרו (יומ' ג ח) בא לו למזרח העזרה (שם ט). בא לו אצל פרו שניה (שם ד ג). בא לו אצל פר ושעיר הנשרפין (שם

ו ז). בא לו כהן גדול לקרות (שם ז א). נפטרו זקני ירושלם והלכו להן (סוט׳ ט ה). הלך (בעל החמור) ומשך לו ואמר הואיל ועליך מצוה (לפרק) אם רצונך לפרוק פרוק (ב״מ ל י). בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים ויוצא והולך לו (תמיד א א). נשמט השני והלך לו (שם ז ג).— אחרי יש, אין, בכנוי ישנה, אינה, תבוא לפעמים הלמד בראש שֵם ללא צרך: אמר רשב״ל משום לוי סבא אינה לשחיטה אלא בסוף ור׳ יוחנן אמר ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (חול׳ כט:), במקום אין שחיטה, יש שחיטה.—ולפני ב בהמלה לכתחלה, עי׳ תחלה. — במקורי פעלי פ״א תשמט לפעמים א פ״פ ואחרי למד השמוש תבוא ו נחה, לוכל במקום לאכ׳ל, לומר במקום לאמ׳ר, לוסר במקום לאסור. — לפני עולם, לעולם, הלמד כקצת ב״י עתיקים קמוצה, לָעולם, עי׳ עולם. — יב) *להגיית אווי[1]), במשמ׳ הניח אותו לעשות: אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול ליבטל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (עדי׳ א יג), האם נניח אותו שיבטל. — יג) *להורות הסבה, במשמ׳ בשביל, בגלל, מפני: ולא ירצו להמיתו להיותו איש צדיק (יוסיפון, פרק עה). איני דורש החכמה לתקוה שאגיע עד קצה (מכת׳ הפניני, בעל התגמה). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסבים אל האמת ומאמין אותם כפשטם ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו חושב שזהו דעת התורה (העקרים א ג). ולזה לא באו כהם מהנבואות ב״א המתיחסות לעניני אותם השופטים והמלכים ולספוריהם כי להיותם הכרחיות לידיעת הספור היה ראוי ומחוייב שיתחברו עמהם ויבאו בתוכם (רי״א, הקד׳ לנביא׳ א׳).

במספרים תשמש ל במקום המספר שלשים: אל״ף חד למ״ד תלתין ה״א חמשה (ירוש׳ שבת ז ט:). למ״ר שלשים יו״ד עשרה הרי מ׳ (מד״ר במד׳ ז).

לֹא[2]), וגם לוא, ל׳ה,—מלת השלילה, no; non; nein.

א. לשלל פעולה, להורות התנגדות לרבר שנאמר שם, שאינו כך, ההפך מן הֵן, כֵּן, ותשמש, א) עם פעל עבר: לֹא הביט און ביעקב (במד׳ כג כא). ולֹא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג). לֹא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לֹא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל (יהוש׳ ח לה). לֹא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ׳ יה יז)—ועם עתי׳: ועתה לֹא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש׳ יא ו). לֹא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש׳ א ה). ולֹא ישמע אלכם פרעה (שמות ז ד). ולֹא תקיא הארץ אתכם (ויקר׳ יח כח).—ובמשמ׳ צווי: ולֹא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב י). לֹא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם כ ג). לֹא תרצח לֹא תנאף לֹא תגנב (שם יג-יה). ולֹא תעלה במעלת על מזבחי אשר לֹא תגלה ערותך עליו (שם כ כו). לֹא תעשו לכם אלילם (ויקר׳ כו א). ולֹא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם (שם כ כג). ונתנו אתו (את הרוצח) ביד גאל הדם ומת לֹא תחום עינך עליו (דבר׳ יט יב-יג). לֹא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהוש׳ א ח). ויהי דבר יי׳ אלי לאמר לֹא תקח לך אשה ולֹא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה (ירמ׳ יו א-ב). — ועם בינוני: והוא לֹא שֹׂנֵא לו מתמל שלשם (דבר׳ ד מב). ותעשה אדם כדגי הים כרמש לֹא משֵׁל בו (חבק׳ א יד). ולֹא יודע עול בשת (צפנ׳ ג ה). גם לי לבב כמוכם לֹא נֹפֵל אנכי מכם (איוב יב ג).— ופעמים אחדות המלה לֹא זו אחרי זו: ארץ מצרים נבוא אשר לֹא נראה מלחמה וקול שופר לֹא נשמע וללחם לֹא נרעב (ירמ׳ מב יד). לֹא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולֹא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולֹא יפקדו ולֹא יעשה עוד (שם ג יו). לֹא שמעה בקול לֹא לקחה מוסר ביי׳ לֹא בטחה אל אלהיה לֹא קרבה (צפנ׳ ג ב). לֹא כרת שרך ובמים לֹא רחצת למשעי והמלח לֹא המלחת והחתל לֹא חתלת (יחזק׳ יו ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לֹא יפקד הנער לֹא יבקש והנשברת לֹא ירפא הנצבה לֹא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא יו). — וכמו כן בצווי: לֹא תאבה לו ולֹא תשמע אליו ולֹא תחום עינך עליו ולֹא תחמל ולֹא תכסה עליו (דבר׳ יג ט).—ויש שתפסיק מלה אחרת בין לֹא ובין הפעל, כדי להטעים את הדבר שכונת המדבר אליו: לֹא מים עיף תשקה

---

[1]) בארמ׳ מצוי שמוש זה של האות ל בראש פעלים: לית ני, ר״ל הניחה שילמד, לימא, הניחה אותו שיאמר.

[2]) במקום לַא הקדומה, ומשתפות במלה זו כל הלשונות השמיות במשמ׳ זו. באשור׳ לַא, בפתח ארוך, בארמ׳ לָא, בערב׳ לַא [a]), בלי המזה וגם לפעמים בהמזה, ואצל הפלחים לפעמים גם בקול ע (Bauer, Pal. Ar. 94).

והנה קצת החדשים אמרו, כי אין מלה זו קדומה בצורה קצרה זו ונקבעה לכתחלה כך למשמ׳ השלילה, אלא שהיא נגזרה מן פעל לאה, וכדומ׳. אבל אלה השערות רחוקות ורחוקות, ואין כל צרך בהן, כי דבר טבעי הוא שלהוראת מושג קדום וטבעי כמו השלילה הפשוטה נקבע בלשון הברה אחת, שהיא הברה היותר קלה גם להילד להגותה כזעזוע הלשון.

[a]) لا

ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל (קהל׳ י י). לא יי׳ שלחני (במד׳ יו כט). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר׳ ח ט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש״ב ג לד). כי לא במותו יקח הכל (תהל׳ מט יח). אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה (שם עד ט). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונתינו גמל עלינו (שם קג ט-י). כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג יו). לא יעקב יאמר עוד שמך (בראש׳ לב כט). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז).— ופעמים אחדות זו אחרי זו: לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום (במד׳ יא יט).—ובפעל עם מקורו לפניו תבוא לא בין המקור והפעל: והצל לא הצלת את עמך (שמות ה כג). אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שפט׳ יה יג). הידע לא נדע כי כל נבל ימלא יין (ירמ׳ יג יב). ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (שם ל יא).—ויש שתבוא לא גם לפני המקור: ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון (בראש׳ ג ד). אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמו׳ ט ח). אח לא פדה יפדה (תהל׳ מט ח).—ועם שם לשלילת הדבר של השם: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי (ישע׳ נה ח). כי לא אל חפץ רשע אתה (תהל׳ ה ה).—ועם מלת הגוף: תהום אמר לא בי היא (איוב כח יד).—ובמאמר יחסי: כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב). —ועם תאר: שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה). ועם שם: לא איש דברים אנכי (שמות ד י). לא איש אל ויכזב (במד׳ כג יט). לא נביא אנכי (עמו׳ ז יד). חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישע׳ כב ב). העם הזה אמרו לא עת בא עת בית יי׳ להבנות (חגי א ב). אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (תהל׳ כב ג). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). וזכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (שם יח יז). בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (שם כב יו). הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (שם לו כו).— ומשמש כנשוא המשפט: ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש׳ כט ז). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב).—ובמשמ׳ לבלתי: שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב), ר״ל לבלתי יקרע. ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע׳ מא ז). — ועפי״ר עם ו, ולא: רדו שמה ושברו

לנו משם ונחיה ולא נמות (בראש׳ מב ב). ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני יי׳ ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו (דבר׳ יז יז). אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך (ש״ב יג כה). במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ד).—ובמקום האם לא: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח כב), האם לא יסקלנו. אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (ש״א כ ט), האם אפשר שלא אגיד אותה לך. — ואחרי אם, אם לא, בדבור של שבועה, בפרט אחרי חי אני: לכן חי אני נאם אדני יי׳ אם לא יען את מקדשי טמאת (יחזק׳ ה יא). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות (שם יז יו). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא יען היות צאני לבז וגו׳ לכן הרעים שמעו דבר יי׳ (שם לד ח-ט). חי אני וגו׳ אם לא דם שנאת ודם ירדפך (שם לה ו). לכן כה אמר אדני יי׳ אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים (שם לו ה). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם ז). ובקנאתי באש עברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול (שם לח יט).—ואחרי תנאי, המלה לא בלבד לשלל את התנאי שקדם לה: הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה (בראש׳ יח כא). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם (שם מב יו). ואמר לו כי עתה התן ואם-לא לקחתי בחזקה (ש״א ב יו). אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם-לא חדלו (זכר׳ יא יב).— ב) בתשובה שלילית על דבר, תשלל המלה לא בלבדה את כל האמור קדם: הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו-לא כי ברחוב נלין (בראש׳ יט ב), ר״ל לא נסור ולא נלין אצלך. ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת (שם יח יס), ר״ל לא כמו שאמרת לא צחקתי אלא צחקת. ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב ט-י), לא כמו שאמרת כי מרגלים אנו. ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד), לא כמו שעלה על דעתך כי לצריכם אני. הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישם בי (איוב כג ו).—ועם ו, ולא, במשמ׳ אם לא: ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גזזים לעבדך ילך

נא המלך ועבדיו עם עבדך ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו (אבשלום בהמלך) ולא אבה ללכת ויברכהו ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כד-כו). ויפצר בו (נעמן באלישע) לקחת (ממנו מתנה) וימאן (אלישע) ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מ"ב ה טו-יז).— ולשלילת מלה אחת: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראש' כ יב).—ג) ותבוא עם המלה השלולה באלו היתה מלה אחת, עם שמות: הם קנאוני בלא-אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא-עם בגוי נבל אכעיסם (דבר' לב כא). וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר (ש"ב כג ד).—ומצוי שמוש זה בפרט בספרות החדשה: בקר לא-עבות אהד, לאמר בקר שהשמים טהורים, לא מעננים. כהניף שבט את מרימיו בהרים מטה לא-עץ (ישע' י יה). ונפל אשור בחרב לא-איש וחרב לא-אדם תאכלנו (שם לא ח). ויתעם בתהו לא-דרך (איוב יב כד). הושעת זרוע לא-עז (שם כו ב). ואמרתי ללא-עמי עמי אתה (הוש' ב כה). השמחים ללא דבר (עמו' ו יג). מה עזרת ללא-כח וכו' מה יעצת ללא חכמה (איוב כו ב-ג). והיה כהן ללא אלהים (דהי"ב יג ט).—וכמו"כ בחבור עם תאר: ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים (בראש' ז ב). שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא-חסיד (תהל' מג א). יתיצב על דרך לא-טוב (שם לו ה).— ועם שם בכנוי, לא פשעי, וכדומ', במשמ' לא פשעתי: הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא-פשעי ולא-חטאתי יי' (תהל' נט ד).— ובמשמ' בלא: ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא בנים (דהי"א ב ל). וימת יתר לא בנים (שם לב).—ר) בלא: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה (ויקר' יה כה). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (במד' לה כב). בלא יומו תמלא (איוב יה לב). ואת הגר עשקו בלא משפט (יחזק' כב כט). האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה (תהל' יז א). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דהי"א יב לג). קדר הלכתי בלא חמה (איוב ל כח). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע' נה א-ב). תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל' מד יג). ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ' ב יא).—וגם לפני עתי': נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם (איכ' ד יד).— ועם מקור: או בכל אבן אשר ימות בה (הדפו) בלא ראות (במד' לה כג).—וגם לפני פעול עם כ הדמיון: כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח).—בלוא, באלו לא: ושתו ולעו והיו כלוא היו (עבד' א יו).— ללוא, ללא: נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני (ישע' סה א). וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה (דהי"ב יה ג).—ולפני מלת הגוף: הקשיח בניה ללא לה (איוב לט יו). — שלא: ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם (תהל' קכד ו). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (שם קכט ז). כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו (קהל' ב כא). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד).—ותשמש בחבור עם שמות להיות לשם עצם פרטי של מקומות ואנשים וכדומ': לא דבר (ש"ב יז כז), מקום בגלעד.—לא עמי: ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי (הוש' א ה-ט). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה (שם ו).—ובתו"מ כמו במקרא.—ושנוי פעמים אחרות: העובר אינו מציל לא את העמר ולא את הקמה (פאה ו ח). מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהן (שם ח ט). לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים (דמאי ב ג). אין קושרין את הסום לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון ולא את הלובדקים לגמלים (כלא' ח ד). אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר וכו' ולא באליה ולא בחלב (שבת ב א). הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב"ק א ד). לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה ולא את בני מעים היוצאין עמה ולא ספגו במלח (זבח' ו ו). אין חייבין עליו לא משום זרות ולא משום טומאה ולא משום מחוסר בגדים ולא משום רחוץ ידים ורגלים (שם יד ג). אין מביאין לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית האילן (מנח' ח ב). אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל (שם ו). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש ולא לתוך המדורה ולא לתוך דבר המאכד (תוספתא דמאי א י). הקוצין הללו אינם לא מתגבשין ולא נזרעים (מד"ר בראש' מה). — ואחרי אין: הסלת והשמן אינם מעכבין את היין ולא היין מעכבן (מנח' ד א).—ותשובה שלילית על שאלה: אמר להן (ר"ג לחכמים) אם בזמן שהוא עומר אחד וכו סאתים ושכחו אינו שכחה וכו' אמרו לו לא (פאה ו ו). אמרו ב"ה לב"ש הואיל וטהורה

אסורה לזרים וטמאה אסורה לכהנים מה טהורה עולה אף טמאה תעלה אמרו להם ב"ש לא (תרומ' ה ד). הכשר מגע נבלה דברי ר"מ וחכ"א מגע טריפה שחוטה (אמרו לו חכמים לר"מ) מה מצינו בטרפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר אמר להם ר"מ לא אם טיהרה שחיטת טריפה אותה דבר שהוא גופה וכו' מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טריפה לא תטהרנה שחיטתה לא אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול' ד ד). א"ר עקיבא אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר לו השב אמר לו לא אם אמרת במעילה וכו' אמר לי חייב על כל אחת ואחת וכו' אמרתי לו לא אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות (כרית' ג ט-י).— בְּלֹא: ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנח' ד ב). אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם שהכבשים מתירין את עצמן בלא להם לחם בלא כבשים אין לו מי יתירנו (שם ג). כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד"ר בראש' יז). — *בלֹא הם: כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם וכו' כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ' ברכ' נז.). — שֶׁלֹּא: התלמידים יוצאים לת"ת שלא ברשות שלשים יום (כתוב' ה ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה (גיט' ג א). שלא משלה בהן האור (זבח' פה:). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (מד"ר בראש' נג). — ובמשמ' מי שלא: מחוסר בפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח' כ א). ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). — שֶׁלֹּא הוא: בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא (סנה' ג ג), ועי' שֶׁ. — וללשון נקיה שלא לפתח פה לשטן ישתמשו בהמלה לא, שלא, לפני דבור של רעה לישראל אעפ"י שהכונה היא בחיוב: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין (תענ' ג ח), הכונה על כל צרה שתבוא. — ותבא לפני עוד אלא, ולא עוד אלא, במשמ' ולא בלבד האמור למעלה אלא אפילו יותר מזה, עי' *אלא, והוספה: מי לנו גדול ביוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו' ושבעה ענני כבוד ולא עוד אלא שהית מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי' בשלח ב). אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין וכו' ולא עוד אלא שרואה בצריו וכו' (ברכ' ז:). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר (סנה' סח.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מנת לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם (מד"ר בראש' מד). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבתי מב). גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). ועי' ערך עוד. — עד שֶׁלֹּא, קודם שֶׁ: המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות (פאה ד ח). המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו העוללות (שם ז ז). מעשה בר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלין הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאה ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). המחליף פרה בחמור וילדה וכן המוכר שפחתו וילדה זה אומר עד שלא מכרתי וזה אומר משלקחתי (שם ח ד). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (ב"ב ה ח). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר (סוט' ט ז). עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות (זבח' יד ד). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא אם עד שלא נשחט יצא וירעה בעדר (כרית' ו א). עד שלא פשט ידו בביהמ"ק ישבון כיון שפשט ידו בביהמ"ק נפל (מד"ר בראש' מה). אמר (אברהם) עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי (שם מו). לֹא-כִי אֶלָּא, עי' *אֶלָּא, כִּי, והוספה: היא אומרה סוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב' א ז). והכבשים אינן מעכבין את הלחם דברי ר"ע אמר ר"ש בן ננס לא כי אלא הכבשים מעכבין את הלחם (מנח' ד ג).

ב. עם הַ השאלה לפניה, הֲלֹא, הֲלוֹא, ותשמש א) להת טעם וסבה לדבר שאח"כ, קצת במשמ' הנה, זה דבר ברור: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הֲלוא לנו הם אך נאותה להם

וישבו אתנו (כראש׳ לד כג). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (שם לז יג). כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת (יהוש׳ א ח-ט). ותשלח (דבורה) ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שופט׳ ד ו). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך (שם ו יד). — וקצת במשמ׳ אמנם, בודאי: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה (כראש׳ כז לו). ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי (שם מ ח). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יה). שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה (ישע׳ מח ו). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט היסר גוים הלא יוכיח (תהל׳ צד ט-י). כי שאל נא לדר רישון וכו׳ הלא הם יורוך יאמרו לך (איוב ח ח-י). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (שם יב יא). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו ואמרת מה ידע אל (שם כב יב-יג). על מה אתם בטחים ויושבים במצור בירושלם וכו׳ הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות (דהי״ב לב י-יג). — וכהתחלת דבור, להעיר הדעת ולהטעים: ויבא (דוד) אל אכיש מלך גת ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יא-יב). ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר (שם כו יד). ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע ועתה לכי איעצך נא עצה (מ״א א יא-יב). ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה (שנודע לישראל סודו) ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וכו׳ הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ח-ט). ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלוא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים (שם ג א-ב). ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו לאמר הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יי׳ בהם וימאסם (ירמ׳ לג כג-כד). הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי (שם לה יג). ואמר שמעו נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט (מיכ׳ ג א). הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם יי׳ הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים (עמו׳ ט ז). אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה (יחזק׳ יז יב). ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (שם כד יט). כה אמר אדני יי׳ לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (שם כו יה). כה אמר אדני יי׳ הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע (שם לח יד). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה (משלי ח א). הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). הלא אתה הוא אלהים בשמים וכו׳ הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל וכו׳ והנה הם גמלים עלינו לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו אלהינו הלא תשפט בם (דהי״ב כ ו-יב). — ולפני כי: ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (ש״א י א). — וקצת במשמ׳ על כל פנים, לפחות: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יי׳ אשר דברת (כי בימי בני יחריב מלך אשור את ירושלם) ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי (מ״ב כ יט). — ומצוי בדבור הלא דבר פלוני הוא שם, כתוב שם, כמשמ׳ זה ידוע שהוא שם, וכדומה: ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל הלא המה בעבר הירדן (דבר׳ יא כט-ל). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלא הוא ברבת בני עמון (שם ג יא). וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). — כ) להטעים ולחזק ולתת סבה להחלטה, לשאלה או לתמיהה, ותבוא אחרי המוטעם וקודם לו. — א ח ר י המוטעם, ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי (בראש׳ יג ח-ט). הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם יט כ). ויאמר ארני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא (שם כ ד-ה). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא יד-יה). ויאמרו איש

אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (בס מב כא-כב). למה שלמהם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדני בו (בס מד ד-ה). מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (בס יה). ויאמר יי׳ אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יי׳ ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות ד יא-יב). ויחר אף יי׳ במשה (שמאן ללכת בשליחות לפרעה והתנצל שהוא כבד פה) ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (בס יד). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים (בס יד יא-יב). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שמות לג יו). ויאמרו הרק אך במשה דבר יי׳ הלא גם בנו דבר (במד׳ יב ב). ויאמר יי׳ אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (בס יד). ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה (בס יד ג). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (בס לג-לד). וביי׳ אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יי׳ אלהינו הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף (יהוש׳ כב יט-כ). ותאמר דבורה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יי׳ את סיסרא בידך הלא יי׳ יצא לפניך (שפט׳ ד יד). מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו (בס ט כח). איה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתה בו (בס לח). ועתה יי׳ אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (בס יא כג-כד). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו (בס ו ו). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (בס ט כ). למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש (בס יז ח). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא (בס כט). ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי (בס כ ל). ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל (בס כט ג). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בראשי האנשים ההם הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (בס ד-ה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש״ב ד יא). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקור את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (בס י ג). וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (בס יא ג). מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה (בס כ-כא). למי אני אעבד הלוא לפני בנו (בס יו יט). היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל (בס יט כג). מי פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם (מיכ׳ א ה). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור וכו׳ הלא חשך יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמו׳ ה יח-כ). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז וכו׳ הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יד-יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי׳ זו חטאנו לו (ישע׳ מב כד). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יי׳ ואין עוד אלהים מבלעדי (בס מה כא). ואמר אל המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדני (זכר׳ ד ד-ה). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יי׳ ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלא׳ א ב-ג).—ולתרץ הקושיה: ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך ויען (בלעם) ויאמר הלא את אשר ישים יי׳ בפי אתו אשמר לדבר (במד׳ כג יא-יב). ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר יי׳ אתו אעשה (בס כה-כו). ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים וכו׳ ויאמר בלעם אל

בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ (שם כד יב-יג). ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר׳ לא יז). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה הלא ימצאו יחלקו שלל (שפט׳ ה כח-ל).—ולפני המוטעם: ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה (במד׳ כב ל). ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי (שם לז). הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויאמר יי׳ אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי מן בני עמון ומן פלשתים וכו׳ ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם ואתם עזבתם אותי (שם י יא-יג). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם, יא ז). הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו (שם יה יא). ויען שאול ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כא). ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וכו׳ ולמה לא שמעת בקול יי׳ (שם יה יז-יט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם כו יה). הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם (ש״ב ב כו). ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך (שם יא י). הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך ארניהו (מ״א א יג). הלוא השבעתיך ביי׳ ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות וכו׳ ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ (שם ב מב-מג). הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי׳ וכו׳ ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני (שם יח יג-יד). הלוא אתה מקדם יי׳ אלהי וכו׳ למה תביט בוגדים (חבק׳ א יב-יג). יי׳ עיניך הלוא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו (ירמ׳ ה ג). הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יי׳ ואני לא דברתי (יחזק׳ יג ז). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב י). הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני (דהי״א כא ג). ויאמר דוד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו (שם יז).—ולפני הודעה והערה: התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר יי׳ עשה לעיניכם הלוא קציר חטים היום אקרא אל יי׳ ויתן קלות ומטר (ש״א יב טז-יז). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד (שם כג יט-כ). ויאמר המלך אל עבדיו הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל וכו׳ ישלם יי׳ לעשה הרעה כרעתו (ש״ב ג לח-לט). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים (שם יט יד).—ולתת טעם למה שאח״כ: אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה למרעך הלא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי נא לך תחתיה (שפט׳ טו ב). אנא יי׳ הלוא זה דברי עד היותי על ארמתי על כן קדמתי לברח תרשישה (יונ׳ ד ב). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט (איוב י כ). הלא יי׳ אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב וכו׳ עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יח-יט). — ג) תשובה לסתור האמור קודם, להתנגד, במשמ׳ לא, אלא: ותאמר (האשה שנחלה בנה) השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי (מ״ב ד כח). ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה (שאתה מבקש לדבר ארמית) הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את שיניהם עמכם (שם יח כז). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק (ישע׳ כח כד-כה). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית (שם נח ה-ז). ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו וכו׳ הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם מוסדות הארץ (שם מ יח-כא). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא (ירמ׳ ג א). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בשת פניהם (שם ז יט). היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רבבים הלא אתה הוא

יי׳ אלהינו ונקוה לך (כס יד כג). התמלך כי אתה מתהרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו (כס כב יה). אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי׳ הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי׳ (כס כג כד). מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יי׳ צבאות ציון שדה תחרש וכו׳ ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הלא ירא את יי׳ ויחל את פני יי׳ (כס כו יח-יט). ויאמר ירמיהו אל כל העם (שאמרו לו שכל זמן שהיו מקטרים לעבודה זרה היו מצליחים) וכו׳ הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחוצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לבו ולא יוכל יי׳ עוד לשאת (כס מד כ-כב). החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יי׳ הלוא בשובו מדרכו וחיה (יחזק׳ יח כג). הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן (כס כט). החנם ירא איוב אלהים הלא את שכת בעדו ובעד כיתו (איוב א ט-י). הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו וכו׳ הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (כס יג ט-יא). ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו (נחמ׳ ה ט). — ולתת טעם שלילי על הקרם: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישע׳ נז ד). מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהל׳ ס יא-יב). הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הלוא תאנף בנו עד כלה (עזר׳ ט יד). — וגם על מה שלא כתוב בפרוש אלא נמשך ככה: רעה אפר לב הותל הטהו (את העושה פסילים) ולא יציל את נפשו ולא יאמר (למה אני עושה כל זה) הלוא שקר בימיני (ישע׳ מד כ). — ובתו״מ, לתשובה והשגה על הקודם עפי״ר עם ו, והלא: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו׳ בזיתים משתרד רביעה שניה א״ר יהודה והלא יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (פאה ח א). אין עושין הילמי בשבת אבל עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל א״ר יוסי והלא הוא הילמי בין מרובה ובין מועט (שבת יד ב). רשב״א אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני (קדוש׳ ד יד). הנודר מן הירק מותר כדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין (נדר׳ ז א). מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא (סוט׳ ה ב). (כתוב) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה אפשר לומר כן והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת (סדר עו״ל יט). שאלו תלמידיו את ריב״ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגרי זהב אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגרי לבן (ספרי במד׳ קכג). (כתוב) ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו (בס רבר׳ לב). הרי הוא אמר וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים וגו׳ הלא אין דרכם של ערביים להיות נושאין אלא עורות ריח רע ועטרן (תוספתא ברכ׳ ד יד). ר׳ מאיר אומר (זמן קריאת שמע בערבית הוא) משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן א״ל ר׳ יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (גמ׳ בס ב:). א״ר אליעזר הואיל וארבעה מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכו׳ כך אי אפשר לעולם בלא מים אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה (תענ׳ ב:). היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה׳ לב.). וכי סמיכה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם (זבח׳ ו.). וכי מראין לו לארם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות (חול׳ לב.).

ל״א, — ר״ת: לשון אחר, במשמ׳ פרוש אחר.

א. **לאב**[1], ממנו תלאבה.

ב. **לאב**[2], ממנו לאיב.

לאה[3], ממנו לאה, תלאה, לאות.

לאה, פ״ע, תלאה, ילאו, ותלא, לאיתי וכו׳, — לאה האדם לעשות דבר, יגע ועיף, sich abmühen se fatiguer; be wearied: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח (בראש׳ יט יא). הנסה דבר אליך תלאה וכו׳ הנה יסרת רבים

---

[1]) בערב׳ לאב a), במשמ׳ צמא, וארמת טרשים. ועי׳ הערה לערך תלאבות.

[2]) בערב׳ לעב b), ועי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ לאי c), בארמ׳ לעי.

a) لاب b) لعب c) لاي

וידים רפות תחזק וכו׳ כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ג-ד). — וכסהמ״א: כעור ימשש נגד השמש מוכים בסנורי הפתיות לואים למצא פתחי תשובה המושטת נגד פניהם (כתי׳ עולם עז). כי הנפש תלאה ותעבור המחשבה בהתמדת עיון הדברים הכעודים כמו שילאה הגוף כעשותו המלאכות הכבדות (ח׳ פרקים לרמב״ם ה). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם (פתיח׳ העקרים). שיש לו יכולת בלתי כעל תכלית כלומר שאינו לואה מלהשפיע (שם ב כד). כשנאמר עליו יתברך שהוא יכול ראוי שיובן גם כן שיכולתו בלתי ב״ת שאם היה ב״ת כבר אפשר שידומה יכולת גדול יותר ממנו ויהיה א״כ לואה אחר שאין בו היכולת היותר גדול המדומה ההוא (שם כה). — ואמר הפיטן: לאה ציד ופחד ותר מעת לעת ספור אחד, וצור פין לו ויחד, מערב עד ערב מנות אחד (ר״א קליר, פרב׳ ההדב, תי וקים). התענג להתנאות, קלוט יציאות, טוען משאות, נות מלאות (רבנ״י, בכת כרתב׳, אל נבא). ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו אידו, לאו ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי כידו (ר׳ שמואל, ההבה, בגנו לבוגס). — ואמר המשורר: את דבר חידתי שמעו נבונים נפלאו, אך דעו כי כל הכמי לב להגידה לאו (ראב״ע, חידות, סט). ועל כנפי שיר נשאוך, ואולם בפה השיאוך, ולאו בעת שקראוך (רמב״ע, תחנ׳ לעי״ת, ממרום).

—פעו׳, לאוי, לאויה, — שאין לו כח יותר לסבול: אומה עזובה שדודה ובו׳ כלואה כלויה מדודה לאויה להויה כיון דפודה (ר״י הדסי, שיר בסוף האשכל).

— נפע׳, נלאה, נלאיתי, נלאית, נלאו, — נלאה פלוני לעשות דבר, היה קשה עליו הדבר ולא יכול לעשותו: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יח). והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ יו יב). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (שם א יד). ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ׳ ו יא). למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו (שם ט ד). ואט את ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם (שם יה ו). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל (שם כ ט). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי נלאית ברב עצתיך (ישע׳ מז יב-יג). טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (משלי כו יה).

—הפע׳, הלאה, תלאו, הלאות, הלאני, הלאתיך, ילאוך, — הלאה את פלוני, עשה שילאה: שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישע׳ ז יג). עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ג). כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ׳ יב ה). אך עתה הלאני (איוב יו ז).

*לָאוֹ[1], — כמו לא: אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו (ברכ׳ ג ב). אם שגורה תפלתי כפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (שם ה ה). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (שם ז ה). אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (פאה א ג). אם נקצרה (השבלת) עם הקמה הרי היא של בעה״ב ואם לאו הרי היא של עניים (שם ה ב). אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (שם ו ט). אם יש בו לבוין שתים בנגד שלש הרי זה כרם ואם לאו אינו כרם (כלא׳ ה א). הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (שבי׳ ב ט). השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט (שם י ב). קנה של ותים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (שבת יז ג). האבן שבקרויה אם ממלאין בה ואינה נופלת ממלאין בה ואם לאו אין ממלאין בה וכו׳ פקק החלון ר״א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו (שם ו-ז). אם יכול להזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבו (פסח׳ ג ז). כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין (ר״ה ג ח). אם היה (הכה״ג) חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשין לפניו אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו (יומ׳ א ו). אם עתיד להזור למקומו קורא במקומו ואם לאו קורא עמהן (מגי׳ ב ג). גר שמת והניח זכחים אם יש לו נסכים קרבים משלו ואם לאו קרבים משל צבור (שקל׳ ז ו). אם מיאנה (הקטנה) מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל (יבמ׳ יג ז). אם נתנה לו בתוך ל׳ יום מגורשת ואם לאו אינה מגורשת

[1]) בסור׳ לָו. ואמרו החכמי׳ שהוא צמצום מן לָא הוּא.

(גיט׳ ז ה). אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (קדוש׳ כ א). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו הולקין ואם לאו אין הולקין (כ"כ א ו). אם שמעו אומרים להם ואם לאו באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנה׳ יא כ). אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלמים מקדשין ואם לאו אין מקדשין (זכח׳ טז). שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו (ספרי במד׳ קה). בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הם כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה (שם קיט). אם יש לו פרנסה במקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו נוטל את החולין כדי תרומת מעשר (תוספתא דמאי ה יכ). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (שם פסח׳ כ א). אם היו מעורבות כשפופרת הנוד קדוש אחד לכולן ואם לאו צריכה קדוש לכל אחד ואחד (שם פרה ה ט). מביא שתי שבולים ואומר אם לקט היא הרי זה יפה ואם לאו הרי מעשרותיה קבועין בזו (ירוש׳ פאה ד יח ד). אם יש בה טעם דגן הייבת בחלה ואם לאו פטורה (שם חלה ג נט:). שאם היה קשה עליך כאוכל תשברו ואם לאו הכרע עליו כסף (שם שבת א ג ג). אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (בבלי ברכ׳ סג.). אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לב.). לב ב"ד מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהו לכלי שרת (כתוב׳ קו:). שלשה שאלות אני שואל אתכם ואם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני משמד אתכם (מד"ר בראש׳ פכ). שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (שם במד׳ ד). אדוני המלך הריני נוטע אם אזכה אוכל מפירות נטיעתי ואם לאו יאכלו בני (תנחומא קדוש׳ ח). נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"א הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (חול׳ יג:). אמרו לו רבך לאו בהן הוא (מד"ר שמות ה).— ובתשובה על שאלה, אמר הן או לאו: בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ו א). א"ל (בנו של עקביא לאביו) שמא עילה מצאת בי אמר לו לאו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עדי׳ סוף ה). נכתוב גט לאשתך והוא אומר הין לאמך והוא אומר לאו לאשתך והוא אומר הין לבתך והוא אומר לאו (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). מעשה באחד שבא לפני ר"י ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי אמר לו ר"י יש לך עדים אמר לו לאו יש לך בנים

אמר לו הן (יבמ׳ מז.). שאל אנטונינוס את רבינו א"ל מאימתי יצר הרע נתון באדם וכו׳ א"ל עד שלא ממעי אמו אמר לו לאו שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו היה חותט את בני מעיה ויוצא (מד"ר בראש׳ לד). אמר (אברהם) לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו (שם נו). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). אמרו לו (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר׳ טז). ואת סבור מפני שהיה (אלעזר) אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הבלים שהיה עשוי לטעון אותם לאו אלא הוא עצמו היה טוען (שם במד׳ ד). שמא תאמר אבא שאול ננס היה לאו אלא אבא שאול ארוך בדורו היה ור׳ טרפון מגיע לכתפו היה (שם ט). אמר לו הים רבי אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחים אמר לו לאו כל אחד ואחד יש לו אוצר בפני עצמו (שם יח). אמר לו ר׳ יהושע לר"ג רבי רצונך שנקבל פני פולספוס חבירנו א"ל לאו (דא"ר ס). אמר המלך לבנו בני רצונך לסעוד עם האורחים אמר לו לאו (פסיק׳ דר"כ, קומי אורי). אמר המלך פלוני אוהבי שם אמרו לו לאו אמר גם אני איני הולך לשם (תנחומא חקת מח). האמר שהם עובדים אותה במטמוניות לאו אלא לפרסם עצמם (פסיק׳ רבתי לא). ובנוהג שבעולם אדם יהא לפניו שתי קערות מלאות יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת לאו (שם, שור או כבב). מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה אמר לו לאו (פדר"א א).—ומצוי בסהמ"א: ואני איעצכם שלא תשבעו בו לא באמת ולא בשקר אמרו הן או לאו (תו"ס, תקון הנפש כ). ואמר אדם לחברו אני רוצה לרחק בשביל שמדברים בך בני אדם אמר לו שמעתני מדבר באחרים אמר לו לאו (אמר לו) אם כן הרחק המדברים (מבח׳ הפנינ׳, בער לבון הרע). כשאדם רוצה לומר הן כופף ראשו וכשרוצה לומר לאו מנענע ראשו לצדדין (ספ׳ חסידים תתכגו). —*הן ולאו: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו, החדש ח). ממשמע לאו את שומע הין (ירוש׳ נדר׳ א לז.).— וכמו שם: לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד אין לוקין עליו (שבת קנד.). אין לוקין על לאו שבכללות (פסח׳ מא:). לאו שיש בו מעשה, לאו שאין בו מעשה (שבוע׳ ג:). לאו הבא מכלל עשה אין לוקין עליו (זבח׳ לד.).—וכסהמ"א: אבל הדברים האפשריים לעתיד אין אנו יודעים היהיו או לא יהיו ומה

יצדק סהם ההין או הלאו אין רעתנו יכולה להשיג אותו (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין כ טז).—ומ״ר: האוכל אבר מן החי עובר בלא תעשה חלב מן החי חייבין עליו משום שני לאוין משום חלב ומשום הי (תוספתא חול׳ ז י). שני לאוין וכרת אחת לאוין חולקין כריתות (ירוש׳ בכת ז ט ד). בל המונה את ישראל עובר בלאו וכו׳ ר״נ בר יצחק אמר עובר בשני לאוין (יומ׳ כב:). הייבי לאוין (יבמ׳ כ.). זה הוא עושק זהו גזל ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשני לאוין (ב״מ קיא.). —ואמר הפיטן: אחוה דעי אתכם בהוראת לאוין מאתים ושבעה ושבעים (אזהר׳ ר״י ברגלוני, אתוה). יסוד לאוי נהלי איתן ומצות סרום (שם, אכפרה).

·לְאוּט, ליאוט, ש״ז,—שה״פ מן לָאַט, ומשמש בסגנון הקראים במשמ׳ למור והרגל אדם לאט לאט בהדרגה בענין מהענינים, במצוה מן המצות וכדומ׳: אז התהיל לצוות ליהושע לנהל את ישראל בליאוט בכל הלך (ר״י הדסי, אשכל הכפר בסד). כי אם יהקרו וידרשו בליאוט ובניהול בלי כעם על המחוייבים עד שיבינו היובם וזכותם (שם בעג). שאע״פ שהתשובה מחוייבת בכל עת קבע זמן על ידי ליאוטים לטהרם מכל פשע וזדון והטאת לרשת חיי העולם הבא (ר״א הקראי, ג״ע, יום תרועה). צריך להתנהג בכל ענין שמענה הנפש לבד שלא יהיה בו חלול היום כי אלו הם ליאוטי התשובה שבה יהיה כפור העונות (שם, ענין יוה״כ). שיש לחוש אדות התשובה כי לא תהיה מקובלת אלא כשתעשה עם כלל תנאיה וליאוטיה וכו׳ כי בליאוטי התשובה כזה היום יש ענינים שהם תלויים בזמן שביהם״ק קיים ויש אשר כולל אנשי הבית ואנשי הגלות ואלו הם הודוי והענוי (שם ד). הואיל והצום הוא מדרכי ליאוטי התשובה אין ראוי להמנע מלצום וכו׳ כי כל מה שהוא מליאוטי התשובה אין ראוי להמנע וכו׳ אבל בהיות כלם צדיקים מה צורך להוסיף בליאוטי התשובה חוץ ממה שגזרה התורה (שם ה). ואולם הרסת הקול (בשעת התפלה) וכו׳ דמיון להשמיע רצונם אל השם ית׳ ואע״פ שהוא יורע רצון השואל בלי דבור ראה אחרי התקון שיהיה בהרמת קול וכל זה על צד הליאוט שתהיה מחשבתו ודבורו כאחד להשמיע אחד לאחר תוקף תהלתו (שם, תפלה). שזאת הציצית צוה אותה נותן התורה היות על צד נהול וליאוט כאשר אמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי׳ ולא בארה התורה צד נהולה וליאוטה אע״פ כן מהקרבת דעתנו נעיר אופני נהולה וליאוטה (שם ו). הכשיר אכול החי על ידי שחיטה להקל הכאב בהוציא נפש החי לתקנה מנשוא פנים לשמירת מין האדם והוא ליאוט למצווים והכשר השחיטה הוא הליאוט לא השחיטה עצמה שאם היתה השחיטה היא הליאוט היתה השחיטה בחיוב כי הליאוטים כלם חובות (שם, שחיט׳ יה). והתורה לקצת מקומות בארה במצות התוריות באיזה צד הם לאוטים לנו למצות השכליות והמעט יהא הקש על הרב ואם תקצר דעתנו למקומות במצות התוריות ולא נשיג באיזה צד הם לאוטים לנו יש לנו להשען בחכמת המצוה וכו׳ בשמרנו המצות שהם לאוטים לנו כ״ש בבאר התורה איכות הלאוט במצוה מעויינת (שם, טמא׳ וטהרה). אחרי שמצות התורה ליאוטים למצות הדעת אם לא היתה כוללת אותם התורה מנין היה נודע שמצות התורה ליאוטים למצות השכל (שם, ענין עריות). כי מצות לא תעשה היא רעה מפני שהיא שיחות לדבר אחר לא שיש בעצמו רוע וא״כ גם ההוב מן התורה הוא מפני היותו לאוט לדבר אחר (שם, מילה ז). אמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו על צד הליאוט לשמירת מין האדם (שם, ענין נזיקים).

לְאוֹם,—עי׳ לְאֹם.

·לֵאוּת, ליאות, ש״נ,—סגולת אדם לֹאֶה, שאין לו כח ויכלת לעשות דבר: טורח הדרך וליאות משא (רב״י הוב׳ ד יב). צריכה הנפש ג״כ להתעסק במנוחת ההושים בעיון לפתוחים ולענינים הנאים עד שיסור ממנה הליאות (ח׳ פרקים להרמב״ם ה).—ואמר הפיטן: זעות בלי לאות מחיל כסא, תשות ברצוא ושוב מרעישות כמא (ר״א קליר, מוס׳ ר״ה, ותיות אבר). מלך אביון בלה ורד שחת, בשאול ובתהה, בלאות בלי נחת (שם, מלך עליון). —ובסגנון המחקרי: הוא גוף מורכב מהיסודות כשאר המורכבים מן ההפכים והרכבתם זאת היא סיבת ליאות עמידתם (מלמד התלמיד׳, כראב׳). לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (העקרים א טו). שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישיגהו כזה לאות או חולשה (אמונה רמה א ז). כי בהיות כחו בלתי בעל תכלית ובלתי מתפעל וכבן לא יקרה לו לאות (ספורנו, אור עמים מה).—וברוחניות, ״לֵאוּת השכל ובת המחשבה וכדומ׳: אמנם ענין הנטיה הנזכרת ברהב נגה וכוכב כבר בארתי לך וכו׳ ובטלמיום גילה הלאות בזה כמו שראית (מו״נ ב כד).

לאט[1], ממנו אולי לְאַט, ואולי לָאַט, ״לָאוּט.

לְאַט[2],—תה״פ, לא ישתנה ליחיד ורבים ולמדב״ע ונכח ונסתר, ומשמש לבדו בלי פעל אחריו, ועם מלת הגוף לִי, לְאַט לִי לפלוני, במשמ׳ צווי ועצה להתנהג עם פלוני בזהירות: ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת אתי (שיצאו למלחמה על אבשלום) לאמר לְאַט[3] לי לנער לאבשלום וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ש״ב יח ה).—ואמר הפיטן: ואם שכיר יהי לך ועבדך, השוב אותו באלו הוא ילידך, ואם הקל לעברותו ל א ט לו ושלם חיש שבירותו ופעלו (רה״ג, ירח האל).—ואחרי פעל הלך וכדומ׳, מים ההלכים לְאַט, במתינות, לא בשפע ובעז: יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לְאַט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור (ישע׳ ח ו-ז).

א. **לָאַט**[4], פ״י, — לָאַט את פניו, חבא, הסתיר פניו, verbergen; cacher; hide: והמלך לָאַט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש״ב יט ה).—ואמר המשורר: תמונתה בבת היענה, ואחריתה מרה בלענה, פניה בצעיפה ל ו א ט ת, רעה ושולטת (ר״י הליוי, תחכ׳ ז). והאדמה פניה באור שמש לואטת, והצהרים פרשו עליה בנפי אש מלהטת (הוה, איתיאל יד).

ב. **לָאַט**[1], פ״ע,—לָאַט עם פלוני דבר, דבר אתו דברים בנחת, ברצון, sanft sprechen; parler doucement, speak gently: המעט ממך תנחומות אל ודבר לָאַט[2] עמך (איוב יה יא).—ובסהמ״א: ובאחרית דברי לאטתי דבר עם האשכנזים (מה״ג, דניל כ, מכת׳ מסחור).—ואמר המשורר: בן יום אחר יום על השעפים פסחו, בן ימים אחרים הלפו ברחו, ובראות בי אין איש התאוששה אמו, ובנדבות פיה ל א ט ה הדבר עמו (יל״ג, בומת יבס).

—הפע׳, ״הִלְאִיט, — כמו קל: ואם דופי מום נסתר הוא ואינו מונע לפריה ורביה אין עליו על זה להפר ולבטל דברי יולדו עליו לקיימם ו ל ה ל א י ט הדבר בלאט (ר״י הדסי, אבכל הכפר מעת).

״**לָאָט**, ש״ז,—דבר שמדברים בלאט, תפלה וכדומה שאת צופים וצפופים כשיר שרפים ירצה, דבר ל א ט י ומבטי ומשפטי אור יצא (אופן לר׳ יעקב תם, יום הודו).

לָאט,—עי׳ לָט.

לָאִיב[3], ש״ז, מ״ר לְאִיבִין, (-בים),—מי שאהב לשחק ומי שמשחקים בו, בפרט בעניני פריצות ונבול, מי שמשתפר ומתיפה כדי שישחקו בו בעניני פריצות: על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה על כן תזנינה בנותיכם ובלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל בלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם ל א י ב י ן[4] ילבט (הוש׳ ד יג-יד).

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) לא נתברר בודאות שרשו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) עי׳ ערך אט בהערה שם דעת ריב״ג ושאר המדקדקים הקדמונים ורוב החדשים כי המלה היא אט והלמד היא שמושית. אבל בבר הובאה שם דעת ר״י חיוג שהחליט מציאות שרש ל א ט, אמר בשרש לוט וז״ל: ויתכן להיות מעקר זה על דרך שמוש שלם לאט את פניו לאט לי לנער לאבשלום לשון צווי על משקל לקח פר אחד בן בקר ושם הפועל גם לאט ההלכים לאט וכו׳ ויש מי שאומרים שהלמד הזאת מודבקת אל המלה ואינה מעקרה לפי שנאמר ויהלך אט ויתכן שתפל הלמד מן אט כמו שנפלה למד לקח מן קח על מים רבים. ע״כ. וכן ריב״ג הביא כל זה בשרש לאט, וכן רד״ק. וככר הכרעתי שם בערך אט כי השמוש לאטי בוזאתנהלה ל א ט י מוכיח שעקר המלה ההיא הוא אט, והבאתי בשער ההוא גם את המלה לאט שבכתוב מי השלח ההלכים לאט. אבל הדבור לאט לי לנער לאבשלום יותר מורה כי הלמד היא שרשית, ונרדף שרש זה קצת עם השרש אט, או נסתעף ממנו אה״ב ע״י הרחבה והוספת האות ל. ומזה אולי גם הפעל לָאַט, עי׳ זה הערך. ונרדף עוד עם שרש זה השרש לוט וממנו לָט, בלָט, עי׳ זה הערך. ואין לשרש לאט חבר בשאר הלשונות במשמ׳ זהירות ומתינות. עצם השרש לאט נמצא אמנם גם בערב׳ והוא משמש בלשון זו במשמ׳ אחרות, במשמ׳ הציק לפלוני בבקשות ובמשמ׳ פגע בו בחץ וכדומ׳, ועוד במשמ׳ הביט אחריו ולא הסיר עינו ממנו עד שהסתתר ממנו, ואולי משמ׳ זו האחרנה היא המשתפת בשתי הלשונות, רק בקצת שנוי.

[4]) רוב בעלי המלונים החדשים הביאו פעל זה בשרש לוט, אבל אין יסוד מספיק לזה, ועדיף לאמר כי זה פעל מיוחד מלגזור, כדעת רוב החדשים, כי במקום לָאַט צ״ל לָאט, ושהוא רק מלא במקום לָט. וכבר השתמשו המליצים הקדמונ׳ בפעל זה באלף הגויה.

[1]) עי׳ הערה לערך לְאַט. ועי׳ הערה לקמן.—[2]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו. השבעים תרגמו באלו היה כתוב ודִבֵּר לְאַט. אך לפי הנוסחה המסורה, זה הפרוש היותר מתישב לפי הענין, וכך ת״י ומלדא בנות. וכן רש״י: לאט הנעים ולשון פעל הוא ולא שם ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) כך כתובות אלה שש האותיות האחרנות בתוך הנוסחה המסורה, ומפני שארבע אותיות האחרנות י ב י ן הן גם צרוף האותיות של עתיד נסתר מן הפעל בין, ראו בהן בעלי הנקוד עתיד זה וינקדוהו

א. **לאף**[1], ממנו א. מלאך, מלאכה, מלאכות, מלאכותי.

ב. **לאף**[2], ממנו ב. מלאך.

יבין והפרידוהו מן האותיות ל א, שנדמה כמו המלה ל א, ולכן הוכרחו לעשות מן האותיות הקודמות ו ע ם המלה ועם, ויצא הדבור ועם לא יבין. אך אין דבור זה במקומו לפי האמור קודם, והתאר עם לא יבין הוא כל כך רפה וחלש לפי העוגות שהנביא מונה בהם בכל הפסוקים האלה, והמליצה ועם לא יבין ילבט היא לא טבעית ומחלשת את כחה של התוכחה שלפניה. אבל, הכתוב בעצמו נותן לנו המפתח לפרושה האמתי, כי הנה בכתוב הזה בעצמו כתוב הצרוף עם, ועם פעמים, ושם קראום גם הקדמונ׳ לפי הכונה האמתית עם, ועם, ואין ספק כדבר כי גם המלה ועם שלפני המלים לא יבין צרך לקרא לא ועם אלא ועם, וכך קרא גם ת״י: ועם דרא, וזה מביא מעצמו לידי השערה כי בהאותיות לא יבין מסתתר שם בס״ר כמו הקדשות שלאחרי המלה ועם הראשנה וכמו הזונות שאחרי המלה עם שלפניהן, ואנו באים לידי החלטה ודאית כי אין כאן שתי מלים, לא יבין, אלא מלה אחת לאיבין. ועי״ז מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לאיבין ילבט. רק שבהפעל ילבט נשמטה אולי ו הרבים, אעפ״י שאין זה הכרח גמור, יען דבר רגיל הוא במליצת הכתובים שאומרת ביחיד במקום רבים. ופרוש שתי המלים לאיבין וילבט אנו למדים מהמלים הקודמות המקבילות להן בכתוב זה, זונות וקדשות לעומת המלה לאיבין ויפרדו ויזבחו לעומת המלה ילבט, ורשאים אנו להחליט כי לאיבין הוא ס״ר מן לאיב, בצורה ארמית מ״ר, כמו מדין (שפט׳ ה י), דצין (מ״כ יא יג), מלין ובדומ׳, והכונה במלה זו לנקבות או זכרים מיועדים למשחק של פריצות וכדומה. ויש גם מלה דומה לזו בערב׳ רק בעין במקום האלף, והיא לעוב a), משרש לעב b), שמשמש בערב׳ במשמ׳ שחק, אללעוב, מפרשים המלונים הערבים אלחשנה אלדל, ר״ל נערה מתיפה ומתגנדרת ומשתדלת כדי למצא חן בעיני הזכרים. ועי׳ פרוש הפעל ילבט בערך לבט.

[1]) בערב׳ לאב c), אלב d), במשמ׳ שלח, וכמו״כ באתיופ׳. אך בעבר׳ וארמ׳ לא נשאר מפעל זה שום שארית.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה ולא בהמלה ב. מלאך, במשמ׳ אחרת זולתי השם א. מלאך. אך אין משמ׳ זו נאותה כלל להמלה מלאככה שבנחום ב יד, שהכתוב מדבר שם על אדות כפירים וטרפם, כמו שנאמר שם מקודם: אריה טרף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו וכו׳ והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה, ואין כאן כל ענין למלאך במשמ׳ א, מלאך יי׳. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב משבש והגיהו מהלכך, ואמרו כי הכונה בזה קול הליכות האריה לחטף את טרפו. אבל,

a) لعوب b) لعب c) لاك d) الك

לאל[1], ב״ז, — כמו כה ועז: יה השרה שכינתך בקרבם, יעלו לחוג לבית גוים, כהכונן עיר מושבם,

---

להליכה אין קול כ״כ עושה בנפש רשם של אכזריות שידבר עליו הנביא במליצתו ברצותו לתאר שיחדל מעשה ההרג של עיר היונה גינוה, ואין הגהה זו מרפאה מליצת הכתוב. אך כבר כון יפה אחד הקדמונ׳ לאמתו של פרוש מליצה זו, והוא ר״י בן בלעם, שפרש קול מלאככה קול השנים אוכלות הטרף, ואמר שזו מלה פרסית, כי בלשון זו מלאככה משמ׳ ריחים, והוא כמו השם טוחנות להשנים. פרוש זה נותן למליצת הכתוב משמ׳ טבעית נאה ועזה, אלא שהגזרה מלשון פרסית אינה מתקבלת על הדעת והיא דחוקה ביותר. ובאמת אין צרך בדחק זה, והמלה מלאככה מתפרשת בזו הכונה בעצמה ועוד יותר בדרך טבעי ע״י שרש שמי טהור, והוא השרש לוכ a) בערב׳ שהוא נרדף עם שרש עלכ b) בערב׳, ומשמ׳ שניהם לעס בשנים דבר קשה והשמיע קול קשקוש הטוחנות אלה כאלה. אמר לשאן אלערב וז״ל: אללוכ אהונ אלמצ׳ע׳ וקיל הו מצ׳ע׳ אלשי אלצלב אלממצ׳ע׳ה תדירה פי פיב קאל אלשאער ולוכהם גרל אלחצי בשפאההם כאנ עלי אבתאפהם פלקא צח׳רא וכו׳ וקד לאכ אלפרש אללג׳אמ, ע״כ, ובעבר׳: לוכ הוא הקל שבלעיסה וי״א לעיסת דבר קשה הסובב את הלעום בפיך ואמר המשורר ולעיסתם הקשה כחצין בשפתותיהם כאלו היה על כתפותיהם פלח סלע וכו׳ וכבר (יאסרו) לאך הסוס את המתג (שבפיו). ואמר אלג׳והרי בערך עלכ: עלכ אלפרש אללג׳אם יעלכה אד׳א לאכה פי פיה קאל אלשאער ח׳יל צאים וח׳יל ע׳יר צאימה תחת אלעג׳אג׳ ואח׳רי תעלכ אללג׳מא, ע״כ, ובעבר׳: עלך הפרש המתג״ל לעסהו בפיו ואמר המשורר סוסים צמים וסוסים לא צמים תחת האבק ואחר יעלך המתג. וכן לשאן אלערב, והוסיף: עלכ נאביה תרק אחדהמא באלאח׳ר פהדת׳ בינהמא צות וכו׳ וטעאם עאלכ ועלכ מתינ אלמצ׳ע׳ה, ע״ב, ובעבר׳: עלך הניבים חרק אותם זה בזה ונתהוה ביניהם קול וכו׳ ומאכל עאלך קשה הלעיסה. ראינו איפוא מכל זה, כי שני אלה השרשים, לוך ולעך, משמשים בערב׳ במשמ׳ אחת, והם מתרגמים בהמלונים הערבים זה בזה. בשני אלה השרשים משתפות שתי אותיות ל כ, והשלישית מתחלפת בהם, שבאחד מהם היא ו ובהאחר ע, ומשמ׳ שניהם היא לעס בשנים כמו הסוס את המתג הנתון בין שניו, וכמו״כ הקשה השנים זו בזו עד שמשמיעות קול, וכן לעיסת מאכל קשה. וכבר הביאו המלונים הערבים גם הפעל לאך במשמ׳ שליחות, שממנו מלאך, כשרש לוך. והנה בין שני השרשים לוך ועלך השרש לאך הוא האמצעי ביניהם, וממנו בעבר׳ השם ב. מלאך לעצם הפעולה הזאת של השנים או להשנים המתקשקשות זו בזו בשעת טרפת הטרף. ועי׳ ערך ב. מלאך.

[1]) עשה הפיטן את המלה לאל מהרכור יש לאל ידי (בראש׳ לא כט), כאלו היתה הלמד מהשרש.

a) لوك b) علك

כח ו ל א ל תשגבם, צור עוזם ומשגבם (יוצ' כ' סכות, הגה תרכ). ירד והגיד לחבריו מאמר אל, וצוה הבליעל לדרגם בכח ו ל א ל, ושנים בהם הוציאו תחלה שהם גדולי ישראל (מוס' יוה"כ, אלה אזכרה).

לאם[1]), ממנו לְאֹם, ״לְאֻמִּי ״לְאֻמִּיּוּת.

לְאֹם, לְאוֹם, ש"ז, ככנ' לְאֻמִּי, מ"ר לְאֻמִּים, לְאֻמִּים,— שם נרדף עם גוי, עַם, אֻמָּה, Volk ; peuple ; people : שני גיים בבטנך ושני לְאֻמִּים ממעיך יפרדו ולְאֹם מלְאֹם יאמץ (בראש' כה כג). יעבדוך עמים וישתחו לך לְאֻמִּים (שם כז כט). הוי המון עמים רבים בהמות ימים יהמיון ושאון לְאֻמִּים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). קרבו גוים לשמע ולְאֻמִּים הקשיבו (שם לד א). חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולְאֻמִּים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). הקשיבו אלי עמי ולְאוּמִּי אלי האזינו (ישע' נא ד). החרישו אלי איים ולְאֻמִּים יחליפו כח (שם מא א). ואתן אדם תחתיך ולְאֻמִּים תחת נפשך (שם מג ד). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לְאֻמִּים (שם ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לְאֻמִּים ועליך יזרח יי' (שם ס ב). למה רגשו גוים ולְאֻמִּים יהגו ריק (תהל' ב א). ועדת לְאֻמִּים תסובבך (שם ז ח). והוא ישפט תבל בצדק ידין לְאֻמִּים במישרים (שם ט ט). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בַּלְאֻמִּים (שם מד טו). ידבר עמים תחתינו ולְאֻמִּים תחת רגלינו (שם מז ד). אודך בעמים אדני אזמרך בַּלְאֻמִּים (שם נז י). משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לְאֻמִּים (שם סה ח). יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם ישמחו וירננו לְאֻמִּים כי תשפט עמים מישר ולְאֻמִּים בארץ תנחם (שם סז ד-ה). לעשות נקמה בגוים תוכחות בַּלְאֻמִּים (שם קמט ז). מנע בר יקבהו לְאוֹם וברכה לראש משביר (משלי יא כו). ברב עם הדרת מלך ובאפס לְאֹם מחתת רזון (שם יד כח). — ואמר המשורר: לְאֹם במדבר נחיתו, בצל חסרך כסיהו, סכותה בענן, ומליל וקרתו, ומשמש וחמתו, בצל שדי יתלונן (ר"י הלוי, יום נחית).

״לְאֻמִּי, ת"ז, לנק' לְאֻמִּית, מ"ר לְאֻמִּיִּים, לְאֻמִּיּוֹת,— של הַלְאֹם, מטבע הַלְאֹם, נהוג בפרט בספרות החדשה ובדבור במשמ' רוחנית, דבר שהוא נוגע לכל הלאֹם כלו, או להעם בתור לְאֹם לבדו, national. — רעיון ה ל א מ י וכדומה. — איש לְאֻמִּי: אלה יוכיחוני כי אינני לאמי, וזה בין הלאמיים יקב את שמי, ושניהם ינדוני יתירו את דמי (יל"ג, מי אני).

״לְאֻמִּיּוּת, ש"נ,— סגולת הַלְאֹם, מהותו של עם בהור לְאֹם לבדו, Nationalität ; -lité ; -ty : רעיון ה ל א מ י ו ת, נהוג בספרות החדשה ובדבור.

לֵב[1]), ש"ז, לֶב-[2]), לִבִּי, לִבְּךָ, לִבֵּךְ, לִבּוֹ, לִבָּהּ, לִבֵּנוּ, לִבְּכֶם, לִבָּם, לִבָּן, לִבְּהֶן, לִבּוֹת, לִבּוֹתָם, לִבֹּתָם,— א) אבר עצלי בקרב גוף בע"ח כעין כיס שבו מתקבץ הדם וממנו נשלח לכל האברים, Herz; coeur; heart, ובהרחב' גם לחלק החיצוני של הגוף שממול הלב ומכסה עליו: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לֵב אהרן (שמות כח ל). ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לִבּוֹ בבאו אל הקדש (שם כט). ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בְּלֵב אבשלום (ש"ב יח יד). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מִלִּבּוֹ ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לִבָּם ואכלם שם כלביא (הוש' יג ח). שימני כחותם על לִבֶּךָ כחותם על זרועך (שה"ש ח ו). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך חרבם תבוא בְלִבָּם וקשתותם תשברנה (תהל' לז יד-יה). חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בְּלֵב אויבי המלך (שם מה ו). היצר יחד לִבָּם המבין אל כל מעשיהם (שם לג טו). לִבּוֹ (של הלויתן) יצוק כמו אבן (איוב מא טז). גם בשחק יכאב לֵב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). תוחלת ממשכה מחלה לֵב ועץ חיים תאוה באה (שם יג יב). קשרם (את מצות אביך ואמך) על לִבְּךָ תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כא). קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לִבֶּךָ (שם ג ג).— קירות הַלֵּב: מעי מעי אוחולה קירות לִבִּי (ירמ' ד יט).— סַעַד לִבּוֹ וכדומה, אכל וחזקו כחותיו: ואקחה פת לחם וסעדו לִבְּכֶם אחר תעברו (בראש' יח ה). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לִבְּךָ פת לחם ואחר תלכו (שפט' יט ה).— ובתו"מ: ניקב קרום של מוח ניקב ה ל ב לבית חללו (חול' ג א). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו' שמנה בצואר ששה במפתח של ל ב חמשה כנקביו (אהל' א ח). כל האיברין

---

[1]) רק בעבר' במשמ' זו. וי"א שהוא השרש אמם, שממנו אם, *אֻמָּה, עי' הערה שם, וי"א שנסתעף משרש לאם בערב' במשמ' קבץ. אך כ"ז דחוק.

[1]) מלה שמית קדום' משתפת לכל הלשונ' השמיות באשור' לִבּ, בארמ' לִבָּא, בערב' לֻבּ a), ומשמשת בכלן כרוב המשמ' שהיא משמשת כעברי'. ולא נתברר לנכון מה היתה משמ' העקרית והקדומ' של מלה זו.—[2]) כשהוא נסמך למלה זעירה או למלה מלעיל (רד"ק, מכלול, בדה"ב).

a) لُبّ

תלויין כלב והלב תלוי בכיס (ירוש' תרומ' ח מו:). הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (בבלי ברכ' מ.). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך (שם סא.). אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש (שבת יא.). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכו' והכליות מחשבות והלב גומר (מד"ר ויקר' ד). האוכל משקל דינר קצח לבו נעקר ארבעים אגוזים לבו נעקר ארבעים ביצים לבו נעקר רביעית של דבש לבו נעקר (כלה רבתי א). לב בגוף כמלך במלחמה (יצירה ו ג).—וחלק הגוף מפנים לעומת הלב: וכהן אוחז בבגדיה (של הסוטה) אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה ר"י אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו (סוט' א ה). עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר (כלים כו ה).— ב) לפי אמונת הקדמונים מקום מושבת הרבה סגולות של בע"ח ומדות נפשיות, כמו גבורה ודעת ורגש וכיוצא בזה; מקום הכח והגבורה לטוב ורע: והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה (ש"ב יז י). ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (שמות ד כא). ויחזק יי' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שם י כ). כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה (יהוש' יא כ). והבנים קשי פנים וחזקי לב (יחזק' ב ד). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמו' ב טז). חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי' (תהל' כז יד). שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישע' מו יב). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל' עו ו).—מצא את לבו, מצא כח ואמץ לדבר: על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש"ב ז כז).—היה לו לב לעשות, היה לו אמץ ברוחו: ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב לעם לעשות (נחמ' ג לח).—הוא כלו לב, הוא גבור ואמיץ רוח: ובני אדם אומרים על מי שהוא גבור שהוא כלו לב (תוספ' מכפט לאיוב נח.).—ואמר החכם: הרוצה להאריך ימים יזמין למקרים לב אמיץ (מ' הלדבי, ב"א ה ט).—ולהפך, לבו היה כלב אשה, שנשבר כחו: והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה (ירמ' מט כב).—נמס לבו וכדומה: ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם (יהוש' יד ח). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו' ב יא). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק' כא יב). וירא (שאול) ויחרד לבו מאד (ש"א כח ה). אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א). ותגר לו אשתו (לנבל) את הדברים האלה (שדבר דוד) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש"א כה לז). למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (יחזק' כא כ). פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג וכו' היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל' כב טו). כי אפפו עלי רעות וכו' עצמו משערות ראשי ולבי עזבני (שם מ יג).—ומקום המחשבות וכו': וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש' ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך (שמות לא ו). וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שם לה י). ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נתן יי' חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וכו' כל איש חכם לב אשר נתן יי' חכמה בלבו (שם לו א-ב). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כה). ולא נתן יי' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע (דבר' כט ג). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ"א ג יב). ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יי' והיו לי לעם (ירמ' כד ז). כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם (משלי ב י). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (שם י ח). עכר ביתו ינחל רוח ועבד אויל לחכם לב (שם יא כט). לחכם לב יקרא נבון (שם טז כא). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (שם כג טו). שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (שם כה ג).—קנה לב, השיג דעת וחכמה: קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (משלי יט ח).—ולהפך, אין לב, שאין לו דעת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו (הושע ז יא). שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (ירמ' ה כא). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב-אין (משלי יז טז).—ואבד לבו, אבדה דעתו ואינו יודע מה יעשה: והיה ביום ההוא נאם יי' יאבד לב המלך ולב השרים ונשמו הכהנים והנבאים יתמהו (ירמ' ד ט).—חסר לב, חסר דעת: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (משלי ז ז). מי פתי יסר הנה חסר לב אמרה לו (שם ט ד). בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב (שם י יג). בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (שם יא יב). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב (שם יב יא). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם

יח כח). שפתי צדיק ירעו רבים ואווילים בחסר לב ימותו (שם י כא). וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא (קהל׳ י ג).—לב הכסיל, הנער: אדם ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אולת קשורה בלב-נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). —ומקום משכן הרצון והכונה.—היה לבו אחרי פלוני, רצה בפלוני להמליכו וכדומה: ויבא המגיד אל דוד לאמר היה לב איש ישראל אחרי אבשלום (ש״ב טו יג). —לבו על פלוני, הוא כועס עליו: וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום (ש״ב יד א). — *ולבו עליו, דעתו עליו, הוא כדעתו, דעתו מיושבת עליו: אומרים לו לאדם לב זה עליך אם אמר לאו מתירין אותו (נדר׳ כא:).—*ובלבו על פלוני, במשמ׳ הקוד׳: והקרובים (של הנדון למיתה) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים בלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם (סנה׳ו ו). אמר משה רבון העולם הריני מפויים שמחלת לישראל אלא הודיע לעיני כל האומות שאין בלבך עליהם (מד״ר שמות נא).—ועל הדבר, במשמ׳ הוא חשב עליו ועסק בו: אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמ׳ כב יז).—*ועל פלוני, במשמ׳ זו: וכי יש אשה שמנאפת תחת אישה אלא זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו (מד״ר במד׳ ט).—וכמו״ב לפלוני: כזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש׳ עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (שם).—לבו עם פלוני, נוטה אליו רצון וידידות: אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (משלי כג ז).—לבו במקום פלוני, בחר במקום ורצה בו ומוכן לכל מי שיבקשהו שם: הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ״א ט ג).—דבר על לבו של פלוני, דבר אליו דברי רצון, להטותו לדבר, לפתותו, לאמץ לבו: ויאהב את הנער וידבר על לב הנער (בראש׳ לד ג). וינחם אותם (יוסף את אחיו) וידבר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו[1] (שפט׳ יט ג). ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (ש״ב יט ח). ותאמר אמצא חן בעיניך ארני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב יז). וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי׳ ויאכלו את המועד שבעת הימים (דהי״ב ל כב).— היה בלבו, עם לבו לעשות, היתה דעתו וכונתו לעשות דבר: עד מתי היש בלב הנבאים נבאי השקר ונביאי תרמת לבם (ירמ׳ כג כו). ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי׳ (דהי״ב כד ד).—ובלי הפעל היה: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו (תהל׳ נה כב).—ובתו״מ: היה בלבו לתרום מיין על יין (תוספתא תרומ׳ ד ח). שהיה בלבו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (ירוש׳ שם כ מא:). כנגד זה ארגתיו בטהרה ולא היה בלבי לשומרו בטהרה (כלים תני׳ כ.). מכבדו עד שלא לוה ממנו שיש בלבו ללות ממנו (מדר׳ תנא׳ דבר׳ כג כא).—*היה בלבו על דבר, היתה כונתו על הדבר: הושיט ידו בסל וכו׳ והמגריפה בתוך הסל והיה בלבו על הסל ולא היה בלבו על המגריפה (תני׳ כ.).—בא על לבו לעשות, עלה בדעתו וברצונו לעשות: ויכל שלמה את בית יי׳ ואת בית המלך ואת כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יי׳ ובביתו (דהי״ב ז יא).—ועלה על לבו, במשמ׳ זו: כל כסף אשר יעלה על לב-איש להביא בית יי׳ (מ״ב יב ה). ובנו במות התפת אשר בגי בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי (ירמ׳ ז לא). —ובתלמ׳: וכי עלתה על לבנו שזקני ב״ד שופכי דמים הם (ספרי דבר׳ רי).—ובמשמ׳ זכר דבר: בימים ההמה נאם יי׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו (ירמ׳ ג טז). הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לבו (שם מד כא). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע׳ סה יז).—ומקום המחשבה הפנימית, הנסתרת של האדם: כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און (ישע׳ לב ו). ויי׳ צבאות שפט צדק בחן כליות ולב (ירמ׳ יא כ). אני יי׳ חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו (שם יז י). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לבות בני אדם (משלי טו יא).— אמר אל לבו, דבר אל לבו, חשב בנפשו ולא הוציא מפיו: ויאמר יי׳ אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה (בראש׳ ח כא). ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם יז יז). אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם כד מה). ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (שם כז מא). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש״א א יג). ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד (מ״א יב כו). שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד׳ א ג).

—[1]) להשיבה קרי.

ותאמרי בלבבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי ישבי ירושלם ביי' צבאות אלהיהם (זכר' יב ה). אמר בלבו בל אמוט (תהל' י ו). אמר בלבו שכח אל (שם יא). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש (שם יג). אמר נבל בלבו אין אלהים (שם יד א). אל יאמרו בלבם האח (שם לה כה). אמרו בלבם נינם יחד (שם עד ח). אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה (קהל' ב א). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני (שם יה). ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת' ו ו). — ועם לבו, במשמ' זו: דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה (קהל' א יו). — זעק בלבו: ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם (הוש' ז יד). — חשב בלבו: אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות (תהל' קמ ג). — נקם וכדומ' בלבו: כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישע' סג ד). רבות מחשבות בלב-איש ועצת יי' היא תקום (משלי יט כא). מרמה בלב-חרשי רע וליעצי שלום שמחה (שם יב כ). מים עמקים עצה בלב-איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (שם ו יד). כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (שם כו כה). — צפן דבר בלבו: בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל' קיט יא). — שמח בלבו: הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד). — הגיד לו את כל לבו, כל מה שטמון בקרבו: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים וכו' ויגד לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה[1]) את כל לבו (שפט' יו יז-יח). — *מה בלבו: ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו (פסח' נד:). — *בטל בלבו: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח' ג ז). בשבת מבטל בלבו בחול מוציא בשפתיו (נדר' עז:). — *דבר המסור להלב: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך (ב"מ נח:). — *דבר שבלב: אמר רבא הוי דברים שבלב ודברים שבלב אינם דברים (קדוש' מט:). ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ה כא:). — *תנאי שבלב וכדומ': ראו אותו מיסב אינה הזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב (ירוש' דמאי ב כב ד). כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). — *גרושת הלב, שבסתרי לבו החליט לגרשה: בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה (נדר' כ:). — *כונת הלב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ' יה.). תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד"ר במד' יא). — *לבו ושפתיו: באוסר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם (נדר' כה.). — לבו את פלוני, הוא אוהב אותו באמת: ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שפט' יו יה). — בלב ולב, שאין תוכו כברו: שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו (תהל' יב ג). וההפך, בלא לב ולב: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דה"א יב לג). — *אחד בפה ואחד בלב, לא כמו שהוא מדבר כן הוא חושב באמת: שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי (פסח' קיג:). ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב"מ מט.). — *ומשל: אנוש בפה מתוק ולבו מר פנימו לא בחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מגלת המוסר ו). — וההפך, *פיו ולבו שוים, כמו שהוא מדבר כן מחשבתו: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר וכו' לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ' ג ח). בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין וכו' וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (ירוש' נדר' א גו ד). — *הלשון והלב: ושהסרונה (את הבקשה) לאט עם הסמוך לה ואל יקדים בה לשונך את לבך (חו"ה, אהבי' ה' ו). — *הוא ולבו, גם בסתרי לבו: אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והייסורים שהבאתי עליך (ספרי דבר' לג). — עשה דבר מלבו, מדעת עצמו, לא עפ"י מצות זולתו: בזאת תדעון כי יי' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי (במד' יו כח). לא אוכל לעבר את פי יי' לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יי' אתו אדבר (שם כד יג). בחדש אשר בדא מלבד[1]) (מ"א יב לג). לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם (נחמ' ו ח). כי לא ענה מלבו ויגה בני איש (איכ' ג לג). ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר יי' (יחזק' יג ב). ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן (שם יז). כי שאל נא לדר רישון וכונן לחקר אבותם וכו' הלא הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוצאו מלים (איוב ח ח-י). — *הוציא דבר מלבו של פלוני,

---

— [1]) לי קרי.

— [1]) במסר: לבו קרי.

להראות שלא כמו שהוא חשב: מטמאין היו הכהן השורף את הפרה ומטבילין אותו להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי השמש היתה נעשית (יומ׳ ב.). אמרו עליו על ר״ש בן חלפתא שעסקן בדברים היה והיה עושה דבר להוציא מלבו של ר׳ יהודה שהיה ר׳ יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה (חול׳ נז:). (אמר לו פוטיפר ליוסף יודע אני) שלא פשעת בדבר וכו׳ אלא כדי להוציאה מלבן של בריות אני מיסרך (מד״ר ברא׳ פז). — בְּכָל לֵב, ברצון שלם: ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש (מ״ב כג ג). והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם (ירמ׳ כד ז). ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי (ירמ׳ לב מא). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (תהל׳ קיט לד). חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך (שם נח). בטח אל יי׳ בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). — לֵב אֶבֶן, שממאן לשמע, לֵב בָּשָׂר, נכנע: והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזק׳ לו כו). — וְשָׂם לִבּוֹ שָׁמִיר: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע ולבם שמו שמיר משמוע את התורה (זכר׳ ז יא-יב). — לֵב אחד, דעה אחת: ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים (ירמ׳ לב לט). וגם כל שרית[1] ישראל לב אחד להמליך את דויד (דהי״א יב לח). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יי׳ (דהי״ב ל יב). ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים (סוכ׳ מה:). — כִּלְבּוֹ, כרצונו ובחפצו: בעבור דברך וּכְלִבְּךָ עשית את כל הגדולה הזאת (ש״ב ז כא). ונתתי לכם רעים כְּלִבִּי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמ׳ ג יה). — וייחסו להלב תארים ופעולות רבות מתהלפות לענינים מתחלפים. — לֵב אָנוּשׁ: עקב הַלֵּב מכל ואנש הוא מי ידענו (ירמ׳ יז ט). — *לֵב בָּרוּר: א״ר יצחק אפי׳ הדיוט אם אומר לחבירו כזה גנאי הוא לו ומשה אמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך אלא לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד״ר דבר׳ יא). — גְּבַהּ לֵב: תועבת יי׳ כל גבה לב (משלי יו ה). — *לִבּוֹ גַּם בפלוני: והארוסות ינשאו הוין מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גם בהן (יבמ׳ ד י). וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גם בהן (סוט׳ א ו). מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גם בה (תוספתא כתוב׳ א ד). — וְהֵנֵס לִבּוֹ: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). — לֵב הוּתַל: רעה אפר לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו (ישע׳ מד כ). — לֵב חָדָשׁ, ברגשות ומחשבות אחרות: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל (יחזק׳ יח לא). ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם (שם לו כו). — *לֵב חָלוּק, מפקפק: הפרש (יש) בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם (מכי׳ יתרו ט). אותה שעה (שעמדו ישראל לפני הר סיני) לא היה בהם וכו׳ לא טפשין ולא חלוקי לב (מד״ר במ״ב, כלך יפה). — חַנְפֵי לֵב: ותנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם (איוב לו יג). — לֵב טָהוֹר: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). — וטהור הַלֵּב, מי שיש לו לב טהור: אהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך (משלי כב יא). — טוֹב לֵב, שָׂמֵחַ: וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה יי׳ לדוד עבדו ולישראל עמו (מ״א ח סו). כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי יה יה). ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב (אסת׳ ה ט). — לֵב טוֹב: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה המלך ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד (ש״א כה לו). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בְלֶב-טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהל׳ ט ז). — ובזמן החדש ישמש במשמ׳ הנטייה לעשות טובה לזולת, וכדומה. — יִשְׁרֵי לֵב: מגני על אלהים מושיע ישרי לב (תהל׳ ז יא). כוננו חצם על יתר לירות כמו אפל לישרי לב (שם יא ב). — נִמְהַר לֵב: אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו (ישע׳ לה ד). — נְדִיב לֵב: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז (שמות לה כב). — נְצֻרַת לֵב: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב (משלי ז י). — סוּג לֵב: מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב (משלי יד יד). — לֵב סוֹרֵר, ממרה: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ׳ ה כג). — לִבּוֹ סָמוּךְ, בוטח: סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (תהל׳ קיב ח). — נַעֲוֵה לֵב: לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). — *עִוֵּר לֵב: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (רהב״ע, בראב׳ כה לד). — לֵב עָמֹק: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק (תהל׳ סד ז). — לֵב עָקֹב, עי׳ לֵב אָנוּשׁ. ואמר בן סירא: לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (ב״ס גני׳ לג כה). — *לֵב עָקוּר: שאם עשה אדם תשובה

[1]) שארית קרי.

שלמה שלבו עקור עליו הקב"ה מוחל לו (מדר' תהל' נג). —עקש לב: עקש לב לא ימצא טוב (משלי יז כ). תועבת יי' עקשי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ). — ערל לב, שאינו רוצה לשמע: כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמ' ט כה). כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי (יחזק' מד ט).—*לב קטן, ההפך מן נדיב: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה הרוין (כ"מ גני' יד ג).—*קצר לב, מקנא, קמצן: שלא יהא קצר הלב שהוא מבזה את היקרים (כלה רבתי ג).—קשה הלב: כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה (יחזק' ג ז).—לב רגז: ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה).—"רחב לב, גאותן, מתגאה: כגי מחוזא שהן רחבי לב ומקפידין על לבושיהן להיות מבוונים (רב"י ור"ג על הרי"ף, ברכ' מח:).—לב רע, עצוב, נוגה: מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב-רע (משלי כה כ).—ובמשמ' שרוצה ברעת חברו: כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב-רע (שם כו כג).—לב נשבר, שבור הלב: לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל' נא יט). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג).—"לב שחור, עצב, נוגה: אמר לו לב"ס לבי שחור ומבוער ונפשי מרה ואיני יודע ממה א"ל מפני סם המות שאכלת ולבך שחור שצרה קרובה ממך (א"ב כל כ"ס לג).—ובזמן החדש השתמשו בדבור זה במשמ' מדות מגונות.—לב שלם: אנה יי' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע' לח ג). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהי"א כח ט).—לב שמח: לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז). —לב תמים: יהי לבי תמים בחקיך (תהל' קיט פ).—ועם פעלים מתהלפים[1]: לך אמר לבי בקשו פני (תהל' כז ח). א"ל לבך אנסך (סבוע' כו.). בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (שם כח ז). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא).—גבה לבו, ההגאה: יען גבה לבך ותאמר אל אני (יחזק' כח ב). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (שם יז). וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביי' אלהיו (דהי"ב כו טז). יי' לא גבה לבי ולא רמו עיני (תהל' קלא א). לפני שבר יגבה לב-איש ולפני כבוד ענוה (משלי יח יב).—ובמשמ' עשה מעשים גדולים: ויגבה לבו בדרכי יי' ועוד הסיר את הבמות (דהי"ב יז ו). —יגיל הלב: בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). — דבר הלב: עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לג).—הגה הלב: לבך יהגה אימה (ישע' לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי טו כח). כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב).— הלך לבו, הוא לא הרגיש בדבר: ויאמר אליו אלישע (לגחזי שהלך לבקש מתנה מנעמן) מאן גחזי ויאמר (גחזי) לא הלך עבדך אנה ואנה ויאמר אליו (אלישע) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כה-כו).— והלך הלב אחר דבר, נמשך אחריו, רצה בו: כי אחרי גלוליהם לבם הלך (יחזק' כ טז). — ואחר העינים, התאוה למה שראו עיניו: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז).— המה הלב לפלוני, הצטער: לבי למואב כחלילים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה (ירמ' מח לו). —לב זונה: אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי (יחזק' ו ט).—זעף לבו: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו (משלי יט ג). — זעק לבו: לבי למואב יזעק (ישע' טו ה). — לבו יחיל: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ה).—חם הלב, מכעס וכדומ': נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ג-ד).—*לבו תפין: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו תפין ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). — הלב חרש מחשבות: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח).—הלב חשב: לב אדם יחשב דרכו ויי' יכין צעדו (משלי טז ט).— הלב ידע: לב יודע מרת נפשו (משלי יד י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל' ז כב). ועת ומשפט ידע לב חכם (שם ח ה).—יצא הלב, מפחד: ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו (בראש' מב כח).—ובתלמ': אמר לו ר"ש לר' ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג (מכי' משפט' יח).—הוציא הלב דבר: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהל' ה א). — הלב ירא: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל' כז ג).— לקחו לבו: מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך (איוב טו יב). —מלאו לבו לעשות, העיז, מצא די עז בנפשו: מי הוא

—[1]) כבר העירו הקדמוני' על זאת, אמרו וז"ל: הלב רואה הלב שומע הלב מדבר הלב יודע הלב עומד הלב נופל הלב מהלך הלב צועק הלב שמח הלב מתנחם (פסיק' דר"כ, נחמו).

זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (אסת׳ ז ה). אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהל׳ ח יא).—ובתו״מ: אמר לו ר׳ גמליאל היאך מלאך ל י ב ך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר׳ יושע מימיי לא מלאני ל ב י לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן (ירוש׳ מעשר׳ א מת ד). אע״פ שהייתי אובר כן לא מלאני ל ב י מימי לעבור על דברי חבירי (בס בנת יד יד ג).—נמלך לבו עליו, השב ובקש עצה והחליט: וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמ׳ ה ז).—נאץ לבו דבר: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יב).—לבו נדבו: מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (במות כה ב). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה (בס לה כט).—הלב נהג, בחכמה וכדומ׳: ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות (קהל׳ ב ג).—הלב נטה: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא (בפט׳ ט ג).—ובתלמ׳: אמר רב אדם הראשון צדוקי היה שנאמר ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה ל ב ך (סנה׳ לח:). — לבו הכהו על דבר, הרגיש כי לא טוב עשה בדבר ונתחרט על זה: ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ה). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וכו׳ ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי (ש״ב כד ט-י).—נפל לבו, נבהל ונשאר בלי רוח: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב). — ובתלמ׳: נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של בלום (ספרי דבר׳ ביג).—הלב נצר דבר: בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (משלי ג א).—*נקפו לבו, כמו לבו הכהו: מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ו:). ל ב ו נוקפו ופורש (נדה ג:). כיון שהרג אבינו אברהם את כל אותן האוכלסין נקפו ל ב ו אמר אפשר שלא היה בהם צדיק (מדר׳ תהל׳ קי), ועי׳ עוד נקף.—נשאו לבו לעשות דבר, התעורר בקרבו רצון לעשות: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים (במות לה כו). ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי׳ (בס כא). — ובמשמ׳ התגאה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך (מ״ב יד י).—צעק הלב: צעק לבם אל אדני (איכ׳ ב יח).— לבו קבץ: לבו יקבץ און לו (תהל׳ מא ז).—לבו קנא: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז).—הלב קנה דעת וכדומה: לב נבון יקנה דעת (משלי יח טו).—לבו ראה: אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה וכו׳ ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל׳ א יו).—רם לבו, התגאה: שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש׳ יג ו).—רחש לבו: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל׳ מה ב).—הלב ירנן: לבי ובשרי ירננו אל אל חי (תהל׳ פד ג). —שב לבו לפלוני: אז יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית יי׳ בירושלם ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה (מ״א יב כז).—שש הלב: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (ישע׳ סו יד).—שטה הלב אל דבר: אל ישט אל דרכיה לבך אל התע בנתיבתיה (משלי ז כה).—שכב לבו, נח: כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל׳ ב כג). — השכיל הלב: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע׳ מד יח). — שמח הלב: כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י). כי בו ישמח לבנו (תהל׳ לג כא).—הלב שמע, הבין: ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מ״א ג ט). —*התנה הלב: ל ב ב״ד מתנה עליהם (מנח׳ עט:). — ועם פ״ע ונפעלים.—דוה הלב: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו (איכ׳ ה יז). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח).—נהפך הלב, מצער ויגון: איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הוש׳ יא ח). ראה יי׳ כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי (איכ׳ א כ).—לבו חלל: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כב). — חלק הלב: חלק לבם עתה יאשמו (הוש׳ י ב).—לבו חרד, מדאגה לדבר: כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש״א ד יג). — טוב הלב, שמח, היה מרצה: ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו (שפט׳ יו כה). הואל נא ולין ויטב לבך (בס יט ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש״ב יג כח). וישת וייטב לבו ויבא לשכב (רות ג ז). —טפש הלב: טפש כחלב לבם (תהל׳ קיט ע).— יבש הלב, מרעב, מצער: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (תהל׳ קב ה). — *לבו מישב: לא יתחיל (הכתף לקרא) לא בשעה שהוא פורק ולא בשעה שהוא טוען מפני שאין ל ב ו מיושב (ירוש׳ ברכ׳ ב ה).—כבד הלב: ויאמר יי׳ אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד). — לבו נכון: נכון לבי אלהים

נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). — לבו נכון עמו, נאמן: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז). —הלב נסוג אחור: לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל׳ מד יט). — סר הלב מן: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי׳ יסור לבו (ירמ׳ יז ה). — הלב סחרחר: לבי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). — נסער לבו על דבר, נתרגז ונתרגש: ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). — עטף הלב: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי (תהל׳ סא ג). — עלץ הלב: עלץ לבי ביי׳ רמה קרני ביי׳ (ש״א ב א). — עמד הלב, התחזק: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). — לבו ער: אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי (שה״ש ה ב). — פג לבו: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש׳ מה כו). — פחד הלב: שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי (תהל׳ קיט קסא). — *והפחד: לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת (אדר״נ ז). — לבו נפתה על דבר: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (שם כז). — *רפה לבו: נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו כשעוה (מד״ר בראש׳ מד). — נשבר לבו, מצער ויגון: נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמתי (ירמ׳ כג ט). — השתומם הלב: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי זכרתי ימים מקדם (תהל׳ קמג ד-ה). — ועם פעולות על הלב והלב הוא הנפעל. — אבד את הלב: כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (קהל׳ ז ז). — *אמץ הלב, הקשה אותו: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט׳ מז:). — אשר הלב בדרך: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך (משלי כג יט). — הביא הלב לדבר: הביאה למוסר לבך ואזניך לאמרי דעת (משלי כג יב). — בחן הלב, לדעת מחשבות האדם: ואתה יי׳ ידעתני תראני ובחנת לבי אתך (ירמ׳ יב ג). מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). — *גלה לבו לפלוני, הגיד לו סוד: לכל בשר אל תגל לבך ואל תדיח מעליך הטובה (כ״ס גני׳ ח יט). — גנב וגנב את לבו של פלוני, הסתיר ממנו כונתו האמתית: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראש׳ לא כ). ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש״ב טו ו). — הפך לו לב אחר, נתן לו מחשבה ורגש אחר: והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר ויבאו כל האתת האלה ביום ההוא (ש״א י ט). — והפך לבו לעשות דבר: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). — זכה לבו: מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ ט). — החיה הלב: ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע׳ נז טו). — היטיב את לבו, אכל ושתה ושמח: ויאכלו וישתו המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שפט׳ יט כא-כב). — יאש את הלב: וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ). — הכאה את הלב: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק׳ יג כב). — כבד והכביד הלב, שלא ישמע בקול המצוה: ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שמות ח כח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — כבס הלב מעון וכדומ׳: כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). — הכין לבו לדבר: כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דה״ב יב יד). דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — הכניע לבו: ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל׳ קז יב). — הכעים הלב: והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק׳ לב ט). — מנע את הלב מדבר: לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל׳ ב י). — נוא, הניא את לבו מדבר, לבלי עשות דבר: ולמה תנואון[1]) את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ז). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (שם לב ט). — הטה, נטה את לבו אחרי דבר, אל דבר: ויטו נשיו את לבו (מ״א יא ג). הט לבי אל עדותיך (תהל׳ קיט לו). נטיתי לבי לעשות חקיך (שם קיב). אל תט לבי לדבר רע (שם קמא ד). להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב ב). פלגי מים לב-מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפץ יטנו (משלי כא א). — נצר לבו: מכל משמר נצר לבך (משלי ד כג). — נתן לבו לפלוני, התחבר אליו, שמע לו: תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה (משלי כג כו). — ונתן הלב לדעת וכדומ׳: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה (קהל׳ א יג). אשר נתת את לבך להבין ולהתענות (דני׳

[1]) הקריא: תניאון.

י יכ).—ובמשמ׳ התבונן: את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש (קהל׳ ח ט).—וכמשמ׳ התענין בדבר: גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך (קה׳ ז כא). — נתן לבו בלב פלוני, חשב את עצמו גדול במותו: ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים (יחזק׳ כח ב).—הסב את לבו: עגני יי׳ עגני וידעו העם הזה כי אתה יי׳ האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ״א יח לז). והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזר׳ ו כב).—הסיר הלב: מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך (איוב יב כד).—ערב את לבו, העיז: מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ׳ ל כא).—*פנה את לבו לדבר: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה (אבות ג ד). — *פתח לבו: הוא יפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו (תפל׳ שחר׳, ברוך אלהינו).—צפן הלב מדבר: כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם (איוב יז ד).—הקשה את לבו: ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז ג). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד).— הקשיח לבו מדבר: למה התענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישע׳ סג יז). — הרחיב לבו, עשה לו נחת רוח, תענוג: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל׳ קיט לב).—ובמשמ׳ *האריך רוחו, המתין: הרחב[1]) לי לבך עד שאפרש אותו (כוזרי א כט).—רחק לבו: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק[2]) ממני (ישע׳ כט יג).—הרך לבו: על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו ואל הרך לבי ושדי הבהילני (איוב כג יה-יו).—שבר לבו של פלוני: חרפה שברה לבי ואנושה (תהל׳ סט כא).—ובמשמ׳ *שבר איבתו: מצוה לפרוק עם השונא בדי לשבור את לבו (תוספתא ב״מ ב כו). — ובמשמ׳ *הבהיל: שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם (מבי׳ בבנת ב א).—השיב הלב אל פלוני, שיאהבהו כמקדם: הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא והשיב לב-אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלא׳ ג כג-כד).—שם את לבו אל דבר, חשב אדות הדבר, חשש לו, השגיח בו: הירא את דבר יי׳ מעבדי פרעה הנים את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כ-כא). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש״א ט כ). אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל (שם כה כה). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך (יחזק׳ מ ד). הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן (ישע׳ מא כב). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב ב ג). — ואמר בן מירא: שמעו אלי וקחו שכלי ועל דברי שימו לב (ב״ס נגי׳ יו כד).—שת לבו, כמו שם לבו: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג). ותדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שתה לבה (ש״א ד כ). ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תשיתי את לבך לדבר הזה (ש״ב יג כ). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמ׳ לא כ). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל׳ מח יג-יד). הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי (משלי כב יז). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (שם כז כג). מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יז-יח).—וקצת במשמ׳ שמח על דבר: אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (תהל׳ סב יא).—*שלח הלב אנה ואנה, התעסק בדברים מתחלפים: ואם תשלחו לבבם אנה ואנה תפסידו הקרן בידכם כי לא תלמדו (מוסר [מיוח׳ ל]הרמב״ם לבניו).—שפך לבו, התחנן, התפלל: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני (איכ׳ ב יט).—שמח הלב: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). פקודי יי׳ ישרים משמחי לב מצות יי׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט).—תכן הלב: כל דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות יי׳ (משלי כא ב). כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (משלי כד יב).—וכסמי׳ לשם אחר, כסומך או נסמך.—גבה הלב: ויכנע יחזקיהו בגבה לבו (דהי״ב לב כו).—דרכי הלב: והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך (קהל׳ יא ט).—הגות הלב: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל׳ מט ד).—התגלות הלב: לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב).—זדון הלב: זדון לבך השיאך (עובד׳ א ג).—חזון הלב: חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יו).—חקקי הלב: בפלגות ראובן גדלים חקקי לב (שפט׳ ה יה).—טוב לב, כאב לב: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד).—*מאויי לב: נראה בסדורם כל מאויי לב ונראה בקלקולם כל רעה (כוזרי ה כ). — מנגת לב:

—[1]) בגוף הערבי: אתהמע.—[2]) השבעים: רחק.

תתן להם מגנת לב תאלתך להם (איכ׳ ג סה).—מחשבות לב: עצת יי׳ לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר (תהל׳ לג יא).—מכשול לב: ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש״א כה לא).—מערכי לב: לאדם מערכי לב ומיי׳ מענה לשון (משלי יו א).—משאלות לב: והתענג על יי׳ ויתן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ד).—משוש לב: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ׳ ה יה).—נהמת לב: נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל׳ לח ט).— עצבת לב: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי טו יג).—רחב לב: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד).—רע לב, עצבון, יגון: מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב (נחמ׳ ב ב).—רעיון לב: כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל׳ ב כב).—*שברון לב, צער ויגון: וישוב אומר קינות לשברון לב ועגמת נפש (סדור רב״י תו).—שרירות לב: שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך (דבר׳ כט יח). ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם (תהל׳ פא יג). — *שימת לב: כי שימת לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין (כפורנו ברא׳ ג ז).—שמחת לב: ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא).— ובמדר׳: אמר לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (פסיק׳ רבתי לו).— תאות לב: תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת (תהל׳ כא ג).—ועוד קצת מבטאים.— שלח מגפות אל הלב: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שמות ט יד).—היה כאש בלב: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת (ירמ׳ כ ט).—דאגה בלב: דאגה בלב-איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה).—הסיר כעס מהלב: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהל׳ יא י). — מלא הלב דבר: וגם לב בני האדם מלא רע (קהל׳ ט ג).—בטח בלבו: בוטח בלבו הוא כסיל (משלי כח כו).—ישר בלבו: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—נועצו לב, התיעצו יחד בכונה של איבה וכדומ׳: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו). — כתב על הלב: נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמ׳ לא לג).— נשכח מהלב: נשכחתי כמת מלב (תהל׳ לא יג).—נגע בלבו: החיל אשר נגע אלהים בלבם (ש״א י כו). *שלהה ואמרה לו רברים שהן נוגעין בלבו (מד״ר אסת׳, ותמאן).—ונגע עד הלב: זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ׳ ד יח). — נתן בלבו דעת לעשות דבר: ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד). לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו (מ״א י כד).—ונתן לו מחשבה ורצון לעשות דבר: ברוך יי׳ אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי׳ אשר בירושלם (עזר׳ ז כז). *השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע דברי הבריך ויקרבוך (מדות ב ב). — ובמשמ׳ קבע דבר בדעתו לשעות בו: גם את העלם נתן בלבם (קהל׳ ג יא).—נתן דבר אל לבו, התבונן ושעה בו והשב בו: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו (שם ז ב). — תר בלבו, חקר וחשב בסתרי נפשו: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי (קהל׳ ב ג).—התעצב אל לבו, היה בעצב ותוגה: וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו (ברא׳ ו ו).—העלה דבר על לבו, זכר אותו, התחיל לשעות בו: האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם (יחזק׳ יד ג).—תפש את פלוני בלבו, במחשבותיו וסזמותיו: למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם (יחזק׳ יד ה). — השיב אל לבו, התחיל לחשב, ענה לעצמו: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם (מ״א ח מז). זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל (איכ׳ ג כא). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (ישע׳ מו ח).—שם אל הלב, כמו שם את לבו: לשום המלך אל לבו (ש״ב יט כ). ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה (שם מז ז). — *רפרף בלבו: לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (מד״ר ברא׳ כ).—*יש לו לב על ראשי סלעים, הוא חכם גדול, גבור גדול וכדומ׳: ואתהלך בבקעה עם בני איש ויש לי לב עלי ראשי סלעים, וענותי כמו תדע ואולם לאט אקרע בלב צרי קרעים (ר״מ הנגיד, דבריך כתוך לבי). — *שפכה רמי לבו, נלכד באהבתה: או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל ברודיך ובשלומיך, אכן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר״י הלוי, מה לך צביה).—*רדף הלב את הפה: כי יבוא עת שתרצו (ללמוד) ולא תוכלו ואפילו מה שתוכלו תתיגעו עם מעט תועלת כי לא ירדוף הלב את הפה: ואפילו במה שירדפהו לא יתזיקהו כי ישכחהו

(מיות׳ לרמב״ם לב:ו).—וקצת משלים: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז יט). לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהל׳ י ב). *לב אנוש ישנא פניו אם לטוב ואם לרע (ב״ס נוי׳ יג כה). *לב אנוש יניד שעיותיו משבעה צופים על מצפה (שם לז יד). *הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות (סנה׳ כו.), ר״ל כסתרי נפשו הוא יודע למה היתה כונתו.—*הלב טוען את הרגלים, כשהלב שמח יש כח ברגלים ללכת: כיון שנתבשר בשורה טובה טען לבו רגליו (מדה״נ ויבט, כ״י תימני). ״הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות (רבה״י כרא״ש׳ מו לח). ״לבות החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים (חו״ה, תבנון הנפ׳ ב). ״הקולמוס שליח הלב (הקדמ׳ כבאות לבית דוד).—ד) ״כנוי לקצת כוכבים [1]).—לב האריה: לב אריה הוא הנקרא (בערב׳) קלב אל עסר מכבוד הא׳ והוא במזל אריה שבעה עשר מעלות שלשים ואחד דקים (ראב״ע, כלי נחוש׳ כט). ואין כוכב לא מבעל כבוד הראשון ולא מבעל כבוד השני שהוא בתוך המזלות רק לב אריה לכן הוא דבוק בעגולת המזלות (שם א). והנה בימי בטלמיום החכם וכו׳ מצא לב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא לב האריה על תשע מעלות כנגד הצורה (הוא, עמו׳ ה ח). כי לב האריה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו׳ (אמונ׳ רמה ד ג). הכוכב הנקרא לב האריה הוא תקוע בט׳ שעות וח׳ רגעים ממזל אריה (יסו״ע לר״י היפרא״י ו). — ״לב העקרב: כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מהם (ראב״ע עמו׳ ה ח). והכוכב הנקרא לב העקרב הוא תקוע בי״ח רגעים מהמעלה העשירית (יסו״ע לר״י יבר״אלי כה:).—ה) בהשאלה, לב דבר, התוך והאמצע של דבר[1]), Mitte ; milieu; midst : וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב־ים (שמות יה ח). ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים וכו׳ רוח הקדים שברך בלב ימים וכו׳ וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזק׳ כז כה-כז). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים (תהל׳ מו ג). והיית כשכב בלב־ים וכשכב בראש חבל (משלי כג לד). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב־ים ודרך נכר בעלמה (שם ל יט).—לב השמים: וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל (דבר׳ ד יא).—לב האלה: ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה (ש״ב יח יד).—ואמר המשורר: רוח לאט רגלה בין הערוגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסותרה, ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לענת פה לי צחות מדברת (ר״י הלוי, עין גדיכה).—ו) בצמחים, *הנוע והקלח האמצעי שממנו מסתעפים הענפים: תמר אין לו אלא לב אחד (סוכ׳ מה:). התמרה וארז לבן מכוון למעלה (מד״ר כרא״ש׳ מא). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) כלפי צפון והחוח עוקצה ואעפ״י כן לבה מכוון כלפי מעלה (שם ויקר׳ כג).—ז) ״לב הלחם, לב הפרי, תוכו, הדבר הרך שתחת הקלפה [1]), Frucht-Fleisch pulp ; pulpe : ובשעה השביעית יקח לב לחם ביין מזוג (קאנון ג י א לז). ויעשה דייסא מלב לחם עם דבש ושקדים (מ׳ אלדכי, ש״א ד). ואחרי כן יעתיקהו לאכילת שרף לב הפת (שם). והלות תריע וזה שמוציאין לבו ושוחקין אותו ועושין ממנו עוגות (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם עוקצ׳ ג ה). לב גרגרי צנובר הגדולים (קאנון ג כ א). ובסעודת הלילה חלמון ביצה עם לב הקשואים (שם שם י א לז). ויקח מלב הכדנגאן שעור חצי אוקיה (שם שם יב ב). והקלפה ולב האילן וכו׳ יצמחו מן הלחות ומהם מי שיקרא לב האילן כחם ומהקדמונים מי שקראוהו מעי האילן (קלונ׳ בר קלונ׳, ספר הנמהים, כ״י פריז). יקח לב לוזים קלופים וישימם בפיו כל הלילה (מ׳ אלדכי, ש״א ד א). ואל יאכל מפירות זולתי לב הסלפופונות ולב הקשואים (שם). ותשחוק לב תאנים היטב והלושנו בחלמון ביצה (שם). תשתה חלב אתון או חלב עזים עם לב זרע קשואים או לב זרע אבטיחים ודומיהם (שם).

לבא[2]), ממנו לבאה, לבי, לביא, לביה.

לבאה[3]), ש״נ, מ״ר לבאות, כנ׳ לבאתיו,—כמו לביאה: בית לבאות (יהוש׳ יט ו). אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו (נחו׳ ב יג).— ואמר הפיטן: גמר פקודיו בין שני לבאות, דרך היכל מלך רץ להראות (ר״י הלוי, אסיר מבחר). ותמיד בתוך לבאות, יחלתי לאלהי הצבאות (ר״י טוב עלם, אריות הדיחו).

—[1]) בערב׳ משמש במשמ׳ זו השם השני שיש בלשון זו להלב, הוא קלב a).—[1]) בך כערב׳ ל׳ב b).

[2]) שרש קדום ונגזר ממנו שם בעה״ח בלשונות השמיות ועבר גם ללשונ׳ ההודיות הגרמנ׳. בערב׳ לבי c), ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית. בערב׳ משמש לבי במשמ׳ אבילה מרבה, ולא ידוע אם הפעל נגזר מהשם או השם מהפעל.

[3]) בערב׳ לבאה d), ועי׳ לבי.

a) قلب b) لُبّ c) لبى d) لباه

א·לבב[1], מסנו לב, לבב, א.לבב, לבה, *לבוב, *לבבי, *לבוב, *לבי.

לבב[2], לבב, כנוי׳ לבבי, לבבך, לבבך, לבבה, לבבו, לבבה, לבבנו, לבבכם, לבבם, לבבות, לבבהן, *לבבים, — כמו לב, ומשמשת באותם השמושים, א) במשמ׳ העקרית: ואמהתיה מנהגות בקול יונים מתפפות על לבבהן[3] (נחו׳ ב ח).—סעד את לבבו, באבילה ושתיה: ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם (שפט׳ יט ח).—כלה לבבו, ספני צרותיו: כלה שארי ולבבי (תהל׳ עג כו). — ב) מקום משכן החכמה והגבורה ורגשות מתחלפים: למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה (תהל׳ צ יב). חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד).—יש לו לבב, הוא חכם: גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג).—איש לבב, איש חכם: אנשי לבב יאמרו לי וגבר חכם שמע לי (איוב לד לד). לכן אנשי לבב שמעו לי (שם י).—בר לבב, ההפך מרמאי ובדומ׳: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (שם עג א).—לבב ישר: ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מ״ב י טו).—ישר לבב: כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים (דהי״ב כט לד). —נכאה לבב: יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל׳ קט טז). — לבב עקש: לבב עקש יסור ממני (תהל׳ קא ד).—רחב לבב: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהל׳ קא ה).—רך הלבב, ההפך מגבור: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו (דבר׳ כ ח). ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי״ב יג ז).—ובכמה׳ עם שמות: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בגאוה ובגדל לבב לאמר (ישע׳ ט ח). אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). — טוב לבב, שמחה ונחת רוח: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל (דבר׳ כח מז). — ישר לבב: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה)..כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז). אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה (דהי״א כט יז).—מורשי לבב: ימי עברו זמתי נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא).—מחשבות לבב: ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דהי״א כט יח).—משכיות לבב: יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב (תהל׳ עג ז).—נגע לבב: אשר ידעון איש נגע לבבו (מ״א ח לח). — ערלת לבב: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר׳ י טז). המלו ליי׳ והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמ׳ ד ד).—פחד לבב: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (דבר׳ כח סז).—צור לבב: צור לבבי וחלקי אלהים לעולם (תהל׳ עג כו).—צרות לבב: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (תהל׳ כה יז).—שמחת לבב: השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי׳ אל צור ישראל (ישע׳ ל כט). ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי (ירמ׳ טו טז). אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש (יחזק׳ לו ה).—תם לבב: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ה). ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך (מ״א ט ד). וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (תהל׳ עח עב).—תמהון לבב: יככה יי׳ בשגעון ובעורון ובתמהון לבב (דבר׳ כח כח).—ומקום הנטיה והרצון והכונה.—היה לבבו לדבר, נטה לזה: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים (דבר׳ ה כו).—אשר בלבבו, בלבבו, מה שרצה, ברצונו: ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך (ש״א יד ז). בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (שם יג יד). והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (שם ב לה). יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (תהל׳ כ ה). וכל אשר בלבבך אגיד לך (ש״א ט יט). ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יי׳ עמך (ש״ב ז ג). ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב (מ״ב י ל).—ועם לבבו, במשמ׳ זו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון (דבר׳ יה ט). ואשב אתו דבר כאשר עם לבבי (יהוש׳ יד ז). ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ״א ח יז). יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך (שם יח). ותבא (בת שבע)

---

[1]) עי׳ הערה לערך לב.

[2]) כמו חמר, ענב, שער. — [3]) במקום לבביהן. וי״א שצריך לקרא לבבהן ביחיד.

לבב

אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה (שם י ב). אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי (דהי״א כב ז). שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ (שם כח ב). יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד (דהי״ב א יא). עתה עם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (שם כט י).—ידע עם לבבו, ידע ידיעה פנימית: וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה).—לבבו היה שלם עם פלוני: רק לבב אסא היה שלם עם יי׳ כל ימיו (מ״א יה יד). והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו (שם ח סא). ולא היה לבבו שלם עם יי׳ אלהיו כלבב דוד אביו (שם יה ג). אנה יי׳ זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מ״ב כ ג). —היה לבבו נאמן לפני פלוני: ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמ׳ ט ז-ח). — בכל לבבו: ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דבר׳ ד כט). ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (שם ו ה). לאהבה את יי׳ אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (יהוש׳ כב ה). וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יי׳ אלהיכם עליכם (שם כג יד). אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי׳ הסירו את אלהי הנכר מתוככם (ש״א ז ג). אל תסורו מאחרי יי׳ ועבדתם את יי׳ בכל לבבכם (שם יב כ). אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם (מ״א ב ד). ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (שם יד ח). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם (שם ח מח). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם ונמצאתי לכם (ירמ׳ כט יג-יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד (יוא׳ ב יב). ויבאו בברית לדרוש את יי׳ אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם (דהי״ב טו יב). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו יב).—תר אחרי לבבו, עשה כתאותו: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במד׳ טו לט).—נתן את לבבו כלבב פלוני, חשב א״ע גדול כמוהו: לכן כה אמר אדני יי׳ יען תתך את לבבך כלב אלהים וכו׳ (יחזק׳ כח ו).—ומקום המחשבה הנסתרת של האדם: לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא (דבר׳ ח ב). — אמר בלבבו: ואמרת בלבבך כחי ועצם

ידי עשה לי את החיל הזה (דבר׳ ח יז). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא (שם ז יז-יח). אל תאמר בלבבך בהדף יי׳ אלהיך אתם (את הגוים) מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יי׳ לרשת את הארץ הזאת (שם ט ד). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו (ירמ׳ ה כג-כד). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (שם יג כב). ופקדתי על האנשים הקפאים על שמריהם האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳ א יב). ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע׳ מז ח). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה (שם מט כא). רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו (תהל׳ ד ה).—וללבבו: ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז ב).—ברך בלבבו: אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה). — התברך בלבבו: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי (דבר׳ כט יח).—דבר בלבבו: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (תהל׳ טו ב). — חמד בלבבו: אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה). — חשב בלבבו: ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר׳ ז י).—נסה בלבבו: וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (תהל׳ עח יח).—צפן בלבבו: ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך (איוב י יג). — רעה בלבבו: אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהל׳ כח ג).—שם בלבבו: קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). — שח עם לבבו: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (תהל׳ עז ז).—שנא בלבבו: לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקר׳ יט יז).— בפיו ובלבבו: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו (דבר׳ ל יד).— ובלי פעל, בלבבו, יש בסתרי לבבו מחשבה: והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (דני׳ ח כה).— והלבב יפעל: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי׳ (תהל׳ לא כה). פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך (יחזק׳ כח ה). כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע׳ א ה). יהללו יי׳ דרשיו יחי לבבכם לעד (תהל׳ כב כז). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם (שם סט לג). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו

והשיגו (דבר׳ יט ו). כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל׳ עג כא). בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שפט׳ יט ט). אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי (מ״א ב מד). או אז יכנע לבבם הערל (ויקר׳ כו מא). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב יא). ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו (ישע׳ יט א). ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו (שם ז ב). —סר לבבו: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר׳ יז יז).—פחד ורחב לבבו: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה).—פנה לבבו: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו (דבר׳ כט יז). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים (שם ל יז). —פתה לבבו: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים (דבר׳ יא יז).—רך לבבו: אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו וכו׳ (דבר׳ כ ג). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ בשמעך אשר דברתי על המקום הזה (מ״ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע׳ ז ד).—רם לבבו: ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים (דבר׳ ח יד). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם יז כ).—רע לבבו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך (דבר׳ טו י). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח). — תעה לבבו: תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ד). ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי (תהל׳ צה י). — ופעולות על הלב. — אמץ לבבו, לבלתי יכנע, לבלתי ירחם: כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר׳ ב ל). לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (שם טו ז). ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי׳ אלהי ישראל (דה״ב לו יג).—גנב את לבבו: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש׳ לא כו).—זכה לבבו: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון

כפי (תהל׳ עג יג).—יחד לבבו: הורני יי׳ דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא). — כבד לבבו: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — הכין לבבו: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). —מל את לבבו, הסיר ערלתו, עשה שישמע לקול המצוה: ומל יי׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך (דבר׳ ל ו).—המס את לבבו: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצרת בשמים (דבר׳ א כח). —הטה את לבבו: ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל יי׳ אלהי ישראל (יהוש׳ כד כג). ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך (ש״ב יט טו). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (מ״א יא ד).—נשא לבבו: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכ׳ ג מא). — נתן לבבו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליי׳ אלהיכם (דה״א כב יט). ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את לבבם לבקש את יי׳ אלהי ישראל (דה״ב יא טז).—סעד ושמח לבבו: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהל׳ קד טו). — העיר לבבו על פלוני, התעורר להלחם בו: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני׳ יא כה).— קרע לבבו, לסימן חרטה ותשובה: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי׳ אלהיכם (יואל׳ ב יג). —הקשה לבבו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח).—שם לבבו: שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום (דבר׳ לב מו). כה אמר יי׳ צבאות שימו לבבכם על דרכיכם זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה (חגי א ה-ו). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה (שם ב טו).—שפך לבבו, בתפלה ובקשה: בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו (תהל׳ סב ט).—ומבטאים אחרים, עם פעלים ושמות. — נהפך לבבו, נתחרט על מה שעשה: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה).—היה לו לבב על פלוני, השב עליו לטובה: ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו

ויוכח (דהי"ב יב יח).—ולרעה: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו (דני' יא כח). —דבר בלבבו: וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים (קהל' ט ג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). אשרי אדם עז לו בך מסלות בלבבם (שם פד ו).—הביא מרך בלבבו: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר' כו לו). — נתן דבר בלבבו: ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ' לב מ). — לקח דבר בלבבו: בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע (יחזק' ג י).—שם דבר בלבבו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא מאד מפני אכיש מלך גת (ש"א כא יג).—שמר דבר בלבבו: אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך (משלי ד כא). — השיב אל לבבו: וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (דבר' ד לט). —היה דבר על לבבו, זכר אותו: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דבר' ו ו).—העלה על לבבו: זכרו מרחוק את יי' וירושלם תעלה על לבבכם (ירמ' נא נ).—שם על לבבו: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם (דבר' יא יח). — סר דבר מלבבו: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (דבר' ד ט).—ובתו"מ ובסהמ"א: במגדל הלבנון ובו' שבל הלבבות שמחות בו (מד"ר שה"ש, גוארן). בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות אחד לפני הקב"ה ואחד לדבר אחר (תנחומא כי תבוא ג). שאמר אברהם להקב"ה ובו' אתה יודע מה בלבבות והיית מנסה אותי לא היה גלוי לך שאני שוחטו (פסיק' רבתי מ). אני אוהבך ונפשך קשורה בנפשי אבל אין לבבי שלם לראות תבניתך נבדל מתבניתי (יוסיפון, פרק ו). ושאלו לחכם מהו האהבה אמר נטות הלבבות והתחברם יחד (מבח' הפנינים, שער האהבה). — ואמר המשורר: חמסי על לבבי כי ביום בוז בהול יבבד ולא אוכל שאתו (ר"ש הנגיד, הגרפה הזמן). ואם אראה שחוק יבבה לבבי לחיתי שהיא מני קטופה (רשב"ג, מלילתי). עורה לבבי מה לך נרדם עורה והקיץ רעיוניך (מחזו"ר 1300, כמס רשב"ג). קדשו עצרה ורחצו והתקדשו, הברו סיג לבבות והתאוששו (רמב"ע, נפשי אויתיך). הסר תאוה מקרבך, תמצא צורך תוך חבך, מתהלך לאט בלבבך (ר"י הלוי, מי כמוך). אני חבר מחבר התהלות, ובלבבי לבל חכמה מסלות (ר"י חריזי, תחכמ' יד). בה ינברו לבבות חלושים ושבו כזברים הנקבות (שם מו). — ומ"ר *לבבים, לבבין: א"ר אבא בך עשה אברהם אבינו ובו' שעשה שני לבביו ובי' יצריו (ילקוט תהל' מד יא). —ואמר המשורר: בידך לעקור איבת לבבים, ולטעת בתוך לבב אהבים (ר"ש הנגיד, בן משלי ג). בחר מאהובים שכוני לבבים ועל מי אהבים וצדק אמונים (רמב"ע, תרשיש ג א).—*רבגת הלבב: וימצא איש אחר בתכלית רכות הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (העקרים א כה).—*סגור הלבב, במשמ' סכלות, פתיות: ויאמרו לו (החכמים להמלך) אין זה כי אם בקש סנדאבר ללמד את הנער וכראותו סגור לבבו השקהו משקה לפתח לבו והמשקה אחז לשונו ויאלם (משלי סנדאבר).—ג) לבב הים וכדומה, תוכו: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונה ב ד).—ד) בבשם' *לב הפרי: ומזונותיה מהירקות הקרות והלבבות בבו לב קשואים ודלעת (קאנון נ׳ ג א). ואמנם הלבבות בלב פסתק ולוז ושקד מר ובו' (שם ג יד ד יב). הערמונים והלבבות אשר אין בהם חדות (שם ד ה ב יח). קליפת הזרע ולבבו (Monats. 1893, 332).

א. **לִבֵּב**[1]),—קל פ׳על לא נמצא.

—פע', לבב, תלבב, לבבתני,—א) עשה לביבות: תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות ובו' ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו (ש"ב יג ו-ח). — ב) לבב את פלוני, נגע ומחץ את לבבו, בחץ וכדומה[2]),

---

[1]) משרש לבב, ועי' הערה לערך לב. — [2]) בך פרש ר"י בן נגאח, אמר וז"ל: אבא לבבתיני פתרג'מתה קלבתיני אי אצבת קלבי בשהם עיניב וקד קיל פי אלמשנה עורות לבובים יריד נ'לוד אלחיואנאת אלמקלובה אי אלמשתח'רג'ה אלקלוב וד'לב אנה באנ מנ שראיע בעצ' אלאמם לא שימא אליונאניינ פי ד'לב אלזמאנ אנ ישתח'רג' קלב אלחיואנ אלחי באנ ישק צדרה ויח'תלע את'תלאעא ויקרב ללמעבוד עלי מא ונ'דנאה מנקולא פי את'באר אליונאניינ ורא'ינאה ת'אבתה פי את'ארהם, ע"ב, ובעבר': ופרוש לבבתיני מצאת את לבבי בחץ עיניך ונאמר במשנה עורות לבובים ר"ל עורות בהמות שהיו מוציאים לבם מחיים וזה היה מנהג קצת האומות ובפרט היונים שמוציאים לב הבהמה מחיים שהיו מבקעים חזה שלה ושולפים את הלב ומקריבים אותו לע"ז לפי מה שמצאנו כתוב בדברי ימי היונים וראינוהו קיים בקבלותיהם. — ואחרים פרשו לקחת את לבי, משבת את לבי. ובבר השתמשו הפיטנים והמשוררים והמליצים במשמעות המתחלפות של פעל זה.

ובהשאלה בהכטת עין: לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה לִבַּבְתִּנִי באחד מעיניך באחד ענק מצורניך (שה״ש ד ט).—ואמר המשורר: פני אדֹם וצח לבבי לבבו, חמסי על צבי נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאת קרביו נצרבו (ר״י הלוי, פני). —ואמר המליץ: לשון רכה לב הארי מדכא, ותמשך לויתן כחכה, ובשוט חמתה מכה, תשב אנוש עד דכא, תלבב לבאים ותכבש פראים, ותפיל רפאים ותקים רפאים (ר״י חריזי, הקדמ׳ תחכמ׳). — ג) *חזק את לבו, ermuntern encourager; -age: משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו (מד״ר ברא׳ עו). למלך שהיה לו ארי אימירון וכלב אגריון מה עשה המלך זיווג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו והיה אומר שאם יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי יכלתי ולכלב איני יכול (בס שה״ב, מי זאת עולה). לגבור שהוא מתגושש באבן של מסית ועבר אחד וראה אותו אמר לו יפה כחך לבבת גבור (פסיק׳ דר״כ כו). למה (נגלה האלהים למשה בהר חורב) בלבת אש כדי ללבבו בשיבא לסיני ויראה אותה האש ויתיירא לפיכך (נגלה אליו) בלבת אש (תנחומא שמות יב). — ובמהמ״א: סוף דבר איני משבח ואיני מלבב את התלמיד היהודי שיעסוק כי אם בפסוק ובתלמוד (ר״י פרוכינגלו, בו״ת בגמול התכמ׳). — ואמר המליץ: ראיתיך נעים ונאה, ונחמד למראה, תלבב הלבבות ביפיך, והמשוך הנפשות בזיו להיך (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). מה נחמד סוס ירוץ וידהר, לאורו הולך חשך יגהר, ילבב כל מהיר ונמהר, וידאה כנשר מהר אל הר (בס לג). אני הכד מלבב הלבבות, כטוב מלי ומבהיל מחשבות (בס לד). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה התשוקה ולבבוך העינים ותאמי השדים וחולש המתנים (בס לה). ילבבו כחן כל בני שם וגדולה, ובחר לו השר שמואל לסגולה (בס ג).—ואמר הפיטן: ואתה מתעסק בגלוליך עציך כסף וזהב הבלי הכל לבבוך ואל משכיותם סבבוך (רמב״ע, הבכך את יי׳). שלך הם עבדיך ועמך, לבבו כימי קדם מנעימיך, משבנו אחריך שימנו ברשומך (סליח׳ יום א׳, תבא לפניך).—ובמשמ׳ אמון הלב ומשיכת הלב השתמשו סופרי הזמן החדש הרכה: במה לבבתני או אחי כמה משכתני לוקח נפשות (הקד׳ בכי״ע ג). בעיניך תלבביני ובנעימות אמריך תרהיביני בנפשי עוז (א׳ מפו, אהב״צ כה). ועזריקם ראה כדבר תימן עם אמנון ידידות ויתבונן בתמר כי תלבבהו בעיניה ותמשכהו חסד (בס ו). — ד) *במשמ׳ דבר אל הלב: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הבין לשורר בסוף (קינ׳, איכה את לבר).

—נפע׳, נִלְבַּב, עתי׳ יִלָּבֵב,—יהיה לו לב, יהיה לו דעת: ואיש נבוב יִלָּבֵב ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב).— ומצוי במהמ״א, נִלְבָּב, במשמ׳ אדם שיש לו לֵב, שיש לו דעת: ועל כן צריך לאדם החכם הנלבב שישתדל בכל כחו להגיע אל התכלית (רבג״ג, תקון מדות הנפ׳). וראוי לאיש המשכיל הנלבב השלם להניח השתי הקצוות וינהג במדה הבינונית (בס). והמשכיל הנלבב יספיק לו המעט מהתוכחת והמלה האחת מן החכמה יקבענה לחובה (מבח׳ הפנינ׳, דלך יברה). כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש בסות אוהב (בס, פריבות). ואחר כך הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון (הו״ה, עגול׳ יי׳ ט). וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר וכו׳ (מגמד התגמיד׳, תג הסבות). ולכן האיש הנלבב ילך שובב לא תטה אשורו מפחד הזמן (רב״ט פנקיירה, גרי היגון 5). צריך האדם הנלבב להראות שכלו בעת צרתו (בס 14). והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות ונשמותם מעל הענין (מ׳ הלדבי, ב״א א). כל אדם הנלבב ישתדל בכל כחו להגיע לתכלית הטובה (הקד׳ אורח׳ צדיקים). וזאת תורת האדם הנלבב להרגיל עצמו בכל ימי הלדו להשים אל לבו על כל פגע ומקרה בלתי טהור (מענר יבק, קרבת תעני׳ ד ג). — ומקו׳ *הִלָּבֵב: על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן כדבר הזה (ספ׳ הגלוי לרי״ק יא). כבהמה הוא (האדם) בעת לדתו אלא שעתיד להלבב ולהשכיל מעט מעט (ברבי רד״ק, ערך ביב). — ובמשמ׳ הבין, ואמר הפיטן: אגודים אהודים תוך וסוף וראש, פה ולב אבלום סרדוש ומחרוש, גבה ועמק נעוצים בסובב, חכם לב ונבון לא ילבב, סובל הכל ומלא את כל, ובהיות הכל אתה בכל (בהי״ת ליום ג, אמנם). —ובמשמ׳ *שיש לו אמץ וגבורה: כי כאנאמי וגרודנו הערו למות נפשם ויחצו באש ובדם עד צואר עד בואם אל קצה הסוללה אבל לא בל עם המלחמה היו אבירי לב בערכם וכו׳ וכעוד המה מתמהמהים שבו קוט׳ ויער׳ שרי גדודי רוסיא כדובים שכולים ויקיפו את הנלבבים האלה ויכלו את חמתם בם (מא״ג, הלרפתי׳ ברוסיה).

—פעו׳, *לָבוּב,—א) עי׳ *לִבּוּב.— ב) שיש לו לב, דעת: ואיש לבוב לא ישקט ולא ינוח גם בזה (רי״א, זבח פסח). על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתבן

כדבר הזה (רי"ק, ספ' הגלוי יא). אמנם יהיה לבוב וזריז ובעל תחבולה במלאכה (ר' הלל, ספ' הכרית', תגמ' הגפ' מג).
—פע', *לִבֵּב, מְלַבֵּב, — א) לבוש על הלב: מלבושו כבוד מעטיהו תהלה, משרת כמלאך ברעד וחילה, משוה מחבירו בשמן גילה, מלובב אוריך שמו לנדגלה (מבול' כל קלוני', עבודה, אבותח).—ב) שישלו לב, דעת וישר לבב: ומהם אשר ישפוט כו הכל או הרוב או המלובבים והטובים והישרים בלבותם שהוא טוב ויותר מעולה וכו' כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם (גופ' גופים כ יו).

ב.לבב[1], כמו לבה ממנו לִבָּה, ב.לִבֵּב.

ב.לָבַב,—קל אינו נהוג.
—פע', *לִבֵּב, מְלַבֵּב, —כמו לִבָּה: ועושין מערכה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב"ס, פרה אדומה ג ב).
—פע' *לִבֵּב, מְלַבֵּב, — כמו לִבָּה, מְלַבָּה: גם אם תהיה האש בלתי מלובבת ואינה מעלה שלהבת רק גחלת לבד (רבנ"ל דולאן, הקד' תפארת ישראל).

לְבִבָה[2], לביבה, נ"נ, מ"ר לְבִבוֹת, לביבות, — בצק עשוי בצורה מן הצורות לבשול: וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לְבִבוֹת[3] ואברה מידה וגו' ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שכב ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הלְבִבוֹת ותקח את המשרת ותצק לפניו וגו' ותקח תמר את הלְבִבוֹת אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה (ש"ב יג ו-י).
—ומצוי בספה"א: והאריות קפצו לקראתם כי לא טרפו טרף מתמול שלשם ויבלעום כלביבות ואת עצמותיהם כרסמו (יוסיפון ה ג). קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיוצא בהן (רמב"ס, נדר' ג 7). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ריפות ולביבות וכיוצא בהן (סוה, נדר' ע ז). ואסור לבשל הטים או ריפות במים או לביבות או קמח או סולת (ר"א הקרא', ג"ע, חג המצות ג). ומצאתי בשם הר"ד אביגדור כהן צדק זצ"ל אפי' לביבות או מקרוני מבושלים עם גבינה נקראין שני תבשילין (בעלי הלקט, תעני' רסה). לביבות עם גבינה בחנובת (עוכה תוכחת).—ואמר המשורר: ובמסבת בניו הגדולים עם הקטנים, ישב לשלחן מלא ממתקים ומעדנים, הלביבות המשולשות מורבכות במרק, ומוראה ממולאה בארוחת הירק (יל"ג, ובמחת כתנך).

***לְבָבִי**, ת"ז, לנק' לְבָבִיה,—של הלֵבָב: כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם וכו' כי מה שתכספהו היצירה הלבבית הוא טוב מוחלט (גופ' גופים כ יו).

לְבַד, לְבַד, לְבַדִּי, לְבַדְּךָ, לְבַדֵּךְ, לְבַדּוֹ, לְבַדָּהּ, לְבַדָּם, לְבַדְּהֶן, לְבַדְּנָה, מִלְּבַד, מִלְּבַדּוֹ,—מלת תה"פ, א) ההפך מן יַחַד, להורות שאין שני דברים מחברים יחד, שאין עם הדבר דבר אחר, alleiu; à part; apart: וחברת את חמש היריעת לְבָד ואת שש היריעת לְבָד (שמות כו ט). ויחבר את חמש היריעת לְבָד ואת שש היריעת לְבָד (שם לו יו). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לְבָד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות (שפט' זה). וספדה הארץ משפחות משפחות לְבָד משפחת בית דויד לְבָד ונשיהם לְבָד משפחת בית נתן לְבָד ונשיהם לְבָד משפחת בית לוי לְבָד ונשיהם לְבָד משפחת השמעי לְבָד ונשיהם לְבָד כל המשפחות הנשארות משפחת משפחת לְבָד ונשיהם לְבָד (זכר' יב יב-יד).—ועם הכנ': ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לְבַדְּהֶן ויאמר

---

[1]) עי' הערה לערך לִבָּה.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) כך חסר בכל הספרים. והנה מהכתוב בעצמו נראה שזה מין מאכל עשוי מבצק שמבשלים אותו ויוצקים אח"כ בקערה. אך לא נתברר בדיוק איזו צורה היתה לחתיכות הבצק. וי"א שהיתה להן צורת לב וע"כ נקראה לביבה. וי"א: שמושבין הלב לתאוה המאכל (ר"ב בר"ב בסמליה, סול' כבר 18). השבעים תרגמוה κολλυρίδες, ר"ל בצורת ככר לחם גס. ולט' Larbitiuncula, שר"ל משקה, וגם מרק. אך שני אלה אינם נותנים לנו צורה מדויקה להלביבה. תרגום: חליטתא. רסע"ג תרגם זלאביה a) בערב', והביא ריב"ג עוד תרגום אחר קטאיף b). והנה את מהותה של זלאביה תארו המלונים הערבים כך: עג'ינ יםד עלי נחו טוף שבר פי ערצ' ת'לאת' אצאבע ויקלי באלזית ת'ם יעקד באלדבש, ע"כ, ובעבר': בצק ימתח כארך טפח ורחב שלש אצבעות ויקלה בשמן ואח"כ יטגן בדבש. ואת הקטף פרשו המלונים הערבים מין ממיני המתיקה עשוי מבצק. פרחון אמר: חלות עשויות מן בצק רך מאד אפוי בטיגון לתוך שמן רותח ולבשיתבשלו יפה מטבלין אותו בדבש ומעלין אותו על שלחן מלכים, ומי שמפרש כי הלביבות הוא בצק טוי אינו אלא טועה. ע"כ.

a) زلابية b) قطايف

רש"י: ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואח"כ בשמן. ע"ב. רד"ק: הוא הבצק הרקיק שקולין אותו במשרת. ובזמן החדש השתמשו במלה זו למאפה בצק רך נפוח מטגן בשמן ובדבש וכדומה.

אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן (שם ל מ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו (שם לב יז). וישימו (הלחם) לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (שם מג לב). ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ״א יח ו).—ב) כמו רק, אך, allein; seulement; but: יי׳ אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד-בך נזכיר שמך (ישע׳ כו יג). לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהל׳ ז כט).—ג) עם הכנוי לבדי, לבדך, לבדו וכו׳, במשמ׳ רק הוא ולא אחר, allein; seul; alone: לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (בראש׳ ב יח). ויקחם (יעקב את בני ביתו) ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו (שם לב כד-כה). אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב טז). ונגש משה לבדו אל יי׳ והם לא יגשו (שם כד ב). ומת האיש אשר שכב עמה לבדו ולנער לא תעשה דבר (דבר׳ כב כה-כו). והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו (שפט׳ ג כ). אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לבדו מת (ש״ב יג לג). וירא והנה איש רץ לבדו וכו׳ ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם יח כד-כה). לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו (מ״א יב כ). ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא (ישע׳ ב יא). לעשה נפלאות גדלות לבדו (תהל׳ קלו ד). נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים (איוב ט ח). כי הוא כסותה לבדה (שמות כב כו). את הצור לבדה שרף יהושע (יהוש׳ יא יג). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב (שפט׳ ו לז). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד׳ יא יד). איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א יב). אני נותרתי נביא ליי׳ לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש (מ״א יח כב). ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה (שם יט י). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מי אתי (ישע׳ מד כד). הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (שם מט כא). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי (שם סג ג). ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (איוב א טו). ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (שם לא יז). וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו וכו׳ ויברחו בהחבא ואני נשארתי לבדי (דני׳ י ז-ח). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שם יח). ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך (במד׳ יא יז). מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (ש״א כא ב). כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני אדם (מ״א ח לט). אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ (מ״ב יט יט). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (תהל׳ נא ו). אבוא בגבורות אדני יי׳ אזכיר צדקתך לבדך (שם עא טז). וידעו כי אתה שמך יי׳ לבדך עליון על כל הארץ (שם פג יט). יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (משלי ה יז). אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (שם ט יב). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת (דבר׳ כט יג). והושבתם לבדכם בקרב הארץ (ישע׳ ה ח). רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה (בראש׳ מז כו). ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה (ש״ב י ח). ושניהם לבדם בשדה (מ״א יא כט). חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יי׳ כי אם עבדי הבעל לבדם (מ״ב י כג). חי אני נאם אדני יי׳ אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה (יחזק׳ יד יז). והמלכים אשר באו (הם היו) לבדם בשדה (דה״א יט ט). — וגם *לבד, במשמ׳ זו: אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם והצלצל לבד (ערכ׳ ב ה). —ד) לבד מן, מ-, מ-, כמו חוץ מן, להורות שהדבר המדבר עליו אח״כ לא נכלל בכלל הדבר שנאמר קדם, ausser, ausgenommen; excepté, en déhors de; besides: אלה תעשו ליי׳ במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם (במד׳ כט לט). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן (יהוש׳ יז ה). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם (שפט׳ ח כו). ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שם כ טו). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וכו׳ ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ״א ה ב-ג). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר לבד משרי הנצבים לשלמה (שם ה כט-ל). ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

(שם י יד-יה). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וכו' לְבַד מחטאתו אשר החטיא את יהודה (מ"ב כא יו). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לְבַד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת' ד יא).—ה) מִלְּבַד, כמו לְבַד מִן: ויהי רעב בארץ מִלְּבַד הרעב הראשון (בראש' כו א). כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מִלְּבַד נשי בני יעקב (שם מו כו). ויקטר על המזבח מִלְּבַד עלת הבקר (ויקר' ט יז). להקריב אשה ליי' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מִלְּבַד שבתת יי' וּמִלְּבַד מתנותיכם וּמִלְּבַד כל נדריכם וּמִלְּבַד כל נדבתיכם אשר תתנו ליי' (שם כג לז-לח). האשם המושב ליי' לכהן מִלְּבַד איל הכפרים (במד' ה ח). זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליי' על נזרו מִלְּבַד אשר תשיג ידו (שם ו כא). ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מִלְּבַד המתים על דבר קרח (שם יז יד). ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם מִלְּבַד עלת הבקר (שם כח כב-כג). אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מִלְּבַד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר' כח סט). חלילה לנו ממנו למרד ביי' ולשוב היום מאחרי יי' לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מִלְּבַד מזבח יי' אלהינו אשר לפני משכנו (יהוש' כב כט). כל הקהל באחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים מִלְּבַד עבדיהם ואמהתיהם (עזר' ב סד-סה). כל בני דויד מִלְּבַד בני פילגשים (דהי"א ג ט). וקורא בן ימנה הלוי השוער וכו' מִלְּבַד התיחשם לזכרים (דהי"ב לא יד-יו). —ולפני אֲשֶׁר: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מִלְּבַד אשר נתן לה כיד המלך שלמה (מ"א י יג). אלה המשרתים את המלך מִלְּבַד אשר נתן המלך בערי המבצר (דהי"ב יז יט).—ובתהו"מ, *בִּלְבַד, במשמ' רק: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו' ובאתה ואמרה מת בעלי הנשא וכו' בית הלל אומרים לא שמענו אלא בבואה מן הקציר בלבד ובאותה המדינה (יבמ' טו א-ב). צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פה וקטנית בלבד (ב"מ ז א). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך וכו' לידים הטמאות והטהורות אמר ר' יוסי לא אמרו אלא לידים הטהורות בלבד (כלים כה ז). לא היו מזין עליו אלא בשלישי ובשביעי בלבד (פרה ג א). ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם (שבת קמז.). מאמר לב"ש אינו קונה אלא לדחות בצרה בלבד (יבמ' כט.).—*ובלבד, כמשמ' אבל, רק: אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה וכו' שבעטתו פרדה וחיה ובלבד פרדה לבנה (ירוש' יומ' ח מה:).—וּבִלְבַד שֶׁ, במשמ' בתנאי שֶׁ: נותנים פאה מתחלת השדה ומאמצעיתה ר"ש אומר ובלבד שיתן בסוף בשיעור (פאה א ג). ומחללים אותו (את הדמאי) כסף על כסף וכו' ונחשת על הפירות ובלבד שיחזור ויפדה את הפירות (דמאי א ב). אוכל עמו בשבת הראשונה ואע"פ שאינו מאמינו על המעשרות ובלבד שיאמר לו מעושרין הן (שם ד ב). ואם היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבואו ויאכלו ובלבד שיודיעם (שם ז). כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי (שם כב ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שם כג א). מותר להקריב (הפסים) לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (ערוב' ב ב). הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום (שם ה ד). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוון את מלאכתו במועד (מו"ק ב ג). בכסף ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים (קדוש' א ג). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו' ובלבד שלא יהא מתכוון לערב (ב"מ ד יב). כותבין גט לאיש אעפ"י שאין אשתו עמו ושובר לאשה אעפ"י שאין בעלה עמה ובלבד שיהא מכירן (ב"ב י ג). ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה' ה ד). שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים ובלבד שלא יהיו טמאים נוגעים בבשר (זבח' ג א). בכור (של בהמה) שאחזו דם אפילו הוא מת אין מקיזין לו דם דברי ר"י וחכ"א יקיז ובלבד שלא יעשה בו מום (בכור' ה ב). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספתא ברכ' ה ב). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן ובלבד שתהא מטעתן מטע עשרה לבית סאה (שם בכי' א א). ר"י אומר (תורמין יין) אף שאינו צלול על הצלול ובלבד שיתרום מן היפה (שם תרומ' ד ג). סך אדם שמן על גבי מכהו ובלבד שלא יטול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (שם ט יג). ורשאי הלוקח ליקח לו כל מה שירצה ובלבד שלא יקח בהן לא כסות ולא עצים (שם ב"מ ד כא). אם היה (הנחש) מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא

יפסיק את תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.). חבל דלי שנפסק וכו׳ כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יענבנו (בבלי שבת קיג.). חבל שבאיבוס קושרו בפרה ושבפרה קושרו באיבוס ובלבד שלא יביא חבל מתוך ביתו (שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול (מו"ק יב.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות (שם:). ואע"פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל משהה הוא קודם לרגל שלשים יום וקודם משתה בנו שלשים יום ובלבד שלא ישהה את האחרונה שלשים יום (ב"ק עט:). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ובלבד שלא ישהה העגונה שבהן ל׳ יום (שם פ.). ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ירמה (ב"ב קג:). תילוש במי פירות או תתחלק לעיסות ובלבד שלא יהא במקום אחד כביצה (בכור׳ כב:). כל שפושטת צוארה ורוצה ובלבד שלא האנס (תמו׳ מה.). אמר להם אותו טיפש (אחשורוש להשרים) כלי (ר"ל האשה) שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותו אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה (מד"ר אסת׳, ההכיא).

***לבד**[1], ממנו *לֶבֶד, *לָבוּד.

***לֶבֶד**[2], ש"ז, מ"ר לְבָדִים,—צמר בבוש יחד שנהיה בגד בלי אריגה, Filz; feutre; felt: לבדים אסורין מפני שהם שועים (כלא׳ ט ט). מנין לרבות את הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז (ספרא קדוש׳ ד). העושה חלוק מן הלבד אם יש בו שלשה על שלשה וכו׳ שאין בלבדין פחות משלשה על שלשה (תוספתא כלי׳ ב"ב ה ג). הפמליאות והתמילות והלבדין (שם יא). הלבדין והעורות והאוהלין הרי אלו מטמאין בנגעים (שם נגע׳ ה א). והלבדין והסנסון והכרים והכסתות אין מצטרפין בנגעים עד שיראו באריג ובמובין (שם יד). — ובסהמ"א: הבגדים העבים ביותר כגון הלבדין והנמטין הקשין (רמב"ם, כלים כב ג). ונתן לגוי קונבוס או משי לתופרם הלבד והמנעלים בקנבוס כי אמר אם יהיו המנעלים תפורים בפשתן והלבד בקנבוס או במשי ואחר כך יתפור הלבד במנעל וכו׳ הרי הוא שעטנז (ספ׳ חסידים, תתתתסה).

***לִבֵּד**, פ"י, עתי׳ יְלַבֵּד,—לִבֵּד את פלוני, הכריז עליו שהוא לבדו ואין זולתו, וביחוד לִבֵּד את האלהים, הודה והכריז שאין אלהים אחר זולתו: כי לומדי לקחך בלהקם ילבדוך, כי מחנות מעופפים במהללם ימאידוך (יוצ׳ יוה"כ, כי הדוקי). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, בל נדמית שגבוך לבדוך, משבי הדרירם והכל יודוך (שבת א תנכה, כאו אכן).

—פע׳, *לֻבַּד, עתי׳ יְלֻבַּד,—הכרז שהוא לבדו: לא טוב פצת היות לבד, נאור כי לך השגב ילובד (יוצ׳ יוה"כ, נא אומר).

לַבָּה[1], ש"נ, סמי׳ לַבַּת, — לשון האש שנפח ולבה, להבה, Flamme: וירא מלאך יי׳ אליו בְּלַבַּת-אֵשׁ[2] מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב).—ואמר הפיטן: כללי יפיך כמכה לא שולטת, בחן אם תבקשי השלוה מחלטת, לבת לבי אף כי קולטת, קרבתך לי טוב חולטת פולטת (בגמה הקטן, אתבכה).—והמשורר אמר: דם ובשר איך יצא שלם מתוך לבה, ואם אתה לא תפצה ותפליא לעשות סבה (ר"י הלוי, ילודים). רק הוא כמו יער והם שבניו עצים והמות במו לבה (ר"י חריזי, הענק גקנא).

לִבָּה, ש"נ, כנו׳ לִבָּתֵךְ, לִבָּתִי, מ"ר לִבּוֹת, — כמו לֵב: מה אמלה לִבָּתֵךְ נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק׳ יו ל).—ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבותי כבגד עש ועדים, ולמה תעלו המר עלי סות ומורשי כמו בארות כשדים

---

[1]) בערב׳ לבד a) דבק לדבר.
[2]) בערב׳ לִבד b) במשמ׳ זו.

a) لبد b) لِبد

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) אמר ריב"ג: ויתשג אנ יכונ איצ׳א מנ הד׳א אלמעני בלבת אש אי פי ד׳את נאר או פי נפש נאר אלא אנה קד פשר פיה פי צ׳רים נאר את׳ד׳ מנ קול אלמשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אלד׳י הו אלמצ׳רם ומא יבעד פיה הד׳א אלתאויל אלא אנה ליש יכונ הינהז מנ הד׳א אלאצל אלד׳י נחנ פיה בל מנ פעל לאמה הא׳ עלי זנה רק בכל אות נפשך, ע"ב, ובעבר׳: ויכשר להיות עוד מן הענין הזה בלבת אש כמו בעצם האש אלא שכבר פורש בו כלהב אשר נלקח מדברי המשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אשר הוא המעלה הלהב ואיננו רחוק אך לא יהיה על הפרוש הזה מהשרש הזה אשר אנחנו בו כ"א על פועל שלמדו הא על משקל רק בכל אות נפשך. וכן ראב"ע: אמר ר׳ אדונים כמו להבת אש ואינו נבון כי לא יעדר הה"א כי אם כסוף המלה שדומה לאל"ף המשך א"כ אין פירש כ"א בלב איש ואין טענה למה לא נקדים זכר האיש כי לא יזיק בעבור שנפתח הלמ"ד שמשקלי השמות משתנים אין קץ להם וכמו וכגנה אשר מים אין לה (כפת יתר קמ). ואעפי"ב נראה יותר הפירוש במשמ׳ להבה, שלהבת. ועקרו הוא ב.לבב, עי׳ הערה לזה השרש,

(ר"ב הגיד, עלי מה). וקום וקרא התלתי במקרא עם ובעצרת, ושית אותה כטוטפת עלי ידך מקושרת, ותכתב כ ל כ ת ך בעט ברזל ועפרת (הוא, בלת יוצה). שתרתיך מחולל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים, מגמתי להללך נכונה ו ל כ תי ליחדך בין קדושים (הוא, כתרתיך). שכינתך שכנה בתוך לבות, סגולתך בנים וגם אבות, והיתך לרתס במרכבות, ומלאתי זהר כ ל כ ת י, מנורתי תאיר לעמתי (רכב"ג, נק אל תי). דות נפש נבאה ו ל כ ת ה אמלה, למכתה רפואה תעלה (למב"ע, סליחה, דות נפב). ביד עפרת ערב נפשי חבולה ו ל כ ת י בעיניה קרועה, בשפה מדמי לבי צבועה ובת עין בבת עיני קרועה (הוא, תלכיב ד).

***לבה**[1], ממנו *לָבָה, *לִבּוּי.

***לָבָה**,— קל לא נהוג.

—פע', *לִבָּה,—לִבָּה האֵשׁ, נפח בפיו או במפוח על גחלים ובדומ' להעלות להב, anfachen; souffler; enkindle: אחד הביא העצים ואחד הביא האור וכו' בא אחד וליבה המלבת חייב ליבתה הרוח כולן פטורין (ב"ק ו ד). מלכה עליה (על הכירה) נעורת של פשתן (ירוש' בכת ג ה ג). לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה אבל מסר לו שלהבת חייב (בבלי ב"ק נט:). כגון שליבה מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר (בס ס.).

—נתפ', *נִתְלַבָּה, נִתְלַבֵּת,-תָהּ: קטמה (את הכירה) ונתלבת מהו (ירוש' בכת ג ה ג). א"ר חייא קטמה ונתלבתה סוטכין לה (בבלי בס לו.). דרכה (של גחלת) להתלבות ע"י נדנודו של חרש המטלטלה (תוספו' ב"ק נט:). ואם לא היתה המדורה מתלבה כי אם מצד אחד היה הולך וכבה (בס ס.).

—פע', *לֻבָּה, מְלֻבָּה, מְלֻבָּה,— אור מלובה, שלִבּוּ אותו: שמסר אור מלובה לחרש (רש"י ב"ק ט:).

***לָבוּב**, ת"ז, נקי' לְבוּבָה, מ"ר לְבוּבִים, לְבוּבוֹת,—שיש לו דבר מכסה את הלב: זכרים (של הצאן) יוצאין לבובין[2] רחלות יוצאות שחוזות כבולוה וכבונות (בכת ה ב).— ובמשמ' נקוב במקום הלב: ועורות לבובין (ע"ז ב ג). לוקחין עורות מכל מקום לספרים לתפילין ומזוזות ואין חוששין שמא עורות ל ב ו ב י ן הן (סופרים א ג).

***לִבּוּב**, ב"ז,— בה"פ מן א. לִבֵּב: הכתר והכבוד לחי עולמים, הלקח והלבוב לחי עולמים (ר"ה קליר, האדרת). נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלהטים, ל ב ו ב תרועתם שעה ממרומים (הוא, מוס' ר"ה, תפן במכון). על כל נצוח ונגינה, על כל מען ומלה, על כל ל ב ו ב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יול' יוה"כ, מי יתנה). וטוב זה הרגש (חוש המשוש) הוא סימן ליבוב וזכות הנפש וחולשתו הוא סימן סכלות (מ' אלהכי, ב"א ו). והלבוב היא מעלת השכל (גופ' גופים ב ב).

***לָבוּד**, ת"ז, נקי' לְבוּדָה, מ"ר לְבוּדִים, לְבוּדוֹת,—מחבר עם: לבוד מרוח אחת (עירוב' ט:). וכל פחות משלשה סמוך לדופן כ ל ב ו ד (סוכ' ז.).—ובחכמת השעור: וראה איך הוא ל ב ו ד לעולם ובכל עת על אלכסון (יסו"ע נ"י יבראלי ל.). כי האלכסון הזה מאלכסוני התגורה הוא שעליו הוא ל ב ו ד לעולם עמוד משופע על הארץ (בס מט.). והיא קבועה באמצע הכל והמים היסוריים סמוכים לה ו ל ב ו ד י ם עליה (בס כא.).— ובהשאלה, לבוד בפלוני, דבוק ואדוק בו: יושבת ברודה רמויה כי חשופה קלון שוליך ונגלית ונדלל כבודיך, כל מחזיקים בנזרך הם יצאוך דחופים ובהולים והם היו ל ב ו ד י ך (ר' מאיר הדרבן, קינ', ציון לפירת).

***לִבּוּט**, ב"ז,—בה"פ מן לִבֵּט: ל ב ו ט לשון טורח הדרך וליאות משא (רש"י הוב' ד יד).—ואמר הפיטן: אנהים במר יחידתי, בתכף ל ב ו ט עדתי, כהיום נתאהרו בפקודתי (סלית' י"ז תמוז, מחו' רומ').

***לִבּוּי**, ב"ז,—בה"פ מן לִבָּה: ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה (ב"ק ס.). שהאש כשמתאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר"ת בס כב:). שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידו שאין זה ליבוי כלל (רש"י בס ס.). שאין המלבה המסייע עם הרוח חייב כשיש בלבוי לבדו כדי ללבות וכו' אעפ"י שגם הרוח מחזיק הלבוי (לבוש, נזקי ממון תית ט).

***לִבּוּן**, ב"ז,—בה"פ מן לִבֵּן, עשה לָבָן, לבון צמר: אין ליבון (הצמר) בשינוי (ירוש' ב"ק ט ו ד). מצינו ליבון (הצמר) בלא צופים שמא יש צופים בלא ליבון (בס).

—לִבּוּן לבנים, שרפן באש עד שתלבנה: ומשום לבון רעפים נגעו בה (כיל' לד.).—ולִבּוּן סכין: בסכין גדולה

---

[1]) רק בעברית.

[2]) ואמרו בתוספתא: ואלו הן עורות ל ב ו ב י ן; כל שנקוב כנגד לבו ועשוי כמין ארובה (תוספתא ע"ז ד ז). —ובגמ': מאי לבובין אמר רב הונא תותרי מאי משמע דהאי לבובין לישנא דקרובי הוא דכתיב לבבתני אחותי כלה עולא אמר עור שקושרין להם כנגד לבם כדי שלא יפלו עליהן זאבים וכו' רב נחמן בר יצחק אמר עור שקושרין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (בכת נג:).—הפרושים המתחלפים האלה מעידים כי כבר בימיהם לא היה ידוע להם בודאות הכונה במלה לבוב, ואפשר ששמשה בכל אלה המשמעות.

צריכה ליבון והליבון צריך שיהו ניצוצות מנתזין ממנה (ירוש׳ ע״ז ה מה:). ליבון והוא הדין להגעלה, הגעלה והוא הדין לליבון (כגלי שם עו.). ליבן סכין ושחט בה וכו׳ חידודה קודם לליבונה (תול׳ ת.). —ועצם שה״פ: אל תראוני שאני משונה במעט ששזפתני השמש והיא ששינת דמותי מן ליבון לשינוי (תרגו׳ דוגב על רסע״ג לה). בתנת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף וכו׳ שמקפיד על ליבונו: וצוהרו של סודר (רב״י בכת קמ.). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים (ר״א הקרא׳, ג״ע, תג המלות נ).—*ימי הלִבּוּן, הימים הראשנים אחרי עצם הוסת באשה: ואמרתי לה בתי ביטי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי בימי לבוניך מהו אצלך (אמרה לי) אבל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר (בכת יג:).—ובהשאלה, במשמ׳ טהרה: והתשובה היא לבון הכתם (רד״ק ישע׳ א יח). אבל שאר העם אשר אינם משבילים לא יהיה להם בח להגיע אל הבירור כל שכן אל הלבון הזה (הגיון הנפש ד). אולם הנשמות אשר צריכים שטיפה והגעלה ומתעכבים בגיהנם איזה זמן מועט הם מהבינונים והצריכים ליבון הם נשמות הרשעים (בכט מוסר כו). יחשוף יערות השמעתות להציבם אל ברים ולהעמידם על מתכונת לבונם וצרופם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 2).

לְבוּנָה, ב״נ,— עי׳ לְבֹנָה.

לְבוּשׁ, ש״ז, בֶּגֶד, Kleid; vêtement; clothing: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לְבוּשׁ לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש (מ״ב י כב). ערום ילינו מבלי לְבוּשׁ ואין כסות בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לְבוּשׁ ואין כסות לאביון (שם לא יט). כי אין לבוא אל שער המלך בִּלְבוּשׁ שק (אסת׳ ד ב). יביאו לְבוּשׁ מלכות אשר לבש בו המלך וכו׳ ונתון הַלְּבוּשׁ והסוס על יד איש משרי המלך וכו׳ ויקח המן את הַלְּבוּשׁ ואת הסוס וילבש את מרדכי (שם ו ח-יא). ומרדכי יצא מלפני המלך בִּלְבוּשׁ מלכות תכלת וחור (שם ח טו). —ובתו״מ: קונם כסות שאיני לובש לבוש שאיני מתכסה (ירוש׳ נדר׳ ז מ ג). וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי (מד״ר במות א).—ובהשאלה, לְבוּשׁ השבלת, החטה: והשדרה של שבולת והלבוש שלה (עוקצ׳ א ג). חיטה שנקברה ערומה יוצאה ככמה לבושין (כתו׳ קיא:). — ומליצה, ״שָׂם מלבוש ליל לבושו: ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי בסות בבסות שחריו (רבנ״ג, כתר״ב ען).—״ולבוש דשא, ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול, כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים ובלה בול (רמב״ע, תרבי״ב כ י). — ״ולבוש כעס: בשיגבר מדת הכעס וכו׳ נאמר שלבש לבוש הכעס (יין לבנון, פי׳ לאבות ו).

לבט[1], ממנו לָבַט, *לֶבֶט, ״לְבוּט.

לָבַט[2],—קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳ עתי׳, יִלָּבֵט, — א) נלבט פלוני, שכב ונתגלגל, sich legen u. wälzen; se rouler; to wallow: לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין יִלָּבֵט[3]) אם זנה אתה ישראל אל יאשם

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) נחלקו הקדמונ׳ במשמ׳ מלה זו. ת״י: אתרטש. מנחם: יתחייב. ריב״ג: להד׳ה אללפט׳ה תרג׳מתאן כלאהמא מג׳אנש ללפט׳ אלערבי אחדאהמא והו אלאקרב אי אן יקאל פיה ילבט בה אי יצרע ואלאח׳רי אן יקאל ילתבט ואלאלתבאט אשוא׳ אלערג׳, ע״כ, ובעבר׳: למלה זו שני פרושים ושניהם דומים אל לשון הערב אחד מהם והוא הקרוב הוא ענין נפילה ילבט בה בלומר יפול והשני יתלבט ואלאלתבאט בלשון הערב הוא הפסחות הרע. רש״י פרש במשמ׳ טרח הדרך. ראב״ע: כלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות. ר״י קמחי פרש גם הוא עפ״י לשון ערבי׳ בשתי משמ׳ מתחלפות, אחת במשמ׳ הנפילה, והשנית במשמ׳ מהירות. רד״ק פרש ילבט יתעות. אבל כל אלה המשמ׳ אינן מתישבות על הענין, בפרט לפי מה שהוכחתי בהערה לערך לאיב, כי אין הכתוב מדבר כאן בעם שאינו מבין אלא שהמלה ועם צריך לקרא וְעָם ושתי המלים לא יבין הן מלה אחת לאיבין, שהוא מ״ר מן לאיב במשמ׳ זכרים או נקבות שמשחקים בהם בעניני זנות, ועל ברחנו אנו צריכים לאמר כי הפעל ילבט מקביל לשני הפעלים האחרים שבפסוק זה, עם הקדשות יזבחו ועם הזונות יפרדו, ושהכונה בהם היא פעולה של התרועעות והשתעשעות של זמה. ובמשמ׳ נאותה היטב לכונה זו משמש פעל לבט a) בערב׳ בהתפע׳ תלבט b), במשמ׳ שכב והתגלגל על הארץ. אמר אלג׳והרי: ותלבט אי אצ׳טג׳ע ותמרע׳, ע״ב, ובעבר׳: תלבט פרושו שכב על צדו והתגלגל. והביא בלשאן אלערב דברי הנביא: אוליב יתלבטונ פי אלע׳רפ אלעלא מנ אלג׳נה, ופרש: יתמרע׳ונ ויצ׳טג׳עונ, וכונת הנביא בהמלים יתלבטונ פי אלע׳רפ אלעלא מנ אלג׳נה, היתה: תשכבון ותתגלגלון בהחדרים העליונים של הגן עדן. והביא שם עוד בלשאן אלערב: ויקאל פלאנ יתלבט פי אלנעים, ובעבר׳: ואומרים פלוני יתגלגל בגן העדן. והפעל מרע׳ שבו מתרגמים המלונים הערבי׳ את הפעל

a) لبط b) تلبط

יהודה (הוב׳ ד י׳-י״ח). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים יִלָּבֵט (משלי י ח).—ב) ״נִתְחַיֵּב: לפני התגלע הריב נטוש עניננו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט[1]) וההחייב הריב נטוש (מנחם, ערך גלע). — ג) ״נִכְשַׁל ונפל: ולקט הקציר, ופרט הבציר, עזוב לבלי תציר, לדלים נארים, ואלימו|הבט, בהענק ובהעבט, ותן פן תִּלָּבֵט, נדבות ונדרים (אזהר׳ רסג״ג, במור לבי). מי שילחץ יכשל ומי שימהר ילבט וכל המרבה להשוב ימלט (מובחר הפלוסופ׳ א י). מרבה דברים ילבט וכל מחריש ימלט (ר״י הליוי, תחכמ׳ מד). לכל אוהב חכמות, להבין בנעלמות, לבלתי ילבט, ההרה ימלט (מות׳ קנה׳ נלכה מהרי פב). ואין אחרי בלות האיש עדנה, וסוגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה, והזקנים בצרות הזמן ילבטו, ובטלו הטוחנות כי מעטו (עמנו׳, מחבר׳ ד). ואנשי מלחמתו גם המה ששו לקראת המלחמה כי נלבטו בטורח הדרך הקשה אשר לא ראו קץ לו בלתי אם במלחמת תנופה (מא״ג, הגרפתי׳ כרוביה).—והלב נלבט: כשל בעוני כחי ולבי סחרחר וילבט, כי יסר יסרני יה ואותי יום יום בקצת חובט (אילי הבהר, יום ה, מאגנ הנתם).—ד) ״נִשְׁחַת ונתקלקל: שמעי בת! עזבך בית אביך תשבחי, שכחי כי שבת משבטך השבט, אל הבכי למו אל נא תתיפחי, פן הבה עינך פן יפיך ילבט (יל״ג, אדו״מ י).

—קל, *לָבַט, פ״י,—לָבַט את פלוני, הוגיע אותו והטריחו הנה והנה, bemühen, herumtreiben; incommoder; to incommode: חביבה ראייתו (את הארץ) של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה שבאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו באברהם מה הוא אומר שא נא עיניך וראה וכו׳ ובמשה מה הוא אומר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך (מכי׳ כבלת, עמלק ג). — ובמשמ׳ ״עִנָּה אותו, plagen; tourmenter; to vex, annoy: בלע מעליטי, שרו מלעיטי, בזר שומטי וחובטי ולובטי (רסג״ג, בזופי פליטי). דרך הועים יישר יער וכרמל, לבוטים ירפא ומתיר חבוש ועמל (בכת כהלב׳, אחבנה לדעת).

—הִתְפַּע׳, *הִתְלַבֵּט,—הִתְלַבֵּט בדרך, יגע ע״י הליכה הנה והנה, sich abmühen; se fatiguer en route; be troubled: לבני אדם שאמרו למלך הנראה שתגיע עמנו אצל בושל עבו הגיע לעבו הלך לו (הבושל) לצור הגיע (המלך) לצור הלך לו לצידון הגיע לצדון הלך לו לאנטוכיה הגיע לאנטוכיה התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו (ספרי במד׳ פד).—ובסהמ״א: וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ (רב״י דבר׳ א ג). כל הדרך הזה נתלבט (סנחריב) כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה (הוא, ישע׳ י לב). אדם הטורח מחזיר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט (הוא, תהל׳ קט יא).

—פִּע׳, ״לִבֵּט, — עִנָּה מאד: שבט מלבט מחבט גדע ושבור, תעיר קנאה תריע תצריח כגבור (סלית׳ יום ז׳, אפס הוד). עני אל כדל שואל בבואי לדפוק ביתך ולבט מחריבי (מחז׳ רומ׳ ליוה״כ, הגהי אל תדיגני). לישע הובים (ישראל) והנה צוחה, לבטום קמים וכרו שוחה (סלית׳ ה׳ עי״ת, אזון תתן).

—פֻּע׳, ״לֻבַּט,—עֻנָּה: אותות קנות לובטה מחולי, עת כי שבהתי מחוללי (ר״ת קליר, קינ׳, איכה אלי). בהפקד לשלישו בהט נחם, לובט להלחם בלוחמי לחם (הוא, בכת זכור, אזכיר סלה). ליל שמורים לובטה יראתם ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (ר״מ נהוראי, ליל במורים). קדוש ישראל הביטה, קלון רעיתך המלובטה, ירדה מכבודה ונתמוטטה, רפה שבריה כי מטה (סלית׳ ג עי״ת, אדון כינה).—ולֻבַּט בדרך: אמרו אוי לנו כמה לובטנו[1]) בדרך הזה שלשה ימים שלא נהנו מטנוי הדרך (רב״י במד׳ יא א).

·לֶבֶט, ש״ז, מ״ר לְבָטִים, — צער ויסורים: הביא עליו (לוט על עצמו) לבטי לבטים[2]) מה להלן לא יבא

לבט משמש גם ביחוד במשמ׳ רביעת זכר בע״ח עם הנקבה, ומזה השם מראע׳ה לאתון, ובפרט אתון שאינה בורחת מהזכרים: ואלמראע׳ה אלאתאנ וקיל אלאתאנ אלתי לא תמתנע מנ אלפחול, ע״כ, ובעבר׳: אלמראע׳ה היא האתון, ואומרים האתון שאינה מונעת א״ע מהזכרים. וכבר כנה אלאח׳טל בשם זה גם אשה אחת: ובד׳לב לקב אלאח׳טל אם גריר פשמאה אבנ אלמראע׳ה אי יתמרע׳ עליהא אלרג׳אל, ע״כ, ובעבר׳: ובזה כנה אלאח׳טל את אמו של גריר וקראהו בן המראע׳ה, ר״ל שיתגלגלו עליה האנשים. מכל העדיות האלה נתברר בודאות גמורה שאי אפשר לפקפק בה, שהפעל לבט בהתפעל משמש בערב׳ במשמ׳ שכב והתגלגל, ובכלל גם בענין זכר ונקבה, ומשמ׳ זו נאותה מאד להפעל ילבט עם לאיבין כהכתוב בהושע ומסימת אותו יפה אחרי שני הפעלים הקודמים לו באותו פסוק המדברים כמו״כ על העסק עם זונות וקדשות. —
[1]) עפ״י פרושו את הפעל ילבט שבמקרא במשמ׳ יתחייב.

—[1]) כך כי״ר (דר׳ גדליגר).
[2]) כך בב״י וכן בילקוט שמעוני משלי י. ובקצת ב״י ליבוטים, לבוטים.

טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ (מד״ר כלאב׳ נב).

לָבִי[1], ש״ז, מ״ר לְבָאִים, — אחד משמות האריה: בתוך לבאם אשכבה להטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). — *ובהשאלה: זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה (ילוט׳ פאס א יו).

ׂלִבִּי, ת״ז, נ״ק׳ לִבִּית, לבית, מ״ר לִבִּיִּים, לִבִּיּוֹת, — של הלב, שצריך להלב: הנה יש לנו ברפואות הלביות מאמר נפרד וכו׳ רוב הרפואות המריקות מזיקות לגוף ולכן ראוי שיחבר בהם רפואות לביות (קאנון ג יא ב א). כי הטבע אם יהיה חזק יבדיל בין המקרר והמחמם וישא המקרר אל הלב וישא המחמם הלביים אל הרוח (שם). והתרופות הלביות טובות במקום הזה כי הן מחזקות הכח החיוני (שם א ד ט). ויושם עלי זרע הדם ודבש קובץ בין הדבקות והשמנות והיא רפואה לבית בלוסר מחזקת הלב (פרקי משה יג). שהוא נכון לבוא אל בית השם שהוא ציור לבי לא ציור דמיוני (פי׳ אבן כספי על ראב״ע, כ״י קמבר׳). שאחר הקירתו הלביות והשכלית בכל זה כנז׳ גוזר ואומר שאין הטוב ר״ל התכלית לאדם וכו׳ רק שישמח במעשיו (ראב׳ דעת גר״מ אנגיגא רי). לבלתי נשוא ראש ולעשות הסכמה לביות וגבורת רוח בשום דבר (ר״א מודינא, קול סכל).

לָבִיא, ש״ז, — כמו לְבִי: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (בראש׳ מט ט). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד׳ כג כד). כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד (דבר׳ לג כ). בארץ צרה וצוקה לביא וליש (ישע׳ ל ו). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (שם ה כט). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם (הוש׳ יג ח). שניו (של הארבה) שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפירים אשר הלך אריה לביא שם (נחו׳ ב יב). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (שם ד י).

לְבִיָּא, לְבִיָּה, ש״נ, — נקבת הלָבִיא: מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה (יחזק׳ יט ב). — ואמר המשורר: אסרה לי כראותך הצביה, הטורפת כלביה, תדע כי אין בלשוני רמיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

[1]) משק׳ צְבִי, צְבָאִים. וי״א כי מזה גם מ״ר לבאותיו, עי׳ לבאה, ועי׳ הערה שם.

***לְבִישָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן לָבַשׁ: מה לבישה בקידוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים (ספרא אחרי ד). לבישה מעכבת ואין קידוש ידים ורגלים מעכבת (ירוש׳ יומ׳ ג מ ג). (אסרתי לך) לבישת כלאים התרתי לך סדין בציצית (מד״ר ויקר׳ כב). וקצר בענין לבישת אהרן ובניו וכו׳ ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה (רמב״ן שמות מ ב).

ׂ**לְבַךְ**[1], ש״ז, — שם אילן גדול, עליו דומים לעלי האגוז, והוא שטה המצרית, ägypt. Akazia; accacia d'Egypte; egypt. accacia: שרש התותים וכו׳ וקלפת לבך מן האילנות (קאנון ג יו ה ג). ערטניתא ובבור מריס וקליפת שרש לבך (שם שם ד).

א.***לִבְלֵב**, פ״ע, — לִבְלְבָה הגפן וכדומה, הוציאה לולבים: אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:). — ובהרחבה, כל אילן מלבלב[2], מתחיל לציץ ציץ: מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב דאמר רב הושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות (יומ׳ לט:). — ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומר, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל (ר״מ גזולאי, אור יום הגף). — ׂוגם התבואה, החלת צמיחתה: אפילו עדיין לא לבלבו החיטים (בב״י קדוש׳ סג:). — ובהשאלה, ׂלִבְלֵב השמש, התחיל מעט מעט לצאת ולזרוח: בשעה שמאדים העולם ותמה מלבלבת לצאת כמות עשבים ואילנות שמבקשים להוציא עלין (תנו׳ הגה׳, גני׳, גנז״ב 92).

ב.***לִבְלֵב**, פ״ע, — צעק[3], ובהשאלה, ׂלִבְלֵב תפלה וכדומ׳: נטפו טוחי זיע עולב, טפטת חן כבואי ללבלב, ימסוך פי צוף ודלב, יכין לו מחשבות לב (פתיח׳ תרי״ג מצות גרסע״ג). — ׂלִבְלֵב הזמר[4], הוציא הקול המיוחד לו: שור גועה אריה שואג וכו׳ ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן (גנזי בלמה, ביהמ״ד ילינק ה).

ג.ׂ**לִבְלֵב**[5], — פועל לא נמצא.

[1]) בערב׳ לבח׳ה a).

[2]) בארמ׳: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי (ברכ׳ מג:). היך דיקלא ילבלב פרין (ת״י תהל׳ לב יג).

[3]) בארמי׳: גלבלבא לקובליהון (ת״י שמות יד יג). — [4]) בערב׳ לבלב b) קול הכבש והתיש.

[5]) עי׳ הערה לקמן.

a) لبخة b) لبلب

—התפ', "התלבלב, מתלבלב,—התלבלב הארס, ההחבט: וענין לחנא נלקח מזה כלומר שמתלבלבים[1] ומתנועעים בעת זכרה (הערכ' גריב"ג, חגג).

א. °לַבְלַב[2], ש"ז,—שם צמח ממפס, ומשמש ברפואות לקצת מחלות, Winde; liseron; bindweed: ומי החלב ומי הלבלאב הוא מכה שיועיל כבמו העת הזאת (קאנון ג ד ד). והנה זכרו קצתם כי מי הלבלאב טוב מאד בכמו הענין הזה (שם).

ב. °לַבְלַב[3], ש"ז,— בשר רך על המעי אם שנים עשר, Bauchspeicheldrüse; pancreas[4]): לבלב[5]) בשר הרך שעל הבנתא (ר"ב כר"ב, המגלה 61).

לבן[6]), ממנו לָבָן, לָבַן, לִבֵּן, לְבָנָה, לְבֵנָה, ואולי גם לבנה, לבֹנה, *לִבְּן, *לִפּוּן, *לַבְנוּנִית, *לבנות, "לבני, "לבניות, "לבנוני, "לבנינות, "הלבנה, "התלבנות.

לָבָן[7]), א) ש"ז,—מה שהוא כגון השלג או הסיד וביוצא בהם, ההפך מן שחור, das Weisse; couleur blanche; white colour: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאת כל אשר לָבָן בו (בראש' ל לה). מחשף הַלָּבָן אשר על המקלות (שם לז). — ב) ת"ז, נקב' לְבָנָה, מ"ר לְבָנִים, לְבָנוֹת, weiss; blanc; white: והוא כזרע גד לָבָן (שמות יו לא). והנה אין בה שער לָבָן (ויקר' יג כא). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לָבָן אדמדם (שם מב). —ונקב': ואם בהרת לְבָנָה הוא בעור בשרו (ויקר' יג ד). והנה שאת לְבָנָה בעור (שם י). בהרת לְבָנָה אדמדמת (שם כד). ויפצל בהן פצלות לְבָנוֹת (בראש' ל לז). והנה בעור בשרם בהרת כהות לְבָנֹת (ויקר' יג לט). ובמרכבה השלשית סוסים לְבָנִים (זכר' ו ג). בכל עת יהיו בגדיך לְבָנִים (קהל' ט ח).—הפך לָבָן, נהיה הגון לָבָן: ושערה לא הפך לָבָן (ויקר' יג ד). כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן (שם יו).—ובתהו"מ: והשאת בקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (נגע' א א). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח' ד א). ראה מים חלוקים או עכורים וכו' לבנים ונמשכים (מקוא' ח ג). עד מתי התינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר"מ ור"י אומר עד שירבה שחור על הלבן (תוספתא נדה ו ה). התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה (ירוש' שקל' ו מט ד). אמר ר' אסי (המן היה) עגול כגידא ולבן כמרגלית (בבלי יומ' עה.). קונם שאני נושא לפלונית כעורה והרי היא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה (נדר' סו:). לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור' מה:). בפלקט (שערות) לבנות מתוך שחורות (מכות כ:). — *פרי לָבָן, כגון אגסים וכדומ': החרובין משינקדו וכל השחורים משינקדו וכו' וכל (הפרות) הלבנים משיקרחו (מעשר' א ג). — *כלי לָבָן, מה שעשוי מבד לבן, כגון חלוק וכדומה: אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת (שבת א ט). היתה (הסוטה) מתכסה בלבנים מכסה בשחורים (סוט' א ו). שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (תוספתא שבת א כב). בדברים הנעשין בבגדי לבן מבפנים (יומ' ס.).—"הלבנים של

— [1]) כך תרגם ר"י א"ת את הפעל יח'תבטונ a) שבגוף הערבי, ולא נתברר מאין לקח ר"י א"ת משמ' זו לפעל זה.
[2]) בערב' לבלאב b).
[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) תרגום דר' מזיא.—[5]) לא נתברר באיזה ספר מצא ר"ש בר"ש מלה זו. עכ"פ במשמ' אין לפקפק, וכך נקרא בשר זה בלשון ההמוני' של הערבי' בא"י לבלוב c), במ"ר לבאליב d), וצולים ואוכלים אותו. והעיר דר' מזיא ע"ז לאמר: בספרותנו העתיקה אין שם מיוחד להאבר הזה, ורק האחרונים קוראים לו כבד הלבן: ונוטל הדרא דבנתא ומקיף קרום של חלב ממקום שסונת עליה כבד הלבן (הגה יצחק, הלכ' ניקור א י). ובמקום אחר שומן הבנתא: והן בני מעים שמונחין בצורת פ' ומתחברין בשומן ועליו מונח הכבד לבן והפוסקים קוראים אותו שומן הבנתא וכו' והיא מלאה חוטין דקין של דם וכו' והמנהג דאין מבשלין כ"א צולין תחלה (שם סג יג).
[6]) בערב' לבנ e), ועי' הערה להערך.
[7]) רק בעבר' בשמוש המיוחד הזה של גון הלבן, בארמ' משמש במשמ' זו חור, שישנו גם בעבר' וגם בערב'. ובערבי' משמש במשמ' זו המלה אביצ', מן שרש ביצ', והשם לַבַנ f) נתיחד בערב' רק להחלב. והנה נראה לכאורה כי שתי הלשונות האחיות, העברי' והערבי', התרחקו מאד בענין המושג הטבעי הזה, וכ"א מהן השתמשה במלה זולתי המלה שהשתמשה בה אחותה, ושתי המלים לבן ואביצ' הן רחוקות זו מזו. אבל, רק לכאורה נראה כי התרחקו, ובאמת אינו כן. שני השרשים, גם ביצ וגם לבן, הם שמיים קדומים, ושניהם נשארו בשתי הלשונות העבר' והערב'. מהשרש ביצ יש בשתי הלשונות השם ביצה, ביצ'ה, וע"ש מראה הלבן של קלפת הביצה השתמשה הלשון הערבי' בשרש זה לגון הלבן. ובעבר' נשאר רק השם ביצה. והשרש לבנ היה בודאי בלשון השמית שם לחלב, ונשאר ממנו בערב' רק השם המיוחד הזה והלשון העברי' השתמשה בו לגון הלבן כמו שהשתמשה הערב'

a) يختبطون b) لبلاب c) نبلوب
d) لباليب e) لبن f) لبن

הזמן, הטובות שלו: ויהי בזמן תמיד קשורה ואקשור יד לבניו על שחוריו, ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שהריו (רבנ"ג, כתרב ען). — שְׂדֵה לָבָן[1]), שדה של תבואה, בנגוד לשדה אילן: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות אמר ר"ש נתת תורת כל א' וא' בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת (שבי' ב א). צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית והב"א משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו (מו"ק א ד). במה דברים אמורים (שצריך י"ח חדש לחזקת שדה הבעל) בשדה לבן אבל בשדה אילן כנס את תבואתו מסק את זיתיו וכו' הרי אלו שלש שנים (ב"ב ג א).— ג) *כמו שֵׁם, כנוי לפול הלבן: הלבן[2]) והשעועית (ירוש' כלא' א כז).—ד)*הלבן שבעין: הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור (מד"ר ויקר' לא). — ה) *שֵׁם מטבע של כסף: וגם יתנו לך בכל שבוע כל אחד ואחד עשרה לבנים לעולם (שו"ת בעל הפל' קכט). כראובן שהלך לדיין וטען שמעון שחייב לו עשרת אלפים לבנים והשליכוהו בבית האסורים (תוגד' יצחק גר"י קהלו, כהר סיני). ראובן נתן לשמעון ה' אלפים לבנים בזמן שהיה שוה כל גרוש קרוב לש' לבנים (שו"ת מהרי"ט ב מג). שהשליכו עלינו מן המלכות לקחת אלף לבנים מכל מי שפורע מס (תשו' ר"א מזרחי סט). עוד אמר שאם לא ייבם אחד מאחיו שיתנו להם ק' לבנים שלא לעקור תורת ירושה (תשו' רנב"ת נו). ושקלו בנגדם ז' לבנים מכסף ממטבע של הארץ הזאת אשר היא תחת ממשלת האדון אדונינו שולטן שולייםן יר"ה (שו"ת בנימין זאב נו). אברהם הנזכר השכיר אותו בכמה מאות לבנים שישתדל לו כתב מק"ק שלנו (שו"ת מהרש"ל יד). יתנו ללוי הנז' לבן אחד ומנ' לבנים הנשארים יחלוקו בין שניהם (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד פח). והגית פה נכסים וחובות יותר מק"ק אלפים לבנים (שם, תו"ממ). שידוע ומפורסם לכל העולם ששמעון עשאו פקידו ומורשה שלו על יותר ממאתים אלף לבנים (שם). שיש בתופרים מי שאיננו מרויח רק ארבעה או חמשה לבנים ליום להיותו תופר בגדים גסים ומי שמרויח עשרים או שלשים לבנים ליום להיותו תופר בגדים דקים ומועילים (מגח' מגוזגו, דרך תייס). איש יון סוחר וכו' בא ועשה עמהם סחורה וכו' ולקח כל אשר להם של אחרים ושלהם בגדי משי השובים וטובים ששוים כך וכך לבנים בהקפה וכו' ודעו וראו שהיון הזה הוא עשיר וכו' חובותיו שוים בכסף מלא יותר ממאה אלפים לבנים (ר"י עוכד', אגר' דפי הזמן). וככה היו עושים מדי שנה בשנה כל ישנו את תפקידם שמנה לבנים לראש כל אדם (שם). כי אדוני הארץ מיכאל אונגלי הזה זה כמו עשר שנים לוה ממנו כמו חמשים אלף לבנים וכו' ועשה עמהם פשרה כשלשים אלף לבנים ונתנם ביד פרנסי הקהל וכו' (שו"ת תמת ישרים יד). מודה אני יהודה לפני החתומים איך נתחייבתי למרת קאליי ששת אלפים לבנים ממדודים שקבלתי ממנה ות"ק לבנים מזהב טווי (שם קט). ארבע מאות ושבעה עשר לבנים נפרעים לו מדי חדש בחדשו (שו"ת מהרב"ך א פ). הגרושים היו שוים באותו הזמן ערך תשעים לבנים (שם ב יא). ונתפשרו ביניהם לפרוע לי לערך חמשים לבנים בכל שבוע ממזונותיה (שו"ת תורת אמת כג). ונתננו לנו מעזבון אביהם שמנה עשר אלפים לבנים יפים וטובים (שם נו). שיש לו על הבית הנ"ז סך שמנה עשר אלפים ושלש מאות לבנים שחייבת לו מרת שמחה הנ"ז בשביל הוצאות שהוציא על ארוסתו (שו"ת תורת תפל עו). ראובן היה חייב לבנו שמעון עשרים אלפים לבנים (שם רכט). ראובן ושמעון היו בעיר אחת ונתן ראובן לשמעון מאה אלף לבנים למחצית שכר (שו"ת פרת מטה אהרן קטו). קבלנו ונטלנו מהיקר ונעלה כה"ר חסדאי וכו' סך חמשה ושלשים אלפים ומאתים לבנים יפים וטובים (שם קיח). תנבה כל נדוניתה ואלף לבנים בעד בתוליה והסבלונות וטבעת קידושיה גם בן (שם פג).

∞אֹפֶר.–בהק.–ביצה.–חִוֵּר.–חלב.–כסף.–*לבון.–סיד.–צחר.–קמח.–*שחף.–שלג.—
וההפך: שחור וכו', עי' במקומו.

לָבָן[1]), ת"ז, סמי' לְבֶן,—כמו לָבָן: חכלילי עינים מיין וּלְבֶן[2]) שנים מחלב (ברא' מט יב).

למושג זה בהשרש ביץ.—[1]) בערב' אלביאצ'ה 8), הלבן, כנוי להחטה.— [2]) בך אמרו שם: כיני מתניתא הלבן והשעועית, ולא פול הלבן, כמו שכתוב בנוסח' המשנה.

8) البياضة

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) הקדמוני' לא העירו בלום על צורה זו של הסמיכות, והבשירו סמיכות זו מן פָּעָל, אמר הרד"ק (מכלול, מבק' פעל), וז"ל: ויש בצירי כמו חֲלֵב חֲלֵב גוים ומן לבן וּלְבֶן-שנים והוא כסגול מפני המקף. ע"כ.

לָבַן, פ"י, ללבן, נלבנה, — לָבַן לְבֵנִים, עשה לבנים: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש׳ יא ג). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם (שמות ה ז). — ובתו"מ: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב"מ י ה). הלובן לבנים בבית הפרס (תוספתא כלי׳ ב"ק ג ז).

—הפע׳, הִלְבִּין, אַלְבִּין, לַלְבֵּן כמו לְהַלְבֵּן,—הִלְבִּין הדבר, א) פ"ע, נהיה לָבָן, weiss w. devenir blanc; be white: שם (הארבה) גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יואל א ז). אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו בתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). — ובמליצה, במשמ׳ נעשה טהור וברור: תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט).— ובתו"מ: לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל ובשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין (יומ׳ ו ח). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב (האשה) עד שתלבין ראשה (כתוב׳ י ה). שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין ובו׳ עיקרן מלבין וראשן משחיר (נגע׳ ד ד). היו שחורות והלבינו אחת שחורה ואחת לבנה והלבינו שתיהן (שם א ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). בראשונה היה הטל יורד על הקש ועל התבן והם מלבינין אבל עכשיו יורד על התבן והקש והן משחירין (שם סוט׳ ט כד:). — והירק: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הלבין ירקה (מד"ר ויקר׳ יח). בגנה שנחסם מעייניה והלבין ירקה (שם איכ׳, ויהמוב).—ב) פ"י, עשהו לבן, weiss machen, rendre blanc; make white, ובמליצה בהשאלה, עשהו נקי וזך וברור: לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ (דני׳ יא לה).—ובתו"מ: אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר בר"ר, רחבו נתם). — ובהשאלה, *הִלְבִּין פני פלוני, בייש אותו מאד: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלבין פני חבירו ברבים ובו׳ אין לו חלק לעולם הבא (אבות ג יא). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (ברכ׳ מג:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (ב"מ נח:). דור שבן דוד בא בו נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים (סנה׳ צז.).—ובמליצה: למה נקרא שמו (של כלי הזמר) נבל שהוא מלבין כמה מיני זמר (ירוש׳ סוכ׳ ה נה ג).— ואת העונות, טהר: ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל (ספרי דבר׳ כח). — *הִלְבִּין שִׁנַּיִם לפלוני, הראה לו שנים לבנות, הסביר לו פנים: אמר ר׳ יוחנן טוב מלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב (כתוב׳ קיא:).

—פע׳, *לִבֵּן,— עשה לבן, לִבֵּן צמר, פשתן וכדומ׳: והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו (שבת ז ב). המלבן והמנפץ והצובע והטווה (שם יג ד). לא הספיק ליתנו לו (את הצמר לכהן) עד שצבעו פטור לבנו ולא צבעו חייב (חול׳ יא ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן ונפס וצבע וטווה וארג (תוספתא ברכ׳ ז ה). לא שילבננו (את הצמר) ויתננו לו אלא שילבננו כהן (חול׳ קלת.).—וב׳הלבמיד וכדומ׳: ומלבנים אותן (את האבנים בסיד) פעמים בשנה אחת בפסח ואחת בחג וההיכל פעם אחת בפסח רבי אומר בל ערב שבת מלבנים אותו במפה מפני הדמים (מדות ג ד). — ולִבֵּן או ברזל באש: ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (ביצ׳ ד ה). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי מה שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן באור השפוד והאסכלה מלבנו באור (ע"ז ה יב). ליבן סכין ושחט בה (חול׳ ח.). ליבן שפוד והכה בו (שם). בדורו של שמד היו מביאין בדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר בר"ב, הכנעתי).—ובהשאלה, לִבֵּן את העונות, טִהֵר: שהוא עתיד ללבן עונותיכם כשלג (מד"ר גרלב׳ ע).— ובמשמ׳ בֵּרֵר, ואמר הפיטן: סדר יסוד עולם לבררה וללבנה, מונים אמונים יודעי לעתים בינה, התקופות מניסן להחמה ושנים מתשרי ללבנה (בבת הפסק׳ א, אור זרוע). — ומשל: לבן השק ואל תלבן את הכסיל (פרק׳ רבנו הקדוש ד ח).

—פע׳, *לֻבַּן, מְלֻבָּן,—א) שעשוהו לָבָן: לוקחים ממנו עורות של נקבה ואין לוקחים ממנו צמר מלובן וצואי (בכור׳ ד ז). וכמה הוא נותן לו (ראשית הגז לכהן) משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל (צמר) מלובן ולא צואי כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול׳ יא ב).—וברזל באש: אני אומר בחרב מלובנת נכווה וחיה (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ג).— ובהשאלה, יפה וטוב: (ג׳ הדשים) אחרונים (של המעברת) יפה (התשמיש) לאשה ויפה לולד שמתוך

ונם קצת החדשים מסכימים לזה, ובקש קניג (Kö. 2, 510) טעם לנקוד זה בפעולת האות נ על קול הפתח להרימו לקול סגול. אך יתר נראה דעת אולסה׳ וברט ואחרים מהחדשים שהגיחו צורה מיוחדה לָבֵן.

כך נמצא הולד מלובן ומזורז (נדה לא.). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה׳ ע:).—ובמשמ׳ זו אפילו בדבר של גנאי: רבי ברביה אמר לגנאי (נקרא שמו לבן לומר) מלובן ברשע (מד״ר בראש׳ ס).—ובהשאלה, מְלֻבָּן, ברור וידוע: שבעצת התורה המלובנת בדברים ברא הקב״ה עולמים וכו׳ שהתורה מלובנת בדבריה (מד״ר במד׳ יג).—ב) ״עין מְלֻבָּנָה, חולה ולקויה, שיש בה לֹבֶן: ישיק מן מימיהם (של הבצלים) בתוך העינים המגושפות והמלובנות (אסף, כ״י מינכן 48).

—הִתפ׳, הִתְלַבֵּן,—נהיה לבן, ובהשאלה, נהיה זך וברור: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (דני׳ יב י). —ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו (נגע׳ יא ח). אבן שהכובס מכה בגדים עליה עד שיתלבנו (רמב״ם, בכור׳ ט ס).—ובאש: החזירן (את הקנקנים) לכבשן האש ונתלבנו (ע״ז לג:).—ובמשמ׳ נעשה נקי: השלמה הזאת מתלכלכת וחוזרה ומתלבנת (מד״ר במות גג). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה וכו׳ נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה (מס כה״ב, הג תה״ג).—ובהשאלה, ״נעשה טהור מעונות: יבוא כבוד הלבנון לך ותתלבני כבני עדרים בני אדר גדריך (קינ׳ נת״כ, ציון ידידות). בחרי לך היום אם עבדות אם פדיום הבררי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי והחליפי שמלותיך מעליך והשליכי תעתועיך והבלי שעשועיך (רמב״ע, בכלי נפבי).—״הִתְלַבֵּן הזמן לפלוני, נהפך לטוב לו, התחיל מצחק לו, הסביר לו פנים: ואם יכרה זמנך בור לך יפול בבור כרה, וכו׳ ויתלבן לך אחר אשר היה כפי בירה (ד״ב הנגיד, אתי מוסר).

—נִפע׳, ״נִלְבַּן, — נִלְבְּנָה העין, לקתה בלֹבֶן: לעינים הנלבנות והכהות והעמומות (אסף, כ״י מינכן 117).

*לֹבֶן, זוכן, ש״ז, — א) עצם הגון הלָּבָן, d. Weisse; le blanc; the white: ומטמא (שער הנגע) בכל מראה לובן (נגע׳ ד א).—ואמר המשורר: שחקה לי לבן שערת ראשי כי ראתה אותו כמו כרמל (רמב״ע, תרביב ה).—ובגני ״למדות נאות וכדומה: ולהעיר על הענין הזה צותה התורה על כבוס בגדים והנהיגו ללבוש טלית לבנה נאה כי הלובן במקום המדות הנאות (תלמד התלמיד׳, מצות). והחסד תתיהם כלובן (עטים רמונ׳ י ג).—ב) *זֶבֶת לְבָנָה שיוצאת מן הגוף: טומטום ואנדרוגי׳ נותנים עליהם חומרי האיש וחומרי האשה מטמאים בדם כאשה ובלובן כאיש (זבי׳ ב א). טומטום ואנדרוגינוס שראו בין לובן בין אודם אין שורפין עליהן את התרומה וכו׳ ראו לובן ואודם באחד שורפין עליהן את התרומה (תוספ׳ זבים ב ג). ראה לובן ונכנס למקדש וכו׳ ראה אודם ונכנס למקדש (ירוש׳ שבוע׳ ב לג ד).—ג) *זרע הזכר: הלובן מן האיש שממנו מוח ועצמות והגידים והאודם מן האשה שממנה העור והבשר והדם (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (מד״ר בראש׳ ז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן ולא תאמר בעוף אלא אפי׳ באדם מטיפה אחת של לובן הוא נוצר (תנחומ׳ תזריע ג). — *לֹבֶן שבעין, הלבן שבו: שלשה שותפין יש באדם הקב״ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראשו ולובן שבעין (נדה לא.).— ומ״ר *לֹבָנִים, החלקים הלבנים שבגוף: אביו מזריע בו (בהילד) לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים (מד״ר קהל׳, ברכות המוגה).—ד) *לֹבֶן ביצה, החלבון: חלב של אשה ולובן של ביצה (שבת עז:). לובן ביצה סולד מן האור (גיט׳ ע.). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת ש״ז קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה נה:). — ונהוג גם בספה״א: אם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג ערבי (מ׳ אלדבי, ש״א ד).—ה) ״חלי בעין, שיש בה כתם לבן או קרום לבן, Leucoma, Macula cornae[1]: לעינים הנשופות והעמומות ולו לובן שיהיה בעין לבלתי ראות (אסף, כ״י מינכן 111). ויתן בהם (מהמים הנזכרים שם) בתוך העין יסירו הלובן ואת הנשף והעמום (שם 48).

״לַבָּן, ש״ז, — מי שמלבן בגדים וכדומ׳: אני תלמיד אני רבן, אני כובס אני לבן, אני צורף ושלחני, אני בשם והנוני (עמנ׳, מחבר׳ ט).

לִבְנֶה[2], ש״ז, — שם אילן לבן (העץ או הקלפה) נותן הרבה צל, Baum-Art.; esp. d'arbre; sp. of tree: ויקח לו יעקב מקל לִבְנֶה לח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש׳ ד יג).—ונפלגו בזה הקדמונ׳, קצתם אמרו שהוא האילן לבן הקלפה ממשפחת

[1]) באור ותרגום דר׳ מויא.

[2]) כמו אשה, תפתה, והוא במקום הסוף -י

הערבות[1]), Weisspapel; peuplier blanc; abele, וקצתם אמרו שהוא האילן עורי העלים לבן הפ־ה, בלעז styrax.—וקצת החדשים כנו בשם זה את האילן לבן הקלפה שדר, בלעז Birke; bouleau; birch-tree: עץ לבנה גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה (רהב׳ גמור׳ ה ו).

לְבֵנָה[2]), ב״נ, סמי׳ לִבְנַת, מ״ר לְבֵנִים, לִבְנֵיכֶם,—א) חמר שמן עשוי בצורה מן הצורות, עפי״ר מרבעת, ייבשוהו בשמש או ישרפוהו באש וישתמשו בו לבנין בתים, Ziegel; brique; brick: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן (בראש׳ יא ג). וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה (שמות א יד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים בתמול שלשם וכו׳ ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ז-ח). תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם יו). לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו וכו׳ לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם יח-יט). לבנים נפלו וגזית נבנה (ישע׳ ט ט). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר (יחזק׳ ד א). זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים (ישע׳ סה ג).— ובתו״מ: מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים וכו׳ בלבנים זה נותן טפה ומחצה וזה נותן טפח ומחצה (ב״ב א א). אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב״מ י ה). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (כנ״ס ט ו). ישראל שזקף לבינה להשתחוות לה ובא עכו״ם והשתחוה לה (ע״ז מו.). — ובהשאלה, *בכתיבת השירים, אריח ולבנה[1]), עי׳ ערך אריח.—ב) לוח של אבן: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לִבְנַת[2]) הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י).

*אריח.—*גבל.—חמר.—כבש.—לָבַן, *לִבֵּן.—מלבן.—רעף.—שרף.

לִבְנָה, ב״נ, סמי׳ לִבְנַת[3]),—ש״ם, עצם גון הלבן: מראה לתפוח כמו מראה לבנת פני עופר בעת הוביש (רמב״ע, תרשיש ג). ככה יקוד לבי בתי אשכול ומלא לי כפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כפור (שם). השקיני ושקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן, ובגוף נקי אותי חבקי כי אין תשקי רק עשת שן (שם ד). דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטות, כי ראתה עיני שחורה משהור שבה לבנה אחרי הטוה (עמנ׳, מחב׳ יז). על חלקת בצתך יד יוצרך לא שמה, לבנת השלג וברי צמר צחר, ובמטוה עורקי לחיך לא רוקמה, ויפעת ארגמן תכלילות השהר (יל״ג, תנה). אור נחמד נשקף מגלות עיניה, כיקר אור בהיר מעפעפי שחר, גם אדם לחיה על לבנת פניה, כיפי רקמת שני על צמר צחר (זוה, הדו״מ א).

לְבֹנָה[4]), לְבוֹנָה, ב״נ, ככו׳ לְבוֹנָתָהּ,—שרף מעץ שבהשרפו הוא מעלה עשן טוב הריח, Weihrauch; encens; incense: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים

הקדום. בערב׳ לִבְנַי a), ועי׳ הערה לקמן.—[1]) כך תרגמו השבעים λεύκη. רסע״ג וריב״ג תרגמוהו בהשם הערבי לבני, שהוא האילן styrax בלעז. והנה אין ספק בדבר כי המלה העברית לבנה היא היא המלה הערבי׳ לבני, ובמשמ׳ בלשון זו אין פקפוק וחלוקי דעות, וכל הערבים משתמשים בה במשמ׳ אחת לאותו האילן. אמר אלג׳והרי: ואללבני שג׳רה להא לבן כאלעשל ורבמא יתבח׳ר בה קאל [אמרו אלקיש ובאנא ואלויא מנ אלהנד ד׳אכיא] (המלים האלה הסגורות אינן בהעתקה של אלג׳והרי והובאו בלשאן אלערב) ורנד או לבני ואלבבא אלמפתרא, ע״כ, ובעבר׳: לבני אילן יש לו שרף כמו דבש ועפי״ר יהקטרו בו אמר (המשורר אמרו אלקיש ובן ואהלות מן הודו טובי הריח) וער או לבני ובבא שריחם נודף. ובאחד משני המקומות במקרא שבאה המלה לבנה, בענין המקלות ששם יעקב לפני הצאן, אפשר כי הכונה היתה לזה העץ, אבל במקום השני, ששם ישבח אילן זה כי טוב צלו, בודאי אין הכונה להלבני הערבי, כי הוא אילן קטן, דל, ואינו נותן צל. וצריך לאמר, כי העברים כנו בהשם לבנה אילן אחר לא אותו שכנו הערבים בהשם לבני, או שבעברי׳ נשתנית משמע׳ השם לבנה בזמן מאוחר או בפרט בבבל.

[2]) בארמ׳ לבינתא. בערב׳ לִבְנ b), ולא נתברר היטב ע״ש מה נקראת כך הלבנה ואם יש לשם זה איזו שיכות לגון הלבן.—[1]) עי׳ בהערה לערך אריח.—[2]) כבר פרשו הקדמונים שם זה במשמ׳ לבנה, ת״א: כעובד אבן טבא. ואמרו בגמרא: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכו׳ איבן דרבה של לבנה להינתן שם היא נתונה (ירוש׳ סוכ׳ ד נד ג). וכך גם רבים מהמפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים.

[3]) כך פרש ריב״ג את השם לבנה שבמקרא.

[4]) בכנענ׳ פונית לבנת, בארמ׳ לבונה, לבונתה, בערב׳ לֻבָאנ a), וי״א גם באשורית לבנ, וגם ביונית λίβανος. וכפי הנראה ע״ש גון הלבן של המין הטוב של הלבונה.

a) لُبنى b) لَبِن

a) لُبان

ולבנה זכה (שמות ל לד). ויצק עליה (על המנחה) שמן ונתן עליה לבנה והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה (ויקר׳ ב א-ב). ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליי׳ (שם ו ח). מבאים עלה וזבח ומנחה ולבונה (ירמ׳ יז כו). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו (ישע׳ ס ו). לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה (שם מג כג). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה״ש ג ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שם ד ו). ויטהרו הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את המנחה והלבונה (נחמ׳ יג ט).—ובתו״מ: ושנים בידם שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (יומ׳ ב ה). הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה (ירוש׳ יומ׳ ד מ״ד). היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס שליין כדי שתטרף דעתו (סנה׳ מג.).—ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר״ב הנגיד, בלא יונה). ושכבתי ובין שדי קוצות מריקות מר עלי רקה אדמה, והימין מחבקת לבנה והשפה מנשקת לחמה, והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה, ונעמתי בחזיוני עד כי הקיצותי והנה אין מאומה (יוסף בן חסדאי, הגלבי תן).

א לבנה[1], ש״נ, מ״ר *לבנות,—שם נרדף עם ירח: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי׳ צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע׳ כד כג). והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (שם ל כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שה״ש ו י). —ובתו״מ: ומכניסין את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר״ה ב ו). דמות צורות לבנות היו לו לר״ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (שם ח). התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת (שם). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר״ה ב נח.). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם (ברכ׳ נט:). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ׳ כח:). הישן בצל דקל יהודי בחצר והישן בצלל לבנה דמו בראשו (פסח׳ קיא.). ולל לבנה אמר שתתחדש (סנה׳ מב.). א״ר יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א״כ למה נבראת לבנה למועדים כדי לקדש בחשבונה ראשי חדשים ושנים (מד״ר ברא׳ ו). אמר הקב״ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים עמה (שם). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (שם שמות יח). — ואמר המשורר: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער בלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב״ע, תרשיש ג). —*חצי לבנה, הצאי לבנה, קו בפוף ישתמשו בו בכתיבה לסגור בין שני חצאי לבנה דבור צדדי: רק שבכתוב שמתי המספרים בין שני חצאי מרובע כזה [ ] ובפרוש בין שני חצאי לבנה כזה ( ) בצדו (הקדמ׳ מגיה פי׳ ר״י אברבנאל לנביא׳ א׳).—*מוזרות בלבנה: עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה (סוט׳ מז.), ועי׳ מזר.—ועם הפעל טוה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזינתה (רמב״ם, סוט׳ א ה). האמינו הבלי זקנות משיהות כשטוות לאור הלבנה (שבט יהודה ו). *ושלטון הלבנה בעולם התחתון לפי אמונת הקדמוני׳[1]: לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ וערב הוא לעולם לרעה ולטובה (כליית׳ ר״ב הקטן ט). והיתה גם היא רביעית הגוף וכו׳ והנוהג בה כוכב לבנה (אסף, כ״י מינכן 11). ולבנה ממונה על החיים ולבן הנולד בו׳ יהיה (תולד׳ יצחק לר״י קארו, וילא). ואמרו כי ישפיע מהלבנה כחרוחני יתפשט בכל העולם (רב״ע פנקייל׳, המכקב פג). ומגלגל לבנה כח הצמיחה והגדול אשר הוא שרש לכל הבהות טבעיות (מגת׳ קנא׳ לר״י מפיסא 55).— *ושמושי הלבנה בימי השבוע: והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א׳ כוכב חמה יום ב׳ צדק לבנה יום ג׳ נוגה מאדים (פדר״א ו). בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (רב״י ערוב׳ נו.). —*ונפשה של הלבנה: העליון שבתי ומלאכו והוא נפשו

---

[1]) כנראה ע״ש גון הלבן והכהה של אור הירח, בנגוד לאור השמש המבהיק. ועי׳ ערך ירח.—[1]) בארמ׳: האי מאן דב לבנה (נולד) יהי גבר סביל מרעין בנאי וסתיר ובנאי אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסיין אם גנב מצלח (שבת קנו.).

קפציאל וכו׳ והה׳ נוגה ונפשו ענאל והו׳ כוכב ונפשו מיכאל והז׳ ההתון לבנה ונפשה גבריאל (מבו׳ תסיד׳, המגלג׳ והרקיע ה).—ועי׳ ירח.

גבריאל, °נפש הלבנה.—°חבור ונגוד.—*חדוש הלבנה.—ירח, °ירחי.—*לקוי הלבנה.—*מולד הלבנה, עי׳ במקומו.—°מחזור הלבנה.—°מחנות הלבנה.—°מנת הירח. — סהר. — *פגימת הלבנה.—*קדוש החדש.—קדר, קדרות.—°שנוי מראית הלבנה.

ב. °**לבנה**, ש״נ,—הלחה הלבנה שבגוף בע״ח: כי ההום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות וכו׳ אותו ההום הוא מהלבנה כי הליחה מפני עביה ודבקותה לא יותך הנתך ממנו בשוה (פרקי משה י). ונאמר שהלבנה היא על ב׳ פנים טבעית ובלתי טבעית (ספ׳ הקדח׳ ג ה, כ״י ברלין). והתמידית (שבקדחות) המפסקת היא קדחת הבאה מלבנה מעופשת (שם).

°**לבנוני**, ת״ז, נק׳ לבנונית, — קצת לבן: זרע לחה סרוחה לבנונית (הקדמ׳ ספ׳ הרוקח).

*__לבנונית__, ש״נ, — סגולת דבר לבן קצת: ב׳ שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין וכו׳ כמה יהא בלבנונית ר״מ אומר כל שהוא (נגע׳ ד ד). וכמה תהיה לבנוניתה כשלג (ספרא תזריע, נגע׳ ב). הרצועות יהיו שחורים שלא יהא עליו כלל צד לבנונית (תוספ׳ מ״ק נט:). צרעת עור הבשר הוא שילבין מקום מן העור ותהיה הלבנונית כקרום ביצה (רמב״ם, טומא׳ צרע׳ א א). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאה על הער לחלוחית לבן ולא לבן לגמרי אלא כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכהה לבנוניתו (שו״ת תרומ׳ הדשן רמו).

*__לבנות__, ש״נ,—כמו לבן, לבנונית: אין הקב״ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (מד״ר ויקר׳ יד). אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקו׳ נדתה וברצונו של הקב״ה הולכת טיפה של לבנות ונופלת לתוכו מיד הולד נוצר (שם). הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב״ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (שם קהל׳, ברכות הטובה).—ובספה״א: בהרת עזה כשלג ספחת שניה לבהרת כלומר שלבנותה פחותה ממנה (הבהב׳ לריב״ג, ספח). ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר״א הקראי, ג״ע, טמא׳ וטהרה).

°**לבני**, לבניי, ת״ז, נק׳ לבניית, מ״ר לבניים, לבניות, — מטבע הלחה הלבנה: והלבן הוא לבניי והולדו מלחת לבנה מלוחה (קאנון ג ו טו). הבשריי יהיה המכה בו ליחה מימית לבניית מתפשטת עם הדם באברים (שם ג יד ד ג). הקף הקדחת הלבניית הוא כ״ד שעות וכו׳ וזה שהקדחת הלבניית הבאה בכל יום מתחלת העונה א׳ עד תחלת העונה השנית יש כ״ד שעות וכו׳ אז תדע שזה יש עמו ג׳ קדחות לבניות (פרקי משה י). הקדחות הלבניות הנה סבת הרתח בהם סבת הקדחת (שם). ברפואת הקדחת הלבניית המפסקת (ספ׳ הקדח׳ ג ב, כ״י ברלין).—ובמשמ׳ °קר הטבע, קצת עצל, phlegmatisch; -tique; -tic: והכלל שלא היה יוסף לבניי עצל כבר הפעולות גם לא היה אדומיי מהיר המעשים (ר״י אברבנאל, ויגש). שיש ארבעה מיני המזגות דמיי אדומיי לבניי שחוריי וכו׳ האדומיי מוכן לקדחות שלישיות והלבניי לקדחת בכל יום ויום (תולד׳ יצחק לר״י קארו, תזריע). ומי שהוא לבני רחוק הוא שישיג חכמה וכו׳ כמו הנשים שהן לבניות והן שכחניות (רבכ״ל דורלן, מג״א ה יג). האזרח רענן הוא דמיי לבניי (ר״י עמדין, מגדל עוז נז.)—והלחה הלבניית בעין: כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניות אשר לפני הכפוריי (המוגרמה ה ו).

°**לבניאל**,—שם מלאך, הממונה על עין הרע: לבניאל ושמשיאל מלאכים הממונים על עין הרע (תולד׳ אדם, סגולה פ).

°**לבניות**, ש״נ, — כמו לבנות: ושזה הגייר עצם ולבניותה מקרה (המוג׳ דמה ה ז). שמלבניות האודה נראה תהום (ר״מ אלבין, איוב מא כג). והלבנה בחזק לבניותו ומימיותו (קאנון ג יב ב). והמימיות (של הדם) והלבניות שלא יתדבק הדם בגוף דבוקו הטבעי (שם ג יד ב).

°**לבנינות**, ש״נ,—כמו לבנונית: כמו שהלבנינות כאשה כסות לכמה מומין (שבט יהודה ח). ובהגיעם להרים אשר סביב לירושלם היה הרבוי (של הצאן) כל כך עד שלא נראה רשא כי כלו הפך לבן מלבנינות הצמר (שם סד). וישאר (האור) בלבנינותו הקודם כמו שהיה (רתפ׳ חכמה, בעל ההלכה יח).

°**לבם**[1], ממנו °לכם.

°**לבם**[2], פ״י, לבמו, פתי׳ ילבם,—לבם את פלוני בדם וכדומ׳, רמסו ולכלכו וגאלו בדם, in Blut niedertreten; fouler qqn. dans le sang; trample in blood: ציון גברת לממלכות מציריך, רבי שלומים שאי

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) פעל יצרו הפיטן, ופרושו לפי ענינו. המפרש

מאת אסיריך, יחמין לבבי לקול נתנו ראמים בני שעיר ומואב בתוך היכל דביריך, לבסו משיחי בדם קדקד סגנים טרוף שוע וקוע רמוס עסי בהיריך (קינ׳ לת״ב, ליון גברת).

***לבר**[1]), ממנו *לבר.

***לבר**[2]), פ״י, כנ׳ לברו,—לבר אותו לדבר, בחר בו ויעד אותו להדבר, wählen, bestimmen ; choisir destiner; to destine: מה גדלה שבלות איש אשר יין החשק עברו, ושכח כי להשקיף על סודותיו האלהים לברו[3]), ומה גדלה אשמת איש ידור נדר לאלהים ויחל דברו, ואיש יראה צניעות וקדושה ואין תוכו כברו (עמנ׳, מחבר׳ י).

לבש[4]), ממנו לבוש, לבש, מלבוש, תלבשת, *לבישה, *הלבשה, *התלבשות.

לבש[5]), לבש, פ״י, לבשה, לבשתי, לבשת, לבשו, לבוש, ילבש, לבש, לבשי, לבשו, תלבש, תלבשי, תלבשי, ילבש, ילבשו, ילבשו, תלבשן, לבשים, לבוש, לבש, לבוש, לבשם[6]), ובעתי׳ ע״פ קמוצה, אלבשנה, ילבשני, ילבשם[1]),—לבש בגד, שם בגד על גופו לפי צורת הבגד, anziehen (ein Kleid); mettre (un habit) ; to cloth o. s. with a garment: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (בראש׳ כח כ). ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה (שם לח יט). ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו וכו׳ שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו (שמות כט כט-ל). ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש (ויקר׳ טז כג). ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו (שם ו ג). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו וכו׳ ורחץ במים את בשרו ולבשם (שם טז ד). ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). לא תלבש שעטנז (שם יא). וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א יז ה). ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים (שם כח ח). ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש״ב יג יח). התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל (שם יד ב). התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך (מ״א כב ל). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שה״ש ה ג). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ׳ ד ל). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (שם מו ד). והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו (יחזק׳ כו טז). את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו (שם לד ג). ושם יניחו בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה ולבשו[2]) בגדים אחרים (שם מב יד). האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו (שם ט יא). ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי (צפנ׳ א ח). לבוש ואין לחם לו (חגי א ו). ויהושע היה לבוש בגדים צואים (זכר׳ ג ג). ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (שם יג ד). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר (אסת׳ ד א). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר

חפש לו מקור, אך לא עלה בידו כלום : לבסו כמו בלסו והוא לשון לכלוך וטינוף או הוא כפשוטו לבסו מל׳ כוססו מקדשך והוא ענין רמיסה וגיאול ובזיון או הוא לשון עירוב מל׳ עיסה בלוסה בתלמוד ול׳ פסוק ובולס שקמים. ע״כ. וכל זה רחוק.

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לסמן.—[3]) אין ספק בדבר כי המליץ השתמש כאן בהמלה לברם האלהים (קהל׳ ג יח), שלפי הנקוד המקובל המם היא כנוי לרבים נסתרים, ועשהו המליץ לפעל עם כנוי ליחיד נסתר. והנה שם דעת הקדמונ׳ היא כי הלמד שבראש המלה היא שמושית, ואם שם המליצה קשה ואינה מתישבת יפה ביחס לרבים נסתרים, כאן אי אפשרית, כבוא לברו אחרי האלהים. וכבר שער פרופ׳ בכר גם שם כי אין הלמד שמושית אלא שרשית, ורצה לפרשו עפ״י השרש האשורי לבר במשמ׳ זקן, עי׳ שם בהערה, שדחיתי השערה זו שם. ואולם כאן דבר ברור הוא כי המליץ השתמש במלה זו באלו היתה הלמד שרשית, ואולי היתה דעתו כי גם בקהלת הלמד שרשית ובמשמ׳ בחירה ויעידה.

[4]) שרש שמי קדום בשתף, באשור׳ לבש, ארמ׳ לבש, ערב׳ לבש a).

[5]) בערב׳ לבש a).—[6]) ובנכחים מחלקת בין קצת המדקדקים. רד״ק אמר סתם : ואשר הם לגזרת פעל בצירי יחוברו ג״כ בצירי וכו׳ וכן שאלך שאלינו, ואם לא נמצאו, ע״כ, ונראה כי כונתו היא גם אותם הכנוים שלא נמצאו. ולפי זה צריך לאמר לבשך לבשכם. ומ׳ רבינו׳ נקד לבשכם. ומב״ר הורה כי צריך לאמר לבשכם, ע״פ פתוחה, ע״מ זקנכם (תה״פ, סי׳ רכט). וכך היא דעת בטכ׳ (Bö.§1043), אך קניג (Kö. 1, 290) נקד לבשך, לבשכם.—[1]) כבר העירו הקדמונ׳ על הקמץ בע״פ : אך מה שבא מהם על יפעל בלי ואו עינו יהיה בהדבקו בכנוי הפעול בו נמשך בקמץ גדול ואיש אחר ישכבנה ילבשם הכהן וכו׳ (הרקמה, 184. וכן רד״ק : או יהיו כל אלה קמוצים מפני שהם מגזרת אפעל יפעל בפתח לפיכך יעמדו עם הכנוים כמו שהם מרם הכנוים אלא שהם קמוצים מפני נח השוכן וכו׳ כי כן מצאנו מהם גם בלא אות גרונית איככה אלבשנה, צדק לבשתי וילבשני וכו׳ (מכלול, בדה״פ).—[2]) כך הקרי, והכתיב ילבשו.

a) لبس b) لَبِس

(בגדי) מלכות (שם ה א). יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך (שם ו ח). ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם (יונ׳ ג ה). אם יצבר (הרשע) כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק (איוב כז טז-יז). לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — ובהשאלה, לבש הגוף רמה וכדומ׳, נתכסה ברמה: לבש בשרי רמה וגיש עפר (איוב ז ה). — לבשה הארץ את העם, נמלאה: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). —והשדה צאן וכדומ׳: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יד). —ודברים מפשטים, לבשה אותו רוח אלהים, בא עליו הרוח, התעורר: ורוח יי׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו (שפט׳ ו לד). ורוח לבשה את עמשי ראש השלושים לך דויד ועמך בן ישי שלום (דהי״א יב יח). ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יי׳ (דהי״ב כד כ). — לבש גאות, עז, הוד, הדר, צדקה, נקמה, בשת, כלמה, קללה וכדומ׳: יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר (תהל׳ צג א). יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (שם קד א). עורי עורי לבשי עז זרוע יי׳ (ישע׳ נא ט). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם (שם נב א). וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (שם נט יז). כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (תהל׳ קלב ט). וילבש קללה כמדו (שם קט יח). ילבשו שוטני כלמה (שם כט). שנאיך ילבשו בשת (איוב ח כב). כהניך יי׳ אלהים ילבשו תשועה (דהי״ב ו מא). —לבש הצדק אותו, הצדק מלא את כל נפשו: צדק לבשתי וילבשני (איוב כט יד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים (כלא׳ ט א). מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת יו ד). אין לובשין מנעלין וסנדלין חדשים אלא אם כן לבשן והלך בהן מבעוד יום (ירוש׳ שם ו ח.). במנהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים וכו׳ אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים (שם ר״ה א נז:). קונם שאיני נהנה לאיש פלוני כל הזמן שהוא לבוש שחורים לבש לבנים מותר (שם נדר׳ ט מא ג). כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות

בהוכה (בבלי תענ׳ כט:). בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו (את יוסף) בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית (יומ׳ לה:). ונדמו להיילות של מלך מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים ומהן יושבי קרנות פגע בלובשי ברזל א״ל משלמי אתם (מד״ר בראש׳ עה). —ותפלין וכדומ׳: כל שאינו כאלישע בעל כנפים לא ילבש תפילין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ג). כאן ביכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן (שם). שיש שהות ביום ללבשן (בבלי שם כג.). ר׳ ינאי היה לובשן אחר חוליו שלשה ימים (פסיק׳ רבתי כג). — ולבש מתם, במשמ׳ לבש מלבושים, ואמר בן סירא: נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (ג״ס גני׳ יג א). אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש (תוספתא סנה׳ ו ג). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו (חול׳ פד:). —*לבשה לו נקמה: למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו (פסיק׳ רבתי טו). — *לבש מלאכות: להלן שהיתה שכינה על גביהן קראן אנשים כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות (מד״ר בראש׳ נ). —*ולבש כח וכדומה: כגון רבי צדוק שלבש כח לכוף יצרו להתגבר בחפצי קונו (רב״י קדוש׳ מ.). —*לבש צורה: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת (מו״נ ב יז). והוא שיפשוט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו וישוב עצם אחר וכו׳ באמרך עצם הזרע נשתנה מצורתו ולבש צורה חיונית (רוח חן י).

—הפע׳, הלביש, הלבישה, הלבשת, הלבישו, הלבש, להלביש, אלביש, תלביש, וילבש, ותלבש, הלבישני, הלבשתם, הלבשתיו, מלבישכם, אלבישך, תלבשני, ילבישם, ילבשהו, ילבישום, — א) הלביש את פלוני ועל פלוני, שם עליו בגד באופן שהבגד עשוי לכך, bekleiden; vêtir; to clothe: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא). ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (בראש׳ כז טו-טז). וילבש אתו בגדי שש (שם מא מג). ולבני אהרן תעשה כתנת וכו׳ והלבשת אתם את אהרן אחיך (שמות כח מ-מא). ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת (שם כט ח). ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל (ויקר׳ ח ז). והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו

וכו׳ ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו (במד׳ כ כו-כח). וילבש שאול את דוד מדיו וכו׳ וילבש אתו שריון (ש״א יז לח). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים (ש״ב א כד). והלבשתיו בתנתך ואבנטך אחזקנו (ישע׳ כב כא). ואלבשך רקמה ואנעלך תחש (יחזק׳ יז י). והלבש אתך מחלצות וכו׳ וילבשהו בגדים (זכר׳ ג ד-ה). ותשלח בגדים להלביש את מרדכי (אסת׳ ד ד). יביאו לבוש מלכות וכו׳ והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו׳ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (שם ו ח-יא). כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (משלי כג כא).—ובהשאלה, הלביש את הגוף עור ובשר: עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (איוב י יא). — ואת צואר הסוס רעמה: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט).—ובגדי ישע וכדומ׳: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). — הלביש את השמים קדרות: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישע׳ נ ג).—והלבישו ישע: וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו (תהל׳ קלב יז). — ובשת: אויביו אלביש בשת (שם יח). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש או הלבישהו כדרך שאתה לבוש (תוספתא סנה׳ ו ב). מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). להלך אחר מדותיו של הקב״ה מה הוא מלביש ערומים וכו׳ אף אתה הלבש ערומים (סוט׳ יד.). שהיא מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב (פסיק׳ רבתי כו). —*ובהשאלה, בסה על: עור הדג והנייר שהלביש בהן את החבית וצדדן למטה (תוספתא כלים ב״ק ז יא). —*ודברים מפשטים: משמה את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק (אבות ו א). שיקול הדעת וראיות החכמה מכריחים אותנו להודות כי יש בעולם צורה שהיא נוצרת ומלבשת הגוף (הגיון הנפש א). — ב) *הלביש מעות בסחורה, שם מעות בסחורה, קנה סחורה בעד המעות, הכניס מעות בעסק ובמסחר[1]: ראובן נתן לשמעון הדר בעיר פ׳ מעות דרך עסקא להלבישם במשי שם בעירו למחצית שכר הנהוג וכו׳ ואיך יצוייר שהלך להלביש והלביש המשי ובא ואלו המעות לא הלבישם (שו״ת מהרי״ט ב כא). ראובן שהפקיד מנה לשמעון והלך שמעון והלביש אותו מנה בסחורה (שו״ת בנימין זאב קסה). ראובן הפקיד מעותיו ביד שמעון שם ויניציא׳ ונתן לו רשות להלבישם או לתתם דרך קאמביו כמנהג הסוחרים (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ קיד). ולא היה מלביש בהם מעותיו (פסקי ריקנטי לה). ראובן נתן לשמעון סחורה להוליכה למצרים ולמוכרה שם בעדו ולהלביש דמיה בסחורה אחרת על מנת לתת ולפרוע לו פרס ידוע בשכר טרחו (שו״ת מהרשד״ן ב ג). ראובן מסר ליד שמעון בגדים להוליכם במצרים להלבישם שם כב״כ אנייו״ר (שם פו). ראובן בא מאישקופיאה להלביש מעותיו פה שלוניקי בסחורה ראויה לו וטרם בואו להלביש הכל באה לו שמועה שמתה אשתו וכו׳ וקודם צאתו את העיר לקח בידו צרור הכסף הנשאר בידו שלא מצאה ידו להלביש בסחורה וכו׳ אמצא חן בעיניך שתלביש בעדי הגרושוש האלה ודמי הגביע הזה בכל בך סחורה ראויה לי (שם קג). ראובן שלח את הנוך בנו למצרים עם סך ממון וכסף להלבישם שם והפקידו לשמעון (שו״ת תורת אמת קלא). לא ערער נגד ראובן שום דבר על ענין לקיחתו יותר ריוח בעבור מעות המשפחה ואחר ימים בהיותם בבורון והלבישו המעות של השותפות ושל המשפחה בסחורות גמרו ביניהם שילך ראובן עם הסחורות לעיר שאלוניקי (שו״ת תורת חסד לט). והיו שולחים ממקום למקום סחורות ומעות להלביש בסחורות כמנהג הסוחרים (שם קלג). שמעון וישיכר היו שותפים ומתעסקים בסחורה ושולחים לארץ אחרת למוכרם ולהלביש המעות בסחורה אחרת וכו׳ כמה מעות יש לך תנהו לי ואני אלבישנו בסחורה שאנו מלבישים (שו״ת דברי ריבות לג). (ראובן) שלח לשמעון תושב עיר ליוורנו יע״א סך מה ממעות מחושבים בדי שילבישם בדבר העושה פירות ושהפירות הללו יהיו לתועלת פדיון שבויים (שו״ת מים רבים, יו״ד לט). כמו סוחר טוב שמבקש להוציא מעותיו ולהלבישם בסחורות שמרוית בהן הרבה (פלא יועץ, ערך ספר).

—פע׳, לבש, מלבש,—א) כמו לבוש: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון (מ״א כב י). ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים בני אסף במצלתים להלל את יי׳ (עזר׳ ג י). והלוים המשררים וכו׳ מלבשים בוץ (דהי״ב ה יב).—ובתו״מ: יצא הוא ושמונים זוג של תלמידי חכמים מלובשין תירקי זהב (ירוש׳ חגי׳ ב עז ד). המוציא כליו בקופלים ומונחים על כתפו וסנדליו וטבעותיו בידו חייב ואם היה מלובש בהן פטור (שבת קמב.). אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל

—[1]) באיטלקית investire.

עומרים לפניו (כ"ב קנג.). גדול האחין הנושא ונותן בנכסים ויש תועלת לקטנים במה שהוא מלובש יפה כדי שיהיו דבריו נשמעים (סמו"מ, נחל' רפו, בבסר' יבעיה).
—:בהשאלה: מלבן שהוא מלובש[1]) בפיקות (תוספתא אהל' יג ה). — *והענן בשמש, ואמר המליץ: הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לֻבַּש ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר בסוהו (ר"ב הנגיד, הגלפת הזמן). — ב) *בלשון המסחרי, לֻבְּשוּ המעות בסחורה, קנה סחורות במחירם: שהוא טוען שודאי היו מעותיו מלובשים כי להלבישם נתנם (שו"ת מהרי"ט ב כא). צריך שאותם הפרחים עצמם שמקבל הלוה מהמלוה יהיו מלובשים באותו המשכון בעצמו (שו"ת בנימין זאב כסד). דאובן היה לו מעות מלובשים בסחורה ביד שמעון בעיר אחרת (שו"ת מהרב"ך ב קמח).

—נתפ', *נִתְלַבֵּשׁ,—א) כמו לָבַשׁ: שאם חל (עצרת) להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת ואין כהן גדול מתלבש בכליו (חגי' ב ד).—ובהשאלה, נִתְלַבֵּשׁ ברחמים: יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ;תתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך (ברכ' יז:). — *נִתְלַבֵּשׁ הרוח בבשר, נהיה הרוח לבשר, Fleisch u. Blut w.; s'incarner; incarnate o. s.: אבל שנאמר שהאל נתלבש בבשר יראה חסרון באלוה כי עשינו מה שהוא אלוה שאינו אלוה (כבע יהודה נב). לפי שהאל היה צריך לכפר עון הבשר ולכן נתלבש בבשר כדי שהבשר יקבל עונש ואז יתכפרו כל העם החוטאים (בס כד). שנתלבש בן האל באלהות ואישות וקבל מיתה ויסורין גדולים (קוכן ויכוחים י.). האמן כו שנתלבש בשר באחד מהאריו (בס יא:).—והמלאכים בגוף אוירי: והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה להסידים (עבוה"ק גר"מ גבאי, סתרי התורה כח).—והנפש בעונות וכדומ': מהעונות נעשה לבוש חלאת טומאת העון שבהן תתלבש נפשו (ר"מ אלבין, איוב א כא).—והדמיון בהרהור: אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים בהתחברם כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרהור המפעל ההוא (ר"ב אלעמי, אגר' המוסר). — והנפש באור: האור הבהיר שהיא מתלבשת בו ונכללת ממנו אשר מתוכו צופה ומביט (ר"מ גבאי, סקד' עבוה"ק).

—הפע', *הָלְבַּשׁ, הולבש,—בהשאלה, הָלְבַּשׁ תאוה וכדומ': שמחמת ביאה ראשונה נתאוה האשה והולבשה תאוה (רב"י ערוב' ק:).

—[1]) כך גרסת ר"ש (אהל' יג ד).

לֹג[1]), לוג, ש"ז, מ"ר לֻגִּים, לוגים,—מִדָּה קטנה למשקים, kl. Mass f. Flüssigkeiten; pet. mesure pour les liquides; small measure of liq.: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולֹג אחד שמן (ויקר' יד י). ולקח הכהן מלֹג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית (בס יח).—ובהו"מ: צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השילוח וכו' כלוג היה מנסך כל שמונה (סוכ' ד ט). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו' וחצי לוג שמן וקב גרוגרות (כתוב' ה ח). היה מביא פיילי של חרס חדשה ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור (סוט' ב ב). ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם (נזיר ז ב). שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין לוג וחצי לוג ורביעית לוג וכו' מדה יתידה של לוג ומחצה היתה שם שבה היה מודד למנחת כהן גדול לוג ומחצה בבקר ולוג ומחצה בין הערבים (מנח' ט ב). ובלוג היה מודד לכל המנחות אפילו מנחה של ששים עשרון נותן לה ששים לוג (בס ג). ישראל שהיה מוכר זיתים בששים לוג טבולים אמר לו תנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין (ירוש' דמאי ו כה ג). משורה שהיא אחד משלשים ושלשה בלוג (ב"מ סא:). מביא אשמו ולוגו עמו ואומר אם של מצורע הרי זה אשמו וזה לוגו (זבח' עו.). תחילתו (של שמן המשחה) לא היה אלא י"ב לוגין במה יורה בולעת וכו' במה האור שורף ובו נמשח משכן וכליו (כרית' ה:). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישתה ב' או ג' לוגין מים (מד"ר במד' כא).

לַגָּא[2]), ש"ז, מ"ר לַגָּאִים, סמי' לַגָּאֵי,—חרוף וגדוף ולעג ולצנות, Spötterei, Neckerei; agacerie, moquerie; sneering, scoffing: חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לִגְאֵי[3])

[1]) רק בעברי' במשמ' זו. בסור' לגתא, קערה וגם מדה. אך לא ידוע אם זו מלה סורית מקודית או שאולה מעברי'. ולא נתברר מה מקורו.

[2]) סגול לפני א, כמו גֶּמֶא, ועי' הערה לקמן.

—[3]) כך הקרי לפי המסורה: כתיב חד וקרינן הרי, ע"ב, וזו אחת מחמש עשרה המלים הכתובות מלה אחת וצריך לקרא שתי מלים. ומסורה זו מקוימת בפרוש במסכת סופרים ז ג: אלו כותבין דבר אחד וקוראין שנים בא גד אש דת וכו' לגאיונים וכו'. והנה כבר הבאתי בערך גאיון דעת המקימים את הכתיב ומחליטים שזו מלה אחת, וזו דעת גדולי הקדמונ' שלנו וגם דעת החדשים, עי' לקמן,

יונים (תהל׳ קכג ג-ד).

כהערה לערך לְגַאיוֹן, ואעפי״כ אין לדחות מסורה זו, ובפרט שהיא מקוימת בפרוש במסכ׳ סופרים, ועל כרחנו עלינו לאמר כי לפחות בעלי המסורה, שהם מסרו לנו את המקרא בצורתו המקובלה, הם קראו כאן שתי מלים לְגַאֵי יוֹנִים, וקריאתם מספקת לתת למלה זו זכות קיום, לפחות בתור מלה של בעלי המסורה, אפילו אם יתברר לנו בודאות גמורה בלי שום ספק שיש כאן מלה אחת ולא שתים. ומסכימים לקריאה זו עוד שנים מרבי הלשון שלנו, והם דונש בן לברט ורש״י. ר׳ אדונים אמר: לפי שלגאי יונים שתי תיבות נפרדות (תשו׳ על רסע״ג, סי׳ יב). ורש״י בפרושו להושע הביא את המסורה כתיב חד וקרינן תרי. אך אם אין ספק בדבר שבעלי המסורה קראו כאן שתי מלים, הנה יש לפקפק איזו משמ׳ שמעו בעלי המסורה בשתי מלים הללו, כי מבעלי המסורה בעצמם לא נשאר לנו שום רמז על זה, ור׳ אדונים ורש״י המסכימים עם בעלי המסורה בחלוק המלה לשתים נתחלפו בפרושיהם לשתי המלים. דונש בן לברט אמר שם וז״ל: גאי מן גאה ויונים מן לא הונו ופתרונו כי הרבה שבעה נפשנו מלעג השאננים ומבוז הגאים היונים כמו הרב היונה לשון אונאה. ע״כ. ורש״י פרש: שבזו את גיא היונים היא ירושלם. ע״כ. ונראה מזה שרש״י קרא לא לגאי אלא לְגֵיא. ולפרושו של דונש לפי דעת בעלי המסורה הסכים גם רד״ק: ובא הקרי בשתי מלות להוסיף בו ענין כי גאי הוא גאים ויונים מענין העיר היונה. וכך מפרשים גם החדשים את הקרי של המסורה. עכ״פ, גם דונש וגם רש״י ראו בהלמד שבראש התבה הראשונה אות שמושית, וזו דעת גם רוב המחזיקים בהכתיב ורואים כאן מלה אחת. וזה נאות לפי פרוש רש״י שהכונה כהבוז לגא יונים היא שהם בזו את ירושלם, אלא שעצם פרושו של רש״י אינו אלא בדרך דרש ולא לפי פשוטו של מקרא. אבל לפי פרושו של דונש ורד״ק והחדשים, שהכונה היא הבוז שבזו הגאים, שמוש הלמד של לגאי הוא קצת קשה, כי כאן צריך לפי הענין לא יחס שאליו כ״א יחס שממנו, כמו לעג השאננים, של השאננים. ועוד קשה הנקוד גַאֵי שהיה צ״ל לפי הדקדוק גֵאֵי, וכבר העירו ע״ז רד״ק והחדשים בעצמם. ולכן נראה, כי הלמד של המלה לגאיונים איננה שמושית אלא שרשית, וכבר החליט כך רסע״ג, עי׳ הערה לערך לגאיון, וזה שרש לגא דומה לשרש לעג, ומשמ׳ היא חרף וגדף ולגלג וכדומ׳, ולפי קריאת בעלי המסורה לְגַאֵי יוֹנִים, לגאי הוא סמיכ׳ רבים מן לְגֶא. ויש בערב׳ שרש דומה ללגא במשמ׳ של לעג וחרוף, הוא לע׳י a), שהוא משמש גם במשמ׳ הנזכרה, והפעל לאע׳ה b) התלוצץ בו והתקלס בו, ובלמה לאע׳יה c) פרשו המלונים הערבים קביח׳ה ופח׳שה, ר״ל רעה ומגונה. — ועי׳ עוד בהערה לערך לְגַאיוֹן.

---

a) نغى b) ناغه c) كلمه لغيه

לְגַאיוֹן [1]

לְגַאיוֹן[1], ב״ז, מ״ר לְגַאיוֹנִים, — מי שמתקלס ומדבר דברים רעים, מי שמחרף ומתלוצץ ומלגלג על חברו, Spötter; moqueur, railleur; mocker, scoffer: הננו יי׳ הננו כי רב שבענו בוזדכת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים[2] (תהל׳ קכג ג-ד).

---

[1]) משק׳ דומה למשק׳ אפריון, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך, במלה אחת, כתוב ברוב הספרים, וכבר מסרה המסורה בעצמה בפרוש כי הכתיב הוא חד מלה, אלא שצריך לקרא שתי מלים. וכבר הבאתי בהערה לערך גאיון ולמעלה בהערה לערך לגא דעת המקימים את הכתיב, והם מהקדמונים רסע״ג (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ יב), ריב״ג (הרקמה והשרשים), ראב״ע (שפת יתר סי׳ יח, ופרוש תהל׳), ורד״ק (בשרשיו ובפרוש תהל׳), ובמו״כ רוב החדשים. ואעפ״י שאמרתי בהערה לערך לגא שאין אנו רשאים לדחות את הקרי של בעלי המסורה ולפי קריאתם קבעתי ערך לגא, אעפי״כ אין ספק בדבר כי ל ה כ ת י ב יש זכות בלשון, כמו שכבר נתברר בראיות חותכות כי עפי״ר הכתיב היא הצורה הקדומה של המלה כמו שהיתה נהוגה בלשון בזמן קדום, והקרי גם הוא איננו דבר בדוי אלא שהוא עפי״ר צורת המלה כמו שהיתה נהוגה בזמן מאוחר, ולשניהם, גם להכתיב וגם להקרי, יש זכות בלשון. ועוד יתבאר הדבר בהמבוא. ולכן, במלון הלשון העברית של כל הזמנים יש זכות של מלה אמתית גם להכתיב וגם להקרי, ר״ל שבזמן קדום היתה בלשון המלה בצורת הכתיב, ובזמן מאוחר, זמן מה קודם בעלי המסורה ובזמנם, היתה נהוגה המלה בצורת הקרי. והנה כבר הזכרתי למעלה בהערה לערך לגא כי גם המחזיקים בהקרי וגם רוב המקימים את הכתיב ראו בהלמד שבראש התבה לגאיונים למד שמושית והעירותי על הדחק שיש בדבר והבאתי דעת רסע״ג שהלמד היא שרשית. דעתו זו של רסע״ג הובאה בתשובות דונש עליו, אמר וז״ל: ופירש (רסע״ג) לגאיונים מלה אחת והן שתי תיבות ואמר כי היא מלשון המשנה והתלמוד שקורין למחנה לגיון והרבה לגיונים. ע״כ. ואעפ״י שר׳ אדונים ושאר הקדמונ׳ דחו דעתו זו של רסע״ג בב״ז היא יותר מתיישבת על מליצת הכתוב, כמו שהוכחתי למעלה בהערה לערך לגא, ולפי ה כ ת י ב במלה אחת לגאיונים הוא מ״ר מן לגאיון. משקל זה איננו מצוי במשקלי השמות שבמקרא, אך כבר הזכרתי השם אפריון שהוא דומה לו, ודעת רוב החדשים שאפריון היא מלה זרה איננה ודאית. וכבר הורה הגדול במדקדקינו, הוא ריב״ג, הלכה מפרשת כי משק׳ זה אפשרי בלשון, אמר (הרקמה, מבק׳ פעליון) וז״ל: ויבוא על פ י ע ל י ו ן כמו קיקיון. ע״כ. וקבל מציאות משקל זה גם החכיב והביאו גם אברהם הבלמשי: פעליון הפא בחירק והעין נחה והלמד בקמץ והיוד הנוספת בחולם. ע״כ. וזה משק׳ פעליון הוא המשק׳ לְגַאיוֹן ממש. וכבר נכנס בלשון השם אוביון, אעפ״י שאין ספק כי עפ״י טעות נתהוותה צורה זו ועקרה היא אוב יון. וכמו שמשק׳ פעלון משמש גם במשמ׳ שם דבר וגם במשמ׳ תאר כמו אחרון,

לגב[1], ב"ז, מ"ר לגבים, כמ' לגבי, — כמו רגב, לגבי ח'מר, רגבי ח'מר: זכרניכם משלי אפר לגבי[2]) חמר גביכם (איוב יג יב).

לגג[3]), ממנו אולי ל'ג.

***לגז**[4]), ממנו *לגז, *מלגז.

***לגז**, פ"י,—לגז החציר וכדומ' במלגז, אחזהו בהמלגז מהארץ והגביהו: שנים אוחזים במלגז ולוגזין[5]) בברבר ושובטין (תוספת' ויקר' ט ז).

***לגימה**[1]), ב"נ, מ"ר לגימות,—בס"פ מן *לגם, במשמ' טעימה, אכילה או שתיה קלה: כדי לגימת שלש ביצים מגולגלות זו אחר זו (ירוש' סוט' א טז ג). — ומ"ל: כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד (ר"ה יח.).—ובכלל, אכילה ושתיה. צעקת לגימה, עסקי לגימה, וכיוצא בזה: כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה (גיט' ז.). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עיסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נב.). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (שם קג:).—וההפך: גדולה לגימה שמקרבת רחוקים (מדרש המובר יו).

***לגלג**[2]), פ"ע,—א) לגלג בפלוני ועל פלוני, צחק עליו והתלוצץ בו, jem. verspotten; se moquer de; to sneer: מעשה בחסיד אחד שהיה מלגלג בגילוי יין פעם אחת לקה כדלקת וראו אותו יושב ודורש ביוה"כ וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח מה ג). (שני תלמידים ישבו לפני בר קפרא) הביאו לפניו ברוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני בועס אלא על המלגלג אני בועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו (ברכ' לט.). (ישב רבן גמליאל ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש וכו' (ישב ודרש עוד) עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום וכו' ליגלג עליו אותו תלמיד אמר והכתיב אין כל חדש תחת השמש (שבת ל:). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלם ולא היה להם מים לשתות הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים ואם איני נותן לך הריני נותן לך שתים עשרה ככר כסף וקבע לו זמן כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים וכו' שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך שלח לו עדיין יש לי שהות כיום ליגלג עליו אותו

אביון, כן גם משק' פעל.ן יוכל לשמש בשני השמושים. מכל זה אנו רואים כי מהדקדוק אין שום סתירה לדעתו של רסע"ג כי לגאיונים הוא רבים מן יחיד לגאיון. אבל, פרושו של הרסע"ג להשם הזה כודאי אינו נכון. כי השם לגיון שבמשנה היא מלה זרה, רומאית, ואפילו אם נאמר כי סזמור זה הוא אחד מהמזמורים המאוחרים, קשה לחשב כי נשתמש המשורר במלה זרה זו שעכ"פ, אפילו אם כבר היתה ידועה ליהודים, עוד לא נכנסה בלשון כמו בזמן בעלי התלמוד. אך אין שום צרך לבקש פרוש מלה זו בלשון זרה, כי יש לה מקור בלשון העברית בעצמה, בשרש לעג, ובלשון הערבי' בשרש לע'י a), כמו שבארתי בהערה לערך לגא.

[1]) משק' זמן, מעט, אך אין חכמי הלשון העברית מודים במציאות מלה זו, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו את המלה גב עם ל השמוש. אבל, כבר הרגישו קצת החדשים בקושי הלשון, שלפי הענין אין כאן מקום ליחס שאליו, והיה צריך, לפי ההקבלה עם משלי, גבי כלי ל. אבל, גם עצם המלה גבי מן גב כאן אינה במקומה, לפי כונת הכתוב שנתבארה בערך גב ובערך זכרון. ולכן יש לחשב כי הלמד של לגבי אינה שמושית אלא שרשית, ולפי הענין היא נרדפת עם רגבים. ואולי הנקוד האמתי הוא לא לגבי אלא לגבי, כמו רגבי, אבל, גם לגבי אפשרי לפי הדקדוק ויש חבר לצורה זו במשק' זמן ומעט, ולכן נוכל להגיה הנקוד בלי שום שנוי, ואעפי"כ לפרש המלה במשמ' החדשה היותר נאותה לפי הענין. ואפשר שבחר הכותב כאן בהצורה לגב לגבי כדי שיהיה לשון נופל על לשון.

[3]) שרש זה ישנו אמנם בלשון הערבי' ומשמש בה במשמ' המון מי הים ומשבריו ועמקו, ומשמ' זו רחוקה מאד מן משמ' השם ל'ג, וקשה לשער שהשם ל'ג בעבר' נסתעף ממנה. וגם שמושי לגג באשורי', במשמ' אגד, אינם נותנים מקור טבעי להשם ל'ג העברי, וצריך לאמר כי זו מלה עברית כלבד שצמחה על הקרקע של הלשון העברית, ולא נודע מאיזה מושג נוצרה.

[4]) בערב' לגד b) אחזה (הבהמה) בקצה שניה. וי"א שהוא השרש ולג שממנו מולג, עי' זה הערך.

[5]) כך גם בתוספתא (שבת ט י), וכן בגמ' (שבת לב:), ופריש רש"י: מאספין השיבלין.

[1]) משרש *לגם, עי"ש.

[2]) גם בארמ' לגלג, במשמ' זו. בערב' לגלג a) במשמ' גמגם וכדומ', חזר המלה בפיו פעמים אחדות.

---

a) لغى b) لجذ

a) لجلج

ארון אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים (תענ׳ יט:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו ליטים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (כ״ק נ:). (ישב ר׳ יוחנן ודרש) עתיד הקב״ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלם שנאמר ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגומר לגלג עליו אותו תלמיד וכו׳ אמר לו רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת כך ראיתי אמר לו ריקה אם לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה (סנה׳ ק.). שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם (רב״י כלהב׳ יז יז).—ב) *לִגְלֵג בדבר, זלזל בו: אמר רבן שמעון בן גמליאל אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשה רגלי העולם (מד״ר דבר׳ ה).

*לַגְלְגָן, לוגלגן, ש״ז, — מי שטבעו ללגלג, Spötter moqueur; sneerer: א״ל בר קפרא (להתלמיד שלגלג על חבירו) לא לזה גורגרן (אני בועם) אלא לך לוגלגן[1] זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו י ג).

*לִגְלֻגֶת[2], ש״נ, מ״ר לגלגות, — כמו הלגלוגה: שמן ורדים עם מעט קמח שעורים ומי הלגלוגות (מ׳ הנדסי, ב״א ד). ותחבוש הרחם בסמים משכבים מחזקים האבר כמו לגלגות ושליו׳ עם שמן ורדים (בס). זרע הסא או זרע לוגלוגות (בס). ויחבשנה כלוגלוגות בתושים (בס).

*לִגְלוּג, ש״ז, — בה״פ מן לגלג, במשמ׳ גמגום, הברה לא נכונה של הלשון: אמר ר׳ יששכר תינוק שקורא למשה מֶשֶׁה לאהרן אהֶרן לעפרן עפֶרן אמר הקב״ה וליגלוגו עלי אהבה (מד״ר בס״ב, תכילתי).

*לגם[3]), ממנו *לֶגֶם, *לְגִימָה, *לְגָמָה.

*לֹגֶם[4]), לוגם, ש״ז, ככנ׳ לגמו, לוגמו, מ״ר לגמים, לגמיו, —חלל בפה בין הלחי והשנים כשיש שם אכל ומשקים:

[1]) כך בכ״י סירוליאו, ובנוסח׳ הדפוס לוגלן, ובדפוס קושט׳ לגלגן.

[2]) עי׳ הערה לערך חלגלוגה, והובאה גרסה זו בערוך.

[3]) בערב׳ לקם a) במשמ׳ לקיחת מאכל בפה.

[4]) בערב׳ לקמה b), מה שאדם נותן בפה בבת אחת.

a) لقم b) لقمة

מפני לוגמו של בן אבטיח שהיה מחזיק יותר מרביעית (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד). משקין בולען שא״א לסלקן לאחר מלוגמיו ולברך ולא לפולטם שמפסידם (רב״י ברכ׳ נ:). —מלֹא לֻגְמָיו, כמות אכילה או שתיה שאדם לוקח בבת אחת לפיו: האוכל כבותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה מלא לוגמיו חייב (יומ׳ ח ב). וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו (בס). הקומץ את המנחה והחופן את הקטורת והשותה במלא לוגמיו ביום הכיפורים (נגעי׳ יז יא). המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא (ערוב׳ עט:). לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו (יומ׳ פ.).

*לְגָמָא, —עי׳ לְגָמָה.

*לְגָמָה, לוגמא, ש״נ, — עצם כמות האכילה והשתיה שאדם נותן בבת אחת לפיו: כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר וכו׳ ואפה ואח״כ אכל (תוספתא ברכ׳ ו ה). — *וכמו לֶגֶם: מלוא לוגמיו שהוא ניתן ללוגמא אחת (ירוש׳ יומ׳ ה מד ד).

*לגן[1]), ממנו אולי *לְגִנָּה.

*לְגִנָּה[2]), ש״נ, מ״ר לְגִנִּים, — ת״מ סביב חלק שדה שהאכר רוצה לחרש בבת אחת ועצם חלק שדה מוקף בתלם, Saatstreifen; bande de terre; strip of land: מאה לגנה[3]) של תרומה ואחת של חולין

[1]) עי׳ בהערה להערך.

[2]) בארמ׳ ליגנא, בערב׳ לגנה a), ועי׳ הערה לקמן.— [3]) כך הגרסה במשנה שברוב ספרי הגמרא בבלי, וכך בערוך, וכך במדמ״ע מהד׳ Lowe, וכן ברמב״ם (הלכ׳ תרומ׳ יג ב): מאה לגנה של תרומה. ובכ״י קופמ׳ ליגנה. במשנ׳ שבמשניות לגינה. ת״י תרגם המלה שורה (ישע׳ כח כה) ליגנין: בזרעי חטין על לגנין (כך מהד׳ ויניליה, וכן מתורגמן ר״א בחור). והנה הערוך הביא זה בערך לגין במשמ׳ כד, ופרש כנראה מאה לגנה מדת מאה לגינין. אך זה דחוק גם מפאת הענין וגם מפני שבכל המקומות הרבים שבא השם לגין במשנה ובגמ׳ לא בא בשום מקום בצורת לגנה או מ״ר ליגנין. וכבר העיר ע״ז ש׳ קרויס (S. Kr. Lehnw. 603) כי לגין בכ״מ הוא זכר וכאן נקבה, כמו שנראה משמוש המספר אחת, עי׳ לקמן. וכך נראה ברור גם מת״י לישע׳ בזרעי חטין על לגנין, שאי אפשר לפרש במשמ׳ לגין. ויותר נכון לפי הענין פרושו של הרמב״ם: לגנה שם למקום זרוע מן הארץ. ע״כ. אלא שלפי לשון ת״י המובא למע״ה נראה שאין זה דוקא חלק זרוע אלא בכלל חלק מחלקי שדה המחלק להלקים לכונה מן הכונות. ובדבר מקור מלה זו הנה כבר העיר גלדקה (S. Fraenkel Aram. Lehnw. 130) על המלה לגתא בסור׳ ולגנה a)

a) لَجْنَة

כולן מותרין; בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו מאה של חולין ואחת [1]) של תרומה כולן אסורין (תרומ׳ ט ה). ק׳ ל י ג נ י ן של תרומה ואחת של חולין וכו׳ אפילו ק׳ הולין ואחת תרומה לא תעלה (תוספתא בב ה ד).

*לְגַרְמֵיהּ[1]), לגרמין,—שֵׁם אחד הטעמים וצורתו קו נצב בין שתי מלים: פזר גדול בן יומו לגרמין פסקן (ר״י חיוג, בעל במות הניקוד). הראשון פזר, הוא הקול יפזר, השני רביע, לטעמים יופיע, השלישי לגרמיה והוא פסקה, מקל למעלה ובין תיבות חקוקה (קול׳ קולה 73). לגרמיה נקרא בן כי הוא כדמות עצם שבור וצורתו מעידה על זה כי הוא פסק[2]) ממש ונקרא לגרמיה כאשר הפסק הוא בין שני שופרי ישרים ואחר הישר השני רביע וכו׳ ונגינתו נגינת הפסק אם תקרא נגינה כי היא הפסק מה ואין לו קול מיוחד ובאלו נשבר העצם להיותו בין שני שופרות (מקנה אברהם, בעל המנטה והטעמ׳).

*לֶגֶשׁ,—עי׳ *לֶכֶשׁ.

לֵדָה, ב״נ, בכנ׳ לֵדָתוֹ, לֵדָתֵךְ[3]), לידתו, לידתך, מ״ר לֵדוֹת בנפרד ובסמיכות[4]),—א) מקור מן ילד, עי׳ שם.— ב) בה״ פ מן יָלַד: אפרים בעוף יתעופף כבודם מִלֵּדָה ומבטן ומהריון (הוש׳ ט יא).—ובתו״מ: ויום הלידה ויום המיתה (ע״ז א ג). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו), ר״ל בשעה שהן יולדות. הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ׳ יא ב). אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי כך בשעת מיתתו יהא נקי (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד), ר״ל שהוא נולד. הכרת העובר לחדשים שלימין ולידתו להדשים מקוטעין (בב נדה א מט:). הרי הוא אומר בנים אשר יולדו להם דור שלישי הכתוב תלאן בלידה (יבמ׳ עו:). זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר אשר

בערב׳. המלה הסורית נמצאת כבן סירא בתרגום הסורי (גח כו): כ לגתא רזרעא. והמלה הערב׳ לגנה במשמ׳ זו אינה נמצאת בהמלונים הערבים, אבל בר עלי ובר בהלול תרגמו בה את השם לגתא הסורי, והוסיף בר בהלול בסור׳: או הומא דדברא פרנא חד יומא, ובערב׳: מא יח׳ט אלפדאנ ויבד׳ר צאע זרעה ותקטיע חרת׳ זרעה, ר״ל מה שהצמד יחפר ויזרה צאע זרע, וקטע חרישה של זרע. וכבר השתמש במלה ערבית זו ובמשמ׳ זו ריב״ג בגוף הערבי של השרשים שלו, אמר בערך ענה וז״ל: כבהצי מענה הו אלהט אלד׳י יח׳טה אלחראת׳ הואלי אלמכאנ אלד׳י יריד חרת׳ה והו אלמשמי לגנה, ע״כ, ובעבר׳, כתרגום ר״י א״ת: הוא הקו אשר יחרש החורש סביב המקום שרוצה להריש אותו. ע״ב. והנה זה תרגום נכון של המאמר עד שלש המלים האחרונות: והו אלמשמי לגנה, שאותן השמיט המתרגם, מפני שאין בהן תועלת להקורא בעברי׳, אבל לנו, לפרוש המלה לגנה של המשנה, אלה שלש המלים הן החשובות, ותרגומן בעבר׳ הוא: והוא מה ששמו (בערבית) לגנה. מכל זה מוכח בודאות גמורה, כי הפלחים הערבים בקצת ארצות השתמשו בהשם לגנה במשמ׳ קו הפור סביב חלק מהשדה לציין בו החלק שבדעת האכר להרוש בשעה זו. ונהוגה מלה זו גם אצל הפלחים בארץ ישראל, מן מרג׳ עיון (עיון העתיקה מצפון למטלה) ועד ירושלם. כך העיד פרופ׳ דלמן במאמרו על מדות החרישה והזריעה בא״י בהקבץ הגרמני להקירת א״י ZDPV, 28, 33, Pflügelänge) (Saatstreifen u. Erntestreifen in Bibel u. Mischna, ובאר שם כי בהיות שהפלח צריך לזרע הזרע ביום החרישה והוא צריך לדעת כמה כבר נזרע בשדה זה, הוא חורש קודם תלם סביב בכרת האדמה שיש בדעתו לזרע, והוא חורש וזורע אותה כלה, ואח״כ הוא עושה כך בחלק אחר שאחרי החלק שכבר חרש וזרע. להלקים אלה אין מדה וצורה קצובה, אלא הכל לפי רצונו וכחו של הפלח, אבל עפי״ר ההלקים האלה הם ארוכים וצרים כעין רצועות פחות או יותר רחבות. ובלי יסוד מספיק רחה ש׳ קרוים בעתיק׳ התלמ׳ (S. Kr. Arch. d. Talm. II, 562) משמ׳ זו להשם לגנה במשנה. ובדבר מקור מלה זו, הנה ר״נ פרשו מן השם לגין, וקרוים ודלמן הפשו לו מקור במלים יוניות. אבל כבר העיר ע״ז ס׳ פרנקל בהקבץ הגרמני ההוא (דף 222), שקשה להשב כי הפלחים או האכרים היהודים לפנים לקחו מלה זרה יונית ויתנו לה משמ׳ שאין לה בעצם הלשון היונית. וכבר העיר גלדקה בספרו של ס׳ פרנקל שם במקום הנזכר למעלה, כי רגלים לדבר כי זו מלה שמית והשתמשו בה היהודים בזמן האחרון, אולי באה להם מלשון הארמית, במקום השם שורה (יבע׳ כח כה) ומענה, שהשתמשו בהן במשמ׳ זו קודם, ולקחוה אה״ב גם הפלחים הערבים, כמו שלקחו גם השם מענה במשמ׳ זו, עי׳ זה הערך.—[1]) כך בערוך, וכך בתוספתא, וכך ברמב״ם, בהלכ׳ תרומ׳ (יג ג) אחת. ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלי ברוב הספרים אחד.

[1]) מלה ארמית, במשמ׳ לבדו. וי״מ מהשם גרם במשמ׳ עצם.—[2]) וסבר פריטוריוס (Praetorius, ZDMG 1899, 686) בי הפסק הוא יותר עתיק מהלגרמיה, ונולד עוד קדם תקון הטעמים, והלגרמיה הוא בן זמנם של שאר הטעמי׳.

[3]) כך רד״ק בפרוש: אבל בלֵדָה נהגו בקריאתו מנהג צֵאָה לקיים הצירי לֵדָתוֹ לֵדָתֵךְ ואולי נהגו כן מפני שהלמד והדלת ממוצא אחד שלא לחטוף האחת על חברתה. (מכלול, בדה״ב).—[4]) כך רד״ק שם: ובסמוך בשוא שְׁנוֹת חֲמוֹת עֵדוֹת אבל דֵעוֹת צֵאוֹת לא ישתנו וכן לֵדוֹת.

ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים (סוט' יב.). מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם). — ומ"ר: א"ר יוחנן הלידה הזאת בכל הלידות שבתורה מה הלידות שבתורה עד שיצא ראשו ורובו וזו עד שיצא ראשו ורובו (ירוש' נדה ג ג ג).

לָהּ[1],— מלת הגוף לנסתרת: אמר לָהּ, נתן לָהּ, וכדומה. — ולהטעים הפעל, *הלכה לָהּ, *ישבה לָהּ: יצאת בת הראשונה וישבה לה בהר הבית (פסח' ה י). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו' על אחת גזר שלא הזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא (מד"ר בראב' ב).

לֹה,— במקום ל'א, במלת הַלֹּה במקום הֲלֹא: הנה ערשו ערש ברזל הַלֹה הוא ברבת בני עמון (דבר' ג יא).

·לְהָאָה[2], ש"נ,— כעין לשון קטנה בשרית דבוקה בחך ויורדת אל הגרון, uvula; luette; Zäpfchen: רצוננו לאמר בגרון החלל אשר בו מעבר הנשימה והמזון בו התוספות הנקראות הלהאה ושני השקדים (קאנון ג ט א). ואמנם הלהאה היא עצם בשרי תלוי על עליוני שפוי כובע במסך ופעולתו הדרגת האויר פן יפתיע בקורו את הריאה פתאם וישמנע האבק והעשן ושיהיה כמהלם להקול (שם). ואמנם אברי החזה ואברי הנשימה פעם יוגעו בקול הכבד והגדול ופעם בקול החד מעורב ביניהם ויהיה זה תנועה לפה וללהאה וללשון ולצואר (שם א ג כ כ). ועל פי השטח יש כמו כסוי הנקרא להאה והוא הלשון הקטן התלוי בחך (מ' אלדבי, ש"א ד).

להב[3], ממנו לַהַב, לֶהָבָה, לַהֶבֶת, שַׁלְהֶבֶת, °לְהַב, °לַהְבִי, °לְהוּב, °לְהוּב, °התלהבות.

לַהַב[4], ש"ז, מ"ר לְהָבִים, סמי' לַהֲבֵי,— א) כעין לשון אש דולקת, Flamme: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי' בלהב המזבח (שפט' יג כ). סופה וסערה ולהב איש אוכלה (ישע' כט ו). בקול להב איש אכלה (יואל ב ה). נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא (איוב מא יג). כי הנה יי' באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי איש (ישע' כו יח). — ובמדר': ובשהייתי בן ג' חדשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי איש (מד"ר דבר' יא). — ואמר הפיטן: מלך עליון קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוויאיו באהב (מוס' א ר"ה, מלך עליון). זהרי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, הקוקי הוד בלב ומאד התלתך מטיפים (בכת א' הת"פ, הרוגי עוז). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באזנך, וזרם ולהב ושפלות ורהב בגאונך (ילתק אבן גיאת, קינין). בלה בעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו, כי לא ענה מלבו (ר"א קליר, קינות, איכה אכפתו). תהלה לכל, ולא יכול, מאור נוגה בשלהבו, אשר ברבו, לפי ערכו, להעלות נר בלהבו (אפר' בר"י, בכת ב תנכה, אבר ילר). מלך עליון סתרו עבים, סביביו להבים, רכובו ברובים, משרתיו שביבים (רבב"י, א' ר"ה, מלך עליון). אסור לגדוד וירף מקרביו, ואל ישליט עלי נפישי רגזיו, ומוקד אהבה ישקיט להביו, ואולי יתנו פוגה מחזיו (ר"י הלוי, נאם אסף). הקדמת ארבעה הוגי דת תושיה, דניאל חנניה מישאל ועזריה, זה נצל מאריות ואלה מלהביהם (בלית' תעג' הסתר, אגגי בהעמקו). — והמשורר: ואש מות אכלתם ותמו כמו עצים בתנור חם וכירה, באלו צוררי כלם בעפר חשש להב בקרב המדורה (ר"ב הנגיד, אלוה עז). המון עם זהר לחנות כמהר סביב סין ההר חסד אלהים, ומתוך להבים הנחיל אהובים לוחות כתובים באצבע אלהים (ר"י הלוי, יום בקול המולה). וכאשר באנו אל השוק מצאנו צלי איש תאוה לעינים, יושב בין תנור וכירים, וכו' ולשון הלהב בשל נתחיו, ורתח רתחיו (ר"י חריזי, תחכמ' כא). — פני לְהָבִים, פנים אדמים ממורא ובהלה: ונבהלו צירים וחבלים יאחזון ביולדה יחילון איש אל רעהו יתמהו פני להבים פניהם (ישע' יג ח). — °הנצב אחר הלהב, העומד אצל להב האיש, ר"ל המבשל: וסביבנו משרתים חמודים, במגורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב, וכל אחד מהם ממהר ואתו כלי מצהב, המשקה בידו כוס זהב, ויבא גם הנצב אחר הלהב[1], ובידיו גדיים תלויים, וזרועו יקבץ טלאים רכים ונאים (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — ובהשאלה, ע"ז ה"מ הרגש, האהבה וכדומ': צבי פניו

---

[1]) ונמסר: שלשה רפין בקרי' וסימני' נבח בביתא דבעו, והם: ויקרא לָהּ נבח בשמו (במד' לב מב), לבנות לָהּ בית (זכר' ה יא), ויאמר לָהּ בעז (רות ב יד).

[2]) בערב' לַהָאה a). ולא נתברר ע"ש מה נקרא כך בלשון זו. השרש להי b) משמש בערבי' במשמ' השתעשע ובמשמ' דבק בדבר, ואפשר אמנם כי תוספת בשרית זו נקראת להאה ע"ש שהיא דבקה בהחך, ואעפי"כ זה קצת דחוק.

[3]) בערב' להב c) במשמ' זו. וגם באשור' לאב.

[4]) בערב' לַהַב d).

a) لهاة b) لهى c) لهب d) لَهَب

— [1]) השתמש המליץ במליצת הכתוב במשמ' זו בדרך מליצה.

פנינים קודחים אש וגביע בידו ויק מאור, באור זה נשקו רשפי להבי ואור זה את לבבי גיל מאור (רמב"ע, תרבי׳ ג). וישלח השכל את ידו ויגע אל פי, וקדח להבי רשפי (ר"י תריזי, הקד׳ תחכמ׳). — ותשוקה עזה לדבר מהדברים: ועתה בני הנצלו ואל תעצלו, והגזרו והזהרו והטהרו, ותתנגשו והתקדשו, והבעירו בקרבים, להבים, והקירו מסלעי הצלעות, דמעות, והעירו עם הלבבות, קרבות (בס ג).—ולהב השיר וכדומה, עז מליצתו: ואם אקדח יקוד השיר במזרח ילהט שוכני מערב להבי, ואבניע מתי שכל ואקרע סגור לבם ואובלם ישם כלביא (בס ט).— ״בעלת הלהב, צורה מצורות המזלות: הד׳ (הצורה) בעלת הלהב וכוכביה י"א (ראב"ע, ראשי׳ חכמה א).—

ב) ברק אור הנוצץ מדבר ממרט כמו מברזל הממרט של הרב וכדומה: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית (נחו׳ ג ג).— ועצם הברזל החד הממרק וממרט ומבריק, Klinge ; lame ; blade: ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו (שפט׳ ג כא-כב). עליו תרנה אשפה להב חנית וכידון (איוב לט כג). —ואמר המשורר: וכוכבי דום בלהבי החניתות והסהר כסוהרה וצנה (ר"י הלוי, לכית תן). ומי הוא זה אשר יעמוד לפני ומי הוא אשר יסבול להבי, והשטן אשר יעמד ירופף לנצבי ויגיע אליו להבי (רס"ע אבן דנאן, בסוף הכוכבים בלו).—ובהשאלה ״לנצוץ כוסות היין: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשוקט בשמרים, שתזתו לרהב, בכוסות הזהב, ולראות לו להב, בכוסות ספירים (דוגב, דעה לבי).

״להב[1]), פ"ע, עתי׳ ילהב, ילהבו,—להב, היה לו להב, ובהשאלה, היה לו ברק: שנאנים שאננים כניצוצים ילהבו, להטיהם ומעטיהם כעין קלל יצהבו (רבנ"ג, בגאגים). גבהי שמים איומים ילהבו, לפני הכבוד לנצח נצבו, והתנוצצו ורצו והתפלצו ושבו (ר׳ חייא דאודי, גבהי במים). — והפנים: וישא יהודה את עיניו וירא בין השמים והארץ איש לבוש בלבוש זהב ורוכב על סוס ודמות הסוס כמראה להב וביד האיש רמח ואחוריו נגד צבא החשמונאים ופניו ילהבו נגד מחנה יון (יוסיפון, פרק כב).—והלב, יבער, יחם מצער וכדומ׳: ולעפה אנחות עד לב השמים, על כי אבדה לשון הזהב, וכל לב באשו ילהב, כי רחק הדוד הנאהב (ספ׳ המוס׳ לר"ז אגל׳הרי מה).—״להוב, חרב להובה, שיש לה להב, שהיא מרוטה: זכור עריץ בעמוגים נחבא, פרץ כרמי עין גדי כהובא, צורבו איש באחיו בחרב להובה (ר"א קליר, זכור אשר). החל לבוא מראש במחבא, דגר שנית בחרב להובה, גש בשלישי בעלי בחובה (בס, תמימים). — ובמשמ׳ שרוף באש: הקריב אילו ושל עדת אהובים, המוספים וחלבי הטאת להובים, רץ וקידש ופשט ורחץ (מבול׳ כר׳ קלוני׳, עבודה, אבותח).

—נפע׳, ״נלהב,—נדלק, נשרף: כאשם נלהבים, ובגחלתם נכוים, ובפארם הם נאלמיה (ר"א קליר, החדש, הוא נקרא).— ובזמן החדש השתמשו בו כהשאלה, אדם נלהב וכדומ׳, שמתעורר בקרבו ח"ם דוהני לכל דבר טוב וכדומה.

—פע׳, ״להב,—דלק ושרף: מעשה תמיד של בין הערבים, שילם כסדר לבוחן קריבים, ליהב קטורה למזבח פרוים, מנורה ונרותיה העלה בערבים (מבול׳ כ"ק, עבודה, אבותח).

—הפע׳, ״הלהיב,—הדליק: כמם דונג רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחומו להבהב (קרוב׳ לפורים, הכתולות כהקנן).—ובזמן החדש השתמשו הרבה בפעל זה בהשאלה, הלהיב אותו לדבר, העיר בקרבו רגשות קנאה עזה לדבר מהדברים: ואחרי עשותו את כל אשר תכסיסי המלחמה דורשים מידו הלהיב את לבב אנשי המלחמה, בדברים היורדים חדרי לבב ויעוררם הוא וראשי במריו (מא"נ, הלרפתי׳ כרוסיה).

—פע׳, ״להב, מלהב, מלוהב,—כמו נלהב: אלו עמודי האש והעשן המלוהבים בפאות העולם (ר"ב פלתון, ערך נרק).

—התפ׳, ״התלהב, — התלהבה האש, נדלקה, התחילה לבער: כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר"ב א"ת, אותות השמים). אילו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים באויר כולו בלילה מתלהב אש (עמ׳ מרומא, פרוב התורה, Merx, Arch. 374).—ובהשאלה, נתלהב הפצע וכדומ׳, נהיה חם, נפלה בו דלקת: הנה זה אות כי המורסא חמה מתלהבת (מ׳ אלדני, ב"א ד). — ובזמן החדש השתמשו הרבה במשמ׳ התעוררות רוחנית עזה: וההתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה בנגנם את זמירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת (מא"נ, דכיר, מכת׳ מא"י ג).

להבה, ב"נ, מ"ר להבות, — כמו להב: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן (במד׳ כא כח). ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע׳ ד ה). כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה (בס ה כד). והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד (בס י יז). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה (יואל ב ג). כי אש אכלה

[1]) עי׳ הערה להשרש.

נאות סדבר ולהבה להטה כל עצי השדה (כס א יט). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (עבד׳ א יח). כי איש יצא סחשבון ולהבה סבין סיחן ותאכל פאת סואב (ירמ׳ מח מה). ויבער ביעקב כאש להבה אבלה סביב (איכ׳ ב ג). כי תעבור בסים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך בסו אש לא תכוה ולהבה לא תבער כך (ישע׳ מג ב). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (בס מז יד). באש תבער יער ובלהבה תלהט הרים (תהל׳ פג יה). נתן גשסיהם ברד אש להבות בארצם (בס קה מב). ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים (בס קו יח). קול יי׳ הצב להבות אש (בס כט ז). ונבשלו בהרב ובלהבה בשבי ובבזה (דני׳ יא לג). — ובסדר׳: גלגלי סרכבה ושרפי ל ה ב ה (מד״ר דבר׳ יא).—ואסר הפיטן: ל ה ב ה השיקתני סלהטת כסל וטוחות, סספד סר אגדיל וארחיק ששחות (רבב״י, י״ז תמוז, ואדן בפל).—ובסליצה, ״להבות הלשון וכדוס׳, עז סליצותיו: וסלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, בגיבוה ערבות, ס ל ה ב ו ת חצובות (ר״י תריזי, תתכמ׳ א). ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין סאורים ל ה ב ו ת י ו (בס עו).

״לַהֲבִי, ת״ז,—של להב, סטבע הלהב: שהאור הל ה ב י נראה בפגישת הגופים (ר״י אבן לטיף, רב פעלים סט). ההתלהבות והכאב הל ה ב י י בו יותר (קאנון ד ג א ה).

לַהֶבֶת, ש״נ,— כמו להבה, א) להבת החרב וכדוסה: וחץ תניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש סאות שקלים ברזל (ש״א יז ז).—ב) להבת האש: הנני סצית בך אש ואכלה בך כל עץ לה וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת (יחזק׳ כא ג).—והשתמש הסשורר בשתי הסשס׳: אשתה ברסעותי ואמצא תוך לבי יקוד ייקד כלהבת, תוך ליל כאורך עץ חנית אבן שהר בקצהו כ ל ה ב ת (רמב״ע, תרביב ז מ).

להג[1], סמנו להג, להג, ״להיגה.

לַהַג[2], ש״ז,— א) שקידה ועיון ומחשבה ותקירה רבה בדבר, Nachdenken, studieren ; méditation étude ; study, meditation: דברי חכמים כדרבנות וכסשסרות נטועים בעלי אספות נתנו סרעה אחד ויתר סהסה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג[3] הרבה יגעת בשר (קהל׳ יב יא-יב). — ובסדרש כסו״ב בסשם׳ זו: אם יגעת הרבה ב ל ה ג דברי חכמים הקב״ה סבשרך בשורות טובות (מד״ר במד׳ יד).—והשתמשו בו בסשם׳ זו גם בסהם״א: דורשה לבו לא יסרך, הוקרה תלסודו לעד סבורך, ו ל ל ה ג ספרים לא יצרך (דה״ט, סי׳ 2). לסרוב הלהג אשר עשרים וארבעה ספרים היו בפי מדורים עשיתי גדולים ונפלאים ספרים (קטע כ״י תלמ׳ תוי, JQR 1901,365). ולהיות הנפש השכלית על משמרתה עומדת, ועל דלתי התכמה שוקדת, ולאל יוצרה עובדת, ולתור ללבי סנוחה, סלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (הקדמ׳ המכתב לרב״ט פלקירא). ודעו בני כי יואן ואלינסיאו הסחבר לאטינו בקש למצוא דברי חפץ בטעסי הנגינה זרקא וכו׳ הכתובים בספרינו הקדושים ואחרי הלהג והיגיעה הרבה לא מצא אלא זה בלבד (בלטי הגבורים ז). השכל האלקי הוא צריך ל ה ג ועיון הרבה כי נראה לו סתחלה דבר רחוק סהענין הזה וכאשר הוא לוהג בהם הרבה טועם בהם טעם בשר כי על ידי העיון הרב הוא עוסד עליו (כא״ג ג).— ב) ״דבור ספרש וצח[1]), d. Reden; parole; speech: כל ותיקי וסת בבושר סכללים ה׳ סלך, אלו ואלו ב להג סלהגים ה׳ יסלוך (רבב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל בנאי). לט סצחו בנזר בקדש, ל ה ג פיתותו ליי׳ קדש, לרצות טומאות ההוקרו בקדש (מבוא׳ כר קלוני׳, עבודה, אבותת). — ולהפך, בסשס׳ דברים סרבים בלי דעת ובלי יסוד: חלילה לי אתחבר אל עם רשע לדרוך ססלולו, או סלפנות אל תעתועיו הכזב או אל סהתלו, או לנטות אל להג ספריהם השקר או אל הבלו (ר״מ דלעי הקראי, לקו״ק עד). השיר ישגא

---

[1]) בערב׳ להג a), ועי׳ הערה להערך.
[2]) בערב׳ להג׳ b) בסשס׳ דבקות ואהבה סיוהרה לדבר והתעסקות בו. ועי׳ הערה לקסן. — [3]) תרגסו הסתרגסים הקדסונ׳ בסשס׳ האסורה בפנים. השבעים μελέτη, שר״ל עיון ועסק בדבר בשקידה רבה ובהתבוננות גדולה והתרגשות כדבר. ולג׳ meditatio. ונראה כי כך פרשו גם חכסי התלסוד, שאסרו וז״ל: ולהג הרבה יגיעת בשר א״ר פפא בריה דרב אחא בר אדא סשסיה דרב אחא בר עולא סלסד שבל הסלעיג על דברי חכסים נידון בצואה רותחת סתקיף לה רבא סי כתיב לעג להג כתיב אלא כל ה ה ו ג ה בהן טועם טעם בשר (ערוב׳ כא:). כך, כל ההוגה בהן, הגרסה בכל הספרים וגם בכ״י. אך הרס״א (בו״ת, סי׳ לא) הביא גרסה: כל ה ל ו ה ג בהם. עכ״פ, בין לגרסת הספרים ובין לפי גרסה זו, הכונה היא בלי ספק בסשס׳ עיון וסחשבה וחקירה ודרישה. וכעין זה סנחם: ענין הגיגי, כותבי ספרים לפי הענין, ויתכן להיות סגזרתו הגות והגיון וישבות הלסד מימוד הסלה ויהי פתרונו ל ה ג ו ת הרבה. ע״כ. ובסשס׳ זו גם החדשים. —[1]) בערב׳ סשסש השם להג בסשס׳ כנוי להלשון של בע״ח, וגם בסשס׳ השאולה לדבור וצלצול הדבור, ואוסרים פציות אללהג, בסשס׳ צח הלשון.

a) لهج b) لَهَج

מטבעו להג הרבה אפס כי הרשות בידינו לבלול הדרו בתמונות שונות מה שאין בן במשל (הגר' יג"ג א כ). ובאחרית דבריך קפצת ותשבע כי לא תוסיף עוד לבוא אתי בלהג הרבה ובדברים ארוכים (שם ד).

*לָהַג[1], פ"ע, — לָהַג פלוני, דִּבֵּר, אָמַר בצהות לשון, sprechen, sagen; parler, dire; to speak, say: איכה בונת בבעסך, לכלות ביד בושלים ברמך, ולא זברת לא לזנוה לעולם אשר למדת ללקוחיך, ובבן להגנו זכור יי' מה היה לנו (ר"א קליר, איכה אלת). יער עצים ולשפות דרך, במה ותמה יחיד ורך, להג איה השה הנערך, להקדישו לה' נקדש (רבכ"ג, אזי בהר המור). אשרי עין ראתה לוים ועם נזהרו, והכבוד מחופף בלבת אור יזהרו, והכהן לוהג לעם אליו ינהרו, מכל חטאתיכם לפני יי' תטהרו (הוא, מוס' יוה"כ, אשרי עין). קרואי אלהים ומשחריו ומיחליו ועובדיו דוברי אמת ולוהגי[2]) צדק מבלי מורא (חו"ה, הפליגות ז). לעשות מחיצה בינו ובין הארמי אמרו להבדילו מחטאה, להגו המץ שמצאו ביום טוב לבסותו בעת אותו ראה (רי"ס מקבטיליא, בכה"ג, אבאלה בציון). נשמת אמונים ידידים נדודים, לו ללו רוחשים להגו נגן למושיב ביתה יחידים (קרוב"ץ אר"גיל, אהרון פסח, נשמת בזופת). — *וקצת במשמ' לעג: ובשמעו דברי חבריו ומליהם, צחק ולהג עליהם, ואמר אוי למליצות אשר שפבו פניניהם, ותללו עניניהם (ר"י חריזי, תחכמ' כד). — *ובמשמ' דבר דברים בלי יסוד ובלי טעם: להגו ותפאו עוד על אב הנביאים ע"ה משה והשווהו עם בלעם הקוסם בן בעור (ר"י הדסי, האשכל בסד). — פִּע', *לִהֵג, מְלַהֵג, — כמו קל בנחץ המשמ': בל ותיקי וסת בבושר מכללים ה' מלך, אלו ואלו בלהג מלהגים ה' ימלוך (רבכ"י, קרוב' כ' ר"ה, כל שנאני). אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח במלה פרושה (רבכ"ג, אאמיר האדיר). נשמת לבודים בפח חטאם ובמכמור, תלהגך להם תבשר דברי נחומים התל וגמור, דברי שלום לאמר (רבות לשבת דכרי, נשמת בדודים).

להד[1]), ממנו שע"פ לָהֵד.

לה"ד, — ר"ת: למה הדבר דומה.

[1]) עי' הערה הקודמת. וכבר השתמשו קצת הסופרים גם בערב' בפעל זה, עי' הערה לקמן. — [2]) כך גם בגוף הערבי: נטקוא באלחק ולהג'וא באלצדק (גוף הערבי של תו"ה הול' דר' א"ב יהודה 376).

[1]) בערב' להד a) במשמ' הכביד המשא על הבהמה,

a) لهد

להר"מ, — ר"ת: לא היו דברים מעולם.

להה[1]), ממנו לָהָה.

לָהָה[2]), פ"ע, וַתֵּלַהּ, לָהִיתִי[3]), יִלְהֶה, — לָהָה האדם או הארץ מרעב ובדומ', בלה בחו, erschöpft s. : être épuisé; be exhausted: ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד וַתֵּלַהּ[4]) ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב (בראש' מז יג). — ואמר המשורר: צאן אבדות בגלות להו תנית, ותנהלם באליהו ומשיח (ר"י הלוי, צאן אבדות).

*לִהוּב, ש"ז, — כמו להב: והמתעבל (הבה המעבל) יפעל בכח להובו ותומו ויהזיקטבעו ועצמו (מבל הקדמוני א).

*לְהוֹב, ש"ז, — במו הקודם: תמימות ורוב צמאון והליהוב (מ' אלדני, ש"א ד).

*לָהוּט, — עי' לָהַט.

*לְהוּט, ש"ז, — שה"פ מן לָהַט: ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (הברב' לריב"ג, עוף).

*לְהוּק, ש"ז, מ"ר לְהוּקִים, — שה"פ מן להק, במשמ' התחברות והזדוגות: בשיצר לויתן וזוגתו, בן עש זיו שדי והורתו, ומרעהו אלף הרים ואשהו, לשחק בם צנן הזכרים בלהוקים, והנקבות הרג בבתוקים, ומלחם לעתיד לבא לצדיקים (שבת תוהמ"ס, ר' יהודה, אפאר).

א. *להט[5]), ממנו א. לָהַט, לַהַט, *לְהוּט, *לַהֲטוּת, *לְהִיטָה, *לְהִיטוּת, *הִתְלַהֲטוּת.

ובמשמ' עזרה, ובמשט' אנחה ויללה.

[1]) אמרו חכמי הלשון כי זו צורה שניה להשרש לאה, בארמ' להי, ובערב' לאי, אלאי a) נפל בצרה.

[2]) עי' הערה להשרש, ועי' לקמן הערה ד'. —

[3]) ר"י חיוג. — [4]) ת"א: ואשתלהי. ובך רסע"ג, ואמר בספר צחות לשון הקדש בשער החלופים, כי הוא במו ותלא (איוב ד ה). ובבר התפלפל אתו מנחם (מחב' גנה), והקשה עליו קושיות ודחה פרוש זה ופרשו במשמ' שגעון ושטות: ופתרון ותלה ארץ מצרים בה הוא נבערה ארץ מצרים ובסלו שוכניה מכובד רעבון. ע"ב. ובמו"ב דונש הסכים בזה עם מנחם: ופתרונו ונואלו חכמי מצרים מפני הרעב ואם אמר אומר מאין תאמר בשירעב אדם ישתטה אמרנו אין בזה הדבר ספק אצל כל בעלי דעה כי האדם אם נשתנה עליו מלחמו בלום ישתטה ובש"כ אם לא ימצא לחם יעלה האויר אל קדקדו באמת אנו אמרים כי הוא ישתטה. ע"ב. ריב"ג במו רסע"ג, ובן רש"י. ראב"ע, שבגזרת המלה הוא מצדיק את רסע"ג (שפת יתר פא), פרש ותלה: לא ידעה מה לעשות. החדשים במשמ' לאות ואפיסת הבחות.

[5]) בערב' לט'י b).

a) لاى الاى b) لظى

א.לַהַט[1], ש"ז, —א) לַהַט החֶרב וכדומ׳, הַלַּהַב שלו: וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת לַהַט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד).—ובמדר׳: וכיון שמגיע (האדם) לקרוב לה (לגן העדן) מוצא כרובים עומדין בלהטי חרב והוא נרתע וחוזר לאחוריו (מדר״ג, בראש׳). החומה החיצונה היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ולהט החרב סביב החומה החיצונה מתהפכת סביבותיה (מדרש ג״ע, ביהמ״ד ילינק ג). — ולא פשט שמושה כסהמ״א זולתי במקום הזה: החרב המתהפכת ולה להט לאיים עליו מלבנוס עוד לגן (רש״י בראש׳ ג כד). והכרובים והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות (ראב״ע שם). —ב) ״ברק וניצוץ, Strahl, Funke; rayon, étincelle ray, flash: וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר ההוק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך הלהט ונעשה רקיע (ראב״ע בראש׳ א ו). אלו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק את אור השמש אחרי המבול (שם ט יד). על ברחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר לח יהיה הקשת כתולדה (רמב״ן שם). וכבר נהגו בזה (בענין הקשת) טעמים על פי הטבע שהוא נעשה מלהט השמש (כאר הגולה ד).—ובמשמ׳ ״חוק החם: הנה דמעי בטרם אקראה יענו אותי וידרשו עד לא שאלתי, כדמות פנינים ואם כדמי נקים עלי להיי הבי מכבדי הם בבביתי, ובגחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צלעי וגופתי (יהודה הכן גיאת, מכין עפאים). צדקני באחת חטיכה, חשבני מלהט היום הבא, משפטיך תהום רבה (סליח׳ עי״ה, אל אתוגה). — ואמר המ״ין: ומזהר עיניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי ניביה תשלח ברקים וילכו, ומלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבוה, בניבות ערבות מלהבות חצובות (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). לא תוכל ראות פני מבלעדי מסוה פן יכהו עיניך מלהט יפעתי כי קרן אור פני (אסף ת״א יג יד-יה).

ב.לַהַט[1], ש״ז, מ״ר לְהָטִים, לַהֲטֵי, —מין ממיני מעשי הכשוף והקסם, Art Zauberei; esp. de sorcellerie, kind of witchery: וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בְּלַהֲטֵיהֶם כן וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם (שמות ז י-יב). — ובסהמ״א: צוה נביאו לעשות מופתים בדרך שתפול בו תעיה לומר שהיה עושה אותם בדרך להט (מגמד התגמיד׳, נו). קלקל בחצים (פרושו) ליהט כלהט חצים וזרק חץ בלפי מעלה והיא פונה מאיליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל (רש״י יחזק׳ כא כו).—ואמר המשורר: יעמדו נא ויושיעוך, החברים קדקד ירעוך, הלא בלהטיהם יתעוך, אשר יעשה אותם האדם (רבנ״ג, מי כמוך). ולמדו מעשי חרטם ואשף ובהם יעשו גם הן בלהטן (ילתק אבן עזרא, פגיני ביר). כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך להוצים להפליא נחוצים, ואשף והרטום לא יתחצוך, וכל שם ולהט לא ינצחוך (בהי״ת ליוס ה).

א.לָהַט[2], —קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע׳, לִהֵט, לְהַטָּה, תְּלַהֵט, תְּלַהֲטֵהוּ, —לִהֵט האש, בערה בע״ז, ולהטה אותו, שרפה אותו בחוק חמה, versengen, brûler; burn: כי איש קדחה באפי ותיקד עד שאול התחתית ותאכל ארץ ויבלה וַתְּלַהֵט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). כי איש אכלה נאות מדבר ולהבה לִהֲטָה כל עצי השדה (יואל׳ א יט). לפניו אכלה איש ואחריו תְּלַהֵט להבה (שם ב ג). וַתְּלַהֲטֵהוּ מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). כאש תבער יער וכלהבה תְּלַהֵט הרים (תהל׳ פג יד). ותבער איש בעדתם להבה תְּלַהֵט רשעים (שם קו יח). איש לפניו תלך וּתְלַהֵט סביב צריו (שם צז ג).—הנפש, הנשימה תְּלַהֵט גחלים, תלבה אותם: מנחיריו (של הלויתן) יצא עשן כדוד נפוח ואגמן נפשו גחלים תְּלַהֵט ולהב מפיו יצא (איוב מא יב-יג).

[1]) כערב׳ לט״י[a], אש להבה, אמר אלג׳והרי: אללט״י אלנאר וכו׳ ואלתט״א אלנאר אלתהאבא, ע״כ, ובעבר׳: לט״י הוא האש ואלתט״א אלנאר ההלהכוהו. ובלשאן אלערב: אללט״י אלנאר וקיל אלהב אלח׳אלצ וכו׳ ולט״י אשם ג׳הנם נעוד׳ באלה מנהא וכו׳ ושמית בד׳לכ לאנה אשד אלניראנ וכו׳ ויקאל פלאנ יתלט״י עלי פלאנ תלט״יא אד׳א תוקד עליה מנ שדה אלע׳צ׳ב וכו׳ והו אשם מנ אשמא אלנאר, ואלתט״ת אלחראב אתקדת וכו׳ ותלט״י ע׳צ׳בא ואלתט״י אתקד, ע״כ,— ובעברית: אללט״י הוא האש וי״א הלהב הטהור וכו׳ ולט״י הוא שם הגיהנם ישמרנו השם ממנו וכו׳ ונקרא כך מפני שהיא העזה שבאשים וכו׳ ואמרים פלוני יתלט״י על פלוני כשתוקד איש תרוגו החזק עליו וכו׳ והוא שם משמות האש, ואלתט״ת המלחמה להטה אשה וכו׳ והלט״י ע׳צ׳בא להט עצבו ורגזו.

a) لظى

[1]) אמרו הקדמונ׳ וגם החדשים כי זו צורה מרוחבה מן לָט, עי״ש, אך זה השערה בעולם, ולא נתברר בודאות מקור מלה זו ומה היתה משמ׳ העקרית.

[2]) עי׳ הערה לא.לַהַט.

—ובהשאלה מליצית: כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עֹשה רשעה קש וְלִהַט אתם היום הבא אמר יי' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף (מלא' ג יט). — ואמר בן סירא: בתאר אשה השחתו רבים וכן אהבה כאש תלהט (כ"ס גנ"ט ח).—ובתו"מ: אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטה סביבותיו (ירוש' סוכ' יכט.). אמר ר' חנינא יצאה האש מלמעלה וליהטה את פני הרקיע וכו' אמר רבי יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה וליהטה[1]) פני רקיע (מד"ר בראש' ד). גלגל חמה יש לו נרתיק וכו' ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבא הקב"ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים (שם ו). אין גיהנם לעתיד לבא אלא יום הוא שמלהט את הרשעים וכו' ר"י בר אלעאי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו (שם כו). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר' יו). נדון (קרח) בשתי מיתות וליהטו האש תחלה לעין כל השרופים שבידן היתה המחתה (שם במד' יח).—ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות (רבכ"י, י"ז תמוז, ולכן בפל רומי).—והמשורר אמר: מופת באש להטה לבי כמופת סנה לא תאכלני ולא תכבה בדמעתי (יהודה הלוי גלות, מכין עפאים).

—קַל, לָהַט, לֹהֵט,—כמו לִהֵט: עֹשה מלאכיו רוחות משרתיו אש לֹהֵט (תהל' קד ד).—ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (כ"ס גני' ג ל). — ובמדרש: אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו (מד"ר בראש' כח). לפי שאמר מלאכי כי הנה היום בא (בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא) אמרו לו ישראל יום אחד לוהטן בלבד הרי כמה שנים שעבדו אותנו כמה שפטים כמה פורעניות ואת אומר להם ולהט אותם היום הבא (אגד' בראש' כ). —ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשהרים ובנשפים, ירהטון ילהטון לכן נקראו שרפים (שבת א' אח"פ, אליגי עוז).—ובמשמ' "הבריק: וכשאנו רודפים אחריהם לתופשם לוהטים אלינו בעיניהם כמראה הבזק (תמה"י כ, פוריס ד).—ופעו' *לָהוּט, לְהוּטָה, לְהוּטִים, לְהוּטוֹת, בהשאלה, לָהוּט אחרי דבר, שתשוקה עזה לֹהֶטֶת בקרבו להדבר, gierig, leidenschaftl. avide de, passionné pour; passionately desirous: משום שהיה להוט אחר התורה (ירוש' מו"ק ג פב ד). עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל על ידי שהיו להוטים אחר מתיקה (שם תענ' ד סט:). יום שנעשו בו שרים חולין מי גרם להן חמת מיין שהיו להוטין אחר היין (שם ע"ז א לט:). שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת (מד"ר בראש' לו). אמר ר' יוחנן לעולם לא תהי להוט אחר היין (שם). כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו (שם נא). הנחש הזה להוט אחר השום (שם נד). אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה כך לפי שאתם יודעים שע"ז טמונה תחתיו וכו' לפיכך אתם להוטים אחריו (שם פא). פרעה להוט אחר הזכרים (שם נג). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (שם לד). לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים (שם ויקר' כב). זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע (שם במד' יט). א"ר יהושע בן לוי להוטים היו ישראל אחרי שכינה (שם שה"ש, מבכני). אמר להם ירמיה מה ראיתם בע"ז שאתם להוטין אחריה (שם איכ' א). אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה וכו' (שם אסת', ויפקד המלך). אמר הקב"ה לישראל בניי ע"ז שאתם להוטין אחריה אינה דבר של ממש (פסיק' דר"כ יד). למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלך להוט אחר ישראל (תנחומא תצא יב). — ומצוי בסהמ"א: כל זמן שאין אדם מונע עצמו מתשמיש המטה ומשביע האבר הוא רעב ולהוט אחריו ביותר (ערוך, ערך אבר). מי שהוא להוט אחר המשגל יכהו עיניו והלהוט אחר המאכלות אסורות יחלש עיכולו (ר"א ביכאגו, דרך אמונה ב ס). ואחרי כן יצאו ברכוש גדול בענין שאלה ולא בענין מתנה כדי שיהיו מצריים להוטים לרדוף אחריהם (חזקוני, בא יא ב). ואל תהי להוט אחרי סתרים ואחר חידושים (ספ' חסידים, תתתקלא). הכסילים הם משוכים ולהוטים ללכת בבית השמחה (רבנ"ס, קהל' ז ו). שהם מתייגעים ולהוטים לעשות איזה עבודה או לקדש עצמן באיזו קדושה (מגיד ביתות מט).—ולָהוּט בדבר, עסק בו בתשוקה וזריזות: ובין כך ובין כך ירקבו עצמותיו והלהוט בתאות יחלה וימות (מגוה"מ, הקד' לגר א'). הכם אחד עבר על אדם אחד שהיה להוט במלאכתו (שבט מוסר כט).

—[1]) במהד' דר' תיאודור ולהטה, וא"ב אפשר שהוא קל, אבל לפי השמוש הרגיל במקומות אחרים הוא פע'.

—התפ׳, *התלהט, — התחיל ללהט: כשעה שהיו הוזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני (מד״ר שה״ש, א,ז׳). — ״ובמשמ׳ רוחנית: כשמשתדל האדם להבין וקורא וחוזר וקורא ומתחזק להתבונן הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת (רמח״ל, הקד׳ פתחי חכמה). שהתורה מתפוצצת לכמה ניצוצות כי בתחלה מתלהטת ואז נראים בה כל האורות הראויים לענין ההוא (שם). — ובמשמ׳ ״הבריק, התנוצץ: כשהרות נושב בהם והמים או האש מתנועעים ומתלהטים כברק לעיינין ומבהיקין ומבריקין אנה ואנה (עמה״מ, בעבועי המלך ג). — ובמשמ׳ ״נשרף: ומקרר האשות לכסותו לבל יתלהט בתוקף האישות (כרית מגותה ט).

—נפע׳, ״נלהט, — שלהטוהו: זכור נלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (הופ׳ שבת ר״ח, אביר הגביר).

—פע׳, ״להט, ילהט, — שלהטוהו: צערו כעקרבי עקצים, וצערו כנמלי שקצים, להטו כעצי קצצים רעכו כאש קוצים (רשב״י הבבלי, אין צור חלף). — ובהשאלה, בדבר מלוח: אם תבשלנה שמונה מאות מגנים בערב אלוחים אללי לי, אם תלוהטנה רוחם במיני מלוחים ונודות נפוחים (ר״א קליר, אם תאכלנה נשים).

ב. להט[1]), ממנו ב.להט.

ב. להט[2]), פ״י, להט, להטים, — בלע דבר במהירות, ברעבתנות, schlingen; avaler avidement; to swallow greedily: בתוך לבאם אשכבה להטים[3]) בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). —ואמר הפיטן: בהתוך כסף בתוך כור נתכת, לוהטים

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש מיוחד זה ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה להשרש ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים והחדשים פע׳ זה כמו א.להט, במשמ׳ שרפה, ואמרו שהוא בהשאלה מליצית במשמ׳ שנאה ואיבה. אך המליצה לבאים להטים בני אדם אינה טבעית במשמ׳ זו, כי אין להט במשמ׳ זו תאר טבעי לאריה. והציון השני של הפסוק המדבר על השנים והלשון בענין טרפת הטרף של האריה מלמדנו כי גם להתאר להט כונה מעין זו כאן, ובאמת בלשון הערב׳ ההמונ׳ משמש הפע׳ להט a) גם במשמ׳ בליעה מהירה ופתאמית. כך בהמלון הערבי הצרפתי של הישועי׳ בבירות: להטה (בלשון ההמונית) avaler qc. précepitement.

a) لهط

סבוה עובדי המן ומסכת, ממעמקים צועקת וישוע שופכת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן).

״להטות, ש״נ, — סגולת הדבר הלוהט: ואם יעלה על לב איש לומר שהכוכבים הם כמו ברזל לוהט אינו עומד במראה להטותו והתלהבותו ובטבע שיש בו בעודו בלהט (השמים והעולם לאבן סיני יג).

״להיגה, ש״נ, — שה״פ מן להג: על כל נצוח ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יוצ׳ יוה״כ, מי יתנה).

״להיטה, ש״נ, — שה״פ מן להט: שבביטול התורה ולהיטת היצר יבוא מהמותר לאסור (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א). איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגונה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת היענים (אמונה רמה ו ב).

״להיטות, ש״נ, — כמו להיטה: נמצא כיוצא בזה בבראה מועטת שמסתכלין בה ראיה גדולה מטנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

להלה[1]), — קל לא נמצא.

—התפ׳, התלהלה, מתלהלה, — שחק והשתעשע בדבר, לשם צחוק וכדו׳, spielen, sich amüsieren; s'amuser; to amuse o. s.: במתלהלה[2]) הירה זקים הצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — ואמר בן סירא: דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (כ״ם גני׳ לב יח). — ואמר

---

[1]) בערב׳ להי a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אמרו רוב הקדמונ׳ כי הוא מגזרת להה, מן ותלה ארץ מצרים, ופרשוהו במשמ׳ שגעון. אמר מנחם: וגם בה פתרון כמתלהלה הירה זקים כאדם המשתגע. ע״כ. דיב״ג: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני כמתלהלה היורה זקים והו מתצ׳אעף עלי וזנה מתעתע וכו׳ ותפשירה כאלמתעאמש אי כאלמתג׳אהל אלמתע׳אפל אלכליל אלד׳הנ אלבליד, ע״כ, ובעבר׳: ומהשרש הזה והענין הזה כמתלהלה היורה זקים והוא כפול על משקל מתעתע וכו׳ ופרושו כמו מי שעושה כאלו אינו רואה, או אינו יודע, או אינו מתכוין לדבר, רפה הדעת, סכל. וכעין זה גם החדשים. אפס אין זה מקביל למשחק שבסוף זה המשל. אבל, כבר ראה אחד מהמפרשים הקדמונ׳ את המשמ׳ המדויקה של מתלהלה ואמר: ענינו משחק וכן הערבי אמר למשחק מלאהי (זרחי׳ מברצלונ׳, פרוש משלי, הבחר ב 304), ובאמת כך הוא בערב׳ בלשון ההמונ׳ משמש הפע׳ להא b), תלהי c).

a) لهى b) لها c) تلهى

הבלין: הדבק בתורתי ועזוב התלהלהיך, התאזר במצותי והסר התמהמהיך (פתית׳ המלקט בג מזה״ג).

***לַהְלַהּ**, ב״ו,—מעשה שעושה אדם כמו רק להתלהלה, לצחוק (כן זהב, תלק גרמני עברי, ערך בלכערלאן).

***לַהְלוּהַ**, ב״ו,—משחק והשתעשעות: ידידות סגולת נערות חולת אהבה בלהלוהי, כמער איש ולויות הוראות הבת שלהי, לבעבור גדולת כחך לשא ככר מבלהי (מנחם ב״ר מכיר, בנת תבונ׳, אדעה כי).

לָהַם[1], סמנו לָהֵם.

לָהַם[2],— הקל לא נמצא.

—התפ׳, הִתְלַהֵם בִּתְלַהֲמִים,—דברים מִתְלַהֲמִים, א) תאר מספק לדברי נרגן: דברי נרגן כְּמִתְלַהֲמִים[3] והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח, כו כב). — ב) *הִתְלַהֵם האדם, התרגש והתרגז, sich aufregen; s'exciter, s'irriter be excited: שהיו (ישראל במדבר) יושבים כתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר׳ כד). היו ישראל במדבר מתלהמים ובוכים מתלהמים ומתרעמין (ילקוט במעוני, תהל׳ תתית).— ג) *דבור מִתְלַהֵם, דבור הדיק, פרזין: שם עלמה רודפת

¹) עי׳ הערה להערך.

²) עי׳ הערה לקמן.—³) לא נתברר משמ׳ מלה זו. השבעים תרגמוה μαλακοί, ר״ל רבים. אך עקילס, שתרגומו מצטין בדיוק התרגום כמעט מלה במלה, ושקלסוהו חכמי ישראל בגלל זה תרגם γοητικοί, שפרושו הוא כמו כשוף, מעשה אחיזת עינים, מרמה. ת״י מרסנן ליה, כנראה במשמ׳ דכא. מנחם פרש: כמתוה, ולא נתבררה כונתו. ריב״ג אמר: מעני הד׳ה אללפט׳ה כאללינה אלח׳פיה והו מג׳אנש ללפט׳ אלערבי אעני להמת אלשי במעני בלעתה פבאנ כלאם אלנרגן משתח׳פ מבתלע והו כאלע׳ כאלשד ואלאד׳א, ע״כ, ובעבר׳: ענין המלה הזאת כחלקים הנעלמים והיא דומה ללשון הערב אומרים להם הדבר ר״ל בלעהו ובאלו דברי הנרגן בקלות ובהבלעה והם מגיעים התכלית מן הרע וההזק. רש״י פרש מלשון מהלומות. ראב״ע: דברים מסותרים ומתכסין. ורוב החדשים הלכו בעקבות ריב״ג שפרש עפ״י הלשון הערב׳ במשמ׳ בליעה, ופרשו המלה במתלהמים כמו מיני מתיקה שאדם בלע כתאבון. אבל כל הפרושים האלה דחוקים ואינם נותנים למליצת הכתוב משמ׳ טבעית ונכונה. וגם השמוש של התפעל לדברים הוא קצת קשה, והסוף של המלה -מים נותן מקום לחשד כי המלה מתלהמים נתמזגה בטעות משתי מלים: כמהלה מים, והמלה השניה היא היא המלה מַיִם הרגילה, ודמה את דברי הנרגן לענין של מים, כמו שהוא נהוג בכל המקרא לדמות דברים למים, רק שהחלק הראשון, הוא הצרוף כמהלה, לא נתברר מה מהותו, אם זו באמת מלה שהיתה בלשון, או שזו מלה משבשת.

אחרי עלם אחר אשר דבר דברים כמתלהמים כאוניה ובידיה אשכול ליסרהו תשיגהו הסחט האשכול על לחייו (ה׳ מפו, אה״ג ה).

—הפע׳, *הִלְהִים, מַלְהִים, פ״ע,—הלהים פלוני, צחק והשתעשע: בבטאך לעשוה ושלא לעשות אל תניא אומר במלהים (רסע״ג, אזהר׳, לא תבא).

***לַהַק**[1], ב״ו,—כמו לַהֲקָה, קהל, צבור: שעונים עליה בה להפקידה, שואגים בלהק רלתות לשקדה, תמוכים בדשן שה עקידה (ר״א קליר, א׳ ר״ה, את חיל). כלוד צקונם הסכתה, בנשק לראשם סכותה, ומאנף להקם חשבת (הוא, ה׳ סכות, אימתי כאיל).—ובסגנון הפשוט: (לבית יעקב) ענין להק ומשפחות הבה (מנחם, ערך כת).—ומ״ד: גדולה לזקני והדרתם ומורא למקדיש תקים, ללמוד וללבר דת והמלך יקראנה לעם בלהקים (תרי״ג מצות לרסע״ג). מלך עליון גבור להקים[2], גוזר ובקים, גולה עמוקים (מוס׳ א׳ ר״ה, מלך עליון).

***לָהַק**[3], פ״י,— אסף, קבץ, sammeln; assembler; to gather: עד לא בלל מאורות, בטרם להק בורות, ואהיה אצלו אמון (ר״א קליר, ובכן ולהיה).—ופעו׳ *לָהוּק, לְהוּקִים, נקהלים נאספים: לנורא עליהם, מעריצים במעניהם, אומרים קדוש, להוקים כגשת, מקדישים בארשת, אומרים קדוש וברוך (ר״י הלוי, קדושה, אפודי בב). כתות מכון מחדשים משמר, להוקים יחד להלל במאמר (דהב״ע, קדוב׳ נעילה, אדאלים). נשמת מפסר להוקיך ומנזר דבקיך, מטופפת טוב השקך ונעם צדקך (ר״י בן אביתור, נשמת יברתל). נשמת מקימי חקים מולך להוקים, במלכת מותח שחקים ויוסד ארקים (שם). אלהים אלי אתה טהרו לככם להוקיך, טעם ומשקה השכו חשוקיך (רסב״ג, אלהים אלי).

—פע׳, *לִהֵק, פ״י,—כמו קל, הקהיל ואסף: כתר הכלה, כבודה וכלולה, זכה לכילה ברכו, ליהק מלאכיו, שמשו מבורכיו, חתן במערכיו ברכו (מהיר בר׳ מבה, אור עט אדרת).

—פע׳, *לֻהַק, — נקהל ונאסף: אי כה כריתות חדשות בריתות, בכה אמר כחצות לילה במופתי אותות, והן עתה לוהקו בנעליהם לאתות, שמו אותותם אותות (ר״א קליר, אי כה אמר). לא בנו נוסעי קדם משאון המקומל, לוהקו ויזמו עלות לדוק המנוטל (הוא, תפל׳ טל, אלגרס). לוהקנו וועדנו זקנים ונערים, בבית תפלה בקדש מוערים (ר״ש כונפנט, סלית׳, בתלגון).

¹) עי׳ הערה לערך להקה.—²) כך מפרש ב״מ זקש (כתר מיכל), ואחרים סוברים שהוא מקור הפעי׳ מן קום.

³) עי׳ הערה לערך להקה.

—נִתפ׳, *נִתְלַהֵק,— התאסף: דודי תפוצותי יכנס ממרחקים, אני תפארתו אשנן כלוהטים המתלהקים (מִבוֹ׳ כר׳ קנוני׳, יוֹל׳ כ׳ פסח, לֹאִינֹה).

לַהֲקָה[1], ש״נ,—חברה, צבור,—Versammlung; assemblée; -ly: וירא את לַהֲקַת[2] הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש״א יט כ). — ואמר המליץ: שפה אחת ומלים אחדים היה בכל הארץ למיום ברא אלהים אדם וכו׳ עד ימי להקת שערה המובאת שמה מהרי החרבון (רמב״ג, הקד׳ האגרון). ושלומכם עדת הצדק להקת היושר המון היראה אשר בהם נכללו כל מדות השבח יגדל מים עד ים (כתב הנגיד, כסוף גנזי קדם, א׳ אהגר 49). וכל הרואה אור מברקי ספיריו ופניניו, וללבבו יבין ויאורו עיניו, כאלו קבל מפיו ולמד עם להקת הלמידיו ובניו (רס״פ אבן דנאן, מאמ׳ על סדר הדורות).—ואמר המשורר: ואיך אבוא בלהקת הפתאים והשכל הביאני חדריו, ואיך אלאה מצא פתח דברים ועבי נפתחו דלתי שעריו (רבנ״ג, נמרב ען). העלי נא בת נאמני על לבבך מעמד סיני, ועני אל להקת מוני מה תענו צרים בני (ר״י הגוי, יענת חן). אייהד שם שוכן תרשישים, ארגן צדקותיו בלהקת ישישים, אף אמונתו בקהל קדושים (רמב״י, אייהד). המון היל שעיר, להקתם ככלה להסעיר, קול שאון מעיר (הוא, אלהי אקרלך). חדות רב תמצאו בלהקתכם, חסונים בצווי דת מלככם, ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם (ר׳ שלמה, כ׳ סכות, האמין). ואני יושב עם סגולת מליצים, ושואף ריח אבקת להקת משכילים נמרצים (ר״י תריזי, תחכמ׳ יו). לולאותיו קשר בקשר של קיימא ואות ברית קדש אל נערץ בסוד להקותיו, להקותיו ומלאכיו לא זכו בעיניו ולציר נאמן הנחיל דתו ונתן שני לוחותיו (הקד׳ מתרגם פי׳ המשנ׳ גרמב״ם על מועד).—*והבורה של אנשי צבא וכדומ׳: ואחריהם נמשכו כל עם המלחמה וידחקו איש את אחיו ויתבוללו להקה כלהקה רגלים ורוכבים זה בזה (מת״ג, מלרפתי׳ כרוסיה). ומאתים איש מבני נערי פריז יצאו ראשונה ויתיצבו לעומת רוכבי הסוסים ואחריהם להקה אחת רוכבים ורגלים וכלי תותח ויעבדו בקשרי מלחמה (שם). אך להקה אחת מצבא ד׳ עקבה דרכה מהקו אשר משך נאפוליון לה עד אשר פגעה בגבול רוכבי הרוסים (שם). כששת אלפים איש רגלי במספר ושתי להקות רוכבים שומרים את אחוריהם (שם). ויבקע אליה אבל לא בחיל גדול ובעם רב פעם אחת כי אם מעט מעט בלהקות להקות נפרדות עד כי הספיקה לטארמ׳ לשלוח להקות לקראת להקות וגדודים לקראת גדודים ויתחזקו ויעמדו על נפשם (שם).—וגם לבהמות וחיות: וטרדתי ודחפתי את לופינוס קיסר מהיכלו שהיה ישן בו בלילה והולכתי אותו בבית להקת חזירים וכלבים (היכלות רבתי ו).—ועדת צפרים: אברה תרים מרחפה, בספירים מעולפת, אל ההרים היא נשקפת, כי נכספה אל אהלה, להקת עורבים אותה רדפו, המון אויבים רעלה שאפו (ר״י נגארה, פזמונ׳ ע).

[1]) עי׳ הערה לקמן.— [2]) סברים שהוא כמו קהלה. ולא נתברר הדבר.

לוֹ[1], — מלת הגוף לנסתר במשמ׳ יחס שאליו, בכל השמושים של לְ: אמר לו, נתן לו.—*ותתוסף לו לפני לְ לחזק היחס, אמר לו לִפלוני, נתן לו לִפלוני, וכדומ׳: דמות צורות לבנות היו לו לר״ג בטבלא ובכותל בעלייתו (ר״ה ב ח). שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן וכו׳ ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). אמר ר״א אמרתי לו למאיר היאך נמצא זכות לעבד זה שלא בפניו (תוספתא גיט׳ א ה). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה (עירוב׳ מג:). יש לו בן לאותו צדיק (ב״מ פה.). א״ר יצחק אין לו להקב״ה שחוק אלא אותו היום בלבד (ע״ז ג:). אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוט׳ ב.). התחילו הכל צווחין ואומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (פסיק׳ דר״כ, ונקחתם נכם).— ומצוי בסהמ״א: ואמרנו לו לפלוני הלוה פרע שטר חוב זה שעליך (השטר׳ לר״י ברצלוני א). וכתבנו לו לפלוני המלוה זה שטר הורדה (שם).—*בא לו, הלך לו, ישב לו: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו פטור לאחריו ובא לו לפניו חייב (שבת י ד). הלך לו למדינת הים (כתוב׳ ט ח). בא לו לכתוב את המגילה (סוט׳ ב ג). ישב לו בתוך ביתו (הור׳ א ג), ועי׳ ערך לְ.—*לוֹ ועָלָיו, לזכוהו ולחובו, לטובתו ולרעתו: יש על המשכיל מארת המוסר ומדרך האמונה בשמעו נבוחה שיורדה עליה הן לו הן עליו זאת תפארת נדיבים והיא תהלתם (הגד׳ מנחם ב״ס נתסדאי). ויש על האדם מאורה מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (הקד׳ תבו׳ תלמידי מנח׳).—*שֶׁלּוֹ, עי׳ ערך שֶׁ.

לוֹ[2],—מלת הטעם,— א) יורה הרצון והתשוקה של האדם

[1]) בארמ׳ ליה, בערב׳ לַהֿ a).
[2]) בערב׳ לַו b).

a) لَهُ b) لَو

בזמן העתיד והעבר: ויאמר אברהם אל האלהים לוּ ישמעאל יחיה לפניך (בראש׳ יז יח). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לוּ מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לוּ מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד ב-ג). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר וְלוּ גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם (שם כ ג-ד). כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה לוּ חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף (דבר׳ לב כח-ל). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו וְלוּ הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש׳ ז ז). — ואחרי אִם וצווי אחדיו לוּ: אך אם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה (בראש׳ כג יג). —וקצת במשמ׳ הסכמה: ויאמר לבן הן לוּ יהי כדברך (בראש׳ ל לד).—ב) מלת התנאי, להגיד כי רק באופן זה היה יכול להיות מה שנאמר אח״כ או לפניו, ותבא עם עבר בינוני ועתיד: חי יי׳ לוּ החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שפט׳ ח יט). ותאמר לו אשתו לוּ חפץ יי׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה (שם יג כג). ויאמר האיש אל יואב וְלוּ[1]) אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (ב״ש יח יב). לוּ איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ׳ ב יא). לוּ חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק׳ יד יה). לוּ עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע (תהל׳ פא יד-יה). גם אנכי ככם אדברה לוּ יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד).—ועם כי עתה, כי אז, בתשובת התנאי: לוּ יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד׳ כב כט). כי ידעתי היום כי לוּ[2]) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך (ב״ש יט ז). לוּ שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג).

לוּא, —כמו לוּ: ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוּא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש״א יד כט-ל). לוּא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישע׳ סג יט). לוּא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (שם מח יח).

*__לוּאֵי__, —כמו לוּ, במשמ׳ א׳, בענין הגיית חפץ ותשוקה: מי יתן מותנו בארץ מצרים ל ו א י מתנו בשלשה ימי אפלה של מצרים (מכי׳ בשלח ד ה). אמר לו יהושע כך אני מקנא לואי אתה כיוצא בי ו ל ו א י כל ישראל כיוצא בך (ספרי במד׳ לו). ו ל ו א י שיתפלל אדם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). אמרו לו (ישראל למשה שהבטיח להם לצאת ממצרים ברכוש גדול) ו ל ו א י שנצא בעצמנו (ברכ׳ שם ט:). אמר להם יה״ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ו ל ו א י תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (שם כח:). ו ל ו א י שתהא ביאה כיציאה (יומ׳ פו:). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן ו ל ו א י שיפרע בזמנו (ב״ב ה.). אותן אמהות אינן אמהות אלא איטהות ל ו ו א י יהא לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד״ר במד׳ ד). באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו ל ו ו א י יגלה לו (האלהים) פעם שניה ל ו ו א י ישקני מנשיקות פיהו ל ו ו א י יתקע תלמוד תורה בלבנו (שם שה״ש, ישקני). אותה שעה אמר מי יתנני כירחי קדם ו ל ו א י היו לי הימים שהייתי במעי אמי (תנחומא תזריע א).—ועם ה בראשה, הֲלְוַאי: אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם ו ה ל ו א י (מגי׳ יד.). אמר הקב״ה הרי אני בורא אותו (את העולם) בלשון ברכה ו ה ל ו א י יעמוד (מד״ר בראש׳ א). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיידה וציירה וראה אותה וערבה לו אמר לה בתי ה ל ו א י תהיה החופה הזאת מעלת הן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (שם ט). אומרים להדקל למה קולך הולך אמר להם ה ל ו א י נשמע קולי ונראה (שם יו). אם כך הוא צערן של בנים ה ל ו א י לא עיברתי (שם סג). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו על הארץ וכו׳ ו ה ל ו א י כצילו של כותל או כצילו של אילן (שם צו). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם וכו׳ אבל התחתונים שיש בהם יצר הרע ה ל ו א י לשתי אמירות יעמדו (שם ויקר׳ כו). לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך ה ל ו א י השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ׳, פתיח׳).

א.**לוה**[1]), ממנו א.לָוָה, לֹוֶה, *מַלְוֶה, *מִלְוָה, *הַלְוָאָה.

א.**לָוָה**, פ״ע, לֹוֶה, תִּלְוֶה, לָוִינוּ,—לָוָה דבר מחברו, בפרט מעות, לקח ממנו לזמן על מנת להשיב לו, borgen

[1]) הקרי, והכתיב וְלֹא.—[2]) כך הקרי, והכתיב לֹא.

[1]) בערבית נשאר השרש לוי[a]) רק במשמ׳ מאן לשלם חובו.

[a]) لوى

:von jem. leihen; emprunter; to borrow והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה (דבר׳ כח יב). לוה רשע ולא ישלם (תהל׳ לז כא). לוינו כסף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). —ובתו״מ: אחד לוה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד (שבי׳ י ה). הלווה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו (שם ט). החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם (אבות ג יו). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם ר״א אומר עין רעה וכו׳ ר״ש אומר הלוה ואינו משלם (שם ב ט). נתן עיניו ללוות הימנו וכו׳ לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו (ב״מ ה י). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו לך לוה לך עשה מלאכה והבא ערך עשיר (תוספתא ערכ׳ ב יו). א״ר יוחנן לווין בריבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ירוש׳ מו״ק ב פא:). אמר להם הקב״ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ביצ׳ טו:). כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה וביאנה (כתוב׳ קז:). אין לווין על שער שבשוק (ב״מ עב:). כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי (ב״ב ו.). כגון אנו מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו יריצנה לחנוני א״ר נחמן כגון אנו לווין ואוכלין (חול׳ פד.).—וגם ורעים ובדומ׳: לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך (מד״ר ברא׳ מה). — ובהשאלה, *לוה תענית, לא צם ביום הקבוע ע״מ לצום ביום אחר: אמר רב לווה אדם תעניתו ופורע (תענ׳ יב:).—ובכלל, במשמ׳ לקח מעט מחברו: כל בריותיו של הקב״ה לווין זה מזה היום לווה מן הלילה וכו׳ הלבנה לווה מן הכוכבים וכו׳ האור לווה מן השמש וכו׳ החכמה לווה מן הבינה וכו׳ השמים לווין מן הארץ וכו׳ החסד לווה מן הצדקה (מד״ר שמות לא).

—הפע׳, הלוה, תלוה, הלוית, מלוה, מלוה, תלונו, ילוך,—הלוה את פלוני כסף, נתן לו לזמן מה על מנת שיחזיר לו, :leihen; prêter; to lend אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה (שמות כב כד). והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה (דבר׳ כח יב). הוא ילוך ואתה לא תלונו (שם מד). טוב איש חונן ומלוה (תהל׳ קיב ה). מלוה יי׳ חונן דל (משלי יט יז). —ובתו״מ: המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב״ד אינן משמטין (שבי׳ י ב). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני (גיט׳ ג ז). המודר הנאה מחבירו לא ישאילנו ולא ישאל ממנו לא ילונו ולא ילוה ממנו (נדר׳ ד ו). האומר לחבירו גזלתיך הלויתני הפקדת אצלי (ב״ק י ז). המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם (ב״מ ה ב). הלוהו על שדהו (שם ג). המלוה את חבירו ע״י ערב לא יפרע מן הערב (ב״ב י ז). ואיזהו ערב שהוא חייב (האומר) הלוהו ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (שם ח). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע׳ ו ז). דרך בני אדם להלוות לחביריהן שלא בעדים ולתובען בעדים (ירוש׳ שם ו לו ד). אמר ר׳ שמעון בן לקיש גדול המלוה (לעני) יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שם קמח:). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו (יבמ׳ סג.). נעשה כאומר הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (ב״מ מו.). הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (שם סד:). א״ר יוסי בא וראה סמיות עיניהם של מלוי בריבית וכו׳ שכל המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין (שם עא.). הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן (ב״ב קעג.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול הוא שיאמר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (שבוע׳ מג:). המלוה אלף זוז בשטר והניח משכון בידו (שם). יהורם שהלוה ברבית אמר האלהים עד עכשיו זה קיים יבא יהוא ויהרוג אותו (מד״ר שמות לא). אם הלוית אותו (את העני) לא תדחקנו (שם). הזהיר הקב״ה את ישראל שלא ילוו ברבית כדי שלא יאכלו אחרים את נכסיהם (שם). אמר להם הקב״ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל ריבית וכו׳ אלא אני נוטל הקרן שהלויתי (שם). מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה (שם איכ׳, פתית׳).—וגם חטים וכדומה: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן (ב״מ ה ט). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שבת כג א). הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים (תענ׳ יט:). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים (ב״מ עה.). לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה של חטים אמר לו הבא

קופתך ובא סרוד (מד"ר כה"ב' יג). — ועי' שאל.

—הפע', *הלוה, מלוה, —מעות מלוות, שהלוו אותן: שתמיד או ברוב הזמן היו מעות השוהפות מלוות ולא היו שבותות (שו"ת מהר"י קולון טו).

*גבה, *גביית חוב.—*גמילות חסד.—*הלואה.—*הקפה.—חוב, *בע"ח.—*חיב.—*טרף, *טרפה.—לוה.—מלוה.—*מלוה.—משה.—משכון, *משכן.—נשה.—נשה.—*ערב.—*פרע.—*פרעון.—רבית.—*רוח.—שאל, השאיל.—*שטר, שטר חוב.*שעבד, נכסים משעבדים.

לוה, לווה, פ"ז, מ"ר לוים, לווים,—מי שלוה כסף מחברו: והיה בעם ככהן בעבד כאדניו בשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע' כד ב). עשיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כב ז).—ובתו"מ: כותבין שטר ללוה אעפ"י שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא לוה עמו והלוה נותן שכר (ב"ב י ג). אם יש נכסים ללוה בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב (שם ז). ואלו עוברים בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים (ב"מ ה יא). שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ב). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אמר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (ב"ב קכח:). (האומר לחברו) תן לו ואני נותן אין למלוה על הלוה כלום (שם קעד.). כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). שני מלווין ושני לווין ושני שטרות (כתוב' מז:). בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב (מד"ר שה"ש, מבכני). הלוה לזה נ' זהובים ולזה ק' ולזה מאתים ברחו הלווים אחר וזמן שמע המלך ורע לו (שם במות מג).

ב. לוה, ממנו ב.לוה, *לויה, *הלויה, *הלוות.

ב. לוה,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע', נלוה, נלוו, ילוה, נלוים,—נלוה אל פלוני, נתחבר אליו, היה אתו, se joindre à; attach o. s. sich an jem. anschliessen: הפעם ילוה אישי אלי (בראש' כט לד). ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יי' לאמר הבדל יבדילני יי' מעל עמו (ישע' נו ג). ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל יי' ברית עולם לא תשכח (ירמ' נ ה). ונלוו גוים רבים אל יי' ביום ההוא והיו לי לעם (זכר' ב יה).—ועל פלוני: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך וכו' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד (במד' יח ב-ד). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב (ישע' יד א). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ולאהבה את שם יי' (שם נו ו). קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם (אסת' ט כז). ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני' יא לד).—ונלוה עם פלוני: גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט (תהל' פג ח-ט). — ובתו"מ וסהמ"א: אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם (מד"ר במד' ח).—*ודבר' לא בע"ח: ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה אל החכמה ומן המחילה אל היכולת (מבח' הפנינ', בשער החכמה).

—פע', *לוה אותו,—כמו קל בבנין הפעולה, לוהו בדרך: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ' ו ג-ד). אם ראיתה צדיק שהוא יוצא לדרך וכו' צא עמו לדרך מפני שמלאכי השרת מלווין אותו וכו' ואם ראיתה רשע וכו' שלא הצא עמו לדרך מפני שמלאכי שטן מלווין אותו (תוספתא שבת יז ב-ג). מלך יוצא ושלטון נכנס מלוין את המלך ואח"כ מכניסין את השלטון (ירוש' ברכ' ח יב). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). אמר רב כל המלוה את חבירו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק וכו' שאילמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). שהיה פרעה מלוה אותם ואומר להם התפללו ובקשו עלי רחמים (מד"ר שמות כ). לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדליק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הסומא כטובתך כשהייתי בדרך את היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר הדלק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הפיקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האיר לי (שם במד' יה). — ואת המת: כל הרואה המת ואינו מלווהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו (ברכ' יח.). — ואמר הפיטן: והזהר במת מצוה ולוה, אלי קבר אבלים גם לנוה (רס"ג, ירח הלל). — ובהשאלה, דברים לא בע"ח: לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד (אבות ו ט). — ואמר הפיטן: ולא ישא ביום לכתו מאומה, ומפעליו ילווהו לקברו להרגיעו ודרבו התמימה (רמב"ע, תרדס לכבס).

—נתפ׳, *נתלוה לו,—כמו נפע׳: כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים (סוט׳ מו:). מעשה בר׳ יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותיים והיה רוכב על החמור והכהם עמו נתלוה להם כותי אחד הגיעו אצל הר גריזים (מד״ר דבר׳ ג).—ונתלוה עמו: שכל מי שמתלוה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם (מדר׳ תהל׳ קד).—ודבר׳ לא בע״ת: ועם קלון חרפה שנתלוה לו (לעשו) קלונו של רעב (מד״ר ברא׳ סג).—ובמהמ״א: מפני שהשדים מתלוים עם החוזרים מבה״ק לכך תיקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן (רש״י ב״ב ק:). — ואמר המליץ: מאת משרתו, עבד משרתו, ולוית חברתו, הנלוה עליו, המתלוה באהליו, הלוה מהלליו (ר״י הלוי, מכת׳ לר״ב הנגיד).—"ודברים מפשטים: ויחקר במו״ב לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא אם קודם אם נמשך ואם מתלוה אם עצמי או מקרי (רמח״ל, הקד׳ דרך ה׳).

לווה,—עי׳ לוה.

*לווי,—עי׳ *לואי, *לוי.

א.**לוז**, ממנו א.לוז.

א.**לוז**[1], ש״ז,—א) אילן השקד, Mandelbaum; amandier; almond-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון (ברא׳ ל לז).— ובתו״מ: הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ירוש׳ תענ׳ ד כח ג). תרנגולת (מטלת ביצים) לכ״א יום וכנגדן באילן לוז כלב לחמשים יום וכנגדו באילן תאינה (בכור׳ ח.). אמר ר׳ סימון לוז היה עומד על פתחה של עיר ר״א בשם ר׳ פנחס בר חמא אמר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה (מד״ר ברא׳ כט).— ועצם הפרי: לוז אין לה פה (שם).—ב) "כנוי להאגוז הקטן, Haselnuss; noisette; hazelnut: שמן לוזים נקראים בלשון יון ליפטוקריאה ובלשון רומיים אבילני (אסף, כ״י מינכן 70). יוקח שקדים ולוזים קלופים וכו׳ ופלפל ארוך וזנגביל מכל אחד עשרה חלקים (קאנון ג כ י יח). לוזים בלעז אבליאנש חם ויבש וכו׳ (מ׳ אלדכי, ב״א ה). ומהם הלוקחים קליפת לוזים בלעז אבילאנה ונותנים כתוכם שמנית גדולה מצופה בשעוה לתלותם על הצואר (מעשה טוביה, מאמר׳ הבית ג א).

[1]) בערב׳ לוז a).

a) لوز

ב.**לוז**[1]), ממנו ב.לוז.

ב.**לוז**[2]), פ״ע, עתי׳ ילוז, ילוז, עכר לוזתי[3]),—לז הדבר מעיניו, סר, נטה, weichen; s'écarter; turn away: דרכיה (של החכמה) דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום וכו׳ בני אל ילזו מעיניך וכו׳ אז תלך לבטח דרכך (משלי ג יז-כג).— ובספה״א: אל ילוז מעיניך העיקר הגדול בדברים אלו שהוא מנהג המדינה (רמב״ם, מכיר׳ כו יא). ודבר זה עיקר גדול בדין והוא דבר של טעם שראוי לסמוך עליו ולדון בו וברור הוא למוצאי דעת וראוי לדיין לשום אותו לנגד עיניו ולא ילוז (הוא, טוען ונטען ח י). — ואמר המשורר: שמרה נתיב האל ואשרי איש מעל נתיב צור יוצרו לא לז (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג קנה). תחת נוסך אולת עוד תרדופי, תהת כי תבושי עוד גם תבוזי, תחת הכנעך עוד תגאי תקצופי, תחת תשובי עוד יותר תלוזי (אד״ם מב״ק, מורדי אור).

— נפע׳, נלוז, נלוז, נלוזים,— מי שנטה מהדרך הישר: כי תועבת יי׳ נלוז ואת ישרים סודו (משלי ג לב). הולך בישרו ירא יי׳ ונלוז דרכיו בוזהו (שם יד ב). אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם (שם ב יה). — "והירח ממסלתו: ואח״כ תחזור ותקח מן הרוחב השני הזה מקצתו מפני שהירח נלוז מעט במעגלו (רמב״ם, קדוה״ח יז י). — ובמשמ׳ דבר לא ישר: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב).—ואמר בן סירא: אשרי איש נמצא תמים ואחר ממון לא נלוז (ב״ס גני׳ לד ח).

—הפע׳, הליז, יליז (במקום יליז),—כמו הקל: בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד כ-כב). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יזיזון עדי עד ממקומם, כי צורם שם סדרם על מעמדם קימם (ר׳ יעקב, בכת ד׳ את״פ, ידודון ידודון).—ובמשמ׳ "תנועה והעתקה: אך הה לא קול זקים הוא לא צלצל בכלים, כי קול האופנים יליזו על המעגלים, ובלכתם ישתקשקו הלוך והלום (יל״ג, בני יוסף בן שמעון ו).—ועי׳ נלז.

[1]) רק בעברי׳, ויש מדמים לז בערב׳ לאד׳ a), שמשמש גם במשמ׳ הקפת הדרך.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) ר״י חיוג.

a) لاذ

ג.*לוּז[1]), ש"ז, — תוליה מתוליות השדרה, שהאמינו הקדמונים שממנו תחית המת[2]): אמר (ר' יוחנן) אפילו לוז של שדרה שממנו הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא נמחה (במבול) אדריגוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנינא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (מד"ר בראש' כח). ויסתכל התגב זה לוז של שדרה (שם ויקר' יח). הביאו לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל', גם מגנוה). ודע כי יש עצם אחד בשדרתו של אדם ונקראת לוז שהוא עצמו של אדם והוא עקרו ושרשו (ר"י ג'יקטיליה, שערי אורה ל).

ד.*לוּז, פ"ע,—קל לא נהוג.

—הפע', *הֵלִיז, מֵלִיז, מְלִיזִים,—הֵלִיז עליו, הוציא עליו לעז: רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין עליו (ירוש' דמאי ב כב ג). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה (מד"ר בראש' כח). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי (שם ויקר' ו). על ידי שהיו מליזין אחר גדוליהן ואומרים משפחה זו של פלוני לאו של מצורעים היא (שם יח). על ידי שהיו מליזין אחרי הארון ואומרים ארון זה הורג את נושאיו (שם). בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך וכו' אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזין ומבזין אותם (שם שה"ש, גן נעול). חזקיהו מלך יהודה שתי אגודות של ירק וליטרא אחת של בשר היו מעלים לפניו בכל יום והיו ישראל מליזים אחריו ואומרים זה מלך ורצין בן רמליהו מלך וכו' יאה מלכות לרצין (פסיק' רבתי טו).—ורגיל בסהמ"א: לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא (רש"י במד' יז יג). אדם שיש לו שני בנים אחד זולל וסובא ומואס באביו ואמו והם השבו ואמרו כשהוא מבעים אותנו נשתוק ונגית לו

[1]) לא נתברר מקור שם זה. י"א שהוא השאלה מן השם א.לוּז.—[2]) גם חכמי הנתות של אומות העולם בימי הבינים האמינו בעצם הגדית זו וקראוה os resurrectionis, ר"ל עצם התחיה, ובגרמנ' Judenknochen. אך לא ידעו לאיזו תוליה מתוליות השדרה התכונה ההגדה, ותפשוה במקומות מתחלפים.

כל מה שהוא רוצה לבסוף בשנביאהו לפני בי"ד שירגמוהו לכך נסבול רעות ממנו שלא יליזו עלינו איך הם אכזרים (ספ' חסידים, תתרלא). ואל תעלו אל הבגדים אשר הם יקרים יותר ממה שאין ידכם משגת כי יליזו עליכם האנשים (רב"ט פנקיירה, מעל' המדות סו).

*לוּזָה, ש"נ, -- לעז: בדין היה אפילו לשם בן חורין ישתעבד ולמה אמרו לא ישתעבד שלא להוציא לוזה על בני חורין (ירוש' גיט' ד מה ד).—ועי' ליזה.

לוּח[1]), ממנו לוּחַ.

לוּחַ[2]), ש"ז, מ"ר לוּחוֹת, לֻחֹת, לֻחֹתַיִם, *לוּחִים, לוּחִין,

—א) חתיכה מעץ או אבן או מתכת ארכה, דקה וצרה, Brett; planche; plank: ואם דלת היא נצור עליה לוּחַ ארז (שה"ש ח ט). ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וכו' נבוב לֻחֹת תעשה אתו (שמות כז ו-ח).—ובתו"מ: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו מים נוטל את המקל ואת הלוחין ומחזירן לשידה (תוספתא שבת יו ה). נקליטי המטה ולוחין של סטיכם וכרעים של שלחן (שם כלי' ב"מ ח ד). מאי תקרה ר"י בר חנינא אמר קינים וכו' אמר ר"ש בן לקיש לוחים (ב"מ קיז.). לוחות של עץ שהן נוגעות זה בזה בקרנותיהן והן גבוהות מן הארץ טפח (רמב"ם, טומא' מת יז ה).—ושל ספינה: ברושים משניר בנו לך את כל לֻחֹתָיִם ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך (יחזק' כז ה). — ובתו"מ: לוחין שבספינה אין מטלטלין אותן (תוספתא שבת יא יז). — ושל אבן, לכתב עליו, לפתח עליו, וכדומה, Tafel; table: פסל לך שני לֻחֹת אבנים כראשנים וכתבתי על הלֻחֹת את הדברים אשר היו על הלֻחֹת הראשנים אשר שברת וכו' ויקח בידו שני לֻחֹת אבנים (שמות לד א-ד). עתה בוא כתבה על לוּחַ אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). כתב חזון ובאר על הלֻחות למען ירוץ קורא בו (חבק' ב ב).—ובתו"מ: אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר (סוט' ב ד). נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה (מכי' יתרו ח). — ושל מתכת: ויפתח על הלֻחֹת (של המכונה) ידתיה (מ"א ז לו).—*ולוח ללמוד עליו כתיבה להילדים: הלך הוא (ר"ע) ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות אמר לו רבי למדני תורה אחז ר' עקיבא

[1]) גם בארמ' וערב', ועי' הערה להערך.
[2]) בארמ' לוחא, בערב' לוח a), בפרט במשמ' נסר של עץ. באשור' לֻחּ במשמ' לוח לכתיבה.

a) لوح

בראש הלוח וכנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמדה (הדר"ג ו). — *לוּח של פנקס וכדומה: (כתב) על שתי כותלי זווית ועל שתי לוחי פנקס והן נהגין זה עם זה (כנת יג ד). היו מתפתחות לפניו כלווחין של פינקס (ירוב׳ סוט׳ ט כד:).—ובהשאלה, לוּחַ הַלֵּב, חרות, כתוב על לוּחַ לבו: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוּחַ לבם (ירמ׳ יז א). חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוּחַ לבך (מבלי ג ג).—ואמר המשורר: ארון נפשי אשר נפשי שכונה באהבתו ואל זכרו שממה, ואהבתו בתוך לבי כתובה ומנער עלי לוחו רשומה (יוסף בן חסדאי, הללכי תן). — וביחוד לֻחֹות הָעֵדֻת, הלוחות שנכתבו עליהם עשרת הדברות בהר סיני: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לֻחֹת העדת לֻחֹת אבן כתבים באצבע אלהים (במות לא יח). וירד משה מן ההר ושני לֻחֹת העדת בידו לֻחֹת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים וְהַלֻּחֹת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הַלֻּחֹת וכו׳ ויחר אף משה וישלך מידו את הַלֻּחֹת וישבר אתם (כס לב יה-יט).—ולוּחוֹת הַבְּרִית, במשמ׳ זו: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי׳ אלי את שני לֻחֹת האבנים לֻחוֹת הברית (דבר׳ ט יא). ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לֻחֹת הברית על שתי ידי וכו׳ ואתפש בשני הַלֻּחֹת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם (כס יה-יז).—*ולוּחוֹת סתם במשמ׳ זו: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו׳ והלוחות (אבות ה ו). לוחות ושברי לוחות מונחות בארון (ברכ׳ ח:). ג׳ דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות (שבת פז.). א"ר חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין (כס קד.). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל (ערוב׳ נד.). בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (יומ׳ ד:). אורכו של ארון חמשה עשר טפחים וכו׳ וארבע לוחות היו בו שנים שלימין ושנים שבורין וכו׳ והלוחות היו כל אחת ואחת אורכן ששה טפחים ורוחבן ששה (בקל׳ יד:). לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות (נדר׳ לח.). שמאלו התחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבקני אלו לוחות השניים (מד"ר בס"ב, במאלו).— ב) *דף של ניר וכדומה דשומים עליו בקוים ושטות נצבות וכדומה מספרים תשבוניים ושל קביעות הזמנים וכדומ׳: ומפני שרבים מבני דורנו קשה עליהם החשבון עשיתי צורות לוחות שתהיה יכול לדעת מולד ראשי המחזורות ומולדי השנים והחדשים מן הלוחות ההם וכו׳ הלוח הראשון לוח מחזורות כפולות וכו׳ והלוח השלישי לוח השנים מחולק בארכו לי"ט שטה מספר שנות המחזור (ר"א בר"ח הנשיא, העבור ב ו). ולתקן לך החשבון בכל ענין שרטטתי לוח אחד לסדור הפרשיות האלה (כס י). לוח סימני הפרשיות (כס). ומפני שרוב בני אדם רוצים להקל עליהם את החשבון שרטטתי לך ששה לוחות וכו׳ בלוח האחד מחזורות פשוטות ובלוח השני מחזורות כפולות וארבעה לוחות הנשארות כתבתי בהן מיהרי ארבע תקופות (כס ג ג). אלו הן הלוחות אשר ירשמו עליית משוה היום עם גלגל המזלות (הוא, הצפירה בסוף). וככה יעשה במקום מולד הלבנה כפי מהלכה ואח"כ יכנס בלוח מעלות המזלות בארצו (ראב"ע, אגר׳ השבת ב). ולהודיעך אותו לא הייתי נמנע לולי שצריך מכתב ארוך ולוחות ארוכות וכו׳ וכבר יסד בידיעתו לוחות החכם הגדול קרובנו הר׳ לוי בן גרשון (תשב"ץ קג). בלוח הראשון יש קביעות של כל שנה ושנה משנת ה׳ אלפים ונח וכו׳ ובכל שורה י"ט קביעות וכו׳ המעיין בלוחות אילו צריך שידע באיזה מחזור עומד ובמה שנים שנכנס בו וימנה בלוח הראשון מראש המחזור ההוא וכו׳ יעיין בלוח השני באיזה מקום ימצא אותו הסימן (טוא"ח תכח). — ג) *דף או ספר שרשומים בו כל ימות השנה וחלוקותיה לחדשים ולשבועות וקביעות ימי החגים וכיוצא כזה[1], Kalender; calendrier; -dar, נהוג בספרות ובדבור.

לוֹחֵם,— עי׳ לָחַם, ל׳חֵם.

לוט[2]), ממנו לוט, לוּט.

לוֹט, ש"ז,— בגד רחב להתעטף בו, Hülle; enveloppe; -ope: ובלע בהר הזה פני הַלּוֹט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז).

לוּט, פעו"י, בינ׳ לוט, פעו׳ לוּט, לוּטָה,— א) לָט דבר בדבר, עטפו בהדבר, דבר לוּט בדבר, עטוף בו,

— [1]) לא נתברר לי מאימתי התחיל השם לוח לשמש במשמ׳ מיוחדה זו. הלוח היותר עתיק שנזכר באוצר הספרים של בן יעקב הוא משנת תע"ג: לוח לקי"ד שנים המבורג, ת"פ.

[2]) במשמ׳ קצת דומה לזה משמש שרש לוט a)

a) لوط

verhüllen; envelopper; -ope: ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי אשר הכית בעמק האלה (יש לי פה) הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד (ש"א כא ט-י). —והשתמשו בו בסהמ"א שמוש פ"י, לט אגרת, וביג' אנו לוטים אגרת: ולתכלית הזאת לוטים אנו בזה חשבון (מה"ג, קרית ספר ג). — ואגרת לוטה: תמחול למסור האגרת הלוטה בזה לידידי היקר (אגר' בד"ל כסד). — ומכתב לוט: את מכתבו של ק' שולמן הלוט בזה תשיב לי (אגר' יל"ג א כה). —ומ"ל לוטים: הודיעני למצער את מספר הספרים הלוטים בו אם תדע (שם א יז). — ב) לט על דבר, היה לו ללוט, כסהו, וביג' לוט¹): ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט¹) על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז).

— הפע' עתי' עם ו המהפך, וילט, עבר הליט²), יליט,— א) הליט את פניו בדבר, עטפהו: ויהי בשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). —ואמר המשורר: הביאי ראשך בצעיף פניך הליטי, וקוצותיך אל תחת ההער, אל העומד על ידך מה זה תביטי, אם גבן או דק הוא זקן או נער (יל"ג, קוצו של יוד א). —ובמו פ"ע, בהשאלה: לא היה גוי שלא באו בו נדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו, לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו (רסע"ג, הקד' האגרון). — ב) הליט דבר בתוך דבר: ועל כן הנני מליט בזה רו"כ אחד (אגר' יל"ג א כס). כתבתי לך ביום ה' אד"ר והליטותי במכתבי רו"כ אחד (שם כו).

—הפע', הולט, תולט: ואם תאמר אנה תמצא בי תולט או תועט החרב וכו' והדבר ידוע כי כל חרב יקרה תולט ותועט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (תבו' דוגה, מעיטה).

לוי,—שם אחד מבני יעקב, ושם בני שבט הלוי שהיה משמש במקדש: ויחר אף יי' במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שמות ד יד). ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם וכו' ויאמר לו מיכה מאין תבוא ויאמר אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה וכו' ויואל הלוי לשבת את האיש (שפט' יז ז-יא). ויחזיאל בן זכריהו וכו' בן מתניה הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יי' בתוך הקהל (דהי"ב כ יד). —וכל השבט: ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני וכו' (במד' כו נז). ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (שם יח כג). —אנשים משבט לוי: ושמחתם לפני יי' אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם (דבר' יב יב). ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו (שם כו יב). —וצ"ל: וכי יבא הלוי מאחד שעריך וכו' ושרת בשם יי' אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי' (דבר' יח ו-ז). — ובכנ': אנהגו כרתים אמנה ובתבים ועל התתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ' י א). — משפחת הלוי: ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם (שמות ו יט). —שבט הלוי: בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי' (דבר' י ח). ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דהי"א כג יד). — איש לוי: ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים (שפט' יט א). — בית הלוי: בית אהרן ברכו את יי' בית הלוי ברכו את יי' (תהל' קלה יט-כ). —בני הלוי: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן (נחמ' י מ). מן בני הלוי ארבעת אלפים ושש מאות (דהי"א יב כו). —*וכנוי לכל אחד מהמתיחסים לצאצאי שבט זה גם עתה בקרב היהודים, פלוני הוא לוי, מתיחס לצאצאי שבט לוי: כהן קורא (בתורה) ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט' ה ח). אין שם לוי קורא כהן וכו' לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם (גמ' שם נט:). —ומצוי בסהמ"א.

***לוי**¹), לווי²), ב"ז, —מה שנלוה על דבר, ובפרט שם לוי, כנוי, שם טפל נלוה על השם העקרי, Beiname, surnom; surname: (הגודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר' ו ט). מצות אזוב לא אזוב יון לא אזוב כוחלי לא אזוב רומי לא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי (נגע' יד ו). אמר אביי כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאתה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכ' יג.). מרבה אני דבש דבורים שאין לו שם לווי ומוצא אני דבש הגזין והצירעין שיש לו שם לווי (בכור' ז:).

לויה, — עי' ליה.

גם בערבית.

¹) כמו הקומים עלי (מ"ב יו ז). ור"י חיוג סבר כי גם זה פעול: פני הלוט הלוט השני פעול בחברו המסכה הנסוכה שאחריו. ע"כ. וכן רד"ק: בא הפעול בזה השורש בחולם תמורת השורק פני הלוט הלוט הראשון שם והשני פעול ולזווג המלות היה בחולם כי כן מנהג הלשון במקומות (מכלול, בדה"פ). —²) ר"י חיוג.

¹) קריאת האשכנזים וכן נקדו דוד מהתפוזהים בצ"ד, וכן לוי. —²) כך ספרדים ותימני', וכן נקוד במשנ' מנקד' דפוס ליבורנו.

א. **לויה**[1], ב"נ, סמי' לוית, — אגד של בגד ובדומ' סביב להראש, Stirnband; bandeau; wreath, ובמליצה: שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך (משלי א ח-ט). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך (שם ד ח-ט). — ואמר המשורר: לוית חן הסובבים אל מרחבם, וסובה תהיה לצל יומם (ר"י הלוי, אהלה היום). נשיא אל יאשיה, לראש היקר לויה, כמהשבי שביה, שלחו צור אורה (ר"י חריזי, תחכמ' א). ללוי כל יקר נלוה ונקוה והוא לוית פאר על ראש משיחיו (שם ג). לו חכמו לבשו שק בעדי וחבלים שמו לוית ן (הוא, הענק ג קמט). — ומ"ל: איה חלי תמדם ונזר נעמם איה רפידת ת"ם אשר רפדו, אי שהרון ההן אשר על לויותיהם ואי קשור יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, לא התמהה).

ב. *לויה, לויתה, — עי' *לויתה. ואמר הפיטן: וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה, ואין להקדים זולתי לאחרה, תחת כן היום לויתי אעוררה, ואספדה ואלילה ואבכה בנפש מרה (קינות' כל"י, מי יתן ראשי מים).

***לויה**, ב"נ, מ"ל לויות, — א) אשת לוי או בת לוי: המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש' ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יב). א"ר ירמיה לויה שזינתה אוכלת במעשר (ירוש' יבמ' י ד). — ב) מעמד הלוי ומשרתו: בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה הוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספתא דמאי ב ז). וזקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (שם סוט' ח ט). נשים ועבדים אינן חולקין על הגורן אבל נותנין להן מתנות כהונה ולוייה מתוך הבית (ירוש' יבמ' יא יג.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג.). זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל לויה ונותן כהונה (מד"ר במות ה). ששה הם שנבחרו כהונה לויה ישראל מלכות בית דוד ירושלם בית המקדש (שם במד' ג).

***לויה**, ב"נ, סמי' לוית[2], — א) פעולת מי שמלוה אדם בדרכו והאנשים המלוים, Geleit, Begleitung, accompagnement; escort: שלא באלידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה (סוט' ט ו). המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה (עירוב' נד.). ר"מ אומר כופין ללויה ששכר הלויה אין לה שיעור (סוט' מו:). ואין שלוח האמור כאן (בפסוק ויהי בשלח פרעה) אלא לויה שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (מד"ר שמות כ). — *בן לויה, מי שהולך בחבורה עם איש אחר, מי שמלוה את חברו: (אמר לו ר' פנחס בן יאיר להנהר שיחלק מימיו ויתן לעבור גם להערבי כמו להיהודי כדי שלא יאמר הערבי וכו') כך עושים לבני לויה (חול' ז.). — ובספהמ"א: ושני כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקוזקים (מת"ג, הגלפתי' כרוכיה). — ובפרט לוית המת: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו' והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית[1]) המת ועיון תפלה (תפלת השחר). הלוית המת ובטול תורה ללויתו (רא"ב, בשו"ע יו"ד, סי' שסא). — ואמר המשורר: לפי שכלו יהלל איש ומפעליו בפרהסיא, ותורתו תהי עמו לצרה לו וללויה (ר"ב הגגיד, הנמות פגליה). אחרי המטה האלמן ינוע, אבל והפוי ראש ובגדו קרוע, וכו' ובעוד מעבר מזה הלויה עוברת, באה מעבר מזה לויה אחרת, וכו' בפגוש הלויות אשה אחותה, להלוך ככוד לנפש הנקברה, כי כן דבר המלך לצבא המשמרת, לתת כבוד ויקר לכל נפש כמותה (יל"ג, בני יוסף בן שמעון). — ב) *לויתו של אדם, אשתו: כאיש המעורה בלוייה שלו (יומ' נד:).

***לויתה**[2]), ב"נ, — כמו ב.לויתן: לא תעורר אשה ליוייתה במועד (ירוש' מו"ק א פ ד).

א **לויתן**, ב"ז, — בע"ח שוכן הים, גדול, אדיר, טורף, Seeungetüm; monstre marin; sea-monster: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו (תהל' קד כה-כז). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים (שם עד יג-יד). (האם) תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). — ובתו"מ: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן

[1]) משרש לוה, עי"ש.

[2]) זו הקריאה המקובלה, לוית, כמו מערת.

—[1]) כך כנוסחא' רוב סדרי התפלה, אך בסדר התפלה של הרמב"ם אין המלים ולוית המת נמצאות.

[2]) עי' הערה לב.לויתן.

בהבה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו"ק כה:). — ואמר המשורר: והאני בשבור, יתעתע ויהבר, בלי הון יסבר, שוכני כתפיו, וזה לויתן, בעד ים איתן, יקדיש כחתן, למשתה אסופיו (ר"י הלוי, יוען ומקים). — לִוְיָתָן נחש בריח, לִוְיָתָן נחש עקלתון, כנוי מליצי למצרים: ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לִוְיָתָן נחש ברח ועל לִוְיָתָן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע' כז א). —*ושֵׁם לבריה אגדית שׁכנת בים: א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב עד:). מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ורבי יהושע נעור נזדעזע רבי יהושע ונגער ר"א א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים אמר לו שמא עיניו של לויתן ראית (שם). ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ומגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן (שם). אמר ר' יוחנן בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה שנאמר ירתיח כסיר מצולה ואלמלא מכניס ראשו לגן עדן אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר ים ישים במרקחה ובשעה שצמא עושה תלמים תלמים בים שנאמר אחריו יאיר נתיב (שם עה.). אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן (שם). ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן (שם). א"ר יונתן עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן שנאמר התמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם). שליש (שעות) הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה וכו' רביעיות יושב ומשחק עם לויתן (ע"ז ג:). אמר רבי יודן ב"ר שמעון כל בהמות ולויתן הן קניגון של צדיקים לעתיד לבא וכו' כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד"ר ויקר' יג). יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן (שם שה"ב, הכיהני). — *וכנוי לאנשים גדולים: שם התנינים הגדולים, ברעש עולים, ולויתנים איתנים, בחרבותם מזויינים, עושים כוונים, בנעמנים נאמנים (פיוט תפלה' יברהם למס' קיים).

ב. לִוְיָתָן[1], מ"ז, — קריאה של צער ואֵבֶל על אבדה גדולה, על צרה, על מת, וכדומה, ach!, wehe!; hélas!, malheur!; alas!: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו יקבהו אררי יום העתידים ערר לויתן[1]) יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה מיוחדה זו, ועי' הערה לקמן. — [1]) ראו רוב הקדמונים והחדשים במלה זו את השם א.לויתן. השבעים μέγα κῆτος. עקילס Λεβιαθάν. וכן ולג' leviathan. וכך החדשים. ומפני שהוקשה להם להחדשים מה ענין הלויתן כאן בדו שהכונה היא לא להלויתן הפשוט אלא להלויתן האגדי, שהוא אחד הבהמות האגדיים של מלחמת היצירה שמדובר עליהם הרבה בשירי בריאת העולם של הבבליים. אבל, כל אלה הם דברים בדויים שאין להם כל יסוד בטבע ספר איוב ורוח המליצה שלו. ואולם אמת נכון הדבר כי להלויתן השוכן בתוך היאור אין כל ענין כאן, ופתרון חידת הכתוב היא שלויתן הנזכר כאן אינו כלל א.לויתן, שהוא שם לבע"ח של הים. וכבר גלה לנו סוד זה ר' נחמן בשם ר' מנא בתלמ' ירוש' (מו"ק א פ ד): ליווייתה (הנזכר שם בהמאמר אשה לא תעורר לויתה במועד) כמה דתימר העתידים עורר לויתן. וכך גם ת"י להפסוק באיוב: לאדכר באתערותהון אילְוְיָתְהוֹן (כך בכ"י, ובנוסח' אלויָת', ובהוצ' בוקסט' אליותהן). ולפרוש זה הסכימו רסע"ג וריב"ג, אמר זה האחרון בהשרשים שלו וז"ל: אחשנ מה יקאל פיה מה קאלה ראש אלמתיבה אלפיומי ר"ה אעני קולה אלמשתעדונ לאת'ארה שג'והם מנ קול אלמשנה האשה לא תעורר לויתה במועד פהד'א לעמרי קול פי ע'איה מנ אלחשנ, ע"כ, ובעבר': הטוב שיאמר כן מה שאמר ראש הישיבה הפיתומי ז"ל ר"ל המזומנים לעורר אבלם, מדברי המשנה אשה לא תעורר לויתה במועד, וזה בחיי הפרוש היותר יפה. והזכיר גם רש"י פרוש זה, והסכימו לו גם ראב"ע ורלב"ג, וכן גם רד"ק, ראינו כי ר' נחמן בשם ר' מנא ות"י ורסע"ג וריב"ג ורש"י וראב"ע ורד"ק ורלב"ג, כלם מפרשים לויתן שבפסוק זה במשמ' המאמר אשה לא תעורר לויתה במועד. ובאמתות מציאות המלה לויתה בענין אֵבֶל בלשון החיה אין שום ספק, כי אין לחשד ולאמר שבעל המאמר בירוש' תקה את לשון המקרא לפי מה שהוא פרש את המלה לויתן שבפסוק זה באיוב, יען המאמר הוא מאמר עתיק שהובא בלשון תני, וכל טיבו של המאמר מעיד שהוא דבור לקוח מהחיים. וראיה עוד לאמתות הדבור היא הפעל עורר, שבא במשנה גם לבדו, בלי השם לויתה, בענין האבל: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (משנה מו"ק א ה), כי שמוש הלשון יעורר על מתו מעיד שאין יעורר זה מלשון עור, עורר, הרגיל שבמקרא, כי היה צריך לאמר יעורר קינה או מספד וכדומה, והדבור יעורר על המת מעיד כי הפעל עורר לבדו כולל בתוכו הכונה קונן, הספיד, וכדומה. וזו היא הגרסה הנכונה יעורר ולא יערער כמו ברש"י בהמשנה ובנוסח' הדפום בגמ' שם, כי כך הגרסה בגוף הגמ' בכ"י יעורר וכן ברי"ף כ"י (ד"ס).

יראה בעפעפי שחר (איוב ג ז-ט). — ואמר הפיטן: אמרתי שעו מני בבכי אמרר, מר נפשי ורוחי אקרר, עם לויתן העתידים לעורר (ר' קלוני' כר"י, המרתי בעו).

לוּל, ש"ז, מ"ר לוּלִים, — א) כעין ארבה בתקרה שבין שתי עליות שדרך בה עוברים מעליה לעליה או משלשלים דבר מלמעלה למטה, Luke, Schacht lucarne; shaft: פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על התיכנה ומן התיכנה אל השלשים (מ"א ו ח). — ובתו"מ: ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדשי הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים (מדות ד ה). מהו לערב דרך לולים (יהוש' ערוב' ז כד:). לולים אילו ע"ג אילו הייבין במזוזה (בב מצי' ד עה:). לול הפתוח מן בית לעלייה צריך סולם קבוע להתירו (כבלי ערוב' עו:). לול פתוח מן הבית לעלייה אמר רב הונא אם יש לו פתח אחד חייב במזוזה אחת (מנח' לד.). — ובהשאלה, *נקב ברחם האשה בין העליה לפרוזדור: החדר מבפנים והפרוזדור מבחוץ ועלייה בנויה על שתיהן ולול פתוח בין עלייה לפרוזדור נמצא (הדם) מן הלול ולפנים ספיקו טמא מן הלול ולהוין ספיקו טהור (נדה יז:). וכמו נקב פתוח מן העליה לגג הפרוזדור ונקב זה קוראין אותו לול (רמב"ם, אסורי ביאה ה ה). נקב קטן של שבילי נושאי הזרע מן הבצים לתוך פי הרחם והוא הנקרא בלשון חכמים לול ושם גג הפרוזדור (מעשה טוביה, גן נעול ה).— ב) *חלל בקרקע לישפך שם שפכים או להשליך שמה דברים: ר"א בר' צדוק אומר לול קטן היה בין כבש האולם ולמזבח למערבו של כבש אחת לששים ולשבעים שנה פירחי

וכן נראה מגמ' ירוש' ששאלו מהו עירור מזכירו (כך הגרסה בפרוש ר"ת, ולא מזכירתו כמו בגוף הגמ') בין המתים. מזה אנו למדים כי יעורר אינו מנע"ו עור, אלא מן הכפולים ע ר ר, ושזה פעל מיוחד למעשה מיוחד של המספד על המת, ואולי הוא הפעל ער a) כערב' שמשמש כמשמ' צעקה וזעקה. והוא הוא הפעל עֹרֵר לויתן שבפסוק איוב, וכמו"כ תעורר לויתה שבהמאמר הנזכר בגמ' ירוש'. מכל זה נתברר בודאות גמורה, כי הפעל עורר בלבד וכמו"כ הדבור עורר לויתה ועורר לויתן היו מטבעות נהוגות וקבועות בלשון החיה בענין האבל והמספד על המת. וארורי יום אינם אנשים סתם האוררים את היום, שבשביל זה הוקשה לקצת החדשים למה יקבו ארורי יום את הלילה, ולכן הגיהו קצתם אררי ים, אלא הם אנשים שזו אומנותם לארר את היום על כל צרה, שהיו יודעים לאֹר את היום, ר"ל את הזמן, והיו שוכרים אותם בכל עת צרה לאֹר את היום אשר קרה בו צרה זו. והיו אררי יום כאלה גם אצל הבבלים ונזכרו בשירת הבריאה: א-בא א-ו-ר-נ-י (Textes rélig. des Assyriens, le P. P. Dhorme), ר"ל אררי היום (אור באשורית נרדף עם ארר). כונת המליצה של הכתוב היא איפוא ברורה ויפה ואין צרך בשום הגהה בגוף הנוסחה המקובלה ולא ליחס לאיוב כונות אגדיות שלא היו לו. נשאר רק לברר מקור השם לויתן וצורתו העקרית. להשרש לוה לוי אין באחת הלשונות השמיות משמ' אבל וקינה, רק אולי יש יחס בין שרש זה ושרש ג. אלה בעבר', שממנו א ל י ציון, ובערב' אלי b), עי"ש. ואולי היא המלה ויל c) בערב', במשמ' אסון, ובמשמ' זעקת שבר על אסון גדול. ואפשר שהאה כלשון הערבי' לשרש זה הוא להף d), שכל שמושו הוא כמשמ' תוגה וקינה על אבדה שנאבד לאדם או על צרה שקרהו. אמר אלג'והרי: להף באלבשר ילהף להפא אי חזג ותחשר וכד'לכ אלתלהף עלי אלשי וקולהם יאלהף פלאנ כלמה יתחשר בה עלי מא פאת וכו' ואללהיף אלמצ'טר ואללהפאנ אלמתחשר, ע"כ, ובעבר': להף בע"פ תרוקה וכו' ופרושו הוא היה נוגה ונאנח והצטער ובמו"כ אלתלהף על דבר, ואמרם יאלהף פלוני הוא דבור יקונן בו אדם על דבר שנאבד ממנו וכו' ואללהיף האנום ואללהפאנ הנאנה ומצטער. ובלשאן אלערב: אללהף ואללהף אלאשי ואלחזנ ואלע'יט וקיל אלאשי עלי שי יפותכ וכו' והו מלהופ אי חזינ קד ד'הב לה מאל או פגע וכו' ויקאל נאדי להפה אד'א קאל יא להפי, ע"כ, ובעבר': אללהף ואללהף (בדגש) הוא יגון וצער ורגז וי"א יגון וצער על דבר שנאבד לך וכו' והוא מלהוף ר"ל מצטער ונוגה מפני שנאבד לו רכושו או באה עליו צרה גדולה וכו' ואומרים קרא להפה אם אמר יא להפי. מכל זה אנו רואים כי

גם בערב' יש שרשים ויל ולהף, ששניהם דומים להשרש לוי, שממנו לויה, לויתן, ושניהם משתמשים בענין יגון ואבל וצער על צרה ואבדה גדולה, ושמושי שני אלה השרשים בערב' דומה לשמוש המלים לויתה ולויתן בעבר'. והנה, המפרשים לויתן במשמ' זו סוברים כי יסוד המלה לויתן הוא לויה, וכן בגמ' בהדבור לא תעורר אשה לויתה העקר הוא לויה, והנון בלויתן וההא בלויתה הן אותיות כנויי הגוף, כהמאמ' בגמ' לנסתרת ובהכתוב באיוב לנסתרים, הלויה שלהם, ובאה ן במקום ם, בדרך לשון ארמית. אבל זה קצת קשה יען הלוף זה לרכים נפתרים בשמות אינו מצוי ומלבד זה קצת קשה הלשון לעורר הלויה שלהם. ובהמאמר בגמ' ירוש' קשה, כי אין הבדל בין המלה לויתה הראשנה ובין לויתה של ר' נחמן בשם ר' מנא. ולכן נראה כי הנון בלויתן אינה לכנוי אלא הוא סימן המשקל והוא במשק' פרעתון, ולא נשתנה הקמץ לחולם כמו בקצת מלים אחרות כמו שלחן וקרבן וכדומ'. וכבר החליט כך בן זאב: ויהיה לויתן עד"ז ש"מ ויהיה עפי"ז העתידים עורר לויתן אונגע-הייערס אונגליק. וגם בהמאמר בגמ' ירוש' כונתו של ר' מנא היתה שלא צריך לקרא לויתה במפיק ה אלא לויתה ע"מ עורתה.

a) عرّ b) ألى c) ويل d) لهف

בהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש בעיגולי דבילה ומעלין ושורפין אותו בקדושה (תוספתא סוכ׳ ג יה). מגילתה נגנזת תחת צירו של היכל למה בשביל לשחקה לול קטן היה שם המים נשפכין (ירוש׳ סוט׳ ג יח ד). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח׳ לד.).—ג) *מקום מושב התרנגולים, Hühnersteige; poulaillier; hen-roost: שערי בהים והלולים והרפת ומתבן ובית התבן ובית הבקר (ספרי דבר׳ לו). העושה נקב בלול של תרנגולים (שבת קב:). דלת של שידה ושל תיבה וכו׳ ושל לול של תרנגולים (שם קכב:). שערי עיירות ורפת ולולין ומתבן ואוצרות יין (יומ׳ יא.).

לוּלֵא,—מלת התנאי של שלילה, לו היה הדבר לא כך, wenn nicht wäre; si ce n'etait pas; if not: כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (בראש׳ מג י). ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שפט׳ יד יח). כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש״ב ב כז).—ועי׳ עוד לולי:

לוּלָא, לוּלָאוֹת,—עי׳ לֻלָה.

***לוּלָב,** ש״ז, מ״ר לוּלָבִים, — א) ענף ירק רך ורטב, שאפשר לאכל: לולבי וורדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית וכו׳ לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שבי׳ ז ה). העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה (ערל׳ א ז). לולבי זררים ושל עדל ועלי הלוף השוטה (עוקצ׳ ג ד). (כתוב) מכל אשר יעשה מגפן היין שומעני מן העלים והלולבים במשמע (ספרי במד׳ כד). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא יםתיקו אין נקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג). בזמן שאכלה ייחורי תאינים או שקיטפה לולבי גפנים (שם ב״ק ו כא). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים וכו׳ (ברכ׳ נה.). אכל עלי קנים פטור ולולבי גפנים חייב אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״ב (יומ׳ פא:).—ובספה״א: עצים שעדיין הם כלולבין רכין ונוחין להאכל (תכו׳ הגא׳, הרכבי שעת).—ב) *בפרט ענף רך מהתמר, נוטלים אותו היהודים בידיהם בימי חג הסכות בשעת התפלה לסימן שמחה: בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב בית המקדש התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (ר״ה ד ג). לולב הגזול והיבש פסול (סוכ׳ ג א). שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם ד). אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו׳ מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (שם ח). אמר רבי עקיבא צופה הייתי בר״ג ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא ה׳ הושיעה נא (שם ט). יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת למחרת משכימין ובאין כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו מפני שאמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביו״ט הראשון של חג בלולבו של חבירו (שם יג). מצות לולב ביצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (שם ד ד). ערבה לא נהנין ולא מועלין ר״א ברבי צדוק אומר נותנין היו ממנה וקנים בלולביהם (מעי׳ ג ו). הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים (ברכ׳ נז.). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל הריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד״ר בראש׳ מא). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו (שם ויקר׳ ל).—ג) *בד מעץ או מברזל חרוק בקו הולך ומקיף ונמשך מלמטה למעלה[1], Schraube; vis; screw-bar: מי שהיו נתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות מנגבן והן טהורין (תוספתא ע״ז ח ג).

***לוּלָבִי,** ת״ז, לנק׳ לוּלָבִיּת,—בצורת לולב משמ׳ ב׳: ולזה היתה האוזן לולבית כלומר ששבילי האוזן הם מעוקמים כמו נקבי המכבש (רבנ״ל דולאן, מג״א, ח״י ד).—ובהשאלה, בנגינה: וזה שממנו (מן מיני ההעתק בנגינה) מה שיקראוהו קצתם הלולבי והוא שני מינים לולבי פנימי ולולבי חיצוני והפנימי הוא אשר יתחיל ד״מ מהנעימות אשר על קצות הקבוץ ויטה אל זה שימשך להם משני צדי הכוכב (ספר המוסיקי מאבן עומיה כן עבד אלעזיז, כ״י פריז).

לוּלֵי,—כמו לולא: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש׳ לא מב).

---

[1]) בערב׳ לַוְלַב a) כמשמ׳ זו.

---

a) نونب

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהל׳ צד יז). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (שם קו כג). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (שם קיט צב). לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולא יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (שם קכד א-ג). — ועם פעל אחריו: ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש״א כה לד).

לון[1]), ממנו א.לון, מלון, מלונה, *לינה, א.*הלנה, ״התלוננות.

א.לון, פ״ע, ללון, לן, לנו, — לן במקום, שהה במקום הלילה, übernachten; passer la nuit; stay over night: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש׳ כד כה). והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם לב כב). ולא אבה האיש ללון ויקם וילך וכו׳ ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה וכו׳ ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט׳ יט י-יח). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש״ב יב יו). למה תהיה כגר בארץ ובארח נטה ללון (ירמ׳ יד ח). — ודברים לא בע״ח: זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו׳ ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה[2]) בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ג-ד). — ובתו״מ: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה (פאה ח ז). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט׳ ח ט). כיון שעברו ישראל את הירדן וכו׳ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וכו׳ ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן (סוט׳ ז ה). בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ ערוב׳ ג מט ד). כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע (ברכ׳ יד.).

הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו (שם יח:). מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (מו״ק ט.). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד״ר במד׳ יב). הקב״ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם). — ובזווי ״לון: אמרתי לון על אבוסי, ובקש לנוח על ערסי (עמנ׳, מחבר׳ כ). — וגם דברים לא בע״ח: אשה לא תלוש אלא במים שלנו (פסח׳ מב.). והשותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה וכו׳ שלנו בכלי מתכות (נדה יז.). — והלילה לן: והאוכל שום קלוף וביצה קלופה וכצל קלוף שלנה עליהם הלילה וכו׳ ומשקין מגולין שלנה עליהן הלילה דמו בראשו מפני הסכנה (זה״ר יא). — והכבוד: מה זה (יונה) לא לן כבבודו אף זה (אדם הראשון) לא לן כבודו עמו (מד״ר בראש׳ כא). — ועי׳ עוד לין.

— הפע׳, הלין, ילין, ילינו, — הלין את פלוני, עשה שילון: ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם (ש״ב יז ח). ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כד ז). — ובתו״מ: כל המלין את מתו עובר בלא תעשה הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים אינו עובר עליו (סנה׳ ו ה). עיר שמתו בה שני מתים מוציאין את הראשון ואין מלינין את הראשון ומוציאין את השני מפני שאמרו כל המלין את מתו ה״ז מנוולו (שמחות יא). ובי אין אתם יודעין שאין מלינים את המת בירושלם (אדר״נ ד). — ובספה״א: היש בית אביך מקום שתלינו אותנו ונסתופף בצלכם כמנהג האורה (ר׳ כתיי, תיי בדה). לא תצטרך שנהיה אנחנו מלינים אותך אבל אתה בעצמך תבחר מקום לינה (שם). — ודברים לא בע״ח: אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם איבן היא מלינה אותו בין שדיה (מד״ר בה״ב, אבכג הכפר). — ״ופ״ע, ולא יהיה האדם מלין בלתי נביא ומשכים נביא כמי שימצא מציאה (מו״נ ב לב).

— התפ׳, התלונן, — בקש ללון, נמלט ללון: ישב כסתר עליון בצל שדי יתלונן (תהל׳ צא א). סלע ישכן ויתלננן (איוב לט כח). — ובמדרש: נתלונן כצל שעשה לך בצלאל זה המשכן (מד״ר במד׳ יב). אבל ישראל יש להם מנוס שיתלוננו מדינה של גיהנם (ילקוט איוב תתקו).

— פוע׳, ״לונן, ילונן: חלקי וצורי עדי מה ילונן אויבי וצרי בביתך (ר״י בן גיאת, אזכרה, יובב כמעמק).

ב.לון, — עי׳ לין.

---

[1]) רק בעברית בבשמ׳ זו.

[1]) אמר רד״ק: ולנה כתוך ביתו כמו ולנה בקבין הסגול תמורת הקבין וכן והזורה תבקע אפעה (מכלול, בדם״ב). וכעין זה החדשים, ולא נתברר טעם חלוף זה ואם באמת בדבור החי היו אומרים לפעמים כך. ועי׳ בהמבוא חלק הנקוד.

לוע, — עי' לעה.

לוע, — עי' ל"ע.

*לועז[1], ש"ז, מ"ר לועזים, — מי שאינו מדבר עברית: והלועז ששמע אשורית יצא (מגי' ב ה). — ומצוי בספה"א: ולא יטען בדין ממון לזכות, אבל יטען בנפש כל להכות, וללועז ישמע ממתרגמנים, בדין ממון ישנים נאמנים (רס"ג, ספר דיני ממונ' פד). ויראו להגלות רב הנבזים, הדומים לכלבים ההוזים, וישלחו באיש יהודה מן הלועזים, וישלח יהודה את גדי העזים (יהודי הכן ספת, אחל כמליס). ובן יאמר הלועז דקוספלישנ"ט ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"י (רב"י שמות יח כד). כי אינם לועזים שלא יבינו את לשונך (רד"ק יחזק' ג ד). לפי שכל מי שאינו מדבר בלה"ק יקרא לועז (רי"א, זבח פסח, הלגויס). ודרשתי היטב בשבע חקירות ודרישות לדעת תוכן המנהג הזה אשר נהגו הלועזים לשגר המיד דורון לבלה (תבו' מהר"י קלון קעא). — ואמר המשורר: התדמה שפת עבר לניב כוש ופוט הקול יעקב ידמה לך לקול לועזים (רס"ע הכן דנאן, מגלה' הביר).

*לוף[2], ש"ז, — מין עשב, לו עלים רחבים מתפשטים על הארץ, Schlangenkraut; serpentaire; -aria: היתה שדהו זרועה קנבוס[3] או לוף לא יהא זורע ובא על גביהם (כלא' ב ה). הטומן את הלוף בשביעית ר"מ אומר לא יפחות מסאתים עד גובה שלשה טפחים וכו' לוף שעברה עליו שביעית ר"א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו (שבי' ה ב-ג). וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). איזהו דבר שאין זרעו כלה כגון הלוף והשום והבצלים (תרומ' ט ו). מפנין תרומה טהורה ודמאי וכו' ולא את מעשר שני והקדש שלא נפדו ולא את הלוף ולא את החרדל רשב"ג מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין (שבת יח א). אלו הן מיני חרסיות הלוף והשום והבצלים (תוספתא תרומ' ט ג). הלוף שעלה תמרות בשביעית (שם שבי' ב ב). הלוף והחרדל והתורמוסין (שם שבת ח ט). מעשה שהיינו בעין בושין ואכלנו לוף על פי ר' טרפון במוצאי החג של מוצאי שביעית (ירוש' שבי' ה לו.). — *לוף השוטה, מדברי: עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה וכו' עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה (שבי' ז א-ב). לולבי זרעים ושל ערל ועלי הלוף[1] השוטה (עוקצ' ג ד). — וכנו קצתם את הלוף האמתי *לוף פקת: זה עלה הלוף השוטה (אבל) עלה הלוף הפיקה לא (ר"י בן מלכי צדק, שבי' ז א).

לוץ[2]), ממנו לוץ, לצון, לוצץ, *ליצן, *ליצנות, *התלוצצות.

לוץ, פ"ע, עבר לצת, — לץ פלוני, דבר דברים של צחוק ולעג, spotten; railler; to mock: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (משלי ט יב).

— התפ', התלוצץ, תתלוצצו, — כמו קל: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (ישע' כח כב). — ובתו"מ: כל המתלוצץ ייסורין באין עליו (ע"ז יח:). אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין (שם). אמר ר"ש בן לקיש כל המתלוצץ נופל בגיהנם (שם). אלו אדומים וכו' והם מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (מד"ר במד' יא). — ובמשמ' *נהיה ללצון: לץ בבוא ללוצץ פולץ ונתלוצץ, כעץ מהצצים לחצץ (ר"א קליר, שבת זכור, אז קולן).

— הפע', הליץ, הליצני, — הליץ את פלוני, צער אותו בדברי ליצנות, jem. bespötteln; railler qqn.; to rail: זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (תהל' קיט נא).

— פוע', *לוצץ, לוצצתי, — כמו התפ': לץ בבוא ללוצץ, פולץ ונתלוצץ, כעץ מהצצים להציץ, כנץ על צפור לנצץ (ר"א קליר, שבת זכור, אז קולן). וטעיתי ויעצתי ובזבתי וכפרתי, ולוצצתי וגם לצתי ומרדתי ומריתי (ערב' יוה"כ, לך אלי). לא יאמר לגר שם עבודה זרה אפילו להיות לוצץ בה (ספ' חסידי', תתקמח). הערה למשכיל

---

[1]) עי' לעז.

[2]) בערב' לוף a), ותארו אותו הערבים כך: נבאת ית'רג' לה ורקאת ח'צ'ר רוא' ג'עדה תנבשט עלי אלארצ' ותח'רג' לה קצבה מן וסטה ופי ראסה ת'מרה ולה בצל שבה בבצל אלענצל ואלנאס יתדאוון בה, ע"כ, ובעבר': צמח יצאו לו עלים ירקים יפים מקוצים יתפשטו על האדמה ויצא לה קנה מאמצעו ובראשו תמרה ולו בצל כמו בצל המדברי והאנשים ישתמשו בו לרפואה. — והביא אסף השם הארמי לופא: עשב הנקרא דרקנטיאון ובלשון ארם לופא עליו רחבים וניצהו דומה לנחש (אסף, כ"י מינכן 48). — [3]) בגמ' ירוש' ב"י קרבס, ותרגמו קרביא.

a) لوف

ובכבר הביא הרמב"ם שהוא כרויה a) בערב'. — [1]) ופרש רה"ג: הלוף השוטה פירוש זה לוף דומה לקולקוס והוא במינו עליו רחבים ואם הוא שוטה עליו רחבים יותר ויותר. ע"כ. ובן הערוך: ולוף השוטה דומה ללוף אחר וממינו הוא אבל עליו רחבים יותר.

[1]) רק בעברית.

a) كرويه

שלא יהיה שום אדם נבזה בעיניו עד שיקלהו ויבזהו או ילוצצהו כדרך גלית לדוד (המאירי, משלי יא).

לוֹצֵץ, ב"ז, מ"ר לוֹצְצִים, — לֵץ, מי שדרכו להתלוצץ: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לֹצְצִים[1]) (הוש׳ ז ה).

***לוֹקֵחַ**, ב"ז,—מי שקונה סחורה, Käufer; acheteur buyer: מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (שם ח). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב"מ ד ד). היה לו חייב מעות וכתב לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר והלוקח אוכל פירות אסור (תוספתא שם ד ב). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי הלוקח ליקח לו מאותו המין (שם כא). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקה על העליונה רצה אומר לו תן לי סלע רצה אומר לו הילך מעותיך וכו׳ וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ג יו). מכר לו רבעים לעניין סאה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש (ירוש׳ דמאי ב כג.). בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (שם ב"מ ד ע ד). מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח (כלכ׳ ה.). מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה וכו׳ וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקה ממך במנה יודע אני בו ששוה מאתים (ב"מ נא:). אכלה האב שנה וכו׳ והבן שנה והלוקח שנה הרי זו חזקה (ב"ב מב.).

לוּשׁ[2]), ממנו לוּשׁ, *לְיִשָׁה, *מְלוּשָׁה.

לוּשׁ, פ"י, לוּשִׁי, וְתָלֵשׁ, לָשׁוּת,—לָשׁ בָּצֵק, עצר וכבש את הבצק בידיו כדי שירבקו חלקיו המפרדים יחד ויהיה רך ונוח להאפות, kneten; pétrir; knead: מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות (בראש׳ יח ו). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות (ש"א כח כד). ותקח את הבצק ותלוש[3]) ותלבב לעיניו (ש"ב יג ח). כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו (הוש׳ ז ד). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לָשׁוֹת בצק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ׳ ז יח).—ובתו"מ: הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד וכו׳ שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח׳ ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו (ע"ז ד ט). עריבה שהיא טבולת יום לשין בה עסה (טבו"י ד ג). עיסה שלשה במים מגולין אפי׳ היא של תרומה תישרף (תוספתא תרומ׳ ז יג). אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין אבל לשין אותן כצונין אין לשין את המצה בשאר המשקין ואם לש אופה מיד (שם פסח׳ ב ה). עיסה שלשה ביום טוב וכו׳ מותר להפריש ממנה חלה לשה מערב יום טוב ושכח ולא הפריש ממנה חלה (שם יו"ט א יד). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין (שם מנח׳ ז יג). היה לה מקום היכן ללוש והיא עושה אותן בשני מקומות (ירוש׳ חלה ד נט ד). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (שם שבת ז י:). אין לשין מצה במשקין אבל מקטפין אותה במשקין א"ר עקיבא אני הייתי עם ר"א ועם ר׳ יהושע בספינה ולשתי מצתן במשקין (שם פסח׳ ב כט ג). הכהנים עצמן מהו שילושו מצתן בפושרין (שם). הלש עיסה ביום טוב מפריש חלתה ביו"ט (שם ג ל.). סולת צפה על גבי נפה לושה בדבש והמאה (שם סוט׳ ט כד:). אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה (בבלי פסח׳ ל.). אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש ואם לש ר"ג אומר תשרף מיד וחכ"א יאכל ואמר ר"ע שבתי היתה אצל ר"א ור׳ יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר (שם לו.). א"ר יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו (שם מב.). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה כחמין והלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה לאשה שהיא לשה בצונן (אדר"נ כג). כיון שגלו היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (מד"ר איכ׳, ככה תבכה). מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו וכו׳ נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו ואח"כ לשה עיסה אחרת ובישלה אלפס אחר ובאת והניחה לפניהם (דא"ר ו).—ומשל: הולך את הכמים יחכם ואת עשירים עושרו יצמח, עליו משלו המושלים טוב ללוש אצל קמח (מלאה המוסר כג).—ובהשאלה, "הלשון את האבל בפה: והשן תכתשהו והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט

[1]) לא נתבררה בודאות גמורה משמ׳ תאר זה באן.
[2]) גם בארמ׳ ובאתאפ׳, ובמו"ב באשור׳ לָשׁ.
[3]) כך, הכתיב מלא.

יבלעהו, ועד הכטן יגיעהו (ר״י חריזי, אגר׳ לבון הזהב).
—נִפְע׳,*נִלּוֹשׁ, יִלּוֹשׁ, נִלּוֹשׁוֹת,—שֶׁלָּשׁוּ אותו: לחם הפנים נילוש אחד אחד ונאפה שנים שנים (מנח׳ יא א).
בבצק שנילוש כמי פירות (כליס׳ ב). עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה (חלה ב ב). אותן החולין יאכלו נקודים או קליות או ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (תרומ׳ ה א). כל המנחות נלושות בפושרין ומשמרן שלא יתחמצו (מנח׳ ה ב). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (שם יא א). אמר ר״ש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת (פסח׳ לה.). שהכל נלושין בפיו כמין בצק (אדר״נ, כגער 122).— וכהשאלה: שבישרו של ארם נלוש בשיניו (ילקוט משלי תתקנט).

—הִפְע׳, *הוּלַשׁ, יוּלַשׁ,—כמו נפע׳: ישפך עליהם מן הדבש חם וגרתת מאד במעט מעט עד אשר יולש המשקה מלושה בינונית לא רכה מאד ולא קשה לרוב (בכתי דונולו, ספ׳ המרקחת). ובלם מיני עיסה מולשים בדבש (קלונ׳ ג יד ב ז).—ועי׳ בָּצֵק.

לָז, הַלָּז[1]), עי׳ הַלָּז, והוספה מהתו״מ: הזורק אבן לרשות הרבים והרג הרי זה גולה ר׳ אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאתה האבן מידו הוציא הלז את ראשו וקבלה הרי זה פטור (מכות ב ב). נכנס לבקעה ביבות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר׳ ו ה). מעשה בר״ג והזקנים שהיו יושבין על מעלות האולם בהר הבית והיה יוחנן הסופר הלז יושב לפניהן (ירוש׳ מע״ש ה נו ג).— ואמר הפיטן: קריאהם יוביה לז ללז לדון, כל מחללי יום קדש בזדון, באילו מעיד עדות שקר באדון (במעון כר״ה, כ׳ בכוע׳, בבות מרום). ארי עלו ביום הלז וחין קלקל למול עירי (סליח׳ י׳ טבת, בעה עגיון). גליפת אבנים על כתיפיו בנועם ריח המגדים יפסקו טעם דיקדוק גבלות זהב קרושים לו לו דיבק באהב (אמת מה נהדר, J. Elbogen, 187).— ואמר המליץ: אם יקרצו עינים יתרקו שינים, ולז ללז ילחשו על אזנים, או יתלק העם לשנים (ר׳ קלוני׳, אבן בחן בד).

לָזוּ, הַלֵּזוּ[2]),—עי׳ הַלֵּזוּ, והוספה מהמשנה: שתי תרשה גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום

[1]) הוספת אות הרמז לָ בין שתי אותיות הרמז ה, ז, לחזק את הרמז, ודומה לזה בערבי׳ אלד׳י לָ פתוחה בין א ובין ד׳ (Barth, Pron. 261 § 43, f).

[2]) עי׳ למעלה הערה לערך לזה. לֵ צרויה בבקים

אחות אשה מת בעלה של גדולה ר״א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו ר״ג אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה (יבמ׳ יג ז). שלשה אחין שנים נשואים שתי אחיות ואחד מופנה מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני בש״א אשתו עמו והלזו[1]) תצא משום אחות אשה (שם ג ה).

לֵזֶה[2]), ממנו לְזוּת.

לְזוּת[3]), ב״ג, סמי׳ לְזוּת,—בפרט לְזוּת שְׂפָתַיִם, דברים לא ישרים: הסר ממך עקשות פה ולְזוּת שפתים הרחק ממך (משלי ד כד).—ואמר המשורר: הנה לזות שפה ומישרים מלל ומורה ממסר מעל, כי כל אמריך מבהבים על יד ונמדדים במו שעל (ר״ב הנגיד, רעי התהלון).— ובסהמ״א במשמ׳ כמו לַעַז, übel Nachrede; propos malveillants; evil talks: לכתחילה לא תנשא (האשה שנתגרשה בצנעא) משום לזות שפתים (רב״י כתוב׳ כג.). ונראה לי שנגאי הוא הדבר ליקח אותם הוא (האפוטרופוס את מעות היתומים) בהורת עסק משום לזות שפתים (טוחו״מ רל טו).—ובמשמ׳ לצון וקלסה: בין המולות אויב קול נהמת קמים, בלזות שפתי צר כי ישמח שמות, שם נצב שמשון בין עמודים רמים, ובאין אונים עוד בזרוע לא כח (מיכל, נקמת שמשון).— ולזות פה, במשמ׳ דברים לא ישרים: מה לי ולידידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אבן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (רמב״ע, תרשיש ו).— ולזות לבד, במשמ׳ דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא גענוע לא לזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תקו׳ הגא׳, הרכבי בט).

לַח[4]), לַח, ת״ז, לנק׳ לַחָה, מ״ר לַחִים, לַחוֹת,—ההפך מן יבש, שיש בו רטיבות טבעית, feucht, frisch; humide, frais; moist, fresh.—עֵץ לַח: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז). וידעו כל עצי השדה כי אני יי׳ השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש (יחזק׳ יז

לֵ תרוקה הקדום׳ במו בערבי׳ דִ׳לִב (Barth ib).—[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳, ובמשנ׳ שבמשנ׳ והלה.

[2]) שרש זה קבעוהו ריב״ג ורד״ק להשם לזות, כמו ראות עיניו וכרומה, אך הניח ריב״ג גם אפשרות שיהיה מן לוז כמו גרות, עדות.

[3]) אין לו חבר בלשונות האחיות.

[4]) רק בעברי׳, ועי׳ שרש לחח.

כד). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לַח וכל עץ יבש (שם כא ג). — ופרות טרם יבשו: וענבים לַחִים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). — והבל וכרומ׳: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לַחִים אשר לא חרבו והליתי והייתי כאחד האדם (שפט׳ יו ז). — ובתו״מ: המחלק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן (פאה ג ג). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ (פרי) לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח (דמאי ב ג). איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אין טומנין לא בגפת וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין (שבת ד א). בחזרת וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין (פסח׳ ב ו). ואסור בפול המצרי לח ומותר ביבש (נדר׳ ו א). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ׳ א ב). רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביומי קרשו (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). נתנו שיעור ללח ולא נתנו שיעור ליבש נתנו דמים ליבש ולא נתנו דמים ללח (שם דמאי ב כג.). טומנין בכסות יבשה ובפירות יבשין אבל לא בכסות לחה ולא בפירות לחין (שבת מא.). — ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם איש אחוה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר״א קליר, א׳ ר״ה, אומץ אדירי). — ועי׳ רטב.

לַחַ, ש״ז, בכנ׳ לֵחוֹ, לֵחֹה, — סגולת מה שהוא לַח בצמח ובע״ח טרם יבש או זקן, ובהשאלה לכח החיים, Frische; fraicheur; freshness: ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לֵחֹה (דבר׳ לד ז). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ובתש ממקום לחי, ונס לחך בלילה כי כבר נס מבבי לחי (ר״ב הגיד, אהה בנתי). ואם אמות לקץ ימים בלחי והמיתה עלי כל חי גוזרה, בכל עיר תשמען בואו בכו על יחיד הדור במועצות ותורה (הוא, לבכי תוך קרבי). היש תקוה למי חלפו בחורותיו ובהו נס, היוחיל טוב ואור עינו מאד כהה ולחה נס (רמב״ע, תרבה ה). לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי וגם לחי, לא אשפכה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (שם ט). וכטרם יתנגפו רגליך וינוס לחך ויבש כחך ויקצר רוחך וישפל מצחך ויאבד נצחך (הוא, תוכחה, ברכי נפשי). ופיה כפי אתון בלעם, ואפיה הבאיש ריחה, ולהייה נס לחם, באלו השטן בקדרות הטיחם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

*לַחָה, ש״נ, מ״ל לַחוּת, — א) המים שבתוך האדמה ששתתה מהגשמים ולא יבשו, Feuchtigkeit humidité; moisture: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם הורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). וקלח של כרוב וכל דבר שיש בו לחה אסור (תוספתא תרומ׳ ז יו). פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה והוא עתיד לחרוש קודם לעצרת (ירוש׳ שבי׳ א לג:). — ב) הלחה שבבע״ח: הרירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם ליחה (פרה ט ב). עכשיו (שמשה מת) כל הנוגע [ב]בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך (ספרי דבר׳ בנו). — ג) הלחה שבמכה, הדם שנתקלקל ונתעפש ונהיה לבן, Eiter; pus: המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא ממנה לחה פטור (עדי׳ ב ה). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (תוספתא כלי׳ ב״ק ו יט). ריאה שנמצאו בה אבעבועות אם היו מלאים רוח או מים או לחה הנמשכת כדבש וכיוצא בו או לחה יבשה וקשה (רמב״ם, שחיט׳ ז י). וכן אם נמצא בה אבעבוע מלא לחה חוששין שמא נקב סימפון שתהיו (שם יא ה). — ולחה שבמעים וכדומה: הרקין שניקבו והלחה[1]) סותמתן כשרה (תוספתא חול׳ ג יא). סתם הקב״ה את המעיינות שלהם (של בני ביתו של אבימלך) אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (פסיק׳ רבתי מג). — ולחה סרוחה, במשמ׳ ונ: הזיעה והליחה סרוחה והראי והדם היוצא עמהן (מכבי״ר ו ז). — ובנוי של והזול לארם: כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק אמר לפני ליחה סרוחה בן על אחת כמה וכמה לפני שער המקום (ירוש׳ ברכ׳ ט יד ג). מה עשה לו הקב״ה (לנבוכדנצר) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (מד״ר במות כ). אמר לו הקב״ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף (שם בה״ב, ברמי). — ד) לחה שבגוף בע״ה, המר גוזי שבגוף בע״ח, כמו הדם, המרה, וכדומה, Saft; humeur, humor: והדם הולך בגידים והליחה מעורבת בבשר קרתה שלותה כנגד חמתו של דם (אסף, כ״י מינכן 4). משבע שעות לילה ועד שבע שעות ביום היא ממשלת הליחה לכל מיני נגעיה (שם 11). כן ברא את הארם גם מארבע היסודות מרוח וממים אש ועפר והם דם וליחה ומרירה ארומה ומרירה שחורה וכו׳ והליחה כנגד המים וכו׳ וכח הליחה קר ולח (ר׳ דונגו, תכמוני

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (שם נ.): מאי ליחה א״ר כהנא שירקא דמעייה דנפיק אגב דוחקא.

א). ברא את האדם על ארבעה טבעים שם בו הדם לעומת האויר והליחה הלבנה לעומת המים והמרה השחורה לעומת העפר והמרה האדומה לעומת האש (רסג"ג, תקון מדות הנפ'). והכח המעכל והכח הדוחה ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מרירות השחורה והאדומה והליחה הלבנה והדם לתקנת ההיכל (תו"ה, ענוד' ה' ט). הליחה היא גשם רטוב נוזל משתנה אליו המזון תחלה ויש ממנה ליחה משובחת והיא אותה שדרכה לשוב חלק מהעצם הניזון וכו' ונאמר ג"כ כי הליחות המשובחות והמותריות נכללות בארבעה סוגים סוג הדם והוא המשובח שבהם וסוג הלבנה וסוג האדומה וסוג השחורה וכו' (קאנון א א ס א). הליחה האדומיית פועלת כוכב פחות ושרפה יותר והשחוריית פועלת כוכב יותר מזה (שם ג א א יב). יהיה טבע גופו תערובות להותיו הארבע שנמצא בהם (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יו). אמר לה הגידי לי סוד הארבעה יסודות אמרה נברא הגוף מארבע לחות הלחה הלבנה ראשונה והשנית הדם במעלה תיכונה והשלישית המרה הירוקה והרביעית המרה השחורה החזקה (ר"י תריזי, אגר' לבון הזהב). השינה הטבעית מאמצת הכחות ומחלשת הלחות (ספ' בעבועי' לר' זכדא). אמרו חכמי הטבע שמי שהוא שוה המזג וליחותיו בריאות וטובות הוא סבה שיהיו מדותיו שלימות שהליחות פועלות במדות (תולד' יצחק לר"י קארו, מצורע). הליחות מהן תועליות ומהן פסוליות הועליות הן קילום והדם והזרע (מעשה טוביה, אבן התכונה א כ).—והלֵחָה סתם, היא הלחה הלבנה: כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה (רלב"ע במד' יע כ). וכל מקום שאמר לחה לבדה היא הלבנה וליחות הם הארבעה (ר"א חסדאי, תרג' ספ' יסוד' לר"י יפראלי, כ"י פרמה). — ובהשאלה, ¨לֵחוֹת נפסדות של הנפש, ר"ל מדות רעות: כן צותה על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל הלחות הנפסדות שנקבצו בה מתוך תשובה שלימה (מלמד התלמידים, נצבים). — ה) ¨לֵחוֹת העין: אם היה ענין השגת הראות נעלם מהשם ולא ידעהו איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראות התראה שבמקרה היה התחדש ליחה אחת זכה ותתחיה לחה אחרת כך ותחתיה מחיצה אחת וכו' סוף דבר ליחות העין ומחיצותיו ועצביו אשר בהן מן התקון מה שנודע (מו"נ ג יט). העין נברא משבע לחות קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות (ר"י תריזי, אגר' לבון הזהב). ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותו ובולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כהנות והן מחיצות אל הלחות (בעל הכמים ט).

לְחוּם[1]), לְחֻם, ש"ז, ככנ' לְחוּמוֹ, לְחֻמָם, — כמו בָּשָׂר, Fleisch; chair; flesh: והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליי' חטאו ושפך דמם כעפר וּלְחֻמָם[2]) כגללים (צפנ' א יז). כי לא ידע שלו בבטנו וכו' במלאות שפקו יצר לו וכו' יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בִּלְחוּמוֹ[3]) יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה (איוב כ כ-כד). —ואמר הפיטן: יודע תעלום כל דם ולחום, הטאתינו ידענום ואתנו בכל תחום (רבנ"י הבבלי, סלית' ער"ה, אל נחם). כמם דוב רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחומו להבהב (קרוב' לפורים, הבתולות בסקבן). — והמשורר אמר: עליהם יבכיון גיני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמימו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר"ב הנגיד, אלוה עז).

---

[1]) משקל גְבוּל, זְבוּל, כְּרוּב. בערב' לַחם a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כך, מם רפויה ברוב הספרים המדויקים, ובקצת ספרים ם דגושה. וכבר תרגמו הקדמונ', השבעים וכמו"ב ולג', מלה זו במשמ' בשר, והוא כמו בערב' לַחם a), עי' הערה לערך לֶחֶם. וכן פרשו ריב"ג ורד"ק, וכן גם רוב החדשים, וקצת החדשים פרשו מעים.—[3]) בפרוש מלה זו נחלקו הקדמונ' וגם החדשים. השבעים תרגמו ὀδύνας, שהוא צער ומכאוב, ושערו קצת החדשים שהם קראו חבלים במקום בלחומו. ולג' bellum suum, במשמ' מלחמה, וכענין זה גם רסע"ג: מהארבתה, וכן רש"י: במלחמתו. ת"י: בשלדיה, ר"ל בגופו, וריב"ג במשמ' בשר כמו לחמם שבצפניה, וכמוהו גם ראב"ע, ועוד. והחדשים הגיהו הגהות מתחלפות: בלהה בלהות, פחם, אימים, מבול, וכיוצא בזה. וכל זה מפני הקושי שיש במליצת הכתוב בהמלים עלימו ובלחומו, שלפי הכונה ולפי החצי הראשון, ישלח בו חרון אפו, היה צריך הגוף הנפעל להיות גם כאן במ"י ולא עלימו, במ"ר, ועוד מפני שלפי הנוסחה המסורה חסר הנשוא של וימטר, מה המטיר. ואפילו אם נניח כי עלימו כאן הוא כנוי לנסתר יחיד, כמו ישפק עלימו כפימו (שם כז כג), עוד קשה כי חסר מה המטיר. ולכן אמר נלדק' (ZDMG 40, 721), כי לחומו כאן הוא מלשון לחם בסור' שמשמש גם במשמ' כעס וחרון. אבל, גם זה קשה, כי לפי זה היה צריך לאמר לחומו, וצריך איפוא למחק ב בלחומו. ואולם אפשר לקים הנוסחה של המסורה כמו שהיא ולהנצל מכל קושי במליצת הכתוב אם נפרש עליהו העלים שלו, ולראות בו דבר מקביל לחרון אפו, אולי מלשון לענ b) בערבית במשמ' קללה מארה, והוא כמו מליצת הכתוב: ישלח יי' בך את המארה (דבר' כח כ), ושלחתי בכם את המארה (מלא' ב ב).

---

a) لحم b) لعن

לַחוּת, לֵחוּת, ש״נ, מ״ר לֵחֻיּוֹת, — א) סגולת הדבר הלח: וגם יתכן להיות מגזרת אבי הנחל בעבור רטיבתו ולחותו וקליותו באש (מנחם, מחבר׳ לח). עודנו באבו לא יקטף ופתרונו לשון לחות פרי (שם). כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג כג). וההלק (של הצמח) הנתק אל דמות המים איננו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי לא מים ראויים לשתייה וכו׳ אמת כי אחר המחקר יוצא לגו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות (שם ה יד). ונמשכו אחריה שתי איכיות החום והליחות (לוח תן ז). ואומרים כי הוא (הארבה) עולה באילנות ובעלים ומוצין לחותם (ברכי רד״ק, נגלל). שתתיבש הארץ כל כך שתשכח ממנה כל לחות (רי״ה, מקן). — ובהשאלה, רעננות החיים: עדיין היה דוד בליחותו וכוחו (עלון, ערך לח).—ב) כמו לחה משמ׳ ב, לַחוּת הגוף: ונאמר שלחויות הגוף יש מהם ראשונים ויש מהם שניים וכו׳ והם ד׳ מינים אחד מהם הלחות העצור בחלל קצוות העורקים הקטנים וכו׳ והשני הלחות הנבלע באיברים השרשיים כמו הטל וכו׳ והשלישי הלחות הקרובה להתקרש (קאנון א ה ה). כי המזג הקר היבש מוליד הליחויות הנכרים לא לדמיון אך לחלשת העיכול (שם). ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות והולעים המתילדים במעיים וביוצא בהם (מו״נ ג עב). הלחויות הן שלש הלחות הטבעי המחבר חלקים האבניים קצתם עם קצתם וחיי האדם קצובים ותלויים בלחות ההיא (בעל הכמים ט). וזמן הזה יודע אם מקושי החולי או מבישול והכנת הלחיות (ר״י לחלון, חולה״ח ה ד). ולחות זה וכו׳ הנעשה ונולד מלחיות שרופים כגון דם מרה ירוקה ומרה שחורה והוא מעורב עם לחיות אחרים (שם ט ד). — ושל העין: כח הראות וחומר הרוח הרואה יוצא אל העין מדרך שני העצבים החלולים וכו׳ ויתרחב התרחבות מקיף בלחויות אשר באישון אשר האמצעית שבהן היא הקרחיית והיא לחות זכה כברד וכו׳ והושמה הלחות הזאת באמצע כי הוא היותר נבון שבמקומות לשמור והושם אחריה לחות אחרת וכו׳ והלחות הזאת דומה לזכוכית וכו׳ ובמוקדמת יש לחות אחרת דומה להלבן ביצה ונקראת ההלבניית (קאנון ג ג א א). ואח״כ ירחק הצומת מצד הימין לבבת העין הימנית והצומת לצד שמאל העין השמאלית ויתרחבו פיותיהם עד שבוללים הלחות הנקרא זכוכיית (שם א ג ב). והושמה (בעין) לחות דקיקה והיא הבציית שטוחה על הלחות הקרחיית (פרקי משה א). כשיקרע הכתונת הענבייה קריעה מגונה הזול הליחות הביציית ותצא לחוץ וכו׳ ויקרה מזה פגעים אחד מהם שהכתונת הענבייה נופלת על הליחות הגלדיית (שם ג). ולא יתכן להקור דרך משל למה היה העין כזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות (רלב״ג מבלי ג).

לְחִי[1], לֶחִי, ש״נ, לֶחְיוֹ, לֶחֱיֵהּ, לְחָיַיִם, לְחָיֵי, לְחָיַי, לְחָיֶיךָ, לְחָיַיִךְ, לְחָיָיו, לְחָיֵיהֶם, לְחָיֵיהֶם[2], — א) לְחִי האדם, חלק הפנים שמתחת להעין ועד הפה, Wange; joue; cheek: נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים (שה״ש א י). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים (שם ה יג). בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה (איכ׳ א ב). —הכהו על הלחי: ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (מ״א כב כד). בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל (מיכ׳ ד יד). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ׳ ג ל). כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שברת (תהל׳ ג ח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (איוב יו י). גוי נתתי למכים ולחיי למרטים (ישע׳ נ ו).—ולחי הבהמה: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש (שפט׳ יה יו-טו). ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים (שם יט). התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מכו).—ושל בהמה שחוטה לאכילה: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה (דבר׳ יח ג).— ומקום שימת הרסן והעל על הבהמה: ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל (הוש׳ יא ד).—ובמליצה, על לחיי העמים: ורסן מתעה (יתן) על לחיי עמים (ישע׳ ל כח).—ולחי הדג, מקום נתינת חח לצוד אותו, ובמליצה למלך מצרים: הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו וכו׳ ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק׳ כט ג-ד).—ובתו״מ: קושרין את הלחי (של המת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שבת כג ה). איזה הוא זקן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע׳ י ט). טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה (שבת נז:). רמ״ח איברים יש בו באדם

---

[1]) בערב׳ לחי [a].—[2]) כך רד״ק: ואולי נאמר גם כן גדייהם לחייהם בהראות למד הפעל כמו שנראתה בלחיי גדייו (מכלול, בדה״ב, פעי).

---

a) لحى

מהן רכוצין מהן זקופין ולשון זה נתון כין שני לחיים (מד"ר ויקר' טז).—של בהמה: הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ (חול' י א). המוכר את הראש לא מכר את הלחי (תוספתא כ"כ ד ח).—ולחי הדג: וכמה קשקשין יהו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (תוספתא חול' ג כז).—ואמר המשורר: וזבול בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבוליה, כדמות יפת תאר תגלה את לחיה ותחביא את עגיליה (ר"ב הגיד, הנה יתידתי). ידידי הלבן עשד וששה ספוד ובכות עליהם האספה, אשר היה להמשך בילדות כלחי כחבצלת שזופה (רבג"ג, מליצתי). כבודה ככת מזך עדינה מעונגת ריח כריח מקטר מר ובשרפה, לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים כה ואינה מכשפה (הוא, מי זאת). אהב והם ישנאו אשלים וילחמו אשק על יד והם יכו לחיים אתמה לדודים הכרו איך גועו ולאוהבים התפרדו איך חיו (רמב"ע, מתהלה, כבב אבן ג'יקטיליה). צואר עופר ולחי שושן על עמוד משיש נצב, ובכפו כוס המר ידמה לזהב וזרועו נצב (הוא, תרכיב כ). בנפשי אוהבי עפרי אהלים בפיהם יטרפו גורי לבאים, ועקרבים סביב שושן לחיהם לשמרם מהיות השמט לכאים (כס ד). רוק יעלת חן בבדד השיק לבכי ושרף, לחיה כשושן ותלהל שער לשמרו כשרף (כס). או תשאלי לשלום ידידך משאו? אשאל כדודיך ובשלומיך, אכן עלי שפבך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר"י הלוי, מה לך לביה).—°והכה לְחִיו: קראתי קשוב חרפת בוגי, על הלחי מכים בני, קראתי שמך יי' (ר"אקיר, איכה אכפתו).—ולחיו למורט: והני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי ככבדות יגונים יקלו הזידונים (ר"י הלוי, ירושלים הלנתי).—*לְחִי התחתון, החלק התחתון שבו קבועות השנים התחתונות: ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (חול' נ כ). מעשה שהלחי התחתון עודף על העליון ושאל רשב"ג לחכמים ואמרו לו הרי זה מום (בכור' ו ט).—ודבור *עלו עשבים כלחיו, הוא קבור באדמה מזמן רב: ר' עקיבה (כשהיה רואה את בן כוזיבה היה אומר זה הוא מלך המשיח) אמר לו ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים כלחייך ועדיין בן דוד לא יבא (ירוש' תענ' ד כח ד).—ובהשאלה מליצית, °לחי הפרת, הנצן: וכפתריה ופרחיה ולחי נצניה כלחי עלומיה (ר"י חריזי, תחכמ' מט). שריג אשר מעצי גן היפי נקצב, דר לחיו ממקום מחצב יקר חוצב (כס ג).—ב) *חלק מהע'ל במקום הלחיים: עקרב של פרומביא טמאה ולחיים טהורים ר"א מטמא בלחיים (כלים יא ה). קסדא טמאה ולחיים טהורין (כס ח). הנוגע בעול וכו' בעין של מתכת בלחיין ובעריין (כס כא כ).—ג) *לוח צר של עץ משני צדי הפתח במקום המזוזה: הכשר מבוי ב"ש אומרים לחי וקורה וב"ה אומרים לחי או קורה ר' אליעזר אומר לחיין (ערוב' א ב). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועוביין כל שהוא (כס ו). מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים אם יש גובה עשרה טפחים בתוך ארבע אמות אין צריך לחי וקורה (תוספתא שבת י ג). שתי הצירות זו כנגד זו ברה"ר נוהן לחי מיכן ולחי מיכן (כס ערוב' י יג). עשה לחיים למבוי גבוהים מן הארץ שלשה טפחים (כס א ח). בין לחיים ותחת הקורה נידון ככרמלית (גמ' כס ט.). עשה לחי למבוי והגביהו מן הקרקע שלשה (כס יד:).—°וסמי' מזוזות והם לחיי השערים (ריכ"ג, כרב זוו).— ד) °החלק העליון של הנעלים: הלצה במנדל של עץ ומחופה עור או היתה קרקעיתו עור ולחייו של שיער (רמב"ם, יבום וחליצ' ד).

°לְחִי, לִהְיוֹת, ת"ו, נגד' לִהְיוֹת,—מטבע הלה: מהראשון המובב קדחת יומית ומהשני להיות (ספ' הקדח' א א). סבות עניני גוף האדם וכו' כשהם ענינים גופיים ר"ל להיים או מזגיים או הרכביים (קאנון א ב א).

°לְחַיִּים,—קריאה של ברכה לשתיית יין ובדומה, עי' חַי סוף פסקה א, והוסיפה: הוא (המקדש על היין) אומר בתהילה סברו מרנן וכו' והם עונים לחיים וכו' על כן רגילים בני אדם להשיב אחריו לחיים כלומר לחיים יהיה לך ולא לשום היזק (נקועי פרדס לרש"י, ענין כרכ').—ודבור של הסכמה, במשמ' טוב מאד[1]), עי' חי, והוסיפה: אמר לו שמע בקולי ואני

---

[1]) בסגנון ארמי בתו"מ וסהס"א: מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול ממצוא חפציך חפציך אסורין חפצי שמים מותרין ודבר דבר שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול מאי היא (שבת קיג:). בשלמא שמא שבה לחיי אלא שמא לא למד מי מוקמינן בי האי גוונא (יומ' יח.). בשלמא מה למעלה מה למטה מה לאחור לחיי אלא לפנים מה דהוה הוה (חגי' יו.). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא (יבמ' קג:). מרגלים שקרי הוו בשלמא ונהי בעינינו כחגבים לחיי אלא וכן היינו בעיניהם מנא הוו ידעי (סוט' לה.). אמרו ליה מאי עבידתיך אמר להו אנא

איעצך עצה טובה א"ל לחיים א"ל לך וקנה וכו' (מעשיות, REJ 1897, Juil. 66).—וגם לחייך: ענה לה השולטן ואמר אני רוצה להיות שם בשיקדש האיש בתך ואראה איך אתם מקדשים נשותיכם אמרה לו לחייך ולשלומך (שם 75).

*לְחִיכָה, ש"נ,—בה"פ מן לחך, א) עצם שה"פ, לחיכת האש וכדומ': יושבין היינו והוזרין בדברי תורה וכו' והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת בהן כלחיכתן מסיני (ירוש' חגי' ב עז:). והם נגשים ליכנס ונמוחים בלחיכת האש ההיא ושבים כמתחלה הדשים כראשונה (מדר' ג"ע, ביהמ"ד יעינק ג).—ואמר הפיטן: מה אעשה ואנה אלכה, מכל רעותי הצלחתי למלובה, נהר תוכי ונפסלתי ממלאכה, נתתי לאבלה ובירק ללחיכה (קינת הבתה, יום ב, אגי הברם).— ב) כנוי לסמי רפואה יבשים: ואשר יבוא (מהרפואות) בגוף מן הפה ממנו מה שיקרא מרקחת וממנו מה שיקרא משקה וממנו מה שיקרא לחיכה והם הסמים היבשים (פי' אבן דבד על הרזוי אבן סינא).

*לְחִיצָה, ש"נ, — בה"פ מן לחץ: ויללך שפי מבותת ונשבר מלחיצת הקיר (הוקוני, בלק כג ג).— ובהשאלה, בענין שקול הדעת וסברה: ולהודיע הולשת טענות החולקים המפחידים אותנו בראיותיהם והמבהילים דעתנו במופתיהם ושהם סובלים לחיצות יותר גדולות ויותר עצומות (הקדמ' המתירי לפי' מבג').

*לְחִישָׁה, ש"נ, מ"ר לְחִישׁוֹת,—בה"פ מן לָחַשׁ,—א) דבור בקול נמוך: ראה כמה הוא גבוה מעולמו ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחרי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה מאזין את תפילתו (ירוש' ברכ' ט יג.). אמרה לו בלחישה אמר לו למה את אומרה לי בלחישה אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אני אומרה לך בלחישה (שם כיל' ה כח.). והוא אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מד"ר דבר' ב).— ובמשמ' דבור בענין נתינת שחד וכדומ': משרבו לוחשי לחישות בדין רבה הרון אף בישראל (סוט' מז:).—

חכימא דיהודאי אנא בעינא למיגסר חכמתא מיניכו אי הבי ניבעי לך אמר להו לחיי אי זכיתו לי כל דבעיתו בי עבידו אי זבינא בכו איכלו גבאי בספינתא (בכור' ח:). וכתב רבינו אבן מגש דמצי שליה למימר ליה אי ניחא לך בלא אחריות לחיי ואי לא ישקול זוזך ותסתלק (העיטור, מאמ' ד).—וגם בתוך סגנון עברי: א"ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה א"ל לחיי (ילקוט מכירי, תהל' קד מג).

ובמשמ' תפלה: שהששים משתכין בנחשת מלהודיד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור (תענ' ח.). בינו לבין עצמו שאל ושמע הקב"ה לחישתו (אדר"נ יב).—ואמר הפיטן: צפון מזבח ימהר ולא יאחר איזה לשחיטה בוחר כעד יהבר צקון לחישתו יביע כרחישהו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (סדר עבודה, גגי', J. Elbog. 107).— ב) *לְחִישַׁת נָחָשׁ, קול כעין שריקה שמשמיע הנחש: שנשיכתן (של החכמים) נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש (אבות ב י).אוי לי מבית פייתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמוסן (פסח' נז.).—ג) דברים שלוחש החבר לסגולה לרפא מנשיכת נחש וכדומה: ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת (סנה' קא.).—ובכלל, *לחש לסגולה: דשברירי ברירי בבסי חיורי שכיחי פי' לחישה היא (ערוך, ערך ברי). אחד היה יודע לעשות בלחישות לדעת עתידות (ספ' חסיד' תתבנט). וכבר יש מקומות שצדין לשם הרגים בלחישה והוא דבר מופלא (מעין גנים גליוב מ). מפני שמצינו לחישות מועילות והרי אין זה מצד השכל לכן אפשר שבכל הלחישות בחזקת מועילות (טו"ת תות יאיר רלד).—ואמר הפיטן: קשר קמיע מומחה ולחישות מעלות, דברו בדוק ומהימן במה מעלות (רמב"י, כנת כרהב', אחבנה נדעת).

לחך[1], ממני לָחַךְ, *לְחִיכָה.

לָחַךְ, פ"י, לְחֹךְ, יִלְחֹךְ,—לָחַךְ דבר בלשונו, נגע בו והעבירו על פניו, lecken; lécher; to lick.— ובהרחבה, לחך השור את העשב, אכל אותו כלו: כִּלְחֹךְ השור את ירק השדה (במד' כב ד).—ובתו"מ: אם היתה הדיו יוצאת מבין הנקבים פסול כיצד הוא עושה לוחכה בלשונו והיא עומדת (ירוש' מגי' א עא ג). (ראת ר' יעקב את לשונו של ר' הוצפית המתורגמן) מוטלת באשפה אמר פה שהפיק סרגליות ילחוך עפר (חול' קמב.).—ובהשאלה: כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו (מד"ר אסת', ותאמר אסתר).—ובמשמ' אכילה ובליעה: וכיון שניהנם רואה לערלה תלויה בהם פותחת פיה ולוחכת אותם (מד"ר שמות יט).—ואמר הסליק: ולו הך, את כל סביבותינו לוחך, ולשון, יגרוף המאבל כנחל

[1]) גם בארמ'. בערב' לחב a).

a) لحك

קישון (ר"י חליוי, תחכמ' ג). — ולחך המאכל, טעמו בלחיכת לשון: והמאכל מתוק לחיך, ואני לא אהיה רק לוחך (כרכ' הנקדן, משלי שועלים מח). אחר שמקרין לו (להילד) את האותיות מחפים אותו בדבש ואומרים לו לחוך וכו' כלומר שנותים לו את האותיות ללחוך כן תהא לו תורה נוחה לקובעה וללמדה (מחז' ויטרי תקת). — ואת הקערה: היו מביאין להם מעשה טיגון והיו לוחכין גם הקערה (הקנה, כרכ' המזון). — ואת הזקן וכדומ': יודע חתול זקן מי לוחך (משלי שועלים יח).
— פע', לחך, לחכה, ילחכו, ילחכו, — כמו קל, לחך עפר: ילחכו עפר כנחש (מיכ' ז יז). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו (ישע' מט כג). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו (תהל' עב ט). — ובמליצה להאויב המחריב הכל: ויקץ מואב מפני בני ישראל ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל (של ישראל) את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ג-ד). — ובהשאלה להאש בעברה על פני המים ומיבשת אותם: ותפל אש יי' ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א יח לח). — ובתו"מ: אם יש בין משקין לכברות כדי שינגבו (התרנגולים) את פיהם בארץ וכו' ובפרה ובכלב כדי שילחכו את לשונם (עהל' ג ח). בפרה זו שהיא מלחכת בפיה (מד"ר איכ', פתיח'). שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה (שם במד' כ). — ודבר של מאכל: יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת ומסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו ויעתיקוהו מעט מעט במאכלים (מ' הלדבי, ב"א ה א). — והאש: יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמיחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת אותן (ירוש' חגי' ב עז). א"ר חנינא יצאה האש מלמעלה וליחכה את פני הרקיע (מד"ר ברא' ד). — ואמר הפיטן: וארבע נחלים בדביר מהלבות, וארבעים יסוד עד תהום מלחכות (קינה, על תורכן ביהמ"ק). — ובלשון, את היד וכדומה לסימן חבה: ויושט ירו מתוך חלונו וימשש את צואר הסוס ויפן הסוס וילחך את ידו בלשונו (יוסיפון כ ז). ויחי ברדת דניאל אל בור האריות ויסבירו אליו פנים וילחכוהו ויניעו אליו את זנבותיהם (שם א ג). הלבה ועשתה לו כדרך שעושות הנשים ללחך המצח אמר לה עשי עד שבעה פעמים (ספר חסדים ח). — ואמר המליץ: וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים, והוא במליצותיו בקל במרוצותיו וגם כל מועצותיו כשואל באורים (תשו' תלמידי מנחם, לנכור בתעודה).

*לחלוח, לחלוח, ש"ז, — שה"פ מן לחלח: אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו לחלוחית אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד"ר שה"ש, א' הגלת). — ומצוי הרבה בספה"א: והבשול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות (תשו' הגא', הרכבי סב). כשהמלח מתלחלת הליחלוח נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעב' הגאו' כד). כי אם תשים המרקחת בכלי עץ או בכלי חרס שאינו מצופה ישתו וימוצצו את ליחלוח המרקחת ובתה ותשחת מהרה מלהועיל ולהשמר לאורך ימים וכל עת שתעשה המרקחת ישנה ונושנת מליבש ומליחלוח רב יותר יגדל כחה להועיל (שבתי דונולו, ספר המרקחת). וכן יוצא לחלוח הדם מן הכבד שבצד ימינו של אדם (הוא, תכמוני א). איננו חסר מאומה על אשר מוציא הזרע מלחלוח גופו וכו' ועל אשר יהיה לחלוח גופו של אדם מעט וקטן ומזער מוציא עם נפיחת רוחו לחלוח קטן מעט מזער ואינו יכול כל האדם להוציא מאלה הלחלוחים שמוציא מגופו אש על אשר יהיה הלחלוח שמוציא מעט מזער (שם). כבובד צמחי העמקים בלחלוחן שהן בלין בעשן (תשו' דונש על רסע"ג, סי' 40). כעין שעושין בחלונות שקובעין שם הקורות מקיפין החור בלבנים כדי שלא ירקבו ראשי הקורות מלחלוח החומר (רגמ"ה כ"כ י.). פי' (המלה שיטתינו) לשון רפיון וי"א לשון ליחלוח (ערוך, ערך מתן). שישליכו (התמרים) ליחלוח לכן כמו שאור בדרך הפנין (שם, סאור). נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ (רש"י במות יא ח). אין הגומא גדל אלא בעוד שהביצה להה בסימיה ובליחלוחיה (הוא, איוב ח יא). בשלקטום (את הפרות) טמנום מיד בירק שלא יברח לחלוחן (הוא, ביל' כד:). לעשר אילנות הנטועות בשדה בשורה אחת באורך ואין בין אילן לאילן כמלא נימא כל אילן ואילן רוצה שימלוך על כלן ולינק כל לחלוח האדמה בין כך יבשו כלם (מסכ' אצילות ד). ומפני שהיו מתקלקלין ספרי תורות המונחין בתוכו מחמת ליחלוח הקרקע עשו ארון עץ (תור זרוע, הלכ' ביהכ"נ שפו). — ואמר הפיטן: אילת אווי תשוקות, לחלוח עיוף שוקקות, אסמי שבע להשקות, ישקני מנשיקות (רשב"י, ה' פסח, אור יבע).

*לחלוחית, ש"נ, — כמו לחלוח: ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה

לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש (מד"ר בה"ב, אנתאוני).—ובספהמ"א: והמפה יש בה לחלוחית של מים שנטלו לידים (תבו׳ הגא׳, הלכבי כלו). כעין בעלמא ואין בו משום ליחלוחית בשר (מעבה הגאו׳ ע). התיר לבני טבריא להטמין פירותיהן בעצה שיש בה לחלוחית והיא תבן של קטנית וכו׳ אעפ"י שיש בה לחלוחית אין לחלוחית זו מכשרת הפירות לקבל טומאה לפי שאין כוונת אנשי טבריא כלחלוחית העצה ומפני מה אין מניחין אותה ליבש לחלוחיתה מפני שהן ממהרין לתולשה ולהביאה (ר"ח ערוכ׳ פז:). קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו (הוא, פסח׳ מו:). אם היתה השדה מטוננת פי׳ לחה כגון שרכו המים מקודם ועדיין ליחלוחיתה קיימת (הוא, מו"ק ו:). לכנים שמשימין תחת כרעי המטה שלא יתליעו וירקבו מן לחלוחית הקרקע (ערוך, ערך מגבן). וכשכורתין עצים מן היער אינן מתיבשין ונשארת בהן לחלוחית ומתליעין (בס, ערך תכל). פי׳ עד שהלחלוחית של תשמיש בתוך הפה נימוקה אותה טיפה והלכה לה (בס, ערך רק). מניסן ועד ט"ו באב כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים ליחלוחית ומעלין עשן (רבנ"ס ב"ב קכא:). ושאר הגרעינין בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן (רמב"ס, תרומ׳ יא יא). טיט שהוא לח ביותר כדי שיניח אדם ידו עליו והעלה בה לחלוחית שאם הדביק אותה לידו האחרת תדבק בה לחלוחית (הוא, בכית׳ עבור ג ד). מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזגב עינו מצד צדעיו (הוא, כיאת המקדב ת ו). והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף (בס טו). מפני הכבד ששואבת לחלוחית ממנו (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין כ יג). שאחר שהוא בערבה וכמדבר שאין שם לחלוחית ראוי שיהיו שרשיו מועטים (מלמד התלמיד׳, כהר). והלכה ובדקה את עצמה סיד ומצאתה על העד ליחלוחית לבנה (בו"ת תרומ׳ הדבן רמו). אנו רואים בצומח וכל מיני צמח תבואות הארץ ואילנות ועשבים וכו׳ שלחלוחית שבתבואות וכל צומח הוא יסוד המים שבו (כרכ׳ תגיס י).—ובהשאלה, *לַחְלוּחִית של האדם, כח החיים שלו: יש לאבינו אברהם תקוה אם יברת ועוד יחליף וכו׳ וינקתו לא החדל זו לחלוחית שלו (מד"ר כראב׳ סא). כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית (בס מח). תתעלפנה הבתולות והבחורים בשדות כלומר פסקה לחלוחיתם וקרובים להתיבש כאדם המתעלף שקרובה נשמתו לצאת (ר"א מגלגלי, פרו׳ יתוק׳ לא טו).—*ולחלוחית של מצוה, של מעשים טובים וכדומ׳: בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה (סנה׳ לב:). מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך (רפ"י בה"ב ו יא).—*ושל קדושה וכדומה: במקום הטומאה שם ייבש כל לחלוחית קדושתה (ר"מ אלביך, איוב יח טז). — ושל חטא וכדומה: איך יעלה על דעתיכם שלחלוחית של אותו עון יהיה קיים לדור אחרון לאותם שלא היו ידיהם במעל (בו"ת ר"י מינץ סט). — וכמו לֵחָה, *לַחְלוּחִית לבנה, הלחה הלבנה: ואחר שיברר הדם משתי המרות ומהלחלוחית הלבנה משגרת הכבד אותו אל הלב ומוצץ הלב ממנו (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב יג).

*לִחְלַח, פ"י, — עשה לַח, befeuchten; rendre humide; to moist: אם מחזירן לו (את הפֵּרות) בימות הגשמים אין מוציא לו חסרונות מפני שאויר הגשמים מלחלחן ומתנפחות ונמצאו מותירות (ר"ח ב"מ מ.). לחיות הגוף ולחממו ולקררו וליבשו וללחלחו (בכתי דוגלו, תגמוני א). אלחלח וארטיב כמו מים (הב"י תהל׳ ו ז). מפני שהדמעה שבעין מלחלחתו ואינו מניחתו להיות יביש (תוספ׳ נדה סג.). וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש (רלב"ע במות ג ג). והשן תכתשהו (את המזון) והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט יבלעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר"י תדיוי, אגר׳ גבון הזהב). נותנין הדומן בגנות כדי ללחלח הארץ (פי׳ המשנ׳ לרמב"ס, בבי׳ ב ב). איך אפשר שיחמם השמש האויר והירח ילחלח אותו (העקרים ד ד). כי האדם בעולם הזה צריך הוא להשיב אל גופו ולהדביק בו דבר שיהיה מלחלח אותו ומטיבו ושיחזיר בו הלחות שאבד ממנו (ר׳ נחיי, כראב׳). כי הלשון אספוגית ומקבל דבר לח והריר מלחלח אותו (בעד הסמים ט). הנה ספרתי מארבע רוחות איך על ידם ימטיר בהדרגה שיבא רוח מיוחד ללחלח העולם ואחריו להעלות אדים (ר"מ אלביך, איוב לו יא). שהשינה ומנוחה מלחלחין כמו שהיקיצה והתנועה מיבשין (מ׳ אלדבי, ב"א ה). לפי שהמרחץ יתיך הליחות ויעדן הגוף וירטיבו וילחלח האיברים כי הוא מנקה הזיעה (בס). וגם היא מלחלחת איברי הגוף והפרקים והחליות שלא יבשו מרוב תנועתם (בס ד). חופר תחת הגפנים כדי לרכבן וללחלחן (ר"ס בן היתוס, פי׳ מו"ק ד). ואם כבר הקל מעליו חולי העינים ולא יכול לפתוח עיניו

יכול ללחלחן ברוק תפל (המז"י ה, דיני בנת טו).

—נתפ׳, *נִתְלַחְלַח,—נעשה לַח: אין טומנין בסלעים של כסף לא סוף דבר לחין אפי׳ יבישין שנתלחלחו (ירוב׳ בנת ד ו ד). איש אדמה שעשה פנים לאדמה ושבשבילו נתלחלחה האדמה (מד"ר נרהב׳ לו).—ובסהם"א: וכו (בחדש שבט) מתלחלחין עצי אילנות ומתחילין לשתות ולחיות (תבו׳ הגה׳, הרכבי רמג). בשהמלח מתלחלח הליחלות נכנס מעט מעט כחיטה ומתחמץ (מעב׳ הגהו׳ כד). שאם תטפח ידך עליו מתלחלחת היד (ר"ת בנת יז.). והוסדים הבריות לשתות מהם ולהתלחלח ולרחוץ בהם (בכתי דונולו, תכמוני כ ד). בעת עלות גדיש כתם קטה אז תפתח מסדר ותתלחלח הגפן (מנחם, נח תורע). כאורה רענן מתלחלח ומצמיח (שם, תורה). שהתהום גבוה וסמוך לארץ מתלחלח העולם והארץ מצמחת פירותיה (רב"י כוכ׳ נג:). תקופת טבת שהיא קרה ולחה בו יתלחלחו הזורעים (ראב"ד, פי׳ יצירה ג ד). אמנם התלחלח הדבר אחר הקפיאו יתחדש אחת משתי סבות אם שישתנה וישוב מים או שיזוב וישוב נגר וכשיפגשהו הקור ישוב עוד אל קפאו (ר"ב א"ת, אותות השמים). מהמים הנשפכים מההרים יתלחלחו העניים (רלב"ג איוב כד).—והעין, הוריד דמעה: ואמר (כלינים) לא יתלחלח העין עד אשר תבער הלב (ר"י תריוי, מובחר הפנינים ב יז).

—פע׳, *לִחְלֵחַ, מְלֻחְלָח, מְלוּחְלָח,—שלחלחוהו, שהרטיבוהו: אין אנו גובלין מן העפר המלוחלח אשר על שפת הנהר שהוא כעין טיט (ר"ת כיג׳ לב:). ואם יהיה הדבש מלוחלח ונא ישחתו מהרה המרקחות ולא יאריכו ימים להשמר (בכתי דונולו, ספי׳ המרקחות). שדה שהיא בעומק ומלוחלחת אין צריך להשקותה (ערוך, ערך בית הבעל). לכני בבל השוכנים במצולה וארצינו מלוחלחת ואינה צריכה למטר כל כך (רבנ"ס כ"כ קמז.). עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלחת וכו׳ (ראב"ע שמות ג ב).

א.לחם[1], ממנו לֶחֶם, א.לָחַם.

לֶחֶם[2], ס"ז, לֶחֶם, לַחְמִי, לַחְמְךָ, לַחְמֶךָ, לַחְמוֹ, לַחְמָהּ, לַחְמֵנוּ, לַחְמְכֶם, לַחְמָם,—א) מזון מקמח חטה וכדומ׳, עשוי בצק ואפוי בתנור, Brot; pain; bread: בזעת אפיך תאכל לֶחֶם עד שובך אל האדמה (ברא׳ ג יט). ומלכי צדק מלך שלם הוציא לֶחֶם ויין (שם יד יח). ויקח לֶחֶם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה (שם כא יד). ויעקב נתן לעשו לֶחֶם ונזיד עדשים ויאכל (שם כה לד). ותתן את המטעמים ואת הלֶּחֶם אשר עשתה (שם כז יז). אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לֶחֶם לאכל ובגד ללבש (שם כח כ). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לֶחֶם לפי הטף ולֶחֶם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (שם מז יב-יג). וינהלם בַּלֶּחֶם בכל מקנהם בשנה ההוא (שם יז). מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לֶחֶם לשבע (שמות יו ג). ויהי שם (משה בהר סיני) עם יי׳ ארבעים יום וארבעים לילה לֶחֶם לא אכל ומים לא שתה (שם לד כח). לא על הלֶּחֶם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי׳ (דבר׳ ח ג). וכל לֶחֶם צידם יבש היה נקדים (יהוש׳ ט ה). זה לַחְמֵנוּ חם הצטידנו אתו מבתינו (שם יב). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לֶחֶם ויין יש לי ולאמתך (שפט׳ יט יט). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלֶּחֶם וטבלת פתך בחמץ (רות ב יד). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לָחֶם (שפט׳ ח ו). שבעים בַּלֶּחֶם נשכרו ורעבים חדלו (ש"א ב ה). ולקחתי את לַחְמִי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (שם כה יא). והערבים מביאים לו לֶחֶם ובשר בבקר ולֶחֶם ובשר בערב (מ"א יז ו). ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולֶחֶם תבואת האדמה (ישע׳ ל כג). לא רעב לַלֶּחֶם ולא צמא למים (עמו׳ ח יא). ויחזק הרעב בעיר ולא היה לֶחֶם לעם הארץ (ירמ׳ נב ו). כל עמה נאנחים מבקשים לֶחֶם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש (איכ׳ א יא). עוללים שאלו לֶחֶם פרש אין להם (שם ד ד). אף ישיק ואפה לָחֶם (ישע׳ מד טו). עבד אדמתו ישבע לָחֶם (משלי יב יא). כי אפר כַּלֶּחֶם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי (תהל׳ קב י).

—פַּת לֶחֶם: ואקחה פת לֶחֶם וסעדו לבכם (ברא׳ יח ה). סעד לבך פת לֶחֶם ואחר תלכו (שפט׳ יט ה). ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לָחֶם (ש"א ב לו). שמע

---

[1]) שרש שמי משתף, והשתמשו בו הלשונות האחיות במשמ׳ אחת עקרית, רק קצתן בענין מתחלף.

[2]) בארמ׳ כמו בעבר׳, למזון העקרי עשוי מהחטים וכדומ׳, וכך כנראה גם בכנע׳. בערב׳ לַחם[a]) בשר, וכבר העיר ס׳ פרנקל (S. Fraenkel 30) כי עקר משמ׳ זה השרש בכל הלשונות השמיות היה המזון העקרי, והשמיים הדרומ׳ בפרט הרועים שעקר מזונם היה הבשר השתמשו למזון זה בשם לחם, והצפונ׳ שעקר מזונם היה מהחטה וכדומה השתמשו בהשם לחם להמזון הזה.

[a]) لَحْم

נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לֶחֶם ואכול (שם כח כב). לקחי נא לי פת לֶחֶם בידך (מ"א יז יא). ועל פת לֶחֶם יפשע גבר (משלי כח כא). — כִּכַּר לֶחֶם, עי' כִּכָּר. — לֶחֶם הַמִּין: על חלת לֶחֶם חמץ יקריב קרבנו (ויקר' ז יג) — לֶחֶם מַצּוֹת: וְלֶחֶם מצות וחלת מצת בלולת בשמן (שמות כט ב). — לֶחֶם לַחַץ, הנתון רק בכמות מעטה: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לֶחֶם לחץ ומים לחץ (מ"א כב כז). — לֶחֶם צַר, במשמ' זו: ונתן לכם אדני לֶחֶם צר ומים לחץ (ישע' ל כ). — לֶחֶם אוֹנִים, שמכבדים את האֵבֶל: כְּלֶחֶם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש' ט ד). — לֶחֶם אֲנָשִׁים, כמו לחם אונים: בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה וכו' אבל לא תעשה וכו' ולא תעטה על שפם וְלֶחֶם אנשים [1]) לא תאכל וכו' ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו וְלֶחֶם אנשים [1]) לא תאכלו (יחזק' כד טז-כב). — לֶחֶם דִּמְעָה: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך האכלתם לֶחֶם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ה-ו). — לֶחֶם כְּזָבִים, הנתון לא בלב תמים: אל תתאו למטעמותיו (של משל) והוא לֶחֶם כזבים (משלי כג ג). — לֶחֶם עֲצָבִים, שנאכל בעצב: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לֶחֶם העצבים (תהל' קכז ב). — לֶחֶם סְתָרִים, הנאכל בסתר: מים גנובים ימתקו וְלֶחֶם סתרים ינעם (משלי ט יז). — לֶחֶם עַצְלוּת, נאכל בעצלות: צופיה הילכות ביתה וְלֶחֶם עצלות לא תאכל (שם לא כז). — לֶחֶם שֶׁקֶר, לחם יפה ומתוק מבחוץ וממלא בפנים הצין וכדו': ערב לאיש לֶחֶם שקר [2]) ואחר ימלא פיהו חצץ (שם כ יז). — לֶחֶם בִּכּוּרִים, לֶחֶם התנופה, שהיו מביאים לבית המקדש. — לֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת, לֶחֶם הפנים, שהיה מונח בבית המקדש. — לֶחֶם הקלקל, עי' קלקל. — לֶחֶם וּמַיִם, שני הדברים העקריים הנצרכים לחיי האדם: ועבדתם את יי' אלהיכם וברך את לַחְמְךָ ואת מימיך (שם כג כה). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לֶחֶם ומים (מ"א יח ד, ושם יג). הלך צדקות ודבר מישרים וכו' הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לַחְמוֹ נתן מימיו נאמנים (ישע' לג יז). אלכה אחרי מאהבי נתני לַחְמִי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לַחְמְךָ ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). — וְלֶחֶם וְיַיִן: לך אכל בשמחה לַחְמֶךָ ושתה בלב טוב יינך (קהל' ט ז). — הוא לַחְמוֹ של פלוני, הוא נתון בידי פלוני לעשות בו כרצונו, להמיתו וכדומ': ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לַחְמֵנוּ הם סר צלם (במד' יד ט). — ובהרחבה, מזון וסעודה: ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לָחֶם ויאכלו לֶחֶם וילינו בהר (בראש' לא נד). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לָחֶם (שם מג כה). כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לֶחֶם כי תועבה הוא למצרים (שם לב). ויאמר (יתרו) אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לָחֶם (שמות ב כ). ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לֶחֶם עם חתן משה (שם יח יב). ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מִלֶּחֶם אביה תאכל (ויקר' כב יג). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי' אל מנוח אם תעצרני לא אכל בְּלַחְמֶךָ ואם תעשה עלה ליי' תעלנה (שפט' יג טו-טז). ויהי החדש וישב המלך על הַלֶּחֶם לאכול וכו' ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הַלָּחֶם (ש"א כ כד-כז). ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לֶחֶם על שלחני (ש"ב ט י). תבא נא תמר אחותי ותברני לֶחֶם ועשתה לעיני את הבריה (שם יג ה). ויהי לֶחֶם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ"א ה ב-ג). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לָחֶם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לָחֶם (מ"ב ד ח). ויבאו אליו (אל איוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לֶחֶם בביתו (איוב מב יא). — ובהשאלה, לֶחֶם אלהים: וקדשתו (את הכהן) כי את לֶחֶם אלהיך הוא מקריב (ויקר' כא ח). צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לַחְמִי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד' כח ב). — לֶחֶם אִשֶּׁה, עי' אִשֶּׁה. — וכמשמ' כל מזון בע"ח ופרנסת צרכיו: נתן לֶחֶם לכל בשר (תהל' קלו כה). נותן לבהמה לַחְמָהּ לבני ערב אשר יקראו (שם קמז ט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם וכו' תכין בקיץ לַחְמָהּ אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לֶחֶם חקי (שם ל ח). היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לַחְמָהּ (שם לא יד). — אוֹכֵל לַחְמוֹ של פלוני, מי שאוכל אצלו תדיר, שפלוני מספיק לו פרנסתו: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לַחְמִי

---

[1]) יש מגיהים אֹנִים. — [2]) אמר יעקב אנטולי (מלמד כה...', ולהלן), וז"ל: ואפשר שקראוהו כן על דרך שעושין פעמים הנערים והבחורים בשמחתם שנותנין סובין או הול כתוך בצק נאה ולבן ומחפין אותו והרואה יופיו יתאו

הגדיל עלי עקב (תה׳ מא י).—*ובעל לחמו, במשמ׳ זו: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך וביראת אלהים תפארתך (כ״ס גני׳ ע יו).—שם לחם, ערך השלחן ונתן את המאכלים עליו: וירחץ (יוסף) פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם וישימו לו לבדו ולהם לבדם (בראש׳ מג לא-לב). ויקם דוד מהארץ וכו׳ וישימו לו לחם ויאכל (ש״ב יב כ). שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל ארניהם ויכרה להם כרה גדולה (מ״ב ו כב-כג).—מטה לחם, שבר מטה לחם של פלוני, עשה שלא יהיה לו לחם, עשה שירעב: בשברי לכם מטה לחם (ויקר׳ כו כו). הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה (יחזק׳ ד יו). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל׳ קה יו).—משען לחם, הסיר משען לחמו של פלוני, שלא נשאר לפלוני מי או מה שיתן לו לחמו, פרנסתו: כי הנה האדון יי׳ צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים (ישע׳ ג א). — ומשל: עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר (קהל׳ ט יא). שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (שם יא א). — היתה לו דמעתו לחם, הוא בוכה כל היום בקר וערב כאלו זה מזונו: היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך (תהל׳ מב ד). — השחית עץ בלחמו[1]), נתן סם המות באכילתו: ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו[2]) ונכרתנו מארץ חיים (ירמ׳ יא יט). -- לחם הפחה וכדומה, מה שנתן להמשל לפרנסתו: גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם וכו׳ לחם הפחה לא אכלתי: והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין וכו׳ ועם זה לחם הפחה לא בקשתי (נחמ׳ ה יד-יח).—ב) כמו כבר לחם, כמות לחם עשויה בצורה מיוחדה, ולא יתרבה אפילו במ״ר: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם (ש״א י ד). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה (שם יז יז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין (שם כה יח). ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים (ש״ב יו א). ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש (מ״א יד ג). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו (מ״ב ד מב).—ובתלמ׳ במשמ׳ זו בלשון רבים: מטמא שני לחמים וכו׳ אינו מטמא אלא לחם אחד בלבד (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). — ואמר המליץ: במעט בצלים או שומים חציר או צנון, יאכל חמשה לחמים ושום איש לא יחנן הגון (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכלא). — ג) לחם במשמ׳ חטה: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה (ישע׳ ל כג). כי לא בחרוץ יודש קצח וכו׳ לחם יודק (בספכת כז-כח). --ותבואת האדמה בכלל, ובל״נ: מאשר שמנה[1]) לחמו והוא יתן מעדני מלך (בראש׳ מט כ). — ובתו״מ, כמו במקרא. — לחם צר: ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (סנה׳ ט ה).—אכל מלחמו של פלוני, גזל אותו: א״ר יוחנן כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם ושאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם (סנה׳ קד:). — ובהשאלה, לחמו של מזבח, מה שמקריבים עליו: איסורי קדשים קלים שהעלו לפני זריקת דם לא ירדו נעשו לחמו של מזבח (מעי׳ ז:). — לחם אמת, לחם שקר, האכילו לחם אמת, נתן לו לאכל בכונה טובה, והאכילו לחם שקר, בכונה רעה: ומה מי שהאכיל את חבירו לחם שקר זכה שנתייחד עליו הדיבור המאכיל את חבירו לחם אמת על אחת כמה וכמה (ירוש׳ סנה׳ יא ל ג). — לחם כזבים: האכילהו לחם כזבים וכו׳ והלא דברים קל וחומר ומה אם זה שביתש בו והאכילהו לחם כזבים זכה ששרתה עליו רוח הקדש אתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו כמאכל אמת ומשתה וסטה עאבו״ב (מד״ר שה״ש, סמכוני).

אפה וכו׳.—*בצע.–בצק וכו׳.—חלה.–חמץ.—חרב, פת חרבה.—*חרהור. —*חררה. - טרי.- יבש. – ככר.– *כעך.– *לב.- לחם, אכל לחם.— *לחמנית.– מחמצת.- מעשה אופה. - מצה. — *מרדה. – משארה. - *נפול, פת נפולים, עי׳ נפל. —נקודים.—*נשף, נעשה יבש, נפוח. — *סריד.- עוגה, עוגות. - *פרוסה.—*פרורים.-*פרס הככר. —פת.– פתותי לחם.- צלי, סקום הצלי.– *צנום, פת צנומה.—*קרום.– רדה. - רקיק, רקיקים.- שאור.–תנור.

א.**לחם**, פ״י, לחמו, אלחם, תלחם, לחמו, ללחום, לחום, לחמי,—לחם פלוני, אכל לחם, essen ; manger ; eat: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר

למטעמותיו וכשילעסנו ימלא פיהו חצץ.— [1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) המליצה קשה, וכבר נתחבטו בפסוק זה המפרשים. ריב״ג פריש לחמו זה כמשמ׳ פרי, וכך רוב הקדמונ׳ וגם הרבה מהחדשים. וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות. — [1]) כך הנוסחה המסורה, ויש מגיהים שמן.

לפניך ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (שם ו-ז). — ולחם במטעמים: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם (תהל׳ קמא ד).—ובמליצה: כי לחמו (הרשעים) לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (שם ט ה).— ואמר המשורר: אינק מרורה משדי אפעה ולחור בני פתן אהי מובל לשכון ולא איעבור ברגלי על בילי ולא אלחם בפת נבל (ר״ב הנגיד, בן משלי א). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין (ראב״ע, באתי ביום צום).—לחום, אכול כמו לחם, וכהשאלה שרוף: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי[1] רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם (דבר׳ לב כג-כד).

ב. לחם[2]), ממנו ב. לחם, לחם, מלחמה, ואולי לחם.

ב. לחם,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע׳, נלחם, נלחם, נלחמת, נלחמת, נלחמו, נלחמנו, נלחמתם, נלחם, הלחם, הלחמו, הלחם, הלחמו, ילחם, ילחם, תלחם, נלחם, נלחמה, הלחמו, תלחמון, ילחמו, ילחמוני,—נלחם את פלוני, בפלוני, על פלוני, עם פלוני, עשה מלחמה אתו, kämpfen, Krieg führen; lutter, guerroyer; to fight, to war: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכו׳ ויעש יהושע באשר אמר לו משה להלחם בעמלק (שם יז ח-י). והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו (במד׳ כא כו). הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו (שם כב יא). וילחם (הכנעני) בישראל וישב ממנו שבי (שם כא א). אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יי׳ אלהינו וכו׳ אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דבר׳ א מא-מב). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (שם כ י). ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל (יהוש׳ ט ב). וילחם (יהושע) עם לבנה (שם י כט). ויחן עליה וילחם בה (שם לא). ויחנו על גבעון וילחמו עליה (שם י ה). ככה יעשה יי׳ לכל איביכם אשר אתם נלחמים אותם (שם כה). ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה (שם יט מז). ואביאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם (שם כד ח). ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו (שם יא). מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (שפט׳ א א). עלה אתי בגרלי ונלחמה בכנעני (שם ג). באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שם ה יט-כ). צא נא עתה והלחם בו ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך (שם ט לח-לט). וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי (שם יא יב). ויאסף סיחון את כל עמו ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל (שם כ). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם (שם כה). ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שם יב ד). התחזקו והיו לאנשים פלשתים וכו׳ והייתם לאנשים ונלחמתם וילחמו פלשתים וינגף ישראל (ש״א ד ט-י). היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי׳ (שם יח יז). וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם (שם יב ט). ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו (ש״ב י יז). ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב (שם יא יז). וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים (שם כא טו). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם וכו׳ ונלחמה אותם במישור (מ״א כ כג-כה). לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל (שם יב כד). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (שם כב לא). וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם (מ״ב ח כט). בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה (ישע׳ כ א). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים

[1]) כבר ת״א ואבילי. אך רסע״ג פרש במשמ׳ ח״ם, וטען עליו דונש: ואמר בפתרון ולחומי רשף חמות האש וכו׳ ואני אומר כי הם היו מאכל לעוף לחומי במו לחמו בלחמי וכו׳ ואם אמרנו כי ולחומי במו ולחומם בגללים שהוא בשרם היה גם הוא נכון כלומר שיהיה בשרם לעוף. ע״כ. וכמו דונש פרשו רוב הקדמונ׳ והחדשים, רק קצת החדשים בארו ולחמי במשמ׳ רחוקות. ואחרים מהחדשים אומרים כי לחמי הוא שם במ״ר והוא נרדף עם חצים, וכונת הכתוב שישלח בהם מזי רעב ולחמים של רשף.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. וי״א כי הוא הוא השרש ג.*לחם, במשמ׳ חבור, והכונה היא המתחברו יחד נגד האויב, אבל זה דחוק.

עליכם מהון לחומה (ירמ׳ כא ד). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה (שם לב כד). ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר׳ יד ג). וגם יהודה תלחם בירושלם (שם יד). ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו (דהי״א יט יז).—ונלחמהו, נלחם בו: ודברי שנאה סבבוני וילחמוני [1]) חנם (תהל׳ קט ג).—ונלחם לפלוני, נלחם עם אויבו של פלוני לעזר לפלוני ולהגן עליו: התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם יי׳ ילחם לכם ואתם תחרשון (שמות יד יג-יד). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי׳ נלחם להם במצרים (שם כה). יי׳ אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם (דבר׳ א ל). ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יי׳ אלהי ישראל נלחם לישראל (יהוש׳ י מב). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו (נחמ׳ ד יד).— וגם נלחם על פלוני כמשמ׳ זו, כדי להגן עליו: וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו והלחמו על בית אדניכם (מ״ב י ג). אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם (נחמ׳ ד ח).— ובהשאלה, °נלחם בדבר חכמה, עמל והתאמץ להבינהו, ואמר המשורר: אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו, ורע כל אשר נלחם בתלמוד גם לבדהו (ר״ש הנגיד, להוב נפשי).

—קל, לחם, לחם, לחם, לחמים, לחמי,—לחם את פלוני, עם פלוני, לפלוני,—כמו נפע׳: ריבה יי׳ את יריבי לחם את לחמי החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהל׳ לה א-ב). שאפו שוררי כל היום כי רבים לחמים לי מרום (שם נו ג).—לחם, איש הנלחם בזולתו: חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (שם נו ב).

—הפע׳, *הלחם, הולחמה,— כמו נלחם: נוראות עשית בשונאיהם חרון אף שלחת בהם ידך אתם הולחמה תהומות כסית עליהם (מד״ר במד׳ כג).

—התפ׳, *התלחם,—כמו הקודם: אמר להן ר׳ יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה איכפת לכם (ירוש׳ חגי׳ ג פא ד).—ואמר הפיטן: נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלחמים, לבוב תרועתם שעה מרומים (מוס׳ א ר״ה, תפן במכון). אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו, אתנו חוץ למחנה המו, ואתך בקרב המחנה נהמו (בנימין בר זרח, ברת זכור, אלהים אל דמי). רודף

[1]) ס״א הלמד בפתח.

אחרי כלב יחם, תמיד בי מתרגז ומתלחם, אבלו עמי אבלו לחם (אפרים בר״י, ברת ד׳ את״ב, אלהי בך אחבק).

ג.*לחם, ממנו ג.*לחם, ב.°לחמי.

ג.*לחם[1]),— קל לא נמצא.

—הפע׳,*הלחים, מלחים,—הלחים שני דברים יחד, הדביקם, zusammenfügen ; joindre ; to join: שמואל אמר המלחים[2]) את התירצין חייב משום בונה (ירוש׳ שבת יב יג ג). רבי יצחק אמר כאדם שהוא מלחים שתי נסרים ומדביקן זה לזה ריב״ח אמר כאדם שהוא מלהים שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה (מד״ר ויקר׳ ג). — ובהשאלה כדבר עיוני, חבר דבר לדבר: א״ר תנחומא זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת (מד״ר שה״ש, מעין).

לחם[3]), ש״ז,—מלחמה: יבחר אלהים חדשים אז לחם[4]) שערים מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל

[1]) בערב׳ לחם a), הדביק.—[2]) כך הגרסה באן, ובירושלמי ביצה א ם ג: המלחים את התריסין.

[3]) כטעם מלרע, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) כך ברוב הספרים, וכטעם מונח בחית ע״פ. ובקצת ספרים לחם, ובקצתם לחם מלעיל. וכבר העיד דונש על מלה זו שהיא מלרע: אז לחם שערים טעמו מתחת בחית והוא כקמץ מלשון מלחמה לה׳ (דונש על מנח׳, לחם). ואין לו דמיון בין משקלי השמות במקרא, ולא נתברר סבת מלרע זה. קצת החדשים סוברים כי עקרו הוא לחם, והסגול הוא מפני הסמיכות, אעפ״י שגם לזה אין דמיון במשקלי פעל, כי רק כשהוא מוקף למלה זעירה יבוא לפעמים בסגול כמו אבל-אם, ואז פ״פ שואית. גם המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, קצתם במקום אז לחם שערים: אזל לחם שעורים, וקצתם: אז להמש ערים, וכדומה. אבל, כבר העיר אהרליך כי המלה אז חוזרת בשירה זו פעמים אחדות (פסוק יא, יג, יט), וגם המלה שערים באה עוד פעם: אז ירדו לשערים (פסוק יא), ולכן נראה כי גם כאן המלה שערים היא לא משבשת, ונשארה איפוא המלה לחם בצורתה המסורה, ועל כרחנו עלינו לקבל אפשרות צורה זו ולפרשה במשמ׳ מלחמה. וריב״ג סבר כי הוא פעל עבר, אמר וז״ל: ואמא אז לחם שערים פהו ענדי פעל מאצ׳ ח׳פיפ מן הד׳א אלמעני עלי זנה יביש חציר ואן כאן במגול פאן אלמגול קד יקע איצ׳א מוקע אלצרי כמא קד בינא ד׳לך פי כתאב אללמע וע׳יר ג׳אהז אן יכון מצדרא ת׳קילא מן אג׳ל קמצות אללאם פאנה לו כאן כד׳לך ואן כאן לם יוג׳ד מן הד׳א אלמעני פעל ת׳קיל לכאן אללאם פתח מת׳ל ברגז רחם תזכר,

a) لحم

(במפט׳ ה ח).—ואמר בן סירא: אין טובה למניח רשע וגם צדקה לא עשה כלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (נ״ס גני׳ יב ג־ה).

לָחֵם, כ״ז, מ״ר לְחָמִים, לְחָמֵי, — עי׳ לָחוּם, ועי׳ בהערה ללחמי רשף, בערך ב.לֶחֶם.

א.°**לַחְמִי**, ת״ז, לנק׳ לַחְמִיָּה,—מטבע הלחם, של לֶחֶם: הטחול הוא אבר עב לחמי שחור המראה וארוך (מאיר אלדבי, ב״א ד). האמונה שגוף ישו באותו כמות שהיה בעת תליותו יבא וישרה תוך איזה כמות מהעוגה או אוסטיא״ה ותפשיט הצורה הלחמיות אשר בה ותלבש צורת גופת ישו (דוד נביא, הודא׳ כע״ד).

ב.°**לַחְמִי**[1], ת״ז, לנק׳ לַחְמִית, — שנדבק, שנדבקת: המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר ונקראת הלחמית שהוא לובן העין (גידה גדרך א יד).

*__לַחְמָנִית__, כ״נ, מ״ר לַחְמָנִיּוֹת,—מעשה מאפה, עגה לושה בחלב, בדבש, וכיוצא בזה: לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא (גרל׳ מג.). — ומצוי בסהמ״א: ופת הבאה בכסנין כגון לחמניות וסריקין שקורין אובליאש וקנשלטין (ר״ב בן חפני, בערי גרל׳, בי״ת ב בפו).וכש״כ מה שיהיה דביקות בלחמניות הנקראות בלעז אובליאש ובלם מיני עיסה מולשים בדבש (קאון ג יד ב ז). ומזה החשש יש אוסרין ליקח מהן מאותן הלחמניות שטחו פניהם בביצים (כל בו, אבול וזתר קיד). ומפני זה הקלו בלחמניות של גוים ואין מושך ידו מהם זולתי יחידי סגולה (בו״ת במב צדקה א מז).—ואמר המליץ: עד אשר יאפו להם משונה מעשה רשת כעכין ולהמניות ועליהן דבש והדרבניות (ר׳ קוגי׳, אבן בחן סה).

*__לחן__[2], ממנו °לַחַן, ואולי גם *לַחְנָה.

רחם ארחמנו נאם יי׳ ועליה אלאמראד פי מא כאנ מנ אלאפעאל ת׳קילא עלי בניה פעל וכאנ עינה ח אעני עלי אלפתחות, ע״כ,—ובעבר׳: אבל אז לחם שערים הוא אצלי פעל עכד קל מן הענין הזה על משקל יבש הציר אעפ״י שהוא בסגול יש שיכא הסגול במקום הצרי כמו שבארנו בספר הרקמה ואיננו נכון היותו מקור כבד בעבור קמצות הלמד כי אם היה כן אעפ״י שלא מצאנו מן הענין הזה פעל בכד היתה הלמד פהוחה כמו ריש ברגז רחם תזכר, רחם ארחמנו, וכן המנהג במה שיהיה מן הפעלים כבד מבנין פעל ותהיה עינו חית שתהיה פהוחה. —אבל גם זה אינו מישב דקדוק מלה זו בדרך טבעי.

[1]) מן ג.*לחם.

[2]) בערב׳ לחנ a), ועי׳ הערה להערך.

a) نحن

°**לַחַן**[1], כ״ז, מ״ר לְחָנִים,—חבור וצרוף של קולות בסדר וקצבה מיוחד, שממנו יולד זמר נעים, Melodie: (הדברים השקולים) אשר יפעלו פעל הדמיון ג׳ מינים הלחן והמשקל ומלאכת עשיית המאמרים (ביאור כפ׳ הכיר לאריסטו). כי שירי הערב לא היה בהם לחן (בס). ואמנם יקנה לנפש זאת התכונה במין מין ממיני השיר הלחן הנאות לאותו המין מהשיר בנעימותיו וחבורו (בס). העלה השנית הנה היא התענגות האדם גם כן בטבע במשקל ובהלחנים כי הלחנים יראה מענינם שהם מתיחסים למשקל (בס). והלחנים והמשקלים הוא הסבה במציאות המלאכות השיריות (בס). המוסיקי מלאכה נושאה הנעימות וכונתה העיון בה מצד מה שיתקרבו ויתרחקו ובאיכות חבורם כדי שיהיה מהם לחן וכו׳ שהיתה כונת מלאכת המוסיקי בכלל חבור הלחנים (ספר בחכמ׳ המוסיקי, כ״י פריז). וכשירחק יותר ישיג בחוש השמע סוג אחד יותר דק ובמרחק יותר גדול מחוש הריח וזה בקולות והלחנים והבדליהם (העקרים ג י). ויקח עוגבו בידו וינגן מענין הלחנין הנפרדים בחכמת הניגון (תולד׳ אלכסנדר 15). איזה סוג מהלחנים ראוי שישתמשו עם אלו המדות אצל למודים והלחן כמו שנאמר כשיהיה כמאמר הנה הוא מורכב מג׳ דברים מנגון ונעימה מסכמת ומאמר אשר בו הלחן אולם המאמרים אשר חובר מהם הלחן הנה כבר נאמר באיזה תאר יהיו ואשר נשאר הדבור כמ

[1]) מלה שאולה מערב׳ לַחנ a), במשמ׳ זו, ולא נתברר גם לחכמי הערבים המקור האמתי למשמ׳ זו ללחן. כי לחנ משמש בערב׳ בחמש משמ׳, במשמ׳ הבין וכמשמ׳ נטיה ובמשמ׳ טעה כדבורו ברקדוק הלשון הערבי׳, וגם במשמ׳ לשון, וגם במשמ׳ זמרה, וקצת קשה לחשב כי הכל נסתעף משרש אחד. ולכן אמרו קצת חכמיהם כי עקר משמ׳ לחנ הוא באמת טעה בדקדוק הלשון הערב׳, ומשמ׳ הנעימה באה, לפי דבריהם, ממקרה ששפחתו של ג׳עפר אלברמכי הכרה קינה לא לפי המשקל המקבל של הקינות בערבי׳ (M. Hartmann, d. Arab. Strophengedicht, 2). אך יש מקום לפקפק באמתות דבר זה. ואולי נתמזגו בהשרש לחנ הערבי שני שרשים שמיים נבדלים ואחד מהם היה שרש אחר שמשמ׳ העקרית היתה נעם, וממנו נגזר אולי השם לחנתא בארמית, ובערבית נשאר רק בענין נעימת הנגינה והזמרה. והנה קצת היהודים הספרדים קוראים מלה זו לְחֵן, כנראה כמדרש מלים המוני, שחשבים כי הוא מן חֵן בהוספ׳ ל בראש, וכמו מדרש המלים של לוי להשם לחנתא, עי׳ °לחנה.

a) نحن

הוא שיאמר איזה מהלחנים ראוי באלה ואיזה מהנגונים ואפלטון יסבור שהם לא יאותו בם הלחנים והמשתמשים כפתר היראה כמו שלא יאות בם הדבור הבלתי בעל לחן בזה הסוג ולא ג"כ ראוי בהם חבור הנעימות הרבות המשתמשות במשתה ובית התופות ובכלל הלחנים רבי השנויים (באור בן רשד לספר ההנהגה לאפלטון, כ"י וינה). אחר שהשלמנו שבילי מלאכת השירים השקולים הנה נבוא עתה להודיע דרכי השירים הלחניים ונאמר כי שירי הלחן על מיניהם יש בהם מששה ויש משבעה ויש משמנה ויש מתשעה הכל כפי מה שיחייבהו הלחן (ר"ד בן בליה, דרך נעבות תלוזי', כ"י פרמה). הטעמים והם מיני הלחנים והנה נשאר לנו במיני הלחנים ג' והא' הובדל לקריאת התורה והב' לקריאת הנביאים וכו' ושאר הלחנים כגון הנוטים לשיר והנוטים לתמרור שהם מיני הפיוטים כלם (רבכ"ל דוראן, מגן אבות, ת"י ד). כי לא הכרתי פזמונים לנועם זמירות הישמעאלים כדי שיתעללו בם וכו' אבל בחרתי בלחן הישמעאלים שראיתים לחן לב נשבר ונדכה (ר"מ מלוזנו, בתי ידות, הקד' פזמוג'). — ונהוג הרבה אצל בעלי הפזמונים הרשיבה: לחן פלוני, ר"ל שצריך לזמר את הפזמון בנעימה של פזמון פלוני: ואז ישירו את השיר הזה לחן מה לך יצרי (תמה"י ה י).

*לְחֵנָה[1], ב"נ, מ"ר לְהֵנוֹת, לחינות, — פלגש: אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (מד"ר שמות מ).

לחץ[2], ממנו לַחַץ, לָחַץ, *לְחִיצָה, *לַחְצָן.

לַחַץ, ש"ז, לַחֲצֵנוּ, — פעולה של דחיקה חזקה במשמ' גופנית או מוסרית, Bedrückung, Drangsal; oppression: ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט). וידעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה ונצעק אל יי' אלהי אבתינו וישמע יי' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו (דבר' כו ו-ז). ויחל יהואחז את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לחץ ישראל (מ"ב יג ד). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב (תהל' מב י). למה פניך תסתיר תשכח עניינו ולחצנו (שם מד כה). יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו יח). — ואמר המשורר: דמו לרחקי אל מעבודתך, לחצי ודחקי טוב ספרידתך (ר"י הלוי, יודעי יגוני). — ומ"ר לְחָצִים: ובפת הצרות יקושים ובהמורינו פרושים נפוצים רצוצים מהוצים לחוצים בלחצים נמרצים ונערצים (תזוק אמונה, הקד' תלמי' המתבר). — לחם לחץ, מים לחץ, לחם או מים בכמות מעטה, לא מספקת: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי בשלום (מ"א כב כז). ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ ולא יכנף עוד מוריך (ישע' ל כ). — ובהשאלה בדבר של סברה ונטית הדעת: אבל ידמה שלהצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). אך על הלחץ אשר גלחין החכם רבינו יוסף הקרקסאני נ"ע יש לעזור כבונתו ממלת אך (ר"א הקרהי, ג"ע, חג המצות ב).

לָחַץ, פ"י, לָחֲצוּ, לְחַצְתֶּם, לֹחֲצִים, תִּלְחַץ, יִלְחָצוּ, לֹחֲצֵיכֶם, לֹחֲצָיו, לֹחֲצֵיהֶם, תִּלְחָצֶנּוּ, יִלְחָצֵנִי, יִלְחָצוּם, — לחץ את פלוני, עשה לו לחץ, בגופניות או במוסריות, drücken, drängen; presser; to press, squeeze: ותלחץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר (במד' כב כה). — ולחצו בדבר, וכדומ': ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלה (מ"ב ו לב). — לחץ את פלוני למקום, הבריחהו בכח הנשק וכדומ' למג להמקום: וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק (שפט' א לד). — ובהשאלה במוסריות, לחץ את פלוני, התנהג אתו בקשי, בעול, bedrücken; oppresser; -press: וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג ט). וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם כב כ). — והאויב את העם הנהון תתהיו: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט). וימכרם יי' (את בני ישראל) ביד יבין מלך כנען וכו' והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה (שפט' ד ג-ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הלחצים אתכם (ש"א י יח). כי ראה (אלהים) את לחץ ישראל כי לחץ אתם מלך ארם (מ"ב יג ד). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יי' אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם (עמו' ו יד). הנני

---

[1]) בארמ' לחנתא. וכבר דחה פלישר בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי שם זה נגזר מן חן בהוספ' ל בראש, או מן השרש לחנ הערבי שמשמש גם במשמ' נטיה. אבל גם גזרת פלישר מן לח'נa) בערב', במשמ' באשה וצהנה, רחוקה, אעפ"י שנמצא בערבית לח'נא במשמ' שם כנוי של זלזול לאשה. — ועי' למעלה בהערה לערך לחן.

[2]) בערב' לחצb), משמש גם במשמ' דחק.

a) لخن b) لحص

אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (תהל׳ נו ב). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (שם קו מב). —ואמר הפיטן: לחצו כמרד זרע הסידיו, וגזרו גזרות לבני ידידיו, וירא יי׳ ויעורר הסדיו (מבה כר׳ קלוני׳, אתלון פסח, מה מועיל).—לחץ, לחצים, כמו שם: כי ינחם יי׳ מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם (שפט׳ ב יח). ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם ואגרש אותם מפניכם (שם ו ט). כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישע׳ יט כ). ופקדתי על כל לחציו (ירמ׳ ל כ).—ופעו׳ *להוץ, לחוצים: לפי שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום ויהיו דחוקים ולהוצים ביניהם (מד״ר במד׳ יא).—ואמר הפיטן: אין אלהות כאלהותך, ואין מפליא כשם תפארתך, כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך לחוצים להפליא נחוצים (כסי״ת ליום ה).—ובהשאלה, °בענין שקול הדעת וסברה: אבל במה שאין הצורך לוחץ אותם כל הרגשותם בטלות (מלמד התלמיד, כרא׳). אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין להין רב (רלב״ג, מנחמ׳ ה׳ ג ג).—°לחין את פלוני אל הקיר, הבריחו בטענות ובדומה להודות דבר: ובזה האופן לחצתיו אל הקיר וכו׳ עד שגלה כל לבבו (יעבץ, מגי׳ ספר קיט).—*להין אשה, הכריח אותה להשמע לו: (כתוב) והבאתה (את היפה תאר ששבית במלחמה אל תוך ביתך) מלמד שלא ילחצנה במלחמה (קדוש׳ כב.).

—נפע׳, נלחין, תלחין,—לחין את עצמו, נלחן אל הקיר, נגש ונדחק בחזקה: ותרא האתון את מלאך יי׳ ותלחץ אל הקיר (במד׳ כב כה).

—פעי׳, °לחין,— שלחצוהו: הן ידענו שאתה אל כל יצרת לבדך מאומה לא נגרעת, לעשות מלאכתך לא לוחצת וגם לעזור לא נצרכת (כסי״ת ליום ה).

אוץ.—*אפין.—°אצין.—°דחס.—דחק.—°חבס. —נגש.—*פחס.—*°רצף.

°לחצון, ש״ז,—כמו לחין: רפו ידי עם עניי הצאן, רדו בהם שונאיהם בעני ולחצון, קום כי עליך לגדר פרצון, קותם פקת וקרא שנת רצון (ר״א בר קמעיה, סליח׳ ג עכי״ת, תתהות). יהיו אמריי לרצון, ומלטינו מלחצון, ביד צר אנחנו כצאן (ר׳ יעקב, אל אבר טוב, מתו׳ ויעלי רבה). —ובמשמ׳ מוסרית: נקני מפשע וטהרני מלחצון, ושעה מהללך ובשרם עלצון (סלית׳ נעי׳, יהיו גא אמרי פי).

לחש[1], ממנו לחש, לחש, מלחש, *לחישה, °לחשון.

[1]) גם בארמ׳ ואשור׳ ואתיאפ׳.

לחש[1], ש״ז, נסמ׳ לחש, מ״ר לחשים,—א) מין ממיני התכשיטים של האשה, Putzsache d. Frau; bijou de la femme; jewel: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים הטבעות ונזמי האף (ישע׳ ג כ־כא).—ב) דברים של קסם לפעל על הנחש שלא ישך, Beschwörung; charme; incantation: שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יי׳ (ירמ׳ ח יז). אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהל׳ י יא).—צקון °לחש מוסרך, עי׳ בהערה למשמ׳ ד, ועי׳ מוסר, צקון.—ובסהמ״א, דברים בדבור או בכתב שלפי דעת המאמינים יש בהם כח לרפא מחלה מן החלות: בחולי אחד וכתבו זה הלחש וריפא ג׳ פעמים וכו׳ נעשה קמיע של לחש זה מומחה וכו׳ ג׳ מיני לחש וכו׳ כל לחש ריפא שלש פעמים (רב״י שבת סא:). כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן ג׳ בני אדם וכו׳ ודוקא לאותו לחש הוא מומחה אבל לשאר לחשים לא (תוספ׳ שם.). כאשר אנהגו נפתים לשארית החכמים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע (כוזרי ד כג). אדם זה ריפא ג׳ בני אדם כל חולי אחד משונה מחבירו וכל אחד מלחש משונה מחבירו שבאותו לחש שריפא זה לא ריפא זה (מרדכי שבת במת). כל דבר שיש בו רפואה פי׳ כגון לחשים מומחים וכו׳ ושאר לחשים שאינם ידועים מומחין יש בו משום דרכי האמורי (שם ב״ס). כל לחש מותר ולא אסרו אלא באותם שבדקו ואינם מועילים (בו״ע או״ת בא). שאלת בענין הלחשים שיודעים איזה נשים לאיזה מיתושים וכאבים והלאים אם יש בהם משום דרכי האמורי וכו׳ ולר׳ חייא בר אבין לא נודע אמית׳ הלחשים רק שנים שזכר (בו״ת חות יאיר רלד). — ג) *בלחש, אמר, דבר בלחש, בקול נמוך, leise; à voix basse; in a low voice: תלמיד אחד היה לר׳ אליעזר שהיה שונה בלחש לאחר ג׳ שנים שכח תלמודו (עירוב׳ נד.). זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש (חגי׳ יד.).—ד) °כנוי לתפלה[2]: גלה כבודו על לדרשי, בצר לי קראתיו ולא נטשי, אילי והילי ולא בזה לחשי (מבה בר קלוני׳, אתלון פסח, אגולים). מאזין קול לחש רינת לשון כל צבא השבים משתחוים לו (פתית׳ לעבודה מנח׳ נדפסת בסוף ספר נוגן על הפיוטים). — ובכלל °דברי

[1]) עי׳ הערה להשרש.—[2]) עפ״י פרוש הקדמונ׳ להבלה לחש בפסוק צקון לחש מוסרך לבו (ישע׳ כו יו).

 לחש

תחנה ובקשה: תשמע ברגע כל הקולות, זעק ולחש וכל התפלות, אף הבין אל כל מעשיהם, ברגע התקוד כל לבביהם (כהי"ת ליוס ג). ולולי תפלתו ותחנתו אשר ערך לפני ה' ושיחו הטוב אשר שפך ולחשו אשר יצק מה היו נחשבים ג' מאות איש נכה מרין ועמלק (יוסיפון, פרק פה).— ובמשמ' סוד, בונה נסתרה: יודע התורה על אמתתה ומבין לחשיה (מלמד התלמי', חיי שרה).

לָחַשׁ,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פע', לִחֵשׁ,—א) עשה לַחַשׁ לנחש וכדומ', ממנו מְלַחֵשׁ, עי' זה הערך.—ב) *דבר בלחש, בקול נמוך, בין שפתיו: למה בכה (יעקב אחרי נשקו את רחל) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה להרשׁ לנו דבר ערוה (מד"ר בראש' ע). ר' הונא בשם ר' אחא אמר (היה יוסף בבית אדוניו) מלחש ונכנס מלחש ויוצא (שם פו). המלכות מלחשת והורגת כי הוא נתון בבית האסורין ומלחש עליו להורגו (שם שמות ט). והיה אדוניו (של יוסף) רואה אותו מלחש בפיו והוא אומר לו מה אתה אומר והוא משיבו ואומר אני מברך להקב"ה (שם במד' יד). כשהוא אומר ה' אחד נאבלין המתבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו (שם כ). — ובהשאלה במליצה להמים: הם (המים) היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק' רבתי, שור או כבש).—ג) *לִחֵשׁ הנחש וכדו', הוציא הקול המיוחד לו בעין לחישה בין השפתים, zischeln; siffler (serpent) to hiss: הנחש מלחש והורג (מד"ר שמות ח).

—התפ', הִתְלַחֵשׁ, יִתְלַחֲשׁוּ, מִתְלַחֲשִׁים,—הִתְלַחֲשׁוּ, דברו זל"ז בלחש, כדי שלא ישמע הזולת: וירא דוד (בעת מחלת הילד בנו) כי עבדיו מִתְלַחֲשִׁים ויבן דוד כי מת הילד (ש"ב יב יט). — וְהִתְלַחֲשׁוּ על פלוני, לעשות לו רעה וכדומה: יחד עלי יִתְלַחֲשׁוּ כל שנאי עלי יחשבו רעה לי (תהל' מא ח).

—קל, *לָחַשׁ,—א) לָחַשׁ על המכה, עשה לַחַשׁ, דבר בלחש דברים שיש מאמינים שבהם כח למעלה מהטבע לרפא את המכה: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים וכו' והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (סנה' י א).— ועל העין שמרדה, ועל נחש, שדים וכדומ': לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב וכו' ר"י אומר כהול אין לוחשין בדבר שרים (תוספתא שבת ז כג). זה שהוא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש ובלבד שלא יתן לא ביד ולא בכלי (ירוש' מע"ש ב נג:). לוחשין לעין ולמעיים ולנחשים (שם שבת יד יד ג). לוחשין על שמן שבכלי ואין לוחשין על שמן שביד (סנה' קא.). אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו אמר לה אמרי לבעלך הרי רקקתי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). אמרו לה שכינותיה הרי המקום עשה רצונך לחשי לו ותרוקי ותצא משבועת בעלך (והזהר, פרש' נו). שידה ששמה חמת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ערוך, ערך רק).—ואמר הפיטן: יעף ועף ותש, ומהור פתן רחש, ונודע כי הוחש, משורש נחש, רגש ולחש, ועת להדהו נחש, ובכשפיו הוכחש (ר"א קליר, כגת זכור, אז קוגן). — ב) בכלל, *דִבֵּר בלחש באזנו של חברו, flüstern; chuchoter; to whisper: בעל קרי שנתנו עליו ט' קבין מים טהור נחום איש גם זו לחשה לר"ע ור"ע לחשה לבן עזאי ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק (ברכ' כב.). מעשה ומת בנו של ר"י בר אלעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצידו ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור"ח בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים (מו"ק כא.). משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט' מז:). שאל קונגטים הגמון לריב"ז אמר לו משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו' אמר לו רבן יוחנן לא גנב היה ויודע היה לחשוב ודבר אחד לחש לי לומר לך אמר לו אמור א"ל ריב"ז יודע את לקרות אבל אין את יודע לדרוש (מד"ר במד' ד). — ובספהמ"א: ויש במורים מי שהיו מהירין ואומרין ילחוש ראובן לשלוח את התשובה כדי שיתברר שאין ראובן סמוך על שמועת שמעון (תשו' הגא', הרכבי קעט). מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהן שומעין (רב"י יומ' כ:).—*לְהַשְׁךְ, מִי לְחָשְׁךְ, ואם לְהָשְׁךְ אדם לאמר, דבור קבוע במשמ' מי אמר לך בלחישה, ואם אמר לך ארם בלחישה, העיר אותך וכדומה: מי להשך להביא את חטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר אחר שריבה הכתוב ומיעט מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומם ומוציא אני בכור ומעשר שיכולים לפרנס בכל מקום (ספרי דבר' עז). ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר מי להשך (שאין הבדל בין אם תטיב ואם לא תטיב) אמרה תורת הברכה והקללה הברכה אם תשמעון והקללה אם לא תשמעון (שם יד). מוזהר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנאמר עוזבי

תורה יהללו רשע וכו׳ (ושומרי תורה יתגרו בם) ואם לחשך אדם לומר והא כתיב אל תתחר במרעים אל הקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ז:). אמר רב הלכה כר״ש והוא שלא עירבו אבל עירבו לא וכו׳ ושמואל אמר בין עירבו בין שלא עירבו וכן אמר ר׳ יוחנן מי לחשך בין עירבו ובין שלא עירבו (עירו׳ מה.). משחרב ביהמ״ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר (והרי כתוב) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים אמור לו כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד (סוט׳ מח:).—ונהוג גם בספה״א: יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת התול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון בן שהרי כתוב וכו׳ (רב״י במות כב יב). ואם לחשך אדם שיש בו ריח אפיקורוסות לומר מפני שנחלקו בכמה מקומות לכך אני מסופק בדבריהם אף אתה הקהה את שניו והודיעהו שהוא ממרה עפ״י בית דין (ראב״ד, הקד׳ כפל הקבלה). ואח״כ יבדוק אם יש שתי שערות באשה כבית הערוה ובאיש בזקן או כבית הערוה ואם לחשך אדם להקשות הלא אני אומר בתחילת פרק בא סימן בודקין אותו לפני הפרק וכו׳ אומר ר׳ יצחק על זה שודאי לבתחילה בודקין אותו לפני הפרק (סמ״ג מ״ע, סי׳ נג).—ג) בהשאלה,*גחלת לֹחֶשֶׁת, דולקת, שהאש מתלהבת קצת מרגע לרגע ודומה קצת כמו הנועת השפתים בשעת לחישה: איש יכול שלהבת ת״ל גחלי הא כיצד מן הלוחשות הללו (ספרא אחרי לב). גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן (ברכ׳ נג:). לא שנו (שמותר לבשל את הפת ע״ג גחלים של קליפי ערלה) אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסח׳ כו.).—*לֹחֶשֶׁת, לְחָשׁוֹת, כנוי לגחלת: קפץ ושחט וקיבל דמו, קפאיו ימרם ציר מטעמו, קיבץ לוחשות בפחתת אודמו, קיחתם בפנים למזבח הדמו (מבול׳ כר׳ קלונ׳, עבוד׳, אבותת).—נפע׳, *נִלְחַשׁ,—שלחשו לו: לעולם אין הנחש נושך אלא אם כן נלחש לו מלעיל ואין הארי טורף אלא א״כ נלחש לו מלמעלה ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא א״כ נלחש לה מלעיל (מד״ר קהל׳, אם ישך הנחש).

*לַחֲשׁוֹן, ש״ז,—כמו לַחַשׁ, ובמשמ׳ דבור בקול נמוך: ומהם שבעה כפולים בלשון, נגאמים ביפי לחשון (ה״ע, פי׳ ה). אם נעיא לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון (-- --).

—ובפרט תפלה בלחש: אהלל בפה ולשון, לשומע קול לחשון, כנם ולקחתם לכם ביום הראשון (ר״ה קליר, ג׳ סכות, אאמין). אתחין בחין לחשון, דבבי מלעשון, בעד נצורי כאישון, אפגעה כלי לישון (הוא, תפנ׳ טו, אהבה). כפרה להמציא פני צאנו, כי רגע באפו חיים ברצונו, להפיק התן לחשון, להלל פני אחרון וראשון (הוא, אדפק בגהרים, J. Elbogen, 120). ואם בגדנו בכחשון, אנא סכות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מבול׳ כר׳ קגוני׳, ג׳ פסח, כרח דודי). בויעודם תוועד מתפללים בלחשון, למען זרוע וקיבה נטל בראשון (הוטע׳ יום א, מחז׳ ויטרי בפו). אנא גדע גיני דישון, גאל מיהדיך בלחשון (בס).

*לחת[1]), ממנו *לַחַת.

*לָחַת[2]),— קל לא נהוג.

—הפע׳, *הִלְחִית, מַלְחִית,—הִלְחִית הכלב, הוציא לשונו מפני לאות ועיפות, ובכלל היה עיף מאד, schnauben, halcter, être exténué; to toll (the tongue), be exhausted: לאחר ששילת את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳ מאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתן על החמור וכן שני וכן ג׳ (ספרי דבר׳ במג).

לט[3]), לוט, ש״ז,—שם שרף טוב הריח יוצא מאילן כמם הצרי, Mastic: והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי וָלֹט[4]) הולכים להוריד מצרימה (בראש׳ לז כה). והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת וָלֹט בטנים ושקדים (שם מג יא).—ואמר המשורר: התתרפס ברציהן ותשכב בשלבתן ולא תשיב עבטן, ותכחל נפשך כהן ותשוב להתרפא בטוב צרין וְלֹטָן (יצחק אבן עזרא, פנינו ביר).

---

[1]) בערב׳ לחת a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ לַחַת b), אמר אלג׳והרי: לה׳ת אלכלב וכו׳ אר׳א אח׳רג׳ לשאנה מן אלתעב או אלעטש וכד׳לכ אלרג׳ל אד׳א אע׳יא׳, ע״כ,—ובעבר׳: להת׳ הכלב וכו׳ כשהוציא את לשונו מפני לאות או מפני צמא וכמו״כ האדם כשהוא עיף מאד.

[3]) רק בעברי׳, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) נפלגו הקדמונ׳ במהותו של הנכאת. אונק׳ תרגמו לוטיתא. השבעים στακτή. ריב״ג הביא שני פרושים: שאהבלוט וצנובר. אבל במדרש (מד״ר בראש׳ צא) תרגמו: ונכאת שעוה ולוט מוצטכא. ולזה הסכים ע׳ לֵו במאמרו על הצמחים במחזור המדעים היהודי .Jew. Enc, ערך Plants.

---

a) لَحِتَ b) لَهَثَ

א. **לָט**[1], ש"ז, מ"ר לָטִים,—כמו א. לַהַט: וירם (משה) במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים ויעשו כן חרטמי מצרים בְּלָטֵיהֶם ויחזק לב פרעה (שמות ז כ-כב). ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בְּלָטֵיהֶם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שם ח ב-ג). ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה וכו׳ ויעשו כן החרטמים בְּלָטֵיהֶם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יג-יד).

ב. **לָט**[2], בַּלָּט, תה"פ,—עשה דבר בַּלָּט, בשתיקה, חֶרֶש, heimlich, leise; doucement, secrètement, secretly, gently: ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בַּלָּט לאמר הנה חפץ בך המלך (ש"א יח כב). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בַּלָּט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו (שם כד ד-ה). ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא (רות) בַּלָּט ותגל מרגלתיו ותשכב (רות ג ז).

לטא, ממנו לְטָאָה.

לְטָאָה[3], ש"נ, מ"ר לְטָאוֹת,—שרץ הארץ בע"ח בעל ארבע ידים וארוך הזנב, זריז ונבון, אהב בפרט השמש והמקומות היבשים, Eidechse; lézard; lizard: והאנקה והכח וְהַלְּטָאָה והחמט והתנשמת (ויקר׳ יא ל). — ובתו"מ: ועור האנקה והכח והלטאה והחומט ר׳ יהודה אומר הלטאה כחולדה (חול׳ ט ב). בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם הותזו ראשיהם אעפ"י שמפרכסים טמאין כגון זנב של הלטאה שהיא מפרכסת (אהל׳ א ו).—*זנב הלטאה, כנוי לדבר מועט: שיערו חכמים בכעדשה שכן חומט תחלתו בכעדשה ר׳ יוסי בר"י אומר כזנב הלטאה (חגי׳ יא.). (אותם שלשה כהנים אחד מהם אמר) הגיעני (חלקי מלחם הפנים) כפול (ואחד) אמר הגיעני כזית (ואחד) אמר הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו (של זה האחרון) ומצאו בו שמץ פסול (פסח׳ ג:). — ובספה"א: בשר הלטאה והוא אישטיליאו ממית ולפעמים תפול ביין ותמות בו ותמק המק בשרה ויהיה היין ההוא כסם מות וארס (קאנון ד ו כ ה). — ולהמין הראשון: במערכת הלטאה נראה בריות משונות בתמונותיהן הרבה יתר מאד מאשר במערכת צב השלטי גם בתבנה גויתם וארחות חייהם משונים בעלי המערכה הזאת עד להפליא מהם שוכנים במים ומהם חיים ביבשה יש מגביהים לשבת על העצים ויש אשר בצדם מתוה עור כבנפים ולפי מקומות משכנם השונים ישונה גם גודל גויתם מן התנים הגדול הרובץ בתוך יאורים עד הלטאה הקטנה היושבת בסתר סבכי יערים גו הלטאות הנה בכלל הוא ארוך ודק ועגול אם מעט ואם הרבה ומכוסה באפיקי מגנים גדולים או בשריון קשקשים או בעור מפוצל סביב בעגילים ראשם קצר ומחודד לרוב ונבדל אך מעט מן הצואר פיהם רחב ויש להם עפעפים רובם הולכים על ארבע ורגליהם קצרות עד כי בלכתם דבקה לארץ בטנם לבד באיזו מינים המטפסים הרגלים ארוכות ודקות יותר מהם יש רק בעלי שתי רגלים ויש עוד שאין להם כל רגלים והולכים על גחון כנחש (תוה"ט ג, מפלג׳ הזוחלים).—ויש מהם מינים הרבה: "הלטאה המצרית, "לטאת המים, "לטאה ירקרקה, "לטאה טלואה, וכו׳.

אנקה.—*הברבר.—חמט.—'חרדון.—שממית.—תנשמת.

א. *לָטָה[1], פ"י, לוֹטֶה, לוּטוּת,—לָטָה את פלוני, קלל אותו: לאלה ולשבועה שכל הנשים לוטות בך תגיע ליך בשם שהגיע לפלונית (מד"ר במד׳ ט).

ב. :לָטָה[2], פ"י, עתי׳ יִלְטֶה,—כמו לָהַט: בשוכו טובל ופז יעטה, ויקדש עוד בכתבו, שי הערבים ילטה[3], מנחתו וגסבו אחרי שובו (לסע"ג, עבודה).

לָטִיף[4], ש"ז, —מי שמלטף, נהוג בדבור העברי בא"י, וכבר השתמשו בו גם בעתונים ובספרים.

---

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו, ועי׳ להט. ובתלמ׳ הבדילו בין לטים ולהטים, ואמרו: בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים (סנה׳ סז:).

[2]) עי׳ לאט. ואולי כערב׳ לטa) הסתיר.

[3]) רק בעבר׳. והביא ריב"ג שתרגמוה הקדמוני׳ שאם אברצb) בערב׳, והוא מין שממית גדולה.

a) لطّ b) سام ابرص

---

[1]) בארמ׳ לוט: היינו דאמרי אינשי תהא לוטא ולא תהא לאטה (סנה׳ מט.), לייט רב ואמר מאן דמצערן לא לוקמוה ליה בני (כתו׳ קח.). תרגום אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקר׳ כ ט) אבוהי ואמיה לט קטלא חייב.

[2]) אולי כמו בערב׳ לטיa).—[3]) ובפרוש שם: ילטה כמו ילהט.

[4]) כך בערבי׳ לטיףb), משרש לטףb), ועי׳ הערה

a) لظى b) لطيف

°לְטִיפָה, ש"נ, — כה"פ מן לָטַף, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בעתונים ובספרים.

***לְטִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן לָטַשׁ: המחוסר הגפה טמא והמחוסר לטישה טהור (כלים יד ה). — ובפהמ"א: ובהיות האויר רטוב במטר רטיבות עם לטישה יהיה כמו המראה ובהיות השמש נכחו למעלה ממנו אז תהיה השמש נראית באויר וכו' ותולד ממנו הקשת (רב"ע פלקירלה, המבקש לג.).

***לְטִישׁוּת**, ש"נ, — סגולת דבר מלטש, בטשט' ברק: ויש לו זוהר ולטישות כמו הענן הלבן המקבל לטישות מאור השמש (רבב"ל דולאן, מג"ה, ח"י ד). מפני שהיא בתכלית הזכות והבהירות והלטישות יותר מכל הליחות והמחיצות (בעל הכמים ט).

***לֹטֶם**[1], לוּטֶם, ש"ז, — שם צמח, הוא הצנובר: הוורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית (שבי' ז ו).

°לטף[2], ממנו °לִטּוּף, °לְטִיפָה, °לְטִיפוּת, °לְטַף.

°לָטַף, — קל לא נהוג.

— פע', °לִטֵּף את פלוני, החליק אותו בידיו, ובכלל התנהג כרך, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו כבר בעתונים ובספרים[3].

לטש[4], ממנו לָטַשׁ, *לְטִישָׁה, *לְטִישׁוּת.

לָטַשׁ[5], פ"י, לוֹטֵשׁ, יִלְטוֹשׁ, — א) לָטַשׁ את הברזל, עשה אותו בפטיש באש וכדומ' לתת לו הצורה הראויה ולחדדו: תובל קין לֹטֵשׁ כל חרש נחשת וברזל (בראש' ד כב). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו ואת קרדמו (ש"א יג כ). — ובפרט השחיז וחדד: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג). — וכמו שם, *לוֹטֵשׁ, לוֹטְשִׁים, ואמר בן סירא: כבוד

לערך לָטַף.

[1]) לא נתברר מהותו. רמב"ם אמר: ולוטם נקרא בערב שאה בלוט הוא קשטניא"ם וי"א שהוא נקרא צנובר הוא פינולי"ש. ע"כ. וכך רע"ב ועוד.

[2]) בערב' לטף a), ועי' בהערה להערך.

[3]) עי' לוח לונץ תרס"ד, אחיאסף שנה י, הזמן תרס"ה ב תמוז, השלוח תרס"ה 266.

[4]) במשמ' ששרש זה משמש בעבר' הוא משמש עוד רק בארמ'. בערב' יש השרש לטש b), אך משמש במשמ' אחרת, בענין הכאה והבטה, ואולי מזה נשאר בעברי' המושג לטישת הברזל שעקרו ע"י הכאת הפטיש.

[5]) עי' הערה להשרש.

a) لطف b) لطس

בוחן מעשה לוטש כן שכר למצות רצים (ב"ס גני' לד כו). — ובפהמ"א: המסכה גהלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם, שבת יב ג). — ופעו' °לָטוּשׁ, עצם לָטוּשׁ, כמו מראה וכדומה: היות הירח עצם לטוש בלבד שאינו מאיר אלא מאור השמש (פלת הרמון ה ד). — ובהשאלה, לָטַשׁ את עיניו לדבר, התבונן בו בעיונים חדות, בכונה של איבה וכדומה: אפו טרף וישטמני חרק עלי בשניו צרי ילטוש עיניו לי (איוב יו ט). — °ולָטַשׁ רעיוניו: וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת ענייני יחוד הבורא יתברך ויתעלה (מ' הגדכי, ב"הה). — ב) *טפח בידיו על דבר[1]: זה הכלל תפח (הבצק) תלטוש בצונן (פסח' ג ד). לפי שהעוגה כשמתנפחה עולה למעלה מן המצה ולידי חמץ לא באה לפיכך חייבונו ללוטשה בצונן כדי להמעיט בה הנפיחה והוורת כמה שהיתה (ערוך, ערך לטש ה).

— פע', °לִטֵּשׁ, מְלֻטָּשׁ, מְלוּטָשָׁה, — גוף מלטש, ובהשאלה מליצית: שמצינו בבחינת נבואת אדוננו משה אשר הוא מראה מלוטשת משל ודוגמא ליתר הנביאים כלם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י יג).

לִי, — מלת הגוף למדבר בעדו ליחס שאליו: אמר לי, נתן לי, וכיוצא בזה. — והוספ' לפ"ע, אֵלֶךְ לִי וכדומה: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שה"ש ד ו), ועי' ל'. — *מַה-לִּי כָּךְ, מַה-לִּי כָּךְ, עי' מה. — *לָא לִי, לָא לִי, לַחַשׁ: משמש ושב (לנקבים) ואל תשב והמשמש שכל היושב וממשמש אפילו עושין כשפים באספמיא באין עליו (ואם שכח ויושב ואח"כ משמש תקנתו בשיקום יאמר כך) לא לי לא לי לא תחים ולא התחים לא הני ולא מהני לא הרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא (ברכ' סב.).

לִידָה, — עי' לֵדָה.

א. **לֹיָה**[2], ש"נ, מ"ר לֹיוֹת, — צורת קשוט בבנין וכדומה מחקה על אבן או מתכת בצורת חלזון או לפיפה, Schnecke, Spirale; volute: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות[3] מעשה מורד

[1]) כך בערב' לטש a), ועי' הערה למעלה.

[2]) בערב' לַיָּה b), ועי' הערה לקמן. — [3]) מתרגום השבעים נראה כי היתה להם נוסחה אחרת באלה הכתובים

a) لطس b) لية

(מ"א ז כט). מתחת לכיור הכתפות יצקות מעבר איש ליות (שם ל). ויפתח על הלחת ידתיה ובו' כרובים אריות ותמרת כמער איש וליות סביב (שם לו).

ב. ליה[1], לויה, ש"נ,—לית גוף לגוף, היחס מזה לזה: לדעת מחקרי הגוף והשטח והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל ולוית כל אחד מהם לחבירו וההפרש ביניהם בהתחברם ובהתפרדם (ר"י ברזלוני, פי' יצי' 65).— וכמו תאר, שני דברים לויים יחד, מחברים ודבוקים: ויאמר השר ואיך זה יתכן להיות, הילדות וההכמה לוית, ומי הוא זה ביהודים, אשר ראה הילדות וההכמה רוכבים צמדים (עמנ', מחב' יב).

*ליזה, ש"נ,—בה"מ מן לוז, כמו לוזה: וכולן אם נישאת בו לא תצא שלא להוציא ליזה על בניה (ירוש' יבמ' ג ה.).

ליח, ליחה,—עי' לח, לחה.

*ליך, ליך,—מלת הגוף לנוכחת, כמו לך: אנשי יהודה היו כותבין (את תהוי יושבת בביתי וכו') עד שידצו היורשין ליתן ליך כתובתיך (כתוב' ד יב). אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש ליך מזונות ואם אין את אצלינו אין ליך מזונות (שם יב יג). ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל דוא (גיט' ד א). המוציא את אשתו משום אילונית וכו' נישאת לאחר והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה אמר ר"י אומר לה שתיקותיך יפה ליך מדיבוריך (שם ח). מספר כתובתה נלמד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליך (עדי' א יב). האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך (תמור' ו ב). הבעל שאמר אין כאן שבועה לא אמר כלום וקן שאמר סופר ליך בטל ליך לא אמר כלום (ידוב' גזיר ד נג.). לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). לא יאמר אדם לאשתו הרי כתובתיך מונחת ליך על השלחן (כתוב' פא:). אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ליך (נדר' כ:). אמר לה (ר"ש בן חלפתא לבתו) בתי הניפי עלי במניפה ואני אתן ליך כברין דנרד (ב"מ פו.). הרי את מקודשת לי ע"מ שאין ליך עלי שאר כסות ועונה (שם נד.). לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה אמרה לו מה אתה נותן לי אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטים דיי (מד"ר שמות כד). שכל הנשים לוטות כך הגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם במד' ט). הלך ואמר לאשתו אומר ליך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שגרי לו אותה טבעת (שם כ). פותחת ומוציאה כתובתה וקוראת ורואה בכתובתה כך וכך חופות אני עושה כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך (שם היכ', זכור עניי). מה ליך לשחק עם פלוני מה ליך לדבר עמו אם דכרה עד עכשיו מותרת לביתה (תנחומא נשא ד). אמר לה ירמיה דומה מבתך למכתו של איוב וכו' לאיוב השלכתי לתוך האשפה וליך עשיתי אשפה של זבל וכו' לאיוב כפלתי בניו ובנותיו וליך אני עתיד לכפול בנייך ובנותייך לאיוב כפלתי כספו וזהבו וליך אני עתיד לעשות כן (פסיק' רבתי כו).—ובמצ.י כסהס"א: ההזירי לנו הכתובה ששלמנו ליך שנשואיך נשואי טעות (הלכ' פסוק', קדוש'). מעשה באחת שכתבה נכסיה כולן וקנו מסנה באת לפני רב הונא אמר לה מה אעשה ליך שלא הקנית כמו שמקנין בני אדם (שם). בלשון הזה משביעין אותה שלא נתן ליך בעליך בצנעא כספים (תשו' הגא', גני', JQR XX, 107). והוא הדין באומר לזונה הא ליך דבר זה והבעלי לפלוני הישראלי (רמב"ם, אסורי מזבח ד י). אמר לה קיים ליך ומופר ליך וכו' אמר לה קיים ליך היום הרי זה קיים לעולם (שם, נדר' יג כב). ואמרתי לה לאמה תקחי ליך השני גרוש' הללו את עוזי בעד מוהר בתך (בו"ת פרי הארץ, אה"ע ג).

*ליבי,—צורה קדומה של מלת הגוף לנכחת, כמו ליך: לא יאמר אדם לאשתו בשבת מופר ליבי בטיל ליבי כדרך שאומר לה בחול (נדר' עז:).—ובהרכבה

אז תרגמו לא את המלים אלא הענין כמו שנדמה להם. חכמי התלמוד אמרו: באיש המעורה בלויה שלו (יומ' נד:). ריב"ג אמר: ומנ הד'א אלמעני ענדי ליות מעשה מורד ותפשירה אלתצאקאת ואתצאלאת יעני אנ תלכ אלצור כאנת קאהמה עלי שטוח מבשוטה מלתצקה בהא, ע"כ, וכעבר': ומן הענין הזה אצלי ליות מעשה מורד פרוש חבורים ודבוקים ר"ל כי הצורות ההן היו עומדות על משטחים פשוטים מחוברים אליהם ודבקים בהם. וכן רד"ק, והחדשים במשמ' זר ועטרה. והנה כבר ברר קיטל (Kittel, Stud. z. hebr. Arch. 220), כי הקשוט שהיה נהוג כבר בימים הקדומים ההם בבנינים היה בצורת לולב וחלזון, וכך גם על המרכבה שנמצאה בקפרוס. והנה השם ליה a) בערב' משמש ממש כמשמ' זו ומתורגם בהמלון הערבי-הצרפתי שנדפס בבירות, בצרפתי' volute, והוא הוא הקשוט חלזוני הצורה.

[1]) לפי פרוש התלמוד והמפרשים של המלה ליה הקודמת במשמ' חבור, עי' הערה הקודמת.

---

a) لَيَّة

עב הי, היליכי, עי' ערך היליכי ובהערה שם. — ועם ש, *שליכי, כמו שלך: אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוחין (ב"מ סח:). ראו מה נרר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואתגור בצילצול שליכי (מנח' קט:). ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית (תול' ו.). א"ר חמא בר"ח נתנבאת ולא ידעה מה נתנבאת הליכי שליכי הוא (מד"ר במות א).

ליל[1]), מסנו ליל, ליל, לילה, *לילי.

ליל[2]), ב"ז, סמי' ליל, מ"ר *לילים, סמי' *לילי, — הזמן מאחרי שקיעת החמה ועד זריחתה למחרתו, שאין השמש מאיר לארץ ולדרים עליה, Nacht; nuit; night: ליל שמרים הוא ליי' להוציאם מארץ מצרים (במות יב מב). שיתי כליל צלך בתוך צהרים (ישע' יו ג). השיר יהיה לכם בליל התקדש חג (בס ל כט). —*ומ"ר בסמי': מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (סוכ' ב ו). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח (נדר' ח ה). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו (ירוש' ר"ה ב גת.). ויו"ט של עצרת ויו"ט הראשון של פסח ולילו (סופרים כ ט). —ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (הגר' מגתס ב"ס לתסדאי). — ואמר הפיטן: ואתה פסחת כהצי ליל על פסחים, באכלם זבחי פסחים, ובעצם היום הוצאתם שמחים (ר"א קליר, ב פסח, בעבר מכות). —והמשורר אמר: הכל היום נסיעה ותניה וכל ליל מלון עיפת כאיה, וכל בקר נרד ישחק בביתי יערב מנרר עיני בבכיה (ר"ש הנגיד, הכל היום). ואל תתנו פוגת ליין כליליכם (הוא, עליכם). לאם במרבר נחיתו בצל חסדך כסיתו סכתה בענן, ומליל וקרתו ומשמש וחמתו בצל שדי יתלונן (ר"י הלוי, יום נתית). ליל כבושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיך יחסר הברברת (הוא, עין גדיבה). וליל בואך השבתיו לי כמו מלאכי ועם בעת בואם בעכרה, כפרעה ליל אשר טבע בים סוף כמו המן ביום נתלה בקורה (ר"י תריזי, תתכמ' ו). — *ורמיון לשחרות: עד נבקעו משחור טוריו (של השיר) שחרים וכן חוברו כהתחברות אפל באשמרת, טוריו כליל ועניניו כשחר כמו עלמה בער שערה לחיה מסתרת (ר"י הלוי, עין גדיבה). —ובהשאלה, כנוי לשערות שחורות: ושלה כוכביו כרועה ישלח על פני שרה עדריו, ובראות מרכבות יומם יסופון ואיש יפרדו מעל חבריו, וליל קדקדו ימשח במו טל לפני כי יגלח שעריו (ראב"ג, כבורב ען). שמש בפניך וליל הפרשי על זהרו עבי קוצותיך, משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (ר"י הלוי, מה לך). —*שם לבו כליל, נמלא תוגה ואבל: ותני להייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בככרות יגונים יקלו הזירונים, והיי אחות לתנים ורעיה לבנות יענים, וכליל לבך שיתי וקררות לבשי ואט לכי (הוא, ירושלם הלגתי). —וכנוי מליצי לזמן הצרות, הרריפות, הסבלות והבערות: הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גז הליל השמש האירה, הקיצה שא עינך אנה ואנה, וזמנך ומקומך אנא הכירה (יל"ג, הקיצה עמי).

ליל, ב"ז, —כמו ליל: כי בליל שדר ער מואב נדמה כי בליל שדר קיר מואב נרמה (ישע' יט א). שמר מה מליל (בס כא יא). —ואמר הפיטן: במו (כלולב ואתרוג) להלל, בזמר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוצ' א סכות, אקחה בראבון). יום יחלה חרר לזמן סחר, יעל עלי לב כי סוף ליל שחר (ר"י אבן גיאת, את מתזה). ועם נדבות בני אבות קוראי שמע ישראל, רצה ניבם מהל חוכם מעביר יום ומביא ליל (ר"י בן זבדא, רלו כפר).

לילה[1]), ב"ז, בהפס' לילה, מ"ר לילות, — כמו ליל: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ה). ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה (בס יד). את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (בס יו). עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (בס ח כב). ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (בס כ ג). ארבעים יום וארבעים לילה (במות לד כח). אתא בקר וגם לילה (ישע' כא יב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (בס כט ז). נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (ירמ' לא לד). שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). והיה יום אחד הוא יודע ליי' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ז). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). תשת

[1]) שרש שמי קדום, ולא נתברר עקר משמעתו.
[2]) משתף לכל לשונ' השמיות, בארמית לילא, בערב' ליל a).

a) نيل

[1]) מלעיל, וההא הנוספה היא סי' הפעול הקדום,

חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם קד כ). חצות לילה אקום להודות לך (שם קיט סב). בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה (שם לא טו). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יג). — בלילה, בלילה: ולמשל ביום ובלילה (בראש' א יח). הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה (שם לא מ). וילן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות יב יב). כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה (ישע' כח יט). קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה (ירמ' ו ה). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (שם לו ל). קמי רני בלילה [1]) לראש אשמרות (איכ' ב יט). את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל' קלו ח-ט). צעקתי בלילה נגדך (שם פח ב). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). לא יכבה בלילה [1]) נרה (משלי לא יח). את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ' ט יט). גם בלילה לא שכב לבו (קהל' ב כג).—ולילה[2]), במשמ' בלילה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו (שמות יב ל). וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד' יא ט). ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו (שם כב כ). כי בחדש האביב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה (דבר' טז א). ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה (יהוש' ח ג). ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שופט' ט לב). ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג (שם כ ה). נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם (ש"א יד לו). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך (ירמ' לט ד). ואקום לילה אני ואנשים מעט עמו (נחמ' ב יב).—ובפרט יומם ולילה: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כב). ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שם יג כא). כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שופט' ו כז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה (נחמ' ד ג).—לילה ויומם: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש"א כה טז). לילה ויומם לא תכבה (ישע' לד י). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה (ירמ' יד יז). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). לילה ויום אצרנה (ישע' כז ג). שלשת ימים לילה ויום (אסת' ד טז).—הלילה, במשמ' זה הלילה: איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (בראש' יט ה). לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד' כב ח). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל (יהוש' ב ב). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). אל תלן הלילה בערבות המדבר (ש"ב יז טז). כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים (רות א יב). ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (שם ג יג). — ועם כל"ם: יומם יפגשו חשך ובלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהל' יט ג). שמר מה מלילה (ישע' כא יא).—ומ"ר: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש"א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (ישע' כא ח). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי (שה"ש ג א). איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שם ח). להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהל' צב ג). ברכו את יי' כל עבדי יי' העמדים בבית יי' בלילות (שם קלד א). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג).—וכתו"מ כמו במקרא: מזכירין יציאת מצרים בלילות וכו' ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות (ברכ' א ה). התן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון (שם ב ה). מה נשתנה הלילה הזה (של פסח) מכל הלילות (פסח' י ד). ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות (זבח' ה ג). היום הולך אחר הלילה (חול' ה ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה עד קרות הגבר (תוספתא פסח' י יב). שלא הוסיף לה (על כתובתה) אלא בשביל חיבת לילה הראשון (ירוש' כתוב' ה כט ג). אל תצא יחידי בלילה (פסח' קיב:). גיהנם שדומה ללילה (יבמ' קט:). צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה הכמה יונית (מנח' צט:).

ובסו בערב' לילא' a).—[1]) כך הקרי, והכתיב בליל. — [2]) עי' הערה להערך.

a) ليلا

ובקדשים לילה הולך אחר היום (חול' פג.). כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו (תמיד לב:). לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון (נדה יו:). כימי הו דוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים וזרחה החמה (מד"ר ויקר' לה).—ובל"נ: לפי ששינת העצרת ערבה והלילה קצרה (מד"ר בה"ב, פבטתי). — ובסמי' ״לֵילַת: ולי ריע ושכתו סרוחה בלי הועיל לאין קצה ותכלה, תדמה לי ללילת הסתיו כי ארוכה היא וקרה ואפילה (מבה דרעי, לקו"ק לה).— ואמר הפיטן: אז רוב נסים הפלאת בלילה, בראש אשמורות זה הלילה, גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה (ר' ינאי, אז רוב נסים, ליל פסח).—״לֵילוֹת שחורים: וביום י"ב ממנו (מן קאנון א') מתחזק הקור והוא תחלת הלילות השחורות והם ארבעים לילה עשרים מהחדש הזה ועשרים מהחדש הבא אחריו (ר"א בר"ח הנשיא, העבור ג ט).—*ובהשאלה לזמן של צרות: אמרו ישראל לישעיה רבינו ישעיה מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להן המתינו לי עד שנשאל כיון ששאל חזר אצלו וכו' אמר להן לא כשאתם סבורים אלא בוקר לצדיקים ולילה לרשעים בוקר לישראל ולילה לאוה"ע (ירוש' תענ' א כד.).—*וכנוי למלאך: א"ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם (במלחמתו עם המלכים) לילה שמו (סנה' צו.).—*וכנוי למלאך הממונה על ההריון: אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני (נדה יו:). —״בְּנוֹת לַיְלָה, עי' ערך ״בַּת לַיְלָה.

*אגרת בת מחלת. — אשמורה. — אשמרת. — בֹּקר. - חֲצות. - חֹשֶׁך. - ״יקיצה. - יָרֵח. - ישן. - כוכבים. - לְבָנָה. - לילית. — לין. - מלון. - מלונה. - *עמוד השחר. - ערב. - *שחרית. - שֵׁנָה.

״לֵילִי, ת"ז, נ"ק' לֵילִית, מ"ר לֵילִיִּים, לֵילִיּוֹת, — של הלילה: וממנה (קדחת) נושנת וממנה בלתי נושנת ומהן ליליית ומהן יומיית (קאנון ד א א). והקדחות הארוכות הסתויות והליליות (בס א ב ב יא). הירח ונוגה ומאדים ליליות ושמש וצדק ושבתאי יומיות וכוכב שותף בשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים, משפטי הכוכב' ג).

לִילִית[1], ש"נ, — א) שם שֵׁדָה נקבה, שבנת במדברות ויש לה כנפים ומעופפת בלילות ואוחזת בני אדם ובפרט ילדים, Lilit: ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח (ישע' לד יג-יד).— ובתו"מ: אסור לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית (שבת קנא:). מגדלת שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה (ערוב' ק:). מעשה בסימוני באחת שהפילה דמות לילית ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ולד הוא אלא שיש לו כנפים (נדה כד:).—ומ"ר *לִילִין: כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ערוב' יח:). וזו (הכת) שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופים ורוחות ושידים ולילין (סנה' קט.). — ובספה"א: וינחשו העם בכשפיה ויתברכו בה ותהי להם המלכה יאגיה ללילית (יוסיפון א ג). וכשברא הקב"ה אדם הראשון יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה אמרה היא איני שוכבת למטה והוא אומר איני שוכב למטה אלא למעלה שאת ראויה למטה ואני למעלה א"ל שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה ולא היו שומעין זל"ז כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם[1] (א"ב בן ס"ס ת). וכן

[1]) באשור' לִיל, לִילִת. והיא רוח נקב' מעופפת בלילות ואוחזת את האדם ונכנסת בגופו ובבשרו ומתליאה אותו. ואררת לילית, הבת לילית, היא באה לאדם כשהוא ישן בלילה ומעוררת בו תאוה אך אינה נותנת לו למלא תאותו. והיו להבבלים הרבה השבעות ולחשים לגרש את לילית מתוך גוף האדם ובשרו. בארמ': אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיט אקופיה דשורא דמחוזא (ב"ב עג.). ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד (תרגום איוב ה יח). ואסליק יתיה קוב"ה על תיות ברא וכו' ועל שידין ועל רוחין ועל לילין (תרגום שני, אסת' א ג).—ובזהר: והאי ערוה איהי לילית אמא דערב רב (זהר, בראשי'). כמה נשין בנערותך דאינון נעמה אגרת לילית (שם, משפטי'). ורא איהו לילית אימא דשדין (שם, פקודי). ונמצאו בהפירות בבבל כלי חרס כתובות על שוליהם ורפנותיהם השבעות ללילית, ופרסמן התופר האנגלי לאיארד, וזו נוסח' אחת מהן: הדין גיטא לשידין ולרוחין וכו' ולילית א ריבטלון מן בהרן דוך וכו' שליטא רבה דליליתה משבענא עלכי וכו' ליליתה בת כרתה הדורני ליליתה וכו' שליט על שידין עלי ליליתא הא בת ביקבלון הא הא כטלית יתכון מינה ומן ביתה דבהרן דוך וכו' כמא דכתבין שידין גיטין ויהבין לנשיהון ותוב לא הדרין עליהון שקול גיטיכון וקבילו כתבתכון ופוקו וברחו ועיריקו ואיזלו מן ביתה דבהרן דוך (D. Chwolson CJH 18).— ואמר ר"ש פרחון: פי' צורה תגדל מן הרוח כמו שיגדל סלמנדרא מן האש. ע"ב. וי"א שנקראה כך ע"ש לילה, מפני שהיא בפרט שרת הלילה, אך קצת קשה להניח גזרה בזאת בזמן קדום.—[1]) ומספרת האגדה עוד: עמד

הלילית שאוכלת בשר האדם ומוצצת דמו מחמת תחבולות מעשה שטנים ומשיחות שיש להן ונכשחות ומעופפות בעופות לעיני בני האדם (ר״י הדסי, האשכל ס). גם לילית אם השדים והרוחות הנזכרה בכמה מקומות בתלמוד ומדרשות (המזג׳ לרב״ט פלקיירה ה ג). והנה הקליפה הקשה היא לילית והיא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגים לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לאבדון וכו׳ ויש להש לזה לגרש הלילית מהמטה ולהוציא גשמות קדושות (עמה״מ, תיקו׳ התבו׳ יח). מפני שלילית יש לה שליטה בילדים שיוצאים מהבועל לאור הנר או עם אשתו ערומה או בזמן שאסור לבעול כל אותם הילדים שיוצאים מאלו הנזכרים יש יכולת ללילית להרגם בכל זמן שהיא רוצה מפני שנמסרו בידה וזהו סוד ששוחקים הילדים בשהם קטנים מלילית ששוחקת עמהם ובזמן שהילד הוא קטן וישן או בליל ראשי הדשים שאז שוחקת לילית עמהם אז טוב לאביו או לאמו וכו׳ להכות בחוטמו באצבע וכו׳ והוא טוב מאד מפני שביד לילית להרגם ברצונה (כס, קינה דו״ה יה). ויש להלילית הזאת ארבע עשרה עתים רעים ושמות רעים (כס ל). כי לילית הרשעה בשראתה גודל קלקולו נתגברה בקליפותיה והיתה באה בעל ברחו של אדם ומתחממת ממנו ומולידה ממנו כמה שדין (כס מט). האחד הוא אשמדאי מלך השדים והנקיבה המיוחדת לנקודה זו שמה לילית הזקנה ואשמדאי זה הממונה תחתיו משתמש גם כן כרות אחרת ושמה לילית זעירתא בראשונה אלא שהראשונה נקראת זקנה וזו נקראת זעירתא (כס, עולם הבריאה׳ ג). בהיותם עתידים היהודים

לכמה מיני הויות בנקודות ובאותיות בלילית הבחורה והזקנה ובאשמדאי ובמחלת אחות גביות (הגר׳ אחוז, ר״י דלמדיגו). והנה העבירות נעשות על ידי פתויי סמאל ולילית אלא שסמאל היותר רוחני הוא מבלבל השכל וגורם שיאמין האדם שאין בזה חטא וביוצא כאופן שאינו מאמין בתורת ה׳ ובהכביה ולילית שאינה כל כך רוחנית היא מפתה האדם אל המעשה (אמונ׳ חכמים כד). לחש הוא על לילית הרשעה לדחותה מן המטה בשעת הזיווג עם אשתו כי תמיד היא מבקשת להמצא שם בשעת הזיווג כדי שיהיה לה אחיזה בולד המתהוה ע״י הזיווג ההוא (לקך אמת על הזהר, ויקר׳). וכל השדין ורוחין ולילין שנבראו בערב שבת בין השמשות היו בן הטפין של אדם הראשון ששמש ביבי החול וכו׳ ואותה הכתה הנקראת לילין הם מלאים שערות מראשם ועד רגליהם (עמה״מ, קינה דו״ה ל). המנובלים שבל הבוריהם מלאים שדים ולילים (אילס, כתב ג׳ לזרת).—ואמר המשורר: תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה, כאלו הזמן השק בלילית ומאהבה שלהק לה תשורה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).—ואמר המליץ: אשמדאי וסיעתו ארי נוהם ודוב שוקק לביא וליש מהם ובר גורין, ושם אשתו לילית, תהפך ידה וזנו של ים והשלולית, בת מטרד בן טמיון, ושם שני בניו בהלון ובלין (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סב).— ומ״ר ליליות: אילן היה נמצא עליו כטיפי שעוה וכו׳ ורצה אחד לקוץ האילן אמר לו החכם הזהר שלא תמית את נפשך וכו׳ כי ליליות בתוועדות שם עליו (ספ׳ חסידי׳ תתרסב). — ב) ״שם עוף מה[1]), ואמר המשורר: וקול זמיר לילית קאת מדבר וינשופים, פה יתנו קולם והעורב עם כוס וקפוד ועטלפים (רע״פ, מתק בפתים 75).

לימון[2]), ש״ז, מ״ר לימונים, — פרי עץ דומה לאתרוג ויש בו מיץ חמץ, Zitrone;-ron; lemon ויטה המזון אל החמוצים וכו׳ מי הבוסר ומי לימון ומי רמון והכבושים העשויים בחומץ (קאנון ד א ד ז). לימון

אדם בתפלה לפני קונו ואמר רבש״ע אשה שנתת לי ברחה ממני מיד שגר הקב״ה שלשה מלאכים הללו (סנוי, סנסנוי, סמנגלף) אחריה להחזירה אמר להם הקב״ה אם תרצה להזור מוטב ואם לאו תקבל על עצמה שימותו מבניה בכל יום מאה בנים ועזבו אותה והלכו אחריה והשיגוה בתוך הים במים עזים שעתידין המצריים למות שם וספרוה דבר יי׳ ולא רצתה להזור אמרו לה אנו נטביעך בים אמרה להם הניהוני שלא נבראתי אלא להחליש התינוקות כשהן משמנה ימים מיום שיולד אשלוט בו אם היה זכר ואם נקבה מיום ילדותה עד עשרים יום ובששמעו דבריה הפצירו לקחתה נשבעת להם בשם אל חי וקיים שבל זמן שאני רואה אתכם או שמכם או תבניתכם בקמיע לא אשלוט באותו התינוק וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום לפיכך מתים בכל יום מאה מן השדים ולכך אנו כותבים שמותם (של ג׳ המלאכים) בקמיע של נערים קטנים ורואה אותם וזוכרת השבועה ומתרפא הילד (כס).

— [1]) לפי דעת קצת מפרשים גם מהקדמונים וגם מהחדשים, כי הכונה בהשם לילית שבמקרא היא לעוף מעופות הלילה.

[2]) משק׳ קיטור. ונזכר בא״ב של בן סירא לימוניא: תפוחים תאנים שקמים אתרוגין ענבים ספרגלים אגסים בטנים פלפלין ולימוניא. בערב׳ לימונ a), ולקוח מפרסי׳, ואומרים כי עקרו בלשון הודית לימו, ובסנסקרית גימבוקו.

a) ليمون

קר קובין ויהוק האצטומכא ויועיל בכל ענין שיאכלוהו (מ׳ אנדכי, ב״א ה). ואחר השתיה תאכל מעט מהלימון (דקך יברה, בע׳ הסגול). הרואה אתרוג (בחלום) נעשה הדר לפני קונו וכו׳ האוכל לימון יבא לידי עניות (ר״ב אגאוני, פתרון חלומ׳ ב ב ג).

לין, ממנו לִין, *לִינָה.

לין, פ״ע, עתי׳ אָלִין, יָלִין, וַיָּלֶן, תָּלֶן, יָלִינוּ תָּלִינוּ, נָלִינָה, — כמו לון: היש בית אביך מקום לנו לָלִין (בראש׳ כד כג). סורו נא אל בית עבדכם וְלִינוּ ורחצו רגליכם וכו׳ לא כי ברחוב נָלִין (שם יט ב) וַיָּלִינוּ ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני (שם כד נד). ויאכלו לחם וַיָּלִינוּ בהר (שם לא נד). ויפגע במקום וַיָּלֶן שם כי בא השמש (שם כח יא). וַיָּלֶן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויאמר אליהם לִינוּ פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד׳ כב ח). ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל וַיָּלִנוּ שם טרם יעברו (יהוש׳ ג א). והנחתם אותם במלון אשר תָּלִינוּ בו הלילה (שם ד ג). ויבאו המחנה וַיָּלִינוּ במחנה (שם ו יא). וַיָּלֶן יהושע בלילה ההוא בתוך העם (שם ח ט). ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא וְלִין ויטב לבך וכו׳ וישב וַיָּלֶן שם וישכם בבקר וכו׳ ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לִינוּ נא הנה הנות היום לִין פה וכו׳ לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת וְנָלִין בה (שפט׳ יט ו-יא). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו׳ רק ברחוב אל תָּלַן[1]) (שם כ). אם יָלִין איש אתך הלילה (ש״ב יט ח). ויבא שם אל המערה וַיָּלֶן שם (מ״א יט ט). לִינִי הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (רות ג יג). אל אשר תלכי אלך ובאשר תָּלִינִי אָלִין עמך עמי ואלהיך אלהי (שם א יז). צרור המר דודי לי בין שדי יָלִין (שה״ש א יג). לכה דודי נצא השדה נָלִינָה בכפרים נשכימה לכרמים (שם ז יב-יג). ביער בערב תָּלִינוּ ארחות דדנים (ישע׳ כא יג). באו לִינוּ בשקים משרתי אלהי (יואל א יג). היושבים בקברים ובנצורים יָלִינוּ (ישע׳ סה ד). הנה ארחיק נדד אָלִין במדבר (תהל׳ נה ח). ושבע יָלִין בל יפקד רע (משלי יט כג). בחוץ לא יָלִין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). איש ונערו יָלִינוּ בתוך ירושלם (נחמ׳ ד טז). וסביבות בית האלהים יָלִינוּ (דה״א ט כז).—ובתו״מ: ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם (אבות ה ה). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (עירוב׳ נב.). הרועים וכו׳ ושומרי פירות בזמן שדרכן ללין בעיר הרי הן כאנשי העיר בזמן שדרכן ללין בשדה יש להן אלפים (אמה) לכל רוח (שם נג.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (כריתות ח.).—ובהמה: היאבה רים עבדך אם יָלִין על אבוסך (איוב לט ט).—ודברים לא בע״ח: ולא יָלִין חלב חגי עד בקר (שמות כג יח). לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא יָלִין לבקר זבח חג הפסח (שם לד כה). ולא יָלִין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ טז ד).—ובמשמ׳ שהה זמן במקום, נמצא שם: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק יָלִין בה ועתה מרצחים (ישע׳ א כא). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תָּלִין בקרבך מחשבות אונך (ירמ׳ ד יד). ואף אמנם שגיתי אתי תָּלִין משוגתי (איוב יט ד). נפשו בטוב תָּלִין וזרעו יירש ארץ (תהל׳ כה יג). אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תָּלִין (משלי טו לא).—והעין לָנָה בדבר, שהתה, התבוננה לדבר: אם לא התלים עמדי ובהמרותם תָּלַן[1]) עיני (איוב יז ב).

***לִינָה**, ש״נ, מ״ר לִינוֹת, — שה״פ מן לִין: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר וכו׳ לן נותנים לו פרנסת לינה (פאה ח ז). שנתרשל (משה) בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו (מכי׳ יתרו א). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה וכו׳ אמר (המלך) ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עלי עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר׳ שנג). השוכר את החמור לרכוב עליו וכו׳ חמר נותן עליה שעורים ותבן ומזונותיו עד שמגיע ללינה (תוספתא ב״מ ז יא). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). אמר הקב״ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה (חול׳ נא:). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד״ר במד׳ יב).—ודברים לא בע״ח: שאין הלינה פוסלת בידים (ירוש׳ יומ׳ ב לט ג). אין הלינה פוסלת בכיור (שם). מים שנתמלאו לקידוש ידים ורגלים נפסלין בלינה (שם סוכ׳ ד נד ד). מי סוטה נפסלין בלינה (שם סוט׳ כ יח.).

***לִיף**[2]), ש״ז, מ״ר לִיפִים, לִיפוֹת,—פתילים דקים, בפרט בבשר אברי בע״ח וכדומה, Faser ; fibre:

---

[1]) לפי דעת המדקדקים במקום תָּלִין.

—[1]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) כבר הביא ר״ת מלה זו מתוך הלשון הערב׳

והמושך (הכח המושך ביחס להמזון) נברא למשוך המזון המועיל ויפעל זה בליפי האבר אשר הם בו הולכים בארך והמחזיק נברא להחזיק המזון המועיל וכו׳ וזה יעשה בליף ההולך באלכסון (קאנון א א ו ג). וגגה הפניטי (של האזן) מוצע בליפים לובשים ליפי העצב השומע (שם ג ד א). העצב והמיתר והקשור וכו׳ והם נעדרי הדם וכשתתיבם ימתו וישובו פתילים וליפים הולכים באורך לבד מה שיהיה מהקשורים קשה מאד שהוא אי אפשר שימותו ויתך עד שישוב ליפים ופתילים (פרקי משה א). אומר גלינוס שהוא מושך בליף ההולך באורך וכו׳ והליף ההולך באורך הוא עוזר המשיכה (נסמך המלאה מקום).—ומ״ר ליפות: וע״כ חשב הבורא בחכמתו להועילו עובי ומתיחה ויכתת הגשם המחבר ממנו ומהקשרים ליפות וכו׳ ואעפ״י שהליפות יבואו מארבע מקומות וכו׳ וכשיתקבצו הליפות מאלה מציק הפה ובולט אותו לחוץ (קאנון א א ב א). והתועלת בבריאת העצם הזה (בהגרון) שהוא הצמחה וסמיכה יצמחו ממנו ליפות עצלי הגרון (שם שם יא). והעצל המחושב על אחד ארוג מליפות באלכסון (שם יו).

א.**ליץ**, ממנו א. ליִן.

א.**ליִץ**,— כמו לוץ: אם ללצים הוא יָלִיץ ולענוים יתן חן (משלי ג לד).

ב.**ליץ**[1]), ממנו ב.ליִץ.

ב.**ליִץ**[2]), פ״י, עתי׳ יָלִיץ,—א) לִיץ משפט וכדומ׳, הטהו, קלקל אותו: עד בליעל יָלִיץ[3]) משפט ופי רשעים יבלע און (משלי יט כח).—ב) לִיץ אנשים, הרחיקם זה מזה, עשה ביניהם פרוד, מחלקת וכדומ׳: אולים יָלִיץ[4]) אשם ובין ישרים רצון (שם יד ט).

ג.*‏**ליִץ**, ב״ז, מ״ר לִיצִים,—הלִיצִים שבפקעת, כל אחת מכריכות החוטים של הפקעת: הליצין[1]) שבפקעת מצטרפין זה עם זה ופושין מזה לזה (תוספתא נגע׳ ה י).

ד.*‏**ליִץ**[2]),—קל לא נהוג.

—הפע׳, הֵלִיץ, הֱלַצְתִּי, הֵלִיצוּ, לְהָלִין,—הֵלִיץ עליו, הפך כזכותו, דבר עליו טובות: ואלו היינו יכולין להליץ על עניננו במלה אחת שכוללת אלו המדות בבת אחת כמו שכולל אותן השכל וכו׳ היינו מליצים בה עליו (חו״ה, היחוד י). וזהו הנראה מדברי הרב ודעתו בזה כפי מה שהליצו בעדו מפרשי ספרו וגעור הרב בזה מאותו מאמר שזכרתי (ר״י אברבנאל, ברא׳ א). והפרוש הזה עם כל מה שהלצתי בעדו אינו נכון (הנ״ל, ויחי). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי ואין מי שיאמר לו מה שאמר הוא עלי (שבט יהודה ו). יוציאו הנשמות לפני כסא להליץ ולהשפיט (הרוקח, הלכ׳ ר״ה רב). הנה כי גם שרב זכות ר׳ מאיר עם כל זה היה לו מעיר לעזור מה שהליץ עליו ד׳ אילא בעולם הזה אך אין ספק כי לא היה שוה לו מה שהליץ עליו אלו היה ר׳ מאיר משולל זכות לגמרי (ר״מ אלשיך, איוב כו ב). — ואמר הפיטן: טרח משאם הוגד לו שאת, ישרם להליץ תלוי ראש לשאת, כפרס פץ הת לאמים משאת (ר״א קליר, זכות זכור, אז מאז). ודוי בתהן יאיצו, ושוכני עפר יקיצו, ומראש הרים יליצו (הנ״ל, מוס׳ יוה״כ, יום מימים). דברי נכוחות לרעיך להליץ עבורך אף תצפצפי להרים קול הדריך (ר׳ מאיר הדרשן, ציון נפירת).

*‏**לֵיצָן**[3]), לֵיצָן, לייצן, ב״ז, מ״ר לֵיצָנִים, — מי שטבעו להתלוצץ: אין דור שאין בו ליצנים מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל הלונותיו של דוד

לתרגם בת מיב: ויש שפירשוהו נבארא שהוא ליף בלשון ישמעאל (ר״ח בכת ל:).

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ לוץ, אך המליצה דחוקה ואינה טבעית, ולכן יותר נראה לפרש לפי הענין. וכן בערבי׳ ליץ a) משמש במשמ׳ זו: לאצ יליצ ליצא חאד ואלשי אזאע׳ה או חרכה לינתזע׳ה, ע״כ,—ובעבר׳: ליצ התרחק ונטה מן, ולאץ את הדבר הסירו ממקומו או הניעהו כדי שיעתק ממקומו.—[4]) גם יליץ זה פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ לוץ, וגם כאן אין המליצה טבעיה, ולכן נראה גם כאן לפרש לפי הענין ולפי ההקבלה הנגדית של הסוגר. ושמוש הפעל בלשון הערב׳, במשמ׳ ההרחק מדבר, מסיע לפרוש זה.

[1]) בנוסח׳ תליצין חליצין, אך כבר הגיה הגר״א הליצין, ופרש החוטין הכרוכין על הפקעת. וקצת דומה לזה השם הערבי וצילה a) לפקעת בכלל.

[2]) פעל נגזר מן השֵם מֵלִיץ, ששרשו הוא מלץ, ועי׳ הערה שם.

[3]) בגמ׳ בארמ׳: פגע ביה (בר׳ יוסא) חד ליצן ויהב ליה פורקדל הד (ירוש׳ כרכ׳ כ ה ג). שמעון בן שטח היו ידיו חמומות אתא סיעת ליצנין אמרי הבו עצה ניסהוד על בריה וניקטליגיה (שם סנה׳ ו נג.). אל תדור בשכבציב משום דליצני הוו (פסח׳ קיב:).

---

a) لبص

a) وصيلة

ואומרים לו דוד איטת יבנה ביהמ"ק (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו וכו׳ (מד"ר שמות נא). היה משה עושה במשכן והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה שורה על ידי בן עמרם (שם שם). אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר׳ מאיר דורש והיה אותו האיש ליצן אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר׳ מאיר (שם דבר׳ ה). אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל בוראנו וברא את העולם וכו׳ מכאן שהיה ליצן (מדר׳ תהל׳ א). — ובספה"א: לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה (רב"י בראש׳ כה יט). לקח טלית של צדיק אחד ונתן לליצן להתעטף והלבין פני הצדיק וקללו אותו צדיק (ספ׳ חסידים תתקמד). לעון הלייצן מי שהוא לץ במה פוגם וצריך תשובה גדולה (דרך ישרה, בע׳ תשובה). היה ליצן גדול מופלג וכו׳ פער פיו לבלי חק והבליע בהם תמיד דברי התול ושחוק (ר"י עמדין, גת דרוכה). לגרום שחוק לאנשים כדרך הליצנים היושבים בסוד משחקים (שם). — ואמר המליץ: כי המלבין פני חבירו, לפי מה שכתב בעל התוספת בספרו, היא התלבנות פנים, ומעשה הצחוק שיעשוהו הליצנים, שיעשו כלי להשתעשע בו, וכו׳ ויכין הצד המלא סלת לצדו, והוא לא ידע כי בא אידו, ורוחו בקרבו נבקה, והליצן יצוהו לפחת בו בחוזקה, והריק יפה על מקום הקמח, והליצן קורא הנני מביא את עבדי צמח (עמנ׳, מחב׳ כב).

*לֵיצָנוּת[1], ש"נ, — סגולת מי שהוא ליצן: קשה היא הליצנות שתחילתה ייסורין וסופן כלייה (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (מד"ר במד׳ ז). מה השמן הזה בום מלא אינו מורוף בשאר כל המשקים כך דברי תורה אין מזרופין בדברי ליצנות (שם שה"ש, לריח שמניך). שני בני אדם נתנבאו על הליצנות ואלו הן שלמה וישעיה שלמה אמר ולצים לצון חמדו להם וישעיה אמר ועתה אל תתלוצצו (פסיק׳ דר"כ יג). אשריי אם לא ישבתי במושבו של נחש של ליצנות (מדר׳ תהל׳ א). אל תהדור במושב לצים מפני שהם עסוקים בליצנות (פרקי רבנו הקדוש ה). שכל אדם שיש בו ליצנות אין דנין בגיהנם תחילה אלא הוא (מדר׳ א"ב דר"ע ג).

[1]) בארמית ליצנותא: משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא (פסח׳ קיג:). אמר רב נחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשריא (מגי׳ כה:). דהוה מפליא ליצנותא (ע"ז מד.).

— ובספה"א: וזה שאינו באחד מאלו (לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א) במה יתעסק אם לא בליצנות (רב"י קדוש׳ מא.). מפני שהליצנות מושך להם כשירגילו בו (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי א). אחר שספר בשבח בת הצדיקים בא לזכור בת הליצים והיא הליצנות (שם ג). הליצנות הוא אבי הקלון הנלוז, אחוז בחבלי בוז, כי הליצנות מעברת המורא, וארח להכרה (מגלת ני הזיון מלכ בנימין). הליצנות נחלק לחמשה חלקים האחד איש הנותן דופי בבני אדם וכו׳ (ארח׳ צדיקי׳, בשע׳ השתיקה). כך היה זריז ושגור בפיו דברי ליצנות והתול לגרום שחוק לאנשים (ר"י עמדין, גת דרוכה). — ואמר המשורר: בזמירי ליצנות תקנה לך בוז וגנות לבן אמרתי לך את מכרם לא תכרה (רע"פ, מתק שפתים 60).

א.לַיִשׁ[1], ש"ז, מ"ר לְיָשִׁים, — שם נרדף עם אֲרִי, אַרְיֵה, Löwe; lion: בארץ צרה וצוקה לביא וָלַיִשׁ מהם אפעה ושרף מעופף (ישע׳ ל ו). לַיִשׁ גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ל ל). לַיִשׁ אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד יא). — ומ"ר: והפליג במאמר הזה (כבתוב ליש אובד מבלי טרף) שספר הלישים בספור הזה מפני שחזקתם תהיה אז גדולה יותר (ריב"ג, שרש תעה). — ואמר המשורר: היה לעשות רצונו עז בנמר וקל בצבי וגבור כלישים (ר"י הלוי, התגדף). ובלם כפירי נפשים, מהפירי לישים, למלחמות מזמות תמושים ונגשים (ר"י חריזי, תחכמ׳ עז). — ובנק׳ לְיִשָׁה, בהשאלה מליצית: הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה, לישה ולא טרף רחליה שועה ושונא את נבליה (ר"ב הנגיד, הנה יחידתי). — והשתמשו קצת החדשים בשם זה ביחוד למין החתול הגדול המדברי בעור מנמר, Leopard: החתול היערי שחל וכו׳ אריה ליש (ליעאפארד) נמר (בבי"ע ג, הודו). בלבים ותתולים ממינים שונים שועלים קטנים החופר אריה נמר ליש שחל (שם א, אפריקה). ליש משבנו באפריקה קטן קצת מהנמר ועורו יפה ממנו כי הוא כטבעו מצוייר פצלות פצלות (להב׳ למודים א ו).

ב.*לַיִשׁ[2], ש"ז, — בצק: הלייש והשמן והדבש בליש זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היתה בריותו של מן (ספרי במד׳ פט).

[1]) בערב׳ לית׳[a]), והוא השם השמי הקדום לבע"ח זה, משרש לית במשמ׳ גבורה, ואח"כ תפסו שמות אחרים את מקומו בדבור הרגיל והוא נשאר רק שם מליצי.

[2]) מן לוש, כמו דַיִשׁ מן דוש.

a) ليث

***לִישָׁה**, נ"נ, — בה"פ מן לוש: כל המנחות נלושות בפושרין וכו' וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (מנח' ה ג). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (בם יא ב). חביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים (בם ג). הלש והמקטף והעורך וכו' חייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (ירוש' שבת ז י:). סידורו (של לחם הפנים) דוחה את השבת לא לישתו ולא עריכתו דוחין את השבת (בם סנה' י כט.).

לְךָ, נוכ', כהפס' ולנק' לָךְ, — מלת הגוף מורה יחס שאליו: נתן לְךָ, אמר לְךָ. —*יש לְךָ, אין לְךָ, במשמ' יש בעולם, אין בעולם: יש לך קשרים שאין חייבים עליהן כקשר הגמלים וכקשר הספנין (שבת יה ב). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח (מכי' כלה). ר"מ אומר בשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו וכו' (גיט' צ.). אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום (אבות ד ג). אין לך בכל השבטים שקצר ימים פחות מיוסף ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי (סעו"ר ג). אין לך מר בקישות אלא תוכו (ירוש' תרומ' ג מב.). שאין לך חביב בתורה יותר מספרים הנשרפים (בם ה מג ד). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה (ספרי כרכ' נב:). אין לך נאה בישיבה אלא זקן (תני' יד.). אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו (זבח' מו.). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן (מד"ר במות מ). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומה בפני עצמה (בם ויקר' טו). אין לך מנוול ומשוקץ ומשונה בשור בשעה שאוכל עשב (בם זות, וזאת לפנים). — ובסה"מ א: אין לך שמחדד השכל במוסר והבנה (מכת' הפנינ', בער החכמה). — ופעל אחרין: אין לך צריך כוונה אלא ג' פסוקים הראשונים בלבד (ירוש' ברכ' ב ד.). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד (בם ערל' א ס ג). —*לְךָ, לטובתך, כנגוד לְעָלֶיךָ לרעתך: ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות ותנות דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך (חו"ה, תכנון הנפ' ג). —*לְךָ, במשמ' אצלך: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר' א ה). —*מֵהֵילָךְ, עי' מה.

***לִכְאוֹרָה**[1], — תה"פ, כמשמ' לפי הנראה בסקירה ראשונה, שטחית, חיצונית, scheinbar en apparence; apparently: לפי שלכאורה משמע במנחות פרק הקומץ את המנחה לאכול דבר שאין דרכו לאכול שרם שמלהו אינו אסור אלא מדרבנן (רבנ"א, תולדת הבית הארוך ד ד). וחרש שאמרו חז"ל בכל מקום זהו שאינו מדבר ואינו שומע ולכאורת נראה שאם הוא מדבר ואינו שומע שכשר להעיד אבל הרמב"ם כתב אחד חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר (טוחו"מ לה יב). כי בדבר הזה נראה לכאורה שנחלקו עליו ר' מאיר ור' יוסי במס' מעשר שני עם כל זה ביהושע י"ר כתוב בברור שלא עלו להם לשם נחלה (כלמי הגבולים יט). ר"ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו' ולכאורה אלו שני דברים סותרים זה את זה אבל כי העיין שפיר ראה תראה שניהם אמת (הקד' בל"ה). אשר מכל זה לכאורה יראה וקרוב להאמין ומסתבר שבדור הארץ תוכו נתמלא מים (נחמ' וגשים סה). (האיש) אשר יקרא ויזכור הכל יגיע למדרגה קרובה לכאורה לשלמה בן דוד (ר"א מודינא, לב האריה א ה). ובזה יובן מ"ש ביוסף דוקא שהיה יפת תואר ויפה מראה ולכאורה מה יתרון מעלת היופי באיש ובפרט באיש צדיק וטוב כיוסף אך הענין הוא משום שיוסף היה בבחי' יסוד שהוא המשפיע הכל וכו' (מאמ' יקרי', גני' הכסף ט). והעיקר הוא לכונו בריקוד אל סוף כונת הנועת הניגון והוא עושה שלימות השמחה שבו ואף שלכאורה הריקוד בלא ניגון אינו כלום והניגון ישנו בלא ריקוד אבל מ"מ ע"י הריקוד נשלם יותר שמחת הנפש (בם, כרכ' התגים נח).

לבד[2], מִמֶּנּוּ לְבַד, לְבָה, מִלְּבַדֶּת, *הִתְלַבְּדוּת.

לְבַד, פ"י, לְבַד, לְבַדְּתִי, לְבַדֵּנוּ, לְבַדָּה, לְבַדּוֹ, אֱלַבֵּד, יְלַבֵּד, יְלַבְּדוּ, יְלַבֵּדוּ, לַבְּדוּ, לַבְּדָה, לְבַדּוּהָ, לְבַדָה, לְבַדְנִי, לְלַבְּדָה, יְלַבְּדָה, יְלַבְּדֵנוּ, יְלַבְּדֶנָה, תְּלַבְּדוּ, יְלַבְּדֵנוּ,

[1] כגמ' בסגנון ארמי: לכאורה בשמואל רהיטא כי מעיינת בה הילכתא כוותיה דרב (כתוב' נד.).

[2] רק עוד בארמ' במשמ' זו. בערב' משמש פעל לבדa) במשמ' אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'.

a) لبد

ילכדה, ילכדוה,—א) לכד עיר, כבש אותה ותפס אותה בכח מלחמה וכדומה, eine Stadt einnehmen capturer;-ture: וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה וכו׳ ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם (במד׳ לב לט-מא). ויצא סיחן לקראתנו וכו׳ ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו ונלכד את כל עריו (דבר׳ ב לב-לד). רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (בס לה). והאורב קם מהרה ממקומו וכו׳ ויבאו העיר וילכדוה וכו׳ ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי (יהוש׳ ח יט-כא). כי לכד יהושע את העי ויחרימה (בס י א). ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה וילכדה עתניאל בן קנז (בס יה יו-יז). וילכד יהודה את עזה ואת גבולה (בפט׳ א יח). וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את עיר המלוכה וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עיר המים ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה ויאסף דוד את כל העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה (ש״ב יב כו-כט). וילחם באשדוד וילכדה (ישע׳ כ א). הנה הסללות באו העיר ללכדה (ירמ׳ לב כד). והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (בס לד כב). וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (דני׳ יא יה). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (משלי יו לב).—ואת מעברות הנהר, המים וכדומ׳: וילכדו את מעברות הירדן למואב ולא נתנו איש לעבר (בפט׳ ג כח). ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים וילכדו את המים (בס ז כד).—ולכד את האדם, הבהמה, תפסם: ואת כל המלכים הא״ה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת (יהוש׳ י מב). וירדף אחריהם וילכד את שני מלכי מדין (בפט׳ ח יב). וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו (בס יד). וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים (בס יה ד). — ובמלכדת, ברשת: היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד (עמו׳ ג ה). הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). ברשתו אשר טמן תלכדו (תהל׳ נה ח), לכד חכמים בערמם (איוב ה יג).—והיה טורפת את טרפה: היתן כפיר קולו ממעונתו בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד).— ובהשא״ה, לכד את המלוכה וכדומה, לקחה, נתחזק בה: ושאול לכד את המלוכה על ישראל (ש״א יד מז). — והעונות לכדו את החוטא, בסבת עונותיו נפל: עוונותיו ילכדנו

את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך (משלי ה כב). — ואמר המשורר: וזכרתי אלהי ואחרים לנגדי יזכרו אל באשמא, ואמרתי אמת כזה וכזה עונות ילכדו נפש אשמה (ר״ב הגגיה, הכבל). — והגורל את האדם, נפל עליו: ונקרבתם בבקר (להגורל) לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי׳ יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי׳ תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי׳ יקרב לגברים (יהוש׳ ז יד). — ובתלמ׳ בהשאלה, פיו לכדו, ע״י דבור פיו נתפס: בשלשה מקומות לכדו פיו לאותו רשע (סוט׳ מב:).—ופעו׳ לכוד, במשמ׳ העקרית, ואמר הפיטן: שרים לכודים הוציא משערים, תת כתאנים השוערים, לעולל את הנשארים (ר״א קליר, איכה אכפתו). לקוחים לדכר אתם עזות, לתת להם בחפת אחוות, לכודים כצפרים האחוזות, לו חכמו ישכילו זאת (רבב״ג, יי׳ מה אדם). בתוגת עגיות ואלמנות היות כאשה מאישה גרושה, לכודה במוקש פתלתל ועקש נשואת סבל מעונה בכל (ר״י הגוי, בגוך, וכו׳).

—נפע׳, נלכד, נלכדה, נלכדת, נלכדת, נלכדו, נלכדו, ילכד, וילכד, תלכד, ילכדו, ילכדו, ילכדון,—נלכדה העיר, לכדוה: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך (מ״א יו יח). בשנת שש לחזקיה וכו׳ נלכדה שמרון (מ״ב יח י). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח). גם את (מואב) תלכדי (בס מח ז). הבישה נלכדה קריתים (בס א). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד (בס נ ט). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (בס כד). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים (זכר׳ יד ב).—והאנשים: כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה (ירמ׳ נא נו). רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בשחיתותם (איכ׳ ד כ). — ובפח: והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע׳ כד יח). כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים (ירמ׳ ו יא). ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהל׳ ט יו). — ובהשאלה, נלכד בגאונו וכדומ׳: חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם (תהל׳ נט יג). צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (משלי יא ו). ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ח). טוב לפני האלהים ימלט ממנה (מן האשה) והוטא ילכד בה (קהל׳ ז כו). — ונלכד בגורל, שהגורל נפל עליו: וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה וכו׳ ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי ויקרב את ביתו

לגברים וַיִּלָּכֵד עכן (יהוש׳ ז יו-יח). ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל (להגורל) וַיִּלָּכֵד שבט בנימן ויקרב את שבט בנימן למשפחתו וַתִּלָּכֵד משפחת המטרי וַיִּלָּכֵד שאול בן קיש (ש״א י כ כא). ויאמר שאול אל יו׳ אלהי ישראל הבה תמים וַיִּלָּכֵד יונתן וכו׳ ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וַיִּלָּכֵד יונתן (שם יד מא-מב).

—הִתְפ׳, הִתְלַכֵּד, יִתְלַכְּדוּ, יִתְלַכָּדוּ, — הִתְלַכְּדוּ, נתאחדו ונתחברו יחד, המים שנגלדו: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יִתְלַכָּדוּ (איוב לח ל).—וקשקשי הלויתן וכדומה: אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יִתְלַכְּדוּ ולא יתפרדו (שם מא ח-ט).

לֶכֶד, ש״ז, בהפס׳ לָכֶד,— דבר שבו נלכד אדם: כי יו׳ יהיה בכסלך ושמר רגלך מִלָּכֶד (משלי ג כו).

לְכָה,—כמו לְךָ: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו וּלְכָה אפוא מה אעשה בני (בראש׳ כז לז). למה זה אתה רץ בני וּלְכָה אין בשורה מצאת (ש״ב יח כב). כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לְכָה קצין תהיה לנו (ישע׳ ג ו).

*לִכְלוּךְ, לַכְלוּךְ, ש״ז,—שה״פ מן לִכְלֵךְ: לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ושרף הלח ולכלוכי[1] צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן (מקוא׳ ט ד). לכלוכי שמרים שבכים שבצלוחית והמוך שבשירים ושבזוג (תוספתא שם ו יח). (האשה שאסרה קונם הנאת קישוט עלי) אם לא אתקשט כנפט לכלוך הוא (יבמ׳ פ:). אמר לו הקב״ה אל תירא אברם וכו׳ לא בא ברגליך לכלוך בדבר זה (פדר״א כז). אדם שהיתה לו זיעה גדולה ועלה הלכלוך והצואה עליו ונעשה כמו גלד על עורו (ערוך, ערך גלד). — ואמר הפיטן: לכלוך דם נדה ופתחה אשר שם פרי מגדיך לדמיונה הדר ועליה ופרוזדור (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אדכרה). חציצת חפיפת לכלוך שרץ הלח, טבילת טהרת צנור מיסיך יקלח (ר״ב הבבלי, בניה׳ ער״ה, אב נרהם).— ובהשאלה במוסריות, לִכְלוּךְ הנפש: שאינם מבינים בתוצאותם (של שמות הקדש) ובסודותם וכו׳ מהעדר ההכנה ולכלוך הנפש (יב״ר מקגדיה, מגרף לחכמה ח). וכ״ש בהצטרפם הלכלוכים הנפשיים שלא תשכון השכינה בינינו (שם טו).—וכמו לחלוח: לכלובי פירות והכוחל שחוץ מן העין הרי אלו חוצצין (תוספתא מקוא׳ ו ט). כל דבר שיש בו ליכלוך משקה (ירוש׳ ברכ׳ ח יב.). כל מה שהירדן מכנים לי״ב חדש הוא (הלויתן) עושה גמיעה אחת שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ויש בהם ליכלוך פה ר׳ הונא בשם ר״י אמר אין בו כדי לכלוך פה (מד״ר במד׳ כא).

*לִכְלוּכִית, ש״נ, — כמו לִכְלוּךְ: (איש אחד אמר לאשתו) קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן וכו׳ שמא רגליה נאות רחבות כשל אווז שמא שמה נאה לכלוכית שמה אמר להן יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:). הקב״ה מפקידין לו הבריות טפה של לכלובית בחשאי והקב״ה מחזיר להם נפשות משובחות שלמות בפרהסיא (מד״ר ויקר׳ יד).

*לִכְלֵךְ, פ״י,—עשהו מלכלך, לא נקי, beschmutzen, salir; to soil: למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל וכו׳ לחפות לו חלוק והוא לא חיפת לו חלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו (תוספתא ברכ׳ ז יח). אם אתה נותן כלי זהב באף חזיר הוא מלכלכו בטיט וצואה (ילקוט משלי יא). דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד (רש״י ויקר׳ ו ד). — ואמר הפיטן: נבלת תמימים בלי מומים היו שוממים אללי לי, סחוב והשלך ערום ללכלך אויה לי (מנח׳ בר׳ מכיר, אבל אעורר).— ובהשאלה: שלכלך (מנשה) מעשיו כחוטין ממעשים רעים (מד״ר רות, ויאמר לה), ת״ח אם הולך אצל זונה ומקלקל עמה מלכלך את תורתו (ילקוט משלי יא).

—פע׳, *לֻכְלַךְ, מְלֻכְלָךְ, מלוכלך,—שעשו אותו לא נקי, beschmutzt; sali; soiled: יכול יהיו אוכלים (את המן) מטונף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד׳ פט). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש (תוספתא שבת יו יט). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא (ברכ׳ ד.). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו׳ כפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (שם קנג.). שאפילו סדינין שלה מלובלבין

---

[1] בכ״י פתחה לַכ-, למד פתוחה.

ברם (נדה ה.). כטיפה המלוכלכת על פי הדר (בכת קמד: כרית׳ יג.). לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל היה בעל הגינה רץ אחריו א״ל מה בידך א״ל אין בידי כלום א״ל והרי ידיך מלוכלכות (מד״ר כרא׳ כב). בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים (בס סה). שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא דירין (בס ויקר׳ כו).—ואמר המליץ: עצור ברחם מטונף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים ותבלים, לראות עמל והבלים (תוכח׳ לר׳ בחיי, כרכי נפשי).— ומראה מלֻכלֶכת, לא זַכָּה: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו׳ ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת (מד״ר ויקר׳ א).—וכהשאלה, מלֻכלך במומים: יפה קורים אותה לכלובית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:). —ובעֲברות: רמ״ח אברים באדם הזה והאוזן אחד מהם וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים (מד״ר במות כז). כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב״ה ואינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה (בס כב). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב״ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב״ה מזכה את עולמו (פסיק׳ רבתי מ). — וכמו מלהלה: קנה שהתקינו להיות בורק הזיתין ביצר היה יודע אם מלוכלך במשקה בידוע שנגמרה מלאכת המעטן (ירוש׳ בבת יז טו:).

—נתפ׳, *נִתְלַכְלֵךְ,—נעשה מלֻכלך: השופך את המים בר״ה וכו׳ אם נתלכלכו בליו חייב (ירוש׳ ב״ק ג ג). העשה הזאת מתלכלכת וחוזרה ומתלבנת (מד״ר במות כג). (יריעה) זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת (בס בה״ב, נהגי קלד). כל הפירות (אם) נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם חתה מהם לאכלם אבל האגוז אם נופל ומתלכלך מרחיצו ואוכלו (פסיק׳ רבתי יא).—ובסהמ״א: הזב שיצא בכים שלו חייב מפני שאין דרך כים זה להוציאו אלא בדרך הזאת ואעפ״י שאינו צריך לגוף ההוצאה אלא כדי שלא יתלכלכו בגדיו (רמב״ם, שבת יט כב). מי שראה קרי בזמן הזה ביוה״כ אם לח הוא מקנח במפה ודיו ואם יבש הוא או שנתלכלך רוחץ מקומות המלוכלכין בלבד ומתפלל (הוא, בכית׳ עבור ג ג). רם יהיה זובה בבשרה ונתלכלך השוכב עמה (ר״א הקרקי, ג״ע, טמא׳ וטהר׳ ו). — ובהשאלה, נִתְלַכְלֵךְ בעברות: עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יוה״כ ויש לו במה יכפר (מד״ר כרא׳ סה). אמר (משה) שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה אמר לו הקב״ה אל תירא כולם השלימו כצדק (בס במד׳ יט). כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן בא יום הכפורים ומכפר עליהן (בס בה״ב, אחות לגו). ברח דודי מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות (בס, ברח דודי). — ונתלכלך בטמאה: אמר (יעקב) שמא כשהייתי בבית לבן הטמא נתלכלכתי בטומאה (מד״ר אסת׳, ויהי אומן).

לָכֵן[1], — מלת הטעם, א) להורות הסבה שבגללה נעשה הדבר, deshalb, deswegen; pour cela, à cause de cela; therefore.—ותבוא אחרי דבר הסבה וכפרט אחרי המלה יען, יַעַן-לָכֵן: ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך (ברא׳ ל יה). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי לכן אמר לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שמות ו ה-ו). ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל וכו׳ ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום (בס כה יא-יב). ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם ויאמר גדעון לכן בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שפט׳ ח ז). ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לכן לא אוסיף להושיע אתכם (בס י יג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי לכן נאם יי׳ אלהי ישראל אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם יי׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש״א ב כט-ל). כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (בס יג-יד). ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה (בס כז ו). ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך לכן

---

[1]) בערב׳ לכנ a) וגם לאכנ b), במשמ׳ אך, אבל.

a) لكن b) لاكن

 לכן

הנני מביא רעה אל בית ירבעם (מ"א יד ע׳י). כה אמר
יי׳ יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי
עקרון המבלי אין אלהים בישראל לדרוש בדברו לָכֵן
המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות
(מ"ב א טז). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר
ציון קנאת יי׳ תעשה זאת לָכֵן כה אמר יי׳ אל מלך
אשור לא יבוא אל העיר הזאת (בס יט לא-לב). יען אשר
עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ ויחטא
גם את יהודה בגלוליו לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל
הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (בס כא יא-יב).
יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לָכֵן הנני אספך על
אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום (בס כב יט-כ). שריך
סוררים וחברי גנבים וכו׳ יתום לא ישפטו וריב אלמנה
לא יבוא אליהם לָכֵן נאם האדון יי׳ צבאות אביר ישראל
הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע׳ א כג-כד). הוי
משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם
והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי׳
לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו לָכֵן גלה עמי מבלי
דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא לָכֵן הרחיבה
שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (בס ה יא יד). מצדיקי
רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו לָכֵן כאכל
קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה
ופרחם כאבק יעלה (בס כג-כד). שמעו נא בית דוד
המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לָכֵן
יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן
וקראת שמו עמנו אל (בס ז יג-יד). יען כי מאס העם
הזה את מי השלח ההלכים לאט וכו׳ וְלָכֵן הנה אדני
מעלה עליהם את מי הנהר העצומים (בס ח ו-ז). שמענו
גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו
לָכֵן ייליל מואב למואב כלה ייליל (בס טז ו-ז). כי אמרתם
כרתנו ברית את מות וכו׳ כי שמנו כזב מחסנו ובשקר
נסתרנו לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳
(בס כח יה-יו). ויאמר ארני יען כי נגש העם הזה בפיו
ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות
אנשים מלמדה לָכֵן הנני יוסף להפליא את העם הזה
הפלא ופלא (בס כט יג-יד). ומצרים הבל וריק יעזרו
לָכֵן קראתי לזאת רהב הם שבת (בס ל ז). אשר אמרו
לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו
חלקות וכו׳ השביתו מפנינו את קדוש ישראל לָכֵן כה
אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק
ונלוז ותשענו עליו לָכֵן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל
נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה

בס י-יג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה
תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על
הגבעה ולָכֵן יחכה יי׳ לחננכם וְלָכֵן ירום לרחמכם כי אלהי
משפט יי׳ (בס יז-יח). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן
והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל לָכֵן
אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הוש׳ ב י-יא).
ויעשו להם מסכה וכו׳ עגלים ישקון לָכֵן יהיו כענן
בקר וכטל משכים הלך (בס יג ב-ג). בך נמצאו פשעי
ישראל לָכֵן תתני שלוחים על מורשה גת (מיכ׳ א יג-
יד). הוי חשבי און ופעלי רע וכו׳ ועשקו גבר וביתו
ואיש ונחלתו לָכֵן כה אמר יי׳ הנני חשב על המשפחה
הזאת רעה (בס ב א-ג). אמר שדוד נשדנו חלק עמי
ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק לָכֵן לא יהיה
לך משליך חבל בגורל בקהל יי׳ (בס ד-ה). כה אמר
יי׳ על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו
שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה לָכֵן
לילה לכם מחזון ותשכה לכם מקסם (בס ג ה-ו). ראשיה
בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו
ועל יי׳ ישענו לאמר הלוא יי׳ בקרבנו לא תבוא עלינו
רעה לָכֵן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה
(בס יא-יב). האצרים חמס ושד בארמנותיהם לָכֵן כה אמר
ארני יי׳ צר וסביב הארץ והורד ממך עזך (עמו׳ ג י-יא).
הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו
כאוד מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יי׳ לָכֵן כה
אעשה לך (בס ד יא-יב). שנאו בשער מוכיח ודבר
תמים יתעבו לָכֵן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו
ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם וכו׳ כי ידעתי
רבים פשעיכם וכו׳ לָכֵן המשכיל בעת ההיא ידם כי
עת רעה היא וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות אדני
בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (בס ה י-
טז). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא
נחלו על שבר יוסף לָכֵן עתה יגלו בראש גלים וסר
מרזח סרוחים (בס ו ו-ז). אתה אמר לא תנבא על ישראל
ולא תטיף על בית ישחק לָכֵן כה אמר יי׳ אשתך בעיר
תזנה ובניך ובנתיך בחרב יפלו (בס ז יו-יז). שמעתי
חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו
על גבולם לָכֵן חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל
כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ח-ט).
אכן השכימו השחיתו כל עלילותם לָכֵן חכו לי נאם
יי׳ ליום קומי לעד (בס ג ז-ח). הכהנים לא אמרו איה
יי׳ וכו׳ והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועלו הלכו
לָכֵן עד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמ׳

כ ח-ט). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (שם ה יג-יד). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לָכֵן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו וכו׳ כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה וכו׳ ויאמרו לא נלך וכו׳ ויאמרו לא נקשיב לָכֵן שמעו הגוים וכו׳ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו וכו׳ עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי לָכֵן כה אמר יי׳ הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (שם ו יח-כא). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הבעסני וכו׳ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה (שם ז יח-כ). ובנו במות התפת וכו׳ אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (שם לא-לג). הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת מה להם לָכֵן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים (שם ח ט-י). מאנו דעת אותי נאם יי׳ לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ה-ו). וילכו אחרי שררות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם יג-יד). הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם לָכֵן כה אמר יי׳ הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא י-יא). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ על אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימתו ברעב ושארית לא תהיה להם (שם יא יט-כג). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה לָכֵן כה אמר יי׳ שאלו נא בגוים מי שמע באלה (שם יח יב-יג). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם לָכֵן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב (שם כ-כא). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וכו׳ ועל המרוצה לעשות לָכֵן כה אמר יי׳ אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה

לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות (שם כב ז-ח). הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם יי׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם (שם כג א-ב). כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי׳ לָכֵן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (שם יא-יב). יען אמרתם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח עליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לָכֵן הנני ונשיתי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני (שם לח-לט). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון וכו׳ והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה (שם כה ז-ט). ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שלחך יי׳ ואתה הבטחת את העם הזה על שקר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני משלחך מעל פני האדמה (שם כח טו-טז). יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו ולא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה (שם כט לא-לב). הנה אני יי׳ אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים (שם לב כז-כח). ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו וכו׳ ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות לָכֵן כה אמר יי׳ אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יי׳ אל החרב אל הדבר ואל הרעב (שם לד טז-יז). והעם הזה לא שמעו אלי לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו (שם לה טז-יז). כה אמר יי׳ אתה שרפת את המגלה הזאת וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד (שם לו כט-ל). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת וכו׳ כי ארץ מצרים נבוא וכו׳ ושם נשב ועתה לָכֵן שמעו דבר יי׳ שארית יהודה כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל אם אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (שם מב יג-טז). ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה (שם מד י-יא). והדברנה

בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם לָכֵן שמעו דבר יי׳ כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יי׳ אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה (בם מד כה-כו). שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וכו׳ על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ושלחתי לו צעים וצעהו (בם מח יא-יב). לבני עמון כה אמר יי׳ הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה (בם מט א-ב). כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני לָכֵן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (בם יט-כ). איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי לָכֵן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (בם כה-כו). שה פזורה ישראל וכו׳ עצמו נבוכדראצר מלך בבל לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור (בם נ יז-יח). חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו לָכֵן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח (בם לח-לט). חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם לָכֵן כה אמר יי׳ הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (בם נא לה-לו). באו זרים על מקדשי בית יי׳ לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יאנק חלל (בם נא-נב). כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכו׳ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק׳ ה ו-ח). יען כל תועבתיך לָכֵן אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם (בם ט-י). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לָכֵן אמר אליהם כה אמר אדני יי׳ לא תמשך עוד (בם יב כז-כח). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולהחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו הרע להחיתו לָכֵן שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד והצלתי את עמי מידכן (בם יג כב-כג). נזרו מעלי בגלוליהם כלם לָכֵן אמר אל בית ישראל כה אמר אדני יי׳ שובו והשיבו מעל גלוליכם (בם יד ה-ו). הנה לאיש נתן (עין הגפן) לאכלה וכו׳ ויחר ונעשה עוד למלאכה לָכֵן כה אמר אדני יי׳ כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (בם יה ד-ו). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך לָכֵן זונה שמעי דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ יען השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ וכדמי בניך אשר נתת להם לָכֵן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם (בם טז לד-לז). ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני וכו׳ לָכֵן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יי׳ (בם יח כט-ל). יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לָכֵן תצא חרבי מתערת אל כל בשר (בם כא ט). יען היות כלכם לסגים לָכֵן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (בם כב יט). כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה לָכֵן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם (בם כג ח-ט). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל לָכֵן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (בם כה ו-ז). יען תתך את לבבך כלב אלהים לָכֵן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך (בם כח ו-ז). יען אמר יאר לי ואני עשיתי לָכֵן הנני אליך ואל יאריך (בם כט ט-י). יען היות צאני לבז וכו׳ ואת צאני לא רעו לָכֵן הרעים שמעו דבר יי׳ (בם לד ח-ט). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ לָכֵן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך ודם ירדפך (בם לה ה-ו). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לָכֵן אדם לא תאכלי עוד (בם לו יג-יד). את קבעת כוס התרעלה שתית מצית וכו׳ לָכֵן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין כה אמר אדניך יי׳ ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה (ישע׳ נא יז-כב). ועתה מה לי פה נאם יי׳ כי לקח עמי חנם וכו׳ ותמיד כל היום שמי מנאץ לָכֵן ידע עמי שמי לָכֵן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (בם נב ה-ו). כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יי׳ (זכר׳ א יד-יו). בעמל אנוש אינימו ואם אדם לא ינגעו לָכֵן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל׳ עג ה-ו). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר וכו׳ הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו לָכֵן שמע יי׳ ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (בם עח יט-כא). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט לָכֵן

אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני (איוב לב ט-י). כי אמר (איוב) לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול (שם לד ט-י). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה לכן יראוהו אנשים (שם לז כג-כד).—ב) כמו אך, אבל, מכל מקום[1], doch; cependant; nevertheless: ויאמר קין אל יי' גדול עוני מנשוא הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני ויאמר לו יי' לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם יי' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש' ד יג-טו). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד (שפט' יא ז-ח). כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ לכן כה אמר אדני יי' צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאשור (ישע' י כג-כד). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם יי' לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש' ב יה-יו). ואם חי יי' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וכו' לבלתי שמע אלי והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת וכו' לכן הנה ימים באים נאם יי' ולא יאמר עוד חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים (שם טז יב-יד). מה תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (שם ל יה-יו). כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם ואסתר פני מהם לכן כה אמר אדני יי' עתה אשיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי (יחזק' לט כד-כה). —ג) במשמ' אם כן: ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים (ש"א כח א-ב).—ד) כמו באמת: מה תיטבי דרכך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדתי את דרכיך (ירמ' ב לג).

לבש[2]), ממנו שם העיר לביש.

—[1]) כמו בערב' לכנ, עי' הערה הקודמת.
[2]) לפידעת החכמים כמו בערב' לכת' a), במשמ' הכהו בשוט, וגם אבן מבריק בתוך הגבס וגם לבן מבהיק.

a) لكث

***לְבֶשׁ**[1]), לֶגֶשׁ, ש"ז,—מין אשוח, רב השרף ועלול לשרפה, Pinus halepensis: אין מדליקין לא בלבש ולא בחוסן ולא בבלך ולא בפתילת האידן (שבת כ א). — ובהרחבה להליפים הרבים שתחת קלפת כל האילנות: מגזעו (של הארז) יעשו תרן ומן הלבש כרי הגמל ומרכבים לרכש (יל"ג, גרן האטד).

לֶבֶת,— מקור מן הָלַךְ, עי' שם.—והוסיפה, לֶבֶת המעים, שלשול: כל מחלה אשר תהיה מרוב לבת המעים או מרוב הילוך דם (אסף, כ"י מינכן 125).

לֻלָאָה, לֻלָאוֹת,—עי' לֻלָה.

לֻלָה[2]), ש"נ, מ"ר לֻלָאוֹת, כמי' לֻלָאוֹת,— כעין עניבה עשויה מפתילים להכנים בה קרס לחבר שתי יריעות וכדומ', Schleife; anse; loop: ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכו' חמשים ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים ללאת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הללאת אשה אל אחתה ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים (שמות כו ד-ו). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן וכו' ועשית חמשים ללאת על שפת היריעה האחת וכו' ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בללאת וחברת את האהל (שם ז-יא). — ובלשו"מ ובספ"א: הרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים ונראין קרסין בלולאות בכוכבים ברקיע (שבת צט.). כמו מעיל וכו' שיש לו בית ראש ועוטה לו הלובשו ויש לו לולאות וקרסים שמחברן והוא כמו מלבוש (ר"ח שם קכ:). וכשנועלין האנפליא יש לה לולאות ומחברין אותן לולאות כאמצע השוק (ערוך, ערך תכך). קושרת אשה מפתחי חלוק היינו הקרסים והלולאות שמדבקת הבגד בצוארה ופעמים שאין לה קרסים אלא ציצין יוצאין מבגד עצמו וקושרת אותן (שם, בככה). כלי עור שיש לו לולאות ושנצות כגון סנדל עימקי וכים של שנצות וכו' הואיל וההדיוט

[1]) כך גרסת רוב הספרים, ובערוך לגש. ופרשו בגמ' ירוש' לוגשא, ובבבלי: שובא דארזא,' והוסיפו בעמרניתא דאית ביה.
[2]) לא נתברר מקור השם וצורת היחיד שלו. הקדמונ' סברו שהוא מן שרש לול, ואמר ריב"ג כי היחיד שלו הוא במו"ב לול והאלף יתרה. רד"ק בהשרשים לא אמר בפרוש מהו היחיד. רוב החדשים סוברים כי היחיד הוא לוּלִי, והוא במקום לולו. אך אין הכרע לזה, ולכן יותר נראית דעת ראב"ע שהחליט כי היחיד הוא לולה: היו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולה, ובא תחת הא"ף הא (ראב"ע שמות לו יב).

יכול במהרה להכנים השנצות בלולאות ויחזור כלי קיבול כשהיה (רמב"ם, כלים ז ט). הלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו כלולאות שיעור הוטין עשר אצבעות (שם כח ה). מפני שהוא כבסכין והם לולאות וצריך לכוין הלולאות כנגד היתדות שבבותל (ראב"ד על הרמב"ם, שבת כב לב). —ואמר המשורר במליצה: כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר לולאות הבין וקרסו (ראב"ע, כתר מהל'). ואהל היקר הוכר ולולאות תהלות הוכאו כהם קרסים (רמב"ע, הלית מה). ומשכן כין אשר יד אל פרשו כתוך קרסי וממי לולאותיו, ולי לשון כעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (ר"י חריזי, תחכמ' יו).

ללה, — עי' ללת.

ללת[1], — בהדבור הרה ללת, תאר לאשה שמלאו ימי הריונה ללדת: וכלתו (של עלי) אשת פינחס הרה ללת[2] ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט).

למד[1], במ׳: לָמַד, לִמֵּד, מְלַמֵּד, מְלֻמָּד, תַּלְמִיד, *לַמָּד, *לִמּוּד, *לְמִידָה, *לֶמֶד, *לִמּוּדִי, *לִמּוּדִיּוּת, *הִתְלַמְּדוּת.

לָמַד, פ"ע, לָמַדְתִּי, אֶלְמַד, אֶלְמְדָה, תִּלְמַד, יִלְמַד, לָמְדוּ, לְמַדְתֶּם, יִלְמְדוּ, יִלְמְדוּן, תִּלְמְדוּ, לְמֹד, לִמְדִי, לִמְדוּ, לְמוּדֵי, — לָמַד לעשות דבר, התאמן לעשותו הרבה פעמים זה אח"ז ועין בו הרבה, כדי לידע לעשותו היטב. learn; apprendre; lernen: וכתב לו (המלך) את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את יי׳ אלהיו (דבר׳ יז יח-יט). ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יי׳ אלהיכם (שם לא יג). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי׳ אלהיכם (שם יב). הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) עי׳ ערך ילד מה שהובא בהערה שם דעת הקדמונ׳ והחדשים כי הוא צמצום מן לָלֶדֶת, שהוא במקום לָלֶדֶת, והפקפוקים כזה. וכבר נזכר שם כי ריב"ג הניח שרש ללה ואמר שממנו ללת, ואלה דבריו במשתלחק: ללה לם יד׳כרה ואעלם אנ הרה ללת קד ח׳אצ׳ פיה אלאולונ ותחיר פי פכה אלמתא׳ח׳רונ פבעצ׳ ג׳עלה מרכבא מנ ילד ובעצ׳ לם יבנ לה פיה מנפד׳ ובואג׳ב ערצ׳ פיה הד׳א אלאעתלאג׳ פאנה מנ אלאלפאט׳ אלעויצה אלפב אלעשרה אלאנבלאע׳ ולקד ארדת תרב אלתכלם פיה לצעוכתה לבנ לם כנת קד תצ׳מנת פי צדר כתאבי הד׳א אשתלחאק כל מא אמכנני ג׳מעה והצרה במא אע׳פל אז ראית ד׳כרה ואג׳תלאב כל מא הצ׳רני פיה ואול מא אקדמה אליב אנה ליש ענדי פיה קול ג׳אזמ ולא ברהאנ קאטע עלי תעיינ אצלה ע׳יר אנה אתג׳הת לי פיה אוג׳ה לא אקטע עלי אצלה בעצ׳הא דונ בעצ׳ ואנא מופקב עלי תלב אלאוג׳ה כעד אנ אתצ׳מנ לב אלא אחיד פי אחדהא ממא תחתמלה אללע׳ה מנ אלקיאש ואלשבאר פאקול אנ ללת לא יח׳לו מנ אחד ת׳לאת׳ אוג׳ה אמא אנ יכונ מעתל אללאם ואבא אנ יכונ מנ ד׳ואת אלמת׳לינ ואמא אנ יכונ אשמא ע׳יר משתק מנ פעל פאנ כאנ מעתל אללאם פהו יחתמל וג׳הינ אמא אנ יכונ אצלה ללה צפה להרה עלה זנה דוה בלה ותכונ אלתא׳ פיה כדלא מנ אלהא׳ במא קאלוא ושברת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רע מאת, פאנ הד׳א אלתא׳את מבדלה מנ אלהא׳את ויכונ אנפתאח אללאם אלאח׳רי מנ ללת מנ אג׳ל ג׳יה אלאצ׳אפה אלתי פיה כמא ערצ׳ פי אם אתן שנת לעיני וע׳ירה אלד׳י שקט מנה אלקמץ למא תוהמת פיה אלאצ׳אפת ואמא אנ יכונ פעלא מאצ׳יא למונת׳ ויכונ אלמד׳הב פיה מת׳לה פי והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, אעני יכונ אלוג׳ה פיה ללתה כמא אנ אלוג׳ה פי ועשת והרצת ועשתה והרצתה ואנ כאנ מנ ד׳ואת אלמת׳לינ פהו אשמ עלי זנה למס לבז ואנ כאנ ע׳יר משתק מנ פעל פהו מת׳ל לעד פהד׳א מא ימכנני פיה אנ אקולה פי ללת פאעלמה, ע"כ,—ובעבר׳: (שרש) ללה לא הזכירו (ר׳ זכריה חיוג) ודע כי הרה ללת כבר נתלבטו בו הקדמונים ועמלו לשוא בפתרונו האחרונים, קצתם אמרו שהוא מן ילד וקצתם לא מצאו לו שום מוצא, ואין זה תמה מפני שבאמת זו מן המלים הקשות לבאר ולהבינן, ולכן היה בדעתי לעזב הדבור בה אלא מפני שכבר הבטחתי בפתיחת ספר זה להשלים בו כל מה שהשמיט ר׳ זכריה ראיתי כי עלי להביא גם מלה זו ויאמר כל מה שיעלה על דעתי בה, וראשית מה שאקדים לך בזה הוא כי אין לי בענין מלה זו דבר מחלט ולא מופת הותך לקבע שרשו, רק אגלה לך הפנים שיש לי בזה ולא אכריע הכף הנה או הנה, ואציע את דעתי ואשתדל לא להתרחק מהקש הלשון. ואמר כי ללת לא ימלט מאחת משלש פנים: או שיהיה מן נחי הלמד, או שיהיה מהכפולים, או שהוא שם לא נגזר מפעל. ואם הוא מנחי ל"ה יסבל שני פנים או יהיה עקרו ללה והוא תאר להרה כצורת דוה כלה ותהיה התו חלוף ההא כמו שאמרו ושכורת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רעה מאת, שכל אלה התוים הן חלף ההים ויהיה פתח הלמד האחרונה של ללת מפני שהתכונו לסמיכות כמו שארע באם אתן שנת לעיני וביוצא בו שנפל מהם הקמץ מפני שהיתה הכונה בהם הסמיכות. או שיהיה ללה פעל עבר לנסתרת ע"ד והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, ר"ל שללת הוא במקום ללתה כמו ועשת, והרצת, במקום ועשתה, והרצתה. ואם הוא מן הכפולים הוא שם כמו למס, לבז, ואם לא נגזר מן פעל הוא כמו לעד, וזהו מה שאפשר לי לאמר בללת, ודע לך.

[1]) רק בעברית במשמ׳ זו. וסוברים החכמים כי עקר משמ׳ היה לרדית הפרה בחרישת התלם, ובזה נסתעף מושג ההרגל והלמוד בכלל.

 למד

(שם ד י). חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ (ישע׳ א יו-יז). ותעל (הלביא) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ג). — ומלחמה: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו[1]) עוד מלחמה (ישע׳ ב ד). אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח).—ובמשמ׳ לקח דבר מן הדברים למופת לו והתאמן לעשות כמוהו: כי אתה בא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות בתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט).—ולמד אל דבר, במשמ׳ זו: כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב).—וגם למד דבר, במשמ׳ זו: אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי (ירמ׳ יב יז). ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם (תהל׳ קו לה-לו).— ולמד דבר, עין בו, חקר בו למען דעת אותו: ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם (דבר׳ ה א). וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח (ישע׳ כט כד).—ובמשמ׳ ראה ונוכח כי יש הדבר או שצריך לעשות הדבר: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול (ישע׳ כו ט-י).—ובפרט למד חכמה, עסק בה והתאמן להשיג ידיעתה: כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדשים אדע (משלי ל ב-ג).—וחקים ובדומ׳: אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז).—ובתו״מ, במשמ׳ התרגל בדבר, ובפרט פעול, היה למוד, למודה, למודים, למודות, היה רגיל, be accustomed; être habitué; gewöhnt s.: עלה בידו משיש ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה ובמשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). בת ישראל שנשאת לכהן והיא למודה (לבוא) אצל אביה (שם יא י). היתה למודה להיות רואה בתחלת הוסתות וכו׳ היתה למודה להיות רואה עם הנץ החמה (נדה ט ט). היתה למודה להיות רואה יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים (שם י). היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבאו ויאכלו (דמאי ד ד). למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה (מכי׳ בשלח ד א). ג׳ שעות נתענה אם היה למוד לוכל בשליש אכל בשש אם למוד לוכל בשש אבל בתשע (ירוש׳ סנה׳ י כח:). לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו גברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו (אד״ר נוסח׳ מב). ר״י בר חלפתא ותלמידיו היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת (שם סג). אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים (שם ויקר׳ כה). א״ר יהודה הלוי בר״ש למוד הוא הקב״ה להיות מונה בשבט הזה בכל מקום (שם במד׳ ג). אמר לו (בלעם להמלאך) אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב״ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך אומנתו וכו׳ למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו (שם כ). מרדכי עובד לחמה היה והיה למוד לאכול בשש שעות ויישן לו עד ט׳ שעות (שם בר״ב, מלחמי׳). בן בית אחד היה לו לר״ג והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום (שם, ידיו). כך היה ר׳ תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח שתים אחת חלקו ואחת לעניים (שם קהל׳, ביום טוב). לאחד שהיה למוד לשמש מטתו עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה (שם, כי תא כג). עד שהן במצרים הלעיגו לי וכו׳ למודים הם בכך (תנחומ׳ בהע ח). הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך (אד״ר מא).—וגם בדברים לא בע״ח: כגון אלו שהם אומרים למודות ערבי שביעית להיות הטים יפות (ספרא קדוש׳ יא).—למוד אצל פלוני, הוא רגיל להיות אצלו: בנו או עבדו של חבר שהיו למודין אצל עם הארץ צריכין לקבל בנו או עבדו של ע״ה שהיו למודים אצל חבר כל זמן שהן אצלו הרי הן כחבר (רמב״ם, מעשר י ג). —ופע׳ עבר, למד סעודה, היה רגיל בה: שלא למדו סעודת מלכים (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). — ובמשמ׳ למד לדעת לעשות דבר: אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר״ה ד ח). תלמיד חכם צריך שילמוד ג׳ דברים כתב שחיטה ומילה (חול׳ ט.).—ובפרט למד תורה, חכמה, וכדומ׳: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב ח). הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (שם יד). אם למדת תורה נותנים לך שכר הרבה (שם יו). (אדם שיש לו) ללמוד תורה ולישא אשה ללמד תורה ואח״כ נושא אשה וכו׳ הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה וכו׳ הוא קודם את בנו (תוספתא בכור׳ ו י). כשירד חנינא בן אחי ר׳ יהושע לגולה וכו׳ שגרו אחריו שני ת״ח ר״י בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו (ברכ׳ סג.). א״ר

[1]) כתיב׳ ד ג ילמדון.

יוחנן כשהיינו לומדין תורה אצל ר' אושעיא היינו יושבין ד' ד' באמה (ערוב' נג.). תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (שם נד:). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו וכו' (שם). אמר ר"ח בר אבא נאמנה היא (התורה) להעיד בלומדיה (יומ' עב:). אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע (חגי' ו.). אמר ר"א בר' צדוק בשהייתי לומד תורה אצל ר' יוחנן התורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה במלח בשני בצורת (יבמ' יה:). ר"ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו (שם סב:). הרי כרוכה (התורה) ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש' סו.). הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו בכלב המלקק מן הים (סנה' סח.). שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה (סוט' י:), רב הונא אמר למוד תורה אעפ"י שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (מד"ר איכ', פתיח'). אם חפץ אתה ללמוד אל תאמר על מה שלא שמעת שמעתי (כלה רבתי ד). לא יהיה התלמיד בוש מחביריו שלמדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים (רמב"ם, ת"ת ד ה).—ובינ' לָמֵד, לִמֵּרים: הלמד[1]) ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלמד[1]) זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). בשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי דבר' כו). ר' יהושע אומר השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר הלמד תורה ושכח דומה לאשה היולדת וקוברת (תוספתא פרה ד ז). הלמד על מנת לעשות ולא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא (ירוש' ברכ' א ג:). הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח (שם ה ט.). אמר ר' מאיר כל ימים שהיינו למידין אצל ר' ישמעאל לא היינו נותנין קלקנתום בדיו (שם סוט' ב יח.). אמר ר' כשהיינו למדין תורה אצל ר"ש בתקוע היינו מעלין שמן ואלונטית מחצר לגג (בבלי שבת קמז:). וזכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה וכו' התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו' ועדיין מי שיש

— [1]) כך, בלי ו בין ל מ, במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וכך בכ"י אחרים, וכבר העיד ע"ז רשב"צ דוראן; והיא נוסחה מדוקדקת בספרים ישנים (מגן אבות ד,ס).

לו אב היה מעלה ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך (ב"ב כא.). בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין (מד"ר שה"ש, יבקני). תורה אדם למד ב' הלכות היום וב' למחר עד שנעשה בנחל נובע (שם, כי טובים). אעפ"י שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה (רמב"ם, ת"ת ג יג). עשרים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד (שם ב ה).—לָמַד מפלוני, פלוני הורה לו: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד א). הלמד[1]) (תורה) מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלמד[1]) מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (שם כ). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו' צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו (שם ו ג). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב' קיא.). משל לשני בני אדם אחד למד מרבו ואחד למד מעצמו וכו' (פי' יליר' לר"י ברצלוני 2, בשם המדרש).—לָמַד דבר מפלוני, מדבריו של פלוני, או ממעשיו, ממנהגו, הבין וידע דבר פלוני מה טיבו או איך להתנהג בו: ומעשה בימי אביו של ר' צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וכו' ומדבריהן למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת (שבת כד ה). (ערבי אחד אמר ליהודי ביום שנחרב ביהמ"ק כי בו ביום נולד משיח) א"ר בון מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מלא הוא והלבנון באדיר יפול (ומה כתוב אחריו) ויצא חוטר מגזע ישי (ירוש' ברכ' ב ה.). באותה שעה למדתי ממנו (מאליהו) שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה (בבלי שם ג.). א"ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל א"ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (שם סב.). א"ר יוחנן י"ח ימים גדלתי אצל ר' אושעיא ברבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (ערוב' נג.). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם (ענוה) מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על

—[1]) עי' הערה הקודמת.

הר סיני (סוט' ה.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות ממי אתה למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מ"ה לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם וכו' (מד"ר בראש' מז). ה' דברים למדנו מר' אליעזר בשעת מיתתו ושמחנו בהן שמחה גדולה (דא"ר ג).—למד דבר, נתברר לו הדבר: (כתוב) ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר הרי אנו למדים בכולם משנת ששים מה שנת ששים כלמטה ממנה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). (כתוב) וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה (מכי' משפט' ג). ר"א המודעי אומר נתן לו (משה ליתרו) מתנות רבות שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד (בם יתרו ג). ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המניין (תוספתא יבמ' ח ד). שאף לשרה שאלו אין אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש (בב"מ בראש' יח ט). למרת שאין תקופה נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ר' שנים (הוא, ברכ' נט:).—הא למדת, הנה ראית, הנה נתברר לך: ר' צדוק אומר אל תעשם (את התורה והמצות) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכו' הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם (אבות ד ה). שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות וכו' הא למדת שחביבין יסורין (מכי' יתרו י). הלכה וניסת לאחר מן השוק והיו לו בנים ממנה נימת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים הא למדת שאין זה כדיתות (ספרי דבר' רסט). (כתוב) ורחץ במים את בשרו ולבשם הא למרת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ' לב.).—נמצאנו למדים: מגיד שנימן ראש לחדשים ומנין אף למלכים ת"ל הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל ומנין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסכות נמצינו למרין שנימן ראש לחרשים למלכים ולרגלים (מכי' בא א). מצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים ליכנס ולשמש באהל מועד אלא א"כ היה לו שלשים שנה שנאמר מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה וגו' הרי נמצאנו למרים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר (מד"ר במד' ג). ל' יום בשנה חשובין שנה והוא שתקלוט הנטיעה קודם שלשים יום וכמה הוא סתם הקליטה לכל האילנות שתי שבתות נמצאת למד שהנוטע מ"ד יום קודם ר"ה עלתה לו שנה (רמב"ם, מע"ש ט ח-ט).—מכאן אתה למד: כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (מכי' יתרו א). הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למר שכל הפרשה כולה צריכה כונה (ברכ' יג:). חתך (יהושע) ראשי גבוריו (של עמלק) ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה (רב"י במות יז יג). כבר ביארנו בנזירות שאם היה הנזיר בזוית מן המת תחת הגמל או תחת המטה וכו' אינו מגלח ומשם אתה למר שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו' הכל מדברי סופרים (רמב"ם, טומא' מת יט ו).—ומלכות למדה: נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדין מלכיות להיות מנהיגות תורמיות תורמיות (מכי' בשלח ג).—למד מדבר: אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד (ירוש' פאה ב ז). מפני שאנו למידין מן ההלכה אנו עושין אותו (בם בבי' י נט:). למידין אפשר משאי אפשר (בם תרומ' ג מה:). למידין גזירה שוה אפילו מופנה מצד אחד (בם יומ' ח מה.).—ודבר מדבר: דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בממון אף כאן בממון דבר הלמד מסופו שאין הבית מטמא עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר (בריתא דר' ישמעאל). אר"ש וכי תודה מאין למדה לא משלמים ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד (ספרי במד' קית). וכי חטאתו של מצורע מאיכן למידה שתהא פסולה שלא לשמה (ירוש' פסח' ה הל' ד). לומר שהן (הלכות מועד) עקורות ואין למידות זו מזו (מו"ק יב.). כל התורה כולה למידין למד מלמד חוץ מקדשים שאין למידין למד מלמד (בכור' י.).—למד לדבר, הורה כענין הדבר הזה: אם למדתי למצורע שמגלה כל שערו אף נזיר יגלה כל שערו (ספרי במד' כח). אם למדתי לטומאה שסותרת את הכל אף התגלחת הסתור את הכל (בם גם).—למד בדבר, נשא ונתן בו, הורה בו פנים: קייטא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה שאלו את ר"א והרי הוא פספס יחידי אמר להן לא שמעתי אמר לו ר"י בן בתירא אלמד בו אמר לו אם לקיים דברי חכמים הן (נגע' יא ז).—למד את לב פלוני וכדומ', נתברר לו טיבו ואיכותו: א"ר יוחנן י"ב תלמידים היו לו לר' אושעיא ברבי וי"ח ימים גדלתי ביניהן ולמרתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (ערוב' נג.).—למר רבריו, עין בהם, בדק ובחן אותם:

(העד שאמר) מחייב הייתי ועכשיו זכה אני מקבלין אותו (ואם אמר) מחייב הייתי ועכשיו מחייב אני אומרין לו למוד דבריך בתחילה טעה אחד מן המזכין בדבריו סופרי הדיינין מזכירין אותו (ואם טעה אחד) מן המחייבין אין סופרי הדיינין מזכירין אותו אלא אומרין לו למוד דבריך בתחילה (תוספתא סנה׳ ט ה). —וגם במשמ׳ פעל יוצא להאדם, למד אותו, הורה לו ובאר לו למען ידעהו: קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית וכו׳ יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע (סוכ׳ מב.);

— פע׳, למד, למדתי, למדת, למדו, למדתם, אלמד, אלמדה, ילמד, ילמדו, ילמדון, מלמד, למד, ללמד, למדתני, למדני, למדנה, למדה, אלמדכם, אלמדם, תלמדני, תלמדנו, תלמדם, ילמדהו, ילמדה, מלמדך, ללמדם,— א) למד את פלוני דבר, מלחמה וכיוצא בזה, הרגילהו בזה, עשה שילמדהו, שיעשהו פעמים הרבה כדי שידע לעשותו היטב, einüben; exercer; to train: ואלה הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל וכו׳ רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שפט׳ ג א-ב). מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי (ש״ב כב לה). ברוך יי׳ צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל׳ קמד א). — למדו קשת ובדומ׳: ויאמר (דוד) ללמד בני יהודה קשת (ש״ב א יח).—ואת לשונו ובדומ׳: ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ׳ ט ד). — למדו דרך, נחהו והראהו הדרך ילך בה, lenken, diriger; to direct, ובהשאלה במוסריות: דרכיך יי׳ הודיעני ארחותיך למדני (תהל׳ כה ד). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם ט). אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא יה).—למדו לעשות דבר, היה לו במעשיו למופת שיעשה גם הוא כמוהו: למען אשר לא ילמדו (הגוים) אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יח).—למדו על פלוני, הרגילו להיות שליט עליו: ואת למדת אתם עליך אלפים לראש (ירמ׳ יג כא). — ב) בפרט למדו תורה, חכמה, דעת, הורה לו ובאר לו כדי שיבין וידע, lehren; enseigner; to teach: ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות (דבר׳ ד א). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי׳ (שם ה). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון (שם י). ואתי צוה יי׳ בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (שם יד). ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים

אשר תלמדם (שם ה כח). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם (שם יא יט). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (שם לא יט). ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל (שם כב). כי שמענה נשים דבר יי׳ ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה (ירמ׳ ט יט). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי׳ כי כולם ידעו אותי (שם לא לג). ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות (ישע׳ מ יד). כה אמר יי׳ גאלך קדוש ישראל אני יי׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). לכו בנים שמעו לי יראת יי׳ אלמדכם (תהל׳ לד יב). אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך (שם עא יז). היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת (שם צד י). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (שם יב). ברוך אתה יי׳ למדני חקיך (שם קיט יב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (שם סו). נדבות פי רצה נא יי׳ ומשפטיך למדני (שם קח). תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך (שם קעא). אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב). הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט (איוב כא כב). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). ובשנת שלש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה וכו׳ ללמד בערי יהודה וכו׳ וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דה״ב יז ז-ט). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ וללמדם ספר ולשון כשדים (דני׳ א ג-ד). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (קהל׳ יב ט). —ובתו״מ כמו במקרא, במשמ׳ הרגיל: אין מלמדין את הפרה אלא בחילת בלבד (תוספתא בכו׳ ג כ). מלמד (נקרא כך) שהוא מלמד את הפרה לחרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ יכח.). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ׳ ד.). לעולם ילמד אדם עצמו להשכים ולהעריב (הור׳ יג:). שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (חול׳ פד.). — ולמדו דרך: כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה״ב (שם כח:). —ובפרט למדו תורה ובדומ׳: לא ילמד רווקסופרים

ולא תלמד אשה סופרים (קדוש׳ ד יג). מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (שם יד). חייב אדם ללמד את בתו תורה (סוט׳ ג ד). כל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו וכו׳ ומלמדו מדרש הלכות והגדות אבל לא ילמדנו מקרא (נדר׳ ד ב-ג). הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב (יומ׳ ג יא). שאם לא למדו אביו (תורה) הוא מלמד לעצמו (מכי׳ בא יח). כדרך שאתם למדים אותה בצער כך תהיו מלמדים אותה בצער (ספרי דבר׳ כו). אמר לו (רשב״י לר״ע) רבי למדני תורה אמר איני מלמדך אמר לו אם אין אתה מלמדני אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות וכו׳ אמר לו אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסח׳ קיב.). כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר (ר״ה כג.). אסור לאדם שילמד את עבדו תורה (כתוב׳ כח.). אמר שמואל ת״ח המלמדין הלכות שחיטה לכהנים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שם קו.). אמר לו ר״ע רבי הרשיני לומר דבר אחד ממה שלימדתני אמר לו אמור (ע״ז יז:). אמר ר׳ יונתן כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (סנה׳ יט:). הרבה תורה לימדתי ולא הסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (שם סח.). מהלכין היינו (עם עקיבא בן יוסף) בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעת קשואין אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן (שם). אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו (שם לא:). וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה (שם קא:). בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה׳ (תמור׳ טז.). למר ולא לימד אין לך הבל גדול מזה (מד״ר ויקר׳ כב). שהרב רוצה ללמד ותלמיד אינו רוצה ללמוד (פסיק׳ רבתי כא). בשעת פטירתו של ראב״ע נכנסו תלמידים לבקרו וישבו לפניו ואמרו לו ר׳ למדנו דבר אחד בלבד א״ל בניי מה אלמד אתכם צאו והזהרו כל אחד איש בכבוד חברו (דא״ר ג). אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה (תפלת י״ח, אתה חונן). —לִמֵּד אומנות: ר״מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש׳ ד יד). כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (גמ׳ שם כט.). מעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד אמרה לו למד את בני אומנות אמר לה יסתין אצלי חמש שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה (מד״ר איכ׳, ויגדם). האב חייב בבנו למולו ולפדותו וכו׳ וללמדו אומנות ולהשיאו אשה (שם קהל׳, רבה ט״ב). —לִמֵּד לעשות דבר, אמר לו ויעץ לו לעשות כך וכך: מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (סוכ׳ ד ד). בא יבם על הקטנה וחזר ובא על הגדולה או שבא אחיו על הגדולה פסל את הקטנה ר׳ אליעזר אומר מלמדים את הקטנה שתמאן בו (יבמ׳ יג יא). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו נתפזר ממנו לתוכו נותנו לו בחפניו ומלמדים אותו הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). השוהה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוה (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). —לִמֵּד, הוכיח והורה הלכה, הראה שכך הוא הדין: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר״ע ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור (מע״ש ה ח). שלח לו ר״ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה״כ שחל להיות בחשבונך הלך ומצאו ר׳ עקיבא מיצר אמר לו (ר״ע) יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי שנאמר אלה מועדי יי׳ וכו׳ (ר״ה ב ט). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה וכו׳ והלא יהושע תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה (סוט׳ ה ה). שבא ר׳ עקיבא ולימד שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (נדר׳ ט ו). אמר לו ר׳ ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראיה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). נכנס (רשב״ג) לבית דין ולימד האשה שהיו עליה חמש לידות וודאות חמש זיבות וודאות מביאה קרבן אחד (כ״כ קסו.). —והתורה לִמְּדָה, במה שכתוב בה כך וכך הורת לנו כך וכך: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואח״כ שדה ואח״כ אשה שנאמר אשר בנה אשר נטע אשר ארש אשה (תוספתא סוט׳ ז כ). מכאן (ממה שנאמר בכתוב ויביאה אל האדם) לימדה תורה ד״א שיהזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכ׳ סא.).

(כתוב) ויקרא אל משה וידבר למה הקדים קריאה לדיבור לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא א"כ קוראהו (יומ' ד:). מיכן (ממה שנאמר בכתוב תן חיים לנערותך) לימדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (חול' פד.). כאן (שאמר הכתוב אם במחתרת ימצא הגנב והכהו ומת אין לו דמים) למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו (תנ"י במות כב א).—לִמְּדַתְךָ לָשׁוֹן, כלשון שהשתמשה התכונה ללמדך דבר: ראה לשון שלימדתך התורה מולך כל שתמליכהו עליך (ירוש' סנה' ז כה ג).—לְלַמֵּד, לְלַמֶּדְךָ, מה שנאמר בכתוב כך וכך הוא בדי להורות כך וכך: (כתוב) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה (ר"ה כ ט). ר' נתן אומר בקיפוסולין של מצרים היה קבור יוסף ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו וכו' (מכי' בשלח ג, פתית'). ר"י אומר בא הכתוב (שאמר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל) ללמדך על מקדיש עריסתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה (ספרי במד' ה). מפני מה התקינו גואל ישראל ברכה שביעית ללמדך שאין ישראל נגאלין אלא בשביעית (ירוש' ברכ' ב ד ד). כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (בם בבי' א לג:). (כתוב) כי יתן איש אל רעהו וכו' ללמד שאין ב"ד נזקקין לפחות משוה פרוטה (בס בבוע' ו לו ד). (כתוב) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרדו מביתו על כך וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו ואברם כבד מאד במקנה וגומר היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו (מד"ר במות א).—ומְלַמֵּד: ההלל והשמחה שמנה כיצד מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יו"ט האחרון של הג כשאר כל ימות החג (סוכ' ד ח). לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול לו אני מצפה או איני מצפה· ת"ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה עשה (סוט' ה ה). (כתוב) לעיני כל העם מלמד שלא היה בהם סומים דבר אחר לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראה יחזקאל וישעיה (מכי' יתרו ג). (כתוב) אם לא שכב איש אותך מלמד שפותח לה (הכהן להסוטה) בזכות (ספרי במד' יב). הרי הוא אומר חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי מלמד שאין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך (תוספתא סוט' ו א). (כתוב) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' וכי ילדים היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותם בני (ירוש' סנה' י כח:). (כתוב בבלעם) ויודע דעת עליון (והלא דעת בהמתו לא היה יודע דעת עליון היה יודע) אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (ברכ' ז.). (כתוב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכי כל הקהל שוחטין והלא אין שוחט אלא אחד אלא מלמד שכל ישראל יוצאין בפסח אחד (פסח' עח:). (כתוב) ולהג הרבה יגיעת בשר וכו' מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (עירו' כא:). (כתוב) וקראו לו זקני עירו הן ולא שלוחן ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה הוגנת לו (יבמ' מד.). (כתוב) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג אלא מלמד שהובשין אותו (כתוב' לג:). ובקללה מתחילים מן הקטן שנאמר ויאמר יי' אלהים אל הנחש ואל האשה אמר וכו' ולאדם אמר וכו' מלמד שמתחלה נתקלל נחש ואח"כ נתקללה הוה ואח"כ נתקלל אדם (מד"ר בראש' כ).—לִמֵּד הַדָּבָר עַל דָּבָר, הורה לנו בדבר ההוא כך וכך: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא (י"ג מדות של ר' ישמעאל). דרש ר"ע כל כלי חרש וכו' יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים לימד על ככר שני שמטמא את השלישי (סוט' ה ב). הבערה לימדה על כל המלאכות שבתורה כולהן לצורך והיא שלא לצורך (ירוש' שבת ב ה.). (כתוב) ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובבלי שרת (יומ' מה.). (כתוב) לבד מנדריכם ונדבותיכם לימד על נדרים ונדבות שקרבין בחולו של מועד (תמור' יד:). (כתוב) ופרע את ראש האשה וכו' לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד"ר במד' ט). — בא לְלַמֵּד ונמצא לָמֵד: רבי אומר (כתוב בנערה המאורסה) כי באשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה וכו' (פסח' כה:), ומצוי

הדבור הרבה.—לָמֵד על פלוני זכות או חובה, דבר והוכיח בראיות וכדומה שפלוני זכאי או חיב: דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה (סנה׳ ד א). נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו וכו׳ אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות וכו׳ ואפי׳ הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות מחזירין אותו וכו׳ וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (שם ו א). יה״ר מלפניך יי׳ אלהי שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני נכנסים לידי צרה ואין להם מי ילמד עליהם סניגוריא אתה תהא מלמד עליהם סניגוריא (ילוב׳ תענ׳ ב סס ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם קהוב׳ א כא ד). מדת בשר ודם שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגודיא שלו ואחד סניגוריא שלו לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא אבל הקב״ה אינו כן הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא (מד״ר במות יה). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל מלמד עליהם סניגורי׳ אמר להקב״ה יש לי זכות ללמד עליהם (שם מג). כל אותה הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגורי׳ כיון שבאו ואמרו לו איה האנשים ונדעה אותם בתשמיש מיד ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה עד כאן היה לך פתחון פה ללמד עליהן סניגוריא (שם ויקר׳ כג). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין מהם אוכלים ושותים ומברכים למלך ומהן אוכלים ושותים ומקללין למלך הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא אמרה לו אדוני המלך וכו׳ הביטה כאלו שאוכלים ושותים ומברכים אותך ומשבחים לשמך (שם שה״ש, כנת דודי). אמר לו הקב״ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני (שם, רות א).
—ג) בהשאלה, לָמֵד[1]) אִשָּׁה, התחבר אליה, דבק בה:

—[1]) באשור׳ בספר המשפט׳ של המורבי משמש בנין התפעל ביחס לאשה כמו בעבר׳ ידע אשה. ולא נתברר אם זה פעל מיוחד, או באמת נסתעף מן המשמ׳ העקרית של למד.

מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך כחוץ אשקך גם לא יבוזו לי אנהגך אביאך אל בית אמי תְּלַמְּדֵנִי אשקך מיין הרקח מעסים רמני (שה״ש ח א-ב). — ד) *לָמֵד אבנים וכדומה, ערך אותן וסדר אותן לפי הצרך: פעם א׳ הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו והשבו כדי שנשב עליהן למחר וכו׳ רבי אמי אמר (לא אמר להם אלא) צאו ולמדום (שבת קכה:). נדבך של אבנים שחשב עליו מבעוד יום אם למדום מותר לישב עליהם למחר (רמב״ם, שבת כה כא).

—פעֻ׳, לֻמַּד, מְלֻמָּד, מְלֻמָּדָה, מְלֻמְּדֵי, — א) שלמדוהו, שהרגילוהו בדבר, trained; exercé; geübt: יסרתני ואוסר כעגל לא לֻמָּד (ירמ׳ לא יז). עגלה מְלֻמָּדָה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה (הוש׳ י יא). הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל כלם אחזי חרב מְלֻמְּדֵי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה״ש ג ז-ח).—ושיר וכדומ׳: ויהי מספרם עם אחיהם מְלֻמְּדֵי שיר ליי׳ כל המבין מאתים שמונים ושמנה (דהי״א כה ז). — ובתו״מ, מְלֻמָּד בדבר, רגיל בו: אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר׳ שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעי׳ יז:). כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדים במכותיהן (סוכ׳ כט.). — ומצוי כסהמ״א: שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד (רב״י מו״ק ו). אמר להם הריני מוחל לו על תנאי שלא יהיה מלומד לעשות כן (פלקי רבנו הקדוש יא).—ב) *אדם שלמד הרבה, savant; Gelehrter: והסכימו ביניהם שלא יהיה ענינם כמדת היהודים המלומדים בישיבותיהם ליכנס כל אחד כדברי חבירו (שבט יהודה מ).

—התפ׳, *הִתְלַמֵּד, — א) התרגל בדבר: אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (ברכ׳ נג:). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה (יומ׳ לו:). אמר ר׳ חנינא קרא צער גדול היה לי אצל ר״ח הגדול ולא התיר לי לפסוק (את הפסוק לשנים) אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (תענ׳ כז:). כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו׳ א״ר פפא בסופרים העשויין להתלמד (גיט׳ כד:). שמע קול התינוק׳ מתלמדין ואומרי׳ איש פלוני גירש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי (מדר׳ תנח׳ כד א). מרגילין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע לפי כח הבן ובנין גופו (רמב״ם, ת״ת ב ב).—ב) נתלמד הדבר, למדו אותו: התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנה

ולא בשתים (מד"ר כמד' יג).—ואמר הפיטן: הכיון עז שכנתי במהמד, לארץ לא ירדתי להתלמד, ונעמד איש הם ותאותי חמד (רבנ"י, כ' בנוע', גבורי מעבהו).—ג) *כמו למד, התלמד מפלוני: הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב (רמב"ם, ת"ת ד א). וישל צורות שעושין אותו כדי שיתלמד ממנו הרוקם (הוא, כל"כ ז יג). וכן המלמד והמתלמד כי ההכמה נמצאת למלמד בפועל ולמתלמד בכח (אמונה רמה א ה).

*לָמֵד, ת"ו, מ"ר לְמֵדִים,—שלָמַד, שקנה לו דעת, חכמה וכדומ': ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד (אבות ב ה). למידין לפני הכמים (סנה' יז:). אמרו למדין לפני רבי (מנח' פ:). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא וכו' שלחו אצל זקני הגליל ואמרו כל מי שהוא למד יבא וילמד וכל מי שאינו למד יבא וילמוד נתכנסו ולמדו (מד"ר שה"ש, סמכוני).

לִמּוּד, מ"ר לִמּוּדִים, לִמֻּדֵי, לִמֻּדֵי, לִמּוּדֵי,—א) ת"ז, כמו מלמד, רגיל בדבר: פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח (ירמ' ב כד). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (שם יג כג).—ובתו"מ: בת ישראל שנשאת לכהן והיא לימודת [1]) לבוא אצל אביה (תרומ' יא י). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה לימוד ליתן לרבותינו ביד רחבה (מד"ר דבר' ד). לימוד הקב"ה להיות בוחר מבני בית אבא (מדה"ג, ויבא). לימוד הוא הקב"ה למנות את השבט הזה עד שהוא במעי אמו (שם, ויגש). — ונקי' *למודית: אשה הלימודית לשכל בניה לקוברם אינה תמיהה ומפחדה במות אחד מהם שכבר לימודית (רב"י כתוב' סג.). — ב) ב"ז, מי שלומד, כמו תלמיד, Schüler; étudiant; disciple: צור תעודה חתום תורה בלמדי (ישע' ח יז). וכל בניך למודי יי' ורב שלום בניך (שם נד יג). אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים (שם נ ד). — והשתמשו במשמ' זו גם כשהם"א: הוא ברחמיו יפתח לבכם לתורתו ופעל ידכם ירצה ותהיו מלימודיו הזוכים להקביל פני שכינתו (רה"ג, תבו' הגא', הרכבי כו). — והשתמשו המליצים בהדבור לשון למודים במשמ' לשון נמלצה, עזה, יפה: ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, ביד השכל צמודים (ר"י חריזי, הקד' תחכמ').—ועי' למוד.

[1]) כך במשנ' כ"י פרמה, וכן במשנ' שבירוש', ובנוסח' הדפוס למודה.

*לָמֶד [1]), ב"נ, מ"ר לְמָדִים,—א) שם האות ל: צריך לכתוב הא (של הגלה הליי') למטה מארכובתו של למד (ירוש' מגי' א עא ג). לאלהים מוחק את למד ליי' מוחק את למד כתב יוד הא מארבע אותיות אלף למד מאלהים אינו נמחק (שם שם ד). כל דבר שהוא צריך למד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו הא בסופו כגון לחוץ חוצה (שם יבמ' א ג.). אמר רבי כל המנחש לו נחש שנאמר כי לא נחש ביעקב והא בלמד אלף כתוב (נדר' לב.). אלף יוד ויו נקוד למד אינו נקוד (מד"ר בהעל' מח). מטרונת שאלה את ר' יוסי אמרת לו מה ראה למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כרוז [2]) ודרכו של כרוז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (פסיק' רבתי כב). למד אל תקרי למד אלא ל"ב מבי"ן דע"ת מלמד ששקול הלב כנגד כל האברים (מדר' א"ב דר"ע ל). — ואמר המליץ: לשדי שת כשוד, והלמד בו יסוד, כמו למר למוד (דונש, לדונש התכמות). ולמד יעשה נוים גלוים, והוא נותן לכל חיים חליים (ר"ב ברביע הזהב, מריבה נסיתה). — ואמר הפיטן: למד לב אדם שקול בכל האברים, בעין ואזן ודכור וברב שאר דברים, ובו סמוכה ותלויה יראת משפיל ומרים (כנימ' כר זרת, אהלל בגללי פמע).— ומ"ל: ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או נוגין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה וכבר ראית ספרים בכתב ידי ושמירתי בענין זה (נוהת ר"י אבן תבון). שלא לתת מקף בין שני הלמדין (של על-לבבך) כאשר הוא אלא אעפ"י שקוראים במקף יתן ריוח והבדל ביניהם כלשון שידמה כי שני למדין קרא (רד"ק, מכלול, בדה"פ). — ב) בהשאלה בדקדוק, *שם לאות השלישית של כל שרש, כמו בשרש למד האות ד היא למד שלו: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסובבות בפה ובעין ובלמד שלהן וערכה לפי ערכה ואופניה ודרכה (תבו' דונש על רסע"ג, סי' לו). כי הפעל אשר במקום הפא ממנו אות נסתרת תהפך בו לעין או ללמד וכו' והפועל אשר במקום הלמד ממנו אות נסתרת ההפך בו לפא או לעין וכו' ומזאת נלמוד לכל הפעלים כשיחסרו או פא או עין או למד למלאות חסרונם ולהשלימם (ספ' דקדוק לר"י חיוג א, תרג' ר"מ ג'יקטיליה).

[1]) אמרו החדשים שנקראה אות זו כך ע"ש צורתה, כעין מקל ארוך, שהוא כמו מלמד הבקר. ועי' הערה לקמן. —[2]) מזה נראה כי הם ראו בצורת הלמד כרוז או שהיתה להמלה משמ' כרוז, ולא נתברר מקור הדבר.

וייחדתי המאמר הזה השלישי בפעלים הנחי הלמד והנסתריה וכו׳ הפעלים אשר הלמד כהם אות נחה נסתרת (כם ג). עד אנה תוגיון נפשי הון שאחר התיו פא הפעל והגמל עין הפעל והיוד הלמד וכו׳ וככר נאמר השם מן הוגה ה׳ יגון היוד פא הפעל והגימל עין שלו והלמד נופלת והוו והנון נוספות (כם). כאשר תרצה לקצור מלשון פעל כמו בנינים ותהיינה אותיות כלם שרשיות תשים לעומת האות הראשונה מן הבנין ההוא פא ושים עין לעומת אות השנית ושים למד לעומת אות השלישית וכו׳ ותקרא השלישית למד שלו מפני שהיא נכח למד פעל (ריב״ג, הקדמה, בער יא). וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעלי שלישי אשר עינו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון וכו׳ אבל מה שעינו או למדו מהדמיון הזה אות גרונית לא יהיה עתידו כי אם יפעל כלא ואו (כם יד). כי לא ימצא כשמות ולא בפעלים מה שעינו ואו והלמד שלו גם כן ואו (הוא, הקד׳ הברכים). כי אקצב להם דמיון מן הפועל ואשים לעמת המלה הדמיון ההוא ואומר אות פלוני׳ היא פא המלה הזאת ואות פלוני׳ היא עינה ואות פלוני׳ היא למדה (כב). ואלה הם נחי הקצוות שפאיהם אלף ולמדיהם הא (רד״ק, מכלול, בדה״פ). — למד הפעל: שין שמר ואלף אמר נקראת פא הפועל כי היא למול פא פעל ומם שמר ואמר עין הפועל כי היא לעומת עין פעל וריש שמר ואמר למד הפועל כי היא כנגד למד פעל (ספ׳ דקדוק לר״י חיוג א). ראה ההא היא למד הפעל וכו׳ ויכן שם מוכת עקרו לו י״ת ויכנה שהוא מן כנה כניתי והפילו למד הפעל (כם ג). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל (ריב״ג, הקדמ׳ הברכים). —˙מסכן הלמד, תסתכן הלמד, שרש שהלמד שלו היא אחת מאותיות אהוי: והחריב בפירוש מלה זו כל פעל מסתכן הלמד כלווי וכו׳ כמו אילו מן המעשים המסוכנין הלמד שלהן (דוגב על רסע״ג, סי׳ גו), ועי׳ סכן. —˙עלול הלמד, כמשמ׳ זו: ודע כי מכלל מה שהזכרתי במלות השלישיות השלמות מלות הן שוות בדבור עם הגלות העלולות העין והמלות העלולות הלמד וכו׳ כי המלות האל הן שוות עם זרון וכו׳ והרון העלולות הלמד (הקדמ׳ הברכ׳ לריב״ג). — מחסרי הלמד, שהאות השרשית האחרונה חסרה: ומה שיהי׳ מן הפעלים העתידים המחסרי הלמדין אשר על דמיון ויפן (הקדמה, בער יה).

˙˙לָמֵד, ב״ז, — בה״פ מן לָמַד: מסוד חכמים ונכונים, ומלמד דעת מבינים, אפתחה פי בשיר ורננים,

להלל פני שוכן מעונים (ר״א קליר, סבת בקני׳, או מאו). —ואמר המליץ: והיו בהם שבעה בחורי חמד, ממבחר הקכוין והלמד, משביחים נכבי ים השיר ומשכריו, ומשגיהים בעד אשנבי מסתריו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו).

˙˙לַמְדָן, ב״ז, מ״ר לַמְדָנִים, —מי שלומד הרבה, מי שיודע ללמוד: והסכימו כמו עשרה מחשובי הקהל אנשי המעשה וכו׳ עם הלמדנים שיש בכאן ועם זקני העיר לענשו (בו״ת הרא״ב יז ח). איש אחד מן הלמדנים הוסיף טעם להחמיר (בו״ת ריב״ב כח). או לא היה בכל לשון הצרפתים מחמשה לששה למדנים בין רבנים (כם רע). לא ידעתי כמה זכו הלמדנים המתחלקים מאותם המעות (תבו׳ מהר״י קולון ו). והרי אנו רואים שהרבה והרכה ספקות נופלות בין הלמדנים ואין איש יכול לעמוד על בירור הדבר (כם קע). שאלה ממרחק באה אלי מלמדן מופלג חריף ובקי (בו״ת חות יאיר ח). שיצא לו שם למדן מופלג וכו׳ וגדר למדן האמתי אשר זה קנה חכמה ועלה ונתעלה (כם קכג). כי ידוע שלמדן גדול היה ואיש חסיד ומדקדק מאד במעשיו וכתפלותיו (הלבוב, או״ת דלד א). יש לשלמה קאסטילו את למדן וירא שמים (בו״ת במב צדקה כ ו). הקשני למדן אחד ג׳ קושיות (בו״ת חת״ס, חו״מ כח). ראיתיך מנצח ומתגבר נגד למדן אחד (כם, או״ת פד). איני יודע באמת מה המערכה הזאת אשר נפלה בגורל הלמדנים כי לעולם הם תשושי כח (באלרי׳ התלה סא). הלמדן יגשש וימשש ולא ירד לעומק כמה שרשי מלות (כם פג). מה שבתב אדם כשר למדן ירא שמים (ר״י עמדין, גת דרוכה). האיש הזה אשר אני נושא מליצה בעדו הוא למדן מהלל בגמרא ופוסקים (מא״ג, דכיר כ, מכת׳ כ).

לָמָּה[1], לָמָה, לָמֶה[2], — מלת השאלה, א) לשאלת סבת הדבר, warum; pourquoi; wherefore: ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר יי׳ אל קין לָמָּה חרה לך וְלָמָּה נפלו פניך (בראש׳ ד ה-ו). ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין ויאמר בוא ברוך יי׳ לָמָּה תעמד בחוץ (כם כד ל-לא). ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות הרב לָמָּה נחבאת לברח

---

[1]) בארמ׳ לְמָא, בערב׳ לִמַ[a]). ונמסר: כל למה דסמ׳ להי ולעין ואלף מתקרי כרפי, במ״ה שהן סמוכין להי ואלף והן דגשי׳ וסימ׳ למה הרגזתני, אכבה, הציתו עבדיך, היה כאבי, אירא בימי רע, וסי׳ הרגיזני העבד יראתי החולי חכיתיו. —[2]) לפי דעתו של בטכר (Bö. § 311), זו לשון של חבה ורחמים.

---

a) لِمَ

ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (שם לא כו-כז). ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב יג). ויאמר אליו גדעון בי ארני ויש יי׳ עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויבא העם אל המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו יי׳ היום לפני פלשתים (ש״א ד ג). (ויאמר שאול ליהונתן) שלח וקח אתו (את דוד) אלי כי בן מות הוא ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה (שם כ לא-לב). ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך (מ״ב ה ח). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ח-ט). למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (איכ׳ ה כ). טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבק׳ א יג). ישאלוני משפטי צדק וכו׳ למה צמנו ולא ראית עינינו נפשנו ולא תדע (ישע׳ נח ב-ג). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (שם סג יז). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהל׳ י א). אלי אלי למה עזבתני (שם כב ב). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב (שם מב י). עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו (שם מד כד-כה). למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו (שם סח יז). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כג-כד). חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי למה תרדפני כמו אל ומבשרי לא תשבעו (שם יט כא-כב). — ולפני שלילה, למה ל׳א: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). ויאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג).—ועם זה אחריה לחזק השאלה: ויאמר (דוד לשאול) למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה (ש״א כו יח). והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מרוע גנבוך אחינו איש יהודה וכו׳ ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר האכול אכלנו מן המלך אם נשאת נשא לנו (ש״ב יט מב-מג). —ולמה: ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח).—ובתו״מ: א״ר יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ׳ ב א). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בריקה ולמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שמכניסין בו חמץ (פסח׳ א א). כיון שחשכה אמר להם בא השמש וכו׳ והם אומרים לו הין הין כל כך למה מפני הביתוסים (מנח׳ י ג). שאלו את ר׳ שמעון הרי שהיה נזיר ומצורע מה הוא שיגלח וכו׳ אמר להן אינו מגלח אמרו לו למה אמר להם אילו זה מגלח להעביר שער וכו׳ יפה אתם אומרין (תוספתא נזיר׳ ה ג). אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו ולמה מפני כבודו של מת (ירוש׳ ברכ׳ ג ה ד). א״ר עקיבה שח לי שמעון בן לוגה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק אמרתי לו בני למה בכית אמר לי על כבוד בית אבא שנתמעט ולמה שחקת אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבוא (שם שקל׳ ה מט). מביא חבל המצרי וקושר למעלה מדדיה ולמה חבל המצרי אמר ר׳ יצחק לפי שעשתה מעשה מצרים (מד״ר במד׳ ט). ונערה (מבנות מואב) יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו (שם כ).—ובתשובה שלילית על שאלה, למה ל׳א: רבי יונה (שאל) עשה כן בשבת וכו׳ מהו שיהא חייב א״ל ר׳ יוסה ולמה לא (ירוש׳ שבת ז י:).— ב) לשאלת התכלית שבשבילה נעשה הדבר, for what purpose; dans quel but; wozu: ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש׳ כז מו). ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו (פלשתים) לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו (שפט׳ טו י). ויעמד (גלית הפלשתי) ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי (ש״א יז ח). ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (שם כא טו). ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך (ש״ב יג כו). ויאמר

המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה אתנו שוב ושב עם המלך (שם טו יט). ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה (שם יט ל). ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם ויאמר ברזלי אל המלך וכו' בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה אם אשמע עוד בקול שרים ושרות ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך וכו' ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת (שם לד-לו). ויאמר יואב אל המלך (שבקש למנות את העם) ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה (שם כד ג). ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים (רות א יא). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ). אנכי ארשע למה זה הבל איגע (שם ט כט). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (שם י יח). גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (שם ל ב). ויאמר הידעת למה באתי אליך ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דני' י כ). ואמרתי אני בלבי במקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יתר (קהל' ב טו). — ועם זה אחריה: ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי (בראש' כה כב). ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה (שם לב). וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם (שם לב ל). ויאמר לו מלאך יי' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שופט' יג יח). ואם יש בי עון המיתני אתה ועד אביך למה זה תביאני (ש"א כ ח). ויאמר (דוד) בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יי' וחי הילד ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (ש"ב יב כב-כג). ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (שם יח כב). ויהי בשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה (מ"א יד ו). הוי המתאוים את יום יי' למה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (עמו' ה יח). למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי (ירמ' ו כ). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (שם כ יח). הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו (איוב כז יב). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). — וכתו"מ: וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ' א א). כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה"ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב' ט א). וכן חיה ועוף כיוצא בהן אם כן למה נאמר שור או חמור (ב"ק ה ז). אמר ר' שמעון והלא המעשר בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו (תמור' א ו). כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דבר' לג). — ג) לשאלת טענה ותרעומות על מעשה שלפי דעת השואל לא היה צריך לעשות: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה (בראש' יב יח-יט). ויאמר יי' אל אברהם למה זה צחקה שרה (שם יח יג). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי (שם לא ל). ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח (שם מג ו). ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה (שם מד ד). ויאמרו אליו למה ידבר אדני בדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה (שם ז). ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב כ). ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם (שם ה ד). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם טו-טז). וישב משה אל יי' ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני (שם כב). ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שם יז ג). ויחל משה את פני יי' אלהיו ויאמר למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו בתוך בני ישראל (במד' ט ז). ויאמר משה אל יי' למה הרעת לעבדך ולמה לא מצתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי

(בם יא יא). ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים (בם כ). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ובו׳ ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (בם יד ב-ג). ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי׳ והוא לא תצלח (בם מא). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה (בם כ ג-ה). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (בם כא ה). למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו (בם כז ד). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו (יהוש׳ ז ז). ויאמר יי׳ אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (בם י). ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים (בם ט כב). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים וכו׳ ודן למה יגור אניות (שפט׳ ה יו-יז). ויאמר יפתח אליהם (לאנשי אפרים שהתלוננו עליו שהלך למלחמה בלעדם) איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי (בם יב ב-ג). ויאמרו למה יי׳ אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד (בם כא ג). ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים (ש״א ב כג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי (בם כט). ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (בם ו ה-ו). ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יי׳ למלך על ישראל וישלחך יי׳ בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אתם ולמה לא שמעת בקול יי׳ ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני יי׳ (בם יה יו-יט). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (בם יז כח). ויאמר אליו אל יחטא המלך בעבדו בדוד וכו׳ וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש יי׳ תשועה גדולה לכל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית

את דוד חנם (בם יט ד-ה). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט (בם יז). ויאמר אלו שאול למה קשרתם עלי אתה ובן ישי (בם כב יג). ויאמר דוד לשאול למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (בם כד ט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך (בם כו יה). והאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני (בם כח ט). ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול (בם יב). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי (בם יה). ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשיתה הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו וילך הלוך (ב״ג ג כד). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (בם ז ז). למה נגשתם אל החומה (בם יא כא). ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (בם יד יג). ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה אשר לי באש (בם לא). למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם (בם לב). ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אעברה נא ואסירה את ראשו (בם יו ט). ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך וכו׳ דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (בם יט יא-יב). אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (בם יג). ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבשת (בם כו). אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי׳ (בם כ יט). ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה (מ״א ב כב). הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך (מ״ב יד י). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יי׳ (ירמ׳ ב כט). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (בם יה יח). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (בם כט כז-כח). למה תראני און ועמל תביט (חבק׳ א ג). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישע׳ נה ב). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע (איוב

ג יא). חטאתי מה אפעל לך נצר האדם למה[1]) שמתני למפגע לך (שם ז כ). ושמח מאשת נעוריך וכו׳ באהבתה תשגה תמיד ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה (משלי ה יח-כ). כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יי׳ ולא תצליחו (דהי״ב כד כ). ויחר אף יי׳ באמציהו וישלח אליו נביא ויאמר אליו למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך (שם כה טו). — וגם לשאלה על מעשה שלפי דעת השואל אין לו טעם מספיק: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר (יעקב) למה זה אמצא חן בעיני אדני (בראש׳ לג יה). ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה). אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יי׳ למה תקראנה לי נעמי ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי (רות א כא). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיי׳ ומאלהי משפטי יעבור (ישע׳ מ כז).— ובמשמ׳ הלא זה אי אפשר: (ויאמר שמואל לשאול) ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך ויען שאול ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כ-כא). — ד) קצת במשמ׳ ואם אין: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם שניכם יום אחד (בראש׳ כז מג-מה), ר״ל אם לא תעשה כך הלא אשכל שניכם יחד. ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף (שם מז יה). ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך (ש״א יט יז), כי אם לא תשלחני אמיתך. סור לך מאחרי למה אכבה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך (ש״ב ב כב). חוסה על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם (יואל׳ ב יז). הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו וחיו למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר (ירמ׳ כז יב-יג). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יכבה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה (שם מ יה). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך למה יאמרו הגוים איה אלהיהם (תהל׳ עט ט-י). לא לנו יי׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך למה יאמרו

הגוים איה נא אלהיהם (שם קיה א-ב). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כב כו-כז). ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך (קהל׳ ה ה). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך (שם ז יו-יז). חדל לך למה יכוך (דהי״ב כה יו). ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים (שם לב ד).—ועם ש לפניה, שלמה: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה בעטיה על עדרי חבריך (שה״ש א ז).—ה) במשמ׳ הלא כך יהיה וזה לא טוב: לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך (בראש׳ מז יח-יט). למה יי׳ יחרה אפך בעמך וכו׳ למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שמות לב יא-יב). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ו-ז). הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש וכו׳ ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול יי׳ אלהינו עוד ומתנו (דבר׳ ה כא כב). ועתה כה אמר יי׳ אלהי צבאות אלהי ישראל למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית (ירמ׳ מד ז). ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם (נחמ׳ ו ג). ויאמר יואב יוסף יי׳ על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל (דהי״א כא ג). — וקצת במשמ׳ אם: ויאמר שר הסריסים לדניאל (שבקש ממנו להרשותו לאכל רק זרעונים) ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם אשר למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם וחיבתם את ראשי למלך (דני׳ א י).—ו) בלשון הפלסופיה, כמו שם, "הלמה, שאלת הלמה: ואחר שהוכחתי שהוא עצם צורי כזה השלמתי השלשה מן המבוקשות שהם אם ואיך ומה ונשאר עתה לבאר ציון הרביעי והוא להת גזרה בקצרה וכו אבלול הלמה כלומר המבוקש הרביעי (תגמ׳ הנפב ז).

ב.*לְמָה, ב״נ,—בלום, Nichts; rien; nothing: והארץ היתה תהו ובהו זה אדם הראשון שהיה ללמה

—[1]) נמס׳: דפה ומלעי׳. ולא נתברר טעם הדבר.

ולא כלום (מד"ר כרא"ב' ג). אמר להם (פרעה למשה ולאהרן) אתם למה ודרכיכם למה לכו לסבלותיכם (שם שמות ה). שלא אעשה למה בעיני חבריך על עדריהן (שם שה"ש, הגדה לי).

לָמָּה,—עי' מָה.

לָמוֹ,—מלת הגוף, א) לנסתר, כמו לו: ברוך יי' אלהי שם ויהי כנען עבד לָמוֹ (כרא"ב' ט כו). עשהו פסל ויסגד לָמוֹ (ישע' מד יה). כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע לָמוֹ (שם נג ח).—ב) לנסתרים, כמו לָהֶם: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת לָמוֹ (דבר' לב לב). כי קרוב יום אידם וחש עתדת לָמוֹ (שם לה). יי' מסיני בא וזרח משעיר לָמוֹ הופיע מהר פארן (שם לג ב). כי היו בצען שריו ומלאכיו הנס יניעו כל הבאיש על עם לא יועילו לָמוֹ לא לעזר ולא להועיל (ישע' ל ד-ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים לָמוֹ (שם מג ח). ואתיות ואשר תבאנה יגידו לָמוֹ (שם מד ז). הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות לָמוֹ (חבק' ב ז). יושב בשמים ישחק אדני ילעג לָמוֹ (תהל' ב ד). יי' עז לָמוֹ[1] ומעוז ישועות משיחו הוא (שם כח ח). לכן ישיב עמו הלם ומי מלא ימצו לָמוֹ (שם עג י).

לְמוֹ,—עי' מוֹ.

א.***לִמּוּד**, ש"ז, מ"ר לִמּוּדִים,—שה"פ מן לִמֵּד: אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבות ו ד). גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה (ברכ' ז:). שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד (סוכ' כא:). וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול וכו' נענה ר"ע ואמר לימוד גדול נענו כולם ואמרו לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה (קדוש' מ:). אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה (ב"ב קל:). חמשה דברים משכחים את הלימוד האוכל ממה שאוכל עכבר וכו' אף המניח כליו תחת מראשותיו ה' דברים משיבים את הלימוד פת פחמין וכו' והשותה מים של שיורי עיסה (הור' יג:). כשם שהזית משכח לימוד של ע' שנה כך שמן זית משיב לימוד של ע' שנה (שם).—ובמשמ' דבר שלִמֵּד פלוני: לימוד ערוך הוא בידינו שהשבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (ביצ' לד:).—ומצוי בפהמ"א במשמ' אחד מהעניינים שמלמדים לתלמיד בבי"ס וכדומה: וכל ילדינו לומדים דבריו על פה בהפסד גדול ליתר הלמודים (אגר' בד"ל נג).

ב.***לִמּוּד**[1], ש"ז, מ"ר לִמּוּדִים,—א) נֶסֶר, לוּחַ לכסות בו כור, פי התנור, וכדומ', Brett; planche; board: מי שהיה יינו בתוך הבור וכו' עושה לו למודים[2] בשביל שלא יחמיץ (מו"ק ב ג). תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה בו למודין ונותנן עליו והוא טהור נטמא וסילק את למודיו טהור (כלים ה ט). ארבעה עשר שחל להיות בשבת משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה ועושין לו לימודין ונותנין עליו מערב שבת (תוספתא פסח' ו א). עין של תנור שעשה לה לימודין מכפנים (שם כלי' ב"ק ו ט).—ב) מאפה בצק בצורת לִמּוּד: עיסת הכלבים מעצמה ניכרת עשאה כעכין חייבת עשאה לימודין[3] פטורה (תוספתא חלה א ז).

***לִמּוּדִי**, נקב' לִמּוּדִית, מ"ר לִמּוּדִיִּים, לִמּוּדִיּוֹת,—א) ת"ז, של לִמּוּד: ואם איננה (חכמת הלשון) קודמת במנין היסודי היא האדן העמודי וקודמת בסדר הלמודי (ר"י א"ת, הקד' הרקמה). שנתן לו (לדוד) יתברך כח יתר וגבורה רבה חוץ מהמנהג הטבעי וזה אם כח טבעי ואם כח למודי כי היה מחלוקת בין המדיניים מי הוא הראוי יותר להלחם בשלימות אם בעלי החוזק והכח כטבעם ומולדתם בלי למוד ואם בעלי למוד ותחבולות

[1]) כך הנוסחה המקבלה, אך כבר העירו החכמים כי צריך לקרא לְעַמּוֹ.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ופרושה בודאות, ועי' הערה לקמן.—[2]) פרש ר"ח (שבת קכה:) עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ והן כסויי עצים ועליהם טיט. ע"כ. והביא לשונו הערוך בערך למד ג, והוסיף: ויש מפרשים לימודין דתנור עניין שיפוץ. ע"כ. ורש"י במו"ק שם: נסרים, וכן בגמ' ברכ' לח. והר"ש פרש: לימודים הם מסגרות כדרך שעושין אנחנו לחביות של עץ העשויות מנסרים. ע"כ. אך אין לזה יסוד, ועי' עוד הערה לקמן.—[3]) כך בנוסח' ובבב"י אר"פ, וכך בגמ' ירוש' (חלה א נז:), ובגמ' בבלי בנוסח' כלימודין, וכך בערוך וברמב"ם (בכור' ו יד), וכן בסמ"ג (מ"ע, קנא), אבל אין ספק בדבר כי זה שבוש שנשתרבב עפ"י המלה כעכין שקודם לו שסברו כי הכף שבראשיתה היא כ הדמיון, ואינו כך אלא זו מלה כעך, עי' זה הערך, והיא מעידה גם על הברתה שצריכה להיות בלי כ הדמיון, וכך בב"י. ומאמר זה, שמבדיל בין צורת כעך וצורת לִמּוּד, מעיד כמו"כ על השם למודים שאינם בצורת טבעת, כמו שפרש הר"ש את השם לימודים שבהלכ' תנור במשנה כלים, כי צורה זו היא צורת הכעך, מוכח כי הלמוד הוא דוקא בצורת דבר ארוך וצר, וכמו שפרש רש"י: נסר.

המלחמה ואמר דוד שהתחברו בו שני הענינים יחד הטבעי והלמודי (כי"ה, ב"כ כג).—וכפרט החכמה הַלִּמּוּדִית[1], הכמה החשבונות והשעורים, Mathematik;-tique;-tic: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית אמנם החכמה הלמודית לא תעיין בגשמים במה שהם עליו אבל תעיין בענינים משוללים מחמריהם (מגות הגיון יד). מעלת חכמת תקופות וגימטריאות שהיא החכמה הלמודית אצל מעלת חכמת הטבע וחכמת האלהות הנקראות הכמה באמת היא במעלת פרפרת אצל הפת וכו' כן החכמה היא עצם המזון הטבעי לחיי הנפש והלמודית מקרה נמשך לחכמה ההיא להעיר בה השכל וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה (הקד' מלמד התלמיד'). המדע נחלק לשנים חלק טבעי וחלק למודי והטבעי הוא מה שאצל הבורא עלינו והלמודי מה שנקנה אנחנו בנפשנו (רמב"ע, ערוג' הכבס, גיון ג קלד). ואולם מיני המופתים הנעשים בזה הספר הנה מבואר ממה שקדם שהוא מחויב בהם שיהיו קצתם למודיים וקצתם טבעיים וקצתם פלוסופיים לפי העניינים אשר תהיה בהם החקירה (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה'). כי אלו השאלות אשר זכרנום קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות וקצתם יעמדו עליהם מהחכמות הלמודיות (כס). כי החכמות כלם הם שלשה והם הלמודיות והטבעיות והאלהיות וכו' ואולם החלק הראשון מזה המאמר הוא פרי החכמה הלמודית ותכליתה כי תכלית החכמה הלמודית היא ידיעת חכמת הכוכבים (כס ה ג יד). כבר השיגוהו המשכילים מאנשי העולם ובעלי החכמות הלמודיות וזולתם (מאוני לדק, הגגזי 158). כי מעשה בראשית יורה על ענייני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות (מגח' קגה' לר"י מפיסה 102). חכמות הלמודיות בכללן המה מפרשות כנפי הקירתן על מדת השעורים כלם הנזכרים הנה והבלתי נזכרים (כליל החכון ט).—
גשם לִמּוּדִי, גשם מבחי' החכמה הלמודית: שהתבאר לו מקיום הידיעה בדברים הלמודיים שיניח בדברים הלמודיים שהם עצמים ר"ל המספר והאחד והקו והשטח והגשם הלמודי (רלב"ג, מלחמ' ה' א ו).—ב) ת"ז, חכם בחכמה הלמודית, Mathematiker; -ticien; -cian: שלא נחוש לדברי הטבעי המניח שא"א לנקודה שתהיה נחה אלא בגשם נח והלמודי יניח בגשם בדורי המתנועע התנועה סבובית שתי נקודות נחות בלתי מתנועעים יקראו קוטבים (העקרים ד ג). כי הלמודי יחקור בגשם מוחלט והטבעי יחקור גם כן בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (רלב"ג, הקדמ' מלחמ' ה'). באותו יום עבר דרך שם למודי גדול מורענו (בכע יהודה מד). למה הנער יהיה למודי ולא יהיה חכם טבעי (ספ' המדות לאריסטו כ ו).

[1]) תרגום השם היוני μαθηματική, למוד, מפני שזה היה נחשב להלמוד העקרי.

·לִמּוּדִית[1], ב"נ, מ"ר לִמּוּדִיּוֹת,— החכמה הלמודית, Mathematik; -tique; -tic: מי שנעשה מהיר בכללי הפילוסופיא ונכללו בדעתו כללי חלקיהם אשר ראשיתם חכמת הלימודית ומוזיקה ואחר זה חכמת הטבע (הקד' פי' יעירה לאבו סהל בן תמים). כי ברדיפה ההיא רמז על הלמודיות לפי שהוא דרך לרדוף החכמה ורמז בהנין האור על הטבעיות ובגשם על האלהיות (מלמד התלמיד', ותרה). שהמעיין בזה הספר ראוי שיקדם לו העיון בלימודיות וטבעיות ואלהיות (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה'). וזה מבואר חיובו בלמודיות (כס ה ב ט). השכל העיוני הוא השכל אשר בו יעיין ויחקור האדם סביב הדברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למודית טבעית אלהית (זכות אדם סו). לפי שרושם יותר חזק ירשם בנפש המושג מן החוש מהמושג מההיקש במו שתראה בלימודיות שמצד שלא ירשם בנפש התמונה השכלית הנה יציירה מבחוץ כדי שתהיה מושגת מהחוש אשר ירשם בנפש (תולד' יצחק לר"י קארו, ותחנן). ובכלל כל משפטי החכמות הטבעיות למודיות ואלהיות לא יוכל לבא עד תכליתם ולהגיע אל תבונתם מבלתי חכמת המחקר (מגח' קגה' לר"י מפיסה 12). האיש ישיג מושכל מהלמודיות או מהטבעיות מאחר שהם נמצאים בנפש (כס 72).

·לָמּוּת[2], ב"נ,—כמו סבה ותכלית, quaritas, לָמּוּת הדבר, לָמָּה הוא נמצא: ובשידע האדם מהות זה העצם ידע עם זה למותו כי הלמות נמצא אצל מהות (רשב"ג, מקור חיים ג). ואין לעצמים הפשוטים למות חוץ לעצמים (כס ה). והמהות והאיכות והלמות והעליון מציאות (כס).

·לְמִידָה, ב"נ, — בה"פ מן לָמַד: וישם לו (להעכביש) האריגה לבוש מבלי למידה יארוג השכבים

[1]) עי' הערה לערך לִמּוּדִי.
[2]) בערב' לִמִּיָּה a).

a) لمية

לזבוב (כוזרי ג יא). וכמה אנשים גדולים בחכמה אבדו כל ימיהם בלמידת אותם הספרים (אגר׳ רמב״ם לחכמי מרסיליה, כ״י כוזתנסי). ולא נתעסקו (אבותינו) בלמידת מלחמה ולא בכיבוש ארצות (שם). כשמחת הרגל ולמידת לשון הקדש (הוא, פי׳ אבות ב א). ושלמות האדם יושג בשתי המדות הנזכרות הלמידה והלמוד (מלמד התלמיד׳, לך לך). הלמידה והחקירה בכל חלקי העולם (שם, מתן תורה). שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד (רלב״ג משלי א). לא יוזרז (הכסיל) ללמידת החכמה (שם יח). לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת (הוא, איוב לט). שהמושכלות הראשונות נמצאות באדם זולת למידה ולמוד ובאופן יותר שלם (העקרים ב כא). בענין הלמוד והלמידה ארבע מדות בתלמידים (רי״א, נחל׳ אבות ה). כי בזולת חוש השמע לא היה אפשר אצלו הלמידה (ר״א ביכאגו, דרך אמונה ב א). ולכן למה שהיא התחלת הדעת לא תחשב למידה בפני עצמה (ר״מ אלשיך, משלי א ז). ובשיזדמן שיפנו אל הלמידה לא ילמדוה רק מעט (אבן כספי 129). ונעיין ראשונה אם למידת החכמה מותרת לבעלי הדת הזאת וכו׳ ותהיה למידתה לא מותרת לבד אבל מצוה (ר״א דלמדיגו, הקד׳ בחי׳ הדת). ומוכרין אותן ומחשבין להם הסופרים אותן המעות בשכר הלמידה לנער (הלכות או״ח לב ב). כי החכם השני ראה דברי הראשון היותם בלתי נאותים אל סדר אופן למידת החכמה (גפול׳ יהודה ה).

למך[1]**),** ממנו שע״פ לֶמֶךְ.

***למלם**[2]**),** פ״ע, מלמלמים, — למלם אחרי פלוני, דבר ארותו בתשאי דברי לעז ותרעומות: בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשהו מקופל עד אחד בניסן וכו׳ והיו ישראל מלמלמים[3]) על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי ארע בו (ילקוט במעוני, מ״א ו). שעמד שלמה ובנה את בהמ״קוכו׳ והיו הכל מלמלמים על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא היאך הקב״ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו (שם).

[1]) בערב׳ למכ a), לש את הבצק. וממנו יַלְמַכ b), אלשאב אלשדיד,—ובעבר׳: בחור גבור ואמיץ.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. בערב׳ משמש פעל זה במשמ׳ אחרת רחוקה מזו. לפי דעת החכמים זה סרוס מן מלמל, במקום מלל.—[3]) כך הגרסה בכל הספרים, ובפסיק׳ רבתי פרשה ו: מלמלאין.

a) لمك b) يلمك

למס[1]**),** ממנו אולי לַמָּס.

לַמָּס[2]**),** ב״ז, —מי שמבקש ודורש בכח ובתקף: לַמָּס[3]) מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב (איוב ו יד).

לְמַעַן, בכנ׳ לְמַעֲנִי, לְמַעַנְךָ, לְמַעַנְכֶם, — מלת הטעם, כמו בעבור, להורות הדבר והענין שמפני נטייה אליו או משא פנים לו נעשה המעשה ההוא, um-willen, pour ; for the sake of, — ותבוא עם שֵׁם אחריה, לְמַעַן פלוני, לְמַעַן דבר פלוני: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום לְמַעַן חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). אך בימיך לא אעשנה לְמַעַן דוד אביך (מ״א יא יב). רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך לְמַעַן דוד עבדי וּלְמַעַן ירושלם אשר בחרתי (שם יג). כי לְמַעַן דוד נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם (שם טו ד). ויחן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם לְמַעַן בריתו את אברהם יצחק ויעקב (מ״ב יג כג). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה לְמַעַן שמך (ירמ׳ יד ז). אל תנאץ לְמַעַן שמך אל תנבל כסא כבודך (שם כא). ואעש לְמַעַן שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק׳ כ ט). יי׳ חפץ לְמַעַן צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע׳ מב כא). לְמַעַן עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך (שם מה ד). לְמַעַן שמי

[1]) בערב׳ למש a), ועי׳ בהערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) התלבטו במלה זו כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים ולא מצאו דבר מתקבל שיפרנס הכתוב בדרך טבעי. המתרגמים הקדמונים, השבעים, ולג׳ ופשיטא, וכן ת״י תרגמו במשמ׳ כי שמונע חסד מחברו, וכן רוב המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, וראו בהלמד של למס ל השמוש, וגזרו מַס מן מסס במשמ׳ דבר נמס. וקצת מהחדשים, שהרגישו בדחק גזרה זו ופרוש זה, הגיהו הגהות מתחלפות: מנע, למאס, לא מס, הלא מש, וכיוצא בזה. אבל, גם ההגהות האלה אינן מרפאות הכתוב, ולכן עלינו להניח הנוסחה המסורה, והיותר קרוב בפרושו מה שכבר הרגיש ש׳ פוזננסקי (REJ XXXI, 117), כי הלמד היא שרשית, והשרש למס הוא כמו למש a) בערבי׳, שמשמש גם במשמ׳ בקש והפציר. והנה ש״פ סבר כי צריך לקרא לֹמֵס, אך אין זה הכרחי ואפשר להניח גם הנקוד המקובל כמו שהוא ולאמר כי לַמָּס הוא ע״מ גַּנָּב. ואולם, עוד קשה, שאין להפסוק, גם לפי פרוש זה, שום ענין במקומו לא להקודם לו ולא למה שאחריו, עכ״פ, הכתוב בשהוא בפני עצמו יש לו רעיון טבעי וצריך יהיה להחליט כי הוא באמת לא במקומו, ובאמת למהלך הרעיונות בהפסוקים שלפניו ושלאחריו אין שום צרך בכתוב זה, ואולי נסרך כאן בטעות מאיזה מקום אחר.

a) لمس

ואריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (שם מח ט). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו לְמַעַן יי׳ אשר נאמן (שם מט ז). הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לְמַעַן יי׳ אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך (שם נה ה). לְמַעַן ציון לא אחשה וּלְמַעַן ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (שם סב א). למה התענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב לְמַעַן עבדיך שבטי נחלתך (שם סג יז). כן אעשה לְמַעַן עבדי לבלתי השחית הכל (שם סה ח). יי׳ נחני בצדקתך לְמַעַן שוררי (תהל׳ ה ט). שובה יי׳ חלצה נפשי הושיעני לְמַעַן חסדך (שם ו ה). מפי עוללים ויונקים יסדת עז לְמַעַן צורריך להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק לְמַעַן שמו (שם כג ג). חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה לְמַעַן טובך יי׳ (שם כה ז). לְמַעַן שמך יי׳ וסלחת לעוני כי רב הוא (שם יא). כי סלעי ומצודתי אתה וּלְמַעַן שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). קומה עזרתה לנו ופדנו לְמַעַן חסדך (שם מד כז). ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה לְמַעַן משפטיך (שם מח יב). קרבה אל נפשי גאלה לְמַעַן איבי פדני (שם סט יט). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו לְמַעַן שמך (שם עט ט). ויושיעם לְמַעַן שמו להודיע את גבורתו (שם קו ח). לְמַעַן בית יי׳ אלהינו אבקשה טוב לך (שם קכב ט). והאר פניך על מקדשך השמם לְמַעַן אדני (דני׳ ט יז). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה לְמַעַן שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה (דה״ב ו לב). ולא אבה יי׳ להשחית את בית דויד לְמַעַן הברית אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים (שם כא ז).—לְמַעַן הקב״ה! קריאה של התרגשות וכדומ׳: אי שמים כלומר ל מ ע ן הקב״ה (רב״י ר״ה יט.).—וּלְמַעַן השם: וראה ר׳ ל מ ע ן ה ש ם מה רעה נעשה לעניים (הגה, סוד טוגב), ועי׳ שם.—ועם מקור אחריה, לְמַעַן פָּעֹל כך וכך: ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט לְמַעַן הביא יי׳ על אברהם את אשר דבר עליו (בראש׳ יח יט). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם וכו׳ לְמַעַן הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (שם לז כב). ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה לְמַעַן עשה כיום הזה להחית עם רב (שם נ כ). וישימו עליו שרי מסים לְמַעַן ענתו בסבלתם (שמות א יא). ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וּלְמַעַן ספר שמי בכל הארץ (שם ט טז). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה

בקרבו (שם י א). כי מזרעו נתן למלך לְמַעַן טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקר׳ כ ג). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו לְמַעַן תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). ואותנו הוציא משם לְמַעַן הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו (שם ו כג). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר לְמַעַן ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך לְמַעַן הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (שם ח ב-ג). כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל לְמַעַן הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה (שם יח). כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך וּלְמַעַן הקים את הדבר אשר נשבע יי׳ לאבתיך (שם ט ה). ולא ישיב את העם מצרימה לְמַעַן הרבות סוס (שם יז טז). לעברך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו אשר יי׳ אלהיך כרת עמך היום לְמַעַן הקים אתך היום לו לעם (שם כט יא-יב). כי בשררות לבי אלך לְמַעַן ספות הרוה את הצמאה (שם יח). אשר הוביש (את מי ים סוף) מפנינו עד עברנו לְמַעַן דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא לְמַעַן יראתם את יי׳ אלהיכם כל הימים (יהוש׳ ד כג-כד). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל לְמַעַן החרימם לבלתי היות להם תחנה כי לְמַעַן השמידם (שם יא כ). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת לְמַעַן נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי׳ (שפט׳ ב כא-כב). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ וכו׳ רק לְמַעַן דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שם ג א-ב). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר לְמַעַן זבח ליי׳ אלהיך (ש״א טו טו). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי לְמַעַן ראות המלחמה ירדת (שם יז כח). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו לְמַעַן דעת כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים אין עוד (מ״א ח נט-ס). ולבנו אתן שבט אחד לְמַעַן היות ניר לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם (שם יא לו). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי׳ לְמַעַן הקים את דברו אשר דבר יי׳ ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (שם יב טו). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה לְמַעַן האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני בכל מעשה ידיהם

(בס כג יז). וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו לְמַעַן הקים את דברי התורה הכתבים על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יי׳ (בס כג כד). על בקעם הרות הגלעד לְמַעַן הרחיב את גבולם (עמו׳ א יג). ואיש ואביו ילכו אל הנערה לְמַעַן חלל את שם קדשי (בס ב ז). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי לְמַעַן ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל לְמַעַן דעת צדקות יי׳ (מיכ׳ ו ה). ותלכו. במעצותם לְמַעַן תתי אתך לשמה (בס טז). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים לְמַעַן הרחיקם מעל גבולם (יוא׳ ד ו). הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר לְמַעַן הביט על מעוריהם (חבק׳ ב טו). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו לְמַעַן עשות את כל התועבת האלה (ירמ׳ ז י). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני (בס יח). והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לְמַעַן הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (בס יא ד-ה). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ לְמַעַן הכעסוני במעשה ידיכם (בס כה ז). כי שקר הם נבאים לכם לְמַעַן הרחיק אתכם מעל אדמתכם (בס כז י). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך וכו׳ לעשות התועבה הזאת לְמַעַן החטי את יהודה (בס לב לה). כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו לְמַעַן תת אתנו ביד הכשדים (בס מג ג). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם לְמַעַן הרגיע את הארץ (בס נ לד). איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל הנביא אני יי׳ נעניתי לו בה ברב גלוליו לְמַעַן תפש את בית ישראל בלבם (יחזק׳ יד ד-ה). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה לְמַעַן טבח טבח הוחדה לְמַעַן היה לה ברק מרטה (בס כא יד-טו). לְמַעַן למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (בס כ). הנה נשיאי ישראל .איש לזרעו היו בך לְמַעַן שפך דם (בס כב ו). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות לְמַעַן בצע בצע (בס כז). והבאותיך על ארצי לְמַעַן דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם (בס לח טז). וקברום בית ישראל לְמַעַן טהר את הארץ שבעה חדשים (בס לט יב). וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי לְמַעַן הראותכה הבאתה הנה (בס מ ד). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער לְמַעַן כחש (זכר׳ יג ד).—ועם פעל עתיד אחריו ועם אֲשֶׁר לפני הפעל: כי ידעתיו לְמַעַן אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש׳ יח יט). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז וכו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליי׳ וכו׳ ונכרת האיש ההוא מקרב עמו לְמַעַן אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליי׳ (ויקר׳ יז ג-ה). וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך לְמַעַן אשר תבא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (דבר׳ כז ג). אך רחוק יהיה ביניכם וביני כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו לְמַעַן אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה (יהוש׳ ג ד). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה לְמַעַן אשר אראה ואכלתי מידה (ש״ב יג ה). בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע לְמַעַן אשר ייטב לנו (ירמ׳ מב ו).—ועם שלילה: זכרון לבני ישראל לְמַעַן אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי׳ (במד׳ יז ה). כי החרם תחרימם החתי והאמרי וכו׳ כאשר צוך יי׳ אלהיך לְמַעַן אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יז-יח). על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה לְמַעַן אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים (יחזק׳ לא יג-יד). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה לְמַעַן אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (בס לו ל). ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו לְמַעַן אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו (בס מו יח).—ובלי המלה אֲשֶׁר: הגשה לי ואכלה מציד בני לְמַעַן תברכך נפשי (בראש׳ כז כה). ויאמר יי׳ אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו לְמַעַן יאמינו כי נראה אליך יי׳ אלהי אבתם (שמות ד ד-ה). ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר (פרעה) למחר ויאמר כדברך לְמַעַן תדע כי אין כיי׳ אלהינו (בס ח ה-ו). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב לְמַעַן תדע כי אני יי׳ בקרב הארץ (בס יח). ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי׳ הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד לְמַעַן תדע כי ליי׳ הארץ (בס ט

כט). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שם י א-ב). והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי׳ בפיך (שם יג ט). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא (שם טז ד). מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שם לב). כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך (שם כ יב). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך (שם כג יב). הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך (שם לג יג). כל האזרח בישראל ישבו בסכות למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקר׳ כג מב-מג). ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת וכו׳ למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי (במד׳ טו לח-מ). ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (שם כז כ). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו (שם לו ח). ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו (דבר׳ ד א). ושמרת את חקיו וכו׳ ולמען תאריך ימים על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם מ). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם (שם ה כו). בכל הדרך אשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם (שם ל). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי׳ אלהיכם ללמד אתכם וכו׳ למען תירא את יי׳ אלהיך וכו׳ כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך (שם ו א-ב). ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ למען ייטב לך (שם יח). ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה (שם יא ח). וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי׳ לאבתיכם לתת להם (שם כ-כא). לא תאכלנו (את הדם) למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יי׳ (שם יב כה). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (שם יג יח). שבעת ימים תאכל עליו מצות וכו׳ למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (שם טז ג). צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ (שם כ). והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את יי׳ אלהיו (שם יז יט). לבלתי

רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על ממלכתו (שם כ). שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים (שם כב ז). לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך יי׳ אלהיך בכל משלח ידך (שם כג כא). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך (שם כד יט). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם כה טו). לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (שם כט ה). ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון (שם ח). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך (שם ל יט). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו (שם לא יב). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (שם יט). אל תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך (יהוש׳ א ז). והגית בו (בספר התורה) יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו (שם ח). והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם (שם ד ה-ו). ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך וכו׳ למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם למען יקים יי׳ את דברו אשר דבר (מ״א ב ג-ד). אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך (שם ח מג). דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמו׳ ה יד). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וכו׳ ובניתיה כימי עולם למען יירשו את שארית אדום (שם ט יא-יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה (ישע׳ ה יט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (שם כג טז). והיה להם דבר יי׳ צו לצו קו לקו וכו׳ למען ילכו וכשלו אחור (שם כח יג). כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם (שם ז כג). ונתתם (את הספרים) בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה

אשר אתם גרים שם (שם לה ז). אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם (שם לו ג). וזאת לכם האות נאם יי׳ כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה (שם מד כט). הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו למען יחסרו לחם ומים (יחזק׳ ד יו-יז). והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר למען בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו (שם יא יט-כ). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים (שם יב יו). והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (שם כד יא). וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עבד׳ א ט). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת וקדוש ישראל בראה (ישע׳ מא יט-כ). אתם עדי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (שם מג י). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (שם כו). ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יי׳ (שם מה ג). אני יי׳ ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני יי׳ ואין עוד (שם ה-ו). שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו י-יא). חנני יי׳ ראה עניי וכו׳ למען אספרה כל תהלתיך בשערי בת ציון (תהל׳ ט יד-יה). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה למען יזמרך כבוד ולא ידם (שם ל יב-יג). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (שם מח יד). אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים למען תמחץ רגלך בדם (שם סח כג-כד). ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (שם עח ה-ו). רומה על שמים אלהים ועל כל הארץ כבודך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני (שם קח ו-ז). טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (שם קיט עא). מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (שם קא). האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ח). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי יט כ). ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ (עזר׳ ט יב). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם למען תירשו את הארץ הטובה (דהי״א כח ח). ונתתה לאיש ככל דרכיו וכו׳ למען ייראוך ללכת בדרכיך (דהי״ב ו ל-לא). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי׳ (שם לא ד). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר (שם לב יח).— ועם שלילה: והנביא כי יפתה וכו׳ ונשאו עונם כעון הדרש כעון הנביא יהיה וכו׳ למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי (יחזק׳ יד ט-יא). ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו למען לא ישמע קולו עוד (שם יט ט). ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים (שם כה י). והושע יי׳ את אהלי יהודה בראשנה למען לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה (זכר׳ יב ז). בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל׳ קיט יא). יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (שם פ). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (שם קכה ג). — ועם כנו׳: ויתעבר יי׳ בי למענכם ולא שמע אלי (דבר׳ ג כו). וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (מ״ב יט לד). לכן אמר לבית ישראל כה אמר יי׳ לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם (יחזק׳ לו כב). כה אמר יי׳ גאלכם קדוש ישראל למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע׳ מג יד). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר (שם כה). למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן (שם מח יא). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקמו (איוב יח ד). אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך (דני׳ ט יט).—ותשמש מלה זו בקצת מאמרים להורות מה שיסבב ויוליד האמור קודם, כמשמ׳ וסוף דבר יהיה: הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (הוש׳ ח ד). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בשת פניהם (ירמ׳ ז יט). כי לא שלחתים נאם יי׳ והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנביאים הנבאים לכם (שם כז יה). להכעסני במעשי ידיכם לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם למען הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ (שם מד ח). יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבשו (ישע׳ מד ט).—וקצת במשמ׳ יען: ואמרת

אל עם הארץ כה אמר אדני יי׳ ליושבי ירושלם אל אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם כשממון ישתו לְמַעַן תשם ארצה ממלאה מחמם כל הישבים בה (יחזק׳ יב יט). וטוביה וסנבלט שכרו לְמַעַן שכור הוא למען אירא (נחמ׳ ו יב-יג).—ובן השתמשו במלה זו קצת המשוררים במשמ׳ זו: אתי מוסר ובר תורה לך שמחה וגם אורה, לך ישר ל מ ע ן כי נתיכתך מישרה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק ל מ ע ן הוא עמיתו, שאל סהר תצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש כצאתו (הוא, הגרפא הזמן). כתב ממ׳ר ידידות לב ימודו ומגזרת׳ אתכים חלכנתו, וספר לא ככל ספר למען בתבו אוהבי לי יום רצותו (שם). אילותי קחה נפשי ל מ ע ן נשוא יגון כמו זה לא יכולה (הוא, ומי יתן). ולא תשחק בקרבתי ולא אשחק בקרבתך, ולא תראה תמונתי ולא אראה תמונתך, ל מ ע ן בי שאול ביתך וכקבר מעונתך (הוא, היס כיני וכינך). ואל תנשי . . . פרידת ידידך ותשוכי ותבכי על פרידה, למען אחרי נשכח זכרתיו ושכחתך אהובך עין מרידה (הוא, ואל תנבי). אלוה עז ואל קנוא ונורא מרומם את עלי כל שיר ושירה, ל מ ע ן בי פעליך מרומים ויום תגאל גאלתך בהירה (הוא, אגוס עז). יריבוני אשר ידעו אבותי ל מ ע ן יחזו נפשי מבורה, לאת עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (הוא, יריבוני). על כן ירא האל ל מ ע ן אין עזר לראש גבר לבד תמו (רמב״ע, תרבי׳בח). אני איש תולדות יום לא יוכלון להשפיל לו גאון נפש ונחתם, ל מ ע ן שגבה מבוא בערך נפשים כאנשים שבחרתם (הוא, הללמוד מזמן). אנוש נלכד ברשת תאותיו ל מ ע ן כי כלי חמם כליהן, ובסוף תאכל נפשו ורוחו ובאש ישרפו אותו ואתהן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט). אני מאמין בדת משה לבדה ולא אכזיב דבר חוזים וצופים, ולא אשמע לחכמיכם ל מ ע ן אשר המה דבר אל מחליפים (שם יז). לי יאתה מלכות ל מ ע ן כי שם היקר במא למלכותו, הן כל כבוד עולם ובל הודו תשפל למעלתי גדולתו (שם מז). בני תבל זמן כונד יכלם למען בי אביהם הוא והורם (הוא, הענק ג פד).—ועי׳ ערך מַעַן.

לָנוּ, — מלת הגוף כיחם שאליו למדב״ע זו״ג. — ומצוי השמוש *מִי לָנוּ: מי ל נ ו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו׳ מי ל נ ו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום (סוט׳ א ט).

לנן[1], ממנו לְנַן, תְּלֻנָּה.

לָנַן[1],—קל לא נמצא.

—נפע׳ עתי׳, יִלֹּנוּ, — נִלֹּן על פלוני, התרעם עליו וטען עליו, murren; grogner; grumble: ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם וכו׳ וַיִּלֹּנוּ העם על משה לאמר מה נשתה (שמות יה כג-כד). ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (כאשר שמעו דברי המרגלים) וַיִּלֹּנוּ על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד א-ג). וַיִּלֹּנוּ כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם יי׳ (שם יז ו). ולא הכום בני ישראל (את הגבעונים) כי נשבעו להם נשיאי העדה ביי׳ אלהי ישראל וַיִּלֹּנוּ כל העדה על הנשיאים (יהוש׳ ט יח).
—ומלא: ובקר וראיתם את כבוד יי׳ בשמעו את תלנתיכם על יי׳ ונחנו מה כי ת ל ו נ ו[2]) עלינו (שמות יו ז).—
—ומלא בקרי: וַיִּלּוֹנוּ[3]) כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר (שם יו ב).—וע״ם נע״ו, וַיָּלֶן במקום וַיִּלֹּן, וַיָּלֶן: ויצמא שם העם למים וַיָּלֶן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שם יז ג).

—הפע׳ מ״ל, הֲלִינֹתֶם, מַלִּינִים[4]),—הֵלִין על פלוני תְּלֻנָּה: בשמע יי׳ את תלנתיכם אשר אתם מַלִּינִם עליו (שמות יו ח). עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מַלִּינִים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מַלִּינִים עלי שמעתי (במד׳ יד כז). אשר הֲלִינֹתֶם עלי (שם כט). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מַלִּינִם עליכם (שם יז כ).—ואמר המליץ: רוב המשוררים אשר היו עד היום ה ל י נ ו על הזמן ויתרעמו על התמורות (ר׳ ידע׳ בדרש׳, הפרדס ה).—והֵלִין את פלוני על פלוני, לום[a]), במשמ׳ הוכחה וגערה.

[1]) רק בעברית. בערבית קצת דומה לזה השרש

[1]) הביא ר״י חיוג את הפעל ילֹּנוּ בשרשי נע״ו, והסכים לזה גם ריב״ג ושאר הקדמונ׳, וגם רוב החדשים. אך מפני שהמלה ילֹּנו באה ארבע פעמים חסרה ורק פעם אחת מלאה בכתיב רגלים לדבר כי היא מהכפולים, וכך דעת נלדקה (ZDMG 1883, 535).—[2]) כך הכתיב, והקרי תלינו. — [3]) כך הקרי, והכתיב וילינו. — [4]) כבר נשא ונתן בצורה זו ריב״ג כמשתלחק ואמר כי אפשר שהיא מגזרת חסרי הפא, ילן או נלן, והיתר נכון בזה דעת נלדק׳ (כמאמר שנזכר למעלה), כי בתחלה שמשו כבת אחת שני שרשים לון וגם לנן, ואולי גם ילן או נלן, ומזה נולד

[a]) لوم

עשה שילן: וישבו וַיַּלִּינוּ [1]) עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ (במד' יד לו).—ואמר המשורר: ואיכה מפני רעת זמן קצת ואיך תירא, בשומו חץ עלי יתר והציבך למטרא, באילו את הלינות בני אל חי בתבערה, ואת קמת וריבות אלי משה במי מרה, ופתית לישראל להמיר אל בבן פרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).

—התפ', ״הִתְלוֹנֵן,—כמו נִפְע': אתם מלינים עליו את האחרים השומעים אתכם מתלוננים (רש"י במות טז ח). עד עתה אינכם מאמינים בה' אלהיכם ע"ב אתם מתלוננים על נביאו וכו' כי על שני דברים נתלוננו ובשניהם שמע תלונתם (רמב"ן בס).—ומצויה צורה זו בספרות החדשה ובדבור.

·לִסֵּט[2]), פ"י, עתי' יְלַסֵּט, יְלַסְּטֵנוּ,—לִסֵּט את הבריות, גזל, שדד: שלא יניחום להיות עם זולל וסובא כי אם יהיה עמהם ילסטו את הבריות וירצחו (ספ' חסידי' תתלפד).

·לַסָּט, ש"ז,—מי שמְלַסֵּט (כ"ז, גרמ' עבר', ערך גוידיב).

·לִסְטוּת[3]), ש"נ,—אומנות הַלַּסָּט, השודד: למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו היילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם (ספרי דבר' ב"ג). כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (קדוש' כט.). לא ילמד את בנו חמר ספן קרר רועה והנוני לפי שאומנותם לסטות (סופרים טו י).

***לִסְטִי**[4]), ש"ז,—גזלן, שודד, Räuber; brigand; bandit: שדה שקצרוה נכרים קצרוה לסטים קרסמוה נמלים וכו' קצר חציה וקצרו לסטים חציה (פאה ב ז). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם מפני לסטים מפני רוח רעה (שבת ב ה). לא ילמד אדם את בנו המר וכו' וחנוני שאומנותהן אומנות לסטים (קדוש' ד יד). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה וכו' נפרצה בלילה או שפרצוה לסטים ויצאה והזיקה פטור הוציאוה לסטים לסטים חייבים (ב"ק ו א). היחיד שהיה נרדף מפני גוים ומפני ליסטין ומפני רוח רעה (תוספתא תעני' ב יב). חמרין שהיו מהלכין בדרך ונפלו עליהם ליסטין ועמד אחד מהן והציל (בס ב"מ ח כה). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לִסטים כסותך כבשוה (ערוב' נג:). מעשה בתלמידי ר"ע שהיו הולכים לכזיב פגעו בהן ליסטים אמרו להן לאן אתם הולכים אמרו להן לעכו (ע"ז כה:). לאדם יהיה בית ויבואו הליסטים וישרפו אותו למי מנחמים לבית או לבעל הבית (פסיק' רבתי, נחמו). — ואמר המליץ: ויאמר לי בי היה נוסע מן השטים, ועד תל חטים, ויבואו עליו לסטים, ועשו בו שפטים, וחבטוהו בשוטים, כחובט חטים (ר"י חריזי, תחכמ' כג).

·לִסְטִיּוּת, ש"נ,—כמו לִסְטוּת: שנתפס ע"י ליסטיות (יבמ' כה:). לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות צוה המלך ותלאוהו (סנה' מו:). ועל חרבך תחיה לא בזכות תורה ומצות אתה מתפרנס אלא בלסטיות (מדר' שכל טוב, ברא' כז מ). כזמן שיש שלום בעולם (ויש) אימת מלכות ואין לחוש אלא לאותם הבאין דרך לסטיות (הרא"ש, ב"ב כב, בשם ר' יוסף הלוי). על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע"י לסטיות לקחו כ"א בצדק ומשפט (כלי יקר, ברא' א א).

***לֶסֶת**[1]), ש"נ, מ"ר לְסָתוֹת,—המקום הגבוה בהלחי, תחת העין, Backen-Knochen; pommette; jaw-bone: המצח והגבינין והעין והאוזן והלסת והחוטם והזקן וגומות הזקן (ירוש' נדה ג נג). והעין והלסת וגבת הזקן (בבלי בס כג:). שנברא בעין אחת או בלסת אחת (רש"י בס). — ומ"ר: אין מעידין אלא על פרצוף פנים וכו' רב יהודה אמר החוטם עם הלסתות (ירוש' יבמ' יו יס נ). והגבינים והעינים והלסתות וגבות הזקן (נדה

הפקפוק בהצורות.—[1]) כך הקרי, והכתיב וילונו.

[2]) מן השם *לסטות, עי"ש.

[3]) עי' הערה לערך לסטי.

[4]) מקור השם ביונית λῃστής, ובהרבה מקומות באה הצורה היונית כמו שהיא ליסטים, ונשתנה אח"כ לליסטין גם ליחיד: ליסטין מזויין (ב"ק נז. ועוד), ואח"כ שמעו המדברים עברית בליסטין מ"ר כאלו היה שרש המלה לסט ועשו ממנו שם מפשט לסטות, ובכשה לה בדבור העברי כמעט זכות מלה עברית למושג מיוחד. וכבר אמרו החכמים כי גם השם הערבי לִצּ a) לשודד וגזלן עקרו מן מלה זו (ב' פרנק', S. Fraenkel, Aram. 284).

a) لصّ

[1]) בארמ' ליסתא, לחי: תרגום יתן למכהו לחי (איכ' ג ל): יושיט למחי ליה ליסתא. ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כב כד): ומחא ית מיכיהו על ליסתיה. ולחיי למרטים (ישע' נ ו): וליסתי למרטן, ועוד. אבל בעבר' נתיחדה מלה זו רק לחלק העליון הבולט של הלחי תחת העין. זה נראה ברור ממה שהלסת נזכרה בכל מקום אצל האזן או העין, וכן פרש רש"י בפרוש, ולעז: פומלי"ש של לחיים שמצהיבים (רש"י קהל' יב ב), וכן נראה משמושו: לסתות ולחיים.

כג:). והכוכבים (בדברי קהלת בפסוק עד אשר לא תחשך השמש) אלו הלסתות (שבת קנא:). השמש (בפסוק ההוא) זה קלסתר פנים והאור זה המצח והירח זה החוטם והכוכבים אלו ראשי לסתות (מד"ר ויקר' יח). עוף שקורין וולטו"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם (רש"י ברכ' נח:).

לֹעַ[1], לוֹעַ, ש"ז, בכנ' לֹעֲךָ, לוֹעוֹ — א) החלק התחתון של הלחי, שהשנים ישבים שם, Kinbacke; mâchoire; mandible: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלֹעֶךָ[2] אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ב). — ובתו"מ: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה (סנה' נח:). תבוא מאירה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו (מד"ר כהלב' פא). — ב) "בית הבליעה[3], Schlund; gosier; throat: בני בי תשב ללחם עם עשיר לא תפער לועך בלי חק (ב"ס, תרג' כ"ז לא יח). כי ברוב אכל רוב מכאוב ופושק לועו ירבה מחלהו (שם לז לא). — והשתמשו בה בזמן החדש במשמ' בנוי לחלל שבירכתי הפה, וכן להפה הגדול של חיות טורפות וכדומ', Rachen; gueule; jaw.

לעב[4], ממנו לָעַב, "לַעַב.

לָעַב,—קל לא נמצא.

— הפע' הִלְעִיב, מַלְעִיב, מַלְעִבִים, — הִלְעִיב בפלוני, התלוצץ בו, דבר עליו בצחוק ובוז, verspotten; se railler; to mock: וישלח יי' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו ויהיו מַלְעִבִים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת יי' בעמו (דה"ב לו טו-טז). — ואמר הפיטן: דור כלו סג עלילה התעיבו, הרעו במפעל ומשחית הציבו, ויוכח אותם ובדבריו הלעיבו, השיבו פושעים על לב (רמב"ע, מגן, אזרת רעך).

—הפע', "הָלְעַב, הולעב,—שהלעיבו בו: זכרה זמן אשר נעשה ונשמע השיבו, ועתה ענות אמן לא אבו, לענה ורוש שבעו ורוו, והוקצו והולעבו כהני עילבו (ר"א קליר, איכה יבכה תכלית).

***לַעַב**, ש"ז, — בס"פ מן הקודם: הצלתיה מרעב ועתה איך אשלחנה פן אהיה ללעב (רשב"י, אמהות, מחז' ויטרי תפג). פרנו מחצי רעב, ואל תשיתנו ללעב, אספי רעב (סליח' לעליר' גבמים, אספוך בית). — ואמר המליץ: ויאמר התרנגול האזינו, לא נשוב ריקם אל עמנו, פן נהיה בעיניהם ללעב, כאשר באנו במקום רעב (משלי שועלים לג). אוי לי משני העברים, אשר מקום מצבי עוקרים, אוי מצמא אוי מרעב, וכי אהיה מחר ללעב, ותשח נפשי כבור ובטני, בפשע בין המות וביני (שם סח).

א.לעג[1], ממנו א.לָעַג, א.לַעַג, "לַעֲגָת.

א.לָעַג, פ"ע, לָעֲגָה, עתי' אֶלְעַג, תִּלְעַג, יִלְעַג, יִלְעָג, יִלְעָגוּ, לֹעֵג, —לָעַג, ולָעַג לפלוני, צחק עליו, דבר עליו בצחוק ובוז, spotten; railler; to deride: זה הדבר אשר דבר יי' עליו (על סנחריב מלך אשור) בזה לך לָעֲגָה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (ישע' לז כב). הייתי לשחוק כל היום כלה לֹעֵג לי (ירמ' כ ז). יושב בשמים ישחק אדני יִלְעַג למו (תהל' ב ד). ואתה יי' תשחק למו תִּלְעַג לכל גוים (שם נט ט). תשימנו מדון לשכנינו ואיבינו יִלְעֲגוּ למו (שם פ ז). גם אני באידכם אשחק אֶלְעַג בבא פחדכם (משלי א כו). לֹעֵג לרש חרף עשהו שמח לאיד לא ינקה (שם יז ה). עין תִּלְעַג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (שם ל יז). אם שוט ימית פתאם למסת נקים יִלְעָג (איוב ט כג). בדיך מתים יחרישו ותִלְעַג ואין מכלם (שם יא ג). יראו צדיקים וישמחו ונקי יִלְעַג למו (שם כב יט). —ואמר בן סירא: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א). — ובתו"מ ובהמ"א: שעשה הקב"ה על עולמו מלאכי חבלה ומחבלים והולכים כל ימות הגאולה ואבילי ציון עמהם נכנסים ועמהם יוצאים כאדם שנכנס אצל חבירו ויוצא ואין מזיקים אותו והרואה אותם יושב ואומר לשוא שחקנו לשוא לעגנו על דבריהם (פסיק' רבתי לד). והגאוה והגובה והגאון ובזות בני אדם ולעוג לנביאים ולדברים הבאים מאלהים (תו"ה, עמוד' ס' ד). —ואמר הפיטן: גמול תשיב ולה תושיב ותקשיב לשועתה ודמעתה ברדתה, לעג שדי לצרים לעגו לה נקום נקמת כלמתה ובשתה (רשב"ג, נקבה, לך נפשי). דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים, שבחם

---

[1]) בסור' לוע, במשמ' זו. וי"א גם באשור'. בארמ' לועא: תרגום לחי חמור (שפט' יה יה) לועא דחמרא. ועי' הערה לקמן. —[2]) להשבעים היתה נוסח' אחרת. ולג' תרג' gutture, ר"ל הגרון. הפשיטא: בפומך. התרגום: לועך, כמו בגוף המקרא. מנחם מענין בליעה, וריב"ג בערב' בלעום, והוא בית הבליעה, וכן ראב"ע ורד"ק. אך כבר נזכר למעלה כי בסור' משמשת מלה זו במשמ' חלק התחתון של הלחי, מקום ישיבת השנים, וכן נראה משמושו בתלמוד במאמר המובא בפנים. וכן רש"י: בלחייך. —[3]) עפ"י פרוש הקדמונים.

[4]) גם בארמ'. בערב' לעב a), שחק, ועי' שרש עלב.

a) لعب

[1]) גם בסורית.

בהדר פעליך לועגים וזועמים, המחכים שנת גאוליך אל נאם נאמים (ר"י הלוי, יוכלו פגלך).

—הפע׳, הִלְעִיג, תַּלְעִיג, יַלְעֵג, יַלְעִיגוּ, מַלְעִיגִים,—הִלְעִיג, והלְעִיג לפלוני, כמו לָעַג: שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תַּלְעִיג (איוב כא ג). כל ראי יַלְעִיגוּ[1]) לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל׳ כב ח). וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וַיַּלְעִגוּ[2]) לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ׳ ב יט).
—והִלְעִיג על פלוני: ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וַיַּלְעֵג על היהודים וכו׳ ויאמר מה היהודים האמללים עשים וכו׳ היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ׳ ג לג-לד). — והִלְעִיג בפלוני: ויהיו הרצים (של המלך יחזקיהו) עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם וּמַלְעִגִים בם (דהי״ב ל י).
—ובתו״מ: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר״א וקצר בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראית פלוני שקצר ברכותיו והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה (מכי׳ בשלח ד א). עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו׳ יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ילוק׳ משלי א יח ד). שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (ערוב׳ כא:). שהיה (פרעה) מלעיג על הקב״ה שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן וקרא לכל בני ביתו לעשות כמותם (מד״ר שמות ט). כעין זה (הוא) מלעיג על המוכה (בם כלאב׳ פד). מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין הן יושבין משיחין בי ומלעיגין בי (בם איכ׳, פתיח׳). ועדיין לא שנו מעשיהם המכוערין ואעפ״י שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו (בם הכת׳, אס על המלך טוב). ענה ירמיה ואמר לפני הקב״ה רבש״ע איני יכול להתנבאות עליהם איזה נביא יצא להם ולא בקשו להורגו וכו׳ העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו (פסיק׳ רבתי כו). אילו אבלים שחמדו את הישועה ערב ובקר וצהרים והיתה צרה גדולה לישראל שמבזין אותם ומלעיגין עליהן (שם לד). עד שהיו במצרים הלעיגו לי וכו׳ למודים הם בכך (תנחומא בשלח ח). צוה יוסף ובנו את האוצרות בכל עיר ועיר וקבץ את תבואת הארצות לאוצרות והיו המצרים מלעיגים עליו ואומרים עכשיו התולעת אוכלת כל אוצרות יוסף (פדר״א לט).
— ובסהמ״א: ולא ראוי לבן אדם להלעיג במעשה האב (א״כ בל כ״ס כד). וחוזה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים (ראב״ע בשה״ש ח יב). לא עבדו אלהים אחרים ולא הושיבו נשים נכריות ולא הלעיגו על המצות והתקינו שיהו קורין בתורה בשני ובחמשי ובשבת (ספ׳ הקבלה לראב״ד). כי השחוק ימשך לאדם על צד הלעג ממה שראוי להלעיג עליו (העקרים כ טז). וכבר הלעיג על זה המשורר באמרו בינו בוערים בעם (רי״א, נחל׳ אבות ג). אם אדם שומע דבר תורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על הלב אם אמרו והלעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר טעיתי אני (ספ׳ חסיד׳ תתתשכג).—ואמר הפיטן: חטא חמאה ואמרה לאליל זה אל, והלעיגה ותעתעה בחוזי אל (ר״א קליר, איכה יבכה תבללת). וירד לראות העיר והמגדל ופץ לא יבצר, להם הלעיג יושב שחק ונבללה שפתם ונבקה עצתם, לכל רוח פזורו ובמוץ הונשפו (קטע כ״י גני׳, J. Elbog. 168).—והִלְעִיגוּ: רציתי לילך אחריו להלעיגו ולהכלימו (מכת׳ מזמן הגאו׳, Monats. 1906, 596).
— פע׳, ״לִעֵג,—כמו קל והפע׳: כלומר שליעג עליו שהיה מת וחיה (רב״י כ״ק קיו:).

ב.**לעג**[1]), כמו עלג, ממנו ב.לָעֵג, ב.לַעַג, ״לְעִיגָה.

ב.**לָעַג**,—קל לא נמצא.

—נפע׳, נִלְעַג,—נִלְעַג לָשׁוֹן, שמדבר בלשון שקשה להבין, בלשון נכריה: את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נִלְעַג לשון אין בינה (ישע׳ לג יט). — והשתמשו בסהמ״א במשמ׳ אדם שאינו יודע לשון מהלשונ׳: והמגיד לו (לר׳ נתן בעל הערוך) לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה (ראב״ע שמות כה כט).—ואמר המשורר: לא עוד כאתון בלעם ובהרכה להג נלעג היהודי ויהי גם ללעג כי בלשון עם ועם צחות ישיח (יל״ג, דקך כת עמי).
—פעו׳, ״לָעוּג, לְעוּגָה, — לשון לְעוּגָה, לשון נכריה, לא עברית: והנה העתקתי את ספר המוסיקה משפה לעוגה אל לשון הקדש (יהודה בן הק״ר יצחק, כ״י פריז).
—התפ׳, ״התלַעֵג, — היה נלעג לשון: יצחצח מלין ולא יתלעג במו כי אמנם הנלעג לשון לא יפל עליו שם לשון צחות (מנחם, פתיחה).

א.**לַעַג**, ש״ז, כנ׳ לעגם, לַעֲגֵנוּ, לַעֲגִי,—בה״מ מן א.לָעַג, : Hohn, Spott; raillerie, dérision; mockery

---

[1]) כך בדפוס׳ הקדומים, אך בהרבה ספרי דפוס חסר, והעיד ע״ז גם מנחת שי: בספרים מדוייקים חסר יוד והגימל רפה.—[2]) בכל הספרים חסר, ולפי זה אפשר שיהיה קל, אך הקריאה המסורה היא בהפעיל.

[1]) עי׳ ערך עלג.

היו (ישראל) כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לַעְגָּם [1]) בארץ מצרים (הוש׳ ז יו). תהיה לצחק וּלְלַעַג מרבה להכיל (יחזק׳ כג לב). ולערים הנעזבות אשר היו לבז וּלְלַעַג לשארית הגוים אשר מסביב (שם לו ד). היינו חרפה לשכנינו לַעַג וקלם לסביבותינו (תהל׳ עט ד). רבת שבעה לה נפשנו הַלַּעַג השאננים הבוז לגאיונים (שם קכג ד). בחנפי לַעֲגֵי מעוג חרק עלי שנימו (שם לה יז). מי גבר באיוב ישתה-לַעַג כמים (איוב לד ז). —ומ״ר לְעָגִים: ואני עני וכואב לב נשבר ונדכה בצרות ההרופים והגדופים והנאצות והלעגים לשון שקר המתלוצצים (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XXVI, 211).

ב.לַעַג, ש״ז, מ״ר כסמי׳ לַעֲגֵי, — בה״מ מן ב.לָעַג, לַעֲגֵי שָׂפָה, הדבור בלשון לא מובנה, לשון נכריה: כי בְּלַעֲגֵי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (ישע׳ כח יא). —ואמר המשורר: ובנות עדינות הגלו ממדינות, ממטות רעננות ובנוחות שאננות, ונפזרו בינות עם לא בינות, בלעגי שפה ובלשונות שונות (ר״י הלוי, יונה).

*לַעֲגַת [2]), ש״נ, —כמו א.לַעַג: הרפו וגדפו מלאכי תלגת, בצווי אדוניהם לגדל לעגת, ומלאך יצא ובעטם בגת (רבנ״י, ז׳ פסח, אמרו לאלהים).

לעד [3]), ממנו שע״פ לְעָדָה, לַעְדָן.

א.לעה [4]), ממנו א.לָעָה.

א.לָעָה [5]), פ״ע, לָעוּ, — לָעָה פלוני, שתה הרבה ולא רוה ממה ששתה: כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים תמיד ושתו וְלָעוּ [6]) והיו כלוא היו (עבד׳ יו). —ואמר המשורר: הדפוני רדפוני ואבד מני מנוס, הפיצוני הריצוני עד אין נפוצי לכנוס, כלעוני ולעוני ומלאו כרמם עדני (ר״י הלוי, קינ׳ לת״ב, איך מקדשי).

ב.לעה [1]), ממנו ב.לָעָה.

ב.לָעָה [2]), פ״ע, לָעוּ, — לָעוּ דבריו, היו מגמגמים, לא מסדרים, לא מובנים: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד על כן דברי לָעוּ [3]) כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי (איוב ו ב-ד). —ואמר הפיטן: בנך לעיניך נתון לצריו, נהפכו על זאת עליו ציריו, ואם בא לדבר לעו דבריו, ואיך יעמד לבו (רהכ״ע, ר״ה, מחז׳ רומ׳). ישמו לפיהם כף מתי צהות ביום אטר ודבריהם לפניו לעו, הרבו גבוהה לענות יום אלמו אך נאלמו עמו ואליו שעו (רמב״ע, קינה, נטפי דמעות). הגיגי לעו ונפלו פני, הקרבתי חלבי ונסכתי מי עיני (אקוס להודות, יוה״כ, מנהג אויניון). —ובהשאלה להכוכבים, כהה אורם: ובני שחקים בערפל תעו, אף כוכבי בקר באורם לעו (רבנ״ג, עני בחקים).

*לְעוּג, ש״ז, — בה״פ מן לָעַג: בלשון ליעוג שאינו צריך לכך (ערוך, ערך אגא). אומר רבנו תם דמבל בקום שייך בהן ליעוג לפי שמראין עצמן כמצווין במצות והן אינן מצווין (תוספ׳ פסח׳ מ:).

*לָעוּז [4]), ש״ז, מ״ר לְעוּזוֹת, —כמו לוֹעֵז: קראה (את המגלה) תרגום בכל לשון לא יצא אבל קורין אותה ללעוזות [5]) בלעז (מגי׳ ב א). קראה בלעז הלעוזות יוצאין ידי

---

[1]) בקצת ספרים לַעֲגָם.

[2]) כמו שְׁנַת וביוצא בה.

[3]) לא נתברר מה היתה משמ׳ שרש זה בעבר׳ שממנו נסתעפו שני שמות האנשים. בערב׳ משמש שרש לע״ד a) במשמ׳ קבץ את הגמלים, ואחז בידו של פלוני, וכדומה. אך יש לפקפק אם ממשמ׳ זו נסתעפו השמות הפרטים בעברית.

[4]) בערב׳ לע״י b), ועי׳ הערה להערך.

[5]) עי׳ הערה לקמן. —[6]) רוב הקדמונ׳ והחדשים פרשו לעו זה במשמ׳ בלע, ובהשאלה במשמ׳ כליון. אך אין לשרש לוע או לעה או לעע מקור למשמ׳ זו, והראיה מן ילע קדש אינה ודאית, כי אפשר לפרש ילע זה במשמ׳ אחרת, עי׳ ערך ילע, ויעלעו דם הוא משרש עלע. ואולם השרש לע״י b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ שתה הרבה ולא רוה: ולע״י באלשראב אכת׳ר מנה ולע״י באלמא׳ ילע״י בה לע״א אכת׳ר מנה והו פי ד׳לב לא ירוי (גבאן אלערב), ובעבר׳: לע״י בשתייה פרושו הוא הרבה ממנו, ולע״י במים הרבה ממנו והוא בכ״ז לא רוה. משמ׳ זו לְלָעוּ באן נותנת למליצת הכתוב כונה טבעית יפה.

[1]) בערב׳ לע״ו a), ועי׳ בהערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כבר ראה גזניוס כי לעו זה מתפרש בדרך טבעי במשמ׳ לע״י הערבי שמשמש גם במשמ׳ גמגם בדבריו, דבר דברים בטלים. ועוד קודם כבר העיר ע״ז רמב״ע: מזה (מן לע״ו) דברי לעו כמו האזינה מאזן (רמב״ע, אלמחאצ׳רה). —והנה, בעלי הלשון הערבית מביאים את שתי המשמעות, זו שבערך הקודם וזו שבערך זה, בערך אחד ובשרש אחד. אבל קצת קשה להשב כי שתי אלה המשמעות נסתעפו בדרך טבעי משרש אחד, ולכן רואה אני דעת אבן שידה שהניח שרש לע״ו, והיו איפוא שני שרשים האחד לע״ו, והשני לע״י, ואח״כ נתמזגו יחד גם בערב׳ וגם בעבר׳.

[4]) משק׳ לָקוּחַ, לקוחות, וכדומ׳. —[5]) כך בכ״י וכן בקצת דפוסים, וכן במשנה שבירוש׳, וכן גרסת הערוך, ובנוסח׳ ללועזות.

---

a) لغد b) لغي

a) لغو

הובתן (תוספתא שם ג ו). בית הכנסת של לעוזות אם יש להן מי שיקרא עברית פותחין עברית וחותמין עברית (שם ד יג). היתה כתובה בהילכת' הלעוז יוצא בה בלעז (ירוש' שם ג עג.). הלעוזות לא נהגו כן אלא אחד קורא כל הפרשה כולה (שם ד עה.).

*לְעוֹלָם, תה"פ,—א) במשמ' בכל פעם, בכל אופן, בכל מקרה, ויבוא בחיוב: לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין שייר קרקע כל שהוא לא יצא בן חורין רש"א לעולם הוא בן חורין עד שיאמר הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מריבוא שבהן (שם ג ח). לעולם נמנין עליו עד שיהא בו כזית לכל אחד ואחד (פסח' ח ג). ר"מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש' ד יד). שלש על שלש שהשליכו באשפה טהורה החזירה טמאה לעולם השלכתה מטהרתה וחזרתה מטמאתה (כלים כז יב). וכהן שמכר שדה לישראל וכו' לעולם רשאי ליטעה כרם ולזורעה סטים ולעשותה שדה קנים (תוספתא דמאי ז יח). הזרו בהם (הכהנים מעונותיהם) בפרהסיא מקבלין אותן במטמוניות אין מקבלין אותן ר"ש ור' יהושע אומר לעולם מקבלין אותן (שם ג ט). לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד (ירוש' הור' ג מח ג). אמר ר"ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע (ברכ' ה.). אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (שם ו:). אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור (שם ח.). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל (שם ט:). לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל (שם לב.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). לעולם ינהיג אדם את עצמו (לפנות) שחרית וערבית (שם סב.). אמר רב לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישיבתה קרובה (שבת י:). לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה (שם לב.). לעולם יסדר אדם שלחנו בע"ש אע"פ שאינו צריך אלא לכזית (שם קיט:). רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף (שם קמ:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם (פסח' מט.). לעולם תהי דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כתוב' יז.). לעולם יקדים אדם לדבר מצוה (ב"ק לח:). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו (ב"מ נט.). אמר ר"א לעולם ידבק אדם בטובים (ב"ב קט:). לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות (שם קי.). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות (סנה' קה:). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו (סוט' ה.). א"ר ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (זבח' קב.). לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה (חול' סג:). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו (שם פד:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה ג"ת קמטיה במים (נדה סו:). אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה עלינו אנו בוכים ואתה משחק (מד"ר א"י', על הר ציון). לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין (שם רות, בכנה כנתי). ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (שם קהל', וזבובי מות). ישב ר"ש ודרש בבית המדרש הגדול שלו לעולם הוי רך בקנה ואל תהא קשה בארז (דא"ר ד). לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים והוי מכבדן כר"ג (שם ה). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד (דא"ז ה).

—ועם שלילה: רבי יוסי אומר לעולם אינן נהרגין עד שיהיו פי שני עדיו מתרין בו (מכות א ט). שלעולם אין משקים (את הסוטה) אלא על הספק (ספרי במד' ז). לעולם אין מברכין עליה עד שיהא רואה את השלהבת (ירוש' ברכ' ח יב:). א"ר יוחנן לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן (ברכ' שם מח.). לעולם אינו חייב עד שיכנה כנגד בית ההריון (ב"ק מט.). לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד (סנה' ל.). אמר שמואל לעולם אין ב"ד חייבין עד שיאמרו להם מותרין אתם (הור' ב.). לעולם אינו גזלן עד שיגזלה מידו (מד"ר ברא' נד). לעולם אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלשה ימים (שם צא). אמר ר"א לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה (שם איכ', ונא זכר). לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכ' יט.). לעולם אל יוציא אדם א"ע מן הכלל (שם מט:). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי (שבת יב:). לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (ביל' כד:). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול (נדר' כ.). לעולם אל יספד אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד:). לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך (כרית' ה.). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברבו (מד"ר רות, ויאמר). לעולם אל תהי רץ אחר שררה (פסיק' רבתי כב). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אא"כ נפטר ממנו

ונוטל היטנו רשות (דע"ם). ל ע ו ל ם אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו (שם). ר' יהודה אומר ל ע ו ל ם לא קנה עד שתהא מושכה בגמל ומנהגה בחמור (ב"מ ט.). רבי אומר ל ע ו ל ם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו (סנה' ק:). ל ע ו ל ם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (דא"ר ו).—ב) במשמ' באמת, לתשובה סותרת על הנאמר קודם להכריה כך וכך: (א"כ מוכח כי) בעל בכלל בריות הוא אמר עולא ל ע ו ל ם[1]) לאו בכלל בריות הוא וכו' רבא אמר ל ע ו ל ם בעל בכלל בריות הוא (נדר' פג:). (אם כן נראה שאין כילה והזאה צריכה שיעור) רבא אמר ל ע ו ל ם יש כילה והזאה אין צריכה שיעור (זבח' פ.).

*לְעוּם, לעומו, לעומם,—עי' *לְעֹם.

לְעוּמַת,—עי' לְעֻמַּת.

*לְעוּן[2]), ב"ז, מ"ר לְעוּנִים,—מין ממיני העשבים הנאכלים, Atriplex tatar. L.: התרדים והלעונים[3]) אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג).—ועי' *לַעְיָן.

[1]) מצוי מאד בסגנון ארמי: מאי קסבר ר"א אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה לימא עד ארבע שעות ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה לימא עד שלש שעות ל ע ו ל ם קסבר שלש משמרות הוי הלילה (ברכ' ג.). (כתוב השתחוו לה' בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחרדת ממאי דילמא ל ע ו ל ם אימא לך הדרת ממש (שם ל:). ובקעה אינה לא כרה"י ולא כרה"ר והא תנן הבקעה בימות החמה רה"י וכו' אמר עולא ל ע ו ל ם כרמלית הויא ואמאי קרי לה רה"י לפי שאינה רשות הרבים (שבת ו:). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה וכו' הי סמוך למנחה אילימא למנחה גדולה אמאי לא האיכא שהות ביום טובא אלא סמוך למנחה קטנה וכו' לא ל ע ו ל ם סמוך למנחה גדולה ובתספורת בן אלעשה וכו' רב אחא בר יעקב אמר ל ע ו ל ם בתספורת דידן לכתחלה אמאי לא ישב גזירה שמא ישבר הזוג (שם ט:). אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר לא ל ע ו ל ם אימא לך עושה בגפן זה אוכל בגפן אחר (ב"מ צא:).

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) בגמ' ירוש' פרשו: והלעונין ה מ ע ו י י ן. אבל, גם מלה זו לא ידוע מה משמע' בדיוק. גאון פרש הילבנא: אמר ראש מתיבתא טליטון הינן תלמאי הי לביצים והלעונים הלבלאבא והילבנא (תשו' הגא', גני', גנז"כ 239). והנה את השם הארמי הילבנא כבר הזכיר רה"ג (אהל' ח א): פרוש קיסום הילבנא, אך לא נתברר הילבנא זו מה היא. הרמב"ם תרגם לעונים בערבית קטף[a]). התרגום הרשום בפנים הוא של עמנ' לֶו (Jew. Enc., Plants).

[a]) قطف

א.לַעַז[1]), ממנו א.לַעַז, *לוֹעֵז, א.*לַעַז, *לָעוּז.

א.לַעַז, פ"ע, פ' יַעַז,—לַעַז פלוני, דִּבֵּר בלשון לא מובנה, בפרט לא עברית: בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לֹעֵז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (תהל' קיד א-ב).—ובתו"מ, לַעַז לו, דבר לו דברים בלעז: כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין דינרין בקופה ומעלין להן תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית ל ע ז להם בחכמת יוונית אמר להן כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרין בידכם (סוט' מט:).—ובסהמ"א במשמ' תרגם מלה עברית במלה לא עברית: שיבא ל ו ע ז י ן רישט"ל (רגמ"ה ב"ב לו:). ויש ל ו ע ז י ם בורית שאב"ון (רש"י ירמ' ב כב). והלועזות י ל ע ז ו ה אפוריניטי (ר"ת על דוגב, ויגאלו). ובערוך ל ו ע ז ו (את השם קנקנתום) ויטריאול"ו (תוספ' גיט' יט.). תנוך זה גדר האמצעי אבל הפותרים ל ו ע ז י ם טנדו"ן (סמ"ג מ"ע, סי' רכא). שעיקר התרגום היה בדי להשמיע לנשים ולעמי הארץ ועתה לא מבינים כי אם איש איש כלשונו על כן יראה שכל אדם י ל ע ו ז בלשונו במקום התרגום (תניא, קריא' ס"ת). — לֹעֵז, כמו שֵׁם, עי' *לוֹעֵז, והוסיפה: ראובן לקח מסוחר אחר גוי ל ו ע ז סחורה בכסף מה (בו"ת פרת מטה אהרן א קד).—עַם לֹעֵז, נכרי, לא ישראל: הטה אלהי אזנך ל ל ו ע ז י ם מעיזים מצה לבו ונלחמה אתו בביתו, ושמע הוות הוללים מהללים כי אין האיש בביתו (ר"א קליר, קינ', ואתה אמרת). ההיתה זאת מאז, עלה עם עז, אויה לי, להשמיד הועז, ואוסף עם נועז, ארם ו ל ו ע ז, אללי לי (מנח' כר' מכיר, אכל אעורר).—ואמר המשורר: הראית ארי נוהם וד"ב שוקק טרפו עז, ואין עוזר בישראל יהי אולי בעם ל ו ע ז (יצחק בן כלפון, מכת' לר"ש הנגיד). —נפע', *נִלְעַז,—שלועזים אותו: פי' קיפה דקדקת שבשולי קדירה ה נ ל ע ז פונדריל"א (סמ"ג לאוין, סי' קלז).

א.*לַעַז, ב"ז,—לשון נכריה, לא עברית, nicht-hebr. Sprache; langue non hébr.; not-hebr. tongue: אבל קורין אותה (את המגלה) ללועזות ב ל ע ז[2]) (מגי' ב א). קראה (את המגלה) ב ל ע ז הלעוזות יוצאין ידי חובתן (תוספתא שם ב ו). רשב"ג אומר הכותב דייתיקי

[1]) בארמ' כמו בעבר', בערב' לע'ז[a]), במשמ' דבור באופן שקשה להבין, בדברים נשמעים לכמה פנים.

[2]) רש"י: כל שאינו יודע לשון הקודש נקרא לעז.

[a]) لغز

בלעז הרי זו מתנה (שם כ"כ ט יד). מגילת אסתר היה יודע לקרותה אשורית ולעז אינו יוצא בה אלא אשורית (ירוש׳ סוט׳ ז כא:). ארבע׳ לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז[1]) לזמר רומי לקרב סורסי לאילייא עברי לדיבור (שם שם ג). אם כשהיתה כתובה אשורית ותירגמה בלעז וכו׳ אם כשהיתה כתובה בלעז ותירגמה אשורית (שם מגי׳ ב עג.). יודע אשורית ויודע לעז מהו שיוציא ידי אחרים בלעז (שם). שכתובה בלעז יוונית וכו׳ לעז יווני לכל בשר (בבלי שם יח.).—ובספה"א: וימת יאנום וימלוך תחתיו לטיאנום זה ביאר את הלשון בלעז ולשון לעז (נקרא) לטינו באותיותיו על שמו (יוסיפון א ג). ועבדה רבה פעולה רכה בלשון לעז אוברינ"א (רש"י ברכו׳ כו יד). ויהיה אחד משני הפיוטים עברי והאחד ערבי או לעז (רמב"ם, פי׳ לאבות א יז). שהלעז שלנו הוא במקום תרגום שלהן שהתרגום ארמי הוא היה הלעז שלהן ויוצא ידי חובתו אם יאמר הפסוק בלעז כמו שהיה אומר אותו התרגום (תגיה, קריא׳ ס"ת והפטרה). מה שאומרים אותו (הפסוק הראשון שבהגדה) בלשון ארמי לפי שהוא היה הלעז שלהם בבבל נתקן כדי להבין הנשים והעם והתינוקות (שם, ענין ההגדה). שהדרך הוא לעולם שהשליח אומר לה בלשון לעז וכו׳ (תשו׳ מהר"י קולון קעא). או מלשון הקדש או מהלעז שאתה רגיל בו (ר"א מודינא, לב אריה ג י).

ב.*לַעַז, ש"ז,—דִּבָּה רעה, calomnie; üble Nachrede; discredit; suspicion: ת"ר מקושש זה צלפחד וכו׳ דברי ר"ע אמר לו ר"י בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסיתו ואתה מגלה אותו ואם לאו את מוציא לעז על אותו צדיק (שבת צו:). אסור לאדם שיצא בניצוצות שעל גבי רגליו מפני שנראה בכרות שפכה ומוציא לעז על בניו שהן ממזרים (יומ׳ ל.). (אשה אחת באה לפני רב יוסף) אמרה לו אני שהיתי אחר בעלי עשר שנים וילדתי אמר לה בתי אל תוציאי לעז על דברי חכמים (יבמ׳ לד:). שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים (כתוב׳ קג.). בייחוד דאשת איש לא (מלקין) שלא תהא מוציא לעז על בניה (קדוש׳ פא.). שלא להוציא לעז על מים המרים (סוט׳ ט:). שלא להוציא לעז על בניהם (ב"מ פד.). אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל א"ל בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שעתידה א"י שתתחלק בגורל (סנה׳ מג:). שלא להוציא לעז על בתי דינין ועל העדים (שם מד:). ר"א אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר"א והלא נצוצות נתזין על רגליו ונראה בכרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהן ממזרים אמר להן מוטב שיוציא לעז על בניו שהן ממזרים ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום (נדה יג.). אמרו רבותינו שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו (מד"ר שמות ג). אמרו רבותינו שני דברים היו קדושים וגדולים וכסבורין בני אדם שהם קשים וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהן דבר גדול של שבח וברכה ואלו הן קטרת וארון (שם במד׳ ד). נשבע שיגרש את אשתו וכו׳ אומרים לו בני אם תגרש את אשתך אתה מוציא לעז על בניך ואומרים העם מפני מה נתגרשה אמן של אלו ולמחר קוראים להם בני גרושה (רמב"ם, שבוע׳ ו יא).—ומ"ר: ותהי הרעה הולכת וגדלת עד ששתי הכיתות נלחמו במונשפלייר בהכה ופצוע והוצאות שם רע ולעזים מגונים (ר׳ הלל, מכת׳ ע"ד ספרי הרמב"ם).

ב.*לִעֵז, פ"ע,—הוציא לַעַז, דבר עליו רעות: ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהן כאחד בכבול ולעזה עליהן כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך (פסח׳ נא.). ומעשה ברבי שמעון ב"ג שישב על ספסל נכרים בשבת בעכו ולעזה עליו כל המדינה (שם).—הפע׳,*הִלְעִיז,—כמו לִעֵז: רבי זכריה (חתנו של) ר׳ לוי היו מַלְעִיזִין[1]) עליו ואומרים (שלא היה צריך לקבל צדקה מלשכת חשאים והוא היה מקבל) (ירוש׳ שקל׳ ה מט.).—והלעיז בו: אמר לו הקב"ה למשה משה ההייתני בדבריך זה הדבר קשה היה בפני התלמידים והיו מלעיזים בו עליגו החולקין על דברי רבותינו ז"ל (ר"נ גאון, ברכ׳ לב.). — ואמר הפיטן: וירא משיסת מסתולל בו להלעז, ממושך ממרך ביד רמה להעז, בית יעקב מעם לועז (רבנ"י, ז׳ פסח, ויושע).

:לְעָזָה, ש"נ,—כמו ב.*לַעַז: בית יעקב לבזה, ללעג ולעזה, והעיר העליזה, למטעי כרמים, רוויה תרעלה, ביד בני עולה (אברהם בן מנחם, סלית׳ י׳ טבת, אבן הראשה). מרום נבכדות ואהבה עזה, מגרה לארץ לשמה ולעזה (רבנ"י הבבלי, סלית׳, תבוא לפניך).

—[1]) כאן הכונה בפרט ליונית.

[1]) כך בנוסח׳ שבדפ׳ ש"ס בבלי, ובנוסה׳ הירוש׳: הכל מליזין.

0279759